APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

QUÆ SUPERSUNT.

APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

QUÆ SUPERSUNT.

EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT FRATRES, VIA JACOB, 56.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ.

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

QUÆ SUPERSUNT

GRÆCE ET LATINE CUM INDICIBUS.

PARISIIS

EDITORE AMBROSIO FIRMIN DIDOT

INSTITUTI REGII FRANCIÆ TYPOGRAPHO

SUMPTIBUS ET TYPIS

FIRMIN DIDOT FRATRUM | BÉTHUNE ET DUCKETT
VIA JACOB, 56 | VIA VAUGIRARD, 36

M DCCC XL.

PRÆFATIO.

In Appiano edendo nos adjuverunt subsidia nonnulla quibus carendùm erat Schweighæusero. Nam ut discedamus a tribus quattuorve locis, Peiresciani libri scriptura, quæ præstantissimum virum latuerat, egregie restitutis, jam licebat uti Wyttenbachii emendationibus aliquot locorum Præfationis et Syriacorum; codicis Ambrosiani varietate in Punicorum segmentis 56-59, ex uno libro editis; Excerptis Vaticanis, et grammatici Sangermanensis editione Bekkeriana. Quod ad Vaticana fragmenta attinet, numero quinque eruerat Angelus Maius : sed duorum ex Numidicis prolatorum prius errori debebatur; nam in præcedenti libro legitur, Punicis cap. 132. Quattuor reliqua, suis locis posita, uncis duplicatis [ ] notavimus. Quæ in fine fragmenta subjecerat Schweighæuserus ex grammatico Sangermanensi tum inedito, communicata secum ab Ruhnkenio, ea passim correximus et novis quibusdam auximus ex editione integra συνάξεως illius, delevimus autem quæ leguntur in libris superstitibus. Denique nunc accessit Epistola Appiani ad Frontonem, ab Angelo Maio reperta.

Ceterum in hoc scriptore prorsus eodem modo versati sumus, quem de Polybio nostro in præfatione ad illum significavimus. Ex Schweighæuseri Commentario ea omnia quæ vir egregius jam edito scriptore, subductis iterum rationibus, veriora aut probabiliora invenerat, in hanc editionem recepimus. Qua re fore sperabamus ut talis prodiret Appianus noster, qualem alteris curis expolitum ipse producturus fuisset editor eo tempore quo Commentarium absolverat. Sed exspectatione nostra auctius quiddam evenit. Posterioribus etiam doctissimi viri in-

ventis, quorum unum alterumve memoratur in notis ad Polybium, plene frui nobis contigit per eximiam benignitatem spectabilis viri *Leclerc*. Is enim, cognito Appianum typis nostris describi, qua est alacritate in literis juvandis, ilico nobis obtulit Schweighæuserianæ editionis exemplum ab editore ad mortem, ut videtur, usurpatum. Quare scriptorem prope jam finitum deintegro tractare cœpimus, cum illo exemplo conferentes. Atque statim intelleximus summa nobis cautione opus esse : egregiis quippe multis talia immixta ibi cernuntur quæ vir doctissimus ipse videri debeat reprobasse et a commentario posterius scripto exclusisse. Sed triginta ferme locis veram scripturam in margine exempli illius restitutam invenimus, partim de conjectura, partim ex codice : in aliis plus centum translationem latinam correxit aut emendavit. Hæc omnia in formis nostris subinde mutanda et recte constituenda curavimus. Reliquæ sunt (præter conjecturas quasdam leviores, lævigandæ aliquantillum dictioni facile natas) emendationes aliquot memorabiles, maximam partem etiam probabiles, quas vel non ausi sumus sic tacite recipere, vel formarum typographicarum conditio ægerrime admisisset. His igitur hunc locum destinavimus.

Præfationis § 14 init. Schweighæuserus conjicit, βίβλων, αἳ τὰ ἐς τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν αὐτοῖς πάλαι (editur ὄντα αὐτοῖς πολλὰ) πεπραγμένα συνάγουσι. — Initio Italicorum hæc ascripsit : « An ex Appiano est quod habet Suidas in Ἐδικαίου? ubi post alium locum ex Appiano allatum hæc habet : καὶ αὖθις· Ὁ δὲ Μάρκιος ἀντιλέγειν μὲν πρὸς οὐδὲ ἓν αὐτῶν ἐδικαίου. » Quibus alio tempore additum : « Ni de Marcio Philippo. » Ut sit ex Macedonicis. — In iisdem Italicis Tyrwhitti correctionem memoramus licet receptam a nobis, eclog. V, § 5, ubi Coriolanus matri respondet : Νικᾷς, ὦ μῆτερ· ἀλλὰ νίκην ἕξεις, τὸν υἱὸν ἀπολεῖς. Ille igitur vere et eleganter, Νικᾷς, ὦ μ., ἀλλὰ νίκην ἐξ ἧς τὸν υἱὸν ἀπολεῖς. — Samniticorum eclog. IV, § 4, Schweighæuserus valde probabiliter, καὶ τὰ κέρδη περιβλέπον. — Hispanicorum cap. 76 prope finem, illis verbis, ἱππέας αὐτοῦ μεταθέοντας αὐτὸν οἱ Νομαντῖνοι καταβάντες ἔκτειναν, hæc ascripsit : « An delendam αὐτόν? an leg. ἑκατόν? » — In Punicorum loco varie tentato, cap. 73, Συνεκέκλειστο γὰρ ἐς ἓν

χωρίον καὶ τὸ δέον στρατόπεδον, Tyrwhittus conjecit, καὶ τόδε ὂν στρατόπεδον, « castra scilicet multo minus commoda quam oppidum ejusdem magnitudinis. » — Macedonicorum eclog. IX, § 2, Schweighæuserus conjecit ὑπό τι (legitur ὑπὸ τὸ) τείχιον ὑποστάντες ἐπεβούλευον· et § 5 fine, διὰ τὰς ἔτι παρούσας πρεσβείας, penultimum vocabulum de suo addens. Eorumdem ecloga XIV in fine recte scripsit μεταβολῆς προσιούσης, pro edito προϊούσης, ut est in Syriacorum loco quem confert, cap. 28, προσιόντων ἀτυχημάτων. Quod recipere neglеximus. — Eclog. XV initio, in his, τῶν γεγονότων Περσεῖ, præpositionem ἐπὶ Π. adjecit. — Mithridaticorum cap. 118, ad verba καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα : « An καὶ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἑλλάδα? Conf. ad Polybium III, 118, » vol. 5, p. 709 — 712. Et translationis verba *occupatos a Mithridate* recte ita mutat, « *quas Mithridates ab eorum societate et imperio abstraxerat.* V. in cap. 27 — 45. »

Civilium lib. I, cap. 99 prope finem Schweighæuserus posuerat ἐπὶ δόξῃ τῶν Μιθριδατείων ἔργων ex codice Augustano, quem et alibi non raro sequitur. Sed ceteri codices cum Vratislaviensi et editionibus ἐπιεικείᾳ. Jam addit : « Perspecte ἐπινίκια τῶν Μ. scribere jussit Petr. Faber, in Agonisticōn libro I, cap. 29. Vide ipsum Fabrum late defendentem hanc emendationem (Thesauri Gron. t. VIII, p. 284 ed. Lugd. B. 1635). » — Locum desperatum lib. III, cap. 81 extr., ubi verba ναυτικῶν περ ἤδη γεγονότων cum historia conciliari non possunt, Tyrwhittus dextre restituit hoc modo : τὸν Ἀντώνιον ἀλώμενον κυνηγετήσειν αὐτίκα. Ὧνπερ ἤδη γεγονότων, οἵ τε Πομπηϊανοὶ et quæ sequuntur in cap. 82. Idem Tyrwhittus lib. IV, cap. 71, in illis, εἰρεσίᾳ δὲ ἐς ἐπίδειξιν χρώμενοι, vere correxit ἐς ἔπειξιν. Nullus ibi ἐπιδείξεως locus. Idem Anglus lib. V, cap. 83 prope fin., verba ἅπαντα μεθεὶς, εὐθὺς ἐς Σικελίαν ἔπλει, ita redintegranda censuit, ἅπαντα μεθεὶς ἐκ χειρῶν, εὐθὺς κ. τ. λ. Ejusdem libri cap. 132 Schweighæuserus in his, λῃστευομένης δὲ τῆς τε Ῥώμης αὐτῆς καὶ τῆς Σικελίας περιφανῶς, proposuit καὶ τῆς Ἰταλίας, in quo magna veri species est.

Parthicam historiam nos ab hac editione prorsus exclusisse probabunt periti omnes. Sed si qui sunt qui neglectionis nos insimulent,

legant quæ Schweighæuserus scripsit de centone isto ex Plutarchi scriptis superstitibus misere consarcinato.

In Indice historico et geographico multa nimis breviter indicaverat Schweighæuserus, ut præsertim in hominibus locisve idem nomen habentibus ambiguus fere hæreres de quo potissimum narraret Appianus. Nos additamentis effecimus ut certior jam ex eo rerum a scriptore memoratarum notitia peti possit.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀρχόμενος συγγράφειν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην προτάξαι τοὺς ὅρους ὅσων ἐθνῶν ἄρχουσι Ῥωμαῖοι. Εἰσὶ δὲ οἵδε· ἐν μὲν τῷ Ὠκεανῷ, Βρεττανῶν τοῦ πλείονος μέρους· διὰ δὲ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἐς τήνδε τὴν θάλασσαν ἐσπλέοντί τε, καὶ ἐπὶ τὰς αὐτὰς στήλας περιπλέοντι, νήσων ἄρχουσι πασῶν, καὶ ἠπείρων ὅσαι καθήκουσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ὧν εἰσιν, ἐν δεξιᾷ, πρῶτοι Μαυρουσίων ὅσοι περὶ τὴν θάλασσαν, ὅσα τε ἄλλα Λιβύων ἔθνη μέχρι Καρχηδόνος· καὶ τούτων ὕπερθε Νομάδες, οὓς Ῥωμαῖοι καλοῦσι Νουμίδας, καὶ τὴν χώραν Νουμιδίαν· ἕτεροι δὲ Λίβυες, ὅσοι περιοικοῦσι τὰς Σύρτεις, μέχρι Κυρήνης· Κυρήνη τε αὐτή, καὶ Μαρμαρίδαι, καὶ Ἀμμώνιοι, καὶ οἳ τὴν Μαρεΐαν λίμνην κατοικοῦσι. Καὶ ἡ μεγάλη πόλις, ἣν Ἀλέξανδρος ἔθηκε πρὸ Αἰγύπτου· Αἴγυπτός τε αὐτὴ μέχρι Αἰθιόπων τῶν ἑῴων, ἀνὰ τὸν Νεῖλον πλέοντι, καὶ μέχρι Πηλουσίου, διὰ θαλάσσης.

II. Ἐπιστρέφοντι δὲ τὸν πλοῦν, καὶ περιιόντι, Συρία τε ἡ Παλαιστίνη, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μοῖρα Ἀράβων· ἐχόμενοι δὲ τῶν Παλαιστινῶν Φοίνικες, ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ· καὶ Φοινίκων ὕπερθεν, ἥ τε Κοίλη Συρία, καὶ μέχρι ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην ἀπὸ θαλάσσης ἄνω· Παλμυρηνοί τε, καὶ ἡ Παλμυρηνῶν ψάμμος ἐπ' αὐτὸν Εὐφράτην καθήκουσα· Κίλικές τε Σύρων ἐχόμενοι, καὶ Καππαδόκαι Κιλίκων ὅμοροι, καὶ μέρος Ἀρμενίων, οὓς καλοῦσιν Ἀρμενίαν Βραχυτέραν· παρά τε τὸν Εὔξεινον Πόντον ἄλλα, ὅσα Ποντικά, Ῥωμαίων ὑπήκοα γένη. Σύροι μὲν δὴ καὶ Κίλικες ἐς τήνδε τὴν θάλασσαν ἀφορῶσιν· Ἀρμένιοι δὲ καὶ Καππαδόκαι ἔς τε τὰ Ποντικὰ γένη καθήκουσι, καὶ ἀνὰ τὴν μεσόγαιον ἐπὶ τὴν καλουμένην Ἀρμενίαν Μείζονα, ἧς Ῥωμαῖοι οὐκ ἄρχουσι μὲν ἐς φόρου κομιδήν, αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἀποδεικνύουσι τοὺς βασιλέας. Ἀπὸ δὲ Καππαδοκῶν καὶ Κιλίκων ἐς τὴν Ἰωνίαν καταβαίνοντι, ἔστιν ἡ μεγάλη χεῤῥόννησος, ἣν ὅ τε Πόντος ὁ Εὔξεινος καὶ ἡ Προποντὶς καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἐπὶ δεξιά, καὶ τὸ Αἰγαῖον· ἐκ δὲ λαιᾶς τὸ Παμφύλιον ἢ Αἰγύπτιον πέλαγος· (λέγεται γὰρ ἄμφω) ποιεῖ χεῤῥόννησον. Καί εἰσιν αὐτῆς οἱ μὲν ἐς τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος ἀφορῶντες, Πάμφυλοί τε, καὶ Λύκιοι, καὶ μετ' αὐτοὺς Καρία, μέχρι Ἰωνίας· οἱ δ' ἐπὶ τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, Γαλάται τε καὶ Βιθυνοί, καὶ Μυσοί, καὶ Φρύγες· ἐν δὲ μεσογαίῳ, Πισίδαι τε καὶ Λυδοί. Το-

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

PRÆFATIO.

Populi Romani res gestas perscripturus, necessarium duxi fines primum Imperii per singulas provincias summatim describere. Hi autem sic habent. In Oceano, Britannicarum gentium majorem partem continent. Inde per Herculeum fretum in mare Mediterraneum intranti, omnesque ejus oras circumcirca legenti, quidquid insularum regionumve maritimarum in conspectum venit, Romani juris censetur. Harum gentium primi, ad dexteram, sunt Mauri, qua mare accolunt : deinde Afri alii Carthaginem usque. Super hos sunt Nomades, quos Latini Numidas, ipsamque regionem Numidiam, vocant. Sequuntur reliqui Libyes, secundum utramque Syrtim ad Cyrenaicam usque pertinentes : tum Cyrenaica ipsa, Marmaridæ, Ammoniique, et quidquid populorum circa Mareotem lacum habitat. Ad hæc magna illa urbs in Ægypti confinio, Alexandri conditoris nomen referens : ipsaque Ægyptus, patens adverso Nilo navigantibus usque ad Æthiopas orientales, per mare vero usque Pelusium.

II. Hinc cursu flexo in ora occurrit Palæstina, quæ Syriæ pars habetur; supra quam portio quædam Arabiæ est. Ad mare Palæstinos contingunt Phœnices; super quos Syria est, cum ea quæ Cœle vel Cava dicitur, tum reliqua sursum a mari ad Euphratem usque flumen porrecta; Palmyreneque arenis cincta, et ipsa ad Euphratem pertinens. Jam Syrorum confines Cilices; hosque attingentes Cappadoces; et Armeniæ pars ea quam Minorem Armeniam nominant; tum quæ Pontum Euxinum accolunt gentes, quæ uno nomine Ponticæ vocantur, omnes Romano parent imperio. Ex his Syri ac Cilices. Nostrum hoc mare spectant : Armenii vero atque Cappadoces partim Ponticis nationibus sunt finitimi, partim per interiora regionis Majorem, quæ vocatur, Armeniam attingunt; quæ ipsa quidem nulla Romanis tributa pendet, sed ex eorum auctoritate reges accipit. Ex Cappadocia et Cilicia Ioniam versus descendenti occurrit magna illa Peninsula, quam a dextero latere Pontus Euxinus cum Propontide, Hellesponto, marique Ægæo, a lævo autem Pamphylium mare, aut Ægyptium (utroque enim nomine appellatur), facit peninsulam. Hujus incolæ, ad Ægyptium pelagus versi, Pamphylii sunt et Lycii, ac post hos Cares usque Ioniam : cæteri Euxinum, Propontidem, Hellespontumque spectant, Galatæ, Bithyni, Mysi, Phryges : mediterranea

σῦτα ἔθνη τὴν χεῤῥόννησον οἰκοῦσι, καὶ πάντων ἄρχουσι Ῥωμαῖοι.

III. Περάσαντες δὲ, καὶ ἑτέρων ἐθνῶν ἄρχουσιν ἀμφὶ τὸν Πόντον, καὶ Μυσῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ Θρᾳκῶν ὅσοι περὶ τὸν Εὔξεινον. Ἀπὸ δὲ Ἰωνίας, κόλπος ἐστὶ θαλάσσης ὁ Αἰγαῖος, καὶ ἕτερος Ἰονίου θαλάσσης, καὶ ὁ Σικελικὸς πορθμὸς, καὶ ἡ Τυῤῥηνὴ θάλασσα μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν. Τοῦτο μῆκός ἐστιν ἀπ' Ἰωνίας ἐπὶ τὸν Ὠκεανόν. Καὶ ἐν τῷδε αὖ τῷ παράπλῳ Ῥωμαίων ὑπήκοα τοσαῦτα· ἥ τε Ἑλλὰς πᾶσα, καὶ Θεσσαλία, καὶ Μακεδόνες, καὶ ὅσα πρόσοικα ἄλλα Θρᾳκῶν καὶ Ἰλλυριῶν καὶ Παιόνων ἔθνη· αὐτή τε Ἰταλία, μακροτάτη δὴ πάντων ἐθνῶν οὖσα, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰονίου παρήκουσα ἐπὶ πλεῖστον τῆς Τυῤῥηνικῆς θαλάσσης μέχρι Κελτῶν, οὓς αὐτοὶ Γαλάτας προσαγορεύουσι· καὶ Κελτῶν ὅσα ἔθνη τὰ μὲν ἐς τήνδε τὴν θάλασσαν, τὰ δὲ ἐς τὸν βόρειον ὠκεανὸν ἀφορᾷ, τὰ δὲ παρὰ Ῥῆνον ποταμὸν ᾤκηται· Ἰβηρία τε πᾶσα καὶ Κελτίβηρες, ἐπὶ τὸν ἑσπέριον καὶ βόρειον ὠκεανὸν καὶ τὰς Ἡρακλείους στήλας τελευτῶντες. Καὶ τούτων πέρι, καὶ ἐφ' ἑκάστου, δηλώσω τὰ ἀκριβέστατα, ὅταν ἐς ἕκαστον ἔθνος ἡ γραφὴ περιίῃ. Νῦν δὲ, ὅσον ὅροις μεγάλοις τὴν ἀρχὴν περιλαβεῖν, κατὰ μὲν θάλασσαν, εἴρηται.

IV. Κατὰ δὲ γῆν περιοδεύοντι, μοῖρά τε Μαυρουσίων ἂν εἴη, τῶν παρ' Αἰθίοψι τοῖς περὶ ἑσπέραν· καὶ εἴ τι θερμότερον ἢ θηριῶδες ἄλλο Λιβύης, μέχρι Αἰθιόπων τῶν ἑῴων· ταῦτα μὲν Λιβύης Ῥωμαίοις ὅροι. Τῆς δὲ Ἀσίας, ποταμός τε Εὐφράτης, καὶ τὸ Καύκασον ὄρος, καὶ ἡ Ἀρμενίας τῆς Μείζονος ἀρχὴ, καὶ Κόλχοι παρὰ τὴν Εὔξεινον θάλασσαν ᾠκημένοι, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦδε τοῦ πελάγους. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ποταμοὶ δύο, Ῥῆνός τε καὶ Ἴστρος, μάλιστα τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὁρίζουσι, καὶ τούτων Ῥῆνος μὲν ἐς τὸν βόρειον ὠκεανὸν, Ἴστρος δὲ ἐς τὸν Εὔξεινον Πόντον καταδιδοῖ. Περάσαντες δέ πη καὶ τούσδε, Κελτῶν τῶν ὑπὲρ Ῥῆνον ἄρχουσιν ἐνίων, καὶ Γετῶν, τῶν ὑπὲρ Ἴστρον, οὓς Δακοὺς καλοῦσιν. Ὅροι μὲν οὗτοι κατ' ἤπειρον, ὡς ἐγγύτατα ἐλθεῖν τοῦ ἀκριβοῦς.

V. Νῆσοι δὲ πᾶσαι, ὅσαι τῆς ἐντὸς θαλάσσης εἰσίν· αἵ τε Κυκλάδες, ἢ Σποράδες, ἢ Ἰάδες, ἢ Ἐχινάδες, ἢ Τυῤῥηνίδες, ἢ Γυμνησίαι, ἢ ὅσας ἄλλας ὀνομάζουσιν ἑτέρως, περί τε Λιβύην, καὶ τὸ Ἰόνιον, ἢ Αἰγύπτιον, ἢ Μυρτῷον, ἢ Σικελικὸν, ἢ ὅσα ἄλλα τῆσδε τῆς θαλάσσης ὀνόματα· ὅσαι τε ἐξαιρέτως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὀνομάζονται μεγάλαι νῆσοι, Κύπρος τε καὶ Κρήτη καὶ Ῥόδος καὶ Λέσβος καὶ Εὔβοια καὶ Σικελία καὶ Σαρδὼ καὶ Κύρνος, καὶ εἴ τις ἄλλη μικροτέρα τε καὶ μείζων· ἅπαντα ταῦτ' ἐστὶ Ῥωμαίοις ὑπήκοα. Καὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν ἐς τὴν Βρεττανίδα νῆσον περάσαντες, ἠπείρου μεγάλης μείζονα, τὸ κράτιστον αὐτῆς ἔχουσιν ὑπὲρ ἥμισυ, οὐδὲν τῆς ἄλλης δεόμενοι· οὐ γὰρ εὔφορος αὐτοῖς ἐστιν οὐδ' ἣν ἔχουσι.

VI. Τούτων τοσούτων καὶ τηλικούτων ἐθνῶν ὄντων

ejus tenent Lydi et Pisidæ. Tot gentes hanc peninsulam habitant, omnes Romanorum subjectæ imperio.

III. Sed et trans Euxinum Pontum provincias habent Mysiam Europæam ac Thraciam, ponto contiguas. Ab Ionia vero Ægæus sinus incipit; inde alter Adriaticus; post quem est fretum Siculum; et inde Tyrrhenum mare, usque columnas Herculeas. Atque hæc est longitudo ab Ionia ad Oceanum usque. In quibus oris hæ sunt Romanæ provinciæ: Græcia universa, Thessalia, Macedonia, tum finitimæ Thraciæ reliqua, et Illyricum ac Pannoniæ. Sequitur ipsa Italia, in longitudinem maxime porrecta et ab Adriatico sinu ac Ionio mari secundum totum fere Tuscum pelagus ad Galliam usque pergens. Hinc Celtica est (Galliam Romani appellant), cum variis, qui eam incolunt, populis; quorum alii Nostrum mare spectant, alii septentrionalem oceanum; pars secundum flumen Rhenum habitat. His universa denique accedit Hispania (Iberia Græcis dicta et Celtiberia), ad septentrionalem occidentalemque oceanum et columnas usque Herculeas pertinens. Ac de singulis harum regionum dicetur subtilius, ubi narrationis ordo ad earum quasque nos deduxerit; nunc crassiori quadam delineatione hæc de universi imperii maritimis finibus dicta sunto.

IV. Terrestri vero itinere ejusdem imperii limites lustranti, occurrit primum pars Mauritaniæ, attingens occidentalem Æthiopiam, tum aliæ propter nimium æstum aut noxias bestias incultiores regiones Africæ, ad orientales usque Æthiopas. Et hi quidem in Africa sunt Romanorum termini. In Asia vero flumen Euphrates, mons Caucasus, Armeniæ majoris regnum, Colchisque ad Pontum Euxinum pertinens, cum reliqua ora secundum eumdem Pontum porrecta. In Europa denique duo maxime fluvii Romanum Imperium claudunt, Rhenus atque Danubius: quorum ille in septentrionalem oceanum, hic in Euxinum Pontum evolvitur. Alicubi tamen ultra hos quoque amnes, et Celtis trans Rhenum nonnullis imperant, et Getis trans Danubium, quos ipsi Dacos vocant. Hi sunt a parte continentis termini, quam proxime fieri potuit ad verum descripti.

V. Jam insulæ quoque, quotquot in Mediterraneo sunt mari, Cyclades, Sporades, Ionicæ, Echinades, Tuscæ, Baleares, seu quocumque alio nomine insulæ vel ad Africam, vel in Ionio mari, vel in Ægyptio vel in Myrtoo, aut Siculo, aut in quacumque demum parte Nostri maris sitæ sunt; tum illæ, quas Græci per eminentiam majores Insulas vocant, Cyprus, Creta, Rhodus, Lesbus, Eubœa, Sicilia, Sardinia, Corsica, et si qua est alia major minorve: universæ Romanorum potestati subjectæ sunt. In septentrionali etiam oceano, transportatis in Britanniam copiis, insulam illam, quæ magna quoque continenti regione major est, occuparunt plus quam dimidiam, et quidem meliorem ejus partem; de reliqua parum solliciti, quando ne id quidem, quod de ea occupant, admodum illis fructuosum est.

VI. Ex his tot ac tantis gentibus, Italiam ipsam magno

τὸ μέγεθος, Ἰταλίαν μὲν αὐτὴν ἐπιμόχθως τε καὶ μόλις ἐν πενταχοσίοις ἔτεσι κατειργάσαντο βεβαίως. Καὶ τούτων τὰ ἡμίσεα βασιλεῦσιν ἐχρῶντο, τὰ δὲ λοιπὰ τοὺς βασιλέας ἐκβαλόντες, καὶ ἐπομόσαντες οὐκ ἀνέξεσθαι βασιλέων, ἀριστοκρατίᾳ τε ἐχρήσαντο ἀπὸ τοῦδε, καὶ προστάταις ἄρχουσιν ἐτησίοις. Διακοσίοις δὲ μάλιστα ἑξῆς, ἐπὶ τοῖς πενταχοσίοις, ἐπὶ μέγα ἦλθεν ἡ ἀρχὴ, καὶ ξενικῆς τε δυνάμεως ἐκράτησαν ἀπείρου, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν τότε ὑπηγάγοντο. Γάϊός τε Καῖσαρ ὑπὲρ τοὺς τότε δυναστεύσας, καὶ τὴν ἡγεμονίαν κρατυνάμενός τε καὶ διαθέμενος ἐς φυλακὴν ἀσφαλῆ, τὸ μὲν σχῆμα τῆς πολιτείας καὶ τὸ ὄνομα ἐφύλαξε, μόναρχον δ' ἑαυτὸν ἐπέστησε πᾶσι. Καὶ ἔστιν ἥδε ἡ ἀρχὴ μέχρι νῦν ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι, οὓς βασιλέας μὲν οὐ λέγουσιν, ὡς ἐγὼ νομίζω, τὸν ὅρκον αἰδούμενοι τὸν πάλαι· αὐτοκράτορας δὲ ὀνομάζουσιν, ὃ καὶ τῶν προσκαίρων στρατηγῶν ὄνομα ἦν· εἰσὶ δὲ ἔργῳ τὰ πάντα βασιλεῖς.

VII. Καὶ ἔστι καὶ τοῖσδε τοῖς αὐτοκράτορσιν, ἐς τὸν παρόντα χρόνον, ἐγγυτάτω διακοσίων ἐτῶν ἄλλων· ἐν οἷς ἥ τε πόλις μάλιστα κατεκοσμήθη, καὶ ἡ πρόσοδος ἐπιπλεῖστον ηὐξήθη, καὶ πάντα ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ καὶ εὐσταθεῖ προῆλθεν ἐς εὐδαιμονίαν ἀσφαλῆ. Καί τινα καὶ τοῖς προτέροις ἔθνεσιν οἵδε οἱ αὐτοκράτορες εἰς τὴν ἡγεμονίαν προσέλαβον, καὶ ἀφιστάμενα ἄλλα ἐκρατύναντο· ὅλως τε, δι' εὐβουλίαν, τὰ κράτιστα γῆς καὶ θαλάσσης ἔχοντες, αὔξειν ἐθέλουσι μᾶλλον, ἢ τὴν ἀρχὴν ἐς ἄπειρον ἐκφέρειν ἐπὶ βάρβαρα ἔθνη πενιχρὰ καὶ ἀκερδῆ. Ὧν ἐγώ τινας εἶδον ἐν Ῥώμῃ πρεσβευομένους τε καὶ διδόντας ἑαυτοὺς ὑπηκόους εἶναι, καὶ οὐ δεξάμενον βασιλέα ἄνδρας οὐδὲν αὐτῷ χρησίμους ἐσομένους. Ἔθνεσί τε ἄλλοις, ἀπείροις τὸ πλῆθος, αὐτοὶ διδόασι τοὺς βασιλέας, οὐδὲν αὐτῶν ἐς τὴν ἀρχὴν δεόμενοι· καὶ τῶν ὑπηκόων ἐνίοις προσαναλίσκουσιν, αἰδούμενοι καίπερ ἐπιζημίους ὄντας ἀποθέσθαι. Τήν τε ἀρχὴν ἐν κύκλῳ περικάθηνται μεγάλοις στρατοπέδοις, καὶ φυλάσσουσι τὴν τοσήνδε γῆν καὶ θάλασσαν ὥσπερ χωρίον.

VIII. Ἀρχή τε οὐδεμία προῆλθέ πω μέχρι νῦν ἐς τοσοῦτο μεγέθους καὶ χρόνου. Οὔτε γὰρ τὰ Ἑλλήνων, εἴ τις ὁμοῦ τὰ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων καὶ Θηβαίων, δυναστευσάντων παρὰ μέρος, ἀπὸ τῆς Δαρείου στρατείας, ὅθεν αὐτοῖς ἔστιν ἐλλαμπρύνεσθαι μάλιστα, ἐς τὴν Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, συναγάγοι, πολλὰ ἂν ἔτι φανείη. Οἵ τε ἀγῶνες αὐτοῖς ἐγένοντο οὐκ ἐπὶ ἀρχῆς περικτήσει μᾶλλον, ἢ φιλοτιμίᾳ πρὸς ἀλλήλους· καὶ οἱ λαμπρότατοι περὶ τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας πρὸς ἀρχὰς ἄλλας ἐπιούσας. Οἱ δέ τινες αὐτῶν, ἐς Σικελίαν πλεύσαντες ἐπὶ ἀρχῆς ἑτέρας ἐλπίδι, προσέπταισαν· ἢ εἴ τις ἐς τὴν Ἀσίαν διῆλθε, μικρὰ καὶ ὅδε δράσας, εὐθὺς ἐπανήει. Ὅλως τε ἡ Ἑλληνικὴ δύναμις, καίπερ ἐκθύμως ὑπὲρ ἡγεμονίας ἀγωνισαμένων, οὐ προῆλθεν ὑπὲρ τὴν Ἑλλάδα βεβαίως· ἀλλὰ δεινοὶ μὲν ἐγένοντο, ἀδού-

labore, ac vix intra quingentesimum annum, perdomuerunt. Cujus temporis dimidium vixerunt sub Regibus; dein his expulsis, jurejurando obstricti neminem regem se passuros, per optimates rempubl. administrarunt, et per Magistratus annuos. Ceterum intra ducentos potissimum annos, qui secuti sunt illos quingentos, plurima incrementa cepit Romanorum imperium; nam per id temporis spatium infinitas exterarum gentium copias prostraverunt, plurimasque provincias in suam redegerunt potestatem. Post hæc C. Cæsar, inter æquales suos principatum obtinens, confirmato imperio, et rebus omnibus ad firmam ejus custodiam ordinatis formam quidem ac nomen reipublicæ reliquit; sibi autem summum in universos imperium usurpavit. Atque ad hunc diem summa imperii in unius potestate est: quos quidem non Reges dicunt, religionem opinor, reveriti veteris jurisjurandi; sed Imperatores appellant, quod olim belli ducum ad tempus constitutorum nomen erat: quanquam revera quavis ratione Reges sunt.

VII. Hoc genus Imperatorum, in præsentem diem, jam fere per alios ducentos annos imperium tenent. Intra quod temporis spatium mirifice exornata Urbs est, ac reditus imperii plurimum aucti, omniaque diuturnæ constantisque pacis beneficio in stabilem felicitatem evecta. Hi enim Imperatores veteribus provinciis non nihil etiam adjecerunt, aliasque defectionem molientes continuerunt in officio: in universum autem, quoniam terra marique optima quæque habent in potestate, sapienti consilio opes earum, quas possident, provinciarum augere malunt, quam limites imperii in infinitum proferre ad barbaras gentes inopes ac nihil lucri dominis allaturas. Quarum ego nonnullarum legatos vidi in Urbem missos, qui se suosque populares Romanis dederent; quos ne recepit quidem Imperator, nulli quippe usui sibi futuros. Aliis vero gentibus innumeris dant reges; quas nimirum imperio adjicere suo, nihil ipsorum refert. Sunt autem provinciæ, in quas, quum pudeat quamvis parum utiles abjicere, plus etiam insumunt, quam lucri capiunt. Ceterum circumquaque in præsidiis sunt magni exercitus, qui tam late terra marique patens imperium haud secus atque unum aliquod oppidum aut castellum custodiunt.

VIII. Neque vero ante hanc ætatem ullum unquam vel tam amplum exstitit imperium, vel tam diuturnum. Nam neque res Græcorum, etsi quis inde a Darii expeditione exorsus, unde potissimum claritatis initium Græci ceperunt, usque ad Philippi Amyntæ filii in Græcia imperium deduxerit, atque Atheniensium et Lacedæmoniorum Thebanorumque potentiam, per vices eminentem, in unum congesserit, adeo magnificæ videbuntur. Etenim hi inter se quidem, non tam proferendi imperii causa, quam de dignitate et principatu suarum civitatum, concertarunt; et quibus pugnis maxime inclaruerunt, eas pro propria libertate, contra exteros Reges, Græciam armis invadentes, pugnaverunt. Qui vero ex his in Siciliam, spe potiundi ejus insulæ imperio, transmiserunt, eis male res illa cecidit et in Asiam siquis trajecit, etiam hic, non nimis magnis rebus gestis, mox reversus est. Omninoque Græcorum potentia, quantumvis acriter illi pro suo imperio pugnaverint, extra Græciam nihil firmæ ditionis acquisivit: sed in sua quidem libertate tuenda, invictaque Græcia quam diutissime præ-

λωτον αὐτὴν καὶ ἀήττητον κατασχεῖν ἐπιπλεῖστον· ἀπὸ δὲ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου, καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου, καὶ πάνυ μοι δοκοῦσι πρᾶξαι κακῶς καὶ ἀναξίως αὑτῶν.

IX. Ἥ τε τῆς Ἀσίας ἀρχὴ, ἔργων μὲν πέρι καὶ ἀρετῆς, οὐδ' ἐς τὰ σμικρότατα τῶν Εὐρωπαίων παραβάλλεται, δι' ἀσθένειαν καὶ ἀτολμίαν τῶν ἐθνῶν· καὶ τοῦτο δηλώσει καὶ ἥδε ἡ γραφὴ προϊοῦσα. Ὀλίγαις γὰρ μάχαις Ῥωμαῖοι τοσούτων τῆς Ἀσίας ἐθνῶν κατέσχον, ὅσων ἐπικρατοῦσι, καὶ ταῦτα Μακεδόνων αὐτῶν ὑπερμαχομένων· τὰ δὲ πολλὰ περὶ τὴν Λιβύην καὶ τὴν Εὐρώπην ἐξετρίφθησαν. Ἀσσυρίων τε αὖ καὶ Μήδων καὶ Περσῶν, τριῶν τῶνδε μεγίστων ἡγεμονιῶν, εἰς Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου, συντιθεμένων, οὔτ' ἂν ὁ χρόνος ἐφίκοιτο τῶν ἐνακοσίων ἐτῶν, ὅσα ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐς τὸν παρόντα χρόνον. Τό τε μέγεθος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνων οὐδὲ ἐς ἥμισυ νομίζω τῆσδε τῆς ἡγεμονίας ἀπαντᾷν· τεκμαιρόμενος, ὅτι Ῥωμαίοις, ἀπό τε δύσεων καὶ τοῦ πρὸς ἑσπέραν ὠκεανοῦ, ἐπὶ τὸ Καύκασον ὄρος καὶ ποταμὸν Εὐφράτην, καὶ ἐς Αἰθίοπας τοὺς ἄνω δι' Αἰγύπτου, καὶ δι' Ἀράβων ἐπὶ τὸν ἑῷον ὠκεανὸν, ἡ ἀρχὴ διεξέρχεται· καὶ ὅρος ἐστὶν αὐτοῖς ὁ ὠκεανὸς ἀρχομένου τε καὶ δυομένου τοῦ θεοῦ· θαλάσσης τε πάσης ἡγεμονεύουσι τῆς ἐντὸς οὔσης, καὶ νήσων ἁπασῶν, καὶ ἐν τῷ ὠκεανῷ Βρεττανῶν. Μήδοις δὲ καὶ Πέρσαις, ὅτε πλείστη θάλασσα, ἡ ὁ Παμφύλιος κόλπος ἦν καὶ μία νῆσος ἡ Κύπρος, ἤ τι που ἄλλο σμικρὸν τῆς Ἰωνίας ἐν θαλάσσῃ, τοῦ τε Περσικοῦ κόλπου (καὶ γὰρ τοῦδε ἐκράτουν) πόσον τι καὶ τὸ τούτου πέλαγός ἐστι.

X. Τὰ δὲ δὴ Μακεδόνων, τὰ μὲν πρὸ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου καὶ πάνυ σμικρὰ ἦν· καὶ ἔστιν ὧν ὑπήκουσαν. Τὰ δὲ αὐτοῦ Φιλίππου, πόνου μὲν καὶ ταλαιπωρίας ἔγεμεν οὐ μεμπτῆς, ἀλλὰ καὶ ταῦτα περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρόσχωρα μόνα ἦν. Ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρου, μεγέθει τε καὶ πλήθει καὶ εὐτυχίᾳ καὶ ταχυεργίᾳ διαλάμψασα ἡ ἀρχὴ, καὶ ὀλίγου δεῖν ἐς ἄπειρον καὶ ἀμίμητον ἐλθοῦσα, διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ χρόνου προσέοικεν ἀστραπῇ λαμπρᾷ· ἧς γε, καὶ διαλυθείσης ἐς πολλὰς σατραπείας, ἐπιπλεῖστον ἐξέλαμπε τὰ μέρη. Καὶ τοῖς ἐμοῖς βασιλεῦσι μόνοις ἦν στρατιά τε πεζῶν μυριάδες εἴκοσι, καὶ μυριάδες ἱππέων τέσσαρες, καὶ ἐλέφαντες πολεμισταὶ τριακόσιοι, καὶ ἅρματα ἐς μάχας δισχίλια, καὶ ὅπλα ἐς διαδοχὴν μυριάσι τριάκοντα· καὶ τάδε μὲν αὐτοῖς ἦν ἐς πεζομαχίαν· ἐς δὲ ναυμαχίας, κοντωτὰ, καὶ ὅσα σμικρότερα ἄλλα, δισχίλια· τριήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους, πεντακόσιαι καὶ χίλιαι· καὶ σκεύη τριηρετικὰ διπλότερα τούτων, θαλαμηγά τε χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα, ἐς πολέμου πομπὴν, οἷς αὐτοὶ διαπλέοντες ἐπέβαινον οἱ βασιλεῖς, ὀκτακόσια. Χρημάτων δ' ἐν τοῖς θησαυροῖς, τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων Αἰγυπτίων. Ἐς γὰρ δὴ τοσοῦτο παρασκευῆς τε καὶ στρατιᾶς, ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν φαίνεται, προαγαγών τε καὶ καταλιπὼν ὁ δεύτερος Αἰγύπτου βασι-

standa, eximiam demonstravere virtutem: at post Philippum Amyntæ, Alexandrumque Philippi filium, admodum etiam male, et indigne græco nomine, res suas gessisse mihi videntur.

IX. Jam Asiatica imperia, res gestas virtutemque si spectes, ne cum minimis quidem ex his, quæ Europa protulit, conferenda sunt; tanta fuit illarum gentium infirmitas atque ignavia. Quod etiam, in progressu operis, ipsa hæc scriptio declarabit. Paucis enim præliis Romani tot Asiæ provincias, quas ad hunc diem tenent, in suam redegerunt potestatem, quamvis Macedonico etiam milite fuerint defensæ; cum circa Africam Europamque iidem Romani plurimum laboris diu multumque exhauserint. Durationem autem quod attinet imperii, quod si Assyriorum, Medorum, Persarum tria maxima regna, ad Alexandrum usque Macedonem, in unum componas; ne sic quidem nongentorum annorum spatium complebunt, quantum duravit in hodiernum Romanorum potentia. Amplitudo vero eorumdem imperiorum ne dimidium quidem hujus imperii exæquavisse mihi videtur, cogitanti, Romanum imperium ab ultimo Occidente Atlanticoque oceano ad Caucasum usque montem et fluvium Euphratem porrigi, et per Ægyptum usque ad superiores Æthiopas, per Arabiam vero usque ad orientalem pertingere oceanum. Ita et ab occasu et ab ortu solis Oceanus Romanis limes est; ac præterea Mediterraneum mare universum, cunctis cum insulis, tenent, et in Oceano quoque Britanniæ imperant. Medi autem Persæque, quo tempore plurimum mari pollebant, aut Pamphylium sinum habuerunt cum una insula Cypro, aut prope Ioniam insulas nonnullas; tum Persicus sinus quantum pelagi recipit, quod sane non nimis multum est.

X. Denique Macedonum res, ante Philippum Amyntæ filium, tenues omnino fuerunt; ac fuit tempus, quum alienæ quoque potestati essent subjecti. Et Philippus quidem studium in rebus gerendis industriamque non contemnendam affatim demonstravit; ceterum intra Græciam finitimasque regiones potentia ejus substitit. Sub Alexandro autem, cum magnitudine multitudineque, tum prosperitate rerum gestarum ac celeritate, præfulgens Macedonum imperium, ac pæne in infinitum exemplo vix imitabili progressum, propter durationis brevitatem coruscanti fulguri fuit simile. Ac illius quidem, in plures etiam Satrapias distracti, partes adhuc plurimum splenduerunt. Certe soli mei reges exercitum alebant ducentorum millium peditum, quadraginta millium equitum; ad hæc trecentos elephantes bello assuetos; tum curruum militarium duo millia habebant, et parata arma, quantum trecentis aliis militum millibus sufficeret. Præter terrestrem hunc apparatum, ad maritima bella, duo millia actuariarum aliarumque minorum navium præsto erant; longæ vero, ab hemioliis usque quinqueremes, MD et armamenta duplo majori numero longarum navium parata; tum thalamegi auratis puppibus rostrisque, quas ad ostentationem in bello ipsi conscendebant reges, DCCC: pecuniæ vero numeratæ in thesauris DCCXL talentorum Ægyptiorum millia. Tantum certe apparatum tantasque copias, ex regiis tabulis apparet, comparatas relictasque fuisse a secundo post Alexandrum Ægypti rege; qui et ceteroquin

λεὺς μετ' Ἀλέξανδρον· ὃς καὶ πορίσαι δεινότατος ἦν βασιλέων, καὶ δαπανῆσαι λαμπρότατος, καὶ κατασκευάσαι μεγαλουργότατος. Φαίνεται δὲ καὶ πολλὰ τῶν ἄλλων σατραπῶν, οὐ πολὺ τούτων ἀποδέοντα· ἀλλὰ πάντα ἐς τοὺς ἐπιγόνους αὐτῶν συνετρίφθη, φθαρέντων ἐς ἀλλήλους· ᾧ μόνως ἀρχαὶ μεγάλαι καταλύονται, στασιάσασαι.

XI. Τὰ δὲ Ῥωμαίων μεγέθει τε καὶ εὐτυχίᾳ διήνεγκε, δι' εὐβουλίαν καὶ χρόνον· ἔς τε τὴν περίκτησιν αὐτῶν ἀρετῇ καὶ φερεπονίᾳ καὶ ταλαιπωρίᾳ πάντας ὑπερῆραν, οὔτε ταῖς εὐπραγίαις ἐπαιρόμενοι, μέχρι βεβαίως ἐκράτησαν, οὔτε συστελλόμενοι ταῖς συμφοραῖς· ὧν γε καὶ δύο μυριάδες ἀνδρῶν ἐνίοτε, μιᾶς ἡμέρας, καὶ ἑτέρας τέσσαρες, ἀπώλλυντο, καὶ ἄλλης πέντε· καὶ περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς πολλάκις ἐκινδύνευον. Καὶ λιμοί τε καὶ λοιμοὶ συνεχεῖς, καὶ στάσεις, ὁμοῦ πάντα ἐπιπίπτοντα, οὐκ ἀπέστησε τῆς φιλοτιμίας· ἕως ἑπτακοσίοις ἔτεσι κακοπαθοῦντές τε καὶ κινδυνεύοντες, ἀγχωμάλως τὴν ἀρχὴν ἐς τόδε προήγαγον, καὶ τῆς εὐτυχίας ὤναντο διὰ τὴν εὐβουλίαν.

XII. Καὶ τάδε πολλοὶ μὲν Ἑλλήνων, πολλοὶ δὲ Ῥωμαίων, συνέγραψαν. Καί ἐστιν ἡ ἱστορία, τῆς Μακεδονικῆς, μεγίστης δὴ τῶν προτέρων οὔσης, πολὺ μείζων. Ἀλλ' ἐντυγχάνοντά με, καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν ἐντελῆ καθ' ἕκαστον ἔθνος ἰδεῖν ἐθέλοντα, ἀπέφερεν ἡ γραφὴ πολλάκις ἀπὸ Καρχηδόνος ἐπὶ Ἴβηρας, καὶ ἐξ Ἰβήρων ἐπὶ Σικελίαν, ἢ Μακεδονίαν, ἢ ἐπὶ πρεσβείας ἢ συμμαχίας ἐς ἄλλα ἔθνη γενομένας· εἶτ' αὖθις ἐς Καρχηδόνα ἀνῆγεν, ἢ Σικελίαν, ὥσπερ ἀλώμενον· καὶ πάλιν ἐκ τούτων, ἀτελῶν ἔτι ὄντων, μετέφερεν. Ἕως οὗ τὰ μέρη συνήγαγον ἐμαυτῷ, ὁσάκις ἐς Σικελίαν ἐστράτευσαν, ἢ ἐπρέσβευσαν, ἢ ὁτιοῦν ἔπραξαν ἐς Σικελίαν, μέχρι κατεστήσαντο αὐτὴν ἐς τὸν κόσμον τὸν παρόντα. Ὁσάκις τε αὖ Καρχηδονίοις ἐπολέμησαν, ἢ ἐσπείσαντο, ἢ ἐπρέσβευσαν ἐς αὐτοὺς, ἢ πρεσβείας ἐδέξαντο παρ' ἐκείνων, ἢ ἔδρασαν ὁτιοῦν, ἢ ἔπαθον πρὸς αὐτῶν, ἕως Καρχηδόνα κατέσκαψαν καὶ τὸ Λιβύων ἔθνος προσέλαβον, καὶ αὖθις ᾤκισαν αὐτοῖς Καρχηδόνα, καὶ Λιβύην κατέστησαν ἐς τὰ νῦν ὄντα. Καὶ τόδε μοι κατὰ ἔθνος ἕκαστον ἐπράχθη, βουλομένῳ τὰ ἐς ἑκάστους ἔργα Ῥωμαίων καταμαθεῖν· ἵνα τὴν τῶν ἐθνῶν ἀσθένειαν ἢ φερεπονίαν, καὶ τὴν τῶν ἑλόντων ἀρετὴν, ἢ εὐτυχίαν, ἢ εἴ τι ἂν ἄλλο συγκύρημα συνηνέχθη, καταμάθοιμι.

XIII. Νομίσας δ' ἄν τινα καὶ ἄλλον οὕτως ἐθελῆσαι μαθεῖν τὰ Ῥωμαίων, συγγράφω κατὰ ἔθνος ἕκαστον· ὅσα δὲ ἐν μέσῳ πρὸς ἑτέρους αὐτοῖς ἐγένετο, ἐξαίρω, καὶ ἐς τὰ ἐκείνων μετατίθημι. Τοὺς δὲ χρόνους, ἐπὶ μὲν πᾶσι, περισσὸν ἡγούμην καταλέγειν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων, ἐκ διαστήματος ὑπομνήσω. Καὶ τὰ ὀνόματα Ῥωμαίοις πάλαι μὲν ἦν ἓν, ὥσπερ ἀνθρώποις ἅπασιν, ἑκάστῳ· μετὰ δὲ, ἐγένοντο δύο· καὶ οὐ πολὺς χρόνος, ἐξ οὗ καὶ τρίτον ἤρξατό τισιν, ἐς ἐπίγνωσιν, ἐκ πάθους ἢ ἀρετῆς προστίθεσθαι· καθὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων τισὶν, ἐπὶ τὰ ὀνόματα, ἦσαν ἐπικλήσεις. Ἐγὼ δὲ

præter ceteros reges cum ad parandas opes solertissimus, tum in erogandis splendidissimus fuit, in operibusque moliendis magnificentissimus. Atque etiam reliquos quod attinet Satrapas, complura opum documenta exstant, his non multum cedentia; sed sub successoribus eorum fracta sunt omnia et attrita, quum jam ipsi in mutuam perniciem ruissent; quæ res una perdere magna imperia solet, internis si dissidiis lacerantur.

XI. Sed Romanorum imperium et magnitudine excelluit et diuturnitate. In quo non minus consilii prudentia eos adjuvit, quam fortuna. Virtute autem et patientia atque industria in parando imperio tanta usi sunt, quantum de nulla alia gente memoratam legimus. Neque secundis rebus elati sunt, donec satis confirmata esset eorum potentia; neque adversis rebus animum unquam abjecerunt; quanquam interdum una die XX, et alia XL hominum millia acie amiserint, et iterum alia L, ac sæpius etiam de ipsa Urbe periclitati sint. Imo nec fames, nec pestis, quibus crebro premebantur, nec seditiones, neque cuncta hæc simul ingruentia, ab ambitione eos abstraxerunt: donec DCC annis, multis cum ærumnis periculisque colluctati, æquabili progressione imperium suum ad hoc fastigium evexerunt, et fortunæ benificia consilio atque prudentia in usum converterunt suum.

XII. Et has res quidem populi Romani complures et Græci et Latini Scriptores memoriæ prodiderunt; et est argumentum multo copiosius, quam rerum Macedonicarum, quæ ceteroquin præ reliquis superiorum temporum amplissimæ sunt. Quos ego Scriptores quum perlegerem, atque per singulas provincias continenti quadam ratione cognoscere cuperem, quid in earum quaque gessisset Romanorum virtus; huc atque illuc me traduxit stilus, Carthagine in Hispaniam, inde porro in Siciliam, aut in Macedoniam, aut ad legationem aliquam ad alias gentes missam, aut ad societatem cum his contractam. Inde rursus Carthaginem, aut in Siciliam, tamquam errabundum, me reduxit; ac mox iterum ab his, necdum perfectis, alio transtulit. Quare tandem mihi ipse dispersas historiæ partes in unum congessi: velut eas, quæ ad Siciliam pertinent; quoties in illam aut exercitus aut legatos miserunt, et quidquid in Sicilia gesserunt, donec in præsentem formam eam redegissent. Similiter Carthaginienses quod attinet, quotquot cum his bella gesta, quæ fœdera inita, quæ legationes ultro citroque inter duos populos missæ sunt, quas clades mutuo vel intulerunt vel acceperunt; donec diruta Carthago est, et Africa in provinciæ formam redacta, et rursus instaurata Carthago, Africaque in eum, quo nunc est, statum devenit. Idemque feci per singulas provincias, cupiens cognoscere, quid in earum quaque gesserint Romani; ut intelligerem cujusque gentis vel infirmitatem vel industriam, tum victoris populi virtutem atque fortunam, aut si qua denique res alia fuerit, quæ ad ea, quæ effecta sunt, momentum aliquod contulit.

XIII. Ratus autem, fore et aliis gratum, si ea ratione res romanas addiscere possent; nunc eadem ratione provinciatim illas perscribere aggredior, omissis et in propriam cujusque provinciæ historiam dilatis his, quæ alibi interim gesta sunt. Tempora autem ubique annotare, operæ visum est supervacaneæ; sed per intervalla, in rebus illustrioribus, ea annotabo. Jam nomina quod attinet Romanorum, olim cuique non nisi unum nomen fuerat, sicuti aliarum gentium hominibus; dein accessit alterum; et haud ita multo post, ad faciliorem agnitionem, tertium etiam ex aliquo casu aut affectione aut virtutis laude, imponi quibusdam cœptum est: quemadmodum et Græcorum nonnulli nominibus adjuncta habebant cognomina. Equidem igitur inter-

ἔστι μὲν, ὅπου καὶ πάντων ἐπιμνήσομαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐπιφανῶν, ἐς γνώρισμα τῶν ἀνδρῶν· τὰ δὲ πολλὰ καὶ τούτους καὶ τοὺς ἄλλους, ἃ κυριώτατα ἡγοῦνται προσαγορεύσω.

XIV. Τριῶν δὲ βίβλων οὐσῶν, αἳ τὰ ἐς τὴν Ἰταλίαν ὄντα αὐτοῖς πολλὰ πεπραγμένα συνάγουσι, τὰς μὲν τρεῖς ἡγητέον εἶναι Ῥωμαϊκῶν Ἰταλικάς· διὰ δὲ πλῆθος ἔργων, διῄρηνται. Καὶ δηλοῦσιν, ἡ μὲν πρώτη, τὰ τῶν βασιλέων ἑπτὰ γενομένων ἔργα, ἐφεξῆς ἅπαντα ἐφ' ἑαυτῶν, ὡς ἐγένετο· καὶ αὐτὴν ἐπιγράφω, Ῥωμαϊκῶν Βασιλικήν. Ἡ δ' ἑξῆς, τὰ ἐς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν, χωρίς γε τῆς παρὰ τὸν κόλπον τὸν Ἰόνιον· ἐς δὲ σύγκρισιν τῆς προτέρας, ἥδε λέγεται ἡ ἑξῆς Ῥωμαϊκῶν Ἰταλική. Τελευταίῳ δὲ ἔθνει, Σαυνίταις, οἳ παρὰ τὸν Ἰόνιον ᾤκηνται, μεγάλῳ τε καὶ χαλεπῷ, ὀγδοήκοντα ἔτεσι συνεπλάκησαν· μέχρι καὶ τούσδε, καὶ ὅσα σφίσιν ἐγγὺς ἔθνη συνεμάχει, καὶ Ἕλληνας ὅσοι ὑπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰσὶν, ὑπηγάγοντο. Καὶ ἔστιν ἥδε, τῶν προτέρων εἰς σύγκρισιν, Ῥωμαϊκῶν Σαυνιτική. Τὰ δὲ λοιπὰ, τούτων ἑκάστη κατὰ λόγον ἐπιγράφονται· Ῥωμαϊκῶν Κελτική τε, καὶ Σικελική, καὶ Ἰβηρική, καὶ Ἀννιβαϊκὴ, καὶ Καρχηδονική, καὶ Μακεδονική, καὶ ἐφεξῆς ὁμοίως. Τέτακται δ' αὐτῶν ἄλλη μετ' ἄλλην, ὡς ἑκάστῳ τὴν ἀρχὴν πρὸ ἑτέρου λαβεῖν συνέπεσεν, εἰ καὶ τὸ τέλος τῷ ἔθνει μετὰ πολλὰ ἕτερα γεγένηται. Ὅσα δ' αὐτοὶ Ῥωμαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασάν τε καὶ ἐπολέμησαν Ἐμφύλια, φοβερώτερα σφίσι ταῦτα μάλιστα γενόμενα, ἐς τοὺς στρατηγοὺς τῶν στάσεων διῄρηται· τὰ μὲν ἐς Μάριόν τε καὶ Σύλλαν· τὰ δ' ἐς Πομπήϊόν τε καὶ Καίσαρα· τὰ δὲ ἐς Ἀντώνιον καὶ τὸν ἕτερον Καίσαρα, τὸν Σεβαστὸν ἐπίκλην, πρὸς τοὺς ἀνδροφόνους τοῦ προτέρου Καίσαρος· τὰ δὲ ἐς ἀλλήλους, αὐτῶν Ἀντωνίου τε καὶ Καίσαρος στασιασάντων· ᾧτινι τελευταίῳ τῶν ἐμφυλίων ὄντι καὶ Αἴγυπτος ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο, καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐς μοναρχίαν περιῆλθεν.

XV. Ὧδε μὲν ἐς βίβλους ἕκαστα τῶν ἐθνῶν, ἡ ἐς στρατηγοὺς τὰ ἐμφύλια, διῄρηται. Ἡ δὲ τελευταία καὶ τὴν στρατιὰν αὐτῶν ὅσην ἔχουσιν, ἢ πρόσοδον ἣν καρποῦνται, καθ' ἕκαστον ἔθνος, ἢ εἴ τι προσαναλίσκουσιν εἰς τὰς ἐπινείους φρουρὰς, ὅσα τε τοιουτότροπα ἄλλα, ἐπιδείξει. Ἁρμόζει δὲ ἀπὸ τοῦ γένους ἄρξασθαι τὸν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν συγγράφοντα. Τίς δὲ ὢν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι, καὶ αὐτὸς προέφηνα. Σαφέστερον δ' εἰπεῖν· Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεὺς, ἐς τὰ πρῶτα ἥκων ἐν τῇ πατρίδι, καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι με σφῶν ἐπιτροπεύειν ἠξίωσαν. Καὶ εἴ τῳ σπουδὴ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, ἔστι μοι καὶ περὶ τούτου συγγραφή.

dum omnia referam nomina, præsertim virorum illustriorum, quo noscantur facilius; plerumque autem cum hos, tum alios, eo nomine designabo, quod cuique proprium maxime habitum est.

XIV. Quum autem tres sint Libri, quibus res populi Romani intra Italiam gestæ, sane non paucæ, continentur; existimandi quidem omnes sunt Italicam exponere Romanorum historiam; sed propter memorabilium rerum copiam distincti sunt. Horum igitur primus res sub Regibus gestas, quos septem habuit Roma, suo ordine cunctas, res cujusque regis separatim, complectitur : illumque inscribo, Romanarum historiarum Librum de regibus. Sequuntur res gestæ per universam Italiam, exceptis populis mare Superum accolentibus; qui liber ad differentiam prioris inscribitur, Romanarum historiarum Liber Italicus. Postremo omnium Italorum cum Samnitibus, qui Superum mare spectant, magna gente ac feroci, per octoginta annos conflictati sunt Romani; donec et ipsos, eorumque in vicinia socios, et Græcos quotquot inferiorem Italiam incolunt, sibi subjecerunt. Qui eas res exponit, ad priorum discrimen, Romanarum historiarum Samniticus Liber dicetur. Deinceps vero ad horum similitudinem singuli inscribuntur, Romanarum rerum Liber Celticus, Siculus, Hispanicus, tum Annibalicus, Punicus, Macedonicus, et sic porro. Eorum autem ordo est secundum ordinem temporum, quibus bello primum misceri cum unoquoque populo cœperunt Romani; etiamsi interim, donec quemque populum penitus sibi subjecerunt, plurima alia inciderint. Seditionum vero domesticarum historia, Bellorumque Civilium, quæ præ ceteris horrenda eis acciderunt, distributa est per auctores, qui eos motus concitarunt; ut primus Liber Syllam cum Mario; alter Pompeium cum Cæsare; duo sequentes Antonium et alterum Cæsarem, cognomine Augustum, cum interfectoribus superioris Cæsaris; quintus denique eosdem, Cæsarem et Antonium, ipsos inter se contendentes, ostendat; quo civilium bellorum novissimo Ægyptus quoque in Romanorum cessit potestatem, et Romanum imperium in Monarchiam est mutatum.

XV. Ita quidem res singularum gentium in suos libros, et bella civilia juxta suos duces, digerentur. Ultimus autem liber, quantis exercitibus muniatur hoc imperium, quantosque reditus habeat e singulis provinciis, tum si quid insuper impendunt in classes præsidiarias, et quæ sunt ejusdem generis alia, declarabit. Exordium autem capere ab ipsa origine ejus populi conveniet, cujus de virtute sum scripturus. Quis autem sim, qui hæc conscripsi; et multi norunt, et ipse supra indicavi. Sed apertius etiam dicam; Appianus sum, Alexandrinus, Romæ primum in causis pro tribunali Augustorum agendis versatus, tum ab his ad primariam in patria mea dignitatem promotus, quippe quem Procuratorem ipsorum in his oris constituere dignati sunt. Ceterum si quis plura scire cupit, exstant et commentarii de vita nostra conscripti, e quibus reliqua poterit cognoscere.

ΕΚ ΤΗΣ

ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Α',

ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ.

EX APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBRO I,

SIVE DE REGIBUS

EXCERPTA ET FRAGMENTA.

I. Ἐκ τοῦ Φωτίου.

Αἰνείας, τοῦ Ἀγχίσου, τοῦ Κάπυος, ἐν τῷ Τρωϊκῷ ἤκμασε πολέμῳ. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ἔφυγε. Καὶ μετὰ μακρὰν πλάνην καταπλεῖ ἔς τινα τῆς Ἰταλίας αἰγιαλὸν, Λώρεντον ἐπικαλούμενον· ἔνθα καὶ στρατόπεδον αὐτοῦ δείκνυται, καὶ τὴν ἀκτὴν ἀπ' ἐκείνου Τροίαν καλοῦσιν. Ἦρχε τότε Ἀβοριγίνων, τῶν τῇδε Ἰταλῶν, Φαῦνος ὁ τοῦ Ἄρεως, ὃς καὶ ζεύγνυσιν Αἰνείᾳ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Λαουϊνίαν, καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδου σταδίων τετρακοσίων. Ὁ δὲ πόλιν τε ἔκτισε, καὶ ἀπὸ τῆς γυναικὸς [Λαουϊνίας], Λαουίνιον ἐπωνόμασε. Τρίτῳ δὲ ἔτει, τοῦ Φαύνου τελευτήσαντος, ἐκδέχεται τὴν ἀρχὴν ὁ Αἰνείας κατὰ τὸ κῆδος, καὶ τοὺς Ἀβοριγίνας ἀπὸ τοῦ κηδεστοῦ Λατίνου Φαύνου Λατίνους ἐπωνόμασε. Τρίτῳ δὲ ἔτει πάλιν, ὑπὸ Ῥουτούλων τῶν Τυῤῥηνῶν, διὰ Λαουϊνίαν τὴν γυναῖκα, προμνηστευθεῖσαν αὐτῶν τῷ βασιλεῖ, ἀναιρεῖται πολέμου νόμῳ ὁ Αἰνείας· καὶ τὴν ἀρχὴν διεδέξατο Εὐρυλέων, Ἀσκάνιος μετονομασθεὶς, ὃς ἐγεννήθη τῷ Αἰνείᾳ ἐκ Κρεούσης τῆς Πριάμου, τῆς ἐν Ἰλίῳ γενομένης αὐτῷ γυναικός· οἱ δὲ ἐκ τῆς Λαουϊνίας Ἀσκάνιον αὐτῷ γεννηθῆναί φασι, τὸν διάδοχον τῆς ἀρχῆς.

II. Ἀσκανίου δὲ τελευτήσαντος ἔτει τετάρτῳ μετὰ τὴν Ἄλβης οἴκισιν (καὶ γὰρ καὶ οὗτος ἔκτισε πόλιν, Ἄλβην καλέσας, καὶ ἀπὸ Λαουϊνίου τὸν λαὸν μετῴκισεν), ἐκδέχεται τὴν ἀρχὴν Σιλούϊος. Καὶ Σιλουίου παῖδα Αἰνείαν Σιλούϊόν φασιν, Αἰνείου δὲ Λατῖνον Σιλούϊον, τοῦ δὲ Κάπυν, Κάπυος δὲ Κάπετον γενέσθαι, Καπέτου δὲ Τιβερῖνον, τοῦ δὲ Ἀγρίππαν, τοῦ δὲ Ῥωμύλον· καὶ τόνδε μὲν βληθῆναι κεραυνῷ· οὗ γενέσθαι παῖδα Ἀβεντῖνον, Ἀβεντίνου δὲ Προκᾶν γενέσθαι. Καὶ πᾶσι δὲ τὸ Σιλούϊον ἐπώνυμον ἦν. Τῷ δὲ Προκᾷ δύο ἐγενέσθην υἱοί· πρεσβύτερος μὲν Νεμέτωρ, νεώτερος δὲ Ἀμούλιος. Λαβόντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου παρὰ τοῦ πατρὸς τελευτῶντος τὴν ἀρχὴν, ὁ νεώτερος ὕβρει καὶ βίᾳ κατέσχεν ἀφελόμενος. Καὶ τὸν μὲν παῖδα τοῦ ἀδελφοῦ Ἔγεστον κτείνει· τὴν θυγατέρα δὲ Ῥέαν Σιλουΐαν, ἱέρειαν, ἵνα ἄπαις διαμείνῃ, καθίστησι. [Καὶ] τὸν μέντοι Νεμέτωρα τῆς εἰς τὸ σῶμα [τοῦ ἀδελφοῦ] ἐπιβουλῆς ἡ τῶν ἠθῶν ἐξεῖλκε πρᾳότης καὶ ἡ πολλὴ ἐπιείκεια. Ἀλλ' ἡ Σιλουΐα ἔκυε παρὰ τὸν νόμον· καὶ τὴν μὲν Ἀμούλιος ἐπὶ κολάσει συνελάμβανε, δύο δὲ παῖδας ἐκ τῆσδε γενομένους ποιμέσιν ἔδωκεν, εἰς τὸν πλησίον ποταμὸν ἐμβαλεῖν τὰ βρέφη· Θύβρις ἦν ὄνομα

I. *Excerptum Photii, in Bibliotheca, Cod.* LVII.

Æneas, Anchisæ filius, Capyis nepos, Trojano floruit bello. Capto autem Ilio profugit, et variis jactatus erroribus, ad Italiæ quoddam littus se applicuit, quod Laurentum dictum, ubi et castra illius ostenduntur, et ex ipso ora illa maritima Troja nominatur. Imperabat tum Aboriginibus, illius partis Italiæ populo, Faunus, Martis filius, qui et Æneæ filiam suam Laviniam nuptum dedit, atque quadrigentorum in circuitu stadiorum agrum ei attribuit; ubi Æneas oppidum ædificavit, quod ab uxoris Laviniæ nomine Lavinium vocavit. Tertio abhinc anno exstincto Fauno, imperium nactus Æneas est jure affinitatis; et Aborigines a soceri Latini Fauni nomine Latinos nominavit. Tertio iterum anno a Rutulis, Tyrrheniæ populis, propter Laviniam, illorum regi antea desponsatam, bello illato tollitur Æneas; imperiumque Euryleon suscepit, Ascanius cognominatus. Hic Æneæ ex Creusa Priami filia, quam in Ilio uxorem ille habuerat, filius fuit; etsi alii ex Lavinia natum Æneæ Ascanium ferunt, regni successorem.

II. Mortuo dein Ascanio, quarto post anno quam Albam condiderat (etenim et hic oppidum condidit, quod Albam nominavit, eoque ex Lavinio coloniam deduxit), Silvius regni habenas accepit. Hujus Silvii filium Æneam Silvium faciunt; Æneæ dein filium Latinum Silvium, Latini Capyn, Capyos Capetum fuisse perhibent; tum Capeti Tiberinum; hujus Agrippam; Agrippæ Romulum; quem fulmine sublatum ferunt, relicto filio Aventino, ex quo Procas: hisque omnibus Silvii additum fuisse cognomentum memorant. Procæ duo filii erant: natu major Numitor, minor Amulius dictus. Quorum quum major, mortuo patre, regnum suscepisset, junior vi et per nefas illi ademit, fratrisque filium Egestum sustulit; filiam autem Rheam Silviam, ne qua liberorum spes esset, Vestalem legit. Ac Numitorem quidem, quum frater vitæ ejus insidiaretur, morum singularis comitas miteque ingenium periculo exemit. At Rheam, quod contra sacerdotii legem peperisset, Amulius puniendi causa in vincula conjecit; duos vero filios ex ea natos in vicinum fluvium, cui Tybris nomen erat, projiciendos pa-

τῷ ποταμῷ. Ῥῶμος δὲ καὶ Ῥωμύλος οἱ παῖδες, ἐξ Αἰνείου ἕλκοντες μητρόθεν τὸ γένος, τὸ γὰρ τοῦ φύσαντος ἄδηλον βδελυττόμενοι, τούτῳ μᾶλλον ἐκκαυχώμενοι ἦσαν.

II. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τῶν ἑπτὰ βασιλέων (Ῥωμύλου, Νουμᾶ Πομπιλίου, Ἄγκου·Ὀστιλίου, καὶ Ἄγκου ἑτέρου τοῦ καὶ Μαρκίου, ἐπιγόνου Νουμᾶ, Ταρκυνίου, Σερουίου Τυλλίου, καὶ Ταρκυνίου Λευκίου τοῦ Ταρκυνίου), ὁ πρῶτος, κτίστης τε Ῥώμης καὶ οἰκιστὴς γεγονὼς, ἄρξας τε πατρικῶς μᾶλλον ἢ τυραννικῶς, ὅμως ἐσφάγη· ἢ, ὡς ἄλλοι φασὶν, ἠφανίσθη. Ὁ δὲ δεύτερος, οὐδὲν ἧττον βεβασιλευκὼς, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐτελεύτησε, ζήσας . . . Ὁ δὲ τρίτος ἐκεραυνώθη. Νόσῳ δὲ τὸν βίον ὁ τέταρτος ὑπεξῆλθεν. Ὁ δὲ πέμπτος ὑπὸ ποιμένων ἐσφάγη. Καὶ ὁ ἕκτος ὁμοίως σφαγῇ κατέστρεψε τὸν βίον. Ὁ δὲ ἕβδομος καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς βασιλείας, παρανομῶν, ἐξηλάθη. Ἐξ οὗ, τῆς βασιλείας καταλυθείσης, εἰς τοὺς ὑπάτους τὰ τῆς ἀρχῆς μετετέθη.

III. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΛΙΘΑΖΩ.

Κελεύσαντος δὲ Τατίου, τὸν χρυσὸν ἐς τὴν παῖδα ἐλίθαζον, ἕστε τιτρωσκομένη κατεχώσθη.

IV. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Ῥωμύλον Τατίου αἱ Ῥωμαίων γυναῖκες καὶ Σαβίνων θυγατέρες διήτησαν, αὗται τῷ χάρακι τῶν γονέων προσελθοῦσαι, χεῖράς τε προτείνουσαι, καὶ βρέφη τὰ ἤδη σφίσιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν γενόμενα ἐπιδεικνύουσαι, καὶ τοῖς ἀνδράσι μαρτυροῦσαι, μηδὲν ὑβριστικὸν ἐς αὐτὰς ἁμαρτεῖν. Ἐδέοντό τε, οἶκτον λαβεῖν τινὰ τοὺς Σαβίνους σφῶν τε αὐτῶν, καὶ κηδεστῶν, καὶ ἐκγόνων καὶ θυγατέρων· καὶ φείσασθαι συγγενοῦς καὶ μιαροῦ πολέμου, ἢ πρώτας ἀνελεῖν, αἳ τὴν αἰτίαν ἔχουσι τοῦ πολέμου. Οἱ δὲ, τῶν τε παρόντων ἀπορίᾳ, καὶ οἴκτῳ τῶν γυναικῶν, συγγιγνώσκοντες ἤδη, μὴ καθ' ὕβριν εἰργάσθαι ταῦτα Ῥωμαίους, ἀλλὰ ὑπὸ χρείας, ἐς τὰς διαλλαγὰς ἐνεδίδουν. Καὶ συνελθόντες Ῥωμύλος τε καὶ Τάτιος ἐς τὴν ἐξ ἐκείνου ἱερὰν καλουμένην ὁδὸν, ἐπὶ τοῖσδε συνέβησαν· βασιλεύειν μὲν ἄμφω, Τάτιόν τε καὶ Ῥωμύλον· Σαβίνους δὲ τοὺς τότε τῷ Τατίῳ συστρατεύσαντας, καὶ εἴ τινες ἄλλοι τῶν Σαβίνων ἐθέλοιεν, ἐς τὸ Ῥωμαίων μετοικίζεσθαι ἐπ' ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ.

V. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΙΔΙΟΞΕΝΟΣ.

Ὁ δὲ στρατηγὸς, αἰσθόμενος παρ' ἰδιοξένῳ, ἐξήγγειλεν Ὀστιλίῳ.

VI. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΒΛΑΣΦΗΜΩ.

Οἱ δὲ ἐβλασφήμουν αὐτὸν, ὡς κακῶς ἐπὶ τρισὶν ἀνδράσι τὰ πάντα θέμενον.

storibus tradidit. Liberorum nomen Romus et Romulus erat; qui quum ab Ænea per matrem genus ducerent, incertam patris sortem detestantes, Æneæ magis gloriari consueverunt.

II. *Excerptum ejusdem Photii.*

Septem Roma reges habuit: Romulum, Numam Pompilium, Tullum Hostilium, Ancum Marcium, Numæ nepotem, Tarquinium, Servium Tullium, et L. Tarquinium, Tarquinii filium. Horum primus, auctor urbis et conditor, quamvis paterno magis, quam tyrannico more imperasset, trucidatus tamen est; vel, ut aliis placet, disparuit. Alter, nihilo præcedente in imperando inferior, ac forte etiam præstantior, anno ætatis . . . vitam finivit. Tertius fulmine ictus est. Quartus morbo e vita discessit. Quintus a pastoribus jugulatus periit. Sextus similiter cæsus, vitam cum morte commutavit. Septimus et urbe et regno ob tyrannidem exactus est. Inde, soluto regno, ad consules imperium translatum.

III. *Fragmentum apud Suidam.*

Jubente Tatio, (Sabini) aurum in puellam (Tarpeiam) projecerunt; donec vulneribus confecta, tumulo obrueretur.

IV. *Excerptum I de Legationibus.*

Bellum Tatii cum Romulo uxores Romanorum, Sabinorum filiæ, composuerunt. Hæ enim ipsæ ad vallum parentum egressæ sunt; protensisque manibus infantes sibi ex maritis jam tum natos ostendentes, ac testimonium maritis exhibentes, nihil ab illis in se injuriose admissum esse, exorabant Sabinos, ipsi se et generos, et nepotes, filias denique, miserarentur, ac nefarii inter consanguineos belli facerent finem: aut ipsas se prius, quarum causa ortum esset bellum, interficerent. Illi, partim præsenti difficultate commoti, partim misericordia mulierum tacti, quum et ipsi jam intelligerent, non libidine faciendi injuriam, sed necessitate coactos, facinus illud patrasse Romanos, pacis conditionibus aures præbent. Igitur Romulus Tatiusque, in ea quæ ex illa re Sacra via nominata est congressi, hac lege pacem fecerunt, ut ambo Romulus Tatiusque regnarent, Sabini autem qui cum Tatio militassent, et si qui præterea ejusdem populi voluissent, Romam æquo jure habitatum concederent.

V. *Fragmentum apud Suidam.*

Imperator autem (Albanorum, Fufetius) eam rem, quum a privato hospite intellexisset, Hostilio renunciavit.

VI. *Apud eumdem Suidam.*

Alii conviciis eum (Tullum Hostilium) insectabantur, eo quod tribus viris (Horatiis) rerum omnium fortunam temere commisisset.

VII. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΔΙΚΑΙΟΥΝ.

Συμβάσεις ποιεῖν, ἐφ' οἷς ἂν Γάβιοι δικαιῶσιν.

VIII. Ἐκ Γραμματικοῦ ἀνωνύμου.

Ὠνεῖται τὰ τρία βιβλία τῆς τιμῆς τῶν ἐννέα.

IX. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΟΡΑΤΙΟΣ ΑΧΡΗΣΤΙΑ.

Ὁ δὲ Ὁράτιος λελωβημένος ἦν τὰ σκέλη· ὑπατείας τε οὐκ ἔτυχεν, οὔτε ἐν πολέμῳ, οὔτε ἐν εἰρήνῃ, διὰ τὴν ἀχρηστίαν τῶν ποδῶν.

X. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΠΡΟΣΗΣΕΣΘΑΙ.

Οἱ ὕπατοι τὰ ὅρκια προὔτειναν· καὶ ἐς πάντα ἔφασαν ἐνδώσειν μᾶλλον, ἢ Ταρκύνιον προσήσεσθαι.

XI. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Ταρκύνιος Σαβίνους κατὰ Ῥωμαίων ἠρέθιζε. Κλαύδιος δὲ, ἀνὴρ Σαβῖνος ἐκ Ῥηγίλλου πόλεως δυνατὸς, οὐκ εἴα τοὺς Σαβίνους παρασπονδεῖν· ἕως, κρινόμενος ἐπὶ τῷδε, ἔφυγεν ἐς Ῥώμην, μετὰ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ δούλων πεντακισχιλίων. Οἷς πᾶσι Ῥωμαῖοι χώραν ἐς οἰκίας ἔδοσαν, καὶ γῆν ἐς γεωργίαν, καὶ πολίτας ἔθεντο. Τὸν δὲ Κλαύδιον καὶ ἐς τὸ βουλευτήριον κατέλεξαν, ἀποδεικνύμενον ἔργα λαμπρὰ κατὰ τῶν Σαβίνων· καὶ φυλὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ κατέστησαν.

XII. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΕΝΣΠΟΝΔΟΣ, ΠΑΡΕΣΙΣ.

Λατῖνοι, ἔνσπονδοι Ῥωμαίοις ὄντες, ἐστράτευον ἐπ' αὐτούς . . . Οἱ δὲ Λατῖνοι ἐγκλήματα εἰς Ῥωμαίους ἐποιοῦντο, τήν τε πάρεσιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ σφᾶς, ὄντας ἐνσπόνδους καὶ συγγενεῖς . . .

VII. *Apud eumdem.*

(Romani censebant,) pacem faciendam esse (a Tarquinio Superbo) iis conditionibus, quas Gabini æquas esse censuissent.

VIII. *Apud Grammaticum San-Germanensem, Bekk. Anecd.* p. 180, 15.

Emit (Tarquinius) tres libros (a Sibylla oblatos) tanti, quanti antea novem fuerant ab illa æstimati.

IX. *Fragmentum apud Suidam.*

Horatius (Cocles) crura habebat debilitata, neque vel belli vel pacis tempore consul creabatur, eo quod usu pedum careret.

X. *Suidas.*

Consules ad juramentum, quo se obstrinxerant, provocarunt; et, quamlibet aliam pacis conditionem se accepturos potius, quam Tarquinium recepturos, professi sunt.

XI. *Excerptum Peirescianum.*

Cum Tarquinius Sabinos adversus populum Romanum concitaret, Claudius genere Sabinus, Regillo oppido oriundus, vir potens, quominus populares sui leges fœderis violarent, obstitit. Cujus rei causa postmodum in judicium vocatus, cum cognatis amicisque et servis, hominibus quinquies mille, Romam transfugit. His omnibus locus ad habitandum in urbe, et ager quem sibi colerent, et civitatis jus a Romanis datum. Claudius ipse, quum adversus Sabinos, egregiam operam navasset, inter Patres lectus, ac nova Tribus ex ejus nomine Claudia appellata est.

XII. *Suidas.*

Latini, fœdere licet cum Romanis conjuncti, bellum tamen contra eos parabant... Accusabant autem Romanos, cum quod sese, fœderatos cognatosque, contemnerent, tum...

ΕΚ ΤΗΣ
ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΟΥ Β',
ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ.

EX APPIANI
ROMANARUM HISTORIARUM
LIBRO II,
DE REBUS ITALICIS.

EXCERPTA ET FRAGMENTA.

I. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΚΛΗΡΟΥΧΟΝ.

Βολοῦσκοι δὲ τοῖς πταίσμασι τῶν γειτόνων οὐ καταπλαγέντες, ἐστράτευον ἐπὶ Ῥωμαίους, καὶ ἐπολιόρκουν τοὺς αὐτῶν κληρούχους.

II. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΑΠΑΞΙΩΝ.

Ὁ δὲ δῆμος τὸν Μάρκιον μετιόντα τὴν ὑπατείαν οὐκ ἐχειροτόνησεν, οὐ τὸν ἄνδρα ἀπαξιῶν, ἀλλὰ τὸ φρόνημα δεδιὼς αὐτοῦ.

III. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΠΙΜΠΡΑΤΑΙ.

Ὁ Μάρκιος πιμπράμενος ἐπὶ Ῥωμαίοις, φυγὴν καταδικασθείς, καὶ μικρὸν ἐς αὐτοὺς οὐδὲν ἐπινοῶν, ἐς Βολούσκους ἐτράπετο.

IV. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΑΛΛΑΞΑΜΕΝΟΣ.

Ὅτι πατρίδα καὶ γένος ἀλλαξάμενος ἥκοι, τὸ μηδὲν ἡγησάμενος, καὶ τὰ τῶν Βολούσκων ἀντὶ τῆς πατρίδος αἱρήσεσθαι βουληθείς.

V. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τοῦ Μαρκίου φυγαδευθέντος, καὶ ἐς Βολούσκους καταφυγόντος, καὶ κατὰ Ῥωμαίων ἐκστρατεύσαντος, καὶ τεσσαράκοντα σταδίους ἀποσχόντος ἀπὸ τοῦ ἄστεος καὶ στρατοπεδεύσαντος, ὁ δῆμος ἠπείλει τῇ βουλῇ παραδώσειν τὰ τείχη τοῖς πολεμίοις, εἰ μὴ πρεσβεύσοιντο περὶ διαλλαγῶν πρὸς Μάρκιον. Ἡ δὲ μόλις ἐξέπεμψεν αὐτοκράτορας περὶ εἰρήνης Ῥωμαίους πρέσβεις· οἳ παρελθόντες ἐς τὸ Βολούσκων, ἀκροωμένῳ προὔτειναν ἀμνηστίαν καὶ κάθοδον, εἰ καταλύσαι τὸν πόλεμον, τῆς τε βουλῆς αὐτὸν ὑπεμίμνησκον, ὡς οὐχ ἁμαρτούσης ἐς αὐτόν. Ὁ δὲ πολλὰ τοῦ δήμου κατηγορήσας, περὶ ὧν ἐς αὐτὸν καὶ Βολούσκους ἐξημαρτήκεσαν, ἐπήγγελλεν ὅμως, Βολούσκους αὐτοῖς διαλλάξειν· ἂν τὴν γῆν, ἣν ἔχουσι Βολούσκων καὶ τὰς πόλεις ἀποδῶσι, καὶ ποιήσωνται πολίτας, ὥσπερ Λατίνους. Ἕως δ' ἂν ἔχωσι τὰ τῶν κρατούντων οἱ κρατούμενοι, οὐχ ὁρᾶν, τίνες αὐτοῖς ἔσονται διαλύσεις. Ταῦτα μετοίσοντας ἀπέλυε τοὺς πρέσβεις, καὶ τριάκοντα ἡμέρας εἰς τὴν σκέψιν ἐδίδου.

2. Τραπεὶς δ' ἐπὶ τοὺς ἄλλους Λατίνους, ἑπτὰ πόλεις αὐτῶν εἷλε ταῖς τριάκοντα ἡμέραις· καὶ ἧκεν ἐπὶ τὰς ἀποκρίσεις. Οἱ δὲ ἀπεκρίναντο, ἐὰν ἐκ τῆς Ῥωμαίων γῆς ἀπαγάγῃ τὸν στρατὸν, πέμψειν τοὺς συνθησομένους αὐτῷ τὰ πρέποντα. Πάλιν δ' ἀντειπόντος, ἔπεμπον ἑτέρους δέκα δεησομένους, μηδὲν ἀνάξιον

I. *Apud Suidam.*

Volsci vero, vicinorum cladibus minime territi, bellum parabant contra Romanos, eorumque colonias oppugnabant.

II. *Suidas.*

Populus vero Marcium (Coriolanum), consulatum petentem, non elegit; non, quod virum honore illo indignum judicarent, sed quod magnos ejus spiritus metuerent.

III. *Idem.*

Marcius, ira in Romanos accensus propter exilium quo ab eis multatus erat, nec mediocre quidquam adversus eos meditans, ad Volscos transiit.

IV. *Apud eumdem Suidam.*

Patria et genere suo abdicato, sese advenisse, nihili ea facientem; et Volscorum potius, quam patriæ suæ, partes sequi in animum induxisse.

V. *Excerptum* II *de Legationibus.*

Marcius (Coriolanus) quum exilio multatus ad Volscos confugisset, illatoque Romanis bello quinque ab urbe millia passuum posuisset castra; minata est multitudo senatui, se hostibus urbem traditurum, ni legati ad Marcium de pace mitterentur. Senatus ægre tandem oratores, cum plena potestate de pace transigendi, misit. Qui postquam ad castra Volscorum pervenerunt, in conspectum Marcii adducti, præteritorum oblivionem ei ac reditum ab exilio offerebant, si bellum vellet componere; ac de senatu in memoriam illi revocabant, nihil in Marcium ab eo fuisse peccatum. Ille vero multa de populo conquerens ac de injuria in se et in Volscos patratis, promisit tamen, se pacem Romanis cum Volscis conciliaturum, si agrum saltem, quem tenerent, Volscorum oppidaque redderent, ac in civitatem Volscos, velut Latinos, reciperent. Sed quoad victi retinerent ea, quæ ad victores pertineant, non videre se, ait, quonam modo pax illis dari possit. His mandatis legatos dimittit, ac triginta dierum spatium ad deliberandum Romanis concedit.

2. Interim ipse in reliquos Latinos conversus, triginta illis diebus septem illorum urbes capit. Inde ad audienda Romanorum responsa revertitur. Respondebant hi : si ex agro Romano exercitum abduceret, tum se ad eum missuros, qui æquis conditionibus pacem cum eo concluderent. Quod ubi ille negat se facturum, decem alios mittunt,

ποιεῖν τῆς πατρίδος, μηδ' ἐξ ἐπιτάγματος, ἀλλ' ἑκουσίους, ἐᾷν γίγνεσθαι τὰς συνθήκας· αἰδούμενόν τε τὴν πατρίδα, καὶ τὸ τῶν προγόνων ἀξίωμα τιμῶντα, τῶν ἐς αὐτὸν οὐχ ἁμαρτόντων. Ὁ δὲ τοσοῦτον αὐτοῖς ἀπεκρίνετο· τριῶν ἄλλων ἡμερῶν ἥκειν, βουλευσαμένους τι κάλλιον. Οἱ μὲν δὴ τοὺς ἱερέας ἔπεμπον, ταῖς ἱεραῖς ἐσθῆσιν ἐσταλμένους, ταυτὰ τοῦ Μαρκίου δεησομένους. Ὁ δὲ καὶ τούτοις ἔφη, δεῖν ἢ τὰ κελευόμενα ποιεῖν, ἢ μηδ' ἂν ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτόν. Ἐς οὖν πολιορκίαν καθίσταντο· καὶ τὸ τεῖχος ἐπλήρουν λίθων, καὶ βελῶν, ὡς ἄνωθεν ἀμυνόμενοι Μάρκιον.

3. Βαλερία δὲ, Ποπλικόλα θυγάτηρ, πολλὰς ἀγομένη γυναῖκας ἐπί τε τὴν μητέρα τοῦ Μαρκίου Βετουρίαν, καὶ ἐπὶ τὴν γυναῖκα Βολουμνίαν, πένθιμα ἠμφιεσμέναι πᾶσαι, καὶ τὰ παιδία ταῖς ἱκεσίαις ἐπιφέρουσαι, συνεξελθεῖν αὐταῖς πρὸς Μάρκιον ἠξίουν αὐτὰς, καὶ δεηθῆναι, φείσασθαι σφῶν τε αὐτῶν καὶ τῆς πατρίδος. Αἱ μὲν δὴ, τῆς βουλῆς ἐπιτρεπούσης, ἐξῄεσαν, μόναι γυναῖκες, εἰς ἐχθρῶν στρατόπεδον. Ὁ δὲ Μάρκιος, θαυμάζων τῆς εὐτολμίας τὴν πόλιν, οἷα Ῥωμαίων ἐστὶ καὶ τὰ γύναια, προσιούσαις ἀπήντα· καὶ τὰς ῥάβδους καθῄρει καὶ τοὺς πελέκεας, διὰ τὴν μητέρα· προσδραμών τε ἠσπάζετο, καὶ ἦγεν ἐπὶ τὸ συνέδριον τῶν Βολούσκων, καὶ λέγειν ἐκέλευσεν ὅ τι χρῄζοι.

4. Ἡ δὲ, συναδικεῖσθαι, ἐξελαυνομένη τῆς πόλεως, οὖσα μήτηρ, ἔφη. Ὁρᾷν δ' ὅτι Ῥωμαῖοι πολλὰ πρὸς αὐτοῦ πεπόνθασιν ἤδη, καὶ τίσιν ἔτισαν ἱκανήν· ὧν χώρα τε τοσαύτη διέφθαρται, καὶ πόλεις ἀπολώλασι πολλαί· καὶ, τὸ Ῥωμαίοις ἔσχατον, παρακαλοῦσι· καὶ πρέσβεις πέμπουσιν, ὑπάτους καὶ ἱερέας, καὶ μητέρα καὶ γυναῖκα· τό τε ἀδίκημα ἰῶνται ἀμνηστίᾳ καὶ καθόδῳ. Σὺ δὲ μὴ ἀνιάτῳ κακῷ τὸ κακὸν ἰῶ· μηδὲ συμφοραῖς ἐπιχείρει κοιναῖς αὐτοῦ τε σοῦ καὶ τῶν ἀδικουμένων. Ποῖ φέρων οἴσεις τὸ πῦρ; μετὰ τὴν χώραν, ἐπὶ τὴν πόλιν; μετὰ τὴν πόλιν, ἐπὶ τὴν ἑστίαν τὴν σήν; μετὰ τὴν ἑστίαν, ἐπὶ τὰ ἱερά; Δὸς χάριν, ὦ παῖ, κἀμοὶ καὶ τῇ πατρίδι παρακαλούσαις. Ἡ μὲν δὴ τοσαῦτα εἶπεν: Ὁ δὲ Μάρκιος οὐκ εἶναι πατρίδα τὴν ἐκβαλοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ὑποδεδεγμένην. Οὐδὲν γὰρ εἶναι φίλιον, ἂν ἀδικῇ· οὐδὲ ἐχθρὸν, εὖ ποιοῦν. Καὶ τὸ τῶν παρόντων ἐκέλευσεν ὁρᾷν, πίστιν τε δόντων αὐτῷ καὶ λαβόντων, καὶ πολίτην πεποιημένων, καὶ στρατηγὸν ἀποφηνάντων, καὶ τὰ ἴδια ἐπιτρεψάντων. Τιμάς τε, ὅσων ἠξίωτο, καὶ ὅρκους, οὓς ὤμοσεν αὐτοῖς, ἐπεξῄει· καὶ παρεκάλει τὴν μητέρα, τοὺς αὐτοὺς ἐκείνοις τίθεσθαι πολεμίους καὶ φίλους.

5. Ἡ δὲ, ἔτι λέγοντος, ἀγανακτήσασα καὶ τὰς χεῖρας ἐς τὸν οὐρανὸν ἀνασχοῦσα, θεοὺς γενεθλίους ἐμαρτύρατο· δύο μὲν ἤδη πρεσβείας γυναικῶν ἀπὸ Ῥώμης ἐν μεγάλοις ἐστάλθαι κακοῖς, ἐπὶ Τατίου βασιλέως, καὶ Γαΐου Μαρκίου. Τούτοιν δὲ, Τάτιον μὲν, ὄντα ξένον καὶ ἀληθῆ πολέμιον, ἐνδοῦναι ταῖς γυναιξὶν, αἰδούμενον· Μάρκιον δ' ὑπερορᾷν πρεσβείας γυναικῶν τοσῶνδε, καὶ τῆς γεγαμημένης, καὶ μητρὸς ἐπὶ ταύταις.

orantes, nihil indignum patria sua committeret, pacta libere, non ex ipsius jussu, fieri sineret; ac verecundia patriæ commoveretur, dignitatemque revereretur majorum, qui nihil in ipsum admisissent. Ille, tertio die, ait, redirent, ubi saniora cepissent consilia; nec verbum ultra addit. Jam Romani sacerdotes ad Marcium mittunt sacro cultu ornatos, qui easdem ad eum preces deferrent. Quibus et ipsis respondet ille : aut imperata facere, debere, aut ne accedere quidem ad sese oportuisse. Itaque ad sustinendam obsidionem Romani se parant, murosque lapidibus ac telis complent, ex superiori loco contra Marcium depugnaturi.

3. Tum vero Valeria, Poplicolæ filia, compluribus assumtis matronis, ad Veturiam matrem Coriolani, uxoremque ejus Volumniam accedit; lugubresque vestes indutæ cunctæ, et parvos etiam filiolos ad supplicationem adhibentes, orant illas : egrediantur secum ad Marcium, obsecrentque illum, ut sibi ipsis patriæque parcat. Illæ igitur, permittente senatu, ad hostium castra, solæ mulieres, egressæ sunt. Marcius vero, miratus virtutem urbis, cujus matronæ etiam tam forti animo essent, accedentibus obviam ivit; remotisque propter matrem fascibus ac securibus, in complexum matris procurrit, eamque in concilium Volscorum adductam dicere jussit, cujus rei causa advenisset.

4. Illa vero, simul cum ipso injuriam se passam, dixit, ut quæ, tamquam mater ejus, urbe esset ejecta. Probe autem se intelligere, magna mala jam ab eo passos esse Romanos, et pœnas jam satis amplas dedisse; ut pote quorum ager tantus vastatus, oppidaque permulta amissa sint; tum qui etiam ad extremum Romanorum perfugium, ad preces, sese receperint, ac legatos miserint, consules et sacerdotes, et matrem denique atque uxorem. Eosdem vero reparare etiam injuriam, abolitione præteritorum, et revocatione ab exilio, velle. Tu vero, inquit, ne insanabile malum malo oppone. Neque tales inferre calamitates aggredere, quæ tibi ipsi cum his, quibus a te vis infertur, communes sunt futuræ. Quo enim ignem feres? ex agro in urbem? ex urbe in domum tuam? ex domo in templa? Concede, fili, et mihi et patriæ, quæ mecum te exorat. Hæc illa. Marcius vero, non esse sibi patriam, ait, quæ se ejecerit, sed quæ exceperit. Neque amicum esse, qui injuria afficiat; nec hostem, qui bene faciat. Igitur hos, quibuscum nunc esset, et quo pacto hi cum ipso agerent, respicere jussit matrem; qui et fidem sibi dedissent, et ab se datam accepissent, et civem adscivissent, et imperatorem legissent, et suas res ipsius curæ demandassent. tum alia de honoribus, quibus ab illis affectus esset, et de juramentis, quæ illis jurasset, adjecit; hortatusque matrem est, eosdem, quos illi, et amicorum et hostium loco haberet.

5. Nondum ille dicendi finem fecerat, quum mater indignabunda, et sublatis ad cœlum manibus Natales deos obtestata, Duæ, inquit, ad hunc diem legationes mulierum Roma magnis in calamitatibus missæ sunt; altera Tatii regis ætate, altera C. Marcii. Et horum quidem alter, Tatius, quamquam peregrinus ac vere hostis esset, mulierum precibus verecundia cessit. Marcius vero tot matronarum, et uxoris, denique matris etiam, legationem aspernatur. Nulla

Ἄλλη μὲν, ἔφη, μηδεμία μήτηρ, ἀτυχοῦσα παιδὸς, ἐς ἀνάγκην ἀφίκοιτο προσπεσεῖν αὐτῷ. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο ὑφίσταμαι· προκυλίσομαί σου. Καὶ λέγουσα, εἰς τὸ ἔδαφος ἑαυτὴν ἐῤῥίπτει. Ὁ δὲ ἐδάκρυσέ τε καὶ ἀνεπήδα, καὶ ἀντείχετο αὐτῆς, ὑπό τε τοῦ πάθους ἐξεφώνησε· νικᾷς, ὦ μῆτερ· ἀλλὰ νίκην ἕξεις, τὸν υἱὸν ἀπολεῖς. Ταῦτα εἰπὼν, ἀπῆγε τὴν στρατιὰν, ὡς λόγον ἀποδώσων Βολούσκοις, καὶ τὰ ἔθνη συναλλάξων· ἐλπίς τε ἦν, ὅτι καὶ ταῦτα πείσει Βολούσκους. Κατελεύσθη δὲ, φθονούμενος παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀττιδίου.

VI. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΕΛΕΕΙΝΟΣ, ΑΠΟΦΡΑΔΕΣ ΗΜΕΡΑΙ.

Ἐλεεινοὶ τοῦ πάθους, ἀξιέπαινοι δὲ τῆς ἀρετῆς γενόμενοι. Μέγα γὰρ τοῦτο Ῥωμαίοις πάθος ἐγένετο, καὶ πλήθους ἕνεκα, καὶ ἀξιώματος εὐγενοῦς οἴκου, καὶ πανωλεθρίας. Καὶ τὴν ἡμέραν ἀποφράδα τίθενται.

VII. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΕΘΕΛΟΚΑΚΩΣ.

Τῷ δὲ στρατηγῷ στρατὸς ἦν δυσπειθὴς ὑπὸ μνησικακίας· ἐθελοκάκως τε ἠγωνίζοντο, καὶ ἔφευγον, ἐπιδησάμενοι τὰ σώματα, ὡς τετρωμένοι, καὶ τὰς σκηνὰς διέλυον καὶ ἀναχωρεῖν ἐπεχείρουν, ἀπειρίαν ἐπικαλοῦντες τῷ στρατηγῷ.

VIII. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι σημείων γενομένων ἐκ Διὸς ἀηδῶν μετὰ τὴν Βιεντίας ἅλωσιν, οἱ μάντεις ἔλεγον, ἐκλειφθῆναί τινα πρὸς εὐσέβειαν. Καὶ ὁ Κάμιλλος ἀνήνεγκεν, ὅτι τὴν δεκάτην τῆς λείας ἐκλάθοιτο τῷ θεῷ, τῷ χρήσαντι περὶ τῆς λίμνης, ἐξελέσθαι. Ἡ μὲν οὖν βουλὴ τοὺς λαβόντας ὁτιοῦν ἐκ τῆς Βιέντης, ἐκέλευσεν ἀποτιμήσασθαι καθ' αὑτοὺς, καὶ σὺν ὅρκῳ τὸ δέκατον εἰσενεγκεῖν. Ὑπὸ δὲ εὐσεβείας οὐκ ὤκνησεν καὶ τῆς γῆς ἤδη πεπραμένης, ὡς λαφύρου, τὸ δέκατον ἀναθεῖναι. Κρατήρ τε ἀπὸ τῶνδε τῶν χρημάτων ἐν Δελφοῖς ἔκειτο χρύσεος ἐπὶ χαλκῆς βάσεως ἐν τῷ Ῥωμαίων καὶ Μασσαλιητῶν θησαυρῷ, μέχρι τὸν μὲν χρυσὸν Ὀνόμαρχος ἐν τῷ Φωκικῷ πολέμῳ κατεχώνευσε· κεῖται δ' ἡ βάσις.

2. Αὐτὸν δὲ Κάμιλλον ἐν τῷ δήμῳ τις ἐδίωκεν, ὡς αἴτιον γεγονότα τῇ πόλει φασμάτων καὶ τεράτων χαλεπῶν. Καὶ ὁ δῆμος, ἐκ πολλοῦ τὸν ἄνδρα ἀποστρεφόμενος, ἐζημίωσε πεντήκοντα μυριάσιν· οὐκ ἐπικλασθεὶς, οὐδ' ὅτι πρὸ τῆς δίκης αὐτῷ παῖς ἐτεθνήκει. Τὰ μὲν οὖν χρήματα οἱ φίλοι συνεισήνεγκαν, ἵνα μὴ ὑβρισθείη τὸ σῶμα τοῦ Καμίλλου. Αὐτὸς δὲ βαρυθυμῶν ἐς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν μετῴκησεν, εὐξάμενος τὴν Ἀχίλλειον εὐχὴν, ἐπιποθῆσαι Ῥωμαίους Κάμιλλον ἐν καιρῷ. Καὶ ἀπήντησεν αὐτῷ καὶ τόδε οὐ πολὺ ὕστερον. Κελτῶν γὰρ τὴν πόλιν καταλαβόντων, ὁ δῆμος ἐπὶ Κάμιλλον κατέφυγε, καὶ Δικτάτωρα αὖθις εἵλετο· ὡς ἐν ταῖς Κελτικαῖς πράξεσι συγγέγραπται.

IX. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Μάρκος Μάλλιος εὐπατρίδης, Κελτῶν ἐπελθόντων τῇ Ῥώμῃ, ταύτην περιέσωσε, καὶ τιμῶν με-

posthac alia mater, a filio repulsam ferens, ad hanc necessitatem se reductam videat, ut genibus ejus accidere cogatur. Ego vero et hoc sustineo : ad genua tua provolvar. Hæc dum loquitur, humum se projicit. Ille vero obortis lacrymis accurrit, matrem sublevat, commotoque animo exclamat : Vicisti, mater : sed dum vincis, filium perdis. Hæc locutus, abduxit exercitum, rationem facti redditurus Volscis, et pacem inter duos populos conciliaturus. Neque spes aberat, fore, ut Volscis id persuadere posset. Sed ex invidia Attidii (*vel* Attii), Volscorum ducis, lapidibus obrutus periit.

VI. *Apud Suidam.*

Quam miserabiles ob acceptam illam cladem, tam laude digni ob virtutem fuerunt (Fabii). Magna enim illa clades Romanis fuit, cum ob cæsorum multitudinem, tum ob dignitatem nobilis familiæ, ejusdemque internecionem. Quare ille dies ater ab illis habitus est.

VII. *Apud Suidam.*

Exercitus autem ob veterum injuriarum memoriam duci (Appio Claudio) infensus, parere eidem recusabat; ac sponte pugnam remittentes milites, obligatis corporibus, quasi vulnerati essent, fugiebant, ac tentoria refigebant abitumque parabant, imperitiæ accusantes imperatorem.

VIII. *Excerptum Peirescianum.*

Captis Veiis quum infausta quædam portenta a Diis ostenderentur, consulti haruspices responderunt, neglecta quædam esse ad religionem pertinentia : et Camillus recordatus est, decimam prædæ Apollini, cui de lacu Albano emittendo oraculum edidisset, eximere se oblitum esse. Igitur senatus decrevit, ut, quicumque ex Veientana præda aliquid accepisset, pro se ipse æstimaret, ac decimæ partis pretium juratus in publicum deferret. Ac tanta eum incesserat religio, ut de agro etiam, qui jam venditus erat, haud secus ac de reliqua præda decimam partem Deo consecrandam censeret. Ex ea pecunia conflatus crater aureus Delphos missus est, qui super ænea basi in Romanorum ac Massiliensium thesauro stetit; donec Onomarchus Phocici belli temporibus aurum conflavit : ceterum basis etiam nunc superest.

2. Ipsum autem Camillum haud multo post quidam ad populum accusavit, quasi auctor portentorum graviumque prodigiorum fuisset, quæ a Diis essent urbi ostensa. Ac populus, jam pridem viro infensus, D [?] millibus nummum illum mulctavit, nulla miseratione vel ob id tactus, quod paulo ante judicium filium morte amiserat. Et pecuniam quidem, qua erat mulctatus, amici contulerunt, ne corpus Camilli contumelia afficeretur. Ipse vero graviter rem ferens, Ardeam in exilium abiit; precatus, sicut olim Achilles, a Diis, ut desiderium sui aliquando civitati injicerent. Quod quidem haud ita multo post est consecutus. Quum enim Galli urbem occupassent, ad Camillum populus Romanus confugit, eumque rursus Dictatorem creavit; quemadmodum in libro de Rebus Gallicis dicetur.

IX. *Excerptum Peirescianum.*

M. Manlius, stirpis patriciæ, quum urbem a Gallis servasset, magnis honoribus fuerat affectus. Idem postea

γίστων ἠξιώθη. Ὕστερον δὲ πρεσβύτην πολλάκις ἐστρατευμένον, ἀγόμενον ἐς δουλείαν ὑπό του δανειστοῦ, γνωρίσας, ἀπέδωκε τὸ χρέος ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τῷδε εὐφημούμενος, πᾶσιν ἠφίει τοῖς ἑαυτοῦ χρήσταις τὰ ὀφλήματα. Προϊὼν δὲ τῇ δόξῃ, καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἀπεδίδου· καὶ ταῖς δημοκοπίαις ἐπαιρόμενος, ἐβούλευσεν ἤδη χρεῶν ἀποκοπὰς κοινάς· ἢ τὸν δῆμον ἠξίου, τοῖς δανείσασιν ἀποδοῦναι, τὴν γῆν ἐς τοῦτο ἀποδόμενον ἔτι οὖσαν ἀνέμητον.

quum senem, qui multa stipendia fecerat, a fœneratore quodam in servitutem abduci vidisset, agnitum numerata creditori pecunia liberavit. Cujus rei causa cum vulgo celebraretur, universis debitoribus suis pecuniam creditam donavit. Inde ampliori gloria auctus, etiam pro aliis debitoribus satisfaciebat. Jamque populari aura elatus, novas etiam tabulas proposuit; aut petiit a populo, ut agrum publicum, qui nondum divisus esset, venderent, et ejusque pretio satisfacerent creditoribus.

ΕΚ ΤΗΣ

ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Γ',

ΤΗΣ ΣΑΥΝΙΤΙΚΗΣ.

EX APPIANI

ROMANORUM HISTORIARUM

LIBRO III,

DE REBUS SAMNITICIS.

EXCERPTA ET FRAGMENTA.

I. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι οἱ Ῥωμαίων στρατηγοὶ Κορνήλιος καὶ Κορβῖνος, καὶ Δέκιος δημότης, Σαυνίτας νικήσαντες, ὑπέλιπον Καμπανοῖς φύλακας πρὸς τὰς Σαυνιτῶν ἐπιδρομάς. Οἱ δὲ φύλακες οἵδε, Καμπανοῖς ἁβροδιαίτοις καὶ πολυτελέσιν οὖσι κοινωνοῦντες, ἐφθείροντο τὰς γνώμας, καὶ ἐφθόνουν ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν, αὐτοὶ πενόμενοι καὶ τὰ χρέα δεδιότες τὰ ἐν Ῥώμῃ. Τέλος δὲ ἐπεβούλευον, τοὺς ξένους ἑαυτῶν ἀνελόντες ἕκαστοι τὴν περιουσίαν κατασχεῖν, καὶ τὰς γυναῖκας ἐς γάμον προσαγαγέσθαι. Καὶ τάχα ἂν ἔπραξαν αἰσχρὸν οὕτω μύσος, εἰ μὴ Μάμερκος, ἕτερος Ῥωμαίων στρατηγὸς, ἐπὶ Σαυνίτας ὁδεύων, ἔμαθε τὸ βούλευμα τῶν φυλάκων. Καὶ ἐπικρύψας, τοὺς μὲν αὐτῶν ἐξώπλισε καὶ τοὺς στρατιώτας ἀφῆκεν οἷα κεκμηκότας· τοὺς δὲ πονηροτέρους ἐκέλευσεν ἐς Ῥώμην ἐπί τινα χρείαν ἐπείγεσθαι, χιλίαρχόν τε αὐτοῖς συνέπεμψεν, ᾧ εἴρητο, ἀφανῶς αὐτοὺς φυλάσσειν. Ἑκάτεροι δ' ὑπώπτευον μεμηνῦσθαι, καὶ περὶ Ταῤῥακίνην ἀφίστανταί τε τοῦ χιλιάρχου, καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ἔργων ἐν τοῖς ἀγροῖς δεδεμένους ἐκλύσαντες, καὶ ὁπλίσαντες ὡς ἐδύναντο, ἤλαυνον ἐς Ῥώμην, ὁμοῦ δισμύριοι γεγονότες.

II. Ἔτι δ' αὐτῶν ὁδὸν ἡμέρας μιᾶς ἀπεχόντων ὑπήντα Κορβῖνος, καὶ παραστρατοπεδεύσας ἐς τοῖς ὄρεσι τοῖς Ἀλβανῶν ἠρέμει, περισκοπῶν τε τὸ ἔργον ἔτι, καὶ μέγα ἡγούμενος ἀπεγνωκόσι μάχεσθαι. Οἱ δὲ ἐπεμίγνυντο ἀλλήλοις κρύφα, καὶ ὀδυρμοὶ καὶ δάκρυα τῶν φυλάκων ἦν, ὡς ἐν οἰκείοις καὶ φίλοις, ἁμαρτεῖν μὲν ὁμολογούντων, τὴν δὲ αἰτίαν ἐς τὰ χρέα φερόντων τὰ ἐν Ῥώμῃ. Ὧν ὁ Κορβῖνος αἰσθανόμενος, καὶ ὀκνῶν ἅψασθαι πολιτικοῦ καὶ τοσούτου φόνου, συνεβούλευσε τῇ βουλῇ τὰ χρέα τοῖς ἀνδράσι μεθεῖναι· τόν τε πόλεμον ἐξαίρων ἐπὶ μέγα, εἰ τοσῶνδε ἀνδρῶν δύναιτο κρατῆσαι μαχομένων ἐξ ἀπογνώσεως· καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν καὶ ἐπιμιξίας ἐν ὑπονοίᾳ τιθέμενος, μὴ οὐδ' ὁ ἴδιος αὐτῷ στρατὸς ἐς πάντα ᾖ πιστὸς, ἅτε συγγενεῖς ὄντες ἐκείνων, καὶ οὐχ ἧσσον αὐτῶν αἰτιώμενοι τὰ χρέα. Σφαλέντα δὲ, κινδυνεύσειν, ἔφη, περὶ μειζόνων· καὶ τὴν νίκην, εἰ κρατήσειεν, ἀτυχεστάτην ἔσεσθαι τῇ πόλει κατ' οἰκείων τοσῶνδε. Οἷς ἡ βουλὴ πεισθεῖσα, τὰς μὲν τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς ἐψηφίσατο πᾶσι Ῥωμαίοις· τοῖς δὲ τότε ἐχθροῖς, καὶ ἄδειαν. Οἱ μὲν δὴ, τὰ ὅπλα ἀποθέμενοι, κατῄεσαν ἐς τὴν πόλιν.

I. *Excerptum Peirescianum*

Victis per (Cornelium) Cossum et (Valerium) Corvinum Consules, ac plebeii generis Decium, Samnitibus, quum in Campania præsidium militum adversus Samnitium excursiones fuisset relictum; milites præsidiarii, ex Campanorum luxu ac mollitie diffluentium consuetudine corruptis animis, invidere illorum felicitati cœperunt, ipsi inopes, et fœnoris urbani formidine anxii. Tandemque consilia inter se inierunt de occidendis hospitibus, bonisque eorum occupandis, et uxoribus sibi copulandis. Ac fortasse patratum etiam fuisset tam nefarium facinus, nisi novus Consul Mamercus [*vel potius,* Marcius Rutilus,] adversus Samnitas proficiscens, id consilium illorum comperisset. Qui eam rem silentio dissimulans, alios quidem tamquam minus validos, armis ademtis, sacramento solvit; turbulentiores alios, per speciem urgentis alicujus negotii, jussit Romam properare, eisque tribunum attribuit, cui mandatum erat, ut clam eos observaret. Sed utrique, emanasse consilia sua suspicati, circa oppidum Terracinam a tribuno discedunt, ac, solutis armatisque prouti poterant ergastulis, Romam versus profecti sunt, fere viginti hominum millia.

II. Ab urbe autem quum unius diei spatio abessent, occurrit eis (Valerius) Corvinus, qui positis in Albano monte castris se continuit, quid facto opus esset circumspiciens, ac periculosum ratus cum hominibus desperatis congredi. Interim clam utraque ex parte congressus fieri; flentibus ac gementibus, ut inter amicos ac necessarios, præsidiariis militibus, ac culpam quidem minime diffitentibus, sed causam in æs alienum, quo mersi Romæ essent, referentibus. Quæ quum intellexisset Corvinus, ac tot civium sanguine manus cruentare eum pigeret, suasit senatui, ut æs alienum illorum hominum publice dissolveretur; exaggeravitque difficultatem belli; tot milites, ex salutis desperatione ruentes in pugnam, haud facile superari posse; ad hæc mutuos utrimque congressus ac colloquia se suspecta habere, ne forte milites sui, quippe illorum necessarii, nec minus conquerentes de gravitate æris alieni, parum sint constanti fide. Porro, si ipse inferior discessisset, graviora discrimina imminere; sin vicerit, luctuosam reipublicæ, tot civibus sublatis, victoriam fore. His inductus senatus, universis civibus novas tabulas, defectoribus vero veniam quoque, concessit; qui mox positis armis in urbem sunt regressi.

II. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Μάλλιος Τορκουάτος ὁ ὕπατος τοιοῦτος ἦν τὴν ἀρετήν. Τούτῳ πατὴρ γεγένητο μικρολόγος, καὶ ἀμελὴς ἐς αὐτόν. Καὶ ἐν ἀγροῖς αὐτὸν εἶχε, μετὰ τῶν θεραπόντων ἐργαζόμενόν τε καὶ τρεφόμενον. Γραψαμένου δὲ αὐτὸν ἐπὶ πολλοῖς ἀδικήμασι Πομπωνίου δημάρχου, καὶ μέλλοντος ἐρεῖν τι καὶ περὶ τῆς ἐς τὸν παῖδα κακώσεως, ὁ παῖς ὅδε Μάλλιος ἧκεν, ἐπικρύπτων ξιφίδιον, ἐς τὴν οἰκίαν τοῦ δημάρχου, καὶ τυχεῖν ἠξίωσεν αὐτοῦ μόνου, ὡς δή τι λέξων χρήσιμον ἐς τὴν δίκην. Ὑποδεχθεὶς δὲ, καὶ λέγειν ἀρχόμενος, ἐπέκλεισε τὰς θύρας, καὶ τὸ ξίφος ἐπισπάσας ἠπείλει τῷ δημάρχῳ κτενεῖν αὐτὸν, εἰ μὴ ὀμόσειεν ὅτι λύσει τῷ πατρὶ τὴν δίκην. Καὶ ὁ μὲν ὤμοσε, καὶ διέλυσεν, ἐκθέμενος τῷ δήμῳ τὸ συμβάν. Ὁ δὲ Μάλλιος ἐξ ἐκείνου λαμπρὸς ἦν, ἐπαινούμενος ὅτι τοιόσδε ἐς τοιόνδε πατέρα ἐγεγένητο.

III. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΕΡΕΘΙΣΜΑ.

Ὁ δὲ αὐτὸν εἰς μονομαχίαν προυκαλεῖτο, σκώπτων ἐς αὐτόν. Ὁ δὲ τέως μὲν αὐτοῦ κατεῖχε· μετὰ δὲ, οὐ φέρων ἔτι τὸ ἐρέθισμα, ἀντήλασε τὸν ἵππον.

IV. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Σαυνῖται ἐς τὴν Φρεγελλανῶν ἐμβαλόντες ἐπόρθουν· Ῥωμαῖοι δὲ Σαυνιτῶν καὶ Δαυνίων ὀγδοήκοντα κώμας καὶ μίαν εἷλον, καὶ ἄνδρας ἐξ αὐτῶν χιλίους καὶ δισμυρίους ἀνελόντες, ἀπανέστησαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Φρεγέλλης. Καὶ πάλιν ἐς Ῥώμην ἐπρέσβευον οἱ Σαυνῖται, νεκρὰ σώματα ἀνδρῶν φέροντες, ὡς αἰτίους τοῦδε τοῦ πολέμου γεγονότας ἀνῃρηκότες, καὶ χρυσίον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐκείνων περιουσίας πεπορισμένον. Ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἡ βουλὴ, πάνυ νομίζουσα τετρῦσθαι, προσεδόκα κακοπαθοῦντας ἐνδώσειν περὶ τῆς ἡγεμονίας. Οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἐδέχοντο, καὶ εἴ τι καὶ ἀντέλεγον, ἢ παρῃτοῦντο, καὶ παρεκάλουν, ἢ ἐς τὰς πόλεις ἀνετίθεντο· περὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας οὐκ ἀνασχόμενοι πάλιν οὐδ' ἀκοῦσαι, οὐκ ἐκδωσόμενοι δὴ τὰς πόλεις, ἔφασαν, ἥκειν, ἀλλ' ἐς φιλίαν συνάξοντες. Λυσάμενοι δὴ τοῦ χρυσίου τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπῄεσαν ὀργῇ, καὶ τὴν πεῖραν ἔχοντες τὴν περὶ τῆς ἡγεμονίας. Καὶ Ῥωμαῖοι μὲν ἐψηφίζοντο, μηδὲ πρεσβείας ἔτι παρὰ Σαυνιτῶν προσίεσθαι, ἀλλὰ ἄσπονδον καὶ ἀκήρυκτον πόλεμον αὐτοῖς πολεμεῖν, ἕως κατὰ κράτος ἐξέλωσι.

2. Θεὸς δ' ἐνεμέσησε τῆς μεγαληγορίας· καὶ ὕστερον ἡττήθησαν ὑπὸ Σαυνιτῶν, καὶ ὑπὸ ζυγὸν ἤχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐς γὰρ στενότατον χῶρον τούτους συγκλείσαντες οἱ Σαυνῖται, τοῦ Ποντίου σφῶν στρατηγοῦντος, καὶ λιμῷ πιεζομένων Ῥωμαίων, οἱ στρατηγοὶ σφῶν πρεσβευσάμενοι, παρεκάλουν τὸν Πόντιον, καταθέσθαι Ῥωμαίοις χάριν, ἣν οὐ πολλοὶ παρέχουσι καιροί. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, μὴ δεῖν μηδὲ πρεσβεύειν ἔτι πρὸς αὐτὸν, εἰ μὴ τὰ ὅπλα καὶ αὐτοὺς παραδοῖεν. Θρῆνος οὖν ἦν, οἷα πόλεως ἁλούσης· καὶ οἱ στρατηγοὶ

II. *Excerptum Peirescianum.*

Ejusmodi virtus in Manlio Torquato consule fuit. Patrem hic habuerat nimis parcum, ac duriorem erga filium; namque ab eo rus ablegatus fuerat, ubi cum servis opus faciebat, neque alio victu cultuque quam ceteri servi utebatur. Illi autem quum Pomponius, tribunus plebis, diem ad populum dixisset, atque inter cetera crimina id ipsum ei esset objecturus, quod filium juvenem indignissime tractaret; Manlius adolescens, pugionem sub veste tegens, domum Pomponii est ingressus, petiitque, ut remotis arbitris cum eo agere sibi liceret; quasi quidpiam, quod ad accusationem patris pertineret, esset dicturus. Admissus quum sermonem inchoaret, januam occlusit, strictoque pugione mortem tribuno præsentem interminatus est, nisi a patris accusatione se destiturum juraret. Ita Pomponius, juramento adactus, accusationem institutam deseruit, causamque populo exposuit. At juveni Manlio ea res magno honori fuit, quod talem se erga ejusmodi patrem præstitisset.

III. *Fragmentum apud Suidam.*

Ille ad singulare certamen cum provocabat, cavillis ipsum insectans. At hic [Manlius, consulis filius,] aliquamdiu quidem se continuit: postea vero, quum provocationem illam ferre amplius non posset, equum in eum concitavit.

IV. *Excerptum* III *de Legationibus.*

Samnites quum Fresellanorum agrum incursionibus devastassent, Romani Samnitium Dauniorumque vicos octoginta et unum ceperunt, interfectisque viginti et uno hominum millibus, Fregellanorum finibus hostem ejecerunt. Quo facto Samnites rursus legatos Romam miserunt, qui et corpora auctorum ejus belli a se occisorum, et aurum, quod ex publicatis eorum bonis rediisset, Romanis deferrent. Quare res Samnitium admodum afflictas ratus senatus, jam imperium quoque tantis malis oppressos haud ægre admissuros esse speravit. At illi ceteras quidem conditiones a senatu latas receperunt, licet nonnihil contradicerent, aut deprecarentur orarentque, aut in civitates rejicerent: sed de subeundo Romanorum imperio ne audire quidem amplius sustinentes, non eo nimirum se venisse, professi sunt, ut oppida sua dederent, sed ut in amicitiam Romanorum adducerent. Igitur auro, quod secum attulerant, captivos redemerunt, et abierunt irati experientiaque edocti, de ipso imperio secum agi. Romani vero senatusconsulto decrevere, ne admittere quidem amplius Samnitium legatos; sed inexpiabile bellum, neque per feciales denunciatum, illis inferre, donec vi eos subegissent.

2. At hujus superbiæ pœnas deo dedere Romani, victi deinceps a Samnitibus ac sub jugum missi. Hi enim quum Pontio duce in arctissimum locum illos conclusissent, fameque pressissent; consulibus Romanis per legatos Pontium hortantibus, gratiam a Romanis iniret, qualem non quovis tempore posset, respondit ille: ne legatos quidem porro ad sese mitterent, nisi et arma et se ipsos simul essent dedituri. Igitur lamentatio, veluti urbe capta, cooritur: et tempus quidem adhuc per dies aliquot terunt

διέτριψαν μὲν ἔτι ἄλλας ἡμέρας, ὀκνοῦντες ἀνάξιόν τι τῆς πόλεως ἐργάσασθαι. Ὡς δ' οὔτε μηχανὴ σωτηρίας ἐφαίνετο, ὅ τε λιμὸς ἐπίεζεν αὐτοὺς, καὶ νεότης ἦν πέντε μυριάδων, ἣν ὤκνουν φθειρομένην ὑπεριδεῖν· ἐπέτρεψαν ἑαυτοὺς τῷ Ποντίῳ, καὶ παρεκάλουν, εἴτε κτείνειν εἴτε πωλεῖν εἴτε φυλάσσειν ἐπὶ λύτροις ἕλοιτο, μηδὲν ἐς σώματα ἀνδρῶν ἀτυχούντων ὑβρίσαι.

3. Ὁ δὲ τῷ πατρὶ συνεβουλεύετο, μεταπεμψάμενος αὐτὸν ἐκ τοῦ Καυδίου, φερόμενον ὑπὸ γήρως ἁμάξῃ. Καὶ ὁ πρεσβύτης ἔφη· Ἔνεστιν, ὦ παῖ, μεγάλης ἔχθρας φάρμακον, εὐεργεσίας ἢ κολάσεως ὑπερβολή. Αἱ μὲν οὖν κολάσεις καταπλήσσουσιν· αἱ δὲ εὐεργεσίαι προσάγονται. Ἴσθι νίκην τήνδε πρώτην, καὶ μεγίστην θησαυρίζειν τὴν εὐτυχίαν· καὶ πάντας ἀπόλυσον ἀπαθεῖς, μήτ' ἐνυβρίσας, μήτ' ἀφελόμενος μηδέν· ἵνα σῶον ᾖ σοι τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας. Εἰσὶ δ', ὡς ἀκούω, φιλοτιμότατοι. Ἀλλὰ μόναις εὐεργεσίαις ἡττώμενοι, διαγωνιοῦνταί σοι περὶ τῆσδε τῆς χάριτος. Ἔχεις ἐνέχυρον τήνδε τὴν εὐεργεσίαν εἰρήνης ἀθανάτου λαβεῖν. Ἢν δέ σε ταῦτα μὴ πείθῃ, κτεῖνον ἅπαντας ὁμαλῶς, μηδ' ἄγγελον ὑπολιπών. Λέγω δ' ἐκεῖνα μὲν, αἱρούμενος· ταῦτα δ', ὡς ἀναγκαῖα. Ῥωμαῖοι γὰρ, ὁτιοῦν ὑβρισθέντες, ἀμυνοῦνταί σε πάντως· ἀμυνεῖσθαι δὲ μέλλοντας, αὐτοὺς προκατάβλαπτε. Μεῖζον δ' οὐκ ἂν εὕροις βλάβος νέων ὁμοῦ πέντε μυριάδων.

4. Ὁ μὲν τοσαῦτα εἶπεν. Ὁ δὲ παῖς ἀντέλεξεν· Ὅτι μὲν, ὦ πάτερ, ἐναντιώτατα εἶπας ἀλλήλοις, οὐ θαυμάζω· προεῖπας γὰρ, ἐρεῖν ὑπερβολὰς ἑκατέρων. Ἐγὼ δὲ οὐ κτενῶ μὲν ἄνδρας τοσούτους, νέμεσίν τε θεοῦ φυλασσόμενος, καὶ φθόνον ἀνθρώπων αἰδούμενος· καὶ τὰ ἔθνη τὰς ἐς ἀλλήλους ἐλπίδας οὐκ ἀφαιρήσομαι δι' ἀνηκέστου κακοῦ. Περὶ δὲ τῆς ἀφέσεως οὐδ' αὐτῷ μέν μοι δοκεῖ, Ῥωμαίων πολλὰ καὶ δεινὰ δεδρακότων ἡμᾶς, καὶ χωρία καὶ πόλεις ἡμετέρας ἔτι νῦν ἐχόντων, τούσδε τοὺς εἰλημμένους ἀπολύειν παντὸς ἀπαθεῖς. Οὐ ποιήσω. Ἐμπληξία γὰρ ἡ ἄλογος φιλανθρωπία. Ἐπισκόπει δὲ, παρεὶς ἐμέ· καὶ τῶν Σαυνιτῶν ὧν παῖδες καὶ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ τεθνᾶσιν ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ κτήματα καὶ χρήματα ἀφῃρημένοι, χρῄζουσι παραμυθίας· φύσει δὲ γαῦρον ὁ νενικηκὼς, καὶ τὰ κέρδη περιβλέπονται. Τίς οὖν ἀνέξεταί μου, τούσδε μὴ κτείνειν, μήτε πωλεῖν, μηδὲ ζημιοῦν, ἀλλ' ὡς εὐεργέτας ἀπαθεῖς προπέμπειν. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα παρῶμεν τὰς ὑπερβολάς· ἐπεὶ τῆς μὲν οὐ κύριος ἐγὼ, τῆς δ' ἀπανθρωποτέρας οὐκ ἀνέχομαι. Ὡς δ' ἂν καὶ Ῥωμαίων τι τοῦ φρονήματος περιέλοιμι, καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδιάβλητος εἴην, ὅπλα μὲν αὐτοὺς, οἷς ἐχρήσαντο ἀεὶ καθ' ἡμῶν, ἀφαιρήσομαι, καὶ χρήματα· καὶ γὰρ ταῦτα ἔχουσι παρ' ἡμῶν. Ἐκπέμψω δ' ὑπὸ ζυγὸν σῴους, ᾗτινι αἰσχύνῃ καὶ αὐτοὶ κατ' ἄλλων ἐχρήσαντο· καὶ εἰρήνην εἶναι τοῖς ἔθνεσι συνθήσομαι· τῶν τε ἱππέων ἐπιλέξομαι τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὅμηρα τῶνδε τῶν συνθηκῶν, ἕως ἅπας ὁ δῆμος ἐπιψηφίσῃ. Καὶ τάδε ποιῶν, ἡγοῦμαι νενικηκότος τε ἔργα ποιήσειν,

Consules, verentes indignum urbe facinus admittere. Sed quum nulla salutis via appareret, fameque premeretur exercitus, essentque juventutis Romanæ quinquaginta millia, quos pereuntes negligere verebantur; tradunt se Pontio, obsecrantque, sive occidere eam multitudinem, sive vendere vellet, sive conservare pretio redimendos mallet, modo ne corpora hominum infortunatorum afficeret contumelia.

3. Ille patrem in consilium advocat; qui Caudio arcessitus, quum gravis annis plaustro in castra esset advectus, hæc verba fecit: Habes, fili, in tua potestate duplex gravissimæ inimicitiæ remedium: sive summum beneficium gratiamque, sive extremam in puniendo severitatem. Jam severitas quidem in puniendo, terrore reprimit homines; beneficia vero conciliant benevolentiam. Disce primam hanc victoriam velut thesaurum summæ felicitatis reponere; ac universos dimitte incolumes, nihil contumeliose in eos agens, nihil illis auferens, ut integra sit tibi beneficii magnitudo. Sunt autem illi, sicut ego audio, honoris cupidissimi. Sed solis beneficiis abs te victi, ipsa hac gratia, quam ab illis inieris, te superare nitentur. Sic in tua est potestate, ipso hoc beneficio sempiternæ pacis firmissimum pignus tibi comparare. Quod si vero te hæc non movent: ad unum simul omnes occide, ne nuncium quidem rei reliquum faciens. Dico autem illud quidem, tamquam id quod meo animo probatur: hoc vero, tamquam necessarium, siquidem altero consilio nolueris uti. Romani enim, si vel ulla in re contumelia fuerint a te affecti, omnibus modis vindictam a te capient. Quod quum certissime sint facturi, a te prius male plectendi erunt. Gravius autem vulnus illis infligere nullum unquam poteris, quam juvenum simul quinquagies mille cædem.

4. Hæc ille. Cui filius sic respondit: Quod res quam maxime sibi repugnantes dixeris, non miror, pater; nam ipse initio professus es, te duo extrema opposita esse prolaturum. Ego vero tantum hominum numerum haud occidam; vindictam deorum veritus, hominumque invidiam: neque utrique populo spes omnes mutuas malo irreparabili auferam. Sed eorumdem quod attinet dimissionem, primo ne ipsi quidem mihi placet, quum tot ac tantis malis nos affecerint Romani, ac vicos oppidaque nostra ad hunc etiam diem in sua habeant potestate, captos hosce absque ulla noxa incolumes dimittere. Non faciam. Stupor est enim beneficientia præter rationem collocata. Tum vero, me omittens, illud velim consideres, Samnitas, quorum filii, quorum patres, quorum fratres bello cum Romanis perierunt, denique qui bona ac possessiones suas amisere, hos, inquam, consolationem aliquam requirere. Sunt autem natura feroces victores, et lucra circumspiciunt. Quis igitur ferret hoc, ut hos neque interficiam, neque vendam, imo ne mulctem quidem; sed, veluti bene meritos, salvos dimittam. Quare omittamus extrema; quoniam alterum non est in potestate mea, altero autem sæviori ipse non sustineo uti. Verum, ut aliquatenus saltem Romanorum frangam superbiam, simulque aliorum vituperationem effugiam, arma illis, quibus nunquam non contra nos usi sunt, auferam, simulque pecuniam, quam et ipsam a nobis habent. Tum vero incolumes sub jugum emittam; qua contumelia et ipsi in alios usi sunt. Simul pacem inter duos populos paciscar, ac nobilissimos ex equitibus seligam, quos obsides pacti retineam, donec pacem populus universus ratam habuerit. Quibus factis, cum ea, quæ victoris sunt, peregisse arbitrabor, tum quæ humanitas postulat:

καὶ φιλανθρώπου· Ῥωμαίους τε ἀγαπήσειν ὅσα καὶ αὐτοί, φάσκοντες ἀρετῆς ἀντιποιεῖσθαι πολλάκις ἐς ἄλλους ἔδρασαν.

5. Ταῦτα τοῦ Ποντίου λέγοντος, ὁ πρεσβύτης ἐδάκρυσέ τε, καὶ ἐπιβὰς τῆς ἀπήνης, εἰς τὸ Καύδιον ἀπήλαυνεν. Ὁ δὲ Πόντιος τοὺς πρέσβεις καλέσας, ἤρετο, εἴ τις εἰρηνοδίκης αὐτοῖς παρείη. Τοῖς δὲ παρῆν οὐδείς, ὡς ἐπὶ ἄσπονδον καὶ ἀκήρυκτον πόλεμον ἐστρατευκόσι. Τοῖς οὖν ὑπάτοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἄρχουσι τῆς στρατιᾶς καὶ παντὶ τῷ πλήθει λέγειν ἐκέλευσε τοὺς πρέσβεις· Ἡμεῖς ἀεὶ Ῥωμαίοις ἐσπενδόμεθα φιλίαν, ἣν αὐτοὶ διελύσατε, Σιδικηνοῖς τοῖς ἡμετέροις ἐχθροῖς συμμαχοῦντες. Εἶτ' αὖθις αὖ φιλίας ἡμῖν γενομένης, Νεαπολίταις ἐπολεμεῖτε τοῖς ἡμετέροις γείτοσι. Καὶ οὐκ ἠγνοοῦμεν, ὅτι ταῦτ' ἦν ὑμῖν παρασκευὴ πλεονεξίας ἐπὶ ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Ἔν τε ταῖς προτέραις μάχαις, πολλὰ παρὰ τὴν ἀπορίαν τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν προλαβόντες, οὐδὲν ἐπεδείξασθε μέτριον ἐς ἡμᾶς· οὐδ' ἠρκεῖσθε τὴν χώραν πορθοῦντες, καὶ χωρία καὶ πόλεις ἔχοντες ἀλλοτρίας, καὶ κληρούχους ἐς αὐτὰ πέμποντες· ἀλλὰ καὶ πρεσβευσαμένων ἡμῶν δὶς πρὸς ὑμᾶς, καὶ πολλὰ συγχωρούντων, ὑπερήφανα ἡμῖν ἄλλ' ἐπετάσσετε, καὶ τὴν ἀρχὴν ὅλην ἀποθέσθαι, καὶ ὑμῶν ὑπακούειν, ὥσπερ οὐ σπενδομένους, ἀλλ' ἑαλωκότας. Καὶ ἐπὶ τοῖσδε τὸν πόλεμον τόνδε, ἄσπονδον καὶ ἀκήρυκτον, ἐψηφίσασθε, κατ' ἀνδρῶν ποτε φίλων, κατὰ Σαβίνων ἐκγόνων, τῶν ὑμῖν συνοικούντων. Ἕνεκα μὲν οὖν τῆς ὑμετέρας πλεονεξίας, ἔδει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ὑμῖν ἄσπονδα εἶναι. Ἐγὼ δὲ νέμεσίν τε θεῶν αἰδούμενος, ἣν ὑμεῖς προϊδέσθαι, καὶ συγγενείας καὶ φιλίας τῆς ποτε μνημονεύων, δίδωμι ἕκαστον ὑμῶν σὺν ἱματίῳ σῶον ὑπὸ ζυγὸν ἀπελθεῖν, ἣν ὀμόσητε, τήν τε γῆν καὶ τὰ χωρία πάνθ' ἡμῖν ἀποδώσειν, καὶ τοὺς κληρούχους ἀπὸ τῶν πόλεων ἀπάξειν, καὶ μηδέποτ' ἐπὶ Σαυνίτας στρατεύσειν.

6. Ἀπαγγελθέντων δὲ τούτων ἐς τὸ στρατόπεδον, ὀλοφυρμὸς ἦν καὶ θρῆνος ἐπὶ πλεῖστον· θανάτου γὰρ ἡγοῦντο εἶναι χείρονα τὴν ὕβριν τὴν ὑπὸ τῷ ζυγῷ. Ὡς δὲ καὶ περὶ τῶν ἱππέων ἐπύθοντο, αὖθις ἐθρήνουν ἐπὶ πλεῖστον. Ὑπὸ δὲ ἀπορίας αὐτὰ ἐδέχοντο, καὶ τοὺς ὅρκους ὤμνυον, ὅ τε Πόντιος, καὶ οἱ Ῥωμαίων ὕπατοι, δύο ὄντες, Ποστούμιός τε καὶ Βετούριος, καὶ ταμίαι δύο, καὶ ταξίαρχαι τέσσαρες, καὶ χιλίαρχοι δώδεκα, σύμπαντες ὅσοι μετὰ τοὺς διεφθαρμένους ἦρχον. Γενομένων δὲ τῶν ὅρκων, ὁ μὲν Πόντιος παραλύσας τι τοῦ διατειχίσματος, καὶ δυσὶ δόρασιν ἐς τὴν γῆν ἐμπεπηγόσιν ἐπικάρσιον ἄλλο ἐπιθείς, ἐξέπεμπε Ῥωμαίων ἕκαστον ἐπὶ τούτῳ. Καί τινα ὑποζύγια ἔδωκεν αὐτοῖς, ἐς τοὺς ἀῤῥωστοῦντας, καὶ τροφήν, ἄχρι τῆς Ῥώμης φέρεσθαι. Δύναται δ', ἐμοὶ δοκεῖν, τὸ εἶδος τῆς ἀφέσεως, ὃ καλοῦσιν οἱ τῇδε ζυγόν, ὀνειδίζειν ὡς δοριαλώτους.

7. Ἀπαγγελθείσης δὲ τῆς συμφορᾶς ἐς τὴν πόλιν, οἰμωγὴ καὶ θρῆνος ἦν, ὡς ἐπὶ πένθει· καὶ αἱ γυ-

ac contentos puto fore Romanos, si ita cum illis egero, quemadmodum et ipsi, qui se virtutis studiosos profitentur, cum aliis sæpenumero egerunt.

5. Hæc quum Pontius dixisset, illacrymatus senex plaustrum conscendit, Caudiumque est avectus. Pontius vero, legatos advocans, quæsivit ex eis, an fecialem aliquem secum haberent? His autem nullus aderat, ut qui tamquam ad inexpiabile bellum neque solemnibus cæremoniis indictum essent profecti. Itaque consulibus ceterisque legionem ducibus et universæ multitudini hæc jubet renunciare legatos: Nos sempiternam cum Romanis amicitiam pacti eramus, quam ipsi vos primi violastis, Sidicinis hostibus nostris opem ferentes. Tum iterum conciliata pace, Neapolitanis vicinis nostris intulistis bellum. Neque nos fugiebat, ista tantum a vobis præparari ad usurpandum universæ Italiæ imperium. Et quum superioribus prœliis, ob imperitiam imperatorum nostrorum, sæpe vobis belli fortuna favisset, dici vix potest, quam arroganter nobiscum egeritis. Non contenti agrum nostrum vastasse, et vicos et oppida aliena occupasse, colonosque in ea misisse, insuper quoque bis nobis ad vos legatos mittentibus, ac multa vobis concedentibus, insolentiora insuper alia nobis imperastis, ipso ut imperio cederemus, vobisque pareremus, veluti non paciscentes, sed vi a vobis subacti. Denique post hæc omnia bellum hoc inexpiabile et nullis justis cæremoniis indictum, senatusconsulto facto, inferre decrevistis hominibus quondam vestris sociis atque amicis, posteris Sabinorum in civitatem vestram receptorum. Vestra igitur ista insatiabili cupiditate commerebamini, ut et nos pacem vobis dare recusaremus. Sed ego, vindictam Deorum reveritus, quam quidem vos ipsi cavetote, et cognationis memor amicitiæque, quæ olim nos conjunxit, sinam vos, sub jugum missos, cum singulis vestibus incolumes abire, siquidem juraveritis, agrum et oppida cuncta nobis vos redditüros, et colonos ex oppidis abducturos, neque unquam posthac adversus Samnites arma capturos.

6. Quibus renunciatis, per plurimum tempus lamentationibus atque gemitu resonabant castra: morte enim pejorem ducebant istam jugi infamiam. Dein ubi de equitibus etiam audiunt, in longos iterum gemitus erumpunt. Sed rerum omnium inopia compulsi conditiones omnes accipiunt; juramentaque jurant, illinc Pontius, hinc duo consules, Postumius et Veturius, cum duobus quæstoribus, quatuor legatis, tribunis duodecim, quotquot fortuna belli reliquos fecerat. Præstitis juramentis, Pontius, parte valli dissoluta, duabus hastis in terram defixis aliam transversam imponens, sub hac Romanorum singulos emisit. Jumentaque nonnulla eis dedit in ægrotorum gratiam, et commeatum, quo Romam usque possent pervenire. Illius autem generis dimittendi hostes, quod illi Sub Jugum Mittere vocant, hæc vis esse mihi videtur, ut veluti bello captis insultet victor.

7. Cujus calamitatis ubi nuncius in urbem pervenit, gemitus et ejulatus, tamquam in publico luctu, est coortus.

ναῖκες ἐκόπτοντο τοὺς αἰσχρῶς περισεσωσμένους, ὡς ἀποθανόντας· ἥ τε βουλὴ τὴν ἐπιπόρφυρον ἐσθῆτα ἀπέθετο· καὶ θυσίαι, καὶ γάμοι, καὶ ὅσα ἄλλα τοιουτότροπα, ἐπέσχετο ἐπὶ τὸ ἔτος ὅλον, ἕως τὴν συμφορὰν ἀνέλαβον. Τῶν δὲ ἀφειμένων, οἱ μὲν ἐς τοὺς ἀγροὺς διέφευγον ὑπὸ αἰδοῦς, οἱ δὲ νυκτὸς ἐς τὴν πόλιν ἐσήεσαν· οἱ δὲ ἄρχοντες ἡμέρας μὲν ἐσῆλθον ὑπ' ἀνάγκης, καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς ἐπέκειτο αὐτοῖς· ἔπρασσον δὲ οὐδέν.

Tam ignominiose servatos, veluti mortuos, plorabant matronæ: latos clavos senatus posuit: solemnia, nuptiæ, et id genus alia in reliquum anni tempus intermissa, donec reparata esset calamitas. Ex his autem, qui ista ratione dimissi fuerant, alii præ pudore in agros se receperunt; alii noctu urbem sunt ingressi. Consules vero interdiu, quoniam aliter facere non licebat, ingressi sunt, et ornati quidem suis insignibus; sed nihil pro potestate dehinc egerunt.

V. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΖΗΛΟΣ.

Δεντάτῳ κατὰ ζῆλον ἀρετῆς εἵπετο νέων λογάδων πλῆθος ὀκτακοσίων, ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα ἕτοιμοι. Καὶ βαρὺς ἦν τῇ βουλῇ παρὰ τὰς ἐκκλησίας.

V. *Fragmentum apud Suidam.*

(Curium) Dentatum, ob virtutis admirationem, sequebatur octingentorum delectorum juvenum ad omnia paratorum multitudo: idemque in concionibus gravis erat senatui.

VI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Κελτῶν Σενόνων πολὺ πλῆθος Τυῤῥηνοῖς συνεμάχουν κατὰ Ῥωμαίων. Ῥωμαῖοι δὲ πρὸς τὰς Σενόνων πόλεις ἐπρέσβευον, καὶ ἐνεκάλουν, ὅτι ὄντες ἔνσπονδοι, μισθοφοροῦσι κατὰ Ῥωμαίων. Τοὺς δὲ πρέσβεις Βριτόμαρις μετὰ τῶν κηρυκίων καὶ τῆς ἱερᾶς στολῆς κατέτεμεν ἐς πολλὰ καὶ διέῤῥιψεν· ἐγκαλῶν, ὅτι αὐτοῦ ὁ πατὴρ ἐν Τυῤῥηνίᾳ πολεμῶν ἀνῄρητο ὑπὸ Ῥωμαίων. Κορνήλιος δὲ ὁ ὕπατος, τοῦ μύσους ἐν ὁδῷ πυθόμενος, τὰ μὲν Τυῤῥηνῶν εἴασεν· ἐς δὲ τὰς Σενόνων πόλεις συντόνῳ σπουδῇ διὰ Σαβίνων καὶ Πικεντίνων ἐσβαλὼν, ἅπαντα καθῄρει καὶ ἐνεπίμπρη. Καὶ τὰς μὲν γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ἠνδραποδίζετο· τοὺς δὲ ἡβῶντας πάντας ἔκτεινε, πλὴν Βριτομάριος, ὃν δεινῶς αἰκισάμενος, ἦγεν ἐς τὸν θρίαμβον.

2. Οἱ δὲ Σενόνων, ὅσοι ἦσαν ἐν Τυῤῥηνίᾳ, πυθόμενοι ἀνῃρῆσθαι, Τυῤῥηνοὺς ἦγον ἐπὶ Ῥώμης. Καὶ (πολλῶν μεταξὺ γενομένων) οἱ Σένονες, οὔτε πατρίδας ἔχοντες, ἐς ἃς διαφύγοιεν, ὀργιζόμενοί τε τῶν γεγονότων, ἐνέπιπτον τῷ Δομιτίῳ, καὶ διεφθάρησαν πολλοί. Τὸ δὲ λοιπὸν, σφᾶς αὐτοὺς διεχρῶντο μανικῶς. Καὶ δίκη μὲν ἤδη παρανομίας ἡ ἐς πρέσβεις ἐγένετο Σένοσιν.

VI. *Excerptum* IV *de Legationibus.*

Gallorum Senonum magna multitudine pro Etruscis contra Romanos militante, ad civitates Senonum legatos miserunt Romani, qui conquererentur, quod adversus sese, quibuscum fœdere juncti essent, stipendia facerent. Illos legatos Britomaris, cædem patris sui exprobrans, qui bellum in Etruria gerens a Romanis fuerat interfectus, una cum caduceis et sacro ornatu in frusta concidit, frustaque sparsim projecit. Quo cognito facinore, Cornelius (Dolabella) Consul, qui jam in itinere adversus Etruscos erat, omissis Etruscis, maturato per Sabinos Picenumque itinere, in Senonum fines irruit, ferroque et flammis omnia vastavit. Ac mulieres quidem et pueros in servitutem abduxit; puberes autem omnes interfecit, excepto Britomari, quem diris cruciatibus tortum triumpho servavit.

2. Ad cujus cladis nuncium, quotquot in Etruria Senones erant, assumtis Etruscis, adversus Romanos pergunt. Ac varia post fata, iidem Senones, neque patrias sedes, ad quas se reciperent, amplius habentes, et eis quæ acciderant irati, in Domitium (Calvinum, alterum consulem) impetum faciunt, sed ab eo magno numero interficiuntur. Reliqui, furore incensi, in propria pectora ferrum adigunt. Talem pœnam sceleris, in legatos admissi, Senones dederunt.

VII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Κορνήλιος ἐπὶ καταφράκτων δέκα νεῶν ἐθεᾶτο τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Καί τις ἐν Τάραντι δημαγωγὸς Φιλόχαρις, αἰσχρῶς τε βεβιωκὼς, καὶ παρὰ τοῦτο καλούμενος Θαΐς, παλαιῶν τοὺς Ταραντίνους ἀνεμίμνησκε συνθηκῶν· μὴ πλεῖν Ῥωμαίους πρόσω Λακινίας ἄκρας. Παροξύνας τε, ἔπεισεν ἐπαναχθῆναι τῷ Κορνηλίῳ· καὶ τέσσαρας μὲν αὐτοῦ ναῦς κατέδυσαν οἱ Ταραντῖνοι, μίαν δὲ ἔλαβον αὐτοῖς ἀνδράσιν. Ἔς τε Θουρίους ἐγκλήματα ποιούμενοι, ὅτι Ἕλληνες ὄντες ἐπὶ Ῥωμαίους κατέφυγον ἀντὶ σφῶν, καὶ παρελθεῖν αὐτοὺς ἐπέκεινα αἴτιοι μάλιστα ἐγεγένηντο· τοὺς μὲν ἐπιφανεῖς αὐτῶν ἐξέβαλον, τὴν δὲ πόλιν διήρπασαν, καὶ τοὺς Ῥωμαίων φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφῆκαν.

2. Ῥωμαῖοι δὲ τούτων πυθόμενοι, πρέσβεις ἐς Τάραντα πέμπουσι, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους κελεύοντες,

VII. *Excerptum* V *de Legationibus.*

Cornelius cum decem navibus constratis ad spectandam magnam Græciam erat profectus. Erat tum Tarenti vir magna apud populum auctoritate, cui Philocharis nomen erat; obscœnæ ceteroquin vitæ homo, et ob id ipsum Thais cognominatus. Is Tarentinis vetera pacta in memoriam revocavit, quorum virtute non ultra Lacinium promontorium provehi navibus Romani debebant. Cujus viri hortatu accensi Tarentini contra Cornelium in altum evehuntur, ac quatuor ex ejus navibus deprimunt, unam cum ipsis hominibus capiunt. Deinde Thurinis exprobrantes, quod Græci quum essent, ad Romanorum, quam ad suam fidem sese applicare maluerint; quodque ipsis potissimum auctoribus factum sit, ut Romani ultra sint provecti; urbem illorum, nobilissimis civibus ejectis, ac Romano præsidio pacta incolumitate dimisso, diripiunt.

2. Quibus rebus cognitis, Romani per legatos Tarentinis denunciant: captivos reddant, quippe qui non arma contra

αὑς οὐ πολεμοῦντας, ἀλλὰ θεωμένους ἔλαβον, ἀποδοῦναι· Θουρίων δ' οὓς ἐξέβαλον, εἰς τὴν πόλιν καταγαγεῖν, ἅ τε διηρπάκεσαν αὐτούς, ἢ τὴν ζημίαν τῶν ἀπολομένων ἀποτῖσαι· σφίσι δὲ ἐκδοῦναι τοὺς αἰτίους τῆς παρανομίας, εἰ Ῥωμαίων ἐθέλουσιν εἶναι φίλοι. Οἱ δὲ τοὺς πρέσβεις μόλις ποτὲ ἐπὶ τὸ κοινὸν ἐπήγαγον, καὶ ἐπελθόντας ἐχλεύαζον, εἴ τι μὴ καλῶς ἑλληνίσειαν· ἔσκωπτον δὲ καὶ τὴν στολὴν αὐτῶν, καὶ τὸ ἐπιπόρφυρον. Φιλωνίδης δέ τις, ἀνὴρ γελοῖος καὶ φιλοσκώμμων, Ποστουμίῳ τῷ τῆς πρεσβείας ἡγουμένῳ προσελθών, ἀπεστράφη τε, καὶ ἐπικύψας τὴν ἐσθῆτα ἀνεσύρατο τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ πρεσβύτου κατησχημόνησεν. Καὶ τὸ μὲν θέατρον ἔπαιζεν ὡς ἐπὶ γελοίῳ. Ποστούμιος δέ, προτείνας τὸ μεμολυσμένον· Ἐκπλυνεῖτε, ἔφη, τοῦτο αἵματι πολλῷ, τοιούτοις ἀρεσκόμενοι γέλωσι. Καὶ οὐδὲν τῶν Ταραντίνων ἀποκριναμένων, ἀπῆλθον οἱ πρέσβεις. Ὁ δὲ Ποστούμιος τὴν ὕβριν, ἐκ τῆς ἐσθῆτος οὐκ ἀποπλύνας, ἐπέδειξε Ῥωμαίοις.

3. Καὶ ὁ δῆμος ἀγανακτῶν, Αἰμιλίῳ πολεμοῦντι Σαυνίταις ἐπέστειλε· τὰ μὲν Σαυνιτῶν ἐν παρόντι ἐᾶν, εἰς δὲ τὴν Ταραντίνων εἰσβάλλειν, καὶ αὐτούς, ἐφ' οἷς ἠξίουν οἱ πρέσβεις, ἐς διαλλαγὰς προκαλέσασθαι· ἂν δ' ἀπειθῶσι, πολεμεῖν κατὰ κράτος. Ὁ μὲν δὴ τάδε προὔτεινε τοῖς Ταραντίνοις. Οἱ δὲ οὐκ ἐγέλων ἔτι, τὴν στρατιὰν ὁρῶντες. Ἀλλ' ἐγίγνοντο ταῖς γνώμαις ἀγχώμαλοι, μέχρι τις ἀποροῦσι καὶ βουλευομένοις ἔφη· Τὸ μὲν ἐκδοῦναί τινας, ἤδη δεδουλωμένων εἶναι· τὸ δὲ πολεμεῖν μόνους, ἐπισφαλές. Εἰ δὲ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐγκρατῶς ἑξόμεθα, καὶ πολεμήσομεν ἐξ ἴσου, Πύῤῥον ἐξ Ἠπείρου τὸν βασιλέα καλῶμεν, καὶ στρατηγὸν ἀποφαίνωμεν τοῦδε τοῦ πολέμου. Ὃ καὶ γέγονεν.

VIII. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι μετὰ τὸ ναυάγιον ὁ Πύῤῥος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, ἐς τὸν Τάραντα κατήγετο. Καὶ οἱ Ταραντῖνοι τότε μάλιστα τοὺς βασιλικοὺς ἐβαρύνοντο, ἐσοικιζομένους τε παρὰ σφᾶς βίᾳ, καὶ φανερῶς ἐνυβρίζοντας ταῖς αὐτῶν γυναιξὶ καὶ παισίν. Ὡς δὲ καὶ τὰ συσσίτια σφῶν ὁ Πύῤῥος καὶ τὰς ἄλλας συνόδους καὶ διατριβάς, ὡς οὐ πρεπούσας πολέμῳ, διέλυε, γυμνάσιά τε ἔνοπλα ἔτασσεν αὐτοῖς, καὶ θάνατον τοῖς ἀμελοῦσιν ὥριζε· τότε δή, καὶ πάμπαν ἀήθεσιν ἔργοις καὶ ἐπιτάγμασι κάμνοντες οἱ Ταραντῖνοι τῆς πόλεως ὡς ἀλλοτρίας ἐς τοὺς ἀγροὺς ἀπεδίδρασκον. Καὶ ὁ βασιλεὺς τὰς θύρας ἀπέκλειε, καὶ φρουρὰς ἐφίστη. Καὶ οἱ Ταραντῖνοι τῆς ἀβουλίας σφῶν ᾐσθάνοντο σαφῶς.

IX. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι οἱ ἐν Ῥηγίῳ Ῥωμαίων ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ φυλακῇ τῆς πόλεως, μή τι πάθοιεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, παρέμενον, αὐτοί τε καὶ Δέκιος, ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν, τοῖς ἀγαθοῖς τῶν Ῥηγίνων φθονήσαντες, καὶ φυλάξαντες αὐτοὺς εὐωχουμένους ἐν ἑορτῇ, διέφθειραν, καὶ ταῖς γυναιξὶν

ferentes, sed spectatum advenientes, ab illis capti essent: tum Thurinos, quos patria ejecissent, reducant, resque ademtas aut perditarum pretium Thurinis restituant: denique auctores sceleris Romanis tradant; si quidem amicitiam sibi cum populo romano esse voluerint. At illi non nisi ægre, et multa interjecta mora, legatos admittunt: tandemque in concionem populi adductos rident, si quid minus bene Græce locuti essent, et togas quoque illorum latumque clavum illudunt. Quin et Philonidas quidam, scurrilis homo et contumeliosus, Postumium legationis principem adiit, conversusque et pronus inflectens corpus, retracto suo pallio, togam legati sordibus conspurcavit. Quod factum inspectans populus, veluti festivum, cum risu excepit. Postumius vero, sublata inquinatæ togæ lacinia: Multo, inquit, sanguine hocce eluetis, qui hujusmodi ludicris delectamini. Ac nihil respondentibus Tarentinis, discessere legati. Postumius vero inquinatam vestem, qualis erat, minime eluens, Romanis ostendit.

3. Indignatus populus Æmilium (Barbulam), ad bellum cum Samnitibus profectum, per literas jubet, omissis in præsens Samnitibus, cum exercitu in Tarentinorum agrum pergere, eosque eisdem conditionibus, quas tulerant legati, ad pacem colendam hortari: si parere recusent, omni vi bellum eis inferre jubet. Quæ ubi ille Tarentinis demonstrat, jam hi non amplius rident, præsentem conspicientes exercitum: sed diu ancipiti sententiarum contentione distrahuntur; donec dubitantibus deliberantibusque ceteris, unus eorum hæc verba facit: Aliquos ex civitate tradere hostibus, eorum est, qui jam servitutem serviunt: bellum autem absque sociis suscipere, periculosum. Quod si vero et libertatem tueri volemus, et æquis viribus pugnare, Pyrrhum regem ex Epiro advocemus, ducemque hujus belli constituamus. Illudque ipsum Tarentini fecerunt.

VIII. *Excerptum Peirescianum.*

Post naufragium Pyrrhus, Epirotarum rex, Tarenti portum tenuit. At Tarentinis tum maxime molesti ac graves aulici regis fuerunt, ut qui ædes ipsorum per vim occuparent, et adversus conjuges eorum liberosque nulla non petulantia palam uterentur. Postquam vero Pyrrhus comessationes etiam illorum ac cæteros cœtus et oblectamenta, utpote flagrante bello haudquaquam decora, sustulit, et armorum exercitia illis imperavit, pœna capitis adversus infrequentes proposita: tum vero insolito opereatque imperio penitus attriti Tarentini, ex urbe, velut aliena, in agros diffugere. Exinde rex occlusis portis custodes apposuit. Ac Tarentini imprudentiam suam tunc apertissime perspexerunt.

IX. *Excerptum Peirescianum.*

Romani milites, qui Rhegii ad salutem et custodiam urbis, ne quid ab hostibus ea pateretur, in præsidio relicti erant, quum et ipsi et dux eorum Decius felicitati Rheginorum inviderent; observato solenni festo, quo publice omnes epulabantur, eos interfecerunt, uxoresque eorum

ἀκουσίαις συνῆσαν. Πρόφασιν δὲ τῆς παρανομίας ἔφερον, ὅτι Ῥηγῖνοι τὴν φρουρὰν προεδίδοσαν Πύῤῥῳ. Καὶ Δέκιος μὲν ἀντὶ φρουράρχου ἦν, καὶ φιλίαν ἔθετο Μαμερτίνοις, τοῖς ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Σικελικοῦ κατῳκημένοις, οὐ πρὸ πολλοῦ κἀκείνοις εἰς ἰδίους ξένους ὅμοια δεδρακόσι.

2. Ἀλγήσαντα δ' αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ῥηγίῳ ἰατροῖς ἀπιστοῦντα, μετάπεμπτος ἀπὸ Μεσσήνης ἐθεράπευε Ῥηγῖνος ἀνὴρ, μετῳκηκὼς ἐς Μεσσήνην πρὸ πολλοῦ, ὅτι Ῥηγῖνος ἦν ἀγνοούμενος. Οὗτος αὐτὸν ἔπεισεν, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ συντόμῳ, φαρμάκων ἀνασχέσθαι θερμῶν. Καὶ χρίσας τοῖς καταкαίουσι καὶ δαπανῶσιν, ἐκέλευσεν ἀνασχέσθαι τοῦ πόνου, μέχρι αὐτὸς ἐπανέλθοι· καὶ λαθὼν ἔπλευσεν ἐς Μεσσήνην. Ὁ δ' ἐς πολὺ τῆς ὀδύνης ἀνασχόμενος, ἀπενίψατο, καὶ εὗρε τοὺς ὀφθαλμοὺς δεδαπανημένους.

3. Φαβρίκιος δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπὶ διορθώσει τῶνδε πεμφθεὶς, τήν τε πόλιν τοῖς ἔτι Ῥηγίνοις λοιποῖς ἀπεδίδου, καὶ τῶν φρουρῶν τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν· οἳ μαστιγωθέντες ἐν ἀγορᾷ μέσῃ, τὰς κεφαλὰς ἀπεκόπησαν, καὶ ἐξεῤῥίφησαν ἄταφοι. Δέκιος δὲ φυλασσόμενος ἐπιμελῶς, οἷα πηρὸς, ἑαυτὸν διεχρήσατο.

X. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ὁ Πύῤῥος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, νικήσας τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἀναλαβεῖν χρῄζων τὴν στρατιὰν ἐκ μάχης εὐτόνου, καὶ Ῥωμαίους ἐλπίζων ἐς διαλύσεις τότε μάλιστα ἐνδώσειν, ἔπεμπεν ἐς Ῥώμην Κινέαν τὸν Θεσσαλὸν, δόξαν ἐπὶ λόγοις ἔχοντα μιμεῖσθαι τὴν Δημοσθένους ἀρετήν. Καὶ παρελθὼν ὁ Κινέας ἐς τὸ βουλευτήριον, ἄλλα τε πολλὰ περὶ τοῦ βασιλέως ἐσεμνολόγει, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ ἀγῶνι μετριοπάθειαν κατελογίζετο, μήτ' ἐπὶ τὴν πόλιν εὐθὺς ἐλάσαντος, μήτ' ἐπὶ τὸ ἡσσημένων στρατόπεδον· ἐδίδου δ' αὐτοῖς εἰρήνην καὶ φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς Πύῤῥον· εἰ Ταραντίνους μὲν ἐς ταῦτα συμπεριλάβοιεν, τοὺς δ' ἄλλους Ἕλληνας τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ κατοικοῦντας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἐῷεν, Λευκανοῖς δὲ καὶ Σαυνίταις καὶ Δαυνίοις καὶ Βρεττίοις ἀποδοῖεν ὅσα αὐτῶν ἔχουσι πολέμῳ λαβόντες. Καὶ γιγνομένων, ἔφη, τούτων, Πύῤῥον ἀποδώσειν αὐτοῖς τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων.

2. Οἱ δ' ἐνεδοίαζον ἐπὶ πλεῖστον, τῇ τε δόξῃ τοῦ Πύῤῥου καὶ τῷ συμβεβηκότι πάθει καταπλαγέντες· ἕως Ἄππιος Κλαύδιος, ὁ Καῖκος ἐπίκλησιν, ἤδη τετυφλωμένος, εἰς τὸ βουλευτήριον τοῖς παισὶν αὐτὸν ἀγαγεῖν κελεύσας, Ἠχθόμην, εἶπεν, ὅτι μὴ βλέπω· νῦν δ', ὅτι ἀκούω. Τὰ γὰρ τοιαῦτα ὑμῶν βουλεύματα ἠξίουν μήθ' ὁρᾶν, μήτ' ἀκούειν· οἳ δι' ἓν ἀτύχημα ἀθρόως οὕτως ἑαυτῶν ἐκλέλησθε, καὶ τὸν τοῦτο δράσαντα, αὐτόν τε, καὶ τοὺς ἐπαγομένους αὐτὸν, βουλεύεσθε φίλους ἀντὶ πολεμίων θέσθαι, καὶ τὰ τῶν προγόνων κτήματα Λευκανοῖς καὶ Βρεττίοις δοῦναι. Τί τοῦτ' ἔστιν, ἢ Ῥωμαίους ἐπὶ Μακεδόσι γενέσθαι; καὶ

invitas sibi copularunt. Causam autem flagitii illius hanc prætendebant, quod Rhegini præsidium Pyrrho prodere voluissent. Sic Decius ex præfecto præsidii tyrannus factus est, et cum Mamertinis, qui, trans fretum Siculum habitantes, eodem scelere nuper adversus suos hospites usi erant, societatem contraxit.

2. Cæterum gravi oculorum dolore correptus Decius, cum Rheginorum medicis diffideret, medicum quemdam ex urbe Messana accersivit, qui jam pridem Rhegio Messanam migraverat; quare paucis notum erat, quod Rheginus esset. Is Decio persuasit, si liberari eo dolore quam primum vellet, ut medicamentis calidioribus uteretur : statimque imposito ejusmodi collyrio, quod adurendi ac depascendi vim haberet, eum dolorem tantisper tolerare jussit, quoad ipse rediisset. Interim clam Messanam navigavit. At Decius quum dolorem diu sustinuisset, tandem, abluto collyrio, luminibus se orbatum reperit.

3. Deinceps Fabricius ad ista restituenda missus a Romanis, urbem Rheginis, qui adhuc supererant, reddidit, et milites defectionis auctores Romam misit; qui medio in foro virgis cæsi et capite truncati sunt, sepultura quoque corporibus denegata. Decius vero orbatus luminibus, cum arctissima custodia teneretur, manus sibi ipse attulit.

X. *Excerptum* VI *de Legationibus.*

Pyrrhus, rex Epiri, post victoriam de Romanis partam, quum ex acerrima pugna reficere copias suas cuperet, et Romanos tunc maxime speraret inituros pacem; Cineam Thessalum Romam misit, virum eloquentiæ laude ita clarum, ut etiam cum Demosthene conferretur. Is igitur senatum ingressus, cum alia multa de rege magnifice locutus est, tum vero humanitatem, qua post pugnam usus esset, multis verbis extulit; quod neque ad urbem confestim, nec ad fugatorum castra, duxisset exercitum. Pacem autem et amicitiam Pyrrhi armorumque societatem his conditionibus obtulit Romanis : si Tarentinos eadem societate comprehenderent, reliquos vero Græcos, Italiam incolentes, liberos suique juris esse sinerent; denique Lucanis, Samnitibus, Dauniis atque Brutiis, quidquid illis bello abstulissent, restituerent. Id si fecissent, inquit, Pyrrhum ipsis captivos sine pretio esse redditurum.

2. Ad hæc Romani diutissime, quodnam consilium caperent, addubitarunt, virtute Pyrrhi acceptaque calamitate perculsi; donec tandem Appius Claudius, cui ob amissum senectute usum oculorum Cæcus cognomen erat, quum filios in curiam sese ducere jussisset, hæc verba fecit : Amissum oculorum usum dolueram; nunc, quod non simul aures obsurduerint, doleo. Etenim hujusmodi vos deliberationem agitantes nec videre unquam, nec audire, volueram. Itane vos, unam ob calamitatem, subito vestrum oblitos? ut in deliberationem adducere sustineatis, is qui ista fecit, et hi qui eum advocarunt, amici ne an hostes sint habendi? et res virtute majorum nostrorum partæ, sint ne Brutiis Lucanisque tradendæ? Quid hoc est aliud, nisi Romanos, Macedonum se servos esse, profiteri? Atque hoc

ταῦτά τινες εἰρήνην, ἀντὶ δουλείας, τολμῶσιν ὀνομάζειν. Ἄλλα τε πολλὰ ὅμοια τούτοις ὁ Ἄππιος εἰπὼν, καὶ ἐρεθίσας, εἰσηγήσατο· Πύῤῥον, εἰ δέοιτο τῆς Ῥωμαίων φιλίας καὶ συμμαχίας, ἐξ Ἰταλίας ἀπελθόντα πρεσβεύειν· παρόντα δὲ μήτε φίλον ἡγεῖσθαι, μήτε σύμμαχον, μήτε Ῥωμαίοις δικαστὴν ἢ διαιτητήν.

3. Καὶ ἡ βουλὴ ταῦθ', ἅπερ καὶ Ἄππιος εἶπεν, ἀπεκρίνατο Κινέᾳ. Λαιβίνῳ δ' ἄλλα δύο τέλη καταλέγοντες, ἐκήρυξαν οὕτως· εἴ τις ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων αὑτὸν ἐπιδίδωσιν, ἐς τὴν στρατιὰν ἀπογράφεσθαι. Καὶ ὁ Κινέας ἔτι παρὼν, καὶ θεώμενος αὐτοὺς ὠθουμένους ἐς τὰς ἀπογραφὰς, λέγεται πρὸς τὸν Πύῤῥον ἐπανελθὼν εἰπεῖν· ὅτι πρὸς ὕδραν ἐστὶν αὐτοῖς ὁ πόλεμος. Οἱ δὲ οὐ Κινέαν, ἀλλὰ Πύῤῥον αὐτὸν, εἰπεῖν τοῦτο τὸ ἔπος, ἰδόντα τὴν στρατιὰν τῶν Ῥωμαίων τῆς προτέρας πλείονα. Καὶ γὰρ ὁ ἕτερος ὕπατος τῷ Λαιβίνῳ Κορουγκάνιος ἧκεν ἐκ Τυῤῥηνίας μεθ' ἧς εἶχε παρασκευῆς. Λέγεται δὲ καὶ τἄλλα περὶ τῆς Ῥώμης πυνθανομένῳ Πύῤῥῳ Κινέας εἰπεῖν, ὅτι πόλις ἐστὶ στρατηγῶν ὅλη. Καὶ τοῦ Πύῤῥου θαυμάσαντος, μεταλαβὼν φάναι, βασιλέων μᾶλλον ἢ στρατηγῶν. Πύῤῥος δ', ὡς οὐδὲν εἰρηναῖον οἱ παρὰ τῆς βουλῆς ἀπήντησεν, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἠπείγετο, πάντα δῃῶν. Καὶ φθάνει μὲν ἐς πόλιν Ἀναγνίαν· βαρεῖαν δ' ἔχων ἤδη τὴν στρατιὰν ὑπὸ λείας καὶ πλήθους αἰχμαλώτων, ἀναθέμενος μάχην, ἀνέστρεφεν ἐπὶ Καμπανίας, ἡγουμένων τῶν ἐλεφάντων, καὶ τὴν στρατιὰν ἐς χειμασίαν κατὰ πόλεις διῄρει.

4. Ῥωμαίων δὲ πρέσβεις αὐτὸν ἠξίουν λύσασθαι τῇ πόλει τοὺς αἰχμαλώτους, ἢ ἀντιλαβεῖν ὅσους ἔχουσι Ταραντίνων, καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων αὐτοῦ. Ὁ δὲ, σπενδομένοις, ἔφη, καθάπερ προεῖπε Κινέας, χαριεῖσθαι τοὺς αἰχμαλώτους· πολεμοῦσι δ' οὐ δώσειν ἐφ' ἑαυτὸν ἄνδρας τοιούτους καὶ τοσούτους. Ἐξένιζε δ' αὐτοὺς βασιλικῶς. Καὶ τὸν τῆς πρεσβείας ἡγούμενον Φαβρίκιον πυνθανόμενος ἐν τῇ πόλει μέγα δύνασθαι, καὶ δεινῶς πένεσθαι, καθωμίλει λέγων· εἰ πράξειεν αὐτῷ τὰς διαλύσεις, ὑποστράτηγον καὶ κοινωνὸν τῶν παρόντων ἀγαθῶν ἀπάξειν ἐς Ἤπειρον· χρήματά τε αὐτὸν λαβεῖν ἐντεῦθεν ἤδη παρεκάλει, πρόφασιν ὡς δώσοντα τοῖς τὴν εἰρήνην ἐργασομένοις. Ἐπιγελάσας δ' ὁ Φαβρίκιος, περὶ μὲν τῶν κοινῶν οὐδ' ἀπεκρίνατο· Τὴν δ' ἐμὴν, ἔφη, παῤῥησίαν οὔτε τῶν σῶν φίλων οὐδεὶς, οὔτε αὐτὸς οἴσεις σὺ, ὦ βασιλεῦ· καὶ τὴν πενίαν τὴν ἐμαυτοῦ μακαρίζω μᾶλλον, ἢ τὸν τῶν τυράννων πλοῦτον ὁμοῦ καὶ φόβον. Οἱ δὲ οὐχ οὕτω φασὶν αὐτὸν, ἀλλ', ὅτι μοῦ τῆς φύσεως Ἠπειρῶται μεταλαβόντες, ἐμὲ σοῦ προθήσουσιν.

5. Ὁποτέρως δ' οὖν ἀπεκρίνατο, θαυμάσας αὐτὸν τοῦ φρονήματος ὁ Πύῤῥος, ἑτέραν ὁδὸν ἐς τὰς διαλλαγὰς ἐπενόει· καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἐς τῶν Κρονίων τὴν ἑορτὴν ἔπεμπεν ἄνευ φυλάκων, ἐφ' ᾧ, δεχομένης μὲν τῆς πόλεως ἃ ὁ Πύῤῥος προτείνει, μένειν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολελῦσθαι· μὴ δεχομένης δὲ, ἑορτάσαντα

nonnulli pacem, non servitutem, audent nominare? Hæc et in eam sententiam plurima alia, quæ ad incitandos animos valerent, locutus Appius, censuit : Pyrrhum, siquidem cum Romanis amicitiam societatemque contrahere cuperet, Italia prius excedere, ac tum demum legatos mittere oportere : quousque autem maneret, neque amicum aut socium, neque judicem Romanorum arbitrumve esse habendum.

3. Hæc quemadmodum Appius dixit, Cineæ respondit senatus. Dein quum novas duas legiones Lævino conscribere decrevisset, hæc verba proclamaverunt præcones : Qui in locum defunctorum se offerre cupit, iis nomen militiæ dato? Ac Cineas, Romæ etiamnum præsens, ubi certatim ad nomina militiæ danda ruere multitudinem vidit, ad Pyrrhum reversus, dixisse regi fertur : cum hydra ipsis bellum esse. Alii vero, non Cineam, sed ipsum Pyrrhum, quum exercitum Romanorum priori majorem conspexisset, verbum illud dixisse, tradunt : nam alter etiam Consulum Coruncanius, ex Etruria cum copiis, quas habebat, Lævino se conjunxit. Sed et alia de Roma percunctanti Pyrrho respondisse fertur Cineas, imperatorum urbem sibi visam; et mirante Pyrrho, porro excepisse : imo regum potius, quam imperatorum. Pyrrhus vero, quum nihil ei ad pacem esset a senatu responsum, adversus Romam contendit, omnia in itinere populans : ac jam ad Anagniam usque oppidum progressus erat, quum gravem præda et captivorum multitudine videns exercitum, dilata in aliud tempus pugna, præmissis elephantis, in Campaniam est reversus, et copias in hiberna per oppida distribuit.

4. Ibi Romanorum cum convenientes legati, de captivis pretio redimendis cum eo agebant, aut si mallet, Tarentinos, et quotquot ex reliquis ejus sociis in sua essent potestate, contra dare offerebant. At ille : si pacem essent facturi, quemadmodum Cineas prædixisset, gratuito, ait, captivos se eis esse redditurum. Bellum vero gerentibus non traditurum contra sese tantum talium virorum numerum. Ceterum regie excepit legatos, et principem legationis Fabricium, quem multum in civitate posse et admodum pauperem esse intellexerat, adiens : si pacem sibi, inquit, conciliasset, se copiis suis eum præfecturum, et omnium fortunarum suarum participem in Epirum secum transducturum. Jamque nunc pecuniam accipere eum hortatur; speciem prætendens, ut his eam daret, qui pacem perfecissent. Ad hæc ridens Fabricius, de re publica quidem nihil respondit; sed, Meam vero libertatem, inquit, neque amici tui, neque tu ipse, Rex, ferre posses; et paupertatem meam beatiorem duco omnibus regum divitiis cum metu conjunctis. Alii vero non id quidem, sed hoc, dixisse ferunt : Vide, ne Epirotæ meos fuerint mores assumturi, meque tibi antelaturi.

5. Sed utrumvis horum dixerit, admirans animum viri Pyrrhus, aliam viam componendæ pacis sibi tentandam vidit; et captivos, ad celebranda nimirum Saturnalia, sine custodibus liberos dimisit, hac conditione, ut, si Pyrrhi conditiones acciperet populus, soluti captivitate manerent; sin minus, celebrato festo ad sese redirent. Hos senatus,

ἐπανήκειν ἐς αὐτόν. Τούτους ἡ βουλή, πάνυ παρακαλοῦντας καὶ ἐνάγοντας ἐς τὰς διαλύσεις, ἐκέλευσεν ἑορτάσαντας Πύῤῥῳ παραδοῦναι σφᾶς αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ, καὶ θάνατον ἐπέταξε τοῖς ἀπολειφθεῖσι τῆς ἡμέρας. Οἱ δὲ καὶ αὐτὴν ἅπαντες ἐφύλαξαν· καὶ Πύῤῥῳ πολεμητέα πάντως αὖθις ἐδόκει.

XI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τὸν Πύῤῥον ἤδη μὲν τὰ Ῥωμαίων κατέπλησσεν, ἐτάρασσε δὲ καὶ τὰ ἐν Μολοσσοῖς θορυβούμενα. Ἀγαθοκλῆς τε, ἄρχων Σικελίας, ἄρτι ἐτεθνήκει· οὗ θυγατέρα Λάνειαν ἔχων ὁ Πύῤῥος ἐν ταῖς γυναιξὶ, τὴν νῆσον οἰκείαν ἀντὶ τῆς Ἰταλίας περιεβλέπετο. Ὤκνει δ' ὅμως ἔτι τοὺς ἐπικαλέσαντας ἄνευ τινὸς εἰρήνης καταλιπεῖν. Ἄσμενος οὖν τῆς προφάσεως τῆς περὶ τὸν αὐτόμολον ἐπιβὰς, ἐμαρτύρει τοῖς ὑπάτοις, καὶ Κινέαν ἔπεμπεν ἐς Ῥώμην, χάριν ὁμολογήσοντα τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀμοιβὴν ἄγοντα, εἰρήνην τε ὅπῃ δύναιτο πράξοντα. Δῶρα δ' ὁ Κινέας ἔφερε πολλὰ μὲν ἀνδράσι, πολλὰ δὲ γυναιξί· φιλοχρήματον καὶ φιλόδωρον εἶναι τὴν πόλιν πυθόμενος, καὶ τὰς γυναῖκας ἰσχύειν παρὰ Ῥωμαίοις ἐκ παλαιοῦ.

2. Οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν δώρων ἐνεκελεύσαντο ἀλλήλοις· καί φασιν οὐδένα λαβεῖν οὐδὲν, οὔτε ἄνδρα, οὔτε γυναῖκα. Ἀπεκρίναντο δ' αὐτῷ, καθὰ καὶ πρότερον· ἀπελθόντα Πύῤῥον ἐξ Ἰταλίας, πρεσβεύειν πρὸς αὐτοὺς ἄνευ δώρων· ἀπορήσειν γὰρ οὐδενὸς τῶν δικαίων. Τοὺς δὲ πρέσβεις καὶ αὐτοὶ πολυτελῶς ἐξένιζον, καὶ Πύῤῥῳ τοὺς Ταραντίνων καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμμάχων αἰχμαλώτους ἀντέπεμπον. Ὁ μὲν δὴ Πύῤῥος ἐπὶ τούτοις, ἐς Σικελίαν διέπλει μετά τε τῶν ἐλεφάντων,... καὶ ὀκτακισχιλίων ἱππέων, ὑποσχόμενος τοῖς συμμάχοις ἐκ Σικελίας ἐπανήξειν ἐς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐπανῆλθεν ἔτει τρίτῳ, Καρχηδονίων αὐτὸν ἐξελασάντων ἐκ Σικελίας.

XII. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Πύῤῥος μετὰ τὴν μάχην καὶ τὰς πρὸς Ῥωμαίους συνθήκας ἐς Σικελίαν διέπλει, ὑποσχόμενος τοῖς συμμάχοις ἐκ Σικελίας ἐπανήξειν ἐς Ἰταλίαν. Καὶ ἐπανῆλθεν ἔτει τρίτῳ, Καρχηδονίων αὐτὸν ἐξελασάντων ἐκ Σικελίας, ἤδη καὶ τοῖς Σικελιώταις βαρὺν ἐπί τε ξενίαις καὶ χορηγίαις, καὶ φρουραῖς, καὶ εἰσφοραῖς γενόμενον. Ὁ μὲν δὴ πλούσιος ἐκ τῶνδε γεγονὼς, ἐς τὸ Ῥήγιον διέπλει ναυσὶ καταφράκτοις δέκα καὶ ἑκατὸν, φορτίσι δὲ καὶ ὁλκάσι πολὺ πλείοσιν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι, διαναυμαχήσαντες αὐτῷ, κατέδυσαν ναῦς ἑβδομήκοντα, καὶ τὰς λοιπὰς ἄπλους ἐποίησαν, πλὴν δώδεκα μόνων. Αἷς ὁ Πύῤῥος διαφυγὼν ἐτίννυτο Λοκροὺς τοὺς Ἐπιζεφυρίους, ὅτι φρουρὰν αὐτοῦ καὶ τὸν φρούραρχον αὐτῆς, ὑβρίσαντας ἐς αὐτοὺς, ἀνῃρήκεσαν. Ὠμῶς δ' αὐτοὺς καὶ πικρῶς κτείνων τε καὶ συλῶν ὁ Πύῤῥος, οὐδὲ τῶν ἀναθημάτων τῆς Περ-

enixe licet orantes, et ad ineundam pacem commovere studentes, jussit, celebrato festo, ante definitum diem Pyrrho sese rursus tradere, mortis pœna constituta his qui post illum diem remansissent. Atque eum diem etiam cuncti observaverunt. Quare, ad arma sibi omnino redeundum esse, Pyrrhus judicavit.

XI. *Excerptum* VII *de Legationibus.*

Jam Pyrrhum res Romanæ perculerunt : commovebant vero et turbæ in Molossis exortæ. Simul, mortuo nuper Agathocle, Siciliæ rege, cujus filia Lania [*vel* Lanassa] Pyrrho nupserat, insulam propius ad se, quam Italia, pertinentem circumspicere cœpit. Sed pudebat, socios, qui se advocassent, sine aliqua pacis compositione relinquere. Cupidus igitur occasionem arripiens, quam transfuga proditor præbuerat, consulibus gratum suum animum, quod eorum beneficio servatus esset, professus est, atque ad id ipsum confirmandum Cineam misit, qui etiam captivos in beneficii remunerationem Romam adducendos tradidit; jussitque, quoquo modo posset, pacem componeret. Munera autem complura tum viris, tum matronis distribuenda, secum attulit Cineas; quandoquidem auri munerumque cupidam esse urbem, et ab antiquis temporibus multum apud Romanos posse mulieres, intellexerat.

2. Sed illi de donis mutuo sese adhortabantur : neque quemquam, aiunt, nec virum, nec feminam, quidquam de his accepisse. Responsum autem idem, quod prius, Cineæ dederunt : Italia ubi discessisset Pyrrhus, legatos ad sese sine muneribus mitteret; sic æqua omnia ab ipsis esse laturum. Legatos autem et ipsi magnifice exceperunt, Pyrrhoque quotquot Tarentinorum aliorumque ejus sociorum captivos habuerant vicissim remiserunt. Quibus rebus confectis Pyrrhus, cum elephantis suis equitumque octo millibus, in Siciliam trajecit, pollicitus sociis, se ex Sicilia in Italiam reversurum. Rediitque tertio post anno, Carthaginiensibus eum Sicilia expellentibus.

XII. *Excerptum Peirescianum.*

Post pugnam, composita cum Romanis pace, Pyrrhus in Siciliam trajecit, pollicitus sociis, se ex Sicilia brevi in Italiam reversurum. Ac tertio post anno reversus est, a Carthaginiensibus Sicilia pulsus, quum jam et ipsis Siculis propter molesta hospitia et imperatas præbitiones, præsidiaque et tributa eis imposita, gravis ac exosus fuisset. Quibus tributis ditatus, Rhegium versus vela fecit, navibus tectis decem supra centum, onerariis actuariisque multo pluribus. Sed Pœni eum pugna navali aggressi, naves septuaginta ei depresserunt, reliquasque inutiles reddiderunt, præter duodecim duntaxat : cum quibus quum fuga Pyrrhus Locros Epizephyrios venisset, pœnas petiit a Locrensibus, quod præsidium ipsius cum præfecto, a quibus injuria fuerant affecti, necavissent. Tanta autem acerbitate in illos cædibus simul ac rapinis sæviit, ut nec a donariis

σεφόνης ἀπέσχετο· ἐπισκώψας, τὴν ἄκαιρον εὐσέβειαν εἶναι δεισιδαιμονίαν· τὸ δὲ συλλέξαι πλοῦτον ἄπονον, εὐβουλίαν.

2. Ἀναχθέντα δ' αὐτὸν μετὰ τῶν σύλων, χειμὼν ὑπέλαβε, καὶ τῶν νεῶν τὰς μὲν κατέδυσε καὶ διέφθειρεν αὐτοῖς ἀνδράσι, τὰς δ' ἐς τὴν γῆν ἐξέῤῥιψε. Τὰ δὲ ἱερὰ πάντα σῶα ὁ κλύδων ἐς τοὺς Λοκρῶν λιμένας ἐπανήγαγεν· ὥστε καὶ Πύῤῥον ὀψὲ τῆς ἀσεβείας αἰσθόμενον ἀναθεῖναί τε αὐτὰ ἐς τὸ ἱερὸν τῇ Περσεφόνῃ, καὶ θυσίαις ἱλάσκεσθαι τὴν θεὸν πολλαῖς. Τῶν δὲ ἱερῶν οὐκ ἀπαντώντων, ἔτι μᾶλλον ἐξεμαίνετο· καὶ τοὺς περὶ τῆς ἱεροσυλίας αὐτῷ συμβουλεύσαντας, ἢ λέγοντι συνθεμένους, ἢ διακονησαμένους τὸ ἔργον, ἔκτεινεν. Ὁ μὲν δὴ Πύῤῥος οὕτως ἐπεπράχει κακῶς.

Proserpinæ abstineret, cavillatus per jocum, intempestive religionem colere superstiosorum esse; opes vero colligere sine labore paratos, prudentis viri.

2. His spoliis in naves impositis cum terra solvisset, insecuta tempestas navium alias laceravit et cum ipsis hominibus submersit, alias vero in terram ejecit. Cæterum sacræ omnes opes ad littus Locrensium maris æstu adductæ sunt. Quare Pyrrhus ipse, sero agnito scelere, cuncta Proserpinæ fano restituit, ac plurimis hostiis placare iram Deæ studuit. Sed quum non addicerent victimæ, majori etiam furore incensus, quicumque auctores ipsi ejus sacrilegii aut assensores aut ministri fuerant, trucidavit. In hanc igitur calamitatem res Pyrrhi erant adductæ.

EK ΤΗΣ

ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Δ',

ΤΗΣ ΚΕΛΤΙΚΗΣ.

EX APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBRO IV,

DE REBUS GALLICIS.

EXCERPTA AC FRAGMENTA.

I. Ἐκ τῶν Ἀππιανοῦ Κελτικῶν.

Κελτοὶ Ῥωμαίοις ἐπεχείρησαν πρῶτοι, καὶ τὴν Ῥώμην εἷλον, ἄνευ τοῦ Καπιτωλίου, καὶ ἐμπεπρήκασι. Κάμιλλος δὲ αὐτοὺς ἐνίκησε καὶ ἐξήλασε· καὶ μετὰ χρόνον ἐπελθόντας αὖθις ἐνίκησε, καὶ ἐθριάμβευσεν ἀπ' αὐτῶν, ὀγδοήκοντα γεγονὼς ἔτη. Καὶ τρίτη δὲ Κελτῶν στρατιὰ ἐμβέβληκεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἣν καὶ αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι διεφθάρκασιν ὑφ' ἡγεμόνι Τίτῳ Κοϊντίῳ. Μετὰ δὲ ταῦτα Βοιοὶ, Κελτικὸν ἔθνος θηριωδέστατον, ἐπῆλθε Ῥωμαίοις. Καὶ αὐτοῖς Γάϊος Σουλπίκιος δικτάτωρ μετὰ στρατιᾶς ἀπήντα, ὅστις καὶ στρατηγήματι τοιούτῳ χρήσασθαι λέγεται· ἐκέλευσε γὰρ τοὺς ἐπὶ τοῦ μετώπου τεταγμένους, ἐξακοντίσαντας ὁμοῦ, συγκαθίσαι τάχιστα, μέχρι βάλωσιν οἱ δεύτεροι, καὶ τρίτοι καὶ τέταρτοι· τοὺς δ' ἀφιέντας, ἀεὶ συνίζειν, ἵνα μὴ κατ' αὐτῶν ἐνεχθείη τὰ δόρατα· βαλόντων δὲ τῶν ὑστάτων, ἀναπηδᾷν πάντας ὁμοῦ, καὶ σὺν βοῇ τάχιστα ἐς χεῖρας ἰέναι. Καταπλήξειν γὰρ ὧδε τοὺς πολεμίους τοσῶνδε δοράτων ἄφεσιν, καὶ ἐπ' αὐτῇ ταχεῖαν ἐπιχείρησιν. Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐχ ἐοικότα ἀκοντίοις· ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑσσοὺς, ξύλου τετραγώνου τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου, τετραγώνου καὶ τοῦδε, καὶ μαλακοῦ, χωρίς γε τῆς αἰχμῆς. Καὶ οἱ Βοιοὶ οὖν ὑπὸ Ῥωμαίων τότε ἐφθάρησαν πανστρατιᾷ.

2. Ἄλλους δὲ πάλιν Κελτοὺς ἐνίκα Ποπίλλιος· καὶ μετ' ἐκεῖνον τοὺς αὐτοὺς Κάμιλλος, ὁ τοῦ Καμίλλου υἱός. Ἔστησε δὲ κατὰ Κελτῶν καὶ Πάππος Αἰμίλιος τρόπαια. Πρὸ δὲ τῶν τοῦ Μαρίου ὑπατειῶν, πλεῖστόν τι καὶ μαχιμώτατον, τῇ τε ἡλικίᾳ μάλιστα φοβερώτατον, χρῆμα Κελτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλατίαν εἰσέβαλε, καί τινας ὑπάτους Ῥωμαίων ἐνίκησε, καὶ στρατόπεδα κατέκοψεν· ἐφ' οὓς ὁ Μάριος ἀποσταλεὶς, ἅπαντας διέφθειρε. Τελευταῖα δὲ καὶ μέγιστα τῶν ἐς Γαλάτας Ῥωμαίοις πεπραγμένων ἐστὶ τὰ ὑπὸ Γαΐῳ Καίσαρι στρατηγοῦντι γενόμενα. Μυριάσι τε γὰρ ἀνδρῶν ἀγρίων, ἐν τοῖς δέκα ἔτεσιν, ἐν οἷς ἐστρατήγησεν, ἐς χεῖρας ἦλθον (εἴ τις ὑφ' ἓν τὰ μέρη συναγάγοι) τετρακοσίων πλείοσι· καὶ τούτων ἑκατὸν μὲν ἐζώγρησαν, ἑκατὸν δ' ἐν τῷ πόνῳ κατέκανον. Ἔθνη δὲ τετρακόσια, καὶ πόλεις ὑπὲρ ὀκτακοσίας, τὰ μὲν ἀφιστάμενα σφῶν, τὰ δὲ προσεπιλαμβάνοντες, ἐκρατύναντο. Πρὸ δὲ τοῦ Μαρίου, καὶ Φάβιος Μάξιμος ὁ Αἰμιλιανὸς, ὀλίγην κομιδῇ στρατιὰν ἔχων, ἐπολέμησε τοῖς Κελτοῖς· καὶ δώδεκα μυριάδας αὐτῶν ἐν μιᾷ μάχῃ κατέκανε, πεντεκαίδεκα μόνους τῶν ἰδίων ἀποβαλών. Καὶ ταῦτα

I. *Epitome Libri Appiani de rebus Gallicis.*

Galli priores populo Romano arma intulerunt; urbemque, excepto Capitolo, captam incenderunt. Hos Camillus victos expulit, et aliquanto post redintegrantes bellum profligavit iterum, triumphumque de eis reportavit, annos natus octoginta. Tertiam dein ejusdem gentis in Italiam expeditionem Romani ductu T. Quintii, magna cum hostium strage represserunt. Posthac Boii, Gallorum omnium ferocissimi, Romanas opes aggressi sunt; quibus C. Sulpicius Dictator duxit obviam, arte etiam usus in prælio: jussit enim eos qui primi in acie stabant, emissis simul hastis continuo subsidere; donec ii, qui secundi, qui tertii, qui quarti stabant, jaculati essent; singulis post jactum statim subdentibus, ne in ipsos ferrentur hastæ a posterioribus emissæ: at ubi ultimi ejaculati essent, tum vero simul universi subito coorirentur, sublatoque clamore celeriter manus consererent. Sic tot missilium vibratione, consequente mox subito impetu cominus urgentium, perculsum iri hostem. Hastæ autem illis erant, non jaculis similes; sed ejusmodi, quæ pila Romani vocant, hastile quadrangulum habentia, cui præfixum est paris longitudinis ferrum, itidem quadrangulum, ceterum molle, præter cuspidem. Ea igitur ratione Boiorum exercitus omnis internecione deletus est.

2. Aliam rursus Gallorum manum vicit Popillius; et post illum eosdem Camillus, Camilli filius. Porro et Æmilius Papus de Gallis tropæa statuit. Sed paulo ante Marii continuos illos consulatus numerosissimæ bellicosissimæque Celticarum gentium copiæ, magnitudine etiam corporum inprimis formidabiles, in Italiam et Narbonensem irrumpentes, consules aliquot Romanos vicerunt, legionesque eorum conciderunt: contra quos missus Marius, cunctos delevit. Omnium autem novissimum idemque maximum bellum cum Gallis Romani auspiciis C. Cæsaris gesserunt. Hic enim intra decennium, quo Galliæ præfuit, cum amplius quadragies centenis millibus, si in unam summam conferantur, ferocium hostium conseruit manum: ex quibus capta sunt decies centena millia; totidem acie ceciderunt. Nationes autem cccc, urbesque plusquam dccc, vel rebelles retractæ sunt ad officium, vel tum primum subjugatæ. Ante Marium vero, Fabius Maximus Æmilianus, cum modico admodum exercitu Gallos aggressus, centum viginti millia eorum uno prælio occidit, non nisi quindecim suorum

μέντοι ἔπραξε πιεζόμενος ὑπὸ τραύματος ὑπογυίου, καὶ τὰ τάγματα ἐπιὼν, καὶ παραθαῤῥύνων, καὶ διδάσκων ὅπως τοῖς βαρβάροις πολεμητέον, τὰ μὲν ἐπ' ἀπήνης φερόμενος, τὰ δὲ καὶ βάδην χειραγωγούμενος.

3. Καῖσαρ δὲ πολεμήσας αὐτοῖς, πρῶτον μὲν Ἑλουητίους καὶ Τιγυρίους ἀμφὶ τὰς εἴκοσι μυριάδας ὄντας ἐνίκησεν. Οἱ Τιγύριοι δ' αὐτῶν χρόνῳ ἔμπροσθεν Πείσωνος καὶ Κασσίου τινὰ στρατὸν ἑλόντες, ὑπὸ ζυγὸν ἐξεπεπόμφεσαν, ὡς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Παύλῳ τῷ Κλαυδίῳ. Τοὺς μὲν οὖν Τιγυρίους ὑποστράτηγος αὐτοῦ Λαβιηνὸς ἐνίκησε· τοὺς δὲ ἄλλους ὁ Καῖσαρ, καὶ Τρικούρους ἀμύνοντας σφίσιν· ἔπειτα τοὺς μετὰ Ἀριοβίστου Γερμανοὺς, οἳ καὶ τὰ μεγέθη μείζους τῶν μεγίστων ὑπῆρχον, καὶ τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως, καὶ κρύος ὁμοίως ἔφερον θάλπει, καὶ πόᾳ ἐχρῶντο παρὰ τὰς ἀπορίας τροφῇ, καὶ ὁ ἵππος ξύλοις. Ἦσαν δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐ φερέπονοι ἐν ταῖς μάχαις, οὐδὲ λογισμῷ ἢ ἐπιστήμῃ τινὶ, ἀλλὰ θυμῷ, χρώμενοι καθάπερ θηρία. Διὸ καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐπιστήμης καὶ φερεπονίας ἡσσῶντο. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ ὁρμῆς βαρυτάτης ἐπεπήδων αὐτοῖς, καὶ ὅλην ὁμοῦ τὴν φάλαγγα ἀνεώθουν. Ῥωμαῖοι δ' ὑπέμενον ἐν τάξει, καὶ κατεστρατήγουν αὐτοὺς, καὶ ὀκτακισμυρίους αὐτῶν τελευτῶντες ἀπέκτειναν.

4. Μετὰ τούτους ὁ Καῖσαρ τοῖς καλουμένοις Βέλγαις ἐπιπεσὼν, ποταμόν τινα περῶσι, τοσούτους ἀπέκτεινεν, ὡς τὸν ποταμὸν γεφυρωθέντα τοῖς σώμασι περᾶσαι. Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐτρέψαντο, ἄρτι στρατόπεδον ἐξ ὁδοιπορίας κατασκευάζοντι αἰφνιδίως ἐπιπεσόντες, καὶ παμπόλλους ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ ταξιάρχας καὶ λοχαγοὺς ἅπαντας· καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον, εἰς λόφον τινὰ μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν πεφευγότα, περιέσχον κύκλῳ. Ὑπὸ δὲ τοῦ δεκάτου τάγματος, αὐτοῖς ἐξόπισθεν ἐπιπεσόντος, ἐφθάρησαν, ἑξακισμύριοι ὄντες. Ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι. Ἐκράτησε δὲ καὶ Ἀλλοβρίγων ὁ Καῖσαρ. Οὐσιπετῶν δὲ καὶ Ταγχαρέων τεσσαράκοντα μυριάδες, στρατεύσιμοί τε καὶ ἀστράτευτοι, συνεκόπησαν. Σούκαμβροι δὲ πεντακοσίοις ἱππεῦσι τοὺς πεντακισχιλίους ἱππεῖς τοῦ Καίσαρος ἔτρεψαν, ἐξαίφνης ἐπιπεσόντες· καὶ δίκην ἔδοσαν, ἡττηθέντες μετὰ ταῦτα.

5. Ἐπέρασε καὶ τὸν Ῥῆνον πρῶτος Ῥωμαίων ὁ Καῖσαρ· καὶ ἐς τὴν Βρεττανίδα νῆσον, ἠπείρου τε μείζονα οὖσαν μεγίστης, καὶ τοῖς τῇδε ἀνθρώποις ἄγνωστον ἔτι. Ἐπέρασε δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀμπώτεως. Ἄρτι γὰρ τὸ πάθος ἥπτετο τῆς θαλάσσης, καὶ ὁ στόλος ἐσαλεύετο, ἠρέμα πρῶτον, εἶτα ὀξύτερον, μέχρι σὺν βιαίῳ τάχει διέπλευσεν ὁ Καῖσαρ ἐς τὴν Βρεττανίαν.

II. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ὀλυμπιάδων τοῖς Ἕλλησιν ἑπτὰ καὶ ἐνενήκοντα γεγενημένων, τῆς γῆς τῶν Κελτῶν οὐκ ἀρκούσης

amissis; atque id fecit laborans licet ex recenti vulnere, ordines obeundo cohortandoque, ac docendo quomodo in acie tractandi sint barbari, nunc lectica circumlatus, nunc pedibus obambulans ducentiumque manibus sustentatus.

3. Cæsar autem, ab Helvetiis et Tigurinis initio belli facto, eorum ducenta millia profligavit. Ex his Tigurini superiori tempore Pisonis et Cassii exercitum captum sub jugum miserant, ut Claudius Quadrigarius prodidit in suis Annalibus. Ac Tigurinos quidem Labienus vicit, legatus Cæsaris; ceteros vero, et, qui opem illis tulerant, Tricorios, ipse Cæsar. Dein Germanos, qui cum Ariovisto erant, devicit; qui magnitudine corporum vel procerissimos superabant mortalium, immites moribus, audacia ferocissimos, mortisque contemptores persuasione futuri in vitam reditus, frigoris denique æstusque juxta patientes, ac inopiæ tempore crudis herbis contentos, equos vero virgultis pascentes. Cæterum laborum in præliis non admodum tolerantes fuisse videntur, et bella non tam ratione quadam aut scientia gessisse, quam belluino quodam impetu. Quapropter et ipsa Romanorum arte ac patientia sunt devicti. Nam quamvis Germani, vehementissimo impetu in hostem incurrentes, cunctas legiones paulisper repressissent, Romani tamen, servatis ordinibus, solerti artificio usi, ad ultimum octoginta eorum millia prostraverunt.

4. Post hæc Cæsar Belgas in fluvii cujusdam transitu aggressus, tantum eorum numerum interfecit, ut usum pontis præberent congesta cadavera. Nervii vero eum profligarunt, ex itinere aciem adhuc instruentem repente adorti, et magnam stragem ediderunt, ut in ea pugna tribuni omnes centurionesque ceciderint. Ipse in tumulum quemdam cum satellitibus confugiens, ibidem ab hostibus clausus est: sed quum decima legio a tergo invasisset obsessores, internecione deleti sunt hostes, quamvis non pauciores essent sexaginta millibus. Fuerant autem Nervii Cimbrorum Teutonumque progenies. Tum vero et Allobrogas vicit Cæsar. Usipetum autem Tenchterorumque quadringenta millia, tum armatorum, tum inermium, contrucidavit. Sicambri vero quingentis equitibus quinque millia Cæsarianorum equitum fugarunt, ex improviso eos aggressi: cujus audaciæ victi postea pœnas dederunt.

5. Rhenum quoque flumen primus Romanorum Cæsar transiit; et in Britanniam, insulam continenti regione vel amplissima majorem, trajecit, ipsis illarum regionum incolis tum ignotam. Trajecit autem observato æstus tempore; hoc enim accedente classis undis sublata est, primo sensim, mox concitatius, donec vehementi fluxu Cæsar in Britanniam delatus est.

II. *Excerptum* VIII *de Legationibus.*

Olympias agebatur apud Græcos nonagesima septima, quum Gallorum circa Rhenum habitantium numerosa gens,

αὐτοῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἀνίσταται μοῖρα Κελτῶν τῶν ἀμφὶ τὸν Ῥῆνον ἱκανὴ, κατὰ ζήτησιν ἑτέρας γῆς· οἳ τό τε Ἄλπιον ὄρος ὑπερέβησαν, καὶ Κλουσινοῖς, εὐδαίμονα γῆν ἔχουσι Τυῤῥηνῶν, ἐπολέμουν. Οὐ πάλαι δὲ οἱ Κλουσινοὶ Ῥωμαίοις ἔνσπονδοι γεγονότες, ἐπ' αὐτοὺς κατέφυγον. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις συνέπεμψαν αὐτοῖς, Φαβίους τρεῖς· οἳ τοῖς Κελτοῖς ἔμελλον προαγορεύειν, ἀνίστασθαι τῆς γῆς, ὡς Ῥωμαίων φίλης, καὶ ἀπειλήσειν ἀπειθοῦσιν. Ὑποκριναμένων δὲ τῶν Κελτῶν· ὅτι ἀνθρώπων οὐδένα δεδίασιν, οὔτε ἀπειλοῦντα σφίσιν, οὔτε πολεμοῦντα· χρήζοντες δὲ γῆς, οὔπω τὰ Ῥωμαίων πολυπραγμονοῦσιν· οἱ πρέσβεις οἱ Φάβιοι τοὺς Κλουσινοὺς ἐνῆγον ἐπιθέσθαι τοῖς Κελτοῖς, τὴν χώραν λεηλατοῦσιν ἀπερισκέπτως. Καὶ συνεκδημοῦντες αὐτοῖς, ἀναιροῦσι τῶν Κελτῶν πολὺ πλῆθος ἐν προνομῇ, καὶ τὸν ἡγούμενον ἐκείνου τοῦ μέρους αὐτὸς ὁ Ῥωμαίων πρεσβευτὴς Κόϊντος Φάβιος ἀνεῖλέ τε καὶ ἐσκύλευσε, καὶ τὰ ὅπλα φορῶν ἐπανῆλθεν εἰς Κλούσιον.

III. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ὁ τῶν Κελτῶν βασιλεὺς Βρέννος, τῶν Φαβίων τῶν Ῥωμαίων πολλοὺς ἀνελόντων Κελτῶν, μὴ δεξάμενος τοὺς Ῥωμαίων πρέσβεις, ἐπὶ τούτοις πρέσβεις ἐπιλεξάμενος ἐς κατάπληξιν, οἳ, Κελτῶν ἁπάντων μεγάλων τὰ σώματα ὄντων, ὑπερέβαλλον, ἐξέπεμπεν ἐς Ῥώμην· αἰτιώμενος τοὺς Φαβίους, ὅτι, πρεσβεύοντες, παρὰ τοὺς κοινοὺς νόμους ἐπολέμησαν. Ἤτει τε, τοὺς ἄνδρας ἐς δίκην ἐκδότους οἱ γενέσθαι, εἰ μὴ θέλουσι Ῥωμαῖοι κοινὸν αὐτῶν εἶναι τὸ ἔργον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι συνεγίγνωσκον μὲν, τοὺς Φαβίους ἁμαρτεῖν· αἰδοῖ δὲ οἴκου διαφέροντος, χρήματα τοὺς Κελτοὺς πράξασθαι παρὰ σφῶν παρεκάλουν. Οὐ πειθομένων δὲ, χειροτονοῦσι τοὺς Φαβίους ἐπὶ τὴν ἐτήσιον ἀρχὴν χιλιάρχους, καὶ τοῖς πρεσβεύουσι τῶν Κελτῶν ἔφασαν· οὐ δύνασθαι νῦν οὐδὲν ἐς τοὺς Φαβίους, ἄρχοντας ἤδη. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους ἥκειν αὐτοὺς, ἂν ἔτι μηνιῶσιν, ἐκέλευον. Βρέννος δὲ καὶ ὅσοι Κελτῶν ἦσαν ὑπ' ἐκείνῳ, νομίσαντες ὑβρίσθαι, καὶ χαλεπῶς ἐνεγκόντες, ἐς τοὺς ἄλλους Κελτοὺς περιέπεμπον, ἀξιοῦντες αὐτοὺς συνεφάψασθαι τοῦδε τοῦ πολέμου. Καὶ πολλῶν ἀφικομένων, ἄραντες ἤλαυνον ἐπὶ τὴν Ῥώμην.

IV. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ.

Ὁ δὲ ὑφίσταται, γράμματα διοίσειν διὰ τῶν ἐχθρῶν ἐς τὸ Καπιτώλιον.

V. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Καιδίκιος, γράμμα φέρων ἀπὸ τῆς βουλῆς περὶ τῆς ὑπάτου ἀρχῆς, παρεκάλει τὸν Κάμιλλον, μηδὲν ἐν τῷ παρόντι μηνίσαι τῇ πατρίδι τῆς ζημίας. Ὁ δὲ ἐπισχὼν αὐτὸν ἔτι λέγοντα, εἶπεν· οὐκ ἂν εὐξάμην ἐπιποθῆσαί με Ῥωμαίους, εἰ τοιαύτην ἤλπισα τὴν ἐπιπόθησιν αὐτοῖς ἔσεσθαι. Νῦν δὲ δικαιοτέραν εὐχὴν εὔχομαι, γενέσθαι τῇ πατρίδι χρήσιμος ἐς τοσοῦτον ἀγαθοῦ, ἐς ὅσον κακοῦ περιελήλυθεν.

cui propter multitudinem nimis angusti fuerant patriæ fines, novas sedes quæsitura, domo emigravit. Hi igitur, superatis Alpibus, Clusinos, beatam Tuscorum regionem tenentes, bello sunt aggressi. Contra quos quum Clusini a Romanis, fœdere haud ita pridem sibi conjunctis, petiissent opem, Romani cum his, qui Clusio advenerant, legatos de suis, tres Fabios, remittunt; qui Gallos finibus populi amici Romanorum juberent excedere, adjectis minis, ni dicto parerent. His ubi Galli respondent : se neminem mortalium timere, neque minis secum agentem, neque bellum inferentem : agris autem se indigere, neque vero adhuc quidem Romanorum rebus sese immiscuisse : Fabii legati impellunt Clusinos, ut Gallos inconsiderate agros populantes invadant. Ipsique, comites sese expeditionis præbentes, magnam Gallorum multitudinem, inter pabulandum impeditam interficiunt; ac ducem manus illius ipse Romanorum legatus Q. Fabius occidit spoliatque, armaque ei detracta gestans Clusium revertitur.

III. *Excerptum IX de Legationibus.*

Gallorum rex Brennus, postquam Fabii Romani multos ex Gallis interfecerant, Romanorum legationem hujus rei causa non amplius admisit; sed ipse legatos ad incutiendum terrorem comparatos selegit, qui, quum cuncti Galli magnitudine corporum insignes essent, præ ceteris etiam eminebant : hisque Romam missis, Fabios accusat, quod contra commune jus gentium, legati quum essent, bellum intulissent; petiitque, ut ad supplicium sibi traderentur illi homines, nisi pro publico facto haberi facinus eorum vellent Romani. Ac hi quidem non negare, male fecisse Fabios; sed familiæ nobilis reverentia ducti hortantur Gallos, ut pecuniam ab eis acciperent. Quam ubi illi aspernantur conditionem, Fabios in eum annum tribunos militum legunt consulari potestate, legatisque Gallorum respondent : se nunc quidem in Fabios, magistratum gerentes, nihil posse; sed proximo anno, si iram adhuc servarent Galli, redire jubent legatos. Quod responsum Brennus, et qui sub ejus imperio erant Galli, ad suam pertinere contumeliam rati, ægerrimeque id ipsum ferentes, ad reliquos Gallos circummiserunt, orantes, arma secum ad hoc bellum conferrent. Quorum ubi magna manus advenit, motis castris Romam contenderunt.

IV. *Fragmentum apud Suidam.*

Ille vero (sive Cædicius, sive Pontius Cominius) pollicetur, se per medios hostes literas in Capitolium esse perlaturum.

V. *Excerptum Peirescianum.*

Cædicius quum decretum senatus Camillo obtulisset, quo Consul creabatur, cohortari virum cœpit, ne injuriæ a patria illatæ in præsentiarum meminisset. Sed Camillus, interrupto sermone Cædicii : Nunquam, inquit, a diis equidem precatus essem, mei ut desiderium injicerent civibus meis, si hujusmodi illorum desiderium futurum esse existimassem. At nunc æquiora a diis immortalibus precor : mea ut opera in tantum utilis sit patriæ, in quantum calamitatis delapsa est.

VI. Ἐκλ. περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Κελτοὶ, μηδεμιᾷ μηχανῇ δυνηθέντες ἐπιβῆναι τῆς ἀκροπόλεως, ἠρέμουν, ὡς λιμῷ τοὺς ἔνδον παραστησόμενοι. Καί τις ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου κατέβαινεν ἱερεὺς, ὄνομα Δόρσων, ἐπὶ ἐτήσιον δή τινα ἱερουργίαν, ἐς τὸν τῆς Ἑστίας νεὼν, στέλλων τὰ ἱερὰ διὰ τῶν πολεμίων, αἰδεσθέντων ἢ καταπλαγέντων αὐτοῦ τὴν τόλμαν ἢ τὴν εὐσέβειαν, ἢ τὴν ὄψιν ἱερὰν οὖσαν. Ὁ μὲν δὴ, κινδυνεύειν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ἑλόμενος, ὑπ' αὐτῶν ἐσώζετο τῶν ἱερῶν. Καὶ τόδε, φησὶν, ὧδε γενέσθαι, Κάσσιος ὁ Ῥωμαῖος.

VII. Ἐκ τοῦ Σουίδα, καὶ ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Τοῦ δὲ οἴνου καὶ τῶν ἄλλων ἄδην ἐνεπίμπλαντο οἱ Κελτοὶ, τήν τε φύσιν ὄντες ἀκρατεῖς, καὶ χώραν ἔχοντες, ὅτι μὴ πρὸς δημητρίους καρποὺς, τῶν ἄλλων ἄγονον καὶ ἀφυᾶ. Τά τε σώματα αὐτοῖς, μεγάλα ὄντα καὶ τρυφερὰ, καὶ σαρκῶν ὑγρῶν μεστὰ, ὑπὸ τῆς ἀδηφαγίας καὶ μέθης ἐς ὄγκον καὶ βάρος ἐξεχεῖτο, καὶ πρὸς δρόμους καὶ πόνους ἀδύνατα πάμπαν ἐγίγνετο· ὑπό τε ἱδρῶτος καὶ ἄσθματος, ὅπου τι δέοι κάμνειν, ἐξελύοντο ταχέως.

VIII. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΙΕΝΤΕΣ.

Οὓς (Κελτοὺς) γυμνοὺς ἐπεδείκνυε Ῥωμαίοις, (καὶ) Οὗτοί εἰσιν (ἔφη) οἱ τὴν βοὴν βαρεῖαν ἱέντες ὑμῖν ἐν ταῖς μάχαις, καὶ ὅπλα παταγοῦντες, καὶ ξίφη μακρὰ, καὶ κόμας αἰωροῦντες. Ὧν τὸ ἄτολμον ὁρῶντες, καὶ τὸ σῶμα μαλακὸν, προσίεσθε τῷ ἔργῳ.

IX. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΝΕΑΛΗΣ.

... Τὸν δὲ δῆμον ἀπὸ τοῦ τείχους ὁρᾶν, καὶ τοῖς πονουμένοις ἑτέρους νεαλεῖς ἐπιπέμπειν ἀεί. Οἱ δὲ Κελτοὶ, κεκμηκότες ἀκμῆσι συμπλεκόμενοι, ἔφευγον ἀτάκτως.

X. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΛΙΦΑΙΜΕΙ.

Ὁ δὲ Κελτὸς ἀγανακτῶν, καὶ λιφαιμῶν, ἐδίωκε τὸν Βαλλέριον, συγκαταπεσεῖν ἐπειγόμενος. Ὑπὸ δὲ πόδας ἀναχωροῦντος ἀεὶ τοῦ Βαλλερίου, κατέπεσε πρηνὴς ὁ Κελτός. Καὶ δεύτερον τοῦτο μονομάχιον ἐπὶ Κελτοῖς ἐμεγαλαύχουν Ῥωμαῖοι.

XI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τὸ τῶν Σενόνων ἔθνος ἔνσπονδον ἦν Ῥωμαίοις, καὶ ἐμισθοφόρουν κατὰ Ῥωμαίων. Ἡ δὲ βουλὴ πρέσβεις ἔπεμψεν ἐγκαλέσοντας, ὅτι ὄντες ἔνσπονδοι μισθοφοροῦσι κατὰ Ῥωμαίων. Τούτους Βριτόμαρις ὁ Κελτὸς, ἀγανακτῶν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς, ὅτι συμμαχῶν Τυῤῥηνοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ διέφθαρτο, τά τε κηρύκια φέροντας, καὶ τὴν ἄσυλον ἐσθῆτα περικειμένους, κατέτεμνεν ἐς πολλὰ, καὶ τὰ μέρη τῶν σωμάτων διέῤῥιψεν ἐς τὰ πεδία. Καὶ τοῦ μύσους ὁ Κορνήλιος ἐν ὁδῷ πυθόμενος ἐς τὰς Σενόνων πόλεις

VI. *Excerptum Peirescianum.*

Galli quum nulla vi penetrare in arcem potuissent, quiescere statuerunt, ac fame expugnare Romanos. Interim sacerdos quidam Fabius Dorso, solenne sacrificium in Vestæ templo peracturus, de Capitolio descendit, sacra manibus ferens; atque per medias hostium stationes, seu audacia hominis perculsas, seu pietatem ac speciem, quæ sacrosancta videbatur, reveritas evasit. Ita ille, quum prosacris periculum adiisset, per eadem ipsa sacra servatus est; quod ita factum esse, Cassius Romanus scriptor refert.

VII. *Fragmentum apud Suidam et Excerptum Peirescianum.*

Galli autem vino ceterisque rebus affatim sese replebant, quippe natura intemperantes, ac terram incolentes, præterquam frumento, cæteris fructibus inhabilem atque infecundam. Quare corpora illorum, natura magna ac delicata, et molli carne distenta, præ nimia cibi et potus copia in tumidam molem effusa erant; ut cursus ac labores neutiquam ferre possent, sed sudore atque anhelitu, ubi molestia quædam exantlanda erat, cito diffluerent.

VIII. *Fragmentum apud Suidam.*

Nudos Gallos Romanis ostendens (Camillus): Hi sunt, inquit, qui terribilem vobis vocem in præliis emittunt, et arma quatiunt, et prælongos enses vibrant, comasque erigunt; quorum ignaviam et molle corpus cernentes, operi vos accingite.

IX. *Suidas.*

... Populum autem de muro (pugnam) spectare, et fatigatis alios recentes submittere. Galli vero defessi, cum integris congressi, effuse fugerunt.

X. *Suidas.*

Gallus autem indignabundus, et sanguine jam pæne exhaustus, Valerium persecutus est, properans ut simul cum illo concideret. Valerio autem semper pedem referente, pronus in faciem cecidit Gallus. Atque hoc est alterum certamen singulare contra Gallos, quo haud parum gloriati sunt Romani.

XI. *Excerptum X de Legationibus.*

Senones, quamquam fœdus eis cum Romanis intercedebat, tamen mercede contra illos militabant. Quare quum senatus legatos mitteret, qui conquererentur, quod contra fœderatos stipendia facerent, Britomaris Gallus, patris causa iratus, qui eodem bello Etruscis opem ferens a Romanis fuerat interfectus, legatos caduceum gestantes et sacram togam indutos in frusta concidit, minutaque corporum frusta in agros sparsim projecit. Cujus nefarii facinoris nuncium in itinere accipiens Cornelius (Dolabella), concitato cursu per Sabinos et Picenum in Senonum civitates

συντόνῳ σπουδῇ διὰ Σαβίνων καὶ Πικεντίνων ἐσβαλὼν, ἅπαντα καθῄρει καὶ ἐνεπίμπρη· τῶν τε ἀνθρώπων, τὰς μὲν γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ἠνδραποδίζετο· τοὺς δὲ ἐν ἥβῃ πάντας ἔκτεινεν ὁμαλῶς, καὶ τὴν χώραν ἐλυμαίνετο ποικίλως, καὶ ἄοικον εἰς τὸ λοιπὸν ἐποίει. Βριτόμαριν δὲ μόνον ἦγεν αἰχμάλωτον ἐπὶ λύμῃ. Ὕστερον δὲ Σένονες, οὐκ ἔχοντες ἔτι πατρίδας, ἐς ἃς διαφύγωσι, συνέπεσον ἐς χεῖρας ὑπὸ τόλμης τῷ Δομετίῳ· καὶ ἡττώμενοι, σφᾶς αὐτοὺς ὑπὸ ὀργῆς διεχρῶντο μανικῶς. Καὶ δίκη μὲν ἥδε παρανομίας ἐς πρέσβεις ἐγένετο Σένοσιν.

impetu facto, omnia diripuit igneque concremavit; ex hominibus autem mulieres quidem cum pueris in servitutem abduxit; sed puberes universos, nullo discrimine facto, interfecit, terramque omnibus modis vastavit, et inhabitabilem in posterum fecit. Unum vero Britomarin, gravioris supplicii causa, captivum abduxit. Posthac Senones, quum patriam, in quam confugerent, jam non amplius haberent, feroci audacia Domitium (Calvinum) sunt aggressi; sed ab eo devicti, ira furoreque incensi in se ipsos ferrum converterunt. Hanc pœnam sceleris in legatos admissi dederunt Senones.

XII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι οἱ Σαλύων δυνάσται, τοῦ ἔθνους ἡττηθέντος ὑπὸ Ῥωμαίων, ἐς Ἀλλόβριγας κατέφυγον. Καὶ αὐτοὺς ἐξαιτοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι, στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ἀλλόβριγας οὐκ ἐκδιδόντας, ἡγουμένου σφῶν Γναίου Δομετίου. Ὧ παροδεύοντι τὴν τῶν Σαλύων ἐντυγχάνει πρεσβευτὴς Βιτοίτου, βασιλέως τῶν Ἀλλοβρίγων, ἐσκευασμένος τε πολυτελῶς, καὶ δορυφόροι παρείποντο αὐτῷ κεκοσμημένοι, καὶ κύνες· δορυφοροῦνται γὰρ δὴ καὶ πρὸς κυνῶν οἱ τῇδε βάρβαροι. Μουσικός τε ἀνὴρ εἵπετο, βαρβάρῳ μουσικῇ τὸν βασιλέα Βιτοῖτον, εἶτ' Ἀλλόβριγας, εἶτα τὸν πρεσβευτὴν αὐτὸν, ἔς τε γένος καὶ ἀνδρείαν καὶ περιουσίαν ὑμνῶν· οὗ δὴ καὶ μάλιστα ἕνεκα αὐτοὺς οἱ τῶν πρεσβευτῶν ἐπιφανεῖς ἐπάγονται. Ἀλλ' ὁ μὲν, συγγνώμην αἰτῶν τοῖς Σαλύων δυνάσταις, ἀπέτυχεν.

XII. *Excerptum* XI *de Legationibus.*

Salyum principes, devicta a Romanis gente, ad Allobroges se receperant; a quibus quum frustra eos repetiissent Romani, bellum Allobrogibus inferunt duce Cn. Domitio. Cui fines Salyorum transeunti occurrit legatus Bituiti, Allobrogum regis, pretioso apparatu instructus, quem satellites similiter ornati, et in his canes etiam, sequebantur: nam et canibus pro satellitibus utuntur ejus regionis barbari. Sequebatur etiam poeta, qui barbaro cantu primum regis Bituiti, tum universæ Allobrogum gentis, dein ipsius legati laudes canebat, genus virtutemque et opes eorum celebrans; cujus rei causa vel maxime hoc hominum genus secum ducere solent illustres legati. Sed ille, quum deprecaretur pro Salyorum principibus, nihil effecit.

XIII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τῶν Τευτόνων μοῖρα λῃστεύουσα πολύανδρος ἐς τὴν γῆν τῶν Νωρικῶν ἐσέβαλλεν. Καὶ ὁ Ῥωμαίων ὕπατος Παπίριος Κάρβων δείσας, μὴ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐσβάλοιεν, ἐφήδρευε τοῖς Ἀλπίοις, ᾗ μάλιστά ἐστιν ἡ διάβασις στενωτάτη. Οὐκ ἐπιχειρούντων δ' ἐκείνων, αὐτὸς ἐπέβαινεν αὐτοῖς, αἰτιώμενος εἰς Νωρικοὺς ἐσβαλεῖν, Ῥωμαίων ξένους ὄντας. Ἐποιοῦντο δ' οἱ Ῥωμαῖοι ξένους, οἷς ἐδίδοσαν μὲν εἶναι φίλους, ἀνάγκη δ' οὐκ ἐπῆν ὡς φίλοις ἐπαμύνειν. Οἱ μὲν δὴ Τεύτονες πλησιάζοντι τῷ Κάρβωνι προσέπεμπον, ἀγνοῆσαί τε τὴν ἐς Ῥωμαίους Νωρικῶν ξενίαν, καὶ αὐτῶν ἐς τὸ μέλλον ἀφέξεσθαι. Ὁ δ' ἐπαινέσας τοὺς πρέσβεις, καὶ δοὺς αὐτοῖς ὁδῶν ἡγεμόνας, κρύφα τοῖς ἡγουμένοις ἐνετείλατο, μακροτέραν αὐτοὺς περιάγειν. Τῇ βραχυτέρᾳ δὲ αὐτὸς διαδραμὼν, ἀδοκήτως ἀναπαυομένοις ἔτι τοῖς Τεύτοσιν ἐμπεσὼν, ἔδωκε δίκην ἀπιστίας, πολλοὺς ἀποβαλών. Τάχα δ' ἂν καὶ πάντας ἀπώλεσεν, εἰ μὴ ζόφος καὶ ὄμβρος καὶ βρονταὶ βαρεῖαι, τῆς μάχης ἔτι συνεστώσης ἐπιπεσοῦσαι, διέστησαν αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὁ ἀγὼν ὑπὸ τῆς ἄνωθεν ἐκπλήξεως διελύθη. Σποράδες δὲ καὶ ὡς ἐς ὕλας οἱ Ῥωμαῖοι διαφεύγοντες, τρίτῃ μόλις ἡμέρᾳ συνῆλθον. Καὶ Τεύτονες ἐς Γαλάτας ἐχώρουν.

XIII. *Excerptum* XII *de Legationibus.*

Teutonum quum numerosa manus fines Noricorum populabunda invasisset, Romanorum Consul Papirius Carbo, veritus ne in Italiam penetrarent, Alpes occupavit, qua maxime angustus transitus est. Sed quum illi nihil tentarent, ipse eos aggressus est, causam interserens, quod Noricos, Romanorum amicos, invasissent. Hospites autem appellabant Romani hos, quibus quidem amicitiam aliquam secum intercedere volebant, sed quibus non ipsi, veluti sociis, opem ferre tenebantur. Teutones igitur adventanti Carboni, præmissis legatis, demonstraverunt, nescisse se Noricorum cum Romanis amicitiam; neque vero in posterum hostile quidquam adversus eos esse suscepturos. Ille vero, collaudatis legatis, ducibusque itineris additis, clam jussit duces per longiorem viam eos circumducere; ipse vero, per breviorem concitato itinere transgressus, nec opinato adoritur Teutones, somno etiamnum oppressos. Sed, multis suorum amissis, pœnam perfidiæ dedit. Ac fortasse cum universo exercitu perierat, ni caligo et imber et tonitruum fragor, fervente pugna ingruentes, diremissent præliantes, terrorque cœlitus immissus finem prælio fecisset. Sed vel sic per silvas passim diffugientes Romani, tertia vix die convenere. Teutones autem in Galliam transierunt.

XIV. Ἐκ τοῦ Σουΐδα. — ΑΨΑΥΣΤΩΣ.

Ὁ δὲ τοῖς σώμασι τῶν Κίμβρων ἀψαυστεῖν ἐκέλευεν, ἕως ἡμέρα γένηται, πολύχρυσα εἶναι δοκῶν.

XV. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ἔθνη δύο Τιγύριοι καὶ Ἐλουήτιοι ἐς τὴν Ῥωμαίων Κελτικὴν ἐσέβαλον. Καὶ τούτων τὸν στόλον ὁ Καῖσαρ Γάϊος πυθόμενος, διετείχισεν ὅσα περὶ Ῥοδανόν ἐστι ποταμὸν ἐς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίους μάλιστα. Καὶ πρεσβευσαμένοις ἐπὶ διαπείρᾳ τοῖς πολεμίοις ὑπὲρ σπονδῶν, ἐκέλευεν ὅμηρα δοῦναι καὶ χρήματα. Ἀποκριναμένων δ', εἰθίσθαι ταῦτα λαμβάνειν, οὐ διδόναι· βουλόμενος φθάσαι τὴν ὁμαιχμίαν αὐτῶν, ἐπὶ μὲν τοὺς Τιγυρίους, ἐλάσσους ὄντας, ἔπεμπε Λαβιῆνον· αὐτὸς δὲ ἐπὶ τοὺς Ἐλουητίους ἐχώρει, προσλαβὼν Γαλατῶν τῶν ὀρείων ἐς δισμυρίους. Καὶ γίγνεται Λαβιήνῳ τὸ ἔργον εὐμαρές, ἀδοκήτοις Τιγυρίοις περὶ τὸν ποταμὸν ἐπιπεσόντι, καὶ τρεψαμένῳ καὶ σκεδάσαντι τοὺς πολλοὺς ἐν ἀσυνταξίᾳ.

XVI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ἀριοουΐστος, Γερμανῶν βασιλεὺς τῶν ὑπὲρ Ῥῆνον, ἐπιβαίνων τῆς πέραν, Αἰδούοις ἔτι πρὸ τοῦ Καίσαρος ἐπολέμει, φίλοις οὖσι Ῥωμαίων. Τότε μὲν δή, τοῖς Ῥωμαίοις κελεύουσι πεισθείς, ἀνέζευξεν ἀπὸ τῶν Αἰδούων, καὶ φίλος ἠξίωσε Ῥωμαίοις γενέσθαι· καὶ ἐγένετο, ὑπατεύοντος αὐτοῦ Καίσαρος καὶ ψηφισαμένου.

XVII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ἀριοουΐστος, ὁ Γερμανῶν βασιλεύς, φίλος γενόμενος Ῥωμαίων, ἐς λόγους ἦλθε τῷ Καίσαρι. Καὶ διαχωρισθέντων ἀπ' ἀλλήλων αὖθις συνελθεῖν ἐς λόγους ἠξίωσεν. Τοῦ δὲ Καίσαρος οὐ συνελθόντος, ἀλλὰ τοὺς πρωτεύοντας Γαλατῶν ἀποστείλαντος, ἔδησε τοὺς πρέσβεις. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἐστράτευεν ἐπ' αὐτὸν μετ' ἀπειλῆς. Δέος δ' ἐμπίπτει τῷ στρατῷ κατὰ κλέος τῶν Γερμανῶν.

XVIII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Οὐσιπέται, ἔθνος Γερμανικόν, καὶ Ταγχρέαι, ἐοίκασι πρότεροι σφετέροις ἱππεῦσιν ὀκτακοσίοις τρέψασθαι τῶν Καίσαρος ἱππέων ἐς πεντακισχιλίους· ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτοῖς πρεσβευομένοις ἐς αὐτὸν ἐπιθέσθαι, τοὺς πρέσβεις κατασχών· καὶ τὸ πάθος ἐκείνοις ἐς τέλος αἰφνίδιον οὕτω συνενεχθῆναι, ὡς τεσσαράκοντα μυριάδας τούτων συγκοπῆναι. Κάτωνά τε ἐν Ῥώμῃ, τῶν τις συγγραφέων φησί, γνώμην ἐσενεγκεῖν, ἐκδοῦναι τοῖς βαρβάροις τὸν Καίσαρα, ὡς ἐναγὲς ἔργον ἐς διαπρεσβευσαμένους ἐργασάμενον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων φησί, τοὺς Οὐσιπέτας καὶ Ταγχρέας κελευομένους ἐκπηδᾷν ἐς τὰ ἀρχαῖα σφῶν, φάναι· πρέσβεις ἐς τοὺς ἐκβαλόντας Σουήβους ἀπεσταλκέναι, καὶ τὰς ἀποκρίσεις αὐτῶν

XIV. *Fragmentum apud Suidam.*

Ille vero Cimbrorum corpora intacta relinqui jussit, donec dies illuxisset, quod ea auro abundare putaret.

XV. *Excerptum* XIII *de Legationibus.*

Duo populi, Tigurini atque Helvetii, Galliam Provinciam invadere conabantur. Quorum profectionem quum intellexisset Cæsar, quidquid regionis circa Rhodanum patebat, muro intercepit in longitudinem millium passuum novemdecim; illosque, tentandæ Cæsaris voluntatis causa legatos de pace mittentes, jussit obsides dare pecuniamque conferre. Sed his respondentibus, se accipere hæc consuevisse, non aliis dare; conjunctione universorum præventurus Cæsar, contra Tigurinos, numero pauciores, Labienum mittit; ipse vero, assumtis Gallorum montanorum viginti fere millibus adversus Helvetios proficiscitur. Ac Labieno quidem facile negotium fuit: nam inopinantes Tigurinos circa flumen aggressus, acie fudit, reliquosque in fugam inconditam conjecit.

XVI. *Excerptum* XIV *de Legationibus.*

Ariovistus, Germanorum transrhenorum rex, transgressus flumen ante Cæsaris in Galliam adventum, Æduis bellum intulerat, amicis populi Romani. Sed tunc, jubente senatu Romano, destitit ab Æduis; et ipse amicus populi Romani appellari cupivit: idque etiam obtinuit, consule et suffragante ipso Cæsare.

XVII. *Excerptum* XV *de Legationibus.*

Ariovistus, rex Germanorum, is qui a populo Romano amicus fuerat appellatus, in colloquium Cæsaris venerat: quo diremto, quum iterum ad novum colloquium invitasset Cæsarem neque Cæsar ipse venisset, sed principes viros ex Gallis ad eum misisset; in vincula legatos eos conjecit Ariovistus. Quare Cæsar, multa præminatus, exercitum contra eum duxit. Sed timor milites invasit, propter bellicam Germanorum gloriam.

XVIII. *Excerptum* XVI *de Legationibus.*

Usipetas atque Tenchteros, Germanos populos, probabile est, priores Cæsaris equites quinquies mille octingentis suorum in fugam conjecisse; tum vero Cæsarem illos, quum ad eum legatos misissent, retentis legatis, esse aggressum; itaque plane ex improviso tanta clade illos esse affectos, ut quadringenta eorum millia cæderentur. Atque scriptorum non nemo tradit, Catonem Romæ retulisse ad senatum de tradendo barbaris Cæsare, ut qui nefarium facinus adversus legatos perpetrasset. Cæsar autem in rerum a se gestarum ephemeridibus ait, Usipetes et Tenchteros, in pristinas suas sedes ocius redire jussos, respondisse: « se ad Suevos, qui ipsos expulissent, misisse legatos,

ἀναμένειν· καὶ ἐν ταῖσδε ταῖς διαπρεσβεύσεσιν ἐπιθέσθαι τοῖς ὀκτακοσίοις, καὶ παρ' αὐτὸ τρέψαι τοὺς Ῥωμαίων πεντακισχιλίους. Ἐπιπρεσβευομένων δ' αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ παρασπονδήματος ἀπολογουμένων, ὑποτοπήσας ἐνέδραν ὁμοίαν, ἐπιθέσθαι πρὸ τῶν ἀποκρίσεων.

atque illorum responsa exspectare; » interque illas legationes octingentis suorum quinque millia Romanorum subito esse adortos, ob eamque causam in fugam vertisse. Quum autem ea de re legatos ad sese misissent, qui induciarum violationem excusarent, se, similes insidias timentem, antequam responsum dedisset, hostes esse aggressum.

XIX. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΠΑΡΟΡΚΗΣΑΙ.

Εὐθὺς ἠρέθιζον τοὺς Βρεττανοὺς παρορκῆσαι, ἔγκλημα ἔχοντας, ὅτι, σπονδῶν σφίσι γενομένων, ἔτι παρῆν τὸ στρατόπεδον.

XIX. *Fragmentum apud Suidam.*

Confestim Britannos ad violandum jusjurandum concitarunt, conquerentes, quod, licet pax ipsis data atque fœdere sancita esset, tamen adhuc adesset exercitus.

XX. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΔΕΙΣΑΣ.

Δείσας ὁ Καῖσαρ περὶ τῷ Κικέρωνι, ὑπέστρεφεν εἰς τοὐπίσω.

XX. *Suidas.*

Cæsar de (Quinto) Cicerone sollicitus, reversus est.

XXI. Ἐκλ. περὶ γνωμῶν.

[Ὅτι ὁ Βριτόρης διέφθειρεν Αἰδούους Ῥωμαίων ἀποστῆναι· καὶ τοῦ Καίσαρος ὀνειδίσαντος αὐτοῖς, φιλίαν ἔφασαν παλαιὰν ἐφθακέναι.]

XXI. *Excerptum Vaticanum.*

Britores Æduos induxit ut ab Romanis deficerent; quibus cum Cæsar hoc exprobraret, antiquam amicitiam præcessisse dixerunt.

EK THΣ

ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Ε',

ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ.

EXCERPTA ET FRAGMENTA.

I. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ἀποροῦντες Ῥωμαῖοί τε καὶ Καρχηδόνιοι χρημάτων, οἱ μὲν οὐκ ἔτι ἐναυπήγουν, τετρυμένοι διὰ τὰς εἰσφοράς· ἀλλὰ πεζὴν στρατιὰν καταλέγοντες, ἐξέπεμπον ἐς Λιβύην καὶ ἐς Σικελίαν ἀνὰ ἔτος ἕκαστον. Καρχηδόνιοι δ' ἐς Πτολεμαῖον ἐπρεσβεύοντο, τὸν Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, βασιλέα Αἰγύπτου, δισχίλια τάλαντα κιχρώμενοι. Τῷ δ' ἦν ἔς τε Ῥωμαίους καὶ Καρχηδονίους φιλία· καὶ συναλλάξαι σφᾶς ἐπεχείρησεν ἀλλήλοις. Οὐ δυνηθεὶς δ', ἔφη· χρῆναι φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων.

II. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι δὶς ἐν τῇ γῇ τοῦ αὐτοῦ χρόνου, καὶ δὶς ἐν τῇ θαλάσσῃ παθόντες, ἐν ᾗ δὴ καὶ πάνυ προὔχειν ἐνόμιζον, καὶ χρημάτων ἀποροῦντες ἤδη καὶ νεῶν καὶ ἀνδρῶν· ᾔτουν ἀνοχὰς παρὰ τοῦ Λουτατίου, καὶ λαβόντες ἐπρεσβεύοντο ἐς Ῥώμην περὶ διαλλαγῶν, ἐπὶ βραχυτέροις· συνέπεμπόν τε τοῖς πρέσβεσιν Ἀτίλιον Ῥῆγλον τὸν ὕπατον, αἰχμάλωτον ὄντα σφῶν, δεησόμενον τῆς πατρίδος, ἐπὶ τοῖσδε συνθέσθαι. Ὁ δὲ ἧκε μὲν, ὡς αἰχμάλωτος ἐσταλμένος φοινικικῶς· ὑπολειφθεὶς δὲ τῶν πρέσβεων ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, τετρῦσθαι τὰ Καρχηδονίων ἐδήλου, καὶ παρῄνεσεν, ἢ πολεμεῖν ἐγκρατῶς, ἢ ἐπὶ πλείοσι συνθέσθαι. Καὶ τόνδε μὲν ἐς Καρχηδόνα ἑκόντα ἐπανελθόντα ἔκτειναν οἱ Καρχηδόνιοι, κέντρα σιδήρεα σανίσιν ἐνηρμοσμένα πάντοθεν ἑστῶτι περιθέντες, ἵνα μηδαμόσε δύναιτο ἐπικλίνεσθαι. Αὐτοὶ δὲ τὴν εἰρήνην ἐπὶ πλέοσι συνέθεντο.

2. Καὶ ἦν ἐφ' οἷς συνέθεντο· τὰ μὲν αἰχμάλωτα Ῥωμαίων, καὶ τοὺς αὐτομόλους, ὅσοι παρὰ Καρχηδονίοις εἰσὶ, Ῥωμαίοις εὐθὺς ἀποδοῦναι· καὶ Σικελίας Ῥωμαίοις ἀποστῆναι, καὶ τῶν βραχυτέρων νήσων, ὅσαι περὶ Σικελίαν· Συρακουσίοις δὲ, ἢ Ἱέρωνι τῷ Συρακουσῶν τυράννῳ, πολέμου Καρχηδονίους μὴ κατάρχειν, μηδὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας ξενολογεῖν· ποινὴν δὲ τοῦ πολέμου Ῥωμαίοις ἐνεγκεῖν τάλαντα Εὐβοεικὰ δισχίλια ἐν ἔτεσιν εἴκοσι, τὸ μέρος ἑκάστου ἔτους ἐς Ῥώμην ἀναφέροντας. Ἔχει δὲ τὸ Εὐβοεικὸν τάλαντον, Ἀλεξανδρείους δραχμὰς ἑπτακισχιλίας. Ὁ μὲν δὴ πρῶτος περὶ Σικελίας Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις πόλεμος, ἔτεσιν εἴκοσι καὶ τέσσαρσιν αὐτοῖς γενόμενος, ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. Καὶ ἀπώλοντο νῆες ἐν αὐτῷ Ῥωμαίων ἑπτακόσιαι· Καρχηδονίων δὲ πεντακόσιαι. Σικελίας

EX APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBRO V,

DE REBUS SICULIS ET RELIQUARUM INSULARUM.

I. *Excerptum* XVII *de Legationibus.*

Quum jam Romanos pariter ac Carthaginienses pecunia deficeret, illi quidem classem non amplius compararunt, multiplicatis collationibus exhausti; sed pedestrem tamen exercitum singulis annis conscripserunt, et in Africam Siciliamque miserunt. Carthaginienses autem, missis ad Ptolemæum Philadelphum, Ægypti regem, legatis, duo millia talentorum mutuo ab eo petiverunt. Huic autem simul cum Romanis et cum Carthaginiensibus amicitia intercedebat; quare pacem inter utrosque conciliare tentavit. Quod quum ei non successisset, amicis adversus hostes, inquit, non adversus amicos, opem ferre oportet.

II. *Excerptum* XVIII *de Legationibus.*

Carthaginienses quum eodem tempore bis terra, et bis item mari, quo quidem vel inprimis superiores esse existimaverant, calamitatibus fuissent afflicti, jamque et pecunia et naves et milites eos deficerent; inducias petiverunt a Lutatio, iisque impetratis legatos Romam de pace miserunt, non admodum quidem amplas conditiones Romanis proponentes. Simul cum legatis autem Atilium Regulum consulem, quem captivum tenebant, miserunt, qui cives suos hortaretur, ut illis conditionibus pacem inirent. Is igitur quum punica veste indutus, velut captivus, advenisset; egressis curia legatis, paulisper substitit, et afflictas exhaustasque res Pœnorum senatui exponens, cohortatus est, aut fortiter bellum persequerentur, aut amplioribus conditionibus pacem componerent. Quare cum, postquam Carthaginem sponte esset reversus, necaverunt Pœni, ferreos aculeos tabulis, intra quas conclusus stare cogebatur, omni ex parte impangendo, ut reclinare nusquam posset. Pacem autem cum Romanis, amplioribus initis conditionibus, composuerunt.

2. Hæ fuerunt autem pacis conditiones : Romanorum captivos ac transfugas, quotquot haberent Pœni, continuo redderent Romanis : Sicilia Romanis cederent, minoribusque circa Siciliam insulis : Syracusas, aut Syracusarum regem Hieronem, bello petere Pœni ne præsumerent : ex Italia mercenarios milites non amplius conducerent. Ad sumtus autem ejus belli conferrent intra viginti annos talentorum Euboicorum duo millia; ita ut quotannis ratam partem ejus summæ Romam deportarent. Æquiparatur autem Euboicum talentum drachmarum Alexandrinarum septem millibus. Hunc exitum habuit primum Romanorum cum Carthaginiensibus bellum, Siciliæ causa per annos viginti quatuor gestum, in quo Romanorum naves septingentæ, Pœnorum quingentæ, perierant. Atque sic Siciliæ

δὲ οὕτω τοῦ πλέονος Ῥωμαῖοι κατέσχον, ὅσου Καρχηδόνιοι κατεῖχον· φόρους τε αὐτοῖς ἐπέθεσαν, καὶ τέλη τὰ θαλάσσια ταῖς πόλεσι μερισάμενοι, στρατηγὸν ἐτήσιον ἔπεμπον ἐς Σικελίαν. Ἱέρωνα δὲ τὸν Συρακουσίων τύραννον, ἀνθ' ὧν αὐτοῖς ἐς τόνδε τὸν πόλεμον συνεπεπράχει, φίλον καὶ σύμμαχον ἔθεντο.

3. Καταλυθέντος δὲ τοῦ πολέμου τοῦδε, Κελτοὶ Καρχηδονίους τόν τε μισθὸν ᾔτουν τὸν ἔτι ὀφειλόμενον σφίσιν ἐκ Σικελίας, καὶ δωρεὰς ὅσας ὑπέσχητο αὐτοῖς δώσειν Ἀμίλχας. Ἤτουν δὲ καὶ Λίβυες, ὑπήκοοι μὲν ὄντες οἵδε Καρχηδονίων, ἀπὸ δὲ τῆς ἐν Σικελίᾳ στρατείας ἐπὶ φρονήματος γεγονότες, καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἀσθενεῖς καὶ ταπεινοὺς ὁρῶντες ἐχαλέπαινόν τε αὐτοῖς τῆς ἀναιρέσεως τῶν τρισχιλίων, οὓς ἐσταυρώκεσαν τῆς ἐς Ῥωμαίους μεταβολῆς οὕνεκα. Διωθουμένων δὲ τῶν Καρχηδονίων ἑκατέρους, κατέλαβον ἄμφω Τύνητα πόλιν, καὶ Ἰτύκην, ἣ μεγίστη Λιβύης ἐστὶ μετὰ Καρχηδόνα· ὅθεν ὁρμώμενοι, τήν τε ἄλλην ἀφίστανον, καὶ τῶν Νομάδων τινὰς ἔπειθον, καὶ δούλων πολὺ πλῆθος ἀποδιδρασκόντων ὑπεδέχοντο, τά τε Καρχηδονίων πάντα ἐλεηλάτουν. Οἱ δὲ πανταχόθεν πολεμούμενοι, συμμάχους ἐπὶ τοὺς Λίβυας Ῥωμαίους ἐπεκαλοῦντο. Καὶ Ῥωμαῖοι στρατιὰν μὲν αὐτοῖς οὐκ ἔπεμψαν· ἀγορὰν δ' ἔκ τε Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐπάγεσθαι, καὶ ξενολογεῖν ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἐς μόνον τόνδε τὸν πόλεμον, ἐπέτρεψαν. Ἔπεμψαν δὲ καὶ πρέσβεις ἐς Λιβύην, εἰ δύναιντο διαλῦσαι τὸν πόλεμον· οἳ ἐπανῆλθον ἄπρακτοι. Καὶ Καρχηδόνιοι ἐγκρατῶς εἴχοντο τοῦ πολέμου.

majori parte, ea quam Pœni obtinuerant, potiti sunt Romani; tributaque Siculis imposuere, et vectigalia marina cum civitatibus partiti sunt, annuumque prætorem in Siciliam miserunt. Hieronem vero, Syracusarum regem, qui in isto administrando bello eos adjuverat, amicum sociumque populi Romani, remunerandorum officiorum causa, appellarunt.

3. Sed finito eo bello, Galli a Pœnis cum mercedem postulabant ex Sicilia sibi debitam, tum præmia quæ fuerant illis ab Amilcare promissa. Eademque postularunt Afri, qui imperio quidem Carthaginiensium subjecti, propter res olim in Sicula militia gestas spiritus sibi sumserant, eoque magis quod infirmos Pœnos ac fractos viderent; iratique eisdem erant propter trium millium supplicium, quos illi ob signa ad Romanos translata crucibus affixerant. Hi igitur, ubi repulsam ferunt utrique a Carthaginiensibus, junctis viribus Tunetem urbem occupant, Uticamque, quæ totius Africæ post Carthaginem amplissima est : unde progredientes, cum reliquam Africam ad defectionem concitant, tum Numidarum nonnullos ad partes suas trahunt, servorumque fugitivorum magnam multitudinem recipiunt, et quidquid Pœnorum ditionis erat depopulantur. Quare Pœni, undique bello pressi, Romanorum opem adversus Afros implorant. Romani autem exercitum quidem illis nullum mittunt : modo, ut commeatum ex Italia atque Sicilia comparent, et mercenarium militem ex Italia ad unum illud bellum conducant, eis concedunt. Mittunt tamen etiam legatos in Africam, pacem, si possent, conciliaturos. Sed legati quidem re infecta redierunt; Pœni autem totis viribus bellum administrarunt.

III. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Ἱπποκράτης καὶ Ἐπικύδης, ἀδελφὼ μὲν ἀλλήλων, στρατηγὼ δὲ Συρακουσίων, Ῥωμαίοις ἐκ πολλοῦ δυσχεραίνοντες, ἐπεὶ τὰς Συρακούσας οὐκ ἴσχυον ἐκπολεμῶσαι, κατέφυγον ἐς Λεοντίνους, διαφερομένους τοῖς Συρακουσίοις. Καὶ κατηγόρουν τῆς πατρίδος, ὅτι, σπονδὰς Ἱέρωνος ἐφ' ὅλῃ Σικελίᾳ πεποιημένου, μόνοι Συρακούσιοι σφίσιν αὐτοῖς ἀνακαινίσειαν. Οἱ δὲ ἠρεθίζοντο. Καὶ Συρακούσιοι μὲν ἐπεκήρυσσον, εἴ τις Ἱπποκράτους ἢ Ἐπικύδου κομίσειε τὴν κεφαλὴν, ἰσόσταθμον αὐτῷ χρυσίον ἀντιδώσειν. Λεοντῖνοι δὲ αὐτὸν Ἱπποκράτη στρατηγὸν ᾑροῦντο.

III. *Excerptum Peirescianum.*

Hippocrates atque Epicydes fratres, Syracusanorum imperatores, jam dudum infensi Romanis, quum Syracusanos concitare ad bellum minime potuissent, ad Leontinos, qui a Syracusanis dissidebant, concessere. Apud hos criminari cœperunt populares suos, quod, cum Hiero universam Siciliam in fœdere cum Romanis inito comprehendisset, ipsi soli proprium sibi fœdus renovassent : quibus verbis magnopere concitati sunt Leontini. Quare Syracusani publice per præconem edixerunt, si quis Hippocratis aut Epicydis caput afferret, auro se illud repensuros. Leontini vero ipsum Hippocratem imperatorem suum crearunt.

IV. Ἐκλ. περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Σικελοὶ, καὶ τέως ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ ὠμότητι Μαρκέλλου τοῦ στρατηγοῦ, μᾶλλόν τι καὶ τῷδε τῷ ἔργῳ συνεταράσσοντο, ἐφ' ᾧ κατὰ προδοσίαν ἐς Συρακούσας ἐσῆλθεν. Καὶ πρὸς Ἱπποκράτη μετετίθεντο, καὶ συνώμνυντο, μὴ διαλύσεσθαι χωρὶς ἀλλήλων· ἀγοράν τε αὐτῷ καὶ στρατιὰν ἔπεμπον, ἐς δισμυρίους πεζοὺς καὶ ἱππέας πεντακισχιλίους.

IV. *Excerptum Peirescianum.*

Siculi, quum jamdudum crudelitatis causa invisum habuissent Marcellum, tunc multo magis adversus eum commoti sunt, quod in Syracusas proditione irrupisset. Itaque Hippocrati sese junxerunt, præstito utrimque juramento, nunquam alteros absque altero pacem esse compósituros : statimque annonam et milites ei miserunt, peditum viginti, equitum quinque millia.

V. Ἐκλ. περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι διαβεβλημένῳ τῷ Μαρκέλλῳ οὐκ ἐπίστευον χωρὶς ὅρκων. Διὸ καὶ, Ταυρομενίων προσχωρούντων

V. *Excerptum Peirescianum.*

Quum Marcellus sinistra fama laboraret, absque juramento nemo ei fidem adhibebat. Itaque Tauromenitanis

τοῖ, συνέθετο καὶ ὤμοσε, μήτε φρουρήσειν τὴν πόλιν, μήτε στρατολογήσειν ἀπ' αὐτῆς.

VI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Κρήτη ἐξ ἀρχῆς εὐνοϊκῶς ἔχειν ἐδόκει Μιθριδάτῃ, βασιλεύοντι Πόντου· καὶ αὐτῷ μισθοφορῆσαι πολεμοῦντι Ῥωμαίοις ἐλέγετο. Ἔδοξε δὲ καὶ τοῖς πλεονάσασι τότε λῃσταῖς ἐς χάριν τοῦ Μιθριδάτου συλλαβεῖν, καὶ συμμαχῆσαι σαφῶς διωκομένοις ὑπὸ Μάρκου Ἀντωνίου. Πρεσβευσαμένου δὲ τοῦ Ἀντωνίου πρὸς αὐτούς, ὑπεριδεῖν, καὶ ὑπερηφάνως ἀποκρίνασθαι. Καὶ πολεμῆσαι μὲν αὐτοῖς εὐθὺς ἐπὶ τῷδε Ἀντώνιος, καὶ οὐ πρᾶξαι καλῶς· χρηματίσαι δ' ὅμως διὰ τὴν πρᾶξιν Κρητικός. Καὶ ἦν ὅδε πατὴρ Μάρκου Ἀντωνίου, τοῦ πολεμήσαντος ὕστερον Καίσαρι τῷ κληθέντι Σεβαστῷ περὶ Ἄκτιον. Ψηφισαμένων δὲ Ῥωμαίων Κρησὶ πολεμεῖν διὰ τάδε, οἱ Κρῆτες ἐπρέσβευσαν ἐς Ῥώμην περὶ διαλλαγῶν. Οἱ δὲ αὐτοὺς ἐκέλευον ἐκδοῦναί τε αὐτοῖς Λασθένη τὸν πολεμήσαντα Ἀντωνίῳ, καὶ τὰ σκάφη τὰ λῃστικὰ πάντα παραδοῦναι, καὶ ὅσα Ῥωμαίων εἶχον αἰχμάλωτα, καὶ ὅμηρα τριακόσια, καὶ ἀργυρίου τάλαντα τετρακισχίλια.

2. Οὐ δεξαμένων δὲ ταῦτα Κρητῶν, ᾑρέθη στρατηγὸς ἐπ' αὐτοὺς Μέτελλος. Καὶ νικᾷ μὲν ὁ Μέτελλος ἐν Κυδωνίᾳ Λασθένη· καὶ φυγόντος ἐς Κνωσσόν, Πανάρης Μετέλλῳ τὴν Κυδωνίαν παρέδωκεν ἐπὶ συνθήκῃ, μηδὲν παθεῖν αὐτός. Μετέλλου δὲ Κνωσσὸν περικαθημένου, ὁ Λασθένης τὴν οἰκίαν χρημάτων πλήσας κατέφλεξε, καὶ διέφυγεν ἀπὸ τῆς Κνωσσοῦ. Καὶ οἱ Κρῆτες εἰς Πομπήϊον Μάγνον, στρατηγοῦντα τοῦ λῃστικοῦ καὶ Μιθριδατείου πολέμου, πέμψαντες ἔφασαν, ἑαυτοὺς ἐλθόντι ἐπιτρέψειν. Ὁ δὲ ἀσχόλως τότε ἔχων, ἐκέλευε τὸν Μέτελλον, ὡς οὐ δέον ἔτι πολεμεῖν τοῖς ἑαυτοὺς ἐπιτρέπουσιν, ἐξανίστασθαι τῆς νήσου· παραλήψεσθαι γὰρ αὐτὸς αὐτήν, ἐπελθών. Ὁ δὲ οὐ φροντίσας ἐπέμεινε τῷ πολέμῳ, μέχρι ὑπηγάγετο αὐτήν, Λασθένει συνθέμενος ὅμοια Πανάρει. Καὶ ἐθριάμβευσε· καὶ Κρητικὸς ἐκλήθη ὅδε δικαιότερον Ἀντωνίου, τὴν νῆσον ἐξεργασάμενος.

VII. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Κλώδιος ὁ πατρίκιος, ὁ Πούλχερ ἐπίκλην, τοῦτ' ἔστιν Εὐπρεπής, τῆς Γαΐου Καίσαρος γυναικὸς ἤρα. Καὶ ἁρμόσασθαι αὐτὸν ἐς γυναῖκα ἐκ κεφαλῆς ἐς ἄκρους πόδας, ἔτι ὄντα ἀγένειον, καὶ ἐς τὴν οἰκίαν τοῦ Γαΐου παρελθεῖν οἷα γυναῖκα νυκτός, ὅτε μόναις γυναιξὶν ἐξῆν ἐσελθεῖν, μυστηρίων ἀγομένων. Πλανηθέντα δὲ τῆς ὁδηγούσης, κατάφωρον ὑπ' ἄλλων ἐκ τῆς φωνῆς γενόμενον, ἐξελαθῆναι.

sese ei dedentibus, conditiones deditionis jurejurando confirmavit, se neque præsidium oppido impositurum, nec delectum militum ex oppidanis habiturum.

VI. *Excerptum XXX de Legationibus.*

Cretenses jam initio erga Mithridatem, Ponti regem, bene affecti videbantur; famaque fuerat, ab eis ad bellum cum Romanis mercenarios milites regi fuisse missos. Piratas etiam, mare per id tempus infestantes, Mithridatis gratia adjuvisse dicebantur opemque palam eis tulisse, quum Marcus Antonius eos persequeretur. Qua de re quum legatos ad eos misisset Antonius, nihil id curarunt, superbumque legatis responsum dederunt. Igitur statim quidem Cretenses aggressus est Antonius, quanquam non admodum feliciter res suas gessit, tamen Cretici cognomen obtinuit. Is autem pater fuerat illius M. Antonii, qui deinceps contra Cæsarem Augustum ad Actium pugnavit. Sed deinde quum bellum contra Cretenses decrevissent Romani, legatos illi Romam pacem petitum miserunt. Quibus, tum se pacem daturos, responderunt Romani, si Lasthenem, qui adversus Antonium bellum gesserat, prædatoriasque omnes naves, tradidissent; si captivos Romanorum, quotquot haberent, reddidissent; denique trecentos obsides dedissent, argentique talentorum quatuor millia pependissent.

2. Quas conditiones ubi illi non recipiunt, imperator adversus eos legitur Metellus. Is Lasthenen ad urbem Cydoniam prælio fudit; qui quum Cnossum fuga se recepisset, Cydoniam Metello tradit Panares, pacta conditione, ut nihil ipse mali pateretur. Metello autem Cnossum obsidente, Lasthenes domum, quam ibi habebat, pecuniis repletam incendit, Cnossoque profugit. Eo tempore Cretenses Pompeio, piraticum bellum Mithridaticumque administranti, missis legatis ostendunt, se ei, si in Cretam venisset, insulam esse tradituros. Ille vero aliis tunc negotiis districtus, insula excedere jubet Metellum; contra hos enim, qui sese dederent, arma ferre non amplius oportere : ipsum autem adventurum esse, insulamque in deditionem accepturum. Sed ea nihil curans Metellus persecutus est bellum, donec insulam subegit; Lasthene iisdem conditionibus, quibus antea Panares, in fidem recepto. Quibus rebus gestis triumphavit Metellus, Creticusque est cognominatus, meliori jure quam Antonius, quandoquidem totam insulam Romanorum subjecit potestati.

VII. *Excerptum Peirescianum.*

Clodius Pulcher, patriciæ gentis, quum Caii Cæsaris uxorem, imberbis etiam tum, adamaret, habitu muliebri a capite ad pedes vestitus, in domum Cæsaris, tamquam mulier, noctu est ingressus, quo tempore mysteria Bonæ Deæ ibi celebrabantur; quibus nemini, nisi mulieri, interesse licebat. Sed cum ab ancilla, quæ eum deducebat, casu deerrasset, indicio vocis detectus ab aliis, atque expulsus est.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ ϛʹ.

ΙΒΗΡΙΚΗ.

Ὄρος ἐστὶ Πυρήνη διῆκον ἀπὸ τῆς Τυῤῥηνικῆς θαλάσσης ἐπὶ τὸν Βόρειον ὠκεανόν. Οἰκοῦσι δʼ αὐτοῦ πρὸς μὲν ἕω Κελτοὶ, ὅσοι Γαλάται τε καὶ Γάλλοι νῦν προσαγορεύονται· πρὸς δὲ δύσεων, Ἴβηρές τε καὶ Κελτίβηρες, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τοῦ Τυῤῥηνικοῦ πελάγους, περιιόντες δʼ ἐν κύκλῳ διὰ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἐπὶ τὸν Βόρειον ὠκεανόν. Οὕτως ἐστὶν ἡ Ἰβηρία περίκλυστος, ὅτι μὴ τῇ Πυρήνῃ μόνῃ, μεγίστῳ τῶν Εὐρωπαίων ὀρῶν, καὶ ἰθυτάτῳ σχεδὸν ἁπάντων. Τοῦ δὲ περίπλου τοῦδε, τὸ μὲν Τυῤῥηνικὸν πέλαγος διαπλέουσιν ἐπὶ τὰς στήλας τὰς Ἡρακλείους· τὸν δʼ Ἑσπέριον καὶ τὸν Βόρειον ὠκεανὸν οὐ περῶσιν, ὅτι μὴ πορθμεύεσθαι μόνον ἐπὶ Βρεττανούς· καὶ τοῦτο, ταῖς ἀμπώτεσι τοῦ πελάγους συμφερόμενοι. Ἔστι δʼ αὐτοῖς ὁ διάπλους ἥμισυ ἡμέρας. Καὶ τὰ λοιπὰ οὔτε Ῥωμαῖοι, οὔτε τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ Ῥωμαίοις, πειρῶνται τοῦδε τοῦ ὠκεανοῦ. Μέγεθος δὲ τῆς Ἰβηρίας (τῆς Ἱσπανίας νῦν ὑπό τινων ἀντὶ Ἰβηρίας λεγομένης) ἐστὶ πολὺ καὶ ἄπιστον, ὡς ἐν χώρᾳ μιᾷ· ὅπου τὸ πλάτος μυρίους σταδίους ἀριθμοῦσι, καὶ ἔστιν αὐτῇ τὸ πλάτος ἀντὶ μήκους. Ἔθνη τε πολλὰ καὶ πολυώνυμα αὐτὴν οἰκεῖ, καὶ ποταμοὶ πολλοὶ ῥέουσι ναυσίποροι.

II. Οἵτινες δʼ αὐτὴν οἰκῆσαι πρῶτοι νομίζονται, καὶ οἱ μετʼ ἐκείνους κατέσχον, οὐ πάνυ μοι ταῦτα φροντίζειν ἀρέσκει, μόνα τὰ Ῥωμαίων συγγράφοντι. Πλὴν ὅτι Κελτοί μοι δοκοῦσί ποτε, τὴν Πυρήνην ὑπερβάντες, αὐτοῖς συνοικῆσαι· ὅθεν ἄρα καὶ τὸ Κελτιβήρων ὄνομα ἐῤῥύη. Δοκοῦσι δέ μοι καὶ Φοίνικες, ἐς Ἰβηρίαν ἐκ πολλοῦ θαμινὰ ἐπʼ ἐμπορίᾳ διαπλέοντες, οἰκῆσαί τινα τῆς Ἰβηρίας· Ἕλληνές τε ὁμοίως, ἐς Ταρτησσὸν καὶ Ἀργανθώνιον, Ταρτησσοῦ βασιλέα, πλέοντες, ἐμμεῖναι καὶ τῶνδέ τινες ἐν Ἰβηρίᾳ. Ἡ γὰρ Ἀργανθωνίου βασιλεία ἐν Ἴβηρσιν ἦν. Καὶ Ταρτησσός μοι δοκεῖ τότε εἶναι πόλις ἐπὶ θαλάσσης, ἣ νῦν Καρπησσὸς ὀνομάζεται. Τό τε τοῦ Ἡρακλέους ἱερὸν, τὸ ἐν στήλαις, Φοίνικές μοι δοκοῦσιν ἱδρύσασθαι· καὶ θρησκεύεται νῦν ἔτι Φοινικικῶς. Ὅ τε θεὸς αὐτοῖς οὐχ ὁ Θηβαῖός ἐστιν, ἀλλʼ ὁ Τυρίων. Ταῦτα μὲν δὴ τοῖς παλαιολογοῦσι μεθείσθω.

III. Τὴν δὲ γῆν τήνδε, εὐδαίμονα οὖσαν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν γέμουσαν, Καρχηδόνιοι πρὸ Ῥωμαίων ἤρξαντο πολυπραγμονεῖν, καὶ μέρος αὐτῆς τὸ μὲν εἶχον

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER SEXTUS.

DE REBUS HISPANIENSIBUS

Pyrenæus mons a mari Tusco ad Septentrionalem oceanum procurrit. Ab hujus parte ea, quæ orientem solem spectat, incolunt Celtæ, qui Galli hodie, et a Græcis Galatæ, nominantur: ab occasu Hispani (Iberos ac Celtiberos vocant Græci) per totum eum orbem, qui a Tusco mari per fretum Herculeum usque ad mare Septentrionale circumducitur. Etenim tota Hispania, nisi qua parte Pyrenæo (montium Europæ altissimo, omniumque pæne maxime arduo) clauditur, mari undique alluitur. Ex maribus autem, quæ eam cingunt, Tuscum quidem ab illis navigatur usque ad columnas Herculeas; Occidentalem autem oceanum ac Septentrionalem non superant, nisi quod in Britanniam transmittere solent, una cum æstu maris transvecti; quæ quidem trajectio intra dimidium unius diei absolvitur. De reliquo autem nec Romani, nec subditæ Romanis gentes ullæ, oceani illius periculum faciunt. Magnitudo autem Iberiæ, sive (ut nunc a Græcorum etiam nonnullis vocatur) Hispaniæ, admodum insignis est, et pro una quidem regione incredibilis; nam in longitudinem patere quinquaginta supra duodecim centena millia passuum perhibent, latitudinemque æqualem longitudini faciunt. Multi autem eam habitant populi, variis distincti nominibus; fluviique perfluunt navigabiles complures.

II. Quinam autem populi primum incoluerint Hispaniam, quive posteris temporibus eam tenuerint, mihi, Romanorum historiam scribere professo, non est consilium curiosius scrutari. Cæterum existimo, Celtas aliquando, superato Pyrenæo, cum Iberis permixtos habitasse; unde Celtiberorum nomen manarit. Atque etiam Phœnices, jam inde a priscis temporibus commerciorum gratia in Hispaniam navigare solitos, loca quædam arbitror ejus regionis occupasse. Similiter et Græcorum nonnullos, Tartessum ad Arganthonium Tartessi regem navibus advectos, verisimile est, in illis consedisse; nam Arganthonii regnum in Hispania fuit, ac Tartessus maritimum tunc videtur fuisse oppidum, quod nunc Carpessus appellatur. Herculis autem fanum, quod apud Columnas est, a Phœnicibus conditum videtur: certe ad nostram usque ætatem Phœnicio ritu deus ab incolis ejus regionis colitur, et Tyrius Hercules, non Thebanus, habetur. Verum hæc iis relinquamus, qui Antiquitates explicare profitentur.

III. Hanc igitur regionem, fertilem ac multis copiis affluentem, Carthaginienses ante Romanorum adventum tentare sollicitareque inceperant; ac partem ejus jam tene-

ἤδη, τὸ δ' ἐπόρθουν· μέχρι Ῥωμαῖοι, σφᾶς ἐκβαλόντες, ἃ μὲν εἶχον οἱ Καρχηδόνιοι τῆς Ἰβηρίας, ἔσχον αὐτίκα· τὰ δὲ λοιπὰ, σὺν χρόνῳ πολλῷ καὶ πόνῳ λαμβανόμενά τε ὑπὸ σφῶν καὶ πολλάκις ἀφιστάμενα, χειρωσάμενοι, διεῖλον ἐς τρία· καὶ στρατηγοὺς ἐς αὐτὰ πέμπουσι τρεῖς. Ὅπως δ' εἷλον ἕκαστα, καὶ ὅπως Καρχηδονίοις τε περὶ αὐτῶν, καὶ μετὰ Καρχηδονίους Ἴβηρσι καὶ Κελτίβηρσιν, ἐπολέμησαν, δηλώσει τόδε τὸ βιβλίον· μοῖραν μὲν ἐς Καρχηδονίους τὴν πρώτην ἔχον· ὅτι δὲ καὶ τοῦτο περὶ Ἰβηρίας ἦν, ἀνάγκη μοι συνενεγκεῖν ἐς τὴν Ἰβηρικὴν συγγραφὴν ἐγένετο. Ὢ λόγῳ καὶ τὰ περὶ Σικελίας Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ἐς ἀλλήλους γενόμενα, ἀρξάμενα Ῥωμαίοις τῆς ἐς Σικελίαν παρόδου τε καὶ ἀρχῆς, ἐς τὴν Σικελικὴν συνενήνεκται γραφήν.

IV. Πρὸς γὰρ δὴ Καρχηδονίους Ῥωμαίοις πρῶτος ἐγένετο πόλεμος ἔκδημος περὶ Σικελίας, ἐν αὐτῇ Σικελίᾳ· καὶ δεύτερος ὅδε περὶ Ἰβηρίας, ἐν Ἰβηρίᾳ· ἐν ᾧ καὶ ἐς τὴν ἀλλήλων μεγάλοις στρατοῖς διαπλέοντες, οἱ μὲν τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ τὴν Λιβύην ἐπόρθουν. Ἤρξαντο δὲ αὐτοῦ μεθ' ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα Ὀλυμπιάδας μάλιστα, ὅτε τὰς σπονδὰς ἔλυσαν, αἳ ἐπὶ τῷ Σικελικῷ πολέμῳ σφίσιν ἦσαν γενόμεναι. Ἔλυσαν δ' ἐκ τοιᾶσδε προφάσεως· Ἀμίλχαρ ὁ Βάρκας ἐπίκλησιν, ὅτε περ ἐν Σικελίᾳ Καρχηδονίων ἐστρατήγει, Κελτοῖς τότε μισθοφοροῦσίν οἱ, καὶ Λιβύων τοῖς συμμαχοῦσιν, πολλὰς δωρεὰς ὑπέσχητο δώσειν· ἃς, ἐπειδὴ ἐπανῆλθεν ἐς Λιβύην, ἀπαιτούντων ἐκείνων, ὁ Λιβυκὸς Καρχηδονίοις ἐξῆπτο πόλεμος. Ἐν ᾧ πολλὰ μὲν πρὸς αὐτῶν Λιβύων ἔπαθον οἱ Καρχηδόνιοι· Σαρδόνα δὲ Ῥωμαίοις ἔδοσαν, ποινὴν ὧν ἐς τοὺς ἐμπόρους αὐτῶν ἡμαρτήκεσαν ἐν τῷδε τῷ Λιβυκῷ πολέμῳ. Ὑπαγόντων οὖν ἐπὶ τοῖσδε τὸν Βάρκαν τῶν ἐχθρῶν ἐς κρίσιν, ὡς αἴτιον τῇ πατρίδι τοσῶνδε συμφορῶν γενόμενον, θεραπεύσας ὁ Βάρκας τοὺς πολιτευομένους (ὧν ἦν δημοκοπικώτατος Ἀσδρούβας, ὁ τὴν αὐτοῦ Βάρκα θυγατέρα ἔχων) τάς τε δίκας διεκρούετο, καὶ Νομάδων τινὸς κινήματος γενομένου, στρατηγὸς ἔπραξεν ἐπ' αὐτοὺς αἱρεθῆναι μετὰ Ἄννωνος τοῦ Μεγάλου λεγομένου, ἔτι τὰς εὐθύνας τῆς προτέρας στρατηγίας ὀφείλων.

V. Παυομένου δὲ τοῦ πολέμου, καὶ Ἄννωνος ἐπὶ διαβολαῖς ἐς Καρχηδόνα μεταπέμπτου γενομένου, μόνος ὢν ἐπὶ τῷ στρατῷ, καὶ τὸν κηδεστὴν Ἀσδρούβαν ἔχων οἱ συνόντα, διῆλθεν ἐπὶ Γάδειρα· καὶ τὸν πορθμὸν ἐς Ἰβηρίαν περάσας, ἐλεηλάτει τὰ Ἰβήρων, οὐδὲν ἀδικούντων· ἀφορμὴν αὐτῷ ποιούμενος ἀποδημίας τε καὶ ἔργων καὶ δημοκοπίας. Ὅσα γὰρ λάβοι, διῄρει· καὶ τὰ μὲν ἐς τὸν στρατὸν ἀνάλισκεν, ἵνα προθυμότερον αὐτῷ συναδικοῖεν· τὰ δ' ἐς αὐτὴν ἔπεμπε Καρχηδόνα, τὰ δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ πολιτευομένοις διεδίδου. Μέχρι Ἰβήρων αὐτῶν οἵ τε βασιλεῖς συστάντες οἱ κατὰ μέρος, καὶ ὅσοι ἄλλοι δυνατοὶ, κτείνουσιν ὧδε· ξύλων ἁμάξας ἄγοντες, αἷς βοῦς ὑπέζευξαν, εἵποντο ταῖς ἁμάξαις ὡπλισμένοι. Τοῖς δὲ Λίβυσιν ἰδοῦσιν, εὐθὺς μὲν ἐνέπιπτε γέλως, οὐ συνιεῖσι τοῦ στρατηγήματος· ὡς δ'

bant, aliam incursionibus vastabant. Sed Romani, ejectis Pœnis, quidquid hi in Hispania possederant, statim occuparunt: tum vero reliqua quoque parte, longo quidem tempore et multo labore, subacta, ac post frequentes defectiones penitus tandem pacata, diviserunt Hispaniam omnem in partes tres; ad quas regendas totidem proprætores mittunt. Quonam autem pacto singulas subegerint partes, et quanam ratione de hac provincia primum cum Carthaginiensibus, dein post hos cum ipsis Hispanis, armis contenderint, Liber hicce declarabit. Cujus libri prior quidem pars continet res ad Carthaginienses pertinentes; sed eæ, quoniam Hispaniæ causa gestæ sunt, in Hispaniensem Historiam fuerunt referendæ: quemadmodum et ea, quæ Siciliæ causa Romani cum Pœnis gessere, unde Romanis et trajiciendi primum in Siciliam et potiundi illius insulæ initium fuit, in Librum de rebus Siculis a nobis relata sunt.

IV. Nam sicut bellum primum externum cum Carthaginiensibus, Siciliæ causa, in ipsa Sicilia gesserunt Romani; sic hoc secundum Bellum Punicum, Hispaniæ causa, in ipsa Hispania: quamquam eodem hoc bello alteri alterorum etiam fines cum maximis copiis sunt ingressi, et Pœni Italiam, Romani Africam, devastarunt. Initium autem cepit hoc bellum Olympiade centesima quadragesima, Pœnis fœdus violantibus, quod finito Siculo bello cum Romanis pepigerant. Cujus violationis hujusmodi fuit occasio: Amilcar, cognomine Barca, quo tempore Carthaginiensium in Sicilia fuerat imperator, multa Gallis mercenariis Afrisque sociis præmia promiserat. Quæ præmia quum post ejus reditum in Africam illi deposcerent, Africum bellum Carthaginiensibus exarsit: in quo cum multa ab ipsis Afris passi sunt Pœni, tum vero Sardinia Romanis cesserunt, in mulctam eorum, quæ per idem Africum bellum in Romanos mercatores admiserant. Quo facto quum Barca ab inimicis, velut auctor tantorum malorum quæ patriam obruissent, in judicium esset vocatus; ille, conciliatis sibi principibus civitatis (inter quos maxime ad gratiam populi captandam comparatus erat Asdrubal, qui ipsius Barcæ filiam in matrimonio habebat), non solum judicium evasit, sed etiam, orto a Numidis belli tumultu, perfecit, ut dux cum Annone, cui Magno cognomen erat, legeretur, nondum redditis superioris imperii rationibus.

V. Confecto isto bello, quum Anno ob criminationes quasdam in ipsum collatas domum esset revocatus, solus Barca cum imperio apud exercitum relictus, Gades trajecit, Asdrubale genero in societatem expeditionis assumto: superatoque freto, Hispanorum fines, nullam licet injuriam ab eis passus, depopulari cœpit. Ea re occasionem sibi paravit, qua et domo abesse, et res gerere, et largitionibus cives suos demereri posset. Nam quidquid bello capiebat, id ita dividebat, ut partem militibus daret, quo eis ad injuriam faciendam uteretur promptioribus; partem Carthaginem in publicum mitteret; partem principibus civitatis, qui ipsi favebant, distribueret. Postremo vero, sociatis adversus eum diversorum populorum regulis, aliisque potentibus, tali modo periit. Præmissis plaustris, lignis onustis, quibus boves junxerant, armati Hispani pone sequuntur. Quod ubi vident Afri, neque consilium statim

ἐν χερσὶν ἐγένοντο, οἱ μὲν Ἴβηρες αὐταῖς βουσὶν ἐξῆψαν τὰς ἁμάξας, καὶ ἐξώτρυναν ἐς τοὺς πολεμίους. Τὸ δὲ πῦρ, σκιδναμένων τῶν βοῶν, πάντῃ φερόμενον, ἐτάρασσε τοὺς Λίβυας. Καὶ τῆς τάξεως διαλυθείσης, οἱ μὲν Ἴβηρες αὐτοῖς ἐπιδραμόντες, αὐτόν τε τὸν Βάρκαν καὶ πολὺ πλῆθος ἀμυνομένων ἐπ' αὐτῷ διέφθειραν.

VI. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι, τοῖς κέρδεσιν ἤδη τοῖς ἐξ Ἰβηρίας ἀρεσκόμενοι, στρατιὰν ἄλλην ἔπεμπον ἐς Ἰβηρίαν· καὶ στρατηγὸν ἁπάντων ἀπέφηναν Ἀσδρούβαν τὸν τοῦ Βάρκα κηδεστήν, ὄντα ἐν Ἰβηρίᾳ. Ὁ δὲ Ἀννίβαν, τὸν οὐ πολὺ ὕστερον ἀοίδιμον ἐπὶ στρατηγίαις, παῖδά τε ὄντα τοῦ Βάρκα, καὶ τῆς γυναικός οἱ γιγνόμενον ἀδελφὸν, ἔχων ἐν Ἰβηρίᾳ, νέον ὄντα καὶ φιλοπόλεμον καὶ ἀρέσκοντα τῷ στρατῷ, ὑποστράτηγον ἀπέφηνε. Καὶ τῆς τε Ἰβηρίας τὰ πολλὰ πειθοῖ προσήγετο, πιθανὸς ὢν ὁμιλῆσαι, ἔς τε τὰ βίας δεόμενα, τῷ μειρακίῳ χρώμενος, προῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἑσπερίου θαλάσσης ἐς τὸ μεσόγαιον ἐπὶ Ἴβηρα ποταμόν· ὃς μέσην που μάλιστα τέμνων τὴν Ἰβηρίαν, καὶ τῆς Πυρήνης ἀφεστὼς ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐξίησιν ἐς τὸν Βόρειον ὠκεανόν.

VII. Ζακανθαῖοι δὲ, ἄποικοι Ζακυνθίων, ἐν μέσῳ τῆς τε Πυρήνης καὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἴβηρος ὄντες, καὶ ὅσοι ἄλλοι Ἕλληνες περί τε τὸ καλούμενον Ἐμπόριον, καὶ εἴ πῃ τῆς Ἰβηρίας ᾤκουν ἀλλαχοῦ, δείσαντες ὑπὲρ σφῶν, ἐπρέσβευον ἐς Ῥώμην. Καὶ ἡ σύγκλητος, οὐκ ἐθέλουσα τὰ Καρχηδονίων ἐπαίρεσθαι, πρέσβεις ἐς Καρχηδόνα ἔπεμπε. Καὶ συνέβησαν ἀμφότεροι, ὅρον εἶναι Καρχηδονίοις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν Ἰβηρίᾳ τὸν Ἴβηρα ποταμὸν, καὶ μήτε Ῥωμαίους τοῖς πέραν τοῦδε τοῦ ποταμοῦ πόλεμον ἐκφέρειν, Καρχηδονίων ὑπηκόοις οὖσι· μήτε Καρχηδονίους ἐπὶ πολέμῳ τὸν Ἴβηρα διαβαίνειν. Ζακανθαίους δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Ἰβηρίᾳ Ἕλληνας, αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους εἶναι. Καὶ τάδε ταῖς συνθήκαις ταῖς Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων προσεγράφη.

VIII. Ἀσδρούβαν δὲ ἐπὶ τοῖσδε, Ἰβηρίαν τὴν ὑπὸ Καρχηδονίοις καθιστάμενον, ἀνὴρ δοῦλος, οὗ τὸν δεσπότην ὠμῶς διεφθάρκει, λαθὼν ἐν κυνηγεσίοις ἀναιρεῖ. Καὶ τόνδε μὲν Ἀννίβας, ἐλεγχθέντα, δεινῶς αἰκισάμενος διέφθειρε· ἡ στρατιὰ δὲ τὸν Ἀννίβαν, καίπερ ὄντα κομιδῇ νέον, ἀρέσκοντα δὲ ἰσχυρῶς, στρατηγὸν ἀπέδειξαν αὐτῶν· καὶ ἡ Καρχηδονίων βουλὴ συνέθετο. Ὅσοι δὲ τοῦ Βάρκα διαπολιτευταὶ τὴν Βάρκα τε καὶ Ἀσδρούβα δύναμιν ἐδεδοίκεσαν, ὡς ἔμαθον αὐτοὺς τεθνεῶτας, Ἀννίβα κατεφρόνουν, ὡς νέου· καὶ τοὺς ἐκείνων φίλους τε καὶ στασιώτας ἐδίωκον ἐπὶ τοῖς ἐκείνων ἐγκλήμασιν. Ὅ τε δῆμος ἅμα τοῖς κατηγοροῦσιν ἐγίγνετο, μνησικακῶν τοῖς διωκομένοις τῆς βαρύτητος τῆς ἐπὶ Βάρκα τε καὶ Ἀσδρούβα· καὶ τὰς δωρεὰς ἐκέλευον αὐτοὺς, ὅσας μεγάλας Ἀσδρούβας τε καὶ Βάρκας αὐτοῖς ἐπεπόμφεσαν, ἐς τὸ κοινὸν ἐσενεγκεῖν, ὡς ἐκ τῶν πολεμίων πεπορισμένας. Οἱ δὲ ἐπέστελλον τῷ Ἀννίβᾳ, σφίσιν τε ἐπικουρεῖν δεόμενοι, καὶ διδάσκοντες ὅτι καὶ

hostium intelligunt, risum sustulerunt. Sed ubi propius ventum est, Hispani, succensis carris, etiamnum junctis, boves in hostes impulerunt: ac longe lateque sparso incendio, quum boves huc illuc ferrentur, perturbatis Afris acieque eorum disjecta, irruentes Hispani et ipsum Barcam et cum eo plurimos alios, auxilio venientes, conciderunt.

VI. Quo facto Carthaginienses, Hispaniensi jam præda allecti, novas in Hispaniam copias mittunt; Asdrubalemque Barcæ generum, qui tum in Hispania aderat, universo exercitui præficiunt. Hic Annibalem eum, qui haud ita multo post summi imperatoris nomen sibi comparavit, Barcæ filium, uxoris suæ fratrem, quem secum in Hispania habebat, juvenem belli studiosum militibusque gratum, sibi adjunxit. Idem plurimas Hispaniæ gentes consilio ac lenocinio orationis, quo in primis pollebat, Pœnis subjecit; ubi vi erat agendum, adolescentis opera usus est. Ea ratione ab Occidentali oceano in mediterranea Hispaniæ usque ad Iberum penetravit fluvium; qui mediam fere Hispaniam dividens, et dierum quinque itinere a Pyrenæo distans, in mare Septentrionale decurrit.

VII. Quare sibi timentes Saguntini (Zacynthiorum olim coloni, medii inter Iberum Pyrenæumque habitantes) reliquique natione Græci, qui circa Emporias aut alia Hispaniæ loca incolebant, Romanos per legationem adeunt. Ac senatus, rem Carthaginiensem nolens nimis augeri, legatos Carthaginem mittit. Convenitque inter utramque partem, ut Carthaginiensium in Hispania imperii finis esset Iberus amnis; ultra quem nec Romani gentes Pœnis subjectas lacesserent armis; nec Carthaginiensibus liceret transferre bellum: Saguntinis autem reliquisque Græcis libertas et immunitas servaretur. Atque fœderibus utriusque populi hæc adscripta sunt.

VIII. Post hæc Asdrubalem, dum Carthaginiensibus subjectam Hispaniam moderatur, servus quidam, cujus herum illec rudeliter occiderat, ex insidiis in venatione obtruncat: quem Annibal, convictum et diris tormentis cruciatum, necat. Jamque ipse Annibal, admodum quidem juvenis, sed vehementer carus militibus, Imperator ab exercitu renunciatur; et ad militarem prærogativam mox etiam consensus senatus patrii accessit. Sed qui contrariæ factionis erant potentiamque timuerant Barcinæ et Asdrubalis, cognita horum morte, juventutem despiciebant Annibalis; ac illorum amicos, et quicumque Barcinæ factionis fuerant, ob crimina illis olim objecta in jus vocabant. Jamque et populus cum accusatoribus faciebat, memoriamque calamitatum, sub Barca et Asdrudale olim acceptarum, in odium reorum convertens, jussit eos dona ea, quæ ingentia illis Barca et Asdrubal miserant, in publicum conferre, utpote ex hostibus comparata. Quare hi hostibus missis ad Annibalem nunciis, sibi ut subveniret, orant; commonentque, si hos, qui res

αὐτὸς ἔσοιτο τοῖς πατρῴοις ἐχθροῖς εὐκαταφρόνητος, εἰ τοὺς ἐν τῇ πατρίδι συνεργεῖν αὐτῷ δυναμένους ὑπερίδοι.

IX. Ὁ δὲ καὶ ταῦτα προεώρα, καὶ τὰς ἐκείνων δίκας ἀρχὴν ἐφ' ἑαυτὸν οὖσαν ἐπιβουλῆς· οὐδ' ἠξίου τὴν ἔχθραν, ὥσπερ ὁ πατὴρ καὶ ὁ κηδεστὴς, ἐσαεὶ καὶ μετὰ φόβου διαφέρειν· οὐδ' ἐπὶ τῷ Καρχηδονίων κουφόνῳ μέχρι παντὸς εἶναι, ῥᾳδίως ἐς εὐεργέτας πρὸς ἀχαριστίαν τρεπομένων. Ἐλέγετο δὲ καὶ, παῖς ὢν ἔτι, ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὁρκωθῆναι ἐπὶ ἐμπύρων, ἄσπειστος ἐχθρὸς ἔσεσθαι Ῥωμαίοις, ὅτε ἐς πολιτείαν παρέλθοι. Διὰ δὴ ταῦτ' ἐπενόει, μεγάλοις καὶ χρονίοις πράγμασι τὴν πατρίδα περιβαλὼν, καὶ καταστήσας ἐς ἀσχολίας καὶ φόβους, τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων ἐν ἀδεεῖ θέσθαι. Λιβύην μὲν οὖν εὐσταθοῦσαν ἑώρα, καὶ Ἰβήρων ὅσα ὑπήκοα ἦν. Εἰ δὲ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον αὖθις ἀναῤῥιπίσειεν, οὗ μάλιστα ἐπεθύμει, ἐδόκει Καρχηδονίους μὲν ἐν φροντίσι καὶ φόβοις ἔσεσθαι μακροῖς· αὐτὸς δὲ, εἴτε κατορθώσειεν, ἐπὶ κλέους ἀθανάτου γενήσεσθαι, τὴν πατρίδα τῆς οἰκουμένης γῆς ἄρχουσαν ἀποφήνας (οὐ γὰρ εἶναί τινας ἀντιμάχους αὐτοῖς ἔτι ἐπὶ Ῥωμαίοις)· εἴτε καὶ πταίσειε, μεγάλην καὶ ὣς τὸ ἐγχείρημα αὐτῷ δόξαν οἴσειν.

X. Ἀρχὴν δὲ ὑπολαμβάνων ἔσεσθαι λαμπρὰν, εἰ τὸν Ἴβηρα διαβαίη, Τορβολήτας, οἳ γείτονές εἰσι Ζακανθαίων, ἀνέπεισε τῶν Ζακανθαίων παρά οἱ καταβοᾶν ὡς τήν τε χώραν αὐτῶν ἐπιτρεχόντων, καὶ πολλὰ σφᾶς ἄλλα ἀδικούντων. Οἱ δὲ ἐπείθοντο. Καὶ πρέσβεις αὐτῶν ὁ Ἀννίβας ἐς Καρχηδόνα ἔπεμπεν· αὐτός τε ἐν ἀποῤῥήτοις ἔγραφε, Ῥωμαίους τὴν ὑπὸ Καρχηδονίοις Ἰβηρίαν ἀναπείθειν ἀπὸ Καρχηδονίων ἀφίστασθαι, καὶ Ζακανθαίους Ῥωμαίοις ταῦτα συμπράσσειν. Ὅλως τε τῆς ἀπάτης οὐ μεθίει, πολλὰ τοιαῦτα ἐπιστέλλων· ἕως ἡ βουλὴ προσέταξεν αὐτῷ, πράσσειν ἐς Ζακανθαίους ὅ τι δοκιμάσειεν. Ὁ δὲ, ἐπεὶ τῆς ἀφορμῆς ἐλάβετο, Τορβολήτας αὖθις ἔπραξεν ἐντυχεῖν οἱ κατὰ τῶν Ζακανθαίων· καὶ Ζακανθαίων μετεπέμπετο πρέσβεις. Οἱ δὲ ἀφίκοντο μέν· κελεύοντος δὲ τοῦ Ἀννίβου λέγειν ἑκατέρους ἐφ' ἑαυτοῦ περὶ ὧν διαφέρονται, Ῥωμαίοις ἔφασαν ἐπιτρέψειν τὴν δίκην. Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' εἰπόντας ἀπέπεμπεν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου. Καὶ τῆς ἐπιούσης νυκτὸς παντὶ τῷ στρατῷ τὸν Ἴβηρα διαβὰς, τὴν χώραν ἐπόρθει, καὶ τῇ πόλει μηχανήματα ἐφίστη. Ἑλεῖν δὲ οὐ δυνάμενος, ἀπετάφρευε καὶ περιετείχιζε, καὶ φρούρια πολλὰ περιθεὶς, ἐκ διαστημάτων ἐπεφοίτα.

XI. Ζακανθαῖοι δὲ, αἰφνιδίῳ καὶ ἀκαταγγέλτῳ κακῷ συμπεσόντες, ἐπρέσβευον ἐς Ῥώμην. Καὶ ἡ σύγκλητος αὐτοῖς συνέπεμπε πρέσβεις· οἳ πρῶτον μὲν, Ἀννίβαν ἔμελλον ὑπομνήσειν τῶν συγκειμένων· οὐ πειθομένου δὲ, ἐς Καρχηδόνα πλευσεῖσθαι κατ' αὐτοῦ. Τούτοις τοῖς πρέσβεσι πλεύσασιν ἐς Ἰβηρίαν, καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἀπὸ θαλάσσης ἀναβαίνουσιν, ὁ Ἀννίβας ἀπηγόρευσε μὴ προσιέναι. Καὶ οἱ μὲν ἀπέπλευσαν ἐπὶ Καρχηδόνος σὺν τοῖς πρέσβεσιν τοῖς Ζακανθαίων, καὶ τῶν συνθηκῶν

ejus domi juvare possent, contemneret, etiam ipsum paternis inimicis ludibrio futurum.

IX. Quod ille etiam per se prævidens et amicorum periculis sibi insidias parari intelligens; non committendum putavit, ut inimicitias istas, sicut pater et affinis suus, in infinitum ac continuo cum metu sustinere cogeretur; aut ut in sempiternum penderet a levitate Carthaginiensium, qui tam proni essent ad rependenda maleficiis beneficia in eos collata. Fama etiam ferebatur, puerum jam olim Hannibalem a patre ad altaria jurejurando adactum fuisse, se, ubi ad rempublicam accessisset, inexpiabilem hostem Romanis futurum. His de causis existimabat, non melius res se suas amicorumque in tuto collocare posse, quam si arduis diuturnisque rebus implicaret patriam, et in gravissimas occupationes metusque eam conjiceret. Jam vero Africam quidem, et Hispaniæ eam partem, quæ Pœnis erat subjecta, satis pacatam videbat. Sed quod si bellum adversus Romanos, quod maxime ipse cupiebat, exsuscitasset, cives suos arbitrabatur in magnis diuturnisque curis ac timore versaturos : se vero, sive id bellum feliciter cessisset, immortalem gloriam consecuturum, totius orbis imperio patriæ parto (sublatis enim Romanis, nullos deinceps æmulos Carthagini fore); sive ea spe frustraretur, conatum tamen magnæ laudi futurum.

X. Itaque rerum agendarum præclarum fore initium ratus, si Iberum transiret, Turbuletas, Saguntinorum vicinos, subornat, ut apud ipsum conquererentur, agros suos incursionibus Saguntinorum vastari, aliisque multis injuriis sese ab illis affici. Qui quum ei morem gessissent legatos eorum Carthaginem mittit Annibal, ipseque secretis literis domum scribit, a Romanis Hispanos, qui Pœnis parerent, ad defectionem sollicitari, Saguntinis ad id operam suam locantibus. Neque omnino destitit ab isto dolo, plura similia subinde rescribens, donec senatus censuit, ut arbitratu suo de Saguntinis statueret. Qua arrepta occasione, perfecit, ut iterum Turbuletes coram ipso de Saguntinis questum venirent. Accersitisque Sagunto legatis, quum utrosque de rebus inter ipsos controversis apud sese disputare jussisset, et Saguntini se Romanis totam rem permissuros dixissent; iratus Annibal, castris quamprimum eos jussit excedere. Ipse proxima nocte, trajecto cum omnibus copiis Ibero, regionem Saguntinorum depopulari, et jam urbi machinas admovere cœpit : quam quum vi capere non posset, vallo fossaque cinxit, relictisque circumcirca frequentibus præsidiis, identidem, brevibus interjectis temporibus, ad urgendam obsidionem reversus est.

XI. Saguntini, repentino malo ac bello ne indicto quidem pressi, Romam legatos mittunt; cum quibus senatus alios de suis legatos remittit, qui primum Annibalem admonerent fœderum, et, si parere nollet, Carthaginem de eo conquestum irent. Hos in Hispaniam appulsos, et a mari ad castra tendentes, vetuit Annibal propius accedere. Quare recta Carthaginem cursum flexerunt, comitibus Saguntinorum legatis. Ibi quum Pœnos de conditionibus fœderis com-

ἀνεμίμνησκον αὐτούς. Καρχηδόνιοι δὲ ᾐτιῶντο τοὺς Ζακανθαίους, πολλὰ τοὺς ὑπηκόους σφῶν ἀδικεῖν. Καὶ Ζακανθαίων οἱ πρέσβεις ἐς δίκην αὐτοὺς προὐκαλοῦντο ἐπὶ Ῥωμαίων κριτῶν. Οἱ δ' οὐκ ἔφασαν χρῄζειν δίκης, ἀμύνεσθαι δυνάμενοι. Ὧν ἐς Ῥώμην ἀπαγγελθέντων, οἱ μὲν ἐκέλευον ἤδη συμμαχεῖν τοῖς Ζακανθαίοις· οἱ δ' ἐπεῖχον ἔτι, λέγοντες, οὐ συμμάχους αὐτοὺς ἐν ταῖς συνθήκαις σφῶν, ἀλλ' αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους ἀναγεγράφθαι· ἐλευθέρους δ' ἔτι καὶ τοὺς πολιορκουμένους εἶναι. Καὶ ἐκράτησεν ἡ γνώμη.

XII. Ζακανθαῖοι δὲ, ἐπειδὴ τὰ Ῥωμαίων ἀπέγνωσαν, καὶ ὁ λιμὸς σφᾶς ἐπίεζε, καὶ Ἀννίβας περιεκάθητο συνεχῶς (εὐδαίμονα γὰρ καὶ πολύχρυσον ἀκούων εἶναι τὴν πόλιν, οὐκ ἀνίει τῆς πολιορκίας), τὸν μὲν χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ὅσος ἦν δημόσιός τε καὶ ἰδιωτικὸς, ἀπὸ κηρύγματος ἐς τὴν ἀγορὰν συνήνεγκαν, καὶ μολύβδῳ καὶ χαλκῷ συνεχώνευσαν, ὡς ἀχρεῖον Ἀννίβᾳ γενέσθαι. Αὐτοὶ δὲ, ἐν χερσὶν ἑλόμενοί τι παθεῖν μᾶλλον ἢ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ἐξέδραμον ἔτι νυκτὸς ἐπὶ τὰ φρούρια τὰ τῶν Λιβύων, ἀναπαυομένων ἔτι, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον οὐδ' ὑπονοούντων. Ὅθεν αὐτοὺς ἀνισταμένους τε ἐξ εὐνῆς καὶ σὺν θορύβῳ μόλις ὁπλιζομένους, ἔστι δ' οὓς ἤδη καὶ μαχομένους, διέφθειρον. Μακροῦ δὲ τοῦ ἀγῶνος γενομένου, Λιβύων μὲν ἀπώλοντο πολλοὶ, Ζακανθαῖοι δὲ πάντες. Αἱ δὲ γυναῖκες ἀπὸ τοῦ τείχους ὁρῶσαι τὸ τέλος τῶν ἀνδρῶν, αἱ μὲν ἐῤῥίπτουν ἑαυτὰς κατὰ τῶν τεγῶν, αἱ δ' ἀνήρτων, αἱ δὲ καὶ τὰ τέκνα προκατέσφαζον. Καὶ τοῦτο τέλος ἦν Ζακανθαίοις, πόλει τε μεγάλῃ καὶ δυνατῇ γενομένῃ. Ἀννίβας δὲ ὡς ἔμαθε περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοὺς μὲν ὑπολοίπους καὶ ἔτι ἡβῶντας αὐτῶν αἰκιζόμενος διέφθειρεν, ὑπὸ ὀργῆς. Τὴν δὲ πόλιν ὁρῶν ἐπιθαλασσόν τε καὶ Καρχηδόνος οὐ μακρὰν, καὶ χώρας ἄρχουσαν ἀγαθῆς, ᾤκιζεν αὖθις, καὶ Καρχηδονίων ἄποικον ἀπέφαινεν· ἣν νῦν οἶμαι Καρχηδόνα καλεῖσθαι τὴν Σπαρταγενήν.

XIII. Ῥωμαῖοι δὲ πρέσβεις ἐς Καρχηδόνα ἔπεμπον, οἷς εἴρητο ἐξαιτεῖν παρὰ Καρχηδονίων Ἀννίβαν, ὡς ἐς τὰς συνθήκας ἁμαρτόντα, εἰ μὴ κοινὸν ἡγοῦνται τὸ ἔργον· ἢν δὲ μὴ διδῶσιν, εὐθέως αὐτοῖς πόλεμον προαγορεύειν. Καὶ οἱ μὲν ἔπραξαν ὧδε· καὶ τὸν πόλεμον αὐτοῖς, οὐκ ἐκδιδοῦσι τὸν Ἀννίβαν, ἐπήγγειλαν. Λέγεται δ' οὕτω γενέσθαι· ὁ μὲν πρεσβευτὴς αὐτοῖς γελώμενος ἔφη, τὸν κόλπον ἐπιδεικνύς· Ἐνταῦθ' ὑμῖν, ὦ Καρχηδόνιοι, καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὸν πόλεμον φέρω· ὑμεῖς δ' ὁπότερα αἱρεῖσθε, λάβετε. Οἱ δ' ἔφασαν· σὺ μὲν οὖν, ἃ βούλει, δίδου. Προτείναντος δὲ τὸν πόλεμον, ἐξεβόησαν ὁμοῦ πάντες· Δεχόμεθα. Καὶ εὐθὺς ἐπέστελλον τῷ Ἀννίβᾳ, πᾶσαν ἤδη τὴν Ἰβηρίαν ἀδεῶς ἐπιτρέχειν, ὡς τῶν σπονδῶν λελυμένων. Ὁ μὲν δὴ τὰ ἔθνη τὰ ἀγχοῦ πάντα ἐπιὼν ὑπήγετο, ἢ πείθων, ἢ δεδιττόμενος, ἢ καταστρεφόμενος· καὶ στρατιὰν πολλὴν συνέλεγεν, τὴν μὲν χρείαν οὐχ ὑποδεικνὺς, ἐς δὲ τὴν Ἰταλίαν ἐπινοῶν ἐμβαλεῖν. Γαλάταις τε διεπρεσβεύετο,

monuissent, criminabantur illi Saguntinos, quod subditos suos multis modis violassent: hortantibusque Saguntinorum legatis, ut Romanis judicibus lis dirimeretur, respondent, non sibi opus esse judicio persequi injurias, quas armis possent ulcisci. Quo responso Romam perlato, fuere, qui extemplo opem Saguntinis ferendam censerent: alii differendum putarunt, quod eos dicerent in fœderibus non socios populi Romani esse adscriptos, sed liberos ac sui juris renunciatos; atque, obsessos licet, etiamnum tamen liberos esse. Eaque valuit sententia.

XII. Saguntini, desperato a Romanis auxilio, premente jam fame, neque intermittente obsidione (quippe Annibal opulentam esse urbem auroque abundantem intelligens, nullum eis respirandi spatium concedebat), quidquid publici aut privati auri argentique erat, publico edicto in forum conferunt; utque inutile foret Annibali, cum plumbo et ære commixtum conflant. Tum satius honestiusque rati pugnando quam fame confici, noctu eruptione facta, in Afrorum stationes somno tum oppressorum, ac nihil tale suspicantium, impetum faciunt. Ibi alios e cubilibus surgentes, et cum trepidatione vix arma capientes, nonnullos jam pugnantes quoque, interficiunt. Sed protracto diutius certamine, ex Afris multi, Saguntini omnes conciduntur. Mulieres autem, ex urbis mœnibus stragem maritorum conspicatæ, partim de tectis se deturbant, partim suspendio, multæ etiam obtruncatis prius liberis, vitam finiunt. Ac hic fuit finis opulentæ quondam ac potentis Saguntinorum urbis. Annibal, ubi, quod auro factum esset, accepit, puberes quotquot etiam tum supererant, ira percitus, discruciatos occidi imperavit. Urbem autem, quia mari propinquam, non procul Carthagine, loco fertili sitam videbat, instauravit et Carthaginiensium coloniam fecit; quam hodie Carthaginem Spartagenam arbitror appellari.

XIII. Super hæc Romani Carthaginem legatos mittunt, qui Annibalem a Carthaginiensibus, ut fœderis violatorem, nisi forte de communi civitatis consensu eum id fecisse vellent fateri, exposcerent; qui si non dederetur, illico bellum Pœnis indicerent. Legati, quod iis mandatum erat, fecerunt; Carthaginiensibusque, Annibalem non dedentibus, bellum indixerunt. Id in hunc maxime modum actum perhibetur: Legationis princeps, postquam risu a Pœnis exceptus est, monstrato sinu, Hic, inquit, o Carthaginienses, et pacem vobis et bellum porto; vos, utrum placet, sumite. At illi, Imo tu, inquiunt, utrum voles, dato. Eo autem bellum offerente, cuncti una voce clamarunt: Et nos accipimus; ac statim ad Annibalem scripserunt, ut jam libere, quippe solutis fœderibus, totam Hispaniam percurreret. Quapropter ille in omnes vicinas gentes impetum faciens, partim verbis persuasas, partim armis coactas sibi subjecit. Magnamque vim militum, nemini significans, quem in usum id faceret, collegit, quum in Italiam ducere constituisset. Misit etiam ad Gallos passim legatos, Alpiumque transitus

καὶ τὰς διόδους τῶν Ἀλπίων ὀρῶν κατεσκέπτετο· καὶ διῆλθεν, Ἀσδρούβαν τὸν ἀδελφὸν ἐν Ἰβηρίᾳ * *.

XIV. * * * ἐν Ἰβηρίᾳ σφίσι καὶ Λιβύῃ τὸν πόλεμον ἔσεσθαι (οὐ γὰρ δή, μὴ Λίβυές ποτε ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐσβάλωσιν, οὐδ' ὑπενόουν), Τιβέριον μὲν Σεμπρώνιον Λόγγον ἐπὶ νεῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα σὺν δύο στρατοῦ τέλεσιν ἐς Λιβύην ἐξέπεμπον. Καὶ ὅσα Λόγγος τε καὶ οἱ λοιποὶ Ῥωμαίων στρατηγοὶ περὶ Λιβύην ἔπραξαν, ἐν τῇ Καρχηδονικῇ βίβλῳ συγγέγραπται. Πούπλιον δὲ Κορνήλιον Σκιπίωνα ἔστελλον ἐς Ἰβηρίαν, ἐπὶ νεῶν ἑξήκοντα, μετὰ πεζῶν μυρίων καὶ ἱππέων ἑπτακοσίων· καὶ πρεσβευτὴν αὐτῷ συνέπεμπον Γναῖον Κορνήλιον Σκιπίωνα, τὸν ἀδελφόν. Τούτοιν ὁ μὲν Πούπλιος, παρὰ Μασσαλιωτῶν ἐμπόρων πυθόμενος Ἀννίβαν διὰ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν ἐς τὴν Ἰταλίαν ὑπερβάντα, δείσας μὴ ἀδοκήτως τοῖς Ἰταλιώταις ἐπιπέσοι, παραδοὺς Γναίῳ τῷ ἀδελφῷ τὴν ἐν Ἰβηρίᾳ στρατιάν, διέπλευσεν ἐπὶ πεντήρους ἐς Τυῤῥηνίαν. Καὶ ὅσα ἔπραξεν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οὗτός τε, καὶ ὅσοι μετ' αὐτὸν ἄλλοι στρατηγοὶ τοῦδε τοῦ πολέμου ἐγένοντο, ἕως Ἀννίβαν ἑκκαιδεκάτῳ μόλις ἔτει τῆς Ἰταλίας ἐξήλασαν, ἡ ἑξῆς βίβλος ὑποδείκνυσιν, ἡ τὰ ἔργα Ἀννίβου τὰ ἐν Ἰταλίᾳ πάντα περιλαμβάνει, καὶ παρ' αὐτὸ λέγεται Ῥωμαϊκῶν Ἀννιβαϊκή.

XV. Γναῖος δὲ οὐδέν, ὅ τι καὶ εἰπεῖν, ἔπραξεν ἐν τοῖς Ἴβηρσι, πρὶν αὐτῷ Πούπλιον τὸν ἀδελφὸν ἐπανελθεῖν. Ῥωμαῖοι γάρ, ληγούσης τῆς ἀρχῆς τῷ Πουπλίῳ, πρὸς μὲν Ἀννίβαν ἐς τὴν Ἰταλίαν τοὺς μετὰ τὸν Πούπλιον ὑπάτους ἐξέπεμψαν· αὐτὸν δέ, ἀνθύπατον ἀποφήναντες, ἐς Ἰβηρίαν αὖθις ἔστειλαν. Καὶ ἀπὸ τοῦδε οἱ δύο Σκιπίωνες τὸν ἐν Ἰβηρίᾳ πόλεμον διέφερον, Ἀσδρούβου σφίσιν ἀντιστρατηγοῦντος· μέχρι Καρχηδόνιοι μέν, ὑπὸ Σύφακος τοῦ τῶν Νομάδων δυνάστου πολεμούμενοι, τὸν Ἀσδρούβαν καὶ μέρος τῆς ὑπ' αὐτῷ στρατιᾶς μετεπέμψαντο. Τῶν δὲ ὑπολοίπων οἱ Σκιπίωνες εὐμαρῶς ἐκράτουν. Καὶ πολλαὶ τῶν πόλεων ἐς αὐτοὺς ἑκοῦσαι μετετίθεντο. Καὶ γὰρ ἤστην πιθανωτάτω στρατηγῆσαί τε καὶ προσαγαγέσθαι.

XVI. Θέμενοι δ' οἱ Καρχηδόνιοι πρὸς Σύφακα εἰρήνην, αὖθις ἐξέπεμπον εἰς Ἰβηρίαν Ἀσδρούβαν μετὰ πλέονος στρατοῦ καὶ ἐλεφάντων τριάκοντα, καὶ σὺν αὐτῷ ἄλλους δύο στρατηγούς, Μάγωνά τε καὶ Ἀσδρούβαν ἕτερον, ὃς Γίσκωνος ἦν υἱός. Καὶ χαλεπώτερος ἦν τοῖς Σκιπίωσιν ὁ πόλεμος ἀπὸ τοῦδε. Ἐκράτουν δὲ καὶ ὥς. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν Λιβύων, πολλοὶ δὲ τῶν ἐλεφάντων ἐφθάρησαν· μέχρι, χειμῶνος ἐπιλαβόντος, οἱ μὲν Λίβυες ἐχείμαζον ἐν Τυρδιτανίᾳ· τῶν δὲ Σκιπιώνων ὁ μὲν Γναῖος ἐν Ὀρσῶνι, ὁ δὲ Πούπλιος ἐν Καστολῶνι. Ἔνθα αὐτῷ προσιὼν ὁ Ἀσδρούβας ἀπηγγέλθη· καὶ προελθὼν τῆς πόλεως μετ' ὀλίγων ἐς κατασκοπὴν στρατοπέδου, ἔλαθε πλησιάσας τῷ Ἀσδρούβᾳ. Καὶ αὐτὸν ἐκεῖνος καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πάντας ἱππεῦσι περιδραμὼν ἀπέκτεινεν. Ὁ δὲ Γναῖος, οὐδέν τι προ-

exploravit : quas et haud ita multo post superavit, fratre Asdrubale in Hispania *relicto*.

XIV. *Romani*, sibi cum Carthaginiensibus et in Hispania et in Africa bellum gerendum *rati*, ac de transitu Pœnorum in Italiam nihil ne suspicantes quidem, Tib. Sempronium Longum in Africam, cum CLX navibus ac duabus legionibus, miserunt. Verum quid Longus aliique post eum imperatores Romanorum circa Africam gesserint, in Punico libro perscriptum est. In Hispaniam autem P. Cornelium Scipionem, cum LX navibus, et peditum decem millibus, equitibus, septingentis, ire jusserunt; eique legatum fratrem ipsius, Cn. Cornelium Scipionem, addiderunt. Sed horum alter, Publius, quum a Massiliensibus mercatoribus accepisset, Annibalem per Alpes in Italiam contendere, veritus, ne in Italos nec opinantes ille irrueret, traditis Cnæo fratri Hispanicis copiis, conscensa quinqueremi in Etruriam rediit. Quid autem et ipse, et alii post eum duces illius belli, in Italia gesserint, donec tandem post sextum decimum annum Annibal Italia expulsus est, a nobis sequenti volumine exponetur, quo res cunctas ab Annibale in Italia gestas complectemur, quod etiam ob id ipsum Romanarum Historiarum Liber Annibalicus inscribitur.

XV. Cnæus in Hispania, ante quam Publius frater ad eum rediisset, nihil memorabile gessit. Finito autem Publii magistratu, Romani, novis consulibus adversus Annibalem ad bellum Italicum missis, Publium proconsulem nominarunt, ac rursus in Hispaniam proficisci jusserunt. Atque ex eo tempore ambo Scipiones bellum in Hispania administrarunt, Asdrubale Pœnorum copias contra eos ducente; donec Carthaginienses, armis Syphacis Numidiæ reguli tentati, Asdrubalem cum parte copiarum domum revocarunt. Quo facto reliquis facile superiores fuere Scipiones : atque multæ etiam urbes sponte sua ad illos defecerunt; quoniam, ut eximii imperatores, ita in conciliandis etiam populorum voluntatibus miræ artis erant.

XVI. Sed Carthaginienses, pace cum Syphace composita, Asdrubalem in Hispaniam cum majoribus copiis trigintaque elephantis remiserunt, adjunctis ei duobus aliis ducibus, Magone, atque alio Asdrubale, Gisconis filio. Ex eo tempore difficilius bellum Scipiones habuerunt; neque vero eo minus superiores discesserunt, multique ab eis Afrorum militum et elephantorum occisi sunt. Superveniente hieme, Carthaginienses in Turditanos hiematum concessere; Cnæus Scipio Orsonem, Publius Castulonem se recepit. Cui quum nunciaretur adventare Asdrubalem, egressus ex urbe cum exigua militum manu, castra hostium exploraturus, imprudens in ipsum Asdrubalem incidit; a cujus equitatu circumventus, una cum omnibus qui cum eo erant, trucidatus est. Cnæus, nuncio de eo quod fratri accidisset nondum accepto, milites stipendii petendi causa emiserat;

μαθὼν, ἐς τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ σῖτον ἔπεμπε στρατιώτας· οἷς ἕτεροι Λιβύων συντυχόντες ἐμάχοντο. Καὶ πυθόμενος ὁ Γναῖος, ἐξέδραμεν ὡς εἶχεν μετὰ τῶν εὐζώνων ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ τούς τε προτέρους ἀνῃρήκεσαν ἤδη, καὶ τὸν Γναῖον ἐδίωκον· ἕως ἐσέδραμεν ἔς τινα πύργον. Καὶ τὸν πύργον ἐνέπρησαν οἱ Λίβυες, καὶ ὁ Σκιπίων κατεκαύθη μετὰ τῶν συνόντων.

XVII. Οὕτω μὲν οἱ Σκιπίωνες ἀπέθανον ἄμφω, ἄνδρες ἐς πάντα ἀγαθοὶ γενόμενοι. Καὶ αὐτοὺς ἐπεπόθησαν Ἴβηρες, ὅσοι δι' αὐτοὺς ἐς Ῥωμαίους μετέθεντο. Πυθόμενοι δ' οἱ ἐν ἄστει, βαρέως τε ἤνεγκαν, Μάρκελλον ἐκ Σικελίας ἄρτι ἀφιγμένον, καὶ σὺν αὐτῷ Κλαύδιον, ἐπὶ νεῶν ἐξέπεμπον ἐς Ἰβηρίαν, μετὰ χιλίων ἱππέων καὶ πεζῶν μυρίων, καὶ χορηγίας ἱκανῆς. Οὐδενὸς δὲ λαμπροῦ παρὰ τῶνδε γιγνομένου, τὰ Λιβύων ὑπερηύξετο, καὶ πᾶσαν σχεδὸν Ἰβηρίαν εἶχον, ἐς βραχὺ Ῥωμαίων ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς Πυρηναίοις κατακεκλημένων. Πάλιν οὖν οἱ ἐν ἄστει πυνθανόμενοι, μᾶλλον ἐταράσσοντο· καὶ φόβος ἦν, μὴ, Ἀννίβου πορθοῦντος τὰ πρόσω τῆς Ἰταλίας, καὶ οἵδε οἱ Λίβυες ἐς τὰ ἕτερα αὐτῆς ἐσβάλοιεν. Ὅθεν οὐδὲ ἀποσχέσθαι τῆς Ἰβηρίας βουλομένοις αὐτοῖς δυνατὸν ἦν, δέει τοῦ μὴ καὶ τόνδε τὸν πόλεμον ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐπαγαγέσθαι.

XVIII. Προύγραφον οὖν ἡμέραν, ἐν ᾗ χειροτονήσουσι στρατηγὸν εἰς Ἰβηρίαν. Καὶ οὐδενὸς παραγγέλλοντος, ἔτι πλείων ἐγίγνετο φόβος, καὶ σιωπὴ σκυθρωπὸς ἐπεῖχε τὴν ἐκκλησίαν· ἐς ὃ Κορνήλιος Σκιπίων, ὁ Πουπλίου Κορνηλίου τοῦ ἀναιρεθέντος ἐν Ἴβηρσιν υἱὸς (νέος μὲν ὢν κομιδῆ· τεσσάρων γὰρ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἦν· σώφρων δὲ καὶ γενναῖος εἶναι νομιζόμενος), ἐς τὸ μέσον ἐλθὼν, ἐσεμνολόγησεν ἀμφί τε τοῦ πατρὸς καὶ ἀμφὶ τοῦ θείου· καὶ τὸ πάθος αὐτῶν ὀδυράμενος, ἐπεῖπεν, οἰκεῖος εἶναι τιμωρὸς ἐκ πάντων πατρὶ καὶ θείῳ καὶ πατρίδι. Ἄλλα τε πολλὰ ἀθρόως καὶ λάβρως, ὥσπερ ἔνθους, ἐπαγγειλάμενος, οὐκ Ἰβηρίαν λήψεσθαι μόνην, ἀλλ' ἐπ' αὐτῇ καὶ Λιβύην καὶ Καρχηδόνα· τοῖς μὲν ἔδοξε κουφολογῆσαι νεανικῶς, τὸν δὲ δῆμον ἀνέλαβε κατεπτηχότα (χαίρουσι γὰρ ἐπαγγελίαις οἱ δεδιότες), καὶ ᾑρέθη στρατηγὸς ἐς Ἰβηρίαν, ὡς πράξων τι τῆς εὐτολμίας ἄξιον. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ αὐτὴν οὐκ εὐτολμίαν, ἀλλὰ προπέτειαν, ἐκάλουν. Καὶ ὁ Σκιπίων αἰσθόμενος, ἐς ἐκκλησίαν αὖθις αὐτοὺς συνεκάλει τε καὶ ἐσεμνύνετο ὅμοια· καὶ τὴν ἡλικίαν εἰπὼν οὐδὲν ἐμποδὼν οἱ γενήσεσθαι, προὐκαλεῖτο ὅμως, εἴ τις ἐθέλοι τῶν πρεσβυτέρων τὴν ἀρχὴν παραλαβεῖν, ἑκόντος αὐτοῦ παραδιδόντος. Οὐδενὸς δ' ἑλομένου, μᾶλλον ἐπαινούμενός τε καὶ θαυμαζόμενος, ἐξῄει μετὰ μυρίων πεζῶν καὶ ἱππέων πεντακοσίων· οὐ γὰρ ἐνεχώρει πλέονα στρατὸν ἐξάγειν, Ἀννίβου δῃοῦντος τὴν Ἰταλίαν. Ἔλαβε δὲ καὶ χρήματα καὶ παρασκευὴν ἄλλην, καὶ ναῦς μακρὰς ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, μεθ' ὧν ἐς Ἰβηρίαν διέπλευσε.

XIX. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἐκεῖ στρατιὰν, καὶ οὓς ἦγεν ἐν ἓν συναγαγὼν, ἐκάθηρε, καὶ διελέχθη καὶ τοῖσδε μεγαληγόρως. Δόξα τε διέδραμεν ἐς ὅλην αὐτίκα

qui in aliam Afrorum manum incidentes, ad conserendam pugnam coacti sunt. Qua re intellecta, Cnæus, nihil moræ faciens, suis ut suppetias ferret, cum expeditis propere accurrit. Sed Pœni, jam cæsis prioribus, in ipsum Cnæum impetum faciunt; qui, ubi fuga in turrim quamdam sese recepit, incensa ab hostibus turri, cum omni comitatu concrematus est.

XVII. In hunc modum ambo Scipiones perierunt; viri profecto omnibus modis magni, valdeque ab Hispanis, qui se eorum causa fidei Romanorum commiserant, desiderati. Quæ quum essent Romam nunciata, Romani gravissime commoti, Marcellum, qui nuper e Sicilia advenerat, et cum eo Claudium (Neronem) cum classe et equitibus mille, peditum decem millibus, et apparatu quantum satis erat, in Hispaniam miserunt. A quibus quoniam nihil memorabile gestum est, res Carthaginiensium magnopere crescebat. Jam enim ferme totam hi occuparant Hispaniam, Romanis intra Pyrenæi saltus angustias conclusis. Quod qui in Urbe erant quum acciperunt, magis etiam consternabantur; metuebantque, ne dum Annibal ulteriorem Italiæ partem vastaret, altera ex parte Afri illi in eam irrumperent. Quapropter, tametsi omittere in præsens res Hispaniæ cuperent, non erat tamen illis integrum, quum verendum esset, ne et illud bellum in Italiam transferretur.

XVIII. Igitur diem edixerunt, quo die imperatorem bello Hispaniensi præficiendum populus eligeret. Sed ubi nemo nomen professus est, tum vero majorem etiam in modum adauctus metus, tristeque silentium concionem tenuit. Tandem Cornelius Scipio, P. Cornelii filius, ejus qui in Hispania ceciderat, admodum quidem juvenis (quippe non ultra XXIV. annos natus), sed prudens ac strenuus habitus, in medium prodiit; et multa magnifice de patre patruoque locutus, atque casu utriusque deplorato, subdidit, ex omnibus restare se unum domesticum ultorem et parenti et patruo et patriæ. Ad hæc quum multa alia copiose et magna contentione diceret, ac velut divino afflatus numine, se non Hispaniam modo, sed et Africam Carthaginemque subacturum, profiteretur, multis quidem visus est juvenili levitate impulsus ista jactare. Sed populus, oratione Scipionis ex consternatione recreatus (quod fere fit, ut qui in aliquo metu sunt, promissis gaudeant), imperatorem eum in Hispaniam elegit, tamquam facturum aliquid ista magnitudine animi dignum. At seniores natu non animi magnitudinem, sed temeritatem, vocabant. Quod intelligens Scipio, revocato ad concionem populo, eadem quidem, quæ prius, de se rursus prædicavit; illud etiam addens, suam juventutem minime sibi impedimento futuram: simul vero, si quis seniorum vellet eam provinciam suscipere, paratum se, ultro ei cedere, professus est. Quam quum nemo qui susciperet inveniretur, eo majori laude admirationeque omnium exceptus, abiit in provinciam, cum decem millibus peditum, equitibus quingentis. Ampliores enim copias, Annibale Italiam vastante, non licebat educere. Data ei et pecunia, reliquusque apparatus, cum longis navibus viginti octo, quibus in Hispaniam transmisit.

XIX. Ibi acceptis veterum legionum reliquiis, junctisque his, quas secum duxerat, copiis, justis cæremoniis lustravit exercitum, orationeque non minus magnifica ad milites,

τὴν Ἰβηρίαν, βαρυνομένην τε τοὺς Λίβυας, καὶ τῶν Σκιπιώνων τὴν ἀρετὴν ἐπιποθοῦσαν, ὅτι στρατηγὸς αὐτοῖς ἥκοι Σκιπίων ὁ Σκιπίωνος, κατὰ θεόν. Οὗ δὴ καὶ αὐτὸς αἰσθανόμενος, ὑπεκρίνετο πάντα ποιεῖν πειθόμενος θεῷ. Πυνθανόμενος δ', ὅτι οἱ ἐχθροὶ σταθμεύουσι μὲν ἐν τέσσαρσι στρατοπέδοις, μακρὰν διεστηκότες ἀπ' ἀλλήλων, ἀνὰ δισμυρίους καὶ πεντακισχιλίους πεζοὺς, καὶ ἱππέας πεντακοσίους ἐπὶ δισχιλίοις, τὴν δὲ παρασκευὴν τῶν τε χρημάτων καὶ σίτου καὶ ὅπλων καὶ βελῶν καὶ νεῶν καὶ αἰχμαλώτων καὶ ὁμήρων, τῶν ἐξ ὅλης Ἰβηρίας, ἔχουσιν ἐν τῇ πρότερον μὲν Ζακάνθῃ, τότε δὲ ἤδη Καρχηδόνι, καὶ φρουρὸς αὐτῶν ἐστι Μάγων μετὰ μυρίων Καρχηδονίων· ἔκρινε πρῶτον ἐς τούτους ἐπιδραμεῖν, διά τε τὴν ὀλιγότητα τοῦ στρατοῦ τοῦ μετὰ Μάγωνος, καὶ τὸ μέγεθος τῆς παρασκευῆς· καὶ ὡς ὁρμητήριον ἀσφαλὲς ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης ἕξων ἐπὶ ὅλην τὴν Ἰβηρίαν, πόλιν ἀργυρεῖα καὶ χώραν καὶ πλοῦτον εὐδαίμονα καὶ πολὺν ἔχουσαν, καὶ τὸν διάπλουν ἐς Λιβύην βραχύτατον.

XX. Ὁ μὲν δὴ, τοσοῖσδε λογισμοῖς ἐπαιρόμενος, οὐδενὶ προειπὼν ὅπῃ χωρήσειν ἔμελλεν, ἡλίου δύναντος ἦγε τὴν στρατιὰν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα. Καὶ αὐτὴν ἅμα ἕῳ, τῶν Λιβύων καταπλαγέντων, περιταφρεύσας, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἡτοιμάζετο, κλίμακάς τε καὶ μηχανὰς πάντῃ περιτιθείς, χωρὶς ἑνὸς μέρους, ᾗ τὸ μὲν τεῖχος ἦν βραχύτατον, ἕλος δ' αὐτὸ καὶ θάλασσα προσέκλυζε, καὶ δι' αὐτὸ καὶ οἱ φύλακες ἀμελῶς εἶχον. Νυκτὸς δὲ πάντα πληρώσας βελῶν καὶ λίθων, καὶ τοῖς λιμέσι τῆς πόλεως ναῦς ἐπιστήσας, ἵνα μὴ αἱ νῆες αὐτὸν αἱ τῶν πολεμίων διαφύγοιεν (ὑπὸ γὰρ δὴ μεγαλοψυχίας ἤλπιζε πάντως αἱρήσειν τὴν πόλιν), πρὸ ἕω τὴν στρατιὰν ἀνεβίβαζεν ἐπὶ τὰς μηχανὰς, τοὺς μὲν ἄνωθεν ἐγχειρεῖν κελεύων τοῖς πολεμίοις, τοὺς δὲ κάτω τὰς μηχανὰς ὠθεῖν ἐς τὸ πρόσω. Μάγων δὲ τοὺς μὲν μυρίους ἐπέστησε ταῖς πύλαις, ὡς ἐκπηδήσοντας, ὅτε καιρὸς εἴη, μετὰ μόνων ξιφῶν (οὐ γὰρ εἶναι δόρασιν ἐν στενῷ χρῆσθαι)· τοὺς δὲ ἄλλους ἐς τὰς ἐπάλξεις ἀνῆγε. Καὶ πολλὰ καὶ ὅδε μηχανήματα καὶ λίθους καὶ βέλη καὶ καταπέλτας ἐπιστήσας, εἴχετο τοῦ ἔργου προθύμως. Γενομένης δὲ βοῆς καὶ παρακελεύσεως ἑκατέρωθεν, οὐδέτεροι μὲν ὁρμῆς καὶ προθυμίας ἐνέλειπον· καὶ λίθους τε καὶ βέλη καὶ ἀκόντια ἀφιέντες, οἱ μὲν ἀπὸ χειρῶν, οἱ δὲ ἀπὸ μηχανῶν, οἱ δὲ ἀπὸ σφενδόνης, εἴ τέ τις ἦν ἄλλη παρασκευὴ καὶ δύναμις, ἐχρῶντο προθύμως ἅπασιν.

XXI. Ἐκακοπάθει δὲ τὰ τοῦ Σκιπίωνος· καὶ οἱ μύριοι Καρχηδονίων, οἳ περὶ τὰς πύλας ἦσαν, ἐκδραμόντες σὺν τοῖς ξίφεσι γυμνοῖς, ἐνέπιπτον ἐς τοὺς τὰ μηχανήματα ὠθοῦντας. Καὶ πολλὰ μὲν ἔδρων, οὐχ ἧσσον δ' ἀντέπασχον· μέχρι τῷ φιλοπόνῳ καὶ ταλαιπώρῳ τὰ Ῥωμαίων ὑπανίστατο. Καὶ μεταβολῆς γενομένης, οἵ τε ἐπὶ τῶν τειχῶν ἔκαμνον ἤδη, καὶ αἱ κλίμακες αὐτοῖς προσεπέλαζον. Οἱ δὲ ξιφήρεις τῶν Καρχηδονίων ἐς τὰς πύλας ἐσέτρεχον, καὶ ἀποκλήσαν-

quam nuper ad populum, concionatus est. Moxque per universam Hispaniam, Punici pertæsam imperii, ac Scipionum desiderantem virtutem, fama manavit, advenisse Scipionem, Scipionis filium, divino quodam consilio imperatorem sibi missum. Quod intelligens Scipio, eo magis et ipse simulavit, se nihil, nisi a Deo præmonitum, suscipere. Jam ubi hostes comperit quatuor longe inter se distantibus locis stativa habere, in singulisque castris peditum viginti quinque millia esse, equitesque quingentos supra duo millia; ceterum apparatum pecuniarum, frumenti, armorum, telorum, navium, captivos denique obsidesque totius Hispaniæ in ea urbe asservari, quæ prius Saguntus, nuper autem Carthago (Nova) appellari cœpta; ibique ad earum rerum custodiam Magonem cum decem millibus Carthaginiensium præesse: hunc primum, ut qui parum validum haberet præsidium, adoriri statuit; tum ut tanto apparatu potiretur, tum quia intelligebat, si eam urbem, argentifodinis et fecundo agro et omnis generis opibus abundantem, adhæc trajectum in Africam brevissimum habentem, expugnasset, tutam sibi terra marique arcem belli adversus totam Hispaniam fore.

XX. His cogitationibus elatus Scipio, consilio profectionis cum nemine communicato, circa solis occasum motis castris, tota nocte Carthaginem versus contendit; ac primam sub lucem, improviso adventu territis hostibus, vallo urbem cingere cœpit. Jamque in diem proximum oppugnationem instruit, scalis machinisque circumcirca dispositis, præter unam urbis partem, qua brevissimus erat murus, sed stagno marique alluebatur, eaque de causa etiam negligentius custodiebatur. Noctu telis lapidibusque in machinas congestis, atque navibus ad portum urbis constitutis, ne hostium naves ei elaberentur (animus enim elatus dubitare eum nullo modo sinebat, quin capturus esset urbem); prima luce ad opera educit milites, aliis desuper aggredi hostes jussis, aliis infra adversus muros impellere machinas. Mago sua decem millia ad portas instruit, qui, ubi commodum videretur, eruptionem facerent, solis gladiis armati, quod hastarum in locis angustis nullus usus foret: alios in muro stare jubet. Multisque et ipse machinis, lapidibus, telis et catapultis per mœnia dispositis, impigre rem gerit. Igitur exorto utrimque clamore et cohortatione, neutri parti aut vires aut animi defuerunt: jamque saxa, tela, sagittas, alii manibus, alii machinis, alii fundis, jaculantes, alii denique aliis operibus laboribusque intenti, strenue cuncti omnia exsequebantur.

XXI. At Scipionis paulisper premebatur acies, decies illis mille Pœnis, qui ad portas erant locati, eruptione facta, strictis gladiis in eos, qui machinas promovebant, irruentibus. Sed Pœni, quamquam acerrime pugnantes, non minus tamen fortiter ab hoste accipiuntur; brevique res romana, pertinaci labore invictoque militum animo, restituitur. Tunc, mutata fortuna, qui muris superstabant, affligi cœperunt. Quumque jam applicarentur scalæ, Pœni qui cum gladiis eruperant, in urbem propere regressi, clausis por-

τες αὐτὰς, ἀνεπήδων ἐπὶ τὰ τείχη. Καὶ τοῖς Ῥωμαίοις αὖθις ἦν ὁ πόνος πολύς τε καὶ χαλεπός· ἐς ὃ Σκιπίων ὁ στρατηγὸς πάντη περιθέων τε καὶ βοῶν καὶ παρακαλῶν, εἶδε περὶ μεσημβρίαν, ᾗ τὸ βραχὺ τεῖχος ἦν καὶ τὸ ἕλος προσέκλυζε, τὴν θάλασσαν ὑποχωροῦσαν. ἄμπωτις γὰρ ἐφήμερός ἐστι. Καὶ ὁ κλύδων ἐπῄει μὲν ἐς μαστοὺς, ὑπεχώρει δὲ ἐς μέσας κνήμας. Ὅπερ ὁ Σκιπίων τότε ἰδὼν, καὶ περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ πυθόμενος, ὡς ἔχοι τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας, πρὶν ἐπανελθεῖν τὸ πέλαγος, ἔθει πάντη, βοῶν· Νῦν ὁ καιρὸς, ὦ ἄνδρες, νῦν ὁ σύμμαχός μοι θεὸς ἀφῖκται· πρόσιτε τῷ μέρει τῷδε τοῦ τείχους, ᾗ θάλασσα ἡμῖν ὑποκεχώρηκε· φέρετε τὰς κλίμακας, ἐγὼ δ' ἡγήσομαι.

XXII. Καὶ πρῶτος ἁρπάσας τινὰ τῶν κλιμάκων μετέφερέ τε καὶ ἀνέβαινεν, οὔπω τινὸς ἀναβάντος ἄλλου· μέχρι περισχόντες αὐτὸν οἵ τε ὑπασπισταὶ καὶ ἡ ἄλλη στρατιὰ, τόνδε μὲν ἐπέσχον, αὐτοὶ δὲ πολλὰς ὁμοῦ κλίμακας προσετίθεσάν τε καὶ ἀνεπήδων. Βοῆς δὲ καὶ ὁρμῆς ἑκατέρωθεν γενομένης, καὶ ποικίλων ἔργων καὶ παθῶν, ἐκράτησαν ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πύργων τινῶν ἐπέβησαν ὀλίγων· οἷς ὁ Σκιπίων σαλπικτὰς καὶ βυκανιστὰς ἐπιστήσας, ἐξοτρύνειν ἐκέλευσε καὶ θορυβεῖν, ὡς τῆς πόλεως εἰλημμένης ἤδη. Ἕτεροί τε περιθέοντες, ὁμοίως διετάρασσον. Καὶ καθαλόμενοί τινες ἀνέῳξαν τῷ Σκιπίωνι τὰς πύλας. Ὁ δ' εἰσεπήδησε μετὰ τῆς στρατιᾶς δρόμῳ. Καὶ τῶν ἔνδον οἱ μὲν ἐς τὰς οἰκίας ἀπεδίδρασκον· ὁ δὲ Μάγων τοὺς μυρίους ἐς τὴν ἀγορὰν συνεκάλει. Ταχὺ δὲ καὶ τούτων κατακοπέντων, ἐς τὴν ἄκραν σὺν ὀλίγοις ἀνεχώρει. Τοῦ δὲ Σκιπίωνος καὶ ἐπὶ τὴν ἄκραν εὐθὺς ἐπιόντος, οὐδὲν ἔτι δρᾷν σὺν ἡττημένοις τε καὶ καταπεπτηχόσιν ἔχων, ἐνεχείρισεν ἑαυτὸν τῷ Σκιπίωνι.

XXIII. Ὁ δὲ τόλμῃ καὶ τύχῃ πόλιν εὐδαίμονα καὶ δυνατὴν ἑλὼν ἡμέρᾳ μιᾷ, τετάρτῃ τῆς ἐπ' αὐτὴν ἀφίξεως, ἐπῆρτο μεγάλως, καὶ μᾶλλον ἐδόκει κατὰ θεὸν ἕκαστα δρᾷν· αὐτός τε οὕτως ἐφρόνει καὶ οὕτως ἐλογοποίει, καὶ τότε καὶ ἐς τὸν ἔπειτα βίον, ἀρξάμενος ἐξ ἐκείνου. Πολλάκις γοῦν ἐς τὸ Καπιτώλιον ἐσῄει μόνος, καὶ τὰς θύρας ἐπέκληεν, ὥσπερ τι παρὰ τοῦ θεοῦ μανθάνων. Καὶ νῦν ἔτι τὴν Σκιπίωνος ἐν ταῖς πομπαῖς μόνου προφέρουσιν ἐκ τοῦ Καπιτωλίου, τῶν δ' ἄλλων ἐξ ἀγορᾶς φέρονται. Τότε δ' εἰρηνικὸν ὁμοῦ καὶ πολεμικὸν ταμιεῖον παραλαβὼν, ὅπλα τε πολλὰ ἐν αὐτῷ καὶ βέλη καὶ μηχανήματα καὶ νεωσοίκους καὶ ναῦς μακρὰς τρεῖς καὶ τριάκοντα, καὶ σῖτον καὶ ἀγορὰν ποικίλην, καὶ ἐλέφαντα καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τὸν μὲν ἐν σκεύεσι πεποιημένον, τὸν δὲ ἐπίσημον, τὸν δὲ ἄσημαντον· ὅμηρά τε Ἰβήρων, καὶ αἰχμάλωτα, καὶ ὅσα Ῥωμαίων αὐτῶν προείληπτο· ἔθυε τῆς ἐπιούσης, καὶ ἐθριάμβευε, καὶ τὴν στρατιὰν ἐπῄνει, καὶ τῇ πόλει μετὰ τὴν στρατιὰν ἐδημηγόρει· τῶν τε Σκιπιώνων αὐτοὺς ἀναμνήσας, ἀπέλυε τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὰ ἴδια, θεραπεύων τὰς πόλεις. Ἀριστεῖα δ' ἐδίδου, τῷ μὲν ἐς τὸ τεῖχος ἀναβάντι πρώτῳ, μέγιστα· τῷ δ' ἑξῆς,

tis, in muros insiliunt. Sic multus durusque denuo labor Romanis accidit. Quæ dum fiunt, Scipio imperator, qui nusquam non aderat acclamando hortandoque, circa meridiem, qua parte humilior murus erat et stagno alluebatur, recedere mare animadvertit. Quotidiana enim ea reciprocatio est. Et accedente quidem æstu, aqua pectore tenus erat; recedente vero vix medias tibias superabat. Quod ubi ille vidit, percontatus de stagni natura, qua ratione illud per reliquum ejus diei esset habiturum; illico, antequam rursus accederet æstus, usquequaque discurrit, magna voce clamans: Nunc, o viri, tempus, nunc deus mihi adjutor adest. Aggredimini illam muri partem, qua mare nobis recessit. Expedite scalas; ego præibo.

XXII. His dictis, arreptam scalam primus ipse per stagnum transfert, scandereque ante cœpit, quam quisquam alius id tentasset. Sed cingentes eum armigeri aliique milites retinuerunt; ipsi vero, compluribus simul admotis scalis, in murum ascendere nituntur. Jamque utrimque clamore et impetu facto, magnaque et edita et accepta strage, Romani superiores evadunt, ac turres occupant nonnullas: quibus mox tibicines ac buccinatores imposuit Scipio, jussitque, ut cantu suos concitarent, strepitumque, velut urbe jam capta, ederent. Interim, dum alii circumcurrentes tumultu ac terrore omnia replent, nonnulli de muro in urbem insiliunt, portaque refracta, Scipionem cum exercitu intromittunt. Oppidani intra tecta refugiunt. Mago sua decem millia in forum convocat; eisque brevi ab hoste concisis, cum paucis in arcem se recipit. In quam et ipsam ubi illico impetum facit Scipio: videns Mago victis in militibus metuque consternatis nihil esse præsidii, victori se tradit.

XXIII. Scipio favente audaciam fortuna, uno die, qui quartus ab ejus adventu erat, potitus Carthagine (Nova) opulenta urbe potentique, ingentes animos concepit: ac jam multo magis, nihil non agere divino consilio, credebatur. Quin et ipse, ab illo maxime tempore, sic persuasum sibi habere, ac vulgo et tunc et per reliquum vitæ tempus id perhibere cœpit. Itaque sæpe Capitolium solus intrans, sedere ibi foribus occlusis consuevit, velut dei oraculis edoceretur. Ex quo etiam nunc in publicis pompis sola Scipionis imago ex Capitolio deducitur, quum aliorum signa e Foro efferantur. Capta urbe rebus omnibus cum ad pacem tum ad bellum instructissima, ingentem omnis generis prædam invenit Scipio: arma multa, tela, machinas, navalia cum navibus longis triginta tribus, frumentum et commeatum varium; tum eboris et auri argentique facti, signati, infecti, magnam copiam; ad hæc Hispanorum obsides et captivos, et qui ex ipsis Romanis ante capti fuerant. Postero die sacris peractis, victoriaque celebrata, quum militum virtutem collaudasset, ad oppidanos etiam orationem habuit, qua eos admonuit, ut Scipionum nominis memores essent. Dein captivos suam quemque domum dimisit, civitates beneficio hoc sibi adjuncturus. Militibus etiam præmia distribuit: qui primus murum ascenderat amplissimum tulit;

τὰ ἡμίσεα τούτων· τῷ δὲ τρίτῳ τὰ τρίτα· καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ λόγον. Τὰ δὲ λοιπὰ ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν ἐπὶ τῶν εἰλημμένων νεῶν, ὅσα χρυσὸς ἢ ἄργυρος ἦν, ἢ ἐλέφας. Ἡ μὲν δὴ πόλις ἔθυεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ὡς τῆς πατρῴας εὐπραξίας ἐκ πόνων πολλῶν αὖθις ἀνακυπτούσης. Ἡ δὲ Ἰβηρία καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Φοίνικες κατεπεπλήγεσαν τῷ μεγέθει καὶ τάχει τοῦ τολμήματος.

XXIV. Ὁ δὲ φρουρὰν μὲν Καρχηδόνι ἐπέστησε, καὶ τὸ τεῖχος ἐκέλευσε τὸ παρὰ τὴν ἄμπωτιν ἐς ὕψος ἐγεῖραι· τὴν δ' ἄλλην Ἰβηρίαν, αὐτός τε ἐπιὼν, καὶ τοὺς φίλους ἐς ἕκαστα περιπέμπων, ὑπήγετο, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀντέχοντα ἐβιάζετο. Καρχηδονίων δ' οἱ στρατηγοὶ δύο ὄντε λοιπὼ, καὶ δύο Ἀσδρούβα, ὁ μὲν τοῦ Ἀμίλχαρος, ποῤῥωτάτω παρὰ Κελτίβηρσιν ἐξενολόγει· ὁ δὲ τοῦ Γίσκωνος, ἐς μὲν τὰς πόλεις τὰς ἔτι βεβαίους περιέπεμπεν, ἀξιῶν Καρχηδονίοις ἐμμένειν, ὡς στρατιᾶς ἐλευσομένης αὐτίκα ἀπείρου τὸ πλῆθος. Μάγωνα δ' ἕτερον ἐς τὰ πλησίον περιέπεμπε ξενολογεῖν ὁπόθεν δυνηθείη· καὶ αὐτὸς ἐς τὴν Λέρσα γῆν τῶν ἀφισταμένων ἐνέβαλεν, καί τινα αὐτῶν πόλιν ἔμελλε πολιορκήσειν. Ἐπιφανέντος δὲ αὐτῷ τοῦ Σκιπίωνος, ἐς Βαιτύκην ὑπεχώρει, καὶ πρὸ τῆς πόλεως ἐστρατοπέδευσεν· ἔνθα τῆς ἐπιούσης εὐθὺς ἡσσᾶτο, καὶ τὸν χάρακα αὐτοῦ καὶ τὴν Βαιτύκην ἔλαβεν ὁ Σκιπίων.

XXV. Ὁ δὲ τὴν στρατιὰν τὴν Καρχηδονίων τὴν ἔτι οὖσαν ἐν Ἰβηρίᾳ συνέλεγεν ἐς Καρμώνην πόλιν, ὡς ὁμοῦ πᾶσιν ἀμυνούμενος τὸν Σκιπίωνα. Καὶ αὐτῷ συνῆλθον πολλοὶ μὲν Ἰβήρων, οὓς Μάγων ἦγεν· πολλοὶ δὲ Νομάδων, ὧν ἦγε Μασσανάσσης. Καὶ τούτων ὁ μὲν Ἀσδρούβας μετὰ τῶν πεζῶν ὑπὸ χάρακι ἐστρατοπέδευεν· ὁ δὲ Μασσανάσσης καὶ ὁ Μάγων, ἱππαρχοῦντες αὐτῷ, προηυλίζοντο τοῦ στρατοπέδου. Ὧδε δὲ ἔχουσιν αὐτοῖς ὁ Σκιπίων τοὺς ἰδίους ἱππέας ἐπιδιῄρει, καὶ Λαίλιον μὲν ἐπὶ Μάγωνα ἔπεμπεν, αὐτὸς δ' ἐπὶ Μασσανάσσην ἐτράπετο. Μέχρι μὲν οὖν τινος ἦν ἐν ἀγῶνι καὶ πόνῳ δυσχερεῖ, τῶν Νομάδων αὐτὸν ἀκοντιζόντων τε καὶ ὑποχωρούντων, εἶτ' αὖθις ἐπελαυνόντων. Ὡς δὲ παρήγγειλεν ὁ Σκιπίων, ἀμεταστρεπτεὶ διώκειν αὐτοὺς, τὰ δόρατα προβαλόντας, οὐκ ἔχοντες ἀναστροφὴν οἱ Νομάδες, κατέφυγον ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ ὁ Σκιπίων ἀποσχὼν δέκα σταδίους, ἐστρατοπέδευσεν εὐσταθῶς ἧπερ ἐβούλετο. Ἦν δὲ ἡ μὲν τῶν ἐχθρῶν σύμπασα δύναμις, ἑπταχισμύριοι πεζοὶ, καὶ ἱππεῖς πεντακισχίλιοι, καὶ ἐλέφαντες ἓξ καὶ τριάκοντα· Σκιπίωνι δὲ τούτων οὐδὲ τριτημόριος ἦν. Διὸ καὶ μέχρι τινὸς ἐνεδοίαζε, καὶ μάχης οὐ κατῆρχεν, ἀλλ' ἀκροβολισμοῖς ἐχρῆτο μόνοις.

XXVI. Ἐπεὶ δ' ἐπέλιπεν αὐτὸν ἡ ἀγορὰ, καὶ λιμὸς ἥπτετο τοῦ στρατοῦ, ἀναζεῦξαι μὲν οὐκ εὐπρεπὲς ἡγεῖτο εἶναι Σκιπίων· θυσάμενος δὲ, καὶ εὐθὺς ἐπὶ ταῖς θυσίαις τὴν στρατιὰν ἐς ἐπήκοον ἐλάσας, καὶ τὸ βλέμμα καὶ τὸ σχῆμα διαθεὶς πάλιν ὥσπερ ἔνθους, ἔφη· τὸ δαιμόνιον ἥκειν τὸ σύνηθες αὐτῷ, καὶ καλεῖν ἐπὶ τοὺς πολε-

secundus ab hoc, dimidio minus; tertius, tertiam partem; et sic ceteri pro meritorum ratione. Reliqua, quidquid auri argentive aut eboris fuit, navibus ex hoste captis imposita, Romam misit. In urbe supplicatio tridui indicta, quod ex tam diuturnis malis felicitas pristina respirare videretur. Hispani autem, et qui in Hispania Pœni erant, rei tanta audacia susceptæ cum magnitudinem tum celeritatem obstupuerunt.

XXIV. Scipio, relicto Carthagine præsidio, muroque quem æstus alluebat attolli jusso, reliquam Hispaniam partim ipse adiit, partim dimissis in singulas partes amicis sibi conciliabat; qui parere nollent, vi belloque subjectis. Ex duobus, qui supererant, Carthaginiensium imperatoribus (ambo Asdrubales erant) alter, Amilcaris filius, procul in Celtiberia mercenariorum militum delectui vacabat; alter, Gisconis, civitates, quæ partes Carthaginiensium adhuc sequebantur, missis nunciis monuit, in fide ut persisterent; brevi illis immensas copias auxilio venturas. Idem alium præterea Magonem in proxima quæque loca misit, ad auxilia mercede undecumque posset conducenda. Ipse interea copiis in ...orum, qui defecerant, fines transductis, oppidum eorum aliquod oppugnare constituit. Sed nuncio de subito Scipionis adventu commotus, Bæticam [*an* Bætulam?] est regressus, et ante urbem castra posuit. Ibi postero statim die victus a Scipione, castrisque exutus est; et ipsum quoque oppidum in victoris cessit potestatem.

XXV. Quo facto Asdrubal Carthaginiensium copias, quotquot in Hispania superessent, ad Carmonem convenire jussit, universas vires conjunctas oppositurus Scipioni. Et convenit ad eum magna Hispanorum manus, Magone duce; aliaque Numidarum, quibus præerat Masinissa. Ipse Asdrubal cum peditatu sub vallo castra metatus est; Masinissa et Mago cum equitatu pro castris stationes habebant. Contra hos Scipio equitatum suum ita divisit, ut Lælium adversus Magonem mitteret, ipse Masinissam aggrederetur. Sed ea pugna anceps aliquantisper et gravis Scipioni fuit; quod Numidæ missis eminus telis fuga se reciperent, moxque conversis equis denuo in hostem ferrentur. At ubi suis edixit, ut prætentis hastis, non intermisso impetu illos persequerentur, tum Numidæ, quia reflectere non dabatur, in ipsa castra confugerunt. Hinc Scipio decem stadia ab hoste, tuto firmoque loco, quem sibi elegerat, castra communivit. Universum hostium robur septuaginta millia, elephantes xxxvi continebat. Scipioni ne tertia quidem pars aderat. Quare et aliquamdiu addubitans, ad justam pugnam provocare hostem non est ausus; sed intra levia prælia se continuit.

XXVI. Sed jam deficiente commeatu, et exercitu laborare penuria incipiente, pedem referre turpe ratus Scipio, peractis sacris repente in concionem vocavit milites, ac vultu habituque rursus, velut divino numine afflatus esset, composito, sibi deum more suo apparuisse, affirmavit, atque, in hostem ut iret, cohortatum esse. Divino autem ductu

μίους· χρῆναι δὲ θαῤῥεῖν θεῷ μᾶλλον ἢ πλήθει στρατοῦ. Καὶ γὰρ τῶν πρότερον ἔργων κατὰ θεὸν, οὐ κατὰ πλῆθος, κρατῆσαι. Ἔς τε πίστιν τῶν λεγομένων, τὰ ἱερὰ παραφέρειν ἐς τὸ μέσον ἐκέλευε τοὺς μάντεις. Καὶ λέγων ὁρᾷ τινας οἰωνοὺς πετομένους· οὓς μεθ' ὁρμῆς καὶ βοῆς αὐτόθεν ἐπιστραφεὶς ἐδείκνυέ τε, καὶ ἔλεγεν· ὅτι οἱ σύμβολα νίκης οἱ θεοὶ καὶ τάδε ἔπεμψαν. Συνεκινεῖτο δὲ πρὸς αὐτὰ ἐνθέως, ὁρῶν καὶ βοῶν. Καὶ ἡ στρατιὰ πᾶσα ἐς τὰς ἐκείνου φαντασίας, περιφερομένου δεῦρο κἀκεῖσε, συνεπεστρέφετο, καὶ πάντες ὡς ἐπὶ νίκην ἕτοιμον ἠρεθίζοντο. Ὁ δ', ἐπεὶ πᾶν εἶχεν ὅσον τι καὶ ἐβούλετο, οὐκ ἀνέθετο, οὐδ' εἴασε τὴν ὁρμὴν ἐκλυθῆναι· ἀλλ', ὡς ἔτι ὢν θεόληπτος, ἔφη· δεῖν ἐπὶ τοῖσδε τοῖς σημείοις εὐθὺς ἀγωνίσασθαι. Καὶ φαγόντας ἐκέλευεν ὁπλίσασθαι, καὶ ἐπῆγεν ἀδοκήτως τοῖς πολεμίοις, τοὺς μὲν ἱππέας Σιλανῷ, τοὺς δὲ πεζοὺς Λαιλίῳ καὶ Μαρκίῳ παραδούς.

XXVII. Ἀσδρούβας δὲ καὶ Μάγων καὶ Μασσανάσσης, ἐπιόντος αὐτοῖς τοῦ Σκιπίωνος ἄφνω, σταδίων ὄντων ἐν μέσῳ δέκα μόνων, ἄσιτον οὖσαν ἔτι τὴν στρατιὰν ὥπλιζον μετὰ σπουδῆς καὶ θορύβου καὶ βοῆς. Γενομένης δ' ὁμοῦ πεζομαχίας τε καὶ ἱππομαχίας, οἱ μὲν ἱππεῖς οἱ τῶν Ῥωμαίων ἐκράτουν ὑπὸ τῆς αὐτῆς μηχανῆς, ἀμεταστρεπτεὶ τοὺς Νομάδας διώκοντες, ὑποχωρεῖν εἰθισμένους καὶ ἐπελαύνειν· οἷς τὰ ἀκόντια, διὰ τὴν ἐγγύτητα, οὐδὲν ἦν ἔτι χρήσιμα· οἱ πεζοὶ δ' ἐπονοῦντο ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν Λιβύων, καὶ ἡττῶντο δι' ὅλης ἡμέρας. Οὐδὲ, τοῦ Σκιπίωνος αὐτοὺς ἐπιθέοντός τε καὶ παρακαλοῦντος, μετετίθεντο· μέχρι τὸν ἵππον Σκιπίων τῷ παιδὶ παραδοὺς, καὶ παρά τινος ἀσπίδα λαβὼν, ἐξέδραμεν ὡς εἶχε μόνος ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκραγώς· Ἐπικουρεῖτε, ὦ Ῥωμαῖοι, κινδυνεύοντι ὑμῶν τῷ Σκιπίωνι. Τότε γὰρ, οἱ μὲν ἐγγὺς ὁρῶντες, οἷ κινδύνου φέρεται, οἱ δὲ πόῤῥω πυνθανόμενοι, καὶ πάντες ὁμοίως αἰδούμενοί τε καὶ περὶ τῷ στρατηγῷ δεδιότες, ἐσέδραμον ἐς τοὺς πολεμίους μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ βίας· ἣν οὐκ ἐνεγκόντες οἱ Λίβυες, ἐνέδωκαν, ἐπιλειπούσης αὐτοὺς ἅμα τῆς δυνάμεως ὑπὸ τῆς ἀσιτίας περὶ ἑσπέραν· καὶ πολὺς αὐτῶν δι' ὀλίγου τότε φόνος ἐγίγνετο. Τοῦτο μὲν δὴ τέλος ἦν Σκιπίωνι τῆς περὶ Καρμώνην μάχης, ἐπισφαλοῦς ἐς πολὺ γενομένης. Ἀπέθανον δ' ἐν αὐτῇ, Ῥωμαίων μὲν ὀκτακόσιοι, τῶν δὲ πολεμίων μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι.

XXVIII. Μετὰ δὲ τοῦθ' οἱ μὲν Λίβυες ὑπεχώρουν αἰεὶ μετὰ σπουδῆς· ὁ δὲ Σκιπίων αὐτοῖς εἵπετο, βλάπτων τι καὶ λυπῶν ὁσάκις καταλάβοι. Ὡς δ' οἱ μὲν ὀχυρόν τι χωρίον προὔλαβον, ἔνθα καὶ ὕδωρ ἦν ἄφθονον καὶ ἀγορὰ, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ πολιορκεῖν αὐτοὺς ἔδει, Σκιπίωνα δ' ἤπειγον ἕτεραι χρεῖαι· Σιλανὸν μὲν ἀπέλιπε τούσδε πολιορκεῖν, αὐτὸς δ' ἐπῄει τὴν ἄλλην Ἰβηρίαν, καὶ ὑπήγετο. Λιβύων δὲ τῶν ὑπὸ Σιλανοῦ πολιορκουμένων, αὖθις ὑποχωρούντων, ἕως, ἐπὶ τὸν πορθμὸν ἀφικόμενοι, ἐς Γάδειρα ἐπέρασαν· ὁ Σιλανὸς, ὅσα δυνατὸν ἦν βλάψας, ἀνεζεύγνυεν ἐς Καρχηδόνα

potius, quam multitudine copiarum, fretos esse oportere. Nam superiores quoque victorias non numero militum, sed divina ope, fuisse partas. Utque fidem orationi suæ adstrueret, jubet ab haruspicibus exta in medium afferri. Dumque hæc loquitur, aves quasdam videns prætervolantes, ingenti illico ardore clamoreque, in eas conversus, monstrat militibus, et, hæc quoque, ait, victoriæ signa divinitus sibi missa. Tum qua volatu ducebant alites, velut divino quodam furore percitus, sese convertit, respiciens vociferansque: simulque cunctus exercitus ad imperatoris instar, ut illum huc illuc se convertentem videt, sic et ipsa una varie circumagitur; omnesque tamquam ad paratam victoriam incenduntur. Scipio, id quod volebat cumulate consecutus, non differendum putavit; neque refrigescere tantum militum ardorem passus est. Sed, velut eodem adhuc divino instinctu pulsus, post ista signa, inquit, illico pugna capessenda est. Ac, corporibus curatis, capere arma jubet milites, et recta contra hostes nec opinantes ducit: equitibus Silano, pedestribus copiis Lælio et Marcio traditis.

XXVII. Asdrubal, Mago et Masinissa, subito imminente Scipione, non amplius decem stadiis inter utrorumque castra interjectis, milites, priusquam cibo corpora firmassent, raptim non sine trepidatione ac tumultu instruunt. Tum conserto mox et pedestri et equestri prælio, romanus eques eadem, qua ante, arte usus, Numidas, recedere ac incursare in vicem solitos, impetu non intermisso persequens, et jacula propter propinquitatem inutilia eis efficiens, superavit. At pedes, multitudine inferior, ab Afris premebatur, totumque diem victus cedebat; nec discurrentis atque hortantis Scipionis verbis movebatur: donec ipse imperator, equum puero tradidit, arreptoque scuto solus inter utramque aciem procurrit, ac voce sublata, Vestro, o Romani, exclamavit, periclitanti Scipioni succurrite. Ad eam enim vocem et qui prope astabant, intuentes, et qui procul aberant, audientes, quanto in periculo esset, omnes simul tum reverentia tum metu ducis in hostem magna vi atque ululatu incurrunt. Quorum impetum Afri non ferentes (nam propter inediam viribus circa vesperam deficiebantur) pedem referre cœperunt. Tum ingens exiguo spatio edita strages. Hunc exitum habuit Scipio pugnæ ad Carmonem, ancipitis diu et periculosæ: qua Romanorum octingenti, hostium quindecim millia, perierunt.

XXVIII. Inde Afros jam cum festinatione se recipientes insecutus est, carpendo infestandoque ubicumque assequi poterat. Sed quum locum quemdam natura munitum et aqua commeatuque abundantem occupassent, nec nisi longa obsidione expugnabilem, quia alio negotia vocabant, relicto ad eos obsidendos Silano, reliquam ipse Hispaniam peragravit, sibique subjecit. Afri a Silano obsessi, fretum versus, ut Gades trajicerent, cedendo paulatim ibant: quibus Silanus pro viribus incommodavit. Deinde Carthagi-

πρὸς Σκιπίωνα. Ἀσδρούβαν δὲ τὸν Ἀμίλχαρος, περὶ τὸν Βόρειον ὠκεανὸν στρατιὰν ἔτι συλλέγοντα, ὁ ἀδελφὸς Ἀννίβας ἐκάλει, κατὰ σπουδὴν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐσβαλεῖν. Ὁ δὲ, ἵνα λάθοι τὸν Σκιπίωνα, παρὰ τὸν Βόρειον ὠκεανὸν τὴν Πυρήνην ἐς Γαλάτας ὑπερέβαινε, μεθ' ὧν ἐξενολογήκει Κελτιβήρων. Καὶ ὁ μὲν Ἀσδρούβας ὧδε ἐς τὴν Ἰταλίαν, τῶν Ἰταλῶν ἀγνοούντων, ἠπείγετο.

XXIX. Λεύκιος δ', ἀπὸ Ῥώμης ἐπανιὼν, ἔφραζε τῷ Σκιπίωνι, ὅτι αὐτὸν οἱ ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι διανοοῦνται στρατηγὸν ἐς Λιβύην ἀποστέλλειν. Ὁ δὲ, τοῦδε αὐτοῦ μάλιστα ἐπιθυμῶν ἐκ πολλοῦ, καὶ ἐλπίζων ὧδε ἔσεσθαι, Λαίλιον ἐπὶ νεῶν πέντε προὔπεμπεν ἐς Λιβύην, πρὸς τὸν δυνάστην Σύφακα, δωρεάς τε φέροντα, καὶ τῶν Σκιπιώνων ὑπόμνησιν τῆς ἐς αὐτὸν Σύφακα φιλίας, καὶ δέησιν Ῥωμαίων, ἂν ἐπίωσι, συλλαμβάνειν. Ὁ δὲ ὑπέσχετό τε ποιήσειν, καὶ τὰ δῶρα ἔλαβε καὶ ἀντέπεμψεν ἕτερα. Αἰσθανόμενοι δὲ τούτων οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ αὐτοὶ περὶ συμμαχίας ἐπρεσβεύοντο παρὰ τὸν Σύφακα. Καὶ ὁ Σκιπίων, πυνθανόμενός τε, καὶ μέγα ποιούμενος ἐπὶ Καρχηδονίοις προσλαβεῖν καὶ βεβαιώσασθαι Σύφακα, ἧκει πρὸς αὐτὸν ἐπὶ νεῶν δύο σὺν τῷ Λαιλίῳ.

XXX. Καὶ αὐτῷ καταγομένῳ, οἱ πρέσβεις τῶν Καρχηδονίων, ἔτι ὄντες παρὰ τῷ Σύφακι, ναυσὶν αἷς εἶχον μακραῖς ἐπανήγοντο, λαθόντες τὸν Σύφακα· ἀλλ' ὁ μὲν, ἱστίῳ χρώμενος, παρέπλευσεν αὐτοὺς ἀδεῶς, καὶ κατήχθη. Ὁ δὲ Σύφαξ ἐξένιζεν ἀμφοτέρους· καὶ τῷ Σκιπίωνι συνθέμενος ἰδίᾳ καὶ πίστεις παρασχὼν, ἀπέπεμπε· καὶ τοὺς Καρχηδονίους, ἐφεδρεύοντας αὖθις αὐτῷ, κατεῖχεν, ἕως ἐν βεβαίῳ τῆς θαλάσσης γένοιτο ὁ Σκιπίων. Παρὰ μὲν δὴ τοσοῦτον ἦλθε κινδύνου Σκιπίων, καταγόμενός τε καὶ πλέων. Λέγεται δ' ἐν Σύφακος ἑστιώμενος συγκατακλιθῆναι τῷ Ἀσδρούβᾳ. Καὶ αὐτὸν ὁ Ἀσδρούβας, περὶ πολλῶν ἐρόμενος, καταπλαγῆναι τῆς σεμνότητος, καὶ πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν· ὅτι μὴ μόνον πολεμῶν οὗτος ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ ἑστιώμενος, φοβερὸς εἴη.

XXXI. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ Μάγωνί τινες Κελτιβήρων καὶ Ἰβήρων ἔτι ἐμισθοφόρουν, ὧν αἱ πόλεις ἐς Ῥωμαίους μετετέθειντο. Καὶ ὁ Μάρκιος αὐτοῖς ἐπιθέμενος, χιλίους μὲν καὶ πεντακοσίους διέφθειρεν· οἱ δὲ λοιποὶ διέφυγον αὐτῶν ἐς τὰς πόλεις. Ἑτέρους δὲ ἑπτακοσίους ἱππέας καὶ πεζοὺς ἑξακισχιλίους, Ἄννωνος αὐτῶν ἡγουμένου, συνήλασεν ἐς λόφον· ὅθεν, ἀποροῦντες ἁπάντων, ἐπρεσβεύοντο πρὸς τὸν Μάρκιον περὶ σπονδῶν. Ὁ δ' ἐκέλευεν αὐτοὺς, Ἄννωνα καὶ τοὺς αὐτομόλους ἐκδόντας αὐτῷ, τότε πρεσβεύειν. Οἱ μὲν δὴ καὶ τὸν Ἄννωνα στρατηγὸν ὄντα σφῶν συναρπάσαντες, ἔτι τῶν λεγομένων ἀκροώμενον, καὶ τοὺς αὐτομόλους, παρέδοσαν. Ὁ δὲ Μάρκιος ᾔτει καὶ τὰ αἰχμάλωτα. Λαβὼν δὲ καὶ ταῦτα, ἐκέλευεν αὐτοὺς τακτὸν ἀργύριον κατενεγκεῖν ἅπαντας ἔς τι τοῦ πεδίου χωρίον· οὐ γὰρ ἁρμόζειν τὰ ὑψηλότερα τοῖς παρακαλοῦσιν. Καταβάν-

nem ad Scipionem rediit. Interea Asdrubal, Amilcaris filius, qui circa borealem oceanum delectus militum habuerat, hortante fratre Annibale, ut quam primum in Italiam irrumperet, per septemtrionalis littoris oram, ut Scipionem lateret, iter faciens, superatis Pyrenæis montibus, in Galliam trajecit cum Celtiberorum mercenariorum quam contraxerat manu. Atque hoc modo, Italis inscientibus, in Italiam contendit.

XXIX. Jam Lucius Roma reversus Scipioni fratri nunciavit, cogitare Romanos de eo cum imperio in Africam mittendo. Quod quoniam jampridem ipse et votis et spe præceperat, Lælium quinque navibus in Africam ad Syphacem regem cum donis dimisit, tum ut eum admoneret Scipionum amicitiæ, tum ut oraret Romanorum nomine, si in Africam trajicerent, socius illis adjutorque foret. Syphax donis acceptis, aliisque invicem remissis, ita se facturum annuit. Id ubi sensere Carthaginienses, et ipsi legatos de societate ad Syphacem miserunt. Qua re cognita, Scipio, haud parvi momenti sibi fore ratus, si adversus Carthaginienses Syphacem socium sibi adjunxisset confirmassetque, duabus quinqueremibus ipse cum C. Lælio ad eum contendit.

XXX. Appropinquanti terræ, ad littusque tendenti, Carthaginiensium legati, qui apud Syphacem erant, imprudente rege, navibus quas habebant longis, hostiliter occurrerunt: sed Scipio, quod velo uteretur, celeriter eos prætervectus, tuto in portam appulit. Utrosque Syphax ad hospitium invitavit, sed clam cum Scipione fœdus junxit, fideque data abs se dimisit: et denuo struentes illi insidias tantisper Carthaginienses apud se retinuit, dum tantum maris navigasset, ut extra periculum esset. Hoc discrimen Scipio, et quum appelleret, adiit, et cum rediret. Fama est autem, Scipionem in regio epulo eodem lecto quo Asdrubal accubuisse; Asdrubalemque, multis de rebus illum percontantem, gravitatem ejus admiratum, ac inter amicos dixisse, hujusmodi virum non tantum in bello, sed etiam in convivio esse formidabilem.

XXXI. Per idem tempus Celtiberorum aliorumque Hispanorum manum, qui, quamquam civitates eorum ad Romanos defecerant, sub Magone adhuc stipendia faciebant, adortus Marcius, mille quingentos eorum interfecit, reliquis per oppida fuga dispersis. Idem alios septingentos equites, pedites sexies mille, quos Anno ducebat, in tumulum quemdam compulsos, eo inopiæ adegit, ut legatos de pace mitterent. Quos ubi Marcius jussit Annonem ac transfugas sibi tradere, ac tum secum de pace agere, extemplo illi comprehensum Annonem, hæc ipsa audientem, et transfugas omnes dediderunt. Tum vero Marcius captivos itidem poscit: quibus et ipsis acceptis, edicit porro, ut pactam et constitutam pecuniam in locum planum ac campestrem deferant: non enim supplicibus convenire loca edita. Ubi in

των δὲ ἐς τὸ πεδίον, ἔφη· Ἄξια μὲν θανάτου δεδράκατε, οἱ, τὰς πατρίδας ἔχοντες ὑφ' ἡμῖν, εἵλεσθε μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπ' αὐτὰς στρατεύειν· δίδωμι δ' ὑμῖν, τὰ ὅπλα καταθεῖσιν, ἀπαθέσιν ἀπιέναι. Ἀγανακτησάντων δ' εὐθὺς ὁμοῦ πάντων, καὶ ἀνακραγόντων, οὐκ ἀποθήσεσθαι τὰ ὅπλα· μάχη γίγνεται καρτερά. Καὶ τὸ μὲν ἥμισυ τῶν Κελτιβήρων, πολλὰ δρασάντων, κατεκόπη· τὸ δ' ἥμισυ πρὸς Μάγωνα διεσώθη. Ὁ δ' ἄρτι μὲν ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ Ἄννωνος κατεπεπλεύκει ναυσὶν ἑξήκοντα μακραῖς· μαθὼν δὲ τὴν Ἄννωνος συμφοράν, ἐς Γάδειρα διέπλει, καὶ λιμῷ κακοπαθῶν περιεσκόπει τὸ μέλλον.

XXXII. Καὶ Μάγων μὲν ἐπὶ ἀργίας ἦν. Σιλανὸς δ' ἀπέσταλτο μὲν ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος, Κάστακα πόλιν προσαγαγέσθαι. Πολεμικῶς δ' αὐτῷ τῶν Κασταχαίων ἐχόντων, παρεστρατοπέδευε, καὶ τοῦτο ἐμήνυε τῷ Σκιπίωνι. Ὁ δὲ, προσπέμψας τινὰ παρασκευὴν πολιορκίας, εἵπετο· καὶ παροδεύων ἐνέβαλλεν ἐς Ἰλυργίαν πόλιν. Ἡ Ῥωμαίων μὲν ἦν φίλη κατὰ τὸν πρότερον Σκιπίωνα, ἀναιρεθέντος δ' ἐκείνου, κρύφα μετετέθειτο, καὶ στρατιὰν ὑποδεξαμένη Ῥωμαίων, ὡς ἔτι φίλη, Καρχηδονίοις ἐκδεδώκει, ὧν χάριν ὁ Σκιπίων, σὺν ὀργῇ τέσσαρσιν ὥραις ἐξεῖλεν αὐτήν· τρωθεὶς μὲν τὸν αὐχένα, τῆς δὲ μάχης οὐκ ἀνασχών, ἕως ἐκράτησεν. Καὶ ἡ στρατιὰ δι' αὐτὸν, οὐδενὸς ἐπικελεύσαντος, ὑπεριδοῦσα τῆς ἁρπαγῆς, ἔκτεινον ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, μέχρι καὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς ἐπικατέσκαψαν. Ἀφικόμενος δ' ἐς τὴν Κάστακα ὁ Σκιπίων, τὸν μὲν στρατὸν ἐς τρία διεῖλε, καὶ τὴν πόλιν ἐφρούρει· μάχης δὲ οὐκ ἦρχε, διδοὺς ἔτι τοῖς Κασταχαίοις μεταγνῶναι. Καὶ γὰρ ἤκουεν αὐτοὺς οὕτω φρονεῖν. Οἱ δὲ τοῖς φρουροῦσι σφᾶς ἐμποδὼν οὖσιν ἐπιθέμενοι, καὶ κρατήσαντες, ἐνεχείρισαν τὴν πόλιν τῷ Σκιπίωνι. Καὶ τοῖσδε μὲν φρουρὰν ὁ Σκιπίων ἐπέστησε, καὶ τὴν πόλιν ἐπέτρεψεν ἑνὶ τῶν Κασταχαίων ἐπὶ δόξης ὄντι ἀγαθῆς· αὐτὸς δ' ἐς Καρχηδόνα ἀνεζεύγνυε, Σιλανὸν καὶ Μάρκιον περιπέμψας ἐπὶ τὸν πορθμὸν, δῃοῦν ὅσα δύναιντο.

XXXIII. Ἀστάπα δ' ἦν πόλις, Καρχηδονίοις ἀεὶ διεμμείνασα ὁμαλῶς· οἱ τότε τοῦ Μαρκίου σφᾶς περικαθημένου, συγγιγνώσκοντες ὅτι Ῥωμαῖοι λαβόντες αὐτοὺς ἀνδραποδιοῦνται, τὴν περιουσίαν σφῶν ἐς τὴν ἀγορὰν συνήνεγκαν· καὶ ξύλα περιθέντες αὐτῇ, τὰ τέκνα καὶ τὰ γύναια ἐπέβησαν ἐπὶ τὴν ὕλην. Πεντήκοντα δὲ σφῶν ὥρκισαν τοὺς ἀρίστους, ὅταν ἡ πόλις ἁλίσκηται, τὰ γύναια καὶ τοὺς παῖδας ἀνελεῖν, καὶ τὸ πῦρ ἅψαι, καὶ ἑαυτοὺς ἐπικατασφάξαι. Οἱ μὲν δὴ, μάρτυρας τῶνδε ποιησάμενοι τοὺς θεοὺς, ἐξέδραμον ἐπὶ τὸν Μάρκιον, οὐχ ὑφορώμενον οὐδέν· ὅθεν αὐτοῦ τοὺς ψιλοὺς καὶ τοὺς ἱππέας ἐτρέψαντο. Ὁπλισαμένης δὲ τῆς φάλαγγος, τὰ μὲν τῶν Ἀσταπαίων ἦν ἄριστα, ἐξ ἀπογνώσεως μαχομένων· Ῥωμαῖοι δ' ὅμως ἐκράτουν αὐτῶν διὰ τὸ πλῆθος· οὐ γὰρ δὴ τῇ γε ἀρετῇ χείρους ἦσαν οἱ Ἀσταπαῖοι. Πεσόντων δὲ ἁπάντων, οἱ πεντήκοντα

campum descendissent, Mortem, inquit, factis vestris commeriti estis, qui, quum patriæ vestræ nobis pareant, hostibus juncti contra eas arma ferre sustinuistis. Sed nihilominus vobis permitto, depositis armis, impune abire. Celtiberi graviter commoti, omnes una voce conclamant, arma se non depondituros. Hinc atrox prœlium conseritur; quo pars non inulta cæsa est, pars incolumis ad Magonem evasit; qui paulo ante ad castra Annonis cum sexaginta navibus longis advenerat, sed audita ejus clade Gades trajecerat : ubi otiosus in magna inopia exitum rerum exspectabat.

XXXII. Dum Mago Gadibus quietum se tenet, Silanus a Scipione ad Castacem urbem, ut eam Romanæ ditioni subjiceret, missus, ubi eam ad resistendum paratam reperit, obsidere instituit, suumque consilium Scipioni significavit. Scipio, præmissis ad obsidionem aliquot machinis, subsequebatur. Sed in itinere Ilurgim oppugnare statuit; quæ urbs dum superior Scipio viveret, socia fuerat Romanorum; sed illo peremto, perfugientes ad se ex ea clade Romanos, quum (ceu tum quoque amica) excepisset, eosdem Carthaginiensibus prodidit. Quam perfidiam ulturus Scipio, quatuor horis eam subvertit : et quamvis in cervice vulnus accepisset, non tamen pugnam remisit, quoad certa victoria apparuit. Milites, nemine hortante, prædæ direptionisque immemores (adeo vulnerarat animos vulnus imperatoris) nec sexui nec ætati pepercerunt, nec prius desæviit ira, quam urbs solo est æquata. Ventum inde ad Castacem; copiisque tripartito divisis, urbem Scipio obsidebat : ab oppugnatione tamen et pugna abstinebat tantisper, dum oppidanis resipiscendi spatium concederet, quos audiebat ea de re jam consilia inter se agitasse. Nec multo post ipsi, cæso, quod intra urbem erat suisque consiliis obstabat, præsidio, Scipioni se tradiderunt. Imposito novo præsidio, mandataque urbis cura uni ex civibus, integræ famæ viro, Carthaginem Scipio regreditur, dimissis ad fretum usque Silano et Marcio, ut quam latissime possent omnia direptionibus vastarent.

XXXIII. Erat autem Astapa oppidum, Carthaginiensium semper partis : hujus incolæ a Marcio obsessi, satisque prævidentes, si expugnarentur a Romanis, sibi extremam impendere servitutem, pretiosissima rerum suarum in forum congerunt, et ligna circa construunt : super eum cumulum liberos conjugesque statuunt. Deinde quinquaginta ex sese fortissimis viris, jurejurando adactis, præcipiunt, quum in eo rem esse viderent, ut urbs caperetur, mulierculas liberosque ferro necarent, moxque succenso igne seipsos postremo jugularent. Inde, deos super ea re contestati, adversus Marcium erumpunt, nihil ejus rei suspicantem. Quare levis armatura equitesque facile pulsi : sed ubi armata legio advenit, fortissime quidem Astapenses, ut in rerum omnium desperatione, dimicabant; sed quibus virtute non erant inferiores, multitudine ab iis vincebantur. Omnibus in pugna cæsis, quinquaginta illi in urbe feminas et pueros trucida-

τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία κατέσφαξαν, καὶ τὸ πῦρ ἐγείραντες, ἑαυτοὺς ἐπέῤῥιψαν, ἀκερδῆ τοῖς πολεμίοις τὴν νίκην ἐργασάμενοι. Ὁ δὲ Μάρκιος, τὴν ἀρετὴν τῶν Ἀσταπαίων καταπλαγεὶς, οὐκ ἐνύβρισεν ἐς τὰ οἰκόπεδα αὐτῶν.

XXXIV. Μετὰ δὲ τοῦθ' ὁ μὲν Σκιπίων ἐς ἀῤῥωστίαν ἐνέπεσεν, καὶ ὁ Μάρκιος αὐτῷ διῴκει τὸ στρατόπεδον. Ὅσοι δὲ τῶν στρατιωτῶν ὑπ' ἀσωτίας ἀναλώκεσαν τὰ πεπορισμένα, ἡγούμενοι, τῶν μὲν πόνων οὐδὲν ἄξιον εὑρῆσθαι, παρὰ τὸ μηδὲν ἔχειν, σφετερίζεσθαι δ' αὐτῶν τὰ ἔργα καὶ τὴν δόξαν Σκιπίωνα, ἀφίσταντο ἀπὸ τοῦ Μαρκίου, καὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἐστρατοπέδευον· ἔκ τε τῶν φρουρίων αὐτοῖς πολλοὶ συνέτρεχον. Καὶ παρὰ Μάγωνός τινες ἀργύριον φέροντες, ἔπειθον αὐτοὺς ἐς τὸν Μάγωνα μεταθέσθαι. Οἱ δὲ τὸ μὲν ἀργύριον ἔλαβον, στρατηγοὺς δ' ἀπὸ σφῶν ἑλόμενοι καὶ ταξιάρχους, καὶ τἄλλα διακοσμηθέντες, ἐφ' ἑαυτῶν ἐτάσσοντο, καὶ συνώμνυον ἀλλήλοις. Πυθόμενος δ' ὁ Σκιπίων ἐπέστελλεν ἐν μέρει μὲν τοῖς ἀφεστηκόσιν, ὅτι διὰ τὴν νόσον αὐτοὺς οὐκ ἀμείψαιτό πω· ἐν μέρει δὲ τοῖς ἄλλοις, ἵνα μεταπείθωσιν αὐτοὺς πλανωμένους· κοινῇ δ' ἅπασιν ἐπιστολὴν ἄλλην, ὡς ἤδη συνηλλαγμένοις, ὅτι αὐτοὺς αὐτίκα ἀμείψεται· καὶ ἐκέλευεν εὐθὺς ἥκειν ἐπὶ σῖτον ἐς Καρχηδόνα.

XXXV. Ἀναγιγνωσκομένων δὲ τούτων, οἱ μὲν ὑπώπτευον, οἱ δὲ πιστεύειν ἠξίουν· καὶ συνετίθεντο, καὶ πάντες ὥδευον ἐς τὴν Καρχηδόνα ὁμοῦ. Προσιόντων δὲ αὐτῶν, ὁ Σκιπίων προσέταξε τοῖς συνοῦσίν οἱ βουλευταῖς, ἕκαστον τῶν ἐξάρχων τινὰ τῆς στάσεως προσεταιρίσασθαι προσιόντα, καὶ, ὡς ἀπ' εὐνοίας διορθοῦντα, ὑποδέξασθαί τε καὶ δῆσαι λαθόντα. Προσέταξε δὲ καὶ τοῖς χιλιάρχοις, τοὺς πιστοτάτους ἕκαστον ἀφανῶς ἅμα ἕῳ ξιφήρεις ἔχειν, καὶ τὰ εὔκαιρα τῆς ἐκκλησίας ἐκ διαστημάτων καταλαβόντας, ἤν τις ἐπανίστηται, κατακεντεῖν καὶ κατακαίνειν αὐτίκα ἄνευ παραγγέλματος. Αὐτὸς δ' ἄρτι φαινομένης ἡμέρας ἐπὶ τὸ βῆμα ἐκομίζετο, καὶ τοὺς κήρυκας ἐς ἐκκλησίαν ἐποτρύνειν περιέπεμπεν. Οἱ δὲ, αἰφνιδίου μὲν αὐτοῖς τοῦ κηρύγματος γενομένου, αἰδούμενοι δὲ ἔτι νοσοῦντα τὸν στρατηγὸν σφῶν παρακρατεῖν, καὶ νομίζοντες ἐπὶ τὰς ἀμοιβὰς καλεῖσθαι, συνέθεον ὁμοῦ πάντοθεν· οἱ μὲν, ἄζωστοι τὰ ξίφη· οἱ δὲ, καὶ ἐν χιτῶσι μόνοις, οὐ φθάσαντες οὐδὲ τὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἐπιθέσθαι.

XXXVI. Σκιπίων δὲ, φρουρὰν ἔχων ἀμφ' αὐτὸν ἀφανῆ, πρῶτα μὲν αὐτοῖς ἐπεμέμφετο τῶν γεγονότων· εἶτ' ἔφη, τὴν αἰτίαν ἀναθήσειν μόνοις τοῖς ἄρξασιν· οὓς ἐγὼ κολάσω δι' ὑμῶν. Καὶ, λέγων ἔτι, προσέταξε τοῖς ὑπηρέταις διαστῆσαι τὸ πλῆθος. Οἱ μὲν δὴ διίστανον· οἱ δὲ βουλευταὶ τοὺς αἰτίους παρῆγον ἐς τὸ μέσον. Ἀναβοησάντων δὲ αὐτῶν, καὶ τοὺς συστρατιώτας βοηθῆσαι σφίσι παρακαλούντων, τοὺς ἐπιφθεγγομένους εὐθὺς ἔκτεινον οἱ χιλίαρχοι. Καὶ τὸ μὲν πλῆθος, ἐπειδὴ τὴν ἐκκλησίαν φρουρουμένην εἶδεν, ἐφ' ἡσυχίας ἦν σκυθρωποῦ. Ὁ δὲ Σκιπίων, τοὺς εἰς τὸ μέσον

bant : demum succenso rogo, sese eodem injecerunt, nullo victoriæ fructu victoribus relicto. Marcius, Astapensium virtutem admiratus, ab ædificiorum excidio abstinere milites jussit.

XXXIV. Post hæc Scipio in morbum incidit, copiisque præerat Marcius. Tum milites, quotquot luxu peculium profuderant (rati, quia nihil habebant, nullam sibi laborum mercedem reddi, sed et fructum et laudem rerum gestarum a Scipione interceptam esse) a Marcio propalam desciscentes, seorsim castra ponebant; et ad eos ex præsidiis multi confluebant. Jam et a Magone venere nonnulli cum pecuniis, qui ad defectionem sollicitarent. Itaque pecuniis acceptis, novos ex sese duces centurionesque crearunt, ac ceteris rebus pro libidine constitutis, ipsimet se instruebant, inter seque conjurabant. Quod ubi rescivit Scipio, literas unas separatim ad eos qui defecerant mittit, se morbo præpeditum, nondum eos potuisse remunerari : alteras aliis, ad quos mali contagio non pervenerat, ut insanientes commilitones in viam revocarent. Tandem ad omnes simul, tanquam reconciliatos, scribit, se propediem gratiam exsoluturum : edicitque, ut ad stipendium accipiendum Carthaginem convenirent.

XXXV. Hæ dum recitantur epistolæ, fuere qui eas suspectas haberent; alii, qui fidem habendam censerent. Demum inter se pacti sunt, ut universi simul Carthaginem irent. Interea Scipio iis, quos secum habuit, senatoribus mandat, ut advenientem unumquemque ex auctoribus seditionis ad se adjungerent, et amice placideque admonitos, et in hospitium invitatos, clam vincirent. Edicit etiam tribunis, ut fidissimos quosque suorum militum sub lucem gladiis accinctos haberent, locisque commodioribus in concione per intervalla occupatis, si quis tumultum excitasset, e vestigio confoderent trucidarentque haud exspectato signo. Non multo post lucis exortum ipse imperator ad tribunal defertur; præconesque jussi milites ad concionem citatim convocare. Illi repentino præconio citati, quum puderet imperatorem nondum plane confirmatis viribus diutius remorari, eoque magis, quod ad accipienda præmia citari se credebant, omnes undique concurrere, pars sine gladiis, alii solis tunicis, præ festinatione ne vestitu quidem integro induti.

XXXVI. Scipio, latenti stipatus præsidio, principio quidem facinus eorum graviter accusavit. Sed tamen, inquit, penes solos auctores culpa consistat : in quibus puniendis vestra utar opera. Hæc vix dixerat, quum, dirempta per lictores ex ipsius mandato turba, seditionis principes a senatoribus in medium protrahuntur. Qui ubi exclamant, ac commilitonum opem implorant, quicumque ad eorum vocem admurmurabant, extemplo a tribunis necabantur. Reliqua turba, ut armis obseptam undique concionem vidit, tristi silentio obtorpuit. Productos in medium Scipio vir-

παραχθέντας αἰκισάμενος, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τοὺς ἐκβοήσαντας, ἐκέλευσε τοὺς αὐχένας ἁπάντων ἐς τοὔδαφος παττάλοις προσδεθέντας ἀποτμηθῆναι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀμνηστίαν ἐκήρυξε διδόναι. Ὧδε μὲν τὸ στρατόπεδον καθίστατο τῷ Σκιπίωνι.

XXXVII. Ἰνδίβιλις δὲ, τῶν συνθεμένων τις αὐτῷ δυναστῶν, στασιαζούσης ἔτι τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς, κατέδραμέ τι τῆς ὑπὸ τῷ Σκιπίωνι γῆς. Καὶ αὐτῷ τοῦ Σκιπίωνος ἐπελάσαντος, ὑπέστη μὲν τὸν ἀγῶνα γενναίως, καὶ χιλίους καὶ διακοσίους Ῥωμαίων διέφθειρεν· ἀπολομένων δ' αὐτῷ δισμυρίων, ἐδεῖτο προσπέμψας. Καὶ ὁ Σκιπίων αὐτὸν χρήμασι ζημιώσας, συνηλλάσσετο. Λαθὼν δὲ καὶ Μασσανάσσης Ἀσδρούβαν, ἐπέρασε τὸν πορθμόν· καὶ φιλίαν τῷ Σκιπίωνι συνθέμενος, ὤμοσε συμμαχήσειν, ἂν ἐς Λιβύην στρατεύῃ. Ἔπραξε δὲ τοῦτο ἀνὴρ ἐς πάντα βέβαιος, διὰ τοιάνδε αἰτίαν· Ἀσδρούβου, τοῦ τότε οἱ συνόντος στρατηγοῦ, θυγάτηρ ἐς γάμον ἐγγεγύητο Μασσανάσσῃ· Σύφακα δ' ἄρα τὸν δυνάστην ἔρως ἔκνιζε τῆς παιδός· καὶ οἱ Καρχηδόνιοι μέγα ποιούμενοι, Σύφακα ἐπὶ Ῥωμαίους προσλαβεῖν, ἔδωκαν αὐτῷ τὴν παῖδα, οὐδὲν τοῦ Ἀσδρούβου πυθόμενοι. Καὶ τῶνδε πραχθέντων, ὁ μὲν Ἀσδρούβας αὐτὰ ἐπέκρυπτε τὸν Μασσανάσσην αἰδούμενος· ὁ δὲ, αἰσθόμενος, συνέθετο τῷ Σκιπίωνι. Μάγων δὲ ὁ ναύαρχος, ἀπογνοὺς ἀπὸ τῶν παρόντων τὰ ἐν Ἰβηρίᾳ, πλεύσας ἐς Λίγυας καὶ Κελτοὺς, ἐξενολόγει. Καὶ ὁ μὲν περὶ ταῦτα ἦν. Καὶ τὰ Γάδειρα ἐκλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Μάγωνος οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον.

XXXVIII. Στρατηγοὺς δὲ Ἰβηρίας ἐτησίους ἐς τὰ ἔθνη τὰ εἰλημμένα ἔπεμπον, ἀπὸ τοῦδε ἀρξάμενοι, μικρὸν πρὸς τῆς τετάρτης καὶ τεσσαρακοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος, ἁρμοστὰς ἢ ἐπιστάτας αὐτοῖς τῆς εἰρήνης ἐσομένους. Καὶ αὐτοῖς ὁ Σκιπίων ὀλίγην στρατιὰν, ὡς ἐπὶ εἰρήνῃ, καταλιπὼν, συνῴκισε τοὺς τραυματίας ἐς πόλιν, ἣν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας Ἰταλικὴν ἐκάλεσε· καὶ πατρίς ἐστι Τραϊανοῦ τε καὶ Ἀδριανοῦ, τῶν ὕστερον Ῥωμαίοις ἀρξάντων τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. Αὐτὸς δὲ ἐς Ῥώμην ἐπὶ στόλου πολλοῦ διέπλει, λαμπρῶς τε κεκοσμημένου, καὶ καταγέμοντος αἰχμαλώτων ὁμοῦ καὶ χρημάτων καὶ ὅπλων καὶ λαφύρων ποικίλων. Καὶ ἡ πόλις αὐτὸν ἐπιφανῶς ἐξεδέχετο, μετὰ δόξης ἀοιδίμου τε καὶ παραλόγου, διά τε νεότητα καὶ ταχυεργίαν καὶ μέγεθος εὐπραξίας. Οἵ τε φθονοῦντες αὐτῷ τὴν πάλαι κουφολογίαν ὡμολόγουν ἐς ἔργον ἀποβῆναι. Καὶ Σκιπίων μὲν, θαυμαζόμενος, ἐθριάμβευεν. Ἰνδίβιλις δὲ, οἰχομένου τοῦ Σκιπίωνος, αὖθις ἀφίστατο. Καὶ αὐτὸν οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἰβηρίας, τὸν στρατὸν ἀγείραντες ὅσος αὐτοῖς ἦν περὶ τὰ φρούρια, καὶ δύναμιν ἄλλην ἀπὸ τῶν ὑπηκόων συναγαγόντες, ἔκτειναν. Τοὺς δ' αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἐς κρίσιν παραγαγόντες, θανάτῳ μετῆλθον, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῖς ἐδήμευσαν. Τά τε ἔθνη τὰ συναράμενα αὐτῷ χρήμασιν ἐζημίωσαν, καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν παρείλοντο, καὶ ὅμηρα ᾔτησαν, καὶ φρουρὰς δυνατωτέρας αὐτοῖς ἐπέστησαν. Καὶ τάδε μὲν ἦν εὐθὺς μετὰ

gis cædi, sævius eos qui exclamarant; deinde humi ad palum deligatos omnes securi percuti jubet; reliquis veniam dari per præconem denunciat. Sic composita seditio est, quæ in Scipionis exercitu coorta erat.

XXXVII. Eo ipso tempore, quo in castris Romanis seditio vigebat, Indibilis regulus, unus eorum qui cum Scipione amicitiam fœdusque pepigerant, fines sociorum Scipionis hostiliter depopulatus erat. Idem, ubi mox adversus eum Scipio exercitum duxit, strenue commisso prælio, mille ducentos ex Romanis cecidit. Sed amissis in eodem prælio suorum viginti millibus, legatos ad Scipionem de pace misit; ab eoque, imperata pecunia, in amicitiam est receptus. Jam et Masinissa, clam Asdrubale fretum transgressus, cum Scipione in colloquium venit; dataque dextra promisit, si in Africam transferret bellum, omni ope se ei adfuturum. Virum hunc omnibus in rebus constanti fide, ut a Carthaginiensibus deficeret, hujusmodi causa commovit: Asdrubalis ducis filia, quo tempore cum illo militabat Masinissa, huic desponsata erat. Sed quoniam eamdem Syphax rex deperibat, Carthaginienses, magnum momentum ad bellum fore rati, si tam potentem regem sibi adversus Romanos adjunxissent, inconsulto patre, filiam ei collocant: atque id Asdrubal Masinissam, motus viri reverentia, celavit. Sed ille, re aliunde comperta, jam Scipionis amicitiam quæsivit. Mago, classis præfectus, rebus in Hispania isto rerum statu desperatis, in Ligures Gallosque trajecit, ut inde auxilia mercede contraheret. Post cujus discessum Gaditani, a Magone proditi, in Romanorum venere ditionem.

XXXVIII. Inde primum apud Romanos ortus mos, in Hispaniam, gentibus devictis, magistratus annuos mittendi, paulo ante centesimam quadragesimam quartam Olympiadem, qui jam pace præessent provinciæ, eamque constituerent. His haud ita magno, utpote pacata provincia, exercitu relicto, Scipio militibus vulneribus debilitatis, urbem habitandam tradidit, quam ab Italia Italicam nominavit; claram dehinc natalibus Trajani et Hadriani, qui posteris temporibus Romanum imperium tenuere. Ipse Scipio multa classe magnifice instructa, magno captivorum numero, pecuniis, armis, spoliisque onusta, Romam rediit; splendideque in urbe exceptus est, ingenti incredibilique gloria, cum ob juventutem, tum in tantis rebus tam feliciter gestis celeritatem: usque adeo, ut, qui ejus laudi inviderent, cum faterentur, quæ temere promisisse visus fuisset, omnia re ipsa præstitisse. Tandem cum omnium admiratione triumphavit. Indibilis, digresso Scipione, statim rebellavit. Hunc Romani prætores, Hispaniæ præpositi, collecto tum ex præsidiis, tum sociorum auxiliis, exercitu adorti, occidunt. Belli concitatores in judicium vocatos, bonis publicatis, supplicio afficiunt. Gentibus, quæ arma consociarant, mulcta irrogata; armisque ademtis,

Σκιπίωνα. Καὶ ἡ πρώτη Ῥωμαίων ἐς Ἰβηρίαν πεῖρα ἐς τοῦτο ἔληγε.

XXXIX. Χρόνῳ δ' ὕστερον, ὅτε Ῥωμαῖοι Κελτοῖς τε τοῖς περὶ Πάδον ἐπολέμουν καὶ Φιλίππῳ τῷ Μακεδόνι, ἐνεωτέρισαν αὖθις ἐς τὴν ἀσχολίαν αὐτῶν οἱ Ἴβηρες. Καὶ αὐτοῖς ἐπέμφθησαν ἐκ Ῥώμης στρατηγοὶ τοῦδε τοῦ πολέμου, Σεμπρώνιός τε Τουδιτανὸς καὶ Μάρκος Ἑλούϊος· μετὰ δ' ἐκείνους, Μινούκιος. Καὶ ἐπὶ τούτῳ, μείζονος ἔτι τῆς κινήσεως γιγνομένης, μετὰ πλέονος δυνάμεως ἐπέμφθη Κάτων· νέος μὲν ὢν ἔτι πάμπαν, αὐστηρὸς δὲ καὶ φιλόπονος, συνέσει τε γνώμης καὶ δεινότητι λόγων ἀριπρεπής· ὥστε αὐτὸν ἐπὶ τοῖς λόγοις ἐκάλουν οἱ Ῥωμαῖοι Δημοσθένη, πυνθανόμενοι τὸν ἄριστον ἐν τοῖς Ἕλλησι ῥήτορα γεγενῆσθαι Δημοσθένη.

XL. Ὡς δὲ κατέπλευσε τῆς Ἰβηρίας ἐς τὸ καλούμενον Ἐμπόριον ὁ Κάτων, οἱ μὲν πολέμιοι πάντοθεν ἐπ' αὐτὸν ἐς τετρακισμυρίους ἀγηγέρατο. Ὁ δ' ἐπὶ μέν τι τὴν στρατιὰν ἐγύμναζεν. Ὡς δ' ἔμελλε συνενεχθήσεσθαι μάχῃ, τὰς ναῦς, ἃς εἶχεν, ἐς Μασσαλίαν ἀπέπεμψεν· καὶ τὸν στρατὸν ἐδίδασκεν, οὐ τοῦτο εἶναι φοβερὸν, ὅτι πλήθει προὔχουσιν οἱ πολέμιοι· (τὴν γὰρ εὐψυχίαν ἀεὶ τοῦ πλέονος ἐπικρατεῖν), ἀλλ' ὅτι νεῶν ἀποροῦμεν· ὡς οὐκ ἔχειν, εἰ μὴ κρατοῖμεν, οὐδὲ σωτηρίαν. Ταῦτα δ' εἰπὼν, αὐτίκα συνέβαλλεν· οὐκ ἐλπίσας, ὥσπερ ἕτεροι, τὸν στρατὸν, ἀλλὰ φοβήσας. Γενομένης δ' ἐν χερσὶ τῆς μάχης, ἐς πάντα μετεπήδα, παρακαλῶν καὶ παροξύνων. Ἀκρίτου δ' αὐτῆς ἐς δείλην ἑσπέραν ἔτι οὔσης, καὶ πολλῶν πιπτόντων ἑκατέρωθεν, ἔς τινα λόφον ὑψηλὸν μετὰ τριῶν τάξεων ἐφέδρων ἀνέδραμεν, τὸ ἔργον ὁμοῦ πᾶν ἐποψόμενος. Ὡς δὲ εἶδεν τοὺς μέσους τῶν ἰδίων μάλιστα ἐνοχλουμένους, ὥρμησεν ἐς αὐτοὺς προκινδυνεύων, ἔργῳ τε καὶ βοῇ συνετάραξε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ πρῶτος κατῆρξε τῆς νίκης· διώξας τε νυκτὸς ὅλης, ἐκράτησεν αὐτῶν τοῦ στρατοπέδου, καὶ πολλοὺς ἀπέκτεινεν. Ἐπανιόντι δ', ὡς ἡγεμόνι τῆς νίκης, συνήδοντο συμπλεκόμενοι. Καὶ μετὰ τοῦτο ἀνέπαυε τὴν στρατιὰν, καὶ τὰ λάφυρα ἐπίπρασκεν.

XLI. Πρεσβευόντων δ' ἐς αὐτὸν ἁπάντων, ὅμηρά τε ᾔτησεν ἄλλα, καὶ βιβλία ἐσφραγισμένα ἐς ἑκάστους περιέπεμπε, καὶ τοὺς φέροντας ἐκέλευεν ἡμέρᾳ μιᾷ πάντας ἀποδοῦναι· καὶ ὥριζε τὴν ἡμέραν, τεκμηράμενος, ὅτε μάλιστα ἐς τὴν ποῤῥωτάτω πόλιν ἀφίξονται. Ἐκέλευε δ' ἡ γραφὴ ταῖς ἀρχαῖς τῶν πόλεων ἁπάσαις, καθαιρεῖν τὰ τείχη σφῶν, αὐτῆς ἡμέρας ᾗ τὰ γράμματα λάβοιεν. Εἰ δὲ ἀνάθοιντο τὴν ἡμέραν, ἀνδραποδισμὸν ἠπείλει. Οἱ δὲ, ἄρτι μὲν ἡττημένοι μεγάλῃ μάχῃ, ὑπὸ δὲ ἀγνοίας, εἴτε μόνοις εἴθ' ἅπασι ταῦτα προσετάχθη, φοβούμενοι (μόνοι μὲν, ὡς εὐκαταφρόνητοι· μετὰ δὲ τῶν ἄλλων, μὴ μόνοι βραδύνωσι), καιρόν τε οὐκ ἔχοντες περιπέμψαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοὺς στρατιώτας τοὺς ἐληλυθότας μετὰ τῶν γραμμάτων ἐφεστῶτας σφίσιν εὐλαβούμενοι· τὸ σφέτερον ἀσφαλὲς

obsides dare coactis, præsidia validiora imposita. Hic finis exitusque fuit primi belli in Hispania a Romanis suscepti.

XXXIX. Posterioribus temporibus, Romanis bello adversus Gallos, Padi accolas, et Philippum Macedonem, occupatis, Hispani hac captata occasione, res novas moliebantur. Ad eos reprimendos Roma missi sunt prætores Sempronius Tuditanus; tum M. Helvius, deinde Minucius. Cui, quia major erat motus, majoribus copiis successor missus Cato: juvenis quidem, at severus, ac laboris patiens, prudentiaque et eloquentia tanta, ut ob sermonis facultatem Demosthenes vocaretur a Romanis, quum oratorum Græcorum longe præstantissimum Demosthenem fuisse intellexissent.

XL. Cato ubi, in Hispaniam vectus, Emporias pervenit, undique adversus eum hostes ad quadraginta millia coierant. Datum aliquantulum temporis exercendis militibus. Deinde, quum jam esset signis collatis cum hoste dimicaturus, Cato classe Massiliam remissa, milites edocuit: non tantum imminere periculi ab hostibus numero superioribus (victoriam enim semper penes fortiores animo, non penes plures numero esse), quantum ex penuria navium: nec, nisi victoribus, perfugium ullum aut salutem offerri. Atque sic locutus, non spe, aliorum more ducum, sed terrore repletum militem e vestigio ad pugnam educit. Conserto prælio, ad omnia accurrere, hortari, stimulare. Et postquam ancipiti marte ad vesperam usque pugnatum erat, cadentibus utrimque non paucis, ipse cum tribus cohortibus subsidiariis excelsum quemdam tumulum insedit, unde totum certamen oculis perlustrare posset. Inde mediam suorum aciem potissimum premi conspicatus, inter primos periculo sese objiciens accurrit: atque impetu et clamore turbatis hostibus, victoriæ principium dedit. Totam noctem hostes insecutus, multis interfectis, castris etiam expugnatis, quum rediret, milites ut victoriæ auctorem gratulabundi complectebantur. Post hæc Cato, vendita præda, quietem aliquantisper militibus concessit.

XLI. Interim quum ex omnibus partibus legationes ad Catonem venirent, primum novos obsides petiit; deinde literas obsignatas ad singulos populos mittit, tabellariisque edicit, ut omnes uno eodemque die literas redderent, quum autem diem definiverat, quo ad remotissimam urbem pertingere tabularium posse judicavit. Literis illis jubebantur singularum urbium magistratus, eo ipso die, quo literas accepissent, muros suos demoliri: procrastinantibus captivitas ac servitus denunciabatur. Illi recens ingenti prælio victi, quum ignorarent, sibi-ne solis, an omnibus idem imperaretur, timore angebantur: nam si soli essent, contemnendos se intellexerunt; si aliis idem esset imperatum, verendum erat, ne soli in mora essent. Quare quoniam neque spatium erat nuncios ad sese mutuo mittendi, eorum qui literas attulerant præsentia atque minæ urgebant,

ἕκαστοι προὔργου τιθέμενοι, τὰ τείχη καθῄρουν μετὰ σπουδῆς. Ἐν ᾧ γὰρ ἅπαξ ὑπακούειν ἐδόκει, καὶ τὸ ταχέως εἰργάσθαι προσλαβεῖν ἐφιλοτιμοῦντο. Οὕτω μὲν αἱ πόλεις αἱ περὶ Ἴβηρα ποταμὸν, μιᾶς ἡμέρας, ὑφ' ἑνὸς στρατηγήματος, αὐταὶ τὰ τείχη τὰ ἑαυτῶν καθῄρουν· καὶ Ῥωμαίοις ἐς τὸ μέλλον εὐέφοδοι γενόμεναι, διέμειναν ἐς πλεῖστον ἐπὶ εἰρήνης.

XLII. Ὀλυμπιάσι δ' ὕστερον τέσσαρσιν, ἀμφὶ τὰς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν, πολλοὶ τῶν Ἰβήρων, γῆς ἀποροῦντες, ἀπέστησαν ἀπὸ Ῥωμαίων· ἄλλοι τε, καὶ Λούσονες, οἳ περὶ τὸν Ἴβηρα ᾤκηνται. Στρατεύσας οὖν ἐπ' αὐτοὺς [ὕπατος] Φούλβιος Φλάκκος, ἐνίκα μάχῃ. Καὶ πολλοὶ μὲν αὐτῶν κατὰ πόλεις διελύθησαν· ὅσοι δὲ μάλιστα γῆς ἠπόρουν, καὶ ἐξ ἄλης ἐβιότευον, ἐς Κομπλέγαν πόλιν συνέφυγον, ἣ νεόκτιστός τε ἦν καὶ ὀχυρὰ, καὶ ηὔξητο ταχέως. Ὅθεν ὁρμώμενοι, τὸν Φλάκκον ἐκέλευον, καταθέντα σφίσιν ὑπὲρ τῶν ἀνῃρημένων ἑκάστου σάγον τε καὶ ἵππον καὶ ξίφος, ἀποτρέχειν ἐξ Ἰβηρίας, πρίν τι κακὸν παθεῖν. Ὁ δὲ, πολλοὺς αὐτοῖς, ἔφη, σάγους οἴσειν· καὶ τοῖς πρέσβεσιν αὐτῶν ἑπόμενος, τῇ πόλει παρεστρατοπέδευσεν. Οἱ δ' ἀνομοίως ταῖς ἀπειλαῖς σφῶν, αὐτίκα ἀπεδίδρασκον, καὶ τὰ τῶν ἐγγὺς βαρβάρων ἐλῄζοντο. Χρῶνται δὲ διπλοῖς ἱματίοις παχέσιν, ἀντὶ χλαμύδων αὐτὰ περιπορπώμενοι, καὶ τοῦτο σάγον ἡγοῦνται.

XLIII. Φλάκκῳ μὲν οὖν διάδοχος ἦλθεν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος. Καράουϊν δὲ πόλιν, ἣ Ῥωμαίων ἦν φίλη, δισμύριοι Κελτιβήρων ἐπολιόρκουν· καὶ ἐπίδοξος ἦν ἁλώσεσθαι, Γράκχου σφόδρα μὲν ἐπειγομένου βοηθῆσαι τῇ πόλει, περιιόντος δ' ἐν κύκλῳ τοὺς πολεμίους, καὶ οὐκ ἔχοντος οὐδὲ μηνῦσαι τῇ πόλει περὶ αὐτοῦ. Τῶν οὖν τις ἰλάρχων, Κομίνιος, ἐνθυμηθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, καὶ Γράκχῳ τὸ τόλμημα ἀνενεγκὼν, ἐνεπορπήσατο σάγον Ἰβηρικῶς, καὶ λαθὼν ἀνεμίχθη τοῖς χορτολογοῦσι τῶν πολεμίων· συνεισῆλθέν τε αὐτοῖς, ὡς Ἴβηρ, ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ εἰς τὴν Καράουϊν διαδραμὼν, ἐμήνυσεν ὅτι Γράκχος ἐπίοι. Οἱ μὲν δὴ διεσώθησαν, ἐγκαρτερήσαντες τῇ πολιορκίᾳ· μέχρι Γράκχος αὐτοῖς ἐπῆλθε μετὰ τρίτην ἡμέραν, καὶ οἱ πολιορκοῦντες ἀπανέστησαν. Δισμύριοι δ' ἐκ τῆς Κομπλέγας διέτρεχον ἐς τὸ Γράκχου στρατόπεδον σὺν ἱκετηρίαις· καὶ πλησιάσαντες, ἀδοκήτως ἐπέθεντο αὐτῷ, καὶ συνετάραξαν. Ὁ δ' εὐμηχάνως ἐξέλιπεν αὐτοῖς τὸ στρατόπεδον, καὶ ὑπεκρίνατο φεύγειν· εἶτα διαρπάζουσιν ἐπιστραφεὶς, ἐπέπεσέν τε καὶ πλείστους ἔκτεινεν, καὶ τῆς Κομπλέγας κατέσχε καὶ τῶν περιοίκων. Τοὺς δὲ ἀπόρους συνῴκιζε, καὶ γῆν αὐτοῖς διεμέτρει· καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἔθετο τοῖς τῇδε συνθήκας ἀκριβεῖς, καθ' ἃς Ῥωμαίων ἔσονται φίλοι· ὅρκους τε ὤμοσεν αὐτοῖς καὶ ἔλαβεν, ἐπιποθήτους ἐν τοῖς ὕστερον πολέμοις πολλάκις γενομένους. Δι' ἃ καὶ ἐν Ἰβηρίᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ διώνυμος ἐγένετο ὁ Γράκχος, καὶ ἐθριάμβευσε λαμπρῶς.

XLIV. Ἔτεσιν δ' οὐ πολλοῖς ὕστερον πόλεμος ἄλ-

dum singuli suæ securitati consulunt, omnes impigre sua mœnia dejiciunt. Nam quandoquidem semel parere decreverant, ex celeritate quoque, si alios antevertissent, gratiam captabant. Hoc pacto omnes circa Iberum amnem civitates uno die, uno imperatoris astuto consilio, suos ipsimet muros subruerunt. Inde factum, ut propter infirmitatem diutius in pace se continuerint.

XLII. Quarta abhinc Olympiade circa Olymp. centesimam quinquagesimam, cum alii multi Hispani, tum Lusones, Iberi fluminis accolæ, penuria soli compulsi, a Romanis defecere. Hi a Fulvio Flacco [consule] victi acie, per oppida magnam partem diffugere : sed qui omni penitus solo carentes, incertis sedibus degebant, Complegam confugerunt, urbem nuper conditam, munitamque et celeri incremento auctam. Inde erumpentes, Flacco imperant ut singulorum virorum nomine, qui superiore bello ceciderant, sagum, equum et ensem dependeret; ociusque, priusquam gravius quidquam obveniret, Hispania excederet. Dato responso, plurima se illis saga allaturum, Flaccus, legatos pone subsecutus, urbem castris juxta positis circumsedit. Sed illi, longe secus quam minati erant, præcipiti fugæ sese mandarunt, ac vicinorum barbarorum agros perpopulati sunt. Utuntur autem gentes illæ veste duplici et crassa, quam chlamydis in morem fibulis adstringunt, illudque sagum appellant.

XLIII. Flacco in imperio successit Tiberius Sempronius Gracchus, quo tempore Celtiberorum viginti millia Caravim, urbem Romanorum sociam, obsidebant. Quam quia fama percrebuerat captum iri, eo majore Gracchus studio opem ei ferre properabat. Quum autem, circumfusis undique urbi hostibus, adventum suum obsessis significare non posset; Cominius quidam, turmæ equitum præfectus, re secum deliberata, et Graccho quid pararet admonito sagum Hispanico ritu induit, et, hostium pabulatoribus clam sese admiscens, ut Hispanus castra eorum subiit : inde Caravim transcurrens, oppidanis Gracchi adventum nunciat. Ita illi fortiter omnia perpessi, die tertio adventu Gracchi hostibus digressis, obsidione exemti sunt. Eodem tempore ex Complega urbe egressa hominum viginti millia, et cum oleæ ramis supplicantium more ad castra Gracchi venientia, ubi appropinquassent, ex improviso impetum in castra fecerunt, et tumultu pavoreque omnia repleverunt. Singulari astutia Gracchus, simulata fuga, castra deseruit : mox conversus, et direptioni intentos adortus, plurimos interfecit, ipsaque etiam Complega et circumjacente regione est potitus. Post hæc, diviso inopibus agro, datisque ad habitandum sedibus, omnibus ea loca incolentibus populis leges accurate descriptas, ex quibus in amicitia ac societate populi romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit : cujus fœderis societas sequentibus bellis sæpe exoptata multis fuit. Ob eas res clarum et in Hispania et Romæ Gracchi nomen erat, magnificeque triumphavit.

XLIV. Annis non multis post, grave denuo bellum in

λος ἠγέρθη περὶ Ἰβηρίαν χαλεπὸς, ἐκ τοιᾶσδε προφάσεως· Σεγήδη πόλις ἐστὶ Κελτιβήρων τῶν Βελλῶν λεγομένων μεγάλη τε καὶ δυνατὴ, καὶ ἐς τὰς Σεμπρωνίου Γράκχου συνθήκας ἐνεγέγραπτο. Αὕτη τὰς βραχυτέρας πόλεις ἀνῴκιζεν ἐς αὑτὴν, καὶ τεῖχος ἐς τεσσαράκοντα σταδίους κύκλῳ περιεβάλλετο· Τιτθούς τε ὅμορον γένος ἄλλο συνηνάγκαζεν ἐς ταῦτα. Ἡ δὲ σύγκλητος πυθομένη, τό τε τεῖχος ἀπηγόρευε τειχίζειν, καὶ φόρους ᾔτει τοὺς ὁρισθέντας ἐπὶ Γράκχου, στρατεύεσθαί τε Ῥωμαίοις προσέτασσε· καὶ γὰρ τοῦθ' αἱ Γράκχου συνθῆκαι ἐκέλευον. Οἱ δὲ περὶ μὲν τοῦ τείχους ἔλεγον, ἀπηγορεῦσθαι Κελτίβηρσιν ὑπὸ Γράκχου, μὴ κτίζειν πόλεις, οὐ, τειχίζειν τὰς ὑπαρχούσας· τῶν δὲ φόρων καὶ τῆς ξεναγίας ὑπ' αὐτῶν ἔφασαν Ῥωμαίων ἀφεῖσθαι μετὰ Γράκχον. Καὶ τῷ ὄντι ἦσαν ἀφειμένοι. Δίδωσι δ' ἡ βουλὴ τὰς τοιάσδε δωρεὰς, ἀεὶ προστιθεῖσα, κυρίας ἔσεσθαι μέχρι ἂν αὐτῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ.

Hispania exarsit, hac occasione : Segeda, Celtibericæ gentis, qui Belli vocantur, urbs ampla et potens, fœderique Sempronii Gracchi adscripta, minoribus oppidis excitos cives ad se traducebat, murumque in ambitum quinque millium passuum ducebat; Titthis, vicina gente ad ejusdem consilii societatem compulsis. Senatus certior factus, primum vetare murum exstrui; deinde tributa a Graccho imposita postulare : postremo, ut cum Romanis militarent (nam jubebat Gracchi fœdus) imperare. Quod ad murum attinet, responderunt : Celtiberis quidem interdictum a Graccho, ne novas urbes conderent; at, ne veteres munirent, nullum verbum esse factum. Tributa autem et militiam ab ipsis Romanis post Gracchum eisdem esse remissam. Et ita se res habebat. Sed quum senatus ejusmodi privilegia alicui indulget, semper hanc addit exceptionem; Quamdiu sibi populoque romano libitum fuerit.

XLV. Στρατηγὸς οὖν ἐπ' αὐτοὺς Νωβελίων ἐπέμπετο μετὰ στρατιᾶς οὐ πολὺ τρισμυρίων ἀνδρῶν ἀποδεούσης. Ὃν ἐπειδὴ σφίσιν οἱ Σεγηδαῖοι προσιόντα ἔγνωσαν, οὔπω τὸ τεῖχος ἐκτελέσαντες, ἔφευγον ἐς Ἀρουακοὺς μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν, καὶ σφᾶς ὑποδέχεσθαι τοὺς Ἀρουακοὺς παρεκάλουν. Οἱ δὲ ὑποδέχονταί τε, καὶ Κάρον, αὐτὸν Σεγηδαῖον, πολεμικὸν εἶναι νομιζόμενον, αἱροῦνται στρατηγόν. Ὁ δὲ τρίτῃ μετὰ τὴν χειροτονίαν ἡμέρᾳ, δισμυρίους πεζοὺς καὶ ἱππέας πεντακισχιλίους ἔς τινα λόχμην ἐνεδρεύσας, παροδεύουσι τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέθετο· καὶ τῆς μάχης ἐπὶ πολὺ ἀγχωμάλου γενομένης, ἐκράτει τε λαμπρῶς, καὶ Ῥωμαίων τῶν ἐξ ἄστεος ἔκτεινεν ἐς ἑξακισχιλίους· ὡς μέγα τῇ πόλει γενέσθαι τὸ ἀτύχημα. Ἀτάκτου δὲ αὐτῷ τῆς διώξεως ἐπὶ τῇ νίκῃ γενομένης, οἱ τὰ σκευοφόρα Ῥωμαίων φυλάσσοντες ἱππεῖς ἐπέδραμον, καὶ Κάρον τε αὐτὸν ἀριστεύοντα ἔκτειναν, καὶ ἑτέρους ἀμφ' αὐτὸν, οὐκ ἐλάσσους καὶ οἵδε τῶν ἑξακισχιλίων· μέχρι νὺξ ἐπελθοῦσα διέλυσεν. Ἐγίγνετο δὲ ταῦθ', ὅτε Ῥωμαῖοι τῷ Ἡφαίστῳ τὴν ἑορτὴν ἄγουσιν· ὅθεν οὐδεὶς ἂν ἑκὼν ἄρξειεν ἐξ ἐκείνου μάχης παρὰ τήνδε τὴν ἡμέραν.

LXV. Itaque adversus eos missus est Nobilior, cum exercitu fere triginta millium. Cujus adventum ut cognovere Segedenses, quia murus nondum perfectus erat, cum uxoribus ac liberis ad Arevacos confugere; precatique ut exciperentur, non modo excepti sunt, verum etiam Carus quidam ex Segedensium numero, vir bello strenuus habitus, dux est electus. Is, tertio post delatam imperii summam die, viginti peditum, equitum quinque millibus loco arboribus vestito in insidiis collocatis, prætereuntes aggressus Romanos, postquam diu ancipiti prælio pugnatum est, splendidam obtinuit victoriam, sex millibus civium Romanorum acie cæsis. Tantam eo die calamitatem respublica accepit. Sed dum post victoriam effuso inordinatoque agmine persequitur fugientes, Romani equites, qui impedimenta custodiebant, facto impetu, cum Carum ipsum gnaviter pugnantem, tum alios non pauciores sex millibus, interficiunt. Prælium nox diremit. Accidit autem hæc clades eo die, quo Vulcani festum Romani celebrant : quare abhinc illo tempore nemo facile dux romanus, nisi coactus, eo die prælium commiserit.

XLVI. Ἀρουακοὶ μὲν οὖν εὐθὺς αὐτῆς νυκτὸς ἐς Νομαντίαν, ἣ δυνατωτάτη πόλις ἦν, συνελέγοντο, καὶ στρατηγοὺς Ἄμβωνα καὶ Λεύκωνα ᾑροῦντο. Νωβελίων δ' αὐτοῖς τρισὶν ἡμέραις ὕστερον ἐπελθὼν, παρεστρατοπέδευσεν ἀπὸ σταδίων τεσσάρων καὶ εἴκοσιν. Παραγενομένων δέ οἱ Νομάδων ἱππέων τριακοσίων, οὓς Μασσανάσσης ἐπεπόμφει, καὶ ἐλεφάντων δέκα, τὴν στρατιὰν ἐπῆγε τοῖς πολεμίοις, ἄγων ὀπίσω τὰ θηρία λανθάνοντα. Καὶ γενομένης ἐν χερσὶ τῆς μάχης, οἱ μὲν ἄνδρες διέστησαν, τὰ δὲ θηρία ἐξεφαίνετο. Καὶ οἱ Κελτίβηρες, αὐτοί τε καὶ οἱ ἵπποι σφῶν οὐ πρὶν ἑωρακότες ἐλέφαντας ἐν πολέμοις, ἐθορυβοῦντο καὶ κατέφευγον ἐς τὴν πόλιν. Ὁ δὲ καὶ τοῖς τείχεσιν αὐτοὺς ἐπῆγε· καὶ ἐμάχετο γενναίως, μέχρι τῶν ἐλεφάντων τις, ἐς τὴν κεφαλὴν λίθῳ μεγάλῳ καταπίπτοντι πλη-

XLVI. Ea ipsa nocte Arevaci Numantiam, validissimam urbem, conveniunt, novosque duces creant, Ambonem et Leuconem. Triduo post Nobilior subsecutus, ad tria millia passuum ab urbe castra munit. Tum ad eum trecenti equites, a Masinissa missi, cum decem elephantis accedunt. Quibus assumtis in hostem aciem promovet, belluasque post principia, ne conspici ab hostibus possent, locat. Commisso prælio diduxit se acies, et belluæ ex improviso conspectæ tantum terroris injecerunt cum Celtiberis tum eorum equis, qui antea nunquam elephantos viderant, ut terga vertentes in oppidum confugerent. Fugientibus instans romanus imperator, mœnibus elephantos admovet. Ibi acriter pugnatum : quoad unus ex elephantis, ingenti saxo in caput adacto sauciatus, iras concepit; et immani clamore

γεὶς, ἠγριώθη τε, καὶ ἐκβοήσας μέγιστον, ἐς τοὺς φίλους ἐπεστρέφετο· καὶ ἀνῄρει τὸν ἐν ποσὶν, οὐ διακρίνων ἔτι φίλιον ἢ πολέμιον. Οἵ τε ἄλλοι ἐλέφαντες πρὸς τὴν ἐκείνου βοὴν διαταραχθέντες, ὅμοια πάντες ἔδρων, καὶ τοὺς Ῥωμαίους συνεπάτουν τε καὶ ἀνέτεμνον καὶ ἀνεῤῥίπτουν. Ὅπερ ἀεὶ θορυβηθέντες οἱ ἐλέφαντες εἰώθασι πάσχειν, καὶ πάντας ἡγεῖσθαι πολεμίους· καί τινες διὰ τήνδε τὴν ἀπιστίαν αὐτοὺς καλοῦσι κοινοὺς πολεμίους. Φυγὴ οὖν τῶν Ῥωμαίων ἐγίγνετο ἄτακτος· ἣν οἱ Νομαντῖνοι κατιδόντες ἀπὸ τῶν τειχῶν, ἐξέθορον, καὶ διώκοντες ἔκτειναν ἄνδρας μὲν ἐς τετρακισχιλίους, ἐλέφαντας δὲ τρεῖς· ὅπλα τε πολλὰ καὶ σημεῖα ἔλαβον. Κελτιβήρων δὲ ἀπέθανον ἐς δισχιλίους.

XLVII. Καὶ ὁ Νωβελίων, μικρὸν ἐκ τοῦ πταίσματος ἀναλαβὼν, ἀγορᾷ μέν τινι τῶν πολεμίων ἐπεχείρει περὶ Ἀξείνιον πόλιν σεσωρευμένῃ· οὐδὲν δὲ ἀνύσας, ἀλλὰ κἀνταῦθα πολλοὺς ἀποβαλὼν, ἐπανῆλθεν νυκτὸς ἐς τὸ στρατόπεδον. Ὅθεν Βιήσιον ἵππαρχον ἐπὶ συμμαχίαν ἔς τι γειτονεῦον ἔθνος ἔπεμπεν, ἱππέων δεόμενος. Οἱ δὲ συνέπεμψαν αὐτῷ τινας ἱππέας, οὓς ἐρχομένους ἐλόχων οἱ Κελτίβηρες. Καὶ τῆς ἐνέδρας ἐκφανείσης, οἱ μὲν σύμμαχοι διεδίδρασκον· ὁ δὲ Βιήσιος, μαχόμενος, αὐτός τε καὶ σὺν αὐτῷ πολλοὶ Ῥωμαίων ἀπέθανον. Συνεχῶν δὲ τοιῶνδε πταισμάτων αὐτοῖς ἐπιγιγνομένων, πόλις Ὄκιλις, ἔνθα ἡ ἀγορὰ καὶ τὰ χρήματα ἦν τὰ Ῥωμαίων, μετέθετο ἐς τοὺς Κελτίβηρας. Καὶ ὁ Νωβελίων, ἀπιστῶν ἅπασιν, ἐν τῷ στρατοπέδῳ διεχείμαζε, στεγάσας ὡς ἐδύνατο, καὶ τὴν ἀγορὰν ἔχων ἔνδον, καὶ κακοπαθῶν αὐτῆς τε τῆς ἀγορᾶς τῇ ὀλιγότητι, καὶ νιφετοῦ πυκνότητι, καὶ κρύους χαλεπότητι· ὥστε πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν, οἱ μὲν ἐν τοῖς φρυγανισμοῖς, οἱ δὲ καὶ ἔνδον ὑπὸ στενοχωρίας καὶ κρύους ἀπώλλυντο.

XLVIII. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους Νωβελίωνι μὲν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν ἀφικνεῖται διάδοχος Κλαύδιος Μάρκελλος, ἄγων πεζοὺς ὀκτακισχιλίους καὶ ἱππέας πεντακοσίους. Λοχώντων δὲ καὶ τόνδε τῶν πολεμίων, διῆλθε πεφυλαγμένως, καὶ σὺν παντὶ τῷ στρατῷ παρὰ τὴν Ὄκιλιν ἐστρατοπέδευσεν. Ἐπιτυχὴς δὲ τὰ πολέμια ὢν, τὴν πόλιν αὐτίκα παρεστήσατο, καὶ συγγνώμην ἔδωκεν, ὅμηρά τινα καὶ ἀργυρίου τάλαντα τριάκοντα λαβών. Νεργόβριγες δὲ αὐτοῦ περὶ τῆσδε τῆς μετριοπαθείας πυθόμενοι, πέμψαντες, ἠρώτων, τί ἂν πράξαντες, εἰρήνης ἐπιτύχοιεν; Ὡς δὲ αὐτοὺς ἐκέλευεν ἑκατὸν ἱππέας δοῦναι συστρατεύσοντας, οἱ μὲν ὑπισχνοῦντο δώσειν· κατὰ δ' ἄλλο μέρος τοῖς οὐραγοῦσιν ἐπετίθεντο, καὶ τῶν σκευοφόρων τι περιέσπων. Εἶτ' ἀφίκοντο, τοὺς ἑκατὸν ἱππέας ἄγοντες, ὡς δὴ κατὰ τὸ συγκείμενον· περί τε τῶν ἐπὶ τῆς οὐραγίας γενομένων ἔλεγον, τινὰς ἀγνοοῦντας τὰ ὡμολογημένα, ἁμαρτεῖν. Ὁ δὲ τοὺς μὲν ἑκατὸν ἱππέας ἔδησε, τοὺς δ' ἵππους αὐτῶν ἀποδόμενος, καὶ τὸ πεδίον καταδραμὼν, τὴν λείαν διεῖλε τῷ στρατῷ, καὶ τῇ πόλει παρεστρατοπέδευσε. Νεργόβριγες δὲ, προσαγομένων αὐτοῖς μηχανημάτων ἅμα καὶ χωμάτων, κήρυκα πέμψαντες, λυ-

edito in suos conversus, sine discrimine, amicus, an hostis esset, in obvium quemque sævire cœpit. Cæteri, ad ejus vocem turbati, eadem et ipsi facere, passimque Romanos proterere, discindere, sublimes projicere. Solent enim elephantes, quum turbati sunt, id facere, atque omnes pro hostibus habere; propter quam perfidiam a nonnullis communes hostes vocantur. Fuga inde Romanorum effusa fieri cœpta est : quam intuiti e mœnibus Numantini, eruptione facta, persequuntur fugientes, et quatuor millia hominum, elephantos tres interficiunt; armaque multa et signa militaria capiunt. Celtiberorum circiter duo millia perierunt.

XLVII. Nobilior, quum se ex hac clade tantulum collegisset, commeatum, quem hostes ad Axinium urbem congesserant, frustra oppugnare conatus, amissis e suis non paucis, noctu in castra rediit. Inde Biesium (præerat is equitibus) ad vicinam quamdam gentem misit, ut juncta amicitia equestria auxilia posceret. Redeunti, et aliquot equites secum adducenti, Celtiberi insidias tetenderunt : quibus detectis, socii quidem fugere, sed Biesius et ex Romanis, qui cum eo erant, multi pugnantes interfecti sunt. Tam crebræ clades etiam sociorum animos averterunt. Ocilis urbs, in qua Romanorum commeatus et pecuniæ asservabantur, ad Celtiberos defecit. Quare rebus omnibus diffidens Nobilior, in castris pro præsenti facultate tectis hibernavit. Sed inopia frumenti (habuit autem secum quidquid habuit) magna fuit. Adhæc crebræ nives et frigoris vis non parum milites afflixit : usque adeo, ut multi inter lignandum, alii in ipsis hibernaculis ob angustias frigusque morerentur.

XLVIII. Proximo anno successit Nobiliori in imperio Claudius Marcellus, secumque adduxit peditum octo millia, equites quingentos. Huic quoque in itinere ab hostibus insidiæ parantur. Sed caute et circumspecte incedendo, exercitum incolumem traduxit, et copiis omnibus ad Ocilim castra posuit. Quam urbem (ut erat bello felix imperator) statim in deditionem accepit; imperatisque obsidibus, et argenti talentis triginta, veniam incolis dedit. Audita hæc clementia, Nergobriges, missis legatis, quæsivere, quid sibi ad pacem obtinendam agendum foret. Ille centum equites, secum militaturos, petiit. Hos ubi daturos illi promiserunt, interea alia ex parte extremum agmen Romanorum aggressi, non nihil ex sarcinis diripiunt. Mox advenere, qui centum illos equites ex pacto debitos adducerent : qui interrogati de sarcinis direptis, responderunt, nonnullos ignoratione pactorum id admisisse. At Marcellus centum equites vinciri jussit, equosque vendi. Deinde pervastatis eorum agris et præda inter milites divisa, urbem obsedit. Nergobriges ubi aggerem exstrui machinasque admoveri suis mœnibus conspexerunt, præcone misso, qui

κῆν ἀντὶ κηρυκείου περικείμενον, ἤτουν συγγνώμην. Ὁ δὲ οὐκ ἔφη δώσειν, εἰ μὴ πάντες Ἀρουακοὶ καὶ Βελλοὶ καὶ Τιτθοὶ δεηθεῖεν ὁμοῦ. Ὧν τὰ μὲν ἔθνη πυθόμενα, προθύμως ἐπρεσβεύετο, καὶ τὸν Μάρκελλον ἠξίουν, ποινὴν αὐτοῖς ἐπιθέντα μετρίαν, ἐς τὰς Γράκχου συνθήκας ἀναγαγεῖν. Ἀντέλεγον δ' αὐτοῖς ἐπιχώριοί τινες ὑπ' ἐκείνων πεπολεμημένοι.

XLIX. Καὶ ὁ Μάρκελλος ἐξ ἑκατέρων πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἔπεμπεν ἀντιλέξοντας ἀλλήλοις· ἰδίᾳ δ' ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, προτρέπων ἐς τὰς διαλύσεις. Ἐβούλετο γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν πόλεμον ἐκλυθῆναι, δόξαν οἱ χρηστὴν καὶ ἀπὸ τοῦδε νομίζων ἔσεσθαι. Τῶν δὲ πρέσβεων οἱ μὲν ἐκ τῆς φιλίας, ἐς τὴν πόλιν ἐσελθόντες, ἐξενίζοντο· οἱ δὲ ἐκ τῶν πολεμίων, ὡς ἔθος ἐστίν, ἔξω τειχῶν ἐστάθμευον. Ἀποδοκιμάζουσα δ' ἡ βουλὴ τὴν εἰρήνην, καὶ χαλεπῶς φέρουσα, ὅτι μὴ, καθάπερ αὐτοὺς ἠξίου Νωβελίων ὁ πρὸ Μαρκέλλου, Ῥωμαίοις αὑτοὺς ἐπιτετρόφεσαν, Μάρκελλον αὐτοῖς ἐξοίσειν ἔφη τὰ δόξαντα. Καὶ στρατιὰν εὐθὺς ἐκλήρουν ἐς Ἰβηρίαν τότε πρῶτον, ἀντὶ καταλέξεως. Πολλῶν γὰρ αἰτιωμένων τοὺς ὑπάτους, ἀδίκους ποιεῖσθαι τὰς καταγραφὰς, καί τινας ἐς τὰς κουφοτέρας στρατείας καταλέγειν, ἔδοξεν ἀπὸ κλήρου τότε συναγαγεῖν. Ὧν ἐστρατήγει Λικίνιος Λούκουλλος, ὕπατος, πρεσβευτῇ χρώμενος Κορνηλίῳ Σκιπίωνι, τῷ Καρχηδόνα μετ' οὐ πολὺ ἑλόντι, καὶ Νομαντίαν ὕστερον.

L. Ὁ μὲν δὴ Λούκουλλος ὥδευεν· ὁ δὲ Μάρκελλος τόν τε πόλεμον προεῖπε τοῖς Κελτίβηρσι, καὶ τὰ ὅμηρα αἰτοῦσιν ἀπέδωκε. Τὸν δ' ἐν Ῥώμῃ τοὺς λόγους διαθέμενον ὑπὲρ τῶν Κελτιβήρων, ἰδίᾳ πρὸς αὐτὸν ἀνακαλέσας ἐπὶ πολὺ διέτριβεν. Ὑπὲρ ὅτου δὴ καὶ ὑπωπτεύετο μὲν καὶ τότε, μᾶλλον δ' ἐπιστώθη τοῖς ὕστερον γενομένοις, ὅτι αὐτοὺς ἀνέπειθεν ἑαυτῷ τὰ κατὰ σφᾶς ἐπιτρέψαι· ἐπειγόμενος ἄρα, πρὸ τοῦ Λουκούλλου τὸν πόλεμον καταλυθῆναι. Μετὰ γὰρ τὴν συνουσίαν, Νεργόβριγα μὲν Ἀρουακῶν πεντακισχίλιοι κατέλαβον· Μάρκελλος δ' ἐπὶ Νομαντίαν ἐχώρει, καὶ πέντε σταδίους ἀποσχὼν παρεστρατοπέδευεν αὐτοῖς, καὶ συνεδίωκεν ἐς τὴν πόλιν· ἕως ὁ τῶν Νομαντίνων στρατηγὸς Λιτέννων ὑποστὰς, ἐβόα βούλεσθαι Μαρκέλλῳ συνελθεῖν ἐς λόγους. Καὶ συνελθὼν, ἔφη Βελλοὺς καὶ Τιτθοὺς καὶ Ἀρουακοὺς ἑαυτοὺς ἐπιτρέπειν Μαρκέλλῳ. Ὁ δὲ, ἄσμενος ἀκούσας, ὅμηρά τε καὶ χρήματα πάντας ᾔτησε· καὶ λαβὼν, ἀφῆκεν ἐλευθέρους. Ὁ μὲν δὴ πόλεμος ὁ Βελλῶν τε καὶ Τιτθῶν καὶ Ἀρουακῶν ἔληγεν οὕτω, πρὸ Λουκούλλου.

LI. Ὁ δὲ Λούκουλλος, δόξης τε ἐπιθυμῶν, καὶ ἐκ πενίας χρῄζων χρηματισμοῦ, ἐς Οὐακκαίους, ἕτερον γένος Κελτιβήρων, ἐνέβαλεν, οἳ γείτονες τῶν Ἀρουακῶν εἰσιν· οὔτε τινὸς αὐτῷ ψηφίσματος γεγονότος, οὔτε Οὐακκαίων Ῥωμαίοις πεπολεμηκότων, οὐδὲ ἐς αὐτόν τι Λούκουλλον ἁμαρτόντων. Περάσας δὲ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Τάγον, ἀφίκετο πρὸς Καύκαν πόλιν, καὶ παρεστρατοπέδευσεν. Οἱ δ' ἐπύθοντο μὲν αὐτοῦ, τίνος

pro caduceo lupi pelle erat amictus, veniam erroris petierunt. Daturum se abnuit imperator, nisi simul omnes Arevaci, Belli, Titthi peterent. Quod ubi gentibus illis innotuit, extemplo omnes legationibus missis, Marcellum orare, ut mediocri pœna contentus, singulas ad fœdus Gracchi remitteret. Sed huic petitioni populi aliquot paulo ante ab illis bello lacessiti contradixere.

XLIX. Quapropter Marcellus utrimque legatos Romam proficisci jubet, coram senatu inter se disceptaturos. Privatim etiam per literas senatum hortatus est, ut pacem componeret. Quippe imperii sui tempore bello huic imponi finem, cupiebat; ratus, ex ea quoque re magnam se laudem consecuturum. Fœderatarum sociarumque urbium legati in urbem admissi, hospitioque suscepti : at qui ab hostibus venerant, extra urbem, ut moris est, diversari jussi sunt. Senatus pacem improbans, et indigne ferens, quod se, quemadmodum Nobilior, qui ante Marcellum in Hispania fuerat, censuisset, Romanis non permisissent, non aliud responsum legatis dedit, quam, Marcellum illis declaraturum senatus voluntatem. Statimque decreto in Hispaniam exercitu, forte tunc primum milites, non delectu, ut antea consueverant, vocati sunt. Nam quoniam multi querebantur, a consulibus injustas conquisitiones haberi, et certos quosdam ad leviores militias assumi, placuit tunc, exercitum sortito legi. Huic exercitui præfectus est Licinius Lucullus Cos. qui legatum habuit Cornelium Scipionem, non multo post eversa Carthagine Numantiaque clarum.

L. Dum Lucullus ad bellum proficiscitur, interea Marcellus impendentis belli Celtiberos admonuit, obsidesque repetentibus reddidit. Deinde principe legationis ejus, quæ a Celtiberis Romam missa fuerat, clam ad se accersito diuque retento, jam tum in suspicionem venit, quam postea multo magis confirmavit, tentasse Celtiberis persuadere, ut se suaque omnia arbitrio ipsius permitterent : quippe qui omni studio nitebatur, ante adventum Luculli bello finem imponere. Nam statim ab hoc colloquio, Arevacorum quinque millia Nertobrigam urbem occuparunt. Marcellus autem adversus Numantiam exercitum duxit, et, castris ad quinque stadia ab urbe positis, Numantinos in urbem compulit. Sed eorum dux Litenno, inhibito suorum cursu, exclamavit, se cum Marcello colloqui velle; datoque colloquio, dixit : Bellos, Titthos, et Arevacos Marcelli fidei sese commitere. Quod ille lætis auribus audiens, imperatis acceptisque obsidibus et pecuniis, cunctos liberos dimisit. Hoc pacto, priusquam Lucullus accessisset, Bellorum, Titthorum et Arevacorum bellum exstinctum est.

LI. At Lucullus, cum gloriæ, tum rei familiaris augendæ, quam angustam habebat, avidus, Vaccæorum fines (et hæc gens Celtiberica est, vicina Arevacorum) infesto exercitu ingressus est : quamvis neque mandatum ullum haberet a senatu, nec Vaccæi bellum Romanis intulissent, nec ulla in re Lucullum offendissent. Trajecto flumine, quem Tagum appellant, ad Caucam urbem pervenit, et prope illam castra posuit. Quærentibusque oppidanis, cujus rei

ἥκοι δεόμενος, ἢ τί πολέμου χρήζων; Φήσαντος δὲ, ὅτι Καρπητανοῖς ὑπὸ Οὐακκαίων ἀδικουμένοις βοηθοίη, τότε μὲν ἀνεχώρουν ἐς τὴν πόλιν. Ξυλευομένῳ δὲ αὐτῷ καὶ χορτολογοῦντι ἐπέκειντο, καὶ κτείνουσι πολλοὺς, καὶ τοὺς λοιποὺς διώκουσιν ἐς τὸ στρατόπεδον. Γενομένης δὲ καὶ παρατάξεως, οἱ Καυκαῖοι, ψιλοῖς ἐοικότες, ἐκράτουν ἐπὶ πολὺ τοῦ Λουκούλλου, μέχρι σφῶν τὰ ἀκόντια πάντα ἐξαναλώθη· καὶ τότε ἔφευγον, οὐκ ὄντες μενεμάχοι, περί τε τὰς πύλας αὐτῶν ὠθουμένων, ἀνῃρέθησαν ἀμφὶ τοὺς τρισχιλίους.

LII. Τῆς δ' ἐπιούσης οἱ πρεσβύτατοι, στεφανωσάμενοί τε καὶ φέροντες ἱκετηρίας, τὸν Λούκουλλον αὖθις ἠρώτων, τί ποιοῦντες ἂν εἶεν φίλοι; Ὁ δὲ αὐτοὺς ὅμηρά τε ᾔτει καὶ ἀργυρίου τάλαντα ἑκατόν· καὶ τοὺς ἱππέας αὐτῶν ἐκέλευσέν οἱ συστρατεύειν. Ὡς δὲ πάντα ἔλαβεν, ἠξίου φρουρὰν ἐς τὴν πόλιν ἐσαγαγεῖν. Δεξαμένων δὲ καὶ τοῦτο τῶν Καυκαίων, ἐσήγαγε δισχιλίους ἀριστίνδην ἐξειλεγμένους· οἷς ἐσελθοῦσιν εἴρητο γίγνεσθαι περὶ τὰ τείχη. Καταλαβόντων δὲ αὐτὰ τῶν δισχιλίων, ἐπήγαγε τὴν ἄλλην στρατιὰν ὁ Λούκουλλος, καὶ τῇ σάλπιγγι ὑπεσήμαινε κτείνειν Καυκαίους ἅπαντας ἡβηδόν. Οἱ μὲν δὴ, πίστεις τε καὶ θεοὺς ὁρκίους ἐπικαλούμενοι, καὶ Ῥωμαίους ἐς ἀπιστίαν λοιδοροῦντες, διεφθείροντο ὠμῶς, ἐκ δισμυρίων ἀνδρῶν κατὰ πύλας ἀποκρήμνους διαφυγόντων ὀλίγων. Ὁ δὲ Λούκουλλος τὴν πόλιν διήρπαζε, καὶ δόξης Ῥωμαίους ἐνεπίμπλη κακῆς. Οἱ δ' ἄλλοι βάρβαροι συνέθεον ἐκ τῶν πεδίων, οἱ μὲν ἐς τὰ ἀπόκρημνα, οἱ δὲ ἐς τὰς ὀχυρωτέρας πόλεις, συμφέροντες ἃ δύναιντο, καὶ ἐμπιμπράντες ὅσα λείποιεν, τοῦ μηδὲν ἔτι Λούκουλλον εὑρεῖν.

LIII. Ὁ δὲ, πολλὴν γῆν ἔρημον ὁδεύσας, ἔς τινα πόλιν Ἰντερκατίαν ἀφίκετο, ἔνθα πεζοὶ μὲν ὑπὲρ δισμυρίους συνεπεφεύγεσαν, ἱππεῖς δὲ δισχίλιοι. Καὶ αὐτοὺς ὁ Λούκουλλος ἐς συνθήκας ὑπὸ ἀνοίας προὐκαλεῖτο. Οἱ δ' ἐπ' ὀνείδει τὰ Καυκαίων αὐτῷ προὔφερον, καὶ ἐπυνθάνοντο, εἰ ἐπὶ τὰς ἐκείνων πίστεις αὐτοὺς καλοίη; Ὁ δ', οἷον ἅπαντες οἱ ἁμαρτόντες, ἀνθ' ἑαυτοῦ τοῖς ὀνειδίζουσι χαλεπαίνων, ἔκειρεν αὐτῶν τὰ πεδία. Καὶ περικαθίσας κύκλῳ τὴν πόλιν, χώματα ἤγειρε πολλὰ, καὶ συνεχῶς ἐξέτασσε, προκαλούμενος ἐς μάχην. Οἱ δ' οὔπω μὲν ἀντεξέτασσον, ἀλλ' ἦσαν ἀκροβολισμοὶ μόνοι. Θαμινὰ δέ τις τῶν βαρβάρων ἐξίππευεν ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκοσμημένος ὅπλοις περιφανῶς, καὶ προὐκαλεῖτο Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. Οὐδενὸς δ' ὑπακούοντος, ἐπιτωθάσας, καὶ τῷ σχήματι κατορχησάμενος, ἀπεχώρει. Γιγνομένου δὲ τούτου πολλάκις, ὁ Σκιπίων, ἔτι νέος ὢν, ὑπερήλγησέν τε καὶ προπηδήσας ὑπέστη τὸ μονομάχιον. Εὐτυχῶς δ' ἐκράτησεν ἀνδρὸς μεγάλου, μικρὸς ὤν.

LIV. Καὶ τόδε μὲν ἐπῆρε Ῥωμαίους. Νυκτὸς δὲ φόβοι πολλοὶ κατεῖχον· οἱ γὰρ ἱππεῖς, ὅσοι τῶν βαρβάρων, πρὶν ἀφικέσθαι Λούκουλλον, ἐπὶ χορτολογίαν προεληλύθεσαν, οὐκ ἔχοντες ἐσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν, Λουκούλλου περικαθημένου, περιθέοντες ἐβόων καὶ συνε-

gratia veniret? ecquidve bello esset opus? respondit: se Carpetanis, quos Caucæi violassent, auxilio venire. Illi tum intra urbem se recepere: unde non multo post in Luculli milites, lignatum frumentatumque egressos, impetu facto, multos cædunt, reliquos in castra compellunt. Dein vero, ubi justa acie pugnatum est, Caucæi, similes fere velitibus Romanorum, aliquantisper superiores erant: at ubi tela eos defecere, tum terga verterunt, statariæ pugnæ rudes et insueti. Fuga ad urbem facta, quum in portis colliderentur, circiter tria millia periere.

LII. Postero die seniores cum coronis ac ramis oleæ ad Lucullum accedentes iterum quærebant, quibus conditionibus amicitiam emerent? Responsum est: obsides et argenti talenta centum si darent, eorumque equites cum Romanis militarent. Quibus propere concessis, postulavit Lucullus, ut præsidium in urbem admitterent. Annuentibus et hoc Caucæis, duo millia virorum ex optimis selectorum, in urbem inducit: quibus mandat, ut ingressi mœnia occupent. Hoc facto, mox reliquum exercitum immittit, et tuba signo dato, Caucæos omnes interfici sine ullo ætatis discrimine jubet. Illi fœdera deosque jurisjurandi præsides invocantes, et Romanorum perfidiam exsecrantes, crudeliter necabantur. Ex viginti millibus pauci per præruptas portas evasere. Lucullus, urbe direpta, magnam infamiam Romanis conflavit. Cæteri barbari ex campestribus in prærupta atque inaccessa loca, alii in munitiora oppida confugiebant; comportatis, quæcumque poterant; quæ vero relinquere cogebantur, incensis, ut Lucullo diripiendum nihil superesset.

LIII. Ille igitur, peragrata satis longa regione deserta, ad oppidum Intercatiam pervenit, quo peditum plus viginti millia, equitum duo convenerant. Quos quum Lucullus satis stulte ad fœdus paciscendum hortaretur, illi Caucæorum cladem per probrum objicere, quærereque: an ad eamdem dextram fidemque ipsos vocaret, quam Caucæis dedisset? Ille (ut mos est omnium sibi male consciorum) cum sibi ipse irasci deberet, exprobrantibus ista iratus, agrum eorum pervastavit. Deinde circum obsessa urbe, complures aggeres jecit, et in aciem quoque milites instructos subinde eduxit, si qua ratione ad pugnam elicere posset. At illi, ut justo prælio abstinebant, sic levibus ac velitaribus certaminibus contendebant. Porro inter barbaros vir quidam, splendentibus armis insignis, crebro inter utramque aciem equo vectus procedebat, e Romanis unum, qui secum singulari certamine decerneret, provocans. Sed ubi nemo sese offerebat, Romanos irridere, ac saltatoriis gestibus illudere, sicque ad suos redire, consueverat. Id quia sæpius fiebat, Scipio, tum adhuc juvenis, graviter indoluit, prosiliensque, singulare certamen subiit: ac vasto corpore virum modica ipse statura feliciter devicit.

LIV. Hæc quidem victoria extulit Romanorum animos: sed eosdem proxima nocte gravis terror turbavit. Barbarorum equites, ante Luculli adventum pabulatum egressi, quoniam in urbem a Lucullo obsessam regressus nullus erat, circumcurrentes vociferantesque pavore omnia reple-

τάρασσον· καὶ συνεπήχουν οἱ ἔνδον αὐτοῖς. Ὅθεν ὁ φόβος ἦν τοῖς Ῥωμαίοις ποικίλος. Ἔκαμνον δὲ καὶ τῇ φυλακῇ δι' ἀγρυπνίαν καὶ ἀήθειαν τροφῶν ἐπιχωρίων. Οἴνου γὰρ οὐκ ὄντος, οὐδ' ἁλῶν, οὐδ' ὄξους, οὐδ' ἐλαίου, πυροὺς καὶ κριθὰς καὶ ἐλάφων κρέα πολλὰ καὶ λαγωῶν χωρὶς ἁλῶν ἑψόμενα σιτούμενοι, κατερρήγνυντο τὰς γαστέρας, καὶ πολλοὶ καὶ ἀπώλλυντο. Μέχρι ποτὲ τὸ χῶμα ἠγέρθη, καὶ τὰ τείχη τῶν πολεμίων τύπτοντες μηχαναῖς, μέρος μέν τι κατέβαλον, καὶ ἐσέδραμον ἐς τὴν πόλιν· μετὰ δ' οὐ πολὺ βιασθέντες τε καὶ ἀναχωροῦντες, ἐσπίπτουσιν ἔς τινα δεξαμενὴν ὕδατος, ὑπὸ ἀγνωσίας, ἔνθα οἱ πλείους ἀπώλοντο. Καὶ νυκτὸς οἱ βάρβαροι τὰ πεσόντα ἀνῳκοδόμουν. Πάνυ δ' ἑκατέρων κακοπαθούντων (ὁ γὰρ λιμὸς ἀμφοῖν ἥπτετο), Σκιπίων ἀνεδέχετο τοῖς βαρβάροις, οὐδὲν ἔσεσθαι παράσπονδον. Καὶ πιστευθεὶς κατὰ κλέος ἀρετῆς, διέλυσε τὸν πόλεμον ἐπὶ τοῖσδε· Λουκούλλῳ δοθῆναι παρὰ τῶν Ἰντερκατίων σάγους μυρίους, καὶ θρεμμάτων τι πλῆθος ὡρισμένον, καὶ πεντήκοντα ἄνδρας ἐς ὅμηρα. Χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον Λούκουλλος αἰτῶν, (οὗ δὴ χάριν, ἡγούμενος ὅλην Ἰβηρίαν πολύχρυσον εἶναι καὶ πολυάργυρον, ἐπολέμου) οὐκ ἔλαβεν· οὐ γὰρ εἶχον· οὐδ' ἐν δόξῃ ταῦτ' ἐκεῖνοι Κελτιβήρων τίθενται.

LV. Ἐπὶ δὲ Παλλαντίαν ᾔει πόλιν, ἣ δόξαν τε ἀρετῆς εἶχε μείζω, καὶ πολλοὶ συνεπεφεύγεσαν ἐς αὐτήν· ὅθεν αὐτῷ συνεβούλευόν τινες ἀποχωρεῖν πρὸ πείρας. Ὁ δὲ, πολυχρήματον εἶναι πυνθανόμενος, οὐκ ἀνεχώρει, μέχρι σιτολογοῦντα αὐτὸν οἱ Παλλάντιοι συνεχῶς ἱππεῦσιν ἠνώχλουν τε καὶ σιτολογεῖν ἐκώλυον. Ἀπορῶν δὲ τροφῶν ὁ Λούκουλλος, ἀνεζεύγνυ, τετράγωνον ἐν πλινθίῳ τὸν στρατὸν ἄγων, ἑπομένων αὐτῷ καὶ τότε τῶν Παλλαντίων μέχρι Δορίου ποταμοῦ. Ὅθεν οἱ μὲν Παλλάντιοι νυκτὸς ἀνεχώρουν· ὁ δ' ἐς τὴν Τυρδιτανῶν χώραν διελθὼν ἐχείμαζε. Καὶ τοῦτο τέλος ἦν τοῦ Οὐακκαίων πολέμου, παρὰ ψήφισμα Ῥωμαίων ὑπὸ Λουκούλλου γενομένου. Καὶ ὁ Λούκουλλος ἐπὶ τῷδε οὐδὲ ἐκρίθη.

LVI. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου μέρος ἄλλο Ἰβήρων αὐτονόμων, οἳ Λυσιτανοὶ καλοῦνται, Πουνίκου σφῶν ἡγουμένου, τὰ Ῥωμαίων ὑπήκοα ἐλῄζοντο, καὶ τοὺς στρατηγοῦντας αὐτῶν, Μανίλιόν τε, καὶ Καλπούρνιον Πείσωνα, τρεψάμενοι κτείνουσιν ἑξακισχιλίους, καὶ ἐπ' αὐτοῖς Τερέντιον Οὐάῤῥωνα ταμίαν. Οἷς ἐπαρθεὶς ὁ Πούνικος τὰ μέχρι Ὠκεανοῦ κατέδραμεν· καὶ Οὐέττωνας ἐς τὴν στρατείαν προσλαβὼν, ἐπολιόρκει Ῥωμαίων ὑπηκόους τοὺς λεγομένους Βλαστοφοίνικας· οἷς φασιν Ἀννίβαν τὸν Καρχηδόνιον ἐποικίσαι τινὰς ἐκ Λιβύης, καὶ παρὰ τοῦτο κληθῆναι Βλαστοφοίνικας. Πούνικος μὲν οὖν λίθῳ πληγεὶς ἐς τὴν κεφαλὴν, ἀπέθανεν. Διαδέχεται δ' αὐτὸν ἀνὴρ ᾧ ὄνομα ἦν Καισαρᾶς. Οὗτος ὁ Καισαρᾶς Μουμμίῳ μετὰ στρατιᾶς ἄλλης ἐπελθόντι ἀπὸ Ῥώμης, ἐς μάχην συνηνέχθη· καὶ ἡττώμενος, ἔφυγε. Μουμμίου δ' αὐτὸν ἀτάκτως διώκοντος, ἐπιστραφεὶς, ἔκτεινεν ἐς ἐνναχισχιλίους, καὶ τὴν

bant : quibus quum hi, qui in urbe erant, accinerent, ancipiti trepidatione Romani tumultuabantur. Laborabant etiam invalidæ stationes, debilitatis tum assiduis vigiliis tum insueto cibo militibus. Etenim quum vino, sale, aceto, oleo carerent, ac tritico, hordeo, cervorum leporumque carnibus multis sine sale coctis vescerentur, dysenteria laborare cœperant, eoque morbo multi etiam assumti sunt. Tandem, perfecto aggere, arietibus murum quatiunt; ac jam, parte muri disjecta, in urbem irrumpunt. Unde mox rursus vi repulsi, dum se recipiunt, locorum ignoratione in cisternam aqua repletam illapsi, plerique perierunt. Sequenti nocte barbari murum instaurarunt. Sed quum jam neutris, grassante utrimque fame, satis bene esset, Scipio barbaris respondit, si fœdus fieret, nihil fraudis aut perfidiæ admixtum iri. Et opinio virtutis viri tantum valuit, ut barbari fidei ejus se committerent. Bellum his conditionibus diremtum : Intercatii Lucullo darent sex millia sagorum, pecudum certum quemdam numerum, obsides quinquaginta. Auri atque argenti (cujus siti, quod Hispaniam iis abundare credidisset, bellum intulerat Lucullus) nihil dare poterant : neque enim habebant, neque in pretio esse apud illius regionis Celtiberos metalla ista solent.

LV. Inde Pallantiam itum est, urbem virtutis fama clariorem, in quam etiam plurimi confugerant. Qua de causa fuere, qui Lucullum admonerent, ut intentato oppido abscederet : sed homo avarus ab urbe, quam locupletem esse inaudiverat, non ante abstrahi potuit, quam crebris Pallantinorum equitum incursibus frumentari prohibitus, commeatus inopia laborare cœpit. Tum demum quadrato agmine exercitum reduxit, urgentibus etiam a tergo Pallantinis, donec ad Durium flumen perventum est. Hinc Pallantini noctu in sua regressi sunt; Lucullus vero in Turdetaniam hiematum concessit. Hoc modo confectum est Vaccæorum bellum : quod quamvis injussu populi Romani suscepisset gessissetque Lucullus, nunquam tamen ob id ne in judicium quidem vocatus est.

LVI. Dum hæc in Celtiberia geruntur, Lusitani (pars alia Hispanorum suis legibus viventium), duce Punico, sociorum populi Romani agros depopulati sunt; fugatisque romanis prætoribus, Manilio primum, tum Calpurnio Pisone, sex millia Romanorum, cum quæstore Terentio Varrone, interfecerunt. Qua victoria elatus Punicus ad Oceanum usque pervagatus est, et Vettonibus secum assumtis, Romanorum subditos, Blastophœnicas appellatos, obsedit. Hos ex Libya, ferunt, ab Annibale Carthaginiensi eo traductos, inde nomen traxisse. Punicus saxo in caput vulneratus, moritur. In ejus locum suffectus vir cognomento Cæsaras. Hic cum Mummio, qui cum exercitu Roma nuper advenerat, commisso prælio victus, fugit : sed quum effuso incompositoque agmine Mummius insequeretur, conversus cum suis, ad novem millia cecidit; ac præda omni, quam

τε λείαν τὴν ἡρπασμένην καὶ τὸ οἰκεῖον στρατόπεδον ἀνεσώσατο, καὶ τὸ Ῥωμαίων προσέλαβέ τε, καὶ διήρπασεν ὅπλα καὶ σημεῖα πολλά· ἅπερ οἱ βάρβαροι κατὰ τὴν Κελτιβηρίαν ὅλην περιφέροντες, ἐπετώθαζον.

LVII. Μούμμιος δ' ὑπολοίπους ἔχων πεντακισχιλίους, ἐγύμναζεν ἔνδον ἐν τῷ στρατοπέδῳ, δεδιὼς ἄρα προελθεῖν ἐς τὸ πεδίον, πρὶν τοὺς ἄνδρας ἀναθαρρῆσαι. Φυλάξας δὲ εἴ τι μέρος οἱ βάρβαροι τῆς ἀφῃρημένης λείας παρέφερον, ἀδοκήτως αὐτοῖς ἐπέθετο· καὶ πολλοὺς διαφθείρας, ἔλαβε τὴν λείαν καὶ τὰ σημεῖα. Λυσιτανῶν δ' οἱ ἐπὶ θάτερα τοῦ Τάγου ποταμοῦ, κἀκεῖνοι Ῥωμαίοις πεπολεμωμένοι, Καυκαίνου σφῶν ἡγουμένου, Κουνέους ἐπόρθουν, οἳ Ῥωμαίοις ἦσαν ὑπήκοοι, καὶ πόλιν αὐτῶν μεγάλην εἷλον Κονίστοργιν. Παρά τε τὰς στήλας τὰς Ἡρακλείους τὸν Ὠκεανὸν ἐπέρων· καὶ οἱ μὲν τὴν ἄλλην Λιβύην κατέτρεχον, οἱ δ' Ὀκίλην πόλιν ἐπολιόρκουν. Μούμμιος δ' ἑπόμενος ἐνvακισχιλίοις πεζοῖς καὶ ἱππεῦσι πεντακοσίοις, ἔκτεινε τῶν μὲν δῃούντων ἐς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, τῶν δ' ἑτέρων τινάς· καὶ τὴν πολιορκίαν διέλυσε τὴν Ὀκίλης. Ἐντυχὼν δὲ καὶ τοῖς φέρουσιν ἃ σεσυλήκεσαν, ἔκτεινε καὶ τούσδε πάντας, ὡς μηδ' ἄγγελον ἀπὸ τοῦ κακοῦ διαφυγεῖν. Τὴν δὲ λείαν διαδοὺς τῷ στρατῷ τὴν δυνατὴν φέρεσθαι, τὰ λοιπὰ τοῖς θεοῖς τοῖς ἐνυαλίοις ἔκαυσε. Καὶ Μούμμιος μέν, τάδε πράξας, ἐπανῆλθεν ἐς Ῥώμην, καὶ ἐθριάμβευσεν.

LVIII. Ἐκδέχεται δ' αὐτὸν Μάρκος Ἀτίλιος· ὃς Λυσιτανῶν μὲν ἐς ἑπτακοσίους ἐπιδραμὼν ἀπέκτεινε, καὶ τὴν μεγίστην πόλιν ἐξεῖλεν, ᾗ ὄνομα Ὀξθράκαι· τὰ δ' ἐγγὺς καταπληξάμενος, ἅπαντα ἐπὶ συνθήκαις παρέλαβε. Καὶ τούτων ἦν ἔνια τοῦ Οὐεττώνων ἔθνους, ὁμόρου τοῖς Λυσιτανοῖς. Ὡς δ' ἀνεζεύγνυε χειμάσων ὁ Ἀτίλιος, αὐτίκα πάντες μετετίθεντο, καί τινας Ῥωμαίοις ὑπηκόους ἐπολιόρκουν· οὓς ἐπειγόμενος ἐξελεῖν τῆς πολιορκίας Σερούϊος Γάλβας, ὁ Ἀτιλίου διάδοχος, ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτὶ πεντακοσίους σταδίους διελθὼν, ἐπιφαίνεται τοῖς Λυσιτανοῖς, καὶ εὐθὺς ἐς μάχην ἐξέτασσε, κατάκοπον τὸν στρατὸν ἔχων. Τρεψάμενος δ' εὐτυχῶς τοὺς πολεμίους, ἐπέκειτο φεύγουσιν ἀπειροπολέμως. Ὅθεν ἀσθενοῦς αὐτῷ καὶ ἀσυντάκτου τῆς διώξεως οὔσης διὰ κόπον, οἱ βάρβαροι κατιδόντες αὐτοὺς διεσπασμένους τε καὶ ἀναπαυομένους κατὰ μέρη, συνελθόντες ἐπέθεντο, καὶ κτείνουσιν ἐς ἑπτακισχιλίους. Ὁ δὲ Γάλβας μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἱππέων κατέφυγεν ἐς Καρμένην πόλιν· ἔνθα τοὺς διαφυγόντας ἀνελάμβανε, καὶ συμμάχους ἀθροίσας ἐς δισμυρίους, διῆλθεν ἐς Κουνέους· καὶ παρεχείμαζεν ἐν Κονιστόργει.

LIX. Λούκουλλος δὲ, ὁ τοῖς Οὐακκαίοις ἄνευ ψηφίσματος πολεμήσας, ἐν Τυρδιτανίᾳ τότε χειμάζων, ᾔσθετο Λυσιτανῶν ἐς τὰ πλησίον ἐμβαλόντων. Καὶ περιπέμψας τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων, ἔκτεινε τῶν Λυσιτανῶν ἐς τετρακισχιλίους. Περί τε Γάδειρα τὸν πορθμὸν ἑτέρων περώντων, ἔκτεινεν ἐς χιλίους καὶ πεντακοσίους· καὶ τοὺς λοιπούς, συμφυγόντας ἔς τινα λόφον,

ex superioribus rapinis habuerat, castrisque suis conservatis, Romanorum castris est potitus, et arma signaque multa militaria cepit; quæ deinde barbari per ludibrium tota Hispania circumferebant.

LVII. Mummius quinque millia, quæ superfuerant, intra vallum exercebat; non prius sibi in campum descendendum statuens, quam militum animos, recenti clade territos, confirmasset. Quumque tempus observasset quo prædæ partem aliquam transferebant barbari, ex improviso eos adortus, multis interfectis, et prædam et vexilla recuperavit. Jam et illi ex Lusitanis, qui trans Tagum incolunt, ad bellum adversus Romanos concitati, Caucæno duce, Cuneos, Romanorum subditos, invasere, eorumque urbem amplam Conistorgim expugnavere. Dein trajecto ad Herculis columnas Oceano, pars reliquam Africam [?] populari, alii Ocilam urbem obsidere. Mummius subsecutus novem millibus peditum, equitum quingentis, ad quindecim millia eorum qui agros vastabant, nonnullos quoque ex altera manu, occidit, et Ocilæ urbis obsidionem solvit. Occurrens etiam iis qui prædam avertebant, omnes ita delevit, ut ne nuncius quidem cladis superfuerit. Ceterum prædam omnem, quæ ferri posset, militibus divisit; reliqua diis belli præsidibus consecratam cremavit. His rebus gestis, Romam reversus Mummius triumphavit.

LVIII. Successor Mummii, M. Atilius, incursione facta, ad septingentos Lusitanos interfecit, excisaque eorum maxima urbe (Oxthracas vocitabant), sic vicina loca terruit, ut omnia in deditionem venirent; inter quæ nonnulla erant Vettonum, gentis finitimæ Lusitanis. Sed Atilio in hiberna profecto, omnes illico defecerunt, et Romanorum quosdam subditos obsederunt. Quos dum obsidione eximere properat Servius Galba, qui Atilio successor in Lusitaniam venerat, uno die ac nocte supra LX millia passuum emensus, in conspectum hostium venit; et, nulla interposita mora, militem labore viæ confectum in aciem eduxit. Atque hostes, feliciter quidem fusos fugatosque, imprudenter admodum est insecutus. Nam quum ob lassitudinem segniter atque incomposito agmine Romani milites sequerentur, Lusitani, dissipatos illos ac per vices requiescentes conspicati, in unum sese paulatim agglomerantes, irruerunt, et septem millia peremerunt. Galba cum equitibus quos circa se habuit, Carmenen [Carmonam?] urbem fuga pervenit, quo et multi alii confugerant : quibus receptis, collectisque sociorum viginti millibus, in Cuneos transiit, et Conistorgi hiemavit.

LIX. Lucullus, qui nullo populi Romani edicto Vaccæis arma intulerat, in Turdetania hiemans, postquam Lusitanos finitimas regiones invasisse intellexit, dimissis fortissimis ex legatis suis, circiter quatuor millia Lusitanorum occidit : tum ex alia eorumdem populorum manu, quæ ad Gades fretum trajiciebat, ad mille quingentis interfectis, reliquos, qui tumulum quemdam occupaverant, circumducto

ἀπετάφρευσε, πλῆθός τε ἔλαβεν ἀνδρῶν ἄπειρον. Καὶ τὴν Λυσιτανίαν ἐπιὼν κατὰ μέρος ἐπόρθει. Ἐπόρθει δὲ ὁ καὶ Γάλβας ἐπὶ θάτερα. Καί τινων πρεσβευομένων ἐς αὐτὸν, καὶ θελόντων βεβαιοῦν καὶ ὅσα Ἀτιλίῳ τῷ πρὸ αὐτοῦ στρατηγῷ συνθέμενοι παρεβεβήκεσαν, ἐδέχετο, καὶ ἐσπένδετο· καὶ ὑπεκρίνετο αὐτοῖς καὶ συνάχθεσθαι, ὡς δι' ἀπορίαν ληστεύουσί τε καὶ πολεμοῦσι καὶ παρεσπονδηκόσι. Τὸ γὰρ λυπρόγαιον, ἔφη, καὶ πενιχρὸν ὑμᾶς ἐς ταῦτα ἀναγκάζει. Δώσω δ' ἐγὼ πενομένοις φίλοις γῆν ἀγαθὴν, καὶ ἐν ἀφθόνοις συνοικιῶ, διελὼν ἐς τρία.

LX. Οἱ μὲν δὴ, τάδε προσδοκῶντες, ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀνίσταντο, καὶ συνῄεσαν οἷ προσέτασσεν ὁ Γάλβας. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐς τρία διῄρει. Καὶ πεδίον ἑκάστοις τι ὑποδείξας, ἐκέλευσεν ἐν τῷ πεδίῳ περιμένειν, μέχρι πολίσειεν αὐτοὺς ἐπελθών. Ὡς δ' ἧκεν ἐπὶ τοὺς πρώτους, ἐκέλευεν, ὡς φίλους, θέσθαι τὰ ὅπλα· θεμένους δ' ἀπετάφρευέ τε, καὶ μετὰ ξιφῶν τινας ἐσπέμψας, ἀνεῖλεν ἅπαντας, ὀδυρομένους τε καὶ θεῶν ὀνόματα καὶ πίστεις ἀνακαλοῦντας. Τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ καὶ τοὺς δευτέρους καὶ τρίτους ἐπειχθεὶς ἀνεῖλεν, ἀγνοοῦντας ἔτι τὰ πάθη τὰ τῶν προτέρων· ἀπιστίᾳ μὲν ἄρα ἀπιστίαν μετιὼν, οὐκ ἀξίως δὲ Ῥωμαίων μιμούμενος βαρβάρους. Ὀλίγοι δ' αὐτῶν διέφυγον· ὧν ἦν Οὐρίατθος, ὃς μετ' οὐ πολὺ ἡγήσατο Λυσιτανῶν, καὶ ἔκτεινε πολλοὺς Ῥωμαίων, καὶ ἔργα μέγιστα ἐπεδείξατο. Ἀλλὰ τάδε μὲν, ὕστερον γενόμενα, ὕστερον λέξω. Τότε δὲ ὁ Γάλβας, Λουκούλλου φιλοχρηματώτερος ὢν, ὀλίγα μέν τινα τῆς λείας τῇ στρατιᾷ διεδίδου, καὶ ὀλίγα τοῖς φίλοις, τὰ λοιπὰ δὲ ἐσφετερίζετο, καίτοι πλουσιώτατος ὢν ὁμοῦ τι Ῥωμαίων. Ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ εἰρήνῃ, φασὶν, αὐτὸν διαλιπεῖν ψευδόμενόν τε καὶ ἐπιορκοῦντα διὰ κέρδη. Μισούμενος δὲ καὶ κατηγορούμενος, διέφευγε διὰ τὸν πλοῦτον.

LXI. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον, ὅσοι διέφευγον ἐκ τῆς Λουκούλλου καὶ Γάλβα παρανομήσεως, ἁλισθέντες ἐς μυρίους, τὴν Τυρδιτανίαν κατέτρεχον. Καὶ αὐτοῖς ἀπὸ Ῥώμης ἐπελθὼν Γάϊος Οὐετίλιος, ἄγων τέ τινα στρατὸν ἄλλον, καὶ τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ προσλαβὼν, ἅπαντας ἔχων ἐς μυρίους, ἐπέπεσε προνομεύουσι, καὶ πολλοὺς ἀνελὼν, συνέωσε τοὺς λοιποὺς ἔς τι χωρίον, οἷ κινδυνεύειν τε μένοντας ἐχρῆν ὑπὸ λιμοῦ, καὶ ἀπιόντας, ὑπὸ Ῥωμαίων· ὧδε γὰρ εἶχε δυσχωρίας. Καὶ διὰ τοῦτο πρέσβεις ἐς τὸν Οὐετίλιον ἔπεμπον σὺν ἱκετηρίαις, γῆν ἐς συνοικισμὸν αἰτοῦντες, ὡς ἀπὸ τοῦδε ἐσόμενοι Ῥωμαίων ἐς πάντα κατήκοοι. Ὁ δὲ ὑπισχνεῖτο δώσειν, καὶ συνετίθετο ἤδη. Οὐρίατθος δ', ὁ ἐκ τῆς Γάλβα παρανομίας ἐκφυγὼν, τότε συνὼν αὐτοῖς, ὑπεμίμνησκε τῆς Ῥωμαίων ἀπιστίας, ὁσάκις τε αὐτοῖς ὀμόσαντες ἐπιθοῖντο, καὶ ὡς ὅδε πᾶς ὁ στρατὸς ἐκ τοιῶνδε ἐπιορκιῶν Γάλβα καὶ Λουκούλλου διαφύγοιεν· οὐδ' ἀπορεῖν, ἔφη, σωτηρίας ἀπὸ τοῦδε τοῦ χωρίου, ἂν ἐθέλωσι πείθεσθαι.

LXII. Ἐρεθισθέντων δ' αὐτῶν, καὶ ἐν ἐλπίσι γενο-

vallo fossaque obsedit, et infinitam hominum multitudinem cepit. Denique Lusitaniam ingressus, carptim depopulatus est. Idemque altera ex parte faciebat Galba. Ad quem quum legati venissent, seque dicerent velle ea fœdera firmare, quæ cum Atilio, qui paulo ante dux belli fuerat, pacti, violarant, benigne quidem illos excepit, fidemque dedit; simulans, se eorum vicem dolere, quod ob inopiam latrocinia exercere ac bella gerere et fœdera transgredi coacti essent. Nec enim (aiebat) apud me dubium est, quin agri vestri infecunditas, et paupertas, eo vos compulerit. Proinde si amici esse volueritis, inopibus dabo terram bonam, et tres in partes divisos locis uberrimis statuam.

LX. His illi promissis pellecti, relictis suis sedibus, frequentes eo conveniebant, quo Galba jusserat. Igitur in tria agmina partitos, unumquodque agmen in certa planitie, quam cuique demonstravit, exspectare jussit, dum ad singulos veniret, et loca, quibus novas sedes caperent, singulis assignaret. Deinde ad primos accedens, ceu jam amicos, arma deponere jubet : armis spoliatos, vallo circumdat : postremo immissis militibus cum gladiis, omnes trucidat, lamentantes et deorum nomina fidemque implorantes. Eodem modo secundos, et tertios, ingenti festinatione delevit, priusquam de sociorum calamitate aliquid resciscere potuissent. Sic perfidiam perfidia ultus est Galba, ratione romano homine prorsus indigna barbarorum feritatem imitatus. Evasere tamen, ex illis pauci; inter quos Viriathus, qui non multo post Lusitanis præfuit, editisque præclarissimis facinoribus, Romanorum multos occidit. Sed de his, quæ posterius gesta sunt, deinceps memorabimus Ibi tum Galba, Lucullum avaritia superans, ex spoliis pauca militibus, pauca amicis distribuit; reliqua ipse, quanquam Romanorum prope ditissimus erat, intervertit. Sed eumdem ne in pace quidem, aiunt, aut mendacio aut perjurio abstinuisse, dum rem faceret. Invisus igitur omnibus, et ad judicium tractus, divitiarum tamen præsidio evasit.

LXI. Haud multo post, quos Luculli et Galbæ perfidia reliquos fecerat, ad decem millia congregati, Turdetaniam incursionibus vastarunt. Adversus quos Roma veniens C. Vetilius, adductis novis copiis, et quæ in Hispania erant assumtis, virorum in universum decem millibus hostes prædabundos aggressus, multis interfectis, reliquos in castellum quoddam compulit; in quo manentibus fames, abeuntibus grave a Romanis periculum imminebat : tantum difficultatis situs loci afferebat. Quapropter legatis ad Vetilium cum ramis oleæ missis, locum ad habitandum petierunt, seque deinceps in populi romani potestate fore promiserunt. Jamque Vetilius daturum se eis sedes, pollicitus erat, et jam fœdus paciscebatur, quum Viriathus (qui ex iniqua illa Galbæ crudelitate evaserat, et forte fortuna tunc temporis inter eos versabatur) admonere illos Romanorum perfidiæ cœpit : qui data toties fide in eos impetum fecissent, adeo ut ipse ille exercitus nihil aliud esset, nisi reliquiæ perjuriorum Galbæ et Luculli. Denique, si modo parere velint, tutum ex eo loco receptum minime sese desperare, affirmavit.

LXII. Quibus verbis permotis et in spem erectis omnium

μένων, ᾑρέθη τε στρατηγὸς, καὶ πάντας ἐκτάξας ἐς μέτωπον ὡς ἐπὶ μάχῃ, τοὺς μὲν ἄλλους ἐκέλευσεν, ὅταν αὐτὸς ἐπιβῇ τοῦ ἵππου, διαιρεθέντας ἐς μέρη πολλὰ, φεύγειν, ὡς δύνανται, κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας ὁδοὺς ἐς Τριβόλαν πόλιν· ἔνθα αὐτὸν περιμένειν. Χιλίους δὲ μόνους ἐπιλεξάμενος, ἐκέλευσεν αὐτῷ συνίστασθαι. Καὶ γιγνομένων τούτων, οἱ μὲν εὐθὺς ἔφυγον ἐπειδὴ ὁ Οὐρίατθος τὸν ἵππον ἀνέβη. Ὁ δὲ Οὐετίλιος αὐτοὺς δείσας διώκειν, ἐς πολλὰ διῃρημένους, ἐπὶ τὸν Οὐρίατθον ἑστῶτα καὶ ἐφεδρεύοντα τῷ γενησομένῳ τραπεὶς, ἐμάχετο. Ὁ δ' ὠκυτάτοις ἵπποις αὐτὸν ἐνοχλῶν, καὶ ὑποφεύγων, καὶ πάλιν ἱστάμενος, καὶ ἐπιὼν, ἐκείνην τε τὴν ἡμέραν ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ὅλην, διέτριψε περιθέων. Ὡς δ' εἴκασεν, ἀσφαλῶς ἔχειν τῆς φυγῆς τοὺς ἑτέρους, τότε νυκτὸς ὁρμήσας δι' ὁδῶν ἀτρίβων, κουφοτάτοις ἵπποις ἀπέδραμεν ἐς Τριβόλαν, Ῥωμαίων αὐτὸν διώκειν ὁμοίως οὐ δυναμένων, διά τε βάρος ὅπλων καὶ ἀπειρίαν ὁδῶν, καὶ ἵππων ἀνομοιότητα. Ὧδε μὲν ἐξ ἀέλπτου στρατὸν ἀπογιγνώσκοντα αὑτοῦ περιέσωσε· καὶ τὸ στρατήγημα τόδε, περιφερόμενον ἐς τοὺς τῇδε βαρβάρους, ἐξῆρεν αὐτόν· καὶ πολλοὶ πανταχόθεν αὐτῷ προσεχώρουν. Ὁ δὲ ἐς τρία ἔτη Ῥωμαίοις ἐπολέμει.

LXIII. Καί μοι δοκεῖ τὸν Οὐριάτθου πόλεμον, σφόδρα τε ἐνοχλήσαντα Ῥωμαίοις, καὶ δυσεργότατον αὐτοῖς γενόμενον, συναγαγεῖν· ἀναθέμενον, εἴ τι τοῦ αὐτοῦ χρόνου περὶ Ἰβηρίαν ἄλλο ἐγίγνετο. Οὐετίλιος μὲν δὴ αὐτὸν διώκων, ἦλθεν ἐπὶ τὴν Τριβόλαν. Ὁ δ' Οὐρίατθος, ἐν λόχμαις ἐνέδραν ἐπικρύψας, ἔφυγε· μέχρι, τὰς λόχμας ὑπερελθόντος τοῦ Οὐετιλίου, αὐτός τε ἐπεστρέφετο, καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐνέδρας ἀνεπήδων, καὶ Ῥωμαίους ἑκατέρωθεν ἔκτεινόν τε καὶ ἐζώγρουν, καὶ ἐς τὰς φάραγγας ἐώθουν. Ἐζωγρήθη δὲ καὶ ὁ Οὐετίλιος· καὶ αὐτὸν ὁ λαβὼν ἀγνοῶν, γέροντα ὑπέρπαχυν ὁρῶν, ἔκτεινεν, ὡς οὐδενὸς ἄξιον. Ῥωμαίων δὲ μόλις ἐκ μυρίων ἑξακισχίλιοι διέδρασαν ἐς Καρπησσὸν, ἐπὶ θαλάσσῃ πόλιν· ἣν ἐγὼ νομίζω πρὸς Ἑλλήνων πάλαι Ταρτησσὸν ὀνομάζεσθαι, καὶ Ἀργανθώνιον αὐτῆς βασιλεῦσαι, ὃν ἐς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη ἀφικέσθαι φασί. Τοὺς μὲν οὖν ἐς τὴν Καρπησσὸν διαφυγόντας ὁ ταμίας, ὃς εἵπετο τῷ Οὐετιλίῳ, συνέτασσεν ἐπὶ τειχῶν δεδιότας. Παρὰ δὲ Βελλῶν καὶ Τιτθῶν αἰτήσας πεντακισχιλίους συμμάχους, καὶ λαβὼν, προὔπεμψεν ἐπὶ τὸν Οὐρίατθον. Ὁ δὲ πάντας ἔκτεινεν, ὡς μηδ' ἄγγελον διαφυγεῖν. Καὶ ὁ ταμίας ἡσύχαζεν ἐν τῇ πόλει, περιμένων τινὰ βοήθειαν ἀπὸ Ῥώμης.

LXIV. Οὐρίατθος δὲ τὴν Καρπητανίαν, εὐδαίμονα χώραν, ἐπιὼν ἀδεῶς, ἐλεηλάτει· ἕως ἧκεν ἐκ Ῥώμης Γάϊος Πλαύτιος, ἄγων πεζοὺς μυρίους καὶ ἱππέας χιλίους ἐπὶ τριακοσίοις. Τότε δ' αὖθις ὑπεκρίνατο φεύγειν ὁ Οὐρίατθος· καὶ ὁ Πλαύτιος αὐτὸν ἔπεμψε διώκειν ἐς τετρακισχιλίους· οὓς ἐπιστραφεὶς ὁ Οὐρίατθος ἔκτεινε, χωρὶς ὀλίγων. Καὶ τὸν Τάγον ποταμὸν διαβὰς, ἐστρατοπέδευεν ἐν ὄρει περιφύτῳ μὲν ἐλάαις, Ἀφροδίτης δ'

animis, dux eligitur Viriathus: ac primum omnes tanquam ad pugnam instructos in fronte collocat; deinde jubet, ut, quum ipse equum inscenderit, illi in varias partes dispersi, diversis itineribus in Tribolam urbem quam celerrime fugiant, ibique se operiantur. Interea mille selectos, qui secum in acie starent, retinet. His peractis rebus, simul atque Viriathus equum inscendit, omnes fugam arripuere. Vetilius autem in multas partes distractos persequi veritus, in Viriathum stantem, et occasioni, si qua se daret, imminentem, conversus, pugnam ciebat. Sed Viriathus velocissimis equis nunc eum infestando, nunc sese subducendo, nunc iterum objiciendo incursandoque, totum illum diem et posterum in eo ipso campo circumcursans consumsit. Ut autem conjectura collegit, socios ex fuga in tuto esse posse, noctu profectus deviis itineribus equisque pernicissimis Tribolam pervenit; Romanis et propter gravem armaturam et locorum ignorationem (adde quod dissimilibus equis vehebantur) subsequi non valentibus. Hoc pacto Viriathus exercitum, suis rebus diffidentem, ex insperato conservavit. Cujus facinoris fama, ad barbaros perlata, plurimum illi et decoris et virium adjunxit; quarum præsidio triennium totum [*potius*, per octo annos,] adversus Romanos bellum sustinuit.

LXIII. Sed mihi in animo est, Viriathicum hoc bellum, quod Romanos non parum exercuit, seorsim congerere, et si quid eodem tempore in Hispania gestum est, in alium locum rejicere. Vetilius ergo Viriathum persequens, Tribolam contendit. Sed Viriathus, collocatis in loco silvestri insidiis, veluti fugiens se recepit; donec Vetilius locum insidiarum esset prætergressus. Quo facto, mox et ipse signa convertit, et illi ex insidiis prosiluerunt. Sic utrimque impetu in Romanos facto, multos interficiunt, alios in voragines præcipitant, multos etiam vivos capiunt. Inter captos ipse Vetilius erat; quem qui ceperat, quum senem videret obeso corpore, ignarus quis esset, tanquam hominem nullius pretii interfecit. Ex decem millibus Romanorum vix sex millia Carpessum profugerunt; urbem ad mare sitam, quam ego arbitror quondam a Græcis Tartessum nominatam, regemque Arganthonium (qui centum et quinquaginta annos complevisse fertur) in ea regnasse. Receptos ex fuga milites, quæstor Vetilii per mœnia urbis disponit, adhuc trepidantes: ac quinque millia sociorum, quos a Bellis Titthisque impetraverat, obviam Viriatho misit; quos ille mox ita cecidit, ut ne nuncius quidem cladis superfuerit. Exinde quæstor, intra urbem se continens, auxilium Roma exspectabat.

LXIV. Interea Viriathus Carpetanum agrum, fertilem admodum, libere depopulatus est: quoad C. Plautius Roma cum peditum decem millibus, equitibus mille trecentis, venit. Tum vero iterum simulata fuga, missa ad se insequendum a Plautio quatuor millia, conversis signis, adortus, paucis exceptis delevit. Deinde trajecto flumine Tago, castra in monte oleis consito, qui Mons Veneris nominatur,

ἐπωνύμῳ. Ἔνθα ὁ Πλαύτιος καταλαβὼν, καὶ τὸ πταῖσμα ἀναλαβεῖν ἐπειγόμενος, συνέβαλεν. Ἡττηθεὶς δὲ, φόνου πολλοῦ γενομένου, διέφυγεν ἀκόσμως ἐς τὰς πόλεις. Καὶ ἐκ μέσου θέρους ἐχείμαζεν, οὐ θαῤῥῶν οὐδαμοῖ προϊέναι. Ὁ δ' Οὐρίατθος τὴν χώραν ἀδεῶς περιιὼν, ᾔτει τοὺς κεκτημένους τιμὴν τοῦ ἐπικειμένου καρποῦ· καὶ παρ' ὧν μὴ λάβοι, διέφθειρεν.

LXV. Ὧν οἱ ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι πυνθανόμενοι, Φάβιον Μάξιμον Αἰμιλιανὸν, Αἰμιλίου Παύλου τοῦ Περσέα τὸν Μακεδόνων βασιλέα ἀνελόντος υἱὸν, ἔπεμπον ἐς Ἰβηρίαν· καὶ στρατιὰν ἑαυτῷ καταγράφειν ἐπέτρεπον. Ὁ δὲ, Ῥωμαίων ἄρτι Καρχηδόνα καὶ τὴν Ἑλλάδα ἑλόντων, καὶ τὸν τρίτον ἐν Μακεδονίᾳ πόλεμον κατωρθωκότων, φειδοῖ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκεῖθεν ἐληλυθότων, κατέλεγε πρωθήβας, οὐ πρὶν πολέμου πεπειραμένους, ἐς δύο τέλη. Καὶ παρὰ τῶν συμμάχων στρατὸν ἄλλον αἰτήσας, ἧκεν ἐς Ὀρσῶνα τῆς Ἰβηρίας, σύμπαντας ἔχων πεζοὺς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, καὶ ἱππέας ἐς δισχιλίους. Ὅθεν οὔπω μάχης ἄρχων, μέχρι τὴν στρατιὰν γυμνάσειεν, ἐς Γάδειρα διέπλευσε τὸν πορθμὸν, Ἡρακλεῖ θύσων. Ὁ δὲ Οὐρίατθος, αὐτοῦ τῶν ξυλευομένων τισὶν ἐπιπεσὼν, ἔκτεινε πολλοὺς, καὶ ἐφόβησε τοὺς λοιπούς. Τοῦ δ' ὑποστρατήγου συντάξαντος αὐτοὺς, αὖθις ὁ Οὐρίατθος ἐκράτει, καὶ πολλὴν λείαν περιεσύρατο. Ἀφικομένου τε τοῦ Μαξίμου, συνεχῶς ἐξέτασσε προκαλούμενος. Ὁ δὲ ὅλῳ μὲν οὐ συνεμίσγετο τῷ στρατῷ, γυμνάζων αὐτὸν ἔτι· κατὰ δὲ μέρη πολλάκις ἠκροβολίζετο, πεῖράν τε ποιούμενος τῶν πολεμίων, καὶ τοῖς ἰδίοις ἐντιθεὶς θάρσος. Χορτολογοῦν τε, ἐνόπλους ἀεὶ τοῖς γυμνοῖς περιίστη, καὶ περιέτρεχε μεθ' ἱππέων αὐτός· οἷα, Παύλῳ τῷ πατρὶ συστρατευόμενος ἐν Μακεδόσιν, ἑώρα. Μετὰ δὲ χειμῶνα γεγυμνασμένῳ τῷ στρατῷ τρέπεται δεύτερος ὅδε τὸν Οὐρίατθον, καλῶς ἀγωνισάμενον· καὶ πόλεις αὐτοῦ δύο, τὴν μὲν διήρπασεν, τὴν δὲ ἐνέπρησεν· αὐτόν τε, φεύγοντα ἐς χωρίον ᾧ ὄνομα ἦν Βαικὸρ, διώκων, ἔκτεινε πολλούς. Καὶ ἐχείμαζεν ἐν Κορδύβῃ.

LXVI. Ἐφ' οἷς ὁ Οὐρίατθος, οὐχ ὁμοίως ἔτι καταφρονῶν, Ἀρουακοὺς καὶ Τιτθοὺς καὶ Βελλοὺς, ἔθνη μαχιμώτατα, ἀπέστησεν ἀπὸ Ῥωμαίων. Καὶ πόλεμον ἄλλον οἵδε ἐφ' ἑαυτῶν ἐπολέμουν, ὃν ἐκ πόλεως αὐτῶν μιᾶς Νομαντῖνον ἡγοῦνται, μακρόν τε καὶ ἐπίπονον Ῥωμαίοις γενόμενον. Καὶ συνάξω καὶ τόνδε ἐς ἓν, μετὰ Οὐρίατθον. Οὐρίατθος μὲν ἐπὶ θάτερα τῆς Ἰβηρίας ἑτέρῳ στρατηγῷ Ῥωμαίων Κοϊντίῳ συνεπλέκετο· καὶ ἡσσώμενος, ἐς τὸ Ἀφροδίσιον ὄρος ἀνέστρεφεν. Ὅθεν ἐπιστραφεὶς, ἔκτεινε τοὺς Κοϊντίου χιλίους, καὶ σημεῖά τινα ἥρπασε· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν συνεδίωξεν, καὶ τὴν ἐν Ἰτύκκῃ φρουρὰν ἐξέβαλε, καὶ τὴν Βαστιτανῶν χώραν ἐληΐζετο, Κοϊντίου διὰ δειλίαν καὶ ἀπειρίαν οὐκ ἐπιβοηθοῦντος, ἀλλ' ἐν Κορδύβῃ χειμάζοντος ἐκ μέσου μετοπώρου, καὶ Γάϊον Μάρκιον θαμινὰ ἐπιπέμποντος αὐτῷ, ἄνδρα Ἴβηρα ἐκ πόλεως Ἰταλικῆς.

posuit. Ubi cum assecutus Plautius, dum sarciendi damni accepti cupiditate collatis signis dimicat, victus ingenti clade, sine ullo ordine intra oppida refugit; et circa mediam æstatem ad hiberna se recepit, nusquam prodire ausus. Quapropter Viriathus totam regionem libere pervagatus, ab agrorum dominis maturescentium atque instantium frugum pretium exigebat; et, si qui non persolvebant, vastabat ac perdebat.

LXV. Quibus Romæ intellectis, Patres Fabium Maximum Æmilianum, Æmilii Pauli (qui Perseum Macedonum regem sustulit) filium, in Hispaniam miserunt, delectus habendi facta potestate. Ille vero, quia Carthagine et Græcia nuper subacta, tertioque bello Macedonico confecto, viris urbs exhausta erat, ut iis parceret qui ex illis bellis redierant, puberum tironum duas legiones conscripsit. Ad hæc impetratis a sociis aliis copiis, exercitum habens peditum quindecim, equitum circiter duorum millium, Orsonem, Hispaniæ urbem pervenit. Inde, quod hostem aggredi nollet, donec satis exercitatæ sibi copiæ essent, Gades, trajecto freto, petiit, Herculi sacrificaturus. Interim Viriathus, in Romanorum lignatum egressam manum impetum faciens, multos interfecit, reliquis terrorem incussit; hosque, a duce ad signa revocatos, commisso prælio, iterum devicit, et ingenti præda spoliavit. Maximum autem, postquam Gadibus rediit, assidue instructa acie, ad pugnam provocabat. At ille totis viribus decernere recusabat, quod suos etiamnum exercere vellet; sed parte copiarum levibus subinde committendis præliis, hostium vires tentabat, et suis robur fiduciamque augebat. Quoties autem frumentatum ibatur, armatis militibus inermes semper cingere et ipse obequitare cum equitibus solebat : quod patris Pauli exemplo, sub quo in Macedonia militaverat, fuerat edoctus. Exacta hieme, exercitato et confirmato exercitu, jam Viriathum Fabius (qui alter erat Viriathi victor), fortiter præliantem, in fugam vertit; duarumque ejus urbium alteram diripuit, alteram incendit : et hostem, ad castellum, cui Bæcor nomen erat, fugientem persecutus, multos peremit. Deinde Cordubæ hiemavit.

LXVI. Post hæc Viriathus non jam, ut ante, securus, Arevacos, Titthos et Bellos, bellicosissimos populos a Romanorum societate abduxit. Et hi quidem per se aliud bellum gesserunt, diuturnum et Romanis laboriosum; a Numantia, una eorum urbe, Numantinum bellum appellatum : quod et ipsum post Viriathicum statim complectemur. Viriathus autem in ulteriori Hispania cum alio Romanorum imperatore, Quintio, collatis signis dimicavit; et victus Montem Veneris repetiit. Unde iterum in hostes conversus, ex Quintianis militibus mille necavit, signis aliquot captis, atque hostibus in castra compulsis. Quin etiam præsidium, quod Ituccæ erat, vi dejecit, et Bastitanorum regionem depopulatus est : quum interea Quintius ob timiditatem et imperitiam non subveniret; sed Cordubæ inclusus (quo se medio autumno ad hiberna contulerat) C. Marcium quemdam, Hispanum ex Italica urbe, identidem in hostes emitteret.

LXVII. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, Κοίντῳ μὲν ὁ ἀδελφὸς Αἰμιλιανοῦ, Φάβιος Μάξιμος Σερουϊλιανὸς, ἦλθεν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν διάδοχος, δύο ἄλλα τέλη Ῥωμαίων ἄγων, καὶ συμμάχους τινὰς, ἅπαντας ἐς μυρίους καὶ ὀκτακισχιλίους πεζοὺς, καὶ ἱππέας ἑξακοσίους ἐπὶ χιλίοις. Ἐπιστείλας δὲ καὶ Μικίψῃ τῷ Νομάδων βασιλεῖ, πέμψαι οἱ τάχιστα ἐλέφαντας, ἐς Ἰτύκκην ἠπείγετο, τὴν στρατιὰν ἄγων κατὰ μέρος· καὶ τὸν Οὐρίατθον, ἑξακισχιλίοις ἀνδράσιν ἐπιόντα οἱ μετά τε κραυγῆς καὶ θορύβου βαρβαρικοῦ καὶ κόμης μακρᾶς (ἣν ἐν τοῖς πολέμοις ἐπισείουσι τοῖς ἐχθροῖς), οὐδὲν ὑποπτήξας ὑπέστη τε γενναίως, καὶ ἀπεώσατο ἄπρακτον. Ὡς δέ οἱ καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος ἀφῖκτο, καὶ ἐκ Λιβύης ἐλέφαντες δέκα σὺν ἱππεῦσι τριακοσίοις· στρατόπεδον ὠχύρου μέγα, καὶ προεπεχείρει τῷ Οὐριάτθῳ, καὶ τρεψάμενος αὐτὸν ἐδίωκεν. Ἀτάκτου δὲ τῆς διώξεως γενομένης, ἰδὼν ἐν τῇ φυγῇ τοῦτο ὁ Οὐρίατθος, ἐπανῆλθε· καὶ κτείνας ἐς τρισχιλίους, τοὺς λοιποὺς συνήλασεν ἐς τὸ στρατόπεδον· καὶ προσέβαλε καὶ τῷδε, ὀλίγων μόλις αὐτὸν ὑφισταμένων περὶ τὰς πύλας, τῶν δὲ πλεόνων ἐς τὰς σκηνὰς καταδύντων ὑπὸ δέους, καὶ μόλις ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν χιλιάρχων ἐξαγομένων. Τότε μὲν οὖν Φάννιός τε, ὁ Λαιλίου κηδεστὴς, λαμπρῶς ἠρίστευε, καὶ νὺξ ἐπελθοῦσα Ῥωμαίους περιέσωσεν. Ὁ δὲ Οὐρίατθος ἢ νυκτὸς ἢ καύματος ὥρᾳ θαμινὰ ἐπιὼν, καὶ οὔ τινα καιρὸν ἀδόκητον ἐκλιπὼν, ψιλοῖς ἀνδράσι καὶ ἵπποις ταχυτάτοις ἠνώχλει τοῖς πολεμίοις, μέχρι τὸν Σερουϊλιανὸν ἐς Ἰτύκκην ἀναστῆσαι.

LXVIII. Τότε δὲ ἤδη τροφῶν τε ἀπορῶν ὁ Οὐρίατθος, καὶ τὸν στρατὸν ἔχων ἐλάττω, νυκτὸς ἐμπρήσας τὸ στρατόπεδον, ἐς Λυσιτανίαν ἀνεχώρει. Καὶ αὐτὸν ὁ Σερουϊλιανὸς οὐ καταλαβὼν, ἐς Βαιτουρίαν ἐνέβαλεν, καὶ πέντε πόλεις διήρπασεν, αἳ τῷ Οὐριάτθῳ συνεπεπράχεσαν. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐστράτευεν ἐς Κουνέους. Ὅθεν ἐς Λυσιτανοὺς ἐπὶ τὸν Οὐρίατθον αὖθις ἠπείγετο· καὶ αὐτῷ παροδεύοντι δύο λῄσταρχοι μετὰ μυρίων ἀνδρῶν ἐπιθέμενοι, Κούριός τε καὶ Ἀπουλήϊος, ἐθορύβησαν, καὶ τὴν λείαν ἀφείλοντο. Καὶ Κούριος μὲν ἐν τῷ ἀγῶνι ἔπεσεν· ὁ δὲ Σερουϊλιανὸς τήν τε λείαν μετ' οὐ πολὺ ἀνέλαβε, καὶ πόλεις εἷλεν Εἰσκαδίαν τε καὶ Γέμελλαν καὶ Ὀβόλκολαν, φρουρουμένας ὑπὸ τῶν Οὐριάτθου· καὶ διήρπαζεν ἑτέρας, καὶ συνεγίγνωσκεν ἄλλαις. Αἰχμάλωτα δ' ἔχων ἀμφὶ τὰ μύρια, πεντακοσίων μὲν ἀπέτεμεν τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέδοτο. Καὶ [ἐχείμαζε, δεύτερον ἔτος ἤδη στρατηγῶν τοῦδε τοῦ πολέμου. Καὶ τάδε μὲν ὁ Σερουϊλιανὸς ἐργασάμενος, ἐς Ῥώμην ἀπῆρε, διαδεξαμένου τὴν ἀρχὴν Κοίντου Πομπηΐου Αὔλου. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μάξιμος Αἰμιλιανὸς] Κοννόβαν μέν τινα λῄσταρχον ἑαυτὸν ἐγχειρίσαντα λαβὼν, καὶ φεισάμενος αὐτοῦ μόνου, τοὺς σὺν αὐτῷ πάντας ἐχειροκόπησεν.

LXIX. Οὐρίατθον δὲ διώκων, Ἐρισάνην αὐτοῦ πόλιν ἀπετάφρευεν. Ἐς ἣν ὁ Οὐρίατθος ἐσδραμὼν νυκτὸς, ἅμα ἕῳ τοῖς ἐργαζομένοις ἐπέκειτο· μέχρι τὰ

LXVII. Anno exacto, successit Quintio Æmiliani frater Fabius Maximus Servilianus, abduxitque secum duas legiones Romanorum, et socios nonnullos; ita ut ejus copiæ omnes essent circa octodecim millium peditum, equitum mille et sexcentorum. Scripsit etiam ad Micipsam, Numidarum regem, ut ad se elephantos quam celerrime mitteret. Properanti autem Ituccam, et partem exercitus ducenti, occurrit Viriathus sex millibus militum, magno strepitu ac clamore, longaque cæsarie, quam in præliis ad terrendos hostes barbari quatere consueverunt. Cujus impetum tantis animis sustinuit, ut hostem re infecta repelleret. Dein ubi reliqua pars exercitus, atque ex Libya decem elephantes cum trecentis equitibus advenerunt, Servilianus, amplis munitis castris, prior in Viriathum aciem deduxit, et superatum fudit fugavitque. Sed dum turbatis ordinibus insequitur fugientem, Viriathus, ea confusione animadversa, reversus ex fuga, circiter tria millia Romanorum interfecit, reliquos in castra egit. Castra quoque ipsa adortus est, quum vix pauci irruenti hosti ad portas sese objicerent, sed plures metu perculsi tentoriis se abderent, nec nisi ægro ab ipso imperatore et tribunis militum ad pugnam educi possent. Ibi tum Fannii virtus, qui gener Lælii erat, præ cæteris eluxit; noctis autem supervenientis beneficio Romani servati sunt. Sed Viriathus, vel noctu, vel interdiu, urente sole sæpius incursans, nulla occasione prætermissa, qua inexspectatus hostibus appareret, militibus expeditis equisque velocissimis Romanos infestando, tandem Servilianum coegit relictis castris Ituccam remigrare.

LXVIII. Tum demum Viriathus, deficiente jam re frumentaria, et copiarum numero multum minuto, noctu castris incensis in Lusitaniam regressus est. Servilianus, abeuntem non assecutus, in Bæturiam, translato bello quinque oppida, quæ Viriathi rebus studuerant, diripuit. Inde in Cuneos copias traduxit. Unde rursus in Lusitaniam contra ipsum Viriathum contendit. In itinere duo latronum principes obvii facti, Curius et Apuleius, cum decem millibus hominum Romanos infestarunt; consertoque prælio, quo Curius cecidit, prædam eis eripuerunt. Sed eam non multo post omnem Servilianus recepit, et Escadiam, Gemellam et Obolcolam, urbes Viriathi præsidiis firmatas, expugnavit: aliaque nonnulla oppida diripuit, aliis veniam dedit. Ex decem autem millibus captivorum, quos habuit, quingentos securi percuti jussit, reliquos vendidit. Et [post hæc hiberna adiit, altero hujus belli, cui præfuerat, anno. Atque his rebus gestis, Romam rediit, succedente illi in imperio Q. Pompeio Aulo. Cæterum frater ejus Maximus Æmilianus] Connobam quemdam, latronum ducem, quum deditione cepisset, ipsum quidem salvum dimisit, sed omnium ejus militum manus amputavit.

LXIX. Dum vero Viriathum persequitur Servilianus, et Erisanam ejus urbem vallo fossaque circumdat, Viriathus, urbem noctu ingressus, facta sub lucem eruptione, non

σκαφεῖα ῥίψαντες ἔφευγον. Τήν τε ἄλλην στρατιὰν, ἐκταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σερουϊλιανοῦ, τρεψάμενος ὁμοίως Οὐρίατθος, ἐδίωκε, καὶ συνήλασεν ἐς κρημνοὺς, ὅθεν οὐκ ἦν τοῖς Ῥωμαίοις διαφυγεῖν. Οὐρίατθος δὲ ἐς τὴν εὐτυχίαν οὐχ ὕβρισεν· ἀλλὰ, νομίσας ἐν καλῷ θήσεσθαι τὸν πόλεμον, ἐπὶ χάριτι λαμπρᾷ συνετίθετο Ῥωμαίοις, καὶ τὰς συνθήκας ὁ δῆμος ἐπεκύρωσεν· Οὐρίατθον εἶναι Ῥωμαίων φίλον, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντας ἧς ἔχουσι γῆς ἄρχειν. Ὧδε μὲν ὁ Οὐριάτθου πόλεμος ἐδόκει πεπαῦσθαι, χαλεπώτατός τε Ῥωμαίοις γενόμενος, καὶ ἐπὶ εὐεργεσίᾳ καταλυθείς.

LXX. Οὐ μὴν ἐπέμεινεν οὐδ' ἐς βραχὺ τὰ συγκείμενα. Ὁ γὰρ ἀδελφὸς Σερουϊλιανοῦ, τοῦ ταῦτα συνθεμένου, Καιπίων, διάδοχος αὐτῷ τῆς στρατηγίας γενόμενος, διέβαλλε τὰς συνθήκας, καὶ ἐπέστειλε Ῥωμαίοις ἀπρεπεστάτας εἶναι. Καὶ ἡ βουλὴ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ συνεχώρει, κρύφα λυπεῖν τὸν Οὐρίατθον ὅ τι δοκιμάσειεν. Ὡς δ' αὖθις ἠνώχλει, καὶ συνεχῶς ἐπέστελλεν, ἔκρινε λῦσαί τε τὰς σπονδὰς, καὶ φανερῶς πολεμεῖν αὖθις Οὐριάτθῳ. Ἐψηφισμένου δὴ σαφῶς, ὁ Καιπίων Ἄρσαν τε πόλιν ἐκλείποντος Οὐριάτθου παρέλαβε, καὶ αὐτὸν Οὐρίατθον, φεύγοντά τε καὶ τὰ ἐν παρόδῳ φθείροντα, περὶ Καρπητανίαν κατέλαβε, πολὺ πλείονας ἔχων. Ὅθεν ὁ Οὐρίατθος οὐ δοκιμάζων αὐτῷ συμπλέκεσθαι, διὰ τὴν ὀλιγότητα, κατὰ μέν τινα φάραγγα ἀφανῆ τὸ πλέον τοῦ στρατοῦ περιέπεμψεν ἀπιέναι· τὸ δὲ λοιπὸν αὐτὸς ἐκτάξας ἐπὶ λόφου, δόξαν παρεῖχε πολεμήσοντος. Ὡς δ' ᾔσθετο τῶν προαπεσταλμένων ἐν ἀσφαλεῖ γεγονότων, ἐξίππευσεν ἐς αὐτοὺς μετὰ καταφρονήσεως, ὀξέως οὕτως ὡς μηδ' αἰσθέσθαι τοὺς διώκοντας, ὅποι διέδραμεν. Ὁ δὲ Καιπίων ἐς Οὐέττωνας καὶ Καλλαίκους τραπεὶς, τὰ ἐκείνων ἐδῄου.

LXXI. Καὶ ζήλῳ τῶν ἔργων Οὐριάτθου, τὴν Λυσιτανίαν λῃστήρια πολλὰ ἄλλα ἐπιτρέχοντα ἐπόρθει. Σέξτος δὲ Ἰούνιος Βροῦτος, ἐπὶ ταῦτα πεμφθεὶς, ἀπέγνω μὲν αὐτὰ διώκειν διὰ χώρας μακρᾶς, ὅσην ὁ Τάγος τε καὶ Λήθης καὶ Δόριος καὶ Βαῖτις ποταμοὶ ναυσίποροι περιέχουσιν· ὀξέως, οἷα δὴ λῃστήρια, μεθιπταμένους δυσεργὲς ἡγούμενος εἶναι καταλαβεῖν, καὶ αἰσχρὸν οὐ καταλαβόντι, καὶ νικήσαντι τὸ ἔργον οὐ λαμπρόν. Ἐς δὲ τὰς πόλεις αὐτῶν ἐτράπετο, δίκην τε λήψεσθαι προσδοκῶν, καὶ τῇ στρατιᾷ πολὺ κέρδος περιέσεσθαι, καὶ τοὺς λῃστὰς ἐς ἑκάστην, ὡς πατρίδα κινδυνεύουσαν, διαλυθήσεσθαι. Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἐνθυμούμενος, ἐδῄου τὰ ἐν ποσὶν ἅπαντα· συμμαχομένων τοῖς ἀνδράσι τῶν γυναικῶν, καὶ συναναιρουμένων, καὶ οὔ τινα φωνὴν οὐδ' ἐν ταῖς σφαγαῖς ἀφιεισῶν. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ εἰς τὰ ὄρη μεθ' ὧν ἐδύναντο ἀνεπήδων· καὶ αὐτοῖς δεομένοις συνεγίγνωσκεν ὁ Βροῦτος, καὶ τὰ ὄντα ἐμερίζετο.

LXXII. Καὶ τὸν Δόριον περάσας, πολλὰ μὲν πολέμῳ κατέδραμεν, πολλὰ δὲ παρὰ τῶν αὐτοὺς ἐνδιδόντων ὅμηρα αἰτήσας, ἐπὶ Λήθην μετῄει, πρῶτος ὅδε Ῥωμαίων ἐπινοῶν τὸν ποταμὸν τόνδε διαβῆναι. Περάσας δὲ καὶ τόνδε, καὶ μέχρι Νίμιος ἑτέρου ποταμοῦ

solum eos qui vallum ducebant ad fugam ligonibus abjectis capessendam coegit; verum etiam reliquas copias ab imperatore in aciem eductas profligavit, et, urgendo instandoque, in loca prærupta compulit, unde receptus nullus Romanis dabatur. At ibi tum Viriathus noluit insolentius fortuna sua uti : verum, jam commodo tempore bellum deponi posse ratus, fœdus iniit cum Romanis, quo magnam sibi ab illis gratiam pactus est. Illudque fœdus postea populus romanus ratum habuit; ipsumque Viriathum Amicum appellavit, et ejus socios, quos agros possederant, habere jussit. Sic bellum, quod Romanis gravissimum fuerat, mutuo beneficio compositum extinctumque videbatur.

LXX. Sed pax haud diuturna mansit. Etenim Cæpio, frater Serviliani, fœderis hujus auctoris, et ejusdem in imperio successor, criminando pacta, tanquam indigna populo romano, primum a senatu impetrarat, sibi ut liceret clam pro arbitrio Viriatho incommodare. Deinde assidue obtundendo, literasque missitando, effecerat, ut idem senatu, ruptis fœderibus, palam bellum Viriatho rursus inferendum decerneret. Quo senatusconsulto fretus Cæpio, Arsam urbem, deserente Viriatho, deditione accepit, et ipsum Viriathum fugientem, et obvia quæque vastantem, in Carpetania assecutus est; multo majores, quam ille, copias secum habens. Quare Viriathus, ob paucitatem suorum prælio abstinere satius esse existimans, majori parte copiarum per vallem quamdam obscuram dimissa, reliquas in tumulo quodam instruxit, ut speciem dimicare volentis hosti præberet. Sed ubi, quos præmiserat, jam extra periculum esse sensit, ad eos advolavit, tanto contemtu hostis tantaque celeritate, ut, qui insequebantur, quonam se proripuisset, non sentirent. Cæpio, in Vettonas et Callaicos transducto exercitu, illorum agros depopulatus est.

LXXI. Jam vero Viriathi exemplo Lusitaniam multæ aliæ latronum manus incursionibus vastabant. Contra quos missus Sext. [*vel* D.] Junius Brutus, quum per amplissimam regionem (quantam scilicet Tagus, et Oblivionis fluvius, et Durius, et Bætis, amnes navigabiles, complectuntur) insequi eos haud consultum duxisset; quippe celeriter huc illuc, latronum more, transvolantes comprehendere difficillimum, non comprehendere autem sibi turpe, at ex victis non admodum insignem sibi fore victoriam, ratus; in latronum patria oppida exercitum duxit, ut eadem opera et de illis pœnas sumeret (ut quos confidebat ad sua quemque defendenda dilapsuros) et militem suum præda locupletaret. Hoc consilio obvia quæque diripere cœpit. Ad cujus vim arcendam, una cum viris mulieres arma capientes, tanta constantia pugnabant, ut ne in media quidem cæde vocem emitterent. Fuere tamen, qui, raptis quæ poterant, in montes confugiebant. Quibus petentibus veniam dedit Brutus, parte bonorum mulctatis.

LXXII. Deinde trajecto Durio flumine, multa loca bello longe lateque pervagatus, ab omnibus, qui in deditionem veniebant, magno numero obsidum accepto, ad Oblivionis, qui dicitur, fluvium perrexit Brutus, eumque Romanorum primus superavit. Inde ad Nimin [Nebin? *an* Minium?] aliud flumen progressus, quum commeatus, qui ei

προελθὼν, Βρακάρων αὐτῷ φερομένην ἀγορὰν ἁρπασάντων, ἐστράτευεν ἐπὶ τοὺς Βρακάρους· οἵ εἰσιν ἔθνος**, καὶ ἅμα ταῖς γυναιξὶν ὡπλισμέναις καὶ οἵδε ἐμάχοντο, καὶ προθύμως ἔθνησκον, οὐκ ἐπιστρεφόμενος αὐτῶν οὐδεὶς, οὐδὲ τὰ νῶτα δεικνὺς, οὐδὲ φωνὴν ἀφιέντες. Ὅσαι δὲ κατήγοντο τῶν γυναικῶν, αἱ μὲν αὑτὰς διεχρῶντο, αἱ δὲ καὶ τῶν τέκνων αὐτόχειρες ἐγίγνοντο, χαίρουσαι τῷ θανάτῳ μᾶλλον τῆς αἰχμαλωσίας. Εἰσὶ δέ τινες τῶν πόλεων, αἳ τότε μὲν τῷ Βρούτῳ προσετίθεντο, οὐ πολὺ δ' ὕστερον ἀφίσταντο. Καὶ αὐτὰς ὁ Βροῦτος κατεστρέφετο αὖθις.

LXXIII. Ἐπὶ δὲ Ταλάβριγα πόλιν ἐλθὼν, ἣ πολλάκις μὲν αὐτῷ συνετέθειτο, πολλάκις δὲ ἀποστᾶσα ἠνώχλει, παρακαλούντων αὐτὸν καὶ τότε τῶν Ταλαβρίγων, καὶ διδόντων αὑτοὺς ἐς ὅ τι χρῄζοι, πρῶτα μὲν τοὺς αὐτομόλους Ῥωμαίων ᾔτει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα, καὶ ὅπλα, ὅσα εἶχον, καὶ ὅμηρα ἐπὶ τούτοις· εἶτ' αὐτοὺς ἐκέλευσε σὺν παισὶ καὶ γυναιξὶν ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν. Ὡς δὲ καὶ τοῦθ' ὑπέστησαν, τὴν στρατιὰν αὐτοῖς περιστήσας ἐδημηγόρει, καταλέγων, ὁσάκις ἀποσταῖεν, καὶ ὅσους πολέμους πολεμήσειαν αὐτῷ. Φόβον δὲ καὶ δόξαν ἐμφήνας ἐργασομένου τι δεινὸν, ἐπὶ τῶν ὀνειδῶν ἔληξε. Καὶ τοὺς μὲν ἵππους αὐτῶν καὶ τὸν σῖτον καὶ χρήματα ὅσα κοινὰ ἦν, ἢ εἴ τις ἄλλη δημοσία παρασκευὴ, πάντα περιεῖλε· τὴν δὲ πόλιν αὖθις οἰκεῖν ἔδωκεν ἐξ ἀέλπτου. Τοσάδε μὲν δὴ Βροῦτος ἐργασάμενος, ἐς Ῥώμην ἀπῄει. Καὶ αὐτὰ ἐς τὴν Οὐριάτθου γραφὴν συνήγαγον, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, διὰ τὸν ἐκείνου ζῆλον, ὑπὸ λῃστηρίων ἄλλων ἀρξάμενα γίγνεσθαι.

LXXIV. Οὐρίατθος Καιπίωνι περὶ συμβάσεων τοὺς πιστοτάτους αὐτῷ φίλους ἐπέμπεν, Αὔδακα καὶ Διτάλκωνα καὶ Μίνουρον· οἳ διαφθαρέντες ὑπὸ τοῦ Καιπίωνος δώροις τε μεγάλοις καὶ ὑποσχέσεσι πολλαῖς, ὑπέστησαν αὐτῷ κτενεῖν τὸν Οὐρίατθον. Καὶ ἔκτειναν ὧδε· ὀλιγοϋπνότατος ἦν διὰ φροντίδα καὶ πόνους ὁ Οὐρίατθος· καὶ τὰ πολλὰ ἔνοπλος ἀνεπαύετο, ἵνα ἐξεγρόμενος, εὐθὺς ἐς πάντα ἕτοιμος εἴη. Τοῖς οὖν φίλοις ἐξῆν καὶ νυκτερεύοντι ἐντυγχάνειν. Ὧ δὴ καὶ τότε ἔθει οἱ περὶ τὸν Αὔδακα φυλάξαντες αὐτὸν, ἀρχομένου ὕπνου παρῆλθον ἐς τὴν σκηνὴν, ὡς δή τινος ἐπείγοντος· καὶ κτείνουσιν ὡπλισμένον ἐς τὴν σφαγήν· οὐ γὰρ ἦν ἄλλοθι. Οὐδεμιᾶς δ' αἰσθήσεως γενομένης, διὰ τὴν τῆς πληγῆς εὐκαιρίαν, διέδρασαν ἐς Καιπίωνα, καὶ τὰς δωρεὰς ᾔτουν. Ὁ δ' αὐτίκα μὲν αὐτοῖς ἔδωκεν, ἀδεῶς ἔχειν ὅσα ἔχουσι· περὶ δὲ ὧν ᾔτουν, ἐς Ῥώμην αὐτοὺς ἔπεμπεν. Οἱ δὲ θεραπευτῆρες Οὐριάτθου, καὶ ἡ ἄλλη στρατιὰ, γενομένης ἡμέρας, ἀναπαύεσθαι νομίζοντες αὐτὸν, ἐθαύμαζον διὰ τὴν ἀήθειαν· μέχρι τινὲς ἔμαθον, ὅτι νεκρὸς κέοιτο ἔνοπλος. Καὶ εὐθὺς ἦν οἰμωγή τε καὶ πένθος ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ἀλγούντων τε ἐπ' ἐκείνῳ, καὶ περὶ σφῶν δεδιότων, καὶ ἐνθυμουμένων ἐν οἵοις εἰσὶν κινδύνοις, καὶ οἵου στρατηγοῦ στε-

subvehebatur, esset a Bracaris direptus, adversus Bracaros duxit. Et hæc gens *bellicosissima* est, et hi quoque mulieres armatas secum in pugnam ducebant; et adeo fortiter pugnabant omnes, ut præsentem mortem potius occumberent, quam aut terga verteret quisquam, aut vocem ullam indignam emitteret. Quin etiam ex mulieribus, quæ interceptæ reducebantur, aliæ sibi manus afferebant, aliæ suosmet ipsæ liberos jugulabant, mortemque servitio potiorem censebant. Oppida tamen aliquot in Bruti potestatem deditione venerunt: quæ quidem non multo post rursus desciscentia, ab eodem de integro sunt perdomita.

LXXIII. Inter alia Talabriga oppidum fuit, quæ, sæpius rebellarat. Eo veniens Brutus, supplicantes oppidanos, et sese ejus arbitrio permittentes, primum transfugas Romanorum et captivos armaque omnia, adhæc obsides, tradere jussit: deinde, ut cum uxoribus ac liberis urbe migrarent, imperavit. Quod et ipsum ubi facere sustinuerunt, circumfusis copiis eos includens, orationem habuit, qua quoties defecissent, quoties quanto conatu bellum renovassent, edisseruit. Ita metu illis injecto, atque opinione, quasi gravius in eos animadversurus esset, tamen intra objurgationes istas iram suam terminavit. Equis et commeatu et pecuniis publicis, cum reliquo publico apparatu, ademtis, oppidum illis præter spem, habitandum reddidit. Post tantas res gestas Brutus Romam rediit. Cæterum earum rerum historiam mihi visum est enarrationi Viriathici belli jungere, quoniam his eisdem temporibus motus isti, ad Viriathi exemplum, ab aliis latronum turmis cieri cœpti sunt.

LXXIV. Viriathus autem fidissimos ex amicis, Audacem, Ditalconem et Minurum, ad Cæpionem conciliandæ pacis causa mittebat. Hos Cæpio ingentibus donis, ac multis promissis, eo induxit, ut Viriathum se interfecturos pollicerentur. Eamque rem hi ipsi tali modo confecerunt. Viriathus ob varias quibus distrahebatur curas, assiduosque labores, exiguo utebatur somno. Quin etiam plerumque in armis quiescebat, ut, excitatus, ad omnia statim obeunda esset paratior. Quapropter vel noctu ad eum patebat amicis aditus. Hoc more et hac libertate accessus, Audax et ejusdem sceleris socii, observato primo ejus somno, quasi gravi aliquo urgente negotio, in tabernaculum accedunt; illataque in jugulum plaga (pars hæc sola corporis armati nudata erat) Viriathum necant. Mox, nemine sentiente, quum mortiferum vulnus opportuno loco inflictum esset, ad Cæpionem transfugiunt, præmiumque petunt. Quibus ille in præsenti quidem, ut ea, quæ jam obtinuissent, tuto possiderent, concessit; de ceteris autem, quæ postulabant, ad senatum eos remisit. Orta luce, famuli Viriathi atque omnis exercitus, rati eum quiescere, mirabantur, cur plus solito somnum produceret: donec nonnulli, mortuum in armis jacere, senserunt. Tum extemplo totis castris planctus ac comploratio audita est; cunctis et ejus mortem lugentibus, et jam de sua salute anxiis, ut qui secum reputarent, tanto duce orbati quantis in periculis versarentur.

ροῦνται. Μάλιστα δὲ αὐτοὺς, ὅτι τοὺς δράσαντας οὐχ εὕρισκον, ὑπερήλγυνεν.

LXXV. Οὐρίατθον μὲν δὴ λαμπρότατα κοσμήσαντες, ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον· ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπέσφαττον αὐτῷ· καὶ κατὰ ἴλας οἵ τε πεζοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν κύκλῳ περιθέοντες αὐτὸν ἔνοπλοι βαρβαρικῶς ἐπῄνουν· μέχρι τε σβεσθῆναι τὸ πῦρ, παρεκάθηντο πάντες ἀμφ' αὐτό. Καὶ τῆς ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα μονομάχων ἀνδρῶν ἤγαγον ἐπὶ τοῦ τάφου. Τοσοῦτον αὐτοῦ πόθον κατέλιπεν Οὐρίατθος· ἀρχικώτατος μὲν, ὡς ἐν βαρβάροις, γενόμενος· φιλοκινδυνότατος δ' ἐς ἅπαντα πρὸ ἁπάντων, καὶ ἰσομοιρότατος ἐν τοῖς κέρδεσιν. Οὐ γάρ ποτε πλέον ὑπέστη λαβεῖν, ἀεὶ παρακαλούντων· ὃ δὲ καὶ λάβοι, τοῖς ἀριστεύσασιν ἐδίδου. Ὅθεν αὐτῷ, δυσχερέστατον ἔργον καὶ οὐδενί πω στρατηγῶν εὐμαρῶς ἐγγενόμενον, ἔτεσιν ὀκτὼ τοῦδε τοῦ πολέμου, παμμιγὴς στρατὸς ἀστασίαστος ἦν, καὶ κατήκοος ἀεὶ, καὶ ἐς τοὺς κινδύνους ὀξύτατος. Τότε δὲ σφῶν Τάνταλον ἑλόμενοι στρατηγεῖν, ἐπὶ Ζάκανθαν ἐφέροντο· ἣν Ἀννίβας καθελὼν, ἔκτισεν, καὶ ἀπὸ τῆς αὑτοῦ πατρίδος Καρχηδόνα προσεῖπεν. Ἀποκρουσθεῖσι δ' αὐτοῖς ἐκεῖθεν, καὶ τὸν Βαῖτιν ποταμὸν περῶσιν, ὁ Καιπίων ἐπέκειτο· μέχρι κάμνων ὁ Τάνταλος, αὐτόν τε καὶ τὴν στρατιὰν τῷ Καιπίωνι παρέδωκεν, ὡς ὑπηκόοις χρῆσθαι. Ὁ δὲ ὅπλα τε αὐτοὺς ἀφείλετο ἅπαντα, καὶ γῆν ἔδωκεν ἱκανὴν, ἵνα μὴ λῃστεύοιεν ἐξ ἀπορίας. Ὁ μὲν δὴ Οὐριάτθου πόλεμος ἐς τοῦτο ἐτελεύτα.

LXXVI. Ἐπάνεισι δ' ἐς τὸν Ἀρουακῶν καὶ Νομαντίνων πόλεμον ἡ γραφή· οὓς Οὐρίατθος μὲν ἠρέθισεν ἐς ἀπόστασιν. Καικίλιος δ' αὐτοῖς Μέτελλος ἀπὸ Ῥώμης ἐπιπεμφθεὶς μετὰ πλέονος στρατοῦ, Ἀρουακοὺς μὲν ἐχειρώσατο, σὺν ἐκπλήξει καὶ τάχει θερίζουσιν ἐμπίπτων. Τερμαντία δ' αὐτῷ καὶ Νομαντία ἔτι ἔλειπον. Ἦν δ' ἡ Νομαντία ποταμοῖς δύο καὶ φάραγξιν ἀπόκρημνος, ὗλαι τε αὐτῇ πυκναὶ περιέκειντο· καὶ μία κάθοδος ἦν ἐς τὸ πεδίον, ἣ τάφρων ἐπεπλήρωτο καὶ στηλῶν. Αὐτοὶ δ' ἦσαν ἄριστοι μὲν ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ, πάντες δ' ἀμφὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους. Καὶ τοσοίδε ὄντες, ὅμως ὑπ' ἀρετῆς ἐς μέγα ἠνώχλησαν τὰ Ῥωμαίων. Μέτελλος μὲν δὴ μετὰ χειμῶνα τὴν στρατιὰν Κοΐντῳ Πομπηΐῳ Αὔλῳ διαδόχῳ τῆς στρατηγίας οἱ γενομένῳ παρέδωκεν, τρισμυρίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἱππέας ἄριστα γεγυμνασμένους. Ὁ δὲ Πομπήϊος τῇ Νομαντίᾳ παραστρατοπεδεύων, ᾤχετό ποι· καὶ ἱππέας αὐτοῦ μεταθέοντας αὐτὸν οἱ Νομαντῖνοι καταβάντες ἔκτειναν. Ἐπανελθὼν οὖν παρέτασσεν ἐς πεδίον, καὶ οἱ Νομαντῖνοι καταβάντες ὑπεχώρουν κατ' ὀλίγον, οἷα φεύγοντες· μέχρι ταῖς στήλαις καὶ φάραγξιν ὁ Πομπήϊος **

LXXVII. Καὶ καθ' ἡμέραν ἐν ταῖς ἀκροβολίαις ἐλασσούμενος ὑπ' ἀνδρῶν πολὺ ἐλασσόνων, μετέβαινεν ἐπὶ Τερμαντίαν, ὡς εὐχερέστερον ἔργον. Ὡς δὲ καὶ τῇδε συμβαλὼν, ἑπτακοσίους τε ἀπώλεσε, καὶ τὸν τὴν ἀγορὰν αὐτῷ φέροντα χιλίαρχον οἱ Τερμαντεῖς ἐτρέ-

Maxime autem eos angebat, quod sceleris auctores non reperiebantur.

LXXV. Itaque corpus Viriathi magnificentissimis instratum vestibus, in altissima pyra cremarunt; cæsisque multis hostiis, cum pedites, tum equites, armati turmatim in orbem decurrentes, barbarico modo Viriathi laudes concelebrabant : nec prius a rogo discedunt, quam ignis prorsus exstinctus est. Peracto funere, gladiatorium munus super tumulo editum. Tantum sui desiderium reliquit Viriathus; vir, ut inter barbaros, imperatoriis virtutibus in primis insignis; in adeundis cujusque generis periculis nulli posterior; in præda dividenda æqualitatis studiosissimus. Nam ampliorem partem, hortantibus licet semper amicis, nunquam sibi sumere sustinuit; et quidquid etiam sumebat, id aliis fortissimis quibusque rursus distribuebat. Quo id assecutus est (quod difficillimum factu est, ac nescio, an alii unquam duci facile contigerit) ut, quum exercitum haberet ex diversis gentibus conflatum, tamen annis octo, quibus bellum gessit, nulla seditio in ejus castris orta sit, sed militem semper habuerit ad omnia obsequentem et ad subeunda pericula impigrum. Mortuo Viriatho, milites ejus, novo duce creato Tantalo, adversus Saguntum expeditionem susceperunt, quam urbem Annibal eversam instauraverat, et patriæ nomine Carthaginem appellarat. Sed repulsos inde, quum Bætim amnem transirent, subsecutus Cæpio, ita pressit ursitque, ut Tantalus suis rebus diffidens se et exercitum Cæpioni tradiderit ea conditione, ut subditorum loco eos haberet. Quos ille, detractis armis, agro satis amplo, ne deinceps latrociniis vivere ob penuriam cogerentur, donavit. Et hoc modo finis Viriathico bello impositus est.

LXXVI. Nunc ad Arevacorum atque Numantinorum bellum, quos ad defectionem Viriathus impulerat, nostra redit historia. Adversus illos cum auctioribus copiis Roma missus Cæcilius Metellus Arevacos, celeritate territos, quippe quos metentes ex improviso adortus erat, perdomuit. Restabant oppida duo, Termantia ac Numantia. Numantia autem, propter duo flumina et valles silvasque densissimas circumjectas, aditu difficilis erat : una tantum via in planitiem ferebat, eaque fossis ac cippis erat impedita. Numantini ipsi, egregii et pedites et equites, sed non plures octo millibus : quo numero tametsi exiguo, ob singularem virtutem, Romanos diu multumque fatigarunt. Sed Metellus exacta hieme, successori Q. Pompeio Aulo exercitum tradidit optime exercitatum, peditum triginta millia, equitum duo. Pompeius, castris ad Numantiam positis, quum alio forte ipse abiisset, Numantini egressi, aliquot ejus equites discurrentes oppresserunt. Quo facto, reversus ipse aciem instruxit in planitie : neque oppidani obviam descendere recusarunt. Sed hi mox pedem paulatim referre, velut fugientes, cœperunt; donec ad fossas cipposque Pompeium *insequentem elicuissent...*

LXXVII. Ea re commotus Pompeius, quum quotidianis etiam velitationibus cerneret copias suas carpi minuique a paucioribus, Termantiam, tanquam ibi minus negotii habiturus, castra promovet. Sed hic quoque conserto prælio septingentos milites amisit; et tribunum militum, in castra

ψαντο, καὶ τρίτῃ πείρᾳ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐς ἀπόκρημνα τοὺς Ῥωμαίους συνελάσαντες, πολλοὺς αὐτῶν πεζούς τε καὶ ἱππέας αὐτοῖς ἵπποις κατέωσαν ἐς τὰ ἀπόκρημνα· περιφόβως ἔχοντες οἱ λοιποὶ, διενυκτέρευον ἔνοπλοι. Καὶ ἅμα ἕῳ προσιόντων τῶν πολεμίων, ἐκταξάμενοι, τὴν ἡμέραν ὅλην ἠγωνίζοντο ἀγχωμάλως, καὶ διεκρίθησαν ὑπὸ νυκτός. Ὅθεν ὁ Πομπήϊος ἐπὶ πολίχνης Μαλίας ἤλασεν, ἣν ἐφρούρουν οἱ Νομαντῖνοι. Καὶ οἱ Μαλιεῖς τοὺς φρουροὺς ἀνελόντες ἐξ ἐνέδρας, παρέδοσαν τὸ πολίχνιον τῷ Πομπηΐῳ. Ὁ δὲ τά τε ὅπλα αὐτοὺς καὶ ὅμηρα αἰτήσας, μετῆλθεν ἐπὶ Σηδητανίαν, ἣν ἐδῄου λῄσταρχος ὄνομα Ταγγῖνος· καὶ αὐτὸν ὁ Πομπήϊος ἐνίκα, καὶ πολλοὺς ἔλαβεν αἰχμαλώτους. Τοσοῦτον δ' ἦν φρονήματος ἐν τοῖς λῃσταῖς, ὥστε τῶν αἰχμαλώτων οὐδεὶς ὑπέμεινε δουλεύειν· ἀλλ' οἱ μὲν αὑτοὺς, οἱ δὲ τοὺς πριαμένους ἀνῄρουν, οἱ δὲ τὰς ναῦς ἐν τῷ διάπλῳ διετίτρων.

LXXVIII. Ὁ δὲ Πομπήϊος αὖθις ἐλάσας ἐπὶ Νομαντίαν, ποταμόν τινα μετωχέτευεν ἐς τὸ πεδίον, ὡς λιμῷ πιέσων τὴν πόλιν. Οἱ δὲ ἐργαζομένῳ τε ἐπέκειντο, καὶ σαλπιγκτῶν χωρὶς ἐκτρέχοντες ἀθρόοι, τοὺς ὀχετεύοντας ἠνώχλουν. Ἔβαλλον δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ χάρακος ἐπιβοηθοῦντας, ἕως κατέκλεισαν ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ σιτολογοῦσιν ἑτέροις ἐπιδραμόντες, καὶ τῶνδε πολλοὺς διέφθειραν, Ὄππιόν τε χιλίαρχον ἐπ' αὐτοῖς ἀνεῖλον. Καὶ κατ' ἄλλο μέρος τάφρον ὀρύσσουσι Ῥωμαίοις ἐπιδραμόντες, ἔκτειναν ἐς τετρακοσίους, καὶ τὸν ἡγούμενον αὐτῶν. Ἐφ' οἷς τῷ τε Πομπηΐῳ σύμβουλοι παρῆσαν ἐκ Ῥώμης, καὶ τοῖς στρατιώταις (ἓξ γὰρ ἔτη διεληλύθει στρατευομένοις) διάδοχοι νεοκατάγραφοί τε καὶ ἔτι ἀγύμναστοι καὶ ἀπειροπόλεμοι. Μεθ' ὧν ὁ Πομπήϊος αἰδούμενός τε τὰ ἐπταισμένα, καὶ ἐπειγόμενος τὴν αἰσχύνην ἀναλαβεῖν, ἐπέμενε χειμῶνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Καὶ οἱ στρατιῶται, κρύους τε ὄντος ἐν ἀστέγῳ σταθμεύοντες, καὶ πρῶτον ἄρτι πειρώμενοι τοῦ περὶ τὴν χώραν ὕδατός τε καὶ ἀέρος, κατὰ γαστέρα ἔκαμνον, καὶ διεφθείροντο ἔνιοι. Μέρους δὲ ἐπὶ σῖτον οἰχομένου, κρύψαντες ἐνέδραν οἱ Νομαντῖνοι παρ' αὐτὸ τὸ Ῥωμαίων στρατόπεδον, ἠκροβολίζοντο ἐρεθίζοντες· ἕως οἱ μὲν, οὐ φέροντες, ἐπεξῄεσαν, οἱ δ' ἐκ τῆς ἐνέδρας ἀνίσταντο· καὶ Ῥωμαῖοι πολλοὶ μὲν ἐκ τοῦ πλήθους, πολλοὶ δὲ τῶν ἐπιφανῶν ἀπέθανον. Οἱ δὲ Νομαντῖνοι καὶ τοῖς τὸν σῖτον φέρουσιν ἀπαντήσαντες, ἔκτειναν καὶ τῶνδε πολλούς.

LXXIX. Καὶ ὁ Πομπήϊος τοσοῖσδε συνενεχθεὶς κακοῖς, ἐς τὰς πόλεις μετὰ τῶν συμβούλων ἀνεζεύγνυε, χειμάσων τὸ ἐπίλοιπον, τοῦ ἔαρος προσδοκῶν ἥξειν οἱ διάδοχον. Καὶ δεδιὼς κατηγορίαν, ἔπρασσεν ἐς τοὺς Νομαντίνους κρύφα τοῦ πολέμου διαλύσεις. Οἱ δὲ, καὶ αὐτοὶ κάμνοντες ἤδη φόνῳ τε πολλῷ ἀρίστων, καὶ γῆς ἀργίᾳ, καὶ τροφῶν ἀπορίᾳ, καὶ μήκει τοῦ πολέμου, μακροῦ παρὰ προσδοκίαν γεγονότος, ἐπρέσβευον ἐς Πομπήϊον. Ὁ δὲ ἐς μὲν τὸ φανερὸν ἐκέλευεν αὐτοὺς Ῥωμαίοις ἐπιτρέπειν· οὐ γὰρ εἰδέναι συνθήκας

commeatum advehentem, Termantini in fugam egerunt; eodemque die, tertio conflictu, Romanis in prærupta loca compulsis, multi ex iis et pedites et equites cum equis per præcipitia detrusi sunt. Reliqui, postquam trepidi in armis noctem insomnem traduxere, postridie, irruentibus prima luce hostibus, totum diem æquo Marte dimicarunt, donec nox superveniens prælium diremit. Inde Pompeius versus oppidulum quoddam, nomine Maliam, quod Numantinorum præsidio tenebatur, contendit. Et Malienses, per dolum cæso præsidio, urbem Pompeio tradidere. Armis ademtis, acceptisque obsidibus, in Sedetaniam transiit, ut eam a vastatione Tangini, latronum principis, vindicaret. Atque eum quidem vicit, multosque cepit : sed tanti spiritus in latronibus fuere, ut ex captivis nemo servitutem ferret, sed alii seipsos, alii emtores suos interficerent, nonnulli in trajiciendo naves perforarent.

LXXVIII. Pompeius ad obsidendam Numantiam reversus, fluvium quemdam derivare conabatur, tanquam fame urbem expugnaturus. Sed oppidani, sine tubis conferti excurrentes, infestando eos qui flumen avertebant, repellendoque si qui e vallo subveniebant, irritum conatum reddiderunt, denique Romanos intra castra ipsorum concluserunt. Rursus in quosdam frumentatum egressos impetu facto, plurimos occiderunt, et in his Oppium tribunum militum interfecerunt. Alia etiam ex parte Romanos fossam ducentes adorti, quadringentos cum eorum præfecto oppresserunt. Post hæc Pompeio Roma consiliarii missi advenerunt, et novus tironum exercitus, qui, dimissis veteranis (sex enim annos militia consumserant) in eorum locum succederent. Cum illis tironibus Pompeius, quem tot cladium pudebat, cupiens maculam eluere, totam hiemem in castris egit. Sed milites sub dio, sæviente frigore, stativa habentes, et tum primum regionis aquas et cœlum experti, dysenteria laborare cœperunt, et nonnulli perierunt. Cæterum parte exercitus frumentatum emissa, Numantini, positis clam juxta ipsa Romanorum castra insidiis, Romanos levibus præliis ad pugnam lacessebant. Illi, contumeliam non ferentes, castris sese effundunt. Tum qui in insidiis erant, repente consurgunt; et multi ex plebe, multi item ex nobilitate, cadunt. Denique et redeuntibus frumentatoribus occurrunt Numantini, et ex his quoque haud paucos interficiunt.

LXXIX. Tot cladibus vexatus Pompeius, cum suis consiliariis in oppida se recepit, quod supererat hiemis ibi transacturus, dum successor, quem primo vere exspectabat, adveniret. Verum ob rem male gestam judicium metuens, clam cum Numantinis de bello dissolvendo agebat. Et Numantini ipsi, fracti cæde tot fortissimorum virorum, et agri inculti infecunditate, tum cibariorum inopia, et belli insperata diuturnitate, facile ad Pompeium oratores de pace miserunt. Jam ipse quidem propalam eos, ut se Romanorum arbitrio permitterent, hortabatur; nec enim alia se pa-

ἑτέρας Ῥωμαίων ἀξίας. Λάθρα δ' ὑπισχνεῖτο, ἃ ἔμελλε ποιήσειν. Καὶ συνθεμένων ἐκείνων, καὶ ἐπιτρεψάντων ἑαυτοὺς, ὁμηρά τε καὶ αἰχμάλωτα ᾔτησε, καὶ τοὺς αὐτομόλους· καὶ πάντα ἔλαβεν. Ἤτησε δὲ καὶ ἀργυρίου τάλαντα τριάκοντα· ὧν μέρος αὐτίκα ἔδοσαν οἱ Νομαντῖνοι, καὶ τὰ λοιπὰ ὁ Πομπήϊος ἀνέμενεν. Παραγενομένου δ' αὐτῷ διαδόχου Μάρκου Ποπιλλίου Λαίνα, οἱ μὲν ἔφερον τὰ λοιπὰ τῶν χρημάτων. Ὁ δ' ἀπηλλαγμένος μὲν τοῦ περὶ τοῦ πολέμου δέους, τῷ παρεῖναι τὸν διάδοχον, τὰς δὲ συνθήκας εἰδὼς αἰσχρὰς τε καὶ ἄνευ Ῥωμαίων γενομένας, ἠρνεῖτο μὴ συνθέσθαι τοῖς Νομαντίνοις. Καὶ οἱ μὲν αὐτὸν ἤλεγχον ἐπὶ μάρτυσι τοῖς τότε παρατυχοῦσιν ἀπό τε βουλῆς καὶ ἱππάρχοις καὶ χιλιάρχοις αὐτοῦ Πομπηΐου. Ὁ δὲ Ποπίλλιος αὐτοὺς ἐς Ῥώμην ἔπεμπε, δικασομένους τῷ Πομπηΐῳ. Κρίσεως δ' ἐν τῇ βουλῇ γενομένης, Νομαντῖνοι μὲν καὶ Πομπήϊος ἐς ἀντιλογίαν ἦλθον· τῇ βουλῇ δ' ἔδοξε, πολεμεῖν Νομαντίνοις. Καὶ ὁ Ποπίλλιος ἐνέβαλεν ἐς τοὺς γείτονας αὐτῶν Λούσονας. Οὐδὲν δ' ἐργασάμενος (ἧκε γὰρ αὐτῷ διάδοχος ἐπὶ τὴν στρατηγίαν Ὁστίλιος Μαγκῖνος) ἀνέζευξεν ἐς Ῥώμην.

LXXX. Ὁ δὲ Μαγκῖνος, τοῖς Νομαντίνοις συμβαλὼν, ἡττᾶτό τε πολλάκις, καὶ τέλος, ἀναιρουμένων πολλῶν, ἐς τὸ στρατόπεδον ἔφυγεν. Λόγου δὲ ψευδοῦς ἐμπεσόντος, ὅτι Νομαντίνοις ἔρχονται βοηθοῦντες Κάνταβροί τε καὶ Οὐακκαῖοι, δείσας, ἄπυρον τὴν νύκτα διήγαγεν ὅλην ἐν σκότῳ, φεύγων ἐς ἔρημον τὸ Νωβελίωνός ποτε χαράκωμα. Καὶ μεθ' ἡμέραν ἐς αὐτὸ συγκλεισθεὶς, οὔτε κατεσκευασμένον, οὔτε ὠχυρωμένον, περισχόντων αὐτὸν τῶν Νομαντίνων, καὶ πάντας ἀποκτείνειν ἀπειλούντων, εἰ μὴ συνθοῖτο εἰρήνην, συνέθετο ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ Ῥωμαίοις καὶ Νομαντίνοις. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τούτοις ὤμνυε τοῖς Νομαντίνοις. Οἱ δ' ἐν ἄστει, πυθόμενοι, χαλεπῶς ἔφερον, ὡς ἐπὶ αἰσχίσταις πάνυ σπονδαῖς· καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Αἰμίλιον Λέπιδον ἐς Ἰβηρίαν ἐξέπεμπον, Μαγκῖνον δ' ἀνεκάλουν ἐς κρίσιν. Καὶ τῷδε μὲν ἕσποντο πρέσβεις Νομαντίνων. Ὁ δὲ Αἰμίλιος, ἀναμένων καὶ ὅδε τὰς ἐκ Ῥώμης ἀποκρίσεις, καὶ τὴν ἀργίαν οὐ φέρων (ὡς γὰρ ἐπὶ δόξαν, ἢ κέρδος, ἢ θριάμβου φιλοτιμίαν, ἐξῄεσάν τινες ἐς τὰς στρατηγίας, οὐκ ἐπὶ τὸ τῇ πόλει συμφέρον), Οὐακκαίων κατεψεύδετο, ὡς ἀγορὰν ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ Νομαντίνοις παρασχόντων· καὶ τὴν γῆν αὐτῶν κατέτρεχεν, καὶ Παλλαντίαν πόλιν, ἣ μεγίστη Οὐακκαίων ἐστὶν, οὐδὲν ἐξαμαρτοῦσαν ἐς τὰ συγκείμενα, ἐπολιόρκει· καὶ Βροῦτον, ἐφ' ἕτερα τῆς Ἰβηρίας ἀπεσταλμένον (ὥς μοι προείρηται), κηδεστὴν ὄντα οἱ, τοῦδε τοῦ ἔργου μετασχεῖν ἔπεισε.

LXXXI. Κατέλαβον δ' αὐτοὺς ἀπὸ Ῥώμης πρέσβεις, Κίννας τε καὶ Καικίλιος· οἳ τὴν βουλὴν ἔφασαν ἀπορεῖν, εἰ τοσῶνδε πταισμάτων σφίσιν ἐν Ἰβηρίᾳ γενομένων, ὁ Αἰμίλιος πόλεμον ἕτερον αἱρεῖται. Καὶ ψήφισμα ἐπέδοσαν αὐτῷ, προαγορεῦον, Αἰμίλιον Οὐακκαίοις μὴ πολεμεῖν. Ὁ δὲ, ἀρξάμενός τε ἤδη τοῦ πο-

cta nosse, quæ essent ex populi romani dignitate), sed clam, quid acturus esset, docebat. Quum ita pacti essent, seque Romanis dedidissent, obsides, captivos et transfugas petiit, accepitque. Triginta argenti, quæ petierat, talentorum partem in præsentia Numantini numerarunt: partem Pompeius exspectabat. Jamque advenerat ei successor, M. Popillius Lænas, quum illi id quod restabat pecuniarum ad Pompeium detulerunt. Sed ille, deposito jam belli metu, quia sibi successum erat, sciens, se ignominiosam pacem populique injussu fecisse; cum Numantinis a se quidquam transactum esse, negat. Quem ubi hi multis testibus, et senatoribus romanis, et præfectis equitum, et militum tribunis, qui interfuerant, facile revincunt, Popillius eos Romam remisit, ut cum Pompeio judicio experirentur. Re ad se senatum relata, inter se contenderunt Pompeius et Numantini. Ceterum senatui placuit, bellum cum Numantinis geri. Popillius autem, nulla alia re gesta, nisi quod in Numantinorum vicinos Lusonas exercitum duxit, adveniente imperii successore Hostilio Mancino, Romam rediit.

LXXX. Mancinus, cum Numantinis sæpius congressus, semper inferior discessit; ac postremo compluribus etiam amissis, in castra compulsus est. Et falso rumore jactato, Cantabros et Vaccæos auxilio Numantinis adventare, trepidus, noctis silentio (quam totam exstinctis ignibus traduxit) in desertum locum fugit, ubi quondam Nobilioris fuerat vallum. Quo in loco, neque rebus necessariis instructo, neque munito, sub lucem ab hoste inclusus, circumfusis undique Numantinis, et omnibus necem minantibus nisi pax fieret, æquas pacis conditiones et Romanis et Numantinis pepigit Mancinus, seque sponsione et juramento obstrinxit. Quod ubi Romæ cognitum est, omnes tam fœdo et ignominioso fœdere indignati sunt, alterumque consulem, Æmilium Lepidum, in Hispaniam miserunt; Mancino ad causam dicendam revocato, quem et Numantinorum legati Romam secuti sunt. Interim Æmilius, dum ab urbe responsa exspectabat, impatiens otii (nam ea tempestate nonnulli non publici commodi causa, sed aut gloriæ aut lucri privati aut triumphi spe ambitiosa, ad imperia contendebant), Vaccæos falso criminabatur, tanquam bello hoc Numantinos commeatu juvissent. Proinde, vastatis eorum agris, Pallantiam, oppidum maximum Vaccæorum, quod nulla in re pacta violarat, obsedit: accito inductoque in hujus operis societatem Bruto affini suo, qui, ut commemoravimus, in ulteriorem Hispaniam missus fuerat.

LXXXI. Ad hos legati Roma venientes, Cinna et Cæcilius, renunciarunt, mirari senatum, quod, tot cladibus in Hispania acceptis, aliud de integro bellum Æmilius suscipere cogitet: ac super ea re senatusconsultum attulerunt, quo cavebatur, ne Æmilius Vaccæos bello peteret. Verum ille, bello jam incepto, ratus, cum hoc ipsum incognitum fuisse

λέμου, καὶ τὴν βουλὴν τοῦτ' ἀγνοεῖν ἡγούμενος, ἀγνοεῖν δ' ὅτι καὶ Βροῦτος αὐτῷ συνεπιλαμβάνει, καὶ σῖτον καὶ χρήματα καὶ στρατιὰν Οὐακκαῖοι τοῖς Νομαντίνοις παρέσχον· ἔσεσθαι δὲ καὶ τὴν ἀνάζευξιν τοῦ πολέμου φοβερὰν ὑπολαβὼν, καὶ σχεδὸν Ἰβηρίας ὅλης διάλυσιν, εἰ καταφρονήσειαν ὡς δεδιότων· τοὺς μὲν ἀμφὶ τὸν Κίνναν ἀπράκτους ἀπέλυσε, καὶ τάδε αὐτὰ ἐπέστειλε τῇ βουλῇ. Αὐτὸς δὲ ὀχυρωσάμενος φρούριον, μηχανὰς ἐν αὐτῷ συνεπήγνυτο, καὶ σῖτον συνέφερε. Φλάκκος δ' αὐτῷ σιτολογῶν, ἐνέδρας ἐκφανείσης, εὐμηχάνως διέδωκεν ὅτι Παλλαντίαν ἐξεῖλεν Αἰμίλιος· καὶ τοῦ στρατοῦ συναλαλάξαντος, ὡς ἐπὶ νίκῃ, πυθόμενοι τούτων οἱ βάρβαροι, καὶ ἀληθῆ νομίσαντες, ἀπεχώρουν. Φλάκκος μὲν δὴ τὴν ἀγορὰν κινδυνεύουσαν ὧδε περιέσωζε.

LXXXII. Μακρᾶς δὲ τῆς ἐπὶ τῇ Παλλαντίᾳ πολιορκίας οὔσης, αἱ τροφαὶ Ῥωμαίους ἐπέλειπον, καὶ λιμὸς ἥπτετο αὐτῶν, καὶ τὰ ὑποζύγια πάντα ἔφθαρτο· καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀπορίας ἀπέθνησκον. Οἱ στρατηγοὶ δὲ, Αἰμίλιός τε καὶ Βροῦτος, ἐς μὲν πολὺ διεκαρτέρουν· ἡσσώμενοι δ' ὑπὸ τοῦ κακοῦ, νυκτὸς ἄφνω περὶ ἐσχάτην φυλακὴν ἐκέλευον ἀναζευγνύναι· χιλίαρχοί τε καὶ λοχαγοὶ περιθέοντες ἐπέσπευδον ἅπαντας ἐς τοῦτο πρὸ ἕω. Οἱ δὲ σὺν θορύβῳ τά τε ἄλλα πάντα, καὶ τοὺς τραυματίας καὶ τοὺς νοσοῦντας ἀπέλιπον, συμπλεκομένους τε σφίσι καὶ δεομένους. Καὶ αὐτοῖς ἀτάκτου καὶ θορυβώδους τῆς ἀναχωρήσεως γιγνομένης, καὶ φυγῇ μάλιστα ὁμοίας, οἱ Παλλάντιοι πανταχόθεν ἐπικείμενοι, πολλὰ ἔβλαπτον ἐξ ἠοῦς ἐπὶ ἑσπέραν. Νυκτὸς δὲ ἐπιλαβούσης, Ῥωμαῖοι μὲν ἐς τὰ πεδία ἑαυτοὺς ἐρρίπτουν ἀνὰ μέρος, ὡς τύχοιεν, ἄσιτοί τε καὶ κατάκοποι· οἱ δὲ Παλλάντιοι, θεοῦ σφᾶς ἀποτρέποντος, ἀνεχώρουν. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ τὸν Αἰμίλιον.

LXXXIII. Ῥωμαῖοι δ' αὐτὰ πυθόμενοι, τὸν μὲν Αἰμίλιον παρέλυσαν τῆς στρατηγίας τε καὶ ὑπατείας· καὶ ἰδιώτης ἐς Ῥώμην ὑπέστρεφεν, καὶ χρήμασιν ἐπεζημιοῦτο. Μαγκίνῳ δ' ἐδίκαζον καὶ τοῖς πρέσβεσι τοῖς Νομαντίνων. Οἱ μὲν δὴ τὰς συνθήκας, ἃς ἐπεποίηντο πρὸς Μαγκῖνον, ἐπεδείκνυον· ὁ δὲ τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἐς Πομπήϊον ἀνέφερεν, τὸν πρὸ αὐτοῦ γενόμενον στρατηγὸν, ὡς ἀργὸν καὶ ἄπορον τὸν στρατὸν ἐγχειρίσαντά οἱ, καὶ δι' αὐτὸ κἀκεῖνον ἡσσημένον τε πολλάκις, καὶ συνθήκας ὁμοίας αὐτῷ θέμενον πρὸς τοὺς Νομαντίνους. Ὅθεν, ἔφη, καὶ τὸν πόλεμον τόνδε, παρὰ τὰς συνθήκας ἐκείνας ὑπὸ Ῥωμαίων ἐψηφισμένον, ἀπαίσιον αὐτοῖς γεγονέναι. Οἱ δ' ἐχαλέπαινον μὲν ἀμφοτέροις ὁμοίως· ἀπέφυγε δ' ὅμως Πομπήϊος, ὡς περὶ τῶνδε κριθεὶς καὶ πάλαι. Μαγκῖνον δ' ἔγνωσαν ἐκδοῦναι τοῖς Νομαντίνοις, ἄνευ σφῶν αἰσχρὰς συνθήκας πεποιημένον. Ὦ λόγῳ καὶ Σαυνίταις οἱ πατέρες, ὅμοια χωρὶς αὐτῶν συνθεμένους ἡγεμόνας εἴκοσιν ἐξεδεδώκεσαν. Μαγκῖνον μὲν δὴ Φούριος ἀγαγὼν ἐς Ἰβηρίαν, γυμνὸν παρεδίδου τοῖς Νομαντίνοις. Οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο. Στρατηγὸς δὲ ἐπ' αὐτοὺς αἱρεθεὶς Καλπούρνιος Πείσων, οὐδ' ἤλασεν ἐπὶ Νομαντίαν· ἀλλ' ἐς τὴν Παλλαντίων

senatui, tum vero, et illud, quod Brutum adjutorem habeat, et quod a Vaccæis Numantini frumento, pecuniis, militibus, fuerint adjuti; præterea, in suo receptu maxima rerum momenta verti, arbitratus, periculumque esse, ne, si Romani, ceu timentes, ab hostibus spernerentur, cuncta Hispania rebellaret: Cinnam cum ceteris legatis re infecta remisit, et hæc ipsa ad senatum perscripsit. Post hæc, munito castello, machinas fabricandas et coacervandum frumentum curavit. Per id tempus Flaccus, frumentatum ab eo missus, ubi subito hostium insidiis se circumventum videt, callide inter milites suos rumorem spargit, Pallantiam ab Æmilio esse captam. Ad quam vocem quum plausus exsultantis, velut ob victoriam, exercitus esset excitatus, barbari audientes, et ita se rem habere existimantes, discesserunt. Hac astutia Flaccus periclitantem annonam conservavit.

LXXXII. Sed Pallantiæ obsidio diutius protrahebatur, et jam deficientibus cibis fames Romanos affligebat. Jamque jumenta omnia perierant, atque ex ipsis etiam viris multi inopia moriebantur. Et imperatores quidem, Æmilius et Brutus, diu nihil non constanter pertulerunt: sed tandem malis cedere coacti, repente noctu circiter ultimam vigiliam discessum denunciant: tribunique militum ac primipili discurrentes singulos ad discedendum ante lucem urgebant. Cum igitur omnia turbulenter gerebant, tum vero saucios et ægrotos deserebant, amplectentes, et ne se proderent orantes. Eos ita confusis ordinibus abeuntes, ac tantum non fugientes, insecuti Pallantini, infestantesque a mane usque ad vesperam, multis detrimentis affecerunt. Tandem, ingruente nocte, Romani, fame laboreque confecti, passim, ut res ferebat, in campis humum se projecerunt; et Pallantini, numine aliquo eos avertente, ad sua regressi sunt. Sic se res Æmilii habebant.

LXXXIII. Quibus rebus cognitis, Romani Æmilium, abrogato imperio et magistratu, privatum in urbem reversum, pecunia insuper mulctarunt. Actum quoque in senatu de Mancino et Numantinorum legatis: quorum hi fœdera cum Mancino allegabant; ille in Pompeium, superiorem ducem, culpam transferebat, qui ignavum sibi et nullis rebus instructum exercitum tradidisset, ob eamque causam et ipse sæpius victus esset, et simile fœdus cum Numantinis pepigisset. Addebat etiam, haud mirum esse, si hoc bellum infeliciter cessisset, quod contra illud fœdus senatus decrevisset. Sed quamvis Patres pariter utrique succenserent, Pompeius tamen, quippe cujus jam judicata causa fuerat, evasit. Mancinum autem, ut fœdæ pacis auctorem, injussu senatus initæ, Numantinis dedendum censuere, patrum exemplo, qui quondam Samnitibus viginti imperatores, qui injussu suo simile fœdus percusserant, nudos dediderant. Adductus in Hispaniam Mancinus a Furio nudus Numantinis deditus, sed ab illis minime receptus est. Post hæc, adversus eosdem lectus imperator Calpurnius Piso, ne duxit quidem contra Numantiam exercitum: sed Pallantinorum fines ingressus, præda exigua

γῆν ἐσβαλὼν, καὶ μικρὰ δῃώσας, ἐχείμαζεν ἐν Καρπητανίᾳ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἀρχῆς.

LXXXIV. Ἐν δὲ Ῥώμῃ κάμνων ὁ δῆμος ἐπὶ τοῖς Νομαντίνοις, μακροῦ καὶ δυσχεροῦς τοῦ πολέμου σφίσι παρὰ προσδοκίαν γεγονότος, ᾑροῦντο Κορνήλιον Σκιπίωνα, τὸν Καρχηδόνα ἑλόντα, αὖθις ὑπατεύειν, ὡς μόνον ἐπικρατῆσαι τῶν Νομαντίνων δυνάμενον. Ὁ δὲ καὶ τότε ἦν ἔτι νεώτερος τῆς νενομισμένης τοῖς ὑπατεύουσιν ἡλικίας. Ἡ οὖν βουλὴ πάλιν, ὥσπερ ἐπὶ Καρχηδονίοις αὐτοῦ χειροτονουμένου Σκιπίωνος, ἐψηφίσατο, τοὺς δημάρχους λῦσαι τὸν περὶ τῆς ἡλικίας νόμον, καὶ τοῦ ἐπιόντος ἔτους θέσθαι. Οὕτω μὲν ὁ Σκιπίων αὖθις ὑπατεύων, ἐς Νομαντίαν ἠπείγετο. Στρατιὰν δ' ἐκ καταλόγου μὲν οὐκ ἔλαβεν, πολλῶν τε πολέμων ὄντων, καὶ πολλῶν ἀνδρῶν ἐν Ἰβηρίᾳ· ἐθελοντὰς δέ τινας, ἔκ τε πόλεων καὶ βασιλέων ἐς χάριν ἰδίαν πεμφθέντας αὐτῷ, συγχωρούσης τῆς βουλῆς, ἐπηγάγετο· καὶ πελάτας ἐκ Ῥώμης καὶ φίλους πεντακοσίους, οὓς ἐς ἴλην καταλέξας, ἐκάλει φίλων ἴλην. Πάντας δὲ, ἐς τετρακισχιλίους γενομένους, παραδοὺς ἄγειν ἀδελφιδῷ Βουτέωνι, σὺν ὀλίγοις αὐτὸς προεξώρμησεν ἐς Ἰβηρίαν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, πυνθανόμενος αὐτὸ γέμειν ἀργίας καὶ στάσεων καὶ τρυφῆς· εὖ εἰδὼς, ὅτι μὴ κρατήσει πολεμίων, πρὶν κατασχεῖν τῶν ἰδίων ἐγκρατῶς.

LXXXV. Ἐλθὼν δὲ, ἐμπόρους τε πάντας ἐξήλαυνε, καὶ ἑταίρας καὶ μάντεις καὶ θύτας, οἷς, διὰ τὰς δυσπραξίας οἱ στρατιῶται περιδεεῖς γεγονότες, ἐχρῶντο συνεχῶς· ἔς τε τὸ μέλλον ἀπεῖπε μηδὲν ἐσφέρεσθαι τῶν περισσῶν, μηδὲ ἱερεῖον ἐς μαντείαν πεποιημένον. Ἐκέλευσε δὲ καὶ τὰς ἁμάξας, καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐς αὐτὰς τιθεμένων, καὶ τὰ ὑποζύγια, χωρὶς ὧν αὐτὸς ὑπελείπετο, πραθῆναι. Καὶ σκεῦος οὐκ ἐξῆν ἐς δίαιταν ἔχειν οὐδενὶ, πλὴν ὀβελοῦ καὶ χύτρας χαλκῆς καὶ ἐκπώματος ἑνός. Τά τε σιτία αὐτοῖς ὥριστο, κρέα ζεστὰ καὶ ὀπτὰ εἶναι. Κλίνας τε ἀπεῖπεν ἔχειν, καὶ πρῶτος ἐπὶ στιβάδων ἀνεπαύετο. Ἀπεῖπε δὲ καὶ ὁδεύοντας ἡμιόνοις ἐπικαθέζεσθαι. Τί γὰρ ἐν πολέμῳ προσδοκᾷν, ἔφη, παρ' ἀνδρὸς οὐδὲ βαδίζειν δυναμένου; κἀν τοῖς ἀλείμμασι καὶ λουτροῖς ἑαυτοὺς ἤλειφον, ἐπισκώπτοντος τοῦ Σκιπίωνος, ὡς αἱ ἡμίονοι χεῖρας οὐκ ἔχουσαι, χρῄζουσι τριβόντων. Οὕτω μὲν αὐτοὺς ἐς σωφροσύνην μετέβαλλεν ἀθρόως. Εἴθιζε δὲ καὶ ἐς αἰδῶ καὶ φόβον, δυσπρόσιτος ὢν, καὶ δυσχερὴς ἐς τὰς χάριτας, καὶ μάλιστα τὰς παρανόμους. Ἔλεγέν τε πολλάκις, τοὺς μὲν αὐστηροὺς καὶ ἐννόμους τῶν στρατηγῶν, τοῖς οἰκείοις· τοὺς δὲ εὐχερεῖς καὶ φιλοδώρους, τοῖς πολεμίοις εἶναι χρησίμους. Τὰ γὰρ στρατόπεδα τοῖς μὲν εἶναι κεχαρισμένα τε καὶ καταφρονητικά· τοῖς δὲ, σκυθρωπὰ μὲν, εὐπειθῆ δὲ καὶ πᾶσιν ἕτοιμα.

LXXXVI. Οὐ μὴν οὐδ' ὡς ἐτόλμα πολεμεῖν, πρὶν αὐτοὺς γυμνάσαι πόνοις πολλοῖς. Τὰ οὖν ἀγχοτάτω πεδία πάντα περιιὼν, ἑκάστης ἡμέρας, ἄλλο μετ' ἄλλο στρατόπεδον ἤγειρέ τε καὶ καθῄρει, καὶ τάφρους ὤρυσσε βαθυτάτας καὶ ἐνεπίμπλη, τείχη τε μεγάλα ᾠκοδόμει

inde abacta, quod supererat temporis imperii sui, in Carpetania hibernando consumsit.

LXXXIV. Romæ populus, hoc bello Numantino, quod opinione et longius et difficilius acciderat, fatigatus, Cornelium Scipionem, qui Carthaginem exsciderat, iterum consulem creavit; quod unum esse crederet, a quo debellari Numantini possent. Sed quoniam etiam tum infra ætatem consularem erat, censuere Patres, ut, quemadmodum bello Carthaginiensi factum erat, tribuni plebis legem illam annalem abrogarent, et anno sequenti iterum sancirent. Scipio hoc pacto iterum consul declaratus, Numantiam properabat; nullo quidem habito delectu, quod urbs variis bellis distrahebatur, et satis copiarum in Hispania erat. Permittente tamen senatu, nonnullos voluntarios, ab aliis urbibus et regibus ob privatam amicitiam missos, eduxit. Quibus addidit ex urbe clientes et amicos, ad quingentos; quos, in turmam unam redactos, vocitabat Amicorum turmam. Hos omnes, circiter quatuor millia, deducendos Buteoni, fratris filio, tradidit. Ipse cum paucis in Hispaniam ad exercitum prægreditur. Audierat enim, ibi omnia ignavia, discordia, ac luxu corrupta esse; satisque intellexerat, a se hostes vinci non posse, nisi prius suorum militum vitia compressisset ac perdomuisset.

LXXXV. Quare ubi in castra pervenit Scipio, continuo mercatores omnes, scorta, vates denique sacrificosque, quibus tot adversis pugnis consternati milites plus nimio addicti erant, castris expulit: atque etiam in posterum vetuit, quidquam, quod minus necessarium esset, ne victimam quidem divinationis gratia, importari. Tum vero et plaustra cum sarcinis inutilibus, et jumenta omnia, præterquam quæ ipse sigillatim relicta vellet, divendi jussit. Nec vero cuiquam licebat ad victum vas ullum habere, præter veru et ollam æneam et poculum unum. Cibi quoque præscripti erant, carnes elixæ et assæ. Lectorum porro usus interdictus, ac primus ipse in toris requiescebat. Mulis insidere inter eundum prohibuit: quid boni enim, inquit, in bello sperandum ab eo, qui pedibus ire non possit? Ad lavandum in balneis, et ad ungendum, famulorum opera non amplius utebantur; per ludibrium ridente Scipione hos, qui, velut muli manibus carentes, aliis, qui se scalperent, opus haberent. Hac via, brevi tempore, ad temperentiam milites revocavit. Sed et ad sui reverentiam et metum assuefecit; cum aditu se, tum vero ad conferendas gratias, præsertim in rebus injustis, difficilem exhibendo. Atque illud crebro in ore habebat: severos et legum jurisque servantissimos imperatores, amicis; faciles autem et munificos, hostibus esse perutiles. Horum milites lætos quidem, sed parere nescios: illorum, ut tristiores, sic morigeros et ad omnia paratos.

LXXXVI. Sed ne sic quidem cum hoste prius confligere voluit, quam milites suos multis laboribus exercuisset. Itaque vicinum omnem agrum obeundo, quotidie nova castra aliis locis muniebat, ac mox rursus demoliebatur; fossas ducebat, et easdem replebat; muros magnos exstruebat,

καὶ κατέφερεν, αὐτὸς ἐξ ἠοῦς ἐς ἑσπέραν ἅπαντα ἐφορῶν. Τὰς δὲ ὁδοιπορίας, ἵνα μή τις, ὡς πάλαι, διασχιδνῷτο, ἦγεν ἐν πλινθίοις ἀεὶ, καὶ τὴν δεδομένην ἑκάστῳ τάξιν οὐκ ἦν ἐναλλάξαι. Περιιὼν τε τὴν ὁδοιπορίαν, καὶ τὰ πολλὰ οὐραγῶν, τοὺς μὲν ἀῤῥωστοῦντας ἐπὶ τοὺς ἵππους ἀνεβίβαζεν ἀντὶ τῶν ἱππέων, τὰ δὲ βαροῦντα τὰς ἡμιόνους ἐς τοὺς πεζοὺς διεμέριζεν. Εἰ δὲ σταθμεύοι, τοὺς μὲν προφύλακας τῆς ἡμέρας ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἔδει περὶ τὸν χάρακα ἵστασθαι, καὶ ἱππέων ἑτέραν ἴλην περιτρέχειν· οἱ δ' ἄλλοι τὰ ἔργα διῄρηντο, καὶ τοῖς μὲν ταφρεύειν ἐτέτακτο, τοῖς δὲ τειχίζειν, τοῖς δὲ σκηνοποιεῖν· χρόνου τε μῆκος ὡρίζετο αὐτοῖς καὶ διεμετρεῖτο.

LXXXVII. Ὅτε δ' εἴκασεν, ὀξὺ καὶ εὐπειθὲς αὐτῷ καὶ φερέπονον γεγονέναι τὸ στράτευμα, μετέβαινεν ἀγχοῦ τῶν Νομαντίνων. Προφυλακὰς δὲ, ὥσπερ τινὲς, ἐπὶ φρουρίων οὐκ ἐποιεῖτο· οὐδὲ διῄρει ποι τὸν στρατὸν ὅλως, τοῦ μὴ, τινὸς ἐν ἀρχῇ γενομένου πταίσματος, εὐκαταφρόνητον τοῖς πολεμίοις αὐτὸν γενέσθαι, καὶ τέως καταφρονοῦσιν. Οὐδ' ἐπεχείρει τοῖς ἐχθροῖς, ἔτι περισκοπῶν αὐτόν τε τὸν πόλεμον καὶ τὸν καιρὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν τῶν Νομαντίνων ὁρμὴν, ἐς ὅ τι τρέψοιντο. Τὰ δὲ ὀπίσω τοῦ στρατοπέδου πάντα ἐχορτολόγει, καὶ τὸν σῖτον ἔκειρεν ἔτι χλωρόν. Ὡς δ' αὐτῷ ταῦτα ἐξετεθέριστο, καὶ ἐς τὸ πρόσθεν ἔδει βαδίζειν, ὁδὸς μὲν ἦν παρὰ τὴν Νομαντίαν ἐπὶ τὰ πεδία σύντομος, καὶ πολλοὶ συνεβούλευον ἐς αὐτὴν τραπέσθαι. Ὁ δ' ἔφη, τὴν ἐπάνοδον δεδιέναι, κούφων μὲν τότε τῶν πολεμίων ὄντων, καὶ ἐκ πόλεως ὁρμωμένων καὶ ἐς πόλιν ἀφορμώντων· οἱ δ' ἡμέτεροι, βαρεῖς ἐπανίασιν, ὡς ἀπὸ σιτολογίας, καὶ κατάκοποι, καὶ κτήνη καὶ ἁμάξας καὶ φορτία ἄγουσι. Δυσχερής τε ὅλως καὶ ἀνόμοιος ὁ ἀγών· ἡσσωμένοις μὲν γὰρ πολὺς ὁ κίνδυνος, νικῶσι δὲ οὐ μέγα τὸ ἔργον, οὐδ' ἐπικερδές. Εἶναι δ' ἄλογον, κινδυνεύειν ἐπὶ ὀλίγοις. Καὶ στρατηγὸν ἀμελῆ, τὸν ἀγωνιζόμενον πρὸ τῆς χρείας· ἀγαθὸν δὲ, τὸν ἐν μόναις παρακινδυνεύοντα ταῖς ἀνάγκαις. Συγκρίνων δ' ἔφη, καὶ τοὺς ἰατροὺς μὴ χρῆσθαι τομαῖς μηδὲ καύσεσι πρὸ φαρμάκων. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐκέλευεν τοῖς ἡγεμόσιν τὴν μακροτέραν περιάγειν. Καὶ συνεξῄει τότε μὲν ἐς τὸ πέραν τοῦ στρατοπέδου· ὕστερον δὲ ἐς τὰ Οὐακκαίων, ὅθεν οἱ Νομαντῖνοι τὰς τροφὰς ἐωνοῦντο, κείρων ἅπαντα, καὶ τὰ χρήσιμα ἐς τὰς ἑαυτοῦ τροφὰς συλλέγων, τὰ δὲ περιττὰ σωρεύων τε καὶ κατακαίων.

LXXXVIII. Ἐν δέ τινι πεδίῳ τῆς Παλλαντίας, ὄνομα Κοπλανίῳ, πολλοὺς ἐπὶ τῶν ὀρῶν ὑπὸ λόφοις ἔκρυψαν οἱ Παλλάντιοι, καὶ ἑτέροις ἐς τὸ φανερὸν τοὺς σιτολογοῦντας ἠνώχλουν. Ὁ δὲ Ῥουτίλιον Ῥοῦφον, συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, τότε χιλιαρχοῦντα, ἐκέλευσε τέσσαρας ἱππέων ἴλας λαβόντα, ἀναστεῖλαι τοὺς ἐνοχλοῦντας. Ῥοῦφος μὲν οὖν ὑποχωροῦσιν αὐτοῖς ἀμέτρως εἵπετο, καὶ φεύγουσιν ἐς τὸν λόφον συνανεπήδα. Ἔνθα τῆς ἐνέδρας ἐκφανείσης, ἐκέλευε τοὺς ἱππέας μήτε διώκειν, μήτε ἐπιχειρεῖν ἔτι· ἀλλ' ἐν προβολῇ

mox iterum diruendos. Ipseque a prima luce ad vesperam, quæcumque opera fiebant, inspiciebat. Ac ne quis, ut antea, in itinere a reliquis sese disjungeret, quadrato semper agmine incedebat, nec locum ulli licebat ab imperatore datum mutare. Procedente agmine, a primis ad postremos circumcursitans, atque inter extremos ut plurimum consistens, infirmos, jussis descendere equitibus, in equos imponebat; et quæ nimium gravabant jumenta, inter pedites dividebat. Stativorum ponendorum hic ordo erat: qui illo die in primo agmine fuerant, eos ex itinere oportebat locum castrorum circumsistere; et equitum ala circum equitabat. Reliquis militibus sua quibusque officia descripta erant: his fossas ducere, illis vallum exstruere, aliis tentoria figere. Quin et temporis, intra quod omnia confecta esse oportebat, spatium definitum ac dimensum erat.

LXXXVII. At postquam satis promtus et moriger et laboris patiens miles visus est, tum vero propius Numantiam castra promovit Scipio. Sed ibi non, quorumdam more, per castella propius urbem constituta stationes disposuit; quod copias suas prorsus nollet dividere, ne, si cladem aliquam a principio acciperet, contemtiorem se hostibus redderet, a quibus jam satis contemnebantur Romani. Nec vero aggrediebatur hostes; rationem etiam nunc belli gerendi, et opportunitatem, et Numantinorum consilia quo se verterent, exploraturus. Interea omnes pone castra agros pervagabatur, indeque pabula colligebat; frugesque, licet non satis maturas, secabat. Quibus demessis, quum jam in anteriora esset procedendum, essetque alia via in campos brevior, præter ipsam Numantiam ducens, hortantibus Scipionem amicis, ut breviori illa via uteretur: At ego, inquit, reditum metuo. Hostes enim tunc expediti ex urbe erumpentes, in urbem receptum habebunt: at nostri a frumentatione redeuntes, onusti præda erunt et defessi: adhæc vehicula jumentaque et sarcinas secum vehent. Quare gravis fuerit utique et iniqua dimicatio; quæ victis multum periculi, victoribus non multum neque gloriæ neque commodi allatura esset. Summæ autem, ait, dementiæ esse, ob res leves discrimen adire. Atque illum incautum habendum imperatorem, qui nulla neccessitate coactus pugnæ aleam subeat: strenuum contra, qui tum demum, quum ita usus et occasio postulat, intrepide se periculis offert. Addidit etiam hanc similitudinem: non solere medicos prius sectionibus aut ustionibus, quam medicamentis, uti. Hæc locutus Scipio, ducibus itineris mandat, ut longiore via exercitum circumducerent. Ac tunc quidem ipse excursioni illi, in agros castris oppositos susceptæ, interesse voluit. Postea in Vaccæos duxit, unde Numantini commeatus emebant. Ibi omnia vastata: quidquid ad castrorum alimoniam profuit, collectum advectumque: reliqua in cumulos congesta et incendio consumta sunt.

LXXXVIII. In campo quodam Pallantini agri, cui Complanio nomen est, Pallantini, multis suorum post montium tumulos abditis, alia manu palam Scipionis frumentatores lacessebant. Scipio Rutilum Rufum tribunum militum, (qui deinde harum rerum Historiam edidit) cum quatuor equitum turmis ad propulsandum hostium impetum mittit. Quos Rufus, pedem referentes, immoderatius urgens, quum in ipsum usque collem, quo se receperant, esset insecutus; subito coortis insidiis, hortatur equites suos, ut de insequendo vel aggrediendo hoste jam nihil cogitent,

τὰ δόρατα θεμένους ἑστάναι, καὶ ἐπιόντας ἀμύνεσθαι μόνον. Ὁ δὲ Σκιπίων εὐθὺ, ἀνατρέχοντος αὐτοῦ παρὰ τὸ πρόσταγμα, δείσας, εἵπετο κατὰ σπουδήν. Καὶ ὡς εὗρε τὴν ἐνέδραν, ἐς δύο διεῖλε τοὺς ἱππέας, καὶ προσέταξεν αὐτῶν ἑκατέροις, παρὰ μέρος ἐμπηδᾷν τοῖς πολεμίοις, καὶ ἀκοντίσαντας ὁμοῦ πάντας, εὐθὺς ἀναχωρεῖν, οὐκ ἐς τὸν αὐτὸν τόπον, ἀλλ' ἀεὶ κατ' ὀλίγον προστιθέντας ὀπίσω καὶ ὑποχωροῦντας. Οὕτω μὲν τοὺς ἱππέας ἐς τὸ πεδίον περιέσωσεν. Ἀναζευγνύοντι δ' αὐτῷ καὶ ἀναχωροῦντι ποταμὸς ἦν ἐν μέσῳ δύσπορός τε καὶ ἰλυώδης· καὶ παρ' αὐτὸν ἐνήδρευον οἱ πολέμιοι. Ὁ δὲ, μαθὼν, ἐξέκλινε τῆς ὁδοῦ, καὶ μακροτέραν ἦγε καὶ δυσενέδρευτον, νυκτός τε ὁδεύων διὰ τὸ δίψος, καὶ φρέατα ὀρύσσων, ὧν τὰ πλέονα πικρὰ εὑρίσκετο. Τοὺς μὲν οὖν ἄνδρας ἐπιμόχθως περιέσωσεν· ἵπποι δέ τινες αὐτοῦ καὶ ὑποζύγια ὑπὸ τῆς δίψης ἀπώλοντο.

LXXXIX. Καὶ Καυκαίους δὲ παροδεύων, ἐς οὓς παρεσπόνδησε Λούκουλλος, ἐκήρυξε, Καυκαίους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀκινδύνως κατέρχεσθαι. Καὶ παρῆλθεν ἐς τὴν Νομαντίνην, χειμάσων. Ἔνθα αὐτῷ καὶ Ἰουγόρθας ἐκ Λιβύης ἀφίκετο, ὁ Μασσανάσσου υἱωνὸς, ἄγων ἐλέφαντας δυοκαίδεκα, καὶ τοὺς συντασσομένους αὐτοῖς τοξότας τε καὶ σφενδονήτας. Ἀεὶ δέ τι δῃῶν, καὶ τὰ περικείμενα πορθῶν, ἔλαθε περὶ κώμην ἐνεδρευθεὶς, ἣν ἐκ τοῦ πλέονος τέλμα πηλοῦ περιεῖχεν, ἐπὶ δὲ θάτερα φάραγξ ἦν, καὶ ἀφανὴς ἐν ἐκείνῃ λόχος ὑπεκρύπτετο. Τῆς οὖν στρατιᾶς τῷ Σκιπίωνι διῃρημένης, οἱ μὲν τὴν κώμην ἐπόρθουν ἐσελθόντες, τὰ σημεῖα ἔξω καταλιπόντες· οἱ δὲ περιίππευον οὐ πολλοί. Τούτοις συνεμπίπτουσιν οἱ λοχῶντες. Καὶ οἱ μὲν αὐτοὺς ἀπεμάχοντο· ὁ δὲ Σκιπίων (ἔτυχε γὰρ πρὸ τῆς κώμης παρὰ τὰ σημεῖα ἑστὼς) ἀνεκάλει τῇ σάλπιγγι τοὺς ἔνδον, καὶ πρὶν αὐτῷ γενέσθαι χιλίους, τοῖς ἱππεῦσιν ἐνοχλουμένοις ἐπεβοήθει. Τότε δὲ τοῦ στρατοῦ τοῦ πλέονος ἐκ τῆς κώμης ἐκδραμόντος, ἐτρέψατο μὲν ἐς φυγὴν τοὺς πολεμίους· οὐ μὴν ἐδίωκε φεύγοντας, ἀλλ' ἐς τὸν χάρακα ἀνεχώρει, πεσόντων ἑκατέρωθεν ὀλίγων.

XC. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀγχοτάτω τῆς Νομαντίας δύο στρατόπεδα θέμενος, τῷ μὲν ἐπέστησε τὸν ἀδελφὸν Μάξιμον, τοῦ δὲ αὐτὸς ἡγεῖτο. Νομαντίνων δὲ θαμινὰ ἐκτασσόντων, καὶ προκαλουμένων αὐτὸν ἐς μάχην, ὑπερεώρα· οὐ δοκιμάζων ἀνδράσιν ἐξ ἀπογνώσεως μαχομένοις συμπλέκεσθαι μᾶλλον, ἢ συγκλήσας αὐτοὺς ἑλεῖν λιμῷ. Φρούρια δ' ἑπτὰ περιθεὶς, πολιορκίαν * * ἐπιγράψας ἑκάστοις, οὓς ἔδει πέμπειν. Ὡς δὲ ἦλθον, ἐς μέρη πολλὰ διεῖλεν αὐτοὺς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν ἐπιδιεῖλεν. Εἶθ' ἡγεμόνας ἐπιστήσας ἑκάστῳ μέρει, προσέταξε περιταφρεύειν καὶ περιχαρακοῦν τὴν πόλιν. Ἦν δὲ ἡ περίοδος, ἡ μὲν αὐτῆς Νομαντίας, τέσσαρες καὶ εἴκοσι στάδιοι· ἡ δὲ τοῦ χαρακώματος, ὑπὲρ τὸ διπλάσιον. Καὶ τοῦτο διῃρεῖτο πᾶν οἱ κατὰ μέρος ἕκαστον. Καὶ προείρητο, εἴ τι ἐνοχλοῖεν οἱ πολέμιοι, σημεῖον ἐξαίρειν, ἡμέρας μὲν, φοινικίδα ἐπὶ δόρατος ὑψηλοῦ, νυκτὸς δὲ, πῦρ· ἵνα τοῖς δεομένοις ἐπιθέοντες

sed in vestigio stantes infestis hastis irruentem hostem cohiberent. Sed Scipio, jam ex quo Rufus longius quam jussus erat excurrerat, de eventu sollicitus, confestimque subsecutus, ubi et ipse insidias deprehendit, equitibus in duas partes divisis, præcipit, ut alternis vicibus in hostem procurrant, telisque confertim emissis iterum se recipiant; non eumdem in locum unde prorupissent, sed qualibet vice aliquanto amplius retro cedentes. Hoc modo incolumem equitatum in planitiem reduxit. Post hæc certior factus, juxta fluvium quemdam transitu difficilem ac limosum redeunti sibi insidias parari, alia via deflexit, longiore quidem, sed minus dolis opportuna: noctu propter æstum iter faciens, puteosque fodiens, quorum plures amaras aquas habebant. Atque sic, ægre licet, viri incolumes evasere; sed equi aliquot ac jumenta siti exstincta sunt.

LXXXIX. Quum vero per Caucæorum quoque agrum, quos Lucullus olim tanta perfidia violarat, transiret, proclamari jussit, Caucæis ad sua colenda reverti tuto licere. Inde hibernatum in fines Numantinorum rediit: quo Jugurtha, Masinissæ nepos, ex Africa ad eum venit cum duodecim elephantis, et, qui his attribui solent, sagittariis et funditoribus. His in locis, crebis incursibus circumjectos agros vastanti carpentique Scipioni insidiæ clam ab hostibus tenduntur. Vicus erat, fere undique limosa palude cinctus; sed una parte vallis erat, in qua latebant insidiæ. Scipionis milites ita divisi erant, ut pars relictis ante vicum signis, ipsum vicum ingressi diriperent; alii, non multi, eminus circumequitarent. Quos qui in insidiis erant adorti, facile fundunt. Scipio, qui forte fortuna extra vicum circa signa constiterat, tuba revocari jussit eos qui domos subierant. Ac priusquam mille numero ei adfuissent, equitibus laborantibus opem ferre contendit: et pluribus e vico accurrentibus, hostes terga vertere coegit. Non tamen institit fugientibus, sed intra vallum se recepit, paucis utrimque desideratis.

XC. Haud multo post, geminis castris proxime Numantiam positis, quorum alteris fratrem Maximum præfecerat, alteris ipse præerat Scipio; quum Numantini acie instructa Romanos ad dimicationem crebro provocarent, sprevit: non consultum ducens, cum hominibus omnium rerum desperatione efferatis confligere potius, quam inclusos fame expugnare. Quare septem circa urbem castellis positis, oppugnare *eam instituit. Sociisque* passim populis auxilia imperavit; et unicuique populo, quot et cujus generis milites ab eo mitti vellet, præscripsit. Qui postquam venere, in multas partes eos divisit, et suas simul copias cum illis partitus est. Deinde singulis partibus præfectos imposuit, jussitque, ut fossam vallumque urbi circumducerent. Erat autem Numantiæ ipsius ambitus trium millium passuum; valli autem plusquam duplo major. Ac totum hunc ambitum per partes distribuerat Scipio opus facientibus: mandatumque erat, si quis tumultus ab hostibus oriretur, signum attollerent, interdiu pannum rubrum ex longa hasta pendentem, noctu ignem; ut celeriter ipse cum Maximo fratre,

αὐτός τε καὶ Μάξιμος ἀμύνοιεν. Ὡς δ' ἐξείργαστο πάντα αὐτῷ, καὶ τοὺς κωλύοντας εἶχεν ἱκανῶς ἀπομάχεσθαι, ἑτέραν τάφρον ὤρυσσεν οὐ μακρὰν ὑπὲρ ἐκείνην, καὶ σταυροὺς αὐτῇ περιεπήγνυ, καὶ τεῖχος ᾠκοδόμει, οὗ τὸ μὲν πάχος ἦν πόδες ὀκτὼ, τὸ δὲ ὕψος δέκα, χωρὶς τῶν ἐπάλξεων. Πύργοι τε πανταχόθεν αὐτῷ διὰ πλέθρου περιέκειντο. Καὶ λίμνην συνάπτουσαν οὐκ ἐνὸν περιτειχίσαι, χῶμα αὐτῇ περιέθηκεν, ἴσον τῷ τείχει καὶ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος, ὡς ἂν εἴη καὶ τόδε ἀντὶ τείχους.

XCI. Οὕτω μὲν ὁ Σκιπίων ὅδε πρῶτος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, περιετείχισε πόλιν οὐ φυγομαχοῦσαν. Τόν τε Δόριον ποταμὸν, συμφερόμενον τῷ περιτειχίσματι, καὶ πολλὰ τοῖς Νομαντίνοις χρήσιμον ἔς τε ἀγορᾶς κομιδὴν καὶ διαπομπὴν ἀνδρῶν (ὅσοι κατ' αὐτὸν κολυμβηταί τε καὶ σκάφεσι μικροῖς ἐλάνθανον, ἢ ἱστίοις, ὅτε λάβρον εἴη τὸ πνεῦμα, ἐβιάζοντο, ἢ κώπαις κατὰ τὸ ῥεῦμα) ζεῦξαι μὲν οὐκ ἐδύνατο, πλατὺν ὄντα καὶ πάνυ ῥοώδη· φρούρια δὲ ἀντὶ γεφύρας αὐτῷ δύο περιθεὶς, ἀπήρτησε καλωδίοις δοκοὺς μακρὰς ἐξ ἑκατέρου φρουρίου, καὶ ἐς τὸ πλάτος τοῦ ποταμοῦ μεθῆκεν, ἐχούσας ἐμπεπηγότα πυκνὰ ξίφη τε καὶ ἀκόντια. Αἱ δ' ὑπὸ τοῦ ῥοῦ, τοῖς ξίφεσι καὶ τοῖς ἀκοντίοις ἐμπίπτοντος, ἀεὶ περιστρεφόμεναι, οὔτε διανηχομένους, οὔτ' ἐπιπλέοντας, οὔτε ὑποδύνοντας εἴων λαθεῖν. Τοῦτο δ' ἦν, οὗ μάλιστα ὁ Σκιπίων ἐπεθύμει· μηδενὸς αὐτοῖς ἐπιμιγνυμένου, μηδ' εἰσιόντος, ἀγνοεῖν αὐτοὺς ὅ τι γίγνοιτο ἔξω· οὕτω γὰρ ἀπορήσειν ἀγορᾶς τε καὶ μηχανῆς πάσης.

XCII. Ὡς δ' ἡτοίμαστο πάντα, καὶ καταπέλται μὲν ἐπέκειντο τοῖς πύργοις ὀξυβελεῖς τε καὶ λιθοβόλοι, ταῖς δ' ἐπάλξεσι παρέκειντο λίθοι καὶ βέλη καὶ ἀκόντια, τὰ δὲ φρούρια τοξόται καὶ σφενδονῆται κατεῖχον· ἀγγέλους μὲν ἐπέστησε πυκνοὺς κατὰ τὸ ἐπιτείχισμα πᾶν, οἱ νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἔμελλον ἄλλοι παρ' ἄλλων τὸν λόγον ἐκδεχόμενοι, μηνύσειν αὐτῷ τὰ γιγνόμενα. Κατὰ δὲ πύργον ἐκέλευσεν, εἴ τι γίγνοιτο, σημεῖον ἐκ πρώτου τοῦ πονοῦντος αἴρεσθαι· καὶ τὸ αὐτὸ πάντας ἐπαίρειν, ὅταν τὸν ἀρξάμενον θεάσωνται· ἵνα τὸ μὲν κίνημα παρὰ τοῦ σημείου θᾶσσον ἐπιγιγνώσκοι, τὸ δὲ ἀκριβὲς παρὰ τῶν ἀγγέλων. Τῆς δὲ στρατιᾶς οὔσης σὺν τοῖς ἐπιχωρίοις ἐς ἑξακισμυρίους, τὸ μὲν ἥμισυ διετέτακτο αὐτῷ τειχοφυλακεῖν, καὶ ἐς τὰ ἀναγκαῖα, εἴ πη δεήσειε, μεταχωρεῖν· δισμύριοι δὲ τειχομαχήσειν ἔμελλον, ὅτε χρεία γένοιτο· καὶ τούτοις ἐφεδρεύειν ἕτεροι μύριοι. Χωρίον δὲ καὶ τούτων ἑκάστοις διετέτακτο· καὶ μεταπηδᾶν, εἰ μὴ κελεύσειεν, οὐκ ἐξῆν. Ἐς δὲ τὸ τεταγμένον εὐθὺς ἀνεπήδων, ὅτε τι σημεῖον ἐπιχειρήσεως ἐπαρθείη. Οὕτω μὲν τῷ Σκιπίωνι πάντα ἀκριβῶς διετέτακτο.

XCIII. Οἱ δὲ Νομαντῖνοι πολλάκις μὲν τοῖς φυλάσσουσιν ἐπεχείρουν, ἄλλοτε ἄλλῃ κατὰ μέρη. Ταχεῖα δ' αὐτίκα καὶ καταπληκτικὴ τῶν ἀμυνομένων ἡ ὄψις ἦν, σημείων τε ὑψηλῶν πανταχόθεν αἰρομένων, καὶ ἀγγέλων διαθεόντων, καὶ τῶν τειχομάχων ἀθρόως ἀναπηδώντων ἐς τὰ τείχη, σαλπιγκτῶν τε κατὰ πάντα πύργον ἐξοτρυνόντων· ὥστε τὸν κύκλον ὅλον εὐθὺς

ubi opus esset, auxilio accurreret. Toto opere perfecto, ita quidem, ut jam hostem, si quid conaretur, satis propulsare posset; aliam fossam non longe supra priorem duxit, quam et impactis palis munivit, et ad eamdem murum exstruxit latitudine pedum octo, altitudine decem, exceptis pinnis. Ac muro turres ex omni parte, centum et viginti pedum intervallo, superstruebantur. Et quia continentem paludem muro cingere non poterat, aggerem ei circumduxit, et latitudine et altitudine muro parem, qui vice muri esset.

XCI. Qua ratione mihi videtur Scipio hic primus omnium imperatorum urbem, quæ certamen non detrectabat, circumvallasse. Ceterum Durius amnis, præter ipsa munimenta Numantiæ fluens, oppidanis admodum opportunus erat, cum ad commeatum deportandum, tum ad viros transvehendos; dum sive urinando, aut naviculis, clam in urbem penetrarent, sive velis, vehementi spirante vento, aut remis secundo flumine, perrumperent. Hujus fluminis, propter latitudinem et aquarum impetum, ponte jungendi quum nulla esset facultas; Scipio bina castella vice pontis objecit: ex quibus longas utrimque trabes funibus religatas in fluvium, qua late patebat, demisit. Erant autem infixi trabibus crebri mucrones et cuspides; quæ, una cum illis vi aquæ circumactæ, neminem transire sinebant, sive natando urinandove, sive navigio fallere hostem tentasset. Qua re id, quod maxime cupiebat, consecutus est Scipio; ut hostes, nemine ad eos accedente, quid foris ageretur ignari, et commeatu et consilio deficerentur.

XCII. Postquam omnia perfecta sunt, et turribus catapultæ et balistæ aliæque machinæ impositæ, et propugnacula saxis, telis, jaculis probe munita, ad hæc castella sagittariis et funditoribus firmata: crebros nuncios per totum vallum disposuit Scipio, qui die nocteque, sermonem alii ab aliis excipientes, quidquid fieret, ipsi renunciarent. Jussit etiam, ut quæcumque prima turris ab hoste premeretur, prima vexillum extolleret; quod ubi conspicerent reliquæ, idem signum attollerent: ut hujusmodi signo coortum alicubi tumultum citius intelligeret; ex nunciis autem, quid rei esset, exploratius cognosceret. Jam vero quum sexaginta hominum millia, connumeratis copiis Hispaniensibus, haberet, sic eos partitus erat, ut dimidia pars murum custodiret, et ad alia munia, ubi opus esset, præsto esset: tum alia viginti millia ad pugnandum ex muro, sicubi necessitas urgeret, parati essent; eisque reliqui decies mille in subsidiis essent succenturiati. Atque his suus cuique locus erat assignatus; quem sicut, injussu imperatoris, non licebat cum alio commutare, sic ad eum quisque, simul ac signum aliquod tumultus dabatur, advolabat. Hac diligentia Scipio cuncta administrabat.

XCIII. Interea Numantini sæpius, aliis atque aliis ex partibus, muri custodes adorti sunt. Sed tunc celeriter statim, ac cum terribili specie, omnia ad propugnandum præparata apparebant: signa undique in altum sublata; nuncii discurrere; qui defendendis muris præpositi erant, confertim in murum insilire; tibicines ex singulis turribus classicum canere. Adeo ut totus ille ambitus, stadiorum

ἅπασιν εἶναι φοβερώτατον, ἐς πεντήκοντα σταδίους ἐπέχοντα ἐν περιόδῳ. Καὶ τόνδε τὸν κύκλον ὁ Σκιπίων ἑκάστης ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἐπισκοπῶν περιῄει. Ὁ μὲν δὴ τοὺς πολεμίους ὧδε συγκλείσας, οὐκ ἐς πολὺ ἀρκέσειν ἐνόμιζεν, οὔτε τροφῆς ἔτι προσιούσης σφίσιν, οὔτε ὅπλων, οὔτ' ἐπικουρίας.

XCIV. Ῥητογένης δὲ, ἀνὴρ Νομαντῖνος, ᾧ Καραύνιος ἐπίκλησις ἦν, ἄριστος ἐς ἀρετὴν Νομαντίνων, πέντε πείσας φίλους, σὺν παισὶν ἄλλοις τοσοῖσδε, καὶ ἵπποις τοσοῖσδε, ἐν νυκτὶ συννεφεῖ διῆλθε λαθὼν τὸ μεταίχμιον, κλίμακα φέρων πτυκτήν. Καὶ φθάσας ἐς τὸ περιτείχισμα, ἀνεπήδησεν αὐτός τε καὶ οἱ φίλοι· καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν φύλακας ἀνελόντες, τοὺς μὲν θεράποντας ἀπέπεμψαν ὀπίσω, τοὺς δ' ἵππους διὰ τῆς κλίμακος ἀναγαγόντες, ἐξίππευσαν ἐς τὰς Ἀρουακῶν πόλεις, σὺν ἱκετηρίαις, δεόμενοι, Νομαντίνοις συγγενέσιν οὖσιν ἐπικουρεῖν. Τῶν δ' Ἀρουακῶν οἱ μὲν οὐδ' ὑπήκουον αὐτῶν, ἀλλ' εὐθὺς ἀπέπεμπον, δεδιότες. Λουτία δὲ πόλις ἦν εὐδαίμων, τριακοσίους σταδίους ἀφεστῶσα ἀπὸ Νομαντίνων, ἧς οἱ μὲν νέοι περὶ τοὺς Νομαντίνους ἐσπουδάκεσαν, καὶ τὴν πόλιν ἐς συμμαχίαν ἐνῆγον· οἱ πρεσβύτεροι δ' ἐμήνυσαν κρύφα τῷ Σκιπίωνι. Καὶ ὁ Σκιπίων ὀγδόης ὥρας πυθόμενος, ἐξήλαυνεν αὐτίκα σὺν εὐζώνοις ὅτι πλείστοις· καὶ ἅμα ἕῳ τὴν Λουτίαν φρουρᾷ περιλαβὼν, ᾔτει τοὺς ἐξάρχους τῶν νέων. Ἐπεὶ δ' ἐξωρμηκέναι τῆς πόλεως αὐτοὺς ἔλεγον, ἐκήρυξε, διαρπάσειν τὴν πόλιν, εἰ μὴ τοὺς ἄνδρας παραλάβοι. Οἱ μὲν δὴ, δείσαντες, προσῆγον αὐτοὺς, ἐς τετρακοσίους γενομένους. Ὁ δὲ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐκτεμὼν, ἀνέστησε τὴν φρουρὰν, καὶ διαδραμὼν αὖθις ἅμ' ἕῳ τῆς ἐπιούσης παρῆν ἐς τὸ στρατόπεδον.

XCV. Νομαντῖνοι δὲ κάμνοντες ὑπὸ λιμοῦ, πέντε ἄνδρας ἔπεμπον ἐς τὸν Σκιπίωνα, οἷς εἴρητο μαθεῖν, εἰ μετριοπαθῶς σφίσι χρήσεται, παραδοῦσιν αὐτούς. Αὔαρος δ' αὐτῶν ἡγούμενος, πολλὰ μὲν περὶ τῆς προαιρέσεως καὶ ἀνδρείας τῶν Νομαντίνων ἐσεμνολόγησε· καὶ ἐπεῖπεν, ὡς οὐδὲ νῦν ἁμάρτοιεν, ὑπὲρ παίδων καὶ γυναικῶν καὶ ἐλευθερίας πατρίου κακοπαθοῦντες ἐς τοσόνδε κακοῦ. Διὸ καὶ μάλιστα, εἶπεν, ὦ Σκιπίων, ἄξιόν ἐστι, σὲ, τοσῆσδε ἀρετῆς γέμοντα, φείσασθαι γένους εὐψύχου τε καὶ ἀνδρικοῦ, καὶ προτεῖναι τὰ φιλανθρωπότερα τῶν κακῶν ἡμῖν, ἃ καὶ δυνησόμεθα ἐνεγκεῖν, ἄρτι πειρώμενοι μεταβολῆς. Ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἔτι ἐστὶν, ἀλλ' ἐπὶ σοὶ, τὴν πόλιν ἢ παραλαβεῖν, εἰ τὰ μέτρια κελεύοις, ἢ μαχομένην ὑπεριδεῖν ἀπολέσθαι. Ὁ μὲν Αὔαρος ὧδε εἶπεν. Ὁ δὲ Σκιπίων (ᾔσθετο γὰρ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τὰ ἔνδον) ἔφη, δεῖν αὐτοὺς ἐγχειρίσαι τὰ κατὰ σφᾶς, καὶ σὺν ὅπλοις παραδοῦναι τὴν πόλιν. Ὧν ἀπαγγελθέντων, οἱ Νομαντῖνοι, χαλεποὶ καὶ τέως ὄντες ὀργὴν ὑπ' ἐλευθερίας ἀκράτου καὶ ἀηθείας ἐπιταγμάτων, τότε καὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν συμφορῶν ἠγριωμένοι τε καὶ ἀλλόκοτοι γεγονότες, τὸν Αὔαρον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πέντε πρέσβεις ἀπέκτει-

quinquaginta in orbem, cunctis extemplo formidabilis exsisteret. Quem quidem ambitum singulis diebus ac noctibus Scipio perlustrabat; hostesque sic inclusos, ut nec commeatus, nec arma, nec auxilia importari possent, diutius posse resistere non existimabat.

XCIV. Interea Rhetogenes, Numantinorum fortissimus, cui Caraunio cognomen erat, assumtis secum quos in suam sententiam pertraxerat, amicis quinque, totidemque famulis, et pari equorum numero, nocte quadam nebulosa et admodum obscura, quod inter utraque castra spatii erat clam emensus, ponte scansorio et compactili, quem secum attulerat, in hostium munimenta cum amicis conscendit. Oppressis utrimque vigilibus, famulos domum remittunt; et, equis per pontem sursum ductis, in Arevacorum urbes evadunt; quos, supplicum more cum ramis oleæ adeuntes, orant, ut Numantinis consanguineis auxilium ferrent. Sed multi, Romanorum metu, ne auditos quidem, finibus excedere jusserunt. At juventus Lutiæ (oppidum fuit opulentum, trecentis stadiis Numantia distans) Numantinorum rebus favens, civitatem ad suppetias mittendas impellebat. Qua de re clam certior Scipio a senioribus urbis factus, assumtis secum expeditis quamplurimis, Lutiam advolat; quo, quum hora octava nuncium accepisset, prima luce proximi diei pervenit. Tum custodia cincto oppido, juventutis duces ac principes sibi dedi jubet. Quos quum erupisse abiisseque dicerent, Scipio per præconem minatus est, ni traderentur, urbem se direpturum. Territi illi circiter quadringentos adduxerunt. Quorum amputatis manibus, abducta inde custodia, postero die sub auroram rursus in castra devenit.

XCV. Posthæc Numantini, fame vexati, quinque viros ad Scipionem mittunt, sciscitatum, an clementer et benigne, si sese dederent, esset accepturus. Ibi, legationis princeps, Avarus, de institutis ac virtute Numantinorum magnifice ac superbe disseruit; addiditque, nihil ne nunc quidem deliquisse Numantinos, quod pro liberis et uxoribus et patriæ libertate tantas ærumnas suscepissent. Quo magis par est, inquit, te, o Scipio, singulari virtute hominem, parcere generi forti atque strenuo, atque ex tristibus conditionibus eas nobis proponere, quæ cum humanitate maxime conjunctæ sint, et quas, fortunæ vices modo experti, ferre valeamus. Etenim non jam arbitrii nostri est, sed tui, urbem nostram, si æqua imperes, deditione accipere, aut pugnantem sinere totam perire. Sic locuto Avaro, Scipio (jam ante de statu urbis a captivis certior factus) nihil aliud respondit, quam oportere, ut se urbemque cum armis traderent. Quo responso Numantiam perlato, oppidani, satis jam sua sponte ira accensi (ut qui mera libertate frui, nulliusque imperio parere didicissent) tunc malis urgentibus multo magis exulcerati atque efferati,

ναν, ὡς κακῶν ἀγγέλους, καὶ τὸ σφέτερον ἀσφαλὲς ἴσως διῳκημένους παρὰ τῷ Σκιπίωνι.

XCVI. Μετὰ δ' οὐ πολὺ, πάντων αὐτοὺς τῶν ἐδεστῶν ἐπιλιπόντων, οὐ καρπὸν ἔχοντες, οὐ πρόβατον, οὐ πόαν· πρῶτα μὲν, ὥσπερ τινὲς ἐν πολέμων ἀνάγκαις, δέρματα ἕψοντες ἐλιχμῶντο. Ἐπιλιπόντων δ' αὐτοὺς καὶ τῶν δερμάτων, ἐσαρκοφάγουν ἕψοντες τὰ ἀνθρώπεια· πρῶτα μὲν τὰ τῶν ἀποθνησκόντων, κοπτόμενα ἐν μαγειρείοις· ἐπὶ δ' ἐκείνοις, τῶν νοσούντων κατεφρόνουν, καὶ τοὺς ἀσθενεστέρους ἐβιάζοντο οἱ δυνατώτεροι. Κακῶν τε οὐδὲν αὐτοῖς ἀπῆν, ἠγριωμένοις μὲν τὰς ψυχὰς ὑπὸ τῶν τροφῶν, τεθηριωμένοις δὲ τὰ σώματα ὑπὸ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ, καὶ κόμης, καὶ χρόνου. Οὕτω δ' ἔχοντες, αὑτοὺς ἐπέτρεπον τῷ Σκιπίωνι. Ὁ δ' ἐκέλευεν αὐτοὺς, τῆς μὲν ἡμέρας ἐκείνης συνενεγκεῖν τὰ ὅπλα, ἔνθα συνέταξε· τῆς δ' ἐπιούσης προσελθεῖν ἐς ἕτερον χωρίον. Οἱ δ' ὑπερεβάλοντο τὴν ἡμέραν, ὁμολογήσαντες, ὅτι πολλοὶ τῆς ἐλευθερίας ἔτι ἔχονται, καὶ ἐθέλουσιν αὑτοὺς ἐξαγαγεῖν τοῦ βίου. Τὴν οὖν ἡμέραν ᾔτουν ἐς τοῦ θανάτου τὴν διάθεσιν.

XCVII. Τοσόσδε ἔρως ἐλευθερίας καὶ ἀνδραγαθίας ἦν ἐν πόλει βαρβάρῳ τε καὶ σμικρᾷ. Ἐς γὰρ ὀκτακισχιλίους ἐπ' εἰρήνης γενόμενοι, οἷα μὲν καὶ ὅσα Ῥωμαίους ἔδρασαν; οἵας δὲ συνθήκας αὐτοῖς ἔθεντο ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, οὐδέσι ταῦτα συνθέσθαι Ῥωμαίων ὑποστάντων; οἷον δ' ὄντα τὸν τελευταῖον στρατηγὸν, ἓξ μυριάσιν αὐτοὺς περικαθήμενον, προὐκαλέσαντο πολλάκις ἐς μάχην; Ὁ δὲ ἦν ἄρα τι στρατηγικώτερος αὐτῶν, ἐς χεῖρας οὐκ ἰὼν θηρίοις, ἀλλὰ τῷ λιμῷ σφᾶς κατεργαζόμενος, ἀμάχῳ κακῷ· ᾧ δὴ καὶ μόνῳ ληφθῆναί τε δυνατὸν ἦν ἄρα Νομαντίνους, καὶ ἐλήφθησαν μόνῳ. Ἐμοὶ μὲν δὴ ταῦτα περὶ Νομαντίνων εἰπεῖν ἐπῆλθεν, ἐς τὴν ὀλιγότητα αὐτῶν καὶ φερεπονίαν ἀφορῶντι, καὶ ἔργα πολλὰ, καὶ χρόνον ὅσον διεκαρτέρησαν. Οἱ δὲ πρῶτα μὲν αὑτοὺς, οἱ βουλόμενοι, διεχρῶντο, ἕτερος ἑτέρως. Οἱ λοιποὶ δ' ἐξῄεσαν τρίτης ἡμέρας ἐς τὸ δεδομένον χωρίον, δυσόρατοί τε καὶ ἀλλόκοτοι πάμπαν ὀφθῆναι· οἷς τὰ μὲν σώματα ἦν ἀκάθαρτα, καὶ τριχῶν καὶ ὀνύχων καὶ ῥύπου μεστά· ὀδώδεσαν δὲ χαλεπώτατον, καὶ ἐσθὴς αὐτοῖς ἐπέκειτο πιναρὰ καὶ ἥδε, καὶ οὐχ ἧσσον δυσώδης. Ἐφαίνοντο δὲ τοῖς πολεμίοις, ἐλεεινοὶ μὲν ἀπὸ τῶνδε, φοβεροὶ δ' ἀπὸ τῶν βλεμμάτων· ἔτι γὰρ αὐτοὺς ἐνεώρων ἔκ τε ὀργῆς καὶ λύπης καὶ πόνου καὶ συνειδότος ἀλληλοφαγίας.

XCVIII. Ἐπιλεξάμενος δ' αὐτῶν πεντήκοντα ὁ Σκιπίων ἐς θρίαμβον, τοὺς λοιποὺς ἀπέδοτο, καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψεν. Δύο μὲν τάσδε πόλεις δυσμαχωτάτας ἑλὼν στρατηγὸς ὅδε Ῥωμαίων· Καρχηδόνα μὲν, αὐτῶν Ῥωμαίων ψηφισαμένων, διὰ μέγεθος πόλεώς τε καὶ ἀρχῆς, καὶ εὐκαιρίαν γῆς καὶ θαλάσσης· Νομαντίαν δὲ, σμικράν τε καὶ ὀλιγάνθρωπον, οὔπω τι Ῥωμαίων περὶ αὐτῆς ἐγνωκότων, αὐτὸς, εἴτε συμφέρειν Ῥωμαίοις ἡγούμενος, εἴτε ἄκρος ὢν ὀργὴν καὶ φιλόνεικος ἐς τὰ

Avarum et legationis socios, ceu malorum nuncios, et cum Scipione fortasse de privata salute pactos, interfecerunt.

XCVI. Sed non multo post, cibariis omnibus deficientibus, quum jam non fructum, non pecudem, non herbam amplius haberent Numantini, primum (ut in bellicis necessitatibus nonnunquam fieri solet) pelles coctas mandebant. Dein his quoque deficientibus, carnibus hominum initio quidem defunctorum, minutatim in culina concisis, vescebantur : sed mox etiam, spretis ægrotorum carnibus, robustiores debilioribus vim afferre cœperunt. Denique nullo non mali genere premebantur; animis victu isto efferatis, corporibus fame, peste, pilis, situ et squalore horridis, ac belluarum speciem referentibus. Atque hunc in statum redacti, Scipioni sese permiserunt. A quo ubi eo ipso die arma omnia in certum quemdam locum conferre, postero autem in alium locum convenire, jussi sunt; prorogarunt diem, professi, multos adhuc esse, qui libertatis desiderio mortem sibi consciscere velint. Quapropter illum diem petierunt, quo illi suo arbitrio morerentur.

XCVII. Tantus amor libertatis ac virtutis fuit in urbe barbara et exigua. Nam quum ante belli initium non plures essent octo millibus armatorum, quantis sæpe cladibus Romanos Numantini affecerunt? quoties æquis conditionibus fœdera pepigerunt, qualia cum nullis aliis pacisci Romani sustinuerunt? qualem vero extremum imperatorem, sexaginta hominum millibus sese obsidentem, sæpius ad certamen provocarunt? Sed ille nimirum se rei militaris aliquanto his peritiorem ostendit; qui cum belluis manus conserere noluerit, sed inexpugnabili malo, fame, eos confecerit : quo solo ut vinci poterant, sic victi tandem fractique sunt. Ac mihi quidem hæc de Numantinis commemorare visum est, cogitanti, in tanta militum paucitate, tam diuturnam obsidionem constanter perpessi, quam præclara facinora ediderint. Facta igitur deditione, diverso mortis genere prout cuique libitum est, prius sese multi peremere. Reliqui tertio die in campum, quo jussi erant, convenerunt; tetrum astantibus ac monstrosum plane spectaculum : corpora squalida, capillis, unguibus, illuvie horrida, fœdeque olentia; circumjecta vestis non minus sordida, nec minus tetrum odorem spirans. Quo in statu vel hostibus ipsis miserabiles videbantur; sed simul horrorem intuentibus incutiebat eorumdem aspectus. Nam ira, dolore, laboribus, et conscientia mutui carnium humanarum esus, truces etiam nunc illis erant et ardentes oculi.

XCVIII. Quinquaginta tantum triumpho reservatis, reliquos Scipio sub corona vendidit : urbem solo æquavit. Sic Romanus hic imperator duas potentissimas urbes evertit; Carthaginem quidem ex senatusconsulto, ob urbis imperiique magnitudinem, ac loci cum terra tum mari opportunitatem : Numantiam autem, exiguam nec admodum frequentatam incolis, quum nihildum de ea exscindenda populus scivisset; sive id e republica esse crediderit Scipio, sive ira et contentione præceps in captos sævierit, sive, ut

λαμβανόμενα, εἴθ', ὡς ἔνιοι νομίζουσι, τὴν δόξαν ἡγούμενος διώνυμον ἐπὶ τοῖς μεγάλοις γίγνεσθαι κακοῖς. Καλοῦσι γοῦν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι νῦν, ἀπὸ τῶν συμφορῶν, ἃς ἐπέθηκε ταῖς πόλεσιν, Ἀφρικανόν τε καὶ Νομαντῖνον. Τότε δὲ τὴν γῆν τὴν Νομαντίνων τοῖς ἐγγὺς οἰκοῦσι διελὼν, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσι χρηματίσας, καὶ, εἴ τι ἦν ὕποπτον, ἐπιπλήξας τε καὶ ζημιώσας χρήμασιν, ἀπέπλευσεν ἐπ' οἴκου.

XCIX. Ῥωμαῖοι δὲ, ὡς ἔθος, ἐς τὰ προσειλημμένα τῆς Ἰβηρίας ἔπεμψαν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἄνδρας δέκα, τοὺς καταστησομένους αὐτὰ εἰς εἰρήνην, ὅσα Σκιπίων τε ἔλαβε, καὶ Βροῦτος πρὸ τοῦ Σκιπίωνος ὑπηγάγετο ἢ ἐχειρώσατο. Χρόνῳ δ' ὕστερον, ἀποστάσεων ἄλλων ἐν Ἰβηρίᾳ γενομένων, Καλπούρνιος Πείσων στρατηγὸς ᾑρέθη. Καὶ αὐτὸν διεδέξατο μὲν Σερούϊος Γάλβας. Κίμβρων δ' ἐπιστρατευόντων τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ Σικελίας πολεμουμένης τὸν δεύτερον δουλικὸν πόλεμον, στρατιὰν μὲν ἐς Ἰβηρίαν οὐκ ἔπεμπον, ὑπ' ἀσχολίας· πρέσβεις δὲ ἀπέστελλον, οἳ τὸν πόλεμον ἔμελλον, ὅπῃ δύναιντο, καταθήσεσθαι. Κίμβρων δὲ ἐξελαθέντων, Τίτος Δείδιος ἐπελθὼν, Ἀρουακῶν μὲν ἔκτεινεν ἐς δισμυρίους· Τερμησὸν δὲ, μεγάλην πόλιν, ἀεὶ δυσπειθῆ Ῥωμαίοις γενομένην, ἐξ ἐρυμνοῦ κατήγαγεν ἐς τὸ πεδίον, καὶ ἐκέλευσεν οἰκεῖν ἀτειχίστους. Κολένδαν δὲ προσκαθίσας, ἐνάτῳ μηνὶ παρέλαβεν, ἐγχειρίσασαν ἑαυτήν· καὶ τοὺς Κολενδέας ἅπαντας μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἀπέδοτο.

C. Πόλιν δ' ἑτέραν, τῆς Κολένδης πλησίον, ᾤκουν μιγάδες Κελτιβήρων, οὓς Μάρκος Μάριος, συμμαχήσαντας αὐτῷ κατὰ Λυσιτανῶν, τῆς βουλῆς ἐπιτρεπούσης, ᾠκίκει πρὸ πέντε ἐνιαυτῶν. Ἐλῄστευον δ' ἐξ ἀπορίας οὗτοι· καὶ κρίνας αὐτοὺς ὁ Δείδιος ἀνελεῖν, συνθεμένων αὐτῷ τῶν δέκα πρέσβεων ἔτι παρόντων, ἔφη τοῖς ἐπιφανέσιν αὐτῶν, ἐθέλειν τὴν Κολενδέων χώραν αὐτοῖς προσορίσαι πενομένοις. Ἀσπαζομένους δὲ ὁρῶν, ἐκέλευε, τῷ δήμῳ ταῦτα μετενεγκόντας, ἥκειν μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, τὴν χώραν μεριουμένους. Ἐπεὶ δ' ἀφίκοντο, προσέταξε τοὺς στρατιώτας ἐκ τοῦ χάρακος ἐξελθεῖν, καὶ τοὺς ἐνεδρευομένους εἴσω παρελθεῖν, ὡς ἀπογραψόμενος αὐτῶν ἔνδον τὸ πλῆθος· ἐν μέρει μὲν, ἀνδρῶν· ἐν μέρει δὲ, παίδων καὶ γυναικῶν· ἵνα ἐπιγνοίη, πόσην χώραν αὐτοῖς δέοι διελεῖν. Ὡς δὲ παρῆλθον ἐς τὴν τάφρον καὶ τὸ χαράκωμα, περιστήσας αὐτοῖς τὸν στρατὸν ὁ Δείδιος, ἔκτεινε πάντας. Καὶ ἐπὶ τοῖσδε Δείδιος μὲν καὶ ἐθριάμβευσεν. Πάλιν δὲ τῶν Κελτιβήρων ἀποστάντων, Φλάκκος ἐπιπεμφθεὶς ἔκτεινε δισμυρίους. Ἐν δὲ Βελγήδῃ πόλει ὁ μὲν δῆμος ἐς ἀπόστασιν ὁρμῶν, τὴν βουλὴν ὀκνοῦσαν ἐνέπρησεν αὐτῷ βουλευτηρίῳ· ὁ δὲ Φλάκκος ἐπελθὼν, ἔκτεινε τοὺς αἰτίους.

CI. Τοσάδε μὲν εὗρον ἄξια λόγου, Ῥωμαίοις ἐς τότε πρὸς Ἴβηρας αὐτοὺς γενόμενα. Χρόνῳ δ' ὕστερον, στασιαζόντων ἐν Ῥώμῃ Σύλλα τε καὶ Κίννα, καὶ ἐς ἐμφυλίους πολέμους καὶ στρατόπεδα κατὰ τῆς πατρίδος διῃρημένων, Κόϊντος Σερτώριος, ἐκ τῆς Κίννα στάσεως

alii arbitrantur, illustrem gloriam ex magnis illatis calamitatibus parari putaverit. Certe ad hunc usque diem Romani Africanum et Numantinum appellant Scipionem, ex calamitatibus, quibus illas urbes affecit. Numantino agro inter vicinos diviso, quum reliquis civitatibus jus dixisset, aut earum legatos audivisset, et, quæ suspectæ quodammodo erant, eas aut increpuisset aut pecunia mulctasset, domum Scipio navigavit.

XCIX. Romani, de more, ad eos Hispaniæ populos, quos recens Scipio, et antea Brutus, vel in deditionem acceperant, vel vi subegerant, decem senatores, qui rebus constituendis et pacificandis vacarent, miserunt. Posteris vero temporibus, exortis aliis in Hispania bellorum motibus, Calpurnius Piso cum imperio missus est : cui successit Servius Galba. Deinde vero quum Italia Cimbrico, Sicilia servili bello iterum, premeretur, Romani, tot bellis distracti, nullas in Hispaniam copias misere, sed tantum legatos, qui bella, quoad ejus fieri poterat, ubique sedarent. Cimbris autem ab Italia rejectis, T. Didius, in Hispaniam missus, Arevacorum viginti circiter millia delevit; Termesumque oppidum amplum, Romanis semper infidum, ex loco tuto in planitiem transtulit, jussis oppidanis sine munimentis habitare. Deinde Colendam urbem obsedit, eaque nono demum mense ad deditionem compulsa, cives omnes cum liberis et uxoribus vendidit.

C. Porro non procul Colenda convenæ Celtiberorum habitabant, quos M. Marius quinque ante annis, quod eorum opera contra Lusitanos usus erat, approbante senatu, datis illic sedibus collocaverat. Hos ob inopiam latrociniis viventes quum Didius, assentientibus decem legatis, qui adhuc aderant, statuisset tollere, nobilibus eorum denunciat, velle se illis, ut pote inopibus, agrum Colendensium attribuere. Quam conditionem ubi cupide admittentes videt, jubet, ut, re ad populares suos relata, omnes ad se cum liberis ac uxoribus ad agrum accipiendum conveniant. Ubi venerunt, præcipit militibus, ut extra vallum egrediantur : hos autem, quibus insidiæ parabantur, vallum introire jubet : velle enim se ibi numerum eorum recensere (et quidem separatim virorum, separatim mulierum et puerorum), ut intelligat, quantum agri illis sit dividendum. Omnes vallum fossamque transgressos, circumfuso milite, trucidavit. Ac de hujusmodi rebus gestis triumphum etiam obtinuit Didius. Iterum rebellantes Celtiberos Flaccus, adversus eos missus, cæsis viginti millibus repressit. In Belgida vero urbe populus, ad defectionem spectans, senatum, tardantem et recusantem, cum ipsa curia cremavit. Cujus facinoris auctores Flaccus, urbi superveniens, supplicio affecit.

CI. Hæc sunt, quæ ad id tempus memorabiliora a Romanis adversus ipsos Hispanos gesta inveni. Post autem aliquanto, quum Romæ inter se Sylla Cinnaque dissiderent, et bellis civilibus exercitibusque divisis patriam lacerarent; Q. Sertorius, a Cinnæ factione prætor Hispaniæ electus,

αἱρεθεὶς τῆς Ἰβηρίας ἄρχειν, Ἰβηρίαν τε αὐτὴν ἐπανέστησε Ῥωμαίοις· καὶ πολὺν στρατὸν ἀγείρας, καὶ βουλὴν τῶν ἰδίων φίλων ἐς μίμημα τῆς συγκλήτου καταλέξας, ἤλαυνεν ἐς Ῥώμην ἐπὶ τόλμης καὶ φρονήματος λαμπροῦ, καὶ τἄλλα ὢν ἐς θρασύτητα περιώνυμος. Ὥστε τὴν βουλὴν δείσασαν, ἑλέσθαι τοὺς παρὰ σφίσιν ἐπὶ μεγίστης τότε δόξης στρατηγούς, Καικίλιόν τε Μέτελλον μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, καὶ Γναῖον Πομπήϊον ἐπ' ἐκείνῳ μεθ' ἑτέρου στρατοῦ· ἵνα τὸν πόλεμον, ὅπη δύναιντο, ἐξωθοῖεν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐν διχοστασίᾳ τότε μάλιστα οὔσης. Ἀλλὰ Σερτώριον μὲν τῶν στασιωτῶν τις αὐτοῦ Περπέρνας ἀνελὼν, ἑαυτὸν ἐπὶ Σερτωρίῳ στρατηγὸν τῆς ἀποστάσεως ἀπέφηνε. Περπέρναν δ' ἔκτεινε μάχῃ Πομπήϊος· καὶ ὁ πόλεμος ὅδε, θορυβήσας δὴ τῷ φόβῳ μάλιστα Ῥωμαίους, διελύθη. Τὸ δὲ ἀκριβὲς αὐτοῦ δηλώσει τὰ περὶ Σύλλαν Ἐμφύλια.

CII. Μετὰ δὲ τὸν Σύλλα θάνατον, Γάϊος Καῖσαρ, αἱρεθεὶς Ἰβηρίας στρατηγεῖν, ὥστε καὶ πολεμεῖν οἷς δεήσειεν, ὅσα τῶν Ἰβήρων ἐσαλεύετο, ἢ Ῥωμαίοις ἔτι ἔλιπεν, πολέμῳ συνηνάγκασεν πάντα ὑπακούειν. Καί τινα, αὖθις ἀφιστάμενα, Ὀκταούϊος Καῖσαρ, ὁ τοῦ Γαΐου παῖς, ὁ Σεβαστὸς ἐπίκλην, ἐχειρώσατο. Καὶ ἐξ ἐκείνου μοι δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τὴν Ἰβηρίαν (ἣν δὴ νῦν Ἱσπανίαν καλοῦσιν) ἐς τρία διαιρεῖν· καὶ στρατηγοὺς ἐπιπέμπειν, ἐτησίους μὲν ἐς τὰ δύο ἡ βουλὴ, τὸν δὲ τρίτον βασιλεὺς ἐφ' ὅσον δοκιμάσειεν.

provinciam ipsam adversus Romanos concitavit; conflatoque ingenti exercitu, et amicorum consessu ad exemplum Romani Senatus descripto, magna fiducia et animis, ipse alioqui audacia insignis, adversus Urbem contendebat. Qua re territi Patres, præstantissimos ex suo ordine et clarissimos duces, Cæcilium Metellum cum validis copiis, et mox Cn. Pompeium cum alio exercitu, emiserunt, ut ab Italia, bellis intestinis tunc maxime laborante, illud bellum pro viribus depellerent. Sed Sertorium Perpenna, earumdem partium, interfecit, seque in ejus locum factionis ducem præbuit. Ipso autem Perpenna a Pompeio acie victo occisoque, bellum istud, quod Romanos maximo terrore perculerat, restinctum est. Sed de hoc accuratius in Belli Civilis Syllani enarratione dicetur.

CII. Post obitum Syllæ, C. Cæsar, prætor in Hispaniam missus cum facultate bellum inferendi quibus utile esse censeret, quidquid in Hispania nutabat, aut nondum Romanis parebat, id vi et armis ad obsequium compulit. Deinde Octavius Cæsar, Caii filius, cognomento Augustus, populos quosdam denuo rebellantes perdomuit. Et ex eo tempore mihi videntur Romani Iberiam, quam nunc Hispaniam vocant, in tres partes dividere, et magistratus in singulas mittere : quorum duos, eosque annuos, senatus ; tertium imperator pro arbitratu suo, in tempus indefinitum, mittebat.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Ζ',

ΑΝΝΙΒΑΙΚΗ.

Ὅσα δὲ Ἀννίβας ὁ Καρχηδόνιος, ἐξ Ἰβηρίας ἐς Ἰταλίαν ἐσβαλὼν, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν, οἷς ἐπέμεινε πολεμῶν, ἔδρασέ τε καὶ ἔπαθεν ὑπὸ Ῥωμαίων, ἕως αὐτὸν Καρχηδόνιοί τε, κινδυνεύοντες περὶ τῇ πόλει, ἐπὶ τὰ σφέτερα μετεπέμψαντο, καὶ Ῥωμαῖοι τῆς Ἰταλίας ἐξήλασαν, ἥδε ἡ γραφὴ δηλοῖ. Ἥτις δὲ τῷ Ἀννίβᾳ γέγονε τῆς ἐσβολῆς αἰτία τε ἀληθὴς, καὶ πρόφασις ἐς τὸ φανερὸν, ἀκριβέστατα μὲν ἐν τῇ Ἰβηρικῇ συγγραφῇ δεδήλωται· συγγράψω δὲ καὶ νῦν, ὅσον εἰς ἀνάμνησιν.

II. Ἀμίλχαρ, ᾧ Βάρκας ἐπίκλησις ἦν, Ἀννίβου τοῦδε πατὴρ, ἐστρατήγει Καρχηδονίων ἐν Σικελίᾳ, ὅτε Ῥωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι περὶ αὐτῆς ἀλλήλοις ἐπολέμουν. Δόξας δὲ πρᾶξαι κακῶς, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐδιώκετο· καὶ δεδιὼς, ἔπραξεν ἐς τοὺς Νομάδας αἱρεθῆναι στρατηγὸς, πρὸ τῶν εὐθυνῶν. Γενόμενος δὲ χρήσιμος ἐν τῷδε, καὶ τὴν στρατιὰν θεραπεύσας ἁρπαγαῖς καὶ δωρεαῖς, ἤγαγεν, ἄνευ τοῦ κοινοῦ Καρχηδονίων, ἐπὶ Γάδειρα, καὶ ἐπέρασε τὸν πορθμὸν ἐς Ἰβηρίαν. Ὅθεν λάφυρα πολλὰ διέπεμπεν ἐς Καρχηδόνα· θεραπεύων τὸ πλῆθος, εἰ δύναιτο, μὴ χαλεπαίνειν αὐτῷ τῆς στρατηγίας τῆς ἐν Σικελίᾳ. Χώραν δ' αὐτοῦ κατακτωμένου πολλὴν, κλέος τε μέγα ἦν, καὶ Καρχηδονίοις ἐπιθυμία πάσης Ἰβηρίας, ὡς εὐμαροῦς ἔργου. Ζακανθαῖοι δὲ, καὶ ὅσοι ἄλλοι Ἕλληνες ἐν Ἰβηρίᾳ καταφεύγουσιν ἐπὶ Ῥωμαίους. Καὶ γίγνεται Καρχηδονίοις ὅρος Ἰβηρίας, μὴ διαβαίνειν τὸν Ἴβηρα ποταμόν· καὶ τόδε ταῖς Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων σπονδαῖς ἐνεγράφη. Ἐπὶ δὲ τούτῳ, Βάρκας μὲν τὴν ὑπὸ Καρχηδονίοις Ἰβηρίαν καθιστάμενος, ἔν τινι μάχῃ πεσὼν ἀποθνήσκει, καὶ στρατηγὸς Ἀσδρούβας ἐπ' αὐτῷ γίγνεται, ὃς ἐκήδευε τῷ Βάρκᾳ. Καὶ τόνδε μὲν κτείνει θεράπων ἐν κυνηγεσίοις, οὗ τὸν δεσπότην ἀνῃρήκει.

III. Τρίτος δὲ ἐπὶ τοῖσδε στρατηγὸς Ἰβήρων ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἀποδείκνυται, φιλοπόλεμος καὶ συνετὸς εἶναι δοκῶν, Ἀννίβας ὅδε· Βάρκα μὲν υἱὸς ὢν, Ἀσδρούβου δὲ τῆς γυναικὸς ἀδελφός· νέος δὲ κομιδῇ, καὶ, ὡς μειράκιον ἔτι, τῷ πατρὶ καὶ τῷ κηδεστῇ συνών. Καὶ ὁ δῆμος ὁ Καρχηδονίων αὐτῷ τὴν στρατηγίαν ἐπεψήφισεν. Οὕτω μὲν Ἀννίβας, περὶ οὗ τάδε συγγράφω, γίγνεται στρατηγὸς Καρχηδονίων ἐπὶ Ἴβηρσι. Τῶν δ' ἐχθρῶν τῶν Βάρκα τε καὶ Ἀσδρούβου τοὺς φίλους τοὺς ἐκείνων διωκόντων, καὶ Ἀννίβου τοῦδε καταφρονούντων

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER SEPTIMUS,

DE BELLO ANNIBALICO.

Quæ vero Annibal Carthaginiensis, traductis ex Hispania in Italiam copiis, totos sexdecim annos, quibus in bello permansit, et intulerit damna, et vicissim a Romanis acceperit, donec a civibus suis, ut periclitanti patriæ opem ferret, domum revocatus, et a Romanis Italia expulsus est, hicce Liber declarat. Cæterum, quænam in Italiam irrumpendi vera Annibali causa fuerit, quamve rursus aliam propalam prætexuerit, etsi in Hispanica Historia accuratissime declaratum est, non tamen ab hoc loco alienum fuerit, refricandæ memoriæ gratia, paucis repetere.

II. Amilcar, cognomento Barca, Annibalis hujus pater, eo bello, quod inter se Romani et Carthaginienses in Sicilia, ipsius hujus insulæ causa gesserunt, Carthaginiensium copiis præfuerat : et quum ob rem male gestam ab inimicis accusaretur, veritus exitum causæ, perfecit, ut adversus Numidas, priusquam superioris imperii rationes reddidisset, imperator crearetur. Quo bello postquam utilis fuerat ejus opera reipublicæ, ac donis rapinisque exercitum sibi conciliarat Barca, eumdem exercitum, injussu quidem populi Carthaginiensis, Gades, et inde, trajecto freto, in Hispaniam traduxit. Unde missitandis plurimis Carthaginem e præda muneribus populum demereri studebat, si forte infensum sibi ob res in Sicilia minus prospere gestas placare posset. Tandem subactis aliquot regionibus, et ingenti gloria parta, Carthaginienses etiam in cupiditatem totius Hispaniæ potiundæ (quod haud difficile effectu videbatur) adduxit. Itaque Saguntini, aliique Græci Hispaniam incolentes, ad Romanos confugiunt. Ac tum convenit inter Romanos et Carthaginienses, atque fœderibus eorum adscriptum est, ut Carthaginiensis imperii in Hispania finis esset Iberus amnis. Post hæc Barca, constitutis in Hispania Carthaginiensibus subdita rebus, prælio quodam interfectus, moritur, suffecto in ejus locum Asdrubale, Barcæ genero : qui et ipse a servo, cujus herum occiderat, in venatione obtruncatur.

III. Tertius post hos Hispanorum imperator, quod et belli cupidus et peritus rei militaris haberetur, ab exercitu appellatus est Annibal hic, Barcæ filius et uxoris Asdrubalis frater; juvenis admodum, qui ut adolescentulus cum patre et affine versatus erat. Et delatum a militibus imperium populus Carthaginiensis comprobavit. Hoc pacto Annibal hic, de quo sum scripturus, Carthaginiensium imperator adversus Hispanos creatus est. Qui, ubi paternis et Asdrubalis amicis ab eorumdem inimicis, juventutem Annibalis despicientibus, intentari litem cognovit, non ignarus, eorum

ὡς ἔτι νέου· ἀρχὴν εἶναι τοῦθ' ὁ Ἀννίβας ἐφ' ἑαυτὸν ἡγούμενος, καὶ νομίζων οἱ τὸ ἀσφαλὲς ἐκ τῶν τῆς πατρίδος φόβων περιέσεσθαι, ἐς πόλεμον αὐτοὺς μέγαν ἐμβαλεῖν ἐπενόει. Ὑπολαβὼν δ', ὥσπερ ἦν, τὸ Ῥωμαίοις ἐπιχειρῆσαι χρόνιόν τε Καρχηδονίοις ἔσεσθαι, καὶ μεγάλην αὐτῷ δόξαν, εἰ καὶ τύχοι πταίσας, τό γε ἐγχείρημα οἴσειν· λεγόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ βωμῶν ἔτι παῖς ὁρκωθῆναι, Ῥωμαίοις ἐπιβουλεύων οὔποτ' ἐκλείψειν· ἐπενόει, παρὰ τὰς σπονδὰς τὸν Ἴβηρα διαβῆναι. Καὶ παρεσκεύαζέ τινας ἐς πρόφασιν κατηγορεῖν Ζακανθαίων· γράφων τε ταῦτα συνεχῶς ἐς Καρχηδόνα, καὶ προστιθεὶς, ὅτι Ῥωμαῖοι κρύφα τὴν Ἰβηρίαν αὐτῶν ἀφιστᾶσιν· ἔτυχε παρὰ Καρχηδονίων, πράσσειν ὅ τι δοκιμάσειεν. Ὁ μὲν δὴ τὸν Ἴβηρα διαβὰς, τὴν Ζακανθαίων πόλιν ἡβηδὸν διέφθειρε. Ῥωμαίοις δὲ καὶ Καρχηδονίοις ἐπὶ τῷδε ἐλέλυντο αἱ σπονδαὶ αἱ γενόμεναι αὐτοῖς μετὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐν Σικελίᾳ.

IV. Ἀννίβας δὲ ὅσα μὲν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἄλλοι Καρχηδονίων τε καὶ Ῥωμαίων στρατηγοὶ περὶ Ἰβηρίαν ἔπραξαν, ἡ Ἰβηρικὴ γραφὴ δηλοῖ. Ἐπιλεξάμενος δὲ Κελτιβήρων τε καὶ Λιβύων καὶ ἑτέρων ἐθνῶν ὅτι πλείστους, καὶ τὰ ἐν Ἰβηρίᾳ παραδοὺς Ἀσδρούβᾳ τῷ ἀδελφῷ, τὰ Πυρηναῖα ὄρη διέβαινεν ἐς τὴν Κελτικὴν, τὴν νῦν λεγομένην Γαλατίαν· ἄγων πεζοὺς ἐννεακισμυρίους, καὶ ἱππέας ἐς δισχιλίους ἐπὶ μυρίοις, καὶ ἐλέφαντας ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. Γαλατῶν δὲ τοὺς μὲν ὠνούμενος, τοὺς δὲ πείθων, τοὺς δὲ καὶ βιαζόμενος, διώδευε τὴν χώραν. Ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὰ Ἄλπια ὄρη, καὶ μηδεμίαν μήτε δίοδον μήτε ἄνοδον εὑρὼν (ἀπόκρημνα γάρ ἐστιν ἰσχυρῶς), ἐπέβαινε κἀκείνοις ὑπὸ τόλμης, κακοπαθῶν· χιόνος τε πολλῆς οὔσης καὶ κρύους, τὴν μὲν ὕλην τέμνων τε καὶ κατακαίων, τὴν δὲ τέφραν σβεννὺς ὕδατι καὶ ὄξει, καὶ τὴν πέτραν ἐκ τοῦδε ψαφαρὰν γιγνομένην σφύραις σιδηραῖς θραύων καὶ ὁδοποιῶν· ἣ καὶ νῦν ἐστιν ἐπὶ τῶν ὀρῶν ἐντριβὴς, καὶ καλεῖται δίοδος Ἀννίβου. Τῶν δὲ τροφῶν αὐτὸν ἐπιλειπουσῶν, ἠπείγετο μὲν, ἔτι λανθάνων ὅτι καὶ πάρεστιν ἐς τὴν Ἰταλίαν· ἕκτῳ δὲ μόλις ἀπὸ τῆς ἐξ Ἰβήρων ἀναστάσεως μηνὶ, πλείστους ἀποβαλὼν, ἐς τὸ πεδίον ἐκ τῶν ὀρῶν κατέβαινεν.

V. Καὶ μικρὸν ἀναπαύσας, προσέβαλλε Ταυρασίᾳ, πόλει Κελτικῇ. Κατὰ κράτος δὲ αὐτὴν ἑξελὼν, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἔσφαξεν, ἐς κατάπληξιν τῆς ἄλλης Κελτικῆς. Ἐπὶ δὲ ποταμὸν Ἠριδανὸν, τὸν νῦν Πάδον λεγόμενον, ἐλθὼν, ἔνθα Ῥωμαῖοι Κελτοῖς τοῖς καλουμένοις Βοιοῖς ἐπολέμουν, ἐστρατοπέδευσεν. Ὁ δ' ὕπατος ὁ Ῥωμαίων Πούπλιος Κορνήλιος Σκιπίων Καρχηδονίοις ἐν Ἰβηρίᾳ πολεμῶν, ἐπεὶ τῆς ἐσβολῆς Ἀννίβου τῆς ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐπύθετο, τὸν ἀδελφὸν καὶ ὅδε Γναῖον Κορνήλιον Σκιπίωνα ἐπὶ τοῖς ἐν Ἰβηρίᾳ πράγμασι καταλιπὼν, διέπλευσεν ἐς Τυῤῥηνίαν. Ὅθεν ὁδεύων τε καὶ συμμάχους ὅσους δύναιτο ἀγείρων, ἔφθασεν ἐπὶ τὸν Πάδον Ἀννίβαν. Καὶ Μάλλιον μὲν καὶ Ἀτίλιον,

pericula in suum aliquando caput redundatura: ex publico autem patriæ metu securitatem se sibi comparare posse, ratus, gravi aliquo bello patriam implicare cogitabat. Igitur quum, sicuti revera erat, judicaret, si Romanos aggrederetur, diuturnum fore Carthaginiensibus bellum, sibique utique gloriosum: ut pote quod vel tentasse, etiamsi infeliciter cessisset, haud parvam laudem mereretur (omitto, quod fama percrebuit, etiam puerum Annibalem aris a patre admotum, et jurejurando adactum fuisse, nunquam se non Romanis hostem esse futurum), statuit, contra fœdus Iberum transire. Occasionem hoc pacto reperit: Subornatis adversus Saguntinos accusatoribus, creberrimis literis querelas de illis Carthaginem prescribendo, adjiciendoque, cunctam Hispaniam a Romanis ad defectionem sollicitari, tandem a senatu Carthaginiensium impetravit, ut suo arbitratu agere ipsi liceret. Transmisso igitur Ibero Annibal Saguntinorum urbem funditus delevit. Atque sic rupta sunt fœdera, quæ inter Romanos et Carthaginienses, post bellum in Sicilia gestum icta fuerant.

IV. Verum quæ in Hispania Annibal, aliique post eum et Carthaginienses duces et Romani gesserunt, explicat Hispanica nostra Historia. Inde Annibal assumtis Celtiberorum Afrorumque et aliarum gentium quamplurimis, traditisque fratri Asdrubali Hispaniæ rebus, in Celticam, quæ nunc Gallia nominatur, superato Pyrenæo, transiit; secum ducens peditum nonaginta, equitum duodecim millia, cum elephantis triginta septem. Gallis autem partim auro conciliatis, partim verbis, partim etiam vi superatis, per fines eorum exercitum transduxit. Ubi ad Alpes pervenit, quanquam nec transitum nec ascensum ullum videbat (adeo omnia ibi prærupta et inaccessa sunt), fiducia tamen animi nullis laboribus cedentis conscendere easdem instituit. Quumque alta nive glacieque concreta essent omnia, cæsa materia et succensa, cineribus aqua acetoque exstinctis, torridam et putrem incendio rupem tuditibus ferreis perfringendo, viam sibi aperuit; quæ nunc quoque per Alpes trita est, ac transitus Annibalis nominatur. Et quoniam cibaria exercitum deficere cœperant, maturavit iter, ignaris adhuc Romanis, jam ad Italiam quoque eum adesse. Sic sexto mense, postquam ex Hispania moverat, multis amissis, vix tandem e montibus in plana descendit.

V. Paucis diebus reficiendo militi insumtis, Taurasiam, Gallicum oppidum, bello petiit Annibal. Quo vi expugnato, et captivis ad terrendos reliquos Gallos interfectis, versus Eridanum fluvium (nunc Padus est), quibus in locis Romani cum Gallis Boiis armis contendebant, castra promovit. Consulque Romanus P. Cornelius Scipio, ad bellum in Hispania cum Carthaginiensibus gerendum profectus, ut Annibalem in Italiam transgressum intellexit, relicto ad res in Hispania administrandas fratre Cnæo Scipione, in Etruriam navigavit. Unde digressus, collecta quantam poterat sociorum manu, occupavit ante Annibalem Padum trajicere: remissisque Romam Manlio et Atilio, qui bello contra Boios

οἱ τοῖς Βοιοῖς ἐπολέμουν, ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν, ὡς οὐ δέον αὐτοὺς ἔτι στρατηγεῖν, ὑπάτου παρόντος· αὐτὸς δὲ τὸν στρατὸν παραλαβὼν, ἐς μάχην ἐξέτασσε πρὸς Ἀννίβαν. Καὶ γενομένης ἀκροβολίας τε καὶ ἱππομαχίας, οἱ Ῥωμαῖοι κυκλωθέντες ὑπὸ τῶν Λιβύων, ἔφευγον ἐς τὸ στρατόπεδον. Καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης, ἐς Πλακεντίαν ἀνεχώρουν, ἀσφαλῶς τετειχισμένην, τὸν Πάδον ἐπὶ γεφυρῶν περάσαντές τε, καὶ λύσαντες τὰς γεφύρας. Τὸν μὲν οὖν ποταμὸν καὶ ὁ Ἀννίβας ζεύξας ἐπέρα.

VI. Τὸ δ' ἔργον εὐθὺς τόδε, πρῶτον ἢ δεύτερον ἐπὶ τῇ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν διαβάσει, παρὰ τοῖς ἐπέκεινα Κελτῶν ἐξῆρε τὸν Ἀννίβαν, ὡς ἄμαχον στρατηγὸν καὶ τύχῃ λαμπρᾷ χρώμενον. Ὁ δὲ, ὡς ἐν βαρβάροις τε καὶ τεθηπόσιν αὐτὸν, καὶ δι' ἄμφω δυναμένοις ἀπατᾶσθαι, τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν κόμην ἐνήλλασσε, συνεχῶς ἐσκευασμέναις ἐπινοίαις. Καὶ αὐτὸν οἱ Κελτοὶ περιιόντα τὰ ἔθνη, πρεσβύτην ὁρῶντες, εἶτα νέον, εἶτα μεσαιπόλιον, καὶ συνεχῶς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, θαυμάζοντες, ἐδόκουν θειοτέρας φύσεως λαχεῖν. Σεμπρώνιος δ' ὁ ἕτερος ὕπατος, ἐν Σικελίᾳ τότε ὢν, καὶ πυθόμενος, διέπλευσε πρὸς τὸν Σκιπίωνα, καὶ τεσσαράκοντα σταδίους αὐτοῦ διασχὼν ἐστρατοπέδευσε. Καὶ τῆς ἐπιούσης ἔμελλον ἅπαντες ἐς μάχην ἥξειν. Ποταμὸς δ' ἦν ἐν μέσῳ Τρεβίας, ὃν Ῥωμαῖοι πρὸ ἕω, χειμερίου τε τῆς τροπῆς οὔσης καὶ ὑετοῦ καὶ κρύους, ἐπέρων, βρεχόμενοι μέχρι τῶν μαστῶν. Ἀννίβας δὲ καὶ ἐς δευτέραν ὥραν ἀνέπαυσε τὴν στρατιὰν, καὶ τότε ἐξῆγε.

VII. Παράταξις δ' ἦν ἑκατέρων*** τὰ κέρατα κατεῖχον, ἀμφὶ τὴν φάλαγγα τῶν πεζῶν. Ἀννίβας δὲ τοῖς μὲν ἱππεῦσιν ἀντέταξε τοὺς ἐλέφαντας, τῇ δὲ φάλαγγι τοὺς πεζούς· τοὺς δὲ ἱππέας ἐκέλευσεν ὀπίσω τῶν ἐλεφάντων ἀτρεμεῖν, ἕως αὐτός τι σημήνῃ. Γενομένων δ' ἐν χερσὶ πάντων, οἱ μὲν Ῥωμαίων ἵπποι τοὺς ἐλέφαντας, οὐ φέροντες αὐτῶν οὔτε τὴν ὄψιν, οὔτε τὴν ὀδμὴν, ἔφευγον· οἱ δὲ πεζοὶ, καίπερ ὑπὸ τοῦ κρύους καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ἀγρυπνίας τετρυμένοι τε καὶ μαλακοὶ ὄντες, ὅμως ὑπὸ τόλμης τοῖς θηρίοις ἐπεπήδων, καὶ ἐτίτρωσκον αὐτὰ, καί τινων καὶ τὰ νεῦρα ὑπέκοπτον, καὶ τοὺς πεζοὺς ἐνέκλινον ἤδη. Θεασάμενος δ' ὁ Ἀννίβας, ἐσήμηνε τὴν ἵππον κυκλοῦσθαι τοὺς πολεμίους. Ἐσκεδασμένων δ' ἄρτι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἱππέων διὰ τὰ θηρία, καὶ τῶν πεζῶν μόνων τε ὄντων, καὶ κακοπαθούντων, καὶ δεδιότων τὴν περικύκλωσιν, φυγὴ πανταχόθεν ἦν ἐς τὰ στρατόπεδα. Καὶ ἀπώλλυντο οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἱππέων, καταλαμβανόντων ἅτε πεζοὺς, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ παραφέροντος. Τοῦ γὰρ ἡλίου τὴν χιόνα τήξαντος, ὁ ποταμὸς ἐρρύη μέγας· καὶ οὔτε στῆναι διὰ τὸ βάθος, οὔτε νεῖν διὰ τὰ ὅπλα ἐδύναντο. Σκιπίων δὲ, αὐτοῖς ἑπόμενος, καὶ παρακαλῶν, ὀλίγου μὲν ἐδέησε τρωθεὶς διαφθαρῆναι· μόλις δ' ἐς Κρεμῶνα διεσώθη φερόμενος. Ἐπίνειον δὲ ἦν τι βραχὺ Πλακεντίας· ᾧ προσβαλὼν ὁ Ἀννίβας ἀπώλεσε τετρακοσίους, καὶ αὐτὸς ἐτρώθη. Καὶ ἀπὸ τοῦδε πάντες ἐχείμαζον·

præfuerant (præsente enim consule nullum imperium habebant), et acceptis eorum copiis, ad confligendum cum Annibale aciem instruebat. Commisso inter jaculatores expeditos equitesque prælio, ab Afris propemodum circumventi Romani in castra fugantur. Nocte proxima Placentiam sese receperunt, locum bene munitum, rescisso quo Padum trajecerant ponte. Verum Annibal, novo ponte facto, et ipse copias suas traduxit.

VI. Hoc unum atque alterum præclarum facinus, ex quo ex Alpibus in campos patentes descenderat Annibal, apud Gallos Cisalpinos non parum eum extulit, ceu qui invictus dux foret, omnibusque in rebus propitia uteretur fortuna. Quam famam ut augeret inter barbaros, admiratione sui prope attonitos, et proinde deceptu faciles, vestem subinde et comam mutabat, novo quotidie artificio utens. Quapropter quum eum regiones peragrantem, nunc senem, nunc juvenem, nunc mediæ fere ætatis, denique alium semper ex alio fieri, cernerent, mirabundi, divinam quamdam in eo naturam esse, judicabant. Sempronius autem, alter consul, qui in Sicilia tum erat, certior factus, ad Scipionem navibus venit; et quinque millibus a collega distans, castra posuit. Et jam omnes ad insequentis diei prælium accingebantur. Sed Trebia flumen interpositum obstabat; quod Romani ante lucem, brumæ tempore, die prægelido et pluvioso, pectoribus tenus aquam ingressi, trajecerunt. Annibal interim ad horam usque secundam milites in castris corpora curare jusserat, ac tum demum copias eduxit.

VII. Acies utrimque erat *tali modo instructa. Equitatus utriusque consulis* in cornibus erat; medium pedestres legiones obtinebant. Annibal equitibus elephantos opposuit, legionibus pedites; equites post elephantos stare quietos jubet, donec eis signum daret. Commisso prælio, Romanorum equi, elephantorum tum visu tum odore insolito territi, in fugam se proripiunt. At pedites, tametsi gelu rigerent, et aqua perfusi vigiliisque confecti ac debilitati essent, animis tamen resistentes, in belluas ferebantur, easque vulnerabant, et nervos quorumdam incidebant. Nec dubium, quin hostium pedites in fugam compulissent, nisi Annibal, dato signo, equitatum suum ad hostem circumveniendum immisisset. Tunc vero Romanorum peditatus, equitibus, quos terror belluarum disjecerat, nudatus, et multitudine oppressus, metuens ne ab hostibus circumcluderetur, haud dubia undique fuga castra repetiit. Ibi multi pedites, ab hostium equitibus intercepti; alii, qui Trebiam flumen petierant, gurgitibus hausti, perierunt. Orti enim solis calore, liquescente nive, ita excreverat amnis, ut nec stare propter aquæ altitudinem, nec nare ob arma possent. Scipio subsequens, militesque cohortans, gravi accepto vulnere propemodum occisus est, et ægre Cremonam delatus. Prope Placentiam exiguum aliquod emporium erat, ad quod oppugnandum profectus Annibal, quadringentis amissis, ipse vulneratus discessit. Exinde omnes ad hiberna se contule-

Σκιπίων μὲν ἐν Κρεμῶνι καὶ Πλακεντίᾳ, Ἀννίβας δὲ περὶ Πάδον.

VIII. Οἱ δ' ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι, πυθόμενοι, καὶ τρίτον ἤδη πταίοντες περὶ Πάδον (ἥττηντο γὰρ δὴ καὶ ὑπὸ Βοιῶν πρὸ Ἀννίβου) στρατιάν τε παρ' αὐτῶν ἄλλην κατέλεγον, σὺν τοῖς οὖσι περὶ τὸν Πάδον ὡς εἶναι τρισκαίδεκα τέλη· καὶ τοῖς συμμάχοις ἑτέραν διπλασίονα ταύτης ἐπήγγελλον. Ἤδη δὲ αὐτοῖς τὸ τέλος εἶχε πεζοὺς πεντακισχιλίους καὶ ἱππέας τριακοσίους. Καὶ τούτων τοὺς μὲν ἐς Ἰβηρίαν ἔπεμπον, τοὺς δ' ἐς Σαρδόνα, κἀκείνην πολεμουμένην· τοὺς δ' ἐς Σικελίαν. Τὰ πλέονα δ' ἦγον ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν οἱ μετὰ Σκιπίωνα καὶ Σεμπρώνιον αἱρεθέντες ὕπατοι, Σερουΐλιός τε Γναῖος, καὶ Γάϊος Φλαμίνιος. Ὧν ὁ μὲν Σερουΐλιος ἐπὶ τὸν Πάδον ἐπειχθεὶς, τὴν στρατηγίαν ἐκδέχεται παρὰ τοῦ Σκιπίωνος. Ὁ δὲ Σκιπίων, ἀνθύπατος αἱρεθεὶς, ἐς Ἰβηρίαν διέπλευσεν. Φλαμίνιος δὲ τρισμυρίοις τε πεζοῖς καὶ τρισχιλίοις ἱππεῦσι τὴν ἐντὸς Ἀπεννίνων ὀρῶν Ἰταλίαν ἐφύλασσεν· ἣν καὶ μόνην ἄν τις εἴποι κυρίως Ἰταλίαν. Τὰ γὰρ Ἀπεννῖνα κατέρχεται μὲν ἐκ μέσων τῶν Ἄλπεων ἐπὶ θάλασσαν. Ἔστι δ' αὐτῶν τὰ μὲν ἐπὶ δεξιὰ πάντα, καθαρῶς Ἰταλία· τὰ δὲ ἐπὶ θάτερα, ἐς τὸν Ἰόνιον φθάνοντα, νῦν μὲν ἔστι καὶ ταῦτα Ἰταλία (ὅτι καὶ Τυῤῥηνία νῦν Ἰταλία)· οἰκοῦσι δ' αὐτῶν τὰ μὲν Ἕλληνες, ἀμφὶ τὴν Ἰόνιον ἀκτήν· τὰ δὲ λοιπὰ Κελτοὶ, ὅσοι τῇ Ῥώμῃ τὸ πρῶτον ἐπιθέμενοι, τὴν πόλιν ἐνέπρησαν. Ὅτε γὰρ αὐτοὺς ἐξελαύνων Κάμιλλος ἐδίωκε μέχρι τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, ἐμοὶ δοκοῦσιν, ὑπερβάντες αὐτὰ, ἀντὶ ἠθῶν τῶν ἰδίων, παρὰ τὸν Ἰόνιον οἰκῆσαι· καὶ τὸ μέρος τῆς χώρας ἔτι νῦν οὕτω καλοῦσιν, Ἰταλίαν Γαλατικήν.

IX. Ῥωμαῖοι μὲν δὴ μεγάλοις στρατοῖς ἐς πολλὰ ὁμοῦ διῄρηντο. Ἀννίβας δὲ τούτων αἰσθόμενος, ἅμα τῷ ἦρι, τοὺς ἄλλους λαθὼν, ἐδῄου τὴν Τυῤῥηνίαν, καὶ προὔβαινεν ἐς τὸ μέρος τὸ ἐπὶ Ῥώμης. Οἱ δὲ, πλησιάζοντος αὐτοῦ, πάνυ ἔδεισαν, οὐ παρούσης σφίσιν ἀξιομάχου δυνάμεως. Ἐστράτευον δὲ ὅμως ἐκ τῶν ὑπολοίπων ὀκτακισχιλίους· καὶ Κεντήνιόν αὐτοῖς, τινὰ τῶν ἐπιφανῶν ἰδιωτῶν, οὐδεμίας ἀρχῆς παρούσης ἐπέστησάν τε καὶ ἐξέπεμπον ἐς Ὀμβρικοὺς ἐς τὴν Πλειστίνην λίμνην, τὰ στενὰ προληψόμενον, ᾗ συντομώτατόν ἐστιν ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Φλαμίνιος, ὁ τοῖς τρισμυρίοις τὴν ἐντὸς Ἰταλίαν φυλάσσων, αἰσθόμενος τῆς σπουδῆς Ἀννίβου, μετέβαινεν ὀξέως, οὐ διαναπαύων τὴν στρατιάν. Δέει τε περὶ τῆς πόλεως, καὶ αὐτὸς ὢν ἀπειροπόλεμός τε καὶ ἐς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ δοξοκοπίας ᾑρημένος, ἠπείγετο Ἀννίβᾳ συμπλακῆναι.

X. Ὁ δὲ, αἰσθόμενος αὐτοῦ τῆς τε ὁρμῆς καὶ ἀπειρίας, ὄρος μέν τι καὶ λίμνην προὐβάλλετο πρὸ ἑαυτοῦ, ψιλοὺς δὲ καὶ ἱππέας ἐς φάραγγα ἀποκρύψας, ἐστρατοπέδευεν. Καὶ αὐτὸν ὁ Φλαμίνιος κατιδὼν ἅμα ἕῳ, σμικρὸν μέν τι διέτριψε, τὸν στρατὸν ἀναπαύων ἐξ ὁδοιπορίας, καὶ χαρακοποιούμενος. Μετὰ δὲ τοῦτο

runt, Scipio Cremonam et Placentiam, Annibal juxta Padum.

VIII. Romani, audita hac tertia clade ad Padum accepta (nam ante Annibalis adventum a Boiis superati fuerant), cum novum ex se ipsis exercitum conscripserunt, adeo ut, connumeratis iis qui ad Padum erant, tredecim legiones essent; tum vero sociis duplo majorem numerum imperarunt. Et jam tum Legio Romana quinque peditum millia, et trecentos equites, continebat. Harum aliquot in Hispaniam, nonnullas in Sardiniam (nam et ibi bellum erat), quasdam in Siciliam mitti placuit. Quæ restabant, majore numero, adversus Annibalem deduxere Coss. Cn. Servilius et C. Flaminius, qui Scipioni et Sempronio successerant. Et Servilius quidem, propere ad Padum profectus, a Scipione traditum imperium accepit. Scipio in Hispaniam procos. navigavit. Flaminius vero triginta peditum millibus, equitum tribus, Italiam quæ intra Apenninum est, tuebatur, quam solam proprie Italiam dixeris. Apenninus enim ex mediis Alpibus in mare procurrit : ad cujus dextrum latus ea est, quæ vere Italia dicitur : a sinistro, ad Ionium et Adriaticum mare, nunc quidem etiam Italia (haud secus ac ipsa Etruria) censetur; sed tamen partem ejus, circa littus Ionium, incolunt Græci; partem Galli illi, qui quondam Romam bello adorti incenderunt. Quos, quum Camillus fugientes ad Apenninum usque persecutus fuisset, arbitror, superato monte, pro sedibus patriis juxta Adriaticum consedisse. Unde nunc quoque eam Italiæ partem Italiam Gallicam nominant.

IX. Hoc pacto Romani, diversis in locis, ingentes exercitus eodem tempore habebant. Quæ ubi intellexit Annibal, clam omnibus ad prima signa veris in Etruriam venit, eamque populatus est. Quumque Urbem versus procederet, magnus terror Romanos occupavit, exercitu, quem advenienti Annibali objicerent, carentes. Ex iis tamen, qui supererant, octo millia conflaverunt : quibus, quia deerat alius magistratus, præfecerunt Centenium, privatum quidem, sed patricia gente virum; et in Umbriam ad Plestinam paludem, ut, qua ad Urbem propior est via, fauces præoccuparet, emiserunt. Interea Flaminius, qui triginta hominum millibus interiorem Italiam custodiebat, audita Annibalis celeritate, motis confestim castris, nullaque agmini concessa requie, adversus eum contendit. Et, partim metu Urbis, partim quod rei bellicæ imperitus esset, ex popularis auræ captatione ad imperium lectus, quamprimum confligere cum Annibale properabat.

X. Cognita hominis cum ferocia tum imperitia, Annibal castra inter montem quemdam et lacum (Trasimenum) locat; levem armaturam equitatumque in valle abscondit. Et mane sub lucis ortum conspicatus hostium castra Flaminius, tantisper ibi, dum ex itinere paululum refecisset exercitum, vallumque muniisset, moratus, mox in aciem

ἐξῆγεν εὐθὺς ἐπὶ τὴν μάχην αὐτοὺς [κεκμηκ]ότας ἀπ' ἀγρυπνίας καὶ κόπου. Τῆς δ' ἐνέδρας ἐκφανείσης, ἐν μέσῳ ληφθεὶς τοῦ τε ὄρους καὶ τῆς λίμνης καὶ τῶν ἐχθρῶν, αὐτός τε ἀνῃρέθη, καὶ σὺν αὐτῷ δισμύριοι. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἔτι μυρίους, ἔς τινα κώμην ὀχυρὰν συμφυγόντας, Μαάρβαλ ὁ ὑποστράτηγος Ἀννίβου, μεγίστην καὶ ὧδε ἐπὶ στρατηγίᾳ δόξαν ἔχων, οὐ δυνάμενος ἑλεῖν εὐχερῶς, οὐδὲ ἀξιῶν ἀπεγνωκόσι μάχεσθαι, ἔπεισε τὰ ὅπλα ἀποθέσθαι· συνθέμενος, ἀπολύσειν ὅπῃ θέλοιεν. Ὡς δὲ ἀπέθεντο, λαβὼν ἦγεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Ἀννίβαν γυμνούς. Ὁ δ', οὐ φάμενος εἶναι κύριον χωρὶς αὐτοῦ ταῦτα συνθέσθαι τὸν Μαάρβαλ, τοὺς μὲν ἐκ τῶν συμμάχων φιλανθρωπευσάμενος, ἀπέλυσεν ἐς τὰ ἑαυτῶν, θηρεύων τῇ φιλανθρωπίᾳ τὰς πόλεις· ὅσοι δὲ Ῥωμαίων ἦσαν, εἶχε δήσας. Τὴν δὲ λείαν τοῖς συστρατεύουσι Κελτοῖς ἀποδόμενος, ἵνα καὶ τούσδε θεραπεύσειε τῷ κέρδει, προὔβαινεν ἐς τὸ πρόσθεν· αἰσθομένου μὲν ἤδη τῶν γιγνομένων τοῦ περὶ Πάδον στρατηγοῦ Σερουϊλίου, καὶ τετρακισμυρίοις ἐπὶ Τυρρηνίας ἐπειγομένου· Κεντηνίου δὲ ἤδη τοῖς ὀκτακισχιλίοις τὰ στενὰ προειληφότος.

XI. Ἀννίβας δὲ, ἐπειδὴ τήν τε λίμνην εἶδε τὴν Πλειστίνην, καὶ τὸ ὄρος τὸ ὑπὲρ αὐτὴν, καὶ τὸν Κεντήνιον ἐν μέσῳ κρατοῦντα τῆς διόδου, τοὺς ἡγεμόνας τῶν ὁδῶν ἐξήταζεν, εἴ τις εἴη περίοδος. Οὐδεμίαν δὲ φαμένων εἶναι τρίβον, ἀλλὰ ἀπόκρημνα πάντα καὶ φαραγγώδη· δι' αὐτῶν ὅμως ἔπεμπε τοὺς ψιλοὺς, νύκτωρ τὸ ὄρος περιιέναι, καὶ Μαάρβαλ μετ' αὐτῶν. Τεκμηράμενος δ' ὅτι δύναιντο περιελθεῖν, προσέβαλε τῷ Κεντηνίῳ κατὰ μέτωπον. Καὶ συνεστώτων ἑκατέρων, πάνυ προθύμως ὁ Μαάρβαλ ἐκ κορυφῆς ἄνωθεν ὤφθη τε καὶ ἠλάλαξεν. Ῥωμαίων δ' εὐθὺς ἦν φυγὴ, καὶ φόνος κεκυκλωμένων· καὶ τρισχίλιοι μὲν ἔπεσον, ὀκτακόσιοι δ' ἐλήφθησαν· οἱ δὲ λοιποὶ μόλις διέφυγον. Πυθόμενοι δὲ οἱ ἐν ἄστει, καὶ δείσαντες μὴ εὐθὺς ἐπὶ τὴν πόλιν ὁ Ἀννίβας ἔλθοι, τό τε τεῖχος ἐπλήρουν λίθων, καὶ τοὺς γέροντας ὥπλιζον· ὅπλων μὲν ἀποροῦντες, τὰ δὲ λάφυρα ἐκ τῶν ἱερῶν καταφέροντες, ἃ ἐκ πολέμων ἄλλων κόσμος αὐτοῖς περιέκειτο· δικτάτωρά τε, ὡς ἐν κινδύνῳ, Φάβιον εἵλοντο Μάξιμον.

XII. Ἀννίβας δὲ, θεοῦ παραγαγόντος αὐτὸν, ἐπὶ τὸν Ἰόνιον αὖθις ἐτράπη, καὶ τὴν παράλιον ὁδεύων ἐπόρθει· λείαν τε περιήλαυνε πολλήν. Σερουΐλιος δ' ὕπατος ἀντιπαριὼν αὐτῷ, κατῆρεν εἰς Ἀρίμινον, ἀπέχων Ἀννίβου μίαν ἡμέραν· ἔνθα τὴν στρατιὰν συνεῖχε, καὶ τοὺς ἔτι φίλους Κελτῶν ἀπεθάῤῥυνεν. Ἕως ἀφικόμενος Φάβιος Μάξιμος, ὁ δικτάτωρ, Σερουΐλιον μὲν ἐς Ῥώμην ἔπεμπεν, ὡς οὔτε ὕπατον, οὔτε στρατηγὸν ἔτι ὄντα, δικτάτωρος ᾑρημένου. Αὐτὸς δὲ τῷ Ἀννίβᾳ παρακολουθῶν, ἐς μὲν χεῖρας οὐκ ᾔει, πολλάκις ἐκείνου προκαλουμένου· πολιορκεῖν δ' οὐδένα εἴα, παραφυλάσσων καὶ ἐπιχείμενος. Ὁ δὲ, τῆς χώρας ἐξανηλωμένης, τροφῶν ἠπόρει· καὶ αὐτὴν αὖθις περιιὼν, ἑκάστης ἡμέρας ἐξέτασσε, προκαλούμενος ἐς μάχην. Φάβιος

copias educit, vigiliis etiam tum laboribusque affectas. Sed postquam undique insidiæ eruperunt, monte et lacu clausus, hostibusque circumfusus, occiditur Flaminius et cum eo viginti hominum millia. Reliquos decies mille, qui in vicum quemdam natura munitum confugerant, Maharbal, Annibalis legatus, magnam et ipse ex re militari laudem consecutus, quum vi expugnare facile non posset, cum desperatis autem dimicandum non duceret, persuasit, ut arma traderent, fidemque dedit, se quo vellent abire permissurum. Armis depositis, nudos ad Annibalem deduxit: qui negans injussu suo potuisse Maharbalem quidquam pacisci, quos ex sociis captivos reperit, humaniter tractatos, sine pretio domum quemque suam dimisit; clementia ista civitates ad se alliciens et venans: Romanos omnes in vinculis retinuit. Gallorum auxiliis, ut eos quæstu deliniret, prædam distribuit. Post hæc ulterius progredi cœpit: quum jam Servilius consul, accepto harum rerum nuncio, a Pado cum quadraginta millibus in Etruriam properaret, ac Centenius cum suis octo millibus angustias occupasset.

XI. Annibal Plestinam paludem montemque superjectum conspicatus, et Centenium, in medio transitum tenentem, diligenter itinerum duces percontatur, num qua parte mons circumiri posset. Quum, nullos ad transeundum calles esse, sed cuncta prærupta et confragosa, dicerent, nihilominus Maharbalem cum levi armatura noctu montem circumire jubet: ipseque, sub id tempus quo conjectabat, cum circuitu in montem evasisse, Centenium a fronte adoritur. Dum prælium conseritur, Maharbal strenue prorsus in montis vertice, sublato clamore, sese ostendit. Tum Romanorum fuga stragesque magna fuit: tria millia occisa, capti octingenti; reliqui vix evaserunt. Ea clade audita, qui in Urbe erant Romani, metuentes, ne confestim Annibal exercitum ad Urbem admoveret, mœnia saxis complent, senesque armant; et, quia deerant arma, capta aliis bellis et ad decus affixa templis spolia detrahunt, denique velut in urgenti periculo, Dictatorem creant Fabium Maximum.

XII. Sed Annibal, Deo avertente, ad Ionium flexit iter; vastataque maritima regione, ingentem prædam egit. Servilius cos., Annibalem a latere sequens, Ariminum devenit; ibique, ut Gallos nondum alienatos in fide contineret, itinere unius diei ab illo distans exercitum continuit. Et mox adveniens Fabius Maximus Dictator, Servilium, ut qui nec consulatum, creato dictatore, nec imperium gereret, Romam remisit. Fabius vero Annibalem per vestigia subsequens, prælio omni abstinebat, quamvis identidem ab illo provocaretur: satisque ducebat, si observando instandoque, ne quod oppidum obsideret, impediret. Annibal, devastata regione, famem sentire cœperat: quare eamdem iterum obeundo, singulis diebus eductis in aciem copiis, ad pugnam Fabium elicere conabatur. Verum nullam pu-

δ' οὐ συνεπλέκετο, καταγιγνώσκοντος αὐτοῦ Μινουκίου Ῥούφου, ὃς ἵππαρχος μὲν ἦν αὐτῷ, ἔγραφε δ' ἐς Ῥώμην τοῖς φίλοις, ὡς ὀκνοίη Φάβιος ὑπὸ δειλίας. Διαδραμόντος δ' ἐς Ῥώμην ἐπὶ θυσίας τινὰς τοῦ Φαβίου, ὁ Μινούκιος ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ, συνεπλάκη τινὰ μάχην τῷ Ἀννίβᾳ· καὶ δόξας πλέον ἔχειν, θρασύτερον ἐς Ῥώμην ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, τὸν Φάβιον αἰτιώμενος, οὐκ ἐθέλοντα νικῆσαι. Καὶ ἡ βουλὴ, ἐπανεληλυθότος ἐς τὸ στρατόπεδον ἤδη τοῦ Φαβίου, ἴσον ἰσχύειν αὐτῷ τὸν ἵππαρχον ἀπέφηνεν.

XIII. Οἱ μὲν δὴ, μερισάμενοι τὴν στρατιὰν, πλησίον ἀλλήλων ἐστρατοπέδευον, καὶ τῆς γνώμης ἑκάτερος εἴχοντο τῆς ἑαυτοῦ· Φάβιος μὲν, ἐκτρύχειν Ἀννίβαν τῷ χρόνῳ, καὶ πειρᾶσθαι μηδὲν ὑπ' αὐτοῦ παθεῖν· ὁ δὲ Μινούκιος, μάχῃ διακριθῆναι. Συνιόντος δὲ ἐς μάχην τοῦ Μινουκίου, Φάβιος τὸ μέλλον ἔσεσθαι προορῶν, ἐν μέσῳ τὴν στρατιὰν ἀτρεμοῦσαν ἔστησε τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς τοῦ Μινουκίου τραπέντας ἀνελάμβανεν, τοὺς δ' Ἀννίβου διώκοντας ἀπεκρούετο. Καὶ Φάβιος μὲν ὧδε τὴν συμφορὰν ἐπεκούφισε τῷ Μινουκίῳ, οὐδὲν ἐπιμηνίσας τῆς διαβολῆς. Ὁ δὲ Μινούκιος, αὐτοῦ καταγνοὺς ἀπειρίαν, ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸ μέρος τοῦ στρατοῦ παρέδωκε τῷ Φαβίῳ, ἡγουμένῳ, πρὸς ἄνδρα τεχνίτην μάχης ἕνα καιρὸν εἶναι τὴν ἀνάγκην. Οὗ δὴ καὶ ὁ Σεβαστὸς ὕστερον πολλάκις ἐμέμνητο, οὐκ ὢν εὐχερὴς οὐδ' οὗτος ἐς μάχας μᾶλλον τόλμῃ ἢ τέχνῃ χρῆσθαι. Φάβιος μὲν οὖν αὖθις ὁμοίως ἐφύλασσε τὸν Ἀννίβαν, καὶ τὴν χώραν πορθεῖν ἐκώλυεν, οὐ συμπλεκόμενος αὐτοῦ τῷ στρατῷ παντὶ, τοῖς δ' ἀποσκιδναμένοις μόνοις ἐπιτιθέμενος· καὶ σαφῶς εἰδὼς, ἀπορήσοντα τροφῶν αὐτίκα τὸν Ἀννίβαν.

XIV. Στενῆς δὲ διόδου πλησιαζούσης, ὁ μὲν Ἀννίβας αὐτὴν οὐ προείδετο, Φάβιος δὲ προπέμψας τετρακισχιλίους, κατέλαβε, καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτὸς ἐπὶ θάτερα ἐστρατοπέδευεν ἐπὶ λόφου καρτεροῦ. Ὁ δὲ Ἀννίβας, ὡς ᾔσθετο ληφθεὶς ἐν μέσῳ Φαβίου τε καὶ τῶν στενῶν φυλασσομένων, ἔδεισε μὲν ὡς οὔ ποτε πρότερον· οὐ γὰρ εἶχε διέξοδον, ἀλλὰ πάντα ἦν ἀπόκρημνα καὶ δύσβατα· οὐδ' ἤλπιζε Φάβιον ἢ τοὺς ἐπὶ τῶν στενῶν βιάσασθαι, διὰ τὴν τῶν χωρίων ὀχυρότητα. Ὧδε δ' ἔχων ἀπορίας, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἐς πεντακισχιλίους ὄντας κατέσφαξεν, ἵνα μὴ ἐν τῷ κινδύνῳ νεωτερίσειαν· βοῦς δὲ ὅσας εἶχεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ (πολὺ δὲ πλῆθος ἦν), τοῖς κέρασιν αὐτῶν δᾷδας περιέθηκε, καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης τὰς δᾷδας ἐξάψας, τὸ λοιπὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ πῦρ ἔσβεσεν, καὶ σιγὴν βαθεῖαν ἔχειν παρήγγειλε. Τοῖς δ' εὐτολμοτάτοις τῶν νέων ἐκέλευσε τὰς βοῦς ἐλαύνειν μετὰ σπουδῆς ἄνω πρὸς τὰ ἀπόκρημνα, ἃ ἦν ἐν μέσῳ τοῦ τε Φαβίου καὶ τῶν στενῶν· αἱ δ', ὑπό τε τῶν ἐλαυνόντων ἐπειγόμεναι, καὶ τοῦ πυρὸς ἐκκαίοντος αὐτὰς, ἀνεπήδων ἐπὶ τοὺς κρημνοὺς ἀφειδῶς καὶ βιαίως· εἶτα κατέπιπτον, καὶ αὖθις ἀνεπήδων.

XV. Ῥωμαῖοι δὲ οἱ ἑκατέρωθεν, ὁρῶντες ἐν μὲν τῷ Ἀννίβου στρατοπέδῳ σιγὴν καὶ σκότον, ἐν δὲ τοῖς ὄρεσι

gnandi copiam faciebat dictator; improbante quidem ejus factum magistro equitum Minucio Rufo, qui Romam ad amicos scriptitabat, Fabium ignavia et timiditate prælium horrere. Accidit autem, ut, sacrificiorum causa Romam profecto Fabio, Minucius cum Annibale collatis signis dimicaret. Quo prælio quia superior fuisse videbatur, tum maxime ferocius mittendis ad senatum literis, Fabium criminari, tanquam vincere nolentem. Et senatus, reverso jam in castra Fabio, dictatoris ac magistri equitum æquatum imperium voluit.

XIII. Quamobrem copias inter se partiti, prope se invicem castra metati sunt, ambo in sua opinione hærentes: Fabius, ut Annibalem mora conficiendum duceret, dandamque operam, ne quid ab illo detrimenti caperet: Minucius, marte quamprimum decernendum. Qui quum paulo post manus cum Annibale consereret, interea Fabius eventum rei prospiciens, copias suas in propinquo constitutas continuit; et Minucii militem in fugam versum recepit, Annibalem autem insequentem repressit: atque hoc modo ab ingenti clade Minucium vindicavit, nihilo illi infensior ob falso sibi imposita crimina. Tum Minucius ultro seipsum damnans inscitiæ, deposito imperio, suam exercitus partem Fabio tradidit, qui unum tempus pugnæ conferendæ putabat esse, si necessitas cogeret. Cujus rei posteris temporibus sæpius meminit Augustus, qui et ipse tardus ad prælia erat, et arte uti, quam audacia, malebat. Fabius igitur rursus, sicut antea, Annibalem observabat, atque a populatione prohibebat; ita quidem, ut in universæ dimicationis periculum nunquam rem adduceret; modo, si quos palantes offenderet, hos aggrederetur; haud dubie sciens, brevi Annibalem commeatu destitutum iri.

XIV. Appropinquante autem ad angustias quasdam utroque exercitu, Annibal quidem eas non præviderat: at Fabius, præmissis quatuor millibus hominum, eas statim occupavit, ac cum reliquis ex altera parte in tumulo quodam firmo castra posuit. Annibal, ut se inter Fabium et fauces a Fabianis obsessas inclusum sensit, vehementi metu, ut numquam antea, perculsus est: nec enim ullum transitum videbat, sed omnia prærupta et inaccessa. Ad hæc desperabat, Fabium tam firmo loco vi posse dejici. In hac tanta difficultate Annibal quinque millia captivorum, ne quid novi tumultus ab iis, impendente periculo, excitaretur, jugulavit. Deinde boum cornibus, quotquot in castris erant, (magna autem copia aderat) tædas præligari jussit; et proxima nocte, accensis tædis, extinctoque omni per castra igne, ac indicto alto silentio, audacissimis juvenibus negotium dat, ut boves in præruptos saltus, qui inter Fabii castra et fauces erant, magno impetu agant. Tum boves a ducibus exstimulati, et ardentis ignis calore exusti, per rupes saxaque cum ferocia furoreque discurrere; et si qui deorsum devolverentur, mox denuo sursum sese proripere.

XV. Romani, qui utrimque erant, in castris Annibalis tenebras ac silentium, cæterum per montes diversis in locis

πῦρ πολὺ καὶ ποικίλον, οὐκ ἔχοντες, ὡς ἐν νυκτὶ, τὸ γιγνόμενον ἀκριβῶς ἐπινοῆσαι· ὁ μὲν Φάβιος εἴκαζεν εἶναί τι στρατήγημα τοῦτο Ἀννίβου· καὶ συνεῖναι μὴ δυνάμενος, ἀτρέμα συνεῖχε τὴν στρατιὰν, τὴν νύκτα ὑφορώμενος. Οἱ δ' ἐν τοῖς στενοῖς ὑπέλαβον, ἅπερ ἤθελεν ὁ Ἀννίβας, φεύγειν αὐτὸν ὡς ἐν ἀπόροις, ἄνω διὰ τῶν κρημνῶν βιαζόμενον· καὶ μετεπήδων, ἐπὶ τὴν φαντασίαν τοῦ πυρὸς καταθέοντες, ὡς ἐκεῖ ληψόμενοι τὸν Ἀννίβαν κακοπαθοῦντα. Ὁ δὲ, ὡς εἶδε καταβάντας αὐτοὺς ἐκ τῶν στενῶν, διέδραμεν ἐς αὐτὰ τοῖς ταχυτάτοις ἄνευ φωτὸς μετὰ σιωπῆς, ἵνα διαλάθοι. Καταλαβὼν δὲ αὐτὰ καὶ κρατυνάμενος, ἐσήμηνε τῇ σάλπιγγι· καὶ τὸ στρατόπεδον ἀντεβόησεν αὐτῷ, καὶ πῦρ αἰφνίδιον ἐξέφηναν. Ῥωμαῖοι μὲν δὴ τότε ᾔσθοντο τῆς ἀπάτης· ὁ δὲ στρατὸς ὁ ἄλλος Ἀννίβου, καὶ οἱ τὰς βοῦς ἐλαύνοντες, ἐπὶ τὰ στενὰ ἀδεῶς διέδραμον. Καὶ αὐτοὺς συναγαγὼν, ἀπῆρεν ἐς τὸ πρόσω. Οὕτω μὲν ἐξ ἀέλπτου τότε ὁ Ἀννίβας αὐτός τε περιῆν, καὶ τὸν στρατὸν περιέσωζε. Καὶ ἐς Γερωνίαν τῆς Ἰαπυγίας ἐπειχθεὶς, ἣ σίτου πλήρης ἦν, ἐξεῖλεν αὐτήν· καὶ ἐν ἀφθόνοις ἀδεῶς ἐχείμαζεν.

XVI. Ὁ δὲ Φάβιος, καὶ τότε τῆς αὐτῆς γνώμης ἐχόμενος, εἵπετο, καὶ τῆς Γερωνίας ἀποσχὼν δέκα σταδίους ἐστρατοπέδευεν, λαβὼν ἐν μέσῳ ποταμὸν Αὔφιδον. Ληγόντων δὲ αὐτῷ τῶν ἓξ μηνῶν, ἐφ' οὓς αἱροῦνται Ῥωμαῖοι τοὺς δικτάτωρας, οἱ μὲν ὕπατοι Σερουΐλιός τε καὶ Ἀτίλιος ἐπὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρχὰς ἐπανῄεσαν, καὶ ἦλθον ἐπὶ τὸ στρατόπεδον· καὶ ὁ Φάβιος ἐς Ῥώμην ἀπῄει. Γίγνονται δέ τινες ἐν τῷδε τῷ χειμῶνι Ἀννίβᾳ καὶ Ῥωμαίοις ἀκροβολισμοὶ συνεχεῖς ἐς ἀλλήλους· καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐπικυδέστερα καὶ εὐθαρσέστερα ἦν. Ὁ δ' Ἀννίβας ἐπέστελλε μὲν ἀεὶ τὰ γιγνόμενα Καρχηδονίοις, ὑπερεπαίρων· τότε δὲ, ἀπολωλότων αὐτῷ πολλῶν, ἠπόρει, καὶ στρατιὰν ᾔτει καὶ χρήματα. Οἱ δὲ ἐχθροὶ, πάντα ἐπισκώπτοντες τὰ Ἀννίβου, καὶ τότε ὑπεκρίνοντο ἀπορεῖν, ὅτι, τῶν νικώντων οὐκ αἰτούντων χρήματα, ἀλλὰ πεμπόντων ἐς τὰς πατρίδας, ὁ Ἀννίβας αἰτοίη, λέγων νικᾷν. Οἷς οἱ Καρχηδόνιοι πεισθέντες, οὔτε στρατιὰν ἔπεμπον, οὔτε χρήματα. Καὶ ὁ Ἀννίβας ταῦτ' ὀδυρόμενος, ἔγραφεν ἐς Ἰβηρίαν Ἀσδρούβᾳ τῷ ἀδελφῷ, παρακαλῶν αὐτὸν, ἀρχομένου θέρους μεθ' ὅσης δύναιτο στρατιᾶς καὶ χρημάτων ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἰταλίαν, καὶ πορθεῖν αὐτῆς τὰ ἐπέκεινα, ἵνα δῃῶτο πᾶσα, καὶ Ῥωμαῖοι κάμνοιεν ὑπ' αὐτῶν ἑκατέρωθεν. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ Ἀννίβαν.

XVII. Ῥωμαῖοι δὲ τῷ τε μεγέθει τῆς ἥττης τῆς Φλαμινίου καὶ Κεντηνίου περιαλγοῦντες, ὡς ἀνάξια σφῶν καὶ παράλογα καὶ ἀθρόα παθόντες, καὶ τὸν πόλεμον ὅλως οὐ φέροντες ἔνδον ὄντα παρ' ἑαυτοῖς, ἄλλα τε κατέλεγον ἐκ Ῥώμης τέλη στρατιωτῶν τέσσαρα μετ' ὀργῆς ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν, καὶ τοὺς συμμάχους πανταχόθεν ἤγειρον ἐς Ἰαπυγίαν. Ὑπάτους τε αἱροῦνται, ἐκ μὲν δόξης πολεμικῆς, Λεύκιον Αἰμίλιον, τὸν Ἰλλυριοῖς πολεμήσαντα· ἐκ δὲ δημοκοπίας, Τερέντιον Οὐάρρωνα,

varios elucentes ignes conspicati, plane, quid istud esset, noctu præsertim, intelligere non poterant. Fabius quidem dolum aliquem Annibalis esse suspicabatur: sed quia certi nihil habebat, suos munimentis tenuit, nihil satis tutum noctu esse credens. At qui ad insidendas fauces locati erant, Annibalem, rati (quod etiam ipse peroptabat) per superiores montium rupes erumpentem fugere, loco excessere, et, quo micans flamma ducebat, tamquam ibi Annibalem laborantem oppressuri, decurrere. Vix illi angustias deseruerant, quum Annibal magno silentio, sine lumine, ut facilius lateret, cum expeditissimis accurrit; occupatisque ac præsidio firmatis faucibus, tuba reliquo exercitui significavit: ad cujus sonitum vicissim totis castris est acclamatum, ignisque sublatus. Tum demum Romanis fraus innotuit. Et reliquum Annibalis agmen, et qui boves egerant, jam tuto ad fauces devenere. Annibal adeo præter spem et ipse incolumis, et incolumi servato collectoque exercitu, ulterius progressus, Geroniam, Apuliæ urbem frumento plenam, pervenit. Qua expugnata, in maxima rerum copia tuto hibernabat.

XVI. Fabius, etiam sum in consilio persistens, decem stadia a Geronia, interposito Aufido amne castra locat. Exactis vero sex mensibus, quod spatium est dictaturæ apud Romanos; Servilius et Atilius Consules, magistratum denuo ingressi, ad exercitum venere, regresso Romam Fabio. Atque hac hieme levia quædam inter utrosque certamina crebro conserebantur; quibus semper et superior et gloriosior Romanus erat. Quapropter Annibal, quum ad eum usque diem, quoties ad suos scriberet, maximis laudibus sua facta solitus esset ornare, tunc, multis suorum bello amissis, rebus suis diffidens, supplementum copiarum petebat. Sed inimici ejus, qui omnia ejus cœpta cavillabantur, tum maxime, se non intelligere, fingebant (quum victores non petere, sed ultro pecunias mittere patriæ consuevissent), ecquid Annibal, tot victoriis superbus, postularet? Quorum verbis commoti Carthaginienses, nec milites nec pecunias misere. Quod deplorans Annibal, missis ad Asdrubalem fratrem in Hispaniam literis, mandat, ut ineunte æstate cum quam maxima posset militum et auri argentique copia in Italiam irrumperet, ejusque partem ulteriorem depopularetur: ut, dum tota ureretur, Romani ancipiti bello opprimerentur. Atque hoc in statu res Annibalis erant.

XVII. Romani, ingentibus Flaminii et Centenii cladibus graviter commoti, et tot simul ac tam insperatis malis exerceri, contra suam esse dignitatem judicantes; denique omnino non ferendum rati, ut suo in solo suisque sedibus bellum diutius geratur; quatuor novas ex urbe legiones, magna ira, adversus Annibalem conscribunt; ac socios undique in Apulia adesse jubent. Consulesque creant, alterum bellicis laudibus splendentem, L. Æmilium, qui cum Illyricis bellarat; alterum ex populari factione, Terentium

πολλὰ αὐτοῖς ἐκ τῆς συνήθους δοξοκοπίας ὑπισχνούμενον. Καὶ αὐτοὺς παραπέμποντες ἐξιόντας, ἐδέοντο, κρῖναι τὸν πόλεμον μάχῃ, καὶ μὴ τὴν πόλιν ἐκτρύχειν χρόνῳ τε καὶ στρατείαις συνεχέσι, καὶ εἰσφοραῖς καὶ λιμῷ, καὶ ἀργίᾳ τῆς γῆς δῃουμένης. Οἱ δὲ, τὴν στρατιὰν τὴν ἐν Ἰαπυγίᾳ προσλαβόντες, καὶ τὸ σύμπαν ἔχοντες πεζοὺς μὲν ἑπτακισμυρίους, ἱππέας δ' ἑξακισχιλίους, ἐστρατοπέδευον ἀμφὶ κώμῃ τινὶ καλουμένῃ Κάνναις· καὶ ὁ Ἀννίβας αὐτοῖς ἀντεστρατοπέδευε. Φύσει δὲ ὢν φιλοπόλεμος ὁ Ἀννίβας, καὶ οὔποτε φέρων ἀργίαν, τότε μάλιστα, τῆς ἀπορίας αὐτὸν ἐνοχλούσης, ἐξέτασσε συνεχῶς ἐς μάχην· δεδιὼς, μὴ οἱ μισθοφόροι μεταθοῖντο διὰ τὴν ἀμισθίαν, ἢ σκεδασθεῖεν ἐπὶ συλλογὴν ἀγορᾶς. Καὶ ὁ μὲν οὕτω προὐκαλεῖτο τοὺς πολεμίους.

XVIII. Γνώμη δὲ τῶν ὑπάτων ἦν, Αἰμιλίου μὲν, ὑπομένειν ἐκτρύχοντας Ἀννίβαν, οὐ δυνησόμενον ἀντέχειν ἐπὶ πολὺ διὰ τὴν ἀπορίαν, μηδὲ διὰ χειρὸς ἔρχεσθαι γεγυμνασμένῳ πολέμοις καὶ εὐτυχίαις ἀνδρὶ καὶ στρατῷ· Τερεντίου δ', οἷα δημοκόπου, μνημονεύειν ὧν ὁ δῆμος ἐξιοῦσιν ἐνετέλλετο, καὶ κρῖναι τὴν μάχην ὀξέως. Τούτοιν Αἰμιλίῳ μὲν προσετίθετο Σερουΐλιος, ὁ πέρυσιν ὕπατος, ἔτι παρών· Τερεντίῳ δὲ, ὅσοι τε ἀπὸ βουλῆς καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων ἡγοῦντο τῆς στρατιᾶς. Ἀντεχόντων δ' ἔτι τῶν ἑτέρων, ὁ Ἀννίβας τοῖς χορτολογοῦσιν αὐτῶν ἢ ξυλευομένοις ἐπιτιθέμενος, ὑπεκρίνετο ἡττᾶσθαι. Καὶ περὶ ἐσχάτην ποτὲ φυλακὴν ἐκίνει τὸ πλῆθος, ὡς ἀναζευγνύς. Ὁ δὲ Τερέντιος ἰδὼν, ἐξῆγε τὴν στρατιὰν, ὡς ἐπὶ φεύγοντα τὸν Ἀννίβαν· ἀπαγορεύοντος αὐτῷ καὶ τότε τοῦ Αἰμιλίου. Ὡς δὲ οὐκ ἔπειθεν, οἰωνίζετο ὁ Αἰμίλιος ἐφ' ἑαυτοῦ, καθάπερ εἰώθασιν· καὶ πέμψας ὁδεύοντι ἤδη τῷ Τερεντίῳ, τὴν ἡμέραν ἀπαίσιον, ἔλεγεν, εἶναι. Ὁ δ' ἐπανῄει μὲν, αἰδούμενος οἰωνοῖς ἀπειθῆσαι· τὰς δὲ κόμας ἐν ὄψει τῆς στρατιᾶς ἐτίλλετο, καὶ χαλεπῶς ἔφερεν, ὡς τὴν νίκην ἀφῃρημένος ὑπὸ ζηλοτυπίας τοῦ συνάρχου· καὶ τὸ πλῆθος αὐτῷ συνηγανάκτει.

XIX. Ἀννίβου δ', ἐπεὶ τῆς πείρας ἐξέπιπτεν, αὐτίκα εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπανελθόντος, καὶ τὴν ὑπόκρισιν ἐκφήναντος· οὐδὲ τοῦτ' ἐδίδασκε τὸν Τερέντιον, πάνθ' ὑπονοεῖν τὰ Ἀννίβου. Ἀλλ' ὡς εἶχεν, ἐν τοῖς ὅπλοις, ἐς τὸ στρατήγιον ἐσδραμὼν, παρόντων ἔτι τῶν τε ἀπὸ βουλῆς, καὶ ταξιάρχων, καὶ χιλιάρχων, ᾐτιᾶτο, περὶ τῶν οἰωνῶν τὸν Αἰμίλιον προφασίσασθαι, καὶ νίκην φανερὰν ἀφελέσθαι τὴν πόλιν, ὀκνοῦντα ὑπὸ δειλίας, ἢ οἱ φθονοῦντα διὰ ζηλοτυπίαν. Οὕτω δ' αὐτοῦ βοῶντος ὑπ' ὀργῆς, ἡ στρατιὰ περιεστῶσα τὴν σκηνὴν, ἐπήκουε, καὶ τὸν Αἰμίλιον ἐβλασφήμουν. Ὁ δὲ πολλὰ μὲν εἶπεν τοῖς ἔνδον συμφέροντα, μάτην· Τερεντίῳ δὲ, πλὴν Σερουϊλίου τῶν ἄλλων συντιθεμένων, εἶξε. Καὶ τῆς ἐπιούσης ἐξέτασσεν, αὐτὸς ἡγούμενος· παρεχώρει γὰρ ὁ Τερέντιος. Ἀννίβας δ' ᾔσθετο, καὶ τότε μὲν οὐκ ἐπεξῆλθεν· οὐ γάρ πω πρὸς μάχην διετέτακτο. Τῇ δ' ἐπιούσῃ κατέβαινον ἐς τὸ πεδίον ἑκάτεροι· Ῥωμαῖοι μὲν ἐς τρία τεταγμένοι, μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διεστῶ-

Varronem, ingentibus promissis de more suo animos plebis demulcentem. Quos quum paludatos ad bellum emitterent, orarunt, ut quam primum marte decernerent; nec, diutius trahendo bello, civitatem tot militiis, tributis, fame, et vastationibus agrorum, qui inculti jacerent, exhauriri paterentur. Consules, accepto qui in Apulia erat exercitu, cum quo in universum peditum LXX, equitum VI millia compleverant, prope Cannas, Apuliæ vicum, Punicis castris castra opposuerunt. Annibal, cum semper pugnæ avidus, otiique impatiens, tum eo tempore maxime ad pugnam continuo copias educebat; urgente inopia, metuque, ne mercede conductus miles, quia stipendia non persolvebantur, aut transfugeret ad hostem, aut frumentandi gratia per agros dissiparetur. Itaque assidue hostes lacessebat.

XVIII. Consulum erant discordes sententiæ. Æmilius, mora et patientia conficiendum judicabat Annibalem, quippe qui diutius resistere, ob commeatus inopiam, non posset; neque cum duce exercituque, qui tot præliis, tot victoriis exercitati sint, manus esse conserendas. Terentius, utpote popularis, memoria tenendum aiebat, quæ populus ipsis urbe egredientibus mandato dedisset, et quamprimum marte esse decernendum. Et Æmilio quidem, præter unum Servilium, superioris anni consulem, assentiebatur nemo: Terentio omnes et senatores, et qui ex equestri ordine munere aliquo apud exercitum fungebantur. Quibus dum adhuc resistunt illi, interim Annibal, nonnullos eorum frumentandi aut lignandi gratia egressos, adortus, primo se victum esse simulat, deinde circa extremam noctis vigiliam castra etiam, veluti sese recipiens, movet. Quod conspicatus Varro, tanquam fugientem insectaturus, aciem eduxit, vetante etiam tum Æmilio. Qui ubi se sensit nihil proficere ad captanda romano more auspicia solus se contulit; et egresso jam castris Varroni nunciari jussit, infaustum illum diem auspiciis ostendi. Accessit ille quidem religioni; sed, in castra reversus, coram cuncto exercitu capillos vellebat, et invidia collegæ extortam sibi e manibus esse victoriam, magno cum dolore clamitabat; assentiebatque et conquerebatur reliqua turba.

XIX. Annibal, ubi fraudem suam vidit parum processisse, protinus in castra rediit; satisque ea re, simulatam fuisse fugam, declaravit. Nec tamen id ipsum quidem movit Varronem, ut Annibalis cœpta omnia suspecta haberet. Quin potius in armis, ut erat, prætorium ingressus, ante ora senatorum et centurionum et tribunorum militum graviter est in Æmilium invectus, « qui prætenta auspiciorum religionisque calumnia, certissima victoria rempublicam orbasset: sive ignavia et mollitie pugnam extimesceret, sive suæ gloriæ propter æmulationem invideret. » Hæc irato animo vociferantem, milites, tabernaculum circumstantes, æquis auribus audiebant, et probris Æmilium lacerabant: qui nihilominus non destitit, etsi frustra, inter suos multa utilia præcipere. Quum vero omnes (uno Servilio excepto) in Varronis sententiam pedibus ivissent, et ipse assentiri coactus, postero die, quo penes eum summa erat imperii (concesserat enim Varro), ad pugnam copias instruebat. Annibal id sensit: sed eo die, quia ad pugnam jam nondum instructus erat, copias suas non eduxit. Postridie utrimque duces in campum descenderunt. Romani triplici acie; quarum unaquæque, modico intervallo ab altera distans,

τες, καὶ μέρος ἑκάστον αὐτῶν εἶχε τοὺς πεζοὺς ἐν μέσῳ, τοὺς δὲ ψιλοὺς καὶ ἱππέας ἑκατέρωθεν. Στρατηγοὶ δ' ἐφειστήκεσαν, τῷ μέσῳ μὲν Αἰμίλιος, τῷ δὲ λαιῷ Σερουΐλιος, Τερέντιος δὲ τοῖς ἐπὶ δεξιά· χιλίους ἀμφ' αὐτὸν ἕκαστος ἔχων ἱππέας ἐπειλεγμένους, ἐπικουρεῖν ὅπῃ τι πονοίη. Οὕτω μὲν ἐτάξαντο Ῥωμαῖοι.

XX. Ὁ δ' Ἀννίβας πρῶτα μὲν, εἰδὼς, περὶ μεσημβρίαν εὖρον ζοφώδη τὸν χῶρον ἐξ ἔθους ἐπιπνέοντα, προὔλαβεν ὅπῃ κατὰ νώτου τὸ πνεῦμα ἔμελλεν ἕξειν· ἔπειτα ἐς ὄρος περίφυτον καὶ φαραγγῶδες ἱππέας προενήδρευσε καὶ ψιλούς· οἷς εἴρητο, ὅταν αἱ φάλαγγες ἔργων ἔχωνται, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπίῃ, κατόπιν γίγνεσθαι τῶν πολεμίων· ἄνδρας τε πεντακοσίους Κελτίβηρας ἐπὶ τοῖς μακροῖς ξίφεσιν ὑπὸ τοῖς χιτῶσιν ἄλλα ξίφη βραχύτερα περιέζωσεν· οἷς ἔμελλεν αὐτὸς, ὅτε δέοι χρῆσθαι, σημαίνειν. Σύμπασαν δὲ τὴν στρατιὰν κἀκεῖνος ἐς τρία διῄρει, καὶ τοὺς ἱππέας τοῖς κέρασιν ἐπέτασσεν ἐκ μεγάλων διαστημάτων, εἰ δύναιντο κυκλώσασθαι τοὺς πολεμίους. Ἐπέστησε δὲ τῷ μὲν δεξιῷ Μάγωνα τὸν ἀδελφὸν, τῷ δὲ ἑτέρῳ τὸν ἀδελφιδοῦν Ἄννωνα· τὸ δὲ μέσον αὐτὸς εἶχεν, κατὰ δόξαν Αἰμιλίου τῆς ἐμπειρίας. Δισχίλιοί τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι παρέθεον αὐτῷ, καὶ Μαάρβαλ ἑτέρους ἔχων χιλίους, ἐφεδρεύειν ὅπῃ τι πονούμενον ἴδοι. Καὶ τάδε πράσσων, ἐς δευτέραν παρέτεινεν ὥραν, ἵνα τὸ πνεῦμα θᾶσσον ἐπέλθοι.

XXI. Γενομένων δὲ πάντων εὐτρεπῶν ἑκατέροις, οἱ στρατηγοὶ διέθεον παρακαλοῦντες αὐτούς· καὶ ὑπεμίμνησκον, οἱ μὲν γονέων τε καὶ παίδων καὶ γυναικῶν καὶ τῆς προγεγενημένης ἥττης, ὡς ἐν τῇδε τῇ μάχῃ περὶ σωτηρίας κριθησομένους· ὁ δ' Ἀννίβας, τῶν τε προγεγονότων ἐπὶ τοῖσδε τοῖς ἀνδράσι κατορθωμάτων, καὶ ὡς αἰσχρὸν ἡττᾶσθαι τῶν ἡττημένων. Ἐπεὶ δ' αἵ τε σάλπιγγες ἤχησαν καὶ αἱ φάλαγγες ἐβόησαν, πρῶτον μὲν αὐτῶν οἱ τοξόται καὶ σφενδονῆται καὶ λιθοβόλοι, προδραμόντες ἐς τὸ μέσον, ἀλλήλων κατῆρχον. Μετὰ δὲ τοῦθ', αἱ φάλαγγες ἐχώρουν ἐπὶ τὸ ἔργον· φόνος τε καὶ πόνος ἦν πολὺς, ἐκθύμως ἀγωνιζομένων ἑκατέρων. Ἐν ᾧ σημαίνει μὲν ὁ Ἀννίβας τοῖς ἱππεῦσι, κυκλοῦσθαι τὰ κέρατα τῶν ἐχθρῶν. Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς, ὀλιγώτεροι τῶν πολεμίων ὄντες, ἀντιπαρῆγον αὐτοῖς· καὶ τὴν τάξιν ἐκτείναντες ἐπὶ λεπτὸν, ἠγωνίζοντο ὅμως ὑπὸ προθυμίας, καὶ μάλισθ' οἱ τὸ λαιὸν ἔχοντες ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ. Ἀννίβας δὲ καὶ Μαάρβαλ ὁμοῦ τοὺς περὶ σφᾶς ἐπῆγον, κραυγῇ ἀπλέτῳ καὶ βαρβαρικῇ νομίσαντες ἐκπλήξειν τοὺς ἐναντίους. Οἱ δὲ καὶ τούτους εὐσταθῶς καὶ ἀκαταπλήκτως ὑπέμενον.

XXII. Διαπιπτούσης δὲ καὶ τῆσδε τῆς πείρας, ὁ Ἀννίβας τὸ σημεῖον ἐπῆρε τοῖς Κελτίβηρσι τοῖς πεντακοσίοις. Οἱ δὲ, τῆς τάξεως ἐκδραμόντες, ἐς τοὺς Ῥωμαίους μετετίθεντο, καὶ τὰς ἀσπίδας αὐτοῖς καὶ τὰ δόρατα καὶ τὰ ξίφη τὰ φανερὰ ὤρεγον, ὥσπερ αὐτομολοῦντες. Καὶ ὁ Σερουΐλιος, αὐτοὺς ἐπαινέσας, τὰ μὲν ὅπλα αὐτῶν αὐτίκα παρεῖλεν· ἐν δὲ μόνοις, ὡς

sic instructa erat, ut pedites medium, latera levis armatura equitesque, tenerent. Duces, divisis partibus, media acie Æmilius, sinistro cornu Servilius, Varro dextro præerant: habebantque circum se singuli delectos mille equites, qui laborantibus, ubi opus esset, subsidio venirent. Sic (ad pugnam Cannensem) instructa Romanorum acies erat.

XX. Annibal primum, non nescius, eurum procellosum circa meridiem solere regionem illam perflare, loca ea occupavit, in quibus a tergo esset ventum habiturus. Deinde in monte quodam arboribus vestito, et crebris convallibus disrupto, equites cum expeditis militibus in insidiis locat; quibus edixerat, ut, conserto prælio, ventoque exorto, hostes a tergo adorirentur. Adhæc quingentos Celtiberos, præter longos gladios, quibus accincti erant, etiam sicas sub tunicis occultas ferre, ac, donec dato signo opera eorum uti vellet, quietos exspectare jussit. Jam et suis copiis trifariam divisis, et equitatu quam extentissime in cornibus locato, ad hostem, ubi fieri posset, circumveniendum; dextro cornu Magonem fratrem, sinistro Annonem, ex fratre (*an* ex sorore?) nepotem, præfecit; mediam aciem ipse Annibal tenuit, ut Æmilio se opponeret, cujus in re militari virtus summa habebatur. Bis mille selectos equites, præter alios mille quibus Maharbal præerat, prope se discurrere jussit; quos, si qua parte laborare suos videret, subsidio mitteret. Hæc agendo, in secundam horam, quo citius ventus oriretur, tempus extraxit.

XXI. Ubi utrimque satis instructa erant omnia, duces ad cohortandos milites obequitabant. Romani suos parentum, liberorum, uxorum, et superioris cladis, commonefaciebant; istoque prælio pro salute dimicandum esse, admonebant. Annibal contra, tot egregia facinora, tot victorias de his hostibus relatas commemorando, turpissimum esse dicebat a toties victis superari. Tum signo tuba dato, et clamore a peditibus sublato, primum et leviter armatis, sagittariis, funditoribusque pugna commissa est. Inde legiones prælium ineunt. Et mox magna cædes erat, laborque ingens, quum animose utrimque dimicaretur. Interea Annibal equitibus dat signum, ut hostium cornua circumdarent: quibus romani equites, tametsi inferiores numero, sese objecerunt: et quanquam diducendo aciem tenuiores ordines fecerant, fortissime tamen pugnabant; præsertim ii, qui in sinistro cornu ad mare erant. Quapropter jam Annibal et Maharbal hos quoque, quos circa se habebant, equites adversus illos eduxerunt; immanique et barbarico ululatu se territuros hostem sperabant. Sed et horum impetum fortiter ac inconcussi sustinuerunt Romani.

XXII. Annibal, ubi et hunc suum conatum frustra cecidisse vidit, quingentis illis Celtiberis signum sustulit: qui mox extra aciem egressi, ad Romanos transibant; parmasque, ceu transfugæ, et jacula, et gladios, quos quidem in aperto gestabant, tradebant. Collaudatos Servilius, armis propere ademtis, in solis tunicis (ut credebat) a tergo stare

ᾤετο, τοῖς χιτῶσιν ἔστησεν ὀπίσω. Οὐ γὰρ ἐδοκίμαζε καταδεῖν αὐτομόλους ἐν ὄψει πολεμίων· οὐδὲ ὑπώπτευεν, ἐν χιτῶσι μόνοις ὁρῶν· οὐδὲ καιρὸς ἦν ἐν τοσῷδε πόνῳ. Σπεῖραι δ' ἕτεραι Λιβύων προσεποιήσαντο φεύγειν ἄχρι τῶν ὀρῶν, ἀλαλάξασαι μέγα. Σύμβολον δ' ἦν ἡ βοὴ τοῖς ἐν ταῖς φάραγξι κεκρυμμένοις, ἀναστρέφειν ἐς τοὺς διώκοντας. Καὶ εὐθὺς οἵ τε ψιλοὶ καὶ ἱππεῖς ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐξεφαίνοντο. Καὶ τὸ πνεῦμα κατέβαινε, πολὺ καὶ ζοφῶδες, ἐς τὰς Ῥωμαίων ὄψεις μετὰ κονιορτοῦ φερόμενον· ὃ καὶ μάλιστα αὐτοὺς ἐκώλυε προορᾷν τοὺς πολεμίους. Τά τε βέλη Ῥωμαίοις μὲν πάντα ἀμβλύτερα, διὰ τὴν ἀντίπνοιαν, ἦν· τοῖς δὲ ἐχθροῖς ἐπιτυχῆ, τοῦ πνεύματος τὴν βολὴν συνωθοῦντος. Οἱ δὲ, οὔτε ἐκκλίνειν αὐτὰ προορῶντες, οὔτ' ἀφιέναι καλῶς δυνάμενοι, σφίσι τε αὐτοῖς περιπταίοντες, ἤδη ποικίλως ἐθορυβοῦντο.

XXIII. Τότε δὴ τὸν καιρὸν ὁρῶντες τὸν ἐπηγγελμένον σφίσιν οἱ πεντακόσιοι, τὰ ξίφη τὰ βραχύτερα ἐκ τῶν κόλπων ἐπισπάσαντες, πρώτους ἀνῄρουν ὧν ἦσαν ὀπίσω. Μετὰ δ' ἐκείνους, ἁρπάσαντες αὐτῶν τὰ ξίφη τὰ μείζω, καὶ τὰς ἀσπίδας καὶ τὰ δόρατα, πᾶσιν ἐνέπιπτον καὶ μετεπήδων ἀφειδῶς· καὶ φόνον εἰργάζοντο πλεῖστον οὗτοι μάλιστα, ἅτε πάντων ὄντες ὀπίσω. Τό τε κακὸν ἤδη πολὺ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ποικίλον ἦν, πονουμένοις μὲν ὑπὸ τῶν ἐναντίων, κεκυκλωμένοις δ' ὑπὸ τῆς ἐνέδρας, ἀναιρουμένοις δὲ ὑπὸ τῶν ἀναμεμιγμένων. Οὐ δ' ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτοὺς ἐδύναντο, διὰ τοὺς ἐπικειμένους σφίσιν ἐκ μετώπου· οὐδ' ἐπεγίγνωσκον ἔτι αὐτοὺς εὐμαρῶς, Ῥωμαϊκὰς ἀσπίδας ἔχοντας. Ὑπὲρ ἅπαντα δ' αὐτοὺς ὁ κονιορτὸς ἠνώχλει, καὶ οὐκ εἶχον οὐδ' εἰκάσαι τὸ συμβαῖνον. Ἀλλ', οἷον ἐν θορύβῳ καὶ φόβῳ, πάντα πλείω νομίζοντες εἶναι, καὶ τὰς ἐνέδρας οὐ τοσαύτας, οὐδὲ τοὺς πεντακοσίους, εἰδότες, ὅτι ἦσαν πεντακόσιοι, ἀλλ' ὅλον σφῶν τὸ στρατόπεδον ὑπὸ ἱππέων καὶ αὐτομόλων ἡγούμενοι κεκυκλῶσθαι· τραπέντες ἔφευγον ἀκόσμως, πρῶτοι μὲν οἱ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, καὶ ὁ Τερέντιος αὐτοῖς ἐξῆρχε τῆς φυγῆς· μετὰ δ' ἐκείνους οἱ τὸ λαιὸν ἔχοντες, ὧν ὁ Σερουΐλιος ἡγούμενος πρὸς τὸν Αἰμίλιον διέδραμεν· καὶ περὶ αὐτοὺς ἦν ὅσον ἄριστον ἱππέων τε καὶ πεζῶν, ἀμφὶ τοὺς μυρίους.

XXIV. Καταθορόντες δ' ἀπὸ τῶν ἵππων οἱ στρατηγοὶ, καὶ μετ' αὐτοὺς ὅσοι ἄλλοι ἦσαν ἐπὶ ἵππων, ἐπεζομάχουν τοῖς ἱππεῦσιν τοῖς Ἀννίβου, κεκυκλωμένοι. Καὶ πολλὰ μὲν, ἐξ ἐμπειρίας, σὺν εὐψυχίᾳ καὶ ἀπονοίᾳ, λαμπρὰ ἔδρασαν, ἐμπίπτοντες σὺν ὀργῇ τοῖς πολεμίοις· πανταχόθεν δὲ ἀνῃροῦντο, περιτρέχοντος αὐτοὺς τοῦ Ἀννίβου, καὶ τοὺς ἰδίους ὁτὲ μὲν ἐξοτρύνοντος καὶ παρακαλοῦντος τὸ λείψανον τῆς νίκης ἐκπονῆσαι, ὁτὲ δ' ἐπιπλήσσοντός τε καὶ ὀνειδίζοντος, εἰ, τὸ πλῆθος νενικηκότες, ὀλίγων οὐ περιέσονται. Ῥωμαῖοι δ', ἕως μὲν αὐτοῖς ὁ Αἰμίλιος καὶ ὁ Σερουΐλιος περιῆσαν, πολλὰ δρῶντές τε καὶ πάσχοντες, ὅμως ὑπέμενον ἐν τάξει. Ἐπεὶ δ' ἔπεσον αὐτῶν οἱ στρατηγοὶ, διὰ μέσων βιαζό-

jussit : neque enim transfugas in conspectu hostium vincire consultum ducebat; neque, quos sine armis videbat, suspectos habuit; neque tempus alii capiendo consilio, in medio pugnæ ardore, suppetebat. Jam Afrorum aliquot cohortes simulata fuga versus montes discurrere cœperunt, ingenti sublato clamore; quod signum erat eis, qui in anfractibus vallium latebant, ut adversus insequentes hostes converterentur. Igitur subito et levis armatura et equites ex insidiis consurgunt; et eodem tempore vehemens et obscurus ventus coortus, multum pulverem in ora Romanorum volvendo, prospectum hostium eis adimebat. Simulque telorum vis adverso venti flatu hebetior fiebat Romanis; quum hostium tela, ipsa vi venti adjuta, et certius et validius impellerentur. Igitur quum neque hostium tela, quippe quæ accidentia non cernebant, declinare, neque sua commode emittere possent, interque se ipsi colliderentur, jam multis modis perturbari acies Romana cœpit.

XXIII. Ibi tum quingenti illi Celtiberi, rei agendæ occasionem observantes, eductis e sinibus sicis, primum illos quorum a tergo erant, cædunt : deinde, gladiis eorum et scutis pilisque arreptis, liberius in totam aciem impetum faciunt; stragemque ingentem, ut qui pone omnes essent, ediderunt. Romani, hinc instantibus hostibus, illinc circumventi insidiis; a tergo denique ab his ipsis secum permixtis cæsi, in quos ne converti quidem urgens a fronte hostis sinebat, et quos eosdem Romanis jam scutis tectos, ne dignoscere quidem facile a suis poterant, multiplici ancipitique malo premebantur. Et in tanta calamitate maxime etiam pulvis, vento excitatus eos lædebat : quo fiebat, ut ne intelligere quidem suas clades possent; sed (quemadmodum in pavore ac tumultu usu venire solet) omnia multo graviora, insidias majores, quingentosque illos longe plures esse, animis conciperent; denique omnem jam exercitum undique et equitibus et transfugis circumdatum crederent. Itaque effusa Romanorum fuga fieri cœpta est; ac primum quidem a dextro cornu, ipso Varrone consule fugæ signum dante. Mox secutum sinistrum cornu, cujus dux Servilius ad Æmilium accurrit : et circa hos fortissimi quique equites peditesque, ad decem millia, convenerunt.

XXIV. Jam Æmilius Serviliusque, et quicumque cum illis equites erant, ad pedes descendentes, quamvis undique hostibus circumfusi, tamen contra equitatum Annibalis pedestre prælium restituunt. Et ibi a viris bellandi peritis, faciente animos rerum desperatione, ubi se in hostes magno impetu atque ira intulerunt, egregia facinora edi vidisses. Verum ex omnibus partibus cædebantur; et jam Annibal eos circumcursabat ac suos animabat, nunc hortando, ut victoriæ reliquias persequerentur; nunc vero increpando et probris etiam lacessendo, quod, fuso et profligato exercitu, paucos istos debellare non possent. Romani vero, quamdiu Æmilius Serviliusque steterunt, tamdiu, multis illatis acceptisque vulneribus, in acie permanserunt : sed postquam

μενοι τῶν ἐχθρῶν μάλα καρτερῶς, κατὰ μέρη διέφευγον· οἱ μὲν, ἔνθαπερ οἱ πρὸ αὐτῶν ἐπεφεύγεσαν, ἐς τὰ στρατόπεδα, δύο ὄντα. Καὶ σύμπαντες οἵδε ἐγένοντο ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, οἷς ὁ Ἀννίβας φυλακὴν ἐπέστησεν· οἱ δ' ἐς Κάννας, περὶ δισχιλίους· καὶ παρέδωκαν ἑαυτοὺς οἵδε οἱ δισχίλιοι τῷ Ἀννίβᾳ. Ὀλίγοι δ' ἐς Κανύσιον διέδρασαν. Καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἐσκεδάσθησαν ἀνὰ τὰς ὕλας.

XXV. Τοῦτο τέλος ἦν τῆς ἐπὶ Κάνναις Ἀννίβου τε καὶ Ῥωμαίων μάχης· ἀρξαμένης μὲν ὑπὲρ ὥραν δευτέραν, ληξάσης δὲ πρὸ δύο τῆς νυκτὸς ὡρῶν· οὔσης δ' ἔτι νῦν ἀοιδίμου Ῥωμαίοις ἐπὶ συμφορᾷ. Ἀπέθανον γὰρ αὐτῶν ἐν ταῖσδε ταῖς ὥραις πεντακισμύριοι, καὶ ζώντων ἐλήφθη πολὺ πλῆθος· ἀπό τε τῆς βουλῆς πολλοὶ παρόντες ἐτελεύτησαν, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ταξίαρχοί τε πάντες καὶ λοχαγοὶ, καὶ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν οἱ ἄριστοι δύο. Ὁ δὲ φαυλότατός τε καὶ τῶν συμφορῶν αἴτιος, ἀρχομένης τῆς τροπῆς ἐπεφεύγει. Καὶ Ῥωμαῖοι δύο ἔτεσιν ἤδη, περὶ τὴν Ἰταλίαν Ἀννίβᾳ πολεμοῦντες, ἀπολωλέκεσαν ἀνδρῶν ἰδίων τε καὶ συμμάχων ἐς δέκα μυριάδας.

XXVI. Ἀννίβας δὲ, νίκην ἀρίστην τε καὶ σπάνιον ἐξενεγκάμενος, ἡμέρας μιᾶς στρατηγήμασι τέσσαρσι, τοῦ τε πνεύματος τῇ φορᾷ, καὶ τοῖς ὑποκριθεῖσιν αὐτομολεῖν, καὶ τοῖς προσποιηθεῖσι φεύγειν, καὶ τοῖς ἐν μέσαις ταῖς φάραγξι κεκρυμμένοις· εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἔργου τοὺς πεσόντας ἐπῄει. Θεώμενος δὲ τῶν φίλων τοὺς ἀρίστους ἀνῃρημένους, ᾤμωξε, καὶ δακρύσας εἶπεν, οὐ χρῄζειν ἑτέρας τοιᾶσδε νίκης. Ὃ καὶ Πύῤῥον φασὶν εἰπεῖν πρὸ αὐτοῦ, τὸν Ἠπείρου βασιλέα, Ῥωμαίων κἀκεῖνον ἐν Ἰταλίᾳ κρατοῦντα σὺν ὁμοίᾳ ζημίᾳ. Τῶν δὲ φυγόντων ἐκ τῆς μάχης, οἱ μὲν ἐν τῷ μείζονι στρατοπέδῳ, στρατηγὸν αὐτῶν ἑσπέρας ἑλόμενοι Πούπλιον Σεμπρώνιον, ἐβιάσαντο τοὺς Ἀννίβου φύλακας, ὕπνου καὶ κόπου πλήρεις ὄντας· καὶ διέδραμον ἐς Κανύσιον περὶ μέσας νύκτας, ἀμφὶ τοὺς μυρίους. Οἱ δ' ἐν τῷ βραχυτέρῳ, πεντακισχίλιοι, τῆς ἐπούσης ἡμέρας ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου. Τερέντιος δὲ, στρατὸν ἀγείρας, τοὺς διεῤῥιμμένους ἐπειρᾶτο παραθαῤῥύνειν, καὶ στρατηγὸν αὐτοῖς ἐπιστήσας τῶν χιλιάρχων τινὰ Σκιπίωνα, ἐς Ῥώμην διέδραμεν.

XXVII. Ἡ δὲ πόλις, ἀπαγγελθείσης τῆς συμφορᾶς, οἱ μὲν ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐθρήνουν τε τοὺς οἰκείους, ἀνακαλοῦντες, καὶ σφᾶς ὡς αὐτίκα ἁλωσομένους ὠλοφύροντο· αἱ δὲ γυναῖκες ἱκέτευον ἐν τοῖς ἱεροῖς μετὰ τῶν τέκνων, λῆξαί ποτε τὰς συμφορὰς τῇ πόλει· οἱ δ' ἄρχοντες θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς ἱλάσκοντο τοὺς θεοὺς, εἴ τι μήνιμα ἐνοχλεῖ, κορεσθῆναι τοῖς γεγονόσιν. Ἡ δὲ βουλὴ Κόϊντον μὲν Φάβιον, τὸν συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, ἐς Δελφοὺς ἔπεμπε, χρησόμενον περὶ τῶν παρόντων. Δούλους δὲ ἐς ὀκτακισχιλίους, τῶν δεσποτῶν ἐπιδόντων, ἠλευθέρου, ὅπλα τε καὶ τόξα τοὺς ἐν ἄστει πάντας ἐργάζεσθαι παρεσκεύαζε· καὶ συμμάχους, καὶ ὡς, τινὰς συνέλεγεν. Κλαύδιόν τε Μάρκελλον, μέλλοντα πλεῖν

duces ceciderunt, tum per medios hostes strenue admodum via vi facta, diversi in diversa loca evaserunt. Et alii quidem castra, quæ bina erant, petebant, quo jam priores confugerant. Horum in universum quindecim millia erant; quos Annibal mox, appositis custodiis, castris inclusit. Duo millia, quæ in vicum ipsum Cannas perfugerant, Annibali se tradiderunt : pauci Canusium incolumes pervenerunt : reliqui per silvas dissipati.

XXV. Hic exitus fuit Pugnæ Cannensis, post secundam diei horam pugnari cœptæ, et ante horam decimam confectæ. Et est illa nunc quoque sua clade percelebris apud Romanos : ex quibus intra tam modicum temporis spatium cæsa sunt hominum millia quinquaginta; capti vivi quamplurimi; senatorii ordinis multi interfecti, et cum iis tribuni omnes ac centuriones, denique ex tribus imperatoribus duo fortiores; quando quidem tertius ignavissimus, et calamitatis hujus auctor, sub initium fugæ prælio excesserat. Jamque Romani intra biennium, quo cum Annibale bellum gesserunt, cum suorum, tum sociorum, ad ducenta millia amiserant.

XXVI. Hac præclara et singulari victoria potitus Annibal, uno die quatuor adhibitis artificiis; vento hostibus objecto, transfugarum ficta defectione, fugæ simulatione, insidiarum per valles collocatione; statim á prælio ad spectandam mortuorum in acie stragem processit. Inter quos quum fortissimum quemque ex amicis cæsum videret, ingemuisse, dixisseque lacrymans, fertur, aliam parem victoriam se minime cupere. Quod idem superiori seculo, fama est, dixisse Pyrrhum, Epiri regem, qui haud dissimili clade Romanos in Italia vicerat. Jam ex Romanis qui in majora castra confugerant, insequenti nocte, duce electo Sempronio, per Annibalis custodes, somno et lassitudine oppressos, eruptione facta, Canusium, circiter hominum decem millia, evaserunt. At quinque millia, quæ in minoribus castris restiterant, postero die ab Annibale capta sunt. Terentius, collectis exercitus reliquiis, quum afflictos pro viribus confirmasset, præposito illis Scipione, tribuno militum, Romam contendit.

XXVII. Cannensis cladis nuncio in Urbem allato, ingens multitudo promiscue in vias publicas effusa est, suos lamentantium, ac nominatim compellantium, seque tanquam e vestigio ab hoste capiendos, deplorantium. Matronæ cum liberis per templa discurrentes, deos orare, ut tandem aliquando tot malis modum aliquem statuerent. Magistratus sacrificiis, precibus, votis, deos conari placare; ut si qua deorum ira civitatem premeret, hisce tandem cladibus eam iram satiatam vellent. Senatus Q. Fabium (eum ipsum, qui harum rerum Historiam conscripsit) Delphos ad oraculum misit, de præsenti rerum statu sciscitaturum. Tum vero servorum octo millia, permittentibus dominis, manumisit senatus; scutaque et tela passim ab omnibus in urbe parari jussit. Ab sociis etiam, tam misero licet rerum statu, militum aliquem numerum conscripsit. Præterea Claudium

ἐς Σικελίαν, ἐς τὸν Ἀννίβου πόλεμον μετέφερεν. Ὁ δὲ τὸν μὲν στόλον ἐμερίσατο τῷ συνάρχῳ Φουρίῳ, καὶ τὸ μέρος ἔπεμψεν ἐς τὴν Σικελίαν· αὐτὸς δὲ τοὺς δούλους ἄγων, καὶ ὅσους ἄλλους ἐδύνατο τῶν πολιτῶν ἢ συμμάχων, γενομένους ἅπαντας ἐς μυρίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἱππέας, ἐς τὸ Τέανον παρῆλθε, καὶ ὅ τι πράξειν ὁ Ἀννίβας μέλλοι, παρεφύλασσεν.

XXVIII. Ἀννίβου δὲ δόντος τοῖς αἰχμαλώτοις ἐς Ῥώμην πρεσβεύσασθαι περὶ σφῶν, εἰ θέλοιεν αὐτοὺς οἱ ἐν ἄστει λύσασθαι χρημάτων· καὶ τοὺς αἱρεθέντας ὑπ' αὐτῶν τρεῖς, ὧν ἡγεῖτο Γναῖος Σεμπρώνιος, ὁρκώσαντος, ἐς αὐτὸν ἐπανήξειν· οἱ μὲν οἰκεῖοι τῶν ἁλόντων, περιστάντες τὸ βουλευτήριον, ἐπηγγέλλοντο λύσεσθαι τοὺς οἰκείους ἕκαστος ἰδίοις χρήμασιν, καὶ παρεκάλουν τὴν βουλὴν τοῦτο σφίσιν ἐπιτρέψαι, καὶ ὁ δῆμος αὐτοῖς συνεδάκρυε καὶ συνεδεῖτο. Τῶν δὲ βουλευτῶν οἱ μὲν οὐκ ἠξίουν, ἐπὶ τοσαῖσδε συμφοραῖς ἄλλους τοσούσδε βλαβῆναι τὴν πόλιν, οὐδὲ δούλους μὲν ἐλευθεροῦν, τοὺς δὲ ἐλευθέρους ὑπερορᾶν. Οἱ δ' οὐκ ᾤοντο δεῖν αὐτοὺς ἐθίζειν τῷδε τῷ ἐλέῳ φεύγειν, ἀλλ' ἢ νικᾶν μαχομένους, ἢ καὶ ἀποθνήσκειν· ὡς οὐκ ὂν οὐδ' ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐλεεῖσθαι τὸν φυγόντα. Πολλῶν δὲ παραδειγμάτων ἐς ἑκάτερα λεχθέντων, οὐκ ἐπέτρεψεν ἡ βουλὴ τοῖς συγγενέσι λύσασθαι τοὺς αἰχμαλώτους· ἡγουμένη, πολλῶν σφίσιν ἔτι κινδύνων ἐπόντων, οὐ συνοίσειν ἐς τὸ μέλλον τὴν ἐν τῷ παρόντι φιλανθρωπίαν. Τὸ δ' ἀπάνθρωπον, εἰ καὶ σκυθρωπὸν εἴη, πρός τε τὰ μέλλοντα χρήσιμον ἔσεσθαι, καὶ ἐν τῷ παρόντι καταπλήξειν Ἀννίβαν τῷ τολμήματι. Σεμπρώνιος οὖν καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δύο τῶν αἰχμαλώτων πρὸς Ἀννίβαν ἐπανῆσαν. Ὁ δ' ἔστι μὲν οὓς ἀπέδοτο τῶν αἰχμαλώτων, ἔστι δ' οὓς ὑπ' ὀργῆς ἀνῄρει, καὶ τοῖς σώμασι τὸν ποταμὸν ἐγεφύρου καὶ ἐπέρα. Ὅσοι δ' ἦσαν ἀπὸ τῆς βουλῆς, ἢ ἄλλως ἐπιφανεῖς, μονομαχεῖν αὐτοὺς, ὑπὸ θεαταῖς τοῖς Λίβυσιν, ἠνάγκασεν, πατέρας τε υἱοῖς, καὶ ἀδελφοὺς ἀδελφοῖς· οὐδὲν ἐκλείπων ὑπεροψίας ὠμῆς.

XXIX. Μετὰ δὲ τοῦτ' ἐπιὼν τὰ ὑπὸ Ῥωμαίοις, ἐλυμαίνετο· καὶ Πετηλινοῖς μηχανήματα προσῆγεν. Οἱ δ' ὀλίγοι μὲν ἦσαν, ὑπὸ δὲ τόλμης μετὰ τῶν γυναικῶν ἐπεξέθεον αὐτῷ, καὶ πολλὰ καὶ γενναῖα ἔδρων. Τάς τε μηχανὰς αὐτοῦ συνεχῶς ἐνεπίμπρασαν, οὐχ ἧσσον αὐτοῖς τῶν γυναικῶν ἀνδριζομένων. Ὀλιγώτεροι δὲ γιγνόμενοι καθ' ἕκαστον ἔργον, ἐκακοπάθουν μάλιστα ὑπὸ λιμοῦ· καὶ ὁ Ἀννίβας αἰσθανόμενος, περιετείχισεν αὐτοὺς, καὶ Ἄννωνα ἐπέστησε τῇ πολιορκίᾳ. Οἱ δ', ἐπιτείνοντος αὐτοῖς τοῦ κακοῦ, πρῶτα μὲν τοὺς ἀχρείους σφῶν ἐς μάχας ἐξέβαλον ἐς τὸ μεσοτείχιον, καὶ κτιννυμένους ὑπὸ τοῦ Ἄννωνος ἐφεώρων ἀλύπως, ὡς εὐμοιρότερον ἀποθνῄσκοντας. Τῷ δ' αὐτῷ λόγῳ καὶ οἱ λοιποὶ, πάμπαν ἀποροῦντες, ἐξέδραμον ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Καὶ πολλὰ μὲν καὶ γενναῖα καὶ τότε ἔδρασαν· ὑπὸ δὲ ἀτροφίας καὶ ἀσθενείας σωμάτων οὐδ' ὑποστρέψαι δυνάμενοι, διεφθάρησαν ἅπαντες ὑπὸ τῶν Λιβύων. Καὶ τὴν πόλιν εἷλεν ὁ Ἄννων, ἐκφυγόντων καὶ

Marcellum, qui in Siciliam erat navigaturus, ad bellum contra Annibalem, mutato consilio, mittendum censuit. Et Marcellus, parte classis Furio collegæ tradita et in Siciliam missa, ipse reliquas copias, servorum, et civium sociorumque, quantas poterat, ad decem peditum, equitum duo millia, Teanum traduxit, ut quid moliretur Annibal, observaret.

XXVIII. Cæterum Annibal captivis Romam legatos mittendi (si forte eos pretio redimere vellent Romani) copiam fecerat; ac tres omnium suffragio delectos ex captivis legatos, quorum princeps Cnæus Sempronius erat, nullo alio accepto fidei pignore dimiserat, quam quod, ad eum se redituros, jurassent. Igitur captivorum propinqui, forum circumstantes, suos quisque privata pecunia se redemturum, pollicebantur, sibique id a senatu permitti, orabant; collacrimante et precibus eorum suas preces jungente plebe. Et senatorum alii, post tot clades non esse rempublicam tot virorum jactura affligendam, censebant, nec ingenuos esse negligendos, quando servi in libertatem emitterentur. Alii, hac indulgentia non assuefaciendum ad fugam romanum militem, aiebant; sed docendum potius, aut vincere in prælio, aut mortem oppetere, siquidem eum, qui fugerit, ne suorum quidem misericordia posset juvare. Multis exemplis ultro citroque productis, Senatus demum vetuit, a propinquis captivos redimi: quod existimaret, tot imminentibus periculis, præsentem clementiam in posterum damno futuram: inhumanitatem autem et severitatem, quamvis tristem, cum deinceps fructuosam futuram, tum vero hoc præsenti tempore Annibali, ipsa consilii audacia, formidabilem. Quapropter Sempronius reliquique duo captivi ad hostem rediere. Et iratus Annibal, captivorum alios vendi jussit, alios trucidari; quorum corporibus ponte in flumine facto, exercitum trajecit. Quotquot vero vel ex senatu vel nobilitate in castris habuit, eos, parentes liberis, fratres fratribus componens, gladiatorum more ferro inter se decernere, spectantibus Afris, cogebat: denique nullum superbæ crudelitatis genus omittebat.

XXIX. Inde ad sociorum populi Romani agros devastandos arma convertit; atque ad Peteliam machinas admovit. Et Petelini, tametsi numero pauci, tamen fortibus animis resistebant: et adjuvantibus mulieribus (quæ audacia viris haudquaquam cedebant), crebro erumpentes, strenue pugnabant, machinasque illius incendebant. Sed cum singulis præliis carpebantur, tum et fame maxime premebantur. Quod ubi Annibal intellexit, urbem corona cinxit, et Annonem obsidioni præfecit. Oppidani, ingravescentibus malis, inutilem bello turbam extra mœnia ejecerunt: eamque, dum ab Annone trucidatur, æquis oculis, ceu meliori conditione morientem, spectabant. Et eodem consilio, haud multo post, cæteri quoque, premente extrema inopia, in hostes incursionem fecerunt: ac fortissime pugnantes, quia deficientibus tandem inedia corporibus ne regredi quidem in urbem valebant, ad unum omnes a Pœnis interfecti sunt. Potitusque est oppido Anno, paucis etiam tum ex

ὡς ἀπ' αὐτῆς ὀλίγων, τῶν δραμεῖν δυνηθέντων. Τούτους διεῤῥιμμένους οἱ Ῥωμαῖοι σπουδῇ συνῆγον, καὶ γενομένους ἐς ὀκτακοσίους κατήγαγόν τε, καὶ συνῴκισαν μετὰ τόνδε τὸν πόλεμον αὖθις εἰς τὴν πατρίδα, ἀγάμενοι τῆς τε περὶ σφᾶς εὐνοίας καὶ τοῦ παραδόξου τῆς προθυμίας.

XXX. Τῶν δὲ Κελτιβήρων ἱππέων, οἳ ἐμισθοφόρουν Ἀννίβᾳ, λαμπρῶς ἀγωνιζομένων, ὅσοι Ῥωμαίων ἐστρατήγουν ἐν Ἰβηρίᾳ, τοιούσδε ἑτέρους τὰς πόλεις ὑπὸ σφίσιν αἰτήσαντες, εἰς ἀντίπαλον ἐκείνων ἔπεμψαν ἐς τὴν Ἰταλίαν. Οἳ τοῖς ὁμοεθνέσιν, ὅτε πλησίον Ἀννίβου στρατοπεδεύοιεν, ἀναμιγνύμενοι, μετέπειθον αὐτούς. Καὶ πολλῶν μετατιθεμένων τε καὶ αὐτομολούντων, ἢ ἀποδιδρασκόντων, οὐδὲ τὸ λοιπὸν ἦν ἔτι τῷ Ἀννίβᾳ πιστὸν, ὑποπτευόμενόν τε ὑπ' ἐκείνου, καὶ ὑποπτεύοντες αὐτόν. Κάκιον οὖν ἔπρασσεν ὁ Ἀννίβας τὸ ἀπὸ τοῦδε.

XXXI. Ἀργύριππα δ' ἐστὶ πόλις ἐν τῇ Δαυνίᾳ, ἣν Διομήδης ὁ Ἀργεῖος λέγεται κτίσαι. Καί τις, ἔκγονος εἶναι τοῦ Διομήδους νομιζόμενος, Δάσιος, ἀνὴρ εὐμετάβολός τε τὸ φρόνημα καὶ οὐ Διομήδους ἄξιος, Ῥωμαίων περὶ Κάννας τὴν μεγάλην ἧτταν ἡττημένων, ἀπέστησε τὴν πατρίδα πρὸς τοὺς Λίβυας ἀπὸ Ῥωμαίων. Τότε δ' αὖ δυσπραγοῦντος Ἀννίβου, ἔλαθεν ἐς Ῥώμην διιππεύσας, καὶ ἐπὶ τὴν βουλὴν ἐπαχθεὶς, ἔφη· δύνασθαι τὸ ἁμάρτημα ἰάσασθαι, καὶ μεταβαλεῖν αὖθις ἐς Ῥωμαίους τὴν πόλιν. Οἱ δ' ὀλίγου μὲν αὐτὸν καὶ διέφθειραν, ἐξέβαλον δ' εὐθὺς ἐκ τῆς πόλεως. Ὁ δὲ, καὶ τούσδε καὶ τὸν Ἀννίβαν δεδιὼς, ἠλᾶτο ἀνὰ τὴν χώραν. Καὶ ὁ μὲν Ἀννίβας αὐτοῦ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ζῶντας ἔκαυσε· τὰ δὲ Ἀργύριππα, ἑτέρων ἐνδόντων, εἷλε Φάβιος Μάξιμος, νυκτὸς, καὶ κτείνας ὅσους εὗρε Λιβύων, φρουρὰν ἐπέστησε τῇ πόλει.

XXXII. Τάραντα δὲ, φρουρουμένην ὑπὸ Ῥωμαίων, Κονωνεὺς ὧδε προέδωκε. Κυνηγετεῖν εἴθιστο ὁ Κονωνεὺς, καὶ φέρων ἀεί τι τῷ φρουράρχῳ Ἰουνίῳ, συνήθης ἐκ τοῦδε ἐγεγένητο. Ὡς δὲ ἐν πολεμουμένῃ χώρᾳ, νυκτὸς, ἔφη, δεῖν κυνηγετεῖν, καὶ νυκτὸς φέρειν τὰ λαμβανόμενα. Νυκτὸς οὖν αὐτῷ τῶν πυλῶν ἀνοιγομένων, συνθέμενος Ἀννίβᾳ, καὶ στρατιώτας λαβὼν, τοὺς μὲν ἔκρυψεν ἐν λόχμῃ τινὶ πλησίον, τοὺς δ' ἐπακολουθεῖν ἐκέλευσεν ἑαυτῷ δι' ὀλίγου, τοὺς δὲ σὺν αὐτῷ προϊέναι, θώρακας ἔνδοθεν ὑπεζωσμένους καὶ ξίφη, τὰ δ' ἐκτὸς ὡς ἂν ἐς κυνηγέτας ἐσκευασμένους. Κάπρον τε αὐτοῖς ἐπὶ ξύλων ἐπιθεὶς, ἧκε νυκτὸς ἐπὶ τὰς πύλας. Καὶ τῶν φυλάκων, ὥσπερ ἔθος ἦν, ἀνοιξάντων, οἱ μὲν συνεισελθόντες αὐτῷ τοὺς ἀνοίξαντας αὐτίκα διεχρῶντο, οἱ δ' ἑπόμενοι κατὰ σπουδὴν συνεισέπιπτον ἐκείνοις, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς λόχμης ἐδέχοντο, καὶ τὰς πύλας ἀνεῴγνυον τῷ Ἀννίβᾳ. Ὁ δὲ, εἴσω παρελθὼν, τῆς μὲν ἄλλης πόλεως εὐθὺς ἐκράτει· καὶ τοὺς Ταραντίνους ἑταιρισάμενος, τὴν ἄκραν ἔτι φρουρουμένην ἐπολιόρκει. Ὧδε μὲν Κονωνεὺς Τάραντα προέδωκε.

XXXIII. Ῥωμαῖοι δ' ὅσοι τὴν ἀκρόπολιν εἶχον,

eo, quibus ad fugam satis supererat virium, elapsis. Quos Romani, finito hoc bello, cum ob singularem erga se fidem ac benevolentiam, tum ob incredibilem virtutem admirati, studiose conquisitos (fuere autem circiter octingenti) patriæ restituere.

XXX. Sed quoniam Celtiberi equites qui inter Annibalis auxilia erant, strenue inprimis dimicabant, Romani imperatores, qui in Hispaniis rem gerebant, Celtiberorum civitatibus sibi subditis alios pares equites imperarunt; quos in Italiam, ut illis opponerentur, miserunt. Hi propter castrorum vicinitatem nacti miscendorum colloquiorum facultatem, suum quisque municipem aut popularem ad se pelliciebant. Quo factum, ut, multis partim ad Romanos transfugientibus, partim alias dilabentibus, ne reliquos quidem satis firmos amplius haberet Annibal: quippe qui et illi suspecti essent, et ipsum vicissim suspectum haberent. Atque inde labascere res Annibalis cœperunt.

XXXI. Arpi Dauniæ urbs est, cujus conditor Argivus Diomedes fuisse fertur. Hanc Dasius quidam, ipse Arpinus, qui et ab ipso Diomede genus suum derivabat, cæterum lubrica fide homo, et tam claro sanguine haudquaquam dignus, post insignem illam Romanorum apud Cannas cladem, ad deficiendum a Romanis ad Pœnos impulerat. Idem tunc rursus Dasius, quum res Annibali minus secundæ essent, clam Romam contendit, et in senatum introductus, dixit, se posse patriam, quo peccatum corrigeret, in Romanorum potestatem reducere. At cum parum abfuit, quin necarent Romani: urbe certe quamprimum ejecerunt. Quare tum eos, tum Annibalem metuens, errabundus per regionem discurrebat. Et uxorem ejus liberosque Annibal vivos combussit. Arpos vero, prodentibus aliis, noctu cepit Fabius Maximus; interfectisque quos invenit Pœnis, præsidium urbi imposuit.

XXXII. Tarentum autem, quod Romano præsidio servabatur, hoc pacto Cononeus prodidit. Venandi hic studio deditus, quia captum semper aliquid dono afferre Junio (*potius*, Livio) præfecto præsidiis solitus erat, perfamiliaris ei esse cœperat. Verum, ut in regione hostium incursionibus obnoxia, nocte, dicebat oportere ad venandum egredi, nocteque prædam domum afferre. Quamobrem ubi jam eo consuetudinis res adducta erat, ut quovis noctis tempore portæ ei aperirentur, cum Annibale congressus, acceptisque ab eo militibus (quorum alios silva, haud procul oppido, occuluerat; alios non longo intervallo se subsequi jusserat; partem secum duxerat, extrinsecus quidem habitu venatorum, sed interius gladiis loricisque accinctos), noctu ad portas venit, præeuntibus qui ingentem aprum perticis impositum portarent. Patefactis de more portis, qui cum eo ingressi sunt, statim vigiles obtruncarunt: qui sequebantur, accurrentes una irruerunt, et socios ex silvis excitos exceperunt, Annibalique portas aperuerunt. Ille ingressus, totaque urbe facile potitus, conciliatis Tarentinis, ad oppugnandam arcem, quam Romani tenebant, animum adjecit. Hoc pacto proditum est a Cononeo Tarentum.

XXXIII. At Romanorum quinque millia erant in arce, et

ἐς μὲν πεντακισχιλίους ἦσαν, καὶ αὐτοῖς Ταραντίνων τε τινὲς προσεχώρουν, καὶ ὁ τῆς ἐν Μεταποντίῳ φρουρᾶς ἡγεμὼν τὸ ἥμισυ τῆς φρουρᾶς ἔχων ἦλθε. Βελῶν τε καὶ ὀργάνων πολλῶν εὐπόρουν, ὡς ἀπὸ τείχους εὐμαρῶς ἀμύνεσθαι τὸν Ἀννίβαν. Εὐπόρει δὲ καὶ ὁ Ἀννίβας. Πύργους τε οὖν καὶ καταπέλτας ἐπάγων καὶ χελώνας, ἔνια διέσειε, καὶ δρεπάνοις ἀπὸ κάλων ἐπάλξεις τε κατέσυρε, καὶ τὸ τεῖχος ἀπεγύμνου. Οἱ δὲ, λίθους μὲν ἐπὶ τὰς μηχανὰς ἀφιέντες, πολλὰ συνέτριβον· βρόχοις δὲ τὰ δρέπανα περιέσπων· καὶ πολλάκις ἐκθέοντες ἄφνω, συνετάρασσον ἀεί τι καὶ κτείναντες ἐπανῄεσαν. Ὡς δὲ καὶ πνεῦμά ποτε λάβρον ἐθεάσαντο, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ τείχους δᾷδας ἡμμένας καὶ στυππίον καὶ πίσσαν αὐτοῦ τοῖς μηχανήμασιν ἐπεῤῥίπτουν· οἱ δὲ καὶ ἐκδραμόντες, ὑπέθηκαν. Ἀπογνοὺς οὖν ὁ Ἀννίβας τῆσδε τῆς πείρας, περιετείχισε τὴν πόλιν, χωρίς γε τοῦ πρὸς θαλάσσῃ μέρους· οὐ γὰρ ἦν καὶ τοῦτο δυνατόν. Καὶ παραδοὺς Ἄννωνι τὴν πολιορκίαν, εἰς Ἰάπυγας ἀνεχώρει.

XXXIV. Λιμένες δ' εἰσὶ τοῖς Ταραντίνοις πρὸς βοῤῥᾶν ἄνεμον ἐκ πελάγους ἐσπλέοντι διὰ ἰσθμοῦ. Καὶ τὸν ἰσθμὸν ἀπέκλειον γεφύραις· ὧν τότε κρατοῦντες οἱ Ῥωμαίων φρουροὶ, σφίσι μὲν ἐδέχοντο τὴν ἀγορὰν ἐκ θαλάσσης, Ταραντίνοις δ' ἐκώλυον ἐσκομίζεσθαι. Ὅθεν ἠπόρουν ἀγορᾶς οἱ Ταραντῖνοι. Ἕως ἐπελθὼν αὐτοῖς ὁ Ἀννίβας ἐδίδαξε, λεωφόρον ὁδὸν, ἣ διὰ μέσης τῆς πόλεως ἔφερεν ἀπὸ τῶν λιμένων ἐπὶ τὴν νότιον θάλασσαν, ὀρύξαντας, ἰσθμὸν ἕτερον ποιήσασθαι. Καὶ οἱ μὲν οὕτω πράξαντες, εἶχόν τε ἀγορὰν, καὶ τριήρεσι τοὺς Ῥωμαίων φρουροὺς, ναῦς οὐκ ἔχοντας, ὑπὸ τὸ τεῖχος ἔβλαπτον, ὅτε μὴ χειμὼν εἴη μάλιστα, καὶ τὴν ἀγορὰν τὴν καταπλέουσαν ἐκείνοις ἀφῃροῦντο. Οἱ δ' ἠπόρουν· καὶ νυκτὸς αὐτοῖς Θουρίων σῖτόν τε ναυσὶ πεμπόντων, καὶ τριήρεις ἐς φυλακὴν τῶν νεῶν, οἱ Ταραντῖνοι καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς Λίβυες, πυθόμενοι, καὶ λοχήσαντες, ἔλαβον αὐτῷ τε σίτῳ καὶ αὐτοῖς ἀνδράσιν ἁπάσας. Πρεσβευομένων δὲ θαμινὰ τῶν Θουρίων, καὶ ἀξιούντων λύσασθαι τοὺς εἰλημμένους, οἱ Ταραντῖνοι τοὺς φοιτῶντας αὐτῶν μετέπειθον ἐς Ἀννίβαν. Καὶ ὁ Ἀννίβας ὅσους εἶχε Θουρίων αἰχμαλώτους, εὐθὺς ἀπέλυεν. Οἱ δὲ τοὺς οἰκείους σφῶν βιασάμενοι, τὰς πύλας Ἄννωνι ἀνέῳξαν. Καὶ Θούριοι μὲν, Ῥωμαίοις Τάραντα περιποιούμενοι, ἔλαθον οὕτως ὑπὸ Καρχηδονίοις αὐτοὶ γενόμενοι. Ἡ δ' ἐν τῇ πόλει φρουρὰ Ῥωμαίων ἐς Βρεντέσιον λαθοῦσα διέπλευσεν.

XXXV. Μεταποντῖνοι δ', ἐξ οὗ σφῶν ὁ φρούραρχος τὸ ἥμισυ τῆς φρουρᾶς ἄγων ἐς Τάραντα ᾤχετο, τοὺς λοιποὺς, ὀλίγους γενομένους, ἀπέκτειναν, καὶ Ἀννίβᾳ προσέθεντο. Προσέθετο δὲ καὶ ἡ μεταξὺ Μεταποντίνων τε καὶ Ταραντίνων Ἡράκλεια, δέει μᾶλλον ἢ γνώμῃ. Καὶ πάλιν ἦν ἐπικυδέστερα τὰ Ἀννίβου. Τοῦ δ' ἑξῆς ἔτους καὶ Λευκανῶν τινες ἀπέστησαν ἀπὸ Ῥωμαίων· οἷς Σεμπρώνιος Γράκχος ἀνθύπατος ἐπελθὼν ἐπολέμει. Λευκανὸς δέ τις ἐκ τῶν ἔτι Ῥωμαίοις ἐμμενόντων

Tarentinorum nonnull eos secuti. Ad hæc præfectus præsidii, quod Metaponti erat, dimidiam partem militum adduxerat. Telorumque etiam ac machinarum omnis generis magna copia suppetebat, quibus a muro Annibal facile repelleretur. Sed et ipse Annibal iisdem rebus abundabat : jamque admotis turribus, catapultis et testudinibus, quædam quatiebat, et falcibus funibus suspensis pinnas evertebat, murumque nudabat. Romani saxis in machinas immissis, multas confringebant, et laqueis falces avertebant ; crebrisque et repentinis excursionibus in hostem erumpentes, nunquam, nisi aliqua trepidatione et strage edita, redibant. Ac die quodam, vehementi coorto vento, Romani, eam occasionem intuiti, partim e muro faces ardentes et stupam picemque in Pœnorum opera demiserunt, partim etiam foras egressi ignem subjecerunt. Quare Annibal, desperata expugnatione, circumvallavit urbem, excepta ea parte, quæ ad mare pertinet, qua id quidem fieri non poterat. Deinde obsidionis cura Annoni tradita, in Apuliam se recepit.

XXXIV. Sunt autem portus Tarentinorum ad boream versi, ita ut e mari per recessum sinus intro navigetur. Ostium autem pontibus claudebatur. Quæ claustra quoniam Romani tunc tenebant, facile mari advectum frumentum sibi habebant, ac, ne Tarentinis quidquam importaretur, impediebant. Quapropter tamdiu inopia laborarunt Tarentini, quoad reversus Annibal monuit, ut, effossa via publica, quæ a portu ad alterum mare versus austrum ferebat, aliud portuum ostium facerent. Quo facto, facile rem frumentariam expediebant ; et Romanorum præsidio, nihil classis habenti, suis triremibus sub mœnia usque, tranquilliori præsertim mari, succedentes, plurimum incommodabant : et quidquid annonæ ad Romanos advehebatur, intercipiebant. Inde vicissim Romani penuria rerum necessariarum laborare cœperunt. Et quum Thurini noctu naves frumento onustas, comitantibus aliquot triremibus, Romanis submitterent, Tarentini, et qui una erant Pœni, ubi resciverunt, structis insidiis, cunctas cum ipso frumento et sociis navalibus ceperunt. Ventitantes autem, pro captivis redimendis, identidem a Thuriis legatos Tarentini ad Annibalem pellexerunt; atque etiam Annibal captivos omnes Thurinos continuo dimisit : qui domum reversi, invitis suis, portas Annoni aperuerunt. Sic Thurini, dum Tarentum Romanis servare conantur, ipsimet imprudentes in Pœnorum potestatem devenerunt. Præsidium tamen Romanum, quod in urbe erat, clam se Brundusium recepit.

XXXV. Metapontini, postquam præsidii partem præfectus abduxerat Tarentum, paucis qui relicti erant interfectis, Annibali se dediderunt. Quorum exemplum, metu potius, quam voluntate, secuta est et Heraclea, inter Metapontum et Tarentum (*potius*, et Thurios) sita. Et jam Annibalis res florentiores erant. Insequenti anno Lucanorum quoque nonnullæ civitates a Romanis defecerunt. Contra quos profectus Sempronius Gracchus proconsul, infesta arma tulit. Flavius autem quidam, Lucanus,

Φλαύϊος, φίλος ὢν καὶ ξένος Γράκχου, προδιδοὺς αὐτὸν, ἔπεισεν, ἔς τι χωρίον ἐλθόντα συνθέσθαι Λευκανῶν τοῖς στρατηγοῖς, ὡς μετανοοῦσι, καὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν πίστεις. Ὁ δ' οὐδὲν ὑποτοπήσας, εἵπετο μεθ' ἱππέων τριάκοντα. Νομάδων δὲ πολλῶν αὐτὸν ἐξ ἐνέδρας κυκλωσαμένων, ὁ μὲν Φλαύϊος ἐξίππευσεν ἐς ἐκείνους· ὁ δὲ Γράκχος, συνεὶς τῆς προδοσίας, καθήλατο μετὰ τῶν ἱππέων· καὶ πολλὰ καὶ γενναῖα δρῶν κατεκόπη μετὰ πάντων, πλὴν τριῶν· οὓς μόνους εἷλεν ὁ Ἀννίβας, πολλὴν ποιησάμενος σπουδὴν λαβεῖν ζῶντα Ῥωμαίων τὸν ἀνθύπατον. Αἰσχρῶς δ' αὐτὸν ἐνηδρευμένον, ἀγάμενος ὅμως τῆς τελευταίας ἀρετῆς, ἔθαψεν, καὶ τὰ ὀστᾶ Ῥωμαίοις ἔπεμψεν. Καὶ ἀπὸ τοῦδε αὐτὸς μὲν ἐν Ἰάπυξιν ἐθέριζεν, καὶ σῖτον πολὺν ἐσώρευεν.

XXXVI. Ῥωμαίων δ' ἐπιθέσθαι Καπυαίοις ἐγνωκότων, ἔπεμπεν Ἄννωνα μετὰ χιλίων πεζῶν καὶ χιλίων ἱππέων, ἐσδραμεῖν νυκτὸς ἐς Καπύην. Καὶ ὁ μὲν ἐσέδραμε, Ῥωμαίους λαθών. Οἱ δ' ἡμέρας γενομένης, ὡς πλέονας εἶδον ἐπὶ τῶν τειχῶν, τὸ συμβὰν ἔγνωσαν· καὶ τῆς μὲν πόλεως εὐθὺς ἀνεχώρουν, τὰ δὲ θέρη τὰ Καπυαίων καὶ τῶν ἄλλων Καμπανῶν προκατελάμβανον. Ὀδυρομένοις δὲ περὶ τοῦδε τοῖς Καμπανοῖς ὁ Ἀννίβας ἔφη, πολὺν ἔχειν σῖτον ἐν Ἰαπυγίᾳ, καὶ πέμποντας ἐκέλευε λαμβάνειν ὁσάκις θέλοιεν. Οἱ δ' οὐχ ὑποζύγια μόνον οὐδ' ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ γύναια καὶ παιδία ἔπεμπον ἀχθοφορήσοντα τοῦ σίτου. Καὶ γὰρ ἐθάῤῥουν τῇ διόδῳ, μετελθόντος ἐς αὐτὴν ἐξ Ἰαπύγων Ἀννίβου, καὶ παρὰ τὸν Κάλωρα ποταμὸν στρατοπεδεύοντος, πλησίον Βενεβενδέων· οὓς μόνους ἐδεδοίκεσαν, Ῥωμαίοις ἔτι συμμάχους ὄντας. Τότε δὲ Ἀννίβου παρόντος, ἁπάντων κατεφρόνουν.

XXXVII. Συνέβη δὲ, Ἀννίβαν μὲν, καλοῦντος αὐτὸν Ἄννωνος, ἐς Λευκανοὺς διελθεῖν, τὰ πολλὰ τῆς κατασκευῆς ἐν τῷ περὶ Βενεβεντὸν στρατοπέδῳ μετ' ὀλίγης φρουρᾶς καταλιπόντα· δυοῖν δὲ Ῥωμαίοις στρατηγούντοιν, Φουλβίου τε καὶ Ἀππίου, τὸν ἕτερον αὐτοῖν, πυθόμενον, ἐπιδραμεῖν τοῖς Καμπανοῖς διαφέρουσι τὰ θέρη· καὶ πολλοὺς μὲν, οἷα ἀπαρασκεύους, διαφθεῖραι, καὶ τὸν σῖτον Βενεβενδεῦσι δοῦναι· λαβεῖν δὲ καὶ τὸ στρατόπεδον Ἀννίβου, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ παρασκευὴν ἁρπάσαι· καὶ Καπύην, ἔτι ὄντος ἐν Λευκανοῖς Ἀννίβου, περιταφρεῦσαί τε, καὶ ἐπὶ τῇ τάφρῳ περιτειχίσαι πᾶσαν ἐν κύκλῳ. Καὶ τοῦδε τοῦ περιτειχίσματος ἐκτὸς ἄλλο ποιήσαντες οἱ στρατηγοὶ, τὸ μέσον εἶχον ἀντὶ στρατοπέδου. Ἐπάλξεις δ' ἦσαν αὐτοῖς, αἱ μὲν ἐς Καπυαίους πολιορκουμένους, αἱ δ' ἐς τοὺς ἔξωθεν ἐπιόντας ἐπεστραμμέναι. Ἥ τε ὄψις ἦν πόλεως μεγάλης σμικροτέραν ἐχούσης ἐν μέσῳ. Τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ περιτειχίσματος ἐς τὴν Καπύην διάστημα, διστάδιον ἦν μάλιστα· ἐν ᾧ πολλαὶ ἐγίγνοντο πεῖραι καὶ συμβολαὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, πολλὰ δ' ὡς ἐν θεάτρῳ μεσοτειχίῳ μονομάχια, προκαλουμένων ἀλλήλους τῶν ἀρίστων. Καί τις Καπυαῖος, Ταυρέας, Ῥωμαίων ἐν μονομαχίῳ Κλαύδιον Ἄσελλον περιφεύγων,

ejus partis quæ cum Romanis adhuc stabat, amicus alias et hospes Gracchi, nunc ejusdem proditor, ei persuasit, ut in quemdam locum veniret, ubi a Lucanorum prætoribus, qui pœnitentia ducti in amicitiam Romanorum cuperent redire, fidem acciperet, vicissimque daret. Et ille, nihil doli subesse ratus, cum triginta equitibus secutus est. Sed ibi Numidarum magnus numerus, ex insidiis Gracchum circumvenit, et Flavius se illis adjunxit. Gracchus, intellecta proditione, ex equo cum reliquis equitibus desiliit, et strenue dimicans, cum suis omnibus cæsus est : tres duntaxat Annibal capere potuit, omni prius studio adnisus proconsulem Romanum vivum capere. Quem, etsi insidiis fœde circumventum, tamen ob eximiam in ultima morte virtutem admiratus, funere decoravit, ossibus Romam remissis. Inde in Apulia æstatem traduxit, undique convehendo frumento intentus.

XXXVI. Quum vero Romani Capuam aggredi instituissent, Anno, ab Annibale præmissus cum mille peditibus totidemque equitibus, urbem insciente hoste noctu introiit. Orta luce Romani ut plures in mœnibus sunt conspicati, re cognita, statim ab urbe exercitum removerunt, et ad Capuæ totiusque Campaniæ frumenta demetenda dimiserunt. Quod lamentantibus Campanis, Annibal, satis in Apulia sibi esse frumenti, dixit : proinde quoties vellent, eo mitterent, et acciperent. Et illi non jumenta modo et viros, sed et mulierculas et pueros ad frumentum comportandum emiserunt; nihil periculi in itinere metuentes, Annibale ex Apulia in Campaniam regresso, et ad Calorem fluvium castra habente haud procul a Beneventanis; quos solos, quia in fide Romanorum permanserant, timebant. Sed tunc, præsente Annibale, cunctos despiciebant.

XXXVII. Verum accidit, ut circa id tempus Annibal, ab Annone accitus, in Lucanos transiret, impedimentorum majori parte in castris ad Beneventum cum modico præsidio relictis. Qua de re certior factus alter Romanorum imperatorum (duo consules erant, Fulvius Flaccus et Appius Claudius) in Campanos frumentum transportantes impetu facto, multos (quum inermis et incondita turba esset) interfecit, frumentumque Beneventanis donavit; atque Annibalis etiam castris, prædaque ibi relicta, potitus est. Tum vero ambo romani Coss. junctis copiis, morante in Lucania Annibale, Capuam fossa valloque cinxerunt : dein, alio vallo extrinsecus ducto, inter utrumque vallum castra fecerunt. Propugnacula autem partim ad obsessam urbem obversa; partim extrorsus, si hostis adoriretur, opposita erant. Castrorumque facies instar amplissimæ urbis erat, minorem urbem in se complectentis. Inter vallum urbemque duorum fere stadiorum spatium erat interjectum. Quo spatio, ceu in theatro muris circumdato, quum in dies nova prælia fiebant (provocantibus sese ad singulare certamen utrimque fortissimis viris), tum Claudii Aselli romani memorabile certamen fuit. Provocarat hunc Taureas, Campanus, et pugna commissa victus, versus urbem cessim ibat. Clau-

ὑπεχώρει, μέχρι τοῖς Καπυαίων τείχεσιν ὁ Ἄσελλος ἐγκύρσας, καὶ τὸν ἵππον οὐ δυνάμενος ἐκ τῆς ῥύμης ἐπιστρέψαι, διὰ τῶν πολεμίων πυλῶν ἐς τὴν Καπύην ἐσήλατο σὺν ὁρμῇ, καὶ διιππεύσας τὴν πόλιν ὅλην, κατὰ τὰς ἑτέρας ἐξέδραμεν ἐς τοὺς ἐπὶ θάτερα Ῥωμαίους. Καὶ ὁ μὲν οὕτω παραβόλως διεσώζετο.

XXXVIII. Ἀννίβας δὲ, τῆς χρείας ψευσθεὶς ἐφ' ἣν ἐς Λευκανοὺς μετεκέκλητο, ἀνέστρεφεν ἐς Καπύην, μέγα ποιούμενος μὴ περιιδεῖν πόλιν μεγάλην καὶ εὔκαιρον ὑπὸ Ῥωμαίοις γενομένην. Προσβαλὼν δὲ τῷ περιτειχίσματι, καὶ μηδὲν δυνηθεὶς, μηδ' ἐπινοῶν ὅπως ἂν ἐς τὴν πόλιν ἐσπέμψειεν ἢ σῖτον ἢ στρατιὰν, οὐδενὸς οὐδ' ἀπ' ἐκείνων αὐτῷ συμβαλεῖν δυναμένου διὰ τὴν ἐπιτείχισιν πάντη περιλαμβάνουσαν, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἠπείγετο παντὶ τῷ στρατῷ· πυνθανόμενος μὲν, κἀκείνους ὑπὸ λιμοῦ πιέζεσθαι, ἐλπίζων δὲ τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν ἀπὸ Καπύης ἀναστήσειν, ἢ αὐτός τι Καπύης μεῖζον ἐργάσασθαι. Συντόνῳ δὲ σπουδῇ διελθὼν ἔθνη πολλὰ καὶ πολέμια, τῶν μὲν οὐ δυνηθέντων αὐτὸν ἐπισχεῖν, τῶν δὲ οὐδὲ ἐς πεῖραν ἐλθεῖν ὑποστάντων, ἀπὸ δύο καὶ τριάκοντα σταδίων τῆς Ῥώμης ἐστρατοπέδευσεν, ἐπὶ τοῦ Ἀνιῆνος ποταμοῦ.

XXXIX. Καὶ ἡ πόλις ἐθορυβήθη θόρυβον οἷον οὐ πρότερον· οἰκεῖον μὲν οὐδὲν ἔχοντες ἱκανὸν (ὃ γὰρ εἶχον, ἐν Καμπανίᾳ τότε ἦν), πολεμίου δὲ στρατοῦ τοσοῦδε σφίσιν ἐπιστάντος ἄφνω, καὶ στρατηγοῦ δι' ἀρετὴν καὶ εὐτυχίαν ἀμάχου. Ὅμως δὲ ἐκ τῶν παρόντων, οἱ μὲν δυνάμενοι φέρειν ὅπλα τὰς πύλας ἐφύλασσον, οἱ δὲ γέροντες ἐς τὸ τεῖχος ἀνεπήδων, γύναια δὲ καὶ παιδία λίθους καὶ βέλη παρέφερον. Οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀγρῶν, συνέθεον ἐς τὸ ἄστυ δρόμῳ. Βοῆς δὲ παμμιγοῦς καὶ θρήνων καὶ εὐχῶν καὶ παρακελεύσεων πρὸς ἀλλήλους πάντα μεστὰ ἦν. Εἰσὶ δ' αὐτῶν οἳ τὴν γέφυραν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀνιῆνος, ἐκδραμόντες, ἔκοπτον. Μικρὸν δέ τι πολίχνιον Ῥωμαῖοί ποτε ἐπιτειχίζοντες Αἰκανοῖς, Ἄλβην ἀπὸ τῆς αὐτῶν μητροπόλεως ἐκάλεσαν· σὺν χρόνῳ δ', ἐπισύροντες ἢ διαφθείροντες, ἢ ἐς τὴν Ἀλβανῶν σύγκρισιν, Ἀλβησέας αὐτοὺς καλοῦσιν· τούτων τότε τῶν Ἀλβησέων ἐς Ῥώμην δισχίλιοι δρόμῳ διέθεον, τοῦ κινδύνου μετασχεῖν. Καὶ ἅμα ἀφικνοῦντο, καὶ ὡπλίζοντο, καὶ τὰς πύλας ἐφρούρουν. Τοσῇδε προθυμίᾳ βραχὺ πολίχνιον ἐκ τοσῶνδε ἀποικιῶν ἐχρήσατο μόνη· οἷόν τι καὶ Ἀθηναίοις ἐς Μαραθῶνα μικρὰ πόλις ἡ Πλαταιέων ἔδραμε τοῦ τότε κινδύνου μετασχεῖν.

XL. Τῶν δὲ στρατηγῶν Ἄππιος μὲν Καπύῃ παρέμενε, κἀκεῖνος ἡγούμενος ἑλεῖν Καπύην· Φούλβιος δὲ Φλάκκος, ἑτέραις ὁδοῖς ἐπειχθεὶς ἀλήκτῳ τάχει, ἀντεστρατοπέδευσε τῷ Ἀννίβᾳ, μέσον ἔχων τὸν Ἀνιῆνα. Τῷ δ' Ἀννίβᾳ, τὴν γέφυραν εὑρόντι λελυμένην καὶ τὸν Φούλβιον ἀντικαθήμενον, ἔδοξε τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ περιοδεῦσαι. Καὶ ὁ μὲν Φούλβιος ἀντιπαρώδευεν. Ὁ δὲ καὶ ὣς ἐνήδρευε, Νομάδας ἱππέας ὑπολιπὼν, οἳ, τῶν στρατῶν ἀναστάντων, τὸν Ἀνιῆνα ἐπέρασαν, καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐδῄουν· μέχρι παρὰ τὴν πόλιν αὐτὴν γε-

dius ad mœnia usque refugientem insecutus, quum equum reflectere ex impetu non posset, patente hostium porta citato cursu invectus, toto oppido percurso, per alteram portam ex opposita parte, incredibile dictu, incolumis ad suos evasit.

XXXVIII. Annibal, infecto negotio, cujus causa in Lucanos accitus fuerat, ad Capuam reversus, tantæ urbis (quam ad tot tantasque res opportunam Romanis fuisse norat) defensionem omni studio curaque sibi suscipiendam ratus, munimenta Romanorum adortus est. Sed quum nihil proficeret, neque viam aut rationem ullam inveniret, qua vel commeatum vel supplementum copiarum in urbem induceret (nam ne ad colloquia quidem propter tam arctam obsidionem, urbe egredi quisquam poterat), cum universo exercitu Romam contendit. Movebat eum, quod ibi famem esse intellexisset, et se vel ab oppugnanda Capua Romanos imperatores abstracturum, vel aliquid etiam majus, quam Capuam liberasse, facturum speraret. Itaque quam maximis itineribus multos eosque hostiles populos brevi emensus, quorum alii transitu eum arcere non potuerant, alii ne prælii quidem aleam subierant; quarto ab Urbe lapide, ad Anienem fluvium, castra Anniba l posuit.

XXXIX. Ac Romæ quidem trepidatio pavorque, quantus nunquam antea, exsistebat. Deerant idoneæ copiæ (quas habebant, in Campania erant): et subito tantus imminebat exercitus, duxque et virtute et felicitate invictus. Tamen pro præsenti facultate, quicumque ferre arma poterant, ad custodiendas portas accurrebant; senes in muros insiliebant; mulierculæ cum pueris saxa telaque comportabant: et ex agris omnes cursim in urbem confluebant. Jam promiscuo ululatu, planctibus, precibus, mutuis cohortationibus, omnia perstrepere. Nonnulli urbem egressi, pontem, qui super Anienem erat, resciderunt. Romani quondam in Æquis oppidulum quoddam munierant, Albamque, metropolis suæ nomine, appellarant. Lapsu temporis, sive producto vel corrupto vocabulo, sive ut ab Albanis distinguerentur, Albenses vocitati. Hi, ad duo millia, quum ad participandum periculum Romam accurrissent, statim armati, portarumque custodiæ præpositi sunt. Tantam fidem ac benevolentiam tunc temporis una hæc, ex tam multis, colonia erga Romanos præstitit: Platæensium exemplum imitata, qui numero non multi, pugna Marathonia, Atheniensibus sese adjunxerunt, ut communibus viribus præsens periculum propulsarent.

XL. Romanorum imperatorum alter, Appius, ad Capuam remansit, quæ vel ab eo solo posse expugnari videbatur: alter, Fulvius Flaccus, diverso itinere, incredibili celeritate, versus Romam profectus, Annibali castra in altera Anienis ripa opposuit. Annibal, quum intercisum pontem, et Fulvium ex adverso sedentem ostendisset, fontes fluvii circumire constituit. Quo iter facientem, ex altera fluvii parte Fulvius secutus est. Sed et ibi, more suo, insidias admiscuit Pœnus. Numidarum equitum manum reliquit, qui, ubi exercitus recessissent, trajecto flumine agrum romanum depopularentur. Qui quum ad urbem usque excurrissent,

νόμενοι, καὶ φοβήσαντες, ἐπέστρεψαν ἐς Ἀννίβαν· οὕτω γὰρ αὐτοῖς παρήγγελτο. Αὐτὸς δὲ, ἐπεὶ τάς τε πηγὰς τοῦ ποταμοῦ περιῆλθεν, καὶ ὁδὸς ἦν ἐς τὸ ἄστυ οὐ πολλὴ, λέγεται μὲν νυκτὸς σὺν τρισὶν ὑπασπισταῖς λαθὼν κατασκέψασθαι τὸ ἄστυ, καὶ τὴν τῆς δυνάμεως ἐρημίαν καὶ θόρυβον τὸν ἐπέχοντα ἰδεῖν· ἀναστρέψαι δ' ἐς Καπύην· εἴτε θεοῦ παράγοντος αὐτὸν ἀεὶ, ὡς καὶ τότε· εἴτε τὴν τῆς πόλεως ἀρετὴν καὶ τύχην δείσας· εἴτε, ὡς αὐτὸς τοῖς ἐσβαλεῖν προτρέπουσιν ἔλεγεν, οὐκ ἐθέλων τὸν πόλεμον ἐκλῦσαι, δέει Καρχηδονίων, ἵνα μὴ καὶ τὴν στρατηγίαν αὐτὸς ἀποθοῖτο. Οὐ γὰρ ὅ γε σὺν Φουλβίῳ στρατὸς ἦν αὐτῷ πάμπαν ἀξιόμαχος. Ὁ δὲ Φούλβιος ἀναστρέφοντι παρείπετο, κωλύων τε προνομεύειν, καὶ φυλασσόμενος μηδὲν ἐξ ἐνέδρας παθεῖν.

XLI. Ὁ δ' ἐπιτηρήσας νύκτα ἀσέληνον, καὶ χωρίον, ἐν ᾧ Φούλβιος ἑσπέρας τεῖχος μὲν οὐκ ἔφθανεν ἐγεῖραι, τάφρον δ' ὀρυξάμενος, καὶ διαστήματα ἀντὶ πυλῶν καταλιπὼν, καὶ τὸ χῶμα προβαλὼν ἀντὶ τείχους, ἡσύχαζεν· ἐς τὸν λόφον ὑπερκείμενον αὐτοῦ καρτερὸν ἔπεμψε λαθὼν ἱππέας, οἷς εἴρητο, ἡσυχάζειν, ἕως οἱ Ῥωμαῖοι τὸν λόφον, ὡς ἔρημον ἀνδρῶν, καταλαμβάνωσι. Τοῖς δ' ἐλέφασι τοὺς Ἰνδοὺς ἐπιβήσας, ἐκέλευσεν ἐς τὸ τοῦ Φουλβίου στρατόπεδον ἐσβιάζεσθαι διά τε τῶν διαστημάτων καὶ διὰ τῶν χωμάτων, ὡς δύναιντο. Σαλπιγκτὰς δὲ αὐτοῖς καὶ βυκανητάς τινας ἐξ ὀλίγου διαστήματος ἕπεσθαι κελεύσας, προσέταξεν, ὅταν ἔνδον γένωνται, τοὺς μὲν θόρυβον πολὺν ἐγείρειν περιθέοντας, ἵνα πολλοὶ δόξωσιν εἶναι· τοὺς δὲ, ῥωμαΐζοντας, βοᾶν, ὅτι Φούλβιος ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς κελεύει, τὸ στρατόπεδον ἐκλείποντας, ἐπὶ τὸν ἐγγὺς λόφον ἀναπηδᾶν. Τόδε μὲν ἦν τὸ στρατήγημα τοῦ Ἀννίβου. Καὶ τούτων τὰ μὲν πρῶτα πάντα κατὰ νοῦν ἀπήντησεν. Οἵ τε γὰρ ἐλέφαντες ἐσῆλθον, τοὺς φύλακας καταπατήσαντες, καὶ οἱ σαλπιγκταὶ τὸ αὐτῶν ἐποίουν. Καὶ ὁ θόρυβος Ῥωμαίοις, ἐξ εὐνῆς ἀνισταμένοις, ἐν μελαίνῃ νυκτὶ ἀδόκητος ἐμπεσὼν, ἐπιφοβώτατος ἦν. Τῶν τε ῥωμαϊζόντων ἀκούοντες, ὅτι παρήγγελται φεύγειν ἐς τὸν λόφον, περὶ τοῦτ' ἐγίγνοντο.

XLII. Φούλβιος δὲ ἀεί τινα προσδοκῶν ἐνέδραν, καὶ τοῦτο ὑποπτεύων ἐν ἅπασι τοῖς Ἀννίβου, εἴθ' ὑπ' οἰκείας τότε συνέσεως, εἴτε θεολήπτῳ γνώμῃ προσπεσὼν, εἴτε παρὰ αἰχμαλώτου τὰ ἀκριβέστατα μαθὼν, τοὺς χιλιάρχους ὀξέως ἐπέστησε ταῖς εἰς τὸν λόφον ἀγούσαις ὁδοῖς, κωλύειν τοὺς δι' αὐτῶν φερομένους, καὶ μεταδιδάσκειν, ὅτι τοῦτ' οὐχ ὁ στρατηγὸς Ῥωμαίων, ἀλλ' Ἀννίβας ἐκήρυξεν ἐνεδρεύων. Αὐτὸς δὲ τοῖς χώμασι φυλακὰς ἀκριβεῖς ἐπιστήσας, μή τις ἔφοδος ἔξωθεν ἄλλη γένοιτο, ἐβοηδρόμει μεθ' ἑτέρων ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ἅπαντα ἔχειν ἀσφαλῶς, καὶ ὀλίγους τοὺς μετὰ τῶν ἐλεφάντων ἐσελθόντας εἶναι. Δᾳδάς τε ἧπτε καὶ πῦρ πανταχόθεν ἤγειρε, καὶ καταφανὴς ἦν ἡ τῶν ἐσελθόντων ὀλιγότης· ὥστε αὐτῶν πάνυ καταφρονήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι, ἐς ὀργὴν ἐκ τοῦ πρὶν δέους μεταβαλόντες, εὐμαρῶς, οἷα ψιλοὺς καὶ ὀλίγους, διέφθειραν. Οἱ δὲ ἐλέφαντες, οὐκ ἔχοντες εὐ-

terroremque attulissent, ad Annibalem, ut jussi erant, redierunt. Ipse, postquam circa fontes fluvii exercitum circumduxit, noctu cum tribus speculatoribus fertur situm urbis, quæ non procul distabat, clam esse contemplatus, solitudinemque et trepidationem intra mœnia intellexisse, et Capuam tamen rediisse: sive Deus ei, ut alias, sic eo tempore mentem ademerit; sive urbis virtutem fortunamque pertimuerit: sive (quod amicis, ad eam oppugnandam hortantibus, professus est) debellare noluerit, metuens, ne finito a Carthaginiensibus imperio privaretur. Nam quod ad Fulvii quidem exercitum attinet, non erat ullo modo cum Annibalis copiis conferendus. Fulvius autem revertentem Annibalem vestigiis sequens, satis agere se putabat, si et eum prædationibus prohiberet, et sibi, ne quid per insidias damni accideret, caveret.

XLI. Sed Annibal, nocte quadam illuni, postquam intellexit, Fulvium, inclinante ad vesperam die, vallo castra non munivisse, sed fossa modo circumducta, spatiis portarum loco relictis, et pro vallo aggere solum objecto fuisse contentum; in imminentem castris munitum tumulum summo silentio equites misit, quibus præcepit, quieti se ibi tenerent, donec Romani tumulum, velut ab hoste vacuum, occupare instituissent. Tum Indos, conscensis elephantis, in Fulviana castra, quocumque modo per intervalla aggeremque possent, irrumpere jubet; hosque exiguo intervallo subsequi tubicines aliquot ac buccinatores. Mandatque, ut, ubi intus forent, illi hinc inde discurrentes quam maximum strepitum ederent, quo plures esse viderentur; hi vero latino sermone, veluti Flacci imperatoris verbis, proclamarent milites, omissis castris, in proximum collem debere evadere. Atque hæ Annibalis fraudes ab initio satis ex sententia succedebant. Nam et elephanti, protritis stationum custodibus, irruperant; et buccinatores mandata perfecerant; et Romanis, e cubilibus subsilientibus, tumultus obscura nocte coortus terroris plurimum attulerat; et milites, audito latinis verbis imperio, quo proximum occupare tumulum jubebantur, jam ad fugam sese accingebant.

XLII. Verum Fulvius, cui omnia Annibalis consilia, ceu insidiis dolisque plena, suspecta erant, tunc, sive suapte prudentia, sive divino motus impulsu, aut ab aliquo captivo rei veritatem edoctus, celeriter tribunos militum per vias in tumulum ferentes disponit; qui milites eo ruentes arcerent, docerentque, edictum illud non jussu Romani imperatoris, sed Annibalis fraude, fuisse proclamatum. Deinde ipsemet, ad aggerem ubique constitutis validis stationibus ad repellendos, si qui fierent, novos impetus, per castra discurrebat; clamitans, nihil esse periculi, paucos cum elephantis irrupisse. Quorum tandem (accensis ejusdem jussu facibus, ignibusque sublatis) quum paucitas apparuisset, verso in iram metu, Romani eos contemtim et facile, utpote leviter armatos et paucos, ceciderunt. Elephanti, quia receptui spa-

ῥύχωρον οὐδὲν ἐς ἀναστροφήν, εἱλούμενοι περὶ σκηνὰς καὶ φάτνας, ἐβάλλοντο πρὸς ἁπάντων ἐπιτυχῶς διὰ τὴν στενότητα τοῦ χωρίου καὶ τὸ μέγεθος τῶν σωμάτων· μέχρι περιαλγοῦντές τε καὶ ἀγανακτοῦντες, καὶ ἐπιδραμεῖν ἐς τοὺς πολεμίους οὐκ ἔχοντες, τοὺς ἐπιβάτας σφῶν ἀπεσείοντο, καὶ κατεπάτουν σὺν ὀργῇ καὶ βοῇ πάνυ ἠγριωμένῃ· καὶ ἐξεπήδων ἐκ τοῦ στρατοπέδου. Φούλβιος μὲν δὴ Φλάκκος εὐσταθῶς καὶ εὐμηχάνως, αἰφνιδίῳ συνενεχθεὶς ἐνέδρᾳ, περιῆν τοῦ Ἀννίβου, καὶ τὸν στρατὸν περιέσωζεν, ἀεὶ πεφρικότα τὰς Ἀννίβου μηχανάς.

XLIII. Ὁ δ' Ἀννίβας, ἐπεὶ τῆς πείρας ἀπέτυχεν, ἐς Λευκανοὺς διελθὼν, ἐχείμαζε· καὶ ἐπὶ τρυφῆς ἦν οὐ συνήθους, ἐρωμένην τε εἶχεν ἄγριος ἀνήρ. Καὶ εὐθὺς αὐτῷ κατ' ὀλίγον ἐτρέπετο πάντα. Φούλβιος δ' ἐς Καπύην πρὸς τὸν συστράτηγον ἐπανῄει, καὶ τοῖς Καπυαίοις προσέβαλλον ἄμφω καρτερῶς, ἐπειγόμενοι χειμῶνος ἑλεῖν τὴν πόλιν, ἕως Ἀννίβας ἠρεμεῖ. Καπυαῖοι δὲ, τῶν τροφῶν σφᾶς ἐπιλειπουσῶν, καὶ οὐδαμόθεν ἄλλων ἐπεισαγομένων, ἐνεχείρισαν ἑαυτοὺς τοῖς στρατηγοῖς· ἐνεχείρισαν δὲ καὶ ὅσοι Λιβύων αὐτοὺς ἐφρούρουν, αὐτοῖς στρατηγοῖς, Ἄννωνι ἑτέρῳ, καὶ Βωστᾷ. Ῥωμαῖοι δὲ τῇ μὲν πόλει φρουρὰν ἐπέστησαν, καὶ ὅσους εὗρον αὐτομολοῦντας, χεῖρας αὐτῶν ἀπέτεμον· Λιβύων δὲ τοὺς μὲν ἐπιφανεῖς ἐς Ῥώμην ἔπεμψαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέδοντο. Καὶ Καπυαίων αὐτῶν τοὺς μὲν αἰτίους μάλιστα τῆς ἀποστάσεως ἀπέκτειναν, τῶν δ' ἄλλων τὴν γῆν ἀφείλοντο μόνον. Εὔφορος δ' ἐστὶν ἐς σῖτον ἡ περὶ τὴν Καπύην πᾶσα· πεδιὰς γάρ ἐστιν. Καπύη μὲν δὴ πάλιν ἐς Ῥωμαίους ἐπανῆκτο, καὶ μέγα τοῦτο Λιβύων ἐς τὴν Ἰταλίαν πλεονέκτημα περιῄρητο.

XLIV. Ἐν δὲ Βρυττίοις, οἳ μέρος εἰσὶν τῆς Ἰταλίας, ἀνὴρ ἐκ πόλεως Τισίας, φρουρουμένης ὑπὸ τῶν Λιβύων, ἐθίσας ἀεί τι λῄζεσθαι καὶ φέρειν τῷ φρουράρχῳ, καὶ παρὰ τοῦτο αὐτῷ συνήθης ἐς πάντα γεγονὼς, καὶ σχεδὸν συστράτηγος, ἤλγει, τῶν φρουρῶν ἐς τὴν πατρίδα ὑβριζόντων. Συνθέμενος οὖν τῷ Ῥωμαίων στρατηγῷ, καὶ πιστὰ δοὺς καὶ λαβὼν, ἑκάστοτέ τινας, ὡς αἰχμαλώτους, ἐσῆγεν ἐς τὴν ἄκραν, καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν ἐσέφερεν ὡς σκῦλα. Ἐπεὶ δὲ πλέονες ἐγένοντο, ἐξέλυσεν αὐτοὺς, καὶ ὥπλισε, καὶ τὴν Λιβύων φρουρὰν ἀνεῖλε, καὶ παρὰ Ῥωμαίων ἄλλην ἐσηγάγετο. Ἀννίβου δὲ οὐ πολὺ ὕστερον παροδεύοντος αὐτοὺς, οἱ μὲν φρουροὶ, καταπλαγέντες, ὑπὸ τοῦ δέους ἐξέφυγον ἐς Ῥήγιον· οἱ δὲ Τισιᾶται παρέδωκαν αὑτοὺς τῷ Ἀννίβᾳ. Καὶ ὁ Ἀννίβας τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἔκαυσε, τῇ δὲ πόλει φρουρὰν ἐπέστησεν ἄλλην.

XLV. Ἰαπύγων δ' ἐν πόλει Σαλαπίᾳ, Λιβύων ὑπηκόῳ, δύο ἤστην ἄνδρε, τῶν μὲν ἄλλων γένει καὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει διαφέροντε, ἀλλήλοιν δ' ἐκ πολλοῦ διαφόρω. Τούτοιν Δάσιος μὲν τὰ Λιβύων ᾑρεῖτο, Βλάτιος δὲ τὰ Ῥωμαίων. Ἕως μὲν οὖν ἤκμαζε τὰ Ἀννίβου, ἐφ' ἡσυχίας ἦν ὁ Βλάτιος· ἐπεὶ δὲ ἠγείρετο τὰ Ῥωμαίων, καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἐσφετερισμένης ἀρχῆς ἀνελάμβανον, ἔπειθεν ὁ Βλάτιος τὸν ἐχθρὸν, ὑπὲρ τῆς

tium deerat, per tabernacula et præsepia impliciti agitabantur, et (nullis telis propter angustias loci corporumque vastitatem irritis) passim sauciabantur : donec dolore tandem accensi, excussis et proculcatis sessoribus, nam in hostes irruendi nulla erat facultas, cum ira horrendisque barritibus e castris erupere. Hoc pacto Fulvius Flaccus, magna constantia et solertia improvisis occurrendo insidiis, et Annibalis artes superavit, et illas semper perhorrescentem exercitum servavit.

XLIII. Annibal, irrito incepto, in Lucaniam traductis copiis, hibernavit; ibique vir ferus, nullis assuetus deliciis, præter morem luxui amorique operam dedit. Qua ex re sensim, nec multo post, magnam induxit rebus suis omnibus mutationem. Flaccus Capuam ad collegam redierat, et jam ambo in urbis oppugnationem acriter incumbebant, eamque, quiescente Annibale, hieme expugnare properabant. Et Capuani, rerum omnium penuria (quia nihil aliunde advehebatur) afflicti, romanis sese imperatoribus dediderunt : unaque Pœnos, quotquot Capuæ in præsidio fuerant, cum ipsis præfectis præsidii, Annone (diverso illo ab hoc, qui in Lucania erat) et Bostare, tradiderunt. Romani, imposito urbi præsidio, transfugis, quotquot inventi sunt, manus amputarunt. Afrorum nobiles Romam transmissi; reliqui venundati. Inde in ipsos Capuæ cives conversi, auctores defectionis extremo supplicio, ceteros agro modo, mulctarunt. Est autem Campanus ager, quia campestris, frugum haud parum ferax. Jam igitur, Capua Romanis restituta, magnum ad res in Italia gerendas momentum Carthaginiensibus ablatum erat.

XLIV. In Bruttiis, quæ pars extrema Italiæ est, vir ex Tisia civitate, prædari et de præda semper aliquid afferre ad præfectum præsidii Punici, quod in urbe erat, solitus, ita ad ejus amicitiam adrepserat, ut prope imperii consors esset. Hic injurias militum in patriam iniquo animo ferens, pactus cum Romano imperatore, data fide et accepta, nonnullos in dies veluti captivos in arcem intromittebat, armaque eorum ceu spolia inferebat. Quorum ubi probabilis numerus adfuit, vinculis eos solvit, armavitque : et Punico præsidio oppresso, Romanum induxit. Sed brevi post tempore, prætereunte illac Annibale, territi præsidiarii, Rhegium confugerunt; et Tisiatæ Annibali se tradiderunt : qui defectionis principibus crematis, aliud præsidium urbi imposuit.

XLV. Salapiæ, Apuliæ oppido, quod tum sub Punico imperio erat, duo fuere viri, genere et divitiis potentiaque facile principes, sed veteri inimicitia inter se disjuncti. Ex his Dasius, Punicam, Blatius rem Romanam fovebat. Quamdiu ergo Annibali res secundæ erant, Blatius quievit. At postquam, recuperato majori ex parte imperio, Romana potentia revixit, Blatius inimicum hortari est ausus, « ut vellet pro salute patriæ saltem secum consentire : ne, si

πατρίδος αὐτῷ συμφρονῆσαι μόνης· μή τι πάθοι, Ῥωμαίων αὐτὴν βίᾳ λαβόντων, ἀνήκεστον. Ὁ δ' ὑποκρινάμενος συντίθεσθαι, κατεμήνυσε τοῦτο Ἀννίβᾳ. Καὶ ἐδίκαζεν αὐτοῖς ὁ Ἀννίβας, Δασίου μὲν κατηγοροῦντος, Βλατίου δ' ἀπολογουμένου, καὶ συκοφαντεῖσθαι διὰ τὴν ἔχθραν λέγοντος. Ὃ καὶ τέως ἄρα προορῶν, ἐτόλμησεν ἐχθρῷ προσενεγκεῖν λόγον τοιόνδε, ὡς ἀπίστῳ κατηγόρῳ διὰ τὴν ἔχθραν ἐσομένῳ. Ἀννίβας δ' οὔτε ἀποῤῥῖψαι τὸ ἔργον, οὔτε τῷ παρ' ἐχθροῦ πιστεῦσαι ῥᾳδίως ἀξιῶν, μεθίστατο αὐτοὺς, ὡς σκεψόμενος ἐφ' ἑαυτοῦ. Στενῆς δὲ τῆς ἐξόδου πάμπαν οὔσης, ὁ Βλάτιος ἔφη τῷ Δασίῳ, τοὺς ἄλλους λαθὼν, Οὐ σώσεις, ὦ ἀγαθὲ, τὴν πατρίδα; Ὁ δὲ καὶ τοῦτ' εὐθὺς, ἐκβοήσας, ἐμήνυεν.

XLVI. Καὶ ὁ Βλάτιος οἰκτισάμενος, τότε μάλιστα ἀξιοπίστως εἶπεν, ὡς ἐπιβουλεύοιτο ὑπ' ἐχθροῦ τεχνίτου. Τοῦτο δ', ἔφη, τὸ νῦν ἐπιβούλευμα, καὶ τῆς πρότερον ἀμφιλογίας, εἴ τις ἦν, ῥύσεταί με. Τίς γὰρ ἂν ἢ πρότερον ἐχθρῷ περὶ τοιῶνδε διεπίστευσεν; ἢ νῦν, εἰ καὶ τέως ἐπεπλάνητο, ἀπίστῳ καὶ κατηγόρῳ περὶ ἐκεῖνα γεγενημένῳ, κινδυνεύων ἔτι καὶ κρινόμενος καὶ ἀρνούμενος, αὖθις ἂν τὰ δεύτερα ταῦτ' ἐθάῤῥησεν εἰπεῖν; καὶ μάλιστ' ἐν τῷ δικαστηρίῳ, πολλῶν μὲν ἀκοῦσαι δυναμένων, τοῦ δὲ κατηγόρου καὶ τόδε μέλλοντος εὐθὺς ὁμοίως ἐρεῖν; Εἰ δὲ δὴ καὶ ἐγεγένητο, ἔφη, χρηστὸς ἐξαίφνης καὶ φίλος, τί μοι συλλαβεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔτι δυνατὸς ἦν; τί δ' ἂν ἐδεόμην ἐγὼ μηδὲν ἐπικουρεῖν δυναμένου; Ἃ μοι δοκεῖ προϊδὼν πάλιν ὁ Βλάτιος ψιθύρως ἐντυχεῖν τῷ Δασίῳ, καὶ ἐς ἀπιστίαν αὐτὸν ἐμβαλεῖν μείζονα· ἐπαγαγέσθαι δ' ἐκ τοῦδε καὶ Ἀννίβαν ἐς ἀπιστίαν τῶν πρότερον εἰρημένων. Οὐ μὴν οὐδὲ ἐκφυγὼν τὴν δίκην, ὁ Βλάτιος ἀφίστατο μὴ μεταπείθειν τὸν ἐχθρὸν, καταφρονῶν ἄρα ὡς ἐς πάντα γεγονότος ἀπίστου. Ὁ δὲ αὖθις ὑπεκρίνετο συντίθεσθαι, καὶ τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἀποστάσεως ᾔτει μαθεῖν. Ὁ δὲ, οὐδὲν ὀκνήσας, ἔφη· Διαδραμοῦμαι μὲν ἐπί τι τῶν στρατοπέδων ἐγὼ τῶν Ῥωμαϊκῶν (μηνύσας αὐτῷ τὸ πάνυ ποῤῥωτάτω) καὶ στρατιὰν ἄξω λαβών· ἔστι γάρ μοι φίλος ὁ στρατηγὸς ἐκείνου τοῦ στρατοῦ· σὺ δ' ὑπομένειν μοι δεῦρο, καὶ τὰ ἔνδον ἐπιτηρεῖν.

XLVII. Ὁ μὲν εἶπεν οὕτω, καὶ εὐθὺς ἐξέδραμε, λαθὼν Δάσιον, οὐκ ἐς ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδον, ἀλλ' ἐς Ῥώμην, ὁδὸν ἐλάσσονα. Καὶ δοὺς τῇ βουλῇ τὸν υἱὸν ὅμηρον, ἱππέας ᾔτει χιλίους, μεθ' ὧν ἠπείγετο κατὰ σπουδὴν, τὸ μέλλον ἔσεσθαι προορώμενος. Ὁ δὲ Δάσιος ταῖς ἐπιούσαις ἡμέραις τὸν ἐχθρὸν οὐχ ὁρῶν, εἴκασεν αὐτὸν ἐγχειρεῖν τοῖς ἐγνωσμένοις, ὡς ἤδη πιστεύοντα αὐτῷ. Νομίσας οὖν, ἐς ἐκεῖνο τῷ ὄντι τὸ ποῤῥωτέρω στρατόπεδον αὐτὸν οἴχεσθαι, διέδραμε πρὸς Ἀννίβαν, καταφρονῶν ὅτι φθάσει ἐκεῖνον ἐπανελθών. Καὶ, Νῦν μὲν, ἔφη, παραδώσω σοι τὸν Βλάτιον ἐπ' αὐτοφώρῳ στρατιὰν ἐπάγοντα τῇ πόλει. Καὶ τὸ γεγονὸς ἐκθέμενος, καὶ λαβών τινας, ἐπανῆγεν ἐς τὴν πατρίδα μετὰ σπουδῆς, ὡς οὔπω τοῦ Βλατίου πλησιάζοντος. Ὁ δ'

Romani eam vi expugnarent, tandem insanabili malo patria implicaretur. » Dasius, simulans se assentiri, rem aperit Annibali. Disceptare judicareque causam ipse Annibal voluit, accusante Dasio, defendente Blatio, respondenteque, ob privatas inimicitias falsa sibi crimina imponi. Et certe ob id ipsum, quod præviderat, accusatori inimico propter simultatem fidem nullam fore, ausus fuerat liberius cum illo de tali re sermonem conferre. Igitur Annibal, nec rem contemnendam esse, ratus, nec inimico nimium fidendum, utrumque jussit secedere, tanquam per se de ea re cogniturus. Quum vero perangustus exitus esset, Blatius remotis arbitris Dasium compellans, Non tu ergo, inquit, vir bone, patriam servabis? Quod Dasius e vestigio, magna voce exclamans, Annibali indicat.

XLVI. Et Blatius quiritans, tunc maxime cum multa veri specie dixit : Nunc sane nemo non videt, me ab astuto inimico insidiis peti. Et omni dubia suspicione, si qua ante fuit, hic me dolus liberabit. Quis enim, obsecro, aut antea voluisset inimici fidei talia committere? aut, si vel adhuc ita levis fuisset, quis tandem perfidum hominem, quem ipsum indicem consiliorum suorum fuerit expertus, nunc, in judicium vocatus, et causam dicens, factumque pernegans, de integro eadem de re compellare sustinuisset? in ipso potissimum etiam nunc judicio? præsentibus multis, qui audire possent? ubi e vestigio accusator, non secus sane atque antea, denunciaturus esset? Jam vero, ut subito, inquit, fidelis mihi et amicus factus fuisset; quid opis mihi post hæc in patriæ salutem conferre ille potuisset? aut quid ego ejus auxilium implorassem, qui nihil quidquam mihi præstare posset? Atque sic consulto mihi videtur Blatius paulo ante ista in aurem Dasii insusurrasse, exitum rei prævidens; ut eo ipso fidem Dasii multo magis minueret, et Annibalem induceret, ut eorum etiam, quæ antea adversus eum dixerat Dasius, nihil crederet. Sed ne sic quidem Blatius, postquam effugit judicium, destitit adversarium obtundere; quem, veluti in omnibus rebus fide detracta, non amplius formidandum judicabat. Itaque Dasius iterum simulavit, se ejus oratione moveri, atque ex eo cupere totam desciscendi viam rationemque cognoscere. Et ille nihil cunctatus, Ego, inquit, in castra Romana (indicabat autem illi remotissima castrorum) transcurram : indeque acceptas a prætore, qui mihi est amicissimus, copias adducam. Tu mihi manebis hic, et ea, quæ in urbe vel aguntur vel agenda sunt, observabis.

XLVII. Sic locutus Blatius, extemplo, clam Dasio, urbe excessit, et breviori itinere Romam, non in illa castra, contendit. Unde mox, dato filio obside, acceptisque a senatu mille equitibus, citato gradu rediit, jam eventum animo præcipiens. Dasius, proximis diebus adversarium non conspicatus, conjecit, eum jam sibi fidem habentem ad id, de quo inter ipsos convenerat, perficiendum abiisse. Sed dum arbitratur, in illa remotiora profectum esse castra, contendit ad Annibalem, non dubitans quin redeundo facile alteri anteverteret. Atque Annibalem affatus, Jam tibi, inquit, dum in urbem hostiles turmas introducit, in ipso facto oppressum Blatium dabo. Deinde, re exposita, acceptisque ab Annibale equitibus, in patriam advolat, quum nondum appropinquare Blatium putaret. At ille jam intus

ἔνδον τε ἦν ἄρτι, καὶ τὴν φρουρὰν τὴν Λιβύων, ὀλίγην οὖσαν, ἀνελὼν, ἐφύλασσε μηδένα παρελθεῖν· καὶ πύλας τὰς μὲν ἄλλας ἐκεκλείκει, τὰς δ' ἐς τὴν ἐπάνοδον Δασίου μόνας εἴασεν ἀνεῷχθαι. Καὶ τὸ κατ' ἐκείνας μέρος ἅπαν εἶχεν ἀνυπόπτως· τὰ δ' ἐντὸς ἐξετετάφρευτο καὶ διείληπτο, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ἐμπεσόντας ἐς ὅλην διαδραμεῖν. Δάσιος δὲ, ἐπεὶ τὰς πύλας εἶδεν ἀνεῳγμένας, ἥσθη, νομίσας προλαβεῖν τὸν ἐχθρὸν, καὶ ἐσήλατο γεγηθώς. Ὁ δ' ἐπικλείσας διέφθειρεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἐσδραμόντας, ὠθουμένους ἐν στενῷ, καὶ διαδρομὴν διὰ τὰς τάφρους οὐκ ἔχοντας. Ὀλίγοι δ' αὐτῶν διὰ τοῦ τείχους ἐξαλόμενοι διέφυγον. Καὶ Βλάτιος μὲν οὕτω περιῆν Δασίου, τρὶς ἀντενεδρεύων.

XLVIII. Φούλβιος δὲ Ῥωμαίων ὕπατος Ἑρδονίαν ἐπολιόρκει· καὶ αὐτὸν Ἀννίβας ἔλαθεν ἑσπέρας ἐγγὺς γενόμενος, καὶ ἀπεῖπε πυρὰ μὴ καίειν, καὶ σιωπὴν παρήγγειλε. Περὶ δὲ ἕω, γενομένης ὁμοῦ τι καὶ ὁμίχλης, τοὺς μὲν ἱππέας ἔπεμψεν ἐπιχειρεῖν τῷ Ῥωμαίων στρατοπέδῳ. Καὶ αὐτοὺς ἠμύνοντο ἐκεῖνοι, σὺν θορύβῳ μὲν, ὡς ἀπ' εὐνῆς, σὺν θάρσει δὲ, οἷα ὀλίγους ποθὲν αὐτοῖς ἐπιφανέντας. Ὁ δ' Ἀννίβας ἐπὶ θάτερα τῷ πεζῷ τὴν πόλιν περιῄει, κατασκεπτόμενος ἅμα, καὶ τοὺς ἔνδον ἐπελπίζων· ἕως ἐπῆλθε τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τῇ περιόδῳ, εἴτε προϊδόμενος, εἴτε κατὰ συντυχίαν, κυκλούμενος αὐτούς. Οἱ δ' ἔπιπτον ἤδη λάβρως καὶ ἀθρόως, ἀμφίβολοι γεγονότες· καὶ ἀπέθανον αὐτῶν ἐς ὀκτακισχιλίους, καὶ ὁ ὕπατος αὐτὸς, ὁ Φούλβιος. Οἱ λοιποὶ δ' ἔς τε χῶμα πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναθορόντες, αὐτό τε διέσωσαν, γενναίως ἀμυνόμενοι, καὶ τὸν Ἀννίβαν ἐκώλυσαν λαβεῖν τὸ στρατόπεδον.

XLIX. Μετὰ δὲ τοῦτο Ῥωμαῖοι μὲν τὴν Ἰαπύγων ἀποστάντων ἐδῄουν, Ἀννίβας δὲ τὴν Καμπανῶν, ἐς Ῥωμαίους μεταθεμένων, χωρὶς Ἀτέλλης μόνης. Καὶ Ἀτελλαίους μετῴκιζεν ἐς Θουρίους, ἵνα μὴ τῷ Βρυττίων καὶ Λευκανῶν καὶ Ἰαπύγων ἐνοχλοῖντο πολέμῳ. Καὶ Ῥωμαῖοι τοὺς ἐκ Νουκερίας ἐκπεσόντας ἐν Ἀτέλλῃ μετῴκιζον· ἔς τε τὴν Ἀννίβου ἔτι ὑπήκοον ἐσβαλόντες, Αὐλωνίαν τε εἷλον, καὶ τὴν Βρυττίων γῆν ἐπέτρεχον· καὶ Τάραντα, φρουρουμένην ὑπὸ Καρθάλωνος, ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης ἐπολιόρκουν. Ὁ δὲ Καρθάλων, ὀλίγων Καρχηδονίων παρόντων, Βρυττίους ἐς τὴν φρουρὰν προσέλαβεν. Τῶν δὲ Βρυττίων ὁ φρούραρχος ἤρα γυναικὸς, ἧς ἀδελφὸς ὑπὸ Ῥωμαίοις στρατευόμενος, ἔπραξε διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸν φρούραρχον ἐνδοῦναι Ῥωμαίοις, ἐπάγουσι τὰς μηχανὰς ᾗ τοῦ τείχους αὐτὸς ἐφρούρει. Τάραντα μὲν δὴ Ῥωμαῖοι τόνδε τὸν τρόπον ἀνέλαβον, εὔκαιρον ἐς πολέμους χωρίον καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

L. Ἀννίβας δὲ ἐπειγόμενος ἐς αὐτὴν, ὡς ἔμαθεν εἰλημμένην, παρῆλθεν ἀχθόμενος ἐς Θουρίους· κἀκεῖθεν ἐς Οὐενουσίαν. Ἔνθα αὐτῷ Κλαύδιός τε Μάρκελλος, ὁ Σικελίαν ἑλὼν, πέμπτον ὑπατεύων τότε, καὶ Τίτος Κρισπῖνος, ἀντιστρατοπεδεύοντες, οὐκ ἐτόλμων ἄρχειν μάχης. Λείαν δέ τινα ὑπὸ Νομάδων ἀγομένην Μάρ-

erat; ac, cæso Punico præsidio, quod exiguum erat, diligenter caverat, ne quis oppido egrederetur. Et, clausis reliquis portis, solas eas, quæ ad revertentem Dasium spectabant, patere voluerat. Murus etiam ea parte suspicione vacabat; sed interiora fossis sic disrupta et intercepta erant, ut, qui irrumperent, non possent in totam urbem penetrare. Adveniens, ut apertas portas vidit, lætus, et hosti antevenisse ratus, in urbem ovans est ingressus. Sed ibi et ipse et qui cum eo irruperant, quum, occlusis mox portis, colliderentur in angustiis, et propter fossas exitum nusquam invenirent, interfecti sunt; exceptis paucis, qui per murum prosilientes evaserunt. Sic Blatius Dasium, ter insidias insidiis opponens, ad extremum superavit.

XLVIII. Cæterum dum (Cnæus) Fulvius consul Romanus (*potius*, proconsul) Herdoniam obsidet, Annibal juxta eum nescientem vespere castra locat, et exstinctis, ut melius lateret, ignibus, silentium totis castris indicit. Sub lucem, orta tum forte etiam nebula, equitatum præmittit ad lacessendos Romanos. Illi cum aliqua quidem trepidatione (ut qui e lectis vix surgerent,) sed mox fiducia pleni (quod paucos alicunde credebant advenisse), hostem repellebant. Interim Annibal, altera ex parte urbis, tum ut eam contemplaretur, tum ut oppidanos spe repleret, circumducens peditatum, in Romanos, sive consulto sive casu, incidit, eosque medios inclusit. Et continuo illi, utrimque petiti effuse confertimque cædebantur. Perierunt octo millia cum ipso consule (*vel* proconsule) Fulvio. Reliqui intra vallum quoddam, quod ante castra erat, celeriter evaserunt; fortiterque dimicando, et ipsum illud vallum et castra ab Annibalis expugnatione servarunt.

XLIX. Posthæc Romani Apuliam, quia defecerat, depopulabantur; et Annibal Campanorum devastavit agrum, qui ad Romanos redierant omnes, præter solos Attellanos. Et Atellanos quidem, ne Bruttiorum et Lucanorum Apulorumque bello vexarentur, Thurios traduxit. Romani vero Nuceriæ exules Atellam migrare jusserunt; atque reliquos socios Annibalis infesto exercitu aggressi, Auloniam receperunt, et Bruttiorum agrum incursionibus vastarunt. Jam et Tarentum quoque, quod Carthalo Punico præsidio tenebat, terra marique obsederunt. Carthalo, quia pauci Pœni erant, Bruttios in præsidii societatem assumserat. Horum Bruttiorum præfectus deperibat mulierculam, cujus frater in castris Romanis militabat. Et is per sororem perpulit præfectum ad proditionem ejus partis muri, cujus custodiæ præpositus erat, ubi ad eam partem machinas admovissent Romani. Sic Tarentum Romani receperunt, urbem ad bella terra marique opportunissimam.

L. Annibal ad Tarentum festinabat: sed, ubi eam captam esse cognovit, graviter dolens, Thurios, atque inde Venusiam se recepit. Ibi Claudius Marcellus, qui Siciliam devicerat, tum quintum Consul, et T. Crispinus, castris ex adverso ei oppositis, prælio quidem abstinebant. Sed forte fortuna Marcellus, Numidas prædam agentes conspi-

κελλος ἰδὼν, καὶ δόξας ὀλίγους εἶναι τοὺς ἄγοντας, ἐπέδραμεν αὐτοῖς μετὰ τριακοσίων ἱππέων σὺν καταφρονήσει· καὶ πρῶτος ἡγεῖτο, θυμικὸς ὢν ἐς μάχας καὶ παρακινδυνευτικὸς ἀεί. Ἄφνω δὲ πολλῶν τῶν Λιβύων φανέντων, καὶ πανταχόθεν αὐτῷ προσπεσόντων, οἱ μὲν οὐραγοῦντες Ῥωμαίων, πρῶτοι φυγῆς ἦρχον. Ὁ δὲ Μάρκελλος, ὡς ἑπομένων αὐτῶν, ἐμάχετο γενναίως· μέχρι κατακοντισθεὶς ἀπέθανε. Καὶ αὐτοῦ τῷ σώματι ὁ Ἀννίβας ἐπιστὰς, ὡς εἶδε τὰ τραύματα πάντα ἐπὶ τῶν στέρνων, ἐπῄνεσε μὲν ὡς στρατιώτην, ἐπέσκωψε δὲ ὡς στρατηγόν. Καὶ τὸν δακτύλιον αὐτοῦ περιελὼν, τὸ μὲν σῶμα ἔκαυσε λαμπρῶς, καὶ τὰ ὀστᾶ τῷ παιδὶ προσέπεμψεν ἐς τὸ Ῥωμαίων στρατόπεδον.

LI. Σαλαπίνοις δὲ μηνίων, εὐθὺς ἐτύπωσεν ἐπιστολὴν τῇ σφραγῖδι Μαρκέλλου, πρὶν αἰσθέσθαι πολλοὺς περὶ τοῦ θανάτου, καὶ αὐτόμολον ἄνδρα Ῥωμαῖον ἔπεμψε φέρειν, δηλοῦντα, ὅτι στρατιὰ Μαρκέλλου κατόπιν ἔρχοιτο, καὶ ὁ Μάρκελλος αὐτὴν ὑποδέξασθαι κελεύοι. Ἄρτι δ' εἰλήφεσαν Κρισπίνου γράμματα, περιπέμψαντος ἐς ἅπαντας, ὅτι τῆς Μαρκέλλου σφραγῖδος Ἀννίβας κεκρατήκοι. Τὸν οὖν ἄγγελον, ἵνα μὴ παραμένων ἐπιγνοίη τὰ γιγνόμενα, ἀπέπεμψαν, ὑποσχόμενοι τὰ προστασσόμενα ποιήσειν· αὐτοὶ δ' ὁπλισάμενοι, τὴν ἐνέδραν ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀνέμενον. Καὶ προσιόντος τοῦ Ἀννίβου μετὰ Νομάδων, οὓς Ῥωμαϊκοῖς ὅπλοις ἐσκεύασεν, τὰς μὲν πύλας ἐκ μηχανήματος ἀνέσπασαν, ὡς δὴ Μαρκέλλου προσιόντος ἀσμενίζοντες. Ἐσδεξάμενοι δὲ ὅσων εὐμαρῶς κρατήσειν ἔμελλον, αὖθις ἐκ τοῦ μηχανήματος αὐτὰς ἐπικαθῆκαν. Καὶ τοὺς μὲν ἐσελθόντας ἔκτειναν, τοὺς δ' ἔξω τῶν τειχῶν ἔτι περιεστῶτας ἄνωθεν ἔβαλλόν τε καὶ κατετίτρωσκον. Καὶ δευτέρας τῆσδε πείρας ὁ Ἀννίβας ἐπὶ τῇ πόλει σφαλεὶς, ἀπεχώρει.

LII. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Ἀσδρούβας, ὁ ἀδελφὸς Ἀννίβου, τὴν στρατιὰν, ἣν ἐξενάγησεν ἐν τοῖς Κελτίβηρσιν, ἔχων, διέβαινεν ἐς τὴν Ἰταλίαν· καὶ, Κελτῶν φιλίως αὐτὸν δεχομένων, τὰ Ἄλπια ὄρη, ὡδοποιημένα πρότερον ὑπὸ Ἀννίβου, διώδευε· δύο μησὶν, ὅσα τέως Ἀννίβας ἓξ διῆλθεν. Ἐσέβαλέ τε ἐς Τυῤῥηνίαν, ἄγων πεζοὺς μὲν τετρακισμυρίους ἐπὶ ὀκτακισχιλίοις, ἱππέας δὲ ὀκτακισχιλίους, καὶ ἐλέφαντας πεντεκαίδεκα. Καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἔπεμπε, δηλῶν, ὅτι παρείη. Τούτων τῶν γραμμάτων ὑπὸ Ῥωμαίων ἁλόντων, οἱ ὕπατοι Σαλινάτωρ καὶ Νέρων, μαθόντες αὐτοῦ τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς ἀπὸ τῶν γραμμάτων, συνῆλθον ἐς τὸ αὐτὸ πάσαις ταῖς δυνάμεσιν, καὶ ἀντεστρατοπέδευσαν αὐτῷ περὶ πόλιν Σήνας. Ὁ δ' οὔπω μάχεσθαι κεκρικὼς, ἀλλὰ τῷ ἀδελφῷ συνελθεῖν ἐπειγόμενος, ὑπεχώρει. Καὶ νυκτὸς ἀναζεύξας, περὶ ἕλη καὶ τέλματα καὶ ποταμὸν οὐκ εὔπορον ἠλᾶτο. Μέχρι, φανείσης ἡμέρας, οἱ Ῥωμαῖοι καταλαβόντες αὐτοὺς διεῤῥιμμένους τε καὶ κεκμηκότας ὑπὸ ἀγρυπνίας καὶ κόπου, πλείστους μὲν αὐτῶν, ἅμα τοῖς ταξιάρχοις, συντασσομένους ἔτι καὶ συνιόντας διέφθειραν, καὶ αὐτὸν ἐπ' ἐκείνοις Ἀσδρούβαν·

catus, ratusque paucos esse, cum trecentis equitibus secure in eos impetum fecit; ipseque præibat, vir ingenio ferox, et semper in pericula præceps. Sed subito multis exorientibus Afris, atque undique in eum irruentibus, qui in extremo agmine erant Romani, primi fugam arripuerunt. Marcellus autem, qui eos sequi se putabat, egregie pugnavit; donec jaculo transfixus cecidit. Et ejus cadaveri adstans Annibal, postquam adversa omnia vulnera vidit, ut militem, laudavit; sed, ut imperatorem, cavillatus est. Detracto annulo, corpus magnifice cremavit, ossaque ad filium remisit in castra.

LI. Priusquam autem mortis hujus fama latius manasset, Salapinis vehementer infensus Annibal, cum literis annulo Marcelli obsignatis Romanum transfugam Salapiam mittit; qui significaret, Marcellum cum exercitu adventare, juberetque, ut sibi portæ pateant. Cives, acceptis paulo ante a Crispino literis, quibus ille omnibus circumcirca civitatibus significaverat, Marcelli annulo potitum esse Annibalem, nuncium, ne remanens sua consilia rescisceret, remiserunt; polliciti, se mandata facturos. Interea armis sumtis, per mœnia dispositi, insidias exspectabant. Et Annibali cum Numidis, quos armis Romanis instruxerat, advenienti, cataracta in altum subducta portam aperiunt, læti et gratulabundi, veluti Marcellum excipientes. Quumque tot admisissent, quot se facile posse opprimere confidebant, cataracta dejecta, intra urbem inclusos omnes interfecerunt. Reliquos, qui extra mœnia restiterant, telis, e superiori loco haud frustra cadentibus, abegerunt. Sic Annibal, bis jam sua spe ad Salapiam frustratus, abscessit.

LII. Jam et Asdrubal, frater Annibalis, cum exercitu, quem in Celtiberia mercede conduxerat, in Italiam transgrediebatur : benigneque excipientibus Gallis, Alpes, ab Annibale prius patefactas, superavit. Itinere, quod antea Annibal sexto demum mense absolverat, intra duorum mensium spatium confecto, in Etruriam irruit, adducens secum peditum XLVIII, equitum VIII millia; elephantos quindecim. Inde de adventu suo literas ad fratrem misit. Quas literas quum Romani intercepissent, et inde ejus copiæ quantæ essent, intellexissent, Coss. Salinator et Nero, contractis in unum omnibus viribus, ad Senam urbem ei occurrerunt. Ille, qui nondum pugnare constituerat, sed quamprimum fratri se conjungere, noctu se recipiens movit castra; ac per loca palustria et cœnosa, circaque ripas fluminis vado carentis, oberravit. Sub primam lucem, Romani palatos et vigiliis laboreque fessos assecuti, dum in ordines eunt illi, aciemque adhuc instruunt, plerosque cum suis ducibus interfecerunt. Asdrubal ipse in acie cecidit;

πλείστους δ' αἰχμαλώτους ἔλαβον. Καὶ μεγάλου δέους ἀπήλλαξαν τὴν Ἰταλίαν, ἀμάχου ἂν σφίσι τοῦ Ἀννίβου γενομένου, εἰ καὶ τήνδε τὴν στρατιὰν προσέλαβεν.

LIII. Θεὸς δέ μοι δοκεῖ τόδε Ῥωμαίοις ἀντιδοῦναι τῆς ἐπὶ Κάνναις ἀτυχίας, οὐ πόῤῥω τε ἐπ' ἐκείνῃ καὶ ἰσοστάσιόν πως ἐκείνῃ γενόμενον. Στρατηγοί τε γὰρ οἱ ἑκατέρων ἀπώλοντο, καὶ στρατοῦ πλῆθος ἐγγυτάτω μάλιστα ἐπ' ἴσης· καὶ τὰ αἰχμάλωτα πολλὰ γενέσθαι καὶ τοῖσδε κἀκείνοις συνηνέχθη· στρατοπέδων τε καὶ παρασκευῆς τῆς ἀλλήλων δαψιλοῦς ἐκράτουν ἑκάτεροι. Οὕτω παραλλὰξ ἡ πόλις εὐτυχιῶν καὶ συμφορῶν ἐπειρᾶτο. Κελτιβήρων δ', ὅσοι διέφυγον ἐκ τοῦ κακοῦ, οἱ μὲν ἐς τὰ οἰκεῖα, οἱ δ' ἐς Ἀννίβαν ἐχώρουν.

LIV. Ὁ δ' ἐπί τε τῷ ἀδελφῷ, καὶ στρατιᾷ τοσῇδε δι' ἀπειρίαν ὁδῶν αἰφνίδιον ἀπολωλυίᾳ, δυσφορῶν, καὶ τεσσαρεσκαιδέκατον ἔτος ἔχων ἐν πόνοις ἀτρύτοις, ἐξ οὗ Ῥωμαίοις ἐν Ἰταλίᾳ διεπολέμει, πάντων τε, ὧν εἰλήφει πρότερον, ἐκπεπτωκώς· ἐς Βρυττίους, ὅπερ αὐτῷ λοιπὸν ἔθνος ὑπήκοον ἦν, ἀνεχώρει· καὶ ἡσύχαζεν, ὡς ἑτέρας δυνάμεως ἀφιξομένης ἀπὸ Καρχηδόνος. Οἱ δ' ἔπεμψαν μὲν αὐτῷ ναῦς ἑκατὸν στρογγύλας, ἐφ' ὧν σῖτός τε ἦν καὶ στρατιὰ καὶ χρήματα· οὐδενὸς δ' ἐρετικοῦ παραπέμποντος αὐτάς, ἄνεμος ἐς Σαρδόνα κατήνεγκεν. Καὶ ὁ τῆς Σαρδόνος στρατηγός, ἐπιπλεύσας μακραῖς ναυσίν, κατέδυσε μὲν αὐτῶν εἴκοσιν, ἑξήκοντα δ' ἔλαβεν· αἱ δὲ λοιπαὶ διέφυγον ἐς Καρχηδόνα. Καὶ ὁ Ἀννίβας ἔτι μᾶλλον ἀπορούμενός τε, καὶ τὰ παρὰ Καρχηδονίων ἀπεγνωκώς, οὐδὲ Μάγωνος αὐτῷ τι, τοῦ ξενολογοῦντος ἐν Κελτοῖς καὶ Λίγυσιν, ἐπιπέμποντος, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι περιορωμένου· συνιδών, ὅτι μένειν ἐπὶ πλεῖον οὐ δυνήσεται· αὐτῶν ἤδη Βρυττίων, ὡς ἀλλοτρίων ὅσον οὔπω γενησομένων, κατεφρόνει, καὶ ἐσφορὰς ἐπέβαλλεν αὐτοῖς πάνυ πολλάς· τάς τε ὀχυρὰς τῶν πόλεων μετῴκιζεν ἐς τὰ πεδινά, ὡς βουλευούσας ἀπόστασιν· πολλούς τε τῶν ἀνδρῶν αἰτιώμενος διέφθειρεν, ἵνα τὰς περιουσίας αὐτῶν σφετερίζοιτο. Καὶ ὁ μὲν ἐν τούτοις ἦν.

LV. Ἐν δὲ Ῥώμῃ γίγνονται μὲν ὕπατοι Λικίνιός τε Κράσσος, καὶ Πούπλιος Σκιπίων ὁ λαβὼν Ἰβηρίαν. Τούτων δὲ Κράσσος μὲν ἀντεστρατοπέδευσεν Ἀννίβᾳ περὶ Ἰαπυγίαν· Σκιπίων δὲ τὸν δῆμον ἐδίδασκεν, οὔποτε Καρχηδονίους, οὐδ' Ἀννίβαν, ἀποστήσεσθαι σφίσιν ἐνοχλοῦντας ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ μὴ Ῥωμαίων στρατὸς ἐς Λιβύην διέλθοι, καὶ κίνδυνον αὐτοῖς ἐπιστήσειεν οἰκεῖον. Λιπαρήσας τε πάνυ καρτερῶς, καὶ πείσας ὀκνοῦντας, ᾑρέθη στρατηγὸς αὐτὸς ἐς Λιβύην, καὶ διέπλευσεν εὐθὺς ἐς Σικελίαν. Ἔνθα στρατὸν ἀγείρας τε καὶ γυμνάσας, ἐπέπλευσε Λοκροῖς ἄφνω τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ, φρουρουμένοις ὑπὸ Ἀννίβου· καὶ τὴν φρουρὰν κατασφάξας τε, καὶ παραδοὺς Πλημινίῳ τὴν πόλιν, αὐτὸς ἐς Λιβύην διέπλευσεν. Πλημίνιος δὲ οὐδεμίαν ὕβριν ἢ ἀσέλγειαν ἢ ὠμότητα ἐς τοὺς Λοκροὺς ἐκλιπών, ἐσύλησε λήγων καὶ τὸ τῆς Φερσεφόνης ἱερόν. Καὶ τόνδε μὲν Ῥωμαῖοι, μετὰ τῶν συναμαρτόντων αὐτῷ φίλων, διέφθειραν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, καὶ τὰς περιουσίας αὐτῶν

magnus hostium numerus vivus captus est. Sic, quum invictus Romanis futurus fuisset Annibal, si copias illas cum suis conjunxisset, ingenti terrore liberata Italia est.

LIII. Ac mihi quidem videtur deus Romanis istam victoriam rependisse pro clade Cannensi; quam quidem haec, non nimis longo temporis intervallo secuta, momentis pæne omnibus æquavit. Nam et imperatores ceciderunt utrimque, et par fere militum numerus est interfectus. Et utrique pariter magnum captivorum numerum fecerunt; et utrique castris et opulento apparatu hostium sunt potiti. Sic Romani alternis tristes clades et lætum fortunæ favorem experti sunt. Celtiberi, qui ex illa calamitate effugerant, pars in patriam, alii ad Annibalem, se contulerunt.

LIV. Annibal, fratris interitu et tanti exercitus clade, ignoratione viarum tam improviso cæsi, non mediocriter perculsus; amissis omnibus, quæ quatuordecim annis, quibus in Italia bellaverat cum Romanis, laboribus immensis pepererat, in Bruttios (ea gens sola in ejus societate permanserat) secessit: ibique novas Carthagine copias, nihil interim movens exspectabat. Miserant autem Carthaginienses centum navibus onerariis frumentum, et supplementum militum cum pecuniis. Sed eas naves, quum nullæ triremes deducerent, ventusque in Sardiniam detulisset, Sardiniæ prætor longis navibus adortus, viginti depressit, sexaginta cepit: reliquæ Carthaginem repetiere. Inde graviori rerum omnium penuria premebatur Annibal. Quamobrem, desperato alio ab Carthaginiensibus subsidio, quum et Mago, qui in Gallia Liguriaque mercenarium Carthaginiensibus militem conducebat, auxilii nihil mitteret, sed otiosus eventum rei exspectaret; prævidens Pœnus, se illis in locis diutius manere non posse; jam ipsos quoque Bruttios, tanquam mox alienos futuros, contemnens, gravibus tributis vexare cœpit. Oppidaque passim natura munita, quasi defectionem molirentur, in planitiem traducebat: multos, ut in eorum fortunas invaderet, falsis criminibus circumventos, opprimebat.

LV. Interea Romæ consulatum ineunt Licinius Crassus, et Publius Scipio, domitis Hispanis clarus. Et Crassus quidem in Apuliam adversus Annibalem profectus est. Scipio vero populum admonebat, Carthaginienses Annibalemque non prius Italia posse depelli, quam Romanus exercitus in Africam trajiceretur, et domestico ipsi terrerentur periculo. Atque assidue instando, cunctantesque urgendo, obtinuit, ut sibi Africa provincia decerneretur. Tum nulla interposita mora, in Siciliam trajecit. Et contractis ibi exercitatisque copiis, repente Locros Italiæ, ubi Annibalis erat præsidium, advectus est: oppressoque præsidio, et ad tuendam urbem relicto Pleminio, in Africam navigavit. Verum Pleminius, nullo sceleris aut infandæ contumeliæ aut crudelitatis genere in Locros non edito, ad extremum Proserpinæ etiam templum spoliavit. Et hunc quidem Romani, cum ejusdem culpæ sociis, in carcere necarunt, bonaque publicata Locris tradiderunt, in thesauris

ἔδοσαν Λοκροῖς ἐς τὸν θησαυρὸν τῆς θεοῦ φέρειν· ὅσα τε ἄλλα ἐδύναντο τῶν ἀπολωλότων, ἀνευρόντες, τὸ λεῖπον ἐκ τοῦ κοινοῦ σφῶν ταμιείου τῇ θεῷ προσέθεσαν.

LVI. Τοῦ δὲ αὐτοῦ χρόνου Κωνσεντίαν τε, μεγάλην πόλιν Βρυττίων, καὶ ἄλλας ἓξ ἐπ' αὐτῇ, περιέσπασεν ἀπὸ Ἀννίβου Κράσσος. Καὶ γιγνομένων ἐν Ῥώμῃ σημείων ἐκ Διὸς φοβερῶν, οἱ μὲν τὰ Σιβύλλεια ἐπισκεπτόμενοι δέκα ἄνδρες ἔφασαν, ἐξ οὐρανοῦ τι ἐς Πεσινοῦντα τῆς Φρυγίας, ἔνθα σέβουσιν οἱ Φρύγες θεῶν Μητέρα, πεσεῖσθαι τῶνδε τῶν ἡμερῶν, καὶ δεῖν αὐτὸ ἐς τὴν Ῥώμην ἐνεχθῆναι. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πεσεῖν τε προσηγγέλθη, καὶ ἐς Ῥώμην ἐκομίσθη τὸ βρέτας. Καὶ τὴν ἡμέραν ἑορτάζουσιν καὶ νῦν Μητρὶ θεῶν, ᾗ τότε ἐκομίσθη. Λέγεται δὲ τὴν ναῦν, ἣ ἔφερεν αὐτὸ, ἰλύϊ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Τιβέριος ἐνσχεθεῖσαν, οὐδεμιᾷ μηχανῇ σαλεύεσθαι· μέχρι, τῶν μάντεων προειπόντων, ἕψεσθαι μόνως, εἰ γυνὴ καθαρεύουσα ξένων ἀνδρῶν ἑλκύσειεν, Κλαυδίαν Κυϊντίαν, μοιχείας ἔγκλημα ἔχουσαν ἔτι ἄκριτον, καὶ δι' ἀσωτίαν ἐς αὐτὸ πιθανωτάτην οὖσαν, ἐπιθειάσαι τε πολλὰ περὶ τῆς ἀναμαρτησίας, καὶ ἀναδήσασθαι τῇ μίτρᾳ τὸ σκάφος· καὶ ἡ θεὸς ἕσπετο. Κλαυδία μὲν δὴ ἐξ αἰσχίστης δόξης ἐς ἀρίστην μετέβαλεν. Ῥωμαίοις δὲ καὶ πρὸ τῆς Κλαυδίας ἐκέλευε τὰ Σιβύλλεια, διὰ τοῦ παρὰ σφίσιν ἀρίστου τὸ βρέτας ἐκ Φρυγίας μεταγαγεῖν. Καὶ τὸν ἄριστον ἐν τῷ τότε σφίσι δοκοῦντα εἶναι, Σκιπίωνα, τὸν Νασικᾶν ἐπίκλην, ἐπεπόμφεσαν, υἱὸν μὲν ὄντα Γναίου Σκιπίωνος τοῦ στρατηγήσαντος ἐν Ἰβηρίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ πεσόντος, ἀνεψιὸν δὲ Σκιπίωνος τοῦ Καρχηδονίους ἀφελομένου τὴν ἡγεμονίαν, καὶ πρώτου κληθέντος Ἀφρικανοῦ. Ὧδε μὲν ἡ θεὸς ἐς Ῥώμην δι' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀρίστων ἀφικνεῖτο.

LVII. Ἐν δὲ Λιβύῃ, Καρχηδονίων συνεχῶς ὑπὸ τοῦδε τοῦ Σκιπίωνος ἡττωμένων, ὅσοι Βρυττίων ταῦτ' ἐγίγνωσκον, ἀφίσταντο ἀπὸ τοῦ Ἀννίβου, καὶ τὰς φρουρὰς οἱ μὲν ἔκτεινον, οἱ δ' ἐξέβαλλον. Οἱ δὲ οὐδέτερα τούτων δυνάμενοι, λάθρα πρὸς τὴν σύγκλητον ἐπρέσβευον, τὴν μὲν ἀνάγκην αὐτῶν καὶ τὴν προαίρεσιν ὑποδεικνύοντες. Ἀννίβας δὲ ἐς μὲν Πετηλίαν ἔνοπλος παρῆλθεν, οὐκ ἔτι Πετηλινῶν ἐχόντων αὐτήν· ἐκβαλὼν γὰρ αὐτοὺς, ἐδεδώκει Βρυττίοις. Ἠτιᾶτο δ', ὅτι ἐπρέσβευσαν ἐς Ῥώμην. Ἀρνουμένων δ' ἐκείνων, ὑπεκρίνετο πιστεύειν. Ἵνα δ', ἔφη, μηδ' ὑπονοῆσθε· τοὺς μὲν δυνατοὺς παρέδωκε τοῖς Νομάσιν, κεχωρισμένως τηρεῖν αὐτῶν ἕκαστον· τοῦ δὲ πλήθους τὰ ὅπλα παρείλετο· τοὺς δὲ δούλους καθοπλίσας, ἐπέστησε τῇ πόλει φύλακας. Καὶ τούτοις ὅμοια, τὰς ἄλλας πόλεις ἐπιὼν, ἐποίει. Θουρίων δὲ τρισχιλίους, Καρχηδονίοις μάλιστα εὔνους, ἐξελόμενος, καὶ πεντακοσίους ἄλλους ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, τὰ λοιπὰ τῇ στρατιᾷ διαρπάζειν ἔδωκε. Καὶ τῆς πόλεως ἐγκρατῆ φρουρὰν καταλιπὼν, ἐς Κρότωνα τοὺς τρισχιλίους καὶ πεντακοσίους μετῴκιζε· τὴν πόλιν εὔκαιρον ἡγούμενος εἶναι, καὶ ταμιεῖον αὐτὴν ἑαυτῷ καὶ ὁρμητήριον ἐπὶ τὰς ἄλλας τιθέμενος.

LVIII. Καρχηδονίων δ' αὐτὸν μετακαλούντων, κατὰ

deæ reponenda. Reliqua quoque, quæ ab illo direpta sunt, quæcumque inveniri poterant, deæ restituerunt: quod deficiebat, ex publico ærario suppleverunt.

LVI. Eodem tempore Crassus Consentiam, urbem magnam Bruttiorum, et præter eam sex alia oppida, ab Annibale abstraxit. Romæ autem quum horrenda prodigia animos hominum superstitione replevissent, Decemviri libros Sibyllinos adire jussi, retulerunt, illis diebus Pessinunte, Phrygiæ urbe (ubi Mater deorum a Phrygibus colitur) de cœlo aliquid casurum, quod Romam advehi oporteret. Nec multo post, cecidisse, nunciatum est; et Romam transportatum deæ simulacrum. Et nunc quoque diem illum, quo in urbem illatum est, festum Matri deorum celebrant. Fama est autem, navem, qua ferebatur, vado Tiberini fluminis hæsisse, nec nullo modo aut ulla vi potuisse moveri: et quum prædixissent vates, secuturam, si mulier ab omni alieno concubitu pura et casta traheret, Claudiam Quintiam, quam nimia quædam luxuria admodum suspectam ac pæne ream adulterii fecerat, multis verbis deam de sua innocentia testatam, cingulo suo navem alligasse, deamque secutam. Sic Claudiam, turpem antea famam clarissimo nomine mutavisse. Sed et ante hoc Claudiæ factum, Romani, Sibyllinis libris admoniti, ut per optimum totius civitatis virum simulacrum ex Phrygia accerserent, eo miserant virum tunc temporis optimum judicatum, Scipionem, cognomento Nasicam; filium Cn. Scipionis, qui in Hispania imperator occubuerat, et patruelem Scipionis, qui ademto Pœnis imperio primus Africani nomen retulit. Hoc modo dea per optimos virorum feminarumque Romam adducta est.

LVII. Dein quum in Africa Carthaginienses crebris præliis a Scipione hoc, quem dixi, vincerentur, id rescíscentes Bruttii certatim ab Annibale desciverunt, eorumque alii Punica præsidia obtruncarunt, alii expulerunt. Qui neutrum poterant, clam Romam missis legatis, saltem et necessitatem suam, et pronam voluntatem, declarabant. Annibal Peteliam armato exercitu advenit, quam urbem eo tempore Brutti, ejectis civibus ab Annibale sibi traditam, tenebant. Cum iis autem expostulabat, quod legatos, ut ille aiebat, Romam misissent. Quod quum Petelini pernegarent, finxit, se credere: sed ut omnem suspicandi occasionem præcideret (id quidem consilium præ se ferebat), potentiorum quemque separatim asservandum Numidis tradidit; armaque populo ademta, servis præbuit, eosque custodiæ urbis præposuit. Tum reliquas adiit civitates, neque cum illis mitius egit. Thurinorum bona præterquam trium millium civium, quos Carthaginiensibus maxime favere norat, et ex agresti turba quingentorum, militibus diripienda exhibuit; et illos ter mille quingentos, relicto Thuriis valido præsidio, Crotonem traduxit; quam quidem urbem, propter situs opportunitatem, et horreum sibi et arcem belli adversus reliquas civitates delegerat.

LVIII. Sed ubi a civibus accersitus est Annibal, ut peri-

σπουδὴν ἐπικουρεῖν κινδυνευούσῃ τῇ πατρίδι ὑπὸ Σκιπίωνος, καὶ τὸν ναύαρχον Ἀσδρούβαν ἐπ' αὐτὸν, ἵνα μὴ βραδύνειε, πεμψάντων· ἤχθετο μὲν, τῆς Καρχηδονίων ἐς τοὺς ἄρχοντας ἀπιστίας τε καὶ ἀχαριστίας ἐς πεῖραν ἐρχόμενος διὰ μακροῦ· καὶ τὴν αἰτίαν ἐδεδοίκει τοῦ τοσοῦδε πολέμου πρῶτος ἐμβαλὼν ἐν Ἰβηρίᾳ. Ἐγνώκει δ' ὑπ' ἀνάγκης ὅμως ἕπεσθαι, καὶ ναῦς εἰργάζετο πολλὰς, εὐξύλου τῆς Ἰταλίας οὔσης. Τῶν δ' ἔτι ὑπηκόων οἱ πόλεων, ὡς ἀλλοτρίων, καταφρονῶν, ἔγνω διαρπάσαι πάσας, καὶ τὴν στρατιὰν πλουτίσας, εὔνουν ἐς τὰς ἐν Καρχηδόνι συκοφαντίας ἐπαγαγέσθαι. Αἰδούμενός τε αὐτὸς παρασπονδεῖν, Ἀσδρούβαν τὸν ναύαρχον ἐπὶ προφάσει περιέπεμπε, τοὺς φρουροῦντας ὀψόμενον. Ὁ δὲ ἐς ἑκάστην πόλιν ἐσιὼν, ἐκέλευσε τοῖς ἐνοικοῦσιν, αὐτούς τε καὶ δούλους αὐτῶν ὅσα δύναιντο λαβόντας, ἐκ τῶν πόλεων μεθίστασθαι· καὶ τὰ λοιπὰ διήρπαζε. Τούτων ἔνιοι πυνθανόμενοι, πρὶν τὸν Ἀσδρούβαν ἥκειν, τοῖς φρουροῖς ἐπετίθεντο. Καὶ συνέβαινεν, ὅπου μὲν κρατεῖν τὰς πόλεις, ὅπου δὲ τοὺς φρουρούς. Σφαγή τε ποικίλη, καὶ γυναικῶν ὕβρις, καὶ παρθένων ἀπαγωγαὶ, καὶ πάντα, ὅσα ἐν πόλεσιν ἑαλωκυίαις, ἐγίγνοντο.

LIX. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀννίβας, τοὺς συστρατευομένους οἱ τῶν Ἰταλῶν εἰδὼς εὖ γεγυμνασμένους ἔπειθε πολλαῖς ὑποσχέσεσιν, ἐς τὴν Λιβύην αὐτῷ συστρατεῦσαι. Καὶ τούτων οἱ μὲν τὰ ἡμαρτημένα σφίσιν ἐς τὰς πατρίδας δεδιότες, εἵποντο, φεύγοντες τὴν οἰκείαν ἑκόντες· οἱ δὲ οὐδὲν ἁμαρτόντες, ὤκνουν. Ἀθροίσας οὖν τούσδε τοὺς ὑπομένειν ἀξιοῦντας, ὡς δή τι λέξων αὐτοῖς, ἢ χαριούμενος τῶν γεγονότων, ἢ περὶ τοῦ μέλλοντος ἐπισκήψων, περιέστησε τὴν στρατιὰν ὡπλισμένην ἄφνω, καὶ προσέταξε τοῖς ἰδίοις, ἀνδράποδα ἐξ αὐτῶν ὅσα θέλουσιν ἐπιλέξασθαι. Ὡς δὲ οἱ μὲν ἐπελέξαντο, οἱ δὲ ᾐδοῦντο συστρατιώτας πολλὰ συνειργασμένους σφίσιν ἀνδραποδίσασθαι, τοὺς λοιποὺς κατηκόντισεν ἅπαντας, τοῦ μὴ τοιούσδε ἄνδρας ποτὲ Ῥωμαίοις γενέσθαι χρησίμους· ἐπικατέσφαξε δ' αὐτοῖς καὶ ἵππους ἐς τετρακισχιλίους, καὶ πλῆθος ὑποζυγίων, οὐ δυνάμενος ἐς Λιβύην ἐπάγεσθαι.

LX. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐς τὰς ναῦς τὸ πλῆθος ἐμβιβάσας, τὸ πνεῦμα ἀνέμενεν, ὀλίγους ἐς φυλακὴν ἐπὶ τῆς γῆς καταλιπών. Οἱ δὲ Πετηλινοὶ καὶ σὺν αὐτοῖς ἕτεροι Ἰταλοὶ ἐπέθεντο, καί τινας αὐτῶν κατασφάξαντες, ἀπέδρασαν. Ἀννίβας δ' ἐπὶ Λιβύης ἀνήγετο, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν ὁμαλῶς πορθήσας τε τὴν Ἰταλίαν, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐμπλήσας κακῶν μυρίων, καὶ ἐς κίνδυνον ἔσχατον πολλάκις συναγαγών· τοῖς τε ὑπηκόοις αὐτοῦ καὶ συμμάχοις ἐνυβρίσας, ὡς πολεμίοις. Ἅτε γὰρ καὶ τέως αὐτοῖς οὐκ ἐπ' εὐνοίᾳ μᾶλλον ἢ χρείᾳ χρώμενος, οὐδὲν ἔχων ἔτι πρὸς αὐτῶν ὠφελεῖσθαι, κατεφρόνησεν ὡς πολεμίων.

LXI. Ἀννίβου δ' ἀποπλεύσαντος, ἡ βουλὴ τοῖς μὲν ἄλλοις ἔθνεσι τῆς Ἰταλίας, ὅσοι μετέθεντο πρὸς ἐκεῖνον, συνέγνω τῶν γεγονότων, καὶ ἀμνηστίαν ἐψηφίσατο·

clitanti patriæ quamprimum opem contra Scipionem ferret; misso etiam ad eum, ne moraretur, Asdrubale, classis præfecto; graviter quidem ille doluit, perfidos quippe ingratosque Carthaginiensium in suos imperatores animos jam pridem expertus; et nunc eo magis etiam sibi metuens, ut qui tanti hujus belli causa exstitisset in Hispania. Sequi tamen, quia parendum erat, constituit; navesque multas, affatim materiam suppeditante Italia ædificavit. At priusquam solveret, sociarum sibique subditarum urbium, quas jam ceu alienas nihil amplius curabat, expilationibus direptionibusque militem suum ditare constituit, ut ejus benevolentia tutus esset adversus civium calumnias. Sed veritus ipsemet contra fidem æquitatemque socios violare, aliena opera maluit uti: Asdrubalemque, classis præfectum, per simulationem causamque visendi præsidia, per civitates dimisit. Atque is singulas ingressus, jussis civibus una cum servis, sublatis quas ferre possent sarcinis, urbibus exire, reliqua diripiebat. Qua re divulgata, multi ante adventum Asdrubalis in milites præsidiarios insurrexerunt: varioque eventu, alibi oppidani, alibi milites, victoria potiebantur. Sic cædes ingens, tum matronarum stupra, virginumque raptus, et quæcumque ejus generis alia usu venire captis urbibus solent, admittebantur.

LIX. Ipse interim Annibal Italici generis milites, qui sub eo meruerant, haud ignarus strenuos ac probe exercitatos esse, magnificis promissis tentavit in Africam secum pertrahere. Quorum qui ob flagitia in patriam admissa redire metuebant, voluntario exsilio sese mulctantes, secuti sunt. Sed qui nullius mali facinoris sibi conscii erant, abnuerunt. Eos igitur, qui remanere quam sequi malebant, in unum locum (quasi vel ad eos verba facere, vel præmia rerum gestarum rependere, vel aliquid in posterum mandare vellet) convenire omnes jussos, repente exercitu armato circumsepsit; suisque imperavit, ut ex iis, quot luberet, mancipia deligerent. Fuere, qui eligerent; alios puduit, commilitones, quibuscum tot res gessissent, sic in fœdam servitutem protrudere. Qui restabant, ne Romanis unquam utiles esse possent tales viri, cuncti jaculis confixi sunt. Ad hæc equorum ad quatuor millia, et jumentorum vim non parvam, quia in Africam trajicere non poterat, jugulari Annibal jussit.

LX. Post hæc, exercitu in naves imposito, ventum exspectavit, paucis præsidii causa in continenti relictis: quos mox Petelini aliique Itali adorti, non prius discesserunt, quam partem ex iis obtruncassent. Annibal autem in Africam solvit, postquam, devastata per sexdecim annos continuos Italia, infinitis calamitatibus incolas immersisset, remque romanam in extremum discrimen plus semel adduxisset, denique proprios suos subditos sociosque non secus ac hostes, injuriis omnibus contumeliisque affecisset. Nam quorum opera, non tam benevolentia, quam necessitate coactus, usus antea fuerat; hos, quo tempore nihil amplius in iis auxilii aut commodi esse sensit, ceu hostes, abjecit.

LXI. Annibale Italia egresso, senatus Italicis omnibus populis, qui ad Pœnum defecerant, veniam dedit, resque omnes anteactas oblivione sempiterna delendas censuit.

Βρεττίων δὲ μόνων, οἳ μέχρι τέλους αὐτῷ προθυμότατοι ἐγεγένηντο, χώραν τε πολλὴν ἀφείλετο, καὶ ὅπλα, εἴ τινα ἦν ἔτι χωρὶς ὧν Ἀννίβας ἀφῄρητο· ἔς τε τὸ μέλλον ἀπεῖπεν αὐτοῖς μὴ στρατεύεσθαι, ὡς οὐδ' ἐλευθέροις οὖσιν· ὑπηρέτας δὲ τοῖς τε ὑπάτοις καὶ στρατηγοῖς τοῖς ἐς τὰς τῶν ἐθνῶν ἡγεμονίας ἀπιοῦσιν, ἐς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, οἷα θεράποντας, ἀκολουθεῖν. Τοῦτο τὸ τέλος ἦν Ἀννίβου τῆς ἐς τὴν Ἰταλίαν γενομένης ἐσβολῆς. [Καὶ ἔτη τῷ Καρχηδονίων τῷδε πολέμῳ δύο καὶ πεντήκοντα ἦν.]

Bruttiis solis, quia ad ultimum promtissimi socii Annibali permanserant, et pars agri ademta, et arma, quæcumque restabant post ea quæ Annibal prius eis eripuerat. Omni etiam militia (ut qui jus libertatis amisissent) illis interdictum: et Romanos consules et prætores in provincias euntes, ad publica servorum munia obeunda, veluti famuli, sequi jussi sunt. Hic exitus fuit expeditionis ab Annibale in Italiam susceptæ. [Dein, per duos adhuc annos in Africa continuato alteri huic Carthaginiensium cum Romanis bello finis tandem impositus est; et pax facta, quæ quinquaginta (*potius* duos et quinquaginta) annos permansit.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ Η,

ΛΙΒΥΚΗ

ΗΤΟΙ

ΤΑ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΑ.

I. Καρχηδόνα τὴν ἐν Λιβύῃ Φοίνικες ᾤκισαν, ἔτεσι πεντήκοντα πρὸ ἁλώσεως Ἰλίου. Οἰκισταὶ δ' αὐτοῖς ἐγένοντο Ζῶρός τε καὶ Καρχηδών· ὡς δὲ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ Καρχηδόνιοι νομίζουσι, Διδὼ, γυνὴ Τυρία. Ἧς τὸν ἄνδρα κατακαίνει Πυγμαλίων, Τύρου τυραννεύων, καὶ τὸ ἔργον ἐπέκρυπτεν· ἡ δὲ ἐξ ἐνυπνίου τὸν φόνον ἐπέγνω, καὶ μετὰ χρημάτων πολλῶν καὶ ἀνδρῶν, ὅσοι Πυγμαλίωνος τυραννίδα ἔφευγον, ἀφικνεῖται πλέουσα Λιβύης ἔνθα νῦν ἐστι Καρχηδών. Ἐξωθούμενοι δ' ὑπὸ τῶν Λιβύων, ἐδέοντο χωρίον ἐς συνοικισμὸν λαβεῖν, ὅσον ἂν βύρσα ταύρου περιλάβοι. Τοῖς δὲ ἐνέπιπτε μέν τι καὶ γέλωτος ἐπὶ τῇ τῶν Φοινίκων μικρολογίᾳ, καὶ ᾐδοῦντο ἀντειπεῖν περὶ οὕτω βραχυτάτου. Μάλιστα δ' ἠπόρουν, ὅπως ἂν πόλις ἐν τηλικούτῳ διαστήματι γένοιτο· καὶ ποθοῦντες ἰδεῖν, ὅ τι ἐστὶν αὐτοῖς τοῦτο τὸ σοφὸν, συνέθεντο δώσειν, καὶ ἐπώμοσαν. Οἱ δὲ, τὸ δέρμα περιτεμόντες ἐς ἱμάντα ἕνα στενώτατον, περιέθηκαν ἔνθα νῦν ἐστιν ἡ Καρχηδονίων ἀκρόπολις· καὶ ἀπὸ τοῦδε Βύρσα ὀνομάζεται.

II. Χρόνῳ δ', ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι, καὶ τῶν περιοίκων ἀμείνους ὄντες ἐς χεῖρας ἐλθεῖν, ναυσί τε χρώμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν οἷα Φοίνικες ἐργαζόμενοι, τὴν πόλιν τὴν ἔξω τῇ Βύρσῃ περιέθηκαν. Καὶ δυναστεύοντες ἤδη, Λιβύης ἐκράτουν καὶ πολλῆς θαλάσσης· ἐκδήμους τε πολέμους ἐστράτευον ἐς Σικελίαν, καὶ Σαρδὼ, καὶ νήσους ἄλλας ὅσαι τῆσδε τῆς θαλάσσης εἰσὶ, καὶ ἐς Ἰβηρίαν. Πολλαχῇ δὲ καὶ ἀποικίας ἐξέπεμπον. Ἥ τε ἀρχὴ αὐτοῖς ἐγένετο δυνάμει μὲν ἀξιόμαχος τῇ Ἑλληνικῇ, πλουσίᾳ δὲ μετὰ τὴν Περσικήν. Ἑπτακοσίοις δ' αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφείλοντο, καὶ Σαρδὼ μετὰ Σικελίαν· δευτέρῳ δὲ πολέμῳ καὶ Ἰβηρίαν. Ἔς τε τὴν ἀλλήλων ἐμβαλόντες μεγάλοις στρατοῖς, οἱ μὲν, Ἀννίβου σφῶν ἡγουμένου, τὴν Ἰταλίαν ἐπόρθουν ἑκκαίδεκα ἔτεσιν ἑξῆς· οἱ δὲ Λιβύην, Κορνηλίου Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου σφῶν στρατηγοῦντος· μέχρι τὴν ἡγεμονίαν Καρχηδονίους ἀφείλοντο, καὶ ναῦς, καὶ ἐλέφαντας, καὶ χρήματα σφίσιν ἐπέταξαν ἐσενεγκεῖν ἐν χρόνῳ. Δεύτεραί τε

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER OCTAVUS,

DE REBUS LIBYCIS

PARS PRIOR,

DE REBUS PUNICIS.

Carthago Africæ, a Phœnicibus condita est. Id quinquagesimo ante Trojam captam anno factum esse, prodiderunt Græci, qui Zorum et Carchedonem illis coloniæ duces memorant. Sed ex Romanorum atque ex ipsorum Carthaginiensium constanti opinione, originem Carthagini Tyria Dido dedit. Cujus maritum quum interfecisset Tyri tyrannus Pygmalion, culpamque dissimulasset, Dido, per insomnium de patrata cæde commonefacta, magnis cum opibus et cum Tyriorum multis, qui Pygmalionis fugiebant tyrannidem navibus profecta, in Africæ oram, ubi nunc Carthago est, pervenit. Quumque repellerentur ab Afris, petivere tantum loci ad incolendum, quantum tauri tergus comprehenderet. Riserunt illi Phœnicum exile petitum, et puduit tantillam rem pernegare. Sed maxime mirati sunt, quonam modo oppidum in tam angusto spatio posset fieri: cupidique videndi, qualenam esset ingeniosum illud commentum, jurati promiserunt, se daturos. Phœnices, secto in orbem corio, sic, ut unam corrigiam efficeret tenuissimam, circumtenderunt ubi nunc est arx Carthaginiensium: quam inde Byrsam nominant.

II. Procedente tempore, quum ex hac sede excursiones facere, finitimisque populis bello superiores esse, et classibus maria patrio more navigare cœpissent, arci urbem circumdederunt. Jamque potentes, obtinuerunt Africam; ac, late mari imperantes, externas quoque expeditiones in Siciliam, in Sardiniam, aliasque maris ejus insulas, et in Hispaniam quoque susceperunt; denique colonias passim deduxerunt. Itaque imperium acquisiverant, Græcorum conferendum viribus, opulentia vero ad Persarum imperium proxime accedens. Septingentesimo autem anno a condita Carthagine, Romani Siciliam eis abstulerunt, et paulo post Sardiniam: secundo vero bello Punico Hispaniam. Invadentesque magnis copiis alteri alteros suis in sedibus, Pœni Annibale duce per sexdecim annos Italiam vastarunt; Romani vero Africam, Cornelii Scipionis majoris auspiciis: donec hi Carthaginiensibus imperium, classes, elephantos ademerunt, pecuniamque ad certum tempus persolvendam imperarunt. Tum vero pax, reddita ex fœdere, per annos

σπονδαὶ Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις αἵδε διέμειναν ἐς ἔτη πεντήκοντα· μέχρι λύσαντες αὐτάς, τρίτον πόλεμον καὶ τελευταῖον ἀλλήλοις ἐπολέμησαν· ἐν ᾧ Καρχηδόνα Ῥωμαῖοι κατέσκαψαν, Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου σφῶν στρατηγοῦντος, καὶ ἐπάρατον ἔγνωσαν. Αὖθις δ' ᾤκισαν ἰδίοις ἀνδράσιν, ἀγχοτάτω μάλιστα τῆς προτέρας, ὡς εὔκαιρον ἐπὶ Λιβύῃ χωρίον. Τούτων τὰ μὲν ἀμφὶ Σικελίαν ἡ Σικελικὴ γραφὴ δηλοῖ· τὰ δ' ἐν Ἰβηρίᾳ γενόμενα, ἡ Ἰβηρική· καὶ ὅσα Ἀννίβας ἐς Ἰταλίαν ἐσβαλὼν ἔπραξεν, ἡ Ἀννιβαϊκή. Τὰ δ' ἐν Λιβύῃ γενόμενα ἀπ' ἀρχῆς, ἥδε συνάγει.

III. Ἤρξαντο δ' αὐτῶν ἀμφὶ τὸν Σικελικὸν πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι, ναυσὶ πεντήκοντα καὶ τριακοσίαις ἐπιπλεύσαντες ἐς Λιβύην, καὶ πόλεις τινὰς ἑλόντες, καὶ στρατηγὸν ἐπὶ τῇ δυνάμει καταλιπόντες Ἀτίλιον Ῥῆγλον· ὃς ἄλλας τε πόλεις διακοσίας προσέλαβεν, αἳ Καρχηδονίων ἔχθει πρὸς αὐτὸν μετετίθεντο, καὶ τὴν χώραν ἐπιὼν ἐπόρθει. Καρχηδόνιοι δὲ Λακεδαιμονίους στρατηγὸν ᾔτουν, οἰόμενοι δι' ἀναρχίαν κακοπραγεῖν. Οἱ μὲν δὴ Ξάνθιππον αὐτοῖς ἔπεμπον. Ὁ δὲ Ἀτίλιος ἀμφὶ λίμνῃ στρατοπεδεύων, ὥρᾳ καύματος περιώδευε τὴν λίμνην ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὅπλων τε βάρει, καὶ δίψει καὶ πνίγει καὶ ὁδοιπορίᾳ κακοπαθῶν, καὶ βαλλόμενος ἀπὸ κρημνῶν ἄνωθεν. Ὡς δ' ἐπλησίασε περὶ ἑσπέραν, καὶ ποταμὸς αὐτοὺς διεῖργεν, ὁ μὲν εὐθὺς ἐπέρα τὸν ποταμὸν, ὡς καὶ τῷδε τὸν Ξάνθιππον ἐκπλήξων. Ὁ δὲ συντεταγμένην τὴν στρατιὰν ἐπαφίησι διὰ τῶν πυλῶν, ἐλπίσας κεκμηκότος καὶ κακοπαθοῦντος περιέσεσθαι, καὶ τὴν νύκτα πρὸς τῶν νικώντων ἔσεσθαι. Τῆσδε μὲν οὖν τῆς ἐλπίδος ὁ Ξάνθιππος οὐκ ἀπέτυχεν. Ἀπὸ γὰρ τρισμυρίων ἀνδρῶν, οὓς ὁ Ἀτίλιος ἦγεν, ὀλίγοι μόλις αὐτῶν ἐς Ἀσπίδα πόλιν διέδρασαν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες, οἱ μὲν ἀπώλοντο, οἱ δ' ἐζωγρήθησαν. Καὶ μετ' αὐτῶν ὁ στρατηγὸς Ἀτίλιος, ὕπατος γεγονὼς, αἰχμάλωτος ἦν.

IV. Τόνδε μὲν δὴ μετ' οὐ πολὺ κάμνοντες οἱ Καρχηδόνιοι σὺν οἰκείοις πρέσβεσιν ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην, ἐργασόμενον σφίσι διαλλαγὰς, ἢ ἐπανήξοντα. Καὶ ὁ Ἀτίλιος Ῥῆγλος ἐν ἀπορρήτῳ τοῖς τέλεσι Ῥωμαίων ἐπισκήψας ἐγκρατῶς ἔχεσθαι τοῦ πολέμου, ἐπανῆλθεν ἐς λύμην ἕτοιμον. Καὶ αὐτὸν οἱ Καρχηδόνιοι, καθείρξαντες ἐν γαλεάγρᾳ κέντρα πάντοθεν ἐχούσῃ, διέφθειραν. Ξανθίππῳ δὲ τὸ εὐτύχημα συμφορῶν ἦρξε. Καρχηδόνιοι γὰρ αὐτὸν, ἵνα μὴ δοκοίη Λακεδαιμονίων ἔργον εἶναι τοσοῦτον, ὑποκρινάμενοι τιμᾶν δωρεαῖς πολλαῖς, καὶ προπέμπειν ἐπὶ τριηρῶν ἐς Λακεδαίμονα, τοῖς τριηράρχαις ἐνετείλαντο, μετὰ τῶν συμπλεόντων Λακώνων καταποντίσαι. Ὁ μὲν δὴ δίκην ἔδωκε τήνδε εὐπραξίας. Καὶ τάδε ἦν τοῦ πρώτου πολέμου Ῥωμαίοις περὶ Λιβύην εὐπραγήματά τε καὶ ἀτυχήματα, μέχρι Καρχηδόνιοι Σικελίας Ῥωμαίοις ἀπέστησαν. Ὅπως δὲ ἀπέστησαν, ἐν τῇ Σικελικῇ γραφῇ δεδήλωται.

V. Μετὰ δὲ τοῦτο Ῥωμαίοις μὲν καὶ Καρχηδονίοις εἰρηναῖα ἦν ἐς ἀλλήλους. Λίβυες δ', ὅσοι Καρχηδο-

mansit quinquaginta; donec hac quoque turbata, tertium ac novissimum bellum Punicum exortum est : quo victores Romani diruerunt Carthaginem ductu Scipionis minoris, additis in instauratores diris imprecationibus. Coloniam tamen ex suis civibus in locum proximum antiquæ Carthagini deduxerunt, opportunam ad Afros in officio continendos. Cæterum quæ Carthaginienses in Sicilia gesserunt, continet Sicula nostra Historia; sicut Hispaniensis, quæ gesserunt in Hispania; et Annibalica, quæ Annibal in Italia, quum bellum in eam transtulisset, gessit. Hoc volumen rebus in Africa inde ab initio gestis dicatum est.

III. Cœperunt autem res in Africa gerere Romani tempore Siculi belli; quando trecentis quinquaginta navibus appulerunt, et, captis aliquot urbibus, Atilium Regulum cum exercitu et potestate ibi reliquerunt. Is alia insuper ducenta oppida in deditionem accepit, quæ odio Carthaginiensium ad eum defecerunt : progressusque ulterius, agrum Carthaginiensium passim populatus est, oppidaque expugnavit. Illi, ob bonorum imperatorum inopiam res suas afflictas rati, ducem a Lacedæmoniis petiverunt; ab eisque impetrarunt Xanthippum. Adversus quem Regulus, quum ad lacum aliquem æstiva habuisset, motis castris, flagrante æstu, præter lacum circumduxit exercitum, gravitate armorum, siti, æstuque, et labore pressum, ac telis quoque superne e præruptis locis impetitum. Sub vesperam autem, quum jam haud procul abesset ab hoste, et fluvius dirimeret utrumque exercitum, continuo in ripam ulteriorem traduxit suos, ut sic quoque terreret Xanthippum. At ille suos instructos e castris contra Regulum duxit; ratus facilem fore de fessis et male affectis victoriam, ipsamque imminentem noctem victores adjuturam. Nec frustratus est ea spe. Nam e triginta virorum millibus, quibus Atilius præerat, pauci ægre evasere Clupeam : reliqui omnes aut cæsi sunt aut capti; et cum his ipse proconsul Atilius Regulus in hostium venit potestatem.

IV. Hunc non multo post Carthaginienses, bello fatigati, miserunt cum suis legatis Romam, ut aut pacem eis impetraret, aut reverteretur. At Regulus, clam cum magistratibus Romanorum collocutus, monuit eos, ut fortiter bellum continuarent; atque sic ad supplicium, quod eum Carthagine manebat, est reversus. Pœni inclusum cavea, stimulis intus undique exstantibus, confecerunt. Et Xanthippo sua felicitas perniciem attulit. Carthaginienses enim, ne opus Lacedæmoniorum videretur tanta victoria, finxerunt, se velle Xanthippum, egregie donatum, honoris causa cum triremibus in patriam remittere : quarum præfectis mandarunt, ut eum cum ceteris Laconibus in altum mergerent. Sic ille pro strenue navata opera pœnas dedit. Atque hæ fuere Romanis in Africa cladium victoriarumque vices primo Punico bello. Quo deinceps confecto, Sicilia Romanis cessere Carthaginienses. Quomodo autem cesserint, in Rebus Siculis indicatum est.

V. Post hæc pax fuit inter Romanum Carthaginiensemque populos. Cæterum Afri Pœnis subditi, qui eis contra

νίων ὄντες ὑπήκοοι συμμεμαχήκεσαν αὐτοῖς ἐπὶ Σικελίαν, καὶ Κελτῶν ὅσοι μεμισθοφορήκεσαν, ἐγκλήματά τινα μισθῶν καὶ ὑποσχέσεων ἐς τοὺς Καρχηδονίους ἔχοντες, ἐπολέμουν αὐτοῖς μάλα καρτερῶς. Οἱ δὲ Ῥωμαίους ἐς συμμαχίαν ὡς φίλους ἐκάλουν. Καὶ αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι ξενολογεῖν ἐς μόνον τόνδε τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἐφῆκαν· ἀπείρητο γὰρ ἐν ταῖς σπονδαῖς καὶ τόδε. Ἔπεμψαν δὲ καὶ διαλλακτῆρας· οἷς οἱ Λίβυες οὐχ ὑπήκουον, ἀλλὰ τὰς πόλεις ἐδήλωσαν ὑπηκόους εἶναι Ῥωμαίων, εἰ θέλοιεν· οἱ δ' οὐκ ἐδέξαντο. Καρχηδόνιοι δὲ ναυτικῷ πολλῷ ταῖς πόλεσιν ἐφεδρεύοντες, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν ἀφηροῦντο τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἀσπόρου δὲ καὶ τῆς γῆς ὡς ἐν πολέμῳ γενομένης, Λιβύων μὲν διὰ τὸν λιμὸν ἐκράτουν. Ἐμπόρους δ', ὅσοι παρέπλεον, ἐλῄστευον ἐξ ἀπορίας· τοὺς δὲ Ῥωμαίων καὶ κτείνοντες, ἔβαλον ἐς τὸ πέλαγος, ἵνα λανθάνοιεν. Καὶ διέλαθον ἐπὶ πολύ. Γνωσθέντος δὲ τοῦ γιγνομένου, ποινὴν αἰτούμενοι, διωθοῦντο· μέχρι, Ῥωμαίων ἐπιστρατεύειν αὐτοῖς ψηφισαμένων, Σαρδὼ ποινὴν ἔδωκαν. Καὶ τόδε ταῖς προτέραις συνθήκαις ἐνεγράφη.

VI. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον οἱ Καρχηδόνιοι στρατεύουσιν ἐς Ἰβηρίαν, καὶ αὐτὴν κατὰ μέρος ὑπήγοντο· μέχρι, Ζακανθαίων ἐπὶ Ῥωμαίους καταφυγόντων, Καρχηδονίοις ὅρος ἐν Ἰβηρίᾳ γίγνεται, μὴ διαβαίνειν τὸν Ἴβηρα ποταμόν. Καὶ τάσδε αὖ τὰς σπονδὰς ἔλυσαν Καρχηδόνιοι, περάσαντες, Ἀννίβου σφῶν ἡγουμένου. Διαβάντες δὲ, ὁ μὲν Ἀννίβας διαστρατηγεῖν ἑτέροις τὰ ἐν Ἰβηρίᾳ καταλιπὼν, ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐσέβαλε. Στρατηγοὶ δὲ Ῥωμαίων ἐν Ἰβηρίᾳ, Πούπλιός τε Κορνήλιος Σκιπίων, καὶ Γναῖος Κορνήλιος Σκιπίων, ἀλλήλοιν ἀδελφὼ, λαμπρὰ ἔργα ἀποδεικνυμένω, ἐθνήσκετον ἄμφω πρὸς τῶν πολεμίων. Καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς στρατηγοὶ κακῶς ἔπραττον· μέχρι Σκιπίων ὁ Πουπλίου Σκιπίωνος τοῦδε, τοῦ περὶ Ἰβηρίαν ἀναιρεθέντος, υἱὸς ἐπιπλεύσας, καὶ δόξαν ἅπασιν ἐμβαλὼν ὡς ἥκοι κατὰ θεὸν, καὶ δαιμονίῳ χρῷτο συμβούλῳ περὶ ἁπάντων, ἐκράτει τε λαμπρῶς, καὶ ἐπὶ δόξης ἐκ τοῦδε πολλῆς γενόμενος, τὴν μὲν στρατηγίαν τοῖς ἐς διαδοχὴν ἐπιπεμφθεῖσι παρέδωκεν· ἐς δὲ Ῥώμην ἐπανελθὼν, ἠξίου πεμφθῆναι στρατηγὸς ἐς Λιβύην, ὡς ἀναστήσων Ἀννίβαν ἐξ Ἰταλίας, καὶ Καρχηδονίοις δίκην ἐπιθήσων ἐν τῇ πατρίδι.

VII. Τῶν δὲ πολιτευομένων οἱ μὲν ἀντέλεγον, οὐ χρῆναι, κεκενωμένης ἄρτι τῆς Ἰταλίας τοσοῖσδε πολέμοις, καὶ πορθουμένης ἔτι πρὸς Ἀννίβου, καὶ Μάγωνος ἐν πλευραῖς ἐπ' αὐτὴν Λίγυάς τε καὶ Κελτοὺς ξενολογοῦντος, ἐς Λιβύην στρατεύειν· οὐδὲ τὴν ἀλλοτρίαν χειροῦσθαι, πρὶν τὴν οἰκείαν ἀπαλλάξαι τῶν παρόντων. Οἱ δὲ ᾤοντο, Καρχηδονίους νῦν μὲν ἀδεεῖς ὄντας ἐφεδρεύσειν τῇ Ἰταλίᾳ, οὐδὲν ἐνοχλουμένους οἴκοι· πολέμου δὲ οἰκείου σφίσι γενομένου, καὶ Ἀννίβαν μεταπέμψεσθαι. Οὕτω μὲν ἐκράτησε, πέμπειν ἐς Λιβύην Σκιπίωνα. Οὐ μὴν συνεχώρησαν αὐτῷ, καταλέγειν στρατὸν ἐξ Ἰταλίας, πονουμένης ἔτι πρὸς Ἀννίβου· ἐθελοντὰς δὲ, εἴ τινες εἶεν, ἐπέτρεψαν ἐπάγεσθαι, καὶ τοῖς

Siculos miserant auxilia, et Galli, qui eorum stipendia meruerant, de non solutis sibi stipendiis reliquisque promissis frustra conquesti, grave bellum Carthaginiensibus intulerunt. Quibus, quum Romanorum, ut amicorum, implorarent auxilium, permissum est, ut ad hoc solum bellum militem Italum mercede conducerent; nam ex fœderis legibus ne hoc quidem eis licebat. Missi etiam Roma sunt, qui pacem inter partes conciliarent; quos Afri audire noluerunt, sed futuros se sub imperio Romanorum, dixerunt, si illis videretur. Nec sunt tamen a Romanis recepti. At Carthaginienses, magnis classibus infestando civitates quæ defecerant, maritimo commeatu eas intercludebant: et quia ager (ut fit in bello) non colebatur, Afri fame domiti succubuerunt. Verum mercatores quoque, quotquot prænavigabant, prædonum more, propter inopiam spoliabant Pœni. Romanos autem mercatores etiam interficiebant, et in mare projiciebant, quo laterent scelesta facinora. Satisque diu latuerunt. Ac deprehensi tandem, pœnas luere poscentibus Romanis recusarunt; donec, decreto contra eos bello, satisfecerunt, Sardinia populo romano cedentes. Idque priori fœderi est adscriptum.

VI. Non multo post autem Carthaginienses expeditionem susceperunt in Hispaniam: quam per partes adorti subjugabant, donec, Saguntinis ad Romanos confugientibus, Pœnis in Hispania præfixus est terminus, ne transirent Iberum fluvium. Quod fœdus rursum violarunt Carthaginienses, duce Annibale, Iberum trajicientes. Inde Annibal, imperio in Hispania aliis ducibus relicto, irrupit in Italiam. Romani vero duces P. et Cn. Scipiones fratres, in Hispania præclaras adepti victorias, ambo cæsi sunt ab hostibus. Et qui post eos rexerunt exercitus, parum prospere bellum administrabant; donec Scipio, Publii illius, qui in Hispania cecidit, filius, cum classe eo profectus, opinione omnium a deo mitti creditus, et divinitus omnia gerere, vicit egregie. Partaque hinc ingenti gloria, exercitu successoribus Roma missis tradito, in urbem reversus Scipio, postulavit, ut in Africam mitteretur cum exercitu; retracturus Annibalem ex Italia, et a Carthaginiensibus pœnas in ipsorum patria expetiturus.

VII. Atque id quidem nonnulli ex reipublicæ administratoribus dissuadebant; negantes, oportere, exinanita tot bellis Italia, Annibale tunc quoque illam vastante, Magone in Italiæ latere Ligures Gallosque mercede adversus eamdem conducente, in Africam expeditionem suscipere, et aliena subjicere velle, priusquam domi sit securitas. Alii vero existimabant, Carthaginienses, nunc quidem, quamdiu ab alio metu liberi essent, nemine eos domui infestante, ab Italia non destituros; sed, quod si domestico bello implicarentur, Annibalem revocaturos. Et hæc sententia vicit, ut in Africam Scipio mitteretur. Neque tamen permiserunt ei delectus habere in Italia, etiam tum pressa armis Annibalis: tantum voluntarios milites, si qui se offerrent, permissus

ἀμφὶ τὴν Σικελίαν ἔτι οὖσι χρῆσθαι. Τριήρεις τε ἔδοσαν αὐτῷ κατασκευάσασθαι δέκα, καὶ πληρώματα αὐταῖς λαβεῖν, ἐπισκευάσαι δὲ καὶ τὰς ἐν Σικελίᾳ. Καὶ χρήματα οὐκ ἔδωκαν, πλὴν εἴ τις ἐθέλοι τῷ Σκιπίωνι κατὰ φιλίαν συμφέρειν. Οὕτως ἀμελῶς ἥπτοντο τοῦδε τοῦ πολέμου τὰ πρῶτα, μεγίστου σφίσι καὶ ἀξιοτιμοτάτου μετ' ὀλίγον γενομένου.

VIII. Ὁ δὲ Σκιπίων, ἔνθους ὢν ἐπὶ Καρχηδόνι ἐκ πολλοῦ, καί τινας ἱππέας τε καὶ πεζοὺς, ἐς ἑπτακισχιλίους μάλιστα, ἀθροίσας, διέπλευσεν ἐς Σικελίαν, ἔχων ἀμφ' αὐτὸν ἀρτιγενείους ἐπιλέκτους τριακοσίους, οἷς εἴρητο, χωρὶς ὅπλων ἕπεσθαι. Σικελῶν δ' αὖ τριακοσίους καταγράψας εὐδαίμονας, ἐκέλευσεν ἥκειν ἐς ἡμέραν ῥητὴν, ἐσκευασμένους ὅπλοις τε καὶ ἵπποις ὅτι δύναιντο καλλίστοις. Ὡς δὲ ἀφίκοντο, προὔθηκεν, εἴ τις ἑαυτοῦ θέλοι τὸν στρατευσόμενον ἀντιδοῦναι. Δεξαμένων δὲ πάντων, ἤγαγεν ἐς μέσον τοὺς τριακοσίους τῶν ὅπλων ἐρήμους, καὶ ἐς τούσδε ἐκείνοις προσέταξε μετασκευάσασθαι. Οἱ δ' ἑκόντες παρεδίδοσαν ὅπλα καὶ ἵππους. Καὶ περιῆν τῷ Σκιπίωνι, τριακοσίους νέους Ἰταλιώτας ἔχειν, ἀντὶ Σικελιωτῶν, κάλλιστα ἵπποις καὶ ὅπλοις ἀλλοτρίοις ἐσκευασμένους, καὶ χάριν εὐθὺς ἐπὶ τῷδε εἰδότας· οἷς δὴ καὶ προθυμοτάτοις ἐς πάντα χρώμενος διετέλει.

IX. Καρχηδόνιοι δὲ ταῦτα πυνθανόμενοι, Ἀσδρούβαν μὲν, τὸν Γίσκωνος, ἐπὶ θήραν ἐλεφάντων ἐξέπεμπον· Μάγωνι δ', ἀμφὶ τὴν Λιγυστίνην ξεναγοῦντι, πεζοὺς ἀπέστελλον ἐς ἑξακισχιλίους, καὶ ἱππέας ὀκτακοσίους καὶ ἐλέφαντας ἑπτὰ, καὶ προσέτασσον αὐτῷ, μεθ' ὅσων δύναιτο ἄλλων ἐσβαλεῖν ἐς Τυῤῥηναίαν, ἵνα τὸν Σκιπίωνα περισπάσειεν ἐκ Λιβύης. Μάγων μὲν δὴ καὶ τότε ἐβράδυνεν, Ἀννίβᾳ τε συνελθεῖν οὐ δυνάμενος, πολὺ διεστῶτι, καὶ τὸ μέλλον ἀεὶ περιορώμενος. Ἀσδρούβας δ' ἀπὸ τῆς θήρας ἐπανελθὼν, κατέλεγε Καρχηδονίων τε καὶ Λιβύων ἐς ἑξακισχιλίους πεζοὺς ἑκατέρων, καὶ ἱππέας ἑξακοσίους· δούλους τε ἠγόραζε πεντακισχιλίους, τὸ ναυτικὸν ἐρέσσειν· καὶ παρὰ τῶν Νομάδων ἔλαβε δισχιλίους ἱππέας, καὶ ξένους ἐμισθοῦτο, καὶ πάντας ἐγύμναζε, διακοσίους σταδίους ἀποσχὼν ἀπὸ Καρχηδόνος.

X. Νομάδων δὲ τῶν ἐν Λιβύῃ δυνάσται μὲν ἦσαν κατὰ μέρη πολλοί· Σύφαξ δ' ὑπὲρ ἅπαντας, καὶ τιμὴν εἶχε πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιφανῆ. Μασσυλέων δ' αὖ, γένους ἀλκίμου, παῖς ἦν τοῦ βασιλέως Μασσανάσσης. Ὃς ἐτέθραπτο μὲν ἐν Καρχηδόνι καὶ πεπαίδευτο· ὄντι δ' αὐτῷ καὶ τὸ σῶμα καλῷ, καὶ τὸν τρόπον ἀρίστῳ, Ἀσδρούβας ὁ Γίσκωνος, οὐδενὸς Καρχηδονίων δεύτερος, ἐνεγύησε τὴν θυγατέρα, καίπερ ὄντι Νομάδι, Καρχηδόνιος ὤν. Ὡς δ' ἐνεγύησεν, ἐπήγετο ἐς Ἰβηρίαν στρατηγῶν τὸ μειράκιον. Σύφαξ δὲ, κνιζόμενος ὑπ' ἔρωτος ἐπὶ τῇ παιδὶ, τὰ Καρχηδονίων ἐλεηλάτει, καὶ Σκιπίωνι διαπλεύσαντι πρὸς αὐτὸν ἐξ Ἰβηρίας συνέθετο, συμμαχήσειν ἐπὶ Καρχηδονίους ἰόντι. Αἰσθόμενοι δ' οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ μέγα ποιούμενοι ἐς τὸν πρὸς Ῥω-

est secum ducere, et Siculo uti exercitu. Data etiam ei potestas decem construendi triremes, et pro eis socios navales legendi; denique naves, quæ jam in Sicilia essent, instruendi. Sed pecunia nulla ei præbita, nisi quam privatim amici Scipionis contulerunt. Adeo negligenter bellum hoc aggressi sunt Romani, quod non multo post maximi momenti eisdem visum est.

VIII. At Scipio, qui velut divino quodam instinctu jam dudum ferebatur contra Carthaginem, equitum peditumque ferme septem millibus collectis, trajecit in Siciliam, habens circa se primæ pubis selectos numero trecentos, quos inermes sequi se jusserat. Deinde conscripto pari numero divitum Siculorum, jussit, ut ad certam diem præsto essent, instructi armis equisque quantum possent pulcherrimis. Ubi advenere, potestatem eis fecit substituendi sibi vicarios. Quod ubi libenter acceperunt omnes, produxit in medium suos ccc inermes, et his arma tradi jussit: illique volentes arma equosque tradiderunt. Sic Scipioni contigit, ut pro trecentis Siculis totidem juvenes Italos sibi paraverit, alienis equis armisque instructos pulcherrime: qui statim imperatori suo gratias habuerunt eo nomine, et postea semper egregiam ei omnibus in rebus præstiterunt operam.

IX. His auditis, Carthaginienses Asdrubalem Gisconis filium ad venationem elephantorum miserunt: Magonique, mercenarium militem in Liguria colligenti, miserunt peditum VI M. equites DCCC elephantos VII: jusseruntque, ut, adjunctis quantum posset aliis copiis, invaderet Etruriam, quo Scipionem ab Africa distraheret. Sed Mago tunc quoque cunctatus est, quia nec facile se Annibali, tam remoto, adjungere poterat, et dubio semper animo futura circumspectabat. Asdrubal vero a venatione reversus, ex delectibus Pœnorum Afrorumque sena ex utrisque confecit peditum millia, et DC equites. Servorum quoque millia quinque coemit ad remigium, et a Numidis accepit equitum duo millia. Externum etiam militem mercede conducebat; et omnes exercebat, XXV passuum millibus a Carthagine positis castris.

X. Erant in Numidia multi reguli, sejuncti ditionibus. Inter eos Syphax et potentia et honore præ cæteris eminebat. Tum vero et regis Massyliorum, validæ gentis, eminebat filius Masinissa, educatus et eruditus Carthagine: quem, ut forma moribusque præstantem, Asdrubal Gisconis, nemini Carthaginiensium secundus, generum sibi cooptaverat, quamvis Numidam: ac, desponsata puella, adolescentem secum in Hispaniam, quum ibi bellum administraret, duxerat. Ea re indignatus Syphax, qui eamdem adamarat puellam, subditam Carthaginiensibus regionem populari cœpit; et Scipioni, quando ad eum ex Hispania trajecerat, promisit, se fore ei belli socium, si Carthaginem invaderet. Id ubi sensere Pœni, non ignari, quantum momenti in Sy-

μαίους πόλεμον Σύφακα προσλαβεῖν, ἐξέδοσαν αὐτῷ τὴν παρθένον, ἀγνοούντων καὶ ὄντων ἐν Ἰβηρίᾳ Ἀσδρούβου τε καὶ Μασσανάσσου. Ἐφ' οἷς ὁ Μασσανάσσης, ὑπεραλγῶν, συνετίθετο καὶ ὅδε ἐν Ἰβηρίᾳ τῷ Σκιπίωνι, λανθάνων, ὡς ᾤετο, Ἀσδρούβαν. Ὁ δ' αἰσθόμενος, βαρέως μὲν ἔφερεν ὑπὲρ τοῦ μειρακίου καὶ τῆς θυγατρὸς, ὑβρισμένοιν ἀμφοῖν· ἡγεῖτο δ' ὅμως, τῇ πατρίδι συμφέρειν, ἐκ ποδῶν Μασσανάσσην ποιήσασθαι. Καὶ ἐπανιόντι ἐς Λιβύην ἐξ Ἰβηρίας, ἐπὶ θανάτῳ τοῦ πατρὸς, συνέπεμπε προπομποὺς ἱππέας, οἷς εἴρητο, ἀφανῶς ἐπιβουλεύειν αὐτῷ, καὶ κτείνειν ὅπη δύναιντο Μασσανάσσην.

XI. Ὁ δ' αἰσθόμενος, ἐξέφυγέ τε, καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐκρατύνετο, ἱππέας ἀθροίζων· οἷς ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἦν ἔργον, ἀκοντίοις πολλοῖς χρωμένους ἐπελαύνειν ἀεὶ καὶ ἀναχωρεῖν, καὶ αὖθις ἐπελαύνειν. Καὶ ὅλως ἐστὶν αὐτοῖς ἡ μάχη, φυγὴ καὶ δίωξις. Ἴσασι δὲ καὶ λιμὸν φέρειν οἱ Νομάδες οἵδε, καὶ πόᾳ χρῆσθαι πολλάκις ἀντὶ σίτου· καὶ τὸ πάμπαν ὑδροποτοῦσιν. Ὅ τε ἵππος αὐτοῖς κριθῆς μὲν οὐδ' ὅλως γεύεται, ποηφαγῶν ἀεί· πίνει δὲ διὰ πολλοῦ. Τοιούτους ὁ Μασσανάσσης ἐς δισμυρίους συναγαγὼν, ἐξῆγεν ἐπὶ θήρας ἢ λεηλασίας ἑτέρων ἐθνῶν· ἅπερ ᾤετο καὶ ἔργα καὶ γυμνάσια εἶναι. Καρχηδόνιοι δὲ καὶ Σύφαξ, νομίζοντες, ἐπὶ σφᾶς εἶναι τὴν παρασκευὴν τοῦ μειρακίου (οὐ γὰρ ἠγνόουν ἃ ἐλελυπήκεσαν αὐτὸν), ἔκριναν προτέρῳ τῷδε πολεμεῖν, ἔστε καθέλωσι, καὶ τότε Ῥωμαίοις ἀπαντᾷν.

XII. Σύφαξ μὲν οὖν καὶ Καρχηδόνιοι πλείους ἦσαν παρὰ πολύ· μετὰ δὲ ἁμαξῶν καὶ παρασκευῆς βαρείας καὶ τρυφῆς ἐστρατεύοντο. Μασσανάσσης δὲ πόνων τε πᾶσιν ἐξῆρχε, καὶ ἱππικὸν μόνον εἶχε, καὶ ὑποζύγιον οὐδὲν, οὐδὲ ἀγοράν. Ὅθεν ῥᾳδίως ὑπέφευγέ τε καὶ ἐπεχείρει, καὶ ἐς τὰ ὀχυρὰ ἀνεπήδα. Πολλάκις τε, καταλαμβανόμενος, διεσκίδνη τὸ στράτευμα, ὅπη δυνηθεῖεν ἀποφεύγειν κατὰ μέρη. Καὶ σὺν ὀλίγοις αὐτὸς ὑπεκρύπτετό ποι, μέχρι συνέλθοιεν αὐτῷ νυκτὸς ἢ μεθ' ἡμέραν ἐς τὸ συγκείμενον. Τρίτος δέ ποτε ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενος ἔλαθε, τῶν πολεμίων περὶ τὸ σπήλαιον στρατοπεδευόντων. Οὐδ' ἔστιν ὅτε ἐστάθμευεν ἐν στρατοπέδῳ, ἀλλὰ καὶ μάλιστ' ἐστρατήγει λανθάνειν ὅποι ποτὲ εἴη. Ὅθεν οὐκ εἶχον αὐτῷ συνεχῶς προεπιχειρεῖν οἱ πολέμιοι, ἀλλ' ἠμύνοντο ἐπιόντα. Ἀγορὰ δ' ἦν αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ὅ τι περὶ ἑσπέραν καταλάβοι χωρίον, ἢ κώμην, ἢ πόλιν, ληϊζομένῳ τε πάντα καὶ διαρπάζοντι, καὶ μεριζομένῳ τοῖς συνοῦσιν. Ὅθεν αὐτῷ πολλοὶ τῶν Νομάδων ἐπεφοίτων, μισθοὺς μὲν οὐ διδόντι τεταγμένους, τὰς δ' ὠφελείας πολὺ πλείονας ἔχοντες.

XIII. Καὶ Μασσανάσσης μὲν Καρχηδονίοις οὕτως ἐπολέμει. Ὁ δὲ Σκιπίων, ἐπεί οἱ πάντα εὐτρεπῆ γεγένητο ἐν Σικελίᾳ, ἔθυε Διὶ καὶ Ποσειδῶνι, καὶ ἐς Λιβύην ἀνήγετο ἐπὶ νεῶν μακρῶν μὲν δύο καὶ πεντήκοντα, φορτίδων δὲ τετρακοσίων· κέλητές τε καὶ λέμβοι

phace ad id bellum ei esset futurum, insciis Asdrubale Masinissaque, qui tum in Hispania erant, Syphaci virginem elocarunt. Quod ægerrime ferens Masinissa, fœdus et ipse cum Scipione in Hispania iniit, non sentiente (ut putabat) Asdrubale. Qui, re cognita, moleste quidem tulit illatam adolescenti ac filiæ injuriam: tamen e republica Pœnorum fore putabat, si Masinissam e medio tolleret. Et revertentem, post patris obitum, ex Hispaniá in Africam, deducendum dedit equitibus, addito mandato, ut clam eum per insidias, quomodocumque possent opprimerent.

XI. Masinissa, dolum subodoratus, evasit, regnumque paternum sibi confirmavit; collecto equitatu, assueto die noctuque velitari jaculationibus, incursando recursandoque. Nam omnino illis non alia pugnandi ratio est, quam nunc fugere, nunc persequi. Sciunt autem et famem ferre Numidæ; et herbis sæpe frumenti vice, pro potu semper sola aqua, utuntur. Equi eorum hordeum ne gustant quidem, herba semper vescentes, et raro bibentes. Ex hoc genere Masinissa collectis ferme XX millibus, educebat eos ad venationes, aut ad prædas abigendas e cæteris gentibus, eadem opera et res geri posse, et copias suas exerceri, existimans. Carthaginienses vero et Syphax, rati, contra se factum hunc adolescentis apparatum (erant enim sibi offensæ conscii), decreverunt, priores illum invadere ac debellare, et ita demum Romanis occurrere.

XII. Ac numero quidem longe superiores erant Syphax et Carthaginienses; sed prægravati plaustris impedimentisque ad delicias usque secum trahebant. Contra Masinissa laboris exemplum erat suis omnibus, nihil habens præter equitatum, non jumenta, non commeatus. Quo expeditior et fugiebat hostem, et adoriebatur; rursumque in loca munita se recipiebat. Ac sæpe, circumventus, dividebat copias, ut turmatim, qua possent, effugerent: ipse interim cum paucis latitabat, donec suos, aut noctu aut postero die ex condicto ad se confluentes, reciperet. Et accidit aliquando, ut cum duobus non amplius comitibus in spelunca lateret, circum quam hostes castra habebant. Neque vero unquam stativa castra habuit; sed ars Masinissæ præcipua fuit, curare, ne hostis sciret, ubi locorum lateret. Quo factum est, ut hostes non possent eum aggredi, sed tantum irruentem arcerent. Commeatum autem quotidie ex proximo quoque loco, quem sub vesperam nactus esset, sive vico, sive oppido, comparabat; diripiens cuncta, dividensque sociis. Quamobrem multi ad eum Numidæ confluebant, non ob stipendia, quæ nulla erant ordinaria, sed ob lucra, uberioria stipendiis.

XIII. Ad hunc modum Masinissa Pœnos infestante, Scipio, rebus interim omnibus apparatis in Sicilia, sacra fecit Jovi Neptunoque: et in Africam profectus est, navibus longis duabus supra quinquaginta, onerariis LX, actuariis lem-

πολλοὶ συνείποντο αὐτῷ. Καὶ στρατιὰν ἦγε, πεζοὺς μὲν ἑξακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις, ἱππέας δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Ἐπήγετο δὲ καὶ βέλη καὶ ὅπλα καὶ μηχανήματα ποικίλα, καὶ ἀγορὰν πολλήν· καὶ Σκιπίων μὲν ὧδε διέπλει. Καρχηδόνιοι δὲ καὶ Σύφαξ, πυνθανόμενοι, ἔγνωσαν ἐν τῷ παρόντι ὑποκρίνασθαί τε Μασσανάσσῃ καὶ ἐς φιλίαν ὑπαγαγέσθαι, μέχρι ὅτου Σκιπίωνος ἐπικρατήσαιεν. Ὁ δ' οὐκ ἠγνόει μὲν ἐξαπατώμενος· ἀντενεδρεύων δὲ, καὶ μηνύων πάντα τῷ Σκιπίωνι, ἧκε πρὸς τὸν Ἀσδρούβαν, ὡς συνηλλαγμένος, μετὰ τῶν ἰδίων ἱππέων. Καὶ ἐστρατοπέδευον οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων Ἀσδρούβας τε καὶ Σύφαξ καὶ Μασσανάσσης, περὶ Ἰτύκην πόλιν· ἐς ἣν ὁ Σκιπίων καταχθεὶς ὑπ' ἀνέμων, καὶ αὐτὸς ἐστρατοπέδευσε περὶ αὐτήν. Οὐ πολὺ δ' ἀπεῖχεν ὁ Ἀσδρούβας αὐτοῦ, στρατιὰν ἔχων ἐς δισμυρίους πεζοὺς, καὶ ἱππέας ἑπτακισχιλίους, καὶ ἐλέφαντας ἑκατὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα.

XIV. Σύφαξ μὲν οὖν, εἴτε δείσας, εἴτε ἄπιστος ἐς ἑκατέρους γιγνόμενος παρὰ μέρος, ἐσκήψατό τι λυπεῖν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τοὺς ὁμόρους βαρβάρους, καὶ ἀνεζεύγνυεν ἐς τὰ οἰκεῖα. Σκιπίων δὲ κατ' ὀλίγους ἔπεμπεν ἐπιχειρεῖν τῷ Ἀσδρούβᾳ· καί τινες αὐτῷ καὶ τῶν πόλεων προσεχώρουν. Νυκτὸς δὲ λαθὼν ὁ Μασσανάσσης ἧκεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Σκιπίωνος· καὶ δεξιωσάμενος αὐτὸν, ἐδίδασκε, τῆς ἐπιούσης ἔς τι χωρίον ἀπὸ τριάκοντα σταδίων Ἰτύκης, ἔνθα πύργος ἐστὶν, Ἀγαθοκλέους ἔργον τοῦ Συρακουσίων τυράννου, μὴ πλείους πεντακισχιλίων ἐνεδρεῦσαι. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ τὸν Ἀσδρούβαν ἔπειθε, τὸν ἵππαρχον Ἄννωνα πέμψαι, τό τε πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ἐπισκεψόμενον, καὶ ἐς Ἰτύκην ἐσδραμούμενον, μή τι πλησιαζόντων πολεμίων νεωτερίσειαν. Καὶ αὐτὸς ὑπισχνεῖτο, εἰ κελεύοιτο, ἕψεσθαι. Ἄννων μὲν δὴ χιλίους ἦγεν ἐπιλέκτους ἱππέας Καρχηδονίους, καὶ Λιβύων τι πλῆθος· Μασσανάσσης δὲ Νομάδας τοὺς ἑαυτοῦ. Ὡς δ' ἐπὶ τὸν πύργον ἀφίκοντο, καὶ ὁ Ἄννων ἐξίππευσεν ἐς τὴν Ἰτύκην σὺν ὀλίγοις, μέρος τι τῆς ἐνέδρας ἐξεφαίνετο· καὶ ὁ Μασσανάσσης ἐκέλευε τὸν τεταγμένον ἐπὶ τοῖς ἱππεῦσι τῶν Καρχηδονίων ἐπιδραμεῖν αὐτοῖς, ὡς οὖσιν ὀλίγοις. Καὶ αὐτὸς ἐκ βραχέως εἵπετο, ὡς ἐπιβοηθήσων. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν Λιβύων γενομένων, ἥ τε πλείων ἐνέδρα κατεφαίνετο, καὶ συνηκόντισαν αὐτοὺς ἑκατέρωθεν οἵ τε Ῥωμαῖοι καὶ ὁ Μασσανάσσης· πλὴν τετρακοσίων, οἳ ἐλήφθησαν αἰχμάλωτοι. Μασσανάσσης δ' ἐπεὶ τοῦτο ἐξετετέλεστο, ἀπήντα τῷ Ἄννωνι κατὰ σπουδὴν, ὡς φίλος, ἐπανιόντι· καὶ συλλαβὼν αὐτὸν, ἀπῆγεν ἐς τὸ τοῦ Σκιπίωνος στρατόπεδον, καὶ ἀντέδωκεν Ἀσδρούβᾳ τῆς μητρὸς τῆς ἑαυτοῦ.

XV. Σκιπίων δὲ καὶ Μασσανάσσης τὴν χώραν ἐπόρθουν, καὶ Ῥωμαίων ἐξέλυον ὅσοι δεθέντες ἔσκαπτον ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐξ Ἰβηρίας, ἢ Σικελίας, ἢ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἰταλίας πεμφθέντες ὑπὸ Ἀννίβου. Πολιορκοῦσι δ' αὐτοῖς πόλιν μεγάλην, ᾗ ὄνομα ἦν Λόχα, καὶ πολλὰ δεινὰ πάσχουσιν, οἱ μὲν Λοχαῖοι προστιθεμένων τῶν

bisque multis subsequentibus. Copias autem ducebat XVI M. peditum, equites MDC. Telorumque magnam vim et omnis generis arma machinasque, multumque frumenti, advehebat. Cujus de adventu ubi Carthaginienses et Syphax audivere; statuerunt, ad præsens per amicitiæ simulationem sibi Masinissam conciliare, donec Scipionem vicissent. Id consilium non latuit Masinissam: sed, ut dolum dolo rependeret, Scipionem de rebus omnibus certiorem faciens, ad Asdrubalem velut reconciliatus venit cum suis equitibus. Et castra modicis intervallis Asdrubal et Syphax et Masinissa locaverunt, haud procul ab Utica urbe; in cujus vicinia et ipse Scipio, ventis in eam partem delatus, castra posuerat. Et a Scipione quidem proxime aberat Asdrubal, cum XX peditum, equitum VII millibus, elephantis CXL.

XIV. Syphax autem, sive metu, sive ancipiti erga utrasque partes perfidia, finxit, regnum suum infestari a finitimis barbaris, atque ita domum rediit. Scipio paucorum velitationibus tentare cœpit Asdrubalem; et oppida etiam quædam interim in deditionem accepit. Masinissa vero clam noctu in castra Scipionis venit: et post mutuam salutationem admonuit eum, ut sequenti die, trigesimo ab Utica stadio, prope turrim, cui a conditore Agathocle, Syracusanorum tyranno, nomen erat, quinque millia, non amplius, collocaret in insidiis. Prima dein luce persuasit Asdrubali, ut Annonem præfectum equitum mitteret, speculaturum hostium copias, et in Uticam pervasurum, ne, hoste propinquo, novis rebus oppidani studerent: pollicitus, secuturum se, si hoc illi placeat. Et Anno proficiscitur cum lectissimis mille Pœnorum equitibus, et Afrorum manu: Masinissa cum suis Numidis. Ut vero ad turrim ventum est, postquam Anno jam versus Uticam cum paucis provectus erat, ex insidiis pars quædam se ostendit. Ibi Masinissa monuit eum cui Carthaginiensis equitatus cura commissa fuerat, ut hostes, paucos numero, invaderet: ipseque brevi intervallo subsecutus est, velut opem laturus. Tum subito plures ex insidiis coorti, ac jam Afri, inter duos hostes medii, tam Romanorum quam Masinissæ telis confixi sunt; exceptis CCCC, qui vivi in hostium venerunt potestatem. Quo facto Masinissa propere Annoni, tanquam amicus, revertenti occurrit, comprehensumque Scipionis in castra adduxit; ac dein cum matre sua, quæ apud Asdrubalem erat, permutavit.

XV. Inde Scipio cum Masinissa, regionem populati, Romanos, quotquot nexi terram fodiebant, solverunt; qui ex Hispania Siciliave, aut ab Annibale ex ipsa Italia, fuerant missi. Jamque urbem magnam, cui Locha nomen erat, oppugnabant: ad quam quum multum mali essent perpessi, admotis jam ad mœnia scalis, Lochenses per caduceatorem

κλιμάκων ἐπεκηρυκεύοντο, ἐκλείψειν τὴν πόλιν ὑπόσπονδοι. Καὶ ὁ Σκιπίων ἀνεκάλει τῇ σάλπιγγι τὴν στρατιάν· ἡ δ' οὐχ ὑπήκουεν, ὑπὸ ὀργῆς ὧν ἐπεπόνθεσαν, ἀλλ' ἐπιβάντες τοῖς τείχεσι, καὶ γύναια καὶ παιδία κατέσφαττον. Ὁ δὲ τοὺς μὲν ἔτι ὄντας Λοχαίων ἀφῆκεν ἀπαθεῖς, τὴν δὲ στρατιὰν τὴν λείαν ἀφείλετο· καὶ τοὺς λοχαγοὺς ὅσοι συνεξήμαρτον, ἐκλήρωσεν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τρεῖς τοὺς λαχόντας ἐκόλασε θανάτῳ. Καὶ τάδε πράξας, αὐτὸς ἐλεηλάτει· Ἀσδρούβας δ' αὐτοὺς ἐνήδρευε, Μάγωνα μὲν τὸν ἵππαρχον ἐπιπέμψας ἐκ μετώπου, αὐτὸς δὲ ὄπισθεν ἐπιών. Οἱ δ', ἐν μέσῳ γενόμενοι, τὸ ἔργον ἐμερίσαντο, καὶ ἐς ἑκατέρους αὐτῶν ἑκάτερος ἐπιστραφεὶς, πεντακισχιλίους τῶν Λιβύων ἀπέκτειναν, καὶ χιλίους καὶ ὀκτακοσίους ἔλαβον αἰχμαλώτους· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐς τὰς πέτρας κατήραξαν.

XVI. Καὶ ὁ Σκιπίων εὐθὺς ἐπὶ τοῖσδε προσέβαλεν Ἰτύκῃ, κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, δύο μὲν πεντήρεσιν ἐζευγμέναις πύργον ἐπιθεὶς· ὅθεν τριπήχη βέλη καὶ λίθους μεγάλους ἐς τοὺς πολεμίους ἠφίει· καὶ πολλὰ μὲν ἐλύπει, πολλὰ δ' ἀντέπασχε, θραυομένων τῶν νεῶν. Χώματα δ' ἐπαίρων μέγιστα, καὶ κριοῖς τὸ τεῖχος, ὅτε προσπελάσειε, τύπτων, δρεπάνοις τε περισπῶν ὅσαι βύρσαι περὶ αὐτὸ καὶ ἄλλα σκεπαστήρια ἦν. Οἱ δὲ τὰ μὲν χώματα ὑπετάφρευον, καὶ τὰ δρέπανα βρόχοις παρῆγον, καὶ τοὺς κριοὺς τῆς ὁρμῆς ἐξέλυον, ἐπιβάλλοντες ἐπικαρσίας δοκούς· ἐς δὲ τὰς μηχανὰς ἐξεπήδων μετὰ πυρὸς, ὅτε πνεῦμα φυλάξειαν ἐς αὐτὰς ἐπίφορον. Ὅθεν ὁ Σκιπίων, ἀπογνοὺς οὕτως αἱρήσειν τὴν πόλιν, ἐς πολιορκίαν αὐτῆς καθίστατο.

XVII. Σύφαξ δὲ τῶν γιγνομένων πυνθανόμενος, ἧκε μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ οὐ μακρὰν ἐστάθμευεν ἀπὸ Ἀσδρούβου. Ἔτι δ' ὑποκρινόμενος εἶναι φίλος ἑκατέροις, καὶ τρίβειν τὸν πόλεμον ἐγνωκὼς, μέχρι νῆές τε ἕτεραι ναυπηγούμεναι πρὸς τῶν Καρχηδονίων ἐπιγένοιντο, καὶ μισθοφόροι τινὲς Κελτῶν καὶ Λιγύων ἐπέλθοιεν, ἐπεχείρει διαιτᾷν διαλύσεις. Καὶ ἐδικαίου, μήτε Ῥωμαίους Λιβύης, μήτε Καρχηδονίους Ἰταλίας ἐπιβαίνειν ἐπὶ πολέμῳ· ἔχειν δὲ Ῥωμαίους Σικελίαν καὶ Σαρδὼ, καὶ εἴ τινας ἄλλας νήσους ἔχουσι, καὶ Ἰβηρίαν. Ἣν δέ τις ἀπειθῇ, τοῖς πειθομένοις, ἔφη, συμμαχήσειν. Ἅμα δὲ ταῦτ' ἔπρασσε, καὶ Μασσανάσσην ἐπείρα μεταθέσθαι πρὸς αὐτὸν, τήν τε Μασσυλίων ἀρχὴν αὐτῷ βεβαιώσειν ὑπισχνούμενος, καὶ τῶν θυγατέρων, τριῶν οὐσῶν, δώσειν ἐς γάμον ἣν ἂν ἐθέλῃ. Ἔφερε δ' ὁ ταῦτα λέγων χρυσίον, ἵνα, εἰ μὴ πείσειε, δῴη τῶν θεραπευτήρων αὐτοῦ τῷ κτείνειν Μασσανάσσην ὑπισχνουμένῳ. Ὁ μὲν δὴ, μὴ πείθων, ἔδωκέ τινι τὸ χρυσίον ἐπὶ τῷ φόνῳ. Ὁ δὲ λαβὼν ἔδειξε τῷ Μασσανάσσῃ, καὶ τὸν δόντα ἤλεγξε.

XVIII. Σύφαξ δ' οὐ προσδοκῶν ἔτι λήσειν, φανερῶς τοῖς Καρχηδονίοις συνεμάχει· πόλιν τε ἐν μεσογείῳ Θολοῦντα, Ῥωμαίων παρασκευὴν καὶ σῖτον πολὺν ἔχουσαν, ἐκ προδοσίας εἷλε, καὶ τοὺς φρουροῦντας αὐτὴν ἔκτεινεν, οὐκ ἐθελήσαντας ἀπελθεῖν ὑποσπόνδους· συμ-

petierunt, ut sibi fide data liceret ex urbe decedere. Et Scipio quidem receptui cani jussit; at miles iratus ob ea quæ in oppugnatione perpessus fuerat, signo morem non gessit; sed, superatis mœnibus, cunctos, nullo sexus ætatisve discrimine, contrucidavit. Imperator superstites ex Lochensibus dimisit incolumes, militibus prædam abstulit: centuriones, qui in culpa fuerant, pro concione sortiri jussit, et tres, quibus sors non favit, affecit supplicio. Quo facto quum rursus ad prædam agendam cum Masinissa egressus esset Scipio, Asdrubal eos insidiis circumvenire conatus est, immisso a fronte Magone, præfecto equitum, ipse terga invasurus. Illi in medio deprehensi divisere prælium; et hinc Scipio, illinc Masinissa, in duplicem hostem conversi, Afrorum quinque millia deleverunt, mille et octingentos ceperunt, reliquos per abrupta egerunt præcipites.

XVI. Post hæc mox Scipio terra marique Uticam oppugnavit. Et mari quidem, duabus inter se junctis quinqueremibus imposuit turrim, unde tela tricubitalia magnosque lapides in hostem mittebat; multa quidem inferens damna, sed nec minora accipiens, dum naves pulsatæ quassantur. In continenti, exstructis aggeribus, arietibus admotis, mœnia percussit; falcibus detrahens coria ceteraque protegmina ictibus arietis opposita. Contra hostis subruebat aggeres, falces injectis laqueis avertebat; arietum vim, transversas injiciendo trabes, infringebat. Erumpebant etiam in machinas, cum facibus, quoties ventum in eas versum animadverterent. Quare Scipio desperans, urbem capi machinis et operibus posse, obsidione eam cingere instituit.

XVII. Syphax, his rebus cognitis, rursus advenit cum exercitu: et non longe ab Asdrubale castra posuit. Sed etiam tum, utriusque populi amicum se esse, simulans, bellumque trahere cupiens, donec aliæ naves, quæ a Carthaginiensibus ædificabantur, et Galli atque Ligures mercenarii, advenissent, pacem interim conciliare tentavit. Æquissimas autem conditiones has esse, censebat; ut Romani ab Africa, Carthaginienses ab Italia bellum abstinerent: Siciliam autem et Sardiniam, aliasque insulas, quas occupassent Romani, cum Hispania, populus Romanus retineret. Uter populus eas conditiones aspernatus fuerit, adversus eum arma se consociaturum, professus est, cum altero. Simul autem, dum hæc agebat, Masinissam ad se tentabat pellicere, Massyliorum regnum ei se confirmaturum pollicens, et e tribus filiabus daturum nuptum quamcumque ipse delegisset. Qui vero hæc regis nomine offerebat Masinissæ, aurum simul attulerat; quo, si nihil a Masinissa impetrasset, largitione aliquem e ministris ad cædem ejus corrumperet. Atque ita evenit, ut internuncius, re infecta discessurus, cuidam aurum daret sceleris patrandi mercedem. Et accepit quidem ille; sed Masinissæ rem indicavit, et eum qui dederat, coarguit.

XVIII. Inde Syphax, desperans se posthac fallere posse, palam Carthaginienses adjuvit: urbemque mediterraneam Tholuntem, in qua Romanorum apparatus et magna vis frumenti inerat, ex proditione cepit, et præsidiarios urbis, quia fidem de libero discessu accipere noluerant, interfecit:

μαχίαν τε ἄλλην πολλὴν Νομάδων μετεπέμπετο. Καὶ οἱ μισθοφόροι παρῆσαν αὐτοῖς ἤδη, καὶ νῆες εὐτρεπῶς εἶχον· ὥστε ἔγνωστο πολεμεῖν, Σύφακα μὲν ὁρμώμενον ἐπὶ τοὺς πολιορκοῦντας Ἰτύκην, Ἀσδρούβαν δ' ἐπὶ τὸ Σκιπίωνος στρατόπεδον. Τὰς δὲ ναῦς ἔδει ταῖς ναυσὶν ἐπιπλεῖν· καὶ γίγνεσθαι ταῦτα τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἅπαντα ὁμοῦ, ἵνα μὴ διαρκέσειαν αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὴν ὀλιγότητα.

XIX. Ὧν, ἤδη νυκτὸς οὔσης, ὁ Μασσανάσσης παρά τινων Νομάδων πυθόμενος, μετέδωκε τῷ Σκιπίωνι. Ὁ δὲ ἔδεισε, καὶ ἠπόρει, μὴ ἐς πολλὰ αὐτῷ διαιρούμενος ὁ στρατὸς ἀσθενέστερος ἐς πάντα γίγνηται. Τοὺς οὖν ἡγεμόνας αὐτίκα νυκτὸς ἐπὶ τὴν σκέψιν ἐκάλει. Καὶ, ἀπορούντων ἁπάντων, ἐπὶ πολὺ σύννους γενόμενος, εἶπε· Τόλμης καὶ ταχυτῆτος ἡμῖν, ὦ φίλοι, δεῖ, καὶ μάχης ἐξ ἀπογνώσεως. Φθάσωμεν ἐπελθόντες τοῖς πολεμίοις. Ὅσα δ' ἐν τῷδε πλεονεκτήσομεν, μάθετε ἤδη. Ἐκείνους μὲν ἐκπλήξει τὸ ἀδόκητον τῆς ἐφόδου, καὶ τὸ παράδοξον τοῦ ἔργου, τῶν ὀλιγωτέρων προεπιχειρούντων. Ἡμεῖς δ' οὐκ ἐς πολλὰ διῃρημένῃ τῇ στρατιᾷ χρησόμεθα, ἀλλ' ἀθρόᾳ· οὐδ' ἐπάξομεν αὐτὴν ἅπασι τοῖς ἐχθροῖς, ἀλλ' οἷς ἂν ἐπιλεξώμεθα πρώτοις. Σταθμεύουσι δ' ἐφ' ἑαυτῶν ἕκαστοι· καὶ ἐσμὲν αὐτοῖς κατὰ μέρος ἰσόμαχοι, τόλμῃ δὲ καὶ εὐτυχίᾳ προὔχομεν. Καὶ ἣν ὁ θεὸς δῷ τῶν πρώτων ἐπικρατῆσαι, τῶν ἄλλων καταφρονήσομεν. Οἷς δ' ἐπιχειρητέον ἐστὶ πρώτοις, καὶ τίς ὁ καιρὸς ἢ τρόπος ἔσται τῆς ἐπιχειρήσεως, ἢν ἀρέσκῃ, τὰ τῆς γνώμης ἐρῶ.

XX. Συνθεμένων δὲ πάντων· Ὁ μὲν καιρὸς, εἶπεν, εὐθὺς ἐπιχειρεῖν ἀπὸ τοῦδε τοῦ συλλόγου, νυκτὸς ἔτι οὔσης· ὅτε καὶ τὸ ἔργον ἐστὶ φοβερώτερον, καὶ ἀνέτοιμα τὰ ἐκείνων, καὶ οὐδεὶς τῶν συμμάχων αὐτοῖς δύναται βοηθεῖν ἐν σκότῳ. Φθάσομέν τε οὕτως αὐτῶν τὰ βουλεύματα μόνως, ἐγνωκότων ἡμῖν τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἐπιθέσθαι. Τριῶν δ' αὐτοῖς ὄντων στρατοπέδων, αἱ μὲν νῆες εἰσὶ πόῤῥω, καὶ οὐκ ἔστι ναυσὶ νυκτὸς ἐπιχειρεῖν. Ἀσδρούβας δὲ καὶ Σύφαξ οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ τούτοιν Ἀσδρούβας μέν ἐστι τὸ τοῦ πολέμου κεφάλαιον, Σύφαξ δὲ οὐκ ἂν νυκτὸς ἐπιτολμήσειε τῷ πόνῳ, βάρβαρος ἀνὴρ καὶ τρυφῆς γέμων καὶ δέους. Φέρε οὖν, ἡμεῖς μὲν ἐπὶ Ἀσδρούβαν μετὰ παντὸς ἴωμεν τοῦ στρατοῦ· Μασσανάσσην δὲ τόνδε ἐπιτάξωμεν ἐφεδρεύειν τῷ Σύφακι, ἢν ἄρα καὶ παρὰ δόξαν ἐξίῃ τοῦ στρατοπέδου. Πεζοὶ δὲ χωρῶμεν ἐπὶ τὸν χάρακα τοῦ Ἀσδρούβου, καὶ περιστάντες ἐπιχειρῶμεν ἐκ παντὸς μέρους, σὺν ἐλπίδι τε χρηστῇ, καὶ τόλμῃ θρασυτάτῃ· τούτων γὰρ τὰ παρόντα δεῖται μάλιστα. Τοὺς δ' ἱππέας (οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς χρῆσθαι νυκτὸς ἔτι οὔσης) προπέμψω, ποῤῥωτέρω κυκλοῦσθαι τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων· ἵνα εἰ μὲν βιασθείημεν, ὑποδέχοιντο ἡμᾶς, καὶ ἐς φιλίους καταφεύγοιμεν· εἰ δ' ἐπικρατοίημεν, ἐκφεύγοντας ἐκείνους διώκοιεν καὶ διαχρῷντο.

XXI. Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ τοὺς ἡγεμόνας ἐκπέμψας ὁπλίσαι τὸν στρατὸν, αὐτὸς ἐθύετο Τόλμῃ καὶ Φόβῳ,

denique magna denuo Numidarum auxilia accivit. Jamque et Carthaginiensibus mercenarii milites advenerant, et naves instructæ aderant. Quare jam urgere bellum decreverunt: ita quidem, ut Syphax oppugnatores Uticæ, Asdrubal castra Scipionis aggrederetur, denique classi classis opponeretur, utque postridie ejus diei ea simul omnia fierent. Sic futurum, ut Romani, numero longe impares, nullo modo ad omnia sufficere possint.

XIX. Ea hostium consilia, noctu demum e Numidis quibusdam cognita, Masinissa Scipioni aperuit. Ac hæsit nonnihil Scipio, timens, ne in tot negotia distractus exercitus ad omnia redderetur infirmior. Igitur ipsa de nocte vocatis in consilium legatis tribunisque, dubitantibus pariter omnibus, cum diu meditabundus ipse Scipio sedisset, hæc tandem verba fecit: « Audacia nobis, amici, ac celeritate opus est, et pugna ex desperatione. Agite priores invadamus hostem! Quid inde lucri exspectandum sit, discite. Illos terrebit nec opinus noster adventus, et ipsa novitas rei, quod, tanto pauciores quum simus, ultro eos aggredi audeamus. Nos vero non in diversa distractis, sed confertis, utemur exercitus viribus; nec cum universis hostibus congrediemur, sed cum his quos primos aggredi voluerimus. Seorsim enim castra habent: quos si per partes adoriamur, viribus pares erimus. Felicitate autem et virtute præstamus. Quod si deus nobis de primis dederit victoriam, contemnemus cæteros. Cæterum, qui primi sint invadendi? quove modo, aut tempore? si libet, paucis meam accipite sententiam. »

XX. Omnibus se id velle, profitentibus: « Tempus, inquit, rei agendæ nunc adest, statim dimisso hoc prætorio; dum nox est, per quam et pugna majorem pavorem incutiet hostibus, et imparatiores eos inveniemus, neque quisquam sociorum ipsis succurrere poterit in tenebris. Ac una hac ratione præveniemus eorum consilia, quum instet crastina lux, qua illi nos aggredi constituerunt. Quum autem tria sint hostium castra, nautica quidem longe absunt, neque nocte aggredi naves licet. Asdrubal vero et Syphax non longe inter se distant. Ex his Asdrubal caput belli est: Syphax noctu nihil audebit, barbarus vir, mollis ac timidus. Age igitur, nos invadamus Asdrubalem totius exercitus viribus: Masinissamque hunc locemus in insidiis, si forte Syphax præter opinionem castris se moverit. Pedites autem pergamus ad Asdrubalis vallum; in illud simul omni ex parte impetum faciamus, læta cum spe, et pertinaci audacia: his enim nunc maxime opus est. Equites autem, quorum per noctem nondum usus est, præmittam, ex longiori paulo intervallo cincturos hostium castra; quo, si ad cedendum cogamur, sint nobis receptaculo, et amice protegant: quod si vicerimus, fugientes persequantur et conficiant. »

XXI. His dictis, dimissisque præfectis ad armandum exercitum, Scipio sacra fecit Audaciæ Pavorique precatus,

μηδὲν ὡς ἐν νυκτὶ, πανικόν οἱ γενέσθαι, ἀλλὰ τὸν στρατὸν αὐτῷ θρασύτατον μάλιστα ὀφθῆναι. Τρίτης δὲ ἤδη φυλακῆς ἠρέμα τῇ σάλπιγγι ὑπεσήμαινε, καὶ μετὰ σιγῆς βαθυτάτης στρατὸς τοσοῦτος ἐβάδιζεν, ἕως οἱ μὲν ἱππεῖς περιέστησαν ἐν κύκλῳ τοὺς πολεμίους, οἱ πεζοὶ δ' ἐπὶ τὴν τάφρον αὐτῶν ἀφίκοντο. Βοῇ δὲ τότε παμμιγεῖ καὶ σάλπιγξιν ἀθρόαις καὶ βυκανήμασιν ἐς κατάπληξιν χρώμενοι, τοὺς μὲν φύλακας ἐξέωσαν ἐκ τῶν φυλακτηρίων, τὴν δὲ τάφρον ἔχουν, καὶ τὰ σταυρώματα διέσπων. Οἱ δ' εὐτολμότατοι, προδραμόντες, ἐνέπρησάν τινας σκηνάς. Καὶ οἱ Λίβυες μετ' ἐκπλήξεως ἀνεπήδων τε ἐξ ὕπνου, καὶ τὰ ὅπλα μετελάμβανον, καὶ ἐς τὰς τάξεις ἀτάκτως ἐφέροντο, καὶ τῶν παραγγελλομένων διὰ τὸν θόρυβον οὐ κατήκουον, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ στρατηγοῦ τὸ ἀκριβὲς τῶν γιγνομένων εἰδότος. Ἀναπηδῶντας οὖν αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὁπλιζομένους ἔτι καὶ ταρασσομένους κατελάμβανον, καὶ σκηνὰς πλέονας ἐνεπίμπρασαν, καὶ τοὺς ἐν ποσὶν ἀνῄρουν. Τοῖς δ' ἦν ἥ τε βοὴ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἡ ὄψις, καὶ τὰ ἔργα, φοβερώτατα, ὡς ἐν νυκτὶ, καὶ ἀγνωσίᾳ τοῦ γιγνομένου κακοῦ. Ἡγούμενοί τε εἰλῆφθαι τὸ στρατόπεδον, καὶ τὸ πῦρ τῶν ἐμπεπρησμένων σκηνῶν δεδιότες, ἐξέπιπτον ἑκόντες ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐς τὸ πεδίον ὡς ἀσφαλέστερον ἐωθοῦντο. Ὅθεν κατὰ μέρος, ὅπῃ τύχοιεν, ἀκόσμως διεδίδρασκον, καὶ ἐς τοὺς Ῥωμαίων ἱππέας, οἳ κύκλῳ περιεστήκεσαν, ἐμπίπτοντες ἀπέθνησκον.

XXII. Σύφαξ δὲ νυκτὸς μὲν ἔτι, τῆς βοῆς αἰσθόμενος, καὶ τὸ πῦρ ὁρῶν, οὐκ ἐπεξῆλθεν, ἀλλὰ τῶν ἱππέων τινὰς ἐπικουρεῖν ἔπεμψεν Ἀσδρούβᾳ· οἷς ὁ Μασσανάσσης ἐπιπεσὼν ἄφνω, πολὺν ἐργάζεται φόνον. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ μαθὼν ὁ Σύφαξ, Ἀσδρούβαν μὲν ἤδη φυγόντα, τῆς δὲ στρατιᾶς αὐτοῦ τοὺς μὲν ἀπολωλότας, τοὺς δ' εἰλημμένους ὑπὸ τῶν πολεμίων, τοὺς δὲ διερριμμένους, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῇ παρασκευῇ Ῥωμαίους ἔχοντας· ἀνεζεύγνυε, φεύγων εἰς τὰ μεσόγεια μετὰ θορύβου, πάντα καταλιπών· οἰόμενος, εὐθὺς ἀπὸ τῆς Καρχηδονίων διώξεως αὐτῷ τὸν Σκιπίωνα ἐπανιόντα ἐπιστήσεσθαι. Ὅθεν καὶ τοῦδε τὸν χάρακα καὶ τὴν ἐν αὐτῷ παρασκευὴν εἷλε Μασσανάσσης.

XXIII. Καὶ Ῥωμαῖοι, διὰ τόλμης μιᾶς, ἐν ὀλίγῳ μέρει νυκτὸς, δύο στρατοπέδων καὶ δύο στρατῶν πολὺ μειζόνων ἐκράτησαν ὁμοῦ. Ἀπέθανον δὲ Ῥωμαίων μὲν ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας, τῶν δ' ἐχθρῶν ὀλίγῳ δέοντες τρισμύριοι· καὶ αἰχμάλωτοι ἐγένοντο δισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι. Τῶν δὲ ἱππέων ἑξακόσιοι ἐπανιόντι τῷ Σκιπίωνι ἑαυτοὺς παρέδοσαν. Καὶ τῶν ἐλεφάντων οἱ μὲν ἀνῄρηντο, οἱ δὲ ἐτέτρωντο. Σκιπίων δὲ ὅπλων τε καὶ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ ἐλέφαντος πολλοῦ, καὶ ἵππων ἄλλων τε καὶ Νομαδικῶν κεκρατηκὼς, καὶ διὰ μιᾶς τῆσδε νίκης, λαμπροτάτης δὴ γενομένης, ἐς γόνυ τὰ Καρχηδονίων καταβαλὼν ἅπαντα, ἀριστεῖα τῷ στρατῷ διεδίδου, καὶ τῶν λαφύρων τὰ ἀξιολογώτατα ἐς Ῥώμην ἔπεμπε. Καὶ τὸν στρατὸν ἐγύμναζε φιλοπόνως, προσδοκῶν, Ἀννίβαν τε αὐτίκα ἀπὸ τῆς Ἰτα-

ne quis, ut in nocte, Panicus terror accideret suis, sed fortissima opera militum exsisteret. Et jam de tertia vigilia, submisse tuba signum dedit: summoque silentio tantus procedebat exercitus; donec equites hostem circumdedissent, peditesque ad fossam castrorum Asdrubalis pervenissent. Tum subito confusus omnium tollitur clamor, adstrepente, quo augeretur terror, tubarum simul omnium cornuumque sonitu: ac jam excubias hostium dejiciunt stationibus, fossam replent aggere, vallum convellunt: et audacissimi, procurrentes, nonnulla incendunt tentoria. Afri attoniti, e somno ad arma prosiliunt, in ordines sine ordine currunt, nec mandata propter tumultum exaudiunt; ne duce quidem satis, quid agatur, compertum habente. Romani insubsilientes et arma cum trepidatione capientes irruunt, plura tabernacula incendunt, cædunt obvios. Illi clamore, aspectu, impetu hostium, eo magis terrebantur, quod nocte deprehensi, quidnam esset mali, quod accidisset, non intelligebant. Igitur expugnata castra rati, et timentes incendium, relictis sponte castris, in campum, tanquam tutiorem, confertim se proripiunt. Unde diffugientes alii alio, in circumstantes equites incidebant, ab eisque occidebantur.

XXII. Syphax, vero, audito nocturno clamore, visoque incendio, non succurrit; tantum equitum manum submisit Asdrubali. In quos Masinissa repente impetu facto, magnam cædem edidit. Prima luce ubi Syphax cognovit, jam fugisse Asdrubalem, militesque ejus vel cæsos, vel captos, vel dispersos, castra Asdrubalis cum apparatu in potestatem venisse Romanorum; ipse, relictis omnibus rebus, trepide fugit in mediterranea; veritus ne Scipio reversus a persecutione Carthaginiensium, confestim in ipsum quoque arma verteret. Quo factum est, ut et Syphacis castra cum apparatu per Masinissam capta sint.

XXIII. Atque ita Romani, uno ausu, brevi noctis spatio, geminis castris potiti, duos longe suo majores exercitus profligaverunt. Desiderati sunt apud victores circiter centum milites: ex hostibus vero paulo minus triginta millibus: capti quadringenti supra duo millia: equites etiam sexcenti Scipioni, post victoriam in castra redeunti, se dediderunt: elephantorum alii cæsi, alii sauciati sunt. Scipio armorum, auri, argenti, eboris magna vi, equisque permultis, cum aliis, tum Numidicis, potitus; una hac illustri victoria dejectis Carthaginiensium viribus; dona militibus distribuit, selectamque prædam in Urbem misit. Tum vero milites ad laborem strenue exercuit; exspectans Anni-

λίας, καὶ Μάγωνα ἀπὸ Λιγυστίνων, ἐπελεύσεσθαι. Καὶ Σκιπίων μὲν περὶ ταῦτα ἦν.

XXIV. Ἀσδρούβας δὲ, ὁ στρατηγὸς ὁ Καρχηδονίων, ἐν μὲν τῇ νυκτομαχίᾳ, μεθ' ἱππέων πεντακοσίων, τετρωμένος, εἰς Ἀνδὰν κατέφυγεν· ἔνθα μισθοφόρους τέ τινας, ἐκ τῆς μάχης ἐκπεσόντας, καὶ Νομάδας συνέλεγε, καὶ δούλους ἐς ἐλευθερίαν συνεκάλει. Πυθόμενος δ' ὅτι Καρχηδόνιοι θάνατον αὐτοῦ κατέγνωσαν, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκότος, καὶ Ἄννωνα τὸν Βουμίλχαρος εἵλοντο στρατηγεῖν, ἴδιον αὐτοῦ τὸν στρατὸν ἐποίει, καὶ κακούργους προσελάμβανε, καὶ ἐληΐζετο ἐς τὰς τροφὰς, καὶ ἐγύμναζεν οὓς εἶχεν, ἀμφὶ τρισχιλίους ἱππέας, πεζοὺς δὲ ὀκτακισχιλίους, ὡς ἐν μόνῳ τῷ μάχεσθαι τὰς ἐλπίδας ἔχων. Ὁ μὲν δὴ ταῦτα ποιῶν, Ῥωμαίους ὁμοῦ καὶ Καρχηδονίους ἐπὶ πολὺ ἐλάνθανε. Σκιπίων δ' ἐπῆγεν αὐτῇ Καρχηδόνι τὸν στρατὸν ὡπλισμένον, καὶ σοβαρῶς ἐς μάχην προσεκαλεῖτο, οὐδενὸς ἐξιόντος. Ἀμίλχαρ δὲ ὁ ναύαρχος ναυσὶν ἑκατὸν ἐσπευσμένος ἐς τὸν ναύσταθμον ἀνήγετο τοῦ Σκιπίωνος, ἐλπίσας, αὐτόν τε φθάσειν ἐπανιόντα, καὶ τὰς οὔσας ἐκεῖ Ῥωμαίων εἴκοσι τριήρεις ῥᾳδίως ταῖς ἑκατὸν αἱρήσειν.

XXV. Καὶ ὁ Σκιπίων, ἰδὼν αὐτοῦ τὸν ἀπόπλουν, προὔπεμπέ τινα, τὸν ἔσπλουν τοῦ λιμένος ἐμφράξαι στρογγύλοις πλοίοις ἐπ' ἀγκυρῶν ἐκ διαστήματος, ἵνα ὡς διὰ πυλῶν αἱ τριήρεις ἐκθέοιεν ὅτε καιρὸς εἴη· καὶ τὰ πλοῖα τοῖς κέρασι συνδῆσαί τε καὶ ἁρμόσαι πρὸς ἄλληλα, ἵνα ἀντὶ τείχους ᾖ. Καταλαβὼν δὲ τοῦτο τὸ ἔργον, ἥπτετο τοῦ πόνου. Καὶ βαλλομένων τῶν Καρχηδονίων ἀπό τε τῶν πλοίων καὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοῦ τείχους, αἱ νῆες ἐθραύοντο, καὶ καμοῦσαι περὶ ἑσπέραν ἀπέπλεον. Ἀπιούσαις δ' αὐταῖς αἱ Ῥωμαίων ἐπέκειντο, ἐκθέουσαί τε διὰ τῶν διαστημάτων, καὶ, ὅτε βιάζοιντο, ὑποχωροῦσαι. Μίαν δὲ καὶ ἀνεδήσαντο κενὴν ἀνδρῶν, καὶ πρὸς τὸν Σκιπίωνα ἀνήγαγον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐχείμαζον ἄμφω. Καὶ Ῥωμαίοις μὲν ἦν ἐκ θαλάσσης ἀγορὰ δαψιλής· Ἰτυκαῖοι δὲ καὶ Καρχηδόνιοι λιμώττοντες ἐλῄστευον τοὺς ἐμπόρους. Μέχρι Ῥωμαίων νῆες ἄλλαι, πεμφθεῖσαι τῷ Σκιπίωνι, ἐφώρμουν τοῖς πολεμίοις, καὶ τὰς λῃστρικὰς ἐκώλυον. Οἱ δ' ἔκαμνον ἤδη σφόδρα τῷ λιμῷ.

XXVI. Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος, ἐγγὺς ὄντος Σύφακος, Μασσανάσσης ᾔτησεν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ στρατιᾷ τὸ τρίτον τῆς Ῥωμαϊκῆς παρὰ Σκιπίωνος· καὶ λαβὼν, ἡγουμένου τῶν Ῥωμαίων Λαιλίου, τὸν Σύφακα ἐδίωκεν. Ὁ δὲ ὑπέφευγε, μέχρι καθορώμενος περί τινι ποταμῷ συνετάσσετο ἐς μάχην. Οἱ μὲν οὖν Νομάδες ἑκατέρωθεν, ὥσπερ ἔθος αὐτοῖς, πολλὰ καὶ ἀθρόα ἠρίεσαν ἐπ' ἀλλήλοις· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, προβαλλόμενοι τὰς ἀσπίδας, ἐπῄεσαν. Σύφαξ δὲ, ἰδὼν Μασσανάσσην, ἵετο ἐπ' αὐτὸν ὑπὸ ὀργῆς· ὁ δ' ἀντεπήλασε γεγηθώς. Καὶ ἀγῶνος πολλοῦ περὶ ἄμφω γενομένου, τραπέντες οἱ τοῦ Σύφακος ἐς φυγὴν, τὸν ποταμὸν ἐπέρων. Ἔνθα τις αὐτοῦ τὸν Σύφακος ἵππον ἔβαλεν· ὁ δ' ἀπεσείσατο τὸν δεσπότην. Καὶ ὁ Μασσανάσσης

balem mox ab Italia, Magonem a Liguria, superventuros. In his quidem versabatur Scipio.

XXIV. Asdrubal, dux Carthaginiensium, ex nocturna clade, saucius, cum quingentis equitibus, Andam fuga pervenit : ubi mercenarios quosdam e pugna profugos et Numidas recollegit, et servos ad libertatem convocavit. Deinde ubi cognovit, capitis se damnatum a suis civibus ob male administratam militiam, successore dato Annone, Bomilcaris filio, exercitum sibi usurpavit : adjungensque omne genus maleficorum, prædando sibi suisque victum parabat; et quas habebat copias, equitum circiter tria millia, peditum octo millia, exercitando durabat; omnem dehinc spem in sola pugna reponens. Atque hæc ejus studia diu tam Romanos, quam Pœnos, latuerunt. Interim Scipio ad ipsam Carthaginem armatas duxit copias, superbe provocans ad prælium, nemine contra prodeunte. At Amilcar, classis præfectus, cum centum navibus propere ad navalia castra Scipionis contendit : ratus, priusquam ille reverteretur, viginti Romanas triremes ibi se facile cum suis centum expugnaturum.

XXV. Amilcarem ubi Scipio solvere vidit, præmisit, qui os portus obstrui juberent, onerariis navibus per intervalla in ancoris dispositis; ut triremes per illas, tamquam per portas, quando tempus posceret, possent excurrere. Colligari quoque antennis naves inter se et conjungi jussit, ut vice muri fungerentur. Moxque Scipio superveniens, adjuvit intentos huic operi. Et Carthaginienses, quum e navibus pariter et a terra muroque machinis et missilibus peterentur, afflictis navibus, fessi discesserunt circa vesperam. Abeuntes Pœnos Romanæ naves per intervalla, de quibus dictum est, erumpentes infestarunt; et quoties ad cedendum cogebantur, retro se per eadem recipiebant : unamque hostium navem, vectoribus quidem vacuam, a puppe religatam ad Scipionem pertraxerunt. Post hæc utrimque hiematum est. Et Romanis quidem affatim commeatus mari advehebatur. Uticenses vero et Carthaginienses, fame laborantes, in mercatores prædationibus grassabantur; donec aliæ Romanæ naves ad Scipionem missæ per stationes hostibus sunt oppositæ, ad prædatorias arcendas naves. Jamque vehementer Pœni fame premebantur.

XXVI. Eadem hieme, quum in propinquo Syphax esset, Masinissa ad suas copias tertiam partem Romani exercitus adjungi petiit : quam ubi accepit, adductam a Lælio, una Syphacem persecuti sunt. Ille vero tamdiu subterfugiebat, donec ad fluvium quemdam conspectus ab hostibus, explicavit aciem. Tum Numidæ utrimque, more suo, multum telorum in se invicem conjecerunt : Romani vero scutis protecti in hostem ibant. Syphax, viso Masinissa, iratus in eum incurrit : et lætus ille concitavit se obviam. Ibi circa utrumque acri pugna conserta, Syphacis exercitus, in fugam versus, fluvium trajicere cœpit. Interim equus ejus, ictu vulneratus, excussit dominum : et Masinissa, accurrens,

ἐπιδραμὼν, εἷλεν αὐτόν τε Σύφακα, καὶ τὸν ἕτερον αὐτοῦ τῶν υἱῶν· καὶ τούσδε μὲν εὐθὺς ἔπεμπε Σκιπίωνι. Ἀπέθανον δ' ἐν τῇ μάχῃ, Σύφακος μὲν ἐς μυρίους ἄνδρας, Ῥωμαίων δὲ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα, Μασσανάσσου δὲ τριακόσιοι. Καὶ αἰχμάλωτοι Σύφακος ἐγένοντο τετρακισχίλιοι. Τούτων ἦσαν Μασσύλιοι δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι, τῶν ἐς Σύφακα ἀπὸ Μασσανάσσου μεταστάντων· καὶ αὐτοὺς ὁ Μασσανάσσης ἐπὶ τῷδε ᾔτησε παρὰ Λαιλίου, καὶ λαβὼν κατέσφαξε.

XXVII. Μετὰ δὲ τοῦτο Μασσυλίους καὶ τὴν χώραν τὴν Σύφακος ἐπῄεσαν, τοὺς μὲν αὖθις ἐς τὴν ἀρχὴν τὴν Μασσανάσσου καθιστάμενοι, τοὺς δὲ προσποιούμενοί τε, καὶ τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτῶν καταστρεφόμενοι. Ἀφίκοντο δ' αὐτοῖς καὶ ἐκ Κίρτης πρέσβεις, τὰ βασίλεια τοῦ Σύφακος παραδιδόντες. Ἰδίᾳ δὲ πρὸς Μασσανάσσην ἕτεροι παρὰ Σοφονίβας, τῆς Σύφακος γυναικὸς, τὴν ἀνάγκην τοῦ γάμου διηγούμενοι. Σοφονίβαν μὲν οὖν ἄσμενος εἶχε λαβὼν ὁ Μασσανάσσης· καὶ αὐτὴν, ἐπανιὼν πρὸς Σκιπίωνα αὐτὸς, ἐν Κίρτῃ κατέλιπε, προορώμενος ἄρα τὸ μέλλον. Σκιπίων δὲ ἤρετο Σύφακα, Τίς σε δαίμων ἔβλαψε, φίλον ὄντα μοι, καὶ ἐπὶ Λιβύην ἐλθεῖν προτρέψαντα, ψεύσασθαι μὲν θεοὺς οὓς ὤμοσας, ψεύσασθαι δὲ μετὰ τῶν θεῶν Ῥωμαίους, καὶ μετὰ Καρχηδονίων ἀντὶ Ῥωμαίων ἑλέσθαι πολεμεῖν, τῶν ἐπὶ Καρχηδονίους οὐ πρὸ πολλοῦ σοι βεβοηθηκότων; Ὁ δ' εἶπε· Σοφονίβα, Ἀσδρούβα θυγάτηρ· ἧς ἐγὼ ἤρων ἐπ' ἐμῷ κακῷ. Φιλόπατρις δ' ἐστὶν ἰσχυρῶς, καὶ ἱκανὴ ἅπαντά τινα πεῖσαι πρὸς ἃ βούλεται. Αὐτή με καὶ ἐκ τῆς ὑμετέρας φιλίας ἐς τὴν ἑαυτῆς μετέθηκε πατρίδα, καὶ ἐς τόδε συμφορᾶς ἐκ τοσῆσδε εὐδαιμονίας κατέβαλε. Σοὶ δὲ παραινῶ (χρὴ γὰρ, ὑμέτερον γενόμενον, καὶ Σοφονίβας ἀπηλλαγμένον, νῦν γε εἶναι ὑμῖν βέβαιον), φύλασσε Σοφονίβαν, μὴ Μασσανάσσην ἐς ἃ βούλεται μεταγάγῃ. Οὐ γὰρ δὴ, μὴ τὸ γύναιόν ποτε ἕληται τὰ Ῥωμαίων, ἐλπίζειν ἄξιον· οὕτως ἐστὶν ἰσχυρῶς φιλόπολις.

XXVIII. Ταῦθ' ὁ μὲν ἔλεγεν, εἴτ' ἀληθεύων, εἴτε ζηλοτυπούμενος, καὶ Μασσανάσσην ἐς τὰ μέγιστα βλάπτων. Ὁ δὲ Σκιπίων Σύφακα μὲν, συνετόν τε φαινόμενον, καὶ τῆς χώρας ἔμπειρον, ἐπὶ τὰ κοινὰ ἐπήγετο, καὶ γνώμης καὶ συμβουλῆς μετεδίδου· οἷόν τι καὶ Κροίσῳ τῷ Λυδῷ Κῦρος ἐχρῆτο. Λαιλίου δ' ἀφικομένου, καὶ, ταῦτὰ περὶ τῆς Σοφονίβας πυθέσθαι παρὰ πολλῶν, λέγοντος, ἐκέλευσε τὸν Μασσανάσσην τὴν Σύφακος γυναῖκα παραδοῦναι. Παραιτουμένου δ' ἐκείνου, καὶ τὰ περὶ αὐτῆς ἄνωθεν ὡς ἐγένετο διηγουμένου· τραχύτερον ὁ Σκιπίων ἐκέλευεν αὐτὸν, μηδὲν ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ τῶν Ῥωμαϊκῶν λαφύρων, ἀλλ' εἰς τὸ μέσον καταθέντα αἰτεῖν, καὶ πείθειν, εἰ δύναιτο. Ὤχετο οὖν ὁ Μασσανάσσης μετά τινων Ῥωμαίων, παραδώσων αὐτοῖς τὴν Σοφονίβαν. Κρύφα δὲ αὐτῇ, φέρων φάρμακον, πρῶτος ἐνέτυχε· καὶ τὰ παρόντα προὔθηκεν, ἢ πιεῖν, ἢ Ῥωμαίοις δουλεύειν ἐχοῦσαν. Οὐδέν τε εἰπὼν ἔτι, ἐξήλασε τὸν ἵππον. Ἡ δὲ, τῇ τροφῷ δείξασα τὴν κύλικα,

ipsum Syphacem, et filiorum ejus alterum vivos cepit; quos mox ad Scipionem misit. Ceciderunt in ea pugna e Syphacis parte ad decem millia : ex Romanis septuaginta quinque : Masinissa trecentos amisit. Captivorum e Syphacis exercitu fuere IV M. In his erant Massylii D supra duo millia, qui ad Syphacem a Masinissa transierant : quos adeo ille expetiit a Lælio, et acceptos jugulavit.

XXVII. Dein et Massyliorum regionem, et Syphacis obierunt regnum : ac illos quidem ad Masinissæ obsequium reduxerunt; Syphacis autem subditos, partim volentes, partim vi, in deditionem acceperunt. Venerunt ad eos et a Cirta legati, dedentes Syphacis regiam; ac privatim ad Masinissam alii, missi a Sophoniba, Syphacis uxore, coactas nuptias excusaturi. Sophonibam igitur libenter accepit Masinissa, sibique conjunxit : revertensque ad Scipionem, Cirtæ reliquit, nimirum futura prospiciens. Syphacem autem rogavit Scipio : « Quis tibi malus genius mentem ademit, ut, qui amicus me invitasti in Africam, deos juratos falleres, fidemque Romanis datam? utque Romanorum loco partes secutus sis Carthaginiensium, adversus quos paulo ante tecum illi arma consociaverant? » Et Syphax respondit : » Sophoniba, Asdrubalis filia; cujus amore in meam perniciem captus sum. Vehementer enim illa patriam diligit, et potest quemvis flectere ad quidlibet. Illa me ex amico vestro fecit amicum suæ patriæ, et ex tanta felicitate in hanc miseriam conjecit. Te vero moneo (postquam enim vester sum, et alienus a Sophoniba; nunc saltem vobis fidus esse debeo), cave a muliere, ne Masinissam, quocumque vult, pelliciat : non enim sperandum est, ut ipsa unquam Romanas partes foveat, tanta inest ei patriæ caritas. »

XXVIII. Hæc Syphax, sive quia vera, sive per zelotypiam, dixit, ut Masinissam quam gravissime læderet. Scipio autem Syphacem, prudentem habitum, et regionis peritum, consiliis adhibebat publicis, audiebatque sententiam ejus, quemadmodum olim Cyrus Crœsi regis Lydorum. Quumque advenisset Lælius, eadem se de Sophoniba a multis audisse, referens, Scipio a Masinissa, tradi sibi uxorem Syphacis, petiit. Quo recusante, et quæ sibi dudum cum ea intercesserant, memorante, Scipio durius imperavit, ne quid per vim usurparet e præda Romanis debita, sed deponeret in medium, ac tum posceret, et quid bona eorum voluntate impetrare posset, experiretur. Profectus est igitur cum quibusdam Romanis Masinissa, Sophonibam eis traditurus. Sed prius clam eam solus convenit, venenum ei afferens, optionemque, utrum bibere mallet, an Romanis ultro servire : et hoc, nil amplius, dicto, equum concitavit. Illa nutrici ostenso poculo, oravit eam, ne defleret

καὶ δεηθεῖσα μηδὲν ὀδύρασθαι καλῶς ἀποθανοῦσαν, ἔπιε τοῦ φαρμάκου. Καὶ αὐτὴν ὁ Μασσανάσσης τοῖς ἥκουσι Ῥωμαίων ἐπιδείξας, καὶ θάψας βασιλικῶς, ὑπέστρεφε πρὸς Σκιπίωνα. Ὁ δὲ, αὐτὸν ἐπαινέσας τε, καὶ παρηγορήσας, ὅτι πονηρᾶς γυναικὸς ἀπηλλάγη, ἐστεφάνωσε τῆς ἐφόδου τῆς ἐπὶ Σύφακα, καὶ ἐδωρήσατο πολλοῖς. Ἀχθέντος δ' ἐς Ῥώμην τοῦ Σύφακος, οἱ μὲν ἠξίουν περισώζειν ἄνδρα, ἐν Ἰβηρίᾳ φίλον καὶ σύμμαχον αὐτοῖς γενόμενον, οἱ δὲ, κολάζειν, ὅτι τοῖς φίλοις ἐπολέμησεν. Ὁ δὲ ὑπὸ λύπης νοσῶν ἀπέθανεν.

XXIX. Ἀσδρούβας δὲ, ἐπειδὴ καλῶς τοὺς συνόντας ἐγύμνασεν, ἔπεμπέ τινα πρὸς Ἄννωνα, τὸν στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων, ἀξιῶν, αὐτῷ τὸν Ἄννωνα κοινωνῆσαι τὴν στρατηγίαν· καὶ ὑποδεικνὺς, ὅτι πολλοὶ Σκιπίωνι σύνεισιν Ἴβηρες ἄκοντες, οὓς ἐάν τις χρυσίῳ καὶ ὑποσχέσει διαφθείρῃ, τὸ στρατόπεδον ἐμπρήσουσι τὸ Σκιπίωνος. Ἔφη δὲ, καὶ αὐτὸς, εἰ προμάθοι τὸν καιρὸν, ἥξειν ἐπὶ τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν Ἀσδρούβας. Ὁ δὲ Ἄννων ἐς μὲν τὸν Ἀσδρούβαν ἐπανούργει· τοῦ δ' ἐγχειρήματος οὐκ ἀπήλπισεν, ἀλλ' ἄνδρα πιστὸν μετὰ χρυσίου, καθάπερ αὐτόμολον, ἐς τὸ Σκιπίωνος στρατόπεδον κατέπεμψεν. Ὃς πιθανὸς ὢν ἐντυχεῖν ἑκάστῳ, διέφθειρε πολλούς· ἡμέραν τε συνθέμενος αὐτοῖς, ἐπανῆλθε. Καὶ τὴν ἡμέραν ὁ Ἄννων τῷ Ἀσδρούβᾳ μετέφερε. Σκιπίωνι δὲ θυομένῳ κίνδυνον τὰ ἱερὰ ἐδήλου ἐμπρησμοῦ· καὶ περιπέμψας ἐς ἅπαν τὸ στρατόπεδον, εἴ που τι λαῦρον εὕρισκε πῦρ, κατέπαυε. Καὶ αὖθις ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐθύετο. Ὡς δ' οὐκ ἀνίει τὰ ἱερὰ τὸν ἐμπρησμὸν ὑποδεικνύοντα, ὁ μὲν ἐβαρυθύμει, καὶ μεταστρατοπεδεῦσαι διεγνώκει.

XXX. Ἱππέως δὲ Ῥωμαίου θεράπων Ἴβηρ, ὑπονοήσας τι περὶ τῶν συνθεμένων, ὑπεκρίνατο συνειδέναι· ἕως τὸ πᾶν ἔμαθε, καὶ ἐμήνυσε τῷ δεσπότῃ. Ὁ δὲ αὐτὸν ἐς τὸν Σκιπίωνα ἤγαγε, καὶ τὸ πλῆθος ἠλέγχετο. Καὶ πάντας ὁ Σκιπίων ἔκτεινε, καὶ ἐξέῤῥιψε πρὸ τοῦ στρατοπέδου. Αἴσθησις δ' ἦν Ἄννωνι μὲν ὀξεῖα, πλησίον ὄντι· καὶ οὐκ ἦλθεν ἐπὶ τὸ συγκείμενον. Ἀσδρούβας δὲ, ἀγνοῶν, ἀφίκετο. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος εἶδε τῶν νεκρῶν, εἴκασε τὸ συμβὰν καὶ ἀνεχώρει. Καὶ αὐτὸν ὁ Ἄννων ἐς τὸ πλῆθος διέβαλλεν, ὡς ἀφίκοιτο Σκιπίωνι διδοὺς ἑαυτὸν, ὁ δὲ οὐ λάβοι. Ἀσδρούβας μὲν δὴ καὶ ἐκ τοῦδε τοῖς Καρχηδονίοις ἦν μᾶλλον διὰ μίσους. Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν, Ἀμίλχαρ μὲν ἄφνω ταῖς Ῥωμαίων ναυσὶν ἐπιπλεύσας, μίαν ἔλαβε τριήρη, καὶ φορτίδας ἕξ· Ἄννων δ', ἐπιθέμενος τοῖς πολιορκοῦσιν Ἰτύκην, ἀπεκρούσθη. Σκιπίων δὲ, χρονίου τῆς πολιορκίας οὔσης, ταύτην μὲν διέλυσεν, οὐδὲν ἀνύων· τὰς δὲ μηχανὰς ἐς Ἱππῶνα πόλιν μετετίθει. Καὶ οὐδενὸς οὐδ' ἐνταῦθα προκόπτοντος αὐτῷ, κατακαύσας ὡς ἄχρηστα τὰ μηχανήματα, τὴν χώραν ἐπέτρεχε, τοὺς μὲν εἰς φιλίαν ἐπαγόμενος, τοὺς δὲ ληϊζόμενος.

XXXI. Καρχηδόνιοι δ' ἐπὶ ταῖς κακοπραγίαις δυσφοροῦντες, αἱροῦνται στρατηγὸν αὐτοκράτορα, Ἀννίβαν. Τὸν δὲ ναύαρχον ἔπεμπον ἐπὶ νηῶν, ἐπισπέρ-

honeste morientem : moxque venenum hausit. Ejus corpus Masinissa postquam advenientibus Romanis ostendit, regali funere extulit, ad Scipionemque revertit. Qui laudatum solatus est, quod pravam amisisset mulierem; coronavitque ob felicem expeditionem contra Syphacem, et plurimis donis honoravit. Syphace autem Romam perducto, nonnulli servandum censebant hominem, cujus fideli opera usi essent in Hispania : alii, puniendum, quod contra amicos arma sumsisset. Interim ille morbo ex mœstitia contracto absumtus est.

XXIX. At Asdrubal, ubi suos satis exercuit, misit quemdam ad Annonem, ducem Carthaginiensium, postulans, ut se collegam assumeret : submonensque, multos apud Scipionem esse Hispanos ad militiam coactos, per quos, si auro pollicitisque corrumperentur, possint incendi illius castra : promisitque etiam, se ad tempus adfore, si præstitutum sibi fuerit. His auditis, Anno vaframentis agebat contra Asdrubalem : nec tamen spem abjecit de successu consilii, sed hominem fidum cum auro in Scipionis castra misit, specie transfugæ : qui artificiose in colloquia omnium sese insinuans, multos corrupit. Quibus ubi diem præstituit, ad Annonem rediit : et eamdem diem ille significavit Asdrubali. Scipionem vero sacrificantem monebant aruspices, cavendum ab incendio. Itaque per totum exercitum dimisit, qui, ubicumque plus satis candentem offenderent ignem, comprimerent. Sed, repetitis per complures dies sacrificiis, quum semper idem periculum exta portenderent, gravius commotus Scipio, mutare castra statuit.

XXX. Tum equitis cujusdam Romani servus, natione Hispanus, suspicatus aliquid de conjuratione, simulavit se conscium; donec totam rem cognovit, et indicavit domino : qui ad Scipionem eum adduxit, corruptosque coarguit. Et Scipio omnes capite mulctavit; corpora extra castra projecit. Id Anno, quum in propinquo esset, celeriter cognovit, nec ad præstitutum venit. Sed Asdrubal, ignarus, ad diem adfuit : conspectis vero tot cadaveribus, conjiciens quid accidisset, recessit. Et eum tunc Anno apud multitudinem calumniose criminatus est, accessisse, ut Scipioni se dederet, se ab illo non esse receptum. Quare et hac de causa Asdrubal in majore apud Carthaginienses fuit odio. Per idem tempus Amilcar, naves Romanas repente aggressus, unam triremem cepit et sex onerarias. Sed Anno adortus obsessores Uticæ, repulsus est. Scipio vero, tam longam obsidionem pertæsus, quum nihil proficeret, dissolvit; machinasque ad Hipponem urbem transportavit. Et quum hic quoque nihil succederet, exustis machinis, ut inutilibus, pervagatus hostium regionem, alios in amicitiam adduxit, alios depopulatus est.

XXXI. Carthaginienses, rebus male gestis indignati, Annibalem nominant, qui summæ imperii præesset; et classem ad eum mittunt cum præfecto, qui adventum viri accelera-

χειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν διάβασιν. Ἅμα δὲ ταῦτ' ἔπρασσον, καὶ ἐς τὸν Σκιπίωνα περὶ εἰρήνης ἐπρεσβεύοντο, ἡγούμενοι τούτοιν πάντως ἑνὸς τυχεῖν, ἢ τὴν εἰρήνην ἕξειν, ἢ χρόνον διατρίψειν, ἕως ἀφίκοιτο ὁ Ἀννίβας. Σκιπίων μὲν οὖν αὐτοῖς ἀνοχάς τε ἔδωκε, καὶ τὴν δαπάνην τοῦ στρατοῦ λαβὼν, πρεσβεύειν ἀφῆκεν ἐς Ῥώμην. Οἱ δὲ ἐπρέσβευον, καὶ τειχῶν ἐκτὸς ἐστάθμευον, ὡς ἔτι πολέμιοι. Ἀχθέντες τε ἐπὶ τὴν βουλὴν, ἐδέοντο συγγνώμης τυχεῖν. Τῶν δὲ βουλευτῶν οἱ μὲν τῆς Καρχηδονίων ἀπιστίας ὑπεμίμνησκον, ὁσάκις σύνθοιντο, καὶ παραβαῖεν· ὅσα τε Ἀννίβας δράσειε δεινὰ Ῥωμαίους καὶ τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους, ἔν τε Ἰβηρίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Οἱ δὲ, τὸ τῆς εἰρήνης χρήσιμον οὐ Καρχηδονίοις μᾶλλον ἢ σφίσιν ὑπεδείκνυον ἔσεσθαι, τῆς Ἰταλίας τοσοῖσδε πολέμοις ἐκτετρυχωμένης· τό τε τοῦ μέλλοντος περιδεὲς ἐπεξῄεσαν ἐπιπλευσουμένων ἐπὶ τὸν Σκιπίωνα αὐτίκα σὺν μεγάλοις στρατοῖς Ἀννίβου τε ἐξ Ἰταλίας, καὶ Μάγωνος ἐκ Λιγύων, καὶ Ἄννωνος ἀπὸ Καρχηδόνος.

XXXII. Ἐφ' οἷς ἀποροῦσα ἡ βουλὴ, συμβούλους ἔπεμψε τῷ Σκιπίωνι, μεθ' ὧν ἔμελλε κρινεῖν τε καὶ πράξειν ὅ τι δοκιμάσειε συνοίσειν. Ὁ δὲ ἐς τὴν εἰρήνην τοῖς Καρχηδονίοις ἐπὶ τοῖσδε συνέβη· Μάγωνα μὲν ἀποπλεῖν ἐκ Λιγύων αὐτίκα, καὶ τοῦ λοιποῦ Καρχηδονίους μὴ ξενολογεῖν, μηδὲ ναῦς ἔχειν μακρὰς πλείους τριάκοντα, μηδὲ πολυπραγμονεῖν τι πέρα ὧν ἔχουσιν ἐντὸς τῶν λεγομένων Φοινικίδων τάφρων· ἀποδοῦναι δὲ Ῥωμαίοις ὅσους αἰχμαλώτους αὐτῶν ἔχουσι καὶ αὐτομόλους· ἀργυρίου τε αὐτοῖς τάλαντα χίλια καὶ ἑξακόσια ἐσενεγκεῖν ἐν χρόνῳ. Ἔχειν δὲ Μασσανάσσην Μασσυλίους τε, καὶ τῆς Σύφακος ἀρχῆς ὅσα δύναιτο. Τάδε μὲν συνέθεντο ἀλλήλοις. Καὶ πρέσβεις διέπλεον, οἱ μὲν ἐς Ῥώμην, τοὺς ὑπάτους ὁρκιοῦντες· οἱ δ' ἀπὸ Ῥώμης ἐς Καρχηδόνα, καὶ τὰ τέλη τῶν Καρχηδονίων αὐτοῖς ὤμνυε. Μασσανάσσῃ δὲ Ῥωμαῖοι χαριστήρια τῆς συμμαχίας, στέφανόν τε ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ σφραγῖδα χρυσῆν, ἔπεμπον, καὶ ἐλεφάντινον δίφρον, καὶ πορφύραν, καὶ στολὴν Ῥωμαϊκὴν, καὶ ἵππον χρυσοφάλαρον, καὶ πανοπλίαν.

XXXIII. Γιγνομένων δ' ἔτι τούτων, ὁ Ἀννίβας ἄκων ἐς Καρχηδόνα ἔπλει, τὴν ἐς τοὺς ἄρχοντας ἀπιστίαν τοῦ δήμου καὶ ταχυεργίαν ὑφορώμενος. Ἀπιστῶν δ' ἔτι τὰς σπονδὰς ἔσεσθαι, καὶ, εἰ γένοιντο, εὖ εἰδὼς οὐκ ἐς πολὺ βεβαίους ἐσομένας, ἐς Ἀδρυμητὸν Λιβύης κατήγετο πόλιν, καὶ σῖτον συνέλεγεν, ἐπί τε ὠνὴν ἵππων περιέπεμπε. Καὶ τὸν δυνάστην τῶν Νομάδων τῶν καλουμένων Ἀρεακιδῶν ἐς φιλίαν ὑπήγετο. Καὶ τετρακισχιλίους αὐτομόλους ἱππέας αὐτῷ προσφυγόντας, οἳ Σύφακος ὄντες, τότε ἐγίγνοντο Μασσανάσσου, κατηκόντισεν, ὑποπτεύσας· τοὺς δ' ἵππους διέδωκε τῷ στρατῷ. Ἦλθε δὲ καὶ Μεσότυλος αὐτῷ δυνάστης ἕτερος μετὰ χιλίων ἱππέων, καὶ Οὐερμινᾶς, Σύφακος υἱὸς ἕτερος, ἔτι τῶν πλεόνων τῆς πατρῴας ἀρχῆς ἐπικρατῶν. Πόλεις τε Μασσανάσσου τὰς μὲν ὑπήγετο, τὰς δ' ἐβιάζετο. Νάρκην δ' ἐνήδρευσεν ὧδε· ἀγορᾷ χρώμενος, ἐσέπεμπεν

ret : nihilominus ad Scipionem simul legatos de pace ire jubent; sperantes, aut pacem se impetraturos, aut consultando tempus trituros, donec Annibal adveniat. Scipio dedit eis inducias, et, acceptis alimentis exercitus, permisit cum S. P. Q. R. per legationem de pace agere. Et miserunt Pœni Romam legatos; qui, velut adhuc hostes, extra urbem habitare jussi sunt. Dato senatu, quum veniam orassent legati; Patrum alii memorabant « Pœnorum perfidiam, ruptaque toties fœdera; tum Annibalis injurias, populo romano sociisque tam in Hispania, quam in Italia, illatas. » Alii, « pacem non Pœnis magis quam sibi, utilem futuram, ostendebant, misere vexata tot bellis Italia; quantumque immineret periculum, exponebant, tot exercitibus et classibus confestim contra Scipionem coituris, Annibalis ex Italia, Magonis e Liguria, Annonis Carthagine. »

XXXII. Quapropter senatus, consilium non expediens, misit ad Scipionem legatos, quibuscum de communi sententia consuleret, ageretque quidquid videretur e republica. Et Scipio pacem Carthaginiensibus concessit, his legibus : « Magonem cum exercitu statim decedere jubeant e Liguria Pœni, nec in posterum conducant mercenarium militem : naves longas, præter triginta, ne habeant : intra Punicam, quam vocant, Fossam se contineant : captivos et perfugas fugitivosque restituant : argenti mille sexcenta talenta intra certum tempus in ærarium inferant. Masinissa denique non solum Massyliorum regnum, sed et quantumcumque de Syphacis ditione occupare potuerit, bono jure possideat. » In has leges pacis ubi conventum est, legati in vicem navigarunt : hinc Romam, qui a consulibus, illinc Carthaginem, qui a Pœnorum magistratibus jusjurandum in sanctionem pacis acciperent. Masinissæ autem a populo Romano, ob egregiam fidem operamque dona missa : aurea corona, et sigillum aureum, sella curulis eburnea, palmata tunica, toga picta, equus phaleris aureis ornatus, et armatura totius corporis.

XXXIII. Interea Annibal invitus navigavit in Africam, suspectam habens populi sui lubricam fidem erga principes, præcipitiaque ejus consilia. Et quia, fœdus ictum iri, vix credebat, vel, si esset ictum, non fore firmum sciebat, classe ad Adrumetum appulsa, frumentum statim comportare, equosque coemere cœpit. Et cum Areacidarum regulo (Numidica ea gens est) societatem iniit. Quatuor autem millia equitum, qui quondam Syphacis fuerant, et tunc a Masinissa ad eum transfugerant, ut suspectos, jaculatoribus objecit configendos; equos militibus suis divisit. Mesotulus quoque, alius regulus, accessit ad eum cum mille equitibus : et Vermina, Syphacis alter filius, majorem adhuc paterni regni partem obtinens. Urbes etiam Masinissæ, partim deditione, partim vi recipiebat. Narcen autem per insidias cepit, hoc modo : quum opus haberet commeatu,

ὡς ἐς φίλους· ὅτε δ' ἔδοξεν ἐπιθέσθαι, πλείους ἔπεμπε ξιφίδια ἐπικρύπτοντας, οἷς εἴρητο, τὰ δίκαια ποιεῖν ἐς τοὺς πιπράσκοντας, μέχρι σαλπίγγων ἀκούσειαν· τότε δ' ἐπιχειρεῖν τοῖς ἐντυχοῦσι, καὶ τὰς πύλας οἱ φυλάσσειν. Οὕτω μὲν ἑάλω Νάρκη.

XXXIV. Καρχηδονίων δὲ ὁ δῆμος, ἄρτι τὰς συνθήκας πεποιημένοι, καὶ Σκιπίωνος ἔτι παρόντος, οὔπω τῶν ἰδίων πρέσβεων ἀπὸ Ῥώμης ἀνεστροφότων, ἀγορὰν Σκιπίωνος ὑπ' ἀνέμων κατενεχθεῖσαν ἐς Καρχηδόνα, διήρπασαν, καὶ τοὺς παραπέμποντας αὐτὴν ἔδησαν· πολλὰ τῆς βουλῆς ἀπειλούσης, καὶ παραινούσης μὴ λύειν συνθήκας ἄρτι γεγενημένας. Οἱ δὲ καὶ ταῖς συνθήκαις ἐπεμέμφοντο, ὡς ἀδίκοις γενομέναις, καὶ τὸν λιμὸν ἔφασαν ἐνοχλεῖν ὑπὲρ τὰς παραβάσεις. Σκιπίων μὲν οὖν οὐκ ἠξίου πολέμου κατάρχειν μετὰ σπονδὰς, ἀλλ' ᾔτει δίκας, ὡς φίλους ἁμαρτόντας. Οἱ δὲ καὶ τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ κρατεῖν ἐπενόουν, ἕως ἀφίκοιντο αὐτοῖς οἱ ἀπὸ Ῥώμης. Ἀλλὰ τούσδε μὲν Ἄννων τε ὁ Μέγας καὶ Ἀσδρούβας ὁ Ἔριφος ἐξείλοντο τοῦ πλήθους, καὶ προὔπεμπον δύο τριήρεσιν. Ἕτεροι δὲ Ἀσδρούβαν τὸν ναύαρχον ἔπεισαν, ὁρμοῦντα περὶ τὴν Ἀπόλλωνος ἄκραν, ὅταν ἀποστῶσιν αἱ προπομποὶ τριήρεις, ἐπιθέσθαι τοῖς τοῦ Σκιπίωνος. Καὶ ὁ μὲν ἐπέθετο· καὶ τῶν πρέσβεών τινες ἐκ τοξευμάτων ἀπέθανον· οἱ δὲ λοιποὶ, τιτρωσκόμενοί τε καὶ ἐρέσσοντες ἔφθασαν ἐς τὸν λιμένα τοῦ σφετέρου στρατοπέδου, καὶ ἐξήλαντο τῆς νεὼς ἤδη λαμβανομένης· παρὰ τοσοῦτον ἦλθον αἰχμάλωτοι γενέσθαι.

XXXV. Ὧν οἱ ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι πυθόμενοι, τοὺς πρέσβεις τοὺς Καρχηδονίων, οἳ περὶ τῆς εἰρήνης ἔτι παρῆσαν, ἐκέλευον ἀποπλεῖν αὐτίκα, ὡς πολεμίους. Καὶ οἱ μὲν ἐξέπλεον, καὶ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐς τὸ τοῦ Σκιπίωνος στρατόπεδον κατήγοντο. Σκιπίων δὲ τῷ ναυάρχῳ, πυθομένῳ περὶ αὐτῶν ὅ τι δέοι ποιεῖν· Οὐδὲν ὅμοιον, ἔφη, ταῖς Καρχηδονίων ἀπιστίαις, ἀλλ' ἀπόπεμπε ἀπαθεῖς. Μαθοῦσα δ' ἡ γερουσία, τὸν δῆμον ὠνείδιζε τῇ συγκρίσει, καὶ συνεβούλευε, καὶ νῦν δεηθῆναι Σκιπίωνος, τὰ μὲν συγκείμενα φυλάσσειν, δίκας δὲ τῶν ἡμαρτημένων παρὰ Καρχηδονίων λαβεῖν. Οἱ δὲ, καὶ αὐτῇ τῇ γερουσίᾳ δυσχεραίνοντες ἐκ πολλοῦ, διὰ τὴν κακοπραγίαν, ὡς οὐκ εὖ τὰ συμφέροντα προορωμένῃ, καὶ ὑπ' ἀνδρῶν δημοκόπων ἐρεθιζόμενοί τε καὶ ἐς ἀλόγους ἐλπίδας ἐπαιρόμενοι, τὸν Ἀννίβαν ἐκάλουν μεθ' ἧς εἶχε στρατιᾶς.

XXXVI. Ὁ δὲ, ὁρῶν τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου, Ἀσδρούβαν αὐτοὺς ἐκέλευε σὺν τῇ παρούσῃ δυνάμει καλεῖν. Ἀσδρούβας μὲν δὴ, τῆς καταδίκης αὐτῷ λυθείσης, παρεδίδου τὸν στρατὸν Ἀννίβᾳ, καὶ οὐδ' ὣς ἐπιφαίνεσθαι τοῖς Καρχηδονίοις ἐθάῤῥει, ἀλλ' ἐκρύπτετο ἐν τῇ πόλει. Σκιπίων δὲ ναῦς τῇ Καρχηδόνι ἐπιστήσας, εἶργεν αὐτοὺς ἀγορᾶς ἀπὸ θαλάσσης, οὐκ εὐποροῦντας οὐδ' ἀπὸ τῆς γῆς, ἀσπόρου διὰ τὸν πόλεμον γενομένης. Τῶν δ' αὐτῶν ἡμερῶν Ἀννίβου καὶ Σκιπίωνος ἱππομαχία γίγνεται περὶ Ζάμαν, ἐν ᾗ Σκιπίων ἐπλεονέκτει·

misit tamquam ad amicos; et quum visum est insidiarum tempus, plures intromisit, accinctos occultis pugionibus, cum mandato, ut neminem venditorem fraudarent, donec tubæ signum audirent : tum vero sternerent obvios, et portas occupatas sibi servarent. Ita Narce capta est.

XXXIV. At populus Carthaginiensis, nuper icto fœdere, præsente adhuc Scipione, legatis nondum Roma reversis, commeatum Scipionis vento Carthaginem delatum diripuit, vectoresque in vincula conjecit. Ac multa quidem interminante proprio senatu, et, ne violarent recens fœdus, monente, illi fœdus, ut iniquum, incusabant, et, a fame plus esse periculi quam a violato fœdere, dicebant. Scipio vero noluit post concessam pacem, bellum denuo incipere : satisfactionem tantum postulavit, tamquam ab amicis, qui ab officio discessissent. At illi legatos etiam Romanos prehendere volebant, donec sui Roma revertissent. Sed hos Anno Magnus et Asdrubal Hædus, ereptos e turba, dimiserunt, deducentibus duabus triremibus. Alii vero Asdrubali classis præfecto, ad Apollinis promontorium stanti, persuaserunt, ut quamprimum triremes deductrices discessissent, legatos Scipionis adoriretur : et fecit. In eo conflictu legatorum nonnulli sagittis confossi perierunt : reliqui saucii, concitatis remis, portum, ad quem castra habebant, attigerunt, et e navi ab hostibus jamjam occupanda exsiluerunt; tantillum abfuit, quin captivi fierent.

XXXV. Quæ postquam Romæ sunt cognita, legati Carthaginiensium, qui pacis causa adhuc aderant, continuo, ut hostes, abnavigare jussi sunt. Qui revertentes, tempestate ad castra Scipionis depelluntur. Et Scipio præfecto classis, roganti, quid eis facere debeat : « Nihil simile, inquit, Carthaginiensium perfidiæ; sed dimitte incolumes. » Id ubi Seniores Carthaginiensium audiverunt, conferendo injuriam et beneficium, exprobrabant plebi temeritatem, consulebantque, vel nunc quoque ad Scipionem mitterent, oratum, pactas conditiones servare velit, satisfactionemque pro peccatis accipere. Sed plebs, jamdudum Senioribus ob belli calamitates infensa, quasi parum prudenter ab illis administratæ res essent; exagitataque turbulentorum hominum concionibus, et in vanam spem erecta, Annibalem accivit cum suo exercitu.

XXXVI. Annibal, considerans belli magnitudinem, auctor eis fuit Asdrubalem quoque cum copiis, quas habebat, advocandi. Ita Asdrubal absolutus, exercitum Annibali tradidit : attamen ne tum quidem ausus est in conspectum venire civium, sed latuit in urbe. At Scipio classe ad Carthaginem admota, commeatus excludebat maritimos; ne terra quidem multum suppeditante, propter intermissam belli tempore agrorum culturam. Per eosdem dies Annibalis Scipionisque equitatus ad Zamam conflixerunt, Roma-

καὶ ταῖς ἐπιούσαις ἀκροβολίσματα ἦν ἐς ἀλλήλους. Ἕως αἰσθόμενος ὁ Σκιπίων Ἀννίβαν ἰσχυρῶς τε ἀπορούμενον, καὶ περιμένοντα ἀγορὰν φερομένην, νυκτὸς ἔπεμψε Θέρμον χιλίαρχον ἐπὶ τοὺς ἄγοντας αὐτήν. Καὶ λόφον ὁ Θέρμος ἐν στενῇ διόδῳ καταλαβὼν, ἔκτεινε τῶν Λιβύων ἐς τετρακισχιλίους, καὶ ἐζώγρησεν ἑτέρους τοσούσδε· καὶ τὴν ἀγορὰν ἦκε φέρων τῷ Σκιπίωνι.

XXXVII. Ὁ δ' Ἀννίβας, ἐς ἔσχατον ἀφιγμένος ἀπορίας, καὶ τὸ παρὸν ἐπινοῶν ὅπως δύναιτο διαθέσθαι, πρέσβεις ἐς Μασσανάσσην ἔπεμπεν, ὑπομιμνήσκων τε τῆς ἐν Καρχηδόνι διατριβῆς καὶ παιδεύσεως, καὶ παρακαλῶν, ἔτι οἱ συναγαγεῖν ἐς συνθήκας Σκιπίωνα· τὰ γὰρ πρότερα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀνοητοτέρων τοῦ δήμου ἁμαρτήματα γενέσθαι. Ὁ δὲ, τῷ ὄντι τεθραμμένος τε καὶ πεπαιδευμένος ἐν Καρχηδόνι, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως αἰδούμενός τε, καὶ φίλος ὢν ἔτι πολλοῖς ἐκεῖθεν, ἐδεήθη τοῦ Σκιπίωνος, καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς αὖθις ἐς τοιάσδε συνθήκας· ὥστε Καρχηδονίους τάς τε ναῦς καὶ τοὺς ἄνδρας, οὓς ἔλαβον Ῥωμαίοις ἀγορὰν φέροντας, ἀποδοῦναι, καὶ τὰ ἡρπασμένα ἅπαντα, ἢ τῶν ἀπολωλότων τιμὴν, ἣν ἂν ὁρίσῃ Σκιπίων, ποινήν τε τοῦ ἀδικήματος, χίλια τάλαντα εἰσενεγκεῖν. Τάδε μὲν ἦν τὰ συγκείμενα. Καὶ γενομένων ἀνοχῶν, μέχρι αὐτὰ μάθωσι Καρχηδόνιοι, ὁ μὲν Ἀννίβας ἐξ ἀέλπτου περιεσώζετο.

XXXVIII. Καρχηδονίων δ' ἡ μὲν βουλὴ τὰ συμβάντα ὑπερησπάζετο, καὶ παρεκάλει τὸν δῆμον, ἐμμεῖναι τοῖς ἐγνωσμένοις, τήν τε κακοπραγίαν σφῶν τὴν ἐς ἅπαντα διηγουμένη, καὶ τὴν παροῦσαν ἀπορίαν στρατοῦ τε καὶ χρημάτων καὶ ἀγορᾶς. Οἱ δὲ, οἷον ὄχλος, ἀφρόνως ἡγοῦντο, τοὺς στρατηγοὺς σφῶν δι' ἑαυτοὺς ταῦτα Ῥωμαίοις συντίθεσθαι, ἵνα δι' ἐκείνων δυναστεύσωσι τῆς πατρίδος· ὃ καὶ Ἀννίβαν νῦν, καὶ Ἀσδρούβαν οὐ πρὸ πολλοῦ ποιῆσαί τε, καὶ τὸ στρατόπεδον νυκτὸς ἐγχειρίσαντα τοῖς πολεμίοις, μετ' ὀλίγον καὶ ἑαυτὸν ἐθελῆσαι τῷ Σκιπίωνι ἐνδοῦναι, ἐπὶ τῷδε προσπελάσαντα, κρύπτεσθαί τε νῦν ἐν τῇ πόλει. Βοῆς τε ἐπὶ τούτῳ καὶ θορύβου γενομένου, τὴν ἐκκλησίαν τινὲς καταλιπόντες, ἐζήτουν Ἀσδρούβαν, περιιόντες. Ὁ δ' ἔφθασε μὲν ἐς τὸν τοῦ πατρὸς τάφον καταφυγὼν, καὶ φαρμάκῳ διαχρησάμενος ἑαυτόν. Οἱ δὲ κἀκεῖθεν αὐτοῦ τὸν νέκυν ἐξελόντες, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀποτεμόντες, περιέφερον ἐπὶ δόρατος ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἀσδρούβας μὲν δὴ καὶ τὸ πρῶτον ἀδίκως ἐξεπεπτώκει, καὶ τὸ δεύτερον ψευδῶς διεβέβλητο ὑπὸ Ἄννωνος, καὶ τότε πρὸς Καρχηδονίων οὕτως ἀνῄρητο, καὶ οὕτως ἀποθανὼν ὑβρίζετο.

XXXIX. Καρχηδόνιοι δ' ἐπέστελλον Ἀννίβᾳ, λῦσαι τὰς ἀνοχὰς, καὶ πολεμεῖν Σκιπίωνι· κρῖναι δ' ὅτι τάχιστα τὸν πόλεμον μάχῃ, διὰ τὴν ἀπορίαν. Ὁ μὲν δὴ, πέμψας, ἔλυσε τὰς ἀνοχάς. Καὶ Σκιπίων Πάρθον τε, μεγάλην πόλιν, αὐτίκα προσπεσὼν εἷλε, καὶ πλησίον Ἀννίβου μετεστρατοπέδευεν. Ὁ δὲ ἀνεζεύγνυε, τρεῖς τοῖς Ῥωμαίοις κατασκόπους ἐπιπέμψας, οὓς ὁ Σκιπίων

nis superantibus. Secutæ deinde per aliquot dies velitationes mutuæ: donec Scipio, edoctus Annibalem vehementer laborare annonæ inopia, et frumentatores venturos exspectare, noctu contra eos misit Thermum tribunum: qui, occupato tumulo circa angustum transitum, occidit Afrorum quatuor millia, et vivos cepit totidem: commeatum vero ad Scipionem detulit.

XXXVII. Tum Annibal ad extremam redactus inopiam, et cogitans, quomodo ad præsens res disponere posset, legatos ad Masinissam misit, admonens educationis et vitæ actæ Carthagine, rogansque, « daret operam ut etiam nunc pacem sibi cum Scipione conciliaret: quidquid enim peccatum sit, id plebi esse imputandum, et quibusdam plebe stultioribus. » Ille, memor se re vera educatum eruditumque in ea urbe, cujus majestatem reverebatur, et ubi multos adhuc privatim amicos habebat, deprecatus est apud Scipionem; effecitque, ut denuo illis in has pacis conditiones conveniret: « ut populus Carthaginiensis naves virosque, quos cum commeatu ceperat, Romano redderet populo; et quidquid rapuerat, restitueret, aut rerum amissarum pretium juxta Scipionis æstimationem; et mulctæ nomine pro patrata injuria mille talenta solveret. » Hæ leges ubi placuere; induciæ factæ sunt, donec nunciarentur Carthaginem: atque sic Annibal ex insperato servatus est.

XXXVIII. Senatus autem Carthaginiensis valde probavit id fœdus, hortabaturque plebem, ut ratum illud haberet; continuas calamitates enarrans, et quanta sit præsens inopia tam militum, quam pecuniarum et commeatuum. Sed plebs, ut solet vulgus stolidum, putabat, suos duces privatis suis commodis hac pace consulere, ut freti Romanorum amicitia potentes fierent in patria: « idque et Annibalem nunc agere, et prius egisse Asdrubalem; qui, noctu prodito exercitu hostibus, paulo post voluerit et seipsum Scipioni dedere, et in hoc ad castra ejus accesserit, nunc vero in urbe lateat. » Ad hos rumores tumultu excitato cum clamoribus, nonnulli, relicta concione, obeuntes per urbem quærebant Asdrubalem: qui paulo ante in patris sepulchro se abdiderat, ibique hausto veneno vitam finierat. Et illi etiam inde protractum cadaver truncarunt, et caput hastæ præfixum circumferebant per urbem. Sic Asdrubal primum exulavit immerito: deinde falso ab Annone delatus, et tunc a civibus ad mortem compulsus, post mortem etiam contumeliis affectus est.

XXXIX. Jamque mandarunt Annibali, ut solutis induciis bellum inferret Scipioni, et quamprimum fieri posset, armis de summa rerum decerneret, propter inopiam. Et ille solutas inducias Scipioni denunciavit. Qui mox Partho, magna urbe, primo impetu capta, castra propius Annibalem movit. Sed paulisper se recepit Annibal, missis tribus exploratoribus, qui Romana castra specularentur. Quos

ἔλαβέ τε, καὶ οὐκ ἔκτεινεν, ὥσπερ ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν· ἀλλ' ἐς τὸ στρατόπεδον καὶ τὰς ὁπλοθήκας καὶ τὰ μηχανήματα περιαχθῆναι κελεύσας, καὶ τὴν στρατιὰν γυμναζομένην ἰδεῖν, ἀπέλυσε φράζειν Ἀννίβᾳ περὶ ἑκάστων. Ὁ δὲ ἠξίωσεν ἔτι συνελθεῖν ἐς λόγους Σκιπίωνι. Καὶ συνελθὼν, ἔλεγε· Καρχηδονίους ἀγανακτῆσαι τῇ πρότερον εἰρήνῃ διὰ τὰ χρήματα· καὶ εἰ τοῦτο ἐκλυθείη, Σικελίας δὲ μόνον ἀξιοῖεν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ Ἰϐηρίας, καὶ νήσων ὅσων ἄρχουσι, κρατεῖν, ἔσεσθαι τὰς συνθήκας βεϐαίους. Ὁ δὲ, Πολὺ, ἔφη, κέρδος Ἀννίβᾳ τῆς φυγῆς ἔσται τῆς ἐξ Ἰταλίας, εἰ ταῦτα προσλάβοι παρὰ Σκιπίωνος. Καὶ ἀπηγόρευε πέμπειν ἔτι πρὸς αὐτόν. Διαπειλησάμενοί τε ἀλλήλοις, ἀνεζεύγνυον ἑκάτερος ἐς τὸ αὑτοῦ στρατόπεδον.

XL. Πόλις δ' ἐγγὺς ἦν Κίλλα, καὶ παρ' αὐτὴν λόφος εὐφυὴς ἐς στρατοπεδείαν. Ὃν ἐπινοῶν ὁ Ἀννίβας προλαβεῖν, ἔπεμπέ τινας διαγράφειν στρατόπεδον· καὶ εὐθὺς ἀναστήσας, ἐβάδιζεν, ὡς ἔχων τὸν λόφον. Σκιπίωνος δ' αὐτὸν φθάσαντός τε καὶ προλαβόντος, ἀποληφθεὶς ἐν πεδίῳ μέσῳ καὶ ἀνύδρῳ, διετέλει τὴν νύκτα πᾶσαν ὀρύσσων φρέατα. Καὶ ὁ στρατὸς αὐτῷ διαμώμενος τὴν ψάμμον, ὀλίγον καὶ θολερὸν ἔπινον ἐπιμόχθως, ἀθεράπευτοί τε καὶ ἄσιτοι, καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἔνιοι, διενυκτέρευσαν. Ὧν ὁ Σκιπίων αἰσθανόμενος, προσέϐαλεν ἅμα ἕῳ κεκμηκόσιν ἐξ ὁδοῦ καὶ ἀγρυπνίας καὶ ἀνυδρίας. Ἀννίβας δ' ἤχθετο μὲν, οὐχ ὅτε βούλοιτο συνιὼν ἐς μάχην· ἑώρα δὲ, ὡς εἴτε μένοι κατὰ χώραν, κακοπαθήσων ὑπὸ τῆς ἀνυδρίας· εἴτε φεύγοι, τὰ φρονήματα τῶν ἐχθρῶν ἀναστήσων, καὶ πολλὰ πεισόμενος ὑπ' αὐτῶν ἐπικειμένων. Ὅθεν ἀναγκαῖον ἦν αὐτῷ μάχεσθαι. Καὶ παρέτασσεν αὐτίκα, ἄνδρας μὲν ἐς πεντακισμυρίους, ἐλέφαντας δὲ ὀγδοήκοντα. Ἵστη δὲ πρώτους μὲν τοὺς ἐλέφαντας, ἐκ διαστημάτων, ἐφ' ὅλου τοῦ μετώπου, φοβερώτατα κατασκευάσας. Καὶ ὑπ' αὐτοῖς ἦν τὸ τρίτον τῆς στρατιᾶς, Κελτοὶ καὶ Λίγυες· τοξόται τε αὐτοῖς ἀναμεμίχατο πάντῃ καὶ σφενδονῆται, Μαυρούσιοι καὶ Γυμνήσιοι. Τούτων δ' ὄπισθεν ἡ δευτέρα τάξις ἦν, Καρχηδόνιοί τε καὶ Λίϐυες. Τρίτοι δ', ὅσοι ἐξ Ἰταλίας ἕσποντο αὐτῷ· οἷς δὴ καὶ μάλιστα, ὡς πλέον δεδιόσιν, ἐθάῤῥει. Ἡ δ' ἵππος περὶ τὰ κέρατα ἦν. Οὕτω μὲν Ἀννίβας ἐξέτασσε.

XLI. Σκιπίωνι δ' ἦσαν ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους καὶ τρισχιλίους, ἱππεῖς δ' Ἰταλῶν καὶ Ῥωμαίων χίλιοι καὶ πεντακόσιοι. Συνεμάχει δὲ Μασσανάσσης ἱππεῦσι Νομάσι πολλοῖς, καὶ Δακάμας ἕτερος δυνάστης ἱππεῦσιν ἑξακοσίοις. Τὸ μὲν οὖν πεζὸν ἐς τρεῖς καὶ ὅδε τάξεις ἐπέταττεν ὁμοίως Ἀννίβᾳ. Λόχους δ' ὀρθίους ἐποιεῖτο πάντας, ἵνα δι' αὐτῶν οἱ ἱππεῖς εὐχερῶς διαθέοιεν. Ἐφίστη δ' ἑκάστῳ λόχῳ προμάχους κατὰ μέτωπον, οἳ ξύλα παχέα διπήχεα μάλιστα, πυκνὰ, καὶ τὰ πολλὰ αὐτῶν σεσιδηρωμένα, ἔμελλον ὡς καταπέλτας ἐκ χειρὸς ἐς τοὺς ἐλέφαντας ἐπιόντας ἀφήσειν. Παρήγγελτο δ' αὐτοῖς τε, καὶ τοῖς ἄλλοις πεζοῖς, ἐκκλίνειν τὴν ὁρμὴν τῶν θηρίων, καὶ περιθέοντας ἀκοντίζειν ἐς αὐτὰ

comprehensos Scipio, præter castrensem morem, non interfecit : sed circumductos per castra, ut armamentaria, et machinas, decurrentemque exercitum inspicerent, dimisit ad Annibalem incolumes, ut eum de singulis edocerent. Et Annibal etiam tum in colloquium venire Scipioni postulavit. Quo impetrato, aiebat : « Populum Carthaginiensem moleste ferre fœdus nuper initum, propter imperatam pecuniam : quæ si remitteretur, et populus Romanus contentus esset Siciliæ, Hispaniæ et insularum, quas jam tenerent, imperio, pacem firmam ac ratam fore. » Respondit Scipio : « Annibalem habiturum ingens fugæ ex Italia præmium, si hoc abs se impetraverit. » Interdixitque, ne amplius nuncios ad se mitteret. Ita post mutuas minas, quisque in sua castra digressi sunt.

XL. Erat in propinquo oppidum Cilla, et juxta tumulus castris idoneus : quem Annibal occupare cogitans, præmisit qui castra metarentur : statimque, velut jam certa sibi illa sedes esset, cum toto exercitu tumulum petiit. Sed eum quum a Scipione præoccupatum invenisset, exclusus inde, pernoctavit in medio campo arido, fodiendis puteis occupatus. Arenamque egerens exercitus, paululum aquæ turbidæ, magno labore quæsitum, bibebat; et absque cibo aliave cura corporis, pars etiam in armis, pernox perstitit. Quod ubi sensit Scipio, primo mane contra fessos itinere, siti, vigiliisque, copias suas eduxit. Et Annibal quidem, alieno tempore ad prælium coactus, ægerrime rem tulit : sed considerans, sive maneat, laboraturum se aquæ inopia, sive fugiat, additurum hosti animos, postremum agmen infestaturo; necessario sibi armis esse experiundum, intellexit. Moxque in aciem produxit Pœnus, armatorum ad quinquaginta millia, elephantos LXXX. Ac elephantos quidem, ad terrorem incutiendum maxime instructos, ante totam aciem per intervalla disposuit. Juxta eos vero tertiam constituit exercitus partem, quæ ex Gallis constabat ac Liguribus, intermixtis ubique Mauris Balearibusque sagittariis et funditoribus. Hos sequebatur altera acies; in quo Pœni Afrique. Tertii deinceps erant Itali, auspicia ejus secuti : quibus, ut vinci magis timentibus, fidebat plurimum. Equitatus in utroque cornu constitit. Talis fuit Annibalis acies.

XLI. Scipio circiter XXIII millia peditum habebat, equites Italos et Romanos mille quingentos. Auxiliares erant Masinissa cum multis equitibus Numidis, et alius regulus Dacamas cum DC equitibus. Peditum aciem, perinde ut Annibal, triplicem instruxit Scipio. Omnes autem ordines in longitudinem direxit; ut essent spatia, per quæ discursus pateret equitibus. In fronte ante quamque cohortem antesignanos statuit, qui crassas sudes, fere bicubitales, et plerasque ferratas, in ingruentes elephantos confertim ingerendo, tamquam tormentis eos repercuterent. Et cum his, tum ceteris peditibus, mandatum est, ut impetum belluarum declinarent, et, in dextram lævamque discurrendo, ancipitibus telis continenter eas peterent; aut

συνεχῶς, καὶ προσπελάζοντας, ὅτε δύναιντο, ὑποτέμνειν τὰ νεῦρα. Οὕτω μὲν οἱ πεζοὶ διετετάχατο τῷ Σκιπίωνι. Τοὺς δ' ἱππέας, τοὺς μὲν Νομαδικοὺς, ἐπέστησε τοῖς κέρασιν, εἰθισμένους τὴν τῶν ἐλεφάντων ὄψιν καὶ ὀδμὴν φέρειν· τοὺς δὲ Ἰταλικοὺς, διὰ τὸ ἀηθες, ὀπίσω πάντων, ἑτοίμους ἐπελθεῖν διὰ τῶν διαστημάτων, ὅτε τὴν πρώτην τῶν ἐλεφάντων ὁρμὴν ὑπομείνειαν οἱ πεζοί. Παρ' ἕκαστον δὲ τῶν ἱππέων τῶνδε ὑπηρέτης ἦν, πολλὰ ἀκόντια φέρων, οἷς ἐπενόει τὰ θηρία ἀμύνεσθαι. Οὕτω μὲν αὐτῷ καὶ ἡ ἵππος εἶχε. Παρεδίδου δὲ τὸ μὲν δεξιὸν Λαιλίῳ, τὸ δὲ λαιὸν Ὀκταουΐῳ. Ἐν δὲ τοῖς μέσοις ἤστην αὐτός τε καὶ Ἀννίβας, κατὰ δόξαν ἀλλήλων, ἔχοντες ἀμφ' αὐτοὺς ἱππέας, ἐπικουρεῖν ὅπῃ τι πονούμενον ἴδοιεν· ὁ μὲν Ἀννίβας τετρακισχιλίους· ὁ δὲ Σκιπίων δισχιλίους, καὶ τοὺς τριακοσίους Ἰταλοὺς, οὓς αὐτὸς ὥπλισεν ἐν Σικελίᾳ.

XLII. Ἐπεὶ δὲ ἕτοιμα ἦν αὐτοῖς, ἐπέτρεχε τοὺς ἰδίους ἐπισπέρχων ἑκάτερος. Ὁ μὲν Σκιπίων, τοὺς θεοὺς κατακαλῶν ἐν ὄψει τῶν στρατευομένων, ἐς οὓς οἱ Καρχηδόνιοι παρεσπονδήκεσαν, ὁσάκις ἔλυον τὰ συγκείμενα· καὶ τὴν στρατιὰν ἀξιῶν, μὴ ἐς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων ἀφορᾷν, ἀλλ' ἐς τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ᾗ καὶ πρότερον τῶνδε τῶν ἐχθρῶν, πλειόνων ὄντων, ἐπεκράτησαν ἐν τῇδε τῇ γῇ. Εἰ δ' ἔστι καὶ τοῖς νικήσασιν ἐπὶ τῷ μέλλοντι φόβος, ἢ δέος, ἢ ἀμφιβολία, πόσῳ ταῦτα τοῖς νενικημένοις πλεονάζειν ἀνάγκη; Οὕτω μὲν ὁ Σκιπίων ἠρέθιζέ τε, καὶ παρηγόρει τῆς ὀλιγότητος. Ὁ δ' Ἀννίβας τῶν τε ἐν Ἰταλίᾳ γεγονότων ἔργων ὑπεμίμνησκεν αὐτοὺς, ὡς λαμπρὰ καὶ μεγάλα πράξειαν, οὐκ ἐπὶ Νομάσιν, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσιν Ἰταλοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν. Καὶ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἐχθρῶν αὐτόθεν ἑστὼς ἐπεδείκνυε, καὶ παρεκάλει, μὴ χείρους ὀλιγωτέρων ἐν οἰκείᾳ γῇ πλέονας ὄντας ὀφθῆναι. Τὸν δὲ κίνδυνον τοῦ παρόντος ἀγῶνος, καὶ τὸ μέγεθος, ἑκάτερος τοῖς ἰδίοις ὑπερεπῆρεν· Ἀννίβας μὲν, ὅτι Καρχηδόνα καὶ Λιβύην ἅπασαν ὁ ἀγὼν ὅδε κρινεῖ, ἢ δούλην εὐθὺς, ἡσσωμένων, εἶναι, ἢ εἰς τὸ ἔπειτα ἄρχειν ἁπάντων ὧν ἐπεκράτουν. Σκιπίων δ', ὅτι νικωμένοις μὲν οὐδ' ἀναχώρησίς ἐστιν ἀσφαλὴς, ἐπικρατοῦσι δὲ ἀρχὴ μεγάλη προσγίγνεται, καὶ ἀνάπαυλα πόνων τῶν παρόντων, καὶ ἐς τὰ οἰκεῖα ἀπόπλους, καὶ ἐς τὸ μέλλον εὔκλεια.

XLIII. Οὕτω παροξύνας τοὺς ἰδίους ἑκάτερος, ἐς τὸν ἀγῶνα συνήεσαν· Ἀννίβας μὲν σαλπίγγων κατάρξας, Σκιπίων δ' ἀντηχεῖν κελεύσας. Συνιόντων δ' αὐτῶν, οἱ μὲν ἐλέφαντες κατῆρχον τῆς μάχης, ἐς τὸ φοβερώτατον ἐσκευασμένοι, καὶ τοῖς κέντροις ἐξοτρυνόμενοι πρὸς τῶν ἐπικαθημένων. Περιθέοντες δ' αὐτοὺς οἱ Νομάδες ἱππεῖς, ἐσηκόντιζον ἀθρόως, μέχρι τρωθέντας τε καὶ φεύγοντας, καὶ δυσπειθῶς ἔτι ἔχοντας, ἀπήγαγον ἐκ τῆς μάχης οἱ ἐπιβάται. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ τοὺς ἀμφὶ τὰ κέρατα ἐλέφαντας· οἱ δ' ἐν μέσῃ τῇ φάλαγγι τοὺς Ῥωμαίων πεζοὺς κατεπάτουν, ἀπείρους τε μάχης τοιᾶσδε ὄντας, καὶ βαρεῖς ὑπὸ τῆς ὁπλίσεως, καὶ παρ' αὐτὸ φεύγειν εὐκόλως ἢ διώκειν οὐ

propius accurrendo, quoties possent, nervos earum succiderent. Sic instructis peditibus, Scipio equitatum Numidarum in utroque cornu locavit, assuetum ferre odorem et aspectum elephantorum. Italico vero, non assueto talibus, postremam aciem clausit, parato ad excurrendum inter ordines, quando pedites primum elephantorum impetum retudissent. Singuli autem horum equitum adjunctum sibi habebant velitem, magno jaculorum numero, quibus belluas arceret, instructum. Atque ita quidem equites instructi erant. Dextro autem cornu Lælius, lævo Octavius præerat : mediam aciem utrimque imperatores ipsi, secundum mutuam virtutis existimationem, tuebantur; stipatus uterque equitibus, quos laborantibus, sicubi opus esset, subsidio mitterent. Habebat autem eorum Annibal circa se quatuor millia : Scipio vero duo millia, et insuper trecentos illos Italos, quos ipse armaverat in Sicilia.

XLII. Instructis aciebus, uterque suos exhortans obequitabat. Scipio, coram omnibus deos invocans, quos fœderum testes toties violarint Pœni, quoties a pactis discessissent; milites jussit non tam multitudinem hostium considerare, quam virtutem propriam, qua et antea eorumdem hostium majorem numerum eadem in terra vicissent. « Quod si vero et victoribus de futuro sollicitudo sit, aut metus, aut dubitatio aliqua, cogitent, quanto majora hæc apud victos esse necesse sit. » Ita Scipio suos accendebat, paucitatem eorum consolans. Contra Annibal rerum in Italia gestarum suos admonebat, victoriarumque illustrium, non de Numidis partarum, sed de meris Italis in ipsa Italia : et e vestigio paucitatem ostendebat hostium, exhortans ne plures paucioribus in sua ipsorum patria cederent. Periculum autem præsentis certaminis, et magnitudinem, uterque apud suos exaggerabat. Annibal, asseverans, agi de Carthagine totaque Africa, serviturane continuo, si male cecidisset hoc prælium; an imperatura esset in posterum omnibus, quos vicisset. Scipio, « victis, aiebat, non esse, quo se in tutum recipiant; victores autem magnam secuturam accessionem imperii, simulque præsentium laborum requiem, desideratum in patriam reditum, sempiternamque gloriam. »

XLIII. Post has utrimque exhortationes, tubæ a Pœnis primum, mox et a Romanis cecinerunt; præliumque committitur. Initium pugnæ fecerunt elephanti, terribilem in modum ornati, stimulisque ab insessoribus concitati. Quos Numidæ equites, circumcursando, telis obruebant; donec saucii et in suos se vertentes, jamque moderatu difficiles, a rectoribus subducti sunt ex acie. Et hoc quidem elephantis, qui in cornibus locati erant, accidit. Sed qui in media acie erant dispositi, proculcabant pedites Romanos, imperitos hujus pugnæ generis, et propter gravem armaturam nec ad refugiendum nec ad persequendum agiles. Tum

δυναμένους· ἕως ὁ Σκιπίων τοὺς ἱππέας τοὺς Ἰταλικοὺς, ὀπίσω τεταγμένους καὶ κουφότερον ἐσκευασμένους, ἐπαγαγὼν, ἀποβῆναι τῶν ἵππων ταρασσομένων ἐκέλευσε, καὶ τοὺς ἐλέφαντας περιθέοντας ἐσακοντίζειν. Πρῶτός τε αὐτὸς ἀποβὰς ἔτρωσε τὸν προπηδῶντα τῶν ἐλεφάντων. Θαῤῥησάντων δὲ τῶν ἄλλων, καὶ τιτρωσκόντων ἤδη πανταχόθεν αὐτοὺς, καὶ οἵδε ὑπεχώρουν.

XLIV. Καὶ γενομένης τῆς μάχης καθαρᾶς θηρίων, ὁ ἀγὼν ἐγίγνετο μόνων ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων. Τὸ μὲν οὖν δεξιὸν τὸ Ῥωμαίων, οὗ Λαίλιος ἐπεστάτει, τρέπεται τοὺς ἐναντίους Νομάδας, Μασσανάσσου βαλόντος αὐτῶν τὸν δυνάστην Μασσάθην. Ὀξέως δ' αὐτοὺς ὁ Ἀννίβας ἐπιδραμὼν, συνέτασσε τὴν μάχην. Τὸ δὲ λαιὸν, ἔνθα Ῥωμαίων μὲν Ὀκταούϊος ἐπεστάτει, τῶν δὲ πολεμίων Κελτοὶ καὶ Λίγυες ἦσαν, ἐπόνει μάλα καρτερῶς ἑκατέροις. Καὶ Σκιπίων μὲν ἔπεμπε Θέρμον, τὸν χιλίαρχον, ἐπικουρεῖν μετ' ἐπιλέκτων. Ἀννίβας δ' ἐπεὶ τὸ λαιὸν συνέστησεν, ἐς τοὺς Λίγυας καὶ Κελτοὺς μεθίππευεν, ἐπάγων ἅμα τὴν δευτέραν τάξιν Καρχηδονίων τε καὶ Λιβύων. Κατιδὼν δ' αὐτὸν ὁ Σκιπίων, ἀντιπαρῆγε μεθ' ἑτέρου στίφους. Δύο δὲ στρατηγῶν ἀρίστων ἐς ἀγῶνα συνιόντων, ἔρις τῶν ὑφ' ἑκατέρῳ λαμπρὰ, καὶ δέος· καὶ προθυμίας οὐδετέροις τι ἐνέλιπε, σφοδροῦ καὶ ὀξέος ὄντος πόνου τε καὶ παρακελεύσεως.

XLV. Μακρᾶς δὲ καὶ ἀκρίτου τῆς μάχης οὔσης, οἱ στρατηγοὶ τοὺς κάμνοντας ἐλεοῦντες, ὥρμων ἐπ' ἀλλήλους, ὡς ἐν σφίσι τῆς κρίσεως ταχυτέρας ἐσομένης. Καὶ ἠκόντισαν ὁμοῦ, Σκιπίων μὲν, Ἀννίβου τὴν ἀσπίδα· ὁ δ' Ἀννίβας ἔτυχε τοῦ ἵππου. Καὶ ὁ ἵππος ὑπὸ τῆς πληγῆς ἐξέφερεν ὀπίσω τὸν Σκιπίωνα, μέχρι περιβὰς ἕτερον ἵππον, αὖθις ἐς τὸν Ἀννίβαν ἠκόντισεν. Ἀλλ' ἀπέτυχεν αὐτοῦ καὶ τότε, τὸν δὲ ἱππέα τὸν ἐγγὺς ἔβαλεν. Ἧκε δ' ἐν τούτῳ καὶ Μασσανάσσης πυθόμενος. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, τὸν στρατηγὸν ὁρῶντες στρατιωτικῶς σφῶν ὑπερμαχόμενον, καρτερώτερον τοῖς πολεμίοις ἐνέπεσον, καὶ ἐτρέψαντο, καὶ φεύγοντας ἐδίωκον· οὐδὲ, παριππεύοντος αὐτοῖς τοῦ Ἀννίβου, καὶ δεομένου στῆναι καὶ τῆς μάχης αὖθις ἐς πεῖραν ἐλθεῖν, ἔτι ἐπείθοντο. Ἀπογνοὺς οὖν αὐτῶν ὁ Ἀννίβας, τοὺς ἐξ Ἰταλίας οἱ συνελθόντας, ἐφεδρεύοντας ἔτι καὶ ἀτρεμοῦντας, ἦγεν ἐπὶ τὴν μάχην· ἐλπίσας, Ῥωμαίοις, ἅτε διώκουσιν, ἀσυντακτοτέροις ἐπιπεσεῖσθαι. Οἱ δὲ, τὸ ἐνθύμημα αὐτοῦ θεασάμενοι, μετὰ σπουδῆς ἀλλήλους ἐκ τῆς διώξεως ἀνεκάλουν, καὶ συνετάσσοντο αὖθις ἐς μάχην. Οὔτε δὲ ἵππων σφίσι παρόντων, οὔτε ἀκοντίων ἔτι ὄντων, ξίφεσιν ἐς ἀλλήλους ἐχρῶντο, καὶ συνεπλέκοντο. Φόνος τε ἦν πολὺς ἐνθάδε μάλιστα, καὶ τραύματα μέγιστα, καὶ πιπτόντων στόνος, καὶ ἀναιρούντων μεγαλαυχία· μέχρι ποτὲ καὶ τούσδε ἐτρέψαντο οἱ Ἰταλοὶ, καὶ φεύγουσιν εἵποντο. Κρίσις τε ἦν λαμπρὰ τοῦ πολέμου.

XLVI. Καὶ ὁ Ἀννίβας ἐν τῇ φυγῇ θεασάμενος ἱππέων Νομάδων πλῆθος συνεστὼς, προσδραμὼν ἠξίου

vero Scipio equites Italicos, levius armatos, e postrema acie adductos, ab equis territis jussit desilire, et in elephantos huc illuc ruentes tela conjicere : primusque ipse descendit, et elephantem procurrentem sauciavit. Quo exemplo confirmatis aliis, et undique jam eos vulnerantibus, hi quoque retro cedebant.

XLIV. Sic exactis e pugna belluis, certamen virorum tantum equorumque supererat. Dextrum cornu, cui Lælius præerat, in fugam vertit oppositos sibi Numidas, postquam regulum eorum Massathen hasta confoderat Masinissa. Quibus propere succurrens Annibal, prælium redintegravit. In lævo, ubi Octavius pugnabat contra Gallos et Ligures, utrimque laborabatur pariter. Eo Scipio submisit Thermum tribunum cum selectis militibus. Annibal vero, restituto lævo suo cornu, ad Ligures Gallosque transvolavit, inducens simul Pœnos Afrosque, qui in secunda acie steterant. Id animadvertens Scipio, movit et ipse principes. Ibi duobus præstantissimis ducibus contendentibus, militum quoque utrimque imperatoribus suis metuentium, egregium certamen fuit; nec sibi ad summam fortitudinem quidquam reliquum faciunt, laborem accendentibus crebris vehementibusque cohortationibus.

XLV. Quumque diu marte dubio certatum esset, duces ambo miserati suos fessos, ipsi concurrerunt invicem, quo citius decernerentur. Emissisque pariter hastis, Scipio trajecit Annibalis clypeum, Annibal illius equum percussit : qui vulneris impatiens retro abripuit Scipionem. Ille, inscenso alio, rursus in Annibalem hastam, sed tunc quoque frustra, vibravit; nisi quod proximum equitem dejecit. Interim, re cognita, Masinissa supervenit : et Romani ubi viderunt, imperatorem suum, non ducis solum, verum etiam militis obire munia, pugnareque pro militibus; impressione vehementius facta, in fugam conjecerunt hostem, fugientemque persecuti sunt. Neque adequitans ad suos Annibal, oransque, ut sisterent gradum, in pugnamque redirent, quidquam profecit. Igitur de his desperans, Italos, qui in subsidiaria acie immoti adhuc restiterant, in prælium produxit; sperans, dum Romani fusos persequuntur, facilius turbatum iri eorum ordines. Quod consilium ubi mox illi intelligunt, ceu tessera data se recipientes, propere integrarunt ordines. Ac destituti equitatu, absumptis missilibus, rem gladiis gerebant cominus. Tum vero ingens cædes edebatur, truciaque vulnera, inter gemitus cadentium et clamores insultantium : donec tandem hac quoque parte hostes fusi fugatique sunt, indubia jam Romanorum victoria.

XLVI. Annibal inter fugiendum conspicatus conglobatos equites Numidas, accurrit, rogavitque ne se desererent.

μὴ προλιπεῖν αὐτόν· καὶ πείσας, ἐπῆγε τοῖς διώκουσιν, ἐλπίσας ἐργάσασθαί τινα παλινδίωξιν. Πρώτοις δὲ Μασσυλίοις ἐντυχὼν ἐμάχετο· καὶ μόνος ἦν ἔτι οὗτος ὁ ἀγὼν Μασσανάσσου καὶ Ἀννίβου συνεστώτων. Φερομένων δὲ καὶ τῶνδε ἐπ' ἀλλήλους ὑπὸ προθυμίας, ἐς μὲν τὴν ἀσπίδα ὁ Μασσανάσσης ἠκόντισε βαλών· ὁ δὲ Ἀννίβας καὶ τότε ἔτυχε τοῦ ἵππου. Καὶ ὁ Μασσανάσσης ἐκπεσὼν, πεζὸς ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν ὥρμα, τόν τε ἐπελαύνοντά οἱ πρὸ τῶν ἄλλων ἱππέα βαλὼν ἀπέκτεινε. Καὶ τῶν λοιπῶν τὰ ἀκόντια ἐς τὸν ἐλεφαντιστὴν ἐκδεχόμενος, ἓν τῶν ἐμπεπηγότων ἐξεῖλε· καὶ ἀκοντίσας ἐς τὸν Ἀννίβαν αὖθις, οὐδ' ὣς ἐπετύγχανεν, ἀλλὰ τὸν ἐγγὺς ἱππέα καὶ ὧδε ἀπέκτεινεν. Ἕτερον δ' ἐξέλκων, ἐς τὸν βραχίονα ἐτρώθη, καὶ ὑπεχώρησεν ἐκ τῆς μάχης ἐπ' ὀλίγον. Σκιπίων δὲ πυθόμενος, ἔδεισε περὶ τῷ Μασσανάσσῃ, καὶ ἐς τὸ ἔργον ἠπείγετο· καὶ εὗρε τὸν Μασσανάσσην ἐς τὴν μάχην αὖθις ἐπὶ ἵππου φερόμενον ἑτέρου, τὸ τραῦμα ἐπιδήσαντα. Ὅ τε ἀγὼν ἦν ἴσος αὖθις αὐτοῖς, καὶ πάνυ καρτερὸς, αἰδουμένων τοὺς στρατηγοὺς ἑκατέρων· ἕως ὁ Ἀννίβας, ἐπί τινος λόφου θεασάμενος Ἴβηρας καὶ Κελτοὺς συνεστῶτας, ἐξίππευσεν, ὡς κἀκείνους ἐπάξων. Τότε γὰρ οἱ μαχόμενοι, τῆς μὲν αἰτίας οὐ συνιέντες, τὴν δ' ἀποχώρησιν αὐτοῦ φυγὴν ὑπολαβόντες εἶναι, τὸν ἀγῶνα μεθῆκαν ἑκόντες· καὶ ἔφυγον ἀκόσμως, οὐχ ἧπερ ἑώρων Ἀννίβαν, ἀλλ' ὅπῃ τύχοιεν ἕκαστοι. Καὶ οἱ μὲν οὕτω διελύθησαν· Ῥωμαῖοι δ' αὐτοὺς, ὡς τετελεσμένης τῆς μάχης, ἐδίωκον ἀτάκτως, οὐδ' αὐτοὶ τῆς Ἀννίβου προαιρέσεως συνιέντες.

XLVII. Ὁ δ' ἐπανῄει, πεφραγμένος Ἴβηρσι καὶ Κελτοῖς, ἀπὸ τοῦ λόφου. Καὶ ὁ Σκιπίων αὖθις ἐκ τῆς διώξεως τοὺς Ῥωμαίους ἀνεκάλει μετὰ σπουδῆς, καὶ παρέτασσε πολὺ πλείονας τῶν ἀπὸ τοῦ λόφου καταβεβηκότων· ὅθεν αὐτῶν οὐ δυσχερῶς περιεγένετο. Ἀννίβας δὲ, καὶ τῆσδε τῆς πείρας τελευταίας γενομένης ἀποτυχὼν, ἔφευγεν ἤδη σαφῶς, ἀπογνοὺς ἅπαντα. Καὶ αὐτὸν ἐδίωκον ἱππεῖς ἄλλοι τε πολλοὶ, καὶ Μασσανάσσης, περιώδυνος ὢν ἐκ τοῦ τραύματος, ἀεί τε πλησιάζων, καὶ μέγα ποιούμενος αἰχμάλωτον Ἀννίβαν ἀγαγεῖν Σκιπίωνι. Τὸν δὲ νὺξ ἐῤῥύσατο· καὶ σκότιος μετ' εἴκοσι ἱππέων, τῶν δυνηθέντων σὺν αὐτῷ συνανύσαι τὸν δρόμον, ἐς πόλιν κατέφυγεν ᾗ ὄνομα Θών. Ἔνθα Βρυττίων ἔγνω καὶ Ἰβήρων ἱππέας πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἥττης συμπεφευγότας. Δείσας οὖν περὶ μὲν τῶν Ἰβήρων, ὡς βαρβάρων ταχυέργων, περὶ δὲ Βρυττίων, ὡς Ἰταλῶν ὁμοεθνῶν Σκιπίωνι, μὴ, ἐς συγγνώμην ὧν ἐξήμαρτον ἐς τὴν Ἰταλίαν, προσαγάγωσιν αὐτὸν τῷ Σκιπίωνι, λαθὼν ἐξέφυγε, μεθ' ἑνὸς ἱππέως, ᾧ μάλιστ' ἐπίστευε. Σταδίους δ' ἀνύσας ἐς τρισχιλίους, δύο νυξί τε καὶ ἡμέραις, ἧκεν ἐς πόλιν ἐπὶ θαλάσσῃς Ἀδρυμητὸν, ἔνθα τι μέρος ἦν αὐτῷ στρατιᾶς σιτοφυλακοῦν. Περιπέμπων δ' ἐς τὰ πλησίον, καὶ τοὺς ἐκ τῆς μάχης διαφυγόντας ἀναλαμβάνων, ὅπλα καὶ μηχανήματα εἰργάζετο.

Quod quum his persuasisset, in persequentes fecit impetum, sperans, se etiam tum forte repellere victores et eripere quodam modo e manibus eorum victoriam posse. Ac primum quidem in Massylios incidit. Et dum jam nusquam amplius pugnatur, inter solos Masinissam Annibalemque renovatur prælium. Quibus et ipsis inter se (sicut paulo ante Scipio et Annibal) animose concurrentibus, Annibal ictum excepit clypeo; et ipse equum hostis tunc quoque percussit. Tum Masinissa, equo effusus, pedes invasit Annibalem; et equitem, se ei objicientem, telo confixit, reliquorum autem jacula excepit scuto elephantino, et uno ex his, quæ hæserant, extracto, iterum Annibalem frustra petiit, et, similiter ut modo Scipio, proximum equitem confodit, Dumque rursus evellit aliud, sauciatus brachium, pugna excessit paulisper. Hoc audito, Scipio Masinissæ timuit: quumque eo properasset, reperit eum vulnere obligato pugnam equo alio repetentem. Sicque paribus utrimque viribus redintegrato prælio, militibusque utriusque partis duces suos reverentibus, pugnatum est acriter admodum: donec Annibal, viso in quodam colle, Hispanorum Gallorumque globo, equum illo adegit, ut et hos adduceret. Tum vero qui præliabantur, causam abitus non intelligentes, et fugere rati Annibalem, ultro remiserunt pugnam, et in inconditam fugam se proripuerunt, non qua contendere Annibalem videbant, sed qua cuique visum est. Quos ita dispersos Romani, velut consummata victoria, solutis ordinibus, persequebantur; ne ipsi quidem propositum Annibalis intelligentes.

XLVII. Sed mox Annibal, stipatus Hispanis Gallisque, a colle reversus est in pugnam. Et Scipio, denuo suis propere a persecutione revocatis, longe plures contra duxit, quam qui e colle descenderant. Quare non difficilis ei victoria fuit. Annibal, quum ne hic quidem ultimus conatus successisset, jam, rebus omnibus desperatis, palam se fugæ commisit. Eum equites persequebantur, cum alii multi, tum Masinissa; vexatus quidem vulnere, continuo tamen imminens, et vehementer cupiens Annibalem captivum ad Scipionem adducere. Sed illum nox eripuit. Tandemque per tenebras cum viginti equitibus, qui soli cursum ejus æquare potuerant, in oppidum, cui Thon nomen, fuga pervenit. Ubi quum cognovit, Bruttiorum Hispanorumque multos equites eodem e clade fugisse: metuens Hispanos, ut barbaros mobilis ac temerarii ingenii; Bruttios vero, ut Italos, Scipionisque conterraneos, ne, quo facilius veniam erratorum et actæ contra Italiam militiæ consequerentur, Scipioni ipsum dederent; clam uno fidissimo equite comitatus, effugit. Emensusque intra biduum duasque noctes ad tria stadiorum millia, Adrumetum venit, urbem maritimam, ubi partem quamdam copiarum habebat ad frumenti custodiam. Evocansque e finitimis locis milites, et elapsos e prælio recolligens, arma parabat ac machinas.

XLVIII. Σκιπίων δὲ, νίκην ἀρίστην νενικηκὼς, τὰ μὲν ἄχρηστα τῆς λείας ἐνεπίμπρη διαζωσάμενος αὐτὸς, ὥσπερ εἰώθασι Ῥωμαίων οἱ στρατηγοί. Χρυσίου δ' ἐς Ῥώμην τάλαντα δέκα, καὶ ἀργυρίου δισχίλια καὶ πεντακόσια, καὶ ἐλέφαντα εἰργασμένον, καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν αἰχμαλώτων ἔπεμπε, καὶ Λαίλιον ἐξαγγελοῦντα περὶ τῆς νίκης, ἐπὶ νεῶν· τὰ δὲ λοιπὰ ἀποδόμενος, τὴν τιμὴν ἐπιδιεῖλε τῷ στρατῷ· καὶ δῶρα τοῖς ἀριστεύσασιν ἐδίδου, καὶ Μασσανάσσην ἐστεφάνου καὶ τότε· καὶ τὰς πόλεις ἐπιὼν ἐχειροῦτο. Τὸ μὲν δὴ τέλος τῆς Ἀννίβου τε καὶ Σκιπίωνος ἐν Λιβύῃ μάχης, τότε πρῶτον ἀλλήλοις ἐς χεῖρας ἐλθόντων, τοῦτ' ἦν. Ἀπέθανον δὲ Ῥωμαίων μὲν δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι, Μασσανάσσου δ' ἔτι πλείονες· καὶ τῶν πολεμίων δισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι. Αἰχμάλωτοι δ' ἐλήφθησαν ὀκτακισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι. Καὶ Ἴβηρες ηὐτομόλησαν πρὸς Σκιπίωνα τριακόσιοι, καὶ Νομάδες πρὸς Μασσανάσσην ὀκτακόσιοι.

XLIX. Οὔπω δὲ οὔτε οἱ Καρχηδόνιοι τῶνδε, οὔτε Ῥωμαῖοι, πυθόμενοι, οἱ μὲν ἐπέστελλον Μάγωνι, ξενολογοῦντι ἔτι Κελτοὺς, ἐσβαλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰ δύναιτο, ἢ ἐς Λιβύην μετὰ τῶν μισθοφόρων καταπλεῦσαι· οἱ δὲ, τῶνδε τῶν γραμμάτων ἁλόντων, καὶ ἐς Ῥώμην κομισθέντων, στρατιὰν ἄλλην καὶ ἵππους καὶ ναῦς καὶ χρήματα ἔπεμπον τῷ Σκιπίωνι. Ὁ δὲ ἤδη τῇ Καρχηδόνι κατὰ μὲν τὴν γῆν ἐπέπεμπεν Ὀκταούϊον, ταῖς δὲ ναυσὶν αὐτὸς ἐπέπλει. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, τὴν ἧσσαν Ἀννίβου πυθόμενοι, πρέσβεις ἐπὶ κελητίου προσέπεμπον τῷ Σκιπίωνι, ὧν ἡγοῦντο Ἄννων τε, ὁ Μέγας λεγόμενος, καὶ Ἀσδρούβας ὁ Ἔριφος· οἳ τὸ κηρύκιον ὑψηλὸν ἔστησαν ἐπὶ τῆς πρῴρας, καὶ τὰς χεῖρας ὤρεγον ἐς τὸν Σκιπίωνα, ἱκετῶν τρόπον. Ὁ δ' αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἥκειν ἐς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐλθοῦσιν ἐφ' ὑψηλοῦ προκαθήμενος ἐχρημάτιζεν. Οἱ δὲ μετ' οἰμωγῆς ἑαυτοὺς ἐῤῥίπτουν ἐς τὸ ἔδαφος, καὶ τῶν ὑπηρετῶν ἀνιστάντων, καὶ λέγειν κελευόντων ὅ τι θέλοιεν, Ἀσδρούβας ὁ Ἔριφος εἶπεν·

L. « Ἐμοὶ μέν ἐστιν, ὦ Ῥωμαῖοι, καὶ Ἄννωνι τῷδε, καὶ ὅσοι Καρχηδονίων ἔμφρονες, καθαρεύειν ἁμαρτημάτων ὧν ἡμῖν ἐπικαλεῖτε. Τοὺς γὰρ πρέσβεις ὑμῶν, ἐς οὓς ἐξήμαρτεν ἡ πατρὶς ἄκουσα ὑπὸ λιμοῦ, περιεσώζομεν, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐπέμπομεν. Χρὴ δ' ὑμᾶς μηδὲ Καρχηδονίων καταγιγνώσκειν ἁπάντων· οἵ γε τὴν εἰρήνην καὶ πρότερον ᾔτησαν, καὶ λαβόντες προθύμως ὤμνυον. Εἰσὶ δ' αἱ πόλεις ἐπὶ τὸ χεῖρον εὐεπίστρεπτοι, καὶ τὸ πρὸς χάριν ἀεὶ παρὰ τοῖς πλήθεσιν ἐπικρατεῖ. Ἃ καὶ ἡμεῖς ἐπάθομεν, οὔτε πεῖσαι δυνηθέντες τὸ πλῆθος, οὔτ' ἐπισχεῖν, διὰ τοὺς ἐκεῖ μὲν διαβάλλοντας ἡμᾶς, παρὰ δ' ὑμῖν τὴν παῤῥησίαν ἀφῃρημένους. Μὴ δὴ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας εὐπειθείας ἢ εὐβουλίας, ὦ Ῥωμαῖοι, τὰ παρ' ἡμῖν κρίνετε. Ἀλλ' εἴ τῳ καὶ τὸ πεισθῆναι τοῖς ἐπιτρίβουσιν ἀδίκημα εἶναι δοκεῖ, τὸν λιμὸν ἐπίδεσθε, καὶ τὴν ἀνάγκην ἣ γέγονεν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ πάθους. Οὐ γὰρ δὴ τῶν αὐτῶν ἔργον ἑκούσιον ἦν, ἄρτι

XLVIII. Ac Scipio, præclarissimam adeptus victoriam, spolia minus utilia ipse accinctus, ut Romanis mos est imperatoribus, cremavit; pretiosam prædam Romam misit, auri talenta decem, argenti talenta bis mille quingenta, ebur arte laboratum, et captivos nobiles navibus impositos, simulque Lælium, victoriæ nuncium. Reliqua præda divendita, pretium divisit, præmiaque militaria meritis distribuit, Masinissamque iterum corona donavit. Dein regionem percurrens, civitates in deditionem accepit. Atque hic exitus fuit pugnæ in Africa Annibalis atque Scipionis, quæ priusquam pugnata est, nunquam illi armis inter se erant congressi. Desiderati sunt in Romano exercitu quingenti supra duo millia : Masinissa aliquanto plures amisit. Hostium ceciderunt millia XXV. Capti sunt octies mille quingenti. Hispani transfugerunt ad Scipionem CCC : Numidæ ad Masinissam DCCC.

XLIX. Priusquam autem hujus victoriæ nuncius vel Romam perferretur vel Carthaginem, Pœni scripserant Magoni, etiam tum militem mercede conducenti in Gallia, jubentes, ut Italiam, si posset, invaderet, aut cum mercenariis navigaret in Africam. His literis interceptis, et in urbem allatis, denuo senatus alias peditum equitumque copias, et naves, ac pecunias ad Scipionem misit : qui jam adversus Carthaginem terrestri itinere Octavium præmiserat, ipseque eodem tendebat cum navibus. Sed eodem tempore Carthaginienses, cognita Annibalis clade, legatos in actuaria navicula miserunt ad Scipionem, quorum principes erant Anno Magnus et Asdrubal Hædus; qui caduceo alte in prora erecto, manus ad victorem tendebant suppliciter. Ille jussit, ut ad castra pergerent. Quo quum venissent, publice pro tribunali eos admisit Scipio. Ibi, humum sese cum gemitu projicientes, postquam sublevati ab apparitoribus, dicereque quidquid vellent jussi sunt, Asdrubal Hædus talem orationem est exorsus :

L. « Me quidem, principes Romani, et Annonem hunc, et quotquot Carthaginiensium sapiunt, exsortes facile judicabitis culpæ ejus, in quam apud vos civitas nostra venit. Legatos enim vestros in quos inviti cives nostri, fame cogente, peccarunt, nos servavimus, ad vosque remisimus. Sed ne populum quidem universum debebitis condemnare, qui et ante hoc tempus pacem a vobis petiit, et acceptam juravit cupide. Omnis autem populus facile in deterius seducitur : et quidquid ad gratiam dicitur, id apud multitudinem valet plurimum. Quod et nos experti sumus, qui, nec suadendo, nec dissuadendo, quidquam apud plebem profecimus, propter nonnullos, qui et domi nos calumniantur, et apud vos etiam libere loquendi facultatem ademerunt. Ne enim, quæso, ex vestra, principes Romani, consulendi parendique sapientissima disciplina res nostras existimetis. Quodsi cui vero hoc ipsum in crimine videtur ponendum, quod concitatoribus illis suis paruerit multitudo, famem, quæso, spectate, necessitatemque ex malo isto nobis inductam. Non enim, profecto, ab eodem populo ultro ac sua

μὲν περὶ εἰρήνης παρακαλεῖν, καὶ χρήματα τοσαῦτα διδόναι, καὶ τῶν νεῶν τῶν μακρῶν, πλὴν ὀλίγων, ἀφίστασθαι, καὶ τὸ πολὺ τῆς ἀρχῆς ὑμῖν παριέναι, καὶ περὶ τῶνδε ὀμνύναι τε καὶ ὅρκους πέμψαντας ἐς Ῥώμην· ἔτι δ' ὄντων τῶν ἡμετέρων πρέσβεων παρ' ὑμῖν, ἑκόντας ἁμαρτεῖν. Ἀλλὰ μάλιστα μὲν θεῶν τις ἔβλαψε· καὶ ὁ χειμὼν ὁ τὴν ἀγορὰν ὑμῶν ἐς Καρχηδόνα καταγαγών, ἐπὶ δὲ τῷ χειμῶνι ὁ λιμὸς ἡμᾶς ἀφείλετο, μὴ καλῶς ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων φρονῆσαι, πάντων ἐνδεεῖς ὄντας. Οὐδὲ λογισμὸν αἰτεῖν ἄξιον παρὰ πλήθους ἀσυντάκτου καὶ ἀτυχοῦντος.

LI. Εἰ δὲ καὶ ὡς ἀδικεῖν ὑμῖν δοκοῦμεν, οὐκ ἀτυχεῖν, ὁμολογοῦμεν· καὶ δι' αὐτὸ καὶ παρακαλοῦμεν. Ἔστι δὲ τῶν μὲν οὐδὲν ἁμαρτόντων, δικαιολογία· τῶν δ' ἁμαρτόντων, παράκλησις. Ἐφ' ᾗ ταχύτερός ἐστιν ὁ τῶν εὐτυχούντων ἔλεος, τὰ ἀνθρώπεια ὑφορωμένων, ὅταν αἴσθωνται διὰ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς παρακαλοῦντας τοὺς ἐχθὲς ἀδικεῖν δυναμένους. Οἵα καὶ ἡ Καρχηδονίων πόλις, ἡ τῆς Λιβύης μεγίστη καὶ δυνατωτάτη ναυσὶ καὶ χρήμασιν ὁμοῦ καὶ ἐλέφασι, καὶ στρατῷ πεζῷ τε καὶ ἱππικῷ, καὶ ὑπηκόοις πολλοῖς· ἑπτακοσίοις ἔτεσιν ἀνθήσασα, καὶ Λιβύης ἁπάσης καὶ ἄλλων ἐθνῶν καὶ νήσων καὶ θαλάσσης τοσῆσδε ἄρξασα, καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἐς ἀμφήριστον ἐπιπλεῖστον ἐλθοῦσα· νῦν οὐκ ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ ταῖς ναυσίν, οὐδ' ἐν τοῖς ἐλέφασι καὶ ἵπποις, οὐδ' ἐν τοῖς ὑπηκόοις (ὧν πάντων ὑμῖν ἀφίσταται), τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς ὑμῖν ἔχει, τοῖς προπεπονθόσι κακῶς. Ἃ χρὴ θεωροῦντας ὑμᾶς, καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς νέμεσιν φυλασσομένους, μετριοπαθῶς χρῆσθαι ταῖς εὐπραξίαις· καὶ τῆς σφετέρας αὐτῶν, ὦ Ῥωμαῖοι, μεγαλοφροσύνης, καὶ τῆς Καρχηδονίων ποτὲ τύχης ἄξια πράσσειν, τάς τε τοῦ δαιμονίου μεταβολὰς ἀνεπιφθόνως ἐν ταῖς ἡμετέραις συμφοραῖς διατίθεσθαι· ἵνα καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀναμάρτητα ᾖ τὰ ὑμέτερα ὑμῖν, καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἀξιέπαινα πάντων.

LII. Οὐ γάρ, μὴ μετάθωνταί γε καὶ νῦν οἱ Καρχηδόνιοι, δέος ἐστίν, οἳ τοσήνδε μετάνοιαν καὶ δίκην τῆς πρὶν ἀγνωμοσύνης ὑφίστανται. Ἔστι δ' ἀναμαρτησίας τοῖς μὲν σώφροσιν ἡ εὐβουλία φυλακή· τοῖς δ' ἁμαρτοῦσι, τὸ προπαθεῖν καὶ μεταγνῶναι. Βεβαιοτέρους τε, εἰκός ἐστι, τοὺς νενουθετημένους γε εἶναι τῶν ἀπειράτων. Οὐδ' ἄξιον, Καρχηδονίοις ὑμᾶς ὠμότητα καὶ ἁμαρτίαν ἐπικαλοῦντας, ταῦτα μιμεῖσθαι. Τοῖς μὲν γὰρ ἀτυχοῦσιν, ἑτέρων ἁμαρτημάτων ἄρχουσιν ὑπὸ τῆς ἀπορίας αἱ συμφοραί· τοῖς δ' εὖ πράσσουσιν, ἐν ἐξουσίᾳ τὸ φιλάνθρωπόν ἐστιν. Οὐδ' εὐκλεές, οὐδὲ συμφέρον ἐς τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐστι, πόλιν τοσήνδε καθαιρεῖν μᾶλλον ἢ περισώζειν. Ἐστὲ δὲ ἀμείνονες μὲν ὑμεῖς τῶν ὑμετέρων συμφερόντων κριταί. Ἡμεῖς δ' ὑμῖν ἐς τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν δύο ταῦτα μάλιστα φέρομεν ἐκ πάντων· τὸ τῆς Καρχηδονίων ποτὲ ἀξίωμα ἀρχῆς, καὶ τὴν ὑμετέραν αὐτῶν ἐς πάντα μετριοπάθειαν, ἢ μετὰ τῶν ὅπλων ἐς τοσοῦτον ὑμᾶς ἐπῆρεν ἀρχῆς καὶ δυνάμεως.

voluntate duo hæc fieri potuerant : ut modo pacem oraret, tantumque pecuniarum penderet, naves longas paucis exceptis traderet, maxima parte imperii vobis cederet, in easque conditiones jusjurandum interponeret, ac legationem in hoc ad senatum mitteret vestrum; modo rursus, legatorum reditu non exspectato, ultro in fœdus peccaret. Sed, ut verissime dicam, ad deum aliquem iratum referendum illud malum est et tempestas, quæ commeatus vestros in portum nostrum appulit, juxta tempestatem vero fames mentem nobis ademit, ne de rebus alienis, quum ipsi rerum omnium essemus inopes, sana consilia caperemus. Neque vero ratio actorum postulari a multitudine, incondita potest, quæ miseriis premitur.

LI. « Quod si vel sic vero improbi potius, quam miseri, vobis videmur, fatemur culpam : atque etiam idcirco deprecamur. Relinquatur innocentibus causæ dictio : erratum agnoscentes decet deprecatio; quæ facilius apud felices miserationem invenit, si considerent mutabiles rerum humanarum vices, et veniam orantes hodie, qui heri vim inferre potuerant. Quemadmodum Carthaginiensium civitas, totius Africæ maxima, potentissimaque classibus, pecuniis, elephantis, pedestribus equestribusque copiis, subditorum denique multitudine; postquam per DCC annos floruit, Africæque universæ, aliisque gentibus, et insulis, et tam late fuso mari imperavit, imperiique vestri jamdudum æmula fuit; nunc non in maritimis opibus et classibus, non in equitatu elephantisque, non in provinciis, quibus omnibus vobis decedit, spem salutis collocat : sed in vobis ipsis, qui multum mali prius ab illa perpessi estis. Quæ vos considerare oportet, fortunæque invidiam, quæ nunc illos premit, caventes, moderate uti prosperitatibus. Rationeque habita cum magnanimitatis vestræ, Principes Romani, tum Carthaginiensium pristinæ felicitatis, talia vos oportet in hac fortunæ vicissitudine nostrisque calamitatibus consilia sequi, quæ nec invidiæ vobis sint, et Diis immortalibus probentur, mortaliumque omnium laudibus queant excipi.

LII. « Non enim profecto, ne in posterum etiam parum constanti in vos fide sint Pœni, verendum est; qui præteritæ stoliditatis tam gravi pœnitentia pœnaque premuntur. Quod si innocentes proprii prudentia consilii retrahit ab injuria, hi, qui peccarunt, pœnitentia factorum, et malorum sensu, in quæ inciderunt, retinentur. Quos castigatos, credibile est, constantiores fore in officio, quam qui nunquam disciplinam experti sunt. Nec decet vos, qui Pœnorum crudelitatem et iniquitatem insectamini, vitia eorum imitari. Nam infelices quidem, dum quo se vertant nesciunt, eo nonnunquam delabuntur, ut ex ipsis calamitatibus novam peccandi materiam capiant. Sed felices nil impedit, quominus humanitate et clementia utantur. Jam vero et ad ipsius vestræ Reipublicæ tam gloriam, quam utilitatem pertinet, tantam civitatem servare potius, quam perdere. Quamquam, quid magis vobis conferat, vestrum esto judicium. Nos in defensionem salutis nostræ duo hæc potissimum prætendimus : imperii Carthaginiensium antiquam dignitatem; et vestram in omnibus rebus moderationem, quæ, cum armis conjuncta, ad tantam vos provexit

Τίσι δὲ συνθήκαις ἂν ἄρα διδῶτε τὴν εἰρήνην, χρησόμεθα περὶ αὐτῆς· περισσὸν λέγειν, τοὺς ἐφ' ὑμῖν τὰ ἑαυτῶν τιθεμένους. »

LIII. Τοσαῦτ' εἰπὼν ὁ Ἔριφος, ἐπέκλαυσεν. Ὁ δὲ Σκιπίων μεταστησάμενος αὐτοὺς, ἐβουλεύετο μετὰ τῶν ἀρίστων ἐπὶ πολύ. Ὡς δ' ἔκρινεν, ἐσκαλέσας αὐτοὺς, ἔλεγεν ὧδε· « Ἐστὲ μὲν οὐδεμίας συγγνώμης ἄξιοι, πολλάκις ἐς σπονδὰς ἡμῶν ὑβρίσαντες, καὶ τὰ τελευταῖα νῦν καὶ ἐς πρέσβεις ἁμαρτόντες οὕτω φανερῶς, καὶ ἀθεμίτως, ὡς μήτε ἐξαρνεῖσθαι, μήτε ἀντιλέγειν ὅτι μὴ τῆς ἐσχάτης ἐστὲ τιμωρίας ἄξιοι. Τί δὲ δεῖ κατηγορεῖν τῶν ὁμολογούντων; Ἐς ἱκεσίας καταφεύγετε, οἳ μηδ' ὄνομα Ῥωμαίων ὑπολιπόντες ἂν, εἰ ὑμεῖς ἐκρατήσατε. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐδέποθ' ὑμῖν ὅμοια ποιήσομεν· ἐπεὶ καὶ τοὺς πρέσβεις ὑμῶν, ἔτι ὄντας ἐν Ῥώμῃ, παρεσπονδηκότων ὑμῶν, καὶ ἐς πρέσβεις ἁμαρτόντων, ἥ τε πόλις ἀπέλυσε, κἀγὼ, καταχθέντας ἐς τὸ στρατόπεδον, πρὸς ὑμᾶς ἤδη πολεμοῦντας ἀπέπεμψα ἀπαθεῖς. Χρὴ δ' ὑμᾶς, καταγιγνώσκοντας αὐτῶν, ὅ τι ἂν λάβητε, κέρδος ἡγεῖσθαι. Λέξω δ' ἅ μοι δοκεῖ, καὶ ἡ σύγκλητος ἐπιψηφιεῖ ἃ ἂν δοκιμάσῃ.

LIV. Δίδομεν ὑμῖν καὶ ἔτι τὴν εἰρήνην, ὦ Καρχηδόνιοι, ἣν τάς τε ναῦς τὰς μακρὰς παραδίδωτε Ῥωμαίοις, χωρὶς δέκα μόνων, καὶ τοὺς ἐλέφαντας ὅσους ἔχετε, καὶ ὅσα ἡρπάσατε πρώην, ἢ τῶν ἀπολωλότων τὴν τιμὴν, ἐμοῦ τὰ ἀμφίβολα κρίνοντος, καὶ αἰχμάλωτα πάντα, καὶ αὐτομόλους, καὶ ὅσους Ἀννίβας ἐξ Ἰταλίας ἤγαγε. Ταῦτα μὲν ἐν τριάκοντα ἡμέραις, ἀφ' οὗ ἂν ἡ εἰρήνη κριθῇ. Ἐν δ' ἑξήκοντα ἡμέραις, Μάγωνα χρὴ Λιγύων ἀποστῆναι, καὶ τὰς φρουρὰς ὑμᾶς ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν πόλεων, ὅσαι τῶν Φοινικίδων τάφρων ἐκτός εἰσι, καὶ, ὅσα αὐτῶν ἔχετε ὅμηρα, ἀποδοῦναι· καὶ ἐς Ῥώμην ἑκάστου ἔτους ἀναφέρειν Εὐβοϊκὰ τάλαντα διακόσια, ἐπὶ πεντήκοντα ἐνιαυτούς. Καὶ μήτε ξενολογεῖν ἀπὸ Κελτῶν ἢ Λιγύων ἔτι· μήτε Μασσανάσσῃ, μήτε ἄλλῳ Ῥωμαίων φίλῳ, πολεμεῖν· μηδὲ στρατεύειν τινὰ Καρχηδονίων ἐπ' ἐκείνους, ἀπό γε τοῦ κοινοῦ. Τὴν δὲ πόλιν ὑμᾶς ἔχειν, καὶ τὴν χώραν, ὅσην ἐντὸς τῶν Φοινικίδων τάφρων εἴχετε ἐμοῦ διαπλέοντος ἐς Λιβύην. Ῥωμαίων τε εἶναι φίλους καὶ συμμάχους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν· ἢν ἀρέσκῃ ταῦτα τῇ βουλῇ. Ἀρεσάντων δὲ, Ῥωμαίους ἀναχωρεῖν ἐκ Λιβύης πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέραις. Ἀνοχὰς δὲ ἣν ἐθέλητε λαβεῖν, ἔστε πρεσβεύσητε ἐς Ῥώμην· δώσετε μὲν ἡμῖν αὐτίκα ὅμηρα, πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν παῖδας, οὓς ἂν αὐτὸς ἐπιλέξωμαι· δώσετε δὲ ἐς δαπάνην τῇ στρατιᾷ ἄλλα τάλαντα χίλια, καὶ ἀγοράν. Καὶ γενομένων τῶν σπονδῶν, ἀπολήψεσθε τὰ ὅμηρα. »

LV. Ταῦτα τοῦ Σκιπίωνος εἰπόντος, οἱ μὲν πρέσβεις ἔφερον ἐς Καρχηδόνα τοὺς λόγους. Συνιόντος δὲ τοῦ πλήθους ἐς ἐκκλησίαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, τοῖς μὲν ἀρίστοις ἐδόκει τὰ προτεινόμενα δέξασθαι, καὶ μὴ, περί τινων ἀπειθοῦντας, κινδυνεύειν περὶ ἁπάντων. Τὸ δ' ἀγοραῖον πλῆθος, οὐ τὸ παρὸν δεινὸν ἐκλογιζόμενοι

potentiam. Quibuscumque autem legibus pacem nobis dederitis, his eam accipiemus. Dicere conditiones, non eorum est, qui vestræ potestati se suaque omnia committunt. »

LIII. Hanc orationem Hædus fletu conclusit. Scipio vero jussis legatis secedere, diu consultavit cum optimatibus; et post deliberationem revocatos sic allocutus est : « Venia quidem nulla digni estis; qui toties fœdera violastis nostra, et nunc postremo in legatos quoque tam nefarium facinus adeo palam admisistis, ut neque factum negare sustineatis, et, extrema quæque pati vos commeritos esse, ultro fateamini! Quid autem confessos accusare opus est? Ad supplicationes confugitis; qui ne nomen quidem Romanorum relicturi eratis, si vobis contigisset vincere. Nos vero nunquam similem vestræ agendi rationem tenebimus : postquam et legatos vestros, etiam tum in Urbe morantes, quum vos et nostros legatos et fœdera violastis, populus Romanus dimisit; et ego eosdem, mea in castra delatos, vobis, jam hostibus, intactos remisi. Debetis autem, quum vos ipsi condemnetis, lucrum existimare quidquid acceperitis. Dicam igitur equidem meam de pacis conditionibus sententiam : et senatus noster rata habebit, quæ ei placuerint.

LIV. « Damus nunc quoque pacem vobis, Carthaginienses, si naves rostratas populo Romano, decem tantum exceptis, tradideritis; elephantosque quotquot habetis; quæque nuper rapuistis, aut rerum amissarum pretium, controversis rebus meo arbitrio relictis : tum vero captivos, transfugas, et milites Annibalem ex Italia secutos, reddideritis : et hæc quidem intra diem trigesimum ex quo pax declarata fuerit. Intra sexagesimum vero oportet Mago decedat e Liguria, et præsidia deducatis e civitatibus extra Fossas Punicas sitis, obsidesque illis, quotquot habetis, reddatis. Romam vero in singulos annos afferetis CC talenta Euboica per annos L. Nec licebit vobis posthac vel e Gallia Liguriaque mercenarium militem conducere; vel contra Masinissam, aliosve populi Romani amicos, bellum gerere; vel Carthaginiensem quemquam contra eos, ex publico quidem consensu, militare. Urbem vero tenebitis vestram, et agrum intra Fossas Punicas, his terminis quibus habuistis me in Africam navigante. Coletisque populi Romani amicitiam, et ei terra marique submittetis auxilia; si modo hæc eadem senatui nostro placuerint. Quæ ubi rata fuerint, Romanus exercitus decedet ex Africa intra diem centesimum quinquagesimum. Et, si volueritis ad legationem mittendam inducias, statim dabitis nobis obsides, CL filios familias, quos ipse legero : addetisque in stipendium exercitus mille talenta frumentumque. Obsides, postquam pax decreta fuerit, recipietis. »

LV. Hoc responsum legati retulerunt Carthaginem. Et, concionibus per aliquammultos dies habitis, optimates censebant accipiendas conditiones, ne, si graventur quædam amittere, periclitentur de universis. Forensis autem multitudo, magis, quantum auferretur rerum suarum, spectans, quam periculum, quod imminebat, reputans, repudiavit

μᾶλλον, ἢ τὴν ἀφαίρεσιν ὧν ἔχουσι, τοσήνδε οὖσαν, ἠπείθουν· καὶ ἠγανάκτουν, εἰ ἐν λιμῷ τὸν σῖτον οἱ ἄρχοντες αἱροῦνται Ῥωμαίοις, ἀντὶ τῶν πολιτῶν, ἐς τὰς ἀνοχὰς παρασχεῖν· ἐφ' ἕκαστόν τε αὐτῶν συνιστάμενοι, πᾶσιν ἠπείλουν τὰς οἰκίας αὐτῶν διαρπάσειν καὶ καταπρήσειν. Τέλος δ' ἔγνωσαν, Ἀννίβαν, ἔχοντα μὲν ἤδη πεζοὺς ἑξακισχιλίους, ἱππέας δὲ πεντακοσίους, σταθμεύοντα δ' ἐν πόλει Μαρθαμᾷ, σύμβουλον ἐπὶ τοῖς παροῦσι καλεῖν. Ὁ δ' ἧκε, καὶ, τῶν μετρίων δεδιότων μὴ φιλοπόλεμος ἀνὴρ ἐπιτρίψῃ τὸ πλῆθος, πάνυ σεμνῶς ἐκέλευε τὴν εἰρήνην δέχεσθαι. Ὁ δὲ δῆμος καὶ τόνδε ὑπὸ ὀργῆς μανιώδους ἐβλασφήμει, καὶ πᾶσιν ἠπείλει· μέχρι, τῶν γνωρίμων τοὺς μὲν ἐς Μασσανάσσην καταφυγεῖν, τοὺς δὲ ἐς αὐτοὺς Ῥωμαίους αὐτομολῆσαι, τῆς πόλεως ἀπογνόντας.

LVI. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι πυθόμενοι, σῖτον πολὺν ἐς ἐμπόριόν τι ὑπὸ Ἀννίβου σεσωρεῦσθαι, ὁλκάδας ἐπ' αὐτὸν ἐξέπεμπον καὶ ναῦς μακράς· ἐγνωκότες, εἰ τὸν σῖτον λάβοιεν, ἐκστρατεῦσαι, καὶ ὑπομεῖναι πᾶν, ὅ τι ἂν ἡ τύχη κρίνῃ, μᾶλλον, ἢ Ῥωμαίοις δουλεύειν ἑκόντες. Ἐπεὶ δὲ ἄνεμός τε καὶ χειμὼν τὰς ναῦς συνέτριψαν, ἀπογνόντες ἁπάντων, ἐμέμφοντο τοῖς θεοῖς ὡς ἐπιβουλεύουσι, καὶ συνετίθεντο τῷ Σκιπίωνι, καὶ ἐπρεσβεύοντο ἐς Ῥώμην. Καὶ ὁ Σκιπίων ἔπεμπε τοὺς συμβουλεύσοντας κυροῦν τὰ συγκείμενα. Λέγεται δὲ τοῦτο εἰσηγήσασθαι, τῇ τε πόλει συμφέρειν ὑπολαβὼν, καὶ, πυθόμενος Γναῖον Κορνήλιον Λέντλον τὸν ὕπατον ἐφεδρεύειν αὐτοῦ τῇ στρατηγίᾳ, τὴν δόξαν οὐκ ἐθέλων ἑτέρου γενέσθαι. Προσέταξε γοῦν λέγειν τοῖς ἀπιοῦσιν, ὅτι, βραδυνόντων Ῥωμαίων, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ συνθήσεται.

LVII. Οἱ δὲ πάνυ μὲν ἥδοντο, κεκρατηκότες πόλεως τοσαύτης, ἣ πολλὰ καὶ δεινὰ πρότερον αὐτοὺς ἐδεδράκει, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς δευτέραν ἢ τρίτην εἶχεν ἡγεμονίαν. Οἱ σύμβουλοι δ' ἐστασίαζον· οἱ μὲν ἔτι σὺν ὀργῇ χαλεπαίνοντες τοῖς Καρχηδονίοις· οἱ δὲ ἐλεοῦντες αὐτοὺς ἤδη, καὶ ἀξιοῦντες, ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τὸ σφέτερον εὐπρεπὲς διατίθεσθαι. Ὑπαναστὰς δέ τις τῶν Σκιπίωνος φίλων, εἶπεν· « Οὐ περὶ τῆς Καρχηδονίων σωτηρίας ἐστὶν ἡμῖν ἡ φροντὶς, ὦ ἄνδρες, ἀλλὰ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἔς τε θεοὺς πίστεως, καὶ πρὸς ἀνδρῶν εὐφημίας· μὴ Καρχηδονίων αὐτῶν ὠμότερα πράξωμεν, οἳ Καρχηδονίοις ὠμότητα ἐπικαλοῦμεν, καὶ μετριοπαθείας, ἀεὶ μετριάσαντες ἐπὶ τῶν βραχυτέρων, ἀμελήσωμεν ἐν τοῖς μείζοσιν· ἃ μηδὲ λαθεῖν ἔνεστι διὰ τὸ μέγεθος. Ἀλλ' ἐς ἅπασαν γῆν περιελεύσεται καὶ νῦν καὶ ὕστερον, ἣν πόλιν περιώνυμον καὶ θαλασσοκράτορα ἀνέλωμεν, ἣ καὶ νήσων ἦρξε πολλῶν, καὶ θαλάσσης ὅλης, καὶ Λιβύης ὑπὲρ ἥμισυ, ἔν τε τοῖς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγῶσι πολλὰ καὶ τύχης καὶ δυνάμεως ἔργα ἐπεδείξατο. Οἷς, ἔτι μὲν φιλονεικοῦσιν, ἐρίζειν ἔδει· πεσόντων δὲ, φείδεσθαι· καθὰ καὶ τῶν ἀθλητῶν οὐδεὶς τὸν πεσόντα ἔτι τύπτει, καὶ τῶν θηρίων τὰ πολλὰ φείδεται τῶν κατακεσόντων. Καλὸν δ', ἐν τοῖς εὐτυχήμασι νέμεσιν

illorum consilium; indigneque tulit, principes suos in fame publica frumentum malle Romanis militibus, induciarum causa, quam suis civibus, dare. Itaque circumstando singulos ex proceribus, minabantur cunctis, ædes se eorum direpturos crematurosque. Tandem placuit, Annibalem vocari in consilium; qui, contractis jam sex millibus peditum et quingentis equitibus, ad oppidum Marthamam diverterat. Venit ille: et, quum moderati cives timerent, ne vir bellicosus populum concitaret, gravi oratione pacem suasit Annibal. Plebs vero, irata et furore percita, hunc quoque conviciis insectata est, minitabaturque omnibus. Eoque res est adducta, ut e nobilibus multi, desperata patriæ salute, pars ad Masinissam se conferrent, pars ad ipsos Romanos transfugerent.

LVI. Reliqui Carthaginienses, quum audivissent, in emporio quodam magnam frumenti copiam esse ab Annibale congestam, onerarias naves rostratasque ad illud advehendum miserunt. Constitueruntque, si nacti essent frumentum illud, belli fortunam denuo experiri, et, quodcunque illa decrevisset, pati potius, quam Romanorum servitutem ultro subire. Sed postquam ventorum tempestatisque vi quassatæ naves sunt, desperatis rebus omnibus, accusantes deos, quod sibi infensi essent, pacti sunt cum Scipione inducias, legationemque Romam miserunt. Simul cum Pœnis Scipio Romam misit; qui operam darent, in senatu, ut ratæ haberentur conditiones, in quas pax convenerat. Fertur autem id Scipio suasisse duabus de causis; cum, quod utilem esse reipublicæ pacem his conditionibus judicaverit; tum, quod, Cn. Cornelium Lentulum consulem intelligens suæ inhiare provinciæ, noluerit ab alio sibi rapi belli confecti gloriam. Itaque proficiscentibus præcepit Scipio, ut dicerent: si cunctaretur senatus, ipsum per se pacem compositurum.

LVII. Ac Romæ quidem magnopere lætati sunt, cum devictum esse populum, a quo tantam vim malorum ad illud tempus accepissent, qui secundum tertiumve orbis terrarum tenuisset imperium. Sed de pace dissentiebant deliberantium sententiæ. Alii enim irarum adhuc indignationisque pleni erant in Pœnos; alii contra, jam miserantes eorum sortem, in alienis calamitatibus, censebant, consilia ex populi Romani dignitate esse capienda. Et surgens unus ex Scipionis amicis, hæc verba fecit: « Non tam de Pœnorum nunc agitur salute, patres conscripti, quam de populi Romani in deos fide, et apud homines fama: ne crudelius, quam ipsi Pœni, agamus nos qui Pœnorum insectamur crudelitatem; neve, qui in minoribus servare modum semper consuevimus, in majoribus rebus modum nullum statuamus; quæ propter ipsam magnitudinem ne latere quidem possint. Nam toto terrarum orbe et nunc et in posterum spargetur fama, si deleverimus urbem celebrem marique dominam, quæ tot insulis, marique universo, et Libyæ parti plusquam dimidiæ, imperavit, et in bellis nobiscum ipsis gestis tot fortunæ et virtutis præclarissima specimina edidit. Cujus popularibus, dum arma tulerunt, signa inferre; postquam prolapsi sunt, oportebat parcere: quemadmodum neque athletarum quisquam eum, qui cecidit, amplius ferit; et ferarum pleræque parcere solent his, quæ humum prostratæ sunt. Nimirum secundis in rebus

θεῶν φυλάσσεσθαι καὶ ἀνθρώπων φθόνον. Εἰ δέ τις, ὅσα ἔδρασαν ἡμᾶς, ἀκριβῶς ἐκλογίζεται· αὐτὸ μάλιστά ἐστι τοῦτο τῆς τύχης τὸ φοβερώτατον, εἰ περὶ μόνης ἄρτι σωτηρίας παρακαλοῦσιν, οἱ πόσα καὶ πηλίκα δεδυνημένοι δρᾶσαι, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ περί τε Σικελίας καὶ Ἰβηρίας καλῶς ἀγωνισάμενοι. Ἀλλ' ἐκείνων μὲν δίκας ἔδοσαν. Τῶν δὲ τελευταίων παραβάσεων λιμὸν αἰτιῶνται, κακὸν ἀνθρώποις ἐπιπονώτατον, ὃ πάντας ἐξαιρεῖν δύναται λογισμούς.

LVIII. Ἐγὼ οὐκ ἐρῶ μὲν οὐδὲν ὑπὲρ Καρχηδονίων· οὐ γὰρ ἄξιον· οὐδ' ἀγνοῶ, καὶ πρότερον αὐτοὺς ἄλλας συνθήκας πρὸ τῶνδε παραβῆναι. Ἃ δ' ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ποιοῦντες οἱ πατέρες ἡμῶν ἐς τόδε τύχης προῆλθον, εἰδότας ὑμᾶς ἀναμνήσω. Τῶν γὰρ γειτόνων ἡμῖν τῶνδε πάντων ἐν κύκλῳ πολλάκις ἀποστάντων, καὶ σπονδὰς συνεχῶς λυσάντων, οὐ κατεφρόνησαν· οὐ Λατίνων, οὐ Τυῤῥηνῶν, οὐ Σαβίνων. Τούς τε αὖ μετ' ἐκείνους περιοικοῦντας ἡμῖν Αἰκανοὺς καὶ Βολούσκους, καὶ Καμπανούς, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς Ἰταλίας ἐς σπονδὰς ὕβρισεν, εὐσταθῶς ἔφερον. Καὶ τὸ Σαυνιτῶν γένος, τρὶς μὲν φιλίας καὶ συνθηκῶν καταφρονῆσαν, ἔτεσι δ' ὀγδοήκοντα μεγίστους ἡμῖν πολέμους πεπολεμηκὸς, οὐκ ἀνέστησαν· οὐδὲ τοὺς ἄλλους, ὅσοι Πύῤῥον προσηγάγοντο κατὰ τῆς Ἰταλίας. Οὐδ' ἡμεῖς, τὰ ἔναγχος ταῦτα, τοὺς Ἰταλῶν Ἀννίβᾳ προσθεμένους διεφθείραμεν, οὐδὲ Βρυττίους, οἱ μέχρι τέλους αὐτῷ συνηγωνίσαντο· ἀλλὰ γῇ μόνῃ ζημιώσαντες, εἰάσαμεν ἔχειν τὰ ὑπόλοιπα. Ὡς εὐσεβὲς ὁμοῦ, καὶ ἐς εὐτυχίαν ἡμῖν χρήσιμον, μὴ ἀφανίζειν ἀνθρώπων γένη μᾶλλον, ἢ νουθετεῖν.

LIX. Τί οὖν παθόντες ἐπὶ Καρχηδονίων ἀλλάξωμεν τὴν φύσιν, ᾗ χρώμενοι μέχρι νῦν εὐτυχοῦμεν; Ὅτι μείζων ἐστὶν ἡ πόλις αὕτη; Δι' αὐτὸ μέντοι καὶ τοῦτο μᾶλλον ἔτι φειδοῦς ἀξία. Ἀλλ' ὅτι πολλάκις παρεσπόνδησεν ἐς ἡμᾶς; Καὶ γὰρ ἕτεροι, καὶ σχεδὸν ἅπαντες. Ἀλλ' ὅτι μικρὰν νῦν ὑφίστανται τιμωρίαν; ὧν νῆές τε πᾶσαι χωρὶς δέκα παραιροῦνται· καὶ τοὺς ἐλέφαντας, οἷς ἰσχύουσι, παραδιδόασι· καὶ τάλαντα Εὐβοϊκὰ μύρια τελοῦσι· καὶ πόλεων ἁπασῶν ἀφίστανται, καὶ χώρας, ὅσης ἄρχουσιν ἐκτὸς τῶν Φοινικίδων τάφρων· καὶ στρατολογεῖν αὐτοῖς ἀπηγόρευται· καὶ ὅσα λιμώττοντες ἥρπασαν, ἀποδιδόασιν ἔτι λιμώττοντες· καὶ τῶν ἀμφιλόγων ἐστὶν αὐτοῖς Σκιπίων, ὁ πολεμήσας, κριτής. Ἐγὼ μὲν καὶ τοῦ μεγέθους τῶνδε, καὶ τοῦ πλήθους, ἐπαινῶ τὸν Σκιπίωνα. Καὶ ὑμᾶς ἀξιῶ φείσασθαι, διὰ τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν ἀνθρωπείων μεταβολήν· οἷς εἰσιν ἔτι νῆες, πρὶν συνθώμεθα, πολλαί, καὶ πλῆθος ἐλεφάντων· καὶ Ἀννίβας, στρατηγικώτατος ἀνήρ, ἤδη στρατιὰν ἔχει· καὶ Μάγων ἐκ Κελτῶν καὶ Λιγύων ἑτέρους ἄγει πολλούς· καὶ Βερμινᾶς, ὁ Σύφακος, αὐτοῖς συμμαχεῖ, καὶ ἄλλα Νομάδων ἔθνη· δούλους τε ἔχουσι πολλούς. Καὶ ἢν ἀπογνῶσι τὰ παρ' ἡμῶν, ἀφειδῶς ἅπασι χρήσονται. Χαλεπώτερον δ' οὐδὲν ἀφειδίας ἐν

convenit vindictam deorum cavere, hominumque invidiam. Quod si quis vero, quanta sint, quæ illi in nos admiserint, studiosius reputet, ipse hic maxime tremendus est casus fortunæ, quod de una salute sua hodie nobiscum agant hi, qui quot et quanta nobis mala inferendi vim nuperrime etiam habuerunt! et abhinc haud ita multo de Sicilia Hispaniaque præclare dimicarunt! Sed præteritorum quidem pœnas dederunt : postremarum autem culpam injuriarum in famem rejiciunt, malorum omnium mortalibus gravissimum, quod facile quemvis de sanitate et mente deturbare potest.

LVIII. « Pro Carthaginiensibus equidem nihil dico, patres conscripti. Neque enim convenit : neque sum nescius, prius etiam alia fœdera, ante hoc de quo nunc agitur, fuisse ab illis violata. Sed, quibus consiliis, similibus in rebus, usi patres nostri pervenerint ad hoc felicitatis fastigium, quamquam ipsi minime ignoratis, liceat vos admonere. Scilicet hos nostros circum finitimos omnes, quum plusemel defecissent, fœderaque frequenter rupissent, non insuper habuerunt : neque Latinos, neque Etruscos, neque Sabinos. Dein rursus Æquos, Volscos, Campanos, vicinos nostros, et quæcunque aliæ gentes Italiæ fœdera violarunt, constanti ac forti animo tulerunt. Et Samnitium populum, postquam ter amicitiam populi Romani fœdusque prodidit, et per LXXX annos gravissimo bello nobiscum decertavit, non deleverunt funditus; sicut nec illas gentes, quæ Pyrrhum contra nos in Italiam vocarunt. Neque vero nos nuper admodum hos, qui ex Italis ad Annibalis sese amicitiam adjunxerant, perdidimus; ne Bruttios quidem, qui ad extremum usque in ejus partibus permanserunt; sed agri tantum portione mulctatos, passi sumus possidere reliqua; quod non ad pietatem solum, sed et ad felicitatem, pertinere nostram putavimus, si non tam deleremus genera hominum, quam castigatos ad saniora consilia revocaremus.

LIX. « Quid est igitur, quæso, Patres conscripti, quod in Carthaginiensibus mutemus hanc indolem, qua ad hunc diem usi, fruimur florenti rerum nostrarum statu? An, quod amplitudine præstat Carthaginiensium civitas? Atqui ob id ipsum magis digna est, cui parcamus. An, quod sæpius contra fidem fœderum egit? Atqui id aliæ pariter civitates, ac tantum non omnes, fecerunt. An, quod parum est pœnæ, quam nunc luere parati sunt? quibus naves omnes præter x auferuntur; qui elephantos tradunt, quorum robore confidunt; qui talentorum Euboicorum decem millia pendunt, et urbibus cunctis agrisque cedunt, quos extra Punicas Fossas possederunt; quibus exercitum conducere posthac non licet; qui, quæ fame coacti rapuerunt, hæc reddunt fame etiam nunc pressi; denique rerum controversarum judicem arbitrumque, ipsum, qui adversus eos signa tulit, Scipionem, agnoscunt? Ego vero et laudandum potius Scipionem ob magnitudinem horum multitudinemque censeo; et vos oro hortorque, ut veniam detis Pœnis, invidiam ac vicissitudinem rerum humanarum cogitantes. Sunt enim etiam nunc illis, donec fœdus concluserimus, naves bene multæ; est copia elephantorum; est Annibal, vir bellicarum artium peritissimus, qui ad hunc diem exercitum habet, et Mago alium haud exiguum ex Gallis Liguribusque adducit; et Vermina, Syphacis filius, et aliæ Numidicæ gentes cum auxiliis præsto sunt; servorum denique magnam vim habent. Et quod si veniam a nobis desperant, sævo dehinc furore omnia aggredientur. Nihil

μάχαις, ἐν αἷς καὶ τὸ δαιμόνιον ἀνώμαλον καὶ ἐπίφθονόν ἐστιν.

LX. Ἃ καὶ Σκιπίων ἔοικεν ὑφορώμενος ἐπιστεῖλαι μὲν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἐπειπεῖν δ', ὡς καὶ βραδυνόντων συνθήσεται. Εἰκὸς δ', ἐκεῖνον καὶ τάδε ἄμεινον ἡμῶν ἐκλογίζεσθαι, καὶ πλέον ἔτι συνορᾶν, ὄντα ἐπὶ τῶν ἔργων. Λυπήσομέν τε, ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν παραίνεσιν, ἄνδρα φιλόπολιν, καὶ στρατηγὸν ἐξαίρετον· ὃς οὐδ' ἐς Λιβύην ἡμᾶς ὁρμωμένους παρώξυνέ τε, καὶ στρατιὰν οὐ λαβὼν, αὐτῷ συνεστήσατο, καὶ τὰ ἐκεῖ προήγαγεν ἡμῖν ἐς ὅσον οὐχ ἠλπίζομεν. Ὃ καὶ θαυμάζειν ἄξιον, ὅτι ῥαθύμως ἔχοντες ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ πολέμου, νῦν ἔχετε φιλονείκως καὶ ἀμέτρως. Εἰ δέ τις ταῦτα μὲν ἡγεῖται καλῶς ἔχειν, δέδιε δὲ, μὴ καὶ νῦν τὰς σπονδὰς παραβῶσιν οἱ Καρχηδόνιοι· μάλιστα μὲν εἰκὸς, αὐτοὺς ἤδη σπονδῶν φυλακῆς αἰσθάνεσθαι, πολλὰ ἐκ τῶν παραβάσεων παθόντας, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐς τὸ μέλλον ποιήσεσθαι περὶ πολλοῦ, ἐξ ἀσεβείας ἐς γόνυ πεσόντας. Οὐκ ἔστι δὲ τῶν αὐτῶν συμβούλων, ἄρτι μὲν καταφρονεῖν τῶν Καρχηδονίων, ὡς οὐδὲν ἔτι ἰσχυόντων· δεδιέναι δ' αὖθις, ὡς ἀποστῆναι δυναμένους. Ἡμῖν δὲ τὸ φυλάσσειν αὐτοὺς, ἐς τὸ μὴ πάλιν αὐξῆσαι, τοῦ νῦν ἀνελεῖν εὐχερέστερόν ἐστι. Νῦν μὲν γὰρ ἐξ ἀπογνώσεως μαχέσονται· ὕστερον δ' ἀεὶ δεδιότας τηρήσομεν. Ἅλις δὲ κακῶν ἕξουσι καὶ χωρὶς ἡμῶν, οἷς οἵ τε περίοικοι πάντες ἐπιχείσονται, δυσμεναίνοντες τῆς ποτε βίας· καὶ Μασσανάσσης, ἀνὴρ πιστότατος ἡμῖν, ἐφεδρεύσει παρὼν ἀεί.

LXI. Εἰ δ' ἄρα τις καὶ τῶνδε πάντων καταφρονεῖ, ὅπως δ' αὐτὸς ἐκδέξεται τὴν Σκιπίωνος ἀρχὴν, τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖ, καὶ πιστεύει καὶ τὰ τῆς τύχης αὐτῷ ἐς τέλος ἀπαντήσειν· τί καὶ χρησόμεθα τῇ πόλει λαβόντες αὐτὴν, ἢν καὶ λάβωμεν; Ἀνελοῦμεν ἄρδην, ὅτι σῖτον ἡμῶν καὶ ναῦς ἥρπασαν; Ἃ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀξιοῦσιν ἀποδοῦναι. Ἢ τοῦτο μὲν οὐ πράξομεν, νέμεσίν τε θεῶν φυλασσόμενοι, καὶ ψόγον ἀνθρώπων, Μασσανάσσῃ δ' ἔχειν δώσομεν; Ἀλλ' εἰ καὶ φίλος ἐστὶν, οὐ χρὴ στερροποιεῖν οὐδ' ἐκεῖνον ἀμέτρως· ἡγεῖσθαι δὲ, τὴν ἔριν αὐτῶν τὴν ἐς ἀλλήλους τῷ Ῥωμαίων κοινῷ συμφέρειν. Ἀλλ' ἐς προσόδους τὴν χώραν ἀνήσομεν; Ἀλλ' ἡ φυλάξουσα στρατιὰ τὴν πρόσοδον ἀναλώσει· πολλῆς γὰρ, ὡς ἐν πολλοῖς περιοίκοις, καὶ πᾶσι βαρβάροις, δεησόμεθα. Ἀλλ' ἀποίκους πέμψομεν ἐς μέσους τοσούσδε Νομάδας; Οἳ, τῶν μὲν βαρβάρων ἰσχυόντων, ἀεὶ δεινὰ πείσονται· ἢν δ' ἐπικρατήσωσιν αὐτῶν, ἐς τὸ μέλλον ἡμῖν ἔσονται φοβεροὶ καὶ ἐπίφθονοι, χώραν τοσήνδε καὶ πολὺ κρείττονα τῆς ἡμετέρας ἔχοντες. Ἃ καὶ αὐτὰ, μοὶ δοκεῖ, συνιδὼν ὁ Σκιπίων, κελεύειν ἡμῖν δέχεσθαι τὰς Καρχηδονίων παρακλήσεις. Πειθώμεθα οὖν καὶ τοῖς δεομένοις καὶ τῷ στρατηγῷ. »

LXII. Ὁ μὲν οὕτως εἶπε. Πούπλιος δὲ Κορνήλιος, Κορνηλίου Λέντλου συγγενὴς, τοῦ τότε ὄντος ὑπάτου, καὶ τὸν Σκιπίωνα διαδέξεσθαι προσδοκῶντος, ἀντέλεγεν

est autem desperato furore magis timendum in pugnis, in quibus et ceteroquin incerta ac maligna sæpe fortuna est.

LX. « Quæ ipsa et Scipio, ut videtur, subveritus, quum mentem suam nobis aperuit, adjecit daturum se, etiam nobis cunctantibus, pacem Pœnis. Verisimile est autem, illum hæc melius nobis perpendere, pluraque perspicere, quum præsit omnibus. Cujus monita si neglexerimus, offendemus ducem eximium, et amantem patriæ; qui nobis, de bello in Africam transferendo ne cogitantibus quidem, auctor fuerat copias trajiciendi; et, quum non impetrasset exercitum, ipse sibi paravit; resque ibi gessit longe felicius, quam sperabamus. Quo magis mirandum est, vos bellum, quod tam negligenter suscepistis initio, nunc tam pertinaciter et immodice velle persequi. Quod si quis autem, cetera satis probans, hoc tantum veretur, ne nunc quoque Carthaginienses violent fœdera, verisimilius est, doctos quantum malorum ipsis attulerit perfidia, nunc fidem servaturos eo sanctius, quo magis contemtu religionis se pessumdatos sentiant. Nec est ejusdem consultoris, nunc Carthaginienses spernere, ut nihil valentes amplius; nunc timere, quasi ad rebellandum validos. Nobis vero facilius est, cavere, ne crescant denuo, quam nunc eos omnino tollere. Nunc enim cum desperatis pugnaremus; postea vero metu eos continebimus in officio. Et habebunt vel absque nobis satis incommodorum; quos infeste urgebunt finitimi omnes, propter superbi imperii memoriam; et Masinissa, amicus nobis fidissimus, semper observabit ex insidiis.

LXI. « Quod si quis, spretis his omnibus, tantum, quomodo Scipioni succedat, et privata commoda cogitat, atque fortunam ad extremum usque votorum propitiam sibi fore confidit, liceat ex eo quærere : Quidnam tandem faciemus captæ urbi, si modo capere contingat? num ideo funditus eam evertemus, quia frumentum nostrum et naves rapuit? Quas res parati sunt, adjecto magno aliarum rerum cumulo, restituere. An hoc quidem non faciemus, caventes deum hominumque invidiam; sed Masinissæ donabimus? Atqui, tametsi amicus, non est tamen ne ipse quidem supra modum augendus potentia : quin potius, verum si quærimus, contentionem ejus cum Pœnis utilem nostræ reipublicæ judicabimus. An agrum eorum publicum faciemus, ut reditus ex eo percipiamus annuos? at eos reditus absument præsidia; quibus multis magnisque opus erit, inter tot finitimas circum gentes, easque omnes barbaras. Colonos fortasse mittemus in mediam, tot gentibus frequentatam, Numidiam? Qui, prævalentibus barbaris, semper obnoxii erunt eorum incursionibus : quod si ipsi superiores evaserint, ob potentiam invidiosi nobis erunt et formidabiles, tantam possidentes regionem, nostra longe præstantiorem. Quæ omnia Scipio mihi videtur præclare perspexisse, dum auctor nobis est, ut admittamus postulata Carthaginiensium. Quare morem geramus et rogantibus et imperatori. »

LXII. Ad hæc P. Cornelius Lentulus, gentilis Cnæi ejus, qui tunc consul erat et Scipioni se successurum sperabat, respondit in hanc sententiam : « In bellis, Patres Conscripti,

εἶπεν· « Τὸ μὲν συμφέρον ἐστὶ μόνον ἐν τοῖς πολέμοις, ὦ ἄνδρες, χρήσιμον. Καὶ ὅσῳ δυνατὴν ἔτι καὶ νῦν ἀποφαίνουσιν οὗτοι τὴν πόλιν, φυλάξασθαι χρὴ τὴν ἀπιστίαν αὐτῆς μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τὴν ἰσχὺν προανελεῖν, ἐπεὶ μὴ τὴν ἀπιστίαν δυνάμεθα. Οὐδεὶς δ' ἡμῖν καιρὸς ἐς τὸ λῦσαι τὸν ἀπὸ Καρχηδονίων φόβον ἐπιτηδειότερός ἐστι τοῦ παρόντος, ἐν ᾧ πάντων εἰσὶν ἀσθενεῖς καὶ ἄποροι· πρὶν αὖθις αὐτὸν ἐς ἑκάτερον αὐξῆσαι. Οὐ μέντοι καὶ τὸν τοῦ δικαίου λογισμὸν ἂν περιφύγοιμι. Οὐδ' ἀμετρίας μοι δοκεῖ δόξαν οἴσεσθαι τὴν πόλιν ἐπὶ Καρχηδονίοις· οἳ παρὰ μὲν τὰς εὐπραξίας ἀδικοῦσι καὶ ἐνυβρίζουσιν ἐς ἅπαντας, ἐν δὲ ταῖς συμφοραῖς παρακαλοῦσιν· ἂν δὲ τύχωσιν, εὐθὺς ἐπὶ ταῖς συνθήκαις μετατίθενται. Καὶ οὔτε σπονδῶν ἐστιν αὐτοῖς αἰδώς, οὔτε λόγος ὅρκων· οὓς οὗτος ἀξιοῖ περισώζειν διὰ νέμεσιν θεῶν καὶ ἀνθρώπων φθόνον. Ἐγὼ δ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς ἡγοῦμαι ἐς τόδε τὴν Καρχηδόνα περιενεγκεῖν, ἵνα δῶσί ποτε δίκην τῆς ἀσεβείας· οἳ καὶ περὶ Σικελίαν καὶ Ἰβηρίαν καὶ Ἰταλίαν, καὶ ἐν αὐτῇ Λιβύῃ, καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ἀεὶ συνετίθεντο, καὶ παρώρκουν, καὶ δεινὰ καὶ σχέτλια ἔδρων. Ὧν τὰ ἀλλότρια ὑμῖν πρὸ τῶν ἡμετέρων διέξειμι, ἵνα εἰδῆτε πάντας ἐφησθησομένους Καρχηδονίοις, εἰ δίκην δοῖεν.

LXIII. Οὗτοι Ζακανθαίους, πόλιν Ἰβηρίαν ἐπιφανῆ, σφίσι τε αὐτοῖς ἔνσπονδον, καὶ φίλην ἡμῖν, ἡβηδὸν ἔκτειναν, οὐδὲν ἀδικοῦντας. Οὗτοι Νουκερίαν, ὑπήκοον ἡμῶν, ἐπὶ συνθήκῃ λαβόντες, καὶ ὀμόσαντες σὺν δύο ἱματίοις ἕκαστον ἀπολύσειν, τὴν μὲν βουλὴν αὐτῶν ἐς τὰ βαλανεῖα συνέκλεισαν, καὶ ὑποκαίοντες τὰ βαλανεῖα ἀπέπνιξαν, τὸν δὲ δῆμον ἀπιόντα κατηκόντισαν. Ἀχερρανῶν δὲ τὴν βουλὴν ἐν σπονδαῖς ἐς τὰ φρέατα ἐνέβαλον, καὶ τὰ φρέατα ἐνέχωσαν. Μάρκον τε Κορνήλιον, ὕπατον ἡμέτερον, ὅρκοις ἀπατήσαντες, ἤγαγον μὲν ὡς ἐπισκεψόμενον αὐτῶν τὸν στρατηγὸν ἀρρωστοῦντα· συναρπάσαντες δὲ, ἀπήγαγον ἐς Λιβύην ἐκ Σικελίας αἰχμάλωτον, μετὰ δύο καὶ εἴκοσι νεῶν. Ἔκτειναν δὲ καὶ Ῥῆγλον αἰκισάμενοι, στρατηγὸν ἕτερον ἡμῶν, ὑπὸ εὐορκίας ἐπανελθόντα πρὸς αὐτούς. Ὅσα δ' Ἀννίβας ἢ πολεμῶν, ἢ ἐνεδρεύων, ἢ παρορκῶν, ἔς τε πόλεις καὶ στρατόπεδα ἡμῶν, καὶ λήγων ἐς τοὺς συμμάχους ἔδρασε τοὺς αὐτοῦ, τάς τε πόλεις πορθῶν, καὶ τοὺς αὐτῷ συστρατευσαμένους κατακαίνων, μακρὸν ἂν εἴη καταλέγειν. Πλὴν ὅτι τετρακόσια ἡμῶν ἀνέστησεν ἄστη· τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἡμῶν, τοὺς μὲν ἐς τάφρους καὶ ποταμοὺς ἐμβαλόντες, ὡς γεφύραις ἐπέβαινον· τοὺς δὲ τοῖς ἐλέφασιν ὑπέβαλον· τοὺς δ' ἀλλήλοις μονομαχεῖν ἐκέλευον, ἀδελφοὺς ἀδελφοῖς συνιστάντες, καὶ πατέρας υἱοῖς. Τὰ δ' ἔναγχος ταῦτα, περὶ εἰρήνης ἐπρέσβευον ἐνταῦθα, καὶ παρεκάλουν, καὶ ὤμνυον, καὶ οἱ πρέσβεις αὐτῶν ἔτι παρῆσαν· ἐν δὲ Λιβύῃ τὰς ναῦς ἡμῶν διήρπαζον, καὶ τοὺς στρατιώτας κατέδεον. Τοσοῦτον αὐτοῖς καὶ ἀνοίας διὰ τὴν ὠμότητα περίεστι.

LXIV. Τούτοις οὖν τίς ἐστιν ἔλεος ἢ μετριοπάθεια παρ' ἑτέρων, τοῖς οὐδὲν μέτριον οὐδ' ἥμερον ἐς οὐδένας

sola quidem spectari utilitas debet. Adeoque, quo potentiorem etiam nunc civitatem istam hi nobis demonstrant, eo magis cavendum est ab ejus perfidia, conjuncta cum potentia : et, quoniam perfidiam non possumus tollere, ante omnia extinguamus potentiam. Nec est aliud tempus opportunius liberandi nos a metu Carthaginiensium, quam nunc, dum infirmi et rerum omnium egeni sunt, priusquam vires et opes recipiant. Neque tamen æquitatis justitiæque disceptationem in hac causa recusem. Neque vereor, ne populus Romanus videatur durius, quam par est, agere cum Carthaginiensibus : qui in rebus secundis iniqui et insolentes erga omnes sunt, in calamitatibus vero supplices; ac ilico post factum fœdus, ab eo rursus discedunt. Neque enim fœderum sanctitas, aut jurisjurandi religio, ulla est apud hos, quos ille a nobis conservandos ait, ne in Deorum vindictam incidamus hominumque invidiam. At ego, ipsos deos arbitror eo redegisse Carthaginem, ut tandem pœnas impietatis luant, qui icta in Sicilia, in Hispania, in Italia, in Africa, nobiscum et cum aliis, fœdera cuncta perfide violantes, diras luctuosasque crudelitates ubivis exercuerunt. Quarum aliquot externa exempla referam, priusquam ad res nostras perveniam; ut sciatis, omnes applausuros, si illi pœnas meritas dederint.

LXIII. « Hi Saguntum, urbem Hispaniæ nobilem, ipsis fœderatam, et nobis amicam, nihil commeritam, occidione deleverunt. Hi postquam Nuceriam, nostræ ditionis urbem, in deditionem acceperunt ex fœdere, jurati se permissuros ut oppidani cum binis vestibus abeant, senatum in balinea conclusum æstu suffocaverunt, populum vero abeuntem confixerunt jaculis. Acerrarum senatum, post fidem ei datam, in puteos conjectum terra obruerunt. M. Cornelium, consulem nostrum, jurejurando deceptum adduxerunt ad ipsorum ducem, quem velut ægrotum conveniret, moxque captivum abripuerunt in Africam e Sicilia, cum viginti duabus navibus. Alium imperatorem nostrum, Regulum, excruciatum interemerunt; qui, ne jusjurandum falleret, ad eos redierat. Annibal vero quæ quantaque, bello, insidiis, perfidia, in civitates nostras exercitusque nostros, ac postremo in suos ipsius socios patraverit, urbes populando, et proprios commilitones interficiendo, longum est recensere. Verbo tamen dicam, quadringenta ab eo deleta nostra esse oppida, captivos nostros partim in fossas, in fluvios conjectos, ut pontium præberent usum, partim subjectos elephantis proculcandos, partim digladiari coactos, compositis fratrum paribus, aut filiis cum parentibus. Nuperrime vero legatos huc de pace miserunt, oraruntque, et jurejurando se obstrinxerunt; et priusquam illi hinc discederent, naves nostras in Africa diripuerunt, militesque conjecerunt in vincula. Ad tantam etiam insaniam eos adigit crudelitas.

LXIV. « His igitur quæ miseratio ab aliis, aut quæ moderatio debetur, qui nihil unquam moderate, nihil clemen-

εἰργασμένοις; τοῖς (ὥσπερ ἔφη Σκιπίων) εἰ ἐλάβοντο ἡμῶν, οὐδ' ἂν ὄνομα Ῥωμαίων ὑπολιποῦσιν; Ἀλλὰ πίστις ἐστὶ βέβαιος, ἢ δεξιά. Ποία; τίς σπονδὴ, τίς ὅρκος, ὃν οὐκ ἐπάτησαν; τίς δὲ συνθήκη καὶ χάρις, ἐς ἣν οὐχ ὕβρισαν; Μὴ μιμησώμεθα, φησὶν, αὐτούς. Τίνα γὰρ συνθήκην ἡμεῖς λύομεν, οἱ μήπω τι συνθέμενοι; Ἀλλὰ τὴν ὠμότητα, φησὶν, αὐτῶν μὴ μιμησώμεθα. Φίλους οὖν καὶ συμμάχους ποιησόμεθα τοὺς ὠμοτάτους; Οὐδέτερα τούτων ἄξια. Ἀλλ' ἐπιτρεψάτωσαν ἡμῖν αὐτοὺς νόμῳ νενικημένων, ὡς πολλοὶ σφᾶς ἐπέτρεψαν· σκεψώμεθα δ' ἡμεῖς. Καὶ ὅ τι ἂν δῶμεν, εἴσονται χάριν, οὐχὶ συνθήκην νομίσουσιν εἶναι. Διαφέρει δὲ τούτοιν ἑκάτερον ὧδε· μέχρι μὲν συντίθενται, παραβήσονται, καθάπερ καὶ πάλαι, πρόφασιν ἀεί τινα τῶν συνθηκῶν φέροντες, ὡς ἐν αὐταῖς ἠλαττωμένοι· τὰ δ' ἀμφίλογα, εὐπροφάσιστα. Ὅταν δὲ παραδῶσιν αὑτοὺς, καὶ τὰ ὅπλα παρελώμεθα, καὶ τὰ σώματα ἐφ' ἡμῖν γένηται, καὶ πεισθῶσιν ὅτι μηδὲν αὐτοῖς ἐστιν ἴδιον· τὰ μὲν φρονήματα αὐτῶν καταβήσεται, ἀγαπήσουσι δ' ὅ τι ἂν παρ' ἡμῶν λάβωσιν ὡς ἀλλότριον. Εἰ μὲν οὖν Σκιπίωνι ἑτέρως δοκεῖ, τὰς γνώμας ἔχετε συγκρίνειν. Εἰ δὲ συνθήσεται Καρχηδονίοις χωρὶς ὑμῶν, τί καὶ ἐπέστελλεν ὑμῖν; Ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς ὑμῖν κυρίοις οὖσι περὶ τῶνδε κρῖναι, τὴν γνώμην εἶπον, ἣν νομίζω συνοίσειν τῇ πόλει. »

LXV. Τοιαῦτα μὲν καὶ ὁ Πούπλιος εἶπεν. Ἡ δὲ βουλὴ κατὰ ἄνδρα παρ' ἑκάστου ψῆφον ᾔτει, καὶ ἐς τὴν Σκιπίωνος γνώμην αἱ πλείους συνέδραμον. Ἐγίγνοντο οὖν αἱ συνθῆκαι, τρίται αἵδε, Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις πρὸς ἀλλήλους. Καὶ ὁ Σκιπίων ἐς αὐτὰς ἐδόκει μάλιστα τοὺς Ῥωμαίους ἐναγαγέσθαι, εἴτε τῶν εἰρημένων οὕνεκα λογισμῶν, εἴτε ὡς ἀρκοῦν Ῥωμαίοις ἐς εὐτυχίαν, τὸ μόνην ἀφελέσθαι Καρχηδονίοις τὴν ἡγεμονίαν. Εἰσὶ γὰρ οἳ καὶ τόδε νομίζουσιν, αὐτὸν ἐς Ῥωμαίων σωφρονισμὸν ἐθελῆσαι γείτονα καὶ ἀντίπαλον αὐτοῖς φόβον ἐς ἀεὶ καταλιπεῖν, ἵνα μήποτε ἐξυβρίσειαν ἐν μεγέθει τύχης καὶ ἀμεριμνίᾳ. Καὶ τόδε οὕτω φρονῆσαι τὸν Σκιπίωνα, οὐ πολὺ ὕστερον ἐξεῖπε τοῖς Ῥωμαίοις Κάτων, ἐπιπλήττων παρωξυμμένοις κατὰ Ῥοδίων. Ὁ δὲ Σκιπίων, ταῦτα συνθέμενος, ἐκ Λιβύης ἐς τὴν Ἰταλίαν παντὶ τῷ στρατῷ διέπλει, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην ἐσήλαυνε θριαμβεύων, ἐπιφανέστατα δὴ τῶν πρὸ αὐτοῦ.

LXVI. Καὶ ὁ τρόπος, ᾧ καὶ νῦν χρώμενοι διατελοῦσιν, ἔστι τοιόσδε. Ἐστεφάνωντο μὲν ἅπαντες. Ἡγοῦνται δὲ σαλπιγκταί τε καὶ λαφύρων ἅμαξαι· πύργοι τε παραφέρονται, μιμήματα τῶν εἰλημμένων πόλεων, καὶ γραφαὶ καὶ σχήματα τῶν γεγονότων. Εἶτα χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἄσημαντός τε καὶ σεσημασμένος, καὶ εἴ τι τοιουτότροπον ἄλλο· καὶ στέφανοι ὅσοις τὸν στρατηγὸν ἀρετῆς ἕνεκα ἀναδοῦσιν ἢ πόλεις ἢ σύμμαχοι, ἢ τὰ ὑπ' αὐτῷ στρατόπεδα. Βόες δ' ἐπὶ τούτοις λευκοὶ, καὶ ἐλέφαντες ἦσαν ἐπὶ τοῖς βουσί· καὶ Καρχηδονίων αὐτῶν, καὶ Νομάδων, ὅσοι τῶν ἡγεμόνων ἐλήφθησαν. Αὐτοῦ δ' ἡγοῦνται τοῦ στρατηγοῦ ῥαβδοῦχοι φοινικοῦς χιτῶνας

ter, in quemquam fecerunt? qui, ut ait Scipio, si nos vicissent, ne nomen quidem Romanum passi fuissent superesse? At fides, inquis, firma est, ac dextra! Quæ tandem? Quod fœdus, quod jusjurandum non conculcarunt? Quam pacem, quam gratiam non rependerunt injuria? Audio, non esse illos nobis imitandos! Ecquid igitur imitamur, qui pacem non violamus, quæ nondum cum illis est composita? Sed crudelitatem eorum, ais, ne imitemur! Ergo-ne amicos et socios faciemus, homines crudelissimos? Neutrum horum æquum est. Satius est, ut victi dedant se in nostram potestatem, quomodo alii multi sese dediderunt. Tum vero deliberare nobis licebit: et quidquid a nobis illi acceperint, habebunt gratiam; non fœderi imputabunt beneficium. Differunt autem hæc duo sic: quamdiu fœdera nobiscum eis erunt, violabunt, sicut adhuc fecerunt, semper aliquid prætexentes, cur ipsis iniquæ videantur fœderis leges: nam facile prætextus nascuntur e rebus controversis. Ubi vero se dederint, ademtis per nos armis, et in potestatem acceptis corporibus, scient nihil ipsis esse proprium, et demittent animos; contenti, quidquid a nobis, ut alienum, acceperint. Jam quod si aliter Scipioni videtur, potestis sententias inter se collatas expendere. Quod si autem absque vobis fœdus cum Carthaginiensibus facturus est, quid opus erat, ad vos rem referre? Ego vero apud vos, penes quos est hujus rei judicium, sententiam eam dixi, quam e republica esse existimo. »

LXV. Hæc quum P. Lentulus verba fecisset, senatus poposcit calculos. Vicit autem Scipionis sententia pluribus suffragiis. Atque ita tertio ictum est fœdus inter Romanum Carthaginiensemque populos. Cujus fœderis ineundi, sive eis causis inductus, quæ sunt paulo ante exposita, auctor Romanis suasorque fuerat Scipio; sive, quod satis esse populo Romano ad florentem reipublicæ statum judicaverit, si imperium Pœnis esset ademtum. Sunt enim, qui et hoc arbitrentur, nimirum, ad continendos in majorum disciplina Romanos voluisse Scipionem relinqui vicinam urbem æmulam; ne fieret umquam, ut securi nimia felicitate insolescerent. Atque id ita sensisse Scipionem, haud ita multo post publice affirmavit Cato, quum nimiam senatus iram in Rhodios reprehenderet. Jam vero Scipio, fœdere icto, ex Africa totum exercitum deportavit in Italiam, Urbemque triumphans ingressus est, illustriore pompa quam ante eam diem usus fuerat quisquam.

LXVI. Fuit autem forma triumphi, qua etiam nunc utuntur Romani, hujuscemodi. Coronati incedunt omnes. Præcedunt tubicines, et plaustra onusta spoliis: traducuntur turres, captarum urbium simulacra; tabulæque pictæ, quibus res gestæ ad vivum exprimuntur; deinde aurum argentumque, tam rude quam signatum, et si quid est aliud generis ejusdem: tum coronæ, imperatori ob virtutem datæ a civitatibus aut a sociis aut ab ipso exercitu. Sequebantur deinceps boves candidi; post eos elephanti; mox Pœnorum Numidarumque duces captivi. Ipsum imperatorem præcedunt lictores paludati et chorus citharistarum ac satyro

ἐνδεδυκότες, καὶ χορὸς κιθαριστῶν τε καὶ τιτυριστῶν, ἐς μιμήματα Τυῤῥηνικῆς πομπῆς, περιεζωσμένοι τε καὶ στεφάνην χρυσῆν ἐπικείμενοι· ἴσα τε βαίνουσιν ἐν τάξει μετὰ ᾠδῆς καὶ μετ' ὀρχήσεως. Λυδοὺς αὐτοὺς καλοῦσιν, ὅτι (οἶμαι) Τυῤῥηνοὶ Λυδῶν ἄποικοι. Τούτων δέ τις ἐν μέσῳ, πορφύραν ποδήρη περικείμενος, καὶ ψέλλια καὶ στρεπτὰ ἀπὸ χρυσοῦ, σχηματίζεται ποικίλως ἐς γέλωτα, ὡς ἐπορχούμενος τοῖς πολεμίοις. Ἐπὶ δ' αὐτῷ θυμιατηρίων πλῆθος, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐπὶ τοῖς θυμιάμασιν, ἐφ' ἅρματος καταγεγραμμένου ποικίλως, ἔστεπται μὲν ἀπὸ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων, ἔσταλται δ' ἐς τὸν πάτριον τρόπον πορφύραν, ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. Καὶ σκῆπτρον ἐξ ἐλέφαντος φέρει, καὶ δάφνην, ἣν ἀεὶ Ῥωμαῖοι νομίζουσι νίκης σύμβολον. Ἐπιβαίνουσι δ' αὐτῷ ἐπὶ τὸ ἅρμα παῖδές τε καὶ παρθένοι, καὶ ἐπὶ τῶν παρηόρων ἑκατέρωθεν ἠΐθεοι, συγγενεῖς. Καὶ παρέπονται ὅσοι παρὰ τὸν πόλεμον ἦσαν αὐτῷ γραμματεῖς τε καὶ ὑπηρέται καὶ ὑπασπισταί. Καὶ μετ' ἐκείνους ἡ στρατιὰ κατά τε ἴλας καὶ τάξεις, ἐστεφανωμένη πᾶσα καὶ δαφνηφοροῦσα· οἱ δὲ ἀριστεῖς καὶ τὰ ἀριστεῖα ἐπίκεινται. Καὶ τῶν ἀρχόντων οὓς μὲν ἐπαινοῦσιν, οὓς δὲ σκώπτουσιν, οὓς δὲ ψέγουσιν. Ἀφελὴς γὰρ ὁ θρίαμβος· καὶ ἐν ἐξουσίᾳ, λέγειν ὅ τι θέλοιεν. Ἀφικόμενος δὲ ἐς τὸ Καπιτώλιον ὁ Σκιπίων, τὴν μὲν πομπὴν κατέπαυσεν· εἱστία δὲ τοὺς φίλους, ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἐς τὸ ἱερόν.

LXVII. Καὶ τέλος εἶχε Ῥωμαίοις ὁ δεύτερος πρὸς Καρχηδονίους πόλεμος, ἀρξάμενος ἀπὸ Ἰβηρίας, λήξας δ' ἐν Λιβύῃ ἐς τάσδε τὰς περὶ αὐτῆς Καρχηδόνος σπονδάς. Καὶ ὀλυμπιάδες ἐν τοῖς Ἕλλησιν ἦσαν ἀμφὶ τὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρας. Μασσανάσσης δὲ Καρχηδονίοις τε μηνιῶν, καὶ Ῥωμαίοις θαῤῥῶν, ἐπέβαινε γῇ πολλῇ τῶν Καρχηδονίων, ὡς γενομένῃ ποτὲ ἑαυτοῦ. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι Ῥωμαίους παρεκάλουν, σφίσι Μασσανάσσην συναλλάξαι. Οἱ δ' ἔπεμπον διαλλακτάς, οἷς εἴρητο συμπράσσειν ὅσα δύναιντο Μασσανάσσῃ. Οὕτω μὲν τὴν γῆν ἀπετέμετο Καρχηδονίων ὁ Μασσανάσσης, καὶ συνθῆκαι Καρχηδονίοις καὶ πρὸς τόνδε ἐγένοντο, αἳ διέμειναν ἐς ἔτη πεντήκοντα. Ἐν οἷς μάλιστα ἡ Καρχηδὼν εἰρηνεύουσα ὁμαλῶς, ἐς μέγα δυνάμεως καὶ εὐανδρίας ἦλθεν, ἔκ τε πεδίων εὐκαρπίας, καὶ θαλάσσης εὐκαιρίας.

LXVIII. Καὶ εὐθὺς (οἷον ἐν ταῖς εὐτυχίαις γίγνεται) οἱ μὲν ἐρωμάϊζον, οἱ δὲ ἐδημοκράτιζον, οἷς δ' ἤρεσκε Μασσανάσσης. Ἡγοῦντο δ' ἑκάστων οἱ καὶ δόξῃ καὶ ἀρετῇ προύχοντες· τῶν μὲν ῥωμαϊζόντων, ὁ Μέγας Ἄννων· τῶν δ' αἱρουμένων τὰ Μασσανάσσου, Ἀννίβας ὁ Ψὰρ ἐπικαλούμενος· τῶν δὲ δημοκρατιζόντων, Ἀμίλχαρ, ᾧ Σαυνίτης ἐπώνυμον ἦν, καὶ Καρθάλων· οἳ φυλάξαντες Ῥωμαίους τε Κελτίβηρσι πολεμοῦντας, καὶ Μασσανάσσην ἐπικουροῦντα υἱῷ πρὸς ἑτέρων Ἰβήρων συγκεκλεισμένῳ, πείθουσι τὸν Καρθάλωνα βοήθαρχον ὄντα, καὶ ἐπὶ τῇδε τῇ ἀρχῇ τὴν χώραν περιιόντα ἐπιθέσθαι τοῖς Μασσανάσσου, σκηνουμένοις ἐν ἀμφιλόγῳ

rum, Etrusco more cinctorum, coronisque aureis ornatorum; qui, similiter atque in Etruscorum pompis, incedunt ordine, cum cantu et tripudio: luditiones ipsi vocant: ideo, puto, quia Etrusci Lydorum coloni sunt. Horum in medio quidam, stolatus ac purpuratus, ornatusque monilibus et torquibus aureis, varie atque varie gesticulatur ad movendum risum, tamquam insultans hostibus. Sequuntur deinceps, qui suffitum faciunt. Mox ipse imperator invehitur curru picturis variegato, redimitus gemmata corona aurea: amictus autem more patrio toga purpurea aureis asteriscis intexta [*sive* toga palmata]: manu gestat sceptrum eburneum et virgam lauream, quæ apud Romanos semper symbolum est victoriæ. Vehuntur eodem curru cognati, pueri virginesque, et funalibus equis insident adolescentes. Juxta currum incedunt, quicunque toto bello imperatori præsto fuerant scribæ, apparitores, armigerique. Sequuntur milites, distincti per turmas ac cohortes, coronati omnes, laureasque manibus tenentes, et fortissimi quique præmia gestantes militaria. Hi alios ex præfectis suis laudant, in alios cavillantur, quosdam vituperant. Locus est enim in triumpho oris libertati; et militibus quidlibet dicendi potestas. Ubi vero in Capitolium ascendit Scipio, finita pompa, amicos ex more ad convivium vocavit in templum.

LXVII. Hic finis secundi belli Punici; quod in Hispania cœptum, in Africa, intercedente hoc fœdere, cujus conditiones ad ipsam urbem Carthaginem proxime pertinebant, desiit, quum apud Græcos ageretur Olympias centesima quadragesima quarta. Jam vero Masinissa, Carthaginiensibus infensus, magnam eorum agri partem sibi vindicabat, fretus Romanorum amicitia, suum quondam fuisse dictitans. Illi a Romanis petierunt, ut regem sibi placarent: qui miserunt conciliatores, cum mandatis, ut quantum possent regi faverent. Ita, carpto quidem a Masinissa Carthaginiensium agro, fœdus etiam cum hoc factum est: quod ad annos duravit quinquaginta. Quo spatio Carthago pace quieta fruens, multum et viris crevit et opibus, camporum ubertate abundans et commoditatibus maritimis.

LXVIII. Sed mox (ut fere fit in rebus secundis) civitas in factiones scindebatur, Romanam, popularem, regiam. Erant autem cuique factioni sui principes, viri honore virtuteque nobiles: Romanam Anno Magnus fovebat, Masinissæ partes Annibal, cognomine Sturnus; popularem factionem Amilcar, Samnis cognominatus, et cum eo Carthalo. Hi observantes tempus, quo Romani bello Celtiberico districti, Masinissa autem filio, quem Hispani ex ulteriori Hispania circumventum tenebant, subsidio erat profectus, persuaserunt Carthaloni, tunc boetharcho, ut, dum pro magistratu obiret regionem, Masinissæ subditos, qui in controverso

γῇ. Ὁ δὲ καὶ ἔκτεινέ τινας αὐτῶν, καὶ λείαν περιήλασε, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς Λίβυας ἐπὶ τοὺς Νομάδας ἤγειρεν. Ἄλλα τε πολλὰ αὐτοῖς ἔργα πολέμων ἐς ἀλλήλους γίγνεται· μέχρι Ῥωμαίων ἕτεροι πρέσβεις ἐπῆλθον ἐς διαλύσεις, οἷς ὁμοίως εἴρητο, Μασσανάσσῃ βοηθεῖν ἀδήλως. Καὶ ἐβεβαίωσαν οἵδε τῷ Μασσανάσσῃ ὅσα προειλήφει, μετὰ τέχνης, ὧδε· εἶπον μὲν οὐδὲν, οὐδὲ ἤκουσαν, ἵνα μή τι ὡς ἐν δίκῃ Μασσανάσσης ἐλαττῷτο· ἐν μέσῳ δ' ἀμφοῖν γενόμενοι, τὰς χεῖρας διέστησαν· καὶ τοῦτο ἦν αὐτοῖς κέλευσμα πρὸς ἀμφοτέρους ἐς διαλύσεις. Οὐ πολὺ δ' ὕστερον ὁ Μασσανάσσης ἠμφισβήτει καὶ τῶν λεγομένων μεγάλων πεδίων, καὶ χώρας πεντήκοντα πόλεων, ἣν Τύσκαν προσαγορεύουσιν. Ἐφ' οἷς πάλιν οἱ Καρχηδόνιοι κατέφυγον ἐπὶ Ῥωμαίους. Οἱ δ' ὑπέσχοντο μὲν αὐτοῖς καὶ τότε, πρέσβεις πέμψειν ἐς δίαιταν· διέτριψαν δὲ, ἕως εἴκασαν πολλὰ τῶν Καρχηδονίων διεφθάρθαι.

LXIX. Καὶ τότε πρέσβεις ἔπεμπον, ἑτέρους τε καὶ Κάτωνα. Οἳ ἐς τὴν ἀμφίλογον γῆν ἀφικόμενοι, ἠξίουν σφίσιν ἀμφοτέρους περὶ ἁπάντων ἐπιτρέπειν. Μασσανάσσης μὲν οὖν, οἷα πλεονεκτῶν, καὶ Ῥωμαίοις ἀεὶ θαῤῥῶν, ἐπέτρεπεν· οἱ Καρχηδόνιοι δ' ὑπώπτευον, ἐπεὶ καὶ τοὺς πρότερον ᾔδεσαν οὐκ εὖ δικάσαντας. Ἔφασαν οὖν, αὐτὰς συνθήκας τὰς ἐπὶ Σκιπίωνος οὐδὲν χρήζειν δικῶν οὐδὲ διορθώσεως, ὅσα μὴ ἐξ αὐτῶν παραβαίνεται μόνα. Οἱ δ' οὐκ ἀνασχόμενοι περὶ μέρους δικάζειν, ἐπανῄεσαν. Καὶ τὴν χώραν περιεσκόπουν, ἀκριβῶς τε εἰργασμένην, καὶ κατασκευὰς μεγάλας ἔχουσαν. Εἶδον δὲ καὶ τὴν πόλιν ἐσελθόντες, ὅση τε τὴν δύναμιν ἦν, καὶ πλῆθος ὅσον ηὔξητο ἐκ τῆς οὐ πρὸ πολλοῦ κατὰ Σκιπίωνα διαφθορᾶς. Ἐπανελθόντες τε ἐς Ῥώμην, ἔφραζον, οὐ ζήλου μᾶλλον ἢ φόβου γέμειν αὐτοῖς τὰ Καρχηδονίων, πόλεως δυσμενοῦς τοσῇσδε καὶ γείτονος, εὐχερῶς οὕτως αὐξανομένης. Καὶ ὁ Κάτων μάλιστα ἔλεγεν, οὔ ποτε Ῥωμαίοις βέβαιον οὐδὲ τὴν ἐλευθερίαν ἔσεσθαι, πρὶν ἐξελεῖν Καρχηδόνα. Ὧν ἡ βουλὴ πυνθανομένη, ἔκρινε μὲν πολεμεῖν· ἔτι δ' ἔχρῃζε προφάσεων, καὶ τὴν κρίσιν ἀπόῤῥητον εἶχον. Κάτωνα δ' ἐξ ἐκείνου φασὶν ἐν τῇ βουλῇ συνεχῆ γνώμην λέγειν, Καρχηδόνα μὴ εἶναι. Σκιπίωνα δὲ τὸν Νασικᾶν τὰ ἐναντία ἀξιοῦν, Καρχηδόνα ἐᾶν, ἐς φόβον ἄρα καὶ τόνδε Ῥωμαίων, ἐκδιαιτωμένων ἤδη.

LXX. Καρχηδονίων δ' οἱ δημοκρατίζοντες τοὺς τὰ Μασσανάσσου φρονοῦντας ἐξέβαλον, ἐς τεσσαράκοντα μάλιστα ὄντας· καὶ ψῆφον ἐπήνεγκαν φυγῆς, καὶ τὸν δῆμον ὥρκωσαν, μήτε καταδέξεσθαί ποτε, μήτε ἀνέξεσθαι τῶν λεγόντων καταδέχεσθαι. Οἱ δ' ἐξελαθέντες ἐπὶ τὸν Μασσανάσσην κατέφυγον, καὶ ἐξώτρυναν ἐς πόλεμον. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς οὕτως ἔχων, ἔπεμπε τῶν παίδων ἐς Καρχηδόνα Γολόσσην τε καὶ Μικίψαν, ἀξιῶν καταδέχεσθαι τοὺς δι' αὐτὸν ἐξεληλαμένους. Τούτοις προσιοῦσι τὰς πύλας ὁ βοήθαρχος ἀπέκλεισε, δείσας μὴ τὸν δῆμον οἱ συγγενεῖς τῶν φευγόντων καταδακρύσειαν. Γολόσσῃ δὲ καὶ ἐπανιόντι Ἀμίλχαρ ὁ Σαυνίτης ἐπέθετο·

solo tentoria fixerant, invaderet. Et ille, cæsis etiam nonnullis ex regiis, prædam abegit, et agrestes Afros concitavit contra Numidas. Aliæque multæ præterea incursiones velitationesque subinde inter eos intercesserunt; donec iterum legatos Romani miserunt, qui lites componerent; quibus æque mandatum fuerat, ut clam utilitatem regis promoverent. Hi Masinissam in rerum semel occupatarum possessione confirmarunt, arte hujusmodi : nec pronunciarunt quidquam, nec causam cognoverunt, ne justo quodam instituto judicio detrimenti quidpiam caperet Masinissa; sed in medium inter utrosque progressi, expandebant manus, eoque gestu monitam utramque partem volebant, ut a lite desisterent. Aliquanto post autem, controversiam quoque movit Masinissa de Magnis qui vocantur Campis, et de regione quinquaginta oppidis frequentata, quam Tyscam illi appellant. Quamobrem denuo ad Romanos confugerunt Pœni. Et tunc quoque eis promissum est, ituros legatos ad rem disceptandam. Sed tam diu dilata est legatio, donec conjectari potuit, perditas jam magna ex parte esse res Carthaginiensium.

LXIX. Ac tunc demum legatos in Africam miserunt Romani, cum alios, tum Catonem. Qui ubi ad agrum controversum pervenerunt, petierunt, rem universam committi ipsorum arbitrio. Ac Masinissa quidem, qui captabat lucrum et Romanis semper fidebat, committere non gravabatur. Pœni autem suspectos habebant legatos, quoniam et superiores noverant parum bona fide rem judicasse. Aiebantque, « fœdus ipsum, ex Scipionis auctoritate ictum, non opus habere nova disceptatione aut correctione : de his tantum quæri, quæ contra fœdus facta sint. » Super quæ legati, ut qui nollent de una tantum aut altera causæ parte sigillatim ferre judicium, re infecta discesserunt. Et perlustrarunt regionem, diligentissime cultam, magnisque instructam apparatibus. Urbem quoque introgressi, viderunt, quantum et opibus et frequentia civium aucta sit denuo, post cladem non ita multo ante a Scipione acceptam. Ubi vero Romam rediere legati, multis verbis disserebant, dicentes : « non invidendum magis, quam timendum, visum sibi esse Carthaginis statum, urbis tantæ, male semper in Romanos affectæ, et vicinæ; quæ tam facile tantas vires recepisset. » Et Cato imprimis asseverabat : « nunquam ne libertatem quidem populi Romani in tuto fore, stante Carthagine. » Quæ ubi senatus cognovit, statuit quidem bellum gerere, sed occasionem exspectabat, celans propositum. Ferturque Cato ex eo tempore nunquam non pro sententia dixisse, delendam Carthaginem : ei vero Scipio Nasica contradixisse, imo sinendam Carthaginem; ut vel hoc metu etiam retineantur Romani, a disciplina majorum jam tum desciscentes.

LXX. Cæterum Carthagine factio popularis ejecit regiam, exilio mulctatis circiter XL civibus : et a plebe exactum est jusjurandum, ne unquam reciperet exules, neve de recipiendis ullam mentionem fieri sineret. Illi ad Masinissam confugerunt, ad bellumque eum instigarunt. Et rex, sua etiam sponte non abhorrens ab eo consilio, misit Carthaginem duos e filiis, Gulussam et Micipsam, qui postularent, recipi actos propter ipsum in exilium. Hos ad portam appropinquantes exclusit boetharchus; veritus, ne plebs per cognatos exulantium flecteretur lacrimis. Gulussam vero redeuntem Amilcar Samnis etiam adortus est ex insidiis, et

καί τινας μὲν ἔκτεινεν, αὐτὸν δὲ ἐθορύβησεν. Ἐφ' οἷς ὁ Μασσανάσσης προφάσεις τάσδε ποιούμενος, ἐπολιόρκει πόλιν Ὀρόσκοπα, καὶ τῆσδε παρὰ τὰς συνθήκας ἐφιέμενος. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι πεζοῖς μὲν δισμυρίοις καὶ πεντακισχιλίοις, ἱππεῦσι δὲ πολιτικοῖς τετρακοσίοις, Ἀσδρούβα τοῦ τότε σφῶν βοηθάρχου στρατηγοῦντος, ἐπὶ τὸν Μασσανάσσην ἐστράτευον. Καὶ πλησιάσασιν αὐτοῖς, Ἀσασίς τε καὶ Σούβας ταξίαρχοι Μασσανάσσου, διενεχθέντες τι τοῖς παισὶ Μασσανάσσου, προσέδραμον ἐς αὐτομολίαν, ἱππέας ἄγοντες ἑξακισχιλίους. Οἷς ἐπαρθεὶς ὁ Ἀσδρούβας, μετεστρατοπέδευεν ἐγγυτέρω τοῦ βασιλέως· καὶ ἐν ταῖς ἀκροβολίαις ἐπὶ κρεισσόνων ἦν. Ὁ δὲ Μασσανάσσης, ἐνεδρεύων αὐτὸν, ὑπεχώρει κατ' ὀλίγον, οἷα φεύγων· ἕως προσήγαγεν ἐς πεδίον μέγα καὶ ἔρημον, οὗ πανταχόθεν ἦσαν λόφοι καὶ ἀπόκρημνα, καὶ ἀγορᾶς ἀπορία. Τότε δ' ἐπιστρέψας, ἐστρατοπέδευεν ἐν τοῖς πεδινοῖς· ὁ δὲ Ἀσδρούβας ἐς τοὺς λόφους, ὡς ὀχυρωτέρους, ἀνέδραμε.

cæsis aliquot ex comitatu, ipsum perterrefecit. Per has occasiones Masinissa obsedit Oroscopa oppidum, cujus possessionem jamdiu præter fœderis leges concupiverat. Eo Carthaginienses cum XXV millibus peditum, equitibus urbanis quadringentis, occurrerunt, duce Asdrubale, qui tunc boetharchus erat. Ad quos appropinquantes transfugerunt cum sex millibus equitum Asasis et Suba, præfecti Masinissæ, quibus cum regis filiis, nescio qua de re, ortum erat dissidium. Qua accessione Asdrubal factus animosior, propius ad regem admovit castra : et levibus quibusdam præliis discedebat superior. Sed ei Masinissa insidias struens, cedebat paulatim, tanquam fugeret, donec eum in magnam incultamque pertraxit planitiem, cinctam præruptis tumulis, et rerum victui necessariarum inopem. Tum vero in hostem obversus, castra in planitie posuit; Asdrubal autem in tumulis, ut munitioribus, consedit.

LXXI. Καὶ οἱ μὲν τῆς ἐπιούσης ἔμελλον ἐς χεῖρας ἥξειν. Σκιπίων δ' ὁ νεώτερος, ὁ τὴν Καρχηδόνα ὕστερον ἑλὼν, ὑποστρατευόμενος τότε Λουκούλλῳ Κελτίβηρσι πολεμοῦντι, ἐς τὸν Μασσανάσσην ἀφικνεῖτο, πεμφθεὶς ἐλέφαντας αἰτῆσαι. Καὶ αὐτῷ Μασσανάσσης, τοῦ σώματος ὡς ἐς μάχην ἐπιμελούμενος, ἱππέας ἀπαντᾶν ἔπεμψε, καὶ τῶν παίδων τισὶν ἐκέλευεν, ἐλθόντα ὑποδέξασθαι. Αὐτὸς δ' ἅμ' ἕῳ τὸν στρατὸν ἐξέτασσεν, ὀγδοήκοντα μὲν καὶ ὀκτὼ γεγονὼς ἔτη, ἱππεύων δ' ἔτι καρτερῶς, καὶ γυμνὸν τὸν ἵππον ἀναβαίνων, ὡς ἔθος ἐστὶ Νομάσι, καὶ στρατηγῶν, καὶ μαχόμενος. Εἰσὶ γὰρ Λιβύων οἱ Νομάδες εὐρωστότατοι, καὶ μακροβίων ὄντων μακροβιώτατοι. Αἴτιον δ' ἴσως ὅ τε χειμὼν οὐ πολὺ κρύος ἔχων, ὑφ' οὗ φθείρεται πάντα, καὶ τὸ θέρος οὐ κατακαῖον, ὥσπερ Αἰθίοπάς τε καὶ Ἰνδούς. Διὸ καὶ τῶν θηρίων τὰ δυνατώτατα ἥδε ἡ γῆ φέρει, καὶ οἱ ἄνδρες ἐν ὑπαίθρῳ καὶ πόνοις εἰσὶν ἀεί. Ὀλίγος τε ὁ οἶνος αὐτοῖς, καὶ ἡ τροφὴ πᾶσιν ἁπλῆ τε καὶ εὐτελής. Ὁ μὲν δὴ Μασσανάσσης, ἐπιβὰς ἵππου, διεκόσμει τὸν στρατόν· καὶ Ἀσδρούβας ἀντεξῆγε τὸν ἴδιον αὐτῷ, πολὺ πλῆθος. Ἤδη γὰρ καὶ τῷδε πολλοὶ προσεληλύθεισαν ἐκ τῆς χώρας. Ὁ δὲ Σκιπίων ἐθεᾶτο τὴν μάχην ἀφ' ὑψηλοῦ, καθάπερ ἐκ θεάτρου. Ἔλεγέ τε πολλάκις ὕστερον, ἀγῶσι συνενεχθεὶς ποικίλοις, οὔποτε ὧδε ἡσθῆναι· μόνον γὰρ, ἔφη, τόνδε τὸν πόνον ἄφροντις ἰδεῖν, μυριάδας ἀνδρῶν συνιούσας ἐς μάχην ἕνδεκα. Ἔλεγέ τε σεμνύνων, δύο πρὸ αὐτοῦ τὴν θέαν ταύτην ἰδεῖν ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ, τὸν Δία ἀπὸ τῆς Ἴδης, καὶ τὸν Ποσειδῶνα ἐκ Σαμοθράκης.

LXXI. Quumque signa collaturi essent postero die Pœni cum Masinissa, Scipio minor, qui Carthaginem postea cepit, tunc legatus Luculli, bellum gerentis in Celtiberia, venit ad Masinissam, ad petendos elephantos missus. Ei Masinissa, curæ corporis, ut mox pugnaturus, intentus, equites misit obviam, mandavitque nonnullis ex filiis suis, ut venientem exciperent. Ipse vero primo mane instruebat aciem, LXXXVIII quidem annos natus, adhuc tamen eques validus, equumque, ut mos est Numidis, non stratum solitus inscendere, et militis pariter ac ducis obire munia. Sunt enim Numidæ omnium Africæ nationum robustissimi, et inter longævos longævissimi. Cujus rei causa fortasse ea est, quod apud eos hiems parum habet noxii frigoris; et æstas non est tam ardens, quam apud Æthiopas Indosque. Quapropter etiam feras validissimas fert hæc regio : et viri quoque sub dio et in continuis degunt laboribus, vinoque utuntur parce; et victus omnibus simplex frugalisque. Ubi vero Masinissa obequitans cœpit aciem struere, e diverso Asdrubal quoque suos produxit, quorum magna erat multitudo : jam enim et ad hunc multi ex agris confluxerant. Id prælium Scipio spectavit e sublimi, tanquam in theatro. Sæpeque postea dicere solebat : « multis se ac variis interfuisse præliis, sed nunquam tanta cum voluptate; unum enim hoc certamen secure se spectasse, decem tum supra centum millibus inter se dimicantibus. » Et, elatius interdum dicens, « duos tantum, aiebat, ante se spectasse tale spectaculum, Trojani belli tempore; Jovem ab Ida, Neptunum e Samothracia. »

LXXII. Γενομένης δὲ τῆσδε τῆς μάχης ἐς νύκτα ἀπ' ἠοῦς, καὶ πολλῶν πεσόντων ἑκατέρωθεν, ἔδοξεν ἐπὶ κρεισσόνων ὁ Μασσανάσσης γενέσθαι. Καὶ αὐτῷ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τοῦ ἔργου ὁ Σκιπίων ὤφθη. Ὁ δὲ αὐτὸν, οἷα φίλον ἐκ πάππου, περιεῖπε θεραπεύων. Ὅπερ οἱ Καρχηδόνιοι μαθόντες, ἐδέοντο τοῦ Σκιπίωνος πρὸς Μασσανάσσην σφᾶς συναλλάξαι. Ὁ δὲ συνήγαγε μὲν

LXXII. Pugnatum est autem a mane ad noctem usque; cæsoque utrimque magno numero, Masinissa visus est discessisse superior. Revertenti in castra Scipio gratulabundus se obtulit : et ille eum, ut avitum amicum, excepit officiosissime. Carthaginienses autem, adventu Scipionis cognito, rogabant, ut pacem inter se et Masinissam conciliaret. Ille partes adduxit ad colloquium : quumque de

αὐτούς· γιγνομένων δὲ προκλήσεων, οἱ Καρχηδόνιοι τῷ Μασσανάσσῃ τὴν μὲν περὶ τὸ Ἐμπόριον γῆν ἔλεγον μεθήσειν, καὶ ἀργυρίου τάλαντα δώσειν διακόσια αὐτίκα, καὶ ὀκτακόσια σὺν χρόνῳ. Τοὺς δ' αὐτομόλους αἰτοῦντος, οὐχ ὑπέστησαν οὐδ' ἀκοῦσαι, ἀλλ' ἄπρακτοι διεκρίθησαν. Καὶ Σκιπίων μὲν ἐς Ἰβηρίαν, ἔχων τοὺς ἐλέφαντας, ἐπανῄει. Μασσανάσσης δὲ, τὸν λόφον τῶν πολεμίων περιταφρεύσας, ἐφύλασσε, μηδεμίαν αὐτοῖς ἀγορὰν ἐσφέρεσθαι. Οὐδ' ἄλλως ἐγγὺς ἦν οὐδὲν, ἐπεὶ καὶ αὐτῷ μόλις ἐκ μακροῦ σφόδρα ἐπιμόχθως ἐφέρετο ὀλίγα. Ἀσδρούβας δ' εὐθὺς μὲν ἐδόκει δύνασθαι διεκπαίσαι τοὺς πολεμίους ἐῤῥωμένῳ ἔτι καὶ ἀπαθεῖ τῷ στρατῷ. Ἀγορὰν δ' ἔχων Μασσανάσσου πλείονα, προκαλεῖσθαι τὸν Μασσανάσσην ἐνόμιζε· καὶ παρέμενε, πυνθανόμενος ἅμα καὶ Ῥωμαίων ἐπιέναι πρέσβεις ἐς διαλύσεις. Οἱ δ' ἦλθον μέν· εἴρητο δ' αὐτοῖς, εἰ Μασσανάσσης ἐλασσοῖτο, λῦσαι τὴν διαφοράν· εἰ δ' ἐπὶ κρεισσόνων εἴη, καὶ παροξῦναι. Οἱ μὲν δὴ τὸ ἑαυτῶν ἔπραξαν.

LXXIII. Ὁ δὲ λιμὸς τὸν Ἀσδρούβαν καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐξέτριβε· καὶ τοῖς σώμασι πάντα ἔχοντες ἀσθενῶς, βιάσασθαι μὲν οὐκ ἔτι τοὺς πολεμίους ἐδύναντο· τὰ δ' ὑποζύγια πρῶτον, εἶτα τοὺς ἵππους ἐπὶ τοῖς ὑποζυγίοις ἔθυον, καὶ ἱμάντας ἑψοῦντες ἤσθιον. Καὶ νόσων αὐτοὺς ἰδέαι πᾶσαι κατελάμβανον, ἔκ τε πονηρίας τροφῶν, καὶ ἀκινησίας ἔργων, καὶ ὥρας ἔτους. Συνεκέκλειστο γὰρ ἐς ἓν χωρίον καὶ τὸ δέον στρατόπεδον ὄχλος ἀνθρώπων, Λιβύῃ θέρους. Τῶν τε ξύλων αὐτοῖς ἐς τὴν ἕψησιν ἐπιλιπόντων, τὰ ὅπλα κατέκαιον. Καὶ τῶν ἀποθνησκόντων οὐδεὶς οὐδὲ ἐξεφέρετο, Μασσανάσσου τὴν φυλακὴν οὐκ ἀνιέντος· οὔτ' ἐξεκαίετο, ξύλων ἀπορίᾳ. Ὁ οὖν φθόρος αὐτοῖς ἦν πολύς τε καὶ περιώδυνος, συνοῦσιν ὀδωδόσι καὶ σηπομένοις σώμασι. Τό τε πλεῖστον ἤδη τοῦ στρατοῦ διέφθαρτο· καὶ τὸ ὑπόλοιπον οὐδεμίαν σφίσι σωτηρίας ὁρῶντες ἐλπίδα, τοὺς αὐτομόλους ὑπέστησαν ἐκδοῦναι τῷ Μασσανάσσῃ, καὶ πεντακισχίλια ἀργυρίου τάλαντα πεντήκοντα ἔτεσιν ἐσενεγκεῖν, τούς τε φυγάδας σφῶν καταδέξασθαι, παρὰ τὸ ὅρκιον· καὶ αὐτοὶ διὰ μιᾶς πύλης τοὺς ἐχθροὺς καθ' ἕνα διεξελθεῖν μετὰ χιτωνίσκου. Γολόσσης δ' αὐτοῖς ἀπιοῦσι, χαλεπαίνων τῆς οὐ πρὸ πολλοῦ διώξεως, εἴτε συνειδότος τοῦ πατρὸς, εἴτε δι' ἑαυτοῦ, Νομάδας ἱππέας ἐπέπεμψεν, οἳ οὐκ ἀμυνομένους, οὔτε ὅπλον ἔχοντας ἐς ἄμυναν, οὔτε φυγεῖν ὑπ' ἀσθενείας δυναμένους, ἔκτειναν. Ἔκ τε μυριάδων πέντε στρατοῦ καὶ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν ὀλίγοι πάμπαν ἐς Καρχηδόνα περιεσώθησαν· καὶ σὺν αὐτοῖς Ἀσδρούβας τε ὁ στρατηγὸς, καὶ ἕτεροι τῶν ἐπιφανῶν.

LXXIV. Τοιόσδε μὲν ὁ Μασσανάσσου καὶ Καρχηδονίων πόλεμος ἦν. Ἐκδέχεται δ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐν Λιβύῃ καὶ τελευταῖος Ῥωμαίων. Καὶ Καρχηδόνιοι τῷ Μασσανάσσου πταίσματι συμπεσόντες, ἀσθενεστάτης ὑπ' αὐτοῦ τῆς πόλεως γενομένης, αὐτόν τε Μασσανάσσην ἐδεδοίκεισαν, ἐγγὺς ἔτι ὄντα μετὰ πολλοῦ στρα-

conditionibus ageretur, Pœni Masinissæ cessuros se aiebant possessione agrorum qui sunt circa Emporium, pollicebanturque cc argenti talenta præsentis pecuniæ, et DCCC ad certum tempus pendenda : sed quum transfugas ille repeteret, ne audire quidem hoc sustinuerunt, et infecta re discesserunt. Et Scipio in Hispaniam, acceptis elephantis, rediit. Masinissa vero castra hostium in tumulo sita circumvallavit, custodivitque ne commeatus eis subveheretur : et alioquin nihil erat in propinquo, atque etiam ipsi vix e longinquo laboriose parceque afferebatur. Asdrubal igitur statim quidem, integris etiam tum exercitus viribus, per hostes posse erumpere videbatur. Sed quia plus commeatuum habebat, putabat, Masinissam ipsum ad pugnam provocaturum : ideoque differebat, accepto etiam eodem tempore nuncio de adventu legatorum Romanorum, qui pacem essent compositi. Et advenerunt quidem legati : erat autem eis mandatum, si Masinissa bello succumberet, illi finem imponerent : quod si superaret, animos quoque ei adderent : et legati mandata ista sunt exsecuti.

LXXIII. Interea fames Asdrubalem Pœnosque attrivit, ut debilitatis jam corporibus, non possent amplius hostem vi repellere : et primum jumenta, dein equos mactarunt, ac lora denique decocta in cibum verterunt. Accesserunt et morborum genera omnifaria, quæ ex alimentorum pravitate, ex cessatione ab omni opere, denique ex ipso anni tempore, oriebantur. Conclusa enim intra modicum castrorum spatium erat ingens vis hominum, ardente æstate qualis est in Africa. Et quum ligna coquendis cibis deficerent, amenta telorum comburebant. Mortuorum autem corpora neque efferebantur, Masinissa non intermittente stationes; neque cremari poterant, lignorum inopia : ita pestis in dies latius manebat gravescebatque, dum versantur inter olentia tabo cadavera. Jamque plurima pars exercitus Punici peste absumta erat; quum cæteri, nullam salutis spem videntes reliquam, ad has pacis conditiones descenderunt : « ut transfugas dederent Masinissæ; et quinque millia talentorum argenti penderent intra quinquagesimum annum; exules suos, posthabita jurisjurandi religione, reciperent; ipsi cum singulis tunicis unica porta singulatim emissi per medios hostes decederent. » Gulussa autem, memor se paulo ante ab eis exagitatum, in abeuntes (incertum, utrum conscio patre, an privato consilio) immisit equites Numidicos, qui nec ad arma resistendum, nec ad fugiendum vires, attenuatis corporibus, habentes, contrucidarunt. Sic e quinquaginta octo hominum millibus pauci admodum, in quorum numero Asdrubal dux cum aliis nonnullis ex nobilibus fuit, Carthaginem incolumes redierunt.

LXXVII. Hujusmodi bellum fuerat inter Masinissam et Carthaginienses. Secutum est Tertium, idemque ultimum, Punicum Romanorum bellum, in Africa gestum. Jamque Pœni accepta a Masinissa clade debilitati, simul ipsum regem timebant, in propinquo adhuc cum magnis copiis ver-

τοῦ, καὶ Ῥωμαίους δυσμεναίνοντας ἀεὶ σφίσι, καὶ πρόφασιν θησομένους τὰ ἐς τὸν Μασσανάσσην γενόμενα. Ὧν οὐδέτερον κακῶς ὑπενόουν. Αὐτίκα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι, πυθόμενοι, στρατὸν ἐπήγγελλον ἐς ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν μὲν χρείαν οὐ λέγοντες, ὡς δ' ἂν ὀξέως ἔχοιεν ἐς τὰ παραγγελλόμενα χρῆσθαι. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, νομίζοντες ἐκλύσειν τὴν πρόφασιν, ἐπεκήρυσσον Ἀσδρούβᾳ τε, τῷ στρατηγήσαντι τοῦδε τοῦ πρὸς Μασσανάσσην πολέμου, καὶ Καρθάλωνι τῷ βοηθάρχῳ, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐφῆπτο τοῦ ἔργου, θάνατον, ἐς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου περιφέροντες. Καὶ ἐς Ῥώμην πρέσβεις ἔπεμπον, οἳ κατηγόρουν μὲν αὐτοῦ Μασσανάσσου, κατηγόρουν δὲ καὶ τῶνδε τῶν ἀνδρῶν, ὡς ἀμυνομένων αὐτὸν ὀξέως τε καὶ προπετῶς, καὶ τὴν πόλιν ἐς πρόφασιν ἔχθρας ἐμβαλόντων. Ὡς δέ τις τῶν βουλευτῶν τοὺς πρέσβεις ἤρετο· ὅπως οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου τοὺς αἰτίους, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἧσσαν, ἐξεκήρυξαν· καὶ πρὸς ἡμᾶς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν πρεσβεύεσθε; οἱ μὲν ἀποκρίσεως ἠπόρουν· ἡ δὲ βουλή, πάλαι διεγνωκυῖα πολεμῆσαι, καὶ προφάσεις ἐρεσχελοῦσα, ὧδε ἀπεκρίνατο, Καρχηδονίους οὔπω Ῥωμαίοις ἱκανῶς ἀπολογήσασθαι. Πάλιν οὖν ἀγωνιῶντες ἠρώτων· εἰ δοκοῦσιν ἁμαρτεῖν, τί παθόντες ἀπολύσονται τὸ ἔγκλημα; Οἱ δὲ οὕτως ἔφασαν τῷ ῥήματι· εἰ τὸ ἱκανὸν ποιήσετε Ῥωμαίοις. Ζητούντων δ' ἐκείνων, ὅ τι εἴη τὸ ἱκανόν· οἱ μὲν ᾤοντο, Ῥωμαίους ἐθέλειν, τοῖς χρήμασι προσεπιθεῖναι τοῖς ἐπὶ Σκιπίωνος ὡρισμένοις· οἱ δέ, Μασσανάσσῃ τῆς ἀμφιλόγου γῆς μεταστῆναι. Ἀποροῦντες οὖν, πάλιν ἐς Ῥώμην ἔπεμπον, καὶ παρεκάλουν, γνῶναι σαφῶς, ὅ τι ἐστὶν αὐτοῖς τὸ ἱκανόν. Οἱ δὲ αὖθις ἔφασαν, εἰδέναι Καρχηδονίους καλῶς· καὶ εἰπόντες, ἀπέπεμψαν.

LXXV. Οἱ μὲν δὴ φόβου καὶ ἀπορίας ἦσαν ἐν τούτῳ. Ἰτύκη δέ, ἡ Λιβύης μεγίστη μετὰ Καρχηδόνα πόλις, λιμένας τε ἔχουσα εὐόρμους, καὶ στρατοπέδων καταγωγὰς δαψιλεῖς, ἑξήκοντα σταδίους ἀπὸ Καρχηδόνος ἀφεστῶσα, καὶ καλῶς ἐς πόλεμον αὐτοῖς ἐπικειμένη· τὰ Καρχηδονίων ἄρα καὶ αὐτὴ τότε ἀπογνοῦσα, καὶ τὸ πάλαι μῖσος ἐς αὐτοὺς ἐκφέρουσα ἐν καιρῷ, πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν, οἳ τὴν Ἰτύκην Ῥωμαίοις ἐπέτρεπον. Ἡ δὲ βουλή, καὶ τέως ἐς τὸν πόλεμον ὁρμῶσά τε καὶ παρασκευαζομένη, πόλεως ὀχυρᾶς οὕτω καὶ ἐπικαίρου προσγενομένης, ἐξέφαινέ τε τὴν γνώμην, καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον (οὗπερ εἰώθασι περὶ πολέμου σκοπεῖν) συνελθοῦσα, ἐψηφίσατο, Καρχηδονίοις πολεμεῖν. Στρατηγούς τε τοὺς ὑπάτους αὐτίκα ἐξέπεμπον, ἐπὶ μὲν τοῦ πεζοῦ, Μάνιον Μανίλιον, ἐπὶ δὲ τοῦ στόλου, Λεύκιον Μάρκιον Κηνσωρῖνον· οἷς ἐν ἀπορρήτῳ λέλεκτο, μὴ ἀνασχεῖν τοῦ πολέμου, πρὶν Καρχηδόνα κατασκάψαι. Οἱ μὲν δὴ θύσαντες, ἐς Σικελίαν ἔπλεον, ὡς ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἰτύκην διαβαλοῦντες. Ναυσὶ δ' ἐφέροντο, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσιν, ἑκατὸν δ' ἡμιολίαις, ἀφράκτοις δὲ καὶ κερκούροις καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. Καὶ στρατὸν ἦγον, ὀκτακισμυρίους πεζούς, καὶ ἱππέας ἐς

santem; simul populum Romanum, alioqui semper iniquiorem sibi, tunc vero etiam occasionem arrepturum ex conflictatione cum Masinissa. Nec male conjectabant. Namque Romani, his auditis, sine mora milites imperaverunt omnibus Italis; non edicentes quidem, quem ad usum pararentur, sed providentes ut paratos haberent, simulac postularet usus. Carthaginienses, ut crimen, quod prætendi poterat, diluerent, Asdrubalem, belli contra Masinissam gesti ducem, et Carthalonem boetharchum, cæterosque qui cum eis fecerant, capitis condemnatos declararunt, causam belli in hos conferentes. Romam vero legatos miserunt, qui de Masinissa quidem etiam conquererentur; sed simul suos illos cives maxime accusarent, quod præpropere temerarieque arma sumsissent adversus regem, et civitatem in novarum inimicitiarum periculum conjecissent. A quibus quum aliquis e senatoribus quæsisset: cur ergo non ab initio belli damnassent quotquot ejus causa fuerint, sed post acceptam demum cladem? et, cur nunc demum, non prius, missa esset ad senatum legatio? illi, quid responderent, non invenerunt. Itaque senatus, qui bello jampridem adversus Pœnos decreto occasionem tantum et speciem, quæ prætendi posset, quæsiverat, respondit legatis: non satisfecisse senatui excusationem Carthaginiensium. Illi anxii, rogaverunt vicissim, quanam igitur conditione veniam impetrare criminis possent, si peccasse viderentur. Responsum est verbo: si populo Romano satisfeceritis. De qua satisfactione ubi in senatu Carthaginiensi quæsitum est, quænam ea esset; putabant alii, Romanos velle addi aliquid ad præstitutam a Scipione pecuniam: alii, decedendum esse agro, de quo cum Masinissa esset contentio. Dubitantes igitur, rursus legationem Romam miserunt, quæ postularet, ut diserte sibi modus satisfactionis præscriberetur. Responsum est, Carthaginienses bene scire modum: atque ita legati dimissi sunt.

LXXV. Dum sic timore angustiisque premuntur Carthaginienses, interim Utica, urbs maxima Africæ post Carthaginem (portus habens commodos, et ad excipiendas classes cum exercitu spatiosos, sexaginta stadiis remota a Carthagine, et opportuna ad sedem belli adversus eam gerendi), desperatis tunc Carthaginiensium rebus antiquam simultatem in tempore proferens, legatos Romam misit, qui se suamque urbem in fidem populi Romani dederent. Senatusque, multo etiam ante ad bellum propensus et paratus, civitate adeo munita et opportuna ad amicitiam ipsius accedente, jam mentem suam aperuit: et in Capitolium, ubi de bello deliberare solent, conveniens, publice decrevit, Carthaginienses armis persequendos esse. Et continuo ad id missi sunt consules, M.' Manilius, qui pedestribus copiis; L. Marcius Censorinus, qui præesset classi. Eisque secreto mandatum est, ne prius a bello desinerent, quam diruta Carthagine. Consules, votis conceptis, in Siciliam navigarunt, Uticam inde trajecturi. Vehebantur autem quinquaginta quinqueremibus, centum hemioliis, comitantibus multis navibus apertis, cercuris, et onerariis. In exercitu erant LXXX M. peditum; equitumque lectissi-

αὐτούς· γιγνομένων δὲ προκλήσεων, οἱ Καρχηδόνιοι τῷ Μασσανάσσῃ τὴν μὲν περὶ τὸ Ἐμπόριον γῆν ἔλεγον μεθήσειν, καὶ ἀργυρίου τάλαντα δώσειν διακόσια αὐτίκα, καὶ ὀκτακόσια σὺν χρόνῳ. Τοὺς δ' αὐτομόλους αἰτοῦντος, οὐχ ὑπέστησαν οὐδ' ἀκοῦσαι, ἀλλ' ἄπρακτοι διεκρίθησαν. Καὶ Σκιπίων μὲν ἐς Ἰβηρίαν, ἔχων τοὺς ἐλέφαντας, ἐπανῄει. Μασσανάσσης δὲ, τὸν λόφον τῶν πολεμίων περιταφρεύσας, ἐφύλασσε, μηδεμίαν αὐτοῖς ἀγορὰν ἐσφέρεσθαι. Οὐδ' ἄλλως ἐγγὺς ἦν οὐδὲν, ἐπεὶ καὶ αὐτῷ μόλις ἐκ μακροῦ σφόδρα ἐπιμόχθως ἐφέρετο ὀλίγα. Ἀσδρούβας δ' εὐθὺς μὲν ἐδόκει δύνασθαι διεκπαῖσαι τοὺς πολεμίους ἐῤῥωμένῳ ἔτι καὶ ἀπαθεῖ τῷ στρατῷ. Ἀγορὰν δ' ἔχων Μασσανάσσου πλείονα, προκαλεῖσθαι τὸν Μασσανάσσην ἐνόμιζε· καὶ παρέμενε, πυνθανόμενος ἅμα καὶ Ῥωμαίων ἐπιέναι πρέσβεις ἐς διαλύσεις. Οἱ δ' ἦλθον μέν· εἴρητο δ' αὐτοῖς, εἰ Μασσανάσσης ἐλασσοῖτο, λῦσαι τὴν διαφοράν· εἰ δ' ἐπὶ κρεισσόνων εἴη, καὶ παροξῦναι. Οἱ μὲν δὴ τὸ ἑαυτῶν ἔπραξαν.

LXXIII. Ὁ δὲ λιμὸς τὸν Ἀσδρούβαν καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐξέτριβε· καὶ τοῖς σώμασι πάντα ἔχοντες ἀσθενῶς, βιάσασθαι μὲν οὐκ ἔτι τοὺς πολεμίους ἐδύναντο· τὰ δ' ὑποζύγια πρῶτον, εἶτα τοὺς ἵππους ἐπὶ τοῖς ὑποζυγίοις ἔθυον, καὶ ἱμάντας ἑψοῦντες ἤσθιον. Καὶ νόσων αὐτοὺς ἰδέαι πᾶσαι κατελάμβανον, ἔκ τε πονηρίας τροφῶν, καὶ ἀκινησίας ἔργων, καὶ ὥρας ἔτους. Συνεκέκλειστο γὰρ ἐς ἓν χωρίον καὶ τὸ δέον στρατόπεδον ὄχλος ἀνθρώπων, Λιβύῃ θέρους. Τῶν τε ξύλων αὐτοῖς ἐς τὴν ἕψησιν ἐπιλιπόντων, τὰ ὅπλα κατέκαιον. Καὶ τῶν ἀποθνησκόντων οὐδεὶς οὐδὲ ἐξεφέρετο, Μασσανάσσου τὴν φυλακὴν οὐκ ἀνιέντος· οὔτ' ἐξεκαίετο, ξύλων ἀπορίᾳ. Ὁ οὖν φθόρος αὐτοῖς ἦν πολύς τε καὶ περιώδυνος, συνοῦσιν ὀδωδόσι καὶ σηπομένοις σώμασι. Τό τε πλεῖστον ἤδη τοῦ στρατοῦ διέφθαρτο· καὶ τὸ ὑπόλοιπον οὐδεμίαν σφίσι σωτηρίας ὁρῶντες ἐλπίδα, τοὺς αὐτομόλους ὑπέστησαν ἐκδοῦναι τῷ Μασσανάσσῃ, καὶ πεντακισχίλια ἀργυρίου τάλαντα πεντήκοντα ἔτεσιν ἐσενεγκεῖν, τούς τε φυγάδας σφῶν καταδέξασθαι, παρὰ τὸ ὅρκιον· καὶ αὐτοὶ διὰ μιᾶς πύλης τοὺς ἐχθροὺς καθ' ἕνα διεξελθεῖν μετὰ χιτωνίσκου. Γολόσσης δ' αὐτοῖς ἀπιοῦσι, χαλεπαίνων τῆς οὐ πρὸ πολλοῦ διώξεως, εἴτε συνειδότος τοῦ πατρὸς, εἴτε δι' ἑαυτοῦ, Νομάδας ἱππέας ἐπέπεμψεν, οἳ οὐκ ἀμυνομένους, οὔτε ὅπλον ἔχοντας ἐς ἄμυναν, οὔτε φυγεῖν ὑπ' ἀσθενείας δυναμένους, ἔκτειναν. Ἔκ τε μυριάδων πέντε στρατοῦ καὶ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν ὀλίγοι πάμπαν ἐς Καρχηδόνα περιεσώθησαν· καὶ σὺν αὐτοῖς Ἀσδρούβας τε ὁ στρατηγὸς, καὶ ἕτεροι τῶν ἐπιφανῶν.

LXXIV. Τοιόσδε μὲν ὁ Μασσανάσσου καὶ Καρχηδονίων πόλεμος ἦν. Ἐκδέχεται δ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐν Λιβύῃ καὶ τελευταῖος Ῥωμαίων. Καὶ Καρχηδόνιοι τῷ Μασσανάσσου πταίσματι συμπεσόντες, ἀσθενεστάτης ὑπ' αὐτοῦ τῆς πόλεως γενομένης, αὐτόν τε Μασσανάσσην ἐδεδοίκεισαν, ἐγγὺς ἔτι ὄντα μετὰ πολλοῦ στρα-

conditionibus ageretur, Pœni Masinissæ cessuros se aiebant possessione agrorum qui sunt circa Emporium, pollicebanturque cc argenti talenta præsentis pecuniæ, et DCCC ad certum tempus pendenda : sed quum transfugas ille repeteret, ne audire quidem hoc sustinuerunt, et infecta re discesserunt. Et Scipio in Hispaniam, acceptis elephantis, rediit. Masinissa vero castra hostium in tumulo sita circumvallavit, custodivitque ne commeatus eis subveheretur : et alioquin nihil erat in propinquo, atque etiam ipsi vix e longinquo laboriose parceque afferebatur. Asdrubal igitur statim quidem, integris etiam tum exercitus viribus, per hostes posse erumpere videbatur. Sed quia plus commeatuum habebat, putabat, Masinissam ipsum ad pugnam provocaturum : ideoque differebat, accepto etiam eodem tempore nuncio de adventu legatorum Romanorum, qui pacem essent compositurí. Et advenerunt quidem legati : erat autem eis mandatum, si Masinissa bello succumberet, illi finem imponerent : quod si superaret, animos quoque ei adderent : et legati mandata ista sunt exsecuti.

LXXIII. Interea fames Asdrubalem Pœnosque attrivit, ut debilitatis jam corporibus, non possent amplius hostem vi repellere : et primum jumenta, dein equos mactarunt, ac lora denique decocta in cibum verterunt. Accesserunt et morborum genera omnifaria, quæ ex alimentorum pravitate, ex cessatione ab omni opere, denique ex ipso anni tempore, oriebantur. Conclusa enim intra modicum castrorum spatium erat ingens vis hominum, ardente æstate qualis est in Africa. Et quum ligna coquendis cibis deficerent, amenta telorum comburebant. Mortuorum autem corpora neque efferebantur, Masinissa non intermittente stationes; neque cremari poterant, lignorum inopia : ita pestis in dies latius manebat gravescebatque, dum versantur inter olentia tabo cadavera. Jamque plurima pars exercitus Punici peste absumta erat; quum cæteri, nullam salutis spem videntes reliquam, ad has pacis conditiones descenderunt : « ut transfugas dederent Masinissæ; et quinque millia talentorum argenti penderent intra quinquagesimum annum; exules suos, posthabita jurisjurandi religione, reciperent; ipsi cum singulis tunicis unica porta singulatim emissi per medios hostes decederent. » Gulussa autem, memor se paulo ante ab eis exagitatum, in abeuntes (incertum, utrum conscio patre, an privato consilio) immisit equites Numidicos, qui nec ad arma resistendum, nec ad fugiendum vires, attenuatis corporibus, habentes, contrucidarunt. Sic e quinquaginta octo hominum millibus pauci admodum, in quorum numero Asdrubal dux cum aliis nonnullis ex nobilibus fuit, Carthaginem incolumes redierunt.

LXXVII. Hujusmodi bellum fuerat inter Masinissam et Carthaginienses. Secutum est Tertium, idemque ultimum, Punicum Romanorum bellum, in Africa gestum. Jamque Pœni accepta a Masinissa clade debilitati, simul ipsum regem timebant, in propinquo adhuc cum magnis copiis ver-

τοῦ, καὶ Ῥωμαίους δυσμεναίνοντας ἀεὶ σφίσι, καὶ πρόφασιν θησομένους τὰ ἐς τὸν Μασσανάσσην γενόμενα. Ὧν οὐδέτερον κακῶς ὑπενόουν. Αὐτίκα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι, πυθόμενοι, στρατὸν ἐπήγγελλον ἐς ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν μὲν χρείαν οὐ λέγοντες, ὡς δ' ἂν ὀξέως ἔχοιεν ἐς τὰ παραγγελλόμενα χρῆσθαι. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, νομίζοντες ἐκλύσειν τὴν πρόφασιν, ἐπεκήρυσσον Ἀσδρούβᾳ τε, τῷ στρατηγήσαντι τοῦδε τοῦ πρὸς Μασσανάσσην πολέμου, καὶ Καρθάλωνι τῷ βοηθάρχῳ, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐφήπτο τοῦ ἔργου, θάνατον, ἐς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου περιφέροντες. Καὶ ἐς Ῥώμην πρέσβεις ἔπεμπον, οἳ κατηγόρουν μὲν αὐτοῦ Μασσανάσσου, κατηγόρουν δὲ καὶ τῶνδε τῶν ἀνδρῶν, ὡς ἀμυνομένων αὐτὸν ὀξέως τε καὶ προπετῶς, καὶ τὴν πόλιν ἐς πρόφασιν ἔχθρας ἐμβαλόντων. Ὡς δέ τις τῶν βουλευτῶν τοὺς πρέσβεις ἤρετο· ὅπως οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου τοὺς αἰτίους, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἧσσαν, ἐξεκήρυξαν· καὶ πρὸς ἡμᾶς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν πρεσβεύεσθε; οἱ μὲν ἀποκρίσεως ἠπόρουν· ἡ δὲ βουλή, πάλαι διεγνωκυῖα πολεμῆσαι, καὶ προφάσεις ἐρεσχελοῦσα, ὧδε ἀπεκρίνατο, Καρχηδονίους οὔπω Ῥωμαίοις ἱκανῶς ἀπολογήσασθαι. Πάλιν οὖν ἀγωνιῶντες ἠρώτων· εἰ δοκοῦσιν ἁμαρτεῖν, τί παθόντες ἀπολύσονται τὸ ἔγκλημα; Οἱ δὲ οὕτως ἔφασαν τῷ ῥήματι· εἰ τὸ ἱκανὸν ποιήσετε Ῥωμαίοις. Ζητούντων δ' ἐκείνων, ὅ τι εἴη τὸ ἱκανόν· οἱ μὲν ᾤοντο, Ῥωμαίους ἐθέλειν, τοῖς χρήμασι προσεπιθεῖναι τοῖς ἐπὶ Σκιπίωνος ὡρισμένοις· οἱ δὲ, Μασσανάσσῃ τῆς ἀμφιλόγου γῆς μεταστῆναι. Ἀποροῦντες οὖν, πάλιν ἐς Ῥώμην ἔπεμπον, καὶ παρεκάλουν, γνῶναι σαφῶς, ὅ τι ἐστὶν αὐτοῖς τὸ ἱκανόν. Οἱ δὲ αὖθις ἔφασαν, εἰδέναι Καρχηδονίους καλῶς· καὶ εἰπόντες, ἀπέπεμψαν.

LXXV. Οἱ μὲν δὴ φόβου καὶ ἀπορίας ἦσαν ἐν τούτῳ. Ἰτύκη δὲ, ἡ Λιβύης μεγίστη μετὰ Καρχηδόνα πόλις, λιμένας τε ἔχουσα εὐόρμους, καὶ στρατοπέδων καταγωγὰς δαψιλεῖς, ἑξήκοντα σταδίους ἀπὸ Καρχηδόνος ἀφεστῶσα, καὶ καλῶς ἐς πόλεμον αὐτοῖς ἐπικειμένη· τὰ Καρχηδονίων ἄρα καὶ αὐτὴ τότε ἀπογνοῦσα, καὶ τὸ πάλαι μῖσος ἐς αὐτοὺς ἐκφέρουσα ἐν καιρῷ, πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν, οἳ τὴν Ἰτύκην Ῥωμαίοις ἐπέτρεπον. Ἡ δὲ βουλὴ, καὶ τέως ἐς τὸν πόλεμον ὁρμῶσά τε καὶ παρασκευαζομένη, πόλεως ὀχυρᾶς οὕτω καὶ ἐπικαίρου προσγενομένης, ἐξέφαινέ τε τὴν γνώμην, καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον (οὗπερ εἰώθασι περὶ πολέμου σκοπεῖν) συνελθοῦσα, ἐψηφίσατο, Καρχηδονίοις πολεμεῖν. Στρατηγούς τε τοὺς ὑπάτους αὐτίκα ἐξέπεμπον, ἐπὶ μὲν τοῦ πεζοῦ, Μάνιον Μανίλιον, ἐπὶ δὲ τοῦ στόλου, Λεύκιον Μάρκιον Κηνσωρῖνον· οἷς ἐν ἀπορρήτῳ λέλεκτο, μὴ ἀνασχεῖν τοῦ πολέμου, πρὶν Καρχηδόνα κατασκάψαι. Οἱ μὲν δὴ θύσαντες, ἐς Σικελίαν ἔπλεον, ὡς ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἰτύκην διαβαλοῦντες. Ναυσὶ δ' ἐφέροντο, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσιν, ἑκατὸν δ' ἡμιολίαις, ἀφράκτοις δὲ καὶ κερκούροις καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. Καὶ στρατὸν ἦγον, ὀκτακισμυρίους πεζοὺς, καὶ ἱππέας ἐς

santem; simul populum Romanum, alioqui semper iniquiorem sibi, tunc vero etiam occasionem arrepturum ex conflictatione cum Masinissa. Nec male conjectabant. Namque Romani, his auditis, sine mora milites imperaverunt omnibus Italis; non edicentes quidem, quem ad usum pararentur, sed providentes ut paratos haberent, simulac postularet usus. Carthaginienses, ut crimen, quod prætendi poterat, diluerent, Asdrubalem, belli contra Masinissam gesti ducem, et Carthalonem boetharchum, cæterosque qui cum eis fecerant, capitis condemnatos declararunt, causam belli in hos conferentes. Romam vero legatos miserunt, qui de Masinissa quidem etiam conquererentur; sed simul suos illos cives maxime accusarent, quod præpropere temerarieque arma sumsissent adversus regem, et civitatem in novarum inimicitiarum periculum conjecissent. A quibus quum aliquis e senatoribus quæsisset : cur ergo non ab initio belli damnassent quotquot ejus causa fuerint, sed post acceptam demum cladem? et, cur nunc demum, non prius, missa esset ad senatum legatio? illi, quid responderent, non invenerunt. Itaque senatus, qui bello jampridem adversus Pœnos decreto occasionem tantum et speciem, quæ prætendi posset, quæsiverat, respondit legatis : non satisfecisse senatui excusationem Carthaginiensium. Illi anxii, rogaverunt vicissim, quanam igitur conditione veniam impetrare criminis possent, si peccasse viderentur. Responsum est verbo : si populo Romano satisfeceritis. De qua satisfactione ubi in senatu Carthaginiensi quæsitum est, quænam ea esset; putabant alii, Romanos velle addi aliquid ad præstitutam a Scipione pecuniam : alii, decedendum esse agro, de quo cum Masinissa esset contentio. Dubitantes igitur, rursus legationem Romam miserunt, quæ postularet, ut diserte sibi modus satisfactionis præscriberetur. Responsum est, Carthaginienses bene scire modum : atque ita legati dimissi sunt.

LXXV. Dum sic timore angustiisque premuntur Carthaginienses, interim Utica, urbs maxima Africæ post Carthaginem (portus habens commodos, et ad excipiendas classes cum exercitu spatiosos, sexaginta stadiis remota a Carthagine, et opportuna ad sedem belli adversus eam gerendi), desperatis tunc Carthaginiensium rebus antiquam simultatem in tempore proferens, legatos Romam misit, qui se suamque urbem in fidem populi Romani dederent. Senatusque, multo etiam ante ad bellum propensus et paratus, civitate adeo munita et opportuna ad amicitiam ipsius accedente, jam mentem suam aperuit : et in Capitolium, ubi de bello deliberare solent, conveniens, publice decrevit, Carthaginienses armis persequendos esse. Et continuo ad id missi sunt consules, M.' Manilius, qui pedestribus copiis; L. Marcius Censorinus, qui præesset classi. Eisque secreto mandatum est, ne prius a bello desinerent, quam diruta Carthagine. Consules, votis conceptis, in Siciliam navigarunt, Uticam inde trajecturi. Vehebantur autem quinquaginta quinqueremibus, centum hemioliis, comitantibus multis navibus apertis, cercuris, et onerariis. In exercitu erant LXXX M. peditum; equitumque lectissi-

τετρακισχιλίους, ἀρίστους ἅπαντας. Ὡς γὰρ ἐς ἐπιφανῆ στρατείαν, καὶ προὗπτον ἐλπίδα, πᾶς τις ἀστῶν καὶ συμμάχων ὥρμα· καὶ πολλοὶ καὶ ἐθελονταὶ παρήγγελλον ἐς τὸν κατάλογον.

LXXVI. Καρχηδονίοις δὲ προσέπεσε μὲν ἥ τε κρίσις τοῦ πολέμου καὶ τὸ ἔργον ὁμοῦ δι' ἑνὸς ἀγγέλου. Ὁ γὰρ αὐτὸς ἔφερέ τε τὸ ψήφισμα τοῦ πολέμου, καὶ τὰς ναῦς ἐδήλου πλεῖν ἐπὶ σφᾶς. Ἐκπλαγέντες οὖν ἀπεγίγνωσκον αὑτῶν, ἀπορίᾳ τε νεῶν καὶ ἀπωλείᾳ προσφάτῳ τοσῆσδε νεότητος· οὐ συμμάχους ἔχοντες, οὐ μισθοφόρους ἑτοίμους, οὐ σῖτον ἐς πολιορκίαν συνηνεγμένον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ὡς ἐν ἀκηρύκτῳ καὶ ταχεῖ πολέμῳ· οὐδ' αὐτοὶ διαρκεῖν δυνάμενοι Ῥωμαίοις τε καὶ Μασσανάσσῃ. Πρέσβεις οὖν ἑτέρους ἐς Ῥώμην ἔπεμπον αὐτοκράτορας, ὅπῃ δύναιντο, τὰ παρόντα διαθέσθαι. Οἷς ἡ σύγκλητος εἶπεν· ἐὰν τοῖς ὑπάτοις ἔτι οὖσιν ἐν Σικελίᾳ, τριάκοντα ἡμερῶν τῶνδε, οἱ Καρχηδόνιοι τριακοσίους τοὺς ἐνδοξοτάτους σφῶν παῖδας ἐς ὁμηρείαν παράσχωσι, καὶ τἄλλα κατακούσωσιν αὐτῶν, ἕξειν Καρχηδόνα ἐλευθέραν τε καὶ αὐτόνομον, καὶ γῆν ὅσην ἔχουσιν ἐν Λιβύῃ. Ταῦτα μὲν ἐς τὸ φανερὸν ἐψηφίσαντο, καὶ τοῖς πρέσβεσιν ἔδωκαν ἐς Καρχηδόνα φέρειν τὸ δόγμα· ἐν ἀπορρήτῳ δὲ τοῖς ὑπάτοις ἐπέστειλαν, ἔχεσθαι τῶν ἰδίᾳ σφίσιν ἐντεταλμένων.

LXXVII. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι τὴν μὲν γνώμην ὑπώπτευον, οὐκ ἐπὶ συνθήκῃ βεβαίᾳ τὰ ὅμηρα παρέχοντες· οἷα δ' ἐν κινδύνῳ τοσῷδε, τὰς ἐλπίδας ἐν ᾧ μηδὲν ἐκλείψουσι τιθέμενοι, σπουδῇ προλαβόντες τὴν προθεσμίαν, τοὺς παῖδας ἦγον ἐς Σικελίαν· γονέων τε αὐτοῖς ἐπικλαιόντων, καὶ οἰκείων, καὶ μάλιστα τῶν μητέρων, αἳ σὺν ὀλολυγῇ μανιώδει τῶν τέκνων ἐξήπτοντο, καὶ νεῶν τῶν φερουσῶν αὐτὰ, καὶ στρατηγῶν τῶν ἀγόντων· ἀγκυρῶν τε ἐπελαμβάνοντο, καὶ καλῴδια διέσπων, καὶ ναύταις συνεπλέκοντο, καὶ τὸν πλοῦν ἐκώλυον. Εἰσὶ δ' αἳ καὶ μέχρι πολλοῦ τῆς θαλάσσης παρένεον, δεδακρυμέναι τε καὶ ἐς τὰ τέκνα ἀφορῶσαι. Αἱ δ' ἐπὶ τῆς γῆς τὰς κόμας ἐτίλλοντο, καὶ τὰ στέρνα ἔκοπτον, ὡς ἐπὶ πένθει. Ἐδόκουν γὰρ, ὄνομα μὲν εἰς εὐπρέπειαν εἶναι τὴν ὁμηρείαν, ἔργῳ δὲ τῆς πόλεως ἔκδοσιν, ἐπ' οὐδεμιᾷ συνθήκῃ τῶνδε τῶν παίδων διδομένων. Καὶ πολλαὶ καὶ τοῦτο ἐν ταῖς οἰμωγαῖς κατεμαντεύοντο τῇ πόλει, μηδὲν αὐτὴν ὀνήσειν τοὺς παῖδας ἐκδιδομένους. Ἐν μὲν δὴ τῇ Καρχηδόνι τῶν ὁμήρων ἡ ἀναγωγὴ τοιάδε τις ἦν. Ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ παραλαβόντες αὐτὰ οἱ ὕπατοι, διέπεμπον ἐς Ῥώμην, καὶ τοῖς Καρχηδονίοις ἔφρασαν, ἐς τὸ τέλος τοῦ πολέμου τὰ λοιπὰ ἐρεῖν ἐν Ἰτύκῃ.

LXXVIII. Διαπλεύσαντές τε ἐς αὐτὴν, ἐστρατοπέδευον, ὁ μὲν πεζὸς, ἔνθα πάλαι τὸ Σκιπίωνος ἦν στρατόπεδον· αἱ δὲ νῆες, ἐν τοῖς λιμέσι τοῖς Ἰτυκαίων. Ἀφικομένων δὲ κἀκεῖ πρέσβεων ἐκ Καρχηδόνος, οἱ μὲν ὕπατοι προυκάθηντο ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ, ἡγεμόνων τε σφίσι καὶ χιλιάρχων παρεστώτων· ἡ στρατιὰ δ' ἑκατέρωθεν ἐπὶ μῆκος πολὺ ὅπλοις τε ἐπισήμοις ἐσκεύαστο, καὶ τὰ σημεῖα ἔφερον ὀρθὰ ἵνα οἱ πρέσβεις τὸ πλῆθος

morum circiter quatuor millia: nam ad tam nobilem expeditionem et certam spem, cives pariter properabant ac socii, multis etiam ultro nomina dantibus ad militiam.

LXXVI. Carthaginiensibus autem bellum simul et indictum et illatum est: nam idem nuncius et senatusconsultum eis attulit, et classem contra eos profectam significavit. Itaque attoniti desperabant rebus suis; quippe qui paulo ante tantum juventutis amiserant, neque classem habebant, non socios, non mercenarios paratos, non frumentum ad sustinendam obsidionem convectum, non aliud quidquam, ut in repentino et non denunciato bello: denique nec soli sufficere adversus Romanos simul et Masinissam poterant. Mittunt igitur alios legatos Romam, cum potestate libera, quocumque modo possent, rem componendi. His senatus dixit: si Carthaginienses, consulibus adhuc in Sicilia hærentibus, intra trigesimum diem, trecentos nobilissimorum civium pueros obsides dedissent, et alia imperata fecissent, Carthaginem liberam suisque utentem legibus habituros, et in possessione mansuros agrorum, quos in Africa tenerent. Hoc S. C. publice legatis datum est perferendum Carthaginem: clam autem consules admoniti, ne discederent a mandatis, quæ secreto in urbe accepissent.

LXXVII. Jam Pœni suspectum quidem habebant consilium senatus, cui nullis firmis conditionibus obsides essent tradituri. Verumtamen tanto urgente periculo, spem quamdam in hoc reposuerunt, si nulla ex parte obedientiam in se desiderari paterentur. Itaque, ut celeritate etiam obsequii demererentur consules, ante præstitutum tempus abduxerunt pueros in Siciliam, multo quidem cum fletu dimissos a parentibus domesticisque, ac præsertim a matribus, quæ cum insano ejulatu liberos complectendo, et naves avecturas præfectosque abducturos retinendo, adhærendo ancoris, funiculos nauticos rumpendo, ipsis nautis circumplicando manus, prohibere navigationem conabantur. Nec defuerunt, quæ naves diu natatu prosequerentur, lacrymas fundentes oculis in filios defixis. Aliæ in littore comas suas evellebant, et plangebant pectora, haud secus quam in luctu. Videbantur enim sibi, nomine quidem obsides dare, re autem vera civitatem dedere, quum nullis certis conditionibus hos filios traderent. Et multæ hoc ipsum quoque flendo vaticinabantur civitati, nihil ei profore traditos liberos. Tali igitur modo illi cum obsidibus solverunt Carthagine. Et obsides, in Sicilia acceptos, Romani transmiserunt consules, edicentes Carthaginiensibus: audituros ex se ad Uticam reliqua, quæ ad tollendum bellum pertineant.

LXXVIII. Quo postquam trajecerunt, terrestres copiæ castra metatæ sunt, ubi quondam Scipio: classis divertit in portus Uticensium. Quo quum mox et legati Pœnorum advenissent, consules, priusquam eos in conspectum admitterent, excelso resederunt suggestu, adstantibus legatis tribunisque militum: ab utroque latere exercitus longo ordine constitit, nitentibus armis ornatus, et erecta signa præferens, ut ex his illi possent multitudinem conjicere. Tum

ἐκ τούτων συμβάλοιεν. Ἐπεὶ δ' οἱ μὲν ὕπατοι τῷ σαλπιγκτῇ προσέταξαν ὑποσημῆναι σιωπὴν, ὁ δὲ κῆρυξ ἀνεῖπε, τοὺς Καρχηδονίων πρέσβεις προσιέναι· οἱ μὲν εἰσήγοντο διὰ στρατοπέδου μακροῦ, καὶ τοῦ βήματος οὐ προσεπέλαζον, ἀλλὰ περισχοίνισμα ἦν ἐν μέσῳ. Οἱ δ' ὕπατοι λέγειν αὐτοὺς ἐκέλευον ὅ τι χρήζοιεν. Καὶ οἱ πρέσβεις ἔλεγον ἐλεεινὰ πολλὰ καὶ ποικίλα, συνθηκῶν τε πέρι τῶν σφίσι πρὸς Ῥωμαίους γενομένων, καὶ Καρχηδόνος αὐτῆς χρόνου, καὶ πλήθους, καὶ δυνάμεως, καὶ ἀρχῆς τῆς ἐς πολὺ μεγίστης ἐν γῇ καὶ θαλάσσῃ γενομένης. Οὐκ ἐπὶ σεμνολογίᾳ δὲ, ἔφασαν, λέγειν· οὐ γὰρ εἶναι καιρὸν ἐν συμφοραῖς σεμνολογίας· « Ἀλλ' ἐς σωφρόνισμα ὑμῖν, ὦ Ῥωμαῖοι, καὶ μετριοπάθειαν ἡ τῆς ἡμετέρας μεταβολῆς ὀξύτης ἔστω. Κράτιστοι δὲ, ὅσοι τοὺς πταίσαντας ἐλεοῦντες, τὸ σφέτερον εὔελπι ποιοῦνται, τῷ μηδὲν ἐς ἄλλας τύχας ἁμαρτεῖν. Καὶ τάδε μὲν ὑμῶν ἄξια, καὶ τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας· ἣν προσποιεῖσθε μάλιστα ἀνθρώπων.

LXXIX. Εἰ δὲ καὶ ἀνημέρων τετυχήκειμεν ἐχθρῶν, κόρος ἐστὶν ἀτυχημάτων ὅσα πεπόνθαμεν· οἳ τὴν ἡγεμονίαν τῆς τε γῆς καὶ θαλάσσης ἀφῃρήμεθα, καὶ τὰς ναῦς ὑμῖν παρεδώκαμεν, καὶ ἄλλας οὐκ ἐπικτώμεθα, καὶ θήρας καὶ κτήσεως ἐλεφάντων ἀπέστημεν, καὶ ὅμηρα τὰ κράτιστα καὶ πάλαι καὶ νῦν παρεδώκαμεν, καὶ φόρους τελοῦμεν εὐτάκτως, οἱ παρ' ἑτέρων ἀεὶ λαβόντες. Καὶ τάδε ἤρκεσε τοῖς πατράσιν ὑμῶν, οἷς ἐπολεμήσαμεν· καὶ συνθήκας ἐπ' αὐτοῖς ἐγράψαντο ἡμῖν, ὡς φίλοις τε καὶ συμμάχοις· καὶ ὅρκος ἐστὶν ἐν ταῖς συνθήκαις ἀμφοῖν ὅμοιος. Κἀκεῖνοι μὲν ἡμῖν οἷς ἐπολεμήσαμεν, πιστοὶ μετὰ ταῦτα ἐγένοντο· ὑμεῖς δὲ, οἷς οὐδ' ἐς χεῖρας ἤλθομεν, τί τῶνδε τῶν συνθηκῶν αἰτιώμενοι παραβεβάσθαι, τὸν πόλεμον τόνδε ὀξέως οὕτως ἐψηφίσασθέ τε καὶ ἀκηρύκτως ἐπηγάγετε ἡμῖν; Πότερον οὐ δίδομεν τοὺς φόρους; ἢ ναῦς ἔχομεν; ἢ τοὺς ἐπιφθόνους ἐλέφαντας; ἢ οὐ πιστοὶ τὰ πρὸς ὑμᾶς ἐξ ἐκείνου γεγόναμεν; ἢ οὐκ ἐλεεινοὶ τῶν πέντε μυριάδων τῶν χθὲς ἀπολομένων ὑπὸ λιμοῦ; Ἀλλὰ Μασσανάσσῃ πεπολεμήκαμεν. Πολλά γε πλεονεκτοῦντι· καὶ πάντα δι' ὑμᾶς ἐφέρομεν. Ἀπαύστως δ' ἔχων καὶ ἀθεμίστως ἐς ἡμᾶς καὶ τὸ ἔδαφος ἐν ᾧ ἐτράφη καὶ ἐπαιδεύθη, γῆν ἄλλην ἡμῶν ἀπέσπα περὶ τὸ Ἐμπόριον· καὶ λαβὼν καὶ τήνδε, ἐπέβαινεν ἑτέρας, μέχρι τὰς συνθήκας ἡμῖν τὰς πρὸς ὑμᾶς συνέχεεν. Εἰ τοῦτ' ἐστὶν ἡ τοῦ πολέμου πρόφασις, ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς ἀμυναμένους αὐτὸν ἐξεκηρύξαμεν, καὶ πρὸς ὑμᾶς πρέσβεις ἐπέμψαμεν, οἳ περὶ τούτων ἀπελογοῦντο· καὶ ἑτέρους, αὐτοκράτορας ὅπῃ θέλετε συνθέσθαι. Τί οὖν ἔδει νεῶν καὶ στόλου καὶ στρατοῦ, πρὸς ἄνδρας οὐχ ὁμολογοῦντας μὲν μὴ ἁμαρτεῖν, ἑαυτοὺς δὲ ὑμῖν ἐπιτρέποντας; Ὅτι δὲ οὐκ ἀπατῶντες ὑμᾶς, οὐδὲ μικρολογούμενοι παθεῖν ὅ τι ἂν ζημιῶτε, ταῦτα προὐτείνομεν, ἐπιδέδεικται σαφῶς, ὅτε τοὺς ἀρίστους παῖδας ἐς ὁμηρείαν αἰτοῦσιν ὑμῖν, εὐθὺς, ὡς τὸ δόγμα ἐκέλευε, τὰς τριάκοντα προλαβόντες ἡμέρας, ἀπεστείλαμεν. Τοῦ δ' αὐτοῦ δόγματός ἐστιν, ἣν

per tibicinem, jussu consulum, silentii signo dato, præco legatos Pœnorum vocavit, ut accederent. Illi per exercitum longo ordine stantem adducebantur; neque vero ad tribunal accedebant propius, sed dirimebantur prætento funiculo. Tum consules jusserunt eos dicere quid peterent. Et Pœni, multa miserabiliter præfati « de pristinis utriusque populi fœderibus, de Carthaginis ipsius antiquitate et frequentia, potentiaque, atque imperio terra marique quondam amplissimo; » subjunxerunt, « non hæc se jactanter commemorasse; quum in rebus calamitosis non sit tempus jactantiæ: sed ut tam repentinæ mutationis exemplo admonerentur Romani moderationis atque clementiæ. » « Fortissimi enim (inquit legationis princeps) et optimi quique maxime miserantur afflictos: et hac via efficiunt, ut ipsi de propria fortuna bene semper possint sperare, si in alienam non peccaverint. Atque hoc vobis, Romani, dignum est, vestraque religione, quam vos maxime hominum omnium profitemini.

LXXIX. « Quod si vero inclementiores etiam nacti essemus adversarios, abunde nobis calamitatum erat, quas pertulimus, postquam imperium terra marique nobis ereptum est, et naves vobis tradidimus, neque alias paravimus, et a venatione ac possessione elephantorum abstinuimus, nobilissimosque obsides et olim et nunc dedimus, tributaque suis temporibus persolvimus, soliti semper ab aliis accipere. Ac certe hæc patribus vestris satis fuere, quibus nos bellum intuleramus. Et illi his legibus nos receperunt in societatem et amicitiam; quo in fœdere utrique ex æquo sumus jurati. Et iidem quidem ipsi, quibus bellum intuleramus, pacem semel nobis datam servarunt fideliter: vos autem, cum quibus nunquam decertavimus, quid habetis, quod causemini non servatum a nobis in hoc fœdere, ut bellum hoc tam repente decreveritis, et, ne denunciatum quidem, nobis inferatis? Num tributa non solvimus? an naves habemus? an invidendos elephantos? an ex isto tempore fidem in vos nostram ulla in re desiderastis? An vero non miserabiles vobis videmur, fame nuper amissis quinquaginta hominum millibus? At, cum Masinissa bellum gessimus! Etenim modum sane excesserat cupiditas viri: ac tuleramus tamen omnia propter vos. Sed ille, nullum finem faciens iniquitatum in nos, et in terram in qua nutritus et eruditus est, alios denuo agros nobis ademit circa Emporium: nec his contentus, aliam rursus nostræ ditionis partem invadens, effecit tandem, ut pax turbaretur, quam vobiscum habuimus. Si hæc belli causa prætexitur, at nos certe hos, qui ad illum reprimendum arma ceperunt, publico præconio damnavimus, et ad vos legationem, excusaturam factum, misimus, et rursus alios legatos, cum libera potestate pacem renovandi vestro arbitrio. Quid igitur classe opus erat et exercitu adversus eos, qui neque negarunt se peccasse, et se suamque causam arbitrio vestro commiserunt? Quod autem nec fallendi animo vobis hoc obtulerimus, et haud gravate passuri fuerimus quamcunque mulctam nobis irrogassetis, id satis quidem a nobis demonstratum est, quando lectissimos pueros, expetitos a vobis obsides, protinus, quemadmodum decretum jussit, ne exspectata quidem die trigesima, misimus. Est autem in eodem senatusconsulto, si dederimus vobis obsides, Car

παράσχωμεν ὑμῖν τὰ ὅμηρα, τὴν Καρχηδόνα ἐλευθέραν ἐᾶν καὶ αὐτόνομον, κεκτημένην ἃ ἔχομεν. »

LXXX. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις τοσαῦτα εἶπον. Κηνσωρῖνος δ' ὑπαναστὰς ἀντέλεξεν ὧδε· « Τὰς μὲν αἰτίας τοῦ πολέμου τί δεῖ λέγειν ὑμῖν, ὦ Καρχηδόνιοι, πρεσβεύσασιν ἐς Ῥώμην, καὶ παρὰ τῆς συγκλήτου μαθοῦσιν; ὃ δὲ ἐψεύσασθε περὶ ἡμῶν, τοῦθ' ὑμᾶς ἐλέγξω. Καὶ γὰρ τὸ δόγμα δηλοῖ, καὶ ἡμεῖς ὑμῖν ἐν Σικελίᾳ προείπομεν, τὰ ὅμηρα παραλαμβάνοντες, τὰ λοιπὰ τῶν δοξάντων ἐπικελεύσειν ἐν Ἰτύκῃ. Τῶν μὲν οὖν ὁμήρων τῆς τε ταχυτῆτος καὶ τῆς ἐπιλέξεως ἐπαινοῦμεν ὑμᾶς. Τί δὲ ὅπλων δεῖ τοῖς εἰρηνεύουσι καθαρῶς; Φέρετε, πάντα, ὅσα δημόσιά τε καὶ ἴδια ἕκαστος ὑμῶν ἔχει, βέλη τε καὶ καταπέλτας, ἡμῖν παράδοτε. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν. Οἱ δὲ πρέσβεις ἔφασαν, ἐθέλειν μὲν καὶ τοῖσδε ὑπακοῦσαι· ἀπορεῖν δὲ, ὅπως Ἀσδρούβαν, ᾧ θάνατον ἐπεκήρυξαν, δύο μυριάδας ἀνδρῶν ἤδη συναγαγόντα, καὶ αὐτῇ Καρχηδόνι παραστρατοπεδεύοντα, ἀμυνοῦνται. Εἰπόντων δὲ τῶν ὑπάτων, ὅτι Ῥωμαῖοι τούτων ἐπιμελήσονται, οἱ μὲν καὶ ταῦτα δώσειν ὑπέσχοντο. Καὶ συμπεμφθέντες αὐτοῖς Κορνήλιός τε Σκιπίων ὁ Νασικᾶς καὶ Γναῖος Κορνήλιος, ὁ Ἱσπανὸς ἐπίκλησιν, παρελάμβανον εἴκοσι μυριάδας πανοπλιῶν, καὶ βελῶν καὶ ἀκοντίων πλῆθος ἄπειρον, καὶ καταπέλτας ὀξυβελεῖς τε καὶ λιθοβόλους, ἐς δισχιλίους. Καὶ φερομένων αὐτῶν ἡ μὲν ὄψις ἦν λαμπρὰ καὶ παράλογος, ἁμαξῶν τοσῶνδε ὑπ' αὐτῶν τῶν πολεμίων ἀγομένων. Οἱ δὲ πρέσβεις εἵποντο αὐτοῖς, καὶ ὅσοι τῆς γερουσίας, ἢ τῆς ἄλλης πόλεως ἄριστοι, ἢ ἱερεῖς, ἢ ἄλλως ἐπιφανεῖς, ἔμελλον τοὺς ὑπάτους ἐς ἐντροπὴν ἢ ἔλεον ἄξειν. Εἰσαχθέντες δὲ αὐτῷ κόσμῳ τοῖς ὑπάτοις παρέστησαν. Καὶ ὁ Κηνσωρῖνος (ἦν γὰρ εἰπεῖν ἱκανώτερος τοῦ συνάρχου) ἀναστὰς καὶ τότε, καὶ σκυθρωπάσας ἐπὶ πολὺ, ἔλεξεν ὧδε·

LXXXI. « Τῆς μὲν εὐπειθείας ὑμᾶς, ὦ Καρχηδόνιοι, καὶ προθυμίας τῆς μέχρι νῦν ἔς τε τὰ ὅμηρα καὶ τὰ ὅπλα ἐπαινοῦμεν· χρὴ δ' ἐν τοῖς ἀναγκαίοις βραχυλογεῖν. Ὑπόστητε γενναίως τὸ λοιπὸν τῆς συγκλήτου κέλευσμα· ἐκστῆτε τῆς Καρχηδόνος ἡμῖν, καὶ ἀνοικίσασθε ὅπῃ θέλετε τῆς ὑμετέρας, ὀγδοήκοντα σταδίους ἀπὸ θαλάσσης. Τήνδε γὰρ ἡμῖν ἔγνωσται κατασκάψαι. » Οἱ δ', ἔτι λέγοντος αὐτοῦ, τὰς χεῖρας ἐς τὸν οὐρανὸν ἀνέσχον μετὰ βοῆς, καὶ τοὺς θεοὺς ὡς ἠπατημένοι κατεκάλουν· πολλά τε καὶ δυσχερῆ κατὰ Ῥωμαίων ἐβλασφήμουν, ἢ θανατῶντες, ἢ ἔκφρονες ὄντες, ἢ τοὺς Ῥωμαίους ἐς μύσος πρέσβεων διερεθίζοντες. Ἔς τε τὴν γῆν σφᾶς ἐῤῥίπτουν, καὶ χερσὶ καὶ κεφαλαῖς αὐτὴν ἔτυπτον· οἱ δὲ καὶ τὰς ἐσθῆτας ἐπεῤῥήγνυντο, καὶ τοῖς σώμασι τοῖς ἑαυτῶν ἐνύβριζον, ὡς ὑπὸ ἀνοίας ἐνηδρευμένοι. Ἐπεὶ δέ ποτε αὐτοῖς ὁ οἶστρος ἔληξε, σιωπὴ πολλὴ καὶ κατήφεια ἦν, οἷα νεκρῶν κειμένων. Ῥωμαῖοι δ' ἐξεπλήσσοντο, καὶ οἱ ὕπατοι φέρειν αὐτοὺς ἐγνώκεσαν, ὡς ἐπὶ ἀλλοκότῳ κελεύσματι, μέχρι παύσαιντο ἀγανακτοῦντες· καλῶς εἰδότες, ὅτι τὰ μέγιστα δεινὰ αὐτίκα

thaginem vos situros liberam suis uti legibus, et in possessione eorum, quæ habemus, permanere. »

LXXX. Hæc Pœnorum legati. Ad quæ Censorinus, paulisper assurgens, sic respondit : « Causas belli, Carthaginienses, non est cur vobis exponam, quas legati vestri Romæ a senatu audiverunt. Quod autem falso nobis objecistis, hoc coarguam. Nam et senatusconsultum declarat, et vobis jam ipsi prædiximus in Sicilia, quum accepimus obsides, reliqua senatus placita vobis prolatum iri Uticæ. Igitur quod obsides, celeriter et cum delectu, misistis, laudamus vos. De cætero, armis quid opus est, si pacem cupitis ex animo? Agite: quidquid vel privatim vobis est, vel publice, telorum tormentorumque, tradite nobis! » Ad hæc legati responderunt: « velle quidem se et in hoc parere; sed nescire, quomodo contra Asdrubalem, damnatum capitis, qui jam collectis virorum viginti millibus, prope Carthaginem castra posuisset, defendere urbem possent. » Quumque respondissent consules, Romanis eam rem curæ fore, polliciti sunt tradere arma. Ad quæ accipienda mox cum ipsis legatis missi sunt Cornelius Scipio Nasica, et Cn. Cornelius Hispanus. Fuerunt autem ducenta armaturarum millia; telorum jaculorumque infinitus numerus; catapultarum, quibus vel tela, vel saxa emittuntur, ad duo millia. Quæ quum afferrentur, præclarus plane et mirabilis admodum fuit aspectus tot plaustrorum, quibus ipsi hostes arma sua advehebant. Et plaustra sequebantur legati, et Seniores, aliique civitatis optimates, et quicumque aut sacerdotio aut alia dignitate conspicui erant; quorum vel reverentia vel misericordia commotum iri consules, sperabant. Qui ad consules introducti, ornati quisque suæ dignitatis insignibus coram steterunt. Et rursus Censorinus (erat enim suo collega facundior) assurgens, postquam diu tetricum vultum tacitus gessit, sic locutus est :

LXXXI. « Quod ad promtam obedientiam, viri Carthaginienses, attinet, quæ tum in obsidibus dandis, tum in armis tradendis, apparuit, est, quod vos laudemus. Sed non est multis verbis utendum quando urget necessitas. Ferte fortiter reliqua jussa senatus! Cedite nobis Carthagine! Ad quemcumque libuerit ditionis vestræ locum, transferetis sedes; modo sit ultra decem passuum millia a mari. Certum enim est nobis, hanc quidem vestram sedem diruere. » Hæc consulis verba interrupit clamor tollentium manus ad cœlum, et deos, violatæ fidei vindices, non sine multis gravibusque conviciis in Romanos conjectis, invocantium; sive vitæ pertæsi mortem appetebant, sive mentis erant impotes, sive Romanos consulto ad nefarium in legatos admittendum facinus provocare volebant. Jam et humum se projecerunt, solum frontibus manibusque pulsantes: nonnulli etiam vestimenta scindebant, et propria corpora lacerabant, velut sua stultitia decepti. Tandem, ubi desiit insana illa commotio, mœrore obruti, silentes jacebant Pœni, tanquam mortui. Et obstupuerunt ad hoc spectaculum Romani : consules autem, ferendos tantisper homines, mandato tam inopinato gravius commotos, censebant, donec efferbuisset indignatio; non ignari, magnas calamitates audaciam prime

μὲν ἐς θρασύτητα ἐκπλήσσει, σὺν χρόνῳ δὲ καταδουλοῖ τὴν τόλμαν ἡ ἀνάγκη. Ὃ καὶ τότε ἔπαθον οἱ Καρχηδόνιοι. Παρὰ γὰρ τὴν σιωπὴν ἁπτομένου σφῶν τοῦ κακοῦ μᾶλλον, ἀγανακτεῖν μὲν ἔτι ἐπαύσαντο· ἀνέκλαιον δὲ καὶ κατεθρήνουν ἑαυτούς τε, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, ἐξ ὀνομάτων, καὶ τὴν πατρίδα αὐτὴν, ὡς ἐς ἄνθρωπον ἀκούουσαν λέγοντες οἰκτρὰ καὶ πολλά. Οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ τὰ τῶν ἱερῶν ὀνόματα καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς θεοὺς ἀνεκάλουν, ὡς παροῦσι κἀκείνοις προφέροντες τὴν ἀπώλειαν. Ἦν τε παμμιγὴς καὶ ἐλεεινὸς οἶκτος οἰμωζόντων ὁμοῦ τά τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια, μέχρι καὶ Ῥωμαίους αὐτοῖς ἐπιδακρῦσαι.

LXXXII. Τοὺς δὲ ὑπάτους ἐσῄει μὲν οἶκτος ἀνθρωπίνης μεταβολῆς· σκυθρωποὶ δ' ἀνέμενον καὶ τούτων κόρον αὐτοῖς ἐγγενέσθαι. Ὡς δὲ καὶ ὀδυρμῶν ἔληξαν, αὖθις ἦν σιωπή. Καὶ λόγον αὐτοῖς διδόντες, ὡς ἡ μὲν πόλις ἐστὶν ἄνοπλος, ἔρημος, οὐ ναῦν, οὐ καταπέλτην, οὐ βέλος, οὐ ξίφος ἔχουσα, οὐκ ἄνδρας οἰκείους ἱκανοὺς ἀπομάχεσθαι, πέντε μυριάδων ἔναγχος διεφθαρμένων· ξενικὸν δὲ οὐδέν ἐστιν, ἢ φίλος ἢ σύμμαχος, ἢ καιρὸς ἐς ταῦτα· ἔχουσι δ' αὐτοῖς οἱ πολέμιοι καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὴν χώραν, καὶ περικάθηνται τὸ ἄστυ ἔνοπλοι ναυσὶ καὶ πεζῷ καὶ μηχανήμασι καὶ ἵπποις, Μασσανάσσης δ' ἐχθρὸς ἕτερος ἐν πλευραῖς· θορύβου μὲν ἔτι καὶ ἀγανακτήσεως ἐπέσχον, ὡς οὐδὲν ἐν ταῖς συμφοραῖς ὠφελούντων· ἐς δὲ λόγους αὖθις ἐτράποντο. Καὶ Βάννων, ᾧ Τιγίλλας ἐπώνυμον ἦν, ἐπιφανέστατος ὢν ἐν τοῖς τότε παροῦσιν, αἰτήσας εἰπεῖν, ἔλεξεν.

LXXXIII. « Εἰ μέν ἐστι καὶ τῶν πρότερον εἰρημένων ἔτι πρὸς ὑμᾶς, ὦ Ῥωμαῖοι, λόγος· ἐροῦμεν, οὐχ ὡς δίκαια προφέροντες· οὐ γάρ ἐστιν ἐν καιρῷ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἀντιλογία· ἀλλ' ἵνα μάθητε, ὡς οὐκ ἀπροφάσιστός ἐστιν ὑμῖν ὁ ἔλεος ὁ ἐφ' ἡμῖν, οὐδὲ ἄλογος. Ἡμεῖς γὰρ Λιβύης ἄρχοντες καὶ θαλάσσης ὅτι πλείστης, περὶ ἡγεμονίας ὑμῖν ἐπολεμήσαμεν· καὶ ταύτης ἀπέστημεν ἐπὶ Σκιπίωνος, ὅτε τὰς ναῦς ὑμῖν παρέδομεν, καὶ ἐλέφαντας ὅσους εἴχομεν, καὶ φόρους ἐταξάμεθα δώσειν· καὶ ἐδίδομεν ἐν καιρῷ. Πρὸς οὖν θεῶν τῶν τότε ὠμοσμένων, φείδεσθε μὲν ἡμῶν, φείδεσθε δὲ τῶν Σκιπίωνος ὅρκων, ὀμόσαντος ἔσεσθαι Ῥωμαίους Καρχηδονίοις συμμάχους καὶ φίλους. Οὐδ' ἔστιν, ἐς ταῦθ' ὅ τι ἡμάρτομεν. Οὐ ναῦς ἔχομεν, οὐκ ἐλέφαντας, οὐ τοὺς φόρους ἐκλείπομεν. Ἀλλὰ καὶ συνεμαχήσαμεν ὑμῖν ἐπὶ τρεῖς βασιλέας. Μηδέ τῳ παραστῇ καταγιγνώσκειν, εἰ ταῦτα καὶ πρῴην εἴπομεν, ὅτε τὰ ὅπλα ᾐτεῖτε. Αἵ τε γὰρ συμφοραὶ ποιοῦσι μακρολόγους, καὶ ἅμα συνθηκῶν οὐδὲν ἐν ταῖς ἱκεσίαις δυνατώτερον· οὐδ' ἔχομεν ἐς οὐδὲν ἕτερον ἀντὶ λόγων καταφυγεῖν, οἱ τὴν δύναμιν ὑμῖν ἅπασαν ἐξέδομεν. Τὰ μὲν δὴ πρότερα τοιαῦτα, ὧν ὁ Σκιπίων ἐστὶν ἡμῖν, ὦ Ῥωμαῖοι, βεβαιωτής. Τῶν δὲ παρόντων ὑμεῖς, ὦ ὕπατοι, δημιουργοὶ καὶ μάρτυρές ἐστε ἡμῖν. Ὅμηρα ᾐτήσατε, καὶ τὰ κράτιστα ἠγάγομεν ὑμῖν. Ὅπλα ᾐτήσατε, καὶ πάντα ἐλάβετε,

impetu afferre, quam procedente tempore emolliat atque subigat necessitas. Quod et tunc Carthaginiensibus usu venit : namque, postquam per ipsum silentium sensus magis calamitatis animos eorum tetigit, omissa indignatione, deplorabant cum lamentis vicem suam, et liberorum, conjugumque, cum has, tum illos nominatim inclamantes; denique patriæ casum, quam et ipsam, tanquam hominem percipientem voces miserabiles, invocabant. Sacerdotes autem sacra deosque invocabant, suum interitum illis, veluti præsentibus, exprobrando. Fuitque tam miserabilis gemitus promiscue privatam publicamque fortunam dolentium, ut Romanis ipsis quoque eliceret lacrimas.

LXXXII. Consules autem, quamquam subibat miseratio humanarum vicissitudinum, tamen austeris vultibus exspectabant, donec lamentorum quoque satietas Pœnos cepisset. Tandem post lamenta rursus silentium rediit : reputantesque secum Pœni, urbem armis nudatam esse ac desertam; non navem, non catapultam, non domi civium satis ad defendendam patriam, nuper amissis quinquaginta millibus; nullum præsto esse mercenarium militem, aut amicum, aut socium, et, quominus parentur, excludi se angustiis temporis; in hostium potestate esse suos liberos, arma, agrum; urbem obsideri classibus, machinis, pedestribus equestribusque copiis; a latere Masinissam, alium hostem imminere; compresserunt jam fremitum indignationemque, ut omnino in tali casu inutilem; rursumque ad orandum conversi sunt. Et Banno, cognomine Tigillas, omnium qui tum aderant Pœnorum illustrissimus, impetrata dicendi venia, hæc verba fecit :

LXXXIII. « Si nobis hanc veniam datis, Principes Romani, ut, quæ quidem jam ante a nobis dicta sunt, ea iterum vobis exponamus, dicemus, non tanquam qui ex jure vobiscum velimus contendere (intempestiva est enim miseris contentio), sed ut cognoscatis, esse causas et rationes, cur debeamus vobis non indigni vestra misericordia videri. Nos enim, Africæ quondam marisque late domini, postquam de imperio vobiscum dimicavimus, cessimus vobis, res vestras administrante Scipione; imperio; quando naves et elephantos, quotquot habuimus, vobis tradidimus, tributaque recepimus vobis pendenda, quæ et persolvimus præstitutis temporibus. Ergo, per deos eo tempore juratos! parcite jurijurando Scipionis, qui juravit, fore populum Romanum populo Carthaginiensi amicum sociumque. Neque enim contra fœdus illud peccavimus quidquam. Non naves, non elephantos habemus. Tributa non desideratis. Jam et contra tres reges vobis misimus auxilia. Nec est, cur quisquam vestrum reprehendat, si hæc etiam prius memoravimus, quum arma petebatis. Faciunt enim verbosos miseriæ : nec est in deprecationibus validius quidquam, quam si ad leges fœderis provocare licet : neque vero, præter verba, quo confugiamus, aliud quidquam habemus, quandoquidem robur omne vobis tradidimus. Et sic quidem vetera habent, Romani, quorum nobis sponsor Scipio fuit. Horum vero recentium pactorum auctores, iidemque testes, ipsi nobis estis, Consules! Obsides petiistis; præstantissimos omnium vobis adduximus. Arma petiistis : et accepistis omnia, quæ

ὧν οὐδὲ οἱ ληφθέντες ἐν ταῖς πολιορκίαις ἑκόντες μεθίενται. Ἐπιστεύσαμεν δὲ ἡμεῖς τῷ Ῥωμαίων ἤθει καὶ τρόπῳ. Καὶ γὰρ ἡ σύγκλητος ἡμῖν ἐπέστειλε, καὶ ὑμεῖς, τὰ ὅμηρα αἰτοῦντες, ἔφατε, τὴν Καρχηδόνα αὐτόνομον ἐάσειν, εἰ λάβοιτε. Εἰ δὲ προσέκειτο, καὶ τὰ λοιπὰ ὑμῶν ἀνέξεσθαι κελευόντων· οὐκ εἰκὸς ἦν, ὑμᾶς ἐπὶ μὲν τοῖς ὁμήροις, αἰτήματι σαφεῖ, τὴν πόλιν αὐτόνομον ἔσεσθαι προαγορεῦσαι, ἐν δὲ προσθήκῃ τῶν ὁμήρων ποιεῖσθαι τὴν Καρχηδόνος αὐτῆς καταστροφήν. Ἣν εἰ θέμις ὑμῖν ἐστιν ἀνελεῖν, πῶς ἐλευθέραν ἔτι ἀφήσετε, ἢ αὐτόνομον, ὡς ἐλέγετε;

LXXXIV. Τάδε μὲν εἴχομεν εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν προτέρων συνθηκῶν, καὶ περὶ τῶν πρὸς ὑμᾶς γενομένων. Εἰ δὲ καὶ τούτων οὐκ ἀνέξεσθε, παρίεμεν ἅπαντα· καί, ὃ τοῖς ἀτυχοῦσίν ἐστι λοιπὸν, ὀδυρόμεθα καὶ δεόμεθα. Πολλὴ δ' ἡ ἱκεσία, δι' ἀφθονίαν κακῶν. Ὑπέρ τε γὰρ πόλεως παρακαλοῦμεν ἀρχαίας, χρησμοῖς μετὰ θεῶν συνῳκισμένης, καὶ ὑπὲρ δόξης ἐπὶ μέγα προελθούσης, καὶ ὀνόματος ἐπιφοιτήσαντος ἐπὶ τὴν γῆν ὅλην· ὑπέρ τε ἱερῶν τῶν ἐν αὐτῇ τοσῶνδε, καὶ θεῶν οὐδὲν ἀδικούντων· οὓς μὴ πανηγύρεις ἀφέλησθε καὶ πομπὰς καὶ ἑορτάς· μηδὲ τοὺς τάφους τὰ ἐναγίσματα, οὐδὲν ὑμῖν ἔτι τῶν νεκρῶν ἐπιζημίων ὄντων. Εἰ δὲ καὶ ἡμῶν ἐστιν ἔλεος (φατὲ δὲ καὶ ἡμᾶς ἐλεεῖν, οἳ συγχωρεῖτε μετοικήσασθαι), φείσασθε πολιτικῆς ἑστίας, φείσασθε ἀγορᾶς, φείσασθε βουλαίας θεοῦ, πάντων τε τῶν ἄλλων, ὅσα τοῖς ἔτι ζῶσι τερπνὰ καὶ τίμια. Τί γὰρ δὴ καὶ δέος ἐστὶν ὑμῖν ἔτι Καρχηδόνος, οἳ καὶ τὰς ναῦς ἔχετε ἡμῶν, καὶ τὰ ὅπλα, καὶ τοὺς ἐπιφθόνους ἐλέφαντας; Περὶ δὲ τῆς ἀνοικίσεως, εἴ τῳ δοκεῖ τοῦτο ἐς παρηγορίαν ἡμῖν προτίθεσθαι, ἔστι καὶ τόδε ἀμήχανον, ἀνδράσιν ἐς ἤπειρον ἀνοικίσασθαι θαλασσοβιώτοις, ὧν ἄπειρον πλῆθος ἐργάζεται τὴν θάλασσαν. Δίδομεν δ' ὑμῖν ἀντίδοσιν αἱρετωτέραν ἡμῖν, καὶ εὐκλεεστέραν ὑμῖν· τὴν μὲν πόλιν ἐᾶτε, τὴν οὐδενὸς ὑμῖν αἰτίαν, αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς οὓς ἀνοικίζετε, εἰ θέλετε, διαχρήσασθε. Οὕτως ἀνθρώποις δόξετε χαλεπαίνειν, οὐχ ἱεροῖς καὶ θεοῖς καὶ τάφοις, καὶ πόλει μηδὲν ἀδικούσῃ.

LXXXV. Δόξης δ' ἀγαθῆς καὶ εὐσεβοῦς ἐφίεσθε, ὦ Ῥωμαῖοι, παρὰ πάντα ἔργα, καὶ μετριοπάθειαν ἐν τοῖς εὐτυχήμασιν ἐπαγγέλλεσθε· καὶ τοῦθ', οἷς ἂν ἀεὶ λάβοιτε, καταλογίζεσθε. Μὴ δὴ, πρὸς Διὸς καὶ θεῶν, τῶν τε ἄλλων, καὶ ὅσοι Καρχηδόνα ἔτι ἔχουσί τε, καὶ μή ποτε μνησικακήσαιεν ὑμῖν, μηδὲ παισὶν ὑμετέροις· μὴ ἀγαθὴν δόξαν ὑμῶν αὐτῶν ἐν ἡμῖν πρώτοις διαβάλητε· μηδὲ τοσῷδε ἔργῳ τὴν εὔκλειαν ὑμῶν καταμιάνητε, χαλεπῷ μὲν ἐργασθῆναι, χαλεπῷ δὲ ἀκουσθῆναι, παρά τε πρώτοις ὑμῖν ἐξ ἅπαντος τοῦ βίου γενησομένῳ. Πόλεμοι γὰρ πολλοὶ μὲν Ἕλλησιν ἐγένοντο καὶ βαρβάροις, πολλοὶ δὲ ὑμῖν, ὦ Ῥωμαῖοι, πρὸς ἑτέρους· καὶ οὐδείς πω κατέσκαψε πόλιν χεῖράς τε πρὸ μάχης καθιεῖσαν, καὶ ὅπλα καὶ τέκνα παραδοῦσαν, καί, εἴ τις ἐστὶν ἐς ἀνθρώπους ἄλλη ζημία, καὶ ταύτην παθεῖν ὑπομένουσαν. Προφέροντες δ' ὑμῖν ὁρκίους θεούς, καὶ

ne captæ quidem urbes solent sponte tradere. Credidimus autem nos Romanorum moribus et consuetudini. Nam et senatus, datis ad nos literis, et vos, quum obsides peteretis, sermone confirmabatis, Carthaginem suis legibus relinquendam, si obsides vobis traderentur. Quod si adjectum fuit, alia quoque imperata nobis esse facienda, non decebat vos, pro acceptis obsidibus, quos aperte et nude poposcistis, libertatem civitati pollicitos, nunc, velut accessionem obsidum, ipsius Carthaginis poscere excidium. Quam si vobis evertere fas est, quomodo liberam sinetis suis uti legibus, quemadmodum vos facturos dixistis?

LXXXIV. « Et hæc quidem cum de priori fœdere, tum de hoc recens vobiscum inito, dicenda habuimus. Quæ si audire non sustinetis, omittimus omnia : et, quod unum miseris est reliquum, ad fletus precesque recurrimus. Est autem tanto calamitatum agmine circumventis ampla deprecandi materia. Rogamus enim per vetustatem urbis, deorum jussu atque numine conditæ; per ejusdem splendorem ac magnificentiam; per nomen, cujus universam terram pervasit celebritas; per tot ac tanta, quibus ornata est templa; per deos, qui nihil in vos deliquerunt : quos ne, quæsumus, solennibus suis mulctetis ac pompis et religionibus! neque vero defunctorum, nihil vobis obnoxiorum, sepulcra libationibus privetis et parentationibus! Quod si vero nostri quoque miseret; quandoquidem miseratione vos motos, dicitis, alias nobis sedes concedere; parcite aris focisque! parcite foro! parcite Deæ quæ curiæ præsidet; parcite ceteris rebus, quæcunque jucundæ caræque sunt viventibus! Quid enim scilicet timetis porro a Carthagine, qui et naves nostras et arma nostra habetis, et invisos vobis elephantos? Quod si cui vero satis solatii videtur, permitti nobis pro hac urbe aliam condere, ne fieri quidem hoc potest, ut viri assueti victum e mari quærere, quorum infinitus numerus deditus est rei nauticæ, migrent in mediterranea. Pro hac autem conditione, aliam vobis offerimus, et nobis præoptatam, et vobis plus gloriæ allaturam. Stare patimini urbem nil commeritam; nos vero, quos migrare jubetis, si ita vultis, necate! Sic fiet, ut hominibus infensi videamini, non sacris, et diis, et sepulcris, et urbi innoxiæ.

LXXXV. « Soletis autem vos, Romani, honestæ existimationis pietatisque rationem habere in omnibus factis vestris, et in rebus lætis præ vobis ferre moderationem; atque hæc erga omnes profitemini, quos armis subigitis. Ne igitur, per Jovem vos oramus, cæterosque deorum, cum alios, tum qui Carthagini adhuc præsident (qui utinam nec vobis unquam, nec liberis vestris, accepta mala rependant!), ne ipsi hanc existimationem, quam de vobis habent homines, in nobis primum labefaciatis! ne præclarum vestrum nomen contaminetis tanto facinore, factu audituque horrendo, cujus primum hoc ex omni ævo exemplum fuerit apud vos, Romani, inventum. Multa enim bella sunt a Græcis contra barbaros, multa a vobis contra alias gentes gesta : numquam autem quisquam diruit urbem, quæ manus dederit ante pugnam, et arma et liberos tradiderit, aliasque mulctas, quæcumque irrogari hominibus possunt, sustinuerit. Per deos testes

τύχην ἀνθρωπείαν, καὶ τὴν φοβερωτάτην τοῖς εὐτυχοῦσι Νέμεσιν, δεόμεθα, μήτε ἐς τὴν ὑμετέραν εὐπραγίαν ὑμᾶς ὑβρίσαι, μήτε τὰς ἡμετέρας συμφορὰς ἐς ἀνήκεστον προαγαγεῖν· συγχωρῆσαι δ', εἰ μὴ δίδοτε τὴν πόλιν ἔχειν, ἔς γε τὴν σύγκλητον ἔτι πρεσβεῦσαι περὶ αὐτῆς, καὶ δεηθῆναι. Βραχὺ δ' ὁρᾶτε τὸ διάστημα τοῦ χρόνου, βάσανον μὲν ἡμῖν φέρον μακρὰν ἐν ὀλίγῳ, διὰ τὴν τῶν ἐσομένων ἀμφιβολίαν· ὑμῖν δὲ τὸ μὲν ἀσφαλὲς ἴσον, ἢ νῦν ἢ μετ' ὀλίγον τὰ δοκοῦντα δρᾶν. Τὸ δ' εὐσεβὲς καὶ φιλάνθρωπον ἐπιγίγνεται. »

LXXXVI. Τοιαῦτα μὲν εἶπεν ὁ Βάννων. Οἱ δὲ ὕπατοι δῆλοι μὲν ἦσαν, ἐσκυθρωπακότες παρὰ πάντα τὸν λόγον, ὅτι μηδὲν ἐνδώσουσιν αὐτοῖς. Παυσαμένου δὲ, ὁ Κηνσωρῖνος ἔλεξε· « Περὶ μὲν ὧν ἡ σύγκλητος προσέταξε, τί δεῖ πολλάκις λέγειν; προσέταξε γὰρ, καὶ χρὴ γενέσθαι· οὐδὲ ἀναθέσθαι δυνάμεθα τὰ ἤδη κεκελευσμένα γενέσθαι. Ταῦτα δὲ εἰ μὲν ὡς ἐχθροῖς ἐπεκελεύομεν, ἔδει μόνον εἰπεῖν, καὶ ποιεῖν ἀναγκάζειν· ἐπεὶ δὲ ἐπ' ὠφελείᾳ κοινῇ, τάχα μέν τι καὶ ἡμῶν, τὸ δὲ πλέον ὑμῶν, ὦ Καρχηδόνιοι, γίγνεται· οὐκ ὀκνήσω καὶ τοὺς λογισμοὺς ὑμῖν εἰπεῖν, ἢν δύνησθε πεισθῆναι μᾶλλον ἢ βιασθῆναι. Ἡ θάλασσα ὑμᾶς ἥδε, μεμνημένους τῆς ἐν αὐτῇ ποτε ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, ἀδικεῖν ἐπαίρει, καὶ ἀπὸ τοῦδε ἐς συμφορὰς περιφέρει. Σικελίᾳ τε γὰρ δι' αὐτὴν ἐπεχειρήσατε, καὶ Σικελίαν ἀπωλέσατε. Ἔς τε Ἰβηρίαν διεπλεύσατε, καὶ Ἰβηρίαν ἀφῄρησθε. Ἔν τε ταῖς συνθήκαις ἐλῄζεσθε τοὺς ἐμπόρους· καὶ τοὺς ἡμετέρους μάλιστα, ἵνα λανθάνοιτε, κατεποντοῦτε· ἕως, ἁλόντες, ποινὴν ἡμῖν ἔδοτε Σαρδώ. Οὕτω καὶ Σαρδοῦς ἀφῃρέθητε διὰ τὴν θάλασσαν· ἣ πέφυκε πείθειν ἅπαντας ἀεὶ τοῦ πλέονος ὀρέγεσθαι, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ταχυεργίαν.

LXXXVII. Ὃ καὶ Ἀθηναίους, ὅτε ἐγένοντο ναυτικοὶ, μάλιστα ηὔξησέ τε καὶ καθεῖλεν. Ἔοικε γὰρ τὰ θαλάσσια τοῖς ἐμπορικοῖς κέρδεσιν, ἃ καὶ τὴν αὔξησιν ἔχει καὶ τὴν ἀπώλειαν ἀθρόαν. Ἴστε γοῦν αὐτοὺς ἐκείνους, ὧν ἐπεμνήσθην, ὅτι, τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὴν Ἰόνιον ἐκτείνοντες ἐς Σικελίαν, οὐ πρὶν ἀπέστησαν τῆς πλεονεξίας, πρὶν τὴν ἀρχὴν ἅπασαν ἀφαιρεθῆναι, καὶ λιμένας καὶ ναῦς παραδοῦναι τοῖς πολεμίοις, καὶ φρουρὰν ἐνδέξασθαι τῇ πόλει, καὶ τὰ τείχη σφῶν αὐτοὶ τὰ μακρὰ καθελεῖν, καὶ σχεδὸν ἠπειρῶται τότε κἀκεῖνοι γενέσθαι. Ὃ καὶ διέσωσεν ἐπὶ πλεῖστον αὐτούς. Εὐσταθέστερος γὰρ, ὦ Καρχηδόνιοι, ὁ ἐν ἠπείρῳ βίος, γεωργίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ πρὸς πόνων. Καὶ σμικρότερα μὲν ἴσως τὰ κέρδη, βεβαιότερα δὲ καὶ ἀκινδυνότερα καθάπαξ, τὰ τῆς γεωργίας τῶν ἐμπόρων. Ὅλως τέ μοι δοκεῖ πόλις ἡ μὲν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ναῦς τις εἶναι μᾶλλον ἢ γῆ, πολὺν τὸν σάλον τῶν πραγμάτων ἔχουσα καὶ τὰς μεταβολάς· ἡ δὲ ἐν τῷ μεσογείῳ, καρποῦσθαι τὸ ἀκίνδυνον ὡς ἐν γῇ. Διὰ τοῦτ' ἄρα καὶ τὰ πάλαι βασίλεια, ὡς ἐπίπαν, ἦν ἐν μέσῳ· καὶ ἀπὸ τοῦδε μέγιστα ἐγένοντο τὰ Μήδων, καὶ Ἀσσυρίων, καὶ Περσῶν, καὶ ἑτέρων.

LXXXVIII. Ἀλλὰ βασιλικῶν μὲν ὑποδειγμάτων

fœderum, per fortunam humanam, per timendam felicibus Nemesin, vos obtestamur, ne velitis vel felicitati vestræ hanc notam inurere, vel miserias nostras in extremum exitium adducere; et, quod si urbi vos parcere non potestis, saltem permittatis, ut per legatos apud senatum liceat deprecari. Breve spatium postulamus, magnum interim nobis curarum tormentum allaturum, propter eventus incertitudinem; vobis autem æquam potestatem relicturum, sive nunc, sive paulo post, quæ placuerit, perficiendi : et pietatis interim ac humanitatis laus vobis accedet. »

LXXXVI. Hæc dum Banno verba fecit, consules tetricis vultibus satis significabant, se nihil eorum, quæ peterentur, concessuros. Ubi finem ille loquendi fecit, in hunc modum respondit Censorinus : « Quæ senatus jussit, ea quid opus est sæpius dicere? Jussit enim et oportet fieri : ac ne differre quidem nobis licet, quod, ut jam nunc fiat, mandatum est. Id vero si vobis tanquam hostibus imperaremus, edicto tantum opus erat, et cogendi violentia : nunc quoniam communis utilitatis causa, alicujus quidem nostræ, sed vestræ maxime, Carthaginienses, hoc ita factum oportet; non me pigebit, rationes quoque vobis exponere, si forte persuaderi potius, quam cogi, possitis. Hoc mare quoties vos admonet veteris imperii atque potentiæ, toties ad peccandum vos provocat, et inde in calamitates conjicit. Hujus enim occasione et Siciliam invasistis, eamdemque rursus amisistis : et in Hispaniam trajecistis, ex eademque iterum expulsi estis; et fœderis tempore negotiatores spoliavistis, et nostros potissimum, ut scelus lateret, demersistis in mare; donec deprehensi a nobis, mulctati estis Sardinia. Sic et Sardiniam amisistis propter hoc mare, quod suapte pæne natura, quoniam celeriter per illud parari opes possunt, invitat omnes ad quæstuum cupiditatem.

LXXXVII. « Quod quidem et Athenienses quondam, quum rei navalis essent studiosi, magnopere extulit, ac mox dejecit. Sunt enim maritimi quæstus negotiatoriis similes : subito cumulateque et veniunt et abeunt. Ac illos ipsos quidem, quorum modo memini, nostis, imperio ultra Ionium mare usque in Siciliam prolato, non prius modum imposuisse cupiditati, quam totum amiserunt imperium, traditisque hosti portubus et navibus, præsidium receperunt in urbem, et longos illos muros suis manibus diruerunt, et propemodum mediterranei facti sunt. Quæ et ipsa res diu servavit eos incolumes. Stabilior est enim, viri Carthaginienses, vita in continenti, quæ agriculturæ commodis, procul a periculis, tranquilla fruitur : et, ut minus fortasse lucri afferat, affert tamen utique lucrum certius, quam negotiatio. Omninoque mihi urbs maritima videtur navigium potius esse, quam solida terra; ita jactatur semper, et continuis rerum mutationibus est obnoxia. Mediterranea vero, tanquam firmo in solo, fruitur securitate. Ob eamdemque causam et veteres regiæ fuerunt omnes mediterraneæ. Atque ob id ipsum in tantam amplitudinem creverunt regiæ Medorum et Assyriorum, et Persarum, aliorumque.

LXXXVIII. « Sed regiarum urbium omitto exempla, quæ

παύομαι, οὐδὲν ὑμῖν ἔτι διαφερόντων· ἐς δὲ τὴν ὑμετέραν Λιβύην ἀπίδετε, ὅσαι μεσόγειοι πόλεις ἀκινδύνως βιοῦσιν· ὧν, ἧς ἂν ἐθέλητε, γείτονες ἔσεσθε· ἵνα τὴν ἐρεθίζουσαν ὑμᾶς ὄψιν τε καὶ μνήμην ἀφῆτε τῶν νῦν ἐνοχλούντων κακῶν, ὅταν ἐς τὴν θάλασσαν κενὴν σκαφῶν ἀφορῶντες, ἀναμιμνήσκησθε τοῦ πλήθους ὧν εἴχετε νεῶν, καὶ λαφύρων ὅσων ἐφέρετε, καὶ ἐς τούσδε τοὺς λιμένας κατήγεσθε σοβαροί, καὶ τὰ νεώρια καὶ τὰ τῶν σκευῶν ταμιεῖα ἐνεπίμπλατε. Τί δὲ αἱ ἐν τοῖς τείχεσιν ὑποδοχαὶ στρατοπέδων τε καὶ ἵππων καὶ ἐλεφάντων; τί δὲ θησαυροὶ τούτοις παρῳκοδομημένοι; τί ταῦτα μνημεῖα ὑμῖν ἐστιν; ἢ τί ἄλλο, πλὴν ὀδύνη, καὶ ἐρέθισμα ἐπανελθεῖν ἐς αὐτά, εἴ ποτε δύναισθε; Πάθος ἐστὶν ἀνθρώπειον τοῖς μεμνημένοις τῆς ποτε τύχης, ἐλπίζειν τὴν τύχην ἐπανελεύσεσθαι· φάρμακον δὲ κακῶν ἀκεστήριον, λήθη· ἧς οὐκ ἔνι μετασχεῖν ὑμῖν, ἢν μὴ τὴν ὄψιν ἀποθῆσθε. Καὶ τούτων σαφέστατος ἔλεγχος, ὅτι πολλάκις συγγνώμης καὶ συνθηκῶν τυχόντες, παρεσπονδήσατε. Εἰ μὲν οὖν ἔτι τῆς ἀρχῆς ἐφίεσθε, καὶ δυσμεναίνετε ἡμῖν, ὡς ἀφῃρημένοι, καὶ καιροφυλακεῖτε· δεῖ τῆσδε τῆς πόλεως ὑμῖν, καὶ λιμένων τοιῶνδε, καὶ νεωρίων, καὶ τειχῶν ἐς στρατοπέδου τρόπον εἰργασμένων. Καὶ τί ἔτι φειδόμεθα ἐχθρῶν εἰλημμένων; Εἰ δὲ τῆς μὲν ἀρχῆς ἀπέστητε καθαρῶς, οὐ λόγῳ μᾶλλον ἢ γνώμῃ, μόνα δ' ἐξήρησθε Λιβύης ἃ ἔχετε, καὶ τάδε ἀπροφασίστως συνέθεσθε ἡμῖν· φέρετε, καὶ ἔργῳ ταῦτα ἐπιδείξατε· ἐς μὲν Λιβύην, ἣν ἔχετε, ἀνοικισάμενοι· τῆς δὲ θαλάσσης ἐκστάντες, ἧς ἀπέστητε.

LXXXIX. Μὴ δ' ὑποκρίνεσθε ἐλεεῖν ἱερά, καὶ ἑστίας, καὶ ἀγοράς, καὶ τάφους· ὧν τάφοι μὲν ἔστων ἀκίνητοι. Καὶ ἐναγίζετε αὐτοῖς ἐπερχόμενοι, καὶ τοῖς ἱεροῖς θύειν εἰ θέλετε ἐπιόντες. Τὰ δὲ λοιπὰ καθέλωμεν. Οὐ γὰρ καὶ νεωρίοις θύετε, οὐδὲ ἐναγίζετε τείχεσιν. Ἑστίας δὲ καὶ ἱερὰ ἄλλα καὶ ἀγορὰς ἔνι καὶ μετελθόντας ἐργάσασθαι, καὶ ταχὺ κἀκεῖνα ὑμῖν ἔσται πάτρια· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ καταλιπόντες, ἠλλάξασθε Λιβύην· τά τε ἐπίκτητα ὑμῖν τότε γενόμενα, νῦν πάτρια τίθεσθε. Βραχεῖ τε λόγῳ μάθοιτε ἄν, ὡς οὐχ ὑπὸ δυσμενείας, ἀλλ' ἐπὶ βεβαίῳ τε ὁμονοίᾳ καὶ ἀμεριμνίᾳ κοινῇ τάδε προστάσσομεν· εἰ ἀναμνησθείητε, ὅτι καὶ Ἄλβην ἡμεῖς, οὐκ ἐχθράν, ἀλλὰ μητρόπολιν οὖσαν, οὐδὲ δυσμεναίνοντες, ἀλλ' ὡς ἄποικοι προτιμῶντες, ἐπὶ συμφέροντι κοινῷ μετῳκίσαμεν ἐς Ῥώμην· καὶ ἐλυσιτέλησεν ἀμφοτέροις. Ἀλλ' εἰσὶ γὰρ ὑμῖν ἔτι χειρώνακτες πολλοὶ θαλασσοβίωτοι. Καὶ τούτου πεφροντίκαμεν, ὡς ἂν εὐκόλως ἐπιμιγνύοισθε τῇ θαλάσσῃ, καὶ τὴν τῶν ὡραίων διάθεσίν τε καὶ ἀντίληψιν ἔχοιτε εὐμαρῆ. Οὐ γὰρ μακρὰν ὑμᾶς ἀπὸ θαλάσσης, ἀλλ' ὀγδοήκοντα σταδίους ἀναδραμεῖν κελεύομεν. Ἡμεῖς δ', οἱ ταῦτα προστάσσοντες ὑμῖν, ἑκατὸν τῆς θαλάσσης ἀπέχομεν. Χωρίον δὲ ὑμῖν δίδομεν, ὃ θέλετε, ἐπιλέξασθαι· καὶ μετελθοῦσιν, αὐτονόμοις εἶναι. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ προὐλέγομεν, αὐτόνομον ἐάσειν Καρχηδόνα,

jam nihil ad vos attinent. Vestram respicite Africam, quot urbes illa alat mediterraneas, quæ ab omni periculo liberæ agunt; e quibus eligetis, cujus præ cæteris vicini esse volueritis: ut aspectu hoc, qui vos nunc irritat, careatis; nec sit vobis molesta præteritorum malorum memoria, videntibus mare vacuum navigiis, reminiscentibusque numerosarum classium, et spoliorum, quæ afferentes superbi hos portus intravistis, et navalia atque armamentaria vestra replevistis. Jam vero, quæ in mœnibus vestris sunt, exercituum receptacula, et equorum elephantorumque stabula, quæque juxta ædificata sunt horrea, cujus rei hæc vos admonent? aut quid aliud, quam dolorem, vobis afferent, et irritamentum ad repetendam, si quando fieri possit, eamdem potentiam? Humanus hic affectus est, ut qui pristinæ fortunæ recordantur, sperent, se ad eam redituros. Remedium autem adversus calamitates est oblivio: quæ non potest vobis contingere, ni aspectum amoveritis. Cujus rei argumentum est manifestissimum, quod, sæpius veniam a nobis pacemque adepti, non mansistis in fœdere. Ergo quod si adhuc affectatis imperium, et nobis, qui id abstulimus, infensi, exspectatis occasionem; tum vero opus habetis tali civitate, talibusque portubus et navalibus, et constructis in castrorum modum mœnibus. Et cur etiam nunc parceremus deprehensis hostibus? Quod si vero sincere vos imperio abdicastis, non solis verbis, sed ex animo, contenti ditione quam habetis in Africa, et sine fraude fœdus hoc nobiscum iniistis; agite, opere etiam id comprobate! In Africam, quæ vestra est, migrate; et relinquite mare, cujus imperio nobis cessistis!

LXXXIX. « Nec est, quod simulata miseratione deploretis templa, penates, fora, sepulcra. Manebunt immota sepulcra, et licebit ea parentandi causa invisere; et sacris etiam operari, quotiescunque libuerit eo accedere. Cætera vero diruamus. Non enim sacrificatis navalibus, neque parentatis mœnibus. Focos vero et aras, et alia sacra, et fora, promtum erit vobis, quocunque migraveritis, condere; et brevi tempore illa quoque vobis patria erunt: quemadmodum et olim relictis iis, quæ Tyri erant, commigravistis in Africam; et ea, quæ tunc recens erant comparata, nunc patria existimatis. Et brevi argumento discere potestis, hæc nos non inimico animo jubere, sed ad tuendam communem securitatem concordiamque; si in memoriam revocaveritis, Albam etiam, non hostilem urbem, sed veterem nostram patriam, non ab infensis nobis, sed a colonis officiosis, ob communem utilitatem esse translatam in nostram urbem; quod factum utrique populo bene cessit. At enim multos opifices vos habetis, qui e mari victum parant! Et huic rei prospectum a nobis est; ut facile sit vobis commercium cum mari, et possitis fructus exportare importareque haud magno negotio. Non enim longe a mari, sed ad decimum lapidem, jubemus vos recedere; quum nos ipsi, qui hæc vobis præcipimus, passibus XII mille quingentis absimus. Locum autem ut ipsi eligatis, quemcunque volueritis, concedimus, vestrisque legibus utamini in novis sedibus. Atque hoc id est, quod jam ante prædiximus, li-

εἰ πείθοιτο ἡμῖν. Καρχηδόνα γὰρ ὑμᾶς, οὐ τὸ ἔδαφος, ἡγούμεθα.»

XC. Τοσαῦτα εἰπὼν ὁ Κηνσωρῖνος, ἡσύχασε. Καὶ τῶν Καρχηδονίων ὑπ' ἐκπλήξεως οὐδὲν ἀποκριναμένων, ἐπεῖπεν· «Ἃ μὲν ἔδει πείθοντα καὶ παρηγοροῦντα εἰπεῖν, εἴρηται· τὸ δὲ πρόσταγμα τῆς βουλῆς δεῖ γενέσθαι, καὶ αὐτίκα γενέσθαι. Ἄπιτε οὖν· ἐστὲ γὰρ ἔτι πρέσβεις.» Ὁ μὲν εἶπεν οὕτως. Οἱ δ' ἐξωθούμενοι πρὸς τῶν ὑπηρετῶν, καὶ τὸ μέλλον ὑπὸ Καρχηδονίων ἔσεσθαι προορῶντες, ᾔτησαν αὖθις εἰπεῖν. Καὶ εἰσαχθέντες, ἔφασαν· «Τὸ μὲν ἀπαραίτητον τοῦ κελεύσματος ὁρῶμεν· οὐ γὰρ οὐδὲ πρεσβεῦσαι δίδοτε ἐς Ῥώμην. Ἡμεῖς δ' ἐπανελεύσεσθαι μὲν πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐλπίζομεν, ἀλλ' ὑπὸ Καρχηδονίων ἔτι λέγοντες ἀπολεῖσθαι. Δεόμεθα δ' ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν (ἐσμὲν γὰρ πάντα παθεῖν ἕτοιμοι), ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς ἔτι Καρχηδόνος, εἰ δύναιτο, καταπλαγεῖσα, τὰς συμφορὰς ὑποστῆναι. Περιστήσατε αὐτῇ τὰς ναῦς, ἕως ὁδεύοντες ἄπιμεν· ἵνα καὶ θεωροῦντες καὶ ἀκούοντες ὧν προσετάξατε, ἐνέγκωσιν, ἂν ἄρα δύνωνται. Ἐς τοῦτο δ' ἡμῖν ἀνάγκης ἀφῖκται καὶ τύχης, ὡς αὐτοὶ παρακαλεῖν ὑμᾶς, τὰς ναῦς ἐπάγειν ἐπὶ τὴν πατρίδα.» Οἱ μὲν δὴ τοσαῦτα εἰπόντες, ἀπῄεσαν· καὶ ὁ Κηνσωρῖνος πεντήρεσιν εἴκοσι παραπλεύσας, ἀνεκώχευε παρὰ τὴν πόλιν. Τῶν δὲ πρέσβεων οἱ μὲν ἐκ τῆς ὁδοῦ διεδίδρασκον, οἱ δὲ πλέονες ἐπορεύοντο σιγῇ.

XCI. Καρχηδόνιοι δ' οἱ μὲν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐς τοὺς πρέσβεις, ὁπότε ἥξουσιν, ἀφεώρων, καὶ βραδύνουσιν αὐτοῖς ἤχθοντο, καὶ τὰς κόμας ἐτίλλοντο· οἱ δ' ὑπήντων ἔτι προσιοῦσιν, οὐκ ἀναμένοντες, ἀλλ' ἐπειγόμενοι μαθεῖν. Σκυθρωποὺς δὲ ὁρῶντες, ἔτυπτον τὰ μέτωπα, καὶ διηρώτων, οἱ μὲν ὁμοῦ πάντας, οἱ δ' ἕκαστον, ὡς εἶχεν ἕκαστός τις φιλίας ἢ γνώσεως ἐς αὐτὸν, ἐπιστρέφων τε καὶ πυνθανόμενος. Ὡς δὲ οὐδεὶς ἀπεκρίνετο, ἀνῴμωζον ὡς ἐπ' ὀλέθρῳ σαφεῖ. Καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ τείχους, ἀκούοντες, συνανῴμωζον αὐτοῖς, οὐκ εἰδότες μὲν οὐδὲν, ὡς δ' ἐπὶ σαφεῖ καὶ μεγάλῳ κακῷ. Περὶ δὲ τὰς πύλας ὀλίγου μὲν αὐτοὺς καὶ συνεπάτουν, ἐπιπίπτοντες ἀθρόοι· ὀλίγου δὲ καὶ διέσπασαν, εἰ μὴ τοσόνδε ἔφασαν, ὅτι χρὴ τῇ γερουσίᾳ πρότερον ἐντυχεῖν. Τότε γὰρ οἱ μὲν διίσταντο αὐτοῖς, οἱ δὲ καὶ ὡδοποίουν, ἐπιθυμίᾳ τοῦ θᾶσσον μαθεῖν. Ὡς δὲ ἐς τὸ βουλευτήριον ἐσῆλθον, ἡ μὲν γερουσία τοὺς ἄλλους μετεστήσατο, καὶ μόνοι συνήδρευον ἐφ' ἑαυτῶν· τὸ δὲ πλῆθος ἔξω περιειστήκεσαν. Οἱ δὲ πρέσβεις ἀπήγγελον πρῶτα μὲν τὸ κέλευσμα τῶν ὑπάτων. Καὶ εὐθὺς ἦν βοὴ τῆς γερουσίας, καὶ ὁ δῆμος ἔξω συνεβόα. Ὡς δὲ ἐπῆγον οἱ πρέσβεις, ὅσα ἀντέλεξαν δικαιολογούμενοι, καὶ δεόμενοι, καὶ ἐς Ῥώμην πρεσβεῦσαι παραιτούμενοι, αὖθις ἦν τῆς βουλῆς σιγὴ βαθεῖα, τὸ τέλος μαθεῖν περιμενούσης· καὶ ὁ δῆμος αὐτῇ συνεσιώπα. Ὡς δ' ἔμαθον, ὅτι μηδὲ πρεσβεύειν ἐπέτρεψαν, ἠλάλαξαν ἐξαίσιον ὀδυρόμενοι. Καὶ ὁ δῆμος ἐσέδραμεν ἐς αὐτούς.

XCII. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἦν οἶστρος ἄλογός τε καὶ

beram fore Carthaginem, si nobis pareat. Vos enim, non vestrum solum atque ædificia, putamus esse Carthaginem.»

XC. His dictis, Censorinus tacuit. Quumque Carthaginienses attoniti, pariter silerent, hæc verba adjecit: «Quæ ad persuadendum consolandumque facere possint, dixi. Cæterum senatus imperio, et quidem sine mora, parendum est. Abite igitur: estis enim etiamnunc legati.» His auditis, submovebantur a lictoribus legati Carthaginiensium. Sed prævidentes iidem, quid facturi essent cives sui, iterum dicendi petierunt veniam; et rursus introducti, sic locuti sunt: «Videmus parendi necessitatem, quando ne legatos quidem mittere Romam sinitis. Cæterum ad vos redeundi spes nulla est; sed necabimur a civibus, priusquam sermonem absolverimus. Oramus igitur, non propter nos, omnia ferre paratos; sed propter ipsam Carthaginem, si forte metu possit ad ferendam calamitatem adigi: admoveatis mœnibus classem, interea dum nos terrestri itinere domum redimus; ut simul videns, simul audiens populus noster, quæ jubetis, ferat, si possit. Eo enim calamitatis deducta res nostra est, ut ipsi vestram classem invocare contra patriam nostram simus coacti.» His dictis, legati abierunt. Et Censorinus, cum XX quinqueremibus profectus, circa urbem subductis velis substitit. Legatorum autem pars diffugiebat ex itinere; plures tamen pergebant taciti.

XCI. Interim Carthaginienses, partim e mœnibus prospectabant, ecquando redirent legati, et impatientia morarum capillos sibi vellebant: alii, reditum non exspectantes, procurrebant obviam, cognoscendi desiderio. Et quum mœstos incedere viderent, pulsabant manibus frontes, et percontabantur, quidam ex universis, quidam ut quisque in amicum notumve inciderat, prehensando et sciscitando. Nemine vero respondente, in lamentationes, ut certo in exitio, sese effundebant. Id qui exaudiebant in mœnibus, una lamentabantur, certi quidem nihil cognitum habentes, sed tanquam in manifesta atque magna calamitate. Circa portam vero primum pæne conculcarunt legatos, conferti irruentes; deinde non multum abfuit, quin et discerperent eos, nisi hoc saltem dixissent, senatui prius indicanda, quæ ferrent. Tum vero alii decedebant eis de via, alii turbam etiam dimovebant, quo maturius rem cognoscerent. Ubi vero introgressi sunt in curiam, Seniores, aliis semotis, soli consederunt: plebs curiam foris circumstetit. Et legati ante omnia renunciarunt jussa consulum. Moxque conclamatione orta in curia, plebs quoque foris clamorem reddidit. Deinde legatis narrare pergentibus, quid pro sua causa protulissent in medium, quibusque precibus conati sint obtinere, ut Romam legationem mittere liceret; rursus fuit altum in senatu silentium exspectantium exitum; et plebs simul foris conticuit. Ut vero audivere, ne legationem quidem sibi permitti, ingentem ululatum ediderunt: ad quem plebs irrupit in curiam.

XCII. Jamque nihil aliud erat, quam furor et insania

μανιώδης, οἷον ἐν τοῖς βακχείοις πάθεσι φασὶ τὰς μαινάδας ἀλλόκοτα καινουργεῖν. Οἱ μὲν, τῶν βουλευτῶν τοὺς περὶ τῶν ὁμήρων ἐσηγησαμένους, ὡς ἐξάρχους τῆς ἐνέδρας, ᾐκίζοντό τε καὶ διέσπων· οἱ δὲ, τοὺς συμβουλεύσαντας περὶ τῶν ὅπλων· οἱ δὲ τοὺς πρέσβεις κατέλευον, ὡς κακῶν ἀγγέλους· οἱ δὲ καὶ περιέσυρον ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἕτεροι δὲ τοὺς Ἰταλοὺς, οἳ ἔτι παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐν αἰφνιδίῳ καὶ ἀκηρύκτῳ κακῷ, ἦσαν, ἐλυμαίνοντο ποικίλως· ἐπιλέγοντες, ὁμήρων πέρι καὶ ὅπλων καὶ ἀπάτης ἀμύνεσθαι. Οἰμωγῆς τε ἅμα καὶ ὀργῆς καὶ δέους καὶ ἀπειλῆς ἡ πόλις ἐνεπέπληστο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀνεκάλουν τὰ φίλτατα, καὶ ἐς τὰ ἱερὰ ὡς ἐς ἄσυλα κατέφευγον· καὶ τοὺς θεοὺς ὠνείδιζον, ὡς οὐδὲ σφίσιν αὐτοῖς ἐπικουρῆσαι δυναμένους. Ἕτεροι δὲ ἐς τὰς ὁπλοθήκας ἰόντες, ἔκλαιον, ὁρῶντες κενάς· οἱ δ' ἐς τὰ νεώρια καταθέοντες, ὠδύροντο τὰς ναῦς, ὡς ἀπίστοις ἀνδράσιν ἐκδεδομένας. Καὶ τὰ ὀνόματά τινες τῶν ἐλεφάντων ἀνεκάλουν, ὡς ἔτι παρόντων, τούς τε προγόνους καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐλοιδόρουν, ὡς δέον, μήτε ἐλέφαντας, μήτε ναῦς, μήτε φόρους, μήτε τὰ ὅπλα παραδόντας, ἀποθανεῖν σὺν τῇ πατρίδι ὡπλισμένῃ. Μάλιστα δ' αὐτοὺς ἐς ὀργὴν ἀνέκαιον αἱ μητέρες αἱ τῶν ὁμήρων, οἷά τινες ἐκ τραγῳδίας Ἐρινύες, ἐντυγχάνουσαι μετ' ὀλολυγῆς ἑκάστῳ, καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν παίδων προφέρουσαι, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπόῤῥησιν· ἐπεγέλων τε αὐτοῖς, ὡς θεῶν ἀμυνομένων αὐτοὺς ἀντὶ τῶν παίδων. Ὀλίγον δ' ὅσον ἐσωφρόνει, τὰς πύλας ἀπέκλειε, καὶ τὸ τεῖχος λίθων ἀντὶ καταπελτῶν ἐπλήρουν.

XCIII. Ἡ δὲ βουλὴ πολεμεῖν μὲν ἐψηφίσατο αὐτῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς δούλους ἐκήρυξεν ἐλευθέρους εἶναι. Στρατηγοὺς δὲ εἵλοντο, τῶν μὲν ἔξω πράξεων Ἀσδρούβαν, ᾧ θάνατος ἐπικήρυκτος ἦν, ἔχοντα δισμυρίων ἤδη σύνοδον ἀνδρῶν. Καί τις ἐξέτρεχεν, αὐτοῦ δεησόμενος, μὴ μνησικακῆσαι τῇ πατρίδι ἐν ἐσχάτῳ κινδύνου, μηδὲ, ὧν ὑπ' ἀνάγκης ἠδικήθη Ῥωμαίων δέει, νῦν ἀναφέρειν. Ἐντὸς δὲ τειχῶν ᾑρέθη στρατηγὸς ἕτερος Ἀσδρούβας, θυγατριδοῦς Μασσανάσσου. Ἔπεμψαν δὲ καὶ ἐς τοὺς ὑπάτους, αἰτοῦντες αὖθις ἡμερῶν τριάκοντα ἀνοχὰς, ἵνα πρεσβεύσειαν ἐς Ῥώμην. Ἀποτυχόντες δὲ καὶ τότε, ἐπὶ θαυμαστῆς ἐγίγνοντο μεταβολῆς τε καὶ τόλμης, ὁτιοῦν παθεῖν μᾶλλον ἢ τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν. Ταχὺ δὲ καὶ θάρσους ἐκ τῆς μεταβολῆς ἐπίμπλαντο· καὶ δημιουργεῖα μὲν, τὰ δημόσια τεμένη, καὶ ἱερὰ πάντα, καὶ εἴ τι ἄλλο εὐρύχωρον ἦν, ἐγένετο. Εἰργάζοντό τε ὁμοῦ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, [μὴ] ἀναπαυόμενοι καὶ σῖτον αἱρούμενοι παρὰ μέρος ἐπὶ ὅρῳ τακτῷ, θυρεοὺς ἑκατὸν ἡμέρας ἑκάστης, καὶ ξίφη τριακόσια, καὶ καταπελτικὰ βέλη χίλια, σαύνια δὲ καὶ λόγχας πεντακοσίας, καὶ καταπέλτας ὅσους δυνηθεῖεν. Ἐς δὲ τὰς ἐπιτάσεις αὐτῶν ἀπέκειραν τὰς γυναῖκας, τριχῶν ἑτέρων ἀπορίᾳ.

XCIV. Καὶ οἱ μὲν ἐν τούτῳ σπουδῆς καὶ παρασκευῆς ἦσαν· οἱ δ' ὕπατοι, τάχα μέν τι καὶ ὄκνῳ, μὴ εὐθὺς ἐπιχειρεῖν ἐς ἔργον ἀλλόκοτον, ἅμα δὲ καὶ τὴν πόλιν

populi, qualis mulierum bacchantium, et non uno modo furentium. Nonnulli enim, eos ex senatoribus, qui sententiæ de dandis obsidibus fuerant auctores, tanquam ab illis ortum fuisset circumventionis initium, pulsabant lacerabantque : alii hos, qui arma tradi suaserant, tractabant similiter : alii legatos lapidibus petebant, ut rerum tristium nuncios : alii per urbem etiam eos raptabant : alii rursum Italos, qui etiam tum in urbe, ut in repentino improvisoque malo, hæserant, mulctabant modis variis; dictitando, se ultionem obsidum et armorum ademtorum fraudisque ab eis expetere. Eratque tota urbs plena fletu, ira, metu, minisque; et per vias clamore ciebant suos quisque carissimos; et in fana tanquam asyla confugiebant; in deos etiam jactantes convicia, ut qui ne se quidem ipsi tueri valerent. Alii petentes armamentaria, flebant, quum viderent vacua : alii decurrentes in navalia, lamentabantur naves perfidiis traditas. Quidam elephantos, quasi adhuc præsentes, vocabant nomine; et se majoresque suos vituperabant, qui nec elephantos, nec naves, nec tributa, nec arma dare, sed armati mori pro patria debuissent. Nihil autem æque accendebat iram populi, ac matres obsidum : quæ haud secus atque furiæ tragicæ cum ululatu aggrediebantur singulos, exprobrabantque filios, frustra sese reclamantibus, ablegatos; irridebantque, tanquam deorum vindictam ob id factum experientibus. Pauci, cæteris magis sobrii, portis clausis, in mœnia lapides loco catapultarum congerebant.

XCIII. Senatus autem Carthaginiensis eadem die bellum decrevit, et servos per præconem pronunciavit liberos. Duces autem elegere, rerum foris gerendarum Asdrubalem, quem damnarant capitis, habentem jam armatorum XX millia. Moxque ad eum quidam procurrit, rogaturus, ut acceptæ injuriæ vellet oblivisci in extremo patriæ periculo; quæ, metu Romanorum coacta, in immerentem peccasset. Intra mœnia vero prætorem legerunt Asdrubalem alium, Masinissæ nepotem ex filia. Rursumque a consulibus per nuncios petierunt XXX dierum inducias, ut legatos Romam mitterent. Quod ubi iterum illis negatum est, ad miram conversi sunt audaciam, quidvis passuri potius, quam urbem deserturi. Mutatis enim obfirmatisque celeriter omnium animis, areas sacras, et templa, et alia quævis spatiosa loca in officinas verterunt; ubi die nocteque viri pariter ac feminæ arma fabricabantur, non intermisso labore, cibum per patres definita mensura accipientes. Efficiebantque singulis diebus clypeos centum, trecentos gladios; tela quæ ex catapultis mittuntur, mille; tragulas et lanceas quingentas; catapultas, quotquot poterant : quas ut tendere possent, raserunt feminas, quum aliorum pilorum esset inopia.

XCIV. Dum Pœni tanto studio bellum apparant, interim consules, vel quia non libebat statim rem tam insolentem aggredi, vel quia haud difficile videbatur, exarmatam ur-

ἄνοπλον οὖσαν λήψεσθαι κατακράτος, ὅτε θέλοιεν, ἡγούμενοι, διέμελλον ἔτι· καὶ ἐνδώσειν αὐτοὺς ἐνόμιζον ἐκ τῆς ἀπορίας· οἷον ἐν τοῖς δυσχερέσι γίγνεσθαι φιλεῖ, εὐθὺς μὲν ἀντιλέγειν, προϊόντος δὲ χρόνου καὶ λογισμοῦ, φόβον ἅπτεσθαι τῶν ἀπειθούντων. Ἃ καὶ τῶν Καρχηδονίων τις αὐτῶν, εἰκάσας σφῶν ἤδη τὸ δέος ἅπτεσθαι, ἐτόλμησεν ὡς ἐπὶ δή τι ἄλλο παρελθὼν ἐς τὸ μέσον, εἰπεῖν· ὅτι χρὴ τῶν κακῶν ἐπιλέγεσθαι τὰ μετριώτερα, ὄντας ἀνόπλους· οὕτω σαφῶς εἰπὼν τὰ τῆς γνώμης. Μασσανάσσης δὲ ἤχθετο Ῥωμαίοις, καὶ ἔφερε βαρέως, ὅτι, τὴν Καρχηδονίων δύναμιν αὐτὸς ἐς γόνυ βαλὼν, ἄλλους ἑώρα τῷ ἐπιγράμματι αὐτῆς ἐπιτρέχοντάς τε, καὶ οὐ κοινώσαντας αὐτῷ, πρὶν ἐπελθεῖν, ὡς ἐν τοῖς πάλαι πολέμοις ἐποίουν. Ὅμως δ', αὐτοῦ τῶν ὑπάτων ἀποπειρωμένων, καὶ καλούντων ἐπὶ συμμαχίαν, ἔφη, τὴν συμμαχίαν πέμψειν, ὅταν αἴσθηται δεομένων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ πέμψας, ἤρετο εἴ τινος ἤδη δέονται. Οἱ δὲ, οὐ φέροντες αὐτοῦ τὸ σοβαρὸν, ἤδη δέ τι καὶ ἀπιστοῦντες ὡς δυσμεναίνοντι, ἀπεκρίναντο, προσπέμψειν ὅτε δεηθεῖεν. Περὶ δὲ ἀγορᾶς τῷ στρατῷ καὶ πάνυ ἐφρόντιζον, ἐκ μόνης ἔχοντες Ἀδρυμητοῦ καὶ Λέπτεως, καὶ Σαξοῦ, καὶ Ἰτύκης, καὶ Ἀχόλλης. Τὰ γὰρ δὴ λοιπὰ Λιβύης ἦν ἔτι πάντα ὑπὸ Ἀσδρούβᾳ, ὅθεν ἐκεῖνος ἀγορὰν ἐς Καρχηδόνα ἔπεμπεν. Ὀλίγων δ' ἐς ταῦτα διατριφθεισῶν ἡμερῶν, οἱ μὲν ὕπατοι προσῄεσαν ἄμφω τῇ πόλει τῶν Καρχηδονίων, ἐς μάχην ἐσκευασμένοι, καὶ ἐπεχείρουν.

XCV. Ἦν δὲ ἡ πόλις ἐν μυχῷ κόλπου μεγίστου, χεῤῥονήσῳ τι μάλιστα προσεοικυῖα. Αὐχὴν γὰρ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἠπείρου διεῖργεν, εὖρος ὢν πέντε καὶ εἴκοσι σταδίων· ἀπὸ δὲ τοῦ αὐχένος, ταινία στενὴ καὶ ἐπιμήκης, ἡμισταδίου μάλιστα τὸ πλάτος, ἐπὶ δυσμὰς ἐχώρει, μέση λίμνης τε καὶ τῆς θαλάσσης ** ἁπλῷ τείχει περίκρημνα ὄντα· τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίαν ἐς ἤπειρον, ἔνθα καὶ ἡ Βύρσα ἦν ἐπὶ τοῦ αὐχένος, τριπλῷ τείχει. Τούτων δ' ἕκαστον ἦν ὕψος μὲν πηχῶν τριάκοντα, χωρὶς ἐπάλξεών τε καὶ πύργων, οἳ ἐκ διπλέθρου διαστήματος αὐτοῖς τετρώροφοι περιέκειντο, βάθος δὲ ποδῶν τριάκοντα. Διώροφον δ' ἦν ἑκάστου τείχους τὸ ὕψος· καὶ ἐν αὐτῷ, κοίλῳ τε ὄντι καὶ στεγανῷ, κάτω μὲν ἐστάθμευον ἐλέφαντες τριακόσιοι, καὶ θησαυροὶ παρέκειντο αὐτοῖς τῶν τροφῶν. Ἱπποστάσια δ' ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν τετρακισχιλίοις ἵπποις, καὶ ταμιεῖα χιλοῦ τε καὶ κριθῆς· ἀνδράσι τε καταγωγαὶ, πεζοῖς μὲν ἐς δισμυρίους, ἱππεῦσι δὲ ἐς τετρακισχιλίους. Τοσήδε παρασκευὴ πολέμου διετέτακτο σταθμεύειν ἐν τοῖς τείχεσι μόνοις. Γωνία δ', ἡ παρὰ τὴν γλῶσσαν ἐκ τοῦδε τοῦ τείχους ἐπὶ τοὺς λιμένας περιέκαμπτεν, ἀσθενὴς ἦν μόνη καὶ ταπεινὴ, καὶ ἠμέλητο ἐξ ἀρχῆς.

XCVI. Οἱ δὲ λιμένες ἐς ἀλλήλους διεπλέοντο, καὶ ἔσπλους ἐκ πελάγους ἐς αὐτοὺς ἦν εἷς εὖρος ποδῶν ἑβδομήκοντα, ὃν ἁλύσεσιν ἀπέκλειον σιδηραῖς. Ὁ μὲν δὴ πρῶτος ἐμπόροις ἀνεῖτο, καὶ πείσματα ἦν ἐν αὐτῷ πυκνὰ καὶ ποικίλα· τοῦ δ' ἐντὸς ἐν μέσῳ νῆσος ἦν,

bem, quandocunque placeret, vi capere, cunctabantur adhuc : existimabantque, remissuros Pœnos impetum præ inopia; ut in angustiis solet fieri, ut qui primum contradicunt, procedente tempore, considerata re melius, timeant potentiores offendere. Quemadmodum et ipsorum Carthaginiensium nonnemo, conjiciens, cives jam metu tentari, et in concionem progressus, quasi aliud acturus, ausus est dicere, e malis eligenda minima, quum armis præsertim essent denudati; nil dissimulans sententiam. Masinissa autem indignabatur Romanis, moleste ferens, quod, quum ipse pessumdedisset Pœnorum potentiam, alios videret sese ingerentes usurpare victoriæ titulum, non communicato secum, quemadmodum superioribus bellis facere consueverant, consilio, priusquam eos essent aggressi. Verum tamen consulibus, animum ejus pertentantibus et auxilia poscentibus, ait, se missurum auxilia, ubi opus eos habere senserit : nec multo post misit, qui ejus nomine percontaretur, ecquid nunc opus habeant? Qui non ferentes regis superbiam, et, ut irato, jam diffidentes quoque, responderunt : « se postulaturos, si opus habuerint. » De commeatibus autem valde solliciti erant, qui subvehebantur tantum ex Adrumeto, Saxo [*potius* Thapso], Lepti, Acholla, et Utica. Nam Africæ reliqua tenebat adhuc Asdrubal omnia : et inde commeatus mittebat Carthaginem. Inter hæc paucis diebus absumtis, ambo consules ad urbem admoverunt instructum exercitum, oppugnare parati.

XCV. Sita autem erat Carthago in intimo sinu amplo, peninsulæque formam referebat. Cervix enim eam a continenti separabat, tria millia passuum patens in latitudinem. Ab ea cervice lingua quædam oblonga, semistadium circiter lata, excurrebat versus occidentem, inter stagnum et mare. *Qua mare spectabat urbs*, simplici muro cincta erat; quia rupibus undique munita sunt omnia. Versus meridiem vero et continentem, ubi etiam Byrsa erat in cervice, murus triplex fuit; quorum cujusque altitudo triginta cubitorum erat, absque propugnaculis et turribus; (quæ binorum jugerum spatiis inter se distabant, singulæ contignationum quatuor), latitudo autem pedum triginta. Cujuslibet horum murorum altitudo duabus distincta erat concamerationibus : et, cum intus cavi essent muri et capaces, in parte inferiori stabulabantur ccc elephanti, et adjuncta erant pabuli promtuaria : superius erant quatuor millium equorum stabula, cum fœni atque hordei penuariis; simulque militum diversoria, xx m. peditum, iv m. equitum. Tanto apparatui bellico in ipsis mœnibus descriptus atque paratus locus erat. Angulus autem, qui ab hoc muro præter linguam eam, de qua dictum est, versus portus flectebatur, solus erat debilis et humilis, neglectus ab initio.

XCVI. Portus Carthaginis sic erant dispositi ut navigatio esset ex altero in alterum, et ab alto unum commune ostium patebat, latum pedes septuaginta : quod catenis ferreis claudebatur. Prior portus negotiatorum erat, et in eo crebra erant et varii generis retinacula navium. Intra portum interiorem insula fuit : eamque, quemadmodum et

καὶ κρηπῖσι μεγάλαις ἥ τε νῆσος καὶ ὁ λιμὴν διείληπτο. Νεωρίων τε ἔγεμον αἱ κρηπῖδες αἵδε, ἐς ναῦς διακοσίας καὶ εἴκοσι πεποιημένων, καὶ ταμιείων ἐπὶ τοῖς νεωρίοις, ἐς τριηρετικὰ σκεύη. Κίονες δ' ἑκάστου νεωσοίκου προὖχον Ἰωνικοὶ δύο, ἐς εἰκόνα στοᾶς τὴν ὄψιν τοῦ τε λιμένος καὶ τῆς νήσου περιφέροντες. Ἐπὶ δὲ τῆς νήσου σκηνὴ πεποίητο τῷ ναυάρχῳ, ὅθεν ἔδει καὶ τὸν σαλπιγκτὴν σημαίνειν, καὶ τὸν κήρυκα προλέγειν, καὶ τὸν ναύαρχον ἐφορᾷν. Ἔκειτο δ' ἡ νῆσος κατὰ τὸν ἔσπλουν, καὶ ἀνετέτατο ἰσχυρῶς· ἵνα ὅ τε ναύαρχος τὰ ἐκ πελάγους πάντα ἐφορᾷ, καὶ τοῖς ἐπιπλέουσιν ἀφανὴς ἡ τῶν ἔνδον ᾖ ὄψις ἡ ἀκριβής. Οὐ μὴν οὐδὲ τοῖς ἐσπλεύσασιν ἐμπόροις εὐθὺς ἦν τὰ νεώρια σύνοπτα· τεῖχός τε γὰρ αὐτοῖς διπλοῦν περιέκειτο, καὶ πύλαι, αἳ τοὺς ἐμπόρους ἀπὸ τοῦ πρώτου λιμένος ἐς τὴν πόλιν ἐσέφερον, οὐ διερχομένους τὰ νεώρια. Οὕτω μὲν εἶχεν ἡ πόλις ἡ Καρχηδονίων ἡ τότε.

XCVII. Οἱ δ' ὕπατοι, διελόμενοι τὸ ἔργον, ᾖεσαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, Μανίλιος μὲν ἀπὸ τῆς ἠπείρου κατὰ τὸν αὐχένα· ἐγχώσων τε τὴν τάφρον, καὶ βραχὺ ἐπιτείχισμα τὸ ἐπ' αὐτῇ βιασόμενος, καὶ ἐπ' ἐκείνῳ τὰ ὑψηλὰ τείχη· Κηνσωρῖνος δὲ κλίμακας ἔκ τε γῆς καὶ νεῶν ἐπέφερε κατὰ τὴν εὐτελῆ τοῦ τείχους γωνίαν. Ἄμφω δ', ὡς ἀνόπλων, κατεφρόνουν· ἕως ἐντυχόντες ὅπλοις τε καινοῖς, καὶ ἀνδρῶν προθυμίᾳ παραλόγῳ, κατεπλάγησαν, καὶ ὑπεχώρουν. Καὶ εὐθὺς αὐτοῖς τοῦτο πρῶτον ἀντεκεκρούκει, ἐλπίσασιν ἀμαχεὶ λήψεσθαι τὴν πόλιν. Ὡς δὲ καὶ αὖθις ἐπεχείρουν, καὶ αὖθις ἀπετύγχανον, τὰ μὲν τῶν Καρχηδονίων φρονήματα ἐπῆρτο. Οἱ δ' ὕπατοι, δεδιότες Ἀσδρούβαν, ὄπισθεν σφῶν ὑπὲρ τὴν λίμνην οὐκ ἐκ μακροῦ διαστήματος ἐστρατοπεδευμένον, ὠχύρουν καὶ αὐτοὶ δύο στρατόπεδα· Κηνσωρῖνος μὲν ἐπὶ τῆς λίμνης ὑπὸ τοῖς τείχεσι τῶν πολεμίων, Μανίλιος δ' ἐν τῷ αὐχένι τῆς ἐς τὴν ἤπειρον ὁδοῦ. Ὡς δὲ αὐτοῖς ἐγήγερτο τὰ στρατόπεδα, ὁ Κηνσωρῖνος ἐπὶ ὕλην ἐς μηχανὰς διέπλευσε διὰ τῆς λίμνης· καὶ ἀπέβαλεν ὑλοτόμων ἐς πεντακοσίους ἄνδρας, ὅπλα τε πολλὰ, Ἰμίλκωνος αἰφνίδιον αὐτῷ, τοῦ Καρχηδονίων ἱππάρχου, προσπεσόντος, ᾧ Φαμαίας ἐπώνυμον ἦν. Κομίσας δ' ὅμως τινὰ ὕλην, μηχανὰς ἐποίησε καὶ κλίμακας. Καὶ πάλιν ἐπεχείρουν ἄμφω τῇ πόλει, καὶ ἀπετύγχανον ὁμοίως. Μανίλιος μὲν οὖν, μικρὸν ἔτι προσκαμὼν, καὶ μόλις τι τοῦ προτειχίσματος καταβαλὼν, ἀπέγνω μηδὲ ἐπιχειρεῖν ἔτι ταύτῃ.

XCVIII. Κηνσωρῖνος δὲ, χώσας τι τῆς λίμνης παρὰ τὴν ταινίαν, ἵνα εὐρύτερον εἴη, δύο μηχανὰς κριοφόρους ἐπῆγε μεγάλας· τὴν μὲν, ὠθουμένην ἑξακισχιλίοις πεζοῖς, ἡγουμένων τῶν χιλιάρχων, τὴν δὲ ὑπὸ τῶν ἐρετῶν, ἡγουμένων καὶ τοῖσδε ναυάρχων. Φιλονεικίας δ', ὡς ἐν ἴσῳ καὶ ὁμοίῳ ἔργῳ, τοῖς τε ὑπηρέταις καὶ τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν γενομένης, συνέπεσέ τι τοῦ τείχους, καὶ τὰ ἐντὸς ἤδη κατεφαίνετο. Καρχηδόνιοι δὲ, καὶ ὣς, αὐτοὺς ἀπωσάμενοι, τὰ πεσόντα νυκτὸς ᾠκοδόμουν. Οὐκ ἀρκούσης δ' ἐς τὸ ἔργον αὐτοῖς τῆς νυκτὸς, δεδιό-

ipsum portum, magnæ crepidines continebant. In his crepidinibus continua erant fabrefacta navalia, quæ ccxx naves recipiebant; et ipsis receptaculis navium superstructæ erant cellæ, quibus condebantur armamenta triremium. Unumquodque autem navale in fronte habebat duas columnas, operis Ionici, quo fiebat, ut et portus et insula rotundæ porticus speciem referrent. In ipsa constructum erat præfecti classis prætorium; ex quo tubicen solebat tuba signum dare, et præco edicere, et præfectus prospicere. Sita autem ea insula prope ostium portus, et altitudine multum eminebat; ut præfectus procul prospicere posset omnia quæ in alto fierent, adnavigantibus autem non pateret conspectus eorum, quæ intra portum essent. Imo ne mercatoribus quidem, portum suum intrantibus, statim in conspectu erant navalia. Objectus enim erat duplex murus: et propria erat porta, quæ negotiatores e primo portu in urbem intromittebat, ita ut non transirent per navalia. Talis erat illo tempore facies Carthaginis.

XCVII. Jam consules, partitis operis, hostem aggrediebantur: Manilius quidem per cervicem a continente; qua parte repleturus erat fossam, et, superata fossæ lorica, deinceps alta illa mœnia se expugnaturum, sperabat: Censorinus autem terra et navibus angulo illi muri neglectim munito admovebat scalas. Ambo autem hostem, ut inermem, contemnebant; donec, oblatis sibi novis armis, et viris mire alacribus, miraculo territi, retrocesserunt: atque ita mox in limine, offenderunt consules, quum sine certamine se urbe potituros sperassent. Iterato deinde conatu, quum rursus non succederet, creverunt Pœnorum animi. Consules vero timentes Asdrubalem, qui a tergo ab altera stagni parte haud procul ab illis castra posuerat, et ipsi bina castra muniverunt: Censorinus ad stagnum sub mœnibus hostium, Manilius in ipsa cervice viæ, qua in continentem itur. Castris permunitis, Censorinus stagnum trajecit, petens materiem struendis machinis; ubi subito invasus ab Himilcone, cognomine Phamæa, equitum præfecto Carthaginiensium, ad quingentos, qui ligna cædebant, multaque arma, amisit. Abstulit tamen aliquantum materiæ, fecitque scalas et machinas. Ac rursus uterque consul tentavit oppugnationem; sed irrito iterum conatu. Ac Manilius quidem paulisper adhuc annisus, magno labore vix loricæ parte aliqua dejecta, destitit ab incepto, desperans expugnari urbem ab eo latere posse.

XCVIII. Censorinus autem, aggere facto juxta linguam in stagno, ut spatium esset amplius, admovit duos vastos arietes: quorum alter a sex millibus peditum impellebatur, præeuntibus operi tribunis militum; alter a remigibus, quibus, similiter præibant præfecti triremium. Et utrinque cum præfectorum tum ministrorum animis, in pari utrinque opere, æmulatione accensis, jam concussa corruit pars muri, et prospectus patuit in urbem. Sed Pœni, vel sic quoque repulso hoste, noctu reficiebant quod corruerat. Quoniam autem non sufficiebat nox operi, veriti, ne et id, quod

τες περὶ τῷ ἤδη γεγονότι, μὴ καὶ τοῦτο μεθ' ἡμέραν αἱ Ῥωμαίων μηχαναὶ νεότευκτον καὶ ὑγρὸν ἔτι καταβάλοιεν, ἐξέδραμον ἐπὶ τὰ μηχανήματα τῶν πολεμίων· οἱ μὲν, σὺν ὅπλοις, οἱ δὲ, γυμνοὶ λαμπάδας ἡμμένας ἔχοντες. Καὶ ἐνέπρησαν μὲν οὐχ ὅλα (οὐ γὰρ ἔφθασαν, Ῥωμαίων ἐπιδραμόντων), ἀχρεῖα δ' ὅλα ποιήσαντες ἀνεχώρουν. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ Ῥωμαίοις ἐπέπεσεν ὁρμὴ, διὰ τοῦ πεσόντος, οὔπω τελέως ἐγηγερμένου, βιάσασθαι καὶ ἐσδραμεῖν. Καὶ γάρ τι πεδίον ἐντὸς ἐφαίνετο εὐφυὲς ἐς μάχην, ἐν ᾧ τοὺς ἐνόπλους ἔστησαν οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ μετώπου, τοὺς δ' ἀνόπλους αὐτοῖς ἐπέταξαν σὺν λίθοις ὀπίσω καὶ ξύλοις, ἑτέρους τε πολλοὺς διαθέντες ἐπὶ τῶν περικειμένων οἰκιῶν, ἀνέμενον τοὺς ἐπερχομένους ἐσδραμεῖν. Οἱ δ' ἔτι μᾶλλον ἠρεθίζοντο, ὡς ὑπὸ γυμνῶν ἀνδρῶν καταφρονούμενοι, καὶ θρασέως ἐπεπήδων. Σκιπίων δὲ, ὃς μετ' ὀλίγον εἷλε Καρχηδόνα, καὶ παρὰ τοῦτο Ἀφρικανὸς ἐπεκλήθη, χιλιαρχῶν τότε, ὤκνει, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ λόχους ἐς πολλὰ διελὼν, καὶ στήσας ἐκ διαστήματος ἐπὶ τοῦ τειχίου, κατιέναι μὲν ἐς τὴν πόλιν οὐκ εἴα· τοὺς δὲ ἐσελθόντας, ἐξωθουμένους ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, πάντοθεν αὐτοῖς ἐπιπεσόντων, ὑπεδέχετο, καὶ περιέσωζε. Καὶ τοῦτο πρῶτον αὐτὸν ἐπὶ δόξης ἐποίησεν, εὐβουλότερον τοῦ στρατηγοῦ φανέντα.

XCIX. Κυνὸς δ' ἦν ἐπιτολὴ, καὶ τὸ Κηνσωρίνου στρατόπεδον ἐνόσει, σταθμεῦον ἐπὶ λίμνῃ σταθεροῦ καὶ βαρέος ὕδατος, καὶ ὑπὸ τείχεσι μεγίστοις, οὐ καταπνεόμενον ἐκ τῆς θαλάσσης. Ὅθεν ὁ Κηνσωρῖνος ἐς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῆς λίμνης μετεστρατοπέδευσε. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, ὅτε γίγνοιτο πνεῦμα ἐς τοὺς Ῥωμαίους ἐπίφορον, σκάφας φρυγάνων καὶ στυππίου εἷλκον ὑπὸ τοῖς τείχεσιν, οὐ καθορώμενοι τοῖς πολεμίοις, ἀπὸ κάλων· εἰ δὲ ἐπικάμπτοντες ἔμελλον γενήσεσθαι καταφανεῖς, θεῖον αὐταῖς καὶ πίσσαν ἐπιχέοντες, ἀνέτεινον τὰ ἱστία, καὶ πλήσαντες ἀνέμου, πῦρ ἐνέβαλον ἐς τὰ σκάφη. Τὰ δὲ τῷ τε ἀνέμῳ καὶ τῇ ῥοπῇ τοῦ πυρὸς ἐς τὰς Ῥωμαίων ναῦς ἐωθεῖτο, καὶ ἐλυμαίνετο, καὶ ὀλίγου τὸν στόλον κατέφλεξε. Μετὰ δὲ οὐ πολὺ Κηνσωρῖνος μὲν ἐς Ῥώμην ᾤχετο ἀρχαιρεσιάσων. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι τῷ Μανιλίῳ θρασύτερον ἐπέκειντο· καὶ νυκτὸς, οἱ μὲν, ὅπλα ἔχοντες, οἱ δὲ, γυμνοὶ, σανίδας φέροντες, ἐπετίθεσαν τῇ κατὰ σφᾶς τάφρῳ τοῦ Μανιλίου καὶ τὸ χαράκωμα διέσπων. Ἀπορουμένων δὲ (ὡς ἐν νυκτὶ) τῶν ἔνδον, ὁ Σκιπίων ἐξέδραμε σὺν ἱππεῦσιν ἐκ τοῦ στρατοπέδου, κατὰ πύλας ἄλλας, ἔνθα οὐδεὶς πόλεμος· καὶ περιδραμὼν, τοὺς Καρχηδονίους κατεφόβησεν. Οἱ δὲ ἀνεχώρουν ἐς τὴν πόλιν. Καὶ δεύτερον ὁ Σκιπίων ἐδόκει τῷδε τῷ ἔργῳ περισῶσαι Ῥωμαίους, ἐν νυκτὶ θορυβουμένους.

C. Ὁ δὲ Μανίλιος τὸ μὲν στρατόπεδον ἔτι μᾶλλον ὠχύρου, τεῖχός τε ἀντὶ χάρακος αὐτῷ περιτιθεὶς, καὶ ἐπίνειον φρούριον ἐγείρων ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διὰ τὴν καταπλέουσαν ἀγοράν. Τραπεὶς δ' ἐς τὰ μεσόγαια, μυρίοις πεζοῖς καὶ ἱππεῦσι δισχιλίοις τὴν χώραν ἐπόρ-

effecerant, recens adhuc et udum, interdiu iterum dejicerent machinæ Romanorum, eruptionem, pars armati, pars solis facibus instructi, fecerunt in machinas hostium. Quas etsi non omnino concremare potuerunt, succurrentibus Romanis, tamen non prius se receperunt, quam inutiles prorsus easdem reddidissent. Tum, ubi illuxit, Romanos cupido cepit, per id spatium, quod Pœni nondum permunierant, irrumpendi in urbem. Apparebat enim intus quædam apta ad pugnam area, in qua Carthaginienses instructi stabant, armatis in fronte collocatis, et post hos inermibus, qui saxa et fustes gestabant, aliis denique compluribus per circumjectarum ædium tecta dispositis. Sic nimirum Pœni appropinquantem hostem, si irrumpere conaretur, exspectabant. At Romani, ut se ab inermibus viderunt contemni, eo magis irritati, in urbem insiluerunt ferociter. Scipio vero, qui paulo post ex capta Carthagine cognomen Africani meruit, tunc tribunus, sese continens, manipulos suos, in plures partes divisos, ex intervallo in ipso muro locavit, ac, descendere in urbem vetans, illos tantum, qui introierant, et a Pœnis undique irruentibus repellebantur, recepit servavitque. Quod factum ejus primum comparavit illi gloriam, ut plus quam consul sapere videretur.

XCIX. Jam vero sidere caniculari exorto, nautica Censorini castra morbis affligebantur, quum ad stagnantes et graveolentas lacus aquas essent posita, neque liberum ex mari cursum aeris imminentia altissima urbis mœnia admitterent. Quamobrem ex lacu in ipsum mare classem transmovit Censorinus. Tum vero Carthaginienses, quoties observarent ventum, qui ad Romanos ferret, scaphas sarmentis stuppaque repletas post sua mœnia, ne viderentur ab hostium classiariis, remulco trahebant. Deinde ubi in eo erant, ut flexo cursu in conspectum venirent, perfundebant eas pice ac sulfure, et, oppansis vento velis, ignem in eas injiciebant. Sic scaphæ, vento ac vi flammarum ad Romanas naves appulsæ, plurimum noxæ illis inferebant; et parum abfuit, quin classis concremaretur. Post hæc non multo Censorinus Romam, comitiorum causa, profectus est. Et Manilium inde audacius urgebant Pœni: erumpentesque noctu, pars armati, pars inermes, pontes ferentes, aggressi sunt fossam Manilii proximam, et vallum cœperunt convellere. Turbato autem intus, ut fit in nocturno tumultu, milite, Scipio procurrit cum equitibus per aversam portam, ubi pugna nulla erat: circumvectusque, Pœnos perterruit, ut in urbem sese reciperent. Sic iterum Scipio servatorem in nocturno periculo castrorum gloriam tulit.

C. Inde castra majori diligentia communiit Manilius, loco valli muro circumducto, et ad mare castello excitato, quod appellentibus cum annona navibus esset præsidio. Tum vero in mediterranea loca, cum decem peditum, duobus equitum millibus, expeditionem suscepit, populabundus

θει, ξυλευόμενός τε καὶ χορτολογῶν, καὶ ἀγορὰν συλλέγων. Ἡγεῖτο δ' ἀεὶ τῶν προνομευόντων χιλίαρχος ἕτερος παρ' ἕτερον. Καὶ Φαμαίας, ὁ ἵππαρχος ὁ τῶν Λιβύων, νέος τε ὢν ἔτι καὶ θρασύτερος ἐς μάχας, καὶ ἵπποις χρώμενος μικροῖς καὶ ταχέσι, καὶ ποηφαγοῦσιν, ὅτε μηδὲν εἴη, καὶ φέρουσι δίψος, εἰ δεήσειε, καὶ λιμόν· ὑποκρυπτόμενος ἐν λόχμαις, ἢ φάραγξιν· ὅπη τι ἀμελούμενον ἴδοι, ἐφίπτατο ἐξ ἀφανοῦς, ὥς τις αἰετὸς, καὶ λυμηνάμενος ἀπεπήδα· ὅτε δὲ Σκιπίων ἄρχοι, οὐδαμοῦ οὐδ' ἐπεφαίνετο. Ὁ γάρ τοι Σκιπίων ἀεὶ συντεταγμένους ἦγε τοὺς πεζοὺς, καὶ τοὺς ἱππέας τῶν ἵππων ἐπιβεβηκότας· ἔν τε ταῖς προνομαῖς οὐ πρὶν διέλυε τὴν σύνταξιν, ἢ τὸ πεδίον, ὃ ἔμελλε θεριεῖν, ἱππεῦσι καὶ ὁπλίταις περιλάβοι· καὶ τότε κύκλῳ αὐτὸς ἑτέραις ἴλαις ἱππέων ἀεὶ περιῄει, καὶ τῶν θεριζόντων τὸν ἀποσκιδνάμενον, ἢ ἐξιόντα τοῦ κύκλου, πικρῶς ἐκόλαζεν. Ὅθεν ὁ Φαμαίας οὐκ ἐπεχείρει μόνῳ.

agros hostium, et materiem ac pabulum frumentumque colligens. Populatoribus autem semper unus ex tribunis in vicem præerat. Phamæas vero, præfectus Afrorum equitum, juvenis ad pugnas impiger; equis utens parvis et celeribus, herba contentis, si deessent alia, et sitis famisque, quoties opus esset, patientibus; in arbustis aut vallibus latitans, sicubi videbat hostem agere dissolutius, advolabat e latebris, veluti aquila, et, damno dato, celeriter in tutum se recipiebat. Sed quando ad Scipionem vices ejus præfecturæ redibant, nusquam Phamæas apparebat. Nam ille semper pedites in ordinibus, equites in equis, continebat: et inter frumentandum non prius solvebat ordines, quam campum, quem demessurus erat, circumdedisset equitibus et armatis peditibus. Ac tunc quoque continue ipse obequitabat cum aliis, messoresque secedentes a ceteris, aut excedentes circulum, severe castigabat: quamobrem Phamæas Scipionem solum non audebat aggredi.

CI. Καὶ γιγνομένου τοῦδε συνεχῶς, τὸ μὲν κλέος ηὔξετο τῷ Σκιπίωνι. Οἱ δ' ἕτεροι χιλίαρχοι κατὰ φθόνον ἐλογοποίουν, ξενίαν ἐκ πατέρων εἶναι Φαμαίᾳ πρὸς Σκιπίωνα τὸν τοῦδε πάππον. Λιβύων δὲ τοῖς ἐς πύργους καὶ φρούρια (ἃ πολλὰ ἦν ἐν τῇ χώρᾳ) καταφεύγουσιν, οἱ μὲν ἄλλοι χιλίαρχοι σπενδόμενοι, καὶ μεθιέντες, ἐπετίθεντο ἀπιοῦσιν· ὁ δὲ Σκιπίων ἐς τὰ οἴκοι παρέπεμπε· καὶ ἀπὸ τοῦδε οὐ πρὶν ἢ Σκιπίωνα ἀφικέσθαι συνετίθετο οὐδείς. Τοσαύτη δόξα αὐτοῦ ἀνδρείας τε πέρι καὶ πίστεως καὶ παρὰ τοῖς ἰδίοις δι' ὀλίγου γεγένητο, καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις. Ἐπανελθόντων δ' αὐτῶν ἀπὸ τῆς προνομῆς ἐς τὸ στρατόπεδον, οἱ Καρχηδόνιοι νυκτὸς ἐπέθεντο τῷ ἐπινείῳ· καὶ θόρυβος ἦν ποικίλος, συνεπηχούντων ἐς ἔκπληξιν τῶν ἐν ἄστει Καρχηδονίων. Ὁ μὲν οὖν Μανίλιος τὸν στρατὸν ἔνδον συνεῖχεν, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κακοῦ· ὁ δὲ Σκιπίων ἱππέων ἴλας δέκα λαβὼν, ἐπῆγε μετὰ δᾴδων ἡμμένων· προειπὼν, διὰ τὴν νύκτα μὴ συμπλέκεσθαι, περιτρέχειν δὲ σὺν τῷ πυρὶ, καὶ τὸ πλῆθος ἐπιφαίνειν, καὶ φόβον ἐμπεσουμένων παρέχειν ἀεί· μέχρι ταρασσόμενοι διχόθεν οἱ Καρχηδόνιοι, κατεπλάγησαν καὶ ἐς τὴν πόλιν ἔφυγον. Καὶ τόδε τοῖς Σκιπίωνος κατορθώμασι προσεγίγνετο. Ἦν τε διὰ στόματος ἐπὶ πᾶσιν ἔργοις, ὡς μόνος ἄξιος τοῦ πατρὸς τοῦ Μακεδόνας ἑλόντος, Παύλου, καὶ τῶν Σκιπιώνων, ἐς οὓς κατὰ θέσιν ἀνείληπτο.

CI. Id quum indesinenter fieret, crescebat Scipionis gloria: cui invidentes tribuni alii, spargebant rumorem, avitum hospitium esse Scipioni cum Phamææ familia. Quumque Afri in turres et castella, quæ multa erant in ea regione, confugerent, alii tribuni, ex pacto dimissos, adoriebantur in itinere ex insidiis: Scipio vero domum eos deducebat. Quamobrem, nisi præsente Scipione, posthac nemo pacisci voluit: adeo virtutis illius fideique opinio, quotidianis fere accessionibus, crescebat apud suos pariter ac adversarios. Postquam autem a populatione reversi erant in castra, Pœni castellum navale noctu sunt aggressi cum maximo tumultu, constrepente, ad incutiendum terrorem, etiam urbana multitudine. Et ibi tum Manilius militem intus continuit, quale et qua parte periculum esset, non satis intelligens: Scipio vero, assumtis decem equitum turmis, excurrit cum accensis facibus; præmonitis suis, ut propter noctem abstinerent a pugna, tantum circumcursando cum ignibus præberent multitudinis speciem, et territarent quasi jam jamque invasuri. Eaque ratione Pœni, ab utroque latere infestati et perterrefacti, in urbem refugerunt. Et hoc quoque accessit ad alia Scipionis præclara facinora: ob quæ in ore erat omnibus, tanquam solus dignus patre Paulo, debellatore Macedoniæ, et Scipionibus, in quorum adoptatus fuerat familiam.

CII. Μανιλίου δὲ ἐς Νέφεριν ὁδεύοντος ἐπὶ Ἀσδρούβαν, ἐδυσχέραινεν ὁ Σκιπίων, ὁρῶν πάντα ἀπόκρημνα καὶ φάραγγας, καὶ λόχμας, καὶ τὰ ὑψηλὰ προειλημμένα. Ὡς δ' ἀπὸ σταδίων τριῶν ἐγένοντο τοῦ Ἀσδρούβα, καὶ ἔς τι ῥεῦμα καταβάντας ἐχρῆν ἀναβαίνειν ἐπὶ τὸν Ἀσδρούβαν, ἐνέκειτο δὴ τότε, καὶ συνεβούλευε στραφῆναι, ὡς ἄλλου καιροῦ καὶ μηχανῆς ἄλλης ἐπὶ τὸν Ἀσδρούβαν δεομένου. Ἀντιλεγόντων δὲ, κατὰ ζῆλον αὐτοῦ, τῶν ἑτέρων χιλιάρχων, καὶ μαλακίαν καὶ οὐκ εὐβουλίαν ἡγουμένων, εἰ τοὺς πολεμίους ἰδόντες ἀναχωρήσουσιν, ἐν ᾧ καὶ καταφρονοῦντες φεύγουσιν

CII. Manilio vero Nepherim eunte adversus Asdrubalem, moleste id ferebat Scipio, videns, per confragosas valles saltusque esse iter, superioraque loca ab hostibus occupata. Ut vero tribus stadiis ab Asdrubale aberant, et ad fluminis cujusdam alveum progressis per acclivia fuit ascendendum ad hostem, magnopere etiam tum nisus est Scipio, suasitque, ut retrogrederentur; dictitans, alio tempore aliisque artibus opus esse adversus Asdrubalem. Contradicentibus vero reliquis tribunis, qui famæ Scipionis invidebant et ignaviam magis, quam prudentiam esse, perhibentibus, si viso hoste retrocederent, atque ita occasionem ei præbe-

ἐπιχείσονται· δεύτερα τούτων ἠξίου, στρατόπεδον πρὸ τοῦ ῥεύματος ἐγεῖραι, ἵν' εἰ βιασθεῖεν, ἔχοιεν ἀναχώρησιν, οὐκ ὄντος αὐτοῖς νῦν οὐδ' ὅποι καταφεύγοιεν. Οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἐγέλων, καὶ τὸ ξίφος τις ἠπείλησεν ἀποῤῥίψειν, εἰ μὴ Μανίλιος, ἀλλὰ Σκιπίων, ἄρχοι. Διέβαινεν οὖν ὁ Μανίλιος, οὐδὲ τἄλλα ὢν ἐμπειροπόλεμος. Καὶ αὐτῷ περάσαντι ὁ Ἀσδρούβας ἀπήντα, φόνος τε ἦν πολὺς ἐξ ἑκατέρων. Καὶ ὁ Ἀσδρούβας ἀναδραμὼν ἐς τὸ φρούριον, ἔνθα μηδὲν παθεῖν ἐδύνατο, ἐφήδρευεν ἀπιοῦσιν ἐπιθέσθαι. Οἱ δὲ, σὺν μετανοίᾳ τῶν γεγονότων, ἀπεχώρουν, ἄχρι μὲν ἐπὶ τὸ ῥεῦμα, ἐν τάξει· δυσπόρου δ' ὄντος τοῦ ποταμοῦ, καὶ διαβάσεων ὀλίγων τε καὶ δυσχερῶν, ἐς ἀταξίαν διῃροῦντο ἐξ ἀνάγκης. Καὶ ὁ Ἀσδρούβας καθορῶν, ἐπέκειτο λαμπρῶς τότε μάλιστα, καὶ πλῆθος ἔκτεινεν, οὐδ' ἀμυνομένων, ἀλλὰ φευγόντων. Ἔπεσον δὲ καὶ τῶν χιλιάρχων τρεῖς, οἳ τὸν στρατηγὸν μάλιστα ἐπεπείκεσαν ἐς τὴν μάχην.

CIII. Ὁ δὲ Σκιπίων, τριακοσίους ἱππέας οὓς εἶχεν ἀμφ' αὐτὸν, καὶ ὅσους ἄλλους συναγαγεῖν ἔφθασε, διελὼν ἐς δύο, τοῖς ἐχθροῖς ἐπῆγε σὺν δρόμῳ πολλῷ, παρὰ μέρος ἀκοντίζοντάς τε καὶ εὐθὺς ἀποχωροῦντας, εἶτ' αὖθις ἐπιόντας, καὶ πάλιν εὐθὺς ἀποπηδῶντας. Οὕτω γὰρ εἴρητο αὐτοῖς, τοὺς ἡμίσεας ἀεὶ παρὰ μέρος ἐπιέναι, καὶ ἀκοντίσαντας ἀπελαύνειν, ὥσπερ ἐν κύκλῳ περιιόντας. Γιγνομένου δὲ τοῦδε πυκνοῦ, καὶ διαστήματος οὐδενὸς ὄντος, οἱ μὲν Λίβυες ἐβάλλοντο συνεχῶς, καὶ ἐπιστρέφοντες ἐς τὸν Σκιπίωνα, ἧσσον τοῖς περῶσιν ἐπέκειντο. Οἱ δ' ἔφθασαν διελθεῖν τὸ ῥεῦμα· καὶ ὁ Σκιπίων ἐπ' αὐτοῖς ἀφίππευσε, βαλλόμενός τε, καὶ χαλεπῶς. Σπεῖραι δ' ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ πόνου τέσσαρες ἀποσχισθεῖσαι τοῦ ῥεύματος ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἔς τινα λόφον ἀνέδραμον· καὶ αὐτὰς ὁ Ἀσδρούβας περιεκάθητο, ἀγνοούντων ἔτι Ῥωμαίων, ἕως ἐστάθμευσαν. Ἐπεὶ δ' ἔμαθον, ἠπόρουν. Καὶ τοῖς μὲν ἐδόκει, φεύγειν, καὶ μὴ κινδυνεύειν ἅπαντας δι' ὀλίγους· ὁ δὲ Σκιπίων ἐδίδασκεν, ἀρχομένων μὲν ἔργων εὐβουλίᾳ χρῆσθαι, κινδυνευόντων δὲ ἀνδρῶν τοσῶνδε καὶ σημείων, τόλμῃ παραβόλῳ. Αὐτὸς δ' ἐπιλεξάμενός τινας τῶν ἱππέων ἴλας, ἐπανοίσειν ἔφη ἐκείνους, ἢ χαίρων αὐτοῖς συναπολεῖσθαι. Δύο τε ἡμερῶν σιτία φέρων, εὐθὺς ὥδευε, δεδιότος πάνυ τοῦ στρατοῦ, μὴ οὐδ' αὐτὸς ἐπανέλθοι. Ὡς δ' ἧκεν ἐπὶ τὸν λόφον, ἔνθα ἦσαν οἱ πολιορκούμενοι, τὸν μὲν ἄντικρυς αὐτοῦ δρόμῳ κατέλαβε, καὶ μία τοὺς δύο χαράδρα διεῖργεν. Οἱ δὲ Λίβυες τότε μάλιστα ἐπέκειντο τοῖς πολιορκουμένοις, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐνενεύκεισαν, ὡς οὔπω δυναμένου τοῦ Σκιπίωνος ἐπικουρεῖν ἐξ ὁδοιπορίας συντόνου. Ὁ δὲ Σκιπίων, ὡς εἶδε τὰς πέζας τῶν δύο λόφων τὴν χαράδραν περιιούσας, τὸν καιρὸν οὐ μεθῆκεν, ἀλλὰ περιέδραμε δι' αὐτῶν ὑπὲρ τοὺς πολεμίους. Οἱ δ' ἤδη κυκλούμενοι διέφευγον ἀκόσμως, μεθιέντος αὐτοῖς ἀπιέναι τοῦ Σκιπίωνος ἀδεῶς, πολὺ πλείονας ὄντας.

CIV. Οὕτω μὲν δὴ καὶ τούσδε ὁ Σκιπίων περιέσωσεν, ἐν ἀπογνώσει γενομένους. Καὶ αὐτὸν ἡ στρατιὰ

rent, ut contemtim terga fugientium invaderet, secundam protulit sententiam, saltem in ripa citeriori castra ponerent, quo, si forent impares contra vim hostium, haberent receptum, qui sic quidem nullus ipsis relinqueretur. Sed hoc quoque consilium riserunt illi : ac fuit, qui etiam abjecturum se gladium, minaretur, si non Manilii, sed Scipionis parendum esset imperio. Transiit igitur Manilius, vir nec alias peritus artium militarium : et, superato amne, obvium habuit Asdrubalem, moxque magna cædes est edita. Ex qua Asdrubal in castellum se recepit, ubi ex tuto observabat tempus, in abeuntes impetum faciendi. Et illi, quos jam consilii pigebat sui, discedebant, usque ad flumen quidem, integris ordinibus. Sed ibi, quum moram in transitu afferrent rara vada, eaque difficilia, necessario turbatis ordinibus distrahebatur agmen. Quod conspicatus Asdrubal, tum maxime incubuit : multosque cædebat, fugæ magis quam pugnæ memores. In his ceciderc tribuni tres; iidem, qui ineundæ pugnæ præcipui auctores fuerant imperatori.

CIII. At Scipio trecentos equites, quos secum habebat, et alios, quotquot celeriter colligere potuerat, duas in turmas divisos, magno impetu duxit in hostem, in vicem assultantes jaculando, moxque cedentes : iterumque invadentes, ac mox rursum retro currentes. Sic enim præmoniti erant, ut, velut in orbem circumvecti, semper dimidia pars suis vicibus hostes invaderet, et emissis jaculis retro aggerent equos. Quod quum repeteretur sæpius, neque ullo temporis momento intermitteretur impetus, Afri, in Scipionem, a quo continuo tela irruebant, conversi, minus molesti erant vadum transeuntibus. Atque interim ab illis superatus amnis est. Ac post eos Scipio quoque cum suis, ægre quidem ac inter tela hostium, concitatis equis, in ulteriorem ripam pervenit. Hujus autem pugnæ initio quatuor cohortes, interventu hostium exclusæ a fluvio, in quemdam tumulum se receperant. Has obsidebat Asdrubal, Romanis adhuc ignorantibus, donec stativa posuissent. Tum vero cognita re, hærebant ancipites consilii. Et plerique censebant, pergendum esse in fuga, nec exponendum periculo, propter paucos, universum exercitum. At Scipio monebat : antequam opus aggrediaris, utendum esse recto consilio; adductis vero semel in periculum tot viris, cum suis signis, extremam etiam adhibendam esse audaciam. Moxque pollicitus est, se ipsum, acceptis aliquot selectis equitum turmis recepturum illos, aut una cum eis libenter moriturum. Assumtisque duorum dierum cibariis, mox iter ingressus est, valde sollicito exercitu, ne ipse non rediret. Ut vero pervenit ad obsessum tumulum, alium tumulum ex adverso cursim occupavit, angusta valle ab illo diremtum. Et Afri tunc maxime, nutu sibi mutuo signum dantes, institerunt obsessis, priusquam Scipio, ex concitatiori cursu fessus, opem suis ferre posset. At Scipio, ut vidit, radices utriusque tumuli circa vallem interjectam flecti, non cunctatus, transcurrit per eas in locum superiorem hostibus : qui, quum jam in eo essent ut circumvenirentur, diffugere turbatis ordinibus; Scipione eos non persequente, quod superarent numero.

CIV. Ita hos quoque, jam deploratos, servavit Scipio. Quem ubi procul videre milites, præter spem et ipsum in.

μακρόθεν ἰδοῦσα ἐξ ἀέλπτου περισεσωσμένον τε καὶ σώσαντα τοὺς ἑτέρους, μέγα ἠλάλαξαν, ἡδόμενοι, καὶ δαιμόνιον αὐτῷ συλλαμβάνειν ἐδόξαζον, ὃ καὶ τῷ πάππῳ Σκιπίωνι προσημαίνειν ἐδόκει τὰ μέλλοντα. Ὁ μὲν δὴ Μανίλιος ἀνεζεύγνυεν ἐς τὸ πρὸς τῇ πόλει στρατόπεδον, πολλὴν τίσιν ὑποσχὼν τοῦ μὴ πεισθῆναι Σκιπίωνι, τῆς στρατείας ἀποτρέποντι. Ἀχθομένων δὲ πάντων ἐπὶ τῇ τῶν πεσόντων ἀταφίᾳ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῖς χιλιάρχοις, ὁ Σκιπίων τινὰ λύσας τῶν αἰχμαλώτων ἔπεμψε πρὸς Ἀσδρούβαν, καὶ παρῄνει θάψαι τοὺς χιλιάρχους. Ὁ δ' ἐρευνησάμενος τὰ νεκρὰ, καὶ ἀπὸ τῆς σφραγῖδος εὑρὼν (χρυσοφοροῦσι γὰρ τῶν στρατευομένων οἱ χιλίαρχοι, τῶν ἐλαττόνων σιδηροφορούντων) ἔθαψεν αὐτούς· εἴτε τὸ ἔργον ἀνθρώπειον καὶ κοινὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἡγούμενος, εἴτε τὴν Σκιπίωνος δόξαν ἤδη δεδιώς τε καὶ θεραπεύων. Ῥωμαίοις δ' ἀναζευγνύουσι μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀσδρούβα ἐπέκειτο Φαμαίας, διὰ τὸ πταῖσμα θορυβουμένοις. Εἰσιοῦσι δὲ οἱ Καρχηδόνιοι τῆς πόλεως ἐκδραμόντες ὑπήντων, καί τινα καὶ τῶν σκευοφόρων διέφθειραν.

CV. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἡ σύγκλητος ἐς τὸ στρατόπεδον ἔπεμπε τοὺς εἰσομένους καὶ μεταδώσοντας αὐτῇ τὰ ἀκριβέστατα. Ἐφ' ὧν ὅ τε Μανίλιος, καὶ τὸ συνέδριον, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν χιλιάρχων, ἐσβεσμένου τοῦ φθόνου διὰ τὴν εὐπραγίαν, ἐμαρτύρουν τῷ Σκιπίωνι, καὶ ὁ στρατὸς ἅπας, καὶ τὰ ἔργα ἐπ' ἐκείνοις. Ὥστ' ἐπανελθόντες οἱ πρέσβεις διεθρόησαν ἐς ἅπαντας τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐπίτευξιν τοῦ Σκιπίωνος, καὶ τῆς στρατιᾶς τὴν ἐς αὐτὸν ὁρμήν. Ἡ δὲ βουλὴ τούτοις μὲν ἔχαιρε· πολλῶν δὲ γεγενημένων πταισμάτων, ἐς Μασσανάσσην ἔπεμπε, καὶ παρεκάλει συμμαχεῖν αὐτὸν ἐῤῥωμένως ἐπὶ Καρχηδόνα. Ὁ δ' ὑπὸ μὲν τῶν πρέσβεων οὐ κατελήφθη· κάμνων δὲ γήρᾳ καὶ νόσῳ, καὶ παῖδας ἔχων, νόθους μὲν πλείονας, οἷς δεδώρητο πολλὰ, γνησίους δὲ τρεῖς, οὐδὲν ἀλλήλοις τὰ ἔργα ἐοικότας, ἐκάλει τὸν Σκιπίωνα, κατὰ φιλίαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πάππου, σύμβουλόν οἱ περὶ τῶν τέκνων καὶ τῆς ἀρχῆς ἐσόμενον. Ὁ δὲ ᾔει μὲν αὐτίκα· μικρὸν δὲ πρὶν ἐλθεῖν, ὁ Μασσανάσσης ἀποψύχων ἐπέσκηψε τοῖς παισὶ, πείθεσθαι τῷ Σκιπίωνι, ὡς ἂν αὐτοῖς διαιρῇ τὰ ὄντα.

CVI. Καὶ ὁ μὲν τοῦτ' εἰπὼν, ἐτελεύτησεν· ἀνὴρ ἐς πάντα ἐπιτυχὴς, ᾧ τὴν μὲν ἀρχὴν τὴν πατρῴαν θεὸς ἔδωκεν, ἀφαιρεθέντι πρὸς Καρχηδονίων καὶ Σύφακος, ἀναλαβεῖν, καὶ προαγαγεῖν ἐπὶ μέγιστον, ἀπὸ Μαυρουσίων τῶν παρ' Ὠκεανῷ μέχρι τῆς Κυρηναίων ἀρχῆς ἐς τὰ μεσόγαια· ἡμερῶσαι δὲ γῆν πολλὴν, τὰ πολλὰ τῶν Νομάδων ποηφαγούντων διὰ τὸ ἀγεώργητον· θησαυρούς τε μεγάλους χρημάτων καταλιπεῖν, καὶ στρατιὰν πολλὴν γεγυμνασμένην· τῶν δ' ἐχθρῶν, Σύφακα μὲν αἰχμάλωτον ἑλεῖν αὐτοχειρί· Καρχηδόνι δ' αἴτιον τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι, πάμπαν ἀσθενῆ Ῥωμαίοις ἀπολιπόντα. Ἔφυ δὲ καὶ τὸ σῶμα μέγας τε καὶ εὔρωστος ἐς γῆρας πολὺ, καὶ μάχης ἐπειρᾶτο μέχρι τοῦ θανάτου, ἵππου τε χωρὶς ἀναβολέως ἐπέβαινε. Καὶ μεγίστῳ δὴ τῷδ' ἐτεκμη-

columem, et aliorum servatorem, ingentem jubilum ediderunt præ gaudio, opinionemque conceperunt, deum Scipioni adesse eumdem, quem olim avo ejus, superiori Scipioni, significare futura, vulgo fuerat persuasum. Sic igitur tandem Manilius in castra suburbana reversus est, postquam magnam pœnam dedit, quod Scipioni, dissuadenti eam expeditionem, non paruisset. Quum vero omnes moleste ferrent, inhumatos relictos milites, ac præcipue tribunos; Scipio captivos nonnullos, solutos vinculis, misit ad Asdrubalem, rogans, ut sepeliret tribunos. Quos ille, quæsitos inter cadavera, et aureorum annulorum agnitos indicio (his enim differunt tribuni a vulgo militum, ferreos gestantium) sepeliit: sive humanum hoc ratus, et a belli jure non alienum; sive metuens jam tum Scipionis gloriam, et tantum virum hoc officio demeriturus. Cæterum ab Asdrubale digressor Romanos Phamæas quoque infestavit, propter acceptam cladem trepidos. Jamque castra subibant, quum a Carthaginiensibus ex urbe procurrentibus invasi, etiam tum calonum nonnullos amiserunt.

CV. Interea senatus in castra misit, qui, rebus inspectis diligenter, Romam renunciarent omnia. Apud quos et Manilius et consilium et tribuni superstites, extincta jam continuis successibus invidia, præclare de Scipione testati sunt, simulque universus exercitus, et insuper ipsa egregia illius facinora. Itaque domum reversi legati, apud omnes celebrarunt Scipionis solertiam fortunamque, et quam propensus in eum esset favor exercitus. Et id quidem pergratum fuit senatui: sed quia non una clades accepta fuerat, miserunt ad Masinissam, qui peterent, ut auxilia valida contra Pœnos mitteret. Verum ea legatio vivum non invenit regem: qui paulo ante, fessus senio morboque, quum plures filios haberet illegitimos, quibus multa donaverat, tres vero ex matrimonio, diversis ingeniis moribusque præditos, Scipionem, ut avitum amicum, accersiesat, consulturus de regno liberis committendo, et sine mora profectus erat Scipio: sed paulo antequam advenit, Masinissa agens animam filiis præcepit, parerent Scipioni, quomodocumque patrimonium eis divisisset.

CVI. Atque istud prolocutus Masinissa, animam efflavit. Vir fortunatus omnibus rebus, qui, deo favente, paternum regnum, a Carthaginiensibus ac Syphace occupatum, recuperavit, et in tantum auxit, ut per omnem mediterraneam regionem a Mauritania, vicina Oceano, ad Cyrenaicam usque imperaverit. Idem magnum tractum terrarum ad mitiorem cultum redegit, Numidis antea plurimum olere victitare consuetis, et agrorum culturam negligentibus: reliquitque pecuniæ magnam vim in thesauris repositam, et amplas copias easque exercitatissimas. Duorum inimicorum alterum, Syphacem, sua manu capere, eidem contigerat; alterum, populum Carthaginiensem, ita debilitatum Romanis relinquere, ut facilem his eversionem Carthaginis fecerit. Corpore autem magno ac robusto ad multum ætatis fuit: quamdiu vixit, interesse præliis solitus, et equum absque stratore ascendere. Robustæque valetudinis vel ma-

ρίωσε μάλιστα τὴν εὐρωστίαν αὐτοῦ· πολλῶν γὰρ αὐτῷ παίδων γιγνομένων τε καὶ ἀποθνησκόντων, οὔποτε μὲν ἦσαν αὐτῷ μείους τῶν δέκα, τετραετὲς δὲ παιδίον ἐνενηκοντούτης ὢν ἀπέλιπεν. Ὁ μὲν δὴ Μασσανάσσης, ὧδε χρόνου τε καὶ σώματος ἔχων, ἐτεθνήκει. Σκιπίων δὲ τοῖς μὲν νόθοις αὐτοῦ παισὶ προσέθηκεν ἑτέρας δωρεάς· τοῖς δὲ γνησίοις τοὺς μὲν θησαυροὺς καὶ φόρους καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας κοινὸν ἀπέφηνε· τὰ δὲ ἄλλα διέκρινεν, ὡς ἔμελλεν ἁρμόσειν πρὸς ὃ ἐβούλετο ἕκαστος· Μικίψῃ μὲν (ὃς πρεσβύτατος ὤν, εἰρηνικώτατος ἦν) Κίρτην ἐξαίρετον ἔχειν, καὶ τὰ βασίλεια τὰ ἐν αὐτῇ· Γολόσσῃ δὲ, στρατιωτικῷ τε ὄντι, καὶ δευτέρῳ καθ' ἡλικίαν, πολέμου τε καὶ εἰρήνης εἶναι κυρίῳ· Μαστανάβᾳ δὲ, ὃς νεώτατος ὢν ἤσκει δικαιοσύνην, δικάζειν τοῖς ὑπηκόοις τὰ ἀμφίλογα.

CVII. Οὕτω μὲν ὁ Σκιπίων τὴν ἀρχὴν καὶ περιουσίαν Μασσανάσσου διεῖλε τοῖς παισί· καὶ Γολόσσην εὐθὺς ἐς συμμαχίαν ἐπήγετο. Ὁ δὲ τὰς Φαμαίου μάλιστα ἐνέδρας, αἳ πολλὰ Ῥωμαίους ἐλύπουν, ἐρευνώμενος, ἀνέστελλεν. Ἐν δέ τινι χειμασίᾳ Σκιπίων καὶ Φαμαίας ἀντιπαρώδευον ἀλλήλοις, μέσην ἔχοντες ἄβατον χαράδραν, καὶ οὐδὲν ἐς ἀλλήλους δυνάμενοι. Δεδιὼς δ' ὁ Σκιπίων, μή τις ἐνέδρα κατὰ τὸ πρόσθεν εἴη, προϊὼν κατεσκέπτετο σὺν τρισὶ φίλοις. Καὶ αὐτὸν ὁ Φαμαίας ἰδὼν, ἀντιπροῄει μεθ' ἑνὸς φίλου. Ἐλπίσας δ' αὐτὸν ὁ Σκιπίων εἰπεῖν τι θέλειν, ἐξίππευσε μεθ' ἑνὸς καὶ ὅδε φίλου. Καὶ ὡς ἤδη κατακούειν ἐδύναντο ἀλλήλων, πρὸ Καρχηδονίων οἱ προελήλυθε· Τί δὴ τῆς ἰδίας σωτηρίας οὐ προνοεῖς, εἰ μὴ τῆς κοινῆς δύνασαι; Ὁ δὲ, Τίς ἐστίν, ἔφη, μοι σωτηρία, Καρχηδονίων μὲν οὕτως ἐχόντων, Ῥωμαίων δ' ὑπ' ἐμοῦ κακὰ πολλὰ πεπονθότων; Καὶ ὁ Σκιπίων, Ἐγγυῶμαί σοι, φησὶν, εἰ πιστὸς ἐγὼ καὶ ἀξιόχρεως, καὶ σωτηρίαν καὶ συγγνώμην παρὰ Ῥωμαίων καὶ χάριν ἔσεσθαι. Ὁ δ' ἐπῄνεσε μὲν ὡς ἀξιοπιστότατον ἐκ πάντων· Κρινῶ δ', ἔφη· κἂν δυνατὸν ἡγῶμαι, φανερὸν ἔσται σοι. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τούτοις διεκρίθησαν.

CVIII. Ὁ δὲ Μανίλιος, αἰδούμενος τὴν δυσπραξίαν τὴν ἐς Ἀσδρούβαν αὐτῷ γενομένην, αὖθις ἐς Νέφεριν ἐστράτευε, πεντεκαίδεκα ἡμερῶν τροφὰς ἐπαγόμενος. Πλησιάσας δ' ἔθετο χάρακα, καὶ ὠχύρου, καὶ ἐτάφρευε, καθὰ Σκιπίων ἐν τῇ προτέρᾳ στρατίᾳ παρήγγειλεν. Οὐδὲν δὲ ἀνύων, ἐν αἰδοῖ μείζονι ἐγίγνετο, καὶ φόβῳ τοῦ πάλιν αὐτοῖς ἀπιοῦσι τὸν Ἀσδρούβαν ἐπιθέσθαι. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῷδε ἦν ἀπορίας. Ἐπιστολὴν δέ τις ἐκ τοῦ Γολόσσου στρατοῦ ἔφερε τῷ Σκιπίωνι. Ὁ δ', ὡς εἶχε, σεσημασμένην ἐπέδειξε τῷ στρατηγῷ. Καὶ λύσαντες, εὗρον· Ἐς τήνδε τὴν ἡμέραν ἐγὼ μὲν τόδε τὸ χωρίον καταλήψομαι· σὺ δ' ἐλθὲ μεθ' ὅσων βούλει, καὶ τοῖς προφύλαξιν εἰπὲ, δέχεσθαι τὸν νυκτὸς ἀφικνούμενον. Ἡ μὲν ἐπιστολὴ, χωρὶς ὀνομάτων, τοιάδ' ἐδήλου. Συνῆκε δ' ὁ Σκιπίων, εἶναι παρὰ Φαμαίου. Καὶ ὁ Μανίλιος ἐδεδοίκει μὲν περὶ τῷ Σκιπίωνι, μή τις ἀπάτη παρ' ἀνδρὸς γένοιτο πιθανωτάτου πάντων ἐς

ximum hoc documentum dedit, quod, compluribus nascentibus ei decedentibusque filiis, nunquam minus decem habuit, et novissimum quadriennem nonagenarius senex reliquit. Hac igitur corporis habitudine prædilus, et huc ætatis provectus, quum vivis excessisset Masinissa, Scipio filiis, ex concubinis natis, ad dona, quæ jam a patre acceperant, adjecit alia : legitimis vero thesauros et vectigalia, et nomen quoque regium commune esse voluit; cætera divisit, ut cujusque moribus et ingenio congruum fore videbatur. Micipsæ, natu maximo, pacisque amantissimo, assignata est præ cæteris Cirta urbs, et in ea regium palatium. Gulussæ, viro militari et proximo ætate, belli pacisque cura commissa. Mastanabal, natu minimus, qui Juris scientiæ studio tenebatur, controversiarum inter subditos finiendarum accepit judicium.

CVII. Ad hunc modum regno patrimonioque inter Masinissæ liberos diviso, Scipio statim Gulussam cum auxiliis in Romana castra adduxit : qui, perscrutatus loca insidiarum, e quibus Phamæas Romanos plurimum infestabat, repressit maxime hominis conatus. Accidit autem, ut hiberna tempestate Scipio et Phamæas ita sibi occurrerent, ut e regione alter alterius agmen suum duceret ab utroque latere impervii torrentis, qui facultatem invicem lædendi adimebat. Tum Scipio, veritus, ne ulterius laterent insidiæ, processit cum tribus comitibus, exploraturus iter. Quod ubi vidit Phamæas, e regione et ipse processit cum uno comite. Et Scipio, sperans, velle eum aliquid dicere, ipse quoque cum uno tantum amico adequitavit. Quumque jam exaudiri possent mutuo, sic Pœnum, satis jam procul a suis progressum, affatus est Scipio : « Quidni tandem tuæ saluti prospicis, quandoquidem publicæ non potes? » Tum alter, Et quæ mihi salus est reliqua, hoc in statu Carthaginiensium, ac post illata vobis a me tot incommoda? Et Scipio : « Equidem, inquit, si quid putas in me vel opis esse vel fidei, tibi Romanorum nomine non solum salutem et veniam, sed etiam gratiam, spondeo. » Phamæas, laudato Scipione, ut cujus fides præ reliquis omnibus plurimum apud se valeret : « Considerabo, inquit, et, quum id fieri posse putavero, significabo tibi. » His dictis discesserunt.

CVIII. At Manilius, ut aboleret acceptam ignominiam, rursus contra Nepherim, assumtis quindecim dierum cibariis, profectus est. Quo ubi accessit, castra ita posuit, et vallo fossaque muniit, quemadmodum superiori expeditione Scipio monuerat. Sed postquam iterum nihil profecit, major jam pudor cum incessit, graviorque metus, ne rursum abeuntes adoriretur Asdrubal. Quo sic hærente anxio afferuntur Scipioni a quodam e Gulussæ militibus literæ : quas ille, ita ut erant, obsignatas ostendit imperatori. His apertis, scriptum invenerunt : « Ad talem diem ego talem locum occupabo. Tu, cum quotcunque libuerit, adesto; et excubitoribus edicito, ut noctu venientem admittant. » Hæc erat sententia epistolæ, quam quidem a Phamæa esse, licet non adjecta fuerint nomina, facile intellexit Scipio. Et Manilius, quamvis timebat Scipioni ab homine ad illiciendum in insi-

ἐνέδρας· εὔελπιν δ' αὐτὸν ὁρῶν, ἔπεμπεν, ἐπιτρέψας, περὶ μὲν τῆς σωτηρίας δοῦναι πίστιν ἀσφαλῆ τῷ Φαμαίᾳ, χάριν δὲ μὴ ὁρίζειν· ἀλλ' ἐπαγγέλλεσθαι, Ῥωμαίους τὰ πρέποντα ποιήσειν. Οὐ μὴν ἐδέησεν οὐδ' ἐπαγγελίας. Ὁ γάρ τοι Φαμαίας, ὡς ἧκεν ἐς τὸ συγκείμενον, περὶ μὲν τῆς σωτηρίας, ἔφη, πιστεύειν δεξιουμένῳ Σκιπίωνι, τὰς δὲ χάριτας Ῥωμαίοις ἐπιτρέπειν. Ταῦτα δ' εἰπών, ἐξέτασσε τῆς ἐπιούσης ἐς μάχην. Καὶ προπηδήσας μετὰ τῶν ἰλαρχῶν ἐς τὸ μεσαίχμιον, ὡς ἐπί τινα σκέψιν ἑτέραν, εἶπεν· Εἰ μέν ἐστιν ἔτι τῇ πατρίδι βοηθεῖν, ἕτοιμός εἰμι μεθ' ὑμῶν· εἰ δ' ἔχει τὰ ἐκείνης ὡς ἔχει, ἐμοὶ μὲν δοκεῖ τῆς ἰδίας σωτηρίας προνοεῖν· καὶ πίστιν ἔλαβον ἐπί τε ἐμαυτῷ, καὶ ὅσους πείσαιμι ὑμῶν. Καιρὸς δέ, καὶ ὑμᾶς ἐπιλέγεσθαι τὰ συνοίσοντα. Ὁ μὲν οὕτως εἶπε. Τῶν δ' ἰλαρχῶν οἱ μὲν σὺν τοῖς αὐτῶν ηὐτομόλησαν, καὶ ἐγένοντο πάντες ἐς διακοσίους καὶ δισχιλίους ἱππέας· τοὺς δ' Ἄννων κατεκώλυσεν, ᾧ Λεῦκος ἦν ἐπίκλησις.

CIX. Ἐπανιόντι δὲ τῷ Σκιπίωνι μετὰ τοῦ Φαμαίου ὁ στρατὸς ἀπήντα· καὶ τὸν Σκιπίωνα εὐφήμουν ὡς ἐπὶ θριάμβῳ. Μανίλιος δ' ὑπερηδόμενός τε, καὶ οὐκέτι τὴν ἐπάνοδον αἰσχρὰν ἐπὶ τῷδε ἡγούμενος, οὐδ' Ἀσδρούβαν ἕψεσθαι προσδοκῶν καταπεπληγμένον, ἀνεζεύγνυεν αὐτίκα δι' ἔνδειαν, ἑπτακαιδεκάτην ἡμέραν ἀντὶ πεντεκαιδεκάτης ἔχων· τρισὶ δ' ἄλλαις ἐχρῆν κακοπαθοῦντα ἐπανελθεῖν. Ὁ οὖν Σκιπίων, τόν τε Φαμαίαν καὶ Γολόσσην καὶ τοὺς ὑφ' ἑκατέρων λαβὼν ἱππέας, προσλαβὼν δέ τινας καὶ τῶν Ἰταλικῶν, ἐς πεδίον ἠπείχθη τὸ καλούμενον Μέγα Βάραθρον· καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ λείαν τε καὶ ἀγορὰν ἧκε φέρων τῷ στρατῷ περὶ νύκτα. Μανίλιος δέ, πυθόμενός οἱ διάδοχον ἐπιέναι Καλπούρνιον Πίσωνα, προέπεμπεν ἐς Ῥώμην Σκιπίωνα μετὰ Φαμαίου· καὶ ὁ στρατὸς ἐπὶ τὴν ναῦν καταθέοντες εὐφήμουν Σκιπίωνα, καὶ ηὔχοντο ὕπατον ἐς Λιβύην ἐπανελθεῖν, ὡς μόνον αἱρήσοντα Καρχηδόνα. Θεόληπτος γάρ τις αὐτοῖς ἥδε ἡ δόξα ἐνέπιπτε, Σκιπίωνα μόνον αἱρήσειν Καρχηδόνα. Καὶ πολλοὶ ταῦτα τοῖς οἰκείοις ἐς Ῥώμην ἐπέστελλον. Ἡ δὲ βουλὴ Σκιπίωνα μὲν ἐπῄνει· Φαμαίαν δ' ἐτίμησαν ἁλουργίδι, καὶ ἐπιπορπήματι χρυσῷ, καὶ ἵππῳ χρυσοφαλάρῳ, καὶ πανοπλίᾳ, καὶ ἀργυρίου δραχμαῖς μυρίαις. Ἔδωκαν δὲ καὶ μνῶν ἑκατὸν ἀργύρωμα, καὶ σκηνήν, καὶ κατασκευὴν ἐντελῆ· καὶ ἐπήλπισαν περὶ πλειόνων, εἰ τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου συνεκπονήσειεν αὐτοῖς. Ὁ δ' ὑποσχόμενος, ἐς Λιβύην διέπλευσεν ἐς τὸ Ῥωμαίων στρατόπεδον.

CX. Ἧκε δὲ Καλπούρνιος Πίσων ὁ ὕπατος ἅμα ἦρι, καὶ σὺν αὐτῷ Λεύκιος Μαγκῖνος ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν. Οἳ Καρχηδονίοις μὲν οὐκ ἐπεχείρουν, οὐδὲ Ἀσδρούβᾳ· τὰς δὲ πόλεις ἐπιόντες, Ἀσπίδος μὲν ἀπετύγχανον, ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης ἀποπειράσαντες· ἑτέραν δ' ἐγγὺς εἷλεν ὁ Πίσων, καὶ διήρπαζεν, αἰτιωμένην ἐπὶ συνθήκαις αὐτῷ προσελθεῖν. Ἀπὸ δὲ ταύτης ἐς Ἱππάγρετα μετῆλθεν, ἣ μεγάλη τε ἦν, καὶ τείχεσι καὶ ἀκροπόλει

dias versutissimo, tamen, quum bene sperantem videret, dimisit : mandavitque, ut de salute quidem certam fidem daret Phamææ, de gratia autem nihil definiret; tantum polliceretur, senatum eam pro dignitate relaturum. Sed ne opus quidem fuit pollicitationibus. Nam Phamæas, postquam ad constitutum locum pervenit, ait : « salutem suam Scipionis dextræ se credere; cæterum de rependenda gratia, Romanis permittere judicium. » Quibus dictis, postero die suos instruxit ad prælium Phamæas. Moxque ante aciem cum præfectis prosiliens, quasi de alia re cum eis collaturus, sic eos allocutus est : « Si ulla spes est succurrendi patriæ, paratus sum id vobiscum facere : sin vero in tali statu patria est, qualem scitis, ego meæ saluti consulam : fidem autem accepi et mihi et vobis, quotquot sequi me volueritis. Vos, quid in rem vestram sit, ipsi videritis. » Hæc ubi dixit, præfectorum nonnulli transfugerunt; quorum summa fuit, ferme bis mille et cc equites; reliquos Anno, cognomine Albus, cohibuit.

CIX. Scipioni cum Phamæa revertenti exercitus prodiit obviam, faustis acclamationibus velut triumphantem excipiens. Manilius vero supra modum lætus, nec turpem jam reditum existimans, nec periculosum, quod Asdrubal territus non persecuturus videretur, confestim se recepit propter inopiam, non quinto decimo expeditionis ejus die, sed decimo septimo : et adhuc faciendum erat laboriosum iter tridui. Sed Scipio, assumtis Phamæa Gulussaque cum ipsorum equitatu, et Italicorum equitum nonnullis adjunctis, properavit in campum quem vocant Magnum Barathrum, unde cum magna præda et commeatibus sub noctem ad exercitum rediit. Posthæc Manilius, nuncio de adventu successoris sui, Calpurnii Pisonis, accepto, Scipionem cum Phamæa Romam præmisit. Et eum exercitus inter faustas acclamationes ad navem deduxit, comprecatus deos, ut mox in Africam consul reverteretur Scipio, præter quem nemo expugnare Carthaginem posset. Divinitus enim quodammodo hæc opinio illis suborta erat, a solo Scipione posse capi Carthaginem : idque multi Romam ad suos familiares perscripserunt. Senatus autem Scipionem collaudavit publice : et Phamæam honoravit veste purpurea cum fibula aurea, equoque aureis ornato phaleris, et armatura integra; his addidit argenti signati Sestertia quadraginta, argenti facti pondo centum, et tentorium instructum suppellectilibus; jussitque ampliora sperare, si ad reliquum conficiendum bellum strenuam attulisset operam. Ille omnia pollicitus, in Africam rursus trajecit ad castra Romanorum.

CX. Ineunte vere advenit Calpurnius Piso consul, et cum eo L. Mancinus, classi præfectus. Sed hi neque Carthaginem tentarunt, neque Asdrubalem : tantum adversus vicina oppida circumtulerunt bellum. Et a Clupea quidem, terra marique oppugnata, repulsi sunt. Aliud autem propinquum oppidum Piso cepit, et diripuit; oppidanis licet fidem datam, ne id fieret, causantibus. Inde ad Hippagreta (*vel*, Hipponem Diarrhytum) transiit, urbem magnam, mœnibus

καὶ λιμέσι καὶ νεωρίοις ὑπ' Ἀγαθοκλέους τοῦ Σικελιωτῶν τυράννου κατεσκεύαστο καλῶς. Μέση δ' οὖσα Καρχηδόνος καὶ Ἰτύκης, τὴν ἀγορὰν ἐλῄστευε τὴν Ῥωμαίοις διαπλέουσαν· ὅθεν καὶ πάνυ ἐπλούτουν. Καὶ ὁ Καλπούρνιος ἀμύνεσθαί τε αὐτοὺς ἐπενόει, καὶ τό γε κέρδος ἀφελέσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν τὸ θέρος ὅλον ἐφεδρεύων, οὐχ ἤνυεν· δὶς δ' ἐκδραμόντες οἱ Ἱππαγρέτιοι, Καρχηδονίων αὐτοῖς συμμαχούντων, τὰς μηχανὰς αὐτοῦ κατέπρησαν. Καὶ ὁ μὲν, ἄπρακτος ἐς Ἰτύκην ἐπανελθὼν, ἐχείμαζεν.

CXI. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲ, ἐπειδὴ σφίσι καὶ τὸ Ἀσδρούβα στρατόπεδον ἀπαθὲς ἦν, καὶ αὐτοὶ κρείττους ἐν τῇ μάχῃ ἐγεγένηντο Πίσωνος ἀμφὶ τὰ Ἱππάγρετα, Βιθύας τε αὐτοῖς ὁ Νομὰς μετὰ ὀκτακοσίων ἱππέων ἀπὸ Γολόσσου προσκεχωρήκει, καὶ Μικίψην καὶ Μαστανάβαν, τοὺς Μασσανάσσου παῖδας, ἑώρων ὑπισχνουμένους μὲν ἀεὶ Ῥωμαίοις ὅπλα καὶ χρήματα, βραδύνοντας δὲ καὶ περιορωμένους ἄρα τὸ μέλλον· ἐπήρθησαν τοῖς φρονήμασι, καὶ Λιβύην ἀδεῶς ἐπῄεσαν, κρατυνόμενοι τὴν χώραν, καὶ πολλὰ ὑβριστικὰ ἐν ταῖς πόλεσι κατὰ Ῥωμαίων ἐκκλησιάζοντες. Ἔς τε τὴν ἀνανδρίαν αὐτῶν προὔφερον τὰ ἐς Νέφεριν αὐτοῖς γενόμενα δὶς, καὶ ὅσα ἔναγχος ἐς Ἱππάγρετα· καὶ τὸ αὐτῆς Καρχηδόνος, ἀνόπλου τε οὔσης καὶ ἀφράκτου, μὴ δεδυνῆσθαι κατασχεῖν. Ἔπεμπον δὲ καὶ ἐς Μικίψην καὶ Μαστανάβαν, καὶ ἐς τοὺς αὐτονόμους Μαυρουσίων, παρακαλοῦντες ὁμοῦ, καὶ διδάσκοντες, ὅτι καὶ σφίσι μετ' αὐτοὺς ἐπιχειρήσουσι Ῥωμαῖοι. Ἔστελλον δὲ καὶ ἐς Μακεδονίαν ἄλλους, πρὸς τὸν νομιζόμενον υἱὸν εἶναι Περσέως, πολεμοῦντα Ῥωμαίοις· καὶ ἀνέπειθον, ἔχεσθαι τοῦ πολέμου καρτερῶς, ὡς οὐχ ἐλλειψόντων αὐτῷ χρημάτων καὶ νεῶν ἀπὸ Καρχηδόνος. Ὅλως τε μικρὸν οὐδὲν ἔτι ἐφρόνουν, ὁπλισάμενοι· ἀλλὰ θυμῷ καὶ τόλμῃ καὶ παρασκευῇ κατὰ μικρὸν ηὔξοντο. Ἐπῆρτο δ' ἐν μέρει καὶ Ἀσδρούβας, ὁ κατὰ τὴν χώραν στρατηγὸς, τῷ δὶς κρατῆσαι Μανιλίου· τήν τε τῆς πόλεως στρατηγίαν προσλαβεῖν ἐπειγόμενος, Ἀσδρούβαν τὸν ἄρχοντα αὐτῆς, ἀδελφιδοῦν ὄντα Γολόσσου, διέβαλε τῇ βουλῇ, τὰ Καρχηδονίων Γολόσσῃ προδιδόναι. Καὶ τοῦ λόγου προτεθέντος ἐς μέσον, ὁ μὲν ἠπορεῖτο ὡς ἐπ' ἀδοκήτῳ· οἱ δὲ, τύπτοντες αὐτὸν τοῖς ὑποβάθροις, κατέβαλον.

CXII. Ἐς δὲ Ῥώμην ἐξαγγελλομένης τῆς τε Πίσωνος ἀπραξίας, καὶ Καρχηδονίων παρασκευῆς, ὁ δῆμος ἤχθετο, καὶ ἐδεδοίκει, αὐξανομένου πολέμου μεγάλου τε καὶ ἀδιαλλάκτου, καὶ γείτονος. Οὐ γάρ τινα διάλυσιν προσεδόκων, ἄπιστα πρότεροι κελεύσαντες. Τῶν δ' οὐ πρὸ πολλοῦ Σκιπίωνος ἔργων, ἐν Λιβύῃ χιλιαρχοῦντος ἔτι, μεμνημένοι, καὶ παραβάλλοντες αὐτὰ τοῖς παροῦσι, τῶν τε ἐπεσταλμένων σφίσιν ὑπὸ τῶν ἐκ στρατοπέδου φίλων καὶ οἰκείων ἀναφέροντες, ὥρμηντο ὕπατον ἐς Καρχηδόνα πέμπειν Σκιπίωνα. Ἐνειστήκει δ' ἀρχαιρέσια· καὶ ὁ Σκιπίων (οὐ γάρ πω δι' ἡλικίαν αὐτῷ συνεχώρουν ὑπατεύειν οἱ νόμοι) ἀγορανομίαν μετῄει, καὶ ὁ δῆμος αὐτὸν ὕπατον ᾑρεῖτο. Παρανόμου

arce, portubus, navalibus, ab Agathocle, Siculorum tyranno, instructam pulcherrime: quæ, media inter Carthaginem et Uticam [*potius*, haud procul Carthagine et Utica] sita, commeatus Romanorum intercipiebat; unde oppidani non mediocriter ditabantur. Ab his Calpurnius maleficiorum pœnas exigere, et lucrum saltem auferre, cogitabat. Sed ille frustra per totam æstatem assedit: obsessi vero, bis eruptione facta, Carthaginiensibus quoque opem ferentibus, incenderunt machinas hostium. Et consul, infecto negotio, Uticam in hiberna concessit.

CXI. At Carthaginienses, quum et Asdrubalis exercitum haberent incolumem, et ipsi ex conflictu ad Hipponem Pisone superiores discessissent; aucti etiam DCCC. equitibus Numidis, qui Bithya duce a Gulussa transfugerant; videntesque, Masinissæ alios filios, Micipsam et Mastanabalem, semper quidem Romanis polliceri arma et pecunias, cunctari tamen et de futuro circumspectare: animosiores redditi, per Africam vagati sunt intrepide, regionem muniendo præsidiis, et apud populos multa contumeliosa in Romanos pro concionibus disserendo. Et, quo ignaviam illorum sugillarent, commemorabant res ad Nepherim semel atque iterum parum feliciter gestas, et ad Hipponem acceptum recens incommodum; tum ipsam Carthaginem frustra oppugnatam, quamvis inermem et immunitam. Miserunt etiam ad Micipsam et Mastanabalem et ad Mauros liberos, qui hortarentur hos, docerentque, cavendum ipsis quoque, ne sublata Carthagine et ipsi a Romanis invaderentur. Miserunt et in Macedoniam legatos ad vulgo creditum Persei filium, qui tunc bellum gerebat adversus Romanum populum; hortantes, ut in bello persisteret gnaviter; non defore illi pecunias et naves a Carthagine. Omninoque nihil jam cogitabant modicum, postquam se armaverant; sed in dies crescebat eis animus, apparatus, audacia. Neque minus magnos spiritus Asdrubal, qui foris bellum administrabat, sibi sumsit, bis prospere congressus cum Manilio. Et is jam urbanam quoque præfecturam affectans, Asdrubalem, qui tunc eam obtinebat, Gulussæ ex sorore nepotem, falso criminabatur apud senatum, quod rempublicam Gulussæ proderet. Quod crimen postquam objectum huic est publice, inopinata re conturbatus, non habuit quod pro se afferret; moxque subselliis obrutus atque oppressus est.

CXII. Romæ vero, ubi nunciatum est de Pisonis segnitie, ac de apparatu Carthaginiensium, moleste id tulit populus; et anxius erat, crescente in dies bello tam arduo et inexpiabili atque vicino. Nullam enim jam pacem posthac sperabant, qui priores in jubendo fidem parum servarant. Sed opportune tunc occurrebat memoria rerum nuper a tribuno Scipione in Africa gestarum, quæ conferebantur cum rebus præsentibus. Quumque passim commemorarentur, quæ ex castris perscripta erant ab amicis et familiaribus, vehemens cupido invasit omnes, ut Scipio in Africam consul mitteretur. Et instabat comitiorum dies: quibus Scipionem, quum ædilitatem petiisset, quoniam per ætatem consulatum gerere ex legibus nondum licebat, consulem

δ' ὄντος, καὶ τῶν ὑπάτων προφερόντων αὐτοῖς τὸν νόμον, ἐλιπάρουν καὶ ἐνέκειντο· καὶ ἐκεκράγεσαν, ἐκ τῶν Τυλλίου καὶ Ῥωμύλου νόμων τὸν δῆμον εἶναι κύριον τῶν ἀρχαιρεσίων, καὶ τῶν περὶ αὐτῶν νόμων ἀκυροῦν ἢ κυροῦν ὃν ἐθέλοιεν. Τέλος δὲ τῶν δημάρχων τις ἔφη, τοὺς ὑπάτους ἀφαιρήσεσθαι τὴν χειροτονίαν, εἰ μὴ συνθεῖντο τῷ δήμῳ. Καὶ ἡ βουλὴ τοῖς δημάρχοις ἐπείθετο, λῦσαι τὸν νόμον τόνδε, καὶ μετὰ ἔτος ἓν αὖθις ἀναγράψαι. Οἷόν τι καὶ Λακεδαιμόνιοι, λύοντες ἐν χρείᾳ τὴν ἀτιμίαν τῶν ἁλόντων περὶ Πύλον, ἔφασαν· Κοιμάσθων οἱ νόμοι τήμερον. Οὕτω μὲν ὁ Σκιπίων, ἀγορανομίαν μετιών, ᾕρητο ὕπατος. Καὶ αὐτὸν ὁ σύναρχος Δροῦσος περὶ Λιβύης πρὸς αὐτὸν ἐκέλευε διακληροῦσθαι· μέχρι τις τῶν δημάρχων εἰσηγήσατο, τῆσδε τῆς στρατηγίας τὴν κρίσιν τοῦ δήμου γενέσθαι· καὶ ὁ δῆμος εἵλετο τὸν Σκιπίωνα. Ἐδόθη δ' αὐτῷ στρατὸς, ἐκ μὲν καταλόγου, ὅσος ἦν ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων· ἐθελοντὰς δ' ἄγειν ὅσους πείσειε παρὰ τῶν συμμάχων· καὶ ἐς βασιλέας, καὶ πόλεις, ὅσας δοκιμάσειε, πέμπειν, τὸν Ῥωμαίων δῆμον ταῖς ἐπιστολαῖς ἐπιγράφοντα. Καὶ ἔστιν, οὓς ἔλαβεν οὕτω παρά τε πόλεων καὶ βασιλέων.

CXIII. Ὁ μὲν δὴ, τάδε διοικησάμενος, ἐς Σικελίαν καὶ ἀπὸ Σικελίας ἐς Ἰτύκην ἔπλει. Καλπούρνιος δὲ Πίσων ἐπολιόρκει τὰ μεσόγαια· καὶ Μαγκῖνος ἐφορμῶν Καρχηδόνι, μέρος τι τοῦ τείχους ἀμελούμενον ἰδὼν, οὗ κρημνοὶ προὔκειντο συνεχεῖς καὶ δύσβατοι, καὶ παρ' αὐτὸ ἦν καὶ ἀμελούμενον, ἤλπισε λαθὼν κλίμακας ἐποίσειν ἐπὶ τὸ τεῖχος. Καὶ προσέθηκε μὲν, καί τινες τῶν στρατιωτῶν ἀνῆλθον εὐτόλμως. Οἱ Καρχηδόνιοι δ', ὀλίγων ἔτι ὄντων καταφρονήσαντες, ἀνέῳξαν πύλην ἐς τοὺς κρημνοὺς ἐκφέρουσαν, καὶ ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐξέδραμον. Καὶ αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι τρεψάμενοί τε καὶ διώκοντες, ἐς τὴν πόλιν διὰ τῆς πύλης συνεσέδραμον. Βοῆς δ' ὡς ἐπὶ νίκῃ γενομένης, ὅ τε Μαγκῖνος, ἐκφερόμενος ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, καὶ τὰ ἄλλα ταχὺς ὢν καὶ κουφόνους, καὶ ὁ ἄλλος ὅμιλος ἅμα τῷ Μαγκίνῳ, τὰς ναῦς ἀφέντες, ἐς τὸ τεῖχος ἐβοηδρόμουν, ἄνοπλοί τε καὶ γυμνοί. Ἤδη δὲ τοῦ θεοῦ περὶ δείλην ἑσπέραν ὄντος, ἐχυρόν τι πρὸς τῷ τείχει καταλαβόντες, ἡσύχαζον. Τροφῶν δ' ἀπορῶν ὁ Μαγκῖνος, ἐκάλει Πίσωνα καὶ τοὺς Ἰτυκαίων ἄρχοντας, ἐπικουρεῖν αὐτῷ κινδυνεύοντι, καὶ τροφὰς φέρειν κατὰ σπουδήν. Καὶ ὁ μὲν ἔμελλεν ἅμ' ἕῳ πρὸς τῶν Καρχηδονίων ἐξωθούμενος ἐς τοὺς κρημνοὺς συντριβήσεσθαι.

CXIV. Σκιπίων δ' ἑσπέρας ἐς Ἰτύκην κατήγετο, καὶ περὶ μέσας νύκτας ἐντυχὼν οἷς ὁ Μαγκῖνος ἔγραφε, τόν τε σαλπιγκτὴν ἐκέλευεν εὐθὺς ἐπὶ πόλεμον ἠχεῖν, καὶ τοὺς κήρυκας συγκαλεῖν ἐπὶ θάλασσαν ὅσοι συνεληλύθεσαν ἐξ Ἰταλίας αὐτῷ, καὶ τοὺς ἡβῶντας Ἰτυκαίων· ὅσοι δ' ὑπερήλικες, ἀγορὰν ἐς τὰς τριήρεις καταφέρειν. Αἰχμάλωτά τε Καρχηδονίων τινὰ λύσας, ἀφῆκεν ἐξαγγέλλειν αὐτοῖς, ἐπιπλεῖν Σκιπίωνα. Ἔς τε τὸν Πίσωνα ἱππέας ἄλλους ἐπ' ἄλλοις ἔπεμπε, καλῶν αὐτὸν κατὰ τάχος. Καὶ αὐτὸς ἐσχάτης φυλακῆς

legit populus. Contradicentibus autem consulibus, et legem objicientibus, precibus populus instabat, nitebaturque, clamitans, se ex legibus a Tullio Romuloque latis esse arbitrum comitiorum, et posse legum ad ea pertinentium quamcunque vellet vel ratam habere vel irritam facere. Tandemque unus ex tribunis plebis minatus est, ademturum se potestatem comitiorum consulibus, ni assentirent populo. Itaque senatus cessit; permisitque, ut tribuni plebis legem illam in annum unum abrogarent, quo exacto ferrent eam denuo. Quemadmodum fere et Lacedæmonii, quum necessitate coacti captos ad Pylum absolverent ab ignominia, dixisse feruntur : Dormiant hodie leges. Ita Scipio, petens ædilitatem, consulatum adeptus est. Cum quo ubi Drusus collega provincias sortiri postulavit, unus ex tribunis plebis rogationem tulit ad populum de bello Punico, quem ei bello præesse jubeant? Et populus Scipioni dedit eam provinciam; permisitque, ut ex delectibus supplementum exercitus conscriberet, ac præterea voluntarios, quotquot posset, acciperet a sociis et ad reges civitatesque arbitratu suo literas daret, nomine populi Romani inscriptas. Et impetravit hoc modo ab aliquot regibus atque populis auxilia.

CXIII. His ita administratis, in Siciliam, et inde porro Uticam, navigavit Scipio. Interim Piso oppugnabat oppida mediterranea : Mancinus autem, cum classe stans ad Carthaginem, postquam muri partem quamdam neglectam ab hostibus animadvertit, qua nimirum rupes continuæ inaccessæque erant objectæ (quam ipsam ob causam negligentius custodiebatur is locus), speraverat, clam se ab ea parte scalas urbi posse admovere. Quibus admotis, milites etiam aliquot impigre murum ascenderunt : quorum adhuc paucitatem contemnentes Pœni, aperta porta quæ ad illas rupes aditum dabat, procurrerunt in hostes. Sed Romani, pulsis his fugatisque, una cum fugientibus per camdem portam in urbem irruperunt. Tum vero oborto, velut reportata victoria, jubilo, Mancinus lætitia gestiens, vir et alias levis ac temerarius, et cum eo reliqua nautica turba, navibus relictis, semiermes concurrebant ad mœnia, suis opem laturi. Jamque sole ad occasum vergente, occuparunt munitum locum in pomœriis, ibique se continuerunt. Sed Mancinus, quia cibariis carebat, ad Pisonem misit, et ad magistratus Uticensium, ut periclitanti succurrerent, et cibos afferrent propère. Erat autem ille in periculo, ne primo mane Pœni præcipitem per rupes impellerent.

CIV. Scipio vero eadem vespera Uticam appulerat; et circa mediam noctem acceptis Mancini literis, continuo jubet signa canere; et milites ex Italia advectos, simulque juventutem Uticensium, per præcones convocat ad mare; senioribusque mandat, ut commeatus in triremes comportent. Simul captivos aliquot Carthaginiensium, vinculis solutos, dimittit, qui in urbe nunciarent, Scipionem cum classe advehi : Pisonemque, missis ad eum aliis post alios equitibus, urget, ut quamprimum adveniat. Ipse ultima

ἀνήγετο, κελεύσας, ὅταν πλησιάζωσιν, ὀρθοὺς ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων ἑστάναι, τοῦ πλέονα τὴν ὄψιν ἐμποιεῖν τοῖς πολεμίοις. Ὁ μὲν δὴ τάδ' ἔπρασσεν. Ὁ δὲ Μαγκῖνος, ἅμ' ἕῳ τῶν Καρχηδονίων αὐτῷ πανταχόθεν ἐπιπιπτόντων, πεντακοσίους μέν, οὓς μόνους εἶχεν ἐνόπλους, περιέστησε τοῖς γυμνοῖς, τρισχιλίοις οὖσι. Τιτρωσκόμενος δὲ δι' ἐκείνων, καὶ συνωθούμενος ἐπὶ τὸ τεῖχος ἤδη κατεκρημνίζετο· καὶ αἱ νῆες ὤφθησαν αἱ τοῦ Σκιπίωνος, ῥοθίῳ τε φοβερῷ καταπλέουσαι, καὶ μεσταὶ πανταχόθεν ὁπλιτῶν ἐφεστώτων· Καρχηδονίοις μέν, ᾐσθημένοις διὰ τῶν αἰχμαλώτων, οὐκ ἀνέλπιστοι, Ῥωμαίοις δ' ἀγνοοῦσιν ἀδόκητον σωτηρίαν φέρουσαι. Μικρὸν γὰρ ὑποχωρησάντων Καρχηδονίων, ὁ Σκιπίων τοὺς κινδυνεύοντας ἐς αὑτὰς ἀνέλαβε. Καὶ Μαγκῖνον μὲν αὐτίκα ἐς Ῥώμην ἔπεμψε (καὶ γὰρ ἧκεν αὐτῷ Σεῤῥᾶς ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν διάδοχος), αὐτὸς δ' οὐ μακρὰν τῆς Καρχηδόνος ἐστρατοπέδευεν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι, τῶν τειχῶν ἐς πέντε σταδίους προελθόντες, ἀντήγειραν αὐτῷ χάρακα. Καὶ αὐτοῖς ἐς τόνδε τὸν χάρακα ἀφίκοντο Ἀσδρούβας τε ὁ τῆς χώρας στρατηγὸς καὶ Βιθύας ὁ ἵππαρχος, ἑξακισχιλίους πεζοὺς ἄγοντες, καὶ ἱππέας ἐς χιλίους, χρόνῳ καὶ μελέτῃ γεγυμνασμένους.

CXV. Ὁ δὲ Σκιπίων, οὐδὲν εὔκοσμον ἐν τοῖς στρατιώταις ὁρῶν, οὐδὲ τεταγμένον, ἀλλ' ἐς ἀργίαν καὶ πλεονεξίαν καὶ ἁρπαγὰς ὑπὸ τοῦ Πίσωνος ἐπιτετραμμένους· ἄλλο τε πλῆθος αὐτοῖς συνόντας ἀγοραῖον, οἳ τῆς λείας χάριν ἑπόμενοι, τοῖς θρασυτέροις συνεξέτρεχον, ἐπὶ τὰς ἁρπαγὰς ἄνευ παραγγέλματος ἰοῦσι (τοῦ νόμου λειποστρατιώτην ἐν τοῖς πολέμοις ἡγουμένου τὸν ἀποχωροῦντα ποῤῥωτέρω σάλπιγγος ἀκοῆς)· ὅσα τε πταίσειαν οὗτοι, πάντα ἐς τὸν στρατηγὸν ἀναφερόμενα· καὶ ὅσα διαρπάσειαν, ἑτέρας ἔριδος αὐτοῖς κακῶν γιγνόμενα ἀρχάς· πολλοὶ γὰρ καὶ συσκήνων κατεφρόνουν διὰ τὰ κέρδη, καὶ ἐς ἀνόμους πληγὰς καὶ τραύματα καὶ ἀνδροφονίας ἐχώρουν. Ὧν αἰσθόμενος ὁ Σκιπίων, καὶ ἐλπιζόμενος οὔποτε κρατήσειν τῶν πολεμίων, εἰ μὴ τῶν ἰδίων κρατήσειε· συνήγαγεν ἐς ἐκκλησίαν αὐτούς, καὶ ἐπὶ βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς, ἐπέπληξεν ὧδε·

CXVI. « Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν, ὦ ἄνδρες, ὑπὸ Μανιλίῳ στρατηγῷ ταττόμενος, τῆς εὐπειθείας ἐν ὑμῖν μάρτυσιν ἔδωκα πεῖραν· ἣν νῦν ὑμᾶς αἰτῶ στρατηγῶν, κολάσαι μὲν ἐς ἔσχατον ἐξουσίαν ἔχων τοὺς ἀπειθοῦντας, ὠφέλιμον δ' ἡγούμενος προαγορεῦσαι. Ἴστε δέ, ἃ πράττετε· καὶ τί με δεῖ λέγειν, ἃ αἰσχύνομαι; Λῃστεύετε μᾶλλον, ἢ πολεμεῖτε· καὶ διαδιδράσκετε, οὐ στρατοπεδεύετε· καὶ πανηγυρίζουσιν ὑπὸ τῶν κερδῶν, οὐ πολιορκοῦσιν, ἐοίκατε· καὶ τρυφᾶν ἐθέλετε, πολεμοῦντες ἔτι, οὐ νενικηκότες. Τοιγάρτοι τὰ τῶν πολεμίων ἐξ ἀέλπτου καὶ βραχέος, οὗ κατέλιπον, ἐς τοσοῦτον ἐπῆρτο δυνάμεως, καὶ ἡμῖν ὁ πόνος ἐκ τῆσδε τῆς ῥᾳστώνης γέγονε χαλεπώτερος. Τὰς δ' αἰτίας εἰ μὲν ἐν ὑμῖν οὔσας ἑώρων, εὐθὺς ἂν ἐκόλαζον· ἐπεὶ δ' ἀνατίθημι ἑτέρῳ, νῦν μὲν ὑμᾶς ἀφίημι τῶν μέχρι νῦν γεγονότων. Ἥκω δὲ οὐ λῃστεύ-

vigilia solvit, jussis militibus, ubi propius urbem accederent, recti starent in tabulatis, quo major numerus appareret hostibus. Mancinus, prima luce undique impugnatus a Carthaginiensibus, orbem fecit ex quingentis, quos solos armatos habuit, quo inclusit inermium tria millia. Jamque crebra vulnera vix sustinens, et in murum compulsus, in eo erat ut præceps deturbaretur; quum naves Scipionis in conspectum venere, formidabili impetu delatæ, et armatis militibus undique repletæ; non inexspectatæ illæ quidem Pœnis, qui a captivis præmoniti fuerant; Romanis vero nec opinatam salutem afferentes. Cedentibus enim paulisper Carthaginiensibus, periclitantes illos in naves recepit Scipio. Inde continuo Romam remisit Mancinum, cui jam successor Serranus, qui classi præesset, advenerat. Ipse Scipio non longe a Carthagine castra metatus est. Et Pœni, ad quintum stadium extra mœnia progressi, ex adverso Scipioni castra posuerunt: in quæ castra convenere Asdrubal, qui foris militiæ præerat, et Bithya præfectus equitum, cum sex millibus veteranorum peditum, et mille equitibus exercitatissimis.

CV. At Scipio videns corruptam militum disciplinam, sub Pisone assuetorum otio, rapinis et avaritiæ, mixtamque his circumforaneorum multitudinem, qui, prædæ causa castra sequentes, excurrere cum audacioribus, injussu ducum prædatum exeuntibus, consueverant; quum lex castrensis pro desertore habeat, si quis ulterius secedat, quam unde signorum cantus audiri queant: præterea intelligens, quidquid hi committant, imputari imperatori; res autem raptas fieri contentionum novarumque injuriarum materiam (nam multi propter lucra, contemtis contubernalibus, ad verbera, ad vulnera, ad cædes procedebant): hæc, inquam, animadvertens Scipio, et cogitans, numquam devicturum se hostes, ni suos in potestate habuerit; advocata concione pro tribunali, his verbis milites castigavit:

CXVI. « Ego vobiscum, Milites, sub Manilio imperatore militans, obedientiæ vobis testibus præbui specimen; quam nunc pro imperio a vobis postulo, potestatem habens animadvertendi extremo supplicio in contumaces, sed vos tamen præmonere ducens satius. Nostis autem ipsi, qualia sint quæ committitis; quæ me quidem vel profari pudet: latrocinia magis exercetis, quam bellum geritis; castrorum desertores, non custodes estis; et nundinatoribus, quam oppugnatoribus, estis similiores; deliciasque expetitis durante bello, ante victoriam. Propterea res hostium, præter spem, brevi quo abfui tempore, in tantum auctæ sunt; nobisque, per istam disciplinæ remissionem, labor redditus est tanto difficilior. Quam culpam, si viderem vestram esse, statim pœna sequeretur: nunc, quoniam in alium eam refero, remitto vobis errata præterita. Ego vero non

σων ἔγωγε, ἀλλὰ νικήσων· οὐδὲ χρηματιούμενος πρὸ τῆς νίκης, ἀλλὰ τοὺς ἐχθροὺς πρῶτον ἐξεργασόμενος. Ἄπιτε πάντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου σήμερον, ὅσοι μὴ στρατεύεσθε, χωρὶς τῶν ἐπιτραπησομένων ὑπ' ἐμοῦ μένειν. Τοῖς δ' ἐξιοῦσιν οὐδ' ἐπανελθεῖν δίδωμι, πλὴν εἴ τις ἀγορὰν φέροι, καὶ ταύτην στρατιωτικήν τε καὶ ψιλήν. Ἔσται δὲ καὶ τούτοις χρόνος ὡρισμένος, ἐν ᾧ τὰ ὄντα διαθήσονται, καὶ τῆς πράσεως αὐτῶν ἐγὼ καὶ ὁ ταμίας ἐπιμελησόμεθα. Καὶ τάδε μὲν εἰρήσθω τοῖς περιττοῖς. Ὑμῖν δὲ, τοῖς ἐστρατευμένοις, ἓν ἔστω παράγγελμα κοινὸν ἐπὶ πᾶσιν ἔργοις, ὁ ἐμὸς τρόπος καὶ πόνος. Πρὸς γὰρ τόδε κατευθύνοντες αὐτοὺς, οὔτε προθυμίας ἁμαρτήσεσθε, οὔτε χάριτος ἀτυχήσετε. Χρὴ δὲ νῦν μὲν πονεῖν, ἐν ᾧ κινδυνεύομεν· τὰ δὲ κέρδη καὶ τὴν τρυφὴν ἐς τὸν πρέποντα καιρὸν ἀναθέσθαι. Ταῦτ' ἐγὼ προστάσσω, καὶ ὁ νόμος. Καὶ τοῖς μὲν εὐπειθῶς ἔχουσιν οἴσει πολλῶν ἀγαθῶν ἀμοιβήν· τοῖς δ' ἀπειθοῦσι, μετάνοιαν.»

CXVII. Ὁ μὲν δὴ Σκιπίων ταῦτ' εἶπε, καὶ εὐθὺς ἀπήλαυνε τὸ πλῆθος ἀνδρῶν ἀχρείων, καὶ σὺν αὐτοῖς ὅσα περιττὰ καὶ μάταια καὶ τρυφερὰ ἦν. Καθαροῦ δὲ τοῦ στρατοῦ γενομένου, καὶ περιδεοῦς, καὶ ἐς τὰ παραγγελλόμενα ὀξέος, ἀπεπείραζε τῶν καλουμένων Μεγάρων νυκτὸς μιᾶς διχῇ λανθάνων. Χωρίον δ' ἐστὶν εὐμέγεθες ἐν τῇ πόλει τὰ Μέγαρα, τῷ τείχει παρεζευγμένον· ἐς ὃ τῇ μὲν ἑτέρους περιέπεμπε, τῇ δ' αὐτὸς σὺν πελέκεσι καὶ κλίμαξι καὶ μοχλοῖς ἐβάδιζε σταδίους εἴκοσιν ἀψοφητὶ, μετὰ σιγῆς βαθυτάτης. Αἰσθήσεως δ' ἄνωθεν, ὅτε μάλιστ' ἐπλησίαζε, καὶ βοῆς ἀπὸ τειχῶν γενομένης, ἀντεβόησεν, αὐτός τε πρῶτος καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ, καὶ οἱ ἐπὶ θάτερα ἀπεσταλμένοι, μέγιστον· ὡς τῷδε πρώτῳ τοὺς Καρχηδονίους καταπλαγῆναι, τοσούτων ἐχθρῶν ἐν πλευραῖς ἄφνω νυκτὸς ἐπιγενομένων. Κατὰ μὲν οὖν τὸ τεῖχος, οὐδὲν, καίπερ ἐπιχειρῶν, ἤνυεν. Ἐς δέ τινος ἰδιώτου πύργον ἔρημον, ἐκτὸς ὄντα τοῦ τείχους, καὶ τὸ ὕψος ἴσον ὄντα τῷ τείχει, νεανίας ἀνεβίβασεν εὐτόλμους· οἳ τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀκοντίοις ἀνέστελλον, ξύλα τε καὶ σανίδας ἐς τὸ διάστημα ἐπιθέντες, καὶ δι' αὐτῶν ἐς τὰ τείχη διαδραμόντες, καθήλαντο ἐς τὰ Μέγαρα· καὶ πυλίδα κόψαντες, ἐδέχοντο τὸν Σκιπίωνα. Ὁ δὲ εἰσῆλθε μὲν σὺν ἀνδράσι τετρακισχιλίοις· καὶ φυγὴ ταχεῖα τῶν Καρχηδονίων ἐς τὴν Βύρσαν ἦν, ὡς τῆς ἄλλης πόλεως ἁλούσης. Βοή τε ἐγίγνετο ποικίλη, καί τινων αἰχμαλωσία, καὶ θόρυβος· ὡς καὶ τοὺς ἔξω στρατοπεδεύοντας ἐκλιπεῖν τὸ χαράκωμα, καὶ ἐς τὴν Βύρσαν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἀναδραμεῖν. Ὁ δὲ Σκιπίων (τὸ γὰρ χωρίον, τὰ Μέγαρα, ἐλαχανεύετο, καὶ φυτῶν ὡραίων ἔγεμεν, αἱμασιαῖς τε, καὶ θριγγοῖς βάτου καὶ ἄλλης ἀκάνθης, καὶ ὀχετοῖς βαθέσιν ὕδατος ποικίλοις τε καὶ σκολιοῖς, κατάπλεων ἦν) ἔδεισε, μὴ ἄβατον καὶ δυσχερὲς ᾖ στρατῷ διώκοντι, ἐν ἀγνωσίᾳ μάλιστα διόδων, καί τις ἐν νυκτὶ ἐνέδρα γένοιτο· ἀνεζεύγνυε δή.

CXVIII. Καὶ γενομένης ἡμέρας, ὁ Ἀσδρούβας,

ad latrocinandum, sed ad vincendum veni: nec ante victoriam pecunias exacturus, sed hostem prius debellaturus. Abite omnes e castris hoc ipso die, quotquot non militatis; præter eos, qui potestatem manendi a me acceperint. Neque ullum reverti volo, nisi qui commeatum afferat, eumque militarem ac simplicem. Verum et his tempus erit definitum, intra quod disponant res suas, quarum venditionem ego et quæstor curabimus. Et hoc quidem dictum sit supernumerariis! Vobis autem, Milites, unum ad omnia, quæ gerenda sunt, commune præceptum esto, meorum morum meæque industriæ exemplum. Ad quod ubi vos composueritis, nec studium vobis et alacritas deerit, neque gratia fructuque operum carebitis. Nunc vero laborandum est, dum urget periculum: lucra et deliciæ differantur in sua tempora. Hæc ego, hæc disciplina postulat. Et obedientes quidem magna præmia manent, contumaces pœnitentia.»

CXVII. Hæc locutus Scipio, continuo expulit inutilem omnem hominum turbam, ejecitque, quidquid supervacuum erat, et ad delicias magis, quam ad usum, faciebat. Atque sic repurgato exercitu, et ad mandata promte ac reverenter exsequenda composito, una nocte duobus locis, nec opinantibus hostibus, adortus est eam Carthaginis partem, quæ Megara vocabatur. Erant autem Megara regio in urbe perampla, mœnibus contigua. Circummissis igitur, qui hanc ab alia parte invaderent, ipse adversus aliam, per circuitum MMD passuum, cum dolabris, scalis, vectibusque, summo silentio, sine ullo strepitu profectus est. Ubi vero appropinquantem sensere dispositi per mœnia; conclamantibus illis, ipse statim cum suo exercitu, moxque et illi, qui ad alteram partem missi erant, immani strepitu reddiderunt clamorem. Qui primus terror Carthaginienses perculit, tot hostibus noctu repente ab utroque latere exortis. Sed mœnia quidem, quamvis magno conatu, superare non potuit. Cæterum privati civis turrim desertam, extra muros sitam, et his parem celsitudine, juvenes audaces jussit ascendere; qui, submotis jaculando propugnatoribus, injectis tignis tabulisque pontem faciunt, per quem in mœnia transcurrunt. Inde in Megara desiliunt, diffractaque porta Scipionem intromittunt. Qui postquam cum quatuor millibus introgressus est, celeriter Carthaginienses, tanquam capta urbe reliqua, intra Byrsam confugiunt. Jamque multiplex undique clamor, nonnullis etiam in hostium manus illapsis, exortus est: tantaque trepidatio fuit, ut illi etiam qui foris in castris erant, desertis castris, in arcem sese simul cum reliquis cursu reciperent. Sed quoniam Megara consita erant hortis et arbustis æstivos fructus ferentibus, distinctaque maceriis, et sepibus vivis ex rubo aliisque sentibus, et rivis multiplicibus, iisque profundis et flexuosis; Scipio, veritus ne difficile et periculosum esset militibus, hostem per ignotas viarum ambages persequi, neve nox occasionem daret insidiis, receptui cecinit.

CXVIII. Ubi lux rediit, Asdrubal indigne ferens aggres-

χαλεπῶς ἔχων τῆς ἐς τὰ Μέγαρα ἐπιχειρήσεως, ὅσα Ῥωμαίων εἶχεν αἰχμάλωτα, ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀγαγὼν, ὅθεν εὐσύνοπτα Ῥωμαίοις ἔμελλε τὰ δρώμενα ἔσεσθαι, τῶν μὲν ὀφθαλμοὺς, ἢ γλώττας, ἢ νεῦρα, ἢ αἰδοῖα σιδηρίοις ἐξεῖλκε καμπύλοις· τῶν δ' ὑπέτεμνε τὰ πέλματα, καὶ τοὺς δακτύλους ἐξέκοπτεν, ἢ τὸ δέρμα τοῦ λοιποῦ σώματος ἀπέσπα, καὶ πάντας ἔμπνους ἔτι κατεκρήμνιζεν· ἀδιάλλακτα τοῖς Καρχηδονίοις τὰ ἐς Ῥωμαίους ἐπινοῶν. Καὶ ὁ μὲν αὐτοὺς οὕτως ἠρέθιζε, τὴν σωτηρίαν ἔχειν ἐν μόνῃ τῇ μάχῃ. Περιέστη δ' αὐτῷ ἐς τὸ ἐναντίον ὧν ἐπενόει. Ὑπὸ γὰρ συνειδότος οἱ Καρχηδόνιοι τῶνδε τῶν ἀθεμίστων ἔργων, περιδεεῖς ἀντὶ προθύμων ἐγίγνοντο, καὶ τὸν Ἀσδρούβαν, ὡς καὶ τὴν συγγνώμην σφῶν ἀφῃρημένον, ἐμίσουν· καὶ μάλισθ' ἡ βουλὴ αὐτοῦ κατεβόα, ὡς ὠμὰ καὶ ὑπερήφανα δεδρακότος ἐν συμφοραῖς οἰκείαις τοσαῖσδε. Ὁ δὲ καὶ τῶν βουλευτῶν τινας ἔκτεινε συλλαμβάνων· καὶ ἐς πάντα ὢν ἤδη περιδεὴς, ἐς τυραννίδα μᾶλλον ἢ στρατηγίαν περιῆλθεν ὡς ἐν τῷδε μόνῳ τὸ ἀσφαλὲς ἕξων, εἰ φοβερὸς αὐτοῖς εἴη, καὶ δι' αὐτὸ καὶ δυσεπιχείρητος.

CXIX. Ὁ δὲ Σκιπίων τὸν μὲν χάρακα τῶν ἐχθρῶν, ὃν τῇ προτέρᾳ καταλελοίπεσαν ἐς τὸ ἄστυ φεύγοντες, ἐνέπρησεν· ὅλου δὲ τοῦ ἰσθμοῦ κρατῶν, διετάφρευεν αὐτὸν ἐκ θαλάσσης ἐπὶ θάλασσαν, ἀπέχων τῶν πολεμίων ὅσον ὁρμὴν βέλους. Οἱ δὲ ἐπέκειντο· καὶ ἦν αὐτῷ τὸ ἔργον ἐπὶ σταδίους τοῦ μετώπου πέντε καὶ εἴκοσιν, ἐργαζομένῳ τε ὁμοῦ καὶ μαχομένῳ. Ὡς δὲ αὐτῷ τοῦτ' ἐξετετέλεστο, ἑτέραν ὤρυσσε τάφρον ἴσην, οὐ πολὺ τῆς προτέρας διασχὼν, ἐς τὴν ἤπειρον ἀφορῶσαν. Δύο τε ἐπικαρσίας αὐταῖς ἑτέρας περιθεὶς, ὡς γενέσθαι τὸ ὅλον ὄρυγμα τετράγωνον, ἐσταύρωσε πάντα ξύλοις ὀξέσι. Καὶ ἐπὶ τοῖς σταυροῖς, τὰς μὲν ἄλλας τάφρους ἐχαράκωσε· τῇ δ' ἐς τὴν Καρχηδόνα ὁρώσῃ καὶ τεῖχος παρῳκοδόμησεν, ἐπὶ τοὺς πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους, ὕψος μὲν δυώδεκα ποδῶν, χωρὶς ἐπάλξεών τε καὶ πύργων, οἳ ἐκ διαστήματος ἐπέκειντο τῷ τείχει· τὸ δὲ βάθος ἐφ' ἥμισυ μάλιστα τοῦ ὕψους, ὁ δ' ἐν μέσῳ πύργος ὑψηλότατός τε ἦν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ξύλινος ἐπέκειτο τετρώροφος, ὅθεν καθεώρα τὰ γιγνόμενα ἐν τῇ πόλει. Ταῦτα δ' ἡμέραις εἴκοσι καὶ νυξὶν ἐργασάμενος, ὅλῳ τῷ στρατῷ πονοῦντι, καὶ παραλλὰξ ἐργαζομένῳ τε, καὶ πολεμοῦντι, καὶ σῖτον ἢ ὕπνον αἱρουμένῳ, τὴν στρατιὰν ἐσήγαγεν ἐς τόδε τὸ χαράκωμα.

CXX. Καὶ ἦν αὐτῷ τοῦτο, στρατόπεδόν τε ὁμοῦ, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτείχισμα ἐπίμηκες· ὅθεν ὁρμώμενος τὴν ἀγορὰν ἀφῃρεῖτο Καρχηδονίους, ὅση κατὰ γῆν αὐτοῖς ἐφέρετο. Ὅτι γὰρ μὴ τῷδε τῷ αὐχένι μόνῳ, τὰ λοιπὰ ἡ Καρχηδὼν περίκλυστος ἦν. Καὶ τοῦτο πρῶτον αὐτοῖς, καὶ μάλιστα, ἐγίγνετο λιμοῦ καὶ κακῶν αἴτιον. Ἅτε γὰρ τοῦ πλήθους παντὸς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὴν πόλιν ἀνοικισαμένου, οὔτε προϊόντες πη, διὰ τὴν πολιορκίαν, οὔτε ξένων ἐμπόρων διὰ τὸν πόλεμον θαμινὰ ἐπιόντων· μόνῃ τῇ τῆς Λιβύης ἀγορᾷ χρώ-

sionem adversus Megara susceptam, quotquot ex Romanis captivos habebat, eos in mœnia productos, unde suis poterant esse conspicui, aut oculis, aut linguis, aut nervis, aut pudendis, mutilavit, aduncis ferris ad hoc supplicium adhibitis: aliorum succidit plantas, aliorum amputavit digitos, aut pellem detraxit toto corpore: atque omnes vivos præcipitavit de muro. Quod eo consilio fecit, ut Carthaginiensibus nullam spem pacis a Romanis impetrandæ relinqueret; incenderetque eorum animos, ut in solis armis salutem reponerent. At res illi in contrarium cessit. Nam Pœni, tam nefariorum facinorum sibi conscii, timidi potius, quam audaces, reddebantur, et Asdrubalem odio habebant, qui veniæ spem eis præciderat; ac præcipue senatus indignabatur, qui, eam immanitatem in alios insolentiamque intempestivam esse vociferabatur, in tantis his domesticis calamitatibus. At ille senatores etiam aliquot comprehensos occidit: jamque omnibus modis formidandus, tyranno quam prætori erat propior: in eo tantum securitatem collocans, si timeretur a populo; quem hoc ipso nihil facile contra sese tentaturum, confidebat.

CIX. Interim Scipio castra hostium, pridie deserta, quum in urbem fugerent, incendit: et universo isthmo potitus, fossam a mari ad mare perduxit, non ultra teli jactum ab urbe semotus. Et infestabat hostis: ut per spatium XXV stadiorum (quantum in fronte fossa patebat) dum faciunt opus, simul operi, simul pugnæ intentum esse militem oporteret. Ea fossa perfecta, parem aliam haud longo a priori intervallo ducit, quæ continentem spectabat. Hinc additis duabus transversis, ut totus ambitus quadrangulam haberet formam, omnia sudibus stipitibusque præacutis præsepit. His non contentus, reliquas fossas aggere etiam munit; ad illam autem, quæ spectabat Carthaginem, murum exstruxit, III millium passuum longitudine, altitudine pedum duodecim, exceptis propugnaculis ac turribus, quæ per intervalla eminebant: latitudo muri æquabat altitudinis dimidium. In medio muro turris erat lapidea altissima, cui alia turris lignea quatuor tabulatorum erat superstructa, unde prospicere, quid in urbe fieret, licebat. His operibus, totius exercitus labore (militibus per vices opus aut arma capessentibus, aut corpora curantibus), intra viginti dies noctesque absolutis, exercitum in ea castra introduxit Scipio.

CXX. Atque erant hæc simul castra Scipioni, simul adversus hostes prælongum munimentum; cujus commoditate commeatus omnes intercipiebat, qui a continenti Carthaginiensibus advehebantur: quoniam, hac cervice excepta, reliquum urbis mari alluebatur. Quod primum ac præcipuum famis malorumque fuit initium. Quum enim ex agris in urbem multitudo omnis demigrasset, neque vero naves foras usquam emitterent oppidani propter obsidionem, neque peregrini mercatores, belli motu territi, urbem multum frequentarent; frumentum, quod ex sola Africa erat omne com-

μενοι, μικρὰ μέν ποτε καὶ διὰ θαλάσσης, ὅτε ὡραῖον εἴη, τὰ πλέονα δὲ κατὰ τὴν γῆν ἐπεκομίζοντο. Ἀφῃρημένοι δὲ τότε τὴν ἐκ τῆς γῆς κομιδὴν, ἐπιπόνως ᾔσθοντο τοῦ λιμοῦ. Βιθύας τε, ὅσπερ ἵππαρχος ἦν αὐτοῖς, καὶ ἐπέμπετο ἐπὶ σῖτον ἐκ πολλοῦ, προσελθεῖν μὲν ἢ βιάσασθαι τὸ χαράκωμα τοῦ Σκιπίωνος οὐκ ἐτόλμα· περιφέρων δὲ τὴν ἀγορὰν ἐς τὰ πόῤῥω διὰ μακροῦ, ναυσὶν ἐσέπεμπεν, ἐφορμουσῶν μὲν τῇ Καρχηδόνι νεῶν τοῦ Σκιπίωνος· ἀλλ' οὔτε διηνεκῶς, οὔτε πυκναὶ συνειστήκεσαν, ὡς ἐν ἀλιμένῳ καὶ περικρήμνῳ θαλάσσῃ· παρά τε τὴν πόλιν αὐτὴν οὐκ ἐδύναντο ἀνακωχεύειν, τῶν Καρχηδονίων τοῖς τείχεσιν ἐφεστώτων, καὶ τοῦ κύματος ἐκεῖ μάλιστα διὰ τὰς πέτρας ταρασσομένου. Ὅθεν αἱ φορτίδες αἱ Βιθύου, καὶ εἴ τις ἄλλος ἔμπορος ὑπὸ κέρδους ἐθελοκινδύνως ἠπείγετο, φυλάσσοντες ἄνεμον ἐκ πόντου πολὺν, πεπετασμένοις τοῖς ἱστίοις διέθεον· ἀδυνάτων οὐσῶν ἔτι τῶν τριήρων ὁλκάδας φερομένας ἱστίῳ καὶ πνεύματι διώκειν. Σπανίως μὲν οὖν ἐγίγνετο, καὶ μόνον ὅτε βίαιον εἴη πνεῦμα ἐκ πόντου. Καὶ ταῦτα δ', ὅσα φέροιεν αἱ νῆες, Ἀσδρούβας τρισμυρίοις ἀνδράσι μόνοις διένεμεν, οὓς ἐς μάχην ἐπιλέλεκτο, καὶ τοῦ ἄλλου πλήθους κατεφρόνει· ὅθεν ἐμόχθουν μάλιστα ὑπὸ τοῦ λιμοῦ.

CXXI. Καὶ ὁ Σκιπίων αἰσθανόμενος, ἐπενόει τὸν ἔσπλουν αὐτοῖς τοῦ λιμένος, ἐς δύσιν τε ἀφορῶντα, καὶ οὐ πάνυ πόῤῥω τῆς γῆς ὄντα, ἀποκλεῖσαι. Χῶμα οὖν ἐς τὴν θάλασσαν ἔχου μακρὸν, ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τῆς ταινίας, ἣ μεταξὺ τῆς λίμνης οὖσα καὶ τῆς θαλάσσης, γλῶσσα ἐκαλεῖτο, προϊὼν δ' ἐς τὸ πέλαγος, καὶ εὐθύνων ἐπὶ τὸν ἔσπλουν. Ἔχου δὲ λίθοις τε μεγάλοις καὶ πυκνοῖς, ἵνα μὴ ὑπὸ τοῦ κλύδωνος διαφθείροιντο. Καὶ πλάτος τοῦ χώματος, τὸ μὲν ἄνω, τεσσάρων καὶ εἴκοσι ποδῶν· τὸ δ' ἐς τὸν βυθὸν, καὶ τετραπλάσιον ἦν. Τοῖς δὲ Καρχηδονίοις, ἀρχομένου μὲν τοῦδε τοῦ ἔργου, καταφρόνησις ἦν, ὡς χρονίου τε καὶ μακροῦ, καὶ ἴσως ἀδυνάτου· προϊόντος δὲ, σὺν ἐπείξει τοσοῦδε στρατοῦ, μήτε ἡμέραν ἐκλείποντος ἐπὶ τοῖς ἔργοις, μήτε νύκτα, ἔδεισαν· καὶ στόμα ἕτερον ἐπὶ θάτερα τοῦ λιμένος ὤρυσσον ἐς μέσον τὸ πέλαγος, οἷ μηδὲν χῶμα προελθεῖν ἐδύνατο ὑπὸ βάθους τε καὶ πνευμάτων ἀγριωτέρων. Διώρυσσον δ' ἅμα γυναιξὶ καὶ παισὶν, ἔνδοθεν ἀρχόμενοι, καὶ πάνυ λανθάνοντες· ἅμα δὲ καὶ ναῦς ἐξ ὕλης παλαιᾶς ἐναυπήγουν, πεντήρεις τε καὶ τριήρεις, οὐδὲν ὑπολείποντες εὐψυχίας τε καὶ τόλμης. Οὕτω δ' ἅπαντα ἐπέκρυπτον, ὡς μήτε τοὺς αἰχμαλώτους ἔχειν τι τῷ Σκιπίωνι σαφὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ κτύπον μὲν ἐν τοῖς λιμέσιν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς εἶναι πολὺν ἀπαύστως· τὴν δὲ χρείαν οὐκ εἰδέναι. Μέχρι γε δὴ πάντων ἑτοίμων γενομένων οἱ Καρχηδόνιοι τὸ στόμα ἀνέῳξαν περὶ ἕω, καὶ ναυσὶ πεντήκοντα μὲν τριηρετικαῖς, κερκούροις δὲ καὶ μυοπάρωσι καὶ ἄλλοις βραχυτέροις πολλοῖς, ἐξέπλεον, ἐς κατάπληξιν ἐσκευασμένοις φοβερῶς.

CXXII. Ῥωμαίους δὲ τό τε στόμα ἄφνω γενόμενον, καὶ ὁ στόλος ἐπὶ τῷ στόματι, ἐς τοσόνδε κατέπληξεν,

parandum, mari quidem parce ac raro, prout favebat tempestas, maximam vero partem terrestri itinere in urbem illis adhuc fuerat advectum. Quæ via postquam nunc eis obsepta est, graviter persentiscere famem Pœni cœperunt. Et Bithya, præfectus equitum, qui ad frumentandum pridem emissus erat, perrumpere Scipionis castra, aut omnino propius accedere, non est ausus: sed longo circuitu ad mare devectum frumentum navibus Carthaginem mittebat. Et in statione quidem prope urbem insidiabantur naves Romanæ: sed hæ nec continue ibi, nec densæ stabant, ut in importuoso et rupibus infesto mari; nec poterant fluitare propius, stantibus Pœnis supra mœnia, et fluctibus ibi maxime propter saxa sævientibus. Ita fiebat, ut naves onerariæ Bithyæ, et si quis cupidus negotiator lucri causa contemnebat periculum, observato vento, quoties a mari flaret vehementior, plenis velis pervaderent; tutæ a triremibus, quæ cursum earum æquare non poterant. Sed occasio hæc raro se offerebat, nec nisi quum a mari ventus perflabat vehementior. Et hos maritimos commeatus Asdrubal distribuebat solis triginta millibus virorum, quos ad militiam selegerat: reliquam multitudinem contemnebat, quæ maxime fame laborabat.

CXXI. Id ubi sensit Scipio, instituit claudere fauces portus, ad occidentem spectantes, et non longe admodum remotas a littore. Igitur longum aggerem produxit in mare; incipiens ab ea lingua, quæ inter stagnum et mare erat interjecta, et per altum recta versus ostium portus protendens; dejectis et constipatis saxis prægrandibus, ne fluctibus cederent. Erat autem aggeris latitudo viginti quatuor pedum in superficie, in fundo vero quadrupla. Id opus initio ridebant Pœni; contemnentes, ut tarde aut fortasse nunquam absolvendum. Sed quum totus exercitus certatim conferret operas, non interdiu, non noctu laborem intermittendo, tandem territi, aggressi sunt diversa portus parte, quæ medium in mare spectabat, fodiendo aperire ostium aliud, quo nullus agger proferri poterat propter maris altitudinem et vim ventorum sævientium. Fodiebant autem una cum mulieribus et pueris, intus incipientes, et occulte versantes in opere. Simulque triremes ac quinqueremes ædificabant e materia veteri; et admirabili studio audaciaque cuncta administrabant. Atque adeo celabant omnia, ut ne captivi quidem possent Scipioni quidquam certi dicere; nisi, strepitum in portubus esse die nocteque continuum; cæterum, in quem usum, se nescire. Tandem apparatis jam rebus omnibus, Carthaginienses circa diluculum aperuerunt novum portus ostium, et eruperunt cum L triremibus, cercuris vero ac myoparonibus et aliis minoribus navigiis permultis, ad terrorem ornatis egregie.

CXXII. Romanos novum ostium repente apertum, et classis inde erumpens, adeo terruit, ut Pœni, si continuo

ὡς τοὺς Καρχηδονίους, εἰ αὐτίκα ταῖς ναυσὶ ταῖς Ῥωμαίων ἐπέθεντο, ἠμελημέναις τε ὡς ἐν τειχομαχίᾳ, καὶ οὐδενὸς ναύτου παρόντος οὐδ' ἐρέτου, ὅλου ἂν τοῦ ναυστάθμου κρατῆσαι. Νῦν οὖν (ἁλῶναι γὰρ ἔδει Καρχηδόνα) τότε μὲν ἐς μόνην ἐπίδειξιν ἐπέπλευσαν, καὶ σοβαρῶς ἐπιτωθάσαντες ἀνέστρεφον. Τρίτῃ δ' ἡμέρᾳ μετὰ τοῦτο ἐς ναυμαχίαν καθίσταντο· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, τάς τε ναῦς καὶ τἄλλα εὐτρεπισάμενοι, ἀντανήγοντο. Βοῆς δὲ καὶ παρακελεύσεως ἑκατέρωθεν γενομένης, καὶ προθυμίας ἐρετῶν τε καὶ κυβερνητῶν καὶ τῶν ἐπιβατῶν, ὡς ἐν τῷδε λοιπῷ Καρχηδονίοις μὲν τῆς σωτηρίας οὔσης, Ῥωμαίοις δὲ τῆς νίκης ἐντελοῦς· πληγαί τε πολλαὶ καὶ τραύματα ποικίλα ἐγίγνετο παρ' ἀμφοῖν, μέχρι μέσης ἡμέρας. Ἐν δὲ τῷ πόνῳ τὰ σκάφη τῶν Λιβύων τὰ σμικρὰ ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ναυσί, μεγάλαις οὔσαις, ἐς τοὺς ταρσοὺς ὑποτρέχοντα, διετίτρη πρύμνας, καὶ ἐξέκοπτε πηδάλια καὶ κώπας· καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ποικίλα ἐλύπει, εὐμαρῶς τε ὑποφεύγοντα, καὶ εὐμαρῶς ἐπιπλέοντα. Ἀκρίτου δ' ἔτι τῆς ναυμαχίας οὔσης, καὶ τῆς ἡμέρας ἐς δείλην τρεπομένης, ἔδοξε τοῖς Καρχηδονίοις ὑποχωρεῖν, οὔ τι κατὰ ἧτταν, ἀλλ' ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ὑπερτιθεμένοις.

CXXIII. Καὶ αὐτῶν τὰ σκάφη τὰ βραχύτερα προύφευγε, καὶ τὸν ἔσπλουν προλαβόντα, ἐς ἄλληλα ὠθεῖτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, καὶ τὸ στόμα βύζην ἀπέκλειεν. Ὅθεν αἱ μείζους ἐπανιοῦσαι, τὸν ἔσπλουν ἀφῄρηντο· καὶ ἐς τὸ χῶμα κατέφυγον, ὃ πρὸ τοῦ τείχους εὐρύχωρον ἐμπόροις ἐς διάθεσιν φορτίων ἐγεγένητο ἐκ πολλοῦ· καὶ παρατείχισμα ἐπ' αὐτοῦ βραχὺ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ ἐπεποίητο, ἵνα μὴ ὡς ἐν εὐρυχώρῳ στρατοπεδεύσειάν ποτε οἱ πολέμιοι. Ἐς μὲν δὴ τόδε τὸ χῶμα αἱ νῆες αἱ τῶν Καρχηδονίων, ἀπορίᾳ λιμένος, καταφυγοῦσαι, μετωπηδὸν ὡρμίσαντο· καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐπιπλέοντας οἱ μὲν ἀπ' αὐτῶν τῶν νεῶν, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ χώματος, οἱ δ' ἐκ τοῦ διατειχίσματος, ἀπεμάχοντο. Ῥωμαίοις δὲ ὁ μὲν ἐπίπλους ἦν ῥᾴδιος, καὶ τὸ μάχεσθαι ναυσὶν ἑστώσαις εὐμαρές· αἱ δ' ἀναχωρήσεις διὰ ἀναστροφὴν τῶν νεῶν, μακρῶν οὐσῶν, βραδεῖαί τε καὶ δυσχερεῖς ἐπεγίγνοντο· ὅθεν ἀντέπασχον ἐν τῷδε τὰ ὅμοια. Ὅτε γὰρ ἐπιστρέφοιντο ἐπλήσσοντο ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐπιπλεόντων. Μέχρι νῆες Σιδητῶν πέντε, αἳ φιλίᾳ Σκιπίωνος εἵποντο, τὰς μὲν ἀγκύρας καθῆκαν ἐκ πολλοῦ διαστήματος ἐς τὸ πέλαγος, ἀψάμεναι δ' ἀπ' αὐτῶν κάλους μακρούς, εἰρεσίᾳ τοῖς Καρχηδονίοις ἐπέπλεον, καὶ ὅτε ἐγχρίμψειαν, ὑπεχώρουν, τοὺς κάλους ἐπισπώμεναι κατὰ πρύμναν· αὖθίς τε ῥοθίῳ καταπλέουσαι, πάλιν ἀνήγοντο κατὰ πρύμναν. Τότε γὰρ ὁ στόλος ἅπας, τὸν νοῦν τῶν Σιδητῶν ὁρῶντές τε καὶ μιμούμενοι, πολλὰ τοὺς ἐχθροὺς ἔβλαπτον. Καὶ τὸ ἔργον ἐς νύκτα ἐτελεύτα· καὶ ἐς τὴν πόλιν διέφυγον αἱ τῶν Καρχηδονίων νῆες, ὅσαι γε ἔτι ἦσαν ὑπόλοιποι.

CXXIV. Σκιπίων δὲ, γενομένης ἡμέρας, ἐπεχείρει τῷ χώματι· καὶ γὰρ ἦν εὔκαιρον ἐπιτείχισμα τοῦ λιμένος. Κριοῖς οὖν τὸ παρατείχισμα τύπτων, καὶ μηχα-

classem Romanam aggressi essent, neglectam, absentibus et ad oppugnationem versis cum sociis navalibus, tum remigibus, facile tota nautica castra potuerint in suam potestatem redigere. Nunc, quia fatale erat deleri Carthaginem, contenti ostentatione insultationeque superba, in portum reverterunt. Tertia vero die naves provexerunt ad prælium; et Romani, navibus interim rebusque omnibus rite instructis, contra sunt egressi. Concurrerunt igitur classes, magnis utrinque hortantium clamoribus, et remigum simul ac gubernatorum militumque acerrimis studiis; dum in eo certamine Pœni reliquam spem salutis ponunt, Romani autem de suprema manu imponenda victoriæ agi arbitrantur. Itaque multi ultro citroque ictus, multa vulnera, ad mediam usque diem, inferuntur. Et inter pugnam navigia Pœnorum, subeuntia Romanas naves, quæ majores erant, nunc perforando puppes, nunc gubernacula remosve detergendo, aliisque variis modis, eas mulctabant; pari agilitate suffugientia atque rursus incursantia. Quumque dubio Marte certatum esset usque ad vesperam, visum est Carthaginiensibus retrocedere; non tanquam victi essent, sed quod certamen differre mallent in crastinum.

CXXIII. Dum vero ex prælio se recipiunt Pœni, minora illorum navigia celeriori fuga occuparunt ostium portus, et, constipata præ multitudine, refertum ostium occluserunt; adeo ut majoribus redeuntibus non pateret in portum introitus. Refugerunt igitur hæ ad aggerem, qui ante mœnia, satis spatiosus, jam olim ad exponenda mercatorum onera exstructus fuerat; et cui parvum munimentum hujus belli tempore fuit additum, ne quando locus hic propter amplitudinem occuparetur ab hostibus. Ad eum aggerem ubi naves Pœnorum, portu exclusæ, sese applicuere, steterunt rostris in hostes obversis : et incurrentium Romanorum impetum, alii ex ipsis navibus pugnantes, alii ex aggere, alii e munimento, a margine aggeris paululum remoto, excipiebant. Romanis vero expeditus quidem erat incursus, nec difficile fuit pugnare cum navibus stantibus : sed, quoties se recipere vellent, quum naves eorum propter longitudinem circumagerentur tardius, tantumdem accipiebant damni, quantum dederant : nam dum avertebantur, obnoxia fiebant Punicarum incurrentium ictibus. Sed v naves Sidetarum, quæ inter auxilia Scipionis erant, ancoris, quas longissimis rudentibus religaverant, ex longo intervallo in altum jactis, in Punicas naves invehebantur remigio, et inflicta plaga rudentem a puppi legebant; rursumque repetito impetu, eodem modo in puppim retrocedebant. Id Sidetarum commentum ubi animadverterunt Romani, mox tota classis imitata est, et multum damni intulit hostibus. Postquam nox diremit prælium, naves Carthaginienses, quæ quidem superfuere, in urbem transfugerunt.

CXXIV. Postridie mane aggerem illum adortus est Scipio; quod esset locus ad portum infestandum idoneus. Admotis igitur multis machinis, et arietibus in munimentum impul-

νήματα πολλὰ ἐπάγων, μέρος αὐτοῦ κατέβαλεν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι, καίπερ ὑπὸ λιμοῦ καὶ κακώσεως ποικίλης ἐνοχλούμενοι, νυκτὸς ἐξέδραμον ἐπὶ τὰ Ῥωμαίων μηχανήματα· οὐ κατὰ γῆν (οὐ γὰρ ἦν δίοδος), οὐδὲ ναυσίν (ἀλιτενὴς γὰρ ἦν ἡ θάλασσα)· ἀλλὰ γυμνοὶ δᾷδας ἔφερον, οὐχ ἡμμένας, ἵνα μὴ μακρόθεν εἶεν καταφανεῖς· ἐς δὲ τὴν θάλασσαν ἐμβάντες, ᾗ μή τις ἂν προσεδόκησεν, οἱ μὲν ἄχρι τῶν μαστῶν βρεχόμενοι διεβάδιζον, οἱ δὲ καὶ διένεον· ἕως ἐπὶ τὰ μηχανήματα ἐλθόντες, ἐξῆψαν τὸ πῦρ, καὶ κατάφωροι γενόμενοι, πολλὰ μὲν ἔπαθον, ἅτε γυμνοὶ, τιτρωσκόμενοι, πολλὰ δ' ἀντέδρασαν ὑπὸ τόλμης· οἳ καὶ τὰς ἀκίδας τῶν βελῶν καὶ τὰς αἰχμὰς ἐν στέρνοις καὶ ὄψεσι φέροντες οὐκ ἀνίεσαν, ὥσπερ θηρία ταῖς πληγαῖς ἐγκείμενοι· μέχρι τὰ μηχανήματα ἐνέπρησαν, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐτρέψαντο θορυβουμένους. Ἔκπληξίς τε καὶ τάραχος ἦν ἀνὰ ὅλον τὸ στρατόπεδον, καὶ φόβος οἷος οὐ πρὶν, ὑπὸ μανίας γυμνῶν πολεμίων. Ὥστε δείσας ὁ Σκιπίων, μετὰ ἱππέων ἔξω περιέθει, καὶ τοὺς οἰκείους, εἰ μὴ λήξαιεν τῆς φυγῆς, ἐκέλευε βάλλειν. Ἔστι δὲ οὓς ἔβαλε καὶ ἀπέκτεινεν· ἕως οἱ πλείους διεσώθησαν ἐς τὸ στρατόπεδον ὑπ' ἀνάγκης· καὶ διενυκτέρευσαν ἔνοπλοι, τὴν ἀπόγνωσιν τῶν ἐχθρῶν δεδιότες. Οἱ δὲ, τὰς μηχανὰς ἐμπρήσαντες, ἐξένεον αὖθις ἐς τὰ οἰκεῖα.

CXXV. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, Καρχηδόνιοι μὲν, οὐκ ἐνοχλουσῶν σφᾶς ἔτι μηχανῶν πολεμίων, τὸ διαπεπτωκὸς τοῦ διατειχίσματος ᾠκοδόμουν, καὶ πύργους ἐν αὐτῷ πολλοὺς ἐποίουν ἐκ διαστήματος. Ῥωμαῖοι δ' ἑτέρας ἐργασάμενοι μηχανὰς, χώματα ἤγειρον ἀντιμέτωπα τοῖς πύργοις· δᾷδά τε συγκεκομμένην, καὶ θεῖον, ἐν κώθωσι, καὶ πίσσαν, ἐπ' αὐτοὺς ἐσφενδόνων· καὶ ἔστιν οὓς τῶν πύργων ἐνεπίμπρασαν, καὶ τοὺς Καρχηδονίους φεύγοντας ἐδίωκον. Ὀλισθηρὸς δ' ἦν ὁ δρόμος, ὑφ' αἵματος πεπηγότος ὑπογύου τε καὶ πολλοῦ· ὥστε τῶν φευγόντων ἀπελίποντο ἄκοντες. Ὁ δὲ Σκιπίων, τοῦ χώματος ὅλου κατασχὼν, ἀπετάφρευεν αὐτὸ, καὶ τεῖχος ἤγειρεν ἐκ πλίνθων, οὔτε κολοβώτερον τοῦ τῶν πολεμίων, οὔτ' ἐκ μακροῦ διαστήματος αὐτῶν. Ὡς δ' ἐξείργαστο αὐτῷ καὶ τὸ τεῖχος, τετρακισχιλίους ἐς αὐτὸ ἔπεμπεν, ἐπαφιέναι τοῖς ἐχθροῖς βέλη τε καὶ ἀκόντια σὺν καταφρονήσει. Οἱ δὲ, ἰσομέτωποι γενόμενοι, ἔβαλλον αὐτοὺς ἐπιτυχῶς. Καὶ τὸ θέρος ἐς ταῦτα ἀνάλώθη.

CXXVI. Χειμῶνος δ' ἀρχομένου, τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Καρχηδονίων δύναμίν τε καὶ συμμάχους ὁ Σκιπίων ἔγνω προκαθελεῖν, ὅθεν αὐτοῖς ἀγορὰ διεπέμπετο. Περιπέμψας οὖν ἑτέρωσε ἑτέρους, αὐτὸς ἐς Νέφεριν ἐπὶ Διογένη, τὸν μετὰ Ἀσδρούβαν φρουροῦντα τὴν Νέφεριν, ἠπείγετο διὰ τῆς λίμνης, καὶ Γάϊον Λαίλιον κατὰ γῆν περιέπεμπεν. Ὡς δὲ ἀφίκετο, δύο σταδίους ἀποσχὼν τοῦ Διογένους ἐστρατοπέδευε· καὶ Γολόσσην καταλιπὼν ἐγχειρεῖν ἀπαύστως τῷ Διογένει, αὐτὸς ἐπὶ Καρχηδόνος ἠπείγετο· ὅθεν ἐς Νέφερίν τε καὶ Καρχηδόνα διετρόχαζεν, ἀεὶ τὰ γιγνόμενα ἐφορῶν. Δύο δὲ τοῦ Διο-

sis jam partem ejus straverat ruina. At Pœni, quamvis fame variisque molestiis confecti, noctu excurrerunt tamen in Romanorum machinas : non per terram, quia transitus ibi non erat; nec navibus, erat enim mare ea parte vadosum : sed, qua parte nemo exspectarat, mare ingressi sunt nudi, tedas ferentes non accensas, ne e longinquo essent conspicui; atque sic alii vadis, summo tantum pectore aqua exstantes, alii nando, transierunt. Tandem ubi ad machinas ventum est, accenso igne, jam conspicui, multa quidem, utpote nudi, acceperunt vulnera; sed neque minora incommoda hostibus præ ferocia intulerunt. Quippe spiculis et cuspidibus telorum confixi facies ac pectora, non tamen remittebant impetum; sed more ferarum in vulnera ruebant, donec incenderunt machinas, Romanosque territos in fugam verterunt. Ac trepidatio et consternatio, metusque, quantus nunquam antea, tota castra ad conspectum nudi ac furentis hostis invasit. Itaque timens suis Scipio circumequitabat ea cum turmalibus, quos configere commilitones, ni fugam sisterent, jussit : et confixis etiam nonnullis interfectisque, reliquos in castra redire coegit; qui deinde totam eam noctem in armis transegerunt. Tantum terroris furor desperatorum hostium intulerat. Illi vero, machinis incensis, natatu domum reversi sunt.

CXXV. Ubi dies illuxit, Pœni, jam metu hostilium machinarum soluti, instaurabant partem antemuralis dirutam, addendo multas turres certis interstitiis. Romani vero, fabricatis aliis machinis, aggeres excitabant ex adverso turrium : e quibus cupas assulis tedæ et sulphure piceque refertas jaculabantur in turres : incenderuntque nonnullas, et Pœnos fusos persequebantur. Erat autem solum, qua currebant, concreto cruore, qui recens ibi magna copia effusus fuerat, lubricum; quo fiebat, ut a fugientibus desistere inviti cogerentur. Scipio vero toto aggere occupato, fossa eum muniit, et muro lateritio, pari cum hostium mœnibus altitudine, nec longo ab his intervallo. Quo muro etiam perfecto, quatuor millia leviter armatorum ibi in præsidio posuit, qui telis et jaculis hostem, a quo non multum porro timendum erat, arcerent : neque illis irritus telorum jactus erat, ex pari cum hoste altitudine depugnantibus. Atque inter hæc æstas consumta est.

CXXVI. Ineunte autem hieme, Scipio statuit Carthaginiensium copias et auxilia quæ foris habebant, primum tollere, unde illis commeatus submittebantur. Dimissis igitur aliis alio ducibus, Nepherim contra Diogenem, qui post Asdrubalem oppidum illud tuebatur, ipse per stagnum navibus profectus est, C. Lælio terrestri itinere circummisso. Quo postquam pervenit, castra duobus stadiis a Diogene remota posuit : et ibi relicto Gulussa [*vel* Lælio], qui continuo instaret Diogeni, ipse rursus properavit Carthaginem; subinde dehinc ultro citroque cursitans, ut quæ gererentur cuncta inspiceret. Quumque in munitissimis a fronte ca-

γένους μεσοπυργίων καταπεσόντων, ἧκεν ὁ Σκιπίων, καὶ χιλίους ἐπιλέκτους ὄπισθεν τοῦ Διογένους ἐνεδρεύσας, ἑτέροις ἐκ μετώπου τρισχιλίοις, ἀριστίνδην καὶ τοῖσδε ἐπιλεγομένοις, ἐπέβαινεν ἐπὶ τὰ πεπτωκότα τῶν μεσοπυργίων· οὐκ ἀθρόους ἀναβιβάζων, ἀλλὰ κατὰ μέρη πυκνοὺς ἐπ' ἀλλήλοις· ἵνα μηδὲ βιασθέντες οἱ πρῶτοι φυγεῖν δύναιντο, διὰ τοὺς ἑπομένους. Πολλῆς δὲ βοῆς οὔσης καὶ πόνου, καὶ τῶν Λιβύων ἐς ταῦτα ἐπεστραμμένων, οἱ χίλιοι, καθάπερ αὐτοῖς προείρητο, οὐδενὸς ἐς αὐτοὺς ἀποβλέποντος, οὐδ' ὑπονοοῦντος, ἐνέπεσον εἰς τὸ χαράκωμα εὐτόλμως, καὶ διέσπων αὐτὸ καὶ ὑπερέβαινον. Καὶ τῶν πρώτων ἔνδον γενομένων, αἴσθησις ἐγίγνετο ταχεῖα· καὶ ἔφευγον οἱ Λίβυες, οὐχ ὅσους ἑώρων, ἀλλὰ πολὺ πλέονας, ἡγούμενοι τοὺς ἐπελθόντας εἶναι. Γολόσσης δ' αὐτοὺς ἐπιτρέχων σὺν Νομάσι πολλοῖς καὶ ἐλέφασι, πολὺν εἰργάζετο φόνον· ὡς ἀπολέσθαι μὲν ἐς ἑπτακισμυρίους σὺν τοῖς ἀχρείοις, ἁλῶναι δ' ἐς μυρίους, διαφυγεῖν δ' ἀμφὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Ἑάλω δὲ καὶ ἡ πόλις ἡ Νέφερις ἐπὶ τῷ στρατοπέδῳ, δύο καὶ εἴκοσιν ἡμέραις ἄλλαις πολιορκηθεῖσα πρὸς τοῦ Σκιπίωνος πάνυ κακοπαθῶς, ἐν χειμῶνι, καὶ ψυχρῷ χωρίῳ. Τὸ δὲ ἔργον τόδε μάλιστα συνήνεγκεν ἐς τὴν τῆς Καρχηδόνος ἅλωσιν. Ἥδε γὰρ ἡ στρατιὰ τὴν ἀγορὰν αὐτοῖς διεπόρθμευε, καὶ ἐς τόδε τὸ στρατόπεδον Λίβυες ἀφορῶντες ἐθάρρουν. Τότε δ' αὐτοῦ ληφθέντος, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Λιβύης χωρία τοῖς στρατηγοῖς Σκιπίωνος προσεχώρει, ἢ οὐ δυσχερῶς ἐλαμβάνετο. Ἥ τε ἀγορὰ τοὺς Καρχηδονίους ἐπέλιπε, καὶ οὐδὲν οὔτ' ἐκ Λιβύης, ἀλλοτρίας ἤδη γενομένης, οὔτ' ἀλλαχόθεν αὐτοῖς καταπλεῖν ἐδύνατο, διά τε τὸν πόλεμον αὐτὸν, καὶ τὴν ὥραν χειμέριον οὖσαν.

CXXVII. Ἀρχομένου δ' ἔαρος, ὁ μὲν Σκιπίων ἐπεχείρει τῇ τε Βύρσῃ, καὶ τῶν λιμένων τῷ καλουμένῳ Κώθωνι. Ὁ δὲ Ἀσδρούβας νυκτὸς ἐνεπίμπρη τὸ μέρος τοῦ Κώθωνος τὸ τετράγωνον· ἐλπίσας δ' ἔτι τὸν Σκιπίωνα ἐπιθήσεσθαι, καὶ πρὸς τόδε τῶν Καρχηδονίων ἐπεστραμμένων· ἔλαθε Λαίλιος ἐπὶ θάτερα τοῦ Κώθωνος ἐς τὸ περιφερὲς αὐτοῦ μέρος ἀνελθών. Βοῆς δ' ὡς ἐπὶ νίκῃ γενομένης, οἱ μὲν ἔδεισαν, οἱ δὲ πανταχόθεν ἤδη, καταφρονοῦντες, ἐβιάζοντο τὴν ἀνάβασιν, ξύλα καὶ μηχανήματα καὶ σανίδας ἐπιτιθέντες ἐπὶ τὰ διαστήματα, ἀσθενῶν τὰ σώματα τῶν φυλάκων ὑπὸ τοῦ λιμοῦ γεγονότων, καὶ ταῖς γνώμαις ἀπαγορευόντων. Ληφθέντος δὲ τοῦ περὶ τὸν Κώθωνα τείχους, τὴν ἀγορὰν ἐγγὺς οὖσαν ὁ Σκιπίων κατέλαβεν. Οὐδέν τε, ὡς ἐν ἑσπέρᾳ, πλέον ἔτι δυνάμενος, ἐν τοῖς ὅπλοις διενυκτέρευσε μεθ' ἁπάντων. Ἀρχομένης δὲ τῆς ἡμέρας, ἑτέρους ἀκμῆτας ἐκάλει τετρακισχιλίους· οἱ ἐσιόντες ἱερὸν Ἀπόλλωνος, οὗ τό τε ἄγαλμα κατάχρυσον ἦν, καὶ δῶμα αὐτῷ χρυσήλατον ἀπὸ χιλίων ταλάντων σταθμοῦ περιέκειτο, ἐσύλων, καὶ ταῖς μαχαίραις ἔκοπτον, ἀμελήσαντες τῶν ἐφεστώτων, ἕως ἐμερίσαντο· καὶ ἐπὶ τὸ ἔργον ἐτράποντο.

CXXVIII. Σκιπίωνι δ' ἦν μὲν ἐπὶ τὴν Βύρσαν ἡ

stris Diogenis jam duobus locis tantum muri, quantum inter duas turres intererat, ruina esset prostratum, adveniens Scipio mille selectos aversa parte locavit in insidiis, ipse a fronte cum tribus millibus pariter ex fortissimis selectorum per ruinas muri ascendebat; non universos simul adducens, sed in plura quædam densa agmina divisos, quæ ita sese consequebantur, ut priores, si vel maxime urgerentur ab hostibus, non haberent quo pedem referrent, propter incumbentes a tergo suos. Ubi dum multo clamore et contentione pugnatur, Afris in hanc partem unice conversis, alteri illi mille, quemadmodum jussi fuerant, nemine observante, ac ne suspicante quidem eorum adventum, maxima audacia vallum adorti sunt, et convulso transcensoque vallo in castra irrumpere cœperunt. Quod ubi primum sensere Afri, fugam protinus arripuerunt; multo plures intus esse rati, quam quos videbant. Et eos Gulussa cum Numidis multis elephantisque persecutus, ingentem stragem edidit. Perierunt militum, cum alia non militantium turba, ad LXX millia : capta sunt millia decem, evaserunt quatuor circiter millia. Ipsam deinde urbem quoque Nepherim cepit Scipio; magno quidem labore per duos et viginti dies continuata oppugnatione, loco ac tempore frigido. Quæ quidem victoria plurimum ad expugnationem ipsius Carthaginis contulit. Nam ab hoc exercitu commeatus suppeditati erant obsessis; et horum castrorum respectus fiduciam Afris addiderat. Quibus captis, etiam reliqua Africæ loca partim ultro dediderunt se Scipionis ducibus, partim sine negotio sunt recepta. Ita commeatus apud Carthaginienses defecit, quum neque ex Africa, jam alienata, neque aliunde, quidquam importari posset navibus, ob bellum pariter ac hiemalem tempestatem.

CXXVII. Ineunte autem vere, Scipio jam et Byrsam, et portum interiorem, quem Cothonem vocabant, oppugnare instituit. Et Asdrubal noctu incendit eam Cothonis partem, quæ erat quadrangula : sed dum in eamdem partem etiam tum putat impetum facturum Scipionem, et eo unice cum suis intentus est, interim Lælius, imprudente hoste, in rotundam Cothonis partem, aversam ab illa, ascendit. Et mox clamore edito, velut reportata victoria, terretur hostis; et Romani contemtim jam undique magno impetu ascendunt, injectis trabibus et machinis pontibusque superantes loca hiantia, propugnatoribus exhaustis corpora fame, animumque despondentibus. Jamque expugnato circa Cothonem muro, vicinum forum occupavit Scipio. Ubi, quia nox imminens nil sinebat tentare amplius, pernoctavit armatus cum omnibus. Prima autem luce quatuor millia recentium militum advocat. Qui prius Apollinis templum ingressi, statuam ejus auro tectam, et ædiculam bracteatam, quæ circumdabat statuam, talentorum auri mille pondo, deprædati sunt; spoliaque gladiis concidentes, surdi ad præfectorum minas, non prius ad opus, ad quod vocati erant, se converterunt, quam prædam inter se divisissent.

CXXVIII. Jam Scipio ad expugnandam Byrsam omne

σπουδή· τὸ γὰρ ὀχυρώτατον τῆς πόλεως ἦν, καὶ οἱ πλέονες ἐς αὐτὴν συνεπεφεύγεσαν. Τριῶν δ' οὐσῶν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἀνόδων ἐς αὐτὴν, οἰκίαι πυκναὶ καὶ ἑξώροφοι πανταχόθεν ἦσαν· ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι βαλλόμενοι, τὰς πρώτας τῶν οἰκιῶν κατέλαβον, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἠμύνοντο τοὺς ἐπὶ τῶν πλησίον. Ὅτε δ' αὐτῶν κρατήσειαν, ξύλα καὶ σανίδας τοῖς διαστήμασι τῶν στενωπῶν ἐπιτιθέντες, διέβαινον ὡς ἐπὶ γεφυρῶν. Καὶ ὅδε μὲν ὁ πόλεμος ἦν ἐπὶ τῶν τεγῶν ἄνω· ἕτερος δ' ἐν τοῖς στενωποῖς κατὰ τοὺς ἀπαντῶντας. Στόνου δὲ καὶ οἰμωγῆς καὶ βοῆς πάντα καὶ ποικίλων παθῶν ἐνεπίμπλατο, κτεινομένων τε ἐν χερσὶ, καὶ ζώντων ἔτι ῥιπτουμένων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν τεγῶν ἐς τὸ ἔδαφος, καὶ φερομένων ἐνίων ἐπὶ δόρατα ὀρθὰ, ἢ αἰχμὰς ἄλλας, ἢ ξίφη. Ἐνεπίμπρη δ' οὐδὲν οὐδείς πω, διὰ τοὺς ἐπὶ τῶν τεγῶν, ἕως ἐπὶ τὴν Βύρσαν ἧκεν ὁ Σκιπίων· καὶ τότε τοὺς τρεῖς ὁμοῦ στενωποὺς ἐνεπίμπρη· καὶ τὸ ἀεὶ πιμπράμενον ἑτέροις ὁδοποιεῖν ἐκέλευεν, ἵνα εὐμαρῶς ὁ στρατὸς ἀλλασσόμενος διαθέοι.

studium conferebat: nihil enim erat in tota urbe munitius, et eo plerique confugerant. Ad eam autem tribus viis ascendebantur a foro, circa quas undique imminebant continuæ ædes sex tabulatorum: ex quibus quum Romani telis lapidibusque peterentur, primoribus domibus expugnatis, ex eis depugnabant adversus hos qui proximas tenebant. Et quoties hos pepulerant, transversis tignis ac tabulis super angiportuum interstitia impositi, transibant tanquam pontibus. Dum ita bellum gerebatur in tectis; interim alii, ut forte invicem occurrebant, dimicabant in imis viis. Erant autem omnia plena gemitu, ejulatu, clamore, inter tristes varii generis casus; dum alii cæduntur cominus ferro, alii vivi e tectis in humum dejiciuntur, et nonnulli prolabentes erectis hastis excipiuntur, aut aliis spiculis, gladiisve. Nemo tamen adhuc ignem injiciebat ædibus, propter eos qui pugnabant in tectis, donec ad Byrsam evasit Scipio. Tum vero tribus simul viis, quæ ad Byrsam ducebant, ignem subjici jussit, constitutis, qui statim, prout quæque pars incendio collapsa esset, repurgarent ruinas; quo commodior esset transitus exercitui, quem vices mutare erat necesse.

CXXIX. Ἄλλη δ' ἦν ἐκ τοῦδε ὄψις ἑτέρων κακῶν, τοῦ μὲν πυρὸς ἐπιφλέγοντος πάντα καὶ καταφέροντος, τῶν δὲ ἀνδρῶν τὰ οἰκοδομήματα οὐ διαιρούντων ἐς ὀλίγον, ἀλλ' ἀθρόα βιαζομένων ἀνατρέπειν. Ὅ τε γὰρ κτύπος ἐκ τοῦδε πολὺ πλείων ἐγίγνετο, καὶ μετὰ τῶν λίθων ἐξέπιπτον ἐς τὸ μέσον ἀθρόοι νεκροί. Ζῶντές τε ἕτεροι, πρεσβῦται μάλιστα, καὶ παιδία, καὶ γύναια, ὅσα τοῖς μυχοῖς τῶν οἰκιῶν ἐκέκρυπτο, οἱ μὲν καὶ τραύματα φέροντες, οἱ δ' ἡμίφλεκτοι, φωνὰς ἀηδεῖς ἀφιέντες. Ἕτεροι δ', ὡς ἀπὸ τοσοῦδε ὕψους μετὰ λίθων καὶ ξύλων καὶ πυρὸς ὠθούμενοι καὶ καταπίπτοντες, ἐς πολλὰ σχήματα κακῶν διεσπῶντο, ῥηγνύμενοί τε καὶ καταπασσόμενοι. Καὶ οὐδ' ἐς τέλος αὐτοῖς ταῦτα ἀπέχρη. Λιθολόγοι γὰρ, ὅσοι πελέκεσι καὶ ἀξίναις καὶ κοντοῖς τὰ πίπτοντα μετέβαλλόν τε, καὶ ὡδοποίουν τοῖς διαθέουσιν, οἱ μὲν τοῖς πελέκεσι καὶ ταῖς ἀξίναις, οἱ δὲ ταῖς χηλαῖς τῶν κοντῶν, τούς τε νεκροὺς καὶ τοὺς ἔτι ζῶντας ἐς τὰ τῆς γῆς κοῖλα μετέβαλλον, ὡς ξύλα καὶ λίθους ἐπισύροντες ἢ ἀνατρέποντες τῷ σιδήρῳ· ἦν τε ἄνθρωπος ἀναπλήρωμα βόθρου. Μεταβαλλόμενοι δ' οἱ μὲν ἐς κεφαλὰς ἐφέροντο, καὶ τὰ σκέλη σφῶν ὑπερίσχοντα τῆς γῆς ἤσπαιρον ἐπὶ πλεῖστον· οἱ δ' ἐς μὲν τοὺς πόδας ἔπιπτον κάτω, καὶ ταῖς κεφαλαῖς ὑπερεῖχον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. Ἵπποι δ' αὐτοὺς διαθέοντες ἐς τὰς ὄψεις ἢ τὸν ἐγκέφαλον ἐκόλαπτον, οὐχ ἑκόντων τῶν ἐποχουμένων, ἀλλ' ὑπὸ σπουδῆς· ἐπεὶ οὐδ' οἱ λιθολόγοι ταῦτ' ἔδρων ἑκόντες· ἀλλ' ὁ τοῦ πολέμου πόνος, καὶ ἡ δόξα τῆς νίκης ἐγγὺς, καὶ ἡ τοῦ στρατοῦ σπουδὴ, καὶ κήρυκες ὁμοῦ καὶ σαλπιγκταὶ πάντα θορυβοῦντες, χιλίαρχοί τε καὶ λοχαγοὶ μετὰ τῶν τάξεων ἐναλλασσόμενοι καὶ διαθέοντες, ἐνθους ἅπαντας ἐποίουν καὶ ἀμελεῖς τῶν δρωμένων, ὑπὸ σπουδῆς.

CXXIX. Inde alia calamitatum exstiterunt spectacula; dum sparsum late incendium cuncta devastat, et viri ædificia lapidea non per partes destruunt, sed, summa vi connisi, una mole corruere cogunt. Hinc enim et fragor augebatur plurimum; et cum ruderibus confertim in publicum decidebant cadavera; et alii vivi decidebant, præsertim senes, et mulierculæ, et pueri, qui se in ædium latebris intimis abdiderant, pars vulnerati, pars semiusti, tetros clamores edentes: alii rursus tanta excelsitudine una cum lapidibus, lignis, titionibus, prolapsi in varias formas distrahebantur, rumpebantur, lacerabantur. Nec his finis fuit malorum. Nam purgatores ruderum, qui securibus, dolabris, furcis, removendo quidquid humi stratum erat, viam transeuntibus patefaciebant, iisdem instrumentis eademque opera et mortuos et vivos in loca cava conjiciebant, ceu ligna et lapides eos trahentes, aut ferramentis versantes. Ita hominum congerie complebantur foveæ; et in eas alii præcipites dati diu palpitabant, cruribus supra terram exstantibus; aliorum capita eminebant solo, humi defixis pedibus. Atque horum facies et cerebra obterebantur ungulis equorum; non quidem data opera equitum, sed festinatione. Nam nec cæmentarii, qui vias purgabant, data opera illud faciebant. Verum contentio certaminis, et cogitatio propinquæ victoriæ, tum properatio militum, et præconum voces, turbarumque strepitus, et discurrentes tribuni centurionesque, qui sive recentes cohortes ad opus subducebant, sive fessos reducebant, cunctos veluti lymphatico quodam furore repleverant, ut præ studio non moverentur istorum spectaculorum fœditate.

CXXX. Καὶ ταῦτα πονουμένων ἐδαπανήθησαν ἓξ ἡμέραι τε καὶ νύκτες· τῆς μὲν στρατιᾶς ἐναλλασσομένης, ἵνα μὴ κάμοιεν ὑπ' ἀγρυπνίας, καὶ κόπου, καὶ

CXXX. Hujusmodi labori insumti sex dies noctesque; submissis subinde in vicem fessorum recentibus, ne perpetuis vigiliis, laboribus, cædibus, et tetris spectaculis defi-

φόνου, καὶ ὄψεως ἀηδοῦς· Σκιπίωνος δ' ἀπαύστως ἐφεστῶτος, ἢ διαθέοντος, ἀΰπνου, καὶ σῖτον οὕτως ἐπὶ τῶν ἔργων αἱρουμένου, μέχρι κάμνων καὶ παρειμένος ἐκαθέζετο ἐφ' ὑψηλοῦ, τὰ γιγνόμενα ἐφορῶν. Πολλῶν δ' ἔτι πορθουμένων, καὶ τοῦ κακοῦ μακροτάτου δοκοῦντος ἔσεσθαι, προσέφυγον ἑβδόμης ἡμέρας αὐτῷ τινες ἐστεμμένοι στέμματα Ἀσκληπίεια· τόδε γὰρ ἦν τὸ ἱερὸν ἐν ἀκροπόλει μάλιστα τῶν ἄλλων ἐπιφανὲς καὶ πλούσιον· ὅθεν οἵδε τὰς ἱκετηρίας λαβόντες ἐδέοντο τοῦ Σκιπίωνος, περὶ μόνης συνθέσθαι σωτηρίας τοῖς ἐθέλουσιν ἐπὶ τῷδε τῆς Βύρσης ἐξιέναι. Ὁ δὲ ἐδίδου, χωρὶς αὐτομόλων. Καὶ ἐξῄεσαν αὐτίκα μυριάδες πέντε ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν, ἀνοιχθέντος αὐτοῖς στενοῦ διατειχίσματος. Καὶ οὗτοι μὲν ἐφυλάσσοντο· ὅσοι δ' αὐτόμολοι Ῥωμαίων ἦσαν, ἀμφὶ τοὺς ἐνακοσίους μάλιστα, ἀπογνόντες αὑτῶν, ἐς τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνέδραμον μετὰ Ἀσδρούβα καὶ τῆς γυναικὸς τῆς Ἀσδρούβα, καὶ δύο παίδων ἀῤῥένων. Ὅθεν εὐμαρῶς ἀεὶ ἐμάχοντο, καίπερ ὄντες ὀλίγοι, διὰ τὸ ὕψος τοῦ τεμένους καὶ τὸ ἀπόκρημνον· ἐς ὃ καὶ παρὰ τὴν εἰρήνην διὰ βαθμῶν ἑξήκοντα ἀνέβαινον. Ὡς δὲ ὅ τε λιμὸς αὐτοὺς καθῄρει, καὶ ἡ ἀγρυπνία, καὶ ὁ φόβος, καὶ ὁ πόνος, τοῦ κακοῦ προσπελάζοντος, τὸ μὲν τέμενος ἐξέλιπον, ἐς δὲ τὸν νεὼν αὐτοῦ καὶ τὸ τέγος ἀνέτρεχον.

CXXXI. Κὰν τούτῳ λαθὼν ὁ Ἀσδρούβας ἔφυγε πρὸς τὸν Σκιπίωνα μετὰ θαλλῶν· καὶ αὐτὸν ὁ Σκιπίων ἐκάθισε πρὸ ποδῶν ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς αὐτομόλοις ἐπεδείκνυεν. Οἱ δ' ὡς εἶδον, ᾔτησαν ἡσυχίαν σφίσι γενέσθαι· καὶ γενομένης, Ἀσδρούβᾳ μὲν ἐλοιδορήσαντο πολλὰ καὶ ποικίλα, τὸν δὲ νεὼν ἐνέπρησάν τε, καὶ κατεκαύθησαν. Τὴν δὲ γυναῖκα τοῦ Ἀσδρούβα, λέγουσιν, ἁπτομένου τοῦ πυρὸς, ἀντικρὺ τοῦ Σκιπίωνος γενομένην, καταχοσμήσασθαί τε ὡς ἐν συμφοραῖς ἐδύνατο, καὶ παραστησαμένην τὰ τέκνα, εἰπεῖν ἐς ἐπήκοον τοῦ Σκιπίωνος· Σοὶ μὲν οὐ νέμεσις ἐκ θεῶν, ὦ Ῥωμαῖε· ἐπὶ γὰρ πολεμίαν ἐστράτευσας. Ἀσδρούβαν δὲ τόνδε, πατρίδος τε καὶ ἱερῶν καὶ ἐμοῦ καὶ τέκνων προδότην γενόμενον, οἵ τε Καρχηδόνος δαίμονες ἀμύναιντο, καὶ σὺ μετὰ τῶν δαιμόνων. Εἶτ' ἐς τὸν Ἀσδρούβαν ἐπιστρέψασα, εἶπεν· Ὦ μιαρὲ, καὶ ἄπιστε, καὶ μαλακώτατε ἀνδρῶν, ἐμὲ μὲν καὶ τοὺς ἐμοὺς παῖδας τόδε τὸ πῦρ θάψει· σὺ δὲ τίνα κοσμήσεις θρίαμβον, ὁ τῆς μεγάλης Καρχηδόνος ἡγεμών; τίνα δ' οὐ δώσεις δίκην τῷδε, ᾧ παρακαθέζῃ; Τοσαῦτ' ὀνειδίσασα, κατέσφαξε τοὺς παῖδας, καὶ ἐς τὸ πῦρ αὐτούς τε καὶ ἑαυτὴν ἐπέῤῥιψεν. Ὧδε μὲν φασι τὴν Ἀσδρούβα γυναῖκα, ὡς αὐτὸν ἐχρῆν Ἀσδρούβαν, εἰποῦσαν, ἀποθανεῖν.

CXXXII. Ὁ δὲ Σκιπίων, πόλιν ὁρῶν ἑπτακοσίοις ἔτεσιν ἀνθήσασαν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ, καὶ γῆς τοσῆσδε καὶ νήσων καὶ θαλάσσης ἐπάρξασαν, ὅπλων τε καὶ νεῶν καὶ ἐλεφάντων καὶ χρημάτων εὐπορήσασαν ἴσα ταῖς ἀρχαῖς ταῖς μεγίσταις, τόλμῃ δὲ καὶ προθυμίᾳ πολὺ διασχοῦσαν (ἥ γε, καὶ ναῦς καὶ ὅπλα πάντα περιῃρημένη, τρισὶν ὅμως ἔτεσιν ἀντέσχε πολέμῳ τοσῷδε καὶ λιμῷ),

cerent. Solus Scipio sine cessatione urgebat, et discurrebat, insomnis, nec cibum nisi obiter inter labores capiens : donec præ lassitudine in loco edito consedit, ubi, quæ fierent, inspicere poterat. Quumque multa etiam tum vastarentur, et videretur diu duratura hæc calamitas, die septimo demum nonnulli supplices confugerunt ad Scipionem, præferentes verbenas Æsculapii : cujus templum longe omnium nobilissimum ditissimumque erat in arce. Ex hoc igitur templo illi corollis supplicibus captis, de salute tantum ut pacisci vellet Scipio, orabant, concedenda his, qui ea conditione vellent arce excedere. Et impetratum est, exceptis transfugis : exiveruntque mox quinquaginta millia virorum promiscue ac mulierum, transmissa per angustam portam antemuralem; quibus statim apposita est custodia. Transfugæ autem Romanorum, circiter nongenti, desperata salute, in Æsculapii templum se receperunt cum Asdrubale et uxore duobusque filiis Asdrubalis : unde facile repugnabant, quamvis pauci numero, ut e loco edito et imposito rupibus; nam pacis etiam tempore in ipsam aream templi sexaginta gradibus ascendebantur. Tandem fame, vigiliis, pavore, laboribus confecti, appropinquante jam ultimo exitio, relicta area, in ipsam ædem summumque tectum templi sese proripuerunt.

CXXXI. Per eam occasionem Asdrubal, imprudentibus cæteris, ad Scipionem cum ramis supplicibus profugit. Quem Scipio, jussum assidere sibi ad pedes, ostendit transfugis. Quo conspecto, illi postularunt silentium; silentioque impetrato, post effusa in Asdrubalem multa variaque convicia, templum incenderunt, et simul cum templo concremati sunt. Fertur autem, dum accenditur ignis, uxor Asdrubalis, ornata quam commodissime pro tempore poterat, constituisse ex adverso Scipionis cum duobus filiis, et clara voce dixisse : « Tibi quidem, Romane, dii sint propitii, qui jure belli uteris! Ab hoc autem Asdrubale, et patriæ, et sacrorum, et mei, filiorumque proditore, genii Carthaginis pœnas exigant, tuque cum illis! » Deinde ad Asdrubalem conversa; « Scelestе, inquit, et perfide, et effeminatissime virorum omnium! me quidem, et hos meos filios, hic ignis sepeliet : tu vero quem tandem decorabis triumphum? dux magnæ Carthaginis! et quas non pœnas dabis huic, cui nunc supplex assides? » His exprobratis, jugulavit filios, conjecitque in ignem, et seipsam insuper. Hunc aiunt fuisse uxoris exitum, qualis ipsum Asdrubalem potius decuerat.

CXXXII. At Scipio, urbem, per annos, ex quo condita fuerat, septingentos eximio splendore celebratam; terra marique tam late dominam; armorum, classium, elephantorum, pecuniarum copiis cum maximo quovis regno conferendam; fortitudine vero et industria multum etiam eminentem, quando, ademtis navibus armisque, tamen per triennium famem et bellum sustinuit : hanc igitur urbem

τότε ἄρδην τελευτῶσαν ἐς πανωλεθρίαν ἐσχάτην· λέγεται μὲν δακρῦσαι, καὶ φανερὸς γενέσθαι κλαίων ὑπὲρ πολεμίων. Ἐπὶ πολὺ δ' ἔννους ἐφ' ἑαυτοῦ γενόμενός τε, καὶ συνιδὼν, ὅτι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ ἀρχὰς ἁπάσας δεῖ μεταβαλεῖν, ὥσπερ ἀνθρώπους, δαίμονα· καὶ τοῦτ' ἔπαθε μὲν Ἴλιον, εὐτυχής ποτε πόλις, ἔπαθε δὲ ἡ Ἀσσυρίων καὶ Μήδων καὶ Περσῶν ἐπ' ἐκείνοις ἀρχὴ μεγίστη γενομένη, καὶ ἡ μάλιστα ἔναγχος ἐκλάμψασα ἡ Μακεδόνων· εἴτε ἑκὼν, εἴτε προφυγόντος αὐτὸν τοῦδε τοῦ ἔπους·

Ἔσσεται ἦμαρ, ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ,
καὶ Πρίαμος, καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.

Πολυβίου δ' αὐτὸν ἐρομένου σὺν παῤῥησίᾳ (καὶ γὰρ ἦν αὐτοῦ καὶ διδάσκαλος), ὅ τι βούλοιτο ὁ λόγος· φασὶν, οὐ φυλαξάμενον, ὀνομάσαι τὴν πατρίδα σαφῶς, ὑπὲρ ἧς ἄρα, ἐς τἀνθρώπεια ἀφορῶν, ἐδεδίει. Καὶ τάδε μὲν Πολύβιος αὐτὸς ἀκούσας συγγράφει.

CXXXIII. Σκιπίων δ', ἐπεὶ κατέσκαπτο Καρχηδὼν, ἐπὶ μέν τινα ἡμερῶν ἀριθμὸν ἐπέτρεψε τῇ στρατιᾷ διαρπάζειν ὅσα μὴ χρυσὸς ἢ ἄργυρος ἢ ἀναθήματα ἦν· μετὰ δὲ τοῦτ' ἀριστεῖα πολλὰ διαδοὺς ἅπασι, χωρὶς τῶν ἐς τὸ Ἀπολλώνιον ἁμαρτόντων, ναῦν μὲν ὀξυτάτην κοσμήσας λαφύροις, ἄγγελον τῆς νίκης ἔστειλεν ἐς Ῥώμην· ἐς δὲ Σικελίαν περιέπεμπεν, ὅσα Καρχηδόνιοι σφῶν ἀναθήματα κοινὰ πολεμοῦντες ἔλαβον, ἐλθόντας ἐπιγιγνώσκειν καὶ κομίζεσθαι. Ὃ καὶ μάλιστα αὐτὸν ἐδημαγώγησεν, ὡς μετὰ τοῦ δυνατοῦ φιλάνθρωπον. Ἀποδόμενος δὲ τὴν λείαν τὴν περισσὴν, ὅπλα καὶ μηχανήματα καὶ ναῦς ἀχρήστους Ἄρεϊ καὶ Ἀθηνᾷ διαζωσάμενος αὐτὸς ἔκαιε, κατὰ τὰ πάτρια.

CXXXIV. Οἱ δ' ἐν Ῥώμῃ, ὡσαύτως τὴν ναῦν ἰδόντες, καὶ τῆς νίκης περὶ δείλην ἑσπέραν πυθόμενοι, ἐς τὰς ὁδοὺς ἐξεπήδων, καὶ διενυκτέρευον μετ' ἀλλήλων, ἡδόμενοι καὶ συμπλεκόμενοι, ὡς ἄρτι μὲν ἐλεύθεροι φόβων γεγονότες, ἄρτι δ' ἄρχοντες ἑτέρων ἀσφαλῶς, ἄρτι δὲ βέβαιον τὴν πόλιν ἔχοντες, καὶ νενικηκότες οἵαν οὔτινα πρότερον ἄλλην νίκην. Πολλὰ μὲν γὰρ αὐτοῖς συνῄδεσαν ἔργα λαμπρὰ, πολλὰ δὲ τοῖς πατράσιν, ἔς τε Μακεδόνας καὶ Ἴβηρας, καὶ ἐς Ἀντίοχον τὸν Μέγαν ἔναγχος, καὶ περὶ αὐτὴν Ἰταλίαν· πόλεμον δ' οὐδένα ἄλλον οὕτως ἐπὶ θύραις ἐπίφοβον αὐτοῖς ᾔδεσαν, διά τε ἀνδρείαν καὶ φρόνημα καὶ τόλμαν ἐχθρῶν καὶ ἀπιστίαν [ἐν] σφίσιν ἐπικίνδυνον γενόμενον. Ἀνέφερον δὲ καὶ ὧν ἔπαθον ὑπὸ Καρχηδονίων, ἔν τε Σικελίᾳ καὶ Ἰβηρίᾳ, καὶ περὶ αὐτὴν Ἰταλίαν ἑκκαίδεκα ἔτεσιν, Ἀννίβου τετρακόσια ἐμπρήσαντος ἄστη, καὶ μυριάδας ἀνδρῶν τριάκοντα ἐν μόναις μάχαις ἀνελόντος, ἐπί τε τὴν Ῥώμην πολλάκις ἐλάσαντος, καὶ ἐς ἔσχατον κινδύνου συναγαγόντος. Ὧν ἐνθυμούμενοι μάλιστα, ἐξίσταντο περὶ τῆς νίκης, ἐς ἀπιστίαν αὐτῆς· καὶ αὖθις ἀνεπυνθάνοντο ἀλλήλων, εἰ τῷ ὄντι Καρχηδὼν κατέσκαπται· ἐλεσχήνευόν τε δι' ὅλης νυκτὸς, ὅπως μὲν αὐτῶν τὰ ὅπλα περιῃρέθη, καὶ ὅπως αὐτίκα παρὰ δόξαν ἐτεκτή-

funditus tunc deleri exstinguique videns Scipio, illacrimasse dicitur, et propalam deflevisse fortunam hostium. Ac diu quum meditabundus secum cogitasset, urbium, populorum, imperiorum omnium, non minus quam hominum, in mutationem proclivem esse fortunam; idque et Ilium, fortunatam quondam urbem, idemque Assyriorum et Medorum, et post hos Persarum imperium, amplissimum omnium, et nuperrime adhuc florens Macedonicum, esse expertum; sive consulto sive mentem præcurrente lingua, versus illos Poetæ pronunciavit:

Jamque dies aderit, quo concidat Ilion ingens
Et Priamus Priamique ruat plebs armipotentis.

Et a Polybio pro familiaritate (fuerat enim is præceptor Scipionis) interrogatus, quid sibi vellent ea verba; non dubitavit ingenue fateri, cogitationem incidisse sibi de patria, cui timeret, vices rerum humanarum considerans. Id quod ipse Polybius, qui ex ore ejus verba ista audivit, memoriæ mandavit.

CXXXIII. Diruta Carthagine, militibus Scipio per definitum dierum numerum concessit, ut diriperent quidquid superesset, præter aurum argentumque et templorum donaria. Deinde militaria dona multa imperator distribuit omnibus, exceptis his, qui Apollinis fanum violarant: exornatamque spoliis navim celerrimam Romam misit, victoriæ nunciam. Siciliæ quoque populis passim denunciavit, ut erepta sibi olim a Pœnis, insulam bello infestantibus, donaria repeterent, quæcunque quidem agnoscere possent. Quæ res maxime conciliavit ei favorem populorum, ut qui cum fortitudine benignitatem conjungeret. Præda deinde, quæ supererat, divendita, arma, machinasque, et naves inutiles, Marti Minervæque sacratas, accinctus ipse crematvit, more patrio.

CXXXIV. Romæ vero postquam navis conspecta est, et victoria nunciata sub vesperam, vulgo procurrerunt in publicum, et eam noctem exegerunt inter gratulationes complexusque mutuos; tanquam nunc primum metu periculisque essent soluti, nunc stabilitum imperium in populos, nunc confirmatam haberent reipublicæ salutem; victoriaque potiti essent, qualis ad eam diem nulla contigisset. Norant enim multa a se gesta egregie, multa item a suis majoribus, contra Macedonas, contra Hispanos, et novissime contra magnum Antiochum, atque in ipsa etiam olim Italia. Sed nullum noverant bellum tam propinquum, et quod adeo pæne ante fores ipsos terruisset, sicut Punica bella; quæ non minus ob fortitudinem et consilium et audaciam hostium, quam ob perfidiam eorumdem, periculosa Romanis fuissent. Repetebantque memoria inter se, quidquid a Carthaginiensibus passi essent, sive in Sicilia, sive in Hispania, sive in ipsa Italia per annos sedecim; quo spatio Annibal quadringenta deleverat oppida, et solis in præliis occiderat trecenta virorum millia; et Urbem quoque, admoto non semel exercitu, in extremum adduxerat periculum. Quas res reputantes, tanta admiratione victoriæ illius erant perculsi, ut vix fidem possent adhibere, rogitarentque iterum aliis alios, satisne certo constaret, dirutam esse Carthaginem? Atque ita noctem totam traducebant confabulando, disserendoque, quomodo exarmati Pœni, præter

νάντο ἕτερα· ὅπως δὲ τὰς ναῦς ἀφῃρέθησαν, καὶ στόλον ἐπήξαντο πολὺν ἐξ ὕλης παλαιᾶς· τό τε στόμα τοῦ λιμένος ὡς ἀπεκλείσθη, καὶ στόμα ὡς ὠρύξαντο ἕτερον ἡμέραις ὀλίγαις. Καὶ τὸ τῶν τειχῶν ὕψος αὐτοῖς διὰ στόματος ἦν, καὶ τὰ τῶν λίθων μεγέθη, καὶ τὸ πῦρ ὃ πολλάκις ταῖς μηχαναῖς ἐπήνεγκαν. Ὅλως τε τὸν πόλεμον, ὡς δρῶντες ἄρτι γιγνόμενον, ἀλλήλοις διετύπουν· καὶ ἐς τὰς φαντασίας τῶν λεγομένων τῷ σχήματι τοῦ σώματος συνεφέροντο. Καὶ τὸν Σκιπίωνα ὁρᾷν ἐδόκουν ἐπὶ κλιμάκων, ἐπὶ νεῶν, ἐν πύλαις, ἐν μάχαις, πανταχοῦ διαθέοντα. Οὕτω μὲν οἱ Ῥωμαῖοι διενυκτέρευσαν.

CXXXV. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, θυσίαι τε καὶ πομπαὶ τοῖς θεοῖς ἐγίγνοντο κατὰ φυλήν, καὶ ἀγῶνες ἐπὶ τούτοις, καὶ θέαι ποικίλαι. Δέκα δὲ σφῶν αὐτῶν ἡ βουλὴ τοὺς ἀρίστους ἔπεμπε, διαθησομένους Λιβύην μετὰ Σκιπίωνος ἐς τὸ Ῥωμαίων συμφέρον. Οἱ Καρχηδόνος μὲν εἴ τι περίλοιπον ἔτι ἦν, ἔκριναν κατασκάψαι Σκιπίωνα, καὶ οἰκεῖν αὐτὴν ἀπεῖπον ἅπασι· καὶ ἐπηράσαντο, μάλιστα περὶ τῆς Βύρσης, εἴ τις οἰκήσειεν αὐτήν, ἢ τὰ καλούμενα Μέγαρα· ἐπιβαίνειν δ' οὐκ ἀπεῖπον. Ὅσαι δὲ πόλεις συμμεμαχήκεσαν τοῖς πολεμίοις ἐπιμόνως, ἔδοξε καθελεῖν ἁπάσας· καὶ ὅσαι Ῥωμαίοις βεβοηθήκεσαν, χώραν ἔδωκαν ἑκάστῃ τῆς δορικτήτου, καὶ πρῶτον μάλιστα Ἰτυκαίοις τὴν μέχρι Καρχηδόνος αὐτῆς καὶ Ἱππῶνος ἐπὶ θάτερα. Τοῖς δὲ λοιποῖς φόρον ὥρισαν ἐπὶ τῇ γῇ καὶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ ὁμοίως. Καὶ στρατηγὸν ἐτήσιον αὐτοῖς ἐκ Ῥώμης ἐπιπέμπειν ἔκριναν. Οἱ μὲν δή, ταῦτα προστάξαντες, ἀπέπλεον ἐς Ῥώμην. ὁ δὲ Σκιπίων ἐποίει τὰ δόξαντα, καὶ θυσίας ἐτέλει καὶ ἀγῶνας ἐπὶ τῇ νίκῃ. Ὡς δὲ αὐτῷ πάντα ἐξετετέλεστο, διαπλεύσας, ἐπιφανέστατα δὴ πάντων διεθριάμβευε πολύχρυσον θρίαμβον, ἀγαλμάτων τε γέμοντα καὶ ἀναθημάτων, ὅσα Καρχηδόνιοι χρόνῳ πολλῷ καὶ συνεχέσι νίκαις ἐκ πάσης γῆς συνενηνόχασιν ἐς Λιβύην. Τότε δ' ἦν, ὅτε καὶ κατὰ Μακεδόνων, ἁλόντος Ἀνδρίσκου τοῦ Ψευδοφιλίππου, τρίτος ἤγετο θρίαμβος, καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πρῶτος ὑπὸ Μομμίου. Καὶ ἦν ταῦτα ἀμφὶ τὰς ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάδας.

CXXXVI. Χρόνῳ δ' ὕστερον, Γαΐου Γράκχου δημαρχοῦντος ἐν Ῥώμῃ, καὶ στάσεων οὐσῶν ἐξ ἀπορίας, ἔδοξε κληρούχους ἐς Λιβύην πέμπειν ἑξακισχιλίους. Διαγραφομένων δ' ἀμφὶ τὴν Καρχηδόνα τῶν θεμελίων, λύκοι τὰ θεμέλια ἀθρόα διέσπασαν καὶ συνέχεαν. Καὶ τότε μὲν ἀνέσχεν ἡ βουλὴ τοῦ συνοικισμοῦ. Χρόνῳ δὲ αὖθις, ὁπότε Γάϊος Καῖσαρ, ὁ καὶ δικτάτωρ ὕστερον αὐτοῖς διηνεκὴς γενόμενος, Πομπήϊον ἐς Αἴγυπτον ἐδίωκε, καὶ τοὺς Πομπηΐου φίλους ἐς Λιβύην ἀπ' Αἰγύπτου, λέγεται, τῇ Καρχηδόνι παραστρατοπεδεύων, ὑπ' ἐνυπνίου στρατὸν πολὺν ἰδὼν κλαίοντα, ἐνοχληθῆναι, καὶ αὐτίκα ἑαυτῷ εἰς μνήμην ὑπογράψασθαι, Καρχηδόνα συνοικίζειν. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τῶν ἀπόρων αὐτὸν ἐς Ῥώμην ἐπανελθόντα περὶ γῆς παρακα-

opinionem statim fabricaverint alia arma; quomodo, navibus ademtis, novas naves ædificaverint e veteri materia; occlusoque portus ostio, diversa parte fodientes, intra paucos dies aperuerint ostium aliud. Celebrabant et mœnium altitudinem, et saxorum molem, ignemque sæpius in Romanorum machinas injectum: omninoque totam recens gesti belli faciem quasi oculis sibi mutuo repræsentabant, narrationem etiam gestibus ad rerum gestarum similitudinem adjuvando: ut sibi spectare viderentur Scipionem in scalis, in navibus, ad portas, in prœliis, huc illuc cursitantem, et nusquam non præsentem. Atque ita quidem eam noctem exegit populus.

CXXX. Ubi vero dies illuxit, sacrificia supplicationesque tributim agebantur circa deorum pulvinaria: variaque spectacula celebrabantur. Senatus autem x legatos, e patrum ordine nobilissimos, misit in Africam, ut cum Scipione in commodum reipublicæ ordinarent eam provinciam. Hi, quidquid supererat Carthaginis, id a Scipione decreverunt porro diruendum: interdixeruntque, ne quis ibi habitaret; additis etiam diris devotionibus, si quis contra faceret, præsertim si quis Byrsam Megarave denuo conderet: cæterum aditus loci nemini negatus est. Placuit et, civitates, quæ hostium eo bello sociæ fuissent, omnes ad unam delere, partemque agrorum bello partorum attribuere sociis Romani populi: et Uticensibus quidem maxime, quidquid ab utroque latere Carthaginem et Hipponem usque protenditur, attribuerunt. Cæteris tributum imposuerunt, cum in agros, tum in corpora, mulierum pariter ac virorum. Decreveruntque, ut prætor annuus ad eos Roma mitteretur. Quibus ita ordinatis, in urbem reversi sunt legati. Scipio vero, mandata illorum exsecutus, sacrificia ludosque votivos persolvit diis immortalibus. Ac perfectis rite omnibus, domum repetiit; et triumpho omnium clarissimo urbem est invectus, splendente aureis permultis statuis ac donariis, quæ Carthaginienses per tot ætates, ex tot victoriis, toto orbe partis, comportaverant in Africam. Incidit autem hic triumphus in idem tempus, quo de Macedonibus et Andrisco, qui Pseudophilippus vocabatur, tertio triumphatum est, et quo ex Achaia primum triumphavit Mummius: circa Olympiadem centesimam sexagesimam.

CXXXVI. Sed aliquanto post, in C. Gracchi tribunatu, exortis Romæ seditionibus ob inopiam, placuit colonorum sex millia in Africam mitti. Cui coloniæ quum fundamenta designarentur in solo dirutæ Carthaginis, lupi signa terminorum omnia evulserunt confuderuntque. Quo factum est, ut tum quidem senatus rem inhibuerit. Rursum vero interjecto tempore, C. Cæsar, is qui postea Dictator Romanorum perpetuus creatus est, quum, Pompeium in Ægyptum persecutus, ex Ægypto contra amicos Pompeii profectus esset in Africam, castraque prope Carthaginem haberet, dicitur, permotus insomnio, quo magnus exercitus, ploratus edens, sese ei obtulerat, statim in memoriales tabulas retulisse de colonia Carthaginem deducenda. Ac non multo post, reversus in urbem, quum pauperes ab eo agros fla-

λούντων, συνέτασσεν, ὡς πέμψων τοὺς μὲν ἐς τὴν Καρχηδόνα, τοὺς δ' ἐς Κόρινθον. Ἀλλ' ὅδε μὲν θᾶσσον ἀνῃρέθη πρὸς ἐχθρῶν ἐν τῷ Ῥωμαίων βουλευτηρίῳ· ὁ δ' ἐκείνου παῖς Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Σεβαστὸς ἐπίκλησιν, ἐντυχὼν ἄρα ταῖς ὑπογραφαῖς τοῦ πατρὸς, συνῴκισε τὴν νῦν Καρχηδόνα, ἀγχοτάτω μάλιστα ἐκείνης, φυλαξάμενος τῆς πάλαι τὸ ἐπάρατον. Οἰκήτοράς τε Ῥωμαίους μὲν αὐτὸν τρισχιλίους μάλιστα πυνθάνομαι, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκ τῶν περιοίκων, συναγαγεῖν. Ὧδε μὲν Λιβύης τῆς ὑπὸ Καρχηδονίοις Ῥωμαῖοι κατέσχον, καὶ Καρχηδόνα κατέσκαψάν τε, καὶ συνῴκισαν αὖθις μετὰ ἔτη τῆς σκαφῆς ἑκατὸν καὶ δύο.

gitarent, descripsit, quos Carthaginem, et alios, quos Corinthum, mitteret. Sed Cæsare ab inimicis in curia citius occiso, filius illius, Julius Cæsar cognomine Augustus, quum in commentariis patris descriptionem istam reperisset, condidit eam, quæ nunc est, Carthaginem, proxime locum quo vetus illa steterat, antiquas devotiones cavens. Eo Romanorum colonorum missa ferme tria millia, invenio; reliqui ex vicinis locis adjecti. Atque ita Africa sub Romanorum cessit potestatem: et Carthago, tunc a Romanis diruta, ab eisdem post annum secundum et centesimum quam eversa erat, instaurata est.

ΕΚ ΤΗΣ
ΝΟΜΑΔΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ
ΕΚΛΟΓΑΙ.

EX LIBRI OCTAVI
DE REBUS LIBYCIS
PARTE POSTERIORI,
DE REBUS NUMIDICIS.

EXCERPTA.

Ἐκλογὴ περὶ γνωμῶν.

[Ὅτι Βομίλχας κατηγορούμενος ἔφυγε πρὸ δίκης, καὶ Ἰογόρθας σὺν αὐτῷ, τοῦτο δὴ τὸ περιφερόμενον ἐς τοὺς δωροδοκοῦντας εἰπὼν, ὅτι Ῥωμαίων ἡ πόλις ἐστὶν ὠνία πᾶσα, εἴ τις ὠνητὴς αὐτῇ γε εὑρεθείη.]

Excerptum Vaticanu .

Bomilcar accusatus aufugit ante judicium, cum eoque Jugurtha, proferens celebre illud dictum in eos qui muneribus se corrumpi patiebantur: « Romanorum urbs venalis est tota, si quem invenerit emptorem. »

I. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Μέτελλος ἀνεζεύγνυεν ἐς Λιβύην τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις, αἰτίαν ἔχων παρὰ τῷ στρατῷ βραδυτῆτος ἐς τοὺς πολεμίους, καὶ ἐπὶ σφίσιν ὠμότητος. Σφόδρα γὰρ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐκόλαζεν.

I. *Excerptum Peirescianum.*

Metellus in Africam provinciam se recepit; militibus eum segnitiæ in hostes, et sævitiæ in suos, incusantibus. Quippe delicta militaria acerbissime castigare solebat.

II. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Μέτελλος Βαγαίων ἀνῄρει τὴν βουλὴν ὅλην, ὡς τὴν φρουρὰν προδόντας Ἰογόρθᾳ· καὶ τὸν φρούραρχον Τουρπίλιον, ἄνδρα Ῥωμαῖον, οὐκ ἀνυπόπτως ἑαυτὸν ἐγχειρίσαντα τοῖς πολεμίοις, ἐπαπέκτεινε τῇ βουλῇ. Θρᾷκας δὲ καὶ Λίγυας αὐτομόλους λαβὼν παρὰ Ἰογόρθα, τῶν μὲν τὰς χεῖρας ἀπέτεμνε, τοὺς δὲ ἐς τὴν γῆν μέχρι γαστρὸς κατώρυσσε, καὶ περιτοξεύων ἢ ἐσακοντίζων, ἔτι ἐμπνέουσι πῦρ ὑπετίθει.

II. *Excerptum Peirescianum.*

Metellus cunctos Vaccensium senatores neci dedit, eo quod Romanum præsidium Jugurthæ prodiderant. Ipsum quoque præfectum præsidii Turpilium, civem Romanum, qui non sine proditionis suspicione hostibus semet dediderat, extremo supplicio affecit. Thracas præterea ac Ligures transfugas, a Jugurtha redditos, partim manibus truncavit, partim in terram ventre tenus fdeodit; tum vero sagittis ac jaculis ab circumstante exercitu confixos, spirantesque etiam tum, admoto igne concremavit.

III. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι τοῦ Μαρίου ἐς Κίρταν ἀφικομένου, πρέσβεις Βόκχου παρῆσαν, οἳ πεμφθῆναί τινας ἐς λόγους Βόκχῳ παρεκάλουν. Καὶ ἐπέμφθησαν Αὖλός τε Μάλλιος ὁ πρεσβευτὴς, καὶ Κορνήλιος Σύλλας ὁ ταμίας. Οἷς ὁ Βόκχος ἔφη, Ῥωμαίοις πολεμῆσαι διὰ Μάριον· γῆν γὰρ, ἣν αὐτὸς Ἰογόρθαν ἀφείλετο, πρὸς Μαρίου νῦν ἀφῃρῆσθαι. Βόκχος μὲν δὴ ταῦτα ἐνεκάλει· Μάλλιος δ' ἔφη· Τὴν γῆν τήνδε Ῥωμαίους ἀφελέσθαι Σύφακα πολέμου νόμῳ, καὶ δοῦναι Μασσανάσσῃ δωρεάν. Διδόναι δὲ Ῥωμαίους τὰς δωρεὰς ἔχειν τοῖς λαβοῦσιν, ἕως ἂν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ· οὐ μὴν ἀλόγως μεταγνῶναι. Μασσανάσσην τε γὰρ ἀποθανεῖν, καὶ τοὺς Μασσανάσσου παῖδας Ἰογόρθαν κατακαίνοντα Ῥωμαίοις πολέμιον γενέσθαι. Οὐκ οὖν ἔτι εἶναι δίκαιον, οὔτε τὸν πολέμιον ἔχειν δωρεὰν, ἣν ἔδομεν φί-

III. *Excerptum* XXVIII *de Legationibus.*

Postquam Marius in oppidum Cirtam pervenit, a Boccho advenere legati, qui petiverunt, ut ad Bocchum Marius nonnullos colloquendi causa mitteret. Et ille A. Manlium legatum, Corneliumque Syllam quæstorem, ire jubet. Quibus Bocchus ait, se ad arma contra Romanos capienda a Mario fuisse coactum; quippe a quo regiones eæ, quas ipse Jugurthæ abstulerit, sibi fuerint ereptæ. Hæc conquerenti Boccho Manlius respondit: « agrum istum Romanos olim Syphaci justo bello abstulisse, cumque Masinissæ dono dedisse. Hujusmodi autem dona dare Romanos ea conditione solere, ut, qui acceperint, tamdiu teneant, quoad senatui populoque Romano visum fuisset: neque vero temere eos donorum suorum pœnitere. Nam nunc quidem (inquit), mortuo pridem Masinissa, et filiis ejus a Jugurtha, hoste Romanorum, interfectis, non amplius justum est, ut vel hostis possideat donum, quod amico dedimus,

λῳ, οὔτε σὲ δοκεῖν Ἰογόρθαν ἀφαιρεῖσθαι τὰ Ῥωμαίων. Καὶ Μάλλιος μὲν τάδε περὶ τῆς γῆς ἔλεξεν.

IV. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ὁ Βόκχος ἑτέρους ἔπεμψε πρέσβεις, οἳ Μαρίου μὲν ἔμελλον περὶ εἰρήνης δεήσεσθαι· Σύλλα δὲ, ἵνα συμπράξειεν ἐς τὰς διαλύσεις. Λῃστευθέντας δ' ἐν ὁδῷ τοὺς πρέσβεις τούσδε ὁ Σύλλας ὑπεδέξατο, καὶ ξενίζει, μέχρι Μάριον ἀπὸ Γαιτούλων ἐπανελθεῖν. Παρῄνει δὲ, Βόκχον διδάσκειν, ὅτι χρὴ Σύλλᾳ πείθεσθαι περὶ ἁπάντων. Ἐνδιδοὺς οὖν ἤδη πρὸς τὴν τοῦ Ἰογόρθα προδοσίαν ὁ Βόκχος, ἐς μὲν ὑπόκρισιν ἐπ' ἄλλον στρατὸν περιέπεμπεν ἐς Αἰθίοπας τοὺς γείτονας, οἳ ἐπὶ ἑσπέραν ἀπὸ τῶν ἑῴων Αἰθιόπων διήκουσιν ἐς τὸ Μαυρούσιον ὄρος, ὃ καλοῦσιν Ἄτλαντα. Μάριον δ' ἠξίου, Σύλλαν οἱ πέμψαι συνελθεῖν ἐς λόγους. Καὶ Μάριος μὲν ἔπεμπε τὸν Σύλλαν. Ἄψαρα δὲ Ἰογόρθου φίλον, ἐν Βόκχου καταλελειμμένον ἐφορᾷν τὰ γιγνόμενα, αὐτός τε Βόκχος καὶ Μαγδάλσης, φίλος Βόκχου, καί τις ἐξελεύθερος ἀνδρὸς Καρχηδονίου, Κορνήλιος, ἐνήδρευσαν ὧδε.

vel ut tu putes Jugurthæ eripere ea posse, quæ populi Romani sint. » Hæc de illo agro verba fecit Manlius.

IV. *Excerptum XXIX de Legationibus.*

Rursus alios legatos misit Bocchus, qui pacem a Mario peterent, cum Syllaque agerent, ut is sibi ad conciliandam pacem fautor adesset. Hlos legatos, quum a latronibus in itinere spoliati fuissent, benigne excepit Sylla, liberaliterque habuit, donec Marius ex Gætulia rediisset; monuitque, hortarentur regem, ut Syllæ consiliis in omnibus rebus uteretur. Igitur quum jam eo inclinaret Bocchus, ut pacem proditione Jugurthæ redimeret, tegendi quidem consilii causa ad vicinos Æthiopas (qui ab occasu Æthiopiæ Orientalis ad Atlantem, Mauritanicæ montem, pertinent) circummisit, velut novum exercitum comparaturus. Sed simul a Mario petiit, ut Syllam ad sese, cum quo de communibus rebus colloqueretur, mitteret. Atque hoc modo Apsarem, Jugurthæ amicum, qui ab illo apud Bocchum speculandorum ejus consiliorum causa relictus erat, Bocchus ipse, et Magdalses, amicus Bocchi, et Cornelius quidam, libertus hominis Punici, fefellerunt.

ΕΚ ΤΗΣ

ΤΩΝ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Θ',

ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ.

EX APPIANI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBRO IX,

DE REBUS MACEDONICIS.

EXCERPTA ET FRAGMENTA.

I. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ῥωμαῖοι τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, τοῦ πολεμήσαντος αὐτοῖς, πέρι, πάμπαν ἐπολυπραγμόνουν οὐδέν, οὐδὲ σφίσιν ἐνθύμιος ἦν ὅλως, πονουμένης ἔτι τῆς Ἰταλίας ὑπὸ Ἀννίβου τοῦ Καρχηδονίων στρατηγοῦ, καὶ αὐτοὶ μεγάλοις στρατοῖς Λιβύην καὶ Καρχηδόνα καὶ Ἰβηρίαν περικαθήμενοι, καὶ καθιστάμενοι Σικελίαν. Αὐτὸς δὲ Φίλιππος ἀρχῆς ἐπιθυμίᾳ μείζονος, οὐδέν τι προπαθών, ἔπεμπε πρὸς Ἀννίβαν ἐς τὴν Ἰταλίαν πρέσβεις, ὧν ἡγεῖτο Ξενοφάνης, ὑπισχνούμενος αὐτῷ συμμαχήσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ κἀκεῖνος αὐτῷ συνθοῖτο κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα. Συμβάντος δ' ἐς ταῦτα τοῦ Ἀννίβου, καὶ ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ὀμόσαντος, πρέσβεις τε ἀντιπέμψαντος ἐπὶ τοὺς ὅρκους τοῦ Φιλίππου· Ῥωμαίων τριήρης ἔλαβε τοὺς ἑκατέρων πρέσβεις ἀναπλέοντας, καὶ ἐς Ῥώμην ἐκόμισεν. Ἐφ' ᾧ Φίλιππος ἀγανακτῶν, Κερκύρᾳ προσέβαλεν, ἣ Ῥωμαίοις συνεμάχει.

I. Excerptum XIX de Legationibus.

Nihil omnino negotii Romanis cum Philippo Macedone, qui bellum eis facere aggressus est, habuerant; ac de eo ne cogitaverant quidem. Nam et Italia etiam tum ab Annibale, Carthaginiensium duce, premebatur, et Romani Africam et Carthaginem et Hispanias ingentibus exercitibus obsidebant, et in redigenda Sicilia occupati erant. Sed ipse Philippus, augendi imperii cupiditate ductus, nulla injuria a Romanis lacessitus, legatos ad Annibalem in Italiam misit, quorum princeps erat Xenophanes, Annibalique pollicitus est: se illi adversus Italiam auxilia missurum, si Annibal regi operam suam ad subjiciendam ei Græciam spopondisset. Quam conditionem quum accepisset Annibal, atque, fœdere juramento sancito, legatos in vicem ad Philippum misisset, qui a rege jusjurandum acciperent; Romanorum triremis legatos utriusque in alto navigantes intercepit, Romamque deportavit. Quod ægerrime ferens Philippus, Corcyræ, Romanorum sociæ, intulit bellum.

I a. Ἐκλογὴ περὶ γνωμῶν.

[Ὅτι ἐνῆγε τοὺς Ῥωμαίους τὰ Σιβύλλεια ἐς τὸν Φιλίππου πόλεμον· ἔστι δὲ ταῦτα·

Αὐχοῦντες βασιλεῦσι Μακηδόνες Ἀργεάδῃσιν,
ὑμῖν κοιρανέων ἀγαθὸν καὶ πῆμα Φίλιππος.
Ἤτοι ὁ μὲν πρότερος πόλεσιν λαοῖσί τ' ἄνακτας
θήσει, ὁ δ' ὁπλότερος τιμὴν ἀπὸ πᾶσαν ὀλέσσει,
δμηθεὶς δ' ἑσπερίοισιν ὑπ' ἀνδράσιν ἔνθάδ' ὀλεῖται.]

I a. Excerptum Vaticanum.

Romanos ad bellum cum Philippo gerendum induxerunt versus Sibyllini; sunt autem hujusmodi:

Sublimis Macedo regum stirpe Argeadarum,
regnator tibi erit damnumque bonumque Philippus.
Namque duces major populis atque urbibus amplis
imponet: sed junior amittet decus omne,
Hesperiisque viris letum subjectus obibit.

II. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Πτολεμαίου τοῦ βασιλεύοντος Αἰγύπτου πρέσβεις, καὶ σὺν αὐτοῖς ἕτεροι, παρά τε Χίων, καὶ Μιτυληναίων, καὶ Ἀμυνάνδρου, τοῦ Ἀθαμάνων βασιλέως, δίς, ἔνθαπερ οἱ Αἰτωλοὶ τὰς πόλεις ἐπισκεψομένας ἐκάλουν, συνῆλθον ἐπὶ διαλλαγῇ Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου. Σουλπικίου δ' εἰπόντος οὐκ εἶναι κυρίου περὶ τῆς εἰρήνης τι κρῖναι, καὶ ἐς τὴν βουλὴν κρύφα ἐπιστέλλοντος, ὅτι Ῥωμαίοις συμφέρει πολεμεῖν Αἰτωλοὺς Φιλίππῳ· ἡ μὲν βουλὴ τὰς συνθήκας ἐκώλυσε, καὶ τοῖς Αἰτωλοῖς ἔπεμπε συμμαχίαν, πεζοὺς μυρίους, καὶ ἱππέας χιλίους. Μεθ' ὧν οἱ Αἰτωλοὶ κατέλαβον Ἀμβρακίαν, ἣν οὐ πολὺ ὕστερον αὐτῶν Φίλιππος ἀποπλευσάντων ἀνέλαβεν. Οἱ δὲ πρέσβεις αὖθις συνῆλθον, καὶ πολλὰ φανερῶς ἔλεγον, ὅτι Φίλιππος καὶ Αἰ-

II. Excerptum XX de Legationibus.

Ab rege Ægypti Ptolemæo, Chiisque et Mitylenæis, et Amynando, rege Athamanum, bis iis locis, in quæ ad consultandum Ætoli vocaverant civitates, legati convenerunt ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos Romanosque bellum. Sed quum Sulpicius, in sua non esse potestate, dixisset, de pace quidquam statuere, scripsissetque clam ad senatum, e re Romanorum esse, ut Ætoli cum Philippo in bello perseverarent; vetuit senatus bellum componere, et auxilia Ætolis misit, mille equites, decem peditum millia. Horum ope Ambraciam ceperunt Ætoli; sed eamdem post eorum discessum mox recepit Philippus. Rursus dein convenere legati, ac multis verbis palam conquesti sunt, Philippum Ætolosque suis dissidiis Græcos servituti subji-

τωλοὶ, διαφερόμενοι, τοὺς Ἕλληνας ἐς δουλείαν Ῥωμαίοις ὑποβάλλουσιν, ἐθίζοντες αὐτοὺς τῆς Ἑλλάδος θαμινὰ πειρᾶσθαι. Ἐφ' οἷς ὁ μὲν Σουλπίκιος ἀντιλέξων ἀνίστατο· τὸ δὲ πλῆθος οὐκ ἤκουσεν, ἀλλ' ἐκεκράγεσαν, τοὺς πρέσβεις εὖ λέγειν.

2. Καὶ τέλος Αἰτωλοί τε πρῶτοι, κατὰ σφᾶς, ἄνευ Ῥωμαίων, Φιλίππῳ συνέβησαν· καὶ πρέσβεις αὐτοῦ Φιλίππου καὶ Ῥωμαίων ἐπὶ διαλλαγαῖς ἀφίκοντο ἐς Ῥώμην. Καὶ ἐγένοντο συνθῆκαι Ῥωμαίοις καὶ Φιλίππῳ· Μηδετέρους ἀδικεῖν τοὺς ἑκατέρωθεν φίλους. Ἐς μὲν δὴ τοῦτ' ἔληξεν ἡ Φιλίππου καὶ Ῥωμαίων ἐς ἀλλήλους πεῖρα πρώτη, καὶ τὰς συνθήκας οὐδέτεροι βεβαίους, οὐδ' ἀπ' εὐνοίας, ἐδόκουν πεποιῆσθαι.

III. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι μετ' οὐ πολὺ Φίλιππος μὲν, τῶν ὑπηκόων τοῖς ἐπὶ θαλάσσης στόλον ἐπαγγείλας, Σάμον καὶ Χίον εἷλε, καὶ μέρος τῆς Ἀττάλου γῆς ἐπόρθησεν. Καὶ αὐτῆς ἀπεπείρασε Περγάμου, μὴ φειδόμενος ἱερῶν ἢ τάφων· τήν τε Ῥοδίων Περαίαν ἐδῄου, διαλλακτήρων οἱ γεγονότων· καὶ ἑτέρῳ μέρει στρατοῦ τὴν Ἀττικὴν ἐλυμαίνετο, καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπολιόρκει, ὡς οὐδενὸς τῶνδε Ῥωμαίοις προσηκόντων. Λόγος τε ἦν, ὅτι Φίλιππος καὶ Ἀντίοχος ὁ Σύρων βασιλεὺς ὑπόσχοιντο ἀλλήλοις· Ἀντιόχῳ μὲν ὁ Φίλιππος, συστρατεύσειν ἐπί τε Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ Κύπρον, ὧν τότε ἦρχεν ἔτι παῖς ὢν Πτολεμαῖος ὁ τέταρτος, ᾧ Φιλοπάτωρ ἐπώνυμον ἦν· Φιλίππῳ δ' Ἀντίοχος, ἐπὶ Κυρήνην καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ Ἰωνίαν. Καὶ τήνδε τὴν δόξαν, ἐκταράσσουσαν ἅπαντας, Ῥόδιοι μὲν Ῥωμαίοις ἐμήνυσαν. Ἐπὶ δὲ τοῖς Ῥοδίων, Ἀθηναίων πρέσβεις ᾐτιῶντο Φίλιππον τῆς πολιορκίας. Καὶ Αἰτωλοὶ, μεταγιγνώσκοντες, κατηγόρουν, ὡς καὶ περὶ σφᾶς ἀπίστου γεγονότος· ἠξίουν τε, αὖθις ἐς τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους ἐγγραφῆναι. Ῥωμαῖοι δ' Αἰτωλοῖς ἐμέμψαντο τῆς οὐ πρὸ πολλοῦ μεταβολῆς. Πρέσβεις δ' ἐς τοὺς βασιλέας ἔπεμπον οἳ προηγόρευον αὐτοῖς, Ἀντίοχον μὲν Αἰγύπτῳ μὴ ἐπιχειρεῖν, Φίλιππον δὲ μηδὲν ἐς Ῥοδίους, ἢ Ἀθηναίους, ἢ Ἄτταλον, ἢ ἐς ἄλλον τινὰ Ῥωμαίων φίλον ἁμαρτάνειν. Τούτοις ὁ Φίλιππος ἀπεκρίνατο, Ῥωμαίοις ἕξειν καλῶς, ἂν ἐμμένωσιν ᾗ συνέθεντο πρὸς αὐτὸν εἰρήνῃ. Οὕτω μὲν αἱ γενόμεναι σπονδαὶ ἐλέλυντο· καὶ στρατιὰ Ῥωμαίων ἐς τὴν Ἑλλάδα ἠπείγετο, στρατηγοῦντος Ποπλίου, καὶ ναυαρχοῦντος Λευκίου.

IV. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΕΥΖΩΝΟΣ.

Ποιμὴν ὑπέσχετο, στρατὸν εὔζωνον ἄξειν ὁδὸν ἀτριβῆ τρισὶν ἡμέραις.

V. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Λεύκιος Κοΐντιος ἐς τὸν τῶν Ἀχαιῶν σύλλογον ἀπέστειλε πρέσβεις, οἳ μετὰ Ἀθηναίων καὶ Ῥοδίων ἔπειθον αὐτοὺς, μεταθέσθαι πρὸς σφᾶς ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, αἰτοῦντες βοήθειαν ἐς συμμάχους. Οἱ δὲ ἐνοχλούμενοι μὲν οἰκείῳ καὶ γείτονι πολέμῳ Νάβιδος τοῦ

cere Romanorum, quippe quos ad tentandam frequenter Græciam assuefacerent. Ad hæc quum responsurus Sulpicius surrexisset, a nemine est auditus: clamantibus omnibus, verum dixisse legatos.

2. Denique vero Ætoli priores, per se, re cum Romanis non communicata, pacem cum Philippo fecerunt. Moxque et ab ipso Philippo et Romano imperatore legati de pace Romam missi sunt. Et convenit pax inter Romanos Philippumque in hanc conditionem: « ut neutra pars amicos « alterius infestaret. » Hic exitus fuit primæ Romanorum cum Philippo contentionis. Sed satis apparebat, neutram partem firmiter observaturam illam pacis conditionem, neutramque bona voluntate eam iniisse.

III. *Excerptum* XXI *de Legationibus.*

Non multo post, Philippus populis maritimis, qui ei parebant, imperata classe, Samum Chiumque cepit, et partem regni Attali devastavit. Ipsamque etiam Pergamum tentavit, neque templis neque sepulcris parcens; et Rhodiorum Peræam depopulatus est, qui conciliatores ei pacis fuerant; simulque alia copiarum suarum parte Atticam vastavit, Athenasque obsessam tenuit: tanquam ista omnia nihil ad Romanos pertinerent. Famaque percrebuerat, inter Philippum et Antiochum, Syriæ regem, convenisse: « ut Philippus Antiocho contra Ægyptum Cyprumque, quibus tunc Ptolemæus quartus, Philopator cognomine, puer adhuc, regnabat, auxilia mitteret; Antiochus autem Philippo contra Cyrenen, insulasque Cyclades, et Ioniam. » Eamque famam, quæ omnes valde conturbavit, Rhodii Romanis retulerunt. Post Rhodiorum vero legatos auditi sunt legati Atheniensium, de obsidione, qua Athenas premebat Philippus, conquerentes. Ætolique, quos pœnitebat capti consilii, et ipsi de rege conquesti sunt, quod et secum perfide egisset: petiveruntque, ut in sociorum Romanorum numerum iterum reciperentur. Romani autem, objurgatis Ætolis propter nuperam defectionem, legatos miserunt ad Reges: ad Antiochum quidem, qui eum vetarent invadere Ægyptum; ad Philippum vero, qui ei edicerent, ut bello adversus Rhodios, aut Athenienses, aut Attalum, aut ullum ex sociis populi Romani, abstineret. Quibus Philippus respondit: « bene fore Romanis, si ipsi, fœderum memores, secum servaverint pacem. » Ita quidem pax soluta est; et protinus, exercitus Romanorum in Græciam trajecit, imperatore Publio (Sulpicio), et classi præfecto Lucio (Apustio).

IV. *Apud Suidam.*

Pastor promisit *T. Quintio*, se copias expeditas per callem intra triduum esse perducturum.

V. *Excerptum* XXII *de Legationibus.*

L. Quintius ad concilium Achæorum legatos misit, qui una cum Atheniensibus Rhodiisque hortati sunt illos, ut ad Romanos deficerent a Philippo, auxilia petentes ab illis adversus socios. Illi vero, domestico bello ac vicino Nabidis, Lacedæmoniorum tyranni, infestati, et sententiis divisi,

Λακεδαιμονίων τυράννου, διεστῶτες δὲ ταῖς γνώμαις, ἠπόρουν· καὶ οἱ πλείονες ᾑροῦντο τὰ Φιλίππου, καὶ ἀπεστρέφοντο Ῥωμαίους διά τινα ἐς τὴν Ἑλλάδα Σουλπικίου τοῦ στρατηγοῦ παρανομήματα. Ἐγκειμένων δὲ βιαίως τῶν ῥωμαϊζόντων, οἱ πολλοὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπεχώρουν δυσχεραίνοντες· καὶ οἱ λοιποὶ, διὰ τὴν ὀλιγότητα ἐκβιασθέντες, συνέθεντο τῷ Λευκίῳ, καὶ εὐθὺς ἠκολούθουν ἐπὶ Κόρινθον, μηχανήματα φέροντες.

V a. Ἐκλογὴ περὶ γνωμῶν.

[Ὅτι ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς τῷ Φλαμινίῳ * * σήτει συναγόντων αὐτοὺς Ἠπειρωτῶν πρέσβεων· ὡς δὲ ὁ Φλαμίνιος Φίλιππον ἐκέλευσεν ἐκστῆναι τῆς Ἑλλάδος, οὐ Ῥωμαίοις, ἀλλὰ ταῖς πόλεσιν αὐταῖς, καὶ τὰς βλάβας ταῖς προειρημέναις ἀποδοθῆναι, ὁ μὲν Φίλιππος τὰ μεν * *]

VI. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Φλαμινῖνος αὖθις συνῆλθεν ἐς λόγους Φιλίππῳ, κατὰ τὸν Μηλιέα κόλπον· ἔνθα κατηγορούντων τοῦ Φιλίππου Ῥοδίων καὶ Αἰτωλῶν, καὶ Ἀμυνάνδρου τοῦ Ἀθαμᾶνος, ἐκέλευσε Φίλιππον ἐξάγειν τὰς φρουρὰς ἐκ Φωκίδος· καὶ πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἀμφοτέρους ἀποστεῖλαι. Γενομένων δὲ τούτων, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐν τῇ βουλῇ τῇ Ῥωμαίων ἠξίουν, τὸν Φίλιππον ἐξαγαγεῖν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὰς τρεῖς φρουρὰς, ἃς αὐτὸς πέδας ἐκάλει τῆς Ἑλλάδος· τὴν μὲν ἐν Χαλκίδι, Βοιωτοῖς καὶ Εὐβοεῦσι καὶ Λοκροῖς ἐπικειμένην· τὴν δὲ ἐν Κορίνθῳ, καθάπερ ἐν πύλαις τὴν Πελοπόννησον ἀποκλείουσαν· καὶ τρίτην ἐν Δημητριάδι, τὴν Αἰτωλοῖς καὶ Μάγνησιν ἐφεδρεύουσαν. Ἡ δὲ βουλὴ τοὺς Φιλίππου πρέσβεις ἤρετο· τί φρονοίη περὶ τῶνδε τῶν φρουρῶν ὁ βασιλεύς; Ἀποκριναμένων δὲ, ἀγνοεῖν· Φλαμινῖνον, ἔφη, κρινεῖν, καὶ πράξειν ὅ τι ἂν δίκαιον ἡγεῖται. Οὕτω μὲν οἱ πρέσβεις ἐκ Ῥώμης ἐπανῆεσαν· Φλαμινῖνος δὲ καὶ Φίλιππος ἐς οὐδὲν συμβαίνοντες ἀλλήλοις, αὖθις ἐς πόλεμον καθίσταντο.

VII. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι ἡττηθεὶς πάλιν ὁ Φίλιππος, περὶ συμβάσεων ἐπεκηρυκεύετο πρὸς Φλαμινῖνον. Ὁ δ' αὖθις αὐτῷ συνελθεῖν ἐς λόγους συνεχώρει· πολλὰ μὲν τῶν Αἰτωλῶν δυσχεραινόντων, καὶ διαβαλλόντων αὐτὸν ἐς δωροδοκίαν, καὶ καταγιγνωσκόντων τῆς ἐς ἅπαντα εὐχεροῦς μεταβολῆς· ἡγούμενος δ', οὔτε Ῥωμαίοις συμφέρειν, οὐδὲ τοῖς Ἕλλησι, Φιλίππου καθαιρεθέντος, ἐπιπολάσαι τὴν Αἰτωλῶν βίαν. Τάχα δ' αὐτὸν καὶ τὸ παράδοξον τῆς νίκης ἀγαπᾶν ἐποίει. Συνθέμενος δὲ χωρίον, οἷ τὸν Φίλιππον ἐπελθεῖν ἔδει, τοὺς συμμάχους ἐκέλευσε γνώμην προαποφήνασθαι κατὰ πόλεις. Τὰ μὲν δὴ παρὰ τῶν ἄλλων φιλάνθρωπα ἦν, τό τε τῆς τύχης ἄδηλον, ἐξ ὧν ἔπαθεν ὁ Φίλιππος, ὑφορωμένων, καὶ τὸ πταῖσμα τοῦτο οὐ κατ' ἀσθένειαν, ἀλλὰ πλέον

hæsitabant : et plerique præferebant Philippi societatem, adversabanturque Romanos, ob nonnullas a Sulpicio, superiori imperatore, Græcis illatas injurias. Quum vero acriter instarent hi, quibus Romanorum placebant partes; plerique, ægre ferentes, excesserunt concilio : et reliqui, ob paucitatem cedere coacti, societatem iniere cum Lucio, et statim eum ad Corinthum secuti sunt, machinasque urbi admoverunt.

V a. *Excerptum Vaticanum.*

Philippus Macedonum rex cum Flaminino *in colloquium venit*, ad quod Epirotarum legati eos adduxerant. Ibi quum Flamininus Philippum Græcia excedere juberet, non Romanorum, sed ipsarum urbium gratia, damnaque illata iisdem urbibus sarcire, tum Philippus * *

VI. *Excerptum* XXIII *de Legationibus.*

Flamininus iterum in colloquium convenit cum Philippo, in sinu Maliaco. Ibi quum de Philippo conquererentur Rhodii, et Ætoli, et Amynander rex Athamanum, Flamininus Philippum, præsidia deducere ex Phocide, utramque autem partem, legatos mittere Romam, jussit. Quod ubi illi fecerunt, Græci apud senatum Romanum postularunt, ut e Græcia Philippus tria illa præsidia educeret, quæ compedes Græciæ appellare ille consueverat; unum Chalcide, quod Bœotis et Eubœensibus et Locris immineret; alterum Corintho, Peloponnesum tanquam porta claudens; tertium Demetriade, Ætolos Magnetesque velut ex insidiis observans. Senatus vero, quum interrogati legati Philippi, quid de illis præsidiis sentiret rex? « se nescire » respondissent; Flamininus, inquit, judicabit, et, quod æquum censebit, faciet. Sic legati Roma reversi sunt. Et Flamininus Philippusque, quum de conditionibus inter eos non convenisset, ad arma redierunt.

VII. *Excerptum* XXIV *de Legationibus.*

Victus (ad Cynoscephalas) Philippus, rursus caduceatores de pace ad Flamininum misit. Et Flamininus iterum potestatem ei secum colloquendi fecit; ægerrime quidem id ferentibus Ætolis, et regiis donis corruptum calumniantibus et de subita ejus consiliorum mutatione conquerentibus. Sed ille, neque Romanis utile esse, neque Græcis, censebat, si, sublato Philippo, dominaretur Ætolorum violentia. Ac fortasse ipsius quoque victoriæ insperata magnitudo fecerat, ut ea contentus esse vellet Quintius. Constituto igitur loco, quo conveniret Philippus, priusquam advenit tempus, convocatis sociis, jussit quemque populum sententiam suam exponere. Et cæterorum quidem benigna oratio fuit, incerta fortunæ, exemplo eorum, quæ Philippus perpessus fuerat, suspecta habentium; existimantiumque, ipsam illam cladem non tam ex infirmitate, quam adverso

ἐκ συντυχίας αὐτὸν παθεῖν ἡγουμένων. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ τῶν Αἰτωλῶν πρόεδρος, ἀγνοεῖν, ἔφη, τὸν Φλαμινῖνον, ὅτι μηδὲν ἄλλο μήτε Ῥωμαίοις μήθ᾽ Ἕλλησι συνοίσει, πλὴν ἐξαιρεθῆναι τὴν ἀρχὴν τὴν Φιλίππου. Ὁ δὲ, Ἀλέξανδρον ἀγνοεῖν, ἔφη, τὴν Ῥωμαίων φύσιν· οἳ οὐδένα ποτὲ τῶν ἐχθρῶν εὐθὺς ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀνέτρεψαν, ἀλλὰ πολλῶν ἐς αὐτοὺς ἁμαρτόντων, καὶ Καρχηδονίων ἔναγχος, ἐφείσαντο, τὰ σφέτερα αὐτοῖς ἀποδόντες, καὶ φίλους ποιησάμενοι τοὺς ἠδικηκότας. Ἀγνοεῖς δ᾽, ἔφη, καὶ τοῦθ᾽, ὅτι τοῖς Ἕλλησιν ἔθνη πολλὰ, ὅσα βάρβαρα τὴν Μακεδονίαν περικάθηται, εἴ τις ἐξέλοι τοὺς Μακεδόνων βασιλέας, ἐπιδραμεῖται ῥᾳδίως. Ὅθεν ἐγὼ δοκιμάζω, τὴν μὲν ἀρχὴν ἐᾶν τῶν Μακεδόνων, προπολεμεῖν ὑμῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους· Φίλιππον δὲ ἐκστῆναι τοῖς Ἕλλησιν, ὧν πρότερον ἀντέλεγε χωρίων, καὶ Ῥωμαίοις ἐς τὴν τοῦ πολέμου δαπάνην ἐσενεγκεῖν τάλαντα διακόσια, ὅμηρά τε δοῦναι τὰ ἀξιολογώτατα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον· μέχρι δὲ ταῦθ᾽ ἡ σύγκλητος ἐπικυρώσει, τετραμήνους ἀνοχὰς γενέσθαι.

2. Δεξαμένου δὲ πάντα τοῦ Φιλίππου, τὴν μὲν εἰρήνην ἡ βουλὴ μαθοῦσα ἐπεκύρωσε· τὰς δὲ προτάσεις τὰς Φλαμινίνου σμικρύνασα καὶ φαυλίσασα, ἐκέλευσε τὰς πόλεις ὅσαι ἦσαν Ἑλληνίδες ὑπὸ Φιλίππῳ, πάσας ἐλευθέρας εἶναι, καὶ τὰς φρουρὰς ἀπ᾽ αὐτῶν Φίλιππον ἐξαγαγεῖν πρὸ τῶν ἐπιόντων Ἰσθμίων· ναῦς τε ὅσας ἔχει, χωρὶς ἑξήρους μιᾶς καὶ σκαφῶν πέντε καταφράκτων, παραδοῦναι τῷ Φλαμινίνῳ· καὶ ἀργυρίου τάλαντα Ῥωμαίοις ἐσενεγκεῖν πεντακόσια μὲν αὐτίκα, πεντακόσια δὲ ἔτεσι δέκα, ἑκάστου τὸ μέρος ἔτους ἐς Ῥώμην ἀναφέροντα· ἀποδοῦναι δὲ καὶ αἰχμάλωτα καὶ αὐτόμολα αὐτῶν, ὅσα ἔχοι. Τάδε μὲν ἡ βουλὴ προσέθηκε, καὶ Φίλιππος ἐδέξατο ἅπαντα· ᾧ καὶ μάλιστα ἡ σμικρολογία Φλαμινίνου καταφανὴς ἐγένετο. Συμβούλους δ᾽ ἔπεμπον αὐτῷ καθάπερ εἰώθεσαν ἐπὶ τοῖς λήγουσι πολέμοις δέκα ἄνδρας, μεθ᾽ ὧν αὐτὸν ἔδει τὰ εἰλημμένα καθίστασθαι· καὶ τάδε μὲν διετίθετο σὺν ἐκείνοις. Αὐτὸς δ᾽ ἐς τὸν τῶν Ἰσθμίων ἀγῶνα ἐπελθὼν, πληθύοντος τοῦ σταδίου, σιωπήν τε ἐσήμηνεν ὑπὸ σάλπιγγι, καὶ τὸν κήρυκα ἀνειπεῖν ἐκέλευσεν· Ὁ δῆμος ὁ Ῥωμαίων, καὶ ἡ σύγκλητος, καὶ Φλαμινῖνος ὁ στρατηγὸς, Μακεδόνας καὶ βασιλέα Φίλιππον ἐκπολεμήσαντες, ἀφιᾶσι τὴν Ἑλλάδα ἀφρούρητον, ἀφορολόγητον, ἰδίοις ἤθεσι καὶ νόμοις χρῆσθαι. Πολλῆς δ᾽ ἐπὶ τούτῳ βοῆς καὶ χαρᾶς γενομένης, θόρυβος ἥδιστος ἦν, ἑτέρων μεθ᾽ ἑτέρους τὸν κήρυκα καὶ παρὰ σφᾶς ἀνειπεῖν μετακαλούντων. Στεφάνους τε καὶ ταινίας ἐπέβαλον τῷ στρατηγῷ, καὶ ἀνδριάντας ἐψηφίζοντο κατὰ πόλεις. Πρέσβεις τε, μετὰ χρυσῶν στεφάνων, ἔπεμπον ἐς τὸ Καπιτώλιον, οἳ χάριν ὡμολόγουν, καὶ ἐς τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους ἀνεγράφοντο. Καὶ δεύτερος ὅδε πόλεμος Ῥωμαίοις τε καὶ Φιλίππῳ ἐς τοῦτο ἐτελεύτα.

3. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον καὶ συνεμάχησε Ῥωμαίοις ὁ Φίλιππος ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ Ἀντιόχου βασιλέως· περῶντάς τε ἐπὶ Ἀντίοχον ἐς τὴν Ἀσίαν διὰ Θρᾴκης

quodam casu fortunæ, accidisse regi. Alexander autem, princeps Ætolorum : « nescire, aiebat, Flamininum, nihil aliud neque Romanis, neque Græcis profuturum, nisi ut deleatur regnum Philippi. » Ad quæ Quintius, « nescire Alexandrum, inquit, morem Romanorum : qui nullum unquam hostem initio statim delevissent; sed multis sæpe, a quibus fuissent injuria lacessiti, et nuper Carthaginiensibus, pepercissent, sua eis reddentes, et socios sibi jungentes hos, qui iniqua adversus ipsos patrassent. Sed nec illud (inquit) tu consideras, barbararum gentium magnum numerum, quotquot Macedoniam circum attingunt, si quis Macedonum reges tollat, in Græciam facile se effusuras. Quare ego relinquendum Macedonum regnum, arbitror, ut vos illi adversus barbaros tueantur; Philippum autem jubendum censeo, Græcis reddere loca ea, quibus cedere adhuc recusavit, et populo Romano pro belli sumtibus pendere ducenta talenta, filiosque familias nobilissimos, et in his filium suum Demetrium, obsides tradere : interim, quoad hæc conditiones fuerint a senatu confirmatæ, quatuor mensium inducias dandas. »

2. Et ea quidem omnia rex recepit. Senatus autem, re intellecta, pacem quidem ratam habuit; sed conditiones Flaminini, velut justo tenuiores, aspernatus, has pacis leges esse voluit : « Omnes Græcorum civitates, quæ sub ditione Philippi fuissent, liberæ essent; et præsidia ex his ante proxima Isthmia rex deduceret : naves, quotquot haberet, excepta una, quæ sex versibus remorum agebatur, et quinque minoribus navibus tectis, Flaminino traderet : talenta argenti Romanis quingenta præsentia daret; et alia quingenta æquis pensionibus decem annorum Romam mitteret : captivos et transfugas redderet, quotquot haberet. » Has conditiones, a senatu adjectas, et ipsas rex cunctas accepit : quo magis etiam apparebat, nimis tenues fuisse illas, quas Flamininus tulerat. Decem autem legati, ut fieri solebat perfectis bellis, missi sunt a senatu ad Flamininum, ex quorum consilio res victoria quæsitas ordinaret. Quibus rite constitutis, Isthmiorum ludicrum obiit Quintius; et referto hominibus stadio, tuba silentio facto, præconem hæc pronunciare jubet : Senatus populusque Romanus, et Flamininus imperator, debellatis Macedonibus Philippoque rege, Græciam externis præsidiis liberam esse jubent, et immunem, suis institutis legibusque viventem. » Qua exaudita voce, plausus et gaudium, lætissimusque strepitus coortus est; et omnes passim ad se revocabant præconem, ut apud se quoque pronunciantem præconium audirent; et coronas et lemniscos in imperatorem jaciebant, statuasque ei erigendas oppidatim decernebant. Legatos quoque cum aureis coronis in Capitolium miserunt, qui publice gratias agerent, et in tabulas sociorum Romani populi nomina civitatum suarum inscriberent. Atque hunc exitum habuit secundum Romanorum bellum cum Philippo.

3. Non multo post autem auxilium etiam tulit Romanis Philippus in Græcia contra regem Antiochum; eosdemque, quum adversus Antiochum in Asiam trajicerent, difficili

καὶ Μακεδονίας ὁδὸν οὐκ εὐμαρῆ, παρέπεμπεν οἰκείοις τέλεσι καὶ τροφαῖς καὶ δαπανήμασιν, ὁδοποιῶν, καὶ ποταμοὺς δυσπόρους ζευγνὺς, καὶ τοὺς ἐπικειμένους Θρᾷκας διακόπτων, ἕως ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἤγαγεν. Ἐφ' οἷς ἡ μὲν βουλὴ τὸν υἱὸν αὐτῷ Δημήτριον παρὰ σφίσιν ὁμηρεύοντα ἀπέλυσε, καὶ τῶν χρημάτων ἀφῆκεν, ὧν ἔτι ὤφειλεν. Οἱ δὲ Θρᾷκες οἵδε Ῥωμαίους, ἀπὸ τῆς ἐπ' Ἀντιόχῳ νίκης ἐπανιόντας, οὐκ ἔτι Φιλίππου παρόντος, τὴν τελείαν ἀφείλοντο, καὶ πολλοὺς διέφθειραν· ᾧ καὶ μάλιστα ἐπεδείχθη ὅσον αὐτοὺς ἀπιόντας ὤνησεν ὁ Φίλιππος.

4. Ἐκτελεσθέντος δὲ **, πολλοὶ κατηγόρουν τοῦ Φιλίππου, τὰ μὲν ἀδικεῖν αὐτὸν, τὰ δὲ οὐ ποιεῖν, ὧν ὥρισε Φλαμινῖνος, ὅτε διετίθετο τὴν Ἑλλάδα. Καὶ Δημήτριος ἐς ἀντιλογίαν ἐπρέσβευεν ὑπὲρ αὐτοῦ, κεχαρισμένος μὲν ἔκπαλαι Ῥωμαίοις ἀπὸ τῆς ὁμηρίας. Φλαμινίνου δὲ αὐτὸν τῇ βουλῇ γνωρίζοντος ἰσχυρῶς, νεώτερον δ' ὄντα καὶ θορυβούμενον, ἐκέλευσαν τὰ τοῦ πατρὸς ὑπομνήματα ἀναγνῶναι. Ἐν οἷς ἦν ἐφ' ἑκάστου, τὰ μὲν ἤδη γεγονέναι, τὰ δὲ γενήσεσθαι, καίπερ ἀδίκως ὡρισμένα· καὶ γὰρ τοῦτο προσέκειτο πολλοῖς. Ἡ δὲ βουλὴ τὴν ὑπόγυιον αὐτοῦ ἐς Ἀντίοχον προθυμίαν αἰδουμένη, συγγιγνώσκειν τε, ἔφη, καὶ προσεπεῖπε, διὰ Δημήτριον. Ὁ δ', ὁμολογουμένως αὐτοῖς ἐς τὸν Ἀντιόχου πόλεμον χρησιμώτατός τε γεγονὼς, καὶ βλαβερώτατος ἂν φανεὶς, εἰ Ἀντιόχῳ παρακαλοῦντι συνέπραξε· πολλὰ ἐλπίσας ἐπὶ τῷδε, καὶ ὁρῶν αὐτὸν ἀπιστούμενον καὶ κατηγορούμενον, καὶ συγγνώμης ἀντὶ χαρίτων ἀξιούμενον, καὶ τῆσδε διὰ Δημήτριον, ἤχθετο, καὶ ἠγανάκτει, καὶ ἐπέκρυπτεν ἄμφω. Ὡς δὲ καὶ ἐν δίκῃ τινὶ Ῥωμαῖοι πολλὰ τῶν Φιλίππου πρὸς Εὐμενῆ μετέφερον, ἀσθενοποιοῦντες ἀεὶ τὸν Φίλιππον, ἐς πόλεμον ἤδη λανθάνων ἡτοιμάζετο.

VIII. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΤΕΤΡΥΣΘΑΙ.

Ὁ δὲ Φίλιππος τοὺς ἐπιπλέοντας διέφθειρεν· ἵνα μὴ Ῥωμαῖοι λέγοιεν, τὰ Μακεδόνων ἐκτετρῦσθαι.

IX. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ῥωμαῖοι ταχέως αὐξανόμενον τὸν Περσέα ὑφορῶντο· καὶ μάλιστα αὐτοὺς ἠρέθιζεν ἡ τῶν Ἑλλήνων φιλία καὶ γειτνίασις, οἷς ἔχθος ἐς Ῥωμαίους ἐπεποιήκεσαν οἱ Ῥωμαίων στρατηγοί. Ὡς δὲ καὶ οἱ πρέσβεις οἱ ἐς Βαστάρνας ἀπεσταλμένοι, τὴν Μακεδονίαν, ἔφασκον, ἰδεῖν ἀσφαλῶς ὠχυρωμένην, καὶ παρασκευὴν ἱκανὴν, καὶ νεότητα γεγυμνασμένην, Ῥωμαίους καὶ τάδε διετάρασσεν. Αἰσθόμενος δ' ὁ Περσεὺς, ἑτέρους ἔπεμπε πρέσβεις, τὴν ὑπόνοιαν ἐκλύων. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Εὐμενὴς, ὁ τῆς περὶ τὸ Πέργαμον Ἀσίας βασιλεὺς, ἀπὸ τῆς πρὸς Φίλιππον ἔχθρας δεδιὼς Περσέα, ἧκεν ἐς Ῥώμην, καὶ κατηγόρει φανερῶς αὐτοῦ, παρελθὼν ἐς τὸ βουλευτήριον· ὅτι Ῥωμαίοις δυσμενὴς γένοιτο ἀεὶ, καὶ τὸν ἀδελφὸν οἰκείως ἐς αὐτοὺς ἔχοντα ἀνέλοι· καὶ Φιλίππῳ τε παρασκευὴν τοσήνδε κατ' αὐτῶν συναγαγόντι συμπράξειν· καὶ βασιλεὺς γενόμενος,

itinere, per Macedoniam Thraciamque, suis sumtibus prosecutus est, et commeatus exercitui suppeditavit, suisque impensis vias communivit, et fluvios trajectu difficiles pontibus junxit; et disjiciens incumbentes Thracas, usque ad Hellespontum Romanos perduxit. In cujus officii gratiam senatus ei et filium Demetrium, qui obses Romæ erat, et pecuniam, quam adhuc Philippus debebat, remisit. Iidem vero Thraces redeuntibus deinde a victoria de Antiocho reportata Romanis, quum jam Philippus non præsto esset, prædam abstraxerunt, et magnum numerum militum interfecerunt : quo vel maxime apparuit, quam utilis eis, ad id bellum exeuntibus, fuerit opera Philippi.

4. Perfecto vero (bello adversus Antiochum), multi ex Græcis apud Romanos conquesti sunt de Philippo, quod et alia multa injuste ageret, et ea non faceret, quæ essent a Flaminino, quum Græciam ordinaret, definita. Ad ea crimina purganda Demetrius patris nomine Romam legatus abiit; qui et a superiori tempore, quo obses ibi fuerat, Romanis acceptus erat, et nunc a Flaminino senatui etiam atque etiam commendabatur. Sed quum inexercitatus esset juvenis, et ad respondendum perturbatus, jusserunt commentarium patris eis de rebus prælegere. In eo autem de singulis rebus perscriptum erat, alia jam facta esse, alia etiamnum se facturum, quanquam inique postulata : nam et hoc ipsum quibusdam locis adjectum erat. Et senatus nuperum regis studium reputans, quod Romanis adversus Antiochum demonstraverat, respondit : ignoscere se ei; adjecit autem, Demetrii causa id fieri. Jam vero Philippus, qui, cum plurimum nocere Romanis in bello contra Antiochum potuisset, si cum Antiocho, sollicitante eum, facere voluisset, utilissimam eis operam præstiterat, magnamque ab illis gratiam sese speraverat initurum; ubi vidit, fidem sibi non haberi, et accusationes adversus se admittere Romanos, satisque illis esse, cum gratias debeant, ut veniam sibi, eamque ipsam Demetrii causa, concederent; dolore simul et indignatione commotus est : sed aliquantisper etiam tum occultavit animi sensum. Postquam autem in lite etiam quadam, quam judicabant Romani, multa, quæ Philippi fuerant, sunt ab his Eumeni attributa, ut appareret, quavis occasione opes Philippi ab eis infringi; tum vero et bellum clam cœpit apparare.

VIII. *Ex Suida.*

Quos Philippus, navibus accedentes, interemit; ne Romani dicerent, attritas esse vires Macedonum.

IX. *Excerptum* XXV *de Legationibus.*

Perseum, celeriter opibus crescentem, suspectum habebant Romani : ac maxime eos stimulavit Græcorum vicinia et in eum amor, quibus odium adversus Romanos attulerant imperatores Romanorum. Postquam vero et legati, qui ad Bastarnas missi erant, Macedoniam se vidisse, dixerunt, valide munitam, et copiosum in ea belli apparatum, et exercitatam juventutem; id quoque Romanos conturbavit. Quod ubi intellexit Perseus, alios misit Romam legatos, per quos dilueret suspicionem. Eodem autem tempore Eumenes quoque, rex Asiæ Pergamenæ, qui ob inimicitias, quas cum Philippo gesserat, timebat Perseum, Romam venit, ac publice apud senatum accusavit Perseum : « quod infensus semper Romanis fuisset, fratremque bene erga illos affectum sustulisset; et Philippum, tantos belli apparatus adversus eos contrahentem, juvisset : quo de apparatu,

οὐδὲν ἐκλύσειεν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ προσεξεργάσαιτο ἕτερα· καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀμέτρως θεραπεύοι, Βυζαντίοις τε καὶ Αἰτωλοῖς καὶ Βοιωτοῖς συμμαχήσειε· καὶ Θρᾴκην κατακτῷτο, μέγα ὁρμητήριον· καὶ Θετταλοὺς καὶ Περραιβοὺς διαστασιάσειε βουλομένους τι πρεσβεῦσαι πρὸς ὑμᾶς. Καὶ τῶν ὑμετέρων, ἔφη, φίλων καὶ συμμάχων, Ἀβρούπολιν μὲν ἀφῄρηται τὴν ἀρχὴν, Ἀρθέταυρον δ' ἐν Ἰλλυριοῖς, καὶ δυνάστην ἔκτεινεν ἐπιβουλεύσας, καὶ τοὺς ἐργασαμένους ὑποδέδεκται. Διέβαλλέ τ' αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιγαμίας, βασιλικὰς ἄμφω γενομένας, καὶ τὰς νυμφαγωγίας ὅλῳ τῷ Ῥοδίων στόλῳ παραπεμφθείσας. Ἔγκλημα δ' ἐποίει καὶ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ, καὶ τὸ νηφάλιον τῆς διαίτης, ὄντος οὕτω νέου. Καὶ ὅτι πρὸς πολλῶν ὀξέως ἐν ὀλίγῳ ἀγαπῷτο καὶ ἐπαινοῖτο. Ζήλου τε καὶ φθόνου καὶ δέους μᾶλλον, ἢ ἐγκλημάτων, οὐδὲν ὁ Εὐμενὴς ἀπολιπὼν, ἐκέλευσε τὴν σύγκλητον ὑφορᾶσθαι νέον ἐχθρὸν εὐδοκιμοῦντα καὶ γειτονεύοντα.

2. Ἡ δ' ἔργῳ μὲν, οὐκ ἀξιοῦσα, βασιλέα σώφρονα καὶ φιλόσοφον, καὶ ἐς πολλοὺς φιλάνθρωπον, ἀθρόως οὕτως ἐπαιρόμενον, καὶ πατρικὸν ὄντα σφίσιν ἐχθρὸν, ἐν πλευραῖς ἔχειν· λόγῳ δ', ἃ προὔτεινεν ὁ Εὐμενὴς, αἰτιωμένη, πολεμεῖν ἔκρινε τῷ Περσεῖ. Καὶ ταῦτ' ἀπόῤῥητα ἔτι ἐν σφίσιν αὐτοῖς ποιούμενοι, Ἅρπαλόν τε, πεμφθέντα παρὰ Περσέως ἐς ἀντιλογίαν Εὐμενοῦς, καὶ Ῥοδίων τινὰ πρεσβευτὴν, βουλομένους ἐς ὄψιν τὸν Εὐμενῆ διελέγχειν, παρόντος μὲν ἔτι τοῦ Εὐμενοῦς, οὐ προσήκαντο· μεταστάντος δὲ, ἐδέξαντο. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τῷδε πρῶτον ἀγανακτοῦντές τε, καὶ παῤῥησίᾳ χρώμενοι πλέον, βουλομένους δ' ἤδη Ῥωμαίους Περσεῖ καὶ Ῥοδίοις μᾶλλον ἐξηγρίωσαν. Τῶν δὲ βουλευτῶν πολλοὶ τὸν Εὐμενῆ δι' αἰτίας εἶχον, ὑπὸ φθόνου καὶ δέους αἴτιον τοσοῦδε πολέμου γενόμενον. Καὶ Ῥόδιοι τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, μόνου βασιλέων, ἐς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἡλίου πεμπομένην, οὐκ ἐδέξαντο. Αὐτὸς δ' ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπανιὼν ἐκ Κίῤῥας ἐς Δελφοὺς ἀνέβαινε θύσων. Καὶ αὐτῷ τέσσαρες ἄνδρες ὑπὸ τὸ τειχίον ὑποστάντες ἐπεβούλευον. Καὶ ἄλλας δέ τινας αἰτίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐς τὸν Περσέως πόλεμον, ὡς οὔπω κεκριμένον, προσελάμβανον· καὶ πρέσβεις ἐς τοὺς φίλους βασιλέας, Εὐμενῆ, καὶ Ἀντίοχον, καὶ Ἀριαράθην, καὶ Μασσανάσσην, καὶ Πτολεμαῖον τὸν Αἰγύπτου, περιέπεμπον. Ἑτέρους δ' ἐς τὴν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν, καὶ Ἤπειρον καὶ Ἀκαρνανίαν, καὶ ἐς τὰς νήσους, ὅσας δύναιντο προσαγαγέσθαι· ὃ καὶ μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἐτάραττεν, ἡδομένους μὲν τῷ Περσεῖ, φιλέλληνι ὄντι, ἀναγκαζομένους δ' ἐνίους, Ῥωμαίοις ἐς συμβάσεις χωρεῖν.

3. Ὧν ὁ Περσεὺς αἰσθόμενος, ἔπεμπεν ἐς Ῥώμην· ἀπορῶν δὲ καὶ πυνθανόμενος, τί παθόντες ἐκλήθονται τῶν συγκειμένων, καὶ πρέσβεις κατ' αὐτοῦ περιπέμπουσιν, ὄντος φίλου· δέον, εἰ καί τι μέμφονται, λόγῳ διακριθῆναι. Οἱ δ' ἐνεκάλουν, ὅσα Εὐμενὴς εἴποι καὶ πάθοι· καὶ μάλιστα, ὅτι Θρᾴκην κατακτῷτο, καὶ στρατιὰν ἔχοι καὶ παρασκευὴν οὐχ ἠρεμήσοντος ἀν-

postquam rex factus est, adeo nihil remisisset, ut multa etiam adjecerit : Græciam autem omnibus modis sibi conciliare studeret, et Byzantinis, Ætolisque et Bœotis auxilia misisset : Thraciam vero, magnam arcem belli, sibi subjecisset : apud Thessalos et Perrhæbos, quum in eo fuissent, ut legationem Romam de rebus suis mittere vellent, omnia seditionibus conturbasset. Ac duorum, inquit, amicorum vestrorum sociorumque, alterum, Abrupolim, regno ejecit; alterum vero, Arthetaurum, Illyriæ regulum, interficiendum etiam per insidias curavit, et interfectores apud se recepit. » Præterea vero et affinitates Persei, utramque cum regibus contractam, in invidiam adducere conatus est Eumenes; et deductiones sponsarum, totius Rhodiæ classis comitatu celebratas. Quin et industriam regis, et sobrietatem vitæ in tam juvenili ætate, in crimen adduxit : et quod tam celeriter multorum benevolentiam existimationemque esset consecutus. Omninoque nulla re prætermissa, quæ vel ad conflandam Perseo invidiam, incitandamque Romanorum æmulationem, vel ad timorem eis incutiendum magis, quam ad culpam Persei arguendam, pertineret; monuit Eumenes senatum, ut caveret sibi ab hoste juvene, qui tanta existimatione frueretur, tamque esset vicinus.

2. Et senatus, re vera quidem, quod nollet, a tergo habere regem sobrium, et sapientiæ studiosum, et homines beneficiis demerentem, qui tam brevi tempore in id fastigium evectus, inimicitias adversus Romanos gereret paterna hæreditate acceptas; in speciem autem, causas interserens eas, quas prætenderat Eumenes, bellum inferre Perseo decrevit : cavit tamen adhuc, ne in publicum exiret captum in eam partem consilium. Harpalus autem, a Perseo missus ad diluendas Eumenis criminationes, et alius legatus Rhodiorum, quum postulassent, ut coram disceptare cum Eumene in senatu sibi liceret, præsente quidem Eumene non sunt admissi; sed post hujus discessum demum senatus illis datus est. Et illi, hoc ipso primum indignati, tum et libertate in dicendo intemperantius utentes, sponte jam bellum meditatos Romanos, magis etiam exasperarunt adversus Perseum Rhodiosque. Fuere tamen haud pauci ex senatoribus, qui accusarent Eumenem, quod privata tantum invidia metuque auctor tanti belli exstiterit. Et Rhodii posthac legationem sacram, quam solus ex regibus Eumenes ad festum solis misit, non receperunt. Ipsi autem Eumeni, quum, in Asiam rediens, Cirrha ascenderet Delphos, Apollini sacrificaturus, quatuor viri, post maceriem abditi, insidias struxerunt. Atque hanc et alias simul causas pro bello contra Perseum suscipiendo, tanquam non jam ante decretum fuisset, allegantes Romani, ad socios reges, ad Eumenem, Antiochum, Ariarathem, Masinissam, Ptolemæumque Ægypti regem, legatos circum miserunt. Itemque alios in Græciam, in Thessaliam, in Epirum, in Acarnaniam, in insulas denique miserunt, ut earum, quotquot possent, ad suas partes pertraherent. Quæ res Græcos maxime conturbavit; quorum nonnulli, quanquam eis placuerat Perseus, ut amicus Græcorum, coacti sunt ad societatem cum Romanis ineundam.

3. Quibus rebus cognitis, Perseus iterum legatos Romam misit : qui « mirari regem, dicerent, et discere a Romanis cupere, quibus tandem causis inducti oblivisceerentur fœderum, legatosque contra se, socium populi Romani, circummitterent; quum, si qua re offensos se putarent, verbis primum disceptare ea de re oportuisset. » Tum vero senatus causatus est ea, quæ de Perseo retulerat Eumenes et quæ ab illo idem erat perpessus; maxime vero, quod Thraciam subegisset Perseus, et eum exercitum eosque

ορός. Ὁ δ' αὖθις ἔπεμπεν ἑτέρους, οἳ, ἐς τὸ βουλευτήριον ἐπαχθέντες, ἔλεγον ὧδε· « Τοῖς μὲν προφάσεως ἐς πόλεμον, ὦ Ῥωμαῖοι, δεομένοις, ἱκανὰ πάντα ἐς τὴν πρόφασίν ἐστιν. Εἰ δ' αἰδεῖσθε συνθήκας, οἱ πολὺν ἀξιοῦντες αὐτῶν λόγον ἔχειν, τί παθόντες ὑπὸ Περσέως αἱρεῖσθε πόλεμον; οὐ γὰρ, ὅτι στρατιὰν ἔχει καὶ παρασκευήν. Οὐ γὰρ ἔχει ταῦτα καθ' ὑμῶν· οὐδὲ τοὺς ἄλλους κεκτῆσθαι βασιλέας κωλύετε· οὐδ' ἄδικον, ἀσφαλῶς ἔχειν ἐς τοὺς ἀρχομένους, καὶ τὰ περίοικα, καὶ εἴ τις ἔξωθεν ἐπιβουλεύοι. Πρὸς δὲ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπρέσβευσε, καὶ τὰς συνθήκας ἔναγχος ἀνεκαίνισεν. Ἀλλὰ Ἀβρούπολιν ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς. Ἐπιδραμόντα γε τοῖς ἡμετέροις, ἀμυνόμενος. Καὶ τοῦτ' αὐτὸς ὑμῖν ἐδήλωσε Περσεύς· καὶ τὰς συνθήκας αὐτῷ μετὰ τοῦτο ἀνενεώσασθε, οὔπω διαβάλλοντος Εὐμενοῦς. Τὸ μὲν δὴ περὶ Ἀβρούπολιν, καὶ πρεσβύτερόν ἐστι τῶν συνθηκῶν, καὶ παρ' ὑμῖν, ὅτε συνετίθεσθε, δίκαιον ἐφάνη· Δόλοψι γὰρ ἐπεστράτευσεν, οὖσι τῆς ἰδίας ἀρχῆς. Καὶ δεινὸν, εἰ τῶν ἑαυτοῦ λογισμὸν ὑμῖν ὀφλήσει. Δίδωσι δ' ὅμως, περὶ πολλοῦ ποιούμενος ὑμᾶς τε καὶ δόξαν ἀγαθήν. Ἔκτειναν δ' οἱ Δόλοπες οἵδε τὸν ἡγούμενον αὐτῶν, αἰκισάμενοι. Καὶ ζητεῖ Περσεύς· τί ἂν ὑμεῖς ἐδράσατε τοὺς ὑπηκόους, τοιαῦτα πράξαντας; Ἀλλὰ Ἀρθέταυρόν τινες ἀνελόντες, ἐν Μακεδονίᾳ διέτριβον. Κοινῷ γε πάντων ἀνθρώπων νόμῳ, καθὰ καὶ ὑμεῖς τοὺς ἑτέρων φεύγοντας ὑποδέχεσθε. Μαθὼν δὲ καὶ τοῦθ' ὅτι ἔγκλημα ποιεῖσθε, ἐξεκήρυξεν αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς ὅλης. Βυζαντίοις δὲ, καὶ Αἰτωλοῖς, καὶ Βοιωτοῖς, οὐ καθ' ὑμῶν, ἀλλὰ καθ' ἑτέρων συνεμάχησε. Καὶ ταῦτα πρὶν ὑμῖν ἡμέτεροι πρέσβεις ἐμήνυον· καὶ οὐκ ἐμέμφεσθε, μέχρι τῆς Εὐμενοῦς διαβολῆς· ἣν οὐκ εἰάσατε τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἐς ὄψιν αὐτὸν ἐλέγξαι.

4. Ἀλλὰ τὴν ἐπιβουλὴν, τὴν ἐν Δελφοῖς αὐτῷ γενομένην, προσγράφετε Περσεῖ. Πόσων Ἑλλήνων, πόσων δὲ βαρβάρων, κατ' Εὐμενοῦς πρεσβευσάντων πρὸς ὑμᾶς; οἷς πᾶσιν ἐχθρός ἐστι, τοιοῦτος ὤν. Ἐρβέννιον, τὸν ἐν Βρεντεσίῳ, τίς ἂν πιστεύσειεν, ὅτι Περσεὺς, Ῥωμαῖον ὄντα, καὶ φίλον ὑμέτερον καὶ πρόξενον, εἴληφεν ἐπὶ τὴν τῆς βουλῆς φαρμακείαν, ὡς ἀναλῶσαι τὴν σύγκλητον δι' αὐτοῦ δυνάμενος, ἢ τοὺς ὑπολοίπους εὐμενεστέρους ἕξων, διὰ τοὺς ἀναιρουμένους; Ἀλλ' Ἐρβέννιος μὲν ἐψεύσατο τοῖς ἐπιτρίβουσιν ἐς τὸν πόλεμον ὑμᾶς, πρόφασιν εὐσχήμονα διδούς. Εὐμενὴς δ' ὑπ' ἔχθρας τε, καὶ φθόνου, καὶ δέους, οὐδὲ ταῦτ' ὤκνησεν ἐγκαλέσαι Περσεῖ, ὅτι πολλοῖς ἔθνεσι κεχαρισμένος, καὶ φιλέλλην, καὶ σωφρόνως ἀντὶ μέθης καὶ τρυφῆς ἄρχει. Καὶ ταῦθ' ὑμεῖς αὐτοῦ λέγοντος ὑπέστητε ἀκροάσασθαι. Τοιγάρτοι τὴν ἐκείνου διαβολὴν αὔξετε καθ' ὑμῶν, ὡς οὐ φέροντες σώφρονας καὶ δικαίους καὶ φιλοπόνους γείτονας. Περσεὺς δ' Ἐρβέννιον μὲν καὶ Εὐμενῆ, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐθέλοι, προκαλεῖται παρ' ὑμῖν εἰς ἐξέτασιν καὶ κρίσιν· ὑμᾶς δ' ἀναμιμνήσκει μὲν τῆς ἐς Ἀντίοχον τὸν Μέγαν τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ προθυ-

apparatus haberet, qui non essent viri de pace cogitantis. Et mox rursus alios legatos misit Perseus, qui, quum senatus eis datus esset, in hunc modum verba fecerunt : « Qui belli occasionem modo quærunt, Patres Conscripti, et speciem, quam prætendant, eis quælibet facile causa satis speciosa videtur. Quod si vero fœderum vobis reverentia est, qui magnam illorum rationem habere profitemini, quidnam tandem in vos peccavit Perseus, quod adversus eum arma capessitis? Non enim, quod exercitum et apparatus habet, ea vobis bellandi causa est. Hæc enim non contra vos habet; neque alios reges habere ea prohibetis; neque injustum est, ut tutum se præstet rex et adversus eorum, qui imperio suo sunt subjecti, et vicinorum, et externi hostis, molimina. Ad vos autem, Romani, de pace servanda legatos misit, et non ita pridem fœdus vobiscum renovavit. At Abrupolim regno ejecit! nimirum propulsans utique eum, qui, quæ nostra erant, invaserat. Quod et ipse vobis Perseus declaravit; et vos, post id factum, fœdus cum eo renovastis, quum nondum adesset calumniator Eumenes. Igitur illud de Abrupoli gestum est ante hoc fœdus; neque id ipsum vobis, quo tempore iniistis fœdus, injustum visum est. Nam quod Dolopes armis coercuit; hi nimirum regni ditionisque ipsius fuerunt. Ac durum sane foret, si de his etiam, quæ cum suis agit, rationem vobis reddere teneretur Ac reddet tamen causam, cum reverentia vestri, tum ut bonam de se existimationem tueatur. Præfectum regium inter diros cruciatus trucidaverant Dolopes isti. Et quærit a vobis Perseus, vos vestris subditis quid facturi fuissetis, qui talia patrassent? At nonnulli, qui Arthetaurum interfecerant, morati sunt in Macedonia! Nimirum ex communi omnium gentium jure : quemadmodum et vos aliorum exules recipitis. Sed et hoc ipsum postquam intellexit in crimen sibi a vobis verti, interdixit istis totius regni sui finibus. Byzantinis vero, et Ætolis, Bœotisque, non contra vos, sed contra alios, auxilium tulit. Et hoc ipsum jam antea vobis per legatos indicaverat neque vos incusavistis, donec Eumenis calumniis præberetis aurem, quas ut coram ipso accusatore apud vos refellerent legati nostri, non concessistis.

4. « At insidias, quæ Eumeni ad Delphos structæ sunt, imputatis Perseo! Non cogitantes scilicet, quot Græci populi, quot item barbari, legatos ad vos adversus eumdem Eumenem miserint; quibus cunctis exosus est, cum talis homo sit. Erennio autem Brundisino, quis credat, uti voluisse Perseum, cive Romano, et amico hospiteque vestro, ad venenum senatui miscendum? Tamquam vel senatum opera ejus tollere potuisset, aut reliquos benevolentiores sibi fuisset redditurus propter eos, quos e medio sustulisset. Nimirum mendaciis Erennius decepit eos, qui ad bellum vos stimularunt, honestam speciem vobis suppeditaturus. Eumenes autem, inimicitia, invidiaque, et metu inductus, ne hoc quidem veritus est in crimen vertere Perseo, quod multis populis gratus, quod amicus Græcorum est, et quod sobrie regnat, non vino crapulæque indulget. Et talia eum dicentem vos audire sustinuistis! Videte, ne calumniæ ejus, graviores etiam, in ipsos vos recidant, tanquam non feratis sobrios, justosque et industrios vicinos. Perseus vero Erennium et Eumenem, et quisquis præter hos voluerit, provocat, ut coram vobis cognitoribus judicibusque causa ipsius disceptetur. Vobis autem in memoriam revocat patris sui studium auxiliumque adversus Magnum Antiochum. Quæ quantum vos adjuverint, quo-

μίας καὶ βοηθείας· ἧς ἐπιγιγνομένης, καλῶς ᾔσθάνεσθε· αἰσχρὸν δὲ, παρελθούσης ἐπιλαθέσθαι. Προφέρει δὲ συνθήκας, πατρῴας τε, καὶ ἰδίας πρὸς αὐτὸν ὑμῖν γενομένας· καὶ ἐπὶ τοῖσδε, οὐκ ὀκνεῖ καὶ παρακαλεῖν ὑμᾶς, θεοὺς, οὓς ὠμόσατε, αἰδεῖσθαι, καὶ μὴ πολέμου κατάρχειν ἀδίκως ἐς φίλους, μηδ' ἔγκλημα ποιεῖσθαι γειτνίασιν καὶ σωφροσύνην καὶ παρασκευήν. Οὐ γὰρ ἄξιον, ὡς Εὐμενοῦς, καὶ ὑμῶν ἅπτεσθαι φθόνον ἢ φόβον. Τὸ δὲ ἐναντίον ἐστὶ σῶφρον, φείδεσθαι γειτόνων ἐπιμελῶν, καὶ, ὡς Εὐμενής φησιν, εὖ παρεσκευασμένων.»

5. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις τοιαῦτα εἶπον. Οἱ δὲ οὐδὲν αὐτοῖς ὑποκρινάμενοι, τὸν πόλεμον ἐς τὸ φανερὸν ἐχύρουν. Καὶ ὁ ὕπατος ἐκέλευε τοὺς πρέσβεις, ἐκ μὲν τῆς πόλεως, αὐτῆς ἡμέρας, ἐκ δὲ τῆς Ἰταλίας, τριάκοντα ἄλλαις, ἐξιέναι. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τοῖς ἐπιδημοῦσι Μακεδόνων ἐκήρυττε. Καὶ θόρυβος αὐτίκα μετὰ τὸ βουλευτήριον ἐπίφθονος ἦν, ἐν ὀλίγαις ὥραις ἐλαυνομένων τοσῶνδε ὁμοῦ, καὶ οὐδὲ ὑποζύγια εὑρεῖν ἐν οὕτω βραχεῖ διαστήματι, οὐδὲ πάντα φέρειν, δυναμένων. Ὑπὸ δὲ σπουδῆς, οἱ μὲν οὐκ ἔφθανον ἐπὶ τοὺς σταθμοὺς, ἀλλ' ἐν μέσαις ἀνεπαύοντο ταῖς ὁδοῖς· οἱ δὲ παρὰ ταῖς πύλαις μετὰ παίδων ἑαυτοὺς ἐρρίπτουν, καὶ μετὰ γυναικῶν. Πάντα τε ἐγίγνετο, ὅσα εἰκὸς ἐν αἰφνιδίῳ καὶ τοιῷδε κηρύγματι. Αἰφνίδιον γὰρ αὐτοῖς ἐφαίνετο, διὰ τὰς ἔτι πρεσβείας.

X. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι μετὰ τὴν νίκην, ὁ Περσεὺς, εἴτ' ἐπιγελῶν Κράσσῳ καὶ τωθάζων αὐτὸν, εἴτ' ἀποπειρώμενος ὅπως ἔτι φρονήματος ἔχοι, εἴτε τὴν Ῥωμαίων δύναμίν τε καὶ παρασκευὴν ὑφορώμενος, εἴθ' ἑτέρῳ τῳ λογισμῷ, προσέπεμπεν αὐτῷ περὶ διαλλαγῶν· καὶ πολλὰ δώσειν ὑπισχνεῖτο, ὧν ὁ πατὴρ Φίλιππος οὐ συνεχώρει· ᾧ καὶ μᾶλλον ὕποπτος ἦν ἐπιγελῶν καὶ πειρώμενος. Ὁ δὲ Περσεῖ μὲν ἀπεκρίνατο· Ῥωμαίων ἀξίας οὐκ εἶναι διαλύσεις αὐτῷ, εἰ μὴ καὶ Μακεδόνας καὶ ἑαυτὸν ἐπιτρέψειε Ῥωμαίοις. Αἰδούμενος δ', ὅτι Ῥωμαῖοι τῆς ἥττας κατῆρξαν, ἐκκλησίαν συναγαγὼν, Θεσσαλοῖς μὲν ἐμαρτύρησεν, ὡς ἀνδράσιν ἀγαθοῖς περὶ τὴν συμφορὰν γενομένοις· Αἰτωλῶν δὲ καὶ ἑτέρων Ἑλλήνων κατεψεύσατο, ὡς πρώτων τραπέντων· καὶ τούτους ἐς Ῥώμην ἔπεμψεν.

XI. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΑΛΩΝΕΥΟΜΕΝΟΣ.

Τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ θέρους ἀμφότεροι περὶ σιτολογίαν ἐγίγνοντο· Περσεὺς μὲν ἐν τοῖς πεδίοις ἀλωνευόμενος, Ῥωμαῖοι δὲ ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

XII. Ἐκ τοῦ Σουίδα. — ΠΙΜΕΛΗΣ.

Ὁ δὲ πρῶτος ἐξῆρχε τοῦ πόνου, ἑξηκοντούτης ὢν, καὶ βαρὺς τὸ σῶμα, καὶ πιμελής.

XIII. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. — ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΙΝ.

Τότε δὲ ἔθει τις δρόμῳ, δηλώσων τῷ Πέρσῃ λουομένῳ, καὶ τὸ σῶμα ἀναλαμβάνοντι. Ὁ δὲ ἐξήλατο τοῦ ὕδατος· βοῶν, ὅτι ἑαλώκοι πρὸ τῆς μάχης.

niam, quo tempore eis usi estis, præclare intellexistis; videte, ne turpe sit oblivisci, postquam tempus illud præteriit. Tum vero fœdera invocat, quæ et cum patre, et rursus cum ipso se, pepigistis. Ac præter hæc non veretur, hortari vos, ut Deos, per quos jurastis, vereamini; neque bellum injustum inferatis sociis vestris, neque in crimen vertatis viciniam, sobrietatem, apparatus. Indignum est enim vobis, Romani, invidia aut metu pertentari, veluti Eumenem. Quin potius sapienter feceritis, si parcatis vicinis impigris, et, quemadmodum Eumenes ait, bene paratis.»

5. Hæc quum Persei legati dixissent, nihil eis a senatu, responsum est, sed protinus bellum publice decretum. Consulque legatos jussit eo ipso die Roma, intra tricesimum autem Italia, excedere; atque idem per præcones edixit omnibus Macedonibus, in Urbe peregrinantibus. Itaque statim, dimisso senatu, consternatio erat ac trepidatio plena invidiæ, tot hominibus simul intra paucas horas urbe ejectis; qui neque jumenta nancisci, tam brevi concesso spatio, neque ipsi res suas omnes poterant ferre. Atque propter tantam præcipitationem, alii, noctu non attingentes diversoria, in mediis viis pernoctabant; alii ante portas, cum conjugibus et liberis, humum sese projiciebant : omniaque vidisses, quæ tale tamque subitum edictum consequi consentaneum est. Subitum enim illis videri debebat edictum, quia per legationes etiam tunc agebat Perseus.

X. *Excerptum* XXVI *de Legationibus.*

Ea victoria reportata, Perseus, sive ludibrio habiturus Crassum, sive ejus voluntatem exploraturus, sive quod Romanorum potentiam apparatusque vereretur, sive quo alio consilio, legatos ad Crassum de pace misit; atque multa se ei daturum pollicitus est, quæ pater ipsius nunquam Romanis concesserat : quo ipso etiam magis visus est, ridere tantum consulem, et consilia ejus velle explorare. At Perseo Licinius respondit : « non alia conditione pro dignitate populi Romani pacem ei dari posse, nisi se regnumque suum arbitrio populi Romani permitteret. » Quum puderet autem consulem, quod Romani initium fugæ fecissent; convocata concione, Thessalos quidem publice collaudavit, quod fortiter sese in illa calamitate gessissent; in Ætolos autem cæterosque Græcos causam falso contulit, ab eis principium fugæ esse ortum. Hosque Romam misit.

XI. *Ex Suida.*

Reliquam æstatem colligendo frumento consumserunt : Perseus in ipsis campis triturans; Romani vero in castris.

XII. *Suidas.*

Ille vero (Q. Marcius Philippus) præibat laborem militibus; quanquam sexagenarius, et corpore prægravis atque obesus.

XIII. *Suidas.*

Et ad Perseum, lavantem tunc corpusque curantem, accurrit quidam, nunciavitque (adesse hostem.) Et rex, ex balneo prosiliens, clamavit, ante pugnam se captum esse.

XIV. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Περσεύς, ἀναθαῤῥῶν ἤδη κατ' ὀλίγον μετὰ τὴν φυγήν, Νικίαν καὶ Ἀνδρόνικον, οὓς ἐπὶ τὸν καταποντισμὸν τῶν χρημάτων καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν νεῶν ἐπεπόμφει, περιποιήσας αὐτῷ καὶ τὰς ναῦς καὶ τὰ χρήματα, συνίστορας ἡγούμενος αἰσχροῦ φόβου καὶ ἑτέροις ἐξαγγέλλειν, ἀπέκτεινεν ἀθεμίστως. Καὶ ἀπὸ τοῦδε εὐθὺς ἐκ μεταβολῆς ὠμὸς καὶ εὐχερὴς ἐς ἅπαντας ἐγένετο. Καὶ οὐδὲν ὑγιὲς οὐδ' εὔβουλόν οἱ ἔτι ἦν. Ἀλλ' ὁ πιθανώτατος ἐς εὐβουλίαν, καὶ λογίσασθαι δεξιός, καὶ εὐτολμότατος ἐς μάχας, ὅσα γε μὴ σφάλλοιτο δι' ἀπειρίαν, ἀθρόως τότε καὶ παραλόγως ἐς δειλίαν καὶ ἀλογιστίαν ἐτρέπετο· καὶ ταχύς, καὶ εὐμετάθετος ἄφνω, καὶ σκαιὸς ἐς πάντας ἐγίγνετο, ἀρχομένης αὐτὸν ἐπιλείπειν τῆς τύχης. Ὅπερ ἔστι πολλοὺς ἰδεῖν, μεταβολῆς προϊούσης, ἀλογωτέρους γιγνομένους ἑαυτῶν.

XV. Ἐκλογὴ περὶ πρεσβειῶν.

Ὅτι Ῥόδιοι πρέσβεις ἐς Μάρκιον ἔπεμψαν, συνηδόμενοι τῶν γεγονότων Περσεῖ. Ὁ δὲ Μάρκιος τοὺς πρέσβεις ἐδίδασκε Ῥοδίους πεῖσαι, πέμψαντας ἐς Ῥώμην διαλῦσαι τὸν πόλεμον Ῥωμαίοις τε καὶ Περσεῖ. Καὶ Ῥόδιοι πυθόμενοι, μετέπιπτον, ὡς οὐ φαύλως ἔχοντος τοῦ Περσέως. Οὐ γὰρ εἴκαζον ἄνευ Ῥωμαίων ταῦτα Μάρκιον ἐπισκήπτειν. Ὁ δ' ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τάδε, καὶ ἕτερα πολλά, δι' ἀτολμίαν ἔπραττε. Ῥόδιοι μὲν οὖν, καὶ ὥς, πρέσβεις ἔπεμπον ἐς Ῥώμην, καὶ ἑτέρους πρὸς Μάρκιον.

XVI. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Γένθιος, βασιλεὺς Ἰλλυριῶν ἑνὸς ἔθνους προσοίκου Μακεδόσι, Περσεῖ συμμαχῶν ἐπὶ τριακοσίοις ταλάντοις, ὧν τι καὶ προειλήφει, ἐσέβαλεν ἐς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις Ἰλλυρίδα, καὶ πρέσβεις περὶ τούτων πρὸς αὐτὸν ἐλθόντας, Περπένναν καὶ Πετίλιον, ἔδησεν. Ὧν ὁ Περσεὺς αἰσθόμενος, οὐκέτι τὰ λοιπὰ τῶν χρημάτων ἔπεμπεν· ὡς ἤδη καὶ δι' αὐτὸν Ῥωμαίοις πεπολεμωμένον. Ἐς δὲ Γέτας ἔπεμπε τοὺς ὑπὲρ Ἴστρον· καὶ Εὐμενοῦς ἀπεπείρασεν ἐπὶ χρήμασιν, ἢ μεταθέσθαι πρὸς αὐτόν, ἢ διαλῦσαι τὸν πόλεμον, ἢ ἀμφοτέροις ἐκστῆναι τοῦ ἀγῶνος. Εὐμενεῖ δ' ὡς οὐ λησομένῳ ταῦτα Ῥωμαίοις ἐλπίζων πράξειν τι αὐτῶν, ἢ τῇ πείρᾳ διαβαλεῖν τὸν Εὐμενῆ. Ὁ δὲ μεταθήσεσθαι μὲν οὐκ ἔφη· τάλαντα δ' ᾔτει τῆς μὲν διαλύσεως χίλια καὶ πεντακόσια, τῆς δὲ ἡσυχίας χίλια. Καὶ ὁ Περσεὺς ἤδη, Γετῶν αὐτῷ προσιέναι μισθοφόρους, μυρίους ἱππέας, καὶ μυρίους πεζούς, πυθόμενος, αὐτίκα τοῦ Εὐμενοῦς κατεφρόνει· καὶ τῆς μὲν ἡσυχίας οὐκ ἔφη δώσειν οὐδέν· αἰσχύνην γὰρ φέρειν ἀμφοῖν· τὰ δὲ τῆς διαλύσεως οὐ προδώσειν, ἀλλ' ἐν Σαμοθράκῃ καταθήσειν μέχρι γένοιτο ἡ διάλυσις· εὐμετάβολος ἤδη καὶ μικρολόγος, ὑπὸ θεοβλαβείας, ἐς πάντα γενόμενος. Ἑνὸς δὲ ὧν ἤλπισεν ὅμως οὐκ ἀπέτυχε, Ῥωμαίοις Εὐμενοῦς ὑπόπτου γενομένου.

2. Γετῶν δὲ τὸν Ἴστρον περασάντων, ἐδόκει, Κλοι-

XIV. *Excerptum Peirescianum.*

Perseus, ex fuga paulatim animo confirmatus, Niciam et Andronicum, quos ad pecuniam in mare dejiciendam et ad incendendas naves miserat, postquam servatæ ipsi naves sunt et recuperata pecunia est, existimans, conscios tam turpis pavoris aliis quoque rem eam esse enunciaturos, nefarie occidit. Atque ab eo tempore crudelis in omnes et inconstans, subita mutatione, esse cœpit : nec deinceps quidquam sanæ mentis ac prudenti consilio egit. Sed qui antea merito omnibus visus erat prudentissimus; et in excogitando solers fuerat, et in pugna, nisi quum imperitia laberetur, fortissimus; is repente tunc et incredibili modo, postquam eum fortuna deserere cœpit, ad timiditatem et imprudentiam deflexit, et præceps, ac subito mutabilis, et in omnes durus et asper, factus est. Quemadmodum multis usu venire solet, ut, rebus suis in deterius ruentibus, pristina excidant prudentia.

XV. *Excerptum* XXVII *de Legationibus.*

Rhodii ad Marcium legatos miserunt, gratulatum de his quæ Perseo acciderant. Eos legatos monuit Marcius, persuaderent Rhodiis, ut legatos Romam mitterent, conciliandæ pacis causa inter Romanos Perseumque. Quo audito, Rhodii mutarunt paulisper consilium, intelligentes, non pessimo in statu esse res Persei. Suspicabantur enim, non absque publico consilio illud mandatum sibi dedisse Marcium. Sed ille et hoc ipsum, et multa alia, privato consilio propter ignaviam fecerat. Rhodii igitur, nihilo tamen secius, legatos Romam miserunt, et rursus alios ad Marcium.

XVI. *Excerptum Peirescianum.*

Genthius, partis Illyriorum rex Macedonibus finitimæ, postquam societatem cum Perseo trecentorum talentorum mercede pepigisset, ejusque pecuniæ exiguam partem accepisset præsentem, mox in eam regionem Illyrici, quæ populo Romano parebat, cum exercitu irrupit; et legatos, qui de ea re questum ad ipsum missi erant, Perpennam et Petilium, in vincula conjecit. Quo audito, Perseus reliquam summam ad Genthium mittere supersedit, contraxisse jam eum ratus propriam belli cum Romanis gerendi necessitatem. Cæterum ad Getas, qui trans Istrum incolunt, misit legatos : atque Eumenem oblata pecunia sollicitavit, ut aut ad suas transiret partes, aut pacem sibi conciliaret cum Romanis, aut certe neutri parti sese adjungeret. Et sperabat, aut Eumenem, quoniam occultæ legationes, quæ inter ipsos intercedebant, ad notitiam Romanorum essent perventuræ, facturum aliquid ex his; aut se cum Romanis ipsa illa sollicitatione suspectum redditurum. Sed Eumenes societatem quidem inire cum Perseo recusabat : pacis vero conciliandæ causa mille et quingenta talenta; ut vero neutri adesset, mille poscebat. Interim Perseus, ubi intellexit, Getarum auxilia sibi adventare, decem millia peditum, equitum parem numerum, spernere protinus Eumenem cœpit : atque pro eo, ut neutros juvaret Eumenes, nihil se daturum, ait; id enim ambobus pariter turpe fore. Pacis vero conciliandæ causa daturum quidem pactam pecuniam; sed non ante tempus : atque interim Samothracæ depositurum, donec pax perfecta esset. Tanta in omnibus rebus et levitate et avaritia Perseus, lævo percitus numine, agebat. Et tamen eorum, quæ speraverat, alterum saltem est consecutus, ut Eumenes Romanis suspectus fieret.

2. Cæterum ex quo Getæ Istrum transgressi erant, de-

λίῳ μὲν τῷ ἡγεμόνι δοθῆναι χιλίους χρυσοῦς στατῆρας, ἱππεῖ δ' ἑκάστῳ δέκα, καὶ τὰ ἡμίσεα πεζῷ. Καὶ τοῦτο σύμπαν ἦν ὀλίγῳ πλέον πεντεκαίδεκα μυριάδων χρυσίου. Ὁ δὲ χλαμύδας μέν τινας ἐπήγετο καὶ ψέλια χρυσᾶ καὶ ἵππους, ἐς δωρεὰν τοῖς ἡγουμένοις, καὶ στατῆρας φερομένους μυρίοις. Καὶ πλησιάσας μετεπέμπετο Κλοίλιον. Ὁ δὲ τοὺς ἐλθόντας, εἰ φέρουσι τὸ χρυσίον, ἤρετο· καὶ μαθὼν οὐκ ἔχοντας, ἀναστρέφειν ἐπ' αὐτὸν ἐκέλευσεν. Ὧν ὁ Περσεὺς πυθόμενος, πάλιν αὐτὸν ἐλαύνοντος θεοῦ, κατηγόρει τῶν Γετῶν ἐν τοῖς φίλοις, ἐκ μεταβολῆς, ὡς φύσεως ἀπίστου. Καὶ ὑπεκρίνετο, μὴ θαῤῥεῖν δισμυρίους αὐτῶν ἐς τὸ στρατόπεδον ὑποδέξασθαι. Μόλις δ', ἔφη, μυρίους· ὧν καὶ νεωτεριζόντων κρατῆσαι δύνασθαι. Ταῦτα δὲ τοῖς φίλοις εἰπὼν, ἕτερα τοῖς Γέταις ἐπλάττετο, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς στρατιᾶς ᾔτει, τὸ χρυσίον τὸ γιγνόμενον ὑπισχνούμενος δώσειν. Τοσαύτης ἀνωμαλίας ἔγεμε, φροντίζων χρημάτων τῶν πρὸ βραχέος ἐς θάλασσαν μεθειμένων. Ὁ δὲ Κλοίλιος τοὺς ἀφικομένους ἰδὼν, ἤρετο μετὰ βοῆς· εἰ τὸ χρυσίον κεκομίκασι; Καὶ βουλομένους τι λέγειν, ἐκέλευσε πρῶτον εἰπεῖν περὶ τοῦ χρυσίου. Ὡς δ' ἔμαθεν οὐκ ἔχοντας, οὐκ ἀνασχόμενος αὐτῶν οὐδ' ἀκοῦσαι, τὴν στρατιὰν ἀπῆγεν ὀπίσω. Καὶ Περσεὺς ἀφῄρητο καὶ τῆσδε τῆς συμμαχίας, πολλῆς τε, καὶ κατὰ καιρὸν ἐλθούσης. Ὑπὸ δ' ἀφροσύνης, ἐν Φίλᾳ χειμάζων, καὶ στρατὸν ἔχων πολὺν, Θεσσαλίαν μὲν οὐκ ἐπέτρεχεν, ἣ Ῥωμαίοις ἐχορήγει τροφάς· ἐς δὲ τὴν Ἰωνίαν ἔπεμπε, κωλύειν τὴν ἀγορὰν τὴν ἐκεῖθεν αὐτοῖς φερομένην.

bebant ex pacto Clælio (*vel* Clondico), duci eorum, aurei mille numerari, singulis vero equitibus deni, peditibus quini : quæ summa efficiebat paulo amplius CXV millibus aureorum nummum. At Perseus chlamydes quidem nonnullas, et aureos torques, et equos, dona principibus ferebat, et aureorum omnino millia decem : quumque haud procul Getarum castris abesset, Clœlium ad se accivit. Sed ille, interrogatis qui ad se missi erant, ecquid aurum secum attulissent? ubi, minime eos attulisse, cognovit, ad Perseum protinus redire jussit. Quo cognito, Perseus, ut erat inconstans, rursus Diis illum ad perniciem impellentibus, in amicorum concilio conquestus est de Getarum perfido ingenio. Et periculosum sibi videri simulavit, viginti millia barbarorum in castra accipere : vix decem millia admittere se audere : quos, si seditionem movissent, compescere haud adeo foret difficile. Hæc quum inter amicos dixisset, Getis alia, nescio quæ, confinxit, ac dimidiam partem exercitus postulavit; pollicitus, se aurum, quod paratum haberet, daturum. Tanta inconstantia laborabat; sollicitus de pecunia, quam paulo ante in mare projici jusserat. Sed Clœlius advenientes videns hos, qui denuo a rege ad ipsum missi erant, clamans eis obviam, interrogavit pecuniamne afferrent? Qui quum ambages miscerent, primum de auro respondere jussit. Quod ubi eos non afferre intellexit, ne verbum quidem ultra ab eis audire sustinens, exercitum retro in patriam abduxit. Ita Perseus his quoque auxiliis, ingentibus sane, et perquam opportune ei advenientibus, semet ipse privavit. Et quum Philæ hibernaret, magnumque exercitum aleret, ita imprudens fuit, ut in Thessaliam quidem, quæ alimenta Romanis suppeditabat, nullis incursionibus irrumperet; in Ioniam tantum parte copiarum missa, quo annonam, quæ inde subvehebatur Romanis, intercluderet.

XVII. Ἐκλογὴ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Ὅτι Παύλῳ, ἐπ' εὐτυχίας τοσῆσδε γενομένῳ, τὸ δαιμόνιον ἐφθόνησε τῆς εὐτυχίας. Καὶ οἱ τεσσάρων παίδων ὄντων, τοὺς μὲν πρεσβυτέρους αὐτῶν ἐς θέσιν ἄλλοις ἐδεδώκει, Μάξιμόν τε καὶ Σκιπίωνα· τοὺς δὲ νεωτέρους ἄμφω, συνέβη, τὸν μὲν πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ θριάμβου, τὸν δὲ μετὰ πέντε, ἀποθανεῖν. Καὶ τοῦτ' οὐδενὸς ἧττον ὁ Παῦλος κατελογίσατο τῷ δήμῳ. Ἔθους γὰρ ὄντος τοῖς στρατηγοῖς, καταλέγειν τὰ πεπραγμένα, παρελθὼν ἐς τὴν ἀγορὰν εἶπεν· « Ἐς μὲν Κέρκυραν ἐκ Βρεντεσίου διαπλεῦσαι μιᾶς ἡμέρας· ἐκ δὲ Κερκύρας πέντε μὲν ἐς Δελφοὺς ὁδεῦσαι, καὶ θῦσαι τῷ θεῷ· πέντε δὲ ἄλλαις ἐς Θεσσαλίαν παραγενέσθαι καὶ παραλαβεῖν τὸν στρατόν· ἀπὸ δὲ ταύτης πεντεκαίδεκα ἄλλαις ἑλεῖν Περσέα, καὶ Μακεδόνας παραλαβεῖν. Οὕτω δὲ ὀξέως ἁπάντων ἐπιτυχὼν, δεῖσαι, μή τι τῷ στρατῷ συμπέσοι, πρὸς ὑμᾶς ἐπανιόντι. Διασωθέντος δὲ τοῦ στρατοῦ, περὶ ὑμῶν ἐδεδοίκειν, ἔφη· φθονερὸς γὰρ ὁ δαίμων. Εἰς ἐμὲ δὲ ἀποσκήψαντος τοῦ κακοῦ, καὶ ἀθρόως μοι τῶν δύο παίδων ἀποθανόντων, ἐπ' ἐμαυτῷ μὲν εἰμι βαρυσυμφορώτατος, ἐπ' δὲ ὑμῖν ἀμέριμνος. » Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ καταθαυμαζόμενος ἐπὶ πᾶσιν, οἰκτιζόμενος δὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις, μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἀπέθανεν.

XVII. *Excerptum Peirescianum.*

Paulo Æmilio, ad tantum felicitatis fastigium evecto, invida quædam numinis vis incubuit. Nam ex quatuor, quos habuerat, filiis, quum duos, in adoptionem dedisset, Maximum ac Scipionem; reliquos duos, minores natu, accidit, ut eodem fere tempore amiserit, alterum triduo ante triumphum, alterum quinque post triumphum diebus. Idque Paulus inter cæteras res suas pro concione commemoravit. Nam quum moris esset, ut de rebus a se gestis imperatores dissererent ad populum, Paulus, in concionem prodiens, hæc fere dixit : « Brundusio quum solvissem, eodem die Corcyram tenui. Inde quinto die Delphos veni, atque Appollini sacrificavi. Aliis quinque diebus Delphis in Thessaliam perveni, et accepi exercitum. Abhinc, intra quintum decimum diem, Perseum cepi, ac Macedoniam subegi. Quæ quum mihi adeo præcipiti rerum secundarum cursu contigissent, vereri cœpi, ne qua calamitas exercitui in urbem revertenti ingrueret. Postquam exercitus incolumis ad vos pervenit, vobis, Quirites, timere ab invida numinis vi instititi. Jam vero quum meum in caput calamitas incubuerit, ac duo mihi filii simul sint fato rapti, equidem, quod ad me attinet, calamitosissimus hominum omnium; de vobis autem, Quirites, jam sum securus. » His dictis, Paulus, omnium admiratione ob cætera celebratus, orbitatis autem causa omnibus vicem ejus dolentibus, haud multo post et ipse vita excessit.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΣΥΡΙΑΚΗ.

Ἀντίοχος, ὁ Σελεύκου τοῦ Ἀντιόχου, Σύρων καὶ Βαβυλωνίων καὶ ἑτέρων ἐθνῶν βασιλεὺς, ἕκτος δὲ ἀπὸ Σελεύκου τοῦ μετὰ Ἀλέξανδρον Ἀσίας τῆς περὶ Εὐφράτην βεβασιλευκότος· ἐσβαλὼν ἐς Μηδίαν τε καὶ Παρθυήνην, καὶ ἕτερα ἔθνη, ἀφεστηκότα ἔτι πρὸ αὐτοῦ, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα δράσας, καὶ Μέγας Ἀντίοχος ἀπὸ τοῦδε κληθείς· ἐπαιρόμενος τοῖς γεγονόσι, καὶ τῇ δι' αὐτὰ προσωνυμίᾳ, Συρίαν τε τὴν Κοίλην, καὶ Κιλικίας ἔστιν ἃ, Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, Αἰγύπτου βασιλέως, ἔτι παιδὸς ὄντος, ἐπιδραμὼν περιέσπασε. Καὶ μικρὸν οὐδὲν ἐνθυμούμενος, Ἑλλησποντίους ἐπῄει, καὶ Αἰολέας καὶ Ἴωνας, ὡς οἱ προσήκοντας, ἄρχοντι τῆς Ἀσίας, ὅτι καὶ πάλαι τῶν τῆς Ἀσίας βασιλέων ὑπήκουον. Ἔς τε τὴν Εὐρώπην διαπλεύσας, Θρᾴκην ὑπήγετο, καὶ τὰ ἀπειθοῦντα ἐβιάζετο, Χεῤῥόνησόν τε ὠχύρου, καὶ Λυσιμάχειαν ᾤκιζεν· ἣν Λυσίμαχος μὲν, ὁ Θρᾴκης ἐπὶ Ἀλεξάνδρῳ βασιλεύσας, ἔκτισεν ἐπιτείχισμα τοῖς Θρᾳξὶν εἶναι, οἱ Θρᾷκες δ' ἀποθανόντος τοῦ Λυσιμάχου καθῃρήκεσαν. Καὶ ὁ Ἀντίοχος συνῴκιζε, τούς τε φεύγοντας τῶν Λυσιμαχέων κατακαλῶν, καὶ, εἴ τινες αὐτῶν αἰχμάλωτοι γεγονότες ἐδούλευον, ὠνούμενος, καὶ ἑτέρους προσκαταλέγων, καὶ βοῦς καὶ πρόβατα καὶ σίδηρον ἐς γεωργίαν ἐπιδιδοὺς, καὶ οὐδὲν ἐλλείπων ἐς ταχεῖαν ἐπιτειχίσματος ὁρμήν. Πάνυ γὰρ αὐτῷ τὸ χωρίον ἐφαίνετο λαμπρῶς ἔχειν ἐπὶ ὅλῃ Θρᾴκῃ, καὶ ταμιεῖον εὔκαιρον ἐς τὰ λοιπὰ, ὧν ἐπενόει πάντων, ἔσεσθαι.

II. Ταῦτα δ' αὐτῷ διαφορᾶς φανερᾶς καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἦρξεν. Ὡς γὰρ δὴ μετῄει τὰς τῇδε Ἑλληνίδας πόλεις· οἱ μὲν πλέονες αὐτῷ προσετίθεντο, καὶ φρουρὰς ἐσεδέχοντο, δέει τῷ τῆς ἁλώσεως. Σμυρναῖοι δὲ, καὶ Λαμψακηνοὶ, καὶ ἕτεροι, ἔτι ἀντέχοντες, ἐπρεσβεύοντο ἐς Φλαμίνιον τὸν Ῥωμαίων στρατηγὸν, ἄρτι Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος μεγάλῃ μάχῃ περὶ Θετταλίαν κεκρατηκότα. Ἐγίγνετο γὰρ δὴ καὶ τὰ Μακεδόνων καὶ τὰ Ἑλλήνων ἐπίμικτα ἀλλήλοις ἀνὰ μέρη καὶ χρόνους, ὥς μοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραφῇ δεδήλωται. Καὶ γίγνονταί τινες Ἀντιόχῳ καὶ Φλαμινίῳ διαπρεσβεύσεις ἐς ἀλλήλους, καὶ ἀπόπειραι ἀτελεῖς. Ἐκ πολλοῦ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὁ Ἀντίοχος ὑπόπτως εἶχον ἀλλήλοις· οἱ μὲν οὐκ ἀτρεμήσειν ὑπολαμβάνοντες Ἀντίοχον, ἐπαιρόμενον ἀρχῆς τε μεγέθει, καὶ εὐπραξίας ἀκμῇ· ὁ δὲ, Ῥωμαίους οἱ μόνους αὐξομένῳ μάλιστα ἐμπεδὼν ἔσεσθαι, καὶ κωλύσειν ἐς τὴν Εὐρώπην περαιούμενον.

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER

DE REBUS SYRIACIS.

Antiochus Seleuci filius, Antiochi nepos, Syrorum et Babyloniorum aliarumque gentium rex, sextus ab eo Seleucos qui post Alexandrum in Asia circa Euphratem regnaverat: Mediam primum aggressus et Parthiam, aliasque provincias, quæ a progenitoribus ejus defecerant, et ex multis rebus præclare gestis, Magnus cognominatus: elatus jam cum successibus, tum cognomine, Cœlesyriam quoque et partem Ciliciæ invasit; Ptolemæoque Philopatori, Ægypti regi, etiam tum puero, provincias illas abstulit. Moxque, nihil mediocre cogitans, et Hellespontios bello petiit, et Æoles, Ionasque, quasi ad suam deditionem, ut regis Asiæ, pertinentes; quandoquidem etiam horum majores regibus Asiæ subditi fuissent. Deinde in Europam trajiciens, Thraciam subigebat, vi ad obsequium coactis, qui parere nollent; Chersonesumque muniit, et Lysimachiam instauravit, quam olim Lysimachus, rex post Alexandrum Thraciæ, ceu arcem contra ipsos Thracas condiderat, Thraces vero post ejus mortem deleverant. Hanc tunc Antiochus rursum incoli jussit, revocatis civibus profugis, et redemtis si qui eorum in captivitate serviebant, aliisque additis colonis; ultro donans eis boves ovesque, et ferrum ad agriculturam: omnique studio id agens, ut urbs, quæ arx belli esset futura, quam celerrime et frequentaretur et bene muniretur. Videbatur enim ei locus hic opportunissimus adversus universam Thraciam, simulque horreum commodissimum apparatibus reliquarum rerum, quas animo meditabatur.

II. Et hinc primum initium ceperunt dissidia, quæ paulo post inter Antiochum Romanosque eruperunt. Ut enim Græcas civitates, quæ in illis sunt regionibus, invasit rex, pleræque quidem se ei adjunxere, præsidiaque ejus recepere, veriti ne vi expugnarentur: sed Smyrnæi et Lampsaceni aliique, resistentes adhuc, legatos miserunt ad Flaminium imperatorem Romanorum, qui paulo ante magno prælio Philippum Macedonem vicerat in Thessalia. Fuit enim tempus, quando res Macedonum et Græcorum magna ex parte erant permixtæ, quemadmodum in Libro de rebus Græciæ a nobis expositum est. Hinc inter Antiochum quoque et Flaminium intercessere legationes nonnullæ, quibus nil aliud actum est, nisi quod voluntatem alter alterius exploraverit. Jamdudum enim inter Antiochum et Romanos mutuæ suspiciones fuerant: quod hi non quieturum regem putarent, elatum regni magnitudine, et flore felicitatis; rex vero solos Romanos incrementa sua prohibituros existimaret, neque laturos

Οὐδενὸς δέ πω φανεροῦ γεγονότος αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, ἀφίκοντο πρέσβεις ἐς Ῥώμην παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, αἰτιωμένου, Συρίαν τε καὶ Κιλικίαν Ἀντίοχον αὐτὸν ἀφελέσθαι. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τῆς ἀφορμῆς ἐπέβαινον ἄσμενοι, κατὰ καιρὸν σφίσι γενομένης· καὶ πρέσβεις ἐς τὸν Ἀντίοχον ἔστελλον, οἳ λόγῳ μὲν ἔμελλον συναλλάξειν Πτολεμαῖον Ἀντιόχῳ, ἔργῳ δὲ κατασκέψεσθαι τὴν ὁρμὴν Ἀντιόχου καὶ κωλύσειν ὅσα δύναιντο.

III. Τούτων δὴ τῶν πρέσβεων Γναῖος ἡγούμενος ἠξίου τὸν Ἀντίοχον, Πτολεμαίῳ μὲν, ὄντι Ῥωμαίων φίλῳ, συγχωρεῖν ἄρχειν ὅσων ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπε· τὰς δ' ἐν Ἀσίᾳ πόλεις, ὧν Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἦρχεν, αὐτονόμους ἐᾶν. Οὐ γὰρ εἶναι δίκαιον, Ἀντίοχον κρατεῖν ὧν Φίλιππον ἀφείλοντο Ῥωμαῖοι. Ὅλως δ' ἀπορεῖν, ἔφη, τί τοσοῦτον στόλον ὁ Ἀντίοχος καὶ τοσαύτην στρατιὰν ἄγων ἄνωθεν, ἐκ Μήδων ἔλθοι τῆς Ἀσίας ἐπὶ θάλασσαν, ἔς τε τὴν Εὐρώπην ἐσβάλοι, καὶ πόλεις ἐν αὐτῇ κατασκευάζοιτο, καὶ Θρᾴκην ἐπάγοιτο· εἰ μὴ ταῦτά ἐστιν ἑτέρου πολέμου θεμέλια. Ὁ δ' ἀπεκρίνατο, Θρᾴκην μὲν, τῶν προγόνων αὐτοῦ γενομένην τε, καὶ δι' ἀσχολίας ἐκπεσοῦσαν, αὐτὸς ἐπὶ σχολῆς ὢν ἀναλαμβάνειν· καὶ Λυσιμάχειαν ἐγείρειν, οἰκητήριον Σελεύκῳ τῷ παιδὶ εἶναι. Τὰς δ' ἐν Ἀσίᾳ πόλεις αὐτονόμους ἐάσειν, εἰ χάριν οὐ Ῥωμαίοις ἀλλ' ἑαυτῷ μέλλοιεν ἕξειν. Πτολεμαίῳ δ', ἔφη, καὶ συγγενής εἰμι, καὶ ὅσον οὔπω καὶ κηδεστὴς ἔσομαι· καὶ χάριν ὑμῖν αὐτὸν ὁμολογεῖν παρασκευάσω. Ἀπορῶ δὲ κἀγὼ, τίνι Ῥωμαῖοι δικαίῳ τὴν Ἀσίαν πολυπραγμονοῦσιν, ἐμοῦ τὴν Ἰταλίαν οὐ πολυπραγμονοῦντος. Οὕτω μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἄπρακτοι διεκρίθησαν, ἀπορρηγνύντες ἤδη τὰς ἀπειλὰς ἐς τὸ φανερώτερον.

IV. Λόγου δὲ καὶ δόξης ἐμπεσούσης, ὅτι Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἀποθάνοι, κατὰ σπουδὴν ὁ Ἀντίοχος ἀπῄει, ὡς Αἴγυπτον ἔρημον ἄρχοντος ἁρπασόμενος. Καὶ αὐτῷ κατὰ Ἔφεσον Ἀννίβας ὁ Καρχηδόνιος συμβάλλει, φεύγων τὴν πατρίδα, δι' ἐχθρῶν διαβολὰς, οἳ Ῥωμαίοις αὐτὸν ἔφασκον εἶναι δυσερίν τε καὶ φιλοπόλεμον, καὶ οὔποτε εἰρηνεύειν δυνάμενον. Τότε δ' ἦν, ὅτε Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκουον ἔνσπονδοι. Ἀννίβαν μὲν δὴ, διώνυμον ἐπὶ στρατηγίαις ὄντα, ὁ Ἀντίοχος ὑπεδέχετο λαμπρῶς, καὶ εἶχεν ἀμφ' αὐτόν. Περὶ δὲ τὴν Λυκίαν Πτολεμαῖον περιεῖναι μαθὼν, Αἰγύπτου μὲν ἀπέγνω, Κύπρον δ' ἐλπίσας αἱρήσειν ἀντὶ Αἰγύπτου, διέπλει κατὰ τάχος ἐπ' αὐτήν. Χειμῶνι δ' ἀμφὶ τὸν Σάρον ποταμὸν συμπεσὼν, καὶ πολλὰς τῶν νεῶν ἀποβαλὼν, ἐνίας δ' αὐτοῖς ἀνδράσι καὶ φίλοις, ἐς Σελεύκειαν τῆς Συρίας κατέπλευσε, καὶ τὸν στόλον κατεσκεύαζε πεπονημένον. Γάμους τε τῶν παίδων ἔθυεν, Ἀντιόχου καὶ Λαοδίκης, ἀλλήλοις συναρμόζων.

V. Ἤδη δὲ τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον ἐγνωκὼς ἀποκαλύπτειν, ἐπιγαμίαις τοὺς ἐγγὺς βασιλέας προκατελάμβανε. Καὶ Πτολεμαίῳ μὲν ἐς Αἴγυπτον ἔστελ-

ipsius in Europam transitum. Nondum tamen ullum simultatis publicum argumentum exstiterat, quum legati Romam venerunt a Ptolemæo Philopatore, querente de Antiocho, quod Syriam sibi Ciliciamque abstraxisset. Eam occasionem, ut sibi opportunam, libenter arripuerunt Romani : moxque legatos ad Antiochum miserunt, prætextu reconciliandi reges, re vera ut explorarent conatus Antiochi, et cohiberent pro viribus.

III. Ejus legationis princeps, Cnæus [*potius*, L. Cornelius], postulavit a rege, ut « Ptolemæum, populi Romani amicum, sineret potiri paterno regno integro : et Asiæ civitates, quas Philippus Macedo tenuisset, liberas relinqueret; inique enim usurpari ab Antiocho, quæ Romani ademerint Philippo. Omninoque mirum esse, ait, quid sit, quod rex cum tanta classe tantoque exercitu e Media venerit in Asiam maritimam, jamque infestet Europam, et urbes in ea ædificet, Thraciamque subigat : nisi hunc ad aliud bellum gradum faciat. » Respondit Antiochus : « Thraciam, possessam quondam a suis majoribus, deinde his alibi occupatis abstractam, se nunc recuperare per otium : et ibi Lysimachiam condere, Seleuco filio sedem regni futuram. Cæterum Asiæ civitates liberas se relicturum, si gratiam beneficii sibi, non populo Romano, essent habituræ. Ptolemæi vero cognatus sum, inquit, mox socer quoque futurus; et curabo, ut vobis ille pro hoc officio habeat gratias. Miror autem et ego, quo jure populus Romanus de Asia satagat, quum ego rebus Italicis me non ingeram. » Ita re infecta discessum est, utrisque jam in apertiores minas prorumpentibus.

IV. Quumque rumoribus temere credidisset Antiochus, mortuum esse Philopatorem, properavit in Ægyptum, ut occuparet orbatam principe. In quo itinere Pœnus ei Annibal occurrit circa Ephesum, profugus e patria propter inimicorum calumnias, qui, quo tempore Carthaginienses Romanorum amicitiam ex fœdere colebant, Annibalem semper Romanis inimicum esse, dictitaverant, et belli cupidum, neque unquam pacem ex animo servaturum. Eum igitur Antiochus, propter nomen artibus imperatoriis celebre, excepit magnifice, et circa se habuit. In Lycia vero edoctus Ptolemæum vivere, cogitare de Ægypto desiit; Cyprum tamen tetendit, sperans, se ea insula saltem, quum Ægypto non posset, potiturum. Sed in eo trajectu, tempestate deprehensus circa flumen Sarum, multas naves amisit, et in his nonnullas cum amicis cæterisque vectoribus. Hinc Seleuciam Syriæ delatus, classem quassatam ibi reparavit; et liberorum celebravit nuptias, Antiochi et Laodices, quos matrimonio junxerat.

V. Quumque jam non diutius occultare constituissset Antiochus consilium belli adversus Romanos suscipiendi, vicinos reges adjungere sibi connubiis instituit. Misitque

λε Κλεοπάτραν, τὴν Σύραν ἐπίκλησιν, προῖκα Συρίαν τὴν Κοίλην ἐπιδιδοὺς, ἣν αὐτὸς ἀφῄρητο τοῦ Πτολεμαίου· θεραπεύων ἤδη τὸ μειράκιον, ἵν' ἐν τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς Ῥωμαίους ἀτρεμῇ. Ἀντιοχίδα δ' ἔπεμπεν Ἀριαράθῃ, τῷ Καππαδοκῶν βασιλεῖ, καὶ τὴν ἔτι λοιπὴν Εὐμενεῖ τῷ Περγάμου βασιλεῖ. Ὁ δὲ (ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἤδη Ῥωμαίους τε πολεμησείοντα, καὶ πρὸς τήνδε τὴν χρείαν τὸ κῆδος αὐτῷ συναπτόμενον, ἠρνήσατο· καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, Ἀττάλῳ τε καὶ Φιλεταίρῳ, θαυμάζουσιν ὅτι κῆδος βασιλέως τοσοῦδε καὶ γείτονος, αὐτοῦ τε κατάρχοντος καὶ δεομένου, παραιτοῖτο, ἐπεδείκνυ, τὸν ἐσόμενον πόλεμον ἐν μὲν ἀρχῇ τι παρ' ἀμφοῖν ἕξειν ἰσοπαλὲς, σὺν χρόνῳ δ' ὑπεροίσειν τὰ Ῥωμαίων, δι' εὐψυχίαν καὶ ταλαιπωρίαν. Ἐγὼ δ', ἔφη, Ῥωμαίων μὲν ἐπικρατούντων, βεβαίως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐμῆς ἄρξω· Ἀντιόχου δὲ νικῶντος, ἐλπὶς μὲν ἀφαιρεθήσεσθαι πάντα πρὸς γείτονος, ἐλπὶς δὲ καὶ ἔχοντα βασιλεύσειν βασιλευόμενον ὑπ' ἐκείνου. Ὁ μὲν δὴ τοιοῖσδε λογισμοῖς τοὺς γάμους ἀπεώσατο.

VI. Ὁ δ' Ἀντίοχος αὖθις ἐφ' Ἑλλησπόντου κατῄει, καὶ περιπλεύσας ἐς Χεῤῥόνησον, πολλὰ καὶ τότε τῆς Θρᾴκης ὑπήγετό τε καὶ κατεστρέφετο. Ἕλληνας δ', ὅσοι τοῖς Θρᾳξὶν ὑπήκουον, ἠλευθέρου· καὶ Βυζαντίοις ἐχαρίζετο πολλὰ, ὡς ἐπίκαιρον ἐπὶ τοῦ στόματος πόλιν ἔχουσι. Γαλάτας τε δώροις καὶ καταπλήξει τῆς παρασκευῆς ἐς συμμαχίαν ὑπήγετο, ἀξιομάχους ἡγούμενος ἔσεσθαί οἱ, διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων. Μετὰ δὲ τοῦτο εἰς Ἔφεσον κατῆρε, καὶ πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἔπεμπε, Λυσίαν τε καὶ Ἡγησιάνακτα καὶ Μένιππον· οἳ τῷ μὲν ἔργῳ τῆς βουλῆς ἀποπειράσειν ἔμελλον. Τῷ λόγῳ δ' ὁ Μένιππος ἔφη· Τὸν βασιλέα, περὶ τὴν Ῥωμαίων φιλίαν ἐσπουδακότα, καὶ βουλόμενον καὶ σύμμαχον αὐτοῖς εἶναι, ἂν ἀξιῶσι, θαυμάζειν, ὅτι κελεύουσι τῶν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεων ἀφίστασθαι, καὶ φόρους τισὶν ἀφιέναι, καὶ τῆς Ἀσίας ἔνια μὴ πολυπραγμονεῖν, καὶ Θρᾴκην ἐᾶν, ἀεὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ γενομένην· ἅπερ οὐ τοῖς φίλοις, ἀλλὰ τοῖς ἡττημένοις τοὺς κεκρατηκότας ἐπικελεύειν. Οἱ δὲ, τῆς πρεσβείας συνιέντες ἐπὶ διαπείρᾳ σφῶν ἀφιγμένης, διὰ βραχέος ἀπεκρίναντο αὐτοῖς· ἐὰν Ἀντίοχος αὐτονόμους τοὺς Ἕλληνας ἐᾷ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ, καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπέχηται, Ῥωμαίοις αὐτὸν ἔσεσθαι φίλον, ἂν θέλῃ. Τοσάδε μὲν ἀπεκρίναντο Ῥωμαῖοι, καὶ τὰς αἰτίας ταῖς ἀποκρίσεσιν οὐκ ἐπέθεσαν.

VII. Ὁ δ' Ἀντίοχος ἐς πρώτην ἐπινοῶν τὴν Ἑλλάδα ἐσβαλεῖν, κἀκεῖθεν ἄρξασθαι τοῦ πρὸς Ῥωμαίους πολέμου, ὑπετίθετο τὴν γνώμην τῷ Καρχηδονίῳ Ἀννίβᾳ. Ὁ δ' ἔφη· Τὴν μὲν Ἑλλάδα, ἐκ πολλοῦ τετριμμένην, ἔργον εὐχείρωτον εἶναι· τοὺς δὲ πολέμους ἅπασι χαλεποὺς μὲν οἴκοι, διὰ λιμὸν τὸν ἐπιγιγνόμενον, ἔξω δὲ, κουφοτέρους. Καὶ τὰ Ῥωμαίων οὔποτε Ἀντίοχον ἐν τῇ Ἑλλάδι καθαιρήσειν, ἀγορᾶς τε οἰκείας καὶ παρασκευῆς ἱκανῆς εὐπορούντων. Ἐκέλευεν οὖν τι προλαβεῖν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολεμεῖν ἐκεῖθεν ὁρμώ-

Ptolemæo in Ægyptum Cleopatram, Syram cognomine; dotem addens Cœlesyriam, quam ei prius ipse ademerat, demeriturus jam adolescentem, ut bello Romano quiesceret. Antiochidem vero misit Ariarathi, regi Cappadocum; ac tertiam, quæ reliqua erat, Eumeni obtulit, Pergami regi. Sed Eumenes, quia videbat eum jam bellum contra Romanos moliri, et in hunc usum affinitatem illam quærere, recusavit. Mirantibusque fratribus, Attalo et Philetæro, quod aspernaretur affinitatem tanti regis vicini, et ultro invitantis, ostendit: « bellum, quod immineret inter Antiochum et Romanos, primum quidem æquo Marte gestum iri utrimque; sed tandem superiores fore Romanos, propter fortitudinem ac laborum patientiam. Ego vero, inquit, vincentibus Romanis, firmiter meum regnum obtinebo. Quod si contra Antiocho victoria contingeret, periculum mihi foret, aut a præpotente vicino spoliarer possessionibus omnibus; aut, etiam si regnum mihi maneret, parendum esset majoris regis imperio. » Atque his ille de causis renuit nuptias.

VI. Antiochus vero rursus in Hellespontum reversus, et provectus in Chersonesum, multa tunc quoque Thraciæ loca vel vi vel deditione cepit. Græcos vero, quotquot Thracibus parebant, liberabat; et Byzantiis multa gratificatus est, opportunam urbem in ore Ponti habentibus. Gallogræcos quoque muneribus et terrore apparatus in societatem belli pertraxit, quos, si hostes habuisset, ad resistendum sibi pares fore existimaverat, propter corporum magnitudinem. Post hæc Ephesum rediit, unde legatos Romam misit, Lysiam, Hegesianactem, Menippum, reipsa quidem, ut consilia senatus explorarent; in speciem autem hæc fere dixit Menippus: « Antiochum regem, studiosum Romani nominis, et in societatem etiam, si vellent, recipi cupientem, mirari, cur jubeatur Ionicis urbibus abscedere, et aliis tributa remittere, et Asiæ negotiis quibusdam sese non miscere, et omittere avitam possessionem Thraciæ: cujusmodi leges non amicis, sed bello victis soleant a victoribus ferri. » Ad quæ senatus, intelligens, legatos tentatum se venisse, paucis verbis respondit: « Si Antiochus Græcos Asiaticos sinat esse liberos, et ab Europa abstineat, fore amicum populi Romani, si voluerit. » Nil aliud respondit senatus, nec ullam responso causam adjecit.

VII. Antiochus vero, cogitans Græciam primum invadere, et inde bellum adversus Romanos incipere, communicavit cum Annibale id consilium. Qui Græciam, dixit, jamdudum attritam, occupari posse absque negotio: bella autem omnia domi esse difficilia propter famem comitem; foris vero geri facilius, neque Antiochum unquam debellaturum in Græcia Romanos, abundantes commeatu et apparatu domestico. » Suadebat igitur Annibal regi, ut occuparet partem aliquam Italiæ, ibique sedem belli faceret: ita Ro-

μενον, ἵνα Ῥωμαίοις ἀσθενέστερα ᾖ καὶ τὰ οἴκοι καὶ τὰ ἔξω. « Ἔχω δ' ἐμπείρως, ἔφη, τῆς Ἰταλίας, καὶ μυρίοις ἀνδράσι δύναμαι καταλαβεῖν αὐτῆς τὰ ἐπίκαιρα· ἔς τε Καρχηδόνα τοῖς φίλοις ἐπιστεῖλαι, τὸν δῆμον ἐς ἀπόστασιν ἐγεῖραι, δυσφοροῦντα τέως ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἀπίστως ἔχοντα· τόλμης τε καὶ ἐλπίδος ἐμπλησόμενον, εἰ πύθοιτό με πορθοῦντα τὴν Ἰταλίαν αὖθις. » Ὁ δ' ἄσμενος ἀκούσας τοῦ λόγου, καὶ μέγα (ὥσπερ ἦν) εἰς τὸν πόλεμον ἡγούμενος Καρχηδόνα προσλαβεῖν, αὐτίκα αὐτὸν ἐπιστέλλειν τοῖς φίλοις ἐκέλευεν.

VIII. Ὁ δὲ οὐκ ἐπέστειλε μὲν (οὐ γὰρ ἀσφαλὲς ἡγεῖτό πω, Ῥωμαίων τε πάντ' ἀνερευνωμένων, καὶ τοῦ πολέμου μή πω φανεροῦ γεγονότος, καὶ πολλῶν οἱ διαφερομένων ἐν Καρχηδόνι καὶ τῆς πολιτείας οὐδὲν βέβαιον οὐδ' εὐσταθὲς ἐχούσης· ἃ καὶ μετ' ὀλίγον ἀνέτρεψε τὴν Καρχηδόνα)· Ἀρίστωνα δ' ἔμπορον Τύριον, ἐπὶ προφάσει τῆς ἐμπορίας ἔπεμπε πρὸς τοὺς φίλους, ἀξιῶν, ὅταν αὐτὸς ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐμβάλῃ, τότε ἐκείνους τὴν Καρχηδόνα ἐς ἄμυναν ὧν ἐπεπόνθεσαν ἐγείρειν. Καὶ ὁ μὲν Ἀρίστων οὕτως ἔπραξεν. Οἱ δὲ τοῦ Ἀννίβου ἐχθροί, αἰσθόμενοι τῆς Ἀρίστωνος ἐπιδημίας, ἐθορύβουν, ὡς ἐπὶ νεωτέροις ἔργοις, καὶ τὸν Ἀρίστωνα ἐζήτουν περιιόντες. Ὁ δέ, ἵνα τὴν διαβολὴν μὴ ἐξαίρετον ἔχοιεν οἱ Ἀννίβου φίλοι, προύθηκε νυκτὸς λαθὼν γράμματα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου, ὅτι πάντας ὁ Ἀννίβας τοὺς βουλευτὰς παρακαλοίη τῇ πατρίδι συνάρασθαι μετ' Ἀντιόχου. Καὶ τοῦτο πράξας ἀπέπλευσεν. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, τὸ μὲν δέος ἐξῄρητο τῶν Ἀννίβου φίλων ἐκ τῆς Ἀρίστωνος ἐπινοίας, ὡς πρὸς ἅπασαν τὴν γερουσίαν ἀπεσταλμένου· ἡ δὲ πόλις ἐπεπλήρωτο θορύβου ποικίλου, δυσμενῶς μὲν ἔχουσα Ῥωμαίοις, λήσεσθαι δ' οὐ προσδοκῶσα. Καὶ τὰ μὲν Καρχηδονίων ὧδε εἶχε.

IX. Ῥωμαίων δὲ πρέσβεις, ἕτεροί τε, καὶ Σκιπίων, ὁ Καρχηδονίους ἀφελόμενος τὴν ἡγεμονίαν, ἐς ὁμοίαν πεμφθέντες Ἀντιόχου τῆς τε γνώμης ἀπόπειραν, καὶ τῆς παρασκευῆς κατάσκεψιν, ἐπεὶ τὸν βασιλέα εὗρον οἰχόμενον ἐς Πισίδας, ἐν Ἐφέσῳ περιέμενον· ἔνθα συνῄεσαν θαμινὰ ἐς λόγους τῷ Ἀννίβᾳ, Καρχηδόνος τε σφίσιν ἔτι οὔσης ἐνσπόνδου, καὶ οὔπω φανερῶς Ἀντιόχου πολεμίου· καταμεμφόμενοι τὸν Ἀννίβαν, ὅτι τὴν πατρίδα φύγοι, Ῥωμαίων οὐδέν, οὔτε ἐς αὐτόν, οὔτε ἐς τοὺς ἄλλους Καρχηδονίους, ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ἁμαρτόντων. Ἔπρασσον δὲ ταῦθ', ὕποπτον ἐργαζόμενοι γενέσθαι τῷ βασιλεῖ τὸν Ἀννίβαν ἐκ τῆς συνεχοῦς σφῶν ὁμιλίας τε καὶ συνόδου. Καὶ τοῦθ' ὁ μὲν στρατηγικώτατος Ἀννίβας οὐχ ὑπενόησεν· ὁ δὲ βασιλεὺς πυθόμενος ὑπώπτευσε, καὶ ἀμβλύτερος ἦν τὸ ἀπὸ τοῦδε πιστεύειν ἔτι τῷ Ἀννίβᾳ· καὶ γάρ τι καὶ ζήλου προὐπῆν ἐς αὐτὸν ἤδη καὶ φθόνου, μὴ τῶν γιγνομένων τὸν ἔπαινον Ἀννίβας ἀποφέροιτο.

X. Λέγεται δ' ἐν ταῖσδε ταῖς διατριβαῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ λεσχηνεῦσαί ποτε πρὸς ἀλλήλους Σκιπίωνα καὶ

manam rem domi forisque debiliorem fore. « Equidem vero peritus sum, inquit, Italiæ, et possum in ea cum decem millibus virorum occupare opportunum locum aliquem : et Carthaginiensibus amicis mandare per literas, ut populum ad defectionem moveant, jam ante sua sponte a præsenti statu abhorrentem, et a fide in Romanos alienum, facileque melioris spe fortunæ ausurum aliquid, ubi intellexerit, Italiam iterum a me oppugnari. » Rex, libenter his auditis, magni, ut erat, momenti ratus ad hoc bellum esse accessionem Carthaginiensium, confestim eum amicis per literas mandata dare jussit.

VIII. Annibal vero literas quidem non scripsit : id enim nondum tuto fieri posse arbitrabatur, quod et Romani scrutarentur omnia, et bellum nondum esset declaratum, et multos ipse æmulos haberet Carthagine, et in ipsa republica nihil firmi, nullum stabile consilium esset; quæ res et paulo post evertit Carthaginem. Sed Aristonem quemdam, negotiatorem Tyrium specie negotiationis misit ad amicos; postulans, ut quamprimum ipse invasisset Italiam, populum Carthaginiensem concitarent ad expetendam ultionem ob acceptas a Romanis injurias. Quæ mandata ille diligenter exsecutus est. Cæterum Annibalis inimici ut senserunt adventum Aristonis, tumultuabantur, quasi res novarentur, et quærebant per urbem hospitem Tyrium. Ille, ne amici Annibalis præ aliis hærerent in crimine, noctu clam scriptum quoddam pro curia exposuit, quo Annibal universum senatum hortabatur, ut patriam defenderent auctore Antiocho : ac protinus e portu solvit. Mane vero amici quidem Annibalis, hoc Aristonis commento, quasi totus senatus sollicitatus sit, a suspicione liberati sunt : populus vero plenus fuit variis tumultibus, infensus quidem Romanis, sed clam eis moliri aliquid posse desperans. Hæc Carthagine fiebant.

IX. Interea Romani legatos, et in his Scipionem, qui Pœnis ademerat imperium, similiter ad Antiochi mentem tentandam, simulque ad apparatus ejus explorandos, miserunt. Qui quum Ephesi audissent, regem profectum in Pisidiam, ibi exspectarunt ejus reditum, et sæpe collocuti sunt cum Annibale; Carthagine tunc pacata, necdum declarato hoste Antiocho. Expostularuntque cum Annibale, quod patriam fugeret, quum nullam neque ipse, neque alii Carthaginienses, a populo Romano injuriam post renovatum fœdus passi essent. Idque faciebant, ut Annibalem regi suspectum redderent quotidianis cum eo colloquiis : quod Pœnus, quamquam bellicarum artium callidissimus, non animadvertit. Sed rex admonitus, suspicionem concepit, et tardior abhinc erat ad fidem ei habendam. Jam enim suberat quoque nonnihil æmulationis et invidiæ, ne rei bene gestæ laudem auferret Annibal.

X. Fertur autem, inter hujusmodi familiaria colloquia, in gymnasio quodam inter Scipionem Annibalemque sermo

Ἀννίβαν περὶ στρατηγίας, πολλῶν ἐφεστώτων· καὶ τοῦ Σκιπίωνος ἐρομένου, τίς δοκοίη οἱ στρατηγὸς ἄριστος γενέσθαι, τὸν Ἀννίβαν εἰπεῖν, ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος. Σκιπίωνα δ' ἡσυχάσαι μὲν ἐπὶ τῷδ', ἐξιστάμενον ἄρα Ἀλεξάνδρῳ· ἐπανερέσθαι δὲ, τίς εἴη δεύτερος μετ' Ἀλέξανδρον. Καὶ τὸν φάναι, Πύῤῥος ὁ Ἠπειρώτης· τὴν ἀρετὴν ἄρα τὴν στρατηγικὴν ἐν τόλμῃ τιθέμενον. Οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν μεγαλοτολμοτέρους τῶνδε τῶν βασιλέων. Δακνόμενον δ' ἤδη τὸν Σκιπίωνα, ὅμως ἐπανερέσθαι ἔτι, τίνι διδοίη τὰ τρίτα, πάγχυ γοῦν ἐλπίζοντα ἕξειν τὰ τρίτα, τὸν δὲ, ἐμαυτῷ, φάναι· νέος γὰρ ὢν ἔτι, Ἰβηρίας τε ἐκράτησα, καὶ στρατῷ τὰ Ἄλπεια ὄρη μεθ' Ἡρακλέα πρῶτος ὑπερῆλθον. Ἔς τε τὴν Ἰταλίαν, ὑμῶν οὐδενός πω θαῤῥοῦντος, ἐμβαλὼν, τετρακόσια ἀνέστησα ἄστη, καὶ περὶ τῇ πόλει τὸν ἀγῶνα πολλάκις ὑμῖν ἐπέστησα· οὔτε μοι χρημάτων, οὔτε στρατιᾶς ἐπιπεμπομένης ἐκ Καρχηδόνος. Ὡς δὲ αὐτὸν ὁ Σκιπίων εἶδεν ἀπομηκύνοντα τὴν σεμνολογίαν, ἔφη γελάσας· Ποῦ δ' ἂν ἑαυτὸν ἔταττες, ὦ Ἀννίβα, μὴ νενικημένος ὑπ' ἐμοῦ; Τὸν δὲ, φασὶν, αἰσθανόμενον ἤδη τῆς ζηλοτυπίας, εἰπεῖν· ὅτι ἔγωγε ἔταξα ἂν ἐμαυτὸν πρὸ Ἀλεξάνδρου. Οὕτω μὲν ὁ Ἀννίβας ἐπέμεινέ τε τῇ σεμνολογίᾳ, καὶ τὸν Σκιπίωνα λαθὼν ἐθεράπευσεν, ὡς καθελόντα τὸν ἀμείνονα Ἀλεξάνδρου.

XI. Διαλυομένης δὲ τῆς συνόδου, Σκιπίωνα μὲν ὁ Ἀννίβας ἐπὶ ξενίᾳ ἐκάλει· Σκιπίων δὲ, ἐλθεῖν ἂν, ἔφη, μάλα προθύμως, εἰ μὴ συνῆσθα νῦν Ἀντιόχῳ, πρὸς Ῥωμαίους ὑπόπτως ἔχοντι. Ὧδε μὲν ἐκεῖνοι, τῆς στρατηγίας ἀξίως, τὴν ἔχθραν ὡρίζοντο τοῖς πολέμοις. Φλαμίνιος δ' ἀνομοίως. Ἡττηθέντος γὰρ ὕστερον Ἀντιόχου, φεύγοντα τὸν Ἀννίβαν, καὶ ἀλώμενον περὶ Βιθυνίαν, πρεσβεύων ἐφ' ἕτερα πρὸς Προυσίαν, οὔτε τι πρὸς τοῦ Ἀννίβου προπαθὼν, οὔτε Ῥωμαίων ἐντειλαμένων, οὔτε φοβερὸν ἔτι αὐτοῖς γενέσθαι δυνάμενον, Καρχηδόνος κατεστραμμένης, ἔκτεινε διὰ τοῦ Προυσίου φαρμάκῳ· λεγόμενον μὲν ἐσχηκέναι ποτὲ χρησμὸν, ὧδε ἔχοντα,

Λίβυσσα κρύψει βῶλος Ἀννίβου δέμας,

καὶ οἰόμενον ἐν Λιβύῃ τεθνήξεσθαι. Ποταμὸς δ' ἐστὶ Λίβυσσος ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, καὶ πεδίον ἐκ τοῦ ποταμοῦ Λίβυσσα. Καὶ τάδε μὲν ἐς ὑπομνήματα τῆς Ἀννίβου καὶ Σκιπίωνος μεγαλονοίας, καὶ Φλαμινίου σμικρότητος, παρεθέμην.

XII. Ὁ δ' Ἀντίοχος ἐκ Πισιδῶν ἐς τὴν Ἔφεσον ἐπανήει, καὶ χρηματίσας τοῖς Ῥωμαίοις πρέσβεσι, Ῥοδίους μὲν καὶ Βυζαντίους καὶ Βυζικηνοὺς, καὶ ὅσοι ἄλλοι περὶ τὴν Ἀσίαν εἰσὶν Ἕλληνες, αὐτονόμους ἐπηγγείλατο ἐάσειν, εἰ γίγνοιντο αὐτῷ συνθῆκαι πρὸς Ῥωμαίους· Αἰολέας δὲ καὶ Ἴωνας οὐ συνεχώρει, ὡς ἐκ πολλοῦ καὶ τοῖς βαρβάροις βασιλεῦσι τῆς Ἀσίας εἰθισμένους ὑπακούειν. Οἱ μὲν δὴ Ῥωμαίων πρέσβεις, ἐς οὐδὲν αὐτῷ συμβαίνοντες (οὐ γὰρ ἐπ' ἔργῳ συμβάσεων ἐληλύθεσαν, ἀλλ' ἐς ἀπόπειραν), ᾤχοντο ἐς Ῥώμην.

nem de claris imperatoribus incidisse in multorum præsentia; et quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet? illum respondisse, Alexandrum Macedonem. Et nihil repugnantem Scipionem, quod Alexandro sane quidem cederet, rursum interrogasse, quem secundum post Alexandrum poneret? Cui Annibal, quod audaciam virtutem ducis præcipuam putaret, Pyrrhum Epirotam, fertur, dixisse. Neque enim duobus istis audaciores ullos reges licet invenire. Tum vero Scipionem, jam submoleste ferentem, rursum tamen rogasse, cui tandem tertiam palmam tribueret? sibi sperantem omnino tertium saltem locum concessum iri. Sed, mihi ipsi, respondisse Annibalem: nam juvenis etiam tum Hispaniam perdomui; Alpesque superavi cum exercitu, primus post Herculem; et Italiam, vobis trepidantibus, ingressus, quadringenta everti oppida, et urbem vestram non semel in extremum adduxi periculum; non pecuniis, non supplementis domo adjutus. Tum Scipio magniloquentiæ hominis finem facturus, arridens subjecit: quoto igitur loco poneres te, Annibal, si a me victus non esses? Et Pœnus, animadvertens jam illius æmulationem: Tum, inquit, Alexandro me anteponerem. Ita nullo magniloquentiæ suæ detrimento, Scipioni quoque tacite blanditus est Annibal, quasi is vicerit Alexandro præstantiorem.

XI. Soluto in hunc modum colloquio, Annibal Africanum invitavit in hospitium: qui, perlibenter se venturum, dixit, nisi ille tum apud Antiochum ageret, Romanis suspectum. Sic illi, ut dignum erat tantis imperatoribus, inimicitiarum modum belli finibus terminabant. At non talis fuit Flaminius: qui posthac fugientem, victo Antiocho, Annibalem, et vagum circa Bithyniam, legatione ob aliam causam fungens apud Prusiam, nihil ab eo privatim læsus, nec mandatum senatus afferens, ne formidandum quidem amplius hostem, post eversas opes Carthaginis, veneno per Prusiam sustulit; dudum ut fertur, præmonitum oraculo hujusmodi,

Annibalis cineres terra Libyssa teget;

eoque falsum, quasi moriturus esset in Africa. Est autem Libyssus Bithyniæ fluvius, a quo adjacens regio, in qua mortuus est Annibal, Libyssa nominatur. Quæ exempla magnanimitatis Scipionis et Annibalis, et ex adverso pusillanimitatis Flaminii, ab hac narratione non aliena esse mihi visa sunt.

XII. Cæterum Antiochus e Pisidia reversus, audita Romanorum legatione, Rhodios, et Byzantios, Cyzicenosque, et quicunque alii Græci Asiam incolunt, liberos fore pollicitus est si Romani fœdus secum jungere vellent: Æolibus vero et Ionibus idem jus concedere recusavit, assuetis quippe jam a longo tempore barbarorum etiam Asiæ regum parere imperio. Itaque Romani legati, nulla re nec impetrata, nec concessa (neque enim in hoc, sed exploratum, venerant), Romam reversi sunt. Post hos, Ætolorum

Ἀντιόχῳ δ' ἧκον Αἰτωλῶν πρέσβεις, ὧν Θόας ἦρχεν, αὐτοκράτορά τε στρατηγὸν Αἰτωλῶν Ἀντίοχον ἀποφαίνοντες, καὶ διαπλεῖν ἐς τὴν Ἑλλάδα ἤδη παρακαλοῦντες, ὡς ἐπὶ ἔργον ἕτοιμον. Οὐδὲ εἴων ἀναμένειν τὴν στρατιὰν ἀπὸ τῆς Ἀσίας τῆς ἄνω κατιοῦσαν· ἀλλὰ τὰ Αἰτωλῶν ὑπερεπαίροντες, καὶ Λακεδαιμονίους ἐπαγγελλόμενοι σφίσι καὶ Φίλιππον ἐπὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις τὸν Μακεδόνα, Ῥωμαίοις μηνίοντα, συμμαχήσειν, ἐπέσπερχον εἰς τὴν διάβασιν. Ὁ δ' ἠρεθίζετο μάλα κουφόνως, καὶ, οὐδὲ τοῦ παιδὸς αὐτῷ προσαγγελθέντος ἐν Συρίᾳ τεθνάναι, τῆς ὁρμῆς τι ἐνδοὺς, διέπλει μετὰ μυρίων, ὧν τότε εἶχε μόνων, ἐς Εὔβοιαν. Καὶ τήνδε μὲν αὐτὸς παρεστήσατο ἅπασαν, ἐνδοῦσαν ὑπὸ ἐκπλήξεως· Μιχιθίων δὲ, αὐτοῦ στρατηγὸς, τοῖς περὶ Δήλιον Ῥωμαίοις ἐπιπεσὼν (ἱερὸν δ' ἐστὶ τὸ χωρίον Ἀπόλλωνος), τοὺς μὲν αὐτῶν ἔκτεινε, τοὺς δ' ἐζώγρησεν.

XIII. Ἀμύνανδρός τε, ὁ Ἀθαμάνων βασιλεὺς, ἐς συμμαχίαν Ἀντιόχῳ συνῆλθε, διὰ τοιᾶσδε προφάσεως· τῶν τις Μακεδόνων Ἀλέξανδρος, ἐν Μεγάλῃ πόλει τραφεὶς, καὶ τῆς αὐτόθι πολιτείας ἀξιωθεὶς, ἐτερατεύετο γένος Ἀλεξάνδρῳ τῷ Φιλίππου προσήκειν· γενομένους τέ οἱ παῖδας ὠνόμασεν, ἐς πίστιν ὧν ἐλογοποίει, Φίλιππόν τε, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ Ἀπάμαν, ἣν Ἀμυνάνδρῳ πρὸς γάμον ἐνεγύησεν. Ἀγαγὼν δ' αὐτὴν Φίλιππος ὁ ἀδελφὸς ἐς τὸν γάμον, ἐπεὶ τὸν Ἀμύνανδρον εἶδεν ἀσθενῆ καὶ πραγμάτων ἄπειρον, παρέμενε, τὴν ἀρχὴν διὰ τὸ κῆδος διοικῶν. Τοῦτον οὖν τὸν Φίλιππον ὁ Ἀντίοχος τότε ἐπελπίζων ἐς τὴν Μακεδόνων ἀρχὴν, ὡς οἰκείαν οἱ, κατάξειν, προσέλαβε τοὺς Ἀθαμᾶνας ἐς τὴν συμμαχίαν. Ἐπὶ δ' αὐτοῖς, καὶ Θηβαίους· αὐτὸς ἐς Θήβας παρελθών τε, καὶ δημηγορήσας. Ὁ μὲν δὴ Θηβαίοις τε καὶ Ἀμυνάνδρῳ καὶ Αἰτωλοῖς ἐπὶ τοσῷδε πολέμῳ μάλα ματαίως ἐθάῤῥει· καὶ ἐς Θεσσαλίαν, ἐσκόπει, πότερον εὐθὺς, ἢ μετὰ χειμῶνα, δέοι στρατεύειν. Ἀννίβαν δ' ἐπὶ τῇ σκέψει τῇδε ἡσυχάζοντα, ἐκέλευε γνώμην πρῶτον ἐσενεγκεῖν.

XIV. Ὁ δ' ἔφη· « Θεσσαλοὺς μὲν οὐ δυσχερὲς, εἴτε νῦν, εἴτε μετὰ χειμῶνα ἐθέλοις, ὑπάγεσθαι. Τὸ γὰρ ἔθνος ἐκ πολλοῦ πεπονηκὸς, ἔς τε σὲ νῦν, καὶ ἐς Ῥωμαίους, εἴ τι γίγνοιτο νεώτερον, μεταβαλεῖται. Ἤλθομεν δ' ἄνευ τῆς οἰκείας δυνάμεως· Αἰτωλοῖς ἐπάγουσι πεισθέντες, ὅτι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ Φίλιππος ἡμῖν συμμαχήσουσιν. Ὧν Λακεδαιμονίους μὲν καὶ πολεμεῖν ἡμῖν ἀκούω μετὰ Ἀχαιῶν· Φίλιππον δὲ οὐχ ὁρῶ σοι παρόντα, δυνατὸν ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ ῥοπὴν, ὁποτέρωσε προσθοῖτο, ποιῆσαι. Τῆς δὲ γνώμης ἔχομαι τῆς αὐτῆς, τὴν στρατιὰν ἀπὸ τῆς Ἀσίας καλεῖν ὅτι τάχιστα, καὶ μὴ ἐν Ἀμυνάνδρῳ καὶ Αἰτωλοῖς τὰς ἐλπίδας ἔχειν. Ὅταν δ' ἀφίκηται, τὴν Ἰταλίαν πορθεῖν· ἵνα τοῖς οἰκείοις κακοῖς περισπώμενοι, τὰ σὰ λυπῶσιν ἥκιστα, καὶ περὶ τῶν σφετέρων δεδιότες, μηδαμοῦ προΐωσιν. Ὁ δὲ τρόπος οὐκέθ' ὅμοιος ᾧ προὔλεγον. Ἀλλὰ χρὴ τὸ μὲν ἥμισυ τῶν νεῶν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας πορθεῖν, τὸ δὲ ἥμισυ ναυλοχεῖν, ἐφεδρεῦον ἐς τὰ

legati venerunt ad Antiochum, Thoante legationis principe; qui offerebant ei totius Ætoliæ copiarum summum imperium, hortabanturque ut, in Græciam sine mora, tanquam rebus omnibus ibi paratis, trajiceret: nec sinebant eum exspectare exercitum e superiori Asia descendentem, sed nimis exaggerabant vires Ætolicas; societatemque Lacedæmoniorum, atque Philippi Macedonis, irati Romano populo, promittebant; omnique modo stimulabant, ut trajectum maturaret. Et temere admodum concitari se passus rex, ne nuncio quidem de filio in Syria mortuo impetum ejus tardante, trajecit in Eubœam cum solis, quæ tum ad manum erant, decem millibus. Et Eubœam quidem universam, præ metu cedentem, deditione in fidem ipse Antiochus recepit. Unus autem ex ejus ducibus, Micithio, Romanos apud Delium, Apollini sacratum locum, de improviso aggressus, partim occidit, partim vivos cepit.

XIII. Tum vero Amynander quoque, rex Athamanum, ad societatem Antiochi accessit, ob causam hujusmodi: Alexander quidam Macedo, apud Megalopolitanos educatus et ab eisdem ad reip. munera admissus, prodigiosis mendaciis ab Alexandro, Philippi filio, genus suum derivabat: et, ut fidem fabulis suis faceret, duorum filiorum alterum Philippum, alterum Alexandrum nominaverat; filiamque, Apamam. Eam filiam Amynandro locaverat in matrimonium: quam Philippus frater quum deduxisset ad nuptias, ubi maritum puellæ vidit infirmum et rerum imperitum, manserat apud eum, atque regnum ei propter affinitatem administrabat. Huic igitur Philippo Antiochus spem faciens, quasi reducturus eum in gentilitium regnum Macedoniæ, Athamanas sibi socios paravit. Sed et Thebanos insuper adjunxit; Thebas ipse profectus, et pro concione populum allocutus. Sic Amynandri et Thebanorum Ætolorumque fiducia, satis temerarie, tantum bellum aggressus Antiochus, dispiciebat de Thessalia, protinus ne invadenda esset, an exacta hieme? Cui deliberationi quum Annibal interesset tacitus, rex primum eum rogavit sententiam.

XIV. Tum Pœnus: « Thessalos, inquit, non est difficile vel nunc, vel post hiemen, si velis, subigere. Nam hæc gens, diutinis malis fessa, et ad te nunc, et iterum ad Romanos, si quid secus acciderit, deficiet. Venimus autem huc absque propriis copiarum viribus; Ætolis, qui nos exciverunt, credentes, Lacedæmonios nobis Philippumque fore socios. At vero Lacedæmonii, ut ego audio, hostes nobis sunt non minus, quam Achæi. Philippum autem non video tibi se adjungentem, qui, utri parti faveat, magnum afferre valet in hoc bello momentum. Equidem in eadem, qua ab initio, persto sententia: copias ex Asia vocandas esse primo quoque tempore: nec collocandam spem in Ætolis aut Amynandro. Ubi advenerint copiæ, bellum inferendum Italiæ, ut Romani, distenti malis domesticis, tuæ ditioni molesti esse desinant, et suis rebus metuentes, nusquam exercitum promoveant. Ratio autem belli jam non amplius eadem est, quam antea dixeram. Oportet enim dimidia classis parte oras infestare Italiæ; alteram dimidiam in sta-

συμφερόμενα· αὐτὸν δὲ σὲ τῷ πεζῷ παντὶ προκαθήμενον τῆς Ἑλλάδος, ἀγχοῦ τῆς Ἰταλίας, δόξαν ἐμποιεῖν ἐσβολῆς, καὶ, εἰ δύναιό ποτε, καὶ ἐσβαλεῖν. Φίλιππον δὲ πειρᾶσθαι μὲν προσάγεσθαι μηχανῇ πάσῃ, πλεῖστον ἐς ἑκατέρους ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ δυνάμενον· ἣν δ' ἀπειθῇ, τὸν σὸν υἱὸν αὐτῷ Σέλευκον ἐπιπέμπειν διὰ Θράκης, ἵνα καὶ ὅδε περισπώμενος οἰκείοις κακοῖς, μηδὲν ᾖ τοῖς πολεμίοις χρήσιμος. » Τοσάδε μὲν ὁ Ἀννίβας εἶπε. Καὶ ἦν ἄριστα πάντων· ὑπὸ δὲ φθόνου τῆς τε δόξης αὐτοῦ καὶ συνέσεως, οἵ τε ἄλλοι, καὶ αὐτὸς οὐχ ἧσσον ὁ βασιλεὺς, ἵνα μὴ δοκοίη σφᾶς ὁ Ἀννίβας τῇ στρατηγίᾳ προφέρειν, μηδὲ ἡ δόξα τῶν ἐσομένων ἐκείνου γένοιτο, μεθῆκαν ἅπαντα· πλὴν ὅτι Πολυξενίδας ἐπὶ τὴν στρατιὰν ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπέμφθη.

XV. Ῥωμαῖοι δ' ἐπεὶ τῆς ἐσβολῆς τῆς ἐς τὴν Ἑλλάδα Ἀντιόχου, καὶ τῶν ἐπὶ Δηλίου Ῥωμαίων ἀναιρέσεώς τε καὶ αἰχμαλωσίας ἐπύθοντο, πολεμεῖν ἐψηφίσαντο. Οὕτω μὲν ὁ Ἀντιόχου τε καὶ Ῥωμαίων πόλεμος, ἐκ πολλοῦ δι' ὑπονοίας ἀλλήλοις γενόμενος, τότε πρῶτον ἀπεῤῥήγνυτο ἐς ἔργον. Οἷα δ' Ἀντιόχου τῆς τε Ἀσίας τῆς ἄνω πολλῶν καὶ μεγάλων ἐθνῶν, καὶ τῆς ἐπὶ θαλάσσῃ, χωρὶς ὀλίγων, ὅλης ἐπικρατοῦντος, ἔς τε τὴν Εὐρώπην ἐπιβεβηκότος ἤδη, καὶ δόξαν ἐπίφοβον καὶ παρασκευὴν ἱκανὴν ἔχοντος, πολλά τε ἄλλα καθ' ἑτέρων ἐξειργασμένου λαμπρὰ, δι' ἃ καὶ Μέγας ἐπώνυμον αὐτῷ· τὸν πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι χρόνιον σφίσι καὶ μέγαν ἔσεσθαι προσεδόκων. Φίλιππόν τε τὸν Μακεδόνα δι' ὑποψίας εἶχον, ἄρτι ὑπὸ σφῶν καταπεπολεμημένον, καὶ Καρχηδονίους, μὴ οὐ πιστοὶ σφίσιν ὦσιν ἐπὶ ταῖς συνθήκαις, Ἀννίβου συνόντος Ἀντιόχῳ. Τούς τε ἄλλους σφῶν ὑπηκόους ὑπονοοῦντες, μὴ καὶ παρὰ τούτων τι νεώτερον ἐς τὴν Ἀντιόχου δόξαν γένοιτο· στρατιὰν ἐς ἅπαντας, ἐφεδρεύειν εἰρηνικῶς αὐτοῖς, καὶ στρατηγοὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ, περιέπεμπον, οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκεας, ὅτι, τῶν ὑπάτων δυώδεκα πελέκεσι καὶ δυώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεώς ἐστι τοῖσδε τοῖς στρατηγοῖς, καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. Ὡς δ' ἐν μεγάλῳ φόβῳ, καὶ περὶ τῆς Ἰταλίας ἐδείμαινον, μὴ οὐδ' αὐτὴ σφίσιν ᾖ πιστὸς ἢ βέβαιος ἐπ' Ἀντιόχῳ. Πεζὸν δὴ πολὺν ἐς Τάραντα διέπεμπον, ἐφεδρεύειν τοῖς ἐπιοῦσι· καὶ νεῶν στόλος τὴν παράλιον περιέπλει. Τοσόσδε φόβος ἦν Ἀντιόχου τὰ πρῶτα. Ὡς δὲ αὐτοῖς τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν συνετετάχατο πάντα, ἐπ' αὐτὸν Ἀντίοχον ἤδη κατέλεγον· ἀπὸ μὲν σφῶν αὐτῶν, ἐς δισμυρίους ἄνδρας, ἀπὸ δὲ τῶν συμμάχων τὸ διπλάσιον, ὡς ἅμα τῷ ἦρι τὸν Ἰόνιον διαβαλοῦντες. Καὶ οἱ μὲν τὸν χειμῶνα ὅλον ἐν τούτῳ παρασκευῆς ἦσαν.

XVI. Ὁ δ' Ἀντίοχος ἤλαυνεν ἐπὶ Θεσσαλοὺς, καὶ γενόμενος ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς, ἔνθα τὸ πταῖσμα τοῖς Μακεδόσιν ὑπὸ Ῥωμαίων γεγένητο, τὰ λείψανα τῶν τότε πεσόντων, ἄταφα ἔτι ὄντα, μεγαλοπρεπῶς ἔθαπτε· δημοκοπῶν ἐς Μακεδόνας, καὶ Φίλιππον αὐτοῖς διαβάλλων, οὐ θάψαντα τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πεσόντας. Ὧν

tione tenere, occasionibus rei bene gerendæ imminentem. Te vero cum universis terrestribus copiis Græciæ præsidere oportet prope Italiam, et irruptionis ei metum incutere; atque adeo, si quando potueris, irrumpere. Philippum vero omnibus modis sollicitare ad societatem, futurum utriuscunque partis accessionem minime exiguam. Quod si flecti nequeat, filius tuus Seleucus per Thraciam contra illum mittendus; ut hic quoque distractus bello domestico, nihil prosit hostibus. » Hæc dixit Annibal. Nec alia in eo concilio melior audita est. Sed, obstante illustri prudentique viro invidia, ne videretur aut rex ipse, aut alii consiliarii, minus in artibus imperatoriis sapere, neve rei bene gestæ decus illi contingeret, omissa sunt omnia : nisi quod Polyxenidas in Asiam ad exercitum adducendum missus est.

XV. Romæ senatus, postquam audivit de irruptione Antiochi in Græciam, et suis apud Delium cæsis captisque, hostem judicavit Antiochum : atque ita demum diuturnæ suspiciones mutuæ, tandem in apertum bellum jam eruperunt. Quoniam autem Antiochus in superiori Asia multis magnisque gentibus, inferiori autem Asiæ, quæ ad mare pertinet, universæ, paucis exceptis, imperabat; jamque et Europam invaserat, et ipsa nominis sui fama, et copioso apparatu, formidabilis, et aliarum rerum adversus alios gestarum gloria, quæ et Magni cognomen ei pepererant, erat illustris : his de causis Romani id bellum et magnum et diuturnum sibi fore existimarunt. Quo accedebat, quod et de Philippo Macedone suspicarentur, quem nuper debellaverant; et de Carthaginiensibus, ne a fœderibus discederent, propter Annibalis familiaritatem cum Antiocho; et alios quoque ditionis suæ populos suspectos haberent, ne et ipsi, exspectatione rerum ab Antiocho gerendarum, novi aliquid molirentur. Itaque in omnes provincias miserunt exercitus, qui pacate eas observarent; et cum exercitibus imperatores cum senis securibus, quos prætores vocant, qui, ut insignia consulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac potestatis habent dimidium. Consules enim, ut olim reges, duodecim securibus et duodecim fascibus utuntur. Ac, tanquam in magno periculo, de Italia quoque fuere solliciti, ne vel ipsa parum sibi fida atque firma contra Antiochum esset. Itaque Tarentum magnus exercitus missus est, qui observaret aditum : simulque classis oram circumvectabatur maritimam. Tantus terror Antiochi Romanis ab initio fuit. Ubi vero domi satis ordinatæ visæ sunt res imperii; delectus habebantur contra Antiochum. Ex urbanis conscripta sunt viginti millia, duplum e sociis, ut primo vere Ionium mare trajicerent. Atque sic hiems tota apud Romanos in apparando bello consumta est.

XVI. Antiochus autem movit in Thessaliam. Et postquam pervenit ad Cynoscephalas, ubi cladem Macedones a Romanis acceperant; reliquias cæsorum, insepultas etiam tum, sepeliit magnifice : captans favorem Macedonum, et Philippo invidiam facturus, quod sui causa cæsos sepeliri

πυθόμενος ὁ Φίλιππος, ἐνδοιάζων ἔτι καὶ περισκοπῶν ὁποτέρωσε προσθοῖτο, αὐτίκα εἵλετο τὰ Ῥωμαίων· Βαίβιόν τε, στρατηγὸν αὐτῶν, ἄρχοντά τινος πλησίον στρατοῦ, καλέσας ἐλθεῖν ἔς τι χωρίον, πίστεις αὖθις ἐδίδου, Ῥωμαίοις ἀδόλως συμμαχήσειν κατ' Ἀντιόχου. Ἐφ' οἷς αὐτὸν ὁ Βαίβιος ἐπήνει, καὶ θαῤῥήσας, αὐτίκα ἔπεμπε διὰ τῆς Μακεδονίας Ἄππιον Κλαύδιον μετὰ δισχιλίων πεζῶν ἐς Θεσσαλίαν. Καὶ ὁ Ἄππιος, ἀπὸ τῶν Τεμπῶν τὸν Ἀντίοχον Λαρίσσῃ παρακαθήμενον ἰδὼν, πῦρ πολὺ ἤγειρεν, ἐπικρύπτων τὴν ὀλιγότητα. Καὶ ὁ Ἀντίοχος, ὡς Βαιβίου καὶ Φιλίππου παρόντων, διαταραχθεὶς, ἐξέλιπε τὴν πολιορκίαν, πρόφασιν τὸν χειμῶνα ποιούμενος, καὶ ἐς Χαλκίδα παρῆλθεν. Ἔνθα κόρης εὐπρεποῦς ἔρωτι ἁλοὺς, ὑπὲρ ἔτη πεντήκοντα γεγονὼς, καὶ τοσόνδε πόλεμον διαφέρων, ἔθυε γάμους, καὶ πανηγύρεις ἦγε· καὶ τὴν δύναμιν ἐς πᾶσαν ἀργίαν καὶ τρυφὴν ἐπὶ τὸν χειμῶνα ὅλον ἀνῆκεν. Ἀρχομένου δ' ἔαρος, ἐμβαλὼν ἐς Ἀκαρνανίαν, ᾔσθετο μὲν τῆς ἀργίας τοῦ στρατοῦ, δυσέργου πρὸς ἅπαντα ὄντος· καὶ τότε τῶν γάμων αὐτῷ καὶ τῆς πανηγύρεως μετέμελεν. Ὑπαγαγόμενος δ' ὅμως τινὰ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ τὰ λοιπὰ πολιορκῶν· ἐπεὶ τάχιστα Ῥωμαίους ἐπύθετο περᾶν τὸν Ἰόνιον, ἐς Χαλκίδα ἀνεζεύγνυ.

XVII. Ῥωμαῖοι δ' ὑπὸ σπουδῆς, τοῖς τότε ἑτοίμοις ἱππεῦσι δισχιλίοις, καὶ πεζοῖς δισμυρίοις, καὶ ἐλέφασί τισιν, ἡγουμένου σφῶν Ἀκιλίου Μανίου Γλαβρίωνος, ἐς Ἀπολλωνίαν ἐκ Βρεντεσίου διαβαλόντες, ἐπὶ Θετταλίας ἐβάδιζον, καὶ τὰς πόλεις ἐξέλυον τῶν πολιορκιῶν. Ἐν ὅσαις δ' ἦσαν ἤδη Ἀθαμάνων φρουραὶ, τὰς φρουρὰς ἐξέβαλλον· καὶ τὸν Μεγαλοπολίτην Φίλιππον αἰχμάλωτον ἔλαβον, ἐλπίζοντα ἔτι τὴν Μακεδόνων ἀρχήν. Εἷλον δὲ καὶ τῶν Ἀντιοχείων ἐς τρισχιλίους. Ἅμα δὲ ταῦτα ὁ Μάνιος εἰργάζετο, καὶ ὁ Φίλιππος, ἐς Ἀθαμανίαν ἐμβαλὼν, πᾶσαν αὐτὴν ὑπήκοον ἔλαβεν, Ἀμυνάνδρου φυγόντος εἰς Ἀμβρακίαν. Ὧν ὁ Ἀντίοχος αἰσθανόμενός τε, καὶ τὴν ὀξύτητα τῶν γιγνομένων καταπλαγεὶς, ἔδεισεν, ὡς ἐπὶ αἰφνιδίῳ καὶ ταχείᾳ μεταβολῇ, καὶ τῆς εὐβουλίας Ἀννίβου τότε ᾔσθετο· ἔς τε τὴν Ἀσίαν ἄλλους ἐπ' ἄλλοις ἔπεμπεν, ἐπισπέρχειν Πολυξενίδαν ἐς τὴν διάβασιν· αὐτὸς δ', ὅσους εἶχε, πανταχόθεν συνεκάλει. Γενομένων δ' αὐτῷ, τῶν μὲν οἰκείων, πεζῶν μυρίων, καὶ ἱππέων πεντακοσίων, ἐπὶ δὲ τούτοις καί τινων συμμάχων, Θερμοπύλας κατέλαβεν, ὡς τὴν δυσχωρίαν προβαλούμενος τοῖς πολεμίοις, καὶ τὸν στρατὸν ἐκ τῆς Ἀσίας ἀναμενῶν. Δίοδος δ' ἐστὶν αἱ Θερμοπύλαι στενὴ καὶ ἐπιμήκης· καὶ αὐτὴν περιέχει, τῇ μὲν θάλασσα τραχεῖα καὶ ἀλίμενος, τῇ δὲ ἕλος ἄβατόν τε καὶ βαραθρῶδες. Κορυφαί τε εἰσὶν ἐν αὐτῇ δύο δρῶν ἀπόκρημνοι· καὶ τούτων τὴν μὲν, Τειχιοῦντα καλοῦσι, τὴν δὲ, Καλλίδρομον. Ἔχει δὲ ὁ τόπος θερμῶν ὑδάτων πηγὰς, καὶ Θερμοπύλαι ἀπὸ τοῦδ' ἐπικληίζονται.

XVIII. Τεῖχος οὖν ἐνταῦθα διπλοῦν ὁ Ἀντίοχος ᾠκοδομήσατο, καὶ τὰς μηχανὰς ἐπὶ τὸ τεῖχος ἐπέθη-

non curaverit. Quod ut Philippus audivit, quum adhuc ambiguus fuisset, utri parti se adjungeret, statim partes Romanas prætulit : vocatoque ad certum locum Bæbio, qui proximo præerat exercitui, fidem denuo ei dedit sinceræ societatis contra Antiochum. Quam ob rem collaudavit eum Bæbius, neque dubitavit per Macedoniam Appium Claudium cum duobus millibus peditum in Thessaliam mittere. Qui ubi ad Tempe pervenit, conspectis in propinquo castris Antiochi, Larissam obsidentis, multos ignes excitavit, ut suorum paucitatem celaret. Et rex, Bæbium cum Philippo adesse ratus, metuque perculsus, solvit obsidionem, hiemis causatus intemperiem, et Chalcidem petiit. Ibi captus amore formosæ virginis, cum quinquagenario major esset, tantique belli premeretur mole, celebravit nuptias, et festos dies egit; simulque exercitum per totam hiemem solvi in otium ac delicias passus est. Ineunte autem vere, invadens Acarnaniam Antiochus, sensit, militem haud facile ab otio redire ad officium; pœnituitque, indulsisse nuptiis et conviviorum ludorumque celebrationi. Receptis nihilominus in fidem nonnullis ejus regionis oppidis, et oppugnatis reliquis, quamprimum cognovit, Romanos mare Ionium trajicere, Chalcidem rediit.

XVII. Romani, nullam moram facientes, cum duobus equitum, peditum viginti millibus, quæ tunc maxime parata erant, nonnullisque elephantis, imperatore Manio Acilio Glabrione, Brundusio Apolloniam transvecti erant. Unde Thessaliam petentes, sociorum oppida obsidione eximebant; et ex his, quæ jam ab Athamanibus occupata erant, ejiciebant præsidia. Philippus quoque Megalopolitanus in potestatem redactus est, adhuc sperans regnum Macedonum : et ex Antiochi copiis capta sunt circiter tria millia. Quæ dum a Manio geruntur, interim Philippus, in Athamaniam irrumpens, totam subegit, Amynandro fugiente Ambraciam. Quo cognito, Antiochus, territus celeritate hostium, pertimuit in tam repentina rerum mutatione; ac tum demum sensit, quam sapienter consuluisset Annibal. Missisque aliis post alios in Asiam nunciis, urgebat Polyxenidam, ut maturaret trajectum. Ipse vero, quotquot habuit milites undique ad se contraxit. Qui ubi convenere, peditum ex suis decem millia, quingenti equites, et quædam sociorum auxilia, cum his Thermopylas occupavit : locorum angustias hostibus objecturus, ibique adventum exercitus ex Asia exspectaturus. Sunt autem Thermopylæ, angustus et oblongus transitus, qui partim mari aspero et importuoso alluitur, partim palude invia et plena voraginibus : imminentque duo prærupta montium cacumina, quorum alterum Tichiuntem, alterum Callidromum nominant. Et sunt in eisdem locis aquarum calidarum fontes, unde nomen loco a Græcis inditum.

XVIII. Ibi Antiochus duplicem murum exstruxit, et muro machinas imposuit; Ætolosque jussit montium insidere ca-

κεν· ἔς τε τὰς κορυφὰς τῶν ὀρῶν Αἰτωλοὺς ἀνέπεμψε, μή τις λάθοι κατὰ τὴν λεγομένην Ἀτραπὸν περιελθών· ᾗ δὴ καὶ Λακεδαιμονίοις τοῖς ἀμφὶ Λεωνίδαν Ξέρξης ἐπέθετο, ἀφυλάκτων τότε τῶν ὀρῶν ὄντων. Αἰτωλοὶ δὲ χιλίους μὲν ἑκατέρῳ τῶνδε τῶν ἄκρων ἐπέστησαν· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐστρατοπέδευον ἐφ' ἑαυτῶν, περὶ πόλιν Ἡράκλειαν. Ὁ δὲ Μάνιος, ἐπεὶ κατεῖδε τὴν τῶν πολεμίων παρασκευὴν, σημεῖον ἔδωκεν ἐς ἕω μάχης· καὶ δύο τῶν χιλιάρχων, Μάρκον Κάτωνα καὶ Λεύκιον Οὐαλέριον, ἐκέλευσε, νυκτὸς, ἐπιλεξαμένους ἑκάτερον ὁπόσους ἐθέλοι, τὰ ὄρη περιελθεῖν, καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ τῶν ἄκρων, ὅπῃ δύναιντο, βιάσασθαι. Τούτων ὁ μὲν Λεύκιος ἀπεκρούσθη τοῦ Τειχιοῦντος, ἀγαθῶν ἐνταῦθα τῶν Αἰτωλῶν γενομένων· ὁ δὲ Κάτων, τῷ Καλλιδρόμῳ παραστρατοπεδεύσας, κοιμωμένοις ἔτι τοῖς ἐχθροῖς ἐπέπεσε περὶ ἐσχάτην φυλακήν· καὶ πολὺς ἀμφ' αὐτὸν ἐγίγνετο ἀγὼν, βιαζόμενον ἐς ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα, κωλυόντων τῶν πολεμίων. Ἤδη δὲ καὶ Μάνιος ἐπῆγε τὴν στρατιὰν Ἀντιόχῳ κατὰ μέτωπον, ἐς λόχους ὀρθίους διῃρημένην· ὧδε γὰρ μόνως ἐν στενοῖς ἐδύνατο, καὶ ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ψιλοὺς καὶ πελταστὰς προμάχεσθαι τῆς φάλαγγος ἐκέλευσε. Αὐτὴν δ' ἔστησε πρὸ τοῦ στρατοπέδου· ἐπὶ δεξιὰ δ' αὐτῆς τοὺς σφενδονήτας καὶ τοξότας, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν· τοὺς δ' ἐλέφαντας, ἐν ἀριστερᾷ, καὶ τὸ στῖφος ὃ μετ' αὐτῶν ἀεὶ συνετάσσετο, παρὰ τῇ θαλάσσῃ.

XIX. Γενομένης δ' ἐν χερσὶ τῆς μάχης, τὰ μὲν πρῶτα τὸν Μάνιον οἱ ψιλοὶ, πανταχόθεν ἐπιτρέχοντες, ἐλύπουν. Ἐπεὶ δὲ αὐτοὺς φιλοπόνως δεχόμενός τε καὶ ἀναχωρῶν, καὶ αὖθις ἐπιὼν, ἐτρέψατο· τοὺς μὲν ψιλοὺς ἡ φάλαγξ τῶν Μακεδόνων διαστᾶσα, ἐς αὐτὴν ἐδέξατο, καὶ συνελθοῦσα ἐκάλυψε, καὶ τὰς σαρίσσας ἐν τάξει πυκνὰς προὐβάλοντο· ᾧ δὴ μάλιστα οἱ Μακεδόνες ἐξ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου κατεπλήσσοντο τοὺς πολεμίους, ἀντίοις δόρασι πολλοῖς καὶ μακροῖς οὐ τολμῶντας πελάζειν. Αἰφνίδιον δ' ὤφθη τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τοῦ Καλλιδρόμου φυγὴ καὶ βοὴ, καθαλλομένων ἐς τὸ Ἀντιόχου στρατόπεδον. Τὸ μὲν δὴ πρῶτον ἑκατέροις ἄγνοιά τε τοῦ γιγνομένου, καὶ θόρυβος ἦν, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ. Ὡς δὲ ὁ Κάτων ἐπεφαίνετο, διώκων αὐτοὺς μετὰ πολλῆς βοῆς, καὶ ὑπὲρ τὸ στρατόπεδον ἐγίγνετο ἤδη τὸ Ἀντιόχου· ἔδεισαν οἱ τοῦ βασιλέως, περί τε τῆς Ῥωμαίων μάχης ἐπιφόβως ἐκ πολλοῦ πυνθανόμενοι, καὶ σφᾶς εἰδότες ὑπὸ ἀργίας καὶ τρυφῆς δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐς δυσεργίαν διεφθαρμένους. Τούς τε σὺν τῷ Κάτωνι σαφῶς μὲν οὐ καθορῶντες ὁπόσοι τινὲς εἶεν, ὑπὸ δὲ τοῦ φόβου πλείους νομίζοντες εἶναι, καὶ περὶ τῷ στρατοπέδῳ δείσαντες, ἀκόσμως ἐς αὐτὸ κατέφευγον, ὡς ἀπ' αὐτοῦ τοὺς πολεμίους ἀμυνούμενοι. Ῥωμαῖοι δ' αὐτοῖς παραθέοντες, συνεσέπεσον ἐς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἦν ἄλλη φυγὴ τῶν Ἀντιοχείων ἐκεῖθεν ἄκοσμος. Ὁ δὲ Μάνιος μέχρι μὲν ἐπὶ Σκάρφειαν ἐδίωκεν αὐτοὺς, κτείνων τε καὶ ζωγρῶν· ἀπὸ δὲ τῆς Σκαρφείας ἐπανιὼν, διήρπαζε τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως· καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς,

cumina, ne quis per callem quem Atrapon vocant, viam inveniret ad sese circumeundum: qua via etiam Leonidam et Lacedæmonios olim Xerxes aggressus erat, nemine tunc montes custodiente. Et Ætoli singula cacumina millenis occuparunt militibus; reliqui eorum seorsum castra muniverunt ad Heracleam. Manius, postquam apparatum hostium perspexit, signum pugnæ in crastinum proposuit; præmissis noctu duobus tribunis, M. Catone et L. Valerio, qui cum quotquot vellent selectis montes circumirent, et statione Ætolos quocunque modo possent dejicerent. Horum alter Lucius a Tichiunte repulsus est, Ætolis hoc loco fortiter pugnantibus. Cato vero, adversus Callidromum missus, in dormientes adhuc hostes irruit circa ultimam vigiliam: multum tamen certatum est, evadentibus per ardua præruptaque contra prohibentem hostem militibus. Jamque Manius etiam Antiochum a fronte petebat, rectis ordinibus ducens exercitum; nec enim aliter angustiæ loci patiebantur. Et rex velites et cetratos ante phalangem statuit; ipsam phalangem instruxit pro castris, et ad dextrum (*potius*, sinistrum) ejus latus funditores ac sagittarios sub ipsis radicibus montis; elephantos vero, cum præsidio quod illis semper addi solet, [a sinistro latere] juxta mare locavit.

XIX. Conserto prælio, primum Manius a leviter armatis infestabatur, undique ei se ingerentibus. Quos ubi fortiter sustinendo, et nunc cedendo, nunc rursum impressionem faciendo, ad cedendum tandem coegit; phalanx, illis per medium transmissis, rursus coivit, et sarissas condensas objecit: quo maxime instituto Alexandri Philippique Macedones hostibus erant terribiles, non audentibus in infestas longas confertasque hastas incurrere. Tum vero repente conspecti sunt Ætoli cum clamore e Callidromo fugientes, et in castra Antiochi desilientes. Quæ res primum utrosque conturbavit, nondum satis cognita, qualis esset. Ut vero Cato conspectus est, magno clamore fugientes persequens, et castris jam imminens Antiochi, territi sunt regii, qui jam ante multa de Romanorum pugnandi ratione timide sciscitati erant, conscii suæ segnitiæ, in quam hibernis voluptatibus et cessationibus inciderant. Quumque non cernerent, quantam manum Cato secum traheret, præ metu rati plures esse, et castris timentes, turbatis ordinibus in ea refugerunt, ex vallo hostem propulsaturi. Sed Romani terga eorum prementes, simul introruperunt. Ibi nova fuga regiorum e castris exorta. Et Manius eos Scarphiam usque persecutus est, cædendo, capiendoque. Inde rever-

ἐπιδραμόντας τῷ Ῥωμαίων χάρακι παρὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν, ἐξήλασεν ἐπιφανείς.

XX. Ἀπέθανον δ' ἐν τῇ μάχῃ καὶ τῇ διώξει, Ῥωμαίων μὲν, ἀμφὶ τοὺς διακοσίους· Ἀντιόχου δὲ, σὺν τοῖς ληφθεῖσιν, ἀμφὶ τοὺς μυρίους. Αὐτὸς δ' ὁ βασιλεὺς ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης τροπῆς μετὰ πεντακοσίων ἱππέων εἰς Ἐλάτειαν ἀμεταστρεπτὶ διέδραμεν· ἀπὸ δ' Ἐλατείας, ἐς Χαλκίδα, καὶ ἐς Ἔφεσον, μετ' Εὐβοίας τῆς νεογάμου (τοῦτο γὰρ αὐτὴν ὠνόμαζεν), ἐπὶ τῶν νεῶν ἔφευγεν, οὐδὲ τούτων ἁπασῶν· ἀγορὰν γάρ τινας αὐτῶν διαφερούσας ὁ Ῥωμαίων ναύαρχος ἐπαναχθεὶς διεφθάρκει. Οἱ δ' ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι τῆς νίκης πυθόμενοι, ταχείας τε οὕτω καὶ εὐχεροῦς σφίσι φανείσης, ἔθυον, ἐκ φοβερᾶς τῆς Ἀντιόχου δόξης τὴν πρώτην πεῖραν ἀσπασάμενοι. Φίλιππόν τε τῆς συμμαχίας ἀμειβόμενοι, τὸν υἱὸν αὐτῷ Δημήτριον, ὁμηρεύοντα ἔτι παρὰ σφίσιν, ἔπεμψαν.

XXI. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἐν ἄστει. Μάνιος δὲ Φωκέας μὲν, καὶ Χαλκιδέας, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῷ Ἀντιόχῳ συνεπεπράγεσαν, δεομένους, ἀπέλυσε τοῦ δέους. Τὴν δ' Αἰτωλίαν αὐτός τε καὶ Φίλιππος ἐδῄουν, καὶ τὰς πόλεις ἐπολιόρκουν. Δαμόκριτόν τε, τὸν στρατηγὸν τῶν Αἰτωλῶν, ἐνταῦθα ὁ Μάνιος ἔλαβε κρυπτόμενον, ὃς Φλαμινίῳ παρὰ τὸν Τίβεριν ἠπείλει στρατοπεδεύειν. Ὁ μὲν δὴ Μάνιος ἐπὶ Καλλιπόλεως διώδευε τὸ ὄρος, ὃ καλοῦσι Κόρακα, ὑψηλότατόν τε ὀρῶν, καὶ δυσόδευτον, καὶ ἀπόκρημνον, μετὰ στρατοῦ βαρυτάτου τε καὶ λαφύρων καταγόμου. Πολλοὶ δ' ἐξέπιπτον ὑπὸ τῆς δυσοδίας ἐς τὰ ἀπόκρημνα, καὶ σκεύεσιν αὐτοῖς καὶ ὅπλοις κατεφέροντο. Καὶ αὐτοὺς δυνηθέντες ἂν οἱ Αἰτωλοὶ συνταράξαι, οὐδὲ ὤφθησαν, ἀλλ' ἐς Ῥώμην περὶ εἰρήνης ἐπρέσβευον. Ἀντίοχος δὲ τὴν στρατιὰν ἀπὸ τῶν ἄνω σατραπειῶν κατὰ σπουδὴν ἐπὶ θάλασσαν ἐκάλει, καὶ τὰς ναῦς ἐπεσκεύαζε, ναυαρχοῦντος αὐτῷ Πολυξενίδου Ῥοδίου φυγάδος. Ἔς τε Χεῤῥόνησον διαπλεύσας, πάλιν αὐτὴν ὠχύρου, καὶ Σηστὸν καὶ Ἄβυδον ἐκρατύνετο, δι' ὧν ἔδει τὴν φάλαγγα τὴν Ῥωμαίων ἐς τὴν Ἀσίαν ὁδεῦσαί τε καὶ περάσαι. Λυσιμάχειαν δὲ ταμιεῖον τῷδε τῷ πολέμῳ ποιούμενος, ὅπλα καὶ σῖτον πολὺν ἐς αὐτὴν συνέφερεν· ἡγούμενος αὐτίκα οἱ Ῥωμαίους πεζῷ τε πολλῷ καὶ ναυσὶν ἐπιθήσεσθαι. Οἱ δὲ Μανίῳ μὲν αἱροῦνται διάδοχον ἐπὶ τὴν στρατηγίαν Λεύκιον Σκιπίωνα, ὃς τότε αὐτοῖς ὕπατος ἦν· ἀπράκτῳ δ' ὄντι καὶ ἀπειροπολέμῳ σύμβουλον αἱροῦνται τὸν ἀδελφὸν Πούπλιον Σκιπίωνα, τὸν Καρχηδονίους ὑφελόμενον τὴν ἡγεμονίαν, καὶ πρῶτον ὀνομασθέντα Ἀφρικανόν.

XXII. Καὶ οἱ μὲν Σκιπίωνες ἔτι ἦσαν ἐν παρασκευῇ· Λίβιος δ', ὁ φύλαξ τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν αἱρεθεὶς Ἀτιλίῳ διάδοχος, αὐτίκα ταῖς τε ἰδίαις ναυσὶν, αἷς τὴν Ἰταλίαν περιέπλει, καὶ παρὰ Καρχηδονίων αὐτῷ τισι δοθείσαις, καὶ συμμαχίσιν ἄλλαις, ἐς Πειραιᾶ κατήχθη. Καὶ τὸν ὑπ' Ἀτιλίῳ στόλον παραλαβὼν, ἔπλει καταφράκτοις ὀγδοήκοντα καὶ μιᾷ,

sus, Antiochi castra diripuit; et Ætolos, qui in vacua Romanorum castra irruperant, suo adventu expulit.

XX. Ceciderunt eo die ex Romanis circiter ducenti. Antiochus in pugna fugaque, una cum captis, ad decem millia amisit. Rex ipse, ubi primum inclinatam suorum viderat aciem, cum quingentis equitibus continuato cursu Elateam petierat. Inde porro Chalcidem, et Ephesum, cum nova nupta Eubœa (sic enim eam vocabat) navibus profugit, ne his quidem omnibus conservatis; nonnullas enim, commeatum ferentes, classis Romanæ præfectus depresserat. Romæ, post nunciatam victoriam tam celeriter tamque facile reportatam, supplicationes fuerunt : lætis omnibus, periculosi (ut videbatur) belli primam experientiam cessisse tam feliciter. Philippo etiam, in fidei socialis gratiam, Demetrius filius, qui ad id tempus obses Romæ fuerat, remissus est.

XXI. Dum hac publica gratulatione urbs fruitur, Manius Phocenses, et Chalcidenses, aliosque qui Antiochum juverant, veniam petentes, metu liberavit. Ætoliam vero cum Philippo vastavit, et urbes ejus oppugnavit. Damocritus quoque, prætor Ætolorum, a Manio latebris extractus captusque est; qui Flaminio minatus fuerat, se ad Tiberim metaturum castra. Tum versus Callipolim iter fecit Manius per montem Coracem, omnium altissimum, et propter rupes transitu perdifficilem, præsertim impedito sarcinis et spoliis exercitui. Itaque multi in via tam incommoda prolapsi, per prærupta cum armis et impedimentis devolvebantur. Ibi quum multum vexare agmen potuissent Ætoli, nusquam conspecti sunt, sed Romam de pace legationem miserunt. Antiochus interim e superioris Asiæ satrapiis propere copias convocabat ad mare; classemque apparabat, cui Polyxenidas, exul Rhodius, erat præfectus. Moxque Chersonesum trajiciens, denuo eam muniit, et Sestum Abydumque præsidiis firmavit; per quas trajectus erat Romanis legionibus, si in Asiam vellent transire. Et quum horreum huic bello Lysimachiam destinasset, magnam armorum frumentique vim eo comportabat; ratus, Romanos brevi cum magnis terrestribus navalibusque copiis ipsum aggressuros. Interim Romæ M. Acilio successor electus est L. Scipio, consul : et quia inexercitatus erat, nec satis callens rerum militarium, legatus ei additus Publius frater, qui e Carthagine devicta primus cognomen Africani retulerat.

XXII. Dum fratres Scipiones in comparando adhuc occupati erant, Livius, qui curam habuerat defendendæ Italiæ, ad classem missus successor Atilio, statim cum suis navibus, quibus Italiæ oras lustraverat, et quibusdam a Carthaginiensibus missis, auxiliaribusque aliis, in Piræeum appulit. Ibi accepta ab Atilio classe, navigavit una et octoginta navibus stratis; quas sequebantur et Eumenes

ἑπομένου καὶ Εὐμενοῦς πεντήκοντα ἰδίαις· καὶ ἦν κατάφρακτον καὶ τῶνδε τὸ ἥμισυ. Ἔς τε Φώκαιαν, ὑπήκοον μὲν Ἀντιόχου, ὑπὸ δ' ἐκπλήξεως αὐτοὺς δεχομένην, κατήγοντο· καὶ τῆς ἐπιούσης ἐς ναυμαχίαν ἀνέπλεον. Ἀντανήγετο δ' αὐτοῖς ὁ ναύαρχος ὁ Ἀντιόχου Πολυξενίδας διακοσίαις ναυσὶ, κουφοτέραις τῶν πολεμίων παρὰ πολύ· ᾧ δὴ καὶ μάλιστα προὔλαβε, τοῦ πελάγους ἔτι Ῥωμαίων ἀναπειρωμένων. Καὶ δύο τῶν Καρχηδονίων ναῦς ἰδὼν προπλεούσας, τρεῖς τῶν ἰδίων ἐπιπέμψας, εἷλε τὰς δύο κενὰς, ἐξαλομένων τῶν Λιβύων ἐς τὸ πέλαγος. Λίβιος δ' ἐπὶ τὰς τρεῖς ἐφέρετο πρῶτος ὑπὸ ὀργῆς τῇ στρατηγίδι νηῒ, πολὺ προὔχων τοῦ στόλου. Αἱ δ', ὡς μιᾷ, σὺν καταφρονήσει, χεῖράς τε σιδηρᾶς ἐπέβαλλον· καὶ συνεστηκότων τῶν σκαφῶν, ὁ ἀγὼν ἦν ὥσπερ ἐν γῇ. Πολὺ δὲ κρείσσους ὄντες οἱ Ῥωμαῖοι ταῖς εὐτολμίαις, ἐπιβάντες ἐς τὰς ἀλλοτρίας ἐκράτουν, καὶ μιᾷ νηῒ δύο ὁμοῦ φέροντες ἐπανῄεσαν. Καὶ τόδε μὲν τῆς ναυμαχίας προαγώνισμα ἦν. Ἐπεὶ δὲ οἱ στόλοι συνέπεσον ἀλλήλοις, ἰσχύϊ μὲν καὶ προθυμίᾳ τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπεκράτει· διὰ δὲ βαρύτητα τῶν σκαφῶν τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐδύναντο καταλαμβάνειν, κούφαις ναυσὶν ὑποφεύγοντας. Ἕως οἱ μὲν ἐς τὴν Ἔφεσον ὀξέως κατέφυγον, οἱ δ' ἐς Χίον ἀπῆραν· ἔνθα αὐτοῖς Ῥοδίων νῆες συμμαχίδες ἦλθον ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν. Ἀντίοχος δὲ, περὶ τῆσδε τῆς ναυμαχίας πυθόμενος, Ἀννίβαν ἔστελλεν ἐπὶ Συρίας εἰς νεῶν ἄλλων ἔκ τε Φοινίκης καὶ Κιλικίας παρασκευήν. Καὶ τόνδε μὲν ἐπανιόντα Ῥόδιοι κατέκλεισαν ἐς Παμφυλίαν, καί τινας αὐτοῦ τῶν νεῶν εἷλον, καὶ τὰς λοιπὰς ἐφεδρεύοντες ἐφύλασσον.

cum quinquaginta suis, quarum et ipsarum dimidius numerus tectus erat. Appulerunt autem Phocææ, quæ, Antiocho licet tunc subjecta, tamen metu perculsa eos admittebat. Inde postero die proficiscuntur, ad navale certamen se instruentes. Et contra egreditur præfectus classis Antiochi, Polyxenidas, cum ducentis navibus, levioribus multo quam hostiles erant : quod ei maxime profuit, quod Romani nondum satis essent rei nauticæ periti. Ille, ubi vidit ante alias ferri duas naves Punicas, immissis in eas tribus ex suis, ambas cepit, sed vacuas, Afris in mare prosilientibus. Tum Livius iratus, primus in eas impetum fecit navi prætoria, multum ante reliquam classem provectus. Et illæ, ut tres contra unum, contemtim huic ferreas manus injecerunt. Quo facto, quum jam cohærentibus navibus certamen esset terrestri simile, Romani, fortitudine superiores, in alienas naves transsiliunt, eisque potiuntur : sicque una navis duas simul captivas ducens, ad suos rediit. Post hoc pugnæ præludium, confligentibus classibus, Romani robore quidem superabant ac virtute : sed quia gravioribus utebantur navibus, non poterant adversariorum naves assequi, agilitate sua facile elabentes. Ac tandem celeri fuga hostes Ephesum se receperunt : Romani vero Chium petierunt, ubi auxiliares Rhodiæ naves se cum eis conjunxerunt viginti septem. Antiochus, postquam hujus navalis prælii nuncium accepit, Annibalem in Syriam misit, ut alias naves e Phœnice et Cilicia compararet. Quem redeuntem Rhodii compulerunt in Pamphyliam, captisque aliquot ex ea classe navibus, reliquis ibi conclusis insidiabantur.

XXIII. Πούπλιος δὲ Σκιπίων, ἀφικόμενος ἐς Αἰτωλίαν μετὰ τοῦ ὑπάτου, καὶ τὸν Μανίου στρατὸν παραλαβὼν, τὰς μὲν ἐν Αἰτωλίᾳ πολιορκίας ὑπερεῖδεν, ὡς μικρὸν ἔργον, καὶ τοῖς Αἰτωλοῖς δεομένοις ἐπέτρεψεν αὖθις ἐς Ῥώμην πρεσβεῦσαι περὶ σφῶν· ἐπὶ δὲ τὸν Ἀντίοχον ἠπείγετο, πρὶν ἐκβῆναι τῷ ἀδελφῷ τὴν στρατηγίαν. Διὰ δὲ Μακεδόνων ὥδευε καὶ Θρακῶν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον, δυσχερῆ καὶ χαλεπὴν ὁδὸν αὐτῷ γενομένην ἂν, εἰ μὴ Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ὡδοποίει καὶ ὑπεδέχετο καὶ παρέπεμπεν, ἐζευγμένοις τε ποταμοῖς ἐκ πολλοῦ, καὶ ἀγοραῖς ἑτοίμοις. Ἐφ' οἷς αὐτὸν οἱ Σκιπίωνες αὐτίκα τῶν ὑπολοίπων χρημάτων ἀπέλυσαν, ἐπιτετραμμένοι τοῦθ' ὑπὸ τῆς βουλῆς, εἰ πρόθυμον εὕροιεν. Ἐπέστελλον δὲ καὶ ἐς Προυσίαν, τὸν Βιθυνῶν βασιλέα· καταλέγοντες, ὅσοις βασιλεῦσι Ῥωμαῖοι συμμαχήσασι τὰς ἀρχὰς ἐπηύξησαν. Φίλιππον δὲ (φασὶ) τὸν Μακεδόνα καὶ πολέμῳ κρατήσαντες ἄρχειν ἐῶσι· καὶ τὸν παῖδα αὐτῷ τῆς ὁμηρείας ἀπελύσαμεν, καὶ τὸ ἔτι ὄφλημα τῶν χρημάτων. Οἷς ὁ Προυσίας ἡσθεὶς, συνέθετο συμμαχήσειν ἐπ' Ἀντίοχον. Λίβιος δ' ὁ ναύαρχος, ἐπεὶ τῆς ὁδοιπορίας τῶν Σκιπιώνων ἐπύθετο, Παυσίμαχον μὲν τὸν Ῥόδιον μετὰ τῶν Ῥοδίων νεῶν ἐν τῇ Αἰολίδι κατέλιπε, καὶ μέρος τι τοῦ ἰδίου στόλου· ταῖς δὲ πλείοσιν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον

XXIII. Interea P. Scipio in Ætoliam venit cum consule, acceptoque exercitu a Manio, bellum oppidatim per Ætoliam circumferre contemsit, ut rem exiguam; Ætolisque deprecantibus permisit, ut rursus Romam legatos mitterent. Maluit enim adversus Antiochum properare, priusquam consulatus fratris elaberetur. Duxit autem per Macedoniam Thraciamque ad Hellespontum; itinere quod difficillimum ei molestissimumque fuerat futurum, nisi viam munivisset Philippus Macedo, et excepisset venientes, prosecutusque esset, longe ante exstructis pontibus, et annona præparata. Quamobrem statim Scipiones ei reliquum pecuniæ debitæ remiserunt, quemadmodum mandarat senatus, si obsequentem invenissent. Prusiæ quoque, Bithynorum regi, scripserunt; commemorantes, quam multis regibus amicis ac sociis populus Romanus regna auxerit : Philippo quoque Macedoni victo regnum relictum, filium obsidem redditum, remissam pecuniam debitam. Quibus intellectis, Prusias libenter societatem contra Antiochum cum Romanis iniit. Livius autem, præfectus classis, postquam cognovit Scipiones esse in itinere, Pausimacho Rhodio cum navibus Rhodiis et parte suarum in Æolide relicto, cum majore parte in Hellespontum navigavit, ut exercitum ex-

ἔπλει, τὸν στρατὸν ὑποδεξόμενος. Καὶ Σηστὸς μὲν αὐτῷ καὶ Ῥοίτειον, καὶ ὁ Ἀχαιῶν λιμὴν, καί τινα ἄλλα προσέθετο· Ἄβυδον δὲ ἀπειθοῦσαν ἐπολιόρκει.

XXIV. Παυσίμαχος δ', οἰχομένου Λιβίου, πείρας τε πυκνὰς καὶ μελέτας τῶν ἰδίων ἐποιεῖτο, καὶ μηχανὰς ποικίλας συνεπήγνυτο, πυρφόρα τε ἀγγεῖα σιδήρεα ἐξῆπτε κοντῶν μακρῶν, αἰωρεῖσθαι τὸ πῦρ ἐς τὸ πέλαγος· ἵνα τῶν μὲν ἰδίων σκαφῶν πολὺ προὔχῃ, τοῖς δὲ πολεμίοις προσιοῦσιν ἐμπίπτῃ. Καὶ αὐτὸν τάδε φιλοπονούμενον Πολυξενίδας, ὁ Ἀντιόχου ναύαρχος, Ῥόδιός τε ὢν καὶ ὅδε, καί τισιν αἰτίαις ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος, ἐνήδρευεν· ὑπισχνούμενος, τὸν Ἀντιόχου στόλον ἐγχειριεῖν, εἰ συνθοῖτο συμπράξειν ἐς κάθοδον αὐτῷ. Ὁ δὲ ὑπώπτευε μὲν ἐπίκλοπον ἄνδρα καὶ πανοῦργον, καὶ ἐς πολὺ καλῶς ἐφυλάσσετο. Γράψαντος δ' αὐτῷ τοῦ Πολυξενίδου περὶ τῆς προδοσίας ἐπιστολὴν αὐτόγραφον, καὶ ἐπ' αὐτῇ καὶ ἀναζεύξαντος ἀπὸ τῆς Ἐφέσου, καὶ τὴν στρατιὰν ὑποκριθέντος ἐς χορτολογίαν περιπέμπειν· ὁ Παυσίμαχος, τήν τε ἀνάζευξιν ὁρῶν, καὶ οὐκ ἐλπίσας ἄν τινα περὶ προδοσίας ἐπιστολὴν αὐτόγραφον οὐκ ἀληθεύοντα πέμψαι, πάγχυ πιστεύσας ἐξέλυσε τὰς φυλακὰς, καὶ ἐς σιτολογίαν καὶ αὐτὸς περιέπεμπεν. Ὁ δὲ Πολυξενίδας, ἐπεὶ κατεῖδεν αὐτὸν ἐνηδρευμένον, αὐτίκα τὴν παρασκευὴν συνῆγε, καὶ Νίκανδρον τὸν πειρατὴν σὺν ὀλίγοις ἐς τὴν Σάμον περιέπεμπε, κατὰ τὴν γῆν ὄπισθεν τοῦ Παυσιμάχου θορυβοποιεῖν. Ἐκ δὲ μέσων νυκτῶν αὐτὸς ἐπέπλει, καὶ περὶ τὴν ἑωθινὴν φυλακὴν ἐπέπιπτεν ἔτι κοιμωμένῳ. Ὁ δὲ, ἐν αἰφνιδίῳ κακῷ καὶ ἀδοκήτῳ, τοὺς στρατιώτας ἐκέλευε, τὰς ναῦς ἐκλιπόντας, ἀπὸ τῆς γῆς ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους. Προσπεσόντος δ' ὄπισθεν αὐτῷ τοῦ Νικάνδρου, νομίσας καὶ τὴν γῆν προειλῆφθαι οὐχ ὑπὸ τῶν ἑωραμένων μόνων, ἀλλ', ὡς νυκτὶ, πολὺ πλειόνων, πάλιν ἐς τὰς ναῦς ἐνέβαινε θορυβούμενος· πρῶτός τε ἐς μάχην ἀνήγετο, καὶ πρῶτος ἔπιπτε, λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος. Τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν ἐλήφθησαν, οἱ δ' ἀπώλοντο. Καὶ τῶν νεῶν ἑπτὰ μὲν, αἳ τὸ πῦρ ἔφερον, οὐδενὸς αὐταῖς διὰ τὴν φλόγα προσιόντος, ἔφευγον· τὰς δὲ λοιπὰς εἴκοσιν ὁ Πολυξενίδας ἀναδησάμενος, ἐς τὴν Ἔφεσον κατήχθη.

XXV. Καὶ ἐπὶ τῇδε τῇ νίκῃ Φώκαια αὖθις καὶ Σάμος καὶ Κύμη πρὸς Ἀντίοχον μετετίθετο. Δείσας δ' ὁ Λίβιος περὶ τῶν σφετέρων νεῶν, ἃς ἐν τῇ Αἰολίδι καταλελοίπει, κατὰ σπουδὴν ἐς αὐτὰς ἐπανῄει. Καὶ Εὐμένης πρὸς αὐτὸν ἠπείγετο· Ῥόδιοί τε Ῥωμαίοις ναῦς ἑτέρας εἴκοσιν ἔπεμπον. Μικρὸν δὲ διαλιπόντες, ἅπαντες ἀνεθάῤῥησαν, καὶ ἐπὶ τὴν Ἔφεσον ἔπλεον, ἐς ναυμαχίαν ἐσκευασμένοι. Οὐδενὸς δ' αὐτοῖς ἀντεπιπλέοντος, τὸ μὲν ἥμισυ τῶν νεῶν ἐς ἐπίδειξιν ἔστησαν ἐν μέσῃ τῇ θαλάσσῃ μέχρι πολλοῦ· ταῖς δ' ὑπολοίποις ἐς τὴν πολεμίαν καταχθέντες, ἐπόρθουν. Μέχρι Νίκανδρος αὐτοῖς ἐκ τῆς μεσογαίας ἐπιπεσὼν, τήν τε λείαν ἀφείλετο, καὶ ἐς τὰς ναῦς κατεδίωξεν. Οἱ μὲν δὴ πάλιν ἐς Σάμον ἀνήγοντο, καὶ ὁ χρόνος ἔληγε Λιβίῳ τῆς ναυαρχίας.

ciperet: moxque Sestus, Rhœteum, Achæorum portus, et alia quædam oppida, ei se dediderunt: Abydum vero, imperata detrectantem, oppugnavit.

XXIV. Pausimachus, post discessum Livii, multis modis suos exercebat classiarios, machinasque varii generis compingebat: et ferreas trullas igniferas longis contis suspendebat, ut ignis multum in mare e navibus suis emineret, et in hostiles appropinquantes incideret. His studiis occupatum Polyxenidas, Antiochi classis præfectus, et ipse Rhodius, sed tum ob crimina quædam, quorum accusatus fuerat, patria exul, insidioso commento aggressus est; pollicens, traditurum se Antiochi classem, si ille sibi reciperet reditum in patriam adjuturum. Suspecta fuit hominis vafrities, et aliquandiu pulchre dolos cavit Pausimachus. Sed postquam ad eum Polyxenidas literas misit de proditione, sua manu scriptas, moxque etiam Epheso discessit, sociis navalibus per simulationem frumentatum dimissis: tunc Pausimachus, discessisse eum videns, ratusque neminem commissurum, ut adversus semetipsum indicia manu sua testata daret, plenam ei fidem adhibere cœpit, neglexitque excubias, et suos ipse quoque frumentatum dimisit. Polyxenidas, ubi animadvertit succedere dolum, mox suos accersivit, et Nicandrum archipiratam cum paucis Samum transmisit, ut per terram a tergo infestaret Pausimachum; et ipse, media nocte solvens, adversus eumdem direxit cursum, et ante diluculum in dormientem adhuc irruit. Pausimachus, repentino inopinatoque malo territus, jussit milites relictis navibus e terra repugnare. Sed quum a tergo Nicander impetum in eum faceret, per nocturnum errorem putans terram occupatam a pluribus, rursum naves raptim conscendit: et, primus in hostes excurrens, primus quoque, fortiter pugnans, Pausimachus interfectus est. Reliqui aut capti aut cæsi sunt. Naves septem tantum effugerunt; quæ, quum ignem ferrent, micantibus flammis deterruerant hostem, ne accederet propius: reliquas viginti captas Ephesum secum reduxit Polyxenidas.

XXV. Post eam victoriam Phocæa rursum, et Samus, et Cuma defecerunt ad Antiochum. Tum Livius, veritus, ne quid suis navibus in Æolide relictis accideret, propere ad eas rediit: quo etiam Eumenes properavit; et Rhodii viginti alias naves Romanis miserunt. Itaque brevi mora interposita, omnes, receptis animis, navigarunt Ephesum, navibus ad prælium instructis. Postquam nemo adversus prodiit, dimidium classis in alto diu ostentaverunt: reliquis navibus ad terram appulsi, deprædabantur hostium littora; quos Nicander a continenti subito adortus, recepta præda, in naves compulit. Tunc Samum rursus illi appulerunt, elapso jam præfecturæ Livii tempore.

XXVI. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου Σέλευκος, ὁ Ἀντιόχου, τὴν Εὐμενοῦς γῆν ἐδῄου, καὶ Περγάμῳ παρεκάθητο, τοὺς ἄνδρας ἐς τὴν πόλιν κατακλείσας. Ὅθεν ὁ Εὐμενὴς ἐς Ἐλαίαν, τὸ τῆς ἀρχῆς ἐπίνειον, διέπλει κατὰ σπουδὴν, καὶ σὺν αὐτῷ Λεύκιος Αἰμίλιος Ῥηγίλλος, ὁ Λιβίου τὴν ναυαρχίαν παραδεδεγμένος. Ἧκον δὲ καὶ παρὰ τῶν Ἀχαιῶν Εὐμενεῖ σύμμαχοι χίλιοι πεζοὶ, καὶ ἱππεῖς ἑκατὸν ἐπίλεκτοι. Ὧν Διοφάνης ὁ στρατηγὸς, ἀπὸ τοῦ τείχους ἰδὼν τοὺς Σελευκείους παίζοντάς τε καὶ μεθύοντας ἐκ καταφρονήσεως, ἔπειθε τοὺς Περγαμηνοὺς ἑαυτῷ συνεκδραμεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Οὐχ ὑφισταμένων δ' ἐκείνων, ὥπλισε τοὺς ἰδίους χιλίους, καὶ τοὺς ἑκατὸν ἱππέας, καὶ προαγαγὼν ὑπὸ τὸ τεῖχος ἔστησεν ἀτρεμεῖν· ὑπερορώντων αὐτοὺς ἐς πολὺ τῶν πολεμίων, ὡς ὀλίγους τε καὶ οὐ τολμῶντας ἐς χεῖρας ἐλθεῖν. Ὁ δ' ἄριστον ποιουμένοις ἐπιδραμὼν, ἐθορύβησέ τε καὶ ἐτρέψατο τοὺς προφύλακας. Τῶν δ' ἄλλων ἐπὶ τὰ ὅπλα ἀναπηδώντων, καὶ τοὺς ἵππους περιχαλινούντων, ἢ φεύγοντας διωκόντων, ἢ δυσχερῶς ἀναβαινόντων οὐκ εὐσταθοῦντας, ἐκράτει πάνυ λαμπρῶς· ἐπιβοώντων ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τείχους τῶν Περγαμηνῶν, καὶ οὐδὲ τότε προελθεῖν ὑφισταμένων. Κτείνας δ' ὅσους ἐδύνατο, ὡς ἐν ἐπιδείξει ταχείᾳ, καί τινας αἰχμαλώτους ἑλὼν ἄνδρας τε καὶ ἵππους, ἐπανῄει κατὰ σπουδήν. Καὶ τῆς ἐπιούσης αὖθις ἵστη τοὺς Ἀχαιοὺς ὑπὸ τὸ τεῖχος, οὐδὲ τότε τῶν Περγαμηνῶν αὐτῷ συνεξιόντων, Σέλευκος δ' ἱππεῦσι πολλοῖς αὐτῷ προσεπέλαζε, προκαλούμενος· ὁ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπεξῄει, παρ' αὐτὸ τὸ τεῖχος ἑστὼς, ἀλλ' ἐφυλάσσετο. Ἐπεὶ δ' ὁ Σέλευκος, παραμείνας ἐς μεσημβρίαν, καμνόντων οἱ ἤδη τῶν ἱππέων, ἐπέστρεφε καὶ ἐπανῄει, τοῖς τελευταίοις αὐτοῦ ὁ Διοφάνης ἐπιθέμενος καὶ θορυβοποιήσας, καὶ βλάψας ὅσα καὶ τότε δυνατὸς ἦν, εὐθὺς ἐπανῄει πάλιν ὑπὸ τὸ τεῖχος. Καὶ τόνδε τὸν τρόπον συνεχῶς ἔν τε χορτολογίαις καὶ ξυλείαις ἐνεδρεύων ἀεί τι καὶ ἐνοχλῶν, ἀπό τε Περγάμου τὸν Σέλευκον ἀνέστησε, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης Εὐμενοῦς χώρας ἐξήλασε.

XXVII. Πολυξενίδᾳ δὲ καὶ Ῥωμαίοις μετ' οὐ πολὺ γίγνεται ναυμαχία περὶ Μυόννησον· ἐς ἣν συνῄεσαν, Πολυξενίδας μὲν ναυσὶν ἐννενήκοντα καταφράκτοις, Λεύκιος δ' ὁ Ῥωμαίων ναύαρχος ὀγδοήκοντα καὶ τρισί· καὶ τούτων ἦσαν ἐκ Ῥόδου πέντε καὶ εἴκοσιν. Ὧν ὁ στρατηγὸς Εὔδωρος ἐτέτακτο μὲν ἐπὶ τοῦ λαιοῦ κέρως· ἰδὼν δὲ ἐπὶ θάτερα Πολυξενίδαν πολὺ προὔχοντα Ῥωμαίων, ἔδεισέ τε μὴ κυκλωθεῖεν, καὶ περιπλεύσας ὀξέως, ἅτε κούφαις ναυσὶ καὶ ἐρέταις ἐμπείροις θαλάσσης, τὰς ναῦς τὰς πυρφόρους τῷ Πολυξενίδᾳ πρώτας ἐπῆγε, λαμπομένας τῷ πυρὶ πάντοθεν. Οἱ δ' ἐμβαλεῖν μὲν αὐταῖς οὐκ ἐτόλμων, διὰ τὸ πῦρ· κύκλῳ δ' αὐτὰς περιπλέοντες ἐνέκλινόν τε καὶ θαλάσσης ἐπίμπλαντο, καὶ ἐς τὰς ἐπωτίδας ἐτύπτοντο· μέχρι Ῥοδίας νεὼς ἐς Σιδονίαν ἐμβαλούσης, καὶ τῆς πληγῆς εὐτόνου γενομένης, ἄγκυρα ἐκπίπτουσα τῆς Σιδονίας ἐς τὴν Ῥοδίαν πάγη τε, καὶ συνέδησεν ἄμφω πρὸς ἀλλήλας. Ὅθεν

XXVI. Per eosdem dies Seleucus, Antiochi filius, Eumenis regionem populabatur, et Pergamum obsidebat, conclusis in eam hostibus. Quamobrem Eumenes Elæam, quæ ejus regni navale est, sine mora trajecit, et cum eo L. Æmilius Regillus, successor Livii. Advenerant autem Eumeni ab Achæis quoque auxiliares, mille pedites, et centum selecti equites. Quorum dux Diophanes, quum e mœnibus urbis prospexisset Seleucianos ludentes contemtim et potantes, hortatus est Pergamenos, ut secum in hostem erumperent. Quod quum illi non auderent facere, suos pedites equitesque arma capere jussit, urbeque eductos ante mœnia quietos continuit. Et ibi quidem diu ab hostibus contemnebantur, ob paucitatem, et quod in pugnam prodire non auderent. At ille circa prandium occupatos subito invasit; territisque qui in statione erant, et terga vertere coactis, reliquos etiam, dum ad arma prosiliunt, et equos vel infrenant, vel diffugientes insequuntur, aut stare nolentes non possunt ascendere, superavit egregie; Pergamenis e muro acclamantibus, ac ne tum quidem prodire audentibus. Cæsis igitur quotquot in tam celeri virtutis ostentatione poterat, captisque etiam viris nonnullis equisque, in præsidium urbis rediit Diophanes. Postero die rursus Achæos suo pro muro locavit, ne tum quidem Pergamenis sequentibus. Et Seleucus cum multis equitum turmis accessit propius, potestatem pugnæ faciens. Sed quievit tunc Achæus, non discedens a mœnibus, et occasionem opperiens. Ubi vero post meridiem fessos equites vidit reverti in castra, magno impetu in postremum agmen incurrit; rursusque tumultu pavoreque incusso, et damno, quantum potuit, illato, sub mœnia se recepit. Ad eumdem modum pabulantes lignantesque hostes sæpius adortus ex insidiis, et nunquam sine damno elabi passus Diophanes, ex agro Pergameno Seleucum movere castra coegit, et omnino e regno Eumenis expulit.

XXVII. Paulo post Romani cum Polyxenida navale prælium commiserunt ad Myonnesum, in quo Polyxenidas navibus stratis xc pugnavit; quibus Regillus, Romanæ classis præfectus, opposuit octoginta tres. In his erant xxv Rhodiæ, quibus Eudorus in sinistro cornu præfuit. Qui quum videret, in altero cornu Polyxenidæ aciem evectam multum ultra Romanam; veritus, ne dextrum cornu ab hoste circumveniretur, citatissimo cursu, quum et navibus uteretur levibus et remigibus exercitatissimis, in alteram partem circumvectus, igniferas primum naves in Polyxenidam immisit, late coruscantes flammis. Et regiæ naves, metu adversi ignis non ausæ concurrere, dum circumvehuntur illas et declinant, fluctibus complebantur, simulque aliis obliquas se ipsæ ad ictus juxta proras inferendos præbebant. Accidit dein, ut, dum Rhodia navis rostro percutit Sidoniam, ancora, valido ictu excussa ex Sidonia navi, defigeretur in Rhodiam, et ambas naves inter se colligaret

ἦν ὁ ἀγὼν ἀτρεμούντων τοῖν σκαφῶν τοῖς ἐπιβάταις, ὥσπερ ἐν γῇ. Καὶ προσιουσῶν ἄλλων ἐς ἐπικουρίαν ἑκατέρᾳ πολλῶν, φιλονεικία τε παρ' ἀμφοῖν ἐγίγνετο λαμπρὰ, καὶ τὸ μέσον τῶν Ἀντιόχου νεῶν, ἔρημον ἐκ τούτου γενόμενον, αἱ Ῥωμαίων νῆες διέπλεον, καὶ τοὺς πολεμίους ἀγνοοῦντας ἔτι ἐκύκλουν. Ὡς δ' ἔμαθόν ποτε, ἐγίγνετο φυγὴ καὶ τροπή· καὶ διεφθάρησαν Ἀντιόχου νῆες μιᾶς δέουσαι τριάκοντα, ὧν τρισκαίδεκα αὐτοῖς ἀνδράσιν ἐλήφθησαν· Ῥωμαίων δ' ἀπώλοντο μόναι δύο. Καὶ ὁ Πολυξενίδας, τὴν Ῥοδίαν ναῦν ἐπαγόμενος, ἐς τὴν Ἔφεσον κατήχθη.

XXVIII. Τοῦτο μὲν δὴ τῇ ναυμαχίᾳ τῇ περὶ τὴν Μυόννησον ἦν τέλος. Οὔπω δ' αὐτῆς ὁ Ἀντίοχος αἰσθόμενος, Χεῤῥόνησόν τε καὶ Λυσιμάχειαν ἐπιμελῶς ὠχύρου, μέγα (ὥσπερ ἦν) τὸ ἔργον ἡγούμενος ἐπὶ Ῥωμαίοις· ὅπου γε καὶ τὴν ἄλλην Θρᾴκην διελθεῖν στρατοπέδῳ δυσόδευτον αὐτοῖς ἂν ἐγένετο καὶ δύσβατον, εἰ μὴ Φίλιππος διέφερεν. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος, ὢν καὶ τὰ ἄλλα κουφόνους ἀεὶ, καὶ ταχὺς ἐς μεταβολὴν, ἐπεὶ τῆς ἥσσης ἐπύθετο τῆς περὶ Μυόννησον, πάμπαν ἐξεπλάγη. Καὶ νομίσας αὐτῷ τὸ δαιμόνιον ἐπιβουλεύειν (παρὰ γὰρ λόγον ἕκαστα χωρεῖν· Ῥωμαίων μὲν ἐν τῇ θαλάσσῃ κρατούντων, ἐν ᾗ πολὺ προὔχειν αὐτὸς ἐνόμιζε· Ῥοδίων δ' Ἀννίβαν ἐς Παμφυλίαν καταχεκλεικότων· Φιλίππου δὲ Ῥωμαίους παραπέμποντος ἀβάτους ὁδοὺς, ὃν μάλιστα μνησικακήσειν αὐτοῖς, ὧν ἔπαθεν, ὑπελάμβανεν)· ὑπὸ δὴ τῶνδε πάντων ἐκταρασσόμενός τε, καὶ θεοῦ βλάπτοντος ἤδη τοὺς λογισμοὺς (ὅπερ ἅπασι, προσιόντων ἀτυχημάτων, ἐπιγίγνεται), Χεῤῥόνησον ἐξέλιπεν ἀλογίστως, πρὶν καὶ ἐς ὄψιν ἐλθεῖν τοῖς πολεμίοις· οὔτε μετενεγκὼν, ὅσος ἦν ἐν αὐτῇ σῖτος σεσωρευμένος πολὺς, ἢ ὅπλα, ἢ χρήματα, ἢ μηχαναί· οὔτε ἐμπρήσας· ἀλλ' ὑγιεῖς ἀφορμὰς τοσάσδε τοῖς πολεμίοις καταλιπών. Λυσιμαχέας τε, αὐτῷ καθάπερ ἐκ πολιορκίας συμφεύγοντας μετ' οἰμωγῆς, ἅμα γυναιξὶ καὶ παιδίοις, ὑπερεώρα· μόνου τοῦ διάπλου τοῦ περὶ Ἄβυδον εἶρξαι τοὺς πολεμίους ἐπινοῶν, καὶ τὴν λοιπὴν ἔτι ἐλπίδα τοῦ πολέμου πᾶσαν ἐν τούτῳ τιθέμενος. Οὐ μὴν οὔτε τὸν διάπλουν ἐφύλαξεν, ὑπὸ θεοβλαβείας· ἀλλ' ἐς τὸ μεσόγαιον ἠπείχθη ἐπανελθεῖν, φθάσων τοὺς πολεμίους· οὐδέ τινα φυλακὴν ἐν τῷ διάπλῳ κατέλιπεν.

XXIX. Οἱ δὲ Σκιπίωνες, ἐπεὶ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐπύθοντο, Λυσιμάχειάν τε δρόμῳ κατέλαβον, καὶ τῶν ἐν Χεῤῥονήσῳ θησαυρῶν τε καὶ ὅπλων κρατήσαντες, τὸν Ἑλλήσποντον, ἔρημον ὄντα φυλακῆς, εὐθὺς ἐπέρων μετὰ σπουδῆς, φθάσαι τὸν Ἀντίοχον ἔτι ἀγνοοῦντα ἐν Σάρδεσι ἐπειγόμενοι. Ὁ δ' ἐκπλαγεὶς ἐβαρυθύμει, καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ ἁμαρτήματα ἐς τὸ δαιμόνιον ἀνατιθεὶς, Ἡρακλείδην τὸν Βυζάντιον ἔπεμπεν ἐς τοὺς Σκιπίωνας, ἐπὶ διαλύσει τοῦ πολέμου· Σμύρναν τε καὶ Ἀλεξάνδρειαν αὐτοῖς διδοὺς τὴν ἐπὶ Γρανίκῳ, καὶ Λάμψακον, δι' ἃς ἦρξεν αὐτοῖς ὁ πόλεμος, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς δαπάνης τοῦδε τοῦ πολέμου. Ἐνετέλλετο δὲ, εἰ δέοι, καὶ τῶν Ἰάδων πόλεων δοῦναι καὶ τῶν Αἰολίδων,

Unde, immotis navibus, pugna exorta est inter vectores pedestri similis. Quo dum multæ aliæ naves in utriusque auxilium confluunt, et utrinque fortiter pugnatur, interim Romani mediam Antiochi aciem, ea occasione denudatam perrumpunt, hostesque, priusquam ipsi sentirent, circumveniunt. Quod ubi illi senserunt, fit fuga et persecutio : et ex regiis periere naves undetriginta, ex quibus tredecim cum vectoribus captæ sunt. Romani duas tantum amiserunt; e quibus Rhodiam illam captam Polyxenidas Ephesum secum abduxit.

XXVIII. Hic exitus fuit navalis pugnæ ad Myonnesum. Cujus priusquam nuncium accepisset Antiochus, sedulus erat in permunienda Chersoneso et Lysimachia : ratus, id quod erat, eam rem magni momenti fore contra Romanos; quibus utique et per reliquam Thraciam cum exercitu transire fuisset perdifficile, ni Philippus eos transduxisset. Verum ubi illam apud Myonnesum acceptam cladem cognovit, vir et ceteroquin inconstantis ingenii et levibus de causis mutabilis, supra modum est terrore perculsus. Et cuncta præter opinionem cadere videns : Romanos mari superiores esse, in quo se ipse multum putaverat præcellere; Annibalem a Rhodiis in Pamphylia clausum; Philippum hostes deducere per invia, quem maxime crediderat fore acceptarum ab eisdem injuriarum memorem : jam fortunam sibi insidiari existimavit. Atque his rebus omnibus conturbatus Antiochus, deo jam mentem adimente (ut fieri solet, imminentibus calamitatibus), Chersonesum deseruit pessimo consilio, antequam hostis in conspectum venisset; ac ne apparatu quidem frumenti, armorum, machinarum, pecuniæ, inde translato, aut incenso, quem magna copia ibi cumulaverat; sed his omnibus integris in usum hostium relictis. Et Lysimachienses, qui, tanquam urbe obsessa, cum uxoribus et liberis, flentes prosequebantur fugientem, insuper habuit; in unicam curam intentus, quomodo Romanos Abydo arceret, et in eo spem belli reliquam collocans. Attamen ne hunc quidem trajectum (adeo dii mentem perverterant) custodivit : sed, in mediterranea, ut hostem præveniret, properans, ne præsidium quidem ullum ad illum Hellesponti trajectum reliquit.

XXIX. Tum Scipiones, discessu ejus cognito, cursim occuparunt Lysimachiam : et potiti in Chersoneso thesauris armamentariisque regiis, Hellespontum incustoditum trajecerunt propere, festinantes ut prius quam Antiochus, ignorans adhuc ipsos trajecisse, Sardes venirent. Tum vero perterritus rex, gravissimeque commotus, et propria errata in fortunam referens, Heraclidem Byzantium misit ad Scipiones, qui de pacis compositione ageret. Offerebat autem is Antiochi nomine Romanis Smyrnam, Alexandriam ad Granicum, Lampsacumque, quæ belli causa fuerant, et impensæ in bellum factæ partem dimidiam. Mandatumque præterea habebat, ut Ionicas etiam ac Æolicas civitates,

ὅσαι τὰ Ῥωμαίων ἐν τῷδε τῷ ἀγῶνι εἵλοντο, καὶ εἴ τι ἄλλο αἰτοῖεν οἱ Σκιπίωνες. Ταῦτα μὲν εἶχεν ἐς τὸ φανερὸν λέγειν ὁ Ἡρακλείδης· ἰδίᾳ δὲ πρὸς Πούπλιον Σκιπίωνα ἔφερε παρ᾽ Ἀντιόχου χρημάτων τε πολλῶν ὑποσχέσεις καὶ τοῦ παιδὸς ἀφέσεις. Ἡρήκει γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ Ἑλλάδι ὁ Ἀντίοχος, ἐς Δημητριάδα ἐκ Χαλκίδος διαπλέοντα· καὶ ἦν ὁ παῖς Σκιπίων, ὁ Καρχηδόνα ὕστερον ἑλών τε καὶ κατασκάψας, καὶ δεύτερος ἐπὶ τῷδε τῷ Σκιπίωνι Ἀφρικανὸς ὀνομασθείς· Παύλου μὲν υἱὸς ὤν, τοῦ Περσέα τὸν Μακεδόνα ἑλόντος, Σκιπίωνος δὲ τῷ γένει θυγατριδοῦς, καὶ θέσει παῖς. Κοινῇ μὲν οὖν οἱ Σκιπίωνες τῷ Ἡρακλείδῃ τήνδε ἔδοσαν τὴν ἀπόκρισιν· Ἐὰν ὁ Ἀντίοχος εἰρήνης δέηται, μὴ τῶν Ἰάδων, μηδὲ τῶν Αἰολίδων αὐτὸν ἐκστῆναι πόλεων, ἀλλὰ πάσης τῆς ἐπὶ τάδε Ταύρου, καὶ τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου πᾶσαν ἐσενεγκεῖν, δι᾽ αὐτὸν γενομένου. Ἰδίᾳ δὲ ὁ Πούπλιος ἔφη τῷ Ἡρακλείδῃ· Ῥωμαίους, εἰ μὲν ἔτι Χεῤῥονήσου καὶ Λυσιμαχείας κρατῶν ὁ Ἀντίοχος ταῦτα προὔτεινεν, ἀσμένως ἂν λαβεῖν· τάχα δ᾽ εἰ καὶ μόνον ἔτι τοῦ Ἑλλησπόντου τὸν διάπλουν ἐφύλασσε. Νῦν δ᾽ αὐτοὺς ἤδη περάσαντάς τε καὶ ἐν ἀσφαλεῖ γενομένους, καὶ τὸν χαλινὸν (φασὶν) ἐνθέντας, καὶ ἐπὶ τῷ χαλινῷ τὸν ἵππον ἀναβάντας, οὐκ ἀνέξεσθαι διαλύσεων ἐπ᾽ ὀλίγοις. Αὐτὸς δὲ χάριν εἰδέναι τῷ βασιλεῖ τῆς προαιρέσεως, καὶ μᾶλλον εἴσεσθαι, λαβὼν τὸν υἱόν· ἀμείβεσθαι δ᾽ αὐτὸν ἤδη, καὶ συμβουλεύειν, δέχεσθαι τὰ προτεινόμενα, πρὶν ἐς πεῖραν ἐλθεῖν μειζόνων ἐπιταγμάτων.

XXX. Ὁ μὲν δὴ Πούπλιος, ταῦτα εἰπὼν, ἐς Ἐλαίαν νοσηλευόμενος ὑπεχώρει, σύμβουλον τῷ ἀδελφῷ Γναῖον Δομίτιον καταλιπών. Ὁ δ᾽ Ἀντίοχος, οἷόν τι καὶ Φίλιππος ὁ Μακεδὼν, οἰηθεὶς τῶνδε τῶν ἐπιταγμάτων πλέον οὐδὲν αὐτοῦ τὸν πολεμον ἀφαιρήσεσθαι, συνέτασσε τὴν στρατιὰν περὶ τὸ πεδίον τὸ Θυατείρων, οὐ μακρὰν ἀπὸ τῶν πολεμίων· καὶ Σκιπίωνι τὸν υἱὸν ἀπέπεμπεν ἐς Ἐλαίαν. Ὁ δὲ τοῖς ἄγουσι συνεβούλευε, μὴ μάχεσθαι τὸν Ἀντίοχον, ἕως αὐτὸς ἐπανέλθοι. Καὶ τῷδε πεισθεὶς ὁ Ἀντίοχος, μετεστρατοπέδευσεν ἀμφὶ τὸ ὄρος τὸ Σίπυλον· τεῖχός τε καρτερὸν τῷ στρατοπέδῳ περιετείχιζε, καὶ τὸν Φρύγιον ποταμὸν ἐν προβολῇ τοῖς πολεμίοις ἐτίθετο, ἵνα μηδ᾽ ἄκων ἀναγκάζοιτο πολεμεῖν. Δομίτιος δὲ, φιλοτιμούμενος τὸν πόλεμον ἐφ᾽ ἑαυτοῦ κριθῆναι, τὸν ποταμὸν ἐπέρα μάλα θρασέως, καὶ σταδίους εἴκοσιν ἀπ᾽ Ἀντιόχου διασχὼν ἐστρατοπέδευσε. Τέτταρσί τε ἡμέραις ἐφεξῆς ἐξέτασσον ἑκάτεροι παρὰ τὸν χάρακα τὸν ἑαυτῶν, καὶ μάχης οὐ κατῆρχον. Τῇ πέμπτῃ δὲ ὁ Δομίτιος ἐξέτασσεν αὖθις, καὶ ἐπέβαινε σοβαρῶς. Οὐκ ἀντεπιόντος δὲ τοῦ Ἀντιόχου, τότε μὲν ἐγγυτέρω μετεστρατοπέδευε. Μίαν δὲ ἄλλην διαλιπὼν, ἐκήρυσσεν ἐς ἐπήκοον τῶν πολεμίων, ἐς αὔριον Ἀντιόχῳ καὶ ἄκοντι πολεμήσειν. Ὁ δὲ, συνταραχθεὶς, αὖθις μεθίει τὰ δόξαντα· καὶ, δυνηθεὶς ἂν ἑστάναι μόνον ὑπὸ τὸ τεῖχος, ἢ καλῶς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ

quotquot Romanorum partes in illo bello erant secutæ, et, si quid aliud Scipiones peterent, concederet. Hæc Heraclidi commissa sunt, publice proferenda: privatim autem P. Scipioni jussus est polliceri ingens auri pondus, et filii restitutionem sine pretio: ceperat enim eum rex in Græcia, a Chalcide petentem Demetriadem. Is erat Scipio, qui postea, ex Carthagine capta atque diruta, alter post hunc Africanus cognominatus est; Pauli filius, ejus qui Perseum Macedonem cepit, Scipionis nepos ex filia, et adoptione filius. Scipiones igitur in concilio responderunt Heraclidi: « Si Antiochus pacem velit, oportere eum non solis Ionicis Æolicisque civitatibus decedere, sed omni citra Taurum Asia: et impensam ejus belli omnem præstare, quod bellum ipsius culpa excitatum esset. » Privatim autem Publius dixit Heraclidi: « Si rex, dum Lysimachiam et Chersonesum tenebat, has conditiones Romanis obtulisset, libenter accepturos fuisse: fortasse quoque, si saltem prohibiti fuissent Hellespontum trajicere. Nunc vero, postquam transmisissent, et non solum frenum, quod aiunt, injecissent, sed et equum inscendissent, tam leves conditiones audire non posse. Pro benigna voluntate habere se regi gratiam; majoremque habiturum, ubi filium receperit. In præsentia beneficium ejus remunerari, fidele consilium dando, ut conditiones latas accipiat, priusquam duriora experiatur. »

XXX. Post hæc Elæam æger delatus est P. Scipio; relictusque apud fratrem legatus Cn. Domitius. Antiochus vero, sicut antea Philippus Macedo, ratus, etiam victo sibi nihil amplius, quam quod Scipiones juberent, auferri posse, circa Thyatirenos campos contraxit copias, non longe ab hostibus, et Scipioni filium remisit Elæam. Ille adducentibus filium suasit, ne rex ante in aciem descenderet, quam ipse in castra rediisset. Et Antiochus, auctoritate viri motus, transtulit sua castra ad Sipylum montem, validoque muro ea communiit; Phrygio quoque amne objecto hostibus, ne invitus pugnare cogeretur. Domitius autem, qui, laudis avidus, per se decernere cupiebat, audenter admodum amnem transgressus, duo millia et quingentos passus ab hoste castra metatus est. Per continuum quatriduum abhinc instructæ utrinque acies pro vallo stetere, neutris pugnam incipientibus. Quinto die Domitius, instructa rursus acie, superbe adversus hostem processit. Quumque Antiochus non moveret obviam, ipse admovit ad eum castra propius: intermissoque uno die, per præconem proclamari jussit, audientibus hostibus, cras se pugnaturum vel invito Antiocho. Et ille conturbatus, mutato rursus consilio, quum posset pro vallo tantum subsistere, aut e

τείχους ἀπομάχεσθαι, μέχρι ῥαίσειεν ὁ Πούπλιος, αἰσχρὸν ἡγεῖτο, μετὰ πλειόνων φυγομαχεῖν· ὅθεν εἰς μάχην παρέτασσε.

XXXI. Καὶ ἐξῆγον ἔτι νυκτὸς ἄμφω περὶ ἐσχάτην φυλακήν. Διεκόσμει δ' αὐτῶν ἑκάτερος ὧδε· τὸ μὲν λαιὸν εἶχον ὁπλῖται Ῥωμαίων μύριοι, παρὰ τὸν ποταμὸν αὐτόν· καὶ μετ' ἐκείνους ἦσαν Ἰταλῶν ἕτεροι μύριοι· τρεῖς ἑκατέρων τάξεις ἐπὶ βάθος. Ἐπὶ δὲ τοῖς Ἰταλοῖς ὁ Εὐμενοῦς στρατὸς ἐτάσσετο, καὶ Ἀχαιῶν πελτασταὶ περὶ τρισχιλίους. Ὧδε μὲν εἶχε τὸ λαιόν· τὸ δεξιὸν δ' ἦν ἱππεῖς, οἵ τε Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν καὶ Εὐμενοῦς, οὐ πλείους οὐδ' οὗτοι τρισχιλίων. Ἀναμεμίχατο δ' ἅπασι ψιλοί τε καὶ τοξόται πολλοί. Καὶ ἀμφὶ τὸν Δομίτιον αὐτὸν ἦσαν ἱππέων ἶλαι τέσσαρες. Οὕτω μὲν ἐγίγνοντο πάντες ἐς τρισμυρίους. Ἐπεστάτει δὲ τοῦ μὲν δεξιοῦ Δομίτιος αὐτὸς, καὶ ἐς τὸ μέσον αὐτὸν ἵστη τὸν ὕπατον· τὸ δὲ λαιὸν ἔδωκεν Εὐμενεῖ. Τῶν δ' ἐλεφάντων, οὓς εἶχεν ἐκ Λιβύης, οὐδένα νομίζων ἔσεσθαι χρήσιμον, ὀλιγωτέρων τε ὄντων, καὶ βραχυτέρων, οἷα Λιβύων (δεδίασι δ' οἱ σμικρότεροι τοὺς μείζονας), ἔστησεν ὀπίσω πάντας. Ὧδε μὲν δὴ διατετάχατο Ῥωμαῖοι.

XXXII. Ἀντιόχῳ δ' ἦν μὲν ὁ στρατὸς ἅπας ἑπτακισμύριοι, καὶ τούτων τὸ κράτιστον ἦν ἡ φάλαγξ ἡ Μακεδόνων, ἄνδρες ἑξακισχίλιοι καὶ μύριοι, ἐς τὸν Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου τρόπον ἐπικοσμούμενοι. Ἵστη δ' αὐτοὺς ἐν μέσῳ, διελὼν, ἀνὰ χιλίους καὶ ἑξακοσίους, ἐς δέκα μέρη· καὶ τούτων ἑκάστου μέρους ἦσαν ἐπὶ μὲν τοῦ μετώπου πεντήκοντα ἄνδρες, ἐς δὲ τὸ βάθος δύο καὶ τριάκοντα, ἐς δὲ τὰ πλευρὰ ἑκάστου μέρους ἐλέφαντες δύο καὶ εἴκοσιν. Ἡ δ' ὄψις ἦν τῆς μὲν φάλαγγος, οἷα τείχους· τῶν δ' ἐλεφάντων, οἷον πύργων. Τοιοῦτον μὲν ἦν τὸ πεζὸν Ἀντιόχῳ· ἱππεῖς δ' ἑκατέρωθεν αὐτοῦ παρατετάχατο, Γαλάται τε κατάφρακτοι, καὶ τὸ λεγόμενον ἄγημα τῶν Μακεδόνων· εἰσὶ δὲ καὶ οἵδε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, καὶ παρ' αὐτὸ ἄγημα λέγεται. Τάδε μὲν ἐξ ἴσου τῆς φάλαγγος ἦν ἑκατέρωθεν. Ἐπὶ δ' αὐτοῖς τὰ κέρατα κατεῖχον, ἐν μὲν δεξιᾷ, ψιλοί τε τινὲς, καὶ ἕτεροι ἱππεῖς ἀργυράσπιδες, καὶ ἱπποτοξόται διακόσιοι· τὸ δὲ λαιὸν, Γαλατῶν τ' ἔθνη, Τεκτοσάγαι τε καὶ Τρόκμοι καὶ Τολιστόβοιοι, καὶ Καππαδόκαι τινὲς, οὓς ἔπεμψεν Ἀριαράθης, καὶ μιγάδες ἄλλοι ξένοι. Κατάφρακτός τε ἵππος ἐπὶ τοῖσδε ἑτέρα, καὶ ἣν ἐκάλουν ἵππον ἑταιρικὴν, ὡπλισμένη κούφως. Ὧδε μὲν καὶ ὁ Ἀντίοχος ἐξέτασσε. Καὶ δοκεῖ τὴν ἐλπίδα λαβεῖν ἐν τοῖς ἱππεῦσιν, οὓς πολλοὺς ἔστησεν ἐπὶ τοῦ μετώπου· τὴν δὲ φάλαγγα πυκνὴν ἐς ὀλίγον συναγαγεῖν ἀπειροπολέμως, ᾗ δὴ καὶ μάλιστα ἔδει θαῤῥεῖν, πάνυ ἠσκημένῃ. Πολὺ δὲ καὶ ἄλλο πλῆθος ἦν λιθοβόλων τε καὶ τοξοτῶν, καὶ ἀκοντιστῶν καὶ πελταστῶν, Φρυγῶν τε καὶ Λυκίων, καὶ Παμφύλων, καὶ Πισιδῶν, Κρητῶν τε καὶ Τραλλιανῶν, καὶ Κιλίκων ἐς τὸν Κρητῶν τρόπον ἐσκευασμένων. Ἱπποτοξόται τε ἐπὶ τούτοις ἕτεροι, Δᾶαι, καὶ Μυσοὶ, καὶ Ἐλυμαῖοι, καὶ Ἄραβες, οἳ κα-

muro propulsare hostem, donec convaluisset Publius, turpe putans, si certamen detrectaret superior numero, parabat se prælio.

XXXI. Utrique castris progressi sunt ante diluculum, circa ultimam vigiliam. Acies utrinque hoc maxime modo instructæ sunt. Romanorum lævum cornu, juxta ipsum fluvium, tenebant legiones Romanæ, decem millia peditum: his juncta erant alia decem millia sociorum nominisque Latini. Utrique pariter in triplicem aciem, quarum altera post alteram locata erat, distincti. Ultra Latinos stabat Eumenis exercitus, et Achæorum cetratorum tria millia. In dextro vero cornu erant equites Romani, et Latini, Eumenisque, non plures cuncti tribus millibus: omnibus autem frequentes intermixti erant leviter armati et sagittarii. Domitium stipabant equitum turmæ quatuor. Sic in universum fuerunt in Romana acie ad triginta hominum millia. Præerat autem dextro cornu ipse Domitius, et in medio collocavit consulem. Lævum Eumeni dedit. Sed elephantorum, quos habebat ex Africa, nullum fore usum ratus, quod et pauciores essent, et minores, utpote Africi, qui metuere majores solent, post reliquum omne agmen illos locavit.

XXXII. In Antiochi exercitu LXX millia numerabantur. Robur erat phalanx Macedonica, XVI hominum millia, ex Alexandri Philippique instituto ornatorum. Hæc media acies fuit, in decem partes divisa; quarum singulæ mille sexcentos, et in fronte quidem quinquaginta, a fronte autem introrsus duos et triginta armatos continebant. Ad latera cujusque partis duo elephanti stabant, ut in fronte totius phalangis elephanti essent XXII. Ita phalanx quasi muri speciem præ se ferebat, ex quo elephanti, tanquam turres, eminebant. Sic peditatus Antiochi instructus erat. Ejus autem utrumque latus equites tegebant; cum Gallogræci loricati, tum qui Agema vocantur Macedonicum, suntque lectissimi equites, ex quo et nomen Agema habent. Hi pari numero utrinque circumdabant phalangem. Præter hos, in cornibus erant, a dextro, leviter nonnulli armati, et alii equites, qui Argyraspides vocabantur, et sagittarii equites (*mille et*) ducenti. Ab lævo cornu erant Gallogræcæ nationes, Tectosagi, Trocmi, Tolistoboii, et ab Ariarathe missi Cappadoces, aliaque conductitiorum militum multitudo promiscua. Tum loricatus alius equitatus, et quæ amicorum ala ab illis vocabatur, levius armata. Atque ita Antiochus suos instruxit; fretus, ut videtur, maxime equestribus copiis, quas in fronte plurimas posuit: phalangem autem imperite in arctum coegit, qua maxime, ut præ cæteris exercitata, fidere debuerat. Aderat autem prætereà et alia magna multitudo, funditorum, sagittariorum, jaculatorum cetratorumque, Phrygum, Lyciorum, Pamphyliorum, Pisidarum, Cretensium, Trallianorum, Cilicumque more Cretensium armatorum: tum alii equites sagittarii, Dahæ, Mysi, Elymæi, Arabesque, qui camelis velocissimis

μήλους ὀξυτάτας ἐπικαθήμενοι, τοξεύουσί τε εὐμαρῶς ἀφ᾽ ὑψηλοῦ, καὶ μαχαίραις, ὅτε πλησιάζοιεν, ἐπιμήκεσι καὶ στεναῖς χρῶνται. Δρεπανηφόρα τε ἅρματα ἐν τῷ μεταιχμίῳ, προπολεμεῖν τοῦ μετώπου, τετάχατο· καὶ εἴρητο αὐτοῖς, μετὰ τὴν πρώτην πεῖραν ὑποχωρεῖν.

XXXIII. Ὄψις τε ἦν ὥσπερ δύο στρατῶν, τοῦ μὲν, ἀρχομένου πολεμεῖν, τοῦ δ᾽ ἐφεδρεύοντος. Ἑκάτερος δ᾽ αὐτῶν ἐς κατάπληξιν ἐσκεύαστο δεινῶς, πλήθει τε καὶ κόσμῳ. Ἐφειστήκει δὲ τοῖς μὲν δεξιοῖς ἱππεῦσιν Ἀντίοχος αὐτὸς, τοῖς δ᾽ ἐπὶ θάτερα Σέλευκος ὁ υἱὸς Ἀντιόχου· τῇ δὲ φάλαγγι, Φίλιππος ὁ ἐλεφαντάρχης· καὶ τοῖς προμάχοις Μένδις τε καὶ Ζεῦξις. Ἀχλυώδους δὲ καὶ ζοφερᾶς τῆς ἡμέρας γενομένης, ἥ τε ὄψις ἔσβεστο τῆς ἐπιδείξεως, καὶ τὰ τοξεύματα πάντα ἀμβλύτερα ἦν, ὡς ἐν ἀέρι ὑγρῷ καὶ σκοτεινῷ. Ὅπερ ἐπεὶ κατεῖδεν Εὐμενὴς, τῶν μὲν ἄλλων κατεφρόνησε· τὴν δὲ ῥύμην τῶν ἁρμάτων, τεταγμένων ἐφ᾽ ἑαυτὸν μάλιστα, δείσας· ὅσοι ἦσαν αὐτῷ σφενδονῆται καὶ ἀκοντισταὶ καὶ ἕτεροι κοῦφοι, συναγαγὼν, προσέταξε, τὰ ἅρματα περιθέοντας, ἐς τοὺς ἵππους ἀκοντίζειν ἀντὶ τῶν ἐπιβατῶν. Ἵππου γὰρ ἐν ἅρματι ζυγομαχοῦντος, ἀχρεῖον τὸ λοιπὸν ἅρμα γίγνεται, καὶ πολλὰ καὶ τῆς ἄλλης εὐταξίας παραλύεται, τὰ δρέπανα τῶν φιλίων δεδιότων. Ὃ καὶ τότε συνηνέχθη γενέσθαι. Πληγέντων γὰρ τῶν ἵππων ἀθρόως, καὶ τὰ ἅρματα ἐς τοὺς φίλους περιφερόντων, αἵ τε κάμηλοι πρῶται τῆς ἀταξίας ᾐσθάνοντο, πλησίον τοῖς ἅρμασι παρατεταγμέναι· καὶ μετ᾽ αὐτὰς ἡ κατάφρακτος ἵππος, οὐ ῥᾳδίως ὑπὸ τοῦ βάρους τὰ δρέπανα ἐκφεύγειν δυναμένη. Θόρυβός τε ἦν ἤδη πολὺς, καὶ τάραχος ποικίλος· ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῶνδε μάλιστα, χωρῶν δὲ ἐπὶ ὅλον τὸ μεταίχμιον· καὶ μείζων ὑπόνοια τοῦ ἀκριβοῦς. Ὡς γὰρ ἐν διαστήματι μακρῷ, καὶ πλήθει πυκνῷ, καὶ βοῇ ποικίλῃ, καὶ φόβῳ πολλῷ, τὸ μὲν ἀκριβὲς οὐδὲ τοῖς ἀγχοῦ τῶν πασχόντων καταληπτὸν ἦν, τὴν δὲ ὑπόνοιαν μειζόνως ἐς τοὺς ἑξῆς ἕκαστοι μετέφερον.

XXXIV. Ὁ δ᾽ Εὐμενὴς, ἐπεὶ τὰ πρῶτα καλῶς ἐπέπρακτο αὐτῷ, καὶ τὸ μεταίχμιον, ὅσον αἵ τε κάμηλοι καὶ τὰ ἅρματα ἐπεῖχεν, ἐγεγύμνωτο, τοὺς ἰδίους ἱππέας, καὶ ὅσοι Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Ἰταλῶν παρατετάχατο, ἐπῆγεν ἐπὶ τοὺς ἀντικρὺ Γαλάτας τε καὶ Καππαδόκας, καὶ τὴν ἄλλην σύνοδον τῶν ξένων, μέγα κεκραγὼς, καὶ παρακαλῶν ἐπὶ ἄνδρας ἀπείρους τε μάχης καὶ γεγυμνωμένους τῶν προπολεμούντων. Οἱ δ᾽ ἐπείθοντο· καὶ βαρείας σφῶν τῆς ἐμβολῆς γενομένης, τρέπονται τούτους τε, καὶ τοὺς παρεζευγμένους αὐτοῖς ἱππέας τε καὶ καταφράκτους, ἐκ πολλοῦ ταρασσομένους διὰ τὰ ἅρματα· οὓς δὴ καὶ μάλιστα, διὰ τὸ βάρος ὑποφεύγειν ἢ ἀναστρέφειν εὐμαρῶς οὐ δυναμένους, κατελάμβανόν τε καὶ συνέκοπτον. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ τὸ λαιὸν τῆς φάλαγγος τῶν Μακεδόνων. Ἐν δεξιᾷ δὲ, ᾗπερ αὐτὸς ὁ Ἀντίοχος ἐτέτακτο, διακόψας τὸ σύνταγμα τῆς Ῥωμαίων φάλαγγος, ἀπέσπασεν, ἐπὶ πολὺ διώκων.

XXXV. Καὶ ἡ φάλαγξ ἡ τῶν Μακεδόνων, τεταγμένη

insidentes, facile hostem e sublimi sagittis impetunt et quoties cominus pugnandum est, gladiis utuntur prælongis ac tenuibus. In prima autem fronte, ante reliquam aciem, locatæ erant falcatæ quadrigæ, quæ pugnæ initium facerent: quibus mandatum erat, ut post primum certaminis periculum retrocederent.

XXXIII. Sic tota acies Antiochi veluti duorum exercituum speciem referebat; quorum alter initium prælii esset facturus, alter in subsidiis esset collocatus. Et erat uterque ad terrorem incutiendum mire compositus, cum apparatu reliquo, tum armatorum multitudine. Rex ipse in dextro cornu erat; Seleucum filium lævo præposuit. Phalangi Philippus præerat, magister elephantorum; antesignanis Mendis et Zeuxis. Nebulosus is dies et caliginosus fuit: quo fiebat, ut et conspectus adimeretur ostentationis, et humore aeris emollirentur arcus amentaque jaculorum. Quod ubi Eumenes vidit, contemtis reliquis, quadrigarum modo impetum, quæ adversus ipsum potissimum directæ erant, timens; funditores et jaculatores, quotquot habebat, cæterosque leviter armatos, jussit circa quadrigas discurrere, et in solos equos, non in vectores, undique ingerere missilia. Equis enim in curru consternatis et frena mordentibus, currus inutilis redditur; et non tam hostium, quam suorum, turbat ordines, metu falcium. Quod etiam tunc accidit. Vulneratis enim crebris ictibus equis, et currus in suos vertentibus, primi cameli turbati sunt, qui proxime post currus constiterant; deinde loricati equites, qui præ armorum pondere non facile declinare falces poterant. Unde magnus tumultus exstitit, variaque perturbatio, a quadrigis primum orta, moxque per omnem antesignanorum turbam, quæ medium inter duas acies campum occupaverant, continuata, et major quam pro re trepidatio. Nam quum tam late pateret acies, in tanta hominum multitudine, tam dissonis clamoribus, semel occupatis terrore animis, ne hi quidem, qui periculo proximi erant, exploratum satis, quidnam rei esset, habebant, et quique ad remotiores majorem mali opinionem propagabant.

XXXIV. Tum Eumenes, ubi primus conatus successit feliciter, campo nudato, quem cameli et currus occupaverant, suos pariter ac Romanos Italicosque equites in oppositos Gallogræcos et Cappadocas, cæteramque mercenariorum turbam, magno clamore concitavit, hortatus, ut in homines inexercitatos et a propugnatoribus desertos fortiter impetum facerent. Et paruerunt illi: tamque validam impressionem fecerunt, ut et hos, et contiguos equites, ipsosque loricatos, in fugam verterent, jam ante turbatos consternatione quadrigarum. Atque hi quidem ipsi maxime, tardante gravitate armorum, magna ex parte deprehensi cæsique sunt. Dum autem sic in lævo cornu profligantur hostes, interea in dextro Antiochus, qui ibi præerat, legiones Romanas perrupit; et procul progressus est insequens.

XXXV. Phalanx autem Macedonica, quæ forma quadrata

μὲν, ὡς μεθ' ἱππέων, ἐπὶ στενοῦ τε καὶ τετραγώνου, γεγυμνωμένη δὲ τῶν ἱππέων ἑκατέρωθεν, τοὺς μὲν ψιλοὺς τοὺς ἐπὶ τοῦ μετώπου σφῶν ἔτι προπολεμοῦντας, διαστᾶσα, ἐς αὐτὴν ἐσεδέξατο, καὶ πάλιν συνῄει. Δομιτίου δ' αὐτὴν ἱππεῦσι πολλοῖς καὶ ψιλοῖς εὐμαρῶς, οἷα πλινθίον πυκνὸν, κυκλώσαντος, οὔτ' ἐκδραμεῖν ἔτι ἔχουσα, οὔτε ἐξελίξαι βάθος οὕτω πολὺ, μάλα καρτερῶς ἐκακοπάθει. Καὶ ἠγανάκτουν, αὐτοὶ μὲν ταῖς ἐμπειρίαις οὐδὲν ἔχοντες ἔτι χρῆσθαι, τοῖς δὲ πολεμίοις εὔβλητοι καὶ ἐπιτυχεῖς πανταχόθεν ὄντες. Ὅμως δὲ τὰς σαρίσσας ἐκ τετραγώνου προβαλλόμενοι πυκνὰς, προὐκαλοῦντο Ῥωμαίους ἐς χεῖρας ἐλθεῖν, καὶ δόξαν ἐπιβαινόντων ἀεὶ παρεῖχον. Οὐ μήν τι προεπήδων, πεζοί τε καὶ βαρεῖς ὄντες ὑπὸ τῶν ὅπλων, καὶ τοὺς πολεμίους ἐπὶ ἵππων ὁρῶντες· μάλιστα δὲ, ἵνα μὴ τὸ τῆς τάξεως πυκνὸν ἐκλύσειαν· μετατάξασθαι γὰρ ἑτέρως οὐκ ἔφθανον. Ῥωμαῖοι δ' αὐτοῖς οὐ προσεπέλαζον μὲν, οὐδ' ἐς χεῖρας ᾔεσαν, δεδιότες ἀνδρῶν ἠσκημένων ἐμπειρίαν τε καὶ πυκνότητα, καὶ ἀπόγνωσιν· περιθέοντες δὲ ἐσηκόντιζόν τε καὶ ἐσετόξευον. Καὶ οὐδὲν ἦν ἀργεῖον, ὡς ἐν ὀλίγῳ πολλῶν συνεστώτων· οὐ γὰρ εἶχον οὔτε ἐκκλῖναι τὰ βαλλόμενα, οὔτε φερομένοις διαστῆναι. Ὅθεν ἤδη πολλὰ κάμνοντες, ἐνεδίδοσαν ὑπὸ τῆς ἀπορίας, καὶ βάδην ὑπεχώρουν σὺν ἀπειλῇ, πάνυ εὐσταθῶς, καὶ Ῥωμαίοις ἐπιφόβως. Οὔτε γὰρ τότε προσπελάζειν αὐτοῖς ἐτόλμων, ἀλλὰ περιθέοντες ἔβλαπτον· μέχρι, τῶν ἐλεφάντων ἐν τῇ Μακεδόνων φάλαγγι συνταραχθέντων τε καὶ οὐχ ὑπακουόντων ἔτι τοῖς ἐπιβάταις, ὁ κόσμος ὁ τῆς φυγῆς συνεχεῖτο.

satis anguste inter equites constiterat, discedentibus illis nudata utroque latere, levem armaturam a fronte adhuc propugnantem, modicis apertis interstitiis, receperat in medium, ac rursus coiverat. Sic constipatos Domitius facile circumdedit equitibus multis ac velitibus. Et illi, quum jam nec impressionem amplius facere, nec explicare tam densos ordines valerent, valde laborabant; indignabanturque, quod nihil jam juvaret rei militaris peritia, telis hostium expositos undique. Objecerunt tamen ab omnibus quatuor lateribus condensas sarissas, provocantes Romanos ad congrediendum cominus; et speciem semper præferebant, quasi mox ipsi in eos impetum essent facturi: neque tamen usquam procurrere ausi sunt, pedites quippe, et graviter armati, adversus hostem ex equis pugnantem; ac veriti maxime, ne phalangem solverent, quam aliter jam instruere non amplius poterant. Romani vero non accedebant propius, neque manus audebant conserere cum veterano et conglobato desperatoque milite: sed circumcursando sagittas immittebant et jacula; quorum nullum irritum cadebat in confertos, qui nec declinare jacula, nec laxando ordines eludere sagittarum ictus, poterant. Itaque multum perpessi phalangitæ, et inopes consilii, pedem referebant minaciter, servatis accurate ordinibus; adeo ut ne tum quidem instare cominus auderent Romani, et circumcursando tantum infestarent. Ad extremum vero, tumultuantibus elephantis, qui phalangi intermixti erant, neque parentibus amplius rectorum imperio, inconditæ fugæ sese mandarunt.

XXXVI. Καὶ ταύτῃ μὲν ὁ Δομίτιος ἐκράτει, καὶ ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀντιόχου φθάσας, ἐβιάζετο τοὺς ἐν αὐτῷ φυλάσσοντας. Ὁ δὲ Ἀντίοχος, ἐς πολὺ διώκων παρ' οὓς ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος ἐτέτακτο, οὐδενὸς οὐδ' ἐκείνοις ἱππέων, ἢ ψιλοῦ, παρόντος ἐς ἐπικουρίαν (οὐ γὰρ παρετετάχει Δομίτιος, ἡγούμενος οὐ δεήσεσθαι διὰ τὸν ποταμὸν), μέχρι τοῦ Ῥωμαίων χάρακος ἦλθεν. Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ὅ τε χιλίαρχος ὁ τοῦ χάρακος φύλαξ, ἀκμῆσι τοῖς φύλαξιν ὑπαντιάσας, ἐπέσχε τῆς ὁρμῆς, καὶ οἱ φεύγοντες τοῖς ἀναμιχθεῖσι θαρροῦντες ἐπεστρέφοντο· ἐπανῄει σοβαρὸς ὁ Ἀντίοχος, ὡς ἐπὶ νίκῃ, οὐδενὸς τῶν ἐπὶ θάτερα πεπυσμένος. Ἄτταλος δ' αὐτὸν, ὁ Εὐμενοῦς ἀδελφὸς, ἱππεῦσι πολλοῖς ὑπαντιάζει. Καὶ τούσδε μὲν εὐμαρῶς ὁ Ἀντίοχος διακόψας διέδραμε, καὶ παρατρεχόντων ἔτι καὶ μικρὰ λυπούντων οὐκ ἐφρόντιζεν· ὡς δὲ κατεῖδε τὴν ἧτταν, καὶ τὸ πεδίον ἅπαν νεκρῶν ἰδίων πλῆρες, ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων καὶ ἐλεφάντων, τό τε στρατόπεδον εἰλημμένον ἤδη κατὰ κράτος· τότε δὴ καὶ ὁ Ἀντίοχος ἔφευγεν ἀμεταστρεπτὶ, καὶ μέχρι μέσων νυκτῶν ἐς Σάρδεις παρῆλθε. Παρῆλθε δὲ καὶ ἀπὸ Σάρδεων ἐς Κελαινὰς, ἣν Ἀπάμειαν καλοῦσιν· οἷ τὸν υἱὸν ἐπυνθάνετο συμφεύγειν. Τῆς δ' ἐπιούσης ἐς Συρίαν ἐκ Κελαινῶν ἀνεζεύγνυ, τοὺς στρατηγοὺς ἐν Κελαιναῖς καταλιπὼν ὑποδέχεσθαί τε καὶ ἀθροίζειν τοὺς διαφυγόντας. Περί τε καταλύσεως τοῦ πολέμου πρέ-

XXXVI. Domitius igitur, hac parte victor, ad castra usque Antiochi pervenit; et ipsa castra quoque, valide quidem resistensibus custodibus, vi expugnavit. Atque interim Antiochus eam partem legionum Romanarum, quam ipse in acie oppositam habuerat, nimirum et ipsam equitatus levisque armaturæ præsidio destitutam (neque enim ibi locaverat Domitius, flumine satis munitam eam partem ratus), ad vallum usque Romanorum erat persecutus. Postquam vero tribunus castris præfectus, cum recenti militum manu occurrens, impetum ejus repressit, et qui modo terga verterant, ex accursu suorum concepta audacia, in pugnam revertebantur; redibat rex, superbus, velut parta victoria, ignarusque eorum quæ ab altera parte acciderant. Et occurrente ei tunc Attalo, fratre Eumenis, cum satis magna equitum manu, facile quidem per hos medios perrupit, ac tunc etiam insequentes et nonnihil carpentes contemsit. Sed ubi stragem conspexit suorum, cadaveribusque virorum, equorum, elephantorum, totum campum repletum, et castra vi expugnata; tum vero in effusam fugam sese proripuit Antiochus, et continuato cursu media nocte Sardes pervenit. Statimque et Sardibus relictis, Celænas, quam Apameam vocant, petiit; quo filium fugisse audiverat. Insequenti vero die in Syriam porro profectus est; relictis Apameæ ducibus, qui regios e fuga exciperent recolligerentque. Simulque legatos de pace misit ad consulem,

σθεὶς ἔπεμπε πρὸς τὸν ὕπατον. Ὁ δὲ τὰ οἰκεῖα ἔθαπτε, καὶ ἐσκύλευε τοὺς πολεμίους, καὶ τὰ αἰχμάλωτα συνῆγεν. Ἐφάνησαν δὲ νεκροὶ Ῥωμαίων μὲν τῶν ἐξ ἄστεος ἱππεῖς εἴκοσι καὶ τέσσαρες, καὶ πεζοὶ τριακόσιοι μάλιστα, οὓς ὁ Ἀντίοχος ἔκτεινεν· Εὐμενοῦς δὲ ἱππεῖς πεντεκαίδεκα μόνοι. Ἀντιόχου δὲ, σὺν τοῖς αἰχμαλώτοις, εἰκάζοντο ἀπολέσθαι περὶ πεντακισμυρίους· οὐ γὰρ εὐμαρὲς ἦν ἀριθμῆσαι διὰ τὸ πλῆθος. Καὶ τῶν ἐλεφάντων οἱ μὲν ἀνῄρηντο, πεντεκαίδεκα δ' αἰχμάλωτοι γεγένηντο.

XXXVII. Ὡς δ' ἐπὶ νίκῃ λαμπροτάτῃ, καὶ παραλόγως τισὶ δοκούσῃ γενέσθαι (οὐ γὰρ εἰκὸς ἐνόμιζον, ὀλιγωτέρους πολὺ πλειόνων ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ παρὰ τοσόνδε κρατῆσαι, καὶ μάλιστα φάλαγγος Μακεδόνων, εὖ γεγυμνασμένης καὶ εὐανδρούσης τότε μάλιστα, καὶ δόξαν ἄμαχόν τε καὶ φοβερὰν ἐχούσης), οἱ μὲν Ἀντιόχου φίλοι τὴν προπέτειαν αὐτοῦ τῆς ἐς Ῥωμαίους διαφορᾶς, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπειρίαν τε καὶ ἀβουλίαν ἐπεμέμφοντο· Χεῤῥόνησόν τε καὶ Λυσιμάχειαν αὐτοῖς ὅπλοις καὶ τοσῇδε παρασκευῇ μεθέντος ἐκ χειρῶν, πρὶν καὶ ἐς πεῖραν ἐλθεῖν τοῖς πολεμίοις, καὶ τὴν τοῦ Ἑλλησπόντου φυλακὴν ἐκλιπόντος, Ῥωμαίων οὐκ ἂν εὐμαρῶς ἐλπισθέντων βιάσασθαι τὴν διάβασιν. Κατεμέμφοντο δ' αὐτοῦ καὶ τὴν τελευταίαν ἀφροσύνην, ἀχρεῖον ἐν στενῷ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ πεποιηκότος, καὶ τὴν ἐλπίδα θεμένου ἐν πλήθει συγκλύδων ἀνδρῶν ἀρτιπολέμων μᾶλλον, ἢ ἐν ἀνδράσι διὰ μελέτην καὶ χρόνον ἐργάταις τε οὖσι πολέμου, καὶ ἐκ τοσῶνδε πολέμων τὸ φρόνημα ἐς εὐτολμίαν καὶ θάρσος ηὐξημένοις. Τοιαῦτα μὲν ἦν τὰ περὶ Ἀντιόχου λογοποιούμενα· Ῥωμαίοις δ' ἐπῆρτο τὰ φρονήματα, καὶ οὐδὲν ἔτι σφίσιν ἡγοῦντο εἶναι δυσεργὲς, ὑπό τε ἀρετῆς καὶ θεῶν ἐπικουρίας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐς δόξαν εὐτυχίας ἔφερεν, ὅτι οὕτω γε ὀλίγοι τε πολλῶν, καὶ ἐξ ἐφόδου, καὶ ἐν πρώτῃ μάχῃ, καὶ ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ, τοσῶνδε ἐθνῶν, καὶ παρασκευῆς βασιλικῆς, καὶ μισθοφόρων ἀρετῆς καὶ δόξης Μακεδόνων, καὶ βασιλέως αὐτοῦ, μεγίστην τε ἀρχὴν κεκτημένου, καὶ ἐπίκλησιν Μεγάλου, κεκρατηκότες ἦσαν ἡμέρᾳ μιᾷ. Πολύ τε σφίσιν ἦν τὸ ἔπος ἐν τοῖς λόγοις· Ἦν βασιλεὺς Ἀντίοχος ὁ Μέγας.

XXXVIII. Τοιάδε μὲν δὴ καὶ Ῥωμαῖοι περὶ σφῶν ἐμεγαλαύχουν. Ὁ δὲ ὕπατος, ἐπεὶ αὐτῷ ῥαΐσας ὁ ἀδελφὸς Πούπλιος ἦλθεν ἀπὸ τῆς Ἐλαίας, ἐχρημάτιζε τοῖς Ἀντιόχου πρέσβεσιν. Οἱ μὲν δὴ μαθεῖν ἠξίουν, ὅ τι ποιῶν ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος ἔσται Ῥωμαίοις φίλος· ὁ δὲ Πούπλιος αὐτοῖς ὧδε ἀπεκρίνατο· « Αἴτιος μὲν αὐτῷ, διὰ πλεονεξίαν, Ἀντίοχος καὶ τῶν νῦν καὶ τῶν πρότερον γεγονότων· ὃς ἀρχὴν μεγίστην ἔχων τε, καὶ Ῥωμαίων αὐτὸν ἐώντων ἔχειν, Πτολεμαίου, συγγενοῦς ἰδίου, καὶ Ῥωμαίοις φίλου, Συρίαν τὴν Κοίλην ἀφείλετο· καὶ ἐς τὴν Εὐρώπην οὐδὲν αὐτῷ προσήκουσαν ἐμβαλὼν, Θρᾴκην κατεστρέφετο, καὶ Χεῤῥόνησον ὠχύρου, καὶ Λυσιμάχειαν ἤγειρεν· ἔς τε τὴν Ἑλλάδα διελθὼν, ἐδουλοῦτο τοὺς Ἕλληνας, ὑπὸ Ῥωμαίων ἄρτι αὐτονόμους

occupatum adhuc in sepeliendis corporibus suorum, hostium vero spoliandis, et contrahendis captivis. Reperti sunt autem inter cæsos, ex Romanis, equites viginti quatuor, et trecenti pedites, quos Antiochus oppresserat : ex Eumenis vero equitibus, non amplius quindecim. Antiochum amisisse creditum est, cum captivis, circiter quinquaginta millia : ægre enim iniri numerus cæsorum poterat præ multitudine. Elephantorum alii interfecti sunt; quindecim capti.

XXXVII. Post tam illustrem Romanorum victoriam, quæ multis vix credibilis visa est (non enim putarant fieri posse, ut a tanto paucioribus, in alieno solo pugnantibus, tantam cladem acciperent regii, ac phalanx præsertim Macedonica, quæ eo maximo tempore bene exercitata fortisque erat, et velut invicta terrori fuerat omnibus), amici Antiochi temeritatem regis in inferendo Romanis bello, tum et imperitiam accusabant, quod mox ab initio tam inconsulte Chersonesum Lysimachiamque, una cum armis tantoque apparatu, dimisisset e manibus, ne adventu quidem hostium exspectato; quodque Hellesponto abduxisset præsidia, quæ Romanos a transitu in Asiam facile arcere potuerant. Denique postremam illam vituperabant imprudentiam, quod robur exercitus, coarctando, fecisset inutile; et spem collocasset in miscellanea multitudine novellorum militum potius, quam in viris longa exercitatione assuetis militiæ labori, atque ex tot bellorum usu ad summam cum animorum tum corporum fortitudinem obduratis. Dum hæc sermonibus agitantur de Antiocho, Romani tollebant spiritus, nihilque jam amplius arduum sibi putabant, freti cum virtute propria, tum deorum favore. Nam et singularis felicitatis opinionem eis attulit, quod tam pauci, ex ipso itinere hostem aggressi, primo certamine, in aliena terra, tanto majorem hostium numerum, totque gentes, et apparatus regios, et fortissimos mercenarios, et Macedonicæ phalangis gloriam, ipsumque regem, latissime regnantem, et cognomine quoque Magnum, uno die debellavissent. Atque vulgo omnium sermone ferebatur verbum hoc : Fuit rex Antiochus Magnus.

XXXVIII. Dum ita Romani sibi placent, Elæa ad consulem venit Publius frater, ex morbo restitutus : et mox legati Antiochi admissi sunt, qui, quæsitum se advenisse, dixerunt, quibus legibus Antiocho in amiciam S. P. Q. R. admitti liceret? Quibus sic respondit P. Scipio : « Antiocho sua cupiditas et præsentis cladis et superiorum calamitatum causa est : qui quum haberet, non invitis Romanis, amplissimum imperium, eo non contentus, Ptolemæum, cognatum suum, amicumque populi Romani, Cœlesyriæ possessione dejecit; et Europam nil ad se pertinentem invasit, et Thraciam subjugavit, Chersonesoque munita Lysimachiam condidit. Tum in Græciam traductis copiis, Græcos, nuper a populo Romano libertate donatos in servitutem vindicavit;

ἀφειμένους, μέχρι περὶ Θερμοπύλας ἡττήθη μάχῃ. Καὶ φυγὼν οὐδ' ὣς ἔληξε τῆς πλεονεξίας, ἀλλὰ κἀν τῇ θαλάττῃ πολλάκις ἐλαττωθεὶς, σπονδῶν μὲν, ἄρτι τὸν Ἑλλήσποντον ἡμῶν πεπεραχότων, ἐδεήθη· διὰ δὲ ὑπεροψίαν τὰ προτεινόμενα ὑπερεῖδε, καὶ στράτευμα αὖθις πολὺ καὶ παρασκευὴν ἄπειρον ἐφ' ἡμᾶς συναγαγὼν ἐπολέμει, βιαζόμενος ἐς πεῖραν ἐλθεῖν τοῖς ἀμείνοσι· μέχρι συνηνέχθη μεγάλῳ κακῷ. Ἡμᾶς δὲ, εἰκὸς μὲν ἦν, αὐτῷ μείζονα τὴν ζημίαν ἐπιθεῖναι, βιασαμένῳ πολλάκις Ῥωμαίοις ἐς χεῖρας ἐλθεῖν· ἀλλ' οὐχ ὑβρίζομεν ταῖς εὐπραξίαις, οὐδ' ἐπιβαροῦμεν τοῖς ἑτέρων ἀτυχήμασι. Δίδομεν δὲ, ὅσα καὶ πρότερον αὐτῷ προὐτείνομεν· μικρὰ ἄττα προσθέντες, ὅσα καὶ ἡμῖν ἔσται χρήσιμα, καὶ αὐτῷ λυσιτελῆ πρὸς τὸ μέλλον ἐς ἀσφάλειαν· Ἀπέχεσθαι μὲν αὐτὸν τῆς Εὐρώπης ὅλης, καὶ Ἀσίας τῶν ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου (καὶ τούτοις ὅροι τεθήσονται)· παραδοῦναι δ' ἐλέφαντας ὅσους ἔχει, καὶ ναῦς ὅσας ἂν ἐπιτάξωμεν· ἔς τε λοιπὸν ἐλέφαντας μὲν οὐχ ἔχειν, ναῦς δὲ ὅσας ἂν ὁρίσωμεν· δοῦναι δὲ καὶ εἴκοσιν ὅμηρα, ἃ ἂν ὁ στρατηγὸς ἐπιγράψῃ, καὶ χρήματα ἐς τὴν τοῦδε τοῦ πολέμου δαπάνην, δι' αὐτὸν γενομένου, τάλαντα Εὐβοεικὰ, αὐτίκα μὲν ἤδη, πεντακόσια· καὶ, ὅταν τάσδε τὰς σπονδὰς ἡ σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ, δισχίλια καὶ πεντακόσια· δώδεκα δ' ἔτεσιν ἄλλοις ἕτερα μύρια καὶ δισχίλια, τὸ μέρος ἑκάστου ἔτους ἀναφέροντα ἐς Ῥώμην· ἀποδοῦναι δ' ἡμῖν αἰχμάλωτα καὶ αὐτόμολα πάντα καὶ Εὐμενεῖ ὅσα λοιπὰ τῆς πρὸς Ἄτταλον τὸν Εὐμενοῦς πατέρα συνθήκης ἔχει. Ταῦτα Ἀντιόχῳ πράττοντι ἀδόλως δίδομεν εἰρήνην τε καὶ φιλίαν, ὅταν ἡ σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ. »

XXXIX. Τοσάδε προὔτεινεν ὁ Σκιπίων, καὶ πάντα ἐδέχοντο οἱ πρέσβεις. Τό τε μέρος αὐτίκα τῶν χρημάτων, καὶ τὰ εἴκοσιν ὅμηρα ἐκομίζετο· καὶ ἦν αὐτῶν Ἀντίοχος, ὁ νεώτερος υἱὸς Ἀντιόχου. Ἐς δὲ τὴν Ῥώμην οἵ τε Σκιπίωνες καὶ ὁ Ἀντίοχος πρέσβεις ἔπεμπον. Καὶ ἡ βουλὴ τοῖς ἐγνωσμένοις συνετίθεντο. Καὶ ἐγράφοντο συνθῆκαι, τοὺς Σκιπίωνος λόγους βεβαιοῦσαί τε, καὶ περὶ τῶν ἀορίστων ἐπιλέγουσαι, καὶ βραχέα ἄττα προσεπιλαμβάνουσαι· Ὅρον μὲν Ἀντιόχῳ τῆς ἀρχῆς εἶναι δύο ἄκρας, Καλύκαδνόν τε καὶ Σαρπηδόνιον, καὶ τάσδε μὴ παραπλεῖν Ἀντίοχον ἐπὶ πολέμῳ· ναῦς δὲ καταφράκτους ἔχειν δώδεκα μόνας, αἷς ἐς τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχειν· πολεμούμενον δὲ, καὶ πλέοσι χρῆσθαι· μηδένα δ' ἐκ τῆς Ῥωμαίων ξενολογεῖν, μηδὲ φυγάδας ἐξ αὐτῆς ὑποδέχεσθαι· καὶ τὰ ὅμηρα διὰ τριετίας ἐναλλάσσειν, χωρίς γε τοῦ παιδὸς Ἀντιόχου. Ταῦτα συγγραψάμενοί τε, καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον ἐς δέλτους χαλκᾶς ἀναθέντες (οὗ καὶ τὰς ἄλλας συνθήκας ἀνατιθέασιν), ἔπεμπον ἀντίγραφα Μαλλίῳ Βούλσωνι, τῷ διαδεδεγμένῳ τὴν Σκιπίωνος στρατηγίαν. Ὁ δ' ὤμνυ τοῖς Ἀντιόχου πρέσβεσι περὶ Ἀπάμειαν τῆς Φρυγίας, καὶ ὁ Ἀντίοχος ἐπὶ τοῦτο πεμφθέντι Θέρμῳ χιλιάρχῳ. Τοῦτο μὲν δὴ Ἀντιόχῳ τῷ Μεγάλῳ τοῦ πρὸς Ῥωμαίους πολέμου τέλος ἦν. Καὶ ἐδόκει μέχρι τοῦδε προελθεῖν

donec ad Thermopylas prælio victus fugatusque est. Ac ne tunc quidem modum imposuit cupiditati: sed, navalibus etiam præliis aliquot superatus, non prius pacem petiit, quam traductis in Asiam Romanis copiis. Et tunc quoque, conditionibus superbe rejectis, rursusque ingenti exercitu infinitoque apparatu adversus nos contracto, bellum continuavit; obstinatus ad decertandum cum præstantioribus, donec tandem in magnam istam incidit calamitatem. Sed nos, quamvis merito possemus graviorem ei mulctam indicere, postquam toties nobiscum obstinato consilio in aciem progressus est; tamen felicitate insolenter abuti nolumus, nec alienas calamitates aggravabimus. Easdem, quas prius, conditiones Antiocho offerimus; paucis adjectis, quæ non minus ad ipsius, quam ad nostram, utilitatem futuramque securitatem pertinent. Europa abstineat rex; Asiaque omni cis Taurum decedat, juxta definiendos terminos: elephantos, quotquot habet, tradat, navesque, quotquot imperabimus: et in posterum neque elephantos alios paraturum se polliceatur, neque naves ultra statutum numerum: obsides viginti arbitratu consulis tradat: et pro impensis in hoc bellum factis, D talenta Euboica præsentis pecuniæ solvat, et MMD alia, quum senatus pacem comprobaverit; deinde M. talenta per annos XII æquis in singulos portionibus: captivos quoque et transfugas omnes reddat; et Eumeni persolvat quidquid adhuc præter fœdus cum Attalo pactum possideat. Hæc si Antiochus sine fraude fecerit, pacem ei damus et amicitiam, quum senatus comprobaverit. »

XXXIX. Omnes has conditiones, a Scipione dictas, acceperunt Antiochi legati. Moxque pars imperata pecuniæ advecta est, et adducti viginti obsides, inter quos erat junior filius regis Antiochus. Et cum a Scipionibus, tum a rege Antiocho, legati Romam missi sunt. Et senatus acta comprobavit; scriptumque est fœdus ex sententia Scipionis, paucis adjectis aut determinatis, quæ nondum definita fuerant: « ut Antiocho terminus regni duo promontoria essent Calycadnus et Sarpedonium, quæ quidem belli causa ei præter navigare non liceret: ut naves armatas duodecim tantum haberet ad continendos in fide subditos; ad repellendum vero bellum posset uti pluribus: ne in Romanorum ditione conduceret milites mercenarios; neve fugitivos inde reciperet: et ut tertio quoque anno mutaret obsides, excepto Antiocho filio. » Hoc fœdus in æs incisum, dedicatum est in Capitolio, ubi solent et alia dedicari fœdera. Exemplar ejus Manlio Vulsoni, successori Scipionis in imperio, transmissum est. Is Antiochi legatis apud Apameam Phrygiæ jusjurandum in leges fœderis præstitit; sicut Antiochus Thermo tribuno, qui hac de causa ad illum missus est. Hic fuit finis belli inter Antiochum Magnum et Romanum populum: quod quidam putant non processisse ulterius,

μόνου, διὰ χάριν τὴν ἐς τὸν παῖδα τοῦ Σκιπίωνος Ἀντιόχῳ γενομένην.

XL. Καί τινες τὸν Σκιπίωνα ἐπανελθόντα διέβαλλον ἐπὶ τῷδε· καὶ δήμαρχοι δύο δωροδοκίας αὐτὸν ἐγράψαντο καὶ προδοσίας. Ὁ δὲ ἀδοξῶν, καὶ ὑπερορῶν τοῦ ἐγκλήματος, ἐπεὶ συνῆλθε τὸ δικαστήριον ἧς ἡμέρας ποτὲ Καρχηδόνα παρεστήσατο, θυσίαν προὔπεμψεν ἐς τὸ Καπιτώλιον, καὶ ἐς τὸ δικαστήριον αὐτὸς παρῆλθεν ἐπὶ λαμπροῦ σχήματος, ἀντὶ οἰκτροῦ καὶ ταπεινοῦ τῶν ὑπευθύνων· ὡς εὐθὺς ἐπὶ τῷδε πάντας ἐκπλῆξαί τε, καὶ ἐς εὔνοιαν, ὡς ἐπὶ χρηστῷ δὴ συνειδότι μεγαλοφρονούμενον, προσάγεσθαι. Λέγειν δὲ ἀρξάμενος, τῆς μὲν κατηγορίας οὐδ' ἐπεμνήσθη· τὸν δὲ βίον ἑαυτοῦ, καὶ ἐπιτηδεύματα καὶ ἔργα πάντα ἐπεξῄει, καὶ πολέμους ὅσους ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· καὶ ἕκαστον αὐτῶν ὡς ἐπολέμησεν, ὁσάκις τε ἐνίκησεν. Ὡς ἐγγενέσθαι τοῖς ἀκροωμένοις τι καὶ ἡδονῆς, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς σεμνολογίας. Ἐπεὶ δέ ποτε προῆλθεν ἐπὶ Καρχηδόνα, ἐξάρας ἐς φαντασίαν τάδε μάλιστα, καὶ ὁρμῆς αὐτός τε ἐμπλησθείς, καὶ τὸ πλῆθος ἐμπλήσας, εἶπεν· ὅτι, Τῆσδε τῆς ἡμέρας ἐγὼ τάδε ἐνίκων, καὶ Καρχηδόνα ὑμῖν, ὦ πολῖται, περιεποίουν, τὴν τέως ὑμῖν ἐπιφοβωτάτην. Ἄπειμι δὴ θύσων τῆς ἡμέρας ἐς τὸ Καπιτώλιον. Καὶ ὑμῶν ὅσοι φιλοπόλιδες, τῆς θυσίας μοι, γιγνομένης ὑπὲρ ὑμῶν, συνάψασθε. Ταῦτα ἔφη, καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον ἔθη, μηδὲν τῆς δίκης φροντίσας. Εἵπετο δ' αὐτῷ τὸ πλῆθος καὶ οἱ πλέονες τῶν δικαστῶν, σὺν εὐφήμῳ βοῇ, καὶ θύοντι ὅμοια ἐπεφώνουν. Οἱ κατήγοροι δὲ ἠποροῦντο, καὶ οὔτε αὐτῷ τὴν δίκην αὖθις, ὡς ἀτέλεστον, ἐτόλμησαν ἐπιγράψαι, οὔτε μέμψασθαι δημοκοπίας· δυνατώτερον αὐτοῦ τὸν βίον εἰδότες ὑπονοίας τε καὶ διαβολῆς.

XLI. Ὁ μὲν δὴ Σκιπίων ὧδε ἐγκλήματος ἀναξίου τῶν βεβιωμένων οἱ κατεφρόνησε· σοφώτερον (ἐμοὶ δοκεῖν) Ἀριστείδου, περὶ κλοπῆς, καὶ Σωκράτους, περὶ ὧν ἐνεκαλεῖτο, οὐδὲν εἰπόντων ὑπὸ ἀδοξίας ὁμοίας, ἢ Σωκράτους εἰπόντος ἃ δοκεῖ Πλάτωνι. Μεγαλοφρονέστερον δὲ ἄρα καὶ Ἐπαμινώνδου, ὃς ἐβοιωτάρχει μὲν ἅμα Πελοπίδᾳ καὶ ἑτέρῳ. Ἐξέπεμψαν δὲ αὐτοὺς οἱ Θηβαῖοι, στρατὸν ἑκάστῳ δόντες, ἐπικουρεῖν Ἀρκάσι καὶ Μεσσηνίοις, πολεμουμένοις ὑπὸ Λακώνων· οὔπω δ' ὅσα ἐπενόουν ἐργασαμένους, ἐπὶ διαβολῇ μετεκάλουν. Οἱ δὲ τοῖς διαδόχοις σφῶν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ μῆνας ἓξ οὐ μεθῆκαν, ἕως τὰ Λακεδαιμονίων φρούρια καθεῖλον, καὶ ἐπέστησαν αὖθις ἕτερα τῶν Ἀρκάδων· Ἐπαμινώνδου τοὺς συστρατήγους ἐς τοῦτο ἀναγκάζοντός τε, καὶ ὑποδεχομένου τὸ ἔργον αὐτοῖς ἀζήμιον ἔσεσθαι. Ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς ἐπανελθοῦσιν οἱ κατήγοροι, καθ' ἕνα διώκοντες, ἐτιμῶντο θανάτου (θανάτῳ γὰρ ὁ νόμος ἐζημίου γε τὸν ἐκ βίας ἀρχὴν ἄρξαντα ἀλλοτρίαν), οἱ μὲν ἕτεροι διέφυγον, οἴκτῳ τε χρώμενοι καὶ λόγοις πλείοσι, καὶ τὴν αἰτίαν ἐς τὸν Ἐπαμινώνδαν ἀναφέροντες, αὐτὸν οὕτω λέγειν ὑποθέμενον αὐτοῖς, καὶ λέγουσιν ἐπιμαρτυροῦντα. Ὁ δὲ, κρινόμενος τελευταῖος· Ὁμολογῶ, ἔφη, παρανό-

propter beneficium quod in Scipionis filium contulerat Antiochus.

XL. Nec defuerunt, qui reverso Scipioni ea de causa negotium facesserent. Et ei dies dicta est a duobus tribunis plebis, quod largitionibus corruptus prodidisset utilitatem publicam. Quam ille accusationem indignam putans, contemnensque, quum judicium incidisset in ipsam diem, quæ victoriæ de Carthaginiensibus reportatæ erat anniversaria; præmissis in Capitolium ad solenne sacrificium victimis, in judicium ivit festo habitu, non reorum more sordidatus ad miserationem captandam : quo ipso statim perculit omnium animos, propensosque sibi fecit, præclare factorum conscientia erectum videntes. Orsus autem dicere, nulla omnino criminis facta mentione, anteactæ vitæ studia, resque gestas omnes, et bella quotquot pro patria gesserat, quaque ratione illa administrasset, et quot victorias reportasset, edisseruit. Quo fiebat, ut voluptate quoque perfunderentur animi audientium, et cupide aures præberent cuncti viro cum tanta gravitate de se ipso verba facienti. Postquam autem ad Carthaginem devictam processit oratio, tunc maxime speciosa amplificatione usus, postquam et seipsum et multitudinem concitavit : « Hoc, inquit, die, Quirites, victoriam istam reportavi; Carthaginemque, quæ ad illum diem tam formidabilis vobis fuerat, vobis subjeci. Itaque in Capitolium pergo, sacra ob illum diem facturus. Vos, quotquot amatis patriam, mihi pro vobis deos salutanti adeste! » His dictis, nil curans judicium, in Capitolium adscendit : et multitudo omnis, et judicum plerique, inter lætas acclamationes, cum secuti sunt, et sacrificanti quoque fausta quævis acclamare non destituerunt. Quæ res perplexos consilii reddidit accusatores; quum neque revocare in judicium, tanquam non perfectum, neque ambitionis aut largitionis accusare, auderent virum, cujus vitam extra omnem suspicionis aut calumniæ aleam positam esse noverant.

XLI. Sic Scipio contemsit accusationem, anteacta vita indignam : sapientius, ut mihi videtur, quam Aristides, quum furti, aut Socrates, quum eorum criminum reus ageretur, quo ei objecta esse comperimus : quorum uterque, ob similem rationem, quod indignas sese accusationes judicarent, nihil sui defendendi causa dixit : sive etiam ea dixerit Socrates, quæ eum dicentem Plato facit. Imo excelsiori quodam animo idem Scipio, quam Epaminondas, quum apud Bœotos in summo magistratu, cum Pelopida et alio collega, fuisset constitutus. Hos Thebani, attributis cuique copiis, in auxilium Arcadum et Messeniorum contra Lacedæmonios miserant; eosdemque priusquam ea, quæ instituerant, perfecissent, ob calumnias quasdam revocaverant. At alii successoribus per sex menses non tradiderunt exercitum, donec pulsis Lacedæmoniorum præsidiis substituerunt Arcadas : idque reliqui duo fecerunt ab Epaminonda coacti, qui receperat factum illud impune collegis fore. Ubi vero domum reversos sigillatim aggressi accusatores reos agebant capitis (nam capitale erat illorum legibus, per vim retinere imperium exercitus, quod alii jam demandatum esset), reliqui evaserunt judicium, cum flebili oratione multisque verbis usi, tum culpam in collegam conferentes; quemadmodum ipse Epaminondas monuerat, qui vere id ab illis dici professus est. Is igitur postremo in judicium vo-

μως ἄρξαι τόνδε τὸν χρόνον, καὶ, οὓς ἀπελύσατε νῦν, ἐγὼ συναναγκάσαι. Καὶ οὐ παραιτοῦμαι τὸν θάνατον, παρανομήσας. Αἰτῶ δ' ὑμᾶς, ἀντὶ τῶν προβεβιωμένων μοι, κατὰ τὸν τάφον ἐπιγράψαι· Οὗτός ἐστιν ὁ περὶ Λεῦκτρα νικήσας· καὶ τὴν πατρίδα, τοὺς ἐχθροὺς οὐχ ὑπομένουσαν, οὐδ' εἴ τις ξένος ἔχει Λακωνικὸν πῖλον, ἐπὶ τὴν Σπάρτην αὐτὴν προαγαγών. Οὗτος ὑπὸ τῆς πατρίδος ἀνῄρηται, παρανομήσας ἐπὶ συμφέροντι τῆς πατρίδος. Ταῦτ' εἰπὼν κατέβη τε τοῦ βήματος, καὶ παρεδίδου τὸ σῶμα τοῖς ἐθέλουσιν ἀπαγαγεῖν. Οἱ δικασταὶ δὲ τῷ τε ὀνείδει τοῦ λόγου, καὶ θαύματι τῆς ἀπολογίας, καὶ αἰδοῖ τοῦ ἀνδρὸς ἀπολογουμένου, τὰς ψήφους οὐχ ὑποστάντες λαβεῖν, ἐξέδραμον ἐκ τοῦ δικαστηρίου. Τάδε μὲν δή τις, ὡς ἐθέλοι, συγκρίνειν ἔχει.

XLII. Μάλλιος δὲ, ὁ τοῦ Σκιπίωνος διάδοχος, τὴν ἀφαιρεθεῖσαν Ἀντιόχου γῆν ἐπιὼν καθίστατο. Καὶ Γαλατῶν τῶν Ἀντιόχῳ συμμαχησάντων Τολιστοβοίους, ἀναφυγόντας ἐς τὸν Μύσιον Ὄλυμπον, ἐπιμόχθως τοῦ ὄρους ἐπιβὰς, ἐτρέψατο φεύγοντας· ἕως ἔκτεινε καὶ κατεκρήμνισεν ὅσους ἀριθμήσασθαι διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἐγένετο· αἰχμαλώτους δ' ἔλαβεν ἐς τετρακισμυρίους, ὧν τὰ μὲν ὅπλα κατέκαυσε, τὰ δὲ σώματα (οὐ δυνάμενος τοσόνδε πλῆθος ἐν πολέμοις περιάγεσθαι) τοῖς ἐγγὺς βαρβάροις ἀπέδοτο. Ἐν δὲ Τεκτοσάγαις τε καὶ Τρόκμοις ἐκινδύνευσε μὲν ἐξ ἐνέδρας, καὶ ἔφυγεν. Ἐπανελθὼν δὲ ἐς αὐλιζομένους τε καὶ βεβυσμένους ὑπὸ πλήθους, περιέστησε τοὺς ψιλοὺς αὐτοῖς, καὶ περιτρέχων ἐκέλευσεν ἐσακοντίζειν, μήτε προσπλεκομένους, μήτε πλησιάζοντας. Οὐδενὸς δὲ βέλους ἀτυχοῦντος, διὰ τὴν πυκνότητα τῶν πολεμίων, ἔκτεινεν ἐς ὀκτακισχιλίους, καὶ ἐδίωξε τοὺς λοιποὺς ὑπὲρ Ἅλυν ποταμόν. Ἀριαράθου δὲ, τοῦ Καππαδοκῶν βασιλέως, καὶ τοῦδε συμμάχους πέμψαντος Ἀντιόχῳ, δεδιότος τε καὶ δεομένου, καὶ διακόσια τάλαντα πέμψαντος ἐπὶ τῇ δεήσει, τὴν χώραν οὐκ ἐπέδραμεν. Ἀλλ' ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἐπανῆλθε, σὺν γάζῃ τε πολλῇ καὶ χρήμασιν ἀπείροις, καὶ λείᾳ βαρυτάτῃ, καὶ στρατῷ καταγόμῳ.

XLIII. Τάδε μὲν καλῶς ἐπέπρακτο τῷ Μαλλίῳ. Τὸ δ' ἐντεῦθεν, ἀλόγως πάμπαν, ὥρᾳ θέρους πλεῦσαι μὲν ὑπερεῖδεν, οὔτε τὸ βάρος ὧν ἐπήγετο ποιησάμενος ἐνθύμιον, οὔτ' ἐπειγόμενος διαπονεῖν ἢ γυμνάζειν ὁδοιπορίαις ἔτι στρατὸν, οὐκ ἐς πόλεμον ὁρμῶντα, ἀλλ' ἐς οἰκείαν μετὰ λαφύρων ἐπανιόντα. Διὰ δὲ Θρᾴκης ὥδευε, στενὴν καὶ μακρὰν καὶ δύσβατον ὁδὸν, πνίγους ὥρᾳ· οὔτ' ἐς Μακεδονίαν Φιλίππῳ προεπιστείλας ἀπαντᾶν, ἵνα παραπέμψειεν αὐτόν· οὔτε τὸν στρατὸν ἐς μέρη πολλὰ διελὼν, ἵνα κουφότερον βαδίζῃ, καὶ τὰ χρήσιμα εὐμαρέστερα ἔχῃ· οὔτε τὰ σκευοφόρα συντάξας ἐς λόχους ὀρθίους, ἵνα εὐφυλακτότερα ᾖ. Ἀλλ' ἀθρόως ἦγεν ἅπαντας ἐπὶ μῆκος πολὺ, καὶ τὰ σκευοφόρα εἶχεν ἐν μέσῳ, μήτε τῶν πρόσθεν αὐτοῖς δυναμένων ἐπικουρεῖν, μήτε τῶν ὄπισθεν, ὀξέως, διὰ μῆκος ὁμοῦ καὶ στενότητα τῆς ὁδοῦ. Ὅθεν αὐτῷ πανταχόθεν ἐς τὰ πλάγια

catus : « Fateor, inquit, me ultra præfinitum legibus tempus retinuisse imperium, et collegas meos, quos absolvistis, coegisse ut idem facerent : nec capitis pœnam lege definitam deprecor. Unum a vobis, pro præteritis meritis, postulo, ut meo sepulcro inscribatur : Hic situs est, qui vicit apud Leuctra, et cives suos, quibus aspectus ipse non modo hostium, sed vel hospitis pileo Laconico tecti, fuerat terribilis, sub ipsa Spartæ mœnia duxit. Hunc patria mulctavit capite, quod contra leges fecit, ubi utilitas reipubl. ita factum poposcit. » His dictis, e suggestu descendit, corpus offerens, si quis ad pœnam ipsum rapere vellet. Sed judices, exprobratione tacti, et defensionis genus mirati, simulque ipsius rei personam reveriti, ne calculis quidem postulatis, e foro sese proripuerunt. Cæterum ista quisque, ut sibi visum fuerit, inter se componat.

XLII. Manlius, Scipionis successor, dum ademtas Antiocho terras obit et ordinat, Tolistoboios, unum ex populis Gallogræcis, qui Antiochi fuerant socii, in Olympum Mysiæ montem refugos, laboriose secutus profligavit; tantamque multitudinem partim cecidit, partim in prærupta egit, ut mortuorum iniri numerus non potuerit. Capta sunt ex eisdem XL millia; quorum arma cremavit, corpora, quia tam multa in bellis circumducere non poterat, finitimis barbaris divendidit. Tectosagos vero et Trocmos, ex insidiis ipsum adortos, vix fuga evasit. Sed mox adversus eosdem regressus; ubi in stativis confertos præ multitudine deprehendit, circumdedit leviter armatis, quos circumequitans hortatus est, ut telis eminus obruerent hostes. Quumque, quo illi densiores stabant, eo magis telum nullum sine vulnere caderet, interfectis octo millibus, reliquos ultra Halyn fluvium pepulit. Ariarathes, rex Cappadocum, qui et ipse auxiliis Antiochum juverat, belli metu veniam petens, et præter preces ducenta talenta mittens, impetravit, ut a finibus ejus abstineret Manlius. Qui jam cum multis divitiis, infinita pecunia, præda gravissima, exercitu spoliis onusto, ad Hellespontum retro se vertit.

XLIII. Et adhuc quidem præclare rem gesserat Manlius. Sed exinde, imprudenter admodum, commodissimo tempore æstivo navibus redire domum contemsit; neque gravitatem impedimentorum reputans, neque ulla re cogente, ut exercitum, non jam ad bellum tendentem, sed domum cum spoliis repetentem, laboribus induraret, aut faciendis itineribus exerceret. Maluitque per Thraciæ longam et angustam difficilemque viam ducere, æstate fervida; nec Philippo præmonito, ut, occurrens e Macedonia, se deduceret; nec exercitu in partes diviso, ut expeditius incederet, et si quid opus esset, ad manus haberet; nec impedimentis distributis inter rectos ordines, quo facilius custodirentur. Sed omnes simul ire jussit uno longo agmine, impedimentis medium tenentibus; ut nec primi nec novissimi, propter viæ longitudinem ac angustiam, cito possent succurrere. Qua-

τῶν Θρακῶν ἐπικειμένων, πολὺ μέρος ἀπώλεσε τῆς τε λείας καὶ τῶν δημοσίων χρημάτων, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ στρατοῦ. Μετὰ δὲ τῶν ὑπολοίπων ἐς Μακεδονίαν διεσώθη. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα ἐγένετο καταφανὲς, ὅσον ὤνησε παραπέμπων τοὺς Σκιπίωνας ὁ Φίλιππος, καὶ ὅσον ἥμαρτεν Ἀντίοχος ἐκλιπὼν τὴν Χεῤῥόνησον. Ὁ δὲ Μάλλιος, ἔκ τε Μακεδονίας ἐς Θεσσαλίαν διελθὼν καὶ ἐκ Θεσσαλίας ἐς Ἤπειρον, ἐς Βρεντέσιον ἐπέρα, καὶ τὴν λοιπὴν στρατιὰν ἐς τὰ οἰκεῖα διαφεὶς, ἐπανῆλθεν ἐς Ῥώμην.

XLIV. Ῥόδιοι δὲ, καὶ Εὐμενὴς ὁ Περγάμου βασιλεὺς, μέγα φρονοῦντες ἐπὶ τῇ κατ' Ἀντιόχου συμμαχίᾳ, Εὐμενὴς μὲν αὐτὸς Ῥώμην ἐστέλλετο, Ῥόδιοι δὲ πρέσβεις ἔπεμπον. Ἡ δὲ βουλὴ Ῥοδίοις μὲν ἔδωκε Λυκίους τε καὶ Κᾶρας· οὓς οὐ πολὺ ὕστερον ἀπέστησεν αὐτῶν, ὡς Περσεῖ τῷ Μακεδόνι μᾶλλον, ἢ σφίσι, πολεμοῦσι τῷ Περσεῖ, προθυμοτέρων γενομένων. Εὐμενεῖ δὲ παρέσχον ὅσα λοιπὰ ἀφῄρηντο τὸν Ἀντίοχον, χωρὶς Ἑλλήνων τῶν ἐν αὐτοῖς. Τούτων δὲ ὅσοι μὲν Ἀττάλῳ τῷ πατρὶ Εὐμένους ἐτέλουν φόρους, ἐκέλευσαν Εὐμενεῖ συμφέρειν· ὅσοι δ' Ἀντιόχῳ πρῶτον ἐτέλουν, ἀπέλυσαν τῶν φόρων, καὶ αὐτονόμους ἀφῆκαν. Ὧδε μὲν Ῥωμαῖοι διέθεντο τὰ δορίκτητα.

XLV. Ἀντιόχου δ' ὕστερον τοῦ Μεγάλου βασιλέως τελευτήσαντος, γίγνεται Σέλευκος ὁ υἱὸς διάδοχος. Καὶ τὸν ἀδελφὸν ὅδε Ἀντίοχον ἐξέλυσε τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις ὁμηρείας, ἀντιδοὺς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα Δημήτριον. Ἀντιόχου δ' ἐπανιόντος ἐκ τῆς ὁμηρείας, καὶ ὄντος ἔτι περὶ Ἀθήνας, ὁ μὲν Σέλευκος ἐξ ἐπιβουλῆς Ἡλιοδώρου τινὸς τῶν περὶ τὴν αὐλὴν ἀποθνήσκει. Τὸν δ' Ἡλιόδωρον Εὐμενὴς καὶ Ἄτταλος, ἐς τὴν ἀρχὴν βιαζόμενον, ἐκβάλλουσι, καὶ τὸν Ἀντίοχον ἐς αὐτὴν κατάγουσιν, ἑταιριζόμενοι τὸν ἄνδρα. Ἀπὸ γάρ τινων προσκρουμάτων ἤδη καὶ οἵδε Ῥωμαίους ὑπεβλέποντο. Οὕτω μὲν Ἀντίοχος, ὁ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου, Συρίας ἐπεκράτησεν· ὅτῳ παρὰ τῶν Σύρων ἐπώνυμον ἦν Ἐπιφανὴς, ὅτι, τῆς ἀρχῆς ἁρπαζομένης ὑπὸ ἀλλοτρίων, βασιλεὺς οἰκεῖος ὤφθη. Συνθέμενος δὲ φιλίαν καὶ συμμαχίαν Εὐμενεῖ, Συρίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐθνῶν ἐγκρατῶς ἦρχε, σατράπην μὲν ἔχων ἐν Βαβυλῶνι Τίμαρχον, ἐπὶ δὲ ταῖς προσόδοις Ἡρακλείδην, ἀδελφὼ μὲν ἀλλήλοιν, ἄμφω δὲ αὐτοῦ γενομένω παιδικά. Ἐστράτευσε δὲ καὶ ἐπὶ Ἀρταξίαν, τὸν Ἀρμενίων βασιλέα.

XLVI. Καὶ αὐτὸν ἑλὼν, ἐτελεύτησεν· ἐνναετὲς παιδίον ἀπολιπὼν, Ἀντίοχον, ᾧ προσέθηκαν ὄνομα Εὐπάτωρ οἱ Σύροι, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀρετήν. Καὶ τὸ παιδίον ἔτρεφε Λυσίας. Ἡ δὲ σύγκλητος ἥσθη, φανέντος ἐν ὀλίγῳ τοῦ Ἀντιόχου γεννικοῦ, καὶ ταχέως ἀποθανόντος. Δημήτριόν τε, τὸν Σελεύκου μὲν υἱὸν, Ἀντιόχου δὲ τοῦ Ἐπιφανοῦς ἀδελφιδοῦν, υἱωνὸν δὲ τοῦ Μεγάλου Ἀντιόχου, ἀνεψιὸν ὄντα τῷδε τῷ παιδίῳ, ὁμηρεύοντα ἔτι ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἔτος ἄγοντα τρίτον ἐπὶ τοῖς εἴκοσιν, ἐς τὴν βασιλείαν καταχθῆναι παρακαλοῦντα, ὡς αὐτῷ μᾶλλον προσήκουσαν, οὐ κατῆγον· οὐ

propter, Thracibus undique coortis in latera, magnam partem et prædæ et publicæ pecuniæ, et ipsius quoque exercitus, amisit; et cum reliquis tandem in Macedoniam evasit. Ex quo vel maxime apparuit, quantum Philippus Scipionibus, deducendo exercitum, profuerit; et quantum Chersoneso deserta peccaverit Antiochus. Manlius, traductis e Macedonia in Thessaliam, et inde in Epirum, copiis, trajecit Brundusium: dimissisque militibus reliquis, Romam reversus est.

XLIV. At Rhodii, atque Eumenes, rex Pergami, multum sibi placebant ob res contra Antiochum pro populo Romano gestas feliciter. Quorum alteri legatos Romam miserunt, alter ipse profectus est. Senatus Rhodiis donavit Lyciam et Cariam: quas non multo post eis rursum abstulit, quod Perseo Macedonum regi, quam Romanis, cum eo bellum gerentibus, majus studium demonstraverant. Eumeni vero attribuerunt quidquid Antiocho ademerant, exceptis Græcis in Asia civitatibus. Quarum quotquot Attalo patri Eumenis tributariæ fuerant, jussæ sunt tributa Eumeni reddere: a quibus autem Antiochus jam olim exegerat, eæ immunes posthac permissæ sunt vivere suis legibus. Atque hoc modo terras bello partas S. P. Q. R. disposuit.

XLV. Postea vero, Antiocho Magno defuncto, in regnum successit Seleucus filius. Is in fratris Antiochi vicem filium suum Demetrium Romanis obsidem dedit. Quo facto Antiocho domum redeundi potestas data est. Qui ubi Roma Athenas pervenit, Seleucus insidiis Heliodori cujusdam purpurati oppressus est. Et Heliodorum, regnum vi occupare conantem, expulerunt Eumenes et Attalus; Antiochumque in possessionem regni deduxerunt, ut amicum sibi redderent hoc beneficio: jam enim ob quasdam offensiunculas etiam hi Romanos suspectos habebant. Atque ita Antiochus, Antiochi Magni filius, Syria potitus est: cui cognomen Illustris Syri dederunt; quod, quum alieni regnum ad se rapuissent, ipse avitæ ditionis assertor suis illuxerit. Is, inita cum Eumene societate et amicitia, firmo imperio Syriam gentesque finitimas tenebat; et satrapam Babyloni præfecit Timarchum, ærario vero Heraclidem, duos fratres, quos ambos in deliciis habuerat. Expeditionem etiam suscepit contra Artaxiam, regem Armeniorum, eumque vivum cepit.

XLVI. Non multo post captum Artaxiam, mortuus est Epiphanes, filium relinquens novem annorum, Antiochum, quem Eupatorem, in paternæ virtutis memoriam, cognominarunt Syri. Ejus pueri educator fuit Lysias. Senatus vero lætus audiit, Antiochum, quum brevi generosum sese præstitisset, cito fato functum. Et Demetrium, Seleuci filium, Antiochi Illustris ex fratre, Magni Antiochi ex filio, nepotem, patruelem hujus pueri, adhuc in urbe obsidem, ingressum jam annum vigesimum tertium quum rogaret, ut in regnum, tanquam ad se potius pertinens, deduceretur, noluit reducere: existimans, magis ex utilitate reipubl.

συμφέρειν σφίσιν ἡγούμενοι, τελειότερον ἄρχειν Σύρων ἀντὶ παιδὸς ἀτελοῦς. Πυνθανόμενοι δ', ἐν Συρίᾳ στρατόν τ' ἐλεφάντων εἶναι, καὶ ναῦς πλείονας τῶν ὡρισμένων Ἀντιόχῳ, πρέσβεις ἔπεμπον, οἳ τοὺς ἐλέφαντας συγκόψειν ἔμελλον, καὶ τὰς ναῦς διαπρήσειν. Οἰκτρὰ δὲ ἡ ὄψις ἦν ἀναιρουμένων θηρίων ἡμέρων τε καὶ σπανίων, καὶ νεῶν ἐμπιπραμένων. Καί τις ἐν Λαοδικείᾳ, Λεπτίνης, τὴν ὄψιν οὐκ ἐνεγκὼν, Γναῖον Ὀκταούϊον τὸν τῶνδε τῶν πρέσβεων ἡγεμόνα, ἀλειφόμενον ἐν τῷ γυμνασίῳ, διεχρήσατο. Καὶ τὸν μὲν Ὀκταούϊον ἔθαπτεν ὁ Λυσίας.

esse, si ab immaturo puero, quam si a florentioris ætatis adolescente, Syria regeretur. Quumque audissent, multos elephantos ad bellum ali in Syria, et naves plures esse, quam fuerat Antiocho definitum, legati missi sunt, qui elephantos interficerent, et naves exurerent. Ac miserabile aspectu fuit, occidi mansuetas et raras belluas, navesque concremari. Id non ferens quidam Leptines, Cn. Octavium legationis principem, dum ungitur in gymnasio Laodiceæ, confodit; quem Lysias sepeliit.

XLVII. Δημήτριος δὲ, αὖθις ἐς τὴν σύγκλητον ἐσελθὼν, ἐδεῖτο τῆς γοῦν ὁμηρείας μόνης ἀπολυθῆναι, ὡς Ἀντιόχου μὲν ἀντιδοθεὶς, Ἀντιόχου δ' ἀποθανόντος. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐτύγχανεν οὐδὲ τοῦδε, λαθὼν ἐξέπλευσε. Καὶ δεξαμένων αὐτὸν ἀσμένως τῶν Σύρων, ἦρχε, τόν τε Λυσίαν καὶ τὸ παιδίον ἐπ' αὐτῷ διαφθείρας, καὶ Ἡρακλείδην ἐκβαλὼν, καὶ Τίμαρχον ἐπανιστάμενον ἀνελὼν, καὶ τἄλλα πονήρως τῆς Βαβυλῶνος ἡγούμενον· ἐφ' ᾧ καὶ Σωτὴρ, ἀρξαμένων τῶν Βαβυλωνίων, ὠνομάσθη. Κρατυνάμενος δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ Δημήτριος, στέφανόν τε Ῥωμαίοις ἀπὸ χρυσῶν μυρίων, χαριστήριον τῆς ποτε παρ' αὐτοῖς ὁμηρείας, ἔπεμψε, καὶ Λεπτίνην τὸν ἀνδροφόνον Ὀκταουΐου. Οἱ δὲ τὸν μὲν στέφανον ἐδέχοντο, Λεπτίνην δὲ οὐκ ἔλαβον, ὡς δή τι τοῦτ' ἔγκλημα τοῖς Σύροις ταμιευόμενοι. Δημήτριος δὲ, καὶ ἐκ τῆς Καππαδοκῶν ἀρχῆς Ἀριαράθην ἐκβαλὼν, Ὀλοφέρνην ἐπὶ χιλίοις ταλάντοις ἀντ' αὐτοῦ κατήγαγεν, ἀδελφὸν εἶναι δοκοῦντα Ἀριαράθου. Καὶ Ῥωμαίοις ἐδόκει μὲν, ὡς ἀδελφοὺς, Ἀριαράθην καὶ Ὀλοφέρνην βασιλεύειν ὁμοῦ.

XLVII. Tum Demetrius rursum Patres adiit, rogans, ut saltem necessitate pro obside manendi solveretur: quandoquidem mortuus esset Antiochus, cujus in locum obses datus fuisset. Et, quum ne hoc quidem impetraret, clam aufugit navigio: et libenter a Syris exceptus, regno potitus est, Lysia primum interfecto, moxque et puero; ejectoque Heraclida, et Timarcho, ut rebelle, occiso, qui alioquin etiam Babylonis præfecturam male administraverat. Quamobrem Soter cognominatus est, orto a Babyloniis initio. Confirmatus deinde in regno Demetrius, coronam decies mille aureorum Romam misit, gratias agens, quod obses, habitus esset liberaliter; simulque Leptinem dedidit, homicidam Octavii. Senatus coronam accepit: Leptinem vero non accepit, scilicet culpam illam in commodum tempus Syris repositurus. Post hæc Demetrius, pulso ex Cappadocia Ariarathe, Olophernem, qui frater regis esse perhibebatur, in regnum induxit, mille talentorum mercedem sibi pro illa opera pactus. Senatus autem Romanus judicavit, utrumque fratrem, Ariarathem et Olophernem, simul debere regnare.

XLVIII. Ἐκπεσόντων δὲ καὶ τῶνδε, καὶ Ἀριοβαρζάνου μετ' αὐτοὺς οὐ πολὺ ὕστερον ὑπὸ Μιθριδάτου τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως· ὁ Μιθριδάτειος πόλεμος ἐπὶ τῷδε, καὶ ἐφ' ἑτέροις, ἤρξατο συνίστασθαι, μέγιστός τε καὶ πολυτροπώτατος ἔθνεσι πολλοῖς γενόμενος, καὶ παρατείνας ἐς ἔτη μάλιστα τεσσαράκοντα. Ἐν οἷς πολλαὶ μὲν ἀρχαὶ Σύροις ἐκ τοῦ βασιλείου γένους ὀλιγοχρόνιοι πάμπαν ἐγένοντο, πολλαὶ δὲ τροπαὶ καὶ ἐπαναστάσεις ἐπὶ τὰ βασίλεια. Παρθυαῖοί τε, προαποστάντες ἀπὸ τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἀρχῆς, Μεσοποταμίαν ἐς ἑαυτοὺς περιέσπασαν, ἣ τοῖς Σελευκίδαις ὑπήκουε. Καὶ βασιλεὺς Ἀρμενίας Τιγράνης, ὁ Τιγράνους, ἔθνη τινὰ τῶν περιοίκων ἰδίοις δυνάσταις χρώμενα ἑλὼν, βασιλεὺς ἀπὸ τοῦδε βασιλέων ἡγεῖτο εἶναι, καὶ τοῖς Σελευκίδαις ἐπεστράτευεν, οὐκ ἐθέλουσιν ὑπακούειν. Οὐχ ὑποστάντος δ' αὐτὸν Ἀντιόχου τοῦ Εὐσεβοῦς, ὁ Τιγράνης ἦρχε Συρίας τῆς μετ' Εὐφράτην, ὅσα γένη Σύρων μέχρι Αἰγύπτου· ἦρχε δὲ ὁμοῦ καὶ Κιλικίας (καὶ γὰρ ἥδε τοῖς Σελευκίδαις ὑπήκουε), Μαγαδάτην στρατηγὸν ἐπιτάξας ἅπασιν, ἐπὶ ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα.

XLVIII. Deinde postquam et hi regno exciderunt, et non multo post Ariobarzanes a Mithridate, Ponti rege, pulsus est, Mithridaticum bellum cum ob hanc causam, tum ob alias nonnullas, exortum est: magnum, si quod unquam, et varium casibus ac contagio multarum gentium, et in annum fere quadragesimum protractum. Quibus temporibus Syria plures habuit reges, brevibus intervallis sibi invicem succedentes, ex regia tamen stirpe omnes oriundos: multæque simul mutationes defectionesque ab imperio acciderunt. Et Parthi, qui jam ante a Seleucidarum imperio defecerant, Mesopotamiam, quæ Seleucidis adhuc paruerat, suæ ditioni adjecerunt. Et Tigranes, Tigranis filius, rex Armeniæ, subjugatis nonnullis finitimis gentibus, quæ prius propios regulos habuerant, Regem regum jam se appellans, Seleucidas infestavit, detrectantes ejus imperium. Cujus vim quum non sustineret Antiochus Pius, jam Tigranes omnes Ciseuphratensium Syrorum gentes, Ægyptum usque, sibi subjecit. Simulque occupavit Ciliciam, et ipsam Seleucidis parere solitam. Quibus omnibus Magadates, regis sui nomine, cum exercitu præfuit per annos quatuordecim.

XLIX. Λευκόλλου δὲ τοῦ Ῥωμαίων στρατηγοῦ Μιθριδάτην διώκοντος, ἐς τὸν Τιγράνην ὑποφεύγοντα, ὁ Μαγαδάτης ᾔει μετὰ τοῦ στρατοῦ Τιγράνῃ βοηθή-

XLIX. Sed dum Mithridatem Lucullus in Tigranis usque regnum, ad quem ille confugerat, persequitur, et Magadates exercitum in Tigranis auxilium abducit: interim Antiochus,

σων. Καὶ ἐν τῷδε παραδὺς ἐς τὴν Συρίαν Ἀντίοχος, ὁ Ἀντιόχου τοῦ Εὐσεβοῦς, ἦρχε τῶν Σύρων ἑκόντων. Καὶ αὐτῷ Λεύκολλος μὲν, ὁ Τιγράνῃ πρῶτός τε πολεμήσας, καὶ τῆς ἐπικτήτου γῆς αὐτὸν ἐξελάσας, οὐκ ἐφθόνησεν ἀρχῆς πατρῴας. Πομπήϊος δὲ, ὁ ἐπὶ Λευκόλλῳ Μιθριδάτην ἐξελὼν, Τιγράνῃ μὲν Ἀρμενίας συνεχώρησεν ἄρχειν, Ἀντίοχον δὲ ἐξέβαλε τῆς Σύρων ἀρχῆς, οὐδὲν ἐς Ῥωμαίους ἁμαρτόντα· ἔργῳ μὲν, ὅτι ἦν εὔκολον αὐτῷ, στρατιὰν ἔχοντι, πολλὴν ἀρχὴν ἄνοπλον ἀφελέσθαι· λόγῳ δὲ, ὅτι τοὺς Σελευκίδας, ὑπὸ Τιγράνους ἐκπεσόντας, οὐκ εἰκὸς ἦν ἔτι Συρίας ἄρχειν μᾶλλον, ἢ Ῥωμαίους Τιγράνην νενικηκότας.

L. Οὕτω μὲν δὴ Κιλικίας τε, καὶ Συρίας, τῆς μεσογαίου καὶ Κοίλης, καὶ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ ὅσα ἄλλα Συρίας ἀπὸ Εὐφράτου μέχρι Αἰγύπτου καὶ μέχρι θαλάσσης ὀνόματα, ἀμαχεὶ Ῥωμαῖοι κατέσχον. Ἓν δὲ γένος ἔτι τὸ Ἰουδαίων ἐνιστάμενον ὁ Πομπήϊος ἐξεῖλε κατακράτος, καὶ τὸν βασιλέα Ἀριστόβουλον ἔπεμψεν ἐς Ῥώμην, καὶ τὴν μεγίστην πόλιν Ἱεροσόλυμα, καὶ ἁγιωτάτην αὐτοῖς, κατέσκαψεν· ἣν δὴ καὶ Πτολεμαῖος ὁ πρῶτος Αἰγύπτου βασιλεὺς καθῃρήκει· καὶ Οὐεσπασιανὸς αὖθις οἰκισθεῖσαν κατέσκαψε, καὶ Ἀδριανὸς αὖθις ἐπ' ἐμοῦ. Καὶ διὰ ταῦτ' ἐστὶν Ἰουδαίοις ἅπασιν ὁ φόρος τῶν σωμάτων βαρύτερος τῆς ἄλλης περιουσίας. Ἔστι δὲ καὶ Σύροις καὶ Κίλιξιν ἐτήσιος, ἑκατοστὴ τοῦ τιμήματος ἑκάστῳ. Πομπήϊος μὲν οὖν τῶνδε τῶν ὑπὸ τοῖς Σελευκίδαις γενομένων ἐθνῶν τοῖς μὲν ἐπέστησεν οἰκείους βασιλέας, ἢ δυνάστας, καθὰ καὶ Γαλατῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ τοῖς τέσσαρσι δυνάσταις ἐβεβαίωσε τὰς τετραδαρχίας, συμμαχήσασίν οἱ κατὰ Μιθριδάτου. Καὶ οὐ πολὺ ὕστερον καὶ τάδε περιῆλθεν ἐς Ῥωμαίους, ἐπὶ Καίσαρος μάλιστα τοῦ Σεβαστοῦ, κατὰ μέρη.

LI. Συρίας δ' εὐθὺς ὁ Πομπήϊος Σκαῦρον, τὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἑαυτῷ γενόμενον ταμίαν, ἔταξεν ἡγεῖσθαι· καὶ ἡ βουλὴ Φίλιππον ἐπὶ Σκαύρῳ τὸν Μάρκιον, καὶ Μαρκελλῖνον Λέντλον ἐπὶ τῷ Φιλίππῳ, ἄμφω στρατηγικοὺς κατ' ἀξίωσιν. Ἀλλὰ τῶνδε μὲν ἑκατέρῳ διετὴς ἐτρίφθη χρόνος, τοὺς γείτονας ἐνοχλοῦντας Ἄραβας ἀμυνομένῳ. Καὶ τοῦδε χάριν ἐς τὸ ἔπειτα ἐγένοντο Συρίας στρατηγοὶ τῶν τὰ ἐπώνυμα ἀρξάντων ἐν ἄστει· ἵνα ἔχοιεν ἐξουσίαν καταλόγου τε στρατιᾶς καὶ πολέμου, οἷα ὕπατοι. Καὶ πρῶτος ἐκ τῶνδε ἐπέμφθη Γαβίνιος μετὰ στρατιᾶς. Καὶ πολεμεῖν αὐτὸν ὁρμῶντα, Μιθριδάτης μὲν ὁ Παρθυαίων βασιλεὺς, ἐξελαυνόμενος τῆς ἀρχῆς ὑπὸ Ὀρώδου τοῦ ἀδελφοῦ, μετῆγεν ἐξ Ἀράβων ἐπὶ Παρθυαίους. Πτολεμαῖος δὲ αὐτὸν, ὁ ἑνδέκατος Αἰγύπτου βασιλεὺς, ἐκπεσὼν καὶ ὅδε τῆς ἀρχῆς, μετέπεισε χρήμασι πολλοῖς, ἀντὶ Παρθυαίων ἐπὶ Ἀλεξανδρέας ὁρμῆσαι. Καὶ κατήγαγε μὲν τὸν Πτολεμαῖον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ Γαβίνιος, Ἀλεξανδρεῦσι πολεμήσας· ὑπὸ δὲ τῆς Ῥωμαίων βουλῆς ἔφυγεν, ἐπὶ τῷ ἄνευ ψηφίσματος ἐς Αἴγυπτον ἐμβαλεῖν, ἐπὶ πολέμῳ Ῥωμαίοις ἀπαισίῳ νομιζομένῳ· ἦν γάρ τι

Pii filius, Syris non invitis, in regnum sese insinuavit. Nec Lucullus, qui primus Tigrani bellum intulit, et recens acquisitis terris eumdem expulit, Antiocho avitam possessionem invidit. Sed Pompeius, Luculli successor, debellato Mithridate, Tigranem quidem in Armenia regnare passus est; Antiochum vero nunquam de populo Romano male meritum, Syriæ regno spoliavit : scilicet, quoniam facile fuit tanto exercitu regem inermem opprimere; quamquam alia causa prætexebatur, nempe « iniquum esse, postquam veteres reges semel Tigranis armis pulsi fuissent Syria, nunc eamdem Seleucidis victis cedere potius, quam Romanis victoribus. »

L. Atque ita Cilicia, et Syria omnis, cum mediterranea, tum Cœle, Phœniceque ac Palæstina, et quæcunque aliæ gentes, ab Euphrate usque ad Ægyptum, et usque ad mare, communi Syrorum nomine comprehenduntur, sine certamine accesserunt Romano imperio. Unam Judæorum gentem, imperata facere detrectantem, armis subegit Pompeius, et regem Aristobulum Romam misit; et Hierosolymorum mœnia, maximæ urbis, et sanctissimæ apud Judæos, diruit, sicut jam olim Ptolemæus primus rex Ægypti fecerat : quam et Vespasianus, denuo munitam, rursus diruit, et postremum Adrianus, nostra ætate. Quam ob rem Judæis tributa, quæ in singula capita conferunt, graviora sunt, quam pro censu. Syri quoque et Cilices annuum tributum capitis pendunt, centesimam census partem. His gentibus, quæ Seleucidis ante paruerant, Pompeius partim reges proprios regulosque dedit, partim confirmavit veteres : quemadmodum et Gallogræcorum Tetrarchas, quorum fideli opera bello Mithridatico usus fuerat, in tetrarchiis suis confirmavit. Neque ita multo post et hæc, sub Cæsare Augusto maxime, in Romanorum ditionem pervenerunt omnia.

LI. Syriam vero Pompeius Scauro, qui quæstor ejus in bellis fuerat, regendam reliquit. Scauro senatus Marcium Philippum successorem misit; et, post hunc, Lentulum Marcellinum, ambos prætorios. Uterque biennio, quo provinciæ præfuit, conflictatus est cum Arabibus ex vicino infestantibus. Quæ causa fuit, ut posthac in Syriam mitterentur proconsules, consulari potestate in gerendo bello præditi. Quorum primus Gabinius cum exercitu in eam profectus est. Cui, ad bellum sese accingenti, persuasit Mithridates, Parthorum rex, a fratre Orode regno ejectus, ut in Parthiam potius, quam contra Arabes, duceret exercitum. Sed mox eumdem Ptolemæus undecimus, rex Ægypti, et ipse pulsus a suis, magna auri vi permovit, ut, omissa Parthica expeditione, peteret Alexandriam. Et in regnum restituit Ptolemæum Gabinius, bello Alexandrinis illato. Quo facto a senatu exilio mulctatus est, quod absque S. C. bellum movisset, inauspicatum, et Sibyllinis vetitum car-

Σιβύλλειον αὐτοῖς ἀπαγορεῦον. Ἐπὶ δὲ Γαβινίῳ μοι δοκεῖ Κράσσος ἄρξαι Σύρων· ὅτῳ, πολεμοῦντι Παρθυαίοις, ἡ μεγάλη συμφορὰ γίγνεται. Καὶ ἐπὶ Λευκίῳ Βύβλῳ, μετὰ Κράσσον στρατηγοῦντι Συρίας, ἐς τὴν Συρίαν ἐσέβαλον οἱ Παρθυαῖοι. Σάξα δὲ μετὰ Βύβλον ἡγουμένου, καὶ τὰ μέχρι Ἰωνίας ἐπέδραμον, ἀσχολουμένων Ῥωμαίων ἐς τὰ ἐπ' ἀλλήλους ἐμφύλια. Ἀλλὰ τάδε μὲν ἐντελῶς ἐν τῇ Παρθικῇ συγγραφῇ λέξω.

LII. Τῆς δὲ βίβλου τῆσδε οὔσης Συριακῆς, ὅπως μὲν ἔσχον Συρίαν Ῥωμαῖοι, καὶ συνέστησαν ἐς τὰ νῦν ὄντα, εἴρηται. Οὐκ ἀπεικὸς δὲ, οὖσαν Συριακὴν, τὰ Μακεδόνων ἐπιδραμεῖν, οἱ πρὸ Ῥωμαίων Συρίας ἐβασίλευον. Ἀλέξανδρος μὲν δὴ βασιλεὺς ἦν ἐπὶ Πέρσαις Σύρων, ὁ καὶ πάντων βασιλεὺς ὅσων εἶδεν. Ἀλεξάνδρου δ' ἀποθανόντος ἐπὶ παισὶ, τῷ μὲν, βραχεῖ πάνυ, τῷ δὲ, ἔτι κυϊσκομένῳ· οἱ μὲν Μακεδόνες, πόθῳ τοῦ Φιλιππείου γένους, εἵλοντο σφῶν βασιλεύειν Ἀριδαῖον, τὸν ἀδελφὸν Ἀλεξάνδρου, καίπερ οὐκ ἔμφρονα νομιζόμενον εἶναι· μετονομάσαντες δὴ Φίλιππον ἀντὶ Ἀριδαίου· τρεφομένων ἔτι τῶν παίδων Ἀλεξάνδρου. Ἐφύλαξαν γὰρ δὴ καὶ τὴν κύουσαν. Οἱ φίλοι δ' ἐς σατραπείας ἐνείμαντο τὰ ἔθνη, Περδίκκου διανέμοντος αὐτοῖς ὑπὸ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ. Καὶ οὐ πολὺ ὕστερον, τῶν βασιλέων ἀποθανόντων, βασιλεῖς ἐγένοντο οἱ σατράπαι. Σύρων δὴ πρῶτος γίγνεται σατράπης Λαομέδων ὁ Μιτυληναῖος, ἔκ τε Περδίκκου, καὶ ἐξ Ἀντιπάτρου, τοῦ μετὰ τὸν Περδίκαν προστατεύσαντος τῶν βασιλέων. Λαομέδοντα δ' ἐπιπλεύσας Πτολεμαῖος, ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης, ἔπειθε πολλοῖς χρήμασιν ἐγχειρίσαι οἱ τὴν Συρίαν, προβολήν τε οὖσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιχείρημα κατὰ Κύπρου. Καὶ οὐ πειθόμενον, συλλαμβάνει. Ὁ δὲ, τοὺς φύλακας διαφθείρας, πρὸς Ἀλκέταν ἔφυγεν ἐς Καρίαν. Καί τινα χρόνον ὁ Πτολεμαῖος ἦρχε Συρίας καὶ φρουρὰς ἐν ταῖς πόλεσι καταλιπὼν, ἐς Αἴγυπτον ἀπέπλει.

LIII. Ἀντίγονος δ' ἦν Φρυγίας μὲν καὶ Λυκίας καὶ Παμφυλίας σατράπης. Ἐπίσκοπος δ' εἶναι τῆς ὅλης Ἀσίας ἐξ Ἀντιπάτρου περῶντος ἐς τὴν Εὐρώπην ἀπολελειμμένος, Εὐμενῆ τὸν Καππαδοκίας σατράπην, ψηφισαμένων εἶναι πολέμιον τῶν Μακεδόνων, ἐπολιόρκει. Ὁ δὲ αὐτὸν ἐκφεύγει, καὶ τὴν Μηδικὴν ἐκρατύνετο ἑαυτῷ. Ἀλλ' Εὐμενῆ μὲν κτείνει καταλαβὼν ὁ Ἀντίγονος· καὶ ἐπανιὼν, ὑπεδέχθη λαμπρῶς ὑπὸ Σελεύκου σατραπεύοντος ἐν Βαβυλῶνι. Ὑβρίσαντος δέ τινα τῶν ἡγεμόνων τοῦ Σελεύκου, καὶ οὐ κοινώσαντος Ἀντιγόνῳ παρόντι, χαλεπήνας ὁ Ἀντίγονος ᾔτει λογισμοὺς χρημάτων τε καὶ κτημάτων. Ὁ δὲ, ἀσθενέστερος ὢν Ἀντιγόνου, πρὸς Πτολεμαῖον ἐς Αἴγυπτον ὑπεχώρει. Καὶ ὁ Ἀντίγονος εὐθὺς ἐπὶ τῇ φυγῇ Σελεύκου, Βλίτορά τε, Μεσοποταμίας ἡγούμενον, παρέλυσε τῆς ἀρχῆς, ὅτι Σέλευκον μεθῆκεν ἀπιόντα· καὶ τὴν Βαβυλωνίαν, καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐκ Μήδων ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἔθνη, καθίστατο

minibus. Gabinio proximo, ni fallor, in Syria provincia successit Crassus; qui, bellum Parthis inferens, magnam illam cladem accepit. L. Bibulo vero Syriam post Crassum obtinente, Parthi in ipsam Syriam irruperunt. Sub Saxa autem, post Bibulum, iidem excurrerunt usque Ioniam, Romanis circa bella civilia occupatis. Verum hæc accuratius in Libro de rebus Parthicis exponentur.

LII. Hoc autem volumen quum rebus Syriacis dicatum sit, qua ratione ad Romanos devenerit Syria, et quomodo in præsentem statum redacta sit, expositum est. Neque vero alienum ab hoc argumento fuerit, Macedonum in eadem Syria res gestas percurrere, qui ante Romanos ibi regnarunt. Syriæ igitur, post Persas, imperavit Alexander, is, qui tot regionibus, quotquot adiit, imperavit. Post obitum vero Alexandri, quum filiorum ejus alter admodum puer, alter adhuc in utero materno esset, Macedones, amore stirpis Philippi, elegerunt sibi regem Aridæum, fratrem Alexandri, quamvis mentis, ut putabatur, non satis compotem; mutato in Philippum Aridæi nomine: qui regnaret, dum adhuc sub educatoribus essent Alexandri filii. Nam et mater prægnans asservabatur. Amici vero Alexandri subactas gentes diviserunt in satrapias, Perdicca divisore ex regis Philippi auctoritate. Nec multo post, mortuis regibus, regium nomen sumserunt satrapæ. Syriæ primus præpositus est satrapa Laomedon Mitylenæus, favore Perdiccæ, et Antipatri, qui post Perdiccam res administrabat pro regibus. Ad hunc Laomedontem Ptolemæus, Ægypti satrapa, cum classe profectus, oblato ingenti auri pondere eum tentavit, ut Syriam sibi traderet; unde Ægyptum commode tueri, et Cyprum invadere posset. Quod quum non impetrasset, comprehendit Laomedontem: qui, corruptis custodibus, ad Alcetam profugit in Cariam. Sic Ptolemæus aliquandiu Syria potitus est; relictisque ibi præsidiis, in Ægyptum cum classe rediit.

LIII. Antigonus Phrygiæ et Lyciæ Pamphyliæque satrapiam obtinuerat. Idemque, ab Antipatro, in Europam trajiciente, inspector totius Asiæ relictus, Eumenem, Cappadociæ satrapam, hostem a Macedonibus judicatum, obsidione cinxit. At ille elapsus, contractis copiis, occupavit Mediam: ubi captus ab Antigono, et occisus est. Antigonus, inde revertens, exceptus est magnifice a Seleuco, satrapa Babyloniæ. Quum vero Seleucus mulctasset ex ducibus aliquem, non communicato cum Antigono, qui tunc aderat, consilio, indignatus ille, rationes ab eo poposcit rerum atque pecuniarum. Et Seleucus, Antigono impar, ad Ptolemæum in Ægyptum clandestina fuga secessit. Moxque Antigonus Blitorem, præpositum Mesopotamiæ, magistratu amovit, quod Seleucum abeuntem transmisisset. Deinde Babyloniam, et Mesopotamiam, et quotquot aliæ gentes a Medis ad Hellespontum pertinent, defuncto jam Antipatro, sibi

ἑαυτῷ, ἤδη καὶ Ἀντιπάτρου τεθνεῶτος. Ἐπίφθονός τε εὐθὺς ἐκ τῶνδε τοῖς ἄλλοις σατράπαις ἐγίγνετο, γῆς ἄρχων τοσῆσδε. Διὸ καὶ μάλιστα τῷ Σελεύκῳ παρακαλοῦντι συνέθεντο Πτολεμαῖός τε, καὶ Λυσίμαχος ὁ Θρᾴκης σατράπης, καὶ Κάσσανδρος ὁ Ἀντιπάτρου, Μακεδόνων ἐπὶ τῷ πατρὶ ἡγούμενος· καὶ ὁμοῦ πρεσβευσάμενοι, τὸν Ἀντίγονον ἠξίουν τὴν ἐπίκτητον αὐτῷ γενομένην γῆν τε καὶ χρήματα πρός τε σφᾶς νείμασθαι, καὶ πρὸς ἑτέρους Μακεδόνας, οἳ τῶν σατραπειῶν ἐκπεπτώκεσαν. Ἐπιχλευάσαντος δὲ αὐτοὺς τοῦ Ἀντιγόνου, οἱ μὲν ἐς πόλεμον καθίσταντο κοινόν· ὁ δὲ ἀντιπαρεσκευάζετο, καὶ ἐξέβαλλε τὰς φρουρὰς ὅσαι ἔτι ἦσαν ἐν τῇ Συρίᾳ Πτολεμαίου· Φοινίκης τε καὶ τῆς λεγομένης Κοίλης τὰ ἔτι ὑπήκοα τοῦ Πτολεμαίου πρὸς ἑαυτὸν ἀθρόως περιέσπα.

ipsi subjecit. Ex quo magnam sibi statim cæterorum satraparum invidiam contraxit, tantum terrarum obtinens. Quam ob causam maxime, hortante Seleuco, initum contra Antigonum fœdus est inter ipsum Seleucum, et Ptolemæum, Lysimachumque Thraciæ satrapam, et Cassandrum, Antipatri filium, qui Macedonibus post obitum patris præerat. A quibus communis legatio missa est ad Antigonum, quæ terras recens ab illo occupatas pecuniasque publicas repeteret, dividendas cum ipsis, et cum cæteris Macedonibus qui satrapias suas amisissent. Legatis autem exceptis ludibrio, commune bellum in eum conflatum est. Neque vero ipse Antigonus cessavit; sed præsidia Ptolemæi, quotquot adhuc in Syria erant, ejecit, et quidquid in Phœnicia ac Cœlesyria Ptolemæo adhuc paruerat, id omne ei ademit.

LIV. Χωρῶν δ' ὑπὲρ τὰς Κιλικίους πύλας, Δημήτριον τὸν υἱὸν, ἀμφὶ δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη γεγονότα, ἐν Γάζῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ καταλείπει, πρὸς τὰς ὁρμὰς Πτολεμαίου τὰς ἀπ' Αἰγύπτου. Τοῦτον ὁ Πτολεμαῖος ἐνίκα περὶ τὴν Γάζαν μάχῃ λαμπρῶς, καὶ τὸ μειράκιον ἐς τὸν πατέρα ἐχώρει. Πτολεμαῖος δ' αὐτίκα τὸν Σέλευκον ἐς τὴν Βαβυλῶνα πέμπει, τὴν ἀρχὴν ἀναληψόμενον· καὶ πεζοὺς ἐς τοῦτο ἔδωκεν αὐτῷ χιλίους καὶ τριακοσίους ἱππέας. Καὶ σὺν οὕτως ὀλίγοις ὁ Σέλευκος τήν τε Βαβυλωνίαν, προθύμως αὐτὸν ἅμα τῶν ἀνδρῶν ἐκδεχομένων, ἀνέλαβε, καὶ τὴν ἀρχὴν μετ' οὐ πολὺ εἰς μέγα προήγαγεν. Ὁ δ' Ἀντίγονος Πτολεμαῖον ἠμύνετο, καὶ ναυμαχίᾳ περὶ Κύπρον ἐνίκα περιφανεῖ, Δημητρίου τοῦ παιδὸς στρατηγοῦντος. Ἐφ' ὅτῳ λαμπροτάτῳ γενομένῳ, ὁ στρατὸς ἀνεῖπεν ἄμφω βασιλέας, Ἀντίγονόν τε καὶ Δημήτριον, ἤδη καὶ τῶν βασιλέων τεθνεώτων, Ἀριδαίου τε τοῦ Φιλίππου, καὶ Ὀλυμπιάδος, καὶ τῶν υἱῶν Ἀλεξάνδρου. Ἀνεῖπε δὲ καὶ Πτολεμαῖον ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ στρατὸς βασιλέα, ὡς μή τι διὰ τὴν ἧσσαν μειονεκτοίη τῶν νενικηκότων. Τοῖσδε μὲν δὴ τυχεῖν ὁμοίων συνηνέχθη κατ' ἐναντίας αἰτίας. Ἕσποντο δ' εὐθὺς αὐτοῖς οἱ λοιποὶ, καὶ βασιλεῖς ἅπαντες ἐκ σατραπῶν ἐγίγνοντο.

LIV. Deinde ultra portas Cilicias profectus, Demetrium filium, annos fermo XXII natum, Gazæ reliquit cum exercitu, ut Ptolemæum ex Ægypto advenientem reprimeret. Sed hunc Ptolemæus magno prælio victum, coegit ad patrem refugere. Moxque Seleucum in Babyloniam ad principatum recipiendum misit, datis in hoc M. peditibus, cum CCC equitibus. Et cum tam parva manu Babyloniam, cupide acceptus ab incolis, recepit Seleucus; et brevi tempore plurimum auxit imperium. Antigonus vero Ptolemæum repressit, eumdemque navali prælio, quo Demetrius filius præerat classi, apud Cyprum vicit egregie. Ob quam rem, præclarissime gestam, et Antigonum et Demetrium reges appellavit exercitus; exstinctis jam regibus, Aridæo Philippi filio, et Olympiade, filiisque Alexandri. Moxque etiam Ptolemæum regem salutavit suus exercitus; ne propter acceptam cladem videretur victori cedere. Atque ita disparem casum par eventus secutus est. Id exemplum statim imitati reliqui omnes, e satrapis reges exorti sunt.

LV. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Σέλευκος ἐβασίλευσε τῆς Βαβυλωνίας. Ἐβασίλευσε δὲ καὶ Μηδίας, Νικάτορα κτείνας αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ, τὸν ὑπ' Ἀντιγόνου Μηδίας σατραπεύειν ἀπολελειμμένον. Πολέμους δ' ἐπολέμησε πολλοὺς Μακεδόσι καὶ βαρβάροις. Καὶ τούτων Μακεδόσι μὲν δύο μεγίστους· τὸν μὲν ὕστερον, Λυσιμάχῳ βασιλεύοντι Θρᾴκης· τὸν δὲ πρότερον, Ἀντιγόνῳ περὶ Ἴψον τῆς Φρυγίας, αὐτῷ στρατηγοῦντι, καὶ αὐτῷ μαχομένῳ, καίπερ ὑπὲρ ὀγδοήκοντα ἔτη γεγονότι. Πεσόντος δ' Ἀντιγόνου κατὰ τὴν μάχην, ὅσοι βασιλεῖς τὸν Ἀντίγονον ἅμα τῷ Σελεύκῳ καθῃρήκεσαν, τὴν Ἀντιγόνου γῆν διενέμοντο. Καὶ ὁ Σέλευκος τότε τῆς μετ' Εὐφράτην Συρίας ἐπὶ θαλάσσῃ, καὶ Φρυγίας τῆς ἀνὰ τὸ μεσόγαιον, ἄρχειν διέλαχεν. Ἐφεδρεύων δὲ ἀεὶ τοῖς ἐγγὺς ἔθνεσι, καὶ δυνατὸς ὢν βιάσασθαι, καὶ πιθανὸς προσαγαγέσθαι, ἦρξε Μεσοποταμίας, καὶ Ἀρμε-

LV. Sic igitur Seleucus Babyloniæ rex factus est; et Mediam quoque regno suo adjecit, Nicatore sua manu cæso in pugna, cui Antigonus Mediæ satrapiam commiserat. Multaque postea bella gessit Seleucus, contra Macedonas ac barbaros; sed duo maxima contra Macedonas; posterius, adversus Lysimachum Thraciæ regem: prius, adversus Antigonum, qui commissa ad Ipsum, Phrygiæ oppidum, pugna cecidit; quum, octogenario licet major, et exercitui adhuc præfuisset, et ipse fortiter pugnasset. Antigono sublato, fœderati reges victores ditionem ejus inter se partiti sunt. Qua partitione Seleucus Syriam, ab Euphrate usque ad mare, et Phrygiam mediterraneam, sorte accepit. Quoniam autem nullam unquam occasionem prætermittebat opum ampliandarum, tam viribus ad subjugandum, quam verbis ad conciliandum, efficax; acquisivit insuper Mesopotamiam,

νίας, καὶ Καππαδοκίας τῆς Σελευκίδος λεγομένης, καὶ Περσῶν, καὶ Παρθυαίων, καὶ Βακτρίων, καὶ Ἀραβίων, καὶ Ταπύρων, καὶ τῆς Σουγδιανῆς, καὶ Ἀραχωσίας καὶ Ὑρκανίας, καὶ ὅσα ἄλλα ὅμορα ἔθνη μέχρι Ἰνδοῦ ποταμοῦ Ἀλεξάνδρῳ γεγένητο δορίληπτα· ὡς ὡρίσθαι τῷδε μάλιστα μετ' Ἀλέξανδρον τῆς Ἀσίας τὸ πλέον. Ἀπὸ γὰρ Φρυγίας ἐπὶ ποταμὸν Ἰνδὸν ἄνω, πάντα Σελεύκῳ κατήκουε. Καὶ τὸν Ἰνδὸν περάσας, ἐπολέμησεν Ἀνδροκόττῳ, βασιλεῖ τῶν περὶ αὐτὸν Ἰνδῶν· μέχρι φιλίαν αὐτῷ καὶ κῆδος συνέθετο. Καὶ τῶνδε τὰ μὲν πρὸ τῆς Ἀντιγόνου τελευτῆς, τὰ δὲ μετ' Ἀντίγονον ἐποίησε.

LVI. Λέγεται δ' αὐτῷ, στρατιώτῃ βασιλέως ἔτι ὄντι, καὶ ἐπὶ Πέρσας ἑπομένῳ, χρησμὸν ἐν Διδυμέως γενέσθαι, πυνθανομένῳ περὶ τῆς εἰς Μακεδονίαν ἐπανόδου·

Μὴ σπεῦδ' Εὐρώπην, Ἀσίη τοι πολλὸν ἀμείνων.

Καὶ ἐν Μακεδονίᾳ τὴν ἑστίαν αὐτῷ τὴν πατρῴαν, οὐδενὸς ἅψαντος, ἐκλάμψαι πῦρ μέγα. Καὶ ὄναρ αὐτοῦ τὴν μητέρα ἰδεῖν, ὃν ἂν εὕροι δακτύλιον, δοῦναι φόρημα Σελεύκῳ· τὸν δὲ βασιλεύειν, ἔνθα ἂν ὁ δακτύλιος ἐκπέσῃ. Καὶ ἡ μὲν εὗρεν ἄγκυραν ἐν σιδήρῳ κεχαραγμένην· ὁ δὲ τὴν σφραγῖδα τήνδε ἀπώλεσε κατὰ τὸν Εὐφράτην. Λέγεται καὶ ἐς τὴν Βαβυλωνίαν ἀπιόντα ὕστερον, προσκόψαι πρὸς λίθῳ, καὶ τὸν λίθον ἀνασκαφέντα ἄγκυραν ὀφθῆναι. Θορυβουμένων δὲ τῶν μάντεων, ὡς ἐπὶ συμβόλῳ κατοχῆς, Πτολεμαῖον τὸν Λάγου παραπέμποντα εἰπεῖν, ἀσφαλείας τὴν ἄγκυραν, οὐ κατοχῆς, εἶναι σύμβολον. Καὶ Σελεύκῳ μὲν διὰ τοῦτο ἄρα καὶ βασιλεύσαντι ἡ σφραγὶς ἄγκυρα ἦν. Δοκεῖ δέ τισι, καὶ περιόντος ἔτι Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐφορῶντος, ἕτερον τῷ Σελεύκῳ σημεῖον περὶ τῆς ἀρχῆς τοιόνδε γενέσθαι. Ἀλεξάνδρῳ γὰρ ἐξ Ἰνδῶν ἐς Βαβυλῶνα ἐπανελθόντι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ τῇ Βαβυλῶνι λίμνας, ἐπὶ χρείᾳ τοῦ τὸν Εὐφράτην τὴν Ἀσσυρίδα γῆν ἀρδεύειν, περιπλέοντι, ἄνεμος ἐμπεσὼν ἥρπασε τὸ διάδημα· καὶ φερόμενον ἐκρεμάσθη δόνακος, ἐν τάφῳ τινὸς ἀρχαίου βασιλέως. Καὶ ἐσήμαινε μὲν ἐς τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως καὶ τόδε. Ναύτην δέ φασιν, ἐκκολυμβήσαντα, περιθέσθαι τῇ κεφαλῇ τὸ διάδημα, καὶ ἐνεγκεῖν ἄβροχον Ἀλεξάνδρῳ· καὶ λαβεῖν τῆς προθυμίας αὐτίκα δωρεὰν παρὰ τοῦ βασιλέως, τάλαντον ἀργυρίου. Τῶν δὲ μάντεων αὐτὸν ἀναιρεῖν κελευόντων· οἱ μὲν, πεισθῆναι τὸν Ἀλέξανδρον αὐτοῖς· οἱ δὲ, ἀντειπεῖν. Εἰσὶ δὲ, οἳ, τάδε πάντα ὑπερελθόντες, οὐ ναύτην ὅλως, φασὶν, ἀλλὰ Σέλευκον ἐπὶ τὸ διάδημα τοῦ βασιλέως ἐκκολυμβῆσαι, καὶ περιθέσθαι Σέλευκον αὐτὸ τῇ κεφαλῇ, ἵνα ἄβροχον εἴη. Καὶ τὰ σημεῖα ἐς τέλος ἀμφοῖν ἀπαντῆσαι· Ἀλέξανδρόν τε γὰρ ἐν Βαβυλῶνι μεταστῆναι τοῦ βίου, καὶ Σέλευκον τῆς Ἀλεξάνδρου γῆς, ὅτι πλείστης μάλιστα τόνδε τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων, βασιλεῦσαι.

LVII. Τοσαῦτα μὲν δὴ περὶ τῶν Σελεύκῳ προμαντευθέντων ἐπυθόμην. Γίγνεται δ' εὐθὺς Ἀλεξάνδρου μεταστάντος ἡγεμὼν τῆς ἵππου τῆς ἑταιρικῆς· ἧς δὴ καὶ Ἡφαιστίων ἡγήσατο Ἀλεξάνδρῳ, καὶ ἐπὶ Ἡφαι-

Armeniam, Cappadociæ partem, quæ Seleucis appellatur; ad hæc Persas, Parthos, Bactros, Arabes, Tapyros, Sogdianos, Arachotas, Hyrcanos, aliasque conterminas gentes, quotquot ad Indum usque fluvium ab Alexandro fuerant devictæ. Itaque post Alexandrum nemo unquam plures terras in Asia, quam Seleucus, tenuit: nam a Phrygiæ terminis, Indum usque, Seleuco parebant omnia. Et Indo quoque trajecto, bellum gessit cum Sandrocotto, rege Indorum flumen id accolentium; donec intercedente affinitate pax secuta est. Hæc autem partim incolumi Antigono, partim post ejus mortem, gesta sunt.

LVI. Fertur autem, quum adhuc sub Alexandro militaret Seleucus, eumque ad Persicum bellum sequeretur, Didymæum consulens oraculum de reditu in Macedoniam, responsum tulisse hujusmodi:

Europe valeat, Asiam complectere tutus.

Et in Macedonia quoque paternum focum, nemine accendente, ingenti flamma colluxisse. Matrem etiam ejus, ferunt, per somnum sibi visam esse, quem annulum ipsa invenisset, Seleuco gestandum tradidisse; Seleucumque ibi regnasse, ubi excidisset annulus. Et invenit illa ferreum annulum cum insculpta ancora: et eum annulum Seleucus amisit circa fluvium Euphratem. Quin et illud fertur, quum postea (ad recuperandam) Babyloniam proficisceretur Seleucus, offendisse ad lapidem; quo effodi jusso, apparuisse ancoram. Quumque vates terrerentur hoc prodigio, quasi remorationem portenderet, Ptolemæum Lagi, qui eum comitabatur, dixisse, securitatis signum ancoram, non morarum, esse. Quibus de causis Seleucus etiam, postquam regnum adeptus est, ancora utebatur in annulo signatorio. Nec desunt qui affirment, Alexandro etiam tum superstite, et inspectante, aliud omen futuræ potentiæ obtigisse Seleuco hujusmodi: Alexandrum, ex India reversum Babylonem, lustrasse navigio paludes Babyloniæ, ut dispiceret de ratione irrigandi per Euphratem Assyriacos agros: coortoque vento abreptum regi diadema, proculque ablatum hæsisse in arundineto, quod prisci cujusdam regis sepulcrum tegebat; quo ipso jam fatale præsagium obitus imminentis regi continebatur. Tum vero nautarum unum, enatantem, diadema capiti suo imposuisse, atque adeo non madefactum retulisse ad Alexandrum; repensumque ei statim pro isto officio talentum argenti. Sed vatibus monentibus, ut tolleretur is homo, sunt, qui paruisse regem vatibus tradant; negant alii. Rursum alii, omissis hisce, contendunt, nequaquam nautam, sed ipsum Seleucum, enatasse, et diadema, ne fieret madidum, imposuisse suo capiti; fuisseque omina rata ambobus: nam et Alexandrum Babylone migrasse e vita, et Seleucum in maximam terrarum, quæ ei paruerant, partem successisse.

LVII. Et hæc quidem de ominibus, quæ Seuleuco contigerunt, commemorata reperi. Cæterum, Alexandro mortuo, statim præfectus erat alæ domesticorum regis equitum; cui Hephæstion rege vivo, et post eum Perdicca præfuerat.

στίωνι Περδίκκας· μετὰ δὲ τὴν ἵππον, σατράπης τε τῆς Βαβυλωνίας, καὶ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ σατραπείᾳ. Γενομένῳ δὲ αὐτῷ τὰ ἐς πολέμους ἐπιτυχεστάτῳ, Νικάτωρ ἐπώνυμον γίγνεται· τῷδε γὰρ ἀρέσκομαι μᾶλλον, τοῦ Νικάτορα κτεῖναι. Καὶ τὸ σῶμα ὄντι εὐρώστῳ τε καὶ μεγάλῳ, καὶ ταῦρον ἄγριον, ἐν Ἀλεξάνδρου θυσίᾳ ποτὲ ἐκθορόντα τῶν δεσμῶν, ὑποστάντι μόνῳ, καὶ ταῖς χερσὶ μόναις κατειργασμένῳ, προστιθέασιν ἐς τοὺς ἀνδριάντας ἐπὶ τῷδε κέρατα. Πόλεις δὲ ᾤκισεν ἐπὶ τὸ μῆκος τῆς ἀρχῆς ὅλης, ἑκκαίδεκα μὲν Ἀντιοχείας, ἐπὶ τῷ πατρί· πέντε δὲ ἐπὶ τῇ μητρὶ, Λαοδικείας· ἐννέα δ' ἐπωνύμους ἑαυτοῦ· τέσσαρας δ' ἐπὶ ταῖς γυναιξὶ, τρεῖς Ἀπαμείας, καὶ Στρατονίκειαν μίαν. Καί εἰσιν αὐτῶν ἐπιφανέσταται καὶ νῦν, Σελεύκειαι μὲν, ἥ τε ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ· Λαοδίκεια δὲ ἡ ἐν τῇ Φοινίκῃ, καὶ Ἀντιόχεια ἡ ὑπὸ τῷ Λιβάνῳ ὄρει, καὶ ἡ τῆς Συρίας Ἀπάμεια. Τὰς δὲ ἄλλας ἐκ τῆς Ἑλλάδος Μακεδονίας ὠνόμαζεν, ἢ ἐπὶ ἔργοις ἑαυτοῦ τισιν, ἢ ἐς τιμὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως. Ὅθεν ἐστὶν ἐν τῇ Συρίᾳ, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτὴν ἄνω βαρβάροις, πολλὰ μὲν Ἑλλήνων, πολλὰ δὲ Μακεδονικῶν πολισμάτων ὀνόματα· Βέῤῥοια, Ἔδεσσα, Πέρινθος, Μαρώνεια, Καλλίπολις, Ἀχαΐα, Πέλλα, Ὠρωπὸς, Ἀμφίπολις, Ἀρέθουσα, Ἀστακὸς, Τέγεα, Χαλκὶς, Λάρισσα, Ἡραία, Ἀπολλωνία· ἐν δὲ τῇ Παρθυήνῃ, Σώτειρα, Καλλιόπη, Χάρις, Ἑκατόμπυλος, Ἀχαΐα· ἐν δ' Ἰνδοῖς, Ἀλεξανδρόπολις· ἐν δὲ Σκύθαις, Ἀλεξανδρέσχατα. Καὶ ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ Σελεύκου νίκαις ἐστὶ Νικηφόριόν τε ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, καὶ Νικόπολις ἐν Ἀρμενίᾳ, τῇ ἀγχοτάτω μάλιστα Καππαδοκίας.

LVIII. Φασὶ δὲ αὐτῷ τὰς Σελευκείας οἰκίζοντι, τὴν μὲν ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, διοσημίαν ἡγήσασθαι κεραυνοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο θεὸν αὐτοῖς κεραυνὸν ἔθετο· καὶ θρησκεύουσι καὶ ὑμνοῦσι καὶ νῦν κεραυνόν. Ἐς δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ἡμέραν ἐπιλέξασθαι τοὺς μάγους κελευομένους, καὶ τῆς ἡμέρας ὥραν, ᾗ τῶν θεμελίων ἄρξασθαι τῆς ὀρυχῆς ἔδει, ψεύσασθαι τὴν ὥραν τοὺς μάγους, οὐκ ἐθέλοντας ἐπιτείχισμα τοιόνδε σφίσι γενέσθαι. Καὶ Σέλευκος μὲν ἐν τῇ σκηνῇ τὴν δεδομένην ὥραν ἀνέμενεν· ὁ δὲ στρατὸς, ἐς τὸ ἔργον ἕτοιμος, ἀτρεμῶν ἔστε σημήνειεν ὁ Σέλευκος, ἄφνω κατὰ τὴν αἰσιωτέραν ὥραν δόξαντές τινα κελεύειν, ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνεπήδησαν, ὡς μηδὲ τῶν κηρύκων ἐρυκόντων ἔτι ἀνασχέσθαι. Τὸ μὲν δὴ ἔργον ἐξετετέλεστο. Σελεύκῳ δὲ ἀθύμως ἔχοντι, καὶ τοὺς μάγους αὖθις ἀνακρίνοντι περὶ τῆς πόλεως, ἄδειαν αἰτήσαντες ἔλεγον οἱ μάγοι· « Τὴν πεπρωμένην, ὦ βασιλεῦ, μοῖραν χείρονά τε καὶ κρείσσονα, οὐκ ἔστιν οὔτε ἀνδρὸς, οὔτε πόλεως, ἐναλλάξαι. Μοῖρα δέ τις καὶ πόλεών ἐστιν, ὥσπερ ἀνδρῶν. Καὶ τήνδε χρονιωτάτην μὲν ἐδόκει τοῖς θεοῖς γενέσθαι, ἀρχομένην ἐκ τῆσδε τῆς ὥρας, ἧς ἐγένετο. Δειμαίνοντες δ' ἡμεῖς, ὡς ἐπιτείχισμα ἡμῖν ἐσομένην, παρεφέρομεν τὸ πεπρωμένον. Τὸ δὲ κρεῖσσον ἦν καὶ μάγων πανουργούντων, καὶ βασιλέως ἀγνοοῦντος αὐτό.

Hinc ad Satrapiam Babyloniæ, ac postremo ad regnum, promotus est. Et quia singulari in bellis felicitate erat usus, Nicator est cognominatus : hoc enim credere malim, quam cognomen ex Nicatore cæso retulisse. Tam robusto autem grandique corpore Seleucus fuit, ut taurum ferocem, sacrificante Alexandro vinculis ruptis profugum, solus retinuerit, nudisque manibus confecerit : in cujus rei memoriam affingi statuis ejus cornua solent. Ornavit autem imperium suum exstructis per totam ejus amplitudinem urbibus : quarum sedecim a patre denominavit Antiochias; sex a matre, Laodiceas; novem a se, Seleucias; quatuor ab uxoribus, tres Apameas, unam Stratoniceam. Ex quibus clarissimæ etiam nunc sunt Seleuciæ duæ, altera ad mare, altera ad Tigrim fluvium; tum Laodicea in Phœnice, Antiochia sub Libano, et Apamea Syriæ. Aliis vero nomina ex Græcia vel Macedonia imposuit, aut ex rebus quibusdam a se gestis, aut in Alexandri regis honorem. Quo factum est, ut in Syria, et in barbaris superioris Asiæ regionibus, multa oppidorum Græcorum vel Macedonicorum nomina celebrentur : qualia sunt Berrhœa, Edessa, Perinthus, Maronea, Callipolis, Achaia, Pella, Oropus, Amphipolis, Arethusa, Astacus, Tegea, Chalcis, Larissa, Heræa, Apollonia : in Parthia quoque, Sotera, Calliope, Charis, Hecatompylos, Achaia : in India, Alexandropolis : in Scythia, Alexandreschata. Ex victoriis autem Seleuci acceperunt nomina Nicephorium in Mesopotamia; Nicopolis in Armenia, Cappadociæ finitima.

LVIII. Tradunt autem, duas Seleucias condenti Seleuco signa divinitus missa præivisse. Et in illa quidem, quæ ad mare est, fulmine duce usus esse memoratur. Quare et incolis ejus urbis fulmen tanquam numen consecravit Seleucus; quod hodieque hymnis propriis ac ceremoniis ab eisdem colitur. Quum vero Seleuciam ad Tigrim conderet, Magos, aiunt, jussos diem horamque eligere, qua fundamentorum fodiendorum fieret initium, mentitos esse horam; quod nollent, tantam urbem velut arcem contra sese muniri. Quumque rex præscriptam horam exspectaret in tentorio, et milites, ad opus parati, silentio signum operirentur, repente, feliciori hora, visi sunt sibi audire vocem jubentis : moxque ad opus prosiluerunt tanta alacritate, ut a prohibentibus præconibus nullo pacto amplius cohiberi potuerint. Quo facto contristatum Seleucum, et de fato urbis denuo perquirentem, Magi, impunitatis spe impetrata, sic afflati sunt : « Fatalem necessitatem, rex, sive malam, sive bonam, nec homo nec urbs mutare potest. Sunt enim et urbibus sua fata, sicut hominibus. Hunc vero per plurima secula manere, diis placuit; quando initium ejus in hanc, qua oriri cœpit, horam incidit. Nos vero, timentes talem munitionem contra nos erigendam, falso fata interpretabamur. At illa plus valuerunt, quam vel Magorum versutia, vel regis ignoratio. Itaque fortuna ipsa, quod felicius erat,

Τοιγάρτοι τὸ δαιμόνιον τὰ αἰσιώτερα τῷ στρατῷ προσέταξε. Καὶ τοῦτο ἔνι σοι καταμαθεῖν ὧδε, ἵνα μή τι καὶ νῦν ἡμᾶς ἔτι τεχνάζειν ὑπονοῇς. Αὐτός τε γὰρ ὁ βασιλεὺς σὺ τῷ στρατῷ παρεκάθησο, καὶ τὸ κέλευσμα αὐτὸς ἐδεδώκεις ἀναμένειν. Καὶ ὁ εὐπειθέστατος ὤν σοι πρὸς κινδύνους καὶ πόνους, οὐκ ἠνέσχετο νῦν οὐδὲ ἀναπαύσεως ἐπιτάγματος, ἀλλ' ἀνέθορεν· οὐδὲ ἀνὰ μέρος, ἀλλ' ἀθρόως, ἐπιστάταις αὐτοῖς· καὶ ἐνόμιζε κεκελεῦσθαι. Καὶ κεκέλευστο δή. Διόπερ οὐδὲ σοῦ κατερύκοντος αὐτοὺς ἔτι ἐπείθοντο. Τί ἂν οὖν βασιλέως ἐν ἀνθρώποις εἴη καρτερώτερον ἄλλο θεοῦ; ὃς τῆς σῆς γνώμης ἐπεκράτησε, καὶ ἡγεμόνευσέ σοι τῆς πόλεως ἀντὶ ἡμῶν, δυσμεναίνων ἡμῖν τε καὶ γένει παντὶ τῷ περιοίκῳ; Ποῦ γὰρ ἔτι τὰ ἡμέτερα ἰσχύσει, δυνατωτέρου γένους παρῳκισμένου; Ἡ μὲν δὴ πόλις σοι γέγονε σὺν τύχῃ, καὶ μεγιστεύσει, καὶ χρόνιος ἔσται. Σὺ δὲ ἡμῖν, ἐξαμαρτοῦσιν ὑπὸ δέους οἰκείων ἀγαθῶν ἀφαιρέσεως, τὴν συγγνώμην βεβαίου. » Ταῦτα τῶν μάγων εἰπόντων, ὁ βασιλεὺς ἥσθη, καὶ συνέγνω. Τοιάδε μὲν ἐπυθόμην περὶ Σελευκείας.

LIX. Ὁ δὲ Σέλευκος τὸν υἱὸν Ἀντίοχον, περιὼν ἔτι, τῆς ἄνω γῆς βασιλεύειν ἀπέφηνεν ἀνθ' ἑαυτοῦ. Καὶ εἴ τῳ μεγαλόφρον εἶναι τόδε φαίνεται καὶ βασιλικὸν, μεγαλοφρονέστερον ἔτι καὶ σοφώτερον ἤνεγκε τὸν ἔρωτα τοῦ παιδὸς, καὶ τὴν ἐς τὸ πάθος αὐτοῦ σωφροσύνην. Ἤρα μὲν γὰρ ὁ Ἀντίοχος Στρατονίκης τῆς αὐτοῦ Σελεύκου γυναικὸς, μητρυιᾶς οἱ γενομένης, καὶ παῖδα ἤδη τῷ Σελεύκῳ πεποιημένης. Συγγινώσκων δὲ τὴν ἀθεμιστίαν τοῦ πάθους, οὔτε ἐπεχείρει τῷ κακῷ, οὔτε προὔφερεν· ἀλλ' ἐνόσει, καὶ παρεῖτο, καὶ ἑκὼν ἐς τὸν θάνατον συνήργει. Οὐδ' ὁ περιώνυμος ἰατρὸς Ἐρασίστρατος, ἐπὶ μεγίσταις συντάξεσι Σελεύκῳ συνὼν, εἶχε τεκμήρασθαι τοῦ πάθους· μέχρι, φυλάξας καθαρὸν ἐκ πάντων τὸ σῶμα, εἴκασεν, εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν νόσον· ᾗ δὴ καὶ ἐρρωμένῃ καὶ νοσούσῃ τὸ σῶμα συναισθέσθαι. Λύπας μὲν οὖν καὶ ὀργὰς καὶ ἐπιμελείας ἄλλας ὁμολογεῖσθαι, ἔρωτα δ' ἐπικρύπτεσθαι πρὸς τῶν σωφρόνων. Οὐδὲν δὲ οὐδ' ὣς τοῦ Ἀντιόχου φράζοντος αὐτῷ, λιπαροῦντι μαθεῖν ἐν ἀποῤῥήτῳ, παρεκαθέζετο, καὶ ἐφύλασσε τὰς τοῦ σώματος μεταβολὰς, ὅπως ἔχοι πρὸς ἕκαστον τῶν εἰσιόντων. Ὡς δὲ εὗρεν, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων σβεννύμενον ἀεὶ τὸ σῶμα καὶ μαραινόμενον ὁμαλῶς· ὅτε δὲ ἡ Στρατονίκη παρίοι πρὸς αὐτὸν ἐπισκεψομένη, τὴν μὲν γνώμην ὑπ' αἰδοῦς καὶ συνειδότος τότε μάλιστα αὐτὸν ἐνοχλούμενον καὶ σιωπῶντα, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἄκοντος αὐτοῦ θαλερώτερόν τε γιγνόμενον αὐτῷ καὶ ζωτικώτερον, καὶ αὖθις ἀπιούσης ἀσθενέστερον· ἔφη τῷ Σελεύκῳ, τὸν υἱὸν ἀνιάτως ἔχειν αὐτῷ. Ὑπεραλγήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐκβοήσαντος εἶπεν· Ἔρως ἐστὶ τὸ πάθος, καὶ ἔρως γυναικὸς, ἀλλ' ἀδύνατος.

LX. Σελεύκου δὲ θαυμάσαντος, εἴ τινα μὴ δύναιτο πεῖσαι Σέλευκος, ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς, ἐπὶ γάμῳ τοιοῦδε παιδὸς, ἱκεσίᾳ τε καὶ χρήμασι καὶ δωρεαῖς,

id imperavit exercitui. Atque id ita esse, facile intelligere potes, ne nos adhuc etiam commentitiis uti artibus suspiceris. Nam tu ipse rex præsidebas exercitui, et signum exspectari jusseras. Exercitus vero, alias semper vel ad subeunda pericula ac labores obsequentissimus, nunc ne quiescere quidem, te jubente, sustinuit; sed eodem momento universus una cum præfectis prosiluit, jussum se esse putans. Et revera quidem jussus erat. Quamobrem ne tuo quidem imperio cohiberi potuit. Quid igitur in rebus humanis potentius rege fuerit, nisi deus? qui tuum superavit consilium, et melior tibi, quam nos, auctor condendæ urbis fuit, infensus nostro ac toti finitimorum generi. Quid enim posthac res nostræ valebunt, admotis ad nos potentioribus accolis? Hæc certe urbs bona fortuna ortum cepit: et magna erit, florebitque diutissime. Tu vero peccato nostro, quod a metu amittendi propriam felicitatem profectum est, veniam confirmare dignaberis. » Hac Magorum oratione rex delectatus, veniam eis dedit. Et hæc sunt, quæ de Seleucia comperi.

LIX. Idem Seleucus filium Antiochum, superstes adhuc, pro se regem superiorum Asiæ regionum declaravit. Quod si cui videtur ad magnanimitatem pertinere rege dignam, majore etiam animo sapientioreque tulit amorem filii, et in illa affectione ejusdem modestiam. Amabat enim Antiochus Stratonicem, ipsius Seleuci uxorem, novercam suam, quæ jam filium Seleuco pepererat. Agnoscens autem cupiditatem nefariam, nec tentavit mali quidquam, neque indicium affectus sui edidit: sed languens decumbebat, ultro emori cupiens. Nec celeberrimus medicus Erasistratus, maximis conditionibus Seleuco serviens, potuit morbi naturam conjectari. Tandem, animadvertens corpus purum ab omnibus depravatis humoribus, cogitavit: « animi esse vitium, cujus contagio corpus laboret: tristitias autem, et iras, curasque cæteras, non solere celari; amorem solum a modestis occultari. Sed quum ne tunc quidem quidquam fateretur Antiochus, licet blande et enixe roganti sine arbitris, assidebat medicus, observans corporis mutationes, quonam modo afficeretur ad singulos, qui intrarent cubiculum. Ac tunc quidem deprehendit, ad aliorum accessum æqualiter corpus deficere ac tabescere; quoties autem Stratonice visendi gratia accederet, mentem quidem juvenis tum maxime turbari, pudore ac conscientia, nec verbum ab eo proferri; corpus autem suapte sponte vividius vigentiusque fieri, ac rursum ea discedente deficere. Quo intellecto, Seleuco dixit medicus, filium ejus insanabili morbo laborare. Quumque rex, vehementi dolore commotus, exclamasset, subjecit ille: « Amor est, quo disperit, et amor mulieris; sed qua ut potiatur fieri nequit. »

LX. Demirante vero rege, si cui non posset persuadere Seleucus rex Asiæ, proposito conjugio filii, additisque etiam precibus, et auro, aliisque muneribus, ac toto insuper regno

καὶ ὅλῃ τῇ τοσῇδε βασιλείᾳ, περιούσῃ μὲν ἐς τόνδε τὸν κάμνοντα βασιλέα, δοθησομένῃ δὲ καὶ νῦν ἀντὶ τῆς σωτηρίας, εἰ ἤδη τις ἐθέλοι· καὶ μόνον ἀξιοῦντος μαθεῖν, τίς ἐστι τὸ γύναιον; ὁ Ἐρασίστρατος ἔφη· Τῆς ἐμῆς γυναικὸς ἐρᾷ. Καὶ ὁ Σέλευκος· Εἶτ', ὦ 'γαθὲ, ἔφη, φιλίας μὲν οὕτω καὶ χαρίτων ἔχων ἐφ' ἡμῖν, ἀρετῆς δὲ καὶ σοφίας ἐν ὀλίγοις, οὐ σώσεις μοι νέον ἄνδρα καὶ βασιλικὸν, φίλου καὶ βασιλέως υἱὸν, ἀτυχοῦντα καὶ σωφρονοῦντα, καὶ τὸ κακὸν ἐπικρύπτοντα, καὶ προτιμώμενον αὐτῷ θανάτου; ἀλλ' ὑπερόψει μὲν οὕτως Ἀντίοχον, ὑπερόψει δ' ἐπ' αὐτῷ καὶ Σέλευκον; Ὁ δ' απομαχόμενος, εἶπε λόγον ὡς ἄφυκτον, ὅτι, Μηδ' ἂν σὺ, καίπερ ὢν πατὴρ, τῆς σῆς Ἀντίοχος εἰ ἤρα γυναικὸς, μεθῆκας ἂν αὐτῷ τὴν γυναῖκα. Ἔνθα δὴ πάντας ὤμνυ τοὺς βασιλείους θεοὺς ὁ Σέλευκος, ἦ μὲν ἑκὼν ἂν καὶ χαίρων μεθεῖναι, καὶ δεῖγμα γενέσθαι καλὸν εὐνοίας ἀγαθοῦ πατρὸς ἐς παῖδα σώφρονα, καὶ ἐγκρατῆ τοῦ κακοῦ, καὶ ἀνάξιον τῆς συμφορᾶς. Πολλά τε ὅμοια ἐπενεγκὼν, ἤρξατο ἄχθεσθαι, ὅτι μὴ αὐτὸς αὐτῷ γίγνοιτο ἰατρὸς ἀτυχοῦντι, ἀλλὰ καὶ ἐς ταῦτα δέοιτο Ἐρασιστράτου.

LXI. Ὁ δ' ἐπεὶ κατεῖδε τὴν ὁρμὴν τοῦ βασιλέως, ἔργον ὑποφαίνουσαν, οὐχ ὑπόκρισιν· ἀνεκάλυπτε τὸ πάθος, καὶ, ὅπως αὐτὸ εὕροι κρυπτόμενον, διηγεῖτο. Σελεύκῳ δὲ ἡσθέντι, ἔργον μὲν ἐγένετο πεῖσαι τὸν υἱὸν, ἔργον δ' ἐπ' ἐκείνῳ τὴν γυναῖκα. Ὡς δ' ἔπεισε, τὴν στρατιὰν συναγαγὼν, αἰσθομένην ἴσως ἤδη τι τούτων, κατελογίζετο μὲν αὐτοῖς τὰ ἔργα τὰ ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἀρχὴν, ὅτι δὴ μάλιστα τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων ἐπὶ μήκιστον προαγάγοι· διὸ καὶ γηρῶντι ἤδη δυσκράτητον εἶναι, διὰ τὸ μέγεθος. « Ἐθέλω δὲ (ἔφη) διελεῖν τὸ μέγεθος, ἐς τὴν ὑμετέραν τοῦ μέλλοντος ἀμεριμνίαν, καὶ τὸ μέρος ἤδη δοῦναι τοῖς ἐμοῖς φιλτάτοις. Δίκαιοι δ' ἐστέ μοι πάντες ἐς πάντα συνεργεῖν, οἳ ἐς τοσοῦτον ἀρχῆς καὶ δυνάμεως ηὐξήθητε ὑπ' ἐμοῦ μετ' Ἀλέξανδρον. Φίλτατοι δ' εἰσί μοι καὶ ἀρχῆς ἄξιοι, τῶν τε παίδων ὁ τέλειος ἤδη, καὶ ἡ γυνή. Ἤδη δ' αὐτοῖς καὶ παῖδες, ὡς νέοις, γένοιντο ταχέως, καὶ πλέονες φύλακες ὑμῖν τῆς ἡγεμονίας εἶεν. Ἁρμόζω σφίσιν ἀλλήλους ἐφ' ὑμῶν· καὶ πέμπω, βασιλέας εἶναι τῶν ἐθνῶν ἤδη τῶν ἄνω. Καὶ οὐ Περσῶν ὑμῖν ἔθη καὶ ἑτέρων ἐθνῶν μᾶλλον, ἢ τόνδε τὸν κοινὸν ἅπασιν ἐπιθήσω νόμον· Ἀεὶ δίκαιον εἶναι, τὸ πρὸς βασιλέως ὁριζόμενον. » Ὁ μὲν δὴ οὕτως εἶπεν. Ἡ στρατιὰ δὲ ὡς βασιλέα τε τῶν ἐπὶ Ἀλεξάνδρῳ μέγιστον, καὶ πατέρα ἄριστον, εὐφήμει. Καὶ ὁ Σέλευκος, Στρατονίκῃ καὶ τῷ παιδὶ τὰ αὐτὰ προστάξας, ἔζευγνυ τὸν γάμον, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἐξέπεμψεν· ἔργον ἀοίδιμον τόδε καὶ δυνατώτερον τῶν ἐν πολέμοις αὐτῷ γενομένων ἐργασάμενος.

LXII. Σατραπεῖαι δὲ ἦσαν ὑπ' αὐτῷ δύο καὶ ἑβδομήκοντα. Τοσαύτης ἐβασίλευσε γῆς· καὶ τὴν πλείονα τῷ παιδὶ παραδοὺς, ἦρχε τῶν ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ Εὐφράτην μόνων. Καὶ πόλεμον τελευταῖον Λυσιμάχῳ περὶ Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ πολεμῶν, Λυσιμά-

amplissimo, quod ad huncce ægrotantem regem sit venturum, et quod vel nunc ei, si poscatur, pro redimenda filii salute, tradere paratus esset pater : cupienteque modo discere, quænam tandem sit illa femina? respondet Erasistratus : « Meam amat uxorem. » Tum Seleucus : « Ergo, o optime! quum sis amicus noster tot mutuis devinctus gratiis, et in primis honestus vir ac sapiens; non servabis mihi juvenem regium, amici ejusdemque regis filium, amantem infeliciter, et ad mortem usque celantem morbum ob modestiam? Despiciesne hoc modo non Antiochum solum, sed Seleucum etiam? » Ad hæc Erasistratus, tergiversans, et velut argumentum invincibile afferens : « Ne tu quidem, inquit, quamvis pater, tuam uxorem si amaret, ei concederes! » Ibi vero per omnes regios deos dejuravit Seleucus, omnino volentem libentemque daturum ei se illam fuisse, et egregium exemplum editurum paternæ benevolentiæ in modestum et continentem in isto malo filium, tali calamitate indignissimum. Multis deinde in eamdem sententiam adjectis, conqueri cœpit, quod non ipse posset infelici medicus fieri, sed in hac etiam re opus haberet Erasistrato!

LXI. Et ille tandem, perspecto regis affectu, quem serium esse, non simulatum, patebat; aperuit rem, et, quo pacto celantem deprehendisset, exposuit. Seleuco vero jam læto, minime facile fuit, persuadere rem filio; neque magis facile, persuadere idem uxori. Postquam autem persuasit, advocato in concionem exercitu, qui fortasse jam aliquid præsenserat, enumeravit suas res gestas, et imperii amplitudinem, quæ longe major sibi esset, quam ulli ex cæteris Alexandri successoribus; adeo, ut jam senescenti sibi difficile sit tanto imperio præesse. « Volo igitur (inquit) eam molem dividere, simulque consulere vestræ securitati de futuro, et partem ejus jam nunc dare meis carissimis. Vos autem, æquum est, me in omnibus adjuvetis, qui meis post Alexandrum auspiciis in tantam potentiam crevistis. Sunt autem mihi carissimi et hoc imperio digni, ex liberis hic jam adultus, et uxor : qui, ætate florentes, numerosam quoque prolem brevi daturi videntur, ut plures potentiæ vestræ custodes habeatis. Hos igitur jungo connubio, in vestra præsentia; et mitto, ut jam nunc regnent in superioribus provinciis. Nec vos Persarum aliarumve gentium mores magis spectare jubeo, quam unam hanc communem legem omnium : Semper justum esse, quod a rege statuatur. » Hæc postquam verba fecit, exercitus fausta quævis acclamavit regi post Alexandrum maximo, et patri optimo. Seleucus uxorem et filium, eodem modo præmonitos, junxit matrimonio, et in regnum dimisit; fortiorem se celebrato isto facto præstans, quam tot rebus adversus hostes præclarissime gestis.

LXII. Habuerat autem sub se Seleucus LXXII satrapias : tam late regnum ejus patebat; cujus majore parte filio tradita, ea modo, quæ inter Euphratem et mare sita sunt, sibi retinuit. Bello deinde, quod ei fuit ultimum, in Phrygia ad Hellespontum adversus Lysimachum gesto, Lysimachum

χου μὲν ἐκράτει, πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ· αὐτὸς δὲ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπέρα· καὶ ἐς Λυσιμάχειαν ἀναβαίνων, κτείνεται. Πτολεμαῖος δ' αὐτὸν ἑπόμενος ἔκτεινεν, ὅτῳ Κεραυνὸς ἐπίκλησις. Υἱὸς δ' ἦν ὁ Κεραυνὸς ὅδε Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος καὶ Εὐρυδίκης τῆς Ἀντιπάτρου. Καὶ αὐτὸν ἐκπεσόντα Αἰγύπτου διὰ δέος, ὅτι νεωτάτῳ παιδὶ ὁ Πτολεμαῖος τὴν ἀρχὴν ἐπενόει δοῦναι, ὁ Σέλευκος, οἷα φίλου παῖδα ἀτυχοῦντα, ὑπεδέξατο, καὶ ἔφερβε, καὶ ἐπήγετο πάντη φονέα ἑαυτοῦ.

LXIII. Καὶ Σέλευκος μὲν οὕτω τελευτᾷ, τρία καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη βιώσας, καὶ βασιλεύσας αὐτῶν δύο καὶ τεσσαράκοντα. Καί μοι δοκεῖ καὶ ἐς τοῦτο αὐτῷ συνενεχθῆναι τὸ αὐτὸ λόγιον·

Μὴ σπεῦδ' Εὐρώπην, Ἀσίη τοι πολλὸν ἀμείνων.

Ἡ γὰρ Λυσιμάχεια τῆς Εὐρώπης ἐστί· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου στρατείας ἐς τὴν Εὐρώπην διεπέρα. Λέγεται δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου ποτὲ αὐτῷ χρωμένῳ λόγιον προαγορευθῆναι·

Ἄργος ἀλευόμενος, τὸ πεπρωμένον εἰς ἔτος ἥξεις.
Εἰ δ' Ἄργει πελάσαις, τότε κεν παρὰ μοῖραν ὄλοιο.

Ὁ μὴν δὴ Ἄργος τὸ Πελοποννήσιον, καὶ Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικὸν, καὶ Ἄργος τὸ ἐν Ὀρεστείᾳ (ὅθεν οἱ Ἀργεάδαι Μακεδόνες), καὶ τὸ ἐν τῷ Ἰονίῳ λεγόμενον οἰκίσαι Διομήδην ἀλώμενον, καὶ εἴ τι που γῆς ἄλλο Ἄργος ἐκαλεῖτο, πάντα ἀνεζήτει καὶ ἐφυλάσσετο. Ἀναβαίνοντι δ' ἐς τὴν Λυσιμάχειαν αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου, βωμὸς ἦν ἐν ὄψει μέγας τε καὶ περιφανής· καὶ πυθόμενος, αὐτὸν ἢ τοὺς Ἀργοναύτας στήσασθαι παραπλέοντας ἐς Κόλχους, ἢ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐπὶ Ἴλιον στρατεύοντας· καὶ διὰ τοῦτο ἔτι τὸν βωμὸν τοὺς περιχώρους Ἄργος καλεῖν, ἢ διὰ τὴν ναῦν διαφθείροντας τὸ ὄνομα, ἢ διὰ τὴν πατρίδα τῶν Ἀτρειδῶν· κτείνεται, ταῦτα ἔτι μανθάνων, ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου προσπεσόντος ὄπισθεν. Καὶ Σέλευκον μὲν ἔκαιε Φιλέταιρος δυναστεύσας, πολλῶν χρημάτων τὸ σῶμα τὸν Κεραυνὸν αἰτήσας· καὶ τὰ λείψανα ἔπεμπεν Ἀντιόχῳ, τῷ παιδὶ αὐτοῦ. Ὁ δ' ἐν Σελευκίᾳ τῇ πρὸς θαλάσσῃ ἀπέθετο, καὶ νεὼν αὐτῷ ἐπέστησε, καὶ τέμενος περιέθηκε· καὶ τὸ τέμενος Νικατόρειον ἐπικλήζεται.

LXIV. Λυσίμαχον δὲ, πυνθάνομαι, τῶν ὑπασπιστῶν ὄντα τῶν Ἀλεξάνδρου, παρατροχάσαι ποτὲ ἐπιπλεῖστον αὐτῷ, καὶ καμόντα, τῆς οὐρᾶς τοῦ βασιλέως ἵππου λαβόμενον, ἔτι συντρέχειν. Πληγέντα δὲ ἐς τὸ μέτωπον ἐπὶ τὴν φλέβα τῷ τέλει τοῦ βασιλείου δόρατος, αἱμοῤῥοεῖν· τὸν δὲ Ἀλέξανδρον, ἀπορίᾳ τελαμῶνος, τῷ διαδήματι αὐτοῦ τὸ τραῦμα περιδῆσαι. Καὶ ἐμπλησθῆναι μὲν αἵματος τὸ διάδημα· τὸν δὲ Ἀλεξάνδρου μάντιν Ἀρίστανδρον, φερομένῳ τῷ Λυσιμάχῳ, καὶ ὧδε ἔχοντι, ἐπειπεῖν· ὅτι, Βασιλεύσει μὲν οὗτος ὁ ἀνὴρ, βασιλεύσει δ' ἐπιπόνως. Ὁ μὲν δὴ καὶ ἐβασίλευσε τεσσαράκοντα ἔτη μάλιστα, σὺν οἷς ἐσατράπευσε. Καὶ ἐπιπόνως ἐβασίλευσε. Καὶ ἑβδομηκοντούτης ὢν, στρα-

vicit, in prælio cæsum: trajectoque freto, Lysimachiam petens, occisus est a Ptolemæo, cognomine Cerauno, qui eum sequebatur. Hic Ceraunus filius erat Ptolemæi Soteris, et Eurydices, Antipatri filiæ: quem, ex Ægypto metu profugum, quia pater juniori filio regnum dare decreverat, Seleucus, ut amici filium infelicem, exceperat alueratque, interfectorem suum ubique secum circumducens.

LXIII. Hic fuit exitus Seleuci, exacto ætatis anno LXXIII, regni XLII. Et quantum ego intelligo, in hoc quoque casum ipsi valuit oraculum illud:

Europe valeat, Asiam complectere tutus.

Nam Lysimachia sita est in Europa: et ille tunc primum in Europam regressus est, ex quo Alexandrum in Asiaticam militiam secutus erat. Fertur etiam, de obitu percontanti olim Seleuco respondisse vatem:

Argos si caveas, fatalia tempora evades.
Quod si non caveas, occides ante diem.

Ille itaque et Peloponnesiacum Argos, et Amphilochicum, et illud quod in Orestea est (unde Argeadæ Macedones), et quod ad Ionium mare condidit profugus Diomedes, et si quod usquam terrarum aliud Argos nominatum erat, omnia requisivit diligenter, cavitque. Cæterum quum ab Hellesponto Lysimachiam peteret, obtulit se oculis ejus ara magna et spectabilis: ac de eadem percontanti, refertur, « sive ab Argonautis, præter locum istum Colchos navigantibus, sive ab Achivis Trojam oppugnantibus, fuisse exstructam; ob eamque causam ad illum diem, seu corrupto navis nomine, qua vecti Argonautæ erant, seu ab Atridarum patria, Argos eam aram ab accolis vocari. » Et dum hæc Seleuco referuntur, a tergo cum aggreditur Ptolemæus, confoditque. Corpus ejus cremavit Philetærus, Pergami regulus, pro magno auri pondere a Cerauno sibi traditum, et cineres ad Antiochum filium ejus remisit: quos ille Seleuciæ ad mare condidit, superstructo delubro, et consecrata area circumjecta, cui Nicatorium nomen imposuit.

LXIV. Lysimachum vero, aiunt, satelles quum esset Alexandri, equitantemque aliquando regem diu cursu æquasset, ac fessus tandem, correpta equi cauda, quo vehebatur rex, cursum etiam tum continuasset, percussum forte in frontis venam extremitate hastæ regiæ, magnam vim sanguinis profudisse. Ibi tum Alexandrum, inopia fasciæ, vulnus ejus regio obligasse diademate: quod postquam cruentatum est, vatem Alexandri Aristandrum, quum ita saucius ferretur Lysimachus, prædixisse: « regnaturum illum virum, sed laboriose. » Et regnavit sane, annis quadraginta, si jungas illos quibus satrapa fuit, laborioseque regnavit: et septuagenarius, bellum etiam tum gerens, in

τευόμενος καὶ μαχόμενος ἔπεσεν. Εὐθὺς δ' ἐπαναιρεθέντος αὐτῷ τοῦ Σελεύκου, κείμενον τὸ σῶμα τοῦ Λυσιμάχου κύων οἰκεῖος, ἐς πολὺ ὑπερμαχῶν, ἀλύμαντον ἐξ ὀρνέων καὶ θηρίων διεφύλασσε· μέχρι Θώραξ ὁ Φαρσάλιος, εὑρών, ἔθαψεν. Οἱ δὲ Ἀλέξανδρον, φασί, θάψαι, τὸν αὐτοῦ Λυσιμάχου παῖδα, φυγόντα μὲν ὑπὸ δέους πρὸς Σέλευκον, ὅτε Λυσίμαχος Ἀγαθοκλέα τὸν ἕτερον αὐτοῦ παῖδα ἀνεῖλεν· ἐρευνησάμενον δὲ ἐν τῷ τότε τὸ σῶμα, καὶ ἐκ τοῦ κυνὸς μάλιστα ἀνευρόντα, ἤδη διεφθαρμένον. Τὰ δὲ ὀστᾶ τοὺς Λυσιμαχέας ἐνθέσθαι τῷ σφετέρῳ ἱερῷ, καὶ τὸ ἱερὸν Λυσιμάχειον προσαγορεῦσαι. Τοιόνδε μὲν δὴ τέλος ἑκατέρῳ τῶνδε τῶν βασιλέων συνηνέχθη, ἀνδρειοτάτων τε καὶ τὰ σώματα μεγίστων γενομένων· τοῦ μέν, ἐς ἑβδομήκοντα ἔτη, τοῦ δέ, ἐς πλέονα τούτων ἔτι ἄλλα τρία, μεμαχημένων ἐκ χειρὸς οἰκείας ἀεὶ μέχρι τοῦ θανάτου.

LXV. Σελεύκου δ' ἀποθανόντος διάδοχοι, παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενοι τὴν Σύρων ἀρχήν, ἐγένοντο οἵδε· Ἀντίοχος μὲν πρῶτος ὅδε, ὁ τῆς μητρυιᾶς ἐρασθείς· ὃς καὶ Σωτὴρ ἐπεκλήθη, Γαλάτας ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐς τὴν Ἀσίαν ἐμβαλόντας ἐξελάσας. Δεύτερος δέ, Ἀντίοχος ἕτερος, ἐκ τῶνδε τῶν γάμων γενόμενος, ὅτῳ Θεὸς ἐπώνυμον ὑπὸ Μιλησίων γίγνεται πρῶτον, ὅτι αὐτοῖς Τίμαρχον τύραννον καθεῖλεν. Ἀλλὰ τόνδε μέν, τὸν Θεόν, ἔκτεινεν ἡ γυνὴ φαρμάκῳ. Δύο δὲ εἶχε, Λαοδίκην καὶ Βερενίκην, ἐξ ἔρωτός τε καὶ ἐγγύης ** Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου θυγατέρα. Καὶ αὐτὸν ἔκτεινε Λαοδίκη, καὶ ἐπ' ἐκείνῳ Βερενίκην τε καὶ τὸ Βερενίκης βρέφος. Καὶ Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Φιλαδέλφου, ταῦτα τιννύμενος, Λαοδίκην τε ἔκτεινε, καὶ ἐς Συρίαν ἐνέβαλε, καὶ ἐς Βαβυλῶνα ἤλασε. Καὶ Παρθυαῖοι τῆς ἀποστάσεως τότε ἦρξαν, ὡς τεταραγμένης τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἀρχῆς.

LXVI. Ἐπὶ δὲ τῷ Θεῷ βασιλεὺς γίγνεται Συρίας Σέλευκος, υἱὸς τοῦ Θεοῦ τε καὶ Λαοδίκης, ᾧ Καλλίνικος ἐπώνυμον. Ἐπὶ δὲ Σελεύκῳ, δύο παῖδες αὐτοῦ Σελεύκου, καθ' ἡλικίαν ἑκάτερος αὐτῶν, Σέλευκός τε καὶ Ἀντίοχος. Σελεύκῳ μὲν δή, ἀσθενεῖ τε ὄντι, καὶ πενομένῳ, καὶ δυσπειθῆ τὸν στρατὸν ἔχοντι, ἐπεβούλευσαν οἱ φίλοι διὰ φαρμάκων, καὶ ἐς ἔτη δύο μόνα ἐβασίλευσεν. Ὁ δὲ Ἀντίοχος ὅδε ἐστὶν ὁ Μέγας ἐπίκλησιν, περὶ οὗ μοι πάλαι εἴρηται, Ῥωμαίοις πεπολεμηκότος. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. Καὶ αὐτοῦ περὶ τοῖν παίδοιν προεῖπον, ἀμφοῖν βεβασιλευκότοιν, Σελεύκου τε καὶ Ἀντιόχου· Σελεύκου μέν, ἔτεσι δώδεκα, ἀπράκτως ἅμα καὶ ἀσθενῶς, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς συμφοράν· Ἀντιόχου δέ, δώδεκα οὐ πλήρεσιν· ἐν οἷς Ἀρταξίαν τὸν Ἀρμένιον εἷλε, καὶ ἐς Αἴγυπτον ἐστράτευσεν, ἐπὶ ἕκτον Πτολεμαῖον, ὀρφανευόμενον μετὰ ἀδελφοῦ. Καὶ αὐτῷ, στρατοπεδεύοντι περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, Ποπίλλιος παρὰ Ῥωμαίων πρεσβευτὴς ἧκε, φέρων δέλτον, ἐν ᾗ τάδε ἐγέγραπτο· Μὴ πολεμεῖν Πτολεμαίοις Ἀντίοχον. Ἀναγνόντι δὲ αὐτῷ, καὶ λέγοντι βουλεύσεσθαι, κύκλον τῇ ῥάβδῳ περιέγραψεν ὁ

pugna cecidit, Seleuco victore non diu superstite. Exstincti Lysimachi corpus canis domesticus diu protegens, ab alitibus ferisque illæsum præstitit, donec Thorax Pharsalius inventum sepeliit. Sunt qui dicant, sepultum ab Alexandro filio, qui metu ad Seleucum fugerat, quando alterum filium Agathoclem occidit Lysimachus : diu autem ab eo quæsitum cadaver, ipsius canis maxime indicio tandem repertum esse, putredine pridem corruptum. Ossa a Lysimachensibus condita, in urbis ipsorum templo, quod Lysimachium inde sit ab illis appellatum. Ita in idem tempus duorum regum finis incidit, fortissimorum et corporis magnitudine præstantium : quorum alter ad annum septuagesimum, alter vero ad tertium insuper, manu propria depugnarunt usque ad mortem.

LXV. Defuncto Seleuco, perpetua serie a patre ad filios transmissum est Syriæ regnum. Proximus Seleuci successor, ipse hic Antiochus fuit, qui novercam adamaverat; cui Soter cognomen est datum, postquam Gallos ex Europâ in Asiam irrumpentes repulit. Secutus est alius Antiochus, ex illis nuptiis natus, qui Deus a Milesiis primum cognominatus est, quia Timarchum, Mileti tyrannum, sustulit. Sed hunc Deum uxor veneno interemit : duas autem habebat, Laodicen et Berenicen, alteram amore sibi copulatam, alteram a Ptolemæo Philadelpho desponsatam. Ex his Laodice ipsum interfecit, et mox Berenicen cum infantulo. Quam injuriam Ptolemæus, Philadelphi filius, ut ulcisceretur, de Laodice sumsit supplicium, et, exercitu in Syriam ducto, Babylonem usque excurrit. Qua occasione Parthi (*duce Arsace*) desciverunt a Seleucidarum imperio, conturbatam eorum videntes familiam.

LXVI. Antiocho Deo successit in Syriæ regnum Seleucus filius, Laodice genitus, cognomine Callinicus. Deinde, ex ætatis ordine, duo ejusdem filii, Seleucus (Ceraunus) et Antiochus : quorum major, nec valetudine firmus, nec opibus, cum in officio continere exercitum non posset, veneno sublatus est purpuratorum perfidia, post exactum regni annum alterum : minor fratrum, Antiochus, cognomine Magnus, is est, cujus bella adversus Romanos gesta exposuimus. Regnavit annos triginta septem. De cujus etiam filiis duobus jam ante dixi, qui ambo regnum obtinuerunt : Seleucus (Philopator) annis duodecim, otiosus, nec admodum potens, propter cladem quam pater acceperat : Antiochus vero (Epiphanes) undecim, et quod excurrit, annis; quo spatio Artaxiam cepit Armenium, et in Ægyptum expeditionem suscepit contra Ptolemæum sextum, cujus pater tum e vivis excesserat duobus filiis minori ætate relictis. In ejus Antiochi castra, prope Alexandriam munita, Popillius a Romanis legatus venit cum literis, denunciantibus, ut abstineret a regno Ptolemæorum. Quibus lectis, quum, se deliberaturum, diceret Antiochus, virga eum cir-

Ποπίλλιος, καὶ εἶπεν· Ἐνταῦθα βουλεύου. Ὁ μὲν δὴ καταπλαγεὶς ἀνέζευξε, καὶ τὸ τῆς Ἐλυμαΐας Ἀφροδίτης ἱερὸν ἐσύλησε· καὶ φθίνων ἐτελεύτησε, παιδίον ἐνναετὲς ἀπολιπὼν, Ἀντίοχον τὸν Εὐπάτορα, ὥς μοι καὶ περὶ τοῦδε εἴρηται.

LXVII. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ Δημητρίου τοῦ μετ' αὐτὸν, ὃς ὡμήρευεν ἐν Ῥώμῃ, καὶ τῆς ὁμηρείας ἐκφυγὼν ἐβασίλευσε· Σωτὴρ καὶ ὅδε πρὸς τῶν Σύρων, δεύτερος ἐπὶ τῷ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος παιδὶ, ὀνομασθείς. Ἐπανίσταται δὲ αὐτῷ τις Ἀλέξανδρος, ψευδόμενος εἶναι τοῦ Σελευκείου γένους· καὶ Πτολεμαῖος, ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, κατὰ μῖσος Δημητρίου, συνέλαβεν Ἀλεξάνδρῳ. Καὶ Δημήτριος μὲν διὰ Πτολεμαῖον ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐτελεύτησε. Τὸν δὲ Ἀλέξανδρον ἐξέβαλε Δημήτριος, ὁ Δημητρίου τοῦδε τοῦ Σωτῆρος υἱός· καὶ ἐπὶ τῷδε, ὡς νόθον τοῦ γένους ἄνδρα νικήσας, Νικάτωρ ἀπὸ τῶν Σύρων ὠνομάσθη, δεύτερος καὶ ὅδε μετὰ Σέλευκον. Ἐπί τε Παρθυαίους καὶ ὅδε μετὰ Σέλευκον ἐστράτευσε. Καὶ γενόμενος αἰχμάλωτος, δίαιταν εἶχεν ἐν Φραάτου βασιλέως· καὶ Ῥοδογούνην ἔζευξεν αὐτῷ τὴν ἀδελφὴν ὁ βασιλεύς.

LXVIII. Παρὰ δὲ τὴν ἀναρχίαν τήνδε, δοῦλος τῶν βασιλέων, Διόδοτος, παιδίον Ἀλέξανδρον, ἐξ Ἀλεξάνδρου τοῦ νόθου καὶ τῆς Πτολεμαίου θυγατρὸς, ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἤγαγε. Καὶ τὸ παιδίον κτείνας, αὐτὸς ἐπετόλμησε τῇ ἀρχῇ, Τρύφων ἀφ' ἑαυτοῦ μετονομασθείς. Ἀλλὰ αὐτὸν Ἀντίοχος, ὁ ἀδελφὸς Δημητρίου τοῦ αἰχμαλώτου, πυθόμενος ἐν Ῥόδῳ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας, κτείνει κατιὼν ἐς τὰ πατρῷα σὺν πόνῳ πολλῷ· καὶ στρατεύει καὶ ὅδε ἐπὶ τὸν Φραάτην, τὸν ἀδελφὸν αἰτῶν. Ὁ μὲν δὴ Φραάτης αὐτὸν ἔδεισε, καὶ τὸν Δημήτριον ἐξέπεμψεν. Ὁ δ' Ἀντίοχος καὶ ὣς συνέβαλλέ τε τοῖς Παρθυαίοις· καὶ ἡσσώμενος, ἑαυτὸν ἔκτεινεν. Ἔκτεινε δὲ καὶ Δημήτριον ἐς τὴν βασιλείαν ἐπανελθόντα ἡ γυνὴ Κλεοπάτρα, δολοφονήσασα, διὰ ζῆλον τοῦ γάμου Ῥοδογούνης· δι' ὃν δὴ καὶ Ἀντιόχῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Δημητρίου προγεγάμητο. Καὶ παῖδες ἦσαν αὐτῇ, δύο μὲν ἐκ Δημητρίου, Σέλευκός τε, καὶ Ἀντίοχος, ὅτῳ Γρυπὸς ἐπίκλησις· ἐκ δὲ Ἀντιόχου, Ἀντίοχος, ὅτῳ Κυζικηνὸς ἐπώνυμον. Τούτων τὸν μὲν Γρυπὸν ἐς Ἀθήνας, τὸν δὲ Κυζικηνὸν ἐς Κύζικον, ἐπεπόμφει τρέφεσθαι.

LXIX. Σέλευκον δ', εὐθὺς ἐπὶ τῷ πατρὶ Δημητρίῳ τὸ διάδημα ἐπιθέμενον, ἐπιτοξεύσασα ἔκτεινεν· εἴτε δείσασα περὶ τῆς τοῦ πατρὸς δολοφονήσεως, εἴτε καὶ μανιώδει πρὸς πάντας μίσει. Μετὰ δὲ Σέλευκον ὁ Γρυπὸς ἐγένετο βασιλεὺς, καὶ τὴν μητέρα οἱ φάρμακον κεράσασαν πιεῖν ἠνάγκασεν. Ἡ μὲν δὴ δίκην ποτὲ ἔδωκεν. Ἄξιος δὲ ἄρα τῆς μητρὸς ἦν καὶ ὁ Γρυπός. Ἐπεβούλευε γὰρ τῷ Κυζικηνῷ, καίπερ ὄντι ὁμομητρίῳ. Ὁ δὲ, μαθὼν, ἐπολέμησέ τε αὐτῷ, καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐξήλασε· καὶ βασιλεὺς ἀντ' ἐκείνου τοῖς Σύροις ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ τόνδε Σέλευκος ὁ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ παῖς, ἐπιστρατεύσας, ὄντι περ

cumscripsit Popilius, dixitque : Hic delibera! Et ille territus, discessit, spoliatoque Elymææ templo Veneris, tabe periit; relicto novenni filio, Antiocho Eupatore, de quo similiter diximus.

LXVII. Hunc excepit Demetrius, de quo et ipso supra a nobis expositum est : qui, quum Romæ obses esset, profugit in Syriam, et, adeptus regnum, Soter a Syris, secundus post Nicatoris filium, cognominatus est. Adversus hunc exortus est quidam Alexander, falso in Seleucidarum gentem se ingerens, quem Ptolemæus Ægypti rex fovebat, odio Demetrii : atque illius opera Demetrius regno exutus est, et diem supremum obiit. Filius hujus Demetrii Soteris, Demetrius et ipse, Alexandrum ejecit; et victoria hac, de spurio, qui in regiam familiam se ingesserat, reportata, Nicator a Syris, secundus post Seleucum, cognominatus est. Hic, primi Nicatoris exemplo, suscepit expeditionem Parthicam : et captus a Parthis, vitam egit apud Phraatem regem, qui sororem suam Rhodogunam matrimonio cum eo conjunxit.

LXVIII. Interim Syriæ regiam, tunc vacuam, occupavit servus regum Diodotus, inducto Alexandro puero, Alexandri Nothi filio, ex Ptolemæi filia genito. Quo mox sublato, ipse regnare ausus est, adscito sibi novo Tryphonis nomine. Verum Antiochus (Sidetes), captivi Demetrii frater, postquam Rhodi de captivitate fratris, et quid secutum sit, didicit, in patriam reversus, Tryphonem magno labore victum interfecit : moxque contra Phraatem cum exercitu profectus est, fratrem repetens. Et ille, suis metuens rebus, remisit Demetrium. Antiochus vero, nihilominus cum Parthis congressus prælio, et victus, sibi ipse mortem conscivit. Et Demetrius, in regnum restitutus, necatur a Cleopatra uxore, insidias ei molita propter æmulationem posterioris nuptæ Rodogunæ : qua de causa etiam prius ipsa Antiocho, fratri mariti sui, nupserat. Habuit autem Cleopatra duos filios e Demetrio, Seleucum, et Antiochum, Grypum cognomine : ex Antiocho vero Antiochum, Cyzicenum cognominatum. Grypum Athenas, Cyzicenum Cyzicum, educandos emiserat.

LXIX. Ex his Seleucum, qui statim post patris obitum diadema sumserat, sagitta sua manu emissa mater confixit; sive metuens, ne patris necem ille ulcisceretur, sive furioso odio prosequens omnes. Seleuco in regnum successit Grypus, qui venenum, quod mater filio paraverat, ipsam coegit ebibere. Sic tandem illa pœnas flagitiorum dedit. Neque vero Grypus a matre degeneravit : struxit enim Cyziceno, quamvis uterino fratri, insidias. At ille præmonitus, aperto bello fratrem expulit, et pro eo regnavit in Syria. Hunc quoque Seleucus, Antiochi Grypi filius, quamvis patruum,

θείῳ, παρείλετο τὴν ἀρχήν. Βίαιος δὲ καὶ τυραννικώτατος ὤν, ἐν Ἑστίᾳ Μόψου τῆς Κιλικίας κατεπρήσθη κατὰ τὸ γυμνάσιον. Καὶ αὐτὸν διεδέξατο Ἀντίοχος, ὁ υἱὸς τοῦ Κυζικηνοῦ· ὅν, ἐπιβουλευόμενον ὑπὸ Σελεύκου τοῦ ἀνεψιοῦ, οἱ μὲν Σύροι νομίζουσι περισωθῆναι δι' εὐσέβειαν, καὶ διὰ τοῦτο Εὐσεβῆ παρωνόμασαν. Ἑταίρα δ' αὐτὸν ἔσωσεν, ἐρασθεῖσα τοῦ κάλλους. Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν γέλωτι αὐτῷ ποιήσασθαι τὸ ὄνομα οἱ Σύροι. Ἔγημε γὰρ οὗτος ὁ Εὐσεβὴς Σελήνην, ἣ καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ γεγάμητο τῷ Κυζικηνῷ, καὶ τῷ Γρυπῷ, θείῳ γενομένῳ. Τοιγάρτοι αὐτὸν, θεοῦ μετιόντος, ἐξήλασε τῆς ἀρχῆς Τιγράνης.

LXX. Καὶ τὸν υἱὸν ἐκείνου τὸν ἐκ τῆς Σελήνης αὐτῷ γενόμενον, ἐν Ἀσίᾳ τε τραφέντα, καὶ ἀπὸ τοῦδε Ἀσιατικὸν ἐπίκλην, Πομπήϊος ἀφείλετο τὴν Σύρων ἀρχὴν, ὥς μοι λέλεκται· ὄντα μὲν ἑπτακαιδέκατον ἐκ Σελεύκου Σύρων βασιλέα (ἐξαίρω γὰρ Ἀλέξανδρόν τε καὶ τὸν Ἀλεξάνδρου παῖδα, ὡς νόθους, καὶ τὸν δοῦλον αὐτῶν Διόδοτον)· βασιλεύσαντα δ' ἐν ταῖς ἀσχολίαις ταῖς Πομπηΐου, ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῶν Σελευκιδῶν ἐς ἑβδομήκοντα ἐπὶ διακοσίοις ἐνιαυτοὺς διίκετο· καὶ εἴ τις ἐπισκοποίη τὸν ἐς Ῥωμαίους χρόνον ἐξ Ἀλεξάνδρου, προσθετέον ἐπὶ τοῖς διακοσίοις ἑβδομήκοντα ἔτεσι, τὰ Τιγράνου τεσσαρεσκαίδεκα. Τοσάδε μὲν δὴ καὶ περὶ Μακεδόνων τῶν Συρίας βεβασιλευκότων εἶχον εἰπεῖν, ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ συγγραφῇ.

vi et armis regno ejecit : qui, quoniam violentus et supra modum tyrannicus fuit, Mopsvestiæ, quod est Ciliciæ oppidum, in gymnasio crematus est. Huic successit Antiochus, Cyziceni filius : quem Seleuci patruelis insidias evasisse putant Syri pietatis merito, ideoque Pium cognominarunt. Servatus est autem a meretrice, adamatus formæ gratia. Ac mihi videtur per jocum a Syris id nomen ei additum : duxit enim hic Pius Selenen, quæ prius patri ejus Cyziceno, et patruo Grypo, nupserat. Quare, divina eum persequente vindicta, regno a Tigrane ejectus est.

LXX. Pii filium (Antiochum), ex Selene genitum, educatum in Asia, et inde Asiaticum dictum, Pompeius, ut diximus, Syriæ regno privavit. Fuerat is autem a Seleuco septimus decimus rex Syriæ (Alexandrum enim ejusque filium, ut nothos, servumque eorum Diodotum, excipio) : regnumque non ultra annum tenuit, quo tempore aliis negotiis Pompeius districtus erat. Regnatum est autem in familia Seleucidarum, per annos ducentos et septuaginta (*potius* CCXXX). Et quod si quis totam regni Syriæ post Alexandrum durationem, usque dum sub Romanorum cessit imperium, velit supputare, addendi ad illum numerum erunt Tigranis anni XIV. Ac hæc quidem de Macedonibus Syriæ regibus, velut in alieno libro, obiter dicta sunto.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΜΙΘΡΙΔΑΤΕΙΟΣ

Θρᾷκας, Ἕλληνες ἡγοῦνται, τοὺς ἐς Ἴλιον μετὰ Ῥήσου στρατεύσαντας, Ῥήσου νυκτὸς ὑπὸ Διομήδους ἀναιρεθέντος, ὃν τρόπον Ὅμηρος ἐν τοῖς ἔπεσι φράζει, φεύγοντας ἐπὶ τοῦ Πόντου τὸ στόμα, ᾗ στενώτατός ἐστιν ἐς Θρᾴκην ὁ διάπλους· οἱ μὲν, οὐκ ἐπιτυχόντας πλοίων, τῇδε καταμεῖναι, καὶ τῆς γῆς κρατῆσαι Βεβρυκίας λεγομένης· οἱ δὲ, περάσαντας ὑπὲρ τὸ Βυζάντιον ἐς τὴν Θρᾳκῶν τῶν Βιθυνῶν λεγομένων, παρὰ Βιθύαν ποταμὸν, οἰκῆσαι· καὶ λιμῷ πιεσθέντας ἐς Βεβρυκίαν αὖθις ἐπανελθεῖν, καὶ Βιθυνίαν ἀντὶ Βεβρυκίας, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ παρ' ὃν ᾤκουν, ὀνομάσαι· ἢ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῖς ἀλόγως σὺν χρόνῳ παρατραπῆναι, οὐκ ἐς πολὺ τῆς Βιθυνίας παρὰ τὴν Βεβρυκίαν διαφερούσης. Ὧδε μὲν ἔνιοι νομίζουσιν. Ἕτεροι δὲ, Βίθυν ἄρξαι πρῶτον αὐτῶν, παῖδα Διός τε καὶ Θρᾴκης, οὓς ἐπωνύμους ἑκατέρᾳ γῇ γενέσθαι.

II. Τάδε μὲν οὖν μοι προλελέχθω περὶ Βιθυνίας. Τῶν δὲ πρὸ Ῥωμαίων αὐτῆς βασιλέων, ἐννέα καὶ τεσσαράκοντα ἐφεξῆς γενομένων, οὔ τι μοι μάλιστα μνημονεῦσαι προσήκει, τὰ Ῥωμαίων συγγράφοντι. Προυσίας ἦν, ὁ Κυνηγὸς ἐπίκλησιν, ᾧ Περσεὺς, ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς, τὴν ἀδελφὴν ἐνεγύησε. Καὶ οὐ πολὺ ὕστερον Περσέως καὶ Ῥωμαίων ἐς χεῖρας ἐπ' ἀλλήλους ἰόντων, ὁ Προυσίας οὐδετέροις συνεμάχει. Περσέως δ' ἁλόντος, ἀπήντησε τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς, εἷμά τε Ῥωμαϊκὸν ἀμπεχόμενος, ὃ καλοῦσι τήβεννον, καὶ ὑποδήματα ἔχων Ἰταλικὰ, τὴν κεφαλὴν ἐξυρημένος, καὶ πῖλον ἐπικείμενος (ᾧ τρόπῳ τινὲς προΐασι τῶν ἐν διαθήκαις ἐλευθερωθέντων), αἰσχρὸς ὢν καὶ τἄλλα ὀφθῆναι, καὶ βραχύς. Ἐντυχὼν δ' αὐτοῖς, ἔφη Ῥωμαϊστὶ τῷ ῥήματι· Ῥωμαίων εἰμὶ λίβερτος· ὅπερ ἐστὶν ἀπελεύθερος. Γέλωτα δὲ παρασχὼν, ἐς Ῥώμην ἐπέμφθη· καὶ φανεὶς κἀνταῦθα γελοῖος, ἔτυχε συγγνώμης.

III. Χρόνῳ δ' ὕστερον Ἀττάλῳ τι χαλεπήνας, τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀσίας τῆς περὶ τὸ Πέργαμον, τὴν γῆν ἐδῄου τὴν Ἀσιάδα. Μαθοῦσα δ' ἡ Ῥωμαίων βουλὴ, προσέπεμπε τῷ Προυσίᾳ μὴ πολεμεῖν Ἀττάλῳ, φίλῳ Ῥωμαίων ὄντι καὶ συμμάχῳ. Καὶ δυσπειθῶς ἔτι ἔχοντι οἱ πρέσβεις μετ' ἀνατάσεως προσέτασσον, πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ τῆς συγκλήτου λεγομένοις, καὶ ἥκειν μετὰ χιλίων ἱππέων ἔς τι μεθόριον ἐπὶ συνθήκαις· ἔνθα καὶ τὸν Ἄτταλον ἔφασαν περιμένειν μετὰ τοσῶνδε ἑτέρων. Ὁ δ', ὡς ὀλίγων, τῶν σὺν Ἀττάλῳ καταφρονήσας, καὶ ἐλπίσας αὐτὸν ἐνεδρεύσειν, προὔπεμπε τοὺς

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER

DE BELLO MITHRIDATICO.

Thraces illos, qui sub Rheso militarunt ad Ilium, duce insidiis nocturnis per Diomedem, quemadmodum Homerus canit, sublato, Græci scriptores perhibent fuga secessisse ad Ponti ostium, qua trajectus est in Thraciam brevissimus. Ibi eos nonnulli putant, quod naves non essent nacti, mansisse, regioneque, cui Bebrycia nomen erat, esse potitos. Alii, trajecisse in Thracum Bithynorum regionem ultra Byzantium, referunt, et juxta Bithyam fluvium consedisse: unde fame pulsos revertisse in Bebryciam, eamque mutato nomine, a fluvio quem reliquissent, Bithyniam appellasse; aut etiam casu et flexu temporis nomen fuisse paulisper immutatum, quum non multum a Bebryciæ nomine differat Bithynia. Hæc est nonnullorum, de nominis origine, sententia. Alii ferunt, Bithym primum genti illi imperasse, Jovis ex Thrace filium; et ab his regionem utramque denominatam.

II. Hæc præfari de Bithynia libuit. De regibus autem, qui ante Romanos Bithyniam, quadraginta novem numero, continua serie obtinuerunt, nihil magnopere commemorare ad me attinet, Romanas historias perscribentem. At Prusias, cui Venator cognomen erat, commemorandus est. Is Persei, Macedonum regis, sororem duxerat; et, exorto paulo post inter Perseum et Romanos bello, neutras quidem adjuverat partes. Capto autem Perseo, ducibus Romanis togatus Prusias occurrit, et calceatus more Italico, raso capite, pileatusque (quo cultu fere utuntur, qui ex testamento libertatem acceperunt): deformi etiam alioqui facie, et pusilla statura. Ad quos ubi accessit, Latine ad verbum dixit: populi Romani libertus sum. Riserunt illi, et Romam miserunt hominem: ubi quum non minus visus esset ridiculus, veniam impetravit.

III. Aliquanto post, infensus Prusias Attalo regi Pergamenæ Asiæ, agros ejus vastavit. Quod senatus Romanus postquam cognovit, per legatos ei denunciavit, ne Attalum, amicum sociumque populi Romani bello infestaret. Quumque ille parere gravaretur, legati rigide ei mandarunt, aut pareret senatus jussis, aut ad disceptandum veniret cum mille equitibus ad confinia, ubi et Attalum exspectare eum, aiebant, cum totidem aliis. Ille, contemta paucitate quæ erat circa Attalum; sperans, eum posse per insidias a se

πρέσβεις, ὡς μετὰ χιλίων ἑπόμενος· πάντα δ' ἀναστήσας τὸν στρατὸν, ἦγεν ὡς ἐς μάχην. Ἀττάλου δὲ καὶ τῶν πρέσβεων αἰσθομένων τε, καὶ διαφυγόντων ᾗ δυνατὸς αὐτῶν ἐγίγνετο ἕκαστος· ὅδε καὶ τῶν σκευοφόρων τῶν Ῥωμαϊκῶν ὑπολειφθέντων ἥπτετο, καὶ χωρίον τι Νικηφόριον ἐξελὼν κατέσκαπτε, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ νεὼς ἐνεπίμπρη· Ἄτταλόν τε, ἐς τὸ Πέργαμον συμφυγόντα, ἐπολιόρκει· μέχρι καὶ τῶνδε οἱ Ῥωμαῖοι πυθόμενοι, πρέσβεις ἑτέρους ἔπεμπον, οἳ τὸν Προυσίαν ἐκέλευον Ἀττάλῳ τὰς βλάβας ἀποτῖσαι. Τότε οὖν καταπλαγεὶς ὁ Προυσίας ὑπήκουσε, καὶ ἀνεχώρει. Ποινὴν δὲ τῶν πρέσβεων ὁρισάντων αὐτὸν ἐσενεγκεῖν Ἀττάλῳ, ναῦς καταφράκτους εἴκοσιν αὐτίκα, καὶ ἀργυρίου σὺν χρόνῳ τάλαντα πεντακόσια, τάς τε ναῦς ἔδωκε, καὶ τὰ χρήματα ἐν τῷ χρόνῳ συνέφερεν.

IV. Ὄντι δ' αὐτῷ διὰ μίσους τοῖς ὑπηκόοις ἐπὶ ὠμότητι χαλεπῇ, Νικομήδης υἱὸς ἦν, πάνυ τοῖς Βιθυνοῖς ἀρέσκων. Ὅπερ ὁ Προυσίας ὑφορώμενος, ἐς Ῥώμην αὐτὸν βιοῦν μετεστήσατο. Καὶ μαθὼν εὐδοκιμοῦντα κἀκεῖ, προσέταξε τῆς βουλῆς δεηθῆναι, τῶν ἔτι ὀφειλομένων Ἀττάλῳ χρημάτων αὐτὸν ἀπολῦσαι. Μηνᾶν τε αὐτῷ συμπρεσβεύσοντα ἔπεμπε καὶ εἴρητο τῷ Μηνᾷ, εἰ μὲν ἐπιτύχοι τῆς ἀφέσεως τῶν χρημάτων, ἔτι φείδεσθαι τοῦ Νικομήδους· εἰ δὲ ἀποτύχοι, κτείνειν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ. Κερκούρους τέ τινας ἐς τοῦτο συνέπεμψεν αὐτῷ, καὶ δισχιλίους στρατιώτας. Ὁ δὲ, τῆς μὲν ζημίας οὐκ ἀφεθείσης τῷ Προυσίᾳ (Ἀνδρόνικος γὰρ ἐπιπεμφθεὶς ἐς ἀντιλογίαν ὑπὸ Ἀττάλου, τὴν ζημίαν ἀπέφαινεν ἐλάττονα τῆς ἁρπαγῆς), τὸν δὲ Νικομήδη λόγου καὶ σπουδῆς ἄξιον ὁρῶν, ἠπόρητο, καὶ οὔτε κτείνειν αὐτὸν ὑφίστατο, οὔτε αὐτὸς ἐς Βιθυνίαν ἐπανιέναι διὰ δέος. Ὅμως δ' αὐτῷ βραδύνοντι, συνεὶς ὁ νεανίσκος, ἐς λόγους ἦλθεν, ἐθέλοντι κἀκείνῳ. Συνθέμενοι δ' ἐπιβουλεῦσαι τῷ Προυσίᾳ, τὸν Ἀττάλου πρεσβευτὴν Ἀνδρόνικον ἐς τὸ ἔργον προσέλαβον, ἵνα τὸν Ἄτταλον πείσειε τὸν Νικομήδη καταγαγεῖν ἐς Βιθυνίαν. Ἀναμείναντες δ' ἀλλήλους ἐν τῇ Βερνίκῃ, πολισματίῳ τινὶ τῆς Ἠπείρου, νυκτὸς ἐσβάντες ἐς ναῦν, ἅ τε δέοι ποιεῖν συνετίθεντο, καὶ διελύθησαν ἔτι νυκτός.

V. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, Νικομήδης μὲν ἐξέβαινε τῆς νεὼς, πορφύραν τε βασιλικὴν ἠμφιεσμένος, καὶ διάδημα ἐπικείμενος· Ἀνδρόνικος δ' αὐτὸν ὑπαντιάσας τε καὶ βασιλέα προσειπὼν, παρέπεμπε μετὰ στρατιωτῶν ὧν εἶχε πεντακοσίων. Μηνᾶς δὲ, ὑποκρινάμενος, τότε πρῶτον ᾐσθῆσθαι Νικομήδους παρόντος, ἐς τοὺς δισχιλίους διαδραμὼν, ἐδυσφόρει. Προϊὼν δὲ τῷ λόγῳ· Δύο, ἔφη, βασιλέοιν, τοῦ μὲν ὄντος ἐν τῇ χώρᾳ, τοῦ δ' ἐπιόντος, ἀναγκαῖον ἡμῖν τὸ σφέτερον εὖ διατίθεσθαι, καὶ τοῦ γενησομένου καλῶς τεκμαίρεσθαι· ὡς ἐν τῷδε τῆς ἡμετέρας σωτηρίας βεβαιουμένης, ἣν καλῶς προϊδώμεθα, πότερος αὐτῶν ἐπικρατήσει. Ὁ μὲν δὴ γέρων ἐστὶν, ὁ δὲ νέος· καὶ Βιθυνοὶ τὸν μὲν ἀποστρέφονται, τὸν δὲ αἱροῦνται. Ῥωμαίων τε οἱ δυνατοὶ τὸν

opprimi, præmisit legatos, quasi secuturus cum mille suis : sed, concitato universo exercitu, tanquam ad pugnam venit. Quod ubi intellexerunt Attalus et legati, diffugerunt qua quisque potuit. Prusias autem jumenta Romanorum cum impedimentis relicta, comprehendit; et castellum Nicephorium expugnavit diruitque, et templa, quæ in eo erant, incendit. Deinde Attalum, intra Pergamum compulsum, oppugnavit. Quibus rebus cognitis, senatus alios misit legatos, qui Prusiam juberent, Attalo damna illata luere pecunia. Tum demum Prusias territus, paruit atque recessit. Et quum statuissent legati, ut mulctæ loco viginti naves tectas statim Attalo traderet, et intra certum tempus quingenta argenti talenta, dedit naves, et definito tempore pecuniam solvere cœpit.

IV. Quum vero subditis exosus esset Prusias ob nimiam sævitiam, Nicomedes, filius ejus, valde ab eisdem diligebatur : et ideo suspectum pater Romam misit, ut ibi degeret. Quem postquam cognovit Romæ quoque gratiosum esse, mandavit ei, ut a senatu peteret, remitti sibi quod supererat pecuniæ Attalo debitæ : addiditque ei Menam, qui simul legatione fungeretur. Cui clam mandatum dedit, si impetrasset remissionem pecuniæ, ut adhuc Nicomedi parceret; sin minus, in urbe illum interficeret : et ad hoc cercuros aliquot cum eo misit, et duo millia militum. Is, quum nec mulcta remitteretur Prusiæ (nam Andronicus, ab Attalo ad contradicendum missus, demonstravit, mulctam minorem esse quam rapinam), et quum Nicomedem egregiæ et præclaræ indolis juvenem esse videret, inops consilii, nec occidere eum ausus est, nec ipse reverti in Bithyniam. Ita morantem Menam Nicomedes, suspicatus aliquid, compellat, quum et ipse consilia conferre cum juvene cupivisset. Conspiraruntque in Prusiam, adscito in societatem Andronico Attali legato, qui regi suo persuaderet, ut Nicomedem in Bithyniam deduceret. Ex composito igitur congressi apud Bernicen, oppidulum Epiri, noctu conscensa nave, quid agendum esset, collocuti sunt; et ante diluculum diversi discesserunt.

V. Mane vero Nicomedes exscendit navem, more regio purpuratus, et diademate redimitus. Cui mox Andronicus occurrit, et regem appellatum deducebat cum quingentis, quos circa se habebat, militibus. Menas vero, tum primum se sensisse Nicomedis præsentiam simulans, raptim suos bis mille adiit, velut indigne ferens factum. Procedente vero oratione : « Nunc, inquit, quum duos reges habeamus, quorum alter domi est, alter in itinere, nobis prospiciendum rebus nostris, ac de futuro recte consulendum est : quandoquidem ab hoc nostræ salutis firmitas pendet, si sagaciter prævideremus, uter eorum futurus sit potior. Jam vero ille, senex est, hic, juvenis : Bithyni illum aversantur, hunc optant : Romanorumque optimates juvenem diligunt : et

νεανίαν ἀγαπῶσι· καὶ Ἀνδρόνικος, αὐτὸν ἤδη δορυφορῶν, ὑποδείκνυσι τὴν Ἀττάλου συμμαχίαν, ἀρχήν τε μεγάλην ἔχοντος καὶ Βιθυνοῖς γειτονεύοντος, καὶ ἐκ πολλοῦ τῷ Προυσίᾳ πεπολεμωμένου. Λέγων δὲ ταῦθ', ἅμα καὶ τὴν ὠμότητα τοῦ Προυσίου παρεγύμνου, καὶ ὅσα πονηρὰ πράξειεν ἐς ἅπαντας, καὶ τὸ κοινὸν ἐπὶ τοῖσδε Βιθυνῶν ἐς αὐτὸν ἔχθος. Ὡς δὲ κἀκείνους εἶδε τὴν Προυσίου μοχθηρίαν ἀποστρεφομένους, ἦγεν αὐτοὺς ἐς τὸν Νικομήδην αὐτίκα, καὶ προσειπὼν καὶ ὅδε βασιλέα δεύτερος ἐπὶ Ἀνδρονίκῳ, μετὰ τῶν δισχιλίων ἐδορυφόρει.

VI. Ἄτταλός τε τὸν νεανίαν προθύμως ὑπεδέχετο, καὶ τὸν Προυσίαν ἐκέλευσε, τῷ παιδὶ πόλεις τέ τινας ἐς ἐνοίκησιν, καὶ χώραν ἐς ἐφόδια, δοῦναι. Ὁ δ', αὐτίκα δώσειν, ἔφη, τὴν Ἀττάλου βασιλείαν ἅπασαν· ἣν δὴ καὶ πρότερον Νικομήδῃ περιποιῶν, ἐς Ἀσίαν ἐσβαλεῖν. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ἔπεμπεν ἐς Ῥώμην τοὺς Νικομήδους καὶ Ἀττάλου κατηγορήσοντάς τε, καὶ προκαλεσομένους ἐς κρίσιν. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Ἄτταλον εὐθὺς ἐχώρουν ἐς τὴν Βιθυνίαν, καὶ προσιοῦσιν αὐτοῖς οἱ Βιθυνοὶ κατ' ὀλίγους προσετίθεντο. Προυσίας δὲ ἅπασιν ἀπιστῶν, καὶ Ῥωμαίους ἐλπίζων αὐτὸν ἐξαιρήσεσθαι τῆς ἐπιβουλῆς, Διήγυλιν τὸν Θρᾷκα, κηδεστὴν ὄντα οἱ, πεντακοσίους Θρᾷκας αἰτήσας καὶ λαβὼν, τοῖσδε μόνοις τὸ σῶμα ἐπέτρεψεν, ἐς τὴν ἀκρόπολιν τὴν ἐν Νικαίᾳ καταφυγών. Ὁ δὲ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐν ἄστει οὔτε αὐτίκα ἐπῆγεν ἐπὶ τὴν βουλὴν τοὺς τοῦ Προυσίου πρέσβεις, χαριζόμενος Ἀττάλῳ· ἐπαγαγών τε ποτὲ, ψηφισαμένης τῆς βουλῆς, τὸν στρατηγὸν αὐτὸν ἑλέσθαι τε καὶ πέμψαι πρέσβεις, οἳ διαλύσουσι τὸν πόλεμον, εἵλετο τρεῖς ἄνδρας, ὧν ὁ μὲν τὴν κεφαλήν ποτε λίθῳ πληγεὶς, ἀσχήμονας ἐπέκειτο ὠτειλάς· ὁ δὲ τοὺς πόδας διέφθαρτο ὑπὸ ῥεύματος· ὁ δ' ἠλιθιώτατος ἐνομίζετο εἶναι. Ὥστε Κάτωνα, τὴν πρεσβείαν ἐπισκώπτοντα, εἰπεῖν· τὴν πρεσβείαν ταύτην μήτε νοῦν ἔχειν, μήτε πόδας, μήτε κεφαλήν.

VII. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις ἐς Βιθυνίαν ἀφίκοντο, καὶ προσέτασσον αὐτοῖς, τὸν πόλεμον ἐκλῦσαι. Νικομήδους δὲ καὶ Ἀττάλου συγχωρεῖν ὑποκρινομένων· οἱ Βιθυνοὶ, διδαχθέντες, ἔλεγον· οὐκ εἶναι δυνατοὶ φέρειν ἔτι τὴν ὠμότητα τὴν Προυσίου, φανεροὶ μάλιστα αὐτῷ γενόμενοι δυσχεραίνοντες. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις, ὡς οὔπω Ῥωμαίων τάδε πυθομένων, ἐπανῆεσαν ἄπρακτοι. Προυσίας δ', ἐπεὶ καὶ τὰ Ῥωμαίων ἀπέγνω, οἷς μάλιστα πιστεύων οὐδενὸς ἐς ἄμυναν ἐπεφροντίκει, μετῆλθεν ἐς Νικομήδειαν, ὡς κρατυνούμενος τὴν πόλιν, καὶ τοῖς ἐπιοῦσι πολεμήσων· οἱ δὲ, προδιδόντες αὐτὸν, τὰς πύλας ἀνέῳξαν. Καὶ ὁ μὲν Νικομήδης ἐσῄει μετὰ τοῦ στρατοῦ· τὸν δὲ Προυσίαν ἐς ἱερὸν Διὸς καταφυγόντα συνεκέντησάν τινες ἐπιπεμφθέντες ἐκ τοῦ Νικομήδους. Οὕτω Νικομήδης ἀντὶ Προυσίου Βιθυνῶν ἐβασίλευε. Καὶ αὐτὸν, χρόνῳ τελευτήσαντα, Νικομήδης ὁ υἱὸς, ᾧ Φιλοπάτωρ ἐπίκλησις ἦν, διεδέξατο, Ῥωμαίων αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὡς πατρῴαν ψηφισαμένων. Τὰ μὲν

Andronicus, jam eum satellitio prosequens, promittit eidem ab Attalo auxilium, rege vicino Bithynis, et late regnante, vetereque Prusiæ hoste. » Ad hæc simul crudelitatem Prusiæ, detegens ejus in omnes patrata facinora, memorabat, et inde odium publicum. Ut vero, et ipsos milites abhorrere Prusiam ob scelera, animadvertit Menas, statim eos ad Nicomedem adduxit, et secundus Regem eum appellavit post Andronicum, stipavitque duorum illorum millium satellitio.

VI. Attalus vero, promte excepto juvene, Prusiam jussit, filio civitates aliquot ad inhabitandum et agros ad victum attribuere. Cui Prusias respondit, mox se universum Attali regnum filio daturum, in cujus gratiam et ante invasisset Asiam. Quo responso dato, misit Romam, qui accusarent Nicomedem et Attalum, citarentque ambos in judicium. Sed Attalus cum suis mox Bithyniam ingressus est; et ad eos paulatim Bithyni defecerunt. Prusias vero, nemini se credens, et sperans Romanos se erepturos ex insidiis, a Diegyle Thrace, socero suo, quingentos Thracas petiit impetravitque; quibus solis commisit corporis sui custodiam, et in arcem Nicææ cum eis se inclusit. At Romæ prætor urbanus, Attalo gratificans, non statim ad senatum adduxit legatos Prusiæ. Ac postquam tandem introduxit, jussus a senatu legatos eligere, qui bellum componerent, elegit tres viros, quorum unus, saxo quondam in caput percussus, fœdas cicatrices præferebat: alter ex fluxione æger erat pedibus; tertius usque ad stultitiam simplex habebatur: ita ut Cato, cavillans, nec mentem habere legationem eam, nec pedes, nec caput, diceret.

VII. Legati, profecti in Bithyniam, jusserunt partes ab urbe discedere. Nicomede autem et Attalo simulantibus, se auctoritati senatus cedere, Bithyni, præmoniti, negabant, se posthac ferre posse immanitatem Prusiæ, maxime, postquam deprehensi essent moleste ferre ejus imperium. Sic legati, prætexta ea causa, quod nondum hæ querelæ ad senatum pervenissent, infecto negotio discesserunt. Prusias, desperata ope a Romanis, quibus fretus nulla paraverat auxilia, migravit Nicomediam, ut hac munita, adversus ingruentes hostes inde depugnaret. Sed oppidani, regem prodentes, aperuerunt portas; et Nicomedes cum exercitu introgressus est. Prusiam vero, religione fani Jovis se tutantem, confoderunt quidam immissi a filio. Sic Nicomedes loco patris regnum occupavit Bithyniæ. Cui post diuturnum imperium fato functo, successit filius Nicomedes, cognomine Philopator, ex S. C. in regno paterno confirma-

δὴ Βιθυνῶν ὧδε εἶχε. Καὶ, εἴ τῳ σπουδὴ πάντα προμαθεῖν, υἱωνὸς τοῦδε ἕτερος Νικομήδης Ῥωμαίοις τὴν ἀρχὴν ἐν διαθήκαις ἀπέλιπε.

VIII. ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ δὲ πρὸ μὲν Μακεδόνων οἵτινες ἦρχον, οὐκ ἔχω σαφῶς εἰπεῖν, εἴτε ἰδίαν ἀρχὴν, εἴτε Δαρείου κατήκουον. Ἀλέξανδρος δέ μοι δοκεῖ τοὺς ἄρχοντας τῶνδε τῶν ἐθνῶν ἐπὶ φόρῳ καταλιπεῖν, ἐπειγόμενος ἐπὶ Δαρεῖον. Φαίνεται γὰρ καὶ Ἀμισὸν, ἐν Πόντῳ πόλιν Ἀττικοῦ γένους, ἐπὶ δημοκρατίαν, ὡς πάτριον σφίσι πολιτείαν, ἀγαγών. Ἱερώνυμος δὲ οὐδ' ἐπιψαῦσαι τῶν ἐθνῶν ὅλως, ἀλλ' ἀνὰ τὴν παράλιον τῆς Παμφυλίας καὶ Κιλικίας ἑτέραν ὁδὸν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον τραπέσθαι. Περδίκκας δὲ, ὃς ἐπὶ Ἀλεξάνδρῳ τῆς Μακεδόνων ἦρχεν, Ἀριαράθην, Καππαδοκίας ἡγούμενον, εἴτε ἀφιστάμενον, εἴτε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ περιποιούμενος Μακεδόσιν, εἷλε καὶ ἐκρέμασε· καὶ ἐπέστησε τοῖς ἔθνεσιν Εὐμενῆ τὸν Καρδιανόν. Εὐμενοῦς δὲ ἀναιρεθέντος, ὅτε αὐτὸν οἱ Μακεδόνες εἵλοντο εἶναι πολέμιον, Ἀντίπατρος, ἐπὶ τῷ Περδίκκᾳ τῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρῳ γενομένης γῆς ἐπιτροπεύων, Νικάνορα ἔπεμψεν Καππαδοκῶν σατραπεύειν.

IX. Μακεδόνων δὲ οὐ πολὺ ὕστερον ἐς ἀλλήλους στασιασάντων, Ἀντίγονος μὲν ἦρχε Συρίας, Λαομέδοντα ἐκβαλών· Μιθριδάτης δ' αὐτῷ συνῆν, ἀνὴρ γένους βασιλείου Περσικοῦ. Καὶ ὁ Ἀντίγονος ἐνύπνιον ἔδοξε πεδίον σπεῖραι χρυσίῳ, καὶ τὸ χρυσίον ἐκθερίσαντα τὸν Μιθριδάτην, ἐς τὸν Πόντον οἴχεσθαι. Καὶ ὁ μὲν αὐτὸν ἐπὶ τῷδε συλλαβὼν, ἐβούλευεν ἀποκτεῖναι. Ὁ δ' ἐξέφυγε σὺν ἱππεῦσιν ἕξ, καὶ φραξάμενός τι χωρίον τῆς Καππαδοκίας, πολλῶν οἱ προσιόντων ἐν τῇδε τῇ Μακεδόνων ἀσχολίᾳ, Καππαδοκίας τε αὐτῆς καὶ τῶν ὁμόρων περὶ τὸν Πόντον ἐθνῶν κατέσχεν. Ἐπί τε μέγα τὴν ἀρχὴν προαγαγὼν, παισὶ παρέδωκεν. Οἱ δ' ἦρχον, ἕτερος μεθ' ἕτερον, ἕως ἐπὶ τὸν ἕκτον ἀπὸ τοῦ πρώτου Μιθριδάτην, ὃς Ῥωμαίοις ἐπολέμησε. Τούτου δὲ τοῦ γένους ὄντες οἱ Καππαδοκίας τε καὶ Πόντου βασιλεῖς, ἔσθ' ὅτε μοι δοκοῦσι διελεῖν τὴν ἀρχὴν, καὶ οἱ μὲν τοῦ Πόντου κατασχεῖν, οἱ δὲ Καππαδοκίας.

X. Ὅ γέ τοι Ῥωμαίοις πρῶτος ἐν φιλίᾳ γενόμενος, καὶ ναῦς τινας ἐπὶ Καρχηδονίους καὶ συμμαχίαν ὀλίγην παρασχὼν, βασιλεὺς Πόντου, Μιθριδάτης, εὐεργέτης ἐπίκλησιν, ὡς ἀλλοτρίαν τὴν Καππαδοκίαν ἐπέδραμε. Καὶ διαδέχεται Μιθριδάτης υἱὸς, ᾧ Διόνυσος καὶ Εὐπάτωρ ἐπώνυμα ἦν. Ῥωμαῖοι δ' αὐτὸν ἐκστῆναι Καππαδοκίας ἐκέλευσαν Ἀριοβαρζάνῃ, καταφυγόντι τε ἐς αὐτοὺς, καὶ δόξαντι ἄρα γνησιωτέρῳ τοῦ Μιθριδάτου πρὸς τὴν Καππαδοκῶν ἀρχήν· ἢ καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς τοῦ Μιθριδάτου, πολλῆς οὔσης, ὑφορώμενοί τε καὶ ἐς πλέονα διαιροῦντες ἀφανῶς. Ὁ δὲ τοῦτο μὲν ἤνεγκε· Νικομήδει δὲ, τῷ Νικομήδους τοῦ Προυσίου, Βιθυνίας ὡς πατρῴας ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποδειχθέντι βασιλεύειν, Σωκράτη, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικομήδους, ὅτῳ Χρηστὸς ἐπώνυμον ἦν, μετὰ στρατιᾶς ἐπέπεμψε. Καὶ τὴν Βιθυνῶν ἀρχὴν ὁ Σωκράτης ἐς αὐτὸν περιέσπασε.

tus. Ita se res Bithyniæ habebant. Et, quod si cui libet exitum ante cognoscere, [nepos hujus, alius] Nicomedes populum Romanum testamento hæredem regni reliquit.

VIII. Cappadociæ qui ante Macedonas præfuerunt, propriumne habuerint regnum, an Darii imperio fuerint subjecti, haud satis compertum habeo. Alexander vero videtur harum gentium principes ea lege, ut tributum ipsi penderent, reliquisse, quum contra Darium properaret. Nam et Amisum, Ponti civitatem, Atticæ originis, ab Alexandro libertate donatam, et popularem in ea administrationem, veluti patriam regiminis formam, restitutam esse comperimus. Quanquam Hieronymus scribit, ne attigisse quidem Alexandrum illas gentes, sed alia via juxta maritimam Pamphyliæ et Ciliciæ oram, adversus Darium esse profectum. Perdicca vero, qui post Alexandrum Macedonibus præfuit, Ariarathem, Cappadociæ præfectum, sive propter defectionem, sive ut regionem eam Macedonibus acquireret, captum, in crucem egit; Eumenemque Cardianum gentibus illis præposuit. Et Eumene sublato, quum a Macedonibus hostis fuisset judicatus; Antipater, qui post Perdiccam terrarum ab Alexandro devictarum curator fuit, Nicanorem satrapam Cappadociæ constituit.

IX. Non multo post, contentionibus exortis inter ipsos Macedonas, Antigonus, qui ejecto Laomedonte Syriam occupavit, quum secum haberet familiarem Mithridatem, virum regii apud Persas generis, per somnium visus sibi est aurum in arvo seminare, et illud aurum demetere Mithridatem, in Pontumque asportare. Quam ob causam comprehensum Mithridatem, occidere constituit. Effugit autem ille, comitatus sex equitibus: et communito quodam in Cappadocia castello, multis ad eum, dum Macedones litibus suis distringuntur, deficientibus, cum ipsa Cappadocia, tum finitimis Ponticis provinciis, potitus est. Atque hic Mithridates amplum viribus regnum, post mortem, liberis suis reliquit; qui continua serie, usque ad sextum a primo Mithridatem, eum qui bellum cum Romanis gessit, regnarunt. Ex eo genere quum essent et Cappadociæ et Ponti reges, videntur mihi temporis decursu divisisse regnum, ut alii Pontum, alii Cappadociam, obtinerent.

X. Certe ille rex Ponti Mithridates, Evergetes cognomine, primus amicus populi Romani, qui etiam contra Carthaginienses naves aliquot cum paucis copiis auxiliaribus miserat, Cappadociam, tanquam alienam, invasit. Cui successit filius, Mithridates, qui Eupator, idemque Dionysus (id est Bacchus) cognominatus est. Hunc Romani jusserunt Ariobarzani Cappadocia cedere, qui in fidem populi Romani confugerat, et videbatur plus juris habere in Cappadociam: aut fortasse, quod suspectam haberent amplitudinem regni Mithridatis, maluerunt id dissimulanter in plures portiones dividere. Ac tulit id quidem Mithridates. Sed contra Nicomedem, Nicomedis filium, Prusiæ nepotem, qui avitum Bithyniæ regnum ex senatusconsulto acceperat, fratrem ipsius Nicomedis cum exercitu misit, Socratem, Chrestum cognomine, qui regnum hoc sibi usurpavit. Atque per idem

Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου, Μιθράας καὶ Βαγώας Ἀριοβαρζάνη τόνδε τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων κατηγμένον ἐς τὴν Καππαδοκίαν ἐκβαλόντες, Ἀριαράθην κατήγαγον ἐς αὐτήν.

XI. Ῥωμαῖοι δὲ Νικομήδην ὁμοῦ καὶ Ἀριοβαρζάνην ἐπανῆγον ἐς τὴν οἰκείαν ἑκάτερον· πρέσβεις τέ τινας αὐτοῖς ἐς τοῦτο συνέπεμψαν, ὧν Μάνιος Ἀκύλιος ἡγεῖτο· καὶ συλλαβεῖν ἐς τὴν κάθοδον ἐπέστειλαν Λουκίῳ τε Κασσίῳ, τῆς περὶ τὸ Πέργαμον Ἀσίας ἡγουμένῳ, στρατιὰν ἔχοντι ὀλίγην, καὶ τῷδε τῷ Εὐπάτορι Μιθριδάτῃ. Ἀλλ' ὁ μέν, αὐτῆς τε Καππαδοκίας οὕνεκα Ῥωμαίοις ἐπιμεμφόμενος, καὶ Φρυγίαν ἔναγχος ὑπ' αὐτῶν ἀφῃρημένος (ὡς διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς δεδήλωται), οὐ συνέπραττε. Κάσσιος δὲ καὶ Μάνιος, τῷ τε Κασσίου στρατῷ, καὶ πολὺν ἄλλον ἀγείραντες Γαλατῶν καὶ Φρυγῶν, Νικομήδη τε κατήγαγον ἐς Βιθυνίαν, καὶ Ἀριοβαρζάνην ἐς Καππαδοκίαν. Εὐθύς τε ἀνέπειθον ἄμφω, γείτονας ὄντας Μιθριδάτου, τὴν γῆν τὴν Μιθριδάτου κατατρέχειν, καὶ ἐς πόλεμον ἐρεθίζειν, ὡς Ῥωμαίων αὐτοῖς πολεμοῦσι συμμαχησόντων. Οἱ δὲ ὤκνουν μὲν ὁμοίως ἑκάτερος, γείτονος τοσοῦδε πολέμου κατάρξαι, τὴν Μιθριδάτου δύναμιν δεδιότες. Ἐγκειμένων δὲ τῶν πρέσβεων, ὁ Νικομήδης, πολλὰ μὲν ὑπὲρ τῆς ἐπικουρίας τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοῖς πρέσβεσιν ὡμολογηκὼς χρήματα δώσειν, καὶ ἔτι ὀφλων, πολλὰ δ' ἄλλα παρὰ τῶν ἑπομένων Ῥωμαίων δεδανεισμένος, καὶ ὀχλούμενος, ἄκων ἐσέβαλεν ἐς τὴν Μιθριδάτου γῆν· καὶ ἐλεηλάτησεν, ἐπὶ πόλιν Ἄμαστριν, οὐδενὸς οὔτε κωλύοντος αὐτόν, οὔτε ἀπαντῶντος. Ὁ γάρ τοι Μιθριδάτης, ἑτοίμην ἔχων δύναμιν, ὅμως ὑπεχώρει, πολλὰ καὶ δίκαια διδοὺς ἐγκλήματα τῷ πολέμῳ γενέσθαι.

XII. Ἀναζεύξαντος δὲ τοῦ Νικομήδους μετὰ πολλῶν λαφύρων, Πελοπίδαν ὁ Μιθριδάτης ἔπεμπεν ἐς τοὺς Ῥωμαίων στρατηγούς τε καὶ πρέσβεις· οὐκ ἀγνοῶν μέν, αὐτοὺς πολεμησείοντας αὐτῷ, καὶ τῆσδε τῆς ἐσβολῆς αἰτίους γεγονότας· ὑποκρινόμενος δέ, καὶ πλείονας ὁμοῦ καὶ εὐπρεπεστέρας αἰτίας τοῦ γενησομένου πολέμου πορίζων, ἀνεμίμνησκε φιλίας καὶ συμμαχίας ἰδίας τε καὶ πατρῴας. Ἀνθ' ὧν αὐτὸν ὁ Πελοπίδας ἔφη Φρυγίαν ἀφῃρῆσθαι καὶ Καππαδοκίαν· τὴν μέν, ἀεὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ γενομένην, καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀναληφθεῖσαν· Φρυγίαν δὲ ἐπινίκιον ἐπὶ Ἀριστονίκῳ παρὰ τοῦ ὑμετέρου στρατηγοῦ δοθεῖσάν τε, καὶ οὐχ ἧσσον παρὰ τοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ πολλῶν χρημάτων ἐωνημένην. « Νῦν δ', ἔφη, καὶ Νικομήδη τὸ στόμα τοῦ Πόντου διακλείοντα περιορᾶτε, καὶ τὴν γῆν μέχρι Ἀμάστριδος ἐπιτρέχοντα, καὶ λείαν ἄγοντα ὅσην ἴστε ἀκριβῶς· οὐκ ἀσθενῶς οὐδὲ ἀνετοίμως ἔχοντος πρὸς ἄμυναν τοῦ ἐμοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἀναμένοντος ὑμᾶς ἐν ὄψει μάρτυρας τῶν γιγνομένων γενέσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐγένεσθέ τε, καὶ εἴδετε· παρακαλεῖ Μιθριδάτης, φίλος ὢν ὑμῖν καὶ σύμμαχος, φίλους ὄντας ὑμᾶς καὶ συμμάχους (ὧδε γὰρ αἱ συνθῆκαι λέγουσιν), ἐπι-

tempus Mithraas (vel Misthraus) et Bagoas, pulso Ariobarzane illo, quem Romani Cappadociæ regem constituerant, Ariarathem in id regnum deduxerunt.

XI. Romani vero Nicomedem simul et Ariobarzanem in suum quemque regnum restituerunt; legatione ad hoc missa, cujus princeps erat Manius Aquilius, jussisque adjutare Lucio Cassio, qui Asiam Pergamenam cum exiguo exercitu obtinebat, et hoc ipso Mithridate Eupatore. Verum hic quidem, propter ipsam Cappadociam Romanis infensus, et Phrygia etiam nuper ab eisdem (quemadmodum in Libro de rebus Græcorum diximus) spoliatus, nihil opis attulit. Cassius autem et Manius, cum Cassiano exercitu, aliisque copiis e Gallogræcia Phrygiaque magno numero contractis, reduxerunt Nicomedem in Bithyniam, et Ariobarzanem in Cappadociam. Statimque utrumque hortati sunt, ut, vicinam Mithridatis ditionem incursionibus vexando, materiam belli quærerent; spemque auxilii ab Romanis ostentabant. Uterque vero, metu potentiæ Mithridatis, cunctabatur tam grave bellum in vicinia concitare. Sed, urgentibus legatis, Nicomedes, qui magnam pecuniæ vim ducibus et ipsis legatis pro sua restitutione ex pacto debebat, et alias magnas summas a Romanis Asiaticis fœnerato acceperat, quæ tunc repetebantur, invitus in ditionem Mithridatis irrupit, et usque Amastrim urbem populatus est, nemine vetante aut occurrente. Nam Mithridates, quamvis paratas haberet copias, tamen sese recipiebat, ut multas justasque causas belli nancisceretur.

XII. Postquam vero Nicomedes cum magna præda domum rediit, Pelopidam Mithridates misit ad Romanos duces legatosque; non ignarus quidem, ipsos appetere bellum, et incursionis ejus causam fuisse : sed, plures honestioresque futuri belli causas captans, dissimulabat, suamque ac paternam societatem et amicitiam commemorabat. « Pro qua (inquit Pelopidas) præmii loco adimitur regi Phrygia et Cappadocia : quarum hæc semper majorum ipsius fuerat possessio, ab hujus patre recepta : illa vero in victoriæ de Aristonico partæ mercedem ab imperatore vestro data, ac redemta nihilominus ab eodem ipso imperatore est magno auri pondere. Nunc vero etiam Nicomedem ostium Ponti sinitis intercludere, et agros usque Amastrim, vobis minime insciis, populari, prædamque ingentem abstrahere : quum rex meus neque non satis potens sit ad resistendum, neque non satis paratus; sed exspectaverit modo, ut vos ipsi testes oculati fieretis horum quæ geruntur. Ea igitur postquam vidistis, Mithridates, amicus vester et socius, vos, amicos sociosque (sic enim appellat fœdus), obsecrat, ut opem fe-

κουρεῖν ἡμῖν ἀδικουμένοις ὑπὸ Νικομήδους, ἢ κωλύειν αὐτὸν ἀδικοῦντα. »

XIII. Ὁ μὲν τοιαῦτα εἶπε. Νικομήδους δὲ πρέσβεις, ἐς ἀντιλογίαν αὐτῷ παρόντες, ἔφασαν· « Νικομήδει μὲν ἐκ πολλοῦ Μιθριδάτης ἐπιβουλεύων, Σωκράτη μετὰ στρατιᾶς ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἐπῆγεν, ἡσυχάζοντα καὶ δικαιοῦντα τὸν πρεσβύτερον ἄρχειν. Καὶ ὧδε Μιθριδάτης ἐς Νικομήδην ἔπραξεν, ὃν ὑμεῖς, ὦ Ῥωμαῖοι, Βιθυνῶν ἐστήσασθε βασιλεύειν· ὃ καὶ δῆλόν ἐστιν, οὐχ ἐς ἡμᾶς μᾶλλον, ἢ ἐς ὑμᾶς γεγονέναι. Τῷ δ' αὐτῷ λόγῳ κεκελευκότων ὑμῶν τοῖς ἐν Ἀσίᾳ βασιλεῦσι τῆς Εὐρώπης μηδὲ ἐπιβαίνειν, τὰ πολλὰ Χεῤῥονήσου περιέσπασε. Καὶ τάδε μὲν ἔστω τῆς ἐς ὑμᾶς ὕβρεώς τε καὶ δυσμενείας αὐτοῦ καὶ ἀπειθείας ἔργα. Ἡ παρασκευὴ δὲ ὅση· καὶ πᾶσα ἕτοιμος, ὡς ἐπὶ μέγαν δὴ καὶ ἐγνωσμένον πόλεμον ἤδη, τοῦ τε ἰδίου στρατοῦ, καὶ συμμάχων Θρᾳκῶν καὶ Σκυθῶν, ὅσα τε ἄλλα πλησίον ἔθνη. Ἐς δὲ τὸν Ἀρμένιον αὐτῷ καὶ ἐπιγαμία γέγονε, καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Συρίαν περιπέμπει, προσεταιριζόμενος τοὺς βασιλέας. Νῆές τε εἰσὶν αὐτῷ κατάφρακτοι τριακόσιαι, καὶ ἑτέρας προσαπεργάζεται· ἐπί τε πρῳρέας καὶ κυβερνήτας ἐς Φοινίκην καὶ ἐς Αἴγυπτον περιέπεμψεν. Ἅπερ οὐκ ἐπὶ Νικομήδει που, τοσάδε ὄντα, ἀλλ' ἐφ' ὑμῖν, ὦ Ῥωμαῖοι, Μιθριδάτης ἐργάζεται· δυσμεναίνων μὲν ἐξ οὗ Φρυγίαν αὐτὸν, πανούργως πριάμενον, καὶ δεκάσαντα τῶν ὑμετέρων τινὰ στρατηγῶν, ἀποθέσθαι προσετάξατε, τῆς οὐ δικαίας κτήσεως καταγνόντες· χαλεπαίνων δ' ἐπὶ Καππαδοκίᾳ, δεδομένῃ καὶ τῇδε πρὸς ὑμῶν Ἀριοβαρζάνῃ· δεδιὼς δ' αὐξομένους ὑμᾶς· καὶ παρασκευαζόμενος, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς προφάσει, καὶ ὑμῖν, εἰ δύναιτο, ἐπιθέσθαι. Σωφρόνων δ' ἐστὶ, μὴ περιμένειν, ὅτε πολεμεῖν ὑμῖν ὁμολογήσει· ἀλλ' ἐς τὰ ἔργα αὐτοῦ μᾶλλον, ἢ τοὺς λόγους ἀφορᾷν, μηδὲ φιλίας ὄνομα ἐπίπλαστον ὑποκρινομένῳ τοὺς ἀληθεῖς καὶ βεβαίους ἐκδοῦναι φίλους· μηδὲ τὴν σφετέραν περὶ τῆς ἡμετέρας βασιλείας κρίσιν ὑπεριδεῖν ἀκυρουμένην ὑπ' ἀνδρὸς ὁμοίως ἡμῖν τε καὶ ὑμῖν ἐχθροῦ. »

XIV. Ὧδε μὲν καὶ οἱ Νικομήδους ἔλεξαν. Ἐπελθὼν δὲ αὖθις ὁ Πελοπίδας ἐς τὸ τῶν Ῥωμαίων συνέδριον, περὶ μὲν τῶν πάλαι γεγονότων, εἴ τι Νικομήδης ἐπιμέμφοιτο, δικάσαι Ῥωμαίους ἠξίου· τὰ δὲ νῦν (ἐν ὄψει γὰρ ὑμῶν γέγονε, τῆς τε γῆς τῆς Μιθριδάτου δῃουμένης, καὶ τῆς θαλάττης ἀποκεκλεισμένης, καὶ λείας τοσῆσδε ἐλαυνομένης) οὐ λόγων ἔφη χρῄζειν, οὐδὲ κρίσεως. « Ἀλλ' αὖθις ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ἢ κωλύειν τὰ γιγνόμενα, ἢ Μιθριδάτῃ συμμαχεῖν ἀδικουμένῳ, ἢ τελευταῖον, ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, μηδὲ κωλύειν ἀμυνόμενον, ἀλλ' ἀμφοῖν ἐκστῆναι τοῦ πόνου. » Τοσαῦτα τοῦ Πελοπίδου παλιλλογήσαντος, ἔγνωστο μὲν ἐκ πολλοῦ τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς ἐπικουρεῖν Νικομήδει, καὶ ἐς ὑπόκρισιν τῆς ἀντιλογίας ἠκροῶντο. Τὰ δὲ εἰρημένα ὅμως ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, καὶ τὴν Μιθρι-

ratis injurias a Nicomede patienti, aut saltem prohibeatis hominis violentiam. »

XIII. Quæ cum Pelopidas dixisset, legati Nicomedis, qui ad contra disserendum aderant, in hanc sententiam sunt locuti : « Mithridates, hostili pridem animo adversus Nicomedem agens, Socratem armis in regnum induxit; quieturum alioquin, et ætati fratris majoris concessurum. Et hæc contra eum Nicomedem, qui a vobis, Romani, Bithyniæ rex est constitutus, fecit Mithridates : unde satis apparet, non ad nos magis, quam ad vos, pertinere istam hominis injuriam. Pari ratione, quum vestrum edictum jubeat Asianos reges abstinere ab Europa, idem majorem Chersonesi partem sibi usurpavit. Quæ quum injuriarum erga vos, et hostilis animi contumacisque specimina ediderit : quo tandem pertinere putatis tantos illos apparatus? quos omnes, tanquam ad ingens ac jam decretum bellum, in promtu habet. Qui, præter proprias copias, a Thracibus, a Scythis, ab omnibus circumcirca gentibus, auxilia contraxit. Cum Armenio vero affinitatem quoque junxit; et in Ægyptum Syriamque mittit, qui societates regum ei comparent. Navesque stratas habet trecentas, et alias insuper ædificat, et e Phœnicia et Ægypto proretas ac gubernatores accivit. Quæ, tanta tamque multa, non tam contra Nicomedem profecto, quam contra vos, Romani, parat Mithridates; infensus vobis, ex quo eum Phrygia excedere jussistis, quam a vestrorum imperatorum aliquo, largitionibus corrupto, subdole mercatus erat; iratusque propter Cappadociam, ab eisdem vobis Ariobarzani datam; vestramque metuens crescentem potentiam; et ex vobis adversus vos occasionem captans, ut vos tandem, si possit, aggrediatur. Erit igitur sapientiæ vestræ, non exspectare, dum ille se hostem profiteatur, sed facta ejus magis, quam verba spectare; neque ei homini, qui fictæ amicitiæ nomen mentitur, veros firmosque prodere amicos; neque impune contemni sinere, irritumque fieri, vestrum de nostro regno judicium ab eo, qui nobis vobisque pariter inimicus est. »

XIV. Post hanc legatorum Nicomedis orationem, rursus in concilium Romanorum prodiens Pelopidas : « Si quæ sunt veteres, inquit, Nicomedis de Mithridate querelæ, earum judicium ad vos, Romani, deferimus. Sed recentia hæc, quæ ipsi vos aspexistis, ditionem Mithridatis vastari populationibus, mare claudi, prædas tantas ex agris abigi, neque verbis indigent, neque disceptationibus. Sed rursum obtestamur vos, principes Romani, aut prohibete injurias aut opem ferte indigna patienti Mithridati aut certe sinite ipsum se defendere, et neutri parti vos immiscete? » Hæc iterantem regerentemque Pelopidam, quanquam jam pridem auxilia Nicomedi decreverant, tamen dissimulantes audiebant Romani duces. Sed commoti Pelopidæ dictis, et nomen amicitiæ reveriti Mithridatis, ut

δάτου φιλίαν, ἐνσύνθηκον ἔτι οὖσαν, αἰδούμενοι, ἠπόρουν ἀποκρίσεως ἐπὶ πολύ· μέχρι, ἐπιστήσαντες, μετὰ σοφίας ὧδε ἀπεκρίναντο· « Οὔτε Μιθριδάτην ἄν τι βουλοίμεθα πάσχειν ἄχαρι πρὸς Νικομήδους, οὔτε Νικομήδους ἀνεξόμεθα πολεμουμένου. Οὐ γὰρ ἡγούμεθα Ῥωμαίοις συμφέρειν, βλάπτεσθαι Νικομήδη. » Ταῦτα δ' εἰπόντες, τὸν Πελοπίδαν, βουλόμενον διελέγχειν τῆς ἀποκρίσεως τὴν ἀπορίαν, ἀπέπεμψαν ἐκ τοῦ συνεδρίου.

XV. Μιθριδάτης μὲν οὖν, ὡς ἐμφανῶς ἤδη πρὸς Ῥωμαίων ἀδικούμενος, ἔπεμπε σὺν πολλῇ χειρὶ τὸν υἱὸν Ἀριαράθην βασιλεύειν Καππαδοκίας. Καὶ εὐθὺς ἦρχεν αὐτῆς ὁ Ἀριαράθης, Ἀριοβαρζάνην ἐκβαλών. Πελοπίδας δὲ ἐς τοὺς Ῥωμαίων στρατηγοὺς αὖθις ἐλθὼν, ἔλεγεν ὧδε· « Ἃ μὲν ἠδικημένος πρὸς ὑμῶν, ὦ Ῥωμαῖοι, βασιλεὺς Μιθριδάτης ἔφερε, Φρυγίαν τε καὶ Καππαδοκίαν ἀφῃρημένος ἔναγχος, ἠκούσατε· ἃ δὲ Νικομήδης αὐτὸν ἔβλαπτεν, δρῶντες, ὑπερείδετε. Φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν ἡμῖν προφέρουσιν, ὥσπερ οὐκ ἐγκαλοῦσιν, ἀλλ' ἐγκαλουμένοις, ἀπεκρίνασθε, μὴ νομίζειν συμφέρειν τοῖς Ῥωμαίων πράγμασι, βλάπτεσθαι Νικομήδη, οἷάπερ αὐτὸν ἀδικούμενον. Ὑμεῖς οὖν αἴτιοι τῷ κοινῷ Ῥωμαίων τοῦδε τοῦ περὶ Καππαδοκίαν γεγονότος. Διὰ γὰρ ὑμᾶς, ὧδε μὲν ἡμᾶς ὑπερορῶντας, ὧδε δὲ σοφίζοντας ἐν ταῖς ἀποκρίσεσιν, οὕτως ἔπραξεν ὁ Μιθριδάτης. Καὶ πρεσβεύσεται καθ' ὑμῶν ἐς τὴν ὑμετέραν βουλήν· ἐφ' ἣν ὑμῖν ἀπολογησομένοις ἐπαγγέλλει παρεῖναι, φθάνειν δὲ μηδὲν, μηδ' ἐξάρχειν ἄνευ τοῦ κοινοῦ τῶν Ῥωμαίων τοσοῦδε πολέμου· ἐνθυμουμένους, ὅτι Μιθριδάτης μὲν βασιλεύει τῆς πατρῴας ἀρχῆς, ἣ δισμυρίων ἐστὶ σταδίων τὸ μῆκος· προσκέκτηται δὲ πολλὰ περίχωρα, καὶ Κόλχους, ἔθνος ἀρειμανὲς, Ἑλλήνων τε τοὺς ἐπὶ τοῦ Πόντου κατῳκισμένους, καὶ βαρβάρων τοὺς ὄντας ὑπὲρ αὐτούς. Φίλοις δ' ἐς πᾶν τὸ κελευόμενον ἑτοίμοις χρῆται, Σκύθαις τε καὶ Ταύροις, καὶ Βαστάρναις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Σαρμάταις, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμφὶ Τάναΐν τε καὶ Ἴστρον, καὶ τὴν λίμνην ἔτι τὴν Μαιώτιδα. Τιγράνης δ', ὁ Ἀρμένιος, αὐτῷ κηδεστής ἐστι· καὶ Ἀρσάκης, ὁ Παρθυαῖος, φίλος. Νεῶν τε πλῆθος ἔχει, τὸ μὲν, ἕτοιμον, τὸ δὲ γιγνόμενον ἔτι, καὶ παρασκευὴν ἐς πάντα ἀξιόλογον.

XVI. Οὐκ ἐψεύσαντο δ' ὑμῖν ἔναγχος οἱ Βιθυνοὶ καὶ περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ βασιλέων· οὓς οὐ μόνον εἰκός ἐστιν ἡμῖν, εἰ πόλεμος γένοιτο, προσθήσεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν νεόκτητον ὑμῖν Ἀσίαν, καὶ Ἑλλάδα, καὶ Λιβύην, καὶ πολλὰ καὶ αὐτῆς Ἰταλίας, ὅσα, τὴν ὑμετέραν πλεονεξίαν οὐ φέροντα, πολεμεῖ νῦν ὑμῖν πόλεμον ἄσπειστον. Ὃν οὔπω διαθέσθαι δυνηθέντες, ἐπιχειρεῖτε Μιθριδάτῃ, Νικομήδην αὐτῷ καὶ Ἀριοβαρζάνην παρὰ μέρος ἐπιπέμποντες· καὶ φατὲ μὲν, εἶναι φίλοι καὶ σύμμαχοι, καὶ ὑποκρίνεσθε οὕτω, χρῆσθε δὲ ὡς πολεμίῳ. Φέρετε οὖν, καὶ νῦν, εἴ τι πρὸς τῶν γεγονότων εἰς μετάνοιαν ἠρέθισθε, ἢ Νικο-

qui fœdera nondum violasset, hæsitarunt diu, quidnam respondendum esset. Denique, re curatius perpensa, callidum hoc responsum dederunt : « Neque Mithridatem molestari placet a Nicomede, neque Nicomedi bellum inferri patiemur : non videtur enim e republica, Nicomedem detrimentis affici. » Hæc prolocuti, Pelopidam, volentem id responsum ut perplexum coarguere, e concilio dimiserunt.

XV. Itaque Mithridates, ut aperte jam a Romanis læsus, misit cum magna manu filium Ariarathem ad occupandum regnum Cappadociæ : qui mox, Ariobarzane pulso, ibi regnavit. Tum Pelopidas, rursum aditis ducibus Romanis ita locutus est : « Quam patienter tulerit Mithridates rex ademtam sibi contra jus Phrygiam et nuper quoque Cappadociam, audivistis, Romani. Quas vero injurias eidem Nicomedes, vobis etiam inspectantibus, intulit, eas contemsistis : ac nobis, amicitiam societatemque vestram appellantibus, quasi non accusatoribus, sed, accusatis, respondistis, non videri e rep. vestra Nicomedem detrimentis affici : quasi vero ab aliquo afficeretur ille injuria. Vos igitur in causa estis, quod contra vestram remp. hæc gesta sint in Cappadocia. Nam propter vestram in rebus nostris negligentiam, vestrasque in responsis ludificationes, ita se gessit Mithridates. Et legatos, questum de vobis, ad senatum missurus est : vobisque denunciat, ut ibi ad causam dicendam adsitis, neve præpropere agatis quidquam, nec absque communi S. P. Q. R. decreto tantum bellum incipiatis. Juvabit enim vos, cogitasse, Mithridati paternum regnum esse, vicies quinquies centena M. P. patens in longitudinem, multasque circum vicinas gentes acquisitas; et in his Colchos, bellicosissimam gentem, et Græcos Pontum accolentes, et, qui ultra hos incolunt, barbaros. Amicos etiam paratos habet ad exsequenda jussa omnia, Scythas, Tauros, Bastarnas, Thracas, Sarmatas, denique omnes qui Tanaim et Istrum paludemque Mæotidem accolunt. Porro Tigranes, Armenus, gener illi; Arsaces, rex Parthiæ, socius et amicus adest. Naviumque magnam multitudinem in promtu habet, et earum quotidie numerum auget, et idoneo apparatu ad omnia abundat.

XVI. « Neque vero falsa vobis nuper dixere Bithyni de Ægypti et Syriæ regibus : quos, non est dubium, non solos partes nostras, si bellum exoriatur, secuturos; sed, et cum his, novas provincias vestras, Asiam, Græciam, Africam, ipsosque magna ex parte Italos, qui, vestram impotentem cupiditatem non ferentes, bellum nunc vobiscum inexpiabile gerunt. Quod bellum quum nondum sedare potueritis, impugnatis Mithridatem, committentes eum nunc cum Nicomede, nunc cum Ariobarzane : et amicos quidem ac socios vos profitemini simulatisque, sed opera facitis hostium. Agite igitur, vel nunc quoque, si forte hæc, quæ acta sunt, ad meliora consilia vos reduxe-

μήδη κωλύσατε τοὺς ὑμετέρους ἀδικεῖν φίλους (καὶ τάδε πράξασιν ὑμῖν ὑπέχομαι, συμμαχήσειν ἐπὶ τοὺς Ἰταλοὺς βασιλέα Μιθριδάτην), ἢ τὴν δοκοῦσαν ἐς ἡμᾶς φιλίαν λύσατε· ἢ ἐς Ῥώμην ἐπὶ κρίσιν ἴωμεν. » Ὁ μὲν δὴ Πελοπίδας ὧδε ἔλεξεν. Οἱ δὲ, φορτικώτερον αὐτὸν εἰπεῖν ἡγούμενοι, Μιθριδάτην μὲν ἐκέλευον ἀπέχεσθαι Νικομήδους καὶ Καππαδοκίας (αὐτοὶ γὰρ αὖθις) Ἀριοβαρζάνην ἐς αὐτὴν κατάξειν· Πελοπίδαν δ' εὐθὺς ἐξιέναι τοῦ στρατοπέδου, καὶ μηκέτι πρεσβεύειν ἐς αὐτοὺς, εἰ μὴ τοῖς κελευομένοις ὁ βασιλεὺς ἐμμένοι. Οὕτω μὲν ἀπεκρίναντο· καὶ ἀπιόντι φυλακὴν συνέπεμψαν, ἵνα μή τινας ἐπιτρίψειε παροδεύων.

XVII. Ταῦτα δὲ εἰπόντες, οὐκ ἀναμείναντες, περὶ τοσοῦδε πολέμου τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον ἐπιγνώμονα γενέσθαι, στρατιὰν ἤγειρον ἔκ τε Βιθυνίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας, καὶ Γαλατῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς δὲ αὐτοῖς ὅ τε ἴδιος στρατὸς, ὅσον εἶχε Λούκιος Κάσσιος ὁ τῆς Ἀσίας ἡγούμενος, ἕτοιμος ἦν ἤδη, καὶ τὰ συμμαχικὰ πάντα συνεληλύθει· διελόμενοι τὸ πλῆθος, ἐστρατοπέδευον, Κάσσιος μὲν, ἐν μέσῳ Βιθυνίας τε καὶ Γαλατίας· Μάνιος δὲ, ᾗ διαβατὸν ἦν ἐς Βιθυνίαν τῷ Μιθριδάτῃ· Ὄππιος δὲ, ἕτερος στρατηγὸς, ἐπὶ τῶν ὀρῶν τῶν Καππαδοκίας· ἱππέας ἔχων ἕκαστος αὐτῶν καὶ πεζοὺς ἀμφὶ τοὺς τετρακισμυρίους. Ἦν δὲ καὶ νεῶν στόλος αὐτοῖς, οὗ περὶ Βυζάντιον Μινούκιός τε Ῥοῦφος καὶ Γάϊος Ποπίλλιος ἡγοῦντο, τὸ στόμα τοῦ Πόντου φυλάσσοντες. Παρῆν δὲ αὐτοῖς καὶ Νικομήδης, ἄρχων ἑτέρων πεντακισμυρίων πεζῶν, καὶ ἱππέων ἑξακισχιλίων. Τοσόσδε μὲν αὐτοῖς ἀθρόως στρατὸς ἀγήγερτο. Μιθριδάτῃ δὲ τὸ μὲν οἰκεῖον ἦν, μυριάδες πεζῶν πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ ἱππεῖς τετρακισμύριοι, καὶ νῆες κατάφρακτοι τριακόσιαι, δίκροτα δὲ ἑκατὸν, καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ τούτων κατὰ λόγον· στρατηγοὶ δὲ, Νεοπτόλεμός τε καὶ Ἀρχέλαος, ἀλλήλων ἀδελφώ. Καὶ τοῖς πλείστοις αὐτὸς βασιλεὺς παρεγίγνετο. Συμμαχικὰ δὲ ἦγον αὐτῷ, Ἀρκαθίας μὲν, αὐτοῦ Μιθριδάτου παῖς, ἐκ τῆς βραχυτέρας Ἀρμενίας μυρίους ἱππέας, καὶ Δορύλαος ἐν φάλαγγι ταττομένους· Κρατερὸς δ' ἑκατὸν καὶ τριάκοντα ἅρματα. Τοσαύτη μὲν ἦν ἑκατέροις ἡ παρασκευὴ, ὅτε πρῶτον ἦεσαν ἐς ἀλλήλους Ῥωμαῖοί τε καὶ Μιθριδάτης, ἀμφὶ τὰς ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τρεῖς ὀλυμπιάδας.

XVIII. Ἐν δὲ πεδίῳ πλατεῖ παρὰ τὸν Ἀμνειὸν ποταμὸν κατιδόντες ἀλλήλους ὅ τε Νικομήδης καὶ οἱ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγοὶ, παρέταττον ἐς μάχην· Νικομήδης μὲν ἅπαντας τοὺς ἑαυτοῦ, Νεοπτόλεμος δὲ καὶ Ἀρχέλαος τοὺς εὐζώνους μόνους, καὶ οὓς Ἀρκαθίας ἦγεν ἱππέας, καί τινα τῶν ἁρμάτων· ἡ γὰρ φάλαγξ ἔτι προσῄει. Ἐς δέ τινα γήλοφον τοῦ πεδίου πετρώδη, προλαβόντες, ἀνέπεμψαν ὀλίγους, ἵνα μὴ κυκλωθεῖεν ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν, πολὺ πλειόνων ὄντων. Ὡς δὲ ἐξωθουμένους εἶδον αὐτοὺς ἐκ τοῦ γηλόφου, δείσας ὁ Νεοπτόλεμος περὶ τῇ κυκλώσει, προσεβοήθει μετὰ σπουδῆς, καλῶν ἅμα καὶ τὸν Ἀρκαθίαν. Νικομήδης δ',

runt, cohibete Nicomedem, ne amicos vestros injuriis afficiat (quod si feceritis, polliceor vobis, regis Mithridatis nomine, contra rebelles Italos auxilia) : aut vero abrumpite simulatam istam amicitiam : aut eamus Romam in judicium. » Hæc Pelopidæ fuit oratio. Quæ quoniam visa est insolentior, Romani jusserunt Mithridatem « abstinere a Nicomede et Cappadocia : sibi enim curæ fore, ut mox in eam restituatur Ariobarzanes. » Pelopidam autem castris statim jusserunt excedere, et, nisi rex jussa fecerit, non redire amplius. Cum hoc responso ille dimissus est; et abeunti addita custodia, ne quos ille in transitu sollicitaret.

XVII. Moxque, non exspectata de tanto bello senatus aut populi sententia, exercitum Romani collegerunt e Bithynia, Cappadocia, Paphlagonia, Gallogræcia. Postquam vero et proprius L. Cassii exercitus, cum quo Asiam obtinebat, satis instructus est, et auxilia convenere omnia; divisis copiis, Cassius castra metatus est in confinio Bithyniæ Gallogræciæque : Manius, qua transitus patebat Mithridati in Bithyniam : tertius dux, Q. Oppius, in montibus Cappadociæ. Eorum quilibet, præter equites (IV M.), quadragena millia peditum habebat. Habebant autem et classem, cui prope Byzantium Minucius Rufus et C. Popillius præerant, Ponti ostium custodientes. Aderat et Nicomedes, cum peditum quinquaginta, equitum sex millibus. Hæc illis fuit summa copiarum. Mithridates in exercitu proprio habebat CCL peditum, XL equitum millia, trecentas naves tectas, centum dicrota, et alium apparatum pro ratione tam numerosæ militiæ. Præerant autem his copiis Neoptolemus et Archelaus, duo fratres; et ipse rex per se administrabat plurima. Auxiliaribus copiis hi duces præerant : Arcathias, ipsius Mithridatis filius, decem millibus equitum ex Armenia minore; Dorylaus phalangitis; Craterus centum et triginta falcatis quadrigis. Tantus fuit utrinque apparatus, quum primum moverunt contra se invicem Romani et Mithridates, circa Olympiadem septuagesimam tertiam supra centesimam.

XVIII. Ut vero ad Amnium fluvium in latis campis conspexerunt se Nicomedes et duces Mithridatis, instruxerunt acies : Nicomedes omnes suos, Neoptolemus et Archelaus expeditos tantum, et equites Arcathiæ, et quadrigas aliquot : nam phalanx nondum aderat. Eminebat campis saxosus tumulus; quem, paucis præmissis, occupare conabantur Mithridatis duces, ne circumvenirentur a Bithynis, numero longe superantibus. A quo tumulo repulsos suos, quos præmiserat, videns Neoptolemus, tanto magis circumventionem metuens, festinus succurrit, accito simul Arcathia. Quod animadvertens Nicomedes, occurrit : moxque acre

δρῶν, ἀντιπαρῄει· καὶ γίγνεται πολὺς ἐνταῦθα ἀγὼν καὶ φόνος. Βιασαμένου δὲ τοῦ Νικομήδους, ἔφευγον οἱ Μιθριδάτειοι· ἕως ὁ Ἀρχέλαος, ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μετελθὼν, ἐνέβαλεν ἐς τοὺς διώκοντας· οἱ δ' ἐς αὐτὸν ἐπεστράφησαν. Ὁ δ' ὑπεχώρει κατ' ὀλίγον, ἵν' ἔχοιεν ἐκ τῆς φυγῆς ἐπανελθεῖν οἱ περὶ Νεοπτόλεμον. Ὡς δὲ εἴκασεν αὐτάρκως ἔχειν, ἐπέστρεφεν. Καὶ τοῖς Βιθυνοῖς τὰ δρεπανηφόρα ἅρματα ἐμπίπτοντα μετὰ ῥύμης, διέκοπτε καὶ διέτεμνε τοὺς μὲν ἀθρόως ἐς δύο, τοὺς δ' ἐς μέρη πολλά. Τό τε γιγνόμενον ἐξέπληττε τὴν στρατιὰν τοῦ Νικομήδους, ὅτε ἴδοιεν ἡμιτόμους ἄνδρας ἔτι ἐμπνόους, ἢ ἐς πολλὰ διεῤῥιμμένους, ἢ τῶν δρεπάνων ἀπηρτημένους. Ἀηδίᾳ τε μᾶλλον ὄψεως, ἢ μάχης ἥσσῃ, τὴν τάξιν ὑπὸ φόβου συνέχεαν. Ταραχθεῖσι δ' αὐτοῖς ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἐκ τοῦ μετώπου, Νεοπτόλεμος δὲ καὶ Ἀρκαθίας, ἐκ τῆς φυγῆς ἀναστρέφοντες, ἐπέκειντο ὄπισθεν. Οἱ δ' ἐπὶ πολὺ μὲν ἠμύνοντο, ἐς ἑκατέρους ἐπιστρεφόμενοι· ὡς δὲ τὸ πλεῖστον ἐπεπτώκει, Νικομήδης μὲν ἔφευγε μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἐς Παφλαγονίαν, οὐδ' εἰς χεῖρας ἐλθούσης πω τῆς Μιθριδατείου φάλαγγος. Ἑάλω δ' αὐτοῦ τὸ χαράκωμα, καὶ τὰ χρήματα πολλὰ ὄντα, καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων. Οὓς πάντας Μιθριδάτης, φιλανθρωπευσάμενός τε, καὶ ἐφόδια δοὺς, ἀπέλυσεν ἐς τὰ οἰκεῖα ἀπιέναι· δόξαν ἐμποιῶν τοῖς πολεμίοις φιλανθρωπίας.

XIX. Ἔργον δὴ τόδε πρῶτον τοῦ Μιθριδατείου πολέμου καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων κατεπεπλήγεσαν, ὡς οὐκ εὐβουλίᾳ μᾶλλον, ἢ προπετῶς, ἄνευ τοῦ κοινοῦ, τοσόνδε πόλεμον ἅψαντες. Ὀλίγοι τε γὰρ πολὺ πλειόνων ἐκεκρατήκεσαν, καὶ οὐδεμιᾷ συντυχίᾳ χωρίων, ἢ πολεμίου σφάλματος· ἀλλ' ἀρετῇ στρατηγῶν καὶ ἀνδρείᾳ στρατοῦ. Νικομήδης μὲν οὖν Μανίῳ παρεστρατοπέδευε· Μιθριδάτης δ' ἐπὶ τὸ Σκορόβαν ὄρος ἀνῄει, ὃ τέλος ἐστὶ Βιθυνῶν καὶ τῆς Ποντικῆς χώρας. Πρόδρομοί τε αὐτοῦ, Σαυροματῶν ἑκατὸν ἱππεῖς, ὀκτακοσίοις ἱππεῦσι τοῦ Νικομήδους ἐντυχόντες, αἱροῦσι καὶ τούτων τινάς· οὓς πάλιν ὁ Μιθριδάτης σὺν ἐφοδίοις μεθῆκεν ἐς τὰς πατρίδας ἀπιέναι. Μάνιον δ' ὑποφεύγοντα Νεοπτόλεμός τε καὶ Νεμάνης ὁ Ἀρμένιος, ἀμφὶ τὸ Πρῶτον Πάχιον χωρίον, ἑβδόμης ὥρας καταλαβόντες, οἰχομένου πρὸς Κάσσιον Νικομήδους, ἠνάγκασαν ἐς μάχην, ἱππέας ἔχοντα τετρακισχιλίους, καὶ πεζοὺς ἔτι τούτων δεκαπλασίονας. Κτείναντες δ' αὐτοῦ περὶ μυρίους, ἐζώγρησαν ἐς τριακοσίους· οὓς ὁμοίως ὁ Μιθριδάτης, ἐς αὐτὸν ἀναχθέντας, ἀπέλυσε, καταδημοκοπῶν τοὺς πολεμίους. Μανίου δ' ἐλήφθη καὶ τὸ στρατόπεδον· καὶ φεύγων αὐτὸς ἐπὶ τὸν Σαγγάριον ποταμὸν, νυκτὸς γενομένης ἐπέρασέ τε καὶ ἐς Πέργαμον ἐσώθη. Κάσσιος δὲ, καὶ Νικομήδης, καὶ ὅσοι ἄλλοι Ῥωμαίων πρέσβεις παρῆσαν, ἐς Λεόντων κεφαλὴν (ὃ τῆς Φρυγίας ἐστὶν ὀχυρώτατον χωρίον) μετεστρατοπέδευον· καὶ τὸ πλῆθος ὅσον εἶχον, οὐ πάλαι συνειλεγμένον, χειροτεχνῶν, ἢ γεωργῶν, ἢ ἰδιωτῶν, ἐγύμναζον· καὶ τοὺς Φρύγας αὐτοῖς προσκατέλεγον. Ὀκνούντων δὲ ἑκατέρων,

et cruentum certamen commissum est. Tandem Bithynus connixus, hostes in fugam conjecit; donec Archelaus, a dextro cornu transcurrens, persecutores invasit. Quibus mox in eum conversis, cedebat paulatim, ut Neoptolemus cum suis posset e fuga se recipere: quod ubi factum cogitavit, in pugnam revertit. Tum vero immissi in Bithynos falcati currus magno impetu, alios subito in duas partes secabant, alios in plures lacerabant. Quæ res maxime illos terruit, dum vident dimidiatos viros spirantes adhuc, aut in multa frusta discerptos, aut artus pendentes e falcibus. Itaque fœditate magis spectaculi commoti, quam pugna victi, turbarunt præ metu ordines. Turbatos Archelaus a fronte, Neoptolemus et Arcathias, e fuga reversi, a tergo aggressi sunt. Et illi, in utrosque obversi, diu repugnaverunt. Tandem vero, post magnam suorum stragem, Nicomedes cum reliquis fugit in Paphlagoniam, cum phalanx Mithridatis ne ad manus quidem etiam tum venisset. Venerunt et castra Nicomedis in potestatem victoris, cum ingenti vi pecuniæ, et captivorum magno numero; quos omnes Mithridates, benigne tractatos, dimisit domum cum viatico, ut apud hostes pararet sibi opinionem clementiæ.

XIX. Id primum hujus belli facinus duces Romanos terruit; quod temere magis, quam consulte, sine decreto publico, tantum bellum accendissent. Pauci enim longe numero plures superaverant; non adjuti opportunitate locorum, aut aliquo errato hostium, sed virtute ducum et fortitudine militum. Tunc Nicomedes prope Manium castra admovit Mithridates Scorobam montem ascendit, qui est Bithynorum et Ponticorum confinium. Hujus antecursores, centum equites Sarmatæ, quum forte incidissent in DCCC. Nicomedis equites ceperunt et ex his nonnullos: quos similiter in patriam cum viatico remisit Mithridates. Manium vero retrocedentem Neoptolemus et Nemanes Armenius circa Protopachium castellum consecuti hora septima, cum Nicomedes ad Cassium abiisset, coegerunt pugnare, ducentem equitum quatuor millia, peditum vero decuplum: cæsisque decem millibus, trecentos vivos ceperunt; quos similiter Mithridates, ad se adductos, dimisit, captans favorem hostium. Manius, castris quoque exutus, ad Sangarium fluvium confugit; eoque noctu trajecto, evasit in Pergamum. Cassius vero, et Nicomedes, cæterique quotquot legati Romani aderant, moverunt castra ad Leontocephalen, quod est Phrygiæ castellum munitissimum; ubi novitiam tironum multitudinem, ex opificibus aut agricolis aut plebe infirma collectam, in armis exercebant, et novos ex Phrygibus delectus faciebant. Sed quum utrique pigri essent ad officium,

ἀπέγνωσαν πολεμεῖν ἀνδράσιν ἀπολέμοις. Καὶ διαλύσαντες αὐτοὺς, ἀνεχώρουν· Κάσσιος μὲν, ἐς Ἀπάμειαν, σὺν τῷ ἑαυτοῦ στρατῷ· Νικομήδης δὲ ἐς Πέργαμον, Μαγκῖνος δὲ ἐπὶ Ῥόδου. Ὧν, ὅσοι τὸ στόμα τοῦ Πόντου κατεῖχον, πυθόμενοι, διελύθησαν· καὶ Νικομήδης ** τάς τε κλεῖς τοῦ Πόντου, καὶ ναῦς, ὅσας εἶχον, τῷ Μιθριδάτῃ παρέδοσαν.

XX. Ὁ δὲ ὁρμῇ τῇδε μιᾷ τὴν ἀρχὴν ὅλην τοῦ Νικομήδους ὑπολαβὼν, ἐπῄει, καὶ καθίστατο τὰς πόλεις. Ἐμβαλὼν δὲ καὶ ἐς Φρυγίαν, ἐς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πανδοχεῖον κατέλυσεν, αἰσιούμενος ἄρα, ἔνθαπερ Ἀλέξανδρος ἀνεπαύσατο, καὶ Μιθριδάτην σταθμεῦσαι. Ὁ μὲν δὴ καὶ Φρυγίας τὰ λοιπὰ, καὶ Μυσίαν καὶ Ἀσίαν, ἃ Ῥωμαίοις νεόκτητα ἦν, ἐπέτρεχε· καὶ ἐς τὰ περίοικα περιπέμπων, ὑπηγάγετο Λυκίαν τε καὶ Παμφυλίαν, καὶ τὰ μέχρι Ἰωνίας. Λαοδικεῦσι δὲ ἔτι ἀντέχουσι, τοῖς περὶ τὸν Λύκον ποταμὸν (Ῥωμαίων γάρ τις στρατηγὸς, Κόϊντος Ὄππιος, ἱππέας ἔχων καὶ μισθοφόρους τινὰς, ἐς τὴν πόλιν ἐσδραμὼν, ἐφύλαττεν αὐτὴν), κήρυκα ἐπιπέμψας ἐπὶ τὰ τείχη, λέγειν ἐκέλευσεν, ὅτι, Βασιλεὺς Μιθριδάτης ὑπέχεται Λαοδικεῦσιν ἄδειαν, εἰ τὸν Ὄππιον αὐτῷ προσαγάγοιεν. Οἱ δ' ἐπὶ τῷ κηρύγματι τοὺς μὲν μισθοφόρους Ὀππίου μεθῆκαν ἀπαθεῖς ἀπιέναι· αὐτὸν δ' ἤγαγον τῷ Μιθριδάτῃ τὸν Ὄππιον, ἡγουμένων αὐτοῦ τῶν ῥαβδοφόρων ἐπὶ γέλωτι. Καὶ αὐτὸν ὁ Μιθριδάτης, οὐδὲν διαθεὶς, ἐπήγετο πανταχοῦ λελυμένον, ἐπιδεικνύμενος ἅμα Ῥωμαίων αἰχμάλωτον στρατηγόν.

XXI. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Μάνιον Ἀκύλιον, τὸν τῆσδε τῆς πρεσβείας καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου μάλιστα αἴτιον, ἑλὼν, δεδεμένον ἐπὶ ὄνου περιήγετο, κηρύσσοντα τοῖς ὁρῶσιν, ὅτι Μάνιος εἴη· μέχρι ἐν Περγάμῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ κατεχώνευσε χρυσίον, δωροδοκίαν ἄρα Ῥωμαίοις ὀνειδίζων. Σατράπας δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐπιστήσας, ἐς Μαγνησίαν καὶ Ἔφεσον καὶ Μιτυλήνην παρῆλθεν, ἀσμένως αὐτὸν ἁπάντων δεχομένων, Ἐφεσίων δὲ καὶ τὰς Ῥωμαίων εἰκόνας τὰς παρὰ σφίσι καθαιρούντων· ἐφ' ᾧ δίκην ἔδοσαν οὐ πολὺ ὕστερον. Ἐπανιὼν δὲ ἐκ τῆς Ἰωνίας, Στρατονίκειαν εἷλε, καὶ ἐζημίωσε χρήμασι, καὶ φρουρὰν ἐς τὴν πόλιν ἐσήγαγεν. Παρθένον τε εὔμορφον ἰδὼν, ἐς τὰς γυναῖκας ἀνεδέξατο· καὶ, εἴ τῳ σπουδὴ καὶ τὸ ὄνομα πυθέσθαι, Μονίμη Φιλοποίμενος ἦν. Μάγνησι δὲ καὶ Παφλαγόσι καὶ Λυκίοις, ἔτι ἀντέχουσι, διὰ τῶν στρατηγῶν ἐπολέμει.

XXII. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τὸν Μιθριδάτην. Ῥωμαῖοι δ', ἐξ οὗ τῆς πρώτης αὐτοῦ ὁρμῆς τε καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν ἐσβολῆς ἐπύθοντο, στρατεύειν ἐπ' αὐτὸν ἐψηφίσαντο, καίπερ ἀσχολούμενοι στάσεσιν ἀτρύτοις ἐν τῇ πόλει, καὶ οἰκείῳ πολέμῳ χαλεπῷ τῆς Ἰταλίας ἀφισταμένης σχεδὸν ἁπάσης ἀνὰ μέρος. Κληρουμένων δὲ τῶν ὑπάτων, ἔλαχε μὲν Κορνήλιος Σύλλας ἄρχειν τῆς Ἀσίας, καὶ πολεμεῖν τῷ Μιθριδάτῃ. Χρήματα δ' οὐκ ἔχοντες αὐτῷ ἐσενεγκεῖν, ἐψηφίσαντο πραθῆναι ὅσα Νουμᾶς Πομπίλιος βασιλεὺς ἐς θυσίας θεῶν διετέ-

abjecerunt consilium homines tam imbelles adversus hostem ducendi: dimissisque omnibus, recesserunt, Cassius cum suo exercitu Apameam, Nicomedes Pergamum, Mancinus [*an*, Manius?] versus Rhodum. Quæ ubi audierunt oris Ponti custodes, dispersi sunt; et Nicomedes ** claustraque Ponti et naves quas habebant tradiderunt Mithridati.

XX. Sic Mithridates uno impetu tota Nicomedis ditione potitus, obibat eam, civitates constituens ordinansque. Inde Phrygiam quoque ingressus, usus est Alexandri diversorio, faustum omen putans, si, ubi Alexander interquievit, pernoctaret Mithridates. Atque ita et Phrygiæ reliqua, et Mysiam Asiamque Romanorum recens acquisitas provincias, percurrebat. Missisque etiam in finitimas provincias suis ducibus, subegit Lyciam et Pamphyliam, aliaque usque Ioniam. Laodicenses autem Lyci fluvii accolas, adhuc resistentes, ad quos Q. Oppius cum equitibus et mercenariis nonnullis se receperat, per præconem ad mœnia missum invitavit his verbis: Mithridatem regem promittere Laodicensibus securitatem, si Oppium ei dedidissent. Et illi, audito præcone, mercenarios dimiserunt incolumes: ipsum vero Oppium adduxerunt ad Mithridatem, præcedentibus lictoribus in ludibrium. Eum Mithridates, illæsum et solutum, secum circumducebat, ostentans captivum imperatorem Romanum.

XXI. Sed quum non multo post Manium quoque Aquilium, legationis hujus et belli auctorem præcipuum, captivum cepisset, vinctum hunc asinoque impositum circumvexit, et proclamare subinde ad spectatores, Manium se esse, coegit. Denique Pergami aurum liquefactum in os ejus infudit, corruptelas scilicet largitionum exprobrans Romano nomini. Deinde, præfectis ubique per provincias constitutis, adiit Magnesiam, Ephesum, et Mitylenen, libenter exceptus ab omnibus: Ephesiis etiam statuas Romanorum, quæ in urbe ipsorum collocatæ erant, evertentibus; quam ob rem non multo post pœnas dederunt. Ex Ionia revertens, cepit Stratoniceam, mulctavitque pecunia, et imposuit præsidium. In eadem urbe conspicatus formosam virginem, recepit in suum gynæceum, Monimam, Philopœmenis filiam, si quem juvat et nomen ejus cognoscere. Magnetibus autem (ad Sipylum) et Paphlagonibus Lyciisque, qui imperata facere detrectabant, per duces suos intulit bellum.

XXII. Dum hæc Mithridates gerit, Romani, audita prima ejus irruptione in Asiam, bellum contra eum decreverunt, quamvis domesticis occupati seditionibus et bello sociali perdifficili, Italis fere omnibus aliis post alios deficientibus. Quumque provincias sortirentur consules, Cornelio Syllæ Asia obvenit et bellum Mithridaticum. Sed quum ad illud gerendum deesset pecunia, factum est senatusconsultum, ut venderetur quidquid Numa Pompilius solennibus deorum

ταχτο. Τοσήδε μὲν ἦν τότε πάντων ἀπορία, καὶ ἐς πάντα φιλοτιμία. Καί τινα αὐτῶν ἔφθασε πραθῆναι, καὶ συνενεγκεῖν χρυσίου λίτρας ἐνναχισχιλίας· ἃς μόνας ἐς τηλικοῦτον πόλεμον ἔδοσαν. Σύλλαν μὲν οὖν ἐς πολὺ αἱ στάσεις κατέσχον, ὡς ἐν τοῖς Ἐμφυλίοις συγγέγραπται. Ἐν τούτῳ δ' ὁ Μιθριδάτης ἐπί τε Ῥοδίους ναῦς πλείονας συνεπήγνυτο, καὶ σατράπαις ἅπασι καὶ πόλεων ἄρχουσι δι' ἀποῤῥήτων ἔγραφε, τριακοστὴν ἡμέραν φυλάξαντας, ὁμοῦ πάντας ἐπιθέσθαι τοῖς παρὰ σφίσι Ῥωμαίοις καὶ Ἰταλοῖς, αὐτοῖς τε, καὶ γυναιξὶν αὐτῶν, καὶ παισὶ, καὶ ἐλευθέροις ὅσοι γένους Ἰταλικοῦ. Κτείναντάς τε, ἀτάφους ἀποῤῥῖψαι, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῖς μερίσασθαι πρὸς βασιλέα Μιθριδάτην. Ἐπεκήρυξε δὲ καὶ ζημίαν τοῖς καταθάπτουσιν αὐτοὺς, ἢ ἐπικρύπτουσι, καὶ μήνυτρα τοῖς ἐλέγχουσιν, ἢ τοὺς κρυπτομένους ἀναιροῦσι· θεράπουσι μὲν ἐπὶ δεσπότας, ἐλευθερίαν· χρήσταις δ' ἐπὶ δανειστὰς, ἥμισυ τοῦ χρέους. Τάδε μὲν δι' ἀποῤῥήτων ὁ Μιθριδάτης ἐπέστελλεν ἅπασιν ὁμοῦ. Καὶ τῆς ἡμέρας ἐπελθούσης, συμφορῶν ἰδέαι ποικίλαι κατὰ τὴν Ἀσίαν ἦσαν. Ὧν ἔνια τοιάδε ἦν.

XXIII. Ἐφέσιοι τοὺς ἐς τὸ Ἀρτεμίσιον καταφυγόντας, συμπλεκομένους τοῖς ἀγάλμασιν, ἐξέλκοντες ἔκτεινον. Περγαμηνοὶ τοὺς ἐς τὸ Ἀσκληπιεῖον συμφυγόντας, οὐκ ἀφισταμένους, ἐτόξευον τοῖς ξοάνοις συμπλεκομένους. Ἀδραμυττηνοὶ τοὺς ἐκνέοντας, ἐσβαίνοντες ἐς τὴν θάλασσαν, ἀνῄρουν, καὶ τὰ βρέφη κατεπόντουν. Καύνιοι, Ῥοδίοις ὑποτελεῖς ἐπὶ τῷ Ἀντιόχου πολέμῳ γενόμενοι, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀφεθέντες οὐ πρὸ πολλοῦ, τοὺς Ἰταλοὺς ἐς τὴν Βουλαίαν Ἑστίαν καταφυγόντας, ἕλκοντες ἀπὸ τῆς Ἑστίας, τὰ βρέφη σφῶν πρῶτα ἔκτεινον ἐν ὄψει τῶν μητέρων, αὐτάς τε καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπ' ἐκείνοις. Τραλλιανοὶ δ', αὐθένται τοῦ κακοῦ φυλαξάμενοι γενέσθαι, Παφλαγόνα Θεόφιλον, ἄγριον ἄνδρα, ἐς τὸ ἔργον ἐμισθώσαντο. Καὶ ὁ Θεόφιλος αὐτοὺς συναγαγὼν ἐπὶ τὸν τῆς Ὁμονοίας νεὼν, ἥπτετο τοῦ φόνου· καί τινων τοῖς ἀγάλμασι συμπλεκομένων τὰς χεῖρας ἀπέκοπτε. Τοιαύταις μὲν τύχαις οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὄντες Ἰταλοὶ καὶ Ῥωμαῖοι συνεφέροντο, ἄνδρες τε ὁμοῦ, καὶ βρέφη, καὶ γυναῖκες, καὶ ἐξελεύθεροι, καὶ θεράποντες αὐτῶν, ὅσοι γένους Ἰταλικοῦ. Ὧ καὶ μάλιστα δῆλον ἐγένετο, τὴν Ἀσίαν οὐ φόβῳ Μιθριδάτου μᾶλλον, ἢ μίσει Ῥωμαίων, τοιάδε ἐς αὐτοὺς ἐργάσασθαι. Ἀλλ' οὗτοι μὲν δίκην ἔδοσαν διπλῆν, αὐτοῦ τε Μιθριδάτου μετ' ὀλίγον ἀπίστως ἐξυβρίσαντος αὐτοὺς, καὶ ὕστερον Κορνηλίῳ Σύλλᾳ. Μιθριδάτης δὲ ἐς μὲν Κῶ κατέπλευσε, Κῴων αὐτὸν ἀσμένως δεχομένων. Καὶ τὸν Ἀλεξάνδρου παῖδα τοῦ βασιλεύοντος Αἰγύπτου, σὺν χρήμασι πολλοῖς ὑπὸ τῆς μάμμης Κλεοπάτρας ἐν Κῷ καταλελειμμένον, παραλαβὼν, ἔτρεφε βασιλικῶς· ἔκ τε τῶν Κλεοπάτρας θησαυρῶν γάζαν πολλὴν, καὶ τέχνην, καὶ λίθους, καὶ κόσμους γυναικείους, καὶ χρήματα πολλὰ ἐς τὸν Πόντον ἔπεμψεν.

XXIV. Ἐν δὲ τούτῳ Ῥόδιοι τά τε τείχη σφῶν καὶ τοὺς λιμένας ἐκρατύναντο, καὶ μηχανὰς ἅπασιν ἐφίστα-

sacris dicaverat. Tanto tunc, in rerum omnium inopia, studio ardebant honorem nominis Romani omnibus modis defendendi. Et propere divendita parte sacrorum fundorum, novem millia librarum auri confecerant; quæ, nec amplius, in tantum bellum insumserant. Cæterum Sylla diu seditionibus domi retentus est, ut in Bellorum Civilium historia diximus. Interim Mithridates et contra Rhodios plures naves fabricavit, et satrapis omnibus civitatumque magistratibus secretas literas scripsit, ut « universi ad eumdem diem, trigesimum ab eo, quo datæ literæ essent, invaderent armis Romanos Italosque hospites, cum uxoribus, et liberis, cæterisque ingenuis domesticis, quotquot et horum Italici generis essent; et occisos sine sepultura abjicerent, quorum bona partim regi, partim percussoribus cederent. » Interminatus etiam mulctam est sepelientibus cæsos, aut vivos celantibus; præmiaque proposuit iis, qui vel denunciarent occultantes, vel latitantes interficerent, servo libertatem, si herum vel denunciaret vel occideret; debitori vero, si creditorem, dimidium debitæ pecuniæ. His clam ad omnes simul scriptis, ubi statutus dies venit, variæ calamitatum species per Asiam exortæ sunt : quarum nonnullas commemorare lubet.

XXIII. Ephesii e Dianæ templo ab ipsarum statuarum complexu distractos interficiebant. Pergameni eos qui in ædem Æsculapii confugerant, quum nollent abscedere, statuis hærentes sagittis configebant. Adramytteni hos qui natando evadere conabantur, in mare persecuti, necabant, infantesque eorum submergebant. Caunii, Antiocho devicto attributi Rhodiis, et paulo ante senatus Romani auctoritate juri suo redditi, Italos, qui ad Vestæ ædem in curia civitatis dedicatam confugerant, ab ipsis aris protraxerunt : cæsisque prius in conspectu matrum infantibus, ipsas deinde, et postremo earum maritos, interemerunt. Tralliani, ne hospitum cæde manus contaminarent, Theophilum Paphlagonem, virum trucem, ad hoc mercede conduxerunt : qui in ædem Concordiæ conclusos tam immaniter contrucidavit, ut statuas complectentium manus præcideret. Tanto infortunio tunc per Asiam Romani Italique opprimebantur, viri pariter et infantes, et feminæ; imo etiam liberti servique, quotquot Italici erant sanguinis. Unde satis apparuit, non metu magis Mithridatis, quam odio Romanorum, Asianos talia in eos patrasse. Verum hi pœnam luerunt duplicem; primum ab ipso Mithridate paulo post superbe habiti et perfide; ac deinde a Cornelio Sylla puniti. Mithridates interim in Coum insulam trajecit : ubi exceptus a libentibus, Alexandri, qui in Ægypto regnabat, filium, cum multis pecuniis in Coo relictum a Cleopatra avia, assumsit, educavitque regie : et e thesauris Cleopatræ magnas divitias, artificum opera egregia, gemmas, mundum muliebrem, magnamque vim pecuniæ, misit in Pontum.

XXIV. Hæc dum fiunt, Rhodii interim mœnia portusque munierunt, et instruxerunt machinis, adjuvantibus nonnul-

νον· καί τινες αὐτοῖς Τελμισσέων τε καὶ Λυκίων συνεμάχουν. Ὅσοι τε ἐξ Ἀσίας Ἰταλοὶ διεπεφεύγεσαν, ἐς Ῥόδον ἅπαντες ἐχώρουν· καὶ σὺν αὐτοῖς Λούκιος Κάσσιος, ὁ τῆς Ἀσίας ἀνθύπατος. Ἐπιπλέοντος δὲ τοῦ Μιθριδάτου, τὰ προάστεια καθῄρουν, ἵνα μηδὲν εἴη χρήσιμα τοῖς πολεμίοις. Καὶ ἐπὶ ναυμαχίαν ἀνήγοντο, ταῖς μὲν, ἐκ μετώπου, ταῖς δὲ πλαγίοις. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐπὶ πεντήρους περιπλέων, ἐκέλευε τοὺς ἰδίους ἐς τὸ πέλαγος ἀνάγειν ἐπὶ κέρως, καὶ τὴν εἰρεσίαν ἐπιταχύναντας, περικυκλοῦσθαι τοὺς πολεμίους, ὀλιγωτέρους ὄντας· μέχρι δείσαντες οἱ Ῥόδιοι περὶ τῇ κυκλώσει, ὑπεχώρουν κατ' ὀλίγον· εἶτ' ἐπιστρέψαντες, ἐν τὸν λιμένα κατέφυγον, καὶ κλείθροις αὐτὸν διαλαβόντες, ἀπὸ τῶν τειχῶν τὸν Μιθριδάτην ἀπεμάχοντο. Ὁ δὲ τῇ πόλει παραστρατοπεδεύων, καὶ συνεχῶς τῶν λιμένων πειρώμενος, καὶ ἀποτυγχάνων, ἀνέμενε τὸ πεζὸν ἐκ τῆς Ἀσίας οἱ παραγενέσθαι. Κἀν τούτῳ βραχεῖαι καὶ συνεχεῖς ἐγίγνοντο ἀψιμαχίαι τῶν ἐφεδρευόντων τοῖς τείχεσιν. Ἐν αἷς οἱ Ῥόδιοι πλεονεκτοῦντες, ἀνεθάρσουν κατ' ὀλίγον, καὶ τὰς ναῦς διὰ χειρὸς εἶχον, ὡς, εἴ πῃ καιρὸν εὕροιεν, ἐπιθησόμενοι τοῖς πολεμίοις.

XXV. Ὁλκάδος δὲ βασιλικῆς ἱστίῳ παραπλεούσης, Ῥοδία δίκροτος ἐπ' αὐτὴν ἀνήχθη· καὶ ταῖσδε κατὰ σπουδὴν ἑκατέρων ἐπιβοηθούντων, ναυμαχία γίγνεται καρτερὰ, Μιθριδάτου μὲν ἐπιβαρύνοντος ὀργῇ καὶ πλήθεσι νεῶν, Ῥοδίων δ' αὐτοῦ τὰ σκάφη σὺν ἐμπειρίᾳ περιπλεόντων τε καὶ ἀνατιτρώντων· ὥστε καὶ τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσιν ἀναδησάμενοι, καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα ἐς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. Πεντήρους δὲ σφῶν εἰλημμένης ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀγνοοῦντες οἱ Ῥόδιοι ἐπὶ ζήτησιν αὐτῆς ἓξ ταῖς μάλιστα ταχυναυτούσαις ἀνέπλεον, καὶ Δαμαγόρας ἐς αὐτὰς ὁ ναύαρχος ἐπέπλει. Πέντε δ' αὐτῷ καὶ εἴκοσιν ἐπιπέμψαντος τοῦ Μιθριδάτου, μέχρι μὲν ἐς δύσιν ὁ Δαμαγόρας ὑπεχώρει· συσκοτάζοντος δ' ἤδη, ταῖς βασιλικαῖς ἐς ἀπόπλουν ἐπιστρεφομέναις ἐμβαλὼν, δύο κατεπόντωσε· δύο δ' ἄλλας ἐς Λυκίαν συνεδίωξε, καὶ τὴν νύκτα πελαγίσας ἐπανῆλθε. Τοῦτο Ῥοδίοις καὶ Μιθριδάτῃ τέλος ἦν τῆς ναυμαχίας, παρὰ δόξαν Ῥοδίοις τε, διὰ τὴν ὀλιγότητα, καὶ Μιθριδάτῃ, διὰ τὸ πλῆθος, γενόμενον. Ἐν δὲ τῷ ἔργῳ, περιπλέοντι τῷ βασιλεῖ, καὶ τοὺς οἰκείους ἐπισπέρχοντι, Χία συμμαχὶς ἐμβαλοῦσα ἐκ θορύβου κατέσεισε. Καὶ ὁ βασιλεὺς, οὐδὲν ὑποκρινάμενος, τὸν κυβερνήτην ὕστερον ἐκόλασε καὶ τὸν πρωρέα, καὶ Χίοις ἐμήνισε πᾶσι.

XXVI. Τῶν δ' αὐτῶν ἡμερῶν, τοῦ πεζοῦ τῷ Μιθριδάτῃ παραπλέοντος ἐπὶ ὁλκάδων καὶ τριηρῶν, πνεῦμα Καυνικὸν ἐμπεσὸν ἐς αὐτὰς, ἐς Ῥόδον παρήνεγκε· καὶ οἱ Ῥόδιοι τάχιστα ἐπαναχθέντες, ἐνοχλουμέναις ὑπὸ τοῦ κλύδωνος ἔτι καὶ διεσπαρμέναις ἐμβαλόντες, ἀνεδήσαντό τινας, καὶ διέτρησαν ἑτέρας, καὶ ἐνέπρησαν ἄλλας· καὶ ἄνδρας αἰχμαλώτους εἷλον ἐς τετρακοσίους. Ἐφ' οἷς ὁ Μιθριδάτης ἐς ἑτέραν ναυμαχίαν ὁμοῦ καὶ πολιορκίαν ἡτοιμάζετο. Σαμβύκην δέ τινα, μηχάνημα

lis ex Telmissensibus et Lyciis. Et quotquot Itali evaserant ex Asia, Rhodi habebant receptaculum: in hisque L. Cassius, Asiæ proconsul. Adventante autem cum classe Mithridate, suburdia diruerunt, ne hostibus essent usui. Moxque ad navale prælium provecti, pars a fronte, pars a latere, aggredi hostem parabant. Sed Mithridates, quinqueremi circum suos volitans, jussit naves ordine longo extendi in cornua, ut remigio concitatæ hosticas circumvenirent, pauciores numero. Id veriti Rhodii, paulatim cedebant: deinde versis proris in portum confugerunt, et oppositis claustris, a mœnibus propugnando regem arcebant. Ille castra metatus in proximo, et sæpe portum expugnare frustra aggressus, exspectabat terrestres copias ex Asia. Interim continuæ fiebant ad mœnia velitationes; in quibus superiores Rhodii, paulatim resumebant animos, et naves semper in promtu habebant, invasuri hostem, si se daret occasio.

XXV. Mox quum prætervcheretur velis oneraria regia, provecta est contra eam Rhodia dicrotos. Quibus ubi propere plures utrinque succurrerunt, ortum est acre prælium, Mithridate gravius instante propter iram et multitudinem navium; Rhodiis vero arte naves ejus circumnavigantibus et perforantibus; qui et triremem cum sociis navalibus, a puppi revinctam, multaque armamenta et spolia, in portum reportarunt. Quum vero desiderarent Rhodii quinqueremem, ignari captam fuisse ab hostibus, ad eam quærendam emiserunt in altum sex alias omnium celerrimas, cum præfecto classis Damagora. Contra quas quum Mithridates xxv misisset, Damagoras cedebat usque ad solis occasum: deinde tenebrescente jam cœlo, regias retro se vertentes adortus, duas ex eis demersit, duasque alias in Lyciam compulit; et nocte in alto exacta, reversus est. Hic eventus fuit navalis prælii, tam insperatus Rhodiis propter paucitatem navium, quam Mithridati, propter multitudinem. In ipso autem certamine, navem regis, ad suos cohortandos circumvolantis, Chia navis socia per tumultum impacta concussit. Cujus gubernatorem ac proretam, dissimulata statim ira, deinceps supplicio affecit Mithridates, omnibusque Chiis semper fuit infensus.

XXVI. Per eosdem dies, terrestres copias, onerariis et triremibus ad Mithridatem navigantes, vehemens ventus, ex Caunia perflans, ad Rhodum appulit. Contra quas educta classe, Rhodii turbatas adhuc tempestate dispersasque aggressi, partim ceperunt, partim perforarunt, vel incenderunt; et ad quadringentos viros captivos adduxerunt. Quamobrem Mithridates rursum et ad navalem pugnam, et ad urbis oppugnationem, sese parabat: et sambucam, maximam

μέγιστον, ἐπὶ δύο νεῶν φερόμενον, ἐποίει. Αὐτομόλων δ' αὐτῷ λόφον ὑποδεξάντων ἐπιβατὸν, ᾗ Ἀταβυρίου Διὸς ἱερὸν ἦν, καὶ κολοβὸν τειχίον ἐπ' αὐτοῦ, τὴν στρατιὰν ἐς τὰς ναῦς νυκτὸς ἐπέβησε, καὶ ἑτέροις ἀναδοὺς κλίμακας, ἐκέλευσε χωρεῖν ἑκατέρους μετὰ σιωπῆς, μέχρι τινὲς αὐτοῖς πυρσεύσειαν ἐκ τοῦ Ἀταβυρίου· καὶ τότε ἀθρόως, μετὰ βοῆς ὅτι μάλιστα μεγάλης, τοὺς μὲν τοῖς λιμέσιν ἐμπίπτειν, τοὺς δὲ τὰ τείχη βιάζεσθαι. Οἱ μὲν δὴ μετὰ σιγῆς βαθείας προσεπέλαζον· Ῥοδίων δ' οἱ προφύλακες αἰσθόμενοι τῶν γιγνομένων ἐπύρσευσαν. Καὶ ἡ στρατιὰ τοῦ Μιθριδάτου, νομίσασα τοῦτο εἶναι τὸν ἐκ τοῦ Ἀταβυρίου πυρσὸν, ἐκ βαθείας σιωπῆς ἠλάλαξαν ὁμοῦ πάντες, οἵ τε κλιμακοφόροι, καὶ ὁ στόλος ὁ νηίτης. Ῥοδίων δ' αὐτοῖς ἀκαταπλήκτως ἀντανακραγόντων, καὶ ἀθρόως ἀναδραμόντων ἐς τὰ τείχη, οἱ βασιλικοὶ νυκτὸς μὲν οὐδὲν ἐπεχείρουν, ἡμέρας δ' ἀπεκρούσθησαν.

XXVII. Ἡ σαμβύκη δ', ἐπαχθεῖσα τοῦ τείχους ᾗ τὸ τῆς Ἴσιδος ἱερόν ἐστιν, ἐφόβει μάλιστα, βέλη τε πολλὰ ὁμοῦ καὶ κριοὺς καὶ ἀκόντια ἀφιεῖσα. Στρατιῶταί τε σκάφεσι πολλοῖς αὐτῇ μετὰ κλιμάκων παρέθεον, ὡς ἀναβησόμενοι δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ τείχη. Οἱ δὲ Ῥόδιοι καὶ τάδε εὐσταθῶς ὑπέμενον· ἕως τό τε μηχάνημα ὑπὸ βάρους ἐνεδίδου, καὶ φάσμα τῆς Ἴσιδος ἔδοξε πῦρ ἀφιέναι πολὺ κατ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ Μιθριδάτης, ἀπογνοὺς καὶ τῆσδε τῆς πείρας, ἀνεζεύγνυεν ἐκ τῆς Ῥόδου. Πατάροις δὲ τὴν στρατιὰν περιστήσας, ἔκοπτε Λητοῦς ἄλσος ἱερὸν ἐς μηχανάς· μέχρι φοβήσαντος αὐτὸν ἐνυπνίου, τῆς τε ὕλης ἐφείσατο· καὶ Πελοπίδαν Λυκίοις πολεμεῖν ἐπιστήσας, Ἀρχέλαον ἐς τὴν Ἑλλάδα ἔπεμπε, προσεταιρισόμενον ἢ βιασόμενον αὐτῆς ὅσα δύναιτο. Αὐτὸς δ' ἀπὸ τοῦδε τοῖς στρατηγοῖς τὰ πολλὰ μεθεὶς, ἐστρατολόγει, καὶ ὡπλοποίει, καὶ τῇ Στρατονικίδι γυναικὶ διετέρπετο, καὶ δίκας ἐδίκαζε τοῖς ἐπιβουλεύειν ἐς τὸ σῶμα αὐτοῦ λεγομένοις, ἢ νεωτερίζουσιν, ἢ ὅλως ῥωμαΐζουσι.

XXVIII. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τοῖσδε ἦν· κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα τοιάδε ἐγίγνετο. Ἀρχέλαος, ἐπιπλεύσας καὶ σίτῳ καὶ στόλῳ πολλῷ, Δῆλόν τε ἀφισταμένην ἀπὸ Ἀθηναίων, καὶ ἄλλα χωρία, ἐχειρώσατο βίᾳ καὶ κράτει. Κτείνας δ' ἐν αὐτοῖς δισμυρίους ἄνδρας, ὧν οἱ πλέονες ἦσαν Ἰταλοὶ, τὰ χωρία προσεποιεῖτο τοῖς Ἀθηναίοις· καὶ ἀπὸ τοῦδε αὐτοὺς, καὶ τὰ ἄλλα κομπάζων περὶ τοῦ Μιθριδάτου, καὶ ἐς μέγα ἐπαίρων, ἐς φιλίαν ὑπηγάγετο· τά τε χρήματα αὐτοῖς τὰ ἱερὰ ἔπεμπεν ἐκ Δήλου, δι' Ἀριστίωνος, ἀνδρὸς Ἀθηναίου, συμπέμψας φυλακὴν τῶν χρημάτων ἐς δισχιλίους ἄνδρας. Οἷς ὁ Ἀριστίων συγχρώμενος, ἐτυράννησε τῆς πατρίδος, καὶ τῶν Ἀθηναίων τοὺς μὲν εὐθὺς ἔκτεινε ῥωμαΐζοντας, τοὺς δ' ἀνέπεμψεν ἐς Μιθριδάτην· καὶ ταῦτα μέντοι, σοφίαν τὴν Ἐπικούρειον ἠσκηκώς. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ὅδε μόνος Ἀθήνησιν, οὐδὲ Κριτίας ἔτι πρὸ τούτου, καὶ ὅσοι τῷ Κριτίᾳ συμφιλοσοφοῦντες, ἐτυράννησαν· ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, τῶν πυθαγορισάντων, καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι,

machinam, duabus navibus impositam, fabricabat. Edoctus autem a transfugis, clivum esse ascensu facilem, qua Jovis Atabyrii fanum erat, humili muro cinctum; partem militum in naves noctu imposuit, reliquis scalas distribuit, jussitque utrosque silentes ire, donec igne signum daretur ex Atabyrio monte: tum vero omnes simul conclamare quam maximo strepitu, et alteros portum, alteros murum invadere. Et illi quidem appropinquabant alto silentio: custodes autem Rhodii, re cognita ignem extulerunt. Tunc milites Mithridatis, rati, hunc esse illum ignem ex Atabyrio, repente e profundo silentio ediderunt ingentem jubilum, simul et scaligeri, et navales socii. Quibus quum parem clamorem urbani reddidissent intrepide, et concurrissent in mœnia, regii nocte hac nil tentaverunt, postridie vero a mœnibus rejecti sunt.

XXVII. Sed maxime sambuca Rhodios terruit, admota mœnibus prope fanum Isidis; quæ tela simul multa, et arietes, et jacula emittebat. Milites quoque multi navigiis juxta eam discurrebant cum scalis, mœnia per eam ascendere parati. Rhodii tamen hæc quoque constanter pertulerunt. Tandem vero subsedit machina præ pondere, et spectrum Isidis visum est magnam vim ignis in eam jaculari; et Mithridates, post hunc ultimum conatum, expugnationem desperans, movit a Rhodo. Obsessis deinde Pataris, cædebat Latonæ lucum ad ædificandas machinas, donec minaci somnio jussus est abstinere a sacris arboribus. Tum vero, relicto ad bellum in Lycia continuandum Pelopida, Archelaum in Græciam misit, ut, suadendo cogendoque, quotquot posset civitates ad suas partes adduceret. Ipse Mithridates posthac plerasque curas suis committens ducibus, delectus habebat militum, et arma fabricabat, et oblectabat se cum Stratonicensi muliere, et pro tribunali cognoscebat causas eorum qui dicebantur insidiati ipsius saluti, aut res novas moliti, aut quocunque modo in Romanos proclives.

XXVIII. Quibus rebus dum Mithridates occupatur, in Græcia hæc interim gesta sunt. Archelaus cum magna classe et copioso commeatu in Græciam profectus, Delum, quæ ab Atheniensibus defecerat, et alia castella, expugnavit: cæsisque in eis viginti millibus hominum, quorum plerique Itali fuerant, castella ea Atheniensibus attribuit. Et cum his rebus, tum vero et multa alia de Mithridate jactando, et miris modis eum extollendo, Athenienses ad amicitiam regis perduxit; pecuniamque sacram e Delo eis misit per Aristionem Atheniensem, datis simul ad custodiam pecuniæ comitibus, duobus millibus militum. Quorum militum opera usus Aristion, tyrannidem occupavit in patria; civiumque alios, quod Romanis partibus faverent, statim interfecit, alios ad Mithridatem transmisit. Et hæc quidem ille fecit, quamvis philosophum se ex Epicuri disciplina professus. At nimirum non hic solus Athenis, nec ante hunc Critias, et Critiæ cum in philosophando, tum in tyrannide, socii; verum etiam in Italia, ex Pythagoræ sectatoribus, et in reliqua Græcia, ex his qui VII Sapientes dicti

τῶν ἑπτὰ σοφῶν λεγομένων, ὅσοι πραγμάτων ἐλάβοντο, ἐδυνάστευσάν τε καὶ ἐτυράννευσαν ὠμότερον τῶν ἰδιωτικῶν τυράννων. Ὥστε καὶ περὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων ἄπορον ποιῆσαι καὶ ὕποπτον, εἴτε δι' ἀρετὴν, εἴτε πενίας καὶ ἀπραξίας τὴν σοφίαν ἔθεντο παραμύθιον. Ὧν γε καὶ νῦν πολλοὶ ἰδιωτεύοντες καὶ πενόμενοι, καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἐκ τῶνδε σοφίαν περικείμενοι, τοῖς πλουτοῦσιν ἢ ἄρχουσι λοιδοροῦνται πικρῶς· οὐχ ὑπεροψίας πλούτου καὶ ἀρχῆς δόξαν σφίσι μᾶλλον, ἢ ζηλοτυπίας ἐς αὐτὰ, προφέροντες. Ὑπερορῶσι δ' αὐτῶν οἱ βλασφημούμενοι πολὺ σοφώτερον. Ταῦτα μὲν οὖν ἡγήσαιτο ἄν τις ἐς Ἀριστίωνα τὸν φιλόσοφον εἰρημένα, αὐτὸν αἴτιον τῆς ἐκβολῆς γενόμενον.

XXIX. Ἀρχελάῳ δ' Ἀχαιοὶ καὶ Λάκωνες προσετίθεντο, καὶ Βοιωτία πᾶσα, χωρίς γε Θεσπιέων· οὓς περικαθήμενος ἐπολιόρκει. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου Μητροφάνης ἐπιπεμφθεὶς ὑπὸ Μιθριδάτου μεθ' ἑτέρας στρατιᾶς, Εὔβοιαν καὶ Δημητριάδα καὶ Μαγνησίαν, οὐκ ἐνδεχομένας τὰ Μιθριδάτεια, ἐλεηλάτει. Καὶ Βρύττιος ἐκ Μακεδονίας ἐπελθὼν σὺν ὀλίγῳ στρατῷ, διεναυμάχησέ τε αὐτῷ, καὶ καταποντώσας τι πλοῖον καὶ ἡμιολίαν, ἔκτεινε πάντας τοὺς ἐν αὐτοῖς, ἐφορῶντος τοῦ Μητροφάνους. Ὁ δὲ, καταπλαγεὶς ἔφευγε· καὶ αὐτὸν αἰσίῳ ἀνέμῳ χρώμενον ὁ Βρύττιος οὐ καταλαβὼν, Σκίαθον ἐξεῖλεν, ἣ τῆς λείας τοῖς βαρβάροις ταμιεῖον ἦν· καὶ δούλους τινὰς αὐτῶν ἐκρέμασε, καὶ ἐλευθέρων ἀπέτεμε τὰς χεῖρας. Ἐπί τε Βοιωτίαν τραπεὶς, ἑτέρων οἱ χιλίων ἱππέων καὶ πεζῶν ἐκ Μακεδονίας ἐπελθόντων, ἀμφὶ Χαιρώνειαν Ἀρχελάῳ καὶ Ἀριστίωνι τρισὶν ἡμέραις συνεπλέκετο, ἴσου καὶ ἀγχωμάλου παρ' ὅλον τὸν ἀγῶνα τοῦ ἔργου γιγνομένου. Λακώνων δὲ καὶ Ἀχαιῶν ἐς συμμαχίαν Ἀρχελάῳ καὶ Ἀριστίωνι προσιόντων, ὁ Βρύττιος, ἅπασιν ὁμοῦ γενομένοις οὐχ ἡγούμενος ἀξιόμαχος ἔτι ἔσεσθαι, ἀνεζεύγνυεν ἐς τὸν Πειραιᾶ· μέχρι καὶ τοῦδε Ἀρχέλαος, ἐπιπλεύσας, κατέσχε.

XXX. Σύλλας δ', ὁ τοῦ Μιθριδατείου πολέμου στρατηγὸς ὑπὸ Ῥωμαίων αἱρεθεὶς εἶναι, τότε πρῶτον ἐξ Ἰταλίας σὺν τέλεσι πέντε καὶ σπείραις τισὶ καὶ ἴλαις ἐς τὴν Ἑλλάδα περαιωθεὶς, χρήματα μὲν αὐτίκα καὶ συμμάχους καὶ ἀγορὰν ἔκ τε Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας συνέλεγεν. Ὡς δ' ἀποχρώντως ἔχειν ἐδόκει, διέβαινεν ἐς τὴν Ἀττικὴν ἐπὶ τὸν Ἀρχέλαον. Παροδεύοντι δ' αὐτῷ Βοιωτία τε ἀθρόως μετεχώρει, χωρὶς ὀλίγων. Καὶ τὸ μέγα ἄστυ αἱ Θῆβαι, μάλα κουφόνως ἀντὶ Ῥωμαίων ἑλόμεναι τὰ Μιθριδάτεια, ὀξύτερον ἔτι, πρὶν ἐς πεῖραν ἐλθεῖν, ἀπὸ Ἀρχελάου πρὸς Σύλλαν μετετίθετο. Ὁ δ' ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ἐχώρει, καὶ μέρος τι στρατοῦ ἐς τὸ ἄστυ περιπέμψας Ἀριστίωνα πολιορκεῖν, αὐτὸς, ἔνθαπερ ἦν Ἀρχέλαος, ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ κατῆλθε, κατακεκλεισμένων ἐς τὰ τείχη τῶν πολεμίων. Ὕψος δ' ἦν τὰ τείχη πήχεων τεσσαράκοντα μάλιστα, καὶ εἴργαστο ἐκ λίθου μεγάλου τε καὶ τετραγώνου· Περίκλειον ἔργον, ὅτε τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ Πελοποννησίους στρατη-

sunt, quotquot tractarunt rempublicam, non modo dominati sunt, sed sævius etiam, quam vulgares tyranni, abusi sunt tyrannidis potentia. Unde et de cæteris philosophis dubitationem injecerunt suspicionemque, virtutisne studio, an in paupertatis otiique solatium, sectati sint sapientiam. Cujus generis hodieque multi, privatam ac inopem vitam degentes, et huic necessitati prætexentes sapientiam, in divites ac magistratus amarulentis conviciis debacchantur; quos, satis aperte videas, non tam contemtu divitiarum honorumque id facere, quam quod hæc ipsa invideant aliis. At multo sapientiori ratione hos eosdem contemnunt ii, qui eorum probris proscinduntur. Sed hæc in Aristionem dicta sint, qui nos in hanc disgressionem induxit.

XXIX. Cæterum Archelaus Achæos quoque, et Lacedæmonios, Bœotosque omnes ad Mithridatis partes traduxit; exceptis Thespiensibus, quos obsidione cinctos oppugnabat. Eodem tempore Metrophanes, submissus a Mithridate cum alia manu militum, Eubœam, et agros Demetriadis Magnesiæque, quæ civitates a factione regia abhorrebant, populabatur. Quem Bruttius, e Macedonia cum exiguis copiis adveniens, pugna navali aggressus est; demersaque una nave magna et una hemiolia, omnes socios navales, qui in eis fuerant, inspectante Metrophane, interfecit. Ille territus fugit: et Bruttius, quia secundo vento navigantem consequi non poterat, Sciathum expugnavit, quæ prædonum barbarorum erat receptaculum : quos in potestatem redactos, servos in crucem egit, liberos mutilavit manibus. Inde Bœotiam petiit, auctusque aliis mille equitibus peditibusque ex Macedonia, circa Chæroneam cum Aristione et Archelao per continuum triduum dubio Marte conflictatus est. Sed postquam ad hostes supervenerunt Lacedæmoniorum et Achæorum auxilia, Bruttius, imparem se jam ratus simul omnibus, castra movit ad Piræeum : quem et ipsum paulo post Archelaus, classe advectus, occupavit.

XXX. At Sylla, cui Mithridaticum bellum senatus demandaverat, tunc primum ex Italia cum quinque legionibus et cohortibus aliquot, equitumque alis, transvectus in Græciam, mox pecunias et auxilia commeatusque accersivit ex Ætolia et Thessalia. Ubi vero satis paratus sibi visus est, contra Archelaum transivit in Atticam. In quo itinere defecit ad eum pene tota simul Bœotia : et magna illa civitas Thebanorum, quæ prius levi admodum animo Romanis Mithridatem prætulerat, tunc celeriori etiam mutatione, antequam virium periculum faceret, rursum ad Syllam descivit ab Archelao. Imperator Romanus, postquam attigit Atticam, missa copiarum parte ad oppugnandum in urbe Aristionem, ipse recta Piræeum petiit, ubi Archelaus intra muros se receperat. Horum murorum altitudo erat quadraginta fere cubitorum : Periclis opus, ingenti saxo quadrato exstructum, belli Peloponnesiaci tempore; quo ille, tota spe

γῶν, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νίκης ἐν τῷ Πειραιεῖ τιθέμενος, μᾶλλον αὐτὸν ἐκρατύνατο. Σύλλας δὲ καὶ τοιοῖσδε οὖσι τοῖς τείχεσιν εὐθὺς ἐπῆγε τὰς κλίμακας. Καὶ πολλὰ μὲν ἔδρα, πολλὰ δ' ἀντέπασχεν, ἰσχυρῶς τῶν Καππαδοκῶν αὐτὸν ἀμυνομένων· ἔστε κάμνων ἐς Ἐλευσῖνα καὶ Μέγαρα ἀνεχώρει, καὶ μηχανὰς ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ συνεπήγνυτο, καὶ χῶμα αὐτῷ προσχοῦν ἐπενόει. Τέχναι μὲν δὴ καὶ παρασκευὴ πᾶσα αὐτῷ, καὶ σίδηρος, καὶ καταπέλται, καὶ εἴ τι τοιουτότροπον ἄλλο, ἐκ Θηβῶν ἐκομίζετο· ὕλην δὲ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας ἔκοπτε, καὶ μηχανὰς εἰργάζετο μεγίστας. Τά τε μακρὰ σκέλη καθῄρει, λίθους καὶ ξύλα καὶ γῆν ἐς τὸ χῶμα μεταβάλλων.

XXXI. Δύο δ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς Ἀττικοὶ θεράποντες, αἱρούμενοι τὰ Ῥωμαίων, ἢ σφίσιν αὐτοῖς καταφυγὴν, εἴ τι γίγνοιτο, προορώμενοι, πεσσοῖς ἐκ μολύβδου πεποιημένοις ἐγγράφοντες ἀεὶ τὸ γιγνόμενον, ἐς τοὺς Ῥωμαίους ἠφίεσαν ἀπὸ σφενδόνης. Καὶ τοῦδε γιγνομένου τε συνεχῶς, καὶ ἐς γνῶσιν ἐλθόντος, Σύλλας τοῖς ἐσφενδονημένοις προσέχων, εὗρε γεγραμμένον· ὅτι, Τῆς ἐπιούσης ἐκ μετώπου πεζοὶ κατὰ τοὺς ἐργαζομένους ἐκδραμοῦνται, καὶ ἱππεῖς ἑκατέρωθεν ἐς τὰ πλάγια Ῥωμαίων ἐμβαλοῦσι. Κρύψας οὖν τινα στρατιὰν ἀποχρῶσαν, ὡς ἐγένετο τῶν πολεμίων ἡ ἐκδρομὴ, δόξασα δὴ μάλιστα αἰφνίδιος εἶναι, αἰφνιδιώτερον αὐτοῖς τοὺς κεκρυμμένους ἐπαφεὶς, ἔκτεινε πολλοὺς, καὶ ἐς τὴν θάλασσαν ἑτέρους περιέωσε. Καὶ τοῦτο μὲν τῆς πείρας ἐκείνης τέλος ἦν. Αἰρομένοις δὲ ἐπὶ μέγα ἄνω τοῖς χώμασι πύργους ὁ Ἀρχέλαος ἀντεμηχανᾶτο, καὶ πλεῖστα ἐπ' αὐτοῖς ὄργανα ἐτίθει· τάς τε δυνάμεις ἐκ Χαλκίδος καὶ τῶν ἄλλων νήσων μετεπέμπετο, καὶ τοὺς ἐρέτας καθώπλιζεν, ὡς ὄντος οἱ τοῦ κινδύνου περὶ τῶν ὅλων. Ἐγίγνετο μὲν δὴ, πλείων οὖσα τῆς Σύλλα στρατιᾶς ἡ Ἀρχελάου, καὶ ἐκ τῶνδε πολὺ πλείων. Νυκτὸς δὲ μέσης ὁ μὲν Ἀρχέλαος, ἐκθορὼν μετὰ λαμπτήρων, ἐνέπρησε τὴν ἑτέραν τῶν χελωνῶν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ μηχανήματα. Ἡμέραις δὲ δέκα μάλιστα ἄλλα ὁ Σύλλας ἐργασάμενος, ἐπέστησεν αὖθις ἔνθα καὶ τὰ πρότερα ἦν. Καὶ τούτοις ὁ Ἀρχέλαος πύργον ἀνθίστη κατὰ τὸ τεῖχος.

XXXII. Καταπλευσάσης δ' αὐτῷ παρὰ Μιθριδάτου στρατιᾶς ἑτέρας, ἧς ἡγεῖτο Δρομιχαίτης, ἐξῆγεν ἅπαντας ἐς μάχην. Ἀναμίξας δ' αὐτοῖς σφενδονήτας καὶ τοξότας, ὑπὸ τὸ τεῖχος αὐτὸ παρέταττεν, ἵνα καὶ οἱ τειχοφύλακες ἐφικνοῖντο τῶν πολεμίων· ἕτεροι δ' ὑπὸ ταῖς πύλαις αὐτῷ πυρφόροι καιρὸν ἐκδρομῆς ἐπετήρουν. Ἀγχωμάλου δ' ἐς πολὺ τῆς μάχης οὔσης, ἐνέκλινον ἑκάτεροι παρὰ μέρος. Πρῶτον μὲν οἱ βάρβαροι, μέχρι Ἀρχέλαος αὐτοὺς ἐπισχὼν, ἐπανήγαγεν ἐς τὴν μάχην. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα καταπλαγέντες οἱ Ῥωμαῖοι, μετ' αὐτοὺς ἔφευγον· ἕς τε καὶ τούσδε Μουρήνας ὑπαντήσας ἐπέστρεφεν. Ἄλλο δ' ἀπὸ ξυλείας τέλος ἐπανιὸν, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ ἄτιμοι, σπουδῇ τὸν ἀγῶνα εὑρόντες, ἐπέπιπτον τοῖς Μιθριδατείοις πάνυ καρτερῶς·

victoriæ in hoc portu collocata, munitissimum eum reddidit. At Sylla, nihil deterritus altitudine, statim scalas muris admovit : et, illatis acceptisque multis vulneribus, Cappadocibus fortiter propugnantibus, tandem fessus, retrocessit ad Eleusinem et Megara : ubi machinas compingebat, quum aggeribus oppugnare Piræeum constituisset. Ad quod opus artifices et omnis apparatus, ferrum, catapultæ, cæteraque hujusmodi, Thebis petebantur. Materia cædebatur in Academia, ex qua ingentes construebantur machinæ. Destructisque muris, quibus portus urbi junctus erat, lapides, trabes, terram, in aggeres Sylla vertebat.

XXXI. Erant autem in Piræeo duo servi Athenienses, qui, sive partibus Romanorum faventes, sive suæ saluti, si quid secus accideret, prospecturi, quidquid intus fiebat, glandibus plumbeis semper inscribebant, quas fundis ad Romanos emittebant. Id quum continue facerent, Sylla, re intellecta, diligentius observans ejaculatas glandes, invenit scriptum : « crastina die pedites erupturos a fronte in opus facientes, equites per latera invasuros Romanum exercitum. » Itaque, abdita idonea militum manu, hostes improviso, ut putabant, procurrentes, ipse magis improvisus adortus, multos occidit, aliosque in mare detrusit. Et talem quidem exitum conatus ille habuit. Cæterum, quum aggeres in altum surgerent, Archelaus turres ex adverso excitavit, plurimisque tormentis easdem instruxit : accitisque copiis e Chalcide et aliis insulis, remiges quoque armavit, utpote de summa rerum periclitans. Atque ita, jam ante numero superans, etiam hac accessione multo magis auctus est. Tum vero media nocte erumpens cum facibus Archelaus, incendit alteram testudinum, una cum machinis, quæ post eam dispositæ fuerant. Sylla vero intra decimum diem paravit alias, et in priorum locum substituit : quibus Archelaus turrim in ea muri parte opposuit.

XXXII. Quum vero ad Piræeum appulisset novum supplementum militum a Mithridate submissum, duce Dromichæte, mox universas copias eduxit Archelaus, et, intermixtis funditoribus ac sagittariis, sub ipso muro instruxit aciem, ut etiam mœnium custodes hostem possent telis eminus attingere. Circa portas vero alii, cum facibus, signum erumpendi exspectabant. Ibi diu dubio Marte pugnatum est, nunc his, nunc illis cedentibus. Primum barbari fugerunt, sed mox ab Archelao coacti sunt sistere gradum, et reverti in prælium. Quæ res maxime Romanos terruit, ut et ipsi fugerent; donec Murena, occurrens, hos quoque in hostem denuo vertit. Simul alia legio, a lignatione revertens, et cum his notati ignominia, operose pugnæ supervenientes, fortiter admodum impetum fecerunt in Mithridati-

μέχρι κτεῖναι μὲν αὐτῶν ἐς δισχιλίους, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐς τὰ τείχη συνελάσαι. Ἀρχέλαος δ' αὐτοὺς ἐπιστρέφων αὖθις, καὶ τῷ ἀγῶνι διὰ τὴν προθυμίαν ἐς πολὺ παραμένων, καὶ ἀποκλεισθεὶς, ἀνιμήθη διὰ καλωδίων. Ὁ δὲ Σύλλας τοὺς μὲν ἀτίμους, περιφανῶς ἀγωνισαμένους, ἐξέλυσε τῆς ἀτιμίας· τοὺς δ' ἄλλους ἐδωρήσατο πολλοῖς.

XXXIII. Καὶ χειμῶνος ἐπιόντος ἤδη, στρατόπεδον ἐν Ἐλευσῖνι θέμενος, τάφρον ἄνωθεν ἐπὶ θάλατταν ἔτεμνε βαθεῖαν, τοῦ μὴ τοὺς πολεμίους ἱππέας εὐμαμαρῶς ἐπιτρέχειν οἱ. Καὶ τάδε αὐτῷ πονουμένῳ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐγίγνοντό τινες ἀγῶνες· οἱ μὲν, ἀμφὶ τὴν τάφρον, οἱ δὲ, παρὰ τοῖς τείχεσιν, ἐπεξιόντων θαμινὰ τῶν πολεμίων, καὶ λίθοις καὶ βέλεσι καὶ μολυβδαίναις χρωμένων. Ὁ δὲ Σύλλας νεῶν δεόμενος, μετεπέμψατο μὲν ἐκ Ῥόδου. Καὶ Ῥοδίων οὐ δυνηθέντων διαπλεῦσαι, θαλασσοκρατοῦντος τοῦ Μιθριδάτου, Λούκουλλον, ἄνδρα Ῥωμαῖον περιφανῆ, καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου στρατηγὸν ἐπὶ Σύλλᾳ γενόμενον, ἐκέλευεν ἐς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν λαθόντα διαπλεῦσαι· παρά τε τῶν βασιλέων καὶ πόλεων, ὅσαι ναυτικαὶ, στόλον τινὰ ἀγείραντα, τὸ Ῥοδίων ναυτικὸν παραπέμψαι. Ὁ μὲν δὴ, πολεμίας οὔσης τῆς θαλάσσης, οὐδὲν ἐνδοιάσας, ἐς κελήτιον ἐνέβη, καὶ ναῦν ἐκ νεὼς, ἵνα λάθοι, διαμείβων, ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐφέρετο.

XXXIV. Οἱ δὲ προδιδόντες, ἀπὸ τῶν τειχῶν πεσσοῖς πάλιν ἐγγράψαντες, ὅτι πέμψει τῆσδε τῆς νυκτὸς Ἀρχέλαος ἐς τὸ τῶν Ἀθηναίων ἄστυ λιμῷ πιεζόμενον πυροὺς ὑπὸ στρατιωτῶν φερομένους, ἐσφενδόνησαν. Καὶ ὁ Σύλλας ἐνεδρεύσας, ἐκράτησε τοῦ τε σίτου καὶ τῶν φερόντων. Τῆς δ' αὐτῆς ἡμέρας αὐτῷ καὶ Μουνάτιος περὶ Χαλκίδα Νεοπτόλεμον ἕτερον στρατηγὸν κατατρώσας, ἔκτεινε μὲν ἐς χιλίους καὶ πεντακοσίους, ἔλαβε δὲ αἰχμαλώτους ἔτι πλείονας. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον ἐν τῷ Πειραιεῖ νυκτὸς, ἔτι κοιμωμένων τῶν τειχοφυλάκων, Ῥωμαῖοι διὰ τῶν ἐγγὺς μηχανῶν κλίμακας ἐπενεγκόντες, ἐπὶ τὸ τεῖχος ἐπέβησαν, καὶ τοὺς φύλακας τοὺς ἐγγὺς ἔκτειναν. Ἐφ' ᾧ τῶν βαρβάρων οἱ μὲν εὐθὺς ἀπεπήδων ἐς τὸν Πειραιᾶ, τὸ τεῖχος καταλιπόντες, ὡς εἰλημμένον ἅπαν· οἱ δ' ἐς ἀλκὴν τραπέντες, ἔκτεινάν τε τὸν ἡγεμόνα τῶν ἐπιβάντων, καὶ τοὺς λοιποὺς ἔξω κατεκρήμνισαν. Οἱ δὲ, καὶ διὰ τῶν πυλῶν ἐκδραμόντες, ὀλίγου τὸν ἕτερον τῶν Ῥωμαϊκῶν πύργων ἐνέπρησαν· εἰ μὴ Σύλλας ἐπιδραμὼν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, νυκτός τε ὅλης καὶ δι' ἡμέρας ἐπιπόνως ἀγωνισάμενος, περιέσωσε. Καὶ τότε μὲν ὑπεχώρουν οἱ βάρβαροι. Τοῦ δ' Ἀρχελάου πύργον ἕτερον μέγαν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἄντικρυς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πύργου στήσαντος, ἐπυργομάχουν πρὸς ἀλλήλους, ἑκατέρωθεν πυκνὰ καὶ θαμινὰ πάντα ἀφιέντες· ἕως ὁ Σύλλας ἐκ καταπελτῶν, ἀνὰ εἴκοσιν ὁμοῦ μολυβδαίνας βαρυτάτας ἀφιέντων, ἔκτεινέ τε πολλοὺς, καὶ τὸν πύργον Ἀρχελάου κατέσεισε, καὶ δυσάρμοστον ἐποίησεν, ὡς εὐθὺς αὐτὸν ὑπὸ Ἀρχελάου διὰ δέος ὀπίσω κατὰ τάχος ὑπαχθῆναι.

eos, donec cæsis ferme duobus millibus, reliqui intra mœnia compulsi sunt. Quos dum Archelaus conatur sistere, et præ contentione moratur diutius, porta exclusus, fune in murum subductus est. Sylla ignominiosos, ob operam tunc egregie navatam, ignominia absolvit; cæteros donis militaribus copiose ornavit.

XXXIII. Jamque instante hieme, ad Eleusinem castra metatus Sylla, fossam a montibus ad mare profundam deduxit, ne facile incursaretur ab equitatu hostium. Cui operi dum intentus est, quotidie accidunt prælia, nunc ad fossam, nunc ad muros hostium, frequenter procurrentium, et saxis, telis, glandibusque Romanos incessentium. Tum vero Sylla, navibus indigens, Rhodum misit, qui inde accerserent. Sed quum propter Mithridatis classes, maris imperium obtinentes, Rhodii naves trajicere non possent, Lucullum, virum inter Romanos illustrem (qui et ipse deinceps post Syllam huic bello præfectus est), clam navigare in Syriam et Alexandriam jussit, et a regibus ac civitatibus quæ rem nauticam exercerent, classem aliquam colligere, cum qua Rhodias simul naves transduceret. Et Lucullus, infestum mare nihil veritus, ascendit actuariam naviculam; mutatisque subinde navigiis, quo magis falleret, petebat Alexandriam.

XXXIV. Interim, qui prodere consilia Archelai solebant, rursus e muris jaculabantur glandes, quibus inscriptum erat, Archelaum proxima nocte Atheniensibus, fame laborantibus, frumentum in urbem missurum, militum humeris gestandum. Quos milites Sylla, exceptos insidiis, una cum frumento in suam potestatem redegit. Eodemque die Munatius etiam, circa Chalcidem, Neoptolemum, alterum ex Mithridatis ducibus, sauciavit, et ad M. D. interfecit, vivos vero etiam plures cepit. Nec multo post, noctu, dormientibus adhuc custodibus, Romani e proximis machinis scalas injecerunt in Piræei mœnia; eisque superatis, proximos interfecerunt custodes. Quo facto attoniti barbarorum alii, statim relicto muro in portum prosiliebant, jam omnem murum occupatum ab hostibus putantes : alii vero ad virtutem versi, interfecto duce eorum qui ascenderant, reliquos exegerunt præcipites : rursus alii, eruptione quoque per portas facta, in eo erant, ut alteram Romanarum turrium concremarent; et concremassent, ni Sylla e castris propere accurrens, continuata per totam eam noctem in posterum diem pugna, non sine summo labore eam conservasset. Ita demum barbari repressi sunt. Tum vero Archelaus aliam magnam turrim ex adverso Romanæ excitavit in muro : quo facto, sine intermissione, omni genere missilium se invicem infestabant; donec Sylla catapultis, quarum quæque viginti simul plumbeos globos gravissimos emittebat, multos peremit, et hostilem turrim ita concussit, ut fatisceret, et statim ruinæ metu jussu Archelai summa celeritate retro subduceretur.

XXXV. Πιεζομένων δ' ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τῶν ἐν ἄστει, πεσσοὶ πάλιν ἐμήνυον, ὅτι πέμψει νυκτὸς ἐς τὸ ἄστυ τροφάς. Καὶ ὁ Ἀρχέλαος, ὑπονοῶν τι περὶ τὸν σῖτον γίγνεσθαι μήνυμα καὶ προδοσίαν ἅμα τὸν σῖτον ἔπεμπε, καί τινας ἐφίστη ταῖς πύλαις, μετὰ πυρὸς ἐς τοὺς Ῥωμαίους ἐκδραμουμένους, εἰ Σύλλας γίγνοιτο περὶ τὸν σῖτον. Καὶ συνέπεσεν, ἄμφω, Σύλλᾳ μὲν, ἑλεῖν τοὺς σιταγωγοῦντας, Ἀρχελάῳ δ' ἐμπρῆσαί τινα τῶν μηχανημάτων. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου καὶ Ἀρκαθίας, ὁ Μιθριδάτου υἱὸς, μεθ' ἑτέρας στρατιᾶς ἐς Μακεδονίαν ἐμβαλὼν, οὐ δυσχερῶς ὀλίγων τῶν ὄντων ἐκεῖ Ῥωμαίων ἐκράτησε, καὶ Μακεδονίαν πᾶσαν ὑπηγάγετο, καὶ σατράπαις ἐπιτρέψας, αὐτὸς ἐπὶ τὸν Σύλλαν ἐχώρει, μέχρι νοσήσας περὶ τὸ Τίσαιον ἐτελεύτησεν. Ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ, τῷ μὲν ἄστει, πονουμένῳ σφόδρα ὑπὸ λιμοῦ, πολλὰ ὁ Σύλλας ἐπετείχιζε φρούρια, τοῦ μὴ διαδιδράσκειν, ἀλλ' ἐμμένοντας, ὑπὸ τοῦ πλήθους μᾶλλον ἐνοχλεῖσθαι.

XXXV. Hinc quum in dies magis atque magis fame laboraretur Athenis, rursum glandes indicabant mittenda noctu in urbem cibaria. Sed tum Archelaus, suspicatus, esse qui de frumentorum importatione soleant rem prodere hostibus, eodem tempore quo frumentum missum est, quosdam ad portas præsto esse jussit cum facibus, excursuros in Romanos, quamprimum Sylla frumentatores invaderet. Et accidit utrumque, ut et Sylla frumentatores caperet, et Archelaus aliquot incenderet ex machinis. Eodem tempore Arcathias, Mithridatis filius, cum alio exercitu Macedoniam ingressus, paucos Romanos præsidio provinciæ relictos profligavit; subactaque tota Macedonia, et præfectis in ea constitutis, ipse contra Syllam profectus, in itinere circa Tisæum morbo obiit. Interim Athenas, vehementius fame pressas, multis castellis circumdedit Sylla, ne quis ex urbe aufugeret, utque in tanta multitudine gravior etiam fieret fames.

XXXVI. Τῷ δὲ Πειραιεῖ, τὸ χῶμα ἐς ὕψος ἐγείρας, τὰ μηχανήματα ἐπῆγεν. Ἀρχελάου δὲ τὸ χῶμα ὑπορύττοντος καὶ τὴν γῆν ὑποφέροντός τε, καὶ ἐς πολὺ διαλανθάνοντος, τὸ χῶμα ὑφίζανεν ἄφνω· καὶ ταχείας αἰσθήσεως γενομένης, οἱ Ῥωμαῖοι τὰ μηχανήματα ὑφεῖλκον, καὶ τὸ χῶμα ἀνεπλήρουν. Τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ καὶ αὐτοὶ τὴν γῆν ἐς τὰ τείχη, τεκμαιρόμενοι, διώρυττον· ἀλλήλοις τε συμπίπτοντες κάτω, ξίφεσι καὶ δόρασιν ἐκ χειρὸς, ὡς δυνατὸν ἦν ἐν σκότῳ, διεμάχοντο. Ὁμοῦ δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ ὁ Σύλλας ἀπὸ τῶν χωμάτων μηχανήμασι πολλοῖς τὸ τεῖχος ἐκριοκόπει· μέχρι μέρος αὐτοῦ καταβαλὼν, καὶ τὸν πλησιάζοντα πύργον ἐπειγόμενος ἐμπρῆσαι, πολλὰ μὲν ἠφίει πυρφόρα τοξεύματα ἐς αὐτὸν, τοὺς δὲ εὐτολμοτάτους ἀνέπεμπεν ἐπὶ κλιμάκων. Σπουδῆς δὲ πολλῆς γιγνομένης ἑκατέρωθεν, ὅ τε πύργος ἐνεπιμπρᾶτο· καὶ μέρος τι τοῦ τείχους ὀλίγον ὁ Σύλλας καταβαλὼν, εὐθὺς ἐπέστησε φυλακεῖον· τά τε ὑπορωρυγμένα τοῦ τείχους θεμέλια, ξύλοις ἀνηρτημένα, καὶ θείου καὶ στυππίου καὶ πίσσης γέμοντα, αὐτίκα πάντα ἐνεπίμπρη. Τῶν δ' ἄλλο παρ' ἄλλο κατέπιπτε, καὶ τοὺς ἐφεστῶτας αὐτοῖς συγκατέφερεν. Ὅ τε θόρυβος οὗτος δὴ μάλιστα, αἰφνίδιος καὶ πολὺς ὢν, πάντη τοὺς τειχοφύλακας ἐτάραττεν, ὡς καὶ τὸ ὑπὸ σφίσιν αὐτίκα πεσούμενον. Ὅθεν εἰς πάντα συνεχῶς ἐπιστρεφόμενοι, τήν τε γνώμην ὕποπτον εἶχον ὑπὸ τοῦ δέους, καὶ ἀσθενῶς τοὺς πολεμίους ἀπεμάχοντο.

XXXVI. Piræeum autem, aggere jam in altum ducto, oppugnabat machinis. Sed Archelaus cuniculis suffodit aggerem, diu nihil sentientibus Romanis; donec subito agger subsedit. Tum vero, re mature intellecta, subduxerunt machinas, aggeremque repleverunt. Jam vero et ipsi, indicia secuti, similiter cuniculos versus mœnia egerunt: et coeuntibus foveis, subterranea pugna inter fossores, quantum fieri potuit in tenebris, gladiis et hastis cominus commissa est. Eodemque tempore multo magis arietes ex aggeribus tundebant mœnia. Et, diruta muri parte, Sylla in proximam turrim multum ignem jaculatus est, ut eam incenderet: simulque audacissimum quemque per scalas ascendere jussit. Utrisque autem egregie functis officio, turris incensa est; et exiguæ muri parti, quæ corruerat, custodia statim ad posita. Simul ex alia parte, suffossis muri fundamentis, quæ non nisi trabibus jam suspensa erant, sulfur stupamque et picem magna copia subdi Sylla jussit, omniaque protinus incendi. Quo facto, nunc hic, nunc illic ruebat murus, et propugnatores simul in ruinam traxit. Quæ tanta tamque improvisa clades maxime custodes murorum ubivis terruit, dum pro se quisque trepidat, quasi jamjam simili ruina obterendus. Quare in omnes partes semper conversi, et præ timore suspecta habentes omnia, parum fortiter resistebant hosti.

XXXVII. Καὶ ὁ Σύλλας αὐτοῖς ὧδε ἔχουσιν ἐπικείμενος ἀπαύστως, καὶ τῶν ἰδίων τὸ ἀεὶ πονοῦν ἐναλλάσσων, ἑτέρους ἐφ' ἑτέροις ἀκμῆτας ἐπῆγε σὺν κλίμαξι, καὶ βοῇ καὶ παρακελεύσει, προτρέπων ἅμα καὶ ἀπειλῶν καὶ παρακαλῶν, ὡς ἐν τῷδε τῷ βραχεῖ τοῦ παντὸς αὐτοῖς κριθησομένου. Ἀντεπῆγε δὲ καὶ ὁ Ἀρχέλαος ἑτέρους ἀντὶ τῶν τεθορυβημένων, ἀνακαινίζων καὶ ὅδε τὸ ἔργον ἀεὶ, καὶ παρακαλῶν ἅμα καὶ ἐποτρύνων ἅπαντας, ὡς ἐν ὀλίγῳ σφίσιν ἔτι τῆς σωτηρίας οὔσης. Πολλῆς δὲ σπουδῆς καὶ προθυμίας ἑκατέρωθεν

XXXVII. Quos tali modo se habentes urgere Sylla non destitit, laborantes suos continuo cum aliis commutans, et fessorum loco recentes semper cum scalis adducens; hortator continuus, et minas et preces cohortationibus miscens; clamitansque in hoc brevi certamine sitam omnem victoriam. Nec vero segnius Archelaus ei se opponebat cum recentibus, amotis, quos timor parum utiles reddiderat; et ipse pariter contentionem redintegrans, urgens adhortansque universos, durarent paulisper, exiguo adhuc labore salutem ipsis constare. Ita magna utrinque alacritas omnibus red-

αὖθις ἅπασιν ἐγγενομένης, φερεπονώτατος ἦν· καὶ ὁ φόνος ἴσος καὶ ὅμοιος ἐξ ἑκατέρων· ἕως ὁ Σύλλας, ἔξωθεν ἐπιὼν, καὶ μᾶλλόν τι κάμνων, ἀνεκάλει τῇ σάλπιγγι τὴν στρατιὰν, καὶ, θαυμάσας πολλοὺς, ἀπῆγεν. Ὁ δ' Ἀρχέλαος αὐτίκα νυκτὸς τὰ πεπτωκότα τοῦ τείχους ᾠκοδόμει, μηνοειδῆ αὐτοῖς πολλὰ περιθεὶς ἔνδοθεν. Οἷς ἔτι νεοδομήτοις ὁ Σύλλας αὖθις ἐπεχείρει παντὶ τῷ στρατῷ, νομίσας, ἀσθενῆ καὶ ὑγρὰ ἔτι ὄντα, ῥᾳδίως κατερείψειν. Κάμνων δὲ, ὡς ἐν στενῷ, καὶ βαλλόμενος ἄνωθεν ἔκ τε μετώπου καὶ τῶν κεραιῶν, ὡς ἐν μηνοειδέσι χωρίοις, τοῦ ἐπιχειρεῖν ἔτι τῷ Πειραιεῖ πάμπαν ἀπεῖχε τῇ γνώμῃ, καὶ ἐς πολιορκίαν, ὡς λιμῷ παραστησόμενος αὐτοὺς, καθίστατο.

XXXVIII. Αἰσθόμενος δὲ τοὺς ἐν ἄστει μᾶλλόν τι πεπιεσμένους, καὶ κτήνη πάντα καταθύσαντας, δέρματά τε καὶ βύρσας ἕψοντας, καὶ λιχμωμένους τὸ γιγνόμενον ἐξ αὐτῶν, τινὰς δὲ καὶ τῶν ἀποθνησκόντων ἁπτομένους· ἐκέλευσε τῷ στρατῷ τὴν πόλιν περιταφρεύειν, ἵνα μηδὲ καθ' ἕνα τις ἐκφεύγοι λανθάνων. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἐξείργαστο αὐτῷ, κλίμακας ἐπῆγεν ὁμοῦ, καὶ τὸ τεῖχος διώρυττε. Τροπῆς δ', ὡς ἐν ἀσθενέσιν ἀνδράσιν, αὐτίκα γενομένης, ἐσέπεσεν ἐς τὴν πόλιν. Καὶ εὐθὺς ἐν Ἀθήναις σφαγὴ πολλὴ ἦν καὶ ἀνηλεής. Οὔτε γὰρ ὑποφεύγειν ἐδύναντο, δι' ἀτροφίαν· οὔτε παιδίων ἢ γυναικῶν ἔλεος ἦν, τοῦ Σύλλα τὸν ἐν ποσὶν ἀναιρεῖν κελεύοντος, ὑπὸ ὀργῆς, ὡς ἐπὶ ταχείᾳ δὴ καὶ ἐς βαρβάρους ἀλόγῳ μεταβολῇ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκράτῳ φιλονεικίᾳ. Ὅθεν οἱ πλέονες, αἰσθανόμενοι τοῦ κηρύγματος, ἑαυτοὺς τοῖς σφαγεῦσιν ὑπερρίπτουν ἐς τὸ ἔργον. Ὀλίγων δ' ἦν ἀσθενὴς ἐς τὴν ἀκρόπολιν δρόμος· καὶ Ἀριστίων αὐτοῖς συνέφευγεν, ἐμπρήσας τὸ Ὠδεῖον, ἵνα μὴ ἑτοίμοις ξύλοις αὐτίκα ὁ Σύλλας ἔχοι τὴν ἀκρόπολιν ἐνοχλεῖν. Ὁ δ' ἐμπιπράναι μὲν τὴν πόλιν ἀπεῖπε, διαρπάσαι δὲ ἔδωκε τῷ στρατῷ. Καὶ ἕτοιμοι σάρκες ἀνθρώπων ἐς τροφὴν ἐν πολλοῖς οἰκήμασιν εὑρέθησαν. Τῇ δὲ ἑξῆς ὁ Σύλλας τοὺς μὲν δούλους ἀπέδοτο· τοῖς δ' ἐλευθέροις, ὅσοι νυκτὸς ἐπιλαβούσης οὐκ ἔφθασαν ἀναιρεθῆναι, πάμπαν ὀλίγοις οὖσι, τὴν μὲν ἐλευθερίαν, ἔφη, διδόναι· ψῆφον δὲ καὶ χειροτονίαν τῶνδε μὲν, ὡς οἱ πεπολεμηκότων, ἀφαιρεῖσθαι· τοῖς δ' ἐκγόνοις καὶ ταῦτα διδόναι.

XXXIX. Ὧδε μὲν ἄδην εἶχον αἱ Ἀθῆναι κακῶν. Ὁ δὲ Σύλλας τῇ μὲν ἀκροπόλει φρουρὰν ἐπέστησεν, ᾗ τὸν Ἀριστίωνα καὶ τοὺς συμπεφευγότας, λιμῷ καὶ δίψει πιεσθέντας, ἐξεῖλεν οὐ μετὰ πολύ. Καὶ αὐτῶν ὁ Σύλλας Ἀριστίωνα μὲν καὶ τοὺς ἐκείνῳ δορυφορήσαντας, ἢ ἀρχήν τινα ἄρξαντας, ἢ ὁτιοῦν ἄλλο πράξαντας, παρ' ἃ πρότερον ἁλούσης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοῖς διετέτακτο, ἐκόλασε θανάτῳ. Τοῖς δὲ ἄλλοις συνέγνω, καὶ νόμους ἔθηκεν ἅπασιν ἀγχοῦ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ὁρισθέντων. Συνηνέχθη δ' ἐκ τῆς ἀκροπόλεως χρυσίου μὲν ἐς τεσσαράκοντα λίτρας μάλιστα, ἀργύρου δ' ἐς ἑξακοσίας. Καὶ τάδε μὲν ἀμφὶ τὴν ἀκρόπολιν ὀλίγον ὕστερον ἐγένετο.

dita est : et quum pertinacissimo studio res gereretur utrimque, cædes etiam et clades par atque æqualis fuit. Tandem vero Sylla, quum utpote oppugnator, laboraret gravius, receptui cecinit; reduxitque suos, multorum admiratus fortitudinem. Ruinas muri Archelaus noctu sinuosis munitionibus reparavit. Quas recens exstructas mox Sylla denuo aggressus est omnibus copiis; ratus, humidas adhuc et infirmas facile ruituras. Sed tunc quoque frustra fatigatus in locorum angustiis, et a fronte pariter ac lateribus, ut inter flexuosos sinus, telis hostium petitus, ab oppugnatione Piræei omnino destitit: et obsidere eumdem instituit, fame sperans expugnari posse.

XXXVIII. Quum vero cognovisset, in urbe ipsa Athenis gravissime jam laborari fame, absumtisque jumentis omnibus elixari coria et discocta delambi, imo esse qui nec a cadaveribus abstineant; jussit milites fossa urbem circumdare, ne vel singuli clam effugere possent. Quo opere absoluto, scalis simul et arietibus oppugnationem urbis Sylla aggressus est. Versisque statim in fugam hominibus imbecillibus, irrupit intra mœnia. Et protinus plurimis sævisque cædibus repletæ Athenæ sunt. Nam ne ad fugiendum quidem vires enervatis fame supererant; et tanta erat inclementia, ut nec ætati parceretur nec sexui. Iratus quippe Sylla, quod tam celeriter sine ulla causa defecissent ad barbaros, sibique tanta pertinacia restitissent, interfici obvium quemque jusserat. Ideoque multi, audita præconis voce, ultro se percussoribus objiciebant. Pauci cursu infirmo in arcem ferebantur, et in his Aristion; incenso prius Odeo, ne ex ejus trabibus Sylla materiem paratam ad oppugnationem arcis inveniret. Ille urbem incendi quidem vetuit, sed in prædam concessit militibus : qui, dum scrutantur ædes civium, in non unis invenerunt carnes humanas ad cibum paratas. Posterea die Sylla servos sub hasta vendidit : ingenuis, qui, admodum pauci, ingruente nocte cædem evaserant, libertatem se, pronunciavit, concedere; jus autem suffragiorum et plebiscitorum abrogare, eo quod bellum sibi fecissent : nepotibus tamen ipsorum hæc quoque indulgere.

XXXIX. Atque ita cumulate calamitatibus oppletæ Athenæ sunt. Ad arcem vero obsidendam custodes Sylla reliquit; a quibus haud ita multo post Aristion, et cæteri qui eodem confugerant, fame ac siti ad deditionem compulsi sunt. Ex his Aristionem cum suo satellitio, et qui magistratum aliquem gesserant, aut quocunque modo a constitutionibus Romanorum, post captam Græciam ordinatis, discesserant, extremo supplicio Sylla affecit. Cæteris veniam dedit; legesque omnibus reddidit easdem ferme quas prius a Romanis acceperant. Ex arce ablatæ sunt auri libræ quadraginta, argenti libræ sexcentæ. Sed hæc quidem in arce aliquanto post gesta sunt.

XL. Ὁ δὲ Σύλλας αὐτίκα τοῦ ἄστεος ληφθέντος, οὐ περιμένων ἔτι τὸν Πειραιᾶ διὰ πολιορκίας ἐξελεῖν, κριοὺς ὁμοῦ καὶ βέλη καὶ ἀκόντια ἐπῆγεν, ἄνδρας τε πολλούς, οἳ διώρυσσον ὑπὸ χελώναις τὰ τείχη, καὶ σπείρας, αἳ τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἀκοντίζουσαί τε καὶ τοξεύουσαι θαμινά, ἀνέκοπτον. Καὶ κατήρειψέ τι τοῦ μηνοειδοῦς ὑγροτέρου καὶ ἀσθενεστέρου ἔτι ὄντος, ἅτε νεοδομήτου. Ὑπιδομένου δὲ τοῦτο ἔτι πρότερον Ἀρχελάου, καὶ προοικοδομήσαντος ἔνδοθεν ὅμοια πολλά, τὸ μὲν ἔργον ἦν τῷ Σύλλᾳ διηνεκές, ἐμπίπτοντι εἰς ἕτερον ὅμοιον ἐξ ἑτέρου· ὁρμῇ δ' ἀπαύστῳ καὶ στρατοῦ μεταβολῇ πυκνῇ χρώμενος, καὶ περιθέων αὐτούς, καὶ παρακαλῶν ἐπὶ τὸ ἔργον, ὡς ἐν τῷδε ἔτι λοιπῷ τῆς ὅλης ἐλπίδος καὶ κέρδους τῶν προπεπονημένων ὄντος· οἱ δὲ αὐτοί, τῷ ὄντι τοῦτο σφίσιν ἡγούμενοι τέλος εἶναι πόνων, καὶ ἐς τὸ ἔργον αὐτό, ὡς μέγα δὴ καὶ λαμπρόν, τοιῶνδε τειχῶν κρατῆσαι, φιλοτιμούμενοι, προσέκειντο βιαίως. Μέχρι καταπλαγεὶς αὐτῶν τὴν ὁρμὴν ὁ Ἀρχέλαος, ὡς μανιώδη καὶ ἄλογον, ἐξέλιπεν αὐτοῖς τὰ τείχη· ἐς δέ τι τοῦ Πειραιῶς ἀνέδραμεν ὀχυρώτατόν τε καὶ θαλάσσῃ περίκλυστον· ᾧ ναῦς οὐκ ἔχων ὁ Σύλλας οὐδ' ἐπιχειρεῖν ἐδύνατο.

XLI. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἐπὶ Θεσσαλίαν διὰ Βοιωτῶν ἀνεζεύγνυε, καὶ συνῆγεν ἐς Θερμοπύλας τὰ λοιπὰ τοῦ τε ἰδίου στρατοῦ παντός, ὃν ἔχων ἦλθε, καὶ τοῦ σὺν Δρομιχαίτῃ παραγεγονότος. Συνῆγε δὲ καὶ τὸ σὺν Ἀρκαθίᾳ τῷ παιδὶ τοῦ βασιλέως ἐς Μακεδονίαν ἐμβαλόν, ἀκραιφνέστατον δὴ καὶ πλῆρες ὂν τόδε μάλιστα, καὶ οὓς αὐτίκα ἄλλους ὁ Μιθριδάτης ἀπέστειλεν· οὐ γὰρ διέλιπεν ἐπιπέμπων. Ὁ μὲν δὴ ταῦτα σὺν ἐπείξει συνῆγεν. Ὁ δὲ Σύλλας τὸν Πειραιᾶ, τοῦ ἄστεος μᾶλλον ἐνοχλήσαντά οἱ, κατεπίμπρη, φειδόμενος οὔτε τῆς ὁπλοθήκης, οὔτε τῶν νεωσοίκων, οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἀοιδίμων. Καὶ μετὰ τοῦτ' ἐπὶ τὸν Ἀρχέλαον ᾔει διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ ὅδε. Ὡς δ' ἐπλησίασαν ἀλλήλοις, οἱ μὲν ἐκ Θερμοπυλῶν ἄρτι μετεχώρουν ἐς τὴν Φωκίδα, Θρᾷκές τε ὄντες, καὶ ἀπὸ τοῦ Πόντου, καὶ Σκύθαι, καὶ Καππαδόκαι, Βιθυνοί τε καὶ Γαλάται καὶ Φρύγες, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ Μιθριδάτῃ νεόκτητα γένοιτο· πάντες ἐς δυώδεκα μυριάδας ἀνδρῶν. Καὶ στρατηγοὶ αὐτῶν ἦσαν μὲν καὶ κατὰ μέρος ἑκάστῳ, αὐτοκράτωρ δ' Ἀρχέλαος ἐπὶ πᾶσι. Σύλλας δ' ἦγεν Ἰταλιώτας, καὶ Ἑλλήνων ἢ Μακεδόνων ὅσοι ἄρτι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ Ἀρχελάου μετετίθεντο, ἢ εἴ τι ἄλλο περίοιχον· οὐδ' ἐς τριτημόριον τὰ πάντα τῶν πολεμίων.

XLII. Ἀντικαθίσαντες δ' ἀλλήλοις, ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἐξέταττεν ἐς μάχην, ἀεὶ προκαλούμενος· ὁ δὲ Σύλλας ἐβράδυνε, τὰ χωρία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν περισκοπούμενος. Ἀναχωροῦντι δ' ἐς Χαλκίδα τῷ Ἀρχελάῳ παρακολουθῶν, καιρὸν ἐπετήρει καὶ τόπον. Ὡς δὲ αὐτὸν εἶδε περὶ Χαιρώνειαν ἐν ἀποκρήμνοις στρατοπεδευόμενον, ἔνθα μὴ κρατοῦσιν ἀποχώρησις μηδεμία ἦν· πεδίον αὐτὸς εὐρὺ πλησίον καταλαβών,

XL. Statim autem urbe capta, longum putans Sylla obsidione Piræeum premere, arietes simul et telorum omne genus admovit, magnamque vim hominum, qui testudinibus tecti perfoderent muros, pluresque cohortes, quæ jaculorum sagittarumque imbre propugnatores a muro depellerent. Jamque diruit partem corniculati illius muri, qui, nuperrime exstructus, humidior adhuc et infirmior erat. Quod ipsum quoniam jam ante suspicatus fuerat Archelaus, interius plures similes illius exstrui jusserat; ut finem nullum laboris inveniret hostis, ex alio in alium similem incidens. Sed Sylla indefesso studio urgebat opus, divisis per crebras vices militum operis, circumcursans, et ad rem strenue gerendam suos exhortans, amplissimamque spem præmiorum exhausto hoc uno labore ostentans: et ipsi quoque milites, finem laborum in hoc opere revera sibi positum arbitrati, et gloriæ cupiditate ad laborem incitati, quum magnum ac præclarum opus putarent talia mœnia superasse, acerrime instabant. Donec, perculsus insano illorum ac veluti furioso impetu, Archelaus muros deseruit; et in partem Piræei munitissimam, mari undique cinctam, se recepit; quam Sylla, navibus carens, ne attentare quidem poterat.

XLI. Inde Thessaliam per Bœotiam petiit Archelaus; et circa Thermopylas colligebat reliquias copiarum omnium, quas vel ipse in Græciam adduxerat, vel quæ Dromichæta duce advenerant. Accersivit et eos, qui cum Arcathia, regis filio, Macedoniam erant ingressi, manum integerrimam maxime viribus, nullisque supplementis indigentem; denique recentiorem etiam aliam, quam tum primum miserat Mithridates, qui nunquam cessabat supplementa submittere. Interea Sylla Piræeum, ubi plus quam apud urbem laborum exhauserat, incendit; nec armamentario parcens, nec navalibus, aut si quod aliud opus ibi celebrabatur. Deinde contra Archelaum profectus et ipse est per Bœotiam. Jamque appropinquanti Syllæ hostes ex Thermopylis obviam veniebant in Phocidem. Erant autem Thraces, et Pontici, et Scythæ, tum Cappadoces, Bithyni, Gallogræci, Phrygesque, et alii ex aliis provinciis Mithridati recens subjectis, numero in universum cxx millia: quibus per singulas gentes erant duces præfecti, sed Archelaus summum in omnes imperium obtinebat. Syllam vero, præter Romanos et Latini nominis socios, sequebantur Græci Macedonesque, qui nuperrime ad ipsum rursus ab Archelao defecerant, cum aliis nonnullis ex regionibus finitimis: omnes simul ne tertiam quidem partem hostium numero æquantes.

XLII. Ubi vero castra collata sunt, Archelaus continue suos producebat, faciens pugnandi potestatem: Sylla vero cunctabatur, locorum naturam et hostium multitudinem circumspiciens. Recedentem deinde versus Chalcidem Archelaum subsecutus, tempus locumque observabat. Ut vero vidit prope Chæroneam in præruptis locis castra metatos hostes, unde victis nullum patebat effugium; ipse in proximo occupata lata planitie, mox suos produxit. Arche-

εὐθὺς ἐπῆγεν, ὡς καὶ ἄκοντα βιασόμενος ἐς μάχην Ἀρχέλαον· ἐν ᾧ σφίσι μὲν ὕπτιον καὶ εὐπετὲς ἐς δίωξιν καὶ ἀναχώρησιν ἦν πεδίον· Ἀρχελάῳ δὲ κρημνοὶ περιέκειντο, οἳ τὸ ἔργον οὐκ εἴων ἐν οὐδενὶ κοινὸν ὅλου τοῦ στρατοῦ γενέσθαι, συστῆναι διὰ τὴν ἀνωμαλίαν οὐκ ἔχοντος· τραπεῖσί τε αὐτοῖς ἄπορος διὰ τῶν κρημνῶν ἐγίγνετο ἡ φυγή. Ὁ μὲν δὴ τοιοῖσδε λογισμοῖς τῇ δυσχωρίᾳ μάλιστα πιστεύων, ἐπῄει, ὡς οὐδὲν ἐσομένου χρησίμου τοῦ πλήθους Ἀρχελάῳ. Ὁ δ' οὐκ ἐγνώκει μὲν αὐτῷ τότε συμπλέκεσθαι, διὸ καὶ ἀμελῶς ἐστρατοπέδευσεν. Ἐπιόντος δὲ ἤδη, τῆς δυσχωρίας ὀψὲ καὶ μόγις ᾐσθάνετο· καὶ προὔπεμπέ τινας ἱππέας ἐς κώλυσιν αὐτοῦ. Τραπέντων δ' ἐκείνων, καὶ ἐς τοὺς κρημνοὺς καταρριφθέντων, ἑξήκοντα αὖθις ἔπεμψεν ἅρματα, εἰ δύναιτο μετὰ ῥύμης κόψαι καὶ διαρρῆξαι τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων. Διαστάντων δὲ τῶν Ῥωμαίων, τὰ μὲν ἅρματα ὑπὸ τῆς φορᾶς ἐς τοὺς ὀπίσω παρενεχθέντα τε καὶ δυσεπίστροφα ὄντα, πρὸς τῶν ὑστάτων περιστάντων αὐτὰ καὶ ἐσακοντιζόντων διεφθείρετο.

XLIII. Ὁ δ' Ἀρχέλαος, δυνηθεὶς ἂν καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ χάρακος εὐσταθῶς ἀπομάχεσθαι, τάχα οἱ καὶ τῶν κρημνῶν ἐς τοῦτο συλλαμβανόντων, ἐξῆγε σὺν ἐπείξει, καὶ διέτασσε μετὰ σπουδῆς τοσόνδε πλῆθος οὐ προεγνωκότων ἀνδρῶν, ἐν στενωτάτῳ μάλιστα γεγονὼς, διὰ τὸν Σύλλαν ἤδη πλησιάζοντα. Τοὺς δ' ἱππέας πρώτους ἐπαγαγὼν μετὰ δρόμου πολλοῦ, διέτεμε τὴν φάλαγγα Ῥωμαίων ἐς δύο· καὶ εὐμαρῶς ἑκατέρους ἐκυκλοῦτο, διὰ τὴν ὀλιγότητα. Οἱ δ' ἀπεμάχοντο μὲν ἐγκρατῶς, ἐς πάντας ἐπιστρεφόμενοι. Μάλιστα δ' ἐπόνουν οἱ περὶ Γάλβαν τε καὶ Ὁρτήσιον, καθ' οὓς αὐτὸς ὁ Ἀρχέλαος ἐτέτακτο, τῶν βαρβάρων, ὡς ἐν ὄψει στρατηγοῦ, σὺν προθυμίᾳ σφοδρᾷ ἐπικειμένων. Μέχρι, τοῦ Σύλλα μεταχωροῦντος ἐς αὐτοὺς σὺν ἱππεῦσι πολλοῖς, ὁ Ἀρχέλαος ἀπὸ τῶν σημείων στρατηγικῶν ὄντων, καὶ τοῦ κονιορτοῦ πλείονος αἱρομένου, τεκμηράμενος εἶναι Σύλλαν τὸν ἐπιόντα, λύσας τὴν κύκλωσιν, ἐς τάξιν ἀνεχώρει. Ὁ δὲ, τῶν τε ἱππέων τὸ ἄριστον ἄγων, καὶ δύο νεαλεῖς σπείρας ἐν τῇ παρόδῳ προσλαβὼν, αἳ ἐτετάχατο ἐφεδρεύειν, οὔπω τὸν κύκλον τοῖς πολεμίοις ἐξελίξασιν, οὐδ' εἰς μέτωπον εὐσταθῶς διατεταγμένοις, ἐνέβαλε· καὶ θορυβήσας ἔκοψέ τε, καὶ ἐς φυγὴν τραπέντας ἐδίωκεν. Ἀρξαμένης δ' ἐνταῦθα τῆς νίκης, οὐδὲ Μουρήνας ἠλίνυεν, ἐπὶ τοῦ λαιοῦ τεταγμένος, ἀλλ' ὀνειδίσας τοῖς ὑφ' αὑτὸν, καὶ γενναίως ἐμπεσὼν, ἐδίωκε κἀκεῖνος.

XLIV. Τρεπομένων δ' ἤδη τῶν Ἀρχελάου κερῶν, οὐδ' οἱ μέσοι τὴν τάξιν ἐφύλασσον, ἀλλ' ἀθρόα πάντων ἐγίγνετο φυγή. Ἔνθα δὴ πάντα ὅσα εἴκασεν ὁ Σύλλας, ἐνέπιπτε τοῖς πολεμίοις. Οὐ γὰρ ἔχοντες ἀναστροφὴν εὐρύχωρον, οὐδὲ πεδίον ἐς φυγὴν, ἐπὶ τοὺς κρημνοὺς ὑπὸ τῶν διωκόντων ἐωθοῦντο· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἐξέπιπτον πρὸς αὐτὸν, οἱ δ' εὐβουλότερον ἐς τὸ στρατόπεδον ἐφέροντο. Ἀρχέλαος δ' αὐτοὺς προλαβὼν, ἀπειρότατα

laum vel invitum coacturus ad pugnandum; quandoquidem ipsi faveret opportunitas loci, expediti ad gradum vel inferendum vel referendum; quum Archelaus sepiretur rupibus, quæ in certamine non sinerent exercitum vires in unum conferre, interrumpentibus aspretis: quod si semel in fugam verterentur hostes, cædem rupes erant receptum impedituræ. Hac maxime ratione locorum motus, Sylla aggressus est hostem, ne ei proforet copiarum multitudo. Archelaus autem nihil tum de pugna cogitabat; eamque ob causam negligentior fuerat in loco castris capiendo. Ac tunc demum, quum jam irruerent Romani, ægre atque sero animadverterat loci iniquitatem. Tum vero partem equitatus ad reprimendum eorum impetum præmisit. Profligatisque equitibus, et in abrupta actis, rursum sexaginta quadrigas immisit, si forte per earum impetum posset scindere ac interrumpere legionum ordines. Quas Romani, discessione facta, ad ultimam usque aciem siverunt prætervehi: ubi priusquam retro verti possent, a triariis equi et aurigæ telis obruti et oppressi sunt.

XLIII. Archelaus, quum sic quoque tuto potuisset ex vallo pugnare, protegentibus etiam rupibus, maluit propere et raptim tantam hominum multitudinem, qui de pugna ne cogitaverant quidem, in aciem educere; licet locorum etiam angustiis, quod Sylla jam esset in proximo, maxime impediretur. Immissis igitur primum equitibus, perrupit mediam Romanorum aciem; atque ita utrumque dimidium, propter paucitatem facile circumvenit. Repugnaverunt autem fortiter Romani, in orbem pugnantes. Sed maxime laboravere ii, quibus Galba et Hortensius præerant; quos ipse Archelaus urgebat oppositus, in cujus conspectu virtutem suam approbare nitebantur barbari. Sed Sylla in eam partem cum multis equitibus accurrente; Archelaus, ex imperatoriis insignibus et majore oborto pulvere, conjiciens, ipsum adventare, omissa circumventione, in justam aciem rediit. At Sylla, robur agens equitum, et assumtis etiam in transitu duabus recentibus cohortibus, quæ in subsidiis fuerant collocatæ, hostes, priusquam ex orbe circum Romanos facto in rectam frontem sese ordine explicassent, invasit, turbatosque perrupit, et in fugam versos persecutus est. Mox cœptam hac parte victoriam Murena in lævo cornu adjuvit non segniter: increpitisque quos circa se habebat, ipse quoque fortiter impetum fecit, et oppositos hostes in fugam compulit.

XLIV. Ita profligato utroque cornu Archelai, ne medii quidem substiterunt, sed una erat fuga omnium. Tunc igitur omnia hostibus accidebant, quæ eventura conjecerat Sylla. Nam angustiis impediti, quum fugæ non pateret locus, in abrupta protrudebantur ab insequentibus; et pars, dum elabi conatur, in ipsorum Romanorum incidebat manus. Alii quidem prudentiori consilio castra sua repetebant. At hos anteverterat Archelaus, et reditu exclusos,

δὴ τότε μάλιστα συμφορῶν πολεμικῶν, ἀπέκλειε, καὶ ἐπιστρέφειν ἐς τοὺς πολεμίους ἐκέλευεν. Οἱ δ' ἀνέστρεφον μὲν ἐκ προθυμίας· οὔτε δὲ στρατηγῶν ἢ ἐπιστατῶν ἐς διάταξιν ἔτι σφίσι παρόντων, οὔτε τὰ σημεῖα ἕκαστοι τὰ ἑαυτῶν ἐπιγιγνώσκοντες, ὡς ἐν ἀκόσμῳ τροπῇ διεῤῥιμμένοι, χωρίου τε καὶ ἐς φυγὴν καὶ ἐς μάχην ἀποροῦντες, στενωτάτου τότε μάλιστα αὐτοῖς διὰ τὴν δίωξιν γενομένου, ἐκτείνοντο μετὰ ἀργίας, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, οὐδὲν ἀντιδρᾶσαι φθάνοντες· οἱ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν, ὡς ἐν πλήθει καὶ στενοχωρίᾳ θορυβούμενοι. Πάλιν τε κατέφυγον ἐπὶ τὰς πύλας, καὶ εἱλοῦντο περὶ αὐτὰς, ἐπιμεμφόμενοι τοῖς ἀποκλείουσι. Θεούς τε πατρίους αὐτοῖς καὶ τὴν ἄλλην οἰκειότητα σὺν ὀνείδει προὔφερον, ὡς οὐχ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μᾶλλον ἢ τῶνδε ὑπερορώντων αὐτοὺς ἀναιρούμενοι· ἔστε μόλις αὐτοῖς ὁ Ἀρχέλαος, ὀψὲ τῆς χρείας, ἀνεῴγνυ τὰς πύλας, καὶ ὑπεδέχετο μετὰ ἀταξίας ἐστρέχοντας. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ταῦτα συνιδόντες, καὶ παρακαλέσαντες τότε μάλιστα ἀλλήλους, δρόμῳ τοῖς φεύγουσι συνέπιπτον ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ τὴν νίκην ἐς τέλος ἐξειργάσαντο.

XLV. Ἀρχέλαος δὲ, καὶ ὅσοι ἄλλοι κατὰ μέρος ἐξέφυγον, ἐς Χαλκίδα συνελέγοντο, οὐ πολὺ πλείους μυρίων, ἐκ δυώδεκα μυριάδων, γενόμενοι. Ῥωμαίων δὲ ἔδοξαν μὲν ἀποθανεῖν πεντεκαίδεκα ἄνδρες, δύο δ' αὐτῶν ἐπανῆλθον. Τοῦτο μὲν δὴ Σύλλᾳ καὶ Ἀρχελάῳ, τῷ Μιθριδάτου στρατηγῷ, τῆς περὶ Χαιρώνειαν μάχης τέλος ἦν· δι' εὐβουλίαν δὴ μάλιστα Σύλλα, καὶ δι' ἀφροσύνην Ἀρχελάου, τοιόνδε ἑκατέρῳ γενόμενον. Σύλλας δὲ, πολλῶν μὲν αἰχμαλώτων, πολλῶν δ' ὅπλων καὶ λείας κρατῶν, τὰ μὲν ἀχρεῖα σωρευθέντα, διαζωσάμενος, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις, αὐτὸς ἐνέπρησε τοῖς ἐνυαλίοις θεοῖς. Ἀναπαύσας δὲ τὴν στρατιὰν ἐπ' ὀλίγον, ἐς τὸν Εὔριπον σὺν εὐζώνοις ἐπὶ τὸν Ἀρχέλαον ἠπείγετο. Ῥωμαίων δὲ ναῦς οὐχ ἐχόντων, ἀδεῶς τὰς νήσους περιέπλει, τὰ παράλια πορθῶν· Ζακύνθῳ δ', ἐκβὰς, παρεστρατοπέδευσε. Καί τινων Ῥωμαίων, οἳ ἐπεδήμουν, νυκτὸς ἐπιθεμένων αὐτῷ, κατὰ τάχος ἐσβὰς αὖθις ἀνήγετο ἐς Χαλκίδα, ληστεύοντι μᾶλλον ἢ πολεμοῦντι ἐοικώς.

XLVI. Μιθριδάτης δ' ἐπεὶ τοσῆσδε ἥττης ἐπύθετο, κατεπλάγη μὲν αὐτίκα καὶ ἔδεισεν, ὡς ἐπὶ ἔργῳ τοσούτῳ· στρατιὰν δ' ὅμως ἄλλην ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐθνῶν ἁπάντων κατὰ σπουδὴν συνέλεγε. Νομίσας δ' ἄν τινας αὐτῷ, διὰ τὴν ἧτταν, ἢ νῦν, ἢ εἴ τινα καιρὸν ἄλλον εὕροιεν, ἐπιθήσεσθαι, τοὺς ὑπόπτους οἱ πάντας, πρὶν ὀξύτερον γενέσθαι τὸν πόλεμον, ἀνελέγετο· καὶ πρῶτα μὲν τοὺς Γαλατῶν τετράρχας, ὅσοι τε αὐτῷ συνῆσαν ὡς φίλοι, καὶ ὅσοι μὴ κατήκουον αὐτοῦ, πάντας ἔκτεινε μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν, χωρὶς τριῶν τῶν διαφυγόντων· τοῖς μὲν ἐνέδρας ἐπιπέμψας, τοὺς δ' ἐπὶ διαίτῃ μιᾶς νυκτός· οὐχ ἡγούμενος αὐτῶν οὐδένα οἱ βέβαιον, εἰ πλησιάσει Σύλλας, ἔσεσθαι. Σφετερισάμενος δ' αὐτῶν τὰς περιουσίας, φρουρὰς ἐσῆγεν ἐς τὰς

adversus hostem reverti jussit; maximam hac quidem re imperitiam casuum belli prodens. Et parebant illi quidem alacriter : sed quum jam nec duces aut præfecti illis adessent, qui instaurarent ordines, nec signa quisque sua discernerent, incondita quippe fuga omnes disjecti, præterea nec pugnæ locum nec fugæ haberent, coacti tunc maxime propter insequentes hostes in summas angustias; trucidabantur impune, vel ab hostibus, quibus jam nihil amplius damni inferre ipsi poterant, vel a suis, ut fit in constipata ac tumultuante turba. Itaque portas iterum petentes, circa eas glomerabantur; hosque, qui se excluderent, objurgabant, communia eis sacras cæterasque necessitudines inter convicia exprobrantes; ac, non tam ab hostibus sese perdi, vociferantes, quam ab his ipsis sese despicientibus. Et ægre tandem Archelaus, serius quidem quam usus postulabat, portam aperuit, et confusis ordinibus ruentes recepit. Quod conspicati Romani, mutuo se cohortantes, simul cum fugientibus in castra irruperunt, et supremam manum imposuerunt victoriæ.

XLV. Archelaus, et quotquot alii passim diffugerant, ad Chalcidem congregabantur; e centum viginti millibus, non multo plus quam decies mille superstites. E Romanis primum quindecim viri desiderati sunt; ex quibus ipsis duo deinde redierunt, falso periisse crediti. Hoc eventu Sylla cum Archelao, Mithridatis duce, pugnavit ad Chæroneam; ad quem quidem pugnæ eventum prudentia potissimum Syllæ, et inconsiderantia Archelai, plurimum contulerunt. Sylla, magno numero captivorum multisque armis et alia præda potitus, inutilia spolia coacervata, Romano more accinctus, cremavit, diis sacrata belli præsidibus. Tum vero paululum temporis militi ad quietem dato, ad Euripum cum expeditis properavit adversus Archelaum. Sed ille, quoniam Romani classe carebant, secure per insulas vagabatur, maritimas oras depopulans. Zacynthum etiam, facta exscensione, obsedit : sed a Romanis quibusdam, ibi peregrinantibus, noctu invasus, celeriter conscensis navibus, Chalcidem rediit, piratæ quam bellatori similior.

XLVI. Mithridates vero, ad tantæ cladis nuncium, terrore quidem, ut par erat, timoreque perculsus est; at protinus tamen novas copias ex omnibus sibi subjectis gentibus contraxit. Ratusque, non defore qui sibi victo, vel nunc, vel per proximam quamque occasionem, structuri sint insidias; suspectos omnes, priusquam gravius ingrueret bellum, collegit. Ac primum quidem Gallogræcorum tetrarchas, cum quos circa se habebat in amicorum cohorte, tum qui ei non erant subjecti, necavit omnes cum liberis et uxoribus; exceptis tribus, fuga servatis. Illorumque alios insidiis oppressit, alios una nocte peremit in convivio; putans, nullum eorum in fide mansurum, si Sylla adveniret. Bonisque eorum fisco suo attributis, in civitates induxit

πόλεις, καὶ σατράπην ἐς τὸ ἔθνος Εὔμαχον ἔπεμψεν· ὃν αὐτίκα τῶν τετραρχῶν οἱ διαφυγόντες, στρατιὰν ἀγείραντες ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, ἐξέβαλον αὐταῖς φρουραῖς, διώκοντες ἐκ Γαλατίας. Καὶ Μιθριδάτῃ περιῆν, Γαλατῶν ἔχειν τὰ χρήματα μόνα. Χίοις δὲ μηνίων, ἐξ οὗ τις αὐτῶν ναῦς ἐς τὴν βασιλικὴν ἐν τῇ περὶ Ῥόδον ναυμαχίᾳ λαθοῦσα ἐνέβαλε, πρῶτα μὲν ἐδήμευσε τὰ ὄντα Χίοις τοῖς ἐς Σύλλαν φυγοῦσιν· ἑξῆς δ' ἔπεμπε τοὺς τὰ Ῥωμαίων ἐρευνησομένους ἐν Χίῳ. Καὶ τρίτον, Ζηνόβιος στρατιὰν ἄγων, ὡς ἐς τὴν Ἑλλάδα διαβαλῶν, τὰ τείχη τῶν Χίων, καὶ ὅσα ἄλλα ἐρυμνὰ χωρία, τῆς νυκτὸς κατέλαβε· καὶ ταῖς πύλαις φρουρὰν ἐπιστήσας, ἐκήρυσσε, τοὺς μὲν ξένους ἀτρεμεῖν, Χίους δὲ ἐς ἐκκλησίαν συνελθεῖν, ὡς διαλεξόμενος αὐτοῖς τι παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον, ἔλεξεν· ὅτι, Βασιλεὺς ὕποπτον ἔχει τὴν πόλιν, διὰ τοὺς ῥωμαΐζοντας· παύσεται δὲ, ἐὰν τά τε ὅπλα παραδῶτε, καὶ ὅμηρα τῶν παίδων τοὺς ἀρίστους. Οἱ μὲν δὴ, κατειλημμένην σφῶν τὴν πόλιν ὁρῶντες, ἔδοσαν ἄμφω· καὶ Ζηνόβιος αὐτὰ ἐς Ἐρυθρὰς ἐξέπεμψεν, ὡς αὐτίκα τοῖς Χίοις γράψοντος τοῦ βασιλέως.

XLVII. Ἐπιστολὴ δὲ ἧκε Μιθριδάτου, τάδε λέγουσα· « Εὖνοι καὶ νῦν ἐστε Ῥωμαίοις, ὧν ἔτι πολλοὶ παρ' ἐκείνοις εἰσί· καὶ τὰ ἐγκτήματα Ῥωμαίων καρποῦσθε, ἡμῖν οὐκ ἀναφέροντες. Ἔς τε τὴν ἐμὴν ναῦν ἐν τῇ περὶ Ῥόδον ναυμαχίᾳ τριήρης ὑμετέρα ἐνέβαλέ τε καὶ κατέσεισεν. Ὃ ἐγὼ περιέφερον ἑκὼν ἐς μόνους τοὺς κυβερνήτας, εἰ δύναισθε σώζεσθαι, καὶ ἀγαπᾷν. Λανθάνοντες δὲ καὶ νῦν τοὺς ἀρίστους ὑμῶν ἐς Σύλλαν διεπέμψατε, καὶ οὐδένα αὐτῶν ὡς οὐκ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ταῦτα πράττοντα ἐνεδείξατε, οὐδ' ἐμηνύσατε· ὃ τῶν οὐ συμπεπραχότων ἔργον ἦν. Τοὺς οὖν ἐπιβουλεύοντας μὲν τῇ ἐμῇ ἀρχῇ, ἐπιβουλεύσαντας δὲ καὶ τῷ σώματι, οἱ μὲν ἐμοὶ φίλοι ἐδικαίουν ἀποθανεῖν· ἐγὼ δ' ὑμῖν τιμῶμαι δισχιλίων ταλάντων. » Τοσαῦτα μὲν ἡ ἐπιστολὴ περιεῖχεν. Οἱ δ' ἐβούλοντο μὲν ἐς αὐτὸν πρεσβεῦσαι· Ζηνοβίου δὲ κατακωλύοντος, ὅπλων τε ἀφῃρημένοι, καὶ παίδων σφίσι τῶν ἀρίστων ἐχομένων, στρατιᾶς τε βαρβαρικῆς τοσαύτης ἐφεστώσης, οἰμώζοντες, ἔκ τε ἱερῶν κόσμους, καὶ τὰ τῶν γυναικῶν πάντα, ἐς τὸ πλήρωμα τῶν δισχιλίων ταλάντων, συνέφερον. Ὡς δὲ καὶ ταῦτ' ἐπεπλήρωτο, αἰτιασάμενος τὸν σταθμὸν ἐνδεῖν ὁ Ζηνόβιος, ἐς τὸ θέατρον αὐτοὺς συνεκάλει· καὶ τὴν στρατιὰν περιστήσας μετὰ γυμνῶν ξιφῶν ἀμφί τε τὸ θέατρον αὐτὸ καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδοὺς, ἦγε τοὺς Χίους, ἀνιστὰς ἕκαστον ἐκ τοῦ θεάτρου, καὶ ἐνετίθετο ἐς τὰς ναῦς, ἑτέρωθι μὲν τοὺς ἄνδρας, ἑτέρωθι δ' αὐτῶν τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία, βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. Ἀνάσπαστοι δ' ἐντεῦθεν ἐς Μιθριδάτην γενόμενοι, διεπέμφθησαν ἐς τὸν Πόντον τὸν Εὔξεινον. Καὶ Χῖοι μὲν ὧδε ἐπεπράγεσαν.

XLVIII. Ζηνόβιον δὲ Ἐφέσιοι μετὰ στρατιωτῶν προσιόντα ἐκέλευον ἐξοπλίσασθαί τε παρὰ ταῖς πύλαις,

præsidia, et genti satrapam Eumachum imposuit. Quem protinus illi ex tetrarchis, qui evaserant, collecto ex agris exercitu, ejecerunt cum suis præsidiis e Gallogræcia; ut Mithridates nihil ex ea gente reliquum haberet, præter pecuniam. Chiis quoque iratus, ex quo navis eorum aliqua imprudens in regiam impegerat in navali contra Rhodios prælio, primum publicavit bona civium qui ad Syllam profugerant; deinde misit, qui in possessiones, quas Romani apud Chios haberent, inquirerent. Postremo Zenobius cum exercitu, quasi trajecturus in Græciam, ad Chium classe appulsa, muros Chiorum et munitiora quæque loca noctu occupavit: additisque ad portas custodiis, per præconem edixit, ut hospites quieti manerent, Chii vero convenirent in concionem, audituri mandata regis. Quod ubi factum est, dixit: suspectam esse regi civitatem, propter Romanæ factionis homines: ei suspicioni remedium fore, si arma tradiderint, et obsides selectos, optimatum liberos. Illi, occupatam urbem suam cernentes, utrumque dederunt. Zenobius omnia Erythras misit, et Chios regias literas exspectare jussit.

XLVII. Moxque advenerunt Mithridatis ad Chios literæ, scriptæ in hanc sententiam: « Favetis nunc quoque Romanis, apud quos adhuc multi sunt ex vestris civibus: et prædiis, quæ Romanorum sunt in vestra insula, vos fruimini, neque illa nobis in censum refertis. Navem etiam meam, Rhodiensi prælio, vestra triremis impacta concussit: quam culpam libenter ego in solos gubernatores rejeci, sperans, forte servari vos posse, neque ulterius progressuros flagitiorum. At vos clam optimates vestros ad Syllam misistis: quorum neminem unquam detulistis, quod absque consensu publico id fecerit; sicut decuisset eos, qui consilii illorum non fuissent participes. Quamvis igitur adversarii regni mei et ipsius vitæ insidiatores commeruissetis, ex amicorum meorum sententia, ut capitaliter in vos animadverteretur; malo tamen vos mulctare duobus talentorum millibus. » Hoc erat argumentum epistolæ. Quo audito, petebant Chii, ut sibi liceret legatos ad regem mittere: sed Zenobio ne id quidem permittente, exarmati, et datis obsidibus obstricti, imminente tanto exercitu barbarico, gementes, ornamenta templorum et mundum muliebrem conferebant, ut duo millia talentorum conficerent. Quibus confectis, Zenobius, causatus deesse aliquid justo ponderi, convocavit eos in theatrum: deinde, dispositis cum circa ipsum theatrum, tum circa vias quæ inde ad mare ferebant, militibus cum strictis gladiis, singulos e theatro evocatos navibus jussit imponi, seorsim viros, seorsim pueros ac mulieres; quibus etiam barbarico more illudebant vectores. Ita domo ad Mithridatem transportati Chii, ab eo in Pontum Euxinum dimissi sunt. Et hic quidem Chiorum fuit casus.

XLVIII. At Ephesii Zenobium, cum militibus accedentem, jusserunt ad portam arma deponere, et cum paucis in

καὶ σὺν ὀλίγοις ἐσελθεῖν. Ὁ δ' ὑπέστη μὲν ταῦτα, καὶ ἐσῆλθε πρὸς Φιλοποίμενα τὸν πατέρα Μονίμης, τῆς ἐρωμένης Μιθριδάτου, ἐπίσκοπον Ἐφεσίων ἐκ Μιθριδάτου καθεστηκότα· καὶ συνελθεῖν οἱ τοὺς Ἐφεσίους ἐς ἐκκλησίαν ἐκήρυττεν. Οἱ δὲ, οὐδὲν χρηστὸν ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ προσδοκῶντες, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἀνέθεντο. Καὶ νυκτὸς ἀλλήλους ἀγείραντές τε καὶ παρακαλέσαντες, Ζηνόβιον μὲν ἐς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλόντες ἔκτειναν, καὶ τὰ τείχη κατεῖχον, καὶ τὸ πλῆθος συνελόχιζον, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν συνέλεγον, καὶ τὴν πόλιν ὅλως διὰ χειρὸς εἶχον. Ὧν πυνθανόμενοι Τραλλιανοὶ καὶ Ὑπαιπηνοὶ καὶ Μητροπολῖται, καί τινες ἄλλοι, τὰ Χίων πάθη δεδιότες, ὅμοια τοῖς Ἐφεσίοις ἔδρων. Μιθριδάτης δ' ἐπὶ μὲν τὰ ἀφεστηκότα στρατιὰν ἐξέπεμπε, καὶ πολλὰ καὶ δεινὰ τοὺς λαμβανομένους ἔδρα· δείσας δὲ περὶ τοῖς λοιποῖς, τὰς πόλεις τὰς Ἑλληνίδας ἠλευθέρου, καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς αὐτοῖς ἐκήρυσσε, καὶ τοὺς ἐν ἑκάστῃ μετοίκους πολίτας αὐτῶν ἐποίει, καὶ τοὺς θεράποντας, ἐλευθέρους· ἐλπίσας (ὅπερ δὴ καὶ συνηνέχθη) τοὺς κατάχρεως καὶ μετοίκους καὶ θεράποντας, ἡγουμένους ἐν τῇ Μιθριδάτου ἀρχῇ βεβαίως τὰ δοθέντα αὐτοῖς ἕξειν, εὔνους αὐτῷ γενήσεσθαι. Μυννίων δὲ καὶ Φιλότιμος, οἱ Σμυρναῖοι, καὶ Κλεισθένης καὶ Ἀσκληπιόδοτος, οἱ Λέσβιοι, βασιλεῖ γνώριμοι πάντες (ὁ δὲ Ἀσκληπιόδοτος αὐτὸν καὶ ξεναγήσας ποτὲ) ἐπιβουλὴν ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην συνετίθεσαν· ἧς αὐτὸς ὁ Ἀσκληπιόδοτος μηνυτὴς ἐγένετο, καὶ ἐς πίστιν ὑπὸ κλίνῃ τινὶ παρεσκεύασεν ἀκοῦσαι τοῦ Μυννίωνος. Ἁλούσης δὲ τῆς ἐπιβουλῆς, οἱ μὲν, αἰκισθέντες ἐκολάσθησαν· ὑποψία δ' ἐς τὰ ὅμοια πολλοὺς κατεῖχεν. Ὡς δὲ καὶ Περγαμηνῶν τὰ αὐτὰ βουλεύοντες ὀγδοήκοντα ἄνδρες ἑάλωσαν, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἕτεροι, ζητητὰς ὁ Μιθριδάτης πανταχοῦ περιέπεμπεν, οἳ, τοὺς ἐχθροὺς ἐνδεικνύντων ἑκάστων, ἔκτειναν ἀμφὶ τοὺς χιλίους καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας. Ὧν οἱ κατηγορήσαντες, οὐ πολὺ ὕστερον, οἱ μὲν ὑπὸ Σύλλα ληφθέντες διεφθάρησαν, οἱ δὲ προανεῖλον ἑαυτοὺς, οἱ δ' εἰς τὸν Πόντον αὐτῷ Μιθριδάτῃ συνέφευγον.

XLIX. Γιγνομένων δὲ τῶνδε περὶ τὴν Ἀσίαν, ὀκτὼ μυριάδων στρατὸς ἤθροιστο τῷ Μιθριδάτῃ· καὶ αὐτὸν Δορύλαος ἐς τὴν Ἑλλάδα πρὸς Ἀρχέλαον ἦγεν, ἔχοντα τῶν προτέρων ἔτι μυρίους. Ὁ δὲ Σύλλας ἀντεστρατοπέδευε μὲν Ἀρχελάῳ περὶ Ὀρχομενόν. Ὡς δὲ εἶδε τῆς ἐπελθούσης ἵππου τὸ πλῆθος, ὤρυσσε τάφρους πολλὰς ἀνὰ τὸ πεδίον, εὖρος δέκα πόδας· καὶ ἐπιόντος αὐτῷ τοῦ Ἀρχελάου ἀντιπαρέταξεν. Ἀσθενῶς δὲ τῶν Ῥωμαίων διὰ δέος τῆς ἵππου μαχομένων, ἐς πολὺ μὲν αὐτοὺς παριππεύων παρεκάλει, καὶ ἐπέσπερχε σὺν ἀπειλῇ. Οὐκ ἐπιστρέφων δ' αὐτοὺς ἐς τὸ ἔργον οὐδ' ὧς, ἐξήλατο τοῦ ἵππου· καὶ σημεῖον ἁρπάσας, ἀνὰ τὸ μεταίχμιον ἔθει μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν, κεκραγώς· Εἴ τις ὑμῶν, ὦ Ῥωμαῖοι, πύθοιτο, ποῦ Σύλλαν τὸν στρατηγὸν ὑμῶν αὐτῶν προὐδώκατε· λέγειν, ἐν Ὀρχομενῷ μαχόμενον. Οἱ δ' ἡγεμόνες αὐτῷ κινδυνεύοντι συνεξ-

urbem ingredi. Tulit hoc ille; et divertens ad Philopœmenem, patrem Monimæ, adamatæ a Mithridate, quem rex præsidem ac custodem ei civitati reliquerat, per præconem ad concionem evocavit Ephesios. Qui, nihil benignum ab eo exspectantes, distulerunt rem in posterum diem; et noctu congregati cohortatique se mutuo, Zenobium in carcerem trusum necarunt: simulque occupabant mœnia, multitudinem centuriabant, fruges ex agris comportabant, ac tota urbe sedulo omnia ad defendendum comparabant. Quibus auditis, Tralliani, Hypæpeni, Metropolitæ, et alii nonnulli, Chiorum calamitate perterriti, Ephesiorum exemplum imitabantur. Mithridates autem, misso contra descíscentes exercitu, multis modis sæviebat in eos quos in potestatem recepit suam. Sed et cæterorum timens defectionem, civitates Græcas libertate donavit, debitoribus remissionem per præconem annuncians, inquilinis vero jus civitatis in suo cuique oppido, et servis libertatem: sperans fore, quod et accidit, ut obærati, inquilini, servique, nonnisi sub Mithridatis imperio firmiter se possessuros recens concessa arbitrantes, potentiam ipsius propugnarent acriter. Interea Mynnio et Philotimus, Smyrnæi, Clisthenes et Asclepiodotus, Lesbii, cuncti familiares regis (Asclepiodotus vero hospitio etiam eum olim exceperat) conspirarunt in Mithridatem. Cujus conspirationis ipse Asclepiodotus index fuit; et, ut verbis suis fidem pararet, effecit, ut rex lecto quodam tectus Mynnionem audiret. Ita proditis insidiis, socii conspirationis excruciati perierunt. Sed simul eadem suspicio alios multos pressit. Ut vero etiam Pergami LXXX viri similia agitasse consilia deprehensi sunt, et in aliis civitatibus alii, scrutatores ubique circummisit rex; qui, quum inimicos suos quisque indicaret, sustulerunt circiter MDC homines. Accusatores vero ipsi non multo post aut a Sylla sunt affecti supplicio, aut seipsos interemerunt, aut fugienti in Pontum Mithridati se adjunxerunt comites.

XLIX. Quæ dum in Asia geruntur, LXXX millium exercitum rex collegit; quem Dorylaus duxit in Græciam ad Archelaum, cui ex prioribus copiis decem adhuc millia fuerant reliqua. Et Sylla cum Archelao castra contulit ad Orchomenum. Ut vero vidit adventantis equitatus multitudinem, multas fossas per campum fodit, decem pedes latas: aggredientemque Archelaum excepit instructa acie. Romanis autem metu equitatus segniter pugnantibus; obequitans Sylla, diu hortatus est eos incitavitque non sine minis. Postquam vero ne sic quidem ad strenue aggrediendum hostem adducere suos potuit; desiliit ab equo, et, correpto signo, procurrit inter duas acies cum satellitibus, clamans: Si quis vos, milites, rogaverit, ubinam Syllam imperatorem vestrum prodideritis, respondete, Pugnantem ad Orchomenum. Tum præfecti, periculo ejus moti, succurrerunt

ἔθεον ἐκ τῶν ἰδίων τάξεων, συνεξέθεον δὲ καὶ ἡ ἄλλη πληθὺς αἰδουμένη, παλίωξίν τε εἰργάσαντο. Καὶ τῆς νίκης ἀρχομένης ἀναθορὼν αὖθις ἐπὶ τὸν ἵππον, ἐπῄνει τὸν στρατὸν περιιὼν, καὶ ἐπέσπερχεν· ἕως τέλεον αὐτοῖς τὸ ἔργον ἐξετελέσθη. Καὶ τῶν πολεμίων ἀπώλοντο μὲν ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Καὶ τούτων ἦσαν οἱ μύριοι, ἱππεῖς μάλιστα· καὶ σὺν αὐτοῖς, ὁ παῖς Ἀρχελάου Διογένης. Οἱ πεζοὶ δ' ἐς τὸ στρατόπεδον συνέφυγον.

L. Καὶ δείσας ὁ Σύλλας, μὴ πάλιν αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος, οὐκ ἔχοντα ναῦς, ἐς Χαλκίδα, ὡς πρότερον, διαφύγοι· τὸ πεδίον ὅλον ἐκ διαστημάτων ἐνυκτοφυλάκει. Καὶ μεθ' ἡμέραν, στάδιον οὐχ ὅλον ἀποσχὼν τοῦ Ἀρχελάου, τάφρον αὐτῷ περιώρυσσεν οὐκ ἐπεξιόντι. Καὶ παρεκάλει τότε μάλιστα τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν, ἐκπονῆσαι τοῦ παντὸς πολέμου τὸ ἔτι λείψανον ὡς τῶν πολεμίων αὐτὸν οὐδ' ὑφισταμένων· καὶ ἐπῆγεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ χαράκωμα τοῦ Ἀρχελάου. Ὅμοια δ' ἐκ μεταβολῆς ἐγίγνετο καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ὑπὸ ἀνάγκης, τῶν ἡγεμόνων αὐτοὺς περιθεόντων, καὶ τὸν παρόντα κίνδυνον προφερόντων τε, καὶ ὀνειδιζόντων, εἰ μηδ' ἀπὸ χάρακος ἀπομαχέσονται τοὺς ἐχθροὺς, ὀλιγωτέρους ὄντας. Ὁρμῆς δὲ καὶ βοῆς ἑκατέρωθεν γενομένης, πολλὰ μὲν ἐγίγνετο ἐπ' ἀμφοῖν ἔργα πολέμου. Γωνίαν δέ τινα τοῦ χαρακώματος οἱ Ῥωμαῖοι, τὰς ἀσπίδας σφῶν ὑπερσχόντες, ἤδη διέσπων· καὶ οἱ βάρβαροι καταθορόντες ἀπὸ τοῦ χαρακώματος εἴσω τῆς γωνίας, περιέστησαν αὐτὴν, ὡς τοῖς ξίφεσιν ἀμυνούμενοι τοὺς ἐστρέχοντας. Οὐδέ τις ἐτόλμα· μέχρι Βάσιλλος, ὁ τοῦ τέλους ταξίαρχος, ἐσήλατο πρῶτος, καὶ τὸν ὑπαντήσαντα ἔκτεινε. Τότε δ' αὐτῷ συνεισέπιπτεν ὁ στρατὸς ἅπας. Καὶ φυγὴ τῶν βαρβάρων ἐγίγνετο, καὶ φόνος, τῶν μὲν, καταλαμβανομένων, τῶν δ' εἰς τὴν ἐγγὺς λίμνην ὠθουμένων τε, καὶ νεῖν οὐκ ἐπισταμένων, ἀξύνετα βαρβαριστὶ τοὺς κτενοῦντας παρακαλούντων. Ἀρχέλαος δ' ἐν ἕλει τινὶ ἐκρύφθη· καὶ σκάφους ἐπιτυχὼν, ἐς Χαλκίδα διέπλευσε. Καὶ εἴ τις ἦν ἄλλη Μιθριδάτου στρατιὰ κατὰ μέρος ποι διατεταγμένη, πάντας αὐτοὺς ἐκάλει κατὰ σπουδήν.

LI. Ὁ δὲ Σύλλας τῆς ἐπιούσης τόν τε ταξίαρχον ἐστεφάνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀριστεῖα ἐδίδου. Καὶ τὴν Βοιωτίαν, συνεχῶς μετατιθεμένην, διήρπαζε· καὶ ἐς Θεσσαλίαν ἐλθὼν ἐχείμαζε, τὰς ναῦς τὰς μετὰ Λουκούλλου περιμένων. Ἀγνοῶν δ', ὅπῃ ὁ Λούκουλλος εἴη, ἐναυπηγεῖτο ἑτέρας. Καὶ ταῦτα μέντοι, Κορνηλίου τε Κίννα καὶ Γαΐου Μαρίου, τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἐν Ῥώμῃ ψηφισαμένων εἶναι Ῥωμαίων πολέμιον, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαύλεις καθῃρηκότων, καὶ τοὺς φίλους ἀνελόντων. Ὁ δὲ οὐδὲν οὐδ' ὡς καθῄρει τῆς ἐξουσίας, τὸν στρατὸν ἔχων εὐπειθῆ καὶ πρόθυμον. Κίννας δὲ Φλάκκον ἑλόμενός οἱ συνάρχειν τὴν ὕπατον ἀρχὴν, ἔπεμπεν ἐς τὴν Ἀσίαν μετὰ δύο τελῶν, ἀντὶ τοῦ Σύλλα, ὡς ἤδη πολεμίου γεγονότος, τῆς τε Ἀσίας ἄρχειν καὶ πολεμεῖν τῷ Μιθριδάτῃ. Ἀπειροπολέμῳ δ'

e suis ordinibus : quos præ pudore secuta jam et cætera multitudo, cedere coegit hostem, qui modo incubuerat ferociter. Atque ita facto victoriæ initio, Sylla, rursum conscenso equo obibat suos, laudabatque, et cohortabatur. Donec tandem completam reportavit victoriam, cæsis hostium circiter XV M. quorum fere X M. equites fuerant, et in his filius Archelai, Diogenes : pedites vero in castra repulsi sunt.

L. Tum Sylla, veritus, ne Archelaus se navibus carentem rursum effugeret in Chalcidem, toto campo nocturnas stationes disposuit : et insequenti die ad stadii distantiam, neque illius integri, fossam circa vallum Archelai circumduxit, ne progrediente quidem hoste. Ac tunc maxime hortatus Sylla est milites, ut exiguas belli reliquias strenue conficerent, hostibus in conspectum prodire non sustinentibus : simulque ad vallum Archelai eduxit. Tunc vero similiter apud hostes, secus ac paulo ante, necessitate jam urgente, adhortationibus fervebant omnia; ducibus periculum ostendentibus, et ignaviam exprobrantibus, si ne a munitionibus quidem hostem, inferiorem numero, essent propulsuri. Ita utrinque clamore ac impetu coorto, multa ab utrisque edebantur militaria facinora. Jamque angulum quemdam valli convellebant Romani, scutis protecti; quum barbari, a vallo intra angulum prosilientes, circumsteterunt angulum, strictis gladiis excepturi hos, qui irrumpere conarentur. Nec ausus est quisquam irruere; donec Basillus, tribunus legionis, primus insiliit, et stravit obvium. Tum vero universus exercitus simul intra vallum irrupit, cum magna fuga strageque barbarorum : quorum alii cædebantur incursu, alii in proximum lacum compellebantur, et, imperiti natandi, barbarico clamore frustra preces effundebant, non intellectas occisuris. Archelaus in paludem quamdam se abdiderat, nactusque naviculam, trajecit Chalcidem : et, quidquid usquam erat copiarum Mithridatis per Græciam dispositum, convocavit propere.

LI. Sylla postero die tribunum corona donavit, et aliis alia dedit dona militaria. Inde Bœotiam, continuis defectionibus nutantem, diripuit; transgressusque in Thessaliam, hiemavit, Lucullum exspectans cum navibus : et quia nihil comperti de eo habebat, naves ipse fabricavit alias. Et hæc quidem Sylla administrabat, quanquam in Urbe ab inimicis, Cornelio Cinna, et C. Mario, hostis reipublicæ fuerat judicatus, ædesque ac villæ ejus dirutæ, et amici interfecti. Nihilque ob eam rem de potestate sua detrahi passus est; quoniam exercitum habebat obsequentem et promptum ad omnia. Cinna vero allectum sibi in consulatu collegam Flaccum misit in Asiam cum duabus legionibus, ut pro Sylla, jam hoste declarato, provinciæ præesset, ac bellum gereret contra Mithridatem. Eum, rei militaris imperitum,

ὄντι τῷ Φλάκκῳ συνεξῆλθεν ἑκὼν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἀνὴρ πιθανὸς ἐς στρατηγίαν, ὄνομα Φιμβρίας. Τούτοις ἐκ Βρεντησίου διαπλέουσιν αἱ πολλαὶ τῶν νεῶν ἀπὸ χειμῶνος διελύθησαν· καὶ τὰς πρόπλους αὐτῶν ἐνέπρησε στρατὸς ἄλλος ἐπιπεμφθεὶς ἐκ Μιθριδάτου. Μοχθηρὸν δ' ὄντα τὸν Φλάκκον, καὶ σκαιὸν ἐν ταῖς κολάσεσι, καὶ φιλοκερδῆ, ὁ στρατὸς ἅπας ἀπεστρέφετο. Καὶ μέρος αὐτῶν τι, προπεμφθὲν ἐς Θεσσαλίαν, ἐς τὸν Σύλλαν μετεστρατεύσαντο· τοὺς δὲ ὑπολοίπους ὁ Φιμβρίας, στρατηγικώτερος τοῦ Φλάκκου φαινόμενος αὐτοῖς καὶ φιλανθρωπότερος, κατεῖχε μὴ μεταθέσθαι.

LII. Ὡς δ', ἔν τινι καταγωγῇ περὶ ξενίας ἔριδος αὐτῷ καὶ τῷ ταμίᾳ γενομένης, ὁ Φλάκκος διαιτῶν οὐδὲν ἐς τιμὴν ὑπεσήμηνε τοῦ Φιμβρίου, χαλεπήνας ὁ Φιμβρίας, ἠπείλησεν ἐς Ῥώμην ἐπανελεύσεσθαι. Καὶ τοῦ Φλάκκου δόντος αὐτῷ διάδοχον ἐς ἃ τότε διῴκει· φυλάξας αὐτὸν ὁ Φιμβρίας ἐς Χαλκηδόνα διαπλέοντα, πρῶτα μὲν Θέρμον τὰς ῥάβδους ἀφείλετο, τὸν ἀντιστράτηγον ὑπὸ τοῦ Φλάκκου καταλελειμμένον, ὡς οἱ τοῦ στρατοῦ τὴν στρατηγίαν περιθέντος· εἶτα Φλάκκον αὐτὸν, σὺν ὀργῇ μετ' ὀλίγον ἐπανιόντα, ἐδίωκεν· ἕως ὁ μὲν Φλάκκος, εἴς τινα οἰκίαν καταφυγὼν, καὶ νυκτὸς τὸ τεῖχος ὑπερελθὼν, ἐς Χαλκηδόνα πρῶτον, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς Νικομήδειαν ἔφυγε, καὶ τὰς πύλας ἀπέκλεισεν. Ὁ δὲ Φιμβρίας αὐτὸν, ἐπελθὼν, ἔκτεινεν, ἐν φρέατι κρυπτόμενον, ὕπατόν τε ὄντα Ῥωμαίων, καὶ στρατηγὸν τοῦδε τοῦ πολέμου, ἰδιώτης αὐτὸς ὢν, καὶ ὡς φίλῳ κελεύοντι συνεληλυθώς. Ἐκτεμών τε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, μεθῆκεν ἐς θάλασσαν· καὶ τὸ λοιπὸν ἄταφον ἐκρίψας, αὐτὸν αὐτοκράτορα ἀπέφηνε τοῦ στρατοῦ. Καὶ μάχας τινὰς οὐκ ἀγεννῶς ἠγωνίσατο τῷ παιδὶ τοῦ Μιθριδάτου. Αὐτόν τε βασιλέα συνεδίωξεν ἐς τὸ Πέργαμον· καὶ ἐς Πιτάνην ἐκ τοῦ Περγάμου διαφυγόντα, ἐπελθὼν, ἀπετάφρευεν· ἕως ὁ μὲν βασιλεὺς ἐπὶ νεῶν ἔφυγεν ἐς Μιτυλήνην.

LIII. Ὁ δὲ Φιμβρίας, ἐπιὼν τὴν Ἀσίαν, ἐκόλαζε τοὺς καππαδοκίσαντας, καὶ τῶν οὐ δεχομένων αὐτὸν τὴν χώραν ἐλεηλάτει. Ἰλιεῖς δὲ, πολιορκούμενοι πρὸς αὐτοῦ, κατέφυγον μὲν ἐπὶ Σύλλαν. Σύλλα δὲ φήσαντος αὐτοῖς, ἥξειν, καὶ κελεύσαντος ἐν τοσῷδε Φιμβρίᾳ φράζειν, ὅτι σφᾶς ἐπιτετρόφασι τῷ Σύλλᾳ· πυθόμενος ὁ Φιμβρίας, ἐπῄνεσε μὲν, ὡς ἤδη Ῥωμαίων φίλους· ἐκέλευσε δὲ, καὶ αὐτὸν, ὄντα Ῥωμαῖον, εἴσω δέχεσθαι· κατειρωνευσάμενός τι καὶ τῆς συγγενείας τῆς οὔσης ἐς Ῥωμαίους Ἰλιεῦσιν. Ἐσελθὼν δὲ, τοὺς ἐν ποσὶ πάντας ἔκτεινε, καὶ πάντα ἐνεπίμπρη· καὶ τοὺς πρεσβεύσαντας ἐς τὸν Σύλλαν ἐλυμαίνετο ποικίλως· οὔτε τῶν ἱερῶν φειδόμενος, οὔτε τῶν ἐς τὸν νεὼν τῆς Ἀθηνᾶς καταφυγόντων, οὓς αὐτῷ νεῷ κατέπρησε. Κατέσκαπτε δὲ καὶ τὰ τείχη· καὶ τῆς ἐπιούσης ἠρεύνα, περιιών, μή τι συνέστηκε τῆς πόλεως ἔτι. Ἡ μὲν δὴ, χείρονα τῶν ἐπὶ Ἀγαμέμνονι παθοῦσα ὑπὸ συγγενοῦς, διωλώλει· καὶ οἰκόπεδον οὐδὲν αὐτῆς, οὐδ' ἱερὸν, οὐδ' ἄγαλμα ἔτι ἦν. Τὸ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδος, ὃ Παλλάδιον καλοῦσι,

sponte comitatus est unus ex senatoribus Fimbria, vir non exiguæ auctoritatis apud milites. His e Brundisio trans mare navigantibus, pleræque naves tempestate quassatæ sunt; et præcursorias earum incendit novus exercitus a Mithridate submissus. Cæterum Flaccus, quum vir esset pravi ingenii, avarus, et in puniendo crudelis, omnibus exosus erat militibus : quorum pars, præmissa in Thessaliam, in Syllæ castra transiit; reliquos Fimbria, melior dux visus et clementior, quam Flaccus, continuit ne deficerent.

LII. Forte in diversorio quodam inter Fimbriam et quæstorem lis exorta erat de hospitio : cujus litis arbiter Flaccus quum nullam rationem habuisset honoris Fimbriæ; ille, indigne ferens, minatus erat, in Urbem se reversurum. Postquam autem successor ei mox ad administrandas eas res, quibus ipse præfuerat, a Flacco datus est, Fimbria per absentiam Flacci, Chalcedonem cum classe petentis, primum Thermo, pro prætore ab illo relicto, fasces abstulit, quasi eum magistratum sibi detulisset exercitus : deinde ipsum Flaccum, quum iratus mox rediisset, fugere coegit. Flaccus, in privati cujusdam ædes profugus, noctu mœnibus transscensis, Chalcedonem primum, inde Nicomediam, se proripuit, et portas ejus urbis clausit. Sed Fimbria, superveniens, occidit protractum puteo consulem Romanum, et hujus belli imperatorem; quem ipse privatus, ut amicum invitantem sese, secutus erat in provinciam. Caput necati abscissum projecit in mare, truncumque reliquum insepultum reliquit. Jamque sibi usurpans imperatoriam dignitatem Fimbria, præliis aliquot non improspere pugnavit cum Mithridatis filio. Ipsum deinde Mithridatem compulit intra Pergamum; et inde profugum in Pitanen oppidum insecutus, fossa conatus est circumdare : donec rex, conscensis navibus, Mitylenen fugit.

LV. Tum Fimbria, Asiam provinciam obeundo, mulctavit factionem Cappadocum, et agros populatus est eorum, qui mœnibus ipsum excludebant. Ilienses autem a Fimbria oppugnati, petiverunt a Sylla auxilium. Qui quum se eventurum promisisset, jussissetque eos interim ostendere Fimbriæ, quod Syllæ sese dedidissent, Fimbria, audito responso, collaudavit addictos jam amicitiæ Romanorum; simul vero postulavit, ut et se, hominem Romanum, intra mœnia reciperent; cognationis etiam, quæ Iliensibus cum Romanis intercederet, per jocum mentione facta. Et urbem ingressus, interfecit obvios quosque, et concremavit omnia; eosque, qui legatione functi ad Syllam erant, variis necavit cruciatibus. Ac ne sacris quidem abstinuit, neque ab iis, qui in Minervæ ædem confugerant, quos cum ipso templo combussit. Quin et mœnia diruit, ac postridie obivit urbem, circumspiciens, numquid superesset reliquum. Ita tum pejus, quam olim ab Agamemnone, tractatum Ilium est a viro cognato; ut nec ædificium ullum, nec templum, nec statua relinqueretur. Cæterum Minervæ signum, quod

καὶ διοπετὲς ἡγοῦνται, νομίζουσί τινες εὑρεθῆναι τότε ἄθραυστον, τῶν ἐπιπεσόντων τειχέων αὐτὸ περικαλυψάντων· εἰ μὴ Διομήδης αὐτὸ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ Τρωϊκῷ ἔργῳ μετήνεγκαν ἐξ Ἰλίου. Τάδε μὲν δὴ Φιμβρίας ἐς Ἴλιον εἰργάζετο, ληγούσης ἄρτι τῆς τρίτης ἑβδομηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος. Καί τινες ἡγοῦνται, τὸ πάθος αὐτῇ τόδε μετὰ Ἀγαμέμνονα καὶ χιλίοις καὶ πεντήκοντα ἔτεσι γενέσθαι μάλιστα.

LIV. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ἐπεὶ καὶ τῆς περὶ Ὀρχομενὸν ἥττης ἐπύθετο, διαλογιζόμενος τὸ πλῆθος, ὅσον ἐξ ἀρχῆς ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπεπόμφει, καὶ τὴν συνεχῆ καὶ ταχεῖαν αὐτοῦ φθοράν, ἐπέστελλεν Ἀρχελάῳ, διαλύσεις ὡς δύναιτο εὐπρεπῶς ἐργάσασθαι. Ὁ δὲ, Σύλλᾳ συνελθὼν ἐς λόγους, εἶπε· Φίλος ὢν ὑμῖν πατρῷος, ὦ Σύλλα, Μιθριδάτης ὁ βασιλεὺς, ἐπολέμησε μὲν διὰ στρατηγῶν ἑτέρων πλεονεξίαν· διαλύσεται δὲ διὰ τὴν σὴν ἀρετὴν, ἢν τὰ δίκαια προστάσσῃς. Καὶ ὁ Σύλλας ἀπορίᾳ τε νεῶν, καὶ, χρήματα οὐχ ἐπιπεμπόντων οὐδ' ἄλλο οὐδὲν οἴκοθεν αὐτῷ τῶν ἐχθρῶν, ὡς πολεμίῳ, ἀψάμενος ἤδη τῶν ἐν Πυθοῖ καὶ Ὀλυμπίᾳ καὶ Ἐπιδαύρῳ χρημάτων, καὶ ἀντιδοὺς πρὸς λόγον τοῖς ἱεροῖς τὸ ἥμισυ τῆς Θηβαίων γῆς πολλάκις ἀποστάντων· ἔς τε τὴν στάσιν αὐτὴν τῶν ἐχθρῶν ἐπειγόμενος ἀκραιφνῆ καὶ ἀπαθῆ τὸν στρατὸν μεταγαγεῖν, ἐνεδίδου πρὸς τὰς διαλύσεις, καὶ εἶπεν· « Ἀδικουμένου μὲν ἦν, ὦ Ἀρχέλαε, Μιθριδάτου, περὶ ὧν ἠδικεῖτο πρεσβεύειν· ἀδικοῦντος δὲ, γῆν τοσήνδε ἀλλοτρίαν ἐπιδραμεῖν, καὶ κτεῖναι πολὺ πλῆθος ἀνδρῶν, τά τε κοινὰ καὶ ἱερὰ τῶν πόλεων, καὶ τὰ ἴδια τῶν ἀνῃρημένων, σφετερίσασθαι. Τῷ δ' αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐς τοὺς ἰδίους φίλους, ᾧ περὶ ἡμᾶς, ἄπιστος γενόμενος, ἔκτεινε καὶ τῶνδε πολλοὺς, καὶ τῶν τετραρχῶν, οὓς ὁμοδιαίτους εἶχε, νυκτὸς μιᾶς, μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων τῶν οὐ πεπολεμηκότων. Ἐπὶ δὲ ἡμῖν καὶ φύσεως ἔχθραν μᾶλλον ἢ πολέμου χρείαν ἐπεδείξατο, παντοίαις ἰδέαις κακῶν τοὺς περὶ τὴν Ἀσίαν Ἰταλιώτας, σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ, καὶ θεράπουσι τοῖς οὖσι γένους Ἰταλικοῦ, λυμηνάμενός τε καὶ κτείνας. Τοσοῦτον ἐξήνεγκεν ἐς τὴν Ἰταλίαν μῖσος ὁ νῦν ἡμῖν ὑποκρινόμενος φιλίαν πατρῴαν· ἧς οὐ, πρὶν ἑκκαίδεκα μυριάδας ὑμῶν ὑπ' ἐμοῦ συγκοπῆναι, ἐμνημονεύετε.

LV. Ἀνθ' ὧν δίκαιον μὲν ἦν, ἄσπειστα αὐτῷ τὰ παρ' ἡμῶν γενέσθαι· σοῦ δὲ χάριν ὑποδέχομαι, συγγνώμης αὐτὸν τεύξεσθαι παρὰ Ῥωμαίων, ἂν τῷ ὄντι μεταγιγνώσκῃ. Εἰ δὲ ὑποκρίνοιτο καὶ νῦν, ὥρα σοι τὸ σαυτοῦ σκοπεῖν, ὦ Ἀρχέλαε· ἐνθυμουμένῳ μὲν, ὅπως ἔχει τὰ παρόντα σοί τε κἀκείνῳ· σκοποῦντι δ', ὅντινα τρόπον ἐκεῖνός τε ἑτέροις κέχρηται φίλοις, καὶ ἡμεῖς Εὐμενεῖ καὶ Μασσανάσσῃ. » Ὁ δ', ἔτι λέγοντος αὐτοῦ, τὴν πεῖραν ἀπεσείετο· καὶ δυσχεράνας, ἔφη· τὸν ἐγχειρίσαντά οἱ τὴν στρατηγίαν οὔποτε προδώσειν· Ἐλπίζω δέ σοι διαλλάξειν, ἢν μέτρια προστάσσῃς. Διαλιπὼν οὖν ὁ Σύλλας ὀλίγον, εἶπεν· « Ἐὰν τὸν στόλον ἡμῖν, ὃν ἔχεις, ὦ Ἀρχέλαε, παραδιδῷ πάντα Μιθρι-

Palladium vocant ac de cœlo putant delapsum, illæsum tunc inventum esse perhibent nonnulli, quum incidentes muri illud protexissent. Quod quidem credi posset, nisi a Diomede et Ulysse, bello Trojano, ablatum Ilio Palladium constaret. Hanc cladem Ilienses a Fimbria passi sunt, exeunte jam Olympiade CLXXIII. Ac sunt, qui putent, inter hanc et illam priscam Ilii calamitatem, ab Agamemnone acceptam, circiter M. L. annos intercedere.

LIV. At Mithridates, ex quo nuperæ etiam ad Orchomenum cladis nuncium acceperat, reputans, quantam hominum multitudinem ab initio inde belli misisset in Græciam, et quam brevi tempore tantas tamque continuas fecisset jacturas, per literas mandaverat Archelao, ut, quam honestissimis conditionibus posset, finem faceret bello. Qui cum Sylla congressus ad colloquium : « Paternus, inquit, vester, o Sylla, amicus, rex Mithridates, ad bellum compulsus est per aliorum ex vestris ducibus avaritiam. Tuam autem virtutem admiratus, ponet arma, si modo justas conditiones tuleris. » Tum Sylla, quum nec classem haberet, nec pecunias ex Urbe aut aliud quidquam acciperet, hostis ab inimicis judicatus; jamque absumsisset ex Pythici, ex Olympici, ex Epidaurici templi spoliis comparatam pecuniam, pro qua templis illis dimidium agri Thebanorum, ob crebram defectionem Thebanis ademtum, pro portione attribuerat; denique quum transportare contra inimicos properaret recentem exercitum et integrum; consensit in pacem, ac tale Archelao responsum dedit : « Si quidem injusta se passum Mithridates credidit, legatos mittere, Archelae, qui de injuriis conquererentur, debuerat. At ille contra, injuriam inferens, plurimas terras alienas invasit, occidit ingentem hominum multitudinem, publicas sacrasque pecunias diripuit, privatasque possessiones interfectorum sibi usurpavit. Nec erga suos amicos, quam erga nos, fidelior, ex his quoque multos interfecit : et Tetrarchas, quorum convictu usus erat, una nocte sustulit cum uxoribus et liberis nihil hostile ausos. In nos vero innatum magis odium, quam belli necessitatem, declaravit; dum omnigenis calamitatum formis per Asiam sæviit in homines Italici generis, a nullo sexu, ætate, conditione, cædem atque tormenta abstinens. Tantum præ se tulit Latini nominis odium ille, qui nunc paternum se amicum simulat; cujus amicitiæ non prius ei succurrit memoria, quam cæsis per me ex vestris copiis CLX millibus.

LV. « Quapropter æquum erat, ut nullas vobis omnino pacis conditiones concederemus. Attamen tui gratia in me recipio, impetraturum veniam regem a S. P. Q. R. si ex animo resipuerit. Quod si vero nunc quoque simulat, commoneo te, Archelae, ut ipse consulas tibi, et præsentem statum consideres rerum, tam illius, quam tuarum; cogitesque, quo pacto et ille aliis e suis amicis usus sit, et nos quo modo usi simus Eumene et Masinissa. » Sed Archelaus, interrupta Syllæ oratione, indignabundus repudiavit tentationem : negans, se unquam proditurum eum, qui sibi imperium copiarum commisisset : de pace autem bene sperare se, aiebat, si æquum Sylla postulasset. Tum Sylla, modico interposito silentio : « Si classem, inquit, quam habes, Archelae, omnem Mithridates tradiderit; si

δάτης· ἀποδῷ δὲ καὶ στρατηγοὺς ἡμῖν, ἢ πρέσβεις, ἢ αἰχμαλώτους, ἢ αὐτομόλους, ἢ ἀνδράποδα ἀποδράντα· καὶ Χίους ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ὅσους ἄλλους ἀνασπάστους ἐς τὸν Πόντον ἐποιήσατο, μεθῇ· ἐξαγάγῃ δὲ καὶ τὰς φρουρὰς ἐκ πάντων φρουρίων, χωρὶς ὧν ἐκράτει [πρὸ τῆσδε τῆς παρασπονδήσεως· ἐσενέγκῃ δὲ καὶ τὴν δαπάνην τοῦδε τοῦ πολέμου, τὴν δι' αὐτὸν γενομένην· καὶ στέργῃ μόνης ἄρχων τῆς πατρῴας δυναστείας· ἐλπίζω πείσειν Ῥωμαίους, αὐτῷ μηδὲν ἐπιμηνῖσαι τῶν γεγονότων. » Ὁ μὲν δὴ τοσάδε εἶπεν. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος τὰς μὲν φρουρὰς αὐτίκα πανταχόθεν ἐξῆγεν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐπέστελλε τῷ βασιλεῖ. Καὶ Σύλλας τὴν ἐν τοσῷδε ἀργίαν διατιθέμενος, Ἐνετοὺς, καὶ Δαρδανέας, καὶ Σιντοὺς, περίοικα Μακεδόνων ἔθνη, συνεχῶς ἐς Μακεδονίαν ἐμβάλλοντα, ἐπιὼν ἐπόρθει· καὶ τὸν στρατὸν ἐγύμναζε, καὶ ἐχρηματίζετο ὁμοῦ.

LVI. Ἐλθόντων δὲ τῶν Μιθριδάτου πρέσβεων, οἳ τοῖς μὲν ἄλλοις συνετίθεντο, μόνην δ' ἐξαιρούμενοι Παφλαγονίαν, ἐπεῖπον, ὅτι πλεόνων ἂν ἔτυχε Μιθριδάτης, εἰ πρὸς τὸν ἕτερον ὑμῶν στρατηγὸν διελύετο Φιμβρίαν· δυσχεράνας ὁ Σύλλας τῇ παραβολῇ, καὶ Φιμβρίαν, ἔφη, δώσειν δίκην, [καὶ αὐτὸς ἐν Ἀσίᾳ γενόμενος αἰσθέσθαι, πότερα συνθηκῶν ἢ πολέμου δεῖται Μιθριδάτης. Ὧδε δ' εἰπὼν, ἤλαυνεν ἐπὶ Κύψελλα διὰ Θρᾴκης, Λούκουλλον ἐς Ἄβυδον προπέμψας. Ἤδη γὰρ αὐτῷ καὶ ὅδε ἀφῖκτο, κινδυνεύσας μὲν ὑπὸ λῃστῶν ἁλῶναι πολλάκις, στόλον δέ τινα νεῶν ἀγείρας ἀπό τε Κύπρου καὶ Φοινίκης καὶ Ῥόδου, καὶ Παμφυλίας, καὶ πολλὰ δῃώσας τῆς πολεμίας, καὶ τῶν Μιθριδάτου νεῶν ἀποπειράσας ἐν παράπλῳ. Σύλλας μὲν οὖν ἀπὸ Κυψέλλων, καὶ Μιθριδάτης ἐκ Περγάμου, συνῄεσαν αὖθις ἐς λόγους· καὶ κατέβαινον ἐς πεδίον ἄμφω σὺν ὀλίγοις, ἐφορώντων τῶν στρατῶν ἑκατέρωθεν. Ἦσαν δ' οἱ λόγοι, Μιθριδάτου μὲν, ὑπόμνησις φιλίας καὶ συμμαχίας ἰδίας καὶ πατρῴας, καὶ ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίων πρέσβεσι καὶ προβούλοις καὶ στρατηγοῖς κατηγορία, ὧν ἐς αὐτὸν ἐπεπράχεσαν ἀδίκως, Ἀριοβαρζάνην τε κατάγοντες ἐς Καππαδοκίαν, καὶ Φρυγίας αὐτὸν ἀφαιρούμενοι, καὶ Νικομήδη περιορῶντες ἀδικοῦντα. « Καὶ τάδε, ἔφη, πάντα ἔπραξαν ἐπὶ χρήμασι, παραλλὰξ παρ' ἐμοῦ τε καὶ παρ' ἐκείνων λαμβάνοντες. Ὃ γὰρ δὴ μάλιστ' ἄν τις ὑμῶν, ὦ Ῥωμαῖοι, τοῖς πλείοσιν ἐπικαλέσειεν, ἔστιν ἡ φιλοκερδία. Ἀναρραγέντος δὲ ὑπὸ τῶν ὑμετέρων στρατηγῶν τοῦ πολέμου, πάντα ὅσα ἀμυνόμενος ἔπραττον, ἀνάγκῃ μᾶλλον, ἢ κατὰ γνώμην, ἐγίγνετο. »

LVII. Ὁ μὲν δὴ Μιθριδάτης, ὧδε εἰπὼν, ἐπαύσατο. Ὁ δὲ Σύλλας, ὑπολαβὼν, ἀπεκρίνατο « Ἐφ' ἕτερα μὲν ἡμᾶς ἐκάλεις, ὡς τὰ προτεινόμενα ἀγαπήσων· οὐ μὴν ὀκνήσω, καὶ περὶ τῶνδε διὰ βραχέος εἰπεῖν. Ἐς μὲν Καππαδοκίαν ἐγὼ κατήγαγον Ἀριοβαρζάνην, Κιλικίας ἄρχων, ὧδε Ῥωμαίων ψηφισαμένων. Καὶ σὺ κατήκουες ἡμῶν, δέον ἀντιλέγειν καὶ μεταδιδάσκειν, ἢ μηκέτι τοῖς ἐγνωσμένοις ἀντιτιθέναι. Φρυγίαν δέ σοι Μάνιος ἔδωκεν ἐπὶ δωροδοκίᾳ· ὃ κοι-

duces nobis, et legatos, captivosque omnes, cum transfugis ac servis fugitivis reddiderit, et Chios aliosque e civitatibus suis in Pontum abstractos dimiserit; si præsidia locis omnibus deduxerit, exceptis quæ ante violatam pacem tenuit; denique, si sumtus in hoc bellum factos, cujus ipse causa fuit, restituerit, et paterno regno contentus sit: tum, spero me effecturum, ut præteritarum injuriarum populus Romanus obliviscatur. » Quibus auditis, Archelaus præsidia statim omnibus locis deduxit; ac de cæteris conditionibus ad regem suum perscripsit. Sylla, ut interim bene uteretur otio, Enetos, Dardanos, Sintos, finitimas Macedonibus gentes, quæ continuis incursionibus Macedoniam infestabant, bello petiit populatusque est, exercens simul et ditans militem.

LVI. Quum vero legati a Mithridate reversi, cætera quidam probantes, solam exciperent Paphlagoniam, adjicerentque, æquiores conditiones ab altero Romanorum imperatore, Fimbria, impetraturum fuisse regem; indignatus Sylla collatione ista, respondit, et Fimbriam pœnas daturum, et se ipsum quam primum in Asia præsentem visurum, pacem ne, an bellum cupiat Mithridates? Hæc locutus, per Thraciam duxit ad Cypsella, Lucullo Abydum præmisso. Jam enim et Lucullus ad eum advenerat, ægre sæpius elapsus e piratarum insidiis, collecta tamen classe nonnulla e Cypro, Phœnicia, Rhodo, Pamphylia, vastatisque passim oris hostilibus, et cum Mithridatis classe velitatus obiter. Moxque Sylla movit Cypsellis, et Mithridates Pergamo; ac rursus in colloquium venerunt, ambo cum exiguo comitatu in campum progressi, inspectante utrinque exercitu. Ibi Mithridates, orsus a commemoratione societatis amicitiæque cum suæ tum paternæ, accusabat Romanorum legatos et magistratus imperatoresque, quod multis sese injuriis affecissent, Ariobarzanem reducentes in Cappadociam, sibi adimentes Phrygiam, et Nicomedem impune injuriis sese lacessere sinentes. « Atque hæc omnia, inquit, fecerunt pecuniæ causa, quam alternis, nunc a me, nunc ab adversariis meis, accipiebant. Nihil est enim, Romani, quod in plerisque vestrum magis reprehendi possit, quam lucri cupiditas. Postquam itaque vestri duces initium belli fecerunt, quæcunque in defensionem meam feci, ea necessitatis magis, quam voluntatis, fuerunt. »

LVII. In hæc verba desiit Mithridates. Ad quæ Sylla: « Quamvis, inquit, non in hoc nos vocavisti, sed ut conditiones acciperes; non gravabor tamen, et ad hæc respondere paucis. In Cappadociam ego reduxi Ariobarzanem ex senatusconsulto, quum præessem Ciliciæ. Et tu jussis S. P. Q. R. paruisti; qui aut tunc contradicere debueras, causamque tuam melius nobis exponere, aut postea acquiescere decretis. Jam quod Phrygiam tibi Manius dedit, corruptus largitionibus, id quidem commune amborum cri-

νόν ἐστιν ἀμφοῖν ἀδίκημα. Καὶ τῷδε μάλιστα αὐτὴν ὁμολογεῖς οὐ δικαίως λαβεῖν, ἐκ δωροδοκίας. Ὅ τε Μάνιος καὶ τὰ ἄλλα ἠλέγχθη παρ' ἡμῖν ἐπὶ χρήμασι πράξας· καὶ πάντα ἀνέλυσεν ἡ βουλή. Ὧ λόγῳ καὶ Φρυγίαν, ἀδίκως σοι δοθεῖσαν, οὐχ ἑαυτῇ συντελεῖν ἐπέταξεν ἐς τοὺς φόρους, ἀλλ' αὐτόνομον μεθῆκεν. Ὧν δὲ ἡμεῖς, οἱ πολέμῳ λαβόντες, οὐκ ἀξιοῦμεν ἄρχειν, τίνι λόγῳ σὺ καθέξεις; Νικομήδης δὲ αἰτιᾶται μὲν σὲ, καὶ Ἀλέξανδρον αὐτῷ τὸ σῶμα τρώσαντα ἐπιπέμψαι, καὶ Σωκράτη τὸν Χρηστὸν ἐπὶ τὴν ἀρχήν· καὶ τάδε αὐτὸς ἀμυνόμενος, ἐς τὴν σὴν ἐμβαλεῖν. Εἰ δέ τι ὅμως ἠδικοῦ, ἐς Ῥώμην πρεσβεύειν ἔδει, καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἀναμένειν. Εἰ δὲ καὶ θᾶττον ἠμύνου Νικομήδη, πῶς καὶ Ἀριοβαρζάνην ἀπήλαυνες, οὐδὲν ἀδικοῦντα; Ἐκβαλὼν δ', ἀνάγκην ἐπέθηκας τοῖς παροῦσι Ῥωμαίων κατάγειν αὐτόν. Καὶ καταγόμενον κωλύων σὺ, τὸν πόλεμον ἐξῆψας· ἐγνωκὼς μὲν οὕτω πρὸ πολλοῦ, καὶ ἐλπίδι ἔχων γῆς ἄρχειν ἁπάσης, εἰ Ῥωμαίων κρατήσειας, προφάσεις δ' ἐπὶ τῇ γνώμῃ τάσδε ποιούμενος. Καὶ τοῦτο τεκμήριον, ὅτι καὶ Θρᾷκας καὶ Σαυρομάτας, καὶ Σκύθας οὔπω τινὶ πολεμῶν, ἐς συμμαχίαν ὑπήγου, καὶ ἐς τοὺς ἀγχοῦ βασιλέας περιέπεμπες, ναῦς τε ἐποιοῦ, καὶ πρωρέας καὶ κυβερνήτας συνεκάλεις.

LVIII. Μάλιστα δ' ὁ καιρὸς ἐλέγχει σε τῆς ἐπιβουλῆς. Ὅτε γὰρ τὴν Ἰταλίαν ἀφισταμένην ἡμῶν ᾐσθάνου, τὴν ἀσχολίαν τήνδε ἡμῶν φυλάξας, ἐπέθου μὲν Ἀριοβαρζάνῃ καὶ Νικομήδει, καὶ Γαλάταις καὶ Παφλαγονίᾳ· ἐπέθου δὲ Ἀσίᾳ, τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ. Καὶ λαβὼν, οἷα δέδρακας ἢ τὰς πόλεις, αἷς τοὺς θεράποντας καὶ χρήστας ἐπέστησας, ἐλευθερίαις καὶ χρεῶν ἀποκοπαῖς· ἢ τοὺς Ἕλληνας, ὧν μιᾷ προφάσει χιλίους καὶ ἑξακοσίους διέφθειρας· ἢ Γαλατῶν τοὺς τετράρχας, οὓς ὁμοδιαίτους ἔχων ἀπέκτεινας· ἢ τὸ τῶν Ἰταλιωτῶν γένος, οὓς μιᾶς ἡμέρας σὺν βρέφεσι καὶ μητράσιν ἔκτεινάς τε καὶ κατεπόντωσας, οὐκ ἀποσχόμενος οὐδὲ τῶν ἐς τὰ ἱερὰ συμφυγόντων. Ὁ πόσην μὲν ὠμότητά σου, πόσην δὲ ἀσέβειαν, καὶ ὑπερβολὴν μίσους ἐς ἡμᾶς, προενήνοχε; Σφετερισάμενος δ' ἁπάντων τὰ χρήματα, ἐς τὴν Εὐρώπην ἐπέρας μεγάλοις στρατοῖς· ἡμῶν ἀπειπόντων ἅπασι τῆς Ἀσίας βασιλεῦσι, τῆς Εὐρώπης μηδὲ ἐπιβαίνειν. Διαπλεύσας δὲ, Μακεδονίαν τε ἡμετέραν οὖσαν ἐπέτρεχες, καὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἀφῃροῦ. Οὐ πρίν τε ἤρξω μετανοεῖν, οὐδ' Ἀρχέλαος ὑπὲρ σοῦ παρακαλεῖν, ἢ Μακεδονίαν μέν με ἀνασώσασθαι, τὴν δὲ Ἑλλάδα τῆς σῆς ἐκλῦσαι βίας, ἑκκαίδεκα δὲ μυριάδας τοῦ σοῦ στρατοῦ κατακόψαι, καὶ τὰ στρατόπεδά σου λαβεῖν αὐταῖς παρασκευαῖς. Ὃ καὶ θαυμάζω σου δικαιολογουμένου νῦν ἐφ' οἷς δι' Ἀρχελάου παρεκάλεις. Ἢ πόῤῥω μὲν ὄντα με ἐδεδοίκεις, ἀγχοῦ δὲ γενόμενον ἐπὶ δίκην ἐληλυθέναι νομίζεις; ἧς ὁ καιρὸς ἀνάλωται, σοῦ τε πολεμήσαντος ἡμῖν, καὶ ἡμῶν ἀμυναμένων ἤδη καρτερῶς, καὶ ἀμυνουμένων ἐς τέλος. » Τοσαῦτα τοῦ Σύλλα μετ' ὀργῆς ἔτι λέ-

meu est. Et hoc ipso maxime, injuste eam te possedisse, profiteris ipse, quod ab homine muneribus corrupto acceperis. Et Manius, alia quoque egisse pretio, coargutus apud nos est : actaque ejus omnia senatus irrita habuit; eademque ratione et Phrygiam, injuste tibi attributam, non sibi fecit tributariam, sed liberam esse jussit. Quæ igitur nos, belli jure licet parta, a dominatu nostro eximimus, quo jure eadem tu tenebis? De Nicomede quereris : at is, a te percussorem sibi Alexandrum, tum Socratem Chrestum regni æmulum, immissos esse, testatur; hasque injurias ulturum se fines tuos cum exercitu esse ingressum. Attamen si te læsum putabas immerito, debueras legatos Romam mittere, et responsum exspectare. Sed esto : Nicomedem, vim inferentem, vi repuleris! Ariobarzanes quid commeruit? quem tu ejiciens, necessitatem imposuisti Romanis ducibus, in proximo versantibus, ut eum reducerent : quibus id agentibus tu obsistens, bellum hoc accendisti. Quod ipsum quidem bellum jam multo ante eras meditatus, totius terræ sperans imperium, si Romanos vincere posses : decretoque pridem bello istam modo speciem prætexuisti. Cujus rei argumentum est, quod Thracas, Scythas, Sarmatas, priusquam ullum bellum gereres, ad societatem tuam pertraxisti, vicinos reges sollicitasti legationibus, naves fabricasti, et proretas gubernatoresque convocasti.

LVIII. « Jam vero ipsum maxime tempus tua arguit insidiosa consilia. Postquam enim defecisse a nobis Italos socios intellexisti, arrepta ab istis nostris occupationibus occasione, aggressus es Ariobarzanem et Nicomedem, tum Gallogræcos, et Paphlagoniam, atque adeo ipsam Asiam, nostram provinciam. Quibus regionibus potitus, quid in iis non perpetrasti, vel in civitates, quas servis et obæratis subjecisti? quorum alteros servitute liberasti, alteros ære alieno : vel in Græcos, quorum M. DC. uno ficto crimine sustulisti? vel in Gallogræcorum Tetrarchas, quos interfecisti mensæ socios? vel in homines Italici nominis, quos universos uno die cum infantibus et matribus interemisti mersistique, ne religionem quidem templorum reveritus, ad quæ illi confugerunt? Quibus rebus quantam crudelitatem tuam, quantam impietatem, quam immane in nos odium declarasti? Occupatis deinde omnibus omnium pecuniis, in Europam ingentes trajecisti exercitus; spreto nostro edicto, quod omnes Asiæ reges abstinere Europa jubet. Hinc Macedoniam incursasti, nostram provinciam; et Græcis libertatem ademisti. Neque prius pœnitentia harum rerum tuum subiit animum, nec deprecatore Archelao prius usus es, quam ego recepi Macedoniam, et Græciam e tua violentia eripui, cæsis CLX millibus ex tuis copiis, et binis castris cum apparatu omni captis. Quo magis miror, excusare te nunc ea, quorum per Archelaum petiisti veniam : nisi me forte, quum procul abessem, timebas; nunc vero, quum propius adsum, ad disceptandum tecum putas accessisse. Sed nimirum præteriit tempus disceptationis, postquam ad arma res devenit, te inferente bello, nobisque propulsantibus strenue, et usque ad extremum propulsaturis. » Hac

γοντος, μετέπιπτεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐδεδοίκει· καὶ ἐς τὰς δι' Ἀρχελάου γενομένας συνθήκας ἐνεδίδου. Τάς τε ναῦς καὶ τὰ ἄλλα πάντα παραδοὺς, ἐς τὸν Πόντον ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐπανῄει μόνην. Ὧδε μὲν ὁ πρῶτος Μιθριδάτου τε καὶ Ῥωμαίων πόλεμος κατεπαύετο.

LIX. Σύλλας δὲ, Φιμβρίου δύο σταδίους ἀποσχὼν, ἐκέλευε παραδοῦναί οἱ τὸν στρατὸν, οὗ παρανόμως ἄρχοι. Ὁ δ' ἀντεπέσκωπτε μὲν, ὡς οὐδ' ἐκεῖνος ἔτι ἐννόμως ἄρχοι. Περιταφρεύοντος δ' αὐτὸν τοῦ Σύλλα, καὶ πολλῶν οὐκ ἀφανῶς ἀποδιδρασκόντων, ἐς ἐκκλησίαν τοὺς λοιποὺς ὁ Φιμβρίας συναγαγὼν, παρεκάλει παραμένειν. Οὐ φαμένων δὲ πολεμήσειν πολίταις, καταῤῥήξας τὸν χιτωνίσκον, ἑκάστοις προσέπιπτεν. Ὡς δὲ καὶ τοῦτ' ἀπεστρέφοντο, καὶ πλείους ἐγίγνοντο αἱ αὐτομολίαι, τὰς σκηνὰς τῶν ἡγεμόνων περιῄει· καί τινας αὐτῶν χρήμασι διαφθείρας, ἐς ἐκκλησίαν αὖθις συνεκάλει καὶ συνόμνυσθαί οἱ προσέτασσεν. Ἐκβοησάντων δὲ τῶν ἐνετῶν, ὅτι δέοι καλεῖν ἐπὶ τὸν ὅρκον ἐξ ὀνόματος, ὁ μὲν ἐκήρυττε τοὺς εὖ τι παθόντας ὑφ' ἑαυτοῦ· καὶ Νώνιον πρῶτον ἐκάλει, κοινωνόν οἱ πάντων γεγονότα. Οὐκ ὀμνύντος δ' οὐδ' ἐκείνου, τὸ ξίφος ἐπισπάσας, ἠπείλει κτείνειν αὐτόν· μέχρι, βοῆς ἐκ πάντων γενομένης, καταπλαγεὶς, καὶ τοῦδ' ἐπαύσατο. Θεράποντα δὲ χρήμασι καὶ ἐλπίσιν ἐλευθερίας ἀναπείσας, ἔπεμψεν ὡς αὐτόμολον ἐπιχειρεῖν τῷ Σύλλα σώματι. Ὁ δὲ, τῷ ἔργῳ πλησιάζων, καὶ ταρασσόμενος, καὶ ἐκ τοῦδε ὕποπτος γενόμενος, συνελήφθη τε καὶ ὡμολόγησε. Καὶ ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Σύλλα, σὺν ὀργῇ καὶ καταφρονήσει περιστάντες τὸ τοῦ Φιμβρίου χαράκωμα, κατελοιδόρουν αὐτὸν, καὶ Ἀθηνίωνα ἐκάλουν· ὃς δραπετῶν τῶν ἐν Σικελίᾳ ποτὲ ἀποστάντων ὀλιγήμερος γεγένητο βασιλεύς.

LX. Ἐφ' οἷς ὁ Φιμβρίας, πάντα ἀπογνοὺς, ἐπὶ τὴν τάφρον προῆλθε, καὶ Σύλλαν αὑτῷ παρεκάλει συνελθεῖν ἐς λόγους. Ὁ δὲ ἀνθ' αὑτοῦ Ῥουτίλιον ἔπεμπε. Καὶ τόδε πρῶτον ἐλύπει τὸν Φιμβρίαν, οὐδὲ συνόδου, διδομένης καὶ τοῖς πολεμίοις, ἀξιωθέντα. Δεομένῳ δ' αὐτῷ συγγνώμης τυχεῖν, εἴ τι νέος ὢν ἐξήμαρτεν, ὁ Ῥουτίλιος ὑπέστη, Σύλλαν ἀφήσειν ἐπὶ θάλασσαν ἀπαθῆ διελθεῖν, εἰ μέλλοι τῆς Ἀσίας, ἧς ἐστιν ὁ Σύλλας ἀνθύπατος, ἀποπλευσεῖσθαι. Ὁ δὲ, εἰπὼν ἑτέραν ὁδὸν ἔχειν κρείττονα, ἐπανῆλθεν ἐς Πέργαμον, καὶ ἐς τὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἱερὸν παρελθὼν, ἐχρήσατο τῷ ξίφει. Οὐ καιρίου δ' αὐτῷ τῆς πληγῆς γενομένης, ἐκέλευσε τὸν παῖδα ἐπερεῖσαι. Ὁ δὲ καὶ τὸν δεσπότην ἔκτεινε, καὶ αὑτὸν ἐπὶ τῷ δεσπότῃ. Οὕτω μὲν καὶ Φιμβρίας ἀπέθανε, πολλὰ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ Μιθριδάτῃ λελυμασμένος. Καὶ αὐτὸν ὁ Σύλλας ἐφῆκε τοῖς ἀπελευθέροις θάψαι· καὶ ἐπεῖπεν, οὐ μιμεῖσθαι Κίνναν καὶ Μάριον, ἐν Ῥώμῃ θάνατόν τε πολλῶν καὶ ἀταφίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ καταγνόντας. Τὸν δὲ στρατὸν τοῦ Φιμβρίου, προσιόντα οἱ, δεξιωσάμενός τε καὶ τῷ σφετέρῳ συναγαγὼν, Κουρίωνι προσέταξε Νικομήδην ἐς Βιθυνίαν, καὶ Ἀριοβαρζάνην ἐς Καππαδοκίαν, καταγαγεῖν· τῇ τε

iracunda Syllæ oratione territus Mithridates, consensit in leges pacis Archelao datas : traditisque navibus, et cæteris rebus de quibus convenerat, in Pontum reversus est, paterno regno contentus. Atque ita primum bellum Romanorum cum Mithridate compositum est.

LIX. Sylla, promotis castris ad secundum a Fimbria stadium, jussit eum tradere sibi exercitum, cui contra leges præesset. Qui illudens respondit, ne Syllam quidem jam imperare legitime. Hinc circumvallatus a Sylla Fimbria, quum a multis quoque desereretur propalam, convocata concione rogavit reliquos, ut permanerent. Qui quum negarent, contra cives se bellaturos, discissa tunica, suppliciter prensabat singulos. Et quum id quoque aversarentur, pluraque fierent transfugia, circumivit tentoria tribunorum, et largitione corruptis ex eis aliquot, rursum advocata concione, exegit jusjurandum. Ibi conclamantibus his, qui subornati erant, oportere nominatim ad sacramentum citari singulos; ille citare instituit eos, qui beneficiis sibi quibusdam erant obstricti; et ante omnes Nonium nominavit, qui consiliorum omnium ipsi fuerat socius. Ubi vero ne hic quidem juravit, stricto gladio Fimbria necem ei intentavit : destitit tamen, territus coorto ab omnibus clamore. Servum deinde pecuniis et spe libertatis induxit, ut, pro transfuga in Syllæ castris receptus, interficeret Syllam. Qui parum constanter rem aggressus, quum ex ipsa trepidatione suspicionem de sese movisset, comprehensusque esse, omnia fassus est. Hinc Syllani milites, cum ira et contemtu circumsistentes vallum Fimbriæ, convicia in Fimbriam projiciebant, et Athenionem eum vocitabant; quo nomine aliquando ex fugitivis in Sicilia aliquis paucorum dierum regnum obtinuerat.

LX. Quapropter Fimbria, spe omni abjecta, in vallum progressus, Syllam invitavit ad colloquium. Qui ubi pro se misit Rutilium, id primum contristavit Fimbriam, ne colloquium quidem sibi concedi, quod tamen nec hostibus soleat negari. Tum vero veniam roganti, si quid peccasset per ætatis imprudentiam, postquam Rutilius promisit Syllam permissurum, ut incolumis ad mare transeat, si velit ei Asia, cujus ipse proconsul sit, decedere : habere se, respondit Fimbria, meliorem viam aliam; simulque Pergamum rediit, et, ingressus templum Æsculapii, gladio se trajecit. Quumque letale non esset vulnus, servum jussit denuo adigere ferrum; qui et dominum primum, et mox se ipsum, interfecit. Talem exitum habuit Fimbria, quum multis post Mithridatem malis affecisset Asiam. Corpus Sylla libertis defuncti ad sepulturam concessit; adjiciens, nolle se imitari Cinnam Mariumque, qui multos in Urbe sepultura simul cum vita privassent. Tum exercitum Fimbriæ ad se accedentem in fidem recepit, cum suoque conjunxit. Et mox misso Curione, ut Nicomedem in Bithyniam et Ario-

βουλῇ περὶ πάντων ἐπέστελλεν, οὐχ ὑποκρινόμενος ἐψηφίσθαι πολέμιος.

LXI. Αὐτὴν δὲ τὴν Ἀσίαν καθιστάμενος, Ἰλιέας μὲν καὶ Χίους, καὶ Λυκίους, καὶ Ῥοδίους, καὶ Μαγνησίαν, καί τινας ἄλλους, ἢ συμμαχίας ἀμειβόμενος, ἢ ὧν διὰ προθυμίαν ἐπεπόνθεσαν οὕνεκα, ἐλευθέρους ἠφίει, καὶ Ῥωμαίων ἀνέγραφε φίλους. Ἐς δὲ τὰ λοιπὰ πάντα στρατιὰν περιέπεμπε· καὶ τοὺς θεράποντας οἷς ἐλευθερίαν ἐδεδώκει Μιθριδάτης, ἐκήρυττεν, αὐτίκα ἐς τοὺς δεσπότας ἐπανιέναι. Πολλῶν δὲ ἀπειθούντων, καὶ πόλεών τινων ἀφισταμένων, ἐγίγνοντο σφαγαὶ κατὰ πλῆθος ἐλευθέρων τε καὶ θεραπόντων, ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι. Τείχη τε πολλῶν καθῃρεῖτο, καὶ συχνὰ τῆς Ἀσίας ἠνδραποδίζετο καὶ διηρπάζετο. Οἵ τε καππαδοκίσαντες, ἄνδρες ἢ πόλεις, ἐκολάζοντο πικρῶς, καὶ μάλιστα αὐτῶν Ἐφέσιοι, σὺν αἰσχρᾷ κολακείᾳ ἐς τὰ Ῥωμαίων ἀναθήματα ἐνυβρίσαντες. Ἐπὶ δὲ τοῖσδε καὶ κήρυγμα περιῄει, τοὺς ἐν ἀξιώσει κατὰ πόλιν ἐς ἡμέραν ῥητὴν πρὸς τὸν Σύλλαν ἀπαντᾷν ἐς Ἔφεσον. Καὶ συνελθοῦσιν αὐτοῖς, ἐπὶ βήματος ἐδημηγόρησεν οὕτως·

LXII. « Ἡμεῖς στρατῷ πρῶτον ἐς Ἀσίαν παρήλθομεν, Ἀντιόχου τοῦ Σύρων βασιλέως πορθοῦντος ὑμᾶς. Ἐξελάσαντες δ' αὐτὸν, καὶ τὸν Ἅλυν καὶ Ταῦρον αὐτῷ θέμενοι τῆς ἀρχῆς ὅρον, οὐ κατέσχομεν ὑμῶν, ἡμετέρων ἐξ ἐκείνου γενομένων· ἀλλὰ μεθήκαμεν αὐτονόμους· πλὴν εἴ τινας Εὐμενεῖ καὶ Ῥοδίοις, συμμαχήσασιν ἡμῖν, ἔδομεν, οὐχ ὑποτελεῖς, ἀλλ' ἐπὶ προστάταις εἶναι. Τεκμήριον δ', ὅτι Λυκίους, αἰτιωμένους τι, Ῥοδίων ἀπεστήσαμεν. Ἡμεῖς μὲν δὴ τοιοίδε περὶ ὑμᾶς γεγόναμεν. Ὑμεῖς δὲ, Ἀττάλου τοῦ Φιλομήτορος τὴν ἀρχὴν ἡμῖν ἐν διαθήκαις καταλιπόντος, Ἀριστονίκῳ καθ' ἡμῶν τέσσαρσιν ἔτεσι συνεμαχεῖτε· μέχρι καὶ Ἀριστόνικος ἑάλω, καὶ ὑμῶν οἱ πλείους ἐς ἀνάγκην καὶ φόβον περιῄλθετε. Καὶ ὧδε πράσσοντες, ὅμως, ἔτεσιν εἴκοσι καὶ τέσσαρσιν ἐς μέγα περιουσίας καὶ κάλλους κατασκευῆς ἰδιωτικῆς τε καὶ δημοσίας προελθόντες, ὑπὸ εἰρήνης καὶ τρυφῆς ἐξυβρίσατε αὖθις· καὶ τὴν ἀσχολίαν ἡμῶν τὴν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν φυλάξαντες, οἱ μὲν ἐπηγάγεσθε Μιθριδάτην, οἱ δ' ἐλθόντι συνέθεσθε. Ὃ δ' ἐστὶ πάντων μιαρώτατον, ὑπέστητε αὐτῷ, μιᾶς ἡμέρας τοὺς Ἰταλιώτας ἅπαντας αὐτοῖς παισὶ καὶ μητράσιν ἀναιρήσειν· καὶ οὐδὲ τῶν ἐς τὰ ἱερὰ συμφυγόντων διὰ τοὺς ὑμετέρους θεοὺς ἐφείσασθε. Ἐφ' οἷς ἔδοτε μέν τινα καὶ αὐτῷ Μιθριδάτῃ δίκην, ἀπίστῳ τε ἐς ὑμᾶς γενομένῳ, καὶ φόνου καὶ δημεύσεων ἐμπλήσαντι ὑμᾶς, καὶ γῆς ἀναδασμοὺς ἐργασαμένῳ, καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς, καὶ δούλων ἐλευθερώσεις, καὶ τυράννους ἐπ' ἐνίοις, καὶ λῃστήρια πολλὰ ἀνά τε γῆν καὶ θάλασσαν· ὡς εὐθὺς ὑμᾶς ἔχειν ἐν πείρᾳ καὶ παραβολῇ, οἵους ἀνθ' οἵων προστάτας ἐπελέγεσθε. Ἔδοσαν δέ τινα καὶ ἡμῖν δίκην οἱ τῶνδε ἄρξαντες. Ἀλλὰ δεῖ καὶ κοινὴν ὑμῖν ἐπιτεθῆναι, τοιάδε ἐργασαμένοις· ἣν εἰκὸς μὲν ἦν ὁμοίαν οἷς ἐδράσατε

barzanem in Cappadociam reduceret, ad senatum omnia perscripsit, hostem se judicatum esse dissimulans.

LXI. Hinc Asiam provinciam ordinans Sylla, Ilienses, Chios, Lycios, Rhodios, Magnesios, et alias nonnullas civitates, vel in auxiliorum præmium, vel in solatium malorum, quæ propter ipsum pertulerant, libertate donatos, adscripsit inter populi Romani socios. Dein, dimissis circa reliqua omnia oppida militibus, per præconem edixit, ut quotquot mancipia libertatem a Mithridate accepissent, confestim in herilem redirent potestatem. Quod edictum quum multi contemnerent, et aliquot civitates deficerent, secutæ sunt multiplices cædes, tam servorum, quam ingenuorum, ex variis occasionibus : et multorum oppidorum diruta mœnia sunt, alia oppida direpta, quorumdam cives sub hasta venditi. Tum qui factionis regiæ fuerant, vel cives, vel populi, severe mulctabantur; præsertim Ephesii, qui per turpem adulationem donaria Romanorum cum ludibrio detraxerant. Post hæc præcones per provinciam dimissi sunt, qui optimates civitatum juberent ad certum diem apud Syllam adesse Ephesi. Qui postquam convenere, sic eos Sylla pro tribunali allocutus est :

LXII. « Nos primum in Asiam exercitum adduximus, quum Antiochus Syriæ rex vos popularetur. Quo ultra Halym Taurumque, quos limites regni ei fiximus, compulso; vos, qui nostri facti estis, quum illi paruissetis, non retinuimus in potestate, sed permisimus esse liberos : exceptis aliquot populis, quos Eumeni Rhodiisque, nostris sociis, attribuimus, ut clientes eorum magis, quam tributarii, essent; cujus rei argumentum est, quod Lycios, de Rhodiis questos, exemimus eorum imperio. Hæc quidem nostra sunt de vobis merita. Pro quibus vos, postquam Attalus Philometor per testamentum nobis regnum suum reliquit, Aristonico contra nos opem tulistis per quadriennium; donec, illo capto, plerique vestrum metu compulsi, redierunt ad officium. Sed iidem vos nihilominus, postquam per viginti quatuor annos publice privatimque opibus et ornamentis aucti eratis, ex otio deliciisque resumsistis contra nos petulantiam : et arrepta occasione e bello nostro sociali, partim adduxistis adversus nos Mithridatem, partim venienti vos adjunxistis : et, quod longe est scelestissimum, jussu ejus in vos recepistis, uno die Italos omnes interficere cum liberis et matribus; ac ne illis quidem pepercistis, qui ad ædes diis vestris sacratas confugerant. Quorum scelerum pœnam quidem aliquam ipsi Mithridati etiam dedistis; qui, erga vos perfidus, rapinis cædibusque vos exhausit, agris insuper et creditis pecuniis mulctavit, servos vestros in libertatem vindicavit, non nusquam et tyrannos constituit, mare denique replevit prædonibus : ut statim experimento conferre possetis, qualibus relictis quales vobis patronos optaveritis. Et nobis quoque aliquam pœnam jam luerunt auctores istorum malorum. Sed oportet etiam publicam mulctam vobis irrogari; quam æquum erat, ut parem pen-

γενέσθαι. Μήποτε δὲ Ῥωμαῖοι σφαγὰς ἀσεβεῖς ἢ δημεύσεις ἀβούλους, ἢ δούλων ἐπαναστάσεις, ἢ ὅσα ἄλλα βαρβαρικὰ, μηδ' ἐπὶ νοῦν λάβοιεν· φειδοῖ δὲ γένους ἔτι καὶ ὀνόματος Ἑλληνικοῦ καὶ δόξης τῆς ἐπὶ τῇ Ἀσίᾳ, καὶ τῆς φιλτάτης Ῥωμαίοις εὐφημίας οὕνεκα, μόνους ὑμῖν ἐπιγράφω πέντε ἐτῶν φόρους ἐσενεγκεῖν αὐτίκα, καὶ τὴν τοῦ πολέμου δαπάνην, ὅση τε γέγονέ μοι, καὶ ἔσται καθισταμένῳ τὰ ὑπόλοιπα. Διαιρήσω δὲ ταῦθ' ἑκάστοις ἐγὼ καὶ κατὰ πόλεις, καὶ τάξω προθεσμίαν ταῖς ἐσφοραῖς. Καὶ τοῖς οὐ φυλάξασιν ἐπιθήσω δίκην ὡς πολεμίοις.»

LXIII. Τοσάδε εἰπὼν, ἐπιδιῄρει τοῖς πρέσβεσι τὴν ζημίαν, καὶ ἐπὶ τὰ χρήματα ἔπεμπεν. Αἱ δὲ πόλεις, ἀποροῦσαί τε, καὶ δανειζόμεναι μεγάλων τόκων, αἱ μὲν τὰ θέατρα τοῖς δανείζουσιν, αἱ δὲ τὰ γυμνάσια, ἢ τεῖχος, ἢ λιμένας, ἢ τι δημόσιον ἄλλο, σὺν ὕβρει στρατιωτῶν ἐπειγόντων, ὑπετίθεντο. Τὰ μὲν δὴ χρήματα ὧδε τῷ Σύλλᾳ συνεκομίζετο. Καὶ κακῶν ἅδην εἶχεν ἡ Ἀσία. Ἐπέπλει δ' αὐτὴν καὶ λῃστήρια πολύανδρα φανερῶς, στόλοις ἐοικότα μᾶλλον ἢ λῃσταῖς· Μιθριδάτου μὲν αὐτὰ πρώτου καθέντος ἐς τὴν θάλασσαν, ὅτε πάνθ' ὡς οὐκ ἐς πολὺ καθέξων ἐλυμαίνετο· πλεονάσαντα δ' ἐς τότε μάλιστα, καὶ οὐ τοῖς πλέουσι μόνοις, ἀλλὰ καὶ λιμέσι, καὶ χωρίοις, καὶ πόλεσιν ἐπιχειροῦντα φανερῶς. Ἰασσός γέ τοι, καὶ Σάμος, καὶ Κλαζομεναὶ, καὶ Σαμοθράκη, Σύλλα παρόντος, ἐλήφθησαν· καὶ τὸ ἱερὸν ἐσυλήθη τὸ Σαμοθράκιον, χιλίων ταλάντων κόσμον, ὡς ἐνομίζετο. Ὁ δὲ, εἴτε ἐκὼν, ὡς ἁμαρτόντας ἐνυβρίζεσθαι καταλιπὼν, εἴτ' ἐπὶ τὴν ἐς Ῥώμην στάσιν ἐπειγόμενος, ἐς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς τὴν Ἰταλίαν, μετὰ τοῦ πλείονος στρατοῦ διέπλει. Καὶ τὰ μὲν ἀμφὶ Σύλλαν ἐν τοῖς Ἐμφυλίοις ἀναγέγραπται.

LXIV. Ἄρχεται δ' ὁ δεύτερος Ῥωμαίων τε καὶ Μιθριδάτου πόλεμος ἐνθένδε. Μουρήνας μὲν ὑπὸ Σύλλα σὺν δύο τέλεσι τοῖς Φιμβρίου καθίστασθαι τὰ λοιπὰ τῆς Ἀσίας ὑπελέλειπτο, καὶ πολέμων ἀφορμὰς ἠρεσχέλει, δι' ἐπιθυμίαν θριάμβου. Μιθριδάτης δ', ἐς τὸν Πόντον ἐσπλεύσας, Κόλχοις καὶ Βοσποριανοῖς ἀφισταμένοις ἐπολέμει. Ὧν Κόλχοι τὸν υἱὸν παρ' αὐτοῦ, Μιθριδάτην, βασιλέα σφίσιν ᾐτοῦντο δοθῆναι· καὶ λαβόντες, αὐτίκα ὑπήκουσαν. Ὑποπτεύσας δ' ὁ βασιλεὺς, τόδε πρὸς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, βασιλείας ἐπιθυμοῦντος, γενέσθαι· καλέσας αὐτὸν, ἔδησεν ἐν πέδαις χρυσαῖς· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέκτεινε, πολλὰ χρήσιμόν οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ἐν τοῖς πρὸς Φιμβρίαν ἀγῶσι γενόμενον. Ἐπὶ δὲ Βοσποριανοὺς ναῦς τε συνεπήγνυτο, καὶ στρατὸν ἡτοιμάζετο πολύν· ὡς τὸ μέγεθος αὐτῷ τῆς παρασκευῆς δόξαν ἐγεῖραι ταχεῖαν, οὐκ ἐπὶ Βοσποριανοῖς, ἀλλ' ἐπὶ Ῥωμαίοις τάδε συλλέγεσθαι. Οὐ γάρ πω οὐδ' Ἀριοβαρζάνῃ πᾶσαν ἐβεβαίου Καππαδοκίαν, ἀλλ' ἔστιν αὐτῆς ἃ καὶ τότε κατεῖχεν· Ἀρχέλαόν τε ἐν ὑποψίᾳ ἐτίθετο, ὡς πολλὰ πέρα τοῦ δέοντος κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ταῖς διαλύσεσιν ἐπιχωρήσαντα τῷ Σύλλᾳ. Ὧν ὁ Ἀρχέλαος αἰσθανόμενός τε καὶ δείσας,

deretis vestris commeritis. Sed absint a Romanis cædes impiæ, publicationesque bonorum temerariæ, vel concitationes servitiorum, et id genus exempla barbarica, a quorum etiam cogitatione abhorret animus. Dabitur venia generi etiam nunc nominique Græco per Asiam celebrato; et ratio habebitur mansuetudinis, cujus carissima Romanis laus est. Tributum tantum quinque annorum vobis impono nunc statim repræsentandum, sumtusque in bellum factos, et si quos præterea sumtus postulabit constitutio provinciæ. Eamque collationem ego in singulas civitates dividam, et tempus conferendi definiam. Quos autem secus facere deprehendero, ii mihi, tanquam hostes, pœnas dabunt.»

LXIII. Hæc locutus Sylla, mulctam in legatos civitatum distribuit; simulque misit, qui eam exigerent. At civitates, inopia pressæ, magno fœnore mutuabantur pecunias, et aliæ theatra fœnatoribus, aliæ gymnasia, aut mœnia, aut portus, aut aliud quid ex publicis possessionibus, oppignerabant, contumeliose urgentibus militibus. Atque ita pecuniæ comportabantur ad Syllam, gemente sub calamitatum pondere Asia. Nam et piratæ, magno hominum numero stipati, propalam per Asiæ oras vagabantur, justarum classium magis speciem, quam piratarum, referentes. Qui primum a Mithridate fuerant mari immissi, quum omnia ille, tanquam brevi amissurus, vastaret: sed tunc maxime et numero et viribus creverant; non navigantibus solum infesti, verum et portus, et castella, et oppida propalam invadentes. Certe Jassus, Samus, Clazomenæ, Samothrace, præsente adhuc Sylla, a piratis captæ sunt; et e fano Samothraciæ mille talentorum ornamenta ablata feruntur. At Sylla, sive quod propter peccata indignos existimaret, quos tueretur, sive quod in Urbem propter seditiones properaret, in Græciam trajecit, et inde porro in Italiam cum majore parte exercitus reversus est. Quæ vero ibi gessit, commemorantur in Bellorum Civilium Historia.

LXIV. Mox autem Secundum Bellum Mithridaticum, hujusmodi de causa, cepit initium. Murena, ad reliqua in Asia ordinanda, cum duabus Fimbrianis legionibus a Sylla relictus, bellorum occasiones per varias cavillationes captabat, triumphi cupidine. Mithridates, in Pontum reversus, cum Colchis et Bosporanis bellum gerebat, qui ab ejus imperio defecerant. Ex his Colchi filium ejus, Mithridatem, sibi regem postularunt: quo impetrato, statim redierunt sub imperium. Id rex suspicatus factum per ipsius filii ambitionem, vocatum ad se vinxit aureis compedibus, nec multo post necavit; quum egregia ejusdem opera usus fuisset in Asia contra Fimbriam. Adversus Bosporanos autem classem parabat et magnum exercitum; adeo ut propter apparatuum magnitudinem mox exorta sit opinio, non in Bosporanos, sed in Romanos hæc parari. Nam neque dum Ariobarzani solidam Cappadociæ reddiderat possessionem, retentis sibi locis nonnullis: et Archelaum suspectum habebat, quasi ille in pacis conditionibus, de quibus cum Sylla in Græcia egerat, multo plura, quam necesse fuerat, Syllæ concessisset. Quod ubi sensit Archelaus, territus ad Mu-

ἐς Μουρήναν ἔφευγε, καὶ παροξύνας αὐτὸν, ἔπεισε, Μιθριδάτῃ προεπιχειρεῖν. Μουρήνας μὲν δὴ διὰ Καππαδοκίας αὐτίκα ἐσβαλὼν ἐς Κόμανα, κώμην ὑπὸ τῷ Μιθριδάτῃ μεγίστην, σεβάσμιον ἱερὸν καὶ πλούσιον ἔχουσαν, ἱππέας τινὰς ἔκτεινε τοῦ Μιθριδάτου· καὶ πρέσβεσιν αὐτοῦ, τὰς συνθήκας προτείνουσιν, οὐχ, ἔφη, συνθήκας ὁρᾷν. Οὐ γὰρ συνεγέγραπτο Σύλλας· ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας, ἀπήλλακτο. Ταῦτα δ' εἰπὼν ὁ Μουρήνας, εὐθέως ἐλεηλάτει· καὶ οὐδὲ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἀποσχόμενος, ἐχείμαζεν ἐν Καππαδοκίᾳ.

LXV. Μιθριδάτης δ' ἐς Ῥώμην ἔπεμπε πρός τε τὴν βουλὴν καὶ πρὸς Σύλλαν, αἰτιώμενος ἃ ποιεῖ Μουρήνας. Ὁ δ' ἐν τούτῳ τὸν Ἅλυν ποταμὸν περάσας, μέγαν τε ὄντα, καὶ δύσπορον τότε μάλιστα αὐτῷ γενόμενον ὑπὸ ὄμβρων, τετρακοσίας τοῦ Μιθριδάτου κώμας ἐπέτρεχεν, οὐχ ἀπαντῶντος ἐς οὐδὲν αὐτῷ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὴν πρεσβείαν ἀναμένοντος. Λείας δὲ πολλῆς καταγέμων, ἐς Φρυγίαν καὶ Γαλατίαν ἐπανήει. Ἔνθα αὐτῷ Καλίδιος, ἐπὶ ταῖς Μιθριδάτου μέμψεσι πεμφθεὶς ἀπὸ Ῥώμης, ψήφισμα μὲν οὐδὲν ἐπέδωκεν· ἔφη δ' ἐς ἐπήκοον ἐν μέσῳ, τὴν βουλὴν αὐτῷ κελεύειν φείδεσθαι τοῦ βασιλέως, ὄντος ἐνσπόνδου. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ὤφθη διαλεγόμενος αὐτῷ μόνῳ. Καὶ ὁ Μουρήνας, οὐδὲν ἀνεὶς τῆς ὁρμῆς, καὶ τότε τὴν γῆν ἐπῄει τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ δὲ, σαφῶς ὑπὸ Ῥωμαίων ἡγούμενος πολεμεῖσθαι, Γόρδιον ἐς τὰς κώμας ἐσβαλεῖν ἐκέλευσε. Καὶ αὐτίκα ὁ Γόρδιος ὑποζύγιά τε πολλὰ καὶ σκευοφόρα καὶ ἀνθρώπους, ἰδιώτας τε καὶ στρατιώτας, συνήρπαζε· καὶ αὐτῷ Μουρήνᾳ, μέσον λαβὼν ποταμὸν, ἀντεκαθέζετο. Μάχης δ' οὐδέτερος ἦρχεν, ἕως ἀφίκετο Μιθριδάτης σὺν τῷ πλείονι στρατῷ· καὶ εὐθὺς ἀμφὶ τῷ ποταμῷ μάχη γίγνεται καρτερά. Καὶ βιασάμενος ὁ Μιθριδάτης ἐπέρα τὸν ποταμὸν καὶ τἄλλα πολὺ κρείττων τοῦ Μουρήνα γενόμενος. Ὁ δ' ἐς λόφον καρτερὸν ἀναφυγὼν, ἐπιχειροῦντος αὐτῷ τοῦ βασιλέως, πολλοὺς ἀποβαλὼν, ἔφευγε διὰ τῶν ὀρεινῶν ἐπὶ Φρυγίας, ὁδὸν ἀτριβῆ, βαλλόμενός τε καὶ χαλεπῶς.

LXVI. Ἥ τε νίκη, λαμπρὰ καὶ ὀξεῖα ἐξ ἐφόδου γενομένη, ταχὺ διέπτη, καὶ πολλοὺς ἐς τὸν Μιθριδάτην μετέβαλεν. Ὁ δὲ καὶ τὰ ἐν Καππαδοκίᾳ φρούρια τοῦ Μουρήνα πάντα ἐπιδραμών τε καὶ ἐξελάσας, ἔθυε τῷ Στρατίῳ Διὶ πάτριον θυσίαν ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ, κορυφὴν μείζονα ἄλλην ἀπὸ ξύλων ἐπιτιθείς. Πρῶτοι δ' ἐς αὐτὴν οἱ βασιλεῖς ξυλοφοροῦσι· καὶ περιθέντες ἑτέραν ἐν κύκλῳ βραχυτέραν, τῇ μὲν ἄνω γάλα, καὶ μέλι, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ θυμιάματα πάντα ἐπιφοροῦσι· τῇ δ' ἐπιπέδῳ σῖτόν τε καὶ ὄψον ἐς ἄριστον τοῖς παροῦσιν ἐπιτιθέντες (οἷόν τι καὶ ἐν Πασαργάδαις ἐστὶ τοῖς Περσῶν βασιλεῦσι θυσίας γένος), ἅπτουσι τὴν ὕλην. Ἡ δ' αἰθομένη, διὰ τὸ μέγεθος, τηλοῦ ἐκ χιλίων σταδίων γίγνεται τοῖς πλέουσι καταφανής· καὶ πελάσαι φασὶν ἐς πολλὰς ἡμέρας, αἰθομένου τοῦ ἀέρος,

renam confugit; eumque irritando, effecit, ut prior Mithridati arma inferret. Itaque Murena statim per Cappadociam invasit Comana, vicum in Mithridatis ditione maximum, et religioso opulentoque templo insignem; equitesque nonnullos regis interfecit. Quumque legati regis provocarent ad fœdera, nulla se videre fœdera, respondit: nulla enim conscripserat Sylla, sed executione pactorum contentus discesserat. Ea locutus Murena, nulla interposita mora prædas agebat, ac ne a sacris quidem pecuniis manum abstinebat. Quo facto in Cappadociam hibernatum secessit.

LXV. Mithridates interim ad senatum et ad Syllam misit, qui de Murena conquererentur. Qui priusquam redirent, Murena, trajecto Haly fluvio, magno et tum maxime imbribus tumido, cccc Mithridatis vicos incursavit; nusquam occurrente rege, sed exspectante reditum legatorum. Ille refertus præda, postquam in Phrygiam Gallogræciamque reversus est, invenit ibi Calidium, propter Mithridatis querelas Roma missum: qui nullum quidem ei senatusconsultum obtulit, denunciavit tamen, audientibus omnibus, jubere senatum, ut a fœderato rege abstineat arma. Quibus dictis, mox in conspectu aliorum seorsim cum eo collocutus est. Et Murena, nil remittens de vehementia, abhinc quoque incursavit fines Mithridatis. Qui, aperto jam bello peti se a Romanis existimans, Gordium jussit invadere finitimos vicos. Et mox Gordius jumenta multa et impedimenta virosque, cum pagonos, tum milites, comprehendit; et castra castris Murenæ, interjecto fluvio, opposuit. Pugnæ vero neuter fecit initium: sed, postquam Mithridates advenit cum majori exercitu, mox circa fluvium acre commissum est prælium. Quo prælio quum superior discessisset Mithridates, et vi superasset fluvium, Murena in tumulum natura munitum se recepit. Ubi invasus a Mithridate, amissis multis, per montanos calles ægre, et hostium telis continue infestatus, profugit in Phrygiam.

LXVI. Hæc tam præclara tamque celeriter et primo incursu parta victoria, præpeti fama ubique vulgata, multos rursus ad Mithridatem transtulit. Et rex, pulsis ex Cappadocia omnibus Murenæ præsidiis, patrio more sacrificavit Jovi bellorum Præsidi. Cujus instituti hæc ratio est. In excelsi montis cacumine altam lignorum congeriem exstruunt, ad quam primi reges ipsi comportant ligna. Tum circa eam congeriem construunt aliam humiliorem: et in superiorem lac et mel vinumque et oleum et aromatum omne genus ingerunt; in inferiori autem epulum præbetur præsentibus: quemadmodum et Pasargadis fieri consueverat in solennibus regum Persarum sacrificiis. Deinde accenditur materia: et flamma, propter magnitudinem incendii, ad mille stadia ex mari conspicitur: neque appropinquare quemquam per complures dies, propter aeris fervorem,

οὐ δυνατὸν εἶναι. Ὁ μὲν δὴ τὴν θυσίαν ἦγε πατρίῳ νόμῳ. Σύλλα δ' οὐκ ἀξιοῦντος Μιθριδάτην ἔνσπονδον πολεμεῖσθαι, Αὖλος Γαβίνιος ἐπέμφθη, Μουρήνᾳ μὲν ἀληθῆ τήνδε προαγόρευσιν ἐρῶν, μὴ πολεμεῖν Μιθριδάτῃ· Μιθριδάτην δὲ καὶ Ἀριοβαρζάνην ἀλλήλοις συναλλάξων. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐν τῇδε τῇ συνόδῳ παιδίον τετραετὲς ἐγγυήσας τῷ Ἀριοβαρζάνῃ, καὶ ἐπὶ τῇδε προφάσει λαβὼν ἔχειν Καππαδοκίας ὅσα τε εἶχε, καὶ ἕτερα ἐπ' ἐκείνοις, εἱστία πάντας, καὶ χρυσίον, ἐπί τε τῇ κύλικι, καὶ τῇ τροφῇ, καὶ ἐπὶ σκώμμασι, καὶ ἐπὶ ᾠδῇ, καὶ πᾶσιν, ὥσπερ εἰώθει, προὐτίθει· οὗ μόνος Γαβίνιος οὐχ ἥψατο. Ὁ μὲν δὴ δεύτερος Μιθριδάτῃ καὶ Ῥωμαίοις πόλεμος, τρίτῳ μάλιστα ἔτει, ἐς τοῦτο διελύετο.

LXVII. Καὶ σχολὴν ἄγων ὁ Μιθριδάτης, Βόσπορον ἐχειροῦτο, καὶ βασιλέα αὐτοῖς τῶν υἱέων ἕνα ἀπεδείκνυε Μαχάρην. Ἐς δ' Ἀχαιοὺς τοὺς ὑπὲρ Κόλχους ἐσβαλὼν (οἳ δοκοῦσιν εἶναι τῶν ἐκ Τροίας κατὰ τὴν ἐπάνοδον πλανηθέντων), δύο μέρη τοῦ στρατοῦ πολέμῳ τε καὶ κρύει καὶ ἐνέδραις ἀποβαλὼν, ἐπανῆλθε, καὶ ἐς Ῥώμην ἔπεμπε τοὺς συγγραψομένους τὰ συγκείμενα. Ἔπεμπε δὲ καὶ Ἀριοβαρζάνης, εἴθ' ἑκὼν, εἴτε πρός τινων ἐνοχλούμενος, οὐκ ἀπολαμβάνειν Καππαδοκίαν, ἀλλὰ τὸ πλέον αὐτῆς ἔτι Μιθριδάτην ἀφαιρεῖσθαι. Μιθριδάτης μὲν οὖν, Σύλλα κελεύοντος αὐτῷ μεθεῖναι Καππαδοκίαν, μεθῆκε· καὶ ἑτέραν πρεσβείαν ἐπέπεμπεν ἐπὶ τὰς τῶν συνθηκῶν συγγραφάς. Ἤδη δὲ Σύλλα τεθνεῶτος, οὐκ ἐπαγόντων αὐτὴν, ὡς ἐν ἀσχολίᾳ, τῶν προβούλων ἐπὶ τὸ κοινὸν, Τιγράνη τὸν γαμβρὸν Μιθριδάτης ἔπεισεν, ἐς Καππαδοκίαν ἐμβαλεῖν, ὥσπερ ἀφ' ἑαυτοῦ. Καὶ τὸ μὲν σόφισμα οὐκ ἔλαθε Ῥωμαίους. Ὁ δ' Ἀρμένιος, Καππαδοκίαν σαγηνεύσας, ἐς τριάκοντα μυριάδας ἀνθρώπων ἀνασπάστους ἐς Ἀρμενίαν ἐποίησε, καὶ συνῴκιζεν αὐτοὺς μεθ' ἑτέρων ἔς τι χωρίον, ἔνθα πρῶτον Ἀρμενίας τὸ διάδημα αὐτὸς περιεθήκατο, καὶ Τιγρανόκερταν ἀφ' ἑαυτοῦ προσεῖπε· δύναται δ' εἶναι Τιγρανόπολις.

LXVIII. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἐν Ἀσίᾳ. Σερτώριος δ', Ἰβηρίας ἡγούμενος, αὐτήν τε Ἰβηρίαν καὶ τὰ περίοικα πάντα ἐπὶ Ῥωμαίους ἀνίστη, καὶ βουλὴν ἐκ τῶν οἱ συνόντων, ἐς μίμημα τῆς συγκλήτου, κατέλεγε. Δύο δ' αὐτοῦ τῶν στασιωτῶν, Λούκιοι Μάγιός τε καὶ Φάννιος, Μιθριδάτην ἔπειθον συμμαχῆσαι τῷ Σερτωρίῳ, πολλὰ περὶ τῆς Ἀσίας αὐτὸν καὶ τῶν ἐγγὺς ἐθνῶν ἐπελπίζοντες. Ὁ μὲν δὴ, πεισθεὶς, ἐς τὸν Σερτώριον ἔπεμψεν· ὁ δὲ, τοὺς πρέσβεις ἐς τὴν ἑαυτοῦ σύγκλητον παραγαγών τε, καὶ μεγαλοφρονησάμενος, ὅτι τὸ κλέος αὐτοῦ καὶ ἐς τὸν Πόντον διίκετο, καὶ Ῥωμαίους ἕξοι πολιορκεῖν ἀπό τε δύσεως καὶ ἐξ ἀνατολῆς, συνετίθετο τῷ Μιθριδάτῃ, δώσειν Ἀσίαν τε καὶ Βιθυνίαν, καὶ Παφλαγονίαν, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ Γαλατίαν· στρατηγόν τε αὐτῷ Μάρκον Οὐάριον, καὶ συμβούλους τοὺς Λουκίους Μάγιόν τε καὶ Φάννιον, ἔπεμψε. Μεθ' ὧν ὁ Μιθριδάτης ἐξέφαινε τὸν τρίτον καὶ τελευ-

dicunt posse. Tali igitur instituto patrio sacrificium celebravit Mithridates. Cæterum quoniam indignum censebat Sylla, Mithridatem bello infestari, qui fœdus non violasset, missus est Aulus Gabinius, qui simul Murenæ denunciaret, serium fuisse mandatum, quo ille abstinere bellum a Mithridate fuerat jussus; simul Mithridatem cum Ariobarzane reduceret in gratiam. In eo conventu Mithridates, desponsata Ariobarzani filiola quadrienni, sibique stipulato per camdem occasionem jure retinendi non solum eam partem Cappadociæ, quam jam tunc tenebat, sed et aliam partem insuper occupandi, convivium præbuit omnibus; in quo certum auri pondus proposuit his, qui bibacitate, vel edacitate, dicteriis, cantu, cæterisque solennibus ludicris vincerent: quorum pretiorum solus expers fuit Gabinius. Atque ita alterum Mithridaticum Bellum tertio anno finitum est.

LXVII. Mithridates, otium nactus, subegit Bosporum; et genti illi unum ex filiis, Macharem, regem dedit. Inde Achæos aggressus, qui ultra Colchos incolunt, et Græcorum a Troja revertentium atque errore in eas oras delatorum putantur reliquiæ, duas partes exercitus partim aperto bello, partim frigoris inclementia, partim insidiis hostium, amisit. Domum reversus, misit Romam, qui leges fœderis scripto consignarent. Simul vero et Ariobarzanes, sive sponte, sive incitatus ab aliis, misit, qui Patres docerent, se non recepisse Cappadociam, et majorem ejus partem a Mithridate etiamnum teneri. Et Mithridates, jussus a Sylla cedere Cappadocia, cessit rursusque ad conscribendas fœderis leges aliam legationem misit. Quæ quoniam, mortuo nuper Sylla, senatuque aliis negotiis districto, a prætoribus in senatum non est introducta, Tigranem generum concitavit Mithridates, ut, tanquam proprio consilio, invaderet Cappadociam, quod quidem commentum non latuit Romanos. Tigranes, Cappadocia veluti indagine cincta, ad trecenta millia hominum abstraxit in Armeniam; et agros eis cum aliis ad incolendum in eo loco attribuit, ubi primum sibi imposuerat regni Armeniæ diadema, urbemque a suo nomine Tigranocertam, quasi dicas Tigranis urbem, denominaverat.

LXVIII. Hæc dum in Asia geruntur, Sertorius, Hispaniam provinciam obtinens, et ipsam et accolas omnes adversus Romanos concitavit: et ex amicis, quos circa se habebat, senatum ad imitationem Romani senatus instituit. Hujus factionis duo socii, L. Magius et L. Fannius, Mithridatem ad fœdus percutiendum cum Sertorio invitarunt; spem ei facientes, Asiam et finitimas provincias præmia societatis fore. Et persuasus Mithridates, legatos ad Sertorium misit. Quibus in senatum suum introductis, Sertorius, multum sibi gratulatus, quod in Pontum usque penetraverit nominis sui fama, ut jam possit Romanos ab occidente ac oriente oppugnare pariter, fœdus cum Mithridate percussit; in quo ei concessit Asiam, Bithyniam, Paphlagoniam, Cappadociam, Gallogræciam. Ducem quoque ad eum misit M. Varium, cui duos Lucios, Magium, Fanniumque, attribuit consiliarios. Quibus auctoribus Mithri

τεῖόν οἱ γενόμενον ἐς Ῥωμαίους πόλεμον· ἐν ᾧ πᾶσαν ἀπώλεσε τὴν ἀρχὴν, Σερτωρίου μὲν ἀποθανόντος ἐν Ἰϐηρίᾳ, ἐπιπεμφθέντων δέ οἱ στρατηγῶν ἀπὸ Ῥώμης, προτέρου Λουκούλλου τοῦδε, τοῦ νεναυαρχηκότος Σύλλᾳ, ὑστέρου δὲ Πομπηΐου· ἐφ' ὅτου πάντα ὅσα ἦν Μιθριδάτου, καὶ ὅσα αὐτοῖς γειτονεύοντα, μέχρι ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην, προφάσει καὶ ὁρμῇ τοῦ Μιθριδατείου πολέμου ἐς Ῥωμαίους ἅπαντα περιηνέχθη.

LXIX. Μιθριδάτης μὲν οὖν, οἷα Ῥωμαίων πολλάκις ἐς πεῖραν ἐλθὼν, καὶ τόνδε μάλιστα τὸν πόλεμον ἡγούμενος, ἀπροφασίστως δὴ καὶ ὀξέως γενόμενον, ἄσπειστον ἕξειν· πᾶσαν ἐπενόει παρασκευὴν, ὡς ἄρτι δὴ κριθησόμενος περὶ ἁπάντων. Καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ θέρους καὶ τὸν χειμῶνα ὅλον ὑλοτομῶν, ἐπήγνυτο ναῦς καὶ ὅπλα, καὶ σίτου διακοσίας μεδίμνων μυριάδας ἐπὶ θαλάσσῃ διετίθει. Σύμμαχοί τε αὐτῷ προσεγίγνοντο, χωρὶς τῆς προτέρας δυνάμεως, Χάλυϐες, Ἀρμένιοι, Σκύθαι, Ταῦροι, Ἀχαιοὶ, Ἡνίοχοι, Λευκόσυροι, καὶ ὅσοι περὶ Θερμώδοντα ποταμὸν γῆν ἔχουσι τὴν Ἀμαζόνων λεγομένην. Τοσαῦτα μὲν ἐπὶ τοῖς προτέροις αὐτῷ περὶ τὴν Ἀσίαν προσεγίγνετο· περάσαντι δ' ἐς τὴν Εὐρώπην, Σαυροματῶν οἵ τε Βασίλειοι καὶ Ἰάζυγες, καὶ Κόραλλοι, καὶ Θρᾳκῶν ὅσα γένη παρὰ τὸν Ἴστρον ἢ Ῥοδόπην ἢ τὸν Αἷμον οἰκοῦσι, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Βαστάρναι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν γένος. Τοσάδε μὲν δὴ καὶ τῆς Εὐρώπης τότε προσελάμϐανεν ὁ Μιθριδάτης. Καὶ μυριάδες ἐκ πάντων ἐς τὸ μάχιμον αὐτῷ συνελέγοντο τεσσαρεσκαίδεκα μάλιστα πεζῶν, καὶ ἱππεῖς ἐπὶ μυρίοις ἑξακισχίλιοι. Πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ὅμιλος ὁδοποιῶν καὶ σκευοφόρων εἵπετο καὶ ἐμπόρων.

LXX. Ἀρχομένου δ' ἦρος, ἀπόπειραν τοῦ ναυτικοῦ ποιησάμενος, ἔθυε τῷ Στρατίῳ Διὶ τὴν συνήθη θυσίαν· καὶ Ποσειδῶνι λευκῶν ἵππων ἅρμα καθεὶς ἐς τὸ πέλαγος, ἐπὶ Παφλαγονίας ἠπείγετο, στρατηγούντων αὐτῷ Ταξίλου τε καὶ Ἑρμοκράτους. Ὡς δ' ἀφίκετο, ἐδημηγόρησε τῷ στρατῷ περί τε τῶν προγόνων μάλα σεμνολόγως, καὶ περὶ αὐτοῦ μεγαληγόρως· ὅτι τὴν ἀρχὴν ἐκ βραχέος ἐπὶ πλεῖστον παραγαγὼν, οὔποτε Ῥωμαίων ἡττηθείη παρών. Εἶτα κατηγόρησεν αὐτῶν ἐς πλεονεξίαν καὶ ἀμετρίαν· ὑφ' ἧς, ἔφη, καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν πατρίδα αὐτὴν δεδούλωνται. Καὶ τὰς γενομένας οἱ τελευταίας συνθήκας ἐπέφερεν, ὡς οὐκ ἐθέλουσιν ἀναγράψασθαι, καιροφυλακοῦντες αὖθις ἐπιθέσθαι. Καὶ τοῦτο αἴτιον τοῦ πολέμου τιθέμενος, ἐπῆγε τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν ὅλην καὶ παρασκευὴν, καὶ Ῥωμαίων ἀσχολίαν, πολεμουμένων ὑπὸ Σερτωρίου καταχράτος ἐν Ἰϐηρίᾳ, καὶ στασιαζόντων ἐς ἀλλήλους ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν. Διὸ καὶ τῆς θαλάσσης, ἔφη, καταφρονοῦσι λῃστευομένης πολὺν ἤδη χρόνον, καὶ σύμμαχος αὐτοῖς οὐδείς ἐστιν, οὐδ' ὑπήκοος ἑκούσιος ἔτι. Οὐχ ὁρᾶτε δ' αὐτῶν, ἔφη, καὶ τοὺς ἀρίστους (ἐπιδεικνὺς Οὐάριόν τε καὶ τοὺς Λουκίους) πολεμίους μὲν ὄντας τῇ πατρίδι, συμμάχους δ' ἡμῖν;

dates tertium et ultimum bellum Romanis intulit; in quo totum amisit imperium, Sertorio mortuo in Hispania, contra ipsum vero missis ab Urbe ducibus, primum Lucullo eo, qui sub Sylla classi præfuerat; deinde Pompeio, cujus auspiciis universa Mithridatis ditio, et vicinæ huic regiones usque ad flumen Euphratem, uno impetu per occasiones hujus belli sub imperium populi Romani redactæ sunt.

LIX. Mithridates igitur, jam sæpius vires Romanas expertus, et hujus maxime belli, temere et repente moti, nullam sperans veniam; totus erat in apparatu, de summa quippe rerum jam jacturus aleam. Æstatis reliquum et integram hiemem comsumsit materie cædenda, fabricandisque navibus et armis : frumentique cc. medimnorum myriadas, ad mare delatas, passim per oras disposuit. Auxilia præsto ei fuere, præter veteres copias, Chalybes, Armenii, Scythæ, Tauri, Achæi, Heniochi, Leucosyri, et qui circa Thermodontem fluvium terram colunt quam vocant Amazonum : hæc ex Asia accesserunt pristinæ potentiæ. Trans mare vero ex Europa, socios tunc sibi adscivit, ex Sarmaticis populis, Basilidas et Jazyges, tum Corallos, et Thracum quicunque Istrum flumen et Rhodopen Hæmumque montes accolunt, et insuper fortissimos horum omnium Bastarnas. E quibus universis legit in militiam CXL peditum, equitum XVI millia. Sequebatur autem castra et alia magna turba eorum qui vias muniebant, aut deferebant sarcinas, atque etiam negotiatorum.

LXX. Ineunte autem vere Mithridates, decursione facta classium, sacra more consueto Jovi bellorum Præsidi fecit; et Neptuno quadrigas alborum equorum demisit in mare. Quibus peractis, properavit in Paphlagoniam, ducibus exercitus Taxile et Hermocrate. Quo postquam ventum est, concionem ad milites habuit magniloquam, cum de suis majoribus, tum maxime de seipso; quod exigua regni pomœria in immensum auxisset, nec unquam præsens victus esset a Romanis. Hinc Romanorum accusavit avaritiam, adeo immoderatam, ut et Italiam et ipsam patriam in servitutem redegissent. Tum de fœdere, postremo loco secum inito, eosdem accusavit; ideo eos nolle fœdus illud scripto consignare, ut observato commodo tempore bellum sibi denuo possint inferre. His belli causis commemoratis, exposuit copias suas omnes, reliquumque apparatum; et quantis negotiis premantur Romani, a Sertorio tunc gravissimo bello infestati in Hispania, et in Italia seditionibus domesticis laborantes. Quapropter et mare, inquit, jam dudum a piratis infestari patiuntur, nec ulla sociorum habent auxilia, nec subditos ullos, qui libenter ipsorum pareant imperio. Annon vero, inquit, eorum optimates (Varium ostendens et Lucios), hostes quidem patriæ, nostros vero socios esse, videtis? »

LXXI. Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ τὸν στρατὸν ἐρεθίσας, ἐνέβαλεν ἐς Βιθυνίαν, Νικομήδους ἄρτι τεθνεῶτος ἄπαιδος, καὶ τὴν ἀρχὴν Ῥωμαίοις ἀπολιπόντος. Κόττας δ' ἡγούμενος αὐτῆς, ἀσθενὴς τὰ πολέμια πάμπαν, ἔφυγεν ἐς Χαλκηδόνα μεθ' ἧς εἶχε δυνάμεως. Καὶ Βιθυνία μὲν ἦν αὖθις ὑπὸ τῷ Μιθριδάτῃ, τῶν πανταχοῦ Ῥωμαίων ἐς Χαλκηδόνα πρὸς Κότταν συνθεόντων. Ἐπιόντος δὲ καὶ τῇ Χαλκηδόνι τοῦ Μιθριδάτου, Κόττας μὲν ὑπὸ ἀπραξίας οὐ προῄει· Νοῦδος δὲ, ὁ ναύαρχος αὐτοῦ, σὺν μέρει τινὶ στρατοῦ τὰ ὀχυρώτατα τοῦ πεδίου καταλαβὼν, καὶ ἐξελαθεὶς, ἔφυγεν ἐπὶ τὰς πύλας τῆς Χαλκηδόνος διὰ θριγκίων πολλῶν, πάνυ δυσχερῶς. Ἀμφί τε τὰς πύλας ὠθισμὸς ἦν ἐσπηδώντων ὁμοῦ· ὅθεν οὐδὲν τοῖς διώκουσιν αὐτοὺς βέλος ἠτύχει. Ὡς δὲ καὶ περὶ τῶν πυλῶν δείσαντες οἱ φύλακες τὰ κλεῖθρα καθῆκαν ἐς αὐτὰς ἀπὸ μηχανῆς, Νοῦδον μὲν καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τινὰς ὑπὸ καλωδίοις ἀνιμήσαντο· οἱ δὲ λοιποὶ μεταξὺ τῶν τε φίλων καὶ τῶν πολεμίων ἀπώλλυντο, τὰς χεῖρας ἐς ἑκατέρους ὀρέγοντες. Ὅ τε Μιθριδάτης, τῇ φορᾷ τῆς εὐτυχίας χρώμενος, ἐπῆγεν αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν λιμένα τὰς ναῦς· καὶ τὸ κλεῖθρον ἁλύσει χαλκῇ δεδεμένον ἀπορρήξας, τέσσαρας μὲν ἐνέπρησε τῶν πολεμίων, τὰς δὲ λοιπὰς ἑξήκοντα ἀνεδήσατο, οὐδὲν οὔτε Νούδου κωλύοντος ἔτι, οὔτε Κόττα, ἀλλ' ἐς τὰ τείχη συγκεκλεισμένων. Ἀπέθανον δὲ Ῥωμαίων μὲν ἐς τρισχιλίους, καὶ Λεύκιος Μάλλιος, ἀνὴρ ἀπὸ βουλῆς· Μιθριδάτου δὲ, Βασταρνῶν τῶν πρώτων ἐσπεσόντων ἐς τὸν λιμένα, εἴκοσι.

LXXII. Λεύκιος δὲ Λεύκουλλος ὑπατεύειν καὶ στρατηγεῖν αἱρεθεὶς τοῦδε τοῦ πολέμου, τέλος μέν τι στρατιωτῶν ἦγεν ἐκ Ῥώμης· δύο δ' ἄλλα τὰ Φιμβρίου, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἕτερα δύο, προσλαβὼν, σύμπαντας ἔχων πεζοὺς τρισμυρίους, καὶ ἱππέας ἐς χιλίους ἐπὶ ἑξακοσίοις, παρεστρατοπέδευε τῷ Μιθριδάτῃ περὶ Κύζικον. Καὶ δι' αὐτομόλων ἐπιγνοὺς, εἶναι τῷ βασιλεῖ στρατιὰν μὲν ἀνδρῶν ἀμφὶ μυριάδας τριάκοντα, ἀγορὰν δὲ, εἴ τι σιτολογοῦντες ἢ ἐκ θαλάσσης λάβοιεν· ἔφη πρὸς τοὺς ἀμφ' αὐτὸν, ἀμαχεὶ λήψεσθαι τοὺς πολεμίους αὐτίκα· καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῖς ἐνεκελεύετο μνημονεύειν. Ὄρος δὲ ἰδὼν εὔκαιρον ἐς στρατοπεδείαν, ὅθεν αὐτὸς μὲν εὐπορήσειν ἔμελλεν ἀγορᾶς, τοὺς δὲ πολεμίους ἀποκλείσειν, ἐπεχείρει καταλαβεῖν, ὡς ἐν τῷδε τὴν νίκην ἀκίνδυνον ἕξων. Μιᾶς δ' οὔσης ἐς αὐτὸ διόδου στενῆς, ὁ Μιθριδάτης αὐτὴν ἐφύλαττεν ἐγκρατῶς, ὧδε καὶ Ταξίλου καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων αὐτῷ παραινούντων. Λεύκιος δὲ Μάγιος, ὁ Σερτωρίῳ καὶ Μιθριδάτῃ τὰ ἐς ἀλλήλους διαιτήσας, ἀνῃρημένου τοῦ Σερτωρίου, πρὸς Λεύκουλλον ἐπεπόμφει κρύφα· καὶ πίστιν λαβὼν, μετέπειθε τὸν Μιθριδάτην, ὑπεριδεῖν Ῥωμαίων παροδευόντων τε καὶ στρατοπεδευόντων ὅπῃ θελήσειαν. Τὰ γὰρ [Σερτωρίου] ὑπὸ Φιμβρίᾳ γενόμενα δύο τέλη βουλεύειν αὐτομολίαν, καὶ αὐτίκα τῷ βασιλεῖ προσέσεσθαι. Τί οὖν χρῄζειν αὐτὸν ἀγῶνος καὶ φόνου, δυνάμενον ἀμαχεὶ κρατῆσαι τῶν πολεμίων; Οἷς ὁ Μιθρι-

LXXI. His dictis irritato exercitu, Bithyniam invasit Mitridates, a Nicomede, nuper sine liberis defuncto, per testamentum relictam populo Romano. Cujus præses Cotta, vir imbellis admodum, fugit Chalcedonem cum suis copiis : atque ita Bithynia rursum sub Mithridatis imperium rediit; Romanis undique Chalcedonem ad Cottam confluentibus. Quam urbem quum et ipsam rex peteret, Cotta, negotiis bellicis minime assuetus, non prodiit : sed classis ejus præfectus, nomine Nudus, cum parte exercitus munitiora quædam campi loca occupavit. Quibus mox depulsus, refugit ad portam Chalcedonis, laboriose multa septa superans. Et ad ipsam portam fit compressio simul irruentium; quo factum est, ut persecutores nullum in eos telum frustra mitterent. Ut vero portæ custodes, timentes urbi, demiserunt ex machina clathros, Nudum quidem, cum aliis nonnullis ex præfectis subduxerunt funibus : reliqui vero amicos inter et hostes contrucidati sunt, incassum manus tendentes ad utrosque. Mithridates, utendum fortuna ratus, eodem die classem ad portum admovit : perruptaque ferrea catena, quæ claudebat ostium, quatuor hostiles naves incendit, reliquas sexaginta ad puppes suarum religatas abstraxit; nec Nudo prohibente, nec Cotta, qui intra mœnia sese continebant. Perierunt Romanorum ad tria millia, et in his L. Manlius senator. Mithridates e Bastarnis, qui primi portum intraverant, viginti amisit.

LXLII. Jam vero L. Lucullus consul, ad hoc bellum missus, adjunctis ad unam legionem ex Urbe secum eductam duabus Fimbrianis, et duabus item aliis, ut in universum haberet XXX M. peditum, M. DC. equites, circa Cyzicum castra cum Mithridate contulit. Ubi quum ex transfugis cognovisset, regem habere circiter trecenta virorum millia, commeatus autem his non alios esse, nisi qui partim a frumentatoribus, partim mari, subvectarentur; conversus ad suos, ait, se protinus absque certamine in potestatem redacturum hostes; jussitque eos promissi hujus meminisse. Conspicatus autem montem castris opportunum, quo occupato ipse copiam habiturus esset commeatuum, hostibus vero intercludere commeatum posset, eum occupare aggressus est, ut maximi momenti futurum ad victoriam sine periculo parandam. Quumque unicus, isque angustus, esset in eum aditus, Mithridates hunc tenebat valido præsidio, a Taxile ducibusque aliis ita admonitus. At L. Magius, qui societatem inter Sertorium Mithridatemque conciliarat, post Sertorii mortem clam ad Lucullum miserat nuncium, a quo accepta fide, persuasit regi, sineret Romanos transire et castra metari ubicunque voluissent : « Fimbrianas enim legiones [Sertorianarum esse partium, et] moliri transitionem, propediemque ad regem signa translaturas. Quid igitur opus esse sudore et sanguine, quando sine certamine vin-

δάτης συνθέμενος ἀνοήτως μάλα καὶ ἀνυπόπτως, περιεῖδε Ῥωμαίους διὰ στενοῦ παροδεύοντας ἀδεῶς, καὶ ἐπιτειχίζοντας αὐτῷ μέγα ὄρος· οὗ κρατοῦντες, αὐτοὶ μὲν ὄπισθεν ἔμελλον ἀγορὰν ἀδεῶς ἐπάξεσθαι, Μιθριδάτην δὲ λίμνη καὶ ὄρεσι καὶ ποταμοῖς ἀποκλείσειν τῶν κατὰ γῆν ἁπάντων, ὅ τι μὴ γλίσχρως ποτὲ λάβοι, οὔτε ἐξόδους εὐρείας ἔτι ἔχοντα, οὔτε βιάζεσθαι δυνάμενον ἔτι Λούκουλλον ὑπὸ τῆς δυσχωρίας· ἧς κρατῶν κατεφρόνησεν. Ὅ τε χειμὼν ἤδη πλησιάζων ἔμελλε καὶ τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης αὐτὸν ἐν ἀπορίᾳ καταστήσειν. Ἃ θεωρῶν ὁ Λούκουλλος, τοὺς φίλους ἀνεμίμνησκε τῆς ὑποσχέσεως, καὶ τὸ ἐπαγγελθὲν, ὡς παρὸν, ἐδείκνυεν.

LXXIII. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, δυνηθεὶς ἂν ἴσως καὶ τότε διὰ τὸ πλῆθος διὰ μέσων ὤσασθαι τῶν πολεμίων, τούτου μὲν ὑπερεῖδε, Κυζίκῳ δὲ οἷς παρεσκεύασε πρὸς πολιορκίαν ἐπετίθετο· νομίσας ἐν τῷδε διορθώσειν τὴν δυσχωρίαν ὁμοῦ καὶ τὴν ἀπορίαν. Οἷα δὲ εὐπορῶν στρατοῦ πολλοῦ, πᾶσιν ἔργοις ἐπεχείρει, τόν τε σταθμὸν ἀποτειχίζων τείχει διπλῷ, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς πόλεως ἀποταφρεύων. Χώματά τε πολλὰ ἤγειρε, καὶ μηχανὰς ἐπήγνυτο, πύργους, καὶ χελώνας κριοφόρους· ἑλέπολίν τε ἑκατὸν πήχεων, ἐξ ἧς ἕτερος πύργος ἐπῆρτο, καταπέλτας καὶ λίθους καὶ βέλη ποικίλα ἀφιείς. Κατὰ δὲ τοὺς λιμένας δύο πεντήρεις ἐζευγμέναι πύργον ἕτερον ἔφερον, ἐξ οὗ γέφυρα, ὁπότε προσπελάσειαν ἐς τὸ τεῖχος, ὑπὸ μηχανῆς ἐξήλλετο. Ὡς δ' ἕτοιμα αὐτῷ πάντα γεγένητο, πρῶτα μὲν τρισχιλίους αἰχμαλώτους Κυζικηνοὺς ἐπὶ νεῶν τῇ πόλει προσῆγεν· οἳ χεῖρας ἐς τὸ τεῖχος ὀρέγοντες, ἐδέοντο, σφῶν κινδυνευόντων φείσασθαι τοὺς πολίτας· μέχρι Πεισίστρατος αὐτοῖς, ὁ στρατηγὸς ὁ τῶν Κυζικηνῶν, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐκήρυξε, φέρειν τὸ συμβαῖνον ἐγκρατῶς, αἰχμαλώτους γεγονότας.

LXXIV. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ὡς ἀπέγνω τῆσδε τῆς πείρας, ἐπῆγε τὴν ἐπὶ τῶν νεῶν μηχανήν· καὶ ἥ τε γέφυρα ἐς τὸ τεῖχος ἐξήλατο ἄφνω, καὶ τέσσαρες ἀπ' αὐτῆς ἄνδρες ἐξέδραμον. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα καινοτρόπῳ φανέντι καταπλαγέντες οἱ Κυζικηνοὶ, ἐπὶ μέν τι ὑπεχώρησαν· οὐχ ὀξέως δὲ ἑτέρων ἐπιδραμόντων, ἀνεθάρρησάν τε, καὶ τοὺς τέσσαρας κατέωσαν ἐς τὸ ἔξω. Ταῖς τε ναυσὶ πῦρ καὶ πίσσαν ἐπιχέαντες, ἠνάγκασαν πρύμναν τε κρούσασθαι, καὶ ὑποχωρεῖν ὀπίσω μετὰ τοῦ μηχανήματος. Ὧδε μὲν δὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐπενεχθέντων ἐκράτουν οἱ Κυζικηνοί. Τρίτα δ' αὐτοῖς ἐπήγετο τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὰ ἐν τῇ γῇ μηχανήματα ὁμοῦ πάντα, πανουμένοις τε καὶ μεταθέουσιν ἐς τὸ ἀεὶ βιαζόμενον. Τοὺς μὲν οὖν κριοὺς λίθοις ἀπεκαύλιζον, ἢ βρόχοις ἀνέκλων, ἢ φορμοῖς ἐρίων τῆς βίας ἐξέλυον· τῶν δὲ βελῶν τοῖς μὲν πυρφόροις ὑπήντων ὕδατι καὶ ὄξει· τὰ δ' ἄλλα προβολαῖς ἱματίων, ἢ ὀθόναις κεχαλασμέναις τῆς φορᾶς ἀνέλυον· ὅλως τε οὐδὲν προθυμίας ἀνδρὶ δυνατῆς ἐξέλιπον. Καὶ τάδε αὐτοῖς φερεπονώτατα δὴ κακοπαθοῦσιν, ὅμως γε τοῦ τείχους ἐκαύθη τι

cere liceat.» Huic consilio Mithridates imprudenter admodum assensus, nihilque suspicans, passus est Romanos, secure superatis faucibus, contra se magnum montem munire: quo in potestatem redacto, ipsis a tergo libere subvehi commeatus poterant: Mithridates contra lacu, montibus, et fluviis ab importationibus omnibus terrestribus, nisi si quid parce et ægre interdum ei adveniret, erat exclusus, quum jam neque ei pateret exitus, neque vi repellere posset Lucullum, ob locorum difficultatem; quam rex, quum in potestate sua habuisset, contemserat. Jamque imminens hiems maritimas quoque importationes erat impeditura. Quæ videns Lucullus, amicis suum promissum revocabat in memoriam, et rem quasi jam confectam eis ostendebat.

LXXIII. Mithridates, quamvis fortasse tunc quoque potuisset, propter suorum multitudinem, per medios hostes erumpere, id tamen neglexit, et oppugnare Cyzicum instituit apparatu eo, quem instruxerat: ratus, hoc remedium fore simul difficultati locorum et angustiis rei frumentariæ. Itaque quoniam abundabat milite, omnibus operibus rem aggressus, navale urbis duplici muro circumdat, reliquam urbem circumvallat, aggeres multos excitat, turres, arietes testudinibus tectos, aliasque machinas, construit: in his helepolin centum cubitorum, supra quam alia turris assurgebat, catapultis instructa, e quibus saxa telaque cujusque generis evibrabantur. Ad portum autem duæ conjunctæ quinqueremes aliam inferebant turrim, unde pons in murum injiceretur. Quibus omnibus paratis, primum tria millia Cyzicenorum captivorum in navibus ad urbem admovit; qui, manus tendentes ad mœnia, orabant, ut sibi periclitantibus parcerent cives. Sed Pisistratus, prætor Cyzicenorum, e muro per præconem eos monuit, ut, semel in alienam potestatem redacti, fortunam ferrent fortiter.

LXXIV. Mithridates, hoc conatu frustratus, impositam navibus machinam admovit: et repente dimisso ponte, quatuor milites prosiluerunt in murum. Ibi rei novitate perculsi Cyziceni, cesserunt nonnihil: verum cæteris subsequi cunctantibus, receperunt animos, et quatuor illos ejecerunt. Tum vero perfusis pice navibus hostium, et injecto igne, coegerunt eas una cum machina retro se recipere. Atque ita repulsa est oppugnatio maritima. Eodem vero die, tertio conatu, a terra quoque omnes simul admotæ sunt machinæ, laborantibus oppidanis, et ultro citroque, quacunque maxime instabat hostis, circumcursantibus. Et arietes quidem aut saxis immissis præfringebant, aut injectis laqueis deflectebant, aut ictus eorum molliebant objectis cratibus lana refertis. Tela vero ignita excipiebant centonibus aqua et aceto madidis; cæterorum impetum ciliciis aut linteis laxe oppansis infringebant. In summa, nihil inexpertum relinquebant, quod humana conferre potest industria. Neque tamen, omnem licet laborem patientissime ferentes, efficere potuerunt, quin pars mœnium

καὶ συνέπεσεν ἐς ἑσπέραν. Οὐ μὴν ἔφθασέ τις ἐσαλάμενος ἔτι θερμόν· ἀλλ' αὐτὸ νυκτὸς αὐτίκα περιῳκοδόμησαν οἱ Κυζικηνοί. Τῶν δὲ αὐτῶν ἡμερῶν πνεῦμα σφοδρὸν ἐπιγενόμενον περιέκλασε τὰ λοιπὰ τῶν μηχανημάτων τοῦ βασιλέως.

LXXV. Λέγεται δ' ἡ πόλις ἐμπροίκιον ὑπὸ Διὸς τῇ Κόρῃ δοθῆναι· καὶ σέβουσιν αὐτὴν οἱ Κυζικηνοὶ μάλιστα θεῶν. Ἐπελθούσης δὲ τῆς ἑορτῆς, ἐν ᾗ θύουσι βοῦν μέλαιναν, οἱ μέν, οὐκ ἔχοντες, ἔπλαττον ἀπὸ σίτου. Μέλαινα δὲ βοῦς ἐκ πελάγους πρὸς αὐτοὺς διενήχετο, καὶ τὸ κλεῖθρον τοῦ στόματος ὑποδῦσά τε, καὶ ἐς τὴν πόλιν ἐσδραμοῦσα, ὥδευσεν ἀφ' ἑαυτῆς ἐς τὸ ἱερὸν, καὶ τοῖς βωμοῖς παρέστη. Ταύτην μὲν οὖν οἱ Κυζικηνοὶ μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος ἔθυον. Οἱ δὲ φίλοι τῷ Μιθριδάτῃ συνεβούλευον, ὡς ἱερᾶς τῆς πόλεως ἀποπλεῦσαι. Ὁ δ' οὐ πεισθεὶς, ἐπὶ τὸ Δίνδυμον ὄρος ὑπερκείμενον ἀνῄει, καὶ χῶμα ἀπ' αὐτοῦ ἐς τὴν πόλιν ἔχου, πύργους τε ἐφίστη, καὶ ὑπονόμοις τὸ τεῖχος ἀνεκρήμνη. Τοὺς δ' ἵππους ἀχρείους οἱ τότε ὄντας, καὶ ἀσθενεῖς δι' ἀτροφίαν, καὶ χωλεύοντας ἐξ ὑποτριβῆς, ἐς Βιθυνίαν περιέπεμπεν. Οἷς ὁ Λούκουλλος περῶσι τὸν Ῥύνδακον ἐπιπεσὼν, ἔκτεινε πολλοὺς, καὶ αἰχμαλώτους ἔλαβεν ἄνδρας μὲν ἐς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, ἵππους δ' ἐς ἑξακισχιλίους, καὶ σκευοφόρα πολλά. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ Κύζικον. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ Φρυγίαν Εὔμαχος Μιθριδάτου στρατηγὸς ἐπιτρέχων, ἔκτεινε Ῥωμαίων πολλοὺς μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν. Πισίδας τε καὶ Ἰσαύρους ὑπήγετο, καὶ Κιλικίαν· μέχρι τῶν τις Γαλατικῶν τετραρχῶν Δηϊόταρος ἐπιπολάζοντα αὐτὸν συνεδίωξε, καὶ πολλοὺς διέφθειρε. Καὶ περὶ μὲν Φρυγίαν τοιάδε ἐγίγνετο.

LXXVI. Μιθριδάτου δὲ χειμὼν ἐπιγενόμενος ἀφῄρητο καὶ τὴν ἐκ τῆς θαλάττης ἀγορὰν, εἴ τις ἦν. Ὥστε πάμπαν ὁ στρατὸς ἐλίμωττε· καὶ πολλοὶ μὲν ἀπέθνησκον· εἰσὶ δ' οἳ καὶ σπλάγχνων ** ἐγεύοντο βαρβαρικῶς· οἱ δ' ἄλλοι, ποηφαγοῦντες, ἐνόσουν. Καὶ τὰ νεκρὰ σφῶν ἀγχοῦ ἄταφα ῥιπτούμενα λοιμὸν ἐπῆγεν ἐπὶ τῷ λιμῷ. Διεκαρτέρει δ' ὅμως ὁ Μιθριδάτης, ἐλπίζων ἔτι τὴν Κύζικον αἱρήσειν τοῖς χώμασι τοῖς ἀπὸ τοῦ Δινδύμου. Ὡς δὲ καὶ ταῦθ' ὑπεσύροντο οἱ Κυζικηνοὶ, καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν μηχανὰς ἐνέπρησαν, καὶ αἰσθήσει τοῦ λιμοῦ πολλάκις ὑπεκθέοντες τοῖς πολεμίοις ἀσθενεστάτοις γεγονόσιν ἐπετίθεντο· δρασμὸν ὁ Μιθριδάτης ἐβούλευε. Καὶ ἔφευγε νυκτὸς, αὐτὸς μὲν ἐπὶ τῶν νεῶν ἐς Πάριον, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ κατὰ γῆν ἐς Λάμψακον. Περῶντας δ' αὐτοὺς τὸν Αἴσηπον, ὅ τε ποταμὸς, τότε μάλιστα ἀρθεὶς μέγας, καὶ ἐπὶ τῷ ποταμῷ Λούκουλλος ἐπιδραμὼν, ἔφθειρεν. Ὧδε μὲν οἱ Κυζικηνοὶ πολλὴν βασιλέως παρασκευὴν διέφυγον, αὐτοί τε γενναίως ἀγωνισάμενοι, καὶ λιμῷ πιεσθέντος ὑπὸ Λουκούλλου. Ἀγῶνά τε αὐτῷ θέμενοι, μέχρι νῦν τελοῦσι, τὰ Λουκούλλεια καλούμενα. Μιθριδάτης δὲ τοὺς ἐς Λάμψακον ἐσφυγόντας, ἔτι τοῦ Λουκούλλου παρακαθημένου, ναῦς ἐπιπέμψας, ἐξεκόμισε σὺν αὐτοῖς Λαμψακηνοῖς.

exusta corrueret sub vesperam. Sed propter calorem incendii nemo protinus irrumpere ausus est; ideoque ipsi Cyziceni noctu munitionem ibi aliam substruxerunt. Per eosdemque dies procella vehemens coorta reliquas regis machinas sic laceravit, ut inutiles redderentur.

LXXV. Cyzicum urbem perhibent in dotem a Jove datam Proserpinæ: eamque deam Cyziceni venerantur præ omnibus numinibus. Cujus solenni redeunte, in quo atram bovem solent immolare; illi, nullam talem habentes, e pasta finxerunt hostiam. Interim atra bos ex alto ad urbem pernatavit, et in ore portus per claustra sub aquis evasit; atque ita per mediam urbem cursu ad deæ templum delata, ante aram constitit: quam Cyziceni, egregia spe concepta, immolarunt. Quo facto Mithridati consulebant amici, ut ab urbe sacrata classem solveret. Sed rex, nihil motus, ascendit imminentem urbi montem Dindymum, et ab eo duxit continentem ad muros urbis aggerem, cui turres imposuit; simulque mœnia cuniculis suffossa suspendit. Equos vero, quorum nullus ei tunc erat usus, infirmos præterea ex inedia, et ob longam moram claudicantes, aversis ab hoste itineribus misit in Bithyniam. Quos Lucullus adortus in trajectu Rhyndaci, magna edita strage, cepit virorum ad quindecim millia, equorum millia sex, cum impedimentorum magno numero. Quæ dum ad Cyzicum geruntur, Eumachus, Mithridatis dux, incursionibus infestans Phrygiam, multos Romanos interfecit cum liberis et conjugibus; Pisidasque et Isauros et Ciliciam subegit; donec Deiotarus, unus e tetrarchis Gallogræciæ, ferocius vagantem repressit, magnaque clade affecit.

LXXVI. Interim Mithridates, hieme superveniente, maritimis quoque commeatibus, si quos habuerat, privatus est. Itaque omnino fame premebatur exercitus: ac multi quidem emoriebantur; alii extis mortuorum more barbarico vescebantur; alii herbas radicesque varii generis in cibum vertendo, morbos sibi contrahebant; denique et mortuorum cadavera, in propinquo sine sepultura projecta, pestem invexerunt insuper. Durabat tamen Mithridates; sperans etiam tunc, expugnari posse Cyzicum aggeribus, quos ducebat a Dindymo. Ut vero et hos suffoderunt Cyziceni, incenderuntque machinas, et, non ignari hostem fame esse debilitatum, crebris cum eruptionibus vexabant, Mithridates fugam meditatus est. Profugitque noctu, et ipse quidem cum classe provectus est Parium: reliquæ copiæ terrestri itinere petierunt Lampsacum. Quæ dum fluvium trajiciunt Æsepum, solito tunc maxime tumidiorem, multos ipse fluvius, multos item Lucullus, ad fluvium eos insecutus, absumsit. Ita Cyziceni tantos apparatus conatusque regis evaserunt, cum suapte virtute, tum beneficio Luculli, qui eum fame presserat. Qua de causa hodieque ludos in honorem Luculli celebrant, quos Lucullea appellant. Mithridates suos, Lampsacum profugos et obsessos ibi a Lucullo, classe illuc missa exportavit una cum ipsis Lampsacenis.

Μυρίους δ' ἐπιλέκτους ἐπὶ νεῶν πεντήκοντα Οὐαρίῳ, πεμφθέντι οἱ στρατηγεῖν ὑπὸ Σερτωρίου, καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Παφλαγόνι, καὶ Διονυσίῳ τῷ εὐνούχῳ καταλιπὼν, ταῖς πλέοσιν αὐτῶν ἐς Νικομήδειαν ἔπλει. Καὶ χειμὼν ἐπιγενόμενος πολλὰς ἑκατέρων διέφθειρε.

LXXVII. Λούκουλλος δ' ἐπεὶ τὸ κατὰ γῆν εἴργαστο διὰ τοῦ λιμοῦ, ναῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἀγείρας, διέδωκε τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στρατηγοῦσι. Καὶ Τριάριος μὲν Ἀπάμειαν εἷλεν ἐπιπλεύσας· καὶ πολλὴ τῶν Ἀπαμέων συμφυγόντων ἐς τὰ ἱερὰ ἐγίγνετο σφαγή. Βάρβας δὲ Προυσιάδα εἷλε τὴν πρὸς τῷ ὄρει, καὶ Νίκαιαν ἔλαβε, τῶν Μιθριδάτου φρουρῶν ἐκφυγόντων. Λούκουλλος δὲ περὶ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα τρισκαίδεκα ναῦς εἷλε τῶν πολεμίων. Οὐάριον δὲ καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Διονύσιον περὶ Λῆμνον ἐν ἐρήμῃ νήσῳ καταλαβὼν (ἔνθα δείκνυται βωμὸς Φιλοκτήτου, καὶ χάλκεος ὄφις, καὶ τόξα, καὶ θώραξ ταινίαις περίδετος, μίμημα τῆς ἐκείνου πάθης), ἐπέπλει μὲν αὐτοῖς ῥοθίῳ τε πολλῷ, καὶ μετὰ καταφρονήσεως. Εὐσταθῶς δ' ἐκείνων ὑπομενόντων, ἔστησε τὴν εἰρεσίαν, καὶ κατὰ δύο ναῦς ἐπιπέμπων, ἠρέθιζεν ἐς ἔκπλουν. Οὐ σαλευόντων δ' ἐκείνων, ἀλλ' ἀπὸ γῆς ἀμυνομένων, περιέπλευσε τὴν νῆσον ἑτέραις ναυσὶ, καὶ πεζοὺς ἐς αὐτὴν ἐκβιβάσας, συνήλασε τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ τὰς ναῦς. Οἱ δ' ἐς μὲν τὸ πέλαγος οὐχ ἠφίεσαν, τὸν Λουκούλλου στρατὸν δεδιότες· παρὰ δὲ τὴν γῆν πλέοντες, ἔκ τε τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἀμφίβολοι γιγνόμενοι, κατετιτρώσκοντο· καὶ φόνος πολὺς ἦν αὐτῶν καὶ φυγή. Ἐλήφθησαν δ' ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενοι Οὐάριός τε, καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ Διονύσιος ὁ εὐνοῦχος. Καὶ αὐτῶν ὁ μὲν Διονύσιος, πιὼν ὅπερ ἤγετο φάρμακον, αὐτίκα ἀπέθανεν. Οὐάριον δὲ ἀναιρεθῆναι προσέταξε Λούκουλλος· οὐ γὰρ ἐδόκει, Ῥωμαῖον ἄνδρα βουλευτὴν θριαμβεύειν. Ἀλέξανδρος δὲ ἐς τὴν πομπὴν ἐφυλάσσετο. Καὶ Λούκουλλος περὶ τῶνδε Ῥωμαίοις ἐπέστελλε, τὰ γράμματα δάφνῃ περιβαλὼν, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐπὶ νίκαις· αὐτὸς δὲ ἠπείγετο ἐς Βιθυνίαν.

LXXVIII. Μιθριδάτῃ δ' ἐς Πόντον ἐσπλέοντι, χειμὼν ἐς δὶς ἐπιγίγνεται· καὶ τῶν ἀνδρῶν ἀμφὶ τοὺς μυρίους, καὶ νῆες ἀμφὶ τὰς ἑξήκοντα διεφθάρησαν· αἱ δὲ λοιπαὶ διεῤῥίφησαν, ὡς ἑκάστην ὁ χειμὼν ἐξήνεγκεν. Αὐτὸς δὲ, ῥηγνυμένης τῆς στρατηγίδος, ἐς λῃστῶν σκάφος, ἀπαγορευόντων τῶν φίλων, ὅμως ἐνέβη· καὶ ἐς Σινώπην αὐτὸν οἱ λῃσταὶ διέσωσαν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐς Ἀμισὸν ἀπὸ κάλω διαπλέων, πρός τε τὸν κηδεστὴν Τιγράνην τὸν Ἀρμένιον, καὶ ἐς Μαχάρην τὸν υἱὸν, ἄρχοντα Βοσπόρου, περιέπεμπεν, ἐπικουρεῖν ἐπείγων ἑκάτερον. Εἴς τε Σκύθας τοὺς ὁμόρους χρυσὸν καὶ δῶρα πολλὰ Διοκλέα φέρειν ἐκέλευεν. Ἀλλ' ὁ μὲν, αὐτοῖς τε δώροις καὶ αὐτῷ χρυσίῳ, πρὸς Λούκουλλον ηὐτομόλησεν. Λούκουλλος δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ θρασέως προϊὼν ἐς τὸ πρόσθεν, καὶ τὰ ἐν ποσὶν ἅπαντα χειρούμενος, προὐνόμευεν. Οἷα δ' εὐδαίμονος χώρας καὶ πολὺν χρόνον ἀπολεμήτου, τὸ μὲν ἀνδράποδον, τεττάρων δραχμῶν αὐτίκα ἐγίγνετο· ὁ δὲ βοῦς, μιᾶς·

Tum relictis decem millibus selectorum, cum navibus quinquaginta, sub Vario, duce sibi a Sertorio misso, et Alexandro Paphlagone, et Dionysio eunucho, ipse cum majore parte navium petiit Nicomediam. Verum ex utrisque complures, coorta mox tempestate, perierunt.

LXXVII. Lucullus postquam terra hostem, fame adjutus, devicit, jam naves, ex Asia contractas, legatis suis distribuit. Ex his Triarius, Apameam appulsus, urbem vi cepit; et Apamenorum magnam cædem edidit, ne his quidem, qui in templa confugerant, venia data. Barba vero Prusiadem sub monte sitam et Nicæam occupavit, desertas a Mithridatis præsidiis. Lucullus apud Achæorum portum cepit tredecem naves hostium. Idem Varium et Alexandrum et Dionysium nactus in deserta insula prope Lemnum (ubi monstratur ara Philoctetis, cum æneo serpente, arcuque et thorace revincto fasciis, effictam monstrans calamitatem, quæ illum ibi olim tetigerat), concitatis navibus contemtim in eos invectus est. Quibus constanter manentibus, inhibuit remigium, et binas naves ex agmine in eosdem immittens, elicere in pugnam tentavit. Quum vero mari se non committerent illi, sed a terra sese defenderent, circummissis aliis navibus, quæ diversa parte pedites in insulam exponebant, in naves compulit hostes. Qui ne tum quidem altum petere Luculli metu ausi, oram legebant; et utrinque terra ac mari impugnati, multis acceptis vulneribus cæsoque magno suorum numero, in fugam tandem sunt conjecti. Et mox ipsi tres duces in speluncæ latebris capti sunt: e quibus Dionysius eunuchus, epoto quod secum habebat veneno, mox exspiravit; Varium Lucullus, quoniam in triumpho duci Romanum senatorem non placebat, occidi jussit; Alexander ad triumphi pompam servatus est. Et Lucullus de rebus a se gestis laureatas literas, ut mos est victoribus, ad senatum misit; protinusque Bithyniam petiit.

LXXVIII. Mithridates vero Pontum repetens, iterum tempestatem passus, virorum circiter decem millia amisit, et naves ad sexaginta: reliquæ disjectæ sunt, ut quamque ventus abstulit. Ipse, prætoria rimis fatiscente, in piraticum navigium, vetantibus licet amicis, inscendit: atque ita Sinopen a prædonibus pervectus est incolumis. Inde Amisum remulco subvectus, protinus ad generum Tigranem, Armeniæ regem, et ad Macharem filium, regnantem in Bosporo, misit, qui propere ab utroque contraherent auxilia. Ad Scythas quoque finitimos, cum multis donis et magno auri pondere, Dioclem ire jussit: sed ille cum donis et cum auro ad Lucullum transfugit. Lucullus, victoria usus, magno impetu in interiora regionis promovebat exercitum; et obiter omnia subigens deprædabatur. Moxque, ut in regione fortunata et diu bello intacta, mancipium vendebatur drachmis quatuor, bos drachma; capræ, oves, ve-

αἶγες δὲ καὶ πρόβατα, καὶ ἐσθὴς, καὶ τὰ λοιπὰ, τούτων κατὰ λόγον. Λούκουλλος δ' Ἀμισόν τε καὶ Εὐπατορίαν, ἥντινα τῇ Ἀμισῷ παρῳκοδόμησεν ὁ Μιθριδάτης, Εὐπατορίαν τε ὠνόμαζεν ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ βασίλεια ἡγεῖτο, παρακαθήμενος ἐπολιόρκει· καὶ ἑτέρῳ στρατῷ Θεμίσκυραν, ἣ τῶν Ἀμαζόνων τινὸς ἐπώνυμος οὖσα παρὰ τὸν Θερμώδοντα ποταμόν ἐστι. Τούτων δ' οἱ μὲν τοῖς Θεμισκυρίοις παρακαθήμενοι, πύργους ἐπῆγον αὐτοῖς, καὶ χώματα ἐχώννυον, καὶ ὑπονόμους ὤρυττον, οὕτω δή τι μεγάλους, ὡς ἐν αὐτοῖς ὑπὸ τὴν γῆν ἀλλήλοις κατὰ πλῆθος ἐπιχειρεῖν. Καὶ οἱ Θεμισκύριοι ὀπὰς ἄνωθεν ἐς αὐτοὺς ὀρύττοντες, ἄρκτους τε καὶ θηρία ἕτερα καὶ σμήνη μελισσῶν ἐς τοὺς ἐργαζομένους ἐνέβαλλον. Οἱ δ' ἀμφὶ τὴν Ἀμισὸν ἕτερον τρόπον ἐμόχθουν, ἀπομαχομένων αὐτοὺς τῶν Ἀμισέων, καὶ πολλάκις ἐκθεόντων, καὶ ἐς μονομαχίας προκαλουμένων. Μιθριδάτης δ' αὐτοῖς πολλὴν ἀγορὰν καὶ ὅπλα καὶ στρατιὰν ἔπεμπεν ἐκ Καβείρων, ἔνθα χειμάζων στρατὸν ἄλλον συνέλεγε. Καὶ συνῆλθον αὐτῷ πεζοὶ μὲν ἐς τετρακισμυρίους, ἱππεῖς δὲ ἐς τετρακισχιλίους.

LXXIX. Ἱσταμένου δ' ἔαρος, ὁ μὲν Λούκουλλος διὰ τῶν ὀρῶν ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην ἐχώρει. Προφυλακαὶ δ' ἦσαν ἐκείνῳ, κωλύειν τε Λούκουλλον, καὶ διαπυρσεύειν οἱ συνεχῶς, εἴ τι γίγνοιτο. Καὶ ἦρχε τῆσδε τῆς φυλακῆς ἐκ Μιθριδάτου τις ἀνὴρ τοῦ βασιλείου γένους, ὄνομα Φοῖνιξ· ὃς, ἐπεὶ Λούκουλλος ἐπέλαζε, Μιθριδάτῃ μὲν διεπύρσευεν, ἐς δὲ Λούκουλλον ηὐτομόλησε μετὰ τῆς δυνάμεως. Καὶ ὁ Λούκουλλος ἀδεῶς ἤδη τὰ ὄρη διεξελθὼν, ἐς Κάβειρα κατέβη. Γενομένης δ' αὐτῷ τε καὶ Μιθριδάτῃ τινὸς ἱππομαχίας, ἡττώμενος, αὖθις ἐς τὸ ὄρος ἀνέθορεν. Ὁ δὲ ἵππαρχος αὐτοῦ Πομπώνιος ἐς Μιθριδάτην τετρωμένος ἀνήχθη· καὶ πυθομένῳ βασιλεῖ, τίνα χάριν οἱ περισωθεὶς δύναιτο ἀποδοῦναι· Εἰ μὲν, ἔφη, σὺ φίλος γένοιο Λουκούλλῳ, πάνυ πολλοῦ ἀξίαν· εἰ δ' ἐχθρὸς εἴης, οὐδὲ βουλεύσομαι. Ὧδε μὲν ὁ Πομπώνιος ἀπεκρίνατο. Καὶ αὐτὸν τῶν βαρβάρων κτείνειν ἀξιούντων, ὁ βασιλεὺς εἶπεν, οὐκ ἐξυβρίσειν ἐς ἀτυχοῦσαν ἀρετήν. Ἐκτάσσων δὲ συνεχῶς, οὐ κατιόντος ἐς μάχην τοῦ Λουκούλλου, περιιὼν, ἀνάβασιν ἐπ' αὐτὸν ἐζήτει. Καί τις ἀνὴρ ἐν τούτῳ Σκύθης, ὄνομα Ὀλκάβας, αὐτόμολος ὢν ἐς Λούκουλλον ἐκ πολλοῦ, καὶ παρὰ τήνδε τὴν ἱππομαχίαν πολλοὺς περισώσας, καὶ δι' αὐτὸ παρὰ τοῦ Λουκούλλου τραπέζης τε καὶ γνώμης καὶ ἀποῤῥήτων ἀξιούμενος, ἧκεν ἐπὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ περὶ μεσημβρίαν ἀναπαυομένου, καὶ ἐσελθεῖν ἐβιάζετο, βραχὺ καὶ σύνηθες ἐπὶ τοῦ ζωστῆρος ἐγχειρίδιον περικείμενος. Κωλυόμενος δ', ἠγανάκτει, καὶ χρείαν τινὰ ἐπείγειν ἔλεγεν ἐξαναστῆσαι τὸν στρατηγόν. Τῶν δὲ θεραπευτήρων, οὐδὲν, εἰπόντων, χρησιμώτερον εἶναι Λουκούλλῳ τῆς σωτηρίας· ἐπέβη τὸν ἵππον αὐτίκα, καὶ ἐς τὸν Μιθριδάτην ἐξήλασεν, εἴτε ἐπιβουλεύων καὶ δόξας ὑποπτεύεσθαι, εἴτε σὺν ὀργῇ, περιυβρίσθαι νομίζων. Ἕτερόν τε Σκύθην, ὄνομα Σοβάδακον, ἐνέφηνε τῷ Μιθριδάτῃ, βουλεύειν ἐς Λού-

stes, et reliqua, pari vilitate pretii. Deinde Lucullus oppugnavit Amisum, et Eupatoriam, quam juxta Amisum Mithridates condidit, et de suo cognomine appellatam pro regia sua habuit. Pars vero exercitus ad Themiscyram oppugnandam missa est, ad Thermodontem fluvium sitam, quæ ab Amazone quadam nomen habet. Hi contra Themiscyrios turribus utebantur et aggeribus, et cuniculos tam amplos fodiebant, ut in eis pugnæ multorum hominum committerentur subterraneæ. Eos cuniculos Themiscyrii superne aperiebant, et per foramina ursas aliasque bestias et apum examina demittebant in operarios. Qui autem Amisum obsidebant, aliis laborabant difficultatibus, Amisensibus strenue repugnantibus, et sæpe erumpentibus, atque etiam ad singularia certamina provocantibus hostem. Eo Mithridates large commeatus, arma, milites submittebat e Cabiris; ubi hibernans novum colligebat exercitum. Et convenerunt ad eum peditum XL, equitum IV millia.

LXIX. Ineunte autem vere, Lucullus per montana contra regem profectus est; qui stationes disposuerat eum prohibituras, et ignibus regi significaturas, si quid accideret. His præerat Phœnix, vir regii generis; qui dedit quidem ex pacto signum adventus Luculli, verum ipse ad eum transfugit cum suis copiis. Et Lucullus, superatis jam secure montibus, descendit ad Cabira: sed ibi equestri prælio victus a regiis, retro ad montes se recepit. Ejus equitum præfectus Pomponius, ad Mithridatem adductus saucius, rogatusque a rege, quam gratiam pro salute posset reddere: « Magnam, inquit, si Luculli amicus fueris: sin minus, ne deliberatione quidem opus habeo. » Propter quod responsum quum occidere eum vellent barbari, nequaquam se sæviturum, ait rex, in virtutem a fortuna destitutam. Deinde per continuos aliquot dies productis in aciem copiis, quum Lucullus in æquum locum non descenderet, ipse circuitum, quo ascenderet montem, circumspiciebat. Interim Olcaba, homo Scytha, qui dudum ad Lucullum transfugerat, et in proximo equestri prælio multos servaverat, ob eumque causam ad mensæ consiliorumque ac secretorum societatem erat admissus, venit ad eum, meridiantem in tentorio, volebatque irrumpere, brevi pugione pro more accinctus: quumque prohiberetur, indignatus dixit, necessitatem quamdam postulare, ut excitetur imperator. Famulis autem negantibus quidquam magis necessarium Lucullo, quam salutem, Scytha protinus conscenso equo ad Mithridatem transcurrit; sive quod revera insidias fuerit molitus, et nunc suspectum se credidit; sive iratus, quod contumelia sese affectum putaret. Apud regem autem detulit alium Scytham, nomine Sobadacum, quod de transfu-

κουλλον αὐτομολίαν. Σοβάδακος μὲν δὴ συνελαμβάνετο.

LXXX. Λούκουλλος δὲ τὴν κάθοδον τὴν ἐς τὸ πεδίον, ἱπποκρατούντων τῶν πολεμίων, ἐκτρεπόμενος, καὶ περίοδον ἑτέραν οὐχ ὁρῶν, εὗρεν ἐν σπηλαίῳ κυνηγὸν, ὀρείων ἀτραπῶν ἐπιστήμονα· ᾧ χρώμενος ἡγεμόνι, κατὰ ὁδοὺς ἀτριβεῖς περιῆλθεν ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦ Μιθριδάτου· καὶ κατῄει μὲν, ἐκκλίνας καὶ τότε τὸ πεδίον διὰ τοὺς ἵππους, χαράδραν δὲ ὕδατος ἐν προβολῇ θέμενος ἐστρατοπέδευσεν. Ἀπορῶν δ' ἀγορᾶς, ἐς Καππαδοκίαν ἔπεμπεν ἐπὶ σῖτον, καὶ ἐς τοὺς πολεμίους ἠκροβολίζετο· μέχρι, φευγόντων ποτὲ τῶν βασιλικῶν, ὁ Μιθριδάτης ἀπὸ τοῦ χάρακος ἐπιδραμὼν, καὶ ἐπιπλήξας, ἐπέστρεφεν αὐτούς· καὶ Ῥωμαίους οὕτω κατεφόβησεν, ὡς ἄνω διὰ τῶν ὀρῶν φεύγοντας οὐδ' ἀποστάντων αἰσθέσθαι τῶν πολεμίων ἐς πολὺ, ἀλλ' ἕκαστον ἡγεῖσθαι τὸν συμφεύγοντά οἱ καὶ ἐπιόντα ὄπισθεν, εἶναι πολέμιον· οὕτω πάνυ κατεπεπλήγεσαν. Καὶ ὁ Μιθριδάτης περὶ τῆσδε τῆς νίκης πανταχοῦ γράφων περιέπεμπε. Τῶν δ' ἱππέων πολὺ μέρος, καὶ μάλιστα δὴ τὸ μαχιμώτατον, ἐφεδρεύειν ἔταξε τοῖς ἐκ τῆς Καππαδοκίας τὴν ἀγορὰν τῷ Λουκούλλῳ φέρουσιν· ἐλπίζων, ἐν ἀπορίᾳ τροφῶν αὐτὸν γενόμενον, πείσεσθαι οἷον αὐτὸς ἔπαθε περὶ Κύζικον.

LXXXI. Καὶ τὸ μὲν ἐνθύμημα μέγα ἦν, ἀποκλεῖσαι τροφῶν Λούκουλλον, ἐκ μόνης ἔχοντα Καππαδοκίας. Οἱ δ' ἱππεῖς οἱ βασιλέως τοῖς προδρόμοις τῶν σιτοφόρων ἐν στενῷ περιτυχόντες, καὶ οὐκ ἀναμείναντες ἐς εὐρυχωρίαν προελθεῖν, ἀχρεῖον, ὡς ἐν στενῷ, σφίσι τὴν ἵππον ἐποίησαν. Ἐν ᾧ καὶ Ῥωμαῖοι φθάσαντες ἐξ ὁδοιπορίας ἐς μάχην παρασκευάσασθαι, τοὺς μὲν ἔκτειναν τῶν βασιλικῶν, βοηθούσης, οἷα πεζοῖς, τῆς δυσχωρίας· τοὺς δὲ ἐς τὰς πέτρας κατήραξαν· τοὺς δὲ διέῤῥιψαν ὑποφεύγοντας. Ὀλίγοι δὲ νυκτὸς ἐς τὸ στρατόπεδον διαδραμόντες τε, καὶ μόνοι περιγενέσθαι λέγοντες, μέγα ὂν σφίσι τὸ συμβὰν μειζόνως διεθρόησαν. Μιθριδάτης δ' αὐτὸ πρὸ τοῦ Λουκούλλου πυθόμενός τε, καὶ Λούκουλλον ἐλπίσας ἐπὶ τοσῇδε ἱππέων ἀπωλείᾳ αὐτίκα οἱ προσπεσεῖσθαι, φυγὴν ὑπ' ἐκπλήξεως ἐπενόει, καὶ τόδε τοῖς φίλοις εὐθὺς ἐξέφερεν ἐν τῇ σκηνῇ. Οἱ δὲ, πρίν τι γενέσθαι παράγγελμα, νυκτὸς ἔτι, σπουδῇ τὰ ἴδια ἕκαστος ἐξέπεμπεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου· καὶ ὠθουμένων περὶ τὰς πύλας σκευοφόρων πολὺ τὸ πλῆθος ἦν. Ὅπερ ἡ στρατιὰ θεωμένη, καὶ τοὺς φέροντας ἐπιγιγνώσκουσα, καὶ τοπάζουσα πολλὰ ἀτοπώτερα, σὺν δέει καὶ ἀγανακτήσει τοῦ μηδὲν αὐτοῖς ἐπηγγέλθαι, τὸν χάρακα σφῶν ἐπιδραμόντες ἔλυον, καὶ διέφευγον ὡς ἐκ πεδίου πάντοθεν ἀκόσμως, ὅπη δύναιτο ἕκαστος αὐτῶν, ἄνευ στρατηγοῦ καὶ ἐπιστάτου παραγγέλματος. Ὧν ὁ Μιθριδάτης ὀξύτερόν τε καὶ σὺν ἀταξίᾳ γιγνομένων αἰσθόμενος, ἐξέδραμεν ἐκ τῆς σκηνῆς ἐς αὐτοὺς, καὶ λέγειν τι ἐπεχείρει. Οὐδενὸς δ' ἐσακούοντος ἔτι, συνθλιβεὶς, ὡς ἐν πλήθει, κατέπεσε· καὶ ἐς τὸν ἵππον ἀναβληθεὶς, ἐς τὰ ὄρη σὺν ὀλίγοις ἐφέρετο.

giendo ad Lucullum cogitaret: qui et statim comprehensus est.

LXXX. Lucullus descensum in campos cavens, præpollentibus equitatu hostibus, neque aliam viam, qua circumire posset, videns, reperit in spelunca venatorem, peritum montanorum callium: quo ductore usus, per vias nulli tritas supra caput Mithridatis circumivit, descenditque tunc, vitatis quidem etiamnunc campis propter equites, et post torrentem aquis turgidum castra posuit. Ibi vero deficiente commeatu, frumentatum misit in Cappadociam, et crebro interim velitatus est cum hostibus. Fugientibus autem aliquando regiis, Mithridates, e castris accurrens, suos objurgatos e fuga revertere coegit; tantumque pavorem incussit Romanis, ut, in montana refugientes, diu ne sentirent quidem, destitisse regios a persequendo, et quisque proximum a tergo fugæ socium pro insequente hoste haberet: tantus pavor omnes occupaverat. Ejus victoriæ nuncios Mithridates circa omnes regiones dimisit. Equitatus autem magnam partem, et eam quidem bellicosissimam, jussit insidiari frumentatoribus e Cappadocia Lucullo commeatus afferentibus: sperans, se eum ad talem redacturum inopiam, qualem ipse ad Cyzicum passus fuerat.

LXXXI. Et erat id quidem egregium Mithridatis commentum, Lucullum commeatibus, quos sola Cappadocia suppeditabat, excludere. Verum equites regii, quum in primum agmen frumentatorum in ipsis montium faucibus incidissent, neque exspectarent dum in patentiora loca hostis procederet, inutiles sibi equos, ut in augustiis, fecerunt. Romani interim, celeriter ex itinere structis ordinibus, alios ex regiis occiderunt, adjuti, utpote pedites, locorum asperitate, alios per rupes impulerunt præcipites, alios in fugam disperserunt. Ex quibus pauci noctu in castra evaserunt; qui, quum solos se dicerent superesse incolumes, cladis satis quidem magnæ majorem quam pro re famam fecerunt. Ea fama non tam cito ad Lucullum quam ad Mithridatem pervenit: qui, ratus Lucullum in se post tantam equitatus cladem quamprimum impetum facturum, de fuga cogitavit præ metu, et id consilium amicis statim aperuit in prætorio. Illi, non exspectato signo vasa colligendi, pro se quisque ante lucem magna festinatione e castris emittebant sarcinas; adeo ut ad portas jumenta cum impedimentis præ multitudine se invicem comprimerent. Id conspicati milites, quum etiam eos agnoscerent, qui impedimenta devehebant, pavore augente suspicionem, indigne ferentes non sibi quoque signum datum, vallo cum ira uno impetu perrupto, passim totis campis nullo ordine, qua quisque poterat, diffugerunt, non exspectatis imperatoris aut præfectorum imperiis. Quæ ubi rex sensit tumultuarie præpropereque fieri, procurrit e tentorio, commoniturus suos. Sed quum audiretur a nemine, et compressus etiam in turba equoque fuisset excussus, mox in equum rursus sublatus, cum paucis et ipse ad montes propere profugit.

LXXXII. Λούκουλλος δὲ, τῆς περὶ τὴν ἀγορὰν εὐπραγίας πυθόμενος, καὶ τὴν φυγὴν τῶν πολεμίων ἰδὼν, ἐπὶ μὲν τοὺς ἐκφυγόντας ἔπεμπε διώκειν ἱππέας πολλούς· τοῖς δὲ συσκευαζομένοις ἔτι κατὰ τὸ στρατόπεδον τοὺς πεζοὺς περιστήσας, ἐκέλευε μὴ διαρπάζειν ἐν τῷ τότε μηδὲν, ἀλλὰ κτείνειν ἀφειδῶς. Οἱ δὲ, σκεύη τε χρύσεα καὶ ἀργύρεα πολλὰ καὶ ἐσθῆτας πολυτελεῖς θεώμενοι, ἐξέστησαν τοῦ παραγγέλματος. Αὐτόν τε τὸν Μιθριδάτην οἱ καταλαμβάνοντες, ἡμίονόν τινα τῶν χρυσοφόρων ἐς τὸ σάγμα κατάξαντες, προπεσόντος τοῦ χρυσίου, περὶ τόδε γενόμενοι, διαφυγεῖν ἐς Κόμανα περιεῖδον· ὅθεν ἐς Τιγράνην ἔφυγε σὺν ἱππεῦσι δισχιλίοις. Ὁ δὲ αὐτὸν ἐς ὄψιν οὐ προσέμενος, ἐν χωρίοις ἐκέλευσε διαίτης βασιλικῆς ἀξιοῦσθαι. Ὅτε δὴ καὶ μάλιστα τῆς ἀρχῆς ἀπογνοὺς ὁ Μιθριδάτης, Βάκχον εὐνοῦχον ἔπεμπεν ἐς τὰ βασίλεια, τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ καὶ τὰς γυναῖκας καὶ παλλακὰς, ὅπῃ δύναιτο, ἀνελοῦντα. Αἱ μὲν δὴ διεφθείροντο ξίφεσι, καὶ φαρμάκοις, καὶ βρόχοις, δεινὰ ποιοῦσαι. Ταῦτα δ' ὁρῶντες οἱ φρούραρχοι τοῦ Μιθριδάτου, ἀθρόως ἐς τὸν Λούκουλλον μετετίθεντο, χωρὶς ὀλίγων. Καὶ ὁ Λούκουλλος αὐτοὺς ἐπιὼν καθίστατο, καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ Πόντου πόλεις περιπλέων, ᾕρει Ἄμαστρίν τε καὶ Ἡράκλειαν, καὶ ἑτέρας.

LXXXIII. Σινώπη δ' ἀντεῖχεν ἔτι καρτερῶς, καὶ διεναυμάχησεν οὐ κακῶς. Πολιορκούμενοι δὲ, τὰς ναῦς τὰς βαρυτέρας σφῶν διέπρησαν, καὶ ἐς τὰς κουφοτέρας ἐμβάντες ἀπέδρασαν. Λούκουλλος δὲ τὴν πόλιν εὐθὺς ἐλευθέραν ἠφίει, δι' ἐνύπνιον, ὃ τοιόνδε ἦν· Αὐτόλυκόν φασιν, ἐπὶ τὰς Ἀμαζόνας Ἡρακλεῖ συστρατεύοντα, ὑπὸ χειμῶνος ἐς Σινώπην καταχθῆναι, καὶ τῆς πόλεως κρατῆσαι· ἀνδριάς τε σεβάσμιος τοῖς Σινωπεῦσιν ἔχρα. Ὃν οἱ μὲν Σινωπεῖς, οὐ φθάσαντες ἐς φυγὴν ἐπαγαγέσθαι, ὀθόναις καὶ καλωδίοις περιέδησαν. Οὐδὲν δ' ὁ Λούκουλλος εἰδὼς, οὐδὲ προμαθὼν, ἔδοξεν ὑπ' αὐτοῦ κληθεὶς ὁρᾶν αὐτόν· καὶ τῆς ἐπιούσης τὸν ἀνδριάντα τινῶν περιβεβλημένον παραφερόντων, ἐκλῦσαι κελεύσας, ἰδεῖν οἷον ἔδοξε νυκτὸς ἑωρακέναι. Τὸ μὲν δὴ ἐνύπνιον τοιόνδε ἦν. Λούκουλλος δὲ καὶ Ἀμισὸν ἐπὶ τῇ Σινώπῃ συνῴκιζεν· ἐκφυγόντων μὲν ὁμοίως τῶν Ἀμισέων διὰ θαλάσσης, πυνθανόμενος δ' ὑπ' Ἀθηναίων αὐτοὺς θαλασσοκρατούντων συνῳκίσθαι, καὶ, δημοκρατίᾳ χρησαμένους, ἐπὶ πολὺ τοῖς Περσικοῖς βασιλεῦσιν ὑπακοῦσαι· συναγαγόντος δ' αὐτοὺς ἐς τὴν δημοκρατίαν ἐκ προστάγματος Ἀλεξάνδρου, πάλιν δουλεῦσαι τοῖς Ποντικοῖς. Ἐφ' οἷς ἄρα συμπαθὴς ὁ Λούκουλλος γενόμενός τε, καὶ φιλοτιμούμενός γε καὶ ὅδε ἐπὶ Ἀλεξάνδρῳ περὶ γένος Ἀττικὸν, αὐτόνομον ἠφίει τὴν πόλιν· καὶ τοὺς Ἀμισέας κατὰ τάχος συνεκάλει. Ὧδε μὲν δὴ Σινώπην καὶ Ἀμισὸν Λούκουλλος ἐπόρθει τε καὶ συνῴκιζε. Καὶ Μαχάρῃ τῷ παιδὶ τῷ Μιθριδάτου, Βοσπόρου τε βασιλεύοντι, καὶ στέφανόν οἱ πέμψαντι ἀπὸ χρυσοῦ, φιλίαν συνετίθετο. Μιθριδάτην δ' ἐξῄτει παρὰ Τιγράνους. Καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν αὐτὸς

LXXXII. Lucullus de frumentatorum victoria certior factus, vidensque fugam hostium, misit magnam manum equitum, quæ fugientes persequeretur. Eos vero, qui in castris adhuc reliqui vasa colligebant, circumdedit legionibus; edixitque, ut tantisper a rapinis abstinerent, dum cædibus esset cumulate satisfactum. At miles, conspectis multis vasis aureis et argenteis, pretiosisque vestibus, edicti oblitus est. Et alii ipsum quoque Mithridatem, quem jam in manibus pæne habebant, concisa muli aurum ferentis sarcina, dum aurum prolapsum colligunt, passi sunt in Comana evadere. Hinc ille cum duobus millibus equitum profugit ad Tigranem: qui, ne in conspectum quidem admissum, in prædiis, regio tamen more, ali jussit. Tunc nimirum maxime Mithridates de regno desperans, Bacchum eunuchum ad suam regiam misit, ut sorores, uxores, concubinasque suas, quocumque modo posset, interimeret. Et illæ, mira constantia, gladiis, venenis, laqueis, sponte vitam finierunt. Quæ intelligentes præfecti præsidiorum Mithridatis, simul omnes, paucis exceptis, ad Lucullum transierunt. Reliquos Lucullus, admoto singulis exercitu, subegit; et ad maritimas quoque Ponti urbes classe appulsa, cum alias nonnullas cepit, tum Amastrim et Heracleam.

LXXXIII. Sinopenses vero adhuc resistebant constanter, et satis prospere depugnarunt navali prælio. Sed postquam oppugnari cœperunt, tum vero, concrematis gravioribus navibus, leviores conscenderunt, aufugeruntque. Captæ hinc civitati statim Lucullus libertatem reddidit, somnio tali admonitus: Autolycum ferunt, expeditionis ab Hercule in Amazonas susceptæ socium, tempestate appulsum Sinopem, ibi regnum occupasse: et statua ejus, singulari religione culta, oracula edebat Sinopensibus. Hanc tunc Sinopenses adsciturі fugæ comitem, pannis obvolutam constrinxerant funiculis, sed præ festinatione deportare in navem non potuerant. Lucullus ignarus rei, nec a quoquam monitus, visus est sibi videre Autolycum sese vocantem: et postero die, quum obvoluta statua præter eum forte gestaretur, solutis ipsius jussu involucris, talem videre sibi visus est, qualis species ei noctu fuerat obversata. Sic Sinopensibus somnium Luculli profuit. Post Sinopem, Amisum etiam Lucullus restituit suis civibus, qui pariter per mare profugerant. Quum enim audisset, deductam eo ab Atheniensibus, dum maris imperium tenebant, coloniam, et reipublicæ administrationem olim ibi penes populum fuisse; dein diu quidem Persarum regibus paruisse civitatem, sed rursus ex mandato Alexandri libertati pristinæ fuisse restitutam, donec servire denuo Ponticis regibus esset coacta: miseratus eam Lucullus, et Alexandri erga Atticos favorem æmulans, jussit esse liberam; civesque protinus in patriam, ab ipsis relictam, convocavit. Ita Sinopen Amisumque idem Lucullus desolavit restituitque. Inde in amicitiam recepto Machare, Mithridatis filio, Bospori rege, qui auream victori coronam miserat; et missis ad Tigranem legatis, qui Mithridatem ab eo repeterent; in Asiam Lucullus regressus est. Quæ quum mulctæ par-

ἐπανελθὼν, ὄφλουσαν ἔτι τῶν Συλλείων ἐπιβολῶν, τέταρτα μὲν ἐπὶ τοῖς καρποῖς, τέλη δ' ἐπὶ τοῖς θεράπουσιν καὶ ταῖς οἰκίαις ὥριζε. Καὶ ἐπινίκια ἔθυεν, ὡς δὴ τὸν πόλεμον κατωρθωκώς.

LXXXIV. Ἐπὶ δὲ ταῖς θυσίαις, ἐπὶ τὸν Τιγράνην, οὐκ ἐκδιδόντα οἱ τὸν Μιθριδάτην, ἐστράτευε σὺν δύο τέλεσιν ἐπιλέκτοις, καὶ ἱππεῦσι πεντακοσίοις. Καὶ τὸν Εὐφράτην περάσας, μόνα τὰ χρήσιμα τοὺς βαρβάρους αἰτῶν διώδευε. Οἱ γὰρ ἄνδρες οὐκ ἐπολέμουν, οὐδ' ἠξίουν τι πάσχειν, ἔς τε Λούκουλλον καὶ Τιγράνην ἐπ' ἀλλήλοις διακριθῆναι. Τιγράνῃ δ' οὐδεὶς ἐμήνυεν ἐπιόντα Λούκουλλον. Ὁ γάρ τοι πρῶτος εἰπὼν κεκρέμαστο ὑπ' αὐτοῦ, συνταράσσειν αὐτὸν τὰς πόλεις νομίσαντος. Ὡς δέ ποτε ᾔσθετο, Μιθροβαρζάνην προὔπεμπε μετὰ δισχιλίων ἱππέων, Λούκουλλον ἐπισχεῖν τοῦ δρόμου. Μαγκαίῳ δὲ Τιγρανόκερτα φυλάττειν ἐπέτρεψεν· ἥντινα πόλιν (ὥς μοι προείρηται) ἐπὶ τῇ τιμῇ τῇ ἑαυτοῦ βασιλεὺς ἐν ἐκείνῳ γενέσθαι τῷ χωρίῳ συνῴκιζε· καὶ τοὺς ἀρίστους ἐς αὐτὴν συνεκάλει, ζημίαν ἐπιτιθεὶς, ὅσα μὴ μεταφέροιεν, δεδημεῦσθαι. Τείχη τε αὐτοῖς περιέβαλε πεντηκονταπήχη τὸ ὕψος, ἱπποστασίων ἐν τῷ βάθει γέμοντα· καὶ βασίλεια καὶ παραδείσους κατὰ τὸ προάστειον ἐποίει μακροὺς, καὶ κυνηγέσια πολλὰ καὶ λίμνας· ἀγχοῦ δὲ καὶ φρούριον ἀνίστη καρτερόν. Καὶ πάντα τότε Μαγκαίῳ ταῦτ' ἐπιτρέψας, περιῄει στρατιὰν ἀγείρων. Μιθροβαρζάνην μὲν οὖν ὁ Λούκουλλος εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης συμβολῆς τρεψάμενος ἐδίωκε. Μαγκαῖον δὲ Σεξτίλιος ἐς Τιγρανόκερτα κατακλείσας, τὰ μὲν βασίλεια αὐτίκα, ἀτείχιστα ὄντα, διήρπασε· τὴν δὲ πόλιν καὶ τὸ φρούριον ἀπετάφρευε, καὶ μηχανὰς ἐφίστη, καὶ ὑπονόμοις ἀνεκρήμνη τὸ τεῖχος. Καὶ Σεξτίλιος μὲν ἀμφὶ ταῦτα ἐγίγνετο.

LXXXV. Τιγράνης δὲ, πεζῶν ἐς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας ἀγείρας, καὶ ἱππέας ἐς πεντακισμυρίους, προὔπεμψεν αὐτῶν ἐς Τιγρανόκερτα περὶ ἑξακισχιλίους· οἳ διὰ μέσων Ῥωμαίων ἐς τὸ φρούριον ὠσάμενοί τε, καὶ τὰς παλλακὰς τοῦ βασιλέως ἐξαρπάσαντες, ἐπανῆλθον. Τῷ δὲ λοιπῷ στρατῷ Τιγράνης αὐτὸς ἤλαυνεν ἐπὶ Λούκουλλον. Καὶ αὐτῷ τότε πρῶτον Μιθριδάτης ἐς ὄψιν ἐλθὼν, συνεβούλευε, μὴ συμπλέκεσθαι Ῥωμαίοις, ἀλλὰ τῷ ἱππικῷ μόνῳ περιτρέχοντα, καὶ τὴν γῆν λυμαινόμενον, ἐς λιμὸν αὐτοὺς, εἰ δύναιτο, περικλεῖσαι· ᾧ τρόπῳ καὶ αὐτὸς ὑπὸ Λουκούλλου περὶ Κύζικον ἀμαχεὶ κάμνων τὸν στρατὸν ἀπολέσαι. Ὁ δὲ, γελάσας αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν, προῄει συνεσκευασμένος ἐς μάχην· καὶ τὴν Ῥωμαίων ὀλιγότητα ἰδὼν, ἐπέσκωψεν οὕτως· Εἰ μὲν πρέσβεις εἰσὶν οἵδε, πολλοί· εἰ δὲ πολέμιοι, πάμπαν ὀλίγοι. Λούκουλλος δὲ λόφον εὔκαιρον ἰδὼν ὄπισθεν τοῦ Τιγράνους, τοὺς μὲν ἱππέας ἐκ μετώπου προσέτασσεν, ἐνοχλεῖν αὐτῷ, καὶ περισπᾶν ἐφ' ἑαυτοὺς, καὶ ὑποχωρεῖν ἑκόντας· ἵνα τῶν βαρβάρων, διωκόντων, ἡ τάξις παραλυθείη. Τοῖς δὲ πεζοῖς αὐτὸς ἐς τὸν λόφον, περιοδεύσας, ἀνῄει λαθών.

tem a Sylla irrogatæ adhuc deberet, censum ei imposuit quartam partem fructuum, et tributa pro ædium modo servorumque numero solvenda statuit. Jamque votiva sacra, ob res feliciter gestas, diis immortalibus persolvit.

LXXXIV. Peractis sacris, contra Tigranem, non dedentem exposcenti Mithridatem, Lucullus movit, cum duabus selectis legionibus et equitibus quingentis. Superatoque Euphrate, a barbaris, per quorum fines transibat, ea solum exigebat, quæ ad usum erant necessaria. Nam regionum earum incolæ abhorrebant ab armis, neque belli calamitatibus sese objicere volebant, aut inter Lucullum atque Tigranem medios sese ingerere. Et nemo adventum Luculli indicavit Tigrani: nam qui primus ejus mentionem fecerat, suspensus est, tanquam populi turbator. Ut vero tandem cognovit Tigranes, Mithrobarzanem præmisit, cum duobus millibus equitum, qui Luculli cursum inhiberet. Mancæum vero Tigranocertæ jussit esse præsidio: quam urbem, ut supra dixi, rex in honorem suum in ea regione condiderat, necdum plane absolverat; optimatibus autem eodem convocatis mulctam imposuerat, ut bona quæcunque illuc non transferrentur, fierent publica. Urbem circumdederat mœnibus quinquaginta cubitorum altitudine, quæ in imo referta erant equorum stabulis. In suburbiis autem regiam instituerat, et hortos amplos, et ferarum vivaria, piscinasque. Arcem quoque in proximo validam exstruxerat. Quibus omnibus tunc Mancæi commissis fidei, regionem obibat Tigranes, exercitum colligens. Cæterum Mithrobarzanem Lucullus primo congressu superatum, in fugam conjecit. Sextilius vero, Mancæo intra Tigranocertam compulso, regiam mox extra mœnia sitam diripuit, urbique et arci aggeres et machinas admovit, et cuniculis suffodit mœnia.

LXXXV. Quibus rebus dum occupatur Sextilius, Tigranes, coactis fermo CCL peditum, equitum L millibus, præmisit Tigranocertam circiter sex millia; qui per medios Romanos in arcem perruperunt, et ereptas reduxerunt regias concubinas. Cum reliquo exercitu Tigranes ipse contra Lucullum profectus est. Cui Mithridates, tum primum in conspectum admissus, suadebat, ne signa cum Romanis conferret; sed, cum equitatu tantum circumcursando, agrosque vastando, ad famem eos, si posset, redigeret: quemadmodum ipse a Lucullo pressus ad Cyzicum, sine certamine amisisset exercitum. Id consilium irridens Tigranes, procedebat instructa acie: conspicatusque Romanorum paucitatem, illudens, ait: « Si legati sunt hi, multi sunt: sin hostes, oppido pauci. » Lucullus, postquam animadvertit a tergo Tigranis opportunum tumulum, equites in frontem immisit, qui lacesserent hostem et in sese verterent, atque etiam ultro cederent, ut barbari persequendo turbarent ordines suos: ipse, peditibus circa tumulum circumductis, ascendit non sentientibus hostibus. Ut vero vidit eos,

Καὶ ὡς εἶδε τοὺς πολεμίους ὑπὸ τῆς διώξεως, οἷα νικῶντας, ἐς πολλὰ διεσκεδασμένους, τὰ δὲ σκευοφόρα αὐτῶν πάντα ὑποκείμενα, ἀνεβόησε, Νικῶμεν, ὦ ἄνδρες· καὶ ἐπὶ τὰ σκευοφόρα πρῶτος ἵετο δρόμῳ. Τὰ δὲ, αὐτίκα σὺν θορύβῳ φεύγοντα, τοῖς πεζοῖς ἐνέπιπτε, καὶ τοῖς ἱππεῦσιν οἱ πεζοί. Τροπή τε ἦν εὐθὺς ὁλοσχερής. Οἵ τε γὰρ ἐν τῇ διώξει μακρὰν ἀπεσπασμένοι, τῶν Ῥωμαϊκῶν ἱππέων ἐπιστρεψάντων ἐς αὐτοὺς, ἀπώλλυντο· καὶ τὰ σκευοφόρα τοῖς ἄλλοις ἐνέπιπτεν, ὡς ἐνοχλούμενα. Πάντων τε ὡς ἐν τοσῷδε πλήθει θλιβομένων, καὶ τὸ ἀκριβὲς οὐκ εἰδότων, ὁπόθεν ἡ ἧσσα αὐτοῖς ἄρχοιτο, πολὺς ἦν φόνος, οὐδενὸς σκυλεύοντος οὐδέν· ἀπηγόρευτο γὰρ ἐκ Λουκούλλου μετὰ ἀπειλῆς. Ὥστε καὶ ψέλλια καὶ περιαυχένια παροδεύοντες, ἔκτεινον ἐπὶ σταδίους ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν, ἔστε νὺξ ἐπελάβετο. Τότε δ' ἀναστρέφοντες, ἐσκύλευον· ἐδίδου γὰρ ὁ Λούκουλλος ἤδη.

quasi jam victores, dispersos in persequendo, et impedimenta eorum omnia sub tumulo locata, exclamavit: « Vicimus, milites! » primusque cursu impedimenta eorumque custodes invasit: qui, magno impetu fugientes, incurrerunt in pedites, et hi rursum in equites. Moxque effusa omnium fuga facta est. Nam et illi, qui persequendo longius a suis procurrerant, a Romano equitatu, in eos jam sese convertente, cædebantur; et jumenta cum impedimentis in alteros, exagitata quippe, incurrebant. Comprimentibusque se, ut in tanta multitudine, omnibus, neque plane scientibus, unde esset cladis initium, ingens cædes patrabatur. Neque quisquam ad spoliandum sese vertebat: id enim Lucullus edicto vetuerat, gravem interminatus pœnam secus facientibus. Itaque et armillas et torques prætereundo, continuarunt cædem per cxx stadia; donec nox supervenit. Ac tum demum ad spoliandum, permittente jam Lucullo, conversi sunt.

LXXXVI. Γιγνομένην δὲ τὴν ἧσσαν ὁ Μαγκαῖος ἐφορῶν ἀπὸ Τιγρανοκέρτων, τοὺς Ἕλληνας, οἳ ἐμισθοφόρουν αὐτῷ, πάντας ἐξώπλισεν, ὑποπτεύων· οἱ σύλληψιν δεδιότες, ἀθρόοι σκυτάλας ἔχοντες ἐβάδιζόν τε καὶ ηὐλίζοντο. Μαγκαίου δὲ τοὺς βαρβάρους ἐπάγοντος αὐτοῖς ὡπλισμένους, διαδησάμενοι τὰ ἱμάτια ταῖς λαιαῖς ἀντὶ ἀσπίδων, μετὰ τόλμης ἐσέδραμον ἐς αὐτούς· καὶ ὅσους ἀνέλοιεν, εὐθὺς ἐμερίζοντο τὰ ὅπλα. Ὡς δὲ ἐκ τῶν δυνατῶν εἶχον αὐτάρκως, μεσοπύργιά τινα κατέλαβον, καὶ Ῥωμαίους ἔξωθεν ἐκάλουν τε, καὶ ἀναβαίνοντας ἐσεδέχοντο. Οὕτω μὲν ἑάλω Τιγρανόκερτα· καὶ πλοῦτος διηρπάζετο πολὺς, οἷα πόλεως νεοκατασκεύου, φιλοτίμως συνῳκισμένης.

LXXXVI. Eam cladem quum Mancæus ex Tigranocerta prospexisset, milites mercenarios Græcos, ut sibi suspectos, exarmavit omnes. Qui, veriti, ne comprehenderentur, arreptis fustibus incedebant et quiescebant congregati. Mancæo vero cum armatis barbaris eos invadente, obvolutis veste brachiis vice clypei, audenter in eos fecerunt impetum: et quotquot occidissent, eorum arma statim inter se partiebantur. Quumque satis armorum viderentur nacti pro tempore, occupatis aliquot muri partibus, vocabant ad se Romanos obsessores, eosque ascendentes recipiebant intra mœnia. Ita Tigranocerta capta est, et ingenti præda ditavit exercitum, utpote urbs recens condita, et ambitiose contractis undique incolis frequentata.

LXXXVII. Τιγράνης δὲ καὶ Μιθριδάτης στρατὸν ἄλλον ἤθροιζον περιιόντες, οὗ τὴν στρατηγίαν ἐπετέτραπτο Μιθριδάτης· ἡγουμένου Τιγράνους αὐτῷ γεγονέναι τὰ παθήματα διδάγματα. Ἔπεμπον δὲ καὶ ἐς τὸν Παρθυαῖον, ἐπικουρεῖν σφίσι παρακαλοῦντες. Ἀντιπρεσβεύοντος δὲ Λουκούλλου, καὶ ἀξιοῦντος, ἢ οἱ συμμαχῆσαι, ἢ ἀμφοτέροις ἐκστῆναι τοῦ ἀγῶνος· ὁ μὲν, κρύφα συντιθέμενος ἑκατέροις, οὐκ ἔφθασεν οὐδετέροις ἀμῦναι. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ὅπλα τε εἰργάζετο κατὰ πόλιν ἑκάστην, καὶ ἐστρατολόγει σχεδὸν ἅπαντας Ἀρμενίους. Ἐπιλεξάμενος δ' αὐτῶν τοὺς ἀρίστους, ἐς ἑπτακισμυρίους πεζοὺς καὶ ἱππέας ἡμίσεας, τοὺς μὲν ἄλλους ἀπέλυσε· τοὺς δ' ἐς ἴλας τε καὶ σπείρας ἀγχοτάτω τῆς Ἰταλικῆς συντάξεως καταλέγων, Ποντικοῖς ἀνδράσι γυμνάζειν παρεδίδου. Προσιόντος δ' αὐτοῖς τοῦ Λουκούλλου, ὁ μὲν Μιθριδάτης τὸ πεζὸν ἅπαν, καὶ μέρος τι τῶν ἱππέων ἐπὶ λόφου συνεῖχε· τῇ λοιπῇ δ' ἵππῳ Τιγράνης τοῖς σιτολογοῦσι Ῥωμαίοις περιπεσὼν, ἡσσᾶτο. Καὶ μᾶλλον ἀδεῶς ἀπὸ τοῦδε οἱ Ῥωμαῖοι πλησίον αὐτοῦ Μιθριδάτου ἐσιτολόγουν τε καὶ ἐστρατοπέδευον. Κονιορτὸς δ' αὖθις ἠγείρετο πολὺς, ὡς ἐπιόντος τοῦ Τιγράνους· καὶ τὸ ἐνθύμημα ἦν, ἐν μέσῳ Λούκουλλον ἀμφοῖν γενέσθαι. Ὁ δ', αἰσθόμενος, τοὺς μὲν ἀρίστους τῶν ἱππέων προὔπεμψε πορρωτάτω συμπλέκεσθαι τῷ Τι-

LXXXVII. Jamque Tigranes et Mithridates, obeundo regiones, alium colligebant exercitum; cujus præfectura Mithridati est credita, quem jam satis edoctum suis calamitatibus Tigranes existimavit. Ad Parthos quoque miserunt, qui ab his auxilia peterent. Sed quum Lucullus similiter per legatos regem eorum sollicitasset, ut aut sibi potius auxiliaretur, aut neutri se adjungeret, ille, utrique clam pollicitus, misit neutri. At Mithridates oppidatim instruxerat armorum fabricas; et, delectus habens, conscripsit ferme omnes Armenios: e quibus, selectis fortissimorum ad LXX millibus peditum, et dimidio numero equitum, reliquos dimisit. Hos vero, in turmas et cohortes, proxime disciplinam Italicam, digestos, tradidit exercendos viris Ponticis. Contra quos adventante Lucullo, Mithridates peditatum omnem et partem equitatus in colle continuit: cum reliquis Tigranes Romanos adortus frumentatores, repulsus est. Unde postea securius hi frumentabantur, etiam ex propinquis locis Mithridati: et castra admoverunt propius. Tigranem vero rursus adventantem plurimus coortus pulvis indicavit: et decreverant reges, Lucullum includere in medio. Quod ille intelligens, præmisit robur equitum; ut quam longissime provecti, cum Tigrane confligerent, prius-

γράνῃ, καὶ κωλύειν αὐτὸν ἐξ ὁδοιπορίας ἐς τάξιν καθίστασθαι. Αὐτὸς δὲ τὸν Μιθριδάτην προκαλούμενος ἐς μάχην, ** καὶ περιταφρεύων, οὐκ ἠρέθιζεν· ἕως χειμὼν ἐπιπεσὼν διέλυσε τὸ ἔργον ἅπασι.

LXXXVIII. Καὶ Τιγράνης μὲν ἐξ ὅλης Ἀρμενίας ἐς τὰ ἐντὸς ἀνεζεύγευεν, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐς τὸν Πόντον ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἠπείγετο, τετρακισχιλίους οἰκείους ἔχων, καὶ τοσούσδε ἑτέρους παρὰ Τιγράνους λαβών. Ὑφείπετο δ' αὐτῷ καὶ ὁ Λούκουλλος, ἀναζευγνὺς καὶ ὅδε διὰ τὴν ἀπορίαν. Φθάσας δ' αὐτὸν ὁ Μιθριδάτης, ἐπέθετο Φαβίῳ τῷ δεῦρο ἐκ Λουκούλλου στρατηγεῖν ὑπολελειμμένῳ· καὶ τρεψάμενος αὐτὸν, ἔκτεινε πεντακοσίους. Ἐλευθερώσαντος δὲ τοῦ Φαβίου θεράποντας, ὅσοι ἦσαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ δι' ὅλης ἡμέρας αὖθις ἀγωνιζομένου, παλίντροπος ἦν ὁ ἀγών· μέχρι τὸν Μιθριδάτην, πληγέντα λίθῳ τε ἐς τὸ γόνυ καὶ ὑπὸ τὸν ὀφθαλμὸν βέλει, κατὰ σπουδὴν ἀποκομισθῆναι, καὶ πολλὰς ἡμέρας τοὺς μὲν φόβῳ τοῦ βασιλέως τῆς σωτηρίας, τοὺς δὲ ὑπὸ πλήθους τραυμάτων ἠρεμῆσαι. Μιθριδάτην μὲν οὖν ἐθεράπευον Ἄγαροι, Σκυθικὸν ἔθνος, ἰοῖς ὄφεων ἐς τὰς θεραπείας χρώμενοι, καὶ ἐπὶ τῷδε ἀεὶ βασιλεῖ συνόντες. Φαβίῳ δὲ Τριάριος, ἕτερος Λουκούλλου στρατηγὸς, ἐπελθὼν μετ' οἰκείου στρατοῦ, τήν τε ἀρχὴν παρὰ τοῦ Φαβίου καὶ τὸ ἀξίωμα παρελάμβανε. Καὶ μετ' οὐ πολὺ χωρούντων ἐς μάχην αὐτοῦ τε καὶ Μιθριδάτου, πνεῦμα, οἷον οὐκ ἐμνημονεύετο γενέσθαι, τάς τε σκηνὰς ἀμφοτέρων διέῤῥιψε, καὶ τὰ ὑποζύγια παρέσυρε, καὶ τῶν ἀνδρῶν ἔστιν οὓς κατεκρήμνισε. Καὶ τότε μὲν ἀνεχώρουν ἑκάτεροι.

LXXXIX. Ἀπαγγελλομένου δὲ Λουκούλλου προσιέναι, προλαβεῖν τὸ ἔργον ὁ Τριάριος ἐπειγόμενος, ἔτι νυκτὸς ἐπεχείρει ταῖς Μιθριδάτου προφυλακαῖς. Ἰσομάχου δ' ἐς πολὺ τοῦ ἀγῶνος ὄντος, ὁ βασιλεὺς, ἐς τὸ καθ' αὐτὸν μέρος ἐπιβαρήσας, ἔκρινε τὴν μάχην· καὶ διασπάσας τοὺς πολεμίους, τὸ πεζὸν αὐτῶν κατέκλεισεν ἐς διώρυχα πηλοῦ, ἔνθα διεφθείροντο, στῆναι μὴ δυνάμενοι. Τοὺς δ' ἱππέας ἀνὰ τὸ πεδίον ἐδίωκεν, ἐκθύμως τῇ φορᾷ τῆς εὐτυχίας καταχρώμενος· ἔστε τις αὐτὸν Ῥωμαῖος λοχαγὸς, οἷα θεράπων αὐτῷ συντροχάζων, ἐς τὸν μηρὸν ἐπάταξε ξίφει πληγὴν βαρεῖαν, οὐκ ἐλπίσας ἐς τὰ νῶτα διὰ τοῦ θώρακος ἐφίξεσθαι. Καὶ τόνδε μὲν εὐθὺς οἱ πλησίον συνέκοπτον· ὁ δὲ Μιθριδάτης ἀπεφέρετο ὀπίσω· καὶ οἱ φίλοι τὴν στρατιὰν ἀπὸ νίκης λαμπρᾶς ἀνεκάλουν σὺν ἐπείξει βαθείᾳ. Ἐνέπιπτε δὲ τοῖς μαχομένοις ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τῆς ἀνακλήσεως θόρυβός τε, καὶ ἀπορία, μή τι δεινὸν ἑτέρωθεν εἴη· μέχρι μαθόντες, εὐθὺς ἐν τῷ πεδίῳ τὸ σῶμα περιίσταντο, καὶ ἐθορύβουν· ἕως Τιμόθεος αὐτοῖς ὁ ἰατρὸς, ἐπισχὼν τὸ αἷμα, ἐπέδειξεν αὐτὸν ἐκ μετεώρου· οἷόν τι καὶ Μακεδόσιν ἐν Ἰνδοῖς, ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου δεδιόσιν, ὁ Ἀλέξανδρος αὑτὸν ἐπὶ νεὼς θεραπευόμενον ἐπέδειξεν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ὡς ἀνήνεγκεν, αὐτίκα τοῖς ἀνακαλέσασιν ἐκ τῆς μάχης κατε-

quam agmen ejus ex itinere instrueretur in aciem. Ipse autem Mithridatem ad certamen provocavit; neque vero, quanquam et fossa valloque eum cingere instituit, potuit elicere. Ad extremum, incidens hiems omnes infecta re abire coegit.

LXXXVIII. Et Tigranes quidem in interiorem Armeniam se recepit; Mithridates in Pontum ad regni sui reliquas properavit. Hunc sequebantur propriorum militum quatuor millia, et totidem a Tigrane accepti. Et mox eum Lucullus quoque secutus est, coactus et ipse reverti propter rei frumentariæ angustias. Sed Mithridates, celerius confecto itinere, aggressus est Fabium, ducem ibi a Lucullo relictum, et in fugam vertit, quingentis in pugna occisis. Fabius postero die, liberatis servis quotquot castra sequebantur, rursus per totum diem pugnavit : sed et tunc rursus inclinavit Romanorum acies; donec Mithridates saxo ictus in genu, et telo sub oculo saucius, prælio celeriter elatus est. Ex eo tempore per complures dies cessatum est, sollicitis de salute regis hostibus, et Romanis propter multitudinem vulnerum quiescentibus. Curabant autem regem Agari, remediis e serpentum viru confectis. Scythica ea gens est, ex qua semper nonnulli, artis medicæ causa, regem comitantur. Ad Fabium autem mox alius ex Luculli legatis, Triarius, cum proprio exercitu accessit; cui Fabius reliquias copiarum suarum et dignitatem, quam ipse gesserat, tradidit. Non multo post, in aciem progredientibus Triario et Mithridate, procella, qualis nulla post hominum memoriam exorta est, utrisque in castris disjecit tentoria, jumenta transversum egit per devia, nonnullosque etiam militum stravit præcipites. Et tunc quidem utrique retrocesserunt.

LXXXIX. Postquam autem nunciatum est, adventare Lucullum, Triarius, absente illo, depugnare cupiens, ante lucem invasit stationes Mithridatis. Ubi quum diû pari virtute certassent, tandem rex in hos, qui contra ipsum erant locati, magno impetu irruens, incepit victoriam, et, distractis hostibus, peditatum eorum in fossam quamdam cœnosam compulit, ubi cædebantur impune, fallente milites vestigio. Animose deinde usus victoria, persequebatur per campos equites; donec quidam Romanus centurio, qui specie famuli cursu æquabat equitantem regem, in femur eum percussit graviter, quod tergum ejus non speraret se per thoracem posse perfodere. Et hunc quidem statim in frusta conciderunt proximi. Mithridates vero in extremam aciem relatus est. Jamque amici regii suis, egregie vincentibus, signum præpropere dederunt receptui. Id, ut inopinatum, trepidationem injecit pugnantibus, veritis, ne forte aliunde mali aliquid accidisset. Dein, re cognita, statim ibi in campo, consternati, circumsteterunt corpus regium; donec Timotheus medicus, cohibito sanguine, sublimem eis regem ostendit : sicut olim in India Macedonibus, de Alexandro sollicitis, rex, dum curabatur, e navi se spectandum præbuerat. Mithridates postquam recollegit animum, statim reprehendi eos qui signum receptui dederant, et eo

μέμφετο, καὶ τὸν στρατὸν αὐτῆς ἡμέρας ἦγεν αὖθις ἐπὶ τὸ Ῥωμαίων στρατόπεδον. Οἱ δὲ καὶ ἐκ τοῦδε ἐπεφεύγεσαν ἤδη σὺν δέει. Σκυλευομένων δὲ τῶν νεκρῶν, ἐφαίνοντο χιλίαρχοι μὲν τέσσαρες καὶ εἴκοσι, ἑκατόνταρχοι δὲ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν· ὅσον ἡγεμόνων πλῆθος οὐ ῥᾳδίως συνέπεσε Ῥωμαίοις ἐν ἥττῃ μιᾷ.

XC. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐς Ἀρμενίαν, ἣν δὴ νῦν Ῥωμαῖοι βραχυτέραν Ἀρμενίαν καλοῦσιν, ἀνεζεύγνυε, τὰ μὲν εὐκόμιστα πάντα σιτολογῶν, τὰ δὲ δυσχερῆ διαφθείρων τε, καὶ Λούκουλλον ἐπιόντα προαφαιρούμενος. Καί τις ἀνὴρ Ῥωμαῖος, ἀπὸ βουλῆς, Ἀττίδιος ὄνομα, διὰ δίκην φυγὼν ἐκ τῆς πατρίδος ἐς Μιθριδάτην πρὸ πολλοῦ, καὶ φιλίας ἀξιούμενος, ἑάλω τότε ἐπιβουλεύων αὐτῷ. Καὶ τόνδε μὲν ὁ βασιλεύς, οὐ δικαιῶν βασανίσαι, Ῥωμαίων ποτὲ βουλευτὴν γενόμενον, ἔκτεινε· τοὺς δὲ συναμαρτόντας ᾐκίσατο δεινῶς. Ἀπελεύθεροι δ' ὅσοι τῷ Ἀττιδίῳ συνεγνώκεσαν, ἀπαθεῖς ἀφῆκεν, ὡς δεσπότῃ διακονησαμένους. Λουκούλλου δ' ἤδη τῷ Μιθριδάτῃ παραστρατοπεδεύοντος, ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγὸς περιπέμπων, ἐκήρυσσε, Ῥωμαίους ἐπικαλεῖν Λουκούλλῳ πέρα τοῦ δέοντος πολεμοῦντι, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ τῆς στρατείας ἀφιέναι, καὶ τῶν οὐ πειθομένων τὰ ὄντα δημεύσειν. Ὧν ἐξαγγελθέντων, ὁ στρατὸς αὐτίκα διελύετο, χωρὶς ὀλίγων· ὅσοι, πάνυ πένητες ὄντες, καὶ τὴν ζημίαν οὐ δεδιότες, τῷ Λουκούλλῳ παρέμενον.

XCI. Ὧδε μὲν δὴ καὶ ὁ Λουκούλλου πρὸς Μιθριδάτην πόλεμος ἐς οὐδὲν βέβαιον, οὐδὲ κεκριμένον τέλος, ἔληξεν. Ἀφισταμένης γὰρ τῆς Ἰταλίας, ἐνοχλούμενοι, καὶ λῃστευομένης τῆς θαλάσσης, λιμῷ πιεζόμενοι, οὐκ ἐν καιρῷ σφίσιν ἡγοῦντο πολεμεῖν ἄλλον τοσόνδε πόλεμον, πρὶν τὰ ἐνοχλοῦντα διαθέσθαι. Ὧν καὶ ὁ Μιθριδάτης αἰσθανόμενος, ἐς Καππαδοκίαν ἐσέβαλε, καὶ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ὠχύρου. Καὶ τάδε αὐτὸν πράσσοντα οἱ Ῥωμαῖοι περιεώρων, ἐφ' ὅσον αὐτοῖς ἡ θάλασσα ἐκαθαίρετο. Ὡς δ' ἐκεκάθαρτο, καὶ ὁ καθήρας Πομπήϊος ἔτι ἦν ἐν Ἀσίᾳ, τὸν Μιθριδάτειον πόλεμον ἀνελάμβανον αὐτίκα, καὶ ἐπέστελλον καὶ τοῦδε τῷ Πομπηΐῳ στρατηγῆσαι. Διό μοι δοκεῖ, μέρος ὄντα τῆς Πομπηΐου στρατείας τὰ περὶ τὴν θάλασσαν αὐτῷ πρὸ Μιθριδάτου κατειργασμένα, καὶ ἐς οὐδεμίαν συγγραφὴν οἰκείαν ἄλλην ἀπαντῶντα, ἐς τόδε τὸ μέρος συναγαγεῖν τε, καὶ ἐπιδραμεῖν, ὡς ἐγένετο.

XCII. Μιθριδάτης, ὅτε πρῶτον Ῥωμαίοις ἐπολέμει, καὶ τῆς Ἀσίας ἐκράτει, Σύλλα περὶ τὴν Ἑλλάδα πονουμένου, ἡγούμενος οὐκ ἐς πολὺ καθέξειν τῆς Ἀσίας, τά τε ἄλλα (ὥς μοι προείρηται) πάντα ἐλυμαίνετο, καὶ ἐς τὴν θάλασσαν πειρατὰς καθῆκεν· οἳ τὸ μὲν πρῶτον ὀλίγοις σκάφεσι καὶ μικροῖς, οἷα λῃσταί, περιπλέοντες ἐλύπουν. Ὡς δὲ ὁ πόλεμος ἐμηκύνετο, πλέονες ἐγίγνοντο, καὶ ναυσὶ μεγάλαις ἐπέπλεον. Γευσάμενοι δὲ κερδῶν μεγάλων, οὐδ', ἡττωμένου καὶ σπενδομένου καὶ τοῦ Μιθριδάτου, καὶ ἀναχωροῦντος, ἔτι ἐπαύοντο. Οἱ γὰρ βίου καὶ πατρίδων διὰ τὸν πόλεμον ἀφῃρημένοι,

ipso die castris hostium admovit exercitum: sed jam ex illis quoque trepidi profugerant Romani. Dum spoliantur cadavera, reperti sunt cæsi tribuni XXIV, centuriones CL; quantus præfectorum numerus haud facile unquam in una Romanorum clade desideratus est.

XC. Hinc Mithridates in Armeniam, quam minorem nunc Romani vocant, regressus est; commeatus omnes, qui quidem deportari poterant, secum auferens, cæteris vero corruptis, ne Lucullo venienti essent usui. Quo tempore Attidius Romanus senator, qui, judicii metu dudum profugus ad Mithridatem, in amicitiam ejus fuerat receptus, deprehensus est regi struere insidias. Quem ille, pro dignitatis pristinæ reverentia, vetuit torqueri, simplicique morte necavit; conscios autem excruciavit graviter. Libertos vero, cum quibus Attidius communicarat consilium, illæsos dimisit, ut qui patrono ministerium negare non potuissent. Ubi vero Lucullus jam cum Mithridate contulit castra, Asiæ proconsul, dimissis per provinciam præconibus, edixit, incusari Lucullum a senatu, quod bellum diutius justo protraheret: proinde senatum missum facere ejus exercitum, et bona eorum, qui non paruissent, publicaturum. Quibus ad exercitum perlatis, mox diffluebant milites; exceptis paucis, qui, admodum pauperes, ideoque mulctam non timentes maluerunt apud Lucullum permanere.

XCI. Atque ita nec Luculli ductu bellum Mithridaticum finem ullum certum firmumve habuit. Etenim ob defectionem Italiæ laborantes Romani, et fame præterea pressi propter occupata a piratis maria, intempestivum duxerunt, tanto bello involvi, priusquam amotæ essent præsentes molestiæ. Quod etiam Mithridates intelligens, rursus invasit Cappadociam, et proprium regnum munivit; dissimulantibus Romanis, donec repurgata essent maria. Quibus perpurgatis, dum piratarum profligator Pompeius in Asia adhuc versabatur, statim resumtum est bellum Mitridaticum, et Pompeio imperatori commissum. Quapropter, quum pars sint Pompeianæ expeditionis, quæ ille in mari gessit ante bellum Mithridaticum, nec in ulla alia historiarum nostrarum parte sedem propriam habeant, libet mihi hoc loco ea percurrere.

XCII. Mithridates dum primum adversus Romanos bellum gereret, Asiamque obtineret, Sylla gravibus negotiis occupato in Græcia; ratus, non diuturnum fore in Asia suum imperium; et aliis modis, de quibus dictum est, vastavit omnia, et mari piratas immisit: qui primum paucis navigiis parvisque vagi latrocinabantur. Quum vero longius protraheretur bellum, augebatur piratarum numerus, qui jam et majoribus navibus cœperunt uti. Denique, gustatis lucris non mediocribus, ne victo quidem tum et pacato Mithridate, et in regnum suum regresso, desistebant. Qui enim facultates et patrias propter bellum amiserant, hi, ad

καὶ ἐς ἀπορίαν ἐμπεσόντες ἀθρόαν, ἀντὶ τῆς γῆς ἐκαρποῦντο τὴν θάλασσαν, μυοπάρωσι πρῶτον καὶ ἡμιολίαις, εἶτα δικρότοις καὶ τριήρεσι, κατὰ μέρη περιπλέοντες, ἡγουμένων ληστάρχων, οἷα πολέμου στρατηγῶν. Ἔς τε ἀτειχίστους πόλεις ἐμπίπτοντες, καὶ ἑτέρων τὰ τείχη διορύττοντες ἢ κόπτοντες, ἢ πολιορκίᾳ λαμβάνοντες, ἐσύλων· καὶ τοὺς ἄνδρας, οἷς τι πλέον εἴη, ἐς ναυλοχίαν ἐπὶ λύτροις ἀπῆγον. Καὶ τάδε τὰ λήμματα, ἀδοξοῦντες ἤδη τὸ τῶν ληστῶν ὄνομα, μισθοὺς ἐκάλουν στρατιωτικούς. Χειροτέχνας τε εἶχον ἐπ' ἔργοις δεδεμένους, καὶ ὕλην ξύλου καὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου συμφέροντας οὔποτε ἐπαύοντο. Ἐπαιρόμενοι γὰρ ὑπὸ τοῦ κέρδους, καὶ τὸ λῃστεύειν οὐκ ἐγνωκότες ἔτι μεθεῖναι, βασιλεῦσι δ' ἤδη καὶ τυράννοις ἢ στρατοπέδοις μεγάλοις ἑαυτοὺς ὁμοιοῦντες, καὶ νομίζοντες, ὅτε συνέλθοιεν ἐς τὸ αὐτὸ πάντες, ἄμαχοι γενήσεσθαι· ναῦς τε καὶ ὅπλα πάντα ἐτεκταίνοντο, μάλιστα περὶ τὴν Τραχεῖαν λεγομένην Κιλικίαν, ἣν κοινὸν σφῶν ὕφορμον ἢ στρατόπεδον ἐτίθεντο εἶναι· φρούρια μὲν καὶ ἄκρας, καὶ νήσους ἐρήμους, καὶ ναυλοχίας ἔχοντες πολλαχοῦ. Κυριωτάτας δὲ ἀφέσεις ἡγούμενοι τὰς περὶ τήνδε τὴν Κιλικίαν, τραχεῖάν τε καὶ ἀλίμενον οὖσαν, καὶ κορυφαῖς μεγάλαις ἐξέχουσαν. Ὅθεν δὴ καὶ πάντες ὀνόματι κοινῷ Κίλικες ἐκαλοῦντο· ἀρξαμένου μὲν ἴσως τοῦ κακοῦ παρὰ τῶν Τραχειωτῶν Κιλίκων, συνεπιλαβόντων δὲ Σύρων τε καὶ Κυπρίων καὶ Παμφύλων καὶ τῶν Ποντικῶν, καὶ σχεδὸν ἁπάντων τῶν ἑῴων ἐθνῶν· οἵ, πολλοῦ καὶ χρονίου σφίσιν ὄντος τοῦ Μιθριδατείου πολέμου, δρᾷν τι μᾶλλον ἢ πάσχειν αἱρούμενοι, τὴν θάλασσαν ἀντὶ τῆς γῆς ἐπελέγοντο.

XCIII. Ὥστε πολλαὶ τάχιστα αὐτῶν μυριάδες ἦσαν. Καὶ οὐ μόνης ἔτι τῆς ἑῴας θαλάσσης ἐκράτουν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν ἁπάσης. Καὶ γάρ τινας ἤδη Ῥωμαίων στρατηγοὺς ναυμαχίᾳ νενικήκεσαν, ἄλλους τε, καὶ τὸν τῆς Σικελίας περὶ αὐτῇ Σικελίᾳ. Ἄπλωτά τε ἤδη πάντα ἦν, καὶ ἡ γῆ τῶν ἔργων ἐνδεής, διὰ τὴν ἀνεπιμιξίαν. Ἥ τε πόλις ἡ Ῥωμαίων ᾔσθετο μάλιστα τοῦ κακοῦ, τῶν τε ὑπηκόων σφίσι χαμνόντων, καὶ αὐτοὶ διὰ πλῆθος ἴδιον ἐπιπόνως λιμώττοντες. Τὸ δ' ἔργον αὐτοῖς ἐφαίνετο μέγα καὶ δυσχερές, ἐξελεῖν τοσάδε στρατόπεδα ἀνδρῶν ναυτικῶν, μεμερισμένα μὲν ἐς πᾶσαν ἐν κύκλῳ γῆν καὶ θάλασσαν, κοῦφα δὲ ταῖς κατασκευαῖς ἐς τὸ ὑποφεύγειν· οὐκ ἐκ πατρίδων ἢ φανερᾶς χώρας ὁρμώμενα, οὐδ' οἰκεῖον οὐδὲν ἢ ἴδιον, ἀλλ' ἀεὶ τὸ προστυχὸν, ἔχοντα. Ὥστε πολὺς ὢν ὁ τοῦδε τοῦ πολέμου παράλογος, ἔννομον οὐδὲν ἔχοντος, οὐδὲ βέβαιον, οὐδὲ φανερὸν, ἀμηχανίαν ὁμοῦ καὶ φόβον εἰργάζετο. Μουρήνας τε, ἐγχειρήσας αὐτοῖς, οὐδὲν ἐξείργαστο μέγα· ἀλλ' οὐδὲ Σερουΐλιος Ἰσαυρικὸς, ἐπὶ τῷ Μουρήνᾳ. Ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς γῆς τῆς Ἰταλικῆς τοῖς παραλίοις, ἀμφί τε τὸ Βρεντέσιον καὶ τὴν Τυῤῥηνίαν, ἐπέβαινον οἱ λῃσταὶ σὺν καταφρονήσει· καὶ γύναια παροδεύοντα τῶν εὐπατριδῶν, καὶ δύο στρατηγοὺς αὐτοῖς σημείοις, συνηρπάκεσαν.

summam egestatem redacti, relictis terris, quæstum faciebant e mari : myoparonibus primum et hemioliis, deinde dicrotis et triremibus, ultro citroque navigantes; ductantibus archipiratis, veluti legitimi belli ducibus. Jamque et oppida parum munita invadebant, et munitorum oppidorum muros perfodiebant, vel arietibus quassabant, alia obsidione capiebant; captaque deprædabantur, et ditiores cives in sua latibula abducebant, ut pretio sese illi redimerent. Et abdicato jam piratarum nomine, spolia ista militiæ appellabant mercedem. Opifices quoque vinctos habebant, et non desinebant materiam lignorum, ferri, ærisque, congerere. Jam lucri studio incitati, et certi permanere in eo vitæ genere, jamque se cum regibus et tyrannis et magnis exercitibus conferentes, et inexpugnabiles se rati si coirent in unum, naves et omne armorum genus sedulo fabricabantur. Id maxime fiebat in Cilicia, quæ Aspera cognominatur; quam commune omnium receptaculum, et velut communia castra, elegerant. Et habebant quidem passim castella, arces, desertas insulas, stationesque occultas navium; sed potissimum excurrebant ex hac parte Ciliciæ, aspera importuosaque, et altissimis assurgente montium cacuminibus : unde omnes communi nomine Cilices appellabantur. Ac fortasse initium in Aspera Cilicia, ceperat illud malum; eamdem vero in societatem coierant Syri, Cyprii, Pamphylii, Pontici, et ex omnibus fere orientalibus populis homines, qui propter diuturnitatem belli Mithridatici, inferre damna, quam perpeti, malentes, mari terram mutarunt.

XCIII. Ita factum, ut brevissimo tempore multæ piratarum myriades exortæ sint. Neque vero illud solum mare, quod Orientis alluit oras, in sua habuerunt potestate, sed universum, quam late patet usque ad Herculis columnas. Jamque et prætores Romanos aliquot vicerunt navalibus præliis, et in his prætorem Siciliæ ad ipsam Siciliæ oram. Neque ullum mare jam tuto poterat navigari, et agri propter interrupta commercia inculti jacebant. Et ipsa quoque urbs Roma maxime persentiscebat illud incommodum; quod et vexabantur ejus provinciæ, et urbana multitudo gravi fame premebatur. Sed magnum opus difficileque apparebat esse, delere tantas navales copias, terra et mari dispertitas circumquaque, atque ita instructas, ut facillime effugere possent; non ex patriis suis aut ex apertis locis excurrentes, nec lares ullos aut quidquam proprium habentes, sed quidquid in manus incideret. Quapropter insolita belli hujus ratio, omnibus legibus soluta, in qua nil certum esset, nil conspicuum, cunctis ob perplexitatem erat formidabilis. Nam nec Murena, prædones hosce aggressus, quidquam effecit memorabile; nec post eum Servilius Isauricus. Sed jam contemtim exscendebant etiam in Italiæ maritima, circa Brundusium ac circa Etruriam; abripueruntque exspatiantes aliquot nobiles feminas, et duos prætores cum ipsis insignibus.

XCIV. Ὧν οὔτε τὴν βλάβην οὔτε τὴν αἰσχύνην ἔτι φέροντες οἱ Ῥωμαῖοι, τὸν τότε σφῶν ἐπὶ δόξης ὄντα μεγίστης Γναῖον Πομπήϊον αἱροῦνται νόμῳ στρατηγὸν ἐπὶ τριετὲς αὐτοκράτορα εἶναι, θαλάσσης τε ἁπάσης, ἣ στηλῶν Ἡρακλείων ἐντός ἐστι, καὶ γῆς ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ σταδίους τετρακοσίους ἄνω. Βασιλεῦσί τε καὶ δυνάσταις καὶ ἔθνεσι καὶ πόλεσι πάσαις ἐπέστελλον, ἐς πάντα συλλαμβάνειν τῷ Πομπηΐῳ. Καὶ αὐτῷ στρατιὰν καταλέγειν ἔδοσαν, καὶ χρήματα ἀγείρειν. Συνέπεμψαν δὲ καὶ παρὰ σφῶν στρατὸν πολὺν ἐκ καταλόγου, καὶ ναῦς ὅσας εἶχον, χρημάτων ἐς ἑξακισχίλια τάλαντα Ἀττικά. Οὕτω μέγα καὶ δυσεργὲς ἡγοῦντο εἶναι, τοσῶνδε κρατῆσαι στρατοπέδων, ἐν τοσῇδε θαλάσσῃ καὶ μυχοῖς τοσοῖσδε διαλανθανόντων τε εὐμαρῶς, καὶ ὑποχωρούντων ῥᾳδίως, καὶ ἐμπιπτόντων αὖθις ἀφανῶς. Ἀνήρ τε οὐδείς πω, πρὸ τοῦ Πομπηΐου, ἐπὶ τοσήνδε ἀρχὴν αἱρεθεὶς ὑπὸ Ῥωμαίων ἐξέπλευσεν. Ὧ στρατιὰ μὲν αὐτίκα ἦν ἐν δυώδεκα μυριάσι πεζῶν, καὶ ἱππεῖς τετρακισχίλιοι· νῆες δὲ, σὺν ἡμιολίαις, ἑβδομήκοντα καὶ διακόσιαι. Ὑπηρέται δ' ἀπὸ τῆς βουλῆς, οὓς καλοῦσι πρεσβευτὰς, πέντε καὶ εἴκοσιν· οἷς ὁ Πομπήϊος ἐπιδιῄρει τὴν θάλασσαν, καὶ ναῦς ἐδίδου, καὶ ἱππέας ἑκάστῳ, καὶ στρατὸν πεζὸν, καὶ στρατηγίας σημεῖα περικεῖσθαι· ἵνα αὐτοκράτωρ ἐντελὴς οὗ πιστεύοιτο μέρους ἕκαστος ὑπάρχοι· αὐτὸς δ', οἷα δὴ βασιλεὺς βασιλέων, αὐτοὺς περιθέοι καὶ ἐφορῴη μένοντας ἐφ' ὧν ἐτάχθησαν, μήτε μεταδιώκων τοὺς λῃστὰς περιφέροιτο ἐξ ἔργων ἀτελῶν ἔτι ὄντων εἰς ἕτερα, ἀλλ' εἶεν οἱ πανταχόθεν αὐτοῖς ἀπαντῶντές τε, καὶ τὰς ἐς ἀλλήλους διαδρομὰς ἀποκλείοντες.

XCV. Οὕτω διαθεὶς ὁ Πομπήϊος ἅπαντα ἐπέστησεν Ἰβηρίᾳ μὲν καὶ ταῖς Ἡρακλείοις στήλαις Τιβέριον Νέρωνα καὶ Μάλλιον Τορκουᾶτον· ἀμφὶ δὲ τὴν Λιγυστικήν τε καὶ Κελτικὴν θάλασσαν Μάρκον Πομπώνιον· Λιβύῃ δὲ καὶ Σαρδόνι καὶ Κύρνῳ, καὶ ὅσαι πλησίον νῆσοι, Λέντουλόν τε Μαρκελλῖνον, καὶ Πούπλιον Ἀτίλιον· περὶ δὲ αὐτὴν Ἰταλίαν, Λούκιον Γέλλιον, καὶ Γναῖον Λέντουλον. Σικελίαν δὲ καὶ τὸν Ἰόνιον ἐφύλασσον αὐτῷ Πλώτιός τε Οὔαρος καὶ Τερέντιος Οὐάῤῥων, μέχρις Ἀκαρνανίας. Πελοπόννησον δὲ καὶ τὴν Ἀττικὴν, ἔτι δ' Εὔβοιαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν, Λούκιος Σισιννᾶς· τὰς δὲ νήσους, καὶ τὸ Αἰγαῖον ἅπαν, καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπ' ἐκείνῳ, Λούκιος Λόλλιος· Βιθυνίαν δὲ καὶ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Προποντίδα καὶ τὸ τοῦ Πόντου στόμα, Πούπλιος Πείσων· Λυκίαν δὲ καὶ Παμφυλίαν καὶ Κύπρον καὶ Φοινίκην, Μέτελλος Νέπως. Ὧδε μὲν αὐτῷ διετετάχατο οἱ στρατηγοὶ, ἐπιχειρεῖν τε, καὶ ἀμύνεσθαι, καὶ φυλάσσειν τὰ τεταγμένα, καὶ τοὺς παρ' ἀλλήλων ἐκφεύγοντας ὑπολαμβάνειν· ἵνα μὴ διώκοντες ἀφίσταιντο μακρὰν, μηδὲ ὡς ἐν δρόμῳ περιφέροιντο, καὶ χρόνιον εἴη τὸ ἔργον. Αὐτὸς δ' ἅπαντας ἐπέπλει· καὶ τὰ ἐς δύσιν πρῶτα ἡμέραις τεσσαράκοντα ἐπιδὼν, ἐς Ῥώμην παρῆλθεν. Ὅθεν ἐς Βρεντέσιον, καὶ ἐκ Βρεντεσίου τοσῷδε διαστήματι τὴν

XCIV. Quos clades ignominiasque Romani non ferentes amplius, Cn. Pompeium, cujus tum præ ceteris inclyta fama erat, lege lata imperatorem creaverunt in triennium : qui toto mari quod intra columnas Herculis est, et in oris maritimis, usque ad quinquagesimum a mari milliarium, summam haberet potestatem. Et regibus, dynastis, populis, civitatibusque omnibus, per literas mandarunt, ut Pompeium rebus omnibus juvarent. Conscribere quoque milites ex provinciis, pecuniasque colligere, ei permiserunt. Et ex civium legionibus magnum exercitum, tum naves quotquot habebant, et numeratæ pecuniæ sex millia talentorum Atticorum, eidem tradiderunt. Adeo magna res difficilisque visa erat, tot navales exercitus superare, per tam amplum mare dispersos, tot sinuum recessibus facile se occultantes', refugientes expedite, rursumque ex improviso irrumpentes. Nec ullus unquam Romanorum imperator, ante Pompeium, cum tanta potestate profectus est. Cui statim exercitus fuit CXX millium peditum, equitum quater mille; navesque, annumeratis hemioliis, CCLXX. Administri vero ex senatorio ordine, quos Legatos Romani appellant, aderant ei viginti quinque : quos per maria distribuit Pompeius, datis cuique navibus, equitibus, peditibus, et prætoriis insignibus : ita ut quisque in ea parte, quæ fidei ipsius esset credita, plenam potestatem imperiumque haberet; ipse vero, quasi rex regum, circumcursaret, præessetque singulis, qui in statione sua quisque manerent, ne, dum ipse uno loco persequeretur piratas, in aliam partem distraheretur, nondum absoluta victoria; sed ut essent ubique locorum, qui illis fugientibus occurrerent, prohiberentque ne alii ad alios sese recipere possent.

XCV. Ita rebus omnibus ordinatis, Hispaniam et fretum Herculeum, Tib. Neronem una cum Manlio Torquato jussit curare : Gallicum Ligusticumque mare attribuit M. Pomponio : Africam cum Sardinia Corsicaque et propinquis insulis Lentulo Marcellino et P. Atilio : oram Italiæ L. Gellio et Cn. Lentulo. Siciliæ custodia et Ionii maris, usque ad Acarnaniam, Plotio Varo et Terentio Varroni obtigit : L. Sisennæ Peloponnesus, Attica, Eubœa, Thessalia, Macedonia, Bœotia : insulæ vero et Ægæum mare universum cum Hellesponto L. Lollio : Bithynia, Thracia, Propontis, et Ponti ostium, P. Pisoni : Lycia denique, Pamphylia, Cyprus et Phœnicia Metello Nepoti. Ad hunc modum ab eo dispositi sunt prætores, qui et impugnarent prædones, et arcerent, et partes sibi commissas defenderent, exciperentque eos qui ab aliis aliunde essent exagitati, neque vero persequendo proveherentur longius, ne veluti in stadio circumducerentur, et res protraheretur in longum. Pompeius ipse universos inspectabat; et perlustrato intra dies quadraginta tractu occidentali, Romam in transcursu rediit, atque inde Brundusium venit. Hinc pari temporis

ἔξω περιπλεύσας, ἐξέπληξεν ἅπαντας τάχει τε ἐπίπλου, καὶ μεγέθει παρασκευῆς, καὶ φόβῳ δόξης. Ὥστε τοὺς λῃστὰς, ἐλπίσαντας αὐτῷ προεπιχειρήσειν, ἢ οὐκ εὐμαρές γε τὸ κατὰ σφῶν ἔργον ἀποδείξειν, δείσαντας εὐθὺς τῶν τε πόλεων ἃς ἐπολιόρκουν ἐξαναχθῆναι, καὶ ἐς τὰς συνήθεις ἄκρας καὶ ναυλοχίας ὑποφεύγειν· καὶ Πομπηΐῳ τὴν μὲν θάλασσαν αὐτίκα ἀμαχεὶ κεκαθάρθαι, τοὺς δὲ λῃστὰς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἁλίσκεσθαι πανταχοῦ κατὰ μέρη.

XCVI. Αὐτὸς δὲ ἐς Κιλικίαν ἠπείγετο, μετὰ ποικίλου στρατοῦ καὶ μηχανημάτων πολλῶν· ἐλπίσας, παντοίας μάχης καὶ πολιορκίας αὐτῷ δεήσειν ἐπὶ ἄκρας ἀποκρήμνους. Οὐδενὸς δὲ ἐδέησε. Τὸ γὰρ κλέος αὐτοῦ καὶ τὴν παρασκευὴν οἱ λῃσταὶ καταπλαγέντες, καὶ ἐλπίσαντες, εἰ μὴ διὰ μάχης ἔλθοιεν, τεύξεσθαι φιλανθρώπου, πρῶτοι μὲν οἳ Κράγον καὶ Ἀντίκραγον εἶχον, φρούρια μέγιστα, μετὰ δ᾽ ἐκείνους, οἱ ὄρειοι Κίλικες, καὶ ἐφεξῆς ἅπαντες, ἑαυτοὺς ἐνεχείρισαν· ὅπλα τε ὁμοῦ πολλὰ, τὰ μὲν ἕτοιμα, τὰ δὲ χαλκευόμενα, παρέδωκαν· καὶ ναῦς, τὰς μὲν ἔτι πηγνυμένας, τὰς δ᾽ ἤδη πλεούσας· χαλκόν τε καὶ σίδηρον ἐς ταῦτα συνενηνεγμένον, καὶ ὀθόνας, καὶ κάλως, καὶ ὕλην ποικίλην· αἰχμαλώτων τε πλῆθος, τῶν μὲν ἐπὶ λύτροις, τῶν δὲ ἐπὶ ἔργοις δεδεμένων. Ὧν ὁ Πομπήϊος τὴν μὲν ὕλην ἐνέπρησε, τὰς δὲ ναῦς ἀπήγαγε· τοὺς δ᾽ αἰχμαλώτους ἐς τὰς πατρίδας ἀφῆκε· καὶ πολλοὶ κενοτάφια σφῶν κατέλαβον ὡς ἐπὶ νεκροῖς γενόμενα. Τοὺς δὲ πειρατὰς, οἳ μάλιστα ἐδόκουν οὐχ ὑπὸ μοχθηρίας ἀλλ᾽ ἀπορίᾳ βίου διὰ τὸν πόλεμον, ἐπὶ ταῦτα ἐλθεῖν, ἐς Μᾶλλον καὶ Ἄδανα καὶ Ἐπιφάνειαν, ἢ εἴ τι ἄλλο πόλισμα ἔρημον ἢ ὀλιγάνθρωπον ἦν τῆσδε τῆς Τραχείας Κιλικίας, συνῴκιζε· τοὺς δέ τινας αὐτῶν καὶ ἐς Δύμην τῆς Ἀχαΐας ἐξέπεμπεν. Ὧδε μὲν ὁ λῃστρικὸς πόλεμος, χαλεπώτατος ἔσεσθαι νομισθεὶς, ὀλιγήμερος ἐγένετο τῷ Πομπηΐῳ· καὶ ναῦς ἔλαβε, τὰς μὲν ἁλούσας, μίαν καὶ ἑβδομήκοντα, τὰς δὲ ὑπ᾽ αὐτῶν παραδοθείσας, ἓξ καὶ τριακοσίας· πόλεις δὲ καὶ φρούρια, καὶ ὁρμητήρια ἄλλα αὐτῶν, ἐς εἴκοσι καὶ ἑκατόν. Λῃσταὶ δ᾽ ἀνῃρέθησαν ἐν ταῖς μάχαις ἀμφὶ τοὺς μυρίους.

XCVII. Ἐπὶ δὴ τούτοις, ὀξέως τε οὕτω καὶ παραδόξως γενομένοις, οἱ Ῥωμαῖοι, τὸν Πομπήϊον ἐπὶ μέγα ἐπαίροντες, ἔτι ὄντα περὶ Κιλικίαν, εἵλοντο τοῦ πρὸς Μιθριδάτην πολέμου στρατηγὸν, ἐπὶ τῆς ὁμοίας ἐξουσίας αὐτοκράτορα ὄντα, ὅπῃ θέλοι, συντίθεσθαί τε καὶ πολεμεῖν, καὶ φίλους ἢ πολεμίους Ῥωμαίοις οὓς δοκιμάσειε ποιεῖσθαι· στρατιᾶς τε πάσης, ὅση πέραν ἐστὶ τῆς Ἰταλίας, ἄρχειν ἔδωκαν· ἅπερ οὐδενί πω παντάπασι πρὸ τοῦδε ὁμοῦ πάντα ἐδόθη. Καὶ ἴσως αὐτὸν καὶ διὰ τάδε Μέγαν στρατηγὸν ὀνομάζουσιν· ὁ γάρ τοι πόλεμος ὁ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ὑπὸ τῶν προτέρων στρατηγῶν ἐξήνυστο ἤδη. Πομπήϊος μὲν οὖν, εὐθὺς ἐκ τῆς Ἀσίας στρατὸν ἀγείρας, μετεστρατοπέδευεν ἐπὶ τοὺς ὅρους τοῦ Μιθριδάτου. Μιθριδάτῃ δὲ ἦν ἐπίλεκτος οἰκεῖος στρατὸς, τρισμύριοι πεζοὶ, καὶ ἱππεῖς τρισ-

spatio per orientem circumvectus, perculit omnes celeritate adventus, et apparatus magnitudine, et celebritatis suæ terrore. Adeo ut piratæ, qui videbantur ultro lacessituri, aut certe difficilem ei reddituri victoriam, præ metu mox oppugnationes urbium relinquerent, et in suas arces et consueta latibula se reciperent. Ita maria statim sine certamine a Pompeio purgata; piratæ vero a prætoribus ubique, in sua cujusque provincia, in potestatem sunt redacti.

XCVI. Ipse Pompeius in Ciliciam properavit, cum variis militum copiis, et machinarum magno numero; existimans, omni genere pugnandi opus futurum, arcesque eorum in rupibus sitas modis omnibus fore oppugnandas. Sed nihil his habuit opus. Sola enim celebritas nominis et amplitudo apparatus ita prædones perterruerat, ut, sperantes clementiorem victorem, si abstinerent a certamine, primum hi qui Cragum et Anticragum tenebant, castella maxima, deinde montani Cilices, denique omnes, alii post alios, se ejus fidei permitterent. Simulque magnam vim armorum vel jam perfectorum, vel in fabricis inchoatorum, præterea naves omnes, alias necdum perfectas in navalibus, alias jam navigantes, tum æs ferrumque in tales usus comportatum, et lintea, funes, variamque materiam, denique captivorum multitudinem, vinctorum ut vel pretio se redimerent, vel operarentur in ergastulis, tradiderunt victori. Pompeius materiam incendit, et naves abduxit, captivos in patrias dimisit: quorum multi invenerunt domi sua cenotaphia, tanquam mortuis posita. Ex piratis vero eos, qui præ ceteris videbantur non suapte malitia, sed amissis bello facultatibus, ad illud vitæ genus devenisse, Mallum, Adama, Epiphaneam, et si quod erat aliud infrequens oppidum Asperæ Ciliciæ, habitare jussit: nonnullos etiam ex his Dymen misit in Achaiam. Atque ita Piraticum Bellum, quod difficillimum fore putabatur, intra paucos dies per Pompeium confectum est; in quo naves expugnatæ sunt LXXI, deditæ trecentæ et sex; oppida, castella, aliaque prædonum receptacula capta centum et viginti: ex piratis autem, qui repugnare conati erant, cæsa sunt circiter decem millia.

XCVII. Post hanc igitur tam celerem, et opinione omnium feliciorem victoriam, senatus populusque Romanus Pompeium, magnifice honoratum, dum adhuc in Cilicia versatur, imperatorem designavit ad bellum Mithridaticum; prorogata illi eadem potestate, bellum pro arbitratu suo sive inferendi sive componendi, hostesque judicandi, vel adsciscendi socios, prout quemque dignum existimasset. Simul eidem imperium in omnes exercitus, quotquot essent ultra Italiam. Quæ omnia simul nunquam cuiquam uni ante hunc contulerat populus Romanus. Ac fortasse hanc quoque ob causam Magnum Pompeium nominant: nam cum Mithridate quidem jam ante ab aliis quoque imperatoribus fuerat debellatum. Pompeius igitur, statim ex Asia contractis copiis, contra Mithridatem profectus est. Habebat ille tunc e propria ditione lectissimum exercitum XXX. M. peditum, trium millium equitum; quibuscum in ipso regni

χίλιοι· καὶ προὐκάθητο τῆς χώρας. Ἄρτι δ' αὐτὴν Λουκούλλου διεφθαρκότος, ἀπόρως εἶχεν ἀγορᾶς· ὅθεν αὐτομολίαις ἐπετίθεντο πολλοί. Καὶ τούσδε μὲν ὁ Μιθριδάτης ἐρευνώμενος ἐκρήμνη, καὶ ὀφθαλμοὺς ἀνώρυττε, καὶ ἔκαιε. Καὶ τὰ μὲν τῶν αὐτομολιῶν ἧσσον ἠνώχλει, διὰ φόβον τῶν κολάσεων· ἐπέτριβε δ' ἡ ἀπορία.

XCVIII. Πρέσβεις οὖν ἐς Πομπήϊον πέμψας, ἠξίου μαθεῖν, τίς ἂν εἴη τοῦ πολέμου διάλυσις. Ὁ δ', ἐὰν τοὺς αὐτομόλους ἡμῖν παραδῷς, ἔφη, καὶ σεαυτὸν ἡμῖν ἐπιτρέψῃς. Ὧν ὁ Μιθριδάτης πυθόμενος, τοῖς αὐτομόλοις τὸ περὶ αὐτῶν ἔφρασε· καὶ δεδιότας ὁρῶν, ὤμοσεν ὅτι οἱ τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἐστὶν ἄσπονδα διὰ τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν, καὶ οὐχ ἐκδώσει τινὰ, οὐδὲ πράξει ποτὲ ὃ μὴ κοινῇ πᾶσι συνοίσει. Ὁ μὲν δὴ ὧδε εἶπεν. Ὁ δὲ Πομπήϊος, ἐνέδραν ποι καθεὶς ἱππέων, ἑτέρους ἔπεμπεν, ἐκ φανεροῦ τοῖς προφύλαξι τοῦ βασιλέως ἐνοχλεῖν· καὶ εἴρητο αὐτοῖς, ἐρεθίζειν καὶ ὑποφεύγειν, ὥσπερ ἡττωμένους· ἔστε πέρ οἱ ἐκ τῆς ἐνέδρας περιλαβόντες αὐτοὺς ἐτρέψαντο. Καὶ φεύγουσι τάχ' ἂν καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον συνεισεπήδησαν, εἰ μὴ δείσας ὁ βασιλεὺς προήγαγε τὸ πεζόν. Οἱ δ' ἀπεχώρουν. Καὶ τέλος ἦν τοῦτο τῇ πρώτῃ Πομπηίου καὶ Μιθριδάτου πείρᾳ ἐς ἀλλήλους καὶ ἱππομαχίᾳ.

XCIX. Ἐνοχλούμενος δ' ὑπὸ τῆς ἀπορίας ὁ βασιλεὺς, ἄκων ὑπεχώρει, καὶ ἐσεδέχετο Πομπήϊον ἐς τὴν ἑαυτοῦ· ἐλπίζων, καθήμενον ἐν τῇδε τῇ διεφθαρμένῃ κακοπαθήσειν. Ὁ δὲ ἀγορὰν μὲν ἐπακτὸν ἐκ τῶν ὄπισθεν εἶχε· περιελθὼν δὲ τὰ πρὸς ἕω τοῦ Μιθριδάτου, καὶ φρούρια αὐτῷ καὶ στρατόπεδα πολλὰ ἐς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίους περιθεὶς, ἀπετάφρευε, τοῦ μὴ σιτολογεῖν αὐτὸν ἔτι εὐμαρῶς. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποταφρεύοντι μὲν οὐκ ἐπετίθετο, εἴθ' ὑπὸ δέους, εἴθ' ὑπὸ ἀνοίας, ἣ πᾶσιν ἐγγίγνεται πλησιαζόντων τῶν κακῶν. Κάμνων δ' αὖθις ἐξ ἀπορίας, τὰ ὑποζύγια ὅσα εἶχε κατέκοπτε, τοὺς ἵππους μόνους περιποιούμενος. Ἔστε μόλις ἐς πεντήκοντα διαρκέσας ἡμέρας, νυκτὸς ἀπεδίδρασκε σὺν σιωπῇ βαθείᾳ διὰ ὁδῶν δυσχερῶν. Ὡς δὲ αὐτὸν μόλις ἡμέρας ὁ Πομπήϊος καταλαβὼν εἴχετο τῶν ὑστάτων, ὁ μὲν, καὶ τότε τῶν φίλων ἐκτάξαι κελευόντων, οὐκ ἐμάχετο· ἀλλὰ τοῖς ἱππεῦσι μόνοις τοὺς πλησιάζοντας ἀνακόπτων, ἑσπέρας ἐν ὕλαις ηὐλίσατο πυκναῖς. Τῇ δ' ἐπιούσῃ, χωρίον κατέλαβε περίκρημνον, οὗ μία ἐς αὐτὸ ἄνοδος ἦν, καὶ τέσσαρες αὐτὴν σπεῖραι προὐφύλασσον. Ἀντεφύλασσον δὲ καὶ Ῥωμαῖοι, μὴ διαφυγεῖν Μιθριδάτην.

C. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, τὸν μὲν στρατὸν αὐτῶν ὥπλιζεν ἑκάτερος. Οἱ προφύλακες δ' ἀλλήλων κατὰ τὸ πρανὲς ἀπεπειρῶντο· καί τινες ἱππεῖς τοῦ Μιθριδάτου χωρίς τε τῶν ἵππων καὶ χωρὶς ἐπαγγέλματος ἐβοήθουν τοῖς σφετέροις προφύλαξι. Πλειόνων δὲ σφίσι Ῥωμαίων ἱππέων ἐπιόντων, οἱ ἄνιπποι τῶν Μιθριδατείων οἵδε ἀθρόως ἐς τὸ στρατόπεδον ἀνεπήδων, ἀναβησόμενοί τε τοὺς ἵππους, καὶ ἐξ ἴσου τοῖς ἐπιοῦσι Ῥωμαίοις συνοι-

sui confinio consederat. Sed ibi, quoniam nuper eam regionem Lucullus vastaverat, propter inopiam commeatuum, multa fiebant transfugia. Et in deprehensos quidem atrocibus rex sæviebat suppliciis, quos effossis oculis in crucem agebat, et vivis adhuc ignem subjiciebat. Quo metu absterrebat quidem multos, ne transfugerent; at nihilo minus atterebat eum inopia.

XCVIII. Igitur missis ad Pompeium legatis, rogabat Mithridates, quibus posset conditionibus impetrare pacem. Respondit ille: « Si transfugas tradideris, et te ipsum fidei nostræ commiseris. » Rex id ad transfugas retulit. Quos quum videret territos, juravit, se nunquam cum Romanis pacem habiturum, propter ipsorum avaritiam; nec traditurum eis quemquam, nec facturum quidquam nisi in communem utilitatem omnium. At Pompeius, equitibus collocatis in insidiis, alios misit qui propalam stationes regis lacesserent; quos jussit post provocationem cedere, quasi superatos. Idque ita factum: donec hostes longius provectos exceperunt hi, qui in insidiis erant dispositi, et terga vertere coegerunt. Ac fortasse una cum fugientibus in castra quoque irrupissent victores; ni rex, hoc ipsum metuens, produxisset pedites: ad quorum conspectum illi retrocesserunt. Hæc fuit prima inter partes pugna, equestribus copiis tentata.

XCIX. Mithridates deinde, pressus inopia, invitus pedem referens, Pompeium intra fines regni sui recepit; sperans, in regione vastata morantem multa sensurum incommoda. Sed Pompeius post se commeatus deferri jusserat: progressusque ita, ut ab oriente esset Mithridati, vallum xx fere millium passuum, crebris castellis distinctum, firmisque passim præsidiis custoditum, regi circumdedit, ut difficilem ei frumentationem redderet. Id opus rex non impedivit, sive metu, sive mentis quodam stupore, qui plerumque solet antecedere calamitatem. Quumque rursum laboraret inopia, quidquid jumentorum habebat, mactavit, equis tantum servatis. Sed ne sic quidem ad quinquagesimum usque diem sufficiente victu, profugit noctu Mithridates, magno silentio per vias difficiles. Ac quum Pompeius, ægre eum mane assecutus, extremum lacesseret agmen: rex, hortantibus etiam tum amicis, ut ad prælium instrueret, noluit pugnare, sed, contentus appropinquantes hostes submovere equitibus, vespere in densissimis sylvis se abdidit. Insequenti die locum occupavit circumquaque rupibus munitum: ad quem quum unicus pateret ascensus, quatuor cohortium præsidio ascensum eum custodivit. Et Romani quoque ex adverso stationem opposuerunt, ne effugeret hostis.

C. Hinc prima luce utrique copias suas arma capere jusserunt. Progressi autem utrinque stationarii velitabantur per declivia; et nonnulli etiam equites regii, sine equis et injussu præfectorum, accurrebant ad opem stationariis suis ferendam. In quos ubi complures Romanorum equites irruerunt, regii, equis carentes, uno agmine castra cursu petebant, ut conscensis equis æquo Marte cum Romanis

σόμενοι. Κατιδόντες δ' αὐτοὺς οἱ ἄνω ἔτι ὁπλιζόμενοι σὺν δρόμῳ καὶ βοῇ προσθέοντας, καὶ τὸ γιγνόμενον οὐκ εἰδότες, ἀλλὰ φεύγειν αὐτοὺς ὑπολαβόντες· ὡς εἰλημμένου σφῶν ἤδη καθ' ἑκάτερα τοῦ στρατοπέδου, τὰ ὅπλα μεθέντες ἔφευγον. Ἀδιεξόδου δ' ὄντος τοῦ χωρίου, προσέπταιον ἀλλήλοις ἀναστρεφόμενοι, μέχρι καθήλαντο κατὰ τῶν κρημνῶν. Οὕτω μὲν ἡ στρατιὰ τῷ Μιθριδάτῃ, διὰ προπέτειαν τῶν ἄνευ προστάγματος τοῖς προμάχοις ἐπικουρεῖν ἑλομένων θορυβηθεῖσα, διέφθαρτο. Καὶ τὸ λοιπὸν ἔργον εὔκολον ἦν τῷ Πομπηΐῳ, κτείνοντι καὶ συλλαμβάνοντι ἀνόπλους ἔτι, καὶ ἐν περικρήμνῳ συγκεκλεισμένους. Καὶ ἀνῃρέθησαν ἐς μυρίους, καὶ τὸ στρατόπεδον ὅλῃ τῇ παρασκευῇ κατελήφθη.

CI. Μιθριδάτης δὲ, μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν μόνων ὠσάμενος ἐς τὰ κατάκρημνα, καὶ διαφυγὼν, ἐνέτυχέ τισιν ἱππεῦσι μισθοφόροις, καὶ πεζοῖς ὡς τρισχιλίοις, οἳ εὐθὺς αὐτῷ συνείποντο ἐς Σινόρηγα φρούριον, ἔνθα αὐτῷ χρήματα πολλὰ σεσώρευτο· καὶ δωρεὰν καὶ μισθὸν ἐνιαυτοῦ τοῖς συμφυγοῦσι διέδωκε. Φέρων δ' ἐς ἑξακισχίλια τάλαντα, ἐπὶ τὰς τοῦ Εὐφράτου πηγὰς ἠπείγετο, ὡς ἐκεῖθεν ἐς Κόλχους περάσων. Δρόμῳ δ' ἀπαύστῳ χρώμενος, τὸν μὲν Εὐφράτην ὑπερῆλθεν ἡμέρᾳ μάλιστα τετάρτῃ. Τρισὶ δ' ἄλλαις καθιστάμενος καὶ ὁπλίζων τοὺς συνόντας ἢ προσιόντας, ἐς τὴν Χωτηνὴν Ἀρμενίαν ἐνέβαλεν· ἔνθα Χωτηνοὺς μὲν καὶ Ἴβηρας, κωλύοντας αὐτὸν βέλεσι καὶ σφενδόναις, ἐλαύνων, διῆλθεν ἐπὶ τὸν Ἄψαρον ποταμόν. Ἴβηρας δὲ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ οἱ μὲν προγόνους, οἱ δ' ἀποίκους, ἡγοῦνται τῶν Εὐρωπαίων Ἰβήρων, οἱ δὲ μόνον ὁμωνύμους· ἔθος γὰρ οὐδὲν ἦν ὅμοιον, ἢ γλῶσσα. Μιθριδάτης δ' ἐν Διοσκούροις χειμάζων, ἥντινα πόλιν οἱ Κόλχοι σύμβολον ἡγοῦνται τῆς Διοσκούρων σὺν Ἀργοναύταις ἐπιδημίας, οὐδὲν σμικρὸν, οὐδ' οἷον ἐν φυγῇ, διενοεῖτο· ἀλλὰ τὸν Πόντον ὅλον ἐν κύκλῳ, καὶ Σκύθας ἐπὶ τῷ Πόντῳ, καὶ τὴν Μαιώτιδα λίμνην ὑπερελθὼν, ἐς Βόσπορον ἐμβαλεῖν· τήν τε Μαχάρους τοῦ παιδὸς ἀρχὴν, ἀχαρίστου περὶ αὐτὸν γενομένου, παραλαβὼν, αὖθις ἐκ μετώπου Ῥωμαίοις γενέσθαι, καὶ πολεμεῖν ἐκ τῆς Εὐρώπης οὖσιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, τὸν Πόρον ἐν μέσῳ θέμενος· ὃν κληθῆναι νομίζουσι Βόσπορον, Ἰοῦς διανηξαμένης, ὅτε βοῦς γενομένη κατὰ ζηλοτυπίαν Ἥρας ἔφευγεν.

CII. Ἐς τοσοῦτον παραδοξολογίας ἐπειγόμενος ὁ Μιθριδάτης, ἐφικέσθαι ὅμως ἐπενόει· καὶ διώδευεν ἔθνη Σκυθικὰ καὶ πολεμικὰ καὶ ἀλλότρια, πείθων, ἢ βιαζόμενος. Οὕτω, καὶ φεύγων καὶ ἀτυχῶν, αἰδέσιμος ἔτι καὶ φοβερὸς ἦν. Ἡνιόχους μὲν οὖν, δεχομένους αὐτὸν, παρώδευεν. Ἀχαιοὺς δ' ἐτρέψατο διώκων· οὓς, ἀπὸ Τροίας ἐπανιόντας, φασὶν, ἐς τὸν Πόντον ὑπὸ χειμῶνος ἐκπεσεῖν, καὶ πολλὰ παθεῖν, ὡς Ἕλληνας, ὑπὸ βαρβάρων· πέμψαντας δ' ἐπὶ ναῦς ἐς τὰς πατρίδας, καὶ ὑπεροφθέντας, μηνῖσαι τῷ Ἑλληνικῷ γένει, καὶ Σκυθικῶς ὅσους ἕλοιεν Ἑλλήνων καταθύειν, πρῶτα μὲν ἅπαντας ὑπὸ ὀργῆς· σὺν χρόνῳ δὲ, τοὺς καλλίστους αὐ-

confligerent. Eos ita cum clamore cursuque irruentes conspicati e superiore loco qui adhuc armabantur; rem non intelligentes, et fugere illos rati, protinus, velut jam captis ab altera hac parte castris, arma projiciunt fugamque capessunt. Quum autem non pateret exitus, conversi impingebant in se invicem, donec per prærupta desilirent. Atque ita Mithridatis exercitus periit, propter temeritatem eorum, qui, dum injussi stationariis suis succurrere volunt, terrorem tumultumque excitaverunt. Reliquum facile fuit Pompeio conficere, cædenti prehendentique nondum armatos, et prærupto loco conclusos. Cæsa sunt ferme decem millia; et castra capta cum omni apparatu.

CI. Mithridates cum solis satellitibus per prærupta elapsus, in fuga incidit in equites nonnullos mercenarios, et peditum circiter tria millia; qui eum statim comitati sunt in castellum Sinoregem, ubi multum pecuniæ coacervaverat. Inde mox, muneribus datis et annuo stipendio numerato fugæ comitibus, ablatisque ferme sex millibus talentorum, ad fontes Euphratis properavit, Colchos porro petiturus. Et quum nusquam intermitteret cursum, die quarto Euphratem transiit. Per triduum deinde dispositis et armatis his, qui eum comitati erant vel deinceps accesserant, Chotenen ingressus est, Armeniæ præfecturam; ubi Chotenos Iberosque, missilibus ac glandibus iter impedire conatos, propulit, et ad Apsarum fluvium pervenit. Iberos illos Asiaticos quidam putant colonos Iberorum Europæorum; quidam contra, hos ab illis derivant: alii nomen tantum utrisque commune statuunt, quum nec in lingua sit simile quidquam, nec in moribus. Mithridates dein hibernans Dioscuriade in Colchis (quam urbem Colchi monumentum putant peregrinationis Dioscurorum cum Argonautis), nihil mediocre, aut quod profugum deceret, cogitabat: sed, perlustrata in circuitu ora Pontica, per Scythicas inde gentes, et circum Mæotidem Paludem pervadere in Bosporum; et occupato regno Macharis, ingrati filii, a fronte rursus bellum ex Europa constituit inferre Romanis, Asiam tenentibus; quæ ibi ab Europa interjecto freto illo dirimitur, quod a bove nominatum putatur, in quam mutata Io, Junonis zelotypiam fugiens, illac transnaverat.

CII. Hæc quantumvis nova et parum probabilia consilia exsequi tamen ausus Mithridates, per Scythicas gentes, bellicosas et alienas, partim vi, partim gratia, viam sibi paravit: adeo fugiens etiam calamitosusque, et reverendus etiam tunc erat et terribilis. Et Heniochos quidem, libenter exceptus, transivit. Achæos vero, obsistere ausos, fugavit: quos, aiunt, a Troja redeuntes, in Pontum actos tempestatibus, et ibi, ut Græcos, multa perpessos a barbaris: quumque ad patrias civitates misissent, qui naves ab illis peterent; repulsam passos, tantum odium concepisse in Græcum genus, ut, si quos Græcos in potestatem suam redegissent, eos, Scythico more, mactarent pro victimis; initio quidem, fervente ira, cunctos nullo discrimine; procedente vero tempore, pulcherrimum quemque; postremo,

τῶν μόνους· μετὰ δὲ, τοὺς κληρουμένους. Καὶ τάδε μὲν περὶ Ἀχαιῶν τῶν Σκυθικῶν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ἐς τὴν Μαιῶτιν ἐμβαλὼν, ἧς εἰσι πολλοὶ δυνάσται, πάντων αὐτὸν κατὰ κλέος ἔργων τε καὶ ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, ἔτι οἱ παρούσης ἀξιολόγου, δεχομένων τε καὶ παραπεμπόντων, καὶ δῶρα πολλὰ φερόντων καὶ κομιζομένων ἕτερα· ὅδε καὶ συμμαχίαν αὐτοῖς ἐτίθετο, ἐπινοῶν ἕτερα καινότερα· διὰ Θρᾴκης ἐς Μακεδονίαν, καὶ διὰ Μακεδόνων ἐς Παίονας ἐμβαλὼν, ὑπερελθεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ Ἄλπεια ὄρη· γάμους τε θυγατέρων ἐπὶ τῇδε τῇ συμμαχίᾳ τοῖς δυνατωτέροις αὐτῶν ἐνεγύα. Μαχάρης δ' αὐτὸν ὁ παῖς πυνθανόμενος ὁδόν τε τοσαύτην ὀλίγῳ χρόνῳ καὶ ἄγρια ἔθνη, καὶ τὰ καλούμενα Κλεῖθρα Σκυθῶν, οὐδενί πω γεγονότα περατὰ, διοδεῦσαι, πρέσβεις μέν τινας ἐς αὐτὸν ἔπεμπεν ἀπολογησομένους, ὡς ἀνάγκῃ θεραπεύσειε Ῥωμαίους. Ὀργὴν δὲ ἄκρον εἰδὼς, ἔφευγεν ἐς τὴν ἐν τῷ Πόντῳ Χεῤῥόνησον, τὰς ναῦς διαπρήσας, ἵνα μὴ διώξειεν αὐτὸν ὁ πατήρ. Ἑτέρας δ' ἐπιπέμψαντος ἐκείνου, προλαβὼν, ἑαυτὸν ἔκτεινεν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης αὐτοῦ τῶν φίλων, οὓς μὲν αὐτὸς ἐς τὴν ἀρχὴν ἀπιόντι ἐδεδώκει, πάντας ἔκτεινε· τοὺς δὲ τοῦ παιδὸς, ἀπαθεῖς, ὡς ὑπηρέτας ἰδίου φίλου γενομένους, ἀφῆκε. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τὸν Μιθριδάτην.

CIII. Ὁ δὲ Πομπήϊος αὐτὸν εὐθὺς μὲν ἐπὶ τῇ φυγῇ μέχρι Κόλχων ἐδίωξε· μετὰ δὲ τοὺς Κόλχους, οὐδαμοῦ δόξας αὐτὸν οὔτε τὸν Πόντον, οὔτε τὴν Μαιώτιδα λίμνην περιελεύσεσθαι, οὐδὲ μεγάλοις ἔτι πράγμασιν ἐγχειρήσειν, ἐκπεσόντα· τοὺς Κόλχους ἐπῄει, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἀργοναυτῶν καὶ Διοσκούρων καὶ Ἡρακλέους ἐπιδημίας· τὸ πάθος μάλιστα ἰδεῖν ἐθέλων, ὃ Προμηθεῖ φασι γενέσθαι περὶ τὸ Καύκασον ὄρος. Χρυσοφοροῦσι δ' ἐκ τοῦ Καυκάσου πολλαὶ πηγαὶ ψῆγμα ἀφανές· καὶ οἱ περίοικοι, κώδια τιθέντες ἐς τὸ ῥεῦμα βαθύμαλλα, τὸ ψῆγμα ἐνισχόμενον αὐτοῖς ἐκλέγουσι. Καὶ τοιοῦταν ἦν ἴσως καὶ τὸ χρυσόμαλλον Αἰήτου δέρος. Τὸν οὖν Πομπήϊον ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ ἀνιόντα οἱ μὲν ἄλλοι παρέπεμπον, ὅσα ἔθνη γείτονα· Ὀροίζης δ' ὁ τῶν Ἀλβανῶν βασιλεὺς, καὶ Ἀρτώκης, ὁ Ἰβήρων, ἑπτὰ μυριάσιν ἐλόχων ἀμφὶ τὸν Κύρτον ποταμόν· ὃς δυώδεκα στόμασι πλωτοῖς ἐς τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἐρεύγεται, πολλῶν ἐς αὐτὸν ἐμβαλόντων ποταμῶν, καὶ μεγίστου πάντων Ἀράξου. Αἰσθόμενος δὲ τῆς ἐνέδρας ὁ Πομπήϊος, τὸν ποταμὸν ἐζεύγνυ· καὶ τοὺς βαρβάρους συνελάσας ἐς λόχμην βαθεῖαν (ὑλομαχῆσαι δ' εἰσὶ δεινοὶ, κρυπτόμενοί τε καὶ ἐπιόντες ἀφανῶς), αὐτῇ λόχμῃ τὸν στρατὸν περιστήσας, ἐνέπρησε, καὶ τοὺς ἐκφεύγοντας ἐδίωκεν· ἕως ἂν πάντες ὅμηρά τε καὶ δῶρα ἤνεγκαν. Καὶ ἐθριάμβευσεν ἐς Ῥώμην καὶ ἀπὸ τῶνδε. Πολλαὶ δὲ ἔν τε τοῖς ὁμήροις καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις εὑρέθησαν γυναῖκες, οὐ μείονα τῶν ἀνδρῶν τραύματα ἔχουσαι· καὶ ἐδόκουν Ἀμαζόνες εἶναι· εἴτε τι ἔθνος ἐστὶν αὐτοῖς γειτονεῦον αἱ Ἀμαζόνες, ἐπίκλητοι τότε ἐς συμ-

sorte ductos. Hæc de Achæis Scythicis dicta sunto. Cæterum Mithridates ingressus regiones Mæoticas, multis subditas regulis, ob famam rerum gestarum regnique et potentiæ, quæ etiam tum non contemnenda ei supererat, ab omnibus hospitaliter exceptus, deductusque, multa dona dedit recepitque. Et novum tunc ac magis etiam mirum consilium animo volvens, per Thraciam, et inde per Macedoniam, postremoque per Pannoniam, superatis Alpibus, ipsam Italiam ingrediendi; in societatem regulos illos pertraxit, et desponsatis filiabus potentissimum quemque illorum sibi conjunxit. Tum vero filius ejus Machares postquam audivit, tam brevi tempore eum tot feras gentes, et quæ claustra Scythiæ vocantur, nulli ante permeata, transisse; legatos ad patrem misit, qui excusarent, quod necessitate coactus Romanos coluerit. Sed quoniam ad iram quam maxime pronum noverat, profugit in Chersonesum Ponticam, incensis navibus, quo persequendi facultatem patri adimeret. Qui ubi alias naves contra eum emisit, anticipans Machares mortem sibi ipse conscivit. Ex ejus amicis Mithridates hos, quos in regnum abeunti ipse addiderat comites, omnes interemit: filii vero familiares, utpote privata amicitia eidem obstrictos, dimisit incolumes.

CIII. Pompeius fugientem Mithridatem statim quidem ad Colchos usque erat persecutus. Ultra Colchos autem nusquam eum, ratus, circumire Pontum aut Mæotidem paludem posse, aut, etiam si elaberetur, nil magni amplius ausurum; Colchidem obivit, regionem spectaturus, in quam Argonautæ et Castor atque Pollux Herculesque essent peregrinati; et locum cum præcipue videre cupiens, in quo Prometheus fertur Caucaso monti fuisse affixus. In illo monte multi fontes sunt, auri ramenta ferentes minutissima et vix conspicua: accolæ vero vellera villosa in rivos demergere solent, atque ita aureas arenulas his adhærescentes colligere. Ac fortasse tale fuit inclytum Æetæ aureum vellus. Harum rerum visendarum causa in montana proficiscentem deducebant cæteræ omnes gentes, eas regiones incolentes. Sed Orœses et Artoces, Albanorum ille rex, hic Iberorum, cum LXX hominum millibus, insidias ei struxerunt apud Cyrum fluvium; qui XII ostiis navigabilibus in mare Caspium illabitur, multis exceptis fluminibus, et in his Araxe, maximo omnium. Pompeius, intellectis insidiis, ponte junxit fluvium, et barbaros in saltus compulit; peritissimos quidem pugnandi talibus locis, clam subducentes se, et ex improviso rursus invadentes hostem: at ille saltum militibus circumdatum incendit, et profugientes persecutus est; donec, datis donis et obsidibus, sese dederent. Ac de his quoque postea Romæ triumphavit Pompeius. Multæ autem et inter obsides et inter captivos inventæ sunt mulieres, non minora passæ quam viri vulnera, quæ Amazones esse dicebantur: sive quod propria quædam gens sint Amazones, finitima illis regionibus, ex qua gente affuerint tunc hosti-

μαχίαν γενόμεναι· εἴτε τινὰς πολεμικὰς ὅλως γυναῖκας οἱ τῇδε βάρβαροι καλοῦσιν Ἀμαζόνας.

CIV. Ἐπανιὼν δ' ἐντεῦθεν ὁ Πομπήϊος ἐστράτευσεν ἐς Ἀρμενίαν, ἔγκλημα ἐς Τιγράνη τιθέμενος, ὅτι συνεμάχει Μιθριδάτῃ· καὶ ἦν ἤδη περὶ Ἀρτάξατα τὴν βασίλειον. Τιγράνῃ δὲ οὐχ ἔγνωστο μὲν πολεμεῖν ἔτι. Παῖδες δ' ἐκ τῆς Μιθριδάτου θυγατρὸς αὐτῷ γεγένηντο, ὧν δύο μὲν αὐτὸς ὁ Τιγράνης ἀνῃρήκει· τὸν μέν, ἐν μάχῃ, πολεμοῦντά οἱ· τὸν δ' ἐν κυνηγεσίοις, αὐτοῦ πεσόντος ἀμελήσαντα, καὶ τὸ διάδημα περιθέμενον ἔτι κειμένου. Ὁ δὲ τρίτος, Τιγράνης, ἐν μὲν τοῖς κυνηγεσίοις ὑπεραλγήσας τοῦ πατρὸς, ἐστεφάνωτο ὑπ' αὐτοῦ· μικρὸν δὲ διαλιπὼν, ἀπέστη καὶ ὅδε· καὶ πολεμῶν τῷ πατρὶ, καὶ ἡττώμενος, ἐς Φραάτην ἐπεφεύγει τὸν Παρθυαίων βασιλέα, ἄρτι τὴν Σιντρίκου τοῦ πατρὸς ἀρχὴν διαδεδεγμένον. Πλησιάσαντος δὲ τοῦ Πομπηΐου, κοινωσάμενος Φραάτῃ, συγχωροῦντός τι κἀκείνου, καὶ φιλίαν ἰδίαν ἐς τὸν Πομπήϊον μνωμένου, κατέφευγεν ὁ παῖς ἱκέτης ἐς τὸν Πομπήϊον· καὶ ταῦτα, ὢν Μιθριδάτου θυγατριδοῦς. Ἀλλὰ μέγα δικαιοσύνης καὶ πίστεως κλέος ἦν τοῦ Πομπηΐου παρὰ τοῖς βαρβάροις. Ὧ δὴ πίσυνος καὶ ὁ πατὴρ Τιγράνης, οὐδ' ἐπικηρυκευσάμενος, ᾔει· τά τε ἄλλα πάντα ἑαυτὸν ἐπιτρέψας ἐς τὰ δίκαια Πομπηΐῳ, καὶ κατηγορήσων τοῦ παιδὸς ἐπὶ Πομπηΐου. Χιλιάρχους δὲ αὐτῷ καὶ ἱππάρχους ἐπὶ τιμῇ κελεύσαντος ὑπαντᾷν τοῦ Πομπηΐου, οἱ μὲν ὄντες ἀμφὶ τὸν Τιγράνη, τὸ ἀκήρυκτον τῆς ὁδοῦ δεδιότες, ἔφευγον ὀπίσω. Ὁ δὲ Τιγράνης ἦλθε, καὶ τὸν Πομπήϊον, ὡς κρείττονα, βαρβαρικῶς προσεκύνησεν. Εἰσὶ δ' οἳ λέγουσιν, ὑπὸ ῥαβδούχοις αὐτὸν ἀχθῆναι, μετάπεμπτον ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου γενόμενον. Ὁποτέρως δ' ἦλθεν, ἐξελογεῖτο περὶ τῶν γεγονότων· καὶ ἐδίδου Πομπηΐῳ μὲν αὐτῷ τάλαντα ἑξακισχίλια· τῇ στρατιᾷ δὲ, δραχμὰς πεντήκοντα ἑκάστῳ, καὶ λοχαγῷ χιλίας, καὶ χιλιάρχῳ μυρίας.

CV. Καὶ ὁ Πομπήϊος αὐτῷ συνεγίγνωσκε τῶν γεγονότων, καὶ συνήλλασσε τῷ παιδί· καὶ διῄτησε, τὸν μὲν υἱὸν ἄρχειν τῆς Σωφηνῆς καὶ Γορδυηνῆς (αἳ νῦν ἄρα εἰσὶν Ἀρμενία βραχυτέρα·) τὸν δὲ πατέρα, τῆς ἄλλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷδε τῷ παιδὶ κληρονόμῳ. Τὴν δὲ ἐπίκτητον αὐτὸν ἀρχὴν ἐκέλευσεν ἤδη μεθεῖναι. Καὶ μεθίει Συρίαν, τὴν ἀπ' Εὐφράτου μέχρι τῆς θαλάσσης. Εἶχε γὰρ δὴ καὶ τήνδε καὶ Κιλικίας τινὰ ὁ Τιγράνης, Ἀντίοχον ἐκβαλὼν τὸν Εὐσεβῆ προσαγορευθέντα. Ἀρμενίων δ' ὅσοι τὸν Τιγράνη πρὸς Πομπήϊον ὁδεύοντα ἐγκαταλελοίπεσαν, ἐν ὑποψίᾳ τοῦτ' ἔχοντες, τὸν παῖδα αὐτοῦ, παρὰ τῷ Πομπηΐῳ ἔτι ὄντα, πείθουσιν ἐπιθέσθαι τῷ πατρί. Καὶ ὁ μὲν ἐλήφθη καὶ ἐδέθη· καὶ μεταξὺ Παρθυαίους ἐρεθίζων ἐπὶ τὸν Πομπήϊον, ἐθριαμβεύθη καὶ ἀνῃρέθη. Ὁ δὲ Πομπήϊος, ἐκτετελέσθαι οἱ τὸν πάντα πόλεμον ἡγούμενος, ᾤκιζε πόλιν ἔνθα τὴν μάχην ἐνίκα Μιθριδάτην· ἣ ἀπὸ τοῦ ἔργου Νικόπολις κληΐζεται, καὶ ἔστιν Ἀρμενίας τῆς

bus auxilia; sive quod communi nomine bellicosæ quævis mulieres ab earum regionum barbaris Amazones appellentur.

CIV. Ab hac victoria revertens Pompeius, exercitum in Armeniam, contra Tigranem, utpote Mithridatis socium, duxit: et jam haud procul ab ejus regia, Artaxata, aberat. Tigranes autem constituerat belli fortunam non amplius experiri. Fuerant huic ex filia Mithridatis tres filii: e quibus duos ipse interfecerat; alterum in prælio, quum arma adversus patrem tulisset; alterum in venatione, quod patrem prolapsum neglexisset attollere, et jacenti ademtum diadema suo imposuisset capiti. Tertius filius, Tigranes, quum in venatione graviter contristatus visus fuisset casu patris, corona quidem fuerat ab illo donatus; at paulo post hic quoque defecit: victusque bello, fugerat ad Phraatem, Parthorum regem, qui tum recens Sintrico patri in regnum successerat. Hic juvenis Tigranes, postquam appropinquavit Pompeius, re communicata cum Phraate, qui et facile id patiebatur, et ipse sibi privatim quærebat imperatoris amicitiam, supplex ad Pompeium confugit, quamvis Mithridatis ex filia nepos. Sed magna fama erat apud barbaros justitiæ Pompeii ac fidei. Qua etiam confisus Tigranes pater, ne caduceatore quidem præmisso, ad eumdem profectus est, cum in alia omnia se arbitrio Pompeii permissurus, tum vero filium apud ipsum accusaturus. Cui quum Pompeius tribunos et præfectos equitum obviam misisset honoris gratia; regis comites, parum tutum aditum rati, cujus potestas non esset per caduceatorem impetrata, retro fugerunt. Tigranes vero accessit ad Pompeium; eumque, tanquam potiorem, adoravit barbarorum more: quanquam sunt, qui prodant, Pompeii jussu cum a lictoribus adductum. Utcumque tamen venit, excusavit ea, quæ a se facta essent; donavitque imperatorem ipsum talentorum sex millibus, milites vero quinquaginta drachmis singulos, millenis centuriones, decies millenis tribunos.

CV. Pompeius præteritorum ei dedit veniam, et patrem conciliavit filio; constituitque, ut « in Sophene et Gordiene (quæ nunc Armenia minor vocantur) filius Tigranes regnaret; reliquam Armeniam pater retineret, hac lege, ut post ejus obitum idem filius in eam succederet. » Reliquis autem provinciis, quas bello acquisivisset, jam nunc eum decedere jussit. Et decessit Tigranes tota Syria, ab Euphrate usque ad mare: nam et hanc, et Ciliciæ quoque partem, ejecto Antiocho Pio, tenuerat. Non multo post ex Armeniis hi, qui Tigranem ad Romana castra iter facientem deseruerant, quum jam lætum nihil sibi ob id factum ominarentur, filio regis adhuc apud Pompeium hærenti persuaserunt, ut patrem ex insidiis invaderet. Et deprehensus juvenis, in vincula a Pompeio conjectus est. Quumque Parthos interim sollicitare contra Romanos tentavisset, in triumpho denique traductus, et necatus est in carcere. Jam vero Pompeius, debellatum existimans, urbem condidit eo loco ubi Mithridatem prælio vicerat, cui ex re nomen imposuit Nicopolin,

βραχυτέρας λεγομένης. Ἀριοβαρζάνῃ δ' ἀπεδίδου βασιλεύειν Καππαδοκίας· καὶ προσεπέδωκε Σωφηνὴν καὶ Γορδυηνήν, ἃ τῷ παιδὶ μεμέριστο τῷ Τιγράνους, καὶ στρατηγεῖται νῦν ἅμα τῇ Καππαδοκίᾳ καὶ τάδε. Ἔδωκε δὲ καὶ τῆς Κιλικίας πόλιν Καστάβαλα, καὶ ἄλλας. Ἀριοβαρζάνης μὲν οὖν τὴν βασιλείαν ὅλην τῷ παιδὶ περιὼν ἐνεχείρισε. Καὶ πολλαὶ μεταβολαὶ μέχρι Καίσαρος ἐγένοντο τοῦ Σεβαστοῦ. Ἐφ' οὗ, καθάπερ τὰ λοιπά, καὶ ἥδε ἡ βασιλεία περιῆλθεν ἐς στρατηγίαν.

CVI. Ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ τὸν Ταῦρον ὑπερελθών, ἐπολέμησεν Ἀντιόχῳ τῷ Κομμαγηνῷ, ἕως ἐς φιλίαν ὁ Ἀντίοχος αὐτῷ συνῆλθεν. Ἐπολέμησε δὲ καὶ Δαρείῳ τῷ Μήδῳ, μέχρις ἔφυγεν, εἴτε Ἀντιόχῳ συμμαχῶν, εἴτε Τιγράνῃ πρότερον. Ἐπολέμησε δὲ καὶ Ἄραψι τοῖς Ναβαταίοις, Ἀρέτα βασιλεύοντος αὐτῶν· καὶ Ἰουδαίοις, Ἀριστοβούλου τοῦ βασιλέως ἀποστάντος· ἕως εἷλεν Ἱεροσόλυμα, τὴν ἁγιωτάτην αὐτοῖς πόλιν. Καὶ Κιλικίας δὲ ὅσα οὔπω Ῥωμαίοις ὑπήκους, καὶ τὴν ἄλλην Συρίαν, ὅση τε περὶ Εὐφράτην ἐστὶ, καὶ Κοίλη καὶ Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη λέγεται, καὶ τὴν Ἰδουμαίων, καὶ Ἰτουραίων, καὶ ὅσα ἄλλα ὀνόματα Συρίας, ἐπιὼν, ἀμαχεὶ Ῥωμαίοις καθίστατο· ἔγκλημα μὲν οὐδὲν ἔχων ἐς Ἀντίοχον, τὸν Εὐσεβοῦς, παρόντα καὶ δεόμενον ὑπὲρ ἀρχῆς πατρῴας· ἡγούμενος δὲ, Τιγράνη τὸν κρατήσαντα τοῦ Ἀντιόχου τῆς γῆς ἀπελάσας, Ῥωμαίοις αὐτὴν κατὰ τόδε προσεκτῆσθαι. Ταῦτα δ' αὐτῷ διοικουμένῳ πρέσβεις ἀφίκοντο Φραάτου καὶ Τιγράνους, ἐς πόλεμον ἀλλήλοις συμπεσόντων· οἱ μὲν Τιγράνους, ὡς φίλῳ συμμαχεῖν τὸν Πομπήϊον ἀξιοῦντες· οἱ δὲ τοῦ Παρθυαίου, φιλίαν αὐτῷ πρὸς Ῥωμαίους τιθέμενοι. Καὶ ὁ Πομπήϊος, οὐκ ἀξιῶν Παρθυαίοις πολεμεῖν ἄνευ Ῥωμαίων ψηφίσματος, ἔπεμψεν ἀμφοτέροις διαλλακτάς. Καὶ ὁ μὲν ἀμφὶ ταῦτα ἦν.

CVII. Μιθριδάτῃ δὲ ἡ περίοδος ἤνυστο τοῦ Πόντου· καὶ Παντικάπαιον, ἐμπόριον Εὐρωπαῖον ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Πόντου, καταλαβὼν, κτείνει τῶν υἱέων Ξιφάρην ἐπὶ τοῦ Πόρου, διὰ μητρὸς ἁμάρτημα τοιόνδε. Φρούριον ἦν τι Μιθριδάτῃ, ἔνθα λανθάνοντες ὑπόγαιοι θησαυροὶ πολλῶν σιδηροδέτων χαλκείων πολλὰ χρήματα ἔκρυπτον. Στρατονίκη δὲ, μία τῶν Μιθριδάτου παλλακῶν ἢ γυναικῶν, ᾗ τοῦδε τοῦ φρουρίου τὴν ἐπιστήμην καὶ φυλακὴν ἐπετέτραπτο, περιιόντος ἔτι τὸν Πόντον τοῦ Μιθριδάτου, τὸ φρούριον ἐνεχείρισε τῷ Πομπηΐῳ· καὶ τοὺς θησαυροὺς ἀγνοουμένους ἐμήνυσεν, ἐπὶ συνθήκῃ μόνῃ τῇδε, ὅτι οἱ τὸν υἱὸν Ξιφάρην ὁ Πομπήϊος, εἰ λάβοι, περισώσει. Καὶ ὁ μὲν, τοῖς χρήμασιν ἐπιτυχὼν, ὑπέσχητο αὐτῇ τὸν Ξιφάρην· καὶ ἐδεδώκει φέρεσθαι καὶ τὰ ἴδια. Αἰσθόμενος δὲ τῶν γεγονότων ὁ Μιθριδάτης, κτείνει τὸν Ξιφάρην ἐπὶ τοῦ πόρου, ἐφορώσης τῆς μητρὸς πέραθεν, καὶ ἐξέρριψεν ἄταφον. Καὶ ὁ μὲν υἱοῦ κατεφρόνησεν, ἐς ἀνίαν τῆς ἁμαρτούσης. Καὶ πρέσβεις ἐς τὸν Πομπήϊον, ἔτι περὶ Συρίαν ὄντα, καὶ οὐκ αἰσθανόμενον αὐτοῦ παρόντος,

sitam in minore Armenia. Ariobarzani vero regnum Cappadociæ reddidit, attributa et Sophene Gordieneque, quas Tigrani minori dederat: quæ eædem nunc quoque censentur in provincia Cappadociæ. Eidem Ciliciæ etiam civitates nonnullas, et in his Castabala, dedit. Quod regnum Ariobarzanes integrum vivus filio tradidit: multis abhinc mutationibus obnoxium, usque ad Augustum Cæsarem; quo imperante, quemadmodum alia, ita et hoc regnum in provinciæ formam redactum est.

CVI. Pompeius deinde, superato Tauro, bellum intulit Antiocho Commagenes regi, donec et ille in amicitiam receptus est. Darium quoque Mediæ regem profligavit, vel quia juverat Antiochum, vel quia Tigranem antea. Aretam etiam, Arabum regem Nabatæorum, bello petiit; tum et Judæos, qui ab Aristobulo rege suo defecerant, quorum sanctissimam urbem Hierosolyma expugnavit. Præterea Ciliciæ quidquid nondum Romanis paruerat, et Syriam omnem reliquam, quæ vel Euphrati adjacet, vel Cœle, et Phœnice, et Palæstina vocatur, Idumæamque et Ituræam, aliasque Syriæ partes, quocumque nomine appellentur, obeundo, Romanis sine certamine subjecit; non quod peccatum ullum in populum Romanum objicere posset Antiocho, Pii filio, qui tum præsens paternum regnum conabatur impetrare precibus; sed quia, expulso Tigrane, qui Antiochum vicerat, jure belli eas regiones populo Romano acquisitas censebat. Hæc constituenti Pompeio supervenerunt legati a Phraate et Tigrane, inter quos bellum exortum erat. Armenii, tanquam ab amico, petebant auxilia: Parthi in amicitiam populi Romani cupiebant recipi. Ille, nolens Parthis arma inferre absque senatusconsulto, misit qui pacem inter partes conciliarent.

CVII. Quibus negotiis dum Pompeius distinetur, Mithridates jam Pontum circumlustraverat: occupatoque Panticapæo, quod est in Europa ad ostium Ponti emporium, juxta fretum interfecit Xipharem filium, propter matris culpam hujusmodi. Habuerat Mithridates castellum, ubi in occultis thesauris subterraneis multa ærea vasa ferreis circulis vincta magnam vim pecuniæ celabant. Huic castello præfecta Stratonice, una e regiis sive concubinis, sive uxoribus, thesaurorum conscia, dum adhuc Pontum circumiret Mithridates, castellum Pompeio una cum occultis thesauris tradiderat; hoc unum pacta, ut si forte Pompeius Xipharem filium in potestatem redigeret, matri eum servaret incolumem. Ille potitus pecuniis, filii salutem ei est pollicitus, simulque permisit res suas habere mulierem. His cognitis, rex interfecit Xipharem ad fretum, inspectante matre ex adverso littore, et cadaver insepultum projecit. Ita in filium exuit pietatem, ut matri dolorem crearet, quæ peccaverat. Ad Pompeium vero, in Syria etiam tunc morantem, nescientemque eum Chersonesi adesso, misit le-

ἔπεμπεν, οἳ τῆς πατρῴας ἀρχῆς αὐτὸν Ῥωμαίοις τελέσειν φόρους ὑπισχνοῦντο. Πομπηΐου δ' αὐτὸν ἐλθόντα δεῖσθαι τὸν Μιθριδάτην κελεύοντος, καθὰ καὶ Τιγράνης ἀφίκετο· τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη ποτὲ ὑποστήσεσθαι, Μιθριδάτης γε ὤν, πέμψειν δὲ τῶν παίδων τινὰς καὶ φίλους. Ἅμα δὲ ταῦτ' ἔλεγε, καὶ στρατιὰν ἀθρόως κατέλεγεν ἐλευθέρων τε καὶ δούλων· ὅπλα τε πολλὰ καὶ βέλη καὶ μηχανὰς ἐπήγνυ, φειδόμενος οὔτε τινὸς ὕλης, οὔτε βοῶν ἀροτήρων ἐς τὰ νεῦρα. Εἰσφορὰς τε πᾶσιν, ἐς τὰ βραχύτατα τῆς περιουσίας, ἐπέγραφεν. Οἱ δὲ ὑπηρέται τούτου πολλοὺς ἐνύβριζον, οὐκ αἰσθομένου τοῦ Μιθριδάτου. Νόσον γάρ τινα ἑλκώδη τοῦ προσώπου νοσῶν, ὑπὸ τριῶν εὐνούχων ἐθεραπεύετο καὶ ἑωρᾶτο.

CVIII. Ὡς δ' ἔληγε τὸ πάθος, καὶ ὁ στρατὸς αὐτῷ ἀγήγερτο ἤδη (ἐπίλεκτοι μὲν ἑξήκοντα σπεῖραι, ἀνὰ ἑξακοσίους ἄνδρας· πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ὅμιλος, καὶ νῆες, καὶ χωρία ὅσα οἱ στρατηγοὶ παρὰ τὴν νόσον ᾑρήκεσαν), ἐπέρα τοῦ στρατοῦ μέρος ἐς Φαναγόρειαν, ἕτερον ἐμπόριον ἐπὶ τοῦ στόματος, ὡς ἑκατέρωθεν ἔξων τὰς ἐσβολὰς, ἔτι Πομπηΐου περὶ Συρίαν ὄντος. Κάστωρ δὲ, Φαναγορεὺς, ᾐκισμένος ποτὲ ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος, εὐνούχου βασιλικοῦ, τὸν Τρύφωνα εἰσιόντα κτείνει προσπεσὼν, καὶ τὸ πλῆθος ἐς ἐλευθερίαν συνεκάλει. Οἱ δὲ, καίπερ ἤδη τῆς ἀκροπόλεως ἐχομένης ὑπὸ Ἀρταφέρνους τε καὶ ἑτέρων υἱέων τοῦ Μιθριδάτου, ξύλα περιθέντες, τὴν ἄκραν ἐνεπίμπρασαν. Ἕως ὁ μὲν Ἀρταφέρνης καὶ Δαρεῖος, καὶ Ξέρξης, καὶ Ὀξάθρης, καὶ Εὐπάτρα, παῖδες τοῦ Μιθριδάτου, δείσαντες ἐπὶ τῷ πυρὶ, παρέδοσαν ἑαυτοὺς ἄγεσθαι. Καὶ ἦν αὐτῶν Ἀρταφέρνης ἀμφὶ τεσσαράκοντα ἔτη μόνος· οἱ δὲ λοιποὶ, παῖδες εὔμορφοι. Κλεοπάτρα δὲ ἀντεῖχεν, ἑτέρα παῖς τοῦ Μιθριδάτου· καὶ αὐτὴν ὁ πατὴρ ἀγάμενος τῆς εὐψυχίας, δίκροτα πολλὰ ἐπιπέμψας ἐξήρπασεν. Ὅσα δὲ ἐγγὺς ἦν φρούρια, ἀρτίληπτα τῷ Μιθριδάτῃ γενόμενα, πρὸς τὴν θερμουργίαν τῶν Φαναγορέων ἀφίστατο τοῦ Μιθριδάτου, Χεῤῥόνησός τε καὶ Θεοδοσία καὶ Νύμφαιον, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὸν Πόντον ἐστὶν εὔκαιρα ἐς πόλεμον. Ὁ δὲ, τὰς ἀποστάσεις ὁρῶν πυκνὰς, καὶ τὸν στρατὸν ἐν ὑποψίᾳ ἔχων, μὴ οὐ βέβαιος ᾖ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς στρατείας, καὶ διὰ εἰσφορῶν βαρύτητα, καὶ τὴν ἀεὶ τοῖς στρατοῖς ἐς ἡγεμόνας ἀτυχοῦντας ἀπιστίαν· ἔπεμπεν ἐς τοὺς Σκύθας δι' εὐνούχων τοῖς δυνάσταις τὰς θυγατέρας ἐς γάμους· αἰτῶν, στρατιὰν κατὰ τάχος ἤδη οἱ παρεῖναι. Πεντακόσιοι δ' αὐτὰς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ παρέπεμπον ἄνδρες· οἳ Μιθριδάτου βραχὺ διασχόντες, ἔκτεινάν τε τοὺς ἄγοντας εὐνούχους (ἀεὶ πρὸς εὐνούχους, κρατοῦντας τοῦ Μιθριδάτου, πεπολεμωμένοι) καὶ τὰς κόρας ἐς τὸν Πομπήϊον ἀπήγαγον.

CIX. Ὁ δὲ καὶ τέκνων τοσῶνδε, καὶ φρουρίων, καὶ τῆς ἀρχῆς ὅλης ἀφῃρημένος, καὶ ἐς οὐδὲν ἀξιόμαχος ἔτι ὤν, οὐδὲ τῆς Σκυθῶν συμμαχίας ἡγούμενος ἂν τυχεῖν, ὅμως οὐδὲν οὐδὲ τότε ἢ ταπεινὸν ἢ συμφορῶν ἄξιον ἐνεθυμεῖτο· ἀλλ' ἐς Κελτοὺς, ἐκ πολλοῦ φίλους ἐπὶ τῷδε οἱ γεγονότας, ἐπενόει διελθὼν ἐς τὴν Ἰταλίαν

gatos, qui tributa populo Romano pollicebantur, si regnum paternum ei concederetur. Quum vero postularet Pompeius, ut rex ipse precatum veniret, sicut Tigranes venisset, Mithridates, hoc relato responso, nunquam se id facturum, ait, quod sua persona indignum esset; ex filiis tamen amicisque quosdam missurum. Sed simul his dictis, continuo delectus maximos habuit promiscue, tam e servis, quam ex ingenuis: armaque multa et tela fabricabat et machinas, nec materiæ parcens ulli, ne bobus quidem aratoribus in usum nervorum. Tributa quoque omnibus, etiam qui tenuissimis essent facultatibus, imposuit. Et hæc quidem omnia cum multorum injuriis exigebantur a ministris, non sentiente Mithridate; cujus faciem ulcerosus quidam morbus invaserat, quo fiebat, ut a solis tribus eunuchis aspici pateretur, qui eum curabant.

CVIII. Percurato illo morbo, quum jam et exercitus Mithridati paratus adesset, (erant autem LX cohortes, sexcentorum virorum quæque, et alia præterea numerosa multitudo; et castella quoque nonnulla, ægrotante rege, a ducibus ejus fuerant capta), trajecit partem exercitus Phanagoriam, alterum emporium in ostio (Mæotidis Paludis) situm, ut aditum utrinque teneret, Pompeio etiam tum hærente in Syria. Sed Castor Phanagorensis, qui meliosius aliquando tractatus fuerat a Tryphone eunucho regio, ipsum Tryphonem intrantem adortus occidit, et multitudinem ad libertatem convocavit. Quæ, quamvis jam arx teneretur ab Artapherne aliisque Mithridatis filiis, congestis circumquaque lignis, arci ignem subjecit. Et incendii metu Artaphernes, Darius, Xerxes, Oxathres, filii Mithridatis, et Eupatra filia, in captivitatem sese abducendos tradiderunt. Ex his solus Artaphernes erat quadraginta annos natus, reliqui formosi pueri. Cleopatra vero, altera filia, restitit: cujus generosum animum pater admiratus, submissis multis dicrotis eam eripuit. Quotquot autem erant in propinquo castella, nuper a Mithridatis ducibus occupata, audaci exemplo Phanagorensium permota, cuncta defecerunt, Chersonesus, Theodosia, Nymphæum, aliaque circa Pontum bello gerendo opportuna. Mithridates, crebras videns defectiones, et suspectum habens exercitum, ne parum constantis esset fidei, quippe coactus ad militiam, præsertim accedentibus gravibus exactionibus, et adversitate fortunæ semper intuta ducibus apud mutabiles militum animos; filias Scythiæ regulis nuptum misit per eunuchos, qui simul ab illis peterent, ut quamprimum auxiliares copias mitterent regi. Has deducebant quingenti milites; qui, parum a Mithridate digressi, eunuchos interfecerunt (jam pridem infensi huic hominum generi, præpollenti apud regem), et puellas ad Pompeium abduxerunt.

CIX. Rex tot liberis et castellis totoque regno spoliatus, quum parum cæteroquin virium ei ad bellum gerendum superesset, neque a Scythis jam auxilii quidquam amplius speraret, tamen ne tum quidem humile quidquam aut præsenti calamitate dignum cogitabat: sed ad Gallos, quorum jam ante hac de causa paraverat amicitias, iter destinabat,

σὺν ἐκείνοις ἐμβαλεῖν· ἐλπίζων οἱ πολλὰ καὶ τῆς Ἰταλίας αὐτῆς, ἔχθει Ῥωμαίων, προσέσεσθαι· πυνθανόμενος, ὧδε καὶ Ἀννίβαν πρᾶξαι, πολεμούμενον ἐν Ἰβηρίᾳ, καὶ ἐπιφοβώτατον ἐκ τοῦδε Ῥωμαίοις γενέσθαι. Ἤδει δὲ, καὶ ἔναγχος τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν ἅπασαν ἀπὸ Ῥωμαίων ἀποστᾶσαν ὑπὸ ἔχθους, καὶ ἐπὶ πλεῖστον αὐτοῖς πεπολεμηκυῖαν, Σπαρτάκῳ τε μονομάχῳ συστᾶσαν ἐπ' αὐτοὺς, ἀνδρὶ ἐπ' οὐδεμιᾶς ἀξιώσεως ὄντι. Ταῦτα ἐνθυμούμενος ἐς Κελτοὺς ἠπείγετο. Τοῦ δὲ τολμήματος ἂν αὐτῷ λαμπροτάτου γενομένου, ὁ στρατὸς ὤκνει, δι' αὐτὸ μάλιστα τῆς τόλμης τὸ μέγεθος, ἐπί τε χρόνιον στρατείαν καὶ ἐς ἀλλοτρίαν γῆν ἀγόμενοι, καὶ ἐπὶ ἄνδρας ὧν οὐδ' ἐν τῇ σφετέρᾳ κρατοῦσιν. Αὐτόν τε τὸν Μιθριδάτην ἡγούμενοι, πάντων ἀπογιγνώσκοντα, βούλεσθαί τι δρῶντα καὶ βασιλιζόμενον μᾶλλον, ἢ δι' ἀργίας, ἀποθανεῖν· ὅμως ἐνεκαρτέρουν καὶ ἡσύχαζον. Οὐ γάρ τι σμικρὸς οὐδ' εὐκαταφρόνητος ἦν βασιλεὺς οὐδ' ἐν ταῖς συμφοραῖς.

CX. Ὧδε δ' ἐχόντων ἁπάντων, Φαρνάκης, ὁ τῶν παίδων αὐτῷ τιμιώτατός τε, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς ἀποδεδειγμένος ἔσεσθαι διάδοχος, εἴτε δείσας περὶ τοῦδε τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀρχῆς, ὡς νῦν μὲν ἔτι συγγνωσομένων τι Ῥωμαίων, ἀπολουμένης δὲ πάμπαν ὁλοκλήρως, εἰ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ὁ πατὴρ στρατεύσειεν· εἴθ' ἑτέραις καὶ λογισμῶν ἐπιθυμίαις, ἐπεβούλευε τῷ πατρί. Ληφθέντων δὲ τῶν συνεγνωκότων αὐτῷ, καὶ ἐς βασάνους ἀγομένων, Μηνοφάνης μετέπεισε τὸν Μιθριδάτην, ὡς οὐ δέον, ἀποπλέοντα ἤδη, τὸν ἔτι οἱ τιμιώτατον υἱὸν ἀνελεῖν. Εἶναι δ', ἔφη, τὰς τοιαύτας τροπὰς ἔργα πολέμων· ὧν παυσαμένων, καὶ τάδε καθίστασθαι. Ὁ μὲν δὴ πεισθεὶς, προὔτεινε τῷ παιδὶ συγγνώμην. Ὁ δὲ, δείσας τι μήνιμα, καὶ τὸν στρατὸν εἰδὼς κατοκνοῦντα τὴν στρατείαν, νυκτὸς ἐς πρώτους τοὺς Ῥωμαίων αὐτομόλους, ἀγχοτάτω τοῦ Μιθριδάτου στρατοπεδεύοντας, ἐσῆλθε· καὶ τὸν κίνδυνον αὐτοῖς ἰοῦσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ὅσος εἴη, σαφῶς εἰδόσιν, ὑπερεπαίρων, πολλὰ δὲ μένουσιν ἐπελπίσας ἔσεσθαι παρ' ἑαυτοῦ, προήγαγεν ἐς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ πατρός. Ὡς δ' ἐπείσθησαν οἵδε, τῆς αὐτῆς νυκτὸς ἐς τὰ ἐγγὺς ἄλλα στρατόπεδα ἔπεμπεν ὁ Φαρνάκης. Συνθεμένων δὲ κἀκείνων, πρῶτοι μὲν ἅμα ἕῳ ἠλάλαξαν οἱ αὐτόμολοι, ἐπὶ δ' ἐκείνοις οἱ ἀεὶ πλησίον τὴν βοὴν μετελάμβανον. Καὶ τὸ ναυτικὸν αὐτοῖς ἐπήχησεν, οὐ προειδότες ἴσως μὲν ἅπαντες, ὀξύρροποι δ' ὄντες ἐς μεταβολὰς, καὶ τὸ δυστυχοῦν ὑπερορῶντες, ἐν δὲ τῷ καινῷ τὸ εὔελπι ἀεὶ τιθέμενοι. Οἱ δὲ, καὶ ἀγνοίᾳ τῶν συνεγνωκότων, ἡγούμενοι πάντας διεφθάρθαι, καὶ, μόνοι ἔτι ὄντες, ἔσεσθαι τοῖς πλείοσιν εὐκαταφρόνητοι, φόβῳ καὶ ἀνάγκῃ μᾶλλον ἢ ἑκουσίῳ γνώμῃ συνεπήχουν. Μιθριδάτης δ' ἐγρόμενος ὑπὸ τῆς βοῆς, ἔπεμπέ τινας, ἐρησομένους, ὅ τι χρῄζοιεν οἱ βοῶντες. Οἱ δ' οὐκ ἐγκαλυψάμενοι. Τὸν υἱὸν, ἔφασαν, βασιλεύειν, νέον ἀντὶ γέροντος, εὐνούχοις τε ἐκδεδομένου, καὶ κτείναντος ἤδη πολλοὺς υἱέας τε καὶ ἡγεμόνας καὶ φίλους.

ut cum eis per Alpes Italiam invaderet; sperans, multos Italiæ populos odio Romanorum sibi adjungendos. Audiverat enim, et Annibali hoc successisse, postquam in Hispania fuisset ei a Romanis bellum illatum, et maximo hinc terrori fuisse populo Romano. Quin et nuper omnes fere Italici nominis socios, noverat, ab eis publico odio defecisse, et bellum cum eis gessisse diuturnum, atque etiam Spartaco gladiatori, nullius dignitatis homini, contra eosdem favisse. Hæc animo volutans, in Galliam proficisci properabat. Sed magnificos eos conatus destituit exercitus, deterritus ipsa audaciæ magnitudine, et expeditionis longitudine; tum quod ducerentur contra viros, quorum vim ne domi quidem sustinere potuissent. Existimabantque Mithridatem, rebus suis desperatis, velle fortiter potius ac regie vitam finire, quam in otio. Durabant tamen etiamnum aliquantisper, et nihil movebant : nam ne in calamitatibus quidem vilis aut contemtui facile obnoxius erat rex.

CX. In eo rerum animorumque statu, Pharnaces, qui Mithridati carissimus erat filiorum, et sæpe ab eo fuerat regni hæres declaratus; sive quod periculosam putaret eam expeditionem, speraretque etiam tum veniam a Romanis et restitutionem in regnum posse impetrare, quæ spes funditus omnino periret, si Italiam pater invasisset; sive aliis causis cupiditatibusve commotus; patri struxit insidias. Captis autem consciis, et ad torturam admotis, Menophanes suasit regi, non oportere nunc, cum in procinctu staret, necari filium ad eum diem carissimum : solere enim hujusmodi mutationes exstitere bellorum tempore; quibus cessantibus, et illas conquiescere. Sic Mithridates persuasus, veniam filio obtulit. At ille, iram timens mente repositam, neque ignarus, exercitum alieno esse ab expeditione animo, noctu Romanorum primum transfugas adiit, proxime Mithridatem tendentes; et periculum, si in Italiam irent, ipsis non ignotum, exaggerans, multaque, si manerent, eisdem pollicens, incitavit eos, ut a patre deficerent. Quibus quum id persuasisset, mox eadem nocte ad alia propinqua castra nuncios dimisit Pharnaces. Et his quoque in eamdem sententiam pertractis, mane primi transfugæ conclamaverunt; quibus proximi quique, et mox alii post hos, clamorem reddiderunt, atque etiam navalis exercitus: fortasse non omnes præmoniti, sed suapte levitate proni ad contemnendum miserum, et novarum rerum semper cupidi. Alii, consciorum ignari, putabant omnes corruptos; ratique se solos non posse resistere pluribus, necessitate magis quam voluntate acclamabant cum cæteris. Mithridates, e somno excitatus clamore, misit quosdam rogatum, quid sibi poscerent clamantes? Et illi non dissimulanter, filium regem se petere, aiebant, juvenem pro sene, eunuchis dedito, et multorum jam filiorum, et ducum amicorumque interfectore.

CXI. Ὧν ὁ Μιθριδάτης πυθόμενος, ἐξῄει διαλεξόμενος αὐτοῖς. Καί τι πλῆθος ἐκ φρουρίου τοῖς αὐτομόλοις συνέτρεχεν. Οἱ δ᾽ οὐκ ἔφασαν αὐτοὺς προσήσεσθαι, πρίν τι ἀνήκεστον ἐς πίστιν ἐργάσασθαι· δεικνύντες ὁμοῦ τὸν Μιθριδάτην. Οἱ μὲν δὴ τὸν ἵππον ἔφθασαν αὐτοῦ κτεῖναι φυγόντος, καὶ τὸν Φαρνάκην, ὡς ἤδη κρατοῦντες, ἀνεῖπον βασιλέα· καὶ βύβλον τις πλατεῖαν φέρων ἐξ ἱεροῦ, ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἀντὶ διαδήματος. Ἅπερ ἄνωθεν ἐκ περιπάτου θεώμενος, ἔπεμπεν ἐς τὸν Φαρνάκην ἄλλον ἐπ᾽ ἄλλῳ, φυγὴν αἰτῶν ἀσφαλῆ. Οὐδενὸς δὲ τῶν πεμπομένων ἐπανιόντος, δείσας, μὴ Ῥωμαίοις ἐκδοθείη, τοὺς μὲν σωματοφύλακας αὐτοῦ καὶ φίλους ἔτι οἱ παραμένοντας, ἐπαινέσας, ἔπεμψεν ἐς τὸν νέον βασιλέα, καὶ αὐτῶν τινας προσιόντας ἔκτεινεν ἡ στρατιὰ παραλόγως. Αὐτὸς δὲ παραλύσας ὃ περὶ τῷ ξίφει φάρμακον ἀεὶ περιέκειτο, ἐκίρνη. Δύο δ᾽ αὐτῷ θυγατέρες, ἔτι κόραι, συντρεφόμεναι, Μιθριδάτις τε καὶ Νύσσα, τοῖς Αἰγύπτου καὶ Κύπρου βασιλεῦσιν ἐγγεγυημέναι, προλαβεῖν τοῦ φαρμάκου παρεκάλουν, καὶ σφόδρα εἴχοντο, καὶ πίνοντα κατεκώλυον, ἕως ἔπιον λαβοῦσαι. Καὶ τῶν μὲν αὐτίκα τὸ φάρμακον ἥπτετο· τοῦ δὲ Μιθριδάτου, καίτοι συντόνως ἐξεπίτηδες βαδίζοντος, οὐκ ἐφικνεῖτο, διὰ ἔθος καὶ συντροφίαν ἑτέρων φαρμάκων, οἷς ἐς ἄμυναν δηλητηρίων ἐχρῆτο συνεχῶς· καὶ νῦν ἔτι φάρμακα Μιθριδάτεια λέγεται. Βίτοιτον οὖν τινα ἰδὼν, ἡγεμόνα Κελτῶν· Πολλὰ μὲν ἐκ τῆς σῆς, ἔφη, δεξιᾶς ἐς πολεμίους ὠνάμην· ὀνήσομαι δὲ μέγιστον, εἰ νῦν με κατεργάσαιο, κινδυνεύοντα ἐς πομπὴν ἀπαχθῆναι θριάμβου, τὸν μέχρι πολλοῦ τοσῆσδε ἀρχῆς αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα· ἀδυνατοῦντα ἐκ φαρμάκων ἀποθανεῖν, δι᾽ εὐήθη προφυλακὴν ἑτέρων φαρμάκων. Τὸ γὰρ δὴ χαλεπώτατον καὶ σύνοικον ἀεὶ βασιλεῦσι φάρμακον, ἀπιστίαν στρατοῦ καὶ παίδων καὶ φίλων, οὐ προειδόμην, ὁ τὰ ἐπὶ τῇ διαίτῃ πάντα προϊδὼν καὶ φυλαξάμενος. Ὁ μὲν δὴ Βίτοιτος, ἐπικλασθεὶς, ἐπεκούρησε χρῄζοντι τῷ βασιλεῖ.

CXII. Καὶ ὁ Μιθριδάτης ἀπέθνῃσκεν, ἑκκαιδέκατος ὢν ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου Περσῶν βασιλέως, ὄγδοος δ᾽ ἀπὸ Μιθριδάτου, τοῦ Μακεδόνων ἀποστάντος τε, καὶ κτησαμένου τὴν Ποντικὴν ἀρχήν. Ἐβίω δ᾽ ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἐπὶ τοῖς ἑξήκοντα ἔτεσι. Καὶ τούτων ἑπτὰ καὶ πεντήκοντα ἔτεσιν ἐβασίλευσε· ἐς γὰρ ὀρφανὸν ὄντα περιῆλθεν ἡ ἀρχή. Ἐχειρώσατο δὲ τὰ περίοικα τῶν βαρβάρων, καὶ Σκυθῶν ὑπηγάγετο πολλούς. Καὶ Ῥωμαίοις τεσσαρακοντούτη πόλεμον ἐγκρατῶς ἐπολέμησεν· ἐν ᾧ Βιθυνίας ἐκράτησε πολλάκις καὶ Καππαδοκίας· Ἀσίαν τε ἐπέδραμε, καὶ Φρυγίαν καὶ Παφλαγονίαν καὶ Γαλατίαν καὶ Μακεδόνας· ἔς τε τὴν Ἑλλάδα ἐμβαλὼν, πολλὰ καὶ μεγάλα ἔδρασε, καὶ τῆς θαλάσσης ἀπὸ Κιλικίας ἐπὶ τὸν Ἰόνιον ἦρξε· μέχρι Σύλλας αὐτὸν αὖθις ἐς τὴν πατρῴαν ἀρχὴν συνέκλεισεν, ἑκκαίδεκα στρατοῦ μυριάδας ἀποβαλόντα. Καὶ τοσῷδε πταίσματι συμπεσὼν, ὅμως ἀνεκίνησε τὸν πόλεμον εὐμαρῶς. Στρατηγοῖς τε συνενεχθεὶς ἐς μάχας τοῖς ἀρίστοις,

CXI. His auditis Mithridates, allocuturus eos, egressus est. Simulque præsidiariorum manus quædam conferebat se ad transfugas : qui se hos, nisi irreparabili aliquo facinore fidem confirmassent, admissuros negabant, regemque digitis monstrabant. Nec vero illi cunctantur, sed fugientis regis equum confodiunt; jamque Pharnacem, quasi voti compotes, regem appellant : et raptam aliquis e proximo templo latam papyrum, instar diadematis, capiti ejus imponit. Id conspicatus senex e superiori porticu, alios post alios misit ad Pharnacem, qui tutum abitum ab eo peterent : sed quum horum nemo rediret, veritus, ne Romanis dederetur, collaudatos satellites et amicos, qui adhuc apud eum perstiterant, ad novum regem dimisit: quorum nonnulli, dum accedunt, præter opinionem interfecti sunt a militibus. Ipse Mithridates, exemtum ex involucro venenum, quod semper juxta gladium gestare consueverat, miscuit. Ibi duæ filiæ adhuc puellæ, quæ apud ipsum educabantur, Mithridatis et Nyssa, Ægypti Cyprique desponsæ regibus, rogabant patrem, ut ante illum potionem venenatam sumere ipsis liceret; et enixe instabant, vetabantque eum bibere, donec ipsæ priores hauserunt. Et has quidem veneni vis penetravit continuo : in Mithridatem vero, quamvis data opera ambulantem concitatius, nihil agebat, propter quotidianam pharmacorum consuetudinem, quibus se contra veneficos assidue præmuniverat; quæ nunc quoque vocantur Mithridatica pharmaca. Itaque conspicatus ducem quemdam Gallorum, Bituitum : Multum, inquit, tua dextra mihi profuit in præliis; sed hoc erit vel maximum tuum meritum, si nunc me interemeris, periclitantem ad triumphi pompam abduci; qui tanto tempore tam amplo regno præfui, et nunc veneno nequeo emori, contra quod stultus me præmunivi remediis; neque præcavere potui tristissimum et domesticum regibus omnibus venenum, liberorum amicorumque et exercitus perfidiam; quum, quæ ad victum pertinent, præcaverim omnia. His permotus Bituitus, postulanti regi officium præstitit.

CXII. Sic obiit Mithridates, sextus decimus a Dario Hystaspis filio, rege Persarum; octavus a Mithridate illo, qui primus, desertis Macedonibus, Ponti regnum sibi vindicaverat. Vixit octo aut novem annos supra sexaginta; e quibus regnavit LVII; pupillus enim regnum erat adeptus. Subegit finitimos barbaros, bonamque partem Scythiæ. Cum Romanis per quadraginta annos bellum gessit fortiter : in quo aliquoties Bithyniam possedit et Cappadociam : incursavitque Asiam, Phrygiam, Paphlagoniam, Gallogræciam, Macedoniam : et in Græciam traductis copiis memorabilia facinora edidit, et maris imperium a Cilicia usque ad Ionium pelagus tenuit; donec a Sylla intra paterni regni terminos rursus conclusus est, amissis CLX. militum millibus. Ac tanta clade affectus, tamen bellum redintegravit facile. Cum summis conflictatus imperatoribus, a Sylla quidem

Σύλλα μὲν ἡττᾶτο καὶ Λουκούλλου καὶ Πομπηΐου, πολλὰ καὶ τῶνδε πλεονεκτήσας πολλάκις· Λούκιον δὲ Κάσσιον, καὶ Ὄππιον Κόϊντον, καὶ Μάνιον Ἀκύλιον, αἰχμαλώτους ἑλὼν, περιήγετο· μέχρι τὸν ἔκτεινεν, αἴτιον τοῦ πολέμου γενόμενον, τοὺς δὲ ἀπέδωκε τῷ Σύλλᾳ. Ἐνίκα δὲ καὶ Φιμβρίαν, καὶ Μουρήναν, καὶ Κότταν ὕπατον, καὶ Φάβιον, καὶ Τριάριον. Τὸ φρόνημα ἦν ἀεὶ, κἀν ταῖς συμφοραῖς, μέγας καὶ φερέπονος. Οὐδεμίαν γέ τοι κατὰ Ῥωμαίων ὁδὸν ἐς ἐπιχείρησιν, οὐδ' ἡττώμενος, παρέλιπεν· ὃς καὶ Σαυνίταις καὶ Κελτοῖς συνετίθετο, καὶ ἐς Σερτώριον, ἔπεμπεν ἐς Ἰβηρίαν. Τρωθείς τε τὸ σῶμα πολλάκις ὑπὸ πολεμίων, καὶ ἑτέρων κατ' ἐπιβουλὰς, οὐκ ἀπέστη τινὸς οὐδὲ ὣς, καίπερ ὢν πρεσβύτης. Οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἐπιβουλῶν τις αὐτὸν ἔλαθεν, οὐδὲ ἡ τελευταία· ἀλλ' ἑκὼν ταύτην ὑπεριδὼν, ἀπώλετο δι' αὐτήν. Οὕτως ἀχάριστον ἡ πονηρία, συγγνώμης τυγχάνουσα. Φονικὸς δὲ καὶ ὠμὸς ἐς πάντας ἦν, καὶ τὴν μητέρα ἔκτεινε, καὶ τὸν ἀδελφὸν, καὶ τῶν παίδων τρεῖς υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας. Τὸ σῶμα δ' ἦν μέγας μὲν, ὡς ὑποδεικνύουσιν ὅσα ὅπλα αὐτὸς ἔπεμψεν ἐς Νεμέαν τε καὶ Δελφούς· εὔρωστος δὲ ὡς μέχρι τέλους ἱππεῦσαί τε καὶ ἀκοντίσαι, καὶ χίλια στάδια τῆς ἡμέρας, περιμενόντων αὐτὸν ἐκ διαστημάτων ἵππων, δραμεῖν. Καὶ ἅρμα ἤλαυνεν ἑκκαίδεκα ἵππων ὁμοῦ. Καὶ παιδείας ἐπεμέλετο Ἑλληνικῆς, διὸ καὶ τῶν ἱερῶν ἤσθετο τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ μουσικὴν ἠγάπα. Καὶ σώφρων ἐς πολλὰ καὶ φερέπονος ὢν, περὶ μόνας ἡττᾶτο τὰς τῶν γυναικῶν ἡδονάς.

CXVIII. Ὁ μὲν δὴ Εὐπάτωρ τε καὶ Διόνυσος ἐπικληθεὶς Μιθριδάτης ὧδε ἐτελεύτα. Καὶ Ῥωμαῖοι μαθόντες ἑώρταζον, ὡς ἐχθροῦ δυσχεροῦς ἀπηλλαγμένοι. Φαρνάκης δὲ Πομπηΐῳ τὸν νέκυν τοῦ πατρὸς ἐς Σινώπην ἐπὶ τριήρους ἔπεμπε, καὶ τοὺς Μάνιον ἑλόντας· ὁμηρά τε πολλὰ ὅσα ἦν Ἑλληνικά τε καὶ βαρβαρικά· δεόμενος, ἢ τῆς πατρῴας ἀρχῆς ἢ Βοσπόρου γε βασιλεύειν μόνου, ἥντινα καὶ Μαχάρης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ βασιλείαν παρὰ Μιθριδάτου παρειλήφει. Πομπήϊος δ' ἐς μὲν τὸ σῶμα τοῦ Μιθριδάτου χορηγίαν ἔδωκε, καὶ θάψαι βασιλείῳ ταφῇ τοῖς θεραπευτῆρσιν αὐτοῦ προσέταξε, καὶ ἐν Σινώπῃ τοῖς βασιλείοις ἐνθέσθαι τάφοις, ἀγάμενος αὐτὸν τῆς μεγαλουργίας, ὡς τῶν καθ' αὑτὸν βασιλέων ἄριστον. Φαρνάκην δὲ, ἀπαλλάξαντα πόνου πολλοῦ τὴν Ἰταλίαν, φίλον καὶ σύμμαχον Ῥωμαίοις ἐποιήσατο. Καὶ βασιλεύειν ἔδωκεν αὐτῷ Βοσπόρου, χωρὶς Φαναγορέων· οὓς ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἀφῆκεν, ὅτι πρῶτοι μάλιστα οἵδε ἀναῤῥωννυμένῳ τῷ Μιθριδάτῃ, καὶ ναῦς καὶ στρατὸν ἄλλον καὶ ὁρμητήρια ἔχοντι, ἐπεχείρησαν, ἡγεμόνες τε τοῖς ἄλλοις ἀποστάσεως ἐγένοντο, καὶ Μιθριδάτῃ καταλύσεως αἴτιοι.

CXIV. Αὐτὸς δὲ, ἑνὶ τῷδε πολέμῳ τά τε λῃστήρια καθήρας, καὶ βασιλέα καθελὼν μέγιστον· καὶ συνενεχθεὶς ἐς μάχας, ἄνευ τοῦ Ποντικοῦ πολέμου, Κόλχοις τε καὶ Ἀλβανοῖς καὶ Ἴβηρσι καὶ Ἀρμενίοις καὶ Μήδοις

victus est, et Lucullo, et Pompeio; quamvis his quoque aliquoties superior. Cæterum L. Cassium, Q. Oppium, Manium Aquilium, in potestatem redactos, secum circumduxit; donec hunc interfecit, qui belli auctor præcipuus fuerat, illos vero Syllæ reddidit. Vicit etiam Fimbriam, Murenam, Cottam consulem, Fabium, Triarium. Animo semper magno et forti, quibuscunque in calamitatibus, fuit. Contra Romanos certe nullam, ne victus quidem, rationem, qua eos aggrederetur, intentatam reliquit: qui et cum Samnitibus et cum Gallis fœdera junxit, et ad Sertorium legatos misit in Hispaniam. Et vulneratus sæpius, cum ab hostibus, tum ab insidiatoribus, ne sic quidem quidquam remisit, quamvis ætate etiam gravis. Nec vero insidiæ ullæ eum latuerunt, ne illæ novissimæ quidem; sed dum consulto has punire neglexit, per easdem periit: adeo ingrata res est malitia veniam nacta. Erat autem crudelis in omnes et sanguinarius; matris fratrisque interfector, et trium filiorum ac filiarum totidem. Corpore fuit grandi, sicut arma demonstrant, ab ipso Nemeam Delphosque missa; tamque robusto, ut ad extremum usque equitationibus jaculationibusque valuerit, et mille stadia uno die mutatis equis, qui ex intervallis in id dispositi erant, conficere posset. Currum regebat octijugem. Græcorum quoque literis dederat operam, atque adeo sacra eorum percepta habebat; et musica etiam delectabatur. Sobrius ut plurimum ac laborum patiens; circa muliebres tantum voluptates intemperantior.

CXIII. Talis fuerat Mithridates hic, qui Eupator et Dionysus erat cognominatus. Cujus morte cognita, Romani festos dies egerunt, ut gravissimo hoste liberati. Pharnaces Pompeio cadaver patris Sinopen in triremi transmisit, simulque eos qui Manium ceperant, et obsides multos Græci barbarique generis; rogans, ut aut paternum regnum, aut Bosporanum saltem solum, quod Machares frater a Mithridate acceperat, tenere sibi liceret. Pompeius corpus Mithridatis regie sepeliendum ministris ejus addito sumtu tradidit, et inferri jussit in urbe Sinope monumentis regiis; admiratus, ob gestorum excellentiam, ut regum ætatis suæ præstantissimum. Pharnacem vero, qui multis periculis exemerat Italiam, amicum sociumque appellavit populi Romani; et Bosporanum regnum ei concessit, exceptis tamen Phanagorensibus; quos liberos suo jure vivere jussit, quod primi recolligenti vires Mithridati, jamque classem et exercitum et novas belli arces habenti, sese opposuissent, et defectionis exemplo aliis dato, causa fuissent ejus interitus.

CXIV. Ipse Pompeius, uno hoc bello sublatis toto mari piratis, prostratoque rege omnium maximo; et collatis signis, præter Ponticas gentes, cum Colchis, Albanis, Iberis, Armeniis, Medis, Arabibus, Judæis, aliisque Orientis

καὶ Ἄραψι καὶ Ἰουδαίοις, καὶ ἑτέροις ἔθνεσιν ἑώοις τὴν ἀρχὴν ὡρίσατο Ῥωμαίοις μέχρις Αἰγύπτου. Ἐς δὲ Αἴγυπτον αὐτὴν οὐ παρῆλθε, καίτοι στασιάζουσαν ἐς τὸν βασιλέα, καὶ καλοῦντος αὐτὸν αὐτοῦ βασιλέως, καὶ πέμψαντος αὐτῷ δῶρα καὶ χρήματα ἐς τὸν στρατὸν ἅπαντα· εἴτε δείσας μέγεθος ἀρχῆς ἔτι εὐτυχούσης, εἴτε φυλαξάμενος ἐχθρῶν φθόνον ἢ χρησμῶν ἀπαγόρευσιν, εἴτε ἑτέροις λογισμοῖς, οὓς ἐξοίσω κατὰ τὰ Αἰγύπτια. Τῶν δὲ εἰλημμένων ἐθνῶν τὰ μὲν αὐτόνομα ἠφίει, συμμαχίας οὕνεκα· τὰ δ' ὑπὸ Ῥωμαίοις εὐθὺς ἐγίγνετο· τὰ δ' εἰς βασίλεια διεδίδου, Τιγράνῃ μὲν Ἀρμενίαν, καὶ Φαρνάκῃ Βόσπορον, Ἀριοβαρζάνῃ Καππαδοκίαν, καὶ ὅσα προεῖπον ἕτερα· Ἀντιόχῳ δὲ τῷ Κομμαγηνῷ Σελεύκειαν ἐπέτρεψε, καὶ ὅσα τῆς Μεσοποταμίας ἄλλα κατέδραμεν. Ἐποίει δὲ καὶ τετράρχας, Γαλλογραικῶν μὲν, οἱ νῦν εἰσι Γαλάται Καππαδόκαις ὅμοροι, Δηϊόταρον, καὶ ἑτέρους· Παφλαγονίας δὲ Ἄτταλον, καὶ Κόλχων Ἀρίσταρχον, δυνάστην. Ἀπέφηνε δὲ καὶ τῆς ἐν Κομάνοις θεᾶς Ἀρχέλαον ἱερέα, ὅπερ ἐστὶ δυναστεία βασιλική· καὶ τὸν Φαναγορέα Κάστορα, Ῥωμαίων φίλον. Πολλὴν δὲ καὶ ἑτέροις χώραν τε καὶ χρήματα ἔδωκε.

CXV. Καὶ πόλεις ᾤκισεν, ἐν μὲν Ἀρμενίᾳ τῇ βραχυτέρᾳ Νικόπολιν ἐπὶ τῇ νίκῃ· ἐν δὲ Πόντῳ Εὐπατορίαν, ἣν αὐτὸς μὲν ὁ Εὐπάτωρ Μιθριδάτης ἔκτισε, καὶ Εὐπατορίαν ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὑποδεξαμένην δὲ Ῥωμαίους καθῃρήκει· καὶ ὁ Πομπήϊος ἐγείρας, Μαγνόπολιν ἐκάλει. Ἐν δὲ Καππαδοκίᾳ, Μάζακα, ὑπὸ τοῦ πολέμου λελυμασμένην ἐς τέλος, ἤγειρεν αὖθις. Καὶ ἑτέρας πολλαχοῦ κατενεχθείσας ἢ βεβλαμμένας διωρθοῦτο, περί τε τὸν Πόντον καὶ Παλαιστίνην καὶ κοίλην Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, ἐν ᾗ δὴ καὶ μάλιστα τοὺς λῃστὰς συνῴκιζε, καὶ ἡ πόλις ἡ πάλαι Σόλοι νῦν Πομπηϊούπολίς ἐστι. Ἐν δὲ Ταλαύροις, ἥντινα πόλιν ὁ Μιθριδάτης εἶχε ταμιεῖον τῆς κατασκευῆς, δισχίλια μὲν ἐκπώματα λίθου τῆς ὀνυχίτιδος λεγομένης εὑρέθη χρυσοκόλλητα, καὶ φιάλαι καὶ ψυκτῆρες πολλοὶ, καὶ ῥυτὰ, καὶ κλῖναι, καὶ θρόνοι κατάκοσμοι, καὶ ἵππων χαλινοὶ καὶ προστερνίδια καὶ ἐπωμίδια, πάντα ὁμοίως διάλιθα καὶ κατάχρυσα· ὧν ἡ παράδοσις διὰ τὸ πλῆθος ἐς τριάκοντα ἡμέρας παρέτεινε. Καὶ ἦν τὰ μὲν ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, τὰ δὲ ἐκ τῆς Πτολεμαίων ἀρχῆς, ὅσα Κλεοπάτρα Κῴοις παρέθετο, καὶ Κῷοι Μιθριδάτῃ δεδώκεσαν· τὰ δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ Μιθριδάτου κατεσκεύαστο καὶ συνείλεκτο, φιλοκάλου καὶ περὶ κατασκευὴν γενομένου.

CXVI. Λήγοντος δὲ τοῦ χειμῶνος, διέδωκεν ὁ Πομπήϊος ἀριστεῖα τῷ στρατῷ, καθ' ἕκαστον ἄνδρα χιλίας πεντακοσίας Ἀττικὰς, καὶ τοῖς ἡγουμένοις αὐτῶν ἀνὰ λόγον· καί φασι γενέσθαι τάλαντα μύρια καὶ ἑξακισχίλια. Αὐτὸς δ' ἐς Ἔφεσον καταβὰς, διέπλευσεν ἐς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἐς Ῥώμην ἠπείγετο, διαφεὶς ἐν Βρεντεσίῳ τὸν στρατὸν ἐς τὰ οἰκεῖα. Ἐφ' ὅτῳ μάλιστα, ὡς δημοτικῷ, τοὺς Ῥωμαίους ἐξέπληξε. Καὶ αὐτῷ προσ-

gentibus; imperium Romanorum Ægyptum usque promovit. Ægyptum tamen ipsam non adiit, quamvis vocatus a rege contra seditiosos, et muneribus pecuniisque ab eo ac vestibus in totius exercitus usum donatus: sive timens regni etiam tum fortunati amplitudinem; sive inimicorum cavens invidiam, aut oraculorum religionem; sive ob alias rationes, in rerum Ægyptiacarum Historia a nobis referendas. Et subactis autem gentibus, alias libertate donavit, sociosque populi Romani fecit; alias in provinciarum formam statim redegit; alias attribuit regibus, Tigrani Armeniam, Pharnaci Bosporum, Ariobarzani Cappadociam cum eis quas dixi appendicibus. Antiocho Commageno commisit Seleuciam, et quidquid ex incursu ceperat in Mesopotamia. Tetrarchas constituit Gallogræciæ, quæ nunc Galatia est, Cappadociæ finitima, Dejotarum, et alios. Paphlagonum Attalum, Colchorum Aristarchum, fecit regulos. Ejus etiam deæ, quæ Comanis colitur, Archelaum fecit flaminem, quæ regia dignitas censetur. Castorem Phanagorensem amicum populi Romani appellavit. Et alios præterea multos vel ditionibus auxit vel pecuniis.

CXV. Urbes condidit: in minori Armenia Nicopolim, ex victoria cognominatam; in Ponto Eupatoriam, quam Mithridates Eupator, a se conditam denominatamque, ob receptos Romanos rursus diruerat; ipse vero instauratam vocavit Magnopolim. In Cappadocia Mazacam, bello vastatam, reparavit denuo: et alias, multis locis, sive dirutas sive graviter affectas restituit, in Ponto, in Palæstina, in Cœlesyria, in Cilicia, in qua maxime piratas collocavit; ubi civitas, quæ olim Soli dicebatur, nunc est Pompeiopolis. Habuerat Mithridates promtuarium vasorum et supellectilium Talauris, (Ponti) urbe. Ibi inventa sunt duo millia poculorum ex onyche gemma factorum, auroque compactorum; tum phialæ multæ, vasaque refrigeratoria, calices, lecti, sellæ, ornatissima omnia; frena porro equorum, et phaleræ pectorales humeralesque, gemmis pariter omnia distincta et auro fulgentia: quarum rerum tanta fuit multitudo, ut eis recipiendis percensendisque xxx dies quæstor insumserit. Earum pars a Dario, Hystaspis filio, successoribus fuerat relicta: partem ex Ptolemæorum regum gaza Cleopatra penes Coos deposuerat, unde Mithridates a civibus tradita deportaverat: partem ipse rex paraverat collegeratque, quum pulchritudinis, ut in aliis rebus, sic etiam in suppellectilibus, fuisset studiosus.

CXVI. Sub finem ejus hiemis, Pompeius exercitui victori præmia distribuit, viritim mille quingentas drachmas Atticas, et pro rata tribunis ac centurionibus: ejus pecuniæ summam produnt fuisse talentorum XVI millia. Tum Epheso solvens, Italiam cum classe petiit, Romamque properavit, dimissis Brundusii militibus: quod factum maxime, ut populare, admiratione perculit Romanos. Venienti ob-

ιόντι ἀπήντων κατὰ μέρος, πορρωτάτω μὲν οἱ νέοι, ἑξῆς δὲ ὡς ἠδύναντο καθ' ἡλικίαν ἕκαστοι· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ βουλή, θαυμάζουσα τῶν γεγονότων. Οὐ γάρ πω τις ἐχθρὸν τηλικοῦτον ἑλών, τοσάδε ὁμοῦ καὶ μέγιστα ἔθνη προσειλήφει, καὶ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ὡρίκει. Ὁ δὲ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ λαμπροτάτης καὶ ἧς οὔτις προτοῦ δόξης, ἔτη ἔχων πέντε καὶ τριάκοντα, δύο ἐφεξῆς ἡμέραις, ἐπὶ πολλοῖς ἔθνεσιν, ἀπό τε τοῦ Πόντου καὶ Ἀρμενίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας, καὶ Συρίας ὅλης καὶ Ἀλβανῶν καὶ Ἡνιόχων, καὶ Ἀχαιῶν τῶν ἐν Σκύθαις, καὶ Ἰβηρίας τῆς ἑῴας. Καὶ παρῆγεν ἐς μὲν τοὺς λιμένας ἑπτακοσίας ναῦς ἐντελεῖς. Ἐς δὲ τὴν πομπὴν τοῦ θριάμβου, ζεύγη καὶ φορεῖα, χρυσοφόρα καὶ ἕτερα κόσμου ποικίλου, καὶ τὴν Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου κλίνην, καὶ τὸν τοῦ Εὐπάτορος αὐτοῦ θρόνον, καὶ σκῆπτρον αὐτοῦ, καὶ εἰκόνα ὀκτάπηχυν ἀπὸ στερεοῦ χρυσίου παρῆγε, καὶ ἐπισήμου ἀργυρίου μυριάδας ἑπτακισχιλίας καὶ πεντακοσίας καὶ δέκα. Ἁμάξας δὲ ὅπλων ἀπείρους τὸ πλῆθος, καὶ νεῶν ἔμβολα· καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων τε καὶ λῃστῶν, οὐδένα δεδεμένον, ἀλλ' ἐς τὰ πάτρια ἐσταλμένους.

CXVII. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Πομπηΐου προῆγον ὅσοι τῶν πεπολεμημένων βασιλέων ἡγεμόνες ἢ παῖδες ἢ στρατηγοὶ ἦσαν, οἱ μέν, αἰχμάλωτοι ὄντες, οἱ δέ, ἐς ὁμηρείαν δεδομένοι, τριακόσιοι μάλιστα καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρες. Ἔνθα δὴ καὶ ὁ Τιγράνους ἦν παῖς Τιγράνης, καὶ πέντε Μιθριδάτου, Ἀρταφέρνης τε καὶ Κῦρος, καὶ Ὀξάθρης, καὶ Δαρεῖος, καὶ Ξέρξης· καὶ θυγατέρες, Ὀρσάβαρίς τε καὶ Εὐπάτρα. Παρήγετο δὲ καὶ ὁ Κόλχων σκηπτοῦχος Ὀλθάκης, καὶ Ἰουδαίων βασιλεὺς Ἀριστόβουλος· καὶ οἱ Κιλίκων τύραννοι, καὶ Σκυθῶν βασίλειοι γυναῖκες· καὶ ἡγεμόνες τρεῖς Ἰβήρων, καὶ Ἀλβανῶν δύο, καὶ Μένανδρος ὁ Λαοδικεύς, ἱππάρχης τοῦ Μιθριδάτου γενόμενος. Τῶν δὲ οὐκ ἀφικομένων εἰκόνες παρεφέροντο, Τιγράνους καὶ Μιθριδάτου, μαχομένων τε καὶ νικωμένων καὶ φευγόντων. Μιθριδάτου δὲ καὶ πολιορκία, καὶ ἡ νὺξ ὅτε ἔφευγεν, εἴκαστο, καὶ ἡ σιωπή. Ἐπὶ τέλει δὲ ἐδείχθη καὶ ὡς ἀπέθανεν, αἵ τε παρθένοι αἱ συναποθανεῖν αὐτῷ ἑλόμεναι παρεζωγράφηντο, καὶ τῶν προαποθανόντων υἱέων καὶ θυγατέρων ἦσαν γραφαί· θεῶν τε βαρβαρικῶν εἰκόνες, καὶ κόσμοι πάτριοι. Παρεφέρετο δὲ καὶ πίναξ ἐγγεγραμμένων τῶνδε· ΝΗΕΣ ΕΑΛΩΣΑΝ ΧΑΛΚΕΜΒΟΛΟΙ ΟΚΤΑΚΟΣΙΑΙ. ΠΟΛΕΙΣ ΕΚΤΙΣΘΗΣΑΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΟΚΤΩ, ΚΙΛΙΚΩΝ ΔΕ ΚΑΙ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΕΙΚΟΣΙ· ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΔΕ, Η ΝΥΝ ΣΕΛΕΥΚΙΣ. ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΝΙΚΗΘΗΣΑΝ, ΤΙΓΡΑΝΗΣ, Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ· ΑΡΤΩΚΗΣ, ΙΒΗΡ· ΟΡΟΙΖΗΣ, ΑΛΒΑΝΟΣ· ΔΑΡΕΙΟΣ, ΜΗΔΟΣ· ΑΡΕΤΑΣ, ΝΑΒΑΤΑΙΟΣ· ΑΝΤΙΟΧΟΣ, ΚΟΜΜΑΓΗΝΟΣ. Τοσαῦτα μὲν ἐδήλου τὸ διάγραμμα. Αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήϊος ἐπὶ ἅρματος ἦν, καὶ τοῦδε λιθοκολλήτου, χλαμύδα ἔχων, ὥς φασιν, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, εἴ τῳ πιστόν ἐστιν· ἔοικε δ' αὐτὴν εὑρεῖν ἐν Μιθριδάτου, Κῴων παρὰ Κλεοπάτρας λαβόντων. Εἵποντο δὲ αὐτῷ μετὰ τὸ

viam frequenter itum est : longissime a juvenibus, deinceps, ut quorumque ferebat ætas; postremo a senatu, demirante gestorum magnificentiam. Nemo enim ad eum diem, tanto hoste sublato, tantum simul provinciarum imperio adjunxerat, et Romana pomœria usque ad Euphratem promoverat. Hinc Triumpho longe omnium, qui ante eum fuerant, splendidissimo Urbem Pompeius est ingressus, quinque supra triginta annos natus. Duravit pompa per biduum; traductis tam multis gentibus, Ponticis, Armeniis, Cappadocibus, Cilicibus, universæ Syriæ nationibus, Albanis, Heniochis, Achæis, Scythis, Iberis. In portus adduxit naves DCC integras : in pompa vero traduxit carpenta et fercula cum auro tum aliis varii generis ornamentis onusta; in his lectum Darii, Hystaspis filii, et sellam ac sceptrum ipsius Eupatoris, ejusdemque effigiem octo cubitorum ex solido auro confectam, argentique signati septingenties quinquagies semel centena millia drachmarum. Plaustrorum vero quibus arma transvecta sunt, infinitus fuit numerus : tum rostra navium : post hæc multitudo captivorum ac piratarum; quorum nemo vinctus erat, sed patrio cultu vestitus quisque incedebat.

CXVII. Triumphantis Pompeii currum præcedebant satrapæ vel duces vel filii, quotquot aderant, regum, quibuscum bellum fuerant gestum, partim captivi, partim obsides; quorum summa fuit ad CCCXXIV. Inter hos Tigranes, filius Tigranis : et quinque filii Mithridatis, Artaphernes, Cyrus, Oxathres, Darius, Xerxes : filiæ, Orsabaris et Eupatra. Traductus est et Colchorum rex Olthaces, et Judæorum Aristobulus, tyrannique Cilicum, Scytharum item regiæ feminæ, duces tres Iberorum, Albanorum duo, et Menander Laodicensis, qui præfectus equitum fuerat Mithridatis. Absentium autem transvehebantur imagines, Tigranis et Mithridatis, pugnantium, cedentium, fugientium. Mithridatis vero etiam obsidio, et noctu tacita fuga, expressa erat ac repræsentata : ac postremo quoque mors ejus subjecta spectatorum oculis; appictæque virgines, mortis ejus sociæ : atque etiam cæterorum regiorum liberorum utriusque sexus, ante patrem defunctorum, aderant imagines. Denique deorum barbaricorum figuræ, cum ornatu patrio, præferebantur. Tum translata tabula est, inscripta hoc titulo : NAVES ROSTRATÆ CAPTÆ SUNT DCCC. URBES CONDITÆ IN CAPPADOCIA VIII; IN CILICIA CŒLESYRIAQUE XX; IN PALÆSTINA QUÆ NUNC SELEUCIS EST. REGES VICTI, TIGRANES ARMENIUS, ARTOCES IBERUS, OROEZES, DARIUS MEDUS, ARETA NABATÆUS, ANTIOCHUS COMMAGENUS. Hæc titulus ferebat. Ipse Pompeius curru vehebatur gemmis præfulgente; amictus, ut fertur, Alexandri Macedonis chlamyde, si fas est credere; quæ inventa fuisse putabatur in Mithridatis supellectili, quam ille in bonis Cleopatræ a Cois acceperat. Currum sequebantur præfecti militum, partim equites, par-

ἔρμα οἱ συστρατευσάμενοι τῶν ἡγεμόνων, οἱ μὲν, ἐπὶ ἵππων, οἱ δὲ, πεζοί. Παρελθὼν δ' ἐς τὸ Καπιτώλιον, οὐδένα τῶν αἰχμαλώτων ἔκτεινεν, ὡς ἕτεροι τῶν θριάμβους παραγόντων, ἀλλ' ἐς τὰς πατρίδας ἔπεμψε δημοσίοις δαπανήμασι, χωρὶς τῶν βασιλικῶν. Καὶ τούτων μόνος Ἀριστόβουλος εὐθὺς ἀνῃρέθη, καὶ Τιγράνης ὕστερον. Ὁ μὲν δὴ θρίαμβος ἦν τοιόσδε.

CXVIII. Ὧδε μὲν Ῥωμαῖοι Βιθυνοὺς καὶ Καππάδοκας, ὅσα τε αὐτοῖς ὅμορα ἔθνη ἐπὶ τὸν Πόντον κατοικεῖ τὸν Εὔξεινον, βασιλέα Μιθριδάτην τεσσαράκοντα δύο ἔτεσι μάλιστα καθελόντες, ὑπηγάγοντο σφίσιν ὑπήκοα εἶναι. Τῷ δὲ αὐτῷ πολέμῳ καὶ Κιλικίας τὰ μήπω σφίσι κατήκοα, καὶ Συρίας τήν τε Φοινίκην καὶ Κοίλην καὶ Παλαιστίνην καὶ τὴν ἐς τὸ μεσόγαιον ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην, οὐδὲν ἔτι τῷ Μιθριδάτῃ προσήκοντα, ῥύμῃ τῆσδε τῆς νίκης προσέλαβεν· καὶ φόρους τοῖς μὲν αὐτίκα, τοῖς δὲ ὕστερον, ἔταξαν. Παφλαγονίαν τε καὶ Γαλατίαν, καὶ Φρυγίαν, καὶ τὴν ὅμορον τῇ Φρυγίᾳ Μυσίαν, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Λυδίαν καὶ Καρίαν καὶ Ἰωνίαν, καὶ ὅσα ἄλλα Ἀσίας τῆς περὶ τὸ Πέργαμόν ἐστι, καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ Μακεδονίαν Μιθριδάτου περισπάσαντος, ὀξέως ἀνελάβοντο· καὶ τοῖς πολλοῖς αὐτῶν, οὔπω σφίσιν ὑποτελέσιν οὖσιν, ἐπέθηκαν φόρους. Δι' ἅ μοι καὶ μάλιστα δοκοῦσι τόνδε τὸν πόλεμον ἡγεῖσθαι μέγαν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ νίκην Μεγάλην Νίκην καλεῖν, καὶ τὸν στρατηγήσαντα Πομπήϊον, Μέγαν, τῇ ἰδίᾳ φωνῇ μέχρι νῦν ἐπονομάζειν· ἐθνῶν τε πλήθους ἕνεκα, ὧν ἀνέλαβον ἢ προσέλαβον· καὶ χρόνου μήκους, τεσσαρακονταετοῦς γενομένου· τόλμης τε αὐτοῦ Μιθριδάτου, καὶ φερεπονίας, δυνατοῦ σφίσιν ἐς ἅπαντα ὀφθέντος.

CXIX. Ὧ νῆες μὲν ἦσαν οἰκεῖαι πολλάκις πλείους τετρακοσίων, ἱππεῖς δ' ἔστιν ὅτε πεντακισμύριοι, καὶ πεζῶν μυριάδες πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ μηχαναὶ καὶ βέλη κατὰ λόγον. Συνεμάχουν δὲ βασιλεῖς καὶ δυνάσται, ὅ τε Ἀρμένιος, καὶ Σκυθῶν τῶν περὶ τὸν Πόντον, ἐπί τε Μαιώτιδα λίμνην καὶ ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὸν Θράκιον Βόσπορον περιπλέοντι. Ἔς τε τοὺς Ῥωμαίων δυνατοὺς, στασιάζοντας ἀλλήλοις τότε μάλιστα, καὶ Ἰβηρίαν ἀνιστάντας ἐπὶ Ῥωμαίους, περιέπεμπε· καὶ Κελτοῖς φιλίαν ἐτίθετο, ὡς καὶ τῇδε ἐσβαλῶν ἐς τὴν Ἰταλίαν· λῃστῶν τε ἐνεπίμπλη τὴν θάλασσαν ἀπὸ Κιλικίας ἐπὶ στήλας Ἡρακλείους, οἳ πάντα ἄμικτα καὶ ἄπλωτα ταῖς πόλεσιν ἐς ἀλλήλους ἐποίουν, καὶ λιμὸν ἐπίπονον ἐξειργάσαντο ἐπιπλεῖστον· ὅλως τε οὐδὲν ἀνδρὶ δυνατὸν ἐξέλιπεν, ἢ πράττων, ἢ διανοούμενος, ὡς μέγιστον δὴ τόδε τὸ κίνημα ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν γενόμενον ἐνοχλῆσαι πᾶσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἢ πολεμουμένοις, ἢ συμμαχοῦσιν, ἢ λῃστευομένοις, ἢ γειτονεύουσι. Τοσόσδε εἷς οὗτος πόλεμος καὶ ποικίλος ἐγένετο. Καὶ ἐς τὰ μέγιστα λήγων συνήνεγκε Ῥωμαίοις. Ὡρίσαντο γὰρ ἐπὶ τῷδε τὴν ἡγεμονίαν ἐκ δύσεως ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην. Διελεῖν δ' αὐτὰ κατὰ ἔθνος οὐκ ἦν, ὁμοῦ τε πραχθέντα

tim pedites, qui illius expeditionis fuerant socii. Ubi vero in Capitolium pervenit Pompeius, neminem captivum necavit, ut alias solent triumphantes; sed publicis impensis remisit eorum quemque in suam patriam, exceptis regiis: e quibus solus Aristobulus mox interemtus est, et aliquanto post Tigranes. Ac triumphus quidem Pompeii in hunc maxime modum se habuit.

CXVIII. Hac igitur ratione Romani Bithyniam et Cappadociam, aliasque Ponto Euxino finitimas provincias, rege Mithridate post secundum fere supra quadragesimum annum sublato, adjecerunt suo imperio. Eodemque bello, Ciliciæ partem eam, quæ ipsis nondum paruerat, tum quæ communi Syriæ nomine censentur regiones, Phœnicen, Palæstinam, Syriam Cœlen, Euphratensemque mediterraneam, nihil ad Mithridatem attinentes, evecti ejusdem victoriæ impetu, una subjugarunt; et tributa aliis statim, aliis aliquanto post, imposuerunt. Paphlagoniam autem, Gallogræciam, Phrygiam, eique conterminam Mysiam, tum Lydiam, Cariam, Ioniam, aliasque Asiæ partes, quæ Pergamenæ ditionis olim fuerant, denique veterem Græciam et Macedoniam, occupatas a Mithridate, cito receperunt: ac plerosque ex his populis, cum ante id tempus immunes fuissent, stipendiarios fecerunt. Quibus quidem de causis vel præcipue mihi videntur et bellum hoc, magnum, et victoriam eo bello partam Magnam Victoriam vocare, eumque, cujus auspiciis res eæ gestæ sunt, Pompeium, ad nostra usque tempora Magnum cognominare; propter provinciarum vel receptarum vel de novo quæsitarum multitudinem; tum vero propter longitudinem temporis, quadragesimum excedentis annum; denique propter ipsius hostis audaciam et laborum tolerantiam, qui præpotentem sese omnibus modis demonstraverat.

CXIX. Fuerant enim Mithridati naves propriæ sæpius ultra cccc; equitum autem interdum quinquaginta millia; peditum ducenta et quinquaginta millia; machinarumque et armorum tantum, quantum tantæ copiæ postulabant. Auxilia vero ei tulerant Armeniorum rex et Scythicarum reguli gentium, quotquot Pontum Mæotidemque paludem, et inde porro ad Thracicum usque Bosporum accolunt. Et ipsorum Romanorum principes, civilibus dissidiis tum maxime inter se concertantes, et Hispaniam ab imperio retrahentes, sollicitaverat per legatos; et cum Gallis amicitiam inierat, ut et hac parte infestaret Italiam. Piratisque repleverat maria, a Cilicia usque ad Herculis columnas; qui, sublatis navigationibus et civitatum inter se commerciis, gravem famem per longum tempus invexerunt. Omnique nihil, quod quidem in hominis cadat potestatem, ineffectum aut intentatum reliquit, quod eo pertineret, ut unus iste longe maximus motus, ab Oriente in Occidentem usque pertingens, omnes, ut verbo dicam, populos vexaret, sive quod suo nomine bellum gererent, sive cum aliis arma sociarent, sive a prædonibus infestarentur, sive ex vicinia istorum malorum molestarentur. Tantum fuerat, tamque varium, illud bellum, quod tandem maximam accessionem rebus Romanis attulit: quo composito, imperium Romanum, ab ultimo progrediens occidente, Euphrate fluvio finiebatur. Neque vero potui provinciatim res istas digerere, quandoquidem simul gestæ sunt, et inter sese compli-

ιόντι ἀπήντων κατὰ μέρος, ποῤῥωτάτω μὲν οἱ νέοι, ἑξῆς δὲ ὡς ἠδύναντο καθ' ἡλικίαν ἕκαστοι· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ βουλή, θαυμάζουσα τῶν γεγονότων. Οὐ γάρ πω τις ἐχθρὸν τηλικοῦτον ἑλὼν, τοσάδε ὁμοῦ καὶ μέγιστα ἔθνη προσειλήφει, καὶ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ὡρίκει. Ὁ δὲ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ λαμπροτάτης καὶ ἧς οὔτις προτοῦ δόξης, ἔτη ἔχων πέντε καὶ τριάκοντα, δύο ἐφεξῆς ἡμέραις, ἐπὶ πολλοῖς ἔθνεσιν, ἀπό τε τοῦ Πόντου καὶ Ἀρμενίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας, καὶ Συρίας ὅλης καὶ Ἀλβανῶν καὶ Ἡνιόχων, καὶ Ἀχαιῶν τῶν ἐν Σκύθαις, καὶ Ἰβηρίας τῆς ἑώας. Καὶ παρῆγεν ἐς μὲν τοὺς λιμένας ἑπτακοσίας ναῦς ἐντελεῖς. Ἐς δὲ τὴν πομπὴν τοῦ θριάμβου, ζεύγη καὶ φορεῖα, χρυσοφόρα καὶ ἕτερα κόσμου ποικίλου, καὶ τὴν Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου κλίνην, καὶ τὸν τοῦ Εὐπάτορος αὐτοῦ θρόνον, καὶ σκῆπτρον αὐτοῦ, καὶ εἰκόνα ὀκτάπηχυν ἀπὸ στερεοῦ χρυσίου παρῆγε, καὶ ἐπισήμου ἀργυρίου μυριάδας ἑπτακισχιλίας καὶ πεντακοσίας καὶ δέκα. Ἁμάξας δὲ ὅπλων ἀπείρους τὸ πλῆθος, καὶ νεῶν ἔμβολα· καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων τε καὶ λῃστῶν, οὐδένα δεδεμένον, ἀλλ' ἐς τὰ πάτρια ἐσταλμένους.

CXVII. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Πομπηΐου προῆγον ὅσοι τῶν πεπολεμημένων βασιλέων ἡγεμόνες ἢ παῖδες ἢ στρατηγοὶ ἦσαν, οἱ μὲν, αἰχμάλωτοι ὄντες, οἱ δὲ, ἐς ὁμηρείαν δεδομένοι, τριακόσιοι μάλιστα καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρες. Ἔνθα δὴ καὶ ὁ Τιγράνους ἦν παῖς Τιγράνης, καὶ πέντε Μιθριδάτου, Ἀρταφέρνης τε καὶ Κῦρος, καὶ Ὀξάθρης, καὶ Δαρεῖος, καὶ Ξέρξης· καὶ θυγατέρες, Ὀρσάβαρίς τε καὶ Εὐπάτρα. Παρήγετο δὲ καὶ ὁ Κόλχων σκηπτοῦχος Ὀλθάκης, καὶ Ἰουδαίων βασιλεὺς Ἀριστόβουλος· καὶ οἱ Κιλίκων τύραννοι, καὶ Σκυθῶν βασίλειοι γυναῖκες· καὶ ἡγεμόνες τρεῖς Ἰβήρων, καὶ Ἀλβανῶν δύο, καὶ Μένανδρος ὁ Λαοδικεὺς, ἱππάρχης τοῦ Μιθριδάτου γενόμενος. Τῶν δὲ οὐκ ἀφικομένων εἰκόνες παρεφέροντο, Τιγράνους καὶ Μιθριδάτου, μαχομένων τε καὶ νικωμένων καὶ φευγόντων. Μιθριδάτου δὲ καὶ πολιορκία, καὶ ἡ νὺξ ὅτε ἔφευγεν, εἴκαστο, καὶ ἡ σιωπή. Ἐπὶ τέλει δὲ ἐδείχθη καὶ ὡς ἀπέθανεν, αἵ τε παρθένοι αἱ συναποθανεῖν αὐτῷ ἑλόμεναι παρεζωγράφηντο, καὶ τῶν προαποθανόντων υἱέων καὶ θυγατέρων ἦσαν γραφαί· θεῶν τε βαρβαρικῶν εἰκόνες, καὶ κόσμοι πάτριοι. Παρεφέρετο δὲ καὶ πίναξ ἐγγεγραμμένων τῶνδε· ΝΗΕΣ ΕΑΛΩΣΑΝ ΧΑΛΚΕΜΒΟΛΟΙ ΟΚΤΑΚΟΣΙΑΙ. ΠΟΛΕΙΣ ΕΚΤΙΣΘΗΣΑΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΟΚΤΩ, ΚΙΛΙΚΩΝ ΔΕ ΚΑΙ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΕΙΚΟΣΙ· ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΔΕ, Η ΝΥΝ ΣΕΛΕΥΚΙΣ. ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΝΙΚΗΘΗΣΑΝ, ΤΙΓΡΑΝΗΣ, Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ· ΑΡΤΩΚΗΣ, ΙΒΗΡ· ΟΡΟΙΖΗΣ, ΑΛΒΑΝΟΣ· ΔΑΡΕΙΟΣ, ΜΗΔΟΣ· ΑΡΕΤΑΣ, ΝΑΒΑΤΑΙΟΣ· ΑΝΤΙΟΧΟΣ, ΚΟΜΜΑΓΗΝΟΣ. Τοσαῦτα μὲν ἐδήλου τὸ διάγραμμα. Αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήϊος ἐπὶ ἅρματος ἦν, καὶ τοῦδε λιθοκολλήτου, χλαμύδα ἔχων, ὥς φασιν, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, εἴ τῳ πιστόν ἐστιν· ἔοικε δ' αὐτὴν εὑρεῖν ἐν Μιθριδάτου, Κῴων παρὰ Κλεοπάτρας λαβόντων. Εἵποντο δὲ αὐτῷ μετὰ τὸ

viam frequenter itum est : longissime a juvenibus, deinceps, ut quorumque ferebat ætas; postremo a senatu, demirante gestorum magnificentiam. Nemo enim ad eum diem, tanto hoste sublato, tantum simul provinciarum imperio adjunxerat, et Romana pomœria usque ad Euphratem promoverat. Hinc Triumpho longe omnium, qui ante eum fuerant, splendidissimo Urbem Pompeius est ingressus, quinque supra triginta annos natus. Duravit pompa per biduum; traductis tam multis gentibus, Ponticis, Armeniis, Cappadocibus, Cilicibus, universæ Syriæ nationibus, Albanis, Heniochis, Achæis, Scythis, Iberis. In portus adduxit naves DCC integras : in pompa vero traduxit carpenta et fercula cum auro tum aliis varii generis ornamentis onusta; in his lectum Darii, Hystaspis filii, et sellam ac sceptrum ipsius Eupatoris, ejusdemque effigiem octo cubitorum ex solido auro confectam, argentique signati septingenties quinquagies semel centena millia drachmarum. Plaustrorum vero quibus arma transvecta sunt, infinitus fuit numerus : tum rostra navium : post hæc multitudo captivorum ac piratarum; quorum nemo vinctus erat, sed patrio cultu vestitus quisque incedebat.

CXVII. Triumphantis Pompeii currum præcedebant satrapæ vel duces vel filii, quotquot aderant, regum, quibuscum bellum fuerant gestum, partim captivi, partim obsides; quorum summa fuit ad CCCXXIV. Inter hos Tigranes, filius Tigranis : et quinque filii Mithridatis, Artaphernes, Cyrus, Oxathres, Darius, Xerxes : filiæ, Orsabaris et Eupatra. Traductus est et Colchorum rex Olthaces, et Judæorum Aristobulus, tyrannique Cilicum, Scytharum item regiæ feminæ, duces tres Iberorum, Albanorum duo, et Menander Laodicensis, qui præfectus equitum fuerat Mithridatis. Absentium autem transvehebantur imagines, Tigranis et Mithridatis, pugnantium, cedentium, fugientium. Mithridatis vero etiam obsidio, et noctu tacita fuga, expressa erat ac repræsentata : ac postremo quoque mors ejus subjecta spectatorum oculis; appictæque virgines, mortis ejus sociæ : atque etiam cæterorum regiorum liberorum utriusque sexus, ante patrem defunctorum, aderant imagines. Denique deorum barbaricorum figuræ, cum ornatu patrio, præferebantur. Tum translata tabula est, inscripta hoc titulo : NAVES ROSTRATÆ CAPTÆ SUNT DCCC. URBES CONDITÆ IN CAPPADOCIA VIII; IN CILICIA CŒLESYRIAQUE XX; IN PALÆSTINA QUÆ NUNC SELEUCIS EST. REGES VICTI, TIGRANES ARMENIUS, ARTOCES IBERUS, OROEZES, DARIUS MEDUS, ARETA NABATÆUS, ANTIOCHUS COMMAGENUS. Hæc titulus ferebat. Ipse Pompeius curru vehebatur gemmis præfulgente; amictus, ut fertur, Alexandri Macedonis chlamyde, si fas est credere; quæ inventa fuisse putabatur in Mithridatis supellectili, quam ille in bonis Cleopatræ a Cois acceperat. Currum sequebantur præfecti militum, partim equites, par-

ἅρμα οἱ συστρατευσάμενοι τῶν ἡγεμόνων, οἱ μέν, ἐπὶ ἵππων, οἱ δέ, πεζοί. Παρελθὼν δ' ἐς τὸ Καπιτώλιον, οὐδένα τῶν αἰχμαλώτων ἔκτεινεν, ὡς ἕτεροι τῶν θριάμβους παραγόντων, ἀλλ' ἐς τὰς πατρίδας ἔπεμψε δημοσίοις δαπανήμασι, χωρὶς τῶν βασιλικῶν. Καὶ τούτων μόνος Ἀριστόβουλος εὐθὺς ἀνῃρέθη, καὶ Τιγράνης ὕστερον. Ὁ μὲν δὴ θρίαμβος ἦν τοιόσδε.

CXVIII. Ὧδε μὲν Ῥωμαῖοι Βιθυνοὺς καὶ Καππάδοκας, ὅσα τε αὐτοῖς ὅμορα ἔθνη ἐπὶ τὸν Πόντον κατοικεῖ τὸν Εὔξεινον, βασιλέα Μιθριδάτην τεσσαράκοντα δύο ἔτεσι μάλιστα καθελόντες, ὑπηγάγοντο σφίσιν ὑπήκοα εἶναι. Τῷ δὲ αὐτῷ πολέμῳ καὶ Κιλικίας τὰ μήπω σφίσι κατήκοα, καὶ Συρίας τήν τε Φοινίκην καὶ Κοίλην καὶ Παλαιστίνην καὶ τὴν ἐς τὸ μεσόγαιον ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην, οὐδὲν ἔτι τῷ Μιθριδάτῃ προσήκοντα, ῥύμῃ τῇσδε τῆς νίκης προσέλαβεν· καὶ φόρους τοῖς μὲν αὐτίκα, τοῖς δὲ ὕστερον, ἔταξαν. Παφλαγονίαν τε καὶ Γαλατίαν, καὶ Φρυγίαν, καὶ τὴν ὅμορον τῇ Φρυγίᾳ Μυσίαν, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Λυδίαν καὶ Καρίαν καὶ Ἰωνίαν, καὶ ὅσα ἄλλα Ἀσίας τῆς περὶ τὸ Πέργαμόν ἐστι, καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ Μακεδονίαν Μιθριδάτου περισπάσαντος, ὀξέως ἀνελάβοντο· καὶ τοῖς πολλοῖς αὐτῶν, οὔπω σφίσιν ὑποτελέσιν οὖσιν, ἐπέθηκαν φόρους. Δι' ἃ μοι καὶ μάλιστα δοκοῦσι τόνδε τὸν πόλεμον ἡγεῖσθαι μέγαν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ νίκην Μεγάλην Νίκην καλεῖν, καὶ τὸν στρατηγήσαντα Πομπήϊον, Μέγαν, τῇ ἰδίᾳ φωνῇ μέχρι νῦν ἐπονομάζειν· ἐθνῶν τε πλήθους ἕνεκα, ὧν ἀνέλαβον ἢ προσέλαβον· καὶ χρόνου μήκους, τεσσαρακονταετοῦς γενομένου· τόλμης τε αὐτοῦ Μιθριδάτου, καὶ φερεπονίας, δυνατοῦ σφίσιν ἐς ἅπαντα ὀφθέντος.

CXIX. Ὧ νῆες μὲν ἦσαν οἰκεῖαι πολλάκις πλείους τετρακοσίων, ἱππεῖς δ' ἔστιν ὅτε πεντακισμύριοι, καὶ πεζῶν μυριάδες πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ μηχαναὶ καὶ βέλη κατὰ λόγον. Συνεμάχουν δὲ βασιλεῖς καὶ δυνάσται, ὅ τε Ἀρμένιος, καὶ Σκυθῶν τῶν περὶ τὸν Πόντον, ἐπί τε Μαιώτιδα λίμνην καὶ ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὸν Θρᾴκιον Βόσπορον περιπλέοντι. Ἔς τε τοὺς Ῥωμαίων δυνατούς, στασιάζοντας ἀλλήλοις τότε μάλιστα, καὶ Ἰβηρίαν ἀνιστάντας ἐπὶ Ῥωμαίους, περιέπεμπε· καὶ Κελτοῖς φιλίαν ἐτίθετο, ὡς καὶ τῇδε ἐσβαλῶν ἐς τὴν Ἰταλίαν· λῃστῶν τε ἐνεπίμπλη τὴν θάλασσαν ἀπὸ Κιλικίας ἐπὶ στήλας Ἡρακλείους, οἳ πάντα ἄμικτα καὶ ἄπλωτα ταῖς πόλεσιν ἐς ἀλλήλους ἐποίουν, καὶ λιμὸν ἐπίπονον ἐξειργάσαντο ἐπιπλεῖστον· ὅλως τε οὐδὲν ἀνδρὶ δυνατὸν ἐξέλιπεν, ἢ πράττων, ἢ διανοούμενος, ὡς μέγιστον δὴ τόδε τὸ κίνημα ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν γενόμενον ἐνοχλῆσαι πᾶσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἢ πολεμουμένοις, ἢ συμμαχοῦσιν, ἢ λῃστευομένοις, ἢ γειτονεύουσι. Τοσόσδε εἷς οὗτος πόλεμος καὶ ποικίλος ἐγένετο. Καὶ ἐς τὰ μέγιστα λήγων συνήνεγκε Ῥωμαίοις. Ὡρίσαντο γὰρ ἐπὶ τῷδε τὴν ἡγεμονίαν ἐκ δύσεως ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην. Διελεῖν δ' αὐτὰ κατὰ ἔθνος οὐκ ἦν, ὁμοῦ τε πραχθέντα

tim pedites, qui illius expeditionis fuerant socii. Ubi vero in Capitolium pervenit Pompeius, neminem captivum necavit, ut alias solent triumphantes; sed publicis impensis remisit eorum quemque in suam patriam, exceptis regiis: e quibus solus Aristobulus mox interemtus est, et aliquanto post Tigranes. Ac triumphus quidem Pompeii in hunc maxime modum se habuit.

CXVIII. Hac igitur ratione Romani Bithyniam et Cappadociam, aliasque Ponto Euxino finitimas provincias, rege Mithridate post secundum fere supra quadragesimum annum sublato, adjecerunt suo imperio. Eodemque bello, Ciliciæ partem eam, quæ ipsis nondum paruerat, tum quæ communi Syriæ nomine censentur regiones, Phœnicen, Palæstinam, Syriam Cœlen, Euphratensemque mediterraneam, nihil ad Mithridatem attinentes, evecti ejusdem victoriæ impetu, una subjugarunt; et tributa aliis statim, aliis aliquanto post, imposuerunt. Paphlagoniam autem, Gallogræciam, Phrygiam, eique conterminam Mysiam, tum Lydiam, Cariam, Ioniam, aliasque Asiæ partes, quæ Pergamenæ ditionis olim fuerant, denique veterem Græciam et Macedoniam, occupatas a Mithridate, cito receperunt: ac plerosque ex his populis, cum ante id tempus immunes fuissent, stipendiarios fecerunt. Quibus quidem de causis vel præcipue mihi videntur et bellum hoc, magnum, et victoriam eo bello partam Magnam Victoriam vocare, eumque, cujus auspiciis res eæ gestæ sunt, Pompeium, ad nostra usque tempora Magnum cognominare; propter provinciarum vel receptarum vel de novo quæsitarum multitudinem; tum vero propter longitudinem temporis, quadragesimum excedentis annum; denique propter ipsius hostis audaciam et laborum tolerantiam, qui præpotentem sese omnibus modis demonstraverat.

CXIX. Fuerant enim Mithridati naves propriæ sæpius ultra cccc; equitum autem interdum quinquaginta millia; peditum ducenta et quinquaginta millia; machinarumque et armorum tantum, quantum tantæ copiæ postulabant. Auxilia vero ei tulerant Armeniorum rex et Scythicarum reguli gentium, quotquot Pontum Mæotidemque paludem, et inde porro ad Thracicum usque Bosporum accolunt. Et ipsorum Romanorum principes, civilibus dissidiis tum maxime inter se concertantes, et Hispaniam ab imperio retrahentes, sollicitaverat per legatos; et cum Gallis amicitiam inierat, ut et hac parte infestaret Italiam. Piratisque repleverat maria, a Cilicia usque ad Herculis columnas; qui, sublatis navigationibus et civitatum inter se commerciis, gravem famem per longum tempus invexerunt. Omninoque nihil, quod quidem in hominis cadat potestatem, ineffectum aut intentatum reliquit, quod eo pertineret, ut unus iste longe maximus motus, ab Oriente in Occidentem usque pertingens, omnes, ut verbo dicam, populos vexaret, sive quod suo nomine bellum gererent, sive cum aliis arma sociarent, sive a prædonibus infestarentur, sive ex vicinia istorum malorum molestarentur. Tantum fuerat, tamque varium, illud bellum, quod tandem maximam accessionem rebus Romanis attulit: quo composito, imperium Romanum, ab ultimo progrediens occidente, Euphrate fluvio finiebatur. Neque vero potui provinciatim res istas digerere, quandoquidem simul gestæ sunt, et inter sese compli-

καὶ ἀλλήλοις ἀναπεπλεγμένα. Ἃ δὲ καὶ ὡς ἐδύνατο αὐτῶν κεχωρίσθαι, κατὰ μέρη τέτακται.

CXX. Φαρνάκης δ' ἐπολιόρκει Φαναγορέας καὶ τὰ περίοικα τοῦ Βοσπόρου, μέχρι τῶν Φαναγορέων διὰ λιμὸν ἐς μάχην προελθόντων ἐκράτει τῇ μάχῃ· καὶ βλάψας οὐδὲν, ἀλλὰ φίλους ποιησάμενος, καὶ λαβὼν ὅμηρα, ἀνεχώρει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Σινώπην εἷλε, καὶ Ἀμισὸν ἐνθυμιζόμενος, καὶ Καλουΐνῳ στρατηγοῦντι ἐπολέμησεν, ᾧ χρόνῳ Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ ἐς ἀλλήλους ᾖεσαν· ἕως αὐτὸν Ἄσανδρος ἐχθρὸς ἴδιος, Ῥωμαίων οὐ σχολαζόντων, ἐξήλασε τῆς Ἀσίας. Ἐπολέμησε δὲ καὶ αὐτῷ Καίσαρι, καθελόντι Πομπήϊον, ἐπανιόντι ἀπ' Αἰγύπτου, περὶ τὸ Σκότιον ὄρος, ἔνθα ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ῥωμαίων τῶν ἀμφὶ Τριάριον ἐκεκρατήκει· καὶ ἡττηθεὶς ἔφευγε σὺν χιλίοις ἱππεῦσιν ἐς Σινώπην. Καίσαρος δ' αὐτὸν ὑπ' ἀσχολίας οὐ διώξαντος, ἀλλ' ἐπιπέμψαντος αὐτῷ Δομίτιον, παραδοὺς τὴν Σινώπην Δομιτίῳ, ὑπόσπονδος ἀφείθη μετὰ τῶν ἱππέων. Καὶ τοὺς ἵππους ἔκτεινε, πολλὰ δυσχεραινόντων τῶν ἱππέων· ναυσὶ δ' ἐπιβὰς ἐς τὸν Πόντον ἔφυγε, καὶ Σκυθῶν τινας καὶ Σαυροματῶν συναγαγὼν, Θεοδοσίαν καὶ Παντικάπαιον κατέλαβεν. Ἐπιθεμένου δ' αὖθις αὐτῷ κατὰ τὸ ἔχθος Ἀσάνδρου, οἱ μὲν ἱππεῖς, ἀπορίᾳ τε ἵππων, καὶ ἀμαθίᾳ πεζομαχίας, ἐνικῶντο· αὐτὸς δὲ ὁ Φαρνάκης μόνος ἠγωνίζετο καλῶς, μέχρι κατατρωθεὶς ἀπέθανε, πεντηκοντούτης ὢν, καὶ βασιλεὺς Βοσπόρου πεντεκαίδεκα ἔτεσιν.

CXX. Ὧδε μὲν δὴ καὶ Φαρνάκης ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς· καὶ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν Γάϊος μὲν Καῖσαρ ἔδωκε Μιθριδάτῃ τῷ Περγαμηνῷ, συμμαχήσαντί οἱ προθύμως ἐν Αἰγύπτῳ. Νῦν δ' εἰσὶν οἰκεῖοι. Πόντου δὲ καὶ Βιθυνίας πέμπεταί τις ἀπὸ τῆς βουλῆς στρατηγὸς ἐτήσιος. Τὰ δ' ἑτέροις ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου δεδομένα ὁ μὲν Γάϊος, ἐπιμεμψάμενος τοῖς ἔχουσιν, ὅτι Πομπηΐῳ κατ' αὐτοῦ συνεμάχουν, ὅμως ἐφύλαξε· πλὴν τῆς ἐν Κομάνοις ἱερωσύνης, ἣν ἐς Λυκομήδην μετήνεγκεν ἀπὸ Ἀρχελάου. Πάντα δὲ οὐ πολὺ ὕστερον, καὶ τάδε, καὶ ὅσα Γάϊος Καῖσαρ ἢ Μάρκος Ἀντώνιος ἔχειν ἑτέροις ἐδεδώκεσαν, ἐς στρατηγίας Ῥωμαίων περιῆλθεν, ἀπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, ἑλόντος Αἴγυπτον, ὀλίγης ἔτι Ῥωμαίων προφάσεως ἐς ἑκάστους δεομένων. Ὅθεν, αὐτοῖς τῆς ἡγεμονίας ἐπὶ τῷδε τῷ Μιθριδατείῳ πολέμῳ προελθούσης ἔς τε τὸν Πόντον τὸν Εὔξεινον, καὶ ἐπὶ ψάμμον τὴν πρὸ Αἰγύπτου, καὶ ἐς ποταμὸν Εὐφράτην ἀπὸ Ἰβήρων τῶν παρὰ στήλαις Ἡρακλείοις, εἰκότως ἥ τε νίκη Μεγάλη, καὶ ὁ στρατηγήσας Πομπήϊος, Μέγας ἐκλήθη. Ἔχουσι δ' αὐτοῖς καὶ Λιβύην, ὅση μέχρι Κυρήνης (Κυρήνην γὰρ αὐτὴν Ἀπίων βασιλεὺς, τοῦ Λαγιδῶν γένους νόθος, ἐν διαθήκαις ἀπέλιπεν), Αἴγυπτος ἐς περίοδον τῆς ἐντὸς θαλάσσης ἔτι ἔλειπεν.

catæ. Quæ vero separari potuerunt, ea seorsim singula exposui.

CXX. Cæterum Pharnaces Phanagorenses oppugnavit, populosque Bosporo finitimos. Phanagorenses, quidem premente fame ad pugnam progressos, prælio superavit. Quos deinde illæsos, obsidibus tantum acceptis, recepit in amicitiam. Neque vero multo post, Sinopen cepit: et Amisum quoque appetens, cum Romano etiam duce Calvino, quo tempore Pompeius et Cæsar inter se contenderunt, bellum gessit; donec ab Asandro, privatim inimico, Romanis alibi occupatis, ex Asia abstractus est. Mox vero et cum Cæsare, post devictum Pompeium ex Ægypto redeunte, pugnavit apud Scotium montem, ubi pater ejus vicerat Triarium: quo prælio victus, refugit Sinopen cum mille equitibus. Quumque Cæsari non vacaret eum persequi, misso contra se Domitio Sinopen tradidit; et pace accepta dimissus cum equitibus, equos interfecit, iniquissime id ferentibus equitibus. Inde conscensis navibus in Pontum (*potius*, in Bosporum) fugit; collectaque Scytharum ac Sarmatarum manu, Theodosiam Panticapæumque occupavit. Ibi quum rursus ab Asandro bello peteretur, equites ejus, equis destituti, nec assueti pedestri prælio, victi cesserunt: solus Pharnaces egregie pugnavit, sed vulneribus tandem confectus cecidit, quinquagenarius, postquam in Bosporo annos regnaverat XV. Sic quidem et Pharnaces regno excidit.

CXXI. Pharnacis regnum C. Cæsar Mithridati dedit Pergameno, cujus in Ægypto egregia usus erat opera. Nunc autem (Bosporani) domesticos habent principes. Cæterum in Pontum ac Bithyniam prætor quotannis ex senatorio ordine mittitur. Reliquos, qui a Pompeio ditiones acceperant, Cæsar, reprehensos quidem quod contra se pro illo stetissent, confirmavit tamen in suis quemque possessionibus; excepto Comanæ deæ flamine, quod sacerdotium in Lycomedem ab Archelao transtulit. Sed non multo post et hæc omnia, et quidquid aut C. Cæsar aut M. Antonius aliis dederant, post subjugatam ab Augusto Cæsare Ægyptum, provinciis Romanis sunt adjuncta; quum jam non nisi levissima occasione adversus eorum quæque indigerent Romani. Itaque quoniam per Mithridaticum hoc, quod exposuimus, bellum, ad Euxinum usque Pontum, et ad arenas quæ Ægyptum ab Asia dividunt, denique ad Euphratem fluvium, inde ab Hispaniæ oris et Herculis columnis, promotum fuit Romanorum imperium; jure meritoque ab illis victoria hæc Magna, et Pompeius, quo imperatore illa parta est, Magnus est appellatus. Quum vero et Africam tenerent, Cyrenen usque (nam ipsam Cyrenaicam Apion rex, ex Lagidarum genere nothus, ex testamento reliquerat populo Romano), jam ad plenum mediterranei maris ambitum sola eis adhuc deerat Ægyptus.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΙΛΛΥΡΙΚΗ.

Ἰλλυριοὺς Ἕλληνες ἡγοῦνται τοὺς ὑπέρ τε Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην ἀπὸ Χαόνων καὶ Θεσπρωτῶν ἐπὶ ποταμὸν Ἴστρον. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τῆς χώρας τὸ μῆκος. Εὖρος δ' ἐκ Μακεδόνων τε καὶ Θρᾳκῶν τῶν ὀρείων, ἐπὶ Παίονας καὶ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰ πρόποδα τῶν Ἄλπεων. Καὶ ἔστι τὸ μὲν εὖρος, ἡμερῶν πέντε· τὸ δὲ μῆκος, τριάκοντα, καθὰ καὶ τοῖς Ἕλλησιν εἴρηται. Ῥωμαίων δὲ τὴν χώραν μετρησαμένων, ἔστιν ὑπὲρ ἑξακισχιλίους σταδίους τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος ἀμφὶ τοὺς χιλίους καὶ διακοσίους.

II. Φασὶ δὲ, τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ, τοῦ Πολυφήμου, γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι καὶ Γαλατείᾳ Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἐξορμῆσαι Σικελίας, καὶ ἄρξαι τῶν δι' αὐτοὺς Κελτῶν, Ἰλλυριῶν, καὶ Γαλατῶν λεγομένων. Καὶ τόδε μοι μάλιστα, πολλὰ μυθευόντων ἕτερα πολλῶν, ἀρέσκει. Ἰλλυριῷ δὲ παῖδας, Ἐγχελέα, καὶ Αὐταριέα, καὶ Δάρδανον, καὶ Μαῖδον, καὶ Ταύλαντα, καὶ Περραιβὸν γενέσθαι· καὶ θυγατέρας, Παρθὼ καὶ Δαορθὼ καὶ Δασσαρὼ, καὶ ἑτέρας. Ὅθεν εἰσὶ Ταυλάντιοί τε καὶ Περραιβοὶ καὶ Ἐγχελέες, καὶ Αὐταριεῖς καὶ Δάρδανοι, καὶ Παρθηνοὶ, καὶ Δασσαρήτιοι καὶ Δάρσοι. Αὐταριεῖ δὲ αὐτῷ Παννόνιον ἡγοῦνται παῖδα ἢ Παίονα γενέσθαι· καὶ Σκορδίσκον Παίονι καὶ Τριβαλλόν· ὧν ὁμοίως τὰ ἔθνη παρώνυμα εἶναι. Καὶ τάδε μὲν τοῖς ἀρχαιολογοῦσι μεθείσθω.

III. Γένη δ' ἔστιν Ἰλλυριῶν, ὡς ἐν τοσῇδε χώρᾳ, πολλά. Καὶ περιώνυμα ἔτι νῦν, χώραν νεμόμενα πολλὴν, Σκορδίσκων καὶ Τριβαλλῶν· οἳ ἐς τοσοῦτον ἀλλήλους πολέμῳ διέφθειραν, ὡς Τριβαλλῶν εἴ τι ὑπόλοιπον ἦν ἐς Γέτας ὑπὲρ Ἴστρον φυγεῖν, καὶ γένος, ἀκμάσαν μέχρι Φιλίππου τε καὶ Ἀλεξάνδρου, νῦν ἔρημον καὶ ἀνώνυμον τοῖς τῇδε εἶναι· Σκορδίσκους δὲ, ἀσθενεστάτους ἀπὸ τοῦδε γενομένους, ὑπὸ Ῥωμαίων ὕστερον ὅμοια παθεῖν, καὶ ἐς τὰς νήσους τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ φυγεῖν· σὺν χρόνῳ δέ τινας ἐπανελθεῖν, καὶ Παιόνων ἐσχατιαῖς παροικῆσαι· ὅθεν ἐστὶ καὶ νῦν Σκορδίσκων γένος ἐν Παίοσι. Τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ καὶ Ἀρδιαῖοι, τὰ θαλάσσια ὄντες ἄριστοι, πρὸς Αὐταριέων ἀρίστων ὄντων τὰ κατὰ γῆν, πολλὰ βλάψαντες αὐτοὺς, ὅμως ἐφθάρησαν. Καὶ ναυτικοὶ μὲν ἐπὶ τοῖς Ἀρδιαίοις ἐγένοντο Λιβυρνοὶ, γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἳ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις· ὅθεν ἔτι νῦν Ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα Λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν.

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

LIBER

DE REBUS ILLYRICIS.

Illyrios Græci vocant, quicunque supra Macedoniam ac Thraciam a Chaonia atque Thesprotia ad Istrum usque flumen incolunt. Hi regionis in longitudinem fines. Latitudo a Macedonia et montanis Thracibus ad Pannonios et Adriaticum mare et radices Alpium protenditur. Ea latitudo itinere quinque dierum transitur; quum longitudo in triginta amplius pateat : quemadmodum iidem perhibent Græci scriptores. Ad rationem autem Romanorum, qui mensuram regionis inierunt, longitudo ultra DCCL M. passuum colligit, latitudo circiter CL. M.

II. Nomen autem accepisse regionem eam perhibent ab Illyrio, Polyphemi filio. Quippe Polyphemum ex Galatea conjuge Celtum et Illyrium et Galam filios habuisse; hosque ab sicilia digressos imperitasse populis, qui inde Celtæ, Illyriique, et Galatæ sunt appellati. Atque hæc inter multas fabulas, quæ a multis hoc loco referuntur, maxime mihi probantur. Illyrio deinde filios, Encheleum, Autarieum, Dardanum, Mædum, Taulantem, Perrhæbum, fuisse tradunt; filiasque Parthonem, Daorthonem, Dassaronem, et alias : a quibus Taulantii, Perrhæbi, Enchelees, Autarienses, Dardani, Partheni, Dassaretii, Darsi (*vel* Darsii), prodierint. Tum Autarieo Pannonium sive Pæona genitum esse, Pæone autem Scordiscum et Triballum, quibus similiter cognomines populos habemus. Sed ista quidem antiquitatis studiosis relicta sunto.

III. Gentes Illyriorum, ut in tam ampla regione, multæ sunt. Ex his inclyta etiam nunc Scordiscorum et Triballorum nomina; qui, quum plurimam late terram incoluissent, adeo sese invicem infestis attrivere bellis, ut Triballorum reliquiæ trans Istrum ad Getas excesserint, et natio, ad Philippi et Alexandri usque tempora late potens florensque, pæne exstincta sit, et in iisdem regionibus quas olim incoluerat, vix nomine hodie nota; Scordisci vero, eadem de causa ad summam infirmitatem redacti, et simili deinde clade a Romanis affecti, in ejusdem fluminis insulas sese receperint. Interjecto tamen tempore, pars horum reversi in extremam Pannoniam se transtulerunt : quo factum, ut etiam nunc in Pannonia Scordiscorum genus supersit. Simili ratione Ardiæi, qui maris imprimis valuerant, ab Autariensibus, qui terra prævalebant, postquam hos multis affecerant damnis, tamen eversi sunt. Post Ardiæos navibus plurimum valuerunt Liburni, alia Illyrica natio, quæ velocibus levibusque navigiis Ionium mare et insulas deprædari consueverat; unde factum, ut etiam nunc Romani celeres et expeditas biremes Liburnicas appellent.

IV. Αὐταριέας δὲ καὶ ἐκ θεοβλαβείας Ἀπόλλωνος ἐς ἔσχατον κακοῦ περιελθεῖν. Μολιστόμῳ γὰρ αὐτοὺς καὶ Κελτοῖς τοῖς Κίμβροις λεγομένοις ἐπὶ Δελφοὺς συστρατεῦσαι, καὶ φθαρῆναι μὲν αὐτίκα τοὺς πλέονας αὐτῶν, πρὸ ἐπιχειρήσεως, ὑετῶν σφίσι καὶ θυέλλης καὶ πρηστήρων ἐμπεσόντων· ἐπιγενέσθαι δὲ τοῖς ὑποστρέψασιν ἄπειρον βατράχων πλῆθος, οἳ διασαπέντες τὰ νάματα διέφθειραν. Καὶ ἐκ τῆς γῆς ἀτμῶν ἀτόπων γενομένων, λοιμὸς ἦν Ἰλλυριῶν, καὶ φθόρος Αὐταριέων μάλιστα· μέχρι φεύγοντες τὰ οἰκεῖα, καὶ τὸν λοιμὸν σφίσι περιφέροντες, οὐδενὸς αὐτοὺς δεχομένου διὰ τοῦτο τὸ δέος, ὑπερῆλθον ὁδὸν ἡμερῶν εἴκοσι καὶ τριῶν· καὶ τὴν Γετῶν ἑλώδη καὶ ἀοίκητον, παρὰ τὸ Βασταρνῶν ἔθνος, ᾤκησαν. Κελτοῖς δὲ ὁ θεὸς τὴν γῆν ἔσεισε, καὶ τὰς πόλεις κατήνεγκε· καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἔληγε, μέχρι καὶ οἵδε τὰ οἰκεῖα φεύγοντες ἐνέβαλλον ἐς Ἰλλυριοὺς τοὺς συναμαρτόντας σφίσιν, ἀσθενεῖς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ γενομένους· καὶ ἐδῄωσάν τε τὰ ἐκείνων, καὶ τοῦ λοιμοῦ μετασχόντες ἔφυγον, καὶ μέχρι Πυρήνης ἐλεηλάτουν. Ἐπιστρέφουσι δ' αὐτοῖς ἐς τὴν ἕω, Ῥωμαῖοι δεδιότες, ὑπὸ μνήμης τῶν προπεπολεμηκότων σφίσι Κελτῶν, μὴ καὶ οἵδε ἐς τὴν Ἰταλίαν ὑπὲρ Ἄλπεις ἐσβάλοιεν, ἀπήντων ἅμα τοῖς ὑπάτοις, καὶ πανστρατιᾷ διώλλυντο. Καὶ τὸ πάθος τοῦτο Ῥωμαίων μέγα δέος Κελτῶν ἐς ὅλην τὴν Ἰταλίαν ἐνέβαλε· μέχρι Γάϊον Μάριον ἑλόμενοι σφῶν οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγεῖν, ἄρτι Λιβύων τοῖς Νομάσι καὶ Μαυρουσίοις ἐγκρατῶς πεπολεμηκότα, τοὺς Κίμβρους ἐνίκων, καὶ πολὺν φόνον αὐτῶν εἰργάσαντο πολλάκις, ὥς μοι περὶ Κελτῶν λέγοντι εἴρηται. Οἱ δὲ, ἀσθενεῖς τε ἤδη γενόμενοι, καὶ πάσης γῆς ἀποκλειόμενοι διὰ τὸ ἀσθενὲς, ἐς τὰ οἰκεῖα ἐπανῆλθον, πολλὰ καὶ δράσαντες καὶ παθόντες.

V. Τοιοῦτον μὲν δὴ τέλος τῆς ἀσεβείας ὁ θεὸς ἐπέθηκεν Ἰλλυριοῖς τε καὶ Κελτοῖς. Οὐ μὴν ἀπέσχοντο τῆς ἱεροσυλίας· ἀλλ' αὖθις, ἅμα τοῖς Κελτοῖς, Ἰλλυριῶν οἱ Σκορδίσκοι μάλιστα, καὶ Μαῖδοι καὶ Δάρδανοι, τὴν Μακεδονίαν ἐπέδραμον ὁμοῦ καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν, καὶ τὸ Δελφικὸν ἐσύλησαν· πολλοὺς ἀποβαλόντες ὅμως καὶ τότε. Ῥωμαῖοι δ', ἔχοντες ἤδη δεύτερον καὶ τριακοστὸν ἔτος ἀπὸ τῆς πρώτης ἐς Κελτοὺς πείρας, καὶ ἐξ ἐκείνου πολεμοῦντες αὐτοῖς ἐκ διαστημάτων, ἐπιστρατεύουσι τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐπὶ τῇδε τῇ ἱεροσυλίᾳ, ἡγουμένου Λευκίου Σκιπίωνος, ἤδη τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων προστατοῦντες. Καί φασι τοὺς μὲν περιχώρους οὐ συμμαχῆσαι τοῖς ἱεροσύλοις, ἀλλ' ἑκόντας ἐγκαταλιπεῖν τῷ Σκιπίωνι ἀβοηθήτους, μνήμῃ τῶν δι' Αὐταριέας ἐς πάντας Ἰλλυριοὺς συμπεσόντων· Σκιπίωνα δὲ, Σκορδίσκους μὲν διαφθεῖραι, καὶ εἴ τι λοιπὸν αὐτῶν ἦν, ἐς τὸν Ἴστρον καὶ τὰς νήσους τοῦ ποταμοῦ μετοικῆσαι φυγόντας· Μαίδοις δὲ καὶ Δαρδανεῦσι συνθέσθαι δωροδοκήσαντα τοῦ ἱεροῦ χρυσίου. Καί τις ἔφη τῶν Ἰταλικῶν συγγραφέων, διὰ τοῦτο μάλιστα Ῥωμαίοις πλεόνως μετὰ Λεύκιον τὰ ἐμφύλια ἤκμασε, μέχρι μοναρχίας. Καὶ περὶ μὲν

IV. Autariensibus infensum Apollinis numen exitio fuisse traditur. Hos enim Molistomi et Celtarum, qui Cimbri vocantur, in expeditione Delphica socios fuisse perhibent; statimque plurimos eorum, antequam aggrederentur facinus, interiisse; imbribus in eos cum procellis fulguribusque desævientibus. His vero qui domum redissent, infinitam ranarum vim subortam, quæ, quum putrescerent, aquam corrupissent; deinde ab noxiis terræ vaporibus insecutam pestem afflixisse Illyrios, et Autarienses maxime gravissima clade affecisse; hosque tandem domo profugos, ac pestem nihilo secius secum circumferentes, quum a nemine propter contagionis metum reciperentur, trium et viginti dierum iter progressos, in palustri ac deserta Getarum regione, prope Bastarnas, consedisse. Celtarum vero tellurem vehementi motu deus concussit, urbesque diruit. Quarum calamitatum quum nullus esset finis, hi quoque patria excesserunt, et Illyriorum regionem, sceleris et sacrilegii sociorum, nunc peste debilitatorum, sunt ingressi; ibique, dum prædam agunt, et ipsi contagione morbi corripiuntur. Itaque celeriter profugientes, ad Pyrenæum usque montem populationibus grassati sunt. Inde quum rursus versus Orientem sese convertissent, Romani, memores calamitatum a superioribus Celtis acceptarum, metuentesque ne hi quoque superatis Alpibus invaderent Italiam, consulares aliquot exercitus adversus eos submiserunt, qui occidione deleti sunt. Omnisque ea clade ad Celticum nomen Italia contremuit: donec duce electo C. Mario, qui recens bello contra Numidas Mauritanosque fortiter gesto inclaruerat, vicerunt Cimbros, et multis magnisque cladibus affecerunt; quemadmodum in rerum Celticarum historia exposuimus. Inde ad summam virum infirmitatem redacti, et ob eamdem infirmitatem omnibus exclusi terris, gravibus illatis acceptisque cladibus, patrias sedes repetierunt.

V. Talis igitur exitus impietatis Illyriorum Celtarumque divino consilio fuit. Neque vero eo secius alii item Illyrici populi, Scordisci præcipue, Mædique ac Dardani, rursus una cum Celtis in Macedoniam et Græciam impetu facto, cum multa alia, tum Delphicum templum, exspoliarunt; pluribus tamen suorum tunc quoque amissis. Romanique, elapso altero ac tricesimo post primum bellum cum Celtis anno, jamque sæpius interim ac variis temporibus cum eis congressi, bellum adversus Illyrios sacrilegii hujus causa susceperunt, ductu L. Scipionis, quum jam Græciæ Macedoniæque tenerent imperium. Feruntque, finitimos populos, memores calamitatum quæ olim propter Autarienses universum Illyricum afflixissent, sacrilegos non juvisse auxiliis, sed Scipioni vincendos ultro reliquisse. Et Scordiscos quidem maximam partem concisos esse a Scipione; exiguas eorum reliquias ad Istrum fugatas, ibi et in insulis Istri consedisse: Mædis vero Dardanisque pacem concessisse Scipionem, sacri nimirum auri muneribus delinitum. Et Romanorum scriptorum nonnemo ait, hoc maxime in causa Romanis fuisse, ut post L. Sciponem gravioribus civilium bellorum motibus conflictati sint, quoad

τῶν νομιζομένων εἶναι τοῖς Ἕλλησιν Ἰλλυριῶν τοσαῦτά μοι προλελέχθω.

VI. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τούσδε, καὶ Παίονας ἐπ' αὐτοῖς, καὶ Ῥαιτοὺς, καὶ Νωρικοὺς, καὶ Μυσοὺς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ὅσα ἄλλα ὅμορα τούτοις ἐν δεξιᾷ τοῦ Ἴστρου καταπλέοντι ᾤκηται, διαιροῦσι μὲν ὁμοίως τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ Ἑλλήνων, καὶ καλοῦσι τοῖς ἰδίοις ἑκάστους ὀνόμασι· κοινῇ δὲ πάντας Ἰλλυρίδα ἡγοῦνται. Ὅθεν μὲν ἀρξάμενοι τῆσδε τῆς δόξης, οὐκ ἔσχον εὑρεῖν· χρώμενοι δ' αὐτῇ καὶ νῦν· ὅπου καὶ τὸ τέλος τῶνδε τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ ἀνίσχοντος Ἴστρου μέχρι τῆς Ποντικῆς θαλάσσης, ὑφ' ἓν ἐκμισθοῦσι, καὶ Ἰλλυρικὸν τέλος προσαγορεύουσιν. Ὅπως δὲ αὐτοὺς ὑπηγάγοντο Ῥωμαῖοι, ὡμολόγησα μὲν καὶ περὶ Κρήτης λέγων, οὐχ εὑρεῖν τὰς ἀκριβεῖς τῶν πολέμων ἀρχάς τε καὶ προφάσεις, καὶ ἐς τοῦτο τοὺς δυναμένους τι πλέον εἰπεῖν παρεκάλουν. Ὅσα δ' αὐτὸς ἔγνων, ἀναγράψω.

VII. Ἄγρων ἦν βασιλεὺς Ἰλλυριῶν μέρους, ἀμφὶ τὸν κόλπον τῆς θαλάσσης τὸν Ἰόνιον· ὃν δὴ καὶ Πύῤῥος ὁ τῆς Ἠπείρου βασιλεὺς κατεῖχε, καὶ οἱ τοῦ Πύῤῥου διαδεξάμενοι. Ἄργων δ' ἔμπαλιν τῆς τε Ἠπείρου τινὰ καὶ Κέρκυραν ἐπ' αὐτοῖς καὶ Ἐπίδαμνον καὶ Φάρον καταλαβὼν, ἔμφρουρα εἶχεν. Ἐπιπλέοντος δ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἄλλον Ἰόνιον, νῆσος, ᾗ ὄνομα Ἴσσα, ἐπὶ Ῥωμαίους κατέφυγεν. Οἱ δὲ, πρέσβεις τοῖς Ἰσσίοις συνέπεμψαν, εἰσομένους τὰ Ἄγρωνος ἐς αὐτοὺς ἐγκλήματα. Τοῖς δὲ πρέσβεσιν, ἔτι προσπλέουσιν, ἐπαναχθέντες Ἰλλυρικοὶ λέμβοι, τῶν μὲν Ἰσσίων πρεσβευτὴν Κλεέμπορον, τῶν δὲ Ῥωμαίων Κορογκάνιον, ἀναιροῦσιν· οἱ δὲ λοιποὶ διέδρασαν αὐτούς. Καὶ ἐπὶ τῷδε Ῥωμαίων ἐπ' Ἰλλυριοὺς ναυσὶν ὁμοῦ καὶ πεζῷ στρατευόντων, Ἄγρων μὲν ἐπὶ παιδίῳ σμικρῷ, Πίννῃ ὄνομα, ἀποθνήσκει, τῇ γυναικὶ τὴν ἀρχὴν ἐπιτροπεύειν τῷ παιδὶ παραδοὺς, καίπερ οὐκ οὔσῃ μητρὶ τοῦ παιδίου. Δημήτριος δ', ὁ Φάρου ἡγούμενος Ἄγρωνι (Φάρου τε γὰρ αὐτῆς ἦρχε, καὶ ἐπὶ τῇδε Κερκύρας), παρέδωκεν ἄμφω Ῥωμαίοις ἐπιπλέουσιν, ἐκ προδοσίας. Οἱ δ' ἐπὶ ταύταις Ἐπίδαμνον ἐς φιλίαν ὑπηγάγοντο· καὶ τοῖς Ἰσσίοις καὶ Ἐπιδαμνίοις, πολιορκουμένοις ὑπὸ Ἰλλυριῶν, ἐς ἐπικουρίαν ἔπλεον. Ἰλλυριοὶ μὲν δὴ, τὰς πολιορκίας λύσαντες, ἀνεχώρουν. Καί τινες αὐτῶν ἐς Ῥωμαίους, οἱ Ἀτιντανοὶ λεγόμενοι, μετετίθεντο. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ Ἄγρωνος γυνὴ πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἔπεμψε, τά τε αἰχμάλωτα ἀποδιδόντας αὐτοῖς, καὶ τοὺς αὐτομόλους ἄγοντας· καὶ ἐδεῖτο συγγνώμης τυχεῖν τῶν οὐκ ἐφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ἐπὶ Ἄγρωνος γενομένων. Οἱ δὲ ἀπεκρίναντο· Κέρκυραν μὲν, καὶ Φάρον, καὶ Ἴσσαν, καὶ Ἐπίδαμνον, καὶ Ἰλλυριῶν τοὺς Ἀτιντανοὺς, ἤδη Ῥωμαίων ὑπηκόους εἶναι· Πίννην δὲ τὴν ἄλλην Ἄγρωνος ἀρχὴν ἔχειν, καὶ φίλον εἶναι Ῥωμαίοις, ἢν ἀπέχῃ τε τῶν προλελεγμένων, καὶ τὸν Λίσσον μὴ παραπλέωσιν Ἰλλυρικοὶ λέμβοι δυοῖν πλείονες, καὶ τούτοιν δὲ ἀνόπλοιν. Ἡ μὲν δὴ ταῦτα πάντα ἐδέχετο.

VIII. Καὶ γίγνονται Ῥωμαίοις αἵδε πρῶται πρὸς

libertatem amiserunt. Atque hæc de populis, qui a Græcis Illyrii habentur, quasi proœmii loco, dicta sunto.

VI. Romani vero non hos duntaxat, sed Pannonios præterea, et Rhætos, Noricosque, et Mysios Europam incolentes, aliosque his finitimos populos, qui per Istrum descendentibus occurrunt a dextra, a Græcis quidem, non secus ac ipsi Græci, distinguunt, et propiis quoque nominibus singulos appellant, cunctos autem pariter Illyrios usurpant, et omnes istas regiones communi Illyridis nomine complectuntur. Cujus sive opinionis sive denominationis unde duxerint initium, non potui reperire. Sed ea ad hunc sane diem obtinet: quum et tributum istorum populorum, ab Istri inde fontibus ad mare usque Ponticum, simul et uno nomine elocant, Illyricumque tributum appellant. Qua ratione autem illos imperio suo subjecerint Romani, quæve fuerint singulorum bellorum initia atque occasiones, jam professus sum, quum de Creta scriberem, mihi non satis esse compertum: eoque hortatus etiam ultro sum, ut si quis certius quidpiam de rebus Illyricis haberet, id in medium velit proferre. Interea quæ mihi quidem licuit comperire, expediam.

VII. Agron partis Illyrici rex fuit, quæ ad Ionii maris pertinet sinum; cujus sinus imperium penes Pyrrhum, Epirotarum regem, et qui deinceps Pyrrho successerunt, fuerat. Is Agron vicissim et Epiri partem aliquam, et Corcyram præterea, et Epidamnum, Pharumque, bello capta, præsidiis tenebat. Cum autem cætero quoque Adriatico imminerет, insula quædam, cui Issa nomen est, Romanorum imploravit auxilium. Hi legatos cum Issiis miserunt, qui cognoscerent, quamnam culpam Agron illis tribueret. In hos adhuc navigantes impetum faciunt Illyrici lembi, et Issiorum legatum Cleemporum, Romanorumque Coruncanium interficiunt; reliqui fuga evaserunt. Qua de causa dum Romani Illyrios terra marique bello petunt, moritur interim Agron, infante filio superstite, cui Pinnes nomen erat; cujus tutelam novercæ commiserat pater. Demetrius autem, Phari præfectus, eam insulam, itemque Corcyram (utraque enim in ditione Agronis fuerat), Romanis illuc appellentibus prodidit. Qui, Epidamnensibus quoque ad amicitiam suam adjunctis, tam ad Issam, quam ad Epidamnum, ab Illyriis obsessas, auxilia misere. Neque frustra: nam Illyrii non solum omissa obsidione sese receperunt, sed et pars eorum, Atintani qui vocantur, ad Romanos transiere. Post hæc Agronis uxor misit Romam legatos, qui et captivos redderent, et transfugas traderent, veniamque orarent eorum, quæ non suo, sed mariti, sub imperio essent facta. Responsum accepere legati: Corcyram, Pharum, Issam, Epidamnum, et ex Illyriis Atintanos, in populi Romani ditione jam esse. Pinnen reliquum paternum possessurum, amicumque fore populi Romani, si ab his, quæ dicta sunt, abstineat arma; detque operam, ne plures simul quam duo lembi Illyrici, et hi quidem ipsi inermes, ultra Lissum navigent. Nec mora fuit in muliere, quin ista omnia acciperet.

VIII. Hæ primæ Romanorum cum Illyriis contentiones,

Ἰλλυριοὺς πεῖραί τε καὶ συνθῆκαι. Ῥωμαῖοι δ' ἐπ' αὐταῖς, Κέρκυραν μὲν καὶ Ἀπολλωνίαν ἀφῆκαν ἐλευθέρας· Δημητρίῳ δ' ἔστιν ἃ χωρία μισθὸν ἔδοσαν τῆς προδοσίας· ἐπειπόντες, ὅτι ἐν τοσῷδε διδόασι, τὴν ἀπιστίαν τοῦ ἀνδρὸς ὑφορώμενοι. Ἣ δὴ καὶ ἦρξεν αὐτοῦ μετ' ὀλίγον. Ῥωμαίων γὰρ Κελτοῖς ἐπὶ τριετὲς τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἠριδανὸν οὖσι πολεμούντων, ὁ Δημήτριος, ὡς ὄντων ἐν ἀσχολίᾳ, τὴν θάλασσαν ἐλῄζετο, καὶ Ἴστρους, ἔθνος ἕτερον Ἰλλυριῶν, ἐς τοῦτο προσελάμβανε, καὶ τοὺς Ἀτιντανοὺς ἀπὸ Ῥωμαίων ἀφίστη. Οἱ δὲ, ἐπεὶ τὰ Κελτῶν διετέθειτο, εὐθὺς μὲν ἐπιπλεύσαντες, αἱροῦσι τοὺς λῃστάς· ἐς νέωτα δὲ ἐστράτευον ἐπὶ Δημήτριον, καὶ Ἰλλυριῶν τοὺς συναμαρτόντας αὐτῷ. Δημήτριον μὲν δὴ, πρὸς Φίλιππον τὸν Μακεδόνων βασιλέα φυγόντα, καὶ αὖθις ἐπιόντα, καὶ λῃστεύοντα τὸν Ἰόνιον, κτείνουσι, καὶ τὴν πατρίδα αὐτῷ Φάρον συναμαρτοῦσαν ἐπικατέσκαψαν. Ἰλλυριῶν δ' ἐφείσαντο διὰ Πίννην, αὖθις δεηθέντα. Καὶ αἵδε δεύτεραι πεῖραί τε καὶ συνθῆκαι πρὸς Ἰλλυριοὺς αὐτοῖς ἐγίγνοντο.

IX. Τὰ λοιπὰ δ' οὔτι μοι πάντα χρόνῳ καὶ τάξει μᾶλλον, ἢ κατὰ ἔθνος Ἰλλυριῶν ἕκαστον, ὅσα εὗρον, συγγέγραπται. Ῥωμαῖοι Μακεδόσιν ἐπολέμουν, καὶ Περσεὺς ἦν ἤδη Μακεδόνων βασιλεὺς μετὰ Φίλιππον. Περσεῖ δὲ Γένθιος, Ἰλλυριῶν ἑτέρων βασιλεὺς, ἐπὶ χρήμασι συνεμάχει, καὶ ἐς τοὺς Ῥωμαίων Ἰλλυριοὺς ἐνέβαλε· καὶ πρέσβεις Ῥωμαίων πρὸς αὐτὸν ἐλθόντας ἔδησεν, αἰτιώμενος, οὐ πρέσβεις, ἀλλὰ κατασκόπους, ἐλθεῖν. Ἀνίκιος δὲ, Ῥωμαίων στρατηγὸς, λέμβους τε τοῦ Γενθίου τινὰς εἷλεν ἐπιπλεύσας, καὶ κατὰ γῆν αὐτῷ συνενεχθεὶς, ἐκράτει τὴν μάχην, καὶ συνέκλεισεν ἔς τι χωρίον. Ὅθεν αὐτῷ δεομένῳ, ὁ μὲν Ἀνίκιος ἐκέλευσε, Ῥωμαίοις ἑαυτὸν ἐπιτρέψαι· ὁ δ' ἐς βουλὴν ᾔτησε τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἔλαβεν. Ἐν δὲ ταύταις τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀνίκιον μετατιθεμένων, ἠξίωσεν ἐντυχεῖν τῷ Ἀνικίῳ, καὶ γονυπετὴς ἐδεῖτο αὐτοῦ πάνυ αἰσχρῶς. Ὁ δὲ αὐτὸν ἐπιθαῤῥύνων κατεπτηχότα, ἀνίστη. Καὶ καλέσας ἐπὶ ἑστίασιν, ἀπιόντα ἀπὸ τοῦ δείπνου προσέταξε τοῖς ὑπηρέταις ἐς φυλακὴν ἐμβαλεῖν. Καὶ τόνδε μὲν ἐς θρίαμβον ἅμα τοῖς παισὶν ὁ Ἀνίκιος ἐς Ῥώμην ἤγαγε. Καὶ ὁ Γενθίου πόλεμος ἅπας εἴκοσιν ἡμέραις πεπολέμητο. Ἑβδομήκοντα δ' αὐτοῦ πόλεις οὔσας, Αἰμίλιος Παῦλος ὁ τὸν Περσέα ἑλὼν, τῆς βουλῆς ἐπιστειλάσης ἐν ἀποῤῥήτῳ, ἐπανιὼν ἐς Ῥώμην, παρώδευεν ἐπίτηδες. Καὶ δεδιόσιν αὐτοῖς ὑπέσχετο συγγνώσεσθαι τῶν γεγονότων, ἐὰν ὅσον ἔχουσιν ἀργύριόν τε καὶ χρυσίον εἰσενέγκωσιν. Ὑποδεξαμένων δ' ἐκείνων, συνέπεμπεν αὐτοῖς τοῦ στρατοῦ μέρος ἐς πόλιν ἑκάστην, ὁρίσας ἡμέραν τοῖς στρατηγοῦσι τοῦ στρατοῦ πᾶσι τὴν αὐτήν· καὶ ἐντειλάμενος, ἅμα ἕῳ κηρύσσειν ἕκαστον ἐν ἑκάστῃ πόλει, τρισὶν ὥραις ἐς τὴν ἀγορὰν τὰ χρήματα φέρειν· συνενεγκόντων δὲ, τὰ λοιπὰ διαρπάσαι. Οὕτω μὲν ὁ Παῦλος ἑβδομήκοντα πόλεις διήρπασεν ὥρᾳ μιᾷ.

primaque fœdera, fuere. Quibus compositis, Romani Corcyram et Apolloniam libertate donarunt; Demetrio autem in proditionis mercedem castella quædam concesserunt, diserte adjecta conditione, in tantum ea dari, quoad in fide esset permansurus. Jam tum enim suspecta eis fides viri erat. Neque diu ille distulit ingenio suo uti. Dum enim bello cum Gallis circa Padum fluvium incolentibus, quod per tres annos duravit, occupati distractique erant Romani, Demetrius, capta ea occasione, ad infestandum latrociniis mare se contulit, adjunctis sibi in eam rem Istris, alia Illyrica gente: Atintanisque auctor fuit desciscendi a Romanis. Romani autem, ut primum compositæ res cum Gallis fuere, piratas statim classe persecuti sustulerunt. Demetrio, ejusque defectionis sociis, sequenti anno arma intulere. Ac Demetrium quidem, quum ad Philippum Macedoniæ regem confugisset, et mox reversus denuo Adriaticum mare esset deprædatus, interfecerunt; patriamque ejus Pharum, criminum sociam, deleverunt. Illyriis autem, Pinnæ causa, iterum deprecantis, venia concessa est. Et secunda quidem Romanorum cum Illyriis contentio, ejusque compositio, hujusmodi fuit.

IX. Quæ sequuntur, non tam universa suis temporibus, quam singulas per nationes Illyriorum, prout quæque reperi, a me perscripta sunt. Qua tempestate populus Romanus bellum gerebat adversus Macedonas et regem Persen, qui Philippo successerat; Genthius, aliorum rex Illyriorum, pecunia invitatus, societatem armorum iniit cum Perseo, et in Illyricum Romanam provinciam impetum fecit; legatosque ea de re ad eum ab senatu missos conjecit in vincula, exploratores illos, non legatos esse, causatus. Contra quem Anicius a Romanis cum classe exercitu missus, mari lembos nonnullos Genthii cepit; moxque terra cum eo congressus, acie superatum, in arce quadam obsedit; indeque supplicem, Romanis sese dedere, jussit. Genthius, tridui spatio ad deliberandum postulato impetratoque, quum illis ipsis diebus gens universa ei subjecta Romanis sese tradidisset, oravit, ut ipsum Anicium adire sibi liceret: et ad genua ejus provolutus, abjecta utique ratione veniam ab eo precatus est. Anicius trepidantem erexit, et non solum verbis confirmavit, sed cœnæ etiam adhibuit. Redeuntem autem a cœna comprehendi a lictoribus, et in vincula conjici jussit; moxque una cum filiis triumphandum Romam abduxit. Et cum Genthio quidem intra viginti dies debellatum est. Septuaginta autem oppida, quæ illi paruerant, Æmilius Paulus, confecto Macedonico bello, secretis a senatu mandatis acceptis, quum rediret in Italiam, de industria transivit; metuentibusque veniam eorum quæ commiserant hac conditione pollicitus est, si, quidquid auri argentique haberent, contulissent tradidissentque. Quod quum illi non abnuerent; misit in unamquamque civitatem partem copiarum, eodem omnibus ducibus die constituto, quo ad auroram illorum quisque oppidanis per præconem pecuniam intra tres horas omnem in forum conferendam ediceret, tum vero, ablata pecunia, simul reliqua omnia diriperet. Sic a Paulo una hora septuaginta oppida spoliata sunt.

X. Ἀρδεῖοι δὲ καὶ Παλάριοι, γένη ἕτερα Ἰλλυριῶν, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους Ἰλλυρίδα ἐδῄουν· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δι' ἀσχολίαν πρέσβεις ἔπεμψαν, ἐπιπλήξοντας αὐτοῖς. Οὐ μεταθεμένων δὲ ἐκείνων, ἐστράτευον ἐπ' αὐτοὺς μυρίοις πεζοῖς καὶ ἱππεῦσιν ἑξακοσίοις. Οἱ δὲ, πυθόμενοι, καὶ ἔτι ὄντες ἀπαράσκευοι, πρέσβεις ἔπεμψαν, μεταγινώσκοντες καὶ δεόμενοι. Καὶ ἡ βουλὴ τὰς βλάβας αὐτοῖς ἐκέλευσεν ἀποδοῦναι τοῖς ἠδικημένοις. Οὐκ ἀποδιδόντων δὲ, ἐστράτευεν ἐπ' αὐτοὺς Φούλβιος Φλάκκος. Καὶ ὁ πόλεμος ἄρα μέχρι καταδρομῆς ἔληξε μόνης· οὐ γὰρ εὗρον αὐτοῦ τέλος ἀκριβές. Ἰάποσι δὲ, τοῖς ἐντὸς Ἄλπεων, ἐπολέμησε μὲν Σεμπρώνιος, ὁ Τουδιτανὸς ἐπίκλην, καὶ Πανδούσας Τιβέριος. Καὶ ἐοίκασιν οἱ Ἰάποδες αὐτοῖς ὑπακοῦσαι· ἐοίκασι δὲ καὶ Σεγεστανοὶ Λευκίῳ Κόττᾳ καὶ Μετέλλῳ· ἀμφότεροι δ' οὐ πολὺ ὕστερον ἀποστῆναι.

XI. Δαλμάται δὲ, Ἰλλυριῶν ἕτερον γένος, Ἰλλυριοὺς τοὺς ὑπὸ Ῥωμαίοις κατέθεον, καὶ πρέσβεις ἀφικομένους περὶ τοῦδε Ῥωμαίων οὐ προσίεντο. Στρατεύουσιν οὖν ἐπ' αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, Μαρκίου Φίγλου σφῶν ὑπατεύοντός τε καὶ ἐς τὸν πόλεμον ἡγουμένου. Οἱ δὲ, ἄρτι τοῦ Φίγλου παραστρατοπεδεύοντος, τὰς φυλακὰς ἐνίκων ἐπιδραμόντες, καὶ αὐτὸν ἐκ τοῦ στρατοπέδου κατήραξαν ἐς πεδίον πρανὲς, μέχρι ἐπὶ Νάρωνα ποταμὸν ἧκεν ὑποφεύγων. Ὡς δὲ οἱ μὲν ἀνεχώρουν (ἀρχὴ δὲ χειμῶνος ἦν), ὁ Φίγλος, ἐλπίσας αὐτοῖς ἀδοκήτως ἐπιπεσεῖσθαι, συνεῤῥυηκότας εὗρεν ἐκ τῶν πόλεων, πρὸς τὴν ἔφοδον αὐτοῦ. Καὶ συνήλασεν ὅμως ἐς πόλιν Δελμίνιαν· ὅθεν ἄρα καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῖς ἐς Δαλματέας, εἶτα Δαλμάτας, ἐτράπη. Οὐδὲν δὲ πρὸς ἐχυρὰν πόλιν ἐξ ἐφόδου δυνάμενος, οὐδὲ μηχανήμασιν ἔχων χρῆσθαι διὰ τὸ ὕψος, ᾕρει τὰς ἄλλας ἐπιθέων, ἐρημοτέρας ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς ἐς τὸ Δελμίνιον συνόδου γενομένας. Εἶτα διπήχεας κορύνας, πίσσῃ καὶ θείῳ καὶ στυππίῳ περιβαλὼν, ἐς τὸ Δελμίνιον ἐκ καταπελτῶν ἐσφενδόνα. Αἱ δ' ὑπὸ τῆς ῥύμης ἐξεκαίοντο, καὶ φερόμεναι καθάπερ λαμπάδες ὅπου τύχοιεν ἐνεπίμπρασαν· ἕως πολλὰ μὲν κατεπρήσθη, καὶ τέλος ἄρα τοῦτο ἦν τότε Φίγλῳ τοῦ Δαλματῶν πολέμου. Χρόνῳ δ' ὕστερον Καικίλιος Μέτελλος ὑπατεύων οὐδὲν ἀδικοῦσι τοῖς Δαλμάταις ἐψηφίσατο πολεμεῖν, ἐπιθυμίᾳ θριάμβου. Καὶ δεχομένων αὐτὸν ἐκείνων ὡς φίλον, διεχείμασε παρ' αὐτοῖς ἐν Σαλώνῃ πόλει· καὶ ἐς Ῥώμην ἐπανῆλθε, καὶ ἐθριάμβευσε.

XII. Τοῦ δὲ Καίσαρος ἡγουμένου Κελτῶν, οἱ Δαλμάται οἵδε, καὶ ὅσοι ἄλλοι Ἰλλυριῶν τότε μάλιστα διευτύχουν, Λιβυρνοὺς, ἕτερον ἔθνος Ἰλλυριῶν, Πρωμόναν πόλιν ἀφείλοντο. Οἱ δὲ, σφᾶς Ῥωμαίοις ἐπιτρέποντες, ἐπὶ τὸν Καίσαρα ἐγγὺς ὄντα κατέφευγον. Ὁ δὲ ἔπεμψε μὲν, καὶ προηγόρευσε τοῖς ἔχουσι τὴν Πρωμόναν, ἀποδοῦναι τοῖς Λιβυρνοῖς, οὐ φροντισάντων δὲ ἐκείνων, τέλος ἔπεμψε στρατοῦ πολλοῦ, οὓς ἅπαντας ἔκτειναν οἱ Ἰλλυριοί. Καὶ ὁ Καῖσαρ οὐκ ἐπεξῆλθεν· οὐ γὰρ ἦν οἱ σχολὴ τότε στασιάζοντι πρὸς Πομπήϊον. Ἐκραγείσης δὲ ἐς πόλεμον τῆς στάσεως, ὁ μὲν Καῖσαρ

X. Ardeos (*vel* Vardeos) et Palarios, alios Illyriæ populos, cum Illyricum Romanam provinciam invasissent, Romani, aliis distracti curis, per legatos ab injuriis absterrere conati sunt. Quibus quum illi non paruissent, exercitum contra eos decem millium peditum, sexcentorum equitum, conscripserunt. Quod postquam his est renunciatum, quum ad id bellum haud satis essent parati, mutato consilio Romam legatos miserunt, veniam oratum. Senatus damnorum æstimationem his, quos injuria affecissent, exsolvere illos jussit. Quod quum negligentius facerent, Fulvius Flaccus contra eos cum exercitu missus est. Sed id quidem bellum non ultra excursionem processit; neque enim ei certum finem impositum reperio. Adversus Iapydas, quibus intra Alpes sedes est, Sempronius Tuditanus, et Tiberius Pandusa gessere bellum. Verique simile est, ab his ad imperata facienda compulsam esse eam gentem; itemque Segestanos a L. Cotta et Metello : verum non multo post defecisse utrosque.

XI. Dalmatæ, alia item Illyriorum natio, quum in Illyrios populo Romano subjectos incursionem fecissent, legatosque ea de causa Roma venientes non recepissent, bello petiti sunt, M. Figuli consulis auspiciis. Hunc primo adventu, dum castra metatur, impetu in præsidium facto, eoque profligato, adoriuntur hostes; castrisque ejectum in proclives campos depellunt, et ad Naronem usque fluvium fuga se recipere cogunt. Hinc quum domum hostes essent reversi (jam enim hiems aderat), Figulus, sperans inopinantes a se opprimi posse, eosdem ad adventus sui famam jam rursus ex oppidis propere congregatos invenit. Fugatos tamen, in Delminium urbem (a cujus nomine totius regionis incolæ, levi facta mutatione, Dalmatenses, ac deinde Dalmatæ, vocati sunt), compulit. Quum autem ex itinere expugnare urbem valide munitam non posset, et machinas admovere altitudo loci, quo sita urbs erat, vetaret; in alia prius oppida, quæ ob concursum in Delminium infrequentiora erant, impetum fecit. Quibus expugnatis, ad Delminium reversus, bicubitales clavas, pice sulfureque oblitas stupaque obligatas, ex catapultis in urbem jaculatus est : quæ ipso impetu succensæ, et facum instar ardentium volitantes, quæcunque attigissent, inflammabant, ut magna pars urbis incendio deleretur. Isque finis fuit belli adversus Dalmatas a Figulo gesti. Interjecto tempore, Cæcilius Metellus consul, quum nihil deliquissent Dalmatæ, triumphi cupidine perfecit, ut bellum suis auspiciis adversus Dalmatas gerendum decerneretur. A quibus quum esset amice exceptus, Salonæ apud eos hiberna egit : Romamque reversus, triumphavit.

XII. Quo vero tempore Galliæ provinciæ cum imperio præfuit Cæsar, iidem illi Dalmatæ, aliique Illyrii, quorum tum maxime res florentiores erant, Liburnis, alii populo Illyrico, Promonam urbem abstulerunt. Liburni, populi Romani fidei sese permittentes, Cæsaris in propinquo agentis opem implorarunt. Et misit Cæsar qui tenentibus Promonam denunciarent, ut Liburnis redderent oppidum. Quod imperium quum illi contemnerent, validam armatorum manum submisit; qui omnes ab Illyriis sunt concisi. Neque ultus est id facinus Cæsar, quoniam Pompeianæ discordiæ implicito satis in eam rem non fuit otii. Postquam autem in bellum erupit discordia, Cæsar cum copiis, quas

μεθ' ὅσων εἶχεν ἐκ Βρεντεσίου χειμῶνος τὸν Ἰόνιον ἐπέρα, καὶ Πομπηΐῳ κατὰ Μακεδονίαν ἐπολέμει. Τοῦ δ' ἄλλου στρατοῦ, τὸν μὲν Ἀντώνιος ἐς τὴν Μακεδονίαν ἦγε τῷ Καίσαρι, περῶν καὶ ὅδε τὸν Ἰόνιον χειμῶνος ἄκρου· σπείρας δὲ πεζοῦ πεντεκαίδεκα, καὶ τρισχιλίους ἱππέας, Γαβίνιος ἦγεν αὐτῷ διὰ τῆς Ἰλλυρίδος, περιοδεύων τὸν Ἰόνιον. Οἱ δὲ Ἰλλυριοί, φόβῳ τῶν οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονότων ἐς Καίσαρα, τὴν νίκην αὐτοῦ νομίζοντες ὄλεθρον γενέσθαι ἑαυτοῖς, κτείνουσι πάντα τὸν ὑπὸ τῷ Γαβινίῳ στρατὸν, ἐπιδραμόντες, χωρὶς αὐτοῦ Γαβινίου καὶ ὀλίγων διαφυγόντων. Καὶ ἐς χρήματα τότε μάλιστα καὶ τὴν ἄλλην ἰσχὺν ἐκ τοσῶνδε λαφύρων ἔστησαν.

XIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠσχολεῖτο μὲν ὑπ' ἀνάγκης ἐς Πομπήϊον, καὶ, Πομπηΐου καθαιρεθέντος, ἐς τὰ ὑπόλοιπα τῆς ἐκείνου στάσεως, πολυμερῆ γενόμενα. Καταστησάμενος δὲ πάντα, ἐπανῆλθεν ἐς Ῥώμην, καὶ ἐστράτευσεν ἐπὶ Γέτας τε καὶ Παρθυαίους. Ἔδεισαν οὖν οἱ Ἰλλυριοὶ, μὴ ἐν ὁδῷ σφίσιν οὖσιν ἐπιθοῖτο. Καὶ πρέσβεις πέμψαντες ἐς Ῥώμην, ᾔτουν τε συγγνώμην τῶν γεγονότων, καὶ ἐς φιλίαν ἑαυτοὺς καὶ συμμαχίαν ἐδίδοσαν, ὡς περὶ ἔθνους ἀλκίμου μάλιστα σεμνολογούμενοι. Ὁ δὲ ἐπειγόμενος ἄρα ἐς Παρθυαίους, σεμνότερον ὅμως αὐτοῖς ἀπεκρίνατο· φίλους μὲν οὐ θήσεσθαι τοὺς τοιαῦτα δεδρακότας συγγνώσεσθαι δὲ, εἰ φόρους ὑποσταῖεν, καὶ ὅμηρα δοῖεν. Ὑπισχνουμένων δὲ ἐς ἀμφότερα αὐτῶν, Οὐατίνιον ἔπεμψε σὺν στρατοῦ τέλεσι τρισὶ, καὶ ἱππεῦσι πολλοῖς, φόρους τε ὀλίγους τάξοντα αὐτοῖς, καὶ τὰ ὅμηρα ληψόμενον. Ἀναιρεθέντος δὲ τοῦ Καίσαρος, ἡγούμενοι τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν ἐν τῷ Καίσαρι γεγονέναι τε καὶ διεφθάρθαι, οὐδὲν ἔτι τοῦ Οὐατινίου κατήκουον, οὔτε ἐς τοὺς φόρους, οὔτε ἐς τὰ ἄλλα. Βιάζεσθαι δὲ ἐγχειροῦντος, αὐτοὶ πέντε τάξεις, ἐπιδραμόντες, ἔφθειραν, καὶ τὸν ἡγούμενον τῶν τάξεων Βαίβιον, ἄνδρα ἀπὸ βουλῆς. Καὶ Οὐατίνιος μὲν, σὺν τοῖς ὑπολοίποις, ἐς Ἐπίδαμνον ἀνεχώρει. Ἡ δὲ Ῥωμαίων βουλὴ τὸν στρατὸν τόνδε, καὶ Μακεδονίαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ Ἰλλυριοὺς ὅσων ἦρχον, ἐνεγείρισε Βρούτῳ Καιπίωνι, τῷ κτείναντι Γάϊον, ὥσπερ καὶ Συρίαν Κασσίῳ, καὶ τῷδε ἀνδροφόνῳ Γαΐου γενομένῳ. Ἀλλὰ καὶ οἵδε, πολεμούμενοι πρὸς Ἀντωνίου καὶ τοῦ δευτέρου Καίσαρος, τοῦ Σεβαστοῦ προσαγορευθέντος, ἐς οὐδὲν ἐσχόλασαν Ἰλλυριοῖς.

XIV. Οἱ δὲ Παίονες εἰσὶν ἔθνος μέγα παρὰ τὸν Ἴστρον, ἐπίμηκες ἐξ Ἰαπόδων ἐπὶ Δαρδάνους· Παίονες μὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγόμενοι, καὶ Ῥωμαϊστὶ Παννόνιοι· συναριθμούμενοι δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων τῇ Ἰλλυρίδι, ὡς προεῖπον. Διὸ καὶ περὶ τῶνδέ μοι δοκεῖ νῦν κατὰ τὰ Ἰλλυρικὰ εἰπεῖν. Ἔνδοξοι δ' εἰσὶν ἐκ Μακεδόνων, δι' Ἀγριᾶνας· οἳ, τὰ μέγιστα Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ κατεργασάμενοι, Παίονές εἰσι τῶν κάτω Παιόνων, Ἰλλυριοῖς ἄποικοι. Ἐπεὶ δ' ἐπὶ τοὺς Παίονας ἐστράτευσε Κορνήλιος, κακῶς ἀπαλλάξας, μέγα δέος Παιόνων

secum habebat, hieme Brundusio solvens Adriaticum trajecit, Pompeioque in Macedonia versanti intulit bellum. Reliqui autem exercitus partem Antonius, et ipse summa hieme Adriaticum transmittens, ad Cæsarem in Macedoniam duxit. Cohortes vero peditum quindecim, cum tribus millibus equitum, Gabinius eidem Cæsari per Illyriam adducere instituit, ora Adriatici circuitu peragrata. Illyriique, timentes sibi propter ea quæ paulo ante commisissent in Cæsarem, reputantesque victoriam Cæsaris exitio sibi futuram, impetu facto, universum Gabinii exercitum (excepto ipso Gabinio, paucisque fuga elapsis) interfecerunt: magnamque tum maxime, ex tantis spoliis, cum pecuniæ vim, tum aliorum belli apparatuum copiam, obtinuerunt.

XIII. Cæsar per id tempus gerendis adversus Pompeium rebus, et, mortuo Pompeio, reliquiis earumdem partium profligandis, quæ multæ ac variæ supererant, erat distentus. Sed rebus omnibus compositis, quum, Romam reversus, bellum adversus Getas et Parthos pararet, metuentes Illyrii, ne se in itinere positos aggrederetur, Romam legatos miserunt, qui præteritorum veniam poscerent, seque in amicitiam Cæsaris societatemque darent; Illyriorum gentem, veluti fortitudine longe præstantissimam, verbis extollentes. Cæsar, quanquam ad bellum adversus Parthos festinaret, tamen pro dignitate populi Romani respondit: « Amicorum quidem loco minime se habiturum eos, qui talia patrassent; veniam tamen daturum, si se tributo subjicere, obsidesque dare vellent. » Quorum quum utrumque pollicerentur Illyrii, Vatinium cum tribus legionibus et magno numero equitum misit, qui levia quædam eis tributa imponeret, obsidesque reciperet. Sed interfecto Cæsare, quum robur populi Romani in ipso Cæsare exstitisse et cum eodem interiisse putarent Dalmatæ, Vatinii dictis jam neque quoad tributa, neque alia ulla in re, amplius audientes erant. Et postquam vi cum eis agere cœpit Vatinius, ipsi quinque cohortes, cum earum duce Bæbio, senatorii ordinis viro, conciderunt. Quo facto Vatinius cum reliquis Epidamnum se recepit. Et eum exercitum, simul cum Macedonia provincia et Illyrici ea parte quæ Romanæ ditionis erat, Bruto Cæpioni, ei, qui Cæsarem interfecerat, senatus Romanus tradidit; quo tempore et Syriam Cassio, ejusdem cædis socio, regendam concessit. Sed hi quoque, bello adversus Antonium et alterum Cæsarem, cui Augusto cognomen fuit, distenti, nihil quidquam adversus Illyrios gerendi spatium habuerunt.

XIV. Pæones vel Pannonii populus sunt ad Istrum magnus, cujus sedes a Iapydibus in longum ad Dardanos usque porriguntur. Pæonas Græci, Latini Pannonios, vocant. Attributi sunt autem a Romanis Illyrico, ut jam ante dixi: eaque de causa mihi, Res Illyricas exsequenti, non sunt prætermittendi. Magna autem gentis est claritudo a Macedonum inde temporibus, propter Agrianas, quorum opera longe præstantissima Philippus et Alexander usi sunt. Pæones etenim illi ex inferiori Pæonia sunt, Illyriorum colonia. Pannoniorum autem, post Cornelii expeditionem adversus eos infelici exitu susceptam, tantus terror invasit Italos

Ἰταλοῖς ἅπασιν ἐνεποίησε, καὶ ἐς πολὺ τοῖς ἔπειτα ὑπάτοις ὄκνον ἐπὶ Παίονας ἐλαύνειν. Τὰ μὲν δὴ πάλαι τοσαῦτα περὶ Ἰλλυριῶν καὶ Παιόνων ἔσχον εὑρεῖν. Ἐν δὲ τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ δευτέρου Καίσαρος, τοῦ κληθέντος καὶ Σεβαστοῦ, παλαιότερον μὲν οὐδὲν οὐδ' ἐν τοῖσδε περὶ Παιόνων εὗρον.

XV. Ἰλλυριῶν δέ μοι φαίνεται χωρὶς τῶν εἰρημένων ἐθνῶν καὶ ἕτερα Ῥωμαίων προϋπακοῦσαι. Καὶ ὅπως μὲν, οὐκ ἔγνων. Οὐ γὰρ ἀλλοτρίας πράξεις ὁ Σεβαστὸς, ἀλλὰ τὰς ἑαυτοῦ συνέγραφεν. Ὡς δ' ἀποστάντας ἐς τοὺς φόρους ἐπανήγαγεν, καὶ ἑτέρους ὡς ἀρχῆθεν ἔτι ὄντας αὐτονόμους εἷλε, καὶ πάντας ἐκρατύνατο ὅσοι τὰς κορυφὰς οἰκοῦσι τῶν Ἄλπεων, βάρβαρα καὶ μάχιμα ἔθνη, καὶ κλοπεύοντα τὴν Ἰταλίαν ὡς γείτονα. Καί μοι θαῦμά ἐστιν, ὅτι καὶ πολλοὶ καὶ μεγάλοι Ῥωμαίων στρατοὶ ἐπὶ Κελτοὺς καὶ Ἴβηρας διὰ τῶν Ἄλπεων ὁδεύοντες, ὑπερεῖδον τάδε τὰ ἔθνη· καὶ οὐδὲ Γάϊος Καῖσαρ, εὐτυχέστατος ἐς πολέμους ἀνὴρ, ἐξήνυσεν αὐτὰ, ὅτε Κελτοῖς ἐπολέμει καὶ δέκα ἔτεσιν ἀμφὶ τήνδε τὴν χώραν ἐχείμαζεν. Ἀλλά μοι δοκοῦσιν οἱ μὲν, ἐφ' ἃ ᾑρέθησαν ἐπειγόμενοι, τῆς διόδου τῶν Ἄλπεων μόνης φροντίσαι· ὁ δὲ Γάϊος ἀμφί τε τὰ Κελτικὰ γενέσθαι, καὶ, τῆς στάσεως τοῦ Πομπηΐου τὰ Κελτικὰ ἐπιλαβούσης, τὸ τούτων τέλος ὑπερθέσθαι. Φαίνεται μὲν γὰρ καὶ Ἰλλυρίδος ἅμα Κελτοῖς αἱρεθεὶς ἄρχειν. Οὐ πάσης δ' ἄρα ἦρχεν, ἀλλ' ὅση τις ἦν τότε Ῥωμαίοις Ἰλλυρίς.

XVI. Ὁ δὲ Σεβαστὸς πάντα ἐχειρώσατο ἐντελῶς, καὶ ἐν παραβολῇ τῆς ἀπραξίας Ἀντωνίου, κατελογίσατο τῇ βουλῇ, τὴν Ἰταλίαν ἡμερῶσαι δυσμάχων ἐθνῶν, θαμινὰ ἐνοχλούντων. Ὀξυαίους μὲν δὴ, καὶ Περθεηνάτας, καὶ Βαθιάτας, καὶ Ταυλαντίους, καὶ Καμβαίους, καὶ Κινάμβρους, καὶ Μερομέννους, καὶ Πυρισσαίους εἷλε δι' ὅλης πείρας. Ἔργῳ δὲ μείζονι ἐλήφθησαν, καὶ φόρους ὅσους ἐξέλιπον ἠναγκάσθησαν ἀποδοῦναι, Δοκλεᾶται τε καὶ Κάρνοι καὶ Ἰντερφρουρῖνοι καὶ Ναρήσιοι καὶ Γλιντιδίωνες καὶ Ταυρίσκοι. Ὧν ἁλόντων, οἱ ὅμοροι προσέθεντο αὐτῷ καταπλαγέντες, Ἱππασῖνοί τε καὶ Βεσσοί. Ἑτέρους δὲ αὐτῶν ἀποστάντας, Μελιτηνοὺς καὶ Κορκυρηνοὺς, οἳ νήσους ᾤκουν, ἀνέστησεν ἄρδην, ὅτι ἐλῄστευον τὴν θάλασσαν· καὶ τοὺς μὲν ἡβῶντας αὐτῶν ἔκτεινε, τοὺς δ' ἄλλους ἀπέδοτο. Λιβυρνῶν δὲ τὰς ναῦς ἀφείλετο, ὅτι καὶ οἵδε ἐλῄστευον. Ἰαπόδων δὲ τῶν ἐντὸς Ἄλπεων Μοεντῖνοι μὲν καὶ Αὐενδεᾶται προσέθεντο αὐτῷ προσιόντι. Ἀρουπῖνοι δ', οἳ πλεῖστοι καὶ μαχιμώτατοι τῶνδε τῶν Ἰαπόδων εἰσὶν, ἐκ τῶν κωμῶν ἐς τὸ ἄστυ ἀνῳκίσαντο· καὶ προσιόντος αὐτοῦ, ἐς τὰς ὕλας συνέφυγον. Ὁ δὲ Καῖσαρ, τὸ ἄστυ ἑλὼν, οὐκ ἐνέπρησεν, ἐλπίσας, ἐνδώσειν αὐτούς· καὶ ἐνδοῦσιν οἰκεῖν ἔδωκε.

XVII. Μάλιστα δ' ἠνώχλησαν αὐτὸν Σαλασσοί τε, καὶ Ἰάποδες οἱ πέραν Ἄλπεων, καὶ Σεγεστανοὶ, καὶ Δαλμάται, καὶ Δαισιτιᾶται, καὶ Παίονες, ὄντες ἑκὰς,

omnes, ut per longum tempus insequentes consules non ausi sint contra Pæonas ducere exercitum. De vetustioribus Illyricorum et Pannoniorum Pæonumve rebus, præter hæc nihil potui comperire : ac de Pæonibus quidem vel Pannoniis vetustius nihil ne in Cæsaris Augusti quidem Commentariis, quo loco de Pannoniis agit, quidquam inveni.

XV. Cæterum alios item Illyriorum populos, præter hos, quorum mentionem feci, jam ante paruisse Romanis, satis quidem video. Sed qua potissimum ratione id factum sit, non habeo compertum. Neque enim aliorum res gestas, sed suas tantummodo, exposuit Augustus; quo pacto scilicet desciscentes populos ad obsequium rursus et ad tributa compulerit, alios libertate ad ipsius ætatem usos vi subegerit, denique omnes qui summas Alpes incolunt populos, barbaros illos bellicososque, qui vicinam Italiam sæpius erant depopulati, perdomuerit. Ac mirum quidem videri potest, a Romanis, quorum multi magnique exercitus, contra Gallos atque Hispanos ducti, Alpes superaverunt, populos istos semper fuisse neglectos; et ne a Caio quidem Cæsare, fortunatissimo imperatore, toto decennio, quo, bellum cum Gallis gerens, circa ea loca hibernavit, fuisse debellatos. Sed nimirum videntur illi, ad suscepta negotia properantes, de exercitibus suis per Alpes trajiciendis solum cogitasse; Cæsar autem, primum Gallicis rebus, dein motui Pompeiano, qui eas res statim consecutus est, intentus, distulisse Illyricis rebus finem imponere. Illud enim quidem satis apparet, cum Gallia provincia simul Illyrici imperium, quoad scilicet Illyricum tunc in potestate Romanorum fuerat, Cæsarem a populo Romano accepisse.

XVI. Sed Augustus, universa regione in potestatem redacta, quum res a se gestas cum Antonii segnitie compararet, imputavit senatui, quod Italiam a bellicosarum gentium barbarie purgasset, quarum incursionibus crebro fuisset infestata. Oxyæos igitur, et Pertheneatas, Bathiatas, Taulantios, Cambæos, Cinambros, Meromennos, Pyrissæos, uno incursu superavit. Sed majus illi negotium fuit in recipiendis, et ad pendenda tributa, quæ intermiserant, rursus adigendis Docleatis, Carnis, Interfrurinis, Naresiis, Glintidionibus, Tauriscisque. Quibus devictis, finitimi populi metu territi, Hippasini et Bessi, sese illi tradiderunt. Alios vero deficientes, Melitenses et Corcyræos, insulas incolentes, propterea quod mare latrociniis infestaverant, delevit funditus, interfectis puberibus, cæteris sub corona venumdatis. Liburnos, mare itidem infestantes, navibus mulctavit. Ex Iapydum populis, qui intra Alpes habitant, Moentini et Avendeatæ advenienti ei se ultro tradiderunt. Arupini, qui et multitudine et virtute bellica cæteris præstant Iapydibus, ex vicis in urbem se receperant; sed appropinquante Octavio Cæsare, in silvas sese abdiderunt. Captæ urbi Cæsar ignem subjici non est passus, quod se barbaros tradituros speraret. Quibus etiam, sese mox dedentibus, habitandam porro urbem permisit.

XVII. Plurimum autem laboris illi exhibuerunt cum Salassi, tum Iapydes transalpini, Segestani, Dalmatæ, Dæsitiatæ, Pannoniique, a Salassis remotiores. Salassi summas

τοῖς Σαλασσοῖς· οἳ κορυφὰς οἰκοῦσι τῶν Ἄλπεων, ὄρη δύσβατα· καὶ στενὴ δίοδός ἐστιν ἐπ' αὐτὰ καὶ δυσχερής. Δι' ἃ καὶ ἦσαν αὐτόνομοι, καὶ τέλη τοὺς παροδεύοντας ᾔτουν. Τούτοις Οὐέτερ ἐμπεσὼν ἀδοκήτως, τὰ στενὰ προὔλαβε δι' ἐνέδρας, καὶ ἐπὶ διετὲς αὐτοὺς ἐπολιόρκει. Οἱ δὲ ἁλῶν ἀπορίᾳ, ὧν εἰσι μάλιστα ἐν χρείᾳ, φρουρὰς ἐδέξαντο. Καὶ Οὐέτερος ἀποστάντος, τὰς φρουρὰς ἐξέβαλλον εὐθύς· καὶ τὰ στενὰ κρατυνάμενοι, τοὺς ἐπιπεμπομένους σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος διέπαιζον, οὐδὲν δρᾷν μέγα ἔχοντας. Ὅθεν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ, προσδοκωμένου τοῦ πρὸς Ἀντώνιον πολέμου, συνέθετο αὐτονόμους ἐάσειν, καὶ ἀκολάστους τῶν ἐπὶ Οὐέτερι πραχθέντων. Οἱ δ' ἅτε ἐν ὑποψίᾳ ταῦτ' ἔχοντες, ἅλας πολλοὺς ἐσώρευον, καὶ τὴν Ῥωμαίων κατέθεον· μέχρι Μεσσάλας Κορουῖνος, αὐτοῖς ἐπιπεμφθεὶς, λιμῷ παρεστήσατο. Καὶ Σαλασσοὶ μὲν οὕτως ἐλήφθησαν.

XVIII. Ἰάποδες δὲ οἱ πέραν Ἄλπεων, ἔθνος ἰσχυρόν τε καὶ ἄγριον, δὶς μὲν ἀπεώσαντο Ῥωμαίους, ἔτεσί που ἀγχοῦ εἴκοσιν· Ἀκυληΐαν δ' ἐπέδραμον, καὶ Τεργηστὸν Ῥωμαίων ἄποικον ἐσκύλευσαν. Ἐπιόντος δ' αὐτοῖς τοῦ Καίσαρος ὁδὸν ἀνάντη καὶ τραχεῖαν· οἱ δ' ἔτι μᾶλλον αὐτὴν ἐδυσχέραινον αὐτῷ, τὰ δένδρα κόπτοντες. Ὡς δὲ ἀνῆλθεν, ἐς τὴν ἄλλην ὕλην αὐτοὶ συνέφυγον, καὶ προσιόντα ἐλόχων. Ὁ δὲ, ὑπώπτευε γὰρ ἀεί τι τοιοῦτον, ἐς τὰς ἀκρωρείας τινὰς ἔπεμπεν, οἳ ἑκατέρωθεν αὐτῷ συνέθεον, προβαίνοντι διὰ τοῦ χθαμαλοῦ, καὶ κόπτοντι τὴν ὕλην. Οἱ δὲ Ἰάποδες ἐπεξέθεον μὲν ἐκ τῶν ἐνεδρῶν, καὶ πολλοὺς ἐτίτρωσκον· ὑπὸ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἄκροις ἐπιτρεχόντων κατεκόπτοντο οἱ πλείους. Οἱ δὲ λοιποὶ πάλιν ἐς τὰ λάσια συνέφευγον, τὴν πόλιν ἐκλιπόντες, ᾗ ὄνομα Τέρπωνος. Καὶ αὐτὴν ὁ Καῖσαρ ἑλὼν, οὐκ ἐνέπρησεν, ἐλπίσας, καὶ τούσδε ἐνδώσειν· καὶ ἐνέδωκαν.

XIX. Ἐπὶ δ' ἑτέραν πόλιν ἐχώρει, Μετοῦλον, ἣ τῶν Ἰαπόδων ἐστὶ κεφαλὴ, κεῖται δ' ἐν ὄρει σφόδρα ὑλώδει, ἐπὶ δύο λόφων, οὓς διαιρεῖ χαράδρα στενή. Καὶ ἡ νεότης ἦν ἀμφὶ τοὺς τρισχιλίους μαχίμους τε καὶ σφόδρα εὐόπλους· οἳ Ῥωμαίους, τὰ τείχη σφῶν περιστάντας, εὐκόλως ἀπεκρούοντο. Οἱ δὲ χῶμα ἤγειρον· καὶ οἱ Μετοῦλοι τό τε χῶμα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐκτρέχοντες ἠνώχλουν, καὶ τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τοῦ τείχους μηχαναῖς κατεπόνουν, ἃς ἐσχήκεσαν ἐκ τοῦ πολέμου, ὃν Δέκμος Βροῦτος ἐνταῦθα ἐπολέμησεν Ἀντωνίῳ τε καὶ τῷ Σεβαστῷ. Πονοῦντος δὲ κἀκείνοις ἤδη τοῦ τείχους, οἱ δ' ὑπετείχισαν ἔνδοθεν, καὶ τὸ κεκμηκὸς ἐκλιπόντες, μετεπήδησαν ἐς τὸ νεότευκτον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, τὸ μὲν ἐκλειφθὲν λαβόντες ἐνέπρησαν· κατὰ δὲ τοῦ ἄλλου δύο χώματα ἔχουν, καὶ ἀπ' αὐτῶν γεφύρας τέσσαρας ἐξέτεινον ἐς τὸ τεῖχος. Γενομένων δὲ τούτων, ὁ Καῖσαρ περιέπεμψέ τινας ἐς τὰ ὀπίσθια τῆς πόλεως, περισπᾷν τοὺς Μετούλους· τοῖς δ' ἄλλοις προσέταξε περᾷν ἐς τὰ τείχη διὰ τῶν γεφυρῶν. Καὶ αὐτὸς ἐς ὑψηλὸν πύργον ἀναβὰς, ἑώρα.

Alpes incolunt, montes accessu difficiles, arctum transitum ac difficilem habentes. Per hanc situs opportunitatem non solum libertatem suam tuiti erant Salassi, sed etiam vectigal a transeuntibus exigere consueverant. Quos Vetus de improviso aggressus, occupatis per insidias angustiis saltuum, in alterum jam annum obsessos tenuerat. Et illi, salis inopia adacti, cujus maximam consumere copiam solent, tandem admiserant præsidium. Sed, simul atque recessit Vetus, ejecerunt statim præsidium: et, occupatis montium faucibus, quas Cæsar copias contra eos misit, ludibrio habuerunt, quod vanum fore omnem eorum conatum cernerent. Ea de causa Cæsar, instante contra Antonium bello, convenit cum barbaris, ut suis legibus viverent, et impune ferrent ea quæ in Veterem commisissent. Quod quum illi suspectum haberent, magnam salis copiam cumulaverunt, neque intermiserunt in ditionem Romanam incursiones facere, donec eos Messala Corvinus, a Cæsare contra eosdem missus, fame perdomuit. Eoque modo Salassi in populi Romani potestatem venerunt.

XVIII. Iapydes Transalpini, valida gens et fera, bis intra viginti fere annos Romanas copias repulerant, et in Aquileiam fecerant impetum, et Tergestum coloniam Romanam erant deprædati. Adversus hos Cæsar quum eniteretur via ardua et confragosa, hi, cæsis arboribus, magis etiam impeditam ei viam fecerunt: et in reliquam silvam sese abdentes, ascendentem hostem appropinquantemque ex insidiis excipere conati sunt. Sed Cæsar, semper tale quid suspicatus, misit ex suis, qui juga montium occuparent et utrumque latus agminis tegerent, quod ipse per inferiora ducebat; simulque obvia saltuum exscindi curavit. Iapydes nihilo secius ex insidiis emicuere, et vulnerarunt haud paucos: verum mox ipsi, majore ex parte, ab his, qui superne decurrerant, interfecti sunt. Reliqui silvarum latibula repetierunt, relicta urbe, cui nomen Terponus erat. Eam urbem captam Cæsar ab incendio conservavit, illos pariter cessuros arbitratus. Idque fecerunt, eique se tradiderunt.

XIX. Hinc ad aliam urbem, quæ caput Iapydum habetur, Metulum incolæ vocant, pergit Octavius Cæsar. Sita urbs est in monte admodum silvosa, duobus imposita tumulis, quos angusta vallis interjacet. Tria millia delectæ juventutis, animis armisque validæ, Romanos mœnia circumstantes facile arcebant. Illi aggerem excitant: quem Metulii non intermissis neque noctu neque interdiu eruptionibus infestum habent; militibusque ex aggere pugnantibus incommodant ex muro machinis, quas machinas a Decimo Bruto, per ea loca cum Antonio Octavioque bellum gerente, relictas habebant. Ubi tamen subrui cœpta sunt ab hostibus mœnia, aliam sibi introrsus munitionem excitant oppidani, intraque eam se recipiunt, relicto vetere muro: quem Romani captum, admoto statim igne concremarunt. Adversus nova munimenta Cæsar binos aggeres excitandos, ex iisque quatuor pontes muro injiciendos, curat. His peractis, ut ancipiti prælio distraheret hostes, partem copiarum in aversam oppidi partem circummittit; cæteros per præparatos pontes exscendere in mœnia jubet. Ipse, conscensa edita turri, exitum certaminis prospectat.

XX. Οἱ βάρβαροι δὲ τοῖς περῶσιν ὑπήντων τε ἐκ μετώπου κατὰ τὸ τεῖχος καὶ ὑφεδρεύοντες ἕτεροι τὰς γεφύρας μακροῖς δόρασιν ὑπεκέντουν· μᾶλλόν τε ἐθάῤῥησαν, μιᾶς γεφύρας καὶ δευτέρας ἐπ' ἐκείνῃ πεσούσης. Ὡς δὲ καὶ ἡ τρίτη συνέπεσε, φόβος ἤδη παντελὴς τοὺς Ῥωμαίους ἐπεῖχε. Καὶ οὐδεὶς τῆς τετάρτης ἐπέβαινεν, ἕως ὁ Καῖσαρ ἐκ τοῦ πύργου καταθορὼν ὠνείδιζεν αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ὣς οὐκ ἐρεθιζομένων, αὐτὸς, ἀσπίδα λαβὼν, ἐπὶ τὴν γέφυραν ἵετο δρόμῳ. Συνέθεον δ' αὐτῷ τῶν ἡγεμόνων Ἀγρίππας τε καὶ Ἱέρων, καὶ ὁ σωματοφύλαξ Λοῦτος καὶ Οὐόλας· τέσσαρες οἵδε μόνοι, καὶ τῶν ὑπασπιστῶν ὀλίγοι. Ἤδη δ' αὐτοῦ τὴν γέφυραν περῶντος, ἐν αἰδοῖ γενόμενος ὁ στρατὸς ἀνεπήδησεν ἄθρους. Καὶ πάλιν ἡ γέφυρα βαρηθεῖσα καταπίπτει, καὶ οἱ ἄνδρες ὑπ' αὐτῆς ἀθρόοι κατεχώννυντο· καὶ οἱ μὲν ἀπέθανον αὐτῶν, οἱ δὲ συντριβέντες ἐφέροντο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπλήγη μὲν τὸ σκέλος τὸ δεξιὸν, καὶ τοὺς βραχίονας ἄμφω· ἀνέδραμε δ' ὅμως εὐθὺς ἐπὶ τὸν πύργον μετὰ τῶν συμβόλων, καὶ ἑαυτὸν ἔδειξεν ἐῤῥωμένον, μή τις ὡς ἀποθανόντος γένοιτο θόρυβος. Ἵνα δὲ μηδ' οἱ πολέμιοι νομίσειαν αὐτὸν ἐνδώσειν ἀναχωρήσαντα, εὐθὺς ἑτέρας ἐπήγνυτο γεφύρας. Ὃ καὶ μάλιστα κατέπληξε τοὺς Μετούλους, ὡς ὑπὸ γνώμης ἀμάχου πολεμουμένους.

XXI. Καὶ τῆς ἐπιούσης πρεσβευσάμενοι πρὸς αὐτὸν, ὁμήρους τε πεντήκοντα ἔδοσαν, οὓς ὁ Καῖσαρ ἐπελέξατο· καὶ φρουρὰν ὑποσχόμενοι δέξασθαι, τὸν ὑψηλότερον λόφον τοῖς φρουροῖς ἀπέλιπον, αὐτοὶ δὲ μετεχώρουν ἐς τὸν ἕτερον. Ἐπεὶ δὲ ἐσελθοῦσα ἡ φρουρὰ τὰ ὅπλα αὐτοὺς ἐκέλευεν ἀποθέσθαι, οἵδε ἠγανάκτησάν τε, καὶ, τὰ γύναια σφῶν καὶ τοὺς παῖδας ἐς τὸ βουλευτήριον συγκλείσαντες, καὶ φυλακὴν ἐπιστήσαντες, οἷς εἴρητο, εἴ τι ἀηδὲς γίγνοιτο περὶ αὐτοὺς, ἐμπρῆσαι τὸ βουλευτήριον, ἐπεχείρουν τοῖς Ῥωμαίοις αὐτοὶ μετ' ἀπονοίας. Οἷα δ' ὑψηλοτέροις ἐπιχειροῦντες ἐκ ταπεινοῦ, συνεχώσθησαν ἀθρόοι· καὶ οἱ φύλακες τὸ βουλευτήριον κατέπρησαν, πολλαί τε τῶν γυναικῶν ἑαυτάς τε καὶ τὰ τέκνα διεχρῶντο, αἱ δὲ καὶ ζῶντα ἔτι φέρουσαι ἐς τὸ πῦρ ἐνήλαντο· ὡς ἀπολέσθαι τῶν Μετούλων τήν τε νεότητα πᾶσαν ἐν τῇ μάχῃ, καὶ τῶν ἀχρείων τὸ πλέον τῷ πυρί. Συγκατεφλέγη δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ πόλις· καὶ οὐδὲν ἦν ἴχνος, μεγίστης ἐκεῖθι γενομένης. Μετούλου δ' ἁλούσης, οἱ λοιποὶ τῶν Ἰαπόδων καταπλαγέντες, ἑαυτοὺς ἐπέτρεψαν τῷ Καίσαρι. Ἰάποδες μὲν οὖν οἱ πέραν Ἄλπεων, τότε πρῶτον Ῥωμαίων ὑπήκουσαν. Καὶ αὐτῶν Ποσηνοὺς ἀποχωρήσαντος τοῦ Καίσαρος, ἀποστάντας, ἐπιπεμφθεὶς αὐτοῖς Μάρκος Ἕλβιος εἷλε, καὶ τοὺς μὲν αἰτίους ἔκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέδοτο.

XXII. Ἐς δὲ τὴν Σεγεστικὴν γῆν οἱ Ῥωμαῖοι δὶς πρότερον ἐμβαλόντες, οὔτε ὅμηρον οὔτε ἄλλο εἰλήφεσαν. Ὅθεν ἦσαν ἐπὶ φρονήματος οἱ Σεγεστανοί. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτοῖς ἐπῄει, διὰ τῆς Παιόνων γῆς, οὔπω Ῥωμαίοις οὐδὲ τῆσδε ὑπηκόου γενομένης. Ὑλώδης δέ ἐστιν ἡ Παιόνων, καὶ ἐπιμήκης ἐξ Ἰαπόδων ἐπὶ

XX. Metulii Romanis transire conantibus ex adverso muro occurrunt, dum alii interim ex inferiori parte suffodere pontes longuriis ferro præfixis nitebantur. Jamque magis efferebantur animis, ubi unum ex pontibus, itemque alterum, collabentem videre. Postquam vero et tertius pons corruit, tantus jam metus Romanos cunctos incessit, ut in quartum, qui reliquus erat, pontem nemo auderet succedere, neque Cæsar, e turri propere descendens, objurgando increpandoque commovere quemquam valeret. Itaque ipse Octavius Cæsar, correpto clypeo, cursu in pontem se proripit, comitante ex ducibus Agrippa et Hierone [Nerone?] cum corporis custode *L. Scævola*. Soli isti quatuor erant, cum paucis satellitibus. Jamque pæne superaverat pontem Cæsar, quum, subeunte animos militum pudore, effuso impetu omnes sequuntur. Itaque pons, tantæ moli impar, confractus corruit, et ruina sua obruit cunctos. Pars interiere; alii confractis artubus sublati sunt. Ipse Cæsar dextro crure et utroque brachio saucius discessit. Ne quis tamen motus terrorve per opinionem mortis ejus existeret, protinus, conscensa rursus turri, cum insignibus spectandum sese incolumem militibus præbuit: ac, ne recessurus ea de causa omissurusve oppugnationem videretur hostibus, continuo alios rursus pontes construendos curavit. Quæ res maxime stupore metuque perculit oppidanos, reputantes, quam cum acri et invicti animi hoste sibi res esset.

XXI. Itaque postridie, missis legatis, Metulii quinquaginta obsides Cæsari, quos ipse selegit, tradiderunt: et, præsidium quoque admittere polliciti, altiori tumulo præsidiariis relicto, in humiliorem ipsi concesserunt. Postquam autem ab his, urbem jam ingressis, arma ponere jussi sunt, indignatione commoti, conjugibus ac liberis intra curiam conclusis, appositaque custodia, cum mandato, ut, si quid adversi ipsis accidisset, curiam injecto igne consumerent, in Romanos cum desperatione impetum fecerunt. Sed quum ex inferiori loco contra eos, qui superiora tenebant, pugnarent, facile omnes obruti sunt. Et curiæ appositi custodes ignem admoverunt: compluresque matres et se ipsas et liberos interemerunt; aliæ vivos natos sinu præferentes in flammas insiluerunt. Ita omnis Metuliorum juventus, in prælio, et imbellis multitudinis major pars, igne, absumta est, et cum incolis urbs incendio conflagravit, ut nullum, ex maxima quæ paulo ante fuerat, vestigium exstaret. Metulo capto, reliqui ex Iapydibus territi Cæsari se dediderunt. Atque ita tunc primum transalpini Iapydes Romano imperio sunt adjecti. E quorum numero Posenos, quum post Cæsaris discessum rebellassent, M. Helvius, contra eos missus, recepit; et, defectionis auctoribus supplicio affectis, reliquos sub corona vendidit.

XXII. In Segesticam regionem bis, superioribus temporibus, Romani impetum fecerant; sed neque obsidibus receptis, neque alia ulla re impetrata, discesserant. Ea de causa magnos sibi spiritus sumserant Segestani. Contra quos Octavius Cæsar duxit per fines Pannoniorum, qui nondum eo tempore in ditionem populi Romani pervenerant. Est autem saltuosa omnis Pannonia, inter Ia-

Δαρδανούς. Καὶ οὐ πόλεις ᾤκουν οἱ Παίονες οἵδε, ἀλλ' ἀγροὺς ἢ κώμας κατὰ συγγένειαν· οὐδ' ἐς βουλευτήρια κοινὰ συνῄεσαν, οὐδ' ἄρχοντες αὐτοῖς ἦσαν ἐπὶ πᾶσιν. Οἱ δ' ἐν ἡλικίᾳ μάχης, ἐς δέκα μυριάδας συνετέλουν· ἀλλ' οὐδ' οὗτοι συνῄεσαν ἀθρόοι, δι' ἀναρχίαν. Προσιόντος δ' αὐτοῖς τοῦ Καίσαρος, ἐς τὰς ὕλας ὑποφυγόντες, τοὺς ἀποσκιδναμένους τῶν στρατιωτῶν ἀνῄρουν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἕως μὲν ἤλπιζεν αὐτοὺς ἀφίξεσθαι πρὸς αὐτὸν, οὔτε τὰς κώμας οὔτε τοὺς ἀγροὺς ἐλυμαίνετο. Οὐκ ἀπαντώντων δὲ, πάντα ἐνεπίμπρη καὶ ἔκειρεν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτώ· ἐς ὃ διῆλθεν ἐς τὴν Σεγεστανῶν, καὶ τήνδε Παιόνων οὖσαν, ἐπὶ τοῦ Σάου ποταμοῦ. Ἐν ᾧ καὶ πόλις ἐστὶν ἐχυρὰ, τῷ τε ποταμῷ καὶ τάφρῳ μεγίστῃ διειλημμένη· διὸ καὶ μάλιστα αὐτῆς ἔχρῃζεν ὁ Καῖσαρ, ὡς ταμιείῳ χρησόμενος ἐς τὸν Δακῶν καὶ Βασταρνῶν πόλεμον, οἳ πέραν εἰσὶ τοῦ Ἴστρου, λεγομένου μὲν ἐνταῦθα Δανουβίου, γιγνομένου δὲ μετ' ὀλίγον Ἴστρου. Ἐμβάλλει δ' ὁ Σάος ἐς τὸν Ἴστρον· καὶ αἱ νῆες ἐν τῷ Σάῳ Καίσαρι ἐγίγνοντο, αἳ ἐς τὸν Δανούβιον αὐτῷ τὴν ἀγορὰν διοίσειν ἔμελλον.

XXIII. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα τῆς Σεγέστης ἔχρῃζεν ὁ Καῖσαρ. Προσιόντι δὲ αὐτῷ οἱ Σεγεστανοὶ προσέπεμψαν, πυνθανόμενοι, τίνος χρῄζει. Ὁ δὲ, φρουρὰν ἐσαγαγεῖν, ἔφη, καὶ ὁμήρους ἑκατὸν λαβεῖν, ἵν' ἀσφαλῶς ταμιείῳ τῇ πόλει χρῷτο ἐπὶ Δάκας. Ἤτει δὲ καὶ σῖτον, ὅσον δύναιντο φέρειν. Ταῦθ' οἱ μὲν πρωτεύοντες ἠξίουν δοῦναι· ὁ δὲ δῆμος, ἐξαγριαίνων, τὰ μὲν ὅμηρα διδόμενα περιεῖδεν, ὅτι ἴσως οὐ παρὰ σφῶν, ἀλλὰ τῶν πρωτευόντων παῖδες, ἦσαν· προσιούσης δὲ τῆς φρουρᾶς, τὴν ὄψιν οὐκ ἐνεγκόντες, ὁρμῇ μανιώδει τὰς πύλας αὖθις ἀπέκλειον, καὶ αὐτοὺς τοῖς τείχεσιν ἐπέστησαν. Ὁ οὖν Καῖσαρ τόν τε ποταμὸν ἐγεφύρου, καὶ χάρακας καὶ τάφρους πάντοθεν ἐποιεῖτο· ἀποτειχίσας δ' αὐτοὺς, δύο χώματα ἔχου. Οἷς ἐπέδραμον μὲν οἱ Σεγεστανοὶ πολλάκις· οὐ δυνηθέντες δ' ἑλεῖν, λαμπάδας καὶ πῦρ πολὺ ἄνωθεν ἐπέβαλλον. Προσιούσης δ' αὐτοῖς Παιόνων ἑτέρων βοηθείας, ὁ Καῖσαρ ὑπαντήσας, ἐνήδρευσεν αὐτήν. Καὶ οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δ' ἔφυγον. Καὶ οὐδεὶς ἔτι Παιόνων ἐβοήθει.

XXIV. Οἱ Σεγεστανοὶ δὲ πᾶσαν πολιορκίαν ὑποστάντες, ἡμέρᾳ τριακοστῇ κατακράτος ἐλήφθησαν· καὶ τότε πρῶτον ἤρξαντο ἱκετεύειν. Καὶ αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ, ἐπαίνῳ τε τῆς ἀρετῆς καὶ ἐλέῳ τῆς ἱκεσίας, οὔτε ἔκτεινεν, οὔτε ἀνέστησεν· ἀλλὰ χρήμασιν ἐζημίωσε. Καὶ τῆς πόλεως μέρος διατειχίσας, ἐσήγαγεν ἐς αὐτὸ φρουρὰν πέντε καὶ εἴκοσι σπειρῶν. Καὶ ὁ μὲν, τάδ' ἐργασάμενος, ἐς Ῥώμην ἀνέζευξεν, ὡς ἦρος ἐπανήξων ἐς τὴν Ἰλλυρίδα· φήμης δ' ἐπιδραμούσης, ὅτι τὴν φρουρὰν οἱ Σεγεστανοὶ διέφθειραν, ἐξέθορε χειμῶνος. Καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς φήμης ψευδὲς εὗρε, τὴν δὲ αἰτίαν ἀληθῆ. Γεγόνεσαν γὰρ ἐν κινδύνῳ, τῶν Σεγεστανῶν αὐτοὺς ἄφνω περιστάντων· καὶ πολλοὺς τὸ αἰφνίδιον ἀπωλωλέκει. Τῆς δ' ἐπιούσης προελθόντες, ἐκράτουν

pidas Dardanosque in longum protensa. Nullæ tunc in ea urbes erant; sed vicatim, aut dispersis per agrum domiciliis, habitabatur. Nullum universæ genti in commune regimen, nullæ communes curiæ: separatis per cognationes atque familias consiliis agebant. Ad centena millia ætate militari censebantur; qui tamen ne ipsi quidem, quoniam commune imperium penes neminem erat, in unum coire consueverant. Adventante Cæsare, in silvas se suas abdiderunt indeque erumpendo, Romanos milites, si quos ab agmine dispersos nacti essent, oppresserunt. Cæsar, quoad spes erat, venturos ad se barbaros, vim omnem ab agris eorum vicisque abstinuit. Postquam nemo occurrit, ferro ac flammis omnia late vastavit, ad octavum usque diem; quo in Segestanum agrum, qui et ipse Pannoniorum est, ad Savum fluvium, pervenit. Ad eum fluvium sita urbs est, egregie munita, cum ipso fluvio tum amplissima fossa circumdata: quam ob causam maxime eam expetebat Cæsar, opportunum sibi horreum arcemque belli futuram, quod bellum adversus Dacas Bastarnasque meditabatur, qui trans Istrum incolunt. Influit enim Savus in Istrum (qui ibi quidem locorum Danubius vocatur, paulo inferius autem Istri nomen accipit), et in Savo flumine parari naves Cæsar jusserat, quæ commeatus in Danubium ipsi essent invecturæ.

XXIII. Eam igitur maxime ob causam magni momenti sibi fore Cæsar putaverat, si Segestam urbem cepisset. Appropinquanti obviam miserunt Segestani, qui, quid sibi vellet, ab eo quærerent. Ille, præsidium urbi imponere et centum obsides sibi velle dari, respondit, quo tutius oppido pro sede belli adversus Dacas Bastarnasque posset uti. Frumenti quoque copiam, quantam facultates eorum paterentur, poposcit. Nihil horum primores civitatis recusandum sibi censebant. Plebs autem, vehementer offensa, de obsidibus quidem non valde laboravit, puto, quod non ex suo ordine, sed ex optimatum liberis, dandi essent: at præsidii appropinquantis ne aspectum quidem tulerunt; sed, veluti furore perciti, portas rursus occluserunt, murumque occuparunt. Igitur Cæsar flumen ponte jungit, fossaque ac vallo urbem cingere instituit. Quibus rebus perfectis, binos aggeres excitavit: quos, quum crebris eruptionibus frustra aggressi essent oppidani, superne facibus multoque igne injecto perdere conabantur. Advenientes autem eis auxilio alios Pannonios ex insidiis aggressus Cæsar, partem interfecit, reliquos in fugam conjecit: nec ulli posthac ex reliquis Pannoniis auxilium obsessis ferre ausi sunt.

XXIV. Itaque Segestani, omnia oppugnationis mala perpessi, trigesimo tandem die vi expugnati sunt; ac tunc demum ad preces se convertere cœperunt. Quorum virtutem admiratus Cæsar, et miseratione supplicum commotus, neque supplicio quemquam affecit, neque patria ejecit. Pecunia mulctare contentus, certam urbis partem a reliquo oppido muro separandam curavit; et in eam præsidium quinque et viginti cohortium imposuit. Quibus rebus peractis, Romam revertit; proximo vere Illyridem repetiturus. Quum autem rumor increbuisset, præsidiarias cohortes ab Segestanis esse deletas, ipsa hieme profectionem maturavit. Adveniens autem invenit, non eo quidem, quo fama ferebat, processisse malum; cæterum, haud sine causa vulgatum fuisse rumorem. Quippe magno in discrimine fuerant milites, repentina Segestanorum irruptione oppressi: multosque suorum hoc ipso amiserant, quod præter omnium opinionem ea res ipsis acciderat. Sed postridie progressi, profligave-

τῶν Σεγεστανῶν. Ὁ οὖν Καῖσαρ ἐπὶ Δαλμάτας μετῄει, γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, Ταυλαντίοις ὅμορον.

XXV. Οἱ Δαλμάται δ', ἐξ οὗ τὰς ὑπὸ Γαβινίῳ πέντε τάξεις ἀνῃρήκεσαν, καὶ τὰ σημεῖα εἰλήφεσαν, ἐπαρθέντες ἐπὶ τῷδε, τὰ ὅπλα οὐκ ἀπετέθειντο ἔτεσιν ἤδη δέκα. Ἀλλὰ καὶ, τοῦ Καίσαρος ἐπιόντος αὐτοῖς, συμμαχήσειν ἀλλήλοις συνετίθεντο. Καὶ ἦσαν οἱ μαχιμώτατοι μυρίων καὶ δισχιλίων πλείους· ὧν στρατηγὸν Οὔερσον αἱροῦνται. Ὁ δὲ Πρωμόναν αὖθις, τὴν τῶν Λιβυρνῶν πόλιν, καταλαβὼν ὠχύρου, καὶ τἄλλα οὖσαν ἐκφυῶς ὀχυρωτάτην. Ὄρειον γάρ ἐστι τὸ χωρίον, καὶ αὐτῷ περίκεινται λόφοι πάντοθεν ὀξεῖς, οἷα πρίονες. Ἐν μὲν δὴ τῇ πόλει τὸ πλέον ἦν· ἐν δὲ τοῖς λόφοις διέθηκε Σούαρος φρούρια· καὶ πάντες ἐφεώρων τὰ Ῥωμαίων ἀφ' ὑψηλοῦ. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς μὲν τὸ φανερὸν πάντας ἀπετείχιζε· λάθρα δὲ τοὺς εὐτολμοτάτους ἔπεμπε, ζητεῖν ἄνοδον ἐς τὸν ἀκρότατον τῶν λόφων. Καὶ οἱ μὲν, τῆς ὕλης αὐτοὺς ἐπικαλυπτούσης, νυκτὸς ἐμπίπτουσι τοῖς φύλαξιν εὐναζομένοις, καὶ κτείνουσιν αὐτοὺς, καὶ τῷ Καίσαρι κατέσεισαν ὑπὸ λύχη. Ὁ δὲ τῆς τε πόλεως ἐς πεῖραν ᾔει τῷ πλέονι στρατῷ, καὶ ἐς τὸ εἰλημμένον ἄκρον ἑτέρους ἐφ' ἑτέροις ἔπεμπεν, οἳ τοῖς ἄλλοις λόφοις ἐπικατῄεσαν. Φόβος τε καὶ θόρυβος ἦν τοῖς βαρβάροις ὁμοῦ πᾶσιν, ἐπιχειρουμένοις πάντοθεν· μάλιστα δὲ οἱ ἐν τοῖς λόφοις ἔδεισαν, διὰ τὸ ἄνυδρον, μὴ τῶν διόδων ἀφαιρεθῶσι. Καὶ συμφεύγουσιν ἐς τὴν Πρωμόναν.

XXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτήν τε, καὶ δύο λόφους, οἳ ἔτι ἐκρατοῦντο ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὁμοῦ περιετείχιζε, τεσσαράκοντα σταδίων περίμετρον. Κἂν τούτῳ Τέστιμον Δαλμάτην, στρατὸν ἕτερον ἄγοντα τοῖς ἐν Πρωμόνῃ σύμμαχον, ὑπαντήσας, ἐδίωκεν ἐς τὰ ὄρη· καὶ ἐφορῶντος ἔτι τοῦ Τεστίμου, τὴν Πρωμόναν εἷλεν, οὔπω τῆς περιτειχίσεως τετελεσμένης. Ἐκδραμόντων γὰρ τῶν ἔνδον, καὶ συνελαυνομένων ὀξέως, οἱ Ῥωμαῖοι φεύγουσιν αὐτοῖς ἐς τὴν πόλιν συνεισέπεσον, καὶ τὸ τρίτον τούτων ἔνδον ἔκτειναν· οἱ λοιποὶ δ' εἰς τὴν ἄκραν ἀνέδραμον. Καὶ σπεῖρα Ῥωμαίων ἐφύλασσεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν πυλῶν. Οἷς προσπίπτουσιν οἱ βάρβαροι νυκτὸς τετάρτης, καὶ ἐξέλιπεν ἡ σπεῖρα τὰς πύλας ὑπὸ δέους. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοὺς μὲν πολεμίους ἀνέκοψε τῆς ὁρμῆς, καὶ τῆς ἐπιούσης εἷλε παραδόντας ἑαυτούς. Τὴν δὲ σπεῖραν, ἣ τὸ φυλάκιον ἐξέλιπε, διακληρώσας, ἐζημίωσε θανάτῳ τὸ δέκατον· καὶ λοχαγοὺς ἐπὶ τῷ δεκάτῳ δύο. Καὶ τοῖς λοιποῖς ἐκέλευεν ἐκείνου τοῦ θέρους κριθὴν ἀντὶ σίτου τραφῆναι δίδοσθαι.

XXVII. Οὕτω μὲν ἑάλω Πρωμόνα. Τέστιμος δ' ὁρῶν διεσκέδασε τὸν στρατὸν ἑαυτοῦ, φεύγειν ἄλλους ἀλλαχοῦ. Ὅθεν αὐτοὺς οὐκ ἐδύναντο οἱ Ῥωμαῖοι διώκειν ἐς πολὺ, τήν τε διαίρεσιν σφῶν τὴν ἐς πολλὰ δείσαντες, καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν ὁδῶν, καὶ τὰ ἴχνη τῆς φυγῆς συγκεχυμένα. Συνόδιον δὲ αἱροῦσι πόλιν ἐν ἀρχῇ τῆς ὕλης, ἐν ᾗ τὸν Γαβινίου στρατὸν ἐνήδρευσαν

rant perdomuerantque rebelles. Itaque copias suas Cæsar in Dalmatas convertit, aliam Illyricam gentem, Taulantiis finitimam.

XXV. Dalmatæ, post cæsas Gabinii (quindecim, Vatinii) quinque cohortes, earumque signa ablata, elati eis successibus, jam per decem annos arma non posuerant. Iidem, proficiscente adversus eos Octavio Cæsare, juncti in mutua auxilia fœderibus sese firmaverunt. Erant delectæ juventis amplius millia duodecim; quibus ducem, Versum nomine, constituerunt. Is Promonam, Liburnorum oppidum, rursus occupavit, communivitque, quamvis abunde munitum ingenio loci. Quippe montanus est locus, quem tumuli undique insigni asperitate, instar serrarum, circumjacent. Major hostium pars urbem insedit; in collibus vero præsidia Suarus (*vel* Versus) disposuit: omnesque ex alto Romanos despectabant. Cæsar propalam universos muro circumdare instituit: clam vero fortissimum quemque mittit, qui indagarent rationem, qua ad editissimum ex tumulis, de quibus dictum est, possent eniti. Et hi quidem, arboribus tecti, excubias noctu invadunt, et somno adhuc consopitas obtruncant; remque Cæsari nondum liquido mane signis ex composito ostendunt. Tunc ille majorem partem exercitus ad faciendum urbis periculum educit; simulque ad superiorem tumulum captum alios super alios submittit, qui inde ad inferiores colles occupandos processerunt. Itaque terror trepidatioque barbaros pariter omnes invadit, ubi se omni ex parte petitos circumventosque intelligunt. Maximus autem eos, qui in tumultis erant, metus occupavit, propter aquæ penuriam, ne scilicet aditu ad eam intercluderentur; itaque in oppidum hi confugiunt.

XXVI. Cæsar et ipsam Promonam, et duos colles, qui etiam tum ab hostibus tenebantur, uno continuo muro in ambitum v M. passuum sepire instituit. Et, dum hæc fiunt, Testimo, cum alia Dalmatarum manu auxilio obsessis venienti, obviam profectus, fudit eum et in montes fugavit: moxque, inspectante etiam tum Testimo, Promonam cepit, nondum omni ex parte ad finem perducta muri molitione, quam instituerat. Quum enim eruptionem tentavissent cives, repulsique acriter essent, Romani milites una cum fugientibus in urbem irruperunt. Ibi tertia fere hostium parte interfecta, reliqui in arcem se receperunt; ad cujus portas statim cohors militum Romanorum, custodiæ causa, apposita est. In hanc custodiam hostes quarta nocte impetum ex arce faciunt; et cohors, metu territa, stationem deserit. Sed impetum hostium mox repulit Cæsar; et postridie ejus diei ultro sese dedentes cepit. Cohortis autem, quæ stationem deseruerat, decimum quemque sorte ductos morte affecit, et præter decimum militem duos insuper centuriones: reliquis illa æstate, loco tritici, hordeum in cibum distribui jussit.

XXVII. Promona hoc modo capta, Testimus, id conspicatus, exercitum suum dispersit, aliosque alio diffugere jussit. Quapropter non longe eos persequi potuerunt Romani; quod, propter viarum ignorationem, et confusa fugientium vestigia, multas in partes se distrahere parum tutum arbitrarentur. Synodium vero oppidum capiunt, in principio silvæ positum, in qua olim Gabinii copiis

οἱ Δαλμάται, περὶ φάραγγι βαθείᾳ καὶ ἐπιμήκει καὶ μέσῃ δύο ὀρῶν. Ἔνθα καὶ τὸν Καίσαρα ἐνήδρευον. Ὁ δὲ τό τε Συνόδιον ἐνέπρησε, καὶ ἐς τὰ ὄρη περιπέμψας ἄνω στρατὸν, ἑκατέρωθεν αὐτῷ συμπαρομαρτεῖν, αὐτὸς ᾔει διὰ τῆς φάραγγος, κόπτων τὴν ὕλην, καὶ τὰς πόλεις αἱρῶν, καὶ πάντα ἐμπιπρὰς, ὅσα κατὰ τὴν ὁδὸν ᾕρει. Πολιορκουμένης δὲ πόλεως Σετουίας, ἐπῄει τις αὐτοῖς συμμαχία βαρβάρων, ἣν ὁ Καῖσαρ ὑπαντήσας ἐκώλυσεν ἐσδραμεῖν ἐς τὴν Σετουίαν. Κἀν τῷ πόνῳ τῷδε ἐπλήγη λίθῳ τὸ γόνυ· καὶ ἐς πολλὰς ἡμέρας ἐθεραπεύετο. Ῥαΐσας δὲ, ἐς Ῥώμην ἐπανῆλθεν, ὑπατεύσων σὺν Βολκατίῳ Τύλλῳ· Στατίλιον Ταῦρον ἐς τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου καταλιπών.

XXVIII. Νουμηνίᾳ δ' ἔτους ἀρξάμενος ὑπατεύειν, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡμέρας παραδοὺς Αὐτρωνίῳ Παίτῳ, εὐθὺς ἐξέθορεν αὖθις ἐπὶ τοὺς Δαλμάτας, ἄρχων ἔτι τὴν τῶν Τριῶν ἀρχήν· δύο γὰρ ἔλειπεν ἔτη τῇ δευτέρᾳ πενταετίᾳ τῆσδε τῆς ἀρχῆς, ἣν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ σφίσιν αὐτοῖς ἐψηφίσαντο, καὶ ὁ δῆμος ἐπικεχυρώκει. Οἱ Δαλμάται δ' ἤδη κάμνοντες ὑπὸ λιμοῦ, τῶν ἔξωθεν ἀγορῶν ἀποκεκλεισμένοι, ἐρχομένῳ τῷ Καίσαρι ὑπήντων, καὶ σφᾶς παρέδοσαν σὺν ἱκετηρίᾳ, ὁμηρά τε δόντες ἑπτακοσίους παῖδας, οὓς καὶ ὁ Καῖσαρ ᾔτει, καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ σημεῖα τὰ Γαβινίου· τὸν δὲ φόρον τὸν ἀπὸ Γαΐου Καίσαρος ἐκλειφθέντα ἀποδώσειν ὑποστάντες, εὐπειθεῖς ἐς τὸ ἔπειτα ἐγένοντο. Τὰ σημεῖα δὲ ὁ Καῖσαρ ἀπέθηκεν ἐν τῇ στοᾷ τῇ Ὀκταουΐᾳ λεγομένῃ. Δαλματῶν δ' ἁλόντων, καὶ Δερβανοὶ προσιόντα τὸν Καίσαρα συγγνώμην ᾔτουν σὺν ἱκετηρίᾳ, καὶ ὁμήρους ἔδοσαν, καὶ τοὺς ἐκλειφθέντας φόρους ὑπέστησαν ἀποδώσειν. Τῶν δὲ** οἷς μὲν ὁ Καῖσαρ ἐπλησίασε, καὶ ὁμήρους ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ἔδοσαν· ὅσοις δ' οὐκ ἐπλησίασε διὰ νόσον, οὔτ' ἔδοσαν, οὔτε συνέθεντο. Φαίνονται δὲ καὶ οἵδε ὕστερον ὑπαχθέντες. Οὕτω πᾶσαν ὁ Καῖσαρ τὴν Ἰλλυρίδα γῆν, ὅση τε ἀφειστήκει Ῥωμαίων, καὶ τὴν οὐ πρότερον ὑπακούσασαν αὐτοῖς, ἐκρατύνατο. Καὶ αὐτῷ ἡ βουλὴ θρίαμβον Ἰλλυρικὸν ἔδωκε θριαμβεῦσαι, ὃν ἐθριάμβευσεν ὕστερον ἅμα τοῖς κατ' Ἀντωνίου.

XXIX. Λοιποὶ δ' εἰσὶ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις νομιζομένης Ἰλλυρίδος εἶναι, πρὸ μὲν Παιόνων, Ῥαιτοὶ καὶ Νωρικοὶ, μετὰ Παίονας δὲ Μυσοὶ, ἕως ἐπὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ῥαιτοὺς μὲν οὖν καὶ Νωρικοὺς ἡγοῦμαι Γάϊον Καίσαρα, πολεμοῦντα Κελτοῖς, ἐπιλαβεῖν· ἢ τὸν Σεβαστὸν, χειρούμενον Παίονας· ἐν μέσῳ γάρ εἰσιν ἀμφοτέρων. Καὶ οὐδὲν εὗρον ἴδιον ἐς Ῥαιτοὺς ἢ Νωρικοὺς γενόμενον· ὅθεν μοι δοκοῦσι τοῖς ἑτέροις τῶν γειτόνων συναλῶναι.

XXX. Μυσοὺς δὲ Μάρκος μὲν Λεύκολλος, ὁ ἀδελφὸς Λικινίου Λευκόλλου τοῦ Μιθριδάτῃ πολεμήσαντος, κατέδραμε, καὶ ἐς τὸν ποταμὸν ἐμβαλὼν, ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἓξ πόλεις, Μυσοῖς πάροικοι, Ἴστρος τε καὶ Διονυσόπολις, καὶ Ὀδησσὸς, καὶ Μεσημβρία,** ἐξ ἧς ἐς Ῥώμην ἐκ Καλατίδος** μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα τὸν ἀνακείμενον ἐν Παλατίῳ. Καὶ πλεῖον οὐδὲν

insidiati erant Dalmatæ, in profunda et oblonga valle, inter duorum montium continua juga pergente: quo eodem loco etiam Cæsari insidias collocarunt barbari. Synodio incenso, Cæsar per superiora montium partem exercitus mittit, qui paribus fere passibus utrinque cum eo procederent, dum per vallem ipse instituerct iter. In eo itinere obvias silvas cecidit, oppida cepit, igneque omnia vastavit. Setoviam autem urbem obsidens Cæsar, dum adventantibus aliorum barbarorum auxiliis occurrit, eaque ingressu urbis prohibet, eo certamine lapidis ictu sauciatur genu; quo vulnere complures dies decumbere est coactus. Hinc ubi primum convaluit, Romam reversus est, consulatum collega Volcatio Tullo gesturus; ad reliquum bellum conficiendum Statilio Tauro relicto.

XXVIII. Calendis Januariis consulatum ingressus, eodem die Autronium Pætum sibi in magistratu suffecit, in Dalmatiamque recurrit; Triumviratum etiam tunc constituendæ reipublicæ gerens. Duo enim anni deerant de altero quinquennio hujus imperii; quod in id tempus, post expletum prius quinquennium, ipsi Triumviri sibi prorogaverant, populusque confirmarat. Jam vero Dalmatæ, fame fatigati, externo commeatu intercluso, venienti Cæsari sponte obviam facti, suppliciter se dedunt, obsidesque pueros, numero septingentos, quos etiam postulaverat Cæsar, et Romana signa, Gabinio olim ablata, tradunt; simulque tributum, quod a divi Julii temporibus pendere intermiserant, reddituros pollicentur. Et ab hoc quidem tempore obsequentes imperio Romano fuere. Ea signa Cæsar in porticu, quæ Octavia dicitur, appendi jussit. Devictis Dalmatis, Derbani quoque adventanti Cæsari supplices obviam prodiere, veniam oratum; obsidesque tradidere, et intermissa tributa polliciti sunt exsolvere. Pariterque reliquæ gentes, quas Cæsar adiit, obsidibus datis, in fidem receptæ sunt. Sed quos propter morbum adire non potuerat, ii nec obsides dederunt, nec fœdus inire curarunt. Apparet tamen, etiam hos deinceps fuisse imperio subjectos. Sic Cæsar universum Illyriorum nomen, qui vel a populi Romani obsequio defecerant, vel suis adhuc legibus et libertate usi erant, Romanorum imperio adjecit. Quamobrem triumphus Illyricus ei ab senatu decretus est: quem egit postea, una cum cæteris, ob res contra Antonium gestas eidem decretis.

XXIX. Supersunt ex populis, qui Illyrici a Romanis habentur, Rhæti Noricique, ante Pannonios habitantes; tum post Pannonios Mysi, ad Pontum usque Euxinum porrecti. Et Rhætos quidem Noricosque aut a Julio Cæsare, quo tempore cum Gallis bellum gessit, subactos fuisse arbitror; aut ab Augusto, bello Pannonio: medii etenim inter Galliam Pannoniamque interjecti sunt. Neque ullius proprii belli, adversus Rhætos Noricosve gesti, mentionem apud scriptores inveni; ut omnino verisimile sit, hos simul cum aliis finitimis populis imperio Romanorum accessisse.

XXX. Myssos (*quos* Mœsos *Latini vocant*) M. Lucullus, frater L. Luculli qui cum Mithridate bellum gessit, cum exercitu adortus est, ad fluvium usque intenta excursione, per ea loca ubi sex Græcæ sitæ sunt urbes in ipsis Mœsorum finibus, Istrus, Dionysopolis, Odessus (Calatis, et Apollonia), ex qua Romam advexit colosseum Apollinem, dedicatum in Capitolio. Nec præterea quidquam, libera repu-

εὗρον ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων δημοκρατίας ἐς Μυσοὺς γενόμενον· οὐδ' ἐς φόρον ὑπαχθέντας οὐδ' ἐπὶ τοῦ Σεβαστοῦ. Ὑπήχθησαν δὲ ὑπὸ Τιβερίου, τοῦ μετὰ τὸν Σεβαστὸν τοῖς Ῥωμαίοις αὐτοκράτορος γενομένου. Ἀλλά μοι τὰ μὲν πρὸ ἁλώσεως Αἰγύπτου πάντα ὑπὸ νεύματι τοῦ δήμου γενόμενα ἐφ' ἑαυτῶν συγγέγραπται· ἃ δὲ μετ' Αἴγυπτον οἱ αὐτοκράτορες οἵδε ἐκρατύναντο, ἢ προσέλαβον, ὡς ἴδια αὐτῶν ἔργα, μετὰ τὰ κοινὰ εἴρηται· ἔνθα καὶ περὶ Μυσῶν ἐρῶ πλέονα. Νῦν δ', ἐπεὶ τοὺς Μυσούς τε οἱ Ῥωμαῖοι τῆς Ἰλλυρίδος ἡγοῦνται, καὶ τὸ σύγγραμμά μοι τοῦτο Ἰλλυρικόν ἐστιν, ὡς ἂν εἴη τὸ σύγγραμμα ἐντελὲς, ἐδόκει προειπεῖν, ὅτι καὶ Μυσοὺς Λεύκολλός τε τῷ δήμῳ στρατηγῶν ἐπέδραμε, καὶ Τιβέριος εἷλε κατὰ τὴν μόναρχον ἐξουσίαν.

blica, adversus Mœsos gestum reperi, qui ne ab Augusto quidem, sed a Tiberio demum, qui post Augustum rerum potitus est, domiti tributariique facti sunt. Sed quæ quidem ante Ægyptum in provinciam redactam, jussu populi, gesta sunt, ea separatim quæque (secundum populos ac provincias) a me perscripta sunt. Quæ vero post subactam Ægyptum a principibus his vel pacata sunt, vel tum primum imperio Romano adjecta, hæc inter propria Cæsarum acta, post communis reipublicæ Historiam, a me sunt exposita: ubi etiam de Mœsis plura referuntur. Nunc vero, quandoquidem Mœsia a Romanis pars Illyrici censetur, quum hoc libro res Illyricas persequi mihi fuerit propositum, ad operis integritatem pertinere putavi, si ante commemorarem, et a Lucullo, populi jussu provinciam administrante, excursionem in Mœsos factam; et eosdem deinde, postquam ad Cæsares delata est summa omnis imperii a Tiberio fuisse subactos.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Α'.

Ῥωμαίοις ὁ δῆμος καὶ ἡ βουλὴ πολλάκις ἐς ἀλλήλους περί τε νόμων θέσεως, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, ἢ γῆς διαδατουμένης, ἢ ἐν ἀρχαιρεσίαις, ἐστασίασαν. Οὐ μήν τι χειρῶν ἔργον ἔμφυλον ἦν, ἀλλὰ διαφοραὶ μόναι, καὶ ἔριδες ἔννομοι· καὶ τάδε μετὰ πολλῆς αἰδοῦς εἴκοντες ἀλλήλοις διετίθεντο. Ὁ δὲ δῆμος, ποτὲ καὶ στρατευόμενος ἐς τοιάνδε ἔριν ἐμπεσὼν, οὐκ ἐχρήσατο τοῖς ὅπλοις παροῦσιν· ἀλλ' ἐς τὸ ὄρος ἐκδραμὼν, τὸ ἀπὸ τοῦδε κληζόμενον Ἱερὸν, οὐδὲν οὐδὲ τότε χειρῶν ἔργον, ἀλλ' ἀρχὴν ἑαυτοῦ προστάτιν ἀπέφηνε, καὶ ἐκάλεσε δημαρχίαν· ἐς κώλυσιν μάλιστα τῶν ὑπάτων, ἀπὸ τῆς βουλῆς αἱρουμένων, μὴ ἐντελὲς αὐτοῖς ἐπὶ τῇ πολιτείᾳ τὸ κράτος εἶναι. Ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα δυσμενέστερον ἔτι καὶ φιλονεικότερον ἐς ἀλλήλας αἱ ἀρχαὶ διετίθεντο ἀπὸ τοῦδε, καὶ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐς αὐτὰς ἐμερίζετο, ὡς ἐν ταῖς τῶνδε πλεονεξίαις ἑκάτεροι τῶν ἑτέρων ἐπικρατοῦντες. Μάρκιός τε ὁ Κοριολάνος ἐν ταῖσδε ταῖς ἔρισιν ἐξελαθεὶς παρὰ δίκην, ἐς Οὐολούσκους ἔφυγέ τε, καὶ πόλεμον ἐπήγαγε τῇ πατρίδι.

II. Καὶ τοῦτο μόνον ἄν τις εὕροι τῶν πάλαι στάσεων ἔργον ἔνοπλον, καὶ τοῦθ' ὑπ' αὐτομόλου γενόμενον· ξίφος δὲ οὐδέν πω παρενεχθὲν ἐς ἐκκλησίαν, οὐδὲ φόνον ἔμφυλον· πρίν γε Τιβέριος Γράκχος δημαρχῶν, καὶ νόμους ἐσφέρων, πρῶτος ὅδε ἐν στάσει ἀπώλετο, καὶ ἐπ' αὐτῷ πολλοὶ κατὰ τὸ Καπιτώλιον εἰλούμενοι, περὶ τὸν νεὼν ἀνῃρέθησαν. Καὶ οὐκ ἀνέσχον ἔτι αἱ στάσεις ἐπὶ τῷδε τῷ μύσει, διαιρουμένων ἑκάστοτε σαφῶς ἐπ' ἀλλήλοις, καὶ ἐγχειρίδια πολλάκις φερόντων, κτιννυμένης τέ τινος ἀρχῆς ἐκ διαστήματος ἐν ἱεροῖς, ἢ ἐκκλησίαις, ἢ ἀγοραῖς, δημάρχων, ἢ στρατηγῶν, ἢ ὑπάτων, ἢ τῶν ἐς ταῦτα παραγγελλόντων, ἢ τῶν ἄλλως ἐπιφανῶν. Ὕβρις τε ἄκοσμος ἐπεῖχεν ἀεὶ δι' ὀλίγου, καὶ νόμων καὶ δίκης αἰσχρὰ καταφρόνησις. Προϊόντος δ' ἐς μέγα τοῦ κακοῦ, ἐπαναστάσεις ἐπὶ τὴν πολιτείαν φανεραὶ, καὶ στρατεῖαι μεγάλαι καὶ βίαιοι κατὰ τῆς πατρίδος ἐγίγνοντο, φυγάδων ἀνδρῶν, ἢ καταδίκων, ἢ ἐπὶ ἀρχῆς τινος ἢ στρατοπέδου φιλονεικούντων ἐς ἀλλήλους. Δυναστεῖαί τε ἦσαν ἤδη κατὰ πολλὰ, καὶ στασίαρχοι μοναρχικοί· οἱ μὲν, οὐ μεθιέντες ἔτι τὰ πιστευθέντα σφίσιν ὑπὸ τοῦ δήμου στρατόπεδα· ὁ δὲ, καὶ κατὰ σφᾶς ἄνευ τοῦ κοινοῦ κατ' ἀλλήλων ξενολο-

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER PRIMUS.

Sæpenumero olim plebi Romanæ cum suo senatu, de legibus ferendis, de novis tabulis, de agrorum divisione, aut de magistratibus creandis, inciderat contentio. Semper tamen manibus fuerat temperatum, et disceptatum civiliter; et mutua quadam ordinum reverentia, cedendoque sibique invicem, componere dissensiones suas consueverant. Quin et, quum in id tempus aliquando, quo armati per occasionem externi belli erant, incidisset ejusdem generis contentio, ne tum quidem armis, quamquam ad manus erant, usa plebs est. Sed in montem, qui Sacer inde dictus est, secessione facta, nullam vim manuum adhibens, novum tantum magistratum ad sui tutelam creavit; qui Tribuni plebis vocati sunt, consulum maxime potentiam, qui a senatu tunc eligebantur, cohibituri, ne penes eos omnis in republica potestas esset. Ac inde quidem majora nata sunt odia, et inter magistratus istos certamina: utrisque partibus divisis inter utrumque genus magistratus, alterutra tanto superiorem se fore putante, quo plus potestatis magistratibus suis accederet. Per hujusmodi contentiones et Marcius Coriolanus immerito patria ejectus, Volscos exulatum abiit, moxque patriæ intulit bellum.

II. Atque ille solus ex omnibus priscis tumultibus ad arma usque processit; quæ patriæ ab exule nimirum atque transfuga illata sunt. Cæterum in comitium nunquam telum importatum est, nunquam civilis cædes edita; antequam Tiberius Sempronius Gracchus tribunus plebis, novas leges ferre conatus, omnium primus concitata seditione periit; cum eoque complures, in Capitolio oberrantes, circa ipsam ædem sacram occisi sunt. Nec cessatum est post tale piaculum a seditionibus, propalam subinde dissidente populo, vagantibusque sicariis, atque idemtidem magistratu aliquo, sive tribuno plebis, sive consule, sive prætore sive horum munerum candidato, aut alio ex nobilitate viro, in templo aliquo, in comitio, in foro denique, cadente. Ac raro multum intercessit temporis, quin tumultuosarum injuriarum et turpis contemtus juris legumque exempla exstiterint. Tandem ingravescente magis magisque malo, conjurationes factæ sunt in rempublicam manifestæ, et expeditiones validæ violentæque adversus patriam susceptæ, nunc ab exulibus damnatisve, nunc ab his qui de civili aliquo magistratu aut de imperio militari inter se contendebant. Jamque passim exoriebantur factionum principes, quorum quisque dominatum sibi ac regium pæne arripiebat imperium; partim retinentes exercitus a populo fidei ipsorum creditos; partim absque consensu publico in perniciem adversariorum novas copias undecunque sua au-

γοῦντες. Ὁπότεροι δ' αὐτῶν τὴν πόλιν προλάβοιεν· τοῖς ἑτέροις ἦν ὁ ἀγὼν, λόγῳ μὲν, ἐπὶ τοὺς ἀντιστασιώτας, ἔργῳ δ', ἐπὶ τὴν πατρίδα. Ἐσέβαλλον γὰρ ὡς ἐς πολεμίαν, καὶ σφαγαὶ τῶν ἐν ποσὶν ἐγίγνοντο νηλεεῖς, καὶ ἄλλων ἐπὶ θανάτῳ προγραφαὶ καὶ φυγαὶ καὶ δημεύσεις, ἐνίων δὲ καὶ βάσανοι πάμπαν ἐπαχθεῖς.

III. Ἔργον τε οὐδὲν ἀηδὲς ἀπῆν· μέχρι τῶνδε τῶν στασιάρχων εἷς, ἔτει πεντηκοστῷ μάλιστα ἀπὸ Γράκχου, Κορνήλιος Σύλλας, κακῷ τὸ κακὸν ἰώμενος, μόναρχον αὑτὸν ἀπέφηνεν ἐπὶ πλεῖστον· οὓς δικτάτωρας ἐκάλουν τε, καὶ ἐπὶ ταῖς φοβερωτάταις χρείαις ἑξαμήνους τιθέμενοι, ἐκ πολλοῦ διελελοίπεσαν. Ὁ δὲ Σύλλας, βίᾳ μὲν καὶ ἀνάγκῃ, λόγῳ δ' αἱρετὸς, ἐς ἀεὶ δικτάτωρ γενόμενος, ὅμως ἐπεί τε ἐκορέσθη τῆς δυναστείας, πρῶτος ἀνδρῶν ὅδε μοι δοκεῖ θαῤῥῆσαι τυραννικὴν ἀρχὴν ἔχων ἀποθέσθαι· καὶ ἐπειπεῖν, ὅτι καὶ τοῖς μεμφομένοις εὐθύνας ὑφέξει· ἰδιώτης τε, ὁρώντων ἁπάντων, ἐς πολὺ βαδίσαι κατ' ἀγορὰν, καὶ ἐπανελθεῖν ἀπαθὴς οἴκαδε. Τοσοῦτον ἦν ἄρα τοῖς ὁρῶσιν ἔτι τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ δέος, ἢ τῆς ἀποθέσεως κατάπληξις, ἢ τῶν εὐθυνῶν τῆς ἐπαγγελίας αἰδὼς, ἢ ἄλλη φιλανθρωπία, καὶ λογισμὸς ἐπὶ συμφέροντι τὴν τυραννίδα γενέσθαι. Ὧδε μὲν ἐπὶ βραχὺ ἔληξαν αἱ στάσεις ἐπὶ Σύλλα· καὶ κακῶν ἀντίδοσις ἦν, ὧν ὁ Σύλλας εἰργάζετο.

IV. Μετὰ δὲ Σύλλαν αὖθις ὅμοια ἀνεῤῥιπίζετο· μέχρι Γάϊος Καῖσαρ, αἱρετὴν ἀρχὴν ἐπὶ πολὺ δυναστεύων ἐν Γαλατίᾳ, τῆς βουλῆς αὐτὸν ἀποθέσθαι κελευούσης, αἰτιώμενος, οὐ τὴν βουλὴν, ἀλλὰ Πομπήϊον, ἐχθρὸν ὄντα οἱ, καὶ στρατοῦ περὶ τὴν Ἰταλίαν ἡγούμενον, ὡς τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐπιβουλεύοντα παραλύειν· προυτίθει προκλήσεις, ἢ ἄμφω τὰ στρατεύματα ἔχειν, ἐς τῆς ἔχθρας τὴν ἀφοβίαν, ἢ καὶ Πομπήϊον οὓς ἔχοι μεθέντα ἰδιωτεύειν ὁμοίως ὑπὸ νόμοις. Οὐ πείθων δ' ἐς οὐδέτερα, ἐκ Γαλατίας ἤλαυνεν ἐπὶ τὸν Πομπήϊον ἐς τὴν πατρίδα. Ἐσβαλών τε ἐς αὐτὴν, καὶ διώκων ἐκφυγόντα, περὶ Θεσσαλίαν ἐνίκησε μεγάλῃ μάχῃ λαμπρῶς, καὶ ἐδίωκεν ἐς Αἴγυπτον ὑποφεύγοντα. Ἀναιρεθέντος δὲ Πομπηΐου πρὸς ἀνδρῶν Αἰγυπτίων, ἐπανῆλθεν ἐς Ῥώμην, ἔστιν ἃ καὶ περὶ Αἴγυπτον ἐργασάμενός τε, καὶ ἐπιμείνας μέχρι καταστήσαιτο αὐτῇ τοὺς βασιλέας. Στασιώτην τε μέγιστον, ᾧ διὰ μεγαλουργίαν πολεμικὴν Μέγας ἐπώνυμον ἦν, οὗτος δὴ μάλιστα πολέμου κράτει σαφῶς καθελὼν, οὐδενὸς αὐτῷ θαῤῥοῦντος εἰς οὐδὲν ἔτι ἀντειπεῖν, δεύτερος ἐπὶ Σύλλᾳ δικτάτωρ ἐς τὸ διηνεκὲς ἡρέθη· καὶ στάσεις αὖθις κατεπαύοντο πᾶσαι, ἔστε καὶ τόνδε Βροῦτος καὶ Κάσσιος, ζήλῳ τε τῆς ἀρχῆς τοῦ μεγέθους, καὶ πόθῳ τῆς πατρίου πολιτείας, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ κατέκανον, δημοτικώτατον καὶ ἐμπειρότατον ἀρχῆς γενόμενον. Ὅ γε τοι δῆμος αὐτὸν μάλιστα πάντων ἐπόθησε· καὶ τοὺς σφαγέας ἐζήτουν περιιόντες, καὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν ἐν ἀγορᾷ μέσῃ, καὶ νεὼν ἐπῳκοδόμησαν τῇ πυρᾷ, καὶ θύουσιν ὡς θεῷ.

V. Αἱ δὲ στάσεις ἐπὶ τῷδε μάλιστα αὖθις ἐπανελθοῦσαί τε καὶ αὐξηθεῖσαι δυνατώτατα, ἐς μέγα προῆλ-

ctoritate comparantes. Quod si duarum factionum alteri contigisset urbem remque publicam occupare, altera pars, specie quidem et verbis, his suis adversariis, revera autem ipsi patriæ, inferebat bellum. Nam, velut in hostilem regionem, impetum in eam faciebant: sævæque cædes patrabantur civium, aliorum capita proscribebantur, alii in exilium acti bonisque exuti, nonnulli etiam tormentis gravissimis excruciati.

III. Ita quum ad summam calamitatem nihil defuisset, ad extremum Sylla, princeps unius ex hisce factionibus, anno post Gracchi cædem ferme quinquagesimo, malum malo pellens, monarcham sese ad infinitum tempus renunciavit: qui semestris alias magistratus fuerat, dictatoris titulo difficillimis temporibus adhiberi solitus, et jam pridem in usu esse desierat. Sed hunc quidem magistratum Sylla, quum ad vitæ tempus occupasset (et quidem per vim, cui resistere nemo poterat, quanquam suffragiis electus volebat videri), nihilominus, satur potentia, sponte deinceps deposuit: primus, quod sciam, ausus privata vita mutare tyrannidem. Addidit facto dictum æque memorabile, paratum se esse, cuivis accusanti reddere rationem. Ac mox in conspectu populi, habitu privati civis, in foro diu obambulavit, et illæsus inde domum se contulit. Tantus omnibus inspectantibus sive terror supererat summi magistratus, quem gesserat Sylla; sive admiratio inerat abdicationis; sive pudor exigendi rationem ab offerente ultro: ac multi fortasse etiam non male fuerant in eum affecti, præsertim quum reputarent, ipsam ejus tyrannidem in commodum cessisse reipublicæ. Atque ita quidem, vivente adhuc Sylla, cessarunt paulisper turbæ, ipso Sylla compensante calamitates a se illatas.

IV. At mortuo Sylla, aliæ rursus similes turbæ mox cooriebantur. Et incidit dein tempus illud, quo C. Cæsar, post continuatum populi suffragiis per complures annos imperium in Gallia, jubente senatu ut fasces deponeret; causatus, non senatum id velle, sed Pompeium, inimicum suum, qui tunc Italici exercitus imperator esset, imperium sibi conari eripere: proposuit conditiones, ut aut ambo retinerent exercitus, quo uterque tutus esset ab altero, aut Pompeius quoque decedens imperio privatus viveret sub legibus. Neutro autem impetrato, e Gallia duxit contra Pompeium, et patriam: ingressusque Urbem, et illum inde profugum insecutus, in Thessalia magno prælio egregie vicit, et Ægyptum usque persecutus est. Pompeio vero ab Ægyptiis interemto, Cæsar ordinatis Ægypti rebus, et confirmatis ibi regibus, Romam reversus, securus jam, sublato tanto adversario, cui ob magnitudinem rerum gestarum Magno cognomen fuerat; nemine audente contradicere, secundus post Syllam Dictator perpetuus creatus est. Ac tum quoque seditiones sursus omnes interquierunt, donec eum Brutus et Cassius, invidentes ejus dignitatis amplitudini, et pristinæ reipublicæ formæ cupidi, in ipsa curia interfecerunt; virum gratiosissimum apud populum, et imperandi peritissimum. Qui et tam vehementer desideratus est a populo, ut percussores statim per omnes Urbis partes quæsiti sint, et corpus in medio foro sepultum, et in loco ubi crematus est, templum exstructum, in quo tanquam deo sacra faciunt.

V. Quo facto maxime redintegratæ sunt civiles discordiæ, et in immensum auctæ; cædesque, et exilia, et pro.

θον. Καὶ φόνοι, καὶ φυγαί, καὶ ἐπὶ θανάτῳ προγραφαὶ βουλευτῶν τε καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων, κατὰ πλῆθος ἀθρόως ἑκατέρων, ἐγίγνοντο· τοὺς ἐχθροὺς ἀλλήλοις τῶν στασιωτῶν ἀντιπαρεχόντων, καὶ ἐς τοῦτο ἀμελούντων καὶ φίλων καὶ ἀδελφῶν. Τοσοῦτον ἐκράτει τῆς ἐς τὰ οἰκεῖα εὐνοίας ἡ ἐς τὰ ἀντίπαλα φιλονεικία. Προϊόντες τε, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, ὡς ἰδιωτικὸν σφῶν κτῆμα διενείμαντο ἐφ' ἑαυτῶν τρεῖς οἵδε ἄνδρες, Ἀντώνιός τε, καὶ Λέπιδος, καὶ ὅτῳ πρότερον μὲν Ὀκταούϊος ὄνομα ἦν, Καίσαρι δὲ πρὸς γένους ὢν, καὶ θετὸς ἐν διαθήκαις ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος, Καῖσαρ ἐκ τοῦδε μετωνομάζετο. Ἐπὶ δὲ τῇ διαιρέσει τῇδε, μετὰ βραχὺ συμπεσόντες, ὡς εἰκὸς ἦν, ἐς ἀλλήλους, ὁ Καῖσαρ, αὐτῶν συνέσει τε καὶ ἐμπειρίᾳ προὔχων, Λέπιδον μὲν πρότερον αὐτῶν, ἣν ἐκεκλήρωτο Λιβύην, ἐπὶ δὲ τῷ Λεπίδῳ καὶ Ἀντώνιον, πολέμῳ περὶ Ἄκτιον, ἀφείλετο τὴν ἀπὸ Συρίας ἐπὶ κόλπον τὸν Ἰόνιον ἀρχήν. Ἐπί τε τούτοις, μεγίστοις δὴ φανεῖσι, καὶ ἐς ἔκπληξιν ἅπαντας ἐμβαλοῦσιν, εἷλε καὶ Αἴγυπτον ἐπιπλεύσας· ἣ χρονιωτάτη τε ἦν ἐς τότε καὶ δυνατωτάτη μετ' Ἀλέξανδρον ἀρχὴ, καὶ μόνη Ῥωμαίοις ἔλειπεν ἐς τὰ νῦν ὄντα. Ὥστε Σεβαστὸς εὐθὺς ἐπὶ τοῖς ἔργοις, ἔτι περιὼν, ὅδε πρῶτος ὀφθῆναί τε Ῥωμαίοις, καὶ κληθῆναι πρὸς αὐτῶν· αὐτός τε ἑαυτὸν, ὥσπερ Γάϊος, καὶ ἐς τὸ δυνατώτερον ἔτι Γαΐου, ἄρχοντα ἀποφῆναι τῇ τε πατρίδι, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὴν ἔθνεσιν ἅπασιν· οὐδὲν αἱρέσεως, ἢ χειροτονίας, ἢ προσποιήματος ἔτι δεηθείς. Χρονίου δ' αὐτῷ καὶ ἐγκρατοῦς τῆς ἀρχῆς γενομένης, ἐπιτυχὴς ἐς πάντα καὶ φοβερὸς ὢν, γένος ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διαδοχὴν τὴν ἐπικρατοῦσαν ὁμοίως ἐπ' ἐκείνῳ κατέλιπεν.

VI. Ὧδε μὲν ἐκ στάσεων ποικίλων ἡ πολιτεία Ῥωμαίοις ἐς ὁμόνοιαν καὶ μοναρχίαν περιέστη. Ταῦτα δ', ὅπως ἐγένετο, συνέγραψα καὶ συνήγαγον· ἀξιοθαύμαστα ὄντα τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν φιλοτιμίαν ἀνδρῶν ἄμετρον, καὶ φιλαρχίαν δεινὴν, καρτερίαν τε ἄτρυτον, καὶ κακῶν ἰδέας μυρίων. Μάλιστα δ', ὅτι μοι τῆς Αἰγυπτίας συγγραφῆς τάδε προηγούμενα, καὶ τελευτήσαντα εἰς ἐκείνην, ἀναγκαῖον ἦν προαναγράψασθαι. Ὧδε γὰρ Αἴγυπτος ἐλήφθη, διὰ τήνδε τὴν στάσιν, Ἀντωνίῳ Κλεοπάτρας συμμαχούσης. Διῄρηται δ' αὐτῶν, διὰ τὸ πλῆθος, ἐνθάδε μὲν ὅσα ἐπὶ Κορνήλιον Σύλλαν ἀπὸ Σεμπρωνίου Γράκχου· ἑξῆς δ', ὅσα μέχρι Γαΐου Καίσαρος τῆς τελευτῆς. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν Ἐμφυλίων βίβλοι δεικνύουσιν ὅσα οἱ Τρεῖς ἐς ἀλλήλους τε καὶ Ῥωμαίους ἔδρασαν. Μέχρι τὸ τελευταῖον δὴ τῶν στάσεων καὶ μέγιστον ἔργον, τὸ περὶ Ἄκτιον Καίσαρι πρὸς Ἀντώνιον ὁμοῦ καὶ Κλεοπάτραν γενόμενον, ἀρχὴ καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς συγγραφῆς ἔσται.

VII. Ῥωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον, καὶ πόλεις ἐνῴκιζον, ἢ ἐς τὰς πρότερον οὔσας κληρούχους ἀπὸ σφῶν κατέλεγον· καὶ τάδε μὲν ἀντὶ φρουρίων ἐπενόουν. Τῆς δὲ γῆς τῆς δορικτήτου σφίσιν ἑκάστοτε γιγνομένης, τὴν μὲν ἐξειργασμένην αὐτίκα τοῖς οἰκιζομένοις ἐπιδιῄρουν, ἢ ἐπί-

scriptiones cumulate plurimorum, tam senatorii quam equestris ordinis, insecutæ, factiosis invicem sibi ad necem tradentibus inimicos, ita ut in alterius gratiam nec amicis parceretur, nec fratribus : tanto plus valebat pervicax cum æmulis contentio, quam erga suos benevolentia. Eo dein ventum est, ut Romanum imperium, tamquam alicujus civis fundum, privatim inter se partirentur tres hi, Antonius, et Lepidus, et is qui primum Octavius, deinde, ab avunculo in nomen et hæreditatem adoptatus, Cæsar dictus est. Super qua divisione quum paulo post (sicuti consentaneum erat) inter se ipsi conflictarentur, Cæsar cæteris prudentior ac peritior, exuto prius Lepido Africa, quam sortitus fuerat, Antonium quoque, prælio superatum apud Actium, provinciis, quæ a Syria Adriaticum usque sinum patent, expulit. Quo præclarissimo rerum successu quum admirationem omnium commovisset, Ægyptum quoque classe petiit, et in Romani populi redegit potestatem : quod quidem regnum, omnibus, quotquot Alexandri successores tenuerant, diuturnius opulentiusque, solum tunc deerat ad hodiernum Romani imperii statum. Quibus factis, vivus vidensque consecratus a populo Romano, quod nulli ante hunc contigit, et Augustus est appellatus. Jamque non similem modo, sed majorem etiam, quam Caius pater, potestatem sibi usurpavit in patriam gentesque omnes subditas; non amplius, ne in speciem quidem, indigens populi suffragiis. Denique, confirmata longo tempore potentia, fortunatus per omnia reverendusque, stirpem successorum, qui post eum simili tenore imperium obtinuerunt, reliquit.

VI. Sic tandem, post multifarias contentiones seditionesque, concordia in imperio Romano secuta est; totius imperii summa ad unius arbitrium delata. Quæ qua ratione gesta sint, his libris exposui atque complexus sum. Et est sane argumentum studio dignum eorum, quos juvat, immensam hominum ambitionem, dominandi vehementissimam cupiditatem, patientiamque nullo labore fatigandam, denique infinitas calamitatum formas, pernoscere. Quæ mihi etiam, quoniam velut introitus sunt ad rerum in Ægypto gestarum Historiam, quum hæc res ex illis aptæ sint, et ex eorumdem occasione susceptæ, ante hasce potissimum fuerunt perscribenda. Sic enim Ægyptus subacta est, per harum contentionum occasionem, dum Cleopatra partes fovit Antonii. Propter rerum autem multitudinem in plures libros digessi narrationem : quorum primus quidquid a Sempronii Gracchi temporibus usque ad Cornelium Syllam gesta sunt, complectitur : alter, quæ secuta sunt usque ad C. Cæsaris obitum. Reliqui bellorum Civilium libri continent Triumvirorum inter se et cum populo Romano certamina. Denique extrema illa, quæ civilibus bellis accidit, clarissimaque pugna, quam circa Actium adversus Antonium Cleopatramque Octavius Cæsar pugnavit, exordium mihi simul erit Historiæ Rerum Ægyptiacarum.

VII. Romani olim prout quemque Italiæ populum armis sibi subjecerunt, parte agri eum mulctabant, et oppida in illo condebant, aut in jam ante condita oppida novos colonos sui generis adscribebant : quibus coloniis loco præsidiorum utebantur. Agri autem bello parti semper eam portionem, quæ culta esset, novis colonis statim vel gratis

πρασκον, ἢ ἐξεμίσθουν· τὴν δ' ἀργὸν ἐκ τοῦ πολέμου τότε οὖσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, οὐκ ἄγοντές πω σχολὴν διαλαχεῖν, ἐπεκήρυττον ἐν τοσῷδε τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπονεῖν, ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ δὲ τῶν φυτευομένων. Ὥριστο δὲ καὶ τοῖς προβατεύουσι τέλη μειζόνων τε καὶ ἐλαττόνων ζώων. Καὶ τάδε ἔπραττον ἐς πολυανδρίαν τοῦ Ἰταλικοῦ γένους, φερεπονωτάτου σφίσιν ὀφθέντος, ἵνα συμμάχους οἰκείους ἔχοιεν. Ἐς δὲ τοὐναντίον αὐτοῖς περιῄει. Οἱ γὰρ πλούσιοι, τῆσδε τῆς ἀνεμήτου γῆς τὴν πολλὴν καταλαβόντες, καὶ χρόνῳ θαρροῦντες, οὔ τινα σφᾶς ἔτι ἀφαιρήσεσθαι, τά τε ἀγχοῦ σφίσιν, ὅσα τε ἦν ἄλλα βραχέα πενήτων, τὰ μὲν ὠνούμενοι πειθοῖ, τὰ δὲ βίᾳ λαμβάνοντες, πεδία μακρὰ ἀντὶ χωρίων ἐγεώργουν· ὠνητοῖς ἐς αὐτὰ γεωργοῖς καὶ ποιμέσι χρώμενοι, τοῦ μὴ τοὺς ἐλευθέρους ἐς τὰς στρατείας ἀπὸ τῆς γεωργίας περισπᾶν· φερούσης ἅμα καὶ τῆσδε τῆς κτήσεως αὐτοῖς πολὺ κέρδος ἐκ πολυπαιδίας θεραπόντων, ἀκινδύνως αὐξομένων διὰ τὰς ἀστρατείας. Ἀπὸ δὲ τούτων οἱ μὲν δυνατοὶ πάμπαν ἐπλούτουν, καὶ τὸ τῶν θεραπόντων γένος ἀνὰ τὴν χώραν ἐπλήθυε. Τοὺς δ' Ἰταλιώτας ὀλιγότης καὶ δυσανδρία κατελάμβανε, τρυχομένους πενίᾳ τε καὶ ἐσφοραῖς καὶ στρατείαις. Εἰ δὲ καὶ σχολάσειαν ἀπὸ τούτων, ἐπὶ ἀργίας διετίθεντο, τῆς γῆς ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐχομένης, καὶ γεωργοῖς χρωμένων θεράπουσιν ἀντὶ ἐλευθέρων.

VIII. Ἐφ' οἷς ὁ δῆμος ἐδυσφόρει μέν, ὡς οὔτε συμμάχων ἐξ Ἰταλίας ἔτι εὐπορήσων, οὔτε τῆς ἡγεμονίας οἱ γενησομένης ἀκινδύνου, διὰ πλῆθος τοσόνδε θεραπόντων. Διόρθωσιν δ' οὐκ ἐπινοοῦντες, ὡς οὐδὲ ῥᾴδιον ὄν, οὐδὲ πάντῃ δίκαιον, ἄνδρας τοσούσδε ἐκ τοσοῦδε χρόνου κτῆσιν τοσήνδε ἀφελέσθαι φυτῶν τε ἰδίων καὶ οἰκοδομημάτων καὶ κατασκευῆς· μόλις ποτέ, τῶν δημάρχων εἰσηγουμένων, ἔκριναν, Μηδένα ἔχειν τῆσδε τῆς γῆς πλέθρα πεντακοσίων πλείονα, μηδὲ προβατεύειν ἑκατὸν πλείω τὰ μείζονα, καὶ πεντακοσίων τὰ ἐλάσσονα. Καὶ ἐς ταῦτα δ' αὐτοῖς ἀριθμὸν ἐλευθέρων ἔχειν ἐπέταξαν, οἳ τὰ γιγνόμενα φυλάξειν τε καὶ μηνύσειν ἔμελλον. Οἱ μὲν δὴ τάδε νόμῳ περιλαβόντες, ἐπώμοσαν ἐπὶ τῷ νόμῳ, καὶ ζημίαν ὥρισαν· ἡγούμενοι, τὴν λοιπὴν γῆν αὐτίκα τοῖς πένησι κατ' ὀλίγον διαπεπράσεσθαι. Φροντὶς δ' οὐδεμία ἦν οὔτε τῶν νόμων οὔτε τῶν ὅρκων· ἀλλ' οἵτινες καὶ ἐδόκουν φροντίσαι, τὴν γῆν ἐς τοὺς οἰκείους ἐπὶ ὑποκρίσει διένεμον· οἱ δὲ πολλοὶ τέλεον κατεφρόνουν.

IX. Μέχρι Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος, ἀνὴρ ἐπιφανής, καὶ λαμπρὸς ἐς φιλοτιμίαν, εἰπεῖν τε δυνατώτατος, καὶ ἐκ τῶνδε ὁμοῦ πάντων γνωριμώτατος ἅπασι, δημαρχῶν, ἐσεμνολόγησε περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ γένους, ὡς εὐπολεμωτάτου τε καὶ συγγενοῦς, φθειρομένου δὲ κατ' ὀλίγον ἐς ἀπορίαν καὶ ὀλιγανδρίαν, καὶ οὐδὲ ἐλπίδα ἔχοντος ἐς διόρθωσιν. Ἐπὶ δὲ τῷ δουλικῷ δυσχεράνας, ὡς ἀστρατεύτῳ, καὶ οὔποτε ἐς δεσπότας πιστῷ, τὸ ἔναγχος ἐπήνεγκεν ἐν Σικελίᾳ δεσποτῶν πά-

dividebant, vel pretio vendebant, vel elocabant. Quod vero incultum eo tempore ex bello erat, cujus nimirum generis imprimis magna semper pars fuit, illud, quia jam nondum volebant sub sortem mittere, edicebant interim ut colerent quibuscunque libuisset, excepta sibi vectigalis nomine frugum parte decima, ex arbustorum vero proventu parte quinta. Præterea his quoque, qui greges alerent, vectigal indictum erat, tam minoris quam majoris pecoris. Ita frequentiæ generis Italici, quod laboris patientissimum est habitum, volebant prospicere; ut auxiliorum domesticorum copia semper ipsis præsto esset. Sed res in contrarium, quam putarant, eis cecidit. Nam divites, agri illius non dispertiti majori parte occupata, lapsu temporis confisi neminem sibi eam erepturum, viciniis prædiis, et aliis minoribus pauperum portionibus, partim pretio coemtis, partim vi occupatis, non jam rura, sed ampla latifundia, colebant. Ad colendos autem agros pascendaque pecora coemtis utebantur servitiis, ne, ingenui si essent, militiæ causa avocarentur ab opere. Atque hæc ipsa quoque possessio multum eis lucri afferebat, crescente, ob numerosam prolem et immunitatem a militia, servorum multitudine. Quo factum est, ut potentiores supra modum ditescerent, et agri complerentur servitiis. Itali contra paucitate sui generis laborabant; simulque gravabantur paupertate, exactionibus, crebraque militia. Quod si quando dabatur harum difficultatum intermissio, otio corrumpebantur; quod nec propriam terram haberent, quippe quæ a divitibus possidebatur, et in aliena nullus locus esset ipsorum operæ in tanta servorum copia.

VIII. Quamobrem anxius erat populus, quum et vererentur, ne Italicorum auxiliorum copia deficeret, et ne imperium ipsum haud satis in tuto esset, propter servorum nimiam frequentiam. Sed huic incommodo quum nullum invenirent remedium, quoniam neque facile factu, nec æquum omnino, videbatur, tot viros dejici de tam diuturna possessione tot prædiorum, quæ ipsi consevissent et ædificiis omnibusque commoditatibus instruxissent; ægre aliquando, tribunis plebis rogantibus, lex perlata est, ne quis plus quingentis jugeribus ex illis agris possideret; neve pasceret plus centum capitibus majoris, plusve quingentis minoris pecoris. Decretum præterea est, ut ad curanda opera rustica certum numerum liberorum hominum aleret quisque, qui ea, quæ agerentur, inspicerent, dominoque renunciarent. Ea lex jurejurando sacrata est, mulctaque decreta in eos qui contra fecissent. Jamque arbitrabantur, mox quidquid agrorum ultra præscriptum modum superesset, per minores portiones divenditum iri pauperibus. Sed neque jusjurandum, nec lex, valuit : et si qui videbantur his permoti, hi in speciem modo agros propinquis suis cedebant; alii propalam legem contemnebant.

IX. Ad extremum Tib. Sempronius Gracchus, vir nobilis, et gloriæ mirifice cupidus, eloquentia imprimis pollens, hisque de causis jam notus omnibus, postquam tribunatum est adeptus, graviter disseruit de Italici nominis hominibus : quod bellicosissima gens, et consanguinea populi Romani, paulatim ad paucitatem egestatemque redigeretur, et nulla spe reliqua ad interitum tenderet. Hinc invectus in servorum multitudinem, ut inutilem militiæ, nec unquam fidam dominis, recens tunc exemplum memoravit Siciliæ,

θος ὑπὸ θεραπόντων γενόμενον, ηὐξημένων κἀκείνων ἀπὸ γεωργίας· καὶ τὸν ἐπ' αὐτοὺς Ῥωμαίων πόλεμον, οὐ ῥᾴδιον, οὐδὲ βραχὺν, ἀλλ' ἔς τε μῆκος χρόνου, καὶ τροπὰς κινδύνων ποικίλας ἐκτραπέντα. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἀνεκαίνιζε τὸν νόμον· Μηδένα τῶν πεντακοσίων πλέθρων πλέον ἔχειν. Παισὶ δ' αὐτῶν, ὑπὲρ τὸν παλαιὸν νόμον προσετίθει τὰ ἡμίσεα τούτων· καὶ τὴν λοιπὴν, τρεῖς αἱρετοὺς ἄνδρας, ἐναλλασσομένους κατ' ἔτος, διανέμειν τοῖς πένησι.

X. Τοῦτο δ' ἦν ὃ μάλιστα ἠνώχλει τοὺς πλουσίους, οὐ δυναμένους ἔτι, ὡς πρότερον, τοῦ νόμου καταφρονεῖν, διὰ τοὺς διαιροῦντας, οὐδὲ ὠνεῖσθαι παρὰ τῶν κληρουμένων. Ὁ γάρ τοι Γράκχος, καὶ τόδε προειδόμενος, ἀπηγόρευε μὴ πωλεῖν. Συνιστάμενοι δὴ κατὰ μέρος, ὠλοφύροντο, καὶ προὔφερον τοῖς πένησιν ἀρχαῖά τε ἔργα ἑαυτῶν, καὶ φυτὰ, καὶ οἰκοδομίας· καὶ τιμὴν ἔνιοι δεδομένην γείτοσιν, εἰ καὶ τήνδε μετὰ τῆς γῆς ἀπολέσουσι· τάφους τε ἔνιοι πατέρων ἐν τῇ γῇ, καὶ διαιρέσεις ἐπὶ τοῖς κλήροις ὡς πατρῴοις· οἱ δὲ, καὶ προῖκας γυναικῶν ἐς ταῦτα ἀνηλωμένας, ἢ τὴν γῆν παισὶν ἐμπροίκιον δεδομένην. Δανεισταί τε χρέα καὶ ταύτης ἐπεδείκνυον. Καὶ ἄκοσμος ἦν ὅλως οἰμωγὴ καὶ ἀγανάκτησις. Οἱ δ' αὖ πένητες ἀντωδύροντο, ἐξ εὐπορίας εἰς πενίαν ἐσχάτην, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς ἀγονίαν, οὐ δυνάμενοι παιδοτροφεῖν, περιφέρεσθαι. Στρατείας τε ὅσας στρατεύσαιντο τὴν γῆν τήνδε περιποιούμενοι, κατέλεγον· καὶ ἠγανάκτουν, εἰ τῶν κοινῶν ἀποστερήσονται. Ὠνείδιζόν τε ἅμα αὐτοῖς, αἱρουμένοις, ἀντὶ ἐλευθέρων καὶ πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν, θεράποντας, ἄπιστον ἔθνος καὶ δυσμενὲς ἀεὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀστράτευτον. Τοιαῦθ' ἑκατέρων ὀδυρομένων τε καὶ ἀλλήλοις ἐπικαλούντων, πλῆθος ἄλλο ὅσον ἐν ταῖς ἀποίκοις πόλεσιν, ἢ ταῖς ἰσοπολίτισιν, ἢ ἄλλως ἐκοινώνει τῆσδε τῆς γῆς, δεδιότες ὁμοίως, ἐπῄεσαν, καὶ ἐς ἑκατέρους αὐτῶν διεμερίζοντο. Πλήθει τε θαῤῥοῦντες, ἐξετραχύνοντο, καὶ στάσεις ἐξάπτοντες ἀμέτρους, τὴν δοκιμασίαν τοῦ νόμου περιέμενον· οἱ μὲν, ὡς οὐδενὶ τρόπῳ συγχωρήσοντες αὐτὸν γενέσθαι κύριον, οἱ δ', ὡς κυρώσοντες ἐξάπαντος. Φιλονεικία δὲ ἑκατέροις προσέπιπτεν ἐπὶ τῇ χρείᾳ, καὶ ἐς τὴν κυρίαν ἡμέραν παρασκευὴ κατ' ἀλλήλων.

XI. Γράκχῳ δ' ὁ μὲν νοῦς τοῦ βουλεύματος ἦν οὐκ ἐς εὐπορίαν, ἀλλ' ἐς εὐανδρίαν. Τοῦ δὲ ἔργου τῇ ὠφελείᾳ μάλιστα αἰωρούμενος, ὡς οὔ τι μεῖζον οὐδὲ λαμπρότερον δυναμένης ποτὲ παθεῖν τῆς Ἰταλίας, τοῦ περὶ αὐτὸ δυσχεροῦς οὐδ' ἐνεθυμεῖτο. Ἐνστάσης δὲ τῆς χειροτονίας, πολλὰ μὲν ἄλλα προεῖπεν ἐπαγωγὰ καὶ μακρά. Διηρώτα δ' ἐπ' ἐκείνοις· Εἰ δίκαιον, τὰ κοινὰ κοινῇ διανέμεσθαι, καὶ εἰ γνησιώτερος ἀεὶ θεράποντος ὁ πολίτης, καὶ χρησιμώτερος ὁ στρατιώτης ἀπολέμου, καὶ τοῖς δημοσίοις εὐνούστερος ὁ κοινωνός; Οὐκ ἐς πολὺ δὲ τὴν σύγκρισιν, ὡς ἄδοξον, ἐπενεγκὼν, αὖθις ἐπῄει τὰς τῆς πατρίδος ἐλπίδας καὶ φόβους, διεξιών· ὅτι, πλείστης γῆς ἐκ πολέμου βίᾳ κατέχοντες, καὶ τὴν λοι-

per mancipiorum motum contra proprios heros insurgentium afflictæ, in qua similiter per occasionem agriculturæ plus satis auctus fuerat servorum numerus: bellumque commemoravit a Romanis adversus eosdem gestum, neque facile, neque breve; sed in longum tempus protractum, et multiplicibus periculis cladibusque funestum. Quibus dictis, Legem agrariam instauravit Gracchus: Ne quis plus quingentis jugeribus, sicuti olim cautum fuerat, possideret. Adjecit tamen veteri legi: licere filiis familias, habere modi hujus dimidium. Quidquid autem agri superfuerit, id oportere pauperibus dividi per Triumviros, qui in annos singulos mutarentur.

X. Id vero divites ægerrime passi sunt; quod legem jam contemnere non possent, metu Triumvirum, nec liceret amplius alienas portiones coemere: nam et hoc caverat Gracchus, interdicens, ne quis venderet suam portionem. Itaque passim fiebant cœtus conquerentium, et opprobrantium pauperibus veterem suam tam arvorum quam vinetorum culturam, ædificiaque villatica. Nonnulli, et pretium, clamabant, vicinis a se esse numeratum. Hoccine etiam simul cum agris sese amissuros? Alii, sepulcra majorum in eisdem prædiis esse; eaque prædia in hæreditatis paternæ divisione sibi obvenisse. Alii, dotes uxorum in hæc insumtas; aut liberis in dotem assignata ea prædia esse. Denique et creditores proferebant æra aliena, hujusmodi agrorum nomine contracta. Omninoque omnia querelis miscebantur et indignationibus. E diverso pauperum audiebantur querelæ: ex copia se ad extremam inopiam, atque inde ad orbitatem, quandoquidem alere liberos non detur, esse redactos. Enumerabantque militias, quas crebras diuturnasque acquirendorum istorum agrorum causa militassent: et indignabantur, se eorum bonorum fructu debere carere, quæ ad omnes in commune pertinerent. Objiciebant insuper divitibus, quod illi in suis agris fastidirent operam liberorum hominum, et civium, et pro patria militantium; mallentque mancipiis uti, genere hominum semper infido et infenso, ac proinde ad militiam inutili. Hæc utrinque illis conquerentibus, sibique mutuo exprobrantibus, supervenit alia multitudo ex coloniis, et municipiis, aliisque qui quocunque modo in parte possessionis agrorum istorum erant; quorum quisque, prout ejus conditio erat, sic simili cum his in metu versabatur, duarumque factionum alteri se adjungebat. Et utraque pars, freta numero, et in adversam exasperata, immodicas ciebat turbas: diemque, quo suffragia de lege ferrent tribus, cupide omnes exspectabant; hi, nullo pacto passuri, ut rata lex haberetur, illi, omnibus modis id connisuri. Denique, præter utilitatis rationem, æmulatione etiam et ambitiosa contentione pro sua quisque factione incitabantur; et nullas non machinationes alteri adversus alteros in comitiorum diem præparabant.

XI. Cæterum Gracchus non tam hoc spectabat, ut divitiis virorum, quam ut frequentiæ, provideretur. Et ipsa consilii utilitate maxime elatus, quod nullum unquam neque majus commodum, neque amplius, accidere civitati posse existimaret, de difficultate rei ne cogitaverat quidem. Ubi vero ventum est ad comitia, quum diu multa suadendæ legis causa esset præfatus, rogabat tandem: æquumne censerent, quæ populi sint, ea populo dividi? et utrum civis servo sit potior? utrum miles utilior sit patriæ, quam homo militiæ inhabilis? utrum reipublicæ amantior alienus, an particeps? Neque vero diu collationi huic immoratus, ut ignominiosæ, convertit orationem ad expendendum spes civitatis metusque: « Bello quæsisse Romanos terrarum

πλὴν τῆς οἰκουμένης χώραν ἐν ἐλπίδι ἔχοντες, κινδυνεύουσιν ἐν τῷδε περὶ ἁπάντων, ἢ κτήσασθαι καὶ τὰ λοιπὰ δι' εὐανδρίαν, ἢ καὶ τάδε δι' ἀσθένειαν καὶ φθόνον ὑπ' ἐχθρῶν ἀφαιρεθῆναι. Ὧν τοῦ μὲν τὴν δόξαν καὶ εὐπορίαν, τοῦ δὲ τὸν κίνδυνον καὶ φόβον ὑπερεπαίρων, ἐκέλευε τοὺς πλουσίους, ἐνθυμουμένους ταῦτα, ἐπιδόσιμον, εἰ δέοι, παρὰ σφῶν αὐτῶν τήνδε τὴν γῆν εἰς τὰς μελλούσας ἐλπίδας τοῖς παιδοτροφοῦσι χαρίσασθαι· καὶ μὴ, ἐν ᾧ περὶ μικρῶν διαφέρονται, τῶν πλεόνων ὑπεριδεῖν· μισθὸν ἅμα τῆς πεπονημένης ἐξεργασίας αὐτάρκη φερομένους, τὴν ἐξαίρετον ἄνευ τιμῆς κτῆσιν ἐς ἀεὶ βέβαιον ἑκάστῳ πεντακοσίων πλέθρων, καὶ παισὶν, οἷς εἰσὶ παῖδες, ἑκάστῳ καὶ τούτων τὰ ἡμίσεα. Τοιαῦτα πολλὰ ὁ Γράκχος εἰπὼν, τούς τε πένητας, καὶ ὅσοι ἄλλοι λογισμῷ μᾶλλον ἢ πόθῳ κτήσεως ἐχρῶντο, ἐρεθίσας, ἐκέλευε τῷ γραμματεῖ τὸν νόμον ἀναγνῶναι.

XII. Μάρκος δ' Ὀκταούϊος, δήμαρχος ἕτερος, ὑπὸ τῶν κτηματικῶν διακωλύειν παρεσκευασμένος (καὶ ἦν ἀεὶ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ κωλύων δυνατώτερος) ἐκέλευε τὸν γραμματέα σιγᾶν. Καὶ τότε μὲν αὐτῷ πολλὰ μεμψάμενος ὁ Γράκχος, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἀγορὰν ἀνέθετο. Φυλακήν τε παραστησάμενος ἱκανὴν, ὡς καὶ ἄκοντα βιασόμενος Ὀκταούϊον, ἐκέλευε σὺν ἀπειλῇ τῷ γραμματεῖ τὸν νόμον ἐς τὸ πλῆθος ἀναγινώσκειν. Καὶ ἀνεγίνωσκε· καὶ Ὀκταουίου κωλύοντος ἐσιώπα. Λοιδοριῶν δὲ τοῖς δημάρχοις ἐς ἀλλήλους γενομένων, καὶ τοῦ δήμου θορυβοῦντος ἱκανῶς, οἱ δυνατοὶ τοὺς δημάρχους ἠξίουν ἐπιτρέψαι τῇ βουλῇ περὶ ὧν διαφέρονται. Καὶ ὁ Γράκχος, ἁρπάσας τὸ λεχθὲν, ὡς δὴ πᾶσι τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀρέσοντος τοῦ νόμου, διέτρεχεν ἐς τὸ βουλευτήριον. Ἐκεῖ δ', ὡς ἐν ὀλίγοις, ὑβριζόμενος ὑπὸ τῶν πλουσίων, αὖθις ἐκδραμὼν ἐς τὴν ἀγορὰν, ἔφη, διαψήφισιν προθήσειν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἀγορὰν περί τε τοῦ νόμου καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ὀκταουίου, εἰ χρὴ δήμαρχον ἀντιπράττοντα τῷ δήμῳ τὴν ἀρχὴν ἐπέχειν. Καὶ ἔπραξεν οὕτως. Ἐπεί τε γὰρ Ὀκταούϊος, οὐδὲν καταπλαγεὶς, αὖθις ἐνίστατο, ὅδε προτέραν τὴν περὶ αὐτοῦ ψῆφον ἀνεδίδου. Καὶ τῆς πρώτης φυλῆς καταψηφισαμένης τὴν ἀρχὴν τὸν Ὀκταούϊον ἀποθέσθαι, ἐπιστραφεὶς πρὸς αὐτὸν ὁ Γράκχος, ἐδεῖτο μεταθέσθαι. Οὐ πειθομένου δὲ, τὰς ἄλλας ψήφους ἐπῆγε. Οὐσῶν δὲ τότε φυλῶν πέντε καὶ τριάκοντα, καὶ συνδραμουσῶν ἐς τὸ αὐτὸ σὺν ὀργῇ τῶν προτέρων ἑπτακαίδεκα· ἡ μὲν ὀκτωκαιδεκάτη τὸ κῦρος ἔμελλεν ἐπιθήσειν. Ὁ δὲ Γράκχος αὖθις, ἐν ὄψει τοῦ δήμου, τότε μάλιστα κινδυνεύοντι τῷ Ὀκταουίῳ λιπαρῶς ἐνέκειτο, μὴ ἔργον ὁσιώτατον καὶ χρησιμώτατον Ἰταλίᾳ πάσῃ συγχέαι, μηδὲ σπουδὴν τοῦ δήμου τοσήνδε ἀνατρέψαι, ᾧ τι καὶ παρενδοῦναι προθυμουμένῳ δήμαρχον ὄντα ἥρμοζε· καὶ μὴ αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἀφαιρουμένην περιιδεῖν ἐπὶ καταγνώσει. Καὶ τάδε λέγων, καὶ θεοὺς μαρτυρόμενος, ἄκων ἄνδρα σύναρχον ἀτιμοῦν, ὡς οὐκ ἔπειθεν,

plurimum : et sperare, se occupaturos reliquas quoque terras, qua late habitetur orbis. Nunc vero rem in summo verti discrimine, paraturine sint reliqua, per virorum fortium frequentiam; an amissuri etiam sua, per infirmitatem virium et inimicorum invidiam. » Deinde, hinc gloriam et amplas fortunas, inde periculum et metum exaggerando, hortabatur divites : « ipsi hæcce considerarent, et, in spem tantorum commodorum, gratuito potius, si opus esset, et sua sponte, hominibus qui liberos alerent in usum reipublicæ, possessione cederent istorum agrorum : neque de rebus exiguis contendendo, majora negligerent; præsertim, quum laboris in culturam impensi pretium haud spernendum ac cepturi sint, exemtam quingentorum jugerum sine pretio possessionem, firmam cuique in perpetuum futuram, et, qui filios haberent in potestate, insuper aliorum in singulos filios ducentorum et quinquaginta jugerum. » In hanc sententiam prolixe locutus Gracchus, incensis animis pauperum, et quotquot alii ratione magis, quam cupiditate, ducebantur, jussit scribam legem recitare.

XII. Ibi vero M. Octavius, Gracchi in tribunatu collega, ad intercedendum a locupletibus subornatus, pro potestate, qua semper apud Romanos, qui Vetat, pollet, indixit scribæ silentium. Gracchus, multum de eo conquestus, comitia in sequentem diem distulit. Jamque apposito idoneo præsidio, ut invitum etiam in suam sententiam traduceret Octavium, minis adegit scribam, ut legem pro concione recitaret. Et recitavit : intercedente autem iterum Octavio, conticuit. Tum exorto inter collegas jurgio, multumque tumultuante populo, proceres egerunt precibus cum tribunis, ut senatus arbitrio eam controversiam permitterent. Qua occasione arrepta, Gracchus, sperans nulli in remp. bene animato non placituram legem, accurrit in curiam. Sed ibi quum stipatione plebis esset destitutus, petitus conviciis a divitibus, recurrit in forum; pollicetur que, crastinis comitiis se collecturum suffragia cum de agraria lege, tum de magistratu Octavii, an tribunus, qui obstaret populi commodis, in magistratu possit permanere. Atque ita fecit. Ubi enim Octavius, nihil territus, rursus intercessit, ille de hoc ipso prius dedit populo calculos. Quumque prima tribus contra Octavium suffragia tulisset, conversus ad eum Gracchus orabat, ut ab incepto desisteret. Quo persistente in proposito, cæterarum colligebat suffragia. Erant tunc tribus XXXV. Quarum quum jam septemdecim priores irritatis animis in eamdem sententiam tulissent suffragia, si his accessisset decima octava, ratam legem effecisset. Rursum igitur Gracchus coram populo collegam, periculo tunc maxime proximum, obsecrat obtestaturque, ne rem ad pietatem erga cives imprimis pertinentem, et Italis universis utilissimam, interturbare pergat; neve tanto plebis studio, cui favere potius pro tribuni officio deberet, obsistat; denique ne sibi abrogari populi suffragiis magistratum parvi pendat. His dictis, deos testatus est, invitum se contra collegæ honorem agere; et, quum nil eum flecte-

ἐπῆγε τὴν ψῆφον. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταούϊος, αὐτίκα ἰδιώτης γενόμενος, διαλαθὼν ἀπεδίδρασκε.

XIII. Κοΐντος δὲ Μούμμιος ἀντ' αὐτοῦ δήμαρχος ᾑρεῖτο, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τῆς γῆς ἐκυροῦτο. Διανέμειν τε αὐτὴν ἐκεχειροτόνηντο πρῶτοι, Γράκχος αὐτὸς, ὁ νομοθέτης, καὶ ἀδελφὸς ὁμώνυμος ἐκείνου, καὶ ὃς ἐκήδευε τῷ νομοθέτῃ Κλαύδιος Ἄππιος· πάνυ τοῦ δήμου καὶ ὣς δεδιότος, μὴ τὸ ἔργον ἐκλειφθείη τοῦ νόμου, εἰ μὴ Γράκχος αὐτοῦ σὺν ὅλῃ τῇ οἰκίᾳ κατάρχοιτο. Γράκχος δὲ, μεγαλαυχούμενος ἐπὶ τῷ νόμῳ, ὑπὸ τοῦ πλήθους, οἷα δὴ κτίστης οὐ μιᾶς πόλεως, οὐδ' ἑνὸς γένους, ἀλλὰ πάντων ὅσα ἐν Ἰταλίᾳ ἔθνη, ἐς τὴν οἰκίαν παρεπέμπετο. Καὶ μετὰ ταῦθ', οἱ μὲν κεκρατηκότες, ἐς τοὺς ἀγροὺς ἀπεχώρουν, ὅθεν ἐπὶ ταῦτα ἐληλύθεσαν· οἱ δ' ἡσσημένοι, δυσφοροῦντες, ἔτι παρέμενον, καὶ ἐλογοποίουν· οὐ χαιρήσειν Γράκχον αὐτίκα ὅτε γένοιτο ἰδιώτης, ἀρχήν τε ὑβρίσαντα ἱερὰν καὶ ἄσυλον, καὶ στάσεως τοσήνδε ἀφορμὴν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐμβαλόντα.

XIV. Θέρος δ' ἦν ἤδη, καὶ προγραφαὶ δημάρχων ἐς τὸ μέλλον· καὶ οἱ πλούσιοι, τῆς χειροτονίας πλησιαζούσης, ἔνδηλοι σαφῶς ἦσαν ἐσπουδακότες ἐς τὴν ἀρχὴν τοῖς μάλιστα Γράκχῳ πολεμίοις. Ὁ δ', ἐγγὺς τοῦ κακοῦ γιγνομένου, δείσας, εἰ μὴ καὶ ἐς τὸ μέλλον ἔσοιτο δήμαρχος, συνεκάλει τοὺς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐπὶ τὴν χειροτονίαν. Ἀσχολουμένων δ' ἐκείνων ὡς ἐν θέρει, συνελαυνόμενος ὑπὸ τῆς προθεσμίας ὀλίγης ἐς τὴν χειροτονίαν ἔτι οὔσης, ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ἄστει δῆμον κατέφευγε· καὶ περιιὼν κατὰ μέρος ἕκαστον ἐδεῖτο, δήμαρχον αὐτὸν ἐς τὸ μέλλον ἑλέσθαι, κινδυνεύοντα δι' ἐκείνους. Γιγνομένης δὲ τῆς χειροτονίας, δύο μὲν ἔφθασαν αἱ πρῶται φυλαὶ Γράκχον ἀποφῆναι. Τῶν δὲ πλουσίων ἐνισταμένων, οὐκ ἔννομον εἶναι δὶς ἐφεξῆς τὸν αὐτὸν ἄρχειν· καὶ Ῥουβρίου δημάρχου, τοῦ προεστάναι τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης διειληχότος, ἐνδοιάζοντος ἐπὶ τῷδε· Μούμμιος αὐτὸν, ὁ ἐπὶ τῷ Ὀκταουΐῳ δημαρχεῖν ᾑρημένος, ἐκέλευεν ἑαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν ἐπιτρέψαι. Καὶ ὁ μὲν ἐπέτρεψεν· οἱ δὲ λοιποὶ δήμαρχοι περὶ τῆς ἐπιστασίας ἠξίουν ἀνακληροῦσθαι· Ῥουβρίου γὰρ, τοῦ λαχόντος, ἐκστάντος, αὖθις ἐς ἅπαντας τὴν διακλήρωσιν περιιέναι. Ἔριδος δὲ καὶ ἐπὶ τῷδε πολλῆς γενομένης, ὁ Γράκχος ἐλαττούμενος, τὴν μὲν χειροτονίαν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἀνέθετο. Πάντα δ' ἀπογνοὺς, ἐμελανειμόνει τε ἔτι ὢν ἔναρχος, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐν ἀγορᾷ τὸν υἱὸν ἐπάγων ἑκάστοις συνίστη καὶ παρετίθετο, ὡς αὐτὸς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτίκα ἀπολούμενος.

XV. Οἴκτου δὲ πολλοῦ σὺν λογισμῷ τοὺς πένητας ἐπιλαμβάνοντος, ὑπέρ τε σφῶν αὐτῶν, ὡς οὐκ ἐν ἰσονόμῳ πολιτευσόντων ἔτι, ἀλλὰ δουλευσόντων κατὰ κράτος τοῖς πλουσίοις, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ Γράκχου, τοιαῦτα δεδιότος τε καὶ πάσχοντος ὑπὲρ αὐτῶν· σύν τε οἰμωγῇ προπεμπόντων αὐτὸν ἁπάντων ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἑσπέρας, καὶ θαρρεῖν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἐπικε-

ret, ad colligenda suffragia revertit. Ita Octavio abrogatur magistratus; qui statim privatus clam e medio se subduxit.

XIII. Subrogatus Q. Mummius, et lex agraria perlata est; primique triumviri agris dividendis creati, Gracchus ipse, Caius frater ejus, et socer Appius Claudius: sic quoque metuente plebe, ne lex careret exsecutione, nisi lator ejus cum omnibus suis præficeretur operi. Ille vero, ea lege sibi vehementer placens, a plebe, veluti conditor non unius oppidi gentisve, sed omnium Italiæ populorum, domum deductus est. Post hæc victrix pars in agros secessit, propter quos ad eam contentionem advenerant. Altera vero pars, victam se ægre passa, permansit in Urbe; verbis jactans, non impune id fore Graccho, quamprimum magistratu abierit, auso et sacrosanctam potestatem tribunitiam violare, et tantam seditionum materiam per omnem spargere Italiam.

XIV. Jam messis tempus advenerat, et comitia tribunis plebis creandis instabant: apparebatque, divites daturos operam, ut is magistratus ad eos perveniret, qui præ ceteris inimici essent Gracchi. At ille propinquo periculo territus, ne forte futuris comitiis in sequentem annum non reficeretur, revocabat ex agris plebem ad suffragia. Illis vero messe occupatis, quum dies præfinitus jam immineret, coactus est ad urbanam plebem confugere: et ambiens, prehensansque singulos, postulabat sibi continuari tribunatum, referrique gratiam pro periculis quibus propter eos se objecisset. Quumque plebs ferret suffragia, mox duarum primarum tribuum Gracchus tulit calculos. Reclamantibus vero divitibus, non licere per leges eumdem magistratum continuari; et Rubrio, tribuno plebis, qui tunc sortito comitiis præerat, eam ob rem ambigente; Mummius, Octavii successor, persuasit collegæ, ut se vicarium pro ipso sineret præesse. At reliqui tribuni sorti id negotium committendum contendebant: cedente enim sortem suam Rubrio, novam sortitionem ad totum tribunorum collegium pertinere. Qua contentione gliscente, Gracchus, quum suam factionem superari videret, in sequentem diem comitia distulit: desperatisque rebus suis, reliquum diei atratus, cum adhuc fungeretur magistratu, versabatur in foro, cum filio, commendans eum singulis, quasi mox periturus inimicorum violentia.

XV. Tum plebem magna subiit miseratio viri, tali in timore versantis, et ipsorum causa pericula hæc subeuntis; simulque reputatio, non amplius se æquo jure cum cæteris civibus victuram, ferendamque fore impotentem divitum dominationem. Itaque cum fletu cum omnes domum deducunt vespere, jubentque bono animo esse in crastinum.

λευόντων· ἀναθαῤῥήσας ὁ Γράκχος, ἔτι νυκτὸς τοὺς στασιώτας συναγαγὼν, καὶ σημεῖον εἰ καὶ μάχης δεήσειεν ὑποδείξας, κατέλαβε τοῦ Καπιτωλίου τὸν νεὼν ἔνθα χειροτονήσειν ἔμελλον, καὶ τὰ μέσα τῆς ἐκκλησίας. Ἐνοχλούμενος δ' ὑπὸ τῶν δημάρχων καὶ τῶν πλουσίων, οὐκ ἐώντων ἀναδοθῆναι περὶ αὐτοῦ χειροτονίαν, ἀνέσχε τὸ σημεῖον. Καὶ βοῆς ἄφνω παρὰ τῶν συνειδότων γενομένης, χεῖρές τε ἦσαν ἤδη τὸ ἀπὸ τοῦδε. Καὶ τῶν Γραχχείων οἱ μὲν αὐτὸν ἐφύλαττον, οἷά τινες δορυφόροι, οἱ δὲ, τὰ ἱμάτια διαζωσάμενοι, ῥάβδους καὶ ξύλα τὰ ἐν χερσὶ τῶν ὑπηρετῶν ἁρπάσαντές τε καὶ διακλάσαντες ἐς πολλὰ, τοὺς πλουσίους ἐξήλαυνον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, σὺν τοσῷδε ταράχῳ καὶ τραύμασιν, ὡς τούς τε δημάρχους δείσαντας διαφυγεῖν ἐκ μέσου, καὶ τὸν νεὼν τοὺς ἱερέας ἐπικλεῖσαι· δρόμον τε πολλῶν ἄκοσμον εἶναι, καὶ φυγὴν, καὶ λόγον οὐκ ἀκριβῆ· τῶν μὲν, ὅτι καὶ τοὺς ἄλλους δημάρχους ὁ Γράκχος παραλύει τῆς ἀρχῆς (οὐ γὰρ δρωμένων αὐτῶν, εἴκαζον οὕτω)· τῶν δ', ὅτι αὐτὸς ἑαυτὸν ἐς τὸ μέλλον δήμαρχον ἄνευ χειροτονίας ἀποφαίνει.

XVI. Γιγνομένων δὲ τούτων ἡ βουλὴ συνῆλθεν εἰς τὸ τῆς Πίστεως ἱερόν. Καί μοι θαῦμα καταφαίνεται, τὸ, πολλάκις ἐν τοιοῖσδε φόβοις διὰ τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς διασεσωσμένους, τότε μηδ' ἐπὶ νοῦν τὸν Δικτάτωρα λαβεῖν· ἀλλὰ χρησιμώτατον τοῖς προτέροις τόδε τὸ ἔργον εὑρεθὲν, μηδ' ἐν μνήμῃ τοῖς πολλοῖς ἄρα γενέσθαι, μήτε τότε, μήθ' ὕστερον. Κρίναντες δ' ὅσα ἔκριναν, ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνῄεσαν. Καὶ πρῶτος αὐτοῖς ὁ μέγιστος ἀρχιερεὺς λεγόμενος ἐξῆρχε τῆς ὁδοῦ, Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Νασικᾶς· ἐβόα τε μέγιστον, ἕπεσθαί οἱ τοὺς ἐθέλοντας σώζεσθαι τὴν πατρίδα· καὶ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου ἐς τὴν κεφαλὴν περιεσύρατο, εἴτε τῷ παρασήμῳ τοῦ σχήματος πλέονάς οἱ συντρέχειν ἐπισπώμενος, εἴτε πολέμου τι σύμβολον τοῖς ὁρῶσιν ὡς κόρυθα ποιούμενος, εἴτε θεοὺς ἐγκαλυπτόμενος ὧν ἔμελλε δράσειν. Ἀνελθόντι δὲ εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τοῖς Γραχχείοις ἐπιδραμόντι, εἶξαν μὲν ὡς κατ' ἀξίωσιν ἀνδρὶ ἀρίστῳ, καὶ τὴν βουλὴν ἅμα οἱ θεωροῦντες ἐπιοῦσαν. Οἱ δὲ τὰ ξύλα τῶν Γραχχείων αὐτῶν περισπάσαντες, ὅσα τε βάθρα καὶ ἄλλη παρασκευὴ ὡς ἐς ἐκκλησίαν συνενήνεκτο διελόντες, ἔπαιον αὐτοὺς καὶ ἐδίωκον, καὶ ἐς τὰ ἀπόκρημνα κατεῤῥίπτουν. Κἀν τῷδε τῷ κυδοιμῷ πολλοί τε τῶν Γραχχείων, καὶ Γράκχος αὐτὸς, εἰλούμενος περὶ τὸ ἱερὸν, ἀνῃρέθη κατὰ τὰς θύρας, παρὰ τοὺς τῶν βασιλέων ἀνδριάντας. Καὶ πάντας αὐτοὺς νυκτὸς ἐξέῤῥιψαν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ.

XVII. Οὕτω μὲν δὴ Γράκχος, ὁ Γράκχου τοῦ δὶς ὑπατεύσαντος, καὶ Κορνηλίας, τῆς Σκιπίωνος τοῦ Καρχηδονίους τὴν ἡγεμονίαν ἀφελομένου, παῖς ἀρίστου βουλεύματος εἵνεκα, βιαίως αὐτῷ προσιὼν, ἀνῄρητο, ἔτι δημαρχῶν, ἐν τῷ Καπιτωλίῳ. Καὶ πρῶτον ἐν ἐκκλησίᾳ τόδε μύσος γενόμενον, οὐ διέλιπεν ἀεί τινος ὁμοίου γιγνομένου παρὰ μέρος. Ἡ δὲ πόλις ἐπὶ τῷ Γράκχου φόνῳ διῄρητο ἐς λύπην καὶ ἡδονήν· οἱ μὲν,

Et Gracchus, resumta audacia, ante lucem factionem suam congregat; signoque, si pugna opus esset, constituto, Capitolii templum, ubi comitium erat futurum, atque ipsam mediam concionem occupat. Quumque iterum instarent tribuni divitesque, impedirentque, quominus de illo ferrentur suffragia; signum suis dat Gracchus ex composito. Quibus mox magno cum clamore coortis, ad manus ventum est: aliis Gracchum pro satellitio stipantibus, aliis accincta veste fasces et baculos lictorum direptos confringentibus, et magno cum tumultu; nec sine vulneribus, divites exturbantibus e comitio; ita ut tribuni metu perciti diffugerent, et sacerdotes templum clauderent. Dumque sic præpropera et incondita fuga feruntur multi, varii simul sparguntur incerti rumores: aliis, Gracchum, dicentibus, in eo esse, ut reliquis quoque collegis abroget magistratum (quod eo credibilius erat, quoniam eorum nemo conspiciebatur); aliis vero, illum, non exspectatis populi suffragiis, tribunum se ipsum renunciare.

XVI. Quæ dum fiunt, senatus interim in ædem Fidei cogitur. Ac mirum sane mihi videtur, quid sit, quod nec tunc, nec postea, toties olim in hujusmodi metu expertum saluberrimum Dictaturæ remedium cuiquam patrum in mentem venerit. Senatusconsulto pro tempore facto, pergunt in Capitolium patres, præeunte Corn. Scipione Nasica, pontifice maximo, et magna voce proclamante, Sequerentur se, quicunque salvam vellent rempublicam. Incedebat autem Scipio, lacinia togæ circa caput circumducta; sive quod miro illo habitu plures ad sese sequendum allicere vellet; sive galeæ quamdam speciem, velut in pugnæ signum, spectantibus exhibiturus; sive a Deorum conspectu occultaturus facinus, quod meditabatur. Ubi vero in Capitolium evasit, et in Gracchanam irruit catervam, cedebant hi quidem dignitati viri, cujus vestigia simul sequi senatum videbant; at Scipionis comitatus, extortis e manibus ipsorum Gracchanorum fustibus, et diffractis subselliis alioque apparatu, qui in usum concionis erat aggestus, arreptisque fragminibus, feriebant illos, persequebanturque, et in prærupta propellebant. Quo in tumultu complures ex Gracchi factione perierunt; et Gracchus ipse, circa templum oberrans, ad ipsas fores templi ante regum statuas, cæsus est: et omnium cadavera noctu in Tiberim projecta sunt.

XVII. Sic Tib. Gracchus, patre bis consule natus et Cornelia superioris Africani filia, periit, dum patriæ bene quidem, sed violentius, consulit; in ipso tribunatu, in Capitolio, necatus. Et hoc quidem piaculum, primum ejus generis in populi concione patratum, compluribus similibus, quæ omni deinceps tempore idemtidem admissa sunt, veluti exemplo præivit. At populus varie cædem eam tulit, his lætis, illis mœrentibus. Multi enim non minus

οἰκτείροντες αὐτούς τε, κἀκεῖνον, καὶ τὰ παρόντα, ὡς οὐκέτι πολιτείαν, ἀλλὰ χειροκρατίαν καὶ βίαν· οἱ δ', ἐξειργάσθαι σφίσιν ἡγούμενοι πᾶν ὅσον ἐβούλοντο. Καὶ τάδε μὲν ἦν, ὅτε Ἀριστόνικος Ῥωμαίοις περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπολέμει τῆς ἐν Ἀσίᾳ.

XVIII. Ἀναιρεθέντος δὲ Γράκχου, καὶ τελευτήσαντος Ἀππίου Κλαυδίου, ἀντικαθίστανται μὲν ἐς τὸ τὴν γῆν ἅμα τῷ νεωτέρῳ Γράκχῳ διανέμειν Φούλβιος Φλάκκος καὶ Παπίριος Κάρβων. Ἀμελούντων δὲ τῶν κεκτημένων αὐτὴν ἀπογράφεσθαι, κατηγόρους ἐκήρυττον ἐνδεικνύναι. Καὶ ταχὺ πλῆθος ἦν δικῶν χαλεπῶν. Ὅση γὰρ ἄλλη πλησιάζουσα τῇδε ἐπέπρατο, ἢ τοῖς συμμάχοις ἐπιδιῄρητο, διὰ τὸ τῆσδε μέτρον ἐξητάζετο ἅπασα, ὅπως τε ἐπέπρατο, καὶ ὅπως ἐπιδιῄρητο· οὔτε τὰ συμβόλαια οὔτε τὰς κληρουχίας ἔτι ἐχόντων ἁπάντων· ἃ δὲ καὶ εὑρίσκετο, ἀμφίλογα ἦν. Ἀναμετρουμένης τε αὐτῆς, οἱ μὲν ἐκ πεφυτευμένης καὶ ἐπαύλεων, ἐς ψιλὴν μετετίθεντο· οἱ δ' ἐξ ἐνεργῶν, εἰς ἀργὸν, ἢ λίμνας, ἢ τέλματα· οὔτε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπὶ δορικτήτοις ἀκριβῆ πεποιημένοι. Τὸ κήρυγμα, τὴν ἀνέμητον ἐξεργάζεσθαι τὸν ἐθέλοντα προλέγον, ἐπῆρε πολλοὺς τὰ πλησίον ἐκπονοῦντας, τὴν ἑκατέρας ὄψιν συγχέαι· χρόνος τε ἐπελθὼν ἐνεώχμωσε πάντα. Καὶ τὸ τῶν πλουσίων ἀδίκημα, καίπερ ὂν μέγα, δυσεπίγνωστον ἦν. Καὶ οὐδὲν ἀλλ' ἢ πάντων ἀνάστασις ἐγίγνετο, μεταφερομένων τε καὶ μετοικιζομένων ἐς ἀλλότρια.

XIX. Ταῦτά τε δὴ, καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις τῶν δικαζόντων ἐπείξεις, οὐ φέροντες οἱ Ἰταλιῶται, Κορνήλιον Σκιπίωνα, ὃς Καρχηδόνα ἐπόρθησεν, ἠξίουν προστάτην σφῶν ἀδικουμένων γενέσθαι. Ὁ δ' ἐς τοὺς πολέμους αὐτοῖς κεχρημένος προθυμοτάτοις, ὑπεριδεῖν τε ὤκνησε, καὶ παρελθὼν εἰς τὸ βουλευτήριον, τὸν μὲν Γράκχου νόμον οὐκ ἔψεγε διὰ τὸν δῆμον σαφῶς· τὴν δὲ τοῦδε δυσχέρειαν ἐπεξιὼν, ἠξίου, τὰς δίκας οὐκ ἐπὶ τῶν διαιρούντων, ὡς ὑπόπτων τοῖς δικαζομένοις, ἀλλὰ ἐφ' ἑτέρων λέγεσθαι. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα ἔπεισεν, εἶναι δοκοῦντι δικαίῳ· καὶ Τουδιτανὸς αὐτοῖς ὑπατεύων ἐδόθη δικάζειν. Ἀλλ' ὅδε μὲν, ἀψάμενος τοῦ ἔργου, καὶ τὴν δυσχέρειαν ἰδὼν, ἐπ' Ἰλλυριοὺς ἐστράτευε, πρόφασιν τήνδε ποιούμενος τοῦ μὴ δικάζειν. Οἱ δὲ τὴν γῆν διανέμοντες, οὐκ ἀπαντῶντος ἐς αὐτοὺς οὐδενὸς ἐς δίκην, ἐπὶ ἀργίας ἦσαν. Καὶ μῖσος ἐντεῦθεν ἤρξατο ἐς τὸν Σκιπίωνα τοῦ δήμου καὶ ἀγανάκτησις, ὅτι αὐτὸν ἀγαπήσαντες ἐπιφθόνως, καὶ πολλὰ τοῖς δυνατοῖς ἐναντιωθέντες ὑπὲρ αὐτοῦ, ὕπατόν τε δὶς ἑλόμενοι παρανόμως, ὑπὲρ τῶν Ἰταλιωτῶν ἀντιπεπραχότα σφίσιν ἑώρων. Ταῦτα δ' ὅσοι τοῦ Σκιπίωνος ἦσαν ἐχθροὶ κατιδόντες ἐβόων, ὡς, λῦσαι τὸν Γράκχου νόμον ὅλως διεγνωκὼς, μέλλοι πολὺν ἐπὶ τῷδε ἔνοπλον φόνον ἐργάσασθαι.

XX. Ὧν ὁ δῆμος ἀκροώμενος, ἐδεδίει· μέχρι ὁ Σκιπίων ἑσπέρας παραθέμενος ἑαυτῷ δέλτον, εἰς ἣν νυκτὸς ἔμελλε γράψειν τὰ λεχθησόμενα ἐν τῷ δήμῳ, νεκρὸς ἄνευ τραύματος εὑρέθη· εἴτε Κορνηλίας αὐτῷ, τῆς Γράκχου μητρὸς, ἐπιθεμένης, ἵνα μὴ ὁ νόμος ὁ

suammet, quam illius, vicem dolebant; et omnino statum præsentem, quo non tam ratio reipublicæ, quam manuum vis atque violentia valeret, deplorabant. Alii rem factam se habere putabant, et voto potiti fruebantur. Hæc contentio in id bellum incidit, quo Aristonicus cum populo Romano certavit de Asiæ imperio.

XVIII. Post Gracchi necem, Appio quoque Claudio vita functo, Fulvius Flaccus et Papirius Carbo, electi sunt, ut cum minori Graccho agris dividendis præessent. Qui, quum veteres possessores agros recenseri tergiversarentur, edixerunt per præconem, ut, qui vellet, eos denunciaret in judiciumque vocaret. Ac mox difficiles lites enatæ sunt quam plurimæ. Quidquid enim conterminorum agrorum aut divenditum fuerat, aut divisum sociis, id totum propter ejus agri mensuram, de quo quæstio habebatur, in disceptationem veniebat, quonam pacto venditum esset aut divisum. Et multis jam ad manus non amplius erant emtionum instrumenta, aut documenta sortitionis; et si qua proferebantur, erant et ipsa ambigua. Itaque dum agri jam de integro ad mensuram revocantur dividunturque; factum est, ut possessorum alii ex fundis vite oleaque consitis aut ex instructis villis transferrentur in terram nudam: alii e cultis in incultam aut palustrem cœnosamve: idque eo magis, quod jam inde ab initio ager, utpote de hoste captus, negligentius fuerat dimensus. Et quoniam edictum fuerat, ut agrum publicum coleret quicumque vellet; multi excolendam sibi sumserant eam portionem, quæ prædiis suis erat contermina, et faciem publici agri privatique confuderant: et procedens ætas quoque multa mutaverat: ut difficile omnino esset, divitum injurias, quamvis magnas, certo cognoscere. Atque ita cuncta sursum deorsum miscebantur, possessoribus omnibus loco motis et in aliena translatis.

XIX. Hujusmodi molestias et rerum judicatarum præproperas executiones non ferentes Italici socii, P. Cornelium Scipionem eum, qui Carthaginem evertit, patronum sibi, quo vexationum fieret finis, optaverunt. Qui, quum strenua ipsorum opera in bellis esset usus, non recusandum sibi hoc patrocinium putavit: ingressusque in senatum, legem quidem Gracchi non improbavit palam, ne plebem offenderet; sed, exposita rei difficultate, censebat, judicia hujusmodi causarum a triumviris, quippe qui suspecti essent his, quorum res ageretur, transferenda ad alios. Idque, quum æquissimum esset visum, patribus persuasit; qui ad Tuditanum consulem talium litium cognitionem detulerunt. Sed ille, rem aggressus, quum perdifficilem animadverteret, prætextu usus belli adversus Illyrios suscipiendi, missum illud judicandi negotium fecit. Simulque triumviri, nemine ab eis jus petente, in otio degebant. Unde ortum est populi erga Scipionem odium et indignatio; quod eum, propter quem sæpe in potentiorum offensionem incurrissent, quemque posthabita legum ratione iterum consulem creassent, nunc sociis Italici nominis magis, quam sibi, consulere viderent. Quod animadvertentes Scipionis inimici, passim vociferabantur, id agere Scipionem, ut tollatur omnino lex agraria; atque ad illud efficiendum, armis cædibusque late omnia repleturum.

XX. Quibus vocibus dum terretur populus, accidit paulo post, ut Scipio, quum vespere pugillares lectulo apposuisset, in quibus noctu conscriberet quæ postridie pro concione erat dicturus, mane mortuus reperiretur sine vulnere; sive insidiis Corneliæ Gracchorum matris, veritæ

Γράκχου λυθείη, καὶ συλλαβούσης ἐς τοῦτο Σεμπρωνίας τῆς θυγατρὸς, ἣ, τῷ Σκιπίωνι γαμουμένη, διὰ δυσμορφίαν καὶ ἀπαιδίαν οὔτ' ἐστέργετο οὔτ' ἔστεργεν· εἴθ', ὥς ἔνιοι δοκοῦσιν, ἑκὼν ἀπέθανε, συνιδὼν ὅτι οὐκ ἔσοιτο δυνατὸς κατασχεῖν ὧν ὑπόσχοιτο. Εἰσὶ δ' οἵ, βασανιζομένους, φασὶ, θεράποντας εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸν ξένοι δι' ὀπισθοδόμου νυκτὸς ἐπεισαχθέντες ἀποπνίξαιεν· καὶ οἱ πυθόμενοι ὀκνήσαιεν ἐξενεγκεῖν διὰ τὸν δῆμον ὀργιζόμενον ἔτι καὶ τῷ θανάτῳ συνηδόμενον. Σκιπίων μὲν δὴ τεθνήκει, καὶ οὐδὲ δημοσίας ταφῆς ἠξιοῦτο, μέγιστα δὴ τὴν ἡγεμονίαν ὠφελήσας. Οὕτως ἡ παραυτίκα ὀργὴ τῆς ποτὲ χάριτος ἐπικρατεῖ. Καὶ τόδε, ὂν τηλικοῦτον, οἷα πάρεργον ἐπὶ τῇ Γράκχου στάσει συνέπεσε.

XXI. Τὴν δὲ διαίρεσιν τῆς γῆς οἱ κεκτημένοι, καὶ ὣς, ἐπὶ προφάσεσι ποικίλαις διέφερον ἐπὶ πλεῖστον. Καί τινες εἰσηγοῦντο, τοὺς συμμάχους ἅπαντας, οἳ δὴ περὶ τῆς γῆς μάλιστα ἀντέλεγον, εἰς τὴν Ῥωμαίων πολιτείαν ἀναγράψαι, ὡς μείζονι χάριτι περὶ τῆς γῆς οὐ διοισομένους. Καὶ ἐδέχοντο ἄσμενοι τοῦθ' οἱ Ἰταλιῶται, προτιθέντες τῶν χωρίων τὴν πολιτείαν. Συνέπρασσέ τε αὐτοῖς ἐς τοῦτο μάλιστα πάντων Φούλβιος Φλάκκος, ὑπατεύων ἅμα καὶ τὴν γῆν διανέμων. Ἡ βουλὴ δ' ἐχαλέπαινε, τοὺς ὑπηκόους σφῶν ἰσοπολίτας εἰ ποιήσονται. Καὶ τόδε μὲν τὸ ἐγχείρημα οὕτω διελύθη. Καὶ ὁ δῆμος, ἐν ἐλπίδι τέως τῆς γῆς γενόμενος, ἠθύμει. Ὧδε δ' αὐτοῖς ἔχουσιν, ἀσπάσιος ἐκ τῶν τὴν γῆν διαιρούντων ἐς δημαρχίαν ἐπιφαίνεται Γάϊος Γράκχος, ὁ Γράκχου τοῦ νομοθέτου νεώτερος ἀδελφὸς, ἐς πολὺ μὲν ἡσυχάσας ἐπὶ τῇ τοῦ ἀδελφοῦ συμφορᾷ· πολλῶν δ' αὐτοῦ καταφρονούντων ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, παρήγγειλεν ἐς δημαρχίαν. Καὶ περιφανέστατα αἱρεθεὶς εὐθὺς ἐπεβούλευε τῇ βουλῇ, σιτηρέσιον ἔμμηνον ὁρίσας ἑκάστῳ τῶν δημοτῶν ἀπὸ τῶν κοινῶν χρημάτων, οὐ πρότερον εἰωθὸς διαδίδοσθαι. Καὶ ὁ μὲν ὀξέως οὕτως ἑνὶ πολιτεύματι τὸν δῆμον ὑπηγάγετο, συμπράξαντος αὐτῷ Φουλβίου Φλάκκου. Καὶ εὐθὺς ἐπὶ τῷδε καὶ ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο δημαρχεῖν. Καὶ γάρ τις ἤδη νόμος κεκύρωτο· Εἰ δήμαρχος ἐνδέοι ταῖς παραγγελίαις, τὸν δῆμον ἐκ πάντων ἐπιλέγεσθαι.

XXII. Ὁ μὲν δὴ Γάϊος Γράκχος οὕτως ἐδημάρχει τὸ δεύτερον. Οἷα δ' ἔχων τὸν δῆμον ἔμμισθον, ὑπήγετο καὶ τοὺς καλουμένους ἱππέας, οἳ τὴν ἀξίωσίν εἰσι τῆς βουλῆς καὶ τῶν δημοτῶν ἐν μέσῳ, δι' ἑτέρου τοιοῦδε πολιτεύματος· τὰ δικαστήρια, ἀδοξοῦντα ἐπὶ δωροδοκίαις, ἐς τοὺς ἱππέας ἀπὸ τῶν βουλευτῶν μετέφερε· τὰ ὑπόγυια μάλιστα αὐτοῖς ὀνειδίζων, ὅτι Αὐρήλιος Κόττας, καὶ Σαλινάτωρ, καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις Μάνιος Ἀκύλιος, ὁ τὴν Ἀσίαν ἑλὼν, σαφῶς δεδωροδοκηκότες, ἀφεῖντο ὑπὸ τῶν δικασάντων· οἵ τε πρέσβεις οἱ κατ' αὐτῶν ἔτι παρόντες, σὺν φθόνῳ ταῦτα περιιόντες ἐκεκράγεσαν. Ἅπερ ἡ βουλὴ μάλιστα αἰδουμένη, ἐς τὸν νόμον ἐνεδίδου· καὶ ὁ δῆμος αὐτὸν ἐκύρου. Καὶ μετηνέχθη μὲν ὧδε ἐς τοὺς ἱππέας ἀπὸ τῆς βουλῆς τὰ δικα-

ne Gracchi lex abrogaretur; adjuvante eam filia Sempronia, quæ, Scipioni nupta, ob deformitatem ac sterilitatem nec amabatur nec amabat: sive, ut nonulli putant, sibimet ipse mortem conscivit, quod præstandis promissis imparem se videret. Sunt autem, qui dicant, servos in tormentis fassos « noctu per posticum intromissos ignotos quosdam illum suffocasse; eos vero, qui hoc resciverint, ideo prodere veritos, quod scirent infensum ipsi populum gaudere ejus interitu. » Sic Scipio, cujus opera plurimum utique auctum fuerat Romanum imperium, periit, ne funere quidem publico honoratus. Tanto plus valuit præsens indignatio, quam gratia præterita. Atque hoc facinus, per se sane quidem magnum, agrariarum turbarum quoddam quasi fuit auctarium.

XXI. Cæterum agrorum divisio a possessoribus per varias causationes in longum differebatur. Et quidam censebant, sociis cunctis, quippe qui maxime de illa lege querebantur, civitatem dandam; ut, majori hac gratia devincti, contendere de agro desinerent. Eamque conditionem libenter accepturi Italici erant; jusque civium Romanorum possessioni agrorum antehabebant. Eam rem autem illis effectam dare annitebatur potissimum Fulvius Flaccus, qui tum simul consul et triumvir agris dividendis erat. Sed senatus cum indignatione rejiciebat id consilium, æquum jus civium tribuendi subditis. Atque ita conatus iste irritus fuit. Et plebs spem accipiendorum agrorum, qua adhuc fuerat lactata, jam pæne totam abjiciebat. Cui sic affectæ peroptatus se obtulit futurus tribunus, Caius Gracchus, Gracchi majoris ejus, qui legem agrariam tulerat, frater, et ejusdem in triumviratu olim collega. Is post fratris necem diu sese continuerat; sed nunc, quum multorum ex senatorio ordine contemtionem esset expertus, tribunatus candidatum se profitebatur. Quem magistratum illustri plebis studio adeptus, confestim cœpit dolos senatui nectere, lege lata de frumento menstruo plebi viritim dividendo ex publico; quod nunquam antea erat factum. Atque ita uno instituto, in quo Fulvium Flaccum adjutorem habuerat, plebe celeriter sibi penitus devincta, in sequentem quoque annum tribunus refectus est. Jam enim lex perlata fuerat: Si numerus eorum, qui tribunatum peterent, non esset plenus, ut populus ex tribunorum collegio unum reficeret in annum sequentem.

XXII. Itaque Caius Gracchus, continuato sibi magistratu, et plebeiis velut mercede sibi obstrictis; ut jam equitibus quoque gratificaretur, qui est ordo inter senatorium et plebeium intermedius, alio artificio usus, legem tulit de potestate judiciorum, quæ ob judicum corruptelas erant infamia, a senatorio ordine ad equites transferenda; exprobrans senatoribus recentissima maxime exempla, Aurelium Cottam, Salinatorem, Manium Aquilium, qui Asiam devicerat, repetundarum reos, elapsos corruptis judicibus; de quorum injuriis (non minus judicum, quam reorum), legati quoque provinciarum, etiam tunc in Urbe morantes, passim invidiosis clamoribus conquerebantur. Quæ res maxime pudorem incussit senatui, quominus obsisteret plebiscito. Atque ita lege perlata, ad equites a senatoribus

στήρια. Φασὶ δὲ, κυρωθέντος μὲν ἄρτι τοῦ νόμου, τὸν Γράκχον εἰπεῖν, ὅτι ἀθρόως τὴν βουλὴν καθῃρήκοι· τοῦ δ' ἔργου προϊόντος ἐς πεῖραν, μειζόνως ἔτι ἐκφανῆναι τὸ ἔπος τοῦ Γράκχου. Τό τε γὰρ δικάζειν αὐτοὺς Ῥωμαίοις καὶ Ἰταλιώταις ἅπασι, καὶ αὐτοῖς βουλευταῖς, ἐπὶ παντὶ μέτρῳ, χρημάτων τε πέρι καὶ ἀτιμίας καὶ φυγῆς, τοὺς μὲν ἱππέας, οἷά τινας ἄρχοντας αὐτῶν ὑπερεπῆρε, τοὺς δὲ βουλευτὰς ἴσα καὶ ὑπηκόους ἐποίει. Συνιστάμενοί τε τοῖς δημάρχοις οἱ ἱππεῖς ἐς τὰς χειροτονίας, καὶ ἀντιλαμβάνοντες παρ' αὐτῶν ὅ τι θέλοιεν, ἐπὶ μέγα φόβου τοῖς βουλευταῖς ἐχώρουν. Ταχύ τε περιῆν ἀνεστράφθαι τὸ κράτος τῆς πολιτείας, τὴν μὲν ἀξίωσιν μόνην ἔτι τῆς βουλῆς ἐχούσης, τὴν δὲ δύναμιν, τῶν ἱππέων. Προϊόντες γὰρ οὐκ ἐδυνάστευον μόνον, ἀλλὰ καὶ σαφῶς ἐνύβριζον τοῖς βουλευταῖς παρὰ τὰς δίκας. Τὴν δὲ δωροδοκίαν μεταλαβόντες, καὶ γευσάμενοι καὶ οἵδε κερδῶν ἀθρόων, αἰσχρότερον, ἔτι καὶ ἀμετρότερον αὐτοῖς ἐχρῶντο. Κατηγόρους τε ἐνετοὺς ἐπὶ τοῖς πλουσίοις ἐπῆγοντο, καὶ τὰς τῶν δωροδοκιῶν δίκας, συνιστάμενοι σφίσιν αὐτοῖς, καὶ βιαζόμενοι, πάμπαν ἀνῄρουν· ὡς καὶ τὸ ἔθος ὅλως τῆς τοιᾶσδε εὐθύνης ἐπιλιπεῖν, καὶ στάσιν ἄλλην τὸν δικαστικὸν νόμον οὐκ ἐλάσσω τῶν προτέρων ἐς πολὺ παρασχεῖν.

XXIII. Ὁ δὲ Γράκχος καὶ ὁδοὺς ἔτεμνεν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν μακρὰς, πλῆθος ἐργολάβων καὶ χειροτεχνῶν ὑφ' ἑαυτῷ ποιούμενος, ἑτοίμων ἐς ὅ τι κελεύοι. Καὶ ἀποικίας εἰσηγεῖτο πολλάς. Καὶ τοὺς Λατίνους ἐπὶ πάντα ἐκάλει τὰ Ῥωμαίων, ὡς οὐκ εὐπρεπῶς συγγενέσι τῆς βουλῆς ἀντιστῆναι δυναμένης· τῶν τε ἑτέρων συμμάχων, οἷς οὐκ ἐξῆν ψῆφον ἐν ταῖς Ῥωμαίων χειροτονίαις φέρειν, ἐδίδου φέρειν ἀπὸ τοῦδε, ἐπὶ τῷ ἔχειν καὶ τούσδε ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν νόμων αὐτῷ συντελοῦντας. Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα ἡ βουλὴ διαταραχθεῖσα, τοὺς ὑπάτους ἐκέλευσε προγράψαι, Μηδένα τῶν οὐ φερόντων ψῆφον ἐπιδημεῖν τῇ πόλει, μηδὲ προσπελάζειν ἀπὸ τεσσαράκοντα σταδίων παρὰ τὴν ἐσομένην περὶ τῶνδε τῶν νόμων χειροτονίαν. Λίβιόν τε Δροῦσον, ἕτερον δήμαρχον, ἔπεισε κωλῦσαι τοὺς Γράκχου νόμους, οὐκ ἐπιλέγοντα τῷ δήμῳ τὰς αἰτίας· δέδοται δὲ τῷ κωλύοντι, μηδ' ἐπιλέγειν. Ἔδωκαν δ' αὐτῷ καὶ φιλανθρωπεύσασθαι τὸν δῆμον δώδεκα ἀποικίαις· ᾧ δὴ καὶ μάλιστα ὁ δῆμος ἡσθεὶς, τῶν Γράκχου νόμων κατεφρόνησεν.

XXIV. Ὁ δὲ, τοῦ δημοκοπήματος ἐκπεσὼν, ἐς Λιβύην, ἅμα Φουλβίῳ Φλάκκῳ, κἀκείνῳ μεθ' ὑπατείαν διὰ τάδε δημαρχεῖν ἑλομένῳ, διέπλευσεν· ἐψηφισμένης κατὰ δόξαν εὐκαρπίας ἐς Λιβύην ἀποικίας, καὶ τῶνδε αὐτῶν οἰκιστῶν ἐπίτηδες ᾑρημένων, ἵνα μικρὸν ἀποδημούντων, ἀναπαύσαιτο ἡ βουλὴ τῆς δημοκοπίας. Οἱ δὲ τῇ ἀποικίᾳ τὴν πόλιν διέγραφον, ἔνθα ποτὲ ἦν ἡ Καρχηδονίων· οὐδὲν φροντίσαντες, ὅτι Σκιπίων αὐτὴν, ὅτε κατέσκαπτεν, ἐπηράσατο ἐς ἀεὶ μηλόβοτον εἶναι. Διέγραφον δ' ἐς ἑξακισχιλίους, ἀντὶ ἐλαττόνων τῶν ὄντων ἐν τῷ νόμῳ, ὡς καὶ τῷδε τὸν δῆμον ὑπαξόμενοι.

judicia translata sunt. Quo facto Gracchum protinus dixisse ferunt, uno ictu se potentiam senatus infregisse. Cujus verbi veritas mox ipso experimento magis etiam apparuit. Ipsa enim hæc de civibus Romanis et Italicis, cunctis atque etiam de ipsis senatoribus judicandi et omnibus modis in eos animadvertendi potestas, sive pecuniaria mulcta esset, sive ignominia, sive exilium, equites supra senatorium ordinem veluti quosdam principes evehebat, senatores vero subditorum æquabat gregi. Præterea idem equestris ordo, suffragando dignitati tribunorum plebis, et ab eis vicissim grata quæque recipiendo, magis magisque formidabilis senatui fiebat. Et brevi res eo deducta est, ut, permutata potestate reipublicæ, equitum solorum fieret potentia, honore tantum senatui relicto. Eo enim progressi sunt equites, ut non modo dominarentur in senatores, sed etiam injuriis contumeliisque propalam eosdem in exercendis judiciis afficerent. Et mox ad senatorum exemplum, corruptelarum illecebris et subitorum lucrorum dulcedine capti, turpius etiam et immoderatius potestate abutebantur, divitibusque accusatores subornabant; et quæstiones de largitionibus judicum, partim conspiratione inter se facta, partim vi adhibita, plane tollebant; ut mos omnino quæstionum hujusmodi antiquaretur. Sic lex illa judiciaria alias turbas, non minores superioribus, in longum tempus concitavit.

XXIII. Gracchus præterea vias etiam per Italiam muniebat longas; multitudinem tam redemtorum operis faciundi, quam operariorum, obnoxiam sibi redditurus, ad quævis jussa exsequenda paratam. Multasque deducendas proposuit colonias: et Latinos socios invitabat ad petendum plenum jus Romanæ civitatis, quasi non posset honeste senatus hominibus consanguineis ea in petitione adversari: quin et reliquis quoque sociis, quibus nihil in comitiis populi Romani juris erat, jus suffragiorum dare conatus est; usurus et horum opera ad leges, quas destinarat, perferendas. Neque alia res magis senatum terruit; et mox factum est senatusconsultum: « Edicerent consules, ne quis, nisi qui jus suffragii habeat, vel in Urbe vel intra quintum ab Urbe lapidem moretur, tantisper dum suffragia de recens tum promulgatis legibus ferrentur. » Tum vero et Livio Druso, tribuno plebis, persuasit senatus, ut Gracchi rogationibus intercederet, nec tamen rationem intercedendi redderet apud populum: nam et hoc licebat tribuno, intercedere ne causa quidem ulla adjecta. Eidemque Druso concessum a senatu est, ut, conciliandorum animorum plebis causa, de duodecim ducendis coloniis legem ferret. Qua re imprimis lætata plebs, Gracchi leges contemnere cœpit.

XXIV. Tum Gracchus, favore plebis, quem singularem captaverat, frustratus, in Africam una cum Fulvio Flacco (qui post consulatum, eadem de causa, collega in tribunatu Graccho datus fuerat) trajecit, quo ob soli ubertatem colonia fuerat decreta: electus uterque de industria ad eam deducendam coloniam, ut per eorum absentiam senatus respiraret aliquantulum a turbis, quas illi, auram popularem captantes, non intermittebant excitare. Coloniæ locum hi designarunt in ruinis Carthaginis; contemta Scipionis voluntate, qui, quum excidisset Carthaginem, devoverat, ut compascua in sempiternum foret. Adscripserunt autem in eam coloniam sex millia, quanquam minor numerus fuerat lege definitus; ut sic quoque plebem magis obnoxiam sibi

Ἐπανελθόντες τε ἐς Ῥώμην, συνεκάλουν ἐξ ὅλης Ἰταλίας τοὺς ἑξακισχιλίους. Ἐπιστειλάντων δὲ τῶν ἐν Λιβύῃ τὴν πόλιν ἔτι διαγραφόντων, ὅτι λύκοι τοὺς ὅρους Γράκχου τε καὶ Φουλβίου διέῤῥιψαν ἀνασπάσαντες, καὶ τῶν μάντεων τὴν ἀποικίαν ἡγουμένων ἀπαίσιον· ἡ μὲν βουλὴ προέγραφεν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ τὸν νόμον ἔμελλε τὸν περὶ τῆσδε τῆς ἀποικίας λύσειν. Ὁ δὲ Γράκχος καὶ ὁ Φούλβιος, ἐπεὶ καὶ τοῦδε ἐξέπιπτον, μεμηνόσιν ἐοικότες, ἐψεῦσθαι τὴν βουλὴν ἔφασκον περὶ τῶν λύκων. Οἵ τε θρασύτατοι τῶν δημοτῶν αὐτοῖς συνελάμβανον, ἐγχειρίδια φέροντες ἐς τὸ Καπιτώλιον, οὗ περὶ τῆς ἀποικίας ἐκκλησιάσειν ἔμελλον.

XXV. Ἤδη δὲ τοῦ δήμου συνειλεγμένου, καὶ Φουλβίου τι περὶ τούτων ἀρχομένου λέγειν, ὁ Γράκχος ἀνέβαινεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὑπὸ τῶν συνθεμένων δορυφορούμενος. Ἐνοχλούμενος δ' ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὡς ἐπὶ ἀλλοκότοις βουλεύμασι, τὴν μὲν σύνοδον τῆς ἐκκλησίας ἀπέκλινεν, ἐς δὲ τὴν στοὰν παρελθὼν διεβάδιζεν, ἐφεδρεύων τοῖς ἐσομένοις. Καὶ αὐτὸν οὕτως ἔχοντα θορύβου κατιδὼν δημότης ἀνὴρ Ἀντύλλος ἐν τῇ στοᾷ θύων, ἐμβαλὼν τὴν χεῖρα, εἴτε τι πυθόμενος ἢ ὑποπτεύων, ἢ ἄλλως ἐς τὸν λόγον ὑπαχθεὶς, ἠξίου, φείσασθαι τῆς πατρίδος. Ὁ δὲ μᾶλλόν τε θορυβηθεὶς, καὶ δείσας ὡς κατάφωρος, ἐσέβλεψεν αὐτῷ δριμύ· καί τις τῶν παρόντων, οὔτε σημείου τινὸς ἐπαρθέντος, οὔτε προστάγματός πω γεγονότος, ἐκ μόνης τῆς ἐς τὸν Ἀντύλλον Γράκχου δριμύτητος εἰκάσας ἤδη τὸν καιρὸν ἥκειν, καὶ χαριεῖσθαί τι τῷ Γράκχῳ δόξας, πρῶτος ἀρξάμενος ἔργου, τὸ ἐγχειρίδιον ἐπισπάσας διαχρῆται τὸν Ἀντύλλον. Βοῆς δὲ γενομένης, καὶ σώματος ὀφθέντος ἐν μέσῳ νεκροῦ, πάντες ἐκ τοῦ ἱεροῦ κατεπήδων σὺν ὁμοίου κακοῦ φόβῳ. Γράκχος δ' ἐς τὴν ἀγορὰν παρελθὼν, ἐβούλετο μὲν αὐτοῖς ἐκλογίσασθαι περὶ τοῦ γεγονότος. Οὐδενὸς δ' αὐτὸν οὐδ' ὑφισταμένου, ἀλλ' ὡς ἐναγῆ πάντων ἐκτρεπομένων, ὁ μὲν Γράκχος καὶ ὁ Φλάκκος ἀπορούμενοι, καὶ τὸν καιρὸν ὧν ἐβουλεύοντο φθάσαι τὴν ἐγχείρησιν ἀπολωλεκότες, ἐς τὰς οἰκίας διέτρεχον, καὶ οἱ συνθέμενοι αὐτοῖς συνῆεσαν ἐς αὐτάς. Τὸ δ' ἄλλο πλῆθος ἐκ μέσων νυκτῶν, ὡς ἐπὶ δή τινι κακῷ, τὴν ἀγορὰν προκατελάμβανον. Καὶ ὃς ἐπεδήμει τῶν ὑπάτων, Ὀπίμιος, διέτασσε μέν τινας ἐνόπλους ἐς τὸ Καπιτώλιον ἅμα ἕῳ συνιέναι, καὶ τὴν βουλὴν διὰ κηρύκων συνεκάλει· αὐτὸς δ' ἐν μέσῳ πάντων ἐν τῷ νεῷ τῶν Διοσκούρων ἐφήδρευε τοῖς ἐσομένοις.

XXVI. Τάδε μὲν ἦν τοιάδε. Ἡ δὲ βουλὴ Γράκχον καὶ Φλάκκον ἐκ τῶν οἰκιῶν ἐς ἀπολογίαν ἐς τὸ βουλευτήριον ἐκάλουν. Οἱ δὲ σὺν ὅπλοις ἐξέθεον ἐπὶ τὸν Ἀβεντῖνον λόφον, ἐλπίσαντες, εἰ τόνδε προλάβοιεν, ἐνδώσειν πρὸς τὰς συνθήκας αὐτοῖς τι τὴν βουλήν· διαθέοντές τε, τοὺς θεράποντας συνεκάλουν ἐπ' ἐλευθερίᾳ. Καὶ τῶνδε μὲν οὐδεὶς ὑπήκουεν. Αὐτοὶ δὲ, σὺν ὅσοις εἶχον ἀμφ' αὐτοὺς, τὸ Ἀρτεμίσιον καταλαβόντες, ἐκρατύνοντο· καὶ Κόϊντον, Φλάκκου παῖδα, ἐς τὴν βουλὴν ἔπεμπον, δεόμενοι διαλλαγῶν τυχεῖν, καὶ βιοῦν

redderent. Romamque inde reversi, exciebant illos sexies mille colonos ex tota Italia. Quum autem per literas significatum esset ex Africa ab illis, qui etiam tum colonia designanda erant occupati, a lupis evulsos esse terminos conturbatosque, quos Gracchus et Fulvius posuissent; negantibus auguribus fas esse illuc colonos deduci, senatus indixit comitia, in quibus lex de ea colonia abrogaretur. At Gracchus et Fulvius, hac quoque spe frustrati, furentibus similes, falsum esse, clamabant, id quod de lupis perhiberet senatus. Et cum his faciebant audacissimi quique e plebe; et sicis instructi in Capitolium, ubi de ea colonia populus suffragia laturus erat, contenderunt.

XXV. Jam convenerat populus, et Fulvius ad eum concionari de his rebus erat exorsus, quum C. Gracchus stipatus eorum caterva, quibuscum de rebus agendis ipsi convenerat, in Capitolium ascendit. Sed hic quidem, ipsa conscientia monstrosorum consiliorum conturbatus, declinata concione populi, in porticum deflexit, ibique deambulabat, quid eventurum esset observans. Quem ita conturbatum animadvertens vir de plebe Antyllus, in ea porticu sacra tunc faciens, apprehensum manu, sive quod compe-risset aliquid, sive suspicaretur, sive alioquin captans colloquium, rogabat, ut patriæ parceret. Eum Gracchus, magis etiam turbatus, quasi deprehensus in facinore, torve aspexit. Ibi tunc quidam e Gracchanis, injussus, nemine signum dante, ex solo Gracchi truci vultu conjectans adesse tempus; ratusque, initurum se gratiam apud patronum, si primus rem aggrederetur; stricto pugione trajecit Antyllum. Hinc clamore exorto, et jacente propalam cadavere, omnes, similem sibi casum metuentes, propere de templo se proripuerunt. Gracchus, concionem ingressus, purgare se populo de illo facinore volebat. Sed, nemine audiente, omnibusque eum ut hominem civili sanguine pollutum aversantibus, ipse ac Flaccus consternati, amissa rei gerendæ, quam jam nunc aggredi constituerant, opportunitate, suam quisque domum recurrunt; et eodem sua quemque caterva comitatur. Reliqua plebs, tanquam in publica calamitate, forum media de nocte occupat. Consulum alter, qui in Urbe aderat, Opimius, armatorum manum prima luce in Capitolium convenire jubet, et senatum per præcones convocat; ipse interim media in urbe ædem Castorum occupat, et ibi in omnem occasionem intentus manet.

XXVI. His ita dispositis, senatus Gracchum et Flaccum ad causam in curia dicendam evocat. At illi armati in Aventinum montem excurrunt; sperantes, hoc occupato, senatum ad ineundas pacis conditiones faciliorem se habituros. Ac dum per urbem discurrunt, servos etiam, sed frustra, convocant ad pileum. Itaque cum suorum manu ædem Dianæ occupant muniuntque. Inde Quintium, Flacci filium, ad senatum mittunt, acturum de concordia. Re-

μεθ' ὁμονοίας. Οἱ δ' ἐκέλευον αὐτοὺς, ἀποθεμένους τὰ ὅπλα ἥκειν ἐς τὸ βουλευτήριον, καὶ λέγειν ὅ τι θέλοιεν, ἢ μηκέτι πέμπειν μηδένα. Τῶν δ' αὖθις τὸν Κόϊντον ἐπιπεμψάντων, τόνδε μὲν Ὀπίμιος ὁ ὕπατος, διὰ τὴν προαγόρευσιν, ὡς οὐκ ἔτι πρεσβευτὴν ὄντα, συνελάμβανε· τοῖς δὲ περὶ τὸν Γράκχον τοὺς ὡπλισμένους ἐπέπεμπε. Καὶ Γράκχος μὲν διὰ τῆς ξυλίνης γεφύρας ἐς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ καταφυγὼν ἐς ἄλσος τι μεθ' ἑνὸς θεράποντος, ὑπέσχε τῷ θεράποντι τὴν σφαγὴν καταλαμβανόμενος. Φλάκκου δ' ἐς ἐργαστήριον ἀνδρὸς γνωρίμου καταφυγόντος, οἱ μὲν διώκοντες, τὴν οἰκίαν οὐκ εἰδότες, ὅλον ἐμπρήσειν τὸν στενωπὸν ἠπείλουν. Ὁ δ' ὑποδεξάμενος, αὐτὸς μὲν ὤκνησε μηνῦσαι τὸν ἱκέτην, ἑτέρῳ δὲ προσέταξε μηνῦσαι. Καὶ συλληφθεὶς ὁ Φλάκκος ἀνῃρέθη. Γράκχου μὲν δὴ καὶ Φλάκκου τὰς κεφαλὰς ἔφερόν τινες Ὀπιμίῳ· καὶ αὐτοῖς ὁ Ὀπίμιος ἰσοβαρὲς χρυσίον ἀντέδωκεν. Ὁ δὲ δῆμος αὐτῶν τὰς οἰκίας διήρπαζε, καὶ τοὺς συμφρονήσαντας ὁ Ὀπίμιος συλλαβὼν, ἐς τὴν φυλακὴν ἐνέβαλέ τε καὶ ἀποπνιγῆναι προσέταξε. Κοΐντῳ δὲ τῷ Φλάκκου παιδὶ συνεχώρησεν ἀποθανεῖν ὡς θέλοι· καὶ τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς φόνοις ἐκάθαιρεν. Ἡ δὲ βουλὴ καὶ νεὼν Ὁμονοίας αὐτὸν ἐν ἀγορᾷ προσέταξεν ἐγεῖραι.

XXVII. Καὶ ἡ στάσις ἡ τοῦ δευτέρου Γράκχου ἐς τάδε ἔληγε. Νόμος τε οὐ πολὺ ὕστερον ἐκυρώθη, Τὴν γῆν, ὑπὲρ ἧς διεφέροντο, ἐξεῖναι πιπράσκειν τοῖς ἔχουσιν (ἀπείρητο γὰρ ἐκ Γράκχου τοῦ προτέρου καὶ τόδε). Καὶ εὐθὺς οἱ πλούσιοι παρὰ τῶν πενήτων ἐωνοῦντο, ἢ ταῖσδε ταῖς προφάσεσιν ἐβιάζοντο. Καὶ περιῆν ἐς χεῖρον ἔτι τοῖς πένησι· μέχρι Σπούριος Βόριος δημαρχῶν εἰσηγήσατο νόμον, Τὴν μὲν γῆν μηκέτι διανέμειν, ἀλλ' εἶναι τῶν ἐχόντων, καὶ φόρους ὑπὲρ αὐτῆς τῷ δήμῳ κατατίθεσθαι, καὶ τάδε τὰ χρήματα χωρεῖν ἐς διανομάς. Ὅπερ ἦν μέν τις τοῖς πένησι παρηγορία, διὰ τὰς διανομάς· ὄφελος δ' οὐδὲν ἐς πολυπληθίαν. Ἅπαξ δὲ τοῖς σοφίσμασι τοῖσδε τοῦ Γρακχείου νόμου παραλυθέντος (ἀρίστου καὶ ὠφελιμωτάτου, εἰ ἐδύνατο πραχθῆναι, γενομένου), καὶ τοὺς φόρους οὐ πολὺ ὕστερον διέλυσε δήμαρχος ἕτερος. Καὶ ὁ δῆμος ἀθρόως ἁπάντων ἐξεπεπτώκει. Ὅθεν ἐσπάνιζον ἔτι μᾶλλον ὁμοῦ πολιτῶν τε καὶ στρατιωτῶν, καὶ γῆς προσόδου καὶ διανομῶν, καὶ νόμων, πεντεκαίδεκα μάλιστα ἔτεσιν ἀπὸ τῆς Γράκχου νομοθεσίας, ἐπὶ δίκαις ἐν ἀργίᾳ γεγονότες.

XXVIII. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ Σκιπίων ὕπατος καθεῖλε τὸ θέατρον, οὗ Λεύκιος Κάσσιος ἦρχτο, καὶ ἤδη που τέλος ἐλάμβανεν· ὡς καὶ τόδε στάσεων ἄρξον ἑτέρων, ἢ οὐ χρήσιμον ὅλως Ἑλληνικαῖς ἡδυπαθείαις Ῥωμαίους ἐθίζεσθαι. Τιμητὴς δὲ Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος, Γλαυκίαν τε βουλεύοντα, καὶ Ἀπουλήϊον Σατορνῖνον δεδημαρχηκότα ἤδη, τῆς ἀξιώσεως παρέλυεν, αἰσχρῶς βιοῦντας· οὐ μὴν ἐδυνήθη· ὁ γὰρ οἱ συνάρχων οὐ συνέθετο. Μικρὸν οὖν ὕστερον ὁ Ἀπουλήϊος, ὡς ἀμυνούμενος τὸν Μέτελλον, ἐς ἑτέραν παρήγ-

sponsum est: « venirent ipsi positis armis, et quæ vellent dicerent; si id non placeret, neminem porro ad se mitterent. » Et quum nihilo minus iterum Quintus ab his esset missus, Opimius eum, tanquam non jam legatum, propter id quod eis denunciatum erat, comprehendi jussit; simulque armatos contra Gracchanos misit. Gracchus per sublicium pontem fugit trans Tiberim, in quemdam lucum, comite unico servo; cui mox, cum in eo esset ut deprehenderetur, jugulum præbuit. Flaccus in familiaris cujusdam viri officinam confugerat. Quem qui persequebantur, ignari quam in domum se abdidisset, toti vico minabantur incendium. Itaque qui trepidum exceperat, ipse quidem veritus prodere supplicem, alium tamen quemdam jussit indicium facere. Et comprehensus Flaccus occiditur. Utriusque dein caput, relatum ad consulem, pari repensum est auri pondere. Domus eorum direptæ a populo. Conspirationis socii in carcere, jussu consulis, laqueo suffocati. Quinto, Flacci filio, permissum est suo arbitratu genus mortis eligere. Deinde Urbs lustrata a cædibus: et Concordiæ fanum in foro ex senatusconsulto exstructum.

XXVII. Is exitus fuit secundæ seditionis Gracchanæ. Nec ita multo post lex lata est, licere cuique suam portionem publici agri vendere; quod et ipsum ex superioris Gracchi lege vetitum erat. Moxque divites coemebant pauperum portiones; et partim vi quoque, hac vel illa prætenta causa, possessionibus eos depellebant. Jamque pejor conditio pauperum, quam antea, esse cœpit. Tandem Spurius Borius, tribunus pl. tulit legem; « ne divideretur amplius ager publicus; sed relinqueretur possessoribus, hac conditione, ut vectigal penderent populo, et pecunia inde collecta viritim distribueretur. » Quæ lex sicut egenis, propter pecuniæ distributionem quoddam adtulit solatium; sic infrequentiæ populi nullum afferebat remedium. Jam vero elusis, per hujusmodi artificia, semel Gracchi legibus, perutilibus alioqui reipubl. futuris, si conatus succedere potuisset; non multo post ab alio tribuno pl. vectigal etiam illud abrogatum; et plebi ex omnibus nihil reliquum factum est. Inde major etiam secuta simul est civium militumque raritas; et plebs agrorum vectigalibus, distributionibus frumentariis, legumjussione carebat: quod malum anno quintodecimo a C. Gracchi legumlatione contigit.

XXVIII. Per idem tempus Scipio cos. theatrum demolitus est, inchoatum a Lucio Cassio, et tum pæne absolutum: quod hæc quoque videretur novarum seditionum materia futura; vel quod omnino e republica non esse, existimaret, populum Græcanicis voluptatibus assuefieri. Censor vero Q. Cæcilius Metellus, Glauciam senatorem, et Apuleium Saturninum, tribunatu defunctum, senatu movere conatus est propter vitæ dedecora; sed, renitente collega, nihil effecit. Quamobrem Apuleius paulo post, ulturus injuriam a Metello acceptam, se candidatum tribunatus professus est;

γελλε δημαρχίαν, φυλάξας στρατηγοῦντα τὸν Γλαυκίαν καὶ τῆσδε τῶν δημάρχων τῆς χειροτονίας προεστῶτα. Νώνιος μὲν οὖν, ἐπιφανὴς ἀνήρ, ἔς τε τὸν Ἀπουλήϊον παῤῥησίᾳ χρώμενος, καὶ Γλαυκίαν ἐξονειδίζων, δήμαρχος ἀπεδείχθη. Δείσαντες δ' ὁ Γλαυκίας καὶ ὁ Ἀπουλήϊος, μὴ δημαρχῶν αὐτοὺς ἀμύναιτο, ὄχλον ἀνδρῶν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀπιόντι ἐπιπέμπουσι σὺν θορύβῳ, καὶ ἔς τι πανδοχεῖον συμφυγόντα συνεκέντησαν. Τοῦ δὲ πάθους οἰκτροῦ καὶ δεινοῦ φανέντος, οἱ περὶ τὸν Γλαυκίαν, οὔπω τοῦ δήμου συνελθόντος, ἅμ' ἕῳ χειροτονοῦσι δήμαρχον τὸν Ἀπουλήϊον. Καὶ τὸ μὲν Νωνίου πάθος ὧδε ἐσιγήθη διὰ τὴν δημαρχίαν Ἀπουληΐου, δεδιότων αὐτὸν ἔτι ἐξελέγχειν.

XXIX. Ἐξηλάθη δὲ καὶ Μέτελλος ὑπ' αὐτῶν, προσλαβόντων Γάϊον Μάριον, ἕκτην ἄρχοντα ὑπατείαν, ἐχθρὸν ἀφανῆ τοῦ Μετέλλου. Καὶ συνέπραξαν ὧδε ἅπαντες ἀλλήλοις. Ὁ μὲν Ἀπουλήϊος νόμον ἐσέφερε, Διαδάσασθαι γῆν, ὅσην ἐν τῇ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένῃ Γαλατίᾳ Κιμβροὶ γένος Κελτῶν κατειλήφεσαν· καὶ αὐτοὺς ὁ Μάριος ἔναγχος ἐξελάσας, τὴν γῆν ὡς οὐκέτι Γαλατῶν, ἐς Ῥωμαίους περιεσπάκει. Προσέκειτο δὲ, Εἰ κυρώσειε τὸν νόμον ὁ δῆμος, τὴν βουλὴν πένθ' ἡμέραις ἐπομόσαι, πεισθήσεσθαι τῷ νόμῳ· ἢ τὸν οὐκ ὀμόσαντα μήτε βουλεύειν, καὶ ὀφλεῖν τῷ δήμῳ τάλαντα εἴκοσιν· ὑπονοοῦντες, οὕτως ἄλλους τε τῶν δυσχεραινόντων ἀμυνεῖσθαι, καὶ Μέτελλον ὑπὸ φρονήματος οὐκ ἐνδώσοντα πρὸς τὸν ὅρκον. Ὁ μὲν δὴ νόμος ὧδε εἶχε. Καὶ ὁ Ἀπουλήϊος ἡμέραν αὐτοῦ τῇ δοκιμασίᾳ προὐτίθει, καὶ περιέπεμπε τοὺς ἐξαγγέλλοντας τοῖς οὖσιν ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, οἷς δὴ καὶ μάλιστ' ἐθάῤῥουν, ὑπεστρατευμένοις Μαρίῳ. Πλεονεκτούντων δ' ἐν τῷ νόμῳ τῶν Ἰταλιωτῶν, ὁ δῆμος ἐδυσχέραινε.

XXX. Καὶ στάσεως ἐν τῇ κυρίᾳ γενομένης, ὅσοι μὲν ἐκώλυον τῶν δημάρχων τοὺς νόμους, ὑβριζόμενοι πρὸς τοῦ Ἀπουληΐου κατεπήδων ἀπὸ τοῦ βήματος. Ὁ δὲ πολιτικὸς ὄχλος ἐβόα, ὡς γενομένης ἐν ἐκκλησίᾳ βροντῆς, ὅθεν οὐ θέμις ἐστὶ Ῥωμαίοις οὐδὲν ἔτι κυροῦν. Βιαζομένων δὲ καὶ ὧς τῶν περὶ τὸν Ἀπουλήϊον, οἱ πολιτικοί, τά τε ἱμάτια διαζωσάμενοι, καὶ τὰ προστυχόντα ξύλα ἁρπάσαντες, τοὺς ἀγροίκους διέστησαν. Οἱ δ' αὖθις ὑπὸ τοῦ Ἀπουληΐου συγκαλούμενοι, μετὰ ξύλων καὶ οἵδε τοῖς ἀστυκοῖς ἐπῄεσαν, καὶ βιασάμενοι, τὸν νόμον ἐκύρωσαν. Κυρωθέντος δ', αὐτίκα Μάριος, οἷα ὕπατος, τῇ βουλῇ προὐτίθει σκοπεῖν περὶ τοῦ ὅρκου· καὶ τὸν Μέτελλον εἰδὼς στεῤῥόν τε τῇ γνώμῃ, καὶ βέβαιον ἐφ' ὅ τι φρονήσειεν ἢ εἰπεῖν φθάσειεν, ἐτίθει πρῶτος ἐς μέσον τὴν γνώμην τὴν ἑαυτοῦ μετ' ἐνέδρας, καὶ ἔλεγεν, ὡς οὔποτε τὸν ὅρκον ἑκὼν τόνδε αὐτὸς ὀμόσειε. Συναποφηναμένου δὲ ταῦτα καὶ τοῦ Μετέλλου, καὶ τῶν ἄλλων αὐτοὺς ἐπαινεσάντων, ὁ Μάριος διέλυσε τὴν βουλήν. Εἶτα τῆς πέμπτης ἡμέρας (ἣ τῷ ὅρκῳ τελευταία κατὰ τὸν νόμον ἦν) ἀμφὶ δεκάτην ὥραν αὐτοὺς κατὰ σπουδὴν συναγαγών, ἔφη· τὸν δῆμον ἐσπουδακότα περὶ τὸν νόμον δεδιέναι, μηχανὴν δ' ὁρᾷν καὶ σόφισμα τοι-

observata occasione, quod Glaucia, tunc prætor, præesset comitiis. Sed tum quidem pro eo Nonius, vir nobilis, invectus non sine opprobriis in Apuleium et Glauciam, tribunus plebis designatur. Illi, veriti, ne is potestatem adeptus in se animadverteret, in redeuntem e comitiis confestim immittunt juvenum globum; qui profugientem, in caupona quadam assecuti, confoderunt. Ea Nonii cædes quum indigna omnibus visa esset et miserabilis; Glauciæ factio, summo mane, priusquam frequens populus conveniret in comitium, tribunum plebis creat Apuleium. Atque hoc modo silentium fuit de Nonio, nemine auso jam tribunum facinoris ejus coarguere.

XXIX. Dein ab eisdem Metellus quoque actus est in exilium, conspirante cum inimicis ejus C. Mario, tunc sextum consule; cui occulta simultas cum Metello erat. Ad id facinus efficiendum tali quodam communi consilio usi sunt. Apuleius legem promulgabat « de dividendis agris, quos Cimbri, Celticus populus, in Gallia, quæ Gallia Provincia hodie a Romanis vocatur, occupaverant; qui ager pulsis nuper a Mario Cimbris, jam non amplius Gallici juris, sed Romani esset. » Adjectum erat legi, « ut, si plebs eam scivisset, senatus intra quintum diem in eam juraret: qui recusaret jurare, senatu moveretur, et insuper talentis viginti mulctaretur. » Ita captabatur vindictæ occasio, cum de aliis, qui eam rem ægre essent passuri, tum de Metello potissimum, qui pro sua gravitate et constantia non videbatur illam de juramento conditionem initurus. Et lex quidem talis fuit. Apuleius vero quum diem comitiis habendis indixisset, nuncios interim circa rusticas tribus, quibus maxime fidebat, quod ex eis plerique sub Mario militassent, dimisit: nam ea lex quia magis conducere videbatur sociis Italicis, populo cæteroquin minime grata erat.

XXX. Itaque tumultuosa fuerunt comitia. Quotquot dissuadere conabantur legem, ii per Apuleium a Rostris deturbabantur. Hinc urbana multitudo, «auditum esse tonitru, clamabat: quod quoties accidit, nefas est quidquam porro ea die decernere. Apuleio vero nihilominus, cum suis, in cœpto proposito pertinaciter persistente; urbani, præcinctis togis, vertentes in telum quidquid fors obtulit, disjecerunt rusticos. At illi, convocante rursus Apuleio, conglobati occurrerunt urbanis, armati et ipsi fustibus; evicerunt que, ut lex perferretur. Quo facto, confestim Marius consul, pro muneris ratione, ad senatum retulit de jurejurando: et quod sciret, Metellum constantem esse ac firmum in proposito aut in eo quod semel dixisset; primus ipse sententiam dixit, dolum illi struens, negavitque se unquam sua sponte suaque voluntate juraturum. Cui quum Metellus disertis verbis assensisset, collaudantibus utrumque cæteris, senatus dimissus est. Quinto vero post die, quem diem lex jurijurando præscripserat terminum, circiter horam decimam, consul, propere coacto senatu, ait: « timere se plebem, studiose legi faventem. Sed adversus eam providisse hanc fallaciam: jurandum esse in verba legis,

όνδε· ὀμόσειν γὰρ, ᾗ νόμος ἐστὶ, τῷδε πεισθήσεσθαι τῷ νόμῳ· καὶ νῦν μὲν οὕτω διασκεδᾷν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀγρῶν ἐνηδρευμένους, ὕστερον δ' οὐ δυσχερῶς ἐπιδείξειν, ὅτι οὐκ ἔστι νόμος, ὁ πρὸς βίαν τε καὶ βροντῆς ὠνομασμένης κεκυρωμένος παρὰ τὰ πάτρια.

XXXI. Ταῦτα δ' εἰπὼν, καὶ τέλος οὐδὲν ἀναμείνας, πάντων ἔτι σιωπώντων ὑπ' ἐκπλήξεως ἐπὶ τῇ ἐνέδρᾳ καὶ τῷ χρόνῳ δεδαπανημένῳ, οὐδ' ἐνθυμηθῆναί τι παρασχὼν αὐτοῖς, ἐξανίστατο ἐς τὸν τοῦ Κρόνου νεὼν, οὗ τοὺς ταμίας ἐχρῆν ὀμνύναι καὶ ὤμνυε σὺν τοῖς φίλοις πρῶτος. Ὤμνυον δὲ καὶ οἱ λοιποὶ, τὸ ἑαυτοῦ δεδιὼς ἕκαστος. Μέτελλος δ' οὐκ ὤμοσε μόνος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ προαιρέσεως διέμεινεν ἀφόβως. Καὶ αὐτὸν εὐθὺς τῆς ἐπιούσης ὁ Ἀπουλήϊος, ἐπιπέμψας τὸν ὑπηρέτην, ἐξεῖλκεν ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου. Ῥυομένων δὲ τῶν ἑτέρων δημάρχων, ὁ Γλαυκίας καὶ ὁ Ἀπουλήϊος ἐς τοὺς ἀγροίκους ἐκδραμόντες, οὐκ ἔφασκον αὐτοῖς ἔσεσθαι τὴν γῆν, οὐδὲ τὸν νόμον κύριον, εἰ μὴ Μέτελλος ἐξελαθείη. Ψήφισμά τε φυγῆς ἐπέγραφον αὐτῷ, καὶ, τοὺς ὑπάτους ἐπικηρῦξαι, προσετίθεσαν, μηδένα Μετέλλῳ κοινωνεῖν πυρὸς ἢ ὕδατος ἢ στέγης· ἔς τε τὴν δοκιμασίαν τοῦδε τοῦ ψηφίσματος ἡμέραν προὔγραφον. Δεινῆς δὲ τῶν ἀστυκῶν ἀγανακτήσεως οὔσης, καὶ παραπεμπόντων ἀεὶ Μέτελλον σὺν ξιφιδίοις, ὁ Μέτελλος αὐτοὺς ἀσπασάμενος, καὶ ἐπαινέσας τῆς προαιρέσεως, οὐκ ἔφη δι' ἑαυτὸν ἐάσειν οὐδένα κίνδυνον ἐπιγενέσθαι τῇ πατρίδι. Καὶ τόδε ἐπειπὼν, ὑπεξῆλθε τῆς πόλεως. Καὶ τὸ ψήφισμα ὁ Ἀπουλήϊος ἐκύρου, καὶ τὰ ἐν τῷ ψηφίσματι Μάριος ἐπεκήρυττεν.

XXXII. Οὕτω μὲν δὴ καὶ Μέτελλος, ἀνὴρ εὐδοκιμώτατος, ἔφευγε. Καὶ ὁ Ἀπουλήϊος ἐπ' αὐτῷ τρίτον ἐδημάρχει· καί τις αὐτῷ συνῆρχε, δραπέτης εἶναι νομιζόμενος, Γράκχον ἑαυτῷ τὸν πρεσβύτερον πατέρα ἐπιγράφων· καὶ τὸ πλῆθος αὐτῷ συνεπεπράχει περὶ τὴν χειροτονίαν, πόθῳ Γράκχου. Προτεθείσης δὲ ὑπάτων χειροτονίας, Μάρκος μὲν Ἀντώνιος ἐπὶ τὴν ἑτέραν ἀναμφιλόγως ᾑρέθη· τὴν δὲ ὑπόλοιπον Γλαυκίας ὅδε καὶ Μέμμιος μετῄεσαν. Μεμμίου δ' ὄντος ἐπιδοξοτέρου παρὰ πολὺ, δείσας ὁ Γλαυκίας καὶ ὁ Ἀπουλήϊος, ἐπιπέμπουσί τινας αὐτῷ σὺν ξύλοις ἐν αὐτῇ τῇ χειροτονίᾳ, οἳ τὸν Μέμμιον παίοντες ἐν μέσῳ πάντων ὁρώντων συνέκοψαν. Καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία θορυβηθεῖσα διελύετο, οὔτε νόμων οὔτε δικαστηρίων οὔτε τινὸς αἰδοῦς ἔτι ὑπούσης· ὁ δὲ δῆμος, ἀγανακτῶν, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν μετ' ὀργῆς συνέτρεχεν, ὡς κτενοῦντες τὸν Ἀπουλήϊον. Ὁ δ', ἄλλο πλῆθος ἀλίσας ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, μετὰ Γλαυκίου καὶ Γαΐου Σαυφηΐου ταμίου τὸ Καπιτώλιον κατέλαβε. Καὶ αὐτοὺς τῆς βουλῆς ἀναιρεθῆναι ψηφισαμένης, ὁ Μάριος ἀχθόμενος, ὅμως ὥπλιζέ τινας σὺν ὄκνῳ· καὶ βραδύνοντος, ἕτεροι τὸ ὕδωρ ἐπιῤῥέον ἐς τὸ ἱερὸν διέτεμον. Καὶ Σαυφήϊος μὲν ἐμπρῆσαι τὸν νεὼν, ὑπὸ δίψης ἀπολλύμενος, ἠξίου. Γλαυκίας δὲ καὶ Ἀπουλήϊος, ἐλπίσαντες αὐτοῖς ἐπικουρήσειν Μάριον, παρέδωκαν ἑαυτοὺς, οἵδε πρῶτοι, καὶ ἐπ' ἐκείνοις ὁ Σαυφήϊος.

quatenus ea sit legitima. Ita fore, ut ad præsens dispergatur multitudo rustica, quæ ipsis insidiaretur: postea vero facile posse ostendi, non esse legem, quæ et per vim et Jove tonante, præter morem majorum, lata sit. »

XXXI. His dictis, nemine exspectato, dum adhuc silent omnes, stupentes insidias consulis, et angustiis temporis territi, ne spatio quidem ullo ad cogitandum concesso, surgit Marius, et ad ædem Saturni pergit, ubi jurare quæstores moris erat: ibique primus ipse, cum amicis, jurejurando se obligat. Idem mox et reliqui senatores, dum sibi quisque metuit, faciunt. Solus Metellus jurare noluit, intrepide perstans in sententia. Itaque hunc statim Apuleius sequenti die per viatorem extraxit e curia: et, jubentibus cæteris tribunis eum missum fieri, ipse una cum Glaucia procurrens ad rusticos « neque agrum eos habituros, dicebat, neque legem ratam fore, ni Metellus mittatur in exilium. » Jamque iidem proponunt legem, ut solum verteret Metellus, et consules ei aqua et igne interdicerent, vetarentque ne quis eum tecto reciperet: ac diem constituunt, quo ea lex plebiscito rata haberetur. Quibus rebus quum vehementissime indignarentur urbani, et sicis sub veste accincti ubique deducerent Metellum; ipse, comiter laudata eorum voluntate, negavit, se commissurum ut patriæ causa fieret periculorum. Hisque dictis, ex urbe se subtraxit. Et, urgente rem Apuleio, fit plebiscitum: Mariusque consul edixit id, quod legi erat adjectum.

XXXII. Hunc in modum Metellus, vir laudatissimus, exulatum abiit. Et Apuleius deinde in tertium annum tribunus plebis refectus est; addito collega fugitivo quodam, ut tum quidem ferebatur, qui se Gracchi majoris jactabat filium; vulgo hominum cupide suffragante, ob ipsius Gracchi desiderium. Consularibus dein comitiis, M. quidem Antonius uno omnium consensu consul creatus est; de collega autem futuro ambigebatur, Glaucia illo, quem dixi, Memmioque competentibus. Sed quum Memmius multo esset nobilior, Glaucia et Apuleius, sibi timentes, in ipsis comitiis immiserunt in eum quosdam, qui omnibus inspectantibus confecerunt hominem fustibus. Itaque territa solvitur concio; neque legibus amplius valentibus, neque judiciis, et sublata omni hominum deorumve reverentia. Postridie vero populus, indignitate rei commotus iratusque, concurrit, necem Apuleio minitans. Ad ille, nova multitudine ex agris excita, assumtoque Glaucia, et C. Saufeio quæstore, Capitolium occupat. Quos postquam senatus hostes judicavit; Marius, gravatim quidem, armat tamen nonnullos, sed admodum cunctanter: interim alii, morarum pertæsi, tubos in templum aquam ducentes intercidunt. Itaque Saufeius, sitim non ferens, incendendum templum censuit. Sed Glaucia et Apuleius, Mario freti, deditionem fecerunt primi, et post illos Saufeius. Omnibus necem

Μάριος δ', αὐτίκα πάντων αὐτοὺς ἀναιρεῖν κελευόντων, ἐς τὸ βουλευτήριον συνέκλεισεν, ὡς ἐννομώτερον ἐργασόμενος. Οἱ δὲ, πρόφασιν τοῦτ' εἶναι νομίσαντες, τὸν κέραμον ἐξέλυον τοῦ βουλευτηρίου, καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀπουλήϊον ἔβαλλον, ἕως ἀπέκτειναν· ταμίαν τε, καὶ δήμαρχον, καὶ στρατηγὸν, ἔτι περικειμένους τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς.

XXXIII. Πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ὅμιλος ἐν τῇ στάσει διέφθαρτο, καὶ δήμαρχος ἕτερος, τοῦ Γράκχου παῖς εἶναι νομιζόμενος, πρώτην δημαρχῶν ἐκείνην ἡμέραν· οὐδένα ἔτι ὠφελούσης οὔτε ἐλευθερίας, οὔτε δημοκρατίας, οὔτε νόμων, οὔτε ἀξιώσεως, οὔτε ἀρχῆς· ὅπου καὶ ἡ τῶν δημάρχων, ἔς τε κώλυσιν ἁμαρτημάτων καὶ ἐς ἐπικούρησιν τῶν δημοτῶν γενομένη, ἱερὰ καὶ ἄσυλος οὖσα, τοιάδε ὕβριζε, καὶ τοιάδε ἔπασχεν. Ἀναιρεθέντων δὲ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀπουλήϊον, ἡ μὲν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐκεκράγεσαν κατακαλεῖν Μέτελλον. Πούπλιος δὲ Φούριος δήμαρχος, οὐδ' ἐλευθέρου πατρὸς, ἀλλ' ἐξελευθέρου, θρασέως ἐνίστατο αὐτοῖς· καὶ οὐδὲ Μετέλλου, τοῦ Μετέλλου παιδὸς, ἱκετεύοντος αὐτὸν ἐν ὄψει τοῦ δήμου, καὶ δακρύοντος, καὶ τοῖς ποσὶ προσπίπτοντος, ἐνεκλάσθη. Ἀλλ' ὁ μὲν παῖς ἐκ τῆσδε τῆς ὄψεως Εὐσεβὴς ἐς τὸ ἔπειτα ἐκλήθη. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, Φούριον μὲν ἐπὶ τῷδε ἐς δίκην Γάϊος Κανουλήϊος δήμαρχος ὑπῆγε· καὶ ὁ δῆμος, οὐδὲ τοὺς λόγους ὑπομείνας, διέσπασε τὸν Φούριον. Οὕτως ἀεί τι μύσος ἑκάστου ἔτους ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐγίγνετο. Μετέλλῳ δ' ἡ κάθοδος ἐδόθη. Καί φασιν, αὐτῷ τὴν ἡμέραν οὐκ ἀρκέσαι, περὶ τὰς πύλας δεξιουμένῳ τοὺς ἀπαντῶντας. Τρίτον μὲν δὴ τόδε ἔργον ἐμφύλιον ἦν τὸ Ἀπουληΐου, μετὰ δύο τὰ Γράκχεια, καὶ τοσάδε εἴργαστο Ῥωμαίους.

XXXIV. Οὕτω δ' ἔχουσιν αὐτοῖς, ὁ Συμμαχικὸς καλούμενος Πόλεμος ἐπιγίγνεται, ἐθνῶν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν πολλῶν· ἀρξάμενός τε παραδόξως, καὶ ἀθρόως ἐπὶ μέγα προελθὼν, καὶ τὰς στάσεις ἐν Ῥώμῃ σβέσας ὑπὸ δέους ἐπὶ πολύ. Λήγων δὲ καὶ ὅδε στάσεις τε ἄλλας καὶ στασιάρχας δυνατωτέρους ἀνέθρεψεν, οὐ νόμων εἰσηγήσεσιν ἔτι, οὐδὲ δημοκοπίαις, ἀλλ' ἀθρόοις στρατεύμασι κατ' ἀλλήλων χρωμένους. Καὶ αὐτὸν διὰ τάδε συνήγαγον ἐς τήνδε τὴν συγγραφὴν, ἔκ τε τῆς ἐν Ῥώμῃ στάσεως ἀρξάμενον, καὶ ἐς πολὺ χείρονα στάσιν ἑτέραν ἐκπεσόντα. Ἤρξατο δὲ ὧδε· Φούλβιος Φλάκκος ὑπατεύων, μάλιστα δὴ πρῶτος ὅδε ἐς τὸ φανερώτατον ἠρέθιζε τοὺς Ἰταλιώτας ἐπιθυμεῖν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας, ὡς κοινωνοὺς τῆς ἡγεμονίας ἀντὶ ὑπηκόων ἐσομένους. Εἰσηγούμενος δὲ τὴν γνώμην, καὶ ἐπιμένων αὐτῇ καρτερῶς, ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐπί τινα στρατείαν ἐξεπέμφθη διὰ τόδε. Ἐν ᾗ τῆς ὑπατείας αὐτῷ δεδαπανημένης, ὅδε καὶ δημαρχεῖν εἵλετο μετ' αὐτὴν, καὶ ἔπραξε γενέσθαι σὺν Γράκχῳ τῷ νεωτέρῳ, τοιάδε ἄλλα ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας ἐσφέροντι κἀκείνῳ. Ἀναιρεθέντοιν δὲ ἀμφοῖν, ὥς μοι προείρηται, πολὺ μᾶλλον ἠρέθιστο ἡ Ἰταλία· οὔτε γὰρ ἠξίουν ἐν ὑπηκόων, ἀντὶ κοινωνῶν, εἶναι μέρει,

eorum conclamantibus, Marius consul in curiam eos inclusit, velut magis legitime sumturus de eis supplicium. Plebs vero, simulationem hanc esse rata, convulso tecto curiæ, Apuleium cum suis, quæstorem, tribunum plebis, prætorem, etiam tum ornatos magistratuum insignibus, injectis tegulis interemit.

XXXIII. Eadem seditione periit et alia multa turba, et in ea tribunus ille Gracchi filius habitus, primo initi magistratus die; non libertate sua quemquam amplius tuente, non reipublicæ forma, non legibus, non dignitate, non magistratu: quandoquidem et tribunitia potestas, cohibendis sceleribus et protegendæ plebi inventa, ac sacrosancta habita, jam et ipsa tales patrabat injurias, et ab aliis talia patiebatur. Occiso Apuleio cum suis, senatus populusque clamabant, revocandum esse ab exilio Metellum. At P. Furius, tribunus plebis, ne ingenuo quidem patre, natus, sed liberto, præfracte eis resistebat; etiam Metellum, ejus filium, supplicem in conspectu populi ad genua sibi cum lacrymis provolutum, aspernatus. Quo factum est, ut hic quidem tam miserabili specie Pii cognomen adeptus sit; Furius vero, quum ob istam pertinaciam, exacto magistratus sui anno, a C. Canuleio tribuno plebis apud populum reus ageretur, ne exspectata quidem defensione, discerptus sit a furente multitudine. Sic quolibet anno novum aliquod in foro committebatur piaculum. Metello vero concessus est in patriam reditus: ferturque, integram diem non suffecisse gratulationibus amicorum ad portam eum excipientium. Tertia hæc fuit dissensio civium Apuleiana; quæ, post duas illas Gracchanas, tali modo Romæ grassata est.

XXXIV. Supervenit mox sociale, quod vocatur, bellum, ex conspiratione multorum Italiæ populorum conflatum. Id, ut insperato exortum, ita subito in immensum auctum, urbanas seditiones novo terrore aliquantisper sopiit: finitum vero, alias turbas excivit, ductu potentiorum principum; qui jam non promulgandis legibus, aut plebeiis tumultibus, sed totis exercitibus, ruebant in mutuam perniciem. Quapropter inserendum duxi his commentariis; tum quod ex urbana seditione natum sit, tum quod in aliam longe nocentiorem evaserit. Ejus belli fuit initium hujusmodi. Fulvius Flaccus in consulatu suo primus omnium aperte Italicis sociis injecerat civitatis Romanæ cupidinem; sperantibus, sic se non amplius subditos fore, sed imperii participes. De qua sententia quum referret ad senatum, et in ea firmiter perstaret, ob eam rem a senatu ad bellum quoddam administrandum est ablegatus. Quo bello quum absumtum esset Flacco tempus consulatus, tribunatum plebis idem ambiit; effecitque, ut Graccho minori collega daretur, qui et ipse alias leges in favorem Italicorum promulgavit. Utroque autem cæso, quemadmodum supra est expositum, multo magis irritati sunt sociorum animi. Indigne enim ferebant, et se pro subditis magis quam pro so-

οὔτε Φλάκκον καὶ Γράκχον ὑπὲρ αὐτῶν πολιτεύοντας τοιάδε παθεῖν.

XXXV. Ἐπὶ δὲ ἐκείνοις καὶ Λίβιος Δροῦσος δημαρχῶν, ἀνὴρ ἐπιφανέστατος ἐκ γένους, δεηθεῖσι τοῖς Ἰταλιώταις νόμον αὖθις εἰσενεγκεῖν περὶ τῆς πολιτείας ὑπέσχετο. Τούτου γὰρ δὴ μάλιστα ἐπεθύμουν, ὡς ἑνὶ τῷδε αὐτίκα ἡγεμόνες ἀντὶ ὑπηκόων ἐσόμενοι. Ὁ δὲ, τὸν δῆμον ἐς τοῦτο προθεραπεύων, ὑπήγετο ἀποικίαις πολλαῖς ἔς τε τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐψηφισμέναις μὲν ἐκ πολλοῦ, γεγονυίαις δὲ οὔπω. Τήν τε βουλὴν καὶ τοὺς ἱππέας, οἳ μάλιστα δὴ τότε ἀλλήλοις διὰ τὰ δικαστήρια διεφέροντο, ἐπὶ κοινῷ νόμῳ συναγαγεῖν ἐπειρᾶτο· σαφῶς μὲν οὐ δυνάμενος ἐς τὴν βουλὴν ἐπανενεγκεῖν τὰ δικαστήρια, τεχνάζων δ' ἐς ἑκατέρους ὧδε. Τῶν βουλευτῶν διὰ τὰς στάσεις τότε ὄντων μόλις ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους, ἑτέρους τοσούσδε αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἱππέων εἰσηγεῖτο ἀριστίνδην προσκαταλεγῆναι, καὶ ἐκ τῶνδε πάντων ἐς τὸ μέλλον εἶναι τὰ δικαστήρια. Εὐθύνας τε ἐπ' αὐτῶν γίγνεσθαι δωροδοκίας, προσέγραφεν· ἐγκλήματος ἴσα δὴ καὶ ἀγνοουμένου, διὰ τὸ ἔθος τῆς δωροδοκίας ἀνέδην ἐπιπολαζούσης. Ὁ μὲν δὴ τάδε πρὸς ἑκατέρους ἐπενόει· περιῆλθε δὲ ἐς τὸ ἐναντίον αὐτῷ. Ἥ τε γὰρ βουλὴ χαλεπῶς ἔφερεν, ἀθρόως αὐτῇ τοσούσδε προσκαταλεγῆναι, καὶ ἐξ ἱππέων ἐς τὸ μέγιστον ἀξίωμα μεταβῆναι· οὐκ ἀδόκητον ἡγουμένη, καὶ βουλευτὰς γενομένους, κατὰ σφᾶς ἔτι δυνατώτερον τοῖς προτέροις βουλευταῖς στασιάσειν. Οἵ τε ἱππεῖς ὑπώπτευον, ὅτι τῇδε τῇ θεραπείᾳ πρὸς τὸ μέλλον ἐς τὴν βουλὴν μόνην τὰ δικαστήρια ἀπὸ τῶν ἱππέων περιφέροιτο· γευσάμενοί τε κερδῶν μεγάλων καὶ ἐξουσίας, οὐκ ἀλύπως τὴν ὑπόνοιαν ἔφερον. Τό τε πλῆθος αὐτῶν ἐν ἀπορίᾳ σφᾶς ἐποίει καὶ ὑποψίᾳ πρὸς ἀλλήλους, τίνες ἀξιώτεροι δοκοῦσιν ἐς τοὺς τριακοσίους καταλεγῆναι· καὶ τοῖς λοιποῖς φθόνος ἐς τοὺς κρείττονας ἐσῄει. Ὑπὲρ ἅπαντα δ' ἠγανάκτουν ἀναφυομένου τοῦ τῆς δωροδοκίας ἐγκλήματος, ὃ τέως ἡγοῦντο καρτερῶς ὑπὲρ αὐτῶν πρόῤῥιζον ἐσβέσθαι.

XXXVI. Οὕτω μὲν δὴ καὶ οἱ ἱππεῖς καὶ ἡ βουλὴ, καίπερ ἔχοντες ἀλλήλοις διαφόρως, ἐς τὸ Δρούσου μῖσος συνεφρόνουν· καὶ μόνος ὁ δῆμος ἔχαιρε ταῖς ἀποικίαις. Οἱ Ἰταλιῶται δ', ὑπὲρ ὧν δὴ καὶ μάλιστα ὁ Δροῦσος ταῦτα ἐτέχναζε, καὶ οἵδε περὶ τῷ νόμῳ τῆς ἀποικίας ἐδεδοίκεσαν, ὡς τῆς δημοσίας Ῥωμαίων γῆς (ἣν, ἀνέμητον οὖσαν ἔτι, οἱ μὲν ἐκ βίας, οἱ δὲ λανθάνοντες, ἐγεώργουν) αὐτίκα σφῶν ἀφαιρεθησομένης, καὶ πολλὰ καὶ περὶ τῆς ἰδίας ἐνοχλησόμενοι. Τυῤῥηνοί τε καὶ Ὀμβρικοὶ, ταὐτὰ δειμαίνοντες τοῖς Ἰταλιώταις, καὶ, ὡς ἐδόκει, πρὸς τῶν ὑπάτων ἐς τὴν πόλιν ἐπαχθέντες, ἔργῳ μὲν ἐς ἀναίρεσιν Δρούσου, λόγῳ δ' ἐς κατηγορίαν, τοῦ νόμου φανερῶς κατεβόων, καὶ τὴν τῆς δοκιμασίας ἡμέραν ἀνέμενον. Ὧν ὁ Δροῦσος αἰσθανόμενός τε, καὶ οὐ θαμινὰ προϊὼν, ἀλλ' ἔνδον ἐν περιπάτῳ βραχὺ φῶς ἔχοντι χρηματίζων ἀεὶ, καὶ περὶ ἑσπέραν τὸ πλῆθος ἀποπέμπων, ἐξεβόησεν ἄφνω, πε-

ciis haberi, et Flaccum Gracchumque, ipsorum commoda publice curantes, tam miserabili mulctatos exitio.

XXXV. Post illos Livius Drusus, tribunus plebis, vir genere nobilis, sociis flagitantibus legem de civitate eis danda rursus promulgare est pollicitus. Id enim maxime cupiebant, quasi hac una ratione imperii participes futuri pro subditis. Tribunus, eo consilio gratiam plebis præoccupans, multas colonias deducebat in Italiam et Siciliam, decretas quidem jam ante, sed dilatas hactenus. Senatum quoque et equestrem ordinem, tunc maxime propter judicia dissidentes, conabatur æquis conditionibus invicem conciliare. Et quum senatui palam restituere judicia non posset, arte utrosque aggressus est. Nam quoniam senatores, propter crebras seditiones, vix trecentorum explebant numerum, promulgavit legem Drusus : ut par numerus ex equestri ordine in senatum adsciscerentur, delectu optimorum habito, atque ex his omnibus in posterum legerentur judices. Adjecitque legi, ut ab eisdem etiam de corruptelis judicum quæstiones exercerentur : quod malum jam pæne inter crimina haberi desierat, corruptelarum consuetudine effuse grassante. Hæc ad gratiam ab utrisque ineundam tentanti Druso, res præter opinionem cessit in contrarium. Nam et senatus moleste ferebat, subito tantum numerum equitum cooptari debere in ordinem amplissimum; quos verisimile erat, nova dignitate auctos, parum consensuros cum veteribus senatoribus. Equites contra suspicabantur, eo pertinere istud tribuni obsequium, ut posthac ad senatum solum, exclusis equitibus, judicia transferantur; eamque suspicionem, degustatis jam lucris non mediocribus una cum potentia, ægre patiebantur. Ad hæc quum numerosus esset equitum ordo, anxie multi atque suspiciose quærebant, quinam tandem, ut cæteris digniores, in trecentorum numerum essent adsciscendi? et prælatos secutura erat reliquorum invidia. Sed nihil æque reddebat sollicitos, ac revocari largitionum crimen ad tribunalia, quod ad eum diem, magno suo labore, et suam quidem in gratiam, penitus antiquatum putaverant.

XXXVI. Ita factum est, ut, quamvis male alioquin conveniret senatui cum equitibus, conspiraret tamen uterque ordo in Drusi odium; sola plebe gaudente coloniis. Jam vero et socii Italici, quorum in gratiam potissimum hæc machinabatur tribunus, timebant sibi a lege de coloniis : quippe per eam futurum erat, ut protinus ipsis ager Romanorum publicus (quem nondum divisum alii per vim occupatum, alii dissimulanter, colebant) eriperetur; ac de privatis etiam possessionibus multæ ipsis molestiæ exhiberentur. Et Etrusci Umbrique, eadem cum Italicis timentes, quum a consulibus, ut putabatur, in urbem essent acciti, revera quidem ad interficiendum Drusum, specie vero ad legem ejus accusandam, palam reclamabant, et exspectabant comitia. Quas res intelligens Drusus, quum raro in publicum procederet, sed domi suæ in atrio nonnihil obscuro multitudinem, quæ se volebat, admittens, sub vesperam dimittere eamdem soleret, accidit, ut subito,

πλῆχθαι· καὶ λέγων ἔτι, κατέπεσεν. Εὑρέθη δὲ ἐς τὸν μηρὸν αὐτῷ σκυτοτόμου μαχαίριον ἐμπεπηγμένον.

XXXVII. Οὕτω μὲν δὴ καὶ Δροῦσος ἀνῄρητο δημαρχῶν. Καὶ οἱ ἱππεῖς ἐπίβασιν ἐς συκοφαντίαν τῶν ἐχθρῶν τὸ πολίτευμα αὐτοῦ τιθέμενοι, Κόϊντον Οὐάριον δήμαρχον ἔπεισαν εἰσηγήσασθαι, κρίσεις εἶναι κατὰ τῶν τοῖς Ἰταλιώταις ἐπὶ τὰ κοινὰ φανερῶς ἢ κρύφα βοηθούντων· ἐλπίσαντες τοὺς δυνατοὺς ἅπαντας αὐτίκα εἰς ἔγκλημα ἐπίφθονον ὑπάξεσθαι, καὶ δικάσειν μὲν αὐτοί, γενομένων δ' ἐκείνων ἐκποδών, δυνατώτερον ἔτι τῆς πόλεως ἐπάρξειν. Τὸν μὲν δὴ νόμον ἀπαγορευόντων τῶν ἑτέρων δημάρχων μὴ τίθεσθαι, περιστάντες οἱ ἱππεῖς σὺν ξιφιδίοις γυμνοῖς ἐκύρωσαν. Ὡς δ' ἐκεκύρωτο, αὐτίκα τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν βουλευτῶν ἐπεγράφοντο κατήγοροι. Καὶ Βηστίας μὲν οὐδ' ὑπακούσας, ἑκὼν ἔφευγεν, ὡς οὐκ ἐκδώσων ἑαυτὸν ἐς χεῖρας ἐχθρῶν. Καὶ Κόττας, ἐπ' ἐκείνῳ, παρῆλθε μὲν ἐς τὸ δικαστήριον· σεμνολογήσας δὲ ὑπὲρ ὧν ἐπεπολίτευτο, καὶ λοιδορησάμενος τοῖς ἱππεῦσι φανερῶς, ἐξῄει τῆς πόλεως καὶ ὅδε πρὸ τῆς ψήφου. Μούμμιος δ', ὁ τὴν Ἑλλάδα ἑλών, αἰσχρῶς ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ τῶν ἱππέων, ὑποσχομένων αὐτὸν ἀπολύσειν, κατεκρίθη φεύγειν, καὶ ἐν Δήλῳ διεβίωσεν.

XXXXIII. Ἐπιπολάζοντος δ' ἐς πολὺ τοῦ κακοῦ κατὰ τῶν ἀρίστων, ὅ τε δῆμος ἤχθετο, τοιῶνδε καὶ τοσάδε εἰργασμένων ἀνδρῶν ἀθρόως ἀφαιρούμενος. Καὶ οἱ Ἰταλοί, τοῦ τε Δρούσου πάθους πυνθανόμενοι, καὶ τῆς ἐς τὴν φυγὴν τούτων προφάσεως, οὐκ ἀνασχετὸν σφίσιν ἔτι ἡγούμενοι τοὺς ὑπὲρ σφῶν πολιτεύοντας τοιάδε πάσχειν, οὐδ' ἄλλην τινὰ μηχανὴν ἐλπίδος ἐς τὴν πολιτείαν ἔτι ὁρῶντες, ἔγνωσαν ἀποστῆναι Ῥωμαίων ἄντικρυς, καὶ πολεμεῖν αὐτοῖς κατὰ κράτος. Κρύφα τε διεπρεσβεύοντο, συντιθέμενοι περὶ τῶνδε, καὶ ὅμηρα διέπεμπον ἐς πίστιν ἀλλήλοις. Ὧν ἐς πολὺ μὲν οὐκ ἐπῄσθοντο Ῥωμαῖοι διὰ τὰς ἐν ἄστει κρίσεις τε καὶ στάσεις. Ὡς δ' ἐπύθοντο, περιέπεμπον ἐς τὰς πόλεις ἀπὸ σφῶν τοὺς ἑκάστοις μάλιστα ἐπιτηδείους, ἀφανῶς τὰ γιγνόμενα ἐξετάζειν. Καί τις ἐκ τούτων, μειράκιον ὅμηρον ἰδὼν ἐξ Ἄσκλου πόλεως ἐς ἑτέραν ἀγόμενον, ἐμήνυσε τῷ περὶ τὰ χωρία ἀνθυπάτῳ Σερουϊλίῳ. Ἦσαν γάρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη· ὃ καὶ Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὕστερον χρόνῳ πολλῷ, τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν Ῥωμαίοις ἡγούμενος, ἀνεκαίνισε, καὶ μετ' αὐτὸν ἐπέμεινεν ἐς βραχύ. Ὁ δὲ Σερουΐλιος, θερμότερον ἐσδραμὼν ἐς τὸ Ἄσκλον, καὶ πανηγυρίζουσι τοῖς Ἀσκλαίοις χαλεπῶς ἀπειλῶν, ἀνῃρέθη, ὡς ὑπὸ ἤδη πεφωραμένων. Ἐπανῃρέθη δ' αὐτῷ καὶ Φοντήϊος, ὃς ἐπρέσβευεν αὐτῷ· καλοῦσι δ' οὕτω τοὺς τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἐθνῶν ἐκ τῆς βουλῆς ἑπομένους ἐς βοήθειαν. Πεσόντων δὲ τῶνδε, οὐδὲ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων τις ἦν φειδώ· ἀλλὰ τοὺς παρὰ σφίσι πάντας οἱ Ἀσκλαῖοι συνεκέντουν ἐπιτρέχοντες, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῖς διήρπαζον.

XXXIX. Ἐκραγείσης δὲ τῆς ἀποστάσεως, ἅπαντα

ictum se esse, exclamaret, et dicto citius corrueret. Et in jacentis femore infixus culter sutorius deprehensus est.

XXXVII. Ita quidem et Drusus, tribunatu plebis fungens, interemtus est. Cæterum equites, istud ejus institutum in calumniarum materiam contra inimicos vertendo, auctores fuerunt Q. Vario tribuno plebis promulgandi legem, de reis faciendis quotquot sociis Italicis, viam ad rempublicam affectantibus, clam palamve favissent. Sperabant enim, mox potentissimum quemque objiciendum accusatoribus, sibique de tam invidioso crimine fore judicium; et sublatis per eam occasionem inimicis, majorem etiam posthac fore suam in republica potentiam. Cui rogationi quum intercederent cæteri tribuni, equites undique strictas sicas intentando, effecerunt ut lex perferretur. Et lege perlata, exstiterunt protinus, qui illustrioribus quibusque ex senatoribus actiones intenderent. Ex his Bestia sua sponte in exilium abiit, contemtis in jus vocantibus, quod se nollet inimicorum credere potestati. Post eum Cotta comparuit quidem in judicio : sed, luculenta ratione reddita administratæ a se reipublicæ, palam invectus in equites, Urbem et hic reliquit, non exspectatis judicum de se suffragiis. Mummius vero Achaicus turpiter illusus ab judicibus, eum se absoluturos pollicitis, exilio mulctatus est, et Deli dein vitam exegit.

XXXVIII. Hoc malo in optimum quemque magis magisque grassante, plebs permoleste ferebat, orbari se subito tot virorum tam præclare de republica meritorum præsentia. Italici vero socii, cognito et Drusi casu, et causa quæ horum virorum exilio prætendebatur; non amplius ferendum rati, ut tam indignis modis tractentur qui suam causam susciperent; neque vero aliam viam amplius ad obtinendum jus civitatis cernentes; decreverunt, a populo Romano palam deficere, eique bellum inferre totis viribus. Itaque per occultas legationes fœdus ineunt, et fœdera datis ultro citroque obsidibus confirmant. Quæ res sero cognita est in Urbe, judiciis seditionibusque intenta. Tandem re intellecta, senatus certos homines, qui cum quaque civitate maxime conjuncti essent, per civitates circummisit, ut veluti aliud agendo explorarent, quæ gererentur. Ex his unus, conspicatus adolescentem Asculanum, pro obside in aliam urbem ductum, indicavit Servilio, pro consule agenti in eis regionibus. Apparet enim, tunc quoque regiones Italiæ distributas fuisse proconsulibus : qui mos quidem longo post tempore renovatus est ab Adriano Imperatore, sed non diu post ejus obitum duravit. Servilius propere oppidum ingressus, et Asculanos, solenne patrium tunc celebrantes, minis deterrere conatus, ab eis interficitur, quod proditam jam defectionem intelligerent : simulque Fonteius, legatus ipsius, interiit. (Sic autem a Romanis vocantur, qui ex senatorio ordine, ut adjutores, sequuntur hos, qui præsunt provinciis.) His sublatis, nemini Romanorum, qui tum Asculi erant, parcitum est : omnes eodem oppidanorum impetu confossi, bona eorum direpta sunt.

XXXIX. Itaque aperta jam defectione, omnes finitimi

ὅσα τοῖς Ἀσκλαίοις ἔθνη γείτονα ἦν, συνεξέφανε τὴν παρασκευὴν, Μάρσοι τε καὶ Πελίγνοι καὶ Οὐηστῖνοι καὶ Μαῤῥουκῖνοι, καὶ ἐπὶ τούτοις Πικεντῖνοι καὶ Φερεντανοὶ καὶ Ἱρπῖνοι καὶ Πομπηϊανοὶ καὶ Οὐενούσιοι καὶ Ἰάπυγες, Λευκανοί τε καὶ Σαυνῖται, χαλεπὰ Ῥωμαίοις καὶ πρὶν ἔθνη γενόμενα· ὅσα τε ἄλλα ἀπὸ Λίριος ποταμοῦ, ὃν νῦν μοι δοκοῦσι Λίτερνον ἡγεῖσθαι, ἐπὶ τὸν μυχόν ἐστι τοῦ Ἰονίου κόλπου πεζεύοντι καὶ περιπλέοντι. Πέμψασι δ' αὐτοῖς ἐς Ῥώμην πρέσβεις, αἰτιωμένους, ὅτι πάντα Ῥωμαίοις εἰς τὴν ἀρχὴν συνεργασάμενοι, οὐκ ἀξιοῦνται τῆς τῶν βεβοηθημένων πολιτείας, ἡ βουλὴ μάλα καρτερῶς ἀπεκρίνατο· Εἰ μεταγιγνώσκουσι τῶν γεγονότων, πρεσβεύειν ἐς αὐτήν· ἄλλως δὲ μή. Οἱ μὲν δὴ, πάντα ἀπογνόντες, ἐς παρασκευὴν καθίσταντο. Καὶ αὐτοῖς, ἐπὶ τῷ κατὰ πόλιν στρατῷ, κοινὸς ἦν ἱππέων τε καὶ πεζῶν ἕτερος ἐς δέκα μυριάδας. Καὶ Ῥωμαῖοι τὸν ἴσον αὐτοῖς ἀντεξέπεμπον, ἀπό τε σφῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἔτι συμμαχούντων σφίσιν ἐθνῶν τῆς Ἰταλίας.

XL. Ἡγοῦντο δὲ Ῥωμαίων μὲν ὕπατοι Σέξτος τε Ἰούλιος Καῖσαρ, καὶ Πόπλιος Ῥουτίλιος Λοῦπος· ἄμφω γὰρ ὡς ἐς μέγαν δὴ καὶ ἐγχώριον πόλεμον ἐξῄεσαν, ἐπεὶ καὶ τὰς πύλας οἱ ὑπόλοιποι καὶ τὰ τείχη διὰ χειρὸς εἶχον, ὡς ἐπ' οἰκείῳ καὶ γείτονι μάλιστα ἔργῳ. Τό τε ποικίλον τοῦ πολέμου καὶ πολυμερὲς ἐνθυμούμενοι, ὑποστρατήγους τοῖς ὑπάτοις συνέπεμψαν τοὺς τότε ἀρίστους· ὑπὸ μὲν Ῥουτιλίῳ Γναϊόν τε Πομπήϊον, τὸν πατέρα Πομπηΐου τοῦ Μάγνου παρονομασθέντος, καὶ Κόϊντον Καιπίωνα, καὶ Γάϊον Περπένναν, καὶ Γάϊον Μάριον, καὶ Οὐαλέριον Μεσσάλαν· ὑπὸ δὲ Σέξτῳ Καίσαρι Πούπλιον Λέντλον, ἀδελφὸν αὐτοῦ Καίσαρος, καὶ Τίτον Δίδιον, καὶ Λικίνιον Κράσσον, καὶ Κορνήλιον Σύλλαν, καὶ Μάρκελλον ἐπὶ τοῖσδε. Τοσοίδε μὲν δὴ τοῖς ὑπάτοις, διελόμενοι τὴν χώραν, ὑπεστρατήγουν. Καὶ πάντας ἐπεπορεύοντο οἱ ὕπατοι· καὶ αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἑτέρους ὡς ἐς μέγαν ἀγῶνα ἔπεμπον ἑκάστοτε. Ἰταλοῖς δ' ἦσαν μὲν στρατηγοὶ καὶ κατὰ πόλεις ἕτεροι, κοινοὶ δ' ἐπὶ τῷ κοινῷ στρατῷ καὶ τοῦ παντὸς αὐτοκράτορες Τίτος Λαφρήνιος, καὶ Γάϊος Ποντίδιος, καὶ Μάριος Ἰγνάτιος, καὶ Κόϊντος Πομπαίδιος, καὶ Γάϊος Πάπιος, καὶ Μάρκος Λαμπώνιος, καὶ Γάϊος Ἰουδακίλιος, καὶ Ἔριος Ἀσίνιος, καὶ Οὐέττιος Κάτων. Οἳ τὸν στρατὸν ὁμοίως μερισάμενοι, τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς ἀντεκαθέζοντο· καὶ πολλὰ μὲν ἔδρασαν, πολλὰ δ' ἔπαθον. Ὧν ἑκατέρων, ἐν κεφαλαίῳ φράσαι, τὰ ἀξιολογώτατα ἦν τοιάδε.

XLI. Οὐέττιος μὲν Κάτων Σέξτον Ἰούλιον τρεψάμενός τε καὶ δισχιλίους κτείνας, ἐπὶ Αἰσερνίαν ἤλασε, ῥωμαΐζουσαν. Καὶ αὐτὴν οἱ μὲν συντάττοντες, Λεύκιός τε Σκιπίων, καὶ Λεύκιος Ἀκίλιος, θεραπόντων ἐσθῆτας ὑποδύντες, ἀπέδρασαν· χρόνῳ δὲ καὶ λιμῷ παρεστήσαντο οἱ πολέμιοι. Μάριος δὲ Ἰγνάτιος Οὐέναφρον ἑλὼν ἐκ προδοσίας, ἔκτεινε δύο Ῥωμαίων σπείρας ἐν αὐτῇ. Πρησενταῖος δὲ Πόπλιος Περπένναν

arma palam corripiunt, Marsi, Peligni, Vestini, Marrucini: eos sequuntur Picentini, Frentani, Hirpini, Pompeiani, Venusini, Apuli, Lucanique et Samnites, nationes jampridem Romanis infensæ: denique quidquid populorum a Liri (qui nunc, ut puto, Liternus est) usque ad intimum Adriaticum sinum, sive mediterranea Italiæ tenet, sive oram maritimam. Qui quum Romam legatos misissent conquestum, quod, quorum insigni opera atque auxilio Romanum partum sit imperium, ne ad jus quidem civitatis ab his, qui a se adjuti essent, admitterentur; fortiter omnino responsum a senatu est: Si resipuissent ab inceptis, legatos mittere posse; sin minus, supersederent. Hi igitur, nulla alia spe reliqua, ab bellum parandum sese convertunt. Et habebant, præter copias quæ singulis civitatibus præsidio erant, communem exercitum peditum equitumque centenorum fere millium. Cui numero parem populus Romanus emisit, tam ex urbanis copiis, quam ex auxiliis sociorum qui in fide permanserant.

XL. Et Romanis quidem copiis præerant Sex. Julius Cæsar, et P. Rupilius Lupus, consules. Ambobus enim tam gravis belli et in ipsa Italia grassantis imperium decretum est: et alii, tanquam in domestico et urbi proximo periculo, mœnia et portas præsidiis tenebant. Quum autem, varium fore bellum atque multiplex, appareret, legati consulibus additi sunt, viri ejus ætatis spectatissimi: Rutilio C. Pompeius, Magni pater, Q. Cæpio, C. Perpenna, C. Marius, Valerius Messala: Sex. Cæsari, P. Lentulus, ipsius Cæsaris frater, T. Didius, Licinius Crassus, Cornelius Sylla, M. Marcellus. Hi omnes sub auspiciis consulum præerant Romanis copiis: et, quum sua cuique provincia esset attributa, ad inspiciendos singulos ultro citroque proficiscebantur consules: et, subinde his ipsis alii quoque, velut in magno discrimine, ex urbe submittebantur. Sociis vero, præter singularum civitatum prætores, duces erant communibus copiis cum summo imperio præfecti, Titus Lafrenius (*vel* Afranius), C. Pontidius, Marius Egnatius; Q. Pompædius, C. Papius, M. Lamponius, C. Judacilius, Herius Asinius, Vettius Cato. Qui, pariter copias inter se partiti, Romanis ducibus se opponebant. Et utrimque cum multa fortiter gesta, tum magnæ acceptæ clades sunt. Quarum rerum quæ quidem memoratu præ cæteris dignæ videntur, compendio referam.

XLI. Vettius Cato, in fugam conjecto Sex. Julio, cæsisque duobus millibus, adversus Æserniam duxit, quæ tum in fide Romani populi perstabat. Eam civitatem qui ordinaverant, L. Scipio et L. Acilius, servorum habitu inde elapsi sunt: eamdemque, post diuturnam obsidionem, fame tandem ad deditionem compulerunt hostes. Marius Egnatius, Venafro per proditionem capto, duas ibi Romanas cohortes concidit. P. Presentelus Perpennam cum decem millibus

μυρίων ἀνδρῶν ἡγούμενον ἐτρέψατο, καὶ ἔκτεινεν ἐς τετρακισχιλίους, καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ πλέονος μέρους τὰ ὅπλα ἔλαβε· ἐφ' ὅτῳ Περπένναν Ῥουτίλιος ὕπατος παρέλυσε τῆς στρατηγίας, καὶ τὸ μέρος τοῦ στρατοῦ Γαΐῳ Μαρίῳ προσέθηκε. Μάρκος δὲ Λαμπώνιος τῶν ἀμφὶ Λικίνιον Κράσσον ἀνεῖλεν ἐς ὀκτακοσίους, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐς Γρούμεντον πόλιν συνεδίωξε.

XLII. Γάϊος δὲ Πάπιος Νῶλάν τε εἷλεν ἐκ προδοσίας, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ Ῥωμαίοις, δισχιλίοις οὖσιν, ἐκήρυξεν, εἰ μεταθεῖντο, στρατεύσειν ἑαυτῷ. Καὶ τούσδε μὲν ὁ Πάπιος μεταθεμένους ἐστράτευεν. Οἱ δ' ἡγεμόνες αὐτῶν, οὐχ ὑπακούσαντες τῷ κηρύγματι, ἐλήφθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ λιμῷ πρὸς τοῦ Παπίου διεφθάρησαν. Πάπιος δὲ καὶ Σταβίας εἷλε, καὶ Μίντερνον, καὶ Σάλερνον, ἣ Ῥωμαίων ἄποικος ἦν· καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν αἰχμαλώτους τε καὶ δούλους ἐστράτευεν. Ὡς δὲ καὶ Νουκερίας τὰ ἐν κύκλῳ πάντα κατέπρησεν· αἱ πλησίον αὐτῷ πόλεις, καταπλαγεῖσαι, προσετίθεντο, στρατιάν τε αἰτοῦντι παρέσχον ἐς μυρίους πεζούς, καὶ ἱππέας χιλίους. Μεθ' ὧν ὁ Πάπιος Ἀχέρραις παρεκάθητο. Σέξτου δὲ Καίσαρος Γαλατῶν πεζοὺς μυρίους, καὶ Νομάδας Μαυρουσίους ἱππέας καὶ πεζοὺς προσλαβόντος τε καὶ χωροῦντος ἐπὶ τὰς Ἀχέρρας· ὁ Πάπιος Ὀξύνταν, υἱὸν Ἰογόρθου τοῦ Νομάδων ποτὲ βασιλέως, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐν Οὐενουσίᾳ φυλαττόμενον, ἤγαγεν ἐκ τῆς Οὐενουσίας· καὶ περιθεὶς αὐτῷ πορφύραν βασιλικὴν, ἐπεδείκνυ θαμινὰ τοῖς Νομάσι τοῖς σὺν Καίσαρι. Πολλῶν δ' ὡς πρὸς ἴδιον βασιλέα αὐτομολούντων ἀθρόως, τοὺς μὲν λοιποὺς τῶν Νομάδων ὡς ὑπόπτους ὁ Καῖσαρ ἐς Λιβύην ἀπέπεμψε. Παπίου δὲ πελάσαντος αὐτῷ σὺν καταφρονήσει, καὶ μέρος ἤδη τοῦ χάρακος διασπῶντος, τοὺς ἱππέας ἐκπέμψας κατ' ἄλλας πύλας ἔκτεινε τοῦ Παπίου περὶ ἑξακισχιλίους. Καὶ ἐπὶ τῷδε Καῖσαρ μὲν ἐξ Ἀχερρῶν ἀνεζεύγνυεν. Ἰουδακιλίῳ δ' ἐν Ἰαπυγίᾳ προσετίθεντο Κανύσιοι καὶ Οὐενούσιοι, καὶ ἕτεραι πόλεις πολλαί. Τινὰς δὲ καὶ ἀπειθούσας ἐξεπολιόρκει, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς Ῥωμαίων τοὺς μὲν ἐπιφανεῖς ἔκτεινε, τοὺς δὲ δημότας καὶ δούλους ἐστράτευε.

XLIII. Ῥουτίλιος δὲ ὁ ὕπατος, καὶ Γάϊος Μάριος ἐπὶ τοῦ Λίριος ποταμοῦ γεφύρας ἐς διάβασιν ἐξ οὐ πολλοῦ διαστήματος ἀπ' ἀλλήλων ἐπήγνυντο· καὶ Οὐέττιος Κάτων αὐτοῖς ἀντεστρατοπέδευε παρὰ τὴν Μαρίου μάλιστα γέφυραν, ἔλαθέ τε νυκτὸς περὶ τὴν Ῥουτιλίου γέφυραν λόχους ἐν φάραγξιν ἐνεδρεύσας. Ἅμα δ' ἕῳ τὸν Ῥουτίλιον διελθεῖν ὑπεριδὼν, ἀνέστησε τὰς ἐνέδρας, καὶ πολλοὺς μὲν ἔκτεινεν ἐπὶ τοῦ ξηροῦ, πολλοὺς δ' ἐς τὸν ποταμὸν κατῶσεν· ὅ τε Ῥουτίλιος αὐτὸς ἐν τῷδε τῷ πόνῳ βέλει τρωθεὶς ἐς τὴν κεφαλὴν, μετ' ὀλίγον ἀπέθανε. Καὶ Μάριος, ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὢν γεφύρας, τὸ συμβὰν ἐκ τῶν φερομένων κατὰ τὸ ῥεῦμα σωμάτων εἰκάσας, τοὺς ἐν ποσὶν ὤσατο, καὶ τὸ ῥεῦμα περάσας, τὸν χάρακα τοῦ Κάτωνος ὑπ' ὀλίγων φυλαττόμενον εἷλεν· ὥστε τὸν Κάτωνα νυκτερεῦσαί τε ἔνθαπερ ἐνίκησε, καὶ ἀπο-

sibi occurrentem fugavit, cæsisque ad quater mille, reliquorum armis majori ex parte potitus est. Quamobrem Rutilius cos. ademto Perpennæ imperio, reliquias ejus exercitus C. Mario attribuit. M. Lamponius, Licinium Crassum aggressus, octingentos ex ejus militibus prostravit, reliquos in Grumentum oppidum compulit.

XLII. C. Papius, Nola per proditionem occupata, Romanorum duobus millibus, qui in præsidio erant, per caduceatorem ad se transeundi potestatem obtulit: et conditionem illi acceperunt, exceptis ducibus, quos comprehensos victor necavit inedia. Idem Papius et Stabias cepit, et Minturnas, (*f.* Liternum), Salernumque, Romanam coloniam; captivosque ex his oppidis factos, una cum servis, militum suorum numero adscripsit. Hinc postquam et omnem circum Nuceriam pervastavit agrum, finitima oppida, similis calamitatis metu, ad eum desciverunt, et petenti auxilium miserunt decem peditum millia, equites mille: quibus auctus Papius Acerras obsedit. Tum Sex. Cæsar, assumtis Gallorum peditum decem millibus, et Mauretanis Numidis equitibus peditibusque, castra cum eo prope Acerras contulit. Papius vero Oxyntam, Jugurthæ filium, regis olim Numidarum, e Venusina in qua tum asservabatur custodia eductum, ornatumque purpura, ostentabat ejus popularibus sub Cæsare militantibus. Quumque crebra eorum, ut ad proprium regem, fierent transfugia, consul cæteros, ut suspectos, remisit in Africam. Post hæc quum Papius temere ausus esset oppugnare castra consulis, jamque partem valli convelleret, Cæsar, emisso per aversam portam equitatu, circiter sex millia hostium interfecit: et post eam victoriam exercitum ab Acerris abduxit. Ad Judacilium autem in Apulia Canusini una cum Venusinis defecerunt, et multæ aliæ civitates. Nonnullas vero, abnuentes imperata facere, vi expugnavit: deprehensosque in his Romanos nobiliores necavit, plebeios vero et servos militibus suis immiscuit.

XLIII. Alter consulum Rutilius, et C. Marius, duos non longe inter se distantes pontes super Lirim construebant ad trajiciendas copias: adversus quos, propius pontem Marii, castra metatus Vettius Cato, dispositis noctu circa Rutilii pontem in valle quadam insidiis, primo mane trajicere eum passus est; sed mox ex insidiis aggressus, interfecit multos in sicco, multosque in fluvium egit præcipites. Et ipse Rutilius in ea pugna sauciatus capite, paulo post ex eo vulnere mortuus est. At Marius ad alterum pontem hærens, ubi illam calamitatem ex cadaveribus secundo fluvio delatis intellexit; propulsis qui sese opponebant, trajecit flumen, et castra hostium a paucis custodita expugnavit. Quo factum est, ut Cato pernoctarit eo loco ubi vicerat, et penuria commea-

ῥοῦντα ἀγορᾶς ἀναζεῦξαι περὶ τὴν ἕω. Ῥουτιλίου δὲ τοῦ σώματος καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιφανῶν ἐπὶ ταφὴν ἐς Ῥώμην ἐνεχθέντων, ἥ τε ὄψις ἀηδὴς ἦν ὑπάτου καὶ τοσῶνδε ἄλλων ἀνῃρημένων· καὶ πολυήμερον ἐπὶ τῷδε πένθος ἠγέρθη. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἡ βουλή, τοὺς ἀποθνήσκοντας ἐν τοῖς πολέμοις, ἔκρινεν, ἔνθαπερ ἂν θάνωσι, θάπτεσθαι· τοῦ μὴ τοὺς λοιποὺς ἐκ τῆς ὄψεως ἀποτρέπεσθαι τῶν στρατειῶν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ πολέμιοι, πυθόμενοι, περὶ σφῶν ἐψηφίσαντο.

XLIV. Ῥουτιλίῳ μὲν δὴ διάδοχος ἐπὶ λοιπὸν τοῦ ἔτους οὐκ ἐγένετο, Σέξτου Καίσαρος οὐκ ἀγαγόντος σχολὴν διαδραμεῖν ἐπὶ ἀρχαιρέσια ἐς Ῥώμην· τῆς δ' ὑπ' αὐτῷ στρατιᾶς ἡ βουλὴ προσέταξεν ἄρχειν Γάϊόν τε Μάριον, καὶ Κόϊντον Καιπίωνα. Τούτῳ τῷ Καιπίωνι Κόϊντος Πομπαίδιος ὁ ἀντιστράτηγος, οἷά τις αὐτόμολος, προσέφυγεν, ἄγων καὶ διδοὺς ἐνέχυρον δύο βρέφη δοῦλα, καθάπερ υἱεῖς, ἐσκευασμένα ἐσθῆσι περιπορφύροις. Ἐς δὲ πίστιν ἔφερε καὶ μάζας ἐκ μολίβδου, χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ περιβεβλημένας· καὶ ἐδεῖτο, κατὰ σπουδὴν αὐτῷ τὸν Καιπίωνα ἕπεσθαι μετὰ τῆς στρατιᾶς, ὡς καταληψόμενον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἔρημον ἔτι ἄρχοντος. Καιπίων μὲν δὴ πειθόμενος, εἵπετο. Πομπαίδιος δέ, πλησίον τῆς ἐσκευασμένης ἐνέδρας γενόμενος, ἀνέδραμεν ἔς τινα λόφον, ὡς κατοψόμενος τοὺς πολεμίους· καὶ σημεῖον αὐτοῖς ἐπῆρεν. Οἱ δὲ ἐκφανέντες, αὐτόν τε Καιπίωνα καὶ πολλοὺς σὺν αὐτῷ κατέκοψαν· καὶ τὸ λοιπὸν τῆς στρατιᾶς Καιπίωνος ἡ σύγκλητος Μαρίῳ προσέζευξε.

XLV. Σέξτος δὲ Καῖσαρ μετὰ τρισμυρίων πεζῶν καὶ ἱππέων πεντακισχιλίων διεξιών τινα φάραγγα καὶ κρημνούς, ἄφνω προσπεσόντος αὐτῷ Μαρίου Ἰγνατίου, ἐς τὴν φάραγγα περιωσθείς, ἔφυγεν ἐπὶ κλίνης, διὰ νόσον, ἐπί τινα ποταμὸν οὗ μία γέφυρα ἦν· καὶ ἐνταῦθα τὸ πλέον τῆς στρατιᾶς ἀπολέσας καὶ τῶν ὑπολοίπων τὰ ὅπλα, μόλις ἐς Τεανὸν καταφυγών, ὥπλιζεν οὓς ἔτι εἶχεν, ὡς ἐδύνατο. Ἑτέρου δὲ πλήθους αὐτῷ κατὰ σπουδὴν ἐπελθόντος, ἐπὶ Ἀχέρρας ἔτι πολιορκουμένας ὑπὸ τοῦ Παπίου μετῄει. Καὶ οἵδε μὲν ἀλλήλοις ἀντιστρατοπεδεύοντες οὐκ ἐπεχείρουν οὐδέτερος οὐδετέρῳ διὰ φόβον.

XLVI. Μάρσους δὲ Κορνήλιος Σύλλας καὶ Γάϊος Μάριος, ἐπιθεμένους σφίσι, συντόνως ἐδίωκον, μέχρι θριγκοῖς ἀμπέλων ἐμπεσεῖν αὐτούς. Καὶ Μάρσοι μὲν τοὺς θριγκοὺς κακοπαθῶς ὑπερέβαινον· Μαρίῳ δὲ καὶ Σύλλᾳ διώκειν ὑπὲρ τοῦτ' οὐκ ἔδοξε. Κορνήλιος δὲ Σύλλας, ἐπὶ θάτερα τῶνδε τῶν ἀμπέλων στρατοπεδεύων, αἰσθόμενος τοῦ γεγονότος, ὑπήντα τοῖς ἐκφεύγουσι τῶν Μάρσων. Καὶ πολλοὺς καὶ ὅδε ἀπέκτεινεν· ὡς τὸν φόνον ἐκείνης τῆς ἡμέρας γενέσθαι περὶ πλείους ἑξακισχιλίων, ὅπλα δ' ὑπὸ Ῥωμαίων ληφθῆναι πολὺ πλείονα. Μάρσοι μὲν δή, δίκην θηρίων, τῷ πταίσματι προσαγανακτοῦντες, αὖθις ὡπλίζοντο· καὶ παρεσκευάζοντο αὐτοῖς ἐπιέναι, προεπιχειρεῖν μὴ θαρροῦσι, μηδὲ ἄρχειν μάχης. Ἔστι γὰρ τὸ ἔθνος πολεμικώτατον·

mane coactus sit inde discedere. Rutilii autem et aliorum nobilium non paucorum cadaveribus in Urbem ad sepulturam delatis, tristis visa est populo ea pompa consulis, totque aliorum defunctorum; et complurium dierum luctus excitatus est. Quapropter factum est senatusconsultum: Ut posthac defunctorum in bello corpora ibi humarentur, ubicunque cecidissent; ne ob eorum conspectum reliqui deterrerentur a militia. Illud decretum mox et hostes, ubi cognoverunt, imitati sunt.

XLIV. In reliquum anni nemo suffectus est Rutilio; quod Cæsari non vacaret in Urbem reverti ad comitia. Exercitum ejus senatus commisit C. Mario et Q. Cæpioni. Ad hunc Cæpionem Q. Pompædius, dux hostium transfugere se simulans, adduxit pro filiis obsidibus duos servos pueros, more ingenuorum prætextatos: et, quo magis fidem impetraret, massas quoque plumbi attulit auro argentoque obductas: simulque hortatus est, ut se duce confestim aggrederetur hostilem exercitum, dum is nullo regeretur imperio. Et Cæpio deceptus sequebatur hominem. Ut vero ad locum ventum est insidiis præparatum, Pompædius, quasi circumspecturus, ubinam hostes essent, in tumulum quemdam procurrit, et ibi signum dat suis. Illi provolantes, Cæpionem, et multos ex his qui cum eo erant, interficiunt. Reliquum ejus exercitum senatus ad Marii copias adjunxit.

XLV. Per idem tempus Sex. Cæsar peditum triginta millia, equitum quinque, per fauces quasdam et prærupta loca deducens, ex improviso irruente Mario Egnatio, in fauces repulsus est: unde quum, lectica propter morbum delatus, ad fluvium quemdam unico ponte pervium se recepisset; majori parte exercitus prope fluvium amissa, reliquis passim arma projicientibus, ægre se Teanum recepit. Ibi armatis quos reliquos habuit, acceptoque propere idoneo supplemento, ad Acerras, quæ a Papio adhuc obsessæ tenebantur, transiit. Sed ibi castris collatis, neuter alterum ausus est pugna lacessere.

XLVI. Corn. Sylla [?] et C. Marius Marsos, sese adortos, fortiter repulere, usque ad sepes vinetorum persecuti: quas quum hostis ægre transcenderet, Romanis non visum est hac eos insequi amplius. Corn. vero Sylla, qui ab altera vinetorum parte castra habebat, re intellecta, fugientibus occurrens, et ipse multos interfecit; ut ea die ex Marsis perierint supra sex millia, armorumque numerus multo major in potestatem venerit victorum. Ea clade magis etiam efferati sunt hostium animi; reparatisque viribus ultro rursus lacessiverunt Romanos, metu cessantes, neque pugnam committere ausos. Est enim pugnacissima gens Marsorum:

καί φασι, κατ' αὐτοῦ θρίαμβον ἐπὶ τῷδε τῷ πταίσματι γενέσθαι μόνῳ· λεγόμενον πρότερον, οὔτε κατὰ Μάρσων, οὔτε ἄνευ Μάρσων, γενέσθαι θρίαμβον.

XLVII. Περὶ δὲ τὸ Φάλερνον ὄρος, Γνάϊον Πομπήϊον Ἰουδακίλιος, καὶ Τίτος Λαφρήνιος, καὶ Πόπλιος Οὐεντίδιος ἐς ταυτὸν ἀλλήλοις συνελθόντες, ἐτρέποντο, καὶ κατεδίωκον ἐς πόλιν Φίρμον. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐφ' ἕτερα ᾤχοντο· Λαφρήνιος δὲ παρεκάθητο Πομπηΐῳ, ἐς τὸ Φίρμον κατακεκλεισμένῳ. Ὁ δ' αὐτίκα μὲν ὁπλίζων τοὺς ὑπολοίπους, ἐς χεῖρας οὐχ ᾔει· προσελθόντος δὲ ἑτέρου στρατοῦ, Σουλπίκιον περιέπεμπεν, ὀπίσω τοῦ Λαφρηνίου γενέσθαι, καὶ αὐτὸς κατὰ μέτωπον ἐπῄει. Γενομένης δ' ἐν χερσὶ τῆς μάχης, καὶ πονουμένοιν ἀμφοῖν, ὁ Σουλπίκιος ἐνεπίμπρη τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον· καὶ τοῦθ' οἱ πολέμιοι κατιδόντες, ἐς Ἄσκλον ἔφευγον, ἀκόσμως ἅμα καὶ ἀστρατηγήτως· Λαφρήνιος γὰρ ἐπεπτώκει μαχόμενος. Πομπήϊος δὲ καὶ τὸ Ἄσκλον ἐπελθὼν ἐπολιόρκει.

XLVIII. Πατρὶς δ' ἦν Ἰουδακιλίου τὸ Ἄσκλον, καὶ δεδιὼς ὑπὲρ αὐτῆς ἠπείγετο, σπείρας ἄγων ὀκτώ. Προπέμψας δὲ τοῖς Ἀσκλαίοις ἐκέλευσεν, ὅταν αὐτὸν ἴδωσι πόῤῥωθεν ἐπιόντα, ἐκδραμεῖν ἐπὶ τοὺς περικαθημένους, ὡς τὸν ἀγῶνα τοῖς ἐχθροῖς ἑκατέρωθεν γενέσθαι. Ἀλλὰ Ἀσκλαῖοι μὲν ἀπώκνησαν. Ὁ δὲ Ἰουδακίλιος καὶ ὣς ἐς τὴν πόλιν διὰ μέσων τῶν πολεμίων ἐσδραμὼν μεθ' ὅσων ἐδυνήθη, ὠνείδισε μὲν αὐτοῖς τὴν ἀτολμίαν καὶ δυσπείθειαν. Οὐκ ἐλπίζων δ' ἔτι τὴν πόλιν περιέσεσθαι, τοὺς μὲν ἐχθροὺς, οἳ τέως αὐτῷ διεφέροντο, καὶ τότε διὰ φθόνον τὸ πλῆθος ἐς ἃ παρήγγελλεν ἀπέτρεψαν, ἔκτεινε πάντας. Ἐν δὲ ἱερῷ πυρὰν νήσας, καὶ κλίνην ἐπιθεὶς ἐπὶ τῇ πυρᾷ, παρευωχήθη σὺν τοῖς φίλοις, καὶ προϊόντος τοῦ πότου φάρμακόν τε προσηνέγκατο, καὶ κατακλίνας αὑτὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἐκέλευσε τοῖς φίλοις ἅψαι τὸ πῦρ. Καὶ Ἰουδακίλιος μὲν ὧδε φιλοτιμηθεὶς πρὸ τῆς πατρίδος ἀποθανεῖν, κατελύθη. Σέξτος δὲ Καῖσαρ, ἐξήκοντος αὐτῷ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς, ἀνθύπατος ὑπὸ τῆς βουλῆς αἱρεθεὶς, ἐπέδραμεν ἀνδράσι δισμυρίοις μεταστρατοπεδεύουσί ποι, καὶ ἔκτεινεν αὐτῶν ἐς ὀκτακισχιλίους, ὅπλα τε πολὺ πλειόνων ἔλαβε. Χρονίου δ' αὐτῷ τῆς περὶ τὸ Ἄσκλον οὔσης πολιορκίας, ἀποθνήσκων ἐκ νόσου, ἀντιστράτηγον ἀπέφηνε Γάϊον Βαίβιον.

XLIX. Καὶ τάδε μὲν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν ἦν τὴν περὶ τὸν Ἰόνιον. Αἰσθόμενοι δ' αὐτῶν οἱ ἐπὶ θάτερα τῆς Ῥώμης Τυῤῥηνοὶ καὶ Ὀμβρικοὶ, καὶ ἄλλα τινὰ αὐτοῖς ἔθνη γειτονεύοντα, πάντες ἐς ἀπόστασιν ἠρεθίζοντο. Δείσασα οὖν ἡ βουλὴ, μὴ ἐν κύκλῳ γενόμενος αὐτοῖς ὁ πόλεμος ἀφύλακτος ᾖ, τὴν μὲν θάλασσαν ἐφρούρει τὴν ἀπὸ Κύμης ἐπὶ τὸ ἄστυ δι' ἀπελευθέρων, τότε πρῶτον ἐς στρατείαν δι' ἀπορίαν ἀνδρῶν καταλεγέντων. Ἰταλιωτῶν δὲ τοὺς ἔτι ἐν τῇ συμμαχίᾳ παραμένοντας ἐψηφίσατο εἶναι πολίτας· οὗ δὴ μάλιστα μόνου πάντες ἐπεθύμουν. Καὶ τάδε ἐς Τυῤῥηνοὺς περιέπεμπεν. Οἱ δὲ ἄσμενοι τῆς πολιτείας μετελάμ-

feruntque, nunquam de illis, nisi illa clade accepta, triumphatum esse; quum ad id tempus velut in proverbio fuisset, neque de Marsis, neque sine Marsis, triumphum agi posse.

XLVII. Circa Falerinum montem, Judacilius et T. Lafrenius (*vel* Afranius) et P. Ventidius (*f.* Vettius), conjunctis copiis, exercitum Cn. Pompeii fusum fugatumque intra Firmum oppidum compellunt. Ad cujus obsidionem Lafrenio relicto, alii duo in diversum abeunt. Pompeius, his qui cladi supererant armatis denuo a pugnando quidem abstinuit, adventante autem alio exercitu, Sulpicium per devia missum jussit Lafrenii terga invadere; ipse a fronte eumdem adortus est. Quumque dubio Marte certaretur, Sulpicius incendit castra hostium: quo viso, hostes Asculum incondita fuga, sine imperio, profugerunt; nam Lafrenius in ipsa pugna ceciderat. Hinc Pompeius oppugnare Asculum instituit.

XLVIII. Asculanus erat Judacilius: quapropter timens patriæ, cum octo cohortibus propere succurrit; simulque per nuncios monuit Asculanos, eruptionem facerent in obsessores, quamprimum procul advenientem ipsum conspicerent; ut hostis ancipiti premeretur prælio. Sed oppidani nihil movere ausi sunt. Judacilius nihilominus per medios hostes penetravit intra mœnia, sequentibus quotquot poterant: et exprobravit civibus timiditatem atque inobedientiam. Sed desperata salute civitatis, primum inimicos, cum ob pristinam simultatem, tum ob recentem culpam, quod ipsius invidia auctores civibus fuerant aspernandi ejus mandati, contrucidavit omnes. Mox rogo exstructo in templo, et lecto ei imposito, epulatus cum amicis, post prolixam compotationem venenum hausit: quo facto in rogo decubuit, hortatus amicos, ut faces subderent. Atque ita vitam finiit Judacilius, hanc gloriam captans, ut patriæ non esset superstes. Sex. Cæsari senatus in sequentem annum prorogavit cum consulari potestate imperium. Is jam proconsul, circiter XX M. hostium, dum castra movent, aggressus, stravit ex eis octo millia, et multo plures exuit armis. Sed dum circa Asculi obsidionem diutius hærere cogitur, morbo superatus, successorem sibi optavit C. Bæbium.

XLIX. Dum hæc ad mare superum geruntur: diversa parte Etrusci et Umbri, una cum aliis quibusdam finitimis populis, ad defectionem spectabant; invitati successu partium. Quo novo metu accedente, senatus, ne circumquaque hostibus cingeretur sollicitus, litoribus, quæ Cumas inter et Urbem patent, imposuit præsidia; quæ ex libertis lecta sunt, tum primum in militiam admissis ob virorum inopiam. Auctorque fuit senatus legis ferendæ, ut Italici, quotquot adhuc in fide permansissent, cives Romani fierent; id quod nimirum præcipue concupitum erat omnibus. Ea lex, dimissa circa Etruriæ populos, excepta ab his est avi

βανον. Καὶ τῇδε τῇ χάριτι ἡ βουλὴ τοὺς μὲν εὔνους εὐνουστέρους ἐποίησε, τοὺς δὲ ἐνδοιάζοντας ἐβεβαιώσατο· τοὺς δὲ πολεμοῦντας, ἐλπίδι τινὶ τῶν ὁμοίων πρᾳοτέρους ἐποίησε. Ῥωμαῖοι μὲν δὴ τούσδε τοὺς νεοπολίτας, οὐκ ἐς τὰς πέντε καὶ τριάκοντα φυλὰς, αἳ τότε ἦσαν αὐτοῖς, κατέλεξαν· ἵνα μὴ, τῶν ἀρχαίων πλέονες ὄντες, ἐν ταῖς χειροτονίαις ἐπικρατοῖεν. Ἀλλὰ δεκατεύοντες ἀπέφηναν ἑτέρας, ἐν αἷς ἐχειροτόνουν ἔσχατοι. Καὶ πολλάκις αὐτῶν ἡ ψῆφος ἀχρεῖος ἦν, ἅτε τῶν πέντε καὶ τριάκοντα προτέρων τε καλουμένων, καὶ οὐσῶν ὑπὲρ ἥμισυ. Ὅπερ, ἢ λαθὸν αὐτίκα, ἢ καὶ ὣς αὐτὸ ἀγαπησάντων τῶν Ἰταλιωτῶν, ὕστερον ἐπιγνωσθὲν, ἑτέρας στάσεως ἦρξεν.

L. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἰόνιον, οὔπω τὴν Τυῤῥηνῶν μετάνοιαν ἐγνωκότες, μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, ὁδὸν ἄτριβῆ καὶ μακρὰν, ἐς τὴν Τυῤῥηνίαν ἐπὶ συμμαχίᾳ περιέπεμπον. Καὶ αὐτοῖς ἐπιπεσὼν Γναῖος Πομπήϊος, ὕπατος ὢν ἤδη, διέφθειρεν ἐς πεντακισχιλίους· καὶ τῶν λοιπῶν ἐς τὰ σφέτερα δι' ἀπόρου χώρας καὶ χειμῶνος ἐπιπόνου διατρεχόντων, οἱ ἡμίσεις βαλανηφαγοῦντες διεφθάρησαν. Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος Πόρκιος μὲν Κάτων, ὁ σύναρχος τοῦ Πομπηΐου, Μάρσοις πολεμῶν ἀνῃρέθη. Λεύκιος δὲ Κλοέντιος Σύλλᾳ, περὶ τὰ Πομπαῖα ὄρη στρατοπεδεύοντι, μάλα καταφρονητικῶς ἀπὸ σταδίων τριῶν παρεστρατοπέδευε. Καὶ ὁ Σύλλας τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκὼν, οὐδὲ τῶν ἰδίων τοὺς χορτολογοῦντας ἀναμείνας, ἐπέδραμε τῷ Κλοεντίῳ. Καὶ τότε μὲν ἡττώμενος ἔφευγε. Προσλαβὼν δὲ τοὺς χορτολογοῦντας, τρέπεται τὸν Κλοέντιον. Ὁ δ' αὐτίκα μὲν ποῤῥωτέρω μετεστρατοπέδευεν. Ἀφικομένων δ' αὐτῷ Γαλατῶν, αὖθις ἐπλησίαζε τῷ Σύλλᾳ, καὶ συνιόντων τῶν στρατῶν, Γαλάτης ἀνὴρ μεγέθει μέγας προδραμὼν προὐκαλεῖτό τινα Ῥωμαίων ἐς μάχην. Ὡς δ' αὐτὸν ὑποστὰς Μαυρούσιος ἀνὴρ βραχὺς ἔκτεινεν, ἐκπλαγέντες οἱ Γαλάται, αὐτίκα ἔφευγον. Παραλυθείσης δὲ τῆς τάξεως, οὐδ' ὁ ἄλλος ὅμιλος ἔτι τοῦ Κλοεντίου παρέμεινεν, ἀλλ' ἔφευγεν ἐς Νῶλαν ἀκόσμως. Καὶ ὁ Σύλλας αὐτοῖς ἑπόμενος, ἔκτεινεν ἐς τρισμυρίους ἐν τῷ δρόμῳ, καὶ τῶν Νωλαίων αὐτοὺς μιᾷ πύλῃ δεχομένων, ἵνα μὴ οἱ πολέμιοι σφίσι συνεσπέσοιεν, ἑτέρους ἔκτεινεν ἀμφὶ τοῖς τείχεσιν ἐς δισμυρίους· καὶ σὺν τοῖσδε Κλοέντιος ἀγωνιζόμενος ἔπεσε.

LI. Σύλλας δ' ἐς ἔθνος ἕτερον Ἱρπίνους μετεστρατοπέδευε, καὶ προσέβαλλε Αἰκουλάνῳ. Οἱ δὲ, Λευκανοὺς προσδοκῶντες αὐτῆς ἡμέρας σφίσιν ἐπὶ συμμαχίαν ἀφίξεσθαι, τὸν Σύλλαν καιρὸν ἐς σκέψιν ᾔτουν. Ὁ δ' αἰσθανόμενος τοῦ τεχνάσματος, ὥραν αὐτοῖς ἔδωκε, κἀν τῇδε ξυλίνῳ ὄντι τῷ τείχει κληματίδας περιτιθεὶς, μετὰ τὴν ὥραν ὑφῆπτεν· οἱ δὲ, δείσαντες, τὴν πόλιν παρεδίδουν. Καὶ τήνδε μὲν ὁ Σύλλας διήρπαζεν, ὡς οὐκ εὐνοίᾳ προσελθοῦσαν, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης· τῶν δ' ἄλλων ἐφείδετο προστιθεμένων, μέχρι τὸ Ἱρπίνων ἔθνος ἅπαν ὑπηγάγετο. Καὶ μετῆλθεν ἐπὶ Σαυνίτας, οὐχ ᾗ Μοτίλος ὁ τῶν Σαυνιτῶν στρατηγὸς τὰς

dissime. Quo beneficio et amicos amplius devinxit senatus, et dubios in fide confirmavit, et hostem, spe quadam simili proposita, reddidit mitiorem. Novi autem illi cives Romani non in xxxv tribus, quæ tunc erant, sunt distributi; ne veteres in suffragiis vincerentur numero : sed in decem novas tribus contributi sunt, in quibus postremi ferrent suffragia. Quo factum est, ut sæpe inutiles fierent illorum calculi; quod veteres illæ triginta quinque tribus, quæ priores vocabantur ad suffragia, plusquam dimidium numeri conficerent. Quod consilium (sive non statim intellectum est a sociis; sive illi, modico contenti, tum non requirebant amplius) postea deprehensum, novarum seditionum fuit materia.

L. At superi maris accolæ, nondum cognito Etruscos mutasse sententiam, quindecim millia militum auxilio per devios calles circumduxerunt in Etruriam. Quos aggressus Cn. Pompeius, jam consul, interfecit ex eis quinque millia. Cæteri dum ad suos per loca aspera et invia, hieme quoque gravante, palantes se recipiunt, et famem solantur glandibus, dimidium eorum interiit. Eadem vero hieme Porcius Cato, Pompeii collega, Marsis bellum inferens, occisus est. Post hæc quum L. Cluentius Syllæ, ad Pompeianos montes castra metato, contemtim admodum ad tertium inde stadium castra opposuisset; Sylla, non ferens eam contumeliam, ne pabulatoribus quidem suis exspectatis, in eum fecit impetum. Et tunc quidem victus, se recepit : mox vero, receptis pabulatoribus, profligavit Cluentium, et castra in remotiorem locum transferre coegit. Qui deinde, auxiliis Gallicis auctus, rursus cum Sylla castra contulit. Postquam autem utrinque exercitus prodiit in aciem, immani statura Gallus procurrens provocabat ad singulare certamen ex Romanis aliquem. Quem quum exiguæ staturæ Numida confecisset, territi Galli confestim terga verterunt, jamque turbata acie nec reliqui Cluentiani perstiterunt, sed Nolam refugerunt trepidi. Quos Sylla persecutus, in ipsa fuga ad triginta millia cecidit : et quum non nisi per unicam portam in urbem reciperentur, metuentibus Nolanis ne hostis simul irrumperet; cæsa sunt circa muros alia viginti millia, et in his Cluentius, fortiter pugnans, occubuit.

LI. In Hirpinos inde movit Sylla, et Æculanum oppugnare instituit. Oppidani, qui ea ipsa die ab Lucanis auxilium exspectabant, tempus ad deliberandum postulant. Ille, dolo intellecto, dat horæ spatium : interim ad mœnia, quæ trabibus constabant, fasces sarmentorum admovet, eisque, præterlapso horæ spatio, admovet ignem. Quo metu territi incolæ, oppidum tradunt. Et illud quidem, utpote vi potius captum, quam voluntate traditum, diripiendum militibus concessit. Reliquis vero oppidis, quotquot se dedebant, pepercit : atque sic omnis populus Hirpinorum in fidem receptus est. Hinc in Samnium Sylla transtulit bellum; non per eos aditus quos servabat Mutilus,

παρόδους ἐφύλαττεν, ἀλλ' ἑτέραν ἀδόκητον ἐκ περιόδου. Προσπεσὼν δ' ἄφνω, πολλούς τε ἔκτεινε, καὶ τῶν ὑπολοίπων σποράδην διαφυγόντων, ὁ μὲν Μοτίλος τραυματίας ἐς Αἰσερνίαν σὺν ὀλίγοις κατέφυγεν. Ὁ δὲ Σύλλας, αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἐξελὼν, ἐς Βουάνον παρῆλθεν, ἡ κοινοβούλιον ἦν τῶν ἀποστάντων. Τρεῖς δ' ἄκρας τῆς πόλεως ἐχούσης, καὶ τῶν Βουάνων ἐς τὸν Σύλλαν ἐπεστραμμένων, περιπέμψας τινὰς ὁ Σύλλας, ἐκέλευε καταλαβεῖν ἥντινα τῶν ἄλλων δυνηθεῖεν ἄκραν, καὶ καπνῷ τοῦτο σημῆναι. Γενομένου δὲ τοῦ καπνοῦ, συμβαλὼν τοῖς ἐκ μετώπου, καὶ μαχόμενος ὥραις τρισὶ καρτερῶς, εἷλε τὴν πόλιν. Καὶ τάδε μὲν ἦν τοῦδε τοῦ θέρους εὐπραγήματα Σύλλα. Χειμῶνος δ' ἐπιόντος ὁ μὲν ἐς Ῥώμην ἀνέστρεφεν, ἐς ὑπατείαν παραγγέλλων.

LII. Γναῖος δὲ Πομπήϊος ὑπηγάγετο Μάρσους, καὶ Μαῤῥουκίνους, καὶ Οὐηστίνους. Καὶ Γάϊος Κοσκώνιος, ἕτερος Ῥωμαίων στρατηγὸς, ἐπελθὼν, Σαλαπίαν τε ἐνέπρησε, καὶ Κάννας παρέλαβε, καὶ Κανύσιον περικαθήμενος Σαυνίταις ἐπελθοῦσιν ἀντεμάχετο ἐγκρατῶς· μέχρι φόνος πολὺς ἑκατέρων ἐγένετο, καὶ ὁ Κοσκώνιος ἐλαττούμενος ἐς Κάννας ὑπεχώρει. Τρεβάτιος δ' αὐτὸν ὁ τῶν Σαυνιτῶν στρατηγὸς, ποταμοῦ διείργοντος, ἐκέλευεν ἢ περᾶν ἐπ' αὐτὸν ἐς μάχην, ἢ ἀναχωρεῖν, ἵνα περάσειεν. Ὁ δ' ἀναχωρεῖ, καὶ διαβάντι τῷ Τρεβατίῳ προσπεσὼν, μάχῃ τε κρείττων ἐγένετο, καὶ φεύγοντος ἐπὶ τὸ ῥεῦμα αὐτοῦ, μυρίους καὶ πεντακισχιλίους διέφθειρεν· οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ τοῦ Τρεβατίου διέφυγον ἐς Κανύσιον. Καὶ ὁ Κοσκώνιος τὴν Λαριναίων καὶ Οὐενουσίων καὶ Ἀσκλαίων ἐπιδραμὼν, ἐς Ποδίκλους ἐσέβαλε, καὶ δυσὶν ἡμέραις τὸ ἔθνος παρέλαβε.

LIII. Καικίλιος δ' αὐτῷ Μέτελλος ἐπελθὼν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν διάδοχος, ἐς Ἰάπυγας ἐμβαλὼν, ἐκράτει καὶ ὧδε μάχῃ τῶν Ἰαπύγων. Καὶ Πομπαίδιος, ἄλλος τῶν ἀφεστώτων στρατηγὸς, ἐνταῦθα ἔπεσεν· οἱ δὲ λοιποὶ σποράδην εἰς τὸν Καικίλιον διέφυγον. Καὶ τάδε μὲν ἦν περὶ τὴν Ἰταλίαν ἀμφὶ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον· ἀκμάσαντα δὴ μάλιστα μέχρι τῶνδε, ἕως Ἰταλία πᾶσα προσεχώρησεν ἐς τὴν Ῥωμαίων πολιτείαν, χωρίς γε Λευκανῶν καὶ Σαυνιτῶν τότε· δοκοῦσι γάρ μοι καὶ οἵδε τυχεῖν ὧν ἔχρηζον ὕστερον. Ἐς δὲ τὰς φυλὰς, ὅμοια τοῖς προτυχοῦσιν, ἕκαστοι κατελέγοντο, τοῦ μὴ τοῖς ἀρχαίοις ἀναμεμιγμένοι ἐπικρατεῖν ἐν ταῖς χειροτονίαις, πλέονες ὄντες.

LIV. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου κατὰ τὸ ἄστυ οἱ χρῆσται πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν· οἱ μὲν, πράττοντες τὰ χρέα σὺν τόκοις, νόμου τινὸς παλαιοῦ διαγορεύοντος, μὴ δανείζειν ἐπὶ τόκοις, ἢ ζημίαν τὸν οὕτω δανείσαντα προσοφλεῖν. Ἀποστραφῆναι γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, τὸ δανείζειν, ὡς καπηλικὸν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι, καὶ δύσερι καὶ ἐχθροποιόν· ᾧ λόγῳ καὶ Πέρσαι τὸ κιχρᾶσθαι, ὡς ἀπατηλόν τε καὶ φιλοψευδές. Ἔθους δὲ χρονίου τοὺς τόκους βεβαιοῦντος, οἱ μὲν κατὰ τὸ ἔθος ᾔτουν, οἱ δὲ

dux Samnitium, sed per ambages qua minime putabatur hostis venturus. Itaque repente multi oppressi sunt; reliqui passim fuga dispersi. Mutilus saucius cum paucis Æserniam eadem fuga pervenit. Sylla, expugnatis ejus castris, duxit ad Bovianum, in qua rebellium populorum concilium agitabatur. Et quum tres arces haberet id oppidum, Bovianensibus ab una parte in Syllam intentis, circummissæ aliquot cohortes jussæ sunt diversa parte utram possent ex alteris duabus arcibus capere, et fumo id significare. Quod ubi successit, Sylla, aggressus eos qui a fronte ipsi erant, post trium horarum validam oppugnationem, potitus est oppido. Et his quidem rebus per eam æstatem prospere gestis sub hiemem Sylla ad consulatum petendum in Urbem est profectus.

LII. At Cn. Pompeius Marsos, Marrucinos, Vestinosque subegit. Diversa parte C. Cosconius prætor Salapiam vi captam incendit, et Cannas in fidem recepit : sed ab obsidione Canusii, superventu Samnitium, post acrem pugnam, edita utrinque magna strage, repulsus, ad Cannas coactus est sese recipere. Cæterum Trebatius, Samnitium imperator, dirimente exercitus fluvio denunciavit Cosconio, ut trajiceret commissurus prælium, aut retrocederet, dum ipse trajecisset. Cosconius retrocedere maluit : et Trebatium, quamprimum trajecit, aggressus superavit : fugientesque persecutus, in amnem præcipites egit, ita ut ex eis XV millia perirent : reliqui una cum Trebatio intra Canusium refugerunt. Tum Cosconius, in Larinatium, Venusinorum, Asculorumque fines incursatione facta Pœdiculos invasit, et intra biduum totam gentem in deditionem accepit.

LIII. Hujus in prætura successor Cæcilius Metellus, accepto exercitu, Apulos adortus prælio vicit : quo prælio Pompædius, unus ex defectionis autoribus, periit : reliquiæ cladis sparsim ad victorem transfugerunt. Atque ita Bellum Sociale maxima contentione gestum est hactenus; donec universa Italia civitatem Romanam adepta est, exceptis Lucanis et Samnitibus; qui tamen aliquanto post pariter compotes voti facti fuisse mihi videntur. Digesti sunt autem in suas tribus, quemadmodum ii, qui paulo ante fuerant recepti; ne permixti veteribus civibus, ut numero, ita suffragiis vincerent.

LIV. Per idem vero tempus et in urbe ob æs alienum exorta est seditio; dum quidam acerbius usuras exigunt, contra quam cautum esset antiquis legibus; quibus vetitum erat, pecuniam in fœnore ponere, addita pœna si quis stipulata sibi usura pecuniam mutuo daret. Videntur enim illi prisci Romani, sicut et Græci, abhorruisse a fœnore, ut sordida negotiatione, molesta pauperibus, et litium inimicitiarumque materia. Qua ratione et apud Persas ipsum mutuari etiam turpe habebatur, velut cum fraude et mendacio plerumque conjunctum. Sed quia veteri jam more fœnus apud Romanos receptum fuerat, fœneratores illud

οἷον ἐκ πολέμων τε καὶ στάσεων ἀνεβάλλοντο τὰς ἀποδόσεις· εἰσὶ δ' οἳ καὶ τὴν ζημίαν τοὺς δανείσαντας ἐκτίσειν ἐπηπείλουν. Ὅ τε στρατηγὸς Ἀσελλίων, ᾧ ταῦτα προσέκειτο, ἐπεὶ διαλύων αὐτοὺς οὐκ ἔπειθεν, ἐδίδου κατ' ἀλλήλων αὐτοῖς δικαστήρια· τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ ἔθους ἀπορίαν ἐς τοὺς δικαστὰς περιφέρων. Οἱ δανεισταὶ δὲ, χαλεπήναντες ὅτι τὸν νόμον παλαιὸν ὄντα ἀνεκαίνιζε, κτείνουσιν αὐτὸν ὧδε. Ὁ μὲν ἔθυε τοῖς Διοσκούροις ἐν ἀγορᾷ, τοῦ πλήθους ὡς ἐπὶ θυσίᾳ περιστάντος· ἑνὸς δὲ λίθου τοπρῶτον ἐπ' αὐτὸν ἀφεθέντος, ἔῤῥιψε τὴν φιάλην, καὶ ἐς τὸ Ἑστίας ἱερὸν ἵετο δρόμῳ. Οἱ δὲ αὐτὸν προλαβόντες τε ἀπέκλεισαν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ καταφυγόντα ἔς τι πανδοχεῖον ἔσφαξαν. Πολλοί τε τῶν διωκόντων, ἐς τὰς παρθένους αὐτὸν ἡγούμενοι καταφυγεῖν, ἐσέδραμον ἔνθα μὴ θέμις ἦν ἀνδράσιν. Οὕτω μὲν καὶ Ἀσελλίων, στρατηγῶν τε καὶ σπένδων, καὶ ἱερὰν καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς ἐν θυσίᾳ περικείμενος, ἀμφὶ δευτέραν ὥραν ἐσφάζετο ἐν ἀγορᾷ μέσῃ παρὰ ἱεροῖς. Καὶ ἡ σύγκλητος ἐκήρυσσεν, εἴ τις τι περὶ τὸν Ἀσελλίωνος φόνον ἐλέγξειεν, ἐλευθέρῳ μὲν ἀργύριον, δούλῳ δὲ ἐλευθερίαν, συνεγνωκότι δὲ ἄδειαν· οὐ μὴν ἐμήνυσεν οὐδεὶς, τῶν δανειστῶν περικαλυψάντων.

LV. Τάδε μὲν δὴ φόνοι καὶ στάσεις ἔτι ἦσαν ἐμφύλιοι κατὰ μέρη. Μετὰ δὲ τοῦτο στρατοῖς μεγάλοις οἱ στασίαρχοι πολέμου νόμῳ συνεπλέκοντο ἀλλήλοις, καὶ ἡ πατρὶς ἆθλον ἔκειτο ἐν μέσῳ. Ἀρχὴ δ' ἐς ταῦτα καὶ πάροδος εὐθὺς ἐπὶ τῷ συμμαχικῷ πολέμῳ ἥδε ἐγίγνετο. Ἐπειδὴ Μιθριδάτης, ὁ τοῦ Πόντου καὶ ἄλλων ἐθνῶν βασιλεὺς, ἐς Βιθυνίαν καὶ Φρυγίαν καὶ τὴν ὅμορον αὐταῖς Ἀσίαν ἐνέβαλεν, ὥς μοι κατὰ τὴν βίβλον εἴρηται τὴν πρὸ τῆσδε· Σύλλας μὲν ὑπατεύων ἔλαχε στρατηγεῖν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦδε τοῦ Μιθριδατείου πολέμου· καὶ ἦν ἔτι ἐν Ῥώμῃ. Μάριος δὲ, τὸν πόλεμον εὐχερῆ τε καὶ πολύχρυσον ἡγούμενος εἶναι, καὶ ἐπιθυμῶν τῆς στρατηγίας, ὑπηγάγετό οἱ συμπράσσειν ἐς τοῦτο Πούπλιον Σουλπίκιον δήμαρχον ὑποσχέσεσι πολλαῖς· καὶ τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας νεοπολίτας, μειονεκτοῦντας ἐπὶ ταῖς χειροτονίαις, ἐπήλπιζεν ἐς τὰς φυλὰς ἁπάσας διαιρήσειν· οὐ προλέγων μέν τι περὶ τῆς ἑαυτοῦ χρείας, ὡς δὲ ὑπηρέταις ἐς πάντα χρησόμενος εὔνοις. Καὶ νόμον αὐτίκα ὁ Σουλπίκιος ἐσέφερε περὶ τοῦδε· οὗ κυρωθέντος ἔμελλε πᾶν, ὅ τι βούλοιτο Μάριος ἢ Σουλπίκιος, ἔσεσθαι, τῶν νεοπολιτῶν πολὺ παρὰ τοὺς ἀρχαίους πλειόνων ὄντων. Οἱ δ' ἀρχαιότεροι, συνορῶντες ταῦτα, ἐγκρατῶς τοῖς νεοπολίταις διεφέροντο. Ξύλοις δὲ καὶ λίθοις χρωμένων αὐτῶν ἐς ἀλλήλους, καὶ μείζονος ἀεὶ γιγνομένου τοῦ κακοῦ, δείσαντες οἱ ὕπατοι περὶ τῇ δοκιμασίᾳ τοῦ νόμου πλησιαζούσῃ, προὔγραψαν ἡμερῶν ἀργίας πολλῶν, ὁποῖον ἐν ταῖς ἑορταῖς εἰώθει γίγνεσθαι· ἵνα τις ἀναβολὴ γένοιτο τῆς χειροτονίας καὶ τοῦ κακοῦ.

LVI. Σουλπίκιος δὲ, τὴν ἀργίαν οὐκ ἀναμένων, ἐκέλευε τοῖς στασιώταις εἰς τὴν ἀγορὰν ἥκειν μετὰ

pro more reposcebant : debitores vero, bellum et seditiones causando, differebant reddere : nec deerant qui urgentibus mulctam legis etiam minitarentur. Tum Asellio prætor, cujus ea erat jurisdictio, quia conciliare partes conatus nihil proficiebat, permisit eis, ut ex lege coram judicibus agerent; adeoque difficultatem eam, quæ ex repugnantia legis cum more oriebatur, declinans, judices in eamdem implicuit. Fœneratores autem, ægre ferentes renovari veterem legem, prætorem tollunt e medio, ad hunc modum. Sacrum is faciebat in foro, ad ædem Castorum, circumstante ut fit frequenti multitudine : quumque unus quispiam petisset eum lapide, abjecta phiala ad ædem Vestæ currere cœpit; sed præventus, et æde exclusus, dum in caupona quadam quærit latebras, jugulatus est. In eo tumultu multi, rati ad Vestales eum confugisse, dum avidius insectantur, penetraverunt quo nefas est ingredi viros. Sic Asellio prætor in ipso magistratu, amictus, ut in sacrificio, sacra aurataque veste, circiter horam diei secundam in medio foro inter sacrificandum occisus est. Senatus per præconem auctorum ejus cædis indici futuro ostentavit præmium, libero pecuniam, servo libertatem, conscio impunitatem : at nemo tamen index exstitit, fœneratoribus rem tegentibus.

LV. Adhuc quidem cædes civiles intra singulos homines substiterant : et seditiones passim fuerant, non bella civilia. Sed posthac factionum principes numerosis exercitibus, ut in bello mos est, rem gesserunt adversus se invicem : et victoriæ præmium petebatur patria. Quarum contentionum occasio protinus post finem Socialis belli enata est hujusmodi. Postquam Mithridates, Ponti aliarumque gentium rex, Bithyniam et Phrygiam confinemque his Asiam invasit, ut superiori libro est expositum; Sylla, tunc consul, Asiam cum Mithridatico bello sortitus est provinciam. Qui quum nondum ab urbe esset digressus, Marius, arbitratus id bellum plus lucri quam difficultatis habiturum, cupidusque imperii ejus belli, multis pollicitationibus induxit P. Sulpicium tribunum plebis, ut sibi adesset : spemque fecit novis civibus, fore ut jure suffragiorum æquarentur veteribus, et per tribus distribuerentur; dissimulans quidem interim, suum se negotium agere, et ad operam sibi navandam captare illorum benevolentiam. Nec mora : Sulpicius legem super hac re promulgat; quæ si fuisset perlata, ipsius Marii Sulpiciique arbitratu gerenda erant omnia : in tantum numero præpollebat recentium civium accessio. Id animadvertentes veteres cives, totis viribus resistebant novis; et ad manus tandem ad saxaque devenit contentio, et quotidie latius manavit malum. Itaque consules, timentes comitia quibus de illa lege suffragia ferri debebant, ut ea comitia una cum periculo differrentur, indixerunt in multos dies ferias, quales in festis solennibus esse solent.

LVI. At Sulpicius, nil moratus eas ferias, jussit factionem suam in foro præsto esse, sicis sub veste accinctam;

κεκρυμμένων ξιφιδίων, καὶ δρᾷν ὅ τι ἐπείγοι, μηδ' αὐτῶν φειδομένους τῶν ὑπάτων, εἰ δέοι. Ὡς δὲ αὐτῷ πάντα ἕτοιμα ἦν, κατηγόρει τῶν ἀργιῶν ὡς παρανόμων, καὶ τοὺς ὑπάτους Κορνήλιον Σύλλαν καὶ Κοΐντον Πομπήϊον ἐκέλευεν αὐτὰς αὐτίκα ἀναιρεῖν, ἵνα προθείη τὴν δοκιμασίαν τῶν νόμων. Θορύβου δ' ἀναστάντος, οἱ παρεσκευασμένοι τὰ ξιφίδια ἐσπάσαντο, καὶ τοὺς ὑπάτους ἀντιλέγοντας ἠπείλουν κτενεῖν· μέχρι Πομπήϊος μὲν λαθὼν διέφυγε, Σύλλας δὲ ὡς βουλευσόμενος ὑπεχώρει. Κἀν τῷδε Πομπηΐου τὸν υἱόν, κηδεύοντα τῷ Σύλλᾳ, παῤῥησιαζόμενόν τι καὶ λέγοντα, κτείνουσιν οἱ τοῦ Σουλπικίου στασιῶται. Καὶ ὁ Σύλλας ἐπελθὼν ἐβάστασε τὴν ἀργίαν· ἔς τε Καπύην ἐπὶ τὸν ἐκεῖ στρατόν, ὡς ἐκ Καπύης ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ τὸν Μιθριδάτου πόλεμον διαβαλῶν, ἠπείγετο· οὐ γάρ πω τινὸς τῶν ἐπ' αὐτῷ πραττομένων ᾔσθετο. Ὁ δὲ Σουλπίκιος, αναιρεθείσης τῆς ἀργίας, καὶ Σύλλα τῆς πόλεως ἀποστάντος, ἐκύρου τὸν νόμον· καί, οὗ χάριν ταῦτα ἐγίγνετο, Μάριον εὐθὺς ἐχειροτόνει τοῦ πρὸς Μιθριδάτην πολέμου στρατηγεῖν ἀντὶ Σύλλα.

LVII. Πυθόμενος δ' ὁ Σύλλας, καὶ πολέμῳ κρίνας διακριθῆναι, συνήγαγε τὸν στρατὸν εἰς ἐκκλησίαν, καὶ τόνδε τῆς ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην στρατείας ὀρεγόμενόν τε, ὡς ἐπικερδοῦς, καὶ νομίζοντα Μάριον ἐς αὐτὴν ἑτέρους καταλέξειν ἀνθ' ἑαυτῶν. Τὴν δ' ὕβριν ὁ Σύλλας τὴν ἐς αὐτὸν εἰπὼν Σουλπικίου τε καὶ Μαρίου, καὶ σαφὲς οὐδὲν ἄλλο ἐπενεγκὼν (οὐ γὰρ ἐτόλμα πω λέγειν περὶ τοιοῦδε πολέμου), παρῄνεσεν ἑτοίμοις ἐς τὸ παραγγελλόμενον εἶναι. Οἱ δέ, συνιέντες τε ὧν ἐπενόει, καὶ περὶ σφῶν δεδιότες, μὴ τῆς στρατείας ἀποτύχοιεν, ἀπεγύμνουν αὐτοὶ τὸ ἐνθύμημα τοῦ Σύλλα, καὶ ἐς Ῥώμην σφᾶς ἄγειν θαῤῥοῦντα ἐκέλευον. Ὁ δέ, ἡσθείς, ἦγεν ἓξ τέλη στρατιωτῶν αὐτίκα. Καὶ αὐτὸν οἱ μὲν ἄρχοντες τοῦ στρατοῦ, χωρὶς ἑνὸς ταμίου, διέδρασαν ἐς Ῥώμην, οὐχ ὑφιστάμενοι στρατὸν ἄγειν ἐπὶ τὴν πατρίδα. Πρέσβεις δ' ἐν ὁδῷ καταλαβόντες, ἠρώτων, τί μεθ' ὅπλων ἐπὶ τὴν πατρίδα ἐλαύνοι; Ὁ δ' εἶπεν, Ἐλευθερώσων αὐτὴν ἀπὸ τῶν τυραννούντων. Καὶ τοῦτο δὶς καὶ τρὶς ἑτέροις καὶ ἑτέροις πρέσβεσιν ἐλθοῦσιν εἰπών, ἐπήγγελλεν ὅμως· εἰ θέλοιεν τήν τε σύγκλητον αὐτῷ καὶ Μάριον καὶ Σουλπίκιον εἰς τὸ Ἄρειον πεδίον συναγαγεῖν, καὶ πράξειν ὅ τι ἂν βουλευομένοις δοκῇ. Πλησιάζοντι δὲ Πομπήϊος μὲν ὁ σύναρχος, ἐπαινῶν καὶ ἀρεσκόμενος τοῖς γιγνομένοις, ἀφίκετο, συμπράξων ἐς ἅπαντα. Μάριος δὲ καὶ Σουλπίκιος ἐς παρασκευὴν ὀλίγου διαστήματος δεόμενοι, πρέσβεις ἑτέρους ἔπεμπον, ὡς δὴ καὶ τούσδε ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀπεσταλμένους· δεόμενοι, μὴ ἀγχοτέρω τεσσαράκοντα σταδίων τῇ Ῥώμῃ παραστρατοπεδεύειν, μέχρι ἐπισκέψαιντο περὶ τῶν παρόντων. Σύλλας δὲ καὶ Πομπήϊος τὸ ἐνθύμημα σαφῶς εἰδότες, ὑπέσχοντο μέν, ὧδε πράξειν· εὐθὺς δὲ τοῖς πρέσβεσιν ἀπιοῦσιν εἵποντο.

LVIII. Καὶ Σύλλας μὲν τὰς Κοιλίας πύλας καὶ τὸ παρ' αὐτὰς τεῖχος ἑνὶ τέλει στρατιωτῶν κατελάμβανε,

quibus ubicumque opus fuisset, et vel contra ipsos consules, si res postularet, uterentur. Quibus rebus præparatis, accusare cœpit eas ferias ut illegitimas; jubens Syllam et Q. Pompeium coss. confestim eas tollere, ut plebi committantur suffragia de legibus. Inde tumultu exorto, stringuntur ex composito sicæ, et consulibus contradicentibus intentantur; donec Pompeius clam elapsus est, Sylla vero velut ad deliberandum secessit. Interim Pompeius, consulis filius, Syllæ gener, nescio quid liberius locutus, a Sulpicianis interficitur. Ac mox Sylla reversus ferias sustulit : properatoque itinere Capuam ad exercitum profectus est, inde porro contra Mithridatem trajecturus in Asiam : nihildum enim eorum quæ contra se parabantur, senserat. Sulpicius vero, sublatis feriis, et Sylla ab Urbe profecto, perfert legem : ac protinus Marium, cujus in gratiam ista comparata erant, plebis suffragiis designat imperatorem belli Mithridatici.

LVII. Ea re cognita Sylla, armis decernere secum constituens, in concionem advocat milites, et ipsos expeditionis in Mithridatem, lucri spe, cupidos, et arbitrantes, Marium alios milites ad eam militiam conscripturum. Ibi igitur commemoratis injuriis, quibus esset a Sulpicio Marioque affectus, et nihil præterea manifeste pronuncians (nondum enim audebat talis belli mentionem inducere), hortatus est milites, ut parati essent ad jussa facienda. Illi, intellecta ejus mente, veriti, ne expeditionis spe adversus Mithridatem suscipiendæ exciderent, aperiunt ipsi illam Syllæ dissimulationem; jubentes eum bono animo esse, et ad Urbem sese ducere. Itaque lætus Sylla confestim sex legiones Romam versus ducit : quarum præfecti, præter unicum quæstorem, omnes deserto exercitu in urbem properaverunt, non sustinentes contra patriam militare. Proficiscenti Syllæ occurrunt ex urbe legati : quibus interrogantibus, quid ita patriam armatus peteret? respondit, ut eam liberaret a tyrannis. Idem responsum quum iterum atque tertio aliis post alios legatis dedisset, pollicebatur tamen, si velit senatus cum Mario Sulpicioque in campo Martio sibi præsto esse, acturum se omnia de communi consilio. Jam vero appropinquanti occurrit collega Pompeius; et, comprobans laudansque factum ejus, operam suam ad omnia obtulit. Marius vero et Sulpicius, nondum satis parati propter temporis angustiam, alios legatos mittunt tanquam senatus nomine venientes; qui postularent, ne intra quintum lapidem ab urbe Sylla castra metaretur, donec senatus de præsenti negotio deliberasset. At Sylla et Pompeius, intellecto hoc consilio, annuerunt quidem legatorum postulatis; sed abeuntes eosdem e vestigio secuti sunt.

LVIII. Tum Sylla ad occupandam Cælimontanam (*f.* Æsquiliam) portam et contiguum ei murum unam legionem

Πομπήϊος δὲ τὰς Κολλίνας ἑτέρῳ τέλει· καὶ τρίτον ἐπὶ τὴν ξυλίνην γέφυραν ἐχώρει, καὶ τέταρτον πρὸ τῶν τειχῶν ἐς διαδοχὴν ὑπέμενε. Τοῖς δ' ὑπολοίποις ὁ Σύλλας ἐς τὴν πόλιν ἐχώρει, δόξῃ καὶ ἔργῳ πολεμίου. Ὅθεν αὐτὸν οἱ περιοικοῦντες ἄνωθεν ἠμύνοντο βάλλοντες, μέχρι τὰς οἰκίας ἠπείλησεν ἐμπρήσειν· τότε δ' οἱ μὲν ἀνέσχον. Μάριος δὲ καὶ Σουλπίκιος ἀπήντων περὶ τὴν Αἰσκύλειον ἀγορὰν μεθ' ὅσων ἐφθάκεσαν ὁπλίσαι· καὶ γίγνεταί τε ἀγὼν ἐχθρῶν, ὅδε πρῶτος ἐν Ῥώμῃ, οὐχ ὑπὸ εἰκόνι στάσεως ἔτι, ἀλλ' ἀπροφασίστως ὑπὸ σάλπιγγι καὶ σημείοις, πολέμου νόμῳ· ἐς τοσοῦτον αὐτοῖς κακοῦ τὰ τῶν στάσεων ἀμεληθέντα προέκοψε· τρεπομένων δὲ τῶν Σύλλα στρατιωτῶν, ὁ Σύλλας σημεῖον ἁρπάσας προεκινδύνευεν· ὡς αἰδοῖ τε τοῦ στρατηγοῦ, καὶ δέει τῆς ἐπὶ τῷ σημείῳ, εἰ ἀπέχοιντο, ἀτιμίας, εὐθὺς ἐκ τῆς τροπῆς αὐτοὺς μετατίθεσθαι. Καὶ ὁ Σύλλας ἐκάλει τε τοὺς νεαλεῖς ἐκ τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἑτέρους κατὰ τὴν καλουμένην Συβοῦρβαν ὁδὸν περιέπεμπεν, ἢ κατὰ νώτου τῶν πολεμίων ἔμελλον ἔσεσθαι περιδραμόντες. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Μάριον, πρός τε τοὺς ἐπελθόντας ἀκμῆτας ἀσθενῶς μαχόμενοι, καὶ ἐπὶ τοῖς περιοδεύουσι δείσαντες περικύκλωσιν, τούς τε ἄλλους πολίτας ἐκ τῶν οἰκιῶν ἔτι μαχομένους συνεκάλουν, καὶ τοῖς δούλοις ἐκήρυττον ἐλευθερίαν, εἰ μετάσχοιεν τοῦ πόνου. Οὐδενὸς δὲ προσιόντος, ἀπογνόντες ἁπάντων, ἔφευγον εὐθὺς ἐκ τῆς πόλεως, καὶ σὺν αὐτοῖς ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν συνεπεπράχεσαν.

LIX. Ὁ δὲ Σύλλας τότε μὲν ἐς τὴν λεγομένην Ἱερὰν ὁδὸν παρῆλθε, καὶ τοὺς διαρπάζοντάς τι τῶν ἐν ποσὶν, αὐτίκα ἐν μέσῳ πάντων ἐφορώντων ἐκόλαζε. Φρουρὰν δὲ κατὰ μέρος ἐπιστήσας τῇ πόλει, διενυκτέρευεν αὐτός τε καὶ ὁ Πομπήϊος· περιθέοντες ἑκάστους, ἵνα μή τι δεινὸν ἢ παρὰ τῶν δεδιότων ἢ παρὰ τῶν νενικηκότων ἐπιγένοιτο. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ τὸν δῆμον ἐς ἐκκλησίαν συναγαγόντες, ὠδύροντο περὶ τῆς πολιτείας, ὡς ἐκ πολλοῦ τοῖς δημοκοποῦσιν ἐκδεδομένης, καὶ αὐτοὶ τάδε πράξαντες ὑπ' ἀνάγκης. Εἰσηγοῦντό τε, μηδὲν ἔτι ἀπροβούλευτον ἐς τὸν δῆμον ἐσφέρεσθαι· νενομισμένον μὲν οὕτω καὶ πάλαι, παραλελυμένον δ' ἐκ πολλοῦ· καὶ τὰς χειροτονίας μὴ κατὰ φυλὰς, ἀλλὰ κατὰ λόχους, ὡς Τύλλιος βασιλεὺς ἔταξε, γίγνεσθαι· νομίσαντες, διὰ δυοῖν τοῖνδε, οὔτε νόμον οὐδένα πρὸ τῆς βουλῆς ἐς τὸ πλῆθος ἐσφερόμενον, οὔτε τὰς χειροτονίας, ἐν τοῖς πένησι καὶ θρασυτάτοις ἀντὶ τῶν ἐν περιουσίᾳ καὶ εὐβουλίᾳ γιγνομένας, δώσειν ἔτι στάσεων ἀφορμάς. Πολλά τε ἄλλα τῆς τῶν δημάρχων ἀρχῆς, τυραννικῆς μάλιστα γεγενημένης, περιελόντες· κατέλεξαν ἐς τὸ βουλευτήριον, ὀλιγανθρωπότατον δὴ τότε μάλιστα ὂν, καὶ παρὰ τοῦτ' εὐκαταφρόνητον, ἀθρόους ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τριακοσίους. Ὅσα τε ὑπὸ Σουλπικίου κεκύρωτο μετὰ τὴν κεκηρυγμένην ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἀργίαν, ἅπαντα διελύετο, ὡς οὐκ ἔννομα.

LX. Ὧδε μὲν αἱ στάσεις ἐξ ἔριδος καὶ φιλονεικίας ἐπὶ φόνους, καὶ ἐκ φόνων ἐς πολέμους ἐντελεῖς προέκο-

mittit; alia legione portam Collinam Pompeius occupat; tertia petit pontem sublicium: quarta in statione relicta est ante mœnia. Sylla ipse cum duabus reliquis Urbem hostiliter ingreditur. Itaque qui proximos vicos habitabant, superne cum missilibus prohibere instituunt; donec incendium domorum minatus, tela eorum cohibuit. Et Marius ad Æsquilium forum cum Sulpicio cæterisque suæ factionis trepide armatis occurrit: et committitur pugna inter infestas partes, prima ejus generis intra urbis mœnia; non jam, ut ante, per seditionis speciem, sed aperto Marte collatis signis et tuba canente. Eo nimirum processerant contentiones, nemine maturante remedium. In ea pugna inclinantibus jam ad fugam Syllanis, Sylla, correpto signo, inter primores provolat: atque ita vel imperatoris reverentia, vel metu ignominiæ, quæ sequitur signorum desertores, miles omisso fugæ consilio restitit. Jamque aliam recentem manum e castris advocat Sylla; simulque aliam manum per Suburranam viam deflectere jubet, ut adversarios circumventos a tergo aggrederentur. Tum Mariani fessi, jam segnius repugnantes integris; adhæc solliciti, ne qua vis a tergo se ingereret; cives eos, qui de tectis adhuc pugnabant, convocant, et servos vocant ad libertatem, si velint esse laboris participes. Sed nemine horum quidquam movente, per summam desperationem ex urbe se proripiunt, et cum his nobilissimus quisque ejusdem factionis.

LIX. Sylla in Sacram quæ vocatur viam delatus, milites rapinas ausos in conspectu omnium affecit supplicio: et dispositis regionatim tota urbe præsidiis, partitus cum collega operam, pervigil ea nocte obibat omnia, ne qua vel ab urbanis, timentibus quorsum hæc evaderent, vel a victoribus, vis aut tumultus exsisteret. Prima luce vero convocata populi concione, conquesti sunt Sylla Pompeiusque de statu reipublicæ, jamdudum turbulentis hominibus proditæ: dicentes, se coactos fecisse quidquid hactenus egissent. Censebantque, oportere nullam posthac rogationem apud plebem fieri, quin antea in senatu res fuisset deliberata; revocando vetus institutum, quod jam dudum quidem esset antiquatum. Postulabant etiam, comitia abhinc non tributa, sed centuriata, haberi, ex Servii Tullii instituto: putantes, his duabus rationibus, si prima legum consultatio penes senatum foret, et suffragiorum robur ab egenis et audacissimo quoque transferretur ad opulentiores prudentioresque, defore posthac seditionum materiam. Præterea, multis aliis modis accisa tribunorum plebis potestate, quam a tyrannica potentia jam parum abfuisse dicebant; allegerunt in senatum maxime tunc ob infrequentiam obnoxium contemtui, trecentos ex omni optimorum virorum numero præstantissimos; et quæcumque a Sulpicio post indictas a consulibus ferias acta fuerant, abrogarunt, ut illegitima.

LX. Ita per seditiones et certamina ad cædes, a cædibus ad bella ventum erat: et primus hic Romanus exercitus

πτον· καὶ στρατὸς πολιτῶν ὅδε πρῶτος ἐς τὴν πατρίδα ὡς πολεμίαν ἐσέβαλεν. Οὐδ' ἔληξαν ἀπὸ τοῦδε αἱ στάσεις ἔτι κρινόμεναι στρατοπέδοις, ἀλλ' ἐσβολαὶ συνεχεῖς ἐς τὴν Ῥώμην ἐγίγνοντο καὶ τειχομαχίαι, καὶ ὅσα ἄλλα πολέμων ἔργα, οὐδενὸς ἔτι ἐς αἰδῶ τοῖς βιαζομένοις ἐμποδὼν ὄντος, ἢ νόμων, ἢ πολιτείας, ἢ πατρίδος. Τότε δὲ Σουλπίκιον, δημαρχοῦντα ἔτι, καὶ σὺν αὐτῷ, Μάριον, ἑξάκις ὑπατευκότα, καὶ τὸν Μαρίου παῖδα, καὶ Πούπλιον Κέθηγον, καὶ Ἰούνιον Βροῦτον, καὶ Γναῖον καὶ Κόϊντον Γράνιον, καὶ Πούπλιον Ἀλβινουανόν, καὶ Μάρκον Λαιτώριον, ἑτέρους τε ὅσοι μετ' αὐτῶν, ἐς δώδεκα μάλιστα, ἐκ Ῥώμης διεπεφεύγεσαν, ὡς στάσιν ἐγείραντας καὶ πολεμήσαντας ὑπάτοις, καὶ δούλοις κηρύξαντας ἐλευθερίαν εἰς ἀπόστασιν, πολεμίους Ῥωμαίων ἐψήφιστο εἶναι, καὶ τὸν ἐντυχόντα νηποινεὶ κτείνειν, ἢ ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς ὑπάτους· τά τε ὄντα αὐτοῖς δεδήμευτο. Καὶ ζητηταὶ διέθεον ἐπὶ τοὺς ἄνδρας· οἳ Σουλπίκιον μὲν καταλαβόντες ἔκτειναν.

hostiliter patriam ingressus est. A quo tempore non desierunt amplius, civiles contentiones exercitibus decernere: et identidem factæ sunt in urbem Romam irruptiones, et pugnæ pro mœnibus: ita ut nulla bellorum abesset calamitas; et nihil porro, non pudor, non fas, non reipublicæ patriæve amor, homines violentos cohiberet a facinore. Jam vero Sulpicius tribunus plebis, et cum eo Marius VI. cos. ejusque filius, tum P. Cethegus, Junius Brutus, Cn. et Q. Granii, P. Albinovanus, M. Lætorius, et alii, qui cum his ex Urbe profugerant, numero fere duodecim, ut auctores seditionis, qui et arma tulissent adversus consules, et servitia ad pileum sollicitassent, hostes reipublicæ judicati sunt; permissumque cuivis, qui in eos incidisset, vel impune occidere, vel ad consules eos retrahere: bonaque eorumdem publicata sunt, et dimissi circumquaque qui ipsos perquirerent. A quibus Sulpicius quidem deprehensus occisusque est.

LXI. Ὁ δὲ Μάριος αὐτοὺς ἐς Μιντούρνας διέφυγεν, ἔρημος ὑπηρέτου τε καὶ θεράποντος. Καὶ αὐτὸν οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες, ἀναπαυόμενον ἐν οἴκῳ ζοφώδει, δεδιότες μὲν τὸ κήρυγμα τοῦ δήμου, φυλαττόμενοι δὲ ἀνδρὸς ἑξάκις ὑπατεύσαντος καὶ πολλὰ καὶ λαμπρὰ εἰργασμένου αὐθένται γενέσθαι, Γαλάτην ἄνδρα ἐπιδημοῦντα μετὰ ξίφους ἐσέπεμψαν ἀνελεῖν. Τὸν δὲ Γαλάτην φασὶν ἐν τῷ σκότῳ προσιόντα τῷ στιβαδίῳ, δεῖσαι, δόξαντα τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Μαρίου πυρὸς αὐγὴν καὶ φλόγα ἀφιέναι. Ὡς δὲ καὶ ὁ Μάριος αὐτὸς ἐπανιστάμενος ἐκ τῆς εὐνῆς ἀνεβόησε παμμέγεθες αὐτῷ· Σὺ τολμᾷς κτεῖναι Γάϊον Μάριον; προτροπάδην ὁ Γαλάτης ἔφευγεν ἔξω διὰ θυρῶν, μεμηνότι ἐοικώς, καὶ βοῶν, Οὐ δύναμαι κτεῖναι Γάϊον Μάριον. Ὅθεν καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ἅτε καὶ τέως ταῦτα σὺν ὄκνῳ κεκρικόσιν, ἐνέπιπτέ τι δαιμόνιον δέος, καὶ μνήμη τῆς ἐκ παιδὸς ἐπιφημισθείσης τῷ ἀνδρὶ ἑβδόμης ὑπατείας. Παιδὶ γὰρ ὄντι φασὶν ἐς τὸν κόλπον ἀετοῦ νεοττοὺς ἑπτὰ καταῤῥυῆναι, καὶ τοὺς μάντεις εἰπεῖν, ὅτι ἑπτάκις ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀρχῆς ἔσοιτο.

LXI. Marius vero e manibus inquisitorum elapsus, Minturnas pervenit, non apparitore comitatus, non famulo. Ubi quum in tenebricosa quadam domo requiesceret, magistratus ejus oppidi, qui et edictum populi Romani timebant, et tamen virum sexies consulem rebusque gestis clarissimum non sustinebant suis manibus perimere, hominem Gallum, qui apud eos commorabatur, ad occidendum Marium cum gladio intromiserunt. Sed hunc, aiunt, per tenebras ad Marii lectulum accedentem, quasi splendorem ignis ex illius oculis emicantem sibi visum videre, et terrore fuisse correptum. Ut vero etiam assurgens e lecto Marius, hominique occurrens, exclamavit: Tune audes occidere Caium Marium? effuse fugit Gallus e cubiculo, insano similis, vociferansque, Caium Marium occidere non possum. Itaque magistratum, ut qui jam ante cunctanter id decreverat, religio quædam subiit, et ominis memoria, quod etiam tum puero Mario septimum consulatum pollicitum erat. Ferunt enim, quum esset adhuc in pueris, decidisse in gremium ejus septem pullos aquilinos; prædixisseque vates, summum magistratum illi obventurum septies.

LXII. Ταῦτ' οὖν οἱ τῆς Μιντούρνης ἄρχοντες ἐνθυμούμενοι, καὶ τὸν Γαλάτην ἔνθουν κατὰ δαίμονα καὶ περιδεᾶ νομίζοντες γεγονέναι, τὸν Μάριον αὐτίκα τῆς πόλεως ἐξέπεμπον ὅπῃ δύναιτο σώζεσθαι. Ὁ δὲ συγγινώσκων ἑαυτῷ ζητουμένῳ τε ἐκ Σύλλα καὶ πρὸς ἱππέων διωκομένῳ, ὁδοὺς ἀτριβεῖς ἐπὶ θάλασσαν ἠλᾶτο· καὶ καλύβης ἐπιτυχὼν ἀνεπαύετο, φυλλάδα ἐπιβαλλόμενος τῷ σώματι. Ψόφου δ' αἰσθόμενος, ἐς τὴν φυλλάδα ὑπεκρύφθη· καὶ μᾶλλον ἔτι αἰσθόμενος, ἐς σκάφος ἁλιέως πρεσβύτου παρορμοῦν, βιασάμενος τὸν πρεσβύτην, ἐσήλατο, χειμῶνος ὄντος· καὶ τὸ πεῖσμα κόψας, καὶ τὸ ἱστίον πετάσας, ἐπέτρεψε τῇ τύχῃ φέρειν. Κατήχθη δὲ ἔς τινα νῆσον, ὅθεν νεὼς οἰκείων ἀνδρῶν παραπλεούσης ἐπιτυχών, ἐς Λιβύην ἐπέρα. Εἰργόμενος δὲ καὶ Λιβύης, ὡς πολέμιος, ὑπὸ Σεξτίου ἡγουμένου, διεχείμαζεν ἐν τῇ θαλάσσῃ, μικρὸν ὑπὲρ Λιβύην ἄνω ἐν τοῖς

LXII. Id secum reputantes magistratus Minturnensium, ratique divinitus Gallum perterritum, continuo Marium ex oppido dimiserunt, ut, quacunque ratione posset, salutem quæreret. At ille, non ignarus equites a Sylla missos ipsum quærere, per devia vagus mare petebat; et nactus tugurium, quiescebat ibi tectus frondibus. Ubi quum strepitum sensisset, arctius se intra frondes contraxit. Mox vero, ad majorem etiam strepitum, in lembum piscatorium, forte stantem in littore, propulso sene ejus domino, prosiluit; et, tempestate licet agitato mari, abscisso retinaculo, pansoque velo, fortunæ se permisit. Hinc in insulam quamdam delatus est Marius; unde forte fortuna conspicatus prætereuntem navim amicorum hominum, trajecit in Africam. Sed ibi, ut hostis, a Sextio, tunc eam provinciam obtinente, in littus exscendere prohibitus, paulo supra Africam provinciam, ad mare, in finibus Numidarum, hiemem

Νομάδων ὅροις. Καὶ αὐτῷ θαλασσεύοντι δεῦρο, κατὰ πύστιν, ἐπέπλευσαν τῶν συγκατεγνωσμένων Κέθηγός τε καὶ Γράνιος καὶ Ἀλβινουανὸς καὶ Λαιτώριος, καὶ ἕτεροι, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαρίου· οἳ ἐς μὲν Ἱεμψάλαν τὸν Νομάδων δυνάστην ἀπὸ Ῥώμης διέφυγον, ὑποψίᾳ δ' ἐκδόσεως ἐκεῖθεν ἀπέδρασαν. Οἱ μὲν δὴ, καθὰ καὶ Σύλλας ἐπεπράγει, βιάσασθαι τὴν πατρίδα διανοούμενοι, στρατιὰν δ' οὐκ ἔχοντες, περιέβλεπον εἴ τι συμβαίη.

LXIII. Ἐν δὲ Ῥώμῃ Σύλλας μὲν, ὅπλοις τὴν πόλιν ὧδε πρῶτος καταλαβών τε, καὶ δυνηθεὶς ἂν ἴσως ἤδη μοναρχεῖν, ἐπεὶ τοὺς ἐχθροὺς ἠμύνατο, τὴν βίαν ἑκὼν ἀπέθετο· καὶ τὸν στρατὸν ἐς Καπύην προπέμψας, αὖθις ἦρχεν ὡς ὕπατος. Οἱ δὲ τῶν ἐξελαθέντων στασιῶται, ὅσοι τῶν πλουσίων, καὶ γύναια πολλὰ πολυχρήματα, τοῦ δέους τῶν ὅπλων ἀναπνεύσαντες, ἠρεθίζοντο ὑπὲρ καθόδου τῶνδε τῶν ἀνδρῶν· καὶ οὐδὲν σπουδῆς ἢ δαπάνης ἐς τοῦτο ἀπέλειπον, ἐπιβουλεύοντες καὶ τοῖς τῶν ὑπάτων σώμασιν, ὡς οὐκ ἐνὸν τῶνδε περιόντων ἐκείνοις κατελθεῖν. Σύλλᾳ μὲν δὴ, καὶ παυσαμένῳ τῆς ἀρχῆς, στρατὸς ἦν, ὁ ἐψηφισμένος ἐπὶ Μιθριδάτην, ἐς σωτηρίαν αὐτοῦ φύλαξ. Κόϊντον δὲ Πομπήϊον, τὸν ἕτερον ὕπατον, ὁ δῆμος οἰκτείρων τοῦ δέους, ἐψηφίσαντο ἄρχειν Ἰταλίας καὶ ἑτέρου τοῦ περὶ αὐτὴν στρατοῦ, τότε ὄντος ὑπὸ Γναίῳ Πομπηΐῳ. Τοῦθ' ὁ Γναῖος πυθόμενός τε καὶ δυσχεράνας, ἥκοντα μὲν τὸν Κόϊντον ἐς τὸ στρατόπεδον ἐσεδέξατο, καὶ τῆς ἐπιούσης τι χρηματίζοντος, ὑπεχώρησε μικρὸν, οἷα ἰδιώτης· μέχρι τὸν ὕπατον πολλοὶ καθ' ὑπόκρισιν ἀκροάσεως περιστάντες ἔκτειναν· καὶ φυγῆς τῶν λοιπῶν γενομένης, ὁ Γναῖος αὐτοῖς ὑπήντα, χαλεπαίνων ὡς ὑπάτου παρανόμως ἀνῃρημένου· δυσχεράνας δ', ὅμως εὐθὺς ἦρχεν αὐτῶν.

LXIV. Ἐξαγγελθέντος δ' ἐς τὴν πόλιν τοῦ Πομπηΐου φόνου, αὐτίκα μὲν ὁ Σύλλας περιδεὴς ἐφ' ἑαυτῷ γενόμενος, τοὺς φίλους περιήγετο πανταχοῦ, καὶ νυκτὸς ἀμφ' αὐτὸν εἶχεν. Οὐ πολὺ δ' ἐπιμείνας, ἐς Καπύην ἐπὶ τὸν στρατὸν, κἀκεῖθεν ἐς τὴν Ἀσίαν, ἐξήλασεν. Οἱ δὲ τῶν φυγάδων φίλοι, Κίννᾳ τῷ μετὰ Σύλλαν ὑπατεύοντι θαῤῥοῦντες, τοὺς νεοπολίτας ἠρέθιζον ἐς τὸ ἐνθύμημα τοῦ Μαρίου, ταῖς φυλαῖς ἀξιοῦν ἀναμιχθῆναι, ἵνα μὴ τελευταῖοι ψηφιζόμενοι πάντων ὦσιν ἄκυροι. Τοῦτο δὴ προοίμιον τῆς αὐτοῦ τε Μαρίου καὶ τῶν ἀμφὶ τὸν ἄνδρα καθόδου. Ἀνθισταμένων δὲ τῶν ἀρχαίων κατὰ κράτος, Κίννας μὲν τοῖς νεοπολίταις συνέπραττε, νομιζόμενος ἐπὶ τῷδε τριακόσια δωροδοκῆσαι τάλαντα· τοῖς δ' ἀρχαίοις ὁ ἕτερος ὕπατος Ὀκταούϊος. Καὶ οἱ μὲν ἀμφὶ τὸν Κίνναν προλαβόντες τὴν ἀγορὰν μετὰ κεκρυμμένων ξιφιδίων, ἐβόων, ἐς τὰς φυλὰς πάσας ἀναμιγῆναι· τὸ δὲ καθαρώτερον πλῆθος ἐς τὸν Ὀκταούϊον ἐχώρει, καὶ οἵδε μετὰ ξιφιδίων. Ἔτι δ' αὐτῷ κατὰ τὴν οἰκίαν τὸ μέλλον περιορωμένῳ, ἐξαγγέλλεται, τοὺς πλέονας δημάρχους κωλύειν τὰ γιγνόμενα· θόρυβον δὲ τῶν νεοπολιτῶν εἶναι, καὶ ἀπογύμνωσιν

transegit. Quod ubi rumore cognoverunt Celhegus, Granius, Albinovanus, Lætorius, aliique, et ipsius Marii filius (qui omnes, quum ad Hiempsalem, Numidiæ regulum, Roma confugissent, nunc rursus ab eo, veriti, ne inimicis dederentur, profugerant) eodem ad Marium navigarunt. Et his quidem non deerat animus, quominus exemplo Syllæ invaderent patriam; sed, quia nullum habebant exercitum, occasionem circumspiciebant.

LXIII. Interea Sylla, qui primus Romam armis occupaverat; quum jam nunc fortasse potuisset supremam dominationem solus ad se rapere; contentus vindicta de inimicis capta, de cætero a vi abstinuit: præmissoque Capuam exercitu, rursum ad consularem potestatem rediit. At profugorum factio, præcipue locupletes, et feminæ non paucæ bene nummatæ, ubi respirarunt ab armorum metu, magno studio id agebant, ut viris illis reditum in patriam pararent; nec operæ ad id efficiendum parcentes, nec sumtibus, et consulum quoque vitæ struentes insidias, quod nunquam illos restitui posse, his superstitibus, putarent. Et Sylla quidem, vel post consulatum, tutus erat futurus præsidio exercitus, quem, ex S. C. acceptum ad bellum Mithridaticum, propugnatorem erat habiturus. Collegam vero ejus Q. Pompeium periclitantem miseratus populus, Italiam ei decrevit, et alterum exercitum, qui tum in ea militabat Cn. Pompeii auspiciis. Id cognitum Cneius tulit ægerrime. Advenientem tamen Quintum in castra recepit; et quum is postridie quiddam pro potestate apud milites ageret, cessit eidem paulisper tanquam privatus: sed paulo post Quintus, cinctus corona quasi ad audiendum confluentium, occisus est. Tum vero, diffugientibus cæteris, Cneius supervenit indignabundus, ut contra jus fasque patrata cæde consulis: nihilominus vero post indignationem continuo ad imperium pristinum rediit.

LXIV. In urbem autem nunciata cæde consulis, Sylla sibimet timens, semper stipatus amicis incedebat, ne noctu quidem eos dimittens. Neque vero diu moratus, Capuam ad exercitum, et inde in Asiam, profectus est. Amici autem exulum, Cinna freti, Syllæ in consulatu successore, novos cives incitabant, ut ex Marii proposito distribui per veteres tribus postularent, ne, dum in suffragando essent postremi, nihil omnino possent in republica. Id fuit principium revocandi Marium cæterosque exules. Nam, dum veteres cives resistunt totis viribus, Cinna novis favebat, trecentis talentis, ut tum ferebatur, corruptus: pro veteribus vero stabat alter consul Octavius. Sed Cinnani, præoccupato foro sicis veste tectis, cum clamore postulabant, ut tribubus omnibus miscerentur. Contra sincerior pars plebis, et ipsa sicis armata, Octavio se adjunxit. Cui domi adhuc exspectanti quid is tumultus parturiat, nunciatur, tribunorum plurimam partem intercedere, novos autem cives

ἤδη τῶν ξιφιδίων περὶ ὁδὸν ἐς τοὺς ἀντιλέγοντας δημάρχους ἀναπηδώντων ἐπὶ τὰ ἔμβολα. Ὧν Ὀκταούϊος πυθόμενος, κατέβαινε διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ μετὰ πυκνοῦ πάνυ πλήθους· καὶ οἷα χειμάῤῥους ἐς τὴν ἀγορὰν ἐμπεσὼν, ὤσατο μὲν διὰ μέσων τῶν συνεστώτων, καὶ διέστησεν αὐτούς· ὡς δὲ κατέπληξεν, ἐς τὸ τῶν Διοσκούρων ἱερὸν παρῆλθε, τὸν Κίνναν ἐκτρεπόμενος. Ὅσοι δ' αὐτῷ συνῆσαν, χωρὶς ἐπαγγέλματος ἐμπεσόντες τοῖς νεοπολίταις, ἔκτεινάν τε πολλοὺς, καὶ ἑτέρους φεύγοντας ἐπὶ τὰς πύλας ἐδίωκον.

LXV. Κίννας δὲ, θαῤῥήσας μὲν τῷ πλήθει τῶν νεοπολιτῶν, καὶ βιάσεσθαι προσδοκήσας, παρὰ δόξαν δ' ὁρῶν τὸ τόλμημα τῶν ὀλιγωτέρων ἐπικρατοῦν, ἀνὰ τὴν πόλιν ἔθει, τοὺς θεράποντας ἐπ' ἐλευθερίᾳ συγκαλῶν. Οὐδενὸς δ' αὐτῷ προσιόντος, ἐξέδραμεν ἐς τὰς ἀγχοῦ πόλεις, τὰς οὐ πρὸ πολλοῦ πολίτιδας Ῥωμαίων γενομένας, Τίβυρτόν τε, καὶ Πραινεστὸν, καὶ ὅσαι μέχρι Νώλης· ἐρεθίζων ἅπαντας ἐς ἀπόστασιν, καὶ χρήματα ἐς τὸν πόλεμον συλλέγων. Ταῦτα δ' ἐργαζομένῳ τε καὶ ἐπινοοῦντι τῷ Κίννᾳ προσέφυγον ἀπὸ τῆς βουλῆς οἱ τὰ αὐτὰ φρόνουν, Γαΐός τε Μιλώνιος, καὶ Κόϊντος Σερτώριος, καὶ Γαΐος Μάριος ἕτερος. Ἡ μὲν δὴ βουλὴ τὸν Κίνναν, ὡς ἐν κινδύνῳ τε τὴν πόλιν καταλιπόντα ὕπατον, καὶ δούλοις ἐλευθερίαν κηρύξαντα, ἐψηφίσατο μήτε ὕπατον μήτε πολίτην ἔτι εἶναι· καὶ Λεύκιον Μερόλαν ἐχειροτόνησαν ἀντ' αὐτοῦ, τὸν ἱερέα τοῦ Διός. Λέγεται δ' οὗτος ὁ ἱερεὺς Φλαμέντας, καὶ πιλοφορεῖ μόνος ἀεὶ, τῶν ἄλλων ἱερέων ἐν μόναις πιλοφορούντων ταῖς ἱερουργίαις. Κίννας δ' ἐς Καπύην τραπόμενος, ἔνθα Ῥωμαίων στρατὸς ἄλλος ἦν, τούς τε ἄρχοντας αὐτοῦ, καὶ ὅσοι ἀπὸ τῆς βουλῆς ἐπεδήμουν, ἐθεράπευε, καὶ παρελθὼν ὡς ὕπατος ἐς μέσους, τάς τε ῥάβδους καθεῖλεν, οἷα ἰδιώτης, καὶ δακρύσας, ἔφη· « Παρὰ μὲν ὑμῶν, ὦ πολῖται, τὴν ἀρχὴν τήνδε ἔλαβον· ὁ γὰρ δῆμος ἐχειροτόνησεν, ἡ βουλὴ δ' ἀφείλετό με χωρὶς ὑμῶν. Καὶ τάδε παθὼν, ἐν οἰκείοις κακοῖς ὑπὲρ ὑμῶν ὅμως ἀγανακτῶ. Τί γὰρ ἔτι τὰς φυλὰς ἐν ταῖς χειροτονίαις θεραπεύομεν; τί δὲ ὑμῶν δεόμεθα; ποῦ δὲ ἔσεσθε τῶν ἐκκλησιῶν ἢ χειροτονιῶν ἢ τῶν ὑπατειῶν ἔτι κύριοι; εἰ μὴ βεβαιώσετε μὲν ἃ δίδοτε, ἀφαιρήσεσθε δ' ὅταν αὐτοὶ δοκιμάσητε. »

LXVI. Ταῦτ' εἰπὼν ἐς ἐρέθισμα, καὶ πολλὰ περὶ αὑτοῦ κατοικτισάμενος, τήν τε ἐσθῆτα κατέῤῥηξε, καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος καταθορὼν, ἔῤῥιψεν αὑτὸν ἐς μέσους, καὶ ἔκειτο ἐπιπλεῖστον· ἕως ἐπικλασθέντες ἀνέστησάν τε αὐτὸν, καὶ καθίσαντες αὖθις ἐπὶ τοῦ θρόνου, τάς τε ῥάβδους ἀνέσχον, καὶ θαῤῥεῖν οἷα ὕπατον ἐκέλευον, καὶ σφᾶς ἄγειν ἐφ' ὅ τι χρῄζοι. Τῆς δ' ἀφορμῆς εὐθὺς οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἐπέβαινον, καὶ ὤμνυον τῷ Κίννᾳ τὸν ὅρκον τὸν στρατιωτικὸν, καὶ τοὺς ὑφ' αὑτὸν ἕκαστος ἐξώρκου. Ὁ δ' ἐπεὶ οἱ ταῦτ' εἶχεν ἀσφαλῶς, ἐπὶ τὰς συμμαχίδας πόλεις διέθει, καὶ ἠρέθιζε κἀκείνους, ὡς διὰ τούσδε μάλιστα τὴν συμφορὰν αὐτῷ γενομένην. Οἱ δὲ χρήματά τε καὶ στρατιὰν αὐτῷ συνετέλουν, καὶ

stricto ferro de rostris eos deturbare. Quibus auditis, Octavius per Sacram viam decurrit cum globo hominum confertissimo; et torrentis instar in forum irrumpens, protrusis obviis, per medios vadens disjecit multitudinem; perterritisque adversariis, petiit ædem Castorum, declinans Cinnam. At comites ejus, injussi, in novos cives irruunt; cæsisque multis, reliquos usque ad portas persequuntur.

LXV. Cinna vero, qui, fretus novorum civium multitudine, victoriam animo præsumserat; ubi præter opinionem vidit pauciorum fortitudinem vincere; per urbem discurrens, servos proposita spe libertatis convocabat. Sed nemine accurrente, properavit ad proxima oppida, quibus paulo ante jus civium fuerat concessum, ad Tibur, ad Præneste, et reliqua, Nolam usque: easque omnes ad defectionem sollicitans, in futuri usum belli colligebat pecunias. Quæ dum agit moliturque Cinna, confugiunt ad eum senatores ejusdem factionis, C. Milonius, Q. Sertorius, et alter C. Marius. Tum vero a senatu Cinna, eo quod in periculo rempublicam deseruisset consul, et servos vocasset ad pileum, nec civis amplius esse nec consul, judicatus est; subrogatusque in locum ejus L. Merula, qui tum Flamen dialis erat: cui sacerdoti uni omnium jus est perpetuo gestandi apicis, quo tantum inter sacra insigniuntur cæteri sacerdotes. At Cinna Capuam profectus, ubi erat alius populi Romani exercitus; conciliatis sibi præfectis illius et senatoribus quotquot aderant, prodiit in concionem, tanquam consul; ibique, depositis mox fascibus, tanquam privatus, profundens lacrymas, hujusmodi verba fecit: « A vobis, cives, hunc honorem accepi. Sed quod populus dedit suis suffragiis, hoc senatus mihi absque vestro consensu ademit. Eam tamen injuriam non tam mea vice, quam vestra, doleo. Quid enim posthac opus est nobis ambire favorem tribuum? quid nobis prodesse vos poteritis? quæ vestra potestas erit in concionibus? in comitiis? in suffragiis? si, quæ datis, non conservabitis, sed auferetis, quæ ipsi suffragio vestro tribuistis? »

LVI. His dictis ad irritandam concionem, multaque ad excitandam sui miserationem conquestus; postremo, veste scissa, de loco superiore desiluit, humique prostratus diu in medio jacuit: donec miserati hominem, sublatum in sellam curulem reposuerunt; redditisque fascibus, jusserunt bono animo esse, ut consulem, et sese, quocunque usus postularet, ducere. Qua occasione arrepta, tribuni statim sacramentum Cinnæ dixerunt, una cum suis quisque militibus. Cinna in hunc modum confirmatus, sociales urbes obiit concitavitque, eo quod hæ maxime calamitatis præsentis causa sibi fuissent. Itaque hæ et pecunias ei et milites

πολλοὶ καὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ δυνατῶν ἕτεροι πρὸς αὐτὸν ἀφικνοῦντο, οἷς ἀπήρεσκεν ἡ τῆς πολιτείας εὐστάθεια. Καὶ Κίννας μὲν ἀμφὶ ταῦτ' ἐγίγνετο. Ὀχταούϊος δὲ καὶ Μερόλας, οἱ ὕπατοι, τὸ μὲν ἄστυ τάφροις καὶ τειχῶν ἐπισκευαῖς ὠχύρουν, καὶ μηχανήματα ἐφίστανον· ἐπὶ δὲ στρατιὰν ἔς τε τὰς ἑτέρας πόλεις τὰς ἔτι σφῶν κατηκόους, καὶ ἐς τὴν ἀγχοῦ Γαλατίαν περιέπεμπον· Γναῖόν τε Πομπήϊον, ἀνθύπατον ὄντα, καὶ στρατευμάτων περὶ τὸν Ἰόνιον ἡγούμενον, ἐκάλουν κατὰ σπουδὴν ἐπικουρεῖν τῇ πατρίδι.

LXVII. Ὁ δ' ἦλθε, καὶ πρὸς ταῖς Κολλίναις πύλαις ἐστρατοπέδευσε· καὶ ὁ Κίννας ἐπελθὼν αὐτῷ, παρεστρατοπέδευε. Γάϊος δὲ Μάριος τούτων πυθόμενος, ἐς Τυῤῥηνίαν κατέπλευσεν, ἅμα τοῖς συνεξελαθεῖσι, καὶ θεράπουσιν αὐτῶν ἐπελθοῦσιν ἀπὸ Ῥώμης, ἐς πεντακοσίους μάλιστά που γεγονόσι. Ῥυπῶν δ' ἔτι καὶ κόμης ἔμπλεως ἐπῄει τὰς πόλεις, οἰκτρὸς ὀφθῆναι· μάχας τε καὶ τρόπαια αὐτοῦ Κιμβρικὰ καὶ ἓξ ὑπατείας ὑπερεπαίρων, καὶ περὶ τῆς χειροτονίας, σφόδρα αὐτοῖς ἐπιθυμοῦσιν, ἐπαγγελλόμενός τε καὶ πιστὸς εἶναι δοκῶν, συνήγαγε Τυῤῥηνῶν ἑξακισχιλίους, καὶ ἐς Κίνναν διῆλθεν, ἀσμένως αὐτὸν ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν παρόντων δεχόμενον. Ὡς δὲ ἀνεμίχθησαν, ἐστρατοπέδευον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Τιβέριος, ἐς τρία διαιρεθέντες· Κίννας μὲν καὶ Κάρβων σὺν αὐτῷ, τῆς πόλεως ἀντικρύ· Σερτώριος δὲ ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄνω, καὶ Μάριος πρὸς τῇ θαλάσσῃ· ζευγνύντες οἵδε τὸν ποταμὸν καὶ γεφυροῦντες, ἵνα τὴν πόλιν ἀφέλοιντο τὴν σιταγωγίαν. Μάριος δὲ καὶ Ὄστια εἷλε καὶ διήρπαζε· καὶ Κίννας, ἐπιπέμψας, Ἀρίμινον κατέλαβε, τοῦ μή τινα στρατιὰν ἐς τὴν πόλιν ἐπελθεῖν ἐκ τῆς ὑπηκόου Γαλατίας.

LXVIII. Οἱ δὲ ὕπατοι, δεδιότες, καὶ στρατιᾶς ἄλλης δεόμενοι, Σύλλαν μὲν οὐχ εἶχον καλεῖν, ἐς τὴν Ἀσίαν ἤδη πεπερακότα· Καικίλιον δὲ Μέτελλον, τὰ λείψανα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου πρὸς Σαυνίτας διατιθέμενον, ἐκέλευον, ὅπῃ δύναιτο εὐπρεπῶς διαλυσάμενον, ἐπικουρεῖν τῇ πατρίδι πολιορκουμένῃ. Οὐ συμβαίνοντος δὲ Σαυνίταις ἐς ἃ ἤτουν τοῦ Μετέλλου, ὁ Μάριος αἰσθόμενος, συνέθετο τοῖς Σαυνίταις ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤτουν παρὰ τοῦ Μετέλλου. Ὧδε μὲν δὴ καὶ Σαυνῖται Μαρίῳ συνεμάχουν. Κλαύδιον δὲ Ἄππιον χιλίαρχον, τειχοφυλακοῦντα τῆς Ῥώμης τὸν λόφον τὸν καλούμενον Ἰάνουκλον, εὖ ποτε παθόντα ὑφ' ἑαυτοῦ, τῆς εὐεργεσίας ἀναμνήσας ὁ Μάριος, ἐς τὴν πόλιν ἐσῆλθεν, ὑπανοιχθείσης αὐτῷ πύλης περὶ ἕω, καὶ τὸν Κίνναν ἐσεδέξατο. Ἀλλ' οὗτοι μὲν αὐτίκα ἐξεώσθησαν, Ὀχταουΐου καὶ Πομπηΐου σφίσιν ἐπιδραμόντων. Κεραυνῶν δὲ πολλῶν ἐς τὸ τοῦ Πομπηΐου στρατόπεδον καταῤῥαγέντων, ἄλλοι τε τῶν ἐπιφανῶν καὶ ὁ Πομπήϊος ἀπώλετο.

LXIX. Μάριος δ' ἐπεὶ τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἔκ τε θαλάσσης καὶ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ φερομένης, κατέσχεν, ἐπὶ τὰς ἀγχοῦ τῆς Ῥώμης πόλεις διετρόχαζεν, ἔνθα σῖτος ἦν τοῖς Ῥωμαίοις προσεσωρευμένος. Ἄφνω

contulerunt. Et Romanorum præterea optimatium multi se eidem adjunxerunt, quibus displicebat tranquillus status reipublicæ. Quibus dum occupatus est Cinna, Octavius Merula coss. urbem interim, ducendis fossis, reficiendo muros, et machinas per eos disponendo, muniunt; delectus cum apud socios qui in fide adhuc perstabant, tum apud vicinos Gallos instituunt; Cn. Pompeium proconsulem, exercitum ad mare Superum habentem, propere ad auxilium ferendum patriæ advocant.

LXVII. Et Pompeius quidem, maturato itinere, ad portam Collinam castra posuit: cui mox superveniens Cinna, tetendit in proximo. Quibus rebus cognitis, C. Marius in Etruriam appulit, cum exilii sociis, servisque circiter quingentis, qui Roma ad dominos advenerant. Ipse sordidatus adhuc, et promisso capillo, civitates obibat, visu miserabilis, prælia sua victoriasque Cimbricas et sex consulatus memorans: et, quod libentissime illi audiebant, fidelem eis operam ad perferendam legem pollicitans. Atque ita contractis sex Etruscorum millibus, ad Cinnam transiit, lætum tali rerum gerendarum socio. His copiis conjunctis, terna castra metati sunt ad Tiberim: Cinna et Carbo ex adverso urbis; supra eam Sertorius; versus mare Marius; et hi duo quidem pontibus etiam junxerunt fluvium, ut commeatu urbem excluderent. Marius præterea Ostiam vi captam diripuit; Cinna vero occupavit Ariminum, missa eo parte militum, ne quid auxiliorum obsessis submitteretur ex Gallia Romanis subjecta.

LXVIII. Tum consules metu anxii, quod majoribus copiis opus haberent, et Syllam revocare non possent, qui jam in Asiam trajecerat; Cæcilio Metello, reliquias socialis belli contra Samnitas administranti, significant, ut quibuscunque honestis conditionibus posset re composita, quamprimum succurreret obsessæ patriæ. Sed dum ille cunctatur postulata Samnitium admittere; Marius, postquam id sensit, quidquid hi a Metello postulaverant, eis est pollicitus: atque ita Samnites Marianis accesserunt partibus. Marium vero Appius Claudius tribunus militum, Janiculi custos, commonefactus ab eo accepti quondam beneficii, recepit in Urbem, porta primo mane clam aperta; simulque Cinna est intromissus. Verum hi continuo repulsi sunt ab Octavio Pompeioque succurrentibus. Crebris deinde fulminibus castra Pompeii de cœlo tacta sunt, ut inter alios nobiles Pompeius ipse fulmine ictus periit.

LXIX. Marius postquam satis cavit, ne quid commeatus vel a mari vel secundo flumine in Urbem importaretur; vicina oppida aggressus, ubi erant populi Romani grana-

δὲ τοῖς φρουροῦσιν αὐτὸν ἐπιπίπτων, εἷλε μὲν Ἄντιον καὶ Ἀρικίαν καὶ Λανούβιον, καὶ ἄλλας πόλεις, ἔστιν ἃ καὶ προδιδόντων τινῶν. Ὡς δὲ καὶ τῆς κατὰ γῆν ἐκράτησεν ἀγορᾶς, εὐθαρσῶς ἐβάδιζεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην αὐτίκα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς καλουμένης Ἀππίας, πρίν τινα αὐτοῖς ἀγορὰν ἄλλην ἑτέρωθεν ἀχθῆναι. Τοῦ δ' ἄστεος ἑκατὸν σταδίους αὐτός τε καὶ Κίννας, καὶ οἱ στρατηγοῦντες αὐτοῖς Κάρβων τε καὶ Σερτώριος, ἀποσχόντες, ἐστρατοπέδευσαν· Ὀκταουίου καὶ Κράσσου καὶ Μετέλλου περὶ τὸ ὄρος τὸ Ἀλβανὸν αὐτοῖς ἀντικαθημένων, καὶ τὸ μέλλον ἔσεσθαι περιβλεπομένων· ἀρετῇ μὲν ἔτι καὶ πλήθει νομιζομένων εἶναι κρειττόνων, ὀκνούντων δ' ὑπὲρ ὅλης ὀξέως κινδυνεῦσαι τῆς πατρίδος διὰ μάχης μιᾶς. Ὡς δὲ περιπέμψας ὁ Κίννας περὶ τὸ ἄστυ κήρυκας, ἐδίδου τοῖς ἐς αὐτὸν αὐτομολοῦσι θεράπουσιν ἐλευθερίαν, κατὰ πλῆθος ηὐτομόλουν αὐτίκα· καὶ ἡ βουλὴ ταραττομένη, καὶ πολλὰ καὶ δεινὰ, εἰ βραδύνειεν ἡ σιτοδεία, παρὰ τοῦ δήμου προσδοκῶσα, μετέπιπτε τῇ γνώμῃ, καὶ πρέσβεις περὶ διαλύσεων ἐς τὸν Κίνναν ἔπεμπον. Ὁ δὲ αὐτοὺς, Πότερον, ἤρετο, ὡς πρὸς ὕπατον ἔλθοιεν, ἢ πρὸς ἰδιώτην. Ἀπορησάντων δ' ἐκείνων, καὶ ἐς τὸ ἄστυ ἐπανελθόντων, πολλοὶ καὶ τῶν ἐλευθέρων ἤδη κατὰ πλῆθος πρὸς τὸν Κίνναν ἐξεπήδων· οἱ μὲν, περὶ τῷ λιμῷ δεδιότες, οἱ δὲ, πρὸ πολλοῦ τὰ ἐκείνων αἱρούμενοι, καὶ τὴν ῥοπὴν τῶν γιγνομένων περιμένοντες.

LXX. Κίννας δ' ἤδη καταφρονητικῶς τῷ τείχει ἐπλησίαζε, καὶ ἀποσχὼν ὅσον βέλους ὁρμὴν, ἐστρατοπέδευεν· ἀπορούντων ἔτι, καὶ δεδιότων, καὶ ὀκνούντων ἐπιχειρεῖν αὐτῷ τῶν ἀμφὶ τὸν Ὀκταούϊον, διὰ τὰς αὐτομολίας τε καὶ διαπρεσβεύσεις. Ἡ δὲ βουλὴ πάνυ μὲν ἀποροῦσα, καὶ δεινὸν ἡγουμένη, Λεύκιον Μερόλαν, τὸν ἱερέα τοῦ Διὸς, ὑπατεύοντα ἀντὶ τοῦ Κίννα, καὶ οὐδὲν ἐς τὴν ἀρχὴν ἁμαρτόντα ἀφελέσθαι, ἄκουσα δ' ὅμως ὑπὸ τῶν συμφορῶν αὖθις ἐς τὸν Κίνναν τοὺς πρέσβεις ἔπεμπεν, ὡς πρὸς ὕπατον. Οὐδέν τε χρηστὸν ἔτι προσδοκῶντες, τοῦτο μόνον ᾔτουν ἐπομόσαι σφίσι τὸν Κίνναν, φόνον οὐχ ἐργάσασθαι. Ὁ δὲ ὀμόσαι μὲν οὐκ ἠξίωσεν, ὑπέσχετο δὲ καὶ ὧδε, ἑκὼν οὐδενὶ σφαγῆς αἴτιος ἔσεσθαι. Ὀκταούϊον δ', ἤδη περιοδεύσαντα καὶ κατ' ἄλλας πύλας ἐς τὴν πόλιν ἐσελθόντα, ἐκέλευσεν ἐκστῆναι τοῦ μέσου, μή τι καὶ ἄκοντος αὐτοῦ πάθοι. Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ, καθάπερ ὕπατος, τοῖς πρέσβεσιν ἄνωθεν ἀπεκρίνατο. Μάριος δ' αὐτῷ παρεστὼς παρὰ τὸν θρόνον, ἡσύχαζε μέν· ἐδήλου δὲ τῇ δριμύτητι τοῦ προσώπου, πόσον ἐργάσεται φόνον. Δεξαμένης δὲ ταῦτα τῆς βουλῆς, καὶ καλούσης ἐσελθεῖν Κίνναν τε καὶ Μάριον (ᾔσθοντο γὰρ δὴ, Μαρίου μὲν εἶναι τὰ ἔργα τάδε πάντα, Κίνναν δ' αὐτοῖς ἐπιγράφεσθαι), σὺν εἰρωνείᾳ σφόδρα ὁ Μάριος ἐπιμειδιῶν εἶπεν, οὐκ εἶναι φυγάσιν εἰσόδους. Καὶ εὐθὺς οἱ δήμαρχοι τὴν φυγὴν αὐτῷ τε, καὶ ὅσοι ἄλλοι κατὰ Σύλλαν ὕπατον ἐξελήλαντο, ἐψηφίσαντο λελύσθαι.

LXXI. Οἱ μὲν δὴ, δεχομένων αὐτοὺς σὺν δέει πάν-

ria, repentino impetu Antium, Ariciam, Lanuvium, aliaque, cepit, nonnullis etiam per proditionem potitus est. Ita terra quoque interseptis subvectionibus, confidenter jam protinus per viam Appiam adversus Romam duxit, priusquam aliunde commeatus expediretur. Jamque ad duodecimum ab Urbe lapidem ipse et Cinna, eorumque legati Carbo et Sertorius, castra habebant. Quibus Octavius et Crassus Metellusque ad montem Albanum sese opposuere; circumspicientes, quorsum res evasura esset. Nam licet tam virtute militum, quam numero, viderentur etiam tum superiores; tamen unius prælii fortunæ universam salutem patriæ non arbitrabantur committendam. Ubi vero Cinna, missis circum urbem caduceatoribus servos ostentata libertate sollicitavit ad transfugium, et agminatim ad eum hi transire cœperunt; territus senatus, et timens, ne per longiorem annonæ inopiam plebs exasperaretur, mutata sententia legatos de pace ad Cinnam misit. Sed hi quidem ab hoc rogati, utrum tanquam ad consulem, an ut ad privatum, venirent? quum expedire responsum non possent, re infecta redierunt in urbem. Et mox ingenuorum quoque magna multitudo prorumpit ad Cinnam; pars, metu famis, pars, jam pridem ab ea factione non alieni, quum adhuc tantum exspectassent, quam in partem fortuna esset inclinatura.

LXX. Jamque contemtim Cinna exercitum admovet ad mœnia, et ad teli jactum castra communit: Octavio cum suis animo adhuc fluctuante, necdum quidquam tentare audente; quod et crebra transfugia fierent, et legationes commearent ultro citroque. Itaque senatus inops consilii, quod rem indignam duceret, L. Merulam, flaminem dialem, in locum Cinnæ suffectum consulem, magistratu amoveri immeritum: invitus tamen rursum, calamitatibus coactus, legatos de pacis conditionibus, nunc ut ad consulem, misit: et nihil benignum jam porro exspectans, hoc unum tantum precatus est, ut juraret Cinna, cædibus se temperaturum. Et ille, jurare quidem dedignatus, pollicitus est tamen, se volentem scientem nemini necis causam fore. Monuit autem, ut Octavius, qui facto circuitu jam per diversam portam in urbem erat reversus, discederet e medio, ne quid ei se invito accideret. Sic ille ex superiori loco, pro potestate consulis, de sella curuli respondit. Marius vero, adstans sellæ proximus, silebat quidem; sed austeritate vultus satis præ se ferebat, quantas cædes esset editurus. His conditionibus acceptis, quum senatus Cinnam Mariumque invitaret in urbem (intellexerat enim, auctorem earum rerum omnium Marium esse, Cinnam vero subscriptorem), Marius salse irridens, respondit, non patere reditum exulibus. Statimque tribuni plebis ei, cæterisque Sylla consule pulsis, abrogarunt solennibus formulis exilium.

LXXI. Sic igitur, trepidantibus cunctis, Cinna et Marius

των, ἐσῄεσαν ἐς τὴν πόλιν. Καὶ τὰ τῶν ἀντιπρᾶξαι σφίσι δοκούντων ἀκωλύτως πάντα διηρπάζετο. Ὀκταουΐῳ δὲ Κίννας μὲν καὶ Μάριος ὅρκους ἐπεπόμφεσαν, καὶ θύται καὶ μάντεις οὐδὲν πείσεσθαι προὔλεγον· οἱ δὲ φίλοι φυγεῖν παρῄνουν. Ὁ δ', εἰπὼν οὔποτε προλείψειν τὴν πόλιν ὕπατος ὤν, ἐς τὸν Ἰάνουκλον, ἐκστὰς τοῦ μέσου, διῆλθε μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων καί τινος ἔτι καὶ στρατοῦ· ἐπί τε τοῦ θρόνου προὐκάθητο, τὴν τῆς ἀρχῆς ἐσθῆτα ἐπικείμενος, ῥάβδων καὶ πελέκεων, ὡς ὑπάτῳ, περικειμένων. Ἐπιθέοντος δ' αὐτῷ μετά τινων ἱππέων Κηνσωρίνου, καὶ πάλιν τῶν φίλων αὐτὸν καὶ τῆς παρεστώσης στρατιᾶς φυγεῖν παρακαλούντων, καὶ τὸν ἵππον αὐτῷ προσαγαγόντων, οὐκ ἀνασχόμενος οὐδὲ ὑπαναστῆναι, τὴν σφαγὴν περιέμενεν. Ὁ δὲ Κηνσωρῖνος, αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐκτεμὼν, ἐκόμισεν ἐς Κίνναν, καὶ ἐκρεμάσθη πρὸ τῶν ἐμβόλων ἐν ἀγορᾷ, πρώτου τοῦδε ὑπάτου. Μετὰ δ' αὐτὸν καὶ τῶν ἄλλων ἀναιρουμένων ἐκρήμαντο αἱ κεφαλαί. Καὶ οὐ διέλιπεν ἔτι καὶ τόδε τὸ μύσος, ἀρξάμενόν τε ἀπὸ Ὀκταουΐου, καὶ ἐς τοὺς ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀναιρουμένους περιιόν. Ζητηταὶ δ' ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτίκα ἐξέθεον, τούς τε ἀπὸ τῆς βουλῆς καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων. Καὶ τῶν μὲν ἱππέων ἀναιρουμένων λόγος οὐδεὶς ἔτι μετὰ τὴν ἀναίρεσιν ἐγίγνετο· αἱ δὲ τῶν βουλευτῶν κεφαλαὶ πᾶσαι προὐτίθεντο πρὸ τῶν ἐμβόλων. Αἰδώς τε θεῶν ἢ νέμεσις ἀνδρῶν, ἢ φθόνου φόβος οὐδεὶς ἔτι τοῖς γιγνομένοις ἐπῆν· ἀλλὰ ἐς τὰ ἔργα ἀνήμερα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις ἐς ὄψεις ἐτρέποντο ἀθεμίστους, κτιννύντες τε νηλεῶς, καὶ περιτέμνοντες αὐχένας ἀνδρῶν ἤδη τεθνεώτων· καὶ προτιθέντες τὰς συμφορὰς ἐς φόβον ἢ κατάπληξιν, ἢ θέαν ἀθέμιστον.

LXXII. Γάϊος μὲν δὴ Ἰούλιος, καὶ Λεύκιος Ἰούλιος, δύο ἀλλήλοιν ἀδελφὼ, καὶ Ἀτίλιος Σεῤῥάνος, καὶ Πούπλιος Λέντλος, καὶ Γάϊος Νεμετώριος, καὶ Μάρκος Βαίβιος, ἐν ὁδῷ καταληφθέντες, ἀνῃρέθησαν. Κράσσος δὲ μετὰ τοῦ παιδὸς διωκόμενος, τὸν μὲν υἱὸν ἔφθασε προανελεῖν, αὐτὸς δ' ὑπὸ τῶν διωκόντων ἐπανῃρέθη. Τὸν δὲ ῥήτορα Μάρκον Ἀντώνιον, ἔς τι χωρίον ἐκφυγόντα, ὁ γεωργὸς ἐπικρύπτων καὶ ξενίζων, ἐς πανδοχεῖον ἔπεμψε τὸν θεράποντα σπουδαιότερον τοῦ συνήθους, οἶνον πρίασθαι. Καὶ τοῦ καπήλου, τί δὴ σπουδαιότερον αἰτοίη, πυθομένου, ὁ μὲν θεράπων ἐψιθύρισε τὴν αἰτίαν, καὶ πριάμενος ἐπανῆλθεν. Ὁ δὲ κάπηλος αὐτίκα ἔθει, Μαρίῳ τοῦτο δηλώσων, καὶ ὁ Μάριος, ἐπεί τε ἤκουσεν, ὑφ' ἡδονῆς ἀνέδραμεν, ὡς αὐτὸς ὁρμήσων ἐπὶ τὸ ἔργον. Ἐπισχόντων δ' αὐτὸν τῶν φίλων, χιλίαρχος ἀποσταλεὶς στρατιώτας ἐς τὸ οἴκημα ἀνέπεμψεν· οὓς ὁ Ἀντώνιος, ἡδὺς ὢν εἰπεῖν, κατεκήλει λόγοις μακροῖς, οἰκτιζόμενός τε καὶ πολλὰ καὶ ποικίλα διεξιών· ἕως ὁ χιλίαρχος, ἀπορῶν ἐπὶ τῷ γιγνομένῳ, αὐτὸς ἀνέδραμεν εἰς τὸ οἴκημα, καὶ τοὺς στρατιώτας εὑρὼν ἀκροωμένους, ἔκτεινε τὸν Ἀντώνιον ῥητορεύοντα ἔτι, καὶ τὴν κεφαλὴν ἔπεμψε τῷ Μαρίῳ.

LXXIII. Κορνοῦτον δὲ ἐν καλύβαις κρυπτόμενον

urbem sunt ingressi. Moxque eorum, qui ad factionem adversam pertinere visi sunt, bona omnia vetante nemine diripi cœpta sunt. Octavio Cinna Mariusque jurejurando caverant, atque haruspices etiam et harioli prædixerant, nihil mali passurum : soli amici fugam suadebant. At ille, negans, unquam se consulem deserturum patriam, secessit e medio in Janiculum cum nobilissimo quoque et parte etiam quadam reliqua exercitus; ibique in sella curuli sublimis consedit, consulari habitu, stipatus fascibus ac securibus. Quumque Censorinus cum equitibus aliquot in eum incursaret, ac rursus tam amici quam astantes milites ad capessendam fugam eum hortarentur, et equum ei adducerent; ne surgere quidem dignatus, necem exspectavit. Censorinus abscissum Octavii caput ad Cinnam retulit; illudque, primum consulis caput, pro rostris suspensum est. Eodem loco et aliorum post cæsorum spectaculo fuere capita : et hic quoque exsecrabilis mos, qui ab Octavio initium cepit, ad posteros duravit in intestinis factionum infensarum cædibus. Jam vero inquisitores statim contra inimicos, tam ex senatorio ordine quam ex equestri, dimissi sunt a victoribus. Et equitum quidem trucidatorum, post patratam cædem, nulla amplius ratio habebatur : sed quotquot ex senatoribus necarentur, capita eorum pro rostris exponebantur omnium. Et quidquid tunc agebatur, aberat omnis sive adversus Deos reverentia, sive reprehensionis hominum cura, sive invidiæ metus : atrocissimis facinoribus grassantes, a facinoribus ad spectacula fœdiora convertebantur; sævis modis trucidando, truncando cervices defunctorum, et calamitates sive ad terrorem, sive ad nefariam spectatricis multitudinis voluptatem, in publicum ostentando.

LXXII. Itaque necati sunt C. et L. Julii, fratres germani, Atilius Serranus, P. Lentulus, C. Numitorius, M. Bæbius, in via deprehensi. Crassus cum filio fugiens, quum jam in eo esset ut deprehenderetur, filium prius occidit, sed ipse ab insectantibus est interemtus. M. Antonius orator, in villam quamdam elapsus, a villico benigne susceptus occultatusque est. Dum vero in hospitis gratiam servus villici in caupona vinum petit solito sæpius, percontanti cauponi, cur frequentius peteret, causam servulus insusurravit : et caupo, dato vino, rem Mario significavit propere. Ille hoc audiens, præ lætitia procurrit, ipse patraturus facinus : sed ab amicis retentus, tribunum in villam misit cum militibus. Hos Antonius, suavi facundia pollens, mulcebat longa oratione, miserationem movens variis modis; donec tribunus, miratus quid rei esset, intra domum cucurrit : ubi quum milites ab ore oratoris pendentes invenisset, verba adhuc facientem Antonium confodit, et caput ejus præcisum remisit ad Marium.

LXXII. Cornutus vero in tugurio latitans, servorum astu

οἱ θεράποντες εὐμηχάνως περιέσωσαν. Νεκρῷ γὰρ περιτυχόντες σώματι, πυράν τε ἔνησαν· καὶ τῶν ζητητῶν ἐπιόντων, ἅψαντες τὴν πυρὰν ἔφασαν τὸν δεσπότην καίειν ἀπαγξάμενον. Ὁ μὲν δὴ πρὸς τῶν θεραπόντων περιεσέσωστο. Κόϊντος δὲ Ἀγχάριος Μάριον ἐν τῷ Καπιτωλίῳ μέλλοντα θύσειν ἐφύλαττεν, ἐλπίζων οἱ τὸ ἱερὸν διαλλακτήριον ἔσεσθαι. Ὁ δ', ἀρχόμενος τῆς θυσίας, προσιόντα τὸν Ἀγχάριον καὶ προσαγορεύοντα αὐτίκα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ τοῖς παρεστῶσι προσέταξεν ἀνελεῖν. Καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ τοῦδε καὶ Ἀντωνίου τοῦ ῥήτορος, καὶ τῶν ἄλλων ὑπάτων ἢ στρατηγῶν γεγονότων, ἐν ἀγορᾷ προὐτέθησαν. Ταφήν τε οὐδενὶ ἐξῆν ἐπενεγκεῖν ἐς οὐδένα τῶν ἀναιρουμένων· ἀλλ' οἰωνοὶ καὶ κύνες ἄνδρας τοιούσδε διεσπάσαντο. Πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ἦν τῶν στασιωτῶν φόνος ἐν ἀλλήλους ἀνεύθυνος, καὶ ἐξελάσεις ἑτέρων, καὶ δημεύσεις περιουσίας, καὶ ἀρχῆς ἀφαιρέσεις, καὶ ἀνατροπαὶ τῶν ἐπὶ Σύλλα τεθέντων νόμων. Αὐτοῦ τε Σύλλα φίλοι πάντες ἀνῃροῦντο, καὶ ἡ οἰκία κατεσκάπτετο, καὶ ἡ περιουσία δεδήμευτο, καὶ πολέμιος ἐψηφίζετο· τὸ δὲ γύναιον καὶ ἡ γενεὰ ζητούμενοι διέφυγον. Ὅλως τε οὐδὲν ἀπῆν ἀθρόων τε καὶ ποικίλων κακῶν.

LXXIV. Ἐπὶ δὲ τούτοις, ἐς ὑπόκρισιν ἀρχῆς ἐννόμου, μετὰ τοσούσδε φόνους ἀκρίτους, ὑπεβλήθησαν κατήγοροι τῷ τε ἱερεῖ τοῦ Διὸς Μερόλᾳ, κατ' ὀργὴν ἄρα τῆς ἀρχῆς, ἣν Κίνναν οὐδὲν ἀδικῶν διεδέδεκτο· καὶ Λουτατίῳ Κάτλῳ, τῷ Μαρίου περὶ τὰ Κιμβρικὰ συνάρχῳ, περισωθέντι μὲν ἐκ Μαρίου πάλαι, ἀχαρίστῳ δ' ἐς αὐτὸν καὶ πικροτάτῳ περὶ τὴν ἐξέλασιν γενομένῳ. Οὗτοι μὲν δή, φυλασσόμενοί τε ἀφανῶς, καὶ τῆς κυρίας ἡμέρας ἐπελθούσης, ἐς τὴν δίκην ἀνακαλούμενοι (τετράκι δὲ ἐχρῆν κηρυττομένους ἐν ὡρισμένοις ὡρῶν διαστήμασιν ἁλῶναι), Μερόλας μὲν τὰς φλέβας ἐνέτεμεν ἑαυτοῦ, καὶ πινάκιον αὐτῷ παρακείμενον ἐδήλου, ὅτι κόπτων τὰς φλέβας τὸν πῖλον ἀποθοῖτο· οὐ γὰρ ἦν θεμιτόν, ἱερέα περικείμενον τελευτᾶν. Κάτλος δ' ἐν οἰκήματι νεοχρίστῳ τε καὶ ἔτι ὑγρῷ καίων ἄνθρακας, ἑκὼν ἀπεπνίγη. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ἀπέθανον. Θεράποντες δ', ὅσοι κατὰ τὸ κήρυγμα πρὸς Κίνναν ἐκδραμόντες ἐλεύθεροι γεγένηντο, καὶ αὐτῷ Κίννᾳ τότε ἐστρατεύοντο, ταῖς οἰκίαις ἐπέτρεχον, καὶ διήρπαζον, ἀναιροῦντες ἅμα οἷς περιτύχοιεν· οἱ δὲ αὐτῶν καὶ τοῖς σφετέροις δεσπόταις μάλιστα ἐπεχείρουν. Κίννας δ' ἐπεὶ πολλάκις αὐτοῖς ἀπαγορεύων οὐκ ἔπειθε, Γαλατῶν στρατιὰν αὐτοῖς ἔτι νυκτὸς ἀναπαυομένοις περιστήσας, διέφθειρε πάντας. Οἱ μὲν δὴ θεράποντες δίκην ἀξίαν ἔδοσαν τῆς ἐς δεσπότας πολλάκις ἀπιστίας.

LXXV. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, ὕπατοι μὲν ᾕρηντο Κίννας τε αὖθις, καὶ Μάριος ἕβδομον· ᾧ, μετὰ φυγὴν καὶ ἐπικήρυξιν εἴ τις ὡς πολέμιον ἀνέλοι, τὸ μάντευμα ὅμως ἀπήντα τὸ τῶν ἑπτὰ νεογνῶν αἰετῶν. Ἀλλ' οὗτος μέν, πολλὰ καὶ δεινὰ ἐς Σύλλαν ἐπινοῶν, τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς ἀρχῆς ἀπέθανε. Καὶ Οὐαλέριον Φλάκκον ὁ Κίννας ἑλόμενος ἀντ' αὐτοῦ, εἰς τὴν Ἀσίαν ἐξέπεμ-

servatus est : nacti enim cadaver quoddam injecerunt in rogum, et dum adventant inquisitores, supposito igne, aiebant, herum se cremare præfocatum laqueo. Sic ille servorum fide mansit incolumis. At Q. Ancharius occasionem spectabat, qua Marius in Capitolio erat sacrificaturus; sperans, fore ut religione loci adjutus reciperetur in gratiam. Sed ille, quum jam cœpisset sacra facere, accedentem se salutantemque, mox in ipso fano jugulari a suis imperat Et hujus quoque caput, quemadmodum et oratoris Antonii, cæterorumque tam consularium quam prætoriorum, pro rostris fuit spectaculo. Nec horum quemquam sepelire licuit; canibus et alitibus lacerandi tales viri relicti sunt. Passim quoque seditiosi se impune contrucidabant invicem. Alii pellebantur domo, bonis exuebantur, aut privabantur honoribus. Jamque Syllæ leges abrogabantur; amicique ejus necabantur omnes : diruta ejusdem domus, bona publicata; ipse hostis reipublicæ judicatus : uxor quoque ac liberi, quæsiti ad necem, ægre evaserunt. Nec ulla malorum confertim grassantium aberat species.

LXXIV. Tandem, post tot indemnatorum cædes, visum est, in speciem legitimi imperii, alios, subornatis accusatoribus, in judicium vocare. Itaque Merulæ, flamini diali dies dictus est, inviso, quod Cinnæ in consulatu successor fuerat datus, et nullam aliam culpam habenti; simulque Lutatio Catulo, qui Marii collega bello Cimbrico, et ab eo olim servatus, immemor beneficiorum, exilii ipsius acerrimus auctor exstiterat. Hi quum dissimulanter primum custoditi, ac deinde, ubi dies dictus venit, per præcones essent citati, (oportebat autem reos, postquam citati essent quater, intermisso certo dierum intervallo, capi), Merula quidem sibimet ipse venas secuit; et adjacens scripta tabula testabatur cum id fecisse deposito apice : flaminem enim apicatum mori nefas habebatur. Catulus vero in cubiculo recens calce illito necdum persiccato, ingestis prunis, volens suffocatus est. Is fuit tantorum virorum exitus. Cæterum servi, qui per præconem invitati ad Cinnam transfugerant, jam libertate ab eo donati, et militiæ ejus adscripti, domos irrumpendo egerebant prædas, ne a cædibus quidem obviorum abstinentes : nec deerant, qui propriis heris maxime vim inferrent. Quos Cinna sæpius cohibere conatus, quum nihil proficeret, Gallicis militibus per nocturnam quietem cinctos, ad unum delevit : atque ita de his merita perfidiæ pœna sumta est.

LXXV. In annum sequentem consules creantur Cinna II, et Marius VII; cui, post exilium atque proscriptionem, tamen augurium illud septem pullorum aquilinorum haudquaquam fuit irritum. At hic quidem, dum multa contra Syllam molitur, in mediis conatibus, primo initi magistratus mense, vita defunctus est. Mario a Cinna suffectus

ψεν. Ἀποθανόντος δὲ καὶ Φλάκκου, Κάρϐωνα εἵλετο συνάρχειν ἑαυτῷ.

LXXVI. Σύλλας δ' ἐπείξει τῆς ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐπανόδου, τὰ ἐς Μιθριδάτην πάντ' ἐπιταχύνας, ὥς μοι προείρηται, καὶ ἔτεσιν οὐδ' ὅλοις τρισὶν, ἑκκαίδεκα μὲν ἀνδρῶν μυριάδας κατακανὼν, τὴν δὲ Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν καὶ Ἰωνίαν καὶ Ἀσίαν, καὶ ἄλλα ἔθνη πολλὰ, ὅσα Μιθριδάτης προειλήφει, ἐς Ῥωμαίους ἀναλαϐὼν, αὐτόν τε τὸν βασιλέα τὰς ναῦς ἀφελόμενος, καὶ ἐς μόνην τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐκ τοσῶνδε κατακλείσας, ἐπανῄει· στρατὸν ἄγων εὔνουν οἱ, καὶ γεγυμνασμένον, καὶ πολὺν, καὶ τοῖς γεγονόσιν ἐπηρμένον. Ἦγε δὲ καὶ νεῶν πλῆθος, καὶ χρήματα, καὶ παρασκευὴν ἐς ἅπαντα ἀξιόλογον, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἦν ἐπίφοϐος. Ὥστε δειμαίνοντες αὐτὸν ὅ τε Κάρϐων καὶ ὁ Κίννας, ἐς ὅλην τὴν Ἰταλίαν τινὰς περιέπεμπον, χρήματα καὶ στρατιὰν καὶ σῖτον αὐτοῖς ἀθροίζειν· τούς τε δυνατοὺς συνουσίαις ἀνελάμϐανον, καὶ τῶν πόλεων ἠρέθιζον μάλιστα τὰς νεοπολίτιδας, ὡς δι' αὐτὰς ὄντες ἐν τοσῷδε κινδύνου. Τάς τε ναῦς ἐπεσκεύαζον ἀθρόως, καὶ τὰς ἐν Σικελίᾳ μετεκάλουν, καὶ τὴν παράλιον ἐφύλασσον, καὶ οὐδὲν ὀξείας οὐδὲ οἵδε παρασκευῆς μετὰ δέους ἅμα καὶ σπουδῆς ἐξέλειπον.

LXXVII. Σύλλας δ' ἐπὶ φρονήματος ἐπέστελλε τῇ βουλῇ περί τε αὑτοῦ, καταλέγων ὅσα περὶ Λιϐύην ἐς Ἰουγόρθαν τὸν Νομάδα, ἔτι ταμιεύων, ἢ ἐπὶ τοῖς Κιμϐρικοῖς, πρεσϐεύων, ἢ Κιλικίας ἡγούμενος, ἢ ἐν τοῖς συμμαχικοῖς, ἢ ὑπατεύων, ἔπραξε· τὰ δ' ἔναγχος ἐς Μιθριδάτην ὑπερεπαίρων τε μάλιστα, καὶ καταλογιζόμενος αὐτοῖς ἀθρόως ἔθνη πολλὰ, ὅσα Μιθριδάτου γενόμενα Ῥωμαίοις ἀναλάϐοι· καὶ οὐδενὸς ἧττον, ὅτι τοὺς ἐξελαθέντας ἐκ Ῥώμης ὑπὸ Κίννα, καταφυγόντας ἐς αὐτὸν, ὑποδέξαιτο ἀπορουμένους, καὶ ἐπικουφίζοι τὰς συμφορὰς αὐτοῖς. Ἀνθ' ὧν, ἔφη, τοὺς ἐχθροὺς πολέμιον αὐτὸν ἀναγράψαι, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνασκάψαι, καὶ τοὺς φίλους ἀνελεῖν· τὴν δὲ γυναῖκα καὶ τέκνα μόλις πρὸς ἑαυτὸν διαφυγεῖν. Ἀλλ' αὐτίκα καὶ τοῖσδε καὶ τῇ πόλει πάσῃ τιμωρὸς ἥξειν ἐπὶ τοὺς εἰργασμένους. Τοῖς δ' ἄλλοις πολίταις τε καὶ νεοπολίταις προὔλεγεν, οὐδενὶ μέμψεσθαι περὶ οὐδενός. Ὧν ἀναγιγνωσκομένων, δέος ἅπαντας ἐπεῖχε, καὶ πρέσϐεις ἔπεμπον, οἳ συναλλάξειν αὐτὸν τοῖς ἐχθροῖς ἔμελλον, καὶ προερεῖν, εἴ τινος ἀσφαλείας δέοιτο, τῇ βουλῇ τάχιστα ἐπιστεῖλαι. Τοῖς δ' ἀμφὶ τὸν Κίνναν εἴρητο, μὴ στρατολογεῖν, ἔστε ἐκεῖνον ἀποκρίνεσθαι. Οἱ δ' ὑπέσχοντο μὲν, ὧδε πράξειν· οἰχομένων δὲ τῶν πρέσϐεων, ἐς τὸ μέλλον ἑαυτοὺς ἀνεῖπον ὑπάτους αὐτίκα, τοῦ μὴ διὰ τὰ ἀρχαιρέσια θᾶττον ἐπανήκειν. Καὶ τὴν Ἰταλίαν περιιόντες, στρατιὰν συνῆγον, ἣν ἐς Λιϐυρνίαν (ὡς ἐκεῖθεν ἀπαντήσοντες τῷ Σύλλᾳ) κατὰ μέρος ἐπὶ νεῶν διεϐιϐάζοντο.

LXXVIII. Τὸ μὲν δὴ πρῶτον μέρος εὐσταθῶς διέπλευσε· τῷ δ' ἑξῆς χειμὼν ἐπέπεσε, καὶ ὅσοι τῆς γῆς ἐλαμϐάνοντο, εὐθὺς ἐς τὰς πατρίδας διεδίδρασκον, ὡς οὐ στρατεύσοντες ἑκόντες κατὰ πολιτῶν. Οἵ τε λοιποὶ

Valerius Flaccus, in Asiam ab eodem missus est. Quo in Asia occiso, Carbonem sibi collegam Cinna optavit.

LXXVI. At Sylla, reditum contra inimicos approperans, Mithridate celeriter debellato, ut ante dictum est; ac ne integro quidem triennio cæsis hostium centum sexaginta millibus, recepta Græcia, Macedonia, Ionia, Asia, multisque aliis gentibus, quas Mithridates occuparat ademtaque regi classe, et eodem intra paternum regnum compulso; revertebatur cum magno exercitu, optime erga sese animato, ad hæc assueto laboribus, et rebus prospere gestis elato. Habebat etiam naves multas, et pecunias, et apparatum ad res quantumvis amplas aggrediendas idoneum, ita ut inimicis esset formidabilis. Quo metu perculsi Carbo et Cinna, certos homines dimiserunt per totam Italiam, qui pecunias, milites, frumentum, in usum imminentis belli compararent : et potentiores quosque familiaribus congressibus ad partes suas adjungebant : civitates quoque, novorum præcipue civium, concitabant; jactantes, propter ipsos præsenti se objectos periculo : denique reparata celeriter classe, et accersitis e Sicilia navibus, servabant littora; nihilque sibi, quod quidem in ipsis esset ad apparatus celeritatem, ut in rebus trepidis, reliquum faciebant.

LXXVII. At Sylla elato animo scripsit ad senatum de se ipso; enumerans labores suos, quos et bello Jugurthino quæstor exhausisset in Numidia, et legatus bello Cimbrico, et prætor in Cilicia, et bello sociali, et in consulatu : ad hæc res nuperrime contra Mithridatem gestas exponebat, exaggerans verbis singula, ac præsertim gentium magnam multitudinem enumerans, quas ab rege occupatas reduxisset sub Romani populi imperium : neque vero quidquam imputabat magis, quam quod civibus Romanis, Cinnæ violentia urbe pulsis, ipse fuisset refugium, et in rebus calamitosis egenisque solamen et auxilium. « Pro quibus beneficiis, aiebat, egregiam sibi gratiam ab inimicis relatam esse, proscriptionem capitis, domus subversionem, amicorum cædem, uxoris ac liberorum fugam, qua ægre ad se evasissent incolumes. Sed confestim venturum esse, ulturumque cum privatas injurias, tum publicas, et pœnas exacturum ab earum auctoribus : cæterorum vero civium, vel veterum vel novorum, incusaturum neminem. » Perlectis his Syllæ literis, quum pavor omnes invasisset, legatos ad eum misit senatus, qui conciliarent eum adversariis; præmonerentque, si quid caveri sibi vellet fide publica, id curæ fore senatui, modo quamprimum voluntatem suam significaret. Interim Cinna Carboque jussi sunt cessare a delectibus, dum responsum a Sylla esset redditum. Sed illi, futuros se in arbitrio senatus polliciti, protinus post legatorum discessum se ipsos denuo in proximum annum consules renunciant, ne opus haberent comitiorum causa Urbem repetere. Moxque ambo, peragrata Italia, conscriptisque legionibus, milites alios post alios navibus trajiciebant in Liburniam, ex qua regione occurrere Syllæ constituerant.

LXXVIII. Et primi quidem, prospera navigatione usi, portus optatos tenuerunt : sed proxime secutos tempestas oppressit; et quicunque ex his in terram evaserunt, ii protinus domum quisque suam diffugerunt, utpote nunquam sua voluntate contra cives suos militaturi. Quo cognito

πυνθανόμενοι ταῦτ', οὐδ' αὐτοὶ περάσειν ἔτι ἔλεγον ἐς τὴν Λιβυρνίαν. Κίννας δ' ἀγανακτῶν, ἐς ἐκκλησίαν αὐτοὺς ὡς ἐπιπλήξων συνεκάλει· καὶ οἱ σὺν ὀργῇ παρῆσαν, ὡς ἀμυνούμενοι. Τῶν δὲ ῥαβδοφόρων τινὸς ὁδοποιοῦντος τῷ Κίννᾳ, καί τινα τῶν ἐν ποσὶ πατάξαντος, ἕτερος ἐκ τοῦ στρατοῦ τὸν ῥαβδοῦχον ἐπάταξε. Καὶ Κίννα κελεύσαντος αὐτὸν συλλαβεῖν, βοὴ παρὰ πάντων ἀνέστη, καὶ λίθων ἦσαν ἐπ' αὐτὸν ἀφέσεις· οἱ δ' ἐγγὺς καὶ τὰ ξιφίδια ἐπισπάσαντες, συνεκέντησαν αὐτόν. Οὕτω δὴ μὲν καὶ Κίννας ὑπατεύων ἀπέθανε. Κάρβων δ' ἔκ τε Λιβυρνίας τοὺς διαπεπλευκότας ἐς αὐτὴν μετεκάλει, καὶ τὰ γιγνόμενα δεδιώς, ἐς τὴν πόλιν οὐ κατῄει, καὶ πάνυ τῶν δημάρχων αὐτὸν καλούντων ἐπὶ συνάρχου χειροτονίαν. Ἀπειλησάντων δὲ ἰδιώτην ἀποφανεῖν, ἐπανῆλθε μέν, καὶ χειροτονίαν προὔθηκεν ὑπάτου. Ἀπαισίου δὲ τῆς ἡμέρας γενομένης, ἑτέραν προὔγραφε· καὶ ταύτῃ κεραυνοῦ πεσόντος ἐς τὸ τῆς Σελήνης καὶ τὸ τῆς Δήμητρος ἱερόν, οἱ μάντεις ὑπὲρ τὰς θερινὰς τροπὰς ἀνετίθεντο τὰς χειροτονίας· καὶ μόνος ἦρχεν ὁ Κάρβων.

LXXIX. Σύλλας δὲ τοῖς πρὸς αὐτὸν ἥκουσιν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἀπεκρίνατο, αὐτὸς μὲν οὔποτε ἀνδράσι τοιάδε ἐργασαμένοις ἔσεσθαι φίλος· τῇ πόλει δ' οὐ φθονήσειν, χαριζομένῃ τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς· ἀσφάλειαν δὲ αὐτὸς μᾶλλον αὐτοῖς, ἔφη, καὶ τοῖς ἐς αὐτὸν καταφυγοῦσιν ἐς ἀεὶ παρέξειν, στρατὸν ἔχων εὔνουν. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα δῆλος ἐγένετο, ἑνὶ ῥήματι τῷδε, οὐ διαλύσων τὸν στρατόν, ἀλλὰ τὴν τυραννίδα ἤδη διανοούμενος. Ἤτει δ' αὐτοὺς τήν τε ἀξίωσιν καὶ περιουσίαν καὶ ἱερωσύνην, καὶ εἴ τι ἄλλο γέρας εἶχεν, ἐντελῆ πάντα ἀποδοθῆναι· καὶ τοὺς περὶ τούτων ἐροῦντας συνέπεμπε τοῖς πρέσβεσιν. Οἱ δ' εὐθὺς ἀπὸ τοῦ Βρεντεσίου, Κίνναν τε πυθόμενοι τεθνάναι, καὶ τὴν πόλιν ἀδιοίκητον εἶναι, πρὸς τὸν Σύλλαν ἀνέστρεφον ἄπρακτοι. Καὶ ὁ Σύλλας πέντε Ἰταλοῦ στρατοῦ τέλη, καὶ ἱππέας ἑξακισχιλίους, ἄλλους τέ τινας ἐκ Πελοποννήσου καὶ Μακεδονίας προσλαβών, ἅπαντας ἄγων ἐς μυριάδας ἀνδρῶν τέσσαρας, ἐπί τε Πάτρας ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἐκ Πατρῶν ἐς Βρεντέσιον, χιλίαις καὶ ἑξακοσίαις ναυσὶ διέπλει. Δεξαμένων δ' αὐτὸν ἀμαχεὶ τῶν Βρεντεσίων, τοῖσδε μὲν ὕστερον ἔδωκεν ἀτέλειαν, ἣν καὶ νῦν ἔχουσι· αὐτὸς δ' ἀναστήσας τὸν στρατόν, ἦγεν ἐς τὸ πρόσω.

LXXX. Καὶ αὐτῷ Μέτελλος Καικίλιος ὁ Εὐσεβής, ἐκ πολλοῦ τε ᾑρημένος ἐς τὰ λοιπὰ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, καὶ διὰ Κίνναν καὶ Μάριον ἐς τὴν πόλιν οὐκ ἐσελθών, ἀλλὰ ἐν τῇ Λιγυστίδι τὸ μέλλον περιορῶν, αὐτόκλητος σύμμαχος ἀπήντα μεθ' ἧς εἶχε συμμαχίας, ἀνθύπατος ἔτι ὤν. Ἔστι γὰρ εἶναι τοῖς αἱρεθεῖσιν, ἔστε ἐπανέλθοιεν ἐς Ῥώμην. Ἐπὶ δὲ τῷ Μετέλλῳ καὶ Γναῖος Πομπήϊος, ὁ μετ' οὐ πολὺ Μέγας προσονομασθείς, Πομπηΐου μὲν ὢν παῖς τοῦ διεφθαρμένου τῷ κεραυνῷ, οὐκ εὔνου τῷ Σύλλᾳ νομισθέντος, τὴν δ' ὑποψίαν διαλυόμενος, ἦλθε, καὶ τέλος ἤγαγεν, ἐκ τῆς Πικηνίτιδος, κατὰ κλέος τοῦ πατρὸς ἰσχύσαντος ἐν αὐτῇ

reliqui quoque negabant se posthac in Liburniam trajecturos. Eos igitur Cinna iratus ad concionem evocat, minis coacturus. Illi non minus irati præsto fuerunt; non dissimulantes, se repugnare paratos, si quis insolentius urgeat. Quum vero lictor, qui Cinnæ in concionem eunti de via submovebat multitudinem, pulsasset quemdam obvium, alius ex militibus lictorem repercussit: quem dum consul jubet corripi, sublato pariter omnium clamore ad saxorum jactus ventum est; et qui propiores stabant, strictis gladiis consulem confoderunt. Atque sic Cinna quoque in ipso consulatu periit. Tum Carbo, reverti jussis qui in Dalmatiam trajecerant, de præsenti rerum statu sollicitus, non ausus est in Urbem redire, quantumvis revocantibus tribunis plebis ad subrogandum legitimis comitiis, in occisi locum, alterum consulem. Tandem vero comminantibus illis, se eum in privatorum civium ordinem redacturos, rediit quidem, et consularia comitia habuit: sed quum aves non addixissent, in aliam diem distulit. At tunc quoque, quum fana Lunæ atque Cereris de cœlo tacta essent, augures comitia distulerunt ultra solstitium: et sic Carbo solus consul mansit.

LXXIX. Inter hæc Sylla senatus legationi ad se missæ responderat: « cum talium ac tantorum scelerum patratoribus nunquam sibi quidem fore amicitiam: non prohibiturum se tamen, si populus Romanus eis incolumitatem donare voluerit. De securitate autem nihil opus esse, ut ipsi caveat senatus; nam se potius senatum populumque, et eos qui ad sese confugerent, posse tutos præstare, quum habeat faventem sibi exercitum. » Ex quo vel uno dicto satis apparebat, eum non dimissurum exercitum, sed jam tunc de dominatione cogitare. Cæterum et dignitatem pristinam, et bona, et sacerdotium, et si quos alios honores habuerat, omnia hæc integra sibi postulabat restitui: ac de suis nonnullos cum senatus legatis remisit, qui his de rebus ad senatum verba facerent. Sed hi quamprimum Brundusii cognoverunt, Cinnam mortuum, remque publicam esse sine capite, ad Syllam reversi sunt infecto negotio. Et Sylla cum quinque legionibus Italicis, et VI. M. equitum, assumtis etiam Macedonum ac Peloponnesiorum auxiliis, ducens in universum circiter quadraginta virorum millia, a Piræeo Patras, et inde porro Brundusium trajecit, classe M. DC navium. Receptusque in portum a Brundusinis non repugnantibus, immunitate donavit eos in posterum, qua hodieque fruuntur: moxque inde cum universis copiis propius Urbem profectus est.

LXXX. In eo itinere occurrit ei Cæcilius Metellus Pius: qui quum ante aliquot annos ad conficiendas belli socialis reliquias cum imperio esset missus, ac deinde Cinnæ Mariique metu vitasset Urbem, et interim apud Ligures eventum rerum exspectasset, tunc quidem ultro se socium Syllæ obtulit, cum ea quam circa se habebat manu, proconsulis etiam tum nomen dignitatemque retinens: durat enim semel assumtus honor, donec contingat reditus in patriam. Nec ita multo post, Cn. Pompeius, qui postea Magnus cognominatus est, supervenit; ejus Pompeii filius, qui fulmine periit, et non visus erat Syllæ esse amicus. Sed filius nunc, abolita illa suspicione, Syllæ præsto fuit, e Piceno legionem adducens; qua in regione gratiosus erat

μάλιστα, ἀγείρας. Μετὰ δ' οὐ πολὺ καὶ δύο ἄλλα συνέλεξε· καὶ χρησιμώτατος ἐν τοῖς μάλιστα ὅδε ὁ ἀνὴρ ἐγένετο τῷ Σύλλᾳ. Ὅθεν αὐτὸν ὁ Σύλλας, ἔτι νεώτατον ὄντα, ἦγεν ἐν τιμῇ· καὶ ἐπιόντος, φασὶν, ὑπανίστατο μόνῳ. Λήγοντος δὲ τοῦ πολέμου, καὶ ἐς Λιβύην ἔπεμψεν ἐξελάσαι τε τοὺς Κάρβωνος φίλους, καὶ Ἱεμψάλαν, ἐκπεσόντα ὑπὸ Νομάδων, ἐς τὴν βασιλείαν καταγαγεῖν. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ θριαμβεῦσαι κατὰ τῶν Νομάδων αὐτῷ παρέσχεν ὁ Σύλλας, ἔτι ὄντι νέῳ, καὶ ἔτι ὄντι τῶν ἱππέων. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἐπαρθεὶς ἐς μέγα ὁ Πομπήϊος, ἐπὶ Σερτώριον εἰς Ἰβηρίαν ἐπέμφθη, καὶ ἐς τὸν Πόντον ἐπὶ Μιθριδάτην ὕστερον. Ἀφίκετο δὲ καὶ Κέθηγος ἐς τὸν Σύλλαν, χαλεπώτατος ἀντιστασιώτης αὐτῷ μετὰ Κίννα καὶ Μαρίου γενόμενος, καὶ σὺν ἐκείνοις τῆς πόλεως ἐκπεσὼν, ἱκέτης τε γιγνόμενος, καὶ ἑαυτὸν ὑπηρέτην ἐς ὅ τι βούλοιτο παρέχων.

LXXXI. Ὁ δὲ, καὶ στρατιᾶς πολὺ πλῆθος ἔχων ἤδη, καὶ φίλους πολλοὺς τῶν ἐπιφανῶν, τοῖσδε μὲν ὑποστρατήγοις ἐχρῆτο, αὐτὸς δὲ καὶ Μέτελλος, ἀνθυπάτω ὄντε, ἐς τὸ πρόσθεν ἐχώρουν· ἐδόκει γὰρ δὴ καὶ ὁ Σύλλας, ἀνθύπατος ἐπὶ Μιθριδάτῃ γενόμενος, οὐκ ἀποθέσθαι πω τὴν ἀρχὴν, εἰ καὶ πολέμιον αὐτὸν ἐψηφίσατο Κίννας. Ὁ μὲν δὴ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ᾔει βαρυτάτῃ καὶ ἀφανεῖ ἔχθρᾳ. Οἱ δ' ἐν ἄστει, τῆς τε φύσεως αὐτοῦ καλῶς τεκμαιρόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἐς τὴν πόλιν ἐσβολὴν αὐτοῦ καὶ κατάληψιν ἔτι ἔχοντες ἐν ὄψει, τά τε ψηφίσματα ἃ ἀπεκήρυξαν αὐτῷ λογιζόμενοι, καὶ τὴν οἰκίαν ὁρῶντες ἀνεσκαμμένην, καὶ περιουσίαν δεδημευμένην, καὶ φίλους ἀνῃρημένους, καὶ γενεὰν μόλις ἐκφυγοῦσαν, ἐδείμαινον. Καὶ οὐδὲν σφίσι νίκης ἢ πανωλεθρίας μέσον εἶναι νομίζοντες, συνίσταντο τοῖς ὑπάτοις ἐπὶ τὸν Σύλλαν μετὰ δέους· ἔς τε τὴν Ἰταλίαν περιπέμποντες, στρατιὰν καὶ τροφὰς καὶ χρήματα συνῆγον, οὐδὲν, ὡς περὶ ἐσχάτων, σφίσιν ἀπολείποντες οὔτε σπουδῆς οὔτε προθυμίας.

LXXXII. Γάϊός τε Νωρβανὸς καὶ Λεύκιος Σκιπίων, τὼ τότε ὄντε ὑπάτω, καὶ μετ' αὐτῶν Κάρβων, ὃς πέρυσιν ἦρχεν, ἔχθρᾳ μὲν ἐς τὸν Σύλλαν ὁμοίᾳ χρώμενοι, δέει δὲ καὶ συνειδότι ὧν ἔπραξαν πολὺ τῶν ἄλλων χείρονι, ἔκ τε τῆς πόλεως στρατὸν ὅσον εὐπόρουν κατέλεγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἰταλίας προσλαβόντες, ἐπὶ τὸν Σύλλαν κατὰ μέρος ἐχώρουν, σπείραις ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν διακοσίαις τότε πρῶτον· ὕστερον γὰρ καὶ πλέοσι τούτων. Ἡ γὰρ εὔνοια τῶν ἀνδρῶν ἐς τοὺς ὑπάτους παρὰ πολὺ ἐποίει· ὡς τὸ μὲν ἔργον τὸ Σύλλα, χωροῦντος ἐπὶ τὴν πατρίδα, δόξαν ἔχον πολεμίου, τὸ δὲ τῶν ὑπάτων, εἰ καὶ περὶ σφῶν ἔπραττον, πρόσχημα τῆς πατρίδος. Τῶν τε ἁμαρτηθέντων αὐτοῖς οἱ πολλοὶ συνεγνωκότες, καὶ τοῦ φόβου μετέχειν ἡγούμενοι, συνέπρασσον· εὖ τὸν Σύλλαν εἰδότες οὐ κόλασιν ἢ διόρθωσιν ἢ φόβον ἐπὶ σφίσιν, ἀλλὰ λύμας καὶ θανάτους καὶ δημεύσεις καὶ ἀναίρεσιν ὅλως ἀθρόαν ἐπινοοῦντα. Ὧν οὐκ ἐψεύσθησαν τῆς δόξης. Ὅ τε γὰρ πόλεμος ἔφθειρε πάντα· ὧν γε καὶ μύριοι καὶ δισμύριοι πολλάκις ἐν

ob patris memoriam, qui magna ibi in auctoritate fuerat. Idem Pompeius paulo post alias quoque duas legiones conscripsit, et inter præcipuos ductores strenuam operam Syllæ navavit. Quo factum est, ut juvenis adhuc apud illum magno esset in pretio; ita ut soli omnium adventanti assurgere solitus perhibeatur. Eumdem quoque posthac in Africam misit Sylla ad reliquias belli conficiendas, et Carbonianos inde profligandos, restituendumque in regnum Hiempsalem, pulsum a Numidis; et ob eas res gestas triumphum ei concessit, ante legitimam ætatem, necdum equestrem ordinem egresso. A quibus initiis quum multum crevisset Pompeius, contra Sertorium deinde in Hispaniam missus est, et in Pontum postea contra Mithridatem. Præter hunc et Cethegus ad Syllam se contulit, qui infensissimus ei cum Cinna Marioque fuerat, et cum his Urbe fuerat pulsus; tunc vero supplex ei ad quidvis suum offerebat ministerium.

LXXXI. Itaque Sylla, auctus cum militum numero, tum amicorum illustrium, his quidem pro legatis utebatur, ipse vero et Metellus, ambo proconsules, procedebant ulterius: nam et Sylla, quum proconsulari potestate contra Mithridatem esset profectus, magistratum nondum deposuerat, quamvis hostis a Cinna judicatus. Et Sylla quidem animo supra quam dici potest infensissimo, dissimulato tamen etiam nunc paulisper, adversus inimicos proficiscebatur. At illi in Urbe, facile conjectantes de hominis ingenio, necdum prioris in Urbem Syllæ irruptionis obliti, reputantesque quibus plebiscitis eum exagitassent et videntes domum ejus dirutam, bona publicata, amicos interemtos, conjugem liberosque vix fuga servatos, magno in timore versabantur. Et quum aut vincendum sibi viderent, aut pereundum funditus; trepidi conspirabant adversus eum cum consulibus, totaque Italia milites, commeatus, pecunias contrahebant, et, ut in extremo periculo, nihil sibi ad summum studium summamque industriam reliquum faciebant.

LXXXII. Consules vero C. Norbanus et L. Scipio, et cum his Carbo, qui superiori anno consul fuerat; infesti quidem Syllæ, ut cæteri, sed conscientia patratorum facinorum plus sibi timentes; cum urbanis delectibus habitis, tum Italicis, partitis copiis contra hostem ibant: habueruntque cohortes quingenarias, ducentas tunc primum; nam postea pluribus etiam usi sunt. Erat enim favor hominum in consules multo propensior; quod Sylla videretur patriam hostiliter petere, consules vero, rem licet suam agentes, prætextu tamen uterentur reipublicæ. Et plerique, conscii se cum illis peccasse, pari metu ad repugnandum movebantur: non ignari, Syllam non castigationem aut correctionem aut terrorem volutare animo; sed pestem, cædes, direptiones, perniciem. Nec eos ea fefellit opinio: nam et præliis vastata sunt omnia, denis vicenisque millibus sæpe una

μάχῃ μιᾷ, καὶ ἀμφὶ τὸ ἄστυ πέντε μυριάδες, ἀμφοῖν ἀπέθανον· καὶ ἐς τοὺς ὑπολοίπους ὁ Σύλλας οὐδὲν δεινὸν καὶ καθ' ἕνα καὶ κατὰ πόλεις ἐξέλιπε δρῶν· μέχρι καὶ μόναρχον ἑαυτὸν ἀπέφηνε τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ὅλης, ἐφ' ὅσον ἔχρῃζέ τε καὶ ἐβούλετο.

LXXXIII. Καὶ τάδε αὐτοῖς ἐδόκει καὶ τὸ δαιμόνιον ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ προσημῆναι. Δείματά τε γὰρ ἄλογα πολλοῖς, καὶ ἰδίᾳ καὶ κατὰ πλῆθος, ἐνέπιπτε περὶ ὅλην τὴν Ἰταλίαν· καὶ μαντευμάτων παλαιῶν ἐπιφοβωτέρων ἐμνημόνευον· τέρατά τε πολλὰ ἐγίγνοντο, καὶ ἡμίονος ἔτεκε, καὶ γυνὴ κύουσα ἔχιν ἀντὶ βρέφους ἐξέδωκε. Τήν τε γῆν ὁ θεὸς ἐπὶ μέγα ἔσεισε, καὶ νεώς τινας ἐν Ῥώμῃ κατήνεγκε (καὶ πάνυ Ῥωμαίων ὄντων ἐς τὰ τοιαῦτα βαρυεργῶν)· τό τε Καπιτώλιον, ὑπὸ τῶν βασιλέων τετρακοσίοις που πρόσθεν ἔτεσι γενόμενον, ἐνεπρήσθη, καὶ τὴν αἰτίαν οὐδεὶς ἐπενόει. Πάντα δ' ἔδοξεν ἐς τὸ πλῆθος τῶν ἀπολουμένων, καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἰταλίας καὶ Ῥωμαίων αὐτῶν, τῆς τε πόλεως κατάληψιν, καὶ πολιτείας μεταβολὴν προσημῆναι.

LXXXIV. Ἤρξατο μὲν οὖν ὧδε ὁ πόλεμος, ἐξ οὗ Σύλλας ἐς Βρεντέσιον παρῆλθεν, ὀλυμπιάδων οὐσῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ τεσσάρων. Μῆκος δ' αὐτοῦ, διά γε τὸ μέγεθος τῶν ἔργων, σὺν ἐπείξει ὡς ἐπ' ἐχθροὺς ἰδίους ταχυνόντων, οὐ πολὺ ὡς ἐπὶ τοσοῖσδε ἔργοις ἐγένετο. Ὅθεν καὶ μάλιστα αὐτοῖς τὰ παθήματα ἐπειγομένοις ἐν βραχεῖ μείζω καὶ ὀξύτερα συνέβη γενέσθαι. Ἐς δὲ τριετὲς ὅμως προῆλθε, κατά γε τὴν Ἰταλίαν, μέχρι τὴν ἀρχὴν ἀνεδήσατο Σύλλας· ἐν γὰρ Ἰβηρίᾳ καὶ μετὰ Σύλλαν ἐξέτεινεν ἐπὶ πλεῖον. Μάχαι δὲ, καὶ ἀκροβολίαι, καὶ πολιορκίαι, καὶ πολέμων ἰδέαι πᾶσαι, κατὰ τὴν Ἰταλίαν, ἀθρόαι τε καὶ κατὰ μέρη τοῖς στρατηγοῖς ἐγένοντο πολλαὶ, καὶ πᾶσαι διαφανεῖς. Ὧν τὰ μέγιστα καὶ ἀξιολογώτατα ἐν κεφαλαίῳ φράσαι, τοιάδε ἦν. Πρώτη μὲν ἀμφὶ Κανύσιον τοῖς ἀνθυπάτοις πρὸς Νωρβανὸν ἐγίγνετο μάχη· καὶ θνήσκουσι Νωρβανοῦ μὲν ἑξακισχίλιοι, τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Σύλλαν, ἑβδομήκοντα· τραυματίαι δ' ἐγένοντο πολλοί. Καὶ Νωρβανὸς ἐς Καπύην ἀνέζευξε.

LXXXV. Σύλλᾳ δὲ καὶ Μετέλλῳ περὶ τὸ Τέανον οὖσι Λεύκιος Σκιπίων ἐπῄει, μεθ' ἑτέρου στρατοῦ, πάνυ ἀθύμως ἔχοντος, καὶ ποθοῦντος εἰρήνην γενέσθαι. Αἰσθόμενοι δ' οἱ περὶ τὸν Σύλλαν, πρὸς τὸν Σκιπίωνα περὶ συμβάσεων ἐπρέσβευον, οὐχ οὕτως ἐλπίζοντες ἢ χρῄζοντες, ὡς στασιάσειν προσδοκῶντες αὐτοῦ τὸν στρατὸν ἀθύμως ἔχοντα. Ὃ καὶ συνηνέχθη γενέσθαι. Σκιπίων μὲν γὰρ ὅμηρα τῆς συνόδου λαβὼν, ἐς τὸ πεδίον κατῄει· καὶ συνῆεσαν τρεῖς ἑκατέρωθεν, ὅθεν οὐδὲ γνῶναι τὰ λεχθέντα συνέβη. Ἐδόκει δ' ἀναθέμενος ὁ Σκιπίων ἐς Νωρβανὸν τὸν σύναρχον περὶ τῶν λελεγμένων πέμψαι Σερτώριον ἀπαγγελοῦντα· καὶ ὁ στρατὸς ὁ ἑκατέρων ἡσύχαζε, τὰς ἀποκρίσεις ἀναμένοντες. Σερτωρίου δ' ἐν παρόδῳ Σύεσσαν, ἣ τὰ Σύλλα ᾕρητο, καταλαβόντος, ὁ μὲν Σύλλας ᾐτιᾶτο πέμπων ἐς τὸν Σκιπίωνα. Ὁ δὲ, εἴτε τῷ γενομένῳ συνεγνωκὼς, εἴτε

acie, circaque Urbem quinquaginta millibus, utrorumque cæsis; et a reliquis nullam injuriam calamitatemve victor abstinuit, vel viritim vel populariter; donec tandem unum se dominum totius imperii, in quantum sibi libuisset aut opus visum fuisset, renunciavit.

LXXXIII. Neque vero defuerunt prodigia, quibus divinitus quoque de his rebus præmonerentur Romani. Namque et mira terricula privatim publiceque multis per totam Italiam oblata sunt; et antiqua oracula, in memoriam revocata, pavorem augebant. Inter alia, mula etiam peperit, et mulier serpentem enixa est: terraque vehementi motu concussa, quo in ipsa Urbe templa aliquot prostrata sunt; quum alioquin etiam nimia hujusmodi prodigiorum religione curaque teneri consueverint Romanorum animi: denique et Capitolium, a regibus ante CCCC annos conditum, conflagravit, et nemo causam incendii poterat reperire. Quibus omnibus videbantur multiplices cædes, et expugnatio Italiæ, ipsique populo Romano servitus et mutatio reipublicæ, portendi.

LXXXIV. Initium autem hujus belli Syllani, quando Sylla Brundusium appulit, incidit in Olympiadem CLXXIV. Res autem eo bello gestæ majores multo amplioresque, quam pro spatio temporis, fuerunt: dum alteri in alterorum perniciem, ut privatim inimicorum, tanto acriori studio properant, gravioribusque calamitatibus intra breve tempus se invicem afficiunt. Ad triennium tamen protractum est bellum duntaxat in Italia, donec Sylla imperio potitus est: nam in Hispania post obitum etiam Syllæ duravit longius. Pugnæ vero, velitationes, oppugnationes, et omnes belli gerendi formæ (sive universæ copiæ ab imperatoribus committerentur, sive parte copiarum res ageretur) crebræ per Italiam, et nullæ non illustres, exstiterunt. Quarum præcipuas tantum et memoratu digniores dicam compendio. Primum omnium ad Canusium cum Norbano signa contulerunt proconsules; quo prælio ex Norbani exercitu VI millia, e Syllanis septuaginta viri ceciderunt, sed sauciati multi. Et hinc Norbanus Capuam se recepit.

LXXXV. Tum L. Scipio contra Syllam Metellumque, ad Teanum castrametatos, alium duxit exercitum, trepidum illum quidem admodum, et pacis magis quam pugnæ cupidum. Quod ubi Sylla intellexit, cœpit cum Scipione per legatos agere de concordia; non tam quod vel speraret pacem vel valde eam cuperet, quam quod dissensionem orituram in consulis exercitu, cui fracti animi essent, speraret. Id quod mox etiam usu venit. Nam Scipio quidem, acceptis obsidibus, ad colloquium in campum descendit; conveneruntque utrinque terni, quo factum est, ut vulgo nesciretur quid collocuti sint. Videbatur autem consul, pactis cum Sylla induciis, Sertorium misisse ad collegam Norbanum, communicandi consilii gratia: et interim utrinque ab armis cessatum est, dum responsum exspectatur. Sed quum Suessam, quæ a Syllæ partibus stabat, ex itinere occupasset Sertorius, Sylla expostulavit cum Scipione.

ἀποκρίσεως ἀπορῶν, ὡς ἐπὶ ἀλλοκότῳ δὴ τῷ Σερτωρίου ἔργῳ, τὰ ὅμηρα ἀπέπεμπε τῷ Σύλλᾳ. Καὶ αὐτίκα ὁ στρατὸς αὐτοῦ, τῇ τε τῆς Συέσσης ἐν σπονδαῖς ἀλόγῳ καταλήψει, καὶ τῇ τῶν ὁμήρων οὐκ ἀπαιτουμένων ἀποπέμψει, τοὺς ὑπάτους ἔχοντες ἐν αἰτίαις, κρύφα τῷ Σύλλᾳ συνετίθεντο, μεταθήσεσθαι πρὸς αὐτὸν, εἰ πελάσειε. Καὶ προσιόντος, αὐτίκα πάντες ἀθρόως μετέστησαν· ὡς τὸν ὕπατον Σκιπίωνα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Λεύκιον, μόνους ἐκ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἐν τῇ σκηνῇ διηπορημένους Σύλλαν καταλαβεῖν. Καί μοι δοκεῖ τόδε οὐ στρατηγοῦ παθεῖν ὁ Σκιπίων, ἀγνοήσας ὅλου στρατοῦ τοσήνδε συνθήκην.

LXXXVI. Σκιπίωνα μὲν δὴ μετὰ τοῦ παιδὸς, οὐ μεταπείθων ὁ Σύλλας, ἀπέπεμπεν ἀπαθῆ. Καὶ πρὸς Νωρβανὸν ἐς Καπύην περὶ συμβάσεων ἔπεμπεν ἑτέρους, εἴτε δείσας, τῆς πλέονος Ἰταλίας ἔτι τοῖς ὑπάτοις συνισταμένης, εἴτε καὶ ἐς τόνδε, καθάπερ ἐς τὸν Σκιπίωνα, τεχνάζων. Οὐδενὸς δ' αὐτῷ προϊόντος οὐδ' ἐς ἀπόκρισιν (ὁ γάρ τοι Νωρβανὸς, ὡς ἔοικε, μὴ διαβληθείη τὰ ὅμοια ἐς τὸν στρατὸν, ἔδεισεν), ἀναστήσας Σύλλας ἐχώρει πρόσω, τὰ πολέμια πάντα δῃῶν· τὸ δ' αὐτὸ καὶ Νωρβανὸς ἔπραττε κατ' ἄλλας ὁδούς. Κάρβων δὲ ἐς τὸ ἄστυ προδραμὼν, Μέτελλόν τε καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι ὄντες ἀπὸ τῆς βουλῆς τῷ Σύλλᾳ συνῆσαν, ἐψηφίζετο εἶναι πολεμίους. Αἷς ἡμέραις καὶ τὸ Καπιτώλιον ἐνεπίμπρατο· καὶ τὸ ἔργον τινὲς ἐλογοποίουν Κάρβωνος, ἢ τῶν ὑπάτων, ἢ Σύλλα πέμψαντος, εἶναι. Τὸ δ' ἀκριβὲς ἄδηλον ἦν, καὶ οὐκ ἔχω τὴν αἰτίαν ἐγὼ συμβαλεῖν, δι' ἣν ἂν οὕτως ἐγένετο. Σερτώριος δ', ἐκ πολλοῦ στρατηγεῖν ᾑρημένος Ἰβηρίας, μετὰ τὴν Συέσσης κατάληψιν ἔφευγεν εἰς τὴν Ἰβηρίαν· καὶ αὐτὸν τῶν προτέρων στρατηγῶν οὐ δεχομένων, πολλοὺς ἐνταῦθα καὶ ὅδε Ῥωμαίοις ἀνεκίνησε πόνους. Πλέονος δ' ἀεὶ τοῖς ὑπάτοις γιγνομένου στρατοῦ, ἀπό τε τῆς πλέονος Ἰταλίας ἔτι σφίσι συνεστώσης, καὶ ἀπὸ τῆς ὁμόρου περὶ τὸν Ἠριδανὸν Γαλατίας· οὐδ' ὁ Σύλλας ἠμέλει, περιπέμπων ἐς ὅσα δύναιτο τῆς Ἰταλίας, φιλίᾳ τε καὶ φόβῳ καὶ χρήμασι καὶ ἐλπίσιν ἀγείρων, μέχρι τὸ λοιπὸν τοῦ θέρους ἑκατέροις ἐς ταῦτα ἀνηλώθη.

LXXXVII. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, ὕπατοι μὲν ἐγενέσθην Παπίριός τε Κάρβων αὖθις, καὶ Μάριος ὁ ἀδελφιδοῦς Μαρίου τοῦ περιφανοῦς, ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν ἔτη γεγονώς· χειμὼν δὲ καὶ κρύος πολὺ γενόμενον ἅπαντας ἀλλήλων διέστησεν. Ἀρχομένου δ' ἦρος, περὶ τὸν Αἰσῖνον ποταμὸν, ἐξ ἠοῦς ἐπὶ μεσημβρίαν, ἀγὼν καρτερὸς ἐγένετο Μετέλλῳ τε καὶ Καρρίνᾳ, Κάρβωνος στρατηγῷ, πρὸς ἀλλήλους. Καὶ φεύγει μὲν ὁ Καρρίνας, πολλοὺς ἀποβαλών· τὰ δὲ περίοικα πάντα ἐς τὸν Μέτελλον ἀπὸ τῶν ὑπάτων μετετίθετο. Μέτελλον δὲ Κάρβων καταλαβὼν, ἐφρούρει περικαθήμενος· ἔστε, Μάριον τὸν ἕτερον ὕπατον μεγάλῃ μάχῃ περὶ Πραινεστὸν ἡττῆσθαι πυθόμενος, ἀνεστρατοπέδευεν εἰς Ἀρίμινον. Καὶ τοῦδε μὲν Πομπήϊος τῆς οὐραγίας ἐξαπτόμενος ἠνώχλει. Ἡ δὲ περὶ Πραινεστὸν ἧσσα ὧδε

Et Scipio, sive facti conscius, sive incertus quid responderet, ut in re inopinata, obsides Syllæ reddidit. Quare exercitus ejus, offensus intempestiva occupatione Suessæ, et redditis obsidibus, cum non essent repetiti, culpabat consules, clamque cum Sylla de transitione egit, si is propius accessisset. Qui quum mox propius movisset, sine mora universus ad eum transiit Scipionis exercitus; ut consul solus, cum Lucio filio, inops consilii et desertus ab omnibus, in tentorio a Syllanis deprehenderetur. Quod mihi sane indignum imperatore videtur accidisse Scipioni, ut non senserit tantam totius exercitus conspirationem.

LXXXVI. Scipionem cum filio, quum nequiret in partes suas verbis traducere, ambos incolumes Sylla dimisit: simulque ad Norbanum Capuam alios misit legatos, de pace acturos; sive timens, quod major pars Italiæ adhuc a consulibus staret; sive huic quoque easdem, quas Scipioni, struens insidias. Quum vero nemo ad eum veniret ne responsi quidem reddendi gratia (videtur enim Norbanus similes veritus esse exercitus sui calumnias), Sylla motis castris processit ulterius, hostilia omnia devastans. Idem et Norbanus fecit diverso itinere. Carbo vero, maturato in Urbem itinere, effecit, ut Metellus et quotquot alii senatores Syllæ se adjunxerant, hostes a S. P. Q. R. judicarentur. Iisque ipsis diebus Capitolium deflagravit; rumore vario nunc in Carbonem, nunc in consules, suspicionem vertente, nunc in quempiam a Sylla submissum; certum autem quidquam de ejus incendii causa neque nunc quisquam exploratum habebat, neque nunc nos conjectura assequi possumus. Cæterum Sertorius, dudum sortitus Hispaniam, nunc, postquam Suessam occupaverat, in provinciam suam profugit: quumque ei non decederetur a superioribus prætoribus, multos hic quoque labores Romanis in illa provincia concitavit. Interim in dies magis magisque augebantur consulum copiæ, cum ex ipsa Italia, cujus major etiam tum pars cum illis faciebat, tum ex Circumpadana etiam Gallia. Neque vero Sylla cessabat, mittens ad quoscumque posset Italiæ populos; eosque vel benevolentia, vel metu, vel largitionibus, vel pollicitationibus, ad mittendos sibi milites concitans. Atque in his conatibus utrinque reliquum æstatis absumtum est.

LXXXVII. Insequenti anno consules fuere Papirius Carbo II, et Marius, clari illius Marii fratris filius, anno natus XXVII. Et initio quidem hujus anni, præ frigoris asperitate, in hibernis utrinque sese continuerunt. Sed ineunte vere, ad Æsim flumen a mane usque meridiem acerrime conflixerunt Metellus et Carinas, Carbonis legatus: quo cum magna suorum clade profligato, finitima loca ad Metellum defecerunt a consulibus. Metellum vero Carbo insecutus, obsidebat; donec, cognito, Marium collegam magno prælio ad Præneste esse victum, copias suas reduxit Ariminum: ac discedentium tergis inhærens Pompeius, extremo agmini haud parum incommodavit. Clades autem ad Præneste

ἐγένετο. Σύλλα Σήτιον καταλαβόντος, ὁ Μάριος ἀγχοῦ στρατοπεδεύων, ὑπεχώρει κατ' ὀλίγον· ὡς δ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν καλούμενον Ἱερὸν λιμένα, ἐξέτασσεν ἐς μάχην, καὶ ἠγωνίζετο προθύμως. Ἀρχομένου δ' ἐνδιδόναι τοῦ λαιοῦ μέρους, σπεῖραι πέντε πεζῶν καὶ δύο ἱππέων, οὐκ ἀναμείνασαι τὴν τροπὴν ἐκφανῆναι, τά τε σημεῖα ἔρριψαν ὁμοῦ, καὶ πρὸς τὸν Σύλλαν μετετίθεντο. Καὶ τόδ' εὐθὺς ἦρχε τῷ Μαρίῳ δυσχεροῦς ἥττης. Κοπτόμενοι γὰρ ἐς Πραινεστὸν ἔφευγον ἅπαντες, ἑπομένου τοῦ Σύλλα σὺν δρόμῳ. Καὶ οἱ Πραινέστιοι τοὺς μὲν πρώτους αὐτῶν εἰσεδέξαντο· Σύλλα δ' ἐπικειμένου, τὰς πύλας ἀπέκλεισαν, καὶ Μάριον καλῳδίοις ἀνιμήσαντο. Πολὺς δ' ἄλλος ἐκ τοῦδε περὶ τοῖς τείχεσιν ἐγίγνετο φόνος. Καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων ὁ Σύλλας ἔλαβεν, ὧν τοὺς Σαυνίτας ἔκτεινε πάντας, ὡς ἀεὶ χαλεποὺς Ῥωμαίοις γενομένους.

LXXXVIII. Ταῖς δ' αὐταῖς ἡμέραις καὶ Μέτελλος ἐνίκα ἕτερον Κάρβωνος στρατὸν, πέντε κἀνταῦθα σπειρῶν ἐν τῷ ἔργῳ σεσωσμένων ἐς Μέτελλον. Πομπήϊός τε Μάρκιον ἐνίκα περὶ πόλιν Σήνας, καὶ τὴν πόλιν διήρπαζεν. Ὁ δὲ Σύλλας τὸν Μάριον ἐς Πραινεστὸν κατακλείσας, τὴν πόλιν ἀπετάφρευε καὶ ἀπετείχιζεν ἐκ μακροῦ διαστήματος, καὶ Λουκρήτιον Ὀφέλλαν ἐπέστησε τῷ ἔργῳ, ὡς οὐκέτι μάχῃ παραστησόμενος Μάριον, ἀλλὰ λιμῷ. Μάριος δὲ, οὐδὲν χρηστὸν ἔτι προσδοκῶν, τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς ἠπείγετο προανελεῖν· καὶ Βρούτῳ στρατηγοῦντι τῆς πόλεως ἐπέστελλε, σύγκλητον ὡς ἐπί τι ἄλλο συναγαγεῖν, καὶ κτεῖναι Πούπλιον Ἀντίστιον, καὶ Παπίριον Κάρβωνα ἕτερον, καὶ Λεύκιον Δομίτιον, καὶ Μούκιον Σκαιόλαν, τὸν τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερωμένον. Οἱ μὲν δὴ δύο τῶνδε ἀνῃρέθησαν ἐν τῇ βουλῇ, καθὰ Μάριος προσέταξε, τῶν σφαγέων ἐς τὸ βουλευτήριον εἰσαχθέντων· Δομίτιος δ' ἐκτρέχων, παρὰ τὴν ἔξοδον ἀνῃρέθη, καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου Σκαιόλας. Τά τε σώματα αὐτῶν ἐς τὸν ποταμὸν ἐρρίφη· ἐπεπόλαζε γὰρ ἤδη, μὴ θάπτεσθαι τοὺς ἀναιρουμένους. Σύλλας δὲ στρατὸν ἐς Ῥώμην κατὰ μέρη, δι' ἑτέρων καὶ ἑτέρων ὁδῶν, περιέπεμπεν· ἐντελλόμενος, τὰς πύλας καταλαβεῖν· εἰ δὲ ἀποκρουσθεῖεν, ἐπὶ Ὤστια χωρεῖν. Τοὺς δὲ αἵ τε πόλεις παροδεύοντας ξὺν φόβῳ προσεδέχοντο, καὶ τὸ ἄστυ προσιοῦσι τὰς πύλας ἀνέῳξαν, ὑπό τε λιμοῦ πιεζόμενοι, καὶ τῶν παρόντων κακὰ ἄρα ἀεὶ τὰ ἐπίκρατοῦντα φέρειν ἐθιζόμενοι.

LXXXIX. Σύλλας δ' ὡς ἔμαθεν, αὐτίκα ἐπελθὼν, τὴν μὲν στρατιὰν ἵδρυσε πρὸ τῶν πυλῶν ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ· αὐτὸς δ' εἴσω παρῆλθεν, ἐκφυγόντων τῶν ἀντιστασιωτῶν ἁπάντων. Καὶ τὰ μὲν τούτων αὐτίκα ἐδημεύετο καὶ διεπιπράσκετο. Τὸν δὲ δῆμον ἐς ἐκκλησίαν συναγαγὼν, τήν τε ἀνάγκην τῶν παρόντων ὠλοφύρετο, καὶ θαῤῥεῖν προσέταξεν, ὡς αὐτίκα τῶνδε παυσομένων, καὶ τῆς πολιτείας ἐς τὸ δέον ἐλευσομένης. Διοικησάμενος δ' ὅσα ἤπειγε, καὶ τῇ πόλει τινὰς ἐπιστήσας τῶν ἑαυτοῦ, ἐξώρμησεν ἐς Κλούσιον, ἔνθα τοῦ

accepta est hoc modo. Capto a Sylla Setio (*vel* Setia) oppido, Marius, qui haud procul inde castra habuerat, paulatim retrogressus est. Ubi vero ad Sacriportum pervenit, explicuit aciem, et pugnam fortiter cum Sylla commisit. Sed postquam sinistrum cornu laborare cœpit, quinque cohortes et duæ equitum turmæ, ratæ, non differendum dum in apertam fugam effunderentur, abjectis signis ad Syllam simul transierunt: eaque res protinus magnæ cladis Marianorum initium fuit, qui pulsi profligatique effusa fuga Præneste omnes petebant, Sylla terga cædente. Prænestini primos refugientes intromiserunt; sed urgente hoste, clausa porta, Marium fune subduxerunt in mœnia. Tum vero magna cædes circa muros est edita, multique vivi etiam in potestatem victoris pervenerunt : ex quibus quotquot erant Samnites, omnes Syllæ jussu occisi sunt, ut perpetuo Romanis infensi.

LXXXVIII. Per eosdem dies et Metellus vicit alium exercitum Carbonis, tunc quoque quinque cohortibus inter pugnam sua transitione accelerantibus victoriam. Pompeius quoque Marium devicit circa Senas; urbem ipsam diripuit. At Sylla, Mario intra Præneste compulso, oppidum vallo ac fossa e longinquo cingebat, præposito hinc operi Lucretio Ofella, ut absque oppugnatione fame expugnaret Marium. Itaque Marius, rebus desperatis, ne inimicos superstites relinqueret, Bruto prætori urbano scripsit, ut, convocato per alium prætextum senatu, interficeret P. Antistium, et alterum Papirium Carbonem, et L. Domitium, Muciumque Scævolam pontificem maximum. Ex his duo priores, ita ut jusserat Marius, immissis percussoribus, in ipsa curia confossi sunt; Domitius fugiens, in foribus; non longe a curia, Scævola. Cadavera omnium in Tiberim projecta sunt : mos enim jam invaluerat, interemtos non sepeliri. Jamque Sylla exercitum per partes ad Urbem mittebat, non uno itinere; dato mandato, ut portas occuparent; quod si repellerentur, Ostiam se conferent. Hi, quacunque iter erat, metu recipiebantur intra oppida; ne Urbis quidem portis exclusi, quod et fame laborabant urbani, et quod jam assueverant pro præsentibus malis graviora semper alia perferre.

LXXXIX. Sylla, postquam id cognovit, confestim supervenit : et, exercitu ante portas collocato in Campo Martio, Urbem ipse introgressus est; fuga jam dilapsis omnibus, quicunque adversæ erant factionis. Et confestim bona horum publicata, et sub hasta vendi cœpta sunt. Convocata autem concione, conquestus Sylla, coactum se improbitate inimicorum hæc facere, populum jussit bono esse animo, visuros propediem finem malorum, et restitutam rempublicam. Deinde ordinatis quæ præsens poscebant remedium, et in Urbe relicto præsidio, profectus est Clusium, ad

πολέμου τὰ λοιπὰ ἤκμαζεν. Ἐν δὲ τούτῳ τοῖς ὑπάτοις προσεγένοντο ἱππεῖς Κελτίβηρες, ὑπὸ τῶν ἐν Ἰβηρίᾳ στρατηγῶν ἀπεσταλμένοι. Καὶ γενομένης παρὰ τὸν Γλάνιν ποταμὸν ἱππομαχίας, ὁ μὲν Σύλλας ἔκτεινεν ἐς πεντήκοντα τῶν πολεμίων, διακόσιοι δὲ καὶ ἑβδομήκοντα τῶνδε τῶν Κελτιβήρων ηὐτομόλησαν ἐς Σύλλαν. Καὶ τοὺς λοιποὺς ὁ Κάρβων ἀνεῖλεν, εἴτε χαλεπήνας τῆς τῶν ὁμοεθνῶν αὐτομολίας, εἴτε δείσας περὶ ὁμοίου. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου περὶ Σατουρνίαν ἑτέρῳ μέρει τοὺς ἐχθροὺς ὁ Σύλλας ἐνίκα· καὶ Μέτελλος ἐπὶ Ῥάβενναν περιπλέων, τὴν Οὐριτανὴν χώραν, πεδιάδα καὶ πυροφόρον οὖσαν, προκατελάμβανεν· ἔς τε Νέαν πόλιν ἐκ προδοσίας νυκτὸς ἕτεροι τῶν Συλλείων ἐσελθόντες, ἔκτειναν ἅπαντας χωρὶς ὀλίγων διαφυγόντων, καὶ τὰς τριήρεις τῆς πόλεως ἔλαβον. Αὐτῷ δὲ Σύλλᾳ καὶ Κάρβωνι περὶ Κλούσιον ἐξ ἠοῦς ἐπὶ ἑσπέραν γίγνεται μάχη καρτερά· καὶ φανέντες ἀλλήλοις ἰσόμαχοι, μετὰ σκότους διεκρίθησαν.

XC. Ἐν δὲ τῷ Σπωλητίῳ πεδίῳ Πομπήϊος καὶ Κράσσος, ἄμφω Σύλλα στρατηγοὶ, κτείνουσι τῶν Καρβωνείων ἐς τρισχιλίους, καὶ Καρρίναν τὸν ἀντιστρατηγοῦντα σφίσιν ἐπολιόρκουν· ἔστε Κάρβων μὲν ἕτερον τῷ Καρρίνᾳ στρατὸν ἔπεμψεν. Ὁ δὲ Σύλλας αἰσθόμενος καὶ ἐφεδρεύσας, ἔκτεινεν αὐτῶν παροδευόντων ἐς δισχιλίους· καὶ Καρρίνας νυκτὸς, ὕδατός τε ὄντος ἐξ οὐρανοῦ πολλοῦ καὶ σκότους δὲ, αἰσθομένων μέν τι τῶν περικαθημένων, διὰ δὲ τὸν ὄμβρον ἀμελούντων, διέφυγε. Καὶ Κάρβων ἐς Πραινεστὸν Μαρίῳ τῷ συνάρχῳ Μάρκιον ἔπεμπεν, ὀκτὼ τέλη στρατιᾶς ἄγοντα, πυνθανόμενος αὐτὸν ὑπὸ λιμοῦ κακοπαθεῖν. Οἷς ὁ Πομπήϊος ἐξ ἐνέδρας ἐν στενῷ προσπεσὼν, τρέπεταί τε, καὶ πολλοὺς διαφθείρας, ἐς λόφον συνέκλεισε τοὺς λοιπούς. Ἐξ οὗ Μάρκιος μὲν, οὐ σβέσας τὸ πῦρ, ἀπεδίδρασκεν· ὁ δὲ στρατὸς αὐτῷ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνέδρας προστιθεὶς ἐστασίασε χαλεπῶς. Καὶ τέλος μὲν ὑπὸ τοῖς σημείοις ὅλον ἄνευ παραγγέλματος ἐπανῆλθεν ἐς Ἀρίμινον, οἱ λοιποὶ δ' ἐς τὰς πατρίδας κατὰ μέρη διελύθησαν· ὡς ἑπτὰ σπείρας τῷ στρατηγῷ μόνας παραμεῖναι. Καὶ Μάρκιος μὲν ὧδε πράξας κακῶς, ἐς Κάρβωνα ἐπανῄει. Μάρκον δὲ Λαμπώνιον ἐκ Λευκανίας, καὶ Πόντιον Τελεσῖνον ἐκ τῆς Σαυνίτιδος, καὶ τὸν Καπυαῖνον Γοῦτταν, μεθ' ἑπτὰ μυριάδων ἐπειγομένους Μάριον ἐξελέσθαι τῆς πολιορκίας, ὁ Σύλλας ἐν τοῖς στενοῖς, ᾗ μόνῃ διαβατὸν ἦν, ἀπέκλειε τῆς παρόδου. Καὶ ὁ Μάριος, ἀπογιγνώσκων ἤδη τὰς ἔξωθεν ἐπικουρίας, φρούριον ἐν τῷ μεταιχμίῳ μεγάλῳ ὄντι ἤγειρεν, ἐς ὃ καὶ μηχανὰς καὶ στρατιὰν συναγαγὼν, ἐπεχείρει βιάσασθαι τὸν Λουκρήτιον. Πολυημέρου δ' αὐτῷ καὶ ποικίλης τῆς πείρας γενομένης, οὐδὲν ἀνύων, ἐς Πραινεστὸν αὖθις συνεκλείετο.

XCI. Καὶ περὶ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἐν Φαυεντίᾳ Κάρβων καὶ Νωρβανὸς ἐξ ὁδοῦ βραχὺ πρὸ ἑσπέρας ἐπὶ τὸ Μετέλλου στρατόπεδον ἐλθόντες, λοιπῆς οὔσης ὥρας μιᾶς, καὶ ἀμπέλων πυκνῶν περικειμένων, ἀνοήτως

profligandum ibi non contemnendas belli reliquias. Interea conjunxerant se cum exercitu consulum Celtiberi equites, missi a prætoribus Hispaniam obtinentibus : commissoque ad Glanim fluvium equestri prælio, Syllani ex hostibus circiter quinquaginta straverunt; ex Celtiberis vero CCLXX ad Syllam transfugerunt, et reliquos mox Carbo ipse internecione delevit, sive offensus perfidia popularium, sive exemplum metuens. Eodem tempore ad Saturniam alia copiarum parte Sylla vicit adversarios : et Metellus classe circumvectus versus Ravennam, Uritanum agrum, planum frumentique feracem, in potestatem Syllæ redegit. Alia Syllanorum manus intra Neapolim nocturna proditione recepti, contrucidarunt omnes, præter paucos fuga elapsos, et occupaverunt publicas civitatis triremes. Apud Clusium vero Sylla cum Carbone per integrum diem conflictatus est acerrimo prælio, quod nox tandem diremit, neutro inclinante victoria.

XC. In Spoletinis campis Pompeius et Crassus, ambo Syllani duces, cæsis Carbonianorum tribus fere millibus, Carinatem hostium ducem obsessum tenebant. Cui quum a Carbone alius subsidio mitteretur exercitus, cum Sylla, rei non ignarus, iter facientem aggressus ex insidiis, male mulctavit, duobus ferme millibus interfectis. Carinas tamen per occasionem noctis valde pluviæ et obscuræ, sentientibus licet obsessoribus, sed propter fœdam tempestatem neglectim id ferentibus, evasit. Idem Carbo ad collegam Marium obsidione Prænestina eximendum misit cum VIII legionibus Marcium, quia fame laborare obsessos cognoverat. Eas Pompeius in angusto loco nactus, ex insidiis adortus est; multisque cæsis, reliquos in tumulum quemdam refugere coactos cinxit undique. At inde quidem Marcius noctu, relictis ad fallendum hostem ignibus, effugit : sed exercitus ejus, culpam acceptæ per insidias cladis in ductorem referens, gravem commovit seditionem. Et una legio integra, injussu ducis, signa retulit Ariminum; reliqui catervatim ad proprios lares dilapsi sunt : ut VII tantum cohortes apud suum ducem permanerent, cum quibus, post rem tam infeliciter gestam, ad Carbonem Marcius revertit. Cæterum M. Lamponium ex Lucania, Pontium Telesinum e Samnio, Guttamque Capuanum, cum septuaginta millibus properantes ad eximendum obsidione Marium, Sylla occupatis faucibus, per quas solas erat transitus, exclusit. Tum Marius desperans de externis auxiliis, castellum loco spatioso inter oppidum et hostium munitiones exstruxit : in id collatis machinis contractisque suis copiis, tentavit repulso Lucretio erumpere. Sed post varios multorum dierum conatus quum nihil proficeret, rursum intra Prænestina mœnia conclusus est.

XCI. Per eosdem dies ad Faventiam Carbo et Norbanus ex itinere sub vesperam ad Metelli castra accedentes, quum unica hora diei superesset, et densa circumquaque essent vineta, irate magis quam consulte instruxerunt aciem, rati,

μάλα ὑπὸ ὀργῆς ἐς μάχην ἐξέταττον, ἐλπίσαντες Μέτελλον τῷ παραλόγῳ καταπλήξειν. Ἡττώμενοι δὲ, ὡς, ἐν ἀφυεῖ χωρίῳ τε καὶ ὥρᾳ, καὶ ἐς τὰ φυτὰ ἐμπίπτοντες, ἐφθείροντο κατὰ πλῆθος· ὡς ἀπολέσθαι μὲν ἀμφὶ τοὺς μυρίους, αὐτομολῆσαι δ' ἐς ἑξακισχιλίους, καὶ τοὺς λοιποὺς διαῤῥιφῆναι, μόνων ἐν τάξει χιλίων ἐπανελθόντων ἐς Ἀῤῥήτιον. Τέλος δ' ἄλλο Λευκανῶν, ἀγόμενον ὑπὸ Ἀλβινουανοῦ, τῆς ἥττης πυθόμενον, μετεχώρει πρὸς Μέτελλον, δυσχεραίνοντος Ἀλβινουανοῦ. Ὁ δὲ τότε μὲν, οὐ κατασχὼν τῆς ὁρμῆς αὐτὸ, ἐς Νωρβανὸν ἐπανῆλθεν. Οὐ πολλαῖς δὲ ἡμέραις ὕστερον κρύφα τῷ Σύλλᾳ προσέπεμπε, καὶ λαβὼν ἄδειαν, εἴ τι πράξειεν ἀξιόλογον, ἐπὶ ἑστίασιν ἐκάλει Νωρβανόν τε καὶ τοὺς συνόντας αὐτῷ στρατηγοὺς, Γάϊον Ἀντίπατρον, καὶ Φλαύϊον Φιμβρίαν, ἀδελφὸν τοῦδε τοῦ περὶ τὴν Ἀσίαν ἑαυτὸν ἀνελόντος, ὅσοι τε ἄλλοι τῶν Καρβωνείων στρατηγοὶ τότε παρῆσαν. Ὡς δ' ἀφίκοντο, χωρίς γε Νωρβανοῦ (μόνος γὰρ οὐχ ἀφίκετο), πάντας αὐτοὺς ὁ Ἀλβινουανὸς ἔκτεινεν ἐπὶ τῆς διαίτης, καὶ ἐς τὸν Σύλλαν διέφυγε. Νωρβανὸς δὲ καὶ Ἀρίμινον ἐπὶ τῇδε τῇ συμφορᾷ, καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν πλησίον στρατοπέδων, ἐς τὸν Σύλλαν μεταχωρεῖν πυνθανόμενος, τῶν τε παρόντων οἱ φίλων οὐδένα ἔτι πιστὸν οὐδὲ βέβαιον, ὡς ἐν συμφοραῖς τιθέμενος, ἰδιωτικοῦ σκάφους ἐπιβὰς, ἐς Ῥόδον διέπλευσεν. Ὅθεν ὕστερον ἐξαιτούμενος ὑπὸ τοῦ Σύλλα, Ῥοδίων ἔτι ἀμφιγνοούντων, ἑαυτὸν ἐν ἀγορᾷ μέσῃ διέφθειρε.

XCII. Κάρβων δὲ ἕτερα τέλη δύο στρατιωτῶν ἐς Πραινεστὸν ἄγειν ἔπεμπε Δαμάσιππον, ὑπερεπειγόμενος Μάριον ἐκλῦσαι τῆς πολιορκίας· ἀλλ' οὐδ' οὗτοι τὰ στενὰ διελθεῖν ἐδύναντο φυλασσόμενα ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Γαλάται τε ὅσοι ἀπὸ Ῥαβέννης ἐπὶ τὰ Ἄλπεια παρήκουσιν, ἀθρόως ἐς Μέτελλον μετετίθεντο· καὶ Λεύκολλος ἑτέρους τῶν Καρβωνείων ἐνίκα περὶ Πλακεντίαν. Ὧν ὁ Κάρβων πυνθανόμενος, τρισμυρίους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλούσιον, καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου, καὶ ἕτερα περὶ Καῤῥίναν καὶ Μάρκιον, Σαυνιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθύμως περὶ τὰ στενὰ κακοπαθούντων, ἀπογνοὺς ἁπάντων, ἀσθενῶς ἔφευγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας, ὕπατος ἔτι ὢν, ὡς Λιβύην παραστησόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Τῶν δ' ὑπολειφθέντων, οἱ μὲν ἀμφὶ τὸ Κλούσιον Πομπηΐῳ συνενεχθέντες ἐς μάχην, ἀπέβαλον ἐς δισμυρίους, καὶ ὡς ἐπὶ συμφορᾷ μεγίστῃ καὶ τὸ λοιπὸν τοῦδε τοῦ στρατοῦ ἐς τὰς πατρίδας κατὰ μέρη διελύθη. Καῤῥίνας δὲ καὶ Μάρκιος καὶ Δαμάσιππος, οἷς εἶχον ἅπασιν, ἐπὶ τὰ στενὰ ἐχώρουν, ὡς ὁμοῦ τοῖς Σαυνίταις βιασόμενοι πάντως αὐτὰ περάσαι. Οὐ δυνηθέντες δὲ οὐδ' ὡς, ἔφερον ἐς Ῥώμην, ὡς ἔρημον ἀνδρῶν καὶ τροφῶν ἅμα καταληψόμενοι τὸ ἄστυ· καὶ πρὸ σταδίων ἑκατὸν ἐστρατοπέδευον ἀμφὶ τὴν Ἀλβανῶν γῆν.

XCIII. Δείσας οὖν ὁ Σύλλας περὶ τῇ πόλει, τοὺς μὲν ἱππέας προὔπεμψε κατὰ σπουδὴν ἐνοχλεῖν αὐτοῖς ὁδεύουσιν. Αὐτὸς δ' ἐπειχθεὶς ἀθρόῳ τῷ στρατῷ,

ipso inopinato consilio perterrituros se Metellum. Sed victi ut loco temporeque sibi incommodo, et in arbusta compulsi, acervatim cadebant : ita ut cæsis circiter x millibus, VI M. transitione deditis, reliquis disjectis, mille soli servatis ordinibus Arretium [Ariminum?] se receperint. Hac clade audita, legio Lucana, quam ducebat Albinovanus, ad Metellum invito ductore suo defecit. Et Albinovanus tunc quidem, postquam retinere suorum impetum non potuit, rediit ad Norbanum. Sed non multis post diebus, misso ad Syllam internuncio, et venia ab eo impetrata, si memorabile aliquid patrasset; ad convivium vocavit Norbanum cum ejusdem legatis, C. Antipatro, et Flavio Fimbria, fratre illius qui in Asia necem sibi ipse consciverat, aliisque ducibus quotquot e Carbonianis tunc aderant. Qui ubi, solo Norbano excepto, convenere, omnibus in ipso cœnaculo trucidatis, Albinovanus ad Syllam transfugit. Tum Norbanus, postquam cognovit, Ariminum ob hunc casum, et aliquot propinquos exercitus, ad Syllam descivisse; ratus, neminem jam porro suorum (ut fit rebus adversis) constantem fore in amicitia; conscensa privati hominis navicula, trajecit Rhodum : ubi quum a Sylla exposceretur, dum Rhodii de ejus deditione deliberant, in medio foro se transfixit.

XCII. Carbo vero alias duas legiones Damasippum jussit Præneste ducere, obsidionem Marii solvere properans : sed ne hæ quidem obsessas a Syllanis fauces valuerunt perrumpere. Præterea tota Cisalpina Gallia defecit ad Metellum; et Lucullus contra alium Carbonianum exercitum prospere pugnavit ad Placentiam. Quibus auditis Carbo, quamvis armatorum adhuc XXX. M. circa Clusium haberet, et duas Damasippi legiones, et totidem alias sub Carinate Marcioque, ad hæc Samnitium magnam manum, graviter angustias perrumpere laborantium; omnibus tamen rebus desperatis, parum forti consilio, Italiam etiam nunc consul deserens, profugit cum amicis in Africam; ut illa amissa, hanc sibi firmaret. Interim quem ad Clusium reliquit, exercitus, cum Pompeio congressus, amisit ferme XX millia; et reliqui, post tantam cladem, in suam quisque patriam diffugerunt. At Carinas Marciusque et Damasippus, conjunctis copiis, ad fauces profecti sunt; cum Samnitibus utique eas perrupturi. Quod ubi non successit, Romam petunt, quasi capi facilem, per virorum simul et cibariorum inopiam : et in Albano agro castra metantur, circa duodecimum ab Urbe lapidem.

XCIII. Tum Sylla, Urbi metuens, propere præmissis equitibus qui hostium agmen morarentur, ipse accelerato itinere cum omnibus copiis circa meridiem prope Collinam

μάλιστα, ἀγείρας. Μετὰ δ' οὐ πολὺ καὶ δύο ἄλλα συνέλεξε· καὶ χρησιμώτατος ἐν τοῖς μάλιστα ὅδε ὁ ἀνὴρ ἐγένετο τῷ Σύλλᾳ. Ὅθεν αὐτὸν ὁ Σύλλας, ἔτι νεώτατον ὄντα, ἦγεν ἐν τιμῇ· καὶ ἐπιόντος, φασὶν, ὑπανίστατο μόνῳ. Λήγοντος δὲ τοῦ πολέμου, καὶ ἐς Λιβύην ἔπεμψεν ἐξελάσαι τε τοὺς Κάρβωνος φίλους, καὶ Ἱεμψάλαν, ἐκπεσόντα ὑπὸ Νομάδων, ἐς τὴν βασιλείαν καταγαγεῖν. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ θριαμβεῦσαι κατὰ τῶν Νομάδων αὐτῷ παρέσχεν ὁ Σύλλας, ἔτι ὄντι νέῳ, καὶ ἔτι ὄντι τῶν ἱππέων. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἐπαρθεὶς ἐς μέγα ὁ Πομπήϊος, ἐπὶ Σερτώριον εἰς Ἰβηρίαν ἐπέμφθη, καὶ ἐς τὸν Πόντον ἐπὶ Μιθριδάτην ὕστερον. Ἀφίκετο δὲ καὶ Κέθηγος ἐς τὸν Σύλλαν, χαλεπώτατος ἀντιστασιώτης αὐτῷ μετὰ Κίννα καὶ Μαρίου γενόμενος, καὶ σὺν ἐκείνοις τῆς πόλεως ἐκπεσὼν, ἱκέτης τε γιγνόμενος, καὶ ἑαυτὸν ὑπηρέτην ἐς ὅ τι βούλοιτο παρέχων.

LXXXI. Ὁ δὲ, καὶ στρατιᾶς πολὺ πλῆθος ἔχων ἤδη, καὶ φίλους πολλοὺς τῶν ἐπιφανῶν, τοῖσδε μὲν ὑποστρατήγοις ἐχρῆτο, αὐτὸς δὲ καὶ Μέτελλος, ἀνθυπάτω ὄντε, ἐς τὸ πρόσθεν ἐχώρουν· ἐδόκει γὰρ δὴ καὶ ὁ Σύλλας, ἀνθύπατος ἐπὶ Μιθριδάτη γενόμενος, οὐκ ἀποθέσθαι πω τὴν ἀρχὴν, εἰ καὶ πολέμιον αὐτὸν ἐψηφίσατο Κίννας. Ὁ μὲν δὴ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ᾔει βαρυτάτῃ καὶ ἀφανεῖ ἔχθρᾳ. Οἱ δ' ἐν ἄστει, τῆς τε φύσεως αὐτοῦ καλῶς τεκμαιρόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἐς τὴν πόλιν ἐσβολὴν αὐτοῦ καὶ κατάληψιν ἔτι ἔχοντες ἐν ὄψει, τά τε ψηφίσματα ἃ ἀπεκήρυξαν αὐτῷ λογιζόμενοι, καὶ τὴν οἰκίαν ὁρῶντες ἀνεσκαμμένην, καὶ περιουσίαν δεδημευμένην, καὶ φίλους ἀνῃρημένους, καὶ γενεὰν μόλις ἐκφυγοῦσαν, ἐδείμαινον. Καὶ οὐδὲν σφίσι νίκης ἢ πανωλεθρίας μέσον εἶναι νομίζοντες, συνίσταντο τοῖς ὑπάτοις ἐπὶ τὸν Σύλλαν μετὰ δέους· ἔς τε τὴν Ἰταλίαν περιπέμποντες, στρατιὰν καὶ τροφὰς καὶ χρήματα συνῆγον, οὐδὲν, ὡς περὶ ἐσχάτων, σφίσιν ἀπολείποντες οὔτε σπουδῆς οὔτε προθυμίας.

LXXXII. Γάϊός τε Νωρβανὸς καὶ Λεύκιος Σκιπίων, τὼ τότε ὄντε ὑπάτω, καὶ μετ' αὐτῶν Κάρβων, ὃς πέρυσιν ἦρχεν, ἔχθρᾳ μὲν ἐς τὸν Σύλλαν ὁμοίᾳ χρώμενοι, δέει δὲ καὶ συνειδότι ὧν ἔπραξαν πολὺ τῶν ἄλλων χείρονι, ἔκ τε τῆς πόλεως στρατὸν ὅσον εὐπόρουν κατέλεγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἰταλίας προσλαβόντες, ἐπὶ τὸν Σύλλαν κατὰ μέρος ἐχώρουν, σπείραις ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν διακοσίαις τότε πρῶτον· ὕστερον γὰρ καὶ πλέοσι τούτων. Ἡ γὰρ εὔνοια τῶν ἀνδρῶν ἐς τοὺς ὑπάτους παρὰ πολὺ ἐποίει· ὡς τὸ μὲν ἔργον τὸ Σύλλα, χωροῦντος ἐπὶ τὴν πατρίδα, δόξαν ἔχον πολεμίου, τὸ δὲ τῶν ὑπάτων, εἰ καὶ περὶ σφῶν ἔπραττον, πρόσχημα τῆς πατρίδος. Τῶν τε ἁμαρτηθέντων αὐτοῖς οἱ πολλοὶ συνεγνωκότες, καὶ τοῦ φόβου μετέχειν ἡγούμενοι, συνέπρασσον· εὖ τὸν Σύλλαν εἰδότες οὐ κόλασιν ἢ διόρθωσιν ἢ φόβον ἐπὶ σφίσιν, ἀλλὰ λύμας καὶ θανάτους καὶ δημεύσεις καὶ ἀναίρεσιν ὅλως ἀθρόαν ἐπινοοῦντα. Ὧν οὐκ ἐψεύσθησαν τῆς δόξης. Ὅ τε γὰρ πόλεμος ἔφθειρε πάντα· ὧν γε καὶ μύριοι καὶ δισμύριοι πολλάκις ἐν

ob patris memoriam, qui magna ibi in auctoritate fuerat. Idem Pompeius paulo post alias quoque duas legiones conscripsit, et inter præcipuos ductores strenuam operam Syllæ navavit. Quo factum est, ut juvenis adhuc apud illum magno esset in pretio; ita ut soli omnium adventanti assurgere solitus perhibeatur. Eumdem quoque posthac in Africam misit Sylla ad reliquias belli conficiendas, et Carbonianos inde profligandos, restituendumque in regnum Hiempsalem, pulsum a Numidis; et ob eas res gestas triumphum ei concessit, ante legitimam ætatem, necdum equestrem ordinem egresso. A quibus initiis quum multum crevisset Pompeius, contra Sertorium deinde in Hispaniam missus est, et in Pontum postea contra Mithridatem. Præter hunc et Cethegus ad Syllam se contulit, qui infensissimus ei cum Cinna Marioque fuerat, et cum his Urbe fuerat pulsus; tunc vero supplex ei ad quidvis suum offerebat ministerium.

LXXXI. Itaque Sylla, auctus cum militum numero, tum amicorum illustrium, his quidem pro legatis utebatur, ipse vero et Metellus, ambo proconsules, procedebant ulterius: nam et Sylla, quum proconsulari potestate contra Mithridatem esset profectus, magistratum nondum deposuerat, quamvis hostis a Cinna judicatus. Et Sylla quidem animo supra quam dici potest infensissimo, dissimulato tamen etiam nunc paulisper, adversus inimicos proficiscebatur. At illi in Urbe, facile conjectantes de hominis ingenio, necdum prioris in Urbem Syllæ irruptionis obliti, reputantesque quibus plebiscitis cum exagitassent et videntes domum ejus dirutam, bona publicata, amicos interemtos, conjugem liberosque vix fuga servatos, magno in timore versabantur. Et quum aut vincendum sibi viderent, aut pereundum funditus; trepidi conspirabant adversus eum cum consulibus, totaque Italia milites, commeatus, pecunias contrahebant, et, ut in extremo periculo, nihil sibi ad summum studium summamque industriam reliquum faciebant.

LXXXII. Consules vero C. Norbanus et L. Scipio, et cum his Carbo, qui superiori anno consul fuerat; infesti quidem Syllæ, ut cæteri, sed conscientia patratorum facinorum plus sibi timentes; cum urbanis delectibus habitis, tum Italicis, partitis copiis contra hostem ibant: habueruntque cohortes quingenarias, ducentas tunc primum; nam postea pluribus etiam usi sunt. Erat enim favor hominum in consules multo propensior; quod Sylla videretur patriam hostiliter petere, consules vero, rem licet suam agentes, prætextu tamen uterentur reipublicæ. Et plerique, conscii se cum illis peccasse, pari metu ad repugnandum movebantur: non ignari, Syllam non castigationem aut correctionem aut terrorem volutare animo; sed pestem, cædes, direptiones, perniciem. Nec eos ea fefellit opinio: nam et præliis vastata sunt omnia, denis vicenisque millibus sæpe una

μάχῃ μιᾷ, καὶ ἀμφὶ τὸ ἄστυ πέντε μυριάδες, ἀμφοῖν ἀπέθανον· καὶ ἐς τοὺς ὑπολοίπους ὁ Σύλλας οὐδὲν δεινὸν καὶ καθ' ἕνα καὶ κατὰ πόλεις ἐξέλιπε δρῶν· μέχρι καὶ μόναρχον ἑαυτὸν ἀπέφηνε τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ὅλης, ἐφ' ὅσον ἔχρῃζέ τε καὶ ἐβούλετο.

LXXXIII. Καὶ τάδε αὐτοῖς ἐδόκει καὶ τὸ δαιμόνιον ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ προσημῆναι. Δείματά τε γὰρ ἄλογα πολλοῖς, καὶ ἰδίᾳ καὶ κατὰ πλῆθος, ἐνέπιπτε περὶ ὅλην τὴν Ἰταλίαν· καὶ μαντευμάτων παλαιῶν ἐπιφοβωτέρων ἐμνημόνευον· τέρατά τε πολλὰ ἐγίγνοντο, καὶ ἡμίονος ἔτεκε, καὶ γυνὴ κύουσα ἔχιν ἀντὶ βρέφους ἐξέδωκε. Τήν τε γῆν ὁ θεὸς ἐπὶ μέγα ἔσεισε, καὶ νεώς τινας ἐν Ῥώμῃ κατήνεγκε (καὶ πάνυ Ῥωμαίων ὄντων ἐς τὰ τοιαῦτα βαρυεργῶν)· τό τε Καπιτώλιον, ὑπὸ τῶν βασιλέων τετρακοσίοις που πρόσθεν ἔτεσι γενόμενον, ἐνεπρήσθη, καὶ τὴν αἰτίαν οὐδεὶς ἐπενόει. Πάντα δ' ἔδοξεν ἐς τὸ πλῆθος τῶν ἀπολουμένων, καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἰταλίας καὶ Ῥωμαίων αὐτῶν, τῆς τε πόλεως κατάληψιν, καὶ πολιτείας μεταβολὴν προσημῆναι.

LXXXIV. Ἤρξατο μὲν οὖν ὧδε ὁ πόλεμος, ἐξ οὗ Σύλλας ἐς Βρεντέσιον παρῆλθεν, ὀλυμπιάδων οὐσῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ τεσσάρων. Μῆκος δ' αὐτοῦ, διά γε τὸ μέγεθος τῶν ἔργων, σὺν ἐπείξει ὡς ἐπ' ἐχθροὺς ἰδίους ταχυνόντων, οὐ πολὺ ὡς ἐπὶ τοσοῖσδε ἔργοις ἐγένετο. Ὅθεν καὶ μάλιστα αὐτοῖς τὰ παθήματα ἐπειγομένοις ἐν βραχεῖ μείζω καὶ ὀξύτερα συνέβη γενέσθαι. Ἐς δὲ τριετὲς ὅμως προῆλθε, κατά γε τὴν Ἰταλίαν, μέχρι τὴν ἀρχὴν ἀνεδήσατο Σύλλας· ἐν γὰρ Ἰβηρίᾳ καὶ μετὰ Σύλλαν ἐξέτεινεν ἐπὶ πλεῖον. Μάχαι δὲ, καὶ ἀκροβολίαι, καὶ πολιορκίαι, καὶ πολέμων ἰδέαι πᾶσαι, κατὰ τὴν Ἰταλίαν, ἀθρόαι τε καὶ κατὰ μέρη τοῖς στρατηγοῖς ἐγένοντο πολλαὶ, καὶ πᾶσαι διαφανεῖς. Ὧν τὰ μέγιστα καὶ ἀξιολογώτατα ἐν κεφαλαίῳ φράσαι, τοιάδε ἦν. Πρώτη μὲν ἀμφὶ Κανύσιον τοῖς ἀνθυπάτοις πρὸς Νωρβανὸν ἐγίγνετο μάχη· καὶ θνήσκουσι Νωρβανοῦ μὲν ἑξακισχίλιοι, τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Σύλλαν, ἑβδομήκοντα· τραυματίαι δ' ἐγένοντο πολλοί. Καὶ Νωρβανὸς ἐς Καπύην ἀνέζευξε.

LXXXV. Σύλλᾳ δὲ καὶ Μετέλλῳ περὶ τὸ Τέανον οὖσι Λεύκιος Σκιπίων ἐπῄει, μεθ' ἑτέρου στρατοῦ, πάνυ ἀθύμως ἔχοντος, καὶ ποθοῦντος εἰρήνην γενέσθαι. Αἰσθόμενοι δ' οἱ περὶ τὸν Σύλλαν, πρὸς τὸν Σκιπίωνα περὶ συμβάσεων ἐπρέσβευον, οὐχ οὕτως ἐλπίζοντες ἢ χρῄζοντες, ὡς στασιάσειν προσδοκῶντες αὐτοῦ τὸν στρατὸν ἀθύμως ἔχοντα. Ὃ καὶ συνηνέχθη γενέσθαι. Σκιπίων μὲν γὰρ ὅμηρα τῆς συνόδου λαβὼν, ἐς τὸ πεδίον κατῄει· καὶ συνῄεσαν τρεῖς ἑκατέρωθεν, ὅθεν οὐδὲ γνῶναι τὰ λεχθέντα συνέβη. Ἐδόκει δ' ἀναθέμενος ὁ Σκιπίων ἐς Νωρβανὸν τὸν σύναρχον περὶ τῶν λελεγμένων πέμψαι Σερτώριον ἀπαγγελοῦντα· καὶ ὁ στρατὸς ὁ ἑκατέρων ἡσύχαζε, τὰς ἀποκρίσεις ἀναμένοντες. Σερτωρίου δ' ἐν παρόδῳ Σύεσσαν, ἣ τὰ Σύλλα ᾕρητο, καταλαβόντος, ὁ μὲν Σύλλας ᾐτιᾶτο πέμπων ἐς τὸν Σκιπίωνα. Ὁ δὲ, εἴτε τῷ γενομένῳ συνεγνωκὼς, εἴτε

acie, circaque Urbem quinquaginta millibus, utrorumque cæsis; et a reliquis nullam injuriam calamitatemve victor abstinuit, vel viritim vel populariter; donec tandem unum se dominum totius imperii, in quantum sibi libuisset aut opus visum fuisset, renunciavit.

LXXXIII. Neque vero defuerunt prodigia, quibus divinitus quoque de his rebus præmonerentur Romani. Namque et mira terricula privatim publiceque multis per totam Italiam oblata sunt; et antiqua oracula, in memoriam revocata, pavorem augebant. Inter alia, mula etiam peperit, et mulier serpentem enixa est: terraque vehementi motu concussa, quo in ipsa Urbe templa aliquot prostrata sunt; quum alioquin etiam nimia hujusmodi prodigiorum religione curaque teneri consueverint Romanorum animi: denique et Capitolium, a regibus ante cccc annos conditum, conflagravit, et nemo causam incendii poterat reperire. Quibus omnibus videbantur multiplices cædes, et expugnatio Italiæ, ipsique populo Romano servitus et mutatio reipublicæ, portendi.

LXXXIV. Initium autem hujus belli Syllani, quando Sylla Brundusium appulit, incidit in Olympiadem CLXXIV. Res autem eo bello gestæ majores multo amplioresque, quam pro spatio temporis, fuerunt: dum alteri in alterorum perniciem, ut privatim inimicorum, tanto acriori studio properant, gravioribusque calamitatibus intra breve tempus se invicem afficiunt. Ad triennium tamen protractum est bellum duntaxat in Italia, donec Sylla imperio potitus est: nam in Hispania post obitum etiam Syllæ duravit longius. Pugnæ vero, velitationes, oppugnationes, et omnes belli gerendi formæ (sive universæ copiæ ab imperatoribus committerentur, sive parte copiarum res ageretur) crebræ per Italiam, et nullæ non illustres, exstiterunt. Quarum præcipuas tantum et memoratu digniores dicam compendio. Primum omnium ad Canusium cum Norbano signa contulerunt proconsules; quo prælio ex Norbani exercitu VI millia, e Syllanis septuaginta viri ceciderunt, sed sauciati multi. Et hinc Norbanus Capuam se recepit.

LXXXV. Tum L. Scipio contra Syllam Metellumque, ad Teanum castrametatos, alium duxit exercitum, trepidum illum quidem admodum, et pacis magis quam pugnæ cupidum. Quod ubi Sylla intellexit, cœpit cum Scipione per legatos agere de concordia; non tam quod vel speraret pacem vel valde eam cuperet, quam quod dissensionem orituram in consulis exercitu, cui fracti animi essent, speraret. Id quod mox etiam usu venit. Nam Scipio quidem, acceptis obsidibus, ad colloquium in campum descendit; conveneruntque utrinque terni, quo factum est, ut vulgo nesciretur quid collocuti sint. Videbatur autem consul, pactis cum Sylla induciis, Sertorium misisse ad collegam Norbanum, communicandi consilii gratia: et interim utrinque ab armis cessatum est, dum responsum exspectatur. Sed quum Suessam, quæ a Syllæ partibus stabat, ex itinere occupasset Sertorius, Sylla expostulavit cum Scipione.

ἀποκρίσεως ἀπορῶν, ὡς ἐπὶ ἀλλοκότῳ δὴ τῷ Σερτωρίου ἔργῳ, τὰ ὅμηρα ἀπέπεμπε τῷ Σύλλᾳ. Καὶ αὐτίκα ὁ στρατὸς αὐτοῦ, τῇ τε τῆς Συέσσης ἐν σπονδαῖς ἀλόγῳ καταλήψει, καὶ τῇ τῶν ὁμήρων οὐκ ἀπαιτουμένων ἀποπέμψει, τοὺς ὑπάτους ἔχοντες ἐν αἰτίαις, κρύφα τῷ Σύλλᾳ συνετίθεντο, μεταθήσεσθαι πρὸς αὐτὸν, εἰ πελάσειε. Καὶ προσιόντος, αὐτίκα πάντες ἀθρόως μετέστησαν· ὡς τὸν ὕπατον Σκιπίωνα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Λεύκιον, μόνους ἐκ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἐν τῇ σκηνῇ διηπορημένους Σύλλαν καταλαβεῖν. Καί μοι δοκεῖ τόδε οὐ στρατηγοῦ παθεῖν ὁ Σκιπίων, ἀγνοήσας ὅλου στρατοῦ τοσήνδε συνθήκην.

LXXXVI. Σκιπίωνα μὲν δὴ μετὰ τοῦ παιδὸς, οὐ μεταπείθων ὁ Σύλλας, ἀπέπεμπεν ἀπαθῆ. Καὶ πρὸς Νωρβανὸν ἐς Καπύην περὶ συμβάσεων ἔπεμπεν ἑτέρους, εἴτε δείσας, τῆς πλέονος Ἰταλίας ἔτι τοῖς ὑπάτοις συνισταμένης, εἴτε καὶ ἐς τόνδε, καθάπερ ἐς τὸν Σκιπίωνα, τεχνάζων. Οὐδενὸς δ' αὐτῷ προϊόντος οὐδ' ἐς ἀπόκρισιν (ὁ γάρ τοι Νωρβανὸς, ὡς ἔοικε, μὴ διαβληθείη τὰ ὅμοια ἐς τὸν στρατὸν, ἔδεισεν), ἀναστήσας Σύλλας ἐχώρει πρόσω, τὰ πολέμια πάντα δῃῶν· τὸ δ' αὐτὸ καὶ Νωρβανὸς ἔπραττε κατ' ἄλλας ὁδούς. Κάρβων δὲ ἐς τὸ ἄστυ προδραμὼν, Μέτελλόν τε καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι ὄντες ἀπὸ τῆς βουλῆς τῷ Σύλλᾳ συνῆσαν, ἐψηφίζετο εἶναι πολεμίους. Αἷς ἡμέραις καὶ τὸ Καπιτώλιον ἐνεπίμπρατο· καὶ τὸ ἔργον τινὲς ἐλογοποίουν Κάρβωνος, ἢ τῶν ὑπάτων, ἢ Σύλλα πέμψαντος, εἶναι. Τὸ δ' ἀκριβὲς ἄδηλον ἦν, καὶ οὐκ ἔχω τὴν αἰτίαν ἐγὼ συμβαλεῖν, δι' ἣν ἂν οὕτως ἐγένετο. Σερτώριος δ', ἐκ πολλοῦ στρατηγεῖν ᾑρημένος Ἰβηρίας, μετὰ τὴν Συέσσης κατάληψιν ἔφευγεν εἰς τὴν Ἰβηρίαν· καὶ αὐτὸν τῶν προτέρων στρατηγῶν οὐ δεχομένων, πολλοὺς ἐνταῦθα καὶ ὅδε Ῥωμαίοις ἀνεκίνησε πόνους. Πλέονος δ' ἀεὶ τοῖς ὑπάτοις γιγνομένου στρατοῦ, ἀπό τε τῆς πλέονος Ἰταλίας ἔτι σφίσι συνεστώσης, καὶ ἀπὸ τῆς ὁμόρου περὶ τὸν Ἠριδανὸν Γαλατίας· οὐδ' ὁ Σύλλας ἠμέλει, περιπέμπων ἐς ὅσα δύναιτο τῆς Ἰταλίας, φιλίᾳ τε καὶ φόβῳ καὶ χρήμασι καὶ ἐλπίσιν ἀγείρων, μέχρι τὸ λοιπὸν τοῦ θέρους ἑκατέροις ἐς ταῦτα ἀνηλώθη.

LXXXVII. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, ὕπατοι μὲν ἐγενέσθην Παπίριός τε Κάρβων αὖθις, καὶ Μάριος ὁ ἀδελφιδοῦς Μαρίου τοῦ περιφανοῦς, ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν ἔτη γεγονώς· χειμὼν δὲ καὶ κρύος πολὺ γενόμενον ἅπαντας ἀλλήλων διέστησεν. Ἀρχομένου δ' ἦρος, περὶ τὸν Αἰσῖνον ποταμὸν, ἐξ ἠοῦς ἐπὶ μεσημβρίαν, ἀγὼν καρτερὸς ἐγένετο Μετέλλῳ τε καὶ Καῤῥίνᾳ, Κάρβωνος στρατηγῷ, πρὸς ἀλλήλους. Καὶ φεύγει μὲν ὁ Καῤῥίνας, πολλοὺς ἀποβαλών· τὰ δὲ περίοικα πάντα ἐς τὸν Μέτελλον ἀπὸ τῶν ὑπάτων μετετίθετο. Μέτελλον δὲ Κάρβων καταλαβὼν, ἐφρούρει περικαθήμενος· ἔστε, Μάριον τὸν ἕτερον ὕπατον μεγάλῃ μάχῃ περὶ Πραινεστὸν ἡττῆσθαι πυθόμενος, ἀνεστρατοπέδευεν εἰς Ἀρίμινον. Καὶ τοῦδε μὲν Πομπήϊος τῆς οὐραγίας ἐξαπτόμενος ἠνώχλει. Ἡ δὲ περὶ Πραινεστὸν ἧσσα ὧδε

Et Scipio, sive facti conscius, sive incertus quid responderet, ut in re inopinata, obsides Syllæ reddidit. Quare exercitus ejus, offensus intempestiva occupatione Suessæ, et redditis obsidibus, cum non essent repetiti, culpabat consules, clamque cum Sylla de transitione egit, si is propius accessisset. Qui quum mox propius movisset, sine mora universus ad eum transiit Scipionis exercitus; ut consul solus, cum Lucio filio, inops consilii et desertus ab omnibus, in tentorio a Syllanis deprehenderetur. Quod mihi sane indignum imperatore videtur accidisse Scipioni, ut non senserit tantam totius exercitus conspirationem.

LXXXVI. Scipionem cum filio, quum nequiret in partes suas verbis traducere, ambos incolumes Sylla dimisit: simulque ad Norbanum Capuam alios misit legatos, de pace acturos; sive timens, quod major pars Italiæ adhuc a consulibus staret; sive huic quoque easdem, quas Scipioni, struens insidias. Quum vero nemo ad eum veniret ne responsi quidem reddendi gratia (videtur enim Norbanus similes veritus esse exercitus sui calumnias), Sylla motis castris processit ulterius, hostilia omnia devastans. Idem et Norbanus fecit diverso itinere. Carbo vero, maturato in Urbem itinere, effecit, ut Metellus et quotquot alii senatores Syllæ se adjunxerant, hostes a S. P. Q. R. judicarentur. Iisque ipsis diebus Capitolium deflagravit; rumore vario nunc in Carbonem, nunc in consules, suspicionem vertente, nunc in quempiam a Sylla submissum; certum autem quidquam de ejus incendii causa neque nunc quisquam exploratum habebat, neque nunc nos conjectura assequi possumus. Cæterum Sertorius, dudum sortitus Hispaniam, nunc, postquam Suessam occupaverat, in provinciam suam profugit: quumque ei non decederetur a superioribus prætoribus, multos hic quoque labores Romanis in illa provincia concitavit. Interim in dies magis magisque augebantur consulum copiæ, cum ex ipsa Italia, cujus major etiam tum pars cum illis faciebat, tum ex Circumpadana etiam Gallia. Neque vero Sylla cessabat, mittens ad quoscumque posset Italiæ populos; eosque vel benevolentia, vel metu, vel largitionibus, vel pollicitationibus, ad mittendos sibi milites concitans. Atque in his conatibus utrinque reliquum æstatis absumtum est.

LXXXVII. Insequenti anno consules fuere Papirius Carbo II, et Marius, clari illius Marii fratris filius, anno natus XXVII. Et initio quidem hujus anni, præ frigoris asperitate, in hibernis utrinque sese continuerunt. Sed ineunte vere, ad Æsim flumen a mane usque meridiem accerrime conflixerunt Metellus et Carinas, Carbonis legatus: quo cum magna suorum clade profligato, finitima loca ad Metellum defecerunt a consulibus. Metellum vero Carbo insecutus, obsidebat; donec, cognito, Marium collegam magno prælio ad Præneste esse victum, copias suas reduxit Ariminum: ac discedentium tergis inhærens Pompeius, extremo agmini haud parum incommodavit. Clades autem ad Præneste

ἐγένετο. Σύλλα Σήτιον καταλαβόντος, ὁ Μάριος ἀγχοῦ στρατοπεδεύων, ὑπεχώρει κατ' ὀλίγον· ὡς δ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν καλούμενον Ἱερὸν λιμένα, ἐξέτασσεν ἐς μάχην, καὶ ἠγωνίζετο προθύμως. Ἀρχομένου δ' ἐνδιδόναι τοῦ λαιοῦ μέρους, σπεῖραι πέντε πεζῶν καὶ δύο ἱππέων, οὐκ ἀναμείνασαι τὴν τροπὴν ἐκφανῆναι, τά τε σημεῖα ἔῤῥιψαν ὁμοῦ, καὶ πρὸς τὸν Σύλλαν μετετίθεντο. Καὶ τόδ' εὐθὺς ἦρχε τῷ Μαρίῳ δυσχεροῦς ἥττης. Κοπτόμενοι γὰρ ἐς Πραινεστὸν ἔφευγον ἅπαντες, ἑπομένου τοῦ Σύλλα σὺν δρόμῳ. Καὶ οἱ Πραινέστιοι τοὺς μὲν πρώτους αὐτῶν εἰσεδέξαντο· Σύλλα δ' ἐπικειμένου, τὰς πύλας ἀπέκλεισαν, καὶ Μάριον καλωδίοις ἀνιμήσαντο. Πολὺς δ' ἄλλος ἐκ τοῦδε περὶ τοῖς τείχεσιν ἐγίγνετο φόνος. Καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων ὁ Σύλλας ἔλαβεν, ὧν τοὺς Σαυνίτας ἔκτεινε πάντας, ὡς ἀεὶ χαλεποὺς Ῥωμαίοις γενομένους.

LXXXVIII. Ταῖς δ' αὐταῖς ἡμέραις καὶ Μέτελλος ἐνίκα ἕτερον Κάρβωνος στρατὸν, πέντε κἀνταῦθα σπειρῶν ἐν τῷ ἔργῳ σεσωσμένων ἐς Μέτελλον. Πομπήϊός τε Μάρκιον ἐνίκα περὶ πόλιν Σήνας, καὶ τὴν πόλιν διήρπαζεν. Ὁ δὲ Σύλλας τὸν Μάριον ἐς Πραινεστὸν κατακλείσας, τὴν πόλιν ἀπετάφρευε καὶ ἀπετείχιζεν ἐκ μακροῦ διαστήματος, καὶ Λουκρήτιον Ὀφέλλαν ἐπέστησε τῷ ἔργῳ, ὡς οὐκέτι μάχῃ παραστησόμενος Μάριον, ἀλλὰ λιμῷ. Μάριος δὲ, οὐδὲν χρηστὸν ἔτι προσδοκῶν, τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς ἠπείγετο προανελεῖν· καὶ Βρούτῳ στρατηγοῦντι τῆς πόλεως ἐπέστελλε, σύγκλητον ὡς ἐπί τι ἄλλο συναγαγεῖν, καὶ κτεῖναι Πούπλιον Ἀντίστιον, καὶ Παπίριον Κάρβωνα ἕτερον, καὶ Λεύκιον Δομίτιον, καὶ Μούκιον Σκαιόλαν, τὸν τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερωμένον. Οἱ μὲν δὴ δύο τῶνδε ἀνῃρέθησαν ἐν τῇ βουλῇ, καθὰ Μάριος προσέταξε, τῶν σφαγέων ἐς τὸ βουλευτήριον εἰσαχθέντων· Δομίτιος δ' ἐκτρέχων, παρὰ τὴν ἔξοδον ἀνῃρέθη, καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου Σκαιόλας. Τά τε σώματα αὐτῶν ἐς τὸν ποταμὸν ἐῤῥίφη· ἐπεπόλαζε γὰρ ἤδη, μὴ θάπτεσθαι τοὺς ἀναιρουμένους. Σύλλας δὲ στρατὸν ἐς Ῥώμην κατὰ μέρη, δι' ἑτέρων καὶ ἑτέρων ὁδῶν, περιέπεμπεν· ἐντελλόμενος, τὰς πύλας καταλαβεῖν· εἰ δὲ ἀποκρουσθεῖεν, ἐπὶ Ὄστια χωρεῖν. Τοὺς δὲ αἵ τε πόλεις παροδεύοντας ξὺν φόβῳ προσεδέχοντο, καὶ τὸ ἄστυ προσιοῦσι τὰς πύλας ἀνέῳξαν, ὑπό τε λιμοῦ πιεζόμενοι, καὶ τῶν παρόντων κακὰ ἄρα ἀεὶ τὰ ἐπίκρα τοῦντα φέρειν ἐθιζόμενοι.

LXXXIX. Σύλλας δ' ὡς ἔμαθεν, αὐτίκα ἐπελθὼν, τὴν μὲν στρατιὰν ἵδρυσε πρὸ τῶν πυλῶν ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ· αὐτὸς δ' εἴσω παρῆλθεν, ἐκφυγόντων τῶν ἀντιστασιωτῶν ἁπάντων. Καὶ τὰ μὲν τούτων αὐτίκα ἐδημεύετο καὶ διεπιπράσκετο. Τὸν δὲ δῆμον ἐς ἐκκλησίαν συναγαγὼν, τήν τε ἀνάγκην τῶν παρόντων ὠλοφύρετο, καὶ θαῤῥεῖν προσέταξεν, ὡς αὐτίκα τῶνδε παυσομένων, καὶ τῆς πολιτείας ἐς τὸ δέον ἐλευσομένης. Διοικησάμενος δ' ὅσα ἤπειγε, καὶ τῇ πόλει τινὰς ἐπιστήσας τῶν ἑαυτοῦ, ἐξώρμησεν ἐς Κλούσιον, ἔνθα τοῦ

accepta est hoc modo. Capto a Sylla Setio (*vel* Setia) oppido, Marius, qui haud procul inde castra habuerat, paulatim retrogressus est. Ubi vero ad Sacriportum pervenit, explicuit aciem, et pugnam fortiter cum Sylla commisit. Sed postquam sinistrum cornu laborare cœpit, quinque cohortes et duæ equitum turmæ, ratæ, non differendum dum in apertam fugam effunderentur, abjectis signis ad Syllam simul transierunt: eaque res protinus magnæ cladis Marianorum initium fuit, qui pulsi profligatique effusa fuga Præneste omnes petebant, Sylla terga cædente. Prænestini primos refugientes intromiserunt; sed urgente hoste, clausa porta, Marium fune subduxerunt in mœnia. Tum vero magna cædes circa muros est edita, multique vivi etiam in potestatem victoris pervenerunt: ex quibus quotquot erant Samnites, omnes Syllæ jussu occisi sunt, ut perpetuo Romanis infensi.

LXXXVIII. Per eosdem dies et Metellus vicit alium exercitum Carbonis, tunc quoque quinque cohortibus inter pugnam sua transitione accelerantibus victoriam. Pompeius quoque Marium devicit circa Senas; urbem ipsam diripuit. At Sylla, Mario intra Præneste compulso, oppidum vallo ac fossa e longinquo cingebat, præposito hinc operi Lucretio Ofella, ut absque oppugnatione fame expugnaret Marium. Itaque Marius, rebus desperatis, ne inimicos superstites relinqueret, Bruto prætori urbano scripsit, ut, convocato per alium prætextum senatu, interficeret P. Antistium, et alterum Papirium Carbonem, et L. Domitium, Muciumque Scævolam pontificem maximum. Ex his duo priores, ita ut jusserat Marius, immissis percussoribus, in ipsa curia confossi sunt; Domitius fugiens, in foribus; non longe a curia, Scævola. Cadavera omnium in Tiberim projecta sunt: mos enim jam invaluerat, interemtos non sepeliri. Jamque Sylla exercitum per partes ad Urbem mittebat, non uno itinere; dato mandato, ut portas occuparent; quod si repellerentur, Ostiam se conferent. Hi, quacunque iter erat, metu recipiebantur intra oppida; ne Urbis quidem portis exclusi, quod et fame laborabant urbani, et quod jam assueverant pro præsentibus malis graviora semper alia perferre.

LXXXIX. Sylla, postquam id cognovit, confestim supervenit: et, exercitu ante portas collocato in Campo Martio, Urbem ipse introgressus est; fuga jam dilapsis omnibus, quicunque adversæ erant factionis. Et confestim bona horum publicata, et sub hasta vendi cœpta sunt. Convocata autem concione, conquestus Sylla, coactum se improbitate inimicorum hæc facere, populum jussit bono esse animo, visuros propediem finem malorum, et restitutam rempublicam. Deinde ordinatis quæ præsens poscebant remedium, et in Urbe relicto præsidio, profectus est Clusium, ad

πολέμου τὰ λοιπὰ ἤκμαζεν. Ἐν δὲ τούτῳ τοῖς ὑπάτοις προσεγένοντο ἱππεῖς Κελτίβηρες, ὑπὸ τῶν ἐν Ἰβηρίᾳ στρατηγῶν ἀπεσταλμένοι. Καὶ γενομένης παρὰ τὸν Γλάνιν ποταμὸν ἱππομαχίας, ὁ μὲν Σύλλας ἔκτεινεν ἐς πεντήκοντα τῶν πολεμίων, διακόσιοι δὲ καὶ ἑβδομήκοντα τῶνδε τῶν Κελτιβήρων ηὐτομόλησαν ἐς Σύλλαν. Καὶ τοὺς λοιποὺς ὁ Κάρβων ἀνεῖλεν, εἴτε χαλεπήνας τῆς τῶν ὁμοεθνῶν αὐτομολίας, εἴτε δείσας περὶ ὁμοίου. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου περὶ Σατουρνίαν ἑτέρῳ μέρει τοὺς ἐχθροὺς ὁ Σύλλας ἐνίκα· καὶ Μέτελλος ἐπὶ Ῥάβενναν περιπλέων, τὴν Οὐριτανὴν χώραν, πεδιάδα καὶ πυροφόρον οὖσαν, προκατελάμβανεν· ἔς τε Νέαν πόλιν ἐκ προδοσίας νυκτὸς ἕτεροι τῶν Συλλείων ἐσελθόντες, ἔκτειναν ἅπαντας χωρὶς ὀλίγων διαφυγόντων, καὶ τὰς τριήρεις τῆς πόλεως ἔλαβον. Αὐτῷ δὲ Σύλλᾳ καὶ Κάρβωνι περὶ Κλούσιον ἐξ ἠοῦς ἐπὶ ἑσπέραν γίγνεται μάχη καρτερά· καὶ φανέντες ἀλλήλοις ἰσόμαχοι, μετὰ σκότους διεκρίθησαν.

XC. Ἐν δὲ τῷ Σπωλητίῳ πεδίῳ Πομπήϊος καὶ Κράσσος, ἄμφω Σύλλα στρατηγοὶ, κτείνουσι τῶν Καρβωνείων ἐς τρισχιλίους, καὶ Καρρίναν τὸν ἀντιστρατηγοῦντα σφίσιν ἐπολιόρκουν· ἔστε Κάρβων μὲν ἕτερον τῷ Καρρίνᾳ στρατὸν ἔπεμψεν. Ὁ δὲ Σύλλας αἰσθόμενος καὶ ἐφεδρεύσας, ἔκτεινεν αὐτῶν παροδευόντων ἐς δισχιλίους· καὶ Καρρίνας νυκτὸς, ὕδατός τε ὄντος ἐξ οὐρανοῦ πολλοῦ καὶ σκότους δὲ, αἰσθομένων μέν τι τῶν περικαθημένων, διὰ δὲ τὸν ὄμβρον ἀμελούντων, διέφυγε. Καὶ Κάρβων ἐς Πραινεστὸν Μαρίῳ τῷ συνάρχῳ Μάρκιον ἔπεμπεν, ὀκτὼ τέλη στρατιᾶς ἄγοντα, πυνθανόμενος αὐτὸν ὑπὸ λιμοῦ κακοπαθεῖν. Οἷς ὁ Πομπήϊος ἐξ ἐνέδρας ἐν στενῷ προσπεσὼν, τρέπεταί τε, καὶ πολλοὺς διαφθείρας, ἐς λόφον συνέκλεισε τοὺς λοιπούς. Ἐξ οὗ Μάρκιος μὲν, οὐ σβέσας τὸ πῦρ, ἀπεδίδρασκεν· ὁ δὲ στρατὸς αὐτῷ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνέδρας προστιθεὶς ἐστασίασε χαλεπῶς. Καὶ τέλος μὲν ὑπὸ τοῖς σημείοις ὅλον ἄνευ παραγγέλματος ἐπανῆλθεν ἐς Ἀρίμινον, οἱ λοιποὶ δ' ἐς τὰς πατρίδας κατὰ μέρη διελύθησαν· ὡς ἑπτὰ σπείρας τῷ στρατηγῷ μόνας παραμεῖναι. Καὶ Μάρκιος μὲν ὧδε πράξας κακῶς, ἐς Κάρβωνα ἐπανῄει. Μάρκον δὲ Λαμπώνιον ἐκ Λευκανίας, καὶ Πόντιον Τελεσῖνον ἐκ τῆς Σαυνίτιδος, καὶ τὸν Καπυαῖνον Γοῦτταν, μεθ' ἑπτὰ μυριάδων ἐπειγομένους Μάριον ἐξελέσθαι τῆς πολιορκίας, ὁ Σύλλας ἐν τοῖς στενοῖς, ᾗ μόνῃ διαβατὸν ἦν, ἀπέκλειε τῆς παρόδου. Καὶ ὁ Μάριος, ἀπογιγνώσκων ἤδη τὰς ἔξωθεν ἐπικουρίας, φρούριον ἐν τῷ μεταιχμίῳ μεγάλῳ ὄντι ἤγειρεν, ἐς ὃ καὶ μηχανὰς καὶ στρατιὰν συναγαγὼν, ἐπεχείρει βιάσασθαι τὸν Λουκρήτιον. Πολυημέρου δ' αὐτῷ καὶ ποικίλης τῆς πείρας γενομένης, οὐδὲν ἀνύων, ἐς Πραινεστὸν αὖθις συνεκλείετο.

XCI. Καὶ περὶ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἐν Φαυεντίᾳ Κάρβων καὶ Νωρβανὸς ἐξ ὁδοῦ βραχὺ πρὸ ἑσπέρας ἐπὶ τὸ Μετέλλου στρατόπεδον ἐλθόντες, λοιπῆς οὔσης ὥρας μιᾶς, καὶ ἀμπέλων πυκνῶν περικειμένων, ἀνοήτως

profligandum ibi non contemnendas belli reliquias. Interea conjunxerant se cum exercitu consulum Celtiberi equites, missi a prætoribus Hispaniam obtinentibus: commissoque ad Glanim fluvium equestri prælio, Syllani ex hostibus circiter quinquaginta straverunt; ex Celtiberis vero CCLXX ad Syllam transfugerunt, et reliquos mox Carbo ipse internecione delevit, sive offensus perfidia popularium, sive exemplum metuens. Eodem tempore ad Saturniam alia copiarum parte Sylla vicit adversarios: et Metellus classe circumvectus versus Ravennam, Uritanum agrum, planum frumentique feracem, in potestatem Syllæ redegit. Alia Syllanorum manus intra Neapolim nocturna proditione recepti, contrucidarunt omnes, præter paucos fuga elapsos, et occupaverunt publicas civitatis triremes. Apud Clusium vero Sylla cum Carbone per integrum diem conflictatus est acerrimo prælio, quod nox tandem diremit, neutro inclinante victoria.

XC. In Spoletinis campis Pompeius et Crassus, ambo Syllani duces, cæsis Carbonianorum tribus fere millibus, Carinatem hostium ducem obsessum tenebant. Cui quum a Carbone alius subsidio mitteretur exercitus, cum Sylla, rei non ignarus, iter facientem aggressus ex insidiis, male mulctavit, duobus ferme millibus interfectis. Carinas tamen per occasionem noctis valde pluviæ et obscuræ, sentientibus licet obsessoribus, sed propter fœdam tempestatem neglectim id ferentibus, evasit. Idem Carbo ad collegam Marium obsidione Prænestina eximendum misit cum VIII legionibus Marcium, quia fame laborare obsessos cognoverat. Eas Pompeius in angusto loco nactus, ex insidiis adortus est; multisque cæsis, reliquos in tumulum quemdam refugere coactos cinxit undique. At inde quidem Marcius noctu, relictis ad fallendum hostem ignibus, effugit: sed exercitus ejus, culpam acceptæ per insidias cladis in ductorem referens, gravem commovit seditionem. Et una legio integra, injussu ducis, signa retulit Ariminum; reliqui catervatim ad proprios lares dilapsi sunt: ut VII tantum cohortes apud suum ducem permanerent, cum quibus, post rem tam infeliciter gestam, ad Carbonem Marcius revertit. Cæterum M. Lamponium ex Lucania, Pontium Telesinum e Samnio, Guttamque Capuanum, cum septuaginta millibus properantes ad eximendum obsidione Marium, Sylla occupatis faucibus, per quas solas erat transitus, exclusit. Tum Marius desperans de externis auxiliis, castellum loco spatioso inter oppidum et hostium munitiones exstruxit: in id collatis machinis contractisque suis copiis, tentavit repulso Lucretio erumpere. Sed post varios multorum dierum conatus quum nihil proficeret, rursum intra Prænestina mœnia conclusus est.

XCI. Per eosdem dies ad Faventiam Carbo et Norbanus ex itinere sub vesperam ad Metelli castra accedentes, quum unica hora diei superesset, et densa circumquaque essent vineta, irate magis quam consulte instruxerunt aciem, rati,

μάλα ὑπὸ ὀργῆς ἐς μάχην ἐξέταττον, ἐλπίσαντες Μέτελλον τῷ παραλόγῳ καταπλήξειν. Ἡττώμενοι δὲ, ὡς, ἐν ἀφυεῖ χωρίῳ τε καὶ ὥρᾳ, καὶ ἐς τὰ φυτὰ ἐμπίπτοντες, ἐφθείροντο κατὰ πλῆθος· ὡς ἀπολέσθαι μὲν ἀμφὶ τοὺς μυρίους, αὐτομολῆσαι δ' ἐς ἑξακισχιλίους, καὶ τοὺς λοιποὺς διαῤῥιφῆναι, μόνων ἐν τάξει χιλίων ἐπανελθόντων ἐς Ἀῤῥήτιον. Τέλος δ' ἄλλο Λευκανῶν, ἀγόμενον ὑπὸ Ἀλβινουανοῦ, τῆς ἥττης πυθόμενον, μετεχώρει πρὸς Μέτελλον, δυσχεραίνοντος Ἀλβινουανοῦ. Ὁ δὲ τότε μὲν, οὐ κατασχὼν τῆς ὁρμῆς αὐτὸ, ἐς Νωρβανὸν ἐπανῆλθεν. Οὐ πολλαῖς δὲ ἡμέραις ὕστερον κρύφα τῷ Σύλλᾳ προσέπεμπε, καὶ λαβὼν ἄδειαν, εἴ τι πράξειεν ἀξιόλογον, ἐπὶ ἑστίασιν ἐκάλει Νωρβανόν τε καὶ τοὺς συνόντας αὐτῷ στρατηγοὺς, Γάϊον Ἀντίπατρον, καὶ Φλαύϊον Φιμβρίαν, ἀδελφὸν τοῦδε τοῦ περὶ τὴν Ἀσίαν ἑαυτὸν ἀνελόντος, ὅσοι τε ἄλλοι τῶν Καρβωνείων στρατηγοὶ τότε παρῆσαν. Ὡς δ' ἀφίκοντο, χωρίς γε Νωρβανοῦ (μόνος γὰρ οὐκ ἀφίκετο), πάντας αὐτοὺς ὁ Ἀλβινουανὸς ἔκτεινεν ἐπὶ τῆς διαίτης, καὶ ἐς τὸν Σύλλαν διέφυγε. Νωρβανὸς δὲ καὶ Ἀρίμινον ἐπὶ τῇδε τῇ συμφορᾷ, καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν πλησίον στρατοπέδων, ἐς τὸν Σύλλαν μεταχωρεῖν πυνθανόμενος, τῶν τε παρόντων οἱ φίλων οὐδένα ἔτι πιστὸν οὐδὲ βέβαιον, ὡς ἐν συμφοραῖς τιθέμενος, ἰδιωτικοῦ σκάφους ἐπιβὰς, ἐς Ῥόδον διέπλευσεν. Ὅθεν ὕστερον ἐξαιτούμενος ὑπὸ τοῦ Σύλλα, Ῥοδίων ἔτι ἀμφιγνοούντων, ἑαυτὸν ἐν ἀγορᾷ μέσῃ διέφθειρε.

XCII. Κάρβων δὲ ἕτερα τέλη δύο στρατιωτῶν ἐς Πραινεστὸν ἄγειν ἔπεμπε Δαμάσιππον, ὑπερεπειγόμενος Μάριον ἐκλῦσαι τῆς πολιορκίας· ἀλλ' οὐδ' οὗτοι τὰ στενὰ διελθεῖν ἐδύναντο φυλασσόμενα ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Γαλάται τε ὅσοι ἀπὸ Ῥαβέννης ἐπὶ τὰ Ἄλπεια παρήκουσιν, ἀθρόως ἐς Μέτελλον μετετίθεντο· καὶ Λεύκολλος ἑτέρους τῶν Καρβωνείων ἐνίκα περὶ Πλακεντίαν. Ὧν ὁ Κάρβων πυνθανόμενος, τρισμυρίους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλούσιον, καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου, καὶ ἕτερα περὶ Καῤῥίναν καὶ Μάρκιον, Σαυνιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθύμως περὶ τὰ στενὰ κακοπαθούντων, ἀπογνοὺς ἁπάντων, ἀσθενῶς ἔφευγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας, ὕπατος ἔτι ὢν, ὡς Λιβύην παραστησόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Τῶν δ' ὑπολειφθέντων, οἱ μὲν ἀμφὶ τὸ Κλούσιον Πομπηΐῳ συνενεχθέντες ἐς μάχην, ἀπέβαλον ἐς δισμυρίους, καὶ ὡς ἐπὶ συμφορᾷ μεγίστῃ καὶ τὸ λοιπὸν τοῦδε τοῦ στρατοῦ ἐς τὰς πατρίδας κατὰ μέρη διελύθη. Καῤῥίνας δὲ καὶ Μάρκιος καὶ Δαμάσιππος, οἷς εἶχον ἅπασιν, ἐπὶ τὰ στενὰ ἐχώρουν, ὡς ὁμοῦ τοῖς Σαυνίταις βιασόμενοι πάντως αὐτὰ περάσαι. Οὐ δυνηθέντες δὲ οὐδ' ὡς, ἔφερον ἐς Ῥώμην, ὡς ἔρημον ἀνδρῶν καὶ τροφῶν ἅμα καταληψόμενοι τὸ ἄστυ· καὶ πρὸ σταδίων ἑκατὸν ἐστρατοπέδευον ἀμφὶ τὴν Ἀλβανῶν γῆν.

XCIII. Δείσας οὖν ὁ Σύλλας περὶ τῇ πόλει, τοὺς μὲν ἱππέας προὔπεμψε κατὰ σπουδὴν ἐνοχλεῖν αὐτοῖς ὁδεύουσιν. Αὐτὸς δ' ἐπειχθεὶς ἀθρόῳ τῷ στρατῷ,

ipso inopinato consilio perterrituros se Metellum. Sed victi ut loco temporeque sibi incommodo, et in arbusta compulsi, acervatim cadebant: ita ut cæsis circiter x millibus, vi m. transitione deditis, reliquis disjectis, mille soli servatis ordinibus Arretium [Ariminum?] se receperint. Hac clade audita, legio Lucana, quam ducebat Albinovanus, ad Metellum invito ductore suo defecit. Et Albinovanus tunc quidem, postquam retinere suorum impetum non potuit, rediit ad Norbanum. Sed non multis post diebus, misso ad Syllam internuncio, et venia ab eo impetrata, si memorabile aliquid patrasset; ad convivium vocavit Norbanum cum ejusdem legatis, C. Antipatro, et Flavio Fimbria, fratre illius qui in Asia necem sibi ipse consciverat, aliisque ducibus quotquot e Carbonianis tunc aderant. Qui ubi, solo Norbano excepto, convenere, omnibus in ipso cœnaculo trucidatis, Albinovanus ad Syllam transfugit. Tum Norbanus, postquam cognovit, Ariminum ob hunc casum, et aliquot propinquos exercitus, ad Syllam descivisse; ratus, neminem jam porro suorum (ut fit rebus adversis) constantem fore in amicitia; conscensa privati hominis navicula, trajecit Rhodum: ubi quum a Sylla exposceretur, dum Rhodii de ejus deditione deliberant, in medio foro se transfixit.

XCII. Carbo vero alias duas legiones Damasippum jussit Præneste ducere, obsidionem Marii solvere properans: sed ne hæ quidem obsessas a Syllanis fauces valuerunt perrumpere. Præterea tota Cisalpina Gallia defecit ad Metellum; et Lucullus contra alium Carbonianum exercitum prospere pugnavit ad Placentiam. Quibus auditis Carbo, quamvis armatorum adhuc xxx. m. circa Clusium haberet, et duas Damasippi legiones, et totidem alias sub Carinate Marcioque, ad hæc Samnitium magnam manum, graviter angustias perrumpere laborantium; omnibus tamen rebus desperatis, parum forti consilio, Italiam etiam nunc consul deserens, profugit cum amicis in Africam; ut illa amissa, hanc sibi firmaret. Interim quem ad Clusium reliquit, exercitus, cum Pompeio congressus, amisit ferme xx millia; et reliqui, post tantam cladem, in suam quisque patriam diffugerunt. At Carinas Marciusque et Damasippus, conjunctis copiis, ad fauces profecti sunt; cum Samnitibus utique eas perrupturi. Quod ubi non successit, Romam petunt, quasi capi facilem, per virorum simul et cibariorum inopiam: et in Albano agro castra metantur, circa duodecimum ab Urbe lapidem.

XCIII. Tum Sylla, Urbi metuens, propere præmissis equitibus qui hostium agmen morarentur, ipse accelerato itinere cum omnibus copiis circa meridiem prope Collinam

παρὰ ταῖς Κολλίναις πύλαις περὶ μεσημβρίαν ἐστρατοπέδευσεν, ἀμφὶ τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἱερὸν, ἤδη καὶ τῶν πολεμίων περὶ τὴν πόλιν στρατοπεδευόντων. Μάχης δ' εὐθὺς αὐτοῖς περὶ δείλην ἑσπέραν γενομένης, τῷ μὲν δεξιῷ Σύλλας ἐκράτει, τὸ δὲ λαιὸν ἡττώμενον ἐπὶ τὰς πύλας κατέφυγεν. Οἱ δὲ γέροντες, ὄντες ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὡς εἶδον αὐτοῖς συνεστρέχοντας τοὺς πολεμίους, τὰς πύλας καθῆκαν ἀπὸ μηχανῆς. Αἱ δ' ἐμπίπτουσαι πολλοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ διέφθειραν, πολλοὺς δ' ἀπὸ τῆς βουλῆς· οἱ πολλοὶ δ' ὑπὸ δέους καὶ ἀνάγκης ἀνέστρεφον ἐς τοὺς πολεμίους. Καὶ νυκτὸς ὅλης ἀγωνισάμενοι, πολὺ πλῆθος ἔκτειναν. Ἔκτειναν δὲ καὶ τῶν στρατηγῶν Τελεσῖνόν τε καὶ Ἀλβῖνον, καὶ τὰ στρατόπεδα αὐτῶν ἔλαβον. Λαμπώνιός τε ὁ Λευκανὸς καὶ Μάρκιος καὶ Καῤῥίνας, ὅσοι τε ἄλλοι στρατηγοὶ τῆς Καρβωνείου στάσεως αὐτοῖς συνῆσαν, διέφυγον· καὶ θάνατος ἐκ τοῦδε τοῦ ἔργου πέντε μυριάδων ἐδόκει γενέσθαι παρ' ἀμφοτέρων. Τά τε αἰχμάλωτα, ὀκτακισχιλίων πλείω γενόμενα, Σύλλας, ὅτι Σαυνῖται τὸ πλέον ἦν, κατηκόντισε. Μετὰ δὲ μίαν ἡμέραν αὐτῷ καὶ Μάρκιος καὶ Καῤῥίνας ἁλόντες προσήγοντο· καὶ οὐδὲ τῶνδε φειδόμενος, οἷα Ῥωμαίων, ἔκτεινεν ἄμφω, καὶ τὰς κεφαλὰς ἐς Πραινεστὸν Λουκρητίῳ περὶ τὰ τείχη περιενεγκεῖν ἔπεμψε.

XCIV. Πραινέστιοι δὲ, καὶ τάδε θεώμενοι, καὶ τὸν Κάρβωνος στρατὸν ἀπολωλέναι πάντα πυνθανόμενοι, αὐτὸν Νωρβανὸν ἤδη φυγεῖν ἐξ Ἰταλίας, καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν καὶ Ῥώμην ἐπ' αὐτῇ Σύλλαν ἐκτενῶς κεχειρῶσθαι, τὴν πόλιν τῷ Λουκρητίῳ παρέδοσαν· Μαρίου καταδύντος ἐς τάφρους ὑπονόμου, καὶ μετὰ βραχὺ καὶ ἀνελόντος ἑαυτόν. Λουκρήτιος μὲν δὴ, Μαρίου τὴν κεφαλὴν ἐκτεμὼν, ἔπεμπε ἐς Σύλλαν· καὶ αὐτὴν ὁ Σύλλας ἐν ἀγορᾷ μέσῃ πρὸ τῶν ἐμβόλων θέμενος, ἐπιγελάσαι λέγεται τῇ νεότητι τοῦ ὑπάτου, καὶ εἰπεῖν· Ἐρέτην δεῖ πρῶτα γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν. Λουκρήτιος δ' ἐπεὶ Πραινεστὸν εἷλε, τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἐνταῦθα Μαρίῳ στρατηγούντων τοὺς μὲν αὐτίκα ἀνῄρει, τοὺς δ' ἐς φυλακὴν ἐσέβαλλεν. Οὓς ὁ Σύλλας ἐπελθὼν ἀνεῖλε. Καὶ τοὺς ἐν Πραινεστῷ προσέταξε χωρὶς ὅπλων προελθεῖν ἅπαντας ἐς τὸ πεδίον· καὶ προελθόντων, τοὺς μὲν ἑαυτῷ τι χρησίμους γενομένους, ὀλίγους πάμπαν, ἐξείλετο· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκέλευσεν ἐς τρία ἀπ' ἀλλήλων διαστῆναι, Ῥωμαίους τε καὶ Σαυνίτας καὶ Πραινεστίους. Ἐπεὶ δὲ διέστησαν, τοῖς μὲν Ῥωμαίοις ἐπεκήρυξεν, ὅτι καὶ οἵδε ἄξια θανάτου δεδράκασι, καὶ συγγνώμην ἔδωκεν ὅμως· τοὺς δὲ ἑτέρους κατηκόντισεν ἅπαντας· γύναια δ' αὐτῶν καὶ παιδία μεθῆκεν ἀπαθεῖς ἀπιέναι. Καὶ τὴν πόλιν διήρπαζε, πολυχρήματον ἐν τοῖς μάλιστα τότε οὖσαν. Ὧδε μὲν δὴ καὶ Πραινεστὸς ἑάλω. Νῶρβα δ' ἑτέρα πόλις ἀντεῖχεν ἔτι ἐγκρατῶς, ἔστε Αἰμιλίου Λεπίδου νυκτὸς ἐς αὐτὴν ἐκ προδοσίας ἐσελθόντος, διαγανακτήσαντες οἱ ἔνδον ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἀνῄρουν, οἱ δ' ἀλλήλους ἑκόντες, οἱ δὲ καὶ βρόχοις συνεπλέκοντο· καὶ

portam ad ædem Veneris castra posuit, hostibus quoque circa Urbem castra metatis. Et protinus sub vesperam collatis signis, dextrum Syllæ cornu vicit; sinistrum vero fusum, ad portam refugit. Ibi veterani, qui in muro stabant, ubi hostes viderunt profligatis mixtos in Urbem incurrere, cataractam demiserunt: quæ delapsa multos milites, multos etiam senatores, oppressit. Hinc magna pars, metu et necessitate coacta, retro in hostes se vertit, et continuato per totam noctem prælio, magnam eorum concidit multitudinem: inter quos Telesinus Albinusque ceciderunt: castra eorum capta sunt. Lamponius Lucanus, cum Marcio Carinateque, et quotquot ex Carbonianis ducibus interfuerant prælio, diversa loca fuga petierunt. Utrinque desideratorum numerus æstimatus est ad quinquaginta millia. Captivos, supra octo millia, quia major pars Samnites erant, Sylla jaculatoribus conficiendos objecit. Postridie Marcius et Carinas e fuga retracti sunt; quibus victor non pepercit, ut civibus, sed amborum capita præcisa misit Lucretio, circumferenda circa Prænestinorum mœnia.

XCIV. Quibus conspectis, Prænestini, quum et perisse omnes Carbonis copias, et Norbanum ex Italia profugisse, et omnem reliquam Italiam cum urbe Roma in Syllæ potestate jam penitus esse, intellexissent, oppidum Lucretio dediderunt. Marius in fossam subterraneam se abdidit; et mox manus sibi intulit. Caput ejus Sylla, ad se a Lucretio missum, pro rostris exposuit, non sine cavillo in ætatem consulis: Debuisse prius remum tractare, quam gubernaculum. Lucretius, Præneste potitus, quotquot senatores Marianæ factionis ibi deprehendit, aut statim interfecit, aut conjecit in vincula. Quos Sylla postquam eo venit, occidit. Cæteros autem quicumque Præneste inventi sunt, inermes jussit prodire in campum: quo facto, exemtis aliquot admodum paucis, quorum fideli opera aliquando usus fuerat, reliquos divisit trifariam. Postquam alio Romani, alio Samnites, alio Prænestini secessere; Romanis per præconem monitis, commeruisse quidem mortem ipsos quoque, habituros tamen veniam; cæteros omnes configi jaculis jussit: mulieres tantum et pueros dimisit incolumes: oppidum diripuit, quod opulentissimum in paucis ea ætate fuerat. Atqui ita quidem Præneste captum est, et dire a Sylla tractatum est. Norba autem, aliud oppidum, resistebat adhuc totis viribus; donec, Æmilio Lepido noctu per proditionem intromisso, indignabundi oppidani, pars suamet manu, pars mutuis vulneribus ceciderunt, alii præfocarunt se laqueis, aut obturatis foribus ignem to-

τὰς θύρας ἐνέφραττον ἕτεροι, καὶ ἐνεπίμπρασαν. Ἄνεμός τε πολὺς ἐμπεσὼν, ἐς τοσοῦτον αὐτὴν ἐδαπάνησεν, ὡς μηδὲν ἐκ τῆς πόλεως λάφυρον γενέσθαι. Καὶ οἵδε μὲν οὕτως ἐγκρατῶς ἀπέθανον.

XCV. Ἠνυσμένων δὲ τῶν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν, πολέμοις καὶ πυρὶ καὶ φόνῳ πολλῷ, οἱ μὲν τοῦ Σύλλα στρατηγοὶ τὰς πόλεις ἐπιόντες, τὰ ὕποπτα ἐφρούρουν, καὶ Πομπήϊος ἔς τε Λιβύην ἐπὶ Κάρβωνα, καὶ ἐς Σικελίαν ἐπὶ τοὺς ἐκεῖ Κάρβωνος φίλους ἐστέλλετο. Αὐτὸς δὲ ὁ Σύλλας, Ῥωμαίους ἐς ἐκκλησίαν συναγαγὼν, πολλὰ ἐμεγαληγόρησεν ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ φοβερὰ ἐς κατάπληξιν εἶπεν ἕτερα· καὶ ἐπήνεγκεν, ὅτι τὸν μὲν δῆμον ἐς χρηστὴν ἄξει μεταβολὴν, εἰ πείθοιντό οἱ· τῶν δ' ἐχθρῶν οὐδενὸς ἐς ἔσχατον κακοῦ φείσεται, ἀλλὰ καὶ τοὺς στρατηγοὺς, ἢ ταμίας, ἢ χιλιάρχους, ἢ ὅσοι τι συνέπραξαν ἄλλο τοῖς πολεμίοις, μεθ' ἣν ἡμέραν Σκιπίων ὁ ὕπατος οὐκ ἐνέμεινε τοῖς πρὸς αὐτὸν ὡμολογημένοις, μετελεύσεσθαι κατὰ κράτος. Ταῦτα δ' εἰπὼν, αὐτίκα βουλευτὰς ἐς τεσσαράκοντα, καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων ἀμφὶ χιλίους καὶ ἑξακοσίους ἐπὶ θανάτῳ προύγραφεν. Οὗτος γὰρ δοκεῖ πρῶτος οὓς ἐκόλασε θανάτῳ προγράψαι, καὶ γέρα τοῖς ἀναιροῦσι καὶ μήνυτρα τοῖς ἐλέγχουσι, καὶ κολάσεις τοῖς κρύπτουσιν ἐπιγράψαι. Μετ' οὐ πολὺ δὲ βουλευτὰς ἄλλους αὐτοῖς προσετίθει. Καὶ τῶνδε οἱ μὲν, ἀδοκήτως καταλαμβανόμενοι, διεφθείροντο ἔνθα συνελαμβάνοντο, ἐν οἰκίαις, ἢ στενωποῖς, ἢ ἱεροῖς· οἱ δὲ, μετέωροι πρὸς τὸν Σύλλαν φερόμενοί τε, καὶ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ῥιπτούμενοι· οἱ δὲ καὶ ἐσύροντο καὶ κατεπατοῦντο· οὐδὲ φωνὴν ἔτι τῶν θεωμένων οὐδενὸς ἐπὶ τοσοῖσδε κακοῖς ἔχοντος, ὑπ' ἐκπλήξεως. Ἐξέλασίς τε ἑτέρων ἦν, καὶ δήμευσις τῶν ἑτέροις ὄντων. Ἐπὶ δὲ τοὺς τῆς πόλεως ἐκφυγόντας ζητηταὶ πάντα μαστεύοντες διέθεον· καὶ ὅσους αὐτῶν λάβοιεν, ἀνῄρουν.

XCVI. Πολλὴ δὲ καὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἀναίρεσίς τε καὶ ἐξέλασις καὶ δήμευσις ἦν, ὅσοι τι Κάρβωνος, ἢ Νωρβανοῦ, ἢ Μαρίου, ἢ τῶν ὑπ' ἐκείνοις στρατηγούντων, ὑπήκουσαν. Κρίσεις τε ἦσαν ἐπὶ τούτοις ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ὅλην πικραὶ, καὶ ἐγκλήματα ποικίλα, στρατηγίας, ἢ στρατείας, ἢ εἰσφορᾶς χρημάτων, ἢ ἄλλης ὑπηρεσίας, ἢ βουλεύσεως ὅλως κατὰ Σύλλα. Ἐγκλήματα δ' ἦν καὶ ξενία, καὶ φιλία, καὶ δάνεισμα, λαβόντος ἢ δόντος. Ἤδη δέ τις καὶ προθυμίας ἢ μόνης συνοδίας ἡλίσκετο. Καὶ ταῦτ' ἤκμαζε μάλιστα κατὰ τῶν πλουσίων. Ὡς δ' ἐξέλιπε τὰ καθ' ἕνα ἄνδρα ἐγκλήματα, ἐπὶ τὰς πόλεις ὁ Σύλλας μετῄει, καὶ ἐκόλαζε καὶ τάσδε, τῶν μὲν ἀκροπόλεις κατασκάπτων, ἢ τείχη καθαιρῶν, ἢ κοινὰς ζημίας ἐπιτιθεὶς, ἢ εἰσφοραῖς ἐκτρύχων βαρυτάταις· ταῖς δὲ πλείοσι τοὺς ἑαυτῷ στρατευσαμένους ἐπῴκιζεν, ὡς ἕξων φρούρια κατὰ τῆς Ἰταλίας· τήν τε γῆν αὐτῶν καὶ τὰ οἰκήματα ἐς τούσδε μεταφέρων διεμέριζεν. Ὃ καὶ μάλιστ' αὐτοὺς εὔνους αὐτῷ καὶ τελευτήσαντι ἐποίησεν· ὡς γὰρ οὐχ ἕξοντες αὐτὰ βεβαίως, εἰ μὴ πάντ' εἴη τὰ Σύλλα βέβαια, ὑπερ-

ctis subdiderunt : quorum conatum vehemens incidens ventus adjuvit in tantum, ut totum oppidum, et quidquid in eo prædæ erat futurum, absumeretur incendio. Atque ita hi quidem fortibus animis perierunt.

XCV. Rebus per Italiam, post tot tantaque prælia, vastationesque igne ferroque late illatas, confectis; jam Syllani duces, obeuntes singulas civitates, præsidia locis suspectis imponebant; Pompeius vero in Africam contra Carbonem, et in Siciliam contra ejusdem amicos, qui eo se receperant, missus est. Sylla ipse, advocato in concionem populo, multa de se magnifice, multa ad illos terrendos vehementer, locutus, ita conclusit orationem, ut diceret : « populi quidem statum in melius se mutaturum, si jussa fecerint : inimicorum vero parciturum nemini, sed extremis eos affecturum calamitatibus; imo et in prætores, quæstores, tribunos, tum quicunque ex eo die quo Scipio cos. pactis non stetit, partes hostium foverint, pro viribus animadversurum. » Post concionem sine mora senatorum quadraginta, equitum Romanorum mille sexcentorum proscripsit capita. Primus enim Sylla proscriptionis eorum quos morte affectos voluit, inventor est habitus : qui et præmia percussoribus proscriptorum, latentiumque indicibus, proposuit, et pœnam abditos celantibus interminatus est. Nec multo post alios item senatores in proscriptorum album adjecit prioribus. Ex his igitur alii, nec opinantes oppressi, in ipsis domibus, in viis, in templis, ubicunque deprehensi essent, necati sunt; alii sublimes correpti, et ad pedes Syllæ projecti; alii raptati per urbem, conculcatique : nemine ad tam dira spectacula ne hiscere quidem audente. Alii pellebantur ex Urbe; alii bonis suis spoliabantur. Profugosque persequebantur inquisitores, nusquam non discurrentes, et excutientes omnia; trucidantesque quotquot ex proscriptis adipisci poterant.

XCVI. Nec minor fuit Italicorum sociorum cædes, direptio, expulsio; quicunque, ulla in re, Carbonis aut Norbani aut Marii, eorumve legatorum, imperata fecerant. Et per totam Italiam exercebantur severa his de rebus judicia, variis criminibus, præfecturæ militaris, ipsius militiæ, collatæ pecuniæ, cujusvis operæ contra Syllam præbitæ, communicative omnino contra eum consilii. Quin et hospitium, et amicitia, et pecunia sive debita alteri sive credita, criminis loco erant. Nec defuit, qui vel levissimi obsequii causa, homini factionis damnatæ præstiti, vel quod itineris ei comes fuisset, reus ageretur. Sed præcipue divites hoc in periculo hærebant. Ut vero singulorum defecerunt criminationes, tum totas civitates adortus Sylla malo mulctavit : aliarum arces aut mœnia diruit, alias pecuniis mulctavit, alias vexavit exactionibus gravissimis. Per plerasque autem distribuit veteranos suos, qui opportunis locis dispositi in ipsius potestate continerent Italiam; et ad os veterum possessorum transtulit prædia : quo beneficio sibi per totam vitam, atque post mortem etiam, obnoxios illos reddidit. Quum enim res suas, nisi actis Syllæ ratis,

ηγωνίζοντο αὐτοῦ καὶ μεταστάντος. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν. Κάρϐωνα δ' ἐκ Λιϐύης ἐς Σικελίαν, μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς Κοσσύραν νῆσον ὑποφεύγοντα, πέμψας τινὰς ὁ Πομπήϊος συνέλαϐε. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους τοῖς ἄγουσιν ἐκέλευσεν, οὐδ' ἐς ὄψιν οἱ προσαχθέντας, ἀνελεῖν· Κάρϐωνα δὲ παραστησάμενος αὐτοῦ τοῖς ποσὶ, δεσμώτην τρισύπατον, ἐπεδημηγόρησε, καὶ κατέκανε, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐς Σύλλαν ἔπεμψεν.

XCVII. Ὁ δ', ἐπεί οἱ πάντα ὡς ἐϐούλετο ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς διῴκητο, καὶ πολέμιον οὐδὲν ἦν ἔτι, πλὴν Σερτωρίου, μακρὰν ὄντος· Μέτελλον μὲν ἐπὶ τοῦτον ἐξέπεμπεν ἐς Ἰϐηρίαν· τὰ δ' ἐν τῇ πόλει καθίστατο ἅπαντα ἐφ' ἑαυτοῦ, καθ' ὃν ἐϐούλετο τρόπον. Νόμου γὰρ ἢ χειροτονίας ἢ κλήρου λόγος οὐκ ἦν ἔτι, πεφρικότων ὑπὸ δέους πάντων, καὶ κρυπτομένων, ἢ σιωπώντων· οἳ καὶ πάντα, ὅσα διῴκησεν ὁ Σύλλας ὑπατεύων τε καὶ ἀνθυπατεύων, βέϐαια καὶ ἀνεύθυνα ἐψηφίζοντο εἶναι, εἰκόνα τε αὐτοῦ ἐπίχρυσον ἐπὶ ἵππου πρὸ τῶν ἐμϐόλων ἀνέθεσαν, καὶ ὑπέγραψαν, ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΣΥΛΛΑ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΕΥΤΥΧΟΥΣ. Ὧδε γὰρ αὐτὸν οἱ κόλακες, διευτυχοῦντα ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς, ὠνόμαζον· καὶ προῆλθεν ἐς βέϐαιον ὄνομα ἡ κολακεία. Ἤδη δέ που γραφῇ περιέτυχον, ἡγουμένῃ, τὸν Σύλλαν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῷδε τῷ ψηφίσματι ἀναγραφῆναι. Καὶ οὐκ ἀπεικὸς ἐφαίνετό μοι καὶ τόδε, ἐπεὶ καὶ Φαῦστος ἐπωνομάζετο· δύναται δὲ τοῦ αἰσίου καὶ ἐπαφροδίτου ἀγχοτάτω μάλιστα εἶναι τὸ ὄνομα. Ἔστι δ' ὅπου καὶ χρησμὸς αὐτῷ δοθεὶς ἐϐεϐαίου τάδε, σκεπτομένῳ τὰ μέλλοντα·

Πείθεό μοι, Ῥωμαῖε, κράτος μέγα Κύπρις ἔδωκεν
Αἰνείου γενεῇ μεμελημένη. Ἀλλὰ σὺ πᾶσιν
ἀθανάτοις ἐπέτεια τίθει, μὴ λήθεο τῶνδε.
Δελφοῖς δῶρα κόμιζε. Καὶ ἔστι τις ἀμϐαίνουσι
Ταύρου ὑπὸ νιφόεντος, ὅπου περιμήκετον ἄστυ
Καρῶν, οἳ ναίουσιν ἐπώνυμον ἐξ Ἀφροδίτης·
καὶ πέλεκυν θέμενος, λήψῃ κράτος ἀμφιλαφές σοι.

Ὁπότερα δ' αὐτῶν ἐψηφίσαντο Ῥωμαῖοι τὴν εἰκόνα τιθέντες, δοκοῦσί μοι παρασκώπτοντες ἢ ἐκμειλισσόμενοι τὸν ἄνδρα ἐπιγράψαι. Ἔπεμψε δὲ καὶ στέφανον χρύσεον καὶ πέλεκυν, ἐπιγράψας τάδε·

Τόνδε σοι αὐτοκράτωρ Σύλλας ἀνέθηκ', Ἀφροδίτη,
ὥς εἶδον κατ' ὄνειρον ἀνὰ στρατιὴν διέπουσαν
τεύχεσι τοῖς Ἄρεος μαρναμένην ἔνοπλον.

XCVIII. Ὁ δὲ, ἔργῳ βασιλεὺς ὢν ἢ τύραννος, οὐχ αἱρετὸς, ἀλλὰ δυνάμει καὶ βίᾳ· δεόμενος δ' ἄρα καὶ τοῦ προσποιήματος αἱρετὸς εἶναι δοκεῖν, ὧδε καὶ τόδε ἐμηχανήσατο. Ῥωμαίοις πάλαι κατ' ἀρετὴν ἦσαν οἱ βασιλέες· καὶ ὁπότε τις αὐτῶν ἀποθάνοι, βουλευτὴς ἕτερος παρ' ἕτερον ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἦρχεν· ἕως τινὰ ἄλλον ὁ δῆμος δοκιμάσειε βασιλεύειν. Καὶ τόνδε τὸν πενθήμερον ἄρχοντα Ἰντέρρηγα ἐκάλουν· εἴη δ' ἂν, Ἐν τοσῷδε βασιλεύς. Ἀρχαιρέσια δ' ὑπάτων οἱ λήγοντες τῆς ἀρχῆς ἀεὶ προὐτίθεσαν· καὶ εἴ ποτε κατὰ

tueri nequirent, propugnatores dignitatis patroni etiam post illius obitum fuerunt. In eo statu dum Italia erat, Carbonem, ex Africa in Siciliam cum multis claris viris profugum, atque inde in Cossyram insulam fugientem, Pompeius per certos homines ad id missos retraxit: et alios quidem, ne in conspectum quidem admissos, tolli mandavit; Carbonem vero, ter consulem, vinctum ad pedes sibi sisti passus, post gravem pro concione invectionem occidit: caput resectum ad Syllam missum est.

XCVII. Rebus omnibus adversus inimicos ex sententia gestis administratisque, quum jam nihil hostile superesset, præter Sertorium, et eum quidem longe remotum: Sylla, Metello contra hunc in Hispaniam misso, res Urbanas solus pro lubitu omnes ordinavit. Neque enim vel legum suffragiorum sortiumve ratio ulla amplius habebatur, universis præ terrore ac metu latitantibus aut silentibus. Et omnia Syllæ acta, tam consulis, quam proconsulis, rata ex S. C. habita sunt: et statua aurata equestris pro Rostris ei posita, hoc titulo, CORNELIUS SYLLA IMPERATOR FELIX. Sic enim ab adulatoribus vocabatur ob continuos rerum contra inimicos gestarum successus; quæ adulatio in perpetuum cognomen ei cessit. Inveni etiam commentarios, qui tradant, Syllam illo senatusconsulto Ἐπαφρόδιτον fuisse appellatum. Quod ne ipsum quidem adeo dissentaneum mihi visum est. Nam et Faustus est cognominatus: et ad fausti notionem vis hujus nominis Epaphroditi proxime videtur accedere. Exstat vero etiam oraculum, quo Syllæ, de futuris consulenti, hæc confirmata sunt:

Crede mihi, Romane, ingens dat Cypria robur
Æneæ generi indulgens. Tu reddere cunctis
annua cœlicolis donaria grata memento.
Munera fer Delphos. Et surgere qua juga Tauri
incipiunt nivei, locus est, ubi mœnia Cares
longa colunt, Graio Veneris de nomine dicta:
divæ ibi dona securim; et SUMMA VI POTIERIS.

Utrumlibet autem cognomen ad effigiem ejus ex senatusconsulto adscriptum est, videtur mihi non caruisse cavillo, ni sic quoque captata est victoris gratia. Cæterum securim et auream coronam Veneri misit Sylla, hac inscriptione.

Hanc tibi, sancta VENUS, posuit Sylla induperator;
quandoquidem in somnis te vidit in agmine primo
hortantemque suos, et Martia tela moventem.

XCVIII. Sylla itaque, vere jam rex, non quidem electus, sed vi assecutus tyrannidem; quum specie tamen quadam opus haberet, ut videretur electus legitime, id quoque tali arte est consecutus. Apud Romanos olim reges eligi consueverant, qui essent virtute præstantissimi: et quoties aliquis eorum vita decederet, senatores alii post alios quinis diebus reipublicæ præerant, donec alius quispiam in regnum succederet, cui favissent suffragia populi. Is quinque dierum magistratus, Interrex vocabatur. Consularia vero deinde comitia more solenni erant penes deceden-

συντυχίαν ὕπατος οὐκ εἴη, ὅδε ὁ Ἐν τοσῷδε βασιλεὺς καὶ τότε ἐγίγνετο ἐς τὴν τῶν ὑπάτων χειροτονίαν. Τούτου δὴ τοῦ ἔθους ἐπιβαίνων ὁ Σύλλας, ὑπάτων οὐκ ὄντων, ἐπεὶ καὶ Κάρβων ἐν Σικελίᾳ καὶ Μάριος κατὰ Πραινεστὸν ἐτεθνήκεσαν, αὐτὸς μέν που τῆς πόλεως ὑπεξῆλθε, τῇ δὲ βουλῇ προσέταξεν ἑλέσθαι τὸν καλούμενον Μεταξὺ βασιλέα. Ἡ μὲν δὴ Οὐαλέριον Φλάκκον εἵλετο, ἐλπίσασα ὑπάτων προτεθήσεσθαι χειροτονίαν. Ὁ δὲ Σύλλας ἐπέστελλε τῷ Φλάκκῳ, γνώμην ἐς τὸν δῆμον ἐσενεγκεῖν, ὅτι χρήσιμον ἡγοῖτο Σύλλας ἐν τῷ παρόντι ἔσεσθαι τῇ πόλει τὴν ἀρχὴν οὓς ἐκάλουν Δικτάτωρας, παυσάμενον ἔθος ἐκ [τετρακοσίων] ἐτῶν· ὃν δὲ ἕλοιντο, ἐκέλευεν ἄρχειν οὐκ ἐς χρόνον ῥητὸν, ἀλλὰ μέχρι τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν ἀρχὴν ὅλην στάσεσι καὶ πολέμοις σεσαλευμένην στηρίσειεν. Ὁ μὲν δὴ νοῦς τὴν γνώμην ἐς αὐτὸν ἔφερε τὸν Σύλλαν, καὶ οὐδ' ἀμφίβολον ἦν. Ὁ δὲ Σύλλας, οὐ κατασχὼν αὑτοῦ, καὶ τοῦτ' ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἀνεκάλυπτεν, ὅτι οἱ δοκοίη μάλιστ' ἂν αὐτὸς τῇ πόλει καὶ ἐν τῷδε γενέσθαι χρήσιμος.

XCIX. Ὁ μὲν δὴ τάδε ἐπέστελλε. Ῥωμαῖοι δ', οὐχ ἑκόντες μὲν, οὐδὲ κατὰ νόμον ἔτι χειροτονοῦντες οὐδὲν, οὐδ' ἐπὶ σφίσιν ἡγούμενοι τὸ ἔργον ὅλως, ἐν δὲ τῇ πάντων ἀπορίᾳ τὴν ὑπόκρισιν τῆς χειροτονίας, ὡς ἐλευθερίας εἰκόνα καὶ πρόσχημα, ἀσπασάμενοι, χειροτονοῦσι τὸν Σύλλαν ἐς ὅσον θέλοι τύραννον αὐτοκράτορα. Τύραννος μὲν γὰρ ἡ τῶν Δικτατώρων ἀρχὴ καὶ πάλαι, ὀλίγῳ χρόνῳ ὁριζομένη· τότε δὲ πρῶτον ἐς ἀόριστον ἐλθοῦσα, τυραννὶς ἐγίγνετο ἐντελής. Τοσόνδε μέντοι προσέθεσαν, ἐς εὐπρέπειαν τοῦ ῥήματος, ὅτι αὐτὸν αἱροῖντο δικτάτωρα ἐπὶ θέσει νόμων ὧν αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ δοκιμάσειε, καὶ καταστάσει τῆς πολιτείας. Οὕτω μὲν δὴ Ῥωμαῖοι, βασιλεῦσιν ὑπὲρ τὰς ἑξήκοντα ὀλυμπιάδας χρησάμενοι, ἐπὶ δ' ἐκείνοις δημοκρατίᾳ τε καὶ ὑπάτοις ἐτησίοις προστάταις ἐς ἄλλας ἑκατὸν ὀλυμπιάδας, αὖθις ἐπειρῶντο βασιλείας· ὀλυμπιάδων οὐσῶν ἐν Ἕλλησιν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα πέντε· καὶ οὐδενὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ τότε ἀγωνίσματος, πλὴν σταδίου δρόμου, γινομένου. Τοὺς γὰρ ἀθλητὰς καὶ τὰ ἄλλα θεάματα πάντα ὁ Σύλλας ἐς Ῥώμην μετεκέκλητο, ἐπὶ δόξῃ τῶν Μιθριδατείων ἔργων ἢ τῶν Ἰταλικῶν. Πρόφασις δ' ἦν, ἀναπνεῦσαι καὶ ψυχαγωγῆσαι τὸ πλῆθος ἐκ καμάτων.

C. Ὁ δ' ἐς μὲν πρόσχημα τῆς πατρίου πολιτείας, ὑπάτους αὐτοῖς ἐπέτρεψεν ἀποφῆναι· καὶ ἐγένοντο Μάρκος Τύλλιος καὶ Κορνήλιος Δολαβέλλας. Αὐτὸς δ', οἷα δὴ βασιλεύων, δικτάτωρ ἐπὶ τοῖς ὑπάτοις ἦν. Πελέκεις τε γὰρ ἐφέροντο πρὸ αὐτοῦ, οἷα δικτάτωρος, εἴκοσι καὶ τέσσαρες (ὅσοι καὶ τῶν πάλαι βασιλέων ἡγοῦντο), καὶ φυλακὴν τοῦ σώματος περιέθετο πολλήν. Νόμους τε ἔξέλυε, καὶ ἑτέρους ἐτίθετο· καὶ στρατηγεῖν ἀπεῖπε πρὶν ταμιεῦσαι, καὶ ὑπατεύειν πρὶν στρατηγῆσαι· καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτὴν αὖθις ἄρχειν ἐκώλυσε, πρὶν ἔτη δέκα διαγενέσθαι. Τὴν δὲ τῶν δημάρχων

tes consules : qui si quo casu deessent, tunc quoque Interrex creabatur habendorum comitiorum causa. Hujus moris occasione Sylla, quum resp. careret consulibus, quandoquidem Carbo in Sicilia, Marius Præneste perierat, paulisper ex Urbe secessit, senatu jusso creare Interregem : qui Valerium Flaccum elegit, sperans eum mox consularia comitia habiturum. Tum vero Sylla scripsit Flacco : « referret ad populum, e republica videri Syllæ, in præsenti rerum statu dictatorem dici; revocato more, abhinc annis CD[CXX ?] intermisso. Illum autem non ad definitum aliquod tempus eligendum esse, monuit; sed usque dum res urbanas atque Italicas totumque imperium, continuis bellorum procellis concussum, ordinasset confirmassetque. Quam quidem rogationem ad ipsum Syllam spectare, facile atque haud dubie intelligebatur, sed nec dissimulavit cupiditatem, adjecto in fine literarum, videri sibi, neminis in ea etiam re operam, quam sui ipsius, utiliorem fore reipublicæ.

XCIX. His literis in urbem perlatis, S. P. Q. R. inops consilii, quippe qui nec legitima comitia amplius, nec libera suffragia haberet, et hanc quidem rem omnino in sua non esse potestate videret, libenter accepit oblatam sibi, per comitiorum simulacrum, libertatis fucatæ speciem; creavitque Syllam, in quantum temporis ipsi libuisset, regem supremo imperio instructum. Nam et olim quidem dictatura regia potestas fuerat, sed brevi tempore circumscripta : at tum, amotis terminis, nihil ei deerat ad absolutam tyrannidem. Verbis tamen cohonestata res est : ut dictatorem eum creatum dicerent legibus perferendis, quas ipsi ferre visum fuisset, constituendæque reipublicæ. Sic igitur imperium Romanum, postquam olim per olympiades amplius sexaginta penes reges fuerat, ac post hos per centum olympiades regimine populari sub annuis consulibus erat administratum, rursus ad regni formam rediit, quum apud Græcos ageretur Olympias CLXXV. Quo tempore nullum Olympiæ certamen, præter cursum in stadio, celebratum est; quoniam athletas cæteraque spectacula universa Græcorum Romam transtulerat Sylla, ad celebrandam rerum adversus Mithridatem et in Italia gestarum gloriam : causam prætexens, quod populum post tot labores reficere recreareque cuperet.

C. Nihilominus, ut pristina reipublicæ forma videretur manere, permissum est populo consules creare. Creati M. Tullius, Cornelius Dolabella. Ipse vero Sylla, jam plane quippe regnans, dictator consulibus præerat. Nam et secures ei, ut dictatori, præferebantur viginti quatuor, quemadmodum olim regibus, et frequenti stipabatur satellitio. Jamque leges alias antiquabat Sylla, alias ferebat : edixitque « ne quis præturam ante quæsturam gereret, neve consulatum ante præturam; neve eumdem magistratum iterum susciperet quisquam, nisi post annum decimum. » Tribunitiam vero potestatem adeo debilitavit, ut pæne sub-

ἀρχὴν ἴσα καὶ ἀνεῖλεν, ἀσθενεστάτην ἀποφήνας· καὶ νόμῳ κωλύσας, μηδεμίαν ἄλλην τὸν δήμαρχον ἀρχὴν ἔτι ἄρχειν. Διὸ καὶ πάντες οἱ δόξης ἢ γένους ἀντιποιούμενοι τὴν ἀρχὴν ἐς τὸ μέλλον ἐξετρέποντο. Καὶ οὐκ ἔχω σαφῶς εἰπεῖν, εἰ Σύλλας αὐτὴν, καθὰ νῦν ἐστιν, εἰς τὴν βουλὴν ἀπὸ τοῦ δήμου μετήνεγκεν. Αὐτῇ δὲ τῇ βουλῇ, διὰ τὰς στάσεις καὶ τοὺς πολέμους πάμπαν ὀλιγανδρούσῃ, προσκατέλεξεν ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους, ἐκ τῶν ἀρίστων ἱππέων, ταῖς φυλαῖς ἀναδοὺς ψῆφον περὶ ἑκάστου. Τῷ δὲ δήμῳ τοὺς δούλους τῶν ἀνῃρημένων τοὺς νεωτάτους τε καὶ εὐρώστους, μυρίων πλείους, ἐλευθερώσας ἐγκατέλεξε, καὶ πολίτας ἀπέφηνε Ῥωμαίων· καὶ Κορνηλίους ἀφ' ἑαυτοῦ προσεῖπεν, ὅπως ἑτοίμοις ἐκ τῶν δημοτῶν πρὸς τὰ παραγγελλόμενα μυρίοις χρῷτο. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπινοῶν, τέλεσι τοῖς ὑπὲρ ἑαυτοῦ στρατευσαμένοις τρισὶ καὶ εἴκοσιν ἐπένειμεν, ὥς μοι προείρηται, πολλὴν ἐν ταῖς πόλεσι γῆν, τὴν μὲν, ἔτι οὖσαν ἀνέμητον, τὴν δὲ τὰς πόλεις ἀφαιρούμενος ἐπὶ ζημίᾳ.

CI. Ἐς ἅπαντα δ' ἦν οὕτω φοβερὸς καὶ ἄκρος ὀργὴν, ὡς καὶ Κόϊντον Λουκρήτιον Ὀφέλλαν, τὸν Πραινεστὸν αὐτῷ λαβόντα καὶ Μάριον τὸν ὕπατον ἐκπεπολιορκηκότα, καὶ τὸ τέλος αὐτῷ τῆς νίκης συναγαγόντα, ὑπατεύειν ἔτι ἱππέα ὄντα, πρὶν ταμιεῦσαι καὶ στρατηγῆσαι, διὰ τὸ μέγεθος τῶν εἰργασμένων, κατὰ παλαιὸν ἔθος ἀξιοῦντα, καὶ τῶν πολιτῶν δεόμενον, ἐπεὶ κωλύων καὶ ἀνατιθέμενος οὐ μετέπειθεν, ἐν ἀγορᾷ μέσῃ κτεῖναι. Καὶ συναγαγὼν τὸ πλῆθος ἐς ἐκκλησίαν, εἶπεν· Ἴστε μὲν, ὦ ἄνδρες, καὶ παρ' ἐμοῦ δὲ ἀκούσατε, ὅτι Λουκρήτιον ἐγὼ κατέκανον ἀπειθοῦντά μοι. Καὶ λόγον εἶπε· Φθεῖρες γεωργὸν ἀροτριῶντα ὑπέδακνον· ὁ δὲ δὶς μὲν (ἔφη) τὸ ἄροτρον μεθεὶς, τὸν χιτωνίσκον ἐκάθηρεν. Ὡς δ' αὖθις ἐδάκνετο, ἵνα μὴ πολλάκις ἀργοίη, τὸν χιτωνίσκον ἔκαυσε. Κἀγὼ τοῖς δὶς ἡττημένοις παραινῶ, τρίτου πυρὸς μὴ δεηθῆναι. Σύλλας μὲν δὴ καὶ τοῖσδε καταπληξάμενος αὐτοὺς, καθὰ ἐβούλετο ἦρχε. Καὶ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῷ Μιθριδατείῳ πολέμῳ. Καί τινες αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, ἀρνουμένην βασιλείαν ἐπισκώπτοντες ἐκάλουν· ὅτι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα μόνον ἐπικρύπτοι. Οἱ δ' ἐπὶ τοὐναντίον ἀπὸ τῶν ἔργων μετέφερον, καὶ τυραννίδα ὁμολογοῦσαν ἔλεγον.

CII. Ἐς τοσοῦτον αὐτοῖς τε Ῥωμαίοις καὶ Ἰταλοῖς ἅπασιν ὁ πόλεμος ὅδε προὔβη κακοῦ· προὔβη δὲ καὶ τοῖς ὑπὲρ τὴν Ἰταλίαν ἔθνεσιν ἅπασιν, ἄρτι μὲν ὑπὸ λῃστῶν καὶ Μιθριδάτου καὶ Σύλλα πεπολεμημένοις, ἄρτι δ' ἀποροῦντος τοῦ ταμιείου διὰ τὰς στάσεις ἐκτετρυχωμένοις εἰσφοραῖς πολλαῖς. Ἔθνη τε γὰρ πάντα, καὶ βασιλεῖς ὅσοι σύμμαχοι, καὶ πόλεις οὐχ ὅσαι μόνον ὑποτελεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἑαυτὰς ἐγκεχειρίκεσαν ἐπὶ συνθήκαις ἔνορκοι, καὶ ὅσαι διὰ συμμαχίαν ἤ τινα ἀρετὴν ἄλλην αὐτόνομοί τε καὶ φόρων ἦσαν ἀτελεῖς, τότε πᾶσαι συντελεῖν ἐκελεύοντο καὶ ὑπακούειν· χώρας τε ἔνιαι καὶ λιμένων κατὰ συνθήκας σφίσι δεδομένων

lata videri posset; legemque tulit, « ne quis post tribunatum ad ullum alium magistratum admitteretur. » Quo factum est, ut eam dignitatem nemo nobilis honorisve appetens non declinaret. Neque vero satis compertum habeo, an et Sylla eamdem, ut nunc est, a plebe ad senatum transtulerit. In senatum autem, propter seditiones ac bella ad miram paucitatem redactum, circiter trecentos ex præcipuis ordinis equestris allegit, tributis comitiis suffragia de unoquoque colligens. Plebi autem inseruit ex proscriptorum servis florentissimum quemque ætate ac viribus, amplius decies mille, libertate civitateque donatos, et Cornelios vocatos de patroni nomine; qua re effecit, ut inter plebeios semper ad jussa facienda decies mille paratos haberet. Idem obsequium et per Italiam sibi providens, XXIII legionibus, quæ pro ipso militaverant, divisit (quemadmodum supra exposui) multum agrorum oppidatim, partim publicorum, partim quibus civitates mulctaverat.

CI. Fuit autem omnibus in rebus adeo terribilis Sylla et impotens iræ, ut etiam Q. Lucretium Ofellam, per quem Præneste Mariumque consulem expugnaverat, et victoriæ supremam imposuerat manum, in medio foro interfecerit, eo quod equestrem ordinem nondum egressus, contra novam legem, priusquam quæsturam et præturam gessisset, invito dictatore et frustra dehortante, rerum gestarum magnitudine fretus, candidatum consulatus se professus erat, populumque prensabat. Quo facto, pro concione Sylla verba faciens, « Scitote, inquit, Quirites, et ex me ipso cognoscite, Lucretium meo jussu occisum, quod recusaret imperata facere. » Addiditque fabulam hujusmodi : « Rusticus, quum inter arandum moleste ferret infestantes se pediculos, semel atque iterum intermissa aratione purgavit interulam : sed quum denuo morderetur, in ignem conjectam exussit, ne sæpius opus interrumperet. Hoc exemplo monitos volo bis devictos, caveant sibi, ne tertio peccato ignis pœna fiat. » Jamque et ad hunc modum perterritis civibus, pro lubitu dehinc Sylla imperavit. Itaque quum triumphum ageret de Mithridate, inter scommata (quorum per eam occasionem magna licentia est) nonnulli imperium ejus regnum appellabant negatorium, eo quod solum nomen regis dissimularet; alii vero, ex ipsis actis ejus nomine in contrarium verso, professam esse tyrannidem dicebant.

CII. Eo malorum prolapsa est hoc bello cum Roma tum universa Italia. Nec immunes ab eisdem malis fuere provinciæ; partim a piratis, et Mithridate, et Sylla, bello afflictæ, partim multis tributorum exactionibus, exhausto per seditiones Romæ ærario, vexatæ. Nam et populi omnes, et reges amici sociique, et civitates non solum stipendiariæ, sed etiam fœderatæ, quæ sponte populo Romano se tradiderant, aut quibus ob strenue in bellis navatam auxiliarem operam, aut aliam ob virtutem, immunitas libertasque fuerat data, universæ tunc tributa pendere, imperataque facere jubebantur : quædam agris etiam portubusque, ex

ἀφῃροῦντο. Σύλλας δὲ καὶ Ἀλέξανδρον, τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύσαντος υἱὸν, ἀνατραφέντα μὲν ἐν Κῷ, καὶ ὑπὸ Κώων ἐκδοθέντα Μιθριδάτῃ, διαφυγόντα δὲ πρὸς Σύλλαν ἐκ Μιθριδάτου, καὶ συνήθη γενόμενον, ἐψηφίσατο βασιλεύειν Ἀλεξανδρέων· ἐρήμου τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρχῆς ἀνδρὸς οὔσης, καὶ τῶν γυναικῶν, ὅσαι βασιλείου γένους, ἀνδρὸς συγγενοῦς δεομένων· ἐλπίσας χρηματιεῖσθαι πολλὰ ἐκ βασιλείας πολυχρύσου. Ἀλλὰ τόνδε μὲν οἱ Ἀλεξανδρεῖς, ἐννεακαιδεκάτην ἡμέραν ἔχοντα τῆς ἀρχῆς, καὶ ἀτοπώτερον σφῶν, οἷα Σύλλᾳ πεποιθότα, ἐξηγούμενον, ἐς τὸ γυμνάσιον ἐκ τοῦ βασιλείου προαγαγόντες ἔκτειναν. Οὕτως ἔτι καὶ οἵδε, διά τε μέγεθος ἀρχῆς ἰδίας, καὶ τῶν ἔξωθεν κακῶν ἔτι ὄντες ἀπαθεῖς, ἀφόβως εἶχον ἑτέρων.

CIII. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους Σύλλας, καίπερ ὢν δικτάτωρ, ἐς ὑπόκρισιν ὅμως καὶ σχῆμα δημοκρατικῆς ἀρχῆς, ὑπέστη καὶ ὕπατος αὖθις γενέσθαι σὺν Μετέλλῳ τῷ Εὐσεβεῖ. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἴσως ἔτι νῦν οἱ Ῥωμαίων βασιλέες, ὑπάτους ἀποφαίνοντες τῇ πατρίδι, ἔστιν ὅτε καὶ ἑαυτοὺς ἀποδεικνύουσιν· ἐν καλῷ τιθέμενοι, μετὰ τῆς μεγίστης ἀρχῆς καὶ ὑπατεῦσαι. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, ὁ μὲν δῆμος καὶ τότε τὸν Σύλλαν θεραπεύων ᾑρεῖτο ὑπατεύειν· ὁ δὲ, οὐκ ἀνασχόμενος, ὑπάτους μὲν αὐτοῖς ἀπέφηνε Σερουίλιον Ἰσαυρικὸν καὶ Κλαύδιον Πούλχρον· αὐτὸς δὲ τὴν μεγάλην ἀρχὴν, οὐδενὸς ἐνοχλοῦντος, ἑκὼν ἀπέθετο. Καί μοι θαῦμα μὲν καὶ τόδε αὐτοῦ καταφαίνεται, τοσήνδε ἀρχὴν πρῶτον ἀνδρῶν καὶ μόνον ἐς τότε Σύλλαν, οὐδενὸς ἐπείγοντος, ἀποθέσθαι, οὐ παισὶν (ὡς Πτολεμαῖος ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Ἀριοβαρζάνης ἐν Καππαδοκίᾳ, καὶ Σέλευκος ἐν Συρίᾳ), ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς τυραννουμένοις. Ἄλογον δ' ἤδη καὶ τὸ, βιασάμενον ἐς τὴν ἀρχὴν ῥιψοκινδύνως, ἐπεί τε ἐγκρατὴς ἐγένετο, ἑκόντα ἀποθέσθαι. Καὶ παράδοξον, οἷον οὔπω τι ἕτερον, τὸ μὴ δεῖσαι, νεότητος ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πλέον μυριάδων δέκα ἀνῃρημένης, καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτὸν ἀνελόντα βουλευτὰς μὲν ἐννενήκοντα, ὑπάτους δ' ἐς πεντεκαίδεκα, ἀπὸ δὲ τῶν καλουμένων ἱππέων δισχιλίους καὶ ἑξακοσίους, σὺν τοῖς ἐξεληλαμένοις· ὧν τῆς τε περιουσίας δεδημευμένης, καὶ πολλῶν ἀτάφων ἐκριφέντων, οὔτε τοὺς οἴκοι Σύλλας, οὔτε τοὺς φεύγοντας καταπλαγεὶς, οὐδὲ τὰς πόλεις, ὧν ἀκροπόλεις τε καὶ τείχη καὶ γῆν καὶ χρήματα καὶ ἀτελείας ἀφῄρητο, ἑαυτὸν ἀπέφηνεν ἰδιώτην.

CIV. Τοσοῦτον ἦν ἐν τῷδε τῷ ἀνδρὶ τόλμης καὶ τύχης· ὅν γε φασὶν ἐπειπεῖν ἐν ἀγορᾷ, τὴν ἀρχὴν ἀποτιθέμενον, ὅτι καὶ λόγον, εἴ τις αἰτοίη, τῶν γεγονότων ὑφέξει· καὶ τὰς ῥάβδους καθελόντα καὶ τοὺς πελέκεας, τὴν φρουρὰν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπώσασθαι, καὶ μόνον μετὰ τῶν φίλων ἐς πολὺ ἐν μέσῳ βαδίσαι, θεωμένου τοῦ πλήθους καὶ καταπεπληγότος αὐτὸν καὶ τότε. Ἀναχωροῦντα δ' ἐπὶ τὴν οἰκίαν μόλις ποτὲ μειράκιον ἐπεμέμφετο· καὶ οὐδενὸς αὐτὸ ἀπερύκοντος, ἐθάρρησε καὶ λοιδορούμενον αὐτῷ μέχρι τῆς οἰκίας ἐλθεῖν. Ὁ δὲ, κατὰ τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τε καὶ πόλεων ἄκρος ὀργὴν

fœdere sibi concessis, mulctabantur. Sylla vero Alexandrum, ejus Alexandri filium, qui in Ægypto regnaverat, educatum in Coo insula, et a Cois Mithridati deditum, indeque ad se profugum et in familiaritatem receptum, sperans multum auri se ex opulento regno collecturum, Alexandrinis regem dedit: deficiente ibi virili stirpe regia, et mulieribus regiis viro cognato opus habentibus. Sed Alexandrini regem hunc, Syllæ fiducia insolentius imperantem, decimo nono regni die, protractum ex regia in gymnasium, peremerunt. Tam parum a potentia Romanorum sibi timebant, sive ob domesticarum opum magnitudinem sive quod externas calamitates nondum fuerint eo tempore experti.

CIII. Insequenti anno Sylla, quamvis dictator, tamen, ad repræsentandam aliquam reipublicæ formam, sustinuit consul iterum fieri, collega Metello Pio. Et hinc forte mos natus est, ut nunc quoque Romani Cæsares, penes quos est creatio consulum, ipsimet nonnunquam eum honorem assumant; non indecorum ducentes, summum imperium cum consulatu conjungere. Proximo deinceps anno, denuo quidem Sylla a populo promerituro virum isto obsequio, consul est designatus: sed idem, recusato eo magistratu, et Servilio Isaurico Appioque Claudio consulibus nominatis, mox ipse potestatem summam, nemine interpellante, sponte deposuit. Qua in re mihi et hoc quidem satis dignum admiratione videtur, quod primus ad eam ætatem atque unus ex omnibus hominibus Sylla tantum imperium, quum nulla necessitate cogente deponere vellet, non filio cesserit, sicut Ptolemæus in Ægypto, aut Ariobarzanes in Cappadocia, aut Seleucus in Syria, sed his ipsis quos tyrannide presserat. At id ipsum pæne incredibile, quod dominationem tanto conatu per totque pericula quæsitam, postquam adeptus est, sua sponte deposuerit. Denique, quod nihil ne veritus quidem sit, quum in eo bello amplius c M. juventutis Romanæ Italicæque perierint; et ex inimicis ejus senatores xc, consules et consulares xv, equites Romani MMDC, ipsius jussu partim occisi fuerint, partim in exilium ejecti: id vero magis etiam, quam quidvis aliud, fidem omnem superare fatendum est. Atqui, quanquam et exulum bona publicata, et mortui magnam partem sine sepultura etiam fuerant abjecti; tamen neque a familiaribus horum domi relictis, neque ab illis ipsis qui in exilio vivebant, neque a civitatibus, quarum arces, mœnia, pecunias, immunitates, sustulerat, quidquam metuens Sylla, ultro ad privatam vitam rediit.

CIV. Tanta erat in eo viro et audacia et felicitas. Ferturque, quum magistratum deponeret, dixisse pro concione, paratum se, rationem etiam actorum suorum reddere, si quis expetat; simulque lictores cum securibus atque satellites abegisse, atque ita cum solis amicis in medio foro obambulasse diu, spectante et metuente eum etiam tunc multitudine. Tandem domum repetentem, qui incusaret vix unus exstitit adolescentulus: qui quum a nemine compesceretur, ausus est etiam conviciis eum domum usque prosequi. Et Sylla, qui in summos viros integrasque civitates bilem ferociter effuderat, tunc unum adolescentulum

γενόμενος, εὐσταθῶς τὸ μειράκιον ἤνεγκε· καὶ τοσοῦτον, ἐσιὼν ἐς τὴν οἰκίαν, εἴτε ἀπὸ ξυνέσεως, εἴτε καὶ τύχῃ, καταμαντευόμενος τῶν ἐσομένων, ἀπεκρίνατο, ὅτι, Κωλύσει τὸ μειράκιον τόδε ἕτερον ἄνδρα, ἀρχὴν τοιάνδε ἔχοντα, ἀποθέσθαι. Καὶ Ῥωμαίοις μὲν οὕτω γενέσθαι συνηνέχθη μετ' ὀλίγον, Γαίου Καίσαρος τὴν ἀρχὴν οὐκέτι μεθέντος. Ὁ δὲ Σύλλας μοι δοκεῖ, ἐς πάντα σφοδρὸς ὁμοῦ καὶ δυνατὸς γενόμενος, ἐπιθυμῆσαι τύραννος ἐξ ἰδιώτου γενέσθαι, καὶ ἰδιώτης ἐκ τυράννου, καὶ μετὰ τοῦτ' ἐπ' ἐρημίας ἀγροίκου διαγενέσθαι. Διῆλθε γὰρ ἐς χωρία ἴδια ἐς Κύμην τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐνταῦθα ἐπ' ἐρημίας θαλάσσῃ τε καὶ κυνηγεσίοις ἐχρῆτο· οὐ φυλασσόμενος ἄρα τὸν κατὰ ἄστυ ἰδιώτην βίον, οὐδ' ἀσθενὴς ὢν αὖθις ἐς ὅ τι ὁρμήσειεν· ᾧ δυνατὴ μὲν ἔτι ἡ ἡλικία, καὶ τὸ σῶμα εὔρωστον, ἀμφὶ δὲ τὴν Ἰταλίαν δυώδεκα μυριάδες ἀνδρῶν ἦσαν ἔναγχος ὑπεστρατευμένων, καὶ δωρεὰς μεγάλας καὶ γῆν πολλὴν παρ' αὐτοῦ λαβόντων· ἕτοιμοι δ' οἱ κατὰ τὸ ἄστυ μύριοι Κορνήλιοι, καὶ ὁ ἄλλος αὐτοῦ στασιώτης λεώς, εὔνους αὐτῷ καὶ φοβερὸς ὢν ἔτι τοῖς ἑτέροις, καὶ τὸ σφέτερον ἀδεὲς ὧν τῷ Σύλλᾳ συνεπεπράχεσαν, ἐν τῷ Σύλλαν περιεῖναι τιθέμενοι. Ἀλλά μοι δοκεῖ κόρον τε πολέμων καὶ κόρον ἀρχῆς καὶ κόρον ἄστεος λαβὼν, ἐπὶ τέλει καὶ ἀγροικίας ἐρασθῆναι.

CV. Ἄρτι δ' ἀποστάντος αὐτοῦ, Ῥωμαῖοι φόνου καὶ τυραννίδος ἀπαλλαγέντες, ἡσυχῇ πάλιν ἐπὶ στάσεις ὑπεῤῥιπίζοντο ἑτέρας. Καὶ ὕπατοι αὐτοῖς καθίστανται, Κόϊντός τε Κάτλος, ἀπὸ τῶν Συλλείων, καὶ Λέπιδος Αἰμίλιος, ἀπὸ τῶν ἐναντίων, ἐχθίστω τε ἀλλήλοιν, καὶ εὐθὺς ἀρξαμένω διαφέρεσθαι. Δῆλόν τε ἦν τι κακὸν ἕτερον ἐκ τοῦδε γενησόμενον. Σύλλας δ' ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐνύπνιον ἔδοξεν ἰδεῖν, ὅτι αὐτὸν ὁ δαίμων ἤδη καλοίη· καὶ ὁ μὲν αὐτίκα μεθ' ἡμέραν τοῖς φίλοις τὸ ὄναρ ἐξειπὼν, διαθήκας συνέγραφεν ἐπειγόμενος, καὶ αὐτῆς ἡμέρας συνετέλει. Σφραγισαμένῳ δ' αὐτὰς, περὶ ἑσπέραν πυρετὸς ἐμπίπτει· καὶ νυκτὸς ἐτελεύτησεν, ἑξήκοντα μὲν ἔτη βιώσας, εὐτυχέστατος δ' ἀνδρῶν ἔς τε τὸ τέλος αὐτὸ, καὶ ἐς τἄλλα πάντα, ὥσπερ καὶ ὠνομάζετο, γενέσθαι δοκῶν· εἰ δή τις εὐτυχίαν ἡγοῖτο, τυχεῖν ὅσων ἂν ἐθέλοι. Γίγνεται δ' εὐθὺς ἐν ἄστει στάσις ἐπ' αὐτῷ, τῶν μὲν ἄγειν ἀξιούντων τὸ σῶμα διὰ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ πομπῇ, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην ἐν ἀγορᾷ προτιθέναι, καὶ ταφῆς δημοσίας ἀξιοῦν· Λεπίδου δὲ καὶ τῶν ἀμφὶ Λέπιδον ἐνισταμένων. Ἐξενίκα δ' ὁ Κάτλος καὶ οἱ Σύλλειοι. Καὶ ἐφέρετο ὁ νέκυς ὁ τοῦ Σύλλα διὰ τῆς Ἰταλίας ἐς τὸ ἄστυ ἐπὶ κλίνης χρυσηλάτου, καὶ κόσμου βασιλικοῦ. Σαλπιγκταί τε πολλοὶ καὶ ἱππεῖς, καὶ ἄλλος ὅμιλος ἐκ ποδὸς ὡπλισμένος εἵπετο. Οἵ τε ὑποστρατευσάμενοι αὐτῷ, πανταχόθεν ἐπὶ τὴν παραπομπὴν ὡπλισμένοι συνέθεον, καὶ, ὡς ἕκαστος ἀφικνοῖτο, εὐθὺς ἐς κόσμον καθίσταντο. Ἄλλο τε πλῆθος, ὅσον ἐπ' οὐδενὶ ἔργῳ, συνέτρεχεν. Ἡγεῖτο δ' αὐτοῦ σημεῖα καὶ πελέκεις, ὅσοις περιὼν ἔτι καὶ ἄρχων ἐκοσμεῖτο.

æquo tulit animo; hoc tantum in limine domus, sive providenter, sive divinitus, prolocutus: « Adolescens hic efficiet, ne quis posthac talem magistratum, ubi fuerit consecutus, deponat. » Quod dictum eventus approbavit haud multo post; quandoquidem C. Cæsar, eumdem magistratum adeptus, deponere nunquam voluit. Mihi vero Sylla, quum cogito, eumdem et ex privata vita regiam concupisse potestatem, et regiam potestatem rursus cum privata vita sponte mutasse, atque in secessu rurali exegisse vitam, acri simul ingenio fortique animo omnibus modis fuisse videtur. Nam quod in prædia sua prope Cumas secessit, ibique in solitudine piscationibus vacavit et venationibus; id sane non eo fecit, quod vel vereretur privatus in Urbe vivere, aut quod vires eum ad quidquam efficiendum, quod libuisset, deficerent. Quippe valente adhuc erat ætate et firmo corpore; præstoque erant per Italiam virorum circiter millia centum et viginti, qui sub eo militaverant, multosque agros, et splendida munera ab eo acceperant; et in ipsa Urbe aderant decem millia Corneliorum, et alia magna multitudo hominum partibus ipsius addictorum, illique faventium, adversariis vero etiam tunc formidabilium, qui iidem facinorum cum Sylla patratorum impunitatem in incolumitate ejusdem reponebant. Verum ille, satur, ut opinor, et bellorum, et imperii, rerumque omnino urbanarum, rusticam postremo vitam adamavit.

CV. Vix Sylla abdicaverat imperium, quum populus Romanus, jam libera cædibus ac tyrannide, paulatim ad novas rursus vergebat seditiones. Creatique consules, Q. Catulus, Syllanæ factionis, Æmilius Lepidus, diversarum partium, exosi invicem infestique, mox inito magistratu dissentire cœperunt; ut nemini non appareret, novam cladem illaturos reipublicæ. Sylla, quum in rustico secessu per insomnium sibi visus esset a fato jam vocari, mox ut illuxit, enarrato amicis somnio, testamenti tabulas scribere cœpit, eodemque die confecit. Quibus obsignatis, sub vesperam febri correptus, ea nocte e vita excessit, quum annum exegisset sexagesimum: vir, prouti cognomen ejus ferebat, et cæteris rebus omnibus, et ipso vitæ exitu, felicissimus mortalium; si quidem felicitas est, consequi quidquid volueris. Confestim autem obitus Syllæ dissensionis in Urbe materia fuit; aliis censentibus, corpus defuncti funebri pompa deducendum per Italiam, et Romæ in foro exponendum, publicisque exsequiis efferendum; reclamante cum sua factione Lepido. Vicit tamen Catulus et Syllana factio. Itaque in Urbem defertur cadaver aurea lectica, cæteroque ornatu regio; præcinentibus tubis, et equitatu deducente: aliaque hos proxime sequebatur armatorum multitudo; undique cum armis ad celebrandum funus confluentibus qui sub eo militaverant, et, ut quisque advenisset, in ordinem pompæ statim sese conferentibus. Comitabatur autem et alia hominum multitudo, quanta vix unquam ad ullam pompam confluxerat. Præferebanturque secures cæteraque insignia, quibus vivens et dictaturam adhuc gerens fuerat usus.

CVI. Ὡς δ' ἐπὶ τὸ ἄστυ ἠνέχθη, ἐσεφέρετο μετὰ πομπῆς ἐνταῦθα δὴ μάλιστα ὑπερόγκου. Στέφανοί τε γὰρ δισχιλίων πλείους ἀπὸ χρυσοῦ κατὰ σπουδὴν γενόμενοι παρεφέροντο, δῶρα τῶν πόλεων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ στρατευσαμένων τελῶν, καὶ καθ' ἕνα τῶν φίλων· ἄλλη τε τῶν ἐς τὴν ταφὴν πεμφθέντων οὐ δυνατὴ φράσαι πολυτέλεια. Καὶ τὸ σῶμα, δέει τοῦ συνδραμόντος στρατοῦ, παρέπεμπον ἱερεῖς τ' ἅμα πάντες καὶ ἱέρειαι, κατὰ σφᾶς αὐτῶν ἑκάτεροι· καὶ ἡ βουλὴ πᾶσα, καὶ αἱ ἀρχαὶ, τὰ σφέτερα σημεῖα ἐπικείμενοι. Κόσμῳ δ' ἄλλῳ τὸ τῶν καλουμένων ἱππέων πλῆθος εἵπετο· καὶ ὁ στρατὸς ἐν μέρει πᾶς, ὅσος ὑπεστράτευτο αὐτῷ. Συνέδραμον γὰρ σπουδῇ, τὸ ἔργον ἅπαντες ἐπειγόμενοι καταλαβεῖν, σημεῖά τε φέροντες ἐπίχρυσα, καὶ ὅπλα ἐπὶ σφίσι περιάργυρα, οἷς ἔτι νῦν ἐς τὰς πομπὰς εἰώθασι χρῆσθαι. Σαλπιγκτῶν τε ἄπειρον ἦν πλῆθος, παρὰ μέρος ὑγρότατα καὶ πένθιμα μελῳδούντων· βοῇ δ' ἐπευφήμουν, ἥ τε βουλὴ πρώτη, καὶ οἱ ἱππέες ἐν μέρει, εἶθ' ὁ στρατὸς, εἶθ' ὁ δῆμος· οἱ μὲν, τῷ ὄντι Σύλλαν ἐπιποθοῦντες, οἱ δὲ, δειμαίνοντες αὐτοῦ καὶ τότε τὸν στρατὸν καὶ τὸν νέκυν, οὐχ ἧττον ἢ περιόντος. Ἔς τε γὰρ τὴν ὄψιν τῶν γιγνομένων ἀποβλέποντες, καὶ ἐς τὴν μνήμην ὧν ἔδρασεν ὁ ἀνὴρ, ἐξεπλήττοντο· καὶ ὡμολόγουν τοῖς ἐναντίοις, εὐτυχέστατον αὐτὸν ἐκείνοις γενέσθαι, καὶ σφίσι καὶ τεθνεῶτα φοβερώτατον. Ὡς δ' ἐπὶ τοῦ βήματος, ἔνθα δημηγοροῦσιν, ἐν ἀγορᾷ προὐτέθη, τοὺς μὲν ἐπιταφίους λόγους εἶπεν ὁ κράτιστος εἰπεῖν τῶν τότε· ἐπεὶ Φαῦστος, ὁ παῖς ὁ τοῦ Σύλλα, νεώτατος ἦν ἔτι. Τὸ δὲ λέχος ὑποδύντες ἀπὸ τῆς βουλῆς ἄνδρες εὔρωστοι, διεκόμιζον ἐς τὸ πεδίον τὸ Ἄρειον, ἔνθα βασιλεῖς θάπτονται μόνοι· καὶ τὸ πῦρ οἵ τε ἱππεῖς καὶ ἡ στρατιὰ περιέδραμον. Καὶ Σύλλα μὲν τοῦτο τέλος ἦν.

CVII. Ἀπὸ δὲ τῆς πυρᾶς χωροῦντες εὐθὺς οἱ ὕπατοι λόγοις βλασφήμοις ἐς ἀλλήλους διεφέροντο, καὶ τὸ ἀστυχὸν ἐς αὐτοὺς διῄρητο. Λέπιδος δὲ καὶ τοὺς Ἰταλικοὺς προσποιούμενος, ἔλεγεν, ὅτι τὴν γῆν αὐτοῖς, ἣν ὁ Σύλλας ἀφῄρητο, ἀποδώσει. Ἄμφω μὲν οὖν ἡ βουλὴ δείσασα, ὥρκωσε μὴ πολέμῳ διακριθῆναι. Κληρωσάμενος δ' ὁ Λέπιδος τὴν ὑπὲρ Ἄλπεις Γαλατίαν, ἐπὶ τὰ ἀρχαιρέσια οὐ κατῄει, ὡς πολεμήσων τοῖς Συλλείοις τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὑπὲρ τὸν ὅρκον ἀδεῶς· ἐδόκουν γὰρ ἐς τὸ τῆς ἀρχῆς ἔτος ὡρκῶσθαι. Οὐ λανθάνων δ' ἐφ' οἷς ἐβούλευεν, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς βουλῆς· καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοῶν ἐφ' οἷς ἐκαλεῖτο, ᾔει μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς, ὡς ἐς τὴν πόλιν εἰσελευσόμενος σὺν αὐτῷ. Κωλυόμενος δὲ, ἐκήρυξεν ἐς τὰ ὅπλα χωρεῖν, καὶ ἀντεκήρυττε Κάτλος. Μικρόν τε πρὸ τοῦ Ἀρείου πεδίου μάχης αὐτοῖς γενομένης, ἡττώμενος ὁ Λέπιδος, καὶ οὐκ ἐς πολὺ ἔτι ἀντισχὼν, ἐς Σαρδὼ διέπλευσεν, ἔνθα νόσῳ τηκεδόνι χρώμενος ἀπέθανε. Καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ, μικρὰ κατὰ μέρος ἐνοχλήσας, διελύθη· τὸ δὲ κράτιστον Περπέννας ἐς Ἰβηρίαν ἤγαγε Σερτωρίῳ.

CVIII. Λοιπὸν δ' ἐστὶ τῶν Συλλείων ἔργων τὸ Σερ-

CVI. Jamque ad Urbem ubi delatum est Syllæ funus, per ipsamque Urbem ductum, tum vero imprimis plurimum splendoris pompæ accessit. Coronæ enim aureæ præferebantur amplius bis mille, magna celeritate confectæ; dona civitatum, legionumque quibus præfuerat, et amicorum singulorum : aliarumque rerum ad celebrandas exsequias missarum ineffabilis aderat magnificentia. Metu autem armatorum, qui tanto numero confluxerant, ducebant funus sacerdotum omnium collegia, suo quodque ornatu, Vestalesque; tum senatus universus et magistratus omnes, cum suis quisque insignibus : deinde alio ornatu equitum Romanorum sequebatur agmen; tum suo ordine legiones omnes, quotquot sub Syllæ auspiciis militaverant : summo enim studio milites singuli, ut præsto forent, approperaverant, signa gestantes aurata, scutaque argento bracteata, quorum nunc quoque in pompis usus est. Aderat et tubicinum infinita multitudo, per vices mollissima carmina lugubriaque concinentium. Nec deerant faustæ acclamationes a senatu exortæ, mox ab equitibus, deinde a militibus, postremo a plebe repetitæ : quorum alii serio Syllam desiderabant; alii copias ejus, ipsumque mortuum non minus quam vivum, timebant : quippe quos tam præsens spectaculum terrebat, quam præteritorum facinorum memoria; ut facile in hoc assentirentur adversariis, fuisse eum et illis felicissimum, et ipsis post obitum etiam nunc terribilem. Pro rostris deinde, unde ad populum orationes habentur, exposito cadavere, laudavit Syllam conscenso suggestu vir ætatis illius eloquentissimus, quod Faustus filius nondum maturus esset. Inde robusti aliquot senatores sublatam in humeros lecticam transtulerunt in campum Martium, ubi solos reges sepeliri moris fuerat : et circa rogum decurrerunt cum equites tum reliquus exercitus. Hujusmodi Syllæ exitus fuit.

CVII. Sed ab exsequiis revertentes consules, confestim mutuis conviciis altercati sunt; divisa in eorum favorem urbana multitudine. Lepidus vero Italiæ etiam populos sibi conciliaturus, ait, redditurum se illis agros quos Sylla ademerat. Senatus autem, ab utroque metuens reipublicæ, ambos consules jurejurando obstrinxit, ne bello res controversas decernerent. Cæterum Lepidus, Transalpinam Galliam sortitus, non rediit ad comitia, quasi anno sequenti jam jurejurando solutus bellum libere gesturus contra Syllanos : sic enim interpretabatur, eo sacramento se non ultra tempus magistratus teneri. Sed quum non laterent ejus consilia, revocatus a patribus, nec ignarus cur revocaretur, adventabat cum omnibus copiis, volens in Urbem eas introducere. Verum prohibitus, suos per præconem jubet arma capere : idemque e diverso facit Catulus. Confligitur non longe a campo Martio. Lepidus victus, et cedere coactus, trajecit in Sardiniam, ubi tabe periit. Exercitus ejus, paulisper aliis atque aliis locis infestus, tandem dispersus est : præcipua tamen pars, ductu Perpennæ, ad Sertorium pervenit in Hispaniam.

CVIII. Jamque ex Syllanis calamitatibus reliquum erat

τωρίου, γενόμενον μὲν ὀκτάετες, οὐχ εὐμαρὲς δὲ οὐδ' ἅμα Ῥωμαίοις, ἅτε μὴ πρὸς Ἴϐηρας αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τόδε ἐπ' ἀλλήλους καὶ πρὸς Σερτώριον· ὃς ᾕρητο μὲν Ἰϐηρίας ἄρχειν, Κάρϐωνι δ' ἐπὶ Σύλλᾳ συμμαχῶν, Σύεσσαν πόλιν ἐν σπονδαῖς κατέλαϐε, καὶ φεύγων, ἐπὶ τὴν στρατηγίαν ᾤχετο. Καὶ στρατὸν ἔχων ἔκ τε Ἰταλίας αὐτῆς, καί τινα ἄλλον ἐκ Κελτιϐήρων ἀγείρας, τούς τε πρὸ ἑαυτοῦ στρατηγοὺς, οὐ παραδιδόντας οἱ τὴν ἀρχὴν ἐς χάριν Σύλλα, τῆς Ἰϐηρίας ἐξέϐαλε, καὶ πρὸς Μέτελλον ἐπιπεμφθέντα ὑπὸ Σύλλα ἀπεμάχετο γενναίως. Περιώνυμος δὲ ὢν ἐπὶ τόλμῃ, βουλὴν κατέλεξεν ἐκ τῶν συνόντων οἱ φίλων, τριακοσίους· καὶ τήνδε ἔλεγεν εἶναι τὴν Ῥωμαίων βουλὴν, καὶ ἐς ὕϐριν ἐκείνης, Σύγκλητον ἐκάλει. Σύλλα δ' ἀποθανόντος, καὶ Λεπίδου μετὰ Σύλλαν, στρατὸν ἔχων ἄλλον Ἰταλῶν, ὅσον αὐτῷ Περπέννας ὁ τοῦ Λεπίδου στρατηγὸς ἤγαγεν, ἐπίδοξος ἦν στρατεύσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν· εἰ μὴ δείσασα ἡ βουλὴ, στρατόν τε ἄλλον καὶ στρατηγὸν ἕτερον ἐπὶ τῷ προτέρῳ Πομπήϊον ἔπεμψεν ἐς Ἰϐηρίαν, νέον μὲν ἔτι ὄντα, περιφανῆ δ' ἐξ ὧν ἐπὶ Σύλλα περί τε Λιϐύην καὶ ἐν αὐτῇ Ἰταλίᾳ κατείργαστο.

CIX. Ὁ δὲ ἐς τὰ Ἄλπεια ὄρη μετὰ φρονήματος ἀνήει, οὐ κατὰ τὴν Ἀννίϐου μεγαλουργίαν, ἑτέραν δ' ἐχάρασσεν ἀμφὶ ταῖς πηγαῖς τοῦ τε Ῥοδανοῦ καὶ Ἠριδανοῦ· οἳ ἀνίσχουσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπείων ὀρῶν οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων, ῥεῖ δ' ὁ μὲν διὰ Κελτῶν τῶν ὑπὲρ Ἄλπεις εἰς τὴν Τυῤῥηνικὴν θάλασσαν, ὁ δὲ ἔνδοθεν τῶν Ἀλπείων, ἐπὶ τὸν Ἰόνιον, Πάδος ἀντὶ Ἠριδανοῦ μετονομασθείς. Ἀφικομένου δ' ἐς Ἰϐηρίαν, αὐτίκα ὁ Σερτώριος τέλος ὅλον, ἐπὶ χορτολογίαν ἐξιὸν, αὐτοῖς ὑποζυγίοις καὶ θεράπουσι συνέκοψε· καὶ Λαύρωνα πόλιν, ἐφορῶντος αὐτοῦ Πομπηΐου, διήρπασε καὶ κατέσκαψεν. Ἐκ δὲ τῆς πολιορκίας γυνή τις, ἐνυϐρίζοντος αὐτῇ τοῦ λαϐόντος παρὰ φύσιν, τοῖς δακτύλοις ἐξέτεμε τὰς ὄψεις. Καὶ ὁ Σερτώριος, τοῦ πάθους πυθόμενος, τὴν σπεῖραν ὅλην ἀγέρωχον ἐς τὰ τοιαῦτ' εἶναι νομιζομένην, καίπερ οὖσαν Ῥωμαϊκὴν, κατέκανεν. Καὶ τότε μὲν χειμῶνος ἐπιόντος διέστησαν.

CX. Ἀρχομένου δ' ἦρος ἐπῄεσαν ἀλλήλοις, Μέτελλος μὲν καὶ Πομπήϊος, ἀπὸ τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, ἔνθα διεχείμαζον· Σερτώριος δὲ καὶ Περπέννας, ἐκ Λυσιτανίας. Καὶ συμϐάλλουσιν ἀλλήλοις περὶ πόλιν, ᾗ ὄνομα Σούκρων. Κτύπου δ' ἐν αἰθρίᾳ φοϐεροῦ καὶ ἀστραπῶν παραλόγων γενομένων, τάδε μὲν ὡς ἐμπειροπόλεμοι διέφερον ἀκαταπλήκτως, πολὺν δ' ἀλλήλων φόνον ἐξειργάζοντο· μέχρι Μέτελλος μὲν Περπένναν ἐτρέψατο, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ διήρπαζεν· ὁ δὲ Σερτώριος ἐνίκα Πομπήϊον, καὶ ἐτρώθη δόρατι ἐς τὸν μηρὸν ἐπικινδύνως ὁ Πομπήϊος. Καὶ τοῦτο τέλος ἐγένετο τῆς τότε μάχης. Ἔλαφος δ' ἦν λευκὴ χειροήθης τῷ Σερτωρίῳ καὶ ἄνετος· ἧς ἀφανοῦς γενομένης, ὁ Σερτώριος οὐκ αἴσιον ἑαυτῷ τιθέμενος, ἐϐαρυθύμει τε καὶ ἐπ' ἀργίας ἦν, καὶ ταῦτ' ἐπιτωθαζόμενος ἐς τὴν

bellum Sertorianum : neque breve illud, per VIII quippe annos continuatum, neque vero facile aut leve Romanis, quod non tam cum Hispanis negotium haberent, quam rursus cum civibus et cum ipso Sertorio. Sertorius, post occupatam per inducias Suessam, quo tempore Carbonis contra Syllam fuit socius; in Hispaniam, quam provinciam erat sortitus prætor abierat. Ubi adjunctis ad Italicas copias Celtiberorum auxiliis, expulsisque superioribus prætoribus, qui ut Syllani nolebant provincia decedere, Metello quoque a Sylla contra se misso repugnaverat strenue. Inclytum deinde nomen ex audacia consecutus, trecentos ex amicis in consilium adscivit; quos, in Romanorum patrum contumeliam, Senatum Romanum vocavit. Tum vero defuncto Sylla, pauloque post Lepido, Sertorius, novo auctus copiarum supplemento, quas ex Italia Perpenna adduxerat, in ipsam Italiam expeditionem facturus videbatur; ni senatus, id veritus, in Hispaniam ad priorem exercitum submisisset cum novis copiis Pompeium, juvenem quidem, sed jam clarum rebus Syllæ auspiciis tam in Africa quam in Italia gestis.

CIX. Pompeius magno animo Alpes transcendit, non tanto quidem molimine, quanto usus olim Annibal erat, sed aliam aperiens viam, circa Rhodani Eridanique fontes; qua uterque fluvius non longo ab invicem intervallo ex Alpibus oritur, et alter quidem per Transalpinam Galliam in Tuscum effunditur mare, alter per Galliam Citeriorem in mare Superum evolvitur, Padus Latinis pro Eridano dictus. Postquam autem in Hispaniam Pompeius pervenit, confestim ei legionem unam, ad pabulandum emissam, simul cum jumentis calonibusque Sertorius concidit; idemque Lauronem urbem, inspectante Pompeio, diripuit diruitque. In qua expugnatione mulier militi, vim ei contra naturam inferre conanti, oculos digitis effodit. Quo cognito, Sertorius integram cohortem, quamvis Romanam, id genus flagitiis infamem, morte affecit. Et tunc quidem interventu hiemis diremti sunt exercitus.

CX. Sed ineunte vere utrinque rursus moverunt, Metellus et Pompeius a Pyrenæis montibus, ubi hiemaverant; Sertorius et Perpenna ex Lusitania. Et ad Sucronem oppidum signa contulerunt : ubi quum sereno cœlo, insolito more, creba fulgura micarent cum tonitru, nihil tamen territi, ut veterani, peregerunt rem, magnamque cædem utrinque ediderunt : donec Metellus Perpennam in fugam vertit castrisque exuit; in altero vero cornu Sertorius Pompeium hasta in femore periculose sauciatum profligavit, eventu totius pugnæ ancipiti. Erat Sertorio candida cerva, mansueta et libere vagari solita : quæ quum nusquam compareret, imperator, ominosum id ratus, æger animi, cessabat ab armis, neque ipsorum hostium super cerva cavillationes

ἔλαφον ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ὡς δ' ὤφθη διὰ δρυμῶν δρόμῳ φερομένη, ἀνά τε ἔδραμεν ὁ Σερτώριος, καὶ εὐθὺς, ὥσπερ αὐτῇ προκαταρχόμενος, ἠκροβολίσατο ἐς τοὺς πολεμίους. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον ἀγῶνα μέγαν ἠγωνίσατο περὶ Σαγοντίαν, ἐκ μεσημβρίας ἐπὶ ἄστρα. Καὶ αὐτὸς μὲν ἱππομαχῶν ἐκράτει τοῦ Πομπηΐου, καὶ ἔκτεινεν ἐς ἑξακισχιλίους, ἀποβαλὼν ἐς ἡμίσεας· Μέτελλος δὲ καὶ τότε Περπέννα περὶ πεντακισχιλίους διέφθειρε. Καὶ ὁ Σερτώριος μετὰ τὴν μάχην τῆς ἐπιούσης ἡμέρας πολλοὺς βαρβάρους προσλαβὼν, ἐπέδραμεν ἀδοκήτως τῷ Μετέλλου στρατοπέδῳ περὶ δείλην ἑσπέραν, ὡς ἀποταφρεύσων αὐτὸ σὺν τόλμῃ· Πομπηΐου δ' ἐπιδραμόντος, ἐπαύσατο τῆς καταφρονήσεως. Καὶ τάδε μὲν αὐτοῖς ἦν τοῦδε τοῦ θέρους ἔργα, καὶ πάλιν ἐς χειμασίαν διεκρίθησαν.

CXI. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, ἕκτης ἑβδομηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος οὔσης, δύο μὲν ἐκ διαθηκῶν ἔθνη Ῥωμαίοις προσεγίγνετο· Βιθυνία τε, Νικομήδους ἀπολιπόντος· καὶ Κυρήνη, Πτολεμαίου τοῦ Λαγίδου βασιλέως, ὃς ἐπίκλησιν ἦν Ἀπίων. Πόλεμοι δ' ἤκμαζον, οὗτός τε ὁ Σερτωρίου περὶ Ἰβηρίαν, καὶ ὁ Μιθριδάτου περὶ τὴν ἀνατολήν· καὶ ὁ τῶν λῃστῶν, ἐν ὅλῃ τῇ θαλάσσῃ· καὶ περὶ Κρήτην, πρὸς αὐτοὺς Κρῆτας, ἕτερος· καὶ ὁ τῶν μονομάχων ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, αἰφνίδιος αὐτοῖς καὶ ὅδε καὶ σφοδρὸς ὁμοῦ γενόμενος. Διαιρούμενοι δ' ἐς τοσαῦτα, ὅμως καὶ ἐς Ἰβηρίαν ἔπεμψαν ἄλλα στρατοῦ δύο τέλη· μεθ' ὧν ἅμα τῷ ἄλλῳ παντὶ Μέτελλός τε καὶ Πομπήϊος αὖθις ἀπὸ τῶν Πυρηναίων ὀρῶν ἐπὶ τὸν Ἴβηρα κατέβαινον· Σερτώριος δὲ καὶ Περπέννας αὐτοῖς ἀπήντων ἀπὸ Λυσιτανίας. Καὶ τότε μάλιστα πολλοὶ Σερτωρίου πρὸς τὸν Μέτελλον ηὐτομόλουν.

CXII. Ἐφ' ᾧ χαλεπαίνων ὁ Σερτώριος, ἀγρίως καὶ βαρβαρικῶς ἐλυμαίνετο πολλοῖς, καὶ διὰ μίσους ἐγίγνετο. Μᾶλλον δ' αὐτὸν ὁ στρατὸς ἐν αἰτίαις εἶχεν, ἐπεὶ καὶ δορυφόρους ἀντ' αὐτῶν ἐπήγετο πανταχοῦ Κελτίβηρας, καὶ τὴν φυλακὴν τοῦ σώματος, Ῥωμαίους ἀπελάσας, τοῖσδε ἀντ' ἐκείνων ἐπέτρεπεν. Οὐ γὰρ ἔφερον ἐς ἀπιστίαν ὀνειδιζόμενοι, εἰ καὶ πολεμίῳ Ῥωμαίων ἐστρατεύοντο. Ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ μάλιστα ὑπέδακνεν αὐτοὺς, τὸ, ἀπίστους ἐς τὴν πατρίδα διὰ τὸν Σερτώριον γενομένους, ἀπιστεῖσθαι καὶ πρὸς αὐτοῦ· οὐδ' ἠξίουν διὰ τοὺς αὐτομολήσαντάς οἱ παραμένοντες κατεγνῶσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ οἱ Κελτίβηρες αὐτοῖς, ἀφορμῆς λαβόμενοι, ἐνύβριζον ὡς ἀπιστουμένοις. Οἱ δ' οὐ τελέως ὅμως τὸν Σερτώριον ἀπεστρέφοντο, διὰ τὰς χρείας. Οὐ γὰρ ἦν τότε τοῦ ἀνδρὸς οὔτε πολεμικώτερος ἄλλος, οὔτ' ἐπιτυχέστερος. Ὅθεν αὐτὸν καὶ οἱ Κελτίβηρες διὰ τὴν ταχυεργίαν ἐκάλουν Ἀννίβαν, ὃν θρασύτατόν τε καὶ ἀπατηλότατον στρατηγὸν παρὰ σφίσιν ἐδόκουν γενέσθαι. Ὁ μὲν δὴ στρατὸς ὧδε εἶχε Σερτωρίῳ. Πόλεις δ' αὐτοῦ πολλὰς ἐπέτρεχον οἱ περὶ τὸν Μέτελλον, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐς τὰ ὑπήκοα σφίσι μετῆγον. Παλλαντίαν δὲ Πομπηΐου περικαθημένου,

curabat. Ut vero animadvertit accurrentem e nemoribus, ipse quoque prosiliit; et, velut cervæ auspicia secutus, cœpit hostem velitatione lacessere. Nec post magno prælio certatum est ad Seguntiam, a meridie in noctem usque. Ubi ex equo pugnans Sertorius vicit Pompeium, cæsis hostium sex millibus, desiderato suorum dimidio fere numero. Metellus vero tunc quoque ex Perpennæ militibus ad quinque millia stravit. Postridie ejus diei Sertorius, assumtis multis barbaris, vergente jam in vesperam die, ex improviso in castra Metelli fecit impetum, fossa valloque ea cincturus, ni Pompeius succurrens fregisset ejus audaciam. Inter hos conatus elapsa æstate, in hiberna rursus discessum est.

CVI. Sequenti anno, Olympiade CLXXVI, populus Romanus duabus provinciis ex testamentis regum auctus est; Bithyniam Nicomede relinquente; Cyrenen Ptolemæo, ex Lagidarum gente, cui Apioni cognomen fuerat. Sed bella simul omni ex parte vigebant: in Hispania hoc Sertorianum: in oriente Mithridaticum: toto mari Piraticum: circa Cretam cum ipsis Cretensibus aliud: in Italia bellum gladiatorum, repentinum ac difficile. Tot negotiis distracti Romani, tamen in Hispaniam ad priorem exercitum miserunt alias duas legiones. Quibus cum priori omni exercitu conjunctis, Metellus Pompeiusque rursum a Pyrenæo descenderunt ab Iberum, occurente Sertorio cum Perpenna et Lusitania. Et eo potissimum tempore multi Sertoriani ad Metellum transfugiebant.

CXII. Quo exasperatus Sertorius, multos barbarica sævitia tractare cœpit, ac ea re in odium suorum incurrit. Sed hoc præcipuo culpabat exercitus, quod, semotis a custodia corporis Romanis, Celtiberico satellitio, ubicumque esset, stiparetur; malens his, quam illis, salutem suam committere. Non enim ferebant milites, exprobrari sibi perfidiam, quamvis sub hoste populi Romani stipendia facerent. Imo hoc ipsum maxime eos dolebat, quod fides sibi non haberetur ab eo, propter quem perfidi adversus patriam extitissent: neque æquum putabant, se, qui in officio permanerent, damnari propter transfugas. Huc accedebat, quod Celtiberi eos per hanc occasionem, tanquam fide cassos, multis injuriis contumeliisque afficiebant. Attamen non omnino a Sertorio alienati sunt milites, propter commoda quæ ex ejus militia capiebant. Nec enim alius dux illa ætate vel felicior fuit, vel rei militatis peritior. Quare etiam Celtiberi, ob efficacem viri industriam, Annibalem eum vocare consueverant; quem omnium audacissimum ac versutissimum imperatorem in iis terris fuisse arbitrabantur. Sic affecto Sertoriano exercitu, Metellus interim multa passim Sertorii oppida ex incursione cepit, et homines in regionem sibi subjectam abduxit. Pom.

καὶ τὰ τείχη ξύλων χορμοῖς ὑποκρεμάσαντος, ἐπιφανεὶς ὁ Σερτώριος τὴν μὲν πολιορκίαν ἐξέλυσε· τὰ τείχη δ' ἔφθασεν ὑποκαύσας ὁ Πομπήϊος, καὶ ἐς Μέτελλον ἀνεχώρει. Σερτώριος δὲ καὶ τὰ πεσόντα ἤγειρε, καὶ τοῖς περί τι χωρίον Καλάγυρον στρατοπεδεύουσιν ἐπιδραμὼν, ἔκτεινε τρισχιλίους. Καὶ τάδε ἦν καὶ τοῦδε τοῦ ἔτους ἐν Ἰβηρίᾳ.

CXIII. Τοῦ δ' ἐπιόντος, οἱ στρατηγοὶ Ῥωμαίων, μᾶλλόν τι θαῤῥήσαντες, ἐπῄεσαν ταῖς πόλεσι ταῖς ὑπὸ Σερτωρίῳ σὺν καταφρονήσει, καὶ πολλὰ αὐτοῦ περιέσπων, καὶ ἑτέροις ἐπέβαινον, ἐπαιρόμενοι τοῖς ἀπαντωμένοις. Οὐ μέντοι μεγάλη γε μάχη συνηνέχθησαν, ἀλλ' αὖθις ** μέχρι τοῦ ἑξῆς ἔτους αὐτοὶ μὲν αὖθις ἐπῄεσαν, σὺν πλέονι μᾶλλον καταφρονήσει· ὁ δὲ Σερτώριος, βλάπτοντος ἤδη θεοῦ, τὸν μὲν ἐπὶ τοῖς πράγμασι πόνον ἑκὼν μεθίει, τὰ πολλὰ δ' ἦν ἐπὶ τρυφῆς, γυναιξὶ καὶ κώμοις καὶ πότοις σχολάζων. Ὅθεν ἡττᾶτο συνεχῶς. Καὶ γεγένητο ὀργήν τε ἄκρος, δι' ὑπονοίας ποικίλας, καὶ ὠμότατος ἐς κόλασιν, καὶ ὑπόπτης ἐς ἅπαντας· ὥστε καὶ Περπένναν, τὸν ἐκ τῆς Αἰμιλίου στάσεως ἑκόντα πρὸς αὐτὸν ἐλθόντα μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, δεῖσαι περὶ ἑαυτοῦ, καὶ προεπιβουλεῦσαι μετὰ ἀνδρῶν δέκα. Ὡς δὲ καὶ τῶνδέ τινες τῶν ἀνδρῶν ἐνδειχθέντες, οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δ' ἀπέφυγον· ὁ Περπέννας παρὰ δόξαν λαθὼν, ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἔργον ἠπείγετο. Καὶ οὐδαμοῦ τὸν Σερτώριον μεθιέντα τοὺς δορυφόρους, ἐπὶ ἑστίασιν ἐκάλει· μεθύσας δ' αὐτόν τε καὶ τὴν περιεστῶσαν τῶν ἀνδρῶν φυλακὴν, ἔκτεινεν ἀπὸ τῆς διαίτης.

CXIV. Καὶ ὁ στρατὸς εὐθὺς ἐπὶ τὸν Περπένναν ἀνίστατο σὺν θορύβῳ τε πολλῷ καὶ μετ' ὀργῆς, ἐς εὔνοιαν αὐτίκα τοῦ Σερτωρίου μεταβάλλοντες ἀπὸ τοῦ μίσους· ὥσπερ ἅπαντες ἐπὶ τοῖς ἀποθανοῦσι τὴν μὲν ὀργὴν μεθιᾶσιν, οὐκ ἐμποδὼν ἔτι τοῦ λυποῦντος ὄντος, ἐς δὲ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν μετ' ἐλέου καὶ μνήμης ἐπανίασι. Τότε δὲ καὶ τὰ παρόντα σφίσιν ἐκλογιζόμενοι, Περπέννα μὲν, ὡς ἰδιώτου, κατεφρόνουν· τὴν δ' ἀρετὴν Σερτωρίου μόνην ἂν σφίσιν ἡγούμενοι γενέσθαι σωτήριον, χαλεπῶς ἐς τὸν Περπένναν διετίθεντο αὐτοί τε καὶ οἱ βάρβαροι σὺν αὐτοῖς· μάλιστα δὲ τούτων Λυσιτανοὶ, ὅσῳ καὶ μάλιστα αὐτοῖς ὁ Σερτώριος ἐχρῆτο. Ὡς δὲ καὶ τῶν διαθηκῶν ἀνοιχθεισῶν τῶν Σερτωρίου ὁ Περπέννας αὐταῖς ἐνεγέγραπτο ἐπὶ τῷ κλήρῳ, μᾶλλόν τι πάντας ὀργὴ καὶ μῖσος ἐς τὸν Περπένναν ἐσῄει, ὡς οὐκ ἐς ἄρχοντα μόνον ἢ στρατηγὸν, ἀλλὰ καὶ ἐς φίλον καὶ εὐεργέτην, τοσόνδε μύσος ἐργασάμενον. Καὶ οὐκ ἂν οὐδὲ χειρῶν ἀπέσχοντο, εἰ μὴ περιθέων αὐτοὺς ὁ Περπέννας, τοὺς μὲν δώροις ὑπηγάγετο, τοὺς δ' ὑποσχέσεσι· τοὺς δ' ἀπειλαῖς ἐξεφόβησε· τοὺς δὲ καὶ διεχρήσατο, ἐς κατάπληξιν ἑτέρων. Ἐπί τε τὰ πλήθη παρερχόμενος ἐδημαγώγει, καὶ τοὺς δεσμώτας αὐτῶν ἐξέλυεν, οὓς ὁ Σερτώριος κατέδησε· καὶ τοῖς Ἴβηρσι τὰ ὅμηρα ἀπέλυεν. Οἷς ὑπαχθέντες, ὑπήκουον μὲν ὡς στρατηγῷ (τὸ γὰρ δὴ μετὰ Σερτώριον εἶχεν ἀξίωμα)·

peius vero Pallantiam obsidens, suffossa mœnia subditis stipitibus suspenderat, quum Sertorii superventu oppugnatio soluta est; et oppugnatores, succensis tamen prius mœnibus, ad Metellum sese receperunt. Sertorius, reparata mœnium parte quæ corruerat, hostilem exercitum, circa Calagurim castra metatum, adortus, tria hostium millia interfecit. Ac per has res hic quoque annus in Hispania exactus est.

CXIII. Redeunte vere, Romanorum duces, jam audaciores, contemtim invaserunt civitates Sertorio subditas; et satis accisis ejus rebus, elati successu, ulterius semper progrediebantur. Nusquam magno prælio certatum est, sed rursus **. Denique anno insequenti, Romani majori denuo vi atque contemtu in hostem incurrebant; et Sertorius contra, mentem jam pervertente deo, multo ad labores remissior, mulierum consuetudini et potui comessationibusque se dedere cœpit. Quo factum est, ut nunquam non inferior e conflictu discederet. Simul autem efferebatur iracundia ob varias suspiciones, et in puniendo erat crudelissimus, neminique amplius fidebat. Quibus rebus commotus Perpenna, qui ex Lepidi factione ultro ad eum cum non modicis copiis accesserat, quum jam et sibi ipsi timendum esse censeret, conatus est insidiis Sertorium occupare, decem viris in consilii communionem adscitis. Ex quibus postquam nonnulli, facto conjurationis indicio, supplicio sunt affecti, aliique fuga elapsi, Perpenna, præter spem non deprehensus, tanto magis maturandum sibi negotium putavit. Itaque Sertorium, quum nusquam absque satellitio esset, ad amicorum convivium invitat, et vino una cum stipatoribus bene madefactum post cœnam obtruncat.

CXIV. Moxque milites, ira accensi, acriter tumultuabantur contra parricidam, odio Sertorii in benevolentiam verso: ut solet ira sedari post interitum eorum qui læserant, molestia sublata, et per miserationem revocata desideratæ virtutis memoria. Huc accedebat et præsentis periculi reputatio, in quo Perpennam, tanquam privatum contemnebant, et, ab unius Sertorii fortitudine salutem pependisse suam, sibi persuadebant. Quo major erat tam ipsorum Romanorum militum, quam barbarorum, adversus Perpennam indignatio. Et Lusitanorum præcipue ira eminebat, quorum maxime opera imperator usus erat. Ut vero, testamento Sertorii aperto, homicidam inter hæredes adscriptum fuisse apparuit, immensum quantum crevit facinoris invidia, perpetrati non solum in imperatorem, verum in amicum etiam optime de parricida meritum. Nec temperassent manibus, ni Perpenna, obeundo singulos, muneribus alios, alios pollicitationibus placasset, ferocioresque terruisset minis, ac nonnullos etiam manu sua confodisset ad timorem injiciendum cæteris. Quin et populos obibat concionabundus, et gratiam captando solvebat quotquot Sertorius in vincula conjecerat, dimissis et obsidibus Hispanorum. Quibus rebus deliniti, parebant quidem Perpennæ, ut prætori, et successori Sertorii; attamen ne tunc quidem

οὐ μέντοι χωρὶς δυσμενείας οὐδὲ τότε ἐγίγνοντο. Καὶ γὰρ ὠμότατος αὐτίκα ἐς κολάσεις θαῤῥήσας ἐφαίνετο, καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης αὐτῷ συμφυγόντων ἐπιφανῶν ἔκτεινε τρεῖς, καὶ τὸν ἀδελφιδοῦν ἑαυτοῦ.

CXV. Ὡς δὲ ἐφ' ἕτερα τῆς Ἰϐηρίας ὁ Μέτελλος ᾤχετο (οὐ γὰρ ἔτι δυσχερὲς ἐδόκει, Περπένναν ἐπιτρέψαι μόνῳ Πομπηΐῳ), ἐπὶ μέν τινας ἡμέρας ἐγίγνοντο ἀψιμαχίαι καὶ ἀπόπειραι Πομπηΐου καὶ Περπέννα, μὴ σαλευόντων ἄθρουν τὸν στρατόν· τῇ δεκάτῃ δὲ ἀγὼν αὐτοῖς μέγιστος ἐξεῤῥάγη. Ἑνὶ γὰρ ἔργῳ κρίναντες διακριθῆναι, Πομπήϊος μὲν τῆς Περπέννα στρατηγίας κατεφρόνει, Περπέννας δ' ὡς οὐ πιστῷ χρησόμενος ἐς πολὺ τῷ στρατῷ, πάσῃ σχεδὸν τῇ δυνάμει συνεπλέκετο. Ταχὺ δ' ὁ Πομπήϊος περιῆν, ὡς οὔτε στρατηγοῦ διαφέροντος, οὔτε προθύμου στρατοῦ. Καὶ τροπῆς πάντων ὁμαλοῦς γενομένης, ὁ μὲν Περπέννας ὑπὸ θάμνῳ πόας ἐκρύφθη, δεδιὼς τοὺς οἰκείους μᾶλλον τῶν πολεμίων. Λαϐόντες δ' αὐτὸν ἱππεῖς τινες εἷλκον ἐς τὸν Πομπήϊον, ἐπιϐλασφημούμενον ὑπὸ τῶν ἰδίων, ὡς αὐθέντην Σερτωρίου· καὶ βοῶντα, πολλὰ μηνύσειν τῷ Πομπηΐῳ περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ στάσεως· ἔλεγε δὲ, εἴτε ἀληθεύων, εἴθ' ἵνα σῶος ἀχθείη πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ, προπέμψας, ἀπέκτεινεν αὐτὸν πρὶν ἐς ὄψιν ἐλθεῖν· δείσας ἄρα, μή τι μηνύσειεν ἀδόκητον, καὶ ἑτέρων ἀρχὴ κακῶν ἐν Ῥώμῃ γένοιτο. Καὶ ἔδοξεν ἐμφρόνως πάνυ τοῦθ' ὁ Πομπήϊος πρᾶξαι, καὶ συνετέλεσεν αὐτῷ καὶ τόδε ἐς δόξαν ἀγαθήν. Τέλος δ' ἦν τοῦτο τῷ περὶ Ἰϐηρίαν πολέμῳ, τὸ καὶ Σερτωρίῳ τοῦ βίου γενόμενον. Δοκεῖ γὰρ οὐκ ἂν οὔτε ὀξέως οὔτε εὐμαρῶς οὕτως, ἔτι Σερτωρίου περιόντος, συντελεσθῆναι.

CXVI. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου, περὶ τὴν Ἰταλίαν μονομάχων ἐς θέας ἐν Καπύῃ τρεφομένων, Σπάρτακος, Θρᾷξ ἀνὴρ, ἐστρατευμένος ποτὲ Ῥωμαίοις, ἐκ δὲ αἰχμαλωσίας καὶ πράσεως ἐν τοῖς μονομάχοις ὢν, ἔπεισεν αὐτῶν ἐς ἑϐδομήκοντα ἄνδρας μάλιστα, κινδυνεῦσαι περὶ ἐλευθερίας μᾶλλον, ἢ θέας ἐπιδείξεως. Καὶ βιασάμενος σὺν αὐτοῖς τοὺς φυλάσσοντας, ἐξέδραμε· καί τινων ὁδοιπόρων ξύλοις καὶ ξιφιδίοις ὁπλισάμενος, ἐς τὸ Βέσϐιον ὄρος ἀνέφυγεν· ἔνθα πολλοὺς ἀποδιδράσκοντας οἰκέτας, καί τινας ἐλευθέρους ἐκ τῶν ἀγρῶν, ὑποδεχόμενος, ἐλῄστευε τὰ ἐγγὺς, ὑποστρατήγους ἔχων Οἰνόμαόν τε καὶ Κρίξον μονομάχους. Μεριζομένῳ δ' αὐτῷ τὰ κέρδη κατ' ἰσομοιρίαν, ταχὺ πλῆθος ἦν ἀνδρῶν. Καὶ πρῶτος ἐπ' αὐτὸν ἐκπεμφθεὶς Οὐαρίνιος Γλάϐρος, ἐπὶ δ' ἐκείνῳ Πόπλιος Οὐαλέριος, οὐ πολιτικὴν στρατιὰν ἄγοντες, ἀλλ' ὅσους ἐν σπουδῇ καὶ παρόδῳ συνέλεξαν (οὐ γάρ πω Ῥωμαῖοι πόλεμον, ἀλλ' ἐπιδρομήν τινα, καὶ λῃστηρίῳ τὸ ἔργον ὅμοιον, ἡγοῦντο εἶναι), συμϐαλόντες ἡττῶντο. Οὐαρινίου δὲ καὶ τὸν ἵππον αὐτὸς Σπάρτακος περιέσπασε· παρὰ τοσοῦτον ἦλθε κινδύνου Ῥωμαίων ὁ στρατηγὸς, αὐτὸς αἰχμάλωτος ὑπὸ μονομάχου γενέσθαι. Μετὰ δὲ τοῦτο Σπαρτάκῳ μὲν ἔτι μᾶλλον πολλοὶ συνέθεον, καὶ ἑπτὰ μυριάδες ἦσαν

perpacatis animis. Nam et continuo, sumta fiducia, Perpenna crudelitate uti in puniendo cœpit et tres nobiles viros qui Roma ad eum confugerant, occidit, et præter hos suum ex fratre nepotem.

CXV. Metello autem in diversam Hispaniæ partem digresso, quippe qui jam facile judicabat Perpennæ Pompeium solum opponere; per aliquot dies hi duo velitationibus periculum virium fecerunt, immotis integris exercitibus : decimo vero die magnum prælium commissum est. Constituerunt enim, semel armis decernere; Pompeius quidem, Perpennam imperatorem præ se contemnens; Perpenna autem, suos non diu mansuros in officio ratus, adeoque conferre signa properans. Et quanquam universas pæne copias suas in aciem Perpenna eduxerat, brevi tamen Pompeius fit superior, ut qui rem habebat cum vulgari duce segnique exercitu. Itaque omnibus in fugam effusis, Perpenna in virgultum se abdidit, suorum metu non minus quam hostium : quem deprehensum equites nonnulli retraxerunt, a suis etiam militibus impetitum conviciis ut homicidam Sertorii; vociferantemque, habere se multa Pompeio indicanda, ad seditiones urbanas pertinentia, sive vere id dixerit, sive finxerit, ut salvus ad eum perduceretur. Sed Pompeius, priusquam in conspectum veniret, jussit occidi hominem; veritus, ne novum aliquid indicans, novarum calamitatum populo Romano auctor fieret : quod prudenter utique factum, multum ad Pompeii laudem contulit. Atque ita belli Hispaniensis idem, qui vitæ Sertorii, finis fuit : qui si diutius vixisset, nec tam cito, nec tam facile bellum hoc confectum fuisset.

CXVI. Per idem tempus in Italia Spartacus, genere Thrax, Romanam quondam militiam secutus, tunc vero ex captivo gladiator, Capuæ in ludo gladiatorio inclusus, circiter septuaginta ejusdem conditionis hominibus persuasit, ut pro sua potius libertate, quam pro voluptate spectatorum, dimicarent. Qui per vim repulsis custodibus, Spartaco duce, ex ludo profugiunt; armatique fustibus et gladiis, quos viatoribus quibusdam eripuerant, Vesuvium montem conscendunt. Ibi multis fugitivis, nonnullis etiam ingenuis, qui ex agris affluebant, in societatem receptis; vicina loca latrociniis infestare Spartacus cœpit, præfectis minoribus utens Œnomao Crixoque gladiatoribus : quumque ex æquo semper divideret prædas, brevi magnam contraxit hominum multitudinem. Contra quem missi, Varinius Glaber primum, mox P. Valerius, non cum justis exercitibus, sed obiter et subito collecto milite (adhuc enim Romani latrocinium hoc, non bellum, existimabant), parum prospere pugnaverunt. Varinii equo etiam Spartacus potitus est : tantillum abfuit, quin prætor Romanus a gladiatore caperetur. Victorque majori jam concursu celebraba-

ἤδη στρατοῦ. Καὶ ὅπλα ἐχάλκευε, καὶ παρασκευὴν συνέλεγεν.

CXVII. Οἱ δ' ἐν ἄστει τοὺς ὑπάτους ἐξέπεμπον μετὰ δύο τελῶν, καὶ τούτων ὑπὸ μὲν θατέρου Κρίξος, ἡγούμενος τρισμυρίων ἀνδρῶν, περὶ τὸ Γάργανον ὄρος ἡττᾶτο, καὶ δύο μέρη τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς συναπώλετο αὐτοῖς. Σπάρτακον δὲ, διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν ἐπὶ τὰ Ἄλπεια καὶ ἐς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ἐπειγόμενον, ὁ ἕτερος ὕπατος προλαβὼν, ἐκώλυε τῆς φυγῆς, καὶ ὁ ἕτερος ἐδίωκεν. Ὁ δὲ, ἐφ' ἑκάτερον αὐτῶν ἐπιστρεφόμενος, παρὰ μέρος ἐνίκα· καὶ οἱ μὲν σὺν θορύβῳ τὸ ἀπὸ τοῦδε ὑπεχώρουν. Ὁ δὲ Σπάρτακος, τριακοσίους Ῥωμαίων αἰχμαλώτους ἐναγίσας Κρίξῳ, δυώδεκα μυριάσι πεζῶν ἐς Ῥώμην ἠπείγετο, τὰ ἄχρηστα τῶν σκευῶν κατακαύσας, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀνελὼν, καὶ ἐπισφάξας τὰ ὑποζύγια, ἵνα κοῦφος εἴη· αὐτομόλων τε πολλῶν αὐτῷ προσιόντων οὐδένα προσίετο. Καὶ τῶν ὑπάτων αὐτὸν αὖθις περὶ τὴν Πικηνίτιδα γῆν ὑποστάντων, μέγας ἀγὼν ἕτερος ὅδε γίγνεται, καὶ μεγάλη καὶ τότε ἧσσα Ῥωμαίων. Ὁ δὲ τῆς μὲν ἐς Ῥώμην ὁδοῦ μετέγνω, ὡς οὔπω γεγονὼς ἀξιόμαχος, οὐδὲ τὸν στρατὸν ὅλον ἔχων στρατιωτικῶς ὡπλισμένον· οὐ γάρ τις αὐτοῖς συνέπραττε πόλις, ἀλλὰ θεράποντες ἦσαν καὶ αὐτόμολοι καὶ σύγκλυδες. Τὰ δ' ὄρη τὰ περὶ Θουρίους καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν κατέλαβε, καὶ χρυσὸν μὲν ἢ ἄργυρον τοὺς ἐμπόρους ἐσφέρειν ἐκώλυε, καὶ κεκτῆσθαι τοὺς ἑαυτοῦ· μόνον δὲ σίδηρον καὶ χαλκὸν ὠνοῦντο πολλοῦ, καὶ τοὺς ἐσφέροντας οὐχ ἠδίκουν. Ὅθεν ἀθρόας ὕλης εὐπορήσαντες, εὖ παρεσκευάσαντο, καὶ θαμινὰ ἐπὶ λεηλασίας ἐξῄεσαν. Ῥωμαίοις τε πάλιν συνενεχθέντες ἐς χεῖρας, ἐκράτουν καὶ τότε, καὶ λείας πολλῆς γέμοντες ἐπανῄεσαν.

CXVIII. Τριέτης τε ἦν ἤδη καὶ φοβερὸς αὐτοῖς ὁ πόλεμος, γελώμενος ἐν ἀρχῇ καὶ καταφρονούμενος, ὡς μονομάχων. Προτεθείσης τε στρατηγιῶν ἄλλων χειροτονίας ὄκνος ἐπεῖχεν ἅπαντας, καὶ παρήγγελλεν οὐδείς· μέχρι Λικίνιος Κράσσος, γένει καὶ πλούτῳ Ῥωμαίων διαφανὴς, ἀνεδέξατο στρατηγήσειν, καὶ τέλεσιν ἓξ ἄλλοις ἤλαυνεν ἐπὶ τὸν Σπάρτακον. Ἀφικόμενος δὲ, καὶ τὰ τῶν ὑπάτων δύο προσέλαβε. Καὶ τῶνδε μὲν αὐτίκα διακληρώσας, ὡς πολλάκις ἡττημένων, ἐπὶ θανάτῳ μέρος δέκατον, διέφθειρεν. Οἱ δ' οὐχ οὕτω νομίζουσιν, ἀλλὰ παντὶ τῷ στρατῷ συμβαλόντα καὶ τόνδε, καὶ ἡττημένον, πάντων διακληρῶσαι τὸ δέκατον, καὶ ἀνελεῖν ἐς τετρακισχιλίους, οὐδὲν διὰ τὸ πλῆθος ἐνδοιάσαντα. Ὁποτέρως δ' ἔπραξε, φοβερώτερος αὐτοῖς τῆς τῶν πολεμίων ἥττης φανεὶς, αὐτίκα μυρίων Σπαρτακείων ἐφ' ἑαυτῶν που στρατοπεδευόντων ἐκράτει· καὶ δύο αὐτῶν μέρη κατακανὼν, ἐπ' αὐτὸν ἤλαυνε τὸν Σπάρτακον σὺν καταφρονήσει. Νικήσας δὲ καὶ τόνδε λαμπρῶς, ἐδίωκε φεύγοντα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ὡς διαπλευσόμενον ἐς Σικελίαν· καὶ καταλαβὼν, ἀπετάφρευε καὶ ἀπετείχιζε καὶ ἀπεσταύρου.

tur; ita ut præsto haberet virorum septuaginta millia, arma fabricaret, magnos apparatus faceret.

CXVII. Tandem ex Urbe mittuntur consules contra Gladiatores, cum duabus legionibus: a quorum altero Crixus ad Garganum montem cum triginta millibus prælio superatus cecidit, vix tertia exercitus sui parte superstite. Spartaco, per Apenninum ad Alpes et inde porro in Galliam properanti, alter consul prævento præclusit iter, tergis hærente altero. Sed ille utrumque in vicem aggressus, non sine clade repulit: quibus trepide fugientibus, victor Spartacus, mactatis trecentis Romani nominis captivis, parentavit Crixi manibus; et auctus ad cxx millibus peditum Romam petebat, combustis impedimentis superfluis, captivis ad unum interfectis, jumentis quoque jugulatis, quo fieret expeditior. Transfugam vero, quum multi adjungere ei se cuperent, admittebat neminem. Jamque consules rursus cum in Piceno aggressi, magno iterum prælio victi sunt. Mutavit tamen sententiam Spartacus Urbem petendi, quod nondum confideret viribus; nec satis militariter instructum haberet exercitum: nulla enim eum juvabat civitas, sed fugitivi tantum erant et convenæ. Ergo montes circa Thurium insedit: ipsoque oppido capto, edixit, ne quis negotiator aurum argentumve importaret, neve cui suorum hæc habere liceret. Solum ferrum et æs emebant care, et abstinebant mercatoribus injuriam. Unde multa comparata materia, bene se armis instruxerunt, vacantes interim prædationibus continuis. Cum Romanis etiam denuo congressi, tunc quoque victores magnam prædam retulerunt.

CXVIII. Jam tertius annus agebatur hujus belli Spartacii, a contemtis propter auctorum vilitatem initiis formidabilem in molem aucti. Tantusque metus occupaverat omnes, ut indictis prætoriis comitiis nemo candidatus prodiret: donec Licinius Crassus, genere divitiisque nobilis, præturam suscipere ausus, cum aliis sex legionibus contra Spartacum profectus est. Quibus duas illas consulares legiones, decimatas prius ob tot ignominiosas clades, adjunxit. Sunt autem qui tradant, productis primum in aciem omnibus legionibus, quum male pugnassent, tum demum decimasse universas, nihil deterritum multitudine, quod sic deperirent ad IV hominum millia. Utrovis modo res acta est, postquam effecit, ut magis ipse imperator, quam hostis timeretur, confestim decem millia ex Spartaci copiis seorsim alicubi castra metata aggressus, tantam edidit stragem, ut vix tertia pars fuga evaderet. Hinc mox ipsum Spartacum contemtim adortus Crassus, vicit egregie; et ad mare fugientem, in Siciliamque trajecturum, persecutus est; deprehensumque, fossa ac vallo firmissimi operis cingere instituit.

CXIX. Βιαζομένου δ' ἐς τὴν Σαυνῖτιδα τοῦ Σπαρτάκου διαδραμεῖν, ἔκτεινεν ὁ Κράσσος ἐς ἑξακισχιλίους ἄλλους περὶ ἕω, καὶ περὶ δείλην ἐς τοσούσδε ἑτέρους, τριῶν ἐκ τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ μόνων ἀποθανόντων, καὶ ἑπτὰ τρωθέντων· τοσήδε ἦν αὐτίκα διὰ τὴν κόλασιν ἐς τὸ τῆς νίκης θάρσος μεταβολή. Σπάρτακος δὲ ἱππέας ποθὲν αὐτῷ προσιόντας περιμένων, οὐκέτι μὲν ἐς μάχην ᾔει τῷ στρατῷ παντί, πολλὰ δ' ἠνώχλει τοῖς περικαθημένοις ἀνὰ μέρος. Ἄφνω τε καὶ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιπίπτων, φακέλλους τε ξύλων ἐς τὴν τάφρον ἐμβάλλων κατέκαιε, καὶ τὸ πόνον αὐτοῖς δύσεργον ἐποίει. Αἰχμάλωτόν τε Ῥωμαῖον ἐκρέμασεν ἐν τῷ μεταιχμίῳ, δεικνὺς τοῖς ἰδίοις τὴν ὄψιν ὧν πείσονται μὴ κρατοῦντες. Οἱ δ' ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι, τῆς πολιορκίας πυνθανόμενοι, καὶ ἀδοξοῦντες εἰ χρόνιος αὐτοῖς ἔσται πόλεμος μονομάχων, προσκατέλεγον ἐπὶ τὴν στρατείαν Πομπήϊον, ἄρτι ἀφικόμενον ἐξ Ἰβηρίας, πιστεύοντες ἤδη δυσχερὲς εἶναι καὶ μέγα τὸ Σπαρτάκειον ἔργον.

CXX. Διὰ δὲ τὴν χειροτονίαν τήνδε, καὶ Κράσσος (ἵνα μὴ τὸ κλέος τοῦ πολέμου γένοιτο Πομπηΐου) πάντα τρόπον ἐπειγόμενος, ἐπεχείρει τῷ Σπαρτάκῳ· καὶ ὁ Σπάρτακος, τὸν Πομπήϊον προλαβεῖν ἀξιῶν, ἐς συνθήκας τὸν Κράσσον προὐκαλεῖτο. Ὑπερορώμενος δ' ὑπ' αὐτοῦ, διακινδυνεύειν τε ἔγνω, καί, παρόντων οἱ τῶν ἱππέων ἤδη, ὤσατο παντὶ τῷ στρατῷ διὰ τοῦ περιτειχίσματος, καὶ ἔφυγεν ἐπὶ Βρεντέσιον, Κράσσου διώκοντος. Ὡς δὲ καὶ Λεύκολλον ἔμαθεν ὁ Σπάρτακος ἐς τὸ Βρεντέσιον, ἀπὸ τῆς ἐπὶ Μιθριδάτῃ νίκης ἐπανιόντα, εἶναι, πάντων ἀπογνοὺς, ἐς χεῖρας ᾔει τῷ Κράσσῳ μετὰ πολλοῦ καὶ τότε πλήθους. Γενομένης δὲ τῆς μάχης μακρᾶς τε καὶ καρτερᾶς, ὡς ἐν ἀπογνώσει τοσῶνδε μυριάδων, τιτρώσκεται τὸν μηρὸν ὁ Σπάρτακος δορατίῳ, καὶ συγκάμψας ἐς τὸ γόνυ, καὶ προβαλὼν τὴν ἀσπίδα, πρὸς τοὺς ἐπιόντας ἀπεμάχετο· μέχρι καὶ αὐτὸς καὶ πολὺ πλῆθος ἀμφ' αὐτὸν κυκλωθέντες ἔπεσον. Ὅ τε λοιπὸς αὐτοῦ στρατὸς ἀκόσμως ἤδη κατεκόπτοντο κατὰ πλῆθος· ὡς φόνον γενέσθαι, τῶν μὲν οὐδ' εὐαρίθμητον, Ῥωμαίων δὲ ἐς χιλίους ἄνδρας, καὶ τὸν Σπαρτάκου νέκυν οὐχ εὑρεθῆναι. Πολὺ δ' ἔτι πλῆθος ἦν ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐκ τῆς μάχης διαφυγόν· ἐφ' οὓς ὁ Κράσσος ἀνέβαινεν. Οἱ δέ, διελόντες ἑαυτοὺς ἐς τέσσαρα μέρη, ἀπεμάχοντο, μέχρι πάντες ἀπώλοντο, πλὴν ἑξακισχιλίων, οἳ ληφθέντες ἐκρεμάσθησαν ἀνὰ ὅλην τὴν ἐς Ῥώμην ἀπὸ Καπύης ὁδόν.

CXXI. Καὶ τάδε Κράσσος ἓξ μησὶν ἐργασάμενος, ἀμφήριστος ἐκ τοῦδε αὐτίκα μάλιστα τῇ δόξῃ τῇ Πομπηΐου γίγνεται· καὶ τὸν στρατὸν οὐ μεθίει, διότι μηδὲ Πομπήϊος. Ἐς δὲ ὑπατείαν ἄμφω παρήγγελον· ὁ μέν, ἐστρατηγηκώς, κατὰ τὸν νόμον Σύλλα· ὁ δὲ Πομπήϊος, οὔτε στρατηγήσας, οὔτε ταμιεύσας, ἔτος τε ἔχων τέταρτον ἐπὶ τοῖς τριάκοντα. Τοῖς δὲ δημάρχοις ὑπέσχητο, πολλὰ τῆς ἀρχῆς ἐς τὸ ἀρχαῖον ἐπανάξειν. Αἱρεθέντες δὲ ὕπατοι, οὐδ' ὣς μεθίεσαν τὸν στρατόν, ἔχοντες ἀγχοῦ τῆς πόλεως· ἑκάτερος πρόφασιν τήνδε

CXIX. Conantem dein erumpere, ut Samnium peteret, Crassus repressit, cæsis mane sex millibus, parique numero sub vesperam, tribus tantum viris e suis amissis, septem sauciis: tanti momenti ad victoriam apud milites fuit recens animadversionis memoria. At Spartacus, exspectans equitatum alicunde sibi advenientem, non amplius totis viribus ad certamen descendebat, sed obsessores nunc hac parte; nunc illa, vexabat repentinis eruptionibus; et fasces in fossam congerendo, vallumque succendendo, laborem hostibus difficilem faciebat. Medioque spatio, quo ab hoste dirimebatur, unum e captivis Romanis e cruce suspendit, ostendens suis quid passuri essent, ni vicissent. Cujus obsidionis fama in Urbem perlata; populus, turpe sibi ratus, si diutius traheretur bellum cum gladiatoribus, jamque plane neque parvam rem neque facilem existimans devincere Spartacum, Crasso ad id bellum conficiendum, collegam Pompeium, qui modo ex Hispania advenerat, allegit.

CXX. At Crassus ne hoc pacto confecti belli penes Pompeium gloria foret, modis omnibus hoc agebat, ut sine mora cum Spartaco decerneret. Et Spartacus ipse, non exspectandum Pompeium censens, Crassum invitabat ad fœdus. Sed ab eo cum contemtu rejectus, statuit subire pugnæ aleam; jamque auctus equitatu, perruptis munitionibus, cum omnibus copiis Brundusium profugit, Crasso persequente. Postquam autem cognovit, Lucullum, a victoria Mithridatica reversum, Brundusii appulisse; desperans rebus suis, copias etiam tum satis numerosas produxit in aciem. Quumque acerrimus conflictus esset cum desperatorum tot millibus, Spartacus tragula femur saucius in genu subsedit, objectoque clypeo rejiciebat impetum hostium; donec cum multis suorum circumventus cecidit. Tum vero cæterorum, nullo amplius ordine pugnantium, fit tanta strages, ut iniri non posset cæsorum numerus. Ex Romano exercitu mille ferme desiderati sunt. Spartaci cadaver non potuit reperiri. Ex illo prælio multi diffugerunt in montes. Quos quum in ipsis montibus persequeretur Crassus, illi in quatuor catervas divisi repugnabant, donec omnes deleti sunt, exceptis sex millibus, qui in potestatem vivi redacti, per totam viam, qua in Urbem itur a Capua, e crucibus suspensi sunt.

CXXI. His rebus intra sex menses a Crasso confectis, orta protinus hinc maxime est inter Pompeium Crassumque de gloria contentio. Retinuitque Crassus exercitum, quoniam et ille. Et consulatum petebant ambo: hic, prætorius, juxta legem Corneliam; Pompeius vero, nec prætorius, nec quæstorius, annum agens quartum supra trigesimum; qui simul tribunis plebis pollicebatur, multum de pristina potestate se eis esse restituturum. Quin et designati jam consules, non dimittebant exercitus, prope Urbem sedentes; ambo causas afferentes has: Pompeius aiebat, exspe-

ποιούμενος· Πομπήϊος μὲν, ἐς τὸν Ἰβηρικὸν θρίαμβον περιμένειν ἐπανιόντα Μέτελλον· ὁ δὲ Κράσσος, ὡς Πομπήϊον δέον προδιαλῦσαι. Καὶ ὁ δῆμος, ἑτέραν ἀρχὴν στάσεως ὁρῶν, καὶ φοβούμενος δύο στρατοὺς περικαθημένους, ἐδέοντο τῶν ὑπάτων, ἐν ἀγορᾷ προκαθημένων συναλλαγῆναι πρὸς ἀλλήλους. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἑκάτερος ἀπεκρούετο. Ὡς δὲ καὶ θεοληπτοί τινες προὔλεγον πολλὰ καὶ δεινὰ, εἰ μὴ συναλλαγεῖεν οἱ ὕπατοι, ὁ δῆμος αὖθις αὐτοὺς μετ' οἰμωγῆς παρεκάλει, πάνυ ταπεινῶς, ἔτι τῶν Σύλλα καὶ Μαρίου κακῶν ἀναφέροντες. Καὶ ὁ Κράσσος, πρότερος ἐνδοὺς, ἀπὸ τοῦ θρόνου κατέβαινε, καὶ ἐς τὸν Πομπήϊον ἐχώρει, τὴν χεῖρα προτείνων ἐπὶ διαλλαγαῖς· ὁ δ' ὑπανίστατο, καὶ προσέτρεχε. Καὶ δεξιωσαμένων ἀλλήλους, εὐφημίαι τε ἦσαν ἐς αὐτοὺς ποικίλαι· καὶ οὐ πρὶν ὁ δῆμος ἀπέστη τῆς ἐκκλησίας, ἢ προγράψαι τοὺς ὑπάτους τὰς ἀφέσεις τῶν στρατοπέδων. Οὕτω μὲν δὴ, δόξασα καὶ ἥδε μεγάλη στάσις ἔσεσθαι, κατελύετο εὐσταθῶς· καὶ ἔτος ἦν τῷδε τῷ μέρει τῶν ἐμφυλίων ἀμφὶ τὰ ἑξήκοντα μάλιστ' ἀπὸ τῆς ἀναιρέσεως Τιβερίου Γράκχου.

ctare se ad triumphum Hispaniensem reditum Metelli: Crassus causabatur, debere Pompeium prius copias dimittere. Tum populus, rem ad novas seditiones tendere videns, sibique timens a duobus circumsidentibus exercitibus, consules in foro, loco superiori sedentes, obsecravit, ut in mutuam gratiam redirent. Eas preces primum uterque repulit. Deinde quum nonnulli etiam divino furore correpti dira multa prædicerent, ni conciliarentur consules; populus rursum, gemebundus et supplex, easdem preces renovavit, non immemor malorum quæ Syllæ Mariique contentiones invexerant. Tum Crassus, prior a pervicacia discedens, de sella descendit, collegæ dextram in concordiæ fidem porrigens; qui et ipse assurgens, properavit ei obviam. Moxque conjunctas dextras secutæ sunt acclamationes fausta quævis comprecantium: nec prius e concione digressus est populus, quam consules missionem amborum exercituum edixissent. Atque ita metu hoc gravissimæ novæ dissensionis, satis stabili ratione, liberata est respublica, anno circiter sexagesimo ab obitu Tiberii Gracchi, qui civilibus contentionibus initium dederat.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ Β΄.

Μετὰ δὲ τὴν Σύλλα μοναρχίαν, καὶ ὅσα ἐπ' αὐτῇ Σερτώριός τε καὶ Περπέννας περὶ Ἰβηρίαν ἔδρασαν, ἕτερα ἐμφύλια Ῥωμαίοις τοιάδε ἐγίγνετο· μέχρι Γάϊος Καῖσαρ καὶ Πομπήϊος Μάγνος ἀλλήλοις ἐπολέμησαν, καὶ Πομπήϊον μὲν καθεῖλεν ὁ Καῖσαρ, Καίσαρα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τινές, ὡς βασιλιζόμενον, κατέκανον. Ταῦτα δὲ ὅπως ἐγένετο, καὶ ὅπως ἀνῃρέθησαν ὅ τε Πομπήϊος καὶ ὁ Γάϊος, ἡ δευτέρα τῶν Ἐμφυλίων ἥδε δηλοῖ. Ὁ μὲν δὴ Πομπήϊος, ἄρτι τὴν θάλασσαν καθήρας ἀπὸ τῶν λῃστηρίων τότε μάλιστα πανταχοῦ πλεονασάντων, Μιθριδάτην ἐπὶ τοῖς λῃσταῖς καθῃρήκει, Πόντου βασιλέα· καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη προσέλαβεν ἀμφὶ τὴν ἕω, διετάσσετο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦν ἔτι νέος, δεινὸς εἰπεῖν τε καὶ πρᾶξαι, τολμῆσαί τε ἐς πάντα, καὶ ἐλπίσαι περὶ ἁπάντων, ἐς δὲ δὴ φιλοτιμίαν ἀφειδὴς ὑπὲρ δύναμιν· ὡς ἀγορανομῶν ἔτι καὶ στρατηγῶν εἶναι κατάχρεως, καὶ τῷ πλήθει δαιμονίως ὑπεραρέσκειν, τῶν δήμων ἀεὶ τοὺς δαψιλεῖς ἐπαινούντων.

II. Γάϊος δὲ Κατιλίνας, μεγέθει τε δόξης καὶ γένους λαμπρότητι περιώνυμος, ἔμπληκτος ἀνὴρ, δόξας ποτὲ καὶ υἱὸν ἀνελεῖν δι' Αὐρηλίας Ὀρεστίλλης ἔρωτα, οὐχ ὑφισταμένης τῆς Ὀρεστίλλης παῖδα ἔχοντι γήμασθαι, Σύλλα φίλος τε καὶ στασιώτης καὶ ζηλωτὴς μάλιστα γεγονώς· ἐκ δὲ φιλοτιμίας καὶ ὅδε ἐς πενίαν ὑπενηνεγμένος, καὶ θεραπευόμενος ἔτι πρὸς δυνατῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· ἐς ὑπατείαν παρήγγελλεν, ὡς τῇδε παροδεύσων ἐς τυραννίδα. Πάγχυ δ' ἐλπίσας αἱρεθήσεσθαι, διὰ τὴν ὑποψίαν τήνδε ἀπεκρούσθη. Καὶ Κικέρων μὲν ἦρχεν ἀντ' αὐτοῦ, ἀνὴρ ἥδιστος εἰπεῖν τε καὶ ῥητορεῦσαι. Κατιλίνας δ' αὐτὸν ἐς ὕβριν τῶν ἑλομένων ἐπέσκωπτεν, ἐς μὲν ἀγνωσίαν γένους, καινὸν ὀνομάζων (καλοῦσι δ' οὕτω τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων, γνωρίμους)· ἐς δὲ ξενίαν τῆς πόλεως, Ἰγκουϊλῖνον, ᾧ ῥήματι καλοῦσι τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. Αὐτὸς δὲ πολιτείαν μὲν ὅλως ἔτι ἀπεστρέφετο ἐκ τοῦδε, ὡς οὐδὲν ἐς μοναρχίαν ταχὺ καὶ μέγα φέρουσαν, ἀλλ' ἔριδος καὶ φθόνου μεστήν. Χρήματα δὲ ἀγείρων πολλὰ παρὰ πολλῶν γυναικῶν, αἳ τοὺς ἄνδρας ἤλπιζον ἐν τῇ ἐπαναστάσει διαφθερεῖν, συνώμνυτό τισιν ἀπὸ τῆς βουλῆς καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων· συνῆγε δὲ καὶ δημότας, καὶ ξένους, καὶ θεράποντας. Καὶ

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER SECUNDUS.

Syllæ dominationem, quæque post eam Sertorii Perpennæque ductu in Hispania gesta sunt, similes alii civiles motus sunt secuti: qui in bellum tandem apertum inter C. Cæsarem et Pompeium Magnum eruperunt: quo confecto, Pompeium Cæsar sustulit; Cæsar, quod pro rege se gereret, in ipso senatu est trucidatus. Quæ res qua ratione gestæ sint, quove modo Pompeius primum, dein Cæsar, fuerit sublatus, secundo hoc Civilium Bellorum Libro exponam. Pompeius, perpurgato mari a piratis, quorum nunquam antea tantus numerus ubique omnia infestaverat, debellatoque post piratas Mithridate Ponti rege, regnum jam Mithridatis, et alias in oriente gentes devictas, in eam formam quam ipsi visum est, redigebat. Quo tempore Cæsar adolescens erat, facultate dicendi vigoreque ad res gerendas juxta pollens, audens omnia, nihil non spe præcipiens, magnificentia largitionibusque supra vires effusus: quippe qui etiam tum ædilis et prætor, ingens æs alienum contraxerat, et mirum in modum placebat multitudini, quæ maxime semper mirari profusissimum quemque solet.

II. Per idem tempus Catilina celebrabatur, loco natus honestissimo, sed parum sanæ mentis homo, et infamis suspicione parricidii, quippe qui, amore captus Aureliæ Orestillæ, filium suum credebatur sustulisse, quod illa gravaretur nisi orbo nubere: cæterum amicus olim Syllæ, factionisque illius studiosissimus. Qui postquam profusionibus ambitiosis ad pauperiem redactus est, nihilominus gratiosus apud potentiores cum viros tum feminas, inter cæteros candidatos consulatum petiit, viam sibi inde muniturus ad tyrannidem. Sed maximam licet spem concepisset obtinendi eam dignitatem, tamen propter hanc ipsam suspicionem, quod affectare non ferendam in libera civitate potentiam videretur, repulsam passus est; et loco ejus consul creatus Cicero, vir ea ætate facundiæ eloquentiæque laude clarissimus. Quem Catilina, cavillans suffragia populi, Novum hominem vocitabat (sic enim vocare solent eos, qui non majorum gloria, sed per se ipsi, inclaruerunt): et quia in Urbe natus non erat, Inquilinum appellabat; quo nomine vocantur qui alienas ædes incolunt. Ipse vero Catilina abhinc prorsus abstinuit a republica, ratus, multum contentionis et invidiæ habere reipublicæ tractationem, neque tamen multum conferre ei qui tyrannidem quantocius occupare cupiat. Sed pecuniæ magna vi corrogata a multis ex eo genere mulierculārum, quæ, maritos pertæsæ, sperabant orto tumultu e medio eos tollere posse, cum senatoribus nonnullis equitibusque Romanis conjurationem fecit; conciliatis etiam plebeiis, servisque et

πάντων ἡγεμόνες ἦσαν αὐτῷ Κορνήλιος Λέντλος καὶ Κέθηγος, οἱ τότε τῆς πόλεως ἐστρατήγουν. Ἀνά τε τὴν Ἰταλίαν περιέπεμπεν ἐς τῶν Συλλείων τοὺς τὰ κέρδη τῆς τότε βίας ἀναλωκότας, καὶ ὀρεγομένους ἔργων ὁμοίων, ἐς μὲν Φαισούλας τῆς Τυῤῥηνίας Γάϊον Μάλλιον, ἐς δὲ τὴν Πικηνῖτιδα καὶ τὴν Ἀπουλίαν ἑτέρους· οἳ στρατὸν αὐτῷ συνέλεγον ἀφανῶς.

III. Καὶ τάδε πάντα, ἔτι ἀγνοούμενα, Φουλβία γύναιον οὐκ ἀφανὲς ἐμήνυε τῷ Κικέρωνι· ἧς ἐρῶν Κόϊντος Κούριος, ἀνὴρ δι' ὀνείδη πολλὰ τῆς βουλῆς ἀπεωσμένος, καὶ τῆσδε τῆς Κατιλίνα συνθήκης ἠξιωμένος, κούφως μάλα καὶ φιλοτίμως ἐξέφερεν, οἷα πρὸς ἐρωμένην, ὡς αὐτίκα δυναστεύσων. Ἤδη δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ γιγνομένων λόγος ἐφοίτα. Καὶ ὁ Κικέρων τήν τε πόλιν ἐκ διαστημάτων φρουραῖς διελάμβανε, καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἐξέπεμπε πολλοὺς ἐς πάντα τὰ ὕποπτα, τοῖς γιγνομένοις ἐφεδρεύειν. Κατιλίνας δ', οὐδενὸς μέν πω θαῤῥοῦντος αὐτοῦ λαβέσθαι, διὰ τὴν ἔτι τοῦ ἀκριβοῦς ἀγνωσίαν, δεδιὼς δ' ὅμως, καὶ τὸ χρόνιον ἡγούμενος ὕποπτον, ἐν δὲ τῷ τάχει τὴν ἐλπίδα τιθέμενος, τά τε χρήματα προὔπεμπεν ἐς Φαισούλας, καὶ τοῖς συνωμόταις ἐντειλάμενος κτεῖναι Κικέρωνα, καὶ τὴν πόλιν ἐκ διαστημάτων πολλῶν νυκτὸς ἐμπρῆσαι μιᾶς, ἐξῄει πρὸς Γάϊον Μάλλιον, ὡς αὐτίκα στρατὸν ἄλλον ἀθροίσων, καὶ ἐς τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως ἐπιδραμούμενος. Ὁ μὲν δὴ ῥάβδους τε καὶ πελέκεας, ὥς τις ἀνθύπατος, κούφως μάλα ἀνέσχε πρὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἐς τὸν Μάλλιον ἐχώρει στρατολογῶν. Λέντλῳ δὲ καὶ τοῖς συνωμόταις ἔδοξεν, ὅτε Κατιλίναν ἐν Φαισούλαις πυνθάνοιντο γεγενῆσθαι, Λέντλον μὲν αὐτὸν καὶ Κέθηγον ἐφεδρεῦσαι ταῖς Κικέρωνος θύραις περὶ ἕω, μετὰ κεκρυμμένων ξιφιδίων, ἐσδεχθέντας τε διὰ τὴν ἀξίωσιν, καὶ λαλοῦντας ὅ τι δὴ, μηκῦναι τὴν ὁμιλίαν ἐν περιπάτῳ, καὶ κτεῖναι περισπάσαντας ἀπὸ τῶν ἄλλων· Λεύκιον δὲ Βηστίαν, τὸν δήμαρχον, ἐκκλησίαν εὐθὺς ὑπὸ κήρυξι συνάγειν, καὶ κατηγορεῖν τοῦ Κικέρωνος, ὡς ἀεὶ δειλοῦ καὶ πολεμοποιοῦ, καὶ τὴν πόλιν ἐν οὐδενὶ δεινῷ διαταράττοντος· ἐπὶ δὲ τῇ Βηστίου δημηγορίᾳ, νυκτὸς αὐτίκα τῆς ἐπιούσης, ἑτέρους ἐν δυώδεκα τόποις ἐμπιπράναι τὴν πόλιν, καὶ διαρπάζειν, καὶ κατακτείνειν τοὺς ἀρίστους.

IV. Ὧδε μὲν Λέντλῳ καὶ Κεθήγῳ καὶ Στατιλίῳ καὶ Κασσίῳ, τοῖς ἄρχουσι τῆς ἐπαναστάσεως, δέδοκτο· καὶ τὸν καιρὸν ἐπετήρουν. Ἀλλοβρίγων δὲ πρέσβεις, αἰτιώμενοι τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν, ἐς τὴν Λέντλου συνωμοσίαν ἐπήχθησαν, ὡς ἀναστήσοντες ἐπὶ Ῥωμαίους τὴν Γαλατίαν. Καὶ Λέντλος μὲν αὐτοῖς συνέπεμπεν ἐς Κατιλίναν Βουλτούρκιον, ἄνδρα Κροτωνιάτην, γράμματα χωρὶς ὀνομάτων γεγραμμένα φέροντα. Οἱ δ' Ἀλλόβριγες ἐνδοιάσαντες, ἐκοινώσαντο Φαβίῳ Σάγγᾳ, ὃς ἦν τῶν Ἀλλοβρίγων προστάτης· ὥσπερ ἁπάσαις πόλεσιν ἔστι τις ἐν Ῥώμῃ προστάτης. Παρὰ δὲ τοῦ Σάγγα μαθὼν ὁ Κικέρων, συνέλαβεν ἀπιόντας τοὺς Ἀλλόβριγάς τε καὶ Βουλτούρκιον, καὶ ἐς τὴν βουλὴν

peregrinis hominibus : sed præcipua Cornelii Lentuli et Cethegi opera usus est, qui tum prætores erant urbani. Per Italiam quoque dimisit certos homines, ad sollicitandum eos ex Syllanis militibus, qui bona rapinis olim parta profuderant, et nunc similes motus exoptabant; C. Manlium Fæsulas, alios in Picenum, alios in Apuliam; qui copias ei clam contraherent.

III. Hæc omnia, quum occulta etiam nunc essent, indicavit Ciceroni Fulvia, non ignobilis femina; cujus amator Q. Curius, unus e conjuratis, ob vitam probrosam senatu motus, temere jactaverat apud amicam, brevi fore ut præpotentem se videat. Jamque rumor etiam de his, quæ per Italiam agebantur, percrebuerat. Itaque Cicero per Urbem præsidia disposuit, et non paucos illustres viros ad suspecta quæque loca, qui quid agatur observarent, dimisit. At Catilina, quamvis nemo adhuc auderet ei manus injicere, nondum re satis explorata, veritus tamen, ne cum mora suspicio cresceret, et in celeritate spem collocans; præmissis Fæsulas pecuniis, mandavit conjuratis « Ciceronem occiderent, Urbem eadem nocte diversis locis incenderent : » moxque ad C. Manlium profectus est, ut, contracta nova hominum perditorum manu, incensam Urbem invaderet. Illud iter (tanta homini vanitas levitasque inerat), prælatis fascibus securibusque fecit, velut proconsul; militem interim, quacunque ibat, colligens. Lentulus vero, partis inter conjuratos operis, constituerat « ut, quamprimum cognovissent Catilinam pervenisse Fæsulas, ipse cum Cethego, sicis sub veste armati, fores Ciceronis summo mane peterent; et, propter dignitatem facile admissi, nescio quid cum eo colloquerentur, extractoque in vestibulo colloquio, confoderent Consulem, longius a suis seductum : L. Bestia vero, trib. pl., concione per præcones advocata, accusaret Ciceronem, ut hominem natura timidum et turbulentum, qui civitatem temere turbasset : denique ut nocte statim sequenti, postquam Bestia apud populum egisset, alii Urbem duodecim locis incenderent, rapinisque et optimi cujusque civis cædibus omnia miscerent. »

IV. Hæc erant Lentuli, Cethegi, Statilii, Cassiique, ejus conjurationis principum, consilia, occasionem solam exspectantium. Interea legati Allobrogum, qui magistratus suos accusatum venerant, in eamdem conjurationem pellecti sunt, ut Gallos concitarent contra rempublicam. Cum iis Lentulus ad Catilinam amandavit Vulturcium Crotoniatam, non sine literis, sed nullo inscriptis titulo. Allobroges autem, ancipites consilii, rem cum Fabio Sanga communicant, suæ civitatis patrono : qui mos est provincialium, ut suum quæque civitas patronum in Urbe habeat. Hujus Sangæ indicio monitus Cicero, legatos, dum ab urbe discedunt, comprehendendos curavit una cum Vulturcio, proti-

εὐθὺς ἐπήγαγεν. Οἱ δ' ὡμολόγουν ὅσα τοῖς ἀμφὶ τὸν Λέντλον συνῄδεσαν, ἀχθέντας τε ἤλεγχον, ὡς ὁ Κορνήλιος Λέντλος εἴποι πολλάκις, εἱμάρθαι, τρεῖς Κορνηλίους γενέσθαι Ῥωμαίων μονάρχους, ὧν ἤδη Κίνναν καὶ Σύλλαν γεγονέναι.

V. Λεχθέντων δὲ τούτων, ἡ μὲν βουλὴ Λέντλον παρέλυσε τῆς ἀρχῆς· ὁ δὲ Κικέρων, ἕκαστον ἐς τὰς οἰκίας τῶν στρατηγῶν διαθεὶς, ἐπανῆλθεν αὐτίκα, καὶ ψῆφον περὶ αὐτῶν ἐδίδου. Θόρυβος δ' ἦν ἀμφὶ τὸ βουλευτήριον, ἀγνοουμένου ἔτι τοῦ ἀκριβοῦς, καὶ δέος τῶν συνεγνωκότων. Αὐτοῦ δὲ Λέντλου καὶ Κεθήγου θεράποντές τε καὶ ἐξελεύθεροι, χειροτέχνας πολλοὺς προσλαβόντες, κατ' ὀπισθίας ὁδοὺς περιῄεσαν ἐπὶ τὰς τῶν στρατηγῶν οἰκίας, ὡς τοὺς δεσπότας ἐξαρπασόμενοι. Ὧν ὁ Κικέρων πυθόμενος, ἐξέδραμεν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ διαθεὶς ἐς τὰ ἐπίκαιρα φύλακας, ἐπανῆλθε, καὶ τὴν γνώμην ἐπετάχυνε. Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο ὑπατεύειν· ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν, πρῶτος ἐσφέρει γνώμην, ὡς αὐτὸς (οἶμαι) πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος, καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάστου. Ἀξιοῦντι δὲ τῷ Σιλανῷ, τοὺς ἄνδρας ἐσχάτῃ κολάσει μετιέναι, πολλοὶ συνετίθεντο. Ἕως, ἐπὶ Νέρωνα τῆς γνώμης περιιούσης, ὁ Νέρων ἐδικαίου, φυλάττειν αὐτοὺς μέχρι Κατιλίναν ἐξέλωσι πολέμῳ, καὶ τὰ ἀκριβέστατα μάθωσι.

VI. Γάϊός τε Καῖσαρ, οὐ καθαρεύων μὲν ὑπονοίας μὴ συνεγνωκέναι τοῖς ἀνδράσι, Κικέρωνος δ' οὐ θαῤῥοῦντος καὶ τόνδε, ὑπεραρέσκοντα τῷ δήμῳ, ἐς τὸν ἀγῶνα προβάλλεσθαι, προσετίθει, διαθέσθαι τοὺς ἄνδρας Κικέρωνα τῆς Ἰταλίας ἐν πόλεσιν αἷς ἂν αὐτὸς δοκιμάσῃ, μέχρι, Κατιλίνα καταπολεμηθέντος, ἐς δικαστήριον ὑπαχθῶσι, καὶ μηδὲν ἀνήκεστον ἐς ἄνδρας ἐπιφανεῖς ᾖ πρὸ λόγου καὶ δίκης ἐξειργασμένος. Δικαίου δὲ τῆς γνώμης φανείσης καὶ δεχθείσης, ἀκρατῶς οἱ πολλοὶ μετετίθεντο· μέχρι Κάτων, ἤδη σαφῶς ἀνακαλύπτων τὴν ἐς τὸν Καίσαρα ὑποψίαν, καὶ ὁ Κικέρων, δεδιὼς ἀμφὶ τῇ νυκτὶ προσιούσῃ, μὴ τὸ συνεγνωκὸς τοῖς ἀνδράσι πλῆθος αἰωρούμενον ἔτι κατ' ἀγορὰν, καὶ δεδιὸς περί τε σφῶν αὐτῶν καὶ περὶ ἐκείνων, ἐργάσηταί τι ἄτοπον, ἔπεισαν, ὡς αὐτοφώρων ἄνευ κρίσεως καταγνῶναι. Καὶ εὐθὺς ἐκ τῶν οἰκιῶν, ἔτι τῆς βουλῆς συνεστώσης, ἕκαστον αὐτῶν ὁ Κικέρων ἐς τὸ δεσμωτήριον, μεταγαγὼν, τοῦ πλήθους ἀγνοοῦντος, ἐπεῖδεν ἀποθνήσκοντας· καὶ τοῖς ἐν ἀγορᾷ παροδεύων ἐσήμηνεν, ὅτι τεθνᾶσιν. Οἱ δὲ διελύοντο, πεφρικότες τε, καὶ περὶ σφῶν ἀγαπῶντες ὡς διαλαθόντες. Οὕτω μὲν ἡ πόλις ἀνέπνευσεν ἀπὸ τοῦ δέους, πολλοῦ σφίσιν ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπιστάντος.

VII. Κατιλίναν δὲ ἐς δισμυρίους τε ἀγείραντα, καὶ τούτων τεταρτημόριον ὁπλίσαντα ἤδη, καὶ ἐς Γαλατίαν ἐπὶ ἄλλην παρασκευὴν ἀπιόντα, Ἀντώνιος, ὁ ἕτερος ὕπατος, ὑπὲρ Ἄλπεις καταλαβὼν, οὐ δυσχερῶς ἐκράτησεν ἀνδρὸς ἐμπλήκτως ἀλλόκοτον ἔργον ἐπὶ νοῦν λαβόν-

ausque in senatum eos introduxit. Et illi, fassi quidquid Lentulo erant conscii, coram adductum arguebant, sæpe dicere solitum, in fatis esse, ut tres Cornelii summo imperio Romæ potiantur : ex his duos jam, Cinnam Syllamque, exstitisse.

V. Quæ cum illi dixissent, senatus Lentulo magistratum ademit; consul conjuratis per ædes prætorum distributis in custodiam, mox reversus, rogabat de eis sententias. Interea ingens tumultus erat ante curiam, re nondum satis comperta, et consciorum magna trepidatio. Lentuli autem et Cethegi servi libertique, assumta magna manu opificum, conati sunt per posticum in prætorum ædes irrumpere, et vi dominos eripere. Quo cognito, Cicero procurrit e curia; dispositisque præsidiis, reversus, urgebat sententias. Silanus, consul designatus, primus rogatus est, ex more : qui mos ideo, opinor, obtinet, quod decretorum senatus executio ad proximi anni consules magna ex parte pertinere solet; quo circumspectiora cautioraque par est esse eorum de re quaque consilia. Silanus igitur censuit, extremam pœnam de conjuratis sumendam : eique multi alii assentiebantur, donec Nero suo loco pro sententia dixit, servandos tantisper in custodia, dum Catilina debellatus esset, et totum negotium exquisite pernosceretur.

VI. Idem et C. Cæsari visum; qui, suspectus quidem nonnihil, tanquam et ipse consiliorum talium particeps aut certe non ignarus fuerit, tamen a Cicerone non fuerat nominatus, quippe qui non auderet hominem apud plebem gratiosissimum in periculum adducere. Addidit autem Cæsar ad sententiam, distribuendos reos per municipia Italiæ, Ciceronis arbitrio, et, postquam debellatus esset Catilina, sistendos in judicium; nec indicta causa durius consulendum in homines nobiles. Quæ sententia quum æqua videretur, probareturque plurimis, plerique etiam ex eis, qui aliter censuerant, nunc præ timiditate, mutata priori sententia, in hanc partem transibant. Sed ad extremum Cato, manifeste jam in suspicionem vocans Cæsarem, atque Cicero, timens noctem futuram, ne multitudo conjurationis conscia, quæ tum in foro incerta consilii versabatur, et sibi quoque metuebat, auderet aliquid nefarium, persuaserunt tandem, ut tanquam in facinore deprehensi indicta causa damnarentur. Ac mox, priusquam senatus dimitteretur, singulos eorum Cicero e domibus in carcerem deductos, ignorante plebe, in conspectu suo jussit necari : deinde in forum progressus, vixisse eos, significavit. Ita hi, qui sibi metuerant, dispersi sunt, contentus quisque evasisse latuisseque. Atque sic civitas a gravi metu, qui eo die illi incubuerat, respiravit.

VII. Jam Catilina ad viginti hominum millia circa se habebat, quorum quartam partem armaverat. Quem in Galliam abeuntem, ut apparatum suum absolveret, Antonius, alter consul, trans Alpes assecutus, haud magno labore vicit : ut qui rem portentosam, stolido consilio cœptam,

τος τε, καὶ ἐς πεῖραν ἔτι ἐμπληκτότερον ἀπαρασκεύως προαγαγόντος. Οὐ μὴν ὅ γε Κατιλίνας, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν συνόντων ἐπιφανῶν, φυγεῖν ἠξίωσεν· ἀλλ' ἐσδραμόντες ἐς τοὺς πολεμίους ἀπώλοντο. Ὧδε μὲν ἡ Κατιλίνα ἐπανάστασις, παρ' ὀλίγον ἐς ἔσχατον ἐλθοῦσα κινδύνου τῇ πόλει, διελύετο. Καὶ ὁ Κικέρων, ἅπασιν ἐπὶ λόγου δυνάμει μόνῃ γνώριμος ὤν, τότε καὶ ἐπὶ ἔργῳ διὰ στόματος ἦν, καὶ σωτὴρ ἐδόκει περιφανῶς ἀπολλυμένῃ τῇ πατρίδι γενέσθαι, χάριτές τε ἦσαν αὐτῷ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐφημίαι ποικίλαι. Κάτωνος δ' αὐτὸν καὶ Πατέρα τῆς Πατρίδος προσαγορεύσαντος, ἐπεβόησεν ὁ δῆμος. Καὶ δοκεῖ τισιν ἥδε ἡ εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος ἀρξαμένη περιελθεῖν ἐς τῶν νῦν αὐτοκρατόρων τοὺς φαινομένους ἀξίους. Οὐδὲ γὰρ τοῖσδε, καίπερ οὖσι βασιλεῦσιν, εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἅμα ταῖς ἄλλαις ἐπωνυμίαις, ἀλλὰ σὺν χρόνῳ μόλις, ἥδε, ὡς ἐντελὴς ἐπὶ μεγίστοις δὴ μαρτυρία, ψηφίζεται.

VIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ, στρατηγὸς ἐς Ἰβηρίαν αἱρεθεὶς, ἐπὶ μέν τι πρὸς τῶν χρηστῶν διεκρατεῖτο ἐν Ῥώμῃ, πολὺ πλέονα τῆς περιουσίας ὀφλῶν διὰ τὰς φιλοτιμίας. Ὅτε φασὶν αὐτὸν εἰπεῖν, ὅτι δέοιτο δισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων, ἵνα ἔχοι μηδέν. Διαθέμενος δὲ τοὺς ἐνοχλοῦντας ὡς ἐδύνατο, καὶ τῆς Ἰβηρίας ἐπιβὰς, χρηματίζειν μὲν ταῖς πόλεσιν, ἢ διαιτᾷν δίκας, ἢ ὅσα ὁμοιότροπα τούτοις ἅπαντα, ὑπερεῖδεν, ὡς οὐδὲν οἷς ἐπενόει χρήσιμα· στρατιὰν δὲ ἀγείρας, ἐπετίθετο τοῖς ἔτι λοιποῖς Ἰβήρων ἀνὰ μέρος, μέχρι τὴν Ἰβηρίαν ἐς τὸ ὁλόκληρον ἀπέφηνε Ῥωμαίοις ὑποτελῆ· καὶ χρήματα πολλὰ ἐς Ῥώμην ἀπέπεμψεν, ἐς τὸ κοινὸν ταμιεῖον. Ἐφ' οἷς ἡ μὲν βουλὴ θριαμβεῦσαι παρέσχεν αὐτῷ. Ὁ δὲ τῆς πομπῆς τὴν παρασκευὴν ἐς τὸ λαμπρότατον ἐν τοῖς τῆς Ῥώμης προαστείοις διεκόσμει· ἐν αἷς ἡμέραις ὑπατείας ἦσαν παραγγελίαι, καὶ ἔδει τὸν παραγγέλλοντα παρεῖναι, ἐσελθόντι δὲ οὐκ ἦν ἔτι ἐπὶ τὸν θρίαμβον ἀπανελθεῖν. Ὁ δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἐς πολλὰ τυχεῖν ἐπειγόμενος, καὶ τὴν πομπὴν οὐχ ἕτοιμον ἔχων ἐσέπεμπε τῇ βουλῇ, δεόμενος ἐπιτρέψαι οἱ τὴν παραγγελίαν ἀπόντι ποιήσασθαι διὰ τῶν φίλων· εἰδὼς μὲν παράνομον, γεγονὸς δὲ ἤδη καὶ ἑτέροις. Κάτωνος δ' ἀντιλέγοντος αὐτῷ, καὶ τὴν ἡμέραν τελευταίαν οὖσαν τῶν παραγγελιῶν ἀναλοῦντος ἐπὶ τοῖς λόγοις, ἐσέδραμεν ὁ Καῖσαρ, ὑπεριδὼν τοῦ θριάμβου, καὶ παραγγείλας ἐς τὴν ἀρχὴν, ἀνέμενε τὴν χειροτονίαν.

IX. Ἐν δὲ τούτῳ Πομπήϊος, ἐκ τῶν Μιθριδατείων ἔργων ἐπὶ μέγα δόξης καὶ δυνάμεως ἐλθὼν, ἠξίου, πολλὰ, ὅσα βασιλεῦσι καὶ δυνάσταις καὶ πόλεσιν ἐδεδώκει, τὴν βουλὴν βεβαιῶσαι. Φθόνῳ δ' αὐτῶν οἱ πολλοὶ, καὶ μάλιστα Λεύκολλος, ὁ πρὸ τοῦ Πομπηΐου στρατεύσας ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην, ὡς ἀσθενέστατον αὐτὸν ἀπολιπὼν τῷ Πομπηΐῳ, διεκώλυεν, ἴδιον ἔργον ἀποφαίνων τὸ Μιθριδάτειον. Καὶ Λευκόλλῳ συνελάμβανε Κράσσος. Ἀγανακτῶν οὖν ὁ Πομπήϊος προσεταιρίζεται Καίσαρα, συμπράξειν ἐς τὴν ὑπατείαν ἐπομόσας. Ὁ δ' εὐθὺς

tum quoque imparatus et stolidiori etiam consilio in discrimen adduxit. Attamen nec ipse Catilina, neque quisquam ex nobilibus qui ei aderant, fugere dignatus est, sed in medios hostes se injicientes cuncti occubuerunt. Hic fuit conjurationis Catilinariæ exitus : quæ prope abfuerat, quin extremum exitium inferret reipublicæ. Jamque Cicero, quum adhuc sola eloquentiæ laude clarus fuisset, etiam ob res strenue gestas omnium in ore versabatur, et haud dubie Servator patriæ, absque eo perituræ, est habitus. Quamobrem gratiæ etiam ei actæ sunt publice; et, post lætas omnium omnis generis acclamationes, auctore Catone, maximo consensu populi, Pater patriæ consalutatus est. Cujus appellationis honorem primo omnium Ciceroni contigisse, arbitrantur nonnulli; ut ab illo initio mos ductus sit, quo etiam nunc illi ex Imperatoribus, qui eo honore digni habentur, eodem nomine salutantur : nam ne his quidem, quanquam vere regibus, statim cum cæteris cognominibus hoc quoque addi solet, sed interjecto tempore demum, ut absolutæ virtutis testimonium, publico decreto illud tribuitur.

VIII. Cæsar per id tempus prætor, provinciam sortitus Hispaniam, retinebatur a creditoribus, quibus solvendo non erat, exhaustus ambitiosis largitionibus : quo tempore vox ejus excepta est, opus sibi esse sestertio millies, ut nihil habeat. Transactione tamen cum his, qui eum urgebant, utcumque facta, provinciam est ingressus. Quo ubi pervenit, nil curavit conventus obire, aut juri reddendo aliisve hujusmodi negotiis vacare; parum apta hæc ratus suo proposito. Sed, coactis copiis, per partes aggressus est reliquos Hispanos, donec universam Hispaniam populo Romano tributariam fecit. Itaque magna vi pecuniæ in ærarium missa, triumphandi potestatem post reditum a senatu impetravit. Jamque apparatus futuræ pompæ splendidissimos faciebat in suburbiis, quum advenit dies, quo, qui consulatum petunt, præsentes in Urbe candidatos se profiteri oportebat; nec fas erat, semel Urbem ingressum, iterum ex ea ad triumphum reverti. Cæsar vero magnopero ejus magistratus percupidus, necdum etiam ad triumphandum satis instructus, per nuncios rogavit senatum, ut permitteret absenti per amicos consulatum petere : quod etiamsi legibus vetitum, indultum tamen sciebat aliis. Cui petitioni quum contradiceret Cato, et eam ipsam diem dicendo extraheret, quæ erat ultima, qua competitores profiteri nomina oportebat : Cæsar, contemto triumpho, Urbem propere ingressus est, et, professione nominis facta, exspectabat comitia.

IX. Interea Pompeius, rebus contra Mithridatem gestis clarus, ac præpotens, postulaverat a senatu, ut multa, quæ regibus, dynastis, et civitatibus concesserat, Patres rata haberent. Cui multi obstabant, invidia gloriæ, ac præsertim Lucullus; qui, quum ante Pompeium cum Mithridate bellum gessisset, ac debilitatum admodum hostem reliquisset successori, suam esse Mithridaticæ victoriæ gloriam prædicabat : et Lucullo Crassus erat adjutor. Quod indigne ferens Pompeius, Cæsarem adjungit sibi socium, operam se illi daturum jurejurando pollicitus, ut consul fieret.

αὐτῷ Κράσσον διήλλασσε. Καὶ τρεῖς οἵδε τὸ μέγιστον ἐπὶ πᾶσι κράτος ἔχοντες, τὰς χρείας ἀλλήλοις συνηράνιζον. Καί τις αὐτῶν τήνδε τὴν συμφροσύνην συγγραφεὺς, Βάῤῥων, ἑνὶ βιβλίῳ περιλαβὼν, ἐπέγραψε Τρικάρανον. Ὑφορωμένη δ' αὐτοὺς ἡ βουλὴ, Λεύκιον Βύϐλον ἐς ἐναντίωσιν τοῦ Καίσαρος ἐχειροτόνησεν αὐτῷ συνάρχειν.

X. Καὶ εὐθὺς αὐτῶν ἦσαν ἔριδές τε, καὶ ὅπλων ἐπ' ἀλλήλους ἰδίᾳ παρασκευαί. Δεινὸς δ' ὢν ὁ Καῖσαρ ὑποκρίνεσθαι, λόγους ἐν τῇ βουλῇ περὶ ὁμονοίας διέθετο πρὸς Βύϐλον, ὡς τὰ κοινὰ λυπήσοντες εἰ διαφέροιντο. Πιστευθεὶς δ' οὕτω φρονεῖν, ἀπερίσκεπτον ἤδη καὶ ἀπαράσκευον καὶ οὐδὲν ἔτι τῶν γιγνομένων ὑπονοοῦντα τὸν Βύϐλον ἔχων, χεῖρά τε πολλὴν ἀφανῶς ἡτοιμάζετο, καὶ νόμους ὑπὲρ τῶν πενήτων ἐς τὸ βουλευτήριον ἐσέφερε, καὶ γῆν αὐτοῖς διένεμε, καὶ τὴν ἀριστεύουσαν αὐτῆς μάλιστα περὶ Καπύην ἐς τὰ κοινὰ διεμισθοῦτο τοῖς οὖσι πατράσι παίδων τριῶν, ἔμμισθον ἑαυτῷ τῆσδε τῆς χάριτος πλῆθος τοσόνδε ποιούμενος. Δισμύριοι γὰρ ἀθρόως ἐφάνησάν οἱ τὰ τρία τρέφοντες μόνοι. Ἐνισταμένων δὲ τῇ γνώμῃ πολλῶν, ὑποκρινάμενος δυσχεραίνειν ὡς οὐ δίκαια ποιούντων, ἐξέδραμε· καὶ βουλὴν μὲν οὐκέτι συνῆγεν ἐπὶ τὸ ἔτος ὅλον, ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβόλων ἐδημηγόρει. Πομπήϊόν τε ἐν μέσῳ καὶ Κράσσον ἠρώτα περὶ τῶν νόμων· οἱ δὲ αὐτοὺς ἐπῄνουν, καὶ ὁ δῆμος ἐπὶ τὴν χειροτονίαν ᾔει σὺν κεκρυμμένοις ξιφιδίοις.

XI. Ἡ βουλὴ δὲ (οὐ γάρ τις αὐτὴν συνῆγεν, οὐδ' ἐξῆν τῷ ἑτέρῳ τῶν ὑπάτων συναγαγεῖν αὐτὴν) ἐς τὴν οἰκίαν τοῦ Βύϐλου συνελθόντες, οὐδὲν μὲν ἀντάξιον τῆς Καίσαρος ἰσχύος τε καὶ παρασκευῆς ἐποίουν· ἐπενόουν δ' ὅμως, Βύϐλον ἐνίστασθαι τοῖς νόμοις, καὶ μὴ δόξαν ἀμελείας, ἀλλὰ ἥσσης, ἐνέγκασθαι. Πεισθεὶς οὖν ὁ Βύϐλος, ἐνέβαλεν ἐς τὴν ἀγορὰν, δημηγοροῦντος ἔτι τοῦ Καίσαρος. Ἔριδος δὲ καὶ ἀταξίας γενομένης, πληγαί τε ἦσαν ἤδη, καὶ οἱ μετὰ τῶν ξιφιδίων τὰς ῥάϐδους καὶ τὰ σημεῖα τοῦ Βύϐλου περιέκλων, καὶ τῶν δημάρχων ἔστιν οὓς περὶ αὐτὸν ὄντας ἔτρωσαν. Βύϐλος δ' οὐ καταπλαγεὶς, ἀπεγύμνου τὴν σφαγὴν, καὶ μετὰ βοῆς ἐκάλει τοὺς Καίσαρος φίλους ἐπὶ τὸ ἔργον. Εἰ γὰρ οὐ δύναμαι πεῖσαι τὰ δίκαια ποιεῖν (ἔφη) Καίσαρα, τό γε ἄγος αὐτῷ καὶ μύσος οὕτως ἀποθανὼν ἐπιϐαλῶ. Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄκοντα ὑπεξήγαγον οἱ φίλοι ἐς τὸ πλησίον ἱερὸν τοῦ Στησίου Διός. Κάτων δ' ἐπιπεμφθεὶς, ὤσατο μὲν ὡς νέος ἐς μέσους, καὶ δημηγορεῖν ἤρχετο· μετέωρος δ' ὑπὸ τῶν Καίσαρος ἀρθεὶς ἐξεφέρετο. Καὶ λαθὼν κατ' ἄλλας ὁδοὺς αὖθις ἀνέδραμεν ἐς τὸ βῆμα· καὶ λέγειν μὲν ἔτι, οὐδενὸς ἀκούοντος, ἀπεγίγνωσκε· τοῦ δὲ Καίσαρος ἀγροίκως κατεϐόα, μέχρι καὶ τότε μετέωρος ἐξεῤῥίφη.

XII. Καὶ τοὺς νόμους ὁ Καῖσαρ ἐκύρωσε, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τόν τε δῆμον ὥρκωσεν, ἐς ἀεὶ κυρίους νομιεῖν, καὶ τὴν βουλὴν ἐκέλευεν ὀμνύναι. Ἐνισταμένων δὲ πολλῶν καὶ Κάτωνος, εἰσηγεῖτο μὲν ὁ Καῖσαρ θάνατον

Ac mox per Cæsarem Crassus Pompeio conciliatus est. Ita hi tres potentissimi viri operas sibi invicem præstabant mutuas. Quam conspirationem Varro, Romanus scriptor, singulari libro complexus, Tricaranon (id est, monstrum Triceps, vel Historiam Tricipitinam) inscripsit. At senatus, suspectam habens eorum potentiam, L. Bibulum collegam Cæsari in consulatu et adversarium opposuit.

X. Moxque contentiones inter novos consules sunt exortæ; ut uterque armis quoque clam contra alterum se instrueret. Sed Cæsar, simulandi egregius artifex, in senatu orationem habuit ad Bibulum de concordia; quasi cavens, ne quod ex collegarum dissensione respublica accipiat incommodum. Quumque serio paci studere videretur, et incautum jam reddidisset collegam, ut non amplius se præmuniret, et nihil porro suspicaretur; magna manu clam comparata, rogationes in senatu in favorem pauperum fecit, et agros eis distribuit; agrumque Campanum, longe fertilissimum, qui in usus Reipublicæ elocabatur, eis attribuit ex civibus, qui trium liberorum patres essent. Qua mercede gratiam sibi magnæ multitudinis hominum comparavit : viginti enim millia statim exstiterunt hujus solum generis. Obsistentibus vero multis, quominus leges suas perferret Cæsar; proripuit se e curia, indignatum se simulans eorum iniquitate : neque posthac reliquo anni tempore senatum amplius habuit, sed pro Rostris cum populo egit. Et quum pro concione Pompeium Crassumque præsentes rogasset, quid de legibus illis sentirent; approbantibus his, plebs, sub veste sicis armata, vocabatur ad suffragia.

XI. Patres vero (quum non convocaretur senatus, neque convocari in curiam ab alterutro consulum sine alterius consensu, ex legibus, posset), in ædibus Bibuli cœtus faciebant. At nihil maxime proficientes adversus vim atque apparatum Cæsaris, hanc unam inierunt rationem, ut Bibulus legibus collegæ contradiceret, quo aliena potius improbitate victi viderentur, quam sua negligentia. Et Bibulus, voluntati eorum obsecutus, irrupit in forum, concionante etiam tum Cæsare. Ortoque per altercationem tumultu, ad manus ventum est : et, qui sicis erant armati, fregerunt fasces Bibuli, ac nonnullos e tribunis, qui pro eo stabant, vulnerarunt. Nec tamen quidquam territus Bibulus, nudatum præbebat jugulum, clamore Cæsarianos ad necem invitans : Si non possum, inquit, Cæsari persuadere quæ justa sunt, certe morte mea sceleris hujus culpam ei impingam. Subduxerunt tamen invitum amici in fanum Jovis Statoris, foro proximum. Tum Cato, a patribus submissus, protrusis obstantibus, ut erat robusta ætate, per turbam evasit in locum superiorem, cœpitque concionari; sed a Cæsarianis mox raptus sublimis e foro est. Nihilominus clam per aliam viam recurrens in Rostra Cato, omissa quidem concionatione, quoniam nemo audiebat, aspere tantum clamabat in Cæsarem, donec iterum exturbatus est.

XII. Atque ita leges suas Cæsar pertulit; et, juratis in eas plebeiis, a Patribus quoque idem jusjurandum exegit. Quod quum non pauci, auctore potissimum Catone, recusarent facere, Cæsar rogationem tulit ad populum, ut

τῷ μὴ ὀμόσαντι, καὶ ὁ δῆμος ἐπεκύρου. Ὤμνυον δ' αὐτίκα, δείσαντες, οἵ τε ἄλλοι καὶ οἱ δήμαρχοι. Οὐ γὰρ ἔτι χρήσιμον ἀντιλέγειν ἦν, κυρουμένου διὰ τοὺς ἄλλους τοῦ νόμου. Οὐέττιος δ', ἀνὴρ δημότης, ἐς τὸ μέσον ἐσδραμὼν μετὰ ξιφιδίου γυμνοῦ, ἐπιπεμφθῆναι ἔφη πρός τε Βύβλου καὶ Κικέρωνος καὶ Κάτωνος, ἐς ἀναίρεσιν Καίσαρός τε καὶ Πομπηΐου· καὶ τὸ ξιφίδιον αὐτῷ Βύβλου ῥαβδοῦχον ἐπιδοῦναι Ποστούμιον. Ὑπόπτου δ' ὄντος ἐφ' ἑκάτερα τοῦ πράγματος, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐξετράχυνε τὸ πλῆθος, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐξετάσειν τὸν Οὐέττιον ἀνεβάλλοντο. Καὶ ὁ Οὐέττιος, φυλασσόμενος ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, νυκτὸς ἀνῃρέθη. Εἰκαζομένου δ' ἐς ποικίλα τοῦ συμβεβηκότος, ὁ Καῖσαρ οὐκ ἀνίει καὶ τοῦτο δρᾶσαι λέγων τοὺς δεδιότας· ἕως ὁ δῆμος αὐτῷ συνεχώρησεν ἀμύνειν τοῖς ἐπιβεβουλευμένοις. Καὶ Βύβλος μέν, ἐκ χειρῶν ἅπαντα μεθείς, οἷά τις ἰδιώτης, οὐ προῄει τῆς οἰκίας ἐπὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἀρχῆς ἅπαν.

XIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐδ' αὐτὸς ἔτι ἐζήτει περὶ τοῦ Οὐεττίου, μόνος ἔχων τὸ κράτος ἐπὶ τῆς πολιτείας. Νόμους δ' ἐσέφερεν, ἐκθεραπεύων τὸ πλῆθος, ἑτέρους, καὶ τὰ Πομπηΐῳ πεπραγμένα ἅπαντα ἐκύρου, καθάπερ ὑπέσχητο αὐτῷ. Οἱ δ' Ἱππέες λεγόμενοι, τὴν μὲν ἀξίωσιν τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς ὄντες ἐν μέσῳ, δυνατώτατοι δὲ ἐς ἅπαντα, περιουσίας τε οὕνεκα, καὶ μισθώσεως τελῶν καὶ φόρων, οὓς ὑπὸ τῶν ἐθνῶν τελουμένους ἐξεμισθοῦντο, καὶ πλήθους βεβαιοτάτων ἐς ταῦτα θεραπόντων, ἐκ πολλοῦ τὴν βουλὴν ᾔτουν, ἄφεσίν τινα μέρους τῶν φόρων αὐτοῖς γενέσθαι. Καὶ ἀποδιέτριβεν ἡ βουλή. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἐς οὐδὲν τότε τῆς βουλῆς δεόμενος, ἀλλὰ μόνῳ τῷ δήμῳ χρώμενος, τὰ τρίτα τῶν μισθώσεων αὐτοῖς παρῆκεν. Οἱ δέ, ὑπὲρ τὴν σφετέραν ἀξίωσιν ἀδοκήτου τῆς χάριτος αὐτοῖς γενομένης, ἐξεθείαζον αὐτόν. Καὶ στῖφος ἄλλο καρτερώτερον τοῦ δήμου τόδε τῷ Καίσαρι προσγεγένητο δι' ἑνὸς πολιτεύματος. Ὁ δὲ καὶ θέας ἐπεδίδου καὶ κυνηγέσια θηρίων, ὑπὲρ δύναμιν δανειζόμενος ἐς ἅπαντα, καὶ τὰ πρότερα πάνθ' ὑπερβάλλων παρασκευῇ καὶ χορηγίᾳ καὶ δόσεσι λαμπραῖς. Ἐφ' οἷς αὐτὸν εἵλοντο Γαλατίας τῆς τε ἐντὸς Ἄλπεων καὶ ὑπὲρ Ἄλπεις ἐπὶ πενταετὲς ἄρχειν, καὶ ἐς τὴν ἀρχὴν ἔδοσαν τέλη στρατοῦ τέσσαρα.

XIV. Ὁ δέ, καὶ τὴν ἀποδημίαν οἱ χρόνιον ὁρῶν ἐσομένην, καὶ τὸν φθόνον ὡς ἐπὶ μεγίστοις δὴ τοῖς δεδομένοις μείζονα, Πομπηΐῳ μὲν ἔζευγνυ τὴν θυγατέρα, καίπερ ἐγγεγυημένην Καιπίωνι· δεδιώς, μὴ καὶ φίλος ὢν ἐπιφθονήσειε τῷ μεγέθει τῆς εὐδαιμονίας. Τοὺς δὲ θρασυτάτους τῶν στασιωτῶν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ μέλλοντος ἔτους παρῆγε. Καὶ ὕπατον μὲν ἀπέφηνεν Αὖλον Γαβίνιον, φίλον ἑαυτοῦ· Λευκίου δὲ Πείσωνος, τοῦ σὺν αὐτῷ μέλλοντος ὑπατεύσειν, τὴν θυγατέρα Καλπουρνίαν αὐτὸς ἤγετο· βοῶντος Κάτωνος, διαμαστροπεύεσθαι γάμοις τὴν ἡγεμονίαν. Δημάρχους δὲ ᾑρεῖτο Οὐατίνιόν τε, καὶ Κλώδιον τὸν Καλὸν ἐπίκλην· ὅντινα, αἰσχρὰν ἐν ἱερουργίᾳ γυναικῶν ποτε λαβόντα

capitalis esset qui non juraret: idque populus scivit. Moxque omnes præ metu jurarunt; et in his tribuni plebis, frustra reclamaturi, lege jam confirmata ab aliis. Interea Vettius quidam, e plebe, procurrit in medium, strictam sicam ostentans, dicensque « se submissum a Bibulo et Cicerone atque Catone, ut Cæsarem una cum Pompeio confoderet: eumque pugionem sibi datum a Postumio, lictore Bibuli. » Hoc facto, quamvis ambiguæ suspicionis, Cæsar usus est ad exasperandam multitudinem; inquisitione tamen in crastinum dilata. Sed Vettius, quum in vinculis custodiretur, sequenti nocte trucidatus est. Quumque hic casus interpretaretur varie, Cæsar hanc quoque culpam rejiciebat in quosdam conscientiæ timore exagitatos: donec effecit, ut populus ei permitteret opem ferre his qui peterentur insidiis. Tum vero Bibulus in universum, omissa tractatione reipublicæ, per reliquum omne consulatus sui tempus, tanquam privatus, domi se continuit.

XIII. At Cæsar, jam solus moderationem rerum omnium obtinens, non amplius inquirebat de Vettio; sed novis porro legibus in plebis gratiam ferendis vacavit, simulque acta Pompeii rata habuit omnia, quemadmodum pollicitus fuerat. Eodem tempore equestris ordo, inter senatum et plebem medius, potens tam propriis divitiis, quam quæstu ex vectigalibus publicis tributisque provinciarum, quæ redemerat a populo, stipatusque validissimorum servorum multitudine, quos in usus suos alebat, jam pridem petierat a senatu, ut pars mercedum, quas ex locationis pacto equites debebant populo, ipsis remitteretur. Patribus vero eam rem differentibus, Cæsar, ad nullam rem eo tempore senatus operam adhibens, soloque consensu plebis usus, remisit publicanis tertiam partem ex locationum pretio. Quapropter equites, supra postulata nacti insperatam gratiam, in cœlum ferebant ejus auctorem. Unde robustius etiam hoc, quam ante ex plebe, agmen propugnatorum accessit Cæsari, per unum istud institutum. Auxitque præterea Cæsar apud populum gratiam, edendis quoque spectaculis et venationibus; supra opes undique æs alienum contrahens et priora omnia vincens magnificentia apparatus profusisque largitionibus. Quibus rebus effecit, ut utraque Gallia, Citerior Ulteriorque, provincia ipsi in quinquennium, cum quatuor legionibus, decerneretur.

XIV. Deinde satis intelligens Cæsar, et ab Urbe diutius se abfore, et quo majora essent populi in se collata beneficia, tanto graviorem fore invidiam, Pompeio collocavit filiam, quanquam Cæpioni jam ante desponsatam; veritus amici etiam, propter nimios successus, livorem. Præterea suæ factionis audacissimos ad magistratus in annum proximum capiendos promovit. Et consulem quidem designavit A. Gabinium, ex intimis amicis; cum L. Pisone autem, qui collega illius erat futurus, affinitatem contraxit, filia ejus Calpurnia in matrimonium ducta: vociferante Catone, nuptiis constuprari imperium. Tribunos vero plebis legit Vatinium, et Clodium, cognomine Pulchrum; quem, haud ita multo ante, turpi suspicione infamem adulteratæ

ὑπόνοιαν ἐπὶ τῇ Καίσαρος αὐτοῦ γυναικὶ, ὁ μὲν Καῖσαρ οὐχ ἔκρινεν, ὑπεραρέσκοντα τῷ δήμῳ, καίπερ ἀποπεμψάμενος τὴν γυναῖκα· ἕτεροι δὲ διὰ τὴν ἱερουργίαν ἐς ἀσέβειαν ἐδίωκον, καὶ συνηγόρευε τοῖς διώκουσι Κικέρων· καὶ κληθεὶς ἐς μαρτυρίαν ὁ Καῖσαρ οὐ κατεῖπεν, ἀλλὰ καὶ τότε δήμαρχον ἐς ἐπιβουλὴν τοῦ Κικέρωνος ἀπέφηνε, διαβάλλοντος ἤδη τὴν συμφροσύνην τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἐς μοναρχίαν. Οὕτω καὶ λύπης ἐκράτουν ὑπὸ χρείας, καὶ τὸν ἐχθρὸν εὐηργέτουν ἐς ἄμυναν ἑτέρου. Δοκεῖ δὲ ὁ Κλώδιος ἀμείψασθαι πρότερος τὸν Καίσαρα, καὶ συλλαβεῖν ἐς τὴν τῆς Γαλατίας ἀρχήν.

XV. Τοσάδε μὲν δὴ Καῖσαρ ὑπατεύων ἔπραξε· καὶ τὴν ἀρχὴν ἀποθέμενος, ἐπὶ τὴν ἑτέραν εὐθὺς ἐξῄει. Κικέρωνα δὲ γράφεται Κλώδιος παρανόμων, ὅτι πρὸ δικαστηρίου τοὺς ἀμφὶ Λέντλον καὶ Κέθηγον ἀνέλοι. Ὁ δ' ἐς τὸ ἔργον ἐκεῖνο γενναιοτάτῳ λήματι κεχρημένος, ἀσθενέστατος ἐς τὴν δίκην ἐγίγνετο. Καὶ ταπεινὴν ἐσθῆτα ἐπικείμενος, γέμων τε αὐχμοῦ καὶ ῥύπου, προσέπιπτεν οἷς ἐντύχοι κατὰ τοὺς στενωπούς, οὐδὲ τοῖς ἀγνῶσιν ἐνοχλεῖν αἰδούμενος· ὥστε αὐτῷ τὸ ἔργον, διὰ τὴν ἀπρέπειαν, ἀπὸ οἴκτου μεταπίπτειν ἐς γέλωτα. Ἐς τοσοῦτο δειλίας περὶ μίαν οἰκείαν δίκην κατέπεσεν, ὃς τὸν ὅλον βίον ἐν ἀλλοτρίαις ἐξήταστο λαμπρῶς. Οἷόν τι καὶ Δημοσθένη φασὶ τὸν Ἀθηναῖον οὐδ' ὑποστῆναι τὴν ἑαυτοῦ δίκην, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀγῶνος φυγεῖν. Κλωδίου δὲ καὶ τὰς παρακλήσεις αὐτῷ σὺν ὕβρει διακόπτοντος ἐν τοῖς στενωποῖς, ἀπέγνω πάνθ' ὁ Κικέρων· καὶ ἔφευγεν ἑκούσιον καὶ ὅδε φυγήν, καὶ φίλων αὐτῷ πλῆθος συνεξῄει, καὶ ἡ βουλὴ συνίστη τὸν ἄνδρα πόλεσί τε καὶ βασιλεῦσι καὶ δυνάσταις. Κλώδιος δ' αὐτῷ τὴν οἰκίαν καὶ τὰς ἐπαύλεις ἐπικατέσκαπτεν. Ἐπαιρόμενός τε ἐπὶ τῷδε, ἀντιπαρεβάλλετο ἤδη καὶ Πομπηΐῳ, τὸ μέγιστον ἐν τῇ πόλει κράτος ἔχοντι.

XVI. Ὁ δὲ Μίλωνα, τὸν σὺν τῷ Κλωδίῳ τὴν ἀρχὴν παραδεδεγμένον, θρασύτερον ὄντα τοῦ Κλωδίου, ἐς ὑπατείαν ἐπήλπιζε, καὶ ἤλειφεν ἐπὶ τὸν Κλώδιον, καὶ ψηφίσασθαι τῷ Κικέρωνι κάθοδον ἐκέλευεν· ἐλπίσας, τὸν Κικέρωνα ἐλθόντα, περὶ μὲν τῆς παρούσης πολιτείας οὐκέτι φθέγξεσθαι, μεμνημένον οἷα ἔπαθε, δίκας δὲ καὶ πράγματα ἐποίσειν τῷ Κλωδίῳ. Κικέρων μὲν δή, διὰ Πομπήϊον ἐκπεσών, διὰ Πομπήϊον κατῄει, ἑκκαιδεκάτῳ μάλιστα μηνὶ τῆς ἐξελάσεως· καὶ αὐτῷ καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὰς ἐπαύλεις ἀνίστη τέλεσι κοινοῖς. Λαμπρῶς δ' αὐτὸν περὶ τὰς πύλας ὑποδεχομένων πάντων, φασὶ περὶ τὰς δεξιώσεις τὴν ἡμέραν ὅλην (οἷόν τι καὶ Δημοσθένει συνέβη κατιόντι) ἀναλῶσαι.

XVII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἔν τε Κελτοῖς καὶ Βρεττανοῖς πολλὰ καὶ λαμπρὰ εἰργασμένος, ὅσα μοι περὶ Κελτῶν λέγοντι εἴρηται, πλούτου γέμων ἐς τὴν ὅμορον τῇ Ἰταλίᾳ Γαλατίαν, τὴν ἀμφὶ τὸν Ἠριδανὸν ποταμόν, ἧκεν, ἐκ συνεχοῦς πολέμου τὸν στρατὸν ἀναπαύσων ἐπ' ὀλίγον. Ὅθεν αὐτῷ περιπέμποντι ἐς Ῥώμην πολλὰ

inter muliebria sacra uxoris ipsius Cæsaris, in judicium vocare, quod pergratus plebi esset, Cæsar, quamvis repudiata conjuge, noluerat; alii vero pollutarum cærimoniarum reum egerant, Cicerone accusatoribus adstipulante. Ipse autem Cæsar tunc, testis citatus, nihil contra eum edixerat; et nunc tribunatum etiam plebis eidem demandandum curavit, in Ciceronis odium, qui jam conspirationem Triumvirorum, ut periculosam reipublicæ, cœperat criminari. Sic offensionem Cæsar deponebat, commoditatis causa; et alterum inimicorum beneficiis sibi devinciebat, ut ulcisceretur alterum. Videtur tamen Clodius prior gratiam retulisse Cæsari, eumque in petitione Galliæ provinciæ adjuvisse.

XV. His in consulatu peractis, Cæsar, deposito magistratu, protinus in Galliam proconsul profectus est. In Urbe vero Clodius Ciceroni diem dixit, quod contra leges publicas indemnatos sustulisset Lentulum Cethegumque. Et Cicero, quam magno animo fortique egregium illud facinus peregerat, tam imbecilli abjectoque tulit intentatum sibi judicium. Mutata veste, sordidus et squalore horridus, suppliciter per vias Urbis sollicitabat obvios quosque, non veritus ignotis quoque hac de causa negotium facessere; adeo nullo respectu decori, ut, dum miserabilis vult videri, ridiculus fieret. Eo timiditatis in propria causa prolapsus Cicero est, qui per omnem vitam in alienis causis summa cum laude fuerat versatus : id quod et Athenis Demostheni similiter accidisse fertur, qui, quum alios reos fortiter semper esset tutatus, ipse reus urbe profugere, quam in judicio de salute certare, maluit. Quum vero preces etiam supplicis contumeliose per vias interrumperet Clodius; Cicero quoque, sicut olim Atheniensis orator, rebus omnibus desperatis, sponte in exilium abiit; amicorum turba comitatus, commendatusque civitatibus, regibus atque regulis, datis a senatu literis. Tum vero Clodius domum ejus villasque diruit insuper; eoque facto tantum sibi placebat, ut jam Pompeio quoque, qui tunc in Urbe potentissimus erat, sese æquipararet.

XVI. Quare Pompeius Milonem, collegam Clodii, sed audaciori etiam ingenio virum, spe consulatus proposita, adversus Clodium concitavit, jussitque aperire plebiscito Ciceroni reditum; ratus, illum reversum non amplius verba facturum de præsenti reipublicæ statu, memorem quanto id sibi constitisset; paratum autem fore Clodio adversarium. Atque ita Cicero, quum Pompeii causa in exilium fuisset actus, ejusdem Pompeii favore in patriam restitutus est; mense ferme XVI postquam discesserat; et domus quoque et villas sumtu publico instaurandas Pompeius curavit. Redeunti tanta gratulantium multitudo ad portas Urbis præsto fuit, ut vix integer dies officiis eorum excipiendis sufficeret; quemadmodum etiam Demostheni olim contigerat, ab exilio revertenti.

XVII. Interea Cæsar, rebus in Gallia Britanniaque gestis clarissimus, quas in rerum Gallicarum Historia exposuimus, divitiis refertus, venit in Cisalpinam Galliam, ut a continuis bellis paullulum quietis exercitui concederet. Unde quum multis in Urbem multas misisset pecunias, jam ei et annui

πολλοῖς χρήματα, αἵ τε ἐτήσιοι ἀρχαὶ παρὰ μέρος ἀπήντων, καὶ οἱ ἄλλως ἐπιφανεῖς ἐς ἡγεμονίας ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἐξῄεσαν· ὡς ἑκατὸν μέν ποτε καὶ εἴκοσι ῥάβδους ἀμφ' αὐτὸν γενέσθαι, βουλευτὰς δὲ πλείους διακοσίων, τοὺς μὲν, ἀμειβομένους ὑπὲρ τῶν ἤδη γεγονότων, τοὺς δὲ χρηματιουμένους, τοὺς δ' ἄλλο τι τοιουτότροπον αὐτοῖς ἐξεργασομένους. Πάντα γὰρ ἤδη διὰ τούτου ἐπράσσετο, στρατιᾶς τε πολλῆς οὕνεκα, καὶ δυνάμεως χρημάτων, καὶ σπουδῆς ἐς ἅπαντας φιλανθρώπου. Ἀφίκοντο δ' αὐτῷ καὶ Πομπήϊος καὶ Κράσσος, οἱ κοινωνοὶ τῆς δυναστείας. Καὶ αὐτοῖς βουλευομένοις ἔδοξε, Πομπήϊον μὲν καὶ Κράσσον αὖθις ὑπατεῦσαι, Καίσαρι δ' ἐς τὴν ἡγεμονίαν ὧν εἶχεν ἐθνῶν ἄλλην ἐπιψηφισθῆναι πενταετίαν. Ὧδε μὲν ἀπ' ἀλλήλων διεκρίθησαν. Πομπηΐῳ δ' ἐς τὴν ὑπατείαν ἀντιπαρήγγελλε Δομίτιος Αἰνόβαρβος· καὶ τῆς κυρίας ἡμέρας ἄμφω κατῄεσαν ἔτι νυκτὸς ἐς τὸ πεδίον ἐς τὴν χειροτονίαν. Τῶν δ' ἀμφ' αὐτοὺς ἔριδες ἦσαν, καὶ συνεπλέκοντο, μέχρι τις τὸν Δομιτίου δᾳδοῦχον ἐπάταξε ξίφει. Καὶ φυγὴ μετὰ τοῦτο ἦν, Δομίτιός τε αὐτὸς ἐς τὴν οἰκίαν διεσώζετο μόλις, καὶ Πομπηΐου τὴν ἐσθῆτά τινες ᾑμαγμένην ἔφερον οἴκαδε. Παρὰ τοσοῦτον ἑκάτερος ἦλθε κινδύνου.

XVIII. Αἱρεθέντες δ' οὖν ὕπατοι Κράσσος τε καὶ Πομπήϊος, Καίσαρι μὲν (ὥσπερ ὑπέστησαν) τὴν ἑτέραν πενταετίαν προσεψηφίσαντο. Τὰ δὲ ἔθνη διακληρούμενοι, καὶ στρατιὰν ἐπ' αὐτοῖς, ὁ μὲν Πομπήϊος εἵλετο Ἰβηρίαν τε καὶ Λιβύην· καὶ ἐς τάσδε τοὺς φίλους περιπέμπων, αὐτὸς ὑπέμεινεν ἐν Ῥώμῃ. Ὁ δὲ Κράσσος Συρίαν τε καὶ τὰ Συρίας πλησίον, ἐπιθυμίᾳ πολέμου πρὸς Παρθυαίους, ὡς εὐχεροῦς δὴ καὶ ἐνδόξου καὶ ἐπικερδοῦς. Ἀλλὰ τῷδε μὲν ἐξιόντι τῆς πόλεως πολλά τε ἄλλα ἀπαίσια ἐγίγνετο, καὶ οἱ δήμαρχοι προηγόρευον μὴ πολεμεῖν Παρθυαίοις, οὐδὲν ἀδικοῦσιν· οὐ πειθομένῳ δὲ, δημοσίας ἀρὰς ἐπηρῶντο. Ὧν ὁ Κράσσος οὐ φροντίσας, ἀπώλετο ἐν τῇ Παρθυηνῇ, σύν τε παιδὶ ὁμωνύμῳ καὶ αὐτῷ στρατῷ· μύριοι γὰρ οὐδ' ἐντελεῖς ἐκ δέκα μυριάδων ἐς Συρίαν διέφυγον. Ἀλλὰ τὴν μὲν Κράσσου συμφορὰν ἡ Παρθυακὴ δηλώσει γραφή. Ῥωμαῖοι δὲ, λιμῷ πιεζόμενοι, Πομπήϊον εἵλοντο τῆς ἀγορᾶς αὐτοκράτορα εἶναι· καί οἱ, καθάπερ ἐπὶ τῶν λῃστηρίων, εἴκοσιν ἀπὸ τῆς βουλῆς ὑπηρέτας ἔδωκαν. Ὁ δὲ αὐτοὺς ὁμοίως ἐς τὰ ἔθνη διαθεὶς ἐπέτρεχε, καὶ τὴν Ῥώμην αὐτίκα ἐνέπλησεν ἀγορᾶς δαψιλοῦς. Ὅθεν ἔτι μᾶλλον ἐς μέγα δόξης ἐπῆρτο καὶ δυνάμεως.

XIX. Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου καὶ ἡ Καίσαρος θυγάτηρ κύουσα τῷ Πομπηΐῳ θνήσκει. Καὶ δέος ἅπασιν ἐνέπιπτεν, ἀνῃρημένης τῆς ἐπιγαμίας, ὡς αὐτίκα μεγάλοις στρατοῖς Καίσαρός τε καὶ Πομπηΐου διοισομένων ἐς ἀλλήλους, ἀσυντάκτου μάλιστα καὶ χαλεπῆς ἐκ πολλοῦ γεγενημένης τῆς πολιτείας. Αἵ τε γὰρ ἀρχαὶ κατὰ στάσιν ἢ δωροδοκίαν, σπουδῇ τε ἀδίκῳ, καὶ λίθοις ἢ ξίφεσι, καθίσταντο, καὶ τὸ δεκάζειν ἢ δωροδοκεῖν ἀναι-

magistratus populi Romani salutandi causa ibi occurrerunt, et alii provinciarum aut exercituum præfecturis illustres ad eumdem profecti sunt: ut aliquando cxx fasces circa Cæsarem spectarentur, senatores vero plures ducentis, pars referentes gratiam, pars pecuniam sibi ab illo quærentes, aut aliud hujusmodi beneficium. Jam enim unus omnia Cæsar poterat, subnixus tantis copiis pecuniisque, et alioquin comis erga omnes et ad bene merendum promtissimus. Inter cæteros salutatores fuerunt Pompeius et Crassus, potentiæ socii. Cum quibus deliberatione de communibus commodis instituta, placuit, Pompeium et Crassum iterum creari consules, Cæsari imperium prorogari in aliud quinquennium: atque ita hi digressi sunt. Pompeio vero competitor exstitit Domitius Ænobarbus: et ubi dies præstituta adfuit, ambo ante lucem in campum descenderunt ad comitia; exortaque inter utriusque catervam altercatione, ad manus ventum est. In ea rixa is qui Domitio facem præferebat, percussus est gladio: et mox facta fuga ægre domum suam salvus se recepit Domitius, Pompeiique etiam vestis cruenta domum est remissa: tam prope uterque a periculo abfuit.

XVIII. Jamque creati consules Crassus et Pompeius, juxta pollicita, Cæsari decreverunt aliud quinquennium; ipsi provincias cum exercitibus sortiti sunt: Pompeius Hispaniam et Africam, quas per amicos rexit, ipse manens in Urbe: Crassus Syriam et regiones finitimas, belli cupidus Parthici, quod et facile et gloriosum et quæstuosum esse sibi persuaserat. Sed Crasso urbem egredienti multa infausta obvenerunt omina, et interdicedebant tribuni plebis, ne Parthis bellum inferret, qui nulla Romanos lacessissent injuria. Qua re quum ille nihil moveretur, publicis exsecrationibus eum diris devoverunt. Quibus omnibus contemtis, periit Crassus in Parthia, una cum cognomine filio et toto exercitu; nam ex centum millibus vix decem millia refugerunt in Syriam. Verum hæc Crassi clades in Libro de Rebus Parthicis exponetur. Romæ autem populus, quum fame laboraret, Pompeium annonæ præfecerat cum summo imperio; eique sicut prius in bello Piratico, viginti ex senatu ministros addiderat. Quibus similiter circa provincias dimissis, ipse quoque passim ad res inspiciendas profectus, brevi urbem omnigenis copiis rerum ad victum pertinentium replevit: et hinc quoque novum, neque exiguum illud, tam gloriæ quam potentiæ incrementum Pompeio accessit.

XIX. Eo tempore Cæsaris filia, prægnans ex Pompeio, fato functa est: unde metus continuo omnes invasit, fore, ut sublata affinitate Cæsar et Pompeius mox inter se magnis exercitibus confligerentur; turbatis præsertim jamdudum rationibus reipublicæ. Nam et magistratus per factiones largitionesve, improbis studiis, interdum saxis etiam gladiisque, constituebantur; largitionesque nullo pudore

σχύντως τότε μάλιστα ἐπλεόνασεν· ὅ τε δῆμος αὐτὸς ἔμμισθος ἐπὶ τὰς χειροτονίας ᾔει. Ὤφθη δέ που καὶ μεσεγγύημα ταλάντων ὀκτακοσίων ὑπὲρ τῆς ἐπωνύμου γενόμενον ἀρχῆς. Οἵ τε ἀνὰ ἔτος ἕκαστον ὕπατοι στρατεύειν μέν που καὶ πολεμεῖν ἀπεγίνωσκον, διακλειόμενοι τῇ δυναστείᾳ τῶνδε τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Ὅσοι δ' ἦσαν αὐτῶν ἀτοπώτεροι, κέρδος ἀντὶ τῶν στρατειῶν ἐτίθεντο τὰ κοινὰ τῆς πόλεως, καὶ τὰς τῶν ἰδίων διαδόχων χειροτονίας. Οἱ δ' ἀγαθοὶ διὰ ταῦτα καὶ πάμπαν ἐξέλιπον τὸ ἄρχειν· ὥστε ποτὲ καὶ μῆνας ὀκτὼ τὴν πόλιν ἄναρχον, ἐκ τῆς τοιᾶσδε ἀσυνταξίας, γενέσθαι· Πομπηΐου πάνθ' ὑπερορῶντος ἐπίτηδες, ἵνα ἐν χρείᾳ γένοιντο δικτάτωρος.

XX. Καὶ πολλοὶ τοῦτο ἐς ἀλλήλους διελάλουν, ὅτι μόνον ἂν γένοιτο φάρμακον ἐπὶ τοῖς παροῦσι κακοῖς ἡ μόναρχος ἐξουσία. Χρῆναι δ' ἑλέσθαι δυνατὸν ὁμοῦ καὶ ἤπιον· ἐνσημαινόμενοι τὸν Πομπήϊον, στρατιᾶς τε ἄρχοντα ἱκανῆς, καὶ φιλόδημον εἶναι δοκοῦντα, καὶ τὴν βουλὴν ἄγοντα διὰ τιμῆς, καὶ τὸν βίον ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα, περί τε τὰς ἐντεύξεις εὐπρόσιτον ἢ ὄντα ἢ νομιζόμενον εἶναι. Ὁ δὲ τὴν προσδοκίαν τήνδε λόγῳ μὲν ἐδυσχέραινεν, ἔργῳ δ' ἐς αὐτὴν πάντα ἔπραττεν ἀφανῶς, καὶ τὴν ἀσυνταξίαν τῆς πολιτείας καὶ ἀναρχίαν ἐπὶ τῇ ἀσυνταξίᾳ ἑκὼν ὑπερεώρα. Μίλωνός τε, τὰ ἐς Κλώδιον ὑπηρετήσαντος αὐτῷ, καὶ ἀρεσκομένου τῷ δήμῳ διὰ τὴν Κικέρωνος κάθοδον, ὑπατείαν ὡς ἐν καιρῷ παρὰ τήνδε τὴν ἀναρχίαν μετιόντος, ἀποδιέτριβε τὰς χειροτονίας· μέχρι βαρυθυμῶν ὁ Μίλων, ὡς καὶ περὶ αὐτὸν ἀπίστου γιγνομένου τοῦ Πομπηΐου, ἐς τὴν πατρίδα Λανούβιον ἐξῄει· ἣν Διομήδη φασὶν, ἀλώμενον ἐξ Ἰλίου, πρώτην ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλιν οἰκίσαι· καὶ εἰσὶν ἀπὸ Ῥώμης ἐς αὐτὴν στάδιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατόν.

XXI. Κλωδίου δ' ἐξ ἰδίων χωρίων ἐπανιόντος ἐπὶ ἵππου, καὶ περὶ Βοΐλλας ἀπαντήσαντος αὐτῷ· οἱ μὲν κατὰ τὴν ἔχθραν ὑπείδοντο μόνον ἀλλήλους, καὶ παρώδευσαν· θεράπων δὲ τοῦ Μίλωνος ἐπιδραμὼν τῷ Κλωδίῳ, εἴτε κεκελευσμένος, εἴθ' ὡς ἐχθρὸν δεσπότου κτείνων, ἐπάταξεν ἐς τὸ μετάφρενον ξιφιδίῳ. Καὶ τὸν μὲν αἵματι ῥεόμενον ἐς τὸ πλησίον πανδοχεῖον ὁ ἱπποκόμος ἐσέφερεν. Ὁ δὲ Μίλων μετὰ τῶν θεραπόντων ἐπιστὰς, ἔτι ἔμπνουν, ἢ καὶ νεκρὸν, ἐπανεῖλεν· ὑποκρινόμενος μὲν οὐ βουλεῦσαι τὸν φόνον, οὐδὲ προστάξαι· ὡς δὲ κινδυνεύσων ἐξάπαντος, ἠξίου τὸ ἔργον οὐ ἀτελὲς καταλιπεῖν. Περιαγγελθέντος δ' ἐς Ῥώμην τοῦ πάθους, ὁ μὲν δῆμος ἐκπλαγεὶς ἐν ἀγορᾷ διενυκτέρευε, καὶ τὸ σῶμά τινες τοῦ Κλωδίου μεθ' ἡμέραν προὔθεσαν ἐπὶ τῶν ἐμβόλων. Ἁρπάσαντες δ' αὐτὸ τῶν τε δημάρχων ἔνιοι, καὶ οἱ φίλοι τοῦ Κλωδίου, καὶ πλῆθος ἄλλο σὺν ἐκείνοις, ἐς τὸ βουλευτήριον ἐκόμισαν· εἴτε ἐπὶ τιμῇ, βουλευτικοῦ γένους ὄντα, εἴτε ἐς ὄνειδος τῆς βουλῆς τοιάδε περιορώσης. Καὶ τῶν παρόντων οἱ προπετέστεροι τὰ βάθρα καὶ τοὺς θρόνους τῶν βουλευτῶν συμφορήσαντες, ἧψαν αὐτῷ πυρὰν, ὑφ' ἧς τό τε

cohibente frequentabantur, et populus venales in comitiis præbebat operas : namque etiam inventus est, qui pro obtinendo consulatu DCCC talenta apud sequestros deponeret. Præterea singulorum annorum consulibus nulla spes relicta erat bellum usquam gerendi, aut ductandi exercitum, quod excluderentur Triumvirorum potentia. Quique ex his flagitiosiores erant, hi lucra captabant ex publica pecunia, aut ex successorum suorum designationibus : boni vero, his de causis, in universum a magistratibus abstinebant. Ita factum est, ut statu tam perturbato octo menses aliquando absque consulibus fuerit respublica; Pompeio ad omnia connivente de industria, ut dictatore opus haberent.

XX. Atque id jam passim audiebatur in circulis non aliud superesse præsentibus malis remedium, nisi ut refugiatur ad unius viri principatum; sed opus esse viro, qui cum potentia lenitatem conjungeret. Quibus verbis subindicabatur ipse Pompeius; quod et amplis copiis cum imperio præesset, et videretur amator plebis, ac senatus cultor, moderatus in omni vita temperansque, denique aditu facilis, et comitate quadam, seu vera seu ficta, amabilis. Istam igitur de dictatura exspectationem verbis quidem Pompeius aversabatur, indignanti similis, clam autem modis omnibus id agebat, ut eo res perveniret; et turbatum illum reipublicæ statum, interregnumque quod ad illas turbas accedebat, lubens patiebatur. Quin et, quum Milo, cujus opera Clodium depresserat, et summo applausu populi Ciceronem reduxerat, consulatum commodo tunc tempore, per interregnum illud, peteret, eo usque remoratus comitia est, donec Milo pertæsus, dolensque Pompeii erga se quoque perfidiam, in patriam suam Lanuvium secessit : quam Diomedes fertur, post captum Ilium oberrans, primam in Italia urbem condidisse, desitam a Roma ad decimum nonum fere lapidem.

XXI. Forte tum Clodius e villa sua equo vehebatur. Quumque circa Bovillas Miloni esset obviam factus, primum quidem non nisi suspiciosis oculis, pro mutua inimicitia sese intuentes, præterierunt; deinde vero Milonis famulus invasit Clodium, sive jussus, sive ut inimicum domini tolleret, et gladium per dorsum in pectus eidem adegit. Quem postquam cruentum curator equi servus detulit in proximum diversorium, insequens Milo cum suis, incertum spirantem adhuc, an exanimem, confecit; præ se ferens, quasi nec jubente se nec volente cædes patrata esset; nolens tamen facinus imperfectum relinquere, ob quod quovis modo sibi subeundum periculum noverat. Hujus casus rumore urbana plebs attonita, in foro pernoctavit : et postquam illuxit, corpus defuncti pro Rostris est positum; quod mox aliquot tribuni plebis, adjuvantibus Clodii amicis et forensi multitudine, transtulerunt in curiam; sive in honorem viri senatorii, sive in senatus ipsius contumeliam, qui ad talia conniveret. Ibi aliquot petulantiores, congestis subselliis sedibusque senatorum, exstruxerunt rogum, ignemque

βουλευτήριον καὶ πολλαὶ τῶν πλησίον οἰκίαι τῷ Κλωδίῳ συγκατεφλέγησαν.

XXII. Μίλωνι δὲ θράσος τοσόνδε περιῆν, ὡς οὐ δεδιέναι περὶ τῷ φόνῳ μᾶλλον, ἢ ἀγανακτεῖν ἐπὶ τῇ Κλωδίου περὶ τὴν ταφὴν τιμῇ. Θεραπόντων οὖν καὶ ἀνδρῶν ἀγροίκων πλῆθος ἀθροίσας, καὶ ἐς τὸν δῆμον περιπέμψας χρήματα, τῶν τε δημάρχων Μάρκον Καίλιον πριάμενος, ἐς τὴν πόλιν κατῄει θρασύτατα. Καὶ αὐτὸν ὁ Καίλιος εὐθὺς ἐσιόντα εἷλκεν ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ δεδωροδοκηκότας, ὥσπερ ἐπ' ἐκκλησίαν· ὑποκρινόμενος μὲν ἀγανακτεῖν, καὶ οὐ διδόναι τῆς δίκης ἀναβολὴν, ἐλπίζων δὲ, εἰ αὐτὸν οἱ παρόντες μεθεῖεν, ἐκλύσειν τὴν δίκην τὴν ἀληθεστέραν. Καὶ Μίλων μὲν οὐ βουλεῦσαι τὸ ἔργον εἰπὼν (οὐ γὰρ ἂν μετὰ σκευῆς καὶ γυναικὸς ἐπὶ ταῦτα ὁρμῆσαι), τὸν λοιπὸν λόγον κατὰ τοῦ Κλωδίου διετίθετο, ὡς θρασυτάτου δὴ, καὶ φίλου θρασυτάτων, οἳ καὶ τὸ βουλευτήριον ἐπικατέπρησαν αὐτῷ. Ἔτι δ' αὐτοῦ λέγοντος, οἵ τε λοιποὶ δήμαρχοι, καὶ τοῦ δήμου τὸ ἀδιάφθορον, ὁπλισάμενοι ἐνέβαλλον ἐς τὴν ἀγοράν. Καίλιος μὲν δὴ καὶ Μίλων, δούλων ἐσθῆτας ὑποδύντες, ἀπέδρασαν. Πολὺς δὲ τῶν ἄλλων ἐγίγνετο φόνος, οὐ τοὺς Μίλωνος ἔτι φίλους ἐρευνώντων, ἀλλὰ τὸν ἐντυγχάνοντα ἀναιρούντων, ἀστὸν ὁμοῦ καὶ ξένον, καὶ μάλιστα ὅσοι ταῖς ἐσθῆσιν ἢ σφραγῖσιν ἀπὸ χρυσοῦ διέφερον. Ὡς γὰρ ἐν ἀσυντάκτῳ πολιτείᾳ, σὺν ὀργῇ, καὶ προφάσει τοῦδε τοῦ θορύβου προσπεσόντος, θεράποντές τε ὄντες οἱ πλείους, καὶ ὡπλισμένοι κατὰ ἀνόπλων, ἐς ἁρπαγὰς ἐτράποντο. Ἔργον τε οὐδὲν αὐτοῖς ἀπῆν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' οἰκίας ἐφέροντο, καὶ περιιόντες ἠρεύνων, ἔργῳ μὲν, τὰ εὔληπτα σφίσιν ἅπαντα, λόγῳ δὲ, τοὺς φίλους τοῦ Μίλωνος· πρόφασίς τε ἦν αὐτοῖς, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, καὶ πυρὸς καὶ λίθων καὶ παντὸς ἔργου, Μίλων.

XXIII. Ἡ βουλὴ δὲ συνῄει μετὰ δέους, καὶ ἐς τὸν Πομπήϊον ἀφεώρων, ὡς αὐτίκα σφῶν ἐσόμενον δικτάτωρα· χρῄζειν γὰρ αὐτοῖς ἐφαίνετο τὰ παρόντα τοιᾶσδε θεραπείας. Κάτωνος δ' αὐτοὺς μεταδιδάξαντος, ὕπατον εἵλοντο χωρὶς συνάρχου, ὡς ἂν ἔχοι τὴν μὲν ἐξουσίαν δικτάτωρος, ἄρχων μόνος, τὴν δ' εὔθυναν ὑπάτου. Καὶ πρῶτος ὑπάτων ὅδε ἔθνη τε δύο μέγιστα καὶ στρατιὰν ἔχων καὶ χρήματα, καὶ τὴν τῆς πόλεως μοναρχίαν, διὰ τὸ μόνος ὕπατος εἶναι· Κάτωνα μὲν ἐψηφίσατο, ἵνα μὴ παρὼν ἐνοχλοίη, Κύπρον ἀφελέσθαι Πτολεμαίου βασιλέως· νενομοτεθημένον ἤδη τοῦτο ὑπὸ Κλωδίου, ὅτι οἱ ποτε ἁλόντι ὑπὸ λῃστῶν ὁ Πτολεμαῖος ἐς λύτρα ὑπὸ σμικρολογίας δύο τάλαντα ἐπεπόμφει. Κάτων μὲν δὴ καθίστατο Κύπρον, Πτολεμαίου τὰ χρήματα ῥίψαντος ἐς τὴν θάλασσαν, καὶ ἑαυτὸν ἐξαγαγόντος, ἐπεὶ τῶν ἐψηφισμένων ἐπύθετο. Ὁ δὲ Πομπήϊος δίκας προὐτίθει τῶν τε ἄλλων ἁμαρτημάτων, καὶ μάλιστα δωροδοκίας καὶ δεκασμοῦ. Ἐδόκει γὰρ ἐντεῦθεν αὐτῷ νοσεῖν τὰ κοινὰ, ἀρξάμενα ἐν τούτῳ, καὶ τὴν ἴασιν ἕξειν ταχεῖαν. Νόμῳ τε ὥριζεν, ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ τοπρώτον ὑπατείας ἐς τὸ παρὸν, εὐθύνειν τὸν ἐθέλοντα.

subjecerunt : quo una cum Clodii cadavere curia conflagravit, et aliquot contiguæ privatorum ædes.

XXII. Miloni autem tanta inerat confidentia, ut non tam cædis pœnam metueret, quam indignaretur talem honorem haberi Clodii cadaveri. Adjunctis igitur ad domesticorum manum rusticis hominibus, et largitionibus plebe conciliata, simulque mercede conducta M. Cælii tribuni plebis opera, summa audacia in Urbem est reversus. Quem mox de via Cælius in forum pertraxit, causam dicturum apud eos quos corruperat, tanquam apud concionem legitimam : simulans quidem, se per iram nolle dilationem concedere ; sed re vera sperans, si reus præsens periculum evaderet, non subditurum severius judicium. Milo, præfatus « inconsulto patratum hoc facinus, alioqui non aggressurum illud fuisse impeditum comitatu uxorio, » reliquam orationem absumsit ingerendis in Clodium conviciis, ut hominem perditæ audaciæ, et perditissimorum hominum familiarem, qui una cum ipsius cadavere curiam etiam concremassent. Quo adhuc concionante, reliqui tribuni plebis, et incorrupta pars civium, armati in forum irrupere. Tum Cælius quidem et Milo, servili habitu elapsi, aufugere ; nihilominus vero aliorum magna strages est edita, dum non jam Milonis amici requiruntur, sed passim sævitur in cives et exteros, ut quisque in manus venerat, præsertim in insigniores vestitu aureisque annulis. Sublata enim omni reipublicæ forma, indulgebatur iræ per tumultus occasionem : et quia plerique servilis conditionis erant, et armati adversus inermes ; ad rapinas versi, nullo flagitio abstinentes, per domos discurrebant, scrutantes, revera quidquid esset asportatu facile, sed causam interserentes, quæri a se Milonis amicos. Eodemque prætextu per aliquot dies, igni, saxis, variis denique facinoribus, sævitum est.

XXIII. Senatus vero in curiam metu excitus, in Pompeium intentus erat, quasi jamjam dictatorem futurum : quod remedium res ipsa postulare videbatur. Id autem Cato dissuadens, traduxit Patres in suam sententiam, ut eum consulem absque collega crearent : quo potestatem quidem haberet dictatoriam, solus res omnes moderans, rationi tamen reddendæ esset obnoxius, more veterum. Hoc pacto quum Pompeius (quod nonnulli ante eum consuli contigerat) simul duas maximas provincias et exercitum pecuniasque haberet, simul in Urbe, ut qui sine collega consul esset, solus dominaretur ; Catonem, ne in Urbe præsens molestias ei crearet, ex senatusconsulto in Cyprum mittendum curavit, ut ejus insulæ imperium adimeret Ptolemæo regi ; in quam quidem rem jam lex fuerat perlata, rogatione Clodia, eo quod Ptolemæus Clodio quondam, a piratis capto, in redemtionem duo tantum talenta præ avaritia contulerat. Et Cato quidem res Cyprias ordinavit ; quum jam rex pecuniam projecisset in mare, sibique ipse manus intulisset, quamprimum drecretum S. P. Q. R. cognoverat. Pompeius vero per id tempus judicia proposuit, cum de aliis criminibus, tum præcipue de munerum corruptelis ac largitionibus. Videbantur enim ei ex hoc, ceu fonte, nata esse mala publica et proinde hoc curato secuturam sanitatem celerem : tulitque legem, ut « liceret, cuicumque libuisset, ad rationem actorum reddendam citare hos, qui ex eo tempore quo ipse primum consul fuerat, usque in præsentem consulatum, magistratus ges-

Καὶ ἦν ὁ χρόνος ὀλίγῳ μείων ἐτῶν εἴκοσιν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Καῖσαρ γεγένητο ὕπατος. Τῶν οὖν φίλων τοῦ Καίσαρος ὑπονοούντων, ἐς ὕβριν ἢ ἐς ἐπήρειαν αὐτὸν τοῦ Καίσαρος ὧδε πολὺ τοῦ χρόνου προλαβεῖν, καὶ παραινούντων τὸ παρὸν διορθοῦσθαι μᾶλλον, ἢ τὸ παρελθὸν ἐνοχλεῖν ἐπ' ἀνδράσι τοσοῖσδε ἀξιολόγοις, ἐπονομαζόντων δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν Καίσαρα· ὁ Πομπήϊος ἀμφὶ μὲν τοῦ Καίσαρος ἠγανάκτει, ὡς ἀμείνονος ὄντος ὑποψίας, ἐπεὶ καὶ τὴν ἑαυτοῦ δευτέραν ὑπατείαν τῷ χρόνῳ περιλαμβάνεσθαι· πολὺ δὲ ἀναλαβεῖν ἔλεγεν, ἐς ἀκριβῆ διόρθωσιν ἐπιτετριμμένης ἐκ πολλοῦ τῆς πολιτείας.

XXIV. Τοιαῦτα δ' εἰπὼν, ἐκύρου τὸν νόμον. Καὶ πλῆθος ἦν αὐτίκα δικῶν ποικίλων. Ἵνα τε μὴ δείσειαν οἱ δικασταὶ, αὐτὸς αὐτοὺς ἐπώπτευε, στρατιὰν περιστησάμενος. Καὶ πρῶτοι μὲν ἀπόντες ἑάλωσαν, Μίλων τε ἐπὶ Κλωδίου φόνῳ, καὶ Γαβίνιος παρανομίας ὁμοῦ καὶ ἀσεβείας, ὅτι χωρὶς ψηφίσματος ἐς Αἴγυπτον μετὰ στρατιᾶς ἐσέβαλεν, ἀπαγορευόντων τῶν Σιβυλλείων· Ὑψαῖος δὲ καὶ Μέμμιος καὶ Σέξτος, καὶ ἕτεροι πλείονες, ἐπὶ δωροδοκίαις ἢ πλήθους δεκασμῷ. Σκαῦρον δὲ τοῦ πλήθους παραιτουμένου, ἐκήρυξεν ὁ Πομπήϊος ὑπακοῦσαι τῇ δίκῃ· καὶ πάλιν τοῦ δήμου τοὺς κατηγόρους ἐνοχλοῦντος, σφαγή τις ἐκ τῶν Πομπηΐου στρατιωτῶν ἐπιδραμόντων ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν δῆμος κατεσιώπησεν, ὁ δὲ Σκαῦρος ἑάλω· καὶ πάντων φυγὴ κατέγνωστο, Γαβινίου δὲ καὶ δήμευσις ἦν ἐπὶ τῇ φυγῇ. Καὶ τάδε ἡ βουλὴ λαμπρῶς ἐπαινοῦσα, δύο τε ἄλλα τέλη καὶ χρόνον ἐς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνῶν ἕτερον τῷ Πομπηΐῳ προσεψηφίσαντο. Μέμμιος δὲ ἁλοὺς ἐπὶ δεκασμῷ, τοῦ νόμου τοῦ Πομπηΐου διδόντος αὐτῷ, φήναντι ἕτερον, ἀφεῖσθαι τῆς καταδίκης, τὸν πενθερὸν τοῦ Πομπηΐου Λεύκιον Σκιπίωνα προεκαλέσατο ἐς ὁμοίαν δεκασμοῦ δίκην. Καὶ ἐπὶ τῷδε τοῦ Πομπηΐου τὴν τῶν κρινομένων ἐσθῆτα μεταλαβόντος, πολλοὶ καὶ τῶν δικαστῶν μετελάμβανον. Ὀλοφυράμενος οὖν ὁ Μέμμιος τὴν πολιτείαν, διέλυσε τὴν δίκην.

XXV. Καὶ ὁ Πομπήϊος, ὡς ἤδη τὰ χρῄζοντα τῆς μοναρχίας διωρθωμένος, τὸν Σκιπίωνα σύναρχον ἐς τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους ἐποιεῖτο. Καὶ μετὰ τοῦθ' ἑτέρων ἐς τὴν ἀρχὴν καθισταμένων, οὐδὲν ἧττον ἐφεώρα καὶ ἐδυνάστευε· καὶ πάντ' ἦν ἐν Ῥώμῃ τότε Πομπήϊος. Ἡ γὰρ εὔνοια τῆς βουλῆς μάλιστα ἐς αὐτὸν ἐποίει, ζήλῳ τε τοῦ Καίσαρος, ἐς οὐδὲν αὐτῇ παρὰ τὴν ἰδίαν ὑπατείαν κεχρημένου, καὶ ὅτι νοσοῦσαν ὁ Πομπήϊος τὴν πολιτείαν ὀξέως ἀναλάβοι, καὶ οὐδενὶ σφῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν φορτικὸς ἢ ἐπαχθὴς γένοιτο. Τῶν δὲ φυγάδων ἐς τὸν Καίσαρα ἰόντων ἀθρόων, καὶ παραινούντων φυλάσσεσθαι τὸν Πομπήϊον, ὡς τὸν νόμον τοῦ δεκασμοῦ μάλιστα θέμενον ἐπ' ἐκείνῳ· τούσδε μὲν ὁ Καῖσαρ παρηγόρει, καὶ τὸν Πομπήϊον εὐφήμει· τοὺς δὲ δημάρχους ἔπεισεν εἰσηγήσασθαι νόμον, ἐξεῖναι Καίσαρι δευτέραν ὑπατείαν ἀπόντι μετιέναι. Καὶ τοῦθ', ὑπατεύοντος ἔτι τοῦ Πομπηΐου, καὶ οὐδὲν ἀντειπόντος, ἐκεκύρωτο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀντιπράξειν τὴν βουλὴν ὑπονοῶν, ἐδεδοίκει μὲν,

sissent. » Erat autem id tempus annorum pæne viginti; atque Cæsaris quoque consulatum complectebatur. Quod quum Cæsaris amici in ipsius Cæsaris contumeliam injuriamve factum suspicarentur, ut tam longe repeteret elapsa tempora, hortabantur Pompeium, ut præsentibus incommodis potius mederetur, quam ob præterita molestus esset tot haud contemnendis viris, in quibus et Cæsarem nominabant. At Pompeius, indignatus mentione Cæsaris, quasi extra omnem suspicionem positi; « cæterum et suum ipsius alterum consulatum eodem temporis decursu, aiebat, contineri : multum autem retro temporis sese esse complexum, quod id multum referret ad accuratam correctionem attritæ tot malis reipublicæ. »

XXIV. His dictis Pompeius legem sanxit : moxque secutæ sunt variæ lites : et ut liberi a metu essent judices, ipse præerat, circumposita militum manu. Primi omnium absentes damnati sunt : Milo, homicidii, Gabinius, juris humani divinique violati, quod absque S. C. Ægyptum intrasset cum exercitu, contra Sibyllina monita; Hypsæus vero, Memmius, Sextius, cum aliis compluribus, ambitus. Pro Scauro plebem deprecantem Pompeius per præconem admonuit, exspectarent sententiam judicum : quumque nihilominus obstreperent accusatoribus, milites Pompeiani impetu facto confoderunt nonnullos. Ita silentio reddito, condemnatus est Scaurus, et cum cæteris omnibus in exilium missus. Gabinius bonis quoque mulctatus est insuper. Senatus, mirifice collaudato harum rerum causa Pompeio, duas alias legiones ei addidit, et in provinciis prorogavit imperium. Memmius vero unus ex eis qui, ambitus erant damnati, lege Pompeia impunitatem concedente indicanti alterum, socerum ipsius Pompeii L. Scipionem in jus vocavit, reum pariter ambitus. Quo facto quum Pompeius vestem mutasset, multi judices id imitati sunt : et Memmius, conquestus de statu reipublicæ, accusationem omisit.

XXV. Tum Pompeius, quasi jam correxisset ea quæ dictaturam necessariam fecissent, in reliquum anni Scipionem collegam in consulatu assumsit. Nihilo minus tamen successorum etiam consulatu idem Pompeius prospiciebat rebus gerendis, eamdem obtinens potentiam, et unus in Urbe administrans omnia. Favor enim senatus erat in illum propensissimus; cum offensione Cæsaris, qui in suo consulatu ad nullam rem usus erat senatus opera; tum quod Pompeius languentem rempublicam brevi restituisset, et nemini senatorum per totum suum magistratum fuisset molestus. Cæterum exules, concurrentes ad Cæsarem, monebant eumdem, caveret a lege Pompeia, quæ ipsum maxime peteret. Cæsar, calamitatem eorum solatus, de Pompeio non nisi honorifice est locutus, tribunis autem plebis auctor fuit, ut rogationem ferrent, licere Cæsari absenti alterum consulatum petere. Quæ rogatio, ipso Pompeio etiam tum consule, neque contradicente, rata est habita. At Cæsar, senatum suspectum habens, ut sibi

ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἰδιώτης γενέσθαι, ἐτέχναζε δὲ ἐπὶ δυνάμεως εἶναι, μέχρι ὕπατος ἀποδειχθείη· καὶ τὴν βουλὴν ᾔτει χρόνον ἄλλον ὀλίγον ἐς τὴν παροῦσάν οἱ τῆς Γαλατίας ἡγεμονίαν, ἢ ἐς μέρος αὐτῆς ἐπιλαβεῖν. Διακωλύσαντος δὲ Μαρκέλλου, ὃς ἐπὶ τῷ Πομπηΐῳ ὕπατος ἦν, φασὶ τὸν Καίσαρα τῷ μηνύοντι ἀποκρίνασθαι, κόπτοντα τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους· Ἥδε μοι δώσει.

XXVI. Πόλιν δὲ Νεόκωμον ὁ Καῖσαρ ἐς Λατίου δίκαιον ἐπὶ τῶν Ἄλπεων ᾠκίκει· ὧν ὅσοι κατ' ἔτος ἦρχον, ἐγίγνοντο Ῥωμαίων πολῖται· τόδε γὰρ ἰσχύει τὸ Λάτιον. Τῶν οὖν Νεοκώμων τινὰ, ἄρχοντά τε αὐτοῖς γενόμενον, καὶ παρὰ τοῦτο Ῥωμαῖον εἶναι νομιζόμενον, ὁ Μάρκελλος ἐφ' ὕβρει τοῦ Καίσαρος ἔξηνε ῥάβδοις ἐφ' ὅτῳ δὴ, οὐ πασχόντων τοῦτο Ῥωμαίων· καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, τὰς πληγὰς εἶναι ξενίας σύμβολον, καὶ φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε καὶ δεικνύναι τῷ Καίσαρι· οὕτω μὲν ὑβριστικῶς ὁ Μάρκελλος. Εἰσηγεῖτο δὲ ἤδη καὶ διαδόχους αὐτῷ πέμπειν ἐπὶ τὰ ἔθνη, προαφαιρῶν τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ διεκώλυσεν ὁ Πομπήϊος, εὐπρεπείᾳ τε λόγου καὶ εὐνοίας ὑποκρίσει, μὴ δεῖν ἄνδρα λαμπρὸν, καὶ ἐς πολλὰ χρήσιμον τῇ πατρίδι γενόμενον, ὑβρίζειν βραχεῖ διαστήματι χρόνου. Καὶ δῆλον ἐποίησεν, ὅτι χρὴ μετὰ τὸν χρόνον παραλύειν τῆς ἀρχῆς αὐτίκα τὸν Καίσαρα. Καὶ ἐπὶ τῷδε οἱ μάλιστα ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος ἐς τοὐπιὸν ᾑρέθησαν ὕπατοι, Αἰμίλιός τε Παῦλος καὶ Κλαύδιος Μάρκελλος, ἀνεψιὸς τοῦ προτέρου Μαρκέλλου· δήμαρχός τε Κουρίων, ἐχθρὸς ὢν καὶ ὅδε τῷ Καίσαρι καρτερὸς, καὶ ἐς τὸν δῆμον εὐχαριτώτατος, καὶ εἰπεῖν ἱκανώτατος. Τούτων ὁ Καῖσαρ Κλαύδιον μὲν οὐχ ἴσχυσεν ὑπάγεσθαι χρήμασι, Παῦλον δὲ χιλίων καὶ πεντακοσίων ταλάντων ἐπρίατο, μηδὲν αὐτῷ μήτε συμπράττειν μήτε ἐνοχλεῖν· Κουρίωνα δὲ, καὶ συμπράττειν, ἔτι πλειόνων, εἰδὼς ἐνοχλούμενον ὑπὸ χρεῶν πολλῶν. Παῦλος μὲν δὴ τὴν Παύλου λεγομένην βασιλικὴν ἀπὸ τῶνδε τῶν χρημάτων ἀνέθηκε Ῥωμαίοις, οἰκοδόμημα περικαλλές.

XXVII. Ὁ δὲ Κουρίων, ἵνα μὴ ἄφνω μετατιθέμενος γίγνοιτο κατάφωρος, εἰσηγεῖτο βαρυτάτας ὁδῶν πολλῶν ἐπισκευάς τε καὶ κατασκευάς, καὶ αὐτὸν ἐπιστάτην αὐτῶν ἐπὶ πενταετὲς εἶναι· εἰδὼς μὲν αὐτὸν οὐδὲν τούτων ἐσόμενον, ἐλπίζων δὲ τοὺς Πομπηΐου φίλους ἀντιλέξειν, καὶ αὐτὸς ἐς τὸν Πομπήϊον ἕξειν τι τοῦτο πρόσκρουμα. Καὶ γενομένων τῶνδε, ὡς προσεδόκησεν, ὁ μὲν εἶχε τὴν πρόφασιν τῆς διαφορᾶς. Κλαύδιος δ' εἰσηγεῖτο, πέμπειν Καίσαρι διαδόχους ἐπὶ τὰ ἔθνη· καὶ γὰρ ἔληγεν ὁ χρόνος. Καὶ Παῦλος ἐσιώπα. Κουρίων δὲ, νομιζόμενος ἀμφοτέροις διαφέρεσθαι, ἐπῄνει τὴν τοῦ Κλαυδίου γνώμην· ὡς δὲ ἐνδέον αὐτῇ προσετίθει τὸ καὶ Πομπήϊον ὁμοίως Καίσαρι ἀποθέσθαι τὰ ἔθνη καὶ τὸν στρατόν· ὧδε γὰρ ἔσεσθαι τῇ πόλει καθαρὰν καὶ πανταχόθεν ἀδεῆ τὴν πολιτείαν. Ἐνισταμένων δὲ πολλῶν, ὡς οὐχ ἴσον τὸ μήπω τὸν χρόνον ἐξήκειν τῷ Πομπηΐῳ· σαφέστερον ὁ Κουρίων ἤδη καὶ τραχύτερον ἀπεγύμνου, μὴ χρῆναι μηδὲ Καίσαρι πέμ-

adversum, timensque ne in privatorum civium ordinem redactus inimicis fieret obnoxius, omnibus artibus hoc agebat, ut exercitum retineret, donec ipse consul designaretur: petiitque a senatu, ut parumper etiam imperium sibi prorogaretur, in citeriori saltem Gallia, si non posset obtineri in utraque. Sed vetante Marcello consule, qui Pompeio successerat, Cæsarem ferunt, quum id ei renunciaretur, admota manu ad gladii capulum, respondisse: Hic mihi impetrabit.

XXVI. Condiderat Cæsar in Alpibus Novumcomum oppidum, illudque jure Latii donaverat; quo jure continebatur hoc, ut, qui annuum magistratum ibi gessisset, haberet in Urbe jus civium. Ex horum Novocomensium numero magistratu quemdam apud suos defunctum, et ob id civem Romanum habitum, Marcellus in Cæsaris contumeliam, nescio quodnam ob delictum, virgis cecidit, quæ pœna nunquam civi Romano infligitur. Et mentem suam (tanta fuit viri in Cæsarem ira) clarius etiam patefecit, dicens verbera esse peregrini hominis signa, jubensque hominem ad Cæsarem pergere, eique ostendere notas. Hac contumelia Cæsari illata non contentus Marcellus, de successoribus etiam Cæsari mittendis agebat, non exspectato exitu præfiniti temporis. Sed Pompeius obstitit, cum honestatis rationem prætendens, tum benevolentiam simulans; nec enim decere, inquit, ut vir illustris et optime de patria meritus, ob tam exiguum temporis spatium, contumeliam injuriamque acciperet simul vero haud obscure declaravit, oportere ad præfinitum terminum protinus adimere Cæsari imperium. Quamobrem infensissimi Cæsaris inimici consules designati sunt in annum proximum, Æmilius Paulus et Claudius Marcellus, superioris Marcelli frater patruelis. Et tribunus plebis Curio creatus est; qui pariter vehementer infensus Cæsari, et apud plebem gratiosissimus erat, simulque eloquentia valebat plurimum. Ex his Claudius nunquam potuit largitionibus traduci in partes Cæsaris: Paulus vero M. D. talentis hactenus flexus est, ut non adversaretur: Curio, quod ære alieno premeretur, aliquanto majori mercede inductus est, ut faveret etiam et operam Cæsari navaret. Et Paulus quidem ex hac pecunia basilicam, quæ hodieque Pauli Basilica dicitur, dedicavit opus elegantissimum.

XXVII. Curio vero, quo minus appareret, repente eum ad partes adversas descivisse, rogationes difficiles de reficiendis sternendisque viis intulit, sibi eam præfecturam petens in quinquennium; certus, nihil harum rerum se impetraturum: sed occasionem captans, ut contradicentibus Pompeianis offensus videri posset. Qua in re non fefellit eum opinio: et occasio illi oblata est faciendi a Pompeianis dissidium. Claudius agebat de mittendis Cæsari successoribus in provincias: jam enim tempus aderat. Silente ad hæc Paulo, Curio, qui neutrarum videbatur partium, laudabat Claudii sententiam: sed adjiciens, oportere Pompeium quoque tam provincias quam exercitus missos facere: sic enim demum liberam fore, omni metu sublato, rempublicam. Sed multis iniquam eam conditionem censentibus, quod nondum exisset tempus Pompeii; Curio jam aperte vociferabatur, negans successores mitti debere in

πειν διαδόχους, εἰ μὴ καὶ Πομπηΐῳ δοῖεν. Ὄντων γὰρ αὐτῶν ἐς ἀλλήλους ὑπόπτων, οὔπω τῇ πόλει τὴν εἰρήνην ἔσεσθαι βεβαίαν εἰ μὴ πάντες ἰδιωτεύσειαν. Ἔλεγε δὲ ταῦτ', εἰδὼς οὐ μεθήσοντα τὴν ἀρχὴν Πομπήϊον, καὶ τὸν δῆμον ὁρῶν ἤδη τι προσκοπτόμενον αὐτῷ διὰ τὰς τοῦ δεκασμοῦ δίκας. Εὐπρεποῦς δὲ τῆς γνώμης οὔσης, ὁ δῆμος ἐπῄνει τὸν Κουρίωνα, ὡς μόνον ἀξίως τῆς πόλεως τὴν πρὸς ἀμφοτέρους αἰρόμενον ἔχθραν· καί ποτε καὶ παρέπεμψαν αὐτὸν ἀνθοβολοῦντες, ὥσπερ ἀθλητὴν μεγάλου καὶ δυσχεροῦς ἀγῶνος· οὐδὲν γὰρ ἐδόκει τότε εἶναι φοβερώτερον τῆς Πομπηΐου διαφορᾶς.

XXVIII. Ὁ δὲ Πομπήϊος, νοσηλευόμενος περὶ τὴν Ἰταλίαν, ἐπέστελλε τῇ βουλῇ σὺν τέχνῃ, τά τε ἔργα τοῦ Καίσαρος ἐπαινῶν, καὶ τὰ ἴδια ἐξ ἀρχῆς καταλέγων, ὅτι τε τῆς τρίτης ὑπατείας, καὶ ἐθνῶν τῶν ἐπ' αὐτῇ καὶ στρατοῦ δοθέντος, οὐ μετιών, ἀλλ' ἐς θεραπείαν τῆς πόλεως ἐπικληθεὶς, ἀξιωθείη. Ἃ δὲ ἄκων ἔφη λαβεῖν, ἑκὼν ἀποθήσομαι τοῖς ἀπολαβεῖν θέλουσιν, οὐκ ἀναμένων τοὺς χρόνους τοὺς ὡρισμένους. Ἡ μὲν δὴ τέχνη τῶν γεγραμμένων εἶχεν εὐπρέπειάν τε τῷ Πομπηΐῳ, καὶ ἐρέθισμα κατὰ τοῦ Καίσαρος, οὐκ ἀποδιδόντος τὴν ἀρχὴν οὐδ' ἐν τῷ νενομισμένῳ χρόνῳ. Ἀφικόμενος δ', ἄλλα τε τούτοις ὅμοια ἔλεγε, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τότε ὑπισχνεῖτο ἀποθήσεσθαι. Ὡς δὲ δὴ φίλος καὶ κηδεστὴς γενόμενος Καίσαρι, κἀκεῖνον, ἔλεγε, μάλα χαίροντα ἀποθήσεσθαι· χρόνιόν τε γὰρ αὐτῷ τὴν στρατείαν καὶ ἐπίπονον κατὰ ἐθνῶν μαχιμωτάτων γεγονέναι· καὶ πολλὰ τῇ πατρίδι προσλαβόντα, ἐπὶ τιμὰς καὶ θυσίας ἥξειν καὶ ἀναπαύσεις. Ἔλεγε δὲ ταῦθ', ὡς Καίσαρι μὲν αὐτίκα δοθησομένων διαδόχων, αὐτὸς δ' ἐσόμενος ἐν ὑποσχέσει μόνῃ. Κουρίων δὲ, αὐτοῦ τὸ σόφισμα διελέγχων, οὐχ ὑπισχνεῖσθαι δεῖν, ἔφη, μᾶλλον, ἢ αὐτίκα ἀποθέσθαι, οὐδ' ἐξοπλίζειν Καίσαρα τῆς στρατιᾶς πρὶν καὶ αὐτὸν ἰδιωτεῦσαι· οὔτε γὰρ ἐς τὴν ἰδίαν ἔχθραν ἐκείνῳ λυσιτελεῖν, οὔτε Ῥωμαίοις, ὑφ' ἑνὶ τηλικαύτην ἀρχὴν γενέσθαι μᾶλλον, ἢ τὸν ἕτερον αὐτῶν ἔχειν ἐπὶ τὸν ἕτερον, εἴ τι τὴν πόλιν καταβιάζοιτο. Οὐδέν τε ἐπικρύπτων ἔτι, ἀφειδῶς ἐς τὸν Πομπήϊον ἐβλασφήμει, ὡς τυραννίδος ἐφιέμενον, καὶ, εἰ μὴ νῦν σὺν φόβῳ τῷ Καίσαρος ἀποθοῖτο τὴν ἀρχὴν, οὔποτε μεθήσοντα. Ἠξίου δ', ἂν ἀπειθῶσιν, ἄμφω ψηφίζεσθαι πολεμίους, καὶ στρατὸν ἀγείρειν ἐπ' αὐτούς. Ὧ δὴ μάλιστα ἔλαθεν ὑπὸ Καίσαρος ἐωνημένος.

XXIX. Πομπήϊος δ' αὐτῷ χαλεψάμενός τε καὶ ἀπειλήσας, εὐθὺς ἐς τὰ προάστεια ἀγανακτῶν ὑπεξῄει. Καὶ ἡ βουλὴ ὑπόπτως μὲν εἶχεν ἤδη πρὸς ἀμφοτέρους· δημοτικώτερον δ' ὅμως ἡγοῦντο Πομπήϊον, καὶ τῷ Καίσαρι ἐδυσχέραινον τῆς παρὰ τὴν ὑπατείαν ὑπεροψίας σφῶν. Οἱ δὲ καὶ τῷ ὄντι οὐκ ἀσφαλὲς ἡγοῦντο, διαλύειν τὴν ὑπὸ τῷ Πομπηΐῳ δύναμιν, μέχρι πρότερον ἐκεῖνον ἀποθέσθαι, ἔξω τε τῆς πόλεως ὄντα καὶ μεγαλοπραγμονέστερον. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὁ Κουρίων ἀνέστρεφεν, ὡς δέον ὑπάρχειν αὐτοῖς ἐπὶ τὸν Πομπήϊον

provincias Cæsaris, ni Pompeius pariter imperio suo decederet: quum enim uterque sit suspectus alteri, nunquam civitatem pacatam fore, nisi ambobus potestas abrogetur. Hæc autem dicebat, sciens, Pompeium retenturum provincias et exercitum; et plebem jam nonnihil ei infensam videns, propter judicia de largitionibus et ambitu instituta. Quæ quoniam honesta sententia erat, plebs laudabat Curionem, qui solus, sicuti deceret bonum civem, non refugeret amborum inimicitias. Quin et domum aliquando Curionem plebs deduxit, spargens floribus, tamquam athletam magni ac difficilis certaminis: nihil enim tunc videbatur formidabilius, quam a Pompeio dissidere.

XXVIII. Pompeius, eo tempore absens, et languidus ex morbo hærens in Italia, astute scripsit senatui; honorificam mentionem faciens rerum gestarum, Cæsaris primum, ac mox suarum jam inde ab initio: quodque « tertium consulatum cum provinciis et exercitu ultro oblatum accepisset, ad ordinandam rempublicam vocatus. Quæ autem invitus, inquit, accepi, ea sponte reddam his qui volent recipere, non exspectato præfinito tempore. » Hoc astu literæ præ se ferebant decoram æquitatem Pompeii, et invidiam faciebant Cæsari, qui ne post exactum quidem tempus magistratu vellet decedere. In Urbem deinde reversus Pompeius, locutus est in eamdem sententiam, tum quoque, abiturum se magistratu, pollicens; adjiciensque « Cæsarem quoque, amicum suum et affinem, libenter idem facturum; videlicet diuturnis laboriosisque bellis perfunctum contra gentes pugnacissimas, aucta plurimum patriæ potentia, ad honores nunc et sacrificia quietemque properaturum. » Quæ ideo Pompeius dicebat, ut Cæsari confestim successores mitterentur; ipse interim, promisisse, contentus. At Curio artem ejus coarguens, respondit: « non satis esse pollicita, nisi jam nunc præstarentur etiam: nec debere exarmari Cæsarem exercitu, priusquam ipse quoque redigeretur in ordinem: neque enim vel Cæsaris rationes id pati, propter privatas inimicitias; neque e republica esse, ut penes unum hominem tam amplum sit imperium, ac non potius penes utrumque, ut ab altero alterius reprimatur audacia, si quid contra S. P. Q. R. moliatur. » Jamque aperta fronte invehebatur in Pompeium, ut dominationis cupidum; qui nisi nunc, quum Cæsar adhuc metuendus esset, ad privatum habitum redigeretur, nunquam id passurus videatur postea. Proinde censebat Curio: nisi auctoritati senatus paruerint, ambos hostes judicandos, conscriptisque legionibus bello petendos. Qua quidem sententia maxime fefellit, quo minus putaretur operam locasse Cæsari.

XXIX. Tum Pompeius exasperatus, et comminatus ei, statim in suburbanam villam indignabundus se contulit. Et senatus quidem jam utrumque habebat suspectum; Pompeium tamen magis popularem existimabant, Cæsari autem erant infensi, quod in consulatu suo tam contemtim eos tractasset. Ac fuerunt etiam, qui serio crederent, non fore tutum civitati, si Pompeius prior dimitteret exercitum, quam Cæsar, qui et ab Urbe abesset, et res majores videretur molitus. Id ipsum autem invertebat Curio: imo opus esse Cæsare, adversus Pompeii potentiam; aut vero utrique

Καίσαρα, ἢ ὁμοῦ πάντα καταλύειν. Οὐ πείθων δὲ, διέλυε τὴν βουλὴν ἐπὶ ἀτελέσι πᾶσι· δύναται δὲ ταῦθ' ὁ δήμαρχος. Ὅτε δὴ καὶ μάλιστα τῷ Πομπηΐῳ μετεμέλησε, τὴν δημαρχίαν, ἐς ἀσθενέστατον ὑπὸ Σύλλα καθῃρημένην, ἀναγαγόντι αὖθις ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον. Διαλυόμενοι δὲ, ὅμως τοσόνδε μόνον ἐψηφίσαντο, Καίσαρα καὶ Πομπήϊον τέλος ἔχοντα στρατιωτῶν ἐς Συρίαν ἑκάτερον πέμψαι, φυλακῆς οὕνεκα, διὰ τὴν Κράσσου συμφοράν. Καὶ τεχνάζων ὁ Πομπήϊος ἀπῄτει τὸ τέλος, ὃ ἔναγχος ἐπὶ συμφορᾷ στρατηγῶν δύο Καίσαρος, Τιτυρίου τε καὶ Κόττα, Καίσαρι κεχρήκει. Ὁ δ' αὐτὸ, τιμήσας ἕκαστον ἄνδρα δραχμαῖς πεντήκοντα καὶ διακοσίαις, ἀπέπεμπεν ἐς Ῥώμην, καὶ συνέπεμπεν ἄλλο παρ' ἑαυτοῦ. Οὐδενὸς δὲ δεινοῦ περὶ Συρίαν φανέντος, τάδε μὲν ἐχείμαζεν ἐν Καπύῃ.

XXX. Οἱ δ' ἐπ' αὐτὰ πεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου πρὸς Καίσαρα, ἄλλα τε πολλὰ δυσχερῆ κατὰ τοῦ Καίσαρος διεθρόουν· καὶ ἰσχυρίζοντο τῷ Πομπηΐῳ, τὴν στρατιὰν Καίσαρος τετρυμένην τε πόνῳ καὶ χρόνῳ, καὶ τὰ οἴκοι ποθοῦσαν, μεταθήσεσθαι πρὸς αὐτὸν, ὅτε τὰ Ἄλπεια διέλθοιεν. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἔλεγον, εἴθ' ὑπὸ ἀγνοίας, εἴτε διεφθαρμένοι. Καίσαρι δ' ἔρρωτο πᾶς ἀνὴρ ἐς προθυμίαν καὶ πόνους, ὑπό τε ἔθους τῶν στρατειῶν, καὶ ὑπὸ κερδῶν, ὅσα πόλεμος τοῖς νικῶσιν ἐργάζεται, καὶ ὅσα παρὰ Καίσαρος ἄλλα ἐλάμβανον. Ἐδίδου γὰρ ἀφειδῶς, θεραπεύων εἰς ἃ ἐβούλευεν. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ συνιέντες αὐτῶν, ὅμως ὑπέμενον. Ὁ δὲ Πομπήϊος τοῖς ἠγγελμένοις πίσυνος, οὔτε στρατιὰν οὔτε παρασκευὴν, ὡς ἐς τοσοῦτον ἔργον, ἤγειρεν. Ἡ βουλὴ δὲ γνώμην ἕκαστον ᾔτει· καὶ ὁ Κλαύδιος πανούργως διῄρει, καὶ ἐπυνθάνετο αὐτῶν παρὰ μέρος· Εἰ δοκεῖ Καίσαρι πέμπειν διαδόχους· καὶ, εἰ Πομπήϊον τὴν ἀρχὴν ἀφαιρεῖσθαι. Οἱ δὲ τοῦτο μὲν ἀνένευον οἱ πλείους, Καίσαρι δ' ἐπεψήφιζον τοὺς διαδόχους. Ἐπανερομένου δὲ τοῦ Κουρίωνος, εἰ ἀμφοτέρους δοκεῖ τὰ ἐν χερσὶν ἀποθέσθαι, δύο μὲν καὶ εἴκοσιν ἀνδράσιν ἀπήρεσκε, τριακόσιοι δὲ καὶ ἑβδομήκοντα ἐς τὸ συμφέρον ἀπὸ τῆς ἔριδος ἐπὶ τὴν τοῦ Κουρίωνος γνώμην ἀπέκλινον. Ὅτε δὴ καὶ ὁ Κλαύδιος τὴν βουλὴν διέλυσε, βοῶν· Νικᾶτε, δεσπότην ἔχειν Καίσαρα.

XXXI. Λόγου δ' ἄφνω ψευδοῦς ἐμπεσόντος, ὅτι τὰς Ἄλπεις ὁ Καῖσαρ ὑπερελθὼν, ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλαύνοι· θόρυβός τε πολὺς ἦν καὶ φόβος ἁπάντων. Καὶ ὁ Κλαύδιος εἰσηγεῖτο, τὴν ἐν Καπύῃ στρατιὰν ἀπαντᾶν ὡς πολεμίῳ Καίσαρι. Ἐνισταμένου δὲ, ὡς ἐπὶ ψευδέσι, τοῦ Κουρίωνος, εἶπεν· Εἰ κωλύομαι ψήφῳ κοινῇ τὰ συμφέροντα διοικεῖν, κατ' ἐμαυτὸν ὡς ὕπατος διοικήσω. Καὶ τάδε εἰπὼν, ἐξέδραμε τῆς βουλῆς ἐς τὰ προάστεια μετὰ τοῦ συνάρχου· ξίφος τε ὀρέγων τῷ Πομπηΐῳ, Κελεύω σοι, ἔφη, κἀγὼ καὶ ὅδε, χωρεῖν ἐπὶ Καίσαρα ὑπὲρ τῆς πατρίδος· καὶ στρατιὰν ἐς τοῦτο σοὶ δίδομεν, ἥ τε νῦν ἀμφὶ Καπύην ἢ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν ἐστὶ, καὶ ὅσην αὐτὸς ἐθέλοις ἄλλην καταλέγειν. Ὁ δ' ὑπήκουε μὲν, ὡς κελευόμενος πρὸς ὑπάτων· ἐπε-

simul imperium utique esse abrogandum. Qui quum nihil proficeret, senatum re infecta dimisit : habebat enim hanc potestatem tribunus plebis. Itaque tunc maxime Pompeium pœnituit, quod tribunitiam potestatem per Syllam in nihilum ferme redactam, restituisset in integrum. Hoc unum in senatu, priusquam solveretur, decretum est, ut Cæsar et Pompeius unam uterque ex suis legionibus in Syriam mitterent, præsidio provinciæ, propter Crassi calamitatem. Ac tunc quoque Pompeius, solitis utens artibus, a Cæsare illam reposcebat legionem, quam eidem nuper post cladem Titurii Cottæque legatorum commodato dederat. Quam legionem Cæsar, donatam viritim mille sestertiis nummis, ad Urbem remisit; eique aliam legionem de suis adjunxit. Sed quia nullum apparebat in Syria periculum, ambæ hiemaverunt Capuæ.

XXX. Ad eas deducendas legiones qui a Pompeio ad Cæsarem erant missi, hi et alios varii generis malos rumores spargebant de Cæsare, et apud ipsum Pompeium asseverabant « exercitum Cæsaris fessum diuturnis laboribus, desiderantemque tandem penates revisere, facile transiturum ad Pompeium, quam primum Alpes superaverint. » Ita quidem ferebant isti, sive fraude, sive per ignorantiam. At Cæsari sui milites ad unum omnes fideliter strenuam promptamque navabant operam, quoniam et assueti erant ejus militiæ, et deliniti lucris quæ solent sequi victorias, simulque imperatoris ipsius benignitate. Largiebatur enim effusissime, ad exsequenda consilia sua præparans milites; quorum consiliorum illi non ignari, tamen in fide perstabant. Pompeius vero, his quæ nunciabantur credulus, nec delectus faciebat, nec apparatus ad tantum certamen idoneos. Cæterum in senatu Patribus locis suis sententias dicentibus; quia Claudius consul callide seorsim retulerat, Placeretne successores mitti Cæsari? rursumque, Placeretne Pompeio abrogari imperium? hoc quidem plerique abnuerunt; illud vero de successoribus mittendis Cæsari suffragiis comprobarunt. Quum autem denuo rogaret Curio, ecquid jubeant ambos potestatem deponere? viginti duobus ex senatu id non placuit; CCCLXX vero, omissa contentione ob commodum publicum, in Curionis discesserunt sententiam. Tum Claudius, senatum dimittens, exclamavit : Vincite, ut dominum habeatis Cæsarem!

XXXI. Subito deinde exorto falso rumore, Cæsarem superatis Alpibus ad Urbem contendere, magna omnium trepidatio exstitit : et Claudius retulit de accersendo exercitu a Capua, qui Cæsari, tanquam hosti reipublicæ, opponeretur. Quod quum vetaret Curio, mendacem esse rumorem asseverans, consul in hæc verba erupit : « Si mihi non licet de communi consilio providere reipublicæ, solus providebo, pro potestate consulis. » His dictis, Claudius extra Urbem procurrit cum collega, et gladium Pompeio porrigens, « Jubeo te, inquit, ego cum hoc collega, ire contra Cæsarem, pugnareque pro patria : et in hunc usum tradimus tibi exercitum, qui et nunc ad Capuam, et qui in reliqua Italia est; simulque facultatem tibi damus, tantum præterea exercitum, quantum tibi videbitur, conscribendi. » Et obsecutus Pompeius est, parendum esse dicens consu-

τίθει δ' ὅμως, Εἰ μή τι κρεῖσσον· ἀπατῶν ἢ τεχνάζων καὶ τότε εἰς εὐπρέπειαν. Κουρίωνι δ' οὐκ ἦν μὲν ὑπὲρ τὴν πόλιν ἐξουσία τις· οὐδὲ γὰρ προϊέναι τῶν τειχῶν τοῖς δημάρχοις ἐφίεται. Ὠλοφύρετο δ' ἐν τῷ δήμῳ τὰ γιγνόμενα· καὶ τοὺς ὑπάτους ἠξίου κηρύσσειν, μηδένα πω καταλέγοντι πείθεσθαι Πομπηΐῳ. Οὐδὲν δὲ ἀνύων, ἐπεί οἱ καὶ ὁ τῆς δημαρχίας χρόνος ἔληγε, δείσας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ ἀπογνοὺς ἔτι δύνασθαι βοηθεῖν τῷ Καίσαρι, κατὰ σπουδὴν ἐχώρει πρὸς αὐτόν.

XXXII. Ὁ δ' ἄρτι τὸν Ὠκεανὸν ἐκ Βρεττανῶν διεπεπλεύκει, καὶ ἀπὸ Κελτῶν τῶν ἀμφὶ τὸν Ῥῆνον τὰ ὄρη τὰ Ἄλπεια διελθὼν σὺν πεντακισχιλίοις πεζοῖς καὶ ἱππεῦσι τριακοσίοις, κατέβαινεν ἐπὶ Ῥαβέννης, ἣ συναφής τε ἦν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῆς Καίσαρος ἀρχῆς τελευταία. Φιλοφρονησάμενος δὲ τὸν Κουρίωνα, καὶ χάριν ὑπὲρ τῶν γεγονότων ὁμολογήσας, ἐσκόπει περὶ τῶν παρόντων. Κουρίωνι μὲν δὴ συγκαλεῖν ἐδόκει τὸν στρατὸν ἅπαντα ἤδη, καὶ ἄγειν ἐπὶ Ῥώμης· Καίσαρι δ', ἔτι πειρᾶσθαι διαλύσεων. Τοὺς οὖν φίλους ἐκέλευεν ὑπὲρ αὐτοῦ συμβῆναι, τὰ μὲν ἄλλα αὐτὸν ἔθνη καὶ στρατόπεδα ἀποθήσεσθαι, μόνα δ' ἕξειν δύο τέλη, καὶ τὴν Ἰλλυρίδα μετὰ τῆς ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίας, ἕως ὕπατος ἀποδειχθείη. Καὶ Πομπηΐῳ μὲν ἀρκεῖν ἐδόκει. Κατακωλυόντων δὲ τῶν ὑπάτων, ὁ Καῖσαρ ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὁ Κουρίων, τρισὶν ἡμέραις τριακοσίους ἐπὶ τρισχιλίοις σταδίους δραμών, ἐπέδωκε τοῖς νέοις ὑπάτοις, ἐσιοῦσιν ἐς τὸ βουλευτήριον τῇ νουμηνίᾳ τοῦ ἔτους. Περιεῖχε δ' ἡ γραφὴ κατάλογόν τε σεμνὸν ὧν ἐξ ἀρχῆς ὁ Καῖσαρ ἐπεπράχει, καὶ πρόκλησιν, ὅτι θέλοι Πομπηΐῳ συναποθέσθαι, ἄρχοντος δ' ἔτι ἐκείνου οὔτε ἀποθήσεσθαι, καὶ τιμωρὸς αὐτίκα τε τῇ πατρίδι καὶ ἑαυτῷ κατὰ τάχος ἀφίξεσθαι. Ἐφ' ᾧ δὴ σφόδρα πάντες ἀνέκραγον, ὡς ἐπὶ πολέμου καταγγελίᾳ, διάδοχον εἶναι Λεύκιον Δομίτιον. Καὶ ὁ Δομίτιος εὐθὺς ἐξῄει μετὰ τετρακισχιλίων ἐκ καταλόγου.

XXXIII. Ἀντωνίου δὲ καὶ Κασσίου δημαρχούντοιν μετὰ Κουρίωνα, καὶ τὴν Κουρίωνος γνώμην ἐπαινούντοιν, ἡ βουλή, φιλονεικότερον ἔτι, τὴν Πομπηΐου στρατιὰν φύλακα σφῶν ἡγοῦντο εἶναι, τὴν δὲ Καίσαρος πολεμίαν. Καὶ οἱ ὕπατοι, Μάρκελλός τε καὶ Λέντλος, ἐκέλευον τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀντώνιον ἐκστῆναι τοῦ συνεδρίου, μή τι καὶ δημαρχοῦντες ὅμως πάθοιεν ἀτοπώτερον. Ἔνθα δὴ μέγα βοήσας ὁ Ἀντώνιος, ἀνά τε ἔδραμε τῆς ἕδρας σὺν ὀργῇ, καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπεθείαζεν αὐτοῖς, ὡς ἱερὰ καὶ ἄσυλος οὖσα ὑβρίζοιτο· καὶ περὶ σφῶν, ὅτι γνώμην ἐσφέροντες ἣν δοκοῦσι συνοίσειν, ἐξελαύνοιντο σὺν ὕβρει, μήτε τινὰ σφαγὴν μήτε μύσος ἐργασάμενοι. Ταῦτα δ' εἰπών, ἐξέτρεχεν, ὥσπερ ἔνθους, πολέμους καὶ σφαγὰς καὶ προγραφὰς καὶ φυγὰς καὶ δημεύσεις, καὶ ὅσα ἄλλα αὐτοῖς ἔμελλεν ἔσεσθαι, προθεσπίζων, ἀράς τε βαρείας τοῖς τούτων αἰτίοις ἐπαρώμενος. Συνεξέθεον δ' αὐτῷ Κουρίων τε καὶ Κάσσιος· καὶ γάρ τις ἤδη στρατὸς ἑωρᾶτο, ἐκ Πομπηΐου περιι-

lum jussis, adjiciens tamen, Nisi quid melius: tunc quoque subdole agens, et ad honestatis speciem sese componens. Jamque Curio nil amplius pro republica poterat: nec enim licebat tribuno plebis egredi mœnia. Deploravit tamen apud plebem statum rerum præsentium: postulavitque, ut edicerent consules, ne quis nomen daret Pompeio conscribenti milites. Quumque nihil proficeret; jam sibi ipsi metuens (exibat enim etiam tempus tribunatus), et desperans se posse amplius dignitatem Cæsaris tueri, magnis itineribus ad eumdem properavit.

XXXII. Cæsar tunc, recens trajecto Oceano reversus ex Britannia, emensusque Galliam Rheno finitimam, superatis Alpibus cum quinque millibus peditum, equitibus trecentis, petebat Ravennam; quæ, Italiæ contigua, extremum oppidum erat in ipsius provincia. Ibi comiter exceptum Curionem, post actas pro officio gratias, adhibuit in consilium de rebus præsentibus. Is censebat, sine mora accersendas universas copias, deducendasque ad Urbem: Cæsar experiri de pace maluit. Itaque mandat amicis, pro se paciscantur, ut liceat sibi, traditis cæteris provinciis legionibusque, solas duas legiones cum Cisalpina Gallia et Illyrico tantisper retinere, donec consul crearetur. Et Pompeio quidem hoc satis erat. Verum obstantibus consulibus, Cæsar ad senatum scripsit; et ejus literas Curio trium dierum cursu MMMCCC stadia emensus, novis consulibus reddidit, curiam Calendis Januariis ingredientibus. In his literis, post honorificam rerum omnium a se gestarum commemorationem, significabat, paratum se esse imperium deponere, si idem Pompeius faciat: cæterum, illo retinente, nec se depositurum; imo confestim venturum, et ulturum injurias tam sibi quam patriæ illatas. Ad quæ verba, conclamarunt omnes, denunciari bellum, et successorem ei L. Domitium occurrere jusserunt. Moxque profectus est Domitius, cum recens delectis quatuor millibus.

XXXIII. Quum vero novi tribuni plebis, Antonius et Cassius, sententiam Curionis probarent; senatus, tanto obstinatius etiam instans, propugnatorem suum appellavit Pompeianum exercitum, Cæsarianum vero hostem patriæ judicavit. Consulesque, Marcellus et Lentulus, tribunos jusserunt senatu excedere: ne forte, quamvis sacrosancti, violarentur. Tum Antonius iratus e sella prosiliit, magno clamore fidem hominum deumque invocans, quod nec potestas hactenus inviolata jam tuta sit, et auctores salubrium sententiarum ejiciantur per contumeliam, quasi homicidio sese aliove scelere polluissent. Quibus dictis, furibundus excurrit, bella, cædes, proscriptiones, exilia, publicationes bonorum, et alia ejus generis mala, ceu e tripode, vaticinans; dirisque devovens eos, qui causa essent tantorum malorum. Et cum Antonio se proripuerunt Curio Cassiusque: jam enim adventabat manus Pompeianorum, cinctura

στάμενος τὸ βουλευτήριον. Οἵδε μὲν δὴ τάχει πολλῷ πρὸς Καίσαρα, νυκτὸς αὐτίκα, λαθόντες ἐχώρουν ἐπὶ ὀχήματος μισθωτοῦ, θεραπόντων ἐσθῆτας ἐνδύντες. Καὶ αὐτούς, ἔτι ὧδε ἔχοντας, ὁ Καῖσαρ ἐπεδείκνυ τῷ στρατῷ, καὶ ἠρέθιζε, λέγων· ὅτι καὶ σφᾶς, τοσάδε ἐργασαμένους, ἡγοῦνται πολεμίους· καὶ τοιούσδε ἄνδρας, ὑπὲρ αὐτῶν τι φθεγξαμένους, οὕτως ἐξελαύνουσιν αἰσχρῶς.

XXXIV. Ὁ μὲν δὴ πόλεμος ἑκατέρωθεν ἀνέῳκτο, καὶ κεκήρυκτο ἤδη σαφῶς. Ἡ δὲ βουλή, νομίζουσα Καίσαρι τὸν στρατὸν ἀπὸ Κελτῶν σὺν χρόνῳ παρέσεσθαι, καὶ οὔποτε αὐτὸν ὁρμήσειν ἐπὶ τηλικοῦτον ἔργον σὺν ὀλίγοις, προσέτασσε Πομπηΐῳ τρισκαίδεκα μυριάδας Ἰταλῶν ἀγείρειν, καὶ μάλιστα αὐτῶν τοὺς ἐστρατευμένους, ὡς ἐμπειροπολέμους· ξενολογεῖν δὲ καὶ ἐκ τῶν περιοίκων ἐθνῶν ὅσα ἄλκιμα. Χρήματα δ' ἐς τὸν πόλεμον αὐτῷ τά τε κοινὰ πάντα αὐτίκα ἐψηφίζοντο, καὶ τὰ ἰδιωτικὰ σφῶν ἐπὶ τοῖς κοινοῖς, εἰ δεήσειεν, εἶναι στρατιωτικά. Ἐς τε τὰς πόλεις ἐφ' ἕτερα περιέπεμπον σύν τε ὀργῇ καὶ φιλονεικίᾳ, σπουδῆς οὐδὲν ἀπολείποντες ὀξυτάτης. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπὶ μὲν τὸν ἑαυτοῦ στρατὸν περιπεπόμφει· χαίρων δ' ἀεὶ ταχυεργίας τε ἐκπλήξει, καὶ φόβῳ τόλμης μᾶλλον, ἢ παρασκευῆς δυνάμει, μετὰ τῶν πεντακισχιλίων ἔγνω προεπιχειρεῖν τοσῷδε πολέμῳ, καὶ φθάσαι τὰ εὔκαιρα τῆς Ἰταλίας.

XXXV. Τοὺς οὖν λοχαγοὺς αὐτῶν σὺν ὀλίγοις τοῖς μάλιστα εὐτολμοτάτοις, εἰρηνικῶς ἐσταλμένοις, προὔπεμπεν ἐσελθεῖν ἐς Ἀρίμινον, καὶ τὴν πόλιν ἄφνω καταλαβεῖν· ἣ δ' ἐστὶν Ἰταλίας πρώτη, μετὰ τὴν Γαλατίαν. Αὐτὸς δὲ περὶ ἑσπέραν, ὡς δὴ τὸ σῶμα ἐνοχλούμενος, ὑπεχώρησε τοῦ συμποσίου, τοὺς φίλους ἀπολιπὼν ἔτι ἑστιᾶσθαι· καὶ ζεύγους ἐπιβάς, ἤλαυνεν ἐς τὸ Ἀρίμινον, ἑπομένων οἱ τῶν ἱππέων ἐκ διαστήματος. Δρόμῳ δ' ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ῥουβίκωνα ποταμόν, ὃς ὁρίζει τὴν Ἰταλίαν, ἔστη τοῦ δρόμου· καὶ ἐς τὸ ῥεῦμα ἀφορῶν, περιεφέρετο τῇ γνώμῃ, λογιζόμενος ἕκαστα τῶν ἐσομένων κακῶν, εἰ τόνδε τὸν ποταμὸν σὺν ὅπλοις περάσειε. Καὶ πρὸς τοὺς παρόντας εἶπεν, ἀνενεγκών· Ἡ μὲν ἐπίσχεσις, ὦ φίλοι, τῆσδε τῆς διαβάσεως ἐμοὶ κακῶν ἄρξει· ἡ δὲ διάβασις, πᾶσιν ἀνθρώποις. Καὶ εἰπών, οἷά τις ἔνθους ἐπέρα σὺν ὁρμῇ, τὸ κοινὸν τόδε εἰπών· Ὁ κύβος ἀνεῤῥίφθω. Δρόμῳ δ' ἐντεῦθεν ἐπιών, Ἀρίμινόν τε αἱρεῖ περὶ ἕω, καὶ ἐς τὸ πρόσθεν ἐχώρει, φρούρια τοῖς ἐπικαίροις ἐφιστάς, καὶ τὰ ἐν ποσὶν ἢ βίᾳ χειρούμενος ἢ φιλανθρωπίᾳ. Φυγαί τε καὶ μεταναστάσεις ἦσαν ἐκ πάντων χωρίων, ὡς ἐν ἐκπλήξει, καὶ δρόμος ἀσύντακτος μετ' οἰμωγῆς· τό τε ἀκριβὲς οὐκ εἰδότες, καὶ τὸν Καίσαρα νομίζοντες μετὰ ἀπείρου στρατοῦ κατακράτος ἐλαύνειν.

XXXVI. Ὧν οἱ ὕπατοι πυνθανόμενοι, τὸν Πομπήϊον οὐκ εἴων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐμπειροπολέμως εὐσταθεῖν, ἀλλ' ἐξώτρυνον ἐκπηδᾶν ἐς τὴν Ἰταλίαν καὶ στρατολογεῖν, ὡς τῆς πόλεως καταληφθησομένης αὐτίκα.

curiam. At illi summa celeritate ad Cæsarem proxima nocte contenderunt vehiculo meritorio, servili habitu tecti. Quos Cæsar hoc ipso cultu ostentavit militibus, quoque magis exasperaret, adjecit, « ipsos etiam, suos milites, qui res tam præclaras pro republica gessissent, hostes esse judicatos : et tam eximios viros ignominiose ejectos ideo, quod ausi sint pro eis liberam vocem emittere. »

XXXIV. Jamque utrinque apertum erat bellum, satis etiam manifeste denunciatum. Senatus autem, existimans Cæsari tardius adventurum exercitum e Gallia, nec ipsum cum paucis rem tam arduam aggressurum, jussit Pompeium ex Italia ad centum et triginta militum millia, ex veteranis præsertim, qui belli usum haberent, cogere; et ex vicinis nationibus, quæ fortitudine præstarent, mercenarios præterea conducere. Decretumque est, ut quidquid pecuniarum in ærario esset, id statim in belli usus impenderet Pompeius; et privatorum pecuniæ, si publicæ deficerent, resque postularet, in eosdem usus conferrentur. Denique aliæ item pecuniarum summæ, ex eodem decreto, oppidatim conquirebantur, magna exactorum acerbitate festinationeque. At Cæsar miserat quidem qui copias suas adducerent; sed, solitus celeritatis terrore et audacia magis uti, quam magnis apparatibus, statuit cum quinque suorum millibus tam grave bellum prior aggredi, et occupare loca opportuna Italiæ.

XXXV. Igitur centuriones eorum, cum paucis fortissimis ex militum numero, præmisit; qui pacato habitu ingrederentur Ariminum, illudque oppidum, quod in Italia primum se offert ex Gallia venientibus, repente occuparent. Cæsar ipse sub vesperam, quasi leviter affectus corpore, digressus est e convivio, amicis ibi in triclinio relictis; et conscensa rheda properavit Ariminum, equitibus ex intervallo sequi jussis. Quumque continuato cursu pervenisset ad Rubiconem fluvium, qui Italiam e Gallia dividit, substitit paulisper : et, fixis in fluvium oculis, hæsitabat nonnihil, reputans futuras calamitates, si armatus amnem istum trajiceret. Tandem, ubi se recepit, conversus ad comites : Amici! inquit, transitus hic, dilatus, mihi erit multorum malorum initium; properatus vero, omnibus hominibus. Quibus dictis, tanquam numine quodam afflatus, citato impetu trajecit, vulgatum illud exclamans : Jacta sit alea! Inde pari celeritate progressus, Ariminum prima luce occupat : ulteriusque procedens, loca opportuna firmat præsidiis, obiter vel vi vel humanitate omnia subigens. Jamque, ut fit in rebus trepidis, fuga et migrationibus agrestium, complorationibusque, miscebantur omnia; quum comperti nihil haberent, Cæsaremque cum universis suis copiis adesse existimarent.

XXXVI. Quibus rebus in Urbem nunciatis, consules non sinebant Pompeium, artium belli peritissimum, ex sua sententia firmis niti consiliis; sed urgebant, ut delectus propere ageret per Italiam, tanquam in summo Urbis jam

Ἡ τε ἄλλη βουλή, παρὰ δόξαν αὐτοῖς ὀξείας τῆς ἐσβολῆς τοῦ Καίσαρος γενομένης, ἐδεδοίκεσαν, ἔτι ὄντες ἀπαράσκευοι· καὶ σὺν ἐκπλήξει μετενόουν, οὐ δεξάμενοι τὰς Καίσαρος προκλήσεις, τότε νομίζοντες εἶναι δικαίας, ὅτε σφᾶς ὁ φόβος ἐς τὸ εὔβουλον ἀπὸ τοῦ φιλονείκου μετέφερε. Τέρατά τε αὐτοῖς ἐπέπιπτε πολλά, καὶ σημεῖα οὐράνια· αἷμά τε γὰρ ἔδοξεν ὁ θεὸς ὗσαι, καὶ ξόανα ἱδρῶσαι, καὶ κεραυνοὶ πεσεῖν ἐπὶ νεὼς πολλούς, καὶ ἡμίονος τεκεῖν· ἄλλα τε πολλὰ δυσχερῆ προεσήμαινε τὴν ἐς ἀεὶ τῆς πολιτείας ἀναίρεσίν τε καὶ μεταβολήν. Εὐχαὶ δέ, ὡς ἐπὶ φοβεροῖς, προὐγράφοντο· καὶ ὁ δῆμος, ἐν μνήμῃ τῶν Μαρίου καὶ Σύλλα κακῶν γιγνόμενος, ἐκεκράγει, Καίσαρα καὶ Πομπήϊον ἀποθέσθαι τὰς δυναστείας, ὡς ἐν τῷδε μόνῳ τοῦ πολέμου λυθησομένου· Κικέρων δέ, καὶ πέμπειν ἐς Καίσαρα διαλλακτάς.

XXXVII. Ἀντιπραττόντων δ᾽ ἐς ἅπαντα τῶν ὑπάτων, Φαώνιος μέν, Πομπήϊον ἐπισκώπτων τοῦ ποτε λεχθέντος ὑπ᾽ αὐτοῦ, παρεκάλει, τὴν γῆν πατάξαι τῷ ποδί, καὶ τὰ στρατόπεδα ἐξ αὐτῆς ἀναγαγεῖν. Ὁ δέ, Ἕξετε, εἶπεν, ἂν ἐπακολουθῆτέ μοι, καὶ μὴ δεινὸν ἡγῆσθε τὴν Ῥώμην ἀπολιπεῖν, καὶ εἰ τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ δεήσειεν. Οὐ γὰρ τὰ χωρία καὶ τὰ οἰκήματα τὴν δύναμιν ἢ τὴν ἐλευθερίαν εἶναι τοῖς ἀνδράσιν· ἀλλὰ τοὺς ἄνδρας, ὅπῃ ποτ᾽ ἂν ὦσιν, ἔχειν ταῦτα σὺν ἑαυτοῖς· ἀμυνομένους δ᾽ ἀναλήψεσθαι καὶ τὰ οἰκήματα. Ὁ μὲν δή, τοσάδε εἰπών, καὶ ἀπειλήσας τοῖς ἐπιμένουσιν, εἰ φειδοῖ χωρίων ἢ κατασκευῆς ἀπολελείψονται τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγώνων, ἐξῄει τῆς τε βουλῆς καὶ τῆς πόλεως αὐτίκα ἐς τὴν ἐν Καπύῃ στρατιάν· καὶ οἱ ὕπατοι συνείποντο αὐτῷ. Τοὺς δ᾽ ἄλλους ἀπορία τε ἐς πολὺ κατεῖχε, καὶ διενυκτέρευον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ μετ᾽ ἀλλήλων. Ἅμα δ᾽ ἡμέρᾳ τὸ πλέον ὅμως ἐξῄει, καὶ ἐδίωκε τὸν Πομπήϊον.

XXXVIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν Κορφινίῳ Λεύκιον Δομίτιον, τὸν ἐπιπεμφθέντα οἱ τῆς ἀρχῆς εἶναι διάδοχον, καταλαβών, οὐ πάντας ἀμφ᾽ αὑτὸν ἔχοντα τοὺς τετρακισχιλίους, ἐπολιόρκει· καὶ οἱ τὸ Κορφίνιον οἰκοῦντες φεύγοντα τὸν Δομίτιον ἀμφὶ τὰς πύλας καταλαβόντες, τῷ Καίσαρι προσήγαγον. Ὁ δὲ τὴν μὲν στρατιὰν αὐτοῦ, προστιθεμένην οἱ, προθύμως ἐδέχετο, ἐς ἐρέθισμα τῶν ἄλλων· Δομίτιον δ᾽ αὐτὸν ἀπαθῆ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων μεθῆκεν ὅποι βούλοιτο ἀπιέναι· ἐλπίσας μέν, ἴσως διὰ τὴν εὐποιίαν παραμενεῖν, οὐ κωλύσας δ᾽ ἐς Πομπήϊον ἰόντα. Γιγνομένων δὲ τούτων οὕτως ὀξέως, ὁ Πομπήϊος ἐς Νουκερίαν ἐκ Καπύης, καὶ ἐκ Νουκερίας ἐς Βρεντέσιον ἠπείγετο, ὡς τὸν Ἰόνιον διαβαλῶν ἐς Ἤπειρον, καὶ τοῦ πολέμου τὴν παρασκευὴν συστήσων ἐν αὐτῇ. Ἔθνεσί τε πᾶσι καὶ στρατηγοῖς καὶ δυνάσταις καὶ βασιλεῦσι καὶ πόλεσι ἔγραφε, κατὰ σπουδὴν ὅ τι δύναιτο ἕκαστος ἐς τὸν πόλεμον συμφέρειν. Καὶ τάδε μὲν ἀθρόως ἐγίγνετο. Ὁ δ᾽ ἴδιος αὐτοῦ Πομπηΐου στρατὸς ἦν ἐν Ἰβηρίᾳ· καὶ παρασκευῆς εἶχεν ὡς ὁρμήσων ὅπῃ ποτ᾽ ἂν αἱ χρεῖαι καλῶσιν.

jam expugnandæ periculo. Senatus quoque nec opinata impressione Cæsaris territus, ut imparatus, sibi metuebat; non admissarum Cæsaris conditionum cum trepidatione pœnitens, quæ nunc demum æquissimæ illis videri cœperunt, postquam timor a contentione ad recta consilia eos traduxerat. Jamque et prodigia multa nunciabantur, et signa observata de cœlo: pluisse sanguine; sudasse deorum effigies; multa fana fulmine tacta, mulam peperisse: multaque præterea horrenda, mutationem præsentis status et interitum reipublicæ, nunquam in integrum restituendæ, portendentia. Quamobrem preces et vota, ut in publica consternatione, facta: et populus, memor cladium quas per Syllanas contentiones fuerat perpessus, vociferabatur, « abrogandum tam Pompeio, quam Cæsari, imperium; quandoquidem bellum aliter averti non posset. » Cicero autem, mittendos ad Cæsarem legatos, censebat, qui de pace agerent.

XXXVII. Sed, consulibus omnino resistentibus, Favonius, ludificans in Pompeium, ob dictum ejus quoddam arrogantius, Nunc, aiebat, tempus esse, ut, pede terram pulsans, exercitus inde excitet. Tum ille: « Habebitis eos, si me sequamini, non gravati Urbem relinquere, atque etiam Italiam, si id res postulaverit. Non enim collocare, aiebat, viros fortes libertatem et vires in agris ac domibus; sed fortibus viris has res nusquam deesse, ubicunque sint: et, quod si repugnare non pigeat, sedes etiam pristinas recepturos. » Hæc locutus Pompeius, et graviter interminatus, si qui, amore privatarum possessionum, desertores patriæ fierent in publico periculo, curia Urbeque confestim egressus, Capuam ad exercitum se contulit. Pompeiumque secuti mox consules sunt. Reliqui senatores, inopes consilii, hæserunt diutius, et una pernoctarunt in curia: primo diluculo tamen plerique ex his quoque egressi Urbem, per eamdem viam ad Pompeium properarunt.

XXXVIII. At Cæsar L. Domitium, qui successor ipsi fuerat missus, Corfinii nactus, ne illa quidem quatuor millia integra secum habentem, obsidione cinxit. Quem ex oppido profugientem, oppidani a porta retractum adduxerunt ad Cæsarem. Exercitum Domitii, ad se deficientem, benigne accepit, quo magis cæteros alliceret: ipsumque Domitium illæsum cum suis rebus dimisit, cum potestate abeundi quocunque vellet: sperans, forte beneficio devinctum mansurum apud se; nec tamen ad Pompeium ire prohibens. Quæ dum tanta celeritate fiunt, interim Pompeius Capua Luceriam, et inde porro Brundusium, properavit; in Epirum trajecturus, ut ibi sedem belli constitueret: scripsitque ad omnes provincias earumque præsides, tum ad reges, ac dynastas, civitatesque, ut primo quoque tempore cum auxiliis præsto essent pro viribus. Et id quidem certatim factum est. Cæterum proprius Pompeii exercitus erat in Hispania, paratus ad properandum quocunque res

Αὐτὸς δ' ὁ Πομπήϊος τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἤδη τελῶν τὰ μὲν ἔδωκε τοῖς ὑπάτοις προαπάγειν ἐς Ἤπειρον ἐκ Βρεντεσίου.

XXXIX. Καὶ διέπλευσαν οἵδε αὐτίκα ἀσφαλῶς ἐς Δυῤῥάχιον· ἣν Ἐπίδαμνόν τινες εἶναι νομίζουσι, διὰ τοιάνδε ἄγνοιαν. Βασιλεὺς τῶν τῇδε βαρβάρων, Ἐπίδαμνος, πόλιν ᾤκισεν ἐπὶ θαλάσσης, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ προσεῖπεν Ἐπίδαμνον. Τούτου θυγατριδοῦς Δύῤῥαχος, νομιζόμενος εἶναι Ποσειδῶνος, ἐπίνειον ᾤκισε τῇ πόλει, καὶ Δυῤῥάχιον ὠνόμασε. Πολεμουμένῳ δ' ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τῷδε τῷ Δυῤῥάχῳ συνεμάχησεν ὁ Ἡρακλῆς, ἐπὶ μέρει τῆς γῆς, ἐξ Ἐρυθείας ἐπανιών. Ὅθεν οἱ Δυῤῥάχιοι τὸν Ἡρακλέα, ὡς μερίτην τῆς γῆς, οἰκιστὴν σφῶν τίθενται· οὐκ ἀρνούμενοι μὲν οὐδὲ τὸν Δύῤῥαχον, φιλοτιμούμενοι δ' ὑπὲρ σφῶν ἐς τὸν Ἡρακλέα μᾶλλον, ὡς ἐς θεόν. Φασὶ δ', ἐν τῇ μάχῃ τῇδε Δυῤῥάχου παῖδα, Ἰόνιον, ὑφ' Ἡρακλέους ἐξ ἀγνοίας ἀποθανεῖν· καὶ τὸν Ἡρακλέα τὸ σῶμα θάψαντα ἐμβαλεῖν ἐς τὸ πέλαγος, ἵνα ἐπώνυμον αὐτοῦ γένοιτο. Χρόνῳ δὲ τῆς τε χώρας καὶ πόλεως κατασχεῖν Βρίγας, ἐκ Φρυγῶν ἐπανελθόντας, καὶ Ταυλαντίους ἐπ' ἐκείνοις, Ἰλλυρικὸν ἔθνος, ἐπὶ δὲ τοῖς Ταυλαντίοις ἕτερον γένος Ἰλλυριῶν Λιβυρνούς, οἳ τὰ περίοικα νηυσὶ ταχείαις ἐλῄζοντο· καὶ Λιβυρνίδας ἐντεῦθεν ἡγοῦνται Ῥωμαῖοι τὰς ναῦς τὰς ταχείας, ὧν ἄρα πρώτων ἐς πεῖραν ἦλθον. Οἱ δ' ἐκ τῶν Λιβυρνῶν ἐξελαθέντες ἀπὸ τοῦ Δυῤῥαχίου, Κερκυραίους ἐπαγόμενοι θαλασσοκρατοῦντας, ἐξέβαλον τοὺς Λιβυρνούς· καὶ αὐτοῖς οἱ Κερκυραῖοι σφετέρους ἐγκατέμιξαν οἰκήτορας. Ὅθεν Ἑλληνικὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἐπίνειον. Τὴν δ' ἐπίκλησιν, ὡς οὐκ αἴσιον, ἐναλλάξαντες οἱ Κερκυραῖοι, καὶ τήνδε ἀπὸ τῆς ἄνω πόλεως Ἐπίδαμνον ἐκάλουν, καὶ Θουκυδίδης οὕτως ὠνόμαζεν· ἐκνικᾷ δ' ὅμως τὸ ὄνομα, καὶ Δυῤῥάχιον κλῄζεται.

XL. Οἱ μὲν δὴ μετὰ τῶν ὑπάτων διεπεπλεύκεσαν ἐς τὸ Δυῤῥάχιον· ὁ δὲ Πομπήϊος τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν ἐς τὸ Βρεντέσιον ἀγαγών, τάς τε ναῦς ἀνέμενεν ἐπανελθεῖν, αἳ τοὺς ὑπάτους διέφερον, καὶ τὸν Καίσαρα ἐπελθόντα ἀπὸ τειχῶν ἠμύνετο, τήν τε πόλιν διετάφρευε· μέχρι καταπλεύσαντος αὐτῷ τοῦ στόλου, περὶ δείλην ἑσπέραν ἀπέπλευσε, τοὺς εὐτολμοτάτους ἐπὶ τῶν τειχῶν ὑπολιπών· οἳ καὶ αὐτοὶ νυκτὸς ἐρχομένης ἐξέπλεον οὐρίῳ πνεύματι. Καὶ Πομπήϊος μὲν ὧδε μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἐς Ἤπειρον, ἐκλιπὼν τὴν Ἰταλίαν, διεπέρα. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠπόρει μέν, ὅπῃ τραπείη, καὶ ὅθεν ἄρξαιτο τοῦ πολέμου, τὴν ὁρμὴν πανταχόθεν οὖσαν ἐς τὸν Πομπήϊον ὁρῶν. Δείσας δὲ τοῦ Πομπηίου τὸν ἐν Ἰβηρίᾳ στρατόν, πολύν τε ὄντα, καὶ χρόνῳ γεγυμνασμένον, μή οἱ διώκοντι τὸν Πομπήϊον κατόπιν ἐπιγένοιτο· τόνδε μὲν αὐτὸς ἔγνω προκαθελεῖν, ἐς Ἰβηρίαν ἐλάσας. Τὴν δὲ δύναμιν ἐς πέντ' ἐπιδιῄρει. Καὶ τοὺς μὲν ἐν τῷ Βρεντεσίῳ, τοὺς δ' ἐν Ὑδροῦντι κατέλιπε, τοὺς δ' ἐν Τάραντι, φύλακας εἶναι τῆς Ἰταλίας. Ἑτέρους δ' ἔπεμπεν ἅμα Κοΐντῳ Οὐαλερίῳ, Σαρδὼ τὴν νῆσον καταλαβεῖν πυροφοροῦσαν· καὶ κατέλαβον. Ἀσίνιός τε Πολλίων,

postularet. Earum vero legionum, quas ipse circa se habebat, partem consulibus tradidit, in Epirum transducendas.

XXXIX. Hi sine mora solventes a Brundusio, feliciter trajecto sinu, appulerunt ad Dyrrhachium; quam nonnulli eamdem urbem atque Epidamnum esse, per errorem hujusmodi, existimant. Epidamnus, rex barbarorum has terras incolentium, urbem prope mare condiderat, et de suo nomine appellaverat Epidamnum. Ejus ex filia nepos Dyrrhachus, Neptuno, ut fertur, prognatus, navale addidit conditæ urbi, vocavitque Dyrrhachium. Huic Dyrrhacho, quum bello peteretur a suis fratribus, Hercules ex Erythea revertens, opem tulit, pactus agri partem mercedis nomine. Unde Dyrrhachini Herculem, ut agri participem, conditorem suum perhibent; non quod Dyrrhachum abnegent, sed ut honorificentius originem suam ad deum potius referant. In ea pugna ferunt Dyrrhachi filium, Ionium ab Hercule occisum per ignorantiam, et corpus ejus, peractis exsequiis, ab eodem Hercule projectum in mare esse, ut inde nomen mare illud acciperet. Posteris temporibus et regionem ipsam et urbem tenuisse Briges, e Phrygia reversos; et post hos, Taulantios, Illyricam gentem; deinde Liburnos, pariter Illyrios, qui vicinos incursare celerrimis navibus solebant; unde celeres naves Liburnicas appellant Romani, quoniam ex Liburnia fuerant illæ, quibuscum primum in certamen venerant. At Dyrrhachini a Liburnis expulsi, adscitis Corcyrensibus, qui tunc in mari plurimum poterant, vicissim eos ejecerunt: hisque deinde Corcyrensium coloni sunt admixti. Atque inde factum, ut Græcorum navale illud esse videretur. Quoniam autem Dyrrhachii nomen ominosum habebatur, Corcyrenses illud Epidamnum maluerunt appellare, eodem nomine, quo urbem a mari paulo remotiorem: atque ita Thucydides quoque illud nominavit. At nunc tamen vicit vetus appellatio, et Dyrrhachium vocatur.

XL. Dyrrhachium igitur trajecerant consules; et Pompeius, reliquis copiis Brundusium adductis, exspectabat ibi reditum navium quæ illos transvexerant. Quumque Cæsar pararet oppugnationem, tamdiu eum munitionibus arcuit Pompeius, donec reversam classem sub vesperam conscendens abiit, audacissimis militum ad defensionem mœnium relictis: qui et ipsi mox ingruente nocte secundis ventis vela dederunt. Atque ita omnes Pompeianæ copiæ, deserta Italia, in Epirum cum imperatore suo transportatæ sunt. Cæsar autem, undique confluxum ad Pompeium fieri videns, incertus paulisper consilii erat, quonam se verteret, aut unde potissimum inciperet bellum. Sed copiosum exercitum cogitans, quem in Hispania Pompeius habebat, ex veterano potissimum milite compositum; veritusque, ne, dum ipse cedentem hostem persequeretur, exercitus ille a tergo sibi superveniret; hunc prius statuit submovere, et in Hispaniam adversus eumdem proficisci. Itaque divisis in quinque partes copiis, alia Brundusii, alia Hydrunte, alia Tarenti, præsidio Italiæ, relicta, Q. Valerium cum alia manu in Sardiniam mittit, qui eam insulam, frumenti feracissimam, occuparet: occupavitque. Asinium Pollionem

ἐς Σικελίαν πεμφθείς, ἧς ἡγεῖτο Κάτων, πυνθανομένῳ τῷ Κάτωνι, πότερα τῆς βουλῆς ἢ τοῦ δήμου δόγμα φέρων ἐς ἀλλοτρίαν ἀρχὴν ἐμβάλλοι, ὧδε ἀπεκρίνατο· Ὁ τῆς Ἰταλίας κρατῶν ἐπὶ ταῦτά με ἔπεμψε. Καὶ Κάτων μὲν τοσόνδε ἀποκρινάμενος, ὅτι φειδοῖ τῶν ὑπηκόων οὐκ ἐνταῦθ' αὐτὸν ἀμυνεῖται, διέπλευσεν ἐς Κέρκυραν, καὶ ἐκ Κερκύρας ἐς Πομπήϊον.

XLI. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἐς Ῥώμην ἐπειχθείς, τόν τε δῆμον, ἐκ μνήμης τῶν ἐπὶ Σύλλα καὶ Μαρίου κακῶν πεφρικότα, ἐλπίσι καὶ ὑποσχέσεσι πολλαῖς ἀνελάμβανε· καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἐνσημαινόμενος φιλανθρωπίαν, εἶπεν, ὅτι καὶ Λεύκιον Δομίτιον ἑλών, ἀπαθῆ μεθείη μετὰ τῶν χρημάτων. Τὰ δὲ κλεῖθρα τῶν δημοσίων ταμιείων ἐξέκοπτε, καὶ τῶν δημάρχων ἑνὶ Μετέλλῳ κωλύοντι θάνατον ἠπείλει. Τῶν τε ἀψαύστων ἐκίνει χρημάτων, ἅ φασιν ἐπὶ Κελτοῖς πάλαι σὺν ἀρᾷ δημοσίᾳ τεθῆναι, μὴ σαλεύειν ἐς μηδέν, εἰ μὴ Κελτικὸς πόλεμος ἐπίοι. Ὁ δὲ ἔφη, Κελτοὺς αὐτὸς ἐς τὸ ἀσφαλέστατον ἑλών, λελυκέναι τῇ πόλει τὴν ἀράν. Λέπιδον δὲ Αἰμίλιον ἐφίστη τῇ πόλει, καὶ τὸν δήμαρχον Μάρκον Ἀντώνιον τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῷ περὶ αὐτὴν στρατῷ. Ἔς τε τὰ ἔξω, Κουρίωνα μὲν ἀντὶ Κάτωνος ᾑρεῖτο ἡγεῖσθαι Σικελίας, Κόϊντον δὲ Σαρδοῦς, καὶ ἐς τὴν Ἰλλυρίδα Γάϊον Ἀντώνιον ἔπεμπε, καὶ τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίαν ἐπέτρεπε Λικινίῳ Κράσσῳ. Ἐκέλευσε δὲ καὶ νεῶν στόλους δύο γίγνεσθαι κατὰ σπουδήν, ἀμφί τε τὸν Ἰόνιον, καὶ περὶ Τυῤῥηνίαν· καὶ ναυάρχους αὐτοῖς, ἔτι γιγνομένοις, ἐπέστησεν Ὀρτήσιόν τε καὶ Δολοβέλλαν.

XLII. Οὕτω κρατυνάμενος ὁ Καῖσαρ ἄβατον Πομπηΐῳ γενέσθαι τὴν Ἰταλίαν, ἐς Ἰβηρίαν ᾔει· ἔνθα Πετρηΐῳ καὶ Ἀφρανίῳ τοῖς Πομπηΐου στρατηγοῖς συμβαλών, ἧσσον αὐτῶν ἐφέρετο τά γε πρῶτα· μετὰ δέ, ἀγχωμάλως ἀλλήλοις ἐπολέμουν ἀμφὶ πόλιν Ἰλέρτην. Καὶ στρατοπεδεύων ὁ Καῖσαρ ἐπὶ κρημνῶν, ἐσιτολόγει διὰ γεφύρας τοῦ Σικόριος ποταμοῦ. Χειμάῤῥου δ' ἄφνω τὴν γέφυραν καταβαλόντος, ἀνδρῶν τε πλῆθος ἀποληφθὲν ἐν τῇ περαίᾳ διέφθειραν οἱ περὶ τὸν Πετρήϊον· καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτὸς ἐμόχθει μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ πάνυ καρτερῶς, ὑπό τε δυσχωρίας καὶ ὑπὸ λιμοῦ καὶ χειμῶνος ἤδη καὶ πολεμίων, οὐδέν τε ἄλλ' ἢ πολιορκίας ἔργον ἦν. Μέχρι, θέρους ἐπελθόντος, ὁ μὲν Ἀφράνιος καὶ ὁ Πετρήϊος ἐς τὴν ἐντὸς Ἰβηρίαν ἐχώρουν, ἕτερον στρατὸν ἀθροίσοντες. Καὶ ὁ Καῖσαρ, ἀεὶ προλαμβάνων, διετάφρευε τὰς παρόδους, καὶ ἐκώλυεν ἐς τὸ πρόσθεν ἰέναι· καί τι καὶ μέρος αὐτῶν, προπεμπόμενον ἐς στρατοπέδου κατάληψιν, ἐκυκλώσατο. Οἱ δὲ ἐπέθεσαν ταῖς κεφαλαῖς τὰς ἀσπίδας, ὅπερ ἐστὶ σύμβολον ἑαυτοὺς παραδιδόντων. Καὶ ὁ Καῖσαρ οὔτε συνέλαβεν, οὔτε κατηκόντισεν, ἀλλὰ μεθῆκεν ἀπαθεῖς ἐς τοὺς περὶ τὸν Ἀφράνιον ἀπιέναι, δημοκοπῶν ἐς τοὺς πανταχοῦ πολεμίους. Ὅθεν ἐν ταῖς στρατοπεδείαις ἐπιμιξίαι τε ἐς ἀλλήλους ἐγίγνοντο συνεχεῖς, καὶ λόγοι περὶ συμβάσεων κατὰ τὸ πλῆθος.

XLIII. Ἤδη δὲ καὶ τῶν ἡγεμόνων Ἀφρανίῳ μὲν

Siciliam, cui Cato præerat, petere jubet. Qui percontanti Catoni « utrum senatus, an populi, decretum afferens alienam invadat provinciam; » respondit, Qui nunc Italiam tenet, isthuc me misit. Et Cato, nil aliud regerens, nisi, se, ut provincialibus parcat, dilaturum in alium locum vindictam, navigavit Corcyram, et inde ad Pompeium se contulit.

XLI. Cæsar ipse, properato Romam itinere, populum ibi, tristi memoria Syllanorum temporum exanimatum, bene sperare jussit, refecitque multa pollicitans. Atque inimicis quoque ostentans clementiam, commemoravit L. Domitium, in potestatem suam redactum, et cum rebus suis omnibus dimissum incolumem. Post hæc ærarii claustra Cæsar effregit, Metello tribuno plebis obstanti mortem minatus, pecuniasque ad id temporis intactas abstulit: quas ferunt contra Gallos depositas, cum exsecratione publica in caput ejus, qui contrectare illa, nisi ex Gallici belli causa, fuerit ausus. « Ea autem religione a se ipso solutam esse, aiebat, rempublicam, perdomitis a se Gallis, ut nihil ab illis super sit periculi. » Tum vero Æmilium Lepidum Urbi præfecit; M. Antonium, tribunum plebis, Italiæ, et præsidiariis copiis, quas per Italiam disposuerat. Extra Italiam, Curionem Catoni jussit succedere in Siciliam: Sardiniam Q. Valerio, Illyricum C. Antonio, citeriorem Galliam Licinio Crasso tradidit. Duas quoque classes, ad tutelam superi inferique maris, propere ædificari jussit: quibus et parandis et deinde regendis Hortensium et Dolabellam præfecit.

XLII. Itaque satis firmata contra Pompeii vim Italia, in Hispaniam Cæsar profectus est: ubi cum Petreio et Afranio, Pompeianis ducibus, congressus primum quidem discessit inferior; deinde vero æquo Marte apud Ilerdam pugnavit. Sed quum in abrupto loco castra haberet, in quæ per pontem in Sicori fluvio stratum commeatus erant convehendi; amne imbribus repente aucto, pons abrumpitur: et magna hominum multitudo, trans amnem interclusa, a Petreianis opprimitur. Cæsarque ipse cum reliquo exercitu, ob loci difficultatem, non mediocriter laborare cœpit; quippe cui jam cum fame simul et cum tempestatibus hostibusque esset colluctandum, ita ut nihil ab obsesso differret. Tandem, ingruente æstate, Afranius et Petreius in interiorem Hispaniam sese recipere instituerunt, novas copias contracturi: Cæsar vero, semper itinera præoccupans, munitionibus intercidebat vias, agmenque morabatur; atque etiam manum hostium, ad locum castris capiendum præmissam, circumvenit. Qui quum sublatis in capita scutis deditionem significarent, Cæsar, gratiam semper hostium captans, nec comprehensos, nec telis petitos, permisit ad Afranium redire incolumes. Inde factum est, ut ex utrisque castris ultro citroque commearetur continue, et sermones in circulis de compositione fierent.

XLIII. Jamque et Afranio et aliis ex legionum præfectis

καὶ ἑτέροις ἐδόκει, τῆς Ἰβηρίας ἐκστῆναι Καίσαρι, καὶ ἀπαθεῖς ἐς Πομπήϊον ἀπιέναι. Πετρήϊος δὲ ἀντέλεγε, καὶ περιθέων ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ἔκτεινεν ὅσους εὑρίσκοι κατὰ τὴν ἐπιμιξίαν τῶν Καίσαρος· τῶν τε ἰδίων ἡγεμόνων ἐνιστάμενόν τινα αὐτοχειρὶ διεχρήσατο. Ἐξ ὧν ἔτι μᾶλλον ἀχθόμενοι τῷ σκυθρωπῷ τοῦ Πετρηΐου, ἐς τὸ φιλάνθρωπον τοῦ Καίσαρος ἐτρέποντο ταῖς γνώμαις. Ἐπεὶ δέ που καὶ τὴν ὑδρείαν αὐτῶν προὔλαβεν ὁ Καῖσαρ, ἐν ἀμηχάνῳ γενόμενος ὁ Πετρήϊος, ἐς λόγους τῷ Καίσαρι συνῄει μετὰ Ἀφρανίου, ἐφορώντων αὐτοὺς τῶν στρατῶν ἑκατέρωθεν. Καὶ συνέθησαν, οἱ μὲν, ἐκστῆναι τῆς Ἰβηρίας τῷ Καίσαρι· ὁ δὲ Καῖσαρ, αὐτοὺς ἀπαθεῖς ἐπὶ τὸν Οὔαρον ποταμὸν διαγαγεῖν, καὶ ἀπὸ τοῦδε χωροῦντας ἐς Πομπήϊον ἐᾷν. Γενόμενος δ' ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τοῦδε τοῦ ποταμοῦ, συνήγαγεν αὐτῶν ἐς ἐπήκοον ὅσοι ἦσαν ἔκ τε Ῥώμης καὶ Ἰταλίας, καὶ ἐδημηγόρησεν ὧδε· « Ὑμῶν, ὦ πολέμιοι (τῷδε γὰρ ἔτι τῷ ῥήματι χρώμενος, ἐναργεστέραν ὑμῖν τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ποιήσω), οὔτε τοὺς προπεμφθέντας ἐς τὴν κατάληψιν τοῦ στρατοπέδου, οἳ σφᾶς ἐμοὶ παρέδοσαν, διέφθειρα· οὔτε τὸν ἄλλον ὑμῶν στρατὸν, λαβὼν τὰ ὑδρεύματα· Πετρηΐου ἐκ τῶν ἐμῶν τοὺς ὑπὲρ τὸν Σίκοριν ποταμὸν ἀποληφθέντας προανελόντος. Εἰ δή τις ἐστί μοι παρ' ὑμῶν ὑπὲρ τούτων χάρις, φράζετε αὐτὰ τοῖς Πομπηΐου στρατιώταις ἅπασι. » Τοσάδε εἰπὼν, τοὺς μὲν ἀπέλυεν ἀπαθεῖς, αὐτὸς δὲ τῆς Ἰβηρίας ἀπέφαινεν ἡγεῖσθαι Κάσσιον Κόϊντον. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τὸν Καίσαρα.

XLIV. Λιβύης δὲ Οὔαρος Ἄττιος ἐστρατήγει τῷ Πομπηΐῳ, καὶ Ἰόβας ὁ τῶν Μαυρουσίων Νομάδων βασιλεὺς τῷ Οὐάρῳ συνεμάχει. Κουρίων δ' ὑπὲρ Καίσαρος αὐτοῖς ἐκ Σικελίας ἐπέπλει δύο τέλεσι στρατοῦ, καὶ ναυσὶ δυώδεκα μακραῖς, καὶ ὁλκάσι πολλαῖς. Ἰτύκῃ δὲ προσσχὼν, ἐν μέν τινι βραχείᾳ περὶ αὐτὴν ἱππομαχίᾳ τρέπεταί τινας τῶν Νομάδων ἱππέας· καὶ ὑπὸ τῆς στρατιᾶς, ἐν τοῖς ὅπλοις ἔτι οὔσης, Αὐτοκράτωρ ὑπέστη προσαγορευθῆναι· ἔστι δὲ τιμὴ τοῖς στρατηγοῖς τόδε τὸ προσαγόρευμα παρὰ τῶν στρατῶν, καθάπερ αὐτοῖς ἐπιμαρτυρούντων ἀξίως σφῶν αὐτοκράτορας εἶναι. Καὶ τήνδε τὴν τιμὴν οἱ στρατηγοὶ πάλαι μὲν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις προσίεντο· νῦν δ' ὅρον εἶναι τῇδε τῇ εὐφημίᾳ πυνθάνομαι τὸ μυρίους πεσεῖν. Ἔτι δὲ τοῦ Κουρίωνος ἐπιπλέοντος ἐκ Σικελίας, οἱ ἐν τῇ Λιβύῃ, νομίσαντες, αὐτὸν διὰ δοξοκοπίαν ἀμφὶ τὸν χάρακα τὸν Σκιπίωνος κατὰ δόξαν τῆς ἐκείνου μεγαλουργίας στρατοπεδεύσειν, τὸ ὕδωρ ἐφάρμαξαν. Καὶ ἐλπίδος οὐ διήμαρτον. Ὅ τε γὰρ Κουρίων ἐστάθμευσεν ἐνταῦθα, καὶ ὁ στρατὸς εὐθὺς ἐνόσει· πιοῦσί τε τὸ βλέμμα ἀμαυρὸν ἦν, ὥσπερ ἐν ὁμίχλῃ, καὶ ὕπνος ἐπεγίγνετο σὺν κάρῳ· μετὰ δ' αὐτὸν ἔμετοι τροφῆς ποικίλοι, καὶ σπασμὸς ὅλου τοῦ σώματος. Ὧν δὴ χάριν ὁ Κουρίων παρ' αὐτὴν Ἰτύκην μετεστρατοπέδευε, δι' ἕλους ἰσχυροῦ τε καὶ μακροῦ τὸν στρατὸν, ἀσθενῆ διὰ τὴν ἀῤῥωστίαν γεγονότα, ἄγων. Ὡς δὲ σφίσιν ἡ νίκη

videbatur, concedendam Cæsari Hispaniam, modo ad Pompeium permittatur reditus. Sed reclamavit Petreius, per exercitum cursitans, et, quotquot Cæsarianorum in castris conversantes cum suis inveniret, sua manu confodiens, atque etiam unum e suis tribunis, qui furentem cohibere voluerat. Qua crudelitate offensi militum animi, magis etiam ad Cæsaris clementiam convertebantur. Postquam vero Cæsari contigit, aquatione quoque prohibere hostem; tum vero necessitate coactus Petreius, una cum Afranio, in medio utriusque exercitus ad Cæsaris colloquium prodiit. In eo colloquio conventum est « ut Pompeiani Hispania decederent Cæsari : ille deduceret illæsos ad Varum fluvium, et inde porro ad Pompeium ire sineret. » Postquam ad Vari ripas ventum est advocatis ad concionem quotquot in Pompeianis copiis erant Romani Italicive nominis, Cæsar hæc verba fecit : « Equidem, hostes! (hac enim adhuc appellatione utens, significantius vobis animi mei sensum patefaciam) neque eos, qui ad locum castris capiendum præmissi in potestatem meam deditione venerunt, malo ullo affeci, neque reliquum vestrum exercitum, postquam aquationibus vos exclusi : quamvis Petreius meos trans Sicorim interceptos prior interfecerit. Quorum beneficiorum si qua est apud vos gratia, commemorate hæc apud Pompeianos milites omnes. » Hæc locutus, dimisit eos innocuos, et Hispaniæ Quintum Cassium præposuit.

XLIV. Iisdem temporibus in Africa Attius Varus Pompeianis præerat; opem ferente, pro societate ac amicitia, Juba, rege Mauritaniæ. Contra hos Curio ex Sicilia profectus est, cum duabus Cæsarianis legionibus, XII navibus longis multisque onerariis. Qui, exscensione ad Uticam facta, quum Numidas quosdam parvo equestri prælio fugasset, mox ab exercitu, etiam tum armato, Imperator consalutari sustinuit. Id honoris ducibus confertur a suis militibus, tanquam virtutis testimonium : quem honorem duces olim post præclarissimas quasvis res gestas admittebant; nostra autem ætate, ut audio, nemini contingit hujusmodi acclamatio, nisi cæsis hostium decem millibus. Cæterum hi qui Africam obtinebant, navigante adhuc Curione ex Sicilia, rati, cum gloriæ Scipionis æmulatione castra petiturum Cornelia, veneno aquam infecerant. Nec fefellit eos spes sua : nam et Curio stationem ibi habuit, et exercitus mox morbis laboravit, oculis a potu caligantibus tanquam in nebula, et sopore gravante, quem sequebantur varii vomitus et corporis totius convulsio. Quamobrem ad ipsam Uticam castra transtulit Curio, ducto per longas et latas paludes exercitu, ob corporum languorem debili. Ut vero

Καίσαρος ἡ περὶ τὴν Ἰβηρίαν ἀπηγγέλθη, ἀνεθάῤῥησάν τε, καὶ παρετάξαντο παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐν βραχεῖ χωρίῳ. Μάχης δὲ καρτερᾶς γενομένης, Κουρίωνος μὲν εἷς ἀνὴρ ἔπεσεν, Οὐάρου δὲ ἑξακόσιοι, καὶ κατετρώθησαν ἔτι πλείονες.

XLV. Ἰόβα δ' ἐπιόντος, δόξα ψευδὴς προσεπήδησεν, ἀμφὶ τὸν Βαγράδαν ποταμὸν οὐ πολὺ διεστῶτα ὑπεστροφέναι τὸν Ἰόβαν, πορθουμένης αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν γειτόνων, Σαβούῤῥαν στρατηγὸν σὺν ὀλίγοις ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καταλιπόντα. Καὶ τῷδε τῷ λόγῳ πίσυνος ὁ Κουρίων, θέρους θερμοῦ περὶ τρίτην ὥραν ἡμέρας ἦγε τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἐπὶ τὸν Σαβούῤῥαν, ὁδὸν ψαμμώδη καὶ ἄνυδρον· εἰ γάρ τι καὶ νᾶμα χειμέριον ἦν, ἐξήραντο ὑπὸ τῆς φλογὸς τοῦ ἡλίου. Καὶ ὁ ποταμὸς ὑπό τε Σαβούῤῥα καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρόντος κατείχετο τοῦ βασιλέως. Σφαλεὶς οὖν τῆς ἐλπίδος ὁ Κουρίων, ἐς λόφους ἀνέδραμεν, ὑπό τε καμάτου καὶ πνίγους καὶ δίψης ἐνοχλούμενος. Ὡς δὲ αὐτὸν κατεῖδον οὕτως ἔχοντα οἱ πολέμιοι, τὸν μὲν ποταμὸν ἐπέρων ἐς μάχην ἐσκευασμένοι· καὶ ὁ Κουρίων κατέβαινεν ἀφρόνως μάλα καὶ καταφρονητικῶς, ἀσθενῆ τὸν στρατὸν ἄγων. Κυκλωσαμένων δ' αὐτὸν τῶν Νομάδων ἱππέων, ἐπὶ μέν τινα χρόνον ὑπεχώρει, καὶ ἐς βραχὺ συνεστέλλετο· ἐνοχλούμενος δὲ, ἀνέφευγεν αὖθις ἐς τοὺς λόφους. Ἀσίνιος μὲν δὴ Πολλίων, ἀρχομένου τοῦ κακοῦ, διέφυγεν ἐπὶ τὸ ἐν Ἰτύκῃ στρατόπεδον σὺν ὀλίγοις, μή τις ἐξ Οὐάρου γένοιτο πρὸς τὴν δόξαν τῆς ἐνταῦθα κακοπραγίας ἐπίθεσις. Κουρίων δὲ, φιλοκινδύνως μαχόμενος, σὺν ἅπασι τοῖς παροῦσιν ἔπεσεν, ὡς ἐπὶ τῷ Πολλίωνι μηδένα ἄλλον ἐπανελθεῖν ἐς Ἰτύκην. Τοιοῦτον μὲν δὴ τὸ τέλος τῆς ἀμφὶ τὸν Βαγράδαν ποταμὸν μάχης ἐγένετο· καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Κουρίωνος ἀποτμηθεῖσα, ἐς Ἰόβαν ἐφέρετο.

XLVI. Ἐν δὲ τῷ περὶ τὴν Ἰτύκην στρατοπέδῳ τοῦ κακοῦ φανεροῦ γενομένου, Φλάμμας μὲν ὁ ναύαρχος αὐτίκα ἔφευγεν αὐτῷ στόλῳ, πρίν τινα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀναλαβεῖν. Ἀσίνιος δ' ἐς τοὺς παρορμοῦντας ἐμπόρους ἀκατίῳ διαπλεύσας, ἐδεῖτο αὐτῶν ἐπιπλεῦσαί τε καὶ τὸν στρατὸν ἀναλαβεῖν. Καί τινες ἐς τοῦτο νυκτὸς ἐπέπλευσαν. Ἀθρόων δ' ἐσβαινόντων ἐκείνων, τά τε σκάφη κατεδύετο, καὶ τῶν ἀναχθέντων οἱ ἔμποροι τοὺς πολλοὺς, χρήματα φέροντας, ἕνεκα τῶν χρημάτων ἐς τὴν θάλασσαν ἐῤῥίπτουν. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τοὺς ἀναχθέντας· ἕτερα δ' ἐν τῇ γῇ, νυκτὸς ἔτι, περὶ τοὺς ὑπολειφθέντας ἐγίγνετο ὅμοια· καὶ μεθ' ἡμέραν οἱ μὲν τῷ Οὐάρῳ σφᾶς παρέδοσαν. Ὁ δὲ Ἰόβας ἐπελθὼν περιέστησεν αὐτοὺς περὶ τὸ τεῖχος, καὶ ὡς λείψανα τῆς ἑαυτοῦ νίκης κατηκόντισεν, οὐδέν τι φροντίσας οὐδὲ Οὐάρου παρακαλοῦντος. Οὕτω μὲν δὴ τὰ σὺν Κουρίωνι ἐς Λιβύην ἐπιπλεύσαντα Ῥωμαίων δύο τέλη διώλετο ἅπαντα, καὶ ὅσοι μετ' αὐτῶν ἦσαν ἱππεῖς τε καὶ ψιλοὶ, καὶ ὑπηρέται τοῦ στρατοῦ. Ἰόβας δ' ἐς τὰ οἰκεῖα ἀνέστρεφε, μέγιστον ἔργον τόδε Πομπηΐῳ καταλογιζόμενος.

XLVII. Καὶ τῶν αὐτῶν ἡμερῶν Ἀντώνιός τε περὶ

victoria Cæsaris ex Hispania nunciata est, receptis animis, aciem secundum mare instruxerunt loco angusto : commissoque acri prælio, Curio unum tantum ex suis militibus amisit : ex Vari acie sexcenti ceciderunt, et multo plures vulnerati sunt.

XLV. Adventante autem Juba, falsus rumor allatus est, regem a Bagrada flumine, quod non longe distabat, in regnum suum esse reversum, ad arcendas vicinorum incursiones, relicto in fluminis ripa duce Saburra cum exiguis copiis. Huic rumori fidem adhibens Curio, fervida æstate circa tertiam diei horam robur exercitus ducere contra Saburram per viam arenosam et aridam instituit; nam et torrentes, si qui erant, ardore solis aruerant. Fluvium autem a Saburra et ab ipso rege præsente invenit occupatum. Falsus igitur sua spe Curio, in tumulos se recepit, lassitudine et æstu sitique pariter pressus. Id ubi animadverterunt hostes, superato fluvio explicuerunt aciem. Et Curio, valde imprudenter et contemtim debilem exercitum deduxit in planitiem : ubi a Numidis equitibus cinctus, aliquamdiu retrocedendo sustinuit eorum impressionem, in arctum suos contrahens : hoste vero pugnam non remittente, in tumultos iterum se recepit. Et Pollio quidem mature cum paucis refugit Uticam ad exercitum, ne quid per occasionem hujus cladis Varus ibi moveret : Curio vero, temerarie pugnans, cum omnibus, quotquot circa se habebat, occubuit; ita ut nemo post Pollionem reversus sit Uticam. Hoc eventu ad Bagradam pugnatum est : et caput Curionis resectum ad Jubam perlatum.

XLVI. Quæ calamitas postquam in exercitu ad Uticam relicto est cognita, Flamma, præfectus classis, cum omnibus navibus aufugit, priusquam ullum ex terra militem reciperet. Pollio vero ad negotiatores, qui extra portum in statione stabant, lembo devectus, oravit, ut ad littus appellerent, et milites in naves reciperent; persuasitque nonnullis, ut ad hoc noctu adveherentur. Sed quum catervatim milites in naves irruerent, multæ depressæ sunt pondere. Ex his autem qui in altum evecti sunt, plerique, propter pecunias quas secum deferebant, a negotiatoribus in mare projecti perierunt. Et qui in terra erant relicti, alio calamitatis genere eadem nocte premebantur; et postero die Varo se dediderunt. Quos Juba, superveniens, sub mœnibus collocatos, ut victoriæ suæ reliquias, telis confixit, nequicquam Varo deprecante. Atque ita duæ Romanæ legiones, Curionis ductu in Africam delatæ, simul cum equitibus velitibusque et calonibus, internecione deletæ sunt. Juba, singulariter de Pompeio his rebus gestis sese meritum gloriatus, domum repetiit.

XLVII. Per eosdem dies et Antonius in Illyrico ab Octa-

τὴν Ἰλλυρίδα ἡσσᾶτο ὑπὸ Ὀκταουίου, Πομπηΐῳ στρατηγοῦντος· καὶ στρατιὰ Καίσαρος ἄλλη περὶ Πλακεντίαν στασιάσασα, τῶν ἀρχόντων κατεβόησεν, ὡς ἔν τε τῇ στρατείᾳ βραδύνοντες, καὶ τὰς πέντε μνᾶς οὐ λαβόντες, ἥντινα δωρεὰν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἔτι περὶ Βρεντέσιον ὑπέσχητο. Ὧν ὁ Καῖσαρ πυθόμενος, ἐκ Μασσαλίας ἐς Πλακεντίαν ἠπείγετο συντόμως, καὶ ἐς ἔτι στασιάζοντας ἐπελθών, ἔλεγεν ὧδε· « Τάχει μὲν ὅσῳ περὶ ἕκαστα χρῶμαι, σύνιστέ μοι· βραδύνει δ' ὁ πόλεμος οὐ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τοὺς πολεμίους, ὑποφεύγοντας ἡμᾶς. Ὑμεῖς δ' ἔν τε Γαλατίᾳ πολλὰ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς ὀνάμενοι, καὶ ἐς τόνδε τὸν πόλεμον ὅλον, οὐκ ἐς μέρος αὐτοῦ, μοὶ συνομόσαντες, ἐν μέσοις ἔργοις ἡμᾶς ἀπολείπετε, καὶ τοῖς ἄρχουσιν ἐπανίστασθε, καὶ προστάττειν ἀξιοῦτε παρ' ὧν χρὴ προστάγματα λαμβάνειν. Μαρτυράμενος οὖν ἐμαυτὸν τῆς ἐς ὑμᾶς μέχρι δεῦρο φιλοτιμίας, χρήσομαι τῷ πατρίῳ νόμῳ, καὶ τοῦ ἐνάτου τέλους (ἐπειδὴ μάλιστα τῆς στάσεως κατῆρξε) τὸ δέκατον διακληρώσω θανεῖν. » Θρήνου δὲ ἀθρόως ἐξ ἅπαντος τοῦ τέλους γενομένου, οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοῦ προσπεσόντες ἱκέτευον· ὁ δὲ Καῖσαρ μόλις τε καὶ κατ' ὀλίγον ἐνδιδοὺς, ἐς τοσοῦτον ὅμως ὑφῆκεν, ὡς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι μόνους (οἳ κατάρξαι μάλιστα ἐδόκουν) διακληρῶσαι, καὶ δυώδεκα αὐτῶν τοὺς λαχόντας ἀνελεῖν. Τῶν δὲ δυώδεκα τῶνδε ἐφάνη τις οὐδ' ἐπιδημῶν ὅτε ἡ στάσις ἐγίγνετο· καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν ἐμφήναντα λοχαγὸν ἔκτεινεν ἀντ' αὐτοῦ.

XLVIII. Ἡ μὲν δὴ περὶ Πλακεντίαν στάσις οὕτως ἐλέλυτο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς Ῥώμην παρῆλθε· καὶ αὐτὸν ὁ δῆμος πεφρικὼς ᾑρεῖτο δικτάτωρα, οὔτε τι τῆς βουλῆς ψηφιζομένης, οὔτε προχειροτονοῦντος ἄρχοντος. Ὁ δὲ, εἴτε παραιτησάμενος τὴν ἀρχὴν, ὡς ἐπίφθονον, εἴτε οὐ χρῄζων, ἄρξας ἐπὶ ἕνδεκα μόνας ἡμέρας (ὧδε γάρ τισι δοκεῖ) ὑπάτους ἐς τὸ μέλλον ἀπέφηνεν ἑαυτόν τε καὶ Πούπλιον Ἰσαυρικόν. Ἡγεμόνας τε ἐς τὰ ἔθνη περιέπεμπεν, ἢ ἐνήλλαττεν, ἐφ' ἑαυτοῦ καταλέγων· ἐς μὲν Ἰβηρίαν, Μάρκον Λέπιδον· ἐς δὲ Σικελίαν, Αὖλον Ἀλβῖνον· ἐς δὲ Σαρδὼ, Σέξστον Πεδουκαῖον· ἐς δὲ τὴν νεόληπτον Γαλατίαν, Δέκιμον Βροῦτον. Τῷ δὲ δήμῳ λιμώττοντι σῖτον ἐπέδωκε· καὶ τοὺς φυγάδας δεομένῳ καταγαγεῖν συνεχώρησε, χωρὶς Μίλωνος. Αἰτοῦσι δ' αὐτοῖς καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς, διά τε πολέμους καὶ στάσεις καὶ τὴν ἐκ τῶνδε τοῖς πιπρασκομένοις ἐποῦσαν εὐωνίαν, τὰς μὲν ἀποκοπὰς οὐκ ἔδωκε, τιμητὰς δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν, οἷς ἔδει τοὺς χρήστας τοῖς δανείσασιν ἀντὶ τῶν χρημάτων διδόναι. Καὶ τάδε πράξας, περὶ χειμερίους τροπὰς περιέπεμπε τὸν στρατὸν ἀπαντᾷν ἐς τὸ Βρεντέσιον· αὐτός τε ἐξῄει, Δεκεμβρίου μηνὸς Ῥωμαίοις ὄντος, οὐκ ἀναμείνας οὐδὲ τῆς ἀρχῆς ἕνεκα τὴν νουμηνίαν τοῦ ἔτους πλησιάζουσαν. Ὁ δὲ δῆμος εἵπετο, παρακαλῶν συμβῆναι Πομπηΐῳ· οὐ γὰρ ἄδηλον ἦν, ἐς μοναρχίαν τὸν νικῶντα τρέψεσθαι. Καὶ ὁ μὲν ὥδευεν οὐδὲν ἐλλείπων δυνατῆς ἐπείξεως.

XLIX. Ὁ δὲ Πομπήϊος πάντα τὸν χρόνον τόνδε ναῦς

vio, Pompeii legato, superatus est : et alius Cæsarianus exercitus ad Placentiam seditiose præfectis suis reclamabat, trahi bellum, nec sibi quinas minas persolvi, quas donativi nomine Cæsar Brundusii ipsis esset pollicitus. Quo cognito, Placentiam Cæsar advolavit Massilia, et tumultuantes etiam tum milites in hunc modum est allocutus : « Nota est vobis solita mea in omnibus rebus celeritas : nunc vero non a nobis trahitur bellum, sed ab hostibus, qui nos fugiunt. Vos autem, qui in Gallia, meis auspiciis, magna percepistis commoda, et fidem vestram non in partem hujus belli, sed in universum, mihi obligastis, in mediis conatibus nos deseritis; in præfectos insurgitis, et imperare his vultis quorum oportebat imperata facere. Quum igitur me ipsum testem habeam liberalitatis, qua ad hunc usque diem erga vos usus sum, nunc more majorum vobiscum agam, et nonam legionem decimabo, quandoquidem ab hac ortum est seditionis initium. » His auditis, per totam legionem comploratio est coorta ; tribunique, ad genua Cæsaris supplices, rogabant veniam. Cæsar ægre cunctanterque exoratus, hactenus tamen pœnam remisit, ut ex solis centum et viginti, qui præcipui seditionis auctores fuisse videbantur, duodecim sorte ductos afficeret supplicio. Ex his autem duodecim unum compertum est abfuisse tempore seditionis; cujus loco Cæsar centurionem occidit, qui hunc detulerat.

XLVIII. Atque ita composita Placentina seditione, Romam Cæsar repetiit. Ibi a trepidante plebe dictator creatus est, nullo in eam rem vel senatusconsulto facto, vel magistratus ullius accedente suffragio. Sed ille, vel quia invidiosum videbatur id honoris fastigium, vel quod aliam ob causam in eo nunc permanere nolebat, undecimo post die (ut quidam ferunt) se consulem in annum sequentem designavit et P. Servilium Isauricum. Tum vero suo arbitratu provinciis dedit aut mutavit præsides : Hispaniæ M. Lepidum; A. Albinum Siciliæ; Sex. Peducæum Sardiniæ; Decimum Brutum Galliæ, novæ provinciæ. Populo vero, fame laboranti, frumentum distribuit; eodemque deprecante, reditum concessit exulibus, uno Milone excepto. Sed quum novas quoque tabulas plebs peteret, causando bella seditionesque, et inde secutam vilitatem rerum venalium, eas quidem preces repulit : verum censores creavit, qui statuerent pretia rerum venalium, unde pro pecuniis satisfaciendum erat fœneratorum postulationibus. His peractis, Cæsar nuncios ad exercitus dimisit, ut sibi circa brumam ad Brundusium occurrerent. Ipse mense Decembri Urbem egressus est, ne Calendis quidem Januariis, magistratus sui respectu, exspectatis. Proficiscentem populus frequens honoris causa prosecutus, orabat, ut cum Pompeio rediret in gratiam : satis enim apparebat, utercumque vicisset, venturam in unius potestatem rempublicam. Ille iter ingressus, nihil sibi ad summam celeritatem fecit reliquum.

XLIX. Interea Pompeius, nulla interposita mora, naves

ἐποιεῖτο, καὶ στρατὸν ἀεὶ πλείονα καὶ χρήματα συνῆγε· καὶ τὰς ἐν τῷ Ἰονίῳ Καίσαρος τεσσαράκοντα ναῦς ἑλὼν, ἐφύλασσεν αὐτοῦ τὸν διάπλουν· τόν τε στρατὸν ἐγύμναζε, συντρέχων καὶ συνιππεύων, καὶ παντὸς ἐξάρχων πόνου παρ' ἡλικίαν· ὅθεν αὐτῷ ῥᾳδίως εὔνοιά τε ἦν, καὶ συνέθεον ἐπὶ τὰ γυμνάσια Πομπηίου πάντες, ὡς ἐπὶ θέαν. Ἦν δ' ἐς τότε Καίσαρι μὲν δέκα τέλη πεζῶν, καὶ Κελτῶν ἱππεῖς μύριοι· Πομπηίῳ δὲ πέντε μὲν ἐξ Ἰταλίας, δι' ὧν τὸν Ἰόνιον διεπεπλεύκει, καὶ τούτοις ὅσοι συνετάσσοντο ἱππεῖς· ἐκ δὲ Παρθυαίων δύο, τῶν σὺν Κράσσῳ πεπολεμηκότων τὰ ὑπόλοιπα· καί τε μέρος ἄλλο τῶν ἐς Αἴγυπτον ἐσβαλόντων μετὰ Γαβινίου· σύμπαντα, ἀνδρῶν Ἰταλῶν ἕνδεκα τέλη, καὶ ἱππεῖς ἀμφὶ τοὺς ἑπτακισχιλίους. Σύμμαχοι δ' ἐξ Ἰωνίας τε καὶ Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου καὶ Βοιωτίας, τοξόται τε Κρῆτες, καὶ σφενδονῆται Θρᾷκες, καὶ ὅσοι περὶ τὸν Πόντον βέλεσι χρῶνται· ἱππεῖς τέ τινες Κελτῶν, καὶ ἐκ Γαλατίας ἕτεροι τῆς ἑῴας, Κομμαγηνοί τε ὑπ' Ἀντιόχου πεμφθέντες, καὶ Κίλικες καὶ Καππαδόκαι, καὶ ἐκ τῆς βραχυτέρας Ἀρμενίας τινὲς, καὶ Παμφύλιοι καὶ Πισίδαι. Ὧν οὐχ ἅπασιν ἐς μάχας, ἀλλ' ἐς φρούρια καὶ ταφρείας καὶ τὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ, χρῆσθαι διενοεῖτο, ἵνα μηδένα τῶν Ἰταλῶν τοῦ πολέμου περισπῴη. Καὶ τάδε μὲν ἦν αὐτῷ τὰ πεζά. Νῆες δὲ, μακραὶ μὲν ἐντελεῖς τοῖς πληρώμασιν, ἑξακόσιαι· καὶ τούτων ἐς ἑκατὸν Ῥωμαίων, ἐπιβατῶν, αἳ καὶ μάλιστα προὔχειν ἐδόκουν· πολὺ δὲ ὁλκάδων καὶ σκευοφόρων ἄλλο πλῆθος· ναύαρχοί τε πολλοὶ κατὰ μέρη· καὶ ἐπ' αὐτοῖς Μάρκος Βίβουλος.

L. Ὡς δὲ οἱ πάντα ἦν ἕτοιμα, συναγαγὼν ὅσοι τε ἦσαν ἀπὸ τῆς βουλῆς καὶ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἱππέων, καὶ τὸν στρατὸν ἅπαντα, ἐς ἐπήκοον, ἔλεξεν ὧδε· « Καὶ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν ἐξέλιπον, ὦ ἄνδρες, ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῖς ἐπιοῦσι πολεμοῦντες, οὐ τὰ οἰκήματα πόλιν, ἀλλὰ τοὺς ἄνδρας εἶναι νομίζοντες (καὶ τόδε πράξαντες, ὀξέως αὐτὴν ἀνέλαβόν τε καὶ εὐκλεεστέραν ἀπέφηναν)· καὶ ἡμῶν αὐτῶν οἱ πρόγονοι, Κελτῶν ἐπιόντων, ἐξέλιπον τὸ ἄστυ, καὶ αὐτὸ ἀνεσώσατο ἐξ Ἀρδεατῶν Κάμιλλος ὁρμώμενος. Πάντες τε οἱ εὖ φρονοῦντες, τὴν ἐλευθερίαν, ὅπη ποτ' ἂν ὦσιν, ἡγοῦνται πατρίδα. Ὃ καὶ ἡμεῖς ἐνθυμούμενοι, δεῦρο διεπλεύσαμεν, οὐ τὴν πατρίδα ἐκλιπόντες, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς παρασκευασόμενοί τε καλῶς ἐνθάδε, καὶ ἀμυνούμενοι τὸν ἐκ πολλοῦ μὲν ἐπιβουλεύοντα αὐτῇ, διὰ δὲ τοὺς δωροδοκοῦντας τὴν Ἰταλίαν ἄρνω καταλαβόντα. Ὃν ὑμεῖς μὲν ἐψηφίσασθε εἶναι πολέμιον· ὁ δὲ καὶ νῦν ἡγεμόνας ἐς τὰ ἔθνη τὰ ὑμέτερα περιπέμπει, καὶ τῇ πόλει τινὰς ἐφίστησι, καὶ ἑτέρους ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν. Τοσῇδε τόλμῃ τὸν δῆμον ἀφαιρεῖται τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ εἰ τάδε, πολεμῶν ἔτι, καὶ δεδιὼς, καὶ δίκην σὺν θεῷ δώσων, ἐξεργάζεται, τί χρὴ νικήσαντα προσδοκᾶν ἐκλείψειν ὠμότητος ἢ βίας; καὶ τάδε πράττοντι κατὰ τῆς πατρίδος σύνεισίν τινες ἐωνημένοι χρημάτων, ὧν ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Γα-

fabricari, copias augere, colligere pecunias. Captisque in mari supero quadraginta Cæsaris navibus, observabat ejus trajectum; milites interim exercens pedestribus equestribusque decursionibus, præsens ipse ad omnia, et præter ætatem primus laborem quemvis aggrediens: unde illi favor ingens contigit, et omnes ad exercitamenta Pompeii, tanquam ad spectacula, confluebant. Erant autem ad id temporis Cæsari legiones decem, et equitum Gallorum decem millia: Pompeio vero quinque legiones, quas ex Italia cum equitatu ad quamque legionem pertinente trajecerat; et duæ Parthicæ, Crassi exercitus reliquiæ; et pars quædam eorum qui Gabinii ductu in Ægyptum irruperant: cunctæ simul undecim legiones Italici generis, equitum circiter septem millia. Præterea auxilia ex Ionia, Macedonia, Peloponneso, Bœotia; tum sagittarii Cretenses, funditores Thraces, jaculatores Pontici; ad hæc Galli nonnulli equites, et alii ex orientali Galatia, Commagenique ab Antiocho missi, et Cilices Cappadocesque, et ex minori Armenia nonnulli, Pamphyliique ac Pisidæ: quibus non omnibus ad prælia, sed ad præsidia, ad munitiones faciendas, et cætera Italici exercitus ministeria, uti cogitabat, ne Italus miles distraheretur a præliis. Et hæ quidem terrestres Pompeii copiæ. Naves autem, longæ quidem ad plenum instructæ, sexcentæ; quarum centum, quæ et alias præstantissimæ videbantur, socios navales Romani generis habebant: onerariarum vero, et quæ apparatum subvehebant, alia magna multitudo. Tota classis in aliquot præfectos divisa, quibus omnibus Marcus Bibulus præerat.

L. Ubi vero omnia parata fuere, accitis quotquot aderant senatorii equestrisque ordinis, et cætero exercitu universo, pro concione verba fecit Pompeius hujusmodi: « Et Athenienses olim urbem suam deseruere, milites, dum pro libertate bellum cum irrumpente hoste gererent; rati, viris civitatem constare, non ædificiis; eoque facto, brevi receperunt eam multo clariorem, quam antea: et nostri majores excessere Urbe, Gallis irrumpentibus, quam Camillus incolumem recepit, accurrens ab Ardea. Denique omnes qui sapiunt, ubicunque libertatem tueri datur, ibi suam esse patriam existimant. Quod et nos cogitantes huc trajecimus, non desertores patriæ, sed hoc potissimum loco ad eam defendendam commodissime nos instructuri, pœnasque exacturi ab eo, qui jamdudum eidem insidiatus, tandem per homines largitionibus corruptos subito Italiam occupavit. Qui, hostis a vobis judicatus, nunc prætores mittit in vestras provincias, alios Urbi præficit, alios per Italiam disponit: tanta ille audacia populo Romano eripit imperium. Qui si hæc, bellum etiamnum gerens, et metuens, et pœnas Deo juvante daturus, perpetrat, quam violentiam, quam crudelitatem abstenturus a patria debet videri, si vincere contingat? Ac talia patrantem sequuntur nonnulli, rodenti pecuniis, quas ille ex nostra sibi paravit

λατίας πεπόρισται, δουλεύειν ἀντὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ἰσονομίας αἱρούμενοι.

LI. Ἐγὼ δ' οὐκ ἐξέλιπον, οὔτ' ἂν ἐκλίποιμι, τὸν μεθ' ὑμῶν καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀγῶνα· ἀλλὰ καὶ στρατιώτην ἐμαυτὸν ὑμῖν καὶ στρατηγὸν ἐπιδίδωμι, καὶ εἴ τις ἐστί μοι πολέμων ἐμπειρία καὶ τύχη, ἀηττήτῳ μέχρι νῦν γενομένῳ, καὶ τάδε μοι πάντα τοὺς θεοὺς ἐς τὰ παρόντα συνενεγκεῖν εὔχομαι, καὶ γενέσθαι τῇ πατρίδι κινδυνευούσῃ, καθὰ καὶ περικτωμένῃ τὴν ἡγεμονίαν, αἴσιος. Θαῤῥεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς, καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου, καλὴν καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας· ἐπὶ δὲ τούτῳ, τῷ πλήθει τῆς παρασκευῆς, τῷ τε νῦν ὄντι ἡμῖν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ τῷ γιγνομένῳ τε ἀεὶ, καὶ προσεσομένῳ μᾶλλον, ἐπειδὰν τῶν ἔργων ἀψώμεθα. Ὅσα γὰρ εἰπεῖν ἐπὶ τὴν ἕω καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον ἔθνη, πάντα, Ἑλληνικά τε καὶ βάρβαρα, ἡμῖν σύνεστι· καὶ βασιλεῖς, ὅσοι Ῥωμαίοις ἢ ἐμοὶ φίλοι, στρατιὰν καὶ βέλη καὶ ἀγορὰν καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν χορηγοῦσιν. Ἴτε οὖν ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀξίως τῆς τε πατρίδος, καὶ ὑμῶν αὐτῶν, καὶ ἐμοῦ· καὶ τῆς Καίσαρος ὕβρεως μνημονεύοντες, καὶ ὀξέως ἐς τὰ παραγγελλόμενα χωροῦντες. »

LII. Ὁ μὲν ὧδε εἶπεν· ὁ δὲ στρατὸς ἅπας, καὶ ὅσοι ἦσαν ἀμφ' αὐτὸν ἀπὸ τῆς βουλῆς, πολὺ καὶ γνωριμώτατον πλῆθος, εὐφήμουν ὁμοῦ, καὶ ἐκέλευον ἄγειν ἐφ' ὅ τι χρήζοι. Ὁ δὲ (ἡγεῖτο γὰρ, δυσχεροῦς ἔτι τῆς ὥρας οὔσης καὶ τῆς θαλάσσης ἀλιμένου, μετὰ χειμῶνα ἐπιπλευσεῖσθαι τὸν Καίσαρα· ὕπατόν τε ὄντα, τὴν ἀρχὴν ἐν τοσῷδε διαθήσεσθαι) τοῖς μὲν ναυάρχοις προσέταττεν ἐπιτηρεῖν τὴν θάλασσαν· τὸν δὲ στρατὸν ἐς χειμασίαν ἐπιδιῄρει, καὶ περιέπεμπεν ἔς τε Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Καὶ Πομπήϊος μὲν οὕτω τοῦ μέλλοντος ἀμελῶς ἐτεκμαίρετο. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὥς μοι προείρητο, περὶ χειμερίους τροπὰς ἐς τὸ Βρεντέσιον ἠπείγετο, νομίζων τῷ ἀδοκήτῳ μάλιστα ἐκπλήξειν τοὺς πολεμίους. Οὔτε δὲ ἀγορὰν, οὔτε παρασκευὴν, οὔτε τὸν στρατὸν τὸν ἑαυτοῦ πάντα ἠθροισμένον ἐν τῷ Βρεντεσίῳ καταλαβὼν, τοὺς παρόντας ὅμως ἐς ἐκκλησίαν συναγαγὼν, ἔλεγεν·

LIII. « Οὔτε τῆς ὥρας τὸ χειμέριον, ὦ ἄνδρες, οἱ περὶ τῶν μεγίστων ἐμοὶ συναίρεσθε, οὐδ' ἡ τῶν ἄλλων βραδύτης ἢ ἔνδεια τῆς πρεπούσης παρασκευῆς, ἐφέξει με τῆς ὁρμῆς. Ἀντὶ γὰρ πάντων ἡγοῦμαί μοι συνοίσειν τὴν ταχυεργίαν. Καὶ πρώτους ἡμᾶς, οἳ πρῶτοι συνεδράμομεν ἀλλήλοις, ἀξιῶ, θεράποντας μὲν ἐνταῦθα καὶ ὑποζύγια καὶ παρασκευὴν καὶ πάνθ' ὑπολιπέσθαι, ἵνα ἡμᾶς αἱ παροῦσαι νῆες ὑποδέξωνται· μόνους δ' εὐθὺς ἐμβάντας περᾶν, ἵνα τοὺς ἐχθροὺς διαλάθοιμεν· τῷ μὲν χειμῶνι τύχην ἀγαθὴν ἀντιθέντες, τῇ δ' ὀλιγότητι τόλμαν, τῇ δ' ἀπορίᾳ τὴν τῶν ἐχθρῶν εὐπορίαν, ἧς ἔστιν ἡμῖν εὐθὺς ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τὴν γῆν κρατεῖν, ἣν εἰδῶμεν ὅτι μὴ κρατήσασιν οὐδέν ἐστιν ἴδιον. Ἴωμεν οὖν ἐπὶ θεράποντάς τε καὶ σκεύη καὶ ἀγορὰν τὴν ἐκεί-

Gallia; qui servire malunt, quam æquo jure cum eodem ipso vivere.

LI. « At ego non intermisi, nec intermittam unquam, vobiscum et pro vobis periculosa quævis certamina subire, et operam meam omnem vel ad militis vel ad ducis munia vobis offerre : et si qua mihi adest vel belli peritia vel fortuna, quæ me ad hunc diem invictum præstitit, deos omnes comprecor, ut ea omnia mihi velint ad hæc, quæ nunc agimus, cumulate adesse; utque tam faustus sim in incolumitate patriæ protegenda, quam fui in propagando imperio. Nos vero et diis certe decet fidere, et ipsi causæ, qua nulla justior honestiorve esse potest; quippe quæ in patriæ reique publicæ defensione unice continetur. Tum vero animos addere debet apparatus copiosissimus, terrestris, maritimusque, qui et nunc jam nobis præsto est, et quotidie augetur, et multo majoribus etiam accessionibus augebitur, quamprimum rem aggressi fuerimus. Quotquot enim nationes ad Orientem Pontumque Euxinum spectant, sive Græcæ, sive barbaræ, a nostris omnes stant partibus : tum reges, quicunque populi Romani meive amici sunt, militem, arma, commeatus, cæteraque necessaria expediunt. Ite igitur, navate operam, quam a vobis patria poscit, vestra virtute meque imperatore dignam : injuriarum Cæsaris memores, et ad mandata nostra prompte exsequenda parati. »

LII. Eam Pompeii orationem secuta est et totius exercitus, et senatorum cæterorumque nobilium, qui magno numero aderant, læta simul omnium acclamatio, jubentium, quocunque opus videretur, sese deduceret. Pompeius vero, considerans tempus anni difficile; putansque, mari importuoso non navigaturum Cæsarem ante finitam hiemem, occupatum interim in Urbe negotiis consularibus, et ordinando imperio, præfectis quidem classis mandavit maris custodiam, copias autem in hiberna distribuit per Thessaliam et Macedoniam. Tam neglectim de rebus instantibus conjecturam faciebat. At Cæsar aut supra dixi, circa brumam contendit Brundusium; ratus, improviso potissimum adventu perterrefaciendum esse hostem. Ibi vero quum nec commeatum, nec apparatum, nec copias suas omnes congregatas invenisset, tamen eos qui aderant, ad concionem vocatos, in hunc modum est allocutus :

LIII. « Nec tempus hibernum, commilitones, qui maximis pro rebus mecum arma sociastis, nec cæterorum tarditas, aut negligentia in idoneo apparatu faciendo, impetum meum remorabitur; cui in nulla re magis, quam in celeritate, sita spes est. Nos vero, qui primi omnium huc convolavimus, relinquamus, quæso, hic famulos jumentaque et impedimenta omnia, ut nos expeditos facilius navigia, quæ ad manus sunt, capiant! Quibus propere conscensis, trajiciamus soli statim, nil sentientibus hostibus : et hiemi opponamus bonam nostram fortunam, paucitatem pensemus audacia; inopiæ nostræ subveniat adversariorum copia : quæ in nostra erit potestate, quamprimum terram attigerimus, modo sciamus, nihil nostrum fore, nisi vicerimus! Eamus igitur, et illorum famulos apparatumque et commeatus occupemus, dum illi adhuc sub tectis

νων, ἕως χειμάζουσιν ἐν ὑποστέγοις. Ἴωμεν, ἕως Πομπήϊος ἡγεῖται κἀμὲ χειμάζειν, ἢ περὶ πομπὰς καὶ θυσίας ὑπατικὰς εἶναι. Εἰδόσι δ' ὑμῖν ἐκφέρω, δυνατώτατον ἐν πολέμοις ἔργον εἶναι τὸ ἀδόκητον· φιλότιμον δὲ, καὶ πρώτιστον δόξαν ἀπενέγκασθαι τῶν ἐσομένων, καὶ τοῖς αὐτίκα διωξομένοις ἡμᾶς ἀσφαλῆ τὰ ἐκεῖ προετοιμάσαι. Ἐγὼ μὲν δὴ καὶ τόνδε τὸν καιρὸν πλεῖν ἂν, ἢ λέγειν, μᾶλλον ἐβουλόμην· ἵνα με Πομπήϊος ἴδῃ, νομίζων ἔτι τὴν ἀρχὴν ἐν Ῥώμῃ διατίθεσθαι. Τὸ δὲ ὑμέτερον εὐπειθὲς εἰδὼς, ὅμως ἀναμένω τὴν ἀπόκρισιν. »

LIV. Ἀναβοήσαντος δὲ σὺν ὁρμῇ τοῦ στρατοῦ παντὸς, ἄγειν σφᾶς, εὐθὺς ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἦγεν ἀπὸ τοῦ βήματος, πέντε πεζῶν τέλη, καὶ ἱππέας λογάδας ἑξακοσίους. Καὶ ἐπ' ἀγκυρῶν ἀπεσάλευε, κλυδωνίου διαταράσσοντος. Χειμέριοι δ' ἦσαν τροπαί· καὶ τὸ πνεῦμα ἄκοντα καὶ ἀσχάλλοντα κατεκώλυε, μέχρι καὶ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἡμέραν ἐν Βρεντεσίῳ διατρῖψαι. Καὶ δύο τελῶν ἄλλων ἐπελθόντων, ὧδε καὶ τάδε προσλαβὼν ἀνήγετο χειμῶνος ἐπὶ ὁλκάδων· αἱ γὰρ ἦσαν αὐτῷ νῆες ὀλίγαι μακραὶ, Σαρδὼ καὶ Σικελίαν ἐφρούρουν. Ὑπὸ δὲ χειμώνων ἐς τὰ Κεραύνια ὄρη περιαχθεὶς, τὰ μὲν πλοῖα εὐθὺς ἐς Βρεντέσιον ἐπὶ τὴν ἄλλην στρατιὰν περιέπεμπεν· αὐτὸς δ' ᾔει νυκτὸς ἐπὶ πόλιν Ὤρικον διὰ τραχείας ἀτραποῦ καὶ στενῆς, ἐς μέρη πολλὰ διασπώμενος ὑπὸ τῆς δυσχωρίας· ὡς εὐεπιχείρητος ἂν, εἴ τις ᾔσθετο, γενέσθαι. Περὶ δὲ τὴν ἕω μόλις αὐτῷ συνῄει τὸ πλῆθος, καὶ ὁ φρούραρχος ὁ τῆς Ὠρίκου, τῶν ἔνδον αὐτῷ προειπόντων οὐ κωλύσειν ἐπιόντα Ῥωμαίων ὕπατον, τάς τε κλεῖς παρέδωκε τῷ Καίσαρι, καὶ παρ' αὐτῷ κατέμεινε τιμῆς ἀξιούμενος. Λουκρήτιος δὲ καὶ Μινούκιος, ἐπὶ θάτερα τῆς Ὠρίκου ναυσὶν ὀκτωκαίδεκα μακραῖς Πομπηΐῳ σῖτον ἐν πλοίοις φυλάσσοντες, τά τε πλοῖα κατέδυσαν, ἵνα μὴ ὁ Καῖσαρ αὐτὰ λάβοι, καὶ ἐς Δυῤῥάχιον διέφυγον. Ἀπὸ δὲ τῆς Ὠρίκου, Καῖσαρ ἐς Ἀπολλωνίαν ἠπείγετο· καὶ τῶν Ἀπολλωνιατῶν αὐτὸν δεχομένων, Σταβέριος ὁ φρούραρχος ἐξέλιπε τὴν πόλιν.

LV. Καὶ ὁ Καῖσαρ, ἁλίσας τὸν ἑαυτοῦ στρατὸν, ἀνέμνησεν, ὅτι διὰ τὴν ταχυεργίαν τοῦ τε χειμῶνος σὺν τῇ τύχῃ περιγένοιντο, καὶ θαλάσσης τοσῆσδε χωρὶς νεῶν κρατήσειαν, Ὠρικόν τε καὶ Ἀπολλωνίαν ἀμαχεὶ λάβοιεν, καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἔχοιεν, καθάπερ εἶπεν ἀγνοοῦντος ἔτι Πομπηΐου. « Εἰ δὲ καὶ Δυῤῥάχιον, ἔφη, τὸ ταμιεῖον τῆς Πομπηΐου παρασκευῆς προλάβοιμεν, ἔσται πάντα ἡμῖν ἃ ἐκείνοις δι' ὅλου θέρους πεπονημένοις. » Τοσαῦτα εἰπὼν, ἦγε συντόμως ἐπὶ τὸ Δυῤῥάχιον αὐτοὺς ὁδὸν μακρὰν, οὔτε ἡμέρας οὔτε νυκτὸς ἀναπαύων. Πομπήϊος δὲ προμαθὼν, ἀντιπαρώδευσεν ἐκ Μακεδονίας, σὺν ἐπείξει καὶ ὅδε πολλῇ, κόπτων τε τὴν ὕλην, ἣν παρώδευεν, ἵνα Καίσαρι δύσβατος εἴη, καὶ ποταμῶν γεφύρας διαιρῶν, καὶ ἀγορὰν τὴν ἐν μέσῳ πᾶσαν ἐμπιπράς· ἐν μεγίστῳ (καθάπερ ἦν) καὶ ὅδε τιθέμενος, τὴν ἑαυτοῦ παρασκευὴν διαφυλάξαι. Κονιορτὸν δ' ἢ πῦρ ἢ καπνὸν εἴ ποτε μακρόθεν ἴδοιεν αὐτῶν ἑκάτεροι, νο-

hiberna agunt! Eamus, dum Pompeius me quoque in hibernis degere putat inter pompas consulares festosque dies. Nostis ipsi, plurimum in bellis valere conatus necopinos: intelligitisque, quam gloriosum nobis sit futurum, primitias laudis rerum gerendarum abstulisse; et his, qui mox nos insecuturi sunt, tuta ibi omnia et parata præstitisse. Equidem certe mallem hanc ipsam horam navigatori quam concioni, impendisse; ut in Pompeii conspectum veniam, dum me putat in Urbe adhuc agere consulem. De promta vestra voluntate quanquam certus sum, tamen responsum exspecto. »

LIV. Conclamantibus magno studio omnibus, duceret se quo vellet, protinus, ut e suggestu descendit Cæsar, legiones quinque, cum lectissimis equitibus sexcentis, duxit ad mare, navibusque imposuit. Ubi dum, mari fluctibus agitato, jactis ancoris in salo perstare coguntur, et ventis reflantibus (ut fit brumali tempore), invitus Cæsar dolensque exire prohibetur, ut post Calendas etiam Januarias Brundusii retineretur; aliæ interim duæ legiones supervenerunt. Quibus simul in naves impositis, solvit tandem media hieme, non aliis nisi onerariis navibus usus: nam longæ quarum non magnus illi numerus suppetebat, Siciliæ præsidio relictæ sunt et Sardiniæ. Classis, tempestatibus ad Ceraunios montes appulsa, continuo Brundusium remissa est, ut reliquum exercitum adveheret. Ipse Cæsar, cum expositis, noctu Oricum petiit, per calles angustos et asperos, in plures partes diviso agmine propter locorum difficultatem: ita ut, si quis præsensisset, facile repelli potuisset. Tandem sub diluculum ægre in unum convenerunt copiæ: et præfectus præsidii, quod Orici erat, negantibus oppidanis prohibendum adventantem Romanum consulem, claves oppidi Cæsari tradidit; et cum eo posthac mansit, honorifice habitus. Lucretius autem et Minucius, qui ex altera parte Orici, cum octodecim navibus longis, onerarias frumentum Pompeio deferentes custodiebant, depressis onerariis, ne in hostium manus inciderent, profugerunt Dyrrhachium. Ab Orico Apolloniam Cæsar properavit; quo ab oppidanis recepto, Staberius, præsidii præfectus, urbem deseruit.

LV. Ibi Cæsar, pro concione admonitis suis, celeritatis ac fortunæ beneficio victas sibi difficultates hiemis, tantum maris enavigatum in navium inopia, Oricum et Apolloniam captas sine certamine, occupatas res hostium, sicut prædixerat, ignorante adhuc Pompeio: « Quod si, inquit, Dyrrhachium etiam, promtuarium Pompeii, et omnium apparatuum ejus horreum, in potestatem nostram redegerimus; omnia nostra erunt, quæ illis per totam æstatem magnis quæsita sunt laboribus. » Hæc locutus Cæsar sine mora Dyrrhachium suos ducit, continuato dies noctesque longo itinere. Sed Pompeius, de consilio ejus præmonitus, ex Macedonia eodem profectus est; nihil nec ipse ad summam diligentiam reliqui faciens, ut Cæsarem præveniret. Et postquam in ea loca pervenit, qua transiturus Cæsar videbatur, cæsis arboribus, rescissis fluminum pontibus, commeatu omni qui reperiebatur incenso, difficilem transitum Cæsari facere conatus est; maximum (ut erat) momentum ratus in apparatus sui custodia. Quod sicubi alterutri videre e longinquo pulverem excitatum aut ignem aut fu-

μίζοντες εἶναι τὰ ἀλλήλων, ἐφιλονείκουν ὡς ἐν ἀγῶνι δρόμου. Καὶ οὔτε τροφῇ καιρὸν ἐδίδοσαν, οὔτε ὕπνῳ· ἔπειξις δ' ἦν καὶ σπουδὴ καὶ βοαὶ τῶν ἀγόντων αὐτοὺς ὑπὸ λαμπτῆρσι, καὶ θόρυβος ἐκ τοῦδε πολὺς καὶ φόβος, ὡς τῶν πολεμίων ἀεὶ πλησιαζόντων. Ὑπὸ δὲ καμάτου τινὲς ἀπεῤῥίπτουν ἃ ἔφερον, ἢ ἐν φάραγξι διαλαθόντες ὑπελείποντο, τὴν αὐτίκα ἀνάπαυσιν τοῦ παρὰ τῶν ἐχθρῶν φόβου διαλλασσόμενοι.

LVI. Τοιαῦτα δὲ ἑκατέρων κακοπαθούντων, προὔλαβεν ὅμως ὁ Πομπήϊος τὸ Δυῤῥάχιον, καὶ παρ' αὐτὸ ἐστρατοπέδευσεν. Ναῦς τε ἐπιπέμψας, Ὤρικον αὖθις εἷλε, καὶ τὴν θάλασσαν ἀκριβεστέραις φρουραῖς ἐφύλασσεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, τοῦ Πομπηΐου τὸν Ἄλωρα ποταμὸν ἐν μέσῳ θέμενος, ἐστρατοπέδευσε. Καὶ τὸν ποταμὸν διαβαίνοντες ἱππομάχουν ἀλλήλοις ἀνὰ μέρη. Ἀθρόοις δὲ τοῖς στρατοῖς οὐ συνεπλέκοντο· Πομπήϊος μὲν, ἔτι γυμνάζων τοὺς νεοστρατεύτους· ὁ δὲ Καῖσαρ, τοὺς ἐκ Βρεντεσίου περιμένων. Νομίσας δ', ἔαρος μὲν αὐτοὺς ἐπὶ ὁλκάδων διαπλέοντας οὐ λήσειν τὰς τοῦ Πομπηΐου τριήρεις, θαμινὰ ἐς φυλακὴν ἀναπλεούσας· χειμῶνος δ' εἰ παραβάλλοιντο, ναυλοχούντων ἐς νήσους τῶν πολεμίων, λαθεῖν ἂν αὐτοὺς ἴσως, ἢ καὶ βιάσασθαι μεγέθει τε νεῶν καὶ πνεύματι· μετεπέμπετο κατὰ σπουδήν. Οὐκ ἀναγομένων δ' ἐκείνων, αὐτὸς ἔκρινεν ἐπὶ τὴν στρατιὰν διαπλεῦσαι λαθὼν, ὡς οὔ τινος αὐτὴν ἄλλου ῥᾳδίως ἐπαξομένου. Καὶ τὸ βούλευμα ἐπικρύψας, ἔπεμπε τρεῖς θεράποντας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἀπὸ δυώδεκα σταδίων ὄντα, οἳ κελήτιον ὀξὺ καὶ κυβερνήτην τὸν ἄριστον, ὡς δή τινι πεμπομένῳ πρὸς Καίσαρος, ἔμελλον ἑτοιμάσειν.

LVII. Αὐτὸς δ' ἀπὸ διαίτης ὑπεχώρησε μὲν ὡς κάμνων τῷ σώματι, τοὺς φίλους ἔτι ἑστιᾶσθαι κελεύσας· ἐπιθέμενος δ' ἐσθῆτα ἰδιώτου, καὶ ὀχήματος εὐθὺς ἐπιβὰς, ἐξήλασεν ἐπὶ τὴν ναῦν, ὡς ὅδε ὢν ὁ πρὸς τοῦ Καίσαρος ἀπεσταλμένος· τά τε λοιπὰ διὰ τῶν θεραπόντων προσέτασσεν, ἐγκεκαλυμμένος τε καὶ ἐν νυκτὶ μάλιστα ἀγνοούμενος. Χειμερίου δὲ τοῦ πνεύματος ὄντος θαῤῥεῖν ἐκέλευον οἱ θεράποντες τὸν κυβερνήτην, ὡς τῷδε μάλιστα λησόμενοι τοὺς πολεμίους ἐγγὺς ὄντας. Τὸν μὲν δὴ ποταμὸν ὁ κυβερνήτης εἰρεσίᾳ βιαζόμενος ἔπλει. Ὡς δ' ἐπὶ τὰς ἐκβολὰς ἀφίκετο, καὶ ἡ θάλασσα σὺν κλυδωνίῳ καὶ πνεύματι τὸ ῥεῦμα ἀνέκοπτεν, ὁ μὲν, ἐπισπερχόντων αὐτὸν τῶν θεραπόντων, ἐβιάζετο, καὶ ὡς ἐς οὐδὲν προκόπτων ἀπέκαμνε καὶ ἀπεγίγνωσκεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀποκαλυψάμενος ἐνεβόησεν αὐτῷ· Θαῤῥῶν ἴθι πρὸς τὸν κλύδωνα, Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην. Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν ἐρετῶν καὶ τοῦ κυβερνήτου, προθυμία πᾶσιν ἐνέπιπτε, καὶ ἡ ναῦς ὑπὸ βίας ἐξέπιπτε τοῦ ποταμοῦ. Τὸ πνεῦμα δ' αὐτὴν καὶ τὸ κῦμα μετέωρον ἐς τὰς ὄχθας διεῤῥίπτει· μέχρι, πλησιαζούσης ἡμέρας, οἱ μὲν ἐδεδοίκεσαν, ὡς ἐν φωτὶ κατάδηλοι τοῖς πολεμίοις ἐσόμενοι· ὁ δὲ Καῖσαρ, τῷ δαιμονίῳ χαλεψάμενος ὡς φθονερῷ, ἐφῆκε τὴν ναῦν

mum; hostem putantes, contendebant inter se, ut in cursus certamine, nec cibo nec somno satis sumentes temporis, et cum clamore ac festinatione urgentes se invicem, prælucentibus noctu facibus : unde multum subinde pavoris erat tumultusque, non aliter quam imminentibus continue hostibus. Præ lassitudine vero nonnulli abjiciebant sarcinas, aut clam se subducentes relinquebantur in vallibus; præsentem requiem pluris facientes, quam metum ab hostibus.

LVI. Inter has difficultates utriusque agminis, prior tamen Pompeius pervenit Dyrrhachium, et haud procul ab urbe castra posuit. Moxque missa classe, recepit Oricum, et mari diligentiorem custodiam adhibuit. Cæsar ex adverso Pompeii castra metatus est, interfluente Alore (*potius* Apso) flumine. Certatumque ibi aliquoties equestribus prælüs, per occasionem his aut illis amnem transeuntibus. Sed totæ copiæ nunquam deductæ in aciem, quod Pompeius adhuc exerceret tironem militem, Cæsar exspectaret legiones Brundusii relictas. Qui cogitans, has, si primo vere trajiciant onerariis, non fore tutas a Pompeii triremibus, ipsarum causa frequenter vagantibus ad maris custodiam; hieme vero si periculum adirent, aut falli posse classem hostium in insularum stationibus, aut, etiam si deprehendantur, vi ventorum et exigua mole navium perrupturas; urgenter eas accersebat. Sed illis non solventibus, decrevit ipse clam ad eas deducendas trajicere, quod non facile per alium eas transductum iri existimaret. Itaque, celato consilio, ad fluvium, duodecim stadiis distantem, tres servos mittit, qui lembum ibi celerrimum expedirent, et gubernatorem dexterrimum juberent præsto esse, velut ad transvehendum nuncium aliquem a Cæsare missum.

LVII. Ipse Cæsar inter cœnam, languorem simulans, jussis amicis manere in convivio, e triclinio secessit : et privati hominis habitu vehiculum conscendens, contendit ad naviculam, quasi ille nuncius a Cæsare missus. De reliquo mandatis gubernatori per servos datis, ipse stragulis simul et noctis maxime caligine tectus, a nemine agnoscebatur. Cæterum hibernis ventis flantibus, servi hortabantur gubernatorem, bono esset animo, et ea potissimum occasione uteretur ad fallendos hostes, qui in proximo versarentur. Is igitur amnem quidem remorum vi enavigavit. Verum ubi ad ostia ventum est, quum fluctu marino ventisque repercuterentur fluenta, similiter quidem gubernator, instigantibus rursus servis, connitebatur in adversum totis viribus : sed quum nihil proficeret, deficiebat lassitudine, animumque cœpit despondere. Tum Cæsar, capite retecto, eum inclamat : « Perge contra tempestatem forti animo; Cæsarem vehis, et fortunam Cæsaris! » Qua voce attonitis una cum gubernatore remigibus, navis, magno ardore omnium eluctata, superavit fluminis ostium : sed mox ventorum vi atque fluctuum sublimis in littus rejecta est. Instante die, quum vererentur nautæ, ne conspicerentur ab hostibus, Cæsar iratus fortunæ, ut invidæ, permisit navi

ἐπανιέναι. Ἡ μὲν δὴ πνεύματι ταχεῖ τὸν ποταμὸν ἀνέπλει.

LVIII. Καίσαρα δ' οἱ μὲν ἐθαύμαζον τῆς εὐτολμίας, οἱ δ' ἐπεμέμφοντο, ὡς στρατιώτῃ πρέπον ἔργον εἰργασμένον, οὐ στρατηγῷ. Ὁ δ', οὐκέτι λήσεσθαι προσδοκῶν, Ποστούμιον ἀνθ' ἑαυτοῦ προσέταξε διαπλεῦσαί τε καὶ φράσαι Γαβινίῳ, τὸν στρατὸν εὐθὺς ἄγειν διὰ θαλάσσης· ἂν δ' ἀπειθῇ, ταῦτα προστάσσειν Ἀντωνίῳ· καὶ τρίτῳ μετὰ τὸν Ἀντώνιον Καληνῷ. Εἰ δ' οἱ τρεῖς ἀποκνοῖεν, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν στρατὸν αὐτὸν ἐγέγραπτο ἄλλη, τὸν βουλόμενον αὐτῶν ἐπὶ τὰς ναῦς ἕπεσθαι τῷ Ποστουμίῳ, καὶ καταίρειν ἀναχθέντας ἐς χωρίον ἐς ὅ τι ὁ ἄνεμος ἐκφέρῃ, μηδὲν τῶν νεῶν φειδομένους· οὐ γὰρ νεῶν χρῄζειν Καίσαρα, ἀλλὰ ἀνδρῶν. Οὕτω μὲν, ἀντὶ λογισμῶν, ὁ Καῖσαρ ἐπεποίθει τῇ τύχῃ. Τάδε οὖν ὁ Πομπήϊος προλαβεῖν ἐπειγόμενος, ἐς μάχην διεσκευασμένος ἐπῄει. Καὶ δύο αὐτοῦ στρατιωτῶν ἐν μέσῳ τὸν ποταμὸν ἐρευνωμένων, ᾗ μάλιστα εἴη διαβατὸς, τῶν τις Καίσαρος εἷς ἐπιδραμὼν τοὺς δύο ἀνεῖλε· καὶ ὁ Πομπήϊος ἀνέζευξεν, οὐχ αἴσιον τὸ συμβὰν ἡγούμενος. Αἰτίαν δ' εἶχε παρὰ πᾶσι, καιρὸν ἄριστον ἐκλιπεῖν.

LIX. Ποστουμίου δὲ διαπλεύσαντος ἐς τὸ Βρεντέσιον, ὁ μὲν Γαβίνιος, οὐχ ὑποστὰς τὸ πρόσταγμα, ἦγε τοὺς βουλομένους διὰ τῆς Ἰλλυρίδος, οὐδαμοῦ διαναπαύων. Καὶ ἀνῃρέθησαν ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν σχεδὸν ἅπαντες· καὶ ὁ Καῖσαρ ἤνεγκεν, ὑπ' ἀσχολίας. Ὁ δ' Ἀντώνιος τοὺς ἑτέρους ἐπὶ τὰς ναῦς ἐπιβήσας, Ἀπολλωνίαν μὲν παρέπλευσεν, ἱστίοις ἐπιπνέοντος ἀνέμου. Χαλάσαντος δὲ τοῦ πνεύματος περὶ μεσημβρίαν, εἴκοσι τοῦ Πομπηΐου νῆες ἐπ' ἔρευναν τῆς θαλάσσης ἀναχθεῖσαι, καθορῶσι τοὺς πολεμίους, καὶ ἐδίωκον. Τοῖς δὲ, ὡς ἐν γαλήνῃ, δέος ἦν πολὺ, μὴ σφᾶς ἀνατρήσειαν ἢ καταδύσειαν αἱ μακραὶ τοῖς ἐμβόλοις. Καὶ τὰ εἰκότα παρεσκευάζοντο, σφενδόναι τε ἠφίεντο ἤδη καὶ βέλη· καὶ ὁ ἄνεμος ἄφνω μείζων ἢ πρότερον ἐπέῤῥαξεν. Αἱ μὲν δὴ μεγάλοις αὖθις ἱστίοις ἐξ ἀέλπτου τὸ πνεῦμα ἐδέχοντο, καὶ διέπλεον ἀδεῶς· αἱ δ' ἀπελίποντο, ῥοθίῳ καὶ πνεύματι καὶ θαλάσσῃ κοίλῃ κακοπαθοῦσαι. Καὶ μόλις ἐς ἀλίμενα καὶ πετρώδη διεῤῥίφησαν, δύο τινὰς ἐς τέλμα τῶν Καίσαρος κατενεχθείσας ἑλοῦσαι. Ἀντώνιος δὲ ταῖς λοιπαῖς ἐς τὸ καλούμενον Νυμφαῖον κατήχθη.

LX. Καὶ τῷ Καίσαρι σύμπας ὁ στρατὸς ἤδη παρῆν, παρῆν δὲ καὶ Πομπηΐῳ. Καὶ ἀντεστρατοπέδευον ἀλλήλοις ἐπὶ λόφων ἐν φρουρίοις πολλοῖς. Πεῖραί τε ἦσαν περὶ ἕκαστον φρούριον πυκναὶ, περιταφρευόντων καὶ περιτειχιζόντων ἀλλήλους, καὶ γιγνομένων ὁμοῦ καὶ ποιούντων ἐν ἀπόροις. Ἐν δὲ ταῖσδε ταῖς πείραις περί τι φρούριον ἡττωμένου τοῦ Καίσαρος στρατοῦ, λοχαγὸς, ᾧ Σκευᾶς ὄνομα ἦν, πολλὰ καὶ λαμπρὰ δρῶν, ἐς τὸν ὀφθαλμὸν ἐτρώθη βέλει· καὶ προπηδήσας, κατέσεισεν, ὡς εἰπεῖν τι βουλόμενος. Σιωπῆς δ' αὐτῷ γενομένης,

reditum: et ea quidem celeriter secundo vento fluvium retro subiit.

LVIII. Eam Cæsaris audaciam mirabantur alii; alii contra incusabant, ut non tam imperatori convenientem, quam militi. Cæsar, jam porro se latere posse, si idem rursus tentaret, desperans, Postumium pro se trajicere jussit, cum mandatis ad Gabinium, ut protinus exercitum mari committeret: aut, si is recusaret, ad Antonium; aut ad Calenum denique. Quod si horum trium nemo auderet imperata exsequi, literas alias dederat ad ipsum exercitum, significantes « ut, quotquot vellent, sequerentur Postumium, et ad quodcunque littus ventus ferret, appellerent, nil parcentes navibus: sibi enim non navigiis opus esse, sed viris. » Tanto plus fortunæ fidebat Cæsar, quam consiliis. Quamobrem Pompeius, non differendum ratus, instructam aciem adversus Cæsarem duxit. Sed, quum duo ex ejus militibus, medio fluminis alveo vada prætentantes, ab uno incurrente Cæsariano essent ambo occisi; Pompeius, omen ut infaustum aversatus, in castra reduxit copias; omnibus licet querentibus, pulcherrimam occasionem e manibus ab eo amitti.

LIX. Cæterum Brundusii Gabinius gravatim mandata ferens, quæ Postumius pertulerat, voluntarios duxit per Illyricum concitato itinere. Et hi quidem ab Illyriis fere ad unum omnes oppressi sunt: nec Cæsari, per negotia, vacavit ulcisci eam injuriam. Antonius vero, in naves impositis reliquis, vi ventorum Apolloniam plenis velis prætervectus est. Remittente vero flatu circa meridiem, a viginti Pompeianis navibus mare scrutantibus conspectus est et exagitatus. Eratque periculum, ne per illam maris tranquillitatem Antonianæ naves rostris longarum aut perforarentur aut demergerentur. Jamque ad pugnam sese instruebant, et præludebant funditores, telaque mittebantur, quum subito ventus validior quam ante irruit. Itaque Antonianæ naves ex improviso, magnis velis oppansis, cursum peragebant intrepide: hostiles vero, cum æstu ventoque in angusto mari conflictatæ, per importuosa et aspera littora disjectæ sunt, duabus tantum Cæsarianis captis, quæ in brevia inciderant. Cum reliquis omnibus navibus portum, qui vocatur Nymphæum, tenuit Antonius.

LX. Jamque Cæsari universus præsto fuit exercitus, æque ac Pompeio: et castris castra locis editis opposuerunt, frequentibus castellis distincta. Circa ea castella crebræ incidebant prœliationes, dum circumvallare alteri conantur alteros, et in arctum cogere. In uno ex his prœliis ad castellum aliquod commisso, quum succumberent Cæsariani, Scæva, centurio multis egregiis jam tum insignis facinoribus, in oculum telo percussus, ante ordines prosiliit, manu innuens silentium, ut dicturus aliquid: factoque silentio,

Πομπηΐου λοχαγὸν ἐπὶ ἀνδρίᾳ γνώριμον ἐκάλει· Σῶζε τὸν ὅμοιον σεαυτῷ, σῶζε τὸν φίλον, καὶ πέμπε μοι τοὺς χειραγωγήσοντας, ἐπεὶ τέτρωμαι. Προσδραμόντων δ' ὡς αὐτομολοῦντι δύο ἀνδρῶν, τὸν μὲν ἔφθασε κτείνας, τοῦ δὲ τὸν ὦμον ἀπέκοψε. Καὶ ὁ μὲν τάδε ἔπρασσεν, ἀπογιγνώσκων ἑαυτοῦ καὶ τοῦ φρουρίου· τοῖς δ' ἄλλοις αἰδὼς ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι καὶ ὁρμὴ προσέπιπτε· καὶ τὸ φρούριον περιεσώθη, πολλὰ καὶ τοῦ φρουράρχου Μινουκίου παθόντος· ᾧ γέ φασι τὴν μὲν ἀσπίδα ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν ἀναδέξασθαι βέλη, τὸ δὲ σῶμα ἓξ τραύματα, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ὁμοίως ἐκκοπῆναι. Τούτους μὲν δὴ Καῖσαρ ἀριστείοις πολλοῖς ἐτίμησεν· αὐτὸς δ', ἐκ Δυρραχίου τινὸς αὐτῷ πρασσομένης προδοσίας, ἧκε μέν, ὡς συνέκειτο, νυκτὸς σὺν ὀλίγοις ἐπὶ πύλας καὶ ἱερὸν Ἀρτέμιδος. *** Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος ἄλλην στρατιὰν ἐκ Συρίας ἦγε Πομπηΐῳ ὁ κηδεστής· καὶ αὐτῷ Γάϊος Καλουίσιος περὶ Μακεδονίαν συμβαλών, ἡσσᾶτο, καὶ τέλος ἐν αὐτοῦ κατεκόπη χωρὶς ὀκτακοσίων ἀνδρῶν.

LXI. Καίσαρι μὲν δὴ οὐδὲν ἦν ἐκ θαλάσσης, διὰ Πομπήϊον ναυκρατοῦντα· ἐλίμαινεν οὖν ὁ στρατὸς αὐτῷ, καὶ τὴν πόαν ἠρτοποίουν. Αὐτόμολοί τε Πομπηΐῳ τοιούσδε ἄρτους προσήνεγκαν, ὡς εὐφρανοῦντες ἰδόντα· ὁ δὲ οὐχ ἥσθη, ἀλλ' εἶπεν, Οἵοις θηρίοις μαχόμεθα. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ὑπ' ἀνάγκης τὸν στρατὸν ἅπαντα συνῆγεν, ὡς καὶ ἄκοντα Πομπήϊον βιασόμενος ἐς μάχην· ὁ δὲ αὐτοῦ τὰ πολλὰ τῶν φρουρίων ἐκ τοῦδε κεκενωμένα προσλαβών, ἡσύχαζε. Καὶ τῷδε μάλιστα ἀνιαθεὶς ὁ Καῖσαρ, ἐπετόλμησεν ἔργῳ δυσχερεῖ τε καὶ παραλόγῳ· πάντα Πομπηΐου τὰ στρατόπεδα, ἑνὶ τείχει περιλαβών, ἐκ θαλάσσης ἐς θάλασσαν ἀποτειχίσαι· ὡς μεγάλην, εἰ καὶ διαμάρτοι, δόξαν οἰσόμενος ἐπὶ τῷ τολμήματι. Στάδιοι γὰρ ἦσαν διακόσιοι καὶ χίλιοι. Καὶ ὁ μὲν ἐνεχείρει τοσῷδε ἔργῳ. Πομπήϊος δ' αὐτὸν ἀνταπετάφρευε καὶ ἀντῳκοδόμει· καὶ μάταια τὰ ἔργα ἀλλήλοις ἐποίουν. Γίγνεται δ' αὐτοῖς ἀγὼν εἰς μέγας, ἐν ᾧ Πομπήϊος τρέπεταί τε τοὺς Καίσαρος πάνυ λαμπρῶς, καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἐδίωκε φεύγοντας. Σημεῖά τε πολλὰ εἷλεν αὐτῶν· καὶ τὸν αἰετὸν (ὃ δὴ κυριώτατόν ἐστι Ῥωμαίοις) μόλις ἔφθασεν ὁ φέρων ὑπὲρ τὸ χαράκωμα τοῖς ἔνδον ῥῖψαι.

LXII. Γενομένης δὲ τῆς τροπῆς λαμπρᾶς, ὁ Καῖσαρ ἑτέρωθεν ἦγεν ἄλλον στρατόν, οὕτω δή τι καὶ τοῦτον περίφοβον, ὡς, Πομπηΐου μακρόθεν ἐπιφανέντος, μήτε στῆναι, περὶ τὰς πύλας ὄντας ἤδη, μήτε ἐσελθεῖν ἐν κόσμῳ, μήτε πεισθῆναι τοῖς προστάγμασιν, ἀλλὰ φεύγειν ἕκαστον ὅπῃ τύχοιεν ἀμεταστρεπτί, χωρὶς αἰδοῦς, καὶ παραγγέλματος, καὶ λογισμοῦ. Καίσαρος δ' αὐτοὺς περιθέοντός τε καὶ σὺν ὀνείδει μακρὰν ἔτι τὸν Πομπήϊον ὄντα ἐπιδεικνύοντος, καὶ ἐφορῶντος, τὰ σημεῖα ἀπερρίπτουν καὶ ἔφευγον. Οἱ δὲ μόλις ὑπ' αἰδοῦς κατέκυπτον ἐς τὴν γῆν ἄπρακτοι. Τοσοῦτος αὐτοῖς τάραχος ἐνεπεπτώκει. Εἷς δὲ καὶ στρέψας τὸ σημεῖον ἀνέτεινε τὸν οὐρίαχον ἐς τὸν αὐτοκράτορα· καὶ τόνδε μὲν οἱ Καίσαρος ὑπασπισταὶ κατέκοπτον. Οἱ δ', ἐσελ-

Pompeianum centurionem, virtute nobilem, appellavit : « Serva tui similem, serva amicum; mitte qui me manu ducant saucium! » Quumque, tamquam ad transfugam, duo viri accurrissent, alterum occidit priusquam dolum sentiret, alterius abscidit humerum. Id postquam Scæva, et de se et de castello desperans, fecit, tum vero cæteros pudor novusque ardor incessit, et castellum servatum est; cujus etiam præfectus Minucius tanta fortitudine vim hostium sustinuit, ut scutum ejus centum viginti telis ferant fuisse confixum, ipsum vero sex accepisse vulnera, et oculum pariter amisisse. Quos Cæsar ambos multis donis honoravit militaribus. Ipse vero, quum occupandi per proditionem Dyrrhachii spes ei esset ostensa, ex composito ad portam ædi Dianæ vicinam cum paucis est profectus. * * * Eadem hieme alium exercitum e Syria Pompeio adducebat socer : cum quo C. Calvisius in Macedonia congressus victusque unam legionem amisit, elapsis tantum octingentis militibus.

LXI. Jam vero Cæsaris exercitus, cui a mari, classibus hostium obsesso, nihil commeatus poterat subvehi, fame cœpit laborare; ita quidem, ut ex herbarum radicibus panem conficere cogerentur. Cujus generis panes quum a transfugis offerrentur Pompeio, jucundum ei spectaculum fore existimantibus, ille, nihil lætatus, Cum qualibus bestiis, inquit, nobis bellum est! Tum Cæsar, necessitate compulsus, omnes suas copias contraxit, vel cum invito Pompeio conflicturus. At ille, occupatis plerisque ex castellis, quæ a Cæsare per hanc occasionem erant vacua relicta, quietum se tenuit. Quod Cæsar ægerrime ferens, ausus est opus aggredi difficillimum et vix credibile, universa hostium castra una munitione a mari ad mare ducta circumvallare : etiamsi molimini successus non responderet, ipsius saltem conatus magnifici laturus laudem; erat enim ambitus MCC (*forte*, CXX) stadiorum. Cæsaris autem operibus alias fossas munitionesque objiciebat Pompeius : atque ita alter alterius eludebat operam. Semel tamen magno prælio certatum est; in quo Pompeius Cæsarianos egregie repulit, versosque in fugam ad castra usque persecutus est; multis quoque signis, et aquila pæne ipsa (quod Romanis præcipuum signum est, in summa veneratione habitum) potitus, ni commode eam signifer, summa vi connisus, per vallum intus projecisset.

LXII. Dum sic effuse fugiunt Cæsariani, Cæsar ab alia parte cum alia militum manu succurrit : sed et hos ipsos tantus pavor invasit, ut, procul conspicati Pompeium, neque sisti potuerint, quamvis portis castrorum proximi, neque servatis ordinibus introduci, neque ullo modo ad imperata facienda commoveri; sed ut abjecto omni pudore pro se quisque, quocunque fors ferret, citato cursu se proriperet, nec alieno hortatu juvante, nec ratione propria. Et ipso Cæsare discursante, et cum opprobriis longinquum etiam tum Pompeium ostendente; nihilominus alii, projectis in conspectu imperatoris signis, fugæ se mandarunt; alii ægre restiterunt, segnes inertesque, vultibus præ pudore in terram defixis. Tanta eos occupaverat consternatio. Unus etiam signifer, converso signo, cuspidem imperatori ausus est intentare; quem quidem Cæsaris satellites mox

θόντες, οὐδ' ἐπὶ τὰς φυλακὰς ἀπήντων, ἀλλὰ μεθειμένα πάντα ἦν, καὶ τὸ χαράκωμα ἀφύλακτον· ὥστε αὐτὸ δοκεῖ συνεσπεσὼν ἂν τότε ὁ Πομπήϊος ἑλεῖν κατὰ κράτος, καὶ τὸν πόλεμον ἑνὶ τῷδε ἔργῳ πάντα ἐξεργάσασθαι· εἰ μὴ Λαβιηνὸς αὐτὸν, θεοῦ παράγοντος, ἐπὶ τοὺς φεύγοντας ἔπειθε τραπῆναι· καὶ αὐτὸς ἅμα ὤκνησεν, ἢ τὴν ἀφυλαξίαν τοῦ χαρακώματος, ὡς ἐνέδραν, ὑφορώμενος, ἢ ὡς ἤδη κεκριμένου τοῦ πολέμου καταφρονήσας. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἔξω τραπεὶς, ἑτέρους τε ἔκτεινε πολλοὺς, καὶ σημεῖα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔλαβεν ἐν ταῖς δύο μάχαις ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, καὶ δεύτερον τόνδε καιρὸν ἐντελοῦς ἔργου μεθῆκεν. Ὃ καὶ τὸν Καίσαρα φασὶν εἰπεῖν, ὅτι σήμερον ἂν ὁ πόλεμος ἐξείργαστο τοῖς πολεμίοις, εἰ τὸν νικᾷν ἐπιστάμενον εἶχον.

LXIII. Ὁ δὲ Πομπήϊος τήν τε νίκην ὑπερεπαίρων, ἐπέστελλε βασιλεῦσι καὶ πόλεσι πάσαις· καὶ τὸν στρατὸν αὐτίκα τὸν Καίσαρος ἤλπιζε πρὸς ἑαυτὸν μεταβαλεῖσθαι, λιμῷ τε πεπεισμένον, καὶ ὑπὸ τῆς ἥττης καταπεπληγμένον· μάλιστα δὲ τοὺς ἡγεμόνας αὐτοῦ, τὸ σφέτερον ἁμάρτημα φοβουμένους. Οἱ δὲ, θεοῦ σφᾶς ἐπὶ μετάνοιαν ἄγοντος, τὸ ἁμάρτημα ᾐδοῦντο· καὶ τοῦ Καίσαρος αὐτοῖς ἐπιμεμφομένου τε πρᾴως, καὶ συγγνώμην διδόντος, ἔτι μᾶλλον ἠρεθίζοντο καθ' ἑαυτῶν· καὶ, ἐκ παραδόξου μεταβολῆς, ἐκέλευον τῷ πατρίῳ νόμῳ διακληρώσαντα αὐτοὺς, τὸ δέκατον μέρος ἀναιρεῖν. Οὐ πειθομένου δὲ τοῦ Καίσαρος, μᾶλλον ᾐδοῦντο, καὶ συνεγίγνωσκον αὐτὸν οὐκ ἀξίως ὑπὸ σφῶν ἠδικῆσθαι· καὶ τοὺς φέροντας τὰ σημεῖα κτείνειν ἐπεβόων, ὡς οὐκ ἂν αὐτοί ποτε φυγόντες, εἰ μὴ τὰ σημεῖα προαπεστράφη. Ὡς δὲ ὁ Καῖσαρ, οὐδὲ τοῦτ' ἀνασχόμενος, ὀλίγους μόλις ἐκόλασεν, αὐτίκα πᾶσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν μετριοπάθειαν ὁρμὴ τοσήδε ἐνέπιπτεν, ὡς εὐθὺς αὐτὸν ἄγειν ἀξιοῦν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Καὶ ἐνέκειντο σφόδρα προθύμως, παρακαλοῦντές τε καὶ ὑπισχνούμενοι διορθώσεσθαι τὸ ἁμάρτημα νίκῃ καλῇ· κατά τε σφᾶς ἐπιστρεφόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἰλαδὸν, κατὰ μέρη συνώμνυντο, ἐφορῶντος αὐτοῦ Καίσαρος, μὴ ἐπανήξειν ἐκ τῆς μάχης, εἰ μὴ κρατοῖεν.

LXIV. Ὅθεν αὐτὸν οἱ μὲν φίλοι παρεκάλουν, ἀποχρήσασθαι τοιᾷδε μετανοίᾳ καὶ προθυμίᾳ στρατοῦ. Ὁ δ' ἐς μὲν τὸ πλῆθος εἶπεν, ὅτι μετὰ βελτιόνων καιρῶν αὐτοὺς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἄξει, καὶ μεμνῆσθαι τῆσδε τῆς προθυμίας διεκελεύσατο. Τοὺς δὲ φίλους ἀνεδίδασκεν, ὅτι χρὴ καὶ τῶνδε προεξελεῖν τὸν φόβον τῆς ἥσσης, πολὺν αὐτοῖς ἐγγενόμενον, καὶ τῶν πολεμίων τὸ φρόνημα ἀκμάζον προκαθελεῖν. Ὡμολόγει τε, μεταγιγνώσκειν πρὸς Δυρραχίῳ στρατοπεδεύσας, ἔνθα ἐστὶν ἡ παρασκευὴ πᾶσα Πομπηΐῳ, δέον ἀποσπᾶν αὐτὸν ἑτέρωθι ἐς ὁμοίας ἀπορίας. Καὶ τάδε εἰπὼν, ἐς Ἀπολλωνίαν εὐθὺς μετῄει, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς Θεσσαλίαν νυκτὸς ὑπεχώρει λανθάνων· Γόμφους τε, πόλιν μικρὰν, οὐ δεχομένην αὐτὸν, ἐξεῖλεν ὑπὸ ὀργῆς, καὶ ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι. Οἱ δ' ὡς ἐκ λιμοῦ πάντων ἐνεπίπλαντο ἀθρόως, καὶ ἐμεθύσκοντο ἀπρεπῶς· καὶ μάλιστα

conciderunt. Qui vero in castra se receperant, ne ad custodias quidem præsto fuerunt: sed remissa erant omnia, et vallum nullis firmatum stationibus. Et potuerat omnium opinione Pompeius tunc una cum fugientibus in castra irrumpere, debellatumque fuerat; ni Labienus ei, deo mentem adimente, persuasisset, ut fugientibus potius instaret: quum et ipse dubius fuisset, an castra aggrederetur, sive quod vallum incustoditum suspectum haberet, tanquam insidias ab hoste paratas, sive quod, consummatam victoriam putans, accessionem illam contemneret. Cæterum conversus in eos qui extra vallum erant, aliam magnam stragem edidit, eoque die duobus illis præliis viginti octo signa militaria cepit; occasionem autem absolvendæ victoriæ jam altera vice e manibus dimisit. Quod ne Cæsar quidem dissimulasse dicitur, eum diem finem allaturum fuisse bello, si hostis scisset uti victoria.

LVIII. Eam victoriam Pompeius magnificis verbis regibus civitatibusque omnibus per literas significavit; sperabatque, confestim ad se transiturum exercitum Cæsaris, et fame pressum, et illa clade perterritum, ac præsertim tribunos errati conscientia pavidos. Illi vero, divinitus tacti pœnitentia, peccatum cum pudore agnoscebant; et imperatore clementer eos incusante, ultroque dante veniam, tanto minus sibi ignoscebant: mirumque in modum mutati, deposcebant ipsi decimationis ex more patrio supplicium. Quod quum remitti sibi a Cæsare viderent, eo magis pudebat admissi dedecoris in cujus minime oportebat injuriam: expetebantque ad necem signiferos, qui nisi conversis signis fugæ initium fecissent, nemo unquam de fuga cogitasset. Ut vero, ne hoc quidem passus Cæsar, vix in paucos animadvertit; ad hanc ejus moderationem tanta exorta est omnium alacritas studiumque, ut conclamarent, protinus adversus hostem sese duceret. Instabantque summo studio, orantes, pollicentesque, egregia victoria ignominiam se abolituros. Tum ad se mutuo conversi, per centurias atque manipulos conjurabant, inspectante imperatore, non nisi victores se redituros e prælio.

LXIV. Quapropter hortabantur Cæsarem amici, abuteretur in rem suam tali pœnitentia et promptitudine exercitus. Sed ille coram multitudine respondit, opportuniore tempore in hostem eos se ducturum; hortatusque est, ut essent hujus promptitudinis memores. Cæterum amicos privatim monuit, eximendum prius militi pavorem ex recenti clade contractum, exspectandumque, dum mora languescat hostium ferocia: fassusque est suum erratum, quod ad Dyrrhachium castra posuisset, ubi Pompeio parata essent omnia; quum alio eum abstrahere, et similibus implicare difficultatibus debuisset. Quibus dictis, protinus Apolloniam Cæsar repetiit, indeque in Thessaliam clam noctu profectus est. Ibi mox Gomphos, modicum oppidum, quod portas ipsi clauserat, expugnavit iratus, diripiendumque præbuit militibus. Qui famelici explebant se affatim, et vino ingurgitabant; insigni præ cæteris et ridicula Germanorum

αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κατὰ τὴν μέθην ἦσαν. Ὥστε δοκεῖ καὶ τότε ἂν ὁ Πομπήϊος ἐπελθὼν ἐργάσασθαί τι λαμπρὸν, εἰ μὴ διώκειν ὅλως ὑπερεῖδεν ἐκ καταφρονήσεως· μέχρι Καῖσαρ ἑπτὰ συντόνως ἡμέραις ὁδεύσας, ἐστρατοπέδευσε περὶ Φάρσαλον. Λέγεται δ' ἐν τοῖς Γόμφοις γενέσθαι παθήματα γενναῖα, καὶ νεκροὺς τῶν ἐπιφανῶν γερόντων ἐν ἰατρείῳ φανῆναι, κυλίκων αὐτοῖς παρακειμένων ἀτρώτοις, εἴκοσι μὲν, ὡς ἐς μέθην κατακεκλιμένους ἐπὶ τὸ ἔδαφος· ἕνα δ' ἐπὶ θρόνου παρακαθεζόμενον, οἷα ἰατρὸν, ὃς τὸ φάρμακον αὐτοῖς ἄρα παρέσχε.

LXV. Πομπήϊος δ' ἐπὶ τῇ Καίσαρος ἀναζεύξει βουλὴν προὐτίθει· καὶ Ἀφρανίῳ μὲν ἐδόκει, τὸ ναυτικὸν, ᾧ δὴ καὶ πολὺ προὔχεν, ἐπιπέμπειν Καίσαρι, καὶ ἐνοχλεῖν θαλασσοκρατοῦντας ἀλωμένῳ καὶ ἀποροῦντι· τὸ δὲ πεζὸν αὐτὸν Πομπήϊον ἄγειν κατὰ σπουδὴν ἐς τὴν Ἰταλίαν, εὔνουν τε πρὸς αὐτὸν οὖσαν, καὶ πολεμίων ἔρημον. Κρατυνάμενον δ' αὐτήν τε καὶ Γαλατίαν καὶ Ἰβηρίαν, ἐξ οἰκείας καὶ ἡγεμονίδος γῆς αὖθις ἐπιχειρεῖν Καίσαρι. Ὁ δὲ καὶ ταῦτα, ἄριστα ἂν οἱ γενόμενα, παριδὼν, ἐπείθετο τοῖς λέγουσιν, αὐτίκα τὸν Καίσαρος στρατὸν μεταθήσεσθαι πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ἢ οὐ πολὺ σφίσιν ἔσεσθαι τὸ ἔτι λοιπὸν ἐπὶ τῇ κατὰ Δυρράχιον γενομένῃ νίκῃ· τὸ δ' ἐναντίον αἴσχιστον εἶναι, καταλιπεῖν φεύγοντα Καίσαρα, καὶ τοῖς ἡττηθεῖσιν ὁμοίως τὸν νικῶντα φεύγειν. Ὁ μὲν δὴ τοῖσδε προσθέμενος, αἰδοῖ μάλιστα τῶν ἑῴων ἐθνῶν ἐς αὐτὸν ἀφορώντων, καὶ φειδοῖ Λευκίου Σκιπίωνος, μή τι περὶ Μακεδονίαν ὢν ἔτι πάθοι· μάλιστα δ', ἐς ἀγῶνα χρήσασθαι θαῤῥοῦντι τῷ στρατῷ διανοούμενος· ἐπῆλθε, καὶ ἀντεστρατοπέδευσε τῷ Καίσαρι περὶ Φάρσαλον, καὶ τριάκοντα σταδίους ἀλλήλων ἀπεῖχον.

LXVI. Ἀγορὰ δὲ Πομπηΐῳ μὲν ἦν πανταχόθεν· οὕτω γὰρ αὐτῷ προῳκηντο καὶ ὁδοὶ καὶ λιμένες καὶ φρούρια, ὡς ἔκ τε γῆς ἀεὶ φέρεσθαι, καὶ διὰ θαλάσσης πάντα ἄνεμον αὐτῷ φέρειν. Καῖσαρ δὲ μόνον εἶχεν ὅ τι μόλις εὕροι καὶ λάβοι κακοπαθῶν. Καὶ οὐδ' ὣς αὐτὸν ἀπέλειπεν οὐδεὶς, ἀλλὰ σπουδῇ δαιμονίῳ συνενεχθῆναι τοῖς πολεμίοις ὠρέγοντο· καὶ ἡγοῦντο, πολέμῳ μὲν εἶναι παρὰ πολὺ ἀμείνους νεοστρατεύτων ἔτι ὄντων, δέκα ἔτεσιν ἠσκημένοι· ἐς δὲ ταφρείας ἢ περιτειχίσεις ἢ σιτολογίας ἐπιπόνους ἀσθενέστεροι, διὰ γῆρας. Ὅλως τε κάμνουσιν αὐτοῖς ἐδόκει δρᾷν τι μετ' ἀνδρίας, ἢ μετ' ἀργίας λιμῷ διαφθαρῆναι. Ὧν ὁ Πομπήϊος αἰσθανόμενος, ἐπικίνδυνον μὲν ἡγεῖτο, γεγυμνασμένοις καὶ ἀπογιγνώσκουσιν αὐτῶν ἀνδράσι, καὶ τύχῃ Καίσαρος λαμπρᾷ, περὶ τῶν ὅλων συνενεχθῆναι δι' ἑνὸς ἔργου· δυνατώτερον δὲ καὶ ἀκινδυνότερον, ἐκτρῦσαι ταῖς ἀπορίαις αὐτοὺς, οὔτε γῆς εὐπόρου κρατοῦντας, οὔτε θαλάσσῃ χρωμένους, οὔτε ναῦς ἐς φυγὴν ταχεῖαν ἔχοντας. Ὁ μὲν δὴ κρατίστῳ λογισμῷ τρίβειν τὸν πόλεμον ἐγνώκει, καὶ ἐς λιμὸν ἐκ λιμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν.

LXVII. Πολὺ δ' ἀμφ' αὐτὸν πλῆθος ἀνδρῶν ἀπό τε τῆς βουλῆς ὁμοτίμων οἱ, καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων

ebrietate. Quare videtur tunc quoque Pompeius occasionem rei bene gerendæ amisisse, contemtum hostem non insecutus, donec Cæsar, septem diebus continuato itinere castra circa Pharsalum metatus est. Gomphis autem, inter alios casus, calamitatem oppidanorum illustrantes, repertos fuisse aiunt in officina medici mortuos senes nobiles viginti, humi recumbentes, calicibus juxta positis, veluti ad compotationem, nullo vulnere affectos, unumque in sella assidentem, qui ceu medicus potionem cæteris porrexisset.

LXV. Pompeius, post discessum Cæsaris, adhibuit amicos in consilium. Ex his Afranius censebat, navalibus copiis, quibus ipsi præpollerent, urgendum infestandumque Cæsarem vagum et inopem; terrestres vero copias, ductu ipsius Pompeii, propere trajiciendas in Italiam, faventem ipsius partibus, et milite vacuam : confirmata autem Italia et Gallia Hispaniaque, tum vero domo et ex ea regione, quæ sedes esset imperii, rursus aggrediendum Cæsarem. Sed hoc consilium, quamvis saluberrimum, non placuit Pompeio; cui arridebat magis sententia eorum, qui aiebant, fore ut Cæsaris exercitus, fame coactus, mox ab eo deficeret; aut saltem non multum superesse ad absolvendam victoriam, post prosperam ad Dyrrhachium pugnam; contra turpissimum esse, omitti fugientem Cæsarem, et victorem haud secus atque victum fugam capessere. Horum igitur sententiæ accedens Pompeius, pudore maxime ductus gentium Orientis, quarum erant oculi in eum conversi; tum vero respectu L. Scipionis, cui, in Macedonia etiam tum versanti, timebat ne quam cladem acciperet; ante omnia vero, quod utendum esse arbitraretur fiducia ardoreque militum; insecutus est Cæsarem, et castra castris ejus ad Pharsalum, ex IV M. passuum intervallo, opposuit.

LXVI. Commeatus autem Pompeio suggerebantur undique. Sic enim et portus et vias et castella ante munierat instruxeratque, ut et terra continue subveherentur, et mari quivis venti ei conferrent. Cæsar vero id solum habebat, quod quotidianis ægre parabatur laboribus. At ne sic quidem a quoquam suorum desertus est, sed divino quodam instinctu in hostes ferebantur pugnæ cupidi; ut qui se, veteranos et decem annorum militiam expertos, longe præstantiores armis tractandis, quam Pompeianos illos tirones, ducerent. Quod si operibus bellum trahendum esset, munitionibusque ac laboriosis frumentationibus, ibi se inferiores fore ob ætatem jam vergentem, fatebantur. Et omnino morarum pertæsi, censebant, rem potius semel armis fortiter decernendam, quam ignave ferendam famis injuriam. Quod et Pompeius intelligens, periculosum judicabat, cum viris exercitatis, et nunc desperatione etiam nihil non ausuris congredi, et de summa rerum dimicare, præsertim ductu felicissimi Cæsaris : tutius vero ac facilius posse eos rerum omnium egestate atteri opprimique, quum nec agrum teneant fertilem, nec importationibus utantur maritimis, ac ne naves quidem ad propere effugiendum habeant. Itaque prudentissimo consilio Pompeius protrahere bellum decreverat, et hostem fame jam exagitatum fame porro enecare.

LXVII. Sed quum esset circa Pompeium magnus numerus senatorum dignitate parium, et equitum Romanorum

οἱ διαφανέστατοι, βασιλεῖς τε πολλοὶ καὶ δυνάσται, οἱ μὲν ὑπ' ἀπειρίας, οἱ δ' ἀμέτρως τοῖς περὶ τὸ Δυῤῥάχιον εὐπραγήμασιν ἐπηρμένοι, εἰσὶ δ' οἳ καὶ τῷ πλέονες εἶναι τῶν πολεμίων, οἱ δὲ καὶ κάμνοντες ὅλως τῷ πολέμῳ τὴν κρίσιν ταχυτέραν μᾶλλον ἢ πρέπουσαν ἐπειγόμενοι γενέσθαι, πάντες ἐξώτρυνον αὐτὸν ἐς τὴν μάχην· ἐπιδεικνύοντες ἀεὶ τὸν Καίσαρα παρατάττοντά τε καὶ προκαλούμενον. Ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ μάλιστα τοῦδε αὐτοὺς ἀνεδίδασκεν, ὅτι Καίσαρι μὲν τοῦτ' ἐξ ἀπορίας ἀναγκαῖον ἦν, σφίσι δὲ καὶ διὰ τοῦτ' εὔκαιρον ἡσυχάζειν, ὅτι Καῖσαρ ὑπ' ἀνάγκης ἐπείγοιτο. Ἐνοχλούμενος δὲ ὑπό τε τοῦ στρατοῦ παντὸς, ἐπηρμένου τοῖς περὶ τὸ Δυῤῥάχιον ἀμέτρως, καὶ τῶν ἐπ' ἀξιώσεως, αὐτὸν ἐπιτωθαζόντων ἐς φιλαρχίαν, ὡς ἑκόντα βραδύνοντα, ἵνα ἀνδρῶν ὁμοτίμων τοσῶνδε ἄρχοι, καὶ ἐπὶ τῷδε αὐτὸν βασιλέα τε βασιλέων καὶ Ἀγαμέμνονα καλούντων, ὅτι κἀκεῖνος βασιλέων διὰ τὸν πόλεμον ἦρχεν· ἐξέστη τῶν οἰκείων λογισμῶν, καὶ ἐνέδωκεν αὐτοῖς, θεοῦ βλάπτοντος ἤδη καὶ τἄλλα παρ' ὅλον τόνδε τὸν πόλεμον. Νωθὴς τε γὰρ καὶ βραδὺς παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐν ἅπασι γεγονὼς, παρεσκευάζετο ἄκων ἐς μάχην ἐπὶ κακῷ τε αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτὸν ἀναπειθόντων.

LXVIII. Καίσαρι δὲ τῆς νυκτὸς ἐκείνης τρία μὲν ἐπὶ σιτολογίαν ἐξῄει τέλη· τὸν γὰρ Πομπήϊον ἐπαινῶν τῆς βραδυτῆτος, καὶ οὐδαμοῦ νομίζων μεταθήσεσθαι τοῦ βουλεύματος, περιέπεμπεν ἐπὶ σῖτον. Πυθόμενος δὲ τῆς παρασκευῆς, ἥσθη τε τῆς ἀνάγκης ἣν εἴκαζεν ἠναγκάσθαι Πομπήϊον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ τὸν ἑαυτοῦ τάχιστα ἀνεκάλει πάντα, καὶ ἀντιπαρεσκευάζετο. Θυόμενός τε νυκτὸς μέσης, τὸν Ἄρη κατεκάλει, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρόγονον Ἀφροδίτην (ἐκ γὰρ Αἰνείου καὶ Ἴλου τοῦ Αἰνείου τὸ τῶν Ἰουλίων γένος, παρενεχθέντος τοῦ ὀνόματος, ἡγεῖτο εἶναι)· νεών τε αὐτῇ νικηφόρῳ χαριστήριον ἐν Ῥώμῃ ποιήσειν εὔχετο κατορθώσας. Ὡς δὲ καὶ σέλας ἐξ οὐρανοῦ διαπτὰν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὸ Πομπηΐου στρατόπεδον ἐσβέσθη, οἱ μὲν ἀμφὶ τὸν Πομπήϊον ἔσεσθαί τι λαμπρὸν αὐτοῖς ἔφασαν ἐκ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ Καῖσαρ, σβέσειν αὐτὸς ἐμπεσὼν τὰ Πομπηΐου. Αὐτῷ δὲ τῷ Πομπηΐῳ τῆς αὐτῆς νυκτός τινα τῶν ἱερείων ἐκφυγόντα οὐ συνελήφθη, καὶ μελισσῶν ἑσμὸς ἐπὶ τοῖς βωμοῖς ἐκάθισε, ζῴου νωχελοῦς. Μικρόν τε πρὸ ἕω, πανικὸν ἐνέπεσεν αὐτοῦ τῷ στρατῷ· καὶ τόδε περιδραμὼν αὐτὸς καὶ καταστήσας, ἀνεπαύετο σὺν ὕπνῳ βαθεῖ.

LXIX. Περιεγειράντων δ' αὐτὸν τῶν φίλων, ὄναρ ἔφασκεν ἄρτι νεὼν ἐν Ῥώμῃ καθιεροῦν Ἀφροδίτῃ Νικηφόρῳ. Καὶ τόδε μὲν, ἀγνοίᾳ τῆς Καίσαρος εὐχῆς, οἵ τε φίλοι καὶ ὁ στρατὸς ἅπας, πυθόμενοι, ἥδοντο· καὶ τἄλλα ἀλόγως σὺν ὁρμῇ καὶ καταφρονήσει χωροῦντες ἐπὶ τὸ ἔργον, ὡς ἐπὶ ἕτοιμον. Ὧν γε πολλοὶ καὶ τὰς σκηνὰς δάφναις ἀνέστεφον ἤδη, συμβόλῳ νίκης· καὶ οἱ θεράποντες αὐτοῖς δαῖτα λαμπροτάτην ἐπόρσυνον. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ περὶ τῆς Καίσαρος ἀρχιερωσύνης ἐς ἀλλήλους ἤδη διήριζον. Ἅπερ ὁ Πομπήϊος, οἷα πολέμων ἐμπει-

nobilissimus quisque, ad hæc reges multi ac dynastæ; hi, partim ob imperitiam belli, partim quod supra modum elati essent Dyrrhachina victoria, alii freti qua præstabant multitudine, nonnulli etiam bello omnino fessi, et celeritatem magis probantes quam recta consilia; cuncti ad pugnam eum incitabant, ostendentes Cæsarem semper instructa acie provocantem. At Pompeius, id ipsum argumentum in illos retorquens, aiebat : « Cæsarem inopia coactum id facere; sibi vero eo magis quiescendum, quo majore ille necessitate prematur. » Sed quum totus exercitus, victoria Dyrrhachina tumens, flagitaret prælium, et honoratiores quique cavillarentur in Pompeium, quod, imperio præsenti sibi placens, ideo de industria cunctaretur, quo inter tot viros dignitate alioquin ei pares, emineret diutius; jamque Regem Regum per jocum eum vocarent, et Agamemnonem, quod et ipse, sicut Agamemnon, durante bello regibus imperitaret; tandem a proposito se moveri passus, deo jam exitium ejus properante, concessit illorum voluntati. Quemadmodum et alias per totum illud bellum contra naturam suam, tardus fuerat et veluti torpidus; sic nunc quoque contra suam voluntatem parabat se ad prælium, cum suo malo, tum eorum qui id suaserant.

LXVIII. Ea nocte Cæsar tres legiones frumentatum emiserat : laudens enim Pompeii cunctationem, et ratus permansurum in eo consilio, frumentum undecunque convehi curabat. Sed ubi hostem sensit ad pugnam se parare, gavisus illud pervicacia militum, ut conjiciebat, expressum; celeriter revocatis omnibus, ipse quoque suos paratos esse jussit. Tum de media nocte sacra faciens, Martem invocavit, et, Venerem progenitricem suam (nam ab Ænea et ab Ilo, Æneæ filio, ortam gentem Juliam, paullulum diducto nomine, putabat) : ædemque vovit deæ in Urbe sacrandam, si propitia juvaret victoriam. Ut vero igneus fulgor de cœlo a Cæsarianis castris ad Pompeiana delatus est, ibique demum exstinctus, Pompeiani sibi illustrem inde pollicebantur de adversariis victoriam; at Cæsar sic interpretatus est, exstincturum se uno impetu gloriam adversarii atque potentiam. Pompeio vero, eadem nocte sacrificanti, elapsæ victimæ comprehendi nequiverunt; et examen apum insedit altari, animantium tardarum invalidarumque; et paulo ante lucem panicus terror in exercitum incidit : quem ille postquam circumcursando sedavit, quieti se dedit, et in somnum incidit profundum.

LXIX. Excitatus deinde ab amicis Pompeius, per somnium, ait, ædem se in Urbe dedicasse Veneri Victrici. Idem votum a Cæsare conceptum nescientes amici et milites, omnes audito somnio gaudebant : et rati, se jam rem factam habere, contemtim omnia et inconsiderato impetu agebant; adeo ut et multi tentoria lauro coronarent, quod est insigne victoriæ, et servi epulas eis pararent splendidissimas, inventique sint etiam qui de summo pontificatu Cæsaris inter se jam tunc contenderent. Quæ Pompeius,

ρος, ἀπεστρέφετο, καὶ νεμεσῶν ἐπ' αὐτοῖς, ἐνεκαλύπτετο· κατεσιώπα δ' ὅλως ὑπὸ ὄκνου καὶ δέους, ὥσπερ οὐ στρατηγῶν ἔτι, ἀλλὰ στρατηγούμενος, καὶ πάντα πράσσων ὑπὸ ἀνάγκης παρὰ γνώμην. Τοσοῦτον ἀνδρὶ μεγαλουργῷ, καὶ παρὰ πᾶν ἔργον ἐς ἐκείνην τὴν ἡμέραν εὐτυχεστάτῳ γενομένῳ, τὸ δύσθυμον ἐνεπεπτώκει· εἴτε ὅτι τὰ συμφέροντα κρίνων οὐκ ἔπειθεν, ἀλλ' ἐπὶ κύβον ἐχώρει πλήθους ἀνδρῶν τοσῶνδε σωτηρίας, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐς τότε ἀησσήτου· εἴτε τι καὶ μαντικώτερον αὐτὸν, πλησιάζοντος ἤδη τοῦ κακοῦ, συνετάρασσε, μέλλοντα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐκ δυναστείας τοσῆσδε ἀθρόως ἐκπεσεῖσθαι. Τοσοῦτον δ' οὖν εἰπὼν τοῖς φίλοις, ὅτι ἥδε ἡ ἡμέρα, ὁπότερος ἂν ἐπικρατήσοι, μεγάλων ἐς ἀεὶ Ῥωμαίοις ἄρξει κακῶν, παρέτασσεν ἐς τὴν μάχην. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα αὐτοῦ τὴν διάνοιαν προπεσεῖν τινες ἐν τῷ φόβῳ νομίζοντες, ἡγοῦντο οὐδ' ἂν Πομπήϊον, κρατήσαντα, μεθεῖναι τὴν μοναρχίαν.

LXX. Στρατιὰ δ' ἦν (ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, πολλῶν ἀμφίλογα εἰπόντων, ἑπομένῳ μάλιστα Ῥωμαίων τοῖς τὰ πιθανώτατα γράφουσι περὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀνδρῶν· οἷς δὴ καὶ μάλιστα θαῤῥοῦντες, τὰ συμμαχικὰ οὐκ ἀκριβοῦσιν, οὐδὲ ἀναγράφουσιν, ὡς ἀλλότρια, καὶ ὀλίγην ἐν αὐτοῖς ἐς προσθήκην χώραν ἔχοντα) Καίσαρι μὲν, ἐς δισχιλίους ἐπὶ δισμυρίοις, καὶ τούτων ἱππεῖς ἦσαν ἀμφὶ τοὺς χιλίους· Πομπηΐῳ δὲ, ὑπὲρ τὸ διπλάσιον, καὶ τούτων ἱππεῖς ἐς ἑπτακισχιλίους. Ὧδε μὲν τοῖς τὰ πιθανώτατα λέγουσι δοκεῖ, μυριάδας ἑπτὰ ἀνδρῶν Ἰταλῶν συμπεσεῖν ἀλλήλοις ἐς μάχην· οἱ δ' ὀλιγωτέρους ἑξακισμυρίων φασίν· οἱ δ', ὑπερεπαίροντες, τεσσαράκοντα μυριάδας γενέσθαι λέγουσι. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἡμιόλιον, οἱ δὲ ἐκ τριῶν νομίζουσιν ἀμφὶ τὰ δύο τῷ Πομπηΐῳ γενέσθαι μέρη. Τοσάδε μὲν ἀμφιγνοοῦσι περὶ τοῦ ἀκριβοῦς. Ὅπως δ' οὖν εἶχε, τοῖσδε μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰταλίας ἑκάτερος αὐτῶν ἐθάῤῥει. Τὸ δὲ συμμαχικὸν ἦν, Καίσαρι μὲν, ἱππεῖς τε Κελτοὶ, καὶ Κελτῶν τῶν ὑπὲρ Ἄλπεις ἀριθμὸς ἄλλος· Ἑλλήνων δ' ἐπέλταζον αὐτῷ Δόλοπες, Ἀκαρνᾶνες, Αἰτωλοί. Τοσοίδε μὲν τῷ Καίσαρι συνεμάχουν. Πομπηΐῳ δὲ, πάντα τὰ ἑῷα ἔθνη κατὰ πλῆθος, οἱ μὲν, ἐξ ἵππων, οἱ δὲ, πεζοί· ἀπὸ μὲν τῆς Ἑλλάδος, Λάκωνες, ὑπὸ τοῖς ἰδίοις βασιλεῦσι τασσόμενοι, καὶ ἡ ἄλλη Πελοπόννησος, καὶ Βοιωτοὶ μετ' αὐτῶν. Ἐστράτευον δὲ καὶ Ἀθηναῖοι, κηρυξάντων μὲν αὐτοὺς ἑκατέρων μὴ ἀδικεῖν τὸν στρατὸν, ὡς ἱερεῖς τῶν θεσμοφόρων· πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἄρα τοῦ πολέμου τραπέντες, ὡς ὑπὲρ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀγωνιούμενοι.

LXXI. Ἐπὶ δὲ τοῖς Ἕλλησιν, ὀλίγου πάντες, ὅσοι περιιόντι τὴν ἐν κύκλῳ θάλασσαν ἐπὶ τὴν ἕω, Θρᾷκές τε καὶ Ἑλλησπόντιοι, καὶ Βιθυνοὶ, καὶ Φρύγες, καὶ Ἴωνες, Λυδοί τε καὶ Παμφύλιοι, καὶ Πισίδαι, καὶ Παφλαγόνες, καὶ Κιλικία, καὶ Συρία, καὶ Φοινίκη, καὶ τὸ Ἑβραίων γένος, καὶ Ἄραβες οἱ τούτων ἐχόμενοι, Κύπριοί τε καὶ Ῥόδιοι, καὶ Κρῆτες σφενδονῆται, καὶ ὅσοι ἄλλοι νησιῶται. Παρῆσαν δὲ καὶ βασιλεῖς

ut rei militaris peritus, aversabatur, et clam indignabatur de illis; neque omnino verbum ullum emisit, præ torpore metuque, velut non jam imperator amplius, sed imperata accipiens, et omnia præter animi sui sententiam facere coactus. Adeo virum præclarissimis rebus gestis eminentem, et ad eam diem felicissimum, tunc languor quidam et ægritudo animi occupaverat; sive illum male habebat, quod spernerentur ipsius quamvis utilissima consilia, et cogeretur aleam jacere de salute tot hominum, de suaque ad id tempus invicta gloria; sive mens, propinqui mali præsaga, terrebat amissurum uno momento tantam potentiam. Hoc unum apud amicos prolocutus, eam diem, uterlibet vinceret, populo Romano magnarum calamitatum initium, aciem struere cœpit. Quo verbo, per trepidationem elapso, patefactum viri consilium existimantes nonnulli, ne Pompeium quidem, putabant, si vicisset, temperaturum fuisse a tyrannide.

LXX. Fuerunt autem copiæ (ut, omissis aliis, parum inter se consentientibus, gravissimos ex Romanis potissimum scriptoribus sequar; qui Italici nominis milites, ceu robur exercitus, diligenter percensent, auxiliorum neglectim mentionem facere soliti, tanquam peregrinorum, et exiguum ad summum rei momentum conferentium), Cæsari quidem ad viginti duo millia, et in his mille circiter equites: Pompeio vero plusquam duplum, et in his equitum ad millia septem. Atque ita quidem auctores fide dignissimi produnt, LXX Italorum millia conflixisse hoc prælio: alii pauciores LX millibus numerant: alii, exaggerantes multitudinem, millia CCCC [CXL?] fuisse contendunt. Ex his alii Pompeianorum numerum sesquialtera parte majorem fuisse aiunt: alii, Cæsarianos tertiam tantum partem complevisse. Tanta est de exacta veritate dissensio. Utcumque se res habuit, in his Italici generis militibus uterque totam collocabat fiduciam. Auxilia vero Cæsari aderant equites Galli, et alius transalpinorum Gallorum numerus; Græcique levis armaturæ, Dolopes, Arcananes, Ætoli. Pompeio vero præsto erat multitudo gentium Orientalium, pars equites, pars pedites: ex Græcia, Lacones cum suis regibus, et reliqui Peloponnesii, cum eisque Bœoti. Quin et Athenienses venerunt in hanc militiam; quamvis utraque pars per præconem edixerat, ne quis eos læderet, ut sacerdotes Legiferæ Cereris: attamen verterunt se ad tanti belli gloriam, quasi pugnaturi pro imperio Romani populi.

LXXI. Præter Græcos, aderant inter Pompeii auxilia, omnes ferme nationes quotquot versus Orientem per circuitum mare accolunt: Thraces, Hellespontii, Bithyni, Phryges, Iones, Lydi, Pamphylii, Pisidæ, Paphlagones, Cilices, Syri, Phœnices, Hebræi, contiguique his Arabes, Cyprii, Rhodii, Cretenses funditores, et insulani cæteri. Aderant et reges dynastæque cum suis auxiliis, Dejotarus

καὶ δυνάσται στρατὸν ἄγοντες· Δηϊόταρος μὲν, τετράρχης Γαλατῶν τῶν ἑῴων, Ἀριαράθης δὲ, Καππαδοκῶν βασιλεύς. Ἀρμενίους δὲ ἦγε τοὺς ἐντὸς Εὐφράτου στρατηγὸς Ταξίλης, καὶ Ἀρμενίους τοὺς ὑπὲρ Εὐφράτην Μεγαβάτης, ὕπαρχος Ἀρτάπα τοῦ βασιλέως. Ἄλλοι τε μικροὶ δυνάσται συνεπελαμβάνοντο τοῦ πόνου. Λέγονται δὲ καὶ ἀπ' Αἰγύπτου νῆες ἑξήκοντα αὐτῷ παραγενέσθαι παρὰ τῶν Αἰγύπτου βασιλέων, Κλεοπάτρας τε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ παιδὸς ἔτι ὄντος. Ἀλλ' αἵδε μὲν οὐ συνεμάχησαν· οὐδὲ γὰρ τὸ ἄλλο ναυτικὸν, ἀλλ' ἐπὶ ἀργίας ἐν Κερκύρᾳ κατέμενε. Καὶ δοκεῖ Πομπήϊος τόδε μάλιστα ἀφρόνως ἐργάσασθαι, τῶν μὲν νεῶν καταφρονήσας· αἷς δὴ πολὺ προὔχων, ἐδύνατο πανταχοῦ τὴν ἐπακτὸν ἀγορὰν τοὺς πολεμίους ἀφαιρεῖσθαι· ἐν δὲ ἀγῶνι πεζῷ συνενεχθεὶς ἀνδράσιν ἐκ πόνου πολλοῦ μεγαλαύχοις τε καὶ θηριώδεσιν ἐς μάχας γενομένοις. Ἀλλ' αὐτὸν, αὐτοὺς φυλαξάμενον περὶ Δυῤῥάχιον, θεοβλάβεια δοκεῖ παραγαγεῖν, ἐν καιρῷ μάλιστα δὴ πάντων ἥδε τῷ Καίσαρι γενομένη. Διὰ γὰρ αὐτὴν ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Πομπηίου κουφόνως μάλα ἐπήρθη, καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν κατεκράτησαν, καὶ ἐς τὸ ἔργον ἀπειροπολέμως ἐτράποντο. Ἀλλὰ τάδε μὲν ᾠκονόμει θεὸς ἐς ἀρχὴν τῆσδε τῆς νῦν ἐπεχούσης τὰ πάντα ἡγεμονίας.

LXXII. Τότε δ' αὐτῶν τὴν στρατιὰν ἑκάτερος συναγαγὼν, ἐπώτρυνε. Πομπήϊος μὲν, τοιάδε λέγων· « Ὑμεῖς, ὦ συστρατιῶται, στρατηγεῖτε τοῦ πόνου μᾶλλον, ἢ στρατεύεσθε. Αὐτοὶ γὰρ, ἐμοῦ τὰ Καίσαρος ἐκτρύχειν ἔτι βουλομένου, τὸν ἀγῶνα τόνδε προὐκαλέσασθε. Ὡς οὖν ἀγωνοθέται τῆς μάχης, χρήσασθε μὲν, ὡς ἐλάττοσι πολὺ πλείονες· καταφρονεῖτε δὲ ὡς ἡσσημένων νενικηκότες, καὶ γερόντων νέοι, καὶ πολλὰ κεκμηκότων ἀκμῆτες ἄνδρες· οἷς ὑπάρχει δύναμις τοσήδε καὶ παρασκευὴ, καὶ τὸ συνειδὸς αὐτὸ τῆς αἰτίας. Ὑπὲρ γὰρ ἐλευθερίας καὶ πατρίδος ἀγωνιζόμεθα, μετὰ νόμων καὶ δόξης ἀγαθῆς, καὶ τοσῶνδε ἀνδρῶν, τῶν μὲν ἀπὸ βουλῆς, τῶν δ' ἱππέων, πρὸς ἄνδρα ἕνα ληστεύοντα τὴν ἡγεμονίαν. Ἴτε οὖν, ὡς ἠξιοῦτε, μετ' ἀγαθῆς ἐλπίδος· ἐν ὄψει τιθέμενοι τήν τε φυγὴν αὐτῶν τὴν περὶ τὸ Δυῤῥάχιον γενομένην, καὶ ὅσα σημεῖα μιᾶς ἡμέρας κρατοῦντες αὐτῶν ἐλάβομεν. » Ὁ μὲν δὴ Πομπήϊος ὧδε ἔλεγεν.

LXXIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοῖς ἰδίοις τοιάδε· « Τὰ μὲν δυσχερέστερα ἤδη νενικήκαμεν, ὦ φίλοι· ἀντὶ γὰρ λιμοῦ καὶ ἀπορίας, ἀνδράσι μαχούμεθα. Ἥδε δ' ἡ ἡμέρα κρινεῖ πάντα. Μέμνησθέ μοι τῆς περὶ τὸ Δυῤῥάχιον ἐπαγγελίας, καὶ ὧν ἐφορῶντος ἐμοῦ συνώμνυσθε ἀλλήλοις, μὴ νικῶντες οὐδ' ἐπανήξειν. Οἵδε εἰσὶν, ὦ ἄνδρες, ἐφ' οὓς ἐξ Ἡρακλείων στηλῶν ἤλθομεν· οἵδε οἱ περιφυγόντες ἡμᾶς ἐξ Ἰταλίας· οἱ τοὺς δέκα ἔτεσιν ἀθλοῦντας ἡμᾶς, καὶ πολέμους τοσούσδε καὶ νίκας δυσαριθμήτους ἀνύσαντας, καὶ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν καὶ Βρεττανῶν ἔθνη τετρακόσια περιποιήσαντας τῇ πατρίδι, διέλυον ἀγεράστους ἄνευ θριάμβου τε καὶ δωρεᾶς. Καὶ οὐδ' ἐς τὰ δίκαια αὐτοὺς ἐγὼ προκαλούμενος ἐπει-

tetrarcha Gallogræcorum, et Ariarathes rex Cappadocum. Armenios ciseuphratenos ducebat Taxiles: transeuphratenses Megabates, legatus Artapæ regis. Alii quoque minores dynastæ adjutabant pro viribus. Fertur et ex Ægypto naves LX ei missas a regibus Cleopatra fratreque hujus, etiam tunc puero: verum hæ non interfuere prælio, sicut nec cætera classis, sed otiose stabant ad Corcyram. Videturque Pompeius parum prudenter fecisse, quod contemtis classibus, quibus tantum præpollebat, ut posset undique prohibere quominus commeatus adveherentur hosti, terrestri pugna decertavit cum viris ob exhaustos multos labores magnanimis et ferocibus ad prælia. Sed quum ad Dyrrachium ab eis cavisset, nunc infausto quodam fato hoc fecisse putandus est; quod quidem opportunissime tunc maxime Cæsari accidit. Nam, deo mentem Pompeianorum pervertente, factum est, ut temere admodum inflati et contra suum imperatorem pervicaces sint redditi, et imperite ad certamen ferrentur. Verum id dei consilium fuit, ut nasceretur potentissimum hoc, quod nunc omnia continet, imperium.

LXXII. Jam vero convocatis in concionem copiis, suos uterque ad pugnam hortatus est. Et Pompeius quidem verbis usus hujusmodi: « Vos, commilitones, ad hunc laborem acceditis imperantes magis, quam imperatoris mandata facientes. Vos enim ipsi, quum ego fame atterere Cæsarem maluerim, hoc certamen poposcistis. Itaque, ut ipsimet dispensatores et arbitri hujus prælii, sic rem gerite, tanquam plures cum paucioribus: sic contemnite hostem, ut par est contemni victos a victoribus, senes a juvenibus, fessos a recentibus, quibus et tanti apparatus tantæque vires adsunt, et quibus ipsa præterea bonæ causæ conscientia robur addidit. Nam pro libertate dimicamus et pro patria, et a nostris partibus stant leges et honesta fama, et tot viri senatorii equestrisque ordinis, contra unum ad dominatum grassantem per latrocinium. Ite igitur, quo ipsi voluistis, cum bona spe, memores fugæ eorum ad Dyrrhachium; cogitantesque, quot tunc signa uno die ab his capta retulerimus. » Talis Pompeii fuit oratio.

LXXIII. Cæsar apud suos hoc maxime modo concionatus est: « Difficilior pars laboris, amici, jam profligata est. Jam enim non cum fame inopiaque, sed cum hominibus pugnabimus. Hic autem ipse dies decernet omnia. Memineritis modo, quid ad Dyrrhachium sitis polliciti; quove pacto, me inspectante, conjuraveritis, non redituros vos nisi victores ex acie! Hi sunt, commilitones, contra quos ab Herculis columnis venimus: hi, qui nos non sustinentes profugerunt ex Italia: hi, qui nos, per decennium cum hoste conflictatos, post innumeras victorias, post quadringentas Hispanorum et Gallorum Britannorumque nationes patrio imperio adjectas, debitis honoribus et triumpho cæterisque præmiis privare voluerunt. Quos neque propositis æquissimis pacis conditionibus ad saniora consilia reducere, ne-

θον, οὐδὲ χάρισιν ἐξήνυον. Ἴστε, οὓς μεθῆκα καὶ ἀπαθεῖς, ἐλπίσας ἡμῖν τι παρ' αὐτῶν ἔσεσθαι δίκαιον. Τῶνδε οὖν μοι τήμερον ἀθρόων ἀνενέγκατε· καὶ τῆς ἐμῆς πρὸς ὑμᾶς, εἴ τι σύνιστέ μοι, κηδεμονίας ἢ πίστεως, ἢ δωρεῶν μεγαλοφροσύνης.

LXXIV. Ἔστι δὲ οὐ δυσχερὲς, νεοστρατεύτων καὶ ἀπειροπολέμων ἔτι πολυπόνους ἀγωνιστὰς περιγενέσθαι· ἄλλως τε, καὶ μειρακιωδῶς ἐς ἀταξίαν καὶ δυσπείθειαν τοῦ στρατηγοῦ τραπέντων. Ὃν ἐγὼ πυνθάνομαι δεδιότα καὶ ἄκοντα χωρεῖν ἐπὶ τὸ ἔργον, τύχῃ τε παρακμάζοντα ἤδη, καὶ νωθῆ καὶ βραδὺν ἐς ἅπαντα γεγενημένον, καὶ οὐδὲ στρατηγοῦντα ἔτι μᾶλλον ἢ στρατηγούμενον. Καὶ τάδε μοι περὶ μόνων ἐστὶ τῶν Ἰταλῶν. Ἐπεὶ τῶν γε συμμάχων μηδὲ φροντίζετε, μηδ' ἐν λόγῳ τίθεσθε, μηδὲ μάχεσθε ὅλως ἐκείνοις. Ἀνδράποδα ταῦτ' ἐστὶ Σύρια καὶ Φρύγια καὶ Λυδὰ, φεύγειν ἀεὶ καὶ δουλεύειν ἕτοιμα· οἷς, ἐγὼ σαφῶς οἶδα, καὶ ὑμεῖς δὲ αὐτίκα ὄψεσθε, οὐδὲ Πομπήϊον αὐτὸν τάξιν ἐγγυῶντα πολέμου. Ἔχεσθε οὖν μοι τῶν Ἰταλῶν μόνων, κἂν οἱ σύμμαχοι δίκην κυνῶν περιθέωσιν ὑμᾶς καὶ θορυβοποιῶσι. Τρεψάμενοι δ' αὐτοὺς, τῶνδε μὲν ὡς συγγενῶν φειδώμεθα, τοὺς δὲ συμμάχους ἐς τὴν τῶνδε κατάπληξιν ἐξεργάσασθε. Πρὸ δὲ πάντων, ὡς ἂν εἰδείην ὑμᾶς ἔγωγε ὧν συνετίθεσθε μεμνημένους τε, καὶ νίκην πάντως ἢ θάνατον αἱρουμένους, καθέλετέ μοι προϊόντες ἐπὶ τὴν μάχην τὰ τείχη τὰ σφέτερα αὐτῶν, καὶ τὴν τάφρον ἐγχώσατε· ἵνα μηδὲν ἔχωμεν, ἂν μὴ κρατῶμεν· ἴδωσι δ' ἡμᾶς ἀσταθμεύτους οἱ πολέμιοι, καὶ συνῶσιν ὅτι πρὸς ἀνάγκης ἐστὶν ἡμῖν ἐν τοῖς ἐκείνων σταθμεῦσαι. »

LXXV. Ὁ μὲν, τοσάδε εἰπὼν, φυλακὴν ὅμως τῶν σκηνῶν κατέπεμπε δισχιλίους τοὺς πάνυ γέροντας. Οἱ δ' ἐξιόντες τὸ τεῖχος ἤρειπον μετὰ σιωπῆς βαθυτάτης, καὶ ἐς τὴν τάφρον αὐτὸ ἐνεχώννυον. Ὁρῶν δ' ὁ Πομπήϊος, ἡγουμένων τινῶν ἐς φυγὴν αὐτοὺς συσκευάζεσθαι, συνίει τοῦ τολμήματος, καὶ ἔστενε καθ' αὑτὸν, ὅτι χωροῦσιν ἐς χεῖρας θηρίοις, λιμὸν ἔχοντες, ἄξιον θηρίων φάρμακον. Ἀλλ' οὐ γὰρ ἦν ἀναδῦναι ἔτι, τῶν πραγμάτων ὄντων ἐπὶ ξυροῦ. Διὸ δὴ καὶ τετρακισχιλίους τῶν Ἰταλῶν φύλακας τοῦ στρατοπέδου καταλιπὼν, παρέτασσε τοὺς λοιποὺς, ἐς τὸ μεταξὺ Φαρσάλου τε πόλεως καὶ Ἐνιπέως ποταμοῦ, ἔνθα καὶ ὁ Καῖσαρ ἀντιδιεκόσμει· τοὺς μὲν Ἰταλοὺς ἑκάτερος αὐτῶν ἐς τρία διαιρῶν ἐπὶ μετώπου, μικρὸν ἀλλήλων διεστῶτας, καὶ τοὺς ἱππέας ἐπὶ τοῖς κέρασι τοῖς κατὰ μέρη τάσσων. Τοξόται δὲ πᾶσιν ἀναμεμίχατο καὶ σφενδονῆται. Καὶ τὸ μὲν Ἰταλικὸν οὕτω κεκόσμητο, ᾧ δὴ καὶ μάλιστα αὐτῶν ἑκάτερος ἐθάῤῥει. Τὰ συμμαχικὰ δ' ἦγον ἐφ' ἑαυτῶν, ὡς ἐς ἐπίδειξιν. Πολύθρουν δὲ ἦν τὸ Πομπηΐου συμμαχικὸν καὶ πολύγλωσσον· καὶ αὐτῶν ὁ Πομπήϊος Μακεδόνας μὲν καὶ Πελοποννησίους καὶ Βοιωτοὺς καὶ Ἀθηναίους, ἀποδεξάμενος τῆς εὐταξίας καὶ σιωπῆς, παρεστήσατο τῇ φάλαγγι τῇ Ἰταλικῇ· τοὺς δὲ ἄλλους φυλὰς (ὅπερ ὁ Καῖσαρ εἴκαζεν) ἔξω τάξεως ἐκέλευσε κατὰ ἐφεδρεύοντας, ὅταν ἐν χερσὶν ὁ ἀγὼν γένηται, κυκλοῦ-

que beneficiis potui expugnare. Nostis enim ipsi, quos dimiserim etiam incolumes; sperans, me ab eis æquum aliquid impetraturum. Hæc omnia vobis hodie simul in memoriam revocate; tum si quam a me experti estis erga vos fidem ac benevolentiam, si quam liberalitatem ac munificentiam!

LXXIV. « Neque vero difficile est, a veteranis exercitatisque viris vinci tirones et imperitos artium militarium; qui præsertim pueriliter tumultuando voluntatem imperatoris sui spernunt. Quem ego intelligo timentem et invitum prodire in aciem, fortuna ejus jam senescente, ipsum quoque segnem ac tardum redditum; nec tam imperantem, quam parentem alienis imperiis. Et hoc quidem de solis loquor Italis. Nam de auxiliaribus ne cogitare quidem vos velim, nec ullo hos in numero ponere, nec in eos omnino impetum facere. Mancipia hæc sunt Syra Lydaque et Phrygia, ad fugam tantum et servitutem nata: quibus, sat scio, moxque ipsi videbitis, ne Pompeius quidem locum ullum assignabit in acie. Vos mihi solos urgete Italos, quamvis auxiliares more canum discursando perturbare vos voluerint. Sed illos postquam in fugam conjecerimus, tum vero a cæde, ut cognatorum, abstineamus; in hos vero sæviamus ad terrorem incutiendum cæteris. Ante omnia vero, ut sciam, vos pollicitorum memores, aut mortem optare aut victoriam, exituri jam vallum vestrum convellite ipsi, fossasque complete aggere; ut nihil nobis reliquum sit, nisi vicerimus, et ut hostes, castris nos carere videntes, necessario suis nos usuros intelligant. »

LXXV. Hæc Cæsar locutus, tamen ad impedimentorum custodiam reliquit II M. seniorum maxime: reliqui, in aciem progressuri, vallum prosternebant magno silentio, et in fossam congerebant. Id ubi Pompeius animadvertit, putantibus nonnullis fugam eos parare, intellexit audaciam, et intra se ingemuit, quod pugnandum esset cum bestiis; quum præsto sibi habuissent famem, dignum adversus bestias remedium. Sed enim gradum jam non licebat referre, rebus (ut est in proverbio) adductis ad novaculam. Quapropter, relictis quatuor millibus legionariorum, qui castris essent præsidio, cæteros in aciem Pompeius deduxit, inter Pharsalum et Enipeum fluvium: ubi et ex adverso Cæsar suos instruxit. Uterque in fronte Romanas legiones collocavit, in tres partes divisas, modicis spatiis distantes; cornua alæ equitum protegebant; sagittarii funditoresque intermixti erant omnibus. Ita legionibus utrinque instructis, in quibus erat tota fiducia; auxilia seorsim, ad ostentationem magis quam ad usum, collocata sunt. Erant autem Pompeio confusa ex linguis dissonis auxilia: e quibus ille secretos Macedonas, Peloponnesios, Bœotos, Atheniensesque, ut melius assuetos servandis per silentium ordinibus, collocavit prope phalangem Italicam; cæteros, quod et Cæsar conjectura præceperat, extra aciem jussit nationem quam-

σθαι τοὺς πολεμίους, καὶ διώκειν, ὅσα δύναιντο βλάπτοντας, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτὸ Καίσαρος, ἀχαράκωτον ὄν, διαρπάζειν.

LXXVI. Ἡγοῦντο δὲ τῆς φάλαγγος, Πομπηΐῳ μὲν, ὁ κηδεστὴς Σκιπίων ἐν μέσῳ, καὶ ἐπὶ τοῦ λαιοῦ Δομίτιος, ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ Λέντλος· Ἀφράνιος δὲ καὶ Πομπήϊος τὸ στρατόπεδον ἐφύλαττον. Καίσαρι δ' ἐστρατήγουν μὲν Σύλλας καὶ Ἀντώνιος καὶ Δομίτιος· αὐτὸς δ' ἐπικαίρως συνετάσσετο τῷ δεκάτῳ τέλει, καθάπερ ἦν ἔθος αὐτῷ. Καὶ τοῦτ' ἰδόντες οἱ πολέμιοι, μετήγαγον ἐπ' αὐτὸ τοὺς ἀρίστους τῶν ἱππέων, ἵνα πλέονες ὄντες, εἰ δυνηθεῖεν, κυκλώσαιντο. Συνεὶς δὲ ὁ Καῖσαρ, τρισχιλίους εὐτολμοτάτους πεζοὺς ἐνήδρευσεν, οἷς ἐκέλευσεν, ὅταν αἴσθωνται τοὺς πολεμίους περιθέοντας, ἀναπηδᾷν, καὶ τὰ δόρατα ἐσπηδῶντας ἀνίσχειν ὀρθὰ ἐς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οἴσειν ἀπείρους καὶ νέους, ὡραϊζομένους ἔτι, τὸν ἐς τὰ πρόσωπα κίνδυνον. Οἱ μὲν δὴ τοιάδε κατ' ἀλλήλων ἐμηχανῶντο, καὶ περιῄεσαν ἑκάστους, καθιστάμενοι τά τε ἐπείγοντα, καὶ ἐς εὐτολμίαν παρακαλοῦντες, καὶ τὰ συνθήματα ἀναδιδόντες, ὁ μὲν Καῖσαρ, Ἀφροδίτην νικηφόρον· ὁ δὲ Πομπήϊος, Ἡρακλέα ἀνίκητον.

LXXVII. Ὡς δὲ σφίσιν ἕτοιμα πάντα ἦν, ἐπὶ πολὺ καὶ ὡς ἀνέμενον ἐν βαθείᾳ σιωπῇ· μέλλοντες ἔτι, καὶ ὀκνοῦντες, καὶ ἐς ἀλλήλους ἀποβλέποντες, ὁπότερος ἄρξει τῆς μάχης. Τό τε γὰρ πλῆθος ᾤκτειρον (οὐδενός πω τοσοῦδε Ἰταλοῦ στρατοῦ ἐς ἕνα κίνδυνον συνελθόντος), καὶ τὴν ἀρετὴν (ἐκκρίτων ὄντων ἑκατέρων) ἠλέουν, καὶ μάλιστα ὅτε ἴδοιεν Ἰταλοὺς Ἰταλοῖς συμφερομένους. Ἐγγύς τε τοῦ κακοῦ γιγνομένου αὐτοῖς, ἡ μὲν ἐκκαίουσα καὶ τυφλοῦσα πάντας φιλοτιμία ἐσβέννυτο, καὶ μετέβαλλεν ἐς δέος· ὁ δὲ λογισμὸς ἐκαθάρευε δοξοκοπίας, καὶ τὸν κίνδυνον ἐμέτρει, καὶ τὴν αἰτίαν· ὅτι περὶ πρωτείων δύο ἄνδρε ἐρίζοντε ἀλλήλοιν, αὐτώ τε κινδυνεύετον ἀμφὶ τῇ σωτηρίᾳ, μηδ' ἐσχάτω πάντων ἡσσηθέντε ἔτι εἶναι, καὶ τοσόνδε πλῆθος ἀνδρῶν ἀγαθῶν δι' αὐτούς. Ἐσῄει δὲ σφᾶς, ὅτι φίλοι καὶ κηδεσταὶ τέως ὄντες, καὶ πολλὰ συμπράξαντες ἀλλήλοις ἐς ἀξίωμα καὶ δύναμιν, ξίφη νῦν φέρουσι κατ' ἀλλήλων, καὶ τοὺς ὑποστρατευομένους ἐς ὁμοίας ἀθεμιστίας ἄγουσιν ὁμοεθνεῖς τε ὄντας ἀλλήλοις, καὶ πολίτας καὶ φυλέτας καὶ συγγενεῖς, ἐνίους δὲ καὶ ἀδελφούς. Οὐδὲ γὰρ ταῦτα ἐνέλειπεν ἐκείνῃ τῇ μάχῃ· ἀλλ', ὡς ἐν τοσαῖσδε μυριάσιν ἐξ ἑνὸς ἔθνους ἐπ' ἀλλήλας ἰούσαις, πολλὰ τὰ παράδοξα συνέπιπτεν· ὧν ἐνθυμούμενος ἑκάτερος, μετανοίας τε οὐ δυνατῆς ἔτι ἐν τῷ παρόντι ἐνεπίμπλατο, καί, ὡς ἐσόμενος ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἐπὶ γῆς ἢ πρῶτος ἢ τελευταῖος, ὤκνει τοσῆσδε ἀμφιβολίας ἄρξαι. Καί φασιν αὐτῶν ἑκάτερον καὶ δακρῦσαι.

LXXVIII. Μέλλουσι δ' ἔτι, καὶ ἐς ἀλλήλους ἀποβλέπουσιν, ἡ ἡμέρα προὔκοπτε. Καὶ τὸ μὲν Ἰταλικὸν ἅπαν εὐσταθῶς ἐφ' ἡσυχίας ἀκριβοῦς ἀνέμενε· τὸ δὲ συμμαχικὸν ὁ Πομπήϊος αὐτοῦ ταρασσόμενον ὁρῶν

que separatim subsiderc; ut commisso prælio circumvenirent hostem, profligarentque pro viribus; et castra Cæsariana vallo jam nudata diriperent.

LXXVI. Cæterum aciem Pompeii mediam curabat socer Scipio, lævum cornu L. Domitius, dextrum Lentulus: Afranius cum Pompeio substitit in castrorum præsidio. Apud Cæsarianos præerant Sylla, Antonius, Cn. Domitius, ipse Cæsar opportuno loco in decima legione ex more constitit. Quo animadverso, hostes traduxerunt contra eum fortissimos equitum, ut numero superiores illum circumvenirent. Cæsar contra, re intellecta, tria millia peditum audacissimorum collocavit in subsidiis, jussos, ut, quamprimum sentirent hostem circumvectum accurrere, coorirentur, et infestis hastis facies maxime hostium peterent: non enim subituros juvenes imperitos, et forma sibi placentes, ejus deformationis periculum. Atque ita utrique artibus utebantur adversus alteros. Jamque duces ordines obibant, quidquid opus esset porro providentes, suosque ad rem fortiter gerendam cohortantes, et tesseram dantes, Cæsarianis, Venerem victricem, Pompeianis, invictum Herculem.

LXXVII. Instructos utrinque diu silentium altum tenuit, cunctabundos, et exspectantes ut ab adversa parte fieret pugnæ initium. Miserebat enim, tantas copias Italici nominis, quantas nunquam antea, præsertim utrinque lectissimas, semel subire aleam ancipitem, et Romanos quidem cum Romanis conflictari. Et quo propius aberat periculum, eo magis remittente se ambitione, qua hactenus incensi cæcatique fuerant, et in vicem ejus redeunte timore; ratio, remoto jam insano appetitu gloriæ, reputabat et magnitudinem periculi et ipsam causam belli: « duos viros, de principatu inter se contendentes, non solum ipsos salutis quoque propriæ adire periculum, ut is, qui victus esset, ne extremo quidem loco posset manere; sed et, propter eosdem, tantam egregiorum virorum multitudinem in commune periculum pertrahi. » In mentem veniebat et illud: « nuper amicos et affines, multis mutuis beneficiis in tuenda dignitate amplificandaque potentia adjutos, nunc gladios in se invicem stringere; et utrumque milites suos, tanta necessitudine inter se conjunctos, cives, tribules, consanguineos, atque adeo fratres quoque nonnullos, ad eosdem nefarios conatus adducere. » Nam ne hoc quidem deerat, ut fratres contra fratres in diversis aciebus starent: et, ut inter tot millia ex eadem gente infestis signis concurrentia, multa inaudita accidebant. Talia cogitantem utrumque imperatorem subibat sera nunc pœnitentia: et, quod ille dies aut primum aut extremum omnium mortalium redditurus esset, pigebat negotium tam dubium aggredi priorem. Ferturque illacrymasse utrumque.

XLXVIII. Inter has moras, dum observant alteri alteros, die procedente, legiones quidem universæ constanter suo loco quiescebant: sed auxilia sua quum videret Pompeius parum servare ordines, moræ tædio, veritus, ne illa exem-

ὑπὸ τῆς μελλήσεως, καὶ δείσας μὴ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἀταξίας κατάρξειεν, ὑπεσήμαινε πρῶτος, καὶ ἀντήχησε Καῖσαρ. Αὐτίκα δ' αἵ τε σάλπιγγες αὐτοὺς ἐξώτρυνον ὀρθίοις κλαγγαῖς, ὡς ἐν τοσῷδε πλήθει πολλαὶ κατὰ μέρη· καὶ οἱ κήρυκες καὶ οἱ ἐπιστάται περιθέοντες ἤπειγον. Οἱ δὲ σοβαρῶς ἀλλήλοις ἐπῄεσαν, μετά τε θάμβους καὶ σιωπῆς βαθυτάτης, ὡς πολλῶν ἀγώνων τοιῶνδε ἐμπειροπόλεμοι. Πλησιάζουσι δ' αὐτοῖς ἤδη, τόξα καὶ λίθοι πρῶτον ἦν, καὶ τῶν ἱππέων βραχὺ τὰ πεζὰ προλαβόντων πεῖραί τε καὶ ἐπελάσεις ἐπ' ἀλλήλους. Καὶ προύχοντες οἱ τοῦ Πομπηίου, τὸ δέκατον τέλος ἐκυκλοῦντο. Καίσαρος δὲ τὸ σημεῖον τοῖς ἐφεδρεύουσιν ἄραντος, οἱ μὲν, ἐξαναστάντες, ἐς τοὺς ἵππους ἐχώρουν, ὀρθοῖς ἄνω τοῖς δόρασιν ἐς τὰ πρόσωπα τύπτοντες τοὺς ἐπικαθημένους. Οἱ δ', οὐκ ἐνεγκόντες αὐτῶν οὔτε τὴν ἀπόνοιαν, οὔτε τὰς ἐπὶ στόμα καὶ κατ' ὀφθαλμοὺς πληγὰς, ἔφευγον ἀκόσμως. Καὶ τὸ ἐνταῦθα πεζὸν, εὐθὺς ἱππέων ἔρημον γενόμενον, ἐκυκλοῦντο οἱ τοῦ Καίσαρος ἱππεῖς, αὐτοὶ δείσαντες περικύκλωσιν.

LXXIX. Πομπήϊος δὲ, πυθόμενος, ἐκέλευε τοῖς πεζοῖς, μήτ' ἐπεκθεῖν ἔτι, μήτ' ἐκτρέχειν ἐκ τῆς φάλαγγος, μηδ' ἀκοντίζειν, ἀλλ' ἐν προβολῇ διαστάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας. Καὶ τόδε τινὲς αὐτοῦ τὸ στρατήγημα ἐπαινοῦσιν, ὡς ἄριστον ἐν περικυκλώσει· ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς καταμέμφεται. Τάς τε γὰρ πληγὰς ὑπὸ τῆς βολῆς εὐτονωτέρας γίγνεσθαι, καὶ τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τοῦ δρόμου προθυμοτέρους· ἑστῶτας δ' ἀποψύχεσθαί τε, καὶ τοῖς ἐπιθέουσιν εὐβλήτους δι' ἀτρεμίαν, οἷα σκοποὺς, εἶναι. Ὃ καὶ τότε γενέσθαι. Τὸ γὰρ δέκατον τέλος σὺν αὐτῷ περιδραμεῖν τὰ λαιὰ τοῦ Πομπηίου, ἔρημα ἱππέων γενόμενα, καὶ πανταχόθεν ἀτρεμοῦντας ἐς τὰ πλευρὰ ἐσακοντίζειν· μέχρι θορυβουμένοις ἐμπεσόντας βίᾳ τρέψασθαι, καὶ τῆς νίκης κατάρξαι. Κατὰ δὲ τὸ ἄλλο πλῆθος ἦν ἔτι τραυμάτων καὶ φόνων ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα· βοὴ δὲ οὐδεμία ἐκ τοσῆσδε φάλαγγος τοιάδε δρώσης, οὐδ' οἰμωγαὶ τῶν ἀναιρουμένων ἢ πλησσομένων· ἀλλὰ βρυχήματα μόνα καὶ στόνοι, πιπτόντων, ἔνθα συνετάχθησαν, εὐσχημόνως. Οἱ σύμμαχοι δὲ, καθάπερ ἀγῶνα πολέμου θεώμενοι, κατεπλήσσοντο τὴν εὐταξίαν, καὶ οὔτε ἐς τὰς σκηνὰς τοῦ Καίσαρος ἐτόλμων, ὑπὸ θαύματος, ὀλίγων αὐτὰς καὶ πρεσβυτέρων ἀνδρῶν φυλασσόντων, περιδραμεῖν, οὔτε τι ἄλλο ἢ ἑστῶτες ἐθάμβουν.

LXXX. Ὡς δὲ ἐνέδωκε τὸ λαιὸν τοῦ Πομπηίου, αὐτοὶ μὲν καὶ τότε βάδην ὑπεχώρουν ἅμα καὶ συνεπλέκοντο· οἱ δὲ σύμμαχοι προτροπάδην ἔφευγον ἀπρακτοι, βοῶντες, Ἡσσήμεθα· καὶ τὰς σκηνὰς σφῶν αὐτοὶ καὶ τὰ χαρακώματα ὡς ἀλλότρια προλαβόντες, διέσπων καὶ διήρπαζον ἐς τὴν φυγὴν ὅ τι δύναιντο ἐπάγεσθαι. Ἤδη δὲ καὶ τὸ ἄλλο τῶν Ἰταλῶν ὁπλιτικὸν τῆς ἐπὶ τάδε ἥσσης αἰσθανόμενον, ὑπεχώρει κατὰ πόδα, πρῶτον ἐν κόσμῳ, καὶ ἔτι ἐκ τῶν δυνατῶν ἀμυνόμενοι· ἐπικειμένων δ' αὐτοῖς, ὡς ἐν εὐπραξίᾳ, τῶν πολεμίων,

plo suo ante initium pugnæ turbarent cæterorum ordines, jussit prior signa canere: et idem ex adverso fecit Cæsar. Jamque concinentes magno sonitu tubæ, quæ ut in tantis exercitibus plurimæ aderant, acuebant militum animos; et discursantes caduceatores et præfecti eos cohortabantur. Et illi magno animo adversus se invicem progrediebantur, nec minori silentio, ut sæpe versati in hujusmodi certaminibus. Ut vero intra teli jactum ventum est, orto a ferentariis prælio, procurrerunt etiam equites paullulum, factoque utrinque virtutis periculo, Pompeiani, numero potiores, circumvenire legionem decimam cœperunt. Tum vero Cæsar signum dat subsidiariis: et illi coorti, infestis hastis facies equitum fodiunt; qui, ferociam desperatorum ictusque in ora oculosque directos minime ferentes, turbatis ordinibus in fugam se proripiunt. Moxque nudatas eo latere hostium legiones Cæsariani equites circumiere, qui prius, ne ipsi circumvenirentur, timuerant.

LXXIX. Quo cognito, Pompeius jussit pedites cursum sistere, nec amplius in adversam aciem incurrere, nec tela conjicere; sed laxatis ordinibus stantes impetum irruentium hostium excipere. Quod quidem stratagema Pompeii laudant nonnulli, ut in circumventione commodissimum, sed Cæsar in suis Epistolis improbat: jactu enim, inquit, ictus fieri vehementiores, et cursu viris augeri animum, contra languescere stantibus: quos et facilius attingant emissa tela, quum metarum instar sint immobiles. Idque ipsum, ait, tunc usu venisse. Namque decimam legionem secum sinistrum Pompeianum cornu ab equitibus desertum circumivisse, illudque in vestigio hærens telis a latere missis obruisse; denique hostes ea ratione turbatos, impressione fortiter facta, in fugam vertisse, adeoque victoriæ fecisse initium. Cæteris aciei partibus edebantur variæ vulnerum ac cædis species: clamor autem nullus audiebatur in tot legionum tam acri conflictu, ne sauciorum quidem aut occumbentium, sed fremitus tantum et gemitus eorum, qui quo quisque loco constiterat honeste cadebant. Auxiliares interim, veluti spectatores ludorum speciem pugnæ referentium, mirabantur tam accurate servatos ordines; et præ stupore ne tentoria quidem Cæsariana, a paucis custodita senioribus, invadere ausi, stabant tantum attonitis similes.

LXXX. Ut vero sinistrum Pompeianorum cornu inclinare cœpit; legiones ipsæ sensim primum referebant pedem, ita ut nihilo secius pugnare simul pergerent; sed auxiliares, nullo vulnere accepto, victos se esse conclamantes, effusa fuga castra sua petebant; et convulsis direptisque hostiliter propriis tabernaculis, quidquid quisque poterat in fugam secum abstulerunt. Jamque cæteræ quoque legiones, ut cladem ab hac parte acceptam sensere, pedem referebant: primo servatis ordinibus, et repugnantes pro viribus: verum, hoste, ut in rebus prosperis acrius instante, tandem

ἐστράφησαν ἐς φυγήν. Καὶ ὁ Καῖσαρ εὐμηχάνως δὴ τότε μάλιστα, ἵνα μὴ συνέλθοιεν αὖθις, μηδὲ τὸ ἔργον γένοιτο μάχης μιᾶς, ἀλλὰ παντὸς τοῦ πολέμου, κήρυκας ἐς τὰς τάξεις πανταχοῦ περιέπεμπεν, οἳ τοῖς νικῶσιν ἐκέλευον ἀφαυστεῖν τῶν ὁμοεθνῶν, ἐπὶ δὲ τοὺς συμμάχους μόνους χωρεῖν. Καὶ τοῖς ἡσσωμένοις προσεπέλαζον, παραινοῦντες ἀδεῶς ἑστάναι. Ἀνὴρ τε παρ' ἀνδρὸς ἐκμανθάνων τὸ κήρυγμα, εἱστήκει· καὶ σύμβολον ἤδη τοῦτο τῶν Πομπηΐου στρατιωτῶν ἦν, τὸ ἀδεῶς ἑστάναι· τὰ ἄλλα, ὡς Ἰταλῶν, ὁμοιοτρόπως ἐσκευασμένων τε καὶ φωνὴν ὁμοίαν ἀφιέντων. Διεκθέοντες δ' αὐτοὺς οἱ τοῦ Καίσαρος, τοὺς συμμάχους οὐ δυναμένους ἀντέχειν ἀνῄρουν· καὶ ὁ πλεῖστος ἐνταῦθα ἐγίγνετο φόνος.

LXXXI. Πομπήϊος δ' ἐπειδὴ τὴν τροπὴν εἶδεν, ἔκφρων αὑτοῦ γενόμενος, ἀπῄει βάδην ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ παρελθὼν ἐς τὴν σκηνὴν, ἐκαθέζετο ἄναυδος· οἷόν τι καὶ τὸν Τελαμῶνος Αἴαντά φασιν ἐν Ἰλίῳ παθεῖν, ἐν μέσοις πολεμίοις, ὑπὸ θεοβλαβείας. Τῶν δ' ἄλλων ὀλίγοι πάνυ ἐσῄεσαν ἐς τὸ στρατόπεδον. Τὸ γὰρ κήρυγμα τοῦ Καίσαρος ἑστάναι τε ἀκινδύνως ἐποίει, καὶ παραδραμόντων τῶν πολεμίων, διεσκίδνη κατὰ μέρος. Ληγούσης δὲ τῆς ἡμέρας, ὁ Καῖσαρ τὸν στρατὸν ἀσχέτως ποὺ περιθέων, ἱκέτευε προσπονῆσαι, μέχρι καὶ τὸν χάρακα τοῦ Πομπηΐου λάβοιεν· ἐκδιδάσκων, ὅτι, εἰ συσταῖεν αὖθις οἱ πολέμιοι, μίαν ἡμέραν ἔσονται νενικηκότες· εἰ δὲ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἕλοιεν, τὸν πόλεμον ἐνὶ τῷδε ἔργῳ κατωρθωκότες ἂν εἶεν. Τάς τε οὖν χεῖρας αὐτοῖς ὤρεγε, καὶ πρῶτος ἐξῆρχε δρόμου. Τοῖς δὲ τὰ μὲν σώματα ἔκαμνε, τὴν δὲ ψυχὴν ὅ τε λογισμὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ συντρέχων ἐκούφιζεν. Ἠώρει δὲ καὶ ἡ τῶν γεγονότων εὐπραξία καὶ ἐλπὶς, ὅτι καὶ τὸν χάρακα αἱρήσουσι καὶ πολλὰ τὰ ἐν αὐτῷ. Ἥκιστα δ' ἐν ἐλπίσιν ἢ εὐτυχίαις ἄνθρωποι καμάτων αἰσθάνονται. Οἱ μὲν δὴ καὶ τῷδε προσπεσόντες, ἐπεχείρουν σὺν πολλῇ πρὸς τοὺς ἀπομαχομένους καταφρονήσει. Ὁ δὲ Πομπήϊος μαθὼν, ἐξ ἀλλοκότου σιωπῆς τοσοῦτον ἀπέρρηξεν· Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὸν χάρακα ἡμῶν; Καὶ εἰπὼν, τήν τε στολὴν ἐνήλλαξε, καὶ ἵππου ἐπιβὰς σὺν φίλοις τέσσαρσιν, οὐκ ἀνέσχε δρόμου, πρὶν ἀρχομένης ἡμέρας ἐν Λαρίσσῃ γενέσθαι. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὡς ἐπηπείλησε παρατάσσων, ἐν τῷ Πομπηΐου χάρακι ἐστάθμευσε, καὶ αὐτός τε τὴν ἐκείνου βρώμην, καὶ ὁ στρατὸς ἅπας τὴν τῶν πολεμίων ἐδαίσαντο.

LXXXII. Ἀπέθανον δὲ ἑκατέρων, τῶν γε Ἰταλῶν (οὐ γὰρ δὴ τῶν γε συμμάχων οὐδ' ἐξαρίθμησις ἐγένετο, ὑπὸ πλήθους καὶ καταφρονήσεως) ἐκ μὲν τοῦ Καίσαρος στρατοῦ, τριάκοντα λοχαγοὶ, καὶ ὁπλῖται διακόσιοι, ἢ (ὡς ἑτέροις δοκεῖ) χίλιοι καὶ διακόσιοι· ἐκ δὲ τῶν Πομπηΐου, βουλευταὶ μὲν δέκα, ὧν ἦν καὶ Λεύκιος Δομίτιος, ὁ αὐτῷ Καίσαρι πεμφθεὶς ἐπὶ τὴν Γαλατίαν διάδοχος· τῶν δὲ καλουμένων ἱππέων, ἀμφὶ τεσσαράκοντα τῶν ἐπιφανῶν· ἐκ δὲ τῆς ἄλλης στρατιᾶς, οἱ μὲν ἐπαίροντές φασι δισμυρίους ἐπὶ πεντακισχιλίοις· Ἀσί-

in fugam versæ sunt. Tum Cæsar, consilio prudentissimo, ne rursum illi instaurarent ordines, utque non prælio tantum vinceret, sed bellum etiam conficeret, dimissis circumquaque præconibus, edixit, parcerent civibus, et in sola sævirent auxilia. Itaque victores victis accurrentes, jubebant stare securos : atque ita viritim propagata edicti notitia, hoc ipsum Pompeianis cœpit esse pro tessera, ut securi consisterent; quum alioquin, ut Romani, neque armis, neque reliquo cultu, neque lingua, a Cæsarianis differrent. Ita Cæsariani, præteritis civibus, in auxiliares versi, cædebant ad resistendum invalidos : et horum præcipue plurima strages est edita.

LXXXI. Pompeius, visa suorum fuga, mentis jam impos, in castra se gradatim recepit : ingressusque tentorium, sedebat tacitus; Ajacem Telamonium referens, cui medios inter hostes ad Trojam simile quiddam fertur accidisse, deo mentem ejus percellente. Reliquorum admodum pauci in castra sunt reversi : quod in acie securi stare jussi, et ab hostibus præteriti, passim dispergerentur. Sub vesperam Cæsar, effuse discurrens per exercitum, supplex orabat suos, ne gravarentur tantum porro laboris impendere, dum castra Pompeii cepissent : docens « si patiantur denuo coire hostiles copias, unius tantum diei fore victoriam; castris autem insuper expugnatis, nihil defore, quin, suprema operi manu imposita, uno hujus diei labore totum bellum confectum sit. » Itaque supplices quoque manus ad eos protendens, cœpit ipse cursu suis præire. Illis, quamvis fessa essent corpora, sublevabant animos ratio et imperatoris exemplum. Quo accedebat et præsens felicitas, spesque castra expugnandi, et multa inde spolia reportandi : nec est enim quidquam efficacius ad sublevandam hominum lassitudinem, quam spes et prosper successus. Ita igitur vallum quoque fortiter aggrediuntur Cæsariani, contemtis propugnatoribus. Quo intellecto, Pompeius tandem, post ominosum illud silentium in hanc vocem erupit, Ergo et ad castra nostra! et cum dicto mutata veste, conscendit equum; comitantibusque amicis quatuor profugiens, non prius cursum intermisit, quam sub lucem Larissam attingeret. Cæsar, quemadmodum aciem instruens minatus erat hostibus, intra Pompeii vallum diversatus est, paratosque illi cibos absumsit; similiterque reliquus exercitus epulis accubuit, quæ hostibus fuerant præparatæ.

LXXXII. Desiderati sunt utrinque, cum ex Romanis, tum ex Italicis sociis (auxiliorum enim ne numerus quidem initus est, præ multitudine contemtuque), Cæsariani centuriones triginta, legionarii ducenti, aut, ut alii referunt, mille ducenti : ex Pompeianis, senatores decem, et in his L. Domitius, qui successor ipsi Cæsari fuerat missus in Galliam : equites Romani nobiliores circiter quadraginta : e reliquo exercitu, qui plurimos tradunt, XXV millia numerant; sed Asinius Pollio, qui inter Cæsarianos duces ei

νιος δὲ Πολλίων, ὑπὸ Καίσαρι τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὑρεθῆναι τῶν Πομπηΐου. Τοῦτο τέλος ἦν τῆς ἀοιδίμου περὶ Φάρσαλον μάχης. Ἀριστεῖα δ' ὁ μὲν Καῖσαρ αὐτὸς καὶ πρῶτα καὶ δεύτερα ἐκ πάντων ἐφέρετο, ὁμολογούμενος ἀριστεῦσαι, καὶ σὺν αὐτῷ τὸ τέλος τὸ δέκατον· τὰ δὲ τρίτα Κράστινος λοχαγὸς, ὃν Καῖσαρ μὲν ἐξιὼν ἐπὶ τὴν μάχην ἤρετο, ὅ τι προσδοκῴη· ὁ δὲ λαμπρῶς ἀνεβόησε, Νικήσομεν, ὦ Καῖσαρ· κἀμὲ ἢ ζῶντα ἢ νεκρὸν ἀποδέξῃ. Ἡ στρατιὰ δ' ἐμαρτύρει, καθάπερ ἔνθουν ἐς ἑκάστην τάξιν διαθέοντα, πολλὰ καὶ λαμπρὰ δρᾶσαι. Ἐπεὶ δὲ ζητούμενος ἐν τοῖς νεκροῖς εὑρέθη, τὰ ἀριστεῖα ὁ Καῖσαρ αὐτῷ περιέθηκε καὶ συνέθαψε, καὶ τάφον ἐξαίρετον ἀνέστησεν ἐγγὺς τοῦ πολυανδρίου.

LXXXIII. Ὁ δὲ Πομπήϊος ἐκ Λαρίσσης ὁμοίῳ δρόμῳ μέχρι θαλάσσης ἐπειχθεὶς, σκάφους ἐπέβη σμικροῦ, καὶ νεὼς παραπλεούσης ἐπιτυχὼν, ἐς Μιτυλήνην διέπλευσεν· ὅθεν τὴν γυναῖκα Κορνηλίαν ἀναλαβὼν, καὶ τριηρῶν τεσσάρων ἐπιβὰς, αἳ αὐτῷ παρά τε Ῥοδίων καὶ Τυρίων ἀφίκοντο, Κερκύρας μὲν καὶ τότε καὶ Λιβύης ὑπερεῖδεν, ἔνθα αὐτῷ στρατὸς ἦν ἄλλος πολὺς, καὶ ναυτικὸν ἀκραιφνές. Ἐπὶ δὲ τὴν ἕω φερόμενος, ἐπὶ τὸν Παρθυαῖον, ὡς δι' ἐκείνου πάντα ἀναληψόμενος, τὸ ἐνθύμημα ἐπέκρυπτε, μέχρι περὶ τὴν Κιλικίαν μόλις ἐξέφερε τοῖς φίλοις. Οἱ δὲ αὐτὸν ἠξίουν φυλάσσεσθαι τὸν Παρθυαῖον, ἐπιβεβουλευμένον τε ἔναγχος ὑπὸ Κράσσου, καὶ θυμούμενον ἔτι τῇ Κράσσου συμφορᾷ· μηδ' ἐς ἀκρατεῖς βαρβάρους ἄγειν εὐπρεπῆ γυναῖκα Κορνηλίαν, Κράσσου μάλιστα γεγενημένην. Δεύτερα δ' αὐτοῦ προθέντος περί τε Αἰγύπτου καὶ Ἰόβα, Ἰόβα μὲν ὑπερεώρων, ὡς ἀδόξου· ἐς δὲ τὴν Αἴγυπτον αὐτῷ συνεφρόνουν, ἐγγύς τε οὖσαν, καὶ μεγάλην ἀρχὴν, ἔτι δὲ καὶ εὐδαίμονα, καὶ δυνατὴν ναυσὶ καὶ σίτῳ καὶ χρήμασι· τούς τε βασιλεύοντας αὐτῆς, εἰ καὶ παῖδές εἰσι, πατρικοὺς εἶναι τῷ Πομπηΐῳ φίλους. Ὁ μὲν δὴ διὰ τάδε ἐς τὴν Αἴγυπτον ἔπλει.

LXXXIV. Ἄρτι δ' ἐκπεσούσης ἀπ' Αἰγύπτου Κλεοπάτρας, ἣ τῷ ἀδελφῷ συνῆρχε, καὶ στρατὸν ἀμφὶ τὴν Συρίαν ἀγειρούσης, Πτολεμαῖος, ὁ τῆς Κλεοπάτρας ἀδελφὸς, ἀμφὶ τὸ Κάσσιον τῆς Αἰγύπτου ταῖς Κλεοπάτρας ἐσβολαῖς ἐφήδρευε· καί πως κατὰ δαίμονα ἐς τὸ Κάσσιον τὸ πνεῦμα τὸν Πομπήϊον κατέφερε. Θεασάμενος δὲ στρατὸν ἐπὶ τῆς γῆς πολὺν, ἔστησε τὸν πλοῦν, καὶ εἴκασεν ὅπερ ἦν, παρεῖναι τὸν βασιλέα. Πέμψας τε ἔφραζε περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ πατρὸς φιλίας. Ὁ δὲ ἦν μὲν ἐπὶ τρισκαίδεκα ἔτη μάλιστα γεγονώς· ἐπετρόπευον δ' αὐτῷ, τὴν μὲν στρατιὰν Ἀχιλλᾶς, τὰ δὲ χρήματα Ποθεινὸς εὐνοῦχος· οἳ βουλὴν προὐτίθεντο περὶ τοῦ Πομπηΐου. Καὶ παρὼν ὁ Σάμιος Θεόδοτος ὁ ῥήτωρ, διδάσκαλος ὢν τοῦ παιδὸς, ἀθέμιστον εἰσηγεῖτο ἔργον, ἐνεδρεῦσαι καὶ κτεῖναι Πομπήϊον, ὡς χαριουμένους Καίσαρι. Κυρωθείσης δὲ τῆς γνώμης, σκάφος εὐτελὲς ἐπ' αὐτὸν ἐπέμπετο, ὡς τῆς θαλάσσης οὔσης

prælio præfuit « non plus sex milibus ex Pompeianis cecidisse » scribit in suis Commentariis. Hic fuit eventus pugnæ illius Pharsalicæ celeberrimæ. In ea laudem fortissime gestæ rei, primo, et secundo loco, Cæsar ipse retulit omnium consensu, et cum eo legio decima : tertio vero loco Crastinus centurio : qui, a Cæsare ad pugnam exeunte rogatus, qualem eventum exspectaret? clara voce responderat, « Vincemus, Cæsar! et mihi aut vivo aut mortuo habebis gratiam. » Hunc totus exercitus testabatur, tanquam furentem discurrisse per singulas acies, multaque egregia edidisse facinora. Cadaver ejus inter cætera inventum ornavit Cæsar donis militaribus; atque ita ornatum seorsim sepeliit, peculiari addito monumento, prope communem reliquorum tumulum.

LXXXIII. At Pompeius e Larissa, pari cursu delatus ad mare, conscendit naviculam, et fortuito nactus navem prætervehentem, trajecit Mitylenen : unde assumta uxore Cornelia, rebusque suis in quatuor triremes impositis, quæ a Rhodo et Tyro ei advenerant, tunc quoque Corcyram neglexit et Africam, ubi alium habebat exercitum et classem validam; maluitque in Orientem ad Parthorum regem contendere, quasi ope illius recepturus omnia. Quod consilium celans, circa Ciliciam demum amicis aperuit : sed illi hortati sunt, caveret Parthum, nuper a Crasso lacessitum, et adhuc a recenti victoria tumidum; nec ad intemperantes barbaros duceret formosam mulierem, Corneliam, præsertim quæ Crassi uxor fuisset. Quumque is rursum ad consilium referret de Ægypto et Juba : hic quidem contemtus est, ut parum illustris; Ægyptum vero petere omnibus placuit, regionem propinquam, et late pollentem imperio, præterea beatam potentemque navibus, frumento, pecuniis : cujus reges, quamvis pueri, paterna tamen amicitia cum Pompeio essent conjuncti. His itaque de causis in Ægyptum Pompeius navigavit.

LXXXIV. Cæterum quia Cleopatra, quæ cum fratre antea regnarat, tunc exul, exercitum parabat circa Syriam; Ptolemæus, ejus frater, circa montem Cassium intra Ægypti fines subsederat, observans illius adventum. Et forte fortuna accidit, ut ventus eo deferret Pompeium. Qui, conspecto in littore tanto exercitu, navigare desiit : conjectansque id quod erat, regem adesse, misit qui regi adventum suum nunciarent, et amicitiæ paternæ eumdem admonerent. Agebat is tum annum tertium decimum, curatores habens Achillam militiæ, pecuniarum Pothinum eunuchum : qui quum consultarent de Pompeio, adhibito et Theodoto Samio rhetore, quo tunc præceptore juvenis rex utebatur, auctor hic fuit nefarii consilii, ut per insidias tolleretur Pompeius in Cæsaris gratiam. Quod ubi placuit, navicula exilis ad eum missa est, quasi id littus vadosum esset, nec

ἀλιτενοῦς, καὶ μεγάλαις ναυσὶν οὐκ εὐχεροῦς· ὑπηρέται τέ τινες τῶν βασιλικῶν ἐνέβαινον ἐς τὸ σκάφος· καὶ Σεμπρώνιος, ἀνὴρ Ῥωμαῖος, τότε μὲν τῷ βασιλεῖ, πάλαι δὲ αὐτῷ Πομπηΐῳ, στρατευσάμενος, δεξιὰν ἔφερε παρὰ τοῦ βασιλέως τῷ Πομπηΐῳ, καὶ ἐκέλευεν ὡς ἐς φίλον τὸν παῖδα διαπλεῦσαι. Ἅμα δὲ ταῦτ' ἐγίγνετο, καὶ ὁ στρατὸς, ὥσπερ ἐπὶ τιμῇ τοῦ Πομπηΐου, παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐξετάσσετο ἅπας· καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν μέσῳ τῇ φοινικίδι κατάδηλος ἦν περικειμένη.

LXXXV. Ὁ δὲ Πομπήϊος ὑπώπτευε μὲν ἅπαντα, καὶ τὴν παράταξιν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν τοῦ σκάφους εὐτέλειαν, καὶ τὸ μὴ τὸν βασιλέα αὐτόν οἱ παραγενέσθαι, μηδὲ τῶν ἐπιφανῶν τινας πέμψαι. Τοσοῦτο δ' ἐκ τῶν Σοφοκλέους ἰαμβείων πρὸς ἑαυτὸν ἀνενεγκὼν,

Ὅστις γὰρ ὡς τύραννον ἐμπορεύεται,
κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ·

ἐνέβαινεν ἐς τὸ σκάφος. Καὶ ἐν τῷ διάπλῳ σιωπώντων ἁπάντων, ἔτι μᾶλλον ὑπώπτευε· καὶ, τὸν Σεμπρώνιον εἴτε ἐπιγιγνώσκων Ῥωμαῖον ὄντα καὶ ἐστρατευμένον ἑαυτῷ, εἴτε τοπάζων ἐκ τοῦ μόνον ἑστάναι, κατὰ δὴ τὴν στρατιωτικὴν ἄρα διδασκαλίαν οὐ συνεδρεύοντα αὐτοκράτορι, ἐπιστραφεὶς ἐς αὐτὸν εἶπεν· Ἆρα σὲ γιγνώσκω, συστρατιῶτα; Καὶ ὃς αὐτίκα μὲν ἐπένευσεν, ἀποστραφέντα δ' εὐθὺς ἐπάταξε πρῶτος, εἶθ' ἕτεροι. Καὶ τὸ μὲν γύναιον τοῦ Πομπηΐου καὶ οἱ φίλοι, ταῦτα μακρόθεν ὁρῶντες, ἀνῴμωζόν τε, καὶ χεῖρας ἐς θεοὺς ἐκδίκους σπονδῶν ἀνίσχοντες, ἀπέπλεον τάχιστα, ὡς ἐκ πολεμίας.

LXXXVI. Πομπηΐου δὲ τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτεμόντες οἱ περὶ Ποθεινὸν, ἐφύλασσον Καίσαρι, ὡς ἐπὶ μεγίσταις ἀμοιβαῖς. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἠμύνατο ἀξίως τῆς ἀθεμιστίας. Τὸ δὲ λοιπὸν σῶμά τις ἔθαψεν ἐπὶ τῆς ἠϊόνος, καὶ τάφον ἤγειρεν εὐτελῆ· καὶ ἐπίγραμμα ἄλλος ἐπέγραψε·

Τῷ ναοῖς βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου.

Χρόνῳ δὲ τὸν τάφον τόνδε ἐπικρυφθέντα ὅλον ὑπὸ ψάμμου, καὶ εἰκόνας ὅσας ἀπὸ χαλκοῦ τῷ Πομπηΐῳ περὶ τὸ Κάσσιον ὕστερον οἱ προσήκοντες ἀνέθηκαν, λελωβημένα πάντα, καὶ ἐς τὸ ἄδυτον τοῦ ἱεροῦ κατενεχθέντα, ἐζήτησε καὶ εὗρεν ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαίων βασιλεὺς Ἀδριανὸς ἐπιδημῶν, καὶ τὸν τάφον ἀνεκάθηρε, γνώριμον αὖθις εἶναι· καὶ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ Πομπηΐου διωρθώσατο. Τόδε μὲν δὴ τοῦ βίου τέλος ἦν Πομπηΐῳ, τῷ μεγίστους πολέμους ἀνύσαντι, καὶ μέγιστα τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὠφελήσαντι, καὶ Μεγάλῳ διὰ ταῦτα ὀνομασθέντι· καὶ οὐχ ἡσσηθέντι ποτὲ πρότερον, ἀλλὰ ἀησσήτῳ καὶ εὐτυχεστάτῳ ἐξέτι νέου γενομένῳ· ἀπὸ γὰρ τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν οὐ διέλιπεν, ἐς ὀκτὼ καὶ πεντήκοντα, τῇ μὲν ἰσχύϊ μοναρχικῶς δυναστεύων, τῇ δὲ δόξῃ, διὰ τὸν Καίσαρος ζῆλον, δημοτικῶς νομιζόμενος ἄρχειν.

LXXXVII. Λεύκιος δὲ Σκιπίων, ὁ κηδεστὴς τοῦ Πομπηΐου, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐκ τοῦ κατὰ

capax magnarum navium. In eam conscenderant ministri aliquot regii, simulque Sempronius (*vel* Septimius), civis Romanus, qui tunc regis miles, olim sub Pompeio meruerat: is dextram Pompeio regis nomine offerens, jussit eum navigare ad amicum pupillum. Interim exercitus, tanquam in hospitis honorem, secundum littus totus instruebatur in aciem, rege in mediis versante, conspicuo veste purpurea.

LXXXV. Pompeius, considerans instructam aciem, vilem ad se missam naviculam, non ipsum regem sibi obvium, non purpuratorum aliquem; suspecta quidem habuit omnia, attamen Sophocleos illos iambos sibi occinens,

Quisquis domum tyranni proficiscitur,
servus fit illi, sit licet ingenuus:

exscendit in naviculam. Dein cunctis inter navigandum silentibus, aucta est ejus suspicio: et, sive quod agnosceret Sempronium (vel, Septimium) Romanum et quondam suum militem; sive id conjectaret, quod solum stantem videret, scilicet ex militari disciplina non considentem cum imperatore; conversus ad eum « Annon te, inquit, novi, commilito? » Annuit ille; sed mox averso Pompeio primus vulnus inflixit; deinde cæteri. Quo procul conspecto, uxor Pompeii amicique, magno ejulatu deos fœderum vindices sublatis in cœlum manibus implorantes, quam poterant celerrime fugerunt hostilia littora.

LXXXVI. Pompeii caput, per ministros Pothini resectum, servatum est in adventum Cæsaris, exspectatione maximi præmii: sed ille nefarium scelus pro merito ultus est. Reliquum truncum in littore quidam sepeliit, exiguo excitato monumento; cui alius quispiam inscriptionem addidit, in hanc sententiam: Qui templis abundabat, quam exile huic contigit sepulcrum! Procedente vero ævo, monumentum illud Pompeii, quum arenis omnino fuisset obrutum, simulque effigies æneas, quæ Pompeio a suis prope Cassium montem olim erant dedicatæ, læsas vetustate, et in intimum templi sacrarium retrusas, inquisivit et invenit nostra æstate Adrianus Augustus, dum in ea regione versaretur; purgatumque a ruderibus monumentum denuo conspicuum reddidit, imaginesque ipsius Pompeii restituit. Ac tali quidem modo vita defunctus Pompeius est, post maxima bella gesta feliciter et auctum maximis accessionibus Romanum imperium, unde Magni cognomen obtinuerat; nunquam antea victus, sed perpetuis victoriis jam inde ab adolescentia felicissimus. Ex quo enim tertium et vicesimum ætatis annum attigerat, usque ad octavum supra quinquagesimum, nullo intermisso tempore cum imperio fuerat; ita quidem, ut potestate propemodum uteretur regia, sed tamen propter æmulum Cæsarem favere libertati reipublicæ videretur.

LXXXVII. Cæterum L. Scipio, socer Pompeii, reliquique quotquot illustres e Pharsalica pugna evaserant, pruden-

Φάρσαλον ἔργου διεπεφεύγεσαν, ἐπὶ Κερκύρας ἠπείγοντο πρὸς Κάτωνα, ἑτέρου στρατοῦ καὶ τριακοσίων τριηρῶν ἄρχειν ὑπολελειμμένον, εὐβουλότερον οἵδε τοῦ Πομπηΐου. Καὶ αὐτῶν οἱ περιφανέστατοι, νειμάμενοι τὸ ναυτικὸν, Κάσσιος μὲν ἐς τὸν Πόντον ἔπλει πρὸς Φαρνάκην, ὡς ἀναστήσων αὐτὸν ἐπὶ Καίσαρα· Σκιπίων δὲ καὶ Κάτων ἐς Λιβύην ἔπλεον, Οὐάρῳ τε πίσυνοι καὶ τῷ μετὰ Οὐάρου στρατῷ, καὶ Ἰόβᾳ Νομάδων βασιλεῖ συμμαχοῦντι. Πομπήϊος δὲ ὁ τοῦ Πομπηΐου πρεσβύτερος υἱὸς, καὶ Λαβιηνὸς σὺν αὐτῷ, καὶ Σκάπλας, τὸ μέρος ἔχοντες, ἠπείγοντο ἐς Ἰβηρίαν, καὶ αὐτὴν ἀποστήσαντες ἀπὸ τοῦ Καίσαρος, στρατὸν ἄλλον ἐξ αὐτῶν Ἰβήρων τε καὶ Κελτιβήρων καὶ θεραπόντων συνέλεγον, ἔν τε παρασκευῇ μείζονι ἐγίγνοντο. Τηλικαῦται δυνάμεις τῆς Πομπηΐου παρασκευῆς ἦσαν ὑπόλοιποι, καὶ αὐτῶν ὑπὸ θεοβλαβείας ὑπεριδὼν ὁ Πομπήϊος ἔφυγε. Τῶν δ' ἐν Λιβύῃ Κάτωνα σφῶν στρατηγεῖν αἱρουμένων, ὁ Κάτων οὐχ ὑπέστη, παρόντων ἀνδρῶν ὑπάτων, οἳ κατ' ἀξίωσιν ἐπρέσβευον, αὐτοῦ μόνην ἀρχὴν ἄρξαντος ἐν Ῥώμῃ τὴν στρατηγίδα. Γίγνεται μὲν δὴ Λεύκιος Σκιπίων αὐτοκράτωρ, καὶ στρατὸς κἀνταῦθα πολὺς ἠθροίζετο καὶ ἐγυμνάζετο. Καὶ δύο αἵδε μάλιστα ἀξιόλογοι παρασκευαὶ, περὶ Λιβύην καὶ Ἰβηρίαν, ἐπὶ Καίσαρα συνεκροτοῦντο.

LXXXVIII. Αὐτὸς δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ δύο μὲν ἡμέρας ἐν Φαρσάλῳ διέτριψε, θύων, καὶ τὸν στρατὸν ἐκ τῆς μάχης ἀναλαμβάνων. Ἔνθα καὶ Θεσσαλοὺς ἐλευθέρους ἠφίει, συμμαχήσαντάς οἱ· καὶ Ἀθηναίοις αἰτήσασι συγγνώμην ἐπεδίδου, καὶ ἐπεῖπε· Ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει; Τῇ τρίτῃ δ' ἐξήλαυνεν ἐπὶ τὴν ἕω κατὰ πύστιν τῆς Πομπηΐου φυγῆς· καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, ἀπορίᾳ τριηρῶν, σκάφεσιν ἐπεραιοῦτο μικροῖς. Κάσσιος δὲ σὺν τῷ μέρει τῶν τριηρῶν ἐπιφαίνεται μεσοποροῦντι, πρὸς Φαρνάκην ἐπειγόμενος· καὶ δυνηθεὶς ἂν πολλαῖς τριήρεσι κατὰ σκαφῶν μικρῶν, ὑπὸ δέους τῆς Καίσαρος εὐτυχίας, περιπύστου δὴ καὶ ἐπιφόβου τότε οὔσης, ἐξεπλάγη· καὶ νομίσας οἱ τὸν Καίσαρα ἐπίτηδες ἐπιπλεῖν, τὰς χεῖρας ὤρεγεν ἐς αὐτὸν ἀπὸ τριηρῶν ἐς σκάφη, καὶ συγγνώμην ᾔτει, καὶ τὰς τριήρεις παρεδίδου. Τοσοῦτον ἴσχυεν ἡ δόξα τῆς Καίσαρος εὐπραγίας. Οὐ γὰρ ἔγωγε αἰτίαν ἑτέραν ὁρῶ, οὐδὲ ἔργον ἕτερον ἡγοῦμαι τύχης ἐν ἀπόρῳ καιρῷ γενέσθαι μᾶλλον, ἢ Κάσσιον τὸν πολεμικώτατον ἐπὶ τριηρῶν ἑβδομήκοντα ἀπαρασκεύῳ Καίσαρι συντυχόντα, μηδ' ἐς χεῖρας ἐλθεῖν ὑποστῆναι. Ὁ δ' οὕτως ἑαυτὸν αἰσχρῶς ὑπὸ φόβου μόνου παραπλέοντι παραδοὺς, ὕστερον ἐν Ῥώμῃ δυναστεύοντα ἤδη κατέκανεν· ᾧ καὶ αὐτῷ δῆλόν ἐστι, τὸν ἕτερον τῷ Κασσίῳ φόβον ὑπὸ τύχης ἐγγενέσθαι τὸν Καίσαρα ἐπαιρούσης.

LXXXIX. Διασωθεὶς δ' οὕτω παραδόξως ὁ Καῖσαρ, καὶ τὸν Ἑλλήσποντον περαιωθεὶς, Ἴωσι μὲν καὶ Αἰολεῦσι, καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη τὴν μεγάλην Χερρόνησον οἰκοῦσι, καὶ καλοῦσιν αὐτὰ ἑνὶ ὀνόματι Ἀσίαν τὴν

tiori illi quidem consilio quam quo Pompeius erat usus, Corcyram ad Catonem contenderunt, qui cum aliis copiis et CCC triremibus ibi fuerat relictus. Jam vero classe divisa inter eminentissimos ex Pompeii amicis, Cassius in Pontum navigavit ad Pharnacem, exciturus eum contra Cæsarem: Scipio Catoque Africam petierunt, freti Varo et ejus copiis, Jubæque Numidarum regis auxiliis. Pompeius vero, Pompeii major filius, et Labienus Scapulaque cum suis quisque partibus exercitus, properaverunt in Hispaniam; ubi, provincialibus ad suas partes adjunctis, alias copias ex Hispanis et Celtiberis et mancipiis collegere, majoresque in dies apparatus fecere. Tantæ vires Pompeianis reliquæ fuerant; quas Pompeius ipse, mentem diis adimentibus, fugiens neglexerat. In Africa militibus Catoni imperium ultro offerentibus, recusavit Cato, quoniam aderant legati consulares in exercitu, quum ipse nunquam dignitatem ampliorem prætura in Urbe gessisset. Itaque L. Scipio factus imperator, his quoque locis augebat et exercebat copias: duoque haudquaquam contemnendi exercitus contra Cæsarem parabantur, alter in Africa, alter in Hispania.

LXXXVIII. Cæsar, Pharsali biduo moratus ad celebrandam sacrificiis victoriam, reficiendumque fessum prælio militem, Thessalos, quorum auxiliis fuerat usus, libertate donavit; Atheniensibusque supplicibus dedit veniam, his verbis: Quoties tandem vos, vestra culpa pereuntes, servabit majorum vestrorum gloria? Tertio vero dies profectus est versus Orientem, quo Pompeium fugam intendisse didicerat. Eo in itinere Cæsari, ob triremium inopiam modicis navigiis Hellespontum trajicienti, in medio freto Cassius cum parte sua triremium ex improviso occurrit, ad Pharnacem properans. Qui, quum multis triremibus longe prævaleret naviculis hostium, horrenda Cæsaris et ubique celebrata felicitate attonitus, ratusque illum contra se navigare de industria; manus supplices e triremi versus naviculas tendens, oravit veniam, classemque ei tradidit. Tantum poterat Cæsarianæ felicitatis opinio. Nec enim aliam causam facti video: nec puto præsentiorem fortunam unquam expertum Cæsarem in rebus dubiis, quam quum Cassius, vir fortissimus, LXX triremibus in imparatum fortuito incidens, ne tentare quidem pugnam ausus est. Et tamen hic, qui turpi metu obiter se dedidit trajicienti, postea in Urbe rerum jam potentem occidit. Quo et ipso magis apparet, terrorem illum non nisi a fortuna, quæ extollebat Cæsarem, Cassio tunc fuisse incussum.

LXXXIX. Ita præter exspectationem servatus Cæsar, trajecto Hellesponto, Iones et Æolas, cæterasque nationes quæ magnam illam Peninsulam incolunt, quæ inferior Asia

κάτω, συνεγίγνωσκε, πρεσβευομένοις ἐς αὐτὸν καὶ παρακαλοῦσι. Πυθόμενος δὲ Πομπήϊον ἐπ' Αἰγύπτου φέρεσθαι, διέπλευσεν ἐς Ῥόδον. Καὶ οὐδ' ἐνταῦθα τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ μέρη προσιόντα περιμείνας, ἐς τὰς Κασσίου καὶ Ῥοδίων τριήρεις ἐνέβη σὺν τοῖς παροῦσιν. Οὐδενί τε ἐκφήνας ὅπη τὸν πλοῦν ποιήσεται, περὶ ἑσπέραν ἀνήγετο· ἐπαγγείλας τοῖς λοιποῖς κυβερνήταις, πρὸς τὸν λαμπτῆρα τῆς ἑαυτοῦ νεὼς, καὶ μεθ' ἡμέραν πρὸς τὸ σημεῖον εὐθύνειν· τῷ δ' αὐτοῦ κυβερνήτῃ, πολὺ τῆς γῆς ἀποσχὼν, προσέταξεν ἐς Ἀλεξάνδρειαν φέρεσθαι. Καὶ ὁ μὲν τρισὶν ἡμέραις πελάγιος ἀμφὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἦν. Ἐσδέχονται δ' αὐτὸν οἱ τοῦ βασιλέως ἐπιτροπεύοντες, ἔτι τοῦ βασιλέως ἀμφὶ τὸ Κάσσιον ὄντος. Καὶ πρῶτα μὲν ἀπραγμοσύνην τινὰ διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν συνόντων ὑπεκρίνετο· φιλοφρόνως τε τοὺς ἐντυγχάνοντας ἐξεδέχετο· καὶ τὴν πόλιν περιιὼν τοῦ κάλλους ἐθαύμαζε, καὶ τῶν φιλοσόφων μετὰ τοῦ πλήθους ἑστὼς ἠκροᾶτο. Ὅθεν αὐτῷ χάρις τε καὶ δόξα ἀγαθὴ, ὡς ἀπράγμονι, παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἐφύετο.

XC. Ἐπεὶ δ' ὁ στρατὸς αὐτῷ κατέπλευσε, Ποθεινὸν μὲν καὶ Ἀχιλλᾶν ἐκόλασε θανάτῳ τῆς ἐς τὸν Πομπήϊον παρανομίας· Θεόδοτον δὲ διαδράντα Κάσσιος ὕστερον ἐκρέμασεν, εὑρὼν ἐς Ἀσίᾳ. Θορυβούντων δ' ἐπὶ τῷδε τῶν Ἀλεξανδρέων, καὶ τῆς στρατιᾶς τῆς βασιλικῆς ἐπ' αὐτὸν ἰούσης, ἀγῶνες αὐτῷ ποικίλοι περὶ τὸ βασίλειον ἐγένοντο, καὶ ἐν τοῖς παρ' αὐτὸ αἰγιαλοῖς. Ἔνθα καὶ φεύγων ἐς τὴν θάλασσαν ἐξήλατο, καὶ ἐς πολὺ ἐν τῷ βυθῷ διενήξατο. Καὶ τὴν χλαμύδα αὐτοῦ λαβόντες οἱ Ἀλεξανδρεῖς περὶ τρόπαιον ἐκρέμασαν. Τελευταῖον δ' ἀνὰ τὸν Νεῖλον αὐτῷ γίγνεται πρὸς τὸν βασιλέα ἀγὼν, ᾧ δὴ καὶ μάλιστα ἐκράτει. Καὶ ἐς ταῦτα διετρίφθησαν αὐτῷ μῆνες ἐννέα, μέχρι Κλεοπάτραν ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ βασιλεύειν ἀπέφηνεν Αἰγύπτου. Καὶ τὸν Νεῖλον ἐπὶ τετρακοσίων νεῶν, τὴν χώραν θεώμενος, περιέπλει μετὰ τῆς Κλεοπάτρας, καὶ τἆλλα ἡδόμενος αὐτῇ. Ἀλλὰ τάδε μὲν ἕκαστα, ὅπως ἐγένετο, ἀκριβέστερον ἡ περὶ Αἰγύπτου συγγραφὴ διέξεισι. Τὴν δὲ κεφαλὴν τοῦ Πομπηΐου προσφερομένην οὐχ ὑπέστη, ἀλλὰ προσέταξε ταφῆναι, καί τι αὐτῇ τέμενος βραχὺ πρὸ τῆς πόλεως περιτεθὲν, Νεμέσεως τέμενος ἐκαλεῖτο· ὅπερ ἐπ' ἐμοῦ κατὰ Ῥωμαίων αὐτοκράτορα Τραϊανὸν, ἐξολλύντα τὸ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίων γένος, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐς τὰς τοῦ πολέμου χρείας κατηρείφθη.

XCI. Τοσάδε μὲν δὴ Καῖσαρ ἐργασάμενος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διὰ Συρίας ἐπὶ Φαρνάκην ἠπείγετο. Ὁ δὲ ἤδη μὲν εἴργαστο πολλὰ, καὶ περιεσπάκει τινὰ Ῥωμαίων χωρία, καὶ Δομιτίῳ Καίσαρος στρατηγῷ συνενεχθεὶς ἐς μάχην, ἐνενικήκει πάνυ λαμπρῶς· καὶ τῷδε μάλιστα ἐπαρθεὶς, Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ, ῥωμαΐζουσαν, ἐξηνδραποδίστο, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τομίας ἐπεποίητο πάντας. Προσιόντος δὲ τοῦ Καίσαρος ἐταράσσετο καὶ μετεγίγνωσκε, καὶ ἀπὸ σταδίων διακοσίων γενομένῳ πρέσβεις ἔπεμπεν ὑπὲρ εἰρήνης, στέ-

vocatur, per legatos veniam petentes, recepit in gratiam. Acceptoque nuncio, Pompeium petiisse Ægyptum, Rhodum trajecit: ac ne hic quidem exspectato exercitu dum in unum conveniret, conscensis Cassianis et Rhodiis triremibus, cum eis quas circa se habebat copiis, nemini aperiens quo cursum flexurus esset, sub vesperam solvit; jussis aliis gubernatoribus ignem prætorianæ sequi, et signum ejusdem interdiu: suo vero gubernatori, jam longe a terra semotus, mandavit, ut Alexandriam tenderet. Atque ita tertio die per altum Alexandriam Cæsar devectus est. Ibi receptus a procuratoribus regis, adhuc hærentis circa montem Cassium, primum quidem, dissimulans consilium propter infrequentiam suorum, dabat se otio, comiter excipiens obvios, urbemque visendi causa obambulans, admiransque ejus pulchritudinem, et scholas philosophorum una cum reliqua auditorum multitudine frequentans. Quæ res ei gratiam et bonam existimationem paravit apud Alexandrinum populum; quod nullo bellandi consilio advenisse videretur.

XC. Sed postquam exercitus advenit Cæsari, Pothinum Achillamque, ob scelus in Pompeium patratum, morte affecit: Theodotum vero, tunc elapsum, Cassius postea in crucem egit, inventum in Asia. Alexandrinis autem ob hanc rem tumultuantibus, et exercitu regio Cæsarem invadente, vario eventu certatum est aliquoties circa regiam et in proximis littoribus: ubi etiam, urgente hoste, in mare Cæsar prosiliit, et per longum spatium in profundo transnatavit; qua occasione Alexandrini, paludamento ejus potiti, tropæo illud affixerunt. Extrema pugna adversus ipsum regem in Nilo fuit, quæ maxime victoriam attulit Cæsari. Inter has contentiones novem mensibus absumtis, Cleopatram loco fratris reginam Ægypti Cæsar nominavit; cum eademque quadringentis navibus Nilo subvectus perlustravit regionem, alioqui delectatus feminæ consuetudine. Verum hæc singula in Rerum Ægyptiarum Historia accuratius a nobis relata sunt. Caput autem Pompeii oblatum aversatus Cæsar, sepeliri jussit in suburbio, sacellumque ibi dedicavit Nemeseos; quod nostra ætate, quum Trajanus Augustus Judæos exitiali bello persequeretur, ab his ob præsentem necessitatem est dirutum.

XCI. His rebus apud Alexandriam gestis, Cæsar per Syriam contra Pharnacem raptim duxit exercitum: qui jam haud inani conatu quædam Romanæ ditionis loca occuparat, et Domitium Cæsaris legatum collatis signis egregie vicerat: auctoque inde animo, Amisum, Ponticam urbem Romanarum partium, diripuerat, civibus sub hasta venditis, impuberibus ad unum exsectis omnibus. Sed adventante Cæsare territus Pharnaces, ac factorum pœnitens, legatos de pace misit a xxv passuum millibus, coronam ei ferentes

φανόν τε χρύσειον αὐτῷ φέροντας, καὶ ἐς γάμον, ὑπ' ἀνοίας, ἐγγυῶντας Καίσαρι τὴν Φαρνάκους θυγατέρα. Ὁ δ' αἰσθόμενος ὧν φέρουσι, προῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐς τὸ πρόσθεν ἐβάδιζε, λεσχηνεύων τοῖς πρέσβεσι· μέχρι προσπελάσας τῷ χάρακι τοῦ Φαρνάκους, καὶ τοσόνδε εἰπὼν, Οὐ γὰρ αὐτίκα δώσει δίκην ὁ πατροκτόνος; ἐπὶ τὸν ἵππον ἀνεπήδησε, καὶ εὐθὺς ἐκ πρώτης βοῆς τρέπεταί τε τὸν Φαρνάκην, καὶ πολλοὺς ἔκτεινε, σὺν χιλίοις που μάλιστα ἱππεῦσιν ὢν, τοῖς πρώτοις αὐτῷ συνδραμοῦσιν. Ὅτε καί φασιν αὐτὸν εἰπεῖν· Ὦ μακάριε Πομπήϊε, τοιούτοις ἄρα, κατὰ Μιθριδάτην τὸν τοῦδε πατέρα, πολεμῶν ἀνδράσι, μέγας τε ἐνομίσθης καὶ Μέγας ἐπεκλήθης. Ἐς δὲ Ῥώμην περὶ τῆσδε τῆς μάχης ἐπέστελλεν· **ΕΓΩ ΔΕ ΗΛΘΟΝ, ΕΙΔΟΝ, ΕΝΙΚΗΣΑ.**

XCII. Μετὰ δὲ τοῦτο Φαρνάκης μὲν, ἀγαπῶν, ἐς τὴν ἀρχὴν Βοσπόρου, τὴν δεδομένην οἱ παρὰ Πομπηΐου, συνέφυγεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, οὐ σχολὴν ἄγων περὶ μικρὰ τρίβεσθαι, τοσῶνδε πολέμων αὐτὸν περιμενόντων, ἐς τὴν Ἀσίαν μετῆλθε, καὶ παροδεύων αὐτὴν ἐχρημάτιζε ταῖς πόλεσιν, ἐνοχλουμέναις ὑπὸ τῶν μισθουμένων τοὺς φόρους, ὥς μοι κατὰ τὴν Ἀσιανὴν συγγραφὴν δεδήλωται. Πυθόμενος δ', ἐν Ῥώμῃ στάσιν εἶναι, καὶ Ἀντώνιον τὸν ἵππαρχον αὐτοῦ τὴν ἀγορὰν στρατιᾷ φυλάσσειν, πάντα μεθεὶς, ἐς Ῥώμην ἠπείγετο. Ὡς δ' ἦλθεν, ἡ μὲν στάσις ἡ πολιτικὴ κατεπαύετο· ἑτέρα δ' ἐπ' αὐτὸν ἀνίστατο τοῦ στρατοῦ, ὡς οὔτε τὰ ἐπηγγελμένα σφίσιν ἐπὶ τῷ κατὰ Φάρσαλον ἔργῳ λαβόντες, οὔτε ἐννόμως ἔτι βραδύνοντες ἐν τῇ στρατείᾳ· ἀφεθῆναί τε πάντες ἐπὶ τὰ αὐτῶν ἠξίουν. Ὁ δ' ἐπηγγέλλετο μὲν αὐτοῖς ἀόριστά τινα ἐν Φαρσάλῳ, καὶ ἕτερα ἀόριστα, ὅταν ὁ ἐν Λιβύῃ πόλεμος ἐκτελεσθῇ· τότε δ' ἔπεμπεν, ἄλλας ὁρίζων ἑκάστῳ χιλίας δραχμάς. Οἱ δὲ αὐτὸν οὐχ ὑπισχνεῖσθαι μᾶλλον, ἢ αὐτίκα διδόναι πάντα, ἐκέλευον· καὶ περὶ τῶνδε Σαλούστιον Κρίσπον πεμφθέντα πρὸς αὐτοὺς ὀλίγου καὶ διέφθειραν, εἰ μὴ διέφυγε. Πυθόμενος δ' ὁ Καῖσαρ, τέλος μὲν ἄλλο στρατιωτῶν, οἳ τὴν πόλιν ἐξ Ἀντωνίου παρεφύλασσον, περιέστησε τῇ οἰκίᾳ καὶ ταῖς τῆς πόλεως ἐξόδοις, δείσας περὶ ἁρπαγῆς. Αὐτὸς δὲ, πάντων δεδιότων, καὶ παραινούντων αὐτῷ τὴν ὁρμὴν τοῦ στρατοῦ φυλάξασθαι, μάλα θρασέως αὐτοῖς ἔτι στασιάζουσιν ἐς τὸ Ἄρειον πεδίον ἐπῆλθεν οὐ προμηνύσας, καὶ ἐπὶ βήματος ὤφθη.

XCIII. Οἱ δὲ σὺν θορύβῳ τε ἄνοπλοι συνέτρεχον, καὶ, ὡς ἔθος, ἄφνω φανέντα σφίσιν ἠσπάζοντο αὐτοκράτορα. Κελεύσαντος δ' ὅ τι θέλοιεν εἰπεῖν, περὶ μὲν τῶν δωρεῶν ἐς ὄψιν εἰπεῖν αὐτοῦ παρόντος οὐδὲ ἐτόλμησαν, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐκπλήξεως· ὡς δὲ μετριώτερον, ἀφεθῆναι τῆς στρατείας ἀνεβόησαν· ἐλπίσαντες, στρατοῦ δεόμενον ἐς τοὺς ὑπολοίπους πολέμους αὐτῷ, ἐρεῖν τι καὶ περὶ τῶν δωρεῶν. Ὁ δὲ παρὰ τὴν ἁπάντων δόξαν, οὐδὲ μελλήσας, ἀπεκρίνατο, Ἀφίημι. Καταπλαγέντων δ' αὐτῶν ἔτι μᾶλλον, καὶ σιωπῆς βαθυτάτης

auream, et stulte satis regis sui filiam offerentes in matrimonium. Cæsar, postquam intellexit quibuscum mandatis venissent, promovit exercitum, et inanibus colloquiis legatos frustratus, ad castra usque Pharnacis est progressus. Tum vero in hanc vocem erumpens: Quidni ergo jam nunc pœnas dabit parricida! in equum insiliit; et ad primum editum clamorem profligavit hostem, magnamque stragem edidit, nonnisi circiter mille equites secum habens, qui primi procurrentem erant secuti. Quo tempore dixisse Cæsar fertur: O te beatum, Pompei, qui bello Mithritatico cum talibus hominibus decertans, Magni et existimationem et cognomen adeptus es! In Urbem vero de hac victoria his verbis scripsit, Veni, Vidi, Vici.

XCII. Pharnaces post hæc, nihil porro ausus, in Bosporanum regnum a Pompeio sibi traditum refugit. Nec Cæsari vacabat eum persequi, et in tam parvis negotiis hærere, tot tantisque bellis alibi eum manentibus. Quare in Asiam regressus, obiter controversias judicavit civitatum, quæ, ut in Rerum Asiaticarum Historia exposui, acerbe a publicanis tractabantur. Ibi per nuncios certior factus agitari seditionibus Urbem, et Antonium magistrum equitum in foro stationem habere cum exercitu, omnibus intermissis negotiis, illo properavit. Romam ubi Cæsar advenit, Urbana quidem conquieverat seditio; verum alia a militibus in ipsum erat coorta, conquerentibus, nec exsoluta sibi ea quæ post Pharsalicam pugnam fuissent promissa, et præter jus fasque diutius in militia se retineri; missionemque postulantibus cunctis. Pollicitus autem erat Cæsar indefinita quædam donativa, instante pugna Pharsalica; itemque alia pariter indefinita, postquam bellum Africanum fuisset compositum: nunc vero misit, qui ipsius nomine alias insuper millenas drachmas viritim promitteret. At milites, non pollicitis sibi opus esse, clamabant, sed præsenti pecunia: et Salustium Crispum, quo internuncio usus erat Cæsar, prope abfuit, quin oppressissent, ni fuga salutem quæsisset. Quo cognito Cæsar, legionem Antonianam, quæ Urbi erat præsidio, circum ædes suas et ad viarum exitus disposuit; metuens, ne ad rapinas verterentur milites. Ipse, omnibus licet timentibus et dehortantibus ne furenti multitudini se committeret, insigni audacia, tumultuantibus etiam tum militibus repente supervenit in campo Martio, et in tribunal ascendit.

XCIII. Milites, repentino Cæsaris adventu territi, accurrerunt inermes, et ex more consalutarunt imperatorem. Jussique, quid postularent, promere, de donativo quidem præsentem compellare Cæsarem, propter eumdem terrorem qui eos occupaverat, non ausi; id quod modestius videbatur, missionem clamoribus flagitabant; sperantes, eum, quippe qui exercitu opus haberet ad profligandas belli reliquias, ultro mentionem donativi facturum. Ille vero, præter omnium opinionem, nihil cunctatus, Dimitto vos, respondit. Et, illis magis etiam attonitis, et omnino silen-

γενομένης, ἐπεῖπε· Καὶ δώσω γε ὑμῖν τὰ ἐπηγγελμένα ἅπαντα, ὅταν θριαμβεύσω μεθ' ἑτέρων. Ἀδοκήτου δ' αὐτοῖς ἅμα καὶ τοῦδε καὶ φιλανθρώπου φανέντος, αἰδὼς αὐτίκα πᾶσιν ἐνέπιπτε, καὶ λογισμὸς, μετὰ ζήλου, εἰ δόξουσι μὲν αὐτοὶ καταλιπεῖν σφῶν τὸν αὐτοκράτορα ἐν μέσοις τοσοῖσδε πολεμίοις, θριαμβεύσουσι δ' ἀντ' αὐτῶν ἕτεροι, καὶ σφεῖς τῶν ἐν Λιβύῃ κερδῶν ἐκπεσοῦνται, μεγάλων ἔσεσθαι νομιζομένων· ἐχθροί τε ὁμοίως αὐτοῦ τε Καίσαρος ἔσονται καὶ τῶν πολεμίων. Δείσαντες οὖν, ἔτι μᾶλλον ἡσύχαζον ἐξ ἀπορίας, ἐλπίζοντες ἐνδώσειν τι καὶ τὸν Καίσαρα, καὶ μεταγνώσεσθαι διὰ τὴν ἐν χερσὶ χρείαν. Ὁ δ' ἀνθησύχαζε, καὶ τῶν φίλων αὐτὸν παρακαλούντων ἐπιφθέγξασθαί τι πρὸς αὐτοὺς ἄλλο, καὶ μὴ βραχεῖ καὶ αὐστηρῷ λόγῳ πολλὰ συνεστρατευμένους ἐγκαταλιπεῖν, ἀρχόμενος λέγειν, πολίτας ἀντὶ στρατιωτῶν προσεῖπεν· ὅπερ ἐστὶ σύμβολον ἀφειμένων τῆς στρατείας, καὶ ἰδιωτευόντων.

XCIV. Οἳ δ' οὐκ ἐνεγκόντες ἔτι ἀνέκραγον, μετανοεῖν· καὶ παρεκάλουν αὐτῷ συστρατεύεσθαι. Ἀποστρεφομένου τε τοῦ Καίσαρος καὶ ἀπιόντος ἀπὸ τοῦ βήματος, οἵδε, σὺν ἐπείξει πλέονι βοῶντες, ἐνέκειντο παραμεῖναί τε αὐτὸν, καὶ κολάζειν σφῶν τοὺς ἁμαρτόντας. Ὁ δ' ἔτι μέν τι διέτριψεν, οὔτε ἀπιὼν, οὔτε ἐπανιὼν, ὑποκρινόμενος ἀπορεῖν. Ἐπανελθὼν δ' ὅμως, ἔφη· κολάσειν μὲν αὐτῶν οὐδένα, ἄχθεσθαι δ' ὅτι καὶ τὸ δέκατον τέλος, ὃ προετίμησεν ἀεὶ, τοιαῦτα θορυβεῖ. Καὶ τόδε, ἔφη, μόνον ἀφίημι τῆς στρατείας· δώσω δὲ καὶ τῷδε ὅμως τὰ ὑπεσχημένα ἅπαντα, ἐπανελθὼν ἐκ Λιβύης· δώσω δὲ καὶ γῆν ἅπασιν, ἐκτελεσθέντων τῶν πολέμων· οὐ καθάπερ Σύλλας, ἀφαιρούμενος ἑτέρων ἣν ἔχουσι, καὶ τοῖς ἀφαιρεθεῖσι τοὺς λαβόντας συνοικίζων, καὶ ποιῶν ἀλλήλοις ἐσαεὶ πολεμίους, ἀλλὰ τὴν τοῦ δήμου γῆν ἐπινέμων καὶ τὴν ἐμαυτοῦ, καὶ τὰ δέοντα προσωνούμενος. Κρότου δὲ καὶ εὐφημίας παρὰ πάντων γενομένης, τὸ δέκατον ὑπερήλγει τέλος, ἐς μόνον αὐτὸ τοῦ Καίσαρος ἀδιαλλάκτου φανέντος· καὶ σφᾶς αὐτὸν ἠξίουν διακληρῶσαί τε, καὶ τὸ μέρος θανάτῳ ζημιῶσαι. Ὁ δὲ οὐδὲν αὐτοὺς ὑπερεθίζειν ἔτι δεόμενος ἀκριβῶς μετανοοῦντας, συνηλλάσσετο ἅπασι, καὶ εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἐν Λιβύῃ πόλεμον ἐξῄει.

XCV. Διαβαλὼν δ' ἐκ Ῥηγίου τὸν πορθμὸν ἐπὶ Μεσσήνης, ἐς Λιλύβαιον ἦλθε. Καὶ πυθόμενος, Κάτωνα μὲν τὴν παρασκευὴν τοῦ πολέμου ναυσὶ καὶ πεζῶν τινι μέρει φρουρεῖν ἐν Ἰτύκῃ, μετὰ τῶν τριακοσίων, οὓς ἀπὸ σφῶν ἐκ πολλοῦ προβούλους ἐπεποίηντο τοῦ πολέμου, καὶ σύγκλητον ἐκάλουν· τὸν δ' αὐτοκράτορα Λεύκιον Σκιπίωνα καὶ τοὺς ἀρίστους ἐν Ἀδρυμητῷ στρατεύειν· διέπλευσεν ἐπὶ τὸν Σκιπίωνα. Καὶ αὐτὸν οἰχόμενον ἐς Ἰόβαν καταλαβὼν, παρέτασσεν ἐς μάχην παρ' αὐτὸ τοῦ Σκιπίωνος τὸ στρατόπεδον, ὡς ἐν καιρῷ συνοισόμενος τοῖς πολεμίοις χωρὶς αὐτοκράτορος οὖσιν. Ἀντεπῄεσαν δ' αὐτῷ Λαβιηνός τε καὶ Πετρήϊος, οἱ τοῦ Σκιπίωνος ὑποστράτηγοι· καὶ ἐκράτουν τῶν Καίσαρος παρὰ πολὺ, καὶ τραπέντας ἐδίωκον σοβαρῶς μετὰ κα-

tibus, adjecit : Dabo tamen vobis quidquid sum pollicitus, quum triumphavero cum aliis. Ad hanc, ut inexspectatam, ita clementem, vocem pudor continuo subiit omnes et æmulatio; reputantes, quam absurdum foret, si, ipsis imperatorem suum in medio tantorum bellorum cursu deserentibus, triumphum ejus secuturi essent alii; ipsi vero lucris, quæ magna speranda erant ex bello Africano carentes, invisos se cum ipsi Cæsari tum adversis partibus essent redditurі. Id igitur metuentes, magis etiam silebant consilii inopia, sperabantque, Cæsarem sibi remissurum aliquid, et propter instantem necessitatem mutaturum sententiam. Sed quum ille pariter sileret, amicis hortantibus, ut aliquid insuper eis diceret, nec paucis eisque duris verbis veteres commilitones suspensos relinqueret; rursus exorsus Quirites eos appellavit, non milites : quod erat signum jam dimissos esse a militia.

XCIV. Id illi non amplius ferentes, pœnitere se facti sui conclamabant; rogabantque ut porro sibi cum eo militare liceret. Aversante vero Cæsare, et descendente e tribunali, magis etiam conclamatum est, maneret, et pœnas de peccati auctoribus sumeret. Stetit ille paulisper, nec procedens, nec revertens; fingensque, se non expedire consilium. Tandem reversus : puniendum quidem, ait, neminem; dolere se autem, quod et decima legio, cui plurimum semper tribuisset, tales tumultus cieat. « Et hanc, inquit, solam missam facio; redditurus tamen et huic promissa, simul atque ex Africa fuero reversus. Dabo vero et agros omnibus, finito bello; non, ut Sylla, ereptos aliis, et colonos miscendo spoliatis, ut utrorumque excitetur alaturque simultas perpetua : sed agrum publicum, et meas privatas possessiones, dividam : et hi si minus suffecerint, emam meis pecuniis. » Tum vero plaudentibus omnibus acclamantibusque, soli decimæ legionis milites supra modum mœsti erant, quod pertinaciter infensum haberent Cæsarem : postulabantque, ut in decimum quemque capitaliter more majorum animadverteret. At Cæsar, videns nil opus esse serio pœnitentes irritare amplius, universos recepit in gratiam, protinusque ad bellum Africanum profectus est.

XCV. Rhegio Messanam transvectus, a freto Lilybæum usque duxit exercitum. Ibi postquam cognovit, Catonem Uticæ, ubi apparatus belli erat repositus, cum classe et terrestrium copiarum parte, esse præsidio; et cum eo trecentos illos, qui jamdudum præfecti erant belli consiliis, et Senatus appellabantur; cæterum L. Scipionem imperatorem cum fortissimis apud Adrumetum castra habere : contra Scipionem navigavit. Qui quum eo ipso tempore ad Jubam esset profectus, Cæsar, opportune ad congrediendum cum hostibus nactus imperatoris absentiam, ante ipsius Scipionis castra instruxit aciem. Neque vero Labienus Petreiusque, legati, detrectarunt prælium, et repressserunt Cæsarianos egregie : jamque fusos persequebantur su-

ταφρονήσεως, μέχρι Λαβιηνὸν μὲν ὁ ἵππος ἐς τὴν γαστέρα πληγεὶς ἀπεσείσατο, καὶ αὐτὸν οἱ παρασπισταὶ συνήρπαζον· ὁ δὲ Πετρήϊος, ὡς ἀκριβῆ τοῦ στρατοῦ λαβὼν πεῖραν, καὶ νικήσων ὅτε βούλεται, διέλυε τὸ ἔργον· ἐπειπὼν τοῖς ἀμφ' αὐτόν· Μὴ ἀφελώμεθα τὴν νίκην τὸν αὐτοκράτορα ἡμῶν Σκιπίωνα. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο μέρος, τῆς Καίσαρος τύχης ἔργον ἐφαίνετο, κρατησάντων ἄν, ὡς ἐδόκει, τῶν πολεμίων, ἄφνω τὴν μάχην ὑπὸ τῶν νικώντων διαλυθῆναι. Αὐτὸς δὲ λέγεται παρὰ τὴν φυγὴν, ἐγχρίμπτων ἅπασιν, ἐπιστρέφειν αὐτούς. Καί τινα τῶν τὰ μέγιστα σημεῖα, τοὺς ἀετοὺς, φερόντων τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ περισπάσας, μετενεγκεῖν ἀπὸ τῆς φυγῆς ἐς τὸ πρόσθεν· ἕως Πετρήϊος ἀνέζευξε, καὶ ὁ Καῖσαρ ἀσπασίως ὑπεχώρει. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς πρώτης ἐν Λιβύῃ Καίσαρι μάχης τέλος ἦν.

XCVI. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον, αὐτοῦ τε Σκιπίωνος ὀκτὼ τέλεσι πεζῶν καὶ ἱππέων δύο μυριάσιν (ὧν οἱ πολλοὶ Λίβυες ἦσαν) πελτασταῖς τε πολλοῖς καὶ ἐλέφασιν ἐς τριάκοντα προσδοκωμένου παρέσεσθαι, σὺν Ἰόβᾳ τῷ βασιλεῖ, καὶ τῷδε ἄγοντι πεζοὺς ἄλλους ἀμφὶ τρισμυρίους, καὶ ἱππέας Νομάδας ἐς δισμυρίους, καὶ ἀκοντιστὰς πολλοὺς, καὶ ἐλέφαντας ἑξήκοντα ἑτέρους· ἡ στρατιὰ τοῦ Καίσαρος ἐδείμαινε, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἐθορυβοῦντο, κατά τε πεῖραν ὧν ἤδη πεπόνθεσαν, καὶ κατὰ δόξαν τῶν ἐπιόντων τοῦ τε πλήθους, καὶ ἀρετῆς μάλιστα τῶν Νομάδων ἱππέων· ὅ τε τῶν ἐλεφάντων πόλεμος, ἀήθης σφίσιν ὤν, ἐξέπλησσε. Βόκχου δ', ἑτέρου Μαυρουσίων δυνάστου, Κίρταν (ἣ βασίλειον ἦν Ἰόβα) καταλαβόντος, ὁ μὲν Ἰόβας, ἐξαγγελθέντος αὐτῷ τοῦδε, ἐς τὰ οἰκεῖα μάλιστα ἀνεζεύγνυ μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ τριάκοντα ἐξ αὐτοῦ μόνους ὑπολιπὼν ἐλέφαντας τῷ Σκιπίωνι. Ἡ δὲ στρατιὰ τοῦ Καίσαρος ἐς τοσοῦτον ἀνεθάρρησεν, ὡς τὸ πέμπτον τέλος, αἰτῆσαν ἀντιταχθῆναι τοῖς ἐλέφασι, κρατῆσαι πάνυ καρτερῶς. Καὶ νῦν ἀπ' ἐκείνου τῷδε τῷ τέλει ἐλέφαντες ἐς τὰ σημεῖα ἐπίκεινται.

XCVII. Μακρᾶς δὲ καὶ ἐπιπόνου κατὰ πάντα τὰ μέρη τῆς μάχης καὶ πολυτρόπου γενομένης, περὶ ἑσπέραν μόλις ὁ Καῖσαρ ἐνίκα· καὶ τὸ στρατόπεδον εὐθὺς ἐξῄρει τὸ τοῦ Σκιπίωνος, οὐδὲν ἀνιεὶς, οὐδ' ἐν νυκτὶ, τῆς νίκης, μέχρι τὸ σύμπαν ἐξεργάσασθαι. Οἱ δ' ἐχθροὶ κατ' ὀλίγους, ὅπῃ δύναιντο, διέφευγον· καὶ ὁ Σκιπίων αὐτὸς ἅμα Ἀφρανίῳ, πάντα μεθεὶς, ἔφευγεν ἀνὰ τὸ πέλαγος ἐπὶ δώδεκα ἀφράκτων. Ὧδε μὲν δὴ καὶ ὅδε ὁ στρατὸς, ἐς ὀκτὼ μυριάδας μάλιστα συνελθὼν, ἔκ τε πολλοῦ γεγυμνασμένος, καὶ ἐκ τῆς προτέρας μάχης ἐν ἐλπίδι καὶ θάρσει γενόμενος, δευτέρᾳ τῇδε συμβολῇ συνετρίβετο ἀθρόως. Καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος κλέος ἐς ἄμαχον εὐτυχίαν ἐδοξάζετο, οὐδὲν ἔτι τῶν ἡσσωμένων ἐς ἀρετὴν αὐτοῦ μεριζόντων, ἀλλὰ καὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ἁμαρτήματα τῇ Καίσαρος τύχῃ προστιθέντων. Ἐδόκει γὰρ δὴ καὶ ὅδε ὁ πόλεμος ἀβουλίᾳ τῶν στρατηγῶν, οὔτε διατριψάντων αὐτὸν, ἕως ἀπορήσειεν ὁ Καῖσαρ, ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ, οὔτε τὴν πρώτην νίκην ἐς

perbo contemtimque, quum Labienum equus in ventre saucius excussit. Et hic quidem suorum succursu ereptus est: Petreius vero, contentus præsenti experimento haud sane dubio virtutis militum, et ratus, se, quandocunque libuisset, vincere posse; cecinit receptui, dicens proximis: Non est fraudandus imperator noster Scipio laude victoriæ. Atque altera pars rerum manifeste opus fuit Cæsaris, dum hostes in media victoria remittentes, fructum ejus emiserunt e manibus: ipse vero fertur fugientibus suis accurrens astitisse singulis, et e fuga eos retro in hostem convertisse; atque etiam aquiliferum quemdam sua manu retraxisse in primam aciem. Simulatque autem Petreius in castra se recepit, mox et Cæsar lubens suos reduxit. Et hujus quidem primæ Cæsarianorum in Africa pugnæ talis exitus fuit.

XCVI. Non multo post, quum diceretur adventare ipse Scipio cum octo legionibus, et equitum xx millibus, quorum magna pars Afri essent, magnoque cetratorum numero, et elephantis xxx, simulque Jubam regem, cum peditum circiter triginta, equitum Numidarum ad xx millibus, et multis jaculatoribus, elephantisque aliis LX; ingens in exercitu Cæsariano pavor cum tumultu subortus est, partim ob rem semel tentatam parum feliciter, partim quod formidandus videretur hostis, vel numero, vel virtute maxime Numidarum equitum: pugnamque præterea cum elephantis, cujus pugnæ nullum usum habebant Cæsariani, exhorrescebant. Sed postquam nunciatum est, Bocchum, alium regulum Maurorum, Cirtam occupasse Jubæ regiam; Juba, domestico periculo revocatus, propere in regnum reduxit exercitum, triginta solum elephantis apud Scipionem relictis: Cæsariani vero in tantum receperunt animos, ut quintæ legionis milites elephantis se opponi deposcerent, eoque impetrato egregie vincerent: unde hodieque elephantes legionis ejus sunt insignia.

XCVII. Cæterum prælium illud omni ex parte laboriosum ac varium, circa vesperam demum victoria Cæsaris finitum est: qui protinus castra etiam expugnavit hostium; nihil, ne ingruente quidem nocte, de persequenda victoria remittens, donec totam rem confecisset. Hostes passim diffugere, qua quisque poterat; Scipio cum Afranio, omissis rebus omnibus, per mare fugam tentavit cum apertis navibus duodecim. Atque ita hic quoque exercitus, ex LXXX ferme conflatus millibus, longa duratus militia, et animosior redditus a pugna proxima, renovato hoc prælio penitus attritus est. Jamque Cæsaris fortuna adeo celebrari cœpit, ut invictus plane haberetur; et ut victi nihil amplius virtuti ejus tribuerent, sed omnia, ne exceptis quidem propriis peccatis, eidem fortunæ Cæsaris imputarent. Cæteroquin enim hujus quoque belli tam citus tamque infelix exitus imperitia ducum accidisse videbatur, qui nec bellum trahendo

τέλος προαγαγόντων, συντριφθεὶς, οὕτως ὀξέως διαλυθῆναι.

XCVIII. Ἐξαγγελθέντων δὲ τούτων ἐς Ἰτύκην τρίτῃ μάλιστα ἡμέρᾳ, καὶ τοῦ Καίσαρος εὐθὺς ἐπὶ τὴν Ἰτύκην ἰόντος, ἐγίγνετο φυγὴ πάντων. Καὶ οὐδένα κατεῖχεν ὁ Κάτων, ἀλλὰ καὶ ναῦς ἐδίδου τοῖς αἰτοῦσι τῶν ἐπιφανῶν· αὐτὸς δ' εὐσταθῶς ὑπέμενε· καὶ τοῖς Ἰτυκαίοις, ὑπισχνουμένοις πρὸ ἑαυτῶν ὑπὲρ ἐκείνου δεήσεσθαι, ἐπιμειδιῶν ἀπεκρίνατο, οὐ δεήσειν αὐτῷ πρὸς Καίσαρα διαλλακτῶν, καὶ τοῦτο εἰδέναι καὶ τὸν Καίσαρα καλῶς. Σημηνάμενος δὲ τοὺς θησαυροὺς ἅπαντας, καὶ συγγραφὰς ὑπὲρ ἑκάστου τοῖς Ἰτυκαίων ἄρχουσιν ἐπιδοὺς, περὶ ἑσπέραν ἀμφὶ λουτρὰ καὶ δεῖπνον ἦν· καθεζόμενός τε ἐγεύετο, ὥσπερ εἴθιστο, ἐξ οὗ Πομπήϊος ἀνῄρητο· οὐδέν τε τῶν συνήθων ἐναλλάσσων, οὐδ' ἐλάσσω προσφερόμενος ἢ πλείω, συνελεσχήνευε τοῖς παροῦσι περὶ τῶν ἐκπεπλευκότων· καὶ ἠρώτα περὶ τοῦ πνεύματος, εἰ κατὰ πρύμνην ἔσοιτο αὐτοῖς· καὶ τοῦ διαστήματος, εἰ φθάσουσι πόῤῥω γενέσθαι, πρὶν ἐς ἕω Καίσαρα ἐπελθεῖν. Οὐ μὴν οὐδ' ἐς ὕπνον ἀπιὼν, ἐνήλλαξέ τι τῶν συνήθων, πλὴν ὅτι τὸν υἱὸν ἠσπάσατο φιλοφρονέστερον. Τὸ δὲ ξιφίδιον τῇ κλίνῃ τὸ σύνηθες οὐχ εὑρὼν παρακείμενον, ἐξεβόησεν, ὅτι προδιδοῖτο ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῖς πολεμίοις· Τίνι γὰρ, ἔφη, χρήσεσθαι προσιόντων, ἂν νυκτὸς ἐπίωσι; Τῶν δὲ αὐτὸν παρακαλούντων, μηδὲν ἐφ' ἑαυτὸν βουλεύειν, ἀλλ' ἀναπαύεσθαι χωρὶς ξιφιδίου, ἀξιοπιστότερον ἔτι εἶπεν· Οὐ γάρ ἐστί μοι, θέλοντι, καὶ δι' ἐσθῆτος ἐμαυτὸν ἀποπνῖξαι; καὶ ἐς τὰ τείχη τὴν κεφαλὴν ἀπαῤῥάξαι; καὶ ἐς τράχηλον κυβιστῆσαι; καὶ τὸ πνεῦμα κατασχόντα ἐκτρῖψαι; Πολλά τε ὅμοια εἰπὼν, παρήγαγεν αὐτοὺς παραθεῖναι τὸ ξιφίδιον. Ὡς δὲ ἐτέθη, Πλάτωνος αἰτήσας τὴν περὶ ψυχῆς συγγραφὴν, ἀνεγίγνωσκε.

XCIX. Καὶ ἐπεὶ τέλος εἶχε τῷ Πλάτωνι ὁ λόγος, ἀναπαύεσθαι τοὺς περὶ θύρας ὑπολαβὼν, ἔτρωσεν αὐτὸν ὑπὸ τὰ στέρνα. Προπεσόντων δ' αὐτῷ τῶν σπλάγχνων, καὶ στόνου τινὸς ἐξακουσθέντος, ἐσέδραμον οἱ περὶ θύρας· καὶ οἱ ἰατροὶ τὰ σπλάγχνα ἔτι σῷα ὄντα ἐνέθηκαν ἔνδον, καὶ τὰς πληγὰς ἐπιῤῥάψαντες ἐπέδησαν. Ὁ δὲ ἀνενεγκὼν, αὖθις ὑπεκρίνετο· καὶ κατεμέμφετο μὲν ἑαυτῷ πληγῆς ἀσθενοῦς, χάριν δ' ὡμολόγει τοῖς περισώσασι, καὶ καταδαρθεῖν ἔφη δεῖσθαι. Οἱ μὲν δὴ, τὸ ξίφος ἔχοντες, ᾤχοντο, καὶ τὰς θύρας ὡς ἠρεμοῦντι ἐπέκλεισαν. Ὁ δ' ὕπνου δόξαν αὐτοῖς παρασχὼν, τὰ δεσμὰ ταῖς χερσὶ μετὰ σιγῆς ἀπεῤῥήγνυ, καὶ τὰς ῥαφὰς τοῦ τραύματος ἀνέπτυσσεν· οἷα θηρίον τό τε τραῦμα καὶ τὴν γαστέρα εὐρύνων ὄνυξι, καὶ δακτύλοις ἐρευνῶν, καὶ τὰ σπλάγχνα διαῤῥίπτων· μέχρι ἐτελεύτησεν, ἔτη μὲν ἀμφὶ πεντήκοντα γεγονώς· ὁμολογούμενος δὲ τήν τε γνώμην, ἐς ὅ τι κρίνειε, πάντων ἀνδρῶν ἐπιμονώτατος φῦναι, καὶ τὸ δίκαιον ἢ πρέπον ἢ καλὸν οὐκ ἔθεσι μᾶλλον ἢ μεγαλοψύχοις λογισμοῖς ὁρίσαι. Μαρκίᾳ γέ τοι, τῇ Φιλίππου, συνὼν ἐκ παρθένου, καὶ

conati sint hostem in alieno solo ad commeatuum inopiam redigere, nec primam victoriam curarint absolvere.

XCVIII. His rebus tertio die, postquam pugnatum est, Uticam nunciatis, et Cæsare mox secuto nuncios; omnes ad fugam versi sunt. Neque quemquam retinebat Cato; qui naves etiam dabat rogantibus nobilibus : ipse vero constanter manebat. Et quum Uticenses pollicerentur, se prius pro illo quam pro se ipsis Cæsarem deprecaturos, subridens Cato, negavit sibi opus esse conciliatoribus; adjecitque, non ignorare id Cæsarem. Obsignatis deinde thesauris omnibus, et syngraphis de unaquaque re traditis Uticensium magistratibus; vespere lotus cœnavit, et sedens cibum sumsit, quemadmodum, ex quo interfectus erat Pompeius, consueverat; nihil de usitata vivendi ratione mutans, nec largius nec parcius fruens appositis : et familiariter cum his qui aderant garriens de illis qui e portu solverant, interrogabat de vento an secundus eis esset, quantumque provecti essent, et an extra conspectum sint futuri, priusquam mane Cæsar superveniat. Ac ne cubitum quidem discedens, quidquam de solito more mutavit, nisi quod filium magis comiter complexus est. Ut vero gladium ad lectum ex more non reperit, exclamavit, prodi se a domesticis : « quod enim superesse telum, si noctu invadatur ab hostibus? » Quumque illi orarent, ne quid durius in se consuleret, et quiesceret potius sine gladio, credibilius etiam dixit : « Quasi, si mori libeat, non possim aut vestibus me suffocare, aut parieti caput illidere, aut ex alto me præcipitare, aut cohibito spiritu enecare? » His dictis, et multis aliis similibus, persuasit eis Cato, ut gladium loco suo reponerent : quo facto, Platonis librum de Anima poposcit perlegitque.

XCIX. Lecto Platonis libro, ratus dormire hos, qui pro foribus erant, inflixit sibi vulnus sub pectore. Quum autem intestina procidissent, et exauditus esset gemitus quidam, accurrerunt qui ad fores præsto erant : et medici salva etiam tum intestina in vulnus retruserunt, consutumque obvinxerunt fasciis. Cato, ubi se recollegit, se ipse quidem reprehendit propter vulneris levitatem; sed simulatione rursus utens, gratias agebat opem ferentibus, addens, somno sibi jam esse opus. Illis vero cum gladio digressis, atque etiam foribus, quum quietum jam putarent, occlusis; dum dormire creditur, manibus Cato silentio disrupit fascias, suturasque vulneris solvit; et dilatato unguibus, ad feræ instar, vulnere, ventrem digitis perscrutatus, intestina laceravit; donec exhalaret animam, anno ætatis circiter quinquagesimo. Fuerat autem Cato, consentiente omnium sententia, vir omnium hominum gravissimus tenacissimusque propositi; qui justum ac honestum, non ex vulgi moribus metiretur, sed rectis atque generosis rationibus. Qui et Marciam uxorem, Philippi filiam, quam virginem duxerat,

ἀρεσκόμενος αὐτῇ μάλιστα, καὶ παῖδας ἔχων ἐξ ἐκείνης, ἔδωκεν ὅμως αὐτὴν Ὁρτησίῳ, τῶν φίλων τινὶ, παίδων τε ἐπιθυμοῦντι, καὶ τεκνοποιοῦ γυναικὸς οὐ τυγχάνοντι· μέχρι κἀκείνῳ κυήσασαν, ἐς τὸν οἶκον αὖθις ὡς χρήσας ἀνεδέξατο. Τοιόσδε μὲν δὴ Κάτων ἦν. Καὶ αὐτὸν οἱ Ἰτυκαῖοι λαμπρῶς ἔθαπτον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἔφη μὲν, οἷ φθονῆσαι Κάτωνα καλῆς ἐπιδείξεως· Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον ἐς αὐτὸν, καὶ ἐπιγράψαντος Κάτων, ἀντέγραψε κατηγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν Ἀντικάτων.

C. Ἰόβας δὲ καὶ Πετρήϊος τῶν γιγνομένων πυνθανόμενοι, καὶ οὐδεμίαν σφίσιν οὔτε φυγὴν οὔτε σωτηρίαν ἐπινοοῦντες, ἐπὶ διαίτῃ ξίφεσι διεχρήσαντο ἀλλήλους· καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν Ἰόβα Καῖσαρ ὑποτελῆ Ῥωμαίοις ἐποίησεν, αὐτῇ Σαλούστιον Κρίσπον ἐγκαταστήσας. Ἰτυκαίοις δὲ καὶ τῷ Κάτωνος υἱῷ συνεγίγνωσκε· καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Πομπηΐου, μετὰ δύο παίδων αὐτῆς, ἐν Ἰτύκῃ καταλαβὼν, ἐξέπεμπε σώους τῷ Πομπηΐῳ. Τῶν δὲ τριακοσίων ὅσους εὗρε, διέφθειρε. Λεύκιος δὲ Σκιπίων ὁ αὐτοκράτωρ, χειμαζόμενος ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ πολεμίαις ναυσὶν ἐντυχὼν, ἐφέρετο γενναίως· μέχρι καταλαμβανόμενος αὐτόν τε διεχρήσατο, καὶ τὸ σῶμα μεθῆκεν ἐς τὸ πέλαγος. Τοῦτο μὲν δὴ καὶ τῷ περὶ Λιβύην Καίσαρος πολέμῳ τέλος ἐγίγνετο.

CI. Αὐτὸς δ' ἐπανελθὼν ἐς Ῥώμην ἐθριάμβευε τέσσαρας ὁμοῦ θριάμβους· ἐπί τε Γαλάταις, ὧν δὴ πολλὰ καὶ μέγιστα ἔθνη προσέλαβε, καὶ ἀφιστάμενα ἄλλα ἐκρατύνατο· καὶ Ποντικὸν ἐπὶ Φαρνάκει· καὶ Λιβυκὸν, ἐπὶ Λιβύων τοῖς συμμαχήσασι τῷ Σκιπίωνι· ἔνθα καὶ Ἰόβα παῖς, Ἰόβας, ὁ συγγραφεὺς, βρέφος ὢν ἔτι, παρήγετο. Παρήγαγε δέ τινα καὶ τῆς ἀνὰ τὸν Νεῖλον ναυμαχίας θρίαμβον Αἰγύπτιον, μεταξὺ τοῦ Γαλατῶν καὶ Φαρνάκους. Τὰ δὲ Ῥωμαίων φυλαξάμενος ἄρα, ὡς ἐμφύλια, οὐκ ἐοικότα τε αὐτῷ, καὶ Ῥωμαίοις αἰσχρὰ καὶ ἀπαίσια, ἐπιγράψαι θριάμβῳ· παρήνεγκεν ὅμως αὐτῶν ἐν τοῖσδε τὰ παθήματα ἅπαντα, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐν εἰκόσι καὶ ποικίλαις γραφαῖς, χωρίς γε Πομπηΐου· τοῦτον γὰρ δὴ μόνον ἐφυλάξατο δεῖξαι, σφόδρα ἔτι πρὸς πάντων ἐπιποθούμενον. Ὁ δὲ δῆμος ἐπὶ μὲν τοῖς οἰκείοις κακοῖς, καίπερ δεδιὼς, ἔστενε· καὶ μάλιστα, ὅτε ἴδοι Λεύκιόν τε Σκιπίωνα τὸν αὐτοκράτορα πλησσόμενον ἐς τὰ στέρνα ὑφ' ἑαυτοῦ, καὶ μεθιέμενον ἐς τὸ πέλαγος· ἢ Πετρήϊον ἐπὶ διαίτῃ διαχρώμενον ἑαυτὸν, ἢ Κάτωνα ὑφ' ἑαυτοῦ διασπώμενον, ὡς θηρίον. Ἀχιλλᾷ δ' ἐφήσθησαν καὶ Ποθεινῷ, καὶ τὴν Φαρνάκους φυγὴν ἐγέλασαν.

CII. Χρήματα δ' ἐν τοῖς θριάμβοις φασὶ παρενεχθῆναι μυριάδας ἓξ καὶ ἥμισυ ταλάντων, καὶ στεφάνους δύο καὶ εἴκοσι καὶ δισχιλίους ἐπὶ τοῖς ὀκτακοσίοις, ἀπὸ χρυσοῦ, ἕλκοντας ἐς δισμυρίας καὶ δέκα καὶ τέσσαρας καὶ τετρακοσίας λίτρας. Ἀφ' ὧν εὐθὺς ἐπὶ τῷ θριάμβῳ διένειμε, τὰ ὑπεσχημένα πάνθ' ὑπερβάλλων, στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς Ἀττικὰς, λοχαγῷ δ' αὐτοῦ τὸ διπλάσιον, καὶ χιλιάρχῃ καὶ ἱπ-

valde quidem dilectam et communium jam liberorum matrem, Hortensio tamen amico, cui, prolis cupido, infecunda conjux erat, cessit; donec ex illo quoque matrem factam recepit domum, qui commodato illam tradidisset amico. Hujusmodi fuit Cato; ab Uticensibus sepultus magnifice. Cujus morte audita, Cæsar quidem ait: invidit mihi Cato pulchri facti laudem. Cæterum quum Cicero librum in defuncti laudem edidisset, inscriptum, Cato; contra Cæsar accusationem ejus edidit, quam Anticatonem inscripsit.

C. At Juba cum Petreio, ubi didicerunt quæ acciderant, nullam videntes aut fugæ aut salutis spem reliquam, in cœnaculo mutuis se ipsi interfecerunt vulneribus. Regnum Mauritaniæ Cæsar tributarium populo Romano fecit, eique Salustium Crispum præfecit. Ignovit autem Uticensibus et Catonis filio. Filiam quoque Pompeii Uticæ deprehensam, cum duobus liberis, ad adolescentem Pompeium misit incolumes. Ex trecentis vero illis necavit quotquot in potestatem redacti sunt. At L. Scipio imperator, fluctibus in alto jactatus, in hostiles naves incidit: quas quum, strenue licet connitens, evadere non posset, gladio se prius manu sua transfixum in mare dedit præcipitem. Atque ita in Africa quoque debellatum est a Cæsare.

CI. Hinc in urbem reversus Cæsar, quatuor simul triumphos duxit: de Gallis unum, quorum multas maximasque nationes adjecerat imperio, deficientesque retraxerat ad officium: alium de Pharnace, Ponticum: alium Africanum, de Afris qui Scipionem bello juverant: in quo Jubæ filius, Juba historicus, infans etiam tum, traductus est. Duxit et alium de Ægyptiis, in Nilo victis navali prælio; quem inseruit medium, Gallicum inter et Ponticum. Et quanquam de Romanis ex professo triumphare veritus est, quippe civibus, quod nec ipsi decorum foret, et populo Romano turpe et infaustum; tamen translatæ sunt in cæteris pompis picturæ omnium civilium cladium, atque etiam virorum effigies, absque unius Pompeii imagine: quem solum non est ausus ostentare, propter recens omnium viri illius desiderium. Populus tamen ne metu quidem cohiberi potuit, quin malis suis ingemisceret: præcipue quum agnosceret L. Scipionem imperatorem, in medio mari suapte manu sauciatum, in undas e navi cadere; Petreium vero in cœnaculo: Catonem item, non secus quam bestiam, unguibus suamet ipsius viscera disrumpere. Achillæ vero Pothinique casus tanto plausu exceptus est a spectatoribus, quanto risu Pharnacis fuga.

CII. Pecuniæ vero traductæ per hos triumphos LX millia talentorum fuisse proditum est, cum dimidio talento: insuper coronas aureas MM. DCCC. XXII, quarum pondus XX M. CCCC. XIV libras conficiebat. Ex quarum pretio protinus post triumphum persolutum est militi, etiam cum insigni auctario, quidquid Cæsar promiserat: militibus singulis quinquies millenæ drachmæ Atticæ; duplum centurionibus; tribunis et præfectis alarum quadruplum: plebi

πάρχῃ τὸ ἔτι διπλάσιον, καὶ τοῖς δημόταις, ἑκάστῳ μνᾶν Ἀττικήν. Ἐπέδωκε δὲ καὶ θέας ποικίλας, ἵππων τε, καὶ μουσικῆς, καὶ πεζομαχίας, ἀνδρῶν χιλίων πρὸς ἑτέρους χιλίους, καὶ ἱππομαχίαν διακοσίων πρὸς ἴσους· καὶ ἀναμὶξ ἄλλων πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἀγῶνα· ἐλεφάντων τε μάχην εἴκοσι πρὸς εἴκοσι· καὶ ναυμαχίαν ἐρετῶν τετρακισχιλίων, ἐπιβεβηκότων ἐς μάχην χιλίων ἑκατέρωθεν. Ἀνέστησε καὶ τῇ γενετείρᾳ τὸν νεών, ὥσπερ εὔξατο μέλλων ἐν Φαρσάλῳ μαχεῖσθαι· καὶ τέμενος τῷ νεῷ περιέθηκεν, ὃ Ῥωμαίοις ἔταξεν ἀγορὰν εἶναι, οὐ τῶν ὠνίων, ἀλλ' ἐπὶ πράξεσι συνιόντων ἐς ἀλλήλους· καθὰ καὶ Πέρσαις ἦν τις ἀγορὰ, ζητοῦσιν ἢ μανθάνουσι τὰ δίκαια. Κλεοπάτρας τε εἰκόνα καλὴν τῇ θεῷ παρεστήσατο, ἣ καὶ νῦν συνέστηκεν αὐτῇ. Τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος, ἐς ἥμισυ λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν. Ἐς τοσοῦτον καθεῖλεν ἡ τῶνδε φιλονεικία τὴν πόλιν.

CIII. Αὐτὸς δὲ, ἤδη τέταρτον ὑπατεύων, ἐπὶ τὸν νέον Πομπήϊον ἐστράτευεν ἐς Ἰβηρίαν· ὅσπερ αὐτῷ λοιπὸς ἦν ἔτι πόλεμος ἐμφύλιος, οὐκ εὐκαταφρόνητος. Τῶν τε γὰρ ἀρίστων ὅσοι διεπεφεύγεσαν ἐκ Λιβύης, ἐκεῖ συνέδραμον. Καὶ στρατὸς, ὁ μὲν, ἐξ αὐτῆς Λιβύης τε καὶ Φαρσάλου τοῖς ἡγεμόσι συνῆλθεν, ὁ δὲ, ἐξ Ἰβήρων τε καὶ Κελτιβήρων, ἔθνους ἀλκίμου καὶ χαίροντος ἀεὶ μάχαις· πολὺς δὲ καὶ δούλων ὅμιλος ἐστρατεύετο τῷ Πομπηΐῳ· καὶ τέταρτον ἔτος εἶχον ἐν τοῖς γυμνασίοις, καὶ γνώμην ἕτοιμον ἀγωνίσασθαι μετὰ ἀπογνώσεως. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα σφαλεὶς ὁ Πομπήϊος, οὐκ ἀνεβάλλετο τὴν μάχην, ἀλλ' εὐθὺς ἐλθόντι τῷ Καίσαρι συνεμάχετο· καίτοι τῶν πρεσβυτέρων αὐτῷ παραινούντων, ἐκ πείρας ὧν ἀμφί τε Φάρσαλον καὶ Λιβύην ἐπεπόνθεσαν, ἐκτρίβειν τῷ χρόνῳ τὸν Καίσαρα, καὶ ἐς ἀπορίαν, ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ, περιφέρειν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦκε μὲν ἀπὸ Ῥώμης ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν ἡμέραις, βαρυτάτῳ στρατῷ μακροτάτην ὁδὸν ἐπελθών. Δέος δ', οἷον οὐ πρότερον, ἐνέπιπτεν αὐτοῦ τῷ στρατῷ, κατὰ δόξαν τῶν πολεμίων τοῦ τε πλήθους καὶ ἀσκήσεως καὶ ἀπογνώσεως.

CIV. Δι' ἃ καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτὸς ἐβράδυνεν· ἔστε πού τι αὐτῷ κατασκεπτομένῳ προσπελάσας ὁ Πομπήϊος, ὠνείδισεν ἐς δειλίαν. Καὶ τὸ ὄνειδος οὐκ ἐνεγκὼν ὁ Καῖσαρ, ἐξέτασσε παρὰ πόλιν Κορδύβην, σύνθημα καὶ τότε δοὺς Ἀφροδίτην· ἔδωκε δὲ καὶ ὁ Πομπήϊος Εὐσέβειαν. Ὡς δὲ, καὶ συνιόντων ἤδη, τοῦ Καίσαρος στρατοῦ τὸ δέος ἥπτετο, καὶ ὄκνος ἐπεγίγνετο τῷ φόβῳ, θεοὺς πάντας ὁ Καῖσαρ ἱκέτευε, τὰς χεῖρας ἐς τὸν οὐρανὸν ἀνίσχων, μὴ ἑνὶ πόνῳ τῷδε πολλὰ καὶ λαμπρὰ ἔργα μιῆναι, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπιθέων παρεκάλει· τό τε κράνος τῆς κεφαλῆς ἀφαιρῶν, ἐς πρόσωπον ἐδυσώπει καὶ προύτρεπεν. Οἱ δὲ οὐδ' ὥς τι μετέβαλλον ἀπὸ τοῦ δέους· ἕως ὁ Καῖσαρ αὐτὸς, ἁρπάσας τινὸς ἀσπίδα, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἡγεμόσιν εἰπὼν, Ἔσται τοῦτο τέλος ἐμοί τε τοῦ βίου καὶ ὑμῖν τῶν στρατειῶν· προύδραμε τῆς τάξεως ἐς τοὺς πολεμίους ἐπὶ τοσοῦτον,

viritim mina Attica. Edita sunt varia spectacula, circensium ludorum; musicorum; peditum prælio inter se concurrentium, millenorum utrinque, ducenorumque utrinque equitum; rursus aliud equitum et peditum promiscue pugnantium. Commissi sunt et viceni elephanti; et navale prælium repræsentatum, quadringenis utrinque remigibus, millenis sociis navalibus decertantibus. Ædem quoque Veneri genitrici Cæsar dedicavit, ex voto concepto instante pugna Pharsalica; et aream ædi circumstruxit, quod Forum populo Romano esse voluit; non rerum venalium, sed negotiis publicis tractandis; qualia Persis quoque sunt fora, ubi redduntur jura et discuntur etiam. Ad deæ latus pulchram effigiem Cleopatræ statuit, quæ hodieque juxta visitur. Censu deinde acto, ferme dimidio minus capitum censum aiunt, quam ante hujus belli civilis initium: in tantum afflixit rempublicam duorum civium contentio.

CIII. Jam vero quartum consul Cæsar expeditionem contra juniorem Pompeium suscepit in Hispaniam; quod unum reliquum erat civilium bellorum, neutiquam contemnendum. Nam optimatium quotquot evaserant ex Africa, eo concurrerant; et exercituum ex Pharsalica Africanaque clade reliquiæ eodem cum suis ducibus convenerant; hisque accesserat supplementum ex validis ac pugnacibus Hispanorum Celtiberorumque gentibus. Servorum quoque magna multitudo in castris Pompeianis militabat. Qui jam quartum in annum exercitati promtissime operam suam offerebant, extremam certaminis aleam subituri. Quæ res maxime fefellit Pompeium, ut nihil cunctatus auderet venienti Cæsari occurrere; nequidquam monentibus senioribus, quos Pharsalica Africanaque pugna cautiores fecerat, ut bellum trahendo hostiles opes attereret, et in alieno solo morantes redigeret ad inopiam. Advenit in Hispania Cæsar die vicesimo septimo, ex quo Roma erat egressus, cum gravi exercitu viam longissimam emensus. Metus autem, qualis nunquam ante, milites ejus invasit, territos fama multitudinis hostium, bello exercitatissimorum desperatorumque.

CIV. Qua de causa ne ipse Cæsar quidem properabat; donec ei Pompeius, speculandi causa progresso propius accedens, exprobravit ignaviam. Tum vero, non ferens illud opprobrium, instruxit aciem prope Cordubam; et tunc quoque Venerem pro tessera dedit; Pompeius vero Pietatem. Quum autem, collatis jam signis, Cæsariani præ pavore segnius rem aggrederentur, Cæsar sublatis ad cœlum manibus deos omnes invocavit, ne uno ignominioso conflictu tot egregias abolerent victorias: discurrensque inter milites, hortatus est eos sublata a facie galea, quo magis agnitus pudorem eis incuteret. Qui ubi ne sic quidem metum remiserunt, ipse tandem, arrepto cujusdam clypeo, ad proximos tribunos hæc verba locutus: jam nunc et mihi vitæ finis erit, et vobis militiæ! ante reliquam aciem eo usque pro-

ὡς μόνους αὐτῶν ἀποσχεῖν δέκα πόδας, καὶ διακόσια αὐτῷ δόρατα ἐπιβληθῆναι, καὶ τούτων τὰ μὲν αὐτὸν ἐκκλῖναι, τὰ δὲ ἐς τὴν ἀσπίδα ἀναδέξασθαι. Τότε γὰρ δὴ τῶν τε ἡγεμόνων προθέων ἕκαστος ἵστατο παρ' αὐτόν, καὶ ὁ στρατὸς ἅπας ἐμπεσὼν μετὰ ὁρμῆς ὅλην ἠγωνίζετο τὴν ἡμέραν, προὔχων τε καὶ ἡττώμενος ἀεὶ παρὰ μέρος· μέχρις ἐς ἑσπέραν μόλις ἐνίκησεν. Ὅτε καὶ φασὶν αὐτὸν εἰπεῖν, ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ καὶ περὶ ψυχῆς.

CV. Φόνου δὲ πολλοῦ γενομένου, καὶ φυγῆς τῶν Πομπηΐου στρατιωτῶν ἐς τὴν Κορδύβην, ὁ μὲν Καῖσαρ, ἵνα μὴ διαφυγόντες οἱ πολέμιοι πάλιν ἐς μάχην παρασκευάσαιντο, ἐκέλευε τὸν στρατὸν ἐκτειχίσαι τὴν Κορδύβην. Οἱ δὲ κάμνοντες τοῖς γεγονόσι, τά τε σώματα καὶ τὰ ὅπλα τῶν ἀνῃρημένων ἐπεφόρουν ἀλλήλοις, καὶ δόρασιν αὐτὰ διαπηγνύντες ἐς τὴν γῆν, ἐπὶ τοιοῦδε τείχους ηὐλίσαντο. Τῆς δ' ἐπιούσης ἑάλω μὲν ἡ πόλις, τῶν δὲ ἡγεμόνων τοῦ Πομπηΐου Σκάπλας μέν, νήσας πυράν, ἑαυτὸν ἐνέπρησεν· Οὐάρου δὲ καὶ Λαβιηνοῦ καὶ ἑτέρων ἀνδρῶν ἐπιφανῶν ἐκομίσθησαν αἱ κεφαλαὶ Καίσαρι. Πομπήϊος δ' αὐτὸς διέφυγε μὲν ἀπὸ τῆς ἥσσης σὺν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἱππεῦσιν ἐπὶ Καρθαίας, ἔνθα αὐτῷ νεῶν στόλος ἦν· καὶ παρῆλθεν ἐς τὰ νεώρια λαθών, ὥς τις ἰδιώτης, φορείῳ κομιζόμενος. Ὁρῶν δὲ καὶ τούτους ἀπογιγνώσκοντας ἑαυτῶν, ἔδεισε περὶ ἐκδόσεως· καὶ ἔφευγεν αὖθις, ἐπιβαίνων σκάφους. Ἐμπλακέντα δ' αὐτοῦ τὸν πόδα καλωδίῳ, κόπτων τις τὸ καλώδιον ξιφιδίῳ, τὸν ταρσὸν ἔτεμεν, ἀντὶ τοῦ καλωδίου, τοῦ ποδός· καὶ διαπλεύσας ἔς τι χωρίον ἐθεραπεύετο. Ζητούμενος δὲ κἀνταῦθα, ἔφευγε διὰ δυσβάτου καὶ ἀκανθώδους ὁδοῦ, τὸ τραῦμα περικεντούμενος, μέχρι κάμνων ὑπό τι δένδρον ἐκαθέζετο. Καὶ τῶν ζητητῶν ἐπιπεσόντων, οὐκ ἀγεννῶς αὐτοὺς ἀμυνόμενος, κατεκόπη. Τοῦδε μὲν δὴ τὴν κεφαλὴν ὁ Καῖσαρ ἐνεχθεῖσάν οἱ προσέταξέ τινι θάψαι. Καὶ ὁ πόλεμος ἑνὶ ἔργῳ καὶ ὅδε παρὰ δόξαν ἐλέλυτο. Τοὺς δ' ἐξ αὐτοῦ διαφυγόντας ἤθροιζεν ὁ τοῦδε τοῦ Πομπηΐου νεώτερος ἀδελφός, Πομπήϊος μὲν καὶ ὅδε ὤν, Σέξτος δὲ καλούμενος τῷ προτέρῳ τῶν ὀνομάτων. Ἀλλ' ὅδε μὲν ἔτι λανθάνων καὶ διαδιδράσκων ἐλῄστευεν.

CVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς Ῥώμην ἠπείγετο, καὶ ἐμφύλια πάντα καθελών, ἐπὶ φόβου καὶ δόξης οἵας οὔ τις πρότου. Ὅθεν αὐτῷ τιμαὶ πᾶσαι, ὅσαι ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἀμέτρως ἐς χάριν ἐπενοοῦντο, θυσιῶν τε πέρι, καὶ ἀγώνων, καὶ ἀναθημάτων ἐν πᾶσιν ἱεροῖς καὶ δημοσίοις χωρίοις, ἀνὰ φυλὴν ἑκάστην· καὶ ἐν ἔθνεσιν ἅπασι, καὶ ἐν βασιλεῦσιν ὅσοι Ῥωμαίοις φίλοι. Σχήματά τε ἐπεγράφετο ταῖς εἰκόσι ποικίλα· καὶ στέφανος ἐκ δρυὸς ἦν ἐπ' ἐνίαις, ὡς σωτῆρι τῆς πατρίδος· ᾧ πάλαι τοὺς ὑπερασπίσαντας ἐγέραιρον οἱ περισωθέντες. Ἀνεῤῥήθη δὲ καὶ Πατὴρ πατρίδος, καὶ δικτάτωρ ἐς τὸν ἑαυτοῦ βίον ᾑρέθη, καὶ ὕπατος ἐς δέκα ἔτη· καὶ τὸ σῶμα ἱερὸς καὶ ἄσυλος εἶναι· καὶ χρηματίζειν ἐπὶ θρόνων ἐλεφαντίνων τε καὶ χρυσέων· καὶ θύειν μὲν αὐτὸν ἀεὶ θριαμ-

curril, ut decem tantum pedes ab hoste distaret, ducentisque telis peteretur; quorum partem declinavit flexu corporis, partem clypeo excepit. Tum demum tribuni, certatim ad eum tegendum procurrerunt; et totus exercitus magno impetu provolans per totum diem dubio Marte continuavit prælium : sub vesperam tandem potitus victoria. Quo tempore dixisse Cæsar fertur, sæpe se de victoria, tunc vero et de vita, certasse.

CV. Post magnam editam cædem, Pompeianis intra Cordubam compulsis, Cæsar, veritus ne hostis inde elapsus redintegraret prælium, jussit urbem circumvallari. At milites, jam fessi laboribus, corpora armaque cæsorum aggesta hastis humi confixerunt, et excubaverunt ad hujusmodi valli speciem. Sequenti die capta urbe, ex Pompeianis ducibus Scapula conscenso rogo seipsum exussit; Vari et Labieni cæterorumque nobilium capita ad Cæsarem sunt relata. Pompeius e pugna cum CL equitibus versus Carteiam, ubi classem habebat, profugit; intravitque in navalia, privato cultu delatus lectica. Postquam vero hos quoque desperare de salute animadvertit, metuens ne dederetur, fugam rursus conscensa navicula capessivit. Sed quum implicuisset pedem funiculo, accidit, ut funem aliquis præcidere volens talum ei per errorem secaret : quapropter ad villam appelli navim Pompeius jussit, ubi vulnus curaret. Quo postquam emissi sunt, qui eum conquirerent, fugit per sentes et aspreta, spinis vulnus pungentibus : tandemque lassus sub quadam consedit arbore; ubi deprehensus persecutoribus, strenue repugnans, occubuit. Caput ad se relatum Cæsar sepeliri jussit. Ita hoc quoque bellum uno conflictu, præter opinionem, finitum est. Eos qui cladem hanc evasere, minor Pompeii frater, prænomine Sextus, deinde collegit : verum is tum latitans adhuc et fugitans latrocinabatur.

CVI. Jam Cæsar, sublatis omnibus bellis civilibus, Romam properavit : timendus et illustris quantum ad eum diem nemo alius. Quamobrem ad demerendam ejus gratiam humani omnes divinique honores in eum cumulati sunt : sacrificia, ludi, statuæ, in omnibus templis et locis publicis, per singulas tribus, et per omnes provincias, perque regna sociorum et amicorum populi Romani. Et signa ejus vario habitu effingebantur; nonnullisque querna imposita est corona, quasi servatori patriæ; quo genere coronarum olim cives honorabant eos, qui salutem ipsorum protexissent. Et Patriæ Pater appellatus est, et dictator creatus perpetuus, et consul in decennium, et Sacrosanctus declaratus. Decretumque, ut jus redderet in sellis eburneis aureisve, et ut inter sacrificandum triumphali veste semper

θικῶς ἠμφιεσμένον, τὴν δὲ πόλιν ἀνὰ ἔτος ἕκαστον, αἷς αὐτὸς ἡμέραις ἐν παρατάξεσιν ἐνίκα· ἱερέας δὲ καὶ ἱερείας ἀνὰ πενταετὲς εὐχὰς δημοσίας ὑπὲρ αὐτοῦ τίθεσθαι· καὶ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς καθισταμένας ὀμνύναι, μηδενὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος ὁριζομένων ἀντιπράξειν. Ἔς τε τιμὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ τὸν Κυϊντίλιον μῆνα, Ἰούλιον ἀντὶ Κυϊντιλίου μετωνόμασαν εἶναι· καὶ νεὼς ἐψηφίσαντο πολλοὺς αὐτῷ γενέσθαι καθάπερ θεῷ, καὶ κοινὸν αὐτοῦ καὶ Ἐπιεικείας, ἀλλήλους δεξιουμένων.

CVII. Οὕτως ἐδεδοίκεσαν μὲν ὡς δεσπότην, εὔχοντο δὲ σφίσιν ἐπιεικῆ γενέσθαι. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ βασιλέα προσειπεῖν ἐπενόουν· μέχρι μαθὼν αὐτὸς ἀπηγόρευσε καὶ ἠπείλησεν, ὡς ἀθέμιστον ὄνομα, μετὰ τὴν τῶν προγόνων ἀράν· σπεῖραι δ' ὅσαι στρατηγίδες αὐτὸν ἐκ τῶν πολέμων ἔτι ἐσωματοφυλάκουν, ἀπέστησε τῆς φυλακῆς, καὶ μετὰ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἐπεφαίνετο μόνης. Ὧδε δ' ἔχοντι, καὶ χρηματίζοντι πρὸ τῶν ἐμβόλων, τὸ ψήφισμα τῶν προλελεγμένων τιμῶν ἡ βουλή, τῶν ὑπάτων ἡγουμένων, ἐν κόσμῳ τῷ πρέποντι ἑκάστῳ, προσέφερον. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐδεξιοῦτο μέν, οὐχ ὑπανέστη δὲ προσιοῦσιν, οὐδ' ἐπιμένουσι· ἀλλὰ τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὸν ἐς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλικῆς προσηγορίας καὶ τόδε παρέσχε. Τὰς δὲ ἄλλας τιμὰς χωρὶς τῆς δεκαετοῦς ὑπατείας προσέμενος, ὑπάτους ἐς τὸ μέλλον ἀπέφηνεν αὐτόν τε καὶ Ἀντώνιον, τὸν ἵππαρχον ἑαυτοῦ· Λεπίδῳ προστάξας ἱππαρχεῖν ἀντὶ τοῦ Ἀντωνίου, ἄρχοντι μὲν Ἰβηρίας, ἡγεμονεύοντι δ' αὐτῆς διὰ φίλων. Κατεκάλει δὲ καὶ τοὺς φεύγοντας ὁ Καῖσαρ, πλὴν εἴ τις ἐπὶ ἀνηκέστοις ἔφευγε· καὶ τοῖς ἐχθροῖς διηλλάσσετο, καὶ τῶν πεπολεμηκότων οἱ πολλοὺς προῆγεν ἀθρόως ἐς ἐτησίους ἀρχάς, ἢ ἐς ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίας. Ὧ δὴ καὶ μάλιστα ὑπαχθεὶς ὁ δῆμος, ἤλπιζε καὶ τὴν δημοκρατίαν αὐτὸν αὐτοῖς ἀποδώσειν· καθάπερ Σύλλας, ἐς ἴσον αὐτῷ δυναστεύσας, ἐποίησεν. Ἀλλὰ τοῦδε μὲν ἐσφάλησαν.

CVIII. Εἰκόνα δ' αὐτοῦ τις τῶν ὑπερεθιζόντων τὸ λογοποίημα τῆς βασιλείας ἐστεφάνωσε δάφναις, ἀναπεπλεγμένης ταινίας λευκῆς· καὶ αὐτὸν οἱ δήμαρχοι Μάρυλλός τε καὶ Καισήτιος ἀνευρόντες, ἐς τὴν φυλακὴν ἐσέβαλλον, ὑποκρινάμενοί τι καὶ τῷ Καίσαρι χαρίζεσθαι, προαπειλήσαντι τοῖς περὶ βασιλείας λέγουσιν. Ὁ δὲ τοῦτο μὲν ἤνεγκεν εὐσταθῶς. Ἑτέρων δ' αὐτὸν ἀμφὶ τὰς πύλας ἰόντα ποθὲν Βασιλέα προσειπόντων, καὶ τοῦ δήμου στενάξαντος, εὐμηχάνως εἶπε τοῖς ἀσπασαμένοις· Οὐκ εἰμὶ Βασιλεύς, ἀλλὰ Καῖσαρ· ὡς δὴ περὶ τὸ ὄνομα ἐσφαλμένοις. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Μάρυλλον, καὶ τῶνδε τῶν ἀνδρῶν τὸν ἀρξάμενον ἐξεῦρον, καὶ τοῖς ὑπηρέταις ἐκέλευον ἄγειν ἐς δίκην ἐπὶ τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν. Καὶ ὁ Καῖσαρ, οὐκέτι ἐνεγκών, κατηγόρησεν ἐπὶ τῆς βουλῆς τῶν περὶ τὸν Μάρυλλον, ὡς ἐπιβουλευόντων οἱ μετὰ τέχνης ἐς τυραννίδος διαβολήν. Καὶ ἐπήνεγκεν, ἀξίους μὲν αὐτοὺς εἶναι θανάτου, μόνης δ' αὐτοὺς ἀφαιρεῖσθαι καὶ παραλύειν τῆς τε ἀρχῆς καὶ τοῦ βουλευτηρίου. Ὁ δὴ καὶ μάλιστα αὐτὸν διέβαλεν

uteretur : ut publice solennibus sacris celebrarentur dies quibus insigniores victorias fuerat adeptus : ut singulis lustris sacerdotes ac Vestales publica vota pro ejus salute facerent : ut quicunque magistratus inirent, juramento statim se obstringerent, se nullis ejus decretis refragaturos. Et, in honorem natalis Cæsaris, Quintilem mensem mutato nomine Julium placuit vocari. Templa etiam multa, tanquam deo, ex senatusconsulto decreta sunt : et in his unum templum Cæsari Clementiæque commune, in quo simulacra eorum jungerent dextras.

CVII. Ita cujus dominationem timebant, ejus expetebant votis publicis clementiam. Nec deerant, qui Regem appellandum censerent; donec ipse Cæsar, re intellecta, conantibus id interminatus est; infaustum nomen esse dicens, post exsecrationem ejus jam inde a majoribus cautam. Cohortes etiam prætorias, quibus bellorum tempore pro satellitio usus erat, amovit a corporis custodia, contentus solis apparitoribus publicis. In eo statu dum jus reddebat Cæsar pro rostris, senatus, præeuntibus consulibus, quo quemque decebat cultu, decreta illa, de quibus dictum est, ei obtulit. Qui dextram quidem singulis præbuit, sed universis nec accedentibus assurrexit, nec coram se stantibus : verum affectationem regni criminantibus hanc quoque ansam dedit. Acceptis cæteris honoribus præter decennem consulatum, in annum sequentem designavit consules seipsum et Antonium, suum magistrum equitum; Lepido jusso in Antonii dignitatem succedere, qui tum Hispaniæ erat præfectus, sed eam provinciam per amicos administrabat. Exulibus quoque, exceptis eis quorum causa plane desperata esset, reditum Cæsar concessit; et inimicis veniam dedit, et multis ex his, qui arma contra ipsum tulerant, præter spem annuos magistratus, vel provinciarum exercituumve præfecturas detulit. Id quod maxime populo spem fecit, fore, ut restitueret eis rempublicam, quemadmodum Sylla fecisset, postquam parem potentiam fuerat adeptus. Sed ea quidem spes ipsos fefellit.

CVIII. Cæterum quidam ex his, qui rumorem de regno capessendo suscitare volebant, statuæ Cæsaris lauream imposuit, albis fasciis intertextam : quem tribuni plebis Marullus Cæsetiusque, requisitum et inventum, conjecerunt in carcerem, simulantes, Cæsari se gratificaturos, qui minas jactaverat, si quis mentionem regni faceret. Quorum quidem factum æquo Cæsar tulit animo. Sed quum alii nonnulli, occurrentes ei ad portam, in Urbem alicunde redeunti, Regem eum salutassent; hos, ut sensit secutum inde plebis gemitum, non nisi arguto dicto repulit, non Regem se esse, sed Cæsarem; quasi in cognomine erravissent. Et postquam Marullus hujus quoque salutationis primos auctores, conquiri et per apparitores ad suum tribunal jussit trahi, Cæsar, impatientior, jam, apud senatum de Marullo collegisque est questus, quod malo dolo invidiam affectatæ tyrannidis sibi facerent; adjecitque « extrema quidem pœna dignos esse; satis tamen sibi fore, si a magistratu simul et senatu submoveantur. » Quæ res vel maxime confirmavit opinionem affectatæ hu-

ὡς ἐπιθυμοῦντα τῆς ἐπικλήσεως, καὶ τὰς ἐς τοῦτο πείρας καθιέντα, καὶ τυραννικὸν ὅλως γεγονότα· ἥ τε γὰρ πρόφασις τῆς κολάσεως περὶ τῆς βασιλικῆς ἐπωνυμίας ἦν, ἥ τε τῶν δημάρχων ἀρχὴ ἱερὰ καὶ ἄσυλος ἦν ἐκ νόμου καὶ ὅρκου παλαιοῦ· τήν τε ὀργὴν ὀξεῖαν ἐποίει τὸ μηδ' ἀναμεῖναι τῆς ἀρχῆς τὸ ὑπόλοιπον.

CIX. Ὧν καὶ αὐτὸς αἰσθανόμενος, καὶ μετανοῶν, καὶ τόδε πρῶτον ἡγούμενος ἄνευ πολεμικῆς ἀρχῆς ἐν εἰρήνῃ βαρὺ καὶ δυσχερὲς διαπεπρᾶχθαι, λέγεται τοῖς φίλοις αὐτὸν ἐντείλασθαι φυλάσσειν, ὡς δεδωκότα τοῖς ἐχθροῖς λαβὴν, ζητοῦσι κατ' αὐτοῦ. Πυθομένων δ' ἐκείνων, εἰ συγχωρεῖ πάλιν αὐτὸν σωματοφυλακεῖν τὰς Ἰβηρικὰς σπείρας· Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, διηνεκοῦς φυλακῆς· ἔστι γὰρ ἀεὶ δεδιότος. Οὐ μὴν αἵ γε περὶ τῆς βασιλείας πεῖραι κατεπαύοντο οὐδ' ὥς· ἀλλὰ θεώμενον αὐτὸν ἐν ἀγορᾷ τὰ Λουπερκάλια ἐπὶ θρόνου χρυσέου, πρὸ τῶν ἐμβόλων, Ἀντώνιος, ὑπατεύων σὺν αὐτῷ Καίσαρι, καὶ διαθέων τότε γυμνὸς ἀληλιμμένος (ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῆσδε τῆς ἑορτῆς ἱερέες), ἐπὶ τὰ ἔμβολα ἀναδραμὼν, ἐστεφάνωσε διαδήματι. Κρότου δὲ πρὸς τὴν ὄψιν παρ' ὀλίγων γενομένου, καὶ στόνου παρὰ τῶν πλειόνων, ὁ Καῖσαρ ἀπέῤῥιψε τὸ διάδημα· καὶ ὁ Ἀντώνιος αὖθις ἐπέθηκε, καὶ ὁ Καῖσαρ αὖθις ἀπεῤῥίπτει. Καὶ ὁ δῆμος, διεριζόντων μὲν ἔτι, ἡσύχαζε, μετέωρος ὢν ὅπῃ τελευτήσειε τὸ γιγνόμενον· ἐπικρατήσαντος δὲ τοῦ Καίσαρος, ἀνεβόησαν ἥδιστον, καὶ αὐτὸν ἅμα εὐφήμουν, οὐ προσέμενον.

CX. Ὁ δὲ, εἴτε ἀπογνοὺς, εἴτε κάμνων, καὶ ἐκκλίνων ἤδη τήνδε τὴν πεῖραν ἢ διαβολὴν, εἴτε τισὶν ἐχθροῖς τῆς πόλεως ἀφιστάμενος, εἴτε νοσήματα τοῦ σώματος θεραπεύων, ἐπιληψίαν καὶ σπασμὸν, αἰφνίδιον ἐμπίπτοντα αὐτῷ μάλιστα παρὰ τὰς ἀργίας, ἐπενόει στρατείαν μακρὰν ἔς τε Γέτας καὶ Παρθυαίους· Γέταις μὲν αὐστηρῷ καὶ φιλοπολέμῳ καὶ γείτονι ἔθνει προεπιβουλεύων· Παρθυαίους δὲ τιννύμενος τῆς ἐς Κράσσον παρασπονδήσεως. Στρατιὰν δὴ προὔπεμπεν ἤδη τὸν Ἰόνιον περᾶν, ἑκκαίδεκα τέλη πεζῶν, καὶ ἱππέας μυρίους. Καὶ λόγος ἄλλος ἐφοίτα, Σιβύλλειον εἶναι προαγόρευμα, μὴ πρὶν ὑπακούσεσθαι Ῥωμαίοις Παρθυαίους, εἰ μὴ βασιλεὺς αὐτοῖς ἐπιστρατεύσειε. Καί τινες ἀπὸ τοῦδε ἐτόλμων λέγειν, ὅτι χρὴ Ῥωμαίων μὲν αὐτὸν, ὥσπερ ἦν, δικτάτωρα καὶ αὐτοκράτορα καλεῖν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐστὶν αὐτοῖς ἀντὶ βασιλείας ὀνόματα· τῶν δὲ ἐθνῶν, ὅσα Ῥωμαίοις ὑπήκοα, ἄντικρυς ἀνειπεῖν Βασιλέα. Ὁ δὲ καὶ τόδε παρῃτεῖτο, καὶ τὴν ἔξοδον ὅλως ἐπετάχυνεν, ἐπίφθονος ὢν ἐν τῇ πόλει.

CXI. Ἐξιέναι δ' αὐτὸν μέλλοντα, πρὸ τετάρτης ἡμέρας οἱ ἐχθροὶ κατέκανον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ· εἴτε διὰ ζῆλον εὐτυχίας τε καὶ δυνάμεως, ὑπερόγκου πάνυ γενομένης· εἴθ', ὡς ἔφασκον αὐτοὶ, τῆς πατρίου πολιτείας ἐπιθυμίᾳ (εὖ γὰρ ᾔδεσαν αὐτὸν), μὴ καὶ τάδε τὰ ἔθνη προσλαβὼν, ἀναμφιλόγως γένοιτο βασιλεύς. Ταύτης δὲ σκοπὸν ἡγοῦμαι τῆς προσθήκης ἀφορμὴν λαβεῖν ἐγχειρήσεως, ἐς ὄνομα μόνον αὐτοῖς διαφερούσης,

jus appellationis; ut et tentamina illa ab ipso Cæsare profecta putarentur, et idem ipse jam omnino tyrannico more agere videretur: quandoquidem tribunos plebis, quorum potestas ex antiquo sacramento priscoque jure sacrosancta et inviolabilis esset, non aliam ob causam punitos voluerat, nisi quod ab illis appellationem regiam tanto opere prohiberi vidisset. Et augebat hominum indignationem, quod ne tempus quidem, propinquum admodum, quo magistratus eorum exisset, exspectaverat.

CIX. Quod ubi et ipse Cæsar sensit, pœnitens facti, quod primum tunc, pacis tempore, quo cum imperio militari non esset, exercuisset morosius; fertur amicis mandasse, ut custodirent ipsum, quoniam inimici ansam quæsitam jam haberent. Sed illis rogantibus, num permitteret se denuo Hispanicis stipari cohortibus, respondit: nihil miserius continua custodia; id enim esse hominis semper solliciti. At ne sic quidem cessarunt conatus regnum Cæsari asserentium. Nam quum pro rostris Lupercalia spectaret in sella aurea, Antonius, ipsius in consulatu collega, discurrens nudus et unctus (ut mos est per id solenne Lupercis), conscendensque rostra, diadema capiti Cæsaris imposuit. Ad quod spectaculum quum paucorum plausus sequeretur, plurium gemitus, abjecit ille diadema: quod Antonius ei rursus imposuit, Cæsar vero iterum abjecit. Qui dum ita inter se contendunt, spectabat populus silens, et incertus quonam res esset evasura. Ut vero vidit pervicisse Cæsarem, acclamavit suaviter, fausta illi comprecans omnia, quod diadema non admisisset.

CX. Post hæc Cæsar, sive desperans, sive pertæsus, ab incepto destitit, cavens invidiam: et, vel ut Urbem propter inimicos suspectam relinqueret, vel, ut corporis curaret valetudinem, quæ comitiali malo et subitis convulsionibus nunquam magis tentabatur quam in otio; expeditionem suscipere cogitavit longinquam contra Getas et Parthos: Getas quidem, duram et bellicosam gentem vicinamque, prior aggressurus; de Parthis vero sumturus pœnas, propter perfidiam in Crassum patratam. Jamque trans sinum Adriaticum legiones sedecim, et equitum decem millia, præmittere cœpit. Moxque alius rumor sparsus est, Sibyllinum exstare oraculum: Non posse Parthos a Romanis, nisi regis ductu, subigi. Unde ausi sunt nonnulli palam jactare: « oportere Cæsarem Romanorum quidem, sicut esset, dictatorem imperatoremque appellari, aut si quod sit præterea aliud nomen regio plausibilius: cæterorum vero populorum, qui sub Romano censentur imperio, diserte Regem nominari. » At Cæsar, hoc quoque recusato, omnino curabat, ut quamprimum ex Urbe exiret, in qua laboraret invidia.

CXI. Sed quum jam in eo esset, ut proficisceretur, quatriduo ante interfectus est ab inimicis in curia; sive ob livorem felicitatis potentiæque, ad nimium fastigium jam evectæ; sive, ut illi præ se ferebant, desiderio pristini status reipublicæ (probe enim noverant Cæsarem), ne, si illos quoque populos devicisset, citra dubitationem Romanorum jam rex evaderet. Sed a proposito illius accessionis, quæ quidem solo nomine differebat, (nam re vera non differt a

ἔργῳ δὲ καὶ τοῦ δικτάτωρος ὄντος ἀκριβῶς βασιλέως." Συνεστήσαντο δὲ τὴν ἐπιβουλὴν μάλιστα δύω ἄνδρε, Μάρκος τε Βροῦτος, ὁ Καιπίων ἐπίκλην, Βρούτου τοῦ κατὰ Σύλλαν ἀνῃρημένου παῖς, αὐτῷ τε Καίσαρι προσφυγὼν ἐκ τοῦ κατὰ Φάρσαλον ἀτυχήματος· καὶ Γάϊος Κάσσιος, ὁ τὰς τριήρεις κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἐγχειρίσας τῷ Καίσαρι· οἵδε μὲν ἄμφω τῆς Πομπηΐου μοίρας γεγονότε· τῶν δ' αὐτῷ Καίσαρι φιλτάτων, Δέκμος Βροῦτος Ἀλβῖνος. Ἅπαντες ἀεὶ παρὰ Καίσαρι τιμῆς καὶ πίστεως χρηματίζοντες ἄξιοι· οἷς γε καὶ πράξεις ἐνεχείρισε μεγίστας, καὶ, ἐπὶ τὸν ἐν Λιβύῃ πόλεμον ἀπιὼν, στρατεύματα ἔδωκε, καὶ τὴν Κελτικὴν ἐπέτρεψε, τὴν μὲν ὑπὲρ Ἄλπεων Δέκμῳ, τὴν δ' ἐντὸς Ἄλπεων Βρούτῳ.

CXII. Μέλλοντες δὲ ὁμοῦ τότε τῆς πόλεως στρατηγήσειν ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, ἐς ἀλλήλους διήριζον περὶ τῆς καλουμένης πολιτικῆς στρατηγίας, ἣ τῶν ἄλλων προτιμᾶται· εἴτε τῷ ὄντι φιλοτιμούμενοι περὶ αὐτὴν, εἴθ' ὑπόκρισις ἦν τοῦ μὴ πάντα συμπράσσειν ἀλλήλοις νομίζεσθαι. Καὶ ὁ Καῖσαρ, αὐτοῖς διαιτῶν, λέγεται πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν, ὡς τὰ μὲν δίκαια Κάσσιον ἀποφαίνοι, Βρούτῳ δ' αὐτὸς χαρίζοιτο. Τοσῇδε ἐν ἅπασιν εὐνοίᾳ καὶ τιμῇ πρὸς τὸν ἄνδρα ἐχρῆτο. Καὶ γὰρ αὐτῷ καὶ παῖς ἐνομίζετο εἶναι, Σερουϊλίας τῆς Κάτωνος ἀδελφῆς ἐρασθείσης τοῦ Καίσαρος, ὅτε ὁ Βροῦτος ἐγίγνετο. Διὸ καὶ, νικῶν ἐν Φαρσάλῳ, μετὰ σπουδῆς λέγεται τοῖς ἡγεμόσιν εἰπεῖν, Βροῦτον ὅπῃ δύναιντο περισώζειν. Ἀλλ' εἴτε ἀχάριστος ὢν ὁ Βροῦτος, εἴτε τὰ τῆς μητρὸς ἁμαρτήματα ἀγνοῶν ἢ ἀπιστῶν ἢ αἰδούμενος, εἴτε φιλελεύθερος ὢν ἄγαν, καὶ τὴν πατρίδα προτιμῶν, εἴθ' ὅτι ἔκγονος ὢν Βρούτου τοῦ πάλαι τοὺς βασιλέας ἐξελάσαντος, ἐρεθιζόμενος καὶ ὀνειδιζόμενος μάλιστα ἐς τοῦτο ὑπὸ τοῦ δήμου (πολλὰ γὰρ τοῖς ἀνδριάσι τοῦ πάλαι Βρούτου, καὶ τῷ δικαστηρίῳ τοῦδε τοῦ Βρούτου, τοιάδε ἐπεγράφετο λάθρα· Βροῦτε, δωροδοκεῖς; Βροῦτε, νεκρὸς εἶ; ἤ, Ὠφελές γε νῦν περιεῖναι· ἤ, Ἀνάξιά σου τὰ ἔκγονα· ἤ, Οὐδ' ἔκγονος εἶ σὺ τοῦδε)· ταῦτα καὶ τοιουτότροπα ἄλλα πολλὰ τὸν νεανίαν ἐξέκαυσεν ἐπὶ τὸ ἔργον, ὡς ἑαυτοῦ προγονικόν.

CXIII. Ἀκμάζοντος δ' ἔτι τοῦ περὶ τῆς βασιλείας λόγου, καὶ συνόδου μελλούσης ἔσεσθαι τῆς βουλῆς μετ' ὀλίγον, ὁ Κάσσιος ἐμβαλὼν τὴν χεῖρα τῷ Βρούτῳ, Τί ποιήσομεν, ἔφη, παρὰ τὸ βουλευτήριον, ἂν οἱ κόλακες τοῦ Καίσαρος γνώμην περὶ βασιλείας προθῶσι; Καὶ ὁ Βροῦτος οὐκ ἔφη παρέσεσθαι τῷ βουλευτηρίῳ. Ἐπανερομένου δὲ τοῦ Κασσίου, Τί δ', ἂν ἡμᾶς καλῶσιν ὡς στρατηγοὺς, τί ποιήσομεν, ὦ ἀγαθὲ Βροῦτε; Ἀμυνῶ τῇ πατρίδι, ἔφη, μέχρι θανάτου. Καὶ ὁ Κάσσιος αὐτὸν ἀσπασάμενος, Τίνα δ', ἔφη, σὺ προσλήψῃ τῶν ἀρίστων, οὕτω φρονῶν; ἢ σοι δοκοῦσιν οἱ χειροτέχναι καὶ κάπηλοι καταγράφειν σου τὸ δικαστήριον ἀσήμως μᾶλλον, ἢ οἱ Ῥωμαίων ἄριστοι, παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν θέας αἰτοῦντες ἵππων ἢ θηρίων, παρὰ δὲ

rege dictator), occasionem eos cepisse arbitror aggrediendi operis. Conjurationis duo maxime fuere principes, M. Brutus Cæpio, Bruti illius Syllanis temporibus interfecti filius, qui ad ipsum Cæsarem confugerat post cladem Pharsalicam: et C. Cassius, qui triremes eidem in Hellesponto tradiderat, ambo Pompeianarum partium. Ex ipsius vero Cæsaris intimis amicis cum duobus illis faciebat Decimus Brutus Albinus. Qui omnes semper in honore ac fide apud Cæsarem erant habiti; ita quidem, ut eorumdem in rebus maximis usus esset opera, et iturus ad Africanum bellum exercitus eis dedisset, Galliasque provincias commisisset, Decimo Bruto Transalpinam, Marco Cisalpinam.

CXII. Erant tum designati prætores urbani Brutus et Cassius; contendebantque de jurisdictione, quæ inter cives vocatur et honoratior est quam altera. Id sive serio fecerint per ambitionem, sive ficte, quominus in omnibus rebus conspirare viderentur: Cæsar, delectus arbiter, amicis dixisse fertur, « ex æquo quidem Cassio primas deberi, se tamen Bruto gratificaturum. » Ita in omnibus rebus hunc et honore et benevolentia prosequebatur: nam et filius Cæsaris putabatur Brutus, quod adamatus Cæsar fuisset a Servilia, Catonis sorore, quo tempore Brutus ex ea est genitus. Quapropter et in Pharsalica victoria diligenter mandasse Cæsar ducibus dicitur, ut omnino Brutum servarent incolumem. Qui tamen sive ingratus, sive rem ignorans, aut non credens, aut pudori sibi ducens matris impudicitiam, sive eximio libertatis amore patriam patri præferens, sive quod esset prisci illius Bruti regum expulsoris progenies (irritatus etiam opprobriis populi, qui statuis antiqui Bruti, et hujus prætoris tribunali, clam adscribebat verba hujusmodi: Brute, largitionibus corrumperis? Brute, mortuus es? Utinam nunc quidem superesses! aut, Degeneres habes posteros! aut, Non es tu illius progenies!): his igitur rebus, et ejus generis aliis accensus est juvenis ille ad facinus, quasi dignum suis majoribus.

CXIII. Dum ita magnis adhuc studiis agitabatur quæstio de regno, et mox senatus ea de re erat habendus; Cassius manu prehendens Brutum, Quid faciemus, inquit, si adulatores Cæsaris de regno ejus retulerint? Tum Brutus negavit se interfore senatui. Quumque denuo rogaret ille: « Quid? si vocemur, ut prætores; quid tum faciemus, o bone? » Propugnator, inquit, ero patriæ ad mortem usque. » Tum Cassius eum complexus, Ecquem, inquit, ex optimatibus adscisces ad hoc consilium? ni forte putas, opifices aut caupones tuo tribunali occulte inscribere illa, et non potius optimum quemque civium; qui ab aliis prætoribus circenses ludos, aut venationes exspectant: a te vero libertatem,

σοῦ τὴν ἐλευθερίαν, ὡς σὸν προγονικὸν ἔργον; Οἱ μὲν δὴ τάδε ἄρα ἐκ πολλοῦ διανοούμενοι, τότε πρῶτον ἐς τὸ φανερὸν ἀλλήλοις προὔφερον· καὶ τῶν ἰδίων ἑκάτερος φίλων ἀπεπειρῶντο, καὶ τῶν αὐτοῦ Καίσαρος, οὓς εὐτολμοτάτους ἑκατέρων ᾔδεσαν. Καὶ συνήγειραν ἐκ μὲν τῶν σφετέρων ἀδελφὼ δύο, Καικίλιόν τε καὶ Βουκολιανὸν, καὶ ἐπὶ τούτοις Ῥούβριον Ῥῦγα, καὶ Κοΐντον Λιγάριον, καὶ Μάρκον Σπόριον, καὶ Σερουΐλιον Κάσκαν, καὶ Σερούϊον Γάλβαν, καὶ Σέξστιον Νάσωνα, καὶ Πόντιον Ἀκύλαν. Τούσδε μὲν ἐκ τῶν οἰκείων σφίσιν· ἐκ δὲ τῶν αὐτοῦ φίλων Καίσαρος Δέκμον τε, περὶ οὗ μοι προείρηται, καὶ Γάϊον Κάσκαν, καὶ Τρεβώνιον καὶ Τίλλιον Κίμβρον καὶ Μινούκιον Βάσιλλον.

CXIV. Ὡς δὲ σφίσιν ἐδόκουν ἅλις ἔχειν, καὶ πλέοσιν ἐκφέρειν οὐκ ἐδοκίμαζον, συνέθεντο μὲν ἀλλήλοις ἄνευ τε ὅρκων καὶ ἄνευ σφαγίων· καὶ οὐδεὶς μετέθετο, οὐδὲ προὔδωκε· καιρὸν δ' ἐζήτουν, καὶ τόπον. Ὁ μὲν δὴ καιρὸς ὑπερήπειγεν, ὡς Καίσαρος ἐς τετάρτην ἡμέραν ἐξιόντος ἐπὶ τὰς στρατείας, καὶ φυλακῆς αὐτὸν αὐτίκα περιεξούσης στρατιωτικῆς. Χωρίον δ' ἐπενόουν τὸ βουλευτήριον· ὡς τῶν βουλευτῶν, εἰ καὶ μὴ προμάθοιεν, προθύμως, ὅτε ἴδοιεν τὸ ἔργον, συνεπιληψομένων· ὃ καὶ περὶ Ῥωμύλον, τυραννικὸν ἐκ βασιλικοῦ γενόμενον, ἐλέγετο συμβῆναι· δόξειν τε τὸ ἔργον, ὥσπερ ἐκεῖνο, καὶ τόδε ἐν βουλευτηρίῳ γενόμενον, οὐ κατ' ἐπιβουλὴν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πόλεως πεπρᾶχθαι· ἀκίνδυνόν τε, ὡς κοινὸν, ἔσεσθαι παρὰ τῷ Καίσαρος στρατῷ· καὶ τὴν τιμὴν σφίσι μενεῖν, οὐκ ἀγνοουμένοις ὅτι ἦρξαν. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα τὸ βουλευτήριον ἐπελέγοντο πάντες ὁμαλῶς· περὶ δὲ τοῦ τρόπου διεφέροντο. Οἱ μὲν, καὶ Ἀντώνιον συναναιρεῖν ἀξιοῦντες, ὕπατόν τε ὄντα σὺν τῷ Καίσαρι, καὶ φίλον αὐτοῦ δυνατώτατον, καὶ τοῖς στρατιώταις γνωριμώτατον· ὁ δὲ Βροῦτος ἔλεγεν, ἐπὶ μὲν τῷ Καίσαρι μόνῳ δόξαν οἴσεσθαι τυραννοκτόνων, ὡς βασιλέα ἀναιροῦντες· ἐπὶ δὲ τοῖς φίλοις αὐτοῦ, ἐχθρῶν, ὡς Πομπηΐου στασιῶται. Καὶ οἱ μὲν, τῷδε μάλιστα ἀναπεισθέντες, τὸν προσιοῦσαν αὐτίκα τῆς βουλῆς σύνοδον ἐφύλασσον.

CXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ πρὸ μιᾶς τοῦδε τοῦ βουλευτηρίου χωρῶν ἐπὶ δεῖπνον ἐς Λέπιδον τὸν ἵππαρχον, ἐπήγετο Δέκμον Βροῦτον Ἀλβῖνον ἐς τὸν πότον· καὶ λόγον ἐπὶ τῇ κύλικι προὔθηκε, Τίς ἄριστος ἀνθρώπῳ θάνατος; αἱρουμένων δὲ ἕτερα ἑτέρων, αὐτὸς ἐκ πάντων ἐπῄνει τὸν αἰφνίδιον. Καὶ ὁ μὲν ὧδε προὐμαντεύετο ἑαυτῷ· καὶ ἐλεσχήνευε περὶ τῶν ἐς τὴν αὔριον ἐσομένων. Ἐπὶ δὲ τῷ πότῳ, νυκτὸς αὐτῷ τὸ σῶμα νωθρὸν ἐγίγνετο. Καὶ ἡ γυνὴ Καλπουρνία, ἐνύπνιον αἵματι πολλῷ καταῤῥεόμενον ἰδοῦσα, κατεκώλυε μὴ προελθεῖν. Θυομένῳ τε πολλάκις ἦν τὰ σημεῖα φοβερά. Καὶ πέμπειν ἔμελλεν Ἀντώνιον, διαλύσοντα τὴν βουλήν· ἀλλὰ Δέκμος παρὼν ἔπεισε, μὴ λαβεῖν ὑπεροψίας διαβολὴν, αὐτὸν δὲ αὐτὴν ἐπελθόντα διαλῦσαι. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τοῦτο ἐκομίζετο φορείῳ. Θέαι δ' ἦσαν ἐν τῷ Πομπηΐου θεάτρῳ, καὶ βουλευτήριον ἔμελλε τῶν τις

ut munus majoribus tuis dignum! Ita quæ dudum in animo hi duo habuerant, tum primum aperuerunt sibi invicem : ac mox amicorum quoque prætentabant mentem, atque ipsorum familiarium Cæsaris etiam, ut quemque norant in utraque factione audacissimum. Pertraxeruntque ex suis amicis in consilii societatem duos fratres, Cæcilium et Bucolianum : præterea Rubrium Rugam, Q. Ligarium, M. Spurium, Servilium Cascam, Servium Galbam, Sextium Nasonem, Pontium Aquilam; omnes hos suæ factionis : ex Cæsaris vero familiaribus, Decimum, de quo jam dixi, C. Cascam, Trebonium, Tillium Cimbrum, Minucium Basillum.

CXIV. Ut vero visi sunt sibi satis sociorum habere, non communicandam rem pluribus rati, conspiraverunt absque jurejurando et victimis : nec tamen quisquam aut mutavit animum, aut prodidit rem; tempus tantum captabatur et locus. Et urgebat brevitas temporis, instante profectione Cæsaris ad diem quartum; quando adhibiturus erat militare satellitium ad corporis custodiam. Locus autem curia placuit : quod existimarent, senatores, licet non præmonitos, tamen conspecto facinore adjuturos cupide : quod et Romulo accidisse fertur, postquam regiam potestatem in tyrannidem verterat. Itaque hoc facinus illi fore simile, præsertim non clam patratum, sed in ipsa curia, idque pro republica : nec periculum fore a Cæsariano exercitu, velut re ab universo senatu profecta : cæterum præmia mansura ipsos, quos nemo ignoraturus esset auctores tanti facinoris fuisse. Quapropter cunctis locum rei gerendæ Curiam destinantibus, de modo aggrediendæ non conveniebat; aliis Antonium etiam una tollendum censentibus, collegam Cæsaris, et amicorum potentissimum, militibusque familiarissimum; Bruto vero contradicente « ex solius Cæsaris cæde tyrannicidarum decus petendum, quasi regem occidissent : quod si et amicos ejus interimerent, fore ut inimicitiis privatis et Pompeianæ factionis rationibus facinus imputetur. » Et vicit hæc sententia; nec aliud porro exspectabatur, quam ut senatus propediem conveniret.

CXV. Pridie vero ejus diei, quo senatus est habitus, Cæsar cœnaturus apud Lepidum magistrum equitum, Decimum Brutum Albinum secum adduxerat : ortaque inter pocula questione, quodnam mortis genus homini esset optimum? aliis aliud præoptantibus, ipse unus repentinam mortem prætulit. Atque ita sibimetipsi vates factus, de crastinis negotiis amplius confabulatus est. Post eam compotationem quum noctu languor quidam occupasset Cæsarem, quumque eadem nocte uxor ejus Calpurnia per insomnium multo sanguine cruentatum vidisset maritum, non sinebat illa mane domo eum egredi. Sacrificanti quoque, nec litanti, multa signa oblata sunt horrenda. Jamque Antonio mandaturus erat, ut senatum dimitteret; quum Decimus Brutus ei persuasit, satius esse ad evitandam superbiæ contemtique senatus opinionem, ut ipse iret dimitteretque. Quamobrem lectica delatus Cæsar est in curiam. Ludo tum erant in Pompeii theatro, et

περὶ αὐτὸ οἴκων ἔσεσθαι, εἰωθὸς ἐπὶ ταῖς θέαις ὧδε γίγνεσθαι. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἕωθεν κατὰ τὴν στοὰν τὴν πρὸ τοῦ θεάτρου τοῖς δεομένοις σφῶν ὡς στρατηγῶν εὐσταθέστατα ἐχρημάτιζον. Πυνθανόμενοι δὲ περὶ τῶν γιγνομένων ἱερῶν τῷ Καίσαρι, καὶ τῆς ἀναθέσεως τοῦ βουλευτηρίου, πάνυ ἠποροῦντο. Καί τις, αὐτῶν ὧδε ἐχόντων, τῆς Κάσκα χειρὸς λαβόμενος, εἶπε· Σὺ μὲν ὄντα με φίλον ἀπέκρυψας, Βροῦτος δ' ἀνήνεγκέ μοι. Καὶ ὁ μὲν Κάσκας ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἄφνω τεθορύβητο. Ὁ δ' ἐπιμειδιάσας ἔφη· Πόθεν οὖν ἔσται σοι τὰ χρήματα τῆς ἀγορανομίας; καὶ ὁ Κάσκας ἀνήνεγκεν. Αὐτὸν δὲ Βροῦτον καὶ Κάσσιον, σύννους τε ὄντας καὶ συλλαλοῦντας ἀλλήλοις, τῶν τις βουλευτῶν ἐπισπάσας, Ποπίλλιος Λαίνας, ἔφη, συνεύχεσθαι περὶ ὧν ἔχουσι κατὰ νοῦν· καὶ παρῄνει ἐπιταχύνειν. Οἱ δὲ ἐθορυβήθησαν μέν, ὑπὸ δὲ ἐκπλήξεως ἐσιώπων.

CXVI. Φερομένου δὲ ἤδη τοῦ Καίσαρος, τῶν οἰκείων τις αὐτῷ, περὶ τῆσδε τῆς ἐπιβουλῆς μαθών, ἔθει μηνύσων ὃ ἔμαθεν. Καὶ ὁ μὲν ἐς Καλπουρνίαν ἦλθε, καὶ τοσόνδε μόνον εἰπών, ὅτι χρῄζοι Καίσαρος ὑπὲρ ἔργων ἐπειγόντων, ἀνέμενεν αὐτὸν ἐπανελθεῖν ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου· οὐχ εἰς τέλος ἄρα τὰ γιγνόμενα πάντα πεπυσμένος. Ὁ δ' ἐν Κνίδῳ γεγονὼς αὐτῷ ξένος Ἀρτεμίδωρος, ἐς τὸ βουλευτήριον ἐσδραμών, εὗρεν ἄρτι ἀναιρούμενον. Ὑπὸ δ' ἄλλου καὶ βιβλίον περὶ τῆς ἐπιβουλῆς ἐπιδοθὲν αὐτῷ προθυομένῳ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ εὐθὺς ἐσιόντι, μετὰ χεῖρας εὑρέθη τεθνεῶτος. Ἄρτι δ' ἐκβαίνοντι τοῦ φορείου Λαίνας, ὁ τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον πρὸ ὀλίγου συνευξάμενος, ἐντυχών, διελέγετο ἰδίᾳ μετὰ σπουδῆς. Καὶ τοὺς μὲν ἥ τε ὄψις αὐτίκα τοῦ γιγνομένου κατέπλησσε καὶ τὸ μῆκος τῆς ἐντεύξεως· καὶ διένευον ἀλλήλοις, διαχρήσασθαι σφᾶς αὐτοὺς πρὸ συλλήψεως. Προϊόντος δὲ τοῦ λόγου, τὸν Λαίναν ὁρῶντες οὐ μηνύοντι μᾶλλον ἢ περί του δεομένῳ καὶ λιπαροῦντι ἐοικότα, ἀνέφερον· ὡς δ' ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ ἀσπασάμενον εἶδον, ἀνεθάρρησαν. Ἔθος δ' ἐστὶ τοῖς ἄρχουσιν ἐς τὴν βουλὴν εἰσιοῦσιν, οἰωνίζεσθαι προσιοῦσι. Καὶ πάλιν τῶν ἱερῶν ἦν τῷ Καίσαρι τὸ μὲν πρῶτον ἄνευ καρδίας, ἢ (ὡς ἕτεροι λέγουσιν) ἡ κεφαλὴ τοῖς σπλάγχνοις ἔλειπε. Καί του μάντεως εἰπόντος, θανάτου τὸ σημεῖον εἶναι· γελάσας ἔφη, τοιοῦτον αὐτῷ καὶ περὶ Ἰβηρίαν γενέσθαι πολεμοῦντι Πομπηΐῳ. Ἀποκριναμένου δὲ τοῦ μάντεως, ὅτι καὶ τότε κινδυνεύσειε λαμπρῶς, καὶ νῦν ἔτι πιθανώτερον εἴη τὸ σημεῖον, αὖθις αὐτὸν ὁ Καῖσαρ ἐκέλευε θύεσθαι. Καὶ οὐδενὸς οὐδ' ὡς καλλιερουμένου, τὴν βουλὴν βραδύνουσαν αἰδούμενος, καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὡς φίλων, ἐπειγόμενος, ἐσῄει, τῶν ἱερῶν καταφρονήσας. Χρῆν γὰρ ἃ ἐχρῆν Καίσαρι γενέσθαι.

CXVII. Οἱ δ' Ἀντώνιον μὲν πρὸ θυρῶν ἀποδιατρίβειν ἐν ὁμιλίᾳ Τρεβώνιον ἐξ ἑαυτῶν ὑπελίποντο· Καίσαρα δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου προκαθίσαντα περιέστησαν, οἷα φίλοι, σὺν λεληθόσι ξιφιδίοις. Καὶ αὐτῶν Τίλλιος μὲν Κίμβερ, ἐντυχὼν ἐς πρόσωπον, ἀδελφῷ φυγάδι κάθο-

senatus in imminentibus theatro huic ædibus convenerat, ut mos erat spectaculorum tempore. Eo mane Brutus et Cassius prætores in porticu ante theatrum magna tranquillitate jus reddebant petentibus : sed ubi cognoverunt, Cæsarem non litare, ideoque senatum differri, valde turbabantur. Qui dum ita affecti sunt, nonnemo interim apprehensa manu Cascæ « Tu, inquit, a me amico tuo rem celasti, sed Brutus mihi retulit. » Et Casca quidem, terrore conscientiæ subito cohorruit. Postquam autem subridens alter, « Unde tibi igitur, ait, erit ad ædilitatem pecunia? » recepit Casca animum. Ipsos vero Brutum et Cassium, cogitabundos inter se colloquentes, seduxit unus senatorum, Popillius Lænas, et his verbis allocutus : « Deos precor, ut bene vertant quod habetis in animo » : simulque jussit, accelerarent factum. Et illi, terrore conturbati, siluerunt.

CXVI. Dum vero jam in curiam defertur Cæsar, ex familiaribus ejus aliquis cursim domum ejus venit, indicaturus quæ de insidiis ei paratis cognoverat. Sed hic quidem solam Calpurniam domi offendens, nihil aliud prolocutus, quam opus se habere Cæsaris colloquio de rebus urgentibus, exspectabat ejus ex curia reditum, quia non perfecte rem intellexerat. Artemidorus autem, cujus hospitio Cæsar Cnidi usus erat, in curiam accurrens, jam occisum eum offendit. Alius tabellas etiam insidiarum indices ante curiam sacrificanti obtulerat : sed ille nihil moratus, introgressus est; et tabellæ post repertæ sunt in manu interfecti. Exscendenti vero e lectica occurrit Lænas, is qui paulo ante Cassio bene precatus fuerat; et cum Cæsare solus serio est collocutus. Quo viso statim territi sunt conjurationis principes, maxime quod longior esset sermo; jamque sibi invicem innuebant, ut seipsos, priusquam comprehenderentur, transfigerent. Sed, quum porro observantibus gestus Lænatis similior videretur precanti aliquid quam indicanti, animum receperunt. Ut vero post sermonem viderunt agentem gratias, fiduciam plane resumserunt. Est autem mos magistratibus curiam intraturis, in ipso introitu uti aruspicum opera : ac rursum in prima Cæsaris victima cor defuit, vel, ut alii dicunt, caput extorum. Id quum aruspex interpretaretur letale signum, ridens ille, ait « in Hispania quoque cum Pompeio dimicaturo simile sibi fuisse oblatum. » Quumque aruspex respondisset : « tum quoque magnum eum adiisse discrimen capitis, nunc vero majus etiam exta minari; » Cæsar jussit aliam mactari victimam. Sed, quum ne tum quidem litaret, veritus senatum morari diutius, inimicis quoque amicorum specie urgentibus, introgressus est contemtis victimis. Necesse enim erat evenire Cæsari id quod evenit.

CXVII. Ad Antonium pro foribus confabulatione distinendum relictus est e conjuratis Trebonius : cæteri Cæsarem in sella residentem velut amici circumsteterunt, parvis gladiis sub veste instructi. Et primum quidem Tillius Cimber ex adverso ad Cæsarem accedens, fratri exulanti rogabat

δον ᾔτει. Ἀνατιθεμένου δὲ καὶ ἀντιλέγοντος ὅλως τοῦ Καίσαρος, ὁ μὲν Κίμβερ αὐτοῦ τῆς πορφύρας, ὡς ἔτι δεόμενος, ἐλάβετο, καὶ τὸ εἶμα περισπάσας ἀπὸ τοῦ τραχήλου εἷλκε, βοῶν· Τί βραδύνετε, ὦ φίλοι; Κάσκας δ' ἐφεστὼς ὑπὲρ κεφαλῆς, ἐπὶ τὴν σφαγὴν τὸ ξίφος ἤρεισε πρῶτος· παρολισθὼν δὲ, ἐνέτεμε τὸ στῆθος. Καὶ ὁ Καῖσαρ τό τε ἱμάτιον ἀπὸ τοῦ Κίμβερος ἐπισπάσας, καὶ τῆς χειρὸς τοῦ Κάσκα λαβόμενος, καὶ καταδραμὼν ἀπὸ τοῦ θρόνου, καὶ ἐπιστραφεὶς, τὸν Κάσκαν εἵλκυσε σὺν βίᾳ πολλῇ. Οὕτω δ' ἔχοντος αὐτοῦ, τὸ πλευρὸν ἕτερος, ὡς ἐπὶ συστροφῇ τεταμένον, διελαύνει ξιφιδίῳ· καὶ Κάσσιος ἐς τὸ πρόσωπον ἔπληξε, καὶ Βροῦτος ἐς τὸν μηρὸν ἐπάταξε, καὶ Βουκολιανὸς ἐς τὸ μετάφρενον· ὥστε τὸν Καίσαρα ἐπὶ μέν τι σὺν ὀργῇ καὶ βοῇ, καθάπερ θηρίον, ἐς ἕκαστον αὐτῶν ἐπιστρέφεσθαι· μετὰ δὲ τὴν Βρούτου πληγὴν, εἴτε ἀπογιγνώσκοντα ἤδη, τὸ ἱμάτιον περικαλύψασθαι, καὶ πεσεῖν εὐσχημόνως, παρὰ ἀνδριάντι Πομπηΐου. Οἱ δὲ καὶ ὣς ἐνύβριζον αὐτῷ πεσόντι, μέχρι τριῶν ἐπὶ εἴκοσι πληγῶν· πολλοί τε διωθιζόμενοι μετὰ τῶν ξιφῶν, ἀλλήλους ἔπληξαν.

CXVIII. Ἐκτελεσθέντος δὲ τοῖς φονεῦσι τοσοῦδε ἄγους ἐν ἱερῷ χωρίῳ, καὶ ἐς ἄνδρα ἱερὸν καὶ ἄσυλον, φυγή τε ἦν ἀνὰ τὸ βουλευτήριον αὐτίκα καὶ ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην· καὶ ἐτρώθησάν τινες τῶν βουλευτῶν ἐν τῷδε τῷ θορύβῳ, καὶ ἀπέθανον ἕτεροι. Πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ἀστῶν τε καὶ ξένων ἐγίγνετο φόνος, οὐ προβεβουλευμένος, ἀλλ' οἷος ἐκ θορύβου πολιτικοῦ, καὶ ἀγνωσίας τῶν ἐπιλαβόντων. Οἵ τε γὰρ μονομάχοι, ὡπλισμένοι ἕωθεν ὡς ἐπὶ δή τινα θέας ἐπίδειξιν, ἐκ τοῦ θεάτρου διέθεον ἐς τὰ τοῦ βουλευτηρίου παραφράγματα· καὶ τὸ θέατρον ὑπὸ ἐκπλήξεως σὺν φόβῳ καὶ δρόμῳ διελύετο, τά τε ὤνια ἡρπάζετο. Καὶ τὰς θύρας ἅπαντες ἀπέκλειον, καὶ ἀπὸ τῶν τεγῶν εἰς ἄμυναν ἡτοιμάζοντο. Ἀντώνιός τε τὴν οἰκίαν ὠχύρου, τεκμαιρόμενος συνεπιβουλεύεσθαι τῷ Καίσαρι. Καὶ Λέπιδος ὁ ἵππαρχος, ἐν ἀγορᾷ μὲν ὢν, ἐπύθετο τοῦ γεγονότος· ἐς δὲ τὴν ἐν τῷ ποταμῷ νῆσον διαδραμὼν, ἔνθα ἦν αὐτῷ τέλος στρατιωτῶν, ἐς τὸ πεδίον αὐτοὺς μετεβίβαζεν, ὡς ἑτοιμοτέρους ἕξων ἐς τὰ παραγγελλόμενα ὑπ' Ἀντωνίου· Ἀντωνίῳ γὰρ ἐξίστατο, φίλῳ τε τοῦ Καίσαρος ὄντι μᾶλλον, καὶ ὑπάτῳ. Καὶ αὐτοῖς σκεπτομένοις ὁρμὴ μὲν ἦν, ἀμύνειν τῷ Καίσαρι τοιάδε παθόντι· τὴν δὲ βουλὴν πρὸς τῶν ἀνδροφόνων ἐσομένην ἐδεδοίκεσαν, καὶ τὸ μέλλον ἔτι περιεσκόπουν. Ἀμφὶ δὲ αὐτῷ Καίσαρι στρατιωτικὸν μὲν οὐκ ἦν· οὐ γὰρ δορυφόροις ἠρέσκετο, τῇ δὲ τῆς ἡγεμονίας ὑπηρεσίᾳ μόνῃ. Καὶ αἱ πλέονες ἀρχαὶ καὶ πολὺς ὅμιλος ἄλλος ἀστῶν, καὶ ξένων, καὶ πολὺς θεράπων καὶ ἐξελεύθερος αὐτὸν ἐπὶ τὸ βουλευτήριον ἐκ τῆς οἰκίας παρεπεπόμφεισαν· ὧν ἀθρόως διαφυγόντων, τρεῖς θεράποντες μόνοι παρέμειναν, οἳ τὸ σῶμα ἐς τὸ φορεῖον ἐνθέμενοι, διεκόμισαν οἴκαδε ἀνωμάλως, οἷα τρεῖς, τὸν πρὸ ὀλίγου γῆς καὶ θαλάσσης προστάτην.

reditum. Ubi vero in aliud tempus eum rejecit Cæsar, atque etiam omnino repulsam ei dedit, Cimber togam ejus purpuream, velut precibus instans, prehendit, eamque adducens et a cervice detrahens, exclamavit : Quid cessatis, amici? Jamque Casca, a capite Cæsari adstans, primus omnium gladio jugulum ejus petiit; sed aberrans, pectus vulneravit. Tum Cæsar, retracta e Cimbri manibus toga, et Cascæ manu correpta, de sella desilit; et in ipsum Cascam conversus, magna vi eum rapuit. In ea colluctatione, alius latus Cæsaris, distentum tunc maxime, dum ille se convertit, perfodit gladiolo; simulque Cassius vulnus inflixit in faciem; Brutus femur suffodit; Bucolianus inter scapulas eum sauciavit : ita ut furens Cæsar frendensque feræ modo, nunc in hunc, nunc in illum se obverteret. Deinde vero, post ictum Bruti desperans jam de salute, veste caput obvolvit, et sinu deducto honeste cecidit ad Pompeii statuam. Illi vero in jacentem etiam pergebant sævire, donec XXIII plagæ inflictæ sunt corpori : et dum per medios alios se ingerunt cum gladiis, nonnulli ex percussoribus a suis quoque sunt vulnerati.

CXVIII. Perpetrato hoc scelere in sacrato loco et in virum sacrosanctum, fuga cœpta est fieri et in curia et per totam Urbem : et senatores etiam in eo tumultu vulnerati sunt aliquot, et occisi alii. Facta est et aliorum civium ac exterorum cædes; non consulto, sed, ut fit et in tumultu publico, per errorem eorum, in quorum manus hi inciderant. Nam et gladiatores, qui a primo mane armati fuerant, ut in scenam eo die prodirent, jam excurrerunt e theatro intra curiæ sepimenta, et spectatorum turba, metu attonita, cursim, dispersa est; resque venales diripiebantur; fores omnes claudebantur, et petebantur tecta ad arcendos impetus. Antonius quoque suas ædes muniebat; suspicans, et se neci destinatum esse una cum Cæsare : Lepidus, magister equitum, ut factum cognovit in foro, evasit in insulam fluminis, ubi legionem habebat; quam transduxit in campum, quo expeditiorem haberet ad mandata exsequenda Antonii : nam Antonio Lepidus cedebat, ut intimiori amico Cæsaris, et tunc consuli. Et his quidem deliberantibus libuerat ulcisci necem tam indignam Cæsaris; sed verebantur senatum, fauturum percussoribus; ideoque exspectabant amplius. Ipse vero Cæsar nulla stipatus fuerat militum manu. Nec enim delectabatur satellitio, contentus solis apparitoribus, qui ei pro magistratu præsto erant. Præter hos vero deductus etiam fuerat a plerisque magistratibus, aliaque turba tam hospitum quam civium; et multi insuper liberti servique e domo ad curiam illum erant prosecuti. Quibus simul cunctis fuga dispersis, soli tres servuli eum non deseruerunt, qui corpus in lecticam impositum transtulerunt domum; impari gressu (pro impari numero) gestantes eum, qui terræ marisque paulo ante fuerat dominus.

CXIX. Οἱ δὲ σφαγεῖς ἐβούλοντο μέν τι εἰπεῖν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Οὐδενὸς δὲ παραμείναντος, τὰ ἱμάτια ταῖς λαιαῖς, ὥσπερ ἀσπίδας, περιπλεξάμενοι, καὶ τὰ ξίφη μετὰ τοῦ αἵματος ἔχοντες, ἐβοηδρόμουν βασιλέα καὶ τύραννον ἀνελεῖν· καὶ πῖλόν τις ἐπὶ δόρατος ἔφερε, σύμβολον ἐλευθερώσεως· ἐπί τε τὴν πάτριον πολιτείαν παρεκάλουν, καὶ Βρούτου τοῦ πάλαι καὶ τῶν τότε σφίσιν ὀμωμοσμένων ἐπὶ τοῖς πάλαι βασιλεῦσιν ἀνεμίμνησκον. Συνέθεον δὲ αὐτοῖς τινες, χρησάμενοι ξιφίδια, οἱ τοῦ ἔργου μὴ μετασχόντες, προσεποιοῦντο τὴν δόξαν, Λέντλος τε ὁ Σπινθὴρ, καὶ Φαώνιος, καὶ Ἀκουῖνος, καὶ Δολοβέλλας, καὶ Μοῦρχος, καὶ Πατίσκος· οἳ τῆς μὲν δόξης οὐ μετέσχον, τῆς δὲ τιμωρίας τοῖς ἁμαρτοῦσι συνέτυχον. Τοῦ δήμου δὲ αὐτοῖς οὐ προσθέοντος, ἠπόρουν καὶ ἐδεδοίκεσαν· τῇ μὲν βουλῇ, καὶ εἰ αὐτίκα ὑπ' ἀγνοίας καὶ θορύβου διέφυγε, θαῤῥοῦντες ὅμως, συγγενέσι τε σφῶν καὶ φίλοις οὖσι, βαρυνομένοις τε τὴν τυραννίδα ὁμοίως· τὸν δὲ δῆμον ὑφορώμενοι, καὶ τοὺς ἐστρατευμένους τῷ Καίσαρι, πολλοὺς ἐν τῇ πόλει τότε παρόντας· τοὺς μὲν, ἄρτι τῆς στρατείας ἀφειμένους, καὶ ἐς κληρουχίας διατεταγμένους· τοὺς δὲ, προαπῳκισμένους μὲν, ἐς δὲ παραπομπὴν τοῦ Καίσαρος ἐξιόντος ἀφιγμένους. Λέπιδόν τε ἐδεδοίκεσαν, καὶ τὸν ὑπὸ τῷ Λεπίδῳ στρατὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ Ἀντώνιον ὑπατεύοντα, μὴ ἀντὶ τῆς βουλῆς τῷ δήμῳ μόνῳ χρώμενος, ἐργάσαιτό τι δεινὸν αὐτούς.

CXX. Οὕτω δ' ἔχοντες ἐς τὸ Καπιτώλιον σὺν τοῖς μονομάχοις ἀνέθορον. Καὶ αὐτοῖς βουλευομένοις ἔδοξεν ἐπὶ τὰ πλήθη μισθώματα περιπέμπειν· ἤλπιζον γὰρ, ἀρξαμένων τινῶν ἐπαινεῖν τὰ γεγενημένα, καὶ τοὺς ἄλλους συνεπιλήψεσθαι, λογισμῷ τε τῆς ἐλευθερίας καὶ πόθῳ τῆς πολιτείας. Ἔτι γὰρ ᾤοντο, τὸν δῆμον εἶναι Ῥωμαῖον ἀκριβῶς, οἷον ἐπὶ τοῦ πάλαι Βρούτου τὴν τότε βασιλείαν καθαιροῦντος ἐπυνθάνοντο γενέσθαι· καὶ οὐ συνίεσαν, δύο τάδε ἀλλήλοις ἐναντία προσδοκῶντες, φιλελευθέρους ὁμοῦ καὶ μισθωτοὺς σφίσιν ἔσεσθαι χρησίμως τοὺς παρόντας. Ὧν θάτερον εὐχερέστερον ἦν, διεφθαρμένης ἐκ πολλοῦ τῆς πολιτείας. Παμμιγές τε γάρ ἐστιν ἤδη τὸ πλῆθος, ὑπὸ ξενίας· καὶ ὁ ἐξελεύθερος αὐτοῖς ἰσοπολίτης ἐστί· καὶ ὁ δουλεύων ἔτι, τὸ σχῆμα τοῖς δεσπόταις ὅμοιος· χωρὶς γὰρ τῆς βουλευτικῆς, ἡ ἄλλη στολὴ τοῖς θεράπουσίν ἐστιν ἐπίκοινος· τό τε σιτηρέσιον, τοῖς πένησι χορηγούμενον ἐν μόνῃ Ῥώμῃ, τὸν ἀργὸν καὶ πτωχεύοντα καὶ ταχυεργὸν τῆς Ἰταλίας λεὼν ἐς τὴν Ῥώμην ἐπάγεται· τό τε πλῆθος τῶν ἀποστρατευομένων, οὐ διαλυόμενον ἐς τὰς πατρίδας ἔτι, ὡς πάλαι, καθ' ἕνα ἄνδρα, δέει τοῦ μὴ δικαίους πολέμους ἐνίους πεπολεμηκέναι, κοινῇ δὲ ἐς κληρουχίας ἀδίκους ἀλλοτρίας τε γῆς καὶ ἀλλοτρίων οἰκιῶν ἐξιὸν, ἄθρουν τότε ἐστάθμευεν ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ τεμένεσιν, ὑφ' ἑνὶ σημείῳ καὶ ὑφ' ἑνὶ ἄρχοντι τῆς ἀποικίας· τὰ μὲν ὄντα σφίσιν ὡς ἐπὶ ἔξοδον ἤδη διαπεπρακότες, εὔωνοι δ' ἐς ὅ τι μισθοῖντο.

CXXI. Ὅθεν οὐ δυσχερῶς, ἐκ τοσῶνδε καὶ τοιῶνδε

CXIX. Percussores autem voluerant quidem verba quædam facere in curia : sed quum nemo ibi maneret, togis circum lævas manus vice clypei obvolutis, cruentos gladios tenentes currebant, vociferantes, regem et tyrannum se occidisse. Et præferente quodam in hasta pileum, recuperatæ libertatis insigne, hortabantur populum ad restituendam rempublicam; revocando in memoriam superiorem illum Brutum, et jusjurandum, quo tunc adversus antiquos reges populus sese obstrinxisset. Currebant autem cum eis nonnulli etiam; qui, quamvis non essent facinoris socii, tamen nunc, gladiis undecunque arreptis, participes gloriæ volebant videri : in quibus erant Lentulus Spinther, Favonius, Aquinus, Dolabella, Murcus, Patiscus : quibus gloria quidem frui non contigit, sed pœnas dare easdem cum sontibus. Quum autem plebs eis se non adjungeret, hæsitabant inopes consilii, et metuebant : de senatu quidem, quanquam per ignorantiam et trepidationem statim diffugerat, bene sperantes; cum quod ipsis cognati amicique essent plerique ejus ordinis, tum quod et illi pariter moleste tulissent tyrannidem. Plebem autem suspectam habebant, et veteranos Cæsaris, quorum tunc in Urbe magnus aderat numerus, partim recens dimissorum et agris donatorum, partim jam ante deductorum in colonias, sed tunc præsentium, ut honoris causa prosequerentur Cæsarem ex Urbe proficiscentem. Lepidum quoque timebant cum urbana legione, et consulem Antonium, ne omisso senatu ad plebem se conferens gravius in ipsos consuleret.

CXX. In hoc rerum statu percussores Capitolium cum gladiatoribus occupant : ubi consultantibus placuit, plebem largitionibus tentare. Sperabant enim, si aliqui ex plebe inciperent laudare factum, cæteros exemplum eorum secuturos, amore libertatis et desiderio reipublicæ. Putabant enim, talem omnino adhuc populum Romanum esse, qualem audierant fuisse quo tempore superior Brutus olim reges expulit : neque intelligebant, dum horum opera se uti posse sperant, exspectare se duas res inter se contrarias, ut iidem libertatem ament, qui largitionibus corrumpantur. Quarum rerum altera quidem hæc multo erat facilior, in depravata quippe jamdudum republica. Jamdiu enim plebs Romana multitudo est omnigenis exteris mixta : et liberti æquo jure degunt cum civibus; et servus cultu eodem utitur quo et dominus, exceptaque senatoria veste cæterarum usus est promiscuus. Præterea propter frumentum, quod pauperibus in sola Urbe distribuitur, otiosa et mendica temerariaque plebs eo confluit ex omni Italia. Huc tum accedebat multitudo veteranorum, qui non jam singuli, ut olim, in suam quisque patriam redibant, quod quidem parum tutum nonnullis propter iniquas exactas militias erat futurum; sed communi agmine in alienos agros domosque mittebantur. Quorum tunc magnus numerus in Urbe aderat, diversantium in fanis et in areis sacris, sub uno signo et uno deducendæ coloniæ principe : qui, rebus suis, quo expeditiores ad emigrandum essent, divenditis, venales ad quamvis operam erant.

CXXI. Quare non magno negotio multi id genus a Cassia-

ἀνδρῶν, πλῆθός τι τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐς τὴν ἀγορὰν εὐθὺς ἀγήγερτο· οἳ, καίπερ ὄντες ἔμμισθοι, τὰ μὲν γενόμενα ἐπαινεῖν οὐκ ἐθάῤῥουν, δεδιότες τὴν Καίσαρος δόξαν, καὶ τὸ πρὸς τῶν ἑτέρων ἐσόμενον· ὡς δ' ἐπὶ συμφέροντι κοινῷ τὴν εἰρήνην ἐπεβόων, καὶ θαμινὰ τοὺς ἄρχοντας ὑπὲρ αὐτῆς παρεκάλουν, τέχνασμα τοῦτο ἐς τὴν τῶν ἀνδροφόνων σωτηρίαν ἐπινοοῦντες. Οὐ γὰρ ἔσεσθαι τὴν εἰρήνην, μὴ γενομένης αὐτοῖς ἀμνηστίας. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσι πρῶτος ἐπιφαίνεται Κίννας στρατηγὸς, οἰκεῖος ὢν ἐξ ἐπιγαμίας τῷ Καίσαρι, καὶ παρὰ δόξαν ἐπελθὼν ἐς μέσους, τήν τε ἐσθῆτα τὴν στρατηγικὴν ἀπεδύσατο, ὡς παρὰ τυράννου δεδομένης ὑπερορῶν, καὶ τὸν Καίσαρα τύραννον ἐκάλει, καὶ τοὺς ἀνελόντας, τυραννοκτόνους· καὶ τὸ πεπραγμένον ἐσέμνυνεν, ὡς ὁμοιότατον μάλιστα τῷ προγονικῷ· καὶ τοὺς ἄνδρας, ὡς εὐεργέτας, καλεῖν ἐκέλευεν ἐκ τοῦ Καπιτωλίου καὶ γεραίρειν. Καὶ Κίννας μὲν οὕτως ἔλεξεν. Οἱ δὲ, τὸ καθαρὸν τοῦ πλήθους οὐχ ὁρῶντες ἐπιμιγνύμενον αὐτοῖς, οὐκ ἐκάλουν τοὺς ἄνδρας, οὐδέ τι πλέον ἢ περὶ τῆς εἰρήνης μόνης αὖθις παρεκάλουν.

CXXII. Ἐπεὶ δὲ καὶ Δολοβέλλας, νέος ἀνὴρ καὶ περιώνυμος, ὑπατεύειν ὑπ' αὐτοῦ Καίσαρος ἐς τὸ ἐπίλοιπον τοῦ ἔτους ᾑρημένος, ὅτε ὁ Καῖσαρ ἐξορμήσειε τῆς πόλεως, τὴν μὲν ὕπατον ἐσθῆτα ἠμφιέσατο, καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς περιεστήσατο, τὸν δὲ ταῦτα οἱ παρασχόντα δεύτερος ὅδε ἐλοιδόρει, καὶ συνεγνωκέναι τοῖς ἐπ' αὐτῷ βεβουλευμένοις ὑπεκρίνετο, καὶ μόνης ἄκων τῆς χειρὸς ἀπολειφθῆναι (εἰσὶ δ' οἳ καὶ λέγουσιν, αὐτὸν εἰσηγήσασθαι, τὴν ἡμέραν θέσθαι τῇ πόλει γενέθλιον)· τότε δὴ καὶ οἱ μεμισθωμένοι ἀνεθάῤῥουν, ὡς καὶ στρατηγοῦ καὶ ὑπάτου σφίσι συγγνωμόνων ὄντων, καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐκ τοῦ ἱεροῦ κατεκάλουν. Οἱ δὲ ἥδοντο μὲν τῷ Δολοβέλλᾳ, καὶ ἐνόμιζον ἄνδρα νέον καὶ γνώριμον καὶ ὕπατον ἕξειν ἐς ἐναντίωσιν Ἀντωνίου. Κατῄεσαν δὲ αὐτῶν μόνοι Κάσσιός τε καὶ Βροῦτος ὁ Μάρκος, ᾑμαγμένος τὴν χεῖρα· συγκατήνεγκαν γὰρ δὴ τὰς πληγὰς ἐπὶ τὸν Καίσαρα Κάσσιός τε καὶ Βροῦτος. Ἐπεὶ δὲ παρῆλθον ἐς τὸ μέσον, οὐδὲν ταπεινὸν οὐδέτερος εἶπεν· ἀλλ', ὡς ἐπὶ καλοῖς ὁμολογουμένοις, ἀλλήλους ἐπῄνουν, καὶ τὴν πόλιν ἐμακάριζον, καὶ Δέκμῳ μάλιστα ἐμαρτύρουν, ὅτι τοὺς μονομάχους σφίσιν ἐν καιρῷ παράσχοι. Τόν τε δῆμον ἐξώτρυνον, ὅμοια τοῖς προγόνοις ἐργάσασθαι τοῖς καθελοῦσι τοὺς βασιλέας, οὐκ ἐκ βίας ἄρχοντας, ὥσπερ ὁ Καῖσαρ, ἀλλ' ᾑρημένους ὑπὸ νόμοις· Σέξστον τε Πομπήϊον, τὸν Πομπηΐου Μάγνου τοῦ Καίσαρι περὶ τῆς δημοκρατίας πεπολεμηκότος, καλεῖν ἠξίουν, πολεμούμενον ἔτι πρὸς τῶν Καίσαρος στρατηγῶν ἐν Ἰβηρίᾳ· καὶ τοὺς δημάρχους, Καισήτιον καὶ Μάρυλλον, οἳ τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀφαιρεθέντες ἠλῶντο.

CXXIII. Τοιάδε μὲν εἶπον οἱ περὶ τὸν Κάσσιον, καὶ ἐπανῆλθον αὖθις ἐς τὸ Καπιτώλιον· οὐ γὰρ ἐθάῤῥουν πω τοῖς παροῦσι. Τῶν δ' οἰκείων σφίσι καὶ συγγενῶν τότε πρῶτον ἐς τὸ ἱερὸν ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς δυνηθέντων,

nis statim in forum contracti sunt. Qui, quamvis mercede conducti, laudare tamen factum non audebant, veriti Cæsaris gloriam et adversariorum conatus : sed, quasi amore salutis publicæ, pacem clamabant, eamque a magistratibus assiduis vociferationibus flagitabant; artificio isto consulturi percussorum incolumitati, quod pax coire non posset, nisi venia facinori esset data. Quæ dum agunt, primus omnium eis supervenit Cinna prætor, affinis Cæsaris; qui, præter exspectationem progressus in medios, exuit purpuram prætoriam, quasi contemnens a tyranno datam; tyrannumque Cæsarem, et interfectores ejus tyrannicidas vocavit; laudibusque extulit horum facinus, ut simillimum ei quod majores illorum quondam perpetravissent. Simul viros tam egregie de republica meritos revocari jussit e Capitolio, præmiisque ornari. In hanc sententiam postquam Cinna locutus est, mercenaria turba, neminem ex incorrupta plebe accedere sibi videns, vocare illos noluit; tantum pacem rursus petebat acclamationibus.

CXXII. Postquam autem Dolabella, vir juvenis et clarus, qui ab ipso Cæsare Urbe abituro consul fuerat in ejus anni reliquum designatus, cum purpura quidem et insigniis magistratus est progressus, sed et ipse, secundus post Cinnam, auctorem suæ dignitatis Cæsarem conviciis est prosecutus, conjurationis simulans participem se fuisse, et tantum a facto invitum quidem abfuisse dictitans, denique, ut produnt nonnulli, rogationem quoque ferens, ut in posterum is dies Natalis Urbis haberetur : tum vero mercenarii illi receperunt animos, ut qui jam et prætorem et consulem consilii participes haberent; vocaruntque Cassium cum suis, ut ex templo descenderent. Illi vero gaudebant facto Dolabellæ; rati, se opportune nactos consulem ætate vigentem, et alioquin nobilem, quem opponerent Antonio. Sed nemo nisi Cassius descendit, et cum eo M. Brutus, manum cruentam præ se ferens, vulneratam a Cassio, dum eodem momento plagas ambo infligunt Cæsari. Qui ubi in medium venerunt, neuter humile quidquam dixit : sed quasi absque controversia honesti facinoris auctores laudabant se mutuo, urbemque fortunatam prædicabant; et Decimo Bruto præclarum ferebant testimonium, quod gladiatores sibi opportune præbuisset : hortabanturque populum, ut majorum suorum vellet esse similis, qui reges ejecissent, et quidem non vi regnum adeptos, quemadmodum Cæsar, sed electos legitime : vocandumque Sextum Pompeium censebant, Pompeii Magni propugnatoris reipublicæ filium, quem eo tempore adhuc Cæsaris legati bello persequebantur in Hispania : simulque ab exilio revocandos Cæsetium ac Marullum, tribunos plebis, a Cæsare magistratu privatos.

CXXIII. His dictis, in Capitolium sunt reversi Cassius et M. Brutus; nondum enim satis fidebant rebus præsentibus. Quumque nunc primum facultas data familiaribus eorum et cognatis in templum ad ipsos commeandi, electi

ᾑρέθησαν οἱ πρεσβεύσοντες ὑπὲρ αὐτῶν ἐς Λέπιδόν τε καὶ Ἀντώνιον, ὁμονοίας πέρι, καὶ προνοίας τῆς ἐλευθερίας, καὶ φειδοῦς τῶν ἐσομένων τῇ πατρίδι κακῶν, εἰ μὴ συμφρονοῖεν. Καὶ ἐδέοντο οἱ πεμφθέντες, οὐκ ἐπαινοῦντες μὲν τὸ πεπραγμένον (οὐ γὰρ ἐθάῤῥουν ἐν φίλοις Καίσαρος)· γενόμενον δ' ἐνεγκεῖν ἀξιοῦντες, ἐλέῳ τε τῶν δεδρακότων αὐτὸ, οὐ κατὰ μῖσος, ἀλλ' ἐπ' εὐνοίᾳ τῆς πατρίδος· καὶ οἴκτῳ τῆς πόλεως, κεκενωμένης στάσεσιν ἤδη συνεχέσιν, εἰ καὶ τοὺς ὑπολοίπους ἀγαθοὺς ἄνδρας ἡ μέλλουσα στάσις διολέσει. Οὐδὲ γὰρ ὅσιον, εἴ τις αὐτοῖς ἐστι ἔχθρα πρὸς ἐνίους, ἐν τοῖς δημοσίοις κινδύνοις ἐξερίζειν· πολὺ δὲ μᾶλλον, ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ τὰ ἴδια καταθέσθαι· ἢ, εἴ τις ἀνηκέστως ἔχει, τὰ ἴδια ἐν τῷ παρόντι ἀναθέσθαι.

CXXIV. Ἀντώνιος δὲ καὶ Λέπιδος ἐβούλοντο μὲν ἀμύνειν Καίσαρι, ὥς μοι προείρηται, εἴτε φιλίας ἕνεκα, εἴτε τῶν ὀμωμοσμένων· εἴτε καὶ ἀρχῆς ὀρεγόμενοι, καὶ νομίζοντες εὐμαρέστερα σφίσιν ἅπαντα ἔσεσθαι, τοιῶνδε καὶ τοσῶνδε ἀνδρῶν ἀθρόως ἐκποδὼν γενομένων. Τοὺς δὲ φίλους καὶ συγγενεῖς αὐτῶν ἐδεδοίκεσαν, καὶ τὴν ἄλλην βουλὴν ἐπιῤῥέπουσαν ἐς ἐκείνους· Δέκμον τε μάλιστα, τῆς ὁμόρου Κελτικῆς ᾑρημένον ὑπὸ Καίσαρος ἄρχειν, στρατὸν πολὺν ἐχούσης. Ἐδόκει δὲ καραδοκεῖν ἔτι τὰ γενησόμενα, καὶ τεχνάζειν, εἰ δύναιντο περισπάσαι πρὸς ἑαυτοὺς τὴν στρατιὰν τὴν Δέκμου, ἄθυμον ἤδη τοῖς ἀτρύτοις πόνοις γεγενημένην. Οὕτω δὲ δόξαν αὐτοῖς, ὁ Ἀντώνιος τοὺς εἰπόντας ἠμείψατο· « Κατὰ μὲν ἔχθραν ἰδίαν οὐδὲν ἐργασόμεθα· ἕνεκα δὲ τοῦ μύσους καὶ ὧν Καίσαρι πάντες ὠμόσαμεν, φύλακες αὐτῷ τοῦ σώματος ἢ τιμωροὶ παθόντι ἔσεσθαι, εὔορκον ἦν τὸ ἄγος ἐξελαύνειν, καὶ μετ' ὀλιγωτέρων καθαρῶν βιοῦν μᾶλλον, ἢ πάντας ἐνόχους ὄντας ταῖς ἀραῖς. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς οἷς οὕτω δοκεῖ, σκεψόμεθα μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ νομιοῦμεν εὐαγὲς ἔσεσθαι τῇ πόλει ὅ τι ἂν κοινῇ δοκιμάσητε. »

CXXV. Ὁ μὲν ἀσφαλῶς οὕτως ἀπεκρίνατο. Οἱ δὲ χάριν τε ᾔδεσαν, καὶ ἀπεχώρουν, ἐν ἐλπίδι βεβαίῳ τὰ πάντα θέμενοι· τὴν γὰρ βουλὴν σφίσι συμπράξειν ἐς πάντα ἐπεποίθεσαν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὰς μὲν ἀρχὰς ἐκέλευσε νυκτοφυλακεῖν τὴν πόλιν, ἐκ διαστήματος ἐν μέσῳ προκαθημένας, ὥσπερ ἐν ἡμέρᾳ· καὶ ἦσαν πυραὶ πανταχοῦ κατὰ τὸ ἄστυ. Καὶ δι' αὐτῶν ἔθεον ἀνὰ τὴν νύκτα πᾶσαν ἐς τὰς τῶν βουλευτῶν οἰκίας οἱ τῶν ἀνδροφόνων οἰκεῖοι, παρακαλοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίου πολιτείας. Ἀντιπαρέθεον δὲ καὶ οἱ τῶν κληρούχων ἡγεμόνες, ἀπειλοῦντες, εἰ μή τις αὐτοῖς φυλάξει τὰς κληρουχίας, τάς τε ἤδη δεδομένας, καὶ τὰς ἐπηγγελμένας. Ἤδη δὲ καὶ τῶν ἀστῶν ὁ καθαρώτατος λεὼς ἀνεθάῤῥει, τὴν ὀλιγότητα τῶν δεδρακότων πυνθανόμενοι· καὶ ἐς μνήμην τοῦ Καίσαρος ὑπεφέροντο, καὶ ταῖς γνώμαις διῃροῦντο. Τῆς δ' αὐτῆς νυκτὸς καὶ τὰ χρήματα τοῦ Καίσαρος καὶ τὰ ὑπομνήματα τῆς ἀρχῆς ἐς τὸν Ἀντώνιον μετεκομίζετο· εἴτε τῆς γυναικὸς αὐτὰ τῆς Καίσαρος ἐξ ἐπικινδύνου τότε οἰκίας ἐς ἀκιν-

sunt qui legatione pro eis fungerentur ad Lepidum et Antonium, de concordia, et cura libertatis, præcavendisque calamitatibus patriæ, quæ sequi solent discordiam. Id quod legati conati sunt impetrare, non laudantes quidem factum (nec enim audebant apud amicos Cæsaris), ferendum tamen, postquam patratum esset, censentes; et venia dignos ejus auctores, non odio Cæsaris eo provectos, sed amore patriæ : miserabanturque conditionem Urbis jam ante exhaustæ continuis seditionibus, si, novis excitatis turbis, ne reliquis quidem parceretur bonis civibus : « periniquum enim esse, si quibus sint irati, nunc in publico discrimine privatas inimicitias exercere; potius reipublicæ condonandas esse privatas injurias. Quod si quis capitali odio teneatur, saltem in præsenti rerum statu privatas iras esse differendas. »

CXXIV. Antonius vero et Lepidus, sicut jam exposui, ulcisci quidem cupiebant Cæsarem; sive amicitia ejus, sive juramenti religione; sive dominandi cupidine ducti, et omnia sibi faciliora fore putantes, si tales viri tantique simul omnes e medio fuissent sublati. Sed timebant cognatos eorum et amicos, senatusque erga illos studia, maxime Decimum Brutum, cui a Cæsare vicina Gallia cum magno exercitu erat demandata. Itaque placuit, occasionem exspectari amplius, et tentari, si qua arte possent Decimi exercitum in partes suas pertrahere, jam fessum longis laboribus. Quibus quum id esset propositum, Antonius legatis tale responsum dedit : « Ex odio quidem privato nihil agemus; sed propter piaculum, et propter sacramentum, quod Cæsari omnes diximus, servaturos nos eum incolumem, aut ulturos si quid ei secus accidisset, postulabat religio, ut scelere contacti pellerentur : et cum paucioribus potius civibus, sed eis puris, viveremus, quam faceremus nos cunctos diris obnoxios. Sed per nos quidem, quanquam sic nobis videtur, conveniamus licet in curiam, deliberemusque vobiscum, et eam sententiam e religione publica esse arbitrabimur, quæ omnium consensu videbitur potior cæteris. »

CXXV. Sic diserte Antonius respondit. Legati vero, gratiis actis, abierunt securi cum spe optima; credentes, favorem senatus nunquam sibi defore. Tum Antonius jussit magistratus per noctem excubias curare in urbe agendas, et subinde in publico pro tribunali sedere, quemadmodum interdiu, accensis per totam urbem ignibus. Totaque nocte per illos ignes discurrebant familiares percussorum ad ædes senatorum, deprecantes pro illis pariter et pro republica. Nec minor fiebat discursatio a colonorum principibus; multa minantibus, nisi agros illi et jam concessos et insuper promissos obtinerent. Jam vero et civium pars incorruptissima ex terrore se recollegerat, postquam conjuratorum paucitatem intellexerunt; et recordatione meritorum Cæsaris subeunte animos, scindebantur in varias sententias. Eadem nocte pecuniæ Cæsaris et actorum ejus

δυνοτέραν τὴν Ἀντωνίου μεταφερούσης, εἴτε τοῦ Ἀντωνίου κελεύσαντος.

CXXVI. Γιγνομένων δὲ τούτων, διάγραμμα νυκτὸς ἀνεγιγνώσκετο Ἀντωνίου τὴν βουλὴν συγκαλοῦντος ἔτι πρὸ ἡμέρας ἐς τὸ τῆς Γῆς ἱερὸν, ἀγχοτάτω μάλιστα ὂν τῆς οἰκίας Ἀντωνίου· οὔτε γὰρ ἐς τὸ βουλευτήριον ἐθάῤῥει κατελθεῖν, ὑποκείμενον τῷ Καπιτωλίῳ, μονομάχων ὄντων ἐκείνοις συνεργῶν· οὔτε, στρατιὰν ἐσαγαγὼν ἐς τὴν πόλιν, διαταράξαι. Λέπιδος δὲ ὅμως εἰσήγαγε. Πλησιαζούσης δὲ τῆς ἡμέρας, οἵ τε ἄλλοι βουλευταὶ συνέθεον ἐς τὸ τῆς Γῆς ἱερὸν, καὶ Κίννας ὁ στρατηγὸς, αὖθις ἐπικείμενος τὴν στρατηγικὴν ἐσθῆτα, ἣν ἐχθὲς ὡς τυράννου δόντος ἐξεῤῥίφει. Θεασάμενοι δ' αὐτόν τινες τῶν ἀδεκάστων καὶ τῶν ἐστρατευμένων τῷ Καίσαρι· δι' ὀργῆς ἔχοντες, ὅτι πρῶτος ἐπὶ τῷ Καίσαρι, καίπερ οἰκεῖος ὢν αὐτοῦ, βλασφήμως ἐδημηγόρησε, λίθοις ἔβαλλον καὶ ἐδίωκον· καὶ ἐς οἰκίαν τινὰ συμφυγόντα, ξύλα συμφέροντες, ἐμπρήσειν ἔμελλον, εἰ μὴ Λέπιδος μετὰ στρατιᾶς ἐπελθὼν ἐκώλυσε. Τοῦτο μὲν δὴ πρῶτον ἔργον παῤῥησίας ἦρξεν ἐπὶ τῷ Καίσαρι· καὶ αὐτὸ κατέδεισαν οἵ τε μισθωτοὶ καὶ οἱ σφαγεῖς αὐτοί.

CXXVII. Ἐν δὲ τῷ βουλευτηρίῳ βραχὺ μὲν ἦν τὸ καθαρεῦον σπουδῆς βιαίου καὶ ἀγανακτοῦν· οἱ δὲ πλέονες σὺν παρασκευῇ ποικίλῃ τοῖς ἀνδροφόνοις συνήργουν. Καὶ πρῶτα μὲν αὐτοὺς ἀξιοπίστως ἠξίουν καὶ παρεῖναι σφίσι καὶ συνεδρεύειν, ἐξ ὑπευθύνων ἐς κριτὰς μεταφέροντες. Καὶ ὁ Ἀντώνιος οὐκ ἐκώλυεν, εἰδὼς οὐκ ἐλευσομένους· οὐδὲ ἦλθον. Εἶτα, ἐπὶ διαπείρᾳ τῆς βουλῆς, οἱ μὲν αὐτῶν μάλα θρασέως τὸ πεπραγμένον ἐπῄνουν ἄντικρυς, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐκάλουν τυραννοκτόνους, καὶ γεραίρειν ἐκέλευον. Οἱ δὲ τὰ μὲν γέρα περιῄρουν, ὡς οὐδὲ ἐκείνων δεομένων, οὐδὲ ἐπὶ τῷδε αὐτὰ πραξάντων· εὐφημεῖν δὲ μόνον αὐτοὺς ἐδικαίουν, ὡς εὐεργέτας· οἱ δὲ καὶ τὴν εὐφημίαν ὑπανῄρουν, καὶ φείδεσθαι μόνον αὐτῶν ἠξίουν. Καὶ οἱ μὲν τάδε ἐτέχναζον· καὶ περιεώρων, ὅ τι πρῶτον αὐτῶν ἐνδεξαμένη μάλιστα ἡ βουλὴ, πρὸς τὰ λοιπὰ κατ' ὀλίγον εὐεπιχείρητος αὐτοῖς ἔσοιτο. Οἱ δὲ καθαρώτεροι τὸ μὲν ἔργον ὡς ἄγος ἀπεστρέφοντο, αἰδοῖ δὲ μεγάλων οἴκων περισώζειν αὐτοὺς οὐκ ἐκώλυον· ἠγανάκτουν δὲ, εἰ καὶ τιμήσουσιν ὡς εὐεργέτας. Οἱ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι περισώζοντας φθονεῖν τῶν περισσῶν ἐς ἀσφάλειαν. Ὡς δέ τις εἶπε, τὴν τούτων τιμὴν ὕβριν Καίσαρι φέρειν· οὐκ εἴων ἔτι τὸν τεθνεῶτα τῶν περιόντων προτιθέναι. Ἑτέρου δὲ ἐγκρατῶς εἰπόντος, ὅτι χρὴ δύο τῶνδε πάντως τὸ ἕτερον, ἢ Καίσαρα τύραννον προαποφαίνειν, ἢ τούτους ἐξ ἐλέου περισώζειν· τούτου μόνου δεξάμενοι τὸ λεχθὲν οἱ ἕτεροι, ᾔτουν σφίσι ψῆφον ἀναδοθῆναι περὶ τοῦ Καίσαρος, ἐπὶ ὅρκῳ, [καὶ] εἰ καθαρῶς ἐθέλουσι κρῖναι, μηδὲν αὐτοῖς ἐπιθεάσαι τὰ ἐξ ἀνάγκης ἐψηφισμένα ἄρχοντι ἤδη, ὧν οὐδὲν ἑκόντας, οὐδὲ πρὶν ἢ δεῖσαι περὶ σφῶν αὐτῶν, ἀνῃρημένου τε Πομπηίου καὶ ἐπὶ Πομπηίῳ μυρίων ἄλλων, ψηφίσασθαι.

commentarii in ædes Antonii translati sunt; sive Calpurnia locum tutiorem eis quærente, sive id jubente ipso Antonio.

CXXVI. Et ante lucem edicto Antonii senatus convocatus est in ædem Telluris, ædibus ipsius proximam : nam neque curiam adire audebat, subjectam Capitolio, in quo gladiatores erant cum conjuratis : neque introducto exercitu urbem voluit perturbare; quem tamen introduxit Lepidus. Diluculo vero in Telluris ædem cum aliis senatoribus properavit etiam Cinna, resumta prætoria veste quam ut a tyranno datam abjecerat pridie. Quem conspicati aliquot ex incorruptis civibus, et ex veteranis Cæsaris, indigne ferentes, quod licet affinis, primus tamen post illius cædem existimationem ejusdem maledica concione læsisset, insectati sunt lapidibus : compulsumque in domum quamdam, lignis congestis comburere parabant, ni Lepidus cum exercitu superveniens cohibuisset. Hoc fuit principium audendi Cæsarianis; quo et mercenaria turba et ipsi percussores sunt territi.

CXXVII. In senatu exiguus fuit numerus eorum, qui affectibus violentis liberi indignarentur facto : plerique variis modis juvare studebant percussores. Ac primum quidem censebant, illos data fide advocandos esse, et in commune consilium adhibendos, ita ut ex reis judices essent futuri. Cui sententiæ ne Antonius quidem obstrepuit; quippe qui sciret, non venturos : nec venerunt. Deinde, ut tentaretur voluntas senatus, alii vehementer et manifeste laudabant facinus, tyrannicidarum id esse prædicantes, quibus præmia essent decernenda. Alii, præmiis quidem nil esse opus, dicebant, quæ ne ipsi quidem postularent; gratias tantum eis agendas, ut bene meritis de republica. Alii denique, hoc etiam detrahentes, incolumitate tantum eos donandos censebant. Talibus commentis senatum aggressi, exspectabant, quam sententiam præ cæteris senatus esset complexurus; quo facto faciliorem se eum habiturum ad impetranda reliqua sperabant. Jamque pars sincerior, facinus ut insigne nefas aversata, reverentia tamen nobilium familiarum, non obsistebat, quominus impunitate donarentur malefici : id vero moleste ferebant, si iidem honorarentur etiam, velut bene meriti. Alii contradicebant, « cum incolumitate non invidendam eis esse illam accessionem, quæ ad firmandam eorum securitatem pertineret. » Regerente vero nonnemine » horum honores conjunctos fore cum contumelia Cæsaris; » reclamatum est, « magis rationem habendam superstitum, quam mortui. » Quumque alius quispiam constanter dixisset : « alterutrum necessario decernendum, aut Cæsarem fuisse tyrannum, aut istis ex clementia donandum veniam : » hoc uno dicto arrepto, cæteri postulabant, ut suffragia ferrentur de existimatione Cæsaris, jurarentque prius cuncti « sincero se judicaturos, et id si fecissent, neminem ipsis religionem objecturum esse propter eas res, quas Cæsari rerum jam potito coacti promisissent, quarum rerum nulla sponte, neque prius quam sibi ipsis timendum fuerat, interfecto Pompeio et præter eum infinitis aliis, Cæsari a senatu fuisset decreta. »

CXXVIII. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ἐφορῶν αὐτοὺς καὶ ἐφεδρεύων, ἐπειδὴ λόγων ὕλην οὐκ ἄπορον οὐδὲ ἀναμφίλογον εἶδεν ἐσφερομένην, ἔγνω, τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν οἰκείῳ φόβῳ καὶ φροντίδι περὶ σφῶν αὐτῶν διαχέαι. Εἰδὼς οὖν, τῶν βουλευτῶν αὐτῶν πολὺ πλῆθος ἔς τε τὰς ἀρχὰς τὰς ἐν ἄστει, καὶ ἐς ἱερωσύνας, καὶ ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίας, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὸ μέλλον ᾑρημένους (ὡς γὰρ ἐπὶ χρόνιον στρατείαν ἐξιὼν, ἐπὶ πενταετὲς ᾕρητο)· σιωπὴν, ὡς ὕπατος, ἐπικηρύξας, ἔφη· « Τοῖς αἰτοῦσι περὶ Καίσαρος ψῆφον, ἀνάγκη τάδε προειδέναι, ὅτι, ἄρχοντος μὲν αὐτοῦ καὶ αἱρετοῦ προστάτου γενομένου, τὰ πεπραγμένα καὶ δεδογμένα πάντα κύρια μενεῖ· δόξαντος δ' ἐπὶ βίᾳ τυραννῆσαι, τό τε σῶμα ἄταφον τῆς πατρίδος ὑπερορίζεται, καὶ τὰ πεπραγμένα πάντα ἀκυροῦται. Ἔστι δὲ, ὡς ὅρῳ περιλαβεῖν, ἐπὶ πᾶσαν ἀφικνούμενα γῆν καὶ θάλασσαν· καὶ τὰ πολλὰ αὐτῶν οὐδὲ βουλομένοις ἡμῖν ὑπακούσεται, καὶ δείξω μετ' ὀλίγον. Ὁ δέ ἐστι μόνον ἐφ' ἡμῖν, ὅτι καὶ περὶ μόνων ἐστὶν ἡμῶν, τοῦτο ὑμῖν προθήσω πρὸ τῶν ἄλλων· ὡς ἂν ἐν τῷ εὐμαρεῖ τὴν εἰκόνα τῶν δυσχερεστέρων προλάβοιτε. Ἡμεῖς γὰρ αὐτοὶ, σχεδὸν ἅπαντες, οἱ μὲν ἤρξαμεν ὑπὸ τῷ Καίσαρι· οἱ δὲ ἔτι ἄρχομεν, αἱρετοὶ πρὸς ἐκείνου γενόμενοι· οἱ δὲ ἐς τὸ μέλλον ἄρχειν κεχειροτονήμεθα. Ἐς γὰρ πενταετὲς, ὡς ἴστε, καὶ τὰ ἀστυκὰ ὑμῖν, καὶ τὰ ἐτήσια, καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίας διετάξατο. Εἰ δὴ ταῦτα ὑμεῖς ἑκόντες ἀποθήσεσθε (ἐστὲ γὰρ ὑμεῖς τοῦδε μάλιστα κύριοι), τόδε πρῶτον ὑμᾶς ἀξιῶ κρῖναι, καὶ τὰ λοιπὰ ἐποίσω. »

CXXIX. Ὁ μὲν δὴ τοιοῦτον αὐτοῖς, οὐ περὶ Καίσαρος, ἀλλὰ περὶ σφῶν αὐτῶν, δαλὸν ἐξάψας, ἡσύχαζεν. Οἱ δ' εὐθὺς ἀνεπήδων ἀθρόοι μετὰ βοῆς, οὐκ ἀξιοῦντες ἐπὶ χειροτονίαις ἄλλαις οὐδ' ἐπὶ τῷ δήμῳ γενέσθαι μᾶλλον, ἢ βεβαίως ἔχειν ἃ ἔλαβον. Τοῖς δὲ καὶ ἡλικίας τι νεώτερον ἢ ἄλλη πρὸς χειροτονίαν ἐναντίωσις ὑποῦσα, ἀνηρέθιζε· καὶ τῶνδε αὐτὸς ὁ ὕπατος ἐξῆρχε Δολοβέλλας. Οὐ γὰρ αὐτῷ δυνατὸν ἐφαίνετο κατὰ ἔννομον χειροτονίαν ὑπατεῦσαι, πέντε καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν ὄντι. Ὀξεῖα δὴ τοῦ χθὲς ὑποκριναμένου μετασχεῖν τῶν γεγονότων ἐγίγνετο μεταβολὴ, λοιδορουμένου τοῖς πολλοῖς, εἰ τοὺς ἀνδροφόνους τιμᾷν ἀξιοῦντες, τοὺς ἄρχοντας σφῶν ἀτιμώσουσιν, ἐς εὐπρέπειαν τῆς ἐκείνων σωτηρίας. Οἱ δὲ αὐτόν τε τὸν Δολοβέλλαν καὶ τοὺς ἄλλους ἐπήλπιζον, χάριν ἐκ τοῦ δήμου λαβόντες, ἐς τὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἀποφανεῖν αὐτίκα, καὶ οὐκ ἀρχόντων ἀλλαγὴν, ἀλλὰ μόνης ἔσεσθαι χειροτονίας ἐπὶ τὸ νομικώτερον ἐκ τοῦ μοναρχικοῦ· ὃ καὶ κόσμον αὐτοῖς οἴσειν, ἔν τε μοναρχίᾳ καὶ δημοκρατίᾳ τὰ ὅμοια προτιμωμένοις. Καὶ τούτων ἔτι λεγομένων, ἔνιοι τῶν στρατηγῶν τὰς ἐσθῆτας ἐπὶ ἐνέδρᾳ τῶν ἀντιλεγόντων ἀπετίθεντο, ὡς καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν ἄλλων αὐτὰς ἀντιληψόμενοι νομιμώτερον. Τοῖς δὲ ἥ τε ἐνέδρα κατεφαίνετο, καὶ οὐδὲ κυρίους ἔτι τῆσδε τῆς χειροτονίας ᾔδεσαν ἐσομένους.

CXXVIII. Ibi tum Antonius, qui attentus adhuc ad omnia quæ dicerentur, veluti spectator certaminis, sederat; postquam intellexit, satis copiosam in utramvis partem disputandi materiam in medium ab his esse prolatam; statuit, callidum illorum consilium, injecto timore et sollicitudine de propriis ipsorum rebus, evertere. Itaque quum sciret, magnam senatorum ipsorum partem ad magistratus urbanos, ad sacerdotia, ad provinciarum exercituumve administrationes promotam esse a Cæsare (nam, ut in diuturnam expeditionem profecturus, in quinquennium magistratus designaverat), silentio pro potestate indicto, hujusmodi verba fecit: « Qui suffragia poscunt de Cæsare, ante omnia sciant, acta decretaque ejus, si quidem legitimo ille functus magistratu est, et publico consensu delatum tenuit imperium, rata debere esse omnia; quod si contra ut tyrannus videbitur imperium usurpasse, corpus ejusdem projiciendum in Tiberim; et acta rescindenda omnia. Pertinent autem acta illa, ut compendio dicam, ad omnes terras et ad maria omnia: et eorum pleraque, ne si velimus quidem, revocare nobis erit integrum; quemadmodum paulo post docebo. Nunc, quod solum est in nostra potestate, quod et ad nos solos pertinet, primum omnium ad vos referam; ut ex rebus facilioribus conjecturam capiatis de negotiis difficilioribus. Nos etenim ferme omnes aut gessimus magistratus demandatos a Cæsare, aut etiam nunc gerimus: nonnulli quoque ad gerendos deinceps designati sunt: scitis enim in quinquennium ordinatas et urbanas annuasque dignitates, et provinciarum exercituumve præfecturas. Has omnes an sponte sitis deposituri (id enim in vestra maxime potestate est), id vobis primum erit constituendum: de reliquis rebus deinceps ad vos referam. »

CXXIX. Sic Antonius injecta senatoribus, non de Cæsare, sed de ipsis, concertandi materia, obticuit. Moxque una omnes exsilientes, conclamarunt: « nolle se novæ electionis aleæ et arbitrio plebis res suas committere; satius esse, retinere quæ semel accepissent. » Et erant inter hos qui eo acrius concitarentur, quod per ætatem immaturam aut per aliam quampiam rationem nihil possent sibi polliceri de comitiis; inter quos præcipuus erat ipse consul Dolabella. Natus enim xxv annos, consulatu legitima electione potiri nequibat. Itaque brevi momento ille pridianam rationem, qua participem se fuisse facti simulaverat, mutavit; probraque conjecit in numerosam factionem eorum, qui in homicidarum gratiam, honores magistratibus adimendos censerent, quo speciosior foret illorum incolumitas. Ex diverso alii cum Dolabellam tum cæteros bene jubebant sperare; pollicebanturque, se gratia a populo inita facile effecturos, ut illi protinus in easdem dignitates restituantur: neque enim personarum designatarum mutationem fore, sed electionis tantummodo; legitimis comitiis succedentibus in locum designationis a tyranno factæ: idque futurum etiam ipsis magis honorificum, qui non minus digni honoribus viderentur salva republica, quam sub unius dominatione. » Et nondum hi finem fecerant dicendi, quum prætores nonnulli, dolos nectentes contradicentibus, insignia magistratus sui deposuerunt, tanquam et ipsi una cum aliis ea recepturi magis legitime. Sed illis suboluit dolus; et facile intelligebant, rem semel omissam e manibus nunquam postea in potestatem eorum redituram.

CXXX. Ὧδε δὲ ἔτι ἐχόντων, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Λέπιδος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου προῆλθον· καὶ γάρ τινες αὐτοὺς ἐκ πολλοῦ συνδραμόντες ἐκάλουν. Ὡς δὲ ὤφθησαν ἐκ μετεώρου, καὶ σιγὴ κεκραγότων μόλις ἐγίγνετο, εἷς μέν τις ἐβόησεν, εἴτε κατὰ γνώμην ἰδίαν, εἴτε παρεσκευασμένος· Φυλάσσεσθε παθεῖν ὅμοια. Καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτῷ παραλύσας τι τοῦ χιτωνίσκου, θώρακα ἐντὸς ἐπεδείκνυεν· ὑπερεθίζων ἄρα τοὺς ὁρῶντας, ὡς οὐκ ἐνὸν σώζεσθαι χωρὶς ὅπλων οὐδὲ ὑπάτοις. Ἐπιβοώντων δ' ἑτέρων, τὸ πεπραγμένον ἐπεξιέναι, καὶ τῶν πλεόνων περὶ τῆς εἰρήνης παρακαλούντων· τοῖς μὲν περὶ τῆς εἰρήνης ἔφη· « Περὶ τούτου σκοποῦμεν, ὡς ἔσται τε, καὶ γενομένη διαμενεῖ. Δυσεύρετον γὰρ ἤδη τὸ ἀσφαλὲς αὐτῆς, ὅτι μηδὲ Καίσαρα ὤνησαν ὅρκοι τοσοίδε καὶ ἀραί. » Ἐς δὲ τοὺς ἐπεξιέναι παρακαλοῦντας ἐπιστραφεὶς, ἐπῄνει μὲν, ὡς εὐορκότερα καὶ εὐσεβέστερα αἱρουμένους· καὶ, « Αὐτὸς ἂν, ἔφη, συνεταξάμην ὑμῖν, καὶ τὰ αὐτὰ πρῶτος ἐβόων, εἰ μὴ ὕπατος ἦν· ᾧ τοῦ λεγομένου συμφέρειν μᾶλλον ἢ τοῦ δικαίου μέλει. Ὧδε γὰρ ὑμῖν οἱ ἔνδον παραινοῦσιν. Οὕτω δέ που καὶ Καῖσαρ αὐτὸς, οὓς εἷλε πολέμῳ τῶν πολιτῶν, διὰ τὸ συμφέρον τῆς πόλεως περισώσας, ὑπ' αὐτῶν ἀπέθανε. »

CXXXI. Τοιαῦτα τοῦ Ἀντωνίου παρὰ μέρος τεχνάζοντος, οἱ ἀμύνειν τοῖς γεγονόσιν ἀξιοῦντες, Λέπιδον ἠξίουν ἀμύνειν. Λεπίδου δέ τι μέλλοντος λέγειν, οἱ πόρρω συνεστῶτες κατελθεῖν αὐτὸν ἐς τὴν ἀγορὰν ἠξίουν, ἵνα ὁμαλῶς ἅπαντες ἐπακούσειαν. Καὶ ὁ μὲν εὐθὺς ᾔει, νομίζων ἤδη τὸ πλῆθος τρέπεσθαι· καὶ ἐπὶ τὰ ἔμβολα παρελθὼν, ἔστενε καὶ ἔκλαιεν ἐν περιόπτῳ, μέχρι πολλοῦ. Ἀνενεγκὼν δέ ποτε, εἶπεν· Ἐνταῦθα χθὲς μετὰ Καίσαρος ἱστάμην, ἔνθα νῦν ἀναγκάζομαι ζητεῖν, περὶ Καίσαρος ἀνῃρημένου τί βούλεσθε; Ἀναβοησάντων δὲ πολλῶν, Ἀμύνειν σε τῷ Καίσαρι· ἀντανεβόησαν οἱ μισθωτοὶ, Τὴν εἰρήνην τῇ πόλει. Ὁ δὲ τούτοις μὲν ἔφη, Βουλόμεθα· ἀλλὰ ποίαν λέγετε εἰρήνην; ἢ ποίοις ὅρκοις ἀσφαλὴς ἔσται; Τοὺς μὲν γὰρ πατρίους πάντας ὠμόσαμεν Καίσαρι, καὶ κατεπατήσαμεν, οἱ τῶν ὁμωμοκότων ἄριστοι εἶναι λεγόμενοι. Πρὸς δὲ τοὺς ἀμύνειν ἀξιοῦντας ἐπιστραφεὶς, Ὁ μὲν Καῖσαρ ἡμῶν, ἔφη, μεθέστηκεν, ἱερὸς τῷ ὄντι καὶ τίμιος ἀνήρ· τὴν δὲ πόλιν τοὺς ὑπολοίπους αἰδούμεθα βλάψαι. Καὶ τάδε (ἔφη) σκοποῦσιν ἡμῶν οἱ πρόβουλοι, καὶ δοκεῖ τοῖς πλέοσιν. Ἀνακραγόντων δὲ αὖθις, Ἐπέξιθι μόνος· Βούλομαι, εἶπε· καὶ εὔορκον ἐστί μοι καὶ μόνῳ· ἀλλ' οὐκ ἐμὲ καὶ ὑμᾶς βούλεσθαι δεῖ μόνους, οὐδὲ μόνους ἀντιτιθέναι.

CXXXII. Τοιαῦτα καὶ τοῦτον τεχνάζοντα οἱ μισθωτοὶ, φιλότιμον εἰδότες, ἐπῄνουν, καὶ ᾑροῦντο ἐπὶ τὴν Καίσαρος ἱερωσύνην. Τοῦ δὲ ἥψατο μὲν ἡ ἡδονή· Μέμνησθε δὲ, ἔφη, μοι τοῦδε καὶ ὕστερον, ἂν ἄξιος εἶναι δοκῶ. Μᾶλλον οὖν ἔτι παῤῥησίᾳ, διὰ τὴν ἱερωσύνην, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῶν μισθωτῶν ἐνισταμένων· Ἀσεβὲς μὲν, ἔφη, καὶ παράνομον, ἐργάσομαι δ' ὅμως,

CXXX. Interim Antonius et Lepidus exiverunt e curia, evocati a quibusdam qui jam pridem ante ædem confluxerant. Ut vero in loco superiore sunt conspecti, ægre imposito vociferantibus silentio, unus quispiam, sive sua sponte, sive subornatus exclamavit : Cavete calamitatem alteri similem! Tum Antonius, dimota parte tunicæ, loricam ostendit sub tunica; irritaturus multitudinem, quasi ne consulum quidem nisi armatorum, salus in tuto esset. Ibi aliis, ulciscendum facinus, acclamantibus, plerisque vero rogantibus veniam pacemque, ad hos posteriores ita locutus est Antonius : « De pace curæ nobis est, ut et fiat, et ut semel facta diuturna maneat : est etenim difficile securitati ejus prospicere, quando ne Cæsari quidem profuerunt juramenta, quæ tam diris etiam additis exsecrationibus eidem dicta erant. Deinde ad hos conversus qui vindictam postulabant, laudavit ut religionis et pietatis observantiores, adjunxitque hæc verba : « Equidem libenter vobis me adjungerem, et ante alios idem clamarem, ni consul essem; cui ex officio curandum est, non tam quod justum est, quam quod utile habetur : sic enim jubent qui intus sunt. Quanquam hoc ipsum quidem et Cæsarem perdidit; qui, quum devictis civibus pepercisset respectu utilitatis publicæ, ab iis eisdem oppressus interiit. »

CXXXI. Hujusmodi artibus postquam Antonius partem utramque aggressus est, qui ulcisci Cæsaris necem cupiebant, Lepidum ultorem esse jusserunt. Qui dum ad eos verba facere parat, turba quæ longius constiterat, postulavit ut e superiori loco in forum descenderet, quo facilius exaudiretur pariter ab omnibus. Et protinus Lepidus descendit : et mutatos jam multitudinis animos putans, pro rostris progressus, gemebundus primum diu omnium in conspectu deflevit casum miserabilem : tandemque, velut sese ex dolore recolligens, hæc verba subjecit : « Hoc loco heri cum Cæsare steti, ubi nunc cogor de ejus nece a vobis quærere quidnam jubeatis. » Tum vero acclamantibusque multis, Ultionem Cæsaris! et contra reclamantibus mercenariis, Pacem publicam! his ille « Placet, respondit; sed qualem pacem dicitis? aut qualibus sacramentis eá firmabitur? nam quæ nobis patria juramenta sunt, omnia juravimus Cæsari; conculcata nunc ab his qui optimi et præcipui virj inter juratos habentur. » Deinde conversus ad eos qui ultionem poscebant : « Cæsar, inquit, a nobis migravit; vir vere sanctus carissimusque : veremur autem superstitibus nunc privare rempublicam. Et de hoc ipso Patres pro nobis consultant, eaque est sententia plerorumque. » Acclamatum est rursus : Vel solus tu rem aggredere! « Volo, inquit, et fas est mihi vel soli : sed oportet non me vosque solos id velle, et solos nos illis opponere. »

CXXXII. Talibus artibus quum Lepidus quoque uteretur, mercenarii, quod scirent hominem honoris cupidum, laudabant eum, et pontificatum Cæsaris ei offerebant. Et ille gaudio perfusus : « At memineritis mihi, ait, hujus rei in posterum quoque, si dignus porro fuero visus. » Jamque audacius, ob pontificatum ei delatum, pacem flagitantibus mercenariis : « Quamvis, inquit, jus et fas vetare

ὃ βούλεσθε. Καὶ εἰπὼν, ἐς τὸ βουλευτήριον ἀνέτρεχεν, ἐν ᾧ πάντα τὸν χρόνον τόνδε ὁ Δολοβέλλας ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ἐνίστατο ἀσχημόνως. Καὶ ὁ Ἀντώνιος, ἀναμένων ἅμα τὰ ἐν τῷ δήμῳ γιγνόμενα, σὺν γέλωτι αὐτὸν ἐφεώρα· καὶ γὰρ ἤστην διαφόρω. Ὡς δὲ ἅλις ἔσχε τῆς ὄψεως, καὶ οὐδ' ἐν τῷ δήμῳ τι γεγένητο θερμότερον, τοὺς μὲν οὖν ἄνδρας ἔγνω περισώζειν, ὑπὸ ἀνάγκης (ἐπικρύπτων τὴν ἀνάγκην, καὶ ὡς ἐν βαρυτάτῃ χάριτι περισώζων)· τὰ δὲ τῷ Καίσαρι πεπραγμένα κυροῦν συμβόλῳ, καὶ τὰ βεβουλευμένα συντελεῖν. Σιωπήν τε κατακηρύξας, αὖθις ἔλεγεν·

CXXXIII. « Ἐγὼ περὶ μὲν τῶν ἁμαρτόντων πολιτῶν, ὦ ἄνδρες ὁμότιμοι, σκεπτομένοις ὑμῖν οὐδὲν ἐπεφθεγγόμην· περὶ δὲ Καίσαρος ἀντ' ἐκείνων ψῆφον αἰτοῦσιν, ἓν ἐκ τῶν Καίσαρος ἔργων προὔθηκα μέχρι νῦν. Καὶ τοσούτους ὑμῖν τὸ ἓν ἀγῶνας ἤγειρεν, οὐκ ἀλόγως· εἰ γὰρ ἀποθησόμεθα τὰς ἀρχὰς, ὁμολογήσομεν ἄνδρες τοσοίδε καὶ τοιοίδε ἀναξίως αὐτῶν τετυχηκέναι. Ὅσα δ' οὖν μηδὲ ὑπακούσεται ῥαδίως, ἐπισκέψασθε νῦν αὐτὰ, καὶ συναριθμεῖτε κατά τε πόλεις καὶ κατὰ ἔθνη, καὶ βασιλέας καὶ δυνάστας. Πάντα γὰρ δὴ, σχεδὸν εἰπεῖν, ὅσα ἐξ ἠοῦς ἐπὶ δύσιν ὁ Καῖσαρ ἡμῖν ἐχειρώσατο δυνάμει καὶ κράτει, συνεστήσατο νόμοις, καὶ χάρισι καὶ φιλανθρωπίαις βεβαιωσάμενος. Ὧν τίνας ὑποστήσεσθαι δοκεῖτε, ἀφαιρουμένους ἃ ἔλαβον, εἰ μὴ πάντα ἐμπλῆσαι πολέμων ἐθέλετε; οἱ τῇ πατρίδι, ὡς ἀσθενεστάτῃ μάλιστα οὔσῃ, τοὺς ἐναγεῖς περισώζειν ἀξιοῦτε. Καὶ τὰ μὲν ποῤῥωτέρω τοῖς τε δεινοῖς ἔτι καὶ τοῖς φόβοις ἀφεστηκότα ἐάσω. Ἃ δὲ οὐκ ἀγχοῦ μόνον ἐστὶν ὑμῖν, ἀλλὰ σύνοικα ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν, τοὺς τὰ νικητήρια λαβόντας, καὶ κατὰ πλῆθος ἅμα τοῖς ὅπλοις, ὡς ἐστρατεύοντο, ὑπὸ τῇ αὐτῇ συντάξει, συνῳκισμένους ὑπὸ Καίσαρος (ὧν ἔτι πολλαὶ μυριάδες εἰσὶν ἐν τῇ πόλει), τί νομίζετε πράξειν, ἀφαιρουμένους ὧν εἰλήφασιν ἢ προσδοκῶσι λήψεσθαι, πόλεών τε καὶ χωρίων; Καὶ τοῦδε μὲν ὑμῖν καὶ ἡ παρελθοῦσα νὺξ τὴν εἰκόνα ἔδειξε· δεομένοις γὰρ ὑμῖν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτόντων, ἀντιπαρέθεον ἐκεῖνοι μετὰ ἀπειλῆς.

CXXXIV. Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Καίσαρος συρόμενον καὶ αἰκιζόμενον καὶ ἄταφον ῥιπτούμενον (καὶ γὰρ ταῦτα ἐκ τῶν νόμων τοῖς τυράννοις ἐπιτέτακται) περιόψεσθαι νομίζετε τοὺς ἐστρατευμένους αὐτῷ; καὶ τὰ Κελτῶν καὶ Βρεττανῶν νομιεῖν, ἃ εἰλήφασιν, ἕξειν βέβαια, τοῦ δόντος ὑβριζομένου; Τί δὲ τὸν δῆμον αὐτὸν ἐργάσεσθαι; τί δὲ τοὺς Ἰταλιώτας; πόσον δὲ ὑμῖν ἔσεσθαι φθόνον παρά τε ἀνδρῶν καὶ θεῶν, ἐνυβρίζουσιν ἐς τὸν ὑμῖν τὴν ἡγεμονίαν μέχρι Ὠκεανοῦ ἐπὶ τὴν ἄγνωστον προαγαγόντα; καὶ οὐκ ἐν αἰτίᾳ καὶ καταγνώσει μᾶλλον ἔσεσθαι τὴν τοσήνδε ἡμῶν ἀνωμαλίαν, εἰ τοὺς μὲν ὕπατον ἐν βουλευτηρίῳ, καὶ ἱερὸν ἄνδρα ἐν ἱερῷ χωρίῳ, βουλῆς ἀγηγερμένης, ὑπὸ ὄψεσι θεῶν, κατακανόντας τιμᾶν ἀξιώσομεν, ἀτιμοῦν δὲ τὸν καὶ τοῖς πολεμίοις δι' ἀρετὴν τίμιον; Τούτων μὲν οὖν, ὡς οὔτε ὁσίων, οὔτ' ἐφ' ἡμῖν ὄντων, προλέγω πάμπαν ἀπέχεσθαι. Γνώμην δὲ

videatur, faciam tamen quod jubetis. » Quibus dictis, in curiam propere reversus est Lepidus. Ex quo autem ille excesserat, per totum id tempus Dolabella in senatu parum sane decore de magistratu suo contendit, ne eo excideret. Et Antonius interim, exspectans quid factura plebs esset, cum risu eum spectaverat; nam discordes inter sese fuerant. Postquam autem satiatus fuit spectando, neque a plebe quidquam acriori studio factum intellexit, necessitate compulsus, statuit servare quidem percussores (ita tamen, ut dissimularet necessitatem, et pro singulari gratia incolumitatem eis imputaret); simul vero et acta Cæsaris pro pacto rata habere, et ea, quæ illi deliberata et proposita fuissent, effecta dare. Itaque, indicto per præconem silentio, rursus sic orsus est Antonius :

CXXXIII. « Equidem, Patres conscripti, disceptantibus vobis de civibus, qui nefas illud admiserunt, non interposui meam sententiam : cæterum postquam, illis omissis, suffragia poposcistis de Cæsare; unum hactenus ex actis Cæsaris proposui, quod unum tantas inter vos contentiones excitavit; neque illud quidem immerito. Si enim deponemus nostros magistratus, nos tot ac tales viros indignos eis fatebimur. Jam vero reliqua, in quibus ne obtemperabitur quidem nobis, considerate : et quid per omnes civitates, quid per provincias, quid per regna amicorum sociorumque regum et dynastarum eventurum sit, perpendite! Nam ab Oriente in Occidentem cunctos fere populos Cæsar, virtute sua subactos, non solum vi et armis pacavit, sed et legibus ordinavit, beneficentia liberalitateque firmavit. Quorum quosnam putatis laturos eripi sibi quæ semel acceperint? nisi forte bellis miscere omnia volueritis; qui patriæ, quam nimium debilitatam dicitis, nefarios hos cives conservandos censetis. Sed mitto jam ea omnia, unde nobis longinquius periculum est, longinquior metus. Hos vero, non vicinos modo, verum etiam ipsam nobiscum incolentes Italiam, veteranos Cæsaris (qui, ut victoriarum præmia acciperent, tanto numero, et quidem armati etiam nunc, et per eosdem ordines, quibus sub Cæsare militaverant, distributi, ab illo in colonias descripti sunt, quorum multa millia etiam nunc in Urbe versantur) : hos, inquam, quid existimatis facturos, si auferantur eis quæ vel jam acceperunt, vel quæ eis promissa sunt, oppida atque prædia? Certe præterita nox aliquod hujus rei specimen vobis exhibuit : vidistisque, quantis cum minis discursantes illi se vestræ deprecationi pro his, qui peccarunt, opposuerunt.

CXXXIV. « Jam vero corpus Cæsaris unco trahi per Urbem, et lacerari, et inhumatum projici (ex legibus enim id quoque tyrannis debetur) : hæc igitur æquo animo passuros putatis veteranos ejus commilitones, et victoriarum præmia de Gallis Britannisque reportatarum integra sibi atque firma speraturos mansura, auctore eorumdem præmiorum contumelia omni affecto? Jam quid ipsum populum? quid universæ incolas Italiæ putatis facturos? Quantam vero et hominum et deorum invidiam vos secuturam, si tali contumelia dignum judicaveritis hunc, qui imperium vobis usque ad ignota prius Oceani littora promovit? An non insignem nostram iniquitatem accusaturos putatis omnes, si eos qui consulem in curia, qui virum sanctum in sacrato loco, inspectante senatu, sub ipsorum oculis deorum, interemerunt, hos si præmiis dignabimur : ipsum vero contumeliis afficiemus, qui hostibus quoque propter virtutem carus fuit et venerabilis? Quare vos moneo, mittamus hæc nefaria, quæ ne si velimus quidem, efficere valemus : et pro

ἐσφέρω, τὰ μὲν πεπραγμένα καὶ βεβουλευμένα τῷ Καίσαρι πάντα κυροῦν· τοὺς δὲ ἁμαρτόντας ἐπαινεῖν μὲν οὐδενὶ τρόπῳ (οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δίκαιον, οὐδὲ σύμφωνον ἔτι τῷ κυροῦν τὰ Καίσαρι πεπραγμένα)· περισώζειν δὲ ἐξ ἐλέου μόνον, εἰ ἐθέλοιτε, διὰ τοὺς οἰκείους αὐτῶν καὶ φίλους· εἰ δὴ καὶ τόδε αὐτὸ οἵδε λαμβάνειν ὑπὲρ ἐκείνων ὁμολογοῖεν ἐν χάριτος μέρει. »

CXXXV. Τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ Ἀντωνίου σὺν ἀνατάσει τε καὶ ὁρμῇ βαρυτέρᾳ, γίγνεται δόγμα, ἡσυχαζόντων ἤδη καὶ ἀγαπώντων ἁπάντων· Φόνου μὲν οὐκ εἶναι δίκας ἐπὶ τῷ Καίσαρι· κύρια δὲ εἶναι τὰ πεπραγμένα αὐτῷ πάντα καὶ ἐγνωσμένα, ἐπεὶ τῇ πόλει συμφέρει. Ἐβιάσαντο γὰρ τόδε ἐς ἀσφάλειαν οἱ τῶν περισωζομένων οἰκεῖοι προστεθῆναι μάλιστα, ὡς οὐ δικαίως φυλασσόμενα μᾶλλον, ἢ διὰ χρείαν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτοῖς ἐς τοῦτο ἐνέδωκεν. Ἐψηφισμένων δὲ τούτων, ὅσοι τῶν κληρούχων ἡγεμόνες ἦσαν, ἠξίουν ἴδιον περὶ σφῶν ἐπὶ τῷ κοινῷ δόγμα ἕτερον γενέσθαι, βεβαιοῦν αὐτῶν τὰς κληρουχίας. Καὶ οὐκ ἐκώλυεν ὁ Ἀντώνιος, ἐπιδεικνὺς τῇ βουλῇ τὸν φόβον. Γίγνεται μὲν δὴ καὶ τοῦτο· καὶ ἕτερον αὖ περὶ τῶν ἐξιόντων ἐπὶ τὰς ἀποικίας ὅμοιον. Λεύκιον δὲ Πείσωνα, ὅτῳ τὰς διαθήκας ὁ Καῖσαρ παρετίθετο, τοῦτον ἤδη τὸν τρόπον τῆς βουλῆς διαλελυμένης, τινὲς περιστάντες παρεκάλουν, μήτε τὰς διαθήκας προφέρειν, μήτε θάπτειν τὸ σῶμα φανερῶς, μή τι νεώτερον ἕτερον ἐκ τούτων γένοιτο. Καὶ οὐ πειθόμενον ἠπείλουν ἐσαγγέλλειν, ὅτι τὸν δῆμον οὐσίαν τηλικαύτην ἀφαιροῖτο, γιγνομένην κοινήν· αὖθις ἄρα ἐνσημαινόμενοι τὴν τυραννίδα.

CXXXVI. Ἐκβοήσας οὖν ὁ Πείσων ὅτι μέγιστον, καὶ τοὺς ὑπάτους ἔτι παροῦσάν οἱ τὴν βουλὴν ἀξιώσας συναγαγεῖν, εἶπεν· « Οἱ τύραννον λέγοντες ἕνα ἀνῃρηκέναι, τοσοίδε ἡμῶν ἀνθ' ἑνὸς ἤδη τυραννοῦσιν· οἳ θάπτειν με κωλύουσι τὸν ἀρχιερέα, καὶ τὰς διαθήκας ἀπειλοῦσι προφέροντι, καὶ τὴν οὐσίαν δημεύουσιν αὖθις ὡς τυράννου. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τούτοις αὐτῷ πεπραγμένα κεκύρωται· ἃ δὲ ἐφ' ἑαυτῷ κατέλιπεν, ἀκυροῦσιν, οὐ Βροῦτος ἔτι, οὐδὲ Κάσσιος, ἀλλ' οἱ κἀκείνους ἐς τόνδε τὸν ὄλεθρον ἐκριπίσαντες. Τῆς μὲν οὖν ταφῆς ὑμεῖς ἐστε κύριοι, τῶν δὲ διαθηκῶν ἐγώ· καὶ οὔποτε ἃ ἐπιστεύθην προδώσω, πρὶν κἀμέ τις ἐπανέλῃ. » Θορύβου δὲ καὶ ἀγανακτήσεως γενομένης παρὰ πάντων, καὶ μάλιστα τῶν τι καὶ ἐλπιζόντων ἐκ τῶν διαθηκῶν αὐτοῖς ἔσεσθαι· τάς τε διαθήκας ἐς τὸ μέσον ἔδοξε προφέρειν, καὶ θάπτειν τὸν ἄνδρα δημοσίᾳ. Καὶ ἐπὶ τοῖσδε ἡ βουλὴ διελύθη.

CXXXVII. Βροῦτος δὲ καὶ Κάσσιος, αἰσθόμενοι τῶν γεγονότων, ἐς τὸ πλῆθος περιέπεμπον, καὶ παρεκάλουν, πρὸς αὐτοὺς ἀνελθεῖν ἐς τὸ Καπιτώλιον. Συνδραμόντων δὲ ὀξέως πολλῶν, ὁ Βροῦτος ἔλεγεν· « Ἐνταῦθα ὑμῖν ἐντυγχάνομεν, ὦ πολῖται, οἱ χθὲς κατ' ἀγορὰν ἐντυχόντες· οὔτε ὡς ἐς ἱερὸν καταφυγόντες (οὐ γὰρ ἡμάρτομεν), οὔτε ὡς ἐπὶ κρημνὸν, (οἳ τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέπομεν ὑμῖν)· ἀλλὰ τὸ Κίννα πάθος, ὀξύτερόν τε

sententia dico, acta consiliaque Cæsaris rata debere haberi; auctores vero sceleris laudandos quidem nullo modo (id enim nec divino humanove jure licet, et, siquidem acta Cæsaris rata habemus, plane etiam repugnat), cæterum veniam tamen eis posse concedi, ex sola quidem commiseratione, si vobis ita videtur, respectu amicorum quos habent et familiarium : si modo hi, id ipsum pro illis in gratiæ loco se habituros, atque eo nomine accepturos, profiteantur. »

CXXXV. Hæc postquam Antonius magna contentione et acerrimo quodam impetu dixit, nihil jam porro moventibus cæteris, et cunctis hac sententia contentis, fit senatusconsultum : « De cæde Cæsaris quæri in judicio non placere; acta vero ejus decretaque rata esse, quoniam ita e republica esse videatur : » hæc enim verba, ut adjicerentur, pervicerant (concedente id quoque Antonio) percussorum amici, ad illorum securitatem; quasi propter utilitatem magis servarentur acta Cæsaris, quam quod per se, jure quodam, valida fuissent futura. Eo senatusconsulto facto, quotquot aderant coloniis deducendis præfecti, postularunt, ut præter commune illud senatus consultum aliud peculiare conficeretur, quo veteranis posssessio agrorum, qui eisdem fuissent attributi, confirmaretur. Nec obstitit Antonius, qui ipse senatui, quid ab his esset metuendum, demonstraverat. Itaque et hoc ipsum senatusconsultum factum est; et simul aliud simile, de his qui in colonias jam deducti erant. Senatu deinde dimisso, L. Pisonem, apud quem testamentum suum Cæsar deposuerat, nonnulli circumstiterunt; rogantes, ne testamentum proferret, neve corpus publice funeraret; ne hinc alia rerum novarum fieret materia. Quod quum ei non persuaderent, diem se ei dicturos, quod populum Romanum tanta hæreditate fraudaret publice ærario debita, minabantur; rursum ita subinnuentes tyrannidem.

CXXXVI. Tum Piso, quantum potuit exclamans, consules invocavit, ut senatum nondum digressum coire denuo juberent. Quo facto, hæc verba fecit : « Qui tyrannum jactant a se sublatum, tot jam pro uno tyrannidem in nos volunt exercere : sepeliri vetant summum pontificem, testamentum ejus proferenti minantur; bona rursus, tanquam tyranni, publicata volunt : acta Cæsaris, quæ quidem ad se pertinent, rata habent; quæ vero ad ipsum defunctum, volunt irrita fieri : idque non Brutus facit, nec Cassius; sed hi, qui cædis auctores et instigatores illis fuerunt. De sepultura igitur vos videritis, quæ res in vestra est potestate : ego, quod meum est, testamentum curabo, neque unquam, quod mihi est creditum, prodam; nisi me quoque aliquis, sicut illum, occiderit. » Inde omnibus ob rem indignam tumultuantibus, præsertim iis, qui sperabant ex eo testamento sibi quoque aliquid obventurum, placuit, et testamentum proferri in medium, et corpus funerari publice. Atque ita senatus dissolutus est.

CXXXVII. Quæ ubi intellexerunt Brutus et Cassius, dimissis nunciis plebem vocarunt ad se in Capitolium. Moxque facto ad eos multorum concursu, Brutus sic locutus est : « Hicce loci nunc, Quirites, agimus vobiscum, qui in foro heri egimus : non jam ut ad fanum refugi, nec enim peccavimus; neque ut ad locum præruptum, quippe qui res nostras fidei vestræ committimus : sed Cinnæ casus re-

καὶ ἀλογώτερον αὐτῷ γενόμενον, οὕτως ἠνάγκασεν. Ἠσθόμην δὲ τῶν ἐχθρῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς ἐς ἐπιορκίαν, καὶ ἐς αἰτίαν ἀπορίας εἰρήνης ἀσφαλοῦς. Ἃ δὴ περὶ τούτων ἔχομεν εἰπεῖν, ἐν ὑμῖν ἐροῦμεν, ὦ πολῖται, μεθ' ὧν καὶ τἆλλα δημοκρατουμένων πράξομεν. Ἐπειδὴ Γάϊος Καῖσαρ ἐκ Γαλατίας ἐπὶ τὴν πατρίδα ἤλασε σὺν ὅπλοις πολεμίοις, καὶ Πομπήϊος μὲν ὁ δημοκρατικώτατος ὑμῶν ἔπαθεν οἷα ἔπαθεν, ἐπὶ δ' αὐτῷ πλῆθος ἄλλο πολιτῶν ἀγαθῶν ἔς τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίαν ἐλαυνόμενοι διωλώλεσαν· εἰκότως αὐτῷ δεδιότι, καὶ βέβαιον ἔχοντι τὴν τυραννίδα, ἀμνηστίαν αἰτοῦντι ἔδομεν, καὶ ὠμόσαμεν ὑπὲρ αὐτῆς. Εἰ δὲ ἡμῖν ὀμνύναι προσέταττεν, οὐ τὰ παρελθόντα μόνον οἴσειν ἐγκρατῶς, ἀλλὰ δουλεύσειν ἐς τὸ μέλλον ἑκόντας, τί ἂν ἔπραξαν οἱ νῦν ἐπιβουλεύοντες ἡμῖν; ἐγὼ μὲν γὰρ, ὄντας γε Ῥωμαίους, οἶμαι πολλάκις ἀποθανεῖν ἑλέσθαι μᾶλλον, ἢ δουλεύειν ἑκόντας ἐπὶ ὅρκῳ.

CXXXVIII. Εἰ μὲν δὴ μηδὲν ἔτι εἰς δουλείαν εἰργάζετο ὁ Καῖσαρ, ἐπιωρκήσαμεν. Εἰ δὲ οὔτε τὰς ἀρχὰς τὰς ἐν ἄστει, οὔτε τὰς τῶν ἐθνῶν ἡγεμονίας, οὔτε στρατείας, ἢ ἱερωσύνας, ἢ κληρουχίας, ἢ τιμὰς ἄλλας ὑμῖν ἀπέδωκεν, οὐδὲ προεβούλευεν ἡ βουλὴ ἐπὶ οὐδενὸς, οὐδ' ὁ δῆμος ἐπεκύρου, ἀλλὰ πάνθ' ὁ Καῖσαρ ἦν ἅπασιν ἐξ ἐπιτάγματος, καὶ οὐδὲ κόρος αὐτῷ τοῦ κακοῦ τις ἐγίγνετο, οἷος ἐγένετο Σύλλᾳ (ἀλλ' ὁ μὲν τοὺς ἐχθροὺς καθελὼν, ἀπέδωκεν ὑμῖν τὴν πολιτείαν· ὁ δ' ἐπὶ ἄλλην στρατείαν χρόνιον ἀπιὼν, ἐς πενταετὲς ὑμῶν τὰ ἀρχαιρέσια προελάμβανε)· ποία ταῦτα ἦν ἐλευθερία, ἧς οὐδ' ἐλπὶς ὑπεφαίνετο ἔτι; Τί δὲ οἱ τοῦ δήμου προστάται Καισήτιος καὶ Μάρυλλος; οὐχ, ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἄρχοντες ἀρχὴν, ἐξηλαύνοντο σὺν ὕβρει; Καὶ ὁ μὲν νόμος ὁ τῶν προγόνων καὶ ὁ ὅρκος οὐδ' ἐπάγεσθαι δίκην ἔτι οὖσι δημάρχοις ἐπιτρέπουσιν· ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτοὺς ἐξήλασεν, οὐδὲ δίκην ἐπαγαγών. Πότεροι οὖν ἐς τοὺς ἀσύλους ἡμάρτανον; ἢ Καῖσαρ μὲν ἱερὸς καὶ ἄσυλος, ὅτῳ ταῦτα οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης, οὐδὲ πρὶν ἐπελθεῖν αὐτὸν ἐς τὴν πατρίδα σὺν ὅπλοις, καὶ τοσούσδε καὶ τοιούσδε ἀγαθοὺς πολίτας κατακανεῖν, ἐθέμεθα· τὴν δὲ τῶν δημάρχων ἀρχὴν οὐχ ἱερὰν καὶ ἄσυλον οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν δημοκρατίᾳ χωρὶς ἀνάγκης ὤμοσάν τε καὶ ἐπηράσαντο ἐς ἀεὶ ἔσεσθαι; Ποῦ δὲ οἱ φόροι τῆς ἡγεμονίας καὶ λογισμοὶ συνεφέροντο; τίς δ' ἡμῶν ἀκόντων ἤνοιγε τὰ ταμιεῖα; τίς τῶν ἀψαύστων καὶ ἐπαράτων ἐκίνει χρημάτων, καὶ ἑτέρῳ δημάρχῳ κωλύοντι θάνατον ἠπείλει;

CXXXIX. Ἀλλὰ τίς, φασὶν, ἔτι ὅρκος ἐς ἀσφάλειαν εἰρήνης ἂν γένοιτο; Εἰ μὲν οὐ τυραννήσει τις, οὐδὲ ὅρκων δεῖ· οὐδὲ γὰρ τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐδέησεν οὐδέποτε. Εἰ δ' ἐπιθυμήσει τις ἄλλος τυραννίδος, οὐδὲν πιστόν ἐστι Ῥωμαίοις πρὸς τύραννον, οὐδ' εὔορκον. Καὶ τάδε προλέγομεν, ἔτι ὄντες ὑπὸ τῷ κινδύνῳ, καὶ προεροῦμεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀεί. Καὶ γὰρ, ὄντες ἐν ἀσφαλεῖ τιμῇ παρὰ Καίσαρι, τὴν πατρίδα τῆς ἡμετέρας τιμῆς προετιμήσαμεν. Διαβάλλουσι δ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ ταῖς κλη-

pentinus et indignus huc nos compulit. Et quoniam inimici nos calumniantur, quasi perjuros et pacis turbatores, apud vos potissimum libet hanc causam agere, Quirites, cum quibus, restituta republica, reliqua quoque agemus quæ agenda sunt. Postquam Cæsar e Gallia patriam invasit hostiliter, et Pompeius, reipublicæ amantissimus, deplorabili fato functus est, et post eum magna bonorum civium multitudo in Africam Hispaniamque pulsi perierunt; tunc quidem Cæsari, confirmata tyrannide, sibi ipsi non sine causa timenti, oblivionem ante actorum, quam a nobis postulavit, jurati concessimus. Qui si a nobis jusjurandum exegisset, non solum patientiæ præteritarum injuriarum, sed futuræ etiam servitutis, quidnam tunc facturos fuisse putabimus hos, qui hodie nobis insidiantur? Ego certe, vere quidem Romanos non unam mortem laturos fuisse, opinor, priusquam se jurejurando interposito servituti addixissent.

CXXXVIII. « Itaque si nihil porro contra libertatem nostram Cæsar molitus est; perjuri simus. Quod si vero nec magistratus urbanos provincialesve, nec præfecturas exercituum, nec sacerdotia, nec coloniarum deductiones, nec alios quosvis honores, in vestra potestate reliquit; si non ad senatum de his rebus retulit, non populi auctoritatem requisivit; sed jussa unius Cæsaris omnia potuerunt in omnibus rebus; si ne sic quidem malis nostris, ut olim Sylla, satiatus est (Sylla enim, sublatis inimicis, administrationem reipublicæ vobis reddidit; hic contra, aliam diuturnam expeditionem aggressus, in quinquennium vestra præoccupavit comitia): quænam aut qualis hæc erat libertas, cujus ne spes quidem amplius nobis ulla ostensa est? Quid dicam de tribunis plebis, de Cæsetio Marulloque? annon sacrosanctus magistratus contumeliose pulsus est? Et leges quidem ac jusjurandum majorum nostrorum ne in jus quidem vocari tribunos plebis sinunt, quousque in magistratu sunt: Cæsar vero, ne in jus quidem vocatos, egit in exilium. Utri igitur sacrosanctos violavimus? Nisi forte Cæsar quidem sacrosanctus fuit; cui non sponte, sed coacti, oppressa armis patria, tot egregiis civibus occisis, eum honorem contulimus; at tribunitia potestas sacrosancta non fuit, quam inviolabilem in sempiternum fore patres nostri ultro, nemine eos cogente, jurarunt, diris etiam exsecrationibus additis, si unquam contra fieret? Quid vero? vectigalia populi Romani, et rationes publicanorum, quonam conferebantur? quis nobis invitis aperuit ærarium? quis abstulit intactas hactenus et dira cum exsecratione vetitas tangi pecunias? quis tribuno plebis obsistenti necem est comminatus?

CXXXIX. « Sed quodnam ergo jusjurandum, aiunt, superest, quo pacis firmetur stabilitas? Nimirum, si nemo tyrannum agat, ne opus quidem erit sacramentis; quemadmodum nec majores nostri opus eis unquam habuerunt. Quod si quis vero ad novam aspiraverit tyrannidem, nulla Romanis fides, nulla religio, erga tyrannum est. Atque hæc profitemur, dum adhuc in periculo versamur; neque unquam patriæ causa idem profiteri cessabimus. Nam qui tuto poteramus honoribus frui apud Cæsarem, caritatem patriæ potiorem nostris honoribus habuimus. Cæterum quod ad calumnias de coloniis deducendis attinet,

ρουχίαις, ἐρεθίζοντες ὑμᾶς. Εἰ δή τινες τῶν ᾠκισμένων ἢ οἰκισθησομένων πάρεστε, χαρίσασθέ μοι, καὶ ἐπισημήνασθε ἑαυτούς. »

CXL. Ἐπισημηναμένων δὲ πολλῶν· « Εὖ γε, εἶπεν, ὦ ἄνδρες, τοῖς ἄλλοις ἐποιήσατε συνελθόντες. Χρὴ δὲ ὑμᾶς, τὰ εἰκότα τιμωμένους τε καὶ περιποιουμένους ἐκ τῆς πατρίδος, τὰ ἴσα τὴν ἐκπέμπουσαν ἀντιγεραίρειν. Ὑμᾶς δ' ὁ δῆμος ἔδωκεν ἐπὶ Κελτοὺς καὶ Βρεττανοὺς τῷ Καίσαρι· καὶ ἀριστεύοντας ἔδει τιμῶν καὶ ἀριστείων τυχεῖν. Ὁ δὲ, ὑμᾶς τοῖς ὅρκοις προλαβὼν, ἐπήγαγε μὲν ἐπὶ τὴν πόλιν, μάλα ἀβουλοῦντας· ἐπήγαγε δὲ τοῖς ἀρίστοις τῶν πολιτῶν ἐς Λιβύην, ὀκνοῦντας ὁμοίως. Εἰ μὲν δὴ μόνα ταῦτα ὑμῖν ἐπέπρακτο, ᾐδεῖσθε ἂν ἴσως ἐπὶ τοιούτοις αἰτεῖν ἀριστεῖα. Ἐπεὶ δὲ οὐδεὶς φθόνος, ἢ χρόνος, ἢ ἀνθρωπίνη λήθη τὰ ἐπὶ Κελτοῖς καὶ Βρεττανοῖς ὑμῶν ἔργα σβέσει, ὑπὲρ τούτων ὑμῖν ἐστι τὰ ἀριστεῖα· ἃ καὶ τοῖς πάλαι στρατευομένοις ὁ δῆμος ἐδίδου, οἰκείων μὲν ἀνδρῶν ἢ ἀναμαρτήτων οὔ ποτε γῆν ἀφαιρούμενος, οὐδ' ἑτέροις ἐπινέμων τὰ ἀλλότρια, οὐδ' ἡγούμενος δεῖν ἀμείβεσθαι δι' ἀδικημάτων. Τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσαιεν, οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφῃροῦντο· ἀλλὰ ἐμερίζοντο, καὶ ἐς τὸ μέρος ᾤκιζον τοὺς ἐστρατευμένους, φύλακας εἶναι τῶν πεπολεμηκότων. Καὶ οὐκ ἀρκούσης ἐνίοτε τῆς δορικτήτου γῆς, καὶ τὴν δημοσίαν ἐπένεμον, ἢ ἐωνοῦντο ἑτέραν. Οὕτω μὲν ὑμᾶς ὁ δῆμος συνῴκιζεν ἀλύπως ἅπασι. Σύλλας δὲ καὶ Καῖσαρ, οἱ σὺν ὅπλοις ἐς τὴν πατρίδα ὡς πολεμίαν ἐμβαλόντες, ἐπὶ αὐτῇ τῇ πατρίδι φρουρῶν καὶ δορυφόρων δεόμενοι, οὔτε διέλυσαν ὑμᾶς ἐς τὰς πατρίδας, οὔτε γῆν ὑμῖν ἐωνοῦντο, ἢ τὴν τῶν δεδημευμένων ἀνδρῶν ἐπένεμον, οὔτε τὰς τιμὰς τοῖς ἀφαιρουμένοις ἐς παρηγορίαν ἐδίδοσαν, πολλὰ μὲν ἐκ τῶν ταμιείων ἔχοντες, πολλὰ δὲ ἐκ τῶν δεδημευμένων· ἀλλὰ τὴν Ἰταλίαν οὐδὲν ἁμαρτοῦσαν οὐδὲ ἀδικοῦσαν, πολέμου νόμῳ καὶ λῃστηρίου νόμῳ, τήν τε γῆν ἀφῃροῦντο, καὶ οἰκίας, καὶ τάφους, καὶ ἱερά· ὧν οὐδὲ τοὺς ἀλλοφύλους πολεμίους ἀφῃρούμεθα, ἀλλὰ δεκάτην αὐτοῖς μόνην καρπῶν ἐπετάσσομεν.

CXLI. Οἱ δὲ ὑμῖν τὰ τῶν ὑμετέρων ὁμοεθνῶν διένεμον, τῶν ἐπὶ Κελτοὺς ὑμᾶς αὐτῷ Καίσαρι στρατευσάντων, καὶ προπεμψάντων, καὶ εὐξαμένων πολλὰ κατὰ τῶν ὑμετέρων νικητηρίων. Καὶ συνῴκιζον ὑμᾶς ἐς ταῦτα ἀθρόους ὑπὸ σημείοις καὶ συντάξει στρατιωτικῇ· μήτε εἰρηνεύειν δυναμένους, μήτε ἀδεεῖς εἶναι τῶν ἐξελαθέντων. Ὁ γὰρ ἀλώμενος καὶ τῶν ὄντων ἀφῃρημένος, ἔμελλεν ὑμῖν περὶ πολλῶν ἐφεδρεύειν χαιροφυλακῶν. Τοῦτο δ' ἦν ὅπερ οἱ τύραννοι μάλιστα ἐβούλοντο· οὐ γῆν ὑμᾶς λαβεῖν, ἣν δὴ καὶ ἑτέρωθεν εἶχον παρασχεῖν· ἀλλ' ὅπως ἐχθροὺς ἐφεδρεύοντας ἔχοντες ἀεὶ, βέβαιοι φύλακες ἦτε τῆς ἀρχῆς τῆς ταῦτα ὑμῖν συναδικούσης. Εὔνοια γὰρ ἐς τυράννους γίγνεται δορυφόρων, ἐκ τοῦ συναδικεῖν καὶ συνδεδιέναι. Καὶ τοῦτο, ὦ θεοὶ, συνοικισμὸν ἐκάλουν, ᾧ θρῆνος ὁμοφύλων ἀνδρῶν ἐπῆν, καὶ ἀνάστασις οὐδὲν ἀδικούντων.

quibus calumniis conantur vos exasperare; si qui adestis aut jam deducti in colonias, aut deducendi, hoc mihi quæso gratificamini, ut mihi vos significetis. »

CXL. Quumque multi signum fecissent: « Bene factum, inquit, quod cum aliis huc venistis civibus. Convenit autem, ut vos, qui debitos honores præmiaque estis a patria consecuti, eidem, quæ vos emisit, quod æquum est rependatis. Vos populus Romanus attribuit Cæsari contra Gallos Britannosque; et re feliciter gesta, meriti estis militaria dona atque præmia. At ille vos, novo sacramento præreptos, duxit invitos contra patriam, duxit æque invitos contra optimos cives in Africam. Quam igitur in hisce bellis navastis operam, ejus præmia petere pudet vos fortasse. Sed quoniam nec nunc invidia, nec posthac tempus ullum aut oblivio poterit egregia illa facinora, Gallicis bellis Britannicisque a vobis edita, obliterare; horum vos manent præmia, qualia et olim populus Romanus dare militibus consuevit: non cum injuria eorum qui nihil peccarunt, nec aliis ademta dividendo aliis, et injustam prædam vertendo in præmia. Sed hostes devictos majores nostri agris solebant mulctare; nec tamen omnibus, sed parte tantum; in quam emeritos deducerent, custodes futuros reipublicæ contra eos, qui arma adversus eamdem tulerant. Quod si quando non sufficeret ager armis quæsitus, addebatur portio de publico agro, aut emebatur alius ex publica pecunia. Ita populus sine cujusquam injuria vos in colonias olim deducebat. Sed Sylla et Cæsar, vi et armis hostiliter oppressa republica, quum contra ipsam patriam opus haberent custodibus et satellitio, neque dimiserunt vos in suam quemque patriam, neque agros vobis emerunt, aut eos qui ex bonis civium publicatis publici erant facti diviserunt, neque pristinos illorum dominos pretio reddito solati sunt; quamvis multum pecuniarum haberent ex ærario, multum item ex publicatis civium bonis. Sed in ipsa Italia, nihil commerita, non jure belli, sed more latrocinii, veteribus possessoribus ademerunt agros, domos, sepulcra, fana; quæ ne externis quidem hostibus devictis adimimus, quibus nonnisi decimas fructuum solvendas imponimus.

CXLI. « At isti diviserunt vobis agros vestrorum popularium, quorum jussu vos Gallicam expeditionem auspiciis Cæsaris suscepistis, qui iidem votis pro victoria vestra nuncupatis vos erant prosecuti. Et in hujusmodi colonias illi vos deduxerunt sub signis, instructos militariter; ut qui nec pace ibi frui, nec secure agere possetis ab his qui coacti sunt agris vobis cedere. Pulsus enim quisque et bonis exutus, non poterat non insidiari vobis, opportunum tempus captando. Atque id ipsum erat, quod tyranni voluerant maxime: non ut agros haberetis, quos aliunde vobis dare poterant: sed ut, metu inimicorum semper solliciti, firmi custodes essetis potestatis in communi vobiscum hærentis invidia. Tyrannis enim suos satellites commune maleficium communisque metus conciliat. Atque huic instituto, pro Dii, nomen coloniarum deducendarum est inditum; quod institutum conjunctum esset cum lamentis popularium, et expulsione hominum nihil commeritorum. Sed enim hoc illi

Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ὑμᾶς ἐξεπίτηδες ἐχθροὺς ἐποίουν τοῖς ὁμοεθνέσιν ὑπὲρ τοῦ σφετέρου συμφέροντος. Ἡμεῖς δὲ, οὓς οἱ νῦν τῆς πατρίδος προστάται φασὶν ἐλέῳ περισώζειν, τήν τε γῆν ὑμῖν τήνδε αὐτὴν ἐσαεὶ βεβαιοῦμεν καὶ βεβαιώσομεν, καὶ μάρτυρα τὸν θεὸν τόνδε ποιούμεθα. Καὶ ἔχετε καὶ ἕξετε, ἃ εἰλήφατε· καὶ οὐ μή τις ὑμᾶς ἀφέληται ταῦτα, οὐ Βροῦτος, οὐ Κάσσιος, οὐχ οἵδε πάντες, οἳ τῆς ὑμετέρας ἐλευθερίας προεκινδυνεύσαμεν. Ὃ δ' ἐν τῷ ἔργῳ μόνον ἐστὶν ἐπίμεμπτον, ἰασόμεθα ἡμεῖς, διαλλακτήριον ὑμῖν ἅμα ἐς τοὺς ὁμοεθνεῖς ἐσόμενον, καὶ ἥδιστον ἤδη πυθομένοις, οἷς τὴν τιμὴν τῆσδε τῆς γῆς τοῖς ἀφῃρημένοις ἡμεῖς ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων εὐθὺς ἐκ πρώτης ἀφορμῆς ἀποδώσομεν· ἵνα μὴ βέβαιον ἔχητε μόνον ὑμεῖς τὴν κληρουχίαν, ἀλλὰ καὶ ἄφθονον. »

CXLII. Τοιαῦτα τοῦ Βρούτου λέγοντος, ἀκροώμενοί τε ἔτι πάντες, καὶ διαλυόμενοι κατὰ σφᾶς ἐπῄνουν ὡς δικαιότατα· καὶ τοὺς ἄνδρας, ὡς ἀκαταπλήκτους δὴ, καὶ μάλιστα φιλοδήμους, ἐν θαύματι ἐποιοῦντο, καὶ ἐς εὔνοιαν πρὸς αὐτοὺς μετετίθεντο, καὶ ἐς τὴν ἐπιοῦσαν αὐτοῖς συμπράξειν ἔμελλον. Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ οἱ μὲν ὕπατοι τὸ πλῆθος ἐς ἐκκλησίαν συνεκάλουν· καὶ ἀνεγιγνώσκετο αὐτοῖς τὰ δόξαντα, καὶ Κικέρων πολὺ τῆς ἀμνηστίας ἐγκώμιον ἐπέλεγεν. Οἱ δὲ, ἡδόμενοι, κατεκάλουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον· καὶ οἵδε ἀναπέμπειν αὐτοῖς ἐν τοσῷδε ὅμηρα ἐκέλευον, καὶ ἀνεπέμποντο οἱ παῖδες Ἀντωνίου τε καὶ Λεπίδου. Ὀφθέντων δὲ τῶν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον, κρότος ἦν καὶ βοή. Καὶ τῶν ὑπάτων εἰπεῖν τι βουλομένων, οὐκ ἀνασχόμενοι, δεξιώσασθαι αὐτοὺς καὶ συναλλαγῆναι πρότερον ἐκέλευον· καὶ γίγνεται μὲν οὕτως. Καὶ διεσείετο μάλιστα τοῖς ὑπάτοις ἡ γνώμη ὑπὸ δέους ἢ φθόνου, ὡς τῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ ἄλλα αὐτοὺς ὑπεροισόντων ἐν τῇ πολιτείᾳ.

CXLIII. Διαθῆκαι δὲ τοῦ Καίσαρος ὤφθησαν φερόμεναι, καὶ εὐθὺς αὐτὰς τὸ πλῆθος ἐκέλευον ἀναγιγνώσκειν. Θετὸς μὲν δὴ τῷ Καίσαρι παῖς ἐγίγνετο ἐν αὐταῖς, ὁ τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦς Ὀκταούϊος· τῷ δήμῳ δὲ ἦσαν ἐνδιαίτημα οἱ κῆποι δεδομένοι. Καὶ κατ' ἄνδρα Ῥωμαίων τῶν ὄντων ἔτι ἐν ἄστει, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα Ἀττικαὶ δραχμαί. Καὶ ὑπεσαλεύετο αὖθις ἐς ὀργὴν ὁ δῆμος, τυράννου μὲν κατηγορίας προπεπωμένοι, διαθήκας δὲ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς ὁρῶντες. Οἴκτιστον δὲ ἐφάνη μάλιστα αὐτοῖς, ὅτι τῶν ἀνδροφόνων Δέκμος ὁ Βροῦτος ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐγέγραπτο παῖς. Ἔθος γάρ τι Ῥωμαίοις, παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ μᾶλλον συνεταράσσοντο, καὶ δεινὸν καὶ ἀθέμιστον ἡγοῦντο, καὶ Δέκμον ἐπιβουλεῦσαι Καίσαρι, παῖδα αὐτῷ γεγραμμένον εἶναι. Ἐπεὶ δὲ καὶ Πείσωνος τὸ σῶμα φέροντος ἐς τὴν ἀγορὰν πλῆθός τε ἄπειρον ἐς φρουρὰν συνέδραμον σὺν ὅπλοις, καὶ μετὰ βοῆς καὶ πομπῆς δαψιλοῦς ἐπὶ τὰ Ἔμβολα προυτέθη· οἰμωγή τε καὶ θρῆνος ἦν αὖθις ἐπιπλεῖστον, καὶ

spectarunt, ut vestræ cum ejusdem nationis hominibus inimicitiæ in ipsorum cederent utilitatem. Nos vero, quibus hi, qui nunc præsunt reipublicæ, salutem se aiunt ex commiseratione concedere, possessionem eorumdem agrorum ratam firmamque vobis et nunc volumus esse, et in posterum eamdem confirmabimus : idque deum, in cujus fano nunc sumus, testamur. Et nunc habete et in futurum omne tempus, quæ accepistis, nec quisquam unquam vobis, quæ vestra sunt, auferet; non Brutus certe, non Cassius, nemo ex his omnibus, qui pro vestra libertate non gravati sumus subire periculum. Sed quæ res una in hoc negotio potest incusari, ei rei afferemus remedium, pacis vobis futurum vinculum cum popularibus vestris, et his ipsis jam nunc auditu gratissimum : veteribus namque possessoribus pretium ademtorum agrorum primo quoque tempore ex publica pecunia restituemus; quo fiet, ut in posterum non solum firma sit, sed etiam invidia careat, vestra possessio. »

CXLII. Hæc Bruti dicta, et dum adhuc ille concionatur, universe omnes, et soluta concione, singuli per se laudabant, ut æquissima : mirabanturque viros illos, ut intrepidos et singulariter amantes reipublicæ; atque ita in benevolentiam eorum versi, operam suam eisdem in diem crastinum sunt polliciti. Qui dies postquam illuxit, advocata concione per consules, recitata sunt senatusconsulta pridie facta; et Cicero in laudem oblivionis injuriarum multa disseruit. Quibus libenter auditis, populus Cassium cum sociis vocavit e Capitolio : eisque, obsides interim sibi dari postulantibus, missi sunt Antonii Lepidique filii. Jamque ubi cum Cassio Brutus in conspectum venit, plausus cum acclamatione est exortus : et quum consules aliquid vellent dicere, conclamatum est « reconciliarentur prius, et cives suos reciperent in gratiam : » id quod ita factum est. Et timor quidem atque invidia concussit consulum animos, quasi conjurati jam in reliquis rebus, quæ ad rempublicam pertinerent, potiores essent futuri.

CXLIII. Jam vero testamentum afferebatur Cæsaris. Quo conspecto, protinus recitari illud jussit populus. In eo igitur filius a Cæsare adoptatus erat sororis nepos Octavius. Horti in usum populi publicati; et viritim plebi urbanæ legati erant treceni sestertii. Quæ res denuo commovit indignationem civium, dum ex testamento amatorem patriæ agnoscunt, quibus modo propinatum fuerat, ut tyrannum eumdem appellarent. Sed maxime miserationem movit, quod Decimus Brutus, is qui in numero percussorum fuerat, inter secundos hæredes scriptus esset filius. Solent enim Romani alteros hæredes adscribere, si forte contingat priores hæreditatem non adire. Id vero ut nefarium imprimis facinus omnes exhorruerunt, conjurasse in Cæsaris caput eum quoque qui adoptatus sit in filium. Postquam autem a Pisone corpus etiam Cæsaris in forum est delatum, et cum armis infinita multitudo accurrit ad ejus custodiam, et magnifico apparatu corpus pro Rostris est depositum cum multis prosequentium acclamationibus : ibi vero comploratio lamentaque renovata diu tenuerunt, ar-

τὰ ὅπλα ἐπατάγουν οἱ ὡπλισμένοι, καὶ κατὰ μικρὸν ἐν μετανοίᾳ τῆς ἀμνηστίας ἐγίγνοντο. Καὶ ὁ Ἀντώνιος ὧδε ἔχοντας ἰδὼν, οὐ μεθῆκεν, ἀλλὰ ᾑρημένος εἰπεῖν τὸν ἐπιτάφιον, οἷα ὕπατος ὑπάτου, καὶ φίλος φίλου, καὶ συγγενὴς συγγενοῦς (ἦν γὰρ δὴ Καίσαρι κατὰ μητέρα συγγενής) ἐτέχναζεν αὖθις, καὶ ἔλεγεν ὧδε.

CXLIV. « Οὐκ ἄξιον, ὦ πολῖται, τοσοῦδε ἀνδρὸς ἐπιτάφιον ἔπαινον παρ' ἐμοῦ μᾶλλον, ἑνὸς ὄντος, ἢ παρὰ τῆς πατρίδος ὅλης, αὐτῷ γενέσθαι. Ὅσα δὴ, τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ἡμεῖς ἀγάμενοι πάντες ὁμαλῶς, ἥ τε βουλὴ καὶ μετ' αὐτῆς ὁ δῆμος, ἔτι περιόντι ἐψηφίσασθε, ὑμετέραν, καὶ οὐκ Ἀντωνίου τάδε φωνὴν εἶναι τιθέμενος, ἀναγνώσομαι. » Καὶ ἀνεγίγνωσκε τῷ μὲν προσώπῳ σοβαρῷ καὶ σκυθρωπῷ, τῇ φωνῇ δ' ἐνσημαινόμενος ἕκαστα, καὶ ἐφιστάμενος οἷς μάλιστα αὐτὸν ἐν τῷ ψηφίσματι ἐξεθείαζον, ἱερὸν καὶ ἄσυλον, ἢ πατέρα πατρίδος, ἢ εὐεργέτην, ἢ προστάτην, οἷον οὐχ ἕτερον, ὀνομάζοντες. Ἐφ' ἑκάστῳ δὲ τούτων ὁ Ἀντώνιος τὴν ὄψιν καὶ τὴν χεῖρα ἐς τὸ σῶμα τοῦ Καίσαρος ἐπιστρέφων, ἐν παραβολῇ τοῦ λόγου τὸ ἔργον ἐπεδείκνυ. Ἐπεφθέγγετο δέ που τι καὶ βραχὺ ἑκάστῳ, μεμιγμένον οἴκτῳ καὶ ἀγανακτήσει. Ἔνθα μὲν τὸ ψήφισμα εἴποι Πατέρα πατρίδος, ἐπιλέγων· Τοῦτο ἐπιεικείας ἐστὶ μαρτυρία. Ἔνθα δ' ἦν ἱερὸς καὶ ἄσυλος, καὶ ἀπαθὴς καὶ ὅστις αὐτῷ καὶ ἕτερος προσφύγοι· « Οὐχ ἕτερος, ἔφη, τῷδε προσφεύγων, ἀλλ' αὐτὸς ὑμῖν ὁ ἄσυλος καὶ ἱερὸς, ἀνῄρηται, οὐ βιασάμενος οἷα τύραννος λαβεῖν τάσδε τὰς τιμὰς, ἃς οὐδὲ ᾔτησεν. Ἀνελευθερώτατοι δὲ ἄρα ἡμεῖς, οἳ τοιάδε τοῖς ἀναξίοις οὐδὲ αἰτοῦσι δίδομεν. Ἀλλ' ὑμεῖς ἡμῶν ὑπεραπολογεῖσθε ὡς οὐκ ἀνελευθέρων, ὦ πιστοὶ πολῖται, τοιαύτῃ καὶ νῦν πρὸς τεθνεῶτα χρώμενοι τιμῇ. »

CXLV. Καὶ αὖθις ἀνεγίγνωσκε τοὺς ὅρκους, ἦ μὴν φυλάξειν Καίσαρα καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος σῶμα παντὶ σθένει πάντας· ἢ, εἴ τις ἐπιβουλεύσειεν, ἐξώλεις εἶναι τοὺς οὐκ ἀμύναντας αὐτῷ. Ἐφ' ὅτῳ δὴ μάλιστα τὴν φωνὴν ἐπιτείνας, καὶ τὴν χεῖρα ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνασχὼν, « Ἐγὼ μὲν, εἶπεν, ὦ Ζεῦ πάτριε καὶ θεοὶ, ἕτοιμος ἀμύνειν, ὡς ὤμοσα καὶ ἠρασάμην. Ἐπεὶ δὲ τοῖς ὁμοτίμοις δοκεῖ συνοίσειν τὰ ἐγνωσμένα, συνενεγκεῖν εὔχομαι. » Θορύβου δ' ἐκ τῆς βουλῆς ἐπὶ τῷδε μάλιστα, προφανῶς ἐς αὐτὴν εἰρημένῳ, γενομένου· ἐπικαταψήχων αὐτὴν ὁ Ἀντώνιος, καὶ παλινῳδῶν, ἔφη· « Ἔοικεν, ὦ πολῖται, τὰ γεγενημένα ἀνδρῶν μὲν οὐδενὸς, ἀλλά του δαιμόνων, ἔργα εἶναι. Καὶ χρὴ τὸ παρὸν σκοπεῖν μᾶλλον, ἢ τὸ γεγενημένον· ὡς ἐν ἀκμῇ μεγάλων ἐστὶ κινδύνων ἡμῖν τὰ μέλλοντα, ἢ τὰ ὄντα, μὴ ἐς τὰς προτέρας στάσεις ὑπαχθῶμεν, καὶ ἐκτριφθῇ πᾶν ὅ τι λοιπόν ἐστιν εὐγενὲς τῇ πόλει. Προπέμπωμεν οὖν τὸν ἱερὸν τόνδε ἐπὶ τοὺς εὐδαίμονας, τὸν νενομισμένον ὕμνον αὐτῷ καὶ θρῆνον ἐπᾴδοντες. »

CXLVI. Τοιάδε εἰπὼν, τὴν ἐσθῆτα οἷά τις ἔνθους ἀνεσύρατο, καὶ περιζωσάμενος ἐς τὸ τῶν χειρῶν εὔκολον, τὸ λέχος ὡς ἐπὶ σκηνῆς περιέστη· κατακύπτων τε

matis interim scuta complodentibus; atque paullatim animos populi tentabat pœnitentia decreti, quod de oblivione injuriarum erat factum. Id animadvertens Antonius, non cessavit: sed, quum constituisset oratione funebri defunctum laudare, consul quippe consulem, amicum amicus, cognatum cognatus (nam et cognatione ipsum materno genere attingebat); rursum ad solitas artes conversus, in hunc modum est locutus:

CXLIV. « Non est æquum, Quirites, ut tanti viri funebris laudatio a me uno potius peragatur, quam ab universa simul patria. Quapropter quos illi honores virtutis ergo S. P. Q. R. de communi consensu decrevit viventi, illos publica magis vestrum omnium, quam privata mea voce, recitabo. » Moxque recitare cœpit vultu gravi, et ad mœstitiam composito; significanter singula pronuncians, immoransque ei maxime parti decretorum, qua supra humanam sortem Cæsar fuerat elatus; qua sacrosanctum, inviolabilem, patrem patriæ, singulariter meritum, principem nulli alii conferendum, eumdem appellaverant. Et per hæc singula Antonius faciem manumque vertens ad corpus Cæsaris, verba gestu adjuvabat; et ad singulas has appellationes addebat aliquot voces, ex miseratione mixtas ac indignatione. Veluti, ubi decretum Patrem patriæ eum nominabat, En, inquit, clementiæ testimonium, Cæsari exhibitum! Ubi, sacrosanctum et inviolabilem, et aliis etiam, quicunque ad ejus fidem se recepissent, tutum refugium; ibi Antonius subjunxit: « Atqui non alius ad hunc refugiens, sed ipse sacrosanctus, occisus est; qui honores hosce a vobis non extorserat, et ne concupiverat quidem. Pudenda autem et servilis ista fuerit senatus adulatio, si indignis talia decrevimus, et quidem non petentibus! Sed ab ea nota ipsi vos nos liberatis, fideles Quirites, hoc tam eximio et honorifico studio, quo nunc etiam defunctum prosequimini. »

CLXV. Tum reversus est Antonius ad recitandum sacramentum, custodituros Cæsarem Cæsarisque corpus omnes omnibus viribus: et si quis illi struat insidias, exsecrabilem fore qui eum non defenderit. Ad quæ verba potissimum vocem intendens, manusque versus Capitolium attollens, ait: « Equidem, Jupiter, hujus urbis custos, diique cæteri! paratus sum ulcisci, sicut juravi exsecratione addita. Sed quoniam senatui magistratibusque visum est, e republica fore hæc quæ ab illis nunc decreta sunt, precor, ut ea esse e republica velitis! » Tumultuantibus vero inde maxime senatoribus, ob dictum hoc manifeste ad se pertinens, ad eos deliniendos Antonius recantans dixit: « Sed videtur, Quirites, casus hic non tam ad mortalium ullum, quam ad deorum aliquem, qui ita voluerit, referendus. Et oportet præsentia magis curare, quam præterita: quandoquidem summum imminet aut jam adest periculum, ne ad pristinas revolvamur seditiones, et absumatur quidquid nobilitatis est in Urbe reliquum. Deducamus igitur hunc consecratum ad beatorum sedes, accinendo cum lamentis laudes ei more solenni debitas! »

CXLVI. His dictis, quasi fanaticus, vestem subductam accinxit, quo esset manibus expeditior; et ad ipsum lectulum, velut in scena quadam, adstans, capite mox ad le-

ἐς αὐτὸ καὶ ἀνίσχων, πρῶτα μὲν ὡς θεὸν οὐράνιον ὕμνει, καὶ ἐς πίστιν θεοῦ γενέσεως τὰς χεῖρας ἀνέτεινεν, ἐπιλέγων ὁμοῦ σὺν δρόμῳ φωνῆς πολέμους αὐτοῦ, καὶ μάχας, καὶ νίκας, καὶ ἔθνη ὅσα προσποιήσειε τῇ πατρίδι, καὶ λάφυρα ὅσα πέμψειεν, ἐν θαύματι αὐτῶν ἕκαστα ποιούμενος, καὶ συνεχῶς ἐπιβοῶν· Μόνος ὅδε ἀήττητος ἐκ πάντων τῶν ἐς χεῖρας αὐτῷ συνελθόντων. Σὺ δ', ἔφη, καὶ μόνος ἐκ τριακοσίων ἐτῶν ὑβρισμένῃ τῇ πατρίδι ἐπήμυνας, ἄγρια ἔθνη τὰ μόνα ἐς Ῥώμην ἐμβαλόντα, καὶ μόνα ἐμπρήσαντα αὐτὴν, ἐς γόνυ βαλών. Πολλά τε ἄλλα ἐπιθειάσας, τὴν φωνὴν ἐς τὸ θρηνῶδες ἐκ τοῦ λαμπροτέρου μετεποίει, καὶ ὡς φίλον ἄδικα παθόντα ὠδύρετο καὶ ἔκλαιε, καὶ ηὔχετο τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐθέλειν ἀντιδοῦναι τῆς Καίσαρος. Εὐφορώτατα δὲ ἐς τὸ πάθος ἐκφερόμενος, τὸ σῶμα τοῦ Καίσαρος ἐγύμνου, καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐπὶ κοντοῦ φερομένην ἀνέσειε, λελακισμένην ὑπὸ τῶν πληγῶν, καὶ πεφυρμένην αἵματι αὐτοκράτορος. Ἐφ' οἷς ὁ δῆμος, οἷα χορὸς, αὐτῷ πενθιμώτατα συνωδύρετο, καὶ ἐκ τοῦ πάθους αὖθις ὀργῆς ἐνεπίμπλατο. Ὡς δ' ἐπὶ τοῖς λόγοις ἕτεροι θρῆνοι μετὰ ᾠδῆς κατὰ πάτριον ἔθος ὑπὸ χορῶν ἐς αὐτὸν ᾔδοντο, καὶ τὰ ἔργα αὖθις αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος κατέλεγον, καί που τῶν θρήνων αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐδόκει λέγειν, ὅσους εὖ ποιήσειε τῶν ἐχθρῶν ἐξ ὀνόματος, καὶ περὶ τῶν σφαγέων αὐτῶν ἐπέλεγεν ὥσπερ ἐν θαύματι, Ἐμὲ δὲ καὶ τούσδε περισῶσαι τοὺς κτενοῦντάς με; Οὐκ ἔφερεν ἔτι ὁ δῆμος, ἐν παραλόγῳ ποιούμενος τὸ πάντας αὐτοῦ τοὺς σφαγέας, χωρὶς μόνου Δέκμου, αἰχμαλώτους ἐκ τῆς Πομπηΐου στάσεως γενομένους, ἀντὶ κολάσεων ἐπὶ ἀρχὰς καὶ ἡγεμονίας ἐθνῶν καὶ στρατοπέδων προαχθέντας, ἐπιβουλεῦσαι· Δέκμον δὲ καὶ παῖδα αὐτῷ θετὸν ἀξιωθῆναι γενέσθαι.

CXLVII. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσιν ἤδη, καὶ χειρῶν ἐγγὺς οὖσιν, ἀνέσχε τις ὑπὲρ τὸ λέχος ἀνδρείκελον αὐτοῦ Καίσαρος ἐκ κηροῦ πεποιημένον· τὸ μὲν γὰρ σῶμα, ὡς ὕπτιον ἐπὶ λέχους, οὐχ ἑωρᾶτο. Τὸ δὲ ἀνδρείκελον ἐκ μηχανῆς ἐπεστρέφετο πάντη, καὶ σφαγαὶ τρεῖς καὶ εἴκοσιν ὤφθησαν, ἀνά τε τὸ σῶμα πᾶν καὶ ἀνὰ τὸ πρόσωπον θηριωδῶς ἐς αὐτὸν γενόμεναι. Τήνδε οὖν τὴν ὄψιν ὁ δῆμος οἰκτίστην σφίσι φανεῖσαν οὐκέτι ἐνεγκὼν, ἀνῴμωξάν τε, καὶ διαζωσάμενοι, τὸ βουλευτήριον, ἔνθα ὁ Καῖσαρ ἀνῄρητο, κατέφλεξαν· καὶ τοὺς ἀνδροφόνους, ἐκφυγόντας πρὸ πολλοῦ, περιθέοντες ἐζήτουν, οὕτω δὴ μανιωδῶς ὑπὸ ὀργῆς τε καὶ λύπης, ὥστε τὸν δημαρχοῦντα Κίνναν ἐξ ὁμωνυμίας τοῦ στρατηγοῦ Κίννα, τοῦ δημηγορήσαντος ἐπὶ τῷ Καίσαρι, οὐκ ἀνασχόμενοί τι περὶ τῆς ὁμωνυμίας οὐδ' ἀκοῦσαι, διέσπασαν θηριωδῶς, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ μέρος ἐς ταφὴν εὑρέθη. Πῦρ δ' ἐπὶ τὰς τῶν ἄλλων οἰκίας ἔφερον, καὶ καρτερῶς αὐτοὺς ἐκείνων τε ἀμυνομένων, καὶ τῶν γειτόνων δεομένων, τοῦ μὲν πυρὸς ἀπέσχοντο, ὅπλα δ' ἠπείλησαν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν οἴσειν.

CXLVIII. Καὶ οἱ μὲν σφαγεῖς ἐξέφυγον ἐκ τῆς πόλεως διαλαθόντες. Ὁ δὲ δῆμος ἐπὶ τὸ λέχος τοῦ

ctulum inclinato, mox iterum erecto, primum quidem ut cælesti alicui deo hymnum Cæsari cecinit: et, quo inter divos relatum esse faceret fidem, manibus ad cœlum porrectis, celeri vocis cursu, recensuit bella, prælia, victorias, additas imperio provincias, manubiasque Romam missas, ad miraculum usque extollens singula, et iterum iterumque exclamans; « Tu solus invictus discessisti ex omnibus præliis! Tu vero etiam solus patriam vindicasti ab injuriis, quas per trecentos annos perpessa est, fractis devictisque ferocissimis gentibus, quæ solæ Urbem captam incenderant. » Hæc et alia multa velut divino impetu locutus Antonius, vocem inde ex elatiori ad lugubrem modum flexit; et multa de indigna morte amici multo cum fletu conquestus, precatus est, ut vitam Cæsaris sibi liceret sua anima redimere: ampliusque indulgens affectibus, eo est provectus, ut Cæsaris corpus delegeret, ejusque vestem conto sublatam explicaret, ut erat ictibus perfossa et lacera et sanguine imperatoris inquinata. Ita provocata plebs, quasi chorus præcentorem, sequebatur lamentationibus, et ex commiseratione ad iram rursus accendebatur. Ut vero consulis orationem aliud lugubre carmen excepit more patrio, choris concinentibus, quo Cæsaris res gestæ miserandusque exitus denuo exponebantur, et ex persona ipsius Cæsaris nominatim quoque memorabantur, quotquot ex inimicis in gratiam receptos beneficiis insuper ornasset, et, ad conjuratos sermone verso, velut per admirationem exclamans Cæsar inducebatur, « Men' servasse, ut essent qui me perderent! » id vero non amplius tulit populus; quippe cui dirum imprimis inauditumque videbatur, interfectores Cæsaris cunctos, uno Decimo Bruto excepto, ex eorum esse numero, qui, postquam ex Pompeiana factione captivi in manus victoris pervenerant, pœnarum loco ad honores et ad provinciarum exercituumque præfecturas fuissent promoti; et cum his fecisse Decimum Brutum, qui adoptione etiam a Cæsare esset dignatus.

CXLVII. Sic affectis plerisque, et ad vim jam spectantibus, unus quispiam ceream Cæsaris effigiem super lectulum extulit: nam cadaver, supinum quippe in lectulo, non erat conspicuum. Illa effigies ex machina quadam in omnes partes convertebatur; et conspiciebantur in ea notæ viginti trium vulnerum, per totum corpus et partim etiam in faciem immaniter Cæsari inflictarum. Tam miserandum aspectum minime jam ferens populus, congemuit; moxque præcinctis togis, curiam incendit, in qua Cæsar occisus est: et homicidas, qui mature diffugerant, discurrendo perquisivit; eo furoris progressus præ ira mœstitiaque, ut Cinnam tribunum plebis propter similitudinem nominis, pro Cinna prætore, qui pro concione in Cæsarem fuerat invectus, nihil morati excusantem nominis errorem, tam immaniter discerpserint, ut nullum ejus membrum ad sepulturam sit inventum. Deinde, arreptis ex incendio curiæ torribus, in ædes conjuratorum fecerunt impetum: sed partim domesticis fortiter propugnantibus, partim deprecantibus vicinis, ab igne quidem temperarunt; in crastinum autem minati sunt cum armis se redituros.

CXLVIII. Jam igitur percussores clam ex Urbe profugerunt. Plebs vero ad lectum Cæsaris reversa, deferebat

Καίσαρος ἐπανελθών, ἔφερον αὐτὸ ἐς τὸ Καπιτώλιον ὡς εὐαγές, θάψαι τε ἐν ἱερῷ, καὶ μετὰ θεῶν θέσθαι. Κωλυόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, ἐς τὴν ἀγορὰν αὖθις ἔθεσαν, ἔνθα τὸ πάλαι Ῥωμαίοις ἐστὶ βασίλειον, καὶ ξύλα αὐτῷ καὶ βάθρα ὅσα πολλὰ ἦν ἐν ἀγορᾷ, καὶ εἴ τι τοιουτότροπον ἄλλο, συνενεγκόντες, καὶ τὴν πομπὴν δαψιλεστάτην οὖσαν ἐπιβαλόντες, στεφάνους τε ἔνιοι παρ' ἑαυτῶν, καὶ ἀριστεῖα πολλὰ ἐπιθέντες, ἐξῆψαν, καὶ τὴν νύκτα πανδημεὶ τῇ πυρᾷ παρέμενον. Ἔνθα βωμὸς πρῶτος ἐτέθη, νῦν δ' ἐστὶ νεὼς αὐτοῦ Καίσαρος, θείων τιμῶν ἀξιούμενος. Ὁ γάρ τοι θετὸς αὐτῷ παῖς Ὀκταούϊος, τό τε ὄνομα ἐς τὸν Καίσαρα μεταβαλών, καὶ κατ' ἴχνος ἐκείνου τῇ πολιτείᾳ προσιών, τήν τε ἀρχὴν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἔτι νῦν, ἐῤῥιζωμένην ὑπ' ἐκείνου, μειζόνως ἐκρατύνατο, καὶ τὸν πατέρα τιμῶν ἰσοθέων ἠξίωσεν· ὧν δὴ καὶ νῦν, ἐξ ἐκείνου πρώτου, Ῥωμαῖοι τὸν ἑκάστοτε τὴν ἀρχὴν τήνδε ἄρχοντα, ἢν μὴ τύχῃ τυραννικὸς ὢν ἢ ἐπίμεμπτος, ἀποθανόντα ἀξιοῦσιν, οἳ πρότερον οὐδὲ περιόντας αὐτοὺς ἔφερον καλεῖν Βασιλέας.

CXLIX. Οὕτω μὲν δὴ Γάϊος Καῖσαρ ἐτελεύτησεν ἐν ἡμέραις αἷς καλοῦσιν Εἰδοῖς Μαρτίαις, Ἀνθεστηριῶνος μάλιστα μέσου· ἥντινα ἡμέραν αὐτὸν ὁ μάντις οὐ περιοίσειν προύλεγεν. Ὁ δ' ἐπισκώπτων αὐτὸν, ἔφη περὶ τὴν ἕω, Πάρεισιν αἱ Εἰδοί· καὶ ὁ μὲν, οὐδὲν καταπλαγεὶς, ἀπεκρίνατο, Ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν. Ὁ δὲ καὶ τοιῶνδε προαγορεύσεων αὐτῷ σὺν τοσῷδε τοῦ μάντεως θάρσει γενομένων, καὶ σημείων ὧν προεῖπον ἑτέρων, ὑπεριδὼν, προῆλθε καὶ ἐτελεύτησεν, ἔτος ἄγων ἕκτον ἐπὶ πεντήκοντα. Ἀνὴρ ἐπιτυχέστατος ἐς πάντα καὶ δαιμόνιος καὶ μεγαλοπράγμων, καὶ εἰκότως ἐξομοιούμενος Ἀλεξάνδρῳ. Ἄμφω γὰρ ἐγενέσθην φιλοτιμοτάτω τε πάντων καὶ πολεμικωτάτω, καὶ τὰ δόξαντα ἐπελθεῖν ταχυτάτω, πρός τε κινδύνους παραβολωτάτω, καὶ τοῦ σώματος ἀφειδεστάτω, καὶ οὐ στρατηγίᾳ πεποιθότε μᾶλλον, ἢ τόλμῃ καὶ τύχῃ. Ὧν ὁ μὲν ἄνυδρόν τε πολλὴν ἐς Ἄμμωνος ὥδευεν ὥρᾳ καύματος· καὶ τὸν Παμφύλιον κόλπον, τῆς θαλάσσης ἀνακοπείσης, διέτρεχε δαιμονίως· τὸ πέλαγος αὐτῷ τοῦ δαίμονος κατέχοντος ἔστε παρέλθοι, καὶ καθ' ὁδὸν ὁδεύοντι ὕοντος. Ἀπλώτου τε θαλάσσης ἐν Ἰνδοῖς ἀπεπείρασε, καὶ ἐπὶ κλίμακα πρῶτος ἀνέβη, καὶ ἐς πολεμίων τεῖχος ἐσήλατο μόνος, καὶ τρισκαίδεκα τραύματα μόνος ὑπέστη· καὶ ἀήσσητος ἀεὶ γενόμενος, ἑνὶ σχεδὸν ἢ δύο ἔργοις ἕκαστον πόλεμον ἐξήνυσε· τῆς μὲν Εὐρώπης πολλὰ βάρβαρα ἑλὼν, καὶ τὴν Ἑλλάδα χειρωσάμενος, δυσαρκτότατον ἔθνος καὶ φιλελεύθερον, καὶ οὐδενὶ πρὸ αὐτοῦ πλὴν Φιλίππῳ κατ' εὐπρέπειαν ἐς ἡγεμονίαν πολέμου δόξασαν ὑπακούειν ἐπ' ὀλίγον· τὴν δὲ Ἀσίαν σχεδὸν εἰπεῖν ὅλην ἐπέδραμε. Καὶ ὡς λόγῳ τὴν Ἀλεξάνδρου τύχην καὶ δύναμιν εἰπεῖν, ὅσην εἶδε γῆν, ἐκτήσατο, καὶ περὶ τῆς λοιπῆς ἐνθυμούμενός τε καὶ διανοούμενος ἀπέθανε.

CL. Καίσαρι δὲ ἥ τε Ἰόνιος θάλασσα εἶξε, χειμῶνος

illum in Capitolium, sepelitura, velut jam consecratum, in templo inter deorum imagines. Sed prohibentibus id sacerdotibus, in forum retulerunt funus, quo loco regum quondam Romanorum fuerat palatium; congestisque subselliis et quidquid lignorum ad manus in foro erat, in rogum imposuerunt; et funeris pompam longe splendidissimam, nonnulli privatim etiam coronas donaque militaria, injecerunt; subjectoque igne, pernoctavit circa rogum universus populus. Quo loco deinde ara primum exstructa est, nunc templum est ipsius Cæsaris, ubi divinis honoribus colitur. Nam adoptivus ejus filius Octavius, mutato nomine Cæsar, postquam per illius vestigia ad rerum administrationem accessit, et principatum hunc hodieque manentem, cujus ille fundamenta jacerat, confirmavit auxitque, divinos honores patri exhibendos instituit. Quo exemplo nunc quoque Romani suos imperatores, nisi quis aut tyrannicus sit, aut alioqui criminum causa invisus, post mortem consecrant, qui prius ne vivos quidem vel reges appellari tulerant.

CXLIX. Hunc vitæ finem invenerat C. Cæsar Idibus Martiis, quæ in medium fere mensem Anthesterionem incidunt. Quem ipsum diem quum prædixisset vates fatalem fore Cæsari, illudens ille mane ejus diei vati dixit, Adsunt Idus: et vates nihil territus, respondit, At non præterierunt. At Cæsar ne hac quidem vatis confidentia motus, contemtis et cæteris, de quibus dixi, prodigiis, in publicum progressus, occubuit, annum agens sextum supra quinquagesimum. Vir per omnia singulariter fortunatus, maximisque rebus gestis memorabilis, et merito cum Alexandro conferendus. Ambo enim fuere hominum omnium laudis cupidissimi, bellicosissimique, in consiliis exsequendis celerrimi, in periculis aggrediendis audacissimi, minime parcentes suo corpori, nec magis imperatoriis artibus freti quam fortuna et audacia. Quorum alter per arida loca longissimum iter ad Hammonis oraculum fecit tempore ferventissimo; et intimum Pamphylium sinum, vadis vento nudatis, transcurrit feliciter; fortuna interim marinas undas cohibente, sicut antea iter facienti æstum pluvia temperaverat. Idem in India ignotum mare pertentavit navibus; primusque scalis ascendit mœnia, et inde solus in hostes desiliit, et tredecim accepit vulnera; et semper invictus, unumquodque bellum uno alterove absolvebat prælio: in Europa multorum barbarorum domitor, et Græcorum gentis subjugator, impatientissimæ imperii, et libertatis amantissimæ, quæ nemini ante paruisse gloriabatur præterquam Philippo, idoque brevi, et sub decoro imperatoris titulo; Asiam vero ferme universam mira celeritate pervagatus: et, ut compendio fortunam Alexandri atque potentiam complectar, quidquid terrarum vidit, id subegit; ac de reliquo etiam invadendo cogitantem mors intercepit.

CL. Cæsari vero et Adriaticum mare naviganti media

μέσου πλωτὴ καὶ εὔδιος γενομένη· καὶ τὸν Ἑσπέριον ὠκεανὸν ἐπὶ Βρεττανοὺς διέπλευσεν, οὔπω γενόμενον ἐν πείρᾳ, κρημνοῖς τε τῶν Βρεττανῶν τοὺς κυβερνήτας ἐποκέλλοντας ἐκέλευε τὰς ναῦς περιαγνύναι· καὶ πρὸς ἄλλον κλύδωνα μόνος ἐν σκάφει σμικρῷ νυκτὸς ἐβιάζετο, καὶ τὸν κυβερνήτην ἐκέλευε προχέαι τὰ ἱστία, καὶ θαρρεῖν τῇ Καίσαρος τύχῃ μᾶλλον, ἢ τῇ θαλάσσῃ· ἔς τε πολεμίους προεπήδησε μόνος ἐκ πάντων δεδιότων πολλάκις· καὶ τριακοντάκις αὐτὸς ἐν Κελτοῖς μόνοις παρετάξατο, μέχρι τετρακόσια αὐτῶν ἐχειρώσατο ἔθνη· οὕτω δή τι Ῥωμαίοις ἐπίφοβα, ὡς νόμῳ τῷ περὶ ἀστρατείας, ἱερέων καὶ γερόντων ἐγγραφῆναι, Πλὴν εἰ μὴ Κελτικὸς πόλεμος ἐπίοι· τότε δὲ καὶ γέροντας καὶ ἱερέας στρατεύεσθαι. Περί τε τὴν Ἀλεξάνδρειαν πολεμῶν, καὶ ἀπολειφθεὶς ἐπὶ γεφύρας μόνος καὶ κακοπαθῶν, τὴν πορφύραν ἀπέῤῥιψε, καὶ ἐς τὴν θάλασσαν ἐξήλατο· καὶ ζητούμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐν τῷ μυχῷ διενήχετο λανθάνων ἐπιπολὺ, μόνην ἐκ διαστήματος ἀνίσχων τὴν ἀναπνοήν· μέχρι φιλίᾳ νηῒ προσπελάσας, ὤρεξε τὰς χεῖρας, καὶ ἑαυτὸν ἔδειξε, καὶ περιεσώθη. Ἐς δὲ τὰ ἐμφύλια τάδε, ἢ διὰ δέος, καθάπερ αὐτὸς ἔλεγεν, ἢ ἀρχῆς ἐπιθυμίᾳ συμπεσὼν, στρατηγοῖς τοῖς καθ' αὐτὸν ἀρίστοις συνηνέχθη, καὶ στρατοῖς πολλοῖς τε καὶ μεγάλοις, οὐ βαρβάρων ἔτι, ἀλλὰ Ῥωμαίων, ἀκμαζόντων μάλιστα εὐπραξίαις καὶ τύχαις· καὶ ἁπάντων ἐκράτησε, διὰ μιᾶς καὶ ὅδε πείρας ἑκάστων, ἢ διὰ δύο. Οὐ μὴν ἀησσήτου, καθάπερ Ἀλεξάνδρῳ, τοῦ στρατοῦ γενομένου· ἐπεὶ καὶ ὑπὸ Κελτῶν ἡσσῶντο λαμπρῶς, ὅτε ἡ μεγάλη σφᾶς συμφορὰ κατέλαβε, Κόττα καὶ Τιτυρίου στρατηγούντων· καὶ ἐν Ἰβηρίᾳ Πετρήϊος αὐτοὺς καὶ Ἀφράνιος συνέκλεισαν, οἷα πολιορκουμένους· ἔν τε Δυῤῥαχίῳ καὶ Λιβύῃ λαμπρῶς ἔφευγον· ἐν καὶ Ἰβηρίᾳ Πομπήϊον τὸν νέον κατεπλάγησαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτὸς ἦν ἀκατάπληκτος, καὶ ἐς παντὸς πολέμου τέλος ἀήττητος· τήν τε Ῥωμαίων ἰσχὺν, γῆς ἤδη καὶ θαλάσσης ἐκ δύσεων ἐπὶ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην κρατοῦσαν, ἐχειρώσατο βίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ, πολὺ βεβαιότερον καὶ πολὺ ἐγκρατέστερον Σύλλα· βασιλέα τε αὐτὸν ἀπέφηνεν ἀκόντων, εἰ καὶ τὴν προσηγορίαν οὐκ ἐδέχετο· καὶ πολέμους ἄλλους καὶ ὅδε διανοούμενος ἀνῃρέθη.

CLI. Συνέβη δ' αὐτοῖς καὶ τὰ στρατόπεδα ὁμοίως πρόθυμα μὲν ἐς ἄμφω καὶ μετὰ εὐνοίας γενέσθαι, καὶ ἐς μάχας θηριώδεσιν ἐοικότα· δυσπειθῆ δὲ πολλάκις ἑκατέρῳ καὶ πολυστασίαστα, διὰ τοὺς πόνους. Ἀποθανόντας γε μὴν ὁμοίως ὠδύραντο καὶ ἐπεπόθησαν, καὶ θείων τιμῶν ἠξίωσαν. Ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ σώματα εὐφυεῖς ἄμφω καὶ καλοί. Καὶ τὸ γένος ἐκ Διὸς ἤστην ἑκάτερος, ὁ μὲν Αἰακίδης τε καὶ Ἡρακλείδης, ὁ δὲ ἀπὸ Ἀγχίσου τε καὶ Ἀφροδίτης. Φιλονεικότεροι δὲ τοῖς ἐξερίζουσιν ὄντες, ταχύτατοι πρὸς διαλύσεις ἦσαν, καὶ συγγνώμονες τοῖς ἁλοῦσιν· ἐπὶ δὲ τῇ συγγνώμῃ καὶ εὐεργέται, καὶ οὐδὲν ἢ κρατῆσαι μόνον ἐνθυμούμενοι. Καὶ τάδε μὲν ἐς τοσοῦτον συγκεχρίσθω· καίπερ οὐκ ἐξ ἴσης δυνάμεως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁρμήσαντος αὐτῶν ἑκα-

bruma tranquillum cessit; Britannicumque oceanum trajecit idem, nunquam tentatum antea, et gubernatores ad Britannica saxa appulsas naves frangere jussit; aliaque tempestate solus in exigua navicula contra fluctus nitens, gubernatorem vela dare ventis jussit, et Cæsaris fortunam pluris quam maris undas facere. Nec semel in hostem prosiliit solus, cæteris trepidantibus, et tricies in sola Gallia ipse præsens signa cum hoste contulit, donec quadringentos Gallorum subegit populos; Romanis tam formidabiles, ut in lege, qua immunitas militiæ concedebatur sacerdotibus et natu grandioribus, excepta diserte fuerint bella Gallica; quorum tempore nec senibus nec sacerdotibus militiæ sese subtrahere liceret. Alexandrino autem bello solus in ponte relictus, premente hoste, abjecit purpuram et in mare desiliit: insectantesque regios diu sub aquis natans latuit, per intervalla tantum exserto ore respirans, donec amicam navem attingens, porrectis manibus sese ostendit, et servatus est. Ad hæc vero Civilia bella, sive metu, ut ipse aiebat, sive ambitione delatus, cum imperatoribus sui seculi præstantissimis congressus est, cum multisque ac magnis exercitibus, non jam barbarorum, sed Romanorum, cum viribus tum rebus gestis florentissimorum; eosque omnes hic pariter, ut ille, devicit, uno aut altero prælio singulos. Quanquam non, ut Alexandri, sic Cæsaris exercitus perpetuo invictus fuit: nam et a Gallis insignem cladem milites Cæsaris acceperunt ductu Titurii Cottæque, legatorum; et in Hispania a Petreio Afranioque sic cincti sunt undique, ut ab obsessis nihil differrent, ad Dyrrhachium vero et in Africa palam fugam corripuerunt; et in Hispania coram Pompeio trepidarunt in acie. Verum Cæsar ipse semper interritus, bello certe nullo victus est; et imperium Romanum, ab Euphrate ad occidentalem usque oceanum jam tum patens, partim vi, partim beneficentia, suæ subjecit potestati, firmius multo quam Sylla validiusque; et in invitos regnum obtinuit, quanquam nomine abstinuit regis: denique et haud secus quam Alexander, dum alia bella parat, e medio sublatus est.

CLI. Jam e utrique contigerat, exercitus habere promtos ad omnia, et ut benevolentissimos in imperatores, sic ad pugnas ferocissimos; interdum tamen contumaces et seditiosos, continui laboris tædio: sed utrumque certe suus defunctum luxit ac desideravit pariter, et divinis dignatus est honoribus. Ambo etiam pulchri fuere et eximiis corporis dotibus a natura præditi. Genus uterque a Jove derivabat: Alexander per Æaci Herculisque stemmata, Cæsar per Anchisen et Venerem. Uterque quam acer ad contendendum cum adversariis, tam erga victos erat facilis ad veniam et ad gratiam, et beneficus insuper; sola contentus victoria. Atque hactenus quadrat collatio: nisi quod non

τέρου, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐκ βασιλείας ἠσκημένης ὑπὸ Φιλίππῳ, τοῦ δ' ἐξ ἰδιωτείας, εὐγενοῦς μὲν καὶ περιφανοῦς, χρημάτων δὲ πάνυ ἐνδεοῦς.

CLII. Ἐγένοντο δὲ καὶ σημείων τῶν ἐπὶ σφίσιν ἑκάτερος ὑπερόπτης, καὶ τοῖς μάντεσι τὴν τελευτὴν προειποῦσιν οὐκ ἐχαλέπηναν, καὶ τὰ σημεῖα αὐτὰ ὅμοιά τε πολλάκις, καὶ ἐς τὸ ὅμοιον, ἀμφοῖν συνηνέχθη. Ἐγένετο γὰρ ἑκατέρῳ δὶς ἄλοβα. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα κίνδυνον σφαλερὸν ὑπέδειξεν· Ἀλεξάνδρῳ μὲν ἐν Ὀξυδράκαις, ἐπὶ τὸ τῶν ἐχθρῶν τεῖχος ἀναβάντι πρὸ τῶν Μακεδόνων, καί, τῆς κλίμακος συντριβείσης, ἀπολειφθέντι τε ἄνω, καὶ ὑπὸ τόλμης ἐς τὸ ἐντὸς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξαλομένῳ, καὶ πληγέντι τὰ στέρνα χαλεπῶς καὶ ἐς τὸν τράχηλον ὑπέρῳ βαρυτάτῳ, καὶ πίπτοντι ἤδη, καὶ περισωθέντι μόλις ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἀναρρηξάντων τὰς πύλας ὑπὸ δέους· Καίσαρι δὲ ἐν Ἰβηρίᾳ, τοῦ στρατοῦ περιφόβου τε ὄντος ἐπὶ Πομπηΐῳ τῷ νέῳ, καὶ ὀκνοῦντος ἐς μάχην ἰέναι, προδραμόντι πάντων ἐς τὸ μεταίχμιον, καὶ διακόσια ἀναδεξαμένῳ δόρατα ἐς τὴν ἀσπίδα, μέχρι καὶ τόνδε ὁ στρατὸς ἐπιδραμὼν ὑπὸ αἰδοῦς καὶ φόβου περιέσωσεν. Οὕτω μὲν αὐτοῖς τὰ πρῶτα ἄλοβα ἐς κίνδυνον ἦλθε θανάτου· τὰ δεύτερα δὲ ἐς τὸν θάνατον αὐτόν. Πειθαγόρας τε γὰρ ὁ μάντις, Ἀπολλοδώρῳ δεδοικότι Ἀλέξανδρόν τε καὶ Ἡφαιστίωνα, θυόμενος εἶπε, μὴ δεδιέναι, ἐκποδὼν γὰρ ἀμφοτέρους αὐτίκα ἔσεσθαι. Καὶ τελευτήσαντος εὐθὺς Ἡφαιστίωνος, ὁ Ἀπολλόδωρος ἔδεισε μή τις ἐπιβουλὴ γένοιτο κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐξήνεγκεν αὐτῷ τὰ μαντεύματα. Ὁ δὲ ἐπεμειδίασε, καὶ Πειθαγόραν αὐτὸν ἤρετο, ὅ τι λέγοι τὸ σημεῖον. Τοῦ δὲ εἰπόντος, ὅτι τὰ ὕστατα λέγει, αὖθις ἐπεμειδίασε, καὶ ἐπῄνεσεν ὅμως Ἀπολλόδωρόν τε τῆς εὐνοίας, καὶ τὸν μάντιν τῆς παρρησίας.

CLIII. Καίσαρι δ' ἐς τὸ ἔσχατον βουλευτήριον ἐσιόντι, καθά μοι πρὸ βραχέος εἴρηται, τὰ αὐτὰ σημεῖα γίγνεται· καὶ χλευάσας, ἔφη, τοιαῦτά οἱ καὶ περὶ Ἰβηρίαν γεγονέναι. Τοῦ δὲ μάντεως εἰπόντος, καὶ τότε αὐτὸν κινδυνεῦσαι, καὶ νῦν ἐπιθανατώτερον ἔχειν τὸ σημεῖον, ἐνδούς τι πρὸς τὴν παρρησίαν, ἐθύετο ὅμως αὖθις, μέχρι βραδυνόντων αὐτῷ τῶν ἱερῶν δυσχεράνας, ἐσῆλθε καὶ ἀνῃρέθη. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Ἀλεξάνδρῳ συνέπεσεν. Ἐπανιόντα γὰρ ἐξ Ἰνδῶν ἐς Βαβυλῶνα μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ πλησιάζοντα ἤδη, παρεκάλουν οἱ Χαλδαῖοι, τὴν εἴσοδον ἐπισχεῖν ἐν τῷ παρόντι. Τοῦ δὲ τὸ ἰαμβεῖον εἰπόντος, ὅτι « μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς· » δεύτερα γοῦν οἱ Χαλδαῖοι παρεκάλουν, μὴ ἐς δύσιν ὁρῶντα μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐσελθεῖν, ἀλλὰ περιοδεῦσαι, καὶ τὴν πόλιν λαβεῖν πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα. Ὁ δ' ἐς τοῦτο μὲν ἐνδοῦναι λέγεται, καὶ ἐπιχειρῆσαι περιοδεῦσαι· λίμνη δὲ καὶ ἕλει δυσχεραίνων, καταφρονῆσαι καὶ τοῦ δευτέρου μαντεύματος, καὶ ἐσελθεῖν ἐς δύσιν ὁρῶν. Ἐσελθών γε μήν, καὶ πλέων κατὰ τὸν Εὐφράτην ἐπὶ ποταμὸν Παλλακότταν, ὃς τὸν Εὐφράτην ὑπολαμβάνων, ἐς ἕλη καὶ λίμνας ἐκφέρει, καὶ κωλύει τὴν Ἀσσυρίδα γῆν ἄρδειν καὶ ἐπιπλέειν· ἐπινοοῦντα

a paribus initiis exorsi sunt; sed ille a regno, jam exculto exercitatoque per Philippum; hic a privata conditione, licet nobili ac illustri, pecuniarum tamen admodum indiga.

CLII. Prodigiorum ad se pertinentium uterque contemtor fuit; neuter succensens vatibus mortem prædicentibus: atque enim ipsa prodigia plus semel eadem utrique sunt oblata, eventu quoque simili. Nam utrique bis exta visa sunt sine capite; primo quidem periculum anceps portendentia: Alexandro in Oxydracis, ubi, ante alios conscensis mœnibus, et scala post eum fracta, in muro a suis destitutus, et in hostem desilire ausus, in pectus graviter sauciatus, inflicta in cervicem quoque clava, dum in eo erat ut concideret, ægre tandem a Macedonibus, refracta ob metum porta, servatus est: Cæsari vero in Hispania, ubi, suis trepide contra juniorem Pompeium in aciem progressis, ante omnes in medium procurrens, tela ducenta excepit clypeo, donec et hunc exercitus, pudore tactus et vitæ imperatoris metuens, impressione in hostem ocius facta, servavit. Atque ita priora sine capite exta extremum periculum eis significarunt: secunda vero præsens exitium. Nam Pithagoras vates Apollodoro, Alexandrum et Hephæstionem metuenti, extis inspectis, auctor fuit bene sperandi, utrumque enim brevi e medio iri sublatum. Moxque Hephæstione defuncto, Apollodorus, timens ne qua contra regem aleretur conspiratio, præsagium id ei prodidit. Et subridens Alexander, ex ipso Pithagora quæsivit, quidnam indicarent exta: qui ubi respondit, extremum diem significari, rursus arridens ille, et Apollodori studium laudavit, et vatis vocem liberam.

CLIII. Cæsari vero extremum in senatum eunti, ut paulo ante dixi, idem prodigium rursus oblatum est; quod ille irridens, ait, idem sibi in Hispania quoque obtigisse: quumque aruspex respondisset, tunc quoque magnum eum adiisse discrimen capitis, nunc vero lethalius etiam ipsi signum esse; cedens nonnihil tam confidenter monenti, denuo sacrificavit, donec moram sacrorum pertæsus, curiam ingressus periit. Idem et Alexandro accidit. Repetentem enim Babylonem cum exercitu ex India, jamque appropinquantem urbi, Chaldæi monebant, differret in præsenti introitum: respondit ille vulgato proverbio, « Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum. » Tum Chaldæi denuo hortabantur, saltem non Occidentem spectans introduceret exercitum; sed ita circumductis copiis, ut a fronte urbem et Orientem solem habeat. Ferturque ille hactenus paruisse, ut cœperit circumducere; sed offensus via cœnosa palustrique, posteriora quoque contemsisse vatum monita, atque ita introgressum obversa in Occidentem facie. Nec multo post secundo Euphrate navigavit ad Pallacottam (*vel* Pallacopam) fluvium, qui Euphratem excipiens in paludes et stagna devehit; atque ita impedit quominus Assyriam regionem irriget perfluatque. Hunc igitur fluvium munire

δὴ τοῦτον διατειχίσαι τὸν ποταμόν, καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐκπλέοντα, φασὶν ἐπιτωθάσαι τοῖς Χαλδαίοις, ὅτι σῶος ἐς Βαβυλῶνα ἐσέλθοι τε καὶ ἐκπλέοι. Ἔμελλε δ' ἐπανελθὼν αὐτίκα ἐν αὐτῇ τεθνήξεσθαι. Ἐπετώθασε δὲ καὶ ὁ Καῖσαρ ὅμοια· τοῦ γὰρ μάντεως αὐτῷ τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς προειπόντος, ὅτι μὴ περιοίσει τὰς Μαρτίας Εἰδούς· ἐλθούσης τῆς ἡμέρας, ἔφη, τὸν μάντιν χλευάζων, ὅτι Πάρεισιν αἱ Εἰδοί· καὶ ἐν αὐταῖς ὅμως ἀπέθανεν. Οὕτω μὲν δὴ καὶ σημεῖα τὰ περὶ σφῶν ἐχλεύασαν ὁμοίως, καὶ τοῖς προειποῦσιν αὐτὰ μάντεσιν οὐκ ἐχαλέπηναν, καὶ ἑάλωσαν ὅμως ὑπὸ τῷ λόγῳ τῶν μαντευμάτων.

CLIV. Ἐγένοντο δὲ καὶ ἐς ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς, τῆς τε πατρίου καὶ Ἑλληνικῆς καὶ ξένης, φιλόκαλοι· τὰ μὲν Ἰνδῶν Ἀλέξανδρος ἐξετάζων τοὺς Βραχμᾶνας, οἳ δοκοῦσιν Ἰνδῶν εἶναι μετεωρολόγοι τε καὶ σοφοί, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι· τὰ δὲ Αἰγυπτίων ὁ Καῖσαρ, ὅτε ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενος καθίστατο Κλεοπάτραν. Ὅθεν ἄρα καὶ τῶν εἰρηνικῶν πολλὰ Ῥωμαίοις διωρθώσατο· καὶ τὸν ἐνιαυτόν, ἀνώμαλον ἔτι ὄντα διὰ τοὺς ἔσθ' ὅτε μῆνας ἐμβολίμους (κατὰ γὰρ σελήνην αὐτοῖς ἠριθμεῖτο), ἐς τὸν τοῦ ἡλίου δρόμον μετέβαλεν, ὡς ἦγον Αἰγύπτιοι. Συνέβη δὲ αὐτῷ, καὶ τῶν ἐς τὸ σῶμα ἐπιβουλευσάντων μηδένα διαφυγεῖν, ἀλλὰ τῷ παιδὶ δοῦναι δίκην ἀξίαν, καθάπερ Ἀλεξάνδρῳ τοὺς Φίλιππον ἀνελόντας. Ὅπως δὲ ἔδοσαν, αἱ ἑξῆς βίβλοι δεικνύουσιν.

cogitans, quum hujus rei causa enavigasset, cavillatus fertur in Chaldæos, quod salvus et intrasset et nunc exiisset Babylonem. Sed eumdem mox rediturum manebat in eadem urbe vitæ finis. Similiter et Cæsarem cavillatus est : nam præmonitus a vate, fatales sibi esse Idus Martias, ubi is dies venit, exprobravit illi adesse Idus : et tamen ultra eas vitam non produxit. Ita igitur uterque, prodigia sibi oblata pariter cavillati, neque vatibus, irati extrema nunciantibus, tamen eventum inevitabilem prædictionum experti sunt.

CLIV. Fuerunt etiam ambo liberaliorum artium scientiarumque, tam patriarum, quam Græcarum externarumque, studiosi : Alexander ex Brachmanis multa percontatus, qui habentur apud Indos rerum divinarum humanarumque sapientes, sicut apud Persas Magi : Cæsar ex Ægyptiis, quando in Ægypto moratus Cleopatram reduxit in regnum. Quapropter etiam in artibus ad pacem pertinentibus multa apud Romanos correxit : et annum ad id ætatis inæqualem propter intercalares menses (nam ratione lunari utebantur) juxta solis cursum ordinavit, auctoribus Ægyptiis. Denique et illud Cæsari contigit, ut nemo ex conjuratis evaserit, sed pœnas meritas cuncti filio ejus dederint, sicut Alexandro interfectores Philippi. Quomodo autem dederint, sequentibus voluminibus exponetur.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ Γ.

I. Οὕτω μὲν δὴ Γάϊος Καῖσαρ, πλείστου Ῥωμαίοις ἄξιος ἐς τὴν ἡγεμονίαν γενόμενος, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀνήρητο, καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου τέθαπτο. Ἁπάντων δὲ αὐτοῦ τῶν σφαγέων δίκην δόντων, ὅπως οἱ περιφανέστατοι μάλιστα ἔδοσαν, ἥδε ἡ βίβλος καὶ ἡ μετὰ τήνδε ἐπιδείξουσιν· ἐπιλαμβάνουσαι καὶ ὅσα ἄλλα Ῥωμαίοις Ἐμφύλια ἐς ἀλλήλους ἐγίγνετο ὁμοῦ.

II. Ἀντώνιον μὲν ἡ βουλὴ δι' αἰτίας εἶχεν ἐπὶ τοῖς ἐπιταφίοις τοῦ Καίσαρος· ὑφ' ὧν δὴ μάλιστα ὁ δῆμος ἐρεθισθεὶς, ὑπερεῖδε τῆς ἄρτι ἐπεψηφισμένης ἀμνηστίας, καὶ ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν σφαγέων σὺν πυρὶ ἔδραμον. Ὁ δὲ αὐτὴν χαλεπαίνουσαν, ἑνὶ τοιῷδε πολιτεύματι ἐς εὔνοιαν ἑαυτοῦ μετέβαλεν. Ἀμάτιος ἦν ὁ ψευδομάριος· Μαρίου γὰρ ὑπεκρίνετο υἱωνὸς εἶναι, καὶ διὰ Μάριον ὑπερήρεσκε τῷ δήμῳ. Γιγνόμενος οὖν κατὰ τήνδε τὴν ὑπόκρισιν συγγενὴς τῷ Καίσαρι, ὑπερήλγει μάλιστα αὐτοῦ τεθνεῶτος, καὶ βωμὸν ἐπῳκοδόμει τῇ πυρᾷ, καὶ χεῖρα θρασυτέρων ἀνδρῶν εἶχε, καὶ φοβερὸς ἦν ἀεὶ τοῖς σφαγεῦσιν. Ὧν οἱ μὲν ἄλλοι διεπεφεύγεσαν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ὅσοι παρ' αὐτοῦ Καίσαρος εἰλήφεσαν ἡγεμονίας ἐθνῶν, ἀπεληλύθεσαν ἐπὶ τὰς ἡγεμονίας, Βροῦτος μὲν ὁ Δέκμος ἐς τὴν ὅμορον τῆς Ἰταλίας Κελτικὴν, Τρεβώνιος δὲ ἐς τὴν Ἀσίαν τὴν περὶ Ἰωνίαν, Τίλλιος δὲ Κίμβερ ἐς Βιθυνίαν. Κάσσιος δὲ καὶ Βροῦτος ὁ Μάρκος, ὧν δὴ καὶ μάλιστα τῇ βουλῇ διέφερεν, ᾕρηντο μὲν καὶ οἵδε ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὸ μέλλον ἔτος ἡγεμονεύειν, Συρίας μὲν ὁ Κάσσιος, καὶ Μακεδονίας ὁ Βροῦτος· ἔτι δὲ ὄντες ἀστυκοὶ στρατηγοὶ, ὑπέμενον ἐν ἄστει ὑπ' ἀνάγκης· καὶ διατάγμασιν, οἷα στρατηγοὶ, τοὺς κληρούχους ἐθεράπευον, ὅσοις τε ἄλλοις ἐπενόουν, καὶ τὰ κληρουχήματα συγχωροῦντες αὐτοῖς πιπράσκειν, τοῦ νόμου κωλύοντος ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν ἀποδίδοσθαι.

III. Τούτοις δὲ αὐτοῖς ὁ Ἀμάτιος, ὅτε συντύχοι, καὶ ἐνεδρεύσειν ἐλέγετο. Τῷδε οὖν τῷ λόγῳ τῆς ἐνέδρας ὁ Ἀντώνιος ἐπιβαίνων, οἷα ὕπατος, συλλαμβάνει καὶ κτείνει τὸν Ἀμάτιον χωρὶς δίκης, μάλα θρασέως. Καὶ ἡ βουλὴ τὸ μὲν ἔργον ἐθαύμαζεν, ὡς μέγα καὶ παράνομον, τὴν δὲ χρείαν αὐτοῦ προσεποιοῦντο ἥδιστα· οὐ γὰρ αὐτοῖς ἐδόκει ποτὲ χωρὶς τοιᾶσδε τόλμης ἀσφαλῆ τὰ κατὰ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἔσεσθαι. Οἱ δὲ τοῦ Ἀματίου στασιῶται, καὶ ὁ ἄλλος δῆμος ἐπ' ἐκείνοις, πόθῳ τε τοῦ Ἀματίου, καὶ ἀγανακτήσει τοῦ γεγονότος,

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER TERTIUS.

I. Sic quidem Cæsar, quum in promovendis imperii Romani pomœriis omnium fuisset præstantissimus, ab inimicis occisus est, et publice a populo funeratus. Quoniam vero omnes ejus percussores pœnas dederunt, præcipuorum ex percussoribus exitum hic liber et proximus exponet; quibus simul reliqua Romanorum bella Civilia, quæ in eadem tempora inciderunt, complectar.

II. Quum senatus in Antonium culpam conferret, quod ejus maxime opera in Cæsaris funere populus concitatus, et legis de præteritarum injuriarum oblivione recens latæ oblitus, cum facibus accurrisset ad ædes conjuratorum; ille indignationem istam uno callido facto mutavit in benevolentiam. Erat Amatius quidam, qui se falso in Marii nomen inseruerat, quasi majoris Marii nepos; gratiosus apud plebem ob ipsius Marii memoriam. Is quoniam hac simulatione effecerat, ut videretur Cæsari cognatione conjunctus, præ cæteris ægre ferens ejus obitum, aram eo loco, ubi crematus est, posuit: stipatusque manu hominum audacium, terrori conjuratis fuit. Quorum aliis ex Urbe fuga dilapsis, quotquot a Cæsare provincias acceperant, in eas profecti sunt: Decimus Brutus in Galliam Italiæ finitimam, Trebonius in Asiam, Tillius Cimber in Bithyniam. Sed Cassius et Marcus Brutus, qui maxime cordi erant senatui, quum et ipsi in futurum annum designati fuissent a Cæsare provinciarum proprætores, Syriæ Cassius, Brutus Macedoniæ, tamen, ut prætores urbani, ex officio in Urbe manere coacti sunt. Atque hi interim prætoriis edictis colonos demerebantur, cum alia commoda eis concedentes, tum hoc, ut liceret illis portiones suas vendere, quod lex non permittebat nisi post annum vigesimum.

III. His igitur Amatius dicebatur moliri perniciem, nec aliud quam occasionem exspectare. Cujus rumoris occasione Antonius, pro potestate consulari, jussit comprehendi Amatium, moxque indicta causa interfecit, per insignem audaciam. Id factum quidem senatus miratus est, ut vehemens et contrarium legibus: at fructum tamen facti cupidissime arripiebat; nam absque tali audacia numquam tuti futuri videbantur Brutus et Cassius. At asseclæ Amatii, cæteraque plebs, necati desiderio moti, et indigne fe-

ὅτι μάλιστα αὐτὸ ὁ Ἀντώνιος ἐπεπράχει, ὑπὸ τοῦ δήμου τιμώμενος, οὐχ ἠξίουν σφῶν καταφρονεῖν. Τὴν ἀγορὰν οὖν καταλαβόντες ἐβόων, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐβλασφήμουν, καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκέλευον ἀντὶ Ἀματίου τὸν βωμὸν ἐκθεοῦν, καὶ θύειν ἐπ' αὐτοῦ Καίσαρι πρώτους. Ἐξελαυνόμενοι δ' ἐκ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ στρατιωτῶν ἐπιπεμφθέντων ὑπὸ Ἀντωνίου, μᾶλλόν τε ἠγανάκτουν καὶ ἐκεκράγεσαν, καὶ ἕδρας ἔνιοι τῶν Καίσαρος ἀνδριάντων ἐπεδείκνυον ἀνῃρημένων. Ὡς δέ τις αὐτοῖς ἔφη καὶ τὸ ἐργαστήριον, ἔνθα οἱ ἀνδριάντες ἀνεσκευάζοντο, δείξειν, εὐθὺς εἵποντο, καὶ ἰδόντες ἐνεπίμπρασαν· ἕως ἑτέρων ἐπιπεμφθέντων ἐξ Ἀντωνίου, ἀμυνόμενοί τε ἀνῃρέθησαν ἔνιοι, καὶ συλληφθέντες ἕτεροι ἐκρεμάσθησαν, ὅσοι θεράποντες ἦσαν, οἱ δὲ ἐλεύθεροι κατὰ τοῦ κρημνοῦ κατερρίφησαν.

IV. Καὶ ὁ μὲν τάραχος ἐπέπαυτο· μῖσος δὲ ἄρρητον ἐξ ἀρρήτου εὐνοίας τοῦ δήμου πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἐγήγερτο. Ἡ βουλὴ δ' ἔχαιρον, ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως ἐν ἀδεεῖ περὶ τῶν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον γενόμενοι. Ὡς δὲ καὶ Σέξστον Πομπήϊον ὁ Ἀντώνιος, τὸν Πομπηΐου Μάγνου περιποθήτου πᾶσιν ἔτι ὄντος, εἰσηγήσατο καλεῖν ἐξ Ἰβηρίας, πολεμούμενον ἔτι πρὸς τῶν Καίσαρος στρατηγῶν, ἀντί τε τῆς πατρῴας οὐσίας δεδημευμένης ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῷ δοθῆναι μυριάδας Ἀττικῶν δραχμῶν πεντακισχιλίας, εἶναι δὲ καὶ στρατηγὸν ἤδη τῆς θαλάσσης, καθὼς ἦν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ταῖς Ῥωμαίων ναυσὶν αὐτίκα ταῖς πανταχοῦ χρῆσθαι εἰς τὰ ἐπείγοντα· θαυμάζουσα ἕκαστα ἡ βουλὴ μετὰ προθυμίας ἐξεδέχετο, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐπὶ ὅλην εὐφήμουν ἡμέραν. Οὐ γάρ τις αὐτοῖς ἐδόκει Μάγνου γενέσθαι δημοκρατικώτερος, ὅθεν οὐδὲ περιποθητότερος ἦν. Ὅ τε Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος, ἐκ τῆς στάσεως ὄντε τῆς Μάγνου, καὶ πᾶσι τότε τιμιωτάτω, τὴν σωτηρίαν ἐδόκουν ἕξειν ἀσφαλῆ, καὶ τὴν γνώμην ὧν ἐπεπράχεσαν ἐγκρατῆ, καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐς τέλος ἐπάξεσθαι, τῆς μοίρας σφῶν ἀνισχούσης. Ἃ καὶ Κικέρων συνεχῶς ἐπῄει τὸν Ἀντώνιον· καὶ ἡ βουλή, συγγινώσκουσα αὐτῷ διὰ σφᾶς ἐπιβουλεύοντα τὸν δῆμον, ἔδωκε φρουρὰν περιστήσασθαι περὶ τὸ σῶμα, ἐκ τῶν ἐστρατευμένων καὶ ἐπιδημούντων ἑαυτῷ καταλέγοντα.

V. Ὁ δέ, εἴτε εἰς τοῦτο αὐτὸ πάντα πεπραχώς, εἴτε τὴν συντυχίαν, ὡς εὔχρηστον, ἀσπασάμενος, τὴν φρουρὰν κατέλεγεν, ἀεὶ προστιθεὶς μέχρι ἐς ἑξακισχιλίους· οὐκ ἐκ τῶν γενομένων ὁπλιτῶν, οὓς εὐμαρῶς ἂν ἐν ταῖς χρείαις ᾤετο ἕξειν καὶ ἑτέρωθεν, ἀλλὰ πάντας λοχαγοὺς ὡς ἡγεμονικούς τε καὶ ἐμπειροπολέμους, καὶ οἱ γνωρίμους ἐκ τῆς στρατείας τῆς ὑπὸ Καίσαρι· ταξιάρχους δ' αὐτοῖς ἐς τὸν πρέποντα κόσμον ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐπιστήσας, ἦγεν ἐν τιμῇ, καὶ κοινωνοὺς ἐποιεῖτο τῶν φανερῶν βουλευμάτων. Ἡ δὲ βουλὴ τό τε πλῆθος αὐτῶν καὶ τὴν ἐπίλεξιν ἐν ὑπονοίᾳ τιθέμενοι, συνεβούλευον, τὴν φρουράν, ὡς ἐπίφθονον, ἐς τὸ ἀρκοῦν ἐπαναγαγεῖν. Ὁ δὲ ὑπισχνεῖτο ποιήσειν, ὅταν σβέσῃ τοῦ δήμου τὸ ταραχῶδες. Ἐψηφισμένον δ' εἶναι κύρια,

rentes, hanc sibi mercedem ab Antonio maxime redditam pro honore hactenus illi habito, non passi sunt se tali modo contemni. Occupato igitur foro, conviciose clamabant in Antonium, postulantes a magistratibus, ut, quando Amatii parum valuisset auctoritas, ipsi nunc aram dedicarent, et ibi primi omnium sacra facerent Cæsari. Sed quum inde submoverentur per Antonianos milites, magis etiam exasperati, vociferabantur; et bases nonnulli ostendebant, unde statuæ Cæsaris avulsæ fuissent. Ubi vero nonnemo ait, se officinam quoque ostensurum, in qua illæ in alias facies refingerentur, statim hunc secuti, re conspecta, incenderunt officinam. Contra quos alia manu Antonianorum immissa nonnulli repugnantes occisi sunt, alii comprehensi; ex quibus quotquot servi erant crucibus affixi, ingenui e rupe præcipitati sunt.

IV. Ita quidem sedatus ille tumultus est. Benevolentia autem plebis, quam singularis paulo ante in Antonium fuerat, in tam acerbum odium est conversa. Patres contra gaudebant, quod alias Bruto et ejus sociis nulla foret securitas. Ut autem de Sexto quoque Pompeio, Magni, omnibus desiderati, filio, qui tum adhuc impugnabatur a Cæsarianis in Hispania, ad senatum retulit Antonius eumque revocandum censuit, et pro publicatis bonis paternis ex ærario ei restituenda bis millies HS. et maris imperium, quemadmodum olim patri, eidem mandandum; et classes omnes Romanas, ubicumque locorum essent, potestati ejus, ad administranda quæ usus postularet, subjiciendas: id vero senatus, admiratus singula, incredibili studio arripuit; et Antonium faustissimis acclamationibus per totum reliquum diem est prosecutus. Nemo enim umquam eis visus est amantior reipublicæ quam Magnus, ob eamdemque causam nemo illis fuit desideratior. Brutusque et Cassius, qui e Magni fuissent partibus, et apud omnes tunc summo in honore fuissent, sic in tuto collocatam videbantur habituri salutem, et ad finem perducturi consilium, quo factum illud suscepissent, penitusque restituturi rempublicam, partibus ipsorum prævalentibus. Quapropter et Cicero continuis laudibus prosequebatur Antonium; et senatus, agnoscens, sui causa plebem Antonio moliri insidias, concessit eidem, ut, ex veteranorum copia, qui in urbe adessent, satellitium sibi deligeret.

V. Antonius, sive quod hujus rei causa omnia ista esset machinatus, sive oblatam forte commodam occasionem libenter arripiens, deligendo sibi custodes, continue numerum augebat, donec sex millia explevit. Neque vero ex gregariis allegit militibus; quippe quos aliunde quoque paraturum se putabat facile; sed ex solis centurionibus, artium bellicarum longo usu peritis, quos ex communi sub Cæsare militia familiares sibi habuerat. Hisque tribunos præficiebat, ex ipsorum ordine lectos, et dignitatis insignibus ornatos: quos in honore habebat, et consiliis quoque solebat adhibere, præterquam secretioribus. At senatus satellitium illud, cum propter nimiam multitudinem, tum propter ipsius delectus rationem, suspectum habens, hortari cœpit, ut ad cavendam invidiam numerus in modum certum, qui satis esset, redigeretur. Quod ille promisit se facturum, quamprimum plebis motus fuissent sedati. Et

ὅσα Καίσαρι πέπρακτό τε καὶ γενέσθαι βεβούλευτο· τὰ ὑπομνήματα τῶν βεβουλευμένων ὁ Ἀντώνιος ἔχων, καὶ τὸν γραμματέα τοῦ Καίσαρος Φαβέριον ἐς πάντα οἱ πειθόμενον, διότι καὶ ὁ Καῖσαρ τὰ τοιάδε αἰτήματα ἐς τὸν Ἀντώνιον ἐξιὼν ἀνετίθετο, πολλὰ ἐς πολλῶν χάριν προσετίθει, καὶ ἐδωρεῖτο πόλεσι, καὶ δυνάσταις, καὶ τοῖσδε τοῖς ἑαυτοῦ φρουροῖς· καὶ ἐπεγράφετο μὲν πᾶσι τὰ Καίσαρος ὑπομνήματα, τὴν δὲ χάριν οἱ λαβόντες ᾔδεσαν Ἀντωνίῳ. Τῷ δὲ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἐς τὸ βουλευτήριον πολλοὺς κατέλεγε, καὶ ἄλλα τῇ βουλῇ δι' ἀρεσκείας ἔπρασσεν, ἵνα μὴ φθονοῖεν ἔτι τῆς φρουρᾶς. Καὶ Ἀντώνιος μὲν ἀμφὶ ταῦτα ἦν.

VI. Ὁ δὲ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, οὔτε τινὸς παρὰ τοῦ δήμου σφίσιν, ἢ παρὰ τῶν ἐξεστρατευμένων, εἰρηναίου φανέντος, οὔτε τὴν ἐνέδραν Ἀματίου καὶ παρ' ἑτέρου ἂν αὐτοῖς ἀδύνατον ἡγούμενοι γενέσθαι, οὔτε τὸ ποικίλον Ἀντωνίου φέροντες ἀφόβως, ἤδη καὶ στρατιὰν ἔχοντος, οὔτε τὴν δημοκρατίαν βεβαιουμένην ἔργοις ὁρῶντες, ἀλλὰ καὶ ἐς τοῦτο ὑφορώμενοι τὸν Ἀντώνιον· Δέκμῳ μάλιστα ἐπεποίθεσαν, ἔχοντι ἐν πλευραῖς τρία τέλη στρατοῦ· καὶ πρὸς Τρεβώνιον ἐς τὴν Ἀσίαν, καὶ πρὸς Τίλλιον ἐς Βιθυνίαν κρύφα ἔπεμπον, χρήματα ἀγείρειν ἀφανῶς καὶ στρατὸν περιβλέπεσθαι· αὐτοί τε ἠπείγοντο τῶν δεδομένων σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐθνῶν λαβέσθαι. Τοῦ χρόνου δὲ οὔπω συγχωροῦντος αὐτοῖς, ἀπρεπὲς ἡγούμενοι, τὴν ἐν ἄστει στρατηγίαν προλιπόντες ἀτελῆ, δόξαν ὕποπτον φιλαρχίας ἐθνῶν ἐνέγκασθαι, ᾑροῦντο ὅμως ὑπὸ ἀνάγκης τὸ ἐν μέσῳ διάστημα διατρῖψαί ποι μᾶλλον ἰδιωτεύοντες, ἢ ἐν ἄστει στρατηγεῖν, οὔτε ἀφόβως ἔχοντες, οὔτε τὰ εἰκότα ἐφ' οἷς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐπεπράχεσαν τιμώμενοι. Οὕτω δ' αὐτοῖς ἔχουσιν, ἡ βουλὴ συνειδυῖα τὴν γνώμην, ἔδωκε σίτου τῇ πόλει φροντίσαι ἐξ ὅσης δύναιντο γῆς, μέχρι αὐτοὺς ὁ χρόνος τῶν ἐθνῶν τῆς στρατηγίας καταλάβοι. Καὶ ἡ μὲν οὕτως ἔπραξεν, ἵνα μή ποτε Βροῦτος ἢ Κάσσιος φεύγειν δοκοῖεν· τοσήδε αὐτῶν φροντὶς ἦν ἅμα καὶ αἰδώς, ἐπεὶ καὶ τοῖς ἄλλοις σφαγεῦσι διὰ τούσδε μάλιστα συνελάμβανον.

VII. Ἐξελθόντων δὲ τῆς πόλεως τῶν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον, ἐπὶ δυναστείας ὢν ὁ Ἀντώνιος ἤδη μοναρχικῆς, ἀρχὴν ἔθνους καὶ στρατιᾶς αὑτῷ περιέβλεπε. Καὶ Συρίας μὲν ἐπεθύμει μάλιστα· οὐχ ἠγνόει δὲ ὢν δι' ὑπονοίας, καὶ μᾶλλον ἐσόμενος, εἴ τι αἰτοίη· καὶ γὰρ αὐτῷ κρύφα Δολοβέλλαν τὸν ἕτερον ὕπατον ἐπήλειφεν ἐς ἐναντίωσιν ἡ βουλή, διάφορον ἀεὶ τῷ Ἀντωνίῳ γενόμενον. Αὐτὸν οὖν τὸν Δολοβέλλαν ὁ Ἀντώνιος, νέον τε καὶ φιλότιμον εἰδώς, ἔπεισεν αἰτεῖν Συρίαν, ἀντὶ Κασσίου, καὶ τὸν ἐς Παρθυαίους κατειλεγμένον στρατόν· αἰτεῖν δὲ οὐ παρὰ τῆς βουλῆς (οὐ γὰρ ἐξῆν), ἀλλὰ παρὰ τοῦ δήμου, νόμῳ. Καὶ ὁ μὲν ἡσθείς, αὐτίκα προὐτίθει τὸν νόμον. Καὶ τῆς βουλῆς αἰτιωμένης αὐτὸν παραλύειν τὰ δόξαντα τῷ Καίσαρι· τὸν μὲν ἐπὶ Παρθυαίους πόλεμον οὐδενί, ἔφη, ὑπὸ Καίσαρος ἐπιτετράφθαι· Κάσσιον δὲ τὸν Συρίας ἀξιωθέντα, αὐτὸν

quia ex senatusconsulto rata erant acta Cæsaris ac consilia, Antonius, in cujus manibus erant Cæsaris de consiliis suis Commentarii, et qui scribam quoque Cæsaris Faberium obsequentissimum sibi habebat; quandoquidem hujusmodi postulata Cæsar quoque ipse, abiturus ex Urbe, in arbitrium Antonii rejecerat; multa in multorum gratiam adjecit, civitatibus gratificans, dynastisque et ipsis illis suis custodibus ita quidem, ut omnia velut ex præscripto faceret Cæsaris, sed gratia soli haberetur Antonio. Pari ratione et in senatum multos allegit, et alia senatui est gratificatus, quo minus invidiosa apud eum esset suo custodia.

VI. Dum Antonius circa hæc satagit, Brutus Cassiusque, quod et veteranos et plebem parum pacato erga se cernerent animo, intelligerentque posse aliquem alium exoriri, qui insidias, quales prius Amatius, contra se strueret; solliciti quoque de inconstantia Antonii, militaribus copiis jam suffulti; quem eumdem suspectum habebant, quasi per eum staret, quominus efficaciter jam confirmari cœpisset status reipublicæ; Decimo Bruto maxime fidebant, in propinquo habenti tres legiones: simulque Trebonium in Asia et Tillium in Bithynia clam per literas monebant, ut occulte pecunias colligerent, et de exercitu dispicerent: ipsi vero quamprimum fieri posset, in acceptas a Cæsare provincias abire cupiebant. Sed quoniam id quidem per temporis rationem nondum licebat; indecorum rati, si ante magistratus exitum provincias ambitiose velle invadere viderentur, maluerunt privati reliquum anni alicubi extra Urbem agere, quam in Urbe jurisdictiones administrare, ubi nec securi essent, nec pro beneficii in patriam collati merito honorati. Quo Cassii Brutique intellecto consilio, senatus eos præfecit frumento undecunque in Urbem convehendo, donec adveniret tempus abeundi in provincias: quod ideo factum est, ne fugisse unquam Brutus Cassiusque viderentur. Tanta habebatur et salutis et existimationis eorum ratio; quandoquidem et propter hos potissimum senatus reliquis etiam ex percussoribus favebat.

VII. Sic prætoribus urbem egressis, Antonius jam solus rerum omnium potens, dispiciebat sibi de aliqua provincia cum exercitu. Et Syriæ quidem maxime cupidus erat; sed non ignorabat, et suspectum se jam esse, et magis etiam suspectum fore, si eam sibi dari peteret. Jamque subornatus illi a senatu erat adversarius Dolabella, collega ipsius, qui semper ab Antonio dissenserat. Itaque ipsi Dolabellæ, ut juveni, quem ambitiosum esse nosset, persuasit Antonius, ut ille sibi loco Cassii Syriam peteret provinciam, et exercitum contra Parthos conscriptum: peteret autem non a senatu, nec enim id licebat, sed rogatione apud populum. Et Dolabella lætus, nulla interposita mora, rogationem ad populum tulit. Senatu vero causante, eum discedere a decretis Cæsaris, respondit « Parthicum bellum nemini destinatum a Cæsare: cæterum Cassium, qui accepisset Syriam, ipsum prius mutasse illius decreta, dum

τι τῶν Καίσαρος πρότερον ἀλλάξαι, δόντα πωλεῖν τὰ κληρουχήματα τοῖς λαβοῦσι πρὸ τῶν νενομισμένων εἴκοσιν ἐτῶν· καὶ αὐτὸς δὲ αἰδεῖσθαι, Συρίας οὐκ ἀξιούμενος, Δολοβέλλας ὤν, πρὸ Κασσίου. Οἱ μὲν δὴ τῶν δημάρχων τινὰ Ἀσπρήναν ἔπεισαν, ἐν τῇ χειροτονίᾳ ψεύσασθαι περὶ διοσημείας· ἐλπίσαντές τι καὶ Ἀντώνιον συμπράξειν, ὕπατόν τε ὄντα, καὶ τῶν σημείων ἱερέα, καὶ διάφορον ἔτι νομιζόμενον εἶναι τῷ Δολοβέλλᾳ. Ὁ δ' Ἀντώνιος, ἐπεὶ τῆς χειροτονίας οὔσης ὁ Ἀσπρήνας ἔφη, διοσημείαν ἀπαίσιον γεγονέναι, ἔθους ὄντος ἑτέρους ἐπὶ τοῦτο πέμπεσθαι, πάνυ χαλεψάμενος τῷ Ἀσπρήνᾳ τοῦ ψεύσματος, τὰς φυλὰς ἐκέλευε χειροτονεῖν περὶ τοῦ Δολοβέλλα.

VIII. Καὶ γίγνεται μὲν οὕτω Συρίας ἡγεμὼν Δολοβέλλας, καὶ στρατηγὸς τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Παρθυαίους, καὶ στρατιᾶς τῆς ἐς αὐτὸν ὑπὸ Καίσαρος κατειλεγμένης, ὅση τε περὶ Μακεδονίαν προεληλύθει, καὶ ὁ Ἀντώνιος τότε πρῶτον ἔγνωστο συμπράσσων τῷ Δολοβέλλᾳ. Γεγενημένων δὲ τῶνδε ἐν τῷ δήμῳ, τὴν βουλὴν ὁ Ἀντώνιος ᾔτει Μακεδονίαν· εὖ εἰδὼς, ὅτι αἰδέσονται, μετὰ Συρίαν δοθεῖσαν Δολοβέλλᾳ, ἀντειπεῖν περὶ Μακεδονίας Ἀντωνίῳ, καὶ ταῦτα γυμνῆς στρατοῦ γενομένης. Καὶ ἔδοσαν μὲν ἄκοντες, καὶ ἐν θαύματι ἔχοντες, ὅπως τὸν ἐν αὐτῇ στρατὸν προμεθῆκεν ὁ Ἀντώνιος τῷ Δολοβέλλᾳ· ἠγάπων δὲ ὅμως, Δολοβέλλαν ἔχειν τὸν στρατὸν, Ἀντωνίου μᾶλλον. Ἐν καιρῷ δὲ αὐτοὶ τὸν Ἀντώνιον τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἀντῄτουν ἕτερα ἔθνη. Καὶ ἐδόθη Κυρήνη τε, καὶ Κρήτη· ὡς δ' ἑτέροις δοκεῖ, τάδε μὲν ἀμφότερα Κασσίῳ, Βιθυνία δὲ Βρούτῳ. Τὰ μὲν δὴ γιγνόμενα ἐν Ῥώμῃ τοιάδε ἦν.

IX. Ὀκταούϊος δὲ ὁ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Καίσαρος θυγατριδοῦς, ἵππαρχος μὲν αὐτοῦ Καίσαρος γεγένητο πρὸς ἓν ἔτος, ἐξ οὗ τήνδε τὴν τιμὴν ὁ Καῖσαρ ἐς τοὺς φίλους περιφέρων, ἐτήσιον ἔσθ' ὅτε ἐποιεῖτο εἶναι. Μειράκιον δὲ ἔτι ὤν, ἐς Ἀπολλωνίαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰονίου, παιδεύεσθαί τε καὶ ἀσκεῖσθαι τὰ πολέμια, ἐπέμπετο ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὡς ἐς τοὺς πολεμίους ἑψόμενος αὐτῷ. Καὶ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ ἱππέων ἶλαι, παραλλὰξ ἐκ Μακεδονίας ἐπιοῦσαι, συνεγύμναζον· καὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ τινες, ὡς συγγενεῖ Καίσαρος, θαμινὰ ἐπεφοίτων. Γνῶσίς τε ἐκ τούτων αὐτῷ καὶ εὔνοια παρὰ τοῦ στρατοῦ τις ἐγίγνετο, σὺν χάριτι δεξιουμένῳ πάντας. Ἕκτον δ' ἔχοντι μῆνα ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ, ἀγγέλλεται περὶ ἑσπέραν ὁ Καῖσαρ ἀνῃρημένος ἐν τῷ βουλευτηρίῳ πρὸς τῶν φιλτάτων, καὶ παρ' αὐτῷ δυνατωτάτων τότε μάλιστα. Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδενὸς ἀπαγγελθέντος πω, δέος αὐτὸν ἐπεῖχε, καὶ ἄγνοια, εἴτε κοινὸν εἴη τῆς βουλῆς τὸ ἔργον, εἴτε καὶ τῶν ἐργασαμένων ἴδιον, καὶ εἰ δίκην ἤδη τοῖς πλείοσι δεδώκοιεν, ἢ καὶ τοῦδε εἶεν, ἢ καὶ τὸ πλῆθος αὐτοῖς συνήδοιτο;

X. Ἐφ' οἷς οἱ φίλοι ἐκ Ῥώμης ὑπετίθεντο ταῦτα, ὥστε οἱ μὲν ἐς φυλακὴν τοῦ σώματος αὐτὸν ἠξίουν ἐπὶ τὸν ἐν Μακεδονίᾳ στρατὸν καταφυγεῖν, καὶ ὅτε μάθοι μὴ κοινὸν εἶναι τὸ ἔργον, ἐπιθαρρήσαντα τοῖς ἐχθροῖς

contra legem, permisisset colonis ante vigesimum annum portiones suas vendere : denique ad suam pertinere contumeliam, si Dolabellæ præferatur Cassius. » Tum senatus Asprenatem tribunum plebis subornavit, ut in comitiis obnunciaret malum augurium; sperabantque, adjutum se etiam iri ab Antonio, qui et consul et augur esset, et inimicus adhuc putabatur esse Dolabellæ. Institutis itaque comitiis, quum infaustum de cœlo signum obnunciasset Asprenas, qui pro suo magistratu ne jus quidem habebat de cœlo observandi, Antonius, vehementer iratus hominis mendacio, nihilominus jussit tribus ferre de Dolabella suffragia.

VIII. Sic Syria obvenit Dolabellæ provincia, simulque bellum Parthicum, et legiones ibi ad id collectæ a Cæsare, una cum his quæ in Macedoniam præcesserant. Ac tum demum apparuit favere Dolabellæ Antonium. His a populo impetratis, Antonius a senatu poposcit Macedoniam; bene gnarus, fore ut post concessam Dolabellæ Syriam pudeat eos pernegare sibi de Macedonia, denudata præsertim exercitu. Et obtinuit eam provinciam, ab invitis quidem, mirantibusque quod prius legiones, quæ ibi essent, concessisset Dolabellæ, penes quem tamen malebat senatus illum esse exercitum, quam penes Antonium. Per eam igitur occasionem ab Antonio senatus alias vicissim Cassio et Bruto provincias petebat : estque impetrata Cyrenaica atque Creta; vel, ut alii produnt, hæ ambæ Cassio, Bruto vero Bithynia. Atque hic tum erat rerum urbanarum status.

IX. Cæterum Octavius, Cæsaris ex sorore pronepos, magister equitum proavunculi unum in annum fuerat, posteaquam Cæsar eum magistratum, quo per plures amicos circumferretur, annuum interdum fecerat. Sed quod adolescentulus adhuc esset, Apolloniam, quæ Ionio mari imminet, missus est, ut literas simul et rem militarem disceret, expeditionum Cæsari comes futurus. Ad eumque alæ equitum ex Macedonia per vices commeabant, cum quibus exerceretur : et tribuni nonnulli præfectique sæpe eum conveniebant, ut cognatum Cæsaris : qui quum comiter omnes exciperet, non solum notus inde exercitui factus est, sed et benevolentiam ejusdem sibi conciliavit. Sexto autem mense postquam eo venerat, annunciatur ei circa vesperam, Cæsarem occisum esse in senatu ab amicissimis, et qui tum plurimum apud ipsum valuissent. Itaque quum de reliquis rebus nihil simul nunciaretur, expavit juvenis, quod nesciret, utrum de communi senatus voluntate, an paucorum audacia, id esset factum? et utrum pœnas jam populo dedissent interfectores, aut saltem eas timerent? an grati etiam essent multitudini?

X. Sic hæsitanti amici Romani suadebant, ut ad legiones in Macedoniam securitatis causa confugeret, et, ubi certior fieret privatum id esse maleficium, resumto adversus inimicos animo vindicaret necem Cæsaris. Nec deerant tri-

ἀμύνειν τῷ Καίσαρι· καὶ ἦσαν οἳ καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτὸν ἐλθόντα φυλάξειν ὑπεδέχοντο. Ἡ δὲ μήτηρ καὶ Φίλιππος, ὃς εἶχεν αὐτὴν, ἀπὸ Ῥώμης ἔγραφον, μήτε ἐπαίρεσθαι, μήτε θαῤῥεῖν πω, μεμνημένον, οἷα Καῖσαρ ὁ παντὸς ἐχθροῦ κρατήσας ὑπὸ τῶν φιλτάτων μάλιστα πάθοι· τὰ δὲ ἰδιωτικώτερα, ὡς ἐν τοῖς παροῦσιν ἀκινδυνότερα, αἱρεῖσθαι μᾶλλον, καὶ πρὸς σφᾶς εἰς Ῥώμην ἐπείγεσθαι φυλασσόμενον. Οἷς Ὀκταούϊος ἐνδοὺς διὰ τὴν ἔτι ἄγνοιαν τῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ γενομένων, τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ δεξιωσάμενος, διέπλει τὸν Ἰόνιον, οὐκ ἐς τὸ Βρεντέσιον (οὔπω γάρ τινα τοῦ ἐκεῖθι στρατοῦ πεῖραν εἰληφὼς, πάντα ἐφυλάσσετο), ἀλλ' ἐς ἑτέραν οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ Βρεντεσίου πόλιν, ἐκτὸς οὖσαν ὁδοῦ, ᾗ ὄνομα Λουπίαι. Ἐνταῦθα οὖν ἐνηυλίσατο διατρίβων.

XI. Ὡς δέ οἱ τά τε ἀκριβέστερα περὶ τοῦ φόνου καὶ τοῦ δημοσίου πάθους, τῶν τε διαθηκῶν καὶ τῶν ἐψηφισμένων ἦλθε τὰ ἀντίγραφα· οἱ μὲν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν ἠξίουν, τοὺς ἐχθροὺς Καίσαρος δεδιέναι, υἱόν τε αὐτοῦ καὶ κληρονόμον ὄντα· καὶ παρῄνουν, ἅμα τῷ κλήρῳ τὴν θέσιν ἀπείπασθαι. Ὁ δὲ καὶ ταῦτά οἱ, καὶ τὸ μὴ τιμωρεῖν αὐτὸν Καίσαρι, αἰσχρὸν ἡγούμενος, ἐς τὸ Βρεντέσιον ᾔει, προπέμψας καὶ διερευνησάμενος, μή τις ἐκ τῶν φονέων ἐγκαθέζοιτο ἐνέδρα. Ὡς δὲ αὐτῷ καὶ ὁ ἐνθάδε στρατὸς, οἷα Καίσαρος υἱὸν δεξιούμενος, ἀπήντα· θαῤῥήσας ἔθυε, καὶ εὐθὺς ὠνομάζετο Καῖσαρ· ἔθος γάρ τι Ῥωμαίοις, τοὺς θετοὺς τὰ τῶν θεμένων ὀνόματα ἐπιλαμβάνειν. Ὁ δὲ οὐκ ἐπέλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτοῦ καὶ τὸ πατρῷον ὅλως ἐνήλλαξεν, ἀντὶ Ὀκταουΐου παιδὸς Ὀκταουΐου, Καῖσαρ εἶναι καὶ Καίσαρος υἱός· καὶ διετέλεσεν οὕτω χρώμενος. Εὐθύς τε ἐς αὐτὸν ἄθρουν καὶ πανταχόθεν, ὡς υἱὸν, πλῆθος ἀνθρώπων συνέθεον· οἱ μὲν ἐκ φιλίας Καίσαρος, οἱ δὲ ἐξελεύθεροι καὶ θεράποντες αὐτοῦ, καὶ ἕτεροι στρατιῶται σὺν αὐτοῖς, οἱ μὲν ἀποσκευὰς ἢ χρήματα φέροντες ἐς τὴν Μακεδονίαν, οἱ δὲ ἕτερα χρήματα καὶ φόρους ἐξ ἐθνῶν ἄλλων ἐς τὸ Βρεντέσιον.

XII. Ὁ δὲ καὶ τῷ πλήθει τῶν εἰς αὐτὸν ἀφικνουμένων, καὶ τῇ Καίσαρος αὐτοῦ δόξῃ τε καὶ τῇ πάντων ἐς ἐκεῖνον εὐνοίᾳ θαῤῥῶν, ὥδευεν ἐς Ῥώμην, σὺν ἀξιολόγῳ πλήθει, αὐξομένῳ μᾶλλον ἑκάστης ἡμέρας, οἷα χειμάῤῥῳ· φανερᾶς μὲν ἐπιβουλῆς ὢν ἀμείνων διὰ τὸ πλῆθος, ἐνέδρας δὲ δι' αὐτὸ καὶ μάλιστα ὑφορώμενος, ἀρτιγνώστων οἱ τῶν συνόντων σχεδὸν ὄντων ἁπάντων. Τὰ δὲ τῶν πολεων, τῶν μὲν ἄλλων, οὐ πάντη πρὸς αὐτὸν ἦν ὁμαλά· οἱ δὲ τῷ Καίσαρι στρατευσάμενοί τε καὶ ἐς κληρουχίας διῃρημένοι, συνέτρεχον ἐκ τῶν ἀποικιῶν ἐπὶ χάριτι τοῦ μειρακίου, καὶ τὸν Καίσαρα ὠλοφύροντο, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐβλασφήμουν, οὐκ ἐπεξιόντα τηλικούτῳ μύσει· καὶ σφᾶς ἔλεγον, εἴ τις ἡγοῖτο, ἀμυνεῖν. Οὓς ὁ Καῖσαρ ἐπαινῶν, καὶ ἀνατιθέμενος ἐν τῷ παρόντι, ἀπέπεμπεν. Ὄντι δ' αὐτῷ περὶ Ταῤῥακίνας, ἀπὸ τετρακοσίων που Ῥώμης σταδίων, ἀγγέλλεται Κάσσιός τε καὶ Βροῦτος ἀφῃρημένοι πρὸς τῶν ὑπάτων Συρίαν

buni, qui ad tuendam ejus incolumitatem, si venire vellet, suam Octavio operam pollicerentur. Sed mater et vitricus Philippus ex Urbe illi scripserunt, ne nimis extolleretur hujusmodi pollicitis, neve quidquam tentaret audacius; memor, quo modo Cæsar, superatis omnibus inimicis, per familiarissimos maxime esset oppressus : tutius fore, si intra privatam conditionem ad tempus se contineat, et ocius ad urbem, non sine summa adhibita cautione, se conferat. His ille permotus, quod nondum cognovisset, quid cædem secutum sit, valere comiter jussis præfectis exercitus, Adriaticum trajecit; neque tamen Brundusium appulit (quippe, incertus de militum ejus loci voluntate, cavebat omnia), sed ad Lupias, aliud oppidum non longe inde remotum, et extra viam situm; ibique aliquantisper diversatus est.

XI. Deinde ubi accuratius et de cæde et dolore ob eam publico certior factus est Octavius, testamentique et senatusconsultorum post cædem Cæsaris factorum ad eum missa sunt exemplaria; tum vero necessarii ejus magis etiam timendos eidem censebant inimicos Cæsaris, quandoquidem et hæres ejus esset et filius : hortabanturque, ut cum hæreditate adoptionem recusaret. At ille, et hoc ipsum, et non ulcisci Cæsarem, turpissimum sibi ratus, Brundusium profectus est; præmissis qui scrutarentur, ne forte insidiæ quædam a percussoribus ibi laterent. Ut vero exercitum, qui ibi erat, sibi obviam venire vidit, et tamquam Cæsaris filium sese excipere, ad audendum confirmatus, sacra fecit, et protinus Cæsarem se nominavit. Est enim mos Romanis, assumere nomen patris adoptivi : at Octavius non tam nomen Cæsaris assumsit, quam suum patrisque nomen plane mutavit, ut pro Octavio, Octavii filio, nunc Cæsar, Cæsaris filius, nuncupari voluerit, et hoc nomine constanter ab illo tempore usus sit. Moxque ad eum, non secus quam ad Cæsaris filium, undique maximus concursus fuit, partim amicorum Cæsaris, partim libertorum atque mancipiorum, cum eisque militum etiam, vel qui apparatum et pecunias ferebant in Macedoniam, vel qui vectigalia pecuniamque aliam ex aliis provinciis exactam portabant Brundusium.

XII. Sic Octavius, cum multitudine hominum ad se confluentium, tum ipsius Cæsaris existimatione et gratia, qua illum apud omnes valere videbat, factus confidentior, ad Urbem iter fecit, cum haudquaquam contemnendo comitatu, in dies torrentis modo crescente : a vi quidem aperta jam tutus, propter eam quam circa se habebat frequentiam; sed ob hoc ipsum magis suspiciosus de clandestinis insidiis, ut in recenti familiaritate comitum fere omnium. Civitatum vero aliæ quidem non admodum æquo erga eum erant animo : sed veterani Cæsaris, qui per agros erant distributi, confluebant e coloniis in adolescentuli gratiam, deplorantes Cæsarem, Antonio contra maledicentes, qui tantum scelus inultum reliquisset : profitentesque, se ultores fore, modo daretur cujus auspiciis id facere possent. Quos Cæsar laudatos, et rem tantisper differre jussos, dimisit. Jamque prope Terracinam venerat, ad quinquagesimum ab Urbe lapidem, quum nunciaretur ei, consules ademisse Cassio Brutoque Syriam et Macedoniam,

καὶ Μακεδονίαν, καὶ ἐς παρηγορίαν βραχύτερα ἕτερα Κυρήνην καὶ Κρήτην ἀντειληφότες, φυγάδων τέ τινων κάθοδοι, καὶ Πομπηίου μετάκλησις, καὶ ἀπὸ τῶν Καίσαρος ὑπομνημάτων ἔς τε τὴν βουλὴν ἐγγραφαί τινων καὶ ἕτερα πολλὰ γιγνόμενα.

XIII. Ὡς δ' ἐς τὴν πόλιν ἀφίκετο, ἡ μὲν μήτηρ αὖθις καὶ Φίλιππος, ὅσοι τε ἄλλοι κηδεμόνες ἦσαν αὐτοῦ, ἐδεδοίκεσαν τήν τε τῆς βουλῆς ἐς τὸν Καίσαρα ἀλλοτρίωσιν, καὶ τὸ δόγμα, Μὴ εἶναι δίκας ἐπὶ Καίσαρι φόνου, καὶ τὴν Ἀντωνίου τότε δυναστεύοντος ἐς αὐτὸν ὑπεροψίαν, οὔτε ἀφικομένου πρὸς τὸν Καίσαρος υἱὸν ἐλθόντα, οὔτε προσπέμψαντος αὐτῷ. Ὁ δὲ καὶ ταῦτ' ἐπράϋνεν· αὐτὸς ἀπαντήσειν ἐς τὸν Ἀντώνιον, εἰπών, οἷα νεώτερος ἐς πρεσβύτερον, καὶ ἰδιώτης ἐς ὕπατον, καὶ τὴν βουλὴν θεραπεύσειν τὰ εἰκότα. Καὶ τὸ δόγμα, ἔφη, γενέσθαι μηδενός πω τοὺς ἀνδροφόνους διώκοντος· ἀλλ' ὁπότε θαῤῥήσας τις διώκοι, καὶ τὸν δῆμον ἐπικουρήσειν καὶ τὴν βουλὴν ὡς ἐννόμῳ, καὶ τοὺς θεοὺς ὡς δικαίῳ, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἴσως. Εἰ δὲ καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς θέσεως ὑπερίδοι, ἔς τε τὸν Καίσαρα ἁμαρτήσεσθαι, καὶ τὸν δῆμον ἀδικήσειν εἰς τὴν διανομήν. Ἀπεῤῥήγνυ τε λήγων τοῦ λόγου, ὅτι μὴ κινδυνεύειν οἱ καλὸν εἴη μόνον, ἀλλὰ καὶ θνήσκειν, εἰ προκριθεὶς ἐκ πάντων εἰς τοσαῦτα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀντάξιος αὐτοῦ φαίνοιτο φιλοκινδυνοτάτου γεγονότος. Τά τε τοῦ Ἀχιλλέως, ὑπόγυά οἱ τότε ὄντα μάλιστα, ἐς τὴν μητέρα, ὥσπερ ἐς τὴν Θέτιν, ἐπιστρεφόμενος, ἔλεγεν·

> Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρῳ
> κτεινομένῳ ἐπαμύνειν.

Καὶ τόδε εἰπὼν, Ἀχιλλεῖ μὲν, ἔφη, κόσμον ἀθάνατον ἐκ πάντων εἶναι τοῦτο τὸ ἔπος, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ μάλιστα. Αὐτὸς δ' ἀνεκάλει τὸν Καίσαρα οὐχ ἑταῖρον, ἀλλὰ πατέρα, οὐδὲ συστρατιώτην, ἀλλ' αὐτοκράτορα, οὐδὲ πολέμου νόμῳ πεσόντα, ἀλλ' ἀθεμίστως ἐν βουλευτηρίῳ κατακοπέντα.

XIV. Ἐφ' οἷς αὐτὸν ἡ μήτηρ, ἐς ἡδονὴν ἐκ τοῦ δέους ὑπαχθεῖσα, ἠσπάζετο ὡς μόνον ἄξιον Καίσαρος· καὶ λέγειν ἔτι ἐπισχοῦσα, ἐπέσπερχεν ἐς τὰ ἐγνωσμένα σὺν τῇ τύχῃ. Παρῄνει γε μὴν, ἔτι τέχνῃ καὶ ἀνεξικακίᾳ μᾶλλον, ἢ φανερᾷ θρασύτητί πω χρῆσθαι. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἐπαινέσας, καὶ πράξειν ὑποσχόμενος οὕτως, αὐτίκα τῆς ἑσπέρας ἐς τοὺς φίλους περιέπεμπεν, ἐς ἕω συγκαλῶν ἕκαστον ἐς τὴν ἀγορὰν μετὰ πλήθους. Ἔνθα Γάϊον Ἀντώνιον, τὸν ἀδελφὸν Ἀντωνίου, στρατηγοῦντα τῆς πόλεως, ὑπαντιάσας, ἔφη· δέχεσθαι τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος. Ἔθος γάρ τι Ῥωμαίοις, τοὺς θετοὺς ἐπὶ μάρτυσι γίγνεσθαι τοῖς στρατηγοῖς. Ἀπογραψαμένων δὲ τῶν δημοσίων τὸ ῥῆμα, εὐθὺς ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐς τὸν Ἀντώνιον ἐχώρει. Ὁ δὲ ἦν ἐν κήποις, οὓς ὁ Καῖσαρ αὐτῷ δεδώρητο, Πομπηίου γενομένους. Διατριβῆς δὲ ἀμφὶ τὰς θύρας πλείονος γενομένης, ὁ μὲν Καῖσαρ καὶ τάδε ἐς ὑποψίαν Ἀντωνίου τῆς ἀλλοτριώσεως ἐτίθετο.

pro quibus concessas eis in solamen alias minores provincias, Cyrenaicam et Cretam insulam; revocatosque in Urbem esse exules quosdam, et accitum Pompeium; tum ex commentariis Cæsaris allectos nonnullos in senatum, multaque alia interim gesta.

XIII. Postquam autem in Urbem pervenit, rursus matrem ejus et Philippum cæterosque tutores sollicitos habuit alienatio senatus a Cæsare, et senatusconsultum per quod percussores ejus non amplius erant obnoxii judicio, et Antonii tum præpotentis superbia, qui nec ipse filium Cæsaris salutatum venisset, nec suorum quemquam ad eum misisset. Ipse vero Octavius hanc illorum indignationem sedabat: « Iturum se, dicens, ad Antonium, quemadmodum deceret juniorem ire ad seniorem, et privatum hominem ad consulem: et senatui quoque se exhibiturum debita obsequia. » His adjiciebat: « Senatusconsultum illud conditum esse, quum nemo adhuc exstitisset accusator homicidii: quod si quis accusationem susceperit, ei nec populum nec senatum defore, quippe legibus agenti, nec deos, quippe justissimam habenti causam, ac fortasse nec ipsum Antonium. Se vero, si et hæreditatem Cæsaris et adoptionem vellit contemnere, illud cum injuria tam Cæsaris facturum quam Romani populi, cui ex legato viritim debeatur pecunia. » Priusquam dicendi finem fecit, concitatiori vocis impetu, Non solum conveniens esse sibi, dictitabat, adire periculum; sed satius emori etiam, si, postquam in tantum a Cæsare prælatus sit omnibus, dignus videri vellet judicio ejus, qui nullo umquam territus fuerit periculo. Et, ad matrem conversus, Achillis illa ad Thetidem verba, quæ tum ex recenti lectione ei succurrebant, pronunciavit:

> Dispercam, cæsi ni jam fuero ultor amici!

Et « Hoc Achillis dictum, ait, factumque maxime, quo verbis effectum dedit, immortalem præ cæteris omnibus rebus gloriam Achilli conciliavit. Mihi vero Cæsar non amicus, sed pater fuit; non commilito, sed imperator: neque vero belli jure interemtus est, sed in senatu oppressus conspiratione nefaria! »

XIV. Tum vero mater Octavii, metu in gaudium verso, complexa juvenem est, ut solum dignum Cæsare: et non ultra efferri sermone passa, hortari cœpit, ut exsequeretur decreta diis juvantibus. Monuit tamen, ut adhuc arte potius tolerantiaque uteretur, quam aperta audacia. Laudavit Cæsar consilium, et facturum se ita pollicitus est: protinusque eadem vespera circummisit ad amicos, jussitque universos mane sibi præsto esse in foro cum comitatu idoneo. Ibi Caium Antonium, Marci fratrem, prætorem urbanum, accedens, ait, se adoptionem accipere. Qui mos Romanus est, adoptioni auctoritatem prætoris interponere. Illo verbo per scribas in publica acta relato; statim e foro Antonium juvenis Cæsar adiit. Erat is in hortis Pompeianis, quos a C. Cæsare dono acceperat. Ibi remoratus tunc paulo diutius Cæsar in vestibulo, hoc quoque ut signum alienati Antonii animi interpretatus est: Tandem

Εἰσκληθέντος δέ ποτε, ἦσαν προσαγορεύσεις τε, καὶ περὶ ἀλλήλων πύσματα εἰκότα. Ὡς δὲ ἤδη λέγειν ἔδει περὶ ὧν ἦσαν ἐν χρείᾳ, ὁ Καῖσαρ εἶπεν·

XV. « Ἐγὼ δὲ, πάτερ Ἀντώνιε (πατέρα γὰρ εἶναι σέ μοι δικαιοῦσιν αἵ τε Καίσαρος ἐς σὲ εὐεργεσίαι, καὶ ἡ σὴ πρὸς ἐκεῖνον χάρις), τῶν σοὶ πεπραγμένων ἐπ' ἐκείνῳ τὰ μὲν ἐπαινῶ, καὶ χάριν αὐτῶν ὀφλήσω· τὰ δ' ἐπιμέμφομαι. Καὶ λελέξεται μετὰ παῤῥησίας, ἐς ἣν ἡ λύπη με προάγει. Κτεινομένῳ μὲν οὐ παρῆς, τῶν φονέων σε περισπασάντων περὶ θύρας, ἐπεὶ περιέσωζες ἂν αὐτὸν, ἢ συνεκινδύνευες ὅμοια παθεῖν· ὧν εἰ θάτερον ἔμελλεν ἔσεσθαι, καλῶς, ὅτι μὴ παρῆς. Ψηφιζομένων δέ τινων αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τυράννῳ γέρα, ἀντεῖπας ἐγκρατῶς. Καὶ τοῦδέ σοι χάριν οἶδα λαμπράν· εἰ καὶ τοὺς ἄνδρας ἔγνως συνανελεῖν σε βεβουλευμένους, οὐχ, ὡς ἡμεῖς ἡγούμεθα, τιμωρὸν ἐσόμενον Καίσαρι, ἀλλ', ὡς αὐτοὶ λέγουσι, τῆς τυραννίδος διάδοχον. Ἅμα δ' οὐχ ἦσαν ἐκεῖνοι τυραννοκτόνοι, εἰ μὴ καὶ φονεῖς ἦσαν· διὸ καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον συνέφυγον, ὡς ἐς ἱερὸν ἁμαρτόντες ἱκέται, ἢ ὡς ἐς ἀκρόπολιν ἐχθροί. Πόθεν οὖν αὐτοῖς ἀμνηστία καὶ τὸ ἀνεύθυνον τοῦ φόνου, ἢ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου εἴ τινες ἐφθάρατο ὑπ' ἐκείνων; Καὶ σὲ τὸ τῶν πλεόνων ὁρᾶν ἐχρῆν, ὕπατον ὄντα· ἀλλὰ καὶ θάτερα βουλομένῳ σοι ἡ ἀρχὴ συνελάμβανε, τιμωρουμένῳ τηλικοῦτον ἄγος, καὶ τοὺς πλανωμένους μεταδιδάσκοντι. Σὺ δὲ καὶ ὅμηρα τῆς ἀδείας, οἰκεῖα αὐτοῦ σου, τοῖς ἀνδροφόνοις ἔπεμψας ἐς τὸ Καπιτώλιον. Ἀλλ' ἔστων καὶ ταῦτα οἱ διεφθαρμένοι σε βιάσασθαι. Ὅτε μέντοι τῶν διαθηκῶν ἀναγνωσθεισῶν, καὶ αὐτοῦ σου δίκαιον ἐπιτάφιον εἰπόντος, ὁ δῆμος ἐν ἀκριβεῖ Καίσαρος μνήμῃ γενόμενοι, πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ἔφερον, καὶ φεισάμενοι χάριν τῶν γειτόνων, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἥξειν ἐπὶ ὅπλα συνέθεντο· πῶς οὐχὶ τῷ δήμῳ συνέπραξας, καὶ ἐστρατήγησας τοῦ πυρὸς, ἢ τῶν ὅπλων; ἢ δίκην γε τοῖς ἀνδροφόνοις ἐπέγραψας (εἰ δίκης ἔδει κατὰ αὐτοφώρων), καὶ φίλος ὢν Καίσαρι, καὶ ὕπατος καὶ Ἀντώνιος;

XVI. Ἀλλὰ Μάριος μὲν ἐξ ἐπιτάγματος ἀνῃρέθη, κατὰ τὸ τῆς ἀρχῆς μέγεθος· ἀνδροφόνους δὲ ἐκφυγεῖν ὑπερεῖδες, καὶ ἐς ἡγεμονίας ἐνίους διαδραμεῖν, ἃς ἀθεμίστως ἔχουσι τὸν δόντα ἀνελόντες. Συρίαν μὲν δὴ καὶ Μακεδονίαν, εὖ ποιοῦντες οἱ ὕπατοι, σὺ καὶ Δολοβέλλας, καθισταμένων ἄρτι τῶν πραγμάτων, περιεσπάσατε ἐς ἑαυτούς. Καὶ τοῦδέ σοι χάριν ᾔδειν ἂν, εἰ μὴ αὐτίκα Κυρήνην καὶ Κρήτην αὐτοῖς ἐψηφίσασθε, καὶ φυγάδας ἠξιώσατε ἡγεμονίαις ἀεὶ κατ' ἐμοῦ δορυφορεῖσθαι, Δέκμον τε τὴν ἐγγὺς Κελτικὴν ὑπερορᾶτε ἔχοντα, καὶ τόνδε τοῖς ἄλλοις ὁμοίως αὐθέντην τοὐμοῦ πατρὸς γενόμενον. Ἀλλὰ καὶ τάδε τὴν βουλὴν ἐρεῖ τις ἐγνωκέναι. Σὺ δ' ἐπεψήφιζες, καὶ προυκάθησο τῆς βουλῆς, ᾧ μάλιστα πάντων ἥρμοζε διὰ σαυτὸν ἀντειπεῖν. Τὸ γὰρ ἀμνηστίαν δοῦναι, τὴν σωτηρίαν ἦν ἐκείνοις χαριζομένων μόνον· τὸ δὲ ἡγεμονίας αὖθις ψηφίζεσθαι καὶ γέρα, ὑβριζόντων Καίσαρα, καὶ τὴν σὴν γνώμην ἀκυρούντων. Ἐπὶ τάδε με δὴ τὸ πάθος ἐξήνεγκε, παρὰ τὸ ἁρμόζον

admissus, post mutuas salutationes percontationesque in hujusmodi congressu consentaneas de rebus utriusque, quum jam dicendum esset de his quæ præsens usus postulabat, Cæsar sic locutus est :

XV. « Ego, pater Antoni (sic enim te appellare fas est, cum ob Cæsaris erga te merita, tum ob tuam adversus illum mutuam gratiam), quæ post illius obitum egisti, ea partim laudo, habiturus semper tibi gratiam, partim incuso : ac de his quoque libera voce, quam mihi exprimit dolor meus, dicam. Dum interficeretur, non aderas, ab homicidis circa fores detentus : alioquin aut servasses eum, aut in idem incidisses periculum : quarum rerum si altera erat secutura, bene factum, quod non aderas. Deinde quum quidam conarentur sicariis præmia, tamquam tyrannicidis, decernere, contradixisti constanter. Et hoc nomine gratias tibi habeo maximas; quamquam tu quidem noveras, illos decrevisse te simul tollere, non quidem ut ultorem Cæsaris, quod nos opinamur, sed, ut ipsi dicunt, ne superesset successor tyrannidis. Simul tamen et ipsi testatum fecerunt, sicarios se, non tyrannicidas, esse, dum in Capitolium refugerunt, sive ut supplices, religione loci crimen protecturi suum; sive tamquam hostes, arcem occupaturi. Quonam igitur pacto oblivionem ejus sceleris impetrarunt, et securitatem a judiciis, nisi largitionibus corrupta senatus aliqua parte atque populi? Atqui tu, consul quum esses, debueras videre quid prodesset pluribus: atque etiam, si contra plures fuerat tibi enitendum, in ipsa potestate consulari momentum erat maximum, ad scelus tam nefarium vindicandum, et ad deceptos in meliorem viam reducendos. Tu vero impunitatis obsides etiam, et ex tuis quidem domesticis, misisti homicidis in Capitolium. Esto, vel ad hoc quoque vi adegerint te mercenarii! At postquam, recitato testamento, et oratione funebri a te pro merito dicta, populus recenti etiam tum memoria Cæsaris percitus, cum facibus ad ædes eorum accurrit, et, viciniæ tum quidem parcens, redire eodem in posterum diem cum armis constituerat; cur tunc non adjuvisti populum? cur non faces aut arma in sicarios inferentibus ducem te præbuisti? Aut cur non ex lege (siquidem judicio opus erat adversus convictos et in ipso crimine deprehensos) homicidii reos fecisti? quum et amicus Cæsaris, et consul esses, et Antonius?

XVI. « Jam Marium quidem pro potestate jussisti necari : sicarios autem dissimulanter passus es evadere; nonnullos etiam fugere in provincias, quas nunc contra jus fasque tenent, interfectores ejus a quo illas acceperant. Nam quod Syriam et Macedoniam consules, tu et Dolabella, rebus his jam ita ordinatis, illis rursus eripuistis, bene quidem factum est : haberemque gratiam, nisi mox Cyrenen et Cretam eisdem decrevissetis, et præfecturis provinciarum dignati essetis exules, quo munitiores posthac contra me fierent, Decimumque obtinere citeriorem Galliam sivissetis, qui et ipse ex eorum numero est, qui patrem meum obtruncarunt. Dicat aliquis, id quoque ex senatusconsulto esse factum. At te approbante factum est, te senatus præside : qui unus omnium maxime, vel tui causa, reclamare debueras. Nam impunitatem illis dare, erat salutem ex gratia concedentium : sed provincias eisdem et præmia decernere, hominum erat cum injuria Cæsaris tuam quoque sententiam irritam facientium. Hæc ut præter decorum fortasse ætatis, et

ἴσως ἐμοὶ τῆς τε ἡλικίας καὶ τῆς πρὸς σὲ αἰδοῦς. Εἴρηται δ' ὅμως ἐς ἀκριβέστερον φίλον Καίσαρι, καὶ πλείστης ὑπ' ἐκείνου τιμῆς καὶ δυνάμεως ἠξιωμένον, καὶ τάχα ἂν αὐτῷ καὶ θετὸν γενόμενον, εἰ ᾔδει σε δεξόμενον Αἰνεάδην ἀντὶ Ἡρακλείδου γενέσθαι· τοῦτο γὰρ αὐτὸν ἐνδοιάσαι, πολὺν τῆς διαδοχῆς λόγον ποιούμενον.

XVII. Ἐς δὲ τὸ μέλλον, ὦ Ἀντώνιε, πρὸς θεῶν τε φιλίων καὶ πρὸς αὐτοῦ σοι Καίσαρος, εἰ μέν τι καὶ τῶν γεγονότων μεταθέσθαι θέλεις· δύνασαι γὰρ εἰ θέλεις· εἰ δὲ μή, τά γε λοιπὰ τοὺς φονέας ἀμυνομένῳ μοι μετὰ τοῦ δήμου καὶ τῶνδε τῶν ἔτι μοι πατρικῶν φίλων συνίστασθαι καὶ συνεργεῖν· εἰ δέ σε τῶν ἀνδρῶν τις ἢ τῆς βουλῆς αἰδὼς ἔχει, μὴ ἐπιβαρεῖν. Καὶ τάδε μὲν ἀμφὶ τούτων. Οἶσθα δ' ὅπως ἔχει μοι καὶ τὰ οἰκοί, δαπάνης τε ἐς τὴν διανομὴν ἣν ὁ πατὴρ ἐκέλευσε τῷ δήμῳ δοθῆναι, καὶ ἐπείξεως ἐς αὐτήν, ἵνα μὴ βραδύνων ἀχάριστος εἶναι δοκοίην, μηδ', ὅσοι καταλεχθέντες εἰς τὰς ἀποικίας ἐπιμένουσι τῇ πόλει, δι' ἐμὲ τρίβοιντο. Ὅσα δὴ τῶν Καίσαρος εὐθέως ἐπὶ τῷ φόνῳ πρὸς σὲ μετενήνεκται, ὡς ἐπ' ἀσφαλὲς ἐξ ἐπικινδύνου τότε οἰκίας, τὰ μὲν κειμήλια αὐτῶν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα κόσμον ἔχειν ἀξιῶ σε, καὶ ὅσα ἂν ἐθέλῃς ἄλλα, παρ' ἡμῶν ἐπιλαβεῖν. Ἐς δὲ τὴν διανομὴν ἀποδοῦναί μοι τὸ χρυσίον τὸ ἐπίσημον, ὃ συνηθροίκει μὲν ἐς τοὺς πολέμους ἐκεῖνος οὓς ἐπενόει, ἀρκέσει δ' ἐμοὶ νῦν εἰς τριάκοντα μυριάδας ἀνδρῶν μεριζόμενον. Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς δαπάνης, εἰ μὲν θαῤῥήσαιμί σοι, παρὰ σοῦ ἂν ἴσως, ἢ διὰ σοῦ δανεισαίμην ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων, ἂν διδῷς· διαπεπράσεται δὲ αὐτίκα καὶ ἡ οὐσία. »

XVIII. Τοιαῦτα τοῦ Καίσαρος εἰπόντος, ὁ Ἀντώνιος κατεπλάγη τῆς τε παῤῥησίας καὶ τῆς εὐτολμίας, παρὰ δόξαν οἱ πολλῆς καὶ παρ' ἡλικίαν φανείσης. Χαλεψάμενος δὲ τοῖς τε λόγοις, οὐχ ὅσον ἔδει τὸ πρέπον ἐς αὐτὸν ἐσχηκόσι, καὶ μάλιστα τῶν χρημάτων τῇ ἀπαιτήσει, αὐστηρότερον αὐτὸν ὧδε ἠμείψατο· « Εἰ μὲν ὁ Καῖσαρ σοὶ μετὰ κλήρου καὶ τῆς ἐπωνυμίας, ὦ παῖ, καὶ τὴν ἡγεμονίαν κατέλιπεν, εἰκός σε τῶν κοινῶν τοὺς λογισμοὺς αἰτεῖν, κἀμὲ ὑπέχειν. Εἰ δὲ οὐδενί πω Ῥωμαῖοι τὴν ἡγεμονίαν ἔδοσαν ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ τῶν βασιλέων, οὓς ἐκβαλόντες ἐπώμοσαν μηδ' ἄλλων ἔτι ἀνέξεσθαι (ὃ καὶ τῷ πατρί σου μάλιστα οἱ φονεῖς ἐπιλέγοντες, φασὶν ἀνελεῖν αὐτὸν, βασιλιζόμενον, οὐχ ἡγούμενον ἔτι)· ἐμοὶ μὲν οὐδ' ἀποκρίσεως δεῖ πρὸς σὲ περὶ τῶν κοινῶν. Τῷ δ' αὐτῷ λόγῳ καί σε κουφίζω, μὴ χάριν ὀφείλειν ἡμῖν ἐπ' αὐτοῖς. Ἐπράσσετο γὰρ οὐ σοῦ χάριν, ἀλλὰ τοῦ δήμου, πλὴν ἑνὸς τοῦ μεγίστου δὴ μάλιστα πάντων ἔς τε Καίσαρα καὶ σὲ ἔργου. Εἰ γάρ, τοῦ κατ' ἐμαυτὸν ἕνεκα ἀδεοῦς καὶ ἀνεπιφθόνου, περιεῖδον ἐγὼ τιμὰς ψηφιζομένας τοῖς φονεῦσιν ὡς τυραννοκτόνοις, τύραννος ὁ Καῖσαρ ἐγίγνετο· ᾧ μήτε δόξης, μήτε τιμῆς τινος, ἢ τῶν ἐγνωσμένων βεβαιώσεως ἔτι μετῆν· οὐ διαθήκας εἶχεν ἄν, οὐ παῖδα, οὐχ οὐσίαν, οὐκ αὐτὸ τὸ σῶμα ταφῆς ἀξιούμενον, οὐδὲ ἰδιώτου. Ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερο-

præter reverentiam eam qua te persequor, loquerer, dolor me compulit. Neque pœnitet tamen, locutum me apud amicissimum Cæsaris, et auctum ab eo honoribus summis summaque potentia, et fortasse jam filium etiam adoptivum futurum, si scivisset ille, æquo te animo ex Heraclidarum gente transiturum ad Æneadas : id enim scio dubitationem ei injecisse, multum de te designando successore cogitanti.

XVII. « Quod superest, Antoni, per deos te, amicitiæ præsides, perque ipsum Cæsarem, obtestor, ut ex anteactis nonnulla in melius mutare velis! Potes enim, si adsit voluntas. Sin minus, saltem in posterum me, patris interfectores persequentem, favente populo et his quos vides in paterna perseverantes amicitia, tu quoque adjutes. Denique quod si aut ipsos illos percussores aut senatum vereris, ne mihi saltem, id agenti, gravis esse velis. Et hæc quidem hactenus. Cæterum domi quo loco sint res meæ, non ignoras. Quandoquidem reddenda est populo legata pecunia, idque primo quoque tempore, ne, si cuncter, ingratus esse videar; neve ii, qui in colonias deducendi sunt, propter me diutius in urbe morentur. Ex rebus igitur Cæsaris, statim post ejus cædem in domum tuam ut tutiorem translatis, pretiosiora quæque et ad ornatum pertinentia volo esse tua, et si quid insuper a nobis habere cupis. Cæterum ad persolvenda populo legata, des mihi velim aurum omne signatum, quod ad bella, quæ parabat, ille collegerat : quod ipsum sufficiet mihi ad distribuendum inter trecenta hominum millia. Reliquum sumtuum faciendorum a te fortasse mutuo peterem, si auderem; aut te fidejussore sumerem ad usuram ex ærario, si concederes. Bona autem etiam divendam continuo. »

XVIII. Quæ verba postquam fecit Cæsar, obstupuit Antonius inexspectatam juvenis in dicendo libertatem et audaciam; et offensus, quasi parum reverenter ab eo compellatus, maxime vero ob repetitam pecuniam, durius ei in hunc modum respondit : « Si Cæsar tibi, mi fili, cum hæreditate et nomine imperium quoque reliquit, æquum est, reipublicæ administratæ rationem et te poscere, et me reddere. Quod si vero nemini umquam populus Romanus principatum dedit ex successione, ne ulli ex regibus quidem, quibus pulsis, jurejurando se obstrinxit, non passurum quemquam regnare in posterum, (id quod maxime patri tuo percussores objicientes, regem, aiunt, a se interfectum, non amplius reipublicæ præsidem); ne opus quidem est, a me tibi responderi de actis publicis. Pari ratione te hoc etiam onere levo, ne mihi gratiam ullam eorum nomine debeas : quando non in tuam gratiam, sed populi, ea feci, uno excepto, quo vel maximum omnium et in Cæsarem et in te meritum continetur. Nam si, meæ securitatis causa, et ad vitandam invidiam, dissimulanter passus fuissem præmia decerni percussoribus, tamquam tyrannicidis, tyrannus futurus fuerat Cæsar, cui nec gloria nec honor, nec actorum confirmatio deberetur; non testamentum haberet, non filium, non bona, ne corpus quidem vel privata sepultura honoratum; leges enim cor-

ρίζουσι, καὶ τὴν μνήμην ἀτιμοῦσι, καὶ δημεύουσι τὴν περιουσίαν.

XIX. Ὧν ἐγὼ δεδιὼς ἕκαστον, ὑπερηγωνιζόμην Καίσαρος, ἀθανάτου τε δόξης καὶ δημοσίας ταφῆς, οὐκ ἀκινδύνως οὐδ' ἀνεπιφθόνως ἐμαυτῷ, τυχεῖν, πρός τε ἄνδρας ταχυεργεῖς καὶ φόνου πλήρεις, καὶ, ὡς ἔμαθες, ἤδη καὶ ἐπ' ἐμὲ συνωμοσμένους, πρός τε τὴν βουλὴν ἀχθομένην σου τῷ πατρὶ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα κινδυνεύειν, καὶ παθεῖν ὁτιοῦν, ᾑρούμην ἑκὼν μᾶλλον, ἢ ἄταφον καὶ ἄτιμον γιγνόμενον περιιδεῖν Καίσαρα, ἄριστον ἀνδρῶν τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ εὐτυχέστατον ἐς τὰ πλεῖστα, καὶ ἀξιοτιμότατον ἐκ πάντων ἐμοὶ γενόμενον. Τοῖς δ' αὐτοῖς μου τοῖσδε κινδύνοις, καὶ σὺ τὰ νῦν σοι παρόντα λαμπρὰ τῶν Καίσαρος ἔχεις, γένος, ὄνομα, ἀξίωμα, περιουσίαν. Ὧν σε δικαιότερον ἦν ἐμοὶ χάριν εἰδέναι μᾶλλον, ἢ τὰ ἐκλειφθέντα εἰς τὴν τῆς βουλῆς παρηγορίαν, ἢ ἐς ἀντίδοσιν τῶνδε ὧν ἔχρῃζον, ἢ κατ' ἄλλας χρείας ἢ λογισμοὺς, ἐπιμέμφεσθαι, πρεσβυτέρῳ νεώτερον ὄντα. Καὶ τάδε μὲν ἀρκέσει σοι περὶ τῶνδε εἰρῆσθαι. Ἐνσημαίνῃ δὲ καὶ τῆς ἡγεμονίας με ἐπιθυμεῖν, οὐκ ἐπιθυμοῦντα μὲν, οὐκ ἀπάξιον δὲ ἡγούμενον εἶναι· καὶ ἄχθεσθαι μὴ τυχόντα τῶν διαθηκῶν τῶν Καίσαρος, ὁμολογῶν μοι καὶ τὸ τῶν Ἡρακλειδῶν γένος ἀρκεῖν.

XX. Περὶ δὲ τῶν σῶν χρειῶν, ἐθέλοντα μέν σε ἐκ τῶν δημοσίων δανείσασθαι, ἡγούμην ἂν εἰρωνείαν λέγειν· εἰ μὴ πιθανὸν ἦν, ἔτι ἀγνοεῖν σε, κενὰ πρὸς τοῦ πατρὸς ἀπολελεῖφθαι τὰ κοινὰ ταμιεῖα· τῶν προσόδων, ἐξ οὗ παρῆλθεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, ἐς αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ταμιείου συμφερομένων· καὶ εὑρεθησομένων αὐτίκα ἐν τῇ Καίσαρος περιουσίᾳ, ὅταν αὐτὰ ζητεῖν ψηφισώμεθα. Ἄδικον γὰρ οὐδὲν τοῦτο ἐς τὸν Καίσαρα ἔσται, τεθνεῶτά τε ἤδη, καὶ οὐκ ἂν εἰπόντα ἄδικον εἶναι, εἰ καὶ ζῶν ᾐτεῖτο τοὺς λογισμούς. Ἐπεὶ καὶ τῶν ἰδιωτῶν πολλοῖς ἀμφισβητοῦσί σοι καθ' ἕνα τῆς οὐσίας, οὐκ ἀδήριτον αὐτὴν ἔχων γνώσῃ. Τῶν δὲ μετενεχθέντων πρός με χρημάτων οὔτε τὸ πλῆθός ἐστιν ὅσον εἰκάζεις, οὔτε τι νῦν ἐστι παρ' ἐμοί· πάντα τῶν ἐν ἀρχαῖς καὶ δυνάμει, πλὴν Δολοβέλλα καὶ τῶν ἐμῶν ἀδελφῶν, νειμαμένων μὲν εὐθὺς ὡς τυράννου, δι' ἐμὲ δὲ μεταθέντων ἐς χάριν τῶν ὑπὲρ Καίσαρος ἐψηφισμένων. Ἐπεὶ καὶ σὺ τὰ λοιπὰ φέρων οἴσεις, ἀντὶ τοῦ δήμου, τοῖς δυσχεραίνουσιν, ἂν σωφρονῇς. Οἱ μὲν γὰρ ἐκπέμψουσιν, ἂν συμφρονῶσι, τὸν δῆμον ἐπὶ τὰς ἀποικίας. Ὁ δὲ ΔΗΜΟΣ ἐστιν, ὥσπερ καὶ σὺ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρτιδίδακτος ὢν ἔμαθες, ἀστάθμητον, ὥσπερ ἐν θαλάσσῃ κῦμα κινούμενον· ὁ μὲν ἦλθεν, ὁ δ' ἀπῆλθεν. Ὧ λόγῳ καὶ τῶν ἡμετέρων ἀεὶ τοὺς δημοκόπους ὁ δῆμος, ἐπὶ πλεῖστον ἐξάρας, ἐς γόνυ ἔρριψε.

XXI. Τούτων τοῖς πολλοῖς δυσχεράνας ὁ Καῖσαρ ἐς ὕβριν εἰρημένοις, ἀπεχώρει, τὸν πατέρα ἀνακαλῶν θαμινὰ ἐξ ὀνόματος· καὶ τὴν οὐσίαν ἐς πρᾶσιν αὐτίκα προυτίθει πᾶσαν, ὅση κατὰ τὸν κλῆρον ἐγίγνετο αὐτοῦ, προτρέπων ἐπικουρεῖν οἱ τὸν δῆμον. Ἐκ τῆσδε δὲ τῆς

pora tyrannorum insepulta extra fines projiciunt, memoriam abolent, bona publicant.

XIX. « Quæ ego singula timens, suscepi contentionem pro Cæsare, ut immortalem gloriam et sepulturam publicam consequeretur; neque vel periculum veritus sum, vel invidiam, quamvis mihi res esset tam cum viris temerariis et cruentis, qui, ut scis, jam et in me conspiraverant, quam cum senatu male erga tuum patrem animato propter usurpatum ab eo imperium. Malui tamen et hoc periculum subire, et quidvis ultro pati potius, quam permittere ut honore sepulturæ careret Cæsar, vir ætate sua præstantissimus, et tantum non in omnibus rebus felicissimus, mihique longe omnium maximi faciendus. Quæ quidem eadem mea pericula tibi quoque præsentem splendorem omnem, quem es a Cæsare consecutus, pepererunt, genus, nomen, dignitatem, facultates. Pro quibus omnibus æquum erat, te mihi gratias habere potius, quam, si quid ad deliniendum senatum, aut ad compensandum id quod ille mihi concessit, prætermissum est, aut alia quapiam necessaria ratione vel consilio factum, illud jam exprobrare, adolescentulum præsertim seniori. Sed hæc quidem hactenus. Quod vero subindicas, me principatum cupere, equidem, ut cum non affecto, ita non indignum me illo judico. Dolere te autem, quod ais, me non ex testamento insertum familiæ esse Cæsaris, id quale sit, nil attinet dicere, quum ipse fatearis, mihi præplacere Heraclidarum genus.

XX. « Quod vero in tuos usus dixisti te velle pecuniam ex publico mutuo sumere, in eo ludere te putarem, ni credibilius esset, ignorare te quam exhaustum pater tuus reliquerit ærarium; qui, postquam principatum adeptus est, non eo, sed ad se, afferri reditus reipublicæ voluit. Et invenientur mox pecuniæ publicæ in bonis illius, quando earum inquisitio decreta per nos fuerit. Nec enim hoc quidem injuriosum erit in Cæsarem, jam mortuum, et, si viveret etiam, non negaturum æquum esse rationes reddere postulanti senatui. Præterea ne a privatorum quidem contestationibus, qui de singulis partibus bonorum lites movebunt, possessionem hanc tibi liberam fore, cognosces. Cæterum pecuniæ a me translatæ non tantus est numerus, quantum putas; nec ejus quidquam penes me nunc est reliquum; quandoquidem magistratus et qui alioquin potestate pollent, excepto Dolabella et fratribus meis, cuncta statim, velut bona tyranni, partiti sunt; mea vero opera rursus adducti ad senatusconsultum in favorem Cæsaris conficiendum. Nam et tu, ubi quod est reliquum acceperis, non in plebem, si recte sapies, sed in eos qui offensi sunt, conferes. Illi enim, si ad tuas partes erunt traducti, in colonias mittent plebem. Plebs autem, quemadmodum et tu, Græcis literis nuper innutritus, non ignorare debes, est res instabilis, et marinorum instar fluctuum mobilis : accedit alius, alius recedit. Quapropter et nostra in republica sæpe cultores suos plebs, ad altissimum statim gradum sublatos, dejecit in genua. »

XXI. Hac Antonii oratione, ut magna ex parte contumeliosa, offensus Cæsar discessit, patrem Cæsarem identidem nominatim invocans. Moxque bona venum proposuit omnia, quæ ei ex hac hæreditate obvenerant; hortatusque est populum, ut sibi non deesset. Post tam insigne Cæsaris

σπουδῆς, φανερᾶς τε τῆς Ἀντωνίου πρὸς αὐτὸν ἔχθρας γενομένης, καὶ τῆς βουλῆς ζήτησιν εὐθὺς εἶναι τῶν δημοσίων χρημάτων ψηφισαμένης, οἱ πολλοὶ ἔδεισαν περὶ τῷ νέῳ Καίσαρι, τῆς πατρῴας ἐς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον εὐνοίας οὕνεκα, καὶ τῆς νῦν ἐπὶ τῇ χορηγίᾳ δημοκοπίας, καὶ περιουσίας, ἣ δὴ πάνυ αὐτῷ πολλὴ προσελθοῦσα, οὐκ ἐδόκει τοῖς πλείοσιν αὐτὸν ἐν ἰδιώτου μέτρῳ καθέξειν· ἐπὶ δὲ Ἀντωνίῳ μάλιστα, μὴ τὸν Καίσαρα, νέον ἄνδρα καὶ ἔνδοξον καὶ πλούσιον, ἑταιρισάμενος ὑφ᾽ ἑαυτὸν εἶναι, πρότερος ἅψαιτο τῆς Καίσαρος δυναστείας. Οἱ δὲ τοῖς τότε γιγνομένοις ἐφήδοντο, ὡς καὶ τῶν ἀνδρῶν ἀλλήλοις ἐμποδὼν ἐσομένων, καὶ τοῦ Καίσαρος πλούτου τῇ ζητήσει τῶν χρημάτων αὐτίκα διαλυθησομένου, καὶ σφίσι τοῦ ταμιείου περιουσίας πλήρους ἐξ αὐτῆς ἐσομένου· τὰ γὰρ πολλὰ τῶν κοινῶν εὑρήσειν παρὰ Καίσαρι.

XXII. Πολλοί τε αὐτῶν ἐς δίκας τὸν Καίσαρα ὑπῆγον περὶ χωρίων, ἕτερος ἑτέρῳ ἐπιλέγοντες, ἄλλα τε ἕκαστοι, καὶ τὸ κοινὸν ἐπὶ τοῖς πλείστοις, ἐκ προγραφῆς εἶναι τῶν δημευθέντων ἢ φυγόντων ἢ ἀναιρεθέντων. Ἠγόν τε τὰς δίκας ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον αὐτὸν, ἢ τὸν ἕτερον ὕπατον Δολοβέλλαν. Εἰ δέ τις καὶ ἐφ᾽ ἑτέρας ἀρχῆς ἐδικάζετο, πανταχοῦ τὰ πολλὰ ὁμοίως ὁ Καῖσαρ ἐς χάριν Ἀντωνίου ἡττᾶτο· τά τε ὠνήματα τῷ πατρὶ ἐκ τοῦ δημοσίου γενόμενα ἐπιδεικνὺς, καὶ τὸ τελευταῖον ψήφισμα τὸ βεβαιοῦν τὰ Καίσαρι πεπραγμένα πάντα. Ὕβρεις τε πολλαὶ παρὰ τὰς δίκας ἦσαν αὐτῷ, καὶ τὸ τῆς ζημίας προὔκοπτεν ἐς ἄπειρον. Ὥστε Πέδιον καὶ Πινάριον (οὗτοι γὰρ τὴν ἐκ τῶν Καίσαρος διαθηκῶν τοῦ κληρονόμου μοῖραν εἶχον), πέμψασθαι τῷ Ἀντωνίῳ περί τε σφῶν αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ Καίσαρος, ὡς ἄδικα πασχόντων παρὰ τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς. Ὤοντό τε, αὐτὸν τὰ ἐς ὕβριν ἐκλύειν δεῖν μόνον, τὰ ἄλλα δὲ πάντα κυροῦν, ὅσα τῷ Καίσαρι πέπρακται. Ὁ δὲ ὡμολόγει μὲν, τὰ πρασσόμενα ἴσως ἐναντίον ἔχειν τι τοῖς συνεψηφισμένοις· καὶ τὰ ἐψηφισμένα δ᾽, ἔφη, τοῖς τότε δόξασιν ἐναντίως γεγράφθαι. Μόνης γὰρ τῆς ἀμνηστίας ἐπειγούσης, τὸ Μηδὲν ἀνατρέπειν τῶν προδιῳκημένων, οὐ τοῦ αὐτοῦ γε χάριν, οὐδ᾽ ἐφ᾽ ἅπασιν ἁπλῶς μᾶλλον, ἢ ἐς εὐπρέπειαν καὶ παρηγορίαν τοῦ δήμου, θορυβουμένου τούτοις, ἐπιγραφῆναι. Εἶναι δὲ δικαιότερον, τῇ γνώμῃ τοῦ ψηφίσματος μᾶλλον, ἢ τῷ ῥήματι χρωμένους, μὴ παρὰ τὸ εἰκὸς ἀντιπράττειν ἀνδράσι τοσοῖσδε, ἰδίων ἢ προγονικῶν κτήσεων κατὰ στάσιν ἐκπεσοῦσιν, ὑπὲρ νεανίσκου, τοσόνδε πλοῦτον ἀλλότριόν τε καὶ οὐκ ἰδιωτικὸν παρ᾽ ἐλπίδα λαβόντος, καὶ οὐκ ἐπιδεξίως, ἀλλ᾽ ἐς θρασύτητα, τῇ τύχῃ χρωμένου. Σφῶν μέντοι φείσεσθαι, τὸ μέρος νειμαμένων πρὸς Καίσαρα. Ὧδε μὲν ὁ Ἀντώνιος τοῖς ἀμφὶ τὸν Πινάριον ἀπεκρίνατο. Καὶ εὐθὺς ἐνέμοντο, ἵνα μὴ καὶ τὸ μέρος ἐν ταῖς δίκαις προσαπόλοιτο, οὐ σφῶν ἕνεκα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τόδε τοῦ Καίσαρος· ἔμελλον γὰρ αὐτῷ μετ᾽ οὐ πολὺ πάντα χαριεῖσθαι.

XXIII. Θέας δὲ πλησιαζούσης, ἣν ἔμελλεν ὑπὲρ

erga plebem studium, quum mox manifeste erumperet Antonii in eum inimicitia, quumque a senatu statim perquisitio pecuniarum publicarum esset decreta; timere plerique reipublicæ a Cæsare cœperunt, cum ob patris in milites atque plebem benevolentiam, tum propter gratiam quam a plebe nunc ipse tali erogatione esset initurus, propterque opum eidem accedentium amplitudinem, quæ cum, ut plerisque videbatur, non situra esset intra privati hominis modum sese continere. Sed magis etiam timebant Antonium, ne cum Cæsare, ut usu rerum propter ætatem carente, sic illustri juvene atque opulento, societatem iniret, et, postquam illum sibi obnoxium fecisset, ipse prior dominatum superioris Cæsaris occuparet. Alii vero præsenti rerum statu gaudebant; sperantes, non modo alterum ex illis alteri impedimento futurum, sed etiam divitias Cæsaris, instituta pecuniæ publicæ perquisitione, mox dissolutum iri, et inde opibus abundaturum ærarium, quod in bonis C. Cæsaris magnam partem illius pecuniæ essent inventuri.

XXII. Jamque multi ex his lites intentabant Cæsari, de prædiis, quæ in hæreditate paterna erant; cum singuli contra singula prædia, alius aliam, proferentes causam, tum contra pleraque communem illam, esse illa ex bonis publicatis proscriptorum aut exulum aut occisorum. Atque de his judicem poscebant ipsum Antonium, aut collegam ejus Dolabellam. Quod si quid et apud alios magistratus disceptabatur, ubique fere Cæsar Antonii in gratiam causa cadebat; quamquam prædia illa demonstrabat a patre de publico fuisse emta, et ad novissimum illud senatusconsultum provocabat, quo acta Cæsaris omnia confirmata erant. Injuriarumque plena in juvenem Cæsarem erant illa judicia; et jacturarum mulctarumque neque modus erat neque finis. Itaque Pedius etiam Pinariusque, quibus portio quædam hæreditatis Cæsarianæ cesserat, conquesti sunt apud Antonium de injuria, quæ et sibi et Octavio fieret, contra decretum diserte a senatu factum: censueruntque, ea tantum, quæ in contumeliam C. Cæsaris essent decreta, rescindi ab Antonio debuisse; cætera omnia, et quæ a C. Cæsare acta fuissent, confirmari effectaque dari. Neque vero negavit Antonius, pugnare quodammodo hæc, quæ nunc agantur, cum eis quæ senatusconsulto continerentur; sed nec ipsi senatusconsulto, ait, quemadmodum illud quidem literis consignatum sit, convenire cum sententia in qua tunc senatus fuisset. « Etenim non nisi necessitate, propter decretam simul injuriarum oblivionem, coactum senatum adjecisse illud, Ne quid ex anteactis rescinderetur: non quod id ipsum per se ita placuerit, aut in omnibus rebus sine exceptione debuerit valere; sed adjectum id esse solummodo temporis causa, et ad deliniendum populum, ob priorem illam partem decreti tumultuantem. Justum autem esse, mentem potius senatusconsulti valere, quam verba: nec tot civibus, qui per turbata reipublicæ tempora, possessionibus vel suis vel majorum suorum excidissent, temere adversari; et id quidem in unius gratiam adolescentuli, qui, majores quam pro privata conditione divitias præter spem nactus, fortuna ista non prouti conveniebat, sed ad audaciam, uteretur. Ipsis tamen se velle parcere, ubi, divisa cum Cæsare hæreditate, portionem suam abstulissent. » Post hoc Antonii responsum, statim Pinarius Pediusque, divisione reliquæ hæreditatis facta, portionem suam, ne et hanc litium contestatione amitterent, abstulerunt: quod quidem ipsum quoque non tam sui causa fecerunt, quam Cæsaris, cui paulo post ultro erant omnia largituri.

XXIII. Jamque instabant ludi, quos pro Bruto prætore

Βρούτου στρατηγοῦντος ἐπιδώσειν Γάϊος Ἀντώνιος, ὁ ἀδελφὸς Ἀντωνίου, καὶ τἆλλα τοῦ Βρούτου τῆς στρατηγίας ἐπιτροπεύων ἀπόντος, παρασκευή τε ἦν ἐς αὐτὴν δαψιλής, καὶ ἐλπὶς ἐν τῇ θέᾳ τὸν δῆμον ἐπικλασθέντα καταλέσειν τοὺς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἀντιθεραπεύων τὸ πλῆθος, ὅσον ἀργύριον ἐκ τῆς πράσεως ἐγίγνετο, ἀεὶ κατὰ μέρος τοῖς φυλάρχοις ἀνεδίδου νέμειν τοῖς φθάνουσι λαβεῖν· καὶ ἐς τὰ πωλητήρια περιιὼν, ἀποκηρύσσειν ἐκέλευεν ὅσου δύναιντο πάντα τοὺς πιπράσκοντας ὀλιγίστου, διά τε τὰς δίκας, ἀμφίβολα ἢ ἐπίφοβα ἔτι ὄντα, καὶ διὰ τὴν Καίσαρος σπουδήν. Ἅπερ αὐτῷ πάντα τὸν δῆμον ἐς εὔνοιαν ἤγειρε, καὶ ἐς ἔλεον, ὡς ἀναξίῳ τοιάδε πάσχειν. Ὡς δ' ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ καὶ τὴν ἴδιον αὐτοῦ περιουσίαν, ὅση τε παρὰ Ὀκταουίου τοῦ πατρὸς ἢ ἑτέρωθεν ἦν αὐτῷ, καὶ τὰ τῆς μητρὸς πάντα, καὶ τὰ Φιλίππου, καὶ τὸ μέρος τοῦ κλήρου Πινάριον καὶ Πέδιον αἰτήσας, προὔθηκεν ἐς τὴν διανέμησιν πιπράσκεσθαι, ὡς τῆς Καίσαρος περιουσίας οὐδ' ἐς τοῦτο μόνον ἀρκούσης διὰ τὰς ἐπηρείας· ὁ δῆμος, οὐκ ἔτι παρὰ τοῦ πρώτου Καίσαρος, ἀλλὰ παρὰ τοῦδε αὐτοῦ τὴν ἐπίδοσιν λογιζόμενος εἶναι, ἐκπαθῶς αὐτὸν ἠλέει, καὶ ἐπῄνουν, ὧδε πάσχοντα, καὶ ὧδε φιλοτιμούμενον· δῆλοί τε ἦσαν, οὐκ ἐς πολὺ τὴν ἐς αὐτὸν Ἀντωνίου ὕβριν ὑπεροψόμενοι.

XXIV. Διέδειξαν δὲ παρὰ τὰς Βρούτου θέας, πολυτελεστάτας δὴ γενομένας. Ἐμμίσθων γάρ τινων ἀνακραγόντων, καταλεῖν Βροῦτόν τε καὶ Κάσσιον, ἐπεὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῖς θέατρον συνεδημαγωγεῖτο ἐς τὸν ἔλεον, ἐσέδραμον ἀθρόοι, καὶ τὰς θέας ἐπέσχον, μέχρι τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν σβέσαι. Βροῦτος δὲ καὶ Κάσσιος, ἐπεὶ σφῶν τὰς ἐλπίδας τὰς ἐν ταῖς θέαις ὁ Καῖσαρ διέχεεν, ἔγνωσαν εἰς Συρίαν καὶ Μακεδονίαν, ὡς πρὸ Ἀντωνίου καὶ Δολοβέλλα σφίσιν ἐψηφισμένας, χωρεῖν καὶ βιάζεσθαι. Καὶ τῶνδε φανερῶν γενομένων, ἠπείγετο καὶ Δολοβέλλας ἐς τὴν Συρίαν, καὶ πρὸ Συρίας ἐς τὴν Ἀσίαν, ὡς χρηματιούμενος ἀπ' αὐτῆς. Ὁ δ' Ἀντώνιος, ἡγούμενος ἐς τὰ μέλλοντά οἱ δεήσειν δυνάμεως, τὴν ἐν Μακεδονίᾳ στρατιὰν, ἀρετῇ τε οὖσαν ἀρίστην καὶ πλήθει μεγίστην (ἓξ γὰρ ἦν τέλη), καὶ ὅσον ἄλλο πλῆθος αὐτοῖς τοξοτῶν καὶ ψιλῶν ἢ γυμνητῶν συνεζεύγνυτο, ἵππος τε πολλὴ, καὶ παρασκευὴ κατὰ λόγον ἐντελὴς, δοκοῦντα προσήκειν Δολοβέλλᾳ Συρίαν καὶ τὰ ἐς Παρθυαίους ἐπιτετραμμένῳ, διότι καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτοῖς ἐς Παρθυαίους ἔμελλε χρῆσθαι, πρὸς ἑαυτὸν ἐπενόει μετενεγκεῖν· ὅτι καὶ μάλιστα ἦν ἀγχοῦ, τὸν Ἰόνιον περάσαντα, εὐθὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ εἶναι.

XXV. Ἄφνω δὴ φήμη κατέσκηψε, Γέτας, τὸν θάνατον τὸν Καίσαρος πυθομένους, Μακεδονίαν πορθεῖν ἐπιτρέχοντας. Καὶ ὁ Ἀντώνιος τὴν βουλὴν ᾔτει τὸν στρατὸν, ὡς Γέταις ἐπιθήσων δίκην· ἔς τε γὰρ Γέτας αὐτὸν πρὸ Παρθυαίων Καίσαρι παρεσκευάσθαι, καὶ τὰ Παρθυαίων ἠρεμεῖν ἐν τῷ παρόντι. Ἡ μὲν οὖν βουλὴ τὴν φήμην ὑπενόει, καὶ τοὺς ἐπισκεψομένους ἔπεμψεν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸν φόβον αὐτῶν καὶ τὴν ὑπόνοιαν

Caius, Antonii frater, editurus erat, qui et cæteris in rebus vices absentis collegæ curabat. Eratque apparatus sumtuosus admodum, ea spe, ut spectaculis delinitus populus Brutum Cassiumque revocaret. Cæsar contra, ut sibi plebem conciliaret officiis, quantum pecuniæ colligebatur ex bonis divenditis, aliam post aliam præfectis tribuum tradebat, distribuendam inter tribules, prout quisque primus petiturus esset; obeundoque loca, ubi bona venumdabantur, præcones jubebat omnia minimo, quantum res pateretur, pretio proclamare; cum propter incertum periculosumque judiciorum eventum, tum propter ipsius Cæsaris in plebem studium. Quæ omnia ei et ad benevolentiam populi profuerunt, et ad commiserationem, ut indigni talibus injuriis. Ut vero, præter hanc hæreditatem, proprium etiam patrimonium ab Octavio ipsi relictum, et quidquid aliunde habuerat, insuperque materna omnia et Philippi bona, denique et hæreditatis Cæsarianæ portionem a Pinario et Pedio repetitam, venum proposuit; atque, his etiam opus esse ad persolvenda populo legata, significavit, quandoquidem ne ad hunc quidem usum bona Cæsaris, propter damna atque injurias acceptas, sufficerent: tum vero plebs hanc liberalitatem reputans non amplius superioris, sed hujus, esse Cæsaris, mirifico affectu et commiseratione complectebatur juvenem; collaudans ejus tum patientiam, tum magnificentiam, et aperte jam præ se ferens, non se laturam diutius Antonii adversus Cæsarem injurias.

XXIV. Illius affectus mox specimen edidit plebs in Bruti ludis, maximo sumtu exhibitis. Quum enim quidam ad hoc conducti clamitarent, revocandos esse Brutum et Cassium, dum hac arte reliquorum spectatorum animi tentantur, uti ad misericordiam exulum moverentur, incursu frequentissimo plebis subito est inhibitum spectaculum, donec cessasset illa postulatio. Tum vero Brutus et Cassius, ubi viderunt se hac spe demerendæ per ludos plebis frustratos per Cæsarem, statuerunt, in Syriam Macedoniamque, ut prius sibi, quam Antonio et Dolabellæ, decretas, per vim invadere. Quod consilium postquam compertum est, ipse quoque Dolabella properavit in Syriam obiter invisurus Asiam, ut inde pecunias colligeret. At Antonius, ratus sibi ad ea quæ instarent opus fore copiis, nec ignarus Macedonicum exercitum cum virtute præstare, tum numero (erant enim sex legiones, eisque adjuncta magna manus sagittariorum et levis armaturæ velitumque, equitatus præterea numerosus, reliquusque apparatus absolutissimus) : illum igitur exercitum, quamvis videretur deberi Dolabellæ propter decretum ei bellum Parthicum, quandoquidem et Cæsar contra Parthos apparatus illos fecerat, ad se tamen pertrahere cogitavit; præsertim quoniam propter propinquitatem statim, trajecto mari supero, adesse idem exercitus posset in Italia.

XXV. Et repente sparsa est fama, Getas, cognita morte Cæsaris, incursionibus vastare Macedoniam. Antoniusque a senatu exercitum petiit, quo de hostibus sumeret pœnas; dicens, contra Getas illum prius, quam contra Parthos, a Cæsare fuisse paratum; et pacata esse in præsentia omnia circa Parthicos fines. Senatus, cui suspectus ille rumor erat, misit qui provinciam inspicerent. Antonius autem,

ἐκλύων, ἐψηφίσατο, Μὴ ἐξεῖναι τῷ κατὰ μηδεμίαν αἰτίαν περὶ Δικτάτωρος ἀρχῆς μήτε ἐπιψηφίζειν, μήτε λαβεῖν διδομένην· ἢ τὸν ἐκ τῶνδέ τινος ὑπεριδόντα νηποινεὶ πρὸς τῶν ἐντυχόντων ἀναιρεῖσθαι. Καὶ τῷδε μάλιστα ἑλὼν τοὺς ἀκούοντας, καὶ τοῖς ὑπὲρ Δολοβέλλα πράττουσι συνθέμενος ἓν τέλος δώσειν, ᾑρέθη τῆς ἐν Μακεδονίᾳ δυνάμεως εἶναι στρατηγὸς αὐτοκράτωρ. Καὶ ὁ μὲν ἔχων ἃ ἐβούλετο, Γάϊον τὸν ἀδελφὸν αὐτίκα σὺν ἐπείξει τὸ δόγμα φέροντα τῷ στρατῷ διεπέμπετο. Οἱ δὲ ἐπισκέπται τῆς φήμης ἐπανελθόντες, Γέτας ἔλεγον οὐχ ἰδεῖν ἐν Μακεδονίᾳ· προσέθεσαν δέ, εἴτε ἀληθές, εἴθ' ὑπ' Ἀντωνίου διδαχθέντες, ὅτι δέος ἦν, μή, τῆς στρατιᾶς ποι μετελθούσης, οἱ Γέται τὴν Μακεδονίαν ἐπιδράμοιεν. Ὧδε μὲν εἶχε τὰ ἐν Ῥώμῃ.

XXVI. Κάσσιος δὲ καὶ Βροῦτος χρήματα καὶ στρατιὰν συνέλεγον· καὶ Τρεβώνιος, ὁ τῆς Ἀσίας ἡγούμενος, τὰς πόλεις αὐτοῖς ἐτείχιζε, καὶ Δολοβέλλαν ἐλθόντα οὐκ ἐδέχετο οὔτε Περγάμῳ οὔτε Σμύρνῃ, ἀλλὰ μόνην ἀγορὰν ἔξω τείχους ὡς ὑπάτῳ προυτίθει. Ἐπιχειροῦντος δ' ἐκείνου σὺν ὀργῇ τοῖς τείχεσι, καὶ οὐδὲν ἀνύοντος, ὁ Τρεβώνιος αὐτὸν ἔφη δέξεσθαι Ἐφέσῳ, καὶ ἐς τὴν Ἔφεσον εὐθὺς ἀπιόντι τοὺς ἐφεψομένους ἐκ διαστήματος ἔπεμπεν. Οἳ νυκτὸς ἐπιγενομένης ἀπιόντα τὸν Δολοβέλλαν ὁρῶντες, καὶ οὐδὲν ἔτι ὑπονοοῦντες, ὀλίγους σφῶν ὑπολιπόντες ἕπεσθαι αὐτῷ, ἐς τὴν Σμύρναν ἐπανῆλθον. Καὶ τοὺς ὀλίγους ὁ Δολοβέλλας ἐνεδρεύσας τε καὶ περιλαβών, ἔκτεινε, καὶ ἦλθε τῆς αὐτῆς ἔτι νυκτὸς ἐς Σμύρναν· καὶ αὐτὴν ἀφύλακτον εὑρών, εἷλε διὰ κλιμάκων. Τρεβώνιος δὲ τοῖς συλλαμβάνουσιν αὐτὸν ἔτι εὐναζόμενον ἡγεῖσθαι πρὸς Δολοβέλλαν ἐκέλευεν, ἕψεσθαι γὰρ αὐτοῖς ἑκών. Καί τις τῶν λοχαγῶν αὐτὸν ἐπισκώπτων ἠμείψατο, Ἴθι σύ, δεῦρο τὴν κεφαλὴν καταλιπών· ἡμῖν γὰρ οὐ σέ, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν ἄγειν προστέτακται. Καὶ τόδε εἰπών, εὐθὺς ἀπέτεμε τὴν κεφαλήν. Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ Δολοβέλλας μὲν αὐτὴν προσέταξεν ἐπὶ τοῦ στρατηγικοῦ βήματος, ἔνθα ὁ Τρεβώνιος ἐχρημάτιζε, προτεθῆναι. Ἡ στρατιὰ δέ, σὺν ὀργῇ, καὶ ὁ οἰκετικὸς ἄλλος ὅμιλος αὐτῆς, ἐπεὶ τοῦ φόνου Καίσαρος ὁ Τρεβώνιος μετεσχήκει, καὶ κτεινομένου τὸν Ἀντώνιον ἐν ὁμιλίᾳ περὶ θύρας τοῦ βουλευτηρίου περιεσπάκει, ἔς τε τὸ ἄλλο σῶμα αὐτοῦ ποικίλως ἐνύβριζον, καὶ τὴν κεφαλὴν οἷα σφαῖραν ἐν λιθοστρώτῳ πόλει διαβάλλοντες ἐς ἀλλήλους ἐπὶ γέλωτι, συνέχεόν τε καὶ συνέτριψαν. Καὶ πρῶτος ὅδε τῶν φονέων δίκην τήνδε ἐδεδώκει.

XXVII. Ὁ δ' Ἀντώνιος ἐς τὴν Ἰταλίαν τὸν στρατὸν ἐκ τῆς Μακεδονίας διενεγκεῖν ἐπενόει. Καὶ προφάσεως ἄλλης ἐς τοῦτο ἀπορῶν, ἠξίου τὴν βουλὴν ἀντὶ τῆς Μακεδονίας ἐναλλάξαι οἱ τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Κελτικήν, ἧς ἡγεῖτο Δέκμος Βροῦτος Ἀλβῖνος· εἰδὼς μέν, ὅτι καὶ ὁ Καῖσαρ ἐκ τῆσδε τῆς Κελτικῆς ὁρμώμενος ἐκράτησε Πομπηΐου· ὡς δὲ τὸν στρατὸν δόξων οὐκ ἐς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἐς τὴν Κελτικὴν, μετακαλεῖν. Ἡ δὲ βουλή, τήνδε τὴν Κελτικὴν ἀκρόπολιν ἐπὶ σφίσιν,

quo magis metum ac suspicionem eximeret, legem tulit: Ne quis ullam ob causam de Dictatore creando referret, neve quis dictaturam oblatam acciperet: qui contra fecerit, cum licere a quovis impune interimi. Atque hoc maxime artificio deceptis patribus, pactus cum Dolabellæ amicis, traditurum se illi unam legionem imperator Macedonicarum copiarum creatus est. Quo impetrato, mox Caium fratrem cum senatusconsulto properare jussit ad exercitum. Exploratores vero inde reversi, negabant quidem, se Getas ullos vidisse in Macedonia: addiderunt autem, sive vere, sive ab Antonio moniti, metum esse, ne, si deducatur inde exercitus, excurrant Getæ in provinciam.

XXVI. Dum hæc in Urbe geruntur, Cassius Brutusque exercitum et pecunias colligebant: et Trebonius, Asiæ præses, urbes in eorum usum muniebat. Dolabellamque, quum in Asiam advenisset, idem Trebonius et Pergamo et Smyrna exclusit; foro tantum extra mœnia ei præbito, tamquam consuli. Quumque iratus Dolabella oppugnationem frustra tentasset, pollicitus est Trebonius, se intromissurum cum in Ephesum; et misit e suis, qui consulem illuc proficiscentem ex intervallo sequerentur. Qui quum sub noctem longius cum progressum vidissent, nihil amplius veriti, paucis ad eum sequendum relictis, Smyrnam sunt reversi. Dolabella paucos illos, insidiis circumventos, delevit: et eadem nocte Smyrnam incustoditam nactus, scalis ad mœnia admotis, cepit. Trebonius, in cubili deprehensus, rogabat, ut ad consulem duceretur, ultro se esse secuturum. Tum quidam ex centurionibus irridens, Ibis, inquit, quocunque voles, sed relicto capite: nos enim jussi sumus, non te, sed caput, afferre: et cum dicto caput illi abscidit. Id Dolabella prima luce proponi jussit in sella prætoria, in qua ille jus reddere consueverat. Sed milites, cum reliqua castrensi turba, irati ut conjurationis participi, qui dum Cæsar occideretur, Antonium sermone circa fores curiæ distinuisset, reliquum ejus corpus variis affecerunt contumeliis, et ipsum caput per vias urbis lapide stratas, sibi invicem pro pila mittentes per ludibrium, ita contriverunt, ut non appareret facies. Itaque primus parricidarum Trebonius talem pœnam luit.

XXVII. At Antonius exercitum e Macedonia cogitabat transportare in Italiam. Et quum aliam ad id occasionem non inveniret, petiit a senatu, ut permutatis provinciis liceret sibi obtinere citeriorem Galliam, cui D. Brutus Albinus tum præerat. Scilicet non erat immemor Antonius, Cæsarem quoque ex eadem provincia cum exercitu digressum, Pompeium superasse: simul vero sic fore sperabat, ut ipse non in Italiam sed in Galliam, revocare copias illas videretur. At senatus, eamdem illam Galliam arcem bel-

ἡγουμένη, ἐδυσχέραινέ τε, καὶ τῆς ἐνέδρας τότε πρῶτον ᾔσθοντο, καὶ τὴν Μακεδονίαν δόντες αὐτῷ μετενόουν. Ἰδίᾳ τε αὐτῶν οἱ δυνατοὶ ἐπέστελλον τῷ Δέκμῳ, τῆς ἀρχῆς ἐγκρατῶς ἔχεσθαι, καὶ στρατὸν ἄλλον καὶ χρήματα ἀγείρειν, εἰ πρὸς Ἀντωνίου βιάζοιτο. Οὕτως ἐδεδοίκεσάν τε καὶ ἐν ὀργῇ τὸν Ἀντώνιον εἶχον. Ὁ δὲ ἀντὶ μὲν τῆς βουλῆς ἐπενόει τὸν δῆμον αἰτῆσαι νόμῳ τὴν Κελτικήν, ᾧ τρόπῳ καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτὴν πρότερον εἰλήφει, καὶ Συρίαν Δολοβέλλας ὑπογύως. Ἐς δὲ φόβον τῆς βουλῆς, τὴν στρατιὰν ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐκέλευε Γαΐῳ τὸν Ἰόνιον περᾶν αὐτίκα· καὶ ὁ μὲν ἔμελλε ποιήσειν ὡς προσετέτακτο.

XXVIII. Θέαι δ' ἦσαν, ἃς Κριτώνιος ἀγορανομῶν ἔμελλε τελέσειν· καὶ ὁ Καῖσαρ ἐς τὰς θέας τῷ πατρὶ τόν τε χρύσεον θρόνον καὶ στέφανον παρεσκεύαζεν, ἅπερ αὐτῷ κατὰ πάσας θέας ἐψηφίσαντο προτίθεσθαι. Τοῦ Κριτωνίου δὲ εἰπόντος, οὐκ ἀνέξεσθαι τιμωμένου Καίσαρος ἐν ταῖς αὐτοῦ δαπάναις, ὁ Καῖσαρ αὐτὸν ἐς τὸν Ἀντώνιον ἦγεν, ὡς ὕπατον. Ἀντωνίου δὲ εἰπόντος, ἐς τὴν βουλὴν ἐπανοίσειν· χαλεπήνας ὁ Καῖσαρ, Ἀνάφερε, εἶπεν· ἐγὼ δὲ τὸν θρόνον, ἕως ἂν ᾖ τὸ δόγμα, προθήσω. Καὶ ὁ Ἀντώνιος χαλεπήνας, ἐκώλυσεν. Ἐκώλυσε δὲ καὶ ἐν ταῖς ἑξῆς θέαις, ἔτι παραλογώτερον, ἃς αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐτέλει, ἀνακειμένας ἐκ τοῦ πατρὸς Ἀφροδίτῃ Γενετείρᾳ, ὅτεπερ αὐτῇ καὶ τὸν νεὼν ὁ πατὴρ τὸν ἐν ἀγορᾷ ἅμα αὐτῇ ἀγορᾷ ἀνετίθει. Τότε δὴ καὶ μάλιστα μῖσος ἤδη σαφὲς ἐκ πάντων ἐς τὸν Ἀντώνιον ἐγίγνετο, ὡς οὐχ ἐς τὸν νῦν Καίσαρα φιλονεικοῦντα μᾶλλον, ἢ ἐς τὸν πρότερον ὑβρίζοντα ἀχαρίστως. Αὐτός τε ὁ Καῖσαρ, μετὰ πλήθους, οἷα φρουρᾶς, τὸν δῆμον καὶ τοὺς εὖ τι παθόντας ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοὺς ἐκείνῳ στρατευσαμένους, περιθέων, ἐπιφθόνως ἱκέτευεν, οὐ μὲν αὐτοῦ τοιάδε καὶ τοσάδε πάσχοντος ὑπερορᾶν καὶ ἀμελεῖν ἑκόντες· Καίσαρι δὲ τῷ σφῶν αὐτοκράτορι καὶ εὐεργέτῃ ἀμύνειν ἀτιμουμένῳ πρὸς Ἀντωνίου· ἀμύνειν δὲ καὶ σφίσιν αὐτοῖς, οὐδὲν ἕξουσι βέβαιον ὧν εἰλήφασι παρὰ Καίσαρος, εἰ μηδὲ αὐτῷ Καίσαρι μενεῖ τὰ ἐψηφισμένα βέβαια. Ἀντωνίου τε πανταχοῦ τῆς πόλεως ἐς τὰ ὑψηλὰ ἀναπηδῶν κατεβόα· « Καίσαρι μὲν δι' ἐμὲ μήτε ὀργίζεσθαι, μήτε ἐνυβρίζειν, εὐεργέτῃ σοῦ μάλιστα, ὦ Ἀντώνιε, ἐς τὰ μάλιστα γεγενημένῳ· ἐμοὶ δὲ τῶν μὲν ὕβρεων, ἐς ὅσον θέλεις, ἐμφορεῖσθαι· τὴν δὲ τῆς οὐσίας ἁρπαγὴν ἐπισχεῖν, μέχρι τοὺς πολίτας κομίσασθαι τὴν διανέμησιν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἔχειν· ἀρκέσειν γὰρ ἐμοὶ πενομένῳ τήν τε τοῦ πατρὸς δόξαν, ἂν διαμένῃ, καὶ τὴν τοῦ δήμου διανέμησιν, ἐὰν ἐάσῃς δοθῆναι. »

XXIX. Ἐφ' οἷς ἤδη παρὰ πάντων συνεχεῖς ἐγίγνοντο καὶ φανεραὶ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου βοαί. Ἀπειλησαμένου δὲ αὐτοῦ τῷ Καίσαρι πικρότερον, καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐξενεχθείσης ἐς τὸ φανερὸν, ἔτι μᾶλλον ἅπαντες ὥρμηντο· καὶ οἱ τῆς φρουρᾶς Ἀντωνίου ταξίαρχοι, ἐστρατευμένοι τε Καίσαρι τῷ προτέρῳ, καὶ ἐς τὰ μέγιστα ὑπ' Ἀντωνίου τότε προτιμώμενοι, τὴν ὕβριν

il adversus se esse ratus, indignissime tulit: et nunc primum insidias Antonii sentientem pœnitere cœpit, concessisse ei Macedoniam. Jamque privatim hi ex senatoribus, qui plurimum poterant, scripserunt Decimo, ut constanter retineret provinciam, augeret exercitum, pecunias colligeret, ne forte vi prævaleret Antonius: adeo et timebant hunc simul et oderant. Ad plebem hinc, omisso senatu, conversus Antonius rogationem tulit de Gallia; qua ratione et olim Cæsar quoque impetraverat eamdem provinciam, et nuper Dolabella Syriam. Ad timorem autem senatui incutiendum, mandavit Caio fratri, confestim copias trajiceret Brundusium: quod ille facturus erat, ita ut jussus est.

XXVIII. Interea tempus instabat ludorum, quos editurus erat ædilis Critonius: et Cæsar patri sellam auream ponere cum corona parabat, id quod ex senatusconsulto in perpetuum ludis omnibus illi fuerat decretum. Quumque negaret Critonius, se passurum honorari Cæsarem in iis ludis quos ipse suo sumtu faceret, Cæsar illum ad Antonium duxit, ut ad consulem. Qui postquam, ea de re ad senatum se relaturum, dixit, indignatus Cæsar, Defer, inquit: ego, dum valebit senatusconsultum, sellam proponam. Id Antonius exasperatus prohibuit: nec hoc contentus, prohibuit idem magis etiam præter rationem ludis proxime secutis, quos Cæsar ipse celebravit, in honorem Veneris Genetricis institutos a patre, quum ædem deæ in foro et ipsum forum ille dedicaret. Quod Antonii factum maxime exceptum est publico odio, quasi non tam ad æmulationem, quæ illi cum juniore intercedebat Cæsare, quam ad ingratitudinem adversus superiorem Cæsarem, pertinens. Jamque ipse Cæsar, multitudine hominum in satellitii modum stipatus, discurrebat per plebem; beneficiarios præsertim patris et veteranos supplex prehensans ad movendam adversario invidiam, oransque primum quidem « ne se tot ac tantas sustinentem injurias despicerent, ultroque negligerent; maxime vero, ut C. Cæsarem, imperatorem suum, optime de ipsis meritum, vindicarent a contumelia, qua eum Antonius afficeret, denique ut consulerent ipsi sibi, propugnarentque accepta a Cæsare beneficia, quæ rata esse non possent, si ne ea quidem decreta, quæ in ipsius Cæsaris honorem essent facta, rata manerent. » Passimque per urbem, ex editioribus locis, publice vociferabatur in Antonium: « At Cæsari tandem desine mea causa esse iratus! Desine injurias contumeliasque congerere in eum, qui te maxime, Antoni, maximis cumulatissimisque beneficiis ornavit. In me contumelias tuas ad satietatem, quousque libet, effunde! Modo a bonorum ejus direptione tempera tantisper dum civibus, quæ illis legata sunt, distributa erunt. Reliqua omnia tibi tene! Mihi, quantumvis inopi, sufficiet patris gloria, si modo per te ea mansura est; et tantum, quantum erogare in populum debeo, modo tu me hoc solvere debitum patiaris! »

XXIX. Jamque post hæc vulgo omnium voces aperte et sine intermissione contra Antonium jactabantur. Quumque acrius etiam interminatus esset Antonius Cæsari, et eæ minæ vulgatæ essent, magis accensi sunt omnium animi: et tribuni Antoniani præsidii, qui sub Cæsaris patre militarant, et apud ipsum consulem in summo erant pretio, hortari eum cœperunt, ut temperaret injuriis, cum suamet

αὐτὸν ἐπισχεῖν ἠξίουν καὶ διὰ σφᾶς καὶ δι' ἑαυτόν, ὑπὸ Καίσαρι στρατευσάμενον, καὶ τῶνδε τῶν οἱ παρόντων ἀγαθῶν παρ' ἐκείνου τυχόντα. Συγγιγνώσκων οὖν ὁ Ἀντώνιος ἀληθέσιν οὖσι τούτοις, καὶ τοὺς προφέροντας αὐτὰ αἰδούμενος, ἤδη δέ τι καὶ τοῦ Καίσαρος αὐτοῦ διὰ τὸν δῆμον ἐς τὴν ἀλλαγὴν τῆς Κελτικῆς δεόμενος, ὡμολόγει τοῖς λεγομένοις· καὶ ἐπώμνυεν, αὐτὰ καὶ οἷ πάνυ ἀβούλητα εἶναι, τῆς δὲ γνώμης τοῦ νεανίσκου ἕνεκεν μετατίθεσθαι, ἐπηρμένου τε ἐπαχθῶς, ἔτι τηλικοῦδε ὄντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος αἰδέσιμον ἢ τίμιον ἐς πρεσβυτέρους τε καὶ ἐς ἄρχοντας. Ἅπερ αὐτοῦ μὲν χάριν τοῦ νεανίσκου χρῄζειν ἔτι νουθεσίας· σφῶν δὲ τῶν ταῦτα ἀξιούντων ἕνεκα αὐτὸς καθέξειν τῆς ὀργῆς, καὶ ἐς τὴν προτέραν ἑαυτοῦ φύσιν τε καὶ γνώμην ἐπανήξειν, ἢν κἀκεῖνος ἀπέχηται τῆς ἀμετρίας.

ipsorum causa, tum et ipsius, qui non minus, quam ipsi, sub Cæsare militasset, et qui eidem Cæsari illud fortunæ fastigium, in quo tunc esset constitutus, acceptum ferret. Quæ vere dicta intelligens Antonius, et pudore erga hos qui eum monebant ductus, cessit eo facilius, quod Cæsaris apud plebem gratiosi indigeret opera in permutandis provinciis, asseverabatque jurejurando, nec suum plane id esse consilium, sed ipsius tantum Cæsaris causa mutatum ab se esse animum; ut adolescens ante maturam ætatem feroculus, et grandiorum ac magistratuum parum reverens, ita ut opus haberet, fieret castigatior: in gratiam autem deprecantium remissurum iram, et rediturum ad naturam suam ac voluntatem pristinam, modo ille fiat modestior. »

XXX. Ταῦτα οἱ ταξίαρχοι ἀσπασάμενοι, συνῆγον ἀμφοτέρους. Οἱ δὲ ἐπεμέμφοντο ἀλλήλοις, καὶ συνέβαινον ἐς φιλίαν. Ὅ τε νόμος ὁ περὶ τῆς Κελτικῆς προὐγράφετο αὐτίκα, ὀῤῥωδούσης πάνυ τῆς βουλῆς· καὶ ἐπινοούσης, εἰ μὲν ὁ Ἀντώνιος αὐτὸν προβουλεύοι, κωλύειν προβουλευόμενον, εἰ δὲ ἀπροβούλευτον ἐς τὸν δῆμον ἐσφέροι, τοὺς δημάρχους ἐκ κώλυσιν ἐπιπέμπειν. Ἦσαν δ' οἳ καὶ τὸ ἔθνος ὅλως ἐλευθεροῦν ἡγεμονίας ἠξίουν· οὕτως ἐδεδοίκεσαν ἀγχοῦ τὴν Κελτικὴν οὖσαν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος αὐτοῖς ἀντενεκάλει, εἰ Δέκμῳ μὲν αὐτὴν πιστεύουσιν, ὅτι Καίσαρα ἀπέκτεινεν, αὐτῷ δ' ἀπιστοῦσιν, ὅτι οὐκ ἀπέκτεινε τὸν καταστρεψάμενον αὐτὴν καὶ κλίναντα ἐς γόνυ· ἀποῤῥίπτων ἤδη ταῦτα φανερῶς ἐς ἅπαντας, ὡς ἐφηδομένους τοῖς γεγονόσιν. Ἐλθούσης δὲ τῆς κυρίας ἡμέρας, ἡ μὲν βουλὴ τὴν φυλέτιν ἐνόμιζεν ἐκκλησίαν συλλεγήσεσθαι· οἱ δὲ νυκτὸς ἔτι τὴν ἀγορὰν περισχοινισάμενοι, τὴν λοχῖτιν ἐκάλουν, ἀπὸ συνθήματος ἐληλυθυῖαν. Καὶ ὁ δημότης λεώς, ἀχθόμενος τῷ Ἀντωνίῳ, συνέπρασσεν ὅμως, διὰ τὸν Καίσαρα, ἐφεστῶτα τοῖς περισχοινίσμασι καὶ δεόμενον. Ἐδεῖτο δὲ μάλιστα μέν, ἵνα μὴ Δέκμος ἄρχοι χώρας τε ἐπικαίρου καὶ στρατιᾶς, ἀνδροφόνος ὢν τοῦ πατρός· ἐπὶ δὲ τούτῳ, καὶ ἐς χάριν Ἀντωνίου συνηλλαγμένου. Προσεδόκα δὲ ἄρα τι καὶ αὐτὸς ἀντιλήψεσθαι παρὰ Ἀντωνίου. Διαφθαρέντων δὲ χρήμασι τῶν δημάρχων ὑπ' Ἀντωνίου, καὶ κατασιωπώντων, ὁ νόμος ἐκυροῦτο· καὶ ὁ στρατὸς Ἀντωνίῳ μετ' αἰτίας εὐπρεποῦς ἤδη τὸν Ἰόνιον ἐπέρα.

XXX. Hoc responso gavisi tribuni, ambos deduxerunt ad colloquium: et post mutuas expostulationes, reconciliati sunt Cæsar et Antonius. Ac mox de Gallia provincia lex promulgata est, magno metu senatus: cogitantis, si quidem de ea ad se referat Antonius, prohibere rem, quod si, inconsulto senatu, rogationem tulerit ad populum, per tribunos plebis intercedere. Nec deerant, qui censerent libertate omnino donandam eam provinciam; tam formidolosa erat illius vicinitas. Antonius vero exprobrabat eis, quod commisissent eam interfectori Cæsaris Decimo, et sibi committere gravarentur, eo quod non interfecerit labefactatorem Galliæ subversoremque: manifeste ita taxans universos, ut lætantes iis quæ accidissent. Postquam autem dies præstituta venit, senatus volebat ut essent tributa [*potius*, centuriata] comitia: sed Antonius cum suis, ante lucem funibus circumsepto foro, centurias [*potius*, tribus] ex composito vocabat ad suffragia. Tum plebs, quamvis infensa Antonio, in ejus favorem tamen suffragia tulit, propter Cæsarem adstantem septis et pro illo deprecantem; qui id faciebat ea potissimum de causa, ne Decimus provinciæ tam opportunæ cum exercitu præesset, unus ex patris percussoribus: præterea ut Antonio nuper reconciliato gratificaretur; nam et ipse ab illo vicissim exspectabat aliquam mutuam gratiam. Et quia tribunos plebis Antonius corruperat, silentibus eis, perlata lex est: et exercitus mox, honesto jam prætextu, transportatus est Antonio in Italiam.

XXXI. Τῶν δὲ δημάρχων τινὸς ἀποθανόντος, ἐς τὴν αὐτοῦ χειροτονίαν ὁ Καῖσαρ συνέπρασσε Φλαμινίῳ· καὶ ὁ δῆμος, οἰόμενος αὐτὸν ἐπιθυμοῦντα τῆς ἀρχῆς διὰ τὸ νεώτερον τῆς ἡλικίας οὐ παραγγέλλειν, ἐπενόουν ἐν ταῖς χειροτονίαις δήμαρχον ἀποφῆναι τὸν Καίσαρα. Ἡ δὲ βουλὴ τῆς αὐξήσεως ἐφθόνει, καὶ ἐδεδοίκει, μὴ δημαρχῶν τοὺς φονέας τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὸν δῆμον ἐς δίκην ἀπαγάγοι. Ἀντώνιός τε, τῆς ἄρτι συγκειμένης πρὸς τὸν Καίσαρα φιλίας ὑπεριδών, εἴτε ἐς χάριν τῆς βουλῆς ἢ παρηγορίαν, ἀχθομένης τῷ περὶ τῆς Κελτικῆς νόμῳ, εἴτε ἀπ' οἰκείας γνώμης, προὔγραφεν ὡς ὕπατος,

XXXI. Defuncto deinde uno ex tribunorum plebis collegio, comitiis tribunitiis Cæsar Flaminio favebat: plebs vero, ipsum rata ejus honoris cupidum, quamvis propter immaturam ætatem non profiteretur nomen inter candidatos, volebat Cæsarem tribunum declarare suis suffragiis. Senatus vero invidebat ei hanc honoris accessionem; timens, ne, potestatem adeptus, inimicos cædis paternæ reos citaret in judicium populi. Antonius quoque, contemta nova Cæsaris amicitia, sive in gratiam senatus consolationemve, moleste ferentis legem de Gallia, sive ex propria sententia, proposuit edictum consulare: ne contra leges quidquam

μηδενὶ Καίσαρα ἐγχειρεῖν παρανόμως, ἢ χρήσεσθαι κατ' αὐτοῦ παντὶ μέτρῳ τῆς ἐξουσίας. Ἀχαρίστου δ' ἐς τὸν Καίσαρα, καὶ ὑβριστικῆς ἅμα ἐς αὐτὸν καὶ τὸν δῆμον τῆς προγραφῆς γενομένης, ὁ μὲν δῆμος διώργιστο, καὶ φιλονεικήσειν ἔμελλον ἐς ταῖς χειροτονίαις· ὥστε δεῖσαι τὸν Ἀντώνιον, καὶ ἀνελεῖν τὴν χειροτονίαν, τοῖς ὑπολοίποις τῶν δημάρχων ἀρκούμενον. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὡς σαφῶς ἐπιβουλευόμενος ἤδη, πολλοὺς περιέπεμπεν ἔς τε τὰς τοῦ πατρὸς ἀποικίδας πόλεις, ἐξαγγέλλειν ἃ πάσχοι, καὶ τὴν ἑκάστων γνώμην καταμανθάνειν· ἔπεμπε δὲ καὶ ἐς τὰ Ἀντωνίου στρατόπεδα ἐπιμίγνυσθαί τινας ἀγορὰν φέροντας, καὶ ἐντυγχάνειν τοῖς θαῤῥοῦσι μάλιστα, καὶ ἐς τὸ πλῆθος διαῤῥιπτεῖν ἀφανῶς βιβλία. Καὶ ὁ μὲν ἀμφὶ ταῦτα ἦν.

XXXII. Οἱ ταξίαρχοι δὲ αὖθις παρὰ Ἀντωνίου καιρὸν αἰτήσαντες, ἔλεγον· « Ἡμεῖς, ὦ Ἀντώνιε, καὶ ὅσοι ἄλλοι μετὰ σοῦ Καίσαρι στρατευσάμενοι τήν τε ἡγεμονίαν αὐτῷ συνεστησάμεθα, καὶ ἐς τὰ καθ' ἡμέραν αὐτῆς ὑπηρέται γιγνόμενοι διετελοῦμεν, ἔχθει μὲν ἴσῳ καὶ ἐπιβουλῇ τοὺς φονέας αὐτοῦ γιγνώσκομεν εἰς ἡμᾶς χρωμένους, καὶ τὴν βουλὴν ἐκείνοις ἐπιτρέπουσαν. Τοῦ δήμου δ' ἐξελάσαντος αὐτοὺς, ἀνεθαῤῥήσαμεν, οὐ πάντη τὰ Καίσαρος δρῶντες ἄφιλα, οὐδὲ ἀμνήμονα, οὐδὲ ἀχάριστα. Τὴν δ' ἐς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν εἴχομεν ἐν σοὶ, φίλῳ τε Καίσαρος ὄντι, καὶ ἡγεμονικωτάτῳ μετ' ἐκεῖνον ἐκ πάντων, καὶ ἄρχοντι νῦν ἡμῶν, καὶ ἐς τὰ μάλιστα ἐπιτηδείῳ. Ἀναφυομένων δὲ τῶν ἐχθρῶν, καὶ θρασέως ἔς τε Συρίαν καὶ Μακεδονίαν βιαζομένων, καὶ χρήματα καὶ στρατιὰν ἐφ' ἡμᾶς συνιστάντων, καὶ τῆς βουλῆς σοι Δέκμον ἐπαλειφούσης, καὶ σοῦ τὰς φροντίδας ἐς τὴν Καίσαρος τοῦ νέου διαφορὰν δαπανῶντος, δέδιμεν εἰκότως, μὴ ἐς τὸν μέλλοντα καὶ ὅσον οὔπω παρόντα πόλεμον ἡ στάσις ὑμῶν τῷ πολέμῳ συνεπιθῆται, καὶ διαπραχθῇ τοῖς ἐχθροῖς καθ' ἡμῶν, ἃ βούλονται. Ὧν ἐνθυμηθέντα σε ἀξιοῦμεν, ὁσίας τε χάριν ἐς τὸν Καίσαρα, καὶ φειδοῦς ὑπὲρ ἡμῶν οὐδὲν ἐπιμέμπτων σοι γενομένων, καὶ πρὸ ἡμῶν αὐτοῦ σοῦ τῶν συμφερόντων οὕνεκα, ἕως ἔτι δύνασαι, Καίσαρι μὲν, ὅπερ ἀρκέσει μόνον, συνεπαμῦναι τοὺς φονέας τιμωρουμένῳ· σὲ δὲ αὐτίκα δυναστεύειν, ἐν ἀμερίμνῳ γενόμενόν τε, καὶ ἡμᾶς γενέσθαι παρασκευάσαντα, τούς ὑπέρ τε σφῶν αὐτῶν καὶ ὑπὲρ σοῦ δεδιότας. »

XXXIII. Τοσαῦτα τοὺς ταξιάρχους εἰπόντας ὁ Ἀντώνιος ὧδε ἠμείψατο· « Ὅση μὲν εὐνοίᾳ καὶ σπουδῇ πρὸς Καίσαρα περιόντα ἐχρώμην, φιλοκινδυνότατος ἐκ πάντων ἐς τὰς ἐκείνου χρείας γενόμενος, ἴστε σαφῶς, συστρατευσάμενοί τε καὶ γιγνομένοις παρατυχόντες. Ὅση δ' αὖ κἀκεῖνος εἰς ἐμὲ χάριτι καὶ προτιμήσει χρώμενος διετέλει, οὐ μαρτυρεῖν ἐμὲ δίκαιον. Ἄμφω δὲ ταῦτα καὶ οἱ φονεῖς εἰδότες, συνετίθεντο κἀμὲ Καίσαρι συνανελεῖν, ὡς ἐμοῦ περιόντος οὐ καθέξοντες ὧν ἐπενόουν. Καὶ ὅστις αὐτοὺς μετέπεισε τῆς γνώμης, οὐκ εὐνοίᾳ τῆς ἐμῆς σωτηρίας ἔπεισεν, ἀλλ' εὐπρεπείᾳ τυραννοκτονίας, ὡς μὴ δοκῶσι πολλοὺς, ὥσπερ ἐχθροὺς,

Cæsar aggrederetur; si secus fecisset, animadversurum se in eum pro potestate. Id edictum, ingratitudinem erga Cæsarem cum injuria plebis conjunctam præferens, haud levem indignationem movit multitudini : et apparebat, magnam contentionem imminere proximis comitiis. Quapropter timens Antonius, sustulit comitia, contentus reliquo tribunorum numero. At Cæsar, manifeste jam impugnari se videns, mittebat circa patris sui colonias, qui nunciarent quantum patiatur, et singularum voluntatem explorarent. Misit autem ad Antonii quoque exercitum nonnullos, qui specie inferendi commeatus miscerent sermones cum militibus, et audacissimum quemque maxime solicitarent, libellosque in turbam occulte spargerent.

XXXII. Quibus rebus dum Cæsar occupatur, tribuni militum rursus adierunt Antonium, cumque, impetrata dicendi copia, hunc in modum allocuti sunt : « Nos, Antoni, et quantum veteranorum est, qui, Cæsaris auspicia secuti, et dominatum ei paravimus, et ad quotidianum ejusdem ministerium operam conferre nostram numquam intermisimus, scimus nos æque invisos ejus percussoribus, et insidiis illorum obnoxios, idque connivente senatu. Sed postquam populus eos ejecit, recepimus animos, dum vidimus res Cæsaris non omnino destitutas amicis et grata ejusdem memoria. Securitatis autem in posterum spem in te reposuimus, pro ea quæ tibi cum illo intercessit amicitia, et pro rei militaris peritia, qua ad illum tu proxime accedis, imperator nobis exoptatissimus. Cæterum quia inimici renascuntur et occupare conantur Syriam ac Macedoniam, parantque contra nos pecunias et exercitus, senatu tibi opponente Decimum, te curam omnem insumente in contentiones cum juvene Cæsare, merito veremur, ne, si ad imminens bellum, quod jam nunc pro foribus est, accedat etiam inter vos discordia, inimicis nostris succedant omnia quæ illi contra nos moliuntur. Quæ, obsecramus te, ut consideres, et, vel pietatis erga Cæsarem gratia, vel incolumitatis nostrum, de quibus nihil hactenus quod conquereris habuisti, ante omnia vero utilitatis tuæ propriæ causa, Cæsari, dum licet, adsis in exigenda duntaxat pœna a percussoribus, quantum satis erit : deinde securus potentia fruaris, securitate tibi parta nobisque, qui nunc et pro nobis ipsis et pro te sumus soliciti. »

XXXIII. Ad hæc Antonius ita respondit : « Quanta benevolentia, quantoque studio Cæsarem vivum prosecutus sim, in tuenda ejus dignitate ad omnia pericula promtissimus omnium; id quidem vos minime ignoratis, commilitones, qui expeditionibus ejus et rebus gestis interfuistis. Quanta vero rursus ille me gratia, quantoque honore, præ cæteris omnibus, numquam non dignatus sit, non convenit ut ipse testificer. Quarum rerum quum neutra lateret parricidas, constituerant, me quoque cum illo tollere; quasi, me superstite, numquam sperarent se fore voti compotes. Quod qui eis dissuasit, id non amore mei fecit, sed quo magis illi ad tyrannicidarum accederent speciem, ut viderentur non tam voluisse plures insectari, tamquam inimicos, quam

ἀλλ' ἕνα ἀνελεῖν ὡς τύραννον. Τίς ἂν οὖν πιστεύσειεν, ἐμὲ Καίσαρός τε ἀμελεῖν, εὐεργέτου μοι γεγενημένου, καὶ προτιμᾶν τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνου, καὶ τὸν φόνον ἑκόντα χαρίζεσθαι τοῖς ἐμοῖς ἐπιβούλοις, ὡς οἴεται Καῖσαρ ὁ νέος; Πόθεν οὖν αὐτοῖς ἀμνηστία τοῦ φόνου καὶ ἡγεμονία; ταῦτα γὰρ ἐπικαλεῖν, ἀντὶ τῆς βουλῆς, ἐμοὶ βούλεται. Μάθετε, ὡς ἐγένετο.

XXXIV. Καίσαρος ἐν τῷ βουλευτηρίῳ σφαγέντος ἄφνω, δέος ἐπέσχεν ἐκ πάντων δὴ μάλιστα πλεῖστον ἐμὲ, φιλίᾳ τε αὐτοῦ Καίσαρος, καὶ ἀγνοίᾳ τοῦ ἀκριβοῦς· οὐ γάρ πω τὴν συνθήκην ἑώρων, οὔτε ἐπὶ ὅσοις. Ὁ δὲ δῆμος ἐθορυβεῖτο· καὶ οἱ σφαγεῖς σὺν μονομάχοις τὸ Καπιτώλιον καταλαβόντες, ἀπέκλειον· καὶ ἡ βουλὴ σὺν ἐκείνοις ἦν, ᾗ καὶ νῦν ἐστι φανερώτερον, γέρα τε τοῖς ἀνελοῦσιν ὡς τυραννοκτόνοις ἐψηφίζετο. Καὶ εἰ τύραννος ὁ Καῖσαρ ἐφάνη, ἡμῖν ὑπῆρχεν ἀπολέσθαι πᾶσιν, ὡς τυράννου φίλοις. Ὧδε δή με ἔχοντα θορύβου καὶ μερίμνης καὶ δέους, ὅτε οὐκ ἦν γνώμης παράδοξον οὐδὲ ἀπορῆσαι, σκοποῦντες εὑρήσετε, ἔνθα μὲν ἔδει τόλμης, θρασύτατον, ἔνθα δὲ ὑποκρίσεως, εὐμήχανον. Τὸ μὲν δὴ πρῶτον ἐκ πάντων καὶ τὰ λοιπὰ συνέχον ἦν, ἀναιρεθῆναι τὰ γέρα τὰ ψηφιζόμενα τοῖς ἀνδράσιν· ὅπερ, ἀντιτάξας ἐμαυτὸν ἐγὼ τῇ τε βουλῇ καὶ τοῖς σφαγεῦσιν ἐγκρατῶς, ἔπραττον σὺν θράσει παραβόλῳ καὶ ἐπικινδύνῳ· τότε μόνον ἡγούμενος ἡμᾶς τοὺς Καίσαρος ἀσφαλῶς περιέσεσθαι, ὅταν μὴ Καῖσαρ εἶναι δόξῃ τύραννος. Τῷ δ' αὐτῷ δέει τῶν ἐχθρῶν καὶ τῆς βουλῆς αὐτῆς ἐχομένων, ὅτε μὴ Καῖσαρ εἴη τύραννος, ἀνδροφονίας αὐτοὺς ἁλώσεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο φιλονεικούντων, εἶξα· τῆς ἀμνηστίας διδομένης ἀντὶ τῶν γερῶν, ἵν', ὅσων ἔχρῃζον, ἀντιλάβοιμι. Τὰ δὲ ἦν πόσα καὶ πηλίκα; μήτε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Καίσαρος ἀπηλεῖφθαι, τὴν ἐμοὶ μάλιστα πάντων ἡδίστην, μήτε τὴν περιουσίαν δεδημεῦσθαι, μήτε τὴν θέσιν ἐφ' ᾗ νῦν οὗτος γαυριᾷ διαλελύσθαι, μήτε τὰς διαθήκας ἀκύρους γενέσθαι, τό τε σῶμα τεθάφθαι βασιλικῶς, καὶ τιμὰς αὐτῷ τὰς πάλαι δεδομένας ἀθανάτους διαμένειν, καὶ τὰ πεπραγμένα πάντα κύρια εἶναι, καὶ τὸν ἐκείνου παῖδα καὶ τοὺς φίλους ἡμᾶς καὶ στρατηγοὺς καὶ στρατιώτας ἐν ἀσφαλεῖ γενέσθαι σωτηρίᾳ, καὶ ἐνδόξῳ βίῳ ἀντὶ ἐπονειδίστου.

XXXV. Ἆρ' ὑμῖν ὀλίγα ἢ σμικρὰ τῆς ἀμνηστίας τὴν βουλὴν ἀνταιτῆσαι δοκῶ; ἢ δοῦναι ἂν αὐτὰ ἡ βουλὴ χωρὶς τῆς ἀμνηστίας; Ἦν μὲν δὴ καὶ καθαρῶς ἀντιδοῦναι τάδε τῶνδε ἄξιον, καὶ φείσασθαι σὺν ἀληθεῖ γνώμῃ φονέων ἀνδρῶν, ὑπὲρ ἀθανάτου Καίσαρος δόξης, καὶ ἡμῶν ἀσφαλοῦς σωτηρίας. Οὐ μὴν ἐγὼ μετὰ τῆσδε τῆς γνώμης ἐποίουν, ἀλλ' ἀνατιθέμενος τὴν δίκην. Ἐπεί γε τοι τῆς βουλῆς ἐς ἃ πρῶτα ἔχρῃζον ἐκράτησα, καὶ οἱ σφαγεῖς ὡς ἐν ἀμερίμνῳ μεθεῖντο· ἀνεθάῤῥησα, καὶ τὴν ἀμνηστίαν παρέλυον, οὐ ψηφίσμασιν ἢ δόγμασιν (οὐ γὰρ ἦν), ἀλλ' ἀσήμῳ δημοκοπίᾳ· τὸ σῶμα τοῦ Καίσαρος ἐπὶ προφάσει τῆς ταφῆς ἐς τὴν ἀγορὰν ἐκφέρων, καὶ τὰ τραύματα ἀπογυμνῶν, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐπιδεικνὺς ᾑμαγμένην τε καὶ κατακεκομμέ-

unum tollere, veluti tyrannum. Quis igitur credat, me, neglecto Cæsare, præclare de me merito, præferre ei voluisse inimicos illius, et cædis pœnam ultro insidiatoribus meæ salutis remittere, ut opinatur Cæsar junior? Unde igitur istis et injuriarum decreta est oblivio, et præfecturæ datæ sunt? hanc enim culpam a senatu in me ille rejicit. Quo pacto illud acciderit, a me nunc accipite!

XXXIV. « Cæsare ex improviso in curia occiso, terror invasit ex omnibus me maxime; quippe qui et amicus eram illius, neque accurate intelligebam quidnam rei esset, incertus qui conspirassent et qua spe vel contra quosnam. Tumultuabatur plebs : parricidæ, occupato Capitolio admittebant neminem : senatus eis favebat, quemadmodum nunc etiam magis aperte cum eis facit : interfectoribus, ut tyrannicidis, præmia parabat decernere : quod quidem si factum esset, pereundum erat nobis omnibus, ut tyranni amicis. In ea trepidatione metuque ac solicitudine, quando mirum non erat futurum, si plane destitutus fuissem consilio; tamen, si recte rem perpendatis, intelligetis, nec audaciam mihi defuisse in periculis, nec artes ad simulandum quoties opus fuit. Præcipuum autem omnium, et quo reliqua cuncta continebantur, hoc erat, ut obstarem quominus decernerentur percussoribus præmia. Atque illud pertinaci contentione obtinui; non minus senatui, quam parricidis, me opponens, non sine magno meo periculo : quod nequaquam nos tuto superstites fore Cæsari putarem, si ille tyrannus declararetur. Quum vero pari metu senatus et inimici tenerentur, ni Cæsar pro tyranno habeatur, fore ut pœna maneat parricidas, equidem illis, tanto majori contentione agentibus, ita cessi; ut non præmia decernerentur, sed oblivio : scilicet, ut vicissim ipse impetrarem quæ opus erant. At ea quanta sunt et qualia! ne Cæsaris nomen aboleretur, mihi omnium jucundissimum : ne bona ejus publicarentur : ne adoptio, qua nunc iste insolescit, irrita fieret : ut testamentum ejus ratum maneret : ut regali funere corpus ornaretur : ut honores, semel ei decreti, manerent in perpetuum : ut acta omnia rata essent : ut filius ejus, nosque amici, duces et milites, salutem in tuto haberemus, et pro ignominia gloriam.

XXXV. « Ecquid pauca hæc aut parva videntur pro injuriarum oblivione a senatu mihi repensa? aut concessurum fuisse hæc putatis senatum, nisi oblivione illa impetrata? Et hæc quidem permutatio non iniqua erat, etiam si facta esset sincere, et serio venia homicidis reddita esset, pro immortali Cæsaris gloria, proque incolumitatis nostræ securitate. Atqui non hoc animo id a me factum est, sed ut differretur pœna. Certe, quamprimum a senatu obtinui quæ volueram, homicidis jam vacuis solicitudine, ad pristinam audaciam reversus, oblivionem antiquavi, non plebiscitis aut senatusconsultis, quod non licebat, sed dissimulanter conciliata mihi plebis benevolentia; prolato in forum, velut ad sepulturam, corpore Cæsaris, detectisque vulneribus, et multitudinem illorum et cruentam discissamque

νην, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ φιλόδημον αὐτοῦ παλιλλογῶν ἐκπαθῶς ἐν μέσῳ, καὶ ὀδυρόμενος μὲν ὡς ἀνῃρημένον, κατακαλῶν δ' ὡς θεόν. Τάδε γάρ μου τὰ ἔργα καὶ ῥήματα ἠρέθισε τὸν δῆμον, καὶ τὸ πῦρ ἧψε μετὰ τὴν ἀμνηστίαν, καὶ ἐς τὰς οἰκίας τῶν ἐχθρῶν ἔπεμψε, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐξέβαλε τῆς πόλεως. Τοῦτο δ' ὅπως ἀντιπρασσούσης καὶ λυπουμένης τῆς βουλῆς ἐγένετο, αὐτίκα ἔδειξαν· ἐμὲ μὲν αἰτιώμενοι τῆς δημοκοπίας, τοὺς δὲ φονέας ἐκπέμψαντες ἐπὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἡγεμονίας· Βροῦτον δὲ καὶ Κάσσιον ἐς Συρίαν καὶ Μακεδονίαν, αἳ μεσταὶ μεγάλων στρατῶν ἦσαν, ἐπείγεσθαι καὶ πρὸ τοῦ δεδομένου χρόνου διδάξαντες, ἐπὶ προφάσει φροντίδος σίτου. Ἕτερον δή με δέος ἔτι μεῖζον ἐπελάμβανεν, οὐκ ἔχοντά πω στρατὸν ἴδιον οὐδένα, μὴ πρὸς ἐνόπλους τοσούσδε ἄνοπλοι καθιστώμεθα. Καὶ ὁ σύναρχος ὕποπτος ἦν, ἐμοί τε διάφορος ὢν ἀεὶ, καὶ ὑποκρινόμενος ἐπιβουλεῦσαι τῷ Καίσαρι, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ φόνου γενέσιον τῇ πόλει τιθέμενος.

XXXVI. Ὧδε δὲ ἀπορῶν, καὶ ἐπειγόμενος ἐξοπλίσαι τοὺς πολεμίους, καὶ ἐς ἡμᾶς ἀντ' ἐκείνων τὰ ὅπλα μετενεγκεῖν, Ἀμάτιον ἔκτεινα, καὶ κατεκάλεσα Πομπήϊον, ἵνα τοῖσδε αὖθις ἁλοῦσα ἡ βουλὴ πρὸς μὲ μεταθοῖτο. Καὶ οὐδ' ὡς αὐτῇ πιστεύων, ἔπεισα Συρίαν αἰτεῖν Δολοβέλλαν, οὐ παρὰ τῆς βουλῆς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ δήμου νόμῳ, καὶ συνέπραξα αἰτοῦντι· ἵνα τοῖς τε σφαγεῦσι Δολοβέλλας ἐχθρὸς ἀντὶ φίλου γένοιτο, καὶ τοῖς βουλευταῖς αἰσχρὸν ᾖ μετὰ Δολοβέλλαν ἀντειπεῖν ἐμοὶ περὶ Μακεδονίας. Οὐ μέντἂν οὐδ' ὥς μοι Μακεδονίαν ἔδοσαν, οὐδ' ἐπὶ Δολοβέλλᾳ, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ στρατιὰν, εἰ μὴ τὴν στρατιὰν προμεθῆκα τῷ Δολοβέλλᾳ, ὡς Συρίαν καὶ τὰ ἐς Πάρθους διαλαχόντι. Τοὺς δ' αὖ περὶ τὸν Κάσσιον οὔτε Μακεδονίαν ἀφείλοντο ἂν, οὔτε Συρίαν, μὴ ἕτερα αὐτοῖς ἐς ἀσφάλειαν ἀντιλαβόντες ἔθνη. Δεῆσαν οὖν ἀντιδοῦναι, θεάσασθε, οἷα ἀνθ' οἵων καὶ ὡς στρατοῦ γυμνὰ ἐδόθη, Κυρήνη τε καὶ Κρήτη· ὧν καὶ οἱ ἐχθροὶ καταφρονοῦσιν, οὐκ ἀσφαλῶν σφίσιν ὄντων, καὶ ἐς τὰ ἀφῃρημένα βιάζονται. Οὕτω μὲν δὴ καὶ ὁ στρατὸς ἐς Δολοβέλλαν μετενήνεκτο ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν, τέχναις καὶ μηχαναῖς καὶ ἀντιδόσεσιν ἑτέρων· οὐ γάρ πω τῶν ὅπλων φανέντων, ὑπὸ τοῖς νόμοις ἔδει πράσσειν.

XXXVII. Γεγενημένων δὲ τῶνδε, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἕτερον στρατὸν ἀγειράντων, ἔδει μοι τοῦ περὶ τὴν Μακεδονίαν στρατοῦ· καὶ προφάσεως ἠπόρουν. Φήμη δὲ κατέσκηψε, Γέτας Μακεδονίαν πορθεῖν. Ἀπιστουμένης δὲ καὶ ταύτης, καὶ τῶν ἐπισκεψομένων ἀπεσταλμένων, εἰσηγησάμην ἐγὼ, περὶ τῆς δικτάτωρος ἀρχῆς μὴ ἐξεῖναι μήτε εἰπεῖν, μήτε ἐπιψηφίσαι, μήτε λαβεῖν διδομένην. Ὧ δὴ μάλιστα ὑπαχθέντες, ἔδοσάν μοι τὸν στρατόν. Καὶ ἐγὼ τότε πρῶτον ἐμαυτὸν ἡγησάμην ἰσόπαλον εἶναι τοῖς ἐχθροῖς, οὐ τοῖσδε τοῖς φανεροῖς, ὡς οἴεται Καῖσαρ, ἀλλὰ τοῖς πλέοσί τε καὶ δυνατωτέροις, καὶ ἀφανέσιν ἔτι εἶναι θέλουσι. Ταῦτα δ' ἐργασαμένῳ μοι ἕτερος τῶν σφαγέων ἔλειπεν ἐν πλευραῖς, Βροῦτος ὁ Δέκμος, ἡγούμενος καὶ ὅδε χώρας ἐπικαίρου

vestem ostentando, virtutibusque illius et in primis caritate erga patriam commemorandis, movendo affectus multitudinis, ad hæc deplorando ut cæsum, et precibus invocando ut cœlitem. His enim factis dictisque irritata plebs ignem accendit, et, nihil morata oblivionem, in ædes inimicorum ignem immisit, ipsos Urbe expulit. Hoc autem quam invito dolenteque senatu sit factum, statim apparuit; dum me criminantur ut favoris popularis captatorem, homicidas autem cum potestate mittunt in provincias, Brutumque et Cassium in Syriam et Macedoniam, magnis refertas exercitibus, propere et ante præstitutum tempus succedere jubent, annonæ procurandæ prætextu. Ibi vero equidem, nondum proprio ullo munitus exercitu, magis etiam timere cœpi, ne tot armatis inermes nos objiceremur : præsertim, quum collega esset mihi suspectus, qui a me semper dissenserat, et conjurationis ejus socius voluerat videri, et diem cædis ut Natalem reipublicæ proposuerat celebrandum.

XXXVI. « In tam dubio rerum nostrarum statu, cupiens exarmare adversarios, et eorum arma nobis usurpare, Amatium occidi, revocavique Pompeium; ut hoc modo rursus devinctus senatus in partes meas transiret. Ac ne sic quidem ei fidens, persuasi Dolabellæ, ut Syriam peteret, non ab ipso, sed a populo; petentique favi, ut homicidis ex amico inimicus ille redderetur, et senatum puderet, post rationem collegæ habitam, mihi repulsam dare de Macedonia. Attamen ne sic quidem eam mihi, vel post Dolabellam, erant daturi, propter exercitum, qui in ea erat; nisi prius exercitum illum collegæ concessissem, cui cum Syria bellum Parthicum fuerat decretum. Sed neque Cassio Brutoque abstulissent vel Syriam vel Macedoniam, nisi illis, securitatis causa, prospectum fuisset de aliis loco ademtarum provinciis. Id quum opus esset factu, videte, quales pro qualibus datæ! Cyrenensis et Cretensis, nudæ præsidiis; quas ipsi quoque inimici, ut parum sibi tutas, contemnunt, et in ademtas conantur per vim invadere. Atque ita quidem exercitus etiam ab inimicis ad Dolabellam translatus est, artibus et astu atque permutatione : nondum enim prolatis armis, oportebat abuti legibus.

XXXVII. « Post hæc inimicis novos delectus habentibus, opus mihi erat legionibus Macedonicis : sed occasio deerat. Increbuerant quidem rumores, vastari a Getis Macedoniam : sed quum his non crederetur, mitterenturque qui rem explorarent, legem interim tuli de dictatura, ne quis eam vel nominet, vel decernat, vel oblatam accipiat. Qua re maxime captus senatus dedit mihi exercitum. Ac tunc demum equidem mihi visus sum par esse adversariis; non his manifestis, ut putat Cæsar, sed aliis, cum pluribus, tum potentioribus, et latere adhuc volentibus. His autem rebus confectis, supererat mihi unus homicidarum, hærens in cervicibus, Decimus Brutus, opportunæ provinciæ magno-

καὶ στρατοῦ πολλοῦ. Ὃν ἐγὼ, καὶ θρασύτερον εἰδὼς, τὴν Κελτικὴν ἀφῃρούμην· ἐς εὐπρέπειαν ἐπὶ τῆς βουλῆς Μακεδονίαν ὑπισχνούμενος ἀντιδώσειν, γυμνὴν στρατοῦ γενομένην. Ἀγανακτούσης δὲ τῆς βουλῆς, καὶ τὴν ἐνέδραν ἤδη καθορώσης, καὶ ἴστε οἷα καὶ ὅσα Δέκμῳ πολλῶν γραφόντων, καὶ ἐπαλειφόντων ἤδη τοὺς μετ' ἐμὲ ὑπάτους· ἐγὼ, θρασύτερον ἔτι, τὸ μὲν ἔθνος, ἀντὶ τῆς βουλῆς, νόμῳ παρὰ τοῦ δήμου λαβεῖν ἐπενόησα· τὸν δὲ στρατὸν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐπέρων, ὡς χρησόμενος δὴ ἐς τὰ ἐπείγοντα. Καὶ, σὺν θεοῖς εἰπεῖν, χρησόμεθα, ὡς ἂν αἱ χρεῖαι καλῶσιν.

XXXVIII. Οὕτως ἐκ πολλοῦ δέους τοῦ πρὶν ἡμᾶς ἐπισχόντος, μετεβάλομεν ἔς τε ἀσφάλειαν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἐγκρατῆ, καὶ ἐς θάρσος ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς· ὧν ἐκφανέντων, ἀνεφάνη καὶ ἡ τῶν πλεόνων ἐς τοὺς πολεμίους σπουδή. Ὁρᾶτε γὰρ, ὅση μὲν αὐτοῖς ἐστι μεταμέλεια τῶν ἐψηφισμένων, ὅσος δὲ ἀγὼν ἀφελέσθαι με τὴν Κελτικὴν ἤδη δεδομένην. Ἴστε ἃ γράφουσι Δέκμῳ, καὶ ὅσα τοὺς ὑπάτους μετ' ἐμὲ πείθουσι περὶ τῆς Κελτικῆς μεταψηφίσασθαι. Ἀλλὰ σὺν θεοῖς τε πατρῴοις, καὶ σὺν εὐσεβεῖ γνώμῃ, καὶ σὺν ταῖς ὑμετέραις ἀνδραγαθίαις, μεθ' ὧν καὶ ὁ Καῖσαρ ἐκράτει, ἀμυνοῦμεν αὐτῷ, τῷ τε σώματι ἐπεξιόντες, καὶ τῇ γνώμῃ βοηθοῦντες. Ταῦτά μοι, γιγνόμενα μὲν, ὦ συστρατιῶται, ἔτι ἔχρῃζον ἀπόῤῥητα εἶναι· γενόμενα δὲ, ἐξενήνεκται πρὸς ὑμᾶς, οὓς ἐγὼ καὶ ἔργου καὶ λόγου κοινωνοὺς ἐς ἅπαντα τίθεμαι. Καὶ τοῖς ἄλλοις, εἴ τινες αὐτὰ οὐ συνορῶσι, μεταφέρετε, πλὴν μόνου Καίσαρος, ἀχαρίστως ἐς ἡμᾶς ἔχοντος. »

XXXIX. Τοιαῦτα τοῦ Ἀντωνίου διεξιόντος, παρέστη τοῖς ταξιάρχαις, αὐτὸν ἅπαντα μετ' ἔχθρας ἀκριβοῦς ἐς τοὺς ἀνδροφόνους, ἐπιτεχνάζοντα τῇ βουλῇ, πεποιηκέναι. Ἠξίουν δὲ καὶ ὡς, τῷ Καίσαρι συναλλαγῆναι. Καὶ πείσαντες αὐτοὺς, συνήλλασσον αὖθις ἐν τῷ Καπιτωλίῳ. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον ὁ Ἀντώνιος τῶν σωματοφυλάκων τινὰς ἐς τοὺς φίλους παρήγαγεν, ὡς ὑπηρέτας γενομένους ἐπιβουλεύοντος αὐτῷ τοῦ Καίσαρος· εἴτε συκοφαντῶν, εἴτε τῷ ὄντι νομίσας, εἴτε περὶ τῶν εἰς τὰ στρατόπεδα περιπεμφθέντων πυθόμενος, καὶ τὴν ἐς τὸ ἔργον ἐπιβουλὴν μεταφέρων ἐς τὸ σῶμα. Ὅ τε λόγος ἐκδραμὼν, αὐτίκα θόρυβον ἤγειρε πάνδημον, καὶ ἀγανάκτησις ἦν. Ὀλίγοι μὲν γὰρ, οἷς τι λογισμοῦ βαθέος ἦν, ᾔδεσαν, Καίσαρι συμφέρειν, Ἀντώνιον καὶ βλάπτοντα ὅμως περιεῖναι, ἐπίφοβον ὄντα τοῖς φονεῦσιν· ἀποθανόντος γὰρ, ἀδεέστερον ἐκείνους ἅπασιν ἐπιτολμήσειν, βοηθουμένους μάλιστα ὑπὸ τῆς βουλῆς. Ὧδε μὲν εἴκαζον οἱ συνετώτεροι. Τὸ δὲ πλέον, ὁρῶντες οἷα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὁ Καῖσαρ ὑβριζόμενός τε καὶ ζημιούμενος πάσχοι, οὐκ ἄπιστον ἐτίθεντο τὴν διαβολὴν, οὐδὲ ὅσιον ἢ ἀνεκτὸν ἐνόμιζον, Ἀντώνιον ὑπατεύοντα ἐς τὸ σῶμα ἐπιβεβουλεῦσθαι. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ πρὸς οὕτως ἔχοντας ἐξέτρεχε σὺν ὀργῇ μανιώδει, καὶ ἐβόα, αὐτὸς ἐπιβουλεύεσθαι πρὸς Ἀντωνίου ἐς τὴν παρὰ τῷ δήμῳ φιλίαν, ἔτι οἱ μόνην οὖσαν· ἐπί τε τὰς θύρας τοῦ

que exercitui præfectus. Quem ego quum audaciorem etiam reliquis esse scirem, privavi Gallia; et, ut specie aliqua uterer apud senatum, pollicitus sum, me Macedoniam exercitu nudatam in vicem illi daturum. Indignante vero senatu, ut cui subolerent insidiæ, multisque, ut scitis, per literas multa Decimo significantibus, et consules designatos mecum committere parantibus; ego jam audaciori ratione statui, provinciam quidem posthabito senatu per rogationem a populo accipere, exercitum vero e Macedonia Brundusium transportare, utendum ad res necessarias : quo etiam utar, diis volentibus, ad quidquid fuerit opus.

XXXVIII. « Sic, ex magno timore pristino, non modo ad certam securitatem rediimus, sed etiam eo loco sumus, ut audere possimus contra inimicos; qui postquam exorti sunt, adparuit simul studium erga hostes plurimorum. Videtis enim, quam eos præteritorum Senatusconsultorum pœniteat, quantaque contentione hoc agant, ut concessa jam mihi adimatur Gallia : scitis, quid scribant Decimo; quid consulibus designatis persuadere conentur, de mutando S. C. Quod ad illam provinciam adtinet. Ego vero, diis hujus urbis præsidibus meorumque consiliorum pietate fretus, et fortitudine vestra, qua Cæsar semper victor evasit, operam dabo, ne inultum eum sinamus, quantum vel virium nobis vel consilii suppetet. Et has quidem res, dum in molimine erant, celari adhuc oportuit : nunc vero, postquam effectæ sunt, vobis easdem exposui, Commilitones! quos ego et rerum gerendarum et consiliorum meorum socios arbitrosque facio. Voloque, communicetis hæc eadem aliis, qui harum rerum rationem minus perspiciunt; excepto uno Cæsare, qui tam ingratum erga nos gerit animum. »

XXXIX. Hac Antonii oratione persuasum est præfectis militum, omnia pertinaci erga parricidas odio ab eo facta esse ad circumveniendum senatum. Sed nihilo secius hortati sunt, perviceruntque, ut reconciliaretur Cæsari : et iterum reduxerunt eos in gratiam in Capitolio. Neque vero ita multo post Antonius ex satellitibus suis aliquot detulit apud amicos, tamquam operam ad se tollendum pollicitos Cæsari : sive calumnia fuit hæc, sive re vera id credidit; sive, quia missos quosdam ad solicitandum exercitum cognoverat, insidiis peti corpus suum putavit. Quod ubi vulgo innotuit, tota urbe tumultuatum est magna indignatione. Etenim pauci quidem, qui altius rem introspexerant, intelligebant, multum interesse Cæsaris, ut Antonius, quamquam in eum iniquus, salvus sit, eo quod formidini esset percussoribus : quo sublato, illos nihil non ausuros, præsertim adjuvante senatu. » Et hæc quidem erat prudentiorum conjectura. Sed major pars, videns, quanta detrimenta quantasque injurias ab Antonio Cæsar quotidie pateretur, facilius credebat calumniis : sed indignum tamen ac nefarium judicabat, Antonium, summo magistratu fungentem, periclitari de vita. Tum Cæsar et ad hos excurrit furibundus, imo sibi Antonium insidias struere, vociferans, quando alienaret a se populum, cujus unius favor sibi adhuc

Ἀντωνίου δραμὼν, τὰ αὐτὰ ἐβόα, καὶ θεοὺς ἐμαρτύρετο, καὶ ἀρὰς ἠρᾶτο πάσας, καὶ ἐς δίκην ἐλθεῖν προὐκαλεῖτο. Οὐδενὸς δὲ προϊόντος, Ἐν τοῖς φίλοις, ἔφη, δέχομαι τοῖς σοῖς κριθῆναι· καὶ εἰπὼν, ἐπέτρεχεν ἔσω. Κωλυθεὶς δὲ, αὖθις ᾤμωζε, καὶ ἐλοιδορεῖτο αὐτῷ, καὶ τοῖς περὶ θύρας ἠγανάκτει, κωλύουσι τὸν Ἀντώνιον ἐλεγχθῆναι. Ἀπιών τε, τὸν δῆμον ἐμαρτύρετο, εἴ τι πάθοι, πρὸς Ἀντωνίου δολοφονεῖσθαι. Λεγομένων δὲ τῶνδε σὺν πάθει πολλῷ, μετέπιπτε τὸ πλῆθος, καί τις αὐτοῖς τῆς πρὶν δόξης μετάνοια ἐνεγίγνετο. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τότε ἀπιστοῦντες, ὤκνουν ἑκατέρῳ τὸ πιστὸν νέμειν. Καί τινες ὑπόκρισιν ἀμφοῖν τὰ γιγνόμενα διέβαλλον εἶναι, συνθεμένων μὲν ἄρτι ἐν ἱερῷ, μηχανωμένων δὲ ταῦτα ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς. Οἱ δὲ αὐτὰ τὸν Ἀντώνιον ἡγοῦντο ἐπινοεῖν, εἰς ἀφορμὴν φρουρᾶς πλείονος, ἢ ἐς ἀλλοτρίωσιν τῶν κληρουχιῶν Καίσαρι.

XL. Ὡς δὲ τῷ Καίσαρι ὑπὸ τῶν κρύφα ἀπεσταλμένων ἀπηγγέλθη, τὸν ἐν Βρεντεσίῳ στρατὸν καὶ τοὺς ἀπῳκισμένους ἐν ὀργῇ τὸν Ἀντώνιον ἔχειν, ἀμελοῦντα τοῦ Καίσαρος φόνου, καὶ σφᾶς ἐπικουρήσειν, ἂν δύνωνται· ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐξῄει διὰ τάδε. Δείσας δὲ ὁ Καῖσαρ, μὴ μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐπανελθὼν ἀφρούρητον αὐτὸν λάβοι, χρήματα φέρων εἰς Καμπανίαν ᾔει, πείσων τὰς πόλεις οἱ στρατεύεσθαι τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ᾠκισμένας. Καὶ ἔπεισε Καλατίαν πρώτην, ἐπὶ δ' ἐκείνῃ Κασιλῖνον, δύο τάσδε Καπύης ἑκατέρωθεν· ἐπιδοὺς δ' ἑκάστῳ δραχμὰς πεντακοσίας, ἦγεν ἐς μυρίους ἄνδρας, οὔτε ὡπλισμένους ἐντελῶς, οὔτε συντεταγμένους πω κατὰ ἴλας, ἀλλ', ὡς ἐς μόνην τοῦ σώματος φυλακὴν, ὑφ' ἑνὶ σημείῳ. Οἱ δὲ ἐν ἄστει, τὸν Ἀντώνιον δεδιότες μετὰ στρατιᾶς ἐπανιόντα, ὡς ἐπύθοντο καὶ τὸν Καίσαρα μεθ' ἑτέρας προσιέναι, οἱ μὲν διπλασίως ἐδεδοίκεσαν, οἱ δ' ὡς χρησόμενοι κατ' Ἀντωνίου Καίσαρι ἠσμένιζον· οἱ δὲ, αὐτῶν τὰς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ διαλλαγὰς ἑωρακότες, ὑπόκρισιν ἐνόμιζον εἶναι τὰ γιγνόμενα, καὶ ἀντίδοσιν Ἀντωνίῳ μὲν δυναστείας, Καίσαρι δὲ τῶν φονέων.

XLI. Ὧδε δὲ αὐτῶν θορυβουμένων, Κανούτιος ὁ δήμαρχος, ἐχθρὸς ὢν Ἀντωνίῳ, καὶ παρ' αὐτὸ Καίσαρι φίλος, ὑπήντα τῷ Καίσαρι· καὶ τὴν γνώμην ἐκμαθὼν, ἀπήγγελλε τῷ δήμῳ, μετ' ἔχθρας Ἀντωνίου σαφοῦς ἐπιέναι τὸν Καίσαρα, καὶ χρῆναι δεδιότας Ἀντώνιον ἐπὶ τυραννίδι τόνδε προσεταιρίσασθαι, στρατὸν ἄλλον οὐκ ἔχοντας ἐν τῷ παρόντι. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ἐσῆγε τὸν Καίσαρα, αὐλισάμενον πρὸ τοῦ ἄστεος ἀπὸ σταδίων πεντεκαίδεκα ἐν τῷ τοῦ Ἄρεως ἱερῷ. Ὡς δὲ εἰσῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν νεὼν τῶν Διοσκούρων παρῆλθε, καὶ τὸν νεὼν περιέστησαν οἱ στρατευόμενοι, ξιφίδια ἀφανῶς περιεζωσμένοι. Κανούτιος δὲ πρότερον ἐδημηγόρει κατὰ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ δὲ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοὺς ὑπεμίμνησκε, καὶ ὧν αὐτὸς ὑπὸ Ἀντωνίου πάθοι, δι' ἃ καὶ τόνδε τὸν στρατὸν ἐς φυλακὴν εἴη συνειλεγμένος· ἔφη τε, ἐς πάντα τῆς πατρίδος ὑπηρέτης καὶ κατήκοος ἔσεσθαι, καὶ ἐς τὰ νῦν πρὸς Ἀντώνιον ἕτοιμος.

fuisset reliquus : et ad fores ipsius Antonii procurrens, hæc eadem clamitabat, deos obtestans, et diris se devovens, simulque ad disceptandum judicio eum provocans. Quumque nemo prodiret : Tuos, inquit, amicos arbitros facio : et cum dicto, conatus est irrumpere. Sed repressus, convicia rursus in eum jecit cum gemitu; iratus excludentibus, ne coargueretur Antonius. Dein discedens, populum contestatus est, si quid sibi accidisset, id imputandum cruentis insidiis Antonii. Quod quum miserabili voce maxime clamitaret, animum mutavit vulgus, et prioris opinionis eum subiit pœnitentia. Erant autem, qui etiam tunc ambigerent, utri credendum esset : alii criminabantur utrumque fingere hæc in perniciem inimicorum, quando inter ipsos recens in templo sarta sit gratia : rursum alii credebant, commentum hoc Antonii esse, ut ea occasione augeret suum satellitium, aut veteranos alienaret a Cæsare.

XL. Cui postquam ab occulte missis renunciatum est, cum legiones Brundusii, tum veteranos in colonias divisos, iratos esse Antonio, quod inultam sineret necem Cæsaris, pollicerique eos operam suam ad hoc pro viribus : Antonius ea de causa Brundusium profectus est. Cæsar autem, veritus, ne ille, cum exercitu reversus, se opprimeret destitutum præsidio, cum pecuniis properavit in Campaniam, veteranos a patre in colonias deductos ad militiam suam revocaturus. Moxque primam ad se pellexit Calatiam, dein Casilinum, sitas ex utroque latere Capuæ, repræsentatisque in singulos bis mille sestertiis, contraxit circiter decem millia virorum ; neque justa quidem armatura instructorum, necdum digestorum in militares ordines, sed omnes sub uno signo ducians tamquam satellitium. At urbani, quum jam timuissent redeuntem cum exercitu Antonium, ubi Cæsarem quoque cum alio adventare exercitu cognoverunt, alii duplicaverunt metum, alii libenter id acceperunt, quasi usuri Cæsare contra Antonium; alii denique, qui viderant eos in Capitolio rediisse in gratiam, ficte hæc fieri putabant, mutuasque sibi illos præstare operas, ut Antonius potiretur cupita potentia, Cæsar de parricidis pœnas sumeret.

XLI. In hac trepidatione Canutius, tribunus plebis, inimicus Antonio, eoque Cæsari amicus, obviam Cæsari profectus, voluntate ejus cognita, renunciavit populo « Antonium professis inimicitiis a Cæsare peti, et oportere Cæsarem contra Antonium, metu tyrannidis, adsciscí a populo in societatem, quoniam nullus alius præsto sit exercitus. » His dictis, introduxit Cæsarem, qui tum ad Martis secundo ab Urbe lapide diverterat. Cæsar, urbem ingressus, ad ædem Castorum se contulit, quam mox veterani circumsteterunt cum occultis pugionibus. Ibi prior Canutius pro concione invectus est in Antonium. Tum ipse Cæsar dicere orsus, renovavit patris memoriam; injuriasque ab Antonio acceptas commemoravit, propter quas etiam exercitum illum, suæ custodiæ causa, contraxisset, denique patriæ operam suam et obsequium, cum in aliis rebus omnibus, tum in præsens contra Antonium est pollicitus.

XLII. Ὧδε δ' εἰπόντος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκκλησίαν διαλύσαντος ἐπὶ τῷδε, ὁ στρατὸς, ἡγούμενος ἐς τὸ ἐναντίον ἐπὶ διαλλαγαῖς Ἀντωνίου τε καὶ Καίσαρος ἀφῖχθαι, ἢ ἐς μόνην γε φυλακὴν τοῦ Καίσαρος, καὶ τῶν φονέων ἄμυναν, ἤχθοντο τῇ κατὰ Ἀντωνίου προαγορεύσει, στρατηγοῦ τε σφῶν γεγονότος, καὶ ὄντος ὑπάτου. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐπανελθεῖν ᾔτουν εἰς τὰ οἰκεῖα, ὡς ὁπλιούμενοι, οὐ γὰρ ἄλλων ἢ τῶν ἰδίων ὅπλων ἀνέξεσθαι· οἱ δὲ καὶ τὸ ἀληθὲς ὑπέφαινον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠπόρητο μὲν, ἐς τὸ ἐναντίον ὧν προσεδόκησε μετενεχθείς· ἐλπίσας δ' αὐτοὺς πειθοῖ μᾶλλον, ἢ βίᾳ, περιέσεσθαι, συγχωρεῖ ταῖς προφάσεσι, καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔπεμπε, τοὺς δὲ ἁπλῶς ἐς τὰ οἰκεῖα. Πάντας δ', ἐπικρύπτων τὴν ἀχθηδόνα, ἐπῄνει τῆς συνόδου, καὶ ἐδωρεῖτο ἑτέραις δωρεαῖς· καὶ, δαψιλέστερον ἔτι ἀμείψεσθαι, ἔλεγεν, ἀεὶ χρώμενος ἐς τὰ ἐπείγοντα, ὡς πατρικοῖς φίλοις μᾶλλον, ἢ στρατιώταις. Χιλίους μὲν δὴ μόνους ἢ τρισχιλίους, τάδε λέγων, ἐπέκλασεν ἐκ μυρίων οἱ παραμεῖναι· διαφέρονται γὰρ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ. Οἱ δὲ λοιποὶ τότε μὲν ἐξῄεσαν· ἀνεμιμνήσκοντο δ' αὐτίκα γεωργίας τε πόνων, καὶ κερδῶν στρατείας, καὶ λόγων τῶν Καίσαρος, καὶ εὐπειθείας αὐτοῦ πρὸς ἃ ἐβούλοντο, καὶ χαρίτων ὧν τε εἰλήφεσαν καὶ ὧν ἤλπιζον ἔτι λήψεσθαι· οἷόν τε ὄχλος ἀνώμαλος, μετενόουν, καὶ τῆς προφάσεως ἐς εὐπρέπειαν ἐπιβαίνοντες, ὡπλίζοντο, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπανῄεσαν. Ὁ δὲ ἤδη μετὰ χρημάτων ἄλλων τήν τε Ῥάβενναν καὶ τὰ ἀγχοῦ πάντα περιῄει, στρατεύων ἑτέρους ἐφ' ἑτέροις, καὶ πάντας ἐς Ἀῤῥήτιον ἔπεμπεν.

XLIII. Ἀντωνίῳ δ' ἀφῖκτο μέσον ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐκ πέντε τῶν ἐν Μακεδονίᾳ τελῶν τέσσαρα· ἐπιμεμφόμενοι δ' αὐτὸν οὐκ ἐπεξελθόντα τῷ φόνῳ Καίσαρος, χωρὶς εὐφημίας ἐς τὸ βῆμα παρέπεμπον, ὡς περὶ τοῦδε σφίσιν ἐκλογιούμενον πρώτου. Ὁ δὲ αὐτοῖς χαλεπόμενος τῆς σιωπῆς, οὐ κατέσχεν, ἀλλ' ὠνείδιζεν ἀχαριστίαν ἐκ Παρθυαίων ὑπὸ οὗ μετενεχθεῖσιν ἐς τὴν Ἰταλίαν, καὶ οὐκ ἐπιμαρτυροῦσι τοιᾶσδε χάριτος. Ἐμέμφετο δὲ, ὅτι καὶ παρὰ μειρακίου προπετοῦς (ὧδε τὸν Καίσαρα καλῶν, ἄνδρας ἐπιπεμπομένους σφίσιν εἰς διαφορὰν οὐκ αὐτοὶ προσάγουσιν αὐτῷ. Ἀλλὰ τούσδε μὲν αὐτὸς εὑρήσειν, τὸν δὲ στρατὸν ἄξειν ἐπὶ τὴν ἐψηφισμένην οἱ χώραν εὐδαίμονα Κελτικὴν, καὶ τοῖς παροῦσιν ἑκάστῳ δοθήσεσθαι δραχμὰς ἑκατόν. Οἱ δὲ ἐγέλασαν τῆς μικρολογίας· καὶ χαλεπήναντος αὐτοῦ, μᾶλλον ἐθορύβουν καὶ διεδίδρασκον. Ὁ δὲ ἐξανέστη, τοσοῦτον εἰπών· Μαθήσεσθε ἄρχεσθαι. Αἰτήσας δὲ παρὰ τῶν χιλιάρχων τοὺς στασιώδεις (ἀνάγραπτος γάρ ἐστιν ἐν τοῖς Ῥωμαίων στρατοῖς ἀεὶ καθ' ἕνα ἄνδρα ὁ τρόπος)· διεκλήρωσε τῷ στρατιωτικῷ νόμῳ· καὶ οὐ τὸ δέκατον ἅπαν, ἀλλὰ μέρος ἔκτεινε τοῦ δεκάτου, νομίζων σφᾶς ὧδε καταπλήξειν δι' ὀλίγου. Οἱ δὲ οὐκ ἐς φόβον μᾶλλον, ἢ ἐς ὀργὴν ἀπὸ τοῦδε καὶ μῖσος ἐτρέποντο.

XLIV. Ταῦτα δ' ὁρῶντες οὓς ὁ Καῖσαρ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶνδε προπεπόμφει, βιβλία πολλὰ τότε μάλιστα διερ-

XLII. Quæ cum ille dixisset, digressa concione, milites, qui contra advenisse se putarant ad concordiam inter Cæsarem et Antonium redintegrandam, aut certe ad custodiam Cæsaris et ad ultionem de percussoribus, ægre ferebant bellum ita denunciatum Antonio, duci quondam suo, et tunc etiam consuli. Horumque alii petebant reditum ad suos, tamquam arma paraturi: non enim se alia, nisi sua quibus assuessent, arma ferre posse. Alii vero, id quod erat, præ se ferebant. Cæsar, ut vidit rem in diversum cedere, turbatus quidem haud paulo, sperans tamen, verbis potius, quam vi, se eos retracturum; concessit eorum petitis, alteros ad arma paranda mittens, alteros domum simpliciter: dissimulatoque dolore laudavit universos, quod se deduxissent, aliisque denuo muneribus donavit; largius etiam deinceps quavis alia occasione se eos donaturum, dicens, quoties ad necessaria officia opera illorum, velut paternorum amicorum potius, quam militum, fuerit usus. His verbis flexi mille tantum, vel tria millia, ex decem millibus (de numero enim non convenit), apud eum permanserunt. Cæteri tunc quidem abierunt. Sed mox iidem, reputando labores agriculturæ et lucra militiæ, tum promissa Cæsaris, et facilitatem ejusdem in concedendis quæ postulaverant, et gratiam cum jam redditam sibi tum speratam in posterum, ut sunt mores vulgi mutabiles, pœnitentia ducti, honestam occasionem arripuerunt, et, quasi in hoc tantum discessissent ut justa arma caperent, cum armis ultro ad Cæsarem reversi sunt: qui jam, Ravennam et propinqua loca obeundo cum alia pecunia, continuatis delectibus in dies augebat copias, jussas coire Arretium.

XLIII. Antonio interim, ex quinque Macedonicis legionibus, quatuor legiones Brundusium advenerant: quæ incusantes eum ob cessationem in persequendis interfectoribus Cæsaris, sine acclamationibus deduxerunt ad tribunal, quippe rationem illius cessationis audituri ante omnia. Id silentium Antonius iniquo animo ferens, non continuit se, quin eis exprobraret ingratitudinem, non agnoscentibus quanto præstaret in Italiam ire, quam in Parthiam, nec ullum signum grati animi edentibus. Præterea querebatur, quod missos a petulante adolescentulo (sic enim appellabat Cæsarem) concordiæ turbatores non adducerent ad ipsum. Sed hos quidem se inventurum: exercitum vero ducturum « ad decretam sibi provinciam, fortunatam illam Galliam; et viritim his, qui adessent, quadringentos sestertios distributurum. » Eam in promittendo parcitatem Antonii risu exceperunt milites; et irascente illo, magis etiam tumultuantes, discesserunt. Tum surrexit et ipse, et, hoc tantum profatus, Discetis imperata facere! abiit. Mox vero tribunos tradere sibi seditiosos jussit, (nam in Romanorum militum catalogis, ad nomen cujusque militis, mores etiam annotari solent); e quibus, ex militari disciplina, decimum quemque sorte duxit: nec tamen hos omnes, sed partem tantum affecit supplicio; sperans, se ea ratione brevi reliquos territurum. Eo autem facto irritati magis et ad iram in Antonium accensi, quam territi sunt, milites.

XLIV. Quod ubi videre Cæsariani, qui ad corrumpendos Antonianos fuerant emissi, magnum tum maxime numerum

Ἀντωνίου δραμὼν, τὰ αὐτὰ ἐβόα, καὶ θεοὺς ἐμαρτύρετο, καὶ ἀρὰς ἠρᾶτο πάσας, καὶ ἐς δίκην ἐλθεῖν προὐκαλεῖτο. Οὐδενὸς δὲ προϊόντος, Ἐν τοῖς φίλοις, ἔφη, δέχομαι τοῖς σοῖς κριθῆναι· καὶ εἰπὼν, ἐπέτρεχεν ἔσω. Κωλυθεὶς δὲ, αὖθις ᾤμωζε, καὶ ἐλοιδορεῖτο αὐτῷ, καὶ τοῖς περὶ θύρας ἠγανάκτει, κωλύουσι τὸν Ἀντώνιον ἐλεγχθῆναι. Ἀπιών τε, τὸν δῆμον ἐμαρτύρετο, εἴ τι πάθοι, πρὸς Ἀντωνίου δολοφονεῖσθαι. Λεγομένων δὲ τῶνδε σὺν πάθει πολλῷ, μετέπιπτε τὸ πλῆθος, καί τις αὐτοῖς τῆς πρὶν δόξης μετάνοια ἐνεγίγνετο. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τότε ἀπιστοῦντες, ὤκνουν ἑκατέρῳ τὸ πιστὸν νέμειν. Καί τινες ὑπόκρισιν ἀμφοῖν τὰ γιγνόμενα διέβαλλον εἶναι, συνθεμένων μὲν ἄρτι ἐν ἱερῷ, μηχανωμένων δὲ ταῦτα ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς. Οἱ δὲ αὐτὰ τὸν Ἀντώνιον ἡγοῦντο ἐπινοεῖν, εἰς ἀφορμὴν φρουρᾶς πλείονος, ἢ ἐς ἀλλοτρίωσιν τῶν κληρούχων Καίσαρι.

XL. Ὡς δὲ τῷ Καίσαρι ὑπὸ τῶν κρύφα ἀπεσταλμένων ἀπηγγέλθη, τὸν ἐν Βρεντεσίῳ στρατὸν καὶ τοὺς ἀπῳκισμένους ἐν ὀργῇ τὸν Ἀντώνιον ἔχειν, ἀμελοῦντα τοῦ Καίσαρος φόνου, καὶ σφᾶς ἐπικουρήσειν, ἂν δύνωνται· ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐξῄει διὰ τάδε. Δείσας δὲ ὁ Καῖσαρ, μὴ μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐπανελθὼν ἀφρούρητον αὐτὸν λάβοι, χρήματα φέρων εἰς Καμπανίαν ᾔει, πείσων τὰς πόλεις οἷ στρατεύεσθαι τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ᾠκισμένας. Καὶ ἔπεισε Καλατίαν πρώτην, ἐπὶ δ' ἐκείνῃ Κασιλῖνον, δύο τάσδε Καπύης ἑκατέρωθεν· ἐπιδοὺς δ' ἑκάστῳ δραχμὰς πεντακοσίας, ἦγεν ἐς μυρίους ἄνδρας, οὔτε ὡπλισμένους ἐντελῶς, οὔτε συντεταγμένους πω κατὰ ἴλας, ἀλλ', ὡς ἐς μόνην τοῦ σώματος φυλακὴν, ὑφ' ἑνὶ σημείῳ. Οἱ δὲ ἐν ἄστει, τὸν Ἀντώνιον δεδιότες μετὰ στρατιᾶς ἐπανιόντα, ὡς ἐπύθοντο καὶ τὸν Καίσαρα μεθ' ἑτέρας προσιέναι, οἱ μὲν διπλασίως ἐδεδοίκεσαν, οἱ δ' ὡς χρησόμενοι κατ' Ἀντωνίου Καίσαρι ἠσμένιζον· οἱ δὲ, αὐτῶν τὰς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ διαλλαγὰς ἑωρακότες, ὑπόκρισιν ἐνόμιζον εἶναι τὰ γιγνόμενα, καὶ ἀντίδοσιν Ἀντωνίῳ μὲν δυναστείας, Καίσαρι δὲ τῶν φονέων.

XLI. Ὧδε δὲ αὐτῶν θορυβουμένων, Κανούτιος ὁ δήμαρχος, ἐχθρὸς ὢν Ἀντωνίῳ, καὶ παρ' αὐτὸ Καίσαρι φίλος, ὑπήντα τῷ Καίσαρι· καὶ τὴν γνώμην ἐκμαθὼν, ἀπήγγελλε τῷ δήμῳ, μετ' ἔχθρας Ἀντωνίου σαφοῦς ἐπιέναι τὸν Καίσαρα, καὶ χρῆναι δεδιότας Ἀντώνιον ἐπὶ τυραννίδι τόνδε προσεταιρίσασθαι, στρατὸν ἄλλον οὐκ ἔχοντας ἐν τῷ παρόντι. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ἐσῆγε τὸν Καίσαρα, αὐλισάμενον πρὸ τοῦ ἄστεος ἀπὸ σταδίων πεντεκαίδεκα ἐν τῷ τοῦ Ἄρεως ἱερῷ. Ὡς δὲ εἰσῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν νεὼν τῶν Διοσκούρων παρῆλθε, καὶ τὸν νεὼν περιέστησαν οἱ στρατευόμενοι, ξιφίδια ἀφανῶς περιεζωσμένοι. Κανούτιος δὲ πρότερον ἐδημηγόρει κατὰ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ δὲ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοὺς ὑπεμίμνησκε, καὶ ὧν αὐτὸς ὑπὸ Ἀντωνίου πάθοι, δι' ἃ καὶ τόνδε τὸν στρατὸν ἐς φυλακὴν εἴη συνειλεγμένος· ἔφη τε, ἐς πάντα τῆς πατρίδος ὑπηρέτης καὶ κατήκοος ἔσεσθαι, καὶ ἐς τὰ νῦν πρὸς Ἀντώνιον ἕτοιμος.

fuisset reliquus : et ad fores ipsius Antonii procurrens, hæc eadem clamitabat, deos obtestans, et diris se devovens, simulque ad disceptandum judicio eum provocans. Quumque nemo prodiret : Tuos, inquit, amicos arbitros facio : et cum dicto, conatus est irrumpere. Sed repressus, convicia rursus in eum jecit cum gemitu; iratus excludentibus, ne coargueretur Antonius. Dein discedens, populum contestatus est, si quid sibi accidisset, id imputandum cruentis insidiis Antonii. Quod quum miserabili voce maxime clamitaret, animum mutavit vulgus, et prioris opinionis eum subiit pœnitentia. Erant autem, qui etiam tunc ambigerent, utri credendum esset : alii criminabantur utrumque fingere hæc in perniciem inimicorum, quando inter ipsos recens in templo sarta sit gratia : rursum alii credebant, commentum hoc Antonii esse, ut ea occasione augeret suum satellitium, aut veteranos alienaret a Cæsare.

XL. Cui postquam ab occulte missis renunciatum est, cum legiones Brundusii, tum veteranos in colonias divisos, iratos esse Antonio, quod inultam sineret necem Cæsaris, pollicerique eos operam suam ad hoc pro viribus : Antonius ea de causa Brundusium profectus est. Cæsar autem, veritus, ne ille, cum exercitu reversus, se opprimeret destitutum præsidio, cum pecuniis properavit in Campaniam, veteranos a patre in colonias deductos ad militiam suam revocaturus. Moxque primam ad se pellexit Calatiam, dein Casilinum, sitas ex utroque latere Capuæ, repræsentatisque in singulos bis mille sestertiis, contraxit circiter decem millia virorum; neque justa quidem armatura instructorum, necdum digestorum in militares ordines, sed omnes sub uno signo ductans tamquam satellitium. At urbani, quum jam timuissent redeuntem cum exercitu Antonium, ubi Cæsarem quoque cum alio adventare exercitu cognoverunt, alii duplicaverunt metum, alii libenter id acceperunt, quasi usuri Cæsare contra Antonium; alii denique, qui viderant eos in Capitolio rediisse in gratiam, ficte hæc fieri putabant, mutuasque sibi illos præstare operas, ut Antonius potiretur cupita potentia, Cæsar de parricidis pœnas sumeret.

XLI. In hac trepidatione Canutius, tribunus plebis, inimicus Antonio, eoque Cæsari amicus, obviam Cæsari profectus, voluntate ejus cognita, renunciavit populo « Antonium professis inimicitiis a Cæsare peti, et oportere Cæsarem contra Antonium, metu tyrannidis, adsciscì a populo in societatem, quoniam nullus alius præsto sit exercitus. » His dictis, introduxit Cæsarem, qui tum ad Martis secundo ab Urbe lapide diverterat. Cæsar, urbem ingressus, ad ædem Castorum se contulit, quam mox veterani circumsteterunt cum occultis pugionibus. Ibi prior Canutius pro concione invectus est in Antonium. Tum ipse Cæsar dicere orsus, renovavit patris memoriam; injuriasque ab Antonio acceptas commemoravit, propter quas etiam exercitum illum, suæ custodiæ causa, contraxisset, denique patriæ operam suam et obsequium, cum in aliis rebus omnibus, tum in præsens contra Antonium est pollicitus.

XLII. Ὧδε δ' εἰπόντος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκκλησίαν διαλύσαντος ἐπὶ τῷδε, ὁ στρατὸς, ἡγούμενος ἐς τὸ ἐναντίον ἐπὶ διαλλαγαῖς Ἀντωνίου τε καὶ Καίσαρος ἀφῖχθαι, ἢ ἐς μόνην γε φυλακὴν τοῦ Καίσαρος, καὶ τῶν φονέων ἄμυναν, ἤχθοντο τῇ κατὰ Ἀντωνίου προαγορεύσει, στρατηγοῦ τε σφῶν γεγονότος, καὶ ὄντος ὑπάτου. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐπανελθεῖν ᾔτουν εἰς τὰ οἰκεῖα, ὡς ὁπλιούμενοι, οὐ γὰρ ἄλλων ἢ τῶν ἰδίων ὅπλων ἀνέξεσθαι· οἱ δὲ καὶ τὸ ἀληθὲς ὑπέφαινον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠπόρητο μὲν, ἐς τὸ ἐναντίον ὧν προσεδόκησε μετενεχθείς· ἐλπίσας δ' αὐτῶς πειθοῖ μᾶλλον, ἢ βίᾳ, περιέσεσθαι, συνεχώρει ταῖς προφάσεσι, καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔπεμπε, τοὺς δὲ ἁπλῶς ἐς τὰ οἰκεῖα. Πάντας δ', ἐπικρύπτων τὴν ἀχθηδόνα, ἐπῄνει τῆς συνόδου, καὶ ἐδωρεῖτο ἑτέραις δωρεαῖς· καὶ, δαψιλέστερον ἔτι ἀμείψεσθαι, ἔλεγεν, ἀεὶ χρώμενος ἐς τὰ ἐπείγοντα, ὡς πατρικοῖς φίλοις μᾶλλον, ἢ στρατιώταις. Χιλίους μὲν δὴ μόνους ἢ τρισχιλίους, τάδε λέγων, ἐπέκλασεν ἐκ μυρίων οἱ παραμεῖναι· διαφέρονται γὰρ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ. Οἱ δὲ λοιποὶ τότε μὲν ἐξῄεσαν· ἀνεμιμνήσκοντο δ' αὐτίκα γεωργίας τε πόνων, καὶ κερδῶν στρατείας, καὶ λόγων τῶν Καίσαρος, καὶ εὐπειθείας αὐτοῦ πρὸς ἃ ἐβούλοντο, καὶ χαρίτων ὧν τε εἰλήφεσαν καὶ ὧν ἤλπιζον ἔτι λήψεσθαι· οἷόν τε ὄχλος ἀνώμαλος, μετενόουν, καὶ τῆς προφάσεως ἐς εὐπρέπειαν ἐπιβαίνοντες, ὡπλίζοντο, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπανῄεσαν. Ὁ δὲ ἤδη μετὰ χρημάτων ἄλλων τήν τε Ῥάβενναν καὶ τὰ ἀγχοῦ πάντα περιῄει, στρατεύων ἑτέρους ἐφ' ἑτέροις, καὶ πάντας ἐς Ἀρρήτιον ἔπεμπεν.

XLIII. Ἀντωνίῳ δ' ἀφῖκτο μέσον ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐκ πέντε τῶν ἐν Μακεδονίᾳ τελῶν τέσσαρα· ἐπιμεμφόμενοι δ' αὐτὸν οὐκ ἐπεξελθόντα τῷ φόνῳ Καίσαρος, χωρὶς εὐφημίας ἐς τὸ βῆμα παρέπεμπον, ὡς περὶ τοῦδε σφίσιν ἐκλογιούμενον πρῶτον. Ὁ δὲ αὐτοῖς χαλεπάμενος τῆς σιωπῆς, οὐ κατέσχεν, ἀλλ' ὠνείδιζεν ἀχαριστίαν ἐκ Παρθυαίων ὑπὸ οὗ μετενεχθεῖσιν ἐς τὴν Ἰταλίαν, καὶ οὐκ ἐπιμαρτυροῦσι τοιᾶσδε χάριτος. Ἐμέμφετο δὲ, ὅτι καὶ παρὰ μειρακίου προπετοῦς (ὧδε τὸν Καίσαρα καλῶν, ἄνδρας ἐπιπεμπομένους σφίσιν εἰς διαφορὰν οὐκ αὐτοὶ προσάγουσιν αὐτῷ. Ἀλλὰ τούσδε μὲν αὐτὸς εὑρήσειν, τὸν δὲ στρατὸν ἄξειν ἐπὶ τὴν ἐψηφισμένην οἱ χώραν εὐδαίμονα Κελτικὴν, καὶ τοῖς παροῦσιν ἑκάστῳ δοθήσεσθαι δραχμὰς ἑκατόν. Οἱ δὲ ἐγέλασαν τῆς μικρολογίας· καὶ χαλεπήναντος αὐτοῦ, μᾶλλον ἐθορύβουν καὶ διεδίδρασκον. Ὁ δὲ ἐξανέστη, τοσοῦτον εἰπών· Μαθήσεσθε ἄρχεσθαι. Αἰτήσας δὲ παρὰ τῶν χιλιάρχων τοὺς στασιώδεις (ἀνάγραπτος γάρ ἐστιν ἐν τοῖς Ῥωμαίων στρατοῖς ἀεὶ καθ' ἕνα ἄνδρα ὁ τρόπος)· διεκλήρωσε τῷ στρατιωτικῷ νόμῳ· καὶ οὐ τὸ δέκατον ἅπαν, ἀλλὰ μέρος ἔκτεινε τοῦ δεκάτου, νομίζων σφᾶς ὧδε καταπλήξειν δι' ὀλίγου. Οἱ δὲ οὐκ ἐς φόβον μᾶλλον, ἢ ἐς ὀργὴν ἀπὸ τοῦδε καὶ μῖσος ἐτρέποντο.

XLIV. Ταῦτα δ' ὁρῶντες οὓς ὁ Καῖσαρ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶνδε προπεπόμφει, βιβλία πολλὰ τότε μάλιστα διερ-

XLII. Quæ cum ille dixisset, digressa concione, milites, qui contra advenisse se putarant ad concordiam inter Cæsarem et Antonium redintegrandam, aut certe ad custodiam Cæsaris et ad ultionem de percussoribus, ægre ferebant bellum ita denunciatum Antonio, duci quondam suo, et tunc etiam consuli. Horumque alii petebant reditum ad suos, tamquam arma paraturi : non enim se alia, nisi sua quibus assuessent, arma ferre posse. Alii vero, id quod erat, præ se ferebant. Cæsar, ut vidit rem in diversum cedere, turbatus quidem haud paulo, sperans tamen, verbis potius, quam vi, se eos retracturum; concessit eorum petitis, alteros ad arma paranda mittens, alteros domum simpliciter : dissimulatoque dolore laudavit universos, quod se deduxissent, aliisque denuo muneribus donavit; largius etiam deinceps quavis alia occasione se eos donaturum, dicens, quoties ad necessaria officia opera illorum, velut paternorum amicorum potius, quam militum, fuerit usus. His verbis flexi mille tantum, vel tria millia, ex decem millibus (de numero enim non convenit), apud eum permanserunt. Cæteri tunc quidem abierunt. Sed mox iidem, reputando labores agriculturæ et lucra militiæ, tum promissa Cæsaris, et facilitatem ejusdem in concedendis quæ postulaverant, et gratiam cum jam redditam sibi tum speratam in posterum, ut sunt mores vulgi mutabiles, pœnitentia ducti, honestam occasionem arripuerunt, et, quasi in hoc tantum discessissent ut justa arma caperent, cum armis ultro ad Cæsarem reversi sunt : qui jam, Ravennam et propinqua loca obeundo cum alia pecunia, continuatis delectibus in dies augebat copias, jussas coire Arretium.

XLIII. Antonio interim, ex quinque Macedonicis legionibus, quatuor legiones Brundusium advenerant : quæ incusantes eum ob cessationem in persequendis interfectoribus Cæsaris, sine acclamationibus deduxerunt ad tribunal, quippe rationem illius cessationis audituri ante omnia. Id silentium Antonius iniquo animo ferens, non continuit se, quin eis exprobraret ingratitudinem, non agnoscentibus quanto præstaret in Italiam ire, quam in Parthiam, nec ullum signum grati animi edentibus. Præterea querebatur, quod missos a petulante adolescentulo (sic enim appellabat Cæsarem) concordiæ turbatores non adducerent ad ipsum. Sed hos quidem se inventurum : exercitum vero ducturum « ad decretam sibi provinciam, fortunatam illam Galliam; et viritim his, qui adessent, quadringentos sestertios distributurum. » Eam in promittendo parcitatem Antonii risu exceperunt milites; et irascente illo, magis etiam tumultuantes, discesserunt. Tum surrexit et ipse, et, hoc tantum profatus, Discetis imperata facere! abiit. Mox vero tribunos tradere sibi seditiosos jussit, (nam in Romanorum militum catalogis, ad nomen cujusque militis, mores etiam annotari solent); e quibus, ex militari disciplina, decimum quemque sorte duxit : nec tamen hos omnes, sed partem tantum affecit supplicio; sperans, se ea ratione brevi reliquos territurum. Eo autem facto irritati magis et ad iram in Antonium accensi, quam territi sunt, milites.

XLIV. Quod ubi videre Cæsariani, qui ad corrumpendos Antonianos fuerant emissi, magnum tum maxime numerum

ῥίπτουν ἐς τὸ στρατόπεδον, ἀντὶ τῆς Ἀντωνίου μικρολογίας τε καὶ ὠμότητος ἐς τὴν Καίσαρος μνήμην τοῦ προτέρου, καὶ βοήθειαν τοῦ νῦν, καὶ χορηγίας δαψιλεῖς μετατίθεσθαι. Οὓς ὁ Ἀντώνιος μηνύμασί τε μεγάλοις ἐζήτει, καὶ ἀπειλαῖς, εἴ τις ἐπικρύπτοι. Οὐδένα δὲ συλλαβών, ἐχαλέπηνεν, ὡς τοῦ στρατοῦ σφᾶς ἐπικρύπτοντος. Ἀπαγγελλομένων δὲ καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀποικίαις τε καὶ ἐν Ῥώμῃ Καίσαρι πεπραγμένων, ἐθορυβεῖτο. Καὶ ἐπελθὼν αὖθις ἐπὶ τὸν στρατὸν, ἔφη, χαλεπῆναι μὲν τῶν γεγονότων ὑπὸ ἀνάγκης στρατιωτικῆς ὀλίγοις, ἀντὶ πλεόνων ὧν ἐκόλαζεν ὁ νόμος· αὐτοὺς δὲ εἰδέναι σαφῶς, οὔτε ὠμὸν οὔτε μικρολόγον Ἀντώνιον. « Ἀλλ' ὁ μὲν φθόνος οἰχέσθω, κεκορεσμένος, ἔφη, καὶ τοῖς ἁμαρτήμασι καὶ ταῖς κολάσεσι. Τὰς δὲ ἑκατὸν δραχμὰς ὑμῖν οὐ δωρεὰν, οὐ γὰρ τοῦτό γε τῆς Ἀντωνίου τύχης, ἀλλὰ τῆς πρώτης ἐς ὑμᾶς ἐντεύξεως προσαγορευτικὸν μᾶλλον, ἢ δωρεὰν, ἐκέλευσα δοθῆναι· καὶ χρὴ νόμῳ πατρίῳ τε καὶ στρατιωτικῷ, καὶ ἐς τάδε αὐτῷ, καὶ ἐς πάντα, εὐπειθεῖς ὑπάρχειν. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν, οὐδέν τι ἔτι προσθεὶς τῇ δωρεᾷ, τοῦ μὴ δοκεῖν ὁ στρατηγὸς ἡσσῆσθαι τοῦ στρατοῦ. Οἱ δὲ ἐλάμβανον, εἴτε μεταγνόντες, εἴτε καὶ δεδιότες. Ὁ δὲ αὐτῶν τοὺς μὲν ταξιάρχους, εἴτε μηνίων ἔτι τῆς στάσεως, εἴθ' ἑτέρως ὑπονοῶν, ἐνήλλασσε· τοὺς δὲ λοιποὺς, καὶ τἄλλα ἐν ταῖς χρείαις ἐδεξιοῦτο, καὶ προὔπεμπεν ἀνὰ μέρος, τὴν παραθαλάσσιον ὁδεύειν ἐπὶ Ἀριμίνου.

XLV. Αὐτὸς δ' ἐπιλεξάμενος ἐκ πάντων στρατηγίδα σπεῖραν ἀνδρῶν ἀρίστων τά τε σώματα καὶ τὸν τρόπον, ὥδευεν ἐς Ῥώμην, ὡς ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸ Ἀρίμινον ὁρμήσων. Ἐσῄει δὲ ἐς τὴν πόλιν σοβαρῶς, τὴν μὲν ἴλην πρὸ τοῦ ἄστεος στρατοπεδεύσας, τοὺς δ' ἀμφ' αὐτὸν ἔχων ὑπεζωσμένους, καὶ τὴν οἰκίαν νυκτοφυλακοῦντας ἐνόπλους· συνθήματά τε αὐτοῖς ἐδίδοτο, καὶ αἱ φυλακαὶ παρὰ μέρος ἦσαν, ὡς ἐν στρατοπέδῳ. Συναγαγὼν δὲ τὴν βουλὴν, ὡς μεμψόμενος Καίσαρι περὶ τῶν πεπραγμένων, ἐσιὼν ἤδη, μανθάνει τῶν τεσσάρων τελῶν τὸ καλούμενον Ἄρειον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐς Καίσαρα μετατεθεῖσθαι. Καὶ αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐπισχόντι τε καὶ διαποροῦντι ἀγγέλλεται, καὶ τὸ καλούμενον Τέταρτον ὁμοίως τοῖς Ἀρείοις ἐς Καίσαρα μετατεθεῖσθαι. Διαταραχθεὶς οὖν εἰσῆλθε μὲν ἐς τὸ βουλευτήριον· ὡς δ' ἐφ' ἕτερα αὐτοὺς συναγαγὼν, μικρὰ διελέχθη, καὶ εὐθὺς ἐπὶ τὰς πύλας ἐχώρει, καὶ ἀπὸ τῶν πυλῶν ἐπὶ Ἄλβην πόλιν, ὡς μεταπείσων τοὺς ἀποστάντας. Βαλλόμενος δ' ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀνέστρεφε· καὶ τοῖς ἄλλοις τέλεσι προσέπεμπεν ἀνὰ πεντακοσίας δραχμὰς ἑκάστῳ· καὶ σὺν οἷς εἶχεν αὐτὸς ἐς Τίβυρον ἐξῄει, σκευὴν ἔχων τὴν συνήθη τοῖς ἐπὶ τοὺς πολέμους ἐξιοῦσι. Καὶ γὰρ ἤδη σαφὴς ἦν ὁ πόλεμος, Δέκμου τὴν Κελτικὴν οὐ μεθιέντος.

XLVI. Δεῦρο δὲ ὄντι, ἥ τε βουλὴ σχεδὸν ἅπασα, καὶ τῶν ἱππέων τὸ πλεῖστον, ἀφίκετο ἐπὶ τιμῇ, καὶ ἀπὸ τοῦ δήμου τὸ ἀξιολογώτατον. Οἳ καὶ, καταλαβόντες αὐτὸν ὁρκοῦντα τοὺς παρόντας οἱ στρατιώτας, καὶ τοὺς ἐκ τῶν πάλαι στρατευσαμένων συνδραμόντας (πολὺ

libellorum spargebant per exercitum; pro Antonii avaritia et crudelitate revocantes superioris Cæsaris memoriam, et ad junioris Cæsaris opem largioraque dona invitantes. Quos quum, magno proposito indicibus præmio, et celantibus pœnas interminatus, conquisivisset Antonius, nemo tamen est comprehensus. Quo magis ille iratus est militibus suis, quod ab his illos tegi intelligeret. Quum vero renunciarentur ei etiam quæ cum in coloniis tum in Urbe Cæsar agebat, territus Antonius, ad milites rursus prodiit: « dolere se, dicens, id quod necessitate ex disciplinæ militaris ratione coactus fecisset; quamquam in pauciores animadversum fuerit, quum plures punire lex jussisset: ipsos autem præclare nosse, quam nec sordidus nec sævus sit Antonius. Sed facessat, inquit, invidia, et satis sit tum erratorum tum pœnarum. Cæterum centenos illos denarios, non tamquam donum vobis dari jussi, nec enim id dignum Antonii fortuna foret; sed tantum primæ vobiscum congressionis occasione, et salutandi causa: oportet autem in hoc ipso non minus, quam in cæteris omnibus rebus, morem patrium militaremque observare. » Hæc locutus Antonius, nihil ad donativum addidit; ne videretur imperator cessisse militibus: et illi, vel pœnitentia facti, vel metu, contenti fuerunt oblato. Deinde vero, sive ob seditionem etiam nunc iratus Antonius, sive aliqua suspicione motus, tribunos eis mutavit: milites autem, ubi usus ferebat, tractavit comiter, et alios post alios per maritimas regiones Ariminum misit.

XLV. Ipse vero Antonius, habito delectu præstantissimi cujusque vel corporis dotibus vel animi, confectaque ex his prætoria cohorte, Romam iter fecit: inde porro iturus Ariminum. Intravit autem Urbem magno fastu, equitum quidem ala in suburbiis relicta, sed stipatus accinctis militibus, e quibus etiam custodiam circa ædes suas disposuit, quæ ibi sub armis excubias agebat, data castrensi more tessera, custodibusque per quatuor vigilias distributis. Convocato deinde senatu ut quereretur de Cæsaris conatibus, in ipso aditu curiæ nuncium Antonius accepit, e quatuor illis legionibus unam, cognomine Martiam, in itinere signa ad Cæsarem transtulisse. Quumque cogitabundus constitisset, ecce alius nuncius affert, Quartam quoque, quæ vocabatur, legionem pariter ad illum transiisse. Quare territus, intravit quidem curiam; sed, quasi alia de causa patres convocasset, pauca locutus, ad portam recta properavit, et inde porro Albam; verbis, ut putabat, desertores reducturus ad officium. Sed quum peteretur telis e mœnibus, retulit pedem, reliquisque legionibus viritim bis mille misit sestertios: quas vero circa se habebat copias, Tibur duxit, eo apparatu quo ad bellum iri solet. Jam enim certum erat bellum, quod Decimus Galliam nollet tradere.

XLVI. Tiburi autem agenti Antonio senatus ferme universus præsto fuit honoris causa, et equitum Romanorum pars maxima, tum e plebe præstantissimus quisque. Qui, quum supervenirent exigenti sacramentum a militibus quos circa se habebat et a veteranis emeritis (nam et horum

γὰρ καὶ τοῦτο ἦν), συνώμνυον ἑκόντες, οὐκ ἐκλείψειν τὴν ἐς Ἀντώνιον εὔνοιάν τε καὶ πίστιν· ὡς ἀπορῆσαι, τίνες ἦσαν οἱ πρὸ ὀλίγου παρὰ τὴν Καίσαρος ἐκκλησίαν τὸν Ἀντώνιον ἐβλασφήμουν. Ὁ μὲν δὴ λαμπρῶς οὕτως ἐς τὸ Ἀρίμινον προεπέμπετο, ὅθεν ἐστὶν ἡ τῆς Κελτικῆς ἀρχή. Καὶ ὁ στρατὸς ἦν αὐτῷ, χωρίς γε τῶν νεολέκτων, τρία τέλη τὰ ἐκ Μακεδονίας μετάπεμπτα (ἤδη γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ λοιπὸν ἀφῖκτο)· ἐξεστρατευμένοι δὲ ἔνιοι καὶ γηρῶντες, ὅμως ἐδόκουν νεοσυλλόγων ἀμείνους ἐς τὸ διπλάσιον εἶναι. Οὕτω μὲν Ἀντωνίῳ τέσσαρα ἐγίγνετο τέλη γεγυμνασμένων ἀνδρῶν, καὶ ὅσον ἐξ ἔθους αὐτοῖς ἐπίκουρον ἄλλο ἕπεται, καὶ ἡ τοῦ σώματος φρουρὰ, καὶ τὰ νεόλεκτα· Λέπιδός τε ἔχων ἐν Ἰβηρίᾳ τέσσαρα τέλη, καὶ Ἀσίνιος Πολλίων δύο, καὶ Πλάγκος ἐν τῇ ἑτέρᾳ Κελτικῇ τρία, ἐδόκουν αἱρήσεσθαι τὰ Ἀντωνίου.

XLVII. Καίσαρι δὲ ἦν δύο μὲν ὁμοίως τὰ ἀξιολογώτατα, εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου μεταστάντα, ἓν δὲ νεοσυλλόγων, δύο δὲ ἐκ τῶν πρότερον ἐστρατευμένων, οὐκ ἐντελῆ μὲν ταῦτα τοῖς ἀριθμοῖς οὐδὲ ταῖς ὁπλίσεσιν, ὑπὸ δὲ τῶν νεοσυλλόγων καὶ ταῦτα ἀναπληρούμενα. Συναγαγὼν δ' ἅπαντας ἐς Ἄλβην, ἐπέστελλε τῇ βουλῇ. Ἡ δὲ ἐφήδετο μὲν αὖθις Καίσαρι, ὡς ἀπορεῖν καὶ τότε, τίνες ἦσαν οἱ προὔπεμπον Ἀντώνιον· ἤχθοντο δὲ τοῖς τέλεσιν οὐκ ἐς τὴν βουλὴν, ἀλλ' ἐς τὸν Καίσαρα, μετελθοῦσιν. Ἐπαινέσαντες δ' ὅμως αὐτούς τε καὶ τὸν Καίσαρα, ἔφασαν, ὀλίγον ὕστερον ὅ τι χρὴ ποιεῖν αὐτοὺς ψηφιεῖσθαι, ὅταν αὐτοῖς αἱ νέαι ἀρχαὶ ἐς τὰ πράγματα παρέλθωσιν. Ἦν δὲ σαφὲς, ὅτι χρήσονται μὲν αὐτοῖς κατὰ Ἀντωνίου· στρατὸν δὲ οὐδένα πω ἔχοντες ἴδιον, οὐδὲ καταλέξαι χωρὶς ὑπάτων δυνάμενοι, ἐς τὰς νέας ἀρχὰς πάντα ἀνετίθεντο.

XLVIII. Τῷ Καίσαρι δ' ὁ στρατὸς πελέκεάς τε καὶ ῥαβδοφόρους ἐσκευασμένους προσαγαγόντες, ἠξίουν ἑαυτὸν ἀντιστράτηγον ἀποφῆναι, πολέμου τε ἡγεμονεύοντα καὶ σφῶν, ἀεὶ ὑπ' ἄρχουσι ταχθέντων. Ὁ δὲ τὴν μὲν τιμὴν ἐπῄνει, τὸ δὲ ἔργον ἐς τὴν βουλὴν ἀνετίθετο· καὶ βουλομένους ἐπὶ τοῦτο χωρεῖν ἀθρόους ἐκώλυε, καὶ πρεσβευομένους ἐπεῖχεν, ὡς καὶ τῆς βουλῆς ψηφιουμένης ταῦτα καθ' ἑαυτὴν, καὶ μᾶλλον ἦν αἴσθωνται τὴν ὑμετέραν προθυμίαν, καὶ τὸν ἐμὸν ὄκνον. Διαλυθέντων δὲ μόλις οὕτω, καὶ τῶν ἡγεμόνων ἐς ὑπεροψίαν αὐτὸν αἰτιωμένων, ἐξελογεῖτο αὐτοῖς, τὴν βουλὴν οὐκ εὐνοίᾳ πρὸς αὐτὸν ἀποκλίνειν μᾶλλον, ἢ Ἀντωνίου δέει καὶ στρατιᾶς ἀπορίᾳ, « μέχρι καθέλωμεν ἡμεῖς Ἀντώνιον, καὶ οἱ σφαγεῖς, φίλοι τε τῇ βουλῇ καὶ συγγενεῖς ὄντες, δύναμιν αὐτοῖς συναγάγωσιν· ὧν αἰσθανόμενος, ὑπηρετεῖν ὑποκρίνομαι. Μὴ δὴ πρότεροι τὴν ὑπόκρισιν ἀποκαλύπτωμεν, ὧν προλαβοῦσι μὲν ἡμῖν τὴν ἀρχὴν, ἐπικαλέσουσιν ὕβριν ἢ βίαν, αἰδεσθεῖσι δ' ἴσως ἐπιδώσουσιν αὐτοὶ, δέει μὴ παρ' ὑμῶν λάβοιμι. » Τοιάδε εἰπὼν, ἐθεᾶτο γυμνάσια τῶν δύο τελῶν τῶν αὐτομολησάντων ἀπ' Ἀντωνίου, διαστάντων τε ἐς ἀλλήλους, καὶ δρώντων ἀφειδῶς ἔργα πολέμου πάντα,

magnus numerus ad eum confluxerat), ultro cum his jurarunt, mansuros se in amicitia et fide Antonii : ut dubitari posset, ubinam essent, qui paulo ante, concionante Cæsare, convicia in Antonium jacerant. Itaque, splendido comitatu deducente, Ariminum petebat Antonius, situm in primo aditu Galliæ; habens, præter tirones, legiones Macedonicas tres (jam enim et reliquum earum ei advenerat), unam autem veteranorum, qui, quamquam seniores, videbantur tamen duplo præstare tironibus. Atque ita quatuor legiones adfuerunt Antonio virorum exercitatorum, cum solitis eas sequi auxiliis, præterea prætoriani, et tirones. In Hispania autem Lepidus cum quatuor legionibus, et Asinius Pollio cum duabus, et Plancus in ulteriore Gallia cum tribus, videbantur secuturi partes Antonii.

XLVII. In Cæsaris exercitu robur erant duæ illæ legiones, quæ ad eum transierant; et præter illas una tironum, duæque veteranorum, hæ quidem neque numero integræ, neque armis satis instructæ, sed suppletæ ex tironibus. Quibus omnibus Albam convenire jussis, dedit ad senatum de rebus suis literas. Et senatus quidem jam vicissim Cæsari congratulabatur; ut nunc rursus nescires, quinam essent qui modo Antonium deduxissent; dolebat tamen, legiones ad Cæsarem potius, quam ad se, transiisse. Collaudata nihilominus cum ipsius Cæsaris tum legionum voluntate; brevi, dixerunt, confectum iri de rebus gerendis senatusconsultum, quamprimum novi magistratus accessissent ad rempublicam. Nec dubium erat, quin usuri essent his copiis contra Antonium : sed quoniam necdum proprium ullum habebant exercitum, nec absque consulibus poterant delectus facere, ideo in novos magistratus differebant omnia.

XLVIII. Tum Cæsari exercitus secures cum lictoribus obtulit; rogans, ut proprætorem se ipse renunciaret, atque eo titulo et bellum administraret et ipsos duceret, assuetos parere magistratibus. Quos Cæsar laudavit quidem pro honore sibi habito, sed rem totam in arbitrium senatus rejecit. Quumque universi vellent ejus rei causa Romam proficisci, inhibuit eos Cæsar, et ne legatos quidem ad senatum passus est mittere; quippe quem ultro sibi eum honorem delaturum esse, aiebat, « idque eo magis, inquit, faciet, si et vestrum studium, et meam cunctationem intellexerit. » Sic ægre illis submotis, quum duces contemtos se ab eo quererentur, rationem facti sui hanc reddidit : senatum non tam ulla erga se benevolentia ad partes suas inclinare, quam Antonii metu, et militum inopia, « idque tantisper, inquit, sunt facturi, dum Antonius a nobis fuerit sublatus, et percussores, amici senatorum et cognati, copias eis collegerint. Quæ ego intelligens, ministrum illorum me simulo. Caveamus igitur, ne illam simulationem priores nos ipsi patefaciamus; quos, si magistratum usurparemus, accusarent illi, ut injustos et violentos; quod si modeste nos gesserimus, ultro fortasse dabunt, timentes, ne a vobis accipiam. » Hæc locutus Cæsar, spectavit decurrentes duas legiones transfugas, inter se commissas, et exercitii causa repræsentantes omnia omnino, quæ in seria

πλὴν ἐς μόνον θάνατον. Ἥσθεὶς οὖν τῇ θέᾳ, καὶ τῆς προφάσεως ἐπιβαίνων ἄσμενος, ἑτέρας αὐτῶν ἑκάστῳ πεντακοσίας δραχμὰς ἐπεδίδου, καί, εἴ τις πολέμου χρεία γένοιτο, νικήσασιν ἐπηγγέλλετο πεντακισχιλίας. Ὧδε μὲν ὁ Καῖσαρ δαψιλείᾳ δωρεῶν τοὺς μισθοφόρους ἐκρατύνετο. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν.

XLIX. Ἐν δὲ τῇ Κελτικῇ τὸν Δέκμον ὁ Ἀντώνιος ἐκέλευσεν ἐς Μακεδονίαν μετιέναι, πειθόμενόν τε τῷ δήμῳ, καὶ φειδόμενον ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ ἀντέπεμπεν αὐτῷ τὰ παρὰ τῆς βουλῆς οἱ κεκομισμένα γράμματα, ὡς οὐχὶ διὰ τὸν δῆμον εἴκειν οἱ πρέπον, ἢ διὰ τὴν βουλὴν Ἀντωνίῳ, μᾶλλον. Ἀντωνίου δ' αὐτῷ προθεσμίαν ὁρίζοντος, μεθ' ἣν ὡς πολεμίῳ χρήσεται, μακροτέραν ὁ Δέκμος ἐκέλευεν ὁρίζειν ἑαυτῷ, μὴ θᾶσσον γένοιτο τῇ βουλῇ πολέμιος. Καὶ ὁ Ἀντώνιος, εὐμαρῶς ἂν αὐτοῦ κρατήσας ἔτι ὄντος ἐν πεδίῳ, ἐπὶ τὰς πόλεις ἔκρινε προελθεῖν. Αἱ δὲ αὐτὸν ἐδέχοντο. Καὶ δείσας ὁ Δέκμος, μὴ οὐδ' ἐσελθεῖν ἔς τινα αὐτῶν ἔτι δύνηται, πλάσσεται γράμματα τῆς βουλῆς, καλούσης αὐτὸν ἐς Ῥώμην σὺν τῷ στρατῷ· καὶ ἀναζεύξας ἐχώρει τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ὑποδεχομένων αὐτὸν ὡς ἀπιόντα πάντων· μέχρι Μουτίνην παροδεύων, πόλιν εὐδαίμονα, τάς τε πύλας ἀπέκλειε, καὶ τὰ τῶν Μουτιναίων ἐς τὰς τροφὰς συνέφερεν, ὑποζύγιά τε ὅσα ἦν κατέθυε, καὶ ἐταρίχευε, μὴ χρόνιος ἡ πολιορκία γένοιτο· καὶ τὸν Ἀντώνιον ὑπέμενε. Στρατιὰ δ' ἦν αὐτῷ μονομάχων τε πλῆθος, καὶ ὁπλιτῶν τρία τέλη· ὧν ἓν μὲν ἦν ἀρτιστρατεύτων ἀνδρῶν ἔτι ἀπείρων, δύο δὲ, ἃ καὶ πρότερον ὑπεστρατευμένα αὐτῷ, πιστότατα ἦν. Ὁ δ' Ἀντώνιος, ἐπελθὼν αὐτῷ σὺν ὀργῇ, τὴν Μουτίνην ἀπετάφρευέ τε καὶ ἀπετείχιζε. Καὶ Δέκμος μὲν ἐπολιορκεῖτο.

L. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἐτήσιον νουμηνίαν ὕπατοι γενόμενοι Ἵρτιός τε καὶ Πάνσας, τὴν βουλὴν εὐθὺς ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ συνῆγον ἐπὶ Ἀντωνίῳ. Κικέρων μὲν δὴ καὶ οἱ Κικέρωνος φίλοι πολέμιον αὐτὸν ἠξίουν ἤδη ψηφίσασθαι, τὴν Κελτικήν, ἀκούσης τῆς βουλῆς, ἐς ἐπιτείχισμα τῆς πατρίδος βιαζόμενον ὅπλοις, καὶ τὸν ἐπὶ Θρᾷκας αὐτῷ δεδομένον στρατὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν διαγαγόντα· ἐπελέγοντο δὲ καὶ τὴν ἄλλην αὐτοῦ μετὰ Καίσαρα προαίρεσιν, ἔν τε τῇ πόλει φανερῶς δορυφορηθέντος ὑπὸ τοσῶνδε λοχαγῶν, καὶ περὶ τὴν οἰκίαν ὥσπερ ἄκραν ὅπλοις καὶ συνθήμασι κεχρημένου, καὶ τἄλλα σοβαρωτέρου σφίσι φανέντος, ἢ κατὰ τὴν ἐτήσιον ἀρχήν. Λεύκιος δὲ Πείσων, ὁ τῷ Ἀντωνίῳ τὴν ἀποδημίαν ἐπιτροπεύων, ἀνὴρ ἐν τοῖς μάλιστα Ῥωμαίων ἐπιφανής, ὅσοι τε ἄλλοι τῷ Πείσωνι δι' αὐτὸν ἢ δι' Ἀντώνιον ἢ κατ' οἰκείαν γνώμην προσετίθεντο, καλεῖν αὐτὸν ἐς κρίσιν ἠξίουν· ὡς οὐ πάτριον σφίσιν, ἀκρίτου καταδικάζειν, οὐδ' εὐπρεπὲς τοῦ χθὲς ὑπάτου τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, οὗ γε μάλιστα συνεχεῖς ἐπαίνους ἄλλοι τε καὶ Κικέρων αὐτὸς εἶπε πολλάκις. Ἡ δὲ βουλή, τότε μὲν ἀγχώμαλοι ταῖς γνώμαις ἐς νύκτα περιῆλθον. Ἅμα δ' ἕῳ περὶ τῶν αὐτῶν ἐς τὸ βουλευτήριον συνελέγοντο· ἔνθα, τῶν Κικερωνείων

pugna solent fieri, nisi quod abstinebatur cædibus. Quo spectaculo delectatus, et libenter occasionem liberalitatis arripiens, denuo bis mille sestertios viritim eis distribuit: quod si certamine opus fuerit, vicies millenos victoribus pollicitus. Atque ita donativi largitate mercenarios suos sibi Cæsar devinxit.

XLIX. Quæ dum in Italia geruntur, interim in Gallia Decimum Antonius jubebat migrare in Macedoniam, quo et pareret populo, et sibimet ipse parceret. Ille ad Antonium remisit allatas sibi a senatu literas, demonstravitque « nihilo minus apud se valere debere voluntatem senatus, quam apud Antonium populi. » Hinc quum Antonius ei præfinivisset diem, ad quam, ni provincia sibi decessisset, pro hoste haberetur, monuit eum Decimus, ut sui ipsius causa proferret eum terminum, ne citius ipse hostis a senatu judicaretur. Tum Antonius, quum facile potuisset delere ejus exercitum, etiam tum in castris agentem, maluit prius ad oppida promovere copias, nec illa excludebant eum. Itaque Decimus, veritus, ne ullum eorum posthac sibi pateret, literas finxit, velut a senatu ad se datas, quibus ipse cum exercitu Romam vocaretur: ingressusque iter versus Italiam, omnibus ut abeuntem libenter excipientibus, postquam Mutinam, urbem opulentam, pervenit obiter, portas clausit; et annonam Mutinensium ad usus exercitus sui comportavit, mactatorumque jumentorum carnes salivit, si forte contingeret diuturnior obsidio: atque ibi exspectavit Antonium. Habebat autem in exercitu gladiatores multos, et legiones tres; quarum una ex tironibus constabat, reliquæ duæ antea quoque militarant ejus auspiciis, ipsi fidissimæ. Antonius vero, cum ira eo delatus, Mutinam circumvallavit, Decimumque obsidione cinxit.

L. Romæ Calendis ineuntis anni consules novi, Hirtius et Pansa, mox a sacrificio in ipsum templum convocarunt senatum contra Antonium. Ibi Cicero ejusque amici censebant hostem eum judicandum, quoniam Galliam, invito senatu, ceu arcem contra patriam, vi et armis occupasset, et exercitum adversus Thracas ipsi datum transvexisset in Italiam. Addebant, nova eum post Cæsarem de dominatu agitare consilia, quod in Urbe propalam magno centurionum numero sese stipasset, ædesque suas tamquam arcem munivisset armis et tesseris, omniaque superbius egisset quam deceret annuum magistratum. At L. Piso, qui absentis Antonii vices curabat, vir cum primis illustris, aliique Pisoni sive propter ipsum, sive propter Antonium, sive quod per se ita sentirent, adstipulantes, censebant, diem Antonio esse dicendam; quandoquidem alienum esset a majorum institutis, civem indicta causa damnare, et alioqui parum deceret, eum qui pridie consul fuisset, pro hoste haberi postridie, præsertim toties tamque ample laudatum et ab aliis et ab ipso Cicerone. Ita senatus eo die, sententiis æqualiter fere divisis, ad noctem usque protractus est. Postridie vero primo mane patres rursum coierunt in curiam; et prægravante Ciceronis factione, ex senatusconsulto hostis judica-

ἐπιβαρούντων, ἐψήφιστο ἂν ὁ Ἀντώνιος πολέμιος, εἰ μὴ τῶν δημάρχων Σαλούϊος ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἐκέλευσεν ἀναθέσθαι. Ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἄρχουσιν ὁ κωλύων ἀεὶ δυνατώτερος.

LI. Οἱ μὲν δὴ Κικερώνειοι καὶ τούτῳ μάλα φορτικῶς ἐνύβριζον, καὶ τὸν δῆμον ἐκδραμόντες ἠρέθιζον ἐπ' αὐτὸν, καὶ τὸν Σαλούϊον ἐς αὐτὸν ἐκάλουν. Ὁ δὲ ἀκαταπλήκτως ἐξέτρεχεν, ἕως ἡ βουλὴ κατέσχε, δείσασα μὴ μεταπείσειε τὸν δῆμον, ἐς μνήμην ἀγαγὼν Ἀντωνίου. Οὐ γὰρ ἠγνόουν καταγιγνώσκοντες ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς πρὸ δίκης, οὐδ' ὅτι τὴν Κελτικὴν ὁ δῆμος αὐτῷ δεδώκει· ἀλλ', ὑπὲρ τῶν σφαγέων δεδιότες, ὠργίζοντο πρώτῳ μετὰ τὴν ἀμνηστίαν ἀνακινήσαντι τὰ κατ' αὐτούς. Διὸ καὶ τῷ Καίσαρι ἐς αὐτὸν προκατεχρῶντο· καὶ ὁ Καῖσαρ οὐκ ἀγνοῶν, ᾑρεῖτο καὶ αὐτὸς ὅμως προκαθελεῖν τὸν Ἀντώνιον. Τοιᾷδε μὲν ἡ βουλὴ γνώμῃ τὸν Ἀντώνιον εἶχεν ἐν ὀργῇ. Ἀναθέμενοι δὲ τὴν ψῆφον ὡς ὁ δήμαρχος ἐκέλευεν, ἐψηφίσαντο ὅμως, Δέκμον τε ἐπαινέσαι, οὐκ ἐκστάντα Ἀντωνίῳ τῆς Κελτικῆς, καὶ τοῖς ὑπάτοις Ἱρτίῳ καὶ Πάνσᾳ Καίσαρα συστρατηγεῖν οὗ νῦν ἔχει στρατοῦ, ἐπίχρυσόν τε αὐτοῦ εἰκόνα τεθῆναι, καὶ γνώμην αὐτὸν ἐσφέρειν ἐν τοῖς ὑπατικοῖς ἤδη, καὶ τὴν ὑπατείαν αὐτὴν μετιέναι τοῦ νόμου θᾶσσον ἐτῶν δέκα, ἔκ τε τοῦ δήμου δοθῆναι τοῖς τέλεσι τοῖς ἐς αὐτὸν ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστᾶσιν, ὅσον αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τῇ νίκῃ δώσειν ὑπέσχετο. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα ψηφισάμενοι, διελύθησαν, ὡς τὸν Ἀντώνιον ἔργῳ διὰ τῶνδε εἰδέναι πολέμιον ἐψηφισμένον, καὶ τὸν δήμαρχον ἐς τὴν ἐπιοῦσαν οὐδὲν ἔτι ἀντεροῦντα. Ἀντωνίου δὲ ἡ μήτηρ καὶ ἡ γυνὴ καὶ παῖς ἔτι μειράκιον, οἵ τε ἄλλοι οἰκεῖοι καὶ φίλοι, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐς τὰς τῶν δυνατῶν οἰκίας διέθεον ἱκετεύοντες· καὶ μεθ' ἡμέραν ἐς τὸ βουλευτήριον ἰόντας ἠνώχλουν, ῥιπτούμενοί τε πρὸ ποδῶν σὺν οἰμωγῇ καὶ ὀλολυγαῖς καὶ μελαίνῃ στολῇ παρὰ ταῖς θύραις ἐκβοῶντες. Οἱ δὲ ὑπό τε τῆς φωνῆς, καὶ ὑπὸ τῆς ὄψεως καὶ μεταβολῆς εἰς τοσοῦτον αἰφνιδίου γενομένης, ἐκνάμπτοντο. Δείσας δ' ὁ Κικέρων, ἐδημηγόρησεν ὧδε·

LII. « Ἃ μὲν ἔδει γνῶναι περὶ Ἀντωνίου, χθὲς ἔγνωμεν. Οἷς γὰρ αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς ἐτιμῶμεν, τούτοις ἐψηφιζόμεθα εἶναι πολέμιον. Σαλούϊον δὲ τὸν μόνον ἐμποδὼν γινόμενον, ἢ πάντων εἶναι χρὴ συνετώτερον, ἢ φιλίᾳ τάδε πράσσειν, ἢ τῶν ἐνεστώτων ἀμαθίᾳ. Ὧν τὸ μὲν, αἴσχιστόν ἐστιν ἡμῖν, εἰ δόξομεν ἀσυνετώτεροι πάντες ἑνὸς εἶναι· τὸ δὲ, αὐτῷ Σαλουΐῳ, εἰ φιλίαν τῶν κοινῶν προτιμῴη· ἀμαθῶς δ' αὐτὸν ἔχοντα τῶν παρόντων, ἔδει πιστεύειν ὑπάτοις ἀνθ' ἑαυτοῦ, καὶ στρατηγοῖς, καὶ δημάρχοις τοῖς συνάρχουσιν αὐτῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις βουλευταῖς· οἳ τοσοίδε τὴν ἀξίωσίν τε καὶ τὸν ἀριθμὸν ὄντες, διά τε ἡλικίαν καὶ ἐμπειρίαν ὑπὲρ τὸν Σαλούϊον, καταγινώσκομεν Ἀντωνίου. Ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δικαιότερον. Εἰ δὲ καὶ νῦν ἔτι χρήζει τὰς αἰτίας μαθεῖν, λελέξεται διὰ βραχέος, ὡς ἐν ἀναμνήσει, τὰ μέγιστα

tus fuisset Antonius, ni Salvius tribunus plebis rem integram differri jussisset in crastinum. Semper autem in magistratibus potior est vetantis auctoritas.

LI. Id Ciceroniani admodum graviter ferentes, in Salvium etiam conjiciebant convicia; et procurrentes in forum, concitabant contra eum populum, ipsumque Salvium ad causam populo reddendam evocabant. Et prodiisset ille intrepide, ni retentus fuisset a senatu; verito, ne concione sua mutaret animum populi, renovata Antonii memoria. Norant enim, damnare se injudicatum virum perillustrem, cui provincia illa ab ipso populo data fuisset: sed quia timebant percussoribus, infensi erant Antonio, quod post decretam oblivionem primus res eorum novis turbis implicuisset. Ideoque Cæsaris opera contra illum prius uti volebant. Quod quamquam non latebat Cæsarem, tamen et ipse per se sublatum prius Antonium cupiebat. Sic igitur affecto erga Antonium senatu, suffragia tunc quidem ex tribuni plebis voluntate dilata sunt: interim tamen ex senatusconsulto laudatus est Decimus, quod Gallia non decessisset Antonio: additumque decreto, ut cum Hirtio et Pansa consulibus pari imperio Cæsar præesset eis quas tum habebat copiis, et aurata ei poneretur statua: utque sententiam posthac inter consulares Cæsar diceret; et jus petendi consulatus haberet decennio ante ætatem legitimam: denique ut duabus legionibus, quæ ad eum ab Antonio transierant, donativum, quantum ipse Cæsar post victoriam se daturum pollicitus esset, redderetur ex publico. » His factis senatusconsultis, digressus est senatus; sperans, jam reipsa hoste judicato Antonio, in crastinum nil amplius contradicturum tribunum plebis. Sed Antonii mater et uxor, cum filio admodum adolescentulo, aliisque familiaribus ejus et amicis, per totam noctem ad ædes potentum discurrebant supplicantes; et postridie atratæ objiciebant se senatoribus in curiam euntibus ad pedes eorum accidentes cum lamentis ejulatuque, et vociferantes pro curiæ foribus. Jamque ad voces earum et aspectum, tantamque repentinam mutationem, flectebantur haud pauci. Quapropter exitum rei metuens Cicero, in hanc sententiam apud Patres concionatus est:

LII. « Quæ decernenda fuerunt de Antonio, ea heri decrevimus, P. C. Nam hoc ipso, quod inimicos ejus honoravimus, hostis ipse judicatus est. Salvius vero, qui solus intercessit, oportet aut plus cæteris omnibus sapiat, aut propter amicitiam hoc faciat, aut propter præsentis rerum status ignorantiam. Quorum illud quidem turpissimum nobis fuerit, si videbimur universi minus quam unus sapere: hoc vero ipsi Salvio, si privatam amicitiam præfert reipublicæ. Quod si autem statum præsentem non intelligit reipublicæ, debuerat non tam sibi ipse credere, quam consulibus, prætoribus, et tribunis collegis suis, cæterisque senatoribus: qui, quum tot simus numero tantaque dignitate, et cum ætate tum usu rerum superiores Salvio, condemnandum censemus Antonium. Est autem in suffragiis et in judiciis semper major pars justior. Quod si vero nunc etiam cupit causas sibi reddi, earum præcipuas

αὐτῶν. Τὰ χρήματα ἡμῶν, Καίσαρος ἀποθανόντος, ἐσφετερίσατο Ἀντώνιος· Μακεδονίας ἄρχειν παρ' ἡμῶν ἐπιτυχὼν, ἐπὶ τὴν Κελτικὴν ὥρμησε χωρὶς ἡμῶν· τὸν στρατὸν ἐπὶ Θρᾷκας λαβὼν, ἀντὶ Θρᾳκῶν ἐπήγαγεν ἡμῖν ἐς τὴν Ἰταλίαν· ἑκάτερα τούτων αἰτήσας ἡμᾶς ἐπ' ἐνέδρᾳ, καὶ οὐ λαβὼν, ἔπραξε δι' ἑαυτοῦ· σπεῖραν ἐν Βρεντεσίῳ βασιλικὴν συνέταξεν ἀμφ' αὐτὸν εἶναι, καὶ φανερῶς αὐτὸν ἐν τῇ πόλει σιδηροφοροῦντες ἄνδρες ἐδορυφόρουν τε καὶ ἐνυκτοφυλάκουν ὑπὸ συνθήματι· ἦγεν ἐκ τοῦ Βρεντεσίου καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν ἐς τὴν πόλιν ἅπαντα, συντομώτερον ἐφιέμενος ὧν ἐπενόει Καῖσαρ· Καίσαρος δὲ αὐτὸν τοῦ νέου σὺν ἑτέρῳ στρατῷ φθάσαντος, ἔδεισε, καὶ ἐς τὴν Κελτικὴν ἐτράπετο, ὡς εὔκαιρον ἐφ' ἡμῖν ὁρμητήριον, ὅτι καὶ ὁ Καῖσαρ ἐκεῖθεν ὁρμώμενος ἐδυνάστευσεν ἡμῶν.

LIII. Τὴν στρατιὰν ἐπὶ τοῖσδε καταπλησσόμενος, ἵνα πρὸς μηδὲν αὐτῷ παρανομοῦντι κατοκνῇ, διεκλήρωσεν ἐς θάνατον, οὐ στασιάσαντας, ἢ φυλακὴν ἢ τάξιν ἐν πολέμῳ λιπόντας· ἐφ' ὧν μόνων ὁ στρατιωτικὸς νόμος τὴν οὕτως ὠμὴν ὥρισε τιμωρίαν, καὶ ὅμως αὐτῇ καὶ ἐπὶ τοῖσδε ὀλίγοι μόλις ἐν τοῖς πάνυ κινδύνοις ἐχρήσαντο ὑπ' ἀνάγκης· ὁ δὲ φωνῆς ἢ γέλωτος ἦγεν εἰς θάνατον τοὺς πολίτας, καὶ θάνατον οὐ τῶν ἐλεγχθέντων, ἀλλὰ τῶν διαλαχόντων. Τοιγαροῦν οἱ μὲν δυνηθέντες ἀπέστησαν αὐτοῦ, καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ὡς εὖ πράξασι δωρεὰς χθὲς ἐψηφίσασθε· οἱ δὲ οὐ δυνηθέντες ἀποδράναι, δεδιότες συναδικοῦσι, καὶ χωροῦσιν ἐπὶ χώραν ὑμετέραν πολέμιοι, καὶ πολιορκοῦσι στρατὸν ὑμέτερον καὶ στρατηγὸν ὑμέτερον, ᾧ γράφετε μὲν ὑμεῖς ἐμμένειν τῇ Κελτικῇ, Ἀντώνιος δ' ἐξιέναι κελεύει. Πότερον οὖν ἡμεῖς Ἀντώνιον ψηφιζόμεθα εἶναι πολέμιον, ἢ Ἀντώνιος ἡμᾶς ἤδη πολεμεῖ; καὶ ὁ δήμαρχος ἡμῶν ἔτι ἀγνοεῖ· μέχρι ἄρα Δέκμου πεσόντος ἥ τε χώρα, τοσήδε οὖσα, καὶ ὅμορος ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τῇ χώρᾳ ὁ Δέκμου στρατὸς, ἐς τὰς καθ' ἡμῶν ἐλπίδας Ἀντωνίῳ προσγένηται. Τότε γὰρ αὐτὸν, ὡς ἔοικεν, ὁ δήμαρχος ψηφιεῖται πολέμιον, ὅταν ἡμῶν γένηται δυνατώτερος. »

LIV. Ταῦτ' ἔτι τοῦ Κικέρωνος λέγοντος, οἱ φίλοι θορυβοῦντες ἀπαύστως οὐδενὶ ἀντειπεῖν ἐπέτρεπον· μέχρι Πείσωνος αὐτοῦ παρελθόντος, ἥ τε ἄλλη βουλὴ κατὰ αἰδῶ τοῦ ἀνδρὸς ἡσύχασε, καὶ οἱ τοῦ Κικέρωνος ἠνέσχοντο, καὶ ἔλεγεν ὁ Πείσων· « Ὁ μὲν νόμος, ὦ βουλὴ, δικαιοῖ τὸν εὐθυνόμενον αὐτὸν ἀκοῦσαί τε τῆς κατηγορίας, καὶ ἀπολογησάμενον ὑπὲρ αὐτοῦ κρίνεσθαι· καὶ τὸν δεινότατον εἰπεῖν Κικέρωνα ἐς ταῦτα προκαλοῦμαι. Ἐπεὶ δὲ ὀκνεῖ μὲν παρόντος Ἀντωνίου κατηγορεῖν, ἀπόντος δ' ἐγκλήματά τινα εἶπεν, ὡς μέγιστα ἐκ πάντων καὶ ἀναμφίλογα ὄντα· παρῆλθον ἐγὼ, δείξων αὐτὰ ψευδῆ βραχυτάταις ἀποκρίσεσι. Τὰ χρήματά φησιν Ἀντώνιον τὰ κοινὰ μετὰ τὴν Καίσαρος τελευτὴν σφετερίσασθαι· τοῦ μὲν νόμου τὸν κλέπτην οὐ πολέμιον ἀποφαίνοντος, ἀλλὰ ὡρισμένῃ δίκῃ ζημιοῦντος· Βρούτου δὲ, τοῦ Καίσαρα κτείναντος, ἐν τῷ δήμῳ καὶ τότε κατηγορήσαντος, ὅτι ὁ Καῖσαρ τὰ χρήματα διεφόρησε,

paucis commemorabimus. Pecunias nostras post mortem Cæsaris usurpavit sibi Antonius: impetrata a nobis Macedonia provincia, in Galliam absque S. C. invasit: exercitum contra Thracias acceptum omissis Thracibus contra nos adduxit in Italiam: utrumque horum, quum insidiose a nobis petiisset, nec obtinuisset, auctoritate effecit propria: cohortem regiam Brundisii sibi adscivit, et propalam in Urbe stipavit se armato satellitio, quod pro ædibus noctu excubaret accepta tessera. Reliquum quoque exercitum omnem recta ad Urbem duxit, aspirans ad eadem quæ Cæsar destinaverat; sed a juvene Cæsare cum alio exercitu præventus, extimuit; vertitque se in Galliam, tanquam opportunam sedem belli adversus nos gerendi, quandoquidem et Cæsar illinc eruptione facta, nobis oppressis, rerum est potitus.

LIII. « In hos usus sævitia perterrefecit milites, quo magis ad omne facinus impigros redderet; decimavitque, non seditiosos, aut præsidiorum ordinumve desertores, quibus solis lex militaris tam sævam pœnam scripsit; qua tamen pœna et in hos non nisi pauci, ægre, et in periculosissimis rebus, necessitate exigente, usi sunt: iste vero ob unam quampiam voculam aut risum morte mulctavit cives, neque eos judicio convictos, sed sorte deprehensos. Quapropter, qui potuerunt, defecerunt ab eo; quibus vos, ut re bene gesta, decrevistis heri præmia. Qui vero non potuerunt aufugere, metu coacti grassantur cum illo, cujus ductu hostiliter invadunt vestram provinciam, vestrumque exercitum oppugnant, et vestrum prætorem: quem vos per literas hortamini, ut maneat in provincia, Antonius vero jubet decedere. Utrum igitur hostem nos judicabimus Antonium? an in nos ille hostiliter invadit? Et hæc tribunus noster adhuc ignorat; scilicet, donec, sublato D. Bruto, provincia tanta tamquam nobis finitima, et cum ea exercitus Decimi, in spem opprimendi nos accesserit Antonio. Nimirum tum demum tribunus videtur hostem eum judicaturus, ubi nobis ille superior evaserit. »

LIV. Vix ea finierat Cicero, quum tantus ab ejus amicis strepitus excitatus est, ut diu nemini contra dicturo præberetur silentium; donec Piso tandem ipse prodiit in medium, cujus reverentia et alios senatores et Ciceronianos tantisper sedavit, dum verba faceret in hunc modum: « Leges, patres conscripti, postulant ut reus ipse accusationem audiat, et dicta pro se causa exspectet judicum sententiam: quod nec Cicero negabit, accusator vehementissimus. Qui quoniam veritus est contra præsentem Antonium agere, maluitque in absentem nonnulla, veluti præcipua maximeque comperta, crimina congerere; in medium ego prodii, ut paucis, quam ea falsa sint, ostendam. Publicas pecunias, ait, Antonium post Cæsaris mortem sibi usurpasse! Quod ille si fecit, furi pœnam suam leges intentant, non hostem eum judicant. Atqui Brutus, quum interfecisset Cæsarem, jam tum pro concione Cæsarem accusavit, ab illo dilapidatas pecunias publicas, et vacuum relictum esse

καὶ κενὰ καταλέλοιπε τὰ ταμιεῖα· Ἀντωνίου δὲ μετ' οὐ πολὺ ζητεῖν αὐτὰ ψηφισαμένου, καὶ ὑμῶν ἀποδεξαμένων τε τὴν γνώμην καὶ κεκυρωκότων, καὶ γέρας τοῖς μηνύουσι δεκάτην ὑπεσχημένων, ἣν διπλασιάσομεν ἡμεῖς, εἴ τις Ἀντώνιον περὶ αὐτῶν ἔχοι τι διελέγχειν. Καὶ τάδε μὲν περὶ τῶν χρημάτων.

LV. Τὴν δὲ Κελτικὴν ἡγεμονίαν οὐκ ἐψηφισάμεθα μὲν ἡμεῖς Ἀντωνίῳ, ἔδωκε δὲ ὁ δῆμος νόμῳ, παρόντος αὐτοῦ Κικέρωνος, ᾧ τρόπῳ καὶ ἕτερα πολλάκις ἔδωκε, καὶ τήνδε τὴν ἡγεμονίαν αὐτὴν Καίσαρι πάλαι. Μέρος δ' ἐστὶ τοῦ νόμου, τὸν Ἀντώνιον, τὴν δεδομένην οἱ μετιόντα, Δέκμῳ μὴ παραχωροῦντι πολεμεῖν, καὶ τὸν στρατὸν ἀντὶ Θρᾳκῶν οὐδὲν ἔτι κινουμένων ἐς τὴν Κελτικὴν ἐπὶ τὸν ἀντιλέγοντα μετάγειν. Ἀλλὰ Κικέρων Δέκμον μὲν οὐχ ἡγεῖται πολέμιον, ἐναντία τῷ νόμῳ τιθέμενον ὅπλα· Ἀντώνιον δὲ πολέμιον, τῷ νόμῳ συμμαχοῦντα. Εἰ δὲ αὐτὸν αἰτιᾶται τὸν νόμον, τοὺς θεμένους αἰτιᾶται· οὓς ἔδει μεταπείθειν, οὐχὶ συνθέμενον ὑβρίζειν, οὐδὲ τὴν χώραν Δέκμῳ μὲν πιστεύειν, ὃν ὁ δῆμος ἐδίωξεν ἐπὶ τῷ φόνῳ, Ἀντωνίῳ δὲ ἀπιστεῖν ὅ τι ὁ δῆμος ἔδωκεν. Οὐ γὰρ εὖ βουλευομένων ἐστὶ, διαστασιάζεσθαι πρὸς τὸν δῆμον ἐν καιροῖς μάλιστα ἐπικινδύνοις· οὐδὲ ἀμνημονεῖν, ὅτι καὶ τόδε αὐτὸ τοῦ δήμου πρότερον ἦν, τὸ κρίνειν τὰ φίλια καὶ πολέμια. Μόνος γὰρ ἐκ τῶν πάλαι νόμων ὁ δῆμος αὐτοκράτωρ εἰρήνης πέρι καὶ πολέμου σκοπεῖν· ὧν μηδὲν ὁ δῆμος ἐπιστήσειε, μηδὲ ἐπιμηνίσειεν ἡμῖν, προστάτου λαβόμενος.

LVI. Ἀλλ' ἔκτεινέ τινας τῶν στρατιωτῶν ὁ Ἀντώνιος. Αὐτοκράτωρ γε ὢν, καὶ ἐς τοῦτο ὑφ' ὑμῶν κεχειροτονημένος. Καὶ οὐδείς πω τῶνδε λόγον ὑπέσχεν αὐτοκράτωρ. Οὐ γὰρ ἔκριναν οἱ νόμοι λυσιτελήσειν ὑμῖν τὸν ἄρχοντα τοῖς στρατευομένοις ὑπεύθυνον εἶναι· οὐδ' ἔστιν ἀπειθείας τι χεῖρον ἐν στρατοπέδῳ, δι' ἣν καὶ νικῶντές τινες ἀνῃρέθησαν, καὶ οὐδεὶς ηὔθυνε τοὺς ἀνελόντας. Οὐδὲ τῶν νῦν συγγενὴς οὐδεὶς, ἀλλὰ Κικέρων, ἐπιμέμφεται· καὶ φόνου κατηγορῶν, πολέμιον κοινὸν ἀντὶ τῶν ὡρισμένων ἐπιτιμίων τοῖς φονεῦσι τίθεται. Ἀντωνίῳ δὲ τὸ στρατόπεδον ὅπως τε ἄτακτον ἦν, καὶ ὅπως κατεφρόνει, δηλοῖ καὶ τὰ μεταστάντα αὐτοῦ δύο τέλη· ἃ ὑμεῖς μὲν ἐψηφίσασθε Ἀντωνίῳ στρατεύειν, αὐτομολήσαντα δὲ παρὰ τοὺς στρατιωτικοὺς νόμους, οὐ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐς Καίσαρα, ὁ Κικέρων ὅμως ἐπῄνεσε, καὶ ἐκ τῶν κοινῶν ἐχθὲς ἐμισθοδότησε· καὶ μή ποτε ὑμᾶς λυπήσειε τὸ παράδειγμα. Κικέρωνα δὲ ἐς ἀνωμαλίαν ἐξέστησεν ἡ ἔχθρα. Κατηγορεῖ γὰρ Ἀντωνίου τυραννίδα, καὶ κόλασιν στρατιωτῶν, ἀεὶ τῶν ἐπιβουλευόντων τὰ στρατεύματα θεραπευόντων, οὐ κολαζόντων. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ὤκνησεν οὐδὲ τὴν ἄλλην Ἀντωνίου μετὰ Καίσαρα ἀρχὴν ὡς τυραννικὴν διαβαλεῖν, φέρε πύθωμαι καθ' ἕκαστον ὧδε.

LVII. Τίνα ἔκτεινεν ὡς τύραννος ἄκριτον, ὁ νῦν κινδυνεύων ἀκρίτως; τίνα δ' ἐξέβαλε τῆς πόλεως; τίνα δὲ ἡμῖν διέβαλεν; ἢ καθ' ἕνα μὲν τοιόσδε ἦν, ἐπεβού-

ærarium. Antonius vero paulo post etiam de inquisitione earum ad vos retulit et vos arripuistis ejus sententiam, eamque confirmastis, et præmium indicibus partem decimam proposuistis : cujus præmii nos duplum repræsentabimus, si potest Antonium quisquam hujus fraudis convincere. Hactenus de peculatu responsum sit.

LV. « Jam Galliam provinciam non nos Antonio decrevimus : plebiscito eam obtinuit, præsente ipso Cicerone; quemadmodum alii sæpe alias provincias, et hanc ipsam Cæsar antea. Ei plebiscito ascriptum est debere Antonium, ni D. Brutus ei advenienti decedat provincia, bello illum persequi, et, quia Thraces nihil novi moliuntur, exercitum in Galliam contra pertinacem transportare. Sed Cicero Decimum pro hoste non habet, arma ferentem contra legem : Antonium hostem judicat, armis utentem ex legis præscripto. Quod si legem accusat, auctores ejus accusat : quibus eam dissuadere debuerat; non, postquam semel assensit, insultare : et Antonio potius provinciam credere, quam populi beneficio accepit, quam Decimo, quem populus propter homicidium expulit. Nec enim consultum est, dissidere a populo, præsertim periculosis temporibus; aut oblivisci, hoc ipsum judicium olim penes populum fuisse, quinam vel pro amicis, vel pro hostibus reipublicæ essent habendi. Antiquo enim jure solus populus belli pacisque arbiter est : quæ jura, fidei nunc nostræ commissa, videamus, ne populus offensus nobis rursus eripiat, si ducem ad hoc et patronum fuerit nactus.

LVI. « At occidit aliquot milites Antonius! Occidit pro imperio, quod vestris consecutus est suffragiis : nec ullus umquam imperator hujus facti rationem reddidit : nec enim legislatoribus visum est esse e republica, militibus rationem reddi a ducibus : nec est quidquam in exercitu pejus contumacia; ob quam etiam nonnulli, licet victores, occisi sunt; neque quisquam reos fecit hos, qui eos occiderant. Ne nunc quidem ex cognatis eorum, qui supplicio affecti sunt, conqueritur quisquam; sed Cicero queritur; et, cui cædis crimen objicit, hunc, non contentus homicidarum pœna legibus definita, facit hostem publicum. Quamvis, quam seditiosus fuerit Antonii exercitus, quam insolens in imperatorem, satis ostendunt duæ illæ desertrices legiones, quæ vestro decreto jussæ militare Antonio, contra disciplinam militarem ab eo transfugerunt, et quidem non ad vos, sed ad Cæsarem : quod tamen eorum factum laudavit Cicero, et præmium eis ex ærario dari heri censuit. Quod exemplum superi faxint, ne quando nobis triste fiat! Cæterum Ciceronem ad miram etiam inconstantiam transversum egit inimicitia : accusat enim Antonii tyrannidem et animadversionem in milites : quum semper consueverint insidiatores reipublicæ obsequiis et indulgentia potius emereri favorem exercituum, quam alienare a se eorum animos per sævitiam. Quoniam autem non piguit Ciceronem, reliquum etiam Antonii post Cæsaris cædem imperium omne, ut tyrannicum, calumniari; age, disquiramus hoc pacto singula!

LVII. « Quemnam igitur indicta causa, ut tyrannus, occidit is cui nunc absenti hoc intentatur periculum? quem ex Urbe expulit? quem umquam apud nos calumniatus est?

λευε δὲ πᾶσιν ὁμοῦ; Πότε, ὦ Κικέρων; ὅτε τὴν ἀμνηστίαν ἐκύρου τῶν γεγονότων; ἢ ὅτε μηδένα διώκεσθαι φόνου; ἢ ὅτε ζήτησιν εἶναι τῶν κοινῶν χρημάτων; ἢ ὅτε Πομπήϊον τὸν Πομπηΐου τοῦ ὑμετέρου κατεκάλει, καὶ τὴν πατρῴαν ἐκ τῶν δημοσίων αὐτῷ διέλυε περιουσίαν; ἢ ὅτε τὸν Ψευδομάριον λαβὼν ἐπιβουλεύοντα ἀπέκτεινε, καὶ ἐπῃνέσατε πάντες; καὶ τοῦτο μόνον δι' ὑμᾶς οὐ διέβαλε Κικέρων; ἢ ὅτε ἐψηφίζετο, μὴ εἰσηγεῖσθαι περὶ δικτάτωρος μηδένα, μήτε ἐπιψηφίζειν, ἢ νηποινεὶ πρὸς τοῦ θέλοντος ἀποθνήσκειν; Ταῦτα γάρ ἐστιν ἃ ἐπολιτεύσατο ἡμῖν Ἀντώνιος ἐν δύο μησὶν, οἷς μόνοις ἐπέμεινε τῇ πόλει μετὰ Καίσαρα, ἄρτι μὲν τοῦ δήμου τοὺς φονέας διώκοντος, ἄρτι δὲ ὑμῶν δεδιότων ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις· οὗ τίνα καιρὸν, εἰ πονηρὸς ἦν, ἀμείνονα εἶχεν; Ἀλλ' ἐς τὰ ἐναντία οὐκ ἦρχε. Πῶς; οὐ μόνος ἦρχεν, ἀποδημήσαντος ἐπὶ Συρίας Δολοβέλλα; οὐ στρατὸν εἶχεν ἕτοιμον ἐν τῇ πόλει, τὸν ὑφ' ἡμῶν αὐτῷ δεδομένον; οὐκ ἐνυκτοφυλάκει τὴν πόλιν; οὐκ ἐνυκτοφυλακεῖτο διὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλήν; οὐ πρόφασιν εἶχε τὴν σφαγὴν Καίσαρος, φίλου τέ οἱ καὶ εὐεργέτου ὄντος, καὶ τῷ δήμῳ μάλιστα ὑπεραρέσκοντος; οὐχ ἑτέραν εἶχεν οἰκείαν, ἐπιβεβουλευμένος ἐς τὸ σῶμα ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν; ὧν ἔκτεινε μὲν ἢ ἐφυγάδευσεν οὐδένα, συνέγνω δὲ ὅσον εἶχε μέτρου καλῶς, καὶ διδομένας αὐτοῖς ἡγεμονίας οὐκ ἐφθόνησε δοθῆναι; Τὰ μὲν δὴ μέγιστα, ὦ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀναμφίλογα Κικέρωνος ἐς τὸν Ἀντώνιον ἐγκλήματα ὁρᾶτε.

LVIII. Ἐπεὶ δέ γε ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι καὶ μαντεύματα ἐπάγουσιν, ὡς ὁ Ἀντώνιος ἔμελλε μὲν τὸν στρατὸν ἄξειν ἐπὶ τὴν πόλιν, δείσειε δὲ προλαβόντος αὐτὴν ἑτέρῳ στρατῷ Καίσαρος· πῶς οὖν, εἰ τὸ μελλῆσαι μόνον ἐστὶν ἀνδρὸς πολεμίου, τὸν ἐλθόντα καὶ παραστρατοπεδεύσαντα ἡμῖν ἀσήμαντον, οὐχ ἡγεῖται πολέμιον; Πῶς δ', εἴπερ ἦλθεν ὁ Ἀντώνιος, οὐκ ἀφίκετο; ἢ τρισμυρίους ἔχων συντεταγμένους ἔδεισε τρισχιλίους τοὺς ἀμφὶ τὸν Καίσαρα ὄντας ἀνόπλους, ἀσυντάκτους, ἐς μόνας Καίσαρι διαλλαγὰς συνελθόντας, καὶ εὐθὺς ὡς ἔγνωσαν πολεμεῖν αἱρούμενον καταλιπόντας; Εἰ δὲ μετὰ τρισμυρίων ἐλθεῖν ἔδεισε, πῶς ἦλθε μετὰ μόνων χιλίων; μεθ' ὧν αὐτὸν ἐς τὸ Τίβυρον ἐξιόντα πόσοι προεπέμπομεν, καὶ πόσοι συνώμνυμεν οὐχ ὁρκούμενοι; Πόσους δὲ Κικέρων ἐπαίνους ἐς τὴν πολιτείαν αὐτοῦ καὶ ἀρετὴν ἀνάλισκε; Πῶς δ' αὐτὸς Ἀντώνιος, εἴ τι τοιοῦτον ἐγίγνωσκε, τὰ ἐνέχυρα τὰ νῦν ὄντα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου κατέλιπεν ἡμῖν, μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ μειράκιον υἱόν; οἳ κλαίουσι καὶ δεδίασι νῦν, οὐ τὴν Ἀντωνίου πολιτείαν, ἀλλὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν δυναστείαν.

LIX. Ταῦτα μὲν δὴ πρὸς ὑμᾶς ἐξενήνοχα, δεῖγμα τῆς Ἀντωνίου τε ἀπολογίας, καὶ Κικέρωνος μεταβολῆς. Παραίνεσιν δ' ἐπιθήσω τοῖς εὖ φρονοῦσι, μήτε ἐς τὸν δῆμον, μήτε ἐς Ἀντώνιον, ἁμαρτάνειν, μηδὲ ἔχθρας καὶ κινδύνους ἐπάγειν τοῖς κοινοῖς, νοσούσης ἔτι τῆς πολιτείας, καὶ ἀπορούσης τῶν ὀξέως ἀμυνούντων· δύ-

an, singulis nihil molestus, universorum insidiatus est libertati? Quando tandem, Cicero? Utrum, quum legem de oblivione anteactorum pertulit? an quum illam de reis non faciendis percussoribus? an quum Sextum, Pompeii vestri filium, revocandum, bonaque paterna ex ærario ei persolvenda, censuit? an quum Pseudo-Marium, turbatorem pacis, comphensum mulctavit capite, cunctis vobis collaudantibus? et hoc calumniari tunc Cicero propter vos solos non est ausus? an quum legem de dictatura in perpetuum ita tollenda tulit, ut impune cuivis liceat occidere eum, qui illam revocare velit? Hæc enim sunt ejus acta publica duorum mensium, quibus solis [*an* solus?] in Urbe mansit post necem Cæsaris : modo interfectores populo persequente, modo vobis de futuro solicitis : quo tempore, si malus civis fuisset Antonius, quod aliud exspectare poterat tempus sibi opportunius? At contra adversarios, ait, nihil egit! Qui, an non solus administravit omnia, profecto in Syriam Dolabella? an non acceptum a vobis præsidium habuit in Urbe paratum? an non nocturnis Urbem munivit custodiis? an excubias circa se disposuit ob aliud, quam ob inimicorum insidias? an non satis ei ad id causæ fuit ipsa cædes Cæsaris, amici sui, optime de ipso meriti, et apud populum gratiosissimi? an non ad illam alia etiam propria accessit causa, cum capitalibus insidiis peteretur ab eisdem percussoribus? quorum neminem tamen vel occidit, vel in exilium egit; quibus etiam quantum tandem licuit, ignovit, nec invidit eis dari provincias. Hæc sunt, ut videtis, Patres conscripti, illa præcipua maximeque manifesta crimina, quæ Antonio objicit Cicero.

LVIII. « Sed quoniam quidam, criminatione non contenti, divinationes quoque addunt, venturum fuisse Antonium in Urbem hostiliter cum exercitu, sed id consilium mutasse metu Cæsaris, qui eam præoccupasset : qui sit tandem, ut, quum solum hujusmodi consilium hostile videatur, non pro hoste habeatur is qui et venit, et tantum non obsedit nos, quamquam ne insignia quidem imperii habens? aut quid obstabat, ne veniret Antonius, si destinaverat? nisi forte justum exercitum triginta millium habens, timuit tria millia Cæsarianorum semiermium, nullos ordines servantium, qui in hoc tantum venerant, ut ei conciliarent Cæsarem; quem, ut primum cognoverunt moliri bellum, confestim deseruerunt? Quod si non ausus est venire cum triginta millibus, quo tandem pacto cum mille solis venit? cum quibus ex Urbe petentem Tibur quam frequentes nos deduximus! quam frequentes ultro sacramentum eidem diximus! Quantas vero et Cicero laudes in ejus acta virtutesque congessit! Aut quomodo Antonius ipse, si quid tale cogitabat, hos nobis reliquit obsides, qui nunc versantur ante curiam? matrem, inquam, et uxorem, et filium adolescentulum : qui nunc flent ac timent, non propter acta Antonii, sed propter inimicorum dominationem.

LIX. « Habetis P. C. specimen defensionis Antonii, et Ciceronis inconstantiæ. Superest, ut horter quotquot recte sapiunt, ne vel populum offendant, vel Antonium; neque in civitatem simultates et pericula invehant, ægrotante adhuc republica, et egente maturo auxilio : utque Urbem,

ναμιν δ' ἐν τῇ πόλει συστησαμένους, πρὶν θορυβῆσαί τι τῶν ἔξω, τὴν ἀρκέσουσαν, τότε τοῖς ἑκάστοτε ἐπείγουσιν ἐφεδρεύειν, καὶ κρίνειν οὓς ἂν ἐθέλητε, δυναμένους τὸ κεκριμένον τελεῖν. Πῶς οὖν ἔσται ταῦτα; Ἐὰν Ἀντώνιον μὲν ἐῶμεν ἐς πρόφασιν ἢ χάριν τοῦ δήμου τὴν Κελτικὴν ἔχειν, Δέκμον δὲ μετὰ τριῶν ὧν ἔχει τελῶν ἐνθάδε καλῶμεν, καὶ ἀφικόμενον ἐκπέμπωμεν ἐς Μακεδονίαν, τὰ τέλη κατασχόντες. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἀπ' Ἀντωνίου μεταστάντα δύο πρὸς ἡμᾶς μετέστη, καθάπερ φησὶ Κικέρων, καὶ τάδε καλῶμεν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω γὰρ πέντε τελῶν ἡμῖν ὑπαργόντων, ψηφιζοίμεθα ἂν ὅ τι δοκιμάζοιμεν ἐγκρατῶς, ἐς οὐδενὸς ἀνδρὸς ἐλπίδας αἰωρούμενοι.

LX. Καὶ τάδε μὲν εἴρηται τοῖς ἄνευ φθόνου καὶ φιλονεικίας ἀκροωμένοις. Τοῖς δὲ ἀπερισκέπτως καὶ ἀπαρασκεύως δι' οἰκείαν ἔχθραν ἢ φιλονεικίαν ἐκθορυβοῦσιν ὑμᾶς, κριτὰς παραινῶ μὴ ταχεῖς εἶναι, μηδὲ προπετεῖς ἐς ἄνδρας μεγίστους τε, καὶ στρατιᾶς ἄρχοντας ἱκανῆς, μηδὲ ἄκοντας ἐκπολεμοῦν· ἀναμιμνησκομένους Μαρκίου τε τοῦ Κοριολάνου, καὶ τὰ ἔναγχος δὴ ταῦτα Καίσαρος· ὃν στρατιᾶς ὁμοίως ἡγούμενον, καὶ σπονδὰς ἀρίστας ἂν ἡμῖν γενομένας προτείνοντα, προπετῶς πολέμιον ψηφισάμενοι, τῷ ὄντι πολέμιον ἠνάγκασαν γενέσθαι· φείδεσθαι δὲ καὶ τοῦ δήμου, πρὸ βραχέος τοῖς φονεῦσι τοῖς Καίσαρος ἐπιδραμόντος, μὴ ἐς ὕβριν αὐτοῦ δοκῶμεν τοῖς μὲν ἡγεμονίας ἐθνῶν διδόναι, Δέκμον δὲ ἐπαινεῖν, ὅτι τοῦ δήμου νόμον ἀκυροῖ, καὶ Ἀντώνιον πολέμιον κρίνειν, ὅτι τὴν Κελτικὴν ἔλαβε παρὰ τοῦ δήμου. Ὧν τοὺς μὲν εὖ βουλευομένους ἐνθυμεῖσθαι χρὴ ὑπὲρ τῶν ἔτι πλανωμένων, τοὺς δ' ὑπάτους καὶ δημάρχους πλείονας κινδυνεύουσι τοῖς κοινοῖς γενέσθαι. »

LXI. Ὧδε μὲν ὁ Πείσων ἀπελογεῖτο, καὶ ὠνείδιζεν ὁμοῦ καὶ ἐφόβει· καὶ σαφῶς αἴτιος ἐγένετο μὴ ψηφισθῆναι πολέμιον Ἀντώνιον. Οὐ μὴν ἐκράτησε, τῆς Κελτικῆς αὐτὸν ἄρχειν. Οἱ γὰρ τῶν σφαγέων φίλοι τε καὶ συγγενεῖς ὑπὸ δέους ἐκώλυσαν, μὴ τοῦ πολέμου λυθέντος ἐπεξέλθοι τὸν φόνον, Καίσαρι συναλλαγείς· διὸ καὶ στασιάζειν ἀεὶ παρεσκεύαζον Καίσαρά τε καὶ Ἀντώνιον. Ἐψηφίσαντο δ', Ἀντωνίῳ προαγορεῦσαι, Μακεδονίαν ἀντὶ τῆς Κελτικῆς ἔχειν· τὰς δὲ ἄλλας ἐντολάς, εἴτε λαθόντες, εἴτ' ἐξεπίτηδες, Κικέρωνα συγγράψαι τε καὶ δοῦναι τοῖς πρεσβεύουσι προσέταξαν. Ὁ δέ, τὴν γνώμην παραφέρων, συνέγραφεν ὧδε· Μουτίνης Ἀντώνιον εὐθὺς ἀπανίστασθαι, καὶ Δέκμῳ τὴν Κελτικὴν μεθιέναι· ἐντὸς δὲ Ῥουβίκωνος ποταμοῦ, τοῦ τὴν Ἰταλίαν ὁρίζοντος ἀπὸ τῆς Κελτικῆς, ἡμέρᾳ ῥητῇ γενόμενον, ἐπιτρέψαι τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅπαντα τῇ βουλῇ. Οὕτω μὲν φιλονείκως τε καὶ ψευδῶς ἐντολὰς ὁ Κικέρων συνέγραφεν· οὐδεμιᾶς ἔχθρας τοσῆσδε ὑπούσης, ἀλλ', ὡς ἔοικε, τοῦ δαιμονίου τὰ κοινὰ ἐς μεταβολὴν ἐνοχλοῦντος, καὶ αὐτῷ Κικέρωνι κακῶς ἐπινοοῦντος. Ἄρτι δὲ καὶ τῶν Τρεβωνίου λειψάνων κομισθέντων, καὶ τῆς ἐς αὐτὸν ὕβρεως γνωσθείσης

priusquam externus aliquis tumultus ingruat, ante omnia idoneo firmetis præsidio, ac tunc demum reliquis rebus, prout quæque præsentissimum remedium postulat, prospiciatis; et tum demum in judicium vocetis condemnetisve quos volueritis, quum decreta vestra exsequendi facultas adfuerit. Quomodo igitur fient hæc? Si Antonio Galliam, populi causa, a quo eam accepit, relinquamus: D. Brutum vero, cum tribus quas habet legionibus, huc evocatum, mittamus in Macedoniam, retento hic ejus exercitu. Præterea quod si duæ illæ legiones, quæ Antonium deseruerunt, ad nos transierunt, ut ait Cicero, has quoque a Cæsare in Urbem revocemus. Sic enim freti quinque legionibus, senatusconsulta constanter valideque faciemus quæcunque placuerint, a nullius mortalis gratia pendentes.

LX. « Et hæc quidem dicta sint his, qui me audiunt absque invidiæ contentionisque affectibus. Cæterum hos qui inconsiderate incogitanterque propter proprias simultates ac contentiones vos conturbant, hortor, ne præcipitent judicium contra viros egregios, et magnis præfectos exercitibus, neve invitos ad bellum cogant: meminerintque et Marcii Coriolani, et horum quæ ab ipso Cæsare nuper gesta sunt; quem quia pariter imperantem exercitui, et nobis optimas conditiones pacis offerentem, temere hostem judicavimus, ut revera hostis fieret, perpulimus: denique rationem habeant populi, qui paulo ante impetum fecit in percussores Cæsaris; ne videamur in ipsius populi contumeliam eis dare provincias, et D. Brutum laudare quod plebiscitum irritum faciat, Antonium autem hostem judicare, quod Galliam a populo acceperit. Quapropter debent qui recte sentiunt, errantes in viam reducere: consules vero et tribuni plebis majorem curam impendere debebunt periclitanti reipublicæ. »

LXI. Hæc Piso verba fecit pro Antonio, exprobrans simul et terrens: effecitque procul dubio, ne hostis Antonius judicaretur. Nec tamen pervicit, ut ei Gallia decerneretur provincia: nam percussorum cognati et amici obstiterunt, metuentes, ne, redeunte pacem necem Cæsaris vindicaret, cum juvene Cæsare in gratiam reversus: quapropter semper quoque alebant eorum dissidium. Decretumque est, ut offerretur Antonio Macedonia pro Gallia: cætera mandata, vel imprudentes, vel consulto, commiserunt Ciceroni perscribenda, et per legatos ad Antonium mittenda. Quæ Cicero, mutata paulisper senatus sententia, conscripsit in hunc modum: Antonius a Mutina confestim abscedito; D. Bruto Galliam relinquito; intra Rubiconem, Italiæ Galliæque terminum, ante præstitutum diem se recipito, resque suas cunctas arbitrio senatus permittito. Ita et contentiose et contra senatus sententiam Cicero mandata conscripsit; non tam propter simultatem, ut videtur, quæ quidem magna erat, quam sic volente fortuna, gravem reipublicæ mutationem allatura, ipsique Ciceroni meditante perniciem. Eodem autem tempore, allatis Trebonii reliquiis, cogni-

ἀκριβέστερον, οὐ δυσχερῶς ἡ βουλὴ τὸν Δολοβέλλαν ἔκρινεν εἶναι πολέμιον.

LXII. Οἱ δ' ἐς τὸν Ἀντώνιον ἀπεσταλμένοι πρέσβεις, αἰδούμενοι τῶν ἐντολῶν τὸ ἀλλόκοτον, οὐδὲν μὲν ἔφασαν, αὐτὰς δ' ἐπέδοσαν αὐτῷ. Καὶ ὁ Ἀντώνιος σὺν ὀργῇ πολλὰ ἔς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν Κικέρωνα ἀπερρίπτει· θαυμάζων, ὅτι Καίσαρα μὲν, τὸν τὰ μέγιστα ὠφελήσαντα τὴν ἀρχὴν, ἡγοῦνται τύραννον ἢ βασιλέα, Κικέρωνα δὲ οὐ νομίζουσιν· ὃν Καῖσαρ μὲν εἷλε πολέμῳ, καὶ οὐκ ἀπέκτεινε· Κικέρων δὲ τοὺς ἐκείνου φονέας προτίθησι τῶν φίλων αὐτοῦ, καὶ Δέκμον Καίσαρι μὲν ὄντα φίλον ἐμίσει, ἀνδροφόνον δὲ αὐτοῦ γενόμενον ἀγαπᾷ· καὶ τῷ μὲν παρ' οὐδενὸς μετὰ Καίσαρα λαβόντι τὴν Κελτικὴν προστίθεται, τῷ δὲ παρὰ τοῦ δήμου λαβόντι πολεμεῖ. Τῶν τε ἐψηφισμένων μοι τελῶν τοῖς μὲν αὐτομολήσασι γέρα δίδωσι, τοῖς δὲ παραμείνασιν οὔ· διαφθείρων οὐκ ἐμοὶ μᾶλλον, ἀλλὰ τῇ πόλει, τὰ στρατιωτικά. Καὶ τοῖς μὲν ἀνδροφόνοις ἀμνηστίαν ἔδωκεν, ᾗ κἀγὼ συνεθέμην διὰ δύο ἄνδρας αἰδεσίμους· Ἀντώνιον δὲ καὶ Δολοβέλλαν ἡγεῖται πολεμίους, ὅτι τῶν δεδομένων ἐχόμεθα. Ἥδε γάρ ἐστιν ἡ ἀληθὴς αἰτία· κἂν ἀποστῶ τῆς Κελτικῆς, οὔτε πολέμιος οὔτε μόναρχός εἰμι. Ταῦτα μέντοι μαρτύρομαι, λύσειν τὴν οὐκ ἀγαπωμένην ἀμνηστίαν.

LXIII. Τοιάδε πολλὰ εἰπὼν ὁ Ἀντώνιος, ἀντέγραφε τῷ δόγματι· τῇ μὲν βουλῇ πεισθῆναι ἂν ἐς ἅπαντα ὡς πατρίδι, Κικέρωνι δὲ τῷ συγγράψαντι τὰς ἐντολὰς ὧδε ἀποκρίνεσθαι· Ὁ δῆμος ἔδωκέ μοι τὴν Κελτικὴν νόμῳ, καὶ Δέκμον ἀπειθοῦντα τῷ νόμῳ μετελεύσομαι, καὶ τοῦ φόνου δίκας ἀπαιτήσω μόνον ὑπὲρ ἁπάντων, ἵνα καὶ ἡ βουλὴ καθαρεύσῃ ποτὲ τοῦ μύσους, ἐμπιπλαμένη νῦν διὰ Κικέρωνα Δέκμῳ βοηθοῦντα. Τάδε μὲν ὁ Ἀντώνιος εἶπέ τε καὶ ἀντέγραψε. Καὶ ἡ βουλὴ αὐτὸν αὐτίκα ἐψηφίζετο εἶναι πολέμιον, καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ στρατὸν, εἰ μὴ ἀποσταῖεν αὐτοῦ· Μακεδονίας δὲ καὶ τῆς Ἰλλυρίδος αὐτῆς, καὶ τῶν ἐν ἀμφοτέραις ὑπολοίπων στρατῶν, Μάρκον Βροῦτον ἄρχειν, μέχρι κατασταίη τὰ κοινά. Ὁ δὲ ἴδιόν τε εἶχεν ἤδη στρατὸν, καὶ παρὰ Ἀπουληΐου τινὰ προσειλήφει, καὶ ναῦς εἶχε μακράς τε καὶ ὁλκάδας, καὶ χρημάτων ἐς μύρια καὶ ἑξακισχίλια τάλαντα, καὶ ὅπλα πολλὰ, ὅσα ἐν Δημητριάδι Γαΐῳ Καίσαρι ἐκ πολλοῦ γιγνόμενα εὗρεν· οἷς ἅπασιν αὐτὸν ἡ βουλὴ τότε ἐψηφίζετο ἐς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος χρῆσθαι. Ἐψηφίσαντο δὲ καὶ Κάσσιον ἄρχειν τε Συρίας, καὶ πολεμεῖν Δολοβέλλᾳ· τούς τε ἄλλους, ὅσοι τινὲς ἔθνους ἢ στρατοῦ Ῥωμαίων ἄρχουσιν ἀπὸ τῆς Ἰονίου θαλάσσης ἐπὶ τὴν ἕω, πάντας ὑπακούειν ἐς ὅ τι προστάσσοι Κάσσιος ἢ Βροῦτος.

LXIV. Ὧδε μὲν ὀξέως, σὺν ἀφορμῇ, τοὺς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐξελάμπρυνον. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἕκαστα μαθὼν, ἠπόρητο· τὴν μὲν ἀμνηστίαν ἡγούμενος εὐπρέπειαν ἐσχηκέναι φιλανθρωπίας, καὶ ἔλεον συγγενῶν ἀνδρῶν καὶ ὁμοτίμων· καὶ τὰς βραχυτέρας ἡγεμονίας, ἀσφάλειαν· Δέκμῳ τε τὴν Κελτικὴν βεβαιοῦντας, Ἀν-

tisque ludibriis quibus ille erat affectus, senatus, nemine magnopere obstante, Dolabellam hostem judicavit.

LXII. Legati a senatu ad Antonium missi, quum puderet eos mandatorum tam insolentium, nihil aliud præfati, ea ipsa illi tradiderunt. Et iratus Antonius multa in senatum ac Ciceronem effudit: « Mirari se, Cæsarem quidem, optime de Romano imperio meritum, haberi pro tyranno regeque: Ciceronem vero non haberi, qui, quum a Cæsare jure belli captus, et salvus et incolumis esset dimissus, nunc percussores ejus præferat amicis ejusdem; et D. Brutum, quamdiu fuerat Cæsaris amicus, oderit, nunc parricidam diligat; eidemque, qui a nemine post Cæsarem Galliam acceperit, faveat, se vero oppugnet, qui populi beneficio illam provinciam obtinuerit. Ex legionibusque, inquit, quas senatusconsulto accepi, transfugis præmia Cicero decernit, manentes in officio vacuas dimittit: adeoque milites disciplinamque militarem corrumpit, non magis meo incommodo, quam reipublicæ. Præterea parricidis oblivionem concessit, cui et ego assensi, propter duos viros honoratos: Antonium vero et Dolabellam habet pro hostibus, quia, quæ nobis tradita sunt, ademta nobis nolumus. Hæc enim est causa præcipua: et si decessero de Gallia, tum nec hostis fuero, nec affectator monarchiæ. Hoc tamen protestor, irritam me facturum illam, qua contenti esse nolunt, oblivionem. »

LXIII. Talia multa locutus Antonius, rescripsit ad senatusconsultum: « futurum se in senatus potestate, amore patriæ: Ciceroni vero, qui mandata perscripserit, ita se respondere: Populus lege lata Galliam mihi dedit; itaque D. Brutum legi non parentem armis persequar; et pœnas ab ipso uno pro omnibus percussoribus expetam; ut senatus etiam purus tandem fiat a piaculo, cui nunc obnoxius est propter Ciceronem faventem Decimo. » Hæc Antonii dicta scriptaque postquam ad senatum relata sunt, continuo et ipse Antonius hostis judicatus est, et simul exercitus ejus, ni confestim eum relinqueret. Macedonia cum Illyrico et copiis, quæ in utraque provincia supererant, M. Bruto data est, donec constituta esset respublica. Isque jam proprium habebat exercitum, et insuper ab Apuleio nonnihil militum acceperat, habebatque naves cum longas, tum onerarias, et pecuniæ circiter sedecim millia talentorum, armorumque magnum numerum, quæ Demetriade a Cæsare multo ante parata invenerat: quibus rebus omnibus eum tunc senatus uti jussit ad commoda reipublicæ. Cassius quoque ex eodem S. C. præfectus est Syriæ, et bellum Dolabellæ inferre jussus: adscriptumque est senatusconsulto, ut quicunque provinciis exercitibusve populi Romani præessent, a mari Supero ad Orientem usque, omnes Cassii Brutique imperata facerent.

LXIV. Ita brevi momento, data occasione, res M. Bruti Cassiique præclare a senatu auctæ sunt. Quibus singulis cognitis, Cæsar perplexus fuit consilii, quod « oblivionem quidem arbitrabatur speciem habuisse humanitatis, et miserationis erga viros cognatos honoreque pares; minoresque provincias eis securitatis causa fuisse concessas; denique, quod Galliam Decimo confirmasset senatus, id potuisse

τωνίῳ δόξαι περὶ τυραννίδος διαφέρεσθαι, ᾧ προσποιήματι καὶ αὐτὸν ὑπάγεσθαι κατ' Ἀντωνίου. Τὸ δὲ καὶ Δολοβέλλαν πολέμιον ψηφίσασθαι δι' ἕνα τῶν ἀνδροφόνων ἀναιρεθέντα, καὶ Βρούτῳ καὶ Κασσίῳ τὰς ἡγεμονίας ἐς τὰ μέγιστα ἔθνη διαλλάξαι, στρατόπεδά τε δοῦναι πολλὰ ἀθρόως καὶ χρήματα, καὶ ἡγεμόνας ἡγεμόνων ἀποφῆναι πάντων, ὅσοι πέραν εἰσὶ τῆς Ἰονίου θαλάσσης, σαφῶς εἶναι τὴν μὲν Πομπηΐου μοῖραν αὐξόντων, τὴν δὲ Καίσαρος καθαιρούντων. Ἐνεθυμεῖτο δὲ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὡς μειράκιον τέχνης, εἰκόνα μὲν αὐτῷ καὶ προεδρίαν παρασχόντων, καὶ ἀντιστράτηγον ἀποφηνάντων, ἔργῳ δὲ ἴδιον αὐτοῦ τὸν στρατὸν ὄντα ἀφαιρουμένων· ὑπάτων γὰρ συστρατηγούντων, οὐδὲν εἶναι τὸν ἀντιστράτηγον. Τά τε γέρα, τοῖς ἀπὸ Ἀντωνίου μόνοις μεταστᾶσιν ἐψηφισμένα, τοὺς αὐτῷ στρατευομένους ἀτιμοῦν· καὶ τὸν πόλεμον ὅλως αὐτῷ μὲν αἰσχύνην ἔχειν, ἔργῳ δὲ τὴν βουλὴν ἀποχρήσασθαί οἱ κατὰ Ἀντωνίου, μέχρι καθέλωσιν αὐτόν.

LXV. Ταῦτα λογιζόμενος, ἐπέκρυπτε· καὶ, θύων ἐπὶ τῇ δεδομένῃ ἀρχῇ, πρὸς τὸν στρατὸν ἔφη· «Καὶ τάδε μοι παρ' ὑμῶν, ὦ συστρατιῶται, γέγονεν· οὐ νῦν, ἀλλ' ἐξ οὗ τὴν ἀρχὴν ἐδίδοτε. Καὶ γὰρ ἡ βουλὴ δι' ὑμᾶς ἔδωκεν. Ὥστε ἐμὲ καὶ τούτων ἴστε τὴν χάριν ὑμῖν ὀφλήσοντα, καὶ, ἢν οἱ θεοὶ παρέχωσιν εὐπραγεῖν, ἀποδώσοντα ἀθρόως.» Ὁ μὲν οὑτωσὶ τὸν στρατὸν οἰκειούμενος ὑπήγετο. Τῶν δὲ ὑπάτων Πάνσας μὲν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ἐξενάγει· Ἵρτιος δὲ τῷ Καίσαρι τὸν στρατὸν ἐμερίζετο, καὶ, ὡς αὐτῷ παρὰ τῆς βουλῆς ἐν ἀποῤῥήτῳ λέλεκτο, ἐς τὸ μέρος ᾔτει τὰ δύο τέλη τὰ παρὰ Ἀντωνίου μεταστάντα, εἰδὼς τάδε ὄντα τοῦ στρατοῦ τὸ ἀξιολογώτατον. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἅπαντα συνεχώρει· μερισάμενοι δὲ ἐχείμαζον μετ' ἀλλήλων. Παροδεύοντος δὲ τοῦ χειμῶνος ἤδη, Δέκμος μὲν ἔκαμνεν ὑπὸ λιμοῦ, Ἵρτιος δὲ καὶ Καῖσαρ ἐς τὴν Μουτίνην ἐχώρουν, μὴ κάμνοντα τὸν Δέκμου στρατὸν ὁ Ἀντώνιος παραλάβοι. Ἀκριβῶς δὲ τῆς Μουτίνης φυλασσομένης ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου, πανσυδὶ μὲν οὐ συνεπλέκοντο αὐτῷ, Πάνσαν περιμένοντες· ἱππομαχίαι δ' ἦσαν πυκναὶ, πολὺ μὲν πλείους ἱππέας ἔχοντος Ἀντωνίου· τοῦ πεδίου δὲ ἡ δυσχέρεια, διὰ χειμάῤῥους ἐκτεταφρευμένου, τὴν πλεονεξίαν τὸ πλῆθος ἀπεστέρει.

LXVI. Καὶ τάδε μὲν ἦν ἀμφὶ τῇ Μουτίνῃ. Τὰ δ' ἐν Ῥώμῃ, τῶν ὑπάτων οὐ παρόντων, ὁ Κικέρων ἦγεν ὑπὸ δημοκοπίας. Καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἐκκλησίαι· ὅπλα τε εἰργάζετο συναγαγὼν τοὺς δημιουργοὺς ἀμισθὶ, καὶ χρήματα συνέλεγε, καὶ βαρυτάτας ἐσφορὰς τοῖς Ἀντωνίου φίλοις ἐπετίθει. Οἱ δὲ ἑτοίμως εἰσέφερον, ἐκλυόμενοι τὴν διαβολήν· μέχρι Πούπλιος Οὐεντίδιος, ἐστρατευμένος τε Γαΐῳ Καίσαρι, καὶ Ἀντωνίῳ φίλος ὢν, οὐχ ἤνεγκε τὴν βαρύτητα τοῦ Κικέρωνος, ἀλλ' ἐς τὰς Καίσαρος ἀποικίας ἐκδραμὼν ὡς γνώριμος, δύο ἐς τὸν Ἀντώνιον ἀνεστράτευσε τέλη, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην συλλαβεῖν Κικέρωνα ἠπείγετο. Τότε μὲν δὴ θόρυβός τε ἦν ἄπλετος, καὶ τέκνα καὶ γυναῖκας ὑπεξέ-

odio Antonii factum videri, ob affectatam ab illo tyrannidem; quo prætextu et se fuisse a senatu adductum, ut ab Antonio dissidium faceret. Hunc autem, quod Dolabella hostis sit judicatus propter occisum unum ex parricidis; quod M. Bruto Cassioque imperium rursus datum sit in amplissimas provincias; quod maximi exercitus magnaque vis pecuniæ illis sit tradita, subjectique eorumdem imperio sint reliqui omnes transmarinarum provinciarum præsides : id vero manifeste pertinere ad augmentum Pompeianarum partium, et detrimentum Cæsarianarum. » Veniebant in mentem et artes illæ, quibus contra se, tamquam adolescentulum, uteretur senatus : « statuam sibi delatam et præsidentiam, honoremque proprætoris, sed revera ablatum proprium exercitum : dum enim exercitui simul præsint consules, auctoritatem proprætoris evanescere. Deinde præmia, solis Antonianis transfugis decreta, pertinere ad reliquorum suorum militum ignominiam. Denique bellum hoc omnino cum suo dedecore esse conjunctum; et senatum revera nihil aliud agere, nisi ut sua abutatur opera contra Antonium, tantisper dum illum e medio sustulerit. »

LXV. Has autem cogitationes intra se comprimens Cæsar, sacris magistratus sui aditialibus peractis, sic compellavit exercitum : « Hunc quoque honorem vobis, commilitones, fero acceptum : non nunc demum, sed ex quo mihi imperium vos obtulistis. Nam et senatus propter vos mihi hunc honorem contulit. Quare scitote, me et hanc vobis habiturum gratiam, et cumulate eam, si dii cœpta fortunaverint, relaturum. » Sic ille comitate demerebatur exercitum. Consulum vero alter, Pansa, per Italiam parabat auxilia; alter, Hirtius, copias partiebatur cum Cæsare : et, sicut a senatu clam mandatum acceperat, poscebat pro sua portione duas illas legiones quæ ab Antonio transierant; quod sciret, hoc esse robur exercitus. Quæ postquam Cæsar omnia fieri passus est, ambo cum suis una hiemarunt. Progrediente autem hieme, Brutus fame laborabat. Cujus exercitum laborantem ne Antonius in deditionem acciperet, Hirtius Mutinam properavit cum Cæsare. Quæ quum arcte obsideretur ab Antonio, signis collatis dimicare cum eo non placuit, donec Pansa advenisset : equitum tantum crebra fuere certamina, Antonianis numero superantibus; quod tamen eis parum proderat, quia planities illa crebris interrupta erat torrentibus.

LXVI. Dum hæc ad Mutinam geruntur : in Urbe interim per consulum absentiam Cicero populum regebat quotidianis fere concionibus; arma parabat, gratuita fabrorum opera; pecunias colligebat, vexans Antonianos potissimum gravissimis exactionibus. Et hi quidem promte conferebant, quo minus paterent calumniis : donec P. Ventidius, qui sub Cæsare ordines duxerat, tunc amicus Antonii, non ferens importunitatem Ciceronis, excurrit in deductas a Cæsare colonias : et, quia ob virtutem notus apud veteranos erat, duabus legionibus revocatis ad Antonii militiam, ad Urbem properavit, Ciceronem comprehensurus. Tum vero tanta subito trepidatio exorta est, ut, rebus desperatis, passim

φερον οἱ πλείους μετὰ δυσελπιστίας, καὶ ὁ Κικέρων τῆς πόλεως ἀπεδίδρασκε. Καὶ ὁ Οὐεντίδιος μαθὼν, ἐς τὸν Ἀντώνιον ἀνέστρεφε. Διακλειόμενος δὲ ὑπὸ Καίσαρός τε καὶ Ἱρτίου, ἐς τὴν Πικηνίτιδα παρῆλθε· καὶ τέλος ἄλλο συλλογίσας, ἐφήδρευε τοῖς ἐσομένοις. Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Καίσαρα, τοῦ Πάνσα μετὰ στρατιᾶς πλησιάζοντος, Καρσουλήϊον αὐτῷ προσέπεμπον, ἄγοντα τὴν Καίσαρος στρατηγίδα τάξιν καὶ τὸ Ἄρειον τέλος, ἐς βοήθειαν τῆς διόδου τῶν στενῶν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τῶν μὲν στενῶν ὑπερεῖδεν, ὡς οὐδὲν πλέον ἢ κωλύσων ἐν αὐτοῖς· ἐπιθυμίᾳ δὲ ἀγῶνος, οὐκ ἔχων τοῖς ἱππεῦσιν ἐλλαμπρύνασθαι διὰ τὸ πεδίον ἑλωδέστερον ὂν καὶ τεταφρευμένον, δύο ἐνήδρευσε τέλη τὰ ἄριστα ἐν τῷ ἑλειτῆς ὁδοῦ, χειροποιήτου καὶ στενῆς οὔσης, ἑκατέρωθεν τῷ δόνακι κρύπτων.

LXVII. Καρσουληΐου δὲ καὶ Πάνσα τὰ στενὰ νυκτὸς διαδραμόντων, ἅμα δ' ἡμέρᾳ μόνοις τοῖς Ἀρείοις καὶ πέντε ἄλλαις τάξεσιν ἐς τὴν χειροποίητον ὁδὸν ἐσβαλόντων ἔτι καθαρεύουσαν πολεμίων, καὶ τὸ ἕλος ἑκατέρωθεν ὂν περισκεπτομένων· ὅ τε δόναξ διακινούμενος ὑπωπτεύετο, καὶ ἀσπὶς ἤδη που καὶ κράνος ἐξέλαμπε, καὶ ἡ στρατηγὶς Ἀντωνίου τάξις αὐτοῖς αἰφνίδιον ἐπεφαίνετο ἐκ τοῦ μετώπου. Οἱ δ' Ἄρειοι περιειλημμένοι τε πάντοθεν, καὶ οὐδαμόσε διαδραμεῖν ἔχοντες, ἐκέλευον νεολέκτους, εἰ παραγένοιντο, μὴ συνεφάπτεσθαι σφίσι τῶν πόνων, ὡς μὴ συνταράξειαν αὐτοὺς ὑπὸ ἀπειρίας· τῇ στρατηγίδι δὲ Ἀντωνίου τὴν Καίσαρος στρατηγίδα ἀντέταξαν· αὐτοὶ δὲ ἐς δύο διαιρεθέντες, ἐνέβαινον ἐς ἑκάτερον ἕλος, καὶ αὐτοῖς ἐπεστάτουν τῇ μὲν ὁ Πάνσας, τῇ δὲ ὁ Καρσουλήϊος. Δύο δὲ τῶν ἑλῶν ὄντων, δύο ἦσαν οἱ πόλεμοι, τῇ διόδῳ εἰργόμενοι μὴ γιγνώσκειν τὰ ἀλλήλων· καὶ κατὰ τὴν δίοδον αὐτὴν αἱ στρατηγίδες πόλεμον ἄλλον ἐφ' ἑαυτῶν ἐπολέμουν. Γνώμη δὲ ἦν τοῖς μὲν Ἀντωνίου, τοὺς Ἀρείους ἀμύνασθαι τῆς αὐτομολίας, οἷα προδότας σφῶν γενομένους· τοῖς δ' Ἀρείοις, ἐκείνους τῆς ὑπεροψίας τῶν ἐν Βρεντεσίῳ διεφθαρμένων. Συνειδότες τε ἀλλήλοις, τὸ κράτιστον ὡς εἴη τῆς ἑκατέρου στρατιᾶς, ἤλπιζον ἐν τῷδε τῷ ἔργῳ μόνῳ τὸν πόλεμον κρινεῖν. Καὶ τοῖς μὲν αἰδὼς ἦν, τὸ, δύο τέλεσιν οὖσιν, δι' ἑνὸς ἡσσᾶσθαι· τοῖς δὲ φιλοτιμία, μόνοις τῶν δύο κρατῆσαι.

LXVIII. Οὕτω μὲν ἀλλήλοις ἐπῄεσαν, διωργισμένοι τε καὶ φιλοτιμούμενοι σφίσι μᾶλλον ἢ τοῖς στρατηγοῖς, οἰκεῖον ἡγούμενοι τόδε ἔργον. Ὑπὸ δὲ ἐμπειρίας οὔτε ἠλάλαξαν, ὡς οὐκ ἐκπλήξοντες ἀλλήλους· οὔτε ἐν τῷ πόνῳ τις αὐτῶν ἀφῆκε φωνὴν, οὔτε νικῶν, οὔτε ἡσσώμενος. Περιόδους δὲ οὐκ ἔχοντες οὔτε δρόμους, ὡς ἐν ἕλεσι καὶ τάφροις, ἀραρότως συνίσταντο· καὶ οὐδέτεροι τοὺς ἑτέρους ὤσασθαι δυνάμενοι, τοῖς ξίφεσιν ὡς ἐν πάλῃ συνεπλέκοντο· πληγή τε οὐδεμία ἦν ἀργὸς, ἀλλὰ τραύματα, καὶ φόνοι, καὶ στόνοι μόνον ἀντὶ βοῆς· ὅ τε πίπτων εὐθὺς ὑπεξεφέρετο, καὶ ἄλλος ἀντικαθίστατο. Παραινέσεων δὲ ἢ ἐπικελεύσεων οὐκ ἐδέοντο, δι' ἐμπειρίαν ἕκαστος ἑαυτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε δὲ καὶ

migraretur cum uxoribus et liberis, et Cicero ex Urbe profugeret. Quo cognito, Ventidius iter vertit ad Antonium: sed quum intercluderetur a Cæsare et Hirtio, in Picenum se contulit: ubi, nova insuper conscripta legione, observabat quo res vergeret. Pansæ autem cum exercitu advenienti Cæsar atque Hirtius Carsuleium miserunt obviam, cum prætorianis Cæsaris et legione Martia, quo tutius penetraret montium angustias. Quas quidem angustias Antonius occupare contemserat, quod nihil aliud ibi agere posset, quam prohibere transitu hostes. Sed quum cupidus esset Marte decernere, neque vero egregiam ullam operam exspectaret ab equitibus, in planitie plus satis palustri et fossis intercisa; duas robustissimas legiones in arundinetis paludis ex utroque latere angusti aggeris, per quam via erat munita, disposuit in insidiis.

LXVII. Postquam vero Pansa cum Carsuleio superatis noctu faucibus evasit, et primo mane sola Martia legio cum quinque aliis cohortibus aggerem ingressa est, qua parte nihil erat hostium; circumspectantibus utrimque palustria, primum arundinum motus suspicionem injecit, mox et galearum clypeorumque fulgor hinc illinc intermicuit, et repente prætoriani Antonii a fronte exorti sunt. Ibi Martii circumventi undique, nullo patente effugio, jusserunt tirones, ubi advenissent, abstinere a conflictu, ne ordines sibi turbarent per imperitiam: et prætorianis Antonii prætorianos Cæsaris opposuerunt; ipsi, bifariam divisi, utrimque paludem ingressi sunt, hinc Pansa, illinc Carsuleio ducibus. Sic in duabus paludibus duo sunt commissa prælia, medio aggere conspectum utrimque adimente; et in ipso aggere prætoriani utrarumque partium propriam pugnam inierunt. Et Antoniani quidem constituerant de Martiis, sui desertoribus, pœnas tamquam de proditoribus sumere: Martii contra de illis, tamquam neglectim passis commilitones suos contrucidari ad Brundusium. Consciique sibi utrique, quod in ipsis situm esset robur utriusque exercitus, sperabant, hoc uno conflictu de summa rerum iri decretum: alteros pudore incitante, ne uni legioni duæ cederent; alteros laudis cupidine, ut soli duas vincerent.

LXVIII. Sic mutuis incitati odiis, et suo potius nomine quam imperatorum contendentes, ita alteri alteros aggressi sunt, tanquam suam rem agerent: et ut veteranos decebat contra veteranos exercitatosque nec clamore militari in primo congressu usi sunt ad perterrendos adversarios, nec in ipso conflictu quisquam vocem emisit, sive vinceret, sive succumberet. Quumque in paludibus et fossis nulla posset esse concursatio, pugnabant in vestigio: et quoniam neutri propellere alteros poterant, cominus, ut in lucta, conserebant manus, gladiisque rem agebant, nullo fallente ictu. Itaque sanguinis atque cædis plena erant omnia; et pro clamore non nisi gemitus audiebantur; et, ut quisque cadebat, confestim e medio ferebatur, aliusque in ejus locum succedebat. Nec opus erat monitis aut cohortationibus, quod ob diutinum rei militaris usum quisque sibi dux esset. Quo-

κάμοιεν, ὥσπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἐς ἀναπνοὴν ὀλίγον ἀλλήλων διίσταντο, καὶ αὖθις συνεπλέκοντο. Θάμβος τε ἦν τοῖς νεήλυσιν ἐπελθοῦσι, τοιάδε ἔργα σὺν εὐταξίᾳ καὶ σιωπῇ γιγνόμενα ἐφορῶσι.

LXIX. Πονουμένων δὲ ὧδε πάντων ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην, ἡ μὲν στρατηγὶς ἡ Καίσαρος ἅπασα διεφθάρη· τῶν δὲ Ἀρείων οἱ μὲν ὑπὸ τῷ Καρσουληΐῳ μᾶλλον ἐκράτουν τῶν κατὰ σφᾶς, οὐκ αἰσχρῶς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον, ἐνδιδόντων. Οἱ δὲ ὑπὸ τῷ Πάνσᾳ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐβαροῦντο, διεκαρτέρουν δ' ὅμως ἐπ' ἴσης ἑκάτεροι, μέχρι Πάνσας ὀβελῷ τὴν λαγόνα τρωθεὶς, ἐς Βονωνίαν ἐξεφέρετο. Τότε γὰρ οἱ κατ' αὐτὸν ἀνεχώρουν, ἐπὶ πόδα πρῶτον· εἶτα μεταβαλόντες, ὀξύτερον, ὡς ἐν φυγῇ. Καὶ οἱ νεήλυδες, ἰδόντες, ἔφευγον ἀτάκτως καὶ μετὰ βοῆς ἐς τὸ χαράκωμα, ὅπερ αὐτοῖς ἐξείργαστο ὁ ταμίας Τορκουάτος, συνεστώσης ἔτι τῆς μάχης, ὑπονοήσας ἐν χρείᾳ γενήσεσθαι. Οἱ μὲν δὴ νεήλυδες ἐς αὐτὸ ἀτάκτως συνειλοῦντο, Ἰταλοὶ μὲν ὄντες ὁμοίως τοῖς Ἀρείοις· ἡ δὲ ἄσκησις ἄρα τοῦ γένους ἐς τοσοῦτον ἀρετῇ διαφέρει. Οἱ δὲ Ἄρειοι οὐκ εἰσῆλθον μὲν ἐς τὸ χαράκωμα αὐτοὶ ὑπὸ ἀδοξίας, ἀλλὰ παρ' αὐτὸ ἔστησαν· κατάκοποι δὲ ὄντες, ὤργων ὅμως, εἴ τις ἐπίοι, μέχρι τοῦ ἀναγκαίου τέλους διαγωνίσασθαι. Ἀντώνιος δὲ τῶν μὲν Ἀρείων ἀπέσχετο, ὡς ἐπιπόνων· τοῖς δὲ νεήλυσιν ἐπιδραμὼν, πολὺν εἰργάζετο φόνον.

LXX. Ἵρτιος δὲ ἐν Μουτίνῃ τῆς μάχης πυθόμενος, ἑξήκοντα στάδια ἀπεχούσης, ἵετο δρόμῳ μετὰ τοῦ ἑτέρου τέλους τῶν ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστάντων. Ἤδη τε ἦν ὀψία δείλη, καὶ οἱ νικήσαντες τῶν Ἀντωνίου παιανίζοντες ἐπανῄεσαν· καὶ αὐτοῖς ὁ Ἵρτιος ἀσυντάκτοις οὖσιν ἐπιφαίνεται συντεταγμένος, ὁλοκλήρῳ τέλει καὶ ἀπαθεῖ. Οἱ δὲ συνετάχθησαν μὲν αὖθις ὑπ' ἀνάγκης, καὶ πολλὰ καὶ πρὸς τούσδε ἔργα λαμπρὰ ἐπεδείξαντο· οἷα δὲ ἀκμήτων ἡσσῶντο κεκμηκότες, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῶν μάλιστα τὸ ἔργον Ἱρτίου διέφθειρε, καίπερ οὐ διώκοντος αὐτοὺς ὑπὸ φόβου τῶν ἑλῶν. Καὶ τῆς ἑσπέρας ἤδη μελαινομένης, διέλυσεν αὐτούς. Καὶ τὸ ἕλος ἐπιπλεῖστον ἐπεπλήρωτο ὅπλων τε καὶ νεκρῶν καὶ ἀνδρῶν ἡμιθνήτων καὶ τετρωμένων, οἱ δὲ καὶ ἐῤῥωμένοι σφῶν ὑπὸ τοῦ κόπου κατεφρόνουν. Ἱππεῖς δὲ αὐτοὺς ἐξ Ἀντωνίου περιθέοντες, ὅσοι παρήσπιζον αὐτῷ, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἀνελέγοντο, καὶ τοὺς μὲν ἀντὶ σφῶν αὐτῶν, τοὺς δὲ σὺν ἑαυτοῖς, ἐπὶ τοὺς ἵππους ἀνετίθεντο, ἢ τῆς οὐρᾶς ἀντεχομένους παρεκάλουν παρατροχάζειν, καὶ βοηθεῖν σφίσιν ἐς τὴν σωτηρίαν. Ὧδε μὲν Ἀντωνίῳ καλῶς ἀγωνισαμένῳ διέφθαρτο ἡ ἰσχὺς, διὰ Ἵρτιον ἐπελθόντα. Καὶ ηὐλίσατο ἐν κώμῃ παρὰ τὸ πεδίον ἀχαρακώτως· Ἀγορὰ Κελτῶν ἡ κώμη καλεῖται. Ἔπεσον δὲ, τῶν μὲν ἄλλων, ἀμφὶ τοὺς ἡμίσεας ἑκατέρων, καὶ ἡ στρατηγὶς ἡ Καίσαρος ἅπασα· Ἱρτίου δὲ ὀλίγοι.

LXXI. Τῆς δ' ἐπιούσης ἀνεζεύγνυον ἐς τὰ ἐν τῇ Μουτίνῃ στρατόπεδα πάντες. Γνώμη δ' ἦν, Ἀντωνίῳ μὲν, ἐπὶ τοσῷδε πταίσματι μὴ ἐπιχειρεῖν ἔτι τοῖς ἐχθροῖς

ties vero lassitudine deficiebant, sicut in gymnicis certaminibus, utrimque paululum pedem referebant tantisper dum respirarent, moxque pugnam redintegrabant; magno stupore supervenientium tironum, dum in tam acri certamine tam accurate servari ordines simul et silentium vident.

LXIX. Ita supra vires humanas omnibus laborem perferentibus, prætoriani Cæsaris ad unum deleti sunt: ex Martiis vero hi, qui sub Carsuleio erant, adversam aciem propulerunt, non turpiter cedentem, sed subducentem se paulatim: qui vero sub Pansa erant, eodem modo urgebantur; sustinebant tamen fortiter, donec Pansa veruto per ilia sauciatus, ex pugna elatus est Bononiam. Tum vero hac parte cœperunt pedem referre, paulatim primum; moxque conversi, concitatius, ut in fuga. Quo viso, tirones turbatis ordinibus refugerunt cum clamore intra vallum, quod Torquatus quæstor, usui fore credens, perfecerat, dum certamen ardebat. In illud igitur confertim et sine ordine tirones confluebant, quamvis et ipsi essent Italici generis æque ac Martii: tanto plus ad virtutem confert exercitatio, quam genus. At Martii non intra ipsum vallum se receperunt, metu ignominiæ; sed in proximo stantes, quamvis defessi, cupiditate tamen etiam tunc pugnandi flagrabant, si quis aggrederetur; parati ad ultimum eventum decernere. Sed Antonius a Martiis quidem abstinuit, cum quibus grave futurum fuerat certamen; tirones vero adortus, magnam cædem edebat.

LXX. Hirtius vero ad Mutinam certior factus de eo prælio, ad octavum inde lapidem commisso, cursim eo tetendit cum altera legione quæ ab Antonio defecerat. Jamque vesper appetebat, et victores Antoniani vitulantes revertebantur: quos Hirtius inordinatos ex improviso nactus est, ipse legionem ducens instructam et viribus numeroque integram. Illi vero, pro tempore instauratis ordinibus, tum quoque pugnarunt egregie; sed, ut fessi a recentibus, victi sunt, et majori ex parte hoc posteriori prælio ab Hirtio cæsi: qui quidem, timens palustria loca, ne persecutus quidem est hostem, sed ingruente crepusculo receptui cecinit. Jamque palus magna sui parte repleta erat armis et cadaveribus, inter quæ semineces jacebant et saucii; quidam etiam integri, qui præ lassitudine salutem quærere neglexerant. Quos Antonius, circummissis equitibus, quotquot tunc apud eum erant, per totam noctem recolligi jussit: et eorum alios alii ex equitibus equis suis pro se imponebant, alios in terga assumebant; alios hortabantur, ut apprehensa cauda juxta equos currerent, atque ita effugere conarentur. Sic Antonius, post egregiam pugnam, profligatus superventu Hirtii, divertit in vicum ei campo proximum, nullo vallo munitum, cui Forum Gallorum nomen est. Cecidit, ex cæteris, utrimque circiter dimidium exercitus, et tota prætoria cohors Cæsaris; ex Hirtianis vero pauci.

LXXI. Postrie ejus diei castra ad Mutinam posita repetiere omnes. Antonius post hanc cladem statuerat abstinere a prælio, etiam lacessentibus hostibus, et tantum quotidia-

μεγάλῃ μάχῃ, μηδ' ἐπιόντων ἀμύνεσθαι· διὰ δὲ τῶν ἱππέων τὰ ἐφήμερα μόνα αὐτοὺς ἐνοχλεῖν, μέχρι παραδῴη Δέκμος αὑτὸν, ἐς ἔσχατον ἤδη λιμοῦ τετρυμένος· Ἱρτίῳ δὲ καὶ Καίσαρι, διὰ τοῦτο μάλιστα, ἐς τὴν μάχην ἐπείγεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἐκτάσσουσιν αὐτοῖς ὁ Ἀντώνιος οὐκ ἐπεξῆγεν, ἐς τὰ ἐπὶ θάτερα τῆς Μουτίνης ἀφυλακτότερα ὄντα διὰ δυσχέρειαν ἐχώρουν, ὡς βιασόμενοι βαρεῖ στρατῷ παρεσελθεῖν ἐς αὐτήν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτῶν ἐξήπτετο τοῖς ἱππεῦσι καὶ τότε μόνοις. Ἀμυνομένων δὲ κἀκείνων αὐτὸν ἱππεῦσι μόνοις, καὶ τῆς ἄλλης στρατιᾶς χωρούσης ἐφ' ἃ ἐβούλοντο, δείσας ὁ Ἀντώνιος περὶ τῇ Μουτίνῃ, ἐξῆγε δύο τέλη· οἱ δὲ ἡσθέντες ἐπέστρεφον, καὶ ἐμάχοντο. Ἄλλα δὲ Ἀντωνίου τέλη καλοῦντος ἐκ τῶν ἄλλων στρατοπέδων, ὧν βραδέως ὡς ἐν αἰφνιδίῳ τε μετακλήσει καὶ μακρόθεν ἰόντων, ἐκράτουν οἱ τοῦ Καίσαρος τῇ μάχῃ· Ἵρτιος δὲ καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἐσήλατο τοῦ Ἀντωνίου, καὶ περὶ τὴν στρατηγίδα σκηνὴν μαχόμενος ἔπεσε. Καὶ αὐτοῦ τό τε σῶμα ὁ Καῖσαρ ἐσδραμὼν ἀνείλετο, καὶ τοῦ στρατοπέδου κατέσχεν· ἕως μετ' ὀλίγον ἐξεώσθη πρὸς Ἀντωνίου. Διενυκτέρευσαν δὲ καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἑκάτεροι.

LXXII. Καὶ ὁ Ἀντώνιος, δευτέρᾳ τῇδε συμπεσὼν πληγῇ, συνεβουλεύετο τοῖς φίλοις εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πόνου. Καὶ τοῖς μὲν ἐδόκει, τῆς προτέρας αὐτὸν γνώμης ἔχεσθαι, πολιορκοῦντα Μουτίνην, καὶ ἐς μάχην οὐκ ἐπεξιόντα· τό τε γὰρ πάθος ὅμοιον ἀμφοῖν γεγονέναι, καὶ Ἵρτιον ἀνῃρῆσθαι, καὶ Πάνσαν νοσεῖν, καὶ σφᾶς τοῖς ἱππεῦσι πλεονεκτεῖν, Μουτίνην τε ἐς ἔσχατον ἀφῖχθαι λιμοῦ, καὶ εὐθὺς ἐνδώσειν. Ὧδε μὲν ἤρεσκε τοῖς φίλοις, καὶ ἦν τὰ ἄριστα. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ἤδη θεοῦ βλάπτοντος, ἐδεδοίκει, μὴ ἐς τὴν Μουτίνην ὁ Καῖσαρ, ὥσπερ ἐχθὲς, ἐπιχειρήσας ἐσδράμοι, ἢ αὐτὸν ἐπιχειρήσειε περιτειχίζειν, πλέον ἔχων τὸ ἐργάσιμον· « ἐν ᾧ καὶ τῶν ἱππέων, ἔφη, γιγνομένων ἡμῖν ἀχρήστων, ὑπερόψεταί με Λέπιδος καὶ Πλάγκος ἡττώμενον. Εἰ δὲ Μουτίνης ἐξανασταῖμεν, Οὐεντίδιός τε ἡμῖν αὐτίκα προσέσται, τρία τέλη φέρων ἐκ τῆς Πικηνίτιδος· καὶ Λέπιδος καὶ Πλάγκος ἐῤῥωμένως οἱ συμμαχήσουσι. » Ταῦτα ἔλεγεν, οὐκ ἄτολμος ἐν τοῖς κινδύνοις ἀνήρ· καὶ εἰπὼν, εὐθὺς ἀνίστατο, καὶ ὥδευεν ἐπὶ τῶν Ἄλπεων.

LXXIII. Δέκμῳ δὲ, ἀπαλλαγέντι τῆς πολιορκίας, ὁ φόβος ἐς τὸν Καίσαρα ἐνηλλάσσετο. Τῶν γὰρ ὑπάτων ἐκποδὼν γενομένων, ὡς ἐχθρὸν ἐδεδοίκει. Τάς τε οὖν γεφύρας τοῦ ποταμοῦ διέκοπτε πρὸ ἡμέρας· καὶ κελητίῳ τινὰς ἐς τὸν Καίσαρα ἀποστέλλων, ἐμαρτύρει μὲν ὡς αἰτίῳ τῆς σωτηρίας, ἠξίου δὲ, μέσον ἔχοντα τὸν ποταμὸν ἐς λόγους οἱ συνελθεῖν ἐπὶ μάρτυσι τοῖς πολίταις· πείσειν γὰρ, ὅτι δαιμόνιον αὐτὸν ἔβλαψεν, ἐς τὴν Καίσαρος ἐπιβουλὴν ἐπηγμένον ὑφ' ἑτέρων. Καίσαρος δὲ τοῖς ἥκουσιν ἀποκριναμένου τε πρὸς ὀργὴν, καὶ τὴν χάριν ἣν δίδωσίν οἱ Δέκμος διωθουμένου· οὐ γὰρ Δέκμον ἐγὼ πάρειμι περισώσων, ἀλλ' Ἀντωνίῳ πολεμήσων, ᾧ μοι καὶ συναλλαγῆναί ποτε θέμις· Δέ-

nis equitum incursationibus infestare hostem, donec D. Brutus, ad extremam famem jam redactus, deditionem faceret. Contra Hirtius et Cæsar eo magis festinabant manus conserere. Sed quia non potuerunt hostem in aciem elicere, ad diversam Mutinæ partem, levius propter naturam loci obsessam, progressi sunt, quasi cum gravi exercitu per vim evasuri intra mœnia. His Antonius tunc quoque solos immisit equites. Quumque pariter ex adverso his occurrisset solus equitatus Hirtii, et reliquus interim exercitus qua occœperat pergeret; Antonius, ne amitteret Mutinam, duas legiones produxit. Tum vero Hirtii agmen cupide se in hostem convertit : atque ita commissum est prælium. Antonius interea alias legiones aliis e castris ciebat : quæ quum ad repentinum imperium, ut e longinquo, cunctantius accederent, Cæsarianis obtigit victoria. Hirtius etiam in Antonii castra irrupit, et circa prætorium pugnans cecidit. Tum Cæsar accurrens, corpore simul consulis et castris hostium potitus est, sed mox rursus ab Antonio repulsus. Quo facto utrique in armis pernoctarunt.

LXXII. Antonius, altera hac clade accepta, confestim amicos ab armis in consilium advocavit : qui suadebant ei, ut perstaret in continuandæ obsidionis proposito, abstinens a certamine; nam et cladem non majorem esse acceptam quam redditam, et Hirtium cecidisse, et Pansam laborare ex vulnere; se vero equitatu præstare, denique Mutinam, extrema fame coactam, brevi deditionem facturam. Hæc erat amicorum, optima sane, sententia. Sed Antonius, fortuna adversante, timebat, ne Cæsar, sicut pridie conatus fuerat, evaderet intra mœnia, aut se circumvallare institueret (quod haud ægre efficere posset in tanta operarum copia), atque ita equitatum quoque redderet inutilem : quo facto, periculum esse, ne Lepidus et Plancus ipsum, pro victo, contemnant : Quod si abscedamus, inquit, a Mutina, continuo et Ventidius nobis præsto erit, ducens e Piceno tres legiones, et Lepidus ac Plancus validas opes ad hostem debellandum nobis conferent. Hæc locutus Antonius, quamquam in periculis cæteroquin intrepidus, statim versus Alpes iter ingressus est.

LXXIII. Jam vero D. Brutus, obsidione liberatus, pro Antonio a Cæsare sibi metuere cœpit; quem, submotis consulibus, ut inimicum timebat. Itaque, ante diluculum rupto ponte fluminis, in lembo ad Cæsarem misit, qui gratias ei tamquam servatori agerent, postularentque ut in adversam ripam procederet ad colloquium, arbitris civibus : « se enim ipsi demonstraturum, infelicitatis suæ magis, quam culpæ, fuisse conspirationem illam cum cæteris. » Ad ea D. Bruti mandata irate Cæsar respondit : « nullam se reposcere gratiam, nec ad eum servandum se venisse, sed ad bello persequendum Antonium, cum quo forte etiam in gratiam aliquando redire sibi liceret. Cæterum, ut in collo-

χμῳ δὲ ἡ φύσις οὐδ' ἐς ὄψιν ἢ λόγους ἐλθεῖν ἐπιτρέπει, σωζέσθω μέντοι, μέχρι τοῖς ἐν ἄστει δοκεῖ. Πυθόμενος τούτων ὁ Δέκμος, ἔστη τε πρὸ τοῦ ποταμοῦ, καὶ καλῶν ὀνομαστὶ τὸν Καίσαρα, σὺν βοῇ τὰ γράμματα τῆς βουλῆς ἀνεγίγνωσκε διδούσης οἱ τὴν Κελτικὴν ἡγεμονίαν, ἀπηγόρευέ τε Καίσαρι χωρὶς ὑπάτων μὴ περᾶν τὸν ποταμὸν ἐς ἀλλοτρίαν ἡγεμονίαν, μηδὲ ἐπὶ Ἀντώνιον ἔτι χωρεῖν, αὐτὸς γὰρ αὐτὸν διώκων ἀρκέσειν. Ὁ δὲ ᾔδει μὲν, ὑπὸ τῆς βουλῆς αὐτὸν εἰς τήνδε τὴν θρασύτητα αὐξανόμενον· δυνηθεὶς δ' ἂν ἐκ προστάγματος ἑλεῖν, ἐφείδετο ἔτι, καὶ πρὸς τὸν Πάνσαν ἐς Βονωνίαν τραπεὶς, ἔγραφε τῇ βουλῇ περὶ ἁπάντων· ἔγραφε δὲ καὶ Πάνσας.

LXXIV. Καὶ Κικέρων ἐν Ῥώμῃ τὰ μὲν ἐς τὸν δῆμον ἀνεγίγνωσκεν ὡς ὑπάτου, τὰ δὲ τοῦ Καίσαρος τῇ βουλῇ μόνον· θυσίας τε ἐπ' Ἀντωνίῳ πεντήκοντα ἡμερῶν ἱκεσίους ἐψηφίζετο, ὅσας οὔτε ἐπὶ Κελτοῖς οὔτε ἐπὶ ἄλλῳ πολέμῳ ποτὲ ἐψηφίσαντο Ῥωμαῖοι· καὶ τὸν στρατὸν τῶν ὑπάτων ἐδίδου Δέκμῳ, καίπερ ἔτι Πάνσα περιόντος (ἤδη γὰρ ἀπεγιγνώσκετο), στρατηγόν τε τὸν Δέκμον ἀπέφηνεν ἐπ' Ἀντωνίῳ μόνον εἶναι· καὶ εὐχὰς δημοσίας ἐποιεῖτο, Δέκμον Ἀντωνίου περιγενέσθαι. Τοσοῦτος ἦν οἶστρος αὐτῷ κατὰ Ἀντωνίου καὶ ἀπειροκαλία. Ἐβεβαίου τε αὖθις τοῖς δύο τέλεσι τοῖς ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστᾶσι τὰς ἑκάστῳ προϋπεσχημένας παρὰ τοῦ κοινοῦ Ῥωμαίων ἐπινικίους δραχμὰς πεντακισχιλίας, ὡς ἤδη νενικηκόσι, καὶ στέφανον αὐτοὺς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀεὶ θαλλοῦ περιτίθεσθαι. Περὶ δὲ Καίσαρος οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις, οὐδὲ τοὔνομα ὅλως· οὕτως αὐτίκα κατεφρονεῖτο, ὡς Ἀντωνίου καθῃρημένου. Ἔγραφον δὲ καὶ Λεπίδῳ καὶ Πλάγκῳ καὶ Ἀσινίῳ, πολεμεῖν ὅπως πλησιάσειαν Ἀντωνίῳ. Καὶ τάδε μὲν ἦν τὰ ἐν Ῥώμῃ.

LXXV. Πάνσας δ' ἐκ τοῦ τραύματος ἀποθνήσκων, Καίσαρά οἱ παρεστήσατο, καὶ εἶπεν· « Ἐγὼ τῷ σῷ πατρὶ φίλος ἦν, ὡς ἐμαυτῷ· ἀναιρεθέντι δὲ οὐκ εἶχον ἐπαμύνειν, οὐδὲ τοῖς πλείοσι μὴ συνίστασθαι, οἷς γε δὴ καὶ σὺ καλῶς ποιῶν ὑπήκουσας, καίτοι στρατὸν ἔχων. Δείσαντες δ' ἐν ἀρχῇ σέ καὶ Ἀντώνιον, φιλοτιμότατον κἀκεῖνον ἐς τὴν Καίσαρος γνώμην φανέντα, διαφερομένοις ὑμῖν ἥσθησαν, ὡς ἐς ἀλλήλους συντριβησομένοις. Ἐπεὶ δέ σε καὶ στρατοῦ δεσπότην εἶδον, προσεποιοῦντο εὐπρεπέσι καὶ ἀσθενέσι τιμαῖς, οἷα μειράκιον. Σοβαρωτέρου δέ σου καὶ ἐγκρατεστέρου τιμῆς τότε μάλιστα ὀφθέντος, ὅτε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ σοι δεδομένην οὐκ ἐδέξω, διεταράχθησαν, καὶ συστρατηγεῖν σε ἡμῖν ἀπέφηναν, ἵνα σου τὰ δύο τέλη τὰ πρακτικώτερα ἀποσπάσωμεν· ἐλπίσαντες, ἡττηθέντος ὑμῶν τοῦ ἑτέρου, τὸν ἕτερον ἀσθενέστερόν τε καὶ μόνον ἔσεσθαι, καὶ μετ' αὐτὸν ἤδη πᾶσαν τὴν Καίσαρος ἑταιρίαν καθελόντες, ἀνάξειν τὴν Πομπηίου. Τόδε γάρ ἐστιν αὐτοῖς τῆς γνώμης τὸ κεφάλαιον.

LXXVI. Ἐγὼ δὲ καὶ Ἵρτιος τὸ προστεταγμένον ἐποιοῦμεν, μέχρι συστεῖλαι τὸν Ἀντώνιον, ἐπιπολά-

quium aut in conspectum omnino admittat D. Brutum, naturam suam non pati : neque tamen obstare se velle, quominus ille sit incolumis, quamdiu magistratibus urbanis placuerit. » Quibus cognitis, Decimus prodiit ad fluvium, vocatoque nominatim Cæsare, elata voce de scripto recitavit senatusconsultum, quo Galliam provinciam ipse acceperat, illique denunciavit « ne trajecto fluvio sine consulibus alienam provinciam invaderet, neve contra Antonium ulterius procederet : se enim ad eum persequendum sufficere. » Cæsar, quum sciret, senatum D. Bruto illos animos addere, quumque unico jussu in suam potestatem illum redigere posset, tamen adhuc abstinuit : et ad Pansam profectus Bononiam, rem omnem ad senatum perscripsit : scripsitque simul etiam Pansa.

LXXIV. Tum in Urbe Cicero Pansæ literas pro concione recitavit, ut consulis; alteras vero Cæsaris in senatu solummodo. Retulit etiam, ut ob profligatum Antonium supplicationes quinquaginta dierum ex S. C. decernerentur, quot neque Gallis devictis, neque post ullam aliam victoriam, decretæ umquam a Romanis fuerant. Exercitum consulum D. Bruto dandum censuit, quamvis Pansa etiam tum superstite (jam enim de ejus vita desperabatur); et imperium soli Decimo committendum contra Antonium, votaque publice nuncupanda pro ejus victoria. Tanto furore Cicero, præter omne decorum, concitus erat in Antonium. Rursumque postulavit, ut duabus legionibus, quæ ab Antonio defecerant, ex ærario repræsentarentur promissi illi vicies milleni sestertii, victoriæ nomine, quasi jam debellatum esset : utque perpetuum jus haberent coronas oleagineas gestandi festis diebus. Cæsaris autem nec nomine tenus facta est mentio in senatusconsulto de his rebus confecto. Ita statim ille contemnebatur, quasi sublato jam Antonio. Lepido vero etiam et Planco et Asinio scripsit senatus, ut bellum Antonio, ubi eis appropinquasset, inferrent. Et hæc quidem Romæ gerebantur.

LXXV. Interea Pansa ex vulnere moriturus, accersito Cæsari hæc dixit : « Ego tuo patri tam fui amicus, quam mihi ipse; mortuum autem ulcisci non fuit mihi integrum, neque non consentire cum pluribus; quorum auctoritati tu quoque bene fecisti ut obtemperares, quamvis habens exercitum. Qui, quum principio timuissent te ac Antonium, Cæsaris pariter studiosissimum, vestra dissensione gavisi sunt; putantes, utrumque mutua conflictatione periturum. Postquam vero te exercitum quoque habere viderunt, alliciebant te speciosis et exigui momenti honoribus, ut adolescentulum. Sed quum graviorem te ac moderatiorem, quam speraverant, intellexerunt, quando oblatum ab exercitu magistratum accipere noluisti, territi, jusserunt te pari nobiscum jure habere imperium, ut duas legiones rebus gerendis aptissimas abs te abstraheremus; quod sperarent, altero vestrum victo alterum debiliorem et solum fore, atque ita, sublatis omnibus Cæsarianis, Pompeianos redituros ad tractationem reipublicæ. Hæc enim est eis consiliorum summa.

LXXVI. « Ego vero et Hirtius mandata fecimus, donec reprimeremus Antonii nimiam superbiam : victum autem

ζοντα ὑπεροψίᾳ· ἡττηθέντα δὲ σοὶ συναλλάσσειν ἐπενοοῦμεν, ὡς τῇ Καίσαρος φιλίᾳ τόδε χαριστήριον ἔχοντες ἀποδοῦναι, καὶ μόνον τῇ μοίρᾳ χρησιμώτατον ἐσόμενον ἐς τὰ μέλλοντα. Τοῦτο δ' οὐχ ἦν ἐκφέρειν σοι πρότερον, ἡττημένου δὲ νῦν Ἀντωνίου, καὶ Ἱρτίου τεθνεῶτος, κἀμὲ τοῦ χρεὼν ἀπάγοντος, ἐν καιρῷ λέλεκται, οὐχ ἵνα μοι γιγνώσκῃς χάριν ἀποθανόντι, ἀλλ' ἵνα σὺν δαιμονίᾳ μοίρᾳ γενόμενος, ὡς τὰ ἔργα ὑποδείκνυσι, τά τε σαυτῷ συμφέροντα γιγνώσκῃς, καὶ τὴν ἐμὴν καὶ Ἱρτίου προαίρεσίν τε καὶ ἀνάγκην. Τὸν μὲν οὖν στρατὸν, ὃν ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκας, εὐπροφάσιστον ἀποδοῦναί σοι, καὶ παραδίδωμι. Τοὺς δὲ νεήλυδας εἰ μὲν καθέξεις λαβὼν, καὶ τούσδε σοι παραδώσω· εἰ δὲ τεθήπασι τὴν βουλὴν ἀμέτρως, ὅτι καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν φύλακες ἡμῖν ἐπέμφθησαν εἶναι, καὶ τό τε ἔργον ἐπίφθονον ἔσται σοι, καὶ πρὸ τοῦ δέοντος ἐξανίστησί σε, ὁ ταμίας παραλήψεται Τορκουάτος.» Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τῷ ταμίᾳ τοὺς νεήλυδας ἐγχειρίσας, ἀπέθανε. Καὶ τούσδε μὲν ὁ ταμίας, καθὰ προσέτασσεν ἡ βουλὴ, Δέκμῳ παρεδίδου· Ἵρτιον δὲ καὶ Πάνσαν ὁ Καῖσαρ ἐπιφανῶς ἔθαπτε, καὶ ἐς Ῥώμην ἔπεμπε μετὰ τιμῆς.

LXXVII. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ περί τε Συρίαν καὶ Μακεδονίαν τοιάδε ἐγίγνετο. Γάϊος Καῖσαρ, ὅτε Συρίαν διώδευε, τέλος ἐν αὐτῇ καταλελοίπει, τὰ ἐς Παρθυαίους ἤδη διανοούμενος. Τούτου τὴν μὲν ἐπιμέλειαν Καικίλιος Βάσσος εἶχε, τὸ δὲ ἀξίωμα Ἰούλιος Σέξστος, μειράκιον αὐτοῦ Καίσαρος συγγενές· ὅπερ ἐκδιαιτώμενον ἐς τρυφὴν, τὸ τέλος ἀσχημόνως ἐπήγετο πανταχοῦ. Μεμψαμένῳ δὲ τῷ Βάσσῳ ποτὲ ἐνύβρισε· καὶ καλῶν αὐτὸν ὕστερον, ἐπεὶ βραδέως ὑπήκουσεν, ἄγειν ἐκέλευσεν ἕλκοντας. Θορύβου δὲ καὶ πληγῶν γενομένων, ἡ στρατιὰ τὴν ὕβριν οὐ φέρουσα, τὸν Ἰούλιον κατηκόντισε. Καὶ εὐθὺς ἦν μετάνοια, καὶ δέος ἐκ τοῦ Καίσαρος. Συνομώσαντες οὖν, εἰ μή τις αὐτοῖς συγγνώμη καὶ πίστις γένοιτο, μέχρι θανάτου διαγωνιεῖσθαι, καὶ ἐς αὐτὸ Βάσσον ἀναγκάσαντες, ἄλλο συνέλεξαν τέλος καὶ συνεγύμνασαν. Ὧδε μέν τισι περὶ τοῦ Βάσσου δοκεῖ· Λίβωνι δ', ὅτι τῆς Πομπηΐου στρατιᾶς γενόμενος, καὶ μετὰ τὴν ἧτταν ἰδιωτεύων ἐν Τύρῳ, διέφθειρέ τινας τοῦ τέλους, καὶ διεχρήσαντο τὸν Σέξστον, καὶ τῷ Βάσσῳ σφᾶς ἐνεχείρισαν. Ὁποτέρως δ' ἐγένετο, Στάτιον Μοῦρκον οἵδε, μετὰ τριῶν τελῶν ἐπιπεμφθέντα σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἐγκρατῶς ἀπεμάχοντο· ἕως ὁ Μοῦρκος ἐπεκαλεῖτο Μάρκιον Κρίσπον, ἡγούμενον Βιθυνίας, καὶ ἀφίκετο αὐτῷ βοηθῶν ὁ Κρίσπος τέλεσιν ἄλλοις τρισίν.

LXXVIII. Ὡς δὲ ὑπὸ τούτων ἐπολιορκοῦντο, ὁ Κάσσιος σὺν ἐπείξει καταλαβὼν, τά τε τοῦ Βάσσου δύο τέλη παρελάμβανεν αὐτίκα, καὶ τὰ τῶν πολιορκούντων αὐτὸν ἕξ, φιλίᾳ τε παραδόντων, καὶ ὡς ἀνθυπάτῳ κατηκόων γενομένων· ἐψήφιστο γὰρ, ὥς μοι προείρηται, πάντας ὑπακούειν Κασσίῳ τε καὶ Βρούτῳ. Ἄρτι δὲ καὶ Ἀλλιηνὸς, ὑπὸ Δολοβέλλα πεμφθεὶς ἐς Αἴγυπτον, ἐπανῆγεν ἐξ αὐτῆς τέσσαρα τέλη τῶν ἐκ τῆς ἥσσης

constitueramus tibi reconciliare, ut hanc amicitiæ gratiam, quam quidem possemus, referremus Cæsari, vel solam partibus Cæsarianis in posterum utilissimam futuram. Hoc vero consilium indicari tibi non licuit antea : nunc autem, victo Antonio, Hirtio mortuo, et me quoque in fata concedente, opportune prolatum est : non ut mihi defuncto habeas gratiam, sed ut, felici genio natus, sicut conjicere licet ex tuis gestis, scias quid tibi sit utile, simulque meam ac Hirtii cum voluntatem tum necessitatem cognoscas. Exercitus igitur, quem tu ipse nobis dedisti, ipsa æquitatis ratio postulare facile omnibus videbitur, ut tibi reddatur; et tibi eum reddo. Tirones autem si potes retinere, etiam hos tibi tradam : quod si nimis verentur senatum, quandoquidem etiam præfecti eorum in hoc, ut observarent nos, missi sunt; et quod si invidiosum tibi et ante tempus molestias creaturum videtur, si eos accipias, Torquatus quæstor eosdem accipiet. » His dictis, et tironibus quæstori traditis, animam efflavit Pansa. Tirones autem quæstor ex mandato senatus D. Bruto tradidit. Hirtii et Pansæ corpora Cæsar, illustri funere honorata, Romam misit.

LXXVII. Per idem tempus in Syria Macedoniaque hæc gesta sunt. C. Cæsar, quum per Syriam iter faceret, legionem in ea reliquerat, jam tum de Parthico bello cogitans. Ejus legionis curam Cæcilius Bassus habebat; præfecturæ vero dignitas erat penes Sex. Julium, consanguineum Cæsaris, admodum adolescentem; qui, voluptatibus vacans, legionem indecenter secum circumducebat. Id reprehendentem Bassum aliquando Julius rejecerat cum contumelia : et aliquanto post, quum vocanti obediret tardius, jussit eum attrahi. Tum vero coorto tumultu, quum ad manus ventum esset, exercitus non ferens insolentiam, jaculis confixit Julium. Quumque factum illud mox secuta esset pœnitentia et metus a Cæsare, conjurarunt inter se ejus legionis milites, ni venia fidesque sibi daretur, usque ad mortem se decertaturos : coactoque etiam Basso, ut fieret ejus conjurationis socius, ex novo delectu aliam legionem confecerunt, et assuefecerunt eisdem quibus ipsi utebantur exercitiis. Hæc quidem de Basso produnt nonnulli. Libo [Livius?], « militasse eum, ait, Pompeii auspiciis : quo victo, privatum egisse Tyri, corruptisque quibusdam legionariis effecisse, ut interfecto Sexto ipsum sibi ducem sumerent. » Utcunque illud factum sit, Statius Murcus, cum tribus legionibus a Cæsare contra eos missus, magna vi ab his repulsus est; donec Marcius Crispus, e Bithynia, cui præerat a Murco vocatus, cum aliis tribus legionibus in ejus auxilium venit.

LXXVIII. Ab his quum illæ duæ legiones obsidione premerentur, superveniens repente Cassius non solum obsessos, sed et sex illas legiones oppugnatrices, in fidem recepit, ducibus amicitia ipsius Cassii libenter eas tradentibus, ejusdemque imperio velut proconsulis parentibus. Omnibus enim, quemadmodum supra exposui, ex senatusconsulto fuerat edictum, ut Cassii Brutique imperata facerent. Eodem tempore Allienus, a Dolabella in Ægyptum missus, redibat inde cum quatuor legionibus, Pompeianæ

Πομπηίου τε καὶ Κράσσου διαῤῥιφέντων, ἢ ὑπὸ Καίσαρος Κλεοπάτρᾳ καταλελειμμένων. Καὶ αὐτὸν ὁ Κάσσιος, οὐδὲν προπεπυσμένον, ἐν τῇ Παλαιστίνῃ περιέλαβέ τε, καὶ ἠνάγκασεν ἑαυτῷ προσθέσθαι, δείσαντα τοῖς τέσσαρι μάχεσθαι πρὸς ὀκτώ. Ὧδε μὲν δὴ Κάσσιος ἐκ παραδόξου δυώδεκα τελῶν ἀθρόως ἐκράτει· καὶ Δολοβέλλαν ἐκ τῆς Ἀσίας σὺν δύο τέλεσιν ἐλθόντα τε, καὶ ἐς Λαοδίκειαν ὑπὸ οἰκειότητος ἐσδεχθέντα περικαθήμενος ἐπολιόρκει. Καὶ ἡ βουλὴ μαθοῦσα ἐφήδετο.

LXXIX. Μακεδονίας δὲ πέρι Γάϊος Ἀντώνιος, ὁ Ἀντωνίου Μάρκου ἀδελφὸς, Βρούτῳ διεφέρετο καὶ ἐπολέμει, τέλος ἔχων ἓν ὁπλιτῶν· καὶ τὸν Βροῦτον ἡσσώμενος ἐνήδρευσεν. Ὁ δ' ἐκφυγὼν ἀντενήδρευσε, καὶ οὐδὲν εἰργάσατο ἀποληφθέντας, ἀλλὰ ἀσπάσασθαι τῷ ἰδίῳ στρατῷ τοὺς ἐναντίους προσέταξε· τῶν δὲ οὐκ ἀντασπασαμένων, οὐδὲ τὴν πεῖραν ἐνδεξαμένων, μεθῆκεν ἀπαθεῖς ἐκ τῆς ἐνέδρας ἀπιέναι. Κατὰ δὲ ἄλλας ὁδοὺς περιελθὼν, αὖθις ἐν ἀποκρήμνοις κατέστησε, καὶ πάλιν οὐκ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἠσπάσατο. Οἱ δὲ, ὡς πολιτῶν τε περιφειδόμενον, καὶ τῆς δόξης ἄξιον ἧς εἶχεν ἐπὶ σοφίᾳ τε καὶ πρᾳότητι, ἠγάσαντο καὶ ἀντησπάσαντο, καὶ ἐς αὐτὸν μετεβάλοντο. Ἐπέτρεψε δὲ καὶ ὁ Γάϊος ἑαυτὸν, καὶ ἦν ἐν τιμῇ παρὰ Βρούτῳ· μέχρι τὸν στρατὸν πολλάκις διαφθείρων ἐλεγχθεὶς, ἀνῃρέθη. Οὕτω μὲν δὴ καὶ Βρούτῳ μετὰ τῶν προτέρων στρατῶν ἓξ ἐγίγνετο τέλη· καὶ Μακεδόνας ἐπαινῶν, δύο τέλη κατέλεξεν ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐς τὸν Ἰταλικὸν τρόπον καὶ τάδε ἐγυμνάζετο.

LXXX. Τοιαῦτα μὲν δὴ καὶ τὰ περὶ Συρίαν καὶ Μακεδονίαν ἦν. Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ ὁ Καῖσαρ, ἐν ὕβρει θέμενος, ἀντὶ οὗ Δέκμον ᾑρῆσθαι στρατηγὸν ἐπὶ Ἀντωνίῳ, τὴν μὲν ὀργὴν ἐπέκρυπτε, θρίαμβον δ' ἐπὶ τοῖς εἰργασμένοις ᾔτει. Καταφρονούμενος δ' ὑπὸ τῆς βουλῆς ὡς πρεσβύτερα τῆς ἡλικίας ἐπινοῶν, ἔδεισε, μὴ, διαφθαρέντος Ἀντωνίου, μᾶλλον ἔτι καταφρονηθείη, καὶ τὰς ἐς αὐτὸν συμβάσεις ἐπόθει, καθὰ καὶ Πάνσας αὐτῷ διεσήμαινεν ἀποθνήσκων. Τούς τε οὖν ἁλωμένους ἐκ τῆς ἐκείνου στρατιᾶς ἡγεμόνας ἢ στρατιώτας ἐφιλανθρωπεύετο, καὶ τοῖς ἰδίοις ἐγκατέλεγεν, ἢ τοὺς ἐθέλοντας αὐτῶν ἐς τὸν Ἀντώνιον ἔπεμπεν, ὡς οὐ δι' ἔχθρας ἀνηκέστου πρὸς αὐτὸν ἰόντα. Οὐεντιδίῳ τε τῷ Ἀντωνίου φίλῳ, μετὰ τριῶν τελῶν ὄντι, παραστρατοπεδεύσας, καὶ δέος ἐμβαλὼν, ἔπραξε μὲν οὐδὲν πολέμιον, ἐδίδου δὲ ὁμοίως συνεῖναί οἱ, ἢ ἐς τὸν Ἀντώνιον ἀδεῶς ἀπιέναι μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ μέμφεσθαι τῆς ἐς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀγνωσίας. Ὧν Οὐεντίδιος συνεὶς, ἐς τὸν Ἀντώνιον ἀπῄει. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ Δέκιον, τῶν τινα ἡγεμόνων Ἀντωνίου, περὶ Μουτίνην ληφθέντα, διὰ τιμῆς ἄγων μεθῆκεν, εἰ θέλει, πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἀπιέναι· καὶ πυνθανομένῳ περὶ τῆς ἐς τὸν Ἀντώνιον γνώμης, πολλὰ, ἔφη, σύμβολα τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἐξενηνοχέναι, τοῖς δ' ἄφροσιν οὐδὲ τὰ πλείονα ἀρκέσειν.

LXXXI. Ἀντωνίῳ μὲν δὴ τάδε ὁ Καῖσαρ ἐνεσή-

Crassianæque cladis reliquiis, aut ex eorum numero, qui Cæsare discedente apud Cleopatram erant relicti. Allienum igitur Cassius in Palæstina, ignarum quid accidisset, ex improviso circumvenit, coegitque suis partibus accedere, non ausum suas quatuor legiones opponere octo Cassii legionibus. Atque ita, præter opinionem, duodecim in universum legionibus potitus Cassius, Dolabellam cum duabus ex Asia venientem, et Laodiceæ tanquam amicum receptum, obsedit et oppugnavit : id quod senatui auditu fuit pergratum.

LXXIX. De Macedonia vero Caius Antonius, Marci frater, cum M. Bruto contendebat, fretus una legione; et, quod impar esset, struxit ei insidias. Quas quum evasisset Brutus, vicissim C. Antonio insidias paravit. Interceptum autem cum exercitu, nulla re læsit, sed suos jussit ut consalutarent adversarios : quumque illi nec resalutarent, nec salutationem ejus acciperent, incolumes passus est elabi ex insidiis. Hinc circumducto per alias vias exercitu, in præruptis locis deprehensos rursum non est aggressus, sed salutavit. Tum vero, ut parcentem civibus, et dignum existimatione qua habebatur mitis et sapiens, admirati sunt et resalutarunt, ad eumque transierunt. Et Caius quoque Antonius Bruto se dedidit, et ab eo honorifice est habitus; donec convictus sæpe solicitasse exercitum ad defectionem, occisus est. Ita et M. Brutus copias auxit ad sex legionum numerum : laudataque virtute Macedonum, duas ex eis quoque legiones conscripsit, et Romano more in armis exercuit.

LXXX. Dum hæc in Syria Macedoniaque geruntur, in Italia Cæsar, ad suam licet contumeliam ratus pertinere, quod non ipse, sed D. Brutus, electus esset imperator ad bellum cum Antonio gerendum, dissimulavit tamen iram, et triumphum ob rem feliciter gestam petiit. Contemtus autem a senatu, quasi majora quam pro ætate appeteret, veritus, ne deleto Antonio magis etiam contemneretur; cupivit cum eo redire in gratiam, juxta Pansæ morientis monita. Quapropter captivos ex ejus exercitu, tam duces, quam milites, comiter habuit, et in suorum numerum allegit, aut, si mallent ad illum redire, dimisit; ne videretur eum implacabili odio prosequi. Quumque castra metatus esset prope Ventidium, amicum Antonii, præfectum tribus legionibus; contentus ei timorem incussisse, nihil hostile egit præterea; sed similiter potestatem ei fecit vel transeundi ad se, vel tuto abeundi ad Antonium cum exercitu, jussitque eum ignorationem communis utilitatis Antonio exprobrare. Quo intellecto, ad Antonium Ventidius profectus est. Cæsar vero etiam Decio, cuidam ex Antonianis ducibus, ad Mutinam capto, et in honore habito, permisit, si vellet, redire ad Antonium : percontantique, quo animo esset erga Antonium, ait, se jam multa signa ostendisse recte sapientibus, imprudentibus vero ne plura quidem fore satis.

LXXXI. His Antonio significatis, Cæsar Lepido Asinio-

μαινε· Λεπίδῳ δὲ καὶ Ἀσινίῳ σαφέστερον ἔτι περὶ τῆς ἐς αὐτὸν ὕβρεως, καὶ τῆς τῶν σφαγέων ἀθρόας προαγωγῆς ἐπέστελλεν· ἐκφοβῶν αὐτοὺς, μὴ, ἐς χάριν τῆς Πομπηϊανῆς ἑταιρίας, καθ' ἕνα τῶν Καίσαρος ἕκαστος ὅμοια Ἀντωνίῳ πάθοι, κἀκείνῳ δι' ἀφροσύνην καὶ ὑπεροψίαν τοῦδε τοῦ δέους τάδε παθόντι. Ἠξίου τε, ἐς μὲν εὐπρέπειαν τῆς βουλῆς εἶναι κατηκόους, ἐς δὲ τὸ σφέτερον ἀσφαλὲς συμφρονεῖν, ἕως ἔτι δύνανται, καὶ ὀνειδίζειν ταῦτα Ἀντωνίῳ· μιμεῖσθαί τε τοὺς ὑπὸ σφίσιν ὁπλίτας, οὐ διαλυομένους, οὐδ' ὅτε παύσαιντο τῶν στρατειῶν, ἵνα μὴ τοῖς ἐχθροῖς εἶεν εὐεπίθετοι, ἀλλ' ἀθρόους ἐν ἀλλοτρίᾳ συνοικίζεσθαι διὰ τὴν ἰσχὺν μᾶλλον ἐθέλοντας, ἢ καθ' ἕνα τῶν πατρίδων ἀπολαύειν. Τάδε μὲν ὁ Καῖσαρ Λεπίδῳ τε ἐπέστελλε καὶ Ἀσινίῳ. Δέκμῳ δὲ ὁ ἀρχαῖος στρατὸς ἐνόσει, πιπλάμενος ἐκ λιμοῦ, καὶ τὰς γαστέρας κατερρήγνυντο· ὅ τε νεοστράτευτος, ἀγύμναστος ἔτι ἦν. Πλάγκος δὲ προσεγένετο μετὰ τοῦ οἰκείου στρατοῦ. Καὶ ὁ Δέκμος ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, τὸν Ἀντώνιον ἀλώμενον κυνηγετήσειν, ναυτικῶν περ ἤδη γεγονότων.

LXXXII. Οἵ τε Πομπηϊανοὶ, πυθόμενοι, θαυμαστοὶ ὅσοι διεφάνησαν, ἐκβοῶντες, ἄρτι τὴν πάτριον ἐλευθερίαν ἀπειληφέναι. Καὶ θυσίαι καθ' ἕνα ἦσαν, καὶ χειροτονίαι δέκα ἀνδρῶν ἐς εὔθυναν τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀντωνίου· πρόσχημα δὲ τοῦτο ἦν ἐς ἀκύρωσιν τῶν ὑπὸ Καίσαρος διατεταγμένων. Ἀντώνιος γὰρ οὐδὲν αὐτὸς, ἢ πάνυ σμικρὰ, πάντα δὲ ἐκ τῶν Καίσαρος ὑπομνημάτων διῳκήκει· καὶ τόδε σαφῶς εἰδυῖα ἡ βουλὴ, τὰ μέν τινα αὐτῶν ἐπὶ προφάσεσι διέλυεν, ἀθρόα δὲ οὕτως ἤλπιζε διαλύσειν. Οἱ μὲν δὴ δέκα προὔγραφον, ὅ τι τις λάβοι παρὰ τὴν ἀρχὴν Ἀντωνίου, πάντας αὐτίκα ἀπογράφεσθαι καὶ διδάσκειν· ἀπειλαί τε τοῖς ἀπειθοῦσιν ἐπετίθεντο. Καὶ τὴν ὕπατον ἀρχὴν ἐς τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους οἱ Πομπηϊανοὶ μετῄεσαν ἀντὶ Ἱρτίου τε καὶ Πάνσα· μετῄει δὲ καὶ ὁ Καῖσαρ, οὐκ ἐς τὴν βουλὴν ἔτι πέμπων, ἀλλ' ἐς τὸν Κικέρωνα ἰδίᾳ· καὶ αὐτὸν παρεκάλει καὶ συνάρξαι, ὡς Κικέρωνα μὲν τὴν ἀρχὴν διοικήσοντα, πρεσβύτερόν τε καὶ ἐμπειρότερον ὄντα, αὐτὸς δὲ τὴν ἐπωνυμίαν καρπωσόμενος μόνην, ἐς ἀπόθεσιν τῶν ὅπλων εὐπρεπῆ, οὗ δὴ καὶ πρῴην ἕνεκα τὸν θρίαμβον αἰτῆσαι. Κικέρων μὲν δὴ τούτοις ἐπαρθεὶς διὰ φιλαρχίαν, ἔλεγεν, αἰσθέσθαι σπονδῶν ἐν τοῖς ἔξω στρατηγοῖς ὑπονοουμένων· καὶ συνεβούλευε, θεραπεῦσαι τὸν ἄνδρα ὑβρισμένον, καὶ στρατοῦ ἔτι ἄρχοντα πολλοῦ, ἀνασχέσθαι τε παρ' ἡλικίαν ἄρχοντος ἐν τῇ πόλει μᾶλλον, ἢ μηνίοντος ἐν ὅπλοις· ὡς δ' ἄν τι μὴ πράξειε παρὰ τὸ τῇ βουλῇ συμφέρον, ἐκέλευεν, αὐτῷ συνελέσθαι τῶν τινα πρεσβυτέρων ἔμφρονα, τῆς ἐκείνου νεότητος ἐγκρατῆ παιδαγωγόν. Ἀλλὰ Κικέρωνα μὲν ἥ τε βουλὴ τῆς φιλαρχίας ἐγέλασε, καὶ οἱ συγγενεῖς μάλιστα τῶν σφαγέων ἐνέστησαν, δεδιότες, μὴ αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ τίσαιτο ὑπατεύων.

LXXXIII. Ὑπερθέσεων δὲ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ γιγνομένων ἐννόμων κατὰ ποικίλας αἰτίας, ὁ Ἀντώνιος ἐν τῷ τέως τὰς Ἄλπεις ὑπερέβαλε, Κουλλεῶνα πείσας

que apertius etiam de illata sibi contumelia, deque parricidarum promotione repentina scripsit : injiciens eis metum, ne in gratiam Pompeianæ factionis, Cæsarianis singulis alii post alium idem accidat quod Antonio; qui per propriam imprudentiam, nihil tale metuens, in eam calamitatem incidisset. Monebat etiam, debere eos in speciem parere senatui, inter se autem securitatis causa conspirare, dum liceret, et Antonio hæc exprobrare : imitarique legionarios, qui ne finita quidem militia dispergantur, quo minus pateant inimicorum insidiis, malintque conjunctis viribus deduci in aliquam coloniam, quam singuli suis patriis frui. Dum ita literis Cæsar pertentat Lepidum et Asinium, D. Bruto vetus exercitus ægrotabat ex nimia repletione famem secuta, et dysenteria atterebatur : novus vero, qui ex tironibus constabat, rudis erat. Sed postquam Plancus se ei conjunxit cum suis copiis, ad senatum scripsit Decimus, se curaturum ut brevi in plagas suas incidat errabundus Antonius.

LXXXII. Quo cognito, Pompeiani, mirum quantum elati, exclamabant, nunc demum se pristinam libertatem recepisse; et sacris operabantur singuli. Jamque creabantur decemviri, qui rationem magistratus reposcerent ab Antonio : qui gradus erat ad antiquanda acta Cæsaris. Nam nihil aut parum Antonius suo arbitratu, sed omnia ex Cæsaris commentariis, administraverat : quod compertum habens senatus, quædam ex eis per occasionem fecerat irrita; tunc vero sperabat fore, ut universa hoc modo abolerentur. Statimque a decemviris edictum est propositum, ut quisquis aliquid accepisset ab Antonio consule, confestim scripto id profiteretur; additis gravibus minis, si quis contra fecisset. In reliquum vero ejus anni tempus, in locum Hirtii Pansæque, consulatum Pompeiani petierunt. Sed eumdem Cæsar quoque petebat, non jam senatum solicitans, sed privatim Ciceronem; quem simul hortatus est, curaret ut ipse collega sibi daretur : « penes illum enim fore administrationem, ut ætate et usu rerum longe se superiorem; sibi sufficere, si fruatur solo honoris nomine, quo possit honestius arma deponere; cujus rei causa etiam antea triumphum se petiisse. » Hac spe elatus Cicero potestatis cupidus, ait, se intelligere inter provinciarum præsides agi de ineundo fœdere; suasitque senatui, ut hominem a se offensum, magnisque etiamnum copiis præfectum, placaret officiis; paterelurque potius, ut ante legitimam ætatem in Urbe magistratum Cæsar gerat, quam ut armatus inimicitias exerceat : sed, ne quid forte ille præter utilitatem senatus faceret, hortatus est, ut e senioribus prudentem aliquem virum collegam ei darent, tanquam firmum ætatis immaturæ pædagogum. Eam vero Ciceronis ambitionem risit senatus; et resistebant ei maxime cognati percussorum, timentes, ne Cæsar, consulatum adeptus, pœnas de illis sumeret.

LXXXIII. Quumque ob varias causas, legibus definitas, differrentur comitia, interim Alpes superavit Antonius, transitum concedente Culleone, qui a Lepido custodiæ

τὸν ἐκ Λεπίδου φύλακα αὐτῶν· ἐπί τε ποταμὸν ἦλθεν, ἔνθα ἐστρατοπεδευμένος ἦν ὁ Λέπιδος, καὶ οὔτε χάρακα περιεβάλετο, οὔτε τάφρον, ὡς δὴ φίλῳ παραστρατοπεδεύων. Διαπομπαὶ δὲ ἦσαν ἐς ἀλλήλους πυκναὶ, Ἀντωνίου μὲν ὑπομιμνήσκοντος φιλίας τε καὶ χαρίτων ποικίλων, καὶ διδάσκοντος ὅτι μετ' αὐτὸν ὅμοια πείσονται καθ' ἕνα πάντες, οἳ τῆς Καίσαρος ἐγένοντο φιλίας· Λεπίδου δὲ τὴν μὲν βουλὴν δεδιότος, πολεμεῖν αὐτῷ κελεύουσαν, ὑπισχνουμένου δ' ὅμως οὐ πολεμήσειν ἑκόντος. Ὁ δὲ στρατὸς ὁ τοῦ Λεπίδου, τό τε ἀξίωμα αἰδούμενοι τὸ Ἀντωνίου, καὶ τῶν διαπομπῶν αἰσθανόμενοι, καὶ τὴν ἀφέλειαν αὐτοῦ τῆς στρατοπεδείας ἀγάμενοι, ἐπεμίγνυντο τοῖς Ἀντωνίου λανθάνοντες, εἶτα φανερῶς, οἷα πολίταις τε καὶ συστρατιώταις γενομένοις· τῶν τε χιλιάρχων κωλυόντων ὑπερεώρων, καὶ τὸν ποταμὸν ἐς εὐμάρειαν τῆς ἐπιμιξίας ναυσὶν ἐγεφύρουν· τό τε καλούμενον δέκατον τέλος, ἐξεναγημένον ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου πάλαι, τὰ ἔνδον αὐτῷ παρεσκεύαζεν.

LXXXIV. Ὧν αἰσθανόμενος Λατερήσιος, τῶν τις ἐκ τῆς βουλῆς ἐπιφανῶν, προηγόρευε τῷ Λεπίδῳ· καὶ ἀπιστοῦντα ἐκέλευε, τὴν στρατιὰν ἐς πολλὰ διελόντα ἐκπέμψαι, κατὰ δή τινας χρείας, ἐς ἐπίδειξιν ἢ τῆς προδοσίας ἢ τῆς πίστεως. Καὶ ὁ Λέπιδος ἐς τρία διελὼν, ἐκέλευε νυκτὸς ἐξορμᾷν ἐς φρουρὰν ταμιείων πλησιαζόντων. Οἱ δὲ ἀμφὶ τὴν ἐσχάτην φυλακὴν, ὡς ἐς τὴν ἔξοδον ὁπλισάμενοι, τὰ ἐρυμνὰ τοῦ στρατοπέδου κατέλαβον, καὶ τὰς πύλας ἀνεῴγνυον Ἀντωνίῳ. Ὁ δ' ἐπὶ τὴν Λεπίδου σκηνὴν ἵετο δρόμῳ, τοῦ στρατοῦ παντὸς ἤδη τοῦ Λεπίδου παραπέμποντος αὐτὸν, καὶ τὸν Λεπίδον αἰτοῦντος εἰρήνην τε καὶ ἔλεον ἐς ἀτυχοῦντας πολίτας. Ὁ μὲν δὴ Λέπιδος, ὡς εἶχεν, ἐκ τῆς εὐνῆς ἄζωστος ἐς αὐτοὺς ἐξέθορε, καὶ ὑπισχνεῖτο ποιήσειν, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἠσπάζετο, καὶ ἐξελογεῖτο τῆς ἀνάγκης. Οἱ δὲ αὐτὸν καὶ προσπεσεῖν Ἀντωνίῳ νομίζουσιν, ἄπρακτον μὲν ὄντα καὶ ἄτολμον· οὐ μὴν ἅπασι τοῖς συγγραφεῦσι πιστὸν, οὐδ' ἐμοὶ πιθανόν. Οὐ γάρ πω τι αὐτῷ πολέμιον ἐς τὸν Ἀντώνιον ἐπέπρακτο, δέους ἄξιον. Οὕτω μὲν ὁ Ἀντώνιος ἐς μέγα δυνάμεως αὖθις ἐπῆρτο, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἦν ἐπιφοβώτατος. Στρατὸν γὰρ εἶχεν, ὃν τ' ἐξανέστησε Μουτίνης, καὶ σὺν αὐτῷ λαμπρότατον ἱππικὸν, τρία τε αὐτῷ τέλη κατὰ τὴν ὁδὸν προσγεγένητο τὰ Οὐεντιδίου, καὶ Λέπιδος αὐτῷ σύμμαχος ἐγίγνετο ἑπτὰ ἔχων ὁπλιτικὰ τέλη, καὶ πολὺν ὅμιλον ἄλλον, καὶ παρασκευὴν ἀξιόλογον· καὶ τοῖσδε ὁ μὲν Λέπιδος ἐπωνομάζετο ἔτι, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἅπαντα διῴκει.

LXXXV. Ἐξαγγελθέντων δὲ τῶνδε ἐς Ῥώμην, θαυμαστὴ καὶ αἰφνίδιος ἦν αὖθις μεταβολὴ, τῶν μὲν ἐκ τῆς οὐ πρὸ πολλοῦ καταφρονήσεως ἐς δέος, τῶν δὲ ἐς θάρσος ἀπὸ τοῦ δέους μεθισταμένων. Αἵ τε προγραφαὶ τῶν δέκα ἀνδρῶν κατεσπῶντο σὺν ὕβρει, καὶ αἱ χειροτονίαι τῶν ὑπάτων ἐπείχοντο ἔτι μᾶλλον· ἥ τε βουλὴ πάμπαν ἀποροῦσα, καὶ δεδιυῖα μὴ συνθοῖντο ἀλλήλοις ὅ τε Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος, ἔπεμπε μὲν ἐς Βροῦτόν τε καὶ Κάσσιον κρύφα ἀπὸ σφῶν Λεύκιον καὶ

earum fuerat præpositus: pervenitque ad fluvium ubi castra Lepidus habebat; nec ullo vallo aut fossa se muniit, ut qui ad amicum castra admovisset. Tum crebri ultro citroque commeabant internuncii: Antonio memorante amicitiam suam variaque beneficia, et monente, cavendum, ne post ipsum similiter affligantur singuli Cæsarianarum partium: Lepido vero timente senatum, qui eum arma ferre contra Antonium jusserat, at promittente tamen, se non ultro eum aggressurum. Sed milites Lepidi, vel quod revererentur dignitatem Antonii, vel quod sensissent internuncios, vel quod placeret castrorum ejus simplicitas, miscebant se Antonianis, clam primo, deinde aperte, ut popularibus et quondam suis commilitonibus; contemtis etiam tribunorum imperiis, congressus illos vetantium. Et quo facilius conversari possent, jungebant ripas fluminis ponte navibus imposito: et decimæ legionis milites, quos Antonius quondam, delectu habito, conscripserat, in castris Lepidi præparabant ei omnia.

LXXXIV. Quod ubi sensit Laterensis, unus ex illustribus senatoribus, præmonuit Lepidum: quumque ille non crederet, jussit, ut, diviso in partes exercitu, alios alio, velut ad mandata quædam exsequenda, mitteret, ut appareret vel fides eorum vel proditio. Lepidus, trifariam divisis copiis, jussit eos noctu exire præsidio quæstoribus, advenientibus cum pecunia. Tum milites, quarta vigilia sumtis armis quasi ad iter, munitiora castrorum loca occupant, et portas aperiunt Antonio. Qui recta contendit ad prætorium, militibus Lepidi cum confertim jam deducentibus, et ab ipso Lepido petentibus, daret pacem ac veniam miseris civibus. Lepidus, sic ut erat, discinctus e cubili ad eos prosiliit; pollicitusque se id facturum, complexus est Antonium, et necessitatem excusavit. Nec desunt, qui tradant, eum supplicem etiam accidisse genibus Antonii, segnem quippe hominem minimeque fortem. Sed id quidem nec omnes scriptores probant, nec mihi fit verisimile: nondum enim quidquam hostile contra Antonium fecerat Lepidus, cur timere deberet. Sic igitur Antonius rursum ad magnam pervenit potentiam, et denuo maxime formidabilis evasit inimicis. Nam præter eas copias quas a Mutina abduxerat, et cum his equitatum egregium, in itinere tres legiones Ventidii se ei adjunxerant; jamque socius Lepidus accessit, cum septem legionibus, cæterisque auxiliis et apparatu non contemnendo: quæ legiones nomine quidem etiam posthac Lepidi adhuc erant, re autem vera ab Antonio regebantur.

LXXXV. His in Urbem nunciatis, rursus mira secuta est repente mutatio: his, qui modo contemtores erant, metuentibus, aliis pro metu audaciam resumentibus. Decemvirorum quoque edicta refigebantur contumeliose; et comitia consularia magis adhuc differebantur. Senatus etiam omnino inops consilii, timensque, ne Cæsar cum Antonio fœdus faceret, clam ad Brutum ac Cassium misit ex ordine suo Lucium et Pansam; qui, velut ad visenda spectacula

Πάνσαν, ὡς ἐπὶ θέας εἰς Ἑλλάδα ἐξιόντας, ἀμύνειν αὐτοῖς ἐς ὃ δύναιντο. Μετεκάλει δὲ ἐκ Λιβύης, ἀπὸ τριῶν τῶν ὑπὸ Σέξστιον, δύο τέλη· καὶ τὸ τρίτον ἐκέλευε Κορνιφικίῳ παραδοθῆναι, τῆς ἑτέρας ἄρχοντι Λιβύης, καὶ τὰ τῆς βουλῆς φρονοῦντι· εἰδότες μὲν καὶ τούσδε Γαΐῳ Καίσαρι ἐστρατευμένους, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα ὑπονοοῦντες· ἡ δὲ ἀπορία σφᾶς ὧδε ἤπειγεν· ἐπεὶ καὶ τὸν νέον Καίσαρα, δεδιότες μὴ συνθοῖτο Ἀντωνίῳ, στρατηγὸν αὖθις ἐπὶ Ἀντωνίῳ μάλα ἀπρεπῶς ἐχειροτόνουν ἅμα Δέκμῳ.

LXXXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἤδη τὸν στρατὸν ἐς ὀργὴν, ὑπέρ τε αὑτοῦ, ὡς συνεχῶς ὑβριζόμενος, ἀνεκίνει, καὶ ὑπὲρ σφῶν ἐκείνων, ἐπὶ δευτέραν στρατείαν πεμπομένων, πρὶν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ λαβεῖν τὰς πεντακισχιλίας δραχμὰς, ὅσας αὐτοῖς ὑπέσχοντο δώσειν· ἐδίδασκέ τε, πέμποντας αἰτεῖν. Οἱ δ' ἔπεμπον τοὺς λοχαγούς. Καὶ ἡ βουλὴ συνίει μὲν, αὐτοὺς ἐς ταῦτα διδασκομένους· ἀποκρινεῖσθαι δὲ αὐτοῖς ἔφη δι' ἑτέρων πρέσβεων. Καὶ ἔπεμπον οὓς ἐδίδαξαν, τοῖς δύο τέλεσι τοῖς ἀπ' Ἀντωνίου μεθεστηκόσιν ἐντυχεῖν ἄνευ τοῦ Καίσαρος· καὶ διδάσκειν, μὴ ἐφ' ἑνὶ ποιεῖσθαι τὰς ἐλπίδας, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βουλῇ, τὸ κράτος ἀθάνατον ἐχούσῃ μόνῃ, χωρεῖν δὲ πρὸς Δέκμον, ἔνθα σφίσι τὰ χρήματα ἀπαντήσειν. Ταῦτ' ἐπισκήψαντες λέγειν, ἐσέφερον ἤδη τὸ ἥμισυ τῆς δωρεᾶς, καὶ δέκα ἄνδρας ἐς τὴν διανέμησιν ἐχειροτόνουν, οἷς οὐδὲ ἑνδέκατον προσετίθεσαν εἶναι τὸν Καίσαρα. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις, οὐκ ἀνασχομένων τῶν δύο τελῶν ἐντυχεῖν σφίσιν ἄνευ τοῦ Καίσαρος, ὑπέστρεφον ἄπρακτοι. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐκέτι τοὺς λόγους καθίει δι' ἑτέρων, οὐδὲ μέλλειν ἠξίου· ἀλλ' αὐτὸς ἐς τὸν στρατὸν συνειλεγμένον ἐπελθὼν, τά τε ὑβρίσματα ὅσα ἐς αὐτὸν ἐκ τῆς βουλῆς γεγένητο κατέλεξε, καὶ τὴν ἐς πάντας τοὺς Γαΐου Καίσαρος ἐπιβουλὴν καθ' ἕνα καθαιρουμένους· δεδιέναι τε αὐτοῖς περὶ σφῶν διεκελεύσατο, μεταφερομένοις ἔς τε πολέμιον τῆς μοίρας στρατηγὸν, καὶ πολέμους ἑτέρους ἀφ' ἑτέρων, ἵν' ἢ ἐκφθαρεῖεν, ἢ καὶ πρὸς ἀλλήλους στασιάσειαν. Ἐπὶ γὰρ τῷδε καὶ τοῦ περὶ Μουτίνην ἔργου, κοινοῦ γεγονότος, τὰ γέρα τοῖς δύο τέλεσι μόνοις δίδοσθαι, ἵν' αὐτοὺς ἐς ἔριν καὶ στάσιν ἐμβάλοιεν.

LXXXVII. « Ἴστε δὲ, ἔφη, καὶ ἐφ' οἷς ὁ Ἀντώνιος ἔναγχος ἡττήθη, οἷά τε τοὺς Πομπηϊανοὺς ἐπύθεσθε ἐν ἄστει πεποιηκέναι κατὰ τῶν τινας δωρεὰς παρὰ Καίσαρος εἰληφότων. Τί δὴ πιστὸν, ἢ ὑμῖν, ὧν ἐλάβετε παρ' ἐκείνου χωρίων τε καὶ χρημάτων, ἢ ἐμοὶ τῆς σωτηρίας, ὧδε ἐν τῇ βουλῇ δυναστευόντων τῶν οἰκείων τοῖς σφαγεῦσι; κἀγὼ μὲν ἐκδέξομαι τὸ τέλος, ὅ τι ἂν ἐπιγίγνηταί μοι· καλὸν γάρ τι καὶ παθεῖν πατρὶ ἐπικουροῦντα. Ὑπὲρ δὲ ὑμῶν δέδια, τοιῶνδε καὶ τοσῶνδε, κινδυνευόντων ἐς ἐμὴν καὶ τοῦ πατρὸς χάριν. Ἴστε μὲν δή με καθαρεύοντα φιλοτιμίας, ἐξ οὗ στρατηγεῖν μοι διδόντων ὑμῶν ὑπὸ σημείοις οὐκ ἐδεχόμην· ἓν δὲ μόνον ὁρῶ νῦν ἀμφοτέροις σωτήριον, εἰ δι' ὑμῶν ὕπατος ἀποδειχθείην. Τά τε γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῖν δο-

in Græciam proficiscentes, hortarentur illos, ut senatui opem ferrent pro viribus. Ex Africa quoque e tribus legionibus, quibus Sextius præerat, duas accivit senatus; tertiam tradi jussit Cornificio, alterius Africæ præsidi, faventi partes senatus. Quamvis enim scirent, has quoque legiones militasse sub Cæsare, et omnia ejus suspecta haberent, tamen eo cogebat inopia. Nam et juvenem Cæsarem rursus, ne se cum Antonio conjungeret, pudenda inconstantia jusserunt bello contra Antonium gerendo una cum Bruto præesse.

LXXXVI. At Cæsar jam milites suos ad iram concitabat adversus senatum, quod, non contentus ipsum continuis vexasse injuriis, etiam illos ad novam expeditionem vellet mittere, nondum persolutis prioris nomine illis viginti millibus HS. quæ ipsis fuissent a senatu promissa : monebatque, ut eam pecuniam per legatos peterent. Et illi miserunt centuriones. Senatus autem, præclare intelligens, ex Cæsaris monitu id esse factum, responsurum se militibus, ait, per alios legatos. Et misit, quos præmonuit, ut duas illas legiones, quæ ab Antonio transierant, adirent sine Cæsare; hortarenturque, ne spes suas collocent in uno homine, sed malint adhærere senatui, penes quem solum immortalis sit potentia, et conferre se ad D. Brutum, apud quem inventuri essent promissam pecuniam. Legatis cum talibus mandatis dimissis, senatus contulit statim donativi illius dimidium, et decemviros creavit pecuniæ illi distribuendæ; quibus decemviris ne undecimum quidem adjecerunt Cæsarem. Legati vero, quum duæ illæ legiones mandata eorum audire sine imperatore suo non sustinuissent, reversi sunt infecto negotio. Tum Cæsar, non amplius cunctandum ratus, nec per sequestros appellandum militem, ipse, advocata concione, injurias omnes enumeravit a senatu sibi illatas; docuitque, id agi, ut omnes Cæsaris amici sigillatim opprimantur : denique admonuit, caveant ipsi sibi, si sub auspicia imperatoris partibus Cæsarianis inimici transferantur, et ad alia bella post alia mittantur : id enim non alio consilio fieri, nisi ut aut delerentur, aut mutuis conflictarentur seditionibus : hoc etenim esse, cur, post navatam Mutinensi bello communem operam, duabus tantum legionibus offerantur præmia, ut inter ipsos ex æmulatione oriatur seditio.

LXXXVII. « Scitis vero, inquit, qua de causa nuper Antonius victus sit; et quæ ex Urbe vobis renunciata sunt, quo pacto Pompeiani tractarint nonnullos propter accepta a Cæsare beneficia. Ecquonam igitur modo vel vobis agrorum possessio pecuniarumve ab illo acceptarum, vel mihi salus ipsa, in tuto est, dum ita in senatu familiares parricidarum dominantur? Sed ego quidem extrema quæque, quæ me manent, lubens perferam : pulchrum enim est aliquid etiam pati, dum patrem vindico. De vobis, tot talibusque viris, magis sum sollicitus, qui, mea patrisque causa hæc subitis pericula. Me certe ambitione carere comperistis, quando a vobis oblatam præturam cum insignibus recusavi. Nunc vero unicam, tam vobis, quam mihi, salutis viam video reliquam, si vestro favore consulatum consequar. Tunc enim et confirmabuntur quæ a

θέντα πάντα βέβαια ἔσται· ἀποικίαι τε προσέσονται αἱ ἔτι ὀφειλόμεναι, καὶ γέρα πάντα ἐντελῆ· ἐγώ τε τοὺς φονέας ὑπὸ δίκην ἀγαγών, τοὺς ἄλλους ἂν ὑμῖν καταλύσαιμι πολέμους.

LXXXVIII. Ὧν λεγομένων, ἥ τε στρατιὰ προθύμως ἐπεβόησε, καὶ τοὺς λοχαγοὺς αὐτίκα ἔπεμπον αἰτήσοντας τὴν ἀρχὴν τῷ Καίσαρι. Ὑποκριναμένης δὲ τῆς βουλῆς τὴν ἡλικίαν, ἔλεγον οἱ λοχαγοὶ ἃ ἐδιδάχθησαν, ὅτι καὶ πάλαι Κορουῖνός τε ἄρξειε, νεώτερος ὢν ἔτι, καὶ Σκιπίων ὕστερον, ὅ τε πρότερος, καὶ ὁ δεύτερος· καὶ ἐκ τῆς νεότητος ἑκάστου πολλὰ ὄναιτο ἡ πατρίς· τά τε ἔναγχος ταῦτα, καὶ Πομπήϊον Μάγνον αὐτοῖς καὶ Δολοβέλλαν προὔφερον, αὐτῷ τε Καίσαρι ἤδη δεδόσθαι τὴν ἀρχὴν μετιέναι θᾶσσον ἐτῶν δέκα. Ταῦτα τῶν λοχαγῶν σὺν πλέονι παῤῥησίᾳ λεγόντων, οὐκ ἀνασχόμενοί τινες τῶν βουλευτῶν λοχαγοὺς ὄντας ὧδε παῤῥησιάζεσθαι, ἐπέπλησσον, ὡς θρασυνομένοις ὑπὲρ τὸ στρατιώταις πρέπον. Καὶ ὁ στρατὸς πυθόμενος, ἔτι μᾶλλον ὠργίζοντο, καὶ ἄγειν σφᾶς εὐθὺς ἐκέλευον ἐς τὴν πόλιν, ὡς αὐτοὶ χειροτονήσοντες αὐτὸν ἐξαιρέτῳ χειροτονίᾳ, Καίσαρος υἱὸν ὄντα· πολλά τε τὸν πρότερον Καίσαρα ἀπαύστως εὐφήμουν. Ὧδε δὲ αὐτοὺς ὁρμῆς ἔχοντας ὁ Καῖσαρ ἰδών, ἦγεν εὐθὺς ἀπὸ τῆς συνόδου, ὀκτὼ τέλη πεζῶν, καὶ ἵππον ἱκανήν, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τέλεσι συνετάσσετο. Περάσας δὲ τὸν Ῥουβίκωνα ποταμὸν ἐκ τῆς Κελτικῆς ἐς τὴν Ἰταλίαν, ὅντινα αὐτοῦ καὶ ὁ πατὴρ ὁμοίως ἐπὶ τῷ πολιτικῷ πολέμῳ πρῶτον ἐπέρασεν, ἐς δύο πάντας διῄρει· καὶ τὸ μὲν ἕπεσθαι κατὰ σχολὴν ἐκέλευσε, τὸ δὲ ἄμεινον ἐπιλεξάμενος ἐτρόχαζεν, ἐπειγόμενος ἔτι ἀπαρασκεύους καταλαβεῖν. Μέρους τε τῶν χρημάτων ὑπαντῶντος, ἃ ἐς τὰ γέρα τοῖς στρατιώταις ἡ βουλὴ ἐπεπόμφει, δείσας ἐπὶ τοῖς μισθοφόροις ὁ Καῖσαρ, προὔπεμπε κρύφα τοὺς ἐκφοβήσοντας· καὶ οἱ μὲν ἔφευγον μετὰ τῶν χρημάτων.

LXXXIX. Ἐς δὲ τὸ ἄστυ τῆς ἀγγελίας ἀφικομένης, θόρυβος ἦν καὶ φόβος ἄπλετος, διαθεόντων τε ἀκόσμως, καὶ γύναιά τινων ἢ παῖδας, ἢ ὅσα τιμιώτατα ἄλλα, ἐς ἀγροὺς ἢ τὰ ἐρυμνὰ τῆς πόλεως μεταφερόντων. Οὐ γάρ πω σαφοῦς ὄντος, ὅτι μόνης ὀρέγοιτο ὑπατείας, πολέμιον στρατὸν ἐπιέναι σὺν ὀργῇ πυνθανόμενοι, ἐς πάντα ἐδεδοίκεσαν. Ἡ βουλὴ δ' ἐξεπέπληκτο ἀμέτρως, οὐδεμιᾶς αὐτοῖς οὔσης ἑτοίμου δυνάμεως. Ἀλλήλους τε, οἷον ἐν τοῖς φόβοις γίγνεται, κατεμέμφοντο· οἱ μέν, ὅτι τὴν στρατιὰν αὐτὸν ἀφέλοιντο τὴν ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ὑβριστικῶς· οἱ δέ, τῆς ἐς τὸν θρίαμβον ὑπεροψίας, οὐκ ἄδικον ὄντα· οἱ δέ, τοῦ φθόνου τῆς διανεμήσεως τῶν χρημάτων· οἱ δέ, οὐδὲ ἑνδέκατον ἐπιγράψαντες· οἱ δέ, αὐτὰ τὰ ἆθλα οὔτε ὀξέως οὔτε ἐντελῆ διδόμενα, τὴν στρατιὰν σφίσιν ἔλεγον ἐκπολεμῶσαι. Τῆς τε φιλονεικίας τὸ ἄκαιρον μάλιστα ἐμέμφοντο, Βρούτου μὲν καὶ Κασσίου ποῤῥωτέρω τε ὄντων, καὶ συνισταμένων ἔτι· ἐν δὲ πλευραῖς, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου πολεμίων· οὓς ὅτε ἐνθυμηθεῖεν Καίσαρι συναλ-

patre meo accepistis beneficia cuncta; et colonias porro accipietis quæ vobis debentur adhuc, et præmia omnia integra : et ego, postquam de parricidis meritas pœnas repetiero reliquorum bellorum omnium vacationem vobis dabo. »

LXXXVIII. Hæc dicenti Cæsari acclamatum est a militibus alacriter : moxque centuriones missi, qui consulatum ei peterent. Cæterum senatu ætatem juvenis causante, responderunt centuriones, ut erant præmoniti : « Et Corvinum quondam juvenem consulem factum, et Scipiones postea, majorem minoremque : nec pœnitere patriam rerum a juvenibus illis gestarum. Proferebant etiam recens exemplum Pompeii Magni, ipsiusque Dolabellæ : quin et Cæsari ipsi jam concessum esse, ut consulatum petat decennio ante ætatem legitimam. » Hæc postquam centuriones confidentius objecerunt, senatores aliquot, non ferentes verba liberiora quam pro conditione hominum, objurgarunt quasi præter decorum et disciplinam militarem locutos. Quod ubi cognitum est in exercitu, magis etiam exasperati, postulabant, ut confestim ducerentur ad Urbem : « se creaturos eum consulem extraordinariis comitiis, filium quippe Cæsaris : » simulque multiplicibus continuatisque laudibus superiorem Cæsarem extollebant. Sic incitatos illos ubi vidit Cæsar, statim a concione castra versus Urbem movit, cum octo quas habebat legionibus, et equitatu idoneo, cæterisque auxiliis. Trajectoque Rubicone, qui Italiam a Gallia disterminat, unde et pater civilis belli fecerat initium, copias divisit bifariam : jussaque altera parte consequi per otium, ipse cum altera potiore, quæ ex selectis constabat, maximis itineribus contendit, ut imparatis superveniret. Quumque eadem via ex adverso adventarent quidam cum pecunia, quam senatus militibus præmiorum nomine mittebat; timens Cæsar de iis qui acciperent præmium, clam misit qui illis terrorem incuterent : atque ita aufugerunt cum pecunia.

LXXXIX. In Urbe autem, postquam nunciatus est ejus adventus, ingens trepidatio ac pavor exortus est : et confuse passim discurrebant; nonnullique uxores ac liberos et pretiosissima quæque aut in villas aut in munitiora urbis loca transferebant. Quum enim nondum esset compertum, consulatum tantummodo petere Cæsarem; audientes iratum exercitum adventare hostiliter, nihil non metuebant. In eaque publica consternatione nihil fuit senatu timidius, quum nullus præsto esset exercitus. Et alii alios (ut fit trepidis rebus) incusabant, vel quod injuriose ademtæ fuerint Cæsari legiones semel datæ ad persequendum Antonium; vel quod triumphus, quem non immerito petiisset, ei fuerit negatus; vel quod eidem distribuendæ pecuniæ honorem gratiamve inviderint. Rursum alii querebantur, decemviris cum ne undecimum quidem fuisse adjectum : alii, ipsa præmia nec mature nec integre reddita, præbitamque militibus rebellandi materiam. Sed nihil magis reprehensum est, quam tempus importunissimum, quo istam susceperint contentionem; procul absentibus Bruto Cassioque, nec satis etiam nunc instructis; quum hostes Antonius Lepidusque in cervicibus hæreant : quos ubi cogitabant in gratiam redituros cum Cæsare, in immensum plane auge-

λαγήσεσθαι, πάμπαν ἤκμαζεν ὁ φόβος. Κικέρων τε, ὃς τέως αὐτοῖς ἐπεπόλαζεν, οὐδὲ ἐφαίνετο.

XC. Ἀθρόα δὴ πάντων ἐς πάντα ἦν μετάθεσις, ἀντὶ μὲν δισχιλίων καὶ πεντακοσίων δραχμῶν τὰς πεντακισχιλίας, ἀντὶ δὲ τῶν δύο τελῶν τοῖς ὀκτὼ δοθῆναι, Καίσαρά τε αὐτοῖς ἀντὶ τῶν δέκα ἀνδρῶν διανέμειν, καὶ ἐς τὴν ὕπατον ἀρχὴν παραγγέλλειν ἀπόντα. Πρέσβεις τε ἐξέτρεχον, οἵ τάδε φράσειν ἔμελλον αὐτῷ κατὰ σπουδήν. Ὧν ἄρτι τῆς πόλεως ἐκδραμόντων, μετάνοια ἐνέπιπτε τῇ βουλῇ, μὴ δεῖν οὕτως ἀνάνδρως καταπεπλῆχθαι, μηδὲ ἑτέραν ἐνδέξασθαι τυραννίδα ἀναιμωτί, μηδὲ ἐθίσαι τοὺς ἀρχῆς ἐφιεμένους, ἐκ βίας τυγχάνειν, μηδὲ τοὺς στρατευομένους, ἐξ ἐπιτάγματος ἄρχειν τῆς πατρίδος· ὁπλισαμένους δὲ ἐκ τῶν ἐνόντων, τοὺς νόμους τοῖς ἐπιοῦσι προτείνειν. Προσδοκᾶν γάρ, οὐδὲ ἐκείνους, νόμων προτεινομένων, ὅπλα τῇ πατρίδι ἐποίσειν· εἰ δὲ φέροιεν, ἀνέχεσθαί τε πολιορκίας, μέχρι Δέκμος ἢ Πλάγκος ἔλθοι, καὶ ἀμύνεσθαι μέχρι θανάτου μᾶλλον, ἢ ἑκόντας ἐνδέξασθαι δουλείαν ἄνωθεν ἀδιόρθωτον. Τά τε ἀρχαῖα Ῥωμαίων ἐπὶ ἐλευθερίᾳ φρονήματα καὶ πάθη, πρὸς οὐδὲν ἐνδόντων ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἀνελέγοντο.

XCI. Ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ δύο τέλη τὰ ἐκ Λιβύης μετάπεμπτα, ἐς τὸν λιμένα αὐτῆς ἡμέρας ἀφίκετο, τοὺς θεοὺς σφᾶς ἔδοξεν ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐποτρύνειν. Ἡ μὲν δὴ μετάνοια ἐκεκύρωτο, καὶ μετεψηφίζετο ἅπαντα, Κικέρωνος αὖθις αὐτοῖς ἐπιφανέντος· ἥ τε στρατεύσιμος ἡλικία προεγράφετο πᾶσα, καὶ τὰ δύο τέλη τάδε τὰ ἐκ Λιβύης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ἱππεῖς χίλιοι, καὶ τέλος ἕτερον, ὃ Πάνσας αὐτοῖς ὑπολελοίπει, πάντες οἵδε μερισθέντες, οἱ μὲν τὸν λόφον τὸν καλούμενον Ἰάνουκλον, ἔνθα καὶ τὰ χρήματα ἐσώρευσαν, ἐφρούρουν, οἱ δὲ τὴν τοῦ ποταμοῦ γέφυραν, ἐπιδιῃρημένων σφίσι τῶν στρατηγῶν τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἄλλοι δὲ αὐτοῖς τὰ ἐν τῷ λιμένι σκάφη καὶ ναῦς καὶ χρήματα εὐτρέπιζον, εἰ δεήσειεν ἡττωμένους φυγεῖν διὰ θαλάσσης. Καὶ τάδε σὺν εὐθαρσείᾳ πράσσοντες οὕτως ὀξέως, ἤλπιζον ἀντικαταπλήξειν τὸν Καίσαρα, καὶ ἢ μεταπείσειν παρὰ σφῶν ἀντὶ τοῦ στρατεύματος αἰτεῖν τὴν ἀρχήν, ἢ ἐγκρατῶς ἀμυνεῖσθαι· τούς τε τῆς ἐναντίας μοίρας νῦν γε μεταθήσεσθαι προσεδόκων, μέχρι περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐστὶν ὁ ἀγών. Τὴν δὲ μητέρα Καίσαρος καὶ τὴν ἀδελφὴν οὔτε φανερῶς οὔτε λάθρα ζητοῦντες εὕρισκον. Ἐθορυβοῦντο οὖν αὖθις, ὁμήρων μεγάλων ἀφῃρημένοι· καὶ, τῶν Καισαριανῶν οὔπω σφίσιν ἐπικλωμένων, ὑπ' ἐκείνων αὐτὰς ὧδε ἀκριβῶς ἐνόμιζον ἐπικρύπτεσθαι.

XCII. Καίσαρι δέ, ἔτι τῶν πρέσβεων ἐντυγχανόντων, τὰ μετεψηφισμένα ἀγγέλλεται· καὶ αὐτὸν οἱ πρέσβεις ἀπολιπόντες, ἀνέστρεφον ὑπὸ αἰδοῦς. Ὁ δὲ τῷ στρατῷ μᾶλλον ἔτι παρωξυμμένῳ κατὰ σπουδὴν ἐχώρει, σὺν φόβῳ, μή τι πάθοιεν αἱ γυναῖκες· ἔς τε τὸν δῆμον τεθορυβημένον ἱππέας ἔπεμψεν, ἀτρεμεῖν ἐπικελεύων· καί, τεθηπότων πάντων, τὰ πέραν τοῦ Κυριναλίου λόφου κατέλαβεν, οὐδενὸς ἐς χεῖρας ἐλθεῖν ἢ κωλύειν ὑπο-

batur metus. Cicero autem, qui ad eum diem primas tenuerat, tum quidem nusquam comparebat.

XC. Itaque, uno momento mutatis in diversum rebus omnibus, pro x m. ns. viginti millia ns. decreta sunt; neque ea duabus tantum, sed octo illis legionibus; decretumque, ut non decemviri, sed Cæsar, illa distribueret; atque ei absenti consulatum petere liceret. Hisque de rebus legati propere sunt emissi, qui celeriter hæc ei nunciarent. Qui vixdum portam cursim egressi erant, quum senatum pœnitentia indecoræ viris consternationis subiit: « non se debuisse novam admittere tyrannidem, nullo pro libertate fuso sanguine; non assuefacere dominationis cupidos ad honores magistratusque per vim invadendos; neque milites assuefaciendos, ut pro imperio dominentur patriæ. Quin potius, apparatu defensionis prout res ferret facto, leges primum opponendas esse irruentibus. Etenim spem esse, illos, si legum opponatur auctoritas, ne illaturos quidem arma patriæ. Quod si nihilo minus inferrent, sustinendam potius oppugnationem, donec D. Brutus aut Plancus succurrat: et pugnandum ad mortem usque potius, quam ut admittatur dominatio, cui, tali initio facto, nullum amplius remedium posset inveniri. » Commemorabant etiam majorum virtutem atque constantiam, qui tuendæ libertatis causa nihil non vel fecissent vel pertulissent fortissime.

XCI. Postquam vero duas legiones, accitas ex Africa, eo ipso die appulisse in portum cognoverunt, jam a diis quoque ipsis incitari ad defendendam libertatem sibi visi sunt. Itaque confirmata pœnitentia est: et, Cicerone rursum in publicum prodeunte, omnino mutatum est senatusconsultum. Totaque urbe, quicunque ætate militari essent, ad arma citati, adjunctis duabus recens ex Africa delatis legionibus, cum mille simul advectis equitibus, aliaque legione, quam Pansa præsidio reliquerat, hi omnes per diversa munia distributi, pars Janiculum custodiebant et coacervatas ibi pecunias, pars pontem Tiberis, et prætores urbani per eos erant distributi: pars vero in portu majora minoraque navigia parabant, ut cum pecuniis, si ita necesse esset, per mare profugerent victi. In his rebus magna fiducia occupati, sperabant, se mutatis vicibus repente perterrituros Cæsarem, et aut persuasuros ei, ut consulatum ab ipsis, non ab exercitu, peteret, aut vi denique hostem repulsuros: et adversam factionem tunc saltem secum consensuram, ubi de communi libertate agatur. Sed quum matrem et sororem Cæsaris, diu palam et clam quæsitas, nusquam invenirent, rursus terrebantur, tantis carentes obsidibus; et quoniam Cæsariani interim nihil ad gratiam eorum flexi erant, ab his illas tanto studio celari putabant.

XCII. Cæsari autem, adhuc legationem audienti, nunciatur, senatum mutasse sententiam: atque ita legati, pudore confusi, reversi sunt. Cæsar cum exercitu magis etiam exasperato ad Urbem properavit, timens suis mulieribus; et ad plebem trepidam misit equites, qui juberent eam quieto esse animo. Omnibusque stupentibus, eam regionem ante urbem, quæ ultra Quirinalem collem est, occupavit, nemine vel prohibere vel congredi auso. Ac

στάντος. Ἦν τε αὖθις ἑτέρα θαυμάσιος ἄφνω μεταβολή, θεόντων ἐς αὐτὸν τῶν ἐπιφανῶν, καὶ προσαγορευόντων· ἔθει δὲ καὶ ὁ δημότης λεώς, καὶ τὴν εὐταξίαν τῶν στρατιωτῶν ὡς εἰρηνικὴν ἀπεδέχοντο. Ὁ δὲ, τὸν στρατὸν ἔνθαπερ ἦν ἀπολιπὼν, ἐχώρει τῆς ἐπιούσης πρὸς τὸ ἄστυ, φυλακὴν ἔχων ἀμφ' αὐτὸν ἱκανήν. Οἱ δὲ καὶ τότε ὑπήντων δι' ὅλης τῆς ὁδοῦ κατὰ μέρη, καὶ προσηγόρευον, οὐδὲν ἐνδέοντες ἢ φιλοφροσύνης ἢ θεραπείας ἀσθενοῦς. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ ἐν τῷ τῆς Ἑστίας ἱερῷ μετὰ τῶν ἱερῶν παρθένων, ἠσπάσαντο. Καὶ τὰ τρία τέλη, τῶν στρατηγῶν ὑπεριδόντα, πρὸς αὐτὸν ἐπρέσβευε, καὶ μετετίθετο· καὶ τῶν στρατηγῶν, οἳ ἦρχον αὐτῶν, Κορνοῦτος μὲν ἑαυτὸν ἔκτεινεν, οἱ δ' ἄλλοι σπονδῶν καὶ πίστεων ἔτυχον. Κικέρων τε, τῶν σπονδῶν πυθόμενος, ἔπραξε διὰ τῶν Καίσαρος φίλων ἐντυχεῖν αὐτῷ· καὶ ἐντυχὼν, ἀπελογεῖτο, καὶ τὴν εἰσήγησιν τῆς ὑπατείας ὑπερεπῆρεν, ἣν αὐτὸς ἐν τῇ βουλῇ πρότερον εἰσηγήσατο. Ὁ δὲ τοσοῦτον ἀπεκρίνατο, ἐπισκώπτων, ὅτι τῶν φίλων αὐτῷ τελευταῖος ἐντυγχάνοι.

XCIII. Νυκτὸς δ' ἄφνω δόξης γενομένης, ὅτι δύο τέλη Καίσαρος, τό τε Ἄρειον καὶ τὸ Τέταρτον, μεταθοῖτο ἐς τὴν πόλιν, ὡς δι' ἐνέδρας ἐπὶ τὴν πατρίδα ἐπαχθέντα, οἱ στρατηγοὶ καὶ ἡ βουλὴ πάμπαν ἀταλαιπώρως ἐπίστευσαν, καίπερ ὄντος ἐγγυτάτω τοῦ στρατοῦ· νομίσαντές τε ἀνθέξειν αὐτοῖς, οὖσιν ἀρίστοις, πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ Καίσαρος, μέχρι τις ἑτέρωθεν αὐτοῖς ἰσχὺς ἐπιγένοιτο, νυκτὸς ἔτι Μάνιον Ἀκύλιον Κράσσον ἐς τὴν Πικηνῖτιδα ἐξέπεμπον στρατὸν ἀθροίζειν, καὶ τῶν τινα δημάρχων Ἀπουλήϊον ἐς τὸν δῆμον ἐποίουν τὸ εὐαγγέλιον ἐκφέρειν περιθέοντα. Ἥ τε βουλὴ νυκτὸς ἐς τὸ βουλευτήριον συνέθεον, Κικέρωνος ἐπὶ ταῖς θύραις αὐτοὺς δεξιουμένου· ψευδοῦς δὲ τῆς δόξης φανείσης, ἐν φορείῳ διέφυγεν.

XCIV. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπιγελάσας αὐτοῖς, τὸν μὲν στρατὸν ἐγγυτέρω τῆς πόλεως προήγαγεν, ἐς τὸ πεδίον τὸ καλούμενον Ἄρειον· τῶν δὲ στρατηγῶν τότε μὲν οὐδένα ἠμύνατο, οὐδὲ Κράσσον τὸν ἐς Πικήνην ἐκδραμόντα, καίπερ οἱ προσαχθέντα, ὡς εἶχε, ληφθεὶς ἐν σχήματι οἰκέτου· ἀλλὰ μεθῆκεν ἅπαντας, ἐς δόξαν φιλανθρωπίας. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον ἐπὶ θανάτῳ προυγράφησαν. Τὰ χρήματα δὲ, ὅσα τε κοινὰ ἦν ἐν τῷ Ἰανούκλῳ ἢ ἑτέρωθι, καὶ ἄλλα, συνενεχθῆναι κελεύσας, ὁπόσα Κικέρωνος ἐσηγουμένου πρότερον αὐτοῖς ἐπεγέγραπτο, διένειμεν ἀνὰ δισχιλίας καὶ πεντακοσίας δραχμὰς τῷ στρατῷ, καὶ τὸ ἐπίλοιπον ἐπιδώσειν ὑπέσχετο· καὶ τῆς πόλεως ὑπεξῆλθε, μέχρι χειροτονήσαιεν ὑπάτους αἱρετούς. Αἱρεθεὶς δὲ αὐτὸς, σὺν ᾧπερ ἐβούλετο Κοΐντῳ Πεδίῳ, ὃς τὸ μέρος αὐτῷ δεδώρητο τῆς Καίσαρος κληρονομίας, ἐς τὴν πόλιν αὖθις ὡς ὕπατος ἐσῄει· καὶ ἔθυε, δώδεκά οἱ γυπῶν φανέντων, ὅσους φασὶ καὶ Ῥωμύλῳ τὴν πόλιν οἰκίζοντι ὀφθῆναι. Ἀπὸ δὲ τῶν θυσιῶν ἑαυτὸν εἰσεποιεῖτο τῷ πατρὶ αὖθις κατὰ νόμον Κουριάτιον· ἔστι δ', ἐπὶ τοῦ δήμου γίγνεσθαι τὴν

rursus alia repente fit mira mutatio, nobilibus ad eum salutandum confluentibus, accurrente et plebeia multitudine, quæ moderationem militum, nil hostile admittentium, læta mirabatur. Sequenti die, relicto ibi exercitu, Urbem Cæsar intravit, septus sufficiente custodia: tunc quoque per totam viam aliis post alios occurrentibus ac salutantibus, et nihil, quod vel ad blandimenta vel ad humilem observantiam pertineret, omittentibus. Jam mater quoque et soror in æde Vestæ cum Vestalibus eum salutarunt. Tres autem illæ legiones, quæ in Urbe erant, contemtis suis ducibus, missis ad Cæsarem legatis, signa ad eumdem transtulerunt. Et unus ex earum præfectis, Cornutus, manus sibi intulit; reliqui in fidem sunt recepti. Tum Cicero etiam, postquam de pace audivit, per amicos Cæsaris impetravit colloquium; admissusque, causam pro se dixit, et multis verbis prædicavit, quanto studio ipse in senatu de consulatu Cæsari conferendo egisset. Cui, arridens Cæsar, nil aliud respondit, nisi postremum amicorum Ciceronem sibi occurrisse.

XCIII. Secuta vero nocte, vano coorto rumore, duas Cæsaris legiones, Martiam et Quartam, ad partes reipubl. transiisse, velut per insidias a Cæsare contra patriam fuissent ductæ; insigni levitate fidem ei rumori adhibentes prætores ac senatus, quamvis exercitus esset in proximo, tamen putarunt, se solis illis duabus legionibus, utpote fortissimis, reliquis Cæsaris copiis tantisper resistere posse, donec aliunde majus robur accederet. Jamque ipsa nocte Manium Aquilium Crassum, delectus militum instituturum, miserunt in Picenum; unumque e tribunorum collegio, Apuleium, per urbem jusserunt discurrere, lætum hunc nuncium plebi ferentem. Senatoresque eadem nocte cursim petebant curiam, Cicerone eos excipiente pro foribus: qui, postquam rumor evanuit, lecticariorum celeritate profugit.

XCIV. Cæsar, ridens eorum insaniam, exercitum propius urbem admovit in campum Martium: nec tamen in ullum prætorem sæviit, ne in Crassum quidem, qui in Picenum excurrerat, licet ad se adductum, ita ut deprehensus erat, servili habitu: sed omnibus noxam remisit, ut sibi opinionem compararet clementiæ. At non multo post iidem ad supplicium proscripti sunt. Publicam autem pecuniam, quæ vel in Janiculo erat vel alibi, illamque quæ nuper de Ciceronis sententia ex S. C. imperata fuerat civibus, jussit comportari; et denos millenos H. S. militibus viritim distribuit; pollicitus, reliquum deinceps se additurum. Atque ita Urbe excessit, donec comitiis creati essent consules. Electus deinde consul ipse Cæsar cum quo volebat collega Q. Pedio, qui portionem suam ex C. Cæsaris hæreditate illi donaverat, in urbem consulari pompa ad sacrificandum ingressus est: quo tempore duodecim vulturum auspicium ei oblatum est, sicut quondam urbem condenti Romulo. Post sacra peracta, rursus se in patris familiam ac nomen inseruit lege curiata, hoc est per plebiscitum. Plebs enim Romæ in Curias dividitur, sicut apud Græcos in eas quas

θέσιν· Κουρίας γὰρ, ἐς μέρη τὰς φυλὰς ἢ τοὺς δήμους διαιροῦντες, καλοῦσιν· ὡς Ἕλληνες, εἰκάζοντι φάναι, Φατρίας. Ἐπινομώτατος δ' ἐστὶ Ῥωμαίοις ὁ τρόπος οὗτος ἐπὶ τῶν ἀπατόρων· καὶ δύνανται μάλιστα αὐτοὶ ἴσα τοῖς γνησίοις παισὶν ἄγειν τοὺς συγγενεῖς τῶν θεμένων καὶ ἀπελευθέρους. Γαΐῳ δ' ἦν τά τε ἄλλα λαμπρὰ, καὶ ἐξελεύθεροι πολλοί τε καὶ πλούσιοι, καὶ διὰ τόδ' ἴσως μάλιστα ὁ Καῖσαρ, ἐπὶ τῇ προτέρᾳ θέσει, κατὰ διαθήκας οἱ γενομένῃ, καὶ τῆσδε ἐδεήθη.

XCV. Νόμῳ δ' ἑτέρῳ ἀπέλυε μὴ εἶναι πολέμιον Δολοβέλλαν, καὶ εἶναι φόνου δίκας ἐπὶ Καίσαρι. Καὶ εὐθὺς ἦσαν γραφαί· τῶν φίλων τοῦ Καίσαρος γραφομένων, τοὺς μὲν, αὐτόχειρας, τοὺς δὲ, συνεγνωκέναι μόνον· καὶ γὰρ τοῦτο ἐνίοις ἐπεγράφη, καί τισιν οὐδ' ἐπιδημήσασιν, ὅτε ὁ Καῖσαρ ἐκτείνετο. Πᾶσι δ' ὁρισθείσης ὑπὸ κηρύγματι μιᾶς ἡμέρας εἰς κρίσιν, ἐρήμην ἅπαντες ἑάλωσαν, ἐφορῶντος τὰ δικαστήρια τοῦ Καίσαρος, καὶ τῶν δικαστῶν οὐδενὸς τὴν ἀπολύουσαν φέροντος, πλὴν ἑνὸς ἀνδρὸς τῶν ἐπιφανῶν· ὃς τότε μὲν οὐδ' αὐτός τι ἔπαθε, μικρὸν δ' ὕστερον ἐπὶ θανάτῳ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ὅδε προὐγράφη. Ἔδοξε δὲ ταῖσδε ταῖς ἡμέραις Κόϊντος Γάλλιος, ἀδελφὸς Μάρκου Γαλλίου συνόντος Ἀντωνίῳ, τὴν πολιτικὴν στρατηγίαν ἄρχων, αἰτῆσαι παρὰ Καίσαρος τὴν στρατηγίαν τῆς Λιβύης, καὶ οὕτως ἐντυχὼν ἐπιβουλεῦσαι τῷ Καίσαρι. Καὶ αὐτοῦ τὴν μὲν στρατηγίαν περιεῖλον οἱ σύναρχοι, τὴν δ' οἰκίαν διήρπασεν ὁ δῆμος, ἡ δὲ βουλὴ κατεγίγνωσκε θάνατον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς τὸν ἀδελφὸν ἐκέλευσε χωρεῖν, καὶ δοκεῖ νεὼς ἐπιβὰς οὐδαμοῦ ἔτι φανῆναι.

XCVI. Τοσάδε πράξας ὁ Καῖσαρ, ἐπενόει μὲν τὰς ἐς τὸν Ἀντώνιον διαλύσεις, πυνθανόμενος, ἤδη τοῖς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον εἴκοσι συνῆχθαι τέλη στρατοῦ, καὶ χρῄζων ἐπ' αὐτὰ Ἀντωνίου. Ἐξῄει δὲ τῆς πόλεως ἐπὶ τὸν Ἰόνιον, καὶ σχολαίως ἀνεζεύγνυε, τὰ παρὰ τῆς βουλῆς ἐπιμένων. Πέδιος γὰρ αὐτὴν, ἀποστάντος τοῦ Καίσαρος, ἔπειθε, τὰ ἐς ἀλλήλους μὴ δυσίατα ποιουμένους, συναλλαγῆναι Λεπίδῳ τε καὶ Ἀντωνίῳ. Οἱ δὲ προεώρων μὲν, ὅτι μὴ σφίσι μηδ' ὑπὲρ τῆς πατρίδος εἰσὶν αἱ διαλλαγαὶ, ἀλλ' ἐς συμμαχίαν Καίσαρι κατὰ Κασσίου τε καὶ Βρούτου· ἐπῄνουν δ' ὅμως καὶ συνετίθεντο, ὑπ' ἀνάγκης. Καὶ τὰ πολέμια δόγματα Ἀντωνίου τε καὶ Λεπίδου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῖς στρατιωτῶν κατελύετο· εἰρηναῖα δὲ ἕτερα αὐτοῖς ἐπέμπετο. Καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτοῖς συνήδετο γράφων· Ἀντωνίῳ δὲ καὶ βοηθὸς ἐπὶ Δέκμον ὑπισχνεῖτο ἥξειν, εἰ δέοιτο. Οἱ δὲ ἀντεφιλοφρονοῦντο μὲν αὐτὸν ἄφνω, καὶ ἐπῄνουν· ὁ δ' Ἀντώνιος ἔγραφεν, αὐτὸς ἀποτίσεσθαι Δέκμον τε ὑπὲρ Καίσαρος, καὶ Πλάγκον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ συμμίξειν Καίσαρι.

XCVII. Τοσάδε μὲν ἀλλήλοις ἐπέστειλαν. Διώκοντι δὲ τῷ Ἀντωνίῳ Δέκμον προσγίγνεται Πολλίων Ἀσίνιος, ἄγων δύο τέλη. Καὶ Πλάγκῳ μὲν Ἀσίνιος ἔπραξε διαλλαγάς· καὶ ὁ Πλάγκος σὺν τρισὶ τέλεσι μεθίστατο εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὥστε ἤδη βαρυτάτης δυνά-

Phatrias illi vocant. Est autem hic modus adoptionis, in eis præsertim qui patre naturali orbati sunt, legibus maxime consentaneus: et, qui hoc modo sunt adoptati, idem quod nativi filiis jus habent erga patrum suorum cognatos ac libertos. Et habuerat C. Cæsar, præter reliquum vitæ splendorem, libertorum etiam, eorumque opulentorum, magnum numerum: qua potissimum de causa puto Octavianum Cæsarem, non contentum priore adoptione, per testamentum facta, hac quoque uti voluisse.

XCV. Jam vero, alia lege lata, absolvit Dolabellam, qui hostis judicatus fuerat; et de quæstione habenda in eos, quorum opera C. Cæsar occisus esset, legem tulit. Moxque, Cæsarianis accusantibus, alii vocati sunt in jus, ut facinoris auctores atque socii, alii ut conscii tantummodo: nam et hoc quibusdam crimini datum est, quorum nonnulli ne in Urbe quidem fuerant, quando Cæsar occisus est. Postquam autem universis præconis denunciatione unus dies dictus est, omnes absentes damnati sunt, judicia inspectante Cæsare, et nemine ex omni judicum numero album ferente calculum, præter unicum virum nobilem; qui tunc quidem id tulit impune, sed paulo post cum aliis proscriptus est. Per eosdem dies Q. Gallius, frater Marci, versantis apud Antonium, tunc urbanus prætor, quum Cæsarem convenisset, ut ab eo ex prætura Africam provinciam peteret, vitæ Cæsaris visus est insidiari: quam ob causam a collegis prætura submotus est, domumque ejus diripuit populus, et senatus capitalem in eum protulit sententiam. Cæsar autem eum jussit ad fratrem abire; sed Gallius, nave conscensa, nusquam postea fertur comparuisse.

XCVI. His rebus gestis, Cæsar, certior factus, Cassium Brutumque jam xx habere legiones, adversus quas opus sibi esset Antonio, de sarcienda cum Antonio gratia cogitabat. Jamque urbem egressus, lentis tamen adhuc itineribus versus mare Superum profectus est; exspectans, quæ consilia senatu esset capturus. Pedius enim, post discessum Cæsaris, auctor patribus erat, ut, priusquam factionum odia fierent immedicabilia, Lepidum et Antonium reciperent in gratiam. Et senatus, quamvis provideret, neque sibi neque reipublicæ utilem fore eam reconciliationem, sed auxilia tantum quærere Cæsarem contra Brutum et Cassium; probavit tamen rem et assensit, necessitate cogente. Itaque antiquatis senatusconsultis, quibus Antonius Lepidusque una cum suis exercitibus hostes fuerant judicati, pacificas eis scripserunt literas. Eamque rem eisdem Cæsar per literas suo nomine datas gratulatus est; Antonio vero etiam auxilio se venturum pollicitus est contra D. Brutum, si opus videretur. Et illi vicissim amicissime subito rescripserunt Cæsari, cumque collaudarunt; Antonius vero etiam, exacturum se, scripsit, a D. Bruto pœnam perfidiæ erga C. Cæsarem, et a Planco erga seipsum, tumque conjuncturum cum Cæsare copias.

XCVII. Hujusmodi literis ultro citroque missis, Antonio D. Brutum persequenti conjunxit se Asinius Pollio cum duabus legionibus: quo conciliatore Plancus quoque cum tribus legionibus ad Antonium transit, ut jam potentissimis copiis Antonius præesset. Decimo vero supererant legio-

μεως ἦρχεν ὁ Ἀντώνιος. Δέκμῳ δὲ ἦν τέλη δέκα· ὧν τέσσαρα μὲν τὰ ἐμπειροπολεμώτατα ὑπὸ λιμοῦ διέφθαρτο, καὶ ἐνόσει ἔτι· τὰ νεοστράτευτα δὲ ἦν ἕξ, ἀταλαίπωρα ἔτι καὶ πόνων ἄπειρα. Ἀπογνοὺς οὖν μάχεσθαι, φεύγειν ἔκρινε πρὸς Βροῦτον ἐς Μακεδονίαν. Ἔφευγε δὲ οὐκ ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων, ἀλλ' ἐς Ῥάβενναν ἢ Ἀκυληΐαν. Ἐπεὶ δὲ Καῖσαρ ὥδευε ταύτῃ, ἄλλην μακροτέραν ὁδὸν καὶ δύσπορον ἐπενόει, τόν τε Ῥῆνον περάσαι, καὶ τὰ ἀγριώτερα τῶν βαρβάρων ὑπερελθεῖν. Ὅθεν αὐτὸν, ὑπό τε τῆς ἀπορίας καὶ τοῦ καμάτου, πρῶτοι μὲν οἱ νεοστράτευτοι καταλιπόντες ἐς Καίσαρα ἐχώρουν· ἐπὶ δ' ἐκείνοις καὶ τὰ ἀρχαιότερα τέσσαρα, ἐς Ἀντώνιον, καὶ ὁ ἄλλος ὅμιλος ἤδη, χωρὶς τῶν σωματοφυλάκων ἱππέων Κελτῶν. Ὁ δὲ καὶ τούτων τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιτρέψας ἐς τὰ οἰκεῖα σφῶν ἀφίστασθαι, καὶ διαδοὺς ἐκ τοῦ παρόντος ἔτι χρυσίου, μετὰ τριακοσίων τῶν παραμεινάντων μόνων ἐπὶ τὸν Ῥῆνον ἐφέρετο. Δυσπόρου δ' ὄντος αὐτοῦ περᾶν σὺν ὀλίγοις, ἀπελείφθη καὶ ὑπὸ τῶνδε, πλὴν δέκα μόνων. Ἤλλαξε δὲ τὴν ἐσθῆτα ἐς τὸ Κελτικὸν, ἐξεπιστάμενος ἅμα καὶ τὴν φωνὴν, καὶ διεδίδρασκε σὺν ἐκείνοις οἷά τις Κελτὸς, οὐ τὴν μακροτέραν ἔτι περιιὼν, ἀλλ' ἐπὶ Ἀκυληΐας, λήσεσθαι νομίζων διὰ τὴν ὀλιγότητα.

XCVIII. Ἁλοὺς δὲ ὑπὸ λῃστῶν, καὶ δεθεὶς, ἤρετο μὲν, ὅτου Κελτῶν δυνάστου τὸ ἔθνος εἴη. Μαθὼν δ' ὅτι Καμίλλου, πολλὰ πεποιηκὼς εὖ τὸν Κάμιλλον, ἄγειν αὐτὸν αὐτοῖς ἐς τὸν Κάμιλλον ἐκέλευεν. Ὁ δὲ ἀχθέντα ἰδὼν, ἐφιλοφρονεῖτο μὲν ἐς τὸ φανερὸν, καὶ τοῖς δήσασιν ἐπεμέμφετο, ὑπ' ἀγνοίας ἐνυβρίσασιν ἀνδρὶ τοσῷδε· κρύφα δ' ἐπέστελλεν Ἀντωνίῳ. Καὶ Ἀντώνιός τι παθὼν ἐπὶ τῇ μεταβολῇ, οὐχ ὑπέστη τὸν ἄνδρα ἰδεῖν, ἀλλ' ἐκέλευσε τῷ Καμίλλῳ, κτείναντα, τὴν κεφαλὴν ἐς αὐτὸν ἐκπέμψαι· καὶ τὴν κεφαλὴν ἰδὼν, ἐκέλευσε τοῖς παροῦσι θάψαι. Τοῦτο Δέκμῳ τέλος ἦν, ἱππάρχῃ τε Καίσαρος γενομένῳ, καὶ ἄρξαντι τῆς παλαιᾶς Κελτικῆς ὑπ' ἐκείνῳ, καὶ ἐς τὸ μέλλον ἔτος ὑπατεύειν ὑπ' αὐτοῦ κεχειροτονημένῳ καὶ τῆς ἑτέρας Κελτικῆς ἄρχειν. Καὶ δεύτερος τῶν σφαγέων οὗτος ἐπὶ Τρεβωνίῳ δίκην ἐδίδου μετ' ἐνιαυτόν που καὶ ἥμισυ τῆς ἀναιρέσεως. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Μινούκιος Βάσιλλος, σφαγεὺς καὶ ὅδε Καίσαρος, ὑπὸ τῶν θεραπόντων ἀνῃρέθη, εὐνουχίζων τινὰς αὐτῶν ἐπὶ τιμωρίᾳ.

nes decem : quarum quatuor, peritissimæ rei militaris, adhuc laborabant fame afflictæ : sex vero, e tironibus conscriptæ, rudes erant et inassuetæ laboribus. Quare inconsultum ratus Decimus, prælio hos committere, statuit ad M. Brutum fugere in Macedoniam. Viam autem fugæ capessivit non juxta Alpes, sed versus Ravennam et Aquileiam. Quoniam vero Cæsar hac via proficiscebatur, aliam ille cogitavit viam longiorem ac difficiliorem, ut trajecto Rheno transiret per barbarorum regiones. Qua difficultate deterritæ primum tironum legiones, deserto Decimo Bruto, transierunt ad Cæsarem : nec multo post aliæ quatuor veteranæ contulerunt se ad Antonium, simulque auxiliares copiæ, exceptis Gallis equitibus, quibus corporis custodiam commiserat. Tum Decimus, permissis ex hoc quoque numero domum redire quotquot voluissent, et donatis ex præsenti auro, cum reliquis trecentis, qui soli cum eo permanserant, Rhenum petiit. Quem fluvium quum difficile esset cum paucis trajicere, paulatim et ab his desertus est, exceptis decem tantummodo. Tum vero sumto vestitu Gallico, non ignarus et linguæ, fugiebat cum his paucis, pro Gallo habitus : et relicto jam viarum dispendio, petebat Aquileiam, quod se propter paucitatem putaret posse fallere.

XCVIII. Captus autem a latronibus, et vinctus, rogabat, cujusnam Gallorum dynastæ esset ea regio : et cognito, quod esset Camilli, de quo bene meritus fuerat, duci se ad eum jussit. Qui ubi adductum vidit, magna comitate excepit propalam, objurgans eos qui illum vinxerant, quod per ignorantiam tantum virum affecissent injuria : clam vero rem significavit Antonio. Eam fortunæ mutationem hactenus miseratus est Antonius, ut videre miserum non sustinuerit : sed Camillo mandavit, ut interficeret Decimum, et caput ejus ad sese remitteret. Quod postquam factum est, inspectum caput Antonius sepeliendum tradidit suis. Hic exitus fuit D. Bruti, qui Cæsaris præfectus equitum fuerat, et veteri Galliæ præpositus, designatus ab eodem consul in annum proximum, et alteri Galliæ præfectus. Atque hic secundus post Trebonium pœnas dedit homicidii, sesquianno post interemtum Cæsarem. Per idem tempus et Minucius Basilus, alius e Cæsaris percussoribus, a suis servis interfectus est; quoniam nonnullos ex eorum numero, supplicii causa, castrabat.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΥ Δ'.

Δύο μὲν δὴ Γαΐου Καίσαρος φονεῖς οὕτω δίκην, ἐν ταῖς σφετέραις αὐτῶν στρατηγίαις ἐκπολεμηθέντες, ἐδεδώκεσαν, Τρεβώνιος ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ Δέκμος ἐν τῇ Κελτικῇ. Ὅπως δὲ ἔδοσαν Κάσσιός τε καὶ Βροῦτος, οἳ καὶ μάλιστα τῆς ἐπιβουλῆς ἐπὶ τῷ Καίσαρι ἦρξαν, καὶ γῆς ἐκράτουν ἀπὸ Συρίας ἐπὶ Μακεδονίαν ἁπάσης, καὶ στρατὸς ἦν αὐτοῖς πολὺς, ἱππικός τε καὶ ναυτικὸς, καὶ ὁπλιτῶν ὑπὲρ εἴκοσι τέλη, καὶ νῆες ὁμοῦ καὶ χρήματα· ἡ τετάρτη τῶν Ἐμφυλίων ἥδε ὑποδείκνυσιν. Ὁμοῦ δὲ τούτοις ἐγίγνοντο αἱ ἐν Ῥώμῃ τῶν ἐπὶ θανάτῳ προγραφέντων ἔρευναί τε καὶ εὑρέσεις καὶ παθήματα πάμπαν ἐπαχθῆ· οἷα οὔτε ἐπὶ Ἑλλήνων ἐν στάσεσιν ἢ πολέμοις, οὔτ' ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτῶν, ἐμνημονεύετο γενέσθαι, πλὴν ἐπὶ μόνου Σύλλα, τοῦ πρώτου τοὺς ἐχθροὺς ἐς θάνατον προγράψαντος. Μάριος μὲν γὰρ ἐζήτει, καὶ ἐκόλαζεν οὓς εὕροι· Σύλλας δὲ, ὑπὸ μισθοῖς τε μεγάλοις καὶ κολάσεσι τῶν ἐπικρυψάντων ὁμοίαις, τὸν ἐντυχόντα κτείνειν προέγραφε. Καὶ τὰ μὲν ἀμφὶ Μάριόν τε καὶ Σύλλαν ἐν τοῖς περὶ ἐκείνων προείρηται· τὰ δὲ ἑξῆς οὕτως ἐγένετο.

II. Καῖσαρ μὲν καὶ Ἀντώνιος ἐς φιλίαν ἀπ' ἔχθρας συνῄεσαν, ἀμφὶ Μουτίνην πόλιν, ἐς νησῖδα τοῦ Λαβινίου ποταμοῦ βραχεῖάν τε καὶ ὑπτίαν, ἔχων ἑκάτερος ὁπλιτῶν τέλη πέντε· καὶ τάδε ἀλλήλοις ἀντικαθιστάντες, ἐχώρουν σὺν τριακοσίοις ἑκάτερος ἐπὶ τὰς τοῦ ποταμοῦ γεφύρας. Λέπιδος δ' αὐτὸς προελθὼν, διηρεύνα τὴν νῆσον, καὶ τῇ χλαμύδι κατέσειεν ἥκειν ἑκάτερον. Οἱ δὲ, ἐπὶ τῶν γεφυρῶν τοὺς τριακοσίους μετὰ τῶν φίλων ἀπολιπόντες, ἐς τὸ μέσον ᾔεσαν ἐν περιόπτῳ, καὶ συνήδρευον οἱ τρεῖς, Καίσαρος ἐν μέσῳ διὰ τὴν ἀρχὴν προκαθίσαντος. Δύο δὲ ἡμέραις ἕωθεν ἐς ἑσπέραν συνιόντες, τάδε ἔκριναν· Ἀποθέσθαι μὲν τὴν ὕπατον ἀρχὴν Καίσαρα, καὶ Οὐεντίδιον αὐτὴν ἐς τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους μεταλαβεῖν· καινὴν δὲ ἀρχὴν ἐς διόρθωσιν τῶν ἐμφυλίων νομοθετηθῆναι Λεπίδῳ τε καὶ Ἀντωνίῳ καὶ Καίσαρι, ἣν ἐπὶ πενταετὲς αὐτοὺς ἄρχειν, ἴσον ἰσχύουσαν ὑπάτοις· ὧδε γὰρ ἔδοξεν ἀντὶ δικτατόρων ὀνομάσαι, διὰ τὸ δόγμα ἴσως τὸ Ἀντωνίου κωλῦον ἔτι γίγνεσθαι δικτάτωρα· τοὺς δὲ ἀποφῆναι μὲν αὐτίκα τῆς πόλεως ἄρχοντας ἐς τὰ ἐτήσια ἐπὶ τὴν πενταετίαν· τὰς δὲ ἡγεμονίας τῶν ἐθνῶν νειμαμένους, ἔχειν Ἀντώνιον μὲν τὴν Κελτικὴν ἅπασαν, ἄνευ τῆς συναφοῦς τοῖς

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER QUARTUS.

Ad hunc modum C. Cæsaris percussores duo, in suis provinciis bello victi, pœnas dederunt, Trebonius in Asia, D. Brutus in Gallia. Jam qua ratione pœnas dederint Cassius et M. Brutus, qui quum ejusdem conspirationis auctores vel præcipui fuissent, nunc provincias universas obtinebant a Syria Macedoniam usque, et copiis, tam pedestribus equestribusque abundabant quam navalibus, quippe qui legiones supra viginti, et classes pecuniasque haberent; id vero quartus hic Bellorum Civilium Liber exponet. Quo tempore etiam in Urbe ad mortem proscriptorum erat inquisitio, et eorum qui deprehensi sunt supplicia odiosissima : quale nihil umquam neque apud Græcos in seditionibus aut bellis factum memoriæ proditum est, neque apud ipsos Romanos; exceptis temporibus Syllæ, qui primus inimicos ad supplicium proscripserat. Nam et Marius perquisiverat quidem inimicos suos, et inventos morte affecerat : Sylla vero publico edicto edito, magna interfectoribus præmia pollicitus nec minore occultantibus comminatus pœnas, jusserat, ut illos occideret quisquis inveniret. Cæterum de Marianis Syllanisque temporibus jam suo loco dictum est : nunc hæc, quæ deinceps gesta sunt, exsequamur.

II. Cæsar cum Antonio ad componendam amicitiam congressus est, haud procul Mutina, in parva quadam et plana insula Lavinii fluvii; uterque secum habens legiones quinque : quibus inter se oppositis, comitati trecenis processerunt ambo ad fluvii pontes. Et Lepidus, primus ipse progressus ad perscrutandam insulam, paludamentum quatiens, signum veniendi dedit utrique. Jamque illi, comitatu et amicis in pontibus relictis, progressi in medium locum conspicuum, consederunt soli tres, Cæsarque, propter magistratum, medius. Ibi per continuum biduum colloquio a mane ad vesperam habito, hæc statuerunt de communi sententia : Ut Cæsar consulatum in reliquum anni Ventidio cederet : utque novus magistratus Triumvirorum crearetur, quem Lepidus cum Antonio Cæsareque reipublicæ ex civilibus dissensionibus restituendæ per quinquennium consulari potestate gererent, hoc enim nomen magis quam dictatorum placuit, fortasse propter recentem de abolenda dictatura legem Antonii : tum ut Triumviri confestim in quinquennium urbanos magistratus annuos designarent : provincias ita partirentur, ut Antonius haberet

Πυρηναίοις ὄρεσιν, ἣν Παλαιὰν ἐκάλουν Κελτικήν· ταύτης δὲ Λέπιδον ἄρχειν, καὶ Ἰϐηρίας ἐπὶ ταύτῃ· Καίσαρι δὲ εἶναι Λιϐύην καὶ Σαρδὼ καὶ Σικελίαν, καὶ εἴ τις ἄλλη νῆσος ἐνταῦθα.

III. Ὧδε μὲν τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν οἱ τρεῖς ἐνείμαντο ἐφ' ἑαυτοῖς, τὰ πέραν ἄρα τοῦ Ἰονίου μόνα ὑπερθέμενοι, διὰ Βροῦτον καὶ Κάσσιον κρατοῦντας ἔτι αὐτῶν. Κασσίῳ δὲ καὶ Βρούτῳ πολεμεῖν Ἀντώνιόν τε καὶ Καίσαρα· Λέπιδον γὰρ ὑπατεύειν ἐς τὸ μέλλον, καὶ τῇ πόλει διὰ τὰς ἐν αὐτῇ χρείας ἐπιμένειν, ἡγεμονεύοντα τῆς Ἰϐηρίας δι' ἑτέρων· τοῦ δὲ Λεπίδου στρατοῦ τρία μὲν αὐτὸν Λέπιδον ἔχειν ἐς τὰ ἐπὶ Ῥώμης, ἑπτὰ δὲ τέλη νείμασθαι Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον, τρία μὲν Καίσαρα, τέσσαρα δὲ Ἀντώνιον, ὡς ἂν ἐς τὸν πόλεμον αὐτῶν ἑκάτερος εἴκοσιν ἄγοι· ἐπελπίσαι δὲ ἤδη τὸν στρατὸν ἐς τὰ νικητήρια τοῦ πολέμου, ἄλλαις τε δωρεαῖς, καὶ ἐς κατοικίαν δόσεσι τῶν Ἰταλικῶν πόλεων ὀκτωκαίδεκα· αἳ, καὶ περιουσίᾳ καὶ ἐδάφει καὶ οἴκοις εἰς κάλλος διαφέρουσαι, ἔμελλον αὐτοῖς ἐδάφεσι καὶ οἴκοις αὐτῷ διανεμήσεσθαι, ὥσπερ αὐτοῖς ἀντὶ τῆς πολεμίας δορίληπτοι γενόμεναι. Καὶ ἦσαν αἱ πόλεις, ἄλλαι τε, καὶ αἱ περιφανέσταται μάλιστα αὐτῶν, Καπύη, καὶ Ῥήγιον, καὶ Οὐενουσία, καὶ Βενεϐεντὸς, καὶ Νουκερία, καὶ Ἀρίμινον, καὶ Ἱππώνιον. Οὕτω μὲν τὰ κάλλιστα τῆς Ἰταλίας τῷ στρατῷ διέγραφον. Ἔδοξε δὲ σφίσι καὶ τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς προανελεῖν, ἵνα μὴ ἐνοχλοῖεν αὐτοῖς τάδε καθισταμένοις, καὶ πολεμοῦσι πόλεμον ἔκδημον. Ταῦτα μὲν ἔδοξε, καὶ ταῦτα συνεγράψαντο, καὶ αὐτῶν ὁ Καῖσαρ, ὡς ὕπατος, ἀνέγνω τοῖς στρατοῖς τὰ λοιπὰ, χωρὶς τῶν ἀποθανουμένων. Οἱ δ' ἀκούσαντες, ἐπαιώνισάν τε, καὶ ἠσπάσαντο ἀλλήλους ἐπὶ διαλλαγῇ.

IV. Γιγνομένων δὲ τούτων, τέρατα καὶ σημεῖα ἐν Ῥώμῃ πολλὰ καὶ φοϐερὰ ἦν. Κύνες τε γὰρ ὠρύοντο ὁμαλῶς οἷα λύκοι, σύμϐολον ἀηδές· καὶ λύκοι τὴν ἀγορὰν διέθεον, οὐκ ἐπιχωριάζον ἐν πόλει ζῶον· βοῦς τε φωνὴν ἀφῆκεν ἀνθρώπου· καὶ βρέφος ἀρτίτοκον ἐφθέγξατο· καὶ τῶν ξοάνων τὰ μὲν ἵδρου, τὰ δὲ καὶ αἷμα ἵδρου· ἀνδρῶν τε μεγάλαι βοαὶ, καὶ κτύπος ὅπλων, καὶ δρόμος ἵππων, οὐχ ὁρωμένων, ἠκούετο· ἀμφί τε τὸν ἥλιον ἀηδῆ σημεῖα πολλὰ, καὶ λιθώδεις ἐγίγνοντο ὑετοὶ, καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς ἐς ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ἔπιπτον. Ἐφ' οἷς ἡ μὲν βουλὴ θύτας καὶ μάντεις συνῆγεν ἀπὸ Τυῤῥηνίας. Καὶ ὁ πρεσϐύτατος αὐτῶν, τὰς πάλαι βασιλείας ἐπανήξειν εἰπὼν, καὶ δουλεύσειν ἅπαντας χωρὶς ἑαυτοῦ μόνου, τὸ στόμα κατέσχε καὶ τὸ πνεῦμα, ἕως ἀπέθανεν.

V. Οἱ δὲ τρεῖς ἄνδρες ἐφ' ἑαυτῶν γενόμενοι, τοὺς ἀποθανουμένους συνέγραφον, τούς τε δυνατοὺς ὑφορώμενοι, καὶ τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς καταλέγοντες, οἰκείους τε σφῶν αὐτῶν ἢ φίλους ἐς τὴν ἀναίρεσιν ἀντιδιδόντες ἀλλήλοις καὶ τότε καὶ ὕστερον. Προσκατελέγοντο γὰρ δὴ καὶ ἕτεροι μεθ' ἑτέρους, οἱ μὲν ἀπ' ἔχθρας, οἱ δὲ μόνου προσκρούματος, ἢ φιλίας ἐχθρῶν, ἢ φίλων

universam Galliam, excepta ea, quæ Pyrenæis montibus contigua est, quæ Gallia Vetus vocabatur; quæ Lepido cederet una cum Hispania; Cæsari Africa obveniret cum Sardinia Siciliaque, et cæteris ejus situs insulis.

III. Atque ita imperium Romanum in Triumviros divisum est, dilatis in aliud tempus cæteris ultra mare Ionium provinciis, propter Brutum ac Cassium, qui tunc adhuc eas tenebant. Cum Cassio autem Brutoque bellum gerere Antonium et Cæsarem placuit. Nam Lepidus, designatus in proximum annum consul, in Urbe erat mansurus, ad ea quibus ibi opus esset administranda, Hispaniam recturus per vicarios. Lepido tribus ex suis legionibus relictis ad Urbis præsidium, reliquas septem inter se ita partiebantur Cæsar et Antonius, ut Cæsari attribuerentur tres, Antonio quatuor; ut uterque eorum viginti legionibus ad bellum illud gerendum uteretur. Et quo alacrior redderetur exercitus, præter alia proposita victoriæ præmia, promittendas constituerunt militibus coloniarum loco, octodecim Italicas urbes, tam opibus quam agri bonitate ac ædificiorum pulchritudine præcellentes; quæ cum agris et ædificiis, non secus quam bello captæ, in milites essent dividendæ. In earum numero eminebant, Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona. Atque ita pulcherrima Italiæ pars militibus est attributa. Sed ante omnia visum est, proprios etiam inimicos, ne hæc administrantibus et in longinquam expeditionem profectis impedimento essent, tollere. Hæc decreta Cæsar ex officio suo, quippe consul, recitavit de scripto exercitibus, proscriptione tantum silentio præterita. Et milites lætis acclamationibus mutuisque consalutationibus reconciliationem factam celebrabant.

IV. Interea multa horrenda in Urbe visa sunt prodigia. Nam et canes quasi ex composito ululatum, haud secus ac lupi, edebant inauspicatum; et lupi per forum discurrebant, animal inassuetum urbibus; et bos humanam emisit vocem; et infans recens natus locutus est: in simulacris sudor apparuit; et eorum nonnulla sanguinem quoque emiserunt: exauditi sunt magni clamores virorum, et armorum crepitus strepitusque equorum currentium, quorum nihil cernebatur oculis: circa solem quoque tristia multa prodigia sunt observata, et lapidibus aliquoties pluit, et sacræ ædes imaginesque continuis tactæ sunt fulminibus. His procurandis senatus aruspices ac vates accivit ex Etruria; quorum natu maximus, rediturum, ait, regnum quale priscis temporibus fuerat, cunctosque servituros, se uno excepto: simulque spiritum compressit, donec exanimis procideret.

V. Cæterum Triumviri, semotis arbitris, nomina consignabant eorum, quos interfectos volebant; primum suspectos ob potentiam, tum suos quisque inimicos; denique amicorum etiam et cognatorum salutem prodebant alter alteri, modo vicissim daretur tollendi adversarios copia: quod et tunc statim fecerunt, et identidem postea: nam et deinde alii post alios sunt adscripti in eumdem catalogum, quidam propter simultatem, quidam propter solam quamdam of-

ἔχθρας, ἢ πλούτου διαφέροντος. Ἐδέοντο γὰρ ἐς τὸν πόλεμον χρημάτων πολλῶν, Βρούτῳ μὲν καὶ Κασσίῳ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας φόρων δεδομένων τε καὶ προσοδευομένων ἔτι, καὶ βασιλέων καὶ σατραπῶν συμφερόντων· αὐτοὶ δ᾽ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, καὶ μάλιστα τῆς Ἰταλίας, πολέμοις τε καὶ ἐσφοραῖς τετριμμένης, ἀποροῦντες· δι᾽ ἃ καὶ τοῖς δημόταις, καὶ ταῖς γυναιξὶ, λήγοντες, ἐπέγραψαν εἰσφορὰς βαρυτάτας, καὶ τέλη πράσεων καὶ μισθώσεων ἐπενόησαν. Ἤδη δέ τις καὶ διὰ κάλλος ἐπαύλεως καὶ οἰκίας προεγράφη. Καὶ ἐγένοντο πάντες οἱ θανάτου τε καὶ δημεύσεως κατεγνωσμένοι ἀπὸ μὲν τῆς βουλῆς ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους, ἀπὸ δὲ τῶν καλουμένων ἱππέων ἐς δισχιλίους. Καὶ ἦσαν ἐν αὐτοῖς ἀδελφοί τε καὶ θεῖοι τῶν προγραφόντων, καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῖς ἡγεμόνων ὅσοι τι τοῖς ἄρχουσιν ἢ τοῖς ἡγεμόσι προσεκεκρούκεσαν.

VI. Τὸ μὲν δὴ πλῆθος αὐτῶν, ἀπὸ τῆς συνόδου διελθόντες ἐς Ῥώμην, προγράψειν ἔμελλον· δυώδεκα δὲ ἄνδρας, ἢ ὡς ἕτεροι λέγουσιν ἑπτακαίδεκα, τοὺς μάλιστα δυνατοὺς, ἐν οἷς ἦν καὶ Κικέρων, ἔδοξε προανελεῖν, ἐπιπέμψαντας ἄφνω. Καὶ τῶνδε μὲν τέσσαρες αὐτίκα ἀνῃρέθησαν ἐν ἑστιάσεσί τε καὶ ὑπαντήσεσι. Ζητουμένων δὲ τῶν ἄλλων, καὶ ἐρευνωμένων νεῶν τε καὶ οἰκιῶν, ἄφνω θόρυβος ἀνὰ τὴν νύκτα πᾶσαν ἦν, καὶ βοαὶ καὶ διαδρομαὶ μετ᾽ οἰμωγῆς, ὡς ἐν ἁλισκομένῃ πόλει. Τῷ γὰρ ἐγνῶσθαι μὲν ἀνδρολήψια γίγνεσθαι, μὴ προγεγράφθαι δὲ μηδένα τῶν προκατεγνωσμένων, πᾶς τις αὐτὸς ἡγεῖτο ζητεῖσθαι πρὸς τῶν περιθεόντων. Οὕτω δὲ ἀπογιγνώσκοντες αὐτῶν, οἱ μὲν τὰ ἴδια, οἱ δὲ τὰ κοινὰ, ἐμπρήσειν ἔμελλον, δράσαι τι δεινὸν ἀλόγως αἱρούμενοι, πρὶν παθεῖν· καὶ τάχ᾽ ἂν ἔδρασαν, εἰ μὴ Πέδιος αὐτοὺς ὁ ὕπατος, μετὰ κηρύκων περιθέων, ἐπήλπιζε περιμείναντας ἐς ἕω τὰ ἀκριβέστερα μαθεῖν. Ἅμα δ᾽ ἕῳ, παρὰ γνώμην τῶν τριῶν ἀνδρῶν, προὔγραφεν ὁ Πέδιος τοὺς ἑπτακαίδεκα, ὡς μόνους τε αἰτίους δόξαντας εἶναι τῶν ἐμφυλίων κακῶν, καὶ μόνους κατεγνωσμένους· πίστεις τε τοῖς ἄλλοις δημοσίας ἐποιεῖτο, ἀγνοῶν τὰ ἐγνωσμένα. Καὶ Πέδιος μὲν ἐκ καμάτου τῆς νυκτὸς ἐτελεύτησεν.

VII. Ἐσῄεσαν δ᾽ οἱ τρεῖς τρισὶν ἡμέραις, ἀνὰ μέρος ἕκαστος αὐτῶν, ὁ Καῖσάρ τε καὶ ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Λέπιδος, σὺν ταῖς στρατηγίσι τάξεσι, καὶ ὁπλιτῶν ἕκαστος ἑνὶ τέλει. Ὡς δὲ εἰσῆλθον, αὐτίκα μὲν ἡ πόλις ἦν πλήρης ὅπλων τε καὶ σημείων διατεταγμένων ἐς τὰ ἐπίκαιρα. Αὐτίκα δὲ ἐν μέσῳ τούτων ἤγετο ἐκκλησία, καὶ δήμαρχος Πούπλιος Τίτιος ἐνομοθέτει, καινὴν ἀρχὴν ἐπὶ καταστάσει τῶν παρόντων ἐς πενταετὲς εἶναι τριῶν ἀνδρῶν, Λεπίδου τε καὶ Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος, ἴσον ἰσχύουσαν ὑπάτοις (ἣν ἄν τις Ἑλλήνων Ἁρμοστὰς ὀνομάσειεν, ὃ καὶ Λακεδαιμόνιοι τοῖς καθισταμένοις τὰ ὑπήκοα ἐτίθεντο ὄνομα)· οὔτε διαστήματος ἐς δοκιμασίαν, οὔτε κυρίας εἰς τὴν χειροτονίαν ἡμέρας προτεθείσης· ἀλλ᾽ αὐτίκα ἐκυροῦτο ὁ νόμος. Καὶ νυκτὸς ἄλλων, ἐπὶ τοῖς ἑπτακαίδεκα, τριά-

fensam, aut quod inimicorum essent necessarii, vel amicorum inimici. Nonnullis divitiæ fuerunt exitio. Nam opus erat ad belli apparatum multis pecuniis : quia reditus ex Asiæ vectigalibus Bruto Cassioque fuerant traditi, et ab illis solis adhuc percipiebantur, regibus etiam præterea ac satrapis de suo eisdem conferentibus. Triumviris autem Europa reliqua erat, et Italia, bellis tum maxime exactionibusque ita exhausta, ut parcissimus inde reditus esset. Itaque paulatim plebi quoque, ac tandem mulieribus etiam, gravissima tributa imposuerunt; et emtionum quoque et locationum vectigalia excogitarunt. Nec defuit qui propter villam aut domum amœniorem proscriptus est. Fuerunt autem proscripti, bonis publicatis, senatores CCC, equites Romani MM. In his erant fratres triumvirorum et avunculi; nonnulli etiam ex legatis eorumdem, qui vel imperatores vel alios legatos nonnihil offenderant.

VI. Jam majoris quidem numeri distulerunt proscriptionem donec a colloquio in Urbem discessissent : duodecim autem, vel, ut alii produnt, septemdecim, reliquis potentiores, et in his Ciceronem, placuit ante alios occidere, immissis subito percussoribus. Ex illisque statim quatuor, vel in conviviis, vel in fortuito occursu, cæsi sunt : reliqui vero dum per domos perque templa quæruntur, fit subito tota nocte tumultus, et discursatio cum clamore ejulatuque, non secus quam urbe capta. Quum enim intellexissent, quæri comprehendique aliquot viros, et nemo adhuc proscriptus esset; quisque se peti a circumcursantibus putabat. Itaque rebus desperatis, quidam suas privatas, quidam publicas etiam ædes cogitabant incendere; male sano quidem consilio facturi dirum aliquid, priusquam paterentur. Ac fecissent fortasse, ni Pedius consul, hac illac cum præcone cursitans, bene sperare eos jussisset, et lucem exspectare; tum accuratius, quid rei esset, cogituros. Prima vero luce, contra triumvirorum sententiam, proscripsit Pedius illos XVII, quasi solos auctores intestinorum malorum, solosque condemnatos : reliquis, interposita fide publica, securitatem promisit, ignarus decreti triumviralis. Et Pedius quidem sequenti nocte, morbo ex nimia defatigatione contracto, exstinctus est.

VII. Tum tres illi, Cæsar, Antonius, Lepidus, tribus continuis diebus, quoque die seorsim unus ex illis, Urbem sunt ingressi; quisque cum sua prætoria cohorte, et una legione. Quorum adventu urbs armatis continuo repleta est, et signa militaria conspecta in locis opportunioribus. Statimque advocata concione, eaque militibus bene cincta, Publius Titius tribunus plebis legem tulit de novo magistratu creando, ut Triumviri constituendæ reipublicæ præessent in quinquennium cum potestate consulari, Lepidus, Antonius et Cæsar (Harmostas Græce non incommode appellaveris; quo nomine Lacedæmonii vocabant eos, qui civitates ipsis subjectas moderabantur) : at nec trinundinum ex more ad examinandam legem concessum est, nec dies comitiis dicta, sed lex sine mora perlata est. Sequenti nocte, præter illos XVII, alii CXXX proscripti sunt : et nomina eorum diversis

χοντα καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν προγραφαὶ κατὰ πολλὰ τῆς πόλεως προυτίθεντο· καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλων πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. Καί τις προσετίθετο τοῖς πίναξιν ἀεὶ τῶν προκαταγιγνωσκομένων ἢ τῶν προανῃρημένων ὑπ' ἀγνοίας, ἐς δόξαν τοῦ δικαίως ἀνῃρῆσθαι. Διετέτακτό τε, πάντων τὰς κεφαλὰς ἐς τοὺς τρεῖς ἄνδρας ἐπὶ ῥητῷ κέρδει φέρεσθαι· καὶ ἦν τὸ κέρδος ἐλευθέρῳ μὲν, ἀργύριον, θεράποντι δὲ, ἐλευθερία τε καὶ ἀργύριον· παρέχειν δὲ ἐς ἔρευναν πάντας τὰ ἴδια· καὶ τὸν ὑποδεξάμενον ἢ κρύψαντα ἢ τὴν ἔρευναν οὐ παρασχόντα, τοῖς ἴσοις ἐνέχεσθαι· μηνύειν δὲ ἕκαστα τούτων τὸν ἐθέλοντα, ἐπὶ τοῖς ἴσοις κέρδεσι.

VIII. Καὶ εἶχεν οὕτως ἡ προγραφή· « Μάρκος Λέπιδος, Μάρκος Ἀντώνιος, Ὀκταούϊος Καῖσαρ, οἱ χειροτονηθέντες ἁρμόσαι καὶ διορθῶσαι τὰ κοινὰ, οὕτω λέγουσιν· Εἰ μὴ δι' ἀπιστίαν οἱ πονηροὶ, δεόμενοι μὲν, ἦσαν ἐλεεινοὶ, τυχόντες δὲ, ἐγίγνοντο τῶν εὐεργετῶν ἐχθροὶ, εἶτα ἐπίβουλοι· οὔτ' ἂν Γάϊον Καίσαρα ἀνῃρήκεσαν, οὓς ἐκεῖνος δορὶ λαβὼν ἔσωσεν ἐλέῳ, καὶ φίλους θέμενος, ἐπὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς καὶ δωρεὰς προήγαγεν ἀθρόως· οὔτ' ἂν ἡμεῖς τοῖς ἐνυβρίσασι καὶ πολεμίους ἀναγράψασιν ἡμᾶς ὧδε ἀθρόως ἠναγκαζόμεθα χρῆσθαι. Νῦν δὲ, ἐξ ὧν ἐπιβεβουλεύμεθα, καὶ ἐξ ὧν Γάϊος Καῖσαρ ἔπαθεν, ἀτιθάσευτον ὁρῶντες τὴν κακίαν ὑπὸ φιλανθρωπίας, προλαβεῖν τοὺς ἐχθροὺς ἢ παθεῖν αἱρούμεθα. Μὴ δή τις τὸ ἔργον ἄδικον ἢ ὠμὸν ἢ ἄμετρον ἡγείσθω, ἔς τε Γάϊον καὶ ἐς ἡμᾶς, οἷα πεπόνθαμεν, ὁρῶν. Γάϊον μὲν δὴ καὶ αὐτοκράτορα ὄντα, καὶ ἄρχοντα ἱερῶν, καὶ τὰ φοβερώτατα Ῥωμαίοις καθελόντα τε ἔθνη καὶ κτησάμενον, καὶ πρῶτον ἀνδρῶν ὑπὲρ τοὺς Ἡρακλείους ὅρους ἀπλώτου θαλάσσης ἀποπειράσαντα, καὶ Ῥωμαίοις γῆν ἄγνωστον εὑρόντα, ἐν μέσῳ τῷ ἱερῷ λεγομένῳ βουλευτηρίῳ, ὑπὸ ὄψεσι θεῶν, κατέκανον, εἴκοσι καὶ τρισὶ σφαγαῖς ἐνυβρίσαντες, οἱ πολέμῳ ληφθέντες ὑπ' ἐκείνου, περισωθέντες, καὶ κληρονόμοι τέ τινες αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐγγραφέντες εἶναι. Οἱ λοιποὶ δὲ, ἐπὶ τῷ μύσει τῷδε, τοὺς ἐναγεῖς ἀντὶ κολάσεων ἐπὶ ἀρχὰς καὶ ἡγεμονίας ἐξέπεμψαν· αἷς ἐκεῖνοι χρώμενοι, τά τε κοινὰ τῶν χρημάτων ἥρπασαν, καὶ στρατὸν ἐξ αὐτῶν ἀγείρουσι καθ' ἡμῶν, καὶ ἕτερον αἰτοῦσι παρὰ βαρβάρων ἀεὶ τῆς ἀρχῆς πολεμίων· τάς τε ὑπὸ Ῥωμαίοις πόλεις, τὰς μὲν οὐ πείθοντες, ἐνέπρησαν ἢ κατέσκαψαν ἢ κατήρειψαν, τὰ δὲ καταπλήξαντες ἐπάγουσι τῇ πατρίδι καθ' ἡμῶν.

IX. Ἡμεῖς δὲ αὐτῶν τοὺς μὲν ἤδη τετιμωρήμεθα· τοὺς δὲ λοιποὺς, θεοῦ συνεπιλαμβάνοντος, αὐτίκα δίκην διδόντας ὄψεσθε. Τῶν δὲ μεγίστων ἡμῖν ἠνυσμένων καὶ ὑπὸ χερσὶν ὄντων, Ἰβηρίας τε, καὶ Κελτικῆς, καὶ τῶνδε τῶν οἴκοι, ἕν ἐστι λοιπὸν ἔτι ἔργον, στρατεύειν ἐπὶ τοὺς πέραν θαλάσσης αὐτόχειρας Γαΐου. Μέλλουσι δὴ πόλεμον ὑπὲρ ὑμῶν ἔκδημον ἀγωνιεῖσθαι, οὐκ ἀσφαλὲς οὔτε ἐς τὰ ἡμέτερα οὔτε ἐς τὰ ὑμέτερα εἶναι δοκεῖ, τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς ὀπίσω καταλιπεῖν, ἐπιθησομένους ταῖς ἀπουσίαις ἡμῶν, καὶ τὰ συμβαίνοντα τῷ

Urbis locis proposita; nec multo post rursum alii C L. Et tabulis semper adscribebatur nomen alicujus ex eis, qui per errorem jam ante condemnati aut occisi erant, ne innocentes viderentur hi periisse. Edictumque erat, ut omnium capita ad Triumviros referrentur, propositis certis præmiis, ingenuo pecunia, servo libertate cum pecunia: tum, ut perquisitoribus quisque patefaceret ædes suas; pari enim in culpa cum proscriptis fore, quicunque aliquem ex his vel domo excepisset, vel occultasset, vel qui perquisitoribus non ultro aperiret omnia : et hujusmodi celatorum indicibus paria erant præmia proposita.

VIII. Fuit autem proscriptionis formula hæc : « M. Lepidus, M. Antonius, Octavius Cæsar, triumviri electi constituendæ et corrigendæ reipublicæ, edicunt sic : Nisi tanta esset improborum perfidia, ut postquam supplices miseratione servati sunt, benemeritis pro beneficio reponant odium, ac mox etiam vitæ insidias; neque hi C. Cæsarem interfecissent, quos ille bello victos servavit clementia, et in amicitiam receptos evexit ad honores, et liberalitate cumulavit; neque nos adversus eos, qui indigne nobiscum egerunt, et hostes reipublicæ nos judicaverunt, subito hanc rationem ingredi cogeremur. Nunc vero, postquam ex insidiis quas nobis struxerunt, et ex Cæsaris casu, intelleximus, nullis beneficiis perdomari eorum malitiam posse, prævenire inimicos, quam ab eis præoccupari, malumus. Nemo igitur hoc nostrum factum aut injustum, aut crudele, aut nimium existimet, quid C. Cæsar, quid nos ipsi passi simus, reputans. Illum certe, et imperatorem, et pontificem maximum, et gentium maxime populo Romano formidatarum domitorem subactoremque, qui primus mortalium ultra Herculeos terminos nemini navigatum mare superavit, et incognitas populo Romano aperuit terras; illum in loco sacrato, in media curia, sub oculis deorum, confecerunt, tribusque et viginti vulneribus lacerarunt hi, qui, quum jure belli ab eo fuissent capti, dimissi ab eodem fuerant incolumes, nonnulli etiam testamento hæredes ejus nuncupati. Cæteri vero, tantum abfuit, ut in conspurcatos tam exsecrabili crimine animadverterent, ut eis magistratus et provincias cum imperio dederint; quibus illi abusi, et pecunias publicas diripuerunt, et copias inde contra nos colligunt, atque alias a barbaris, perpetuis imperii nostri hostibus, postulant. Civitatesque populo Romano subjectas, partim, quod ipsorum imperata detrectassent, incenderunt, aut diruerunt, et solo æquarunt, partim minis ac territatione coegerunt ad arma nobis patriæque inferenda.

IX. « Nos vero de quibusdam eorum jam exegimus pœnas : reliquos, deo juvante, mox luere videbitis. Cæterum post res maximas, partim jam confectas a nobis, partim propediem expediendas, quæ ad Hispaniam ad Galliamque et ad hanc nostram Italiam pertinent; unum præterea magnum superest negotium, expeditio contra eos, qui trans mare sunt, Cæsaris parricidas. Id bellum pro patria gesturi peregre, neque nobis neque vobis tutum fore arbitrati sumus, si alios inimicos a tergo relinqueremus; usuros contra nos occasione, per absentiam nostram et per belli

πολέμῳ καιροφυλακήσοντας· οὐδ' αὖ βραδύνειν διὰ τούσδε, ἐν ἐπείξει τοσῇδε, μᾶλλον, ἢ ἐκ ποδῶν αὐτοὺς ἀθρόως ποιήσασθαι, ἄρξαντάς γε τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου, ὅτε πολεμίους ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ὑφ' ἡμῖν στρατοὺς ἐψηφίζοντο εἶναι.

X. Κἀκεῖνοι μὲν τοσάσδε πολιτῶν μυριάδας ἡμῖν συναπώλλυον, οὔτε θεῶν νέμεσιν οὔτε φθόνον ἀνθρώπων ὑφορώμενοι. Ἡμεῖς δὲ πλήθει μὲν οὐδενὶ χαλεπανοῦμεν, οὐδὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπιλεξόμεθα πάντας, ὅσοι διηνέχθησαν ἡμῖν, ἢ ἐπεβούλευσαν, οὐδὲ ἐκ πλούτου πάντως ἢ περιουσίας ἢ ἀξιώσεως, οὐδ' ὅσους ἕτερος πρὸ ἡμῶν αὐτοκράτωρ ἔκτεινε, τὴν πόλιν κἀκεῖνος ἐν ἐμφυλίοις καθιστάμενος, ὃν Εὐτυχῆ προσείπατε δι' εὐπραξίαν· καίπερ ἀνάγκης οὔσης, τρισὶ πλέονας ἐχθροὺς, ἢ ἑνὶ, εἶναι. Ἀλλὰ μόνους δὴ τοὺς φαυλοτάτους τε καὶ πάντων αἰτιωτάτους ἀμυνούμεθα. Καὶ τόδε δι' ὑμᾶς οὐχ ἧσσον ἡμῶν· ἀνάγκη γὰρ, ἡμῶν διαφερομένων, ὑμᾶς πάντας ἐν μέσῳ δεινὰ πάσχειν· ἀνάγκη δέ τι καὶ τῷ στρατῷ γενέσθαι παραμύθιον, ὑβρισμένῳ τε καὶ παρωξυμμένῳ, καὶ πολεμίῳ πρὸς τῶν κοινῶν ἐχθρῶν ἀναγεγραμμένῳ. Δυνηθέντες δ' ἂν, οὓς ἔγνωμεν, ἐξ ἐφόδου συλλαβεῖν, αἱρούμεθα προγράψαι μᾶλλον, ἢ ἀγνοοῦντας ἔτι συλλαβεῖν· καὶ τόδε δι' ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῖς ὁπλίταις ᾖ διωργισμένοις πλεονάζειν ἐς τοὺς ἀνευθύνους, ἀλλὰ, ἀπηριθμημένους καὶ ὡρισμένους ἔχοντες ὀνομαστὶ, τῶν ἄλλων κατὰ πρόσταγμα ἀπέχωνται.

XI. Ἀγαθῇ τύχῃ τοίνυν· τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι μηδεὶς δεχέσθω μηδένα, μηδὲ κρυπτέτω, μηδὲ ἐκπεμπέτω ποι, μηδὲ πειθέσθω χρήμασιν. Ὃς δ' ἂν ἢ σώσας ἢ ἐπικουρήσας ἢ συνειδὼς φανῇ, τοῦτον ἡμεῖς, οὐδεμίαν ὑπολογισάμενοι πρόφασιν ἢ συγγνώμην, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις τιθέμεθα. Ἀναφερόντων δὲ τὰς κεφαλὰς οἱ κτείναντες ἐφ' ἡμᾶς· ὁ μὲν ἐλεύθερος, ἐπὶ δισμυρίαις δραχμαῖς Ἀττικαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὑπὲρ ἑκάστης· ὁ δὲ δοῦλος, ἐπ' ἐλευθερίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μυρίαις Ἀττικαῖς, καὶ τῇ τοῦ δεσπότου πολιτείᾳ· τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς μηνύουσιν ἔσται· καὶ τῶν λαμβανόντων οὐδεὶς ἐγγεγράψεται τοῖς ὑπομνήμασιν ἡμῶν, ἵνα μὴ κατάδηλος ᾖ.» Ὧδε μὲν εἶχεν ἡ προγραφὴ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ὅσον ἐς Ἑλλάδα γλῶσσαν ἀπὸ Λατίνης μεταβαλεῖν.

XII. Πρῶτος δ' ἐν τοῖς προγράφουσι Λέπιδος, καὶ πρῶτος ἐν τοῖς προγραφομένοις ὁ ἀδελφὸς ὁ Λεπίδου Παῦλος· καὶ δεύτερος ἦν τῶν προγραφόντων Ἀντώνιος, καὶ δεύτερος τῶν προγραφομένων ὁ θεῖος ὁ Ἀντωνίου Λεύκιος· οἷδε μὲν, ὅτι πρῶτοι πολεμίους αὐτοὺς ἐψηφίσαντο. Τρίτος δὲ καὶ τέταρτος ἦν, τῶν ἐν ἑτέρῳ πίνακι προκειμένων ἐς τὸ μέλλον ὑπάτων, Πλάγκου μὲν ὁ ἀδελφὸς Πλώτιος, Ἀσινίου δὲ ὁ πενθερὸς Κόϊντος. Καὶ οὐ κατ' ἀξίωσιν ἄρα μόνην οἵδε τῶν ἄλλων προὔκειντο μᾶλλον, ἢ ἐς θάμβος καὶ δυσελπιστίαν, μηδένα ῥύσασθαί τινα προσδοκᾷν. Ἦν δὲ καὶ Θωράνιος ἐν τοῖς προγεγραμμένοις, λεγόμενος ὑπό τινων ἐπιτροπεῦσαι Καίσαρος. Ἅμα δὲ ταῖς προγραφαῖς αἵ τε πύλαι

varios casus capiata. Imo ne cunctandum quidem, urgente tam præsenti periculo, duximus; sed ad unum tollendos e medio; quandoquidem ipsi priores nobis bellum intulerunt tum, quum nos nostrosque exercitus hostes judicarunt.

X. « Et illis quidem nulla religio fuit, tot civium millia nobiscum velle perdere, spreta deorum vindicta hominumque invidia. Nos vero multitudini nulli molesti erimus : ne inimicos quidem, qui nobis vel adversati sunt vel insidiati, seligemus omnes, nec in divites omnino et locupletes honoratosve animadvertemus; neque in tam multos quam alius ante nos imperator, qui pariter labefactatam civilibus bellis rempublicam instauravit, quem vos ob res gestas Felicem cognominastis : quamvis necesse sit, plures esse inimicos tribus quam uni. Sed pessimum solummodo quemque mulctabimus, et præ cæteris nocentissimum. Atque id non nostrum magis causa faciemus, quam vestrum ipsorum; quos necesse esset, dum nos conflictaremur, in medio positos omnes multis involvi calamitatibus. Sed et necesse est aliquid in gratiam facere exercitus, ad levamen injuriarum quibus ille irritatus est, a communibus nostris inimicis hostis judicatus. Quanquam vero potueramus, quos visum esset, comprehendere e vestigio, malumus eos proscribere, quam ignaros opprimere : idque ipsum propter vos, ne in potestate sit iratorum militum, præter mandatum insontibus quoque vim inferre; sed ut, intra certum numerum suis nominibus designatorum coerciti, abstineant cæteris.

XI. « Ergo quod felix faustumque sit : Ex his quorum nomina huic scripto subjuncta sunt, nemo quemquam domum recipito, neve celato, neve ablegato, neve pecuniis corrumpitor. Quisquis autem vel servasse, vel adjuvisse, vel conscius fuisse deprehendetur, eum nos absque ulla excusatione veniaque in proscriptorum numerum referemus. Capita vero occisorum ad nos afferunto, accepturi præmium, centena millia HS. in singula capita, si liber attulerit; sin servus, libertatem cum quadraginta millibus H S. et heri sui jure civitatis. Eadem præmia sunto et indicibus : nec cujusquam nomen, qui præmium acceperit, inseretur nostris commentariis, ne manifestum fiat. » Talis fuit triumviralis proscriptionis formula.

XII. Primus autem inter proscriptores Lepidus fuit, et primus inter proscriptos frater Lepidi, Paulus : secundus ex proscriptoribus Antonius, et secundus proscriptus avunculus Antonii, Lucius : quia hi primi sententiis suis hostes eos judicaverant. Tertius porro et quartus erant necessarii designatorum in sequentem annum consulum (quorum nomina in alia tabula juxta illam erant descripta), Planci frater, Plotius, et Quintius, socer Asinii : qui non tam ob dignitatis eminentiam ante alios sunt positi, quam ad incutiendum timorem, spemque adimendam, ne quis liberare quempiam posse speraret. Erat et Thoranius inter proscriptos, qui tutor a nonnullis proditur fuisse Cæsaris. Editaque proscriptione, continuo portis additæ sunt custodiæ, et obsessi

κατείχοντο, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῆς πόλεως ἔξοδοί τε καὶ λιμένες, ἢ ἕλη καὶ τέλματα, ἢ εἴ τι ἄλλο ἐς φυγὴν ὕποπτον ἦν, ἢ ἐς λαθραίους καταφυγάς· τήν τε χώραν ἐπετέτραπτο τοῖς λοχαγοῖς ἐρευνᾷν περιθέουσι· καὶ ἐγίγνετο πάντα ὁμοῦ.

XIII. Εὐθὺς οὖν ἦν ἀνά τε τὴν χώραν καὶ ἀνὰ τὴν πόλιν, ὡς ἕκαστός πη συνελαμβάνετο, ἀνδρολήψια αἰφνίδια πολλά, καὶ τρόποι τῶν φόνων ποικίλοι, τῶν τε κεφαλῶν ἀποτομαὶ τοῦ μισθοῦ χάριν ἐς ἐπίδειξιν, φυγαί τε ἀπρεπεῖς, καὶ σχήματα ἄτοπα ἐκ τοῦ πρὶν περιφανοῦς. Κατέδυνον γὰρ οἱ μὲν ἐς φρέατα, οἱ δὲ ἐς τὰς ὑπονόμους τάφρους ἐπὶ τὰ ἀκάθαρτα, οἱ δὲ ἐς καπνώδεις ὑπωροφίας, ἢ τῶν τεγῶν ταῖς κεραμίσι βυομέναις ὑπεκάθηντο, μετὰ σιγῆς βαθυτάτης. Ἐδεδοίκεσαν γὰρ οὐχ ἧσσον τῶν σφαγέων, οἱ μὲν γυναῖκας ἢ παῖδας οὐκ εὐμενῶς σφίσιν ἔχοντας, οἱ δὲ ἐξελευθέρους τε καὶ θεράποντας, οἱ δὲ καὶ δανεισμάτων χρήστας, ἢ χωρίων γείτονας, ἐπιθυμίᾳ τῶν χωρίων. Ἐπανάστασις γὰρ δὴ πάντων, ὅσα τέως ὕπουλα ἦν, ἀθρόα τότε ἐγίγνετο, καὶ ἀθέμιστος μεταβολὴ βουλευτῶν ἀνδρῶν, ὑπάτων, ἢ στρατηγῶν, ἢ δημάρχων, ἔτι τάσδε τὰς ἀρχὰς μετιόντων, ἢ ἐν αὐταῖς γεγονότων, ἐς πόδας ἰδίου θεράποντος ῥιπτουμένων σὺν ὀλοφύρσεσι, καὶ σωτῆρα καὶ κύριον τὸν οἰκέτην τιθεμένων. Οἴκτιστον δὲ ἦν, ὅτε καὶ ταῦτα ὑποστάντες οὐκ ἐλεηθεῖεν.

XIV. Ἰδέα τε πᾶσα κακῶν ἦν, οὐχ ὡς ἐν στάσεσιν ἢ πολέμου καταλήψεσιν. Οὐ γάρ, ὡς ἐν ἐκείνοις, τὸν μὲν ἀντιστασιώτην ἢ πολέμιον ἐδεδοίκεσαν, τοῖς δ' οἰκείοις σφᾶς ἐπέτρεπον· ἀλλὰ καὶ τούσδε τῶν σφαγέων μᾶλλον ἐδεδοίκεσαν, οὐδὲν μὲν αὐτούς, ὡς ἐν πολέμῳ καὶ στάσει, δεδιότας, σφίσι δὲ αὐτίκα γιγνομένους ἐξ οἰκείων πολεμίους, ἢ δι' ὕπουλον ἔχθραν, ἢ ὑπὸ τῶν ἐπικεκηρυγμένων σφίσι γερῶν, ἢ διὰ τὸν ἐν ταῖς οἰκίαις χρυσόν τε καὶ ἄργυρον. Ἄπιστος γὰρ δὴ διὰ ταῦτα ἀθρόως ἕκαστος ἐς τὸν οἰκεῖον ἐγίγνετο, καὶ τὸ σφέτερον κέρδος τοῦ πρὸς αὐτὸν ἐλέου προὐτίθει. Ὁ δὲ πιστὸς ἢ εὔνους ἐδεδίει βοηθεῖν, ἢ κρύπτειν, ἢ συνειδέναι, δι' ὁμοιότητα τῶν ἐπιτιμίων. Ἔς τε τὸ ἔμπαλιν αὐτοῖς τοῦ πρώτου τῶν ἑπτακαίδεκα ἀνδρῶν δέους περιέστη. Τότε μὲν γὰρ οὐ προγραφέντος οὐδενός, ἀλλὰ τινῶν ἄφνω συλλαμβανομένων, πάντες ἐδεδοίκεσαν ὅμοια, καὶ συνήσπιζον ἀλλήλοις· ἐπὶ δὲ ταῖς προγραφαῖς, οἱ μὲν αὐτίκα πᾶσιν ἔκδοτοι γεγένηντο· οἱ δὲ ἐν ἀμερίμνῳ περὶ σφῶν καὶ ἐπὶ κέρδει γενόμενοι, τοὺς ἄλλους ἐπὶ μισθῷ τοῖς σφαγεῦσιν ἐκυνηγέτουν. Ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος, οἱ μὲν τὰς οἰκίας τῶν ἀναιρουμένων διήρπαζον, καὶ τὸ κέρδος αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνέσεως τῶν παρόντων κακῶν ἐψυχαγώγει· οἱ δὲ ἐμφρονέστεροί τε καὶ ἐπιεικεῖς ἐτεθήπεσαν ὑπὸ ἐκπλήξεως· καὶ ἦν αὐτοῖς παραλογώτερον, ὅτε μάλιστα ἐνθυμηθεῖεν, ὅτι τὰς μὲν ἄλλας πόλεις ἐλυμήναντο στάσεις, καὶ περιέσωσαν ὁμόνοιαι, τὴν δὲ καὶ αἱ στάσεις τῶν ἀρχόντων προαπώλεσαν, καὶ ἡ ὁμόνοια τοιάδε ἐργάζεται.

XV. Ἔθνησκον δέ, οἱ μέν, ἀμυνόμενοι τοὺς ἀναι-

cæteri omnes Urbis exitus; eademque diligentia circa portus adhibita, et circa loca palustria cœnosaque, et quidquid suspectum erat ut fugæ latebrisve commodum; tum centuriones jussi sunt ad inquirendum per agros discurrere: et hæc omnia eodem momento facta sunt.

XIII. Itaque confestim intra Urbem et extra, prout quoque loco quisque deprehensus esset, repente oppressi multi per varia mortis genera; et capita detruncata, ad fidem cædis faciendam, ferendamque mercedem. Passimque fuga erat parum decora virorum paulo ante illustrium, tunc in deformem habitum mutatorum. Nam pars descendebant in puteos, pars in cloacas impurissimas: alii in fumariis vel sub tectorum constipatis tegulis abditi summo cum silentio sedebant. Timebant enim sibi quidam non magis a percussoribus, quam ab infensis uxoribus, alii a filiis male in ipsos affectis; alii a libertis servisque; tum creditores a debitoribus; vicini a vicinis, contigua prædia appetentibus. Quidquid enim lividum ac suppuratum odiis antea fuerat, id subito tunc erumpebat; et indigno modo mutabatur fortuna virorum ex amplissimo ordine, consulum, prætorum, tribunorum, aut harum dignitatum candidatorum, aut qui illos magistratus gesserant: quos nunc ad pedes servorum suorum cum lamentis vidisses advolutos, et famulo appellatione servatoris ac domini adulantes. Quæ res eo erat miserabilior, quod multi ne tam demisso quidem supplices impetraverint misericordiam.

XIV. Neque vero ulla aberat calamitatis species, secus ac in seditionibus et hostili victoria. Nec enim, ut illic, adversarii soli hostesve timebantur, in domesticis reponebatur fiducia; sed ipsi domestici multo magis, quam percussores, formidabantur: qui de se ipsis præter bellorum seditionumve morem securi, hostes subito reddebantur ex familiaribus, sive propter dissimulatum odium, sive spe ostentati publice præmii, sive quod inhiarent auro argentoque in ædibus. His enim de causis nihil cuiquam fidum domi supererat, lucri aviditate præponderante pietatem domesticam. Quod si quis in fide permanebat ac benevolentia, tamen opem ferre non audebat, nec celare periclitantem, nec dissimulare conscientiam, propter pœnæ similitudinem, quæ celatores sequebatur. Eratque res longe diversa a superiore septemdecim damnatorum virorum periculo: tunc enim, nemine proscripto, nonnullis repente comprehensis, omnes metu similis casus protegebant se invicem. Evulgatis autem proscriptionis tabulis, proscripti mox omnium proditioni patebant; cæteri, securi de sua salute et lucris intenti, ceu venatici canes, mercenariam operam præstabant vestigandis his, quos ad necem objicerent. Reliqua turba diripiebat ædes interemtorum; et præsens lucrum mentem eorum a cogitatione publicæ calamitatis avocabat. Qui vero prudentiores erant ac moderatiores, attoniti stupebant: et inaudita plane res ac pæne incredibilis tum maxime eis videbatur, quum subiret animum, « alias civitates seditionibus civium afflictas, mox eorumdem concordia esse servatas: hanc vero, per dissensionem civium jam ante perditam, nunc quoque per eorumdem conspirationem talia perpeti. »

XV. Cadebant autem alii repugnantes; non repugnantes

ροῦντας· οἱ δ', οὐκ ἀμυνόμενοι, ὡς οὐχ ὑπὸ τῶνδε ἀδικούμενοι. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ σφᾶς αὐτοὺς λιμῷ τε ἑκουσίῳ δαπανῶντες, καὶ βρόχοις χρώμενοι, καὶ τὰ σώματα καταποντοῦντες, ἢ ῥιπτοῦντες ἀπὸ τῶν τεγῶν, ἢ ἐς πῦρ ἐναλλόμενοι, ἢ τοῖς σφαγεῦσιν ὑπίσχοντες, ἢ καὶ μεταπεμπόμενοι βραδύνοντας· ἕτεροι δὲ κρυπτόμενοι, καὶ λιπαροῦντες ἀπρεπῶς, ἢ διωθούμενοι τὸ κακὸν, ἢ ὠνούμενοι. Οἱ δὲ καὶ παρὰ γνώμην τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ὑπ' ἀγνοίας, ἢ κατ' ἐπιβουλὴν, ἀπώλλυντο. Καὶ δῆλος ἦν ὁ μὴ προγραφεὶς νέκυς, ὅτε οἱ προσκέοιτο ἡ κεφαλή· τῶν γὰρ δὴ προγεγραμμένων ἐν ἀγορᾷ προὐτίθεντο παρὰ τοῖς βήμασιν, ἔνθα ἔδει κομίσαντας ἀντιλαβεῖν τὰ ἀγαθά. Ἴση δ' ἦν ἑτέρων σπουδὴ, καὶ ἀρετὴ γυναικῶν τε καὶ παιδίων καὶ ἀδελφῶν καὶ θεραπόντων, περισωζόντων τε καὶ συμμηχανωμένων πολλὰ, καὶ συναποθνησκόντων, ὅτε μὴ τυχοῖεν ὧν ἐπενόουν· οἱ δὲ καὶ ἐπανῄρουν σφᾶς ἀνῃρημένοις. Τῶν δὲ ἐκφυγόντων, οἱ μὲν ὑπὸ ναυαγίων ἀπώλλυντο, ἐς πάντα σφίσι τῆς τύχης ἐπιβαρούσης· οἱ δὲ ἐπανήχθησαν ἐκ παραλόγων ἐπί τε ἀρχὰς τῆς πόλεως καὶ στρατηγίας πολέμων καὶ θριάμβους. Οὕτως ὁ καιρὸς ἦν ἐκεῖνος ἐπίδειξις παραδοξολογίας.

XVI. Καὶ τάδε ἐγίγνετο οὐκ ἐν ἰδιώτιδι πόλει, οὐδὲ ἐν ἀσθενεῖ καὶ σμικρῷ βασιλείῳ· ἀλλὰ τὴν δυνατωτάτην καὶ τοσούτων ἐθνῶν καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἡγεμονίδα διέσειεν ὁ θεὸς, ἐκ πολλοῦ ἄρα ἐς τὴν νῦν καθιστάμενος εὐταξίαν. Ἐγένετο μὲν οὖν τοιάδε ἕτερα ἐν αὐτῇ κατά τε Σύλλαν, καὶ ἔτι πρὸ ἐκείνου Γάϊον Μάριον· ὧν ὁμοίως τὰ γνωριμώτατα τῶν κακῶν ἐν τοῖς περὶ ἐκείνων ἀνελεξάμην· καὶ προσῆν ἐκείνοις ἀταφία. Ταῦτα δὲ, ἀξιώσει τε τῶν τριῶν ἀνδρῶν, καὶ τοῦ ἑνὸς αὐτῶν μάλιστα ἀρετῇ καὶ τύχῃ τὴν ἀρχὴν συστησαμένου τε ἐς ἕδραν ἀσφαλῆ, καὶ γένος καὶ ὄνομα τὸ νῦν ἄρχον ἀφ' ἑαυτοῦ καταλιπόντος, ἐπιφανέστερα. Ὧν τα λαμπρὰ καὶ τὰ χείρω γενόμενα, ἐν μνήμῃ τε μᾶλλον ὄντα, ὅτι καὶ τελευταῖα γέγονεν, ἐπελεύσομαι νῦν, οὐ πάντα· οὐ γὰρ ἀξιαφήγητον ἀναίρεσις ἁπλῆ καὶ φυγὴ, ἢ, τῶν τριῶν ἀνδρῶν τισι συγγνόντων ὕστερον, ἐπάνοδος, ἢ ἐπανελθόντων ἀφανὴς καταβίωσις· ἀλλ' ὅσα παραλογώτατα ὄντα μάλιστα ἂν ἐκπλήξειε, καὶ πιστεύσειν ποιήσειε τοῖς προλεγομένοις. Πολλὰ δ' ἔστι, καὶ πολλοὶ Ῥωμαίων ἐν πολλαῖς βίβλοις αὐτὰ συνέγραψαν ἐφ' ἑαυτῶν· ὀλίγα δὲ ἐγὼ καθ' ἑκάστην ἰδέαν, ἐς πίστιν ἑκάστης, καὶ ἐς εὐδαιμόνισμα τῶν νῦν παρόντων, ἐπὶ κεφαλαίου διὰ τὸ μῆκος ἀναγράψω.

XVII. Ἤρξατο μὲν δὴ τὸ κακὸν, ἐκ συντυχίας, ἀπὸ τῶν ἐν ἀρχαῖς ἔτι ὄντων· καὶ πρῶτος ἀνῃρέθη δημάρχων Σαλούϊος. Ἱερὰ δ' ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ ἄσυλος ἐκ τῶν νόμων, καὶ τὰ μέγιστα ἴσχυεν, ὡς καὶ τῶν ὑπάτων τινὰς ἐς τὰς φυλακὰς ἐμβαλεῖν. Καὶ ἦν ὅδε ὁ δήμαρχος ὁ τὸν Ἀντώνιον ἐν μὲν ἀρχῇ κεκωλυκὼς εἶναι πολέμιον, ὕστερον δὲ συμπεπραχὼς ἐς πάντα Κικέρωνι. Πυθόμενος δὲ τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῆς τε συμφρονήσεως καὶ τῆς ἐς τὴν πόλιν ἐπείξεως, τοὺς οἰκείους εἱστία, ὡς

alii, quod eam injuriam non ad ministros cædis referendam ducerent. Quidam se ipsi vel fame confecerunt vel laqueo: alii de tecto se præcipitarunt, aut in aquam conjecerunt ignemve; alii ultro jugulum præbuerunt percussoribus, aut illos cunctantes accersiverunt. Inviti obierunt alii, latebras quærentes, aut indecore supplicantes, aut tergiversantes, aut pretio conantes evadere. Nonnulli quoque, præter triumvirorum mentem, per errorem perierunt, aut per inimicorum insidias. Et cadaver non proscripti dignoscebatur a cæteris, quando non erat capit etruncatum: proscriptorum enim in foro proponebantur capita pro rostris, ubi rependebatur pro eis præmium. E diverso non minor exstitit passim virtus studiumque uxorum, liberorum, fratrum, famulorum, multa ad conservandam periclitantium salutem facientium comminiscentiumque; aut cum suis simul pereuntium, ubi cœpta non successissent: nec defuerunt qui se sponte jugularent supra cæsorum cadaveribus. Ex his vero qui evasere, aliquot naufragio perierunt, nihil se remittente adversa fortuna: alii, ad lætiora tempora præter opinionem servati, pervenerunt ad urbanos magistratus postea, et cum imperio præpositi exercitibus, triumphi etiam honorem sunt adepti. Tantum miraculorum attulerunt illa tempora.

XVI. Et hæc res non acciderunt in vulgari aliqua civitate, nec in parva regia ac invalida: sed potentissimam tot terra marique gentium dominam deus ita perculit; per diutinas ambages adducens eamdem ad feliciorem hanc, quæ nunc obtinet, constitutionem moderationemque. Ac similia quidem jam sub Syllæ dominatu passa erat Roma, et ante illum sub Mario: quorum malorum quæ præ cæteris maxime memorabilia sunt, in illorum historia enotavi: quo tempore quidem etiam hoc accessit, ut inhumata projicerentur occisorum corpora. Hæc autem, de quibus nunc agimus, propter Triumvirorum dignitatem sunt magis insignia, ac præsertim propter unius ex illis virtutem fortunæ conjunctam, qui, postquam imperium solido fundamento firmavit, genus et nomen suum in hos qui nunc imperant propagavit. Quarum rerum, quæ vel alias sunt illustriores, vel quæ sævitate eminent, eas nunc percurram: eo etiam memoratu faciliores, quod sint novissimæ. Enimvero non omnia persequar: quippe non digna videtur commemoratione simplex cædes aut fuga, aut, Triumviris aliquanto post ignoscentibus, reditus quorumdam, et vita deinde in obscuro acta: sed quæ maxime miraculo futura sint, et fidem factura lecturis eorum quæ jam diximus. Sunt autem bene multa, et a multis Romanis scriptoribus seorsim comprehensa multis voluminibus. Ex quibus ego, ne nimis longus sim, pauca per singula rerum genera breviter decerpam; quo cujusque generis constet fides, et quo magis eluceat præsentis ætatis felicitas.

XVII. Prima sævitia fortuito in eos effusa est, qui magistratibus etiam tum fungebantur. Et primus cæsus tribunus plebis Salvius. Est autem is magistratus sacrosanctus priscis legibus, et tantæ potestatis, ut consules etiam aliquot in carcerem miserit. Et hic tribunus primum quidem intercesserat, quominus hostis judicaretur Antonius; sed postea Ciceronem in omnibus rebus adjuverat. Cognita autem Triumvirorum conspiratione et ad Urbem festinatione, convivium familiaribus præbuit, ut non diu porro cum illis

οὐ πολλάκις αὐτοῖς ἔτι συνεσόμενος· ἐσδραμόντων δὲ ἐς τὸ συμπόσιον τῶν ὁπλιτῶν, οἱ μὲν ἐξανίσταντο σὺν θορύβῳ καὶ δέει, ὁ δὲ τῶν ὁπλιτῶν λοχαγὸς ἐκέλευεν ἠρεμεῖν κατακλιθέντας, τὸν δὲ Σαλούϊον, ὡς εἶχε, τῆς κόμης ἐπισπάσας ὑπὲρ τὴν τράπεζαν ἐς ὅσον ἔχρηζε, τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμε, καὶ τοῖς ἔνδον αὖθις ἐκέλευεν ἀτρεμεῖν ὡς ἔχουσι, μὴ θορύβου γενομένου πάθοιεν ὅμοια. Οἱ μὲν δὴ καὶ οἰχομένου τοῦ λοχαγοῦ τεθηπότες, ἄναυδοι μέχρι βαθυτάτης νυκτὸς τῷ λοιπῷ τοῦ δημάρχου σώματι συγκατέκειντο. Δεύτερος δ' ἀνὴρ ἔθνησκε στρατηγὸς Μινούκιος, ἀρχαιρεσιάζων μὲν ἐν ἀγορᾷ· πυθόμενος δὲ ἐπιέναι τοὺς ὁπλίτας, ἀνεπήδησε, καὶ περιθέων ἔτι καὶ ἐννοούμενος ὅποι διαλάθοι, τὴν ἐσθῆτα ἐνήλλασσεν, ἔς τι τῶν ἐργαστηρίων ἐσδραμὼν, τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰ σημεῖα ἀποπέμψας. Οἱ δὲ, αἰδοῖ καὶ ἐλέῳ παραμένοντες, εὐμαρέστερον ἄκοντες ἐποίησαν τοῖς σφαγεῦσι τὸν στρατηγὸν εὑρεῖν.

XVIII. Ἄνναλιν, ἕτερον στρατηγὸν, τῷ παιδὶ μετιόντι ταμιείαν συμπεριθέοντα, καὶ τοὺς ψηφιουμένους παρακαλοῦντα, οἵ τε συνόντες φίλοι, καὶ οἱ τὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς φέροντες ἀπεδίδρασκον, πυθόμενοι προσγεγράφθαι τοῖς πίναξι τὸν Ἄνναλιν. Ὁ δὲ ἐς πελάτην ἑαυτοῦ τινα φυγὼν, ᾧ βραχὺ καὶ εὐτελὲς ἦν τέγος ἐν προαστείῳ, καὶ διὰ πάντα εὐκαταφρόνητον, ἐκρύπτετο ἀσφαλῶς· μέχρι τοὺς σφαγέας ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τὴν φυγὴν ἐς τὸν πελάτην ὑποτοπήσας, ὡδήγησεν ὑπὸ τὸ τέγος· καὶ παρὰ τῶν τριῶν ἀνδρῶν τήν τε οὐσίαν ἔλαβε τοῦ πατρὸς, καὶ ἐς ἀγορανομίαν ᾑρέθη. Ἀναλύοντα δὲ αὐτὸν ἐκ μέθης στρατιῶταί τι προσκρούσαντες, ἔκτειναν, οἳ καὶ τὸν πατέρα ἀνῃρήκεσαν. Θουράνιος δὲ, οὐ στρατηγῶν μὲν ἔτι, ἀλλ' ἐστρατηγηκὼς, πατὴρ δὲ νεανίου τὰ μὲν ἄλλα ἀκολάστου, δυναστεύοντος δὲ παρ' Ἀντωνίῳ, τοὺς λοχαγοὺς ἠξίου τὴν σφαγὴν ἐπισχεῖν οἱ πρὸς ὀλίγον, ἔστε αὐτὸν ὁ υἱὸς αἰτήσαιτο παρ' Ἀντωνίου. Οἱ δ' ἐπιγελάσαντες, ᾔτησεν, εἶπον, ἀλλ' ἐπὶ θάτερα. Καὶ συνεὶς ὁ πρεσβύτης, ἕτερον αὐτίκα βραχύτατον ᾔτει διάστημα, μέχρι οὗ τὴν θυγατέρα ἴδοι· ἰδὼν δὲ, ἐκέλευε μὴ μετασχεῖν τῶν πατρῴων, μὴ κἀκείνην ὁ ἀδελφὸς αἰτήσαιτο παρ' Ἀντωνίου. Συνέβη δὲ καὶ τῷδε, τὴν οὐσίαν ἐς αἰσχρὰ δαπανῆσαι, καὶ κλοπῆς ἁλόντι φυγεῖν ἐκ καταδίκης.

XIX. Κικέρων δὲ, ὃς μετὰ Γάϊον Καίσαρα ἴσχυσεν, ὅση γένοιτο ἂν δημαγωγοῦ μοναρχία, κατέγνωστο μὲν ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καὶ τῷ παιδὶ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ πᾶσιν οἰκείοις τε καὶ στασιώταις καὶ φίλοις. Φυγὼν δὲ ἐπὶ σκάφους, οὐκ ἔφερε τὴν ἀηδίαν τοῦ κλύδωνος, ἀλλὰ εἰς ἴδιον χωρίον, ὃ καθ' ἱστορίαν τοῦδε τοῦ πάθους εἶδον, ἀμφὶ Καπύην πόλιν τῆς Ἰταλίας, καταχθεὶς, ἠρέμει. Πλησιαζόντων δὲ τῶν ἐρευνωμένων (τοῦτον γὰρ δὴ φιλοτιμότατα πάντων Ἀντώνιός τε ἐζήτει, καὶ Ἀντωνίῳ πάντες), ἐς τὸ δωμάτιον αὐτοῦ κόρακες ἐσπτάντες ἔκλαζον, ἐπεγείροντες ἀπὸ τοῦ ὕπνου, καὶ τὸ ἱμάτιον ἀπέσυρον ἀπὸ τοῦ σώματος· ἕως οἱ θεράποντες, σημηνάμενοι τὸ γιγνόμενον εἶναι σύμβολον ἔκ του

convicturus. Quumque irrupissent armati in triclinium, assurgentibus omnibus metu perculsis, centurio jussit cæteros quietos recumbere; Salvium, ita ut erat, capillis correptum super mensam protraxit quantum opus erat, atque ita præciso capite familiares ejus jussit silere et loco manere, ita ut erant, immotos, ne excitato tumultu similia paterentur. Et illi post centurionis quoque abitum, attoniti, sine voce, in multam noctem cum trunco tribuni corpore accubuerunt. Proxime post hunc occisus est prætor Minucius, quum in foro comitia haberet. Is, ubi peti se ab armatis audivit, prosiliit, et discurrens ac latebras quærens, mutata veste in officinam quamdam se proripuit, dimissis apparitoribus cum insignibus; qui, dum pudore et miseratione moti cunctantur, imprudentes effecerunt, ut facilius inveniretur prætor a percussoribus.

XVIII. Alium prætorem, Annalem, dum una cum filio quæsturæ candidato ambit suffragia, amicorum cohors et lictores deseruerunt, postquam didicerunt et hujus nomen adscriptum in tabulis. Annalis ad quemdam ex suis clientibus fuga delatus, cui parvum ac vile tectum erat in suburbio, contemnendum omnibus modis, latebat in tuto : donec ipsius filius, rem suspicatus, percussores sub id tectum duxit, et a triumviris paterna bona ædilitatemque accepit. Quem a compotatione redeuntem ebrium, exorta rixa, iidem milites occiderunt, qui patrem ante occiderant. At Thoranius, non quidem prætor, sed prætorius, pater adolescentis alioquin perditi, qui tamen multum posset apud Antonium, centuriones orabat, tantisper cædem differrent, dum se filius ab Antonio expeteret. Illi ridentes, Petiit, inquiunt, sed in contrarium. Id ubi intellexit senex, iterum brevissimum postulavit spatium, donec vidisset filiam : quam, in conspectum adductam, monuit ne adiret paternorum bonorum hæreditatem, ne et ipsam frater expeteret ab Antonio. Et hic quoque dein dignum factis exitum invenit : turpiter profuso patrimonio, furti damnatus, solum vertere coactus est.

XIX. Cicero autem, qui post Cæsaris cædem regnaverat in concionibus, proscriptus est cum filio, et fratre, et filio fratris, et suæ factionis amicis omnibus et familiaribus. Hic quum in navicula fugam capessivisset, jactationem non ferens, in villam suam, quam mihi libuit ob hujus casus memoriam invisere, prope Capuam [*f.* Cajetam] delatus est. Ubi quum requiesceret, appropinquantibus qui eum quærebant (nam hunc præ cæteris Antonius et pro Antonio omnes summa cura perquirebant), in cubiculum ejus involantes corvi crocitatu e somno eum excitabant, et stragulam ei detrahebant de corpore; donec servi, intelligentes divinitus

θεῶν, ἐς φορεῖον ἐσθέμενοι τὸν Κικέρωνα, αὖθις ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἦγον διὰ λόχμης βαθείας λανθάνοντες. Πολλῶν δὲ ἀνὰ μέρη διαθεόντων τε καὶ πυνθανομένων, εἴ που Κικέρων ὀραθείη· οἱ μὲν ἄλλοι ἐπ' εὐνοίᾳ καὶ ἐλέῳ, πλεῖν αὐτὸν ἐξαναχθέντα, ἔλεγον, ἤδη· σκυτοτόμος δὲ, πελάτης Κλωδίου, πικροτάτου τῷ Κικέρωνι ἐχθροῦ γεγονότος, Λαίνᾳ τῷ λοχαγῷ σὺν ὀλίγοις ὄντι τὴν ἀτραπὸν ἔδειξεν. Ὁ δὲ ἐπέδραμέ τε, καὶ θεράποντας ἰδὼν πολὺ πλείους τῶν ἀμφ' αὐτὸν ὁρμῶντας ἐς ἄμυναν, στρατηγικῶς μάλα ἀνεβόησεν, Ἐσελθέτωσαν εἰς τὸ χωρίον οἱ περὶ οὐρὰν λοχαγοί. Τότε γὰρ οἱ μὲν θεράποντες ὡς ἐλευσομένων πλεόνων, κατεπλάγησαν.

XX. Ὁ δὲ Λαίνας, καὶ δίκην τινὰ διὰ τοῦ Κικέρωνός ποτε κατωρθωκὼς, ἐκ τοῦ φορείου τὴν κεφαλὴν ἐπισπάσας ἀπέτεμνεν, ἐς τρὶς ἐπιπλήσσων καὶ ἐκδιαπρίζων ὑπὸ ἀπειρίας· ἀπέτεμε δὲ καὶ τὴν χεῖρα, ᾗ τοὺς κατὰ Ἀντωνίου λόγους οἷα τυράννου συγγράφων, ἐς μίμημα τῶν Δημοσθένους, Φιλιππικοὺς ἐπέγραφεν. Ἔθεον δὲ οἱ μὲν ἐπὶ ἵππων, οἱ δὲ ἐπὶ νεῶν, αὐτίκα τὸ εὐαγγέλιον Ἀντωνίῳ διαφέροντες. Καὶ ὁ Λαίνας ἐν ἀγορᾷ προκαθημένῳ, τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα μακρόθεν ἀνέσειεν ἐπιδεικνύς. Ὁ δὲ ἥσθη τε μάλιστα, καὶ τὸν λοχαγὸν ἐστεφάνωσε, καὶ πλέοσι τῶν ἄθλων ἐδωρήσατο πέντε καὶ εἴκοσι μυριάσιν Ἀττικῶν δραχμῶν, ὡς μέγιστον δὴ τόνδε πάντων ἐχθρὸν καὶ πολεμιώτατόν οἱ γενόμενον ἀνελόντι. Ἡ κεφαλὴ δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἡ χεὶρ ἐν ἀγορᾷ τοῦ βήματος ἀπεκρέμαντο ἐπιπλεῖστον, ἔνθα πρότερον ὁ Κικέρων ἐδημηγόρει· καὶ πλείους ὀψόμενοι συνέθεον, ἢ ἀκροώμενοι. Λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τῆς διαίτης ὁ Ἀντώνιος τὴν κεφαλὴν τοῦ Κικέρωνος θέσθαι πρὸ τῆς τραπέζης, μέχρι κόρον ἔσχε τῆς θέας τοῦ κακοῦ. Ὧδε μὲν δὴ Κικέρων, ἐπί τε λόγοις ἀοίδιμος ἐς ἔτι νῦν ἀνὴρ, καὶ ὅτε ἦρχε τὴν ὕπατον ἀρχὴν ἐς τὰ μέγιστα τῇ πατρίδι γεγονὼς χρήσιμος, ἀνῄρητο· καὶ ἀνῃρημένος ἐνυβρίζετο. Ὁ δὲ παῖς ἐς τὴν Ἑλλάδα προαπέσταλτο ἐς Βροῦτον. Κόϊντος δὲ, ὁ τοῦ Κικέρωνος ἀδελφὸς, ἅμα τῷ παιδὶ καταληφθεὶς, ἐδεῖτο τῶν σφαγέων, πρὸ τοῦ παιδὸς αὐτὸν ἀνελεῖν· τὰ δὲ ἐναντία καὶ τοῦ παιδὸς ἱκετεύοντος, οἱ σφαγεῖς ἔφασαν ἀμφοτέροις διαιτήσειν, καὶ διαλαβόντες ἕτερον ἕτεροι κατὰ σύνθημα φονεῖς, ἀνεῖλον ὁμοῦ.

XXI. Ἰγνάτιοι δὲ, πατὴρ καὶ υἱὸς, συμφυέντες ἀλλήλοις, διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέθανον· καὶ αὐτῶν αἱ κεφαλαὶ μὲν ἀπετέτμηντο, τὰ δὲ λοιπὰ σώματα ἔτι συνεπέπλεκτο. Βάλβος τὸν υἱὸν, ἵνα μὴ βαδίζοντες ὁμοῦ φανεροὶ γένοιντο, προὔπεμψεν ἐς φυγὴν ἐπὶ θάλασσαν, καὶ μετ' ὀλίγον εἵπετο ἐκ διαστήματος. Ἐξαγγείλαντος δέ τινος, εἴτε ἐξ ἐπιβουλῆς, εἴθ' ὑπ' ἀγνοίας, τὸν υἱὸν συνειλῆφθαι, ἐπανῆλθε, καὶ τοὺς σφαγέας μετεπέμψατο. Συνέβη δὲ καὶ τὸν παῖδα ἀπολέσθαι ναυαγίῳ· οὕτω ταῖς τότε συμφοραῖς καὶ τὸ δαιμόνιον ἐπέκειτο. Ἀῤῥούντιος τὸν υἱὸν, οὐχ ὑφιστάμενον φεύγειν χωρὶς αὐτοῦ, μόλις ἔπεισεν ὡς νέον περισώζειν ἑαυτόν. Καὶ τόνδε μὲν ἡ μήτηρ ἐπὶ τὰς πύλας προὔπεμψε, καὶ ὑπέ-

illud missum esse ostentum, impositum lecticæ Ciceronem rursus deferrent ad mare per devia silvæ densissimæ. Multis vero passim discurrentibus, et percunctantibus nuncubi visus esset Cicero; alii, miserati virum et bene ei cupientes, respondebant, eum soluta navi jam ferri per mare : unus sutor, cliens Clodii, infensissimi quondam Ciceroni, callem indicavit Lænati centurioni, comitato paucis militibus : qui cursim insectatus, quum a multo pluribus, quam qui secum essent, stipatum eum vidisset ad propugnandum paratis, insigni strategemate usus, exclamavit : Properate centuriones, qui a tergo estis! Tum servi, quasi mox impares futuri, metu sunt cohibiti.

XX. Lænas, quamvis quondam Ciceronis patrocinio causam vicisset, attractum e lectica caput ejus, repetito ter ictu veluti serra præsecuit magis quam abscidit ob imperitiam. Manum quoque præcidit, qua contra Antonium tanquam tyrannum orationes illas scripserat, quas ad imitationem Demosthenicarum Philippicas inscripsit. Protinusque et terra per veredarios et mari per dromones Antonio lætissimus nuncius perfertur. Et mox Lænas eidem, in foro sedenti pro tribunali, e longinquo caput cum manu ostentavit quatiens. Antonius supra modum gravisus, centurionem coronavit, et ad statutum præmium eidem, ob maximum hunc et infensissimum omnium sibi inimicum sublatum, decies centena millia H S. adjecit. Caput Ciceronis cum manu diu pro rostris pependit, ubi prius concionari erat solitus : majorque tunc ad spectandum, quam prius ad audiendum, concursus fuit. Fertur etiam inter epulas caput Ciceronis mensæ impositum spectasse Antonius, donec eum satietas tam diri spectaculi cepisset. Ad hunc modum Cicero, vir eloquentiæ nomine nunc quoque laudatissimus, de patriaque sua in consulatu singulariter plane meritus, et occisus, et post necem contumeliis affectus est. Filius ejus jam ad Brutum in Græciam fuerat præmissus. Quintus vero, frater Ciceronis, comprehensus una cum suo filio, armatos orabat, ut se prius occiderent quam filium : at filius supplex rogabat contrarium. Percussores, compositoros se illorum controversiam, dicentes, seorsim utrumque divisis partibus aggressi, ambos eodem momento necaverunt ex composito.

XXI. Itidem Egnatii, pater filiusque, invicem complexi, uno ictu ceciderunt; et, præcisis amborum simul cervicibus, trunci adhuc in mutuo complexu hæserant. Balbus filium, quo magis fallerent separati, præmisit, ut ad mare profugeret; ipse ex modico intervallo secutus. Quumque a quodam, sive dolo, sive per errorem, audisset, comprehensum esse filium; reversus, ultro percussores accivit. Filio autem accidit, ut in mari periret naufragio. Ita fortuna quoque calamitates illorum temporum augebat. Aruntius filio, non sustinenti absque patre fugam capere, ægre persuasit, ut homo juvenis salutem suam vellet quærere. Hunc mater

στρεψεν ἵνα ἀνῃρημένον τὸν ἄνδρα θάψειε. Πυθομένη δὲ, καὶ τὸν υἱὸν ὑπὸ τῆς θαλάσσης διεφθάρθαι, λιμῷ διεχρήσατο ἑαυτήν. Αἵδε μὲν δὴ παίδων ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἔστων εἰκόνες.

XXII. Ἀδελφοὶ δὲ δύο ὁμοῦ προγραφέντες, οἷς ὄνομα ἦν Λιγάριοι, ἐκρύπτοντο ὑπὸ ἰπνῷ· μέχρι τῶν θεραπόντων αὐτοὺς ἀνευρόντων, ὁ μὲν αὐτίκα ἀνῃρέθη, ὁ δὲ ἐκφυγὼν, ἐπεὶ τὸν ἀδελφὸν ἔγνω διεφθαρμένον, ἔρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς γεφύρας ἐς τὸ ῥεῦμα. Καὶ, αὐτὸν ἁλιέων περισχόντων, ὡς οὐχ ἐναλάμενον, ἀλλὰ πεπτωκότα, ἐς πολὺ μὲν ἐφιλονείκει, καὶ ἑαυτὸν ἐς τὸ ῥεῦμα ἐώθει. Ἡσσώμενος δὲ τῶν ἁλιέων, περιεγίγνετο, καὶ, Οὐκ ἐμὲ, ἔφη, περισώζετε, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐμοὶ προγεγραμμένῳ συναπόλλυτε. Οἱ δὲ καὶ ὡς αὐτὸν οἰκτείραντες περιέσωζον, μέχρι τινὲς τῶν στρατιωτῶν, οἳ τὴν γέφυραν ἐτήρουν, ἰδόντες, ἐπέδραμόν τε, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμον. Ἑτέρων δὲ ἀδελφῶν ὁ μὲν αὑτὸν ἔρριψε κατὰ τοῦ ῥεύματος, καὶ θεράπων αὐτοῦ τὸ σῶμα ἀνεζήτει μέχρι πέμπτης ἡμέρας· εὑρὼν δὲ, ἔτι γνωρίζεσθαι δυναμένου, τὴν κεφαλὴν διὰ τὸ ἆθλον ἀπέκοψε. Τὸν δὲ ἕτερον, ἐν κοπρῶνι κρυπτόμενον, ἕτερος ἐμήνυσε θεράπων· καὶ οἱ σφαγεῖς εἰσελθεῖν μὲν ἀπηξίωσαν, δόρασι δὲ περικεντοῦντες ἐξήγαγον, καὶ, ὡς εἶχε, τὴν κεφαλὴν, οὐδὲ ἀπονίψαντες, ἀπέκοψαν. Ἕτερος δὲ, τοῦ ἀδελφοῦ συλλαμβανομένου, προσδραμὼν, ἀγνοίᾳ τοῦ καὶ αὐτὸς ἅμα ἐκείνῳ προγεγράφθαι, Ἐμὲ, ἔφη, κτείνατε πρὸ τούτου. Καὶ ὁ λοχαγὸς, ἔχων τὸ ἀκριβὲς ἀνάγραπτον, Εἰκότα ἀξιοῖς, ἔφη· σὺ γὰρ πρὸ τούτου γέγραψαι· καὶ εἰπὼν, κατὰ τὴν τάξιν ἔκτεινεν ἄμφω. Ταῦτα μὲν δὴ καὶ ἀδελφῶν δείγματα.

XXIII. Λιγάριον δὲ ἡ γυνὴ κρύπτουσα, μίαν ἐς τὸ ἀπόρρητον ἐπηγάγετο θεράπαιναν. Προδοθεῖσα δ' ὑπ' αὐτῆς, εἵπετο τῇ κεφαλῇ τοῦ ἀνδρὸς φερομένῃ, βοῶσα· Ἐγὼ τοῦτον ὑπεδεξάμην, τὰ δ' ὅμοια τοῖς ὑποδεξαμένοις ἐστὶν ἐπιτίμια. Καὶ οὐδενὸς αὐτὴν οὔτε ἀναιροῦντος, οὔτε μηνύοντος, αὐτάγγελος ἐς τοὺς ἄρχοντας ἦλθε καθ' ἑαυτῆς· κἀκείνων αὐτὴν διὰ τὴν φιλανδρίαν ὑπεριδόντων, ἑαυτὴν ἀπέκτεινε λιμῷ. Καὶ τῆσδε μὲν ἐνθάδε ἐπεμνήσθην, ὅτι τὸν ἄνδρα περισώζουσα ἀπετύγχανέ τε, καὶ συνεξήγαγεν ἑαυτήν. Ὅσαι δ' ἐπέτυχον τῆς φιλανδρίας, ἐν τοῖς περισωθεῖσι τῶν ἀνδρῶν ἀναγράψω. Ἕτεραι δὲ ἀθεμίστως ἐπεβούλευσαν τοῖς ἀνδράσι. Καὶ αὐτῶν ἐστιν, ἡ Σεπτιμίῳ μὲν ἐγεγάμητο, ὑπὸ δέ τινος Ἀντωνίῳ φίλου διεφθείρετο· ἐπειγομένη δὲ ἐκ μοιχείας εἰς γάμον, ἐδεήθη διὰ τοῦ μοιχεύοντος αὐτὴν Ἀντωνίου. Καὶ ὁ Σεπτίμιος αὐτίκα τοῖς πίναξι προσετέθη. Καὶ μαθὼν ἐκ τῆς γυναικὸς, ὑπ' ἀγνοίας τῶν οἴκοι κακῶν, ἔφευγεν. Ἡ δὲ, ὡς φιλοφρονουμένη, τὰς θύρας ἐπέκλεισε, καὶ ἐτήρει τὸν ἄνδρα, ἕως οἱ σφαγεῖς παρεγένοντο· καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας οἱ μὲν ἐκεῖνον ἀνῄρουν, ἡ δὲ ἔθυε γάμους.

XXIV. Σάλασσος δὲ, ἐκφυγών τε καὶ ἀπορούμενος, ἧκε μὲν ἐς πόλιν νυκτὸς, ὅτε μάλιστα ἔδοξεν ἀμβλύνεσθαι τὸ δεινόν. Πεπραμένης δὲ τῆς οἰκίας, μόνος

ad portam prosecuta, revertit domum, ut interemto marito justa persolveret. Aliquanto post, ubi didicit perisse in mari filium, ipsa quoque inedia vitam finivit. Hactenus filiorum bonorum atque malorum imagines proposui.

XXII. Duo fratres simul proscripti, quibus Ligariis nomen erat, latebant in fumario. Ubi quum aliquanto post deprehensi essent a servis, alter confestim occisus est: alter, elapsus, postquam fratrem periisse cognovit, de Tiberino ponte desiliit in fluvium: exceptusque a piscatoribus, quasi casu, non ultro decidisset, diu luctatus est, in flumen se ingerens. Quum vero nihil proficeret, illis vincentibus, Non me servatis, inquit, sed vos ipsos cum proscripto perditis. Sed illis tum quoque servare miserum pergentibus, milites quidam, pontis custodes, id conspicati, accurrerunt et obtruncarunt hominem. Aliorum fratrum alter præcipitavit se in fluvium: cujus corpus servus, quintam usque diem quæsitum, tandem invenit; et quoniam nondum omnino confusa erant oris lineamenta, caput abscidit, ut haberet præmium. Alter vero frater, in fimeto delitescens, ab alio servo est proditus: et percussores, dedignati eo descendere, hastis confixum extraxerunt, et, ita ut erat, caput ne ablutum quidem præciderunt. Alius, quum fratrem comprehendi videret, accurrit, nesciens se proscriptum pariter, exclamavitque, Me prius interficite! Tum centurio, qui proscriptorum seriem accurate scriptam ad manus habebat, Æquum postulas, inquit; nam tuum nomen ante hujus scriptum est: et cum dicto ambos interfecit ex ordine. Hæc fratrum exempla sunto.

XXIII. Ligarium vero uxor quum abdidisset, unica ancilla comitata noverat latebras: a qua prodita mulier, secuta est eos qui caput referebant, clamitans, Ego huic fui receptaculo: idem autem contra celatores propositum est præmium. Quumque nemo eam vel occideret vel indicaret, ipsa semet ad magistratus detulit: quibus pietatem erga conjugem dissimulanter ferentibus, se ipsam absumsit inedia. Quam ideo hoc loco memoravi, quod in servando marito frustrata est conatu suo, et superstes ei esse noluit: nam eas, quibus felix fuit hæc pietas, in elapsorum mentione referam. Aliæ conjuges nefarias maritis struxerunt insidias. Inter quas eminet uxor Septimii; quæ quum stupri consuetudinem haberet cum quodam Antonii amico, percuperetque ex adultera conjux ejus fieri, per adulterum egit cum Antonio: moxque Septimius adscriptus est sanguinariis tabulis. Quod ubi ille ex ipsa uxore didicit, ignarus probri domestici, fugam paravit. Sed illa, comiter blandiens, fores occlusit, et tantisper retinuit maritum, dum venirent percussores: eodemque die, cæso marito, novas celebravit nuptias.

XXIV. Salassus, urbe elapsus, deficiente aliquanto post consilio, noctu in Urbem rediit, quum videretur jam remissius periculum. Ibi quum ædes reperisset venditas, a

αὐτὸν ὁ θυρωρὸς τῇ οἰκίᾳ συμπεπραμένος ἐπέγνω, καὶ ἐς τὸ ἑαυτοῦ οἴκημα ὑπεδέχετο, καὶ κρύψειν ἐπηγγέλλετο, καὶ θρέψειν ἐξ ὧν ἐδύνατο. Ὁ δὲ τὴν γυναῖκά οἱ καλέσαι προσέταξεν ἐκ τῆς ἐκείνης οἰκίας. Ἡ δ', ὑποκριναμένη μὲν ἐλθεῖν ἐπείγεσθαι, δεδιέναι δ' ὡς ἐν νυκτὶ καὶ θεραπαίναις τὸ ὕποπτον, μεθ' ἡμέραν ἥξειν, ἔφη. Καὶ γενομένης ἡμέρας, ἡ μὲν τοὺς σφαγέας μετῄει, καὶ ὁ θυρωρὸς αὐτήν, ὡς βραδύνουσαν, ἐς τὴν οἰκίαν ἀπέτρεχεν ἐπείξων. Ὁ δὲ Σάλασσος, οἰχομένου τοῦ θυρωροῦ, δείσας ὡς ἐς ἐνέδραν ἀπιόντος, ἐς τὸ τέγος ἀναδραμών, ἐκαραδόκει τὸ γιγνόμενον. Ἰδὼν δέ, οὐ τὸν θυρωρόν, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα τοῖς σφαγεῦσιν ἡγουμένην, ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τέγους. Φούλβιον δέ, ἐς θεραπαίνης φυγόντα, παλλακευθείσης τε αὐτῷ καὶ ἀπηλευθερωμένης, καὶ προῖκα ἐς γάμον ἐπιλαβούσης, ἡ τοσάδε εὖ παθοῦσα προύδωκε, ζηλοτυπίᾳ τῆς μεθ' ἑαυτὴν τῷ Φουλβίῳ γεγαμημένης. Τοσάδε μὲν δὴ καὶ γυναικῶν πονηρῶν ὑποδείγματα γεγράφθω.

XXV. Στάτιος δὲ ὁ Σαυνίτης, πολλὰ Σαυνίταις ἐν τῷ συμμαχικῷ πολέμῳ κατειργασμένος, διὰ δὲ περιφάνειαν ἔργων καὶ διὰ πλοῦτον καὶ γένος ἐς τὸ Ῥωμαίων βουλευτήριον ἀνακεκλημένος, ὀγδοηκοντούτης ὢν ἤδη, καὶ διὰ πλοῦτον προγεγραμμένος, ἀνεπέτασε τὴν οἰκίαν τῷ τε δήμῳ καὶ τοῖς θεράπουσιν, ἐκφορεῖν ὅσα θέλοιεν, τὰ δὲ καὶ αὐτὸς διεῤῥίπτει· μέχρι κεκενωμένης ἐπικλείσας ἐνέπρησε, καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ πῦρ πολλὰ τῆς πόλεως ἄλλα ἐπενείματο. Καπίτων δέ, ἐς πολὺ τὰς θύρας ὑπανοίγων, τοὺς ἐσβιαζομένους καθ' ἕνα ἀνῄρει· ὑπὸ δὲ πολλῶν ἐπιβρισάντων εἷς ἀπέθανε, πολλοὺς ἀποκτείνας. Οὐετουλῖνος δὲ χεῖρα ἤθροισε πολλὴν ἀμφὶ τὸ Ῥήγιον, αὐτῶν τε τῶν προγεγραμμένων ἀνδρῶν, καὶ ὅσοι συνέφευγον αὐτοῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀκτωκαίδεκα πόλεων, αἳ τοῖς στρατοῖς ἐπινίκια ἐπηγγελμέναι πάνυ ἐδυσχέραινον. Τούσδε οὖν ἔχων ὁ Οὐετουλῖνος, ἀνῄρει τῶν λοχαγῶν τοὺς διαθέοντας· μέχρι, πεμφθέντος ἐπ' αὐτὸν στρατοῦ πλέονος, οὐδ' ὡς ἔληξεν, ἀλλ' ἐς Σικελίαν πρὸς Πομπήϊον, κρατοῦντά τε αὐτῆς, καὶ τοὺς φεύγοντας ὑποδεχόμενον, ἐπέρασεν. Εἶτα ἐπολέμει καρτερῶς, μέχρι πολλαῖς μάχαις ἡσσώμενος, τὸν μὲν υἱὸν καὶ ὅσοι τῶν προγεγραμμένων ἄλλοι συνῆσαν, ἐπὶ Μεσσήνης ἔπεμψεν· αὐτὸς δέ, ὡς εἶδε πορθμευόμενον ἤδη τὸ σκάφος, ἐμπεσὼν τοῖς πολεμίοις, κατεκόπη.

XXVI. Νάσων δὲ ὑπὸ ἐξελευθέρου, παιδικῶν οἱ γενομένου, προδοθείς, ἥρπασε παρά του τῶν στρατιωτῶν ξίφος· καὶ τὸν προδότην μόνον ἀποκτείνας, ἑαυτὸν τοῖς σφαγεῦσιν ὑπέσχε. Φιλοδέσποτος δὲ οἰκέτης τὸν κεκτημένον ἐπὶ λόφου ἐκάθισε, καὶ αὐτὸς ἐπὶ θάλασσαν ᾔει, μισθωσόμενος αὐτῷ σκάφος. Ἐπανιὼν δέ, κτεινόμενόν τε εἶδε τὸν δεσπότην, καὶ ἀποψύχοντος ἤδη, μέγα βοῶν, Ἐπίμεινον ἐς βραχύ, ὦ δέσποτα, εἶπε, καὶ κτείνει τὸν λοχαγὸν ἐμπεσὼν ἄφνω. Μετὰ δὲ ἐκεῖνον, ἑαυτὸν ἐπαναιρῶν, εἶπε τῷ δεσπότῃ, Παραμύθιον ἔχεις. Λεύκιος δέ, δύο πιστοτάτοις ἀπελευ-

solo janitore, qui una cum domo erat venditus, agnitus est; qui eum in suam cellam recepit, pollicitusque est latebras victumque pro facultatibus. Hunc tum Salassus jussit uxorem suam accire ex ipsius ædibus. Et mulier, cupidam se visendi mariti simulans, sed nocturnos metus causata et suspectam fidem ancillarum, venturam se, ubi illuxisset, promisit : luce vero facta, percussores petiit; et janitor procurrit, ut illam cunctantem urgeret. Salassus, post discessum janitoris veritus insidias, in summas ædes ascendit, exspectans quonam res esset evasura. Tum conspicatus, non janitorem, sed percussores adventantes, præeunte uxore, de tecto se præcipitavit. Fulvius, ad feminæ domum profugus, quam, dum serva ipsius esset, pro concubina habuerat, deinde libertate donatam et dotatam nuptum dederat, malam retulit pro tantis beneficiis gratiam; proditus a zelotypa, indigne ferente, quod semota se uxorem duxisset legitimam. Hæc pravarum mulierum exempla suffecerint.

XXV. At Statius [*f.* Papius] Samnis, cujus egregia opera Samnites bello sociali fuerant usi, ob virtutem et divitias ac genus deinde in amplissimum Romanorum ordinem adscitus, jamque octogenarius, proscriptus propter ipsas divitias, apertam domum populo et suis mancipiis diripiendam concessit, ultro et ipse multa jactans in publicum; tandemque exinanitam clausamque succendit, quo incendio et ipse et pars urbis conflagravit. Capito, per semiapertas fores, alium post alium ex percussoribus irrumpentem mactavit; postremo confertim irruentibus, a multis unus occisus est, qui prius multos occiderat. Vetulinus magnam manum circa Rhegium contraxit, partim ex proscriptis aliisque, qui cum his profugerant, partim ex illis XVIII urbibus militi destinatis in victoriæ præmium, quæ eam rem ferebant ægerrime. His igitur sibi adjunctis, centuriones discurrentes passim opprimebat; donec, majoribus copiis contra se missis, ne sic quidem ab incepto deterritus, egit cum Pompeio, Siciliam tunc obtinente, et receptaculum præbente fugientibus. Deinde bellum fortiter gessit : donec aliquot præliis victus, filio cum cæteris proscriptis Messanam præmisso, ipse, quum jam medium fretum tenere navim vidisset, irruens in hostes, concisus est.

XXVI. Naso vero, a liberto, quem in deliciis habuerat, proditus, uni ex militibus extorsit gladium, et, solo proditore mactato, jugulum præbuit percussoribus. Fidus autem quidam servus, postquam herum residere fecit in tumulo, ipse porro ad mare abiit, conducturus naviculam : in reditu vero superveniens occidentibus dominum, exspiranti jam inclamavit, Exspecta, paulisper, here! simulque centurionem aggressus, confecit : deinde sibi quoque manum inferens, Habes, inquit, solamen, here! Lucius duobus fidissimis libertis aurum dedit deferendum ad mare : qui

θέροις χρυσίον δοὺς, ἐπὶ θάλασσαν ᾔει· διαδράντων δὲ ἐκείνων ὑπέστρεψε, καταγιγνώσκων τοῦ βίου, καὶ ἑαυτὸν ἐμήνυσε τοῖς σφαγεῦσι. Λαβιηνὸς δὲ, ἐν ταῖς Σύλλα προγραφαῖς πολλοὺς τῶν τότε συλλαβών τε καὶ κτείνας, ἠδόξησεν ἄρα, εἰ μὴ τὰ ὅμοια γενναίως ἐνέγκοι· καὶ προελθὼν τῆς οἰκίας, ἐκαθέζετο ἐπὶ θρόνου, τοὺς σφαγέας περιμένων. Κέστιος δὲ ἐν χωρίοις παρὰ εὐνόοις θεράπουσιν ἐκρύπτετο· λοχαγῶν δ' ἀεὶ σὺν ὅπλοις ἢ κεφαλαῖς διαθεόντων, οὐκ ἔφερε τὸ μῆκος τοῦ φόβου, ἀλλ' ἔπεισε τοὺς θεράποντας ἅψαι πυράν, ἵνα ἔχοιεν λέγειν, ὅτι Κέστιον ἀποθανόντα θάπτοιεν. Καὶ οἱ μὲν, ἐνεδρευθέντες, ἧψαν· ὁ δὲ ἐσήλατο ἐς αὐτήν. Ἀπώνιος δὲ ἀσφαλῶς ἑαυτὸν ἐπικρύψας, οὐκ ἤνεγκε τὴν πονηρίαν τῆς διαίτης, ἀλλὰ προήγαγεν ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν σφαγήν. Ἄλλος ἐν φανερῷ καθῆστο ἑκὼν, καὶ, βραδυνόντων τῶν σφαγέων, ἀπήγξατο ἐν μέσῳ.

XXVII. Λεύκιος δὲ, ὁ Ἀσινίου τοῦ ὑπατεύοντος τότε πενθερὸς, φεύγων διὰ θαλάσσης, οὐ φέρων τοῦ χειμῶνος τὴν ἀηδίαν, ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν εἰς τὸ πέλαγος. Καὶ Σισίνιον δὲ οἱ διώκοντες, ὑποφεύγοντά τε, καὶ βοῶντα οὐ προγεγράφθαι, ἀλλὰ διὰ τὰ χρήματα ἐπιβουλεύεσθαι πρὸς αὐτῶν, ἐπὶ τὸν πίνακα ἀγαγόντες, ἀναγιγνώσκειν ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα ἐκέλευον, καὶ ἀναγιγνώσκοντα ἔκτειναν. Αἰμίλιος δὲ, ἀγνοῶν ὅτι προγέγραπται, διωκόμενον ἄλλον ἰδὼν, ἤρετο τὸν λοχαγὸν τὸν διώκοντα, τίς ὁ προγεγραμμένος εἴη. Καὶ ὁ λοχαγὸς, τὸν Αἰμίλιον γνωρίσας, Σὺ, κἀκεῖνος, εἶπε· καὶ τοὺς δύο ἀπέκτεινε. Κίλλων δὲ, ἐκ τοῦ βουλευτηρίου προϊὼν, καὶ Δέκιος, ἐπεὶ τοῖς πίναξιν ἐπύθοντο σφῶν τὰ ὀνόματα προσγεγράφθαι, οὔπω τινὸς ἐπιόντος αὐτοῖς, ἔφευγον ἀκόσμως διὰ πυλῶν, καὶ αὐτοὺς τοῖς ἀπαντῶσι τῶν λοχαγῶν αὐτὸς ὁ δρόμος ἐμήνυσεν. Ἰκέλιος δὲ, ὃς ἐπὶ Βρούτῳ τε καὶ Κασσίῳ δικάζων, Καίσαρος τοῖς δικαστηρίοις μετὰ στρατιᾶς ἐφεστῶτος, καὶ, τῶν ἄλλων δικαστῶν κρύφα τὴν καταδικάζουσαν φερόντων, μόνος τὴν ἀπολύουσαν ἤνεγκε φανερῶς, ἐκλαθόμενος τῆς μεγαλόφρονος ἐλευθεριότητος, νεκρὸν σῶμα ἐκκομιζόμενον ὑποστὰς, τοῖς φέρουσι συνεβάσταζε τὸ λέχος. Ἰδόντων δὲ τῶν φρουρούντων τὰς πύλας, ὅτι πλεονάζουσιν οἱ νεκροφόροι παρὰ τὸ σύνηθες ἑνὶ ἀνδρὶ, καὶ τοὺς μὲν φέροντας οὐχ ὑπονοούντων, τὸ δὲ λέχος ἐρευνωμένων, μὴ νεκρόν τις ὑποκρίνοιτο· οἱ νεκροφόροι τὸν Ἰκέλιον ἤλεγχον οὐχ ὁμότεχνον σφίσιν ὄντα, ἐπιγνωσθέντα τε οἱ σφαγεῖς ἀπέκτειναν.

XXVIII. Οὔαρος δ', ἀπελευθέρου προδιδόντος αὐτὸν, ἀπέδρα, καὶ ὄρος ἐξ ὄρους ἀμείβων, ἐς τὸ Μιντουρναίων ἕλος ἐνέπεσεν, ἔνθα ἑαυτὸν διαναπαύων ἡσύχαζε. Τῶν δὲ Μιντουρναίων ἐπὶ ζητήσει ληστηρίου τὸ ἕλος περιθεόντων, ἥ τε κόμη τοῦ δόνακος σαλευθεῖσα ἐνέφηνε τὸν Οὔαρον· καὶ ληφθεὶς, ἔλεγεν εἶναι λῃστής· καὶ ἐπὶ θανάτῳ καταδικαζόμενος, ἠνείχετο. Ὡς δὲ αὐτὸν ἔμελλον καὶ βασανιεῖν ἐς τοὺς συνεγνωκότας, οὐκ ἐνεγκὼν ἤδη τοῦτο, ὡς ἀπρεπέστερον, Ἀπαγορεύω, φησὶν, ὑμῖν, ὦ Μιντουρναῖοι, ὕπατόν με γεγενημένον,

postquam aufugerunt, reversus, animum despondit, et se ipse prodidit interfectoribus. Labienus, qui tempore Syllanæ proscriptionis multos comprehensos interemerat, turpe sibi nunc fore ducens, nisi parem casum generose pertulisset; pro foribus domus suæ in sella resedit, percussores opperiens. At Cestius, ruri apud benevolentes sibi servos latitans, quum videret centuriones continuo discurrentes cum armis et capitibus, paverem diutius non tulit : sed jussit servos rogum accendere, ut possent dicere, Sepeliri a se herum. Quod postquam illi, non sentientes dolum, fecerunt : ipse Cestius in ignem insiliit. Aponius in tuto latuerat : sed quod non ferret victus quotidiani miseriam, ultro, ut jugularetur, prodiit. Alius, in propatulo sedens, se occidendum præbebat; et, cunctantibus percussoribus, strangulavit se ipse in publico.

XXVII. Lucius vero is, qui Asinii tunc consulis socer erat, fugiens per mare, et offensus sævis tempestatibus, in medios fluctus desiliit. Sisinius, [*an* Cæsennius?] quum insectantes fugeret percussores, clamitans, se non esse proscriptum, sed propter pecunias strui sibi insidias, ad ipsas tabulas ab his adductus, et suum nomen legere jussus, dum legit, obtruncatus est. Æmilius, proscriptum se nesciens, conspicatus quemdam alium fugientem, ex centurione sciscitatus est, Quis hic proscriptus? Qui, agnoscens Æmilium, Tu atque ille, inquit : et ambos occidit. Cilo autem, et Decius, egressi curiam, ut resciverunt proscriptorum tabulæ nomina sua esse adjecta, priusquam quisquam eos aggrederetur, incondita trepidatione fugiebant per portam; quos cursus ipse centurionibus obviis prodidit. Icilius [*f.* Silicius] ille, qui, dum Brutus Cassiusque absentes postularentur in judicio, præsidente Cæsare cum exercitu, aliis judicibus clam atros calculos in urnam conferentibus, album solus palam tulerat, pristinæ nunc magnanimitatis et ingenuitatis immemor, funeri, quod efferebatur, subjecit humeros, atque ita cum aliis bajulabat sandapilam. Tum portæ custodes, conspicati numerum vespillonum uno viro majorem solito, nihil quidem de ipsis ferentibus suspicantes, tantum lectulum scrutati sunt, ne quis vivus efferretur pro mortuo. Sed ibi quum Icilius argueretur a sociis, quod non esset libitinarius, agnitus et interfectus est.

XXVIII. Varus, a liberto indicatus, aufugit; et postquam ex monte in montem oberraverat, ad Minturnensium tandem paludes delatus, ibi se abdidit, vires quiete paulisper reparaturus. Sed Minturnensibus per id ipsum tempus latronum receptacula perquirentibus, arundinum folia mota eum prodiderunt : comprehensusque Varus, latronem se aiebat; et ad supplicium damnatus, non recusavit quin duceretur. Sed ubi tormenta quoque intentari sibi vidit, ut profiteretur socios, id jam, ut inhonestius, non ferens : Denuncio vobis, inquit, Minturnenses, ne me consularem,

καὶ, ὃ τοῖς νῦν ἄρχουσι τιμιώτερόν ἐστι, προγεγραμμένον, μήτε βασανίζειν, μήτε ἀναιρεῖν ἔτι· εἰ γὰρ οὐκ ἔνι μοι διαφυγεῖν, ἄμεινον ὑπὸ τῶν ὁμοτίμων παθεῖν. Ἀπιστούντων δὲ τῶν Μιντουρναίων, καὶ τὸν λόγον ὑπονοούντων, λοχαγὸς ἐπέγνω διαθέων, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμε, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα τοῖς Μιντουρναίοις κατέλιπε. Λάργον ἕτεροι συνελάμβανον ἐν χωρίοις, οὐ Λάργον ἀλλ' ἕτερον διώκοντες· οἰκτείραντες δ' ὅτι μὴ ζητούμενος ἁλοίη, φεύγειν μεθῆκαν ἀνὰ τὴν ὕλην. Ὁ δὲ, ὑφ' ἑτέρων διωκόμενος, δρόμῳ τοὺς προτέρους κατέλαβε· καὶ, ὑμεῖς, ἔφη, με κτείνατε μᾶλλον, οἱ ἐλεήσαντες, ἵνα τὸν μισθὸν ἀντὶ τούτων ὑμεῖς φέρησθε. Ὁ μὲν δὴ ταύτην ἔδωκεν ἀμοιβὴν ἀποθνήσκων φιλανθρωπίας.

XXIX. Ῥοῦφος δὲ, ἔχων συνοικίαν περικαλλῆ, γείτονα Φουλβίας τῆς γυναικὸς Ἀντωνίου, πάλαι μὲν ἀξιούσῃ τῇ Φουλβίᾳ πρίασθαι τὴν οἰκίαν οὐ συνεχώρει, τότε δὲ καὶ δωρούμενος προεγράφη. Καὶ τὴν κεφαλὴν ὁ μὲν Ἀντώνιός οἱ προσφερομένην, οὐχ ἑαυτῷ προσήκειν εἰπὼν, ἔπεμψεν ἐς τὴν γυναῖκα· ἡ δὲ, ἀντὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐκέλευσεν ἐπὶ τῆς συνοικίας προτεθῆναι. Ἔπαυλιν ἕτερος εἶχε περικαλλῆ καὶ σύσκιον, ἄντρον τε καλὸν ἦν ἐν αὐτῇ καὶ βαθὺ, καὶ τάχα καὶ διὰ ταῦτα προὐγράφη. Ἔτυχε δὲ ἀναψύχων κατὰ τὸ ἄντρον καὶ αὐτῷ τῶν σφαγέων ἔτι μακρόθεν ἐπιθεόντων, θεράπων αὐτὸν ἐς τὸν μυχὸν τοῦ ἄντρου προπέμψας, ἐνέδυ τὸν τοῦ δεσπότου χιτωνίσκον, καὶ ὑπεκρίνετο ἐκεῖνος εἶναι καὶ δεδιέναι· καὶ τάχα ἂν ἐπέτυχεν ἀναιρεθεὶς, εἰ μὴ τῶν ὁμοδούλων τις ἐνέφηνε τὴν ἐνέδραν. Ἀναιρεθέντος δὲ ὧδε τοῦ δεσπότου ὁ δῆμος ἀγανακτῶν παρὰ τοῖς ἄρχουσι οὐκ ἐπαύετο, μέχρι τὸν μὲν ἐνδείξαντα κρεμασθῆναι, τὸν δὲ περισώσαντα ἐλευθερῶσαι ἐποίησεν. Ἀτέριον δὲ, κρυπτόμενον, θεράπων ἐμήνυσέ τε, καὶ, ἐλεύθερος αὐτίκα γενόμενος, ἀντωνεῖτο τοῖς παισὶν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ ἐνύβριζεν ἐπαχθῶς. Οἱ δὲ αὐτῷ πανταχῆ μετὰ σιγῆς εἵποντο κλαίοντες· ἕως ὁ δῆμος ἠγανάκτησε, καὶ οἱ τρεῖς αὐτὸν, ὡς πλεονάσαντα τῆς χρείας, ἀνεδούλωσαν τοῖς παισὶ τοῦ προγεγραμμένου. Περὶ μὲν δὴ τοὺς ἄνδρας τοιάδε ἐγίγνετο.

XXX. Ἥψατο δὲ καὶ ὀρφανῶν διὰ πλοῦτον ἡ τότε τύχη. Καὶ ὁ μὲν, ἐς διδασκάλου φοιτῶν, αὐτῷ παιδαγωγῷ συνανῃρέθη, τὸν παῖδα περισχομένῳ τε καὶ οὐ μεθιέντι. Ἀτίλιος δὲ, ἄρτι τὴν τῶν τελείων περιθέμενος στολὴν, ᾔει μὲν, ὡς ἔθος ἐστὶ, σὺν πομπῇ φίλων ἐπὶ θυσίας ἐς τὰ ἱερά. Ἄφνω δὲ ἐγγραφέντος αὐτοῦ τοῖς πίναξιν, οἱ φίλοι καὶ οἱ θεράποντες διεδίδρασκον· ὁ δὲ μόνος καὶ ἔρημος ἐκ δαψιλοῦς παραπομπῆς ἐς τὴν μητέρα ἐχώρει. Οὐ δεξαμένης δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἐκείνης ὑπὸ δέους, οὐκ ἀξιώσας ἔτι ἐς πεῖραν ἐλθεῖν ἑτέρου μετὰ μητέρα, ἐς ὄρος ἔφυγεν· ὅθεν ὑπὸ λιμοῦ ἐς τὰ πεδινὰ κατελθὼν, ἐλήφθη πρὸς ἀνδρὸς, λῃστεύειν τοὺς παροδεύοντας καὶ ἐπὶ ἔργῳ καταδεῖν εἰθισμένου. Οἷα δὲ παῖς ἐκ τρυφῆς τὸν πόνον οὐκ ἐνεγκὼν, ἐς τὴν ἀμα-

et, quod rerum nunc potentibus pluris est, proscriptum, vel torqueatis, vel necetis! Quod si enim evadere mihi non licet, præstat ut ab his mortem patiar, qui mihi dignitate pares sunt. Quum vero parum fidei verbis ejus haberent Minturnenses, et hæc ab eo fingi suspicarentur, centurio discursator supervenit, et agnito caput abscidit, relicto Minturnensibus trunco. Largus, per agros oberrans, incidit in quosdam, qui non ipsum, sed alium, persequebantur: qui, casum Largi miserantes, quod non quæsitus caperetur, dimiserunt cum, ut per sylvam profugeret. Quum vero mox exagitaretur ab aliis, recurrit ocius ad priores, vociferans, Vos me potius interficite, qui servatum voluistis miserum: vos malo præmium accipere. Hanc ille, moriturus, rependit his clementiæ gratiam.

XXIX. Rufus, quum insulam in Urbe, in vicinia Fulviæ, uxoris Antonii, haberet pulcherrimam, prius quidem eam vendere mulieri noluerat, tunc vero, ultro eidem dono offerens, tamen proscriptus est. Et caput ejus Antonius, ad se relatum, negans ad se pertinere, misit ad uxorem: quæ illud non in foro, sed ante insulam, jussit proponi. Villam alius habebat umbrosis arboribus amœnam et alioqui perpulchram, conjunctam speluncæ longo recessu opacæ, propter quam proscriptus creditur. Forte tum in sua spelunca frigus captabat, quum servus, procul conspicatus accurrentes percussores, in intimum specum eum abdidit, indutusque herilem tuniculam, se esse illum aiebat; ac metum quoque simulans plane fefellerat, ni ex conservis quidam prodidisset fraudem. Ita postquam necatus est dominus, populus, indigne ferens, non prius desiit magistratus obtundere, quam index ille in crucem actus, servator vero servus libertate donatus est. Aterium quoque latentem servus indicavit: moxque liberatus, quum proscripti bona liberi ejus sub hasta vellent emere, licitator æmulus ex adverso eis restitit, non sine contumeliis. Qui, silentio concoquentes dolorem, tantum ubique sequebantur eum cum lacrimis; donec, indignatione populi in illum coorta, a Triumviris, ut nimium insolens, rursus in servitutem addictus est liberis proscripti. Et hæc quidem virorum fata fuerunt.

XXX. Pervenit autem ejusdem mali contagium et ad pueros orbatos parentibus, ut eorum fortunæ præda fierent. Quorum unus, dum ad ludum literarium commeat, interfectus est una cum pædagogo, qui puerum complexu protegens divelli non potuerat. Atilius vero, qui tum primum virilem togam sumserat, sacrorum faciendorum causa ex more templa obibat, deducentibus amicis. Interim adscripto repente tabulis nomine adolescentuli, amici et servi diffugere: ipse desolatus, et a tam splendida modo pompa destitutus, ad matrem se contulit. Ac ne illa quidem admittente præ metu, post frustra imploratam matris misericordiam non ausus cuiquam alii se committere, in montem profugit: unde fame planitiem coactus descendere, a plagiario captus, et in ergastulum detrusus est. Inde puer delicatus, laborem non ferens, evasit in viam publicam,

ξιτὸν αὐταῖς χοινικίσι διέδρα, καὶ παροδεύουσι λοχαγοῖς ἑαυτὸν ἐμήνυσέ τε καὶ ἀνῃρέθη.

XXXI. Γιγνομένων δὲ τούτων, Λέπιδος ἐπὶ Ἴβηρσιν ἐθριάμβευε, καὶ προὐτέθη διάγραμμα οὕτως ἔχον· Ἀγαθῇ τύχῃ, προειρήσθω πᾶσι καὶ πάσαις, θύειν καὶ εὐωχεῖσθαι τὴν ἡμέραν τὴν παροῦσαν· ὃς δ' ἂν μὴ φαίνηται ταῦτα ποιῶν, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἔσται. Ὁ μὲν δὴ τὸν θρίαμβον ἐς τὰ ἱερὰ ἀνῆγε, παραπεμπόντων αὐτὸν ἁπάντων μετὰ σχήματος ἱλαροῦ καὶ γνώμης δυσμενοῦς. Τῶν δὲ προγεγραμμένων τὰ μὲν ἐν ταῖς οἰκίαις διεφορεῖτο· καὶ οὐ πολὺς ἦν ὁ τὰ χωρία ὠνούμενος, οἱ μὲν ἐπιβαρεῖν τοῖς ἠτυχηκόσιν αἰδούμενοι, καὶ οὐκ ἐν αἰσίῳ σφίσι τὰ ἐκείνων ἔσεσθαι νομίζοντες, οὐδὲ ἀσφαλὲς ὅλως χρυσίον ἢ ἀργύριον ἔχοντας ὁρᾶσθαι, οὐδὲ τὰς ἐπικτήσεις νῦν ἀκινδύνους, πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ ὄντα ἐπικίνδυνα. Μόνοι δὲ οἱ διὰ θρασύτητα προσιόντες, ἅτε μόνοι, βραχυτάτου πάμπαν ὠνοῦντο. Ὅθεν τοῖς ἄρχουσιν, ἐλπίσασιν ἐς τὰς τοῦ πολέμου παρασκευὰς τάδε ἀρκέσειν, ἐνέδει μυριάδων ἔτι δισμυρίων.

XXXII. Καὶ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον εἰπόντες, προὔγραφον χιλίας καὶ τετρακοσίας γυναῖκας, αἳ μάλιστα πλούτῳ διέφερον· καὶ αὐτὰς ἔδει, τὰ ὄντα τιμωμένας, ἐσφέρειν ἐς τὰς τοῦ πολέμου χρείας, ὅσην ἑκάστην οἱ τρεῖς δοκιμάσειαν. Ἐπέκειτό τε ταῖς ἀποκρυψαμέναις τι τῶν ὄντων, ἢ τιμησαμέναις κακῶς, ἐπιτίμια, καὶ τοῖς ταῦτα μηνύουσιν ἐλευθέροις τε καὶ δούλοις μήνυτρα. Αἱ δὲ γυναῖκες ἔκριναν, τῶν προσηκουσῶν τοῖς ἄρχουσι γυναικῶν δεηθῆναι. Τῆς μὲν δὴ Καίσαρος ἀδελφῆς οὐκ ἀπετύγχανον, οὐδὲ τῆς μητρὸς Ἀντωνίου· Φουλβίας δὲ, τῆς γυναικὸς Ἀντωνίου, τῶν θυρῶν ἀπωθούμεναι, χαλεπῶς τὴν ὕβριν ἤνεγκαν. Καὶ ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τὸ βῆμα τῶν ἀρχόντων ὠσάμεναι, διϊσταμένου τοῦ τε δήμου καὶ τῶν δορυφόρων, ἔλεγον, Ὁρτησίας ἐς τοῦτο προκεχειρισμένης· « Ὃ μὲν ἥρμοζε δεομέναις ὑμῶν γυναιξὶ τοιαῖσδε, ἐπὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν κατεφύγομεν· ὃ δὲ οὐχ ἥρμοζεν ὑπὸ Φουλβίας παθοῦσαι ἐς τὴν ἀγορὰν συνεώσμεθα ὑπ' αὐτῆς. Ὑμεῖς δ' ἡμᾶς ἀφείλεσθε μὲν ἤδη γονέας τε καὶ παῖδας καὶ ἄνδρας καὶ ἀδελφούς· ἐπικαλοῦντες, ὅτι πρὸς αὐτῶν ἠδίκησθε. Εἰ δὲ καὶ τὰ χρήματα προσαφέλοισθε, περιστήσετε εἰς ἀπρέπειαν ἀναξίαν γένους, καὶ τρόπων καὶ φύσεως γυναικείας. Εἰ μὲν δή τι καὶ πρὸς ἡμῶν, οἷον ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, ἠδικῆσθαί φατε, προγράψατε καὶ ἡμᾶς ὡς ἐκείνους. Εἰ δὲ οὐδένα ὑμῶν αἱ γυναῖκες οὔτε πολέμιον ἐψηφισάμεθα, οὔτε καθείλομεν οἰκίαν, ἢ στρατὸν διεφθείραμεν, ἢ ἐπηγάγομεν ἕτερον, ἢ ἀρχῆς ἢ τιμῆς τυχεῖν ἐκωλύσαμεν· τί κοινωνοῦμεν τῶν κολάσεων, αἱ τῶν ἀδικημάτων οὐ μετασχοῦσαι;

XXXIII. Τί δὲ ἐσφέρομεν, αἱ μήτε ἀρχῆς, μήτε τιμῆς, μήτε στρατηγίας, μήτε τῆς πολιτείας ὅλως, τῆς ὑμῖν ἐς τοσοῦτον ἤδη κακοῦ περιμαχήτου, μετέχουσαι; Ὅτι φατὲ πόλεμον εἶναι; Καὶ πότε οὐ γεγό-

sicut erat, compeditus, seque transeuntibus centurionibus prodidit; atque ita denique obtruncatus est.

XXXI. Dum hæc geruntur, Lepidus de Hispanis triumphavit, et edictum hujusmodi est propositum: Quod felix faustumque sit; edicitur universis, ut sacris atque epulis celebrent hunc diem: qui contra fecerit, inter proscriptos esto. Et ille quidem triumphalem pompam egit in templa; omnibus hilari specie, infenso animo, deducentibus. Proscriptorum vero ædes diripiebantur; prædia autem non multos inveniebant emtores, quod puderet alieno infortunio insultare, idque eo magis, quod inauspicata sibi hujusmodi lucra fore quisque putaret, ac ne tutum quidem esset omnino cum auro argentoque conspici, et adeo periculosum augere possessiones, ut ne præsentes quidem in tuto viderentur. Soli nonnulli, qui per audaciam accedere solebant, vilissimo pretio, quia soli erant, emebant. Unde accidit, ut Triumviris, qui hæc ad apparatum belli speraverant suffectura, in rem suam opus adhuc esset HS. octies millies.

XXXII. Id pro concione præfati Triumviri, edictum ediderunt; quo MCCC mulieres ditiores jubebantur bona sua profiteri, et in sumtus belli conferre pro Triumvirorum arbitrio. Si quæ aut celassent quidquam, aut non recte æstimassent, iis mulcta est decreta; indicibus vero horum, tam ingenuis, quam servis, præmium. Mulieres vero statuerunt, cognatas Triumvirorum deprecatrices adhibere. Ac sororem quidem Cæsaris facilem, itemque matrem Antonii, nactæ sunt. Sed a Fulviæ foribus, uxoris Antonii, repulsæ, moleste tulerunt eam contumeliam. Itaque progressæ in forum, per mediam turbam usque ad Triumvirorum penetrarunt tribunal, decedente tam plebe quam satellitibus: ibique, verba faciente Hortensia, ita disseruerunt: « Quod nos, tales mulieres, decebat, opis vestræ egentes, ad mulieres vestras confugimus: quod vero minime decuit passæ a Fulvia, coactæ sumus ejus importunitate forum uno agmine petere. Vos vero nobis jam parentes et liberos et maritos et fratres ademistis; uno omnium crimine, quod injuria ab eis sitis affecti. Quod si facultates etiam auferetis, adigetis nos ad ea, quæ nec genus nostrum, nec mores, nex sexum decent. Si a nobis, æque ac a viris, vos affectos injuria dicitis, nos quoque, sicut illos, proscribite! Quod si nemo vestrum a mulieribus hostis est judicatus; si non ædes cujusquam diruimus, non exercitum concidimus, aut alium exercitum contra vos duximus, si nemini, quominus magistratu honoreve potiretur, obstitimus; cur in pœnarum partem, expertes culpæ, vocamur?

XXXIII. « Cur tributa conferemus nos, quæ nec magistratus, nec dignitatem, nec præfecturas, nec partem omnino ullam tractationis reipublicæ, de qua jam usque eo mali depugnatis, vobiscum communem habemus? An,

νασι πόλεμοι; καὶ πότε γυναῖκες συνήνεγκαν; ἃς ἡ μὲν φύσις ἀπολύει παρὰ ἅπασιν ἀνθρώποις. Αἱ δὲ μητέρες ἡμῶν ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐσήνεγκάν ποτε ἅπαξ, ὅτε ἐκινδυνεύετε περὶ τῇ ἀρχῇ πάσῃ καὶ περὶ αὐτῇ τῇ πόλει, Καρχηδονίων ἐνοχλούντων. Καὶ τότε δὲ ἐσήνεγκαν ἑκοῦσαι, καὶ οὐκ ἀπὸ γῆς, ἢ χωρίων, ἢ προικὸς ἢ οἰκιῶν, ὧν χωρὶς ἀβίωτόν ἐστιν ἐλευθέραις, ἀλλ' ἀπὸ μόνων τῶν οἴκοι κόσμων, οὐδὲ τούτων τιμωμένων, οὐδὲ ὑπὸ μηνυταῖς ἢ κατηγόροις, οὐδὲ πρὸς ἀνάγκην ἢ βίαν, ἀλλ' ὅσον ἐβούλοντο αὐταί. Τίς οὖν καὶ νῦν ἐστιν ὑμῖν περὶ τῆς ἀρχῆς ἢ περὶ τῆς πατρίδος φόβος; Ἴτω τοίνυν ἢ Κελτῶν πόλεμος, ἢ Παρθυαίων, καὶ οὐ χείρους ἐς σωτηρίαν ἐσόμεθα τῶν μητέρων. Ἐς δὲ ἐμφυλίους πολέμους μήτε ἐσενέγκαιμέν ποτε, μήτε συμπράξαιμεν ὑμῖν κατ' ἀλλήλων. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ Καίσαρος ἢ Πομπηΐου συνεφέρομεν, οὐδὲ Μάριος ἡμᾶς, οὐδὲ Κίννας ἠνάγκασεν, οὐδὲ Σύλλας ὁ τυραννήσας τῆς πατρίδος· ὑμεῖς δὲ φατὲ καὶ καθίστασθαι τὴν πολιτείαν. »

XXXIV. Τοιαῦτα τῆς Ὁρτησίας λεγούσης, οἱ τρεῖς ἠγανάκτουν, εἰ γυναῖκες, ἀνδρῶν ἡσυχαζόντων, θρασυνοῦνταί τε καὶ ἐκκλησιάσουσι, καὶ τὰ δρώμενα τοῖς ἄρχουσιν ἐξετάσουσι, καί, τῶν ἀνδρῶν στρατευομένων, αὐταὶ οὐδὲ χρήματα ἐσοίσουσιν. Ἐκέλευόν τε τοῖς ὑπηρέταις ἐξωθεῖν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ βήματος· μέχρι, βοῆς ἔξωθεν ἐκ τοῦ πλήθους γενομένης, οἵ τε ὑπηρέται τὸ ἔργον ἐπέσχον, καὶ οἱ ἄρχοντες ἔφασαν ἐς τὴν ὑστεραίαν ἀνατίθεσθαι. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ, τετρακοσίας μὲν ἀντὶ χιλίων καὶ τετρακοσίων προὔγραφον ἀποτιμᾶσθαι τὰ ὄντα· τῶν δὲ ἀνδρῶν, πάντα τὸν ἔχοντα πλείους δέκα μυριάδων, ἀστὸν ὁμοῦ καὶ ξένον, καὶ ἀπελεύθερον, καὶ ἱερέα, καὶ πανταεθνῆ, μηδενὸς ἀφιεμένου, καὶ τούσδε μεθ' ὁμοίου φόβου τῶν ἐπιτιμίων, καὶ ὑπὸ μηνύμασιν ὁμοίοις· ἵνα πεντηκοστὴν μὲν τῶν ὄντων αὐτίκα δανείσαιεν αὐτοῖς, ἐνιαυτοῦ δὲ φόρον ἐς τὸν πόλεμον ἐσενέγκαιεν.

XXXV. Ἐκ μὲν δὴ τῶν προσταγμάτων τοιαῦτα Ῥωμαίους ἐπεῖχεν· ὁ δὲ στρατός, σὺν καταφρονήσει, χείρονα ἐποίουν. Ὡς γὰρ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τοιοῖσδε ἔργοις ἐν σφίσι μόνον τὸ ἀσφαλὲς ἐχόντων· οἱ μὲν αὐτοὺς ᾐτοῦντο τῶν δεδημευμένων οἰκίαν, ἢ ἀγρόν, ἢ ἔπαυλιν, ἢ ὅλον κλῆρον· οἱ δ' αὖ, παῖδας ἀνδράσι θετοὺς γενέσθαι· οἱ δὲ ἀφ' ἑαυτῶν ἕτερα ἔδρων, κτιννύντες τε τοὺς οὐ προγεγραμμένους, καὶ οἰκίας οὐδὲν ὑπαιτίων διαφοροῦντες· ὥστε καὶ τοὺς ἄρχοντας προγράψαι, τῶν ὑπάτων τὸν ἕτερον ἐπιστροφήν τινα ποιήσασθαι τῶν ὑπὲρ τὸ πρόσταγμα γιγνομένων. Ὁ δὲ τῶν μὲν ὁπλιτῶν ἔδεισεν ἅψασθαι, μὴ σφᾶς ἐφ' ἑαυτὸν παροξύνῃ· τῶν δὲ θεραπόντων τινάς, οἳ σχήματι στρατιωτῶν συνεξημάρτανον ἐκείνοις, λαβὼν ἐκρέμασε.

XXXVI. Καὶ τὰ μὲν ἐς τέλος τῶν συμφορῶν τοῖς προγεγραμμένοις ἀπαντῶντα, τοιάδε μάλιστα ἦν. Ὅσα δὲ ἐκ παραλόγου τισὶν ἐγίγνετο ἔς τε τὴν σωτηρίαν αὐτίκα, καὶ ἐς ἀξίωσιν ὕστερον, ἐμοί τε ἥδιον εἰπεῖν, καὶ τοῖς ἀκούουσιν ὠφελιμώτερον, ἐς μηδὲν ἀπο-

quia bellum instare dicitis? At quando defuerunt bella? Quando tributa a mulieribus exacta sunt, quæ sexus immunitatem habent communi jure gentium? Majorum quidem seculo, supra conditionem sexus, semel contribuerunt nostræ progenitrices, tum quum de universo imperio ac de ipsa patria, Pœnis prementibus, ageretur. Et tunc quidem contribuerunt ultro, idque non ex rusticis urbanisve prædiis, non ex dotalibus pecuniis, sine quibus non potest ingenuam vitam degere mulier; sed ex solo muliebri mundo, neque eo ad certum censum æstimato, positis indici præmiis, neque vi et necessitate imposita, sed quantum ipsis visum est. Nunc quid imperio timetis aut patriæ? Veniant Galli aut Parthi hostes; non erimus deteriores in tuenda patria nostris progenitricibus. Ad civilia vero bella absit ut vobis contribuamus, aut opem feramus, inter vosmet dimicantibus. Neque enim C. Cæsare aut Pompeio imperium obtinente exactiones ullas contulimus : nec Marius nobis, nec Cinna, hanc necessitatem imposuit : ne Sylla quidem, oppressor reipublicæ, quam vos constituere profitemini. »

XXXIV. Hæc Hortensiæ verba moleste tulere Triumviri : mulierum audaciam, viris cessantibus, usque conciones procedere, a magistratibus rationem reposcere; viris militiæ labores perferentibus, ipsas gravari pecuniæ sumtum facere. Itaque apparitoribus præcipiunt, ut per vim eas a tribunali submoveant. Sed mox exortus a circumstante multitudine clamor cohibuit apparitores; et Triumviri rem in crastinum differendam dixerunt. Posteroque die, pro mille-quadringentis, tantum quadringentarum bona ut censerentur proscripta sunt : edictumque, ut viri, quicunque in censu plus quadringentis millibus HS. haberent, cives, exteri, liberti, sacerdotes, cujuscunque gentis homines, nemine excepto, facultates suas profiterentur; propositis eisdem pœnis, si quis contra faceret, et indicibus eorum eisdem præmiis; ut eorum bonorum quinquagesimam statim partem ad usuram darent, et unius anni reditus quisque ad bellum contribueret.

XXXV. Hujusmodi calamitatibus quum Romani ex Triumvirorum mandato affligerentur, eodem tempore milites, imperia parum curantes, pejora etiam per se perpetrabant. Hi enim, quum scirent, in se solis sitam esse Triumvirorum, talia agentium, securitatem omnem, petebant ab illis alii domos proscriptorum, aut agros, aut villas, aut census integros, alii, ut ab opulentis civibus adoptarentur pro liberis : alii, non exspectato assensu magistratuum, occidebant non proscriptos, diripiebant ædes insontium, aliaque ejusdem generis multa patrabant. Eoque res devenit, ut a Triumviris quoque alter consulum jussus sit nimiam eorum corrigere licentiam. Qui, non ausus ipsos milites, ne eos in se irritaret, attingere, servos nonnullos, qui militari cultu cum illis peccare consueverant, comprehensos in crucem egit.

XXXVI. Et adhuc quidem exempla protulimus extremorum casuum, qui proscriptos magno numero oppresserunt. Quæ autem ex insperato aliis contigerunt, ut vel salvi evaderent, vel ad honores quoque deinde pervenirent; ea quoque memorare, cum mihi jucundius est, tum lecturis utilius,

κάμνοντας ἐλπίζειν περιέσεσθαι. Αἱ μὲν οὖν φυγαὶ τοῖς δυναμένοις ἦσαν ἐς Κάσσιον ἢ Βροῦτον ἢ ἐς Λιβύην ἐπὶ Κορνιφίκιον, καὶ τόνδε τῆς δημοκρατίας μεταποιούμενον. Ὁ δὲ πολλὸς ἐς Σικελίαν ᾔει, γειτονεύουσαν τῆς Ἰταλίας, καὶ Πομπηίου σφᾶς προθύμως ὑποδεχομένου. Λαμπροτάτην γὰρ δὴ σπουδὴν ἐς τοὺς ἀτυχοῦντας ὁ Πομπήϊος ἐν καιρῷ τότε ἔδειξε, κήρυκάς τε περιπέμπων, οἳ πάντας ἐς αὐτὸν ἐκάλουν, καὶ τοῖς περισώζουσιν αὐτοὺς ἐλευθέροις τε καὶ θεράπουσι προλέγων διπλάσια τῶν διδομένων τοῖς αἱροῦσι. Λέμβοι τε αὐτοῦ καὶ στρογγύλα ὑπήντα τοῖς πλέουσι, καὶ τριήρεις τοὺς αἰγιαλοὺς ἐπέπλεον, σημεῖά τε ἀνίσχουσαι τοῖς ἀλωμένοις, καὶ τὸν ἐντυγχάνοντα περισώζουσαι. Αὐτός τε τοῖς ἀφικνουμένοις ἀπήντα, καὶ ἐσθῆτος, αὐτίκα καὶ κατασκευῆς ἐμερίζετο· τοῖς δὲ ἀξίοις καὶ ἐς στρατηγίας ἢ ναυαρχίας ἐχρῆτο. Σπονδῶν τέ οἱ πρὸς τοὺς τρεῖς γιγνομένων ὕστερον, οὐ συνέθετο, πρὶν τούσδε τοὺς ἐς αὐτὸν διαφυγόντας ἐς ταύτας περιλαβεῖν. Ὁ μὲν δὴ χρησιμώτατος οὕτως ἀτυχούσῃ τῇ πατρίδι ἐγίγνετο, καὶ δόξαν ἐκ τοῦδε ἀγαθὴν, ἴδιον ἐπὶ τῇ πατρῴᾳ, καὶ οὐχ ἥσσονα τῆνδε ἐκείνης, προσελάμβανεν. Ἕτεροι δὲ ἑτέρως φυγόντες ἢ κρυπτόμενοι, μέχρι τῶν σπονδῶν, οἱ μὲν ἐν χωρίοις ἢ τάφοις, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἄστει, σὺν ἐπινοίαις οἰκτραῖς διεγένοντο. Φιλανδρίαι τε παράδοξοι γυναικῶν ὤφθησαν, καὶ παίδων ἐς πατέρας εὔνοιαι, καὶ θεραπόντων ὑπὲρ φύσιν ἐς δεσπότας. Καὶ τῶνδε ὅσα παραδοξότατα, ἀναγράψω.

XXXVII. Παῦλος, ὁ ἀδελφὸς Λεπίδου, τῶν λοχαγῶν αὐτὸν, ὡς ἀδελφὸν αὐτοκράτορος, αἰδουμένων, ἐπὶ ἀδείας ἐξέπλευσεν ἐς Βροῦτον, καὶ ἐς Μίλητον μετὰ Βροῦτον· ὅθεν οὐδὲ, εἰρήνης ὕστερον γενομένης, καλούμενος ἐπανελθεῖν ἠξίωσε. Λεύκιον δὲ, τὸν Ἀντωνίου θεῖον, ἡ Ἀντωνίου μήτηρ, ἀδελφὸν ὄντα, εἶχεν, οὐδ' ἐπικρύπτουσα· αἰδουμένων ἐς πολὺ καὶ τήνδε τῶν λοχαγῶν, ὡς μητέρα αὐτοκράτορος. Βιαζομένων δ' ὕστερον, ἐξέθορεν ἐς τὴν ἀγορὰν, καὶ προκαθημένῳ τῷ Ἀντωνίῳ μετὰ τῶν συνάρχων ἔφη· Ἐμαυτὴν, ὦ αὐτοκράτορ, μηνύω σοι Λεύκιον ὑποδεδέχθαι τε, καὶ ἔχειν ἔτι, καὶ ἕξειν, ἕως ἂν ἡμᾶς ὁμοῦ κατακάνῃς· τὰ γὰρ ὅμοια καὶ τοῖς ὑποδεδεγμένοις ἐπικεκήρυκται. Ὁ δὲ, αὐτὴν ἐπιμεμψάμενος, ὡς ἀδελφὴν μὲν ἀγαθὴν, μητέρα δὲ οὐκ εὐγνώμονα (οὐ γὰρ νῦν χρῆναι περισώζειν Λεύκιον, ἀλλὰ κωλύειν, ὅτε σου τὸν υἱὸν εἶναι πολέμιον ἐψηφίζετο), παρεσκεύασεν ὅμως Πλάγκον ὑπατεύοντα κάθοδον τῷ Λευκίῳ ψηφίσασθαι.

XXXVIII. Μεσσάλας δὲ, ἐπιφανὴς καὶ νέος, ἐς Βροῦτον ἔφυγε. Καὶ αὐτοῦ δείσαντες οἱ τρεῖς τὸ φρόνημα, προὔγραψαν οὕτως· Ἐπεὶ Μεσσάλαν ἀπέφηναν ἡμῖν οἱ προσήκοντες αὐτῷ μηδὲ ἐπιδημεῖν ὅτε Γάϊος Καῖσαρ ἀνῄρητο, ἐξῃρήσθω τῶν προγραφέντων ὁ Μεσσάλας. Ὁ δὲ τὴν μὲν συγγνώμην οὐκ ἐδέξατο· Βρούτου δὲ καὶ Κασσίου περὶ Θρᾴκην πεσόντων, καὶ τοῦ στρατοῦ πολλοῦ τε ἔτι ὄντος, καὶ ναῦς καὶ χρήματα καὶ ἐλπίδας ἔχοντος οὐκ ἀσθενεῖς, ἄρχειν σφῶν

ne quis unquam in rebus adversis despondeat animum, spemque salutis abjiciat. Igitur qui effugere poterant, ad Cassium profecti sunt, aut ad Brutum, aut in Africam ad Cornificium, qui pariter a partibus stabat reipublicæ. Sed plerique in Siciliam, Italiæ vicinam, se receperunt; ubi promtissime Pompeius profugos omnes excipiebat. Is enim egregium officium miseris commode tunc temporis præstitit; dimissis præconibus, qui omnes ad eum vocarent; propositoque servatoribus, cum ingenuis, tum servis, præmio duplo ejus quod percussores accipiebant. Lembos quoque et onerarias obviam mittebat navigantibus : triremesque oras legebant, attollentes signa errantibus, et servantes quotquot nancisci poterant. Et ipse Pompeius venientes excipiebat obvius, et vestes statim et utensilia eis impertiebat : idoneos vero præfecturis ornabat, tam pedestribus, quam navalibus : nec postea cum Triumviris fœdus iniit, nisi quo servati profugi simul continerentur. Sic ille duris temporibus optime de patria meritus, paternam laudem non minori propria cumulavit. Alii denique, quum variis modis, sive fuga, sive latebris, evasissent, partim in agrestibus tuguriis, aut sepulcris, partim in ipsa Urbe, continuo in metu misere vixerunt, donec pacatiora redierunt tempora. Et interim pietatis uxorum erga maritos, liberorumque erga parentes, mirifica exstiterunt documenta; imo servorum quoque erga dominos, supra quam fert ea conditio. Ex quibus nonnulla, quæ præ cæteris mira videntur, commemorabo.

XXXVII. Paulus, Lepidi frater, centurionibus eum reverenter, ut imperatoris sui fratrem, elabi conniventibus, securus ad Brutum navigavit : post cujus obitum Miletum se contulit, unde ne pace quidem facta, quamvis invitatus, redire dignatus est. Lucium vero, Antonii avunculum, soror nec dissimulanter apud se habuit, centurionibus et hanc diu reveritis, ut matrem imperatoris. Tandem quum illi pararent irrumpere, mulier in forum se proripuit, et sedenti pro tribunali cum collegis Antonio, Me ipsa, inquit, Imperator, indico, quæ Lucium apud me receptum habeo, et habebo, donec simul nos ambos interimas : quandoquidem eadem pœna indicta est recipientibus. Eam objurgans Antonius « Bonam quidem sororem esse, respondit, sed matrem parum piam : debuisse enim non nunc servare Lucium, sed tunc ei obstare, quum ipsius filium hostem judicaret : » effecit tamen, ut Plancus consul de illo restituendo referret.

XXXVIII. Messala, nobilis adolescens, quum ad Brutum fugisset, magnum ejus acremque animum timentes Triumviri, edictum tale proposuerunt : « Quoniam Messala, quemadmodum ex ipsius cognatis cognovimus, ne in Urbe quidem fuit, quum C. Cæsar occisus est, exemtus esto e proscriptorum numero. » At ille hac venia noluit uti. Deinde vero, postquam, Bruto Cassioque in Thracia cæsis, non contemnendæ illius exercitus reliquiæ, classe pecunia que ad bene sperandum subnixæ, ducem cum sibi opta

τὸν Μεσσάλαν αἱρουμένων, οὐκ ἀνασχόμενος, ἔπεισεν αὐτοὺς, ἐνδόντας ἐπιβαρούσῃ τῇ τύχῃ, μεταστρατεύσασθαι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀντώνιον. Οἰκειότερος δὲ ὢν Ἀντωνίῳ, συνῆν· μέχρι, κρατούσης Ἀντωνίου Κλεοπάτρας, ἐπιμεμψάμενος, ἐς Καίσαρα μετῆλθεν. Ὁ δὲ αὐτὸν ὕπατόν τε ἀπέφηνεν ἀντὶ αὐτοῦ Ἀντωνίου, ἀποχειροτονηθέντος ὅτε αὖθις ἐψηφίζετο εἶναι πολέμιος· καὶ περὶ Ἄκτιον ναυαρχήσαντα κατὰ τοῦ Ἀντωνίου, στρατηγὸν ἔπεμψεν ἐπὶ Κελτοὺς ἀφισταμένους καὶ νικήσαντι ἔδωκε θριαμβεῦσαι. Βίβουλος δὲ ἐσπείσατο ἅμα τῷ Μεσσάλᾳ, καὶ ἐναυάρχησεν Ἀντωνίῳ, διαλλαγάς τε πολλάκις Ἀντωνίῳ καὶ Καίσαρι ἐς ἀλλήλους ἐπόρθμευσε, καὶ στρατηγὸς ἀποδείχθη Συρίας ὑπὸ Ἀντωνίου· καὶ στρατηγῶν ἔτι αὐτῆς, ἀπέθανεν.

XXXIX. Ἀκίλιος δὲ ἔφευγε μὲν τῆς πόλεως λαθών· οἰκέτου δ' αὐτὸν ἐμφήναντος ὁπλίταις, τοὺς ὁπλίτας ἔπεισεν ἐλπίδι χρημάτων πλεόνων, πέμψαι τινὰς ἀπὸ σφῶν πρὸς τὴν γυναῖκα μετὰ συμβόλων, ὧν αὐτὸς ἐδίδου. Ἡ δὲ τοῖς ἐλθοῦσι τὸν κόσμον αὐτῆς ἅπαντα προθεῖσα, ἔφη, διδόναι μὲν, ὡς ἀντιδώσουσιν ἃ ὑπέσχοντο· οὐκ εἰδέναι δὲ, εἰ ἀντιδώσουσιν. Οὐ μὴν ἐψεύσθη τῆς φιλανδρίας· οἱ γὰρ ὁπλῖται καὶ ναῦν ἐμίσθωσαν τῷ Ἀκιλίῳ, καὶ προύπεμψαν ἐς Σικελίαν. Λέντουλος δὲ, ἀξιούσης αὐτῷ συμφεύγειν τῆς γυναικὸς, καὶ ἐς τοῦτο αὐτὸν ἐπιτηρούσης, οὐκ ἐθέλων αὐτὴν συγκινδυνεύειν ἑαυτῷ, λαθὼν ἔφυγεν ἐς Σικελίαν. Στρατηγὸς δὲ ἀποδειχθεὶς ὑπὸ Πομπηίου, ἐσήμηνεν, ὅτι σώζοιτο καὶ στρατηγοίη. Ἡ δ' ὅποι γῆς ἐστιν ὁ ἀνὴρ ἐπιγνοῦσα, τὴν μητέρα φυλάσσουσαν ἐξέφυγε καὶ ᾔει, σὺν θεράπουσιν δύο· μεθ' ὧν ὥδευεν ἐπιμόχθως καὶ εὐτελῶς, οἷα θεράπαινα, μέχρι διέπλευσεν ἐς Μεσσήνην ἀπὸ Ῥηγίου περὶ ἑσπέραν. Καὶ οὐ δυσχερῶς τὴν στρατηγίδα σκηνὴν μαθοῦσα, εὗρε τὸν Λέντουλον οὐχ οἷα στρατηγὸν, ἀλλ' ἐν χαμευνίῳ καὶ κόμῃ καὶ διαίτῃ πονηρᾷ, πόθῳ τῆς γυναικός.

XL. Ἀπουληίῳ δὲ ἠπείλησεν ἡ γυνὴ καταμηνύσειν αὐτὸν, εἰ μόνος φεύγοι. Καὶ ὁ μὲν ἄκων αὐτὴν ἐπήγετο· συνήνεγκε δὲ ἐς τὴν φυγὴν αὐτῷ τὸ ἀνύποπτον, ἅμα γυναικὶ καὶ θεράπουσι καὶ θεραπαίναις ὁδεύοντι φανερῶς. Ἄντιον δὲ ἡ γυνὴ στρωματοδέσμῳ κατείλησε, καὶ ἐπέθηκε τοῖς μισθοῦ φέρουσι, καὶ διήνεγκεν ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐπὶ θάλασσαν, ὅθεν ἔφυγεν ἐς Σικελίαν. Ῥηγῖνον δὲ ἡ γυνὴ νυκτὸς ἐς ὑπόνομον λυμάτων καθῆκεν, ἐς ὃν ἡμέρας οὐχ ὑποστάντων ἐμβῆναι τῶν ὁπλιτῶν διὰ δυσοσμίαν, νυκτὸς ἄλλης εἰς ἀνθρακέα ἐσκεύασε, καὶ ὄνον ἄνθρακας φέροντα ἐλαύνειν ἔδωκεν· αὐτὴ δὲ ἐκ βραχέος διαστήματος ἡγεῖτο, φορείῳ φερομένη. Τῶν δὲ ἀμφὶ τὰς πύλας ὁπλιτῶν τινος τὸ φορεῖον ὑπονοήσαντός τε καὶ ἐρευνωμένου, δείσας ὁ Ῥηγῖνος ἐπέδραμε· καὶ, ὡς ὁδῷ χρώμενος, ἠξίου τὸν ὁπλίτην φείδεσθαι γυναικῶν. Ὁ δὲ αὐτὸν ὡς ἀνθρακέα μετ' ὀργῆς ἀμειβόμενος, ἐγνώρισεν (ἐστρατεύετο γὰρ ὑπ' αὐτῷ ποτε ἐν Συρίᾳ), καὶ, Ἄπιθι χαίρων, εἶπεν, αὐτοκράτορ· τοῦτο γάρ μοι προσήκει καὶ νῦν καλεῖν σε. Κοπώνιον

runt, detrectans illum honorem Messala, persuasit eis, ut fortunæ prægravanti cedentes, transirent ad militiam Antonii. Et Antonio posthac familiariter adhæsit, donec offensus, quod Cleopatræ imperio totus ille se permitteret, migravit ad Cæsarem. A quo consul in ipsius Antonii locum suffectus, quando ille iterum hostis judicatus est, navali quoque prælio ad Actium inter duces fuit Cæsaris contra Antonium. Ac deinde contra Gallos rebelles missus, victor triumphum meruit. Bibulus quoque simul cum Messala in gratiam receptus est; et, classi dein præfectus ab Antonio, conditionum pacis inter Antonium Cæsaremque sæpius fuit internuncius; denique Syriæ provinciæ ab Antonio præfectus, in Syria mortuus est.

XXXIX. Acilius, ex Urbe profugus, a servo indicatus militibus, persuasit eis majore præmio proposito, ut aliquot ex ipsis cum symbolo, quod eis tradebat, ad uxorem mitterent. Illa, venientibus omnem suum mundum proferens, ait, « se eis hæc dare, ut quod polliciti sint recipiat, quamvis dubitet, an receptura sit. » Neque tamen fefellit eam sua pietas : nam milites navim etiam conduxerunt Acilio, in qua deduxerunt eum in Siciliam. Lentulus, quum observaretur ab uxore, ne sine ea profugeret, nolens illam periculi comitem, clam aufugit in Siciliam. Ibi prætor a Pompeio factus, uxorem per literas certiorem fecit de salute simul et honore. Quæ postquam ubi terrarum esset maritus cognovit, frustrata matris custodiam, cum duobus servulis, vili cultu victuque, quasi et ipsa ancilla, iter laboriosum peregit; donec a Rhegio Messanam transfretavit sub vesperam. Ubi haud difficulter invento prætorio, reperit Lentulum non prætoris habitu, sed in cubili humi strato squalidum, promisso capillitio, et misero victu, affligentem se uxoris desiderio.

XL. Apuleio interminata est uxor, indicaturam se eum, si solus fugeret : atque ita invitus uxorem secum duxit. Eique id ipsum ad evitandam fugæ suspicionem profuit, quod uxore, servis, ancillis comitatus, per publicam viam iter institueret. Antium uxor, stragulis involutum et bajulis impositum e domo ad mare curavit transportandum; unde in Siciliam profugit. Rheginum vero sua conjux noctu primum in cloacæ colluviem demissum, ubi sequenti die propter fœtorem tutus fuit a militibus, altera nocte induit habitu carbonarii, jussitque ut asinum carbonibus onustum præ se ageret; ipsa non longo intervallo in lectica præcedebat. Quumque ad portam miles quidam, suspicione motus, lecticam scrutaretur, Rheginus timens acceleravit gradum, et, veluti forte hac via delatus, monuit militem, ne molestus esset mulieribus. Ille primum, ut carbonario, irate respondit : mox autem agnito (militarat enim sub eo in Syria), Perge, inquit, lætus, Imperator! sic enim te a me nunc quoque decet appellari. Coponio vitam uxor impetravit ab

δὲ τὸ γύναιον ᾔτησε παρὰ Ἀντωνίου, σώφρων μὲν οὖσα τέως, ἀτυχήματι δὲ τὸ ἀτύχημα ἰωμένη.

XLI. Γέταν δὲ ὁ υἱὸς ἐν εὐρυχώρῳ τῆς οἰκίας ἔδοξε καίειν, ὡς ἀπαγξάμενον· καὶ λαθὼν ἐν ἀγρῷ νεωνήτῳ κατέλιπεν, ἔνθα ὁ πρεσβύτης μεταμορφῶν ἑαυτὸν, ἐπεδήσατο διφθέραν ἐς τὸν ἕτερον ὀφθαλμόν. Καὶ τῶν σπονδῶν γενομένων, ἔλυσε τὴν διφθέραν, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ὑπὸ τῆς ἀργίας δεδαπάνητο. Ὄππιον δὲ ὁ υἱὸς, ὑπὸ γήρως ἀσθενεστάτου μένειν ἐθέλοντα, ἔφερεν ἐπὶ τοῦ σώματος, ἕως ἐξήγαγέ τε διὰ τῶν πυλῶν· καὶ τολοιπὸν μέχρι Σικελίας ἄγων ἢ φέρων ἐκόμισεν, οὐδενὸς ἄρα τὸ σχῆμα ὑπονοήσαντος, ἢ ἐνυβρίσαντος· οἷόν που καὶ τὸν Αἰνείαν γράφουσιν αἰδέσιμον τοῖς πολεμίοις γενέσθαι, φέροντα τὸν πατέρα. Καὶ τὸν νεανίαν ὁ δῆμος ἐπαινῶν ὕστερον, ἀπέφηνεν ἀγορανόμον· δεδημευμένης δ' αὐτῷ τῆς οὐσίας οὐκ ἔχοντι τῆς ἀρχῆς τὸ δαπάνημα, οἵ τε χειροτέχναι τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν ἀμισθὶ συνειργάσαντο, καὶ τῶν θεωμένων ἕκαστος ἐπὶ τὴν ὀρχήστραν ὅσον ἐβούλετο νόμισμα ἐῤῥίπτει, ἕως τὸν ἄνδρα κατεπλούτισαν. Ἀῤῥιανοῦ δὲ καὶ ἐν τῇ στήλῃ κεκόλαπτο ἐκ διαθηκῶν· Τὸν ἐνθάδε κείμενον υἱὸς, οὐ προγραφεὶς, προγραφέντα ἔκρυψέ τε καὶ συνέφυγε καὶ περιέσωσε.

XLII. Μετέλλω δὲ ἤστην, υἱός τε καὶ πατήρ· καὶ αὐτοῖν ὁ μὲν πατὴρ στρατηγῶν Ἀντωνίῳ περὶ Ἄκτιον, αἰχμάλωτος ἑάλω, καὶ ἠγνοεῖτο· ὁ δὲ υἱὸς τῷ Καίσαρι συνεστρατεύετο, καὶ ἐστρατηγήκει καὶ ὅδε περὶ τὸ Ἄκτιον. Ἐν δὲ Σάμῳ διακρίνοντι τῷ Καίσαρι τοὺς αἰχμαλώτους, ὁ μὲν παῖς συνήδρευεν· ὁ δὲ πρεσβύτης ἤγετο, κόμης τε ἔμπλεως καὶ δύης καὶ ῥύπου, καὶ τῆς ἐκ τῶνδε μεταμορφώσεως. Ὡς δὲ ἐν τῇ τάξει τῶν αἰχμαλώτων ὑπὸ τοῦ κήρυκος ἀνεκλήθη, ἀνέθορεν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ συνεδρίου, καὶ μόλις ἐπιγνοὺς τὸν πατέρα, ἠσπάζετο σὺν οἰμωγῇ. Ἐπισχὼν δέ ποτε τοῦ θρήνου, πρὸς τὸν Καίσαρα ἔφη· Οὗτος μέν σοι πολέμιος γέγονεν, ὦ Καῖσαρ, ἐγὼ δὲ σύμμαχος· καὶ χρὴ τοῦτον μέν σοι δοῦναι δίκην, ἐμὲ δὲ γέρας εὑρέσθαι. Αἰτῶ δή σε, τὸν πατέρα σώζειν δι' ἐμὲ, ἢ δι' ἐκεῖνον ἐμὲ συγκατακανεῖν. Οἴκτου δὲ ἐξ ἁπάντων γενομένου, μεθῆκε σώζεσθαι τὸν Μέτελλον ὁ Καῖσαρ, καίτοι πολεμιώτατον αὐτῷ γενόμενον, καὶ δωρεῶν πολλῶν, εἰ μεταθοῖτο πρὸς αὐτὸν ἀπ' Ἀντωνίου, πολλάκις ὑπεριδόντα.

XIII. Μάρκον δὲ οἱ θεράποντες σὺν εὐνοίᾳ καὶ τύχῃ πάντα τὸν τῆς προγραφῆς χρόνον διεφύλαξαν ἔνδον ἐπὶ τῆς οἰκίας· μέχρι, τῆς ἀδείας δοθείσης, ὁ Μάρκος ἐξῄει τῆς οἰκίας ὡς ἀπὸ φυγῆς. Ἵρτιος δὲ, σὺν τοῖς οἰκέταις ἐκφυγὼν τῆς πόλεως, διώδευε τὴν Ἰταλίαν, ἐκλύων τε δεσμώτας, καὶ συνάγων τοὺς ἀποδιδράσκοντας, καὶ πολίχνια δῃῶν, ὀλίγα πρῶτον, εἶτα καὶ μείζω, μέχρι χειρὸς ἱκανῆς ἐκράτησε, καὶ τὸ Βρεττίων ἔθνος ἐχειρώσατο· καὶ στρατοῦ πεμφθέντος ἐπ' αὐτὸν, ἐς Πομπήϊον μεθ' ὅσων εἶχε διέπλευσε. Ῥεστίωνι δὲ, οἰομένῳ μόνῳ φεύγειν, οἰκέτης εἵπετο λαν-

Antonio, pudica hactenus, sed tunc malum malo medicans.

XLI. Getam filius in area domus se finxit exurere, quasi præfocatum laqueo : qui dolus ubi successit, ruri, quod nuper emerat, eum reliquit. Ibi senex, quo mutaret oris speciem, pelliculam inducit alteri oculo : deinde pace reddita, amota pellicula, oculus longo otio redditus erat inutilis. Oppium, propter ætatem decrepitam fugere nolentem, filius sublatum humeris ex Urbe extulit; indeque in Siciliam cum eo, modo manu ducens, modo cervice bajulans senem, pervenit; nemine vel speciem eam suspectam habente, vel molestante : quemadmodum et Æneas, patrem gestans, reverendus hostibus fuisse perhibetur. Juveni populus postea, in pietatis præmium, ædilitatem detulit : et quia, publicatis bonis, non erat unde ludos ederet, opifices juverunt eum gratuitis operis, et ex spectatoribus quisque quot libuit nummos in orchestram conjecit, ita ut homo inde ditatus sit. Arrianus testamento mandavit incidi suo sepulcro : « Hic situs est, quem, proscriptum, filius non proscriptus celavit, fugæque comes et salutis auctor fuit. »

XLII. Metelli duo fuere, pater et filius. Pater, Actiaco bello dux Antonianarum partium, captus fuit, nec agnitus : filius eodem bello Cæsarem erat secutus, et sub illo pariter ipse ordines duxerat. Sami quum Cæsar captivos inspiceret, filius in ejus consessu aderat : productus est senex promissa coma, ærumnis confectus, et reliquis deformatus sordibus. Ut vero ex ordine, quo inter captivos stabat, per præconem nominatim citatus est, filius e consessu prosiliit, vixque agnitum patrem cum lamento complexus est. Cohibito deinde fletu : Tibi Cæsar, inquit, hic hostis fuit, ego socius. Hic pœnam meretur, ego præmium. Postulo igitur, ut aut patrem propter me serves incolumem, aut propter illum me simul interimas. Quumque omnibus mota esset miseratio, Cæsar servari Metellum permisit, quamvis sibi infensissimum : qui multis sæpe muneribus, ut ad illum ab Antonio deficeret, invitatus, cum contemtu eum semper rejecerat.

XLIII. Marcum servi, pietatem eorum fortuna juvante, per totum proscriptionis tempus domi suæ servarunt; donec, securitate reddita, sic ex ædibus suis prodiit, quasi ab exilio. Hirtius, cum famulis elapsus ex urbe, obibat Italiam, vinctos solvendo et colligendo fugitivos; vastans oppida parva primum, mox majora etiam; donec, valida manu comparata, subegit Brutios. Misso deinde contra eum exercitu, cum suis ad Pompeium trajecit. Restionem, solum, ut putabat, fugientem, servus clam secutus est, vernacu-

θάνων, ἀναθρεπτὸς μὲν αὐτοῦ Ῥεστίωνος, καὶ πολλὰ πρότερον εὖ παθὼν, διὰ δὲ μοχθηρίαν ὕστερον ἐστιγμένος. Ἀναπαυομένῳ δὲ ἐν ἕλει τῷ Ῥεστίωνι ἐπιστὰς ὁ θεράπων, ἐξέπληξε μὲν αὐτίκα ὀφθείς· δεδοικότι, δὲ ἔφη, Οὐ τῶν παρόντων στιγμάτων αἰσθάνεσθαι μᾶλλον, ἢ μνημονεύειν τῶν πρότερον εὐργετημάτων. Καὶ, αὐτὸν εἴς τι σπήλαιον ἀναπαύσας, εἰργάζετο, καὶ τροφὰς αὐτῷ συνέλεγεν ὡς ἐδύνατο. Ὑπονοίας δέ τινος ἀμφὶ τὸ σπήλαιον τοῖς ἐγγὺς ὁπλίταις περὶ τοῦ Ῥεστίωνος γενομένης, καὶ χωρούντων ἐπ' αὐτὸν, ὁ οἰκέτης εἵπετο συνεὶς, καί τινα πρεσβύτην προοδεύοντα προδραμὼν ἀπέκτεινε, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμεν. Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν ὁπλιτῶν, καὶ ὡς ἀνδροφόνον ὁδοιπόρου περισχόντων· Ῥεστίωνα, ἔφη, ἔκτεινα, τὸν ἐμαυτοῦ δεσπότην, τάδε μοι τὰ στίγματα ἐγχαράξαντα. Οἱ μὲν δὴ, τὴν κεφαλὴν αὐτὸν ἀφελόμενοι διὰ τὸ γέρας, ἠπείγοντο μάτην ἐς τὸ ἄστυ· ὁ δὲ, τὸν δεσπότην ἀναστήσας, διέπλευσεν εἰς Σικελίαν.

XLIV. Ἄππιον δὲ ἀναπαυόμενον ἐν ἐπαύλει, τῶν ὁπλιτῶν ἐπιθεόντων, οἰκέτης τὴν ἑαυτοῦ ἐσθῆτα ἐνέδυσε, καὶ αὐτὸς εἰς τὴν εὐνὴν οἷα δεσπότης ἀνακλιθεὶς, ἑκὼν ἀπέθανεν ἀντὶ τοῦ δεσπότου, παρεστῶτος ὡς οἰκέτου· Μενηνίου δὲ τὴν οἰκίαν καταλαβόντων ὁπλιτῶν, θεράπων ἐς τὸ τοῦ δεσπότου φορεῖον ἐνέβη, καὶ ὑπὸ τῶν ὁμοδούλων συνεργούντων ἐξεφέρετο· ἕως ὅδε μὲν, ὡς Μενήνιος, ἑκὼν ἀνῄρητο, Μενήνιος δὲ ἐς Σικελίαν διέφυγεν. Ἰούνιον δὲ ἀπελεύθερος αὐτοῦ Ἰουνίου, Φιλήμων, οἰκίαν κεκτημένος λαμπρὰν, ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τῆς οἰκίας ἔκρυψεν ἐν λάρνακι, ἃς ἀπὸ σιδήρου ἐς χρημάτων ἢ βιβλίων ἔχουσι φυλακήν· καὶ νυκτὸς ἔτρεφε μέχρι τῶν σπονδῶν. Ἕτερος δὲ ἀπελεύθερος, τάφον δεσπότου φυλάσσων, τὸν δεσπόσυνον προγραφέντα ἐφύλασσεν ἐν τῷ τάφῳ μετὰ τοῦ πατρός. Λουκρήτιος, ἀλώμενος σὺν δυσὶ θεράπουσιν ἀγαθοῖς, ὑπὸ ἀπορίας τῶν τροφῶν ᾔει πρὸς τὴν γυναῖκα, φορείῳ φερόμενος ὑπὸ τῶν οἰκετῶν, οἷά τις ἄῤῥωστος, ἐς τὴν πόλιν. Ἑνὸς δὲ τῶν φερόντων τὸ σκέλος συντριβέντος, τῷ ἑτέρῳ τὴν χεῖρα ἐπιθεὶς, ᾔει. Παρὰ δὲ ταῖς πύλαις γενόμενος, ἔνθα αὐτοῦ καὶ ὁ πατὴρ, ὑπὸ Σύλλα προγραφεὶς, ἑαλώκει, εἶδε λόχον ὁπλιτῶν ἐκτρέχοντα· καὶ πρὸς τὸ συγκύρημα τοῦ τόπου καταπλαγεὶς, συνεκρύφθη μετὰ τοῦ θεράποντος ἐν τάφῳ. Τυμβωρύχων δὲ τοὺς τάφους ἐρευνωμένων, ὁ θεράπων ἑαυτὸν τοῖς τυμβωρύχοις παρέσχεν περιδύειν, μέχρι Λουκρήτιον ἐπὶ τὰς πύλας διαφυγεῖν. Ἐκεῖ δὲ αὐτὸν ὁ Λουκρήτιος περιμείνας τε, καὶ τῆς ἑαυτοῦ μερισάμενος ἐσθῆτος, ἧκε πρὸς τὴν γυναῖκα, καὶ ὑπ' αὐτῆς ἐκρύπτετο ἐπὶ διπλῆς ὀροφῆς μεταξύ· μέχρι τινὲς αὐτὸν ἐῤῥύσαντο παρὰ τῶν προγραψάντων. Καὶ ὕστερον ἐπὶ εἰρήνης ὑπάτευσε.

XLV. Σέργιος δὲ ἐκρύφθη παρ' αὐτῷ Ἀντωνίῳ, μέχρι Πλάγκον ὑπατεύοντα ὁ Ἀντώνιος ἔπεισε κάθοδον αὐτῷ ψηφίσασθαι. Καὶ ἐπὶ τῷδε ὁ Σέργιος ὕστερον, ἐν τῇ Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου στάσει, τῆς βουλῆς ψηφιζομένης εἶναι πολέμιον τὸν Ἀντώνιον, μόνος τὴν ἀπο-

lus et multis prius affectus beneficiis, deinde stigmatibus notatus ob nequitiam. Hic quiescenti in palude hero subito adstans, primo conspectu eum conterruit. Quod ut sensit servus, ait, non plus se moveri præsentibus stigmatis, quam præteritorum beneficiorum memoria : moxque illum in speluncam quamdam abscondit, et quotidianis operæ mercedibus aluit ut poterat. Deinde quum propinqui milites, nonnihil suspicati de spelunca, eo tenderent, servus senem quemdam viatorem invadens obtruncavit. Stupentibus vero id factum militibus, et, ut viatoris homicidam, detinentibus hominem, Restionem, inquit ille, occidi, herum meum, qui me his notavit stigmatibus. Illi, erepto ei capite, frustra in Urbem properarunt, præmium petentes : servus, abducto inde hero, in Siciliam cum eo trajecit.

XLIV. Appium [*f.* Panopionem], in villa cubantem, irruentibus in eam armatis, servus sua veste induit, ipse in lectum quasi dominus decubuit : sicque ultro mortuus est pro hero, ad lectum adstante servili habitu. Similique ratione, Menenii domum armatis oppugnantibus, servorum unus lecticam herilem inscendit, conservique adjutores dein succollarunt lecticam : atque ita servus pro Menenio volens interfectus est; ille aufugit in Siciliam. Junium [*f.* Vinium] libertus Philemon [*vel* Philopœmen], splendidas ædes habitans, in mediis condidit in arca ferrata, qualibus codices asservari solent aut pecuniæ, aluitque noctu ad pacis usque tempora. Alius libertus, custos sepulcri sui domini, herilem filium proscriptum eodem sepulcro una cum patre custodivit. Lucretius, aliquandiu vagatus cum duobus frugi famulis, deficientibus cibariis, ad uxorem lectica ab eisdem famulis referebatur in Urbem, quasi ægrotus : et quum illorum alteri crus esset fractum, innixus alteri famulo pergebat pedibus. Jamque propinquus portæ, apud quam et pater ipsius, proscriptus a Sylla, fuerat captus, vidit cohortem armatam procurrere : territusque loci omine, una cum famulo in sepulcro quodam sese abdidit. Quo quum penetrassent fures sepulcra ob prædam perfodere soliti, famulus se spoliandum eis præbuit, donec Lucretius ad portam evaderet : qui, quum ibi eum exspectasset, assecutum texit parte suarum vestium, atque inde ad uxorem pervenit. Ab ea sub duplici tecto inter contabulationem occultatus, tamdiu latuit, donec quorumdam amicorum precibus a Triumviris impetravit veniam; et, restituta pace, consulatum est adeptus.

XLV. Sergius apud ipsum Antonium latuit, donec Planco consuli persuasit Antonius, ut de reditu ejus referret. Quamobrem Sergius postea, dissidentibus Cæsare et Antonio, quum senatus hostem judicaret Antonium, solus aperte re-

λύουσαν ἔφερε φανερῶς. Καὶ οἵδε μὲν οὕτως ἐσώζοντο. Πομπώνιος δὲ, ἐς στρατηγοῦ σχῆμα κοσμήσας ἑαυτὸν, καὶ τοὺς θεράποντας ἐς ὑπηρέτας σκευάσας, τὴν πόλιν ὡς στρατηγὸς ὑπὸ ῥαβδούχοις διῆλθεν, ἐπιθλιβόντων αὐτὸν τῶν ὑπηρετῶν, ἵνα μὴ γνωσθείη πρὸς ἑτέρου· καὶ παρὰ ταῖς πύλαις ὀχημάτων τε δημοσίων ἐπέβη, καὶ τὴν Ἰταλίαν διώδευεν ἀποδεχομένων αὐτὸν καὶ παραπεμπόντων ἁπάντων, οἷα στρατηγὸν ὑπὸ τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἐπὶ σπονδὰς ἐς Πομπήϊον ἀπεσταλμένον, μέχρι καὶ δημοσίᾳ τριήρει διέπλευσε πρὸς ἐκεῖνον.

XLVI. Ἀπουλήϊος δὲ καὶ Ἀῤῥούντιος, ὑποκριθέντες εἶναι λοχαγοὶ, καὶ τοὺς θεράποντας ἐς στρατιώτας σκευάσαντες, τὰς μὲν πύλας διέδραμον, ὡς λοχαγοὶ διώκοντες ἑτέρους· τὴν δὲ λοιπὴν ὁδὸν, διελόμενοι, τοὺς δεσμώτας ἐξέλυον, καὶ τοὺς ἀποδράσαντας συνέλεγον· μέχρι, χειρὸς ἱκανῆς ἑκατέρῳ γενομένης, σημεῖά τε ἦν ἤδη καὶ ὅπλα, καὶ ὄψις στρατοῦ. Χωρῶν δὲ ἑκάτερος αὐτῶν ἐπὶ θάλασσαν, ἀμφί τινι λόφῳ σταθμεύουσι, μεγάλῳ δέει καθορῶντες ἀλλήλους. Ἅμα δὲ ἕῳ περινεύοντες ἐκ τοῦ λόφου, ἔδοξαν ἀλλήλους ἑκάτερος στρατὸν ἐπὶ σφᾶς ἐπιπεμφθέντα εἶναι, καὶ συμπλακέντες ἐμάχοντο· μέχρι ποτὲ ἔγνωσαν, καὶ τὰ ὅπλα ἀπεῤῥίπτουν καὶ ὠλοφύροντο, καὶ τὴν τύχην ὡς ἐπιβαροῦσαν σφίσιν ἐς ἅπαντα ἐπεμέμφοντο. Διαπλεύσαντες δὲ, ὁ μὲν ἐς Βροῦτον, ὁ δ' ἐς Πομπήϊον· ὁ μὲν τῷ Πομπηΐῳ συγκατῆλθεν· ὁ δὲ ἐστρατήγησε τῷ Βρούτῳ Βιθυνίας, καὶ Βρούτου πεσόντος, Ἀντωνίῳ παραδοὺς Βιθυνίαν, κατήχθη. Οὐεντίδιον δὲ ἀπελεύθερος εὐθὺς μὲν προγραφέντα κατέδησεν, ὡς παραδώσων τοῖς σφαγεῦσι· νυκτὸς δὲ τοὺς θεράποντας ἔπεισε, καὶ ἐσκεύασεν ὡς ὁπλίτας, καὶ τὸν δεσπότην ὡς λοχαγὸν ἐξήγαγε· τήν τε ἄλλην Ἰταλίαν μέχρι Σικελίας διώδευσαν, καὶ συγκατέλυσαν πολλάκις ἑτέροις λοχαγοῖς, ζητοῦντες Οὐεντίδιον.

XLVII. Ἕτερον ἐν τάφῳ κρύπτων ἀπελεύθερος, οὐ φέροντα φαντασίαν τάφου, μετήγαγεν ἐς φαῦλον οἴκημα μισθωτόν. Στρατιώτου δ' αὐτῷ παρακατοικισθέντος, οὐδὲ τοῦτον φέρων τὸν φόβον, ἐς θαυμαστὴν τόλμαν ἐκ δειλίας μετέβαλε· καὶ κειράμενος, ἡγεῖτο ἐν αὐτῇ Ῥώμῃ διδασκαλείου μέχρι τῶν σπονδῶν. Οὐολούσιος δὲ ἀγορανομῶν προεγράφη, καὶ φίλον ὀργιαστὴν τῆς Ἴσιδος ἔχων, ᾔτησε τὴν στολὴν, καὶ τὰς ὀθόνας ἐνέδυ τὰς ποδήρεις, καὶ τὴν τοῦ κυνὸς κεφαλὴν ἐπέθετο, καὶ διῆλθεν οὕτως ὀργιάζων αὐτῷ σχήματι ἐς Πομπήϊον. Σίττιον δὲ Καληνοὶ, πολίτην σφῶν ὄντα, καὶ πολλὰ ἐς αὐτοὺς ἐκ περιουσίας δαψιλοῦς ἀναλώσαντα, ἐφύλασσον, σιδηροφοροῦντές τε ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τοῖς οἰκέταις ἀπειλοῦντες, καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπερύκοντες ἀπὸ τῶν τειχῶν· μέχρι, μαραινομένου τοῦ κακοῦ, καὶ ἐς τοὺς τρεῖς ἐπρέσβευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἔτυχον Σίττιον τῆς ἄλλης Ἰταλίας εἰργόμενον ἐν τῇ πατρίδι μένειν. Σίττιος μὲν δὴ πρῶτος ἢ μόνος ἀνδρῶν ὅδε τῆς ξένης ἐφυγαδεύετο ἐν τῇ πατρίδι. Οὐάῤῥων δὲ ἦν φιλόσοφός τε καὶ ἱστορίας συγγραφεὺς, ἐστρατευμένος τε καλῶς καὶ

fragatus est. Et hi quidem ita servati sunt. At Pomponius, sumtis insignibus prætoriis, et servis in modum apparitorum exornatis, Urbem, veluti prætor, cum lictoribus transiit, arcte stipantibus cum apparitoribus, ne agnosceretur ab aliis : et ad portam conscenso vehiculo publico, profectus est per Italiam; omnibus, ut prætorem, et ut legatum de pace a Triumviris ad Pompeium missum, excipientibus cum prosequentibusque; adeo, ut etiam triremi publica ad Pompeium transvectus sit.

XLVI. Apuleius et Aruntius, sumta centurionum persona, et servis instructis militariter, per portam evolarunt, quasi persequerentur alios : deinde diversas vias ingressi, vinctos solvebant, et fugitivos colligebant; donec uterque, valida manu munitus, jam et numero et signis armisque referret exercitus speciem. Et quum uterque mare peteret, circa tumulum quemdam consederunt, ubi magnus utrique pavor ex mutuo conspectu est obortus. Postridie, quum primo diluculo prospectantes ex tumulo, alteri alteros hostilem exercitum adversus se missum judicassent, congressi invicem, pugnarunt aliquamdiu; donec tandem agnoverunt errorem, abjectisque armis ad lamenta versi, culpam in fortunam, pervicaciter sibi omnibus in rebus adversam, rejecere. Deinde, postquam alter ad Brutum, alter ad Pompeium navigiis erat delatus; hic una cum Pompeio reipublicæ est restitutus, ille Bruti auspiciis rexit Bithyniam; et post Bruti mortem, tradita Antonio provincia, reditum impetravit. Ventidium libertus proscriptum vinxit continuo, quasi traditurus percussoribus : noctu vero servos persuasos instruxit militariter, et dominum tanquam centurionem eduxit : atque ita peragrantes totam Italiam, usque Siciliam, sæpe in eodem diversorio pernoctarunt cum aliis centurionibus, quærentes Ventidium.

XLVII. Alius proscriptus, fide liberti in sepulcro occultatus, quum non ferret horrorem loci, in miserum quoddam cubiculum mercede conductum ab eodem est translatus. Sed quoniam in proximo habitabat miles, ne hunc quidem timorem ferens ille, ex metu ad miram processit audaciam : attonsus, ludum literarium aperuit in ipsa Urbe, cui usque ad redditam pacem præfuit. Volusius, in ædilitate proscriptus, amicum habebat Isiacum, a quo lineam stolam talarem sumsit, et canicipitem personam indutus, tali habitu bacchabundus evasit ad Pompeium. Sittium Caleni, civem suum, et in ipsos pro amplis facultatibus munificum, custodiverunt armati, servos minis cohibendo, milites arcendo a mœnibus; donec, defervescente malo, per legatos impetrarunt a Triumviris, ut in patria manens exularet a reliqua Italia. Ita Sittius primus, et solus fortasse mortalium, exulavit in patria. At Varro, philosophus idem et historicus, milesque simul et dux probatus, fortasse his

ἐστρατηγηκὼς, καὶ ἴσως διὰ ταῦτα ὡς ἐχθρὸς μοναρχίας προὐγράφη. Φιλοτιμουμένων δὲ αὐτὸν ὑποδέξασθαι τῶν γνωρίμων, καὶ διεριζόντων ἐς ἀλλήλους, Καληνὸς ἐξενίκησε, καὶ εἶχεν ἐν ἐπαύλει, ἔνθα Ἀντώνιος ὅτε διοδεύοι κατήγετο· καὶ τὸν Οὐάῤῥωνα οὐδεὶς ἔνδον ὄντα ἐνέφηνε θεράπων, οὔτε αὐτοῦ Οὐάῤῥωνος, οὔτε Καληνοῦ.

XLVIII. Οὐεργίνιος δὲ, ἀνὴρ ἡδὺς εἰπεῖν, τοὺς οἰκέτας ἐδίδασκεν, ὅτι κτείναντες μὲν αὐτὸν δι' ὀλίγα χρήματα οὐκ ἀσφαλῆ, μύσους τε πίπλανται, καὶ φόβων ἐς ὕστερον μεγάλων· περισώσαντες δὲ, δόξης τε εὐσεβοῦς καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν, καὶ χρημάτων ὕστερον πολὺ πλεόνων τε καὶ ἀσφαλεστέρων. Οἱ μὲν δὴ συνέφευγον ὡς ὁμοδούλῳ, καὶ γνωρισθέντος αὐτοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν, πρὸς τοὺς ὁπλίτας ἀπεμάχοντο. Ὁ δὲ, ληφθεὶς ὑπὸ τῶν ὁπλιτῶν ἐδίδασκε κἀκείνους, ὅτι κατὰ μὲν ἔχθραν αὐτὸν οὐκ ἀνελοῦσιν, ἀλλὰ χρημάτων οὕνεκα μόνων· χρήματα δὲ αὐτοῖς εἴη δικαιότερα καὶ πλέονα λαβεῖν, ἐπὶ θάλασσαν ἐλθοῦσιν· Ἔνθα μοι τὸ γύναιον, ἔφη, ναῦν φέρουσα χρημάτων συνετάξατο. Καὶ αὐτῷ καὶ οἵδε πεισθέντες, κατῄεσαν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ἡ γυνὴ δὲ ἀφῖκτο μὲν ἐπὶ τὴν ἠϊόνα, κατὰ τὸ συγκείμενον· βραδύνοντος δὲ τοῦ Οὐεργινίου, νομίσασα αὐτὸν ἐς Πομπήϊον προπεπλευκέναι, ἀνήγετο, θεράποντα ὅμως ἐπὶ τῆς ἠϊόνος ἐξαγγέλλειν ὑπολιποῦσα. Καὶ ὁ θεράπων τὸν Οὐεργίνιον ἰδὼν, ἀνέθορέ τε ὡς ἐς δεσπότην, καὶ τὴν ναῦν ἐδείκνυεν ὡς ὁρωμένην, καὶ τὴν γυναῖκα ἔφραζε, καὶ τὰ χρήματα, καὶ αὐτὸς ἐφ' ὅτῳ κατελείφθη. Οἱ δὲ ἐπίστευον ἅπασιν ἤδη, καὶ τὸν Οὐεργίνιον ἀξιοῦντα σφᾶς περιμένειν, ἔστε μετακληθείη τὸ γύναιον, ἢ συνελθεῖν οἱ πρὸς αὐτὴν ἐπὶ τὰ χρήματα, ἐσβάντες ἐς σκάφος, παρέπεμπον ἐς Σικελίαν, ἐρέσσοντες φιλοπόνως· ἐκεῖ δὲ ἔτυχόν τε τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ οὐκ ἀπέστησαν ἔτι θεραπεύοντες αὐτὸν μέχρι τῶν σπονδῶν. Ῥεβοῦλον δὲ ναύκληρος ἐς τὴν ναῦν ὑποδεξάμενος, ὡς διοίσων ἐς Σικελίαν, ᾔτει χρήματα, μηνύσειν ἀπειλῶν εἰ μὴ λάβοι. Ὁ δὲ, οἷόν τι καὶ Θεμιστοκλῆς φεύγων ἐποίησεν, ἀντηπείλει, μηνύσειν ὅτι αὐτὸν ἐπὶ χρήμασιν ἄγοι· μέχρι δείσας ὁ ναύκληρος διέσωσεν ἐς Πομπήϊον.

XLIX. Μάρκος δὲ, Βρούτῳ στρατηγῶν, προεγέγραπτο μὲν καὶ ὅδε διὰ τόδε. Ἡττωμένου δὲ τοῦ Βρούτου συλλαμβανόμενος, ὑπεκρίνατο εἶναι θεράπων, καὶ αὐτὸν ὠνήσατο Βαρβούλας. Δεξιὸν δὲ ὁρῶν, ἐπέστησε τοῖς ὁμοδούλοις, καὶ χρήματα διοικεῖν ἔδωκε. Δεινὸν δὲ ἐν ἅπασι καὶ συνετὸν ὄντα ὑπὲρ θεράποντος φύσιν, ὑπενόει· καὶ ἐπήλπιζεν, εἰ τῶν προγεγραμμένων τις εἴη, περισώσειν ὁμολογήσαντα. Ἀπομαχόμενον δὲ ἰσχυρῶς, καὶ γένος ἀναπλάσσοντα καὶ ὄνομα καὶ προτέρους δεσπότας, ἐς Ῥώμην ἐπήγετο, ἐλπίσας ὀκνήσειν ἐς Ῥώμην ἀφίξεσθαι προγεγραμμένον. Ὁ δὲ εἵπετο καὶ ὥς. Περὶ δὲ τὰς πύλας τῶν ὑπαντώντων τις φίλων Βαρβούλα, θεασάμενος τὸν Μάρκον ὡς οἰκέτην αὐτῷ παρεστῶτα, κρύφα ἐμήνυσε τῷ Βαρβούλᾳ. Ὁ δὲ ἐδεήθη Καίσαρος δι' Ἀγρίππα, καὶ ἀφείθη τῆς

ipsis de causis, ut iniquior dominatui, proscriptus est. Eum familiaribus certatim cupientibus recipere, vicit Calenus, et in villa, ad quam ex itinere Antonius divertere solebat, eum habuit : a nullo tamen vel ipsius Varronis vel Caleni servo indicatus est.

XLVIII. Virginius autem, vir facundus, servis suis edisseruit : « si se propter modicum et incertum præmium occiderent, manere eos in posterum sceleris conscientiam et pavorem perpetuum : contra, servato se, laudem pietatis et bonam spem eos secuturam, et insuper præmia majora multo certioraque. » Sic effecit, ut quasi conservum comitarentur in fuga, et, quum esset agnitus a militibus, pro eo adversus illos pugnarent. Captus autem a militibus, similiter ad hos disseruit : « nullam sibi cum eis simultatem intercedere, cur necatum se cupiant, praemia tantum expeti : ea autem et justiora et auctiora habituros, si secum ad mare descendant, quo uxor condixisset se venturam cum navi et pecuniis. » Paruerunt illi deduxeruntque ad littus hominem. Uxor vero venerat quidem illuc ex composito; sed, cunctante Virginio, rata eum jam vela dedisse ad Pompeium solverat et ipsa relicto tamen in ora servo, qui rem nunciaret. Is Virginium conspicatus, ei occurrit, et navem nondum ex oculis ablatam ostendit : simulque indicavit de uxore ac pecunia, et cur ipse relictus sit. Et habita est ei fides : postulanteque Virginio, ut aut exspectarent milites donec revocaretur uxor, aut simul ad eam proficiscerentur, accepturi pecunias; conscenderunt scapham, et devexerunt eum in Siciliam, navigantes strenue. Ibi recepto quod promissum fuerat, ne tum quidem abscesserunt, sed usque ad pacem redditam in ejusdem familia permanserunt. Rebulum vero [*l.* Rebilum] nauclerus in navem acceperat, ut transportaret in Siciliam : qui quum ab eo pecuniam postularet, aut, indicem se fore, ei minaretur, ni recipiat; ille contra, usus illo Themistoclis in fuga commento, vicissim minatus est, se eum indicaturum, quod pecunia corruptus proscriptum aveheret. Atque ita perterritus nauclerus incolumem pervexit ad Pompeium.

XLIX. Marcus, Bruti legatus, ob id ipsum proscriptus est. Is, devicto deinde Bruto, captus, servum se finxit, et eum Barbula emit : qui, quoniam industrium videbat, conservis eumdem præposuit, et pecuniæ fecit dispensatorem. Quod munus quum ille prudentius, quam pro ingenio servili, gereret, suspicatus id quod res erat Barbula, spem ei fecit de impetranda venia, si proscriptum se fateretur. Id quum ille pernegaret fortiter, et genus fingeret, et nomen, et priores dominos, Romam eum secum duxit, sperans tergiversaturum, si proscriptus esset : secutus est tamen. Obviam iverant Barbulæ amici ad portam officii gratia : quorum unus, ubi Marcum servili habitu adstantem ei vidit, secreto rem indicavit Barbulæ. Tum is per Agrippam impetravit a Cæsare, ut ex proscriptis eximeretur

προγραφῆς ὁ Μάρκος, καὶ φίλος ἐγίγνετο Καίσαρι· καὶ μετ' οὐ πολὺ καὶ στρατηγὸς ἦν ἐπὶ Ἀντωνίῳ περὶ Ἄκτιον. Ἐστρατήγει δὲ καὶ Ἀντωνίῳ Βαρβούλας, καὶ ἡ τύχη περιῆλθεν ἐς τὸ ὅμοιον ἀμφοτέροις. Βαρβούλας τε γὰρ, ἡττηθέντος Ἀντωνίου, λαμβανόμενος, ὑπεκρίνατο οἰκέτης εἶναι, καὶ ὁ Μάρκος αὐτὸν ὡς ἀγνοῶν ὠνήσατο· ἐκθέμενος δὲ ἅπαντα τῷ Καίσαρι, ᾔτησέ τε, καὶ ἔτυχε, τοῖς ὁμοίοις τὸν Βαρβούλαν ἀμείψασθαι. Τοῖσδε μὲν οὖν ἡ συντυχία τῶν ὁμοίων καὶ ἐς τὸ ἔπειτα παρέμεινεν. Ἦρξαν γὰρ τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἐν ἄστει οἱ δύο ὁμοῦ.

L. Βαλβίνῳ δὲ ἐκφυγόντι, καὶ κατελθόντι σὺν Πομπηίῳ, καὶ ὑπατεύοντι οὐ πολὺ ὕστερον, Λέπιδος, ἰδιώτης ὑπὸ Καίσαρος ἐκ δυνάστου γενόμενος, ὑπὸ τοιᾶσδε ἀνάγκης παρέστη. Μαικήνας ἐδίωκε τὸν Λεπίδου παῖδα βουλεύσεως ἐπὶ Καίσαρι, ἐδίωκε δὲ καὶ τὴν μητέρα τῷ παιδὶ συνεγνωκέναι· Λεπίδου γὰρ αὐτοῦ ἄρα, ὡς ἀσθενοῦς, ὑπερεώρα. Τὸν μὲν δὴ παῖδα ὁ Μαικήνας ἐς Ἄκτιον ἔπεμπε τῷ Καίσαρι· τὴν δὲ μητέρα, ἵνα μὴ ἄγοιτο, οὖσα γυνὴ, ἐγγύην ᾔτει παρὰ τῷ ὑπάτῳ πρὸς Καίσαρα ἀφίξεσθαι. Οὐδενὸς δὲ τὴν ἐγγύην ὑφισταμένου, ὁ Λέπιδος ἀμφὶ τὰς Βαλβίνου θύρας ἐτρίβετο πολλάκις, καὶ δικάζοντι παρίστατο, καὶ διωθουμένων αὐτὸν ἐς πολὺ τῶν ὑπηρετῶν, μόλις εἶπεν· Ἐμοὶ μὲν καὶ οἱ κατήγοροι μαρτυροῦσιν ἐπιείκειαν, οὐδὲ γυναικί με ἢ παιδὶ συγγνῶναι λέγοντες. Σὲ δὲ οὐκ ἐγὼ μὲν προέγραψα, κάτω δέ εἰμι τῶν προγραφέντων. Ἀλλ' ἐς τὴν ἀνθρώπειον τύχην ἀφορῶν, καὶ ἐς ἐμὲ, σοὶ παρεστῶτα, χάρισαί μοι, τὴν γυναῖκα ἀπαντήσειν ἐς Καίσαρα ἐγγυωμένῳ, ἢ μετ' ἐκείνης ἀπελθεῖν δεομένῳ. Ταῦτα ἔτι τοῦ Λεπίδου λέγοντος, οὐκ ἐνεγκὼν τὴν μεταβολὴν ὁ Βαλβῖνος, ἀπέλυσε τῆς ἐγγύης τὴν γυναῖκα.

LI. Κικέρων δὲ, ὁ Κικέρωνος, προαπέσταλτο μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐς τὴν Ἑλλάδα, τοιάδε ἔσεσθαι προσδοκῶντος· ἀπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐς Βροῦτον, καὶ μετὰ Βροῦτον ἀποθανόντα, ἐς Πομπήϊον ἐλθὼν, τιμῆς παρ' ἑκατέρῳ καὶ στρατηγίας ἠξιοῦτο. Ἐπὶ δ' ἐκείνοις αὐτὸν ὁ Καῖσαρ, ἐς ἀπολογίαν τῆς Κικέρωνος ἐκδόσεως, ἱερέα τε εὐθὺς ἀπέφηνε, καὶ ὕπατον οὐ πολὺ ὕστερον, καὶ Συρίας στρατηγόν· καὶ τὴν Ἀντωνίου περὶ Ἄκτιον συμφορὰν, ἐπισταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὁ Κικέρων ὅδε, ὑπατεύων, ἀνέγνω τε τῷ δήμῳ, καὶ προύθηκεν ἐπὶ τοῦ βήματος, ἔνθα πρότερον ἡ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προὔκειτο κεφαλή. Ἄππιος δὲ διένειμε τοῖς θεράπουσι τὰ ὄντα, καὶ μετ' αὐτῶν ἐς Σικελίαν ἔπλει. Χειμῶνος δὲ ἐπιλαβόντες, ἐπιβουλεύοντες οἱ θεράποντες τοῖς χρήμασιν, ἐς σκάφος ἐνέθεντο τὸν Ἄππιον, ὡς ἐς ἀσφαλεστέραν ἐλπίδα μεταφέροντες. Καὶ συνέβη τῷ μὲν, ἐκ παραλόγου διαπλεῦσαι· τοῖς δὲ, ἀπολέσθαι, τῆς νεὼς διαλυθείσης. Πούπλιος δὲ, ὁ ταμίας Βρούτου, τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀντώνιον αὐτὸν πειθόντων προδοῦναι Βροῦτον, οὐκ ἀνασχόμενος, διὰ τόδε καὶ προεγράφη· καὶ κατήχθη, καὶ Καίσαρι φίλος ἐγίγνετο, καὶ ἐπιόντι ποτὲ τῷ Καί-

Marcus. Qui mox receptus inter amicos Cæsaris, paulo post inter duces Cæsarianos ad Actium pugnavit adversus Antonium. Barbula vero tunc sub Antonio ductabat ordines; quum fortunæ vertere vices utriusque libuit. Devicto enim Antonio, Barbula servum se finxit, et Marcus emit eum tanquam ignotum : expositaque re tota Cæsari, obtinuit, ut sibi par liceret pari referre. Eosdem etiam post hæc secuta est similitudo fortunæ : nam in Urbe ambo simul consulatum gesserunt.

L. Balbinus, fuga elapsus, cum Pompeio deinde restitutus est, nec multo post ad consulatum quoque promotus. Cui consuli Lepidus, tunc ex summa potentia ad conditionem privatam redactus, hujusmodi ex causa supplex adstitit. Mæcenas Lepidi filium majestatis reum agebat, simulque matrem juvenis, ut consciam culpæ : nam ipsum Lepidum, ut invalidum, plane contemnebat. Filio itaque Actium ad Cæsarem misso, a matre, ne femina vexaretur itineribus, vades Mæcenas poposcit præbendos consuli. Quumque nemo illud suscipere vadimonium vellet, Lepidus, circa fores Balbini sæpe frustra obversatus, etiam ad tribunal ejus sese ingerebat; repulsusque diu ab apparitoribus, vix tandem hæc effari potuit : « Meæ certæ innocentiæ vel ipsi accusatores sunt testes, qui me negant uxori filiove conscium. Neque vero ego te proscripsi; et nunc infra proscriptos sum depressus. At tu, rerum humanarum fortuitas vices, meque tibi adstantem, considerans, hoc mihi quæso gratificare, ut aut vadem me pro uxore accipias, aut me cum illa ad Cæsarem sinas proficisci. » Vix hæc Lepidus dixerat, quum Balbinus, non ferens tantam mutationem, vadimonium remisit mulieri.

LI. Cicero, Ciceronis filius, in Græciam præmissus a patre talia mala divinante, inde ad Brutum profectus, et eo mortuo ad Pompeium, apud utrumque honorata dignatus erat militia. Post hos Cæsar, quo averteret a se proditi Ciceronis dedecus, augurem hunc fecit, et paulo post consulem, postremo Syriæ proconsulem : et literas de profligato ad Actium Antonio, Romam a Cæsare missas, Cicero consul recitavit pro concione, earumque exemplum pro rostris proposuit, ubi patris ejus caput olim fuerat propositum. Appius, bonis suis distributis in famulos, cum his navigavit in Siciliam : tempestate autem exorta, servi pecuniis inhiantes, eum in scapham, quasi ibi major spes salutis esset, transtulerunt : et ita casus tulit, ut hic præter opinionem in portum appelleret, illi perirent naufragio. Publius [L.?], Bruti quæstor, ab Antonianis de proditione frustra sollicitatus, proscriptusque ob eam causam, tandem in patriam reversus, in Cæsaris amicitiam receptus est :

σαρι προὔθηκεν εἰκόνας Βρούτου, καὶ ἐπῃνέθη καὶ ἐπὶ τῷδε ὑπὸ τοῦ Καίσαρος. Τὰ μὲν δὴ παρὰ δόξαν τισὶ τῶν προγραφέντων εἴς τε κίνδυνον καὶ σωτηρίαν γενόμενα, πολλὰ καὶ ἄλλα παραλιπόντι, τοιάδε μάλιστα ἦν.

LII. Γιγνομένων δὲ τούτων ἐν Ῥώμῃ, καὶ τὰ ὑπερόρια πάντα πολέμοις διὰ τήνδε τὴν στάσιν ἐδονεῖτο, καὶ τῶν πολέμων οἱ μείζους ἦσαν ἀμφί τε Λιβύην Κορνιφικίου πρὸς Σέξστιον, καὶ ἐν Συρίᾳ Κασσίου πρὸς Δολοβέλλαν, καὶ περὶ Σικελίαν Πομπηίου. Πάθη τε πολλὰ συνηνέχθη πόλεσιν ἐκ δοριαλωσίας· ὑπεριδόντι δὲ τῶν ἐλασσόνων, τὰ μέγιστα δὴ, καὶ δι' ἀξίωσιν τῶν ἄλλων περιφανέστατα, Λαοδικεῦσι, καὶ Ταρσεῦσι, καὶ Ῥοδίοις, καὶ Παταρεῦσι, καὶ Ξανθίοις. Καὶ αὐτῶν ἕκαστα, ὡς ἐν κεφαλαίῳ συναγαγόντι φράσαι, τοιάδε ἦν.

LIII. Λιβύης Ῥωμαῖοι τὴν μὲν ἔτι καλοῦσι Παλαιὰν, ὅσης Καρχηδονίους ἀφείλοντο· ἣν δὲ Ἰόβας εἶχεν, ὕστερόν τε ἔλαβον ἐπὶ Γαΐου Καίσαρος, καὶ διὰ τοῦτο Νέαν προσαγορεύουσι Λιβύην· εἴη δ' ἂν τῆς Νομαδικῆς. Σέξστιος οὖν, ὑπὸ Καίσαρι τῆς Νέας ἡγούμενος, ᾔτει Κορνιφίκιον ἐκστῆναί οἱ τῆς Παλαιᾶς, ὡς Λιβύης ἁπάσης ἐν τῇ λήξει τῶν τριῶν ἀνδρῶν Καίσαρι νενεμημένης. Ὁ δὲ, οὔτε τὴν λῆξιν, ἔφη, γιγνώσκειν τῶν τριῶν ἐφ' ἑαυτῶν πεποιημένων, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν παρὰ τῆς βουλῆς λαβὼν, ἄλλῳ μεθήσειν χωρὶς αὐτῆς. Ἐκ μὲν δὴ τούτων ἀλλήλοις ἐπολέμουν. Στρατὸν δὲ εἶχεν ὁ μὲν βαρύν τε καὶ πλείονα, ὁ δὲ Σέξστιος κουφότερόν τε καὶ ὀλιγώτερον· ᾧ δὴ καὶ τὰ μεσόγαια τοῦ Κορνιφικίου περιιὼν ἀφίστη, καὶ Οὐεντίδιον στρατηγὸν τοῦ Κορνιφικίου μετὰ πλειόνων ἐπελθόντων ἀπεμάχετο πολιορκούμενος. Ἐδῄου δὲ καὶ Λαίλιος, ἕτερος τοῦ Κορνιφικίου στρατηγὸς, τὴν Σεξστίου Λιβύην, καὶ Κίρταν περικαθήμενος ἐπολιόρκει.

LIV. Καὶ πάντες ἐπρέσβευον περὶ συμμαχίας ἔς τε Ἀραβίωνα βασιλέα καὶ τοὺς καλουμένους Σιττιανούς· οἳ ἀπὸ τοιᾶσδε συντυχίας οὕτως ὠνομάζοντο. Σίττιος, ἐν Ῥώμῃ δίκην ἰδίαν οὐχ ὑποστὰς, ἔφυγε· καὶ στρατὸν ἀγείρας ἔκ τε αὐτῆς Ἰταλίας καὶ Ἰβηρίας, ἐς Λιβύην διέπλευσε, καὶ τοῖς Λιβύων βασιλεῦσι πολεμοῦσιν ἀλλήλοις ἀνὰ μέρος συνεμάχει. Ἀεὶ δὲ οἷς προσθοῖτο νικώντων, ὁ Σίττιος ἐπὶ ὀνόματος ἐγίγνετο, καὶ ὁ στρατὸς αὐτῷ γεγύμναστο λαμπρῶς. Γαΐῳ τε Καίσαρι, διώκοντι τοὺς Πομπηϊανοὺς ἐν Λιβύῃ, συνεμάχησε, καὶ Σαβόρραν Ἰόβα στρατηγὸν διώνυμον ἀνεῖλε, καὶ γέρας τούτων ἔλαβε παρὰ Καίσαρος τὴν Μασανάσσου γῆν, οὐχ ἅπασαν, ἀλλὰ τὸ κράτιστον αὐτῆς. Μασανάσσης δ' ἦν Ἀραβίωνος τοῦδε πατὴρ, Ἰόβα σύμμαχος, καὶ αὐτοῦ τὴν χώραν ὁ Καῖσαρ τῷδε τῷ Σιττίῳ καὶ Βόχχῳ Μαυρουσίων βασιλεῖ δεδώρητο· καὶ τὸ μέρος ὁ Σίττιος τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀνδράσιν ἐπιδιεῖλεν. Ἀραβίων δὲ τότε μὲν εἰς Ἰβηρίαν ἐξέφυγε πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς Πομπηίου· Γαΐου δὲ Καίσαρος ἀναιρεθέντος, ἐς Λιβύην ἐπανῆλθε, καὶ Λιβύων τινὰς ἀεὶ

et aliquando domi suæ, quum Cæsar ipsum convenisset, imagines etiam Bruti eidem spectandas exposuit, laudante quoque id factum Cæsare. Hi ferme sunt proscriptorum, sive elapsorum, sive oppressorum, mirifici casus, e multis præcipui.

LII. Quæ dum Romæ geruntur, interea foris quoque, per easdem contentiones, bellis quatiebantur omnia : e quibus graviora fuere, in Africa bellum inter Sextium et Cornificium; inter Cassium et Dolabellam in Syria : in Sicilia vero bellum Pompeianum. Quibus bellis multæ urbes expugnatæ sunt hostiliter, inter quas potiores, Laodicea, Tarsus, Rhodus, Patara, Xanthus; ut de cæteris ignobilioribus taceam. Jamque et has clades, summatim quamque et compendio, enarrabimus.

LIII. Africæ Romani alteram provinciam, ademtam Carthaginiensibus, etiam nunc Veterem Africam; alteram, quæ Jubæ regnum fuerat, a C. Cæsare imperio Romano adjectam, idcirco Novam appellant, quam eamdem Numidicam dixeris. Hanc Sextius regens nomine Cæsaris, denunciabat Cornificio, ut Vetere sibi decederet, quod ex Triumvirorum divisione universa Africa deberetur Cæsari. Ille, nescire se, ait, quid Triumviri inter se privato consilio diviserint : neque injussu senatus cuiquam decessurum provincia, quam a senatu accepisset. » Hæc belli inter Sextium et Cornificium origo. Habuit autem Cornificius exercitum graviorem et majorem numero. Sextius vero, levius armatis paucioribusque utens, mediterraneas statim regiones, factis in eas excursationibus, a Cornificio ad suas partes pertraxit; tum contra Ventidium, Cornificii legatum, cum majori copiarum numero ipsum petenti oppugnantique, strenue se defendit. Sed et Lælius, alius Cornificii legatus, ingressus Sextii provinciam, obsedit Cirtam oppugnavitque.

LIV. Simul vero utraque pars per legatos societatem petebat auxiliaque cum regis Arabionis, tum Sittianorum qui vocabantur : cujus nominis hæc fuerat origo. Sittius olim, Romæ accusatus, non exspectato judicio, profugerat; collectisque ex Italia et Hispania copiis trajecerat in Africam. Erat tum bellum inter Africæ regulos. Horum nunc hunc, nunc illum, Sittius juvit auxilio : quumque semper vincerent quibuscunque ille se adjungeret, clarum nomen Sittius est consecutus, et exercitum suum rei militaris egregie peritum reddidit. C. Cæsari deinde, Pompeianos in Africa bello persequenti, adfuit, et Saburram, Jubæ ducem, occidit. Pro quibus meritis accepit a Cæsare agrum Manassæ [l. Masinissæ,] non totum, sed partem ejus optimam. Manasses ille [l. Masinissa] Arabionis hujus fuerat pater, Jubæ amicus et socius. Ejus igitur ditionem Cæsar partim huic Sittio, partim Boccho, regi Mauretanorum, donaverat : et Sittius portionem suam divisit suis militibus. Arabio tunc in Hispaniam ad Pompeii filios profugit : post necem vero Cæsaris in Africam reversus, subinde Afrorum auxilia Sex.

τῷ νεωτέρῳ Πομπηΐῳ πέμπων ἐς Ἰβηρίαν, καὶ γεγυμνασμένους ἀπολαμβάνων, Βόκχον ἀφῄρητο τὴν χώραν, καὶ Σίττιον ἀνῃρήκει δόλῳ. Εὔνους δὲ ὢν τοῖς Πομπηϊανοῖς διὰ τάδε, κατεγίγνωσκεν ἀεὶ τῆς μοίρας, ὡς ἀτυχούσης ἀμειλίκτως, καὶ Σεξστίῳ προσέθετο, εὐμενιζόμενος δι' αὐτοῦ Καίσαρα. Προσέθεντο δὲ καὶ οἱ Σιττιανοὶ κατ' εὔνοιαν οἵδε πατρῴαν τοῦ Καίσαρος.

LV. Θαρσήσας οὖν ὁ Σέξστιος, ἐξῄει τῆς πολιορκίας ἐς μάχην· καὶ πεσόντος τοῦ Οὐεντιδίου, καὶ τοῦ στρατοῦ φεύγοντος ὑπ' ἀναρχίας, εἵπετο κτείνων τε καὶ ζωγρῶν. Καὶ τάδε μαθὼν ὁ Λαίλιος, διέλυε τὴν τῆς Κίρτης πολιορκίαν, καὶ ἐχώρει πρὸς τὸν Κορνιφίκιον. Ὁ δὲ Σέξστιος ἐπαιρόμενος τοῖς γεγονόσιν, ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν Κορνιφίκιον ἐς Ἰτύκην ᾔει, καὶ ἀντεστρατοπέδευε μετὰ πλειόνων ὄντι. Λαίλιον δὲ τοῦ Κορνιφικίου μετὰ τῶν ἱππέων πέμψαντος ἔς τινα κατάσκεψιν, ὁ Σέξστιος Ἀραβίωνα ἔπεμψεν ἱππομαχεῖν τῷ Λαιλίῳ κατὰ μέτωπον, καὶ αὐτὸς ᾔει μετὰ τῶν εὐζώνων ἐς τὰ πλάγια τῆς ἱππομαχίας, καὶ ἐμβαλὼν ἐθορύβει· μέχρι τὸν Λαίλιον οὐχ ἡσσημένον πω δεῖσαι περὶ τῆς ἀναχωρήσεως μὴ ἀποκλεισθείη, καὶ λόφον ἐν μέσῳ καταλαβεῖν, Ἀραβίωνα δὲ ἀρτώμενον αὐτοῦ, κτεῖναί τε πολλούς, καὶ τὸν λόφον περικυκλῶσαι. Ὁρῶν δὲ ταῦτα ὁ Κορνιφίκιος, ἐξῄει τῷ πλέονι στρατῷ, βοηθήσων τῷ Λαιλίῳ· καὶ τοῦδε μὲν ὁ Σέξστιος ὄπισθεν γενόμενος, ἐξήπτετο συντρέχων, καὶ αὐτὸν ἐπιστρεφόμενος ὁ Κορνιφίκιος ἀπεμάχετο μάλα κακοπαθῶς.

LVI. Ὁ δὲ Ἀραβίων ἐν τούτῳ πετροβάταις ἀνδράσιν ἀνέρπουσι διὰ κρημνῶν ἐς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κορνιφικίου παρέδυ λαθών. Καὶ Ῥώσκιος μὲν ὁ φύλαξ, τοῦ χάρακος ἁλισκομένου, τῶν ὑπασπιστῶν τινι τὴν σφαγὴν ὑπέσχε, καὶ ἀνῃρέθη. Ὁ δὲ Κορνιφίκιος, τῇ μάχῃ κάμνων, μετεπήδα πρὸς Λαίλιον ἐς τὸν κολωνὸν, οὐκ εἰδώς πω περὶ τοῦ στρατοπέδου· μεταπηδῶντα δ' αὐτὸν οἱ τοῦ Ἀραβίωνος ἱππεῖς ἐπιδραμόντες ἔκτειναν. Καὶ γιγνόμενα ταῦτα ὁ Λαίλιος ἀπὸ τοῦ λόφου καθορῶν, ἑαυτὸν διεχρήσατο. Τῶν δ' ἀρχόντων πεσόντων, ὁ στρατὸς κατὰ μέρη διέφυγε· καὶ ὅσοι τῶν προγεγραμμένων ἦσαν παρὰ τῷ Κορνιφικίῳ, οἱ μὲν ἐς Σικελίαν διέπλεον, οἱ δ' ὅπῃ δύναιντο ἕκαστος. Ὁ δὲ Σέξστιος Ἀραβίωνα μὲν καὶ τοὺς Σιττιανοὺς ἐδωρεῖτο πολλοῖς λαφύροις, τὰς δὲ πόλεις τῷ Καίσαρι καθίστατο, συγγινώσκων ἁπάσαις. Τοῦτο μὲν δὴ τέλος ἦν τῷ περὶ Λιβύην Σεξστίου καὶ Κορνιφικίου πολέμῳ, βραχεῖ διὰ ταχυεργίαν δόξαντι εἶναι.

LVII. Τὰ δ' ἀμφὶ Κάσσιόν τε καὶ Βροῦτον, μικρὰ καὶ τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντι ἐς ὑπόμνημα, ἦν τοιάδε. Ἐπειδὴ Γάϊος Καῖσαρ ἀνῄρητο, οἱ μὲν σφαγεῖς αὐτοῦ τὸ Καπιτώλιον κατέλαβον, καὶ ψηφισθείσης αὐτοῖς ἀμνηστίας, κατέβησαν. Ὁ δὲ δῆμος ἐπὶ τῇ ἐκκομιδῇ τοῦ σώματος ἐν οἴκτῳ Καίσαρος γενόμενος ἐζήτει τοὺς φονέας περιθέων. Οἱ δὲ τότε μὲν ἠμύνοντο αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τεγῶν· εὐθὺς δὲ ἐξῄεσαν αὐτῶν ὅσοι στρατηγεῖν ἐθνῶν ὑπὸ Καίσαρος αὐτοῦ κεχειροτόνηντο. Κάσ-

Pompeio submittebat: quos ubi jam exercitatos rursus ab eo recepit, Bocchum expulit, Sittium per insidias sustulit. Arabio igitur, quamvis Pompeianis his de causis bene cuperet, a factione tamen eorum abstinuit, ut fortunæ favore destituta; et Sextio se adjunxit, per quem captabat Cæsaris gratiam. Et Sittiani quoque, paternæ memores amicitiæ, easdem partes secuti sunt.

LV. Itaque auctus animis ac opibus Sextius, non passus se diutius oppugnari, in pugnam copias eduxit: in qua pugna postquam cecidit Ventidius, exercitus duce orbatus terga vertit, Sextio persequente, et cædente aut vivos capiente quotquot assequi poterat. Quo nuncio accepto Lælius obsidionem Cirtæ solvit, et ad Cornificium se recepit. At Sextius, hoc successu elatus, jam ipsum Cornificium Uticamque petiit, et castra metatus est in proximo, quamvis minores haberet copias. Ibi Lælio, cum equitatu ad speculandum præmisso a Cornificio, Sextius Arabionem cum suis equitibus jussit occurrere: ipse cum expeditis peditibus hostem equestri prælio intentum invasit a latere; tantumque tumultum excivit, ut Lælius, nondum victus, timens, ne receptu excluderetur, in proximum tumulum refugeret. Cujus vestigiis inhærens Arabio, cæsis multis, corona cum tumulum cinxit. Quo viso quum Cornificius, ut succurreret Lælio, cum pluribus esset progressus; Sextius cum a tergo propere insecutus aggressus est: cui Cornificius, conversis signis, repugnavit valde laboriose.

LVI. Interim Arabio, missis quibusdam assuetis prærupta scandere, clam obrepsit in castra Cornificii: et Roscius, castrorum custodiæ præpositus, jugulandum se uni ex suis satellitibus præbuit. Cornificius, non ferens Sextii impetum, ac nesciens etiam tunc castra amissa, ad Lælium se in tumulum recipere conatur: sed dum in eo est, equitum Arabionis incursu opprimitur. Id ex editiore loco conspicatus Lælius, seipsum interemit: occisisque ducibus, exercitus diffugit. Proscripti, qui apud Cornificium fuerant, alii trajecerunt in Siciliam, alii quo quisque potuit. Sextius Arabionem et Sittianos multis donavit manubiis; urbes omnes, venia data, in fidem Cæsaris recepit. Ita Cornificius in Africa a Sextio debellatus est: et exiguum quidem id bellum, propter rerum gestarum celeritatem, est habitum.

LVII. Nunc Cassii Brutique res gestæ exponentur; paucis prius, memoriæ causa, ex his quæ supra dicta sunt, repetitis. Occiso Cæsare, conjurati Capitolium statim occuparunt; sed oblivione deinde cædis a senatu decreta, rursus descenderunt. Tum vero plebs, in exsequiis Cæsaris ad misericordiam commota, exquisivit conjuratos, et ædes eorum invasit. Et illi tum quidem de tectis pugnantes, repulerunt plebis impetum; sed mox abierunt in suam quisque provinciam, a Cæsare acceptam. Cassius autem et

σιος δὲ καὶ Βροῦτος ἐστρατήγουν μὲν ἔτι τῆς πόλεως, ᾕρηντο δὲ ἐπὶ τῇ στρατηγίᾳ καὶ οἵδε ὑπὸ Γαΐου Καίσαρος ἡγεῖσθαι Συρίας μὲν ὁ Κάσσιος, Μακεδονίας δὲ ὁ Βροῦτος. Οὔτε δὲ ἄρχειν πω τῶν ἐθνῶν πρὸ τοῦ χρόνου δυνάμενοι, οὔτε τὸν ἐν ἄστει φόβον ὑπομένοντες, ἐξῄεσαν ἔτι στρατηγοῦντες· καὶ αὐτοῖς ἐς εὐπρέπειαν ἡ βουλὴ σίτου φροντίσαι προσέταξεν, ἵνα μὴ τὸ ἐν μέσῳ διάστημα φεύγειν νομίζοιντο. Οἰχομένων δὲ αὐτῶν, Συρία μὲν καὶ Μακεδονία ἐς τοὺς ὑπάτους Ἀντώνιόν τε καὶ Δολοβέλλαν μετεψηφίζετο, τῆς βουλῆς πάνυ δυσχεραινούσης. Ἀντεδόθη δὲ ὅμως τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον Κυρήνη τε καὶ Κρήτη· ὧν ὑπεριδόντες ὡς βραχυτέρων ἐκεῖνοι, στρατὸν καὶ χρήματα ἤγειρον, ὡς ἐς Συρίαν καὶ Μακεδονίαν ἐσβαλοῦντες. Καὶ οἱ μὲν ἦσαν ἐν τούτοις.

LVIII. Τρεβώνιον δὲ ἐν Ἀσίᾳ κτείναντος Δολοβέλλα, καὶ Δέκμον Ἀντωνίου πολιορκοῦντος ἐν Κελτοῖς, χαλεπαίνουσα ἡ βουλὴ Δολοβέλλαν μὲν καὶ Ἀντώνιον ἐψηφίσαντο εἶναι πολεμίους, Βροῦτον δὲ καὶ Κάσσιον ἐς τὰς προτέρας ἡγεμονίας ἐπανήγαγον, καὶ Βρούτῳ τὴν Ἰλλυρίδα προσέθεσαν, τοῖς τε ἄλλοις πᾶσιν ἐκέλευσαν, ὅσοι Ῥωμαίοις ἡγεμονεύουσιν ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἀπὸ τοῦ Ἰονίου μέχρι Συρίας, ὑπακούειν ἐς ὅ τι κελεύοι Κάσσιος ἢ Βροῦτος. Ἐπὶ δὲ τούτοις Κάσσιος φθάνει Δολοβέλλαν εἰς τὴν Συρίαν ἐμβαλὼν, καὶ σημεῖα τῆς ἡγεμονίας ἀνέσχε, καὶ δυώδεκα τέλη στρατου Γαΐῳ Καίσαρι ἐκ πολλοῦ στρατευόμενα καὶ γεγυμνασμένα, προσέλαβεν ἀθρόως· οὗ τὸ μὲν ἓν αὐτῶν ὁ Καῖσαρ ἐν Συρίᾳ καταλελοίπει, τὰ ἐς Παρθυαίους ἤδη διανοούμενος· τὴν δὲ ἐπιμέλειαν αὐτοῦ ἐπιτέτραπτο μὲν Καικίλιος Βάσσος, τὸ δὲ ἀξίωμα εἶχε νεανίας, αὐτοῦ Καίσαρος συγγενὴς, Σέξστος Ἰούλιος. Ἐκδιαιτώμενος δὲ ὁ Ἰούλιος, τὸ τέλος ἐς τρυφὴν ἐπήγετο ἀσχημόνως, καὶ ἐπιμεμφομένῳ τῷ Βάσσῳ ποτὲ ἐνύβρισε· καὶ καλῶν ὕστερον, ἐπειδὴ βραδέως ὑπήκουεν, ἄγειν αὐτὸν ἐκέλευεν ἕλκοντας. Θορύβου δὲ ἀσχήμονος καὶ πληγῶν ἐς τὸν Βάσσον γενομένων, οὐκ ἐνεγκοῦσα τὴν ὄψιν ἡ στρατιὰ, τὸν Ἰούλιον συνηκόντισε. Καὶ εὐθὺς ἦν μετάνοια καὶ δέος ἐκ τοῦ Καίσαρος. Συνομόσαντες οὖν ἀλλήλοις, εἰ μή τις αὐτοῖς συγγνώμη καὶ πίστις γένοιτο, διαγωνιεῖσθαι μέχρι θανάτου, τὸν Βάσσον ἐς ταῦτα συνηνάγκασαν. Τέλος δὲ στρατεύσαντες ἕτερον, συνεγύμναζον ἄμφω· καὶ Στάτιον Μοῦρκον, ὑπὸ Καίσαρος αὐτοῖς σὺν τρισὶ τέλεσιν ἐπιπεμφθέντα, γενναίως ἀπεμάχοντο. Μούρκῳ δ' ἧκεν ἐπίκουρος Μάρκιος Κρίσπος ἐκ Βιθυνίας μετὰ τριῶν τελῶν ἄλλων, καὶ τὸν Βάσσον ἐπολιόρκουν ὁμοῦ πάντες ἓξ τέλεσιν ἤδη.

LIX. Κάσσιος οὖν τήνδε τὴν πολιορκίαν σπουδῇ καταλαβὼν, τόν τε τοῦ Βάσσου στρατὸν αὐτίκα παρελάμβανεν ἑκόντα, καὶ ἐπ' ἐκείνῳ τὰ Μούρκου τέλη καὶ Μαρκίου, κατά τε φιλίαν αὐτῷ παραδιδόντων, καὶ κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς ἐς πάντα ὑπακουόντων. Ἄρτι δὲ καὶ Ἀλλιηνὸς, ὑπὸ Δολοβέλλα πεμφθεὶς ἐς

Brutus præturas adhuc in Urbe gerebant; ipsi quidem quoque destinati a Cæsare proprætores, Cassius Syriæ, Brutus Macedoniæ: sed quia necdum tempus aderat in provincias succedendi, et in Urbe præ metu manere non poterant, senatus eos honestæ speciei causa ad annonæ curam allegavit, ne viderentur profugisse interim. His profectis, mutato senatusconsulto, Syria Macedoniaque provinciæ consulibus Antonio et Dolabellæ decretæ sunt, senatu quidem iniquissime id ferente. Bruto tamen Cassioque pro illis provinciis Cyrene et Creta sunt decretæ. Sed illi, his contemtis, ut exiguis, exercitum ac pecunias colligere instituerunt, in Syriam et Macedoniam invasuri.

LVIII. Hoc tunc erat eorum negotium, quum in Asia occiso a Dolabella Trebonio, Antonio D. Brutum oppugnante in Gallia, senatus offensus, tam Antonium quam Dolabellam hostes judicavit; Brutum vero et Cassium in provincias pristinas restituit, ac Bruto Illyricum etiam adjecit; et omnium trans Ionium mare provinciarum exercituumque præfectis, ut Cassii Brutique jussa facerent, imperavit. Post hæc Cassius, cessante Dolabella, præoccupata Syria, imperatoria signa ibi sumsit, et brevi duodecim legiones veteranas, superioris Cæsaris militia exercitatos, in fidem accepit. Ex illis legionibus unam ipse C. Cæsar, jam tum bellum cogitans Parthicum, in Syria reliquerat; cujus curam commiserat Cæcilio Basso, imperii honos penes Sex. Julium fuerat adolescentem, gentilem ipsius Cæsaris: qui voluptatibus vacans, legionem indecenter secum circumducebat. Id reprehendentem aliquando Bassum juvenis cum contumelia rejecerat; nec multo post, quum vocanti obediret tardius, attrahi eum jusserat. Inde exorto incondito tumultu, in quo ne plagæ quidem abstinebantur a Basso; milites, non ferentes eam insolentiam, jaculis confixerant Julium. Mox autem secuta pœnitentia et metu a Cæsare, conjuraverant inter se, ni venia fidesque sibi daretur, usque ad mortem se decertaturos; Bassumque, ut ejus conjurationis fieret socius, coegerant. Tum novo delectu alia legione confecta, et eisdem quibus ipsi utebantur exercitiis assuefacta, Statio Murco, cum tribus legionibus a Cæsare contra se misso, repugnaverant fortiter. Murco in auxilium e Bithynia venerat Marcius Crispus cum tribus legionibus aliis, atque ita Bassus a sex legionibus erat oppugnatus.

LIX. Ei tunc obsidioni propere intervenit Cassius: et Bassi statim exercitum, ultro sese dedentem, moxque Murci etiam et Marcii legiones, in fidem accepit; tradentibus eas amicitiæ causa ducibus, et ex senatusconsulto omnibus in rebus imperio Cassii sese subjicientibus. Per idem tempus Allienus, quum a Dolabella missus fuisset in Ægyptum, re

Αἴγυπτον, ἐπανῆγεν ἐξ αὐτῆς τέσσαρα τέλη τῶν ἀπὸ τῆς ἥσσης Πομπηίου τε καὶ Κράσσου διαῤῥιφέντων, ἢ ὑπὸ Καίσαρος Κλεοπάτρᾳ καταλελειμμένων. Καὶ αὐτὸν ὁ Κάσσιος ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, τῶν ὄντων οὐ προπεπυσμένον, ἄφνω περιέλαβέ τε, καὶ ἠνάγκασε προσθέσθαι οἱ, καὶ παραδοῦναι τὸν στρατὸν, δείσαντα τέσσαρσι τέλεσι μάχεσθαι πρὸς ὀκτώ. Οὕτω μὲν ὁ Κάσσιος ἐκ παραδόξου δυώδεκα τελῶν ἀρίστων ἀθρόως ἐκράτει. Καὶ αὐτῷ τινὲς καὶ Παρθυαίων ἱπποτοξόται συνεμάχουν, δόξαν ἔχοντι παρὰ τοῖς Παρθυαίοις, ἐξ οὗ Κράσσῳ ταμιεύων ἐμφρονέστερος ἔδοξε τοῦ Κράσσου γενέσθαι.

LX. Δολοβέλλας δὲ διέτριψε μὲν περὶ τὴν Ἰωνίαν, κτείνων Τρεβώνιον, καὶ ταῖς πόλεσιν ἐπιβάλλων ἐσφορὰς, καὶ ναυτικὸν ἀγείρων ἐπὶ μισθῷ διὰ Λευκίου Φίγλου, παρά τε Ῥοδίων καὶ Λυκίων καὶ Παμφύλων καὶ ἐκ Κιλικίας. Ὡς δέ οἱ τάδε ἕτοιμα ἦν, ἐπῄει τῇ Συρίᾳ, κατὰ μὲν τὴν γῆν αὐτὸς μετὰ δύο τελῶν, διὰ δὲ τῆς θαλάσσης ὁ Φίγλος. Πυθόμενος δὲ τῆς Κασσίου στρατιᾶς, ἐς Λαοδίκειαν οἰκείως ἔχουσάν οἱ παρῆλθεν, ἐπί τε χεῤῥονήσου συνῳκισμένην, καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς ὠχυρωμένην, καὶ ἐς τὸ πέλαγος ἔχουσαν ὅρμον, ὅθεν ἔμελλεν εὐπορήσειν τε ἀγορᾶς ἀπὸ θαλάσσης, καὶ ἀδεῶς ὅτε βούλοιτο ἀποπλευσεῖσθαι. Ὧν αἰσθανόμενος ὁ Κάσσιος, καὶ δεδιὼς μὴ αὐτὸν ὁ Δολοβέλλας διαφύγοι, τόν τε ἰσθμὸν ἔχου διστάδιον ὄντα, λίθους καὶ πᾶσαν ὕλην ἐξ ἐπαύλεων καὶ προαστείων καὶ τάφων συμφέρων, καὶ ἐπὶ ναῦς περιέπεμπεν ἔς τε Φοινίκην καὶ Λυκίαν καὶ Ῥόδον.

LXI. Ὑπερορώμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων πλὴν Σιδωνίων, ἐπανήχθη τῷ Δολοβέλλᾳ, καὶ κατέδυσαν μὲν ἑκατέρου νῆες ἱκαναὶ, πέντε δὲ αὐτοῖς ἀνδράσιν εἷλεν ὁ Δολοβέλλας. Καὶ ὁ Κάσσιος αὖθις ἔπεμπεν ἐς τοὺς ὑπεριδόντας αὐτοῦ, καὶ ἐς Κλεοπάτραν τὴν Αἰγύπτου βασιλίδα, καὶ ἐς Σεραπίωνα τὸν ἐν Κύπρῳ τῇ Κλεοπάτρᾳ στρατηγοῦντα. Τύριοι μὲν δὴ καὶ Ἀράδιοι, καὶ Σεραπίων, οὐδὲν τῆς Κλεοπάτρας προμαθὼν, ἔπεμψαν αὐτῷ ναῦς ὅσας εἶχον· ἡ βασιλὶς δὲ Κασσίῳ μὲν προὔφερε λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμὸν ἐνοχλοῦντα τότε Αἰγύπτῳ, διὰ δὲ οἰκειότητα τοῦ προτέρου Καίσαρος συνέπρασσε τῷ Δολοβέλλᾳ. Καὶ ἀπὸ τῆσδε τῆς γνώμης αὐτῷ καὶ τὰ τέσσαρα τέλη προπεπόμφει δι' Ἀλληνοῦ, καὶ στόλον ἄλλον ἕτοιμον εἶχεν ἐπαμύνειν, ἄνεμοι δὲ ἐπεῖχον. Ῥόδιοι δὲ καὶ Λύκιοι οὔτε Κασσίῳ οὔτε Βρούτῳ συμμαχήσειν ἔφασκον ἐς ἐμφύλια· ἐπεὶ καὶ Δολοβέλλᾳ δοῦναι ναῦς προπομποὺς, καὶ οὐκ εἰδέναι συμμαχούσας.

LXII. Ἑτοιμασάμενος οὖν ὁ Κάσσιος αὖθις ἐκ τῶν παρόντων, ἐπανήγετο δὶς τῷ Δολοβέλλᾳ· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀγχώμαλοι διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων, τῇ δὲ ἑξῆς ναυμαχίᾳ ἡσσᾶτο ὁ Δολοβέλλας· καὶ ὁ Κάσσιος, αἰρομένου τοῦ χώματος, ἔκοπτεν αὐτοῦ τὸ τεῖχος ἤδη καὶ ἐσάλευε. Τόν τε νυκτοφύλακα αὐτοῦ Μάρσον οὐ δυνηθεὶς διαφθεῖραι, διέφθειρε τοὺς ἡμεροφυλακοῦντας

duxerat inde quatuor legiones, Pompeianæ Crassianæque cladis dilapsas reliquias, aut ex eorum numero quos Cæsar discedens reliquerat apud Cleopatram. Eumque Cassius in Palæstina, rerum omnium ignarum, subito circumvenit, coegitque sibi quas duxerat copias tradere, non ausum quatuor suos opponere octo legionibus, atque ita præter opinionem duodecim in universum legionibus Cassius potitus est; auctus etiam nonnullis Parthorum equitibus sagittariis, apud quam gentem in præclara existimatione fuit, jam inde ex quo Crassi quæstor imperatore ipso visus eis erat prudentior.

LX. Dolabella interim in Ionia hærens, Treboninm peremerat, tributaque exegerat a civitatibus, et classem mercede per L. Figulum a Rhodiis, Lyciis, Pamphyliis, Cilicibusque conduxerat. Quo apparatu confecto, expeditionem aggressus est in Syriam; ipse terrestri itinere cum duabus profectus legionibus, Figulo illuc navigante cum classe. Edoctus autem de Cassii copiis, Laodiceam concessit; urbem sibi amicam, sitam in peninsula, et, qua continentem spectat, bene munitam; ad mare vero stationem navium portumque habentem, ad commeatus abunde convehendos idoneum, nec minus ad securum abitum quandocumque navigare liberet. Id Cassius intelligens, et veritus ne Dolabella evaderet, per transversum isthmum duorum stadiorum spatio excitavit aggerem, saxis et omnis generis materie ex suburbanis villis sepulcrisque congesta: tum naves etiam e Phœnice ac Lycia Rhodoque per nuncios petiit.

LXI. Contemtus autem ab omnibus præter Sidonios, navale prælium cum Dolabella iniit; in quo, utrinque satis multis navibus demersis, quinque una cum navalibus sociis in Dolabellæ potestatem sunt redactæ. Tum Cassius rursus nuncios misit ad eos qui priora imperata contemserant, ad Cleopatramque Ægypti reginam, et ad Serapionem, qui in Cypro copiis Cleopatræ præerat. Ac Tyrii quidem Aradiique, et Serapio quoque, inconsulta regina, miserunt Cassio naves quotquot habebant: Cleopatra vero causata est, Ægyptios fame simul et peste laborare; favebat autem magis Dolabellæ, propter consuetudinem quam cum superiore Cæsare habuerat. Quamobrem et quatuor legiones ei per Allienum præmiserat, et classem paratam habebat ad ferendum auxilium, quæ quidem tunc per adversas tempestates retinebatur, ut navigare non posset. Sed Rhodii Lyciique negaverunt, se vel Cassio vel Bruto ad bella civilia laturos opem: nam et Dolabellæ se naves in hoc solum dedisse, ut eum deducerent; neque scivisse, eum his ad belli operam usurum.

LXII. Itaque Cassius, reparatis pro facultate viribus, denuo bis cum Dolabella conflixit navali certamine; primum dubio Marte, iterum multo superior. Jamque, et a continenti, perfecto aggere, arietes admoti magna vi quatiebant mœnia. Et postquam nocturnarum excubiarum præfectum, cui Marso nomen erat, non potuit pecuniis corrumpere, corrupit centuriones qui sub ejus imperio diurnas agebant

αὐτῷ λοχαγούς· καὶ, ἀναπαυομένου τοῦ Μάρσου, μεθ' ἡμέραν ἐσῆλθεν, ὑπανοιχθεισῶν αὐτῷ πυλίδων κατὰ μέρη πολλῶν. Ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως, ὁ μὲν Δολοβέλλας προὔτεινε τὴν κεφαλὴν τῷ σωματοφύλακι αὐτοῦ, καὶ τεμόντα προσέταξε φέρειν Κασσίῳ σῶστρον ἴδιον· ὁ δὲ, τεμὼν, ἐπικατέσφαξεν ἑαυτόν. Διεχρήσατο δὲ καὶ Μάρσος ἑαυτόν. Ὁ δὲ Κάσσιος τὴν μὲν τοῦ Δολοβέλλα στρατιὰν ἐς ἑαυτὸν μεθώρκου· Λαοδικέων δὲ τά τε ἱερὰ καὶ τὰ κοινὰ ἐσύλα, καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἐκόλαζε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐσφοραῖς βαρυτάταις ἐξέτρυχε, μέχρι τὴν πόλιν περιήνεγκεν ἐς ἔσχατον κακοῦ.

LXIII. Μετὰ δὲ Λαοδίκειαν ἐπ' Αἴγυπτον ὥρμα, πυνθανόμενος μὲν Κλεοπάτραν βαρεῖ στόλῳ διαπλεύσεσθαι πρός τε Καίσαρα καὶ πρὸς Ἀντώνιον, ἐπινοῶν δὲ κωλῦσαί τε τὸν πλοῦν, καὶ τίσασθαι τῆς γνώμης τὴν βασιλίδα, καὶ πρὸ τῶνδε αὐτὴν Αἴγυπτον ἐνθυμιζόμενος μάλιστα ἐν καιρῷ, τετρυμένην τε ὑπὸ λιμοῦ, καὶ ξενικὸν στρατὸν οὐ πολὺν ἔχουσαν, ἄρτι τῶν Ἀλλιηνοῦ στρατιωτῶν ἀποστάντων. Οὕτω δὲ αὐτὸν ὁρμῆς καὶ ἐλπίδος ἔχοντα καὶ καιροῦ, ὁ Βροῦτος ἐκάλει κατὰ σπουδὴν, ὡς ἤδη Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου τὸν Ἰόνιον περώντων. Ἄκων μὲν δὴ Κάσσιος Αἴγυπτον ἐκ τῶν ἐλπίδων μεθίει· καὶ τοὺς Παρθυαίων ἱπποτοξότας ἀπέπεμπε τιμήσας, καὶ πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῶν ἔστελλε περὶ μείζονος συμμαχίας· ἣ μετὰ τὸ ἔργον ἀφικνουμένη, Συρίαν τε καὶ πολλὰ τῶν ἐγγὺς ἐθνῶν μέχρι Ἰωνίας ἐπέδραμε, καὶ ἀνεχώρησεν. Αὐτὸς δὲ ὁ Κάσσιος τὸν μὲν ἀδελφιδοῦν ἐν Συρίᾳ μεθ' ἑνὸς τέλους ἀπέλιπε, τοὺς δὲ ἱππέας προὔπεμψεν ἐς Καππαδοκίαν· οἳ Ἀριοβαρζάνην τε ἄφνω κατέκανον, ὡς ἐπιβουλεύοντα Κασσίῳ, καὶ χρήματα πολλὰ τὰ ἐκείνου καὶ τὴν ἄλλην κατασκευὴν ἐς τὸν Κάσσιον ἐπανήγαγον.

LXIV. Ταρσέων δ' ἐς στάσιν διῃρημένων, οἱ μὲν τὸν Κάσσιον ἐστεφανώκεσαν ἐλθόντα πρότερον, οἱ δὲ τὸν Δολοβέλλαν ἐπελθόντα· ἀμφότεροι δὲ τῷ τῆς πόλεως σχήματι ταῦτα ἔπρασσον. Καὶ παραλλὰξ αὐτῶν προτιμώντων ἑκάτερον, ὡς εὐμεταβόλῳ πόλει χαλεπῶς ἐχρῶντο ἑκάτεροι· Κάσσιος δὲ, νικήσας Δολοβέλλαν, καὶ ἐσφορὰν ἐπέθηκεν αὐτοῖς χίλια καὶ πεντακόσια τάλαντα. Οἱ δὲ, ἀποροῦντές τε, καὶ ὑπὸ στρατιωτῶν ἐπειγόντων ἀπαιτούμενοι σὺν ὕβρει, τά τε κοινὰ ἀπεδίδοντο πάντα· καὶ τὰ ἱερὰ ἐπὶ τοῖς κοινοῖς, ὅσα εἶχον ἐς πομπὰς, ἢ ἀναθήματα, ἔκοπτον. Οὐδενὸς δὲ μέρους οὐδ' ὡς ἀνυομένου, ἐπώλουν αἱ ἀρχαὶ τὰ ἐλεύθερα· καὶ πρῶτα μὲν ἦν παρθένοι τε καὶ παῖδες· ἐπὶ δὲ, γυναῖκές τε καὶ γέροντες ἐλεεινοὶ, βραχυτάτου πάμπαν ὤνιοι· μετὰ δὲ, οἱ νέοι. Καὶ διεχρῶντο οἱ πλέονες ἑαυτούς. Ἕως ὧδε ἔχοντας ὁ Κάσσιος, ἐκ Συρίας ἐπανιὼν, ᾤκτειρέ τε, καὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἐσφορῶν ἀπέλυσε. Τάρσος μὲν δὴ καὶ Λαοδίκεια τοιάδε ἐπεπόνθεσαν.

LXV. Κάσσιος δὲ καὶ Βροῦτος συμβολήσαντες ἀλλήλοιν, Βρούτῳ μὲν ἐδόκει τὴν στρατιὰν ἁλίσαντε, χωρεῖν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἔργον ἐς Μακεδονίαν· τέλη τε γὰρ ἤδη

stationes: atque ita, Marso interdiu quiescente, per aliquot minores portas intro admissus est. Sic capta a Cassio Laodicea, Dolabella custodi corporis cervicem feriendam præbuit, jusso ut abscisso capite salutem suam redimeret: fecit ille imperatum, sed se ipsum jugulavit insuper. Marsus quoque sibi ipse manus intulit. Cassius exercitum Dolabellæ jussit sibi sacramentum dicere: Laodicensium et fana et ærarium diripuit, et nobilissimum quemque civium affecit supplicio, a cæteris gravissima tributa exegit, ita ut eam civitatem ad extremam redegerit miseriam.

LXIII. Inde Ægyptum infestus petiit Cassius, quum Cleopatram cognovisset magna classe navigaturam ad Cæsarem et Antonium; cogitans, se hoc modo et profectionem classis impediturum, et a regina pœnas consilii illius repetiturum; maxime vero ipsam Ægyptum, commodo tunc tempore, præripere cupiens, fame afflictam, et externo milite pæne vacuam, post recentem Allieni cum suis copiis discessum. Ab hoc conatu, sperantem se occasione bene usurum, revocavit Brutus; hortatus ut properaret, quandoquidem Cæsar jam et Antonius Adriaticum trajicerent. Sic invitus a sperata Ægypto distractus est: remissisque non sine muneribus ad Parthorum regem equitibus sagittariis, legatos etiam eis adjunxit, qui majora auxilia peterent. Quæ quidem, postquam deinde rebus demum perditis venere, Syriam et aliquot vicinas provincias usque ad Ioniam incursarunt, atque ita rursus discesserunt. Cassius fratris filium cum una legione reliquit in Syria, equites præmisit in Cappadociam; qui Ariobarzanem repente invadentes interfecerunt, quod insidias Cassio struxisset: magnamque vim pecuniæ, aliumque belli apparatum, ad Cassium inde reportarunt.

LXIV. Tarsenses, in factiones fuerant divisi, et pars Cassium coronaverant prius advenientem, pars Dolabellam qui venit posterior: utrumque autem publico nomine id fecerant; et, nunc hunc nunc illum præferentes, in causa fuere, ut civitatem tanquam levi momento mutabilem uterque affligeret. Tandem Cassius, victo Dolabella, mille quingentis talentis eos mulctaverat. Et illi præ inopia, quum milites violenter pecuniam exigerent, publicis primum possessionibus cunctis venditis, fercula etiam templorum et donaria omnia in monetas excuderunt: et quum ne hæc quidem sufficerent, venum magistratus dederunt ingenua corpora, primum virgines ac pueros, deinde mulieres et senes miseros, minimo addictos, postea juvenes: et plerique mortem sibi consciverunt. Ad extremum Cassius, e Syria revertens, sic affectos miseratus, quod adhuc deerat imperatæ summæ eis remisit. Eo calamitatum Tarsus et Laodicea devenere.

LXV. Cassius autem et Brutus postquam convenere, de rebus gerendis consultarunt. Brutus censebat, conjunctis copiis eundum in Macedoniam, ut de summa rerum decer-

τοῖς πολεμίοις ἐς τεσσαράκοντα εἶναι στρατοῦ, καὶ αὐτῶν διεληλυθέναι τὸν Ἰόνιον ὀκτώ. Κασσίῳ δὲ ἐδόκει, τῶν μὲν πολεμίων ἔτι περιορᾶν, ὡς τριφθησομένων ἐν σφίσιν ἐξ ἀπορίας, διὰ τὸ πλῆθος· Ῥοδίους δὲ καὶ Λυκίους ἐξελεῖν, εὔνους τε ὄντας ἐκείνοις, καὶ ναυτικὸν ἔχοντας, ἵνα μὴ κατὰ νώτου σφίσιν γίγνωνται παρὰ τὸ ἔργον. Ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν ὧδε, ἐχώρουν, Βροῦτος μὲν ἐπὶ Λυκίους, Κάσσιος δὲ ἐπὶ Ῥοδίους, τεθραμμένος τε ἐν αὐτῇ καὶ πεπαιδευμένος τὰ Ἑλληνικά. Ὡς δὲ κρατίστοις τὰ ναυτικὰ ἀνδράσι συνοισόμενος ἐς μάχην, τὰς ἰδίας ναῦς ἐπεσκεύαζε, καὶ ἀνεπλήρου, καὶ ἐγύμναζεν ἐν Μύνδῳ.

LXVI. Ῥοδίων δὲ οἱ μὲν ἐν λόγῳ μᾶλλον ὄντες ἐδεδοίκεσαν, Ῥωμαίοις μέλλοντες ἐς χεῖρας ἰέναι· ὁ δὲ λεὼς ἐμεγαλοφρονεῖτο, ἐπεί οἱ καὶ παλαιῶν ἔργων πρὸς οὐχ ὁμοίους ἄνδρας ἐμνημόνευον. Ναῦς τε καθεῖλκον τὰς ἀρίστας σφῶν τρεῖς καὶ τριάκοντα. Καὶ τάδε πράσσοντες ἔπεμπόν τινας ἐς Μύνδον ὅμως, οἳ τὸν Κάσσιον ἠξίουν μήτε Ῥόδου καταφρονεῖν, πόλεως ἀμυναμένης ἀεὶ τοὺς καταφρονήσαντας, μήτε συνθηκῶν, αἳ Ῥοδίοις εἰσὶ καὶ Ῥωμαίοις, ὅπλα μὴ φέρειν ἐπὶ ἀλλήλους· εἰ δέ τι περὶ συμμαχίας ἐπιμέμφοιτο, ἐθέλειν παρὰ τῆς Ῥωμαίων βουλῆς πυθέσθαι, καὶ κελευούσης ἔφασαν συμμαχήσειν. Οἱ μὲν δὴ τοιάδε μάλιστα ἔλεγον. Ὁ δὲ, τὰ μὲν ἄλλα τὸν πόλεμον ἀντὶ λόγων, ἔφη, κρινεῖν· τὰς δὲ συνθήκας κελεύειν, ὅπλα μὴ φέρειν ἐπ' ἀλλήλους· καὶ ἐπενηνοχέναι Ῥοδίους Κασσίῳ, Δολοβέλλᾳ συμμαχοῦντας. Κελεύειν δὲ, ἀλλήλοις συμμαχεῖν. Κασσίῳ δὲ δεομένῳ, εἰρωνεύεσθαί τε περὶ τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, φευγούσης καὶ ἀλωμένης ἐν τῷ παρόντι διὰ τοὺς ἐν ἄστει τυράννους· οἳ δώσουσι μὲν αὐτοὶ δίκας, δώσουσι δὲ καὶ Ῥόδιοι, τὰ ἐκείνων προτιμῶντες, ἢν μὴ θᾶσσον ἀνέχωνται τῶν κελευομένων. Ὧδε μὲν ὁ Κάσσιος αὐτοὺς ἠμείψατο. Καὶ οἱ εὖ φρονοῦντες Ῥοδίων μᾶλλον ἐδεδοίκεσαν· τὸ δὲ πλῆθος ἐδημαγώγουν Ἀλέξανδρός τε καὶ Μνασέας, ἀναμιμνήσκοντες, ὅτι καὶ Μιθριδάτης πλέοσι ναυσὶ ἐπιπλεύσειε τῇ Ῥόδῳ, καὶ Δημήτριος ἔτι πρὸ τοῦ Μιθριδάτου. Οἱ μὲν δὴ τὸν Ἀλέξανδρον ἐκ τούτων εἵλοντο σφίσι πρυτανεύειν, ἥπερ ἐστὶν ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς μάλιστα αὐτοκράτωρ, καὶ ναυαρχεῖν Μνασέαν.

LXVII. Ἔπεμπον δ' ὅμως ἐς τὸν Κάσσιον ἔτι πρεσβευτὴν Ἀρχέλαον, ὃς ἐν Ῥόδῳ τὰ Ἑλληνικὰ διδάσκαλος γεγένητο τῷ Κασσίῳ, δεησόμενον ἤδη τόνδε τοῦ Κασσίου λιπαρέστερον. Καὶ ἐδεῖτο, τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, ὡς γνωρίμου· « Μὴ πόλιν ἀναστήσῃς Ἑλληνίδα, φιλέλλην ἀνήρ· μὴ Ῥόδον, φιλελεύθερος ἀνήρ· μηδὲ αἰσχύνῃς ἀξίωμα Δώριον, οὐχ ἡσσημένον ἐξ οὗ γεγόναμεν· μηδὲ ἐκλάθῃ καλῆς ἱστορίας ἧς ἔμαθες ἐν Ῥόδῳ τε καὶ ἐν Ῥώμῃ· ἐν Ῥόδῳ μὲν, ὅσα Ῥόδιοι κατὰ πόλεις καὶ πρὸς βασιλέας, ἄλλους τε, καὶ τοὺς μάλιστα ἀμάχους δόξαντας εἶναι, Δημήτριον, καὶ Μιθριδάτην, ὑπὲρ ἐλευθερίας ἔπραξαν, ὑπὲρ ἧς δὴ καὶ σὺ φῂς τάδε κάμνειν· ἐν Ῥώμῃ δὲ, ὅσα ὑμῖν αὐτοῖς καθ' ἑτέρων,

nerent : jam enim apud hostes esse legiones quadraginta : ex his octo jam Adriaticum transmisisse. E diverso Cassius contemnendas adhuc censebat hostium copias; illas enim etiam absque hoste, ob nimiam multitudinem, fame iri attritum : debellandos autem prius fautores adversæ factionis, Rhodios ac Lycios, classibus potentes, ne se in hostem conversos a tergo invaderent. Et hæc sententia vicit. Brutus Lycios aggressus est, Cassius Rhodios; apud quos educatus olim et Græcis literis fuerat imbutus. Cassius itaque, quoniam cum rei navalis peritissimis res erat, refectam classem complevit milite, et apud Myndum exercuit.

LXVI. Rhodiorum vero quotquot dignitate præstabant, timebant certaturi cum Romanis : at vulgus sibi placebat, memor veterum victoriarum de viris longe diversis reportatarum. Itaque naves deducunt selectas triginta tres : sed nihilominus interim Myndum mittunt, qui Cassium rogarent ne vel Rhodum contemneret, quæ semper contumelias suas ulta sit, vel fœdera inter Romanos Rhodiosque icta, quibus diserte cautum sit, ne alter populus arma ferat contra alterum : quod si de negatis sibi auxiliis Cassius conqueratur, velle se Romam ad senatum legationem mittere, et, si jubeantur, laturos auxilium. » Respondit Cassius : « de cæteris non verbis disceptandum; sed armis finiendam controversiam. Quod vero ad fœdus attineat, quo cautum sit, ne arma alteri alteris inferant, id prius violatum esse a Rhodiis, arma contra Cassium ferentibus pro Dolabella. Adscriptum autem fœderi esse, auxilia deberi mutua; sed ipsos, a Cassio rogatos, illudere ei prætextu senatus, qui nunc vagus exulet, oppressa per tyrannos patria. Sed et hos ipsos pœnam daturos; et Rhodios, qui illorum partes præferant, nisi confestim imperata fecissent, male iri mulctatum. » Hoc responsum magis etiam terruit prudentiores cives. Plebs vero agitabatur Alexandri Mnaseæque concionibus; memorantium, quanto pluribus navibus Mithridates Rhodum invasisset, et ante illum Demetrius. Quamobrem Alexandrum Prytanin crearunt, qui magistratus apud Rhodios plurimum pollet imperio : Mnaseam classi præfecerunt.

LXVII. Miserunt tamen ad Cassium unum etiam legatum, Archelaum, quo ille in Græcis literis præceptore fuerat usus, submissius jam rogaturum. Qui, pro familiaritate apprehensa dextra Cassii, in hunc modum eum precatus est : « Absit, ut Græcam urbem subvertas, Græcorum amicus; absit, ut Rhodum, libertatis studiosus; absit, ut ignominiæ notam inuras gloriæ invictæ hactenus nationis Doricæ. Cave vero, obliviscaris præclararum historiarum, quas vel Rhodi, vel Romæ didicisti : Rhodi, quam multa Rhodii vel contra alias civitates, vel adversus reges, cum alios, tum vero omnium potentissimos, Mithridatem atque Demetrium, pro libertate gesserint, pro qua tuenda tu quoque ais te hanc navare operam : Romæ vero, quam multa fuerint nostra erga populum Romanum merita, cum

καὶ κατὰ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου συνεμαχήσαμεν, ὧν εἰσὶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνάγραπτοι στῆλαι παρ' ὑμῖν. Τάδε μὲν δὴ καὶ γένους ἕνεκα καὶ ἀξιώσεως ἡμῶν, καὶ τύχης ἐς τονῦν ἀδουλώτου, καὶ συμμαχίας, καὶ προαιρέσεως ἐς ὑμᾶς, ὦ Ῥωμαῖοι, λελέχθω.

LXVIII. Πρὸς σὲ δὲ, ὦ Κάσσιε, καὶ αἰδώς τις ἐστὶν ἐξαίρετος ἔς τε τὴν πόλιν, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τροφήν τε σου καὶ παίδευσιν, καὶ ἰατρικὴν, καὶ ἑστίαν ἣν ᾤκησας, καὶ τοὐμὸν διδασκαλεῖον αὐτὸ, καὶ ἐμὲ, ἐλπίσαντα μὲν ἐς ἕτερα τούτοις ποτὲ ἐναβρυνεῖσθαι, νῦν δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτὰ δαπανῶντα, ἵνα μηδ' αὐτή σοι πολεμεῖν ἀναγκάζηται, πεπαιδευμένῳ τε ὑπ' αὐτῆς καὶ τεθραμμένῳ, μηδὲ γένηται δυοῖν ὑπ' ἀνάγκης θάτερον, ἢ Ῥοδίους ἀποθανεῖν πάντως, ἢ Κάσσιον ἡσσᾶσθαι. Συμβουλεύω δὲ ἐπὶ τῇ παρακλήσει, τοιῶνδέ σε ὑπὲρ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἁπτόμενον ἔργων, θεοὺς ἡγεμόνας ἀεὶ ποιεῖσθαι παντὸς ἔργου. Θεοὺς δ' ὠμόσατε, ὅτε ἡμῖν ἔναγχος διὰ Γαΐου Καίσαρος συνετίθεσθε, καὶ σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἐσπένδετε, καὶ δεξιὰς ἐτίθεσθε, αἳ καὶ παρὰ πολεμίοις ἰσχύουσιν, οὐ παρὰ φίλοις καὶ τροφεῦσι. Φείδου δὲ, ἐπὶ τοῖς θεοῖς, καὶ δόξης τῆς κατὰ ἀνθρώπους· ὡς οὐδέν ἐστι συνθηκῶν παραβάσεως μᾶλλον, ὃ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἀπίστους ἐς ἅπαντα ποιεῖ καὶ φίλοις καὶ πολεμίοις. »

LXIX. Ταῦτ' εἰπὼν ὁ πρεσβύτης, οὐ μεθίετο τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἐπεδάκρυεν αὐτῇ· ὡς ἐρυθριάσαι μὲν ἐπὶ τῷ σχήματι τὸν Κάσσιον, καὶ παθεῖν τι ὑπὸ αἰδοῦς, ὑφελόντα δὲ ὅμως εἰπεῖν· « Εἰ μὲν οὖν οὐ συνεβούλευσας Ῥοδίοις μὴ ἀδικεῖν με, σύ με ἠδίκεις· εἰ δὲ διδάσκων οὐκ ἔπεισας, ἀμυνῶ σοι. Ἠδικούμην δὲ δήπου σαφῶς· τὸ μὲν πρῶτον ἀδίκημα, συμμαχίαν αἰτῶν, καὶ παρορώμενος ὑπὸ τῶν παιδευσάντων καὶ θρεψάντων· τὸ δὲ ἑξῆς, προτιμώντων μου Δολοβέλλαν, ὃν οὐκ ἐπαίδευσαν, οὐδὲ ἀνέθρεψαν· τὸ δὲ ἀνιαρότερον, ἐμοῦ μὲν, καὶ Βρούτου, καὶ ὅσων ὁρᾶτε ἀπὸ τῆς βουλῆς ἀρίστων ἀνδρῶν, φευγόντων τυραννίδα, καὶ τὴν πατρίδα ἐλευθερούντων, ὦ Ῥόδιοι φιλελεύθεροι, Δολοβέλλα δὲ αὐτὴν καταδουλοῦντος ἑτέροις· οἷς δὴ καὶ ὑμεῖς εὔνως ἔχοντες, ὑποκρίνεσθε ἐξίστασθαι τοῖς ἐμφυλίοις ἡμῶν. Ἔστι δὲ ἐμφύλια μὲν, εἰ καὶ ἡμεῖς δυναστείας ὠρεγόμεθα· πόλεμος δὲ σαφὴς τὸ γιγνόμενόν ἐστι δημοκρατίας πρὸς μοναρχίαν. Καὶ δημοκρατίαν ἀβοήθητον καταλείπετε, οἱ παρακαλοῦντες ὑπὲρ αὐτονομίας· φιλίαν τε Ῥωμαίοις προφέροντες, οὐκ ἐλεεῖτε ἀκρίτους ἐπὶ θανάτῳ καὶ δημεύσει προγραφομένους· ἀλλ' ὑποκρίνεσθε πεύσεσθαι τῆς βουλῆς, τῆς ταῦτα πασχούσης, καὶ οὐδὲ ἀμύνειν ἑαυτῇ πω δυναμένης. Ἡ δ' ὑμῖν ἤδη προαπεκρίνατο, ἐν οἷς ἐψηφίσατο, τοὺς ἀμφὶ τὴν ἕω πάντας ἀμύνειν ἐμοί τε καὶ Βρούτῳ.

LXX. Σὺ δὲ, εἰ μέν ποτε ἡμῖν περικτωμένοις τι συνεπράξατε, ὧν εὐεργεσίας καὶ μισθοὺς ἀντικεκόμισθέ που, καταλογίζῃ· ὅτι δὲ ἡμῖν ἐς τὴν ἐλευθερίαν καὶ σωτηρίαν ἀδικουμένοις οὐ συμμαχεῖτε, ἐπιλανθάνῃ· οὓς εἰκὸς ἦν, εἰ καὶ μηδὲν ἡμῖν ἐς ἀλλήλους ὑπῆρχεν,

alia, tum eo potissimum bello, quod vos cum Antiocho Magno, nostris adjuti auxiliis, gessistis: quorum monumenta, testimonium nobis exhibentia, apud vos exstant æri incisa. Et hæc quidem de genere et dignitate nostra, de conditionisque ad hunc diem libertate, tum de meritis ac perpetua nostra erga vos, Romani, voluntate, dicta sint.

LXVIII. « Tu vero, Cassi, privatim quoque nonnullam huic civitati debes reverentiam; in qua educatus, in qua eruditus es, in qua ægrotans remedia valetudini invenisti; in qua tuum quondam focum, tuos lares, habuisti: et meam scholam quid taceam, meque ipsum? qui quidem alium in usum gloriari aliquando his rebus posse speraveram, quibus nunc pro ipsa patria utor, ne illa cogatur cum discipulo et alumno suo gerere bellum, neve alterutrum sequatur necessario, ut aut omnes Rhodii pariter occumbant, aut Cassius bello superetur. Deprecationi addo consilium: ut, qui tanta negotia sustines pro republica, per omnia deos duces sequaris. Per deos jurastis, quum nuper ex auctoritate Cæsaris fœdus inter nos renovatum est, et juramenti religionem libatione confirmastis, et dextras fidei nobis dedistis, quæ apud hostes etiam valet, nedum apud alumnos et amicos. Juxta deos vero immortales, hominum etiam existimationis habeas rationem; apud quos turpissimum ducitur, violare fœdera; quorum temeratoribus nulla fides porro apud amicos pariter hostesque reliqua est. »

LXIX. Hæc locutus senex, non dimisit Cassii manum, nec lacrimis eam perfundere cessavit; ut ad hanc speciem Cassius erubesceret, nonnihilque moveretur verecundia. Tandem, exemta manu, his verbis respondit: « Tu si non suasisti Rhodiis, ut injuriam a me abstineant, ipse mihi facis injuriam. Quod si persuadere non potuisti, pœnas mihi dabunt, qui te contemserunt. Passum autem me injuriam, manifestum est. Primum, quia non impetravi auxilium, despectus a meis eruditoribus et educatoribus: deinde, quia Dolabellam mihi prætulerunt, nec eruditum a se nec educatum. Et, quod gravius est, hæc ego Brutusque, et quotquot alios nobiscum videtis ex senatu optimates, a vobis, Rhodii, libertatis assertores passi sumus, dum tyrannidem fugimus, et patriam conamur in libertatem vindicare, quam Dolabella prodidit in aliorum servitutem: quibus nimirum ipsis vos faventes, fingitis a civilibus nostris conflictationibus velle abstinere. Essent autem civiles hæ contentiones, si et nos pariter affectaremus potentiam: nunc apertum bellum est reipublicæ adversus tyrannos. Et rempublicam vos nullo auxilio dignamini, qui deprecatores pro vestra mittitis libertate; et, qui vestram cum populo Romano societatem amicitiamque jactatis, eosdem vos non miseret tot civium Romanorum, indicta causa proscriptorum, et bonis suis exutorum: sed fingitis vos exspectare jussa senatus, oppressi hunc ad modum, nec valentis se ipsum jam defendere. Atqui jam dudum responsum a senatu habetis, quum orientales omnes provincias opem ferre mihi Brutoque jussit.

LXX. « Tu vero, si quid unquam operæ nobis, imperium augentibus, contulistis (pro quo abunde recepistis præmia), id nunc imputas: quod vero libertate ac salute pugnantibus non adsitis, id oblivisceris: quum debueritis, etiam si nihil vobis antea nobiscum commercii fuisset, nunc

ἀλλὰ νῦν ἄρχειν ἐθελοντὰς ὑπερμαχῆσαι τῆς Ῥωμαίων δημοκρατίας, Δωριέας ὄντας. Οἱ δ', ἀντὶ τοιούτων ἔργων καὶ λογισμῶν, συνθήκας ἡμῖν προφέρετε (γενομένας μὲν ὑμῖν καὶ τάσδε πρὸς Γάϊον Καίσαρα, τῆσδε τῆς μοναρχίας ἡγεμόνα· λέγουσι δ' ὅμως αἱ συνθῆκαι, Ῥωμαίους καὶ Ῥοδίους ἐν ταῖς χρείαις ἀλλήλοις ἀμύνειν), ἀμύνατε οὖν ἐς τὰ μέγιστα κινδυνεύουσι Ῥωμαίοις. Κάσσιος ὑμῖν ἐστι ὁ τὰς συνθήκας τάσδε προφέρων, καὶ ἐπὶ συμμαχίαν καλῶν, Ῥωμαῖος ἀνήρ, καὶ Ῥωμαίων στρατηγὸς, ὥς φησι τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς, ἐν ᾧ πάντας ὑπακούειν ἡμῖν ἔταξε τοὺς τοῦ Ἰονίου πέραν. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Βροῦτος ὑμῖν προτείνει ψηφίσματα, καὶ Πομπήϊος, τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐπιτετραμμένος· τὰς δ' ἱκετείας, ἐπὶ τοῖς ψηφίσμασι, καὶ οἵδε πάντες, ὅσοι φεύγουσιν ἀπὸ τῆς βουλῆς, οἱ μὲν ἐς ἐμὲ καὶ Βροῦτον, οἱ δ' ἐς Πομπήϊον. Ἔστι δὲ δήπου τὸ συγκείμενον, Ῥωμαίοις Ῥοδίους βοηθεῖν, κἂν καθ' ἕνα χρῄζωσιν. Εἰ δὲ οὔτε στρατηγοὺς ἡμᾶς, οὔτε Ῥωμαίους ἔτι, ἀλλὰ φυγάδας ἢ ξένους ἢ κατακρίτους, ὡς οἱ προγράψαντες λέγουσιν, ἡγεῖσθε· οὐ πρὸς ἡμᾶς ἐστιν ὑμῖν ἔτι, ἀλλὰ πρὸς Ῥωμαίους, ὦ Ῥόδιοι, τὰ συγκείμενα· ἡμεῖς δὲ, ξένοι καὶ ἀλλότριοι τῶν συνθηκῶν ὄντες, πολεμήσομεν ὑμῖν, ἣν μὴ ἐς πάντα κατακούητε. » Τοιαῦτα μὲν ὁ Κάσσιος ἐπειρωνευσάμενος, τὸν Ἀρχέλαον ἀπέλυεν.

LXXI. Ἀλέξανδρος δὲ καὶ Μνασέας, οἱ Ῥοδίων ἡγούμενοι, ταῖς τριάκοντα καὶ τρισὶ ναυσὶν ἀνήγοντο ἐπὶ Κάσσιον ἐς Μύνδον, ὡς προκαταπλήξοντες τῷ ἐπίπλῳ· καί τι που καὶ κούφως εἶχον ἐλπίδος, ὅτι καὶ Μιθριδάτη ἐς Μύνδον ἐπιπλεύσαντες ἐδόκουν ἐς τὸ τοῦ πολέμου τέλος εὐτυχῆσαι. Εἰρεσίᾳ δὲ ἐς ἐπίδειξιν χρώμενοι, τήν τε πρώτην ἡμέραν ηὐλίσαντο ἐν Κνίδῳ· καὶ τῆς ἐπιούσης ἐπεφαίνοντο τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐκ τοῦ πελάγους. Οἱ δὲ, θαυμάσαντες, ἀντανήγοντο, καὶ τὸ ἔργον ἦν ἑκατέρωθεν ἰσχύος τε καὶ δυνάμεως. Ῥόδιοι μὲν γὰρ ναυσὶ κούφαις διέπλεόν τε τοὺς πολεμίους ὀξέως, καὶ περιέπλεον, καὶ ἐπανόδοις ἐχρῶντο· Ῥωμαῖοι δὲ, ἐπὶ νεῶν βαρυτέρων, ὅτε συμπλακεῖεν, ἀπὸ βαρυτέρας ῥύμης ἐπεβάρουν, ὥσπερ ἐν πεζομαχίᾳ. Τοῦ δὲ Κασσίου πλήθει νεῶν τὰς πολεμίας περιλαβόντος, οἱ μὲν Ῥόδιοι περιπλεῖν ἔτι καὶ διεκπλεῖν οὐκ ἐδύναντο· ἐμβάλλουσι δ' αὐτοῖς μόνον ἐκ τοῦ μετώπου, καὶ ἀναχωροῦσιν, ἡ μὲν ἐμπειρία διέφθαρτο ὑπὸ τῆς στενοχωρίας κεκυκλευμένοις· αἱ δὲ ἐμβολαὶ καὶ ἀποσιμώσεις ἐς βαρυτέρας τὰς Ῥωμαίων ναῦς ἀσθενεῖς ἐγίγνοντο, Ῥωμαίοις δ' ἦσαν ἐς κουφοτέρας εὔτονοι· μέχρι Ῥόδιαι μὲν τρεῖς αὐτοῖς ἀνδράσιν ἐλήφθησαν, καὶ δύο ἀνερράγησάν τε καὶ κατέδυσαν, καὶ αἱ λοιπαὶ βεβλαμμέναι διέφυγον ἐς τὴν Ῥόδον· αἱ δὲ Ῥωμαίων ἅπασαι μὲν ἐπανῆλθον ἐς Μύνδον, ἐπεσκευάζοντο δὲ καὶ τούτων αἱ πλέονες βλαβεῖσαι.

LXXII. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς ἐν Μύνδῳ Ῥωμαίων τε καὶ Ῥοδίων ναυμαχίας τέλος ἦν· καὶ αὐτὴν γιγνομένην ὁ Κάσσιος ἀπὸ ὄρους καθεώρα. Ὡς δὲ ἐπεσκεύασε τὰ

saltem ultro initium facere pro Romanorum republica propugnandi, Dorici præsertim quum generis sitis. At quoniam, hujusmodi quidem rationibus parum commoti, fœdera nobis objicitis (icta quidem illa cum Cæsare quoque, qui princeps fuerat hujus tyrannidis; sed quibus tamen ipsis hoc continetur, debere populum Romanum Rhodiumque, ut cuivis opus esset, invicem auxiliari), ferte igitur opem Romanis, summo in periculo versantibus! En Cassius ego, civis Romanus, et (si fides est senatusconsulto, quo in omnes trans mare provincias imperium nobis decretum est), Romanus imperator, ipsum illud fœdus testor, et ex fœdere auxilia a vobis postulo. Eademque senatusconsulta et Brutus vobis ingerit, et Pompeius, rei maritimæ a senatu præfectus. Ad senatusconsulta accedunt preces horum senatorum omnium, qui partim ad me Brutumque, partim ad Pompeium profugere. Atqui ex pacti profecto formula Rhodiorum populus ad succurrendum vel singulis Romanis civibus, si vestra ope indigeant, tenetur. Quod si vero nec pro imperatoribus, nec pro civibus Romanis, sed pro exsulibus, atque exteris, et (ut proscriptores aiunt) damnatis, nos habetis, ergo non jam nobiscum vobis, Rhodii, sed cum populo Romano sunt fœdera: nos vero, exteri et alieni a fœdere, tam diu vos bello persequemur, donec imperata omnia feceritis. » Tali modo cavillatus in Rhodios Cassius, dimisit Archelaum.

LXXI. Cæterum Alexander et Mnaseas, Rhodiorum ductores, cum illis triginta tribus navibus Myndum petierunt, subito incursu Cassium territuri. Ac spei quoque nonnihil temere eis suberat ex eo, quod Mithridatem circa idem oppidum assecuti, visi erant ad felicem belli exitum haud parum momenti contulisse. Itaque ostentata remigandi peritia, primo die Gnidum diverterunt: sequenti vero ubi ex alto apparuerunt Cassianis, mirantes illi contra solverunt a littore: pugnatumque est utrinque valide et perite. Rhodii navigiis agilibus modo a fronte per adversos ordines penetrabant, modo conversis rursus navibus a tergo per eosdem perrumpebant. Romani contra, gravioribus navibus utentes, quoties ad manus venire poterant, majore vi prævalebant, ut in terrestri prœlio. Sed Cassianis multitudine navium circumvenientibus naves hostium, jam Rhodii non amplius conversionibus uti aut perrumpere ordines poterant: et quum nihil eis superesset, nisi ut a fronte impetus facerent, moxque sese reciperent, nihil eos juvabat peritia, in arctum coactos ab hostibus. Atque ipsi rostrorum ictus, et ex alto facti incursus contra graviores Romanorum naves, parum erant validi: sed tanto majori impetu Romanæ adversarias leviores percutiebant. Quo factum est, ut tribus navibus Rhodiorum cum sociis navalibus captis, duabus fractis demersisque, reliquæ mutilatæ Rhodum se receperint. Romanæ omnes quidem, sed vulneratæ pleræque, Myndum redierunt, ibique refectæ sunt.

LXXII. Hoc eventu ad Myndum Romana classis cum Rhodia conflixit. Eam pugnam quum e proximo monte spectasset Cassius, mox refectis navibus Loryma petiit,

σκάφη, διέπλευσεν ἐς Λώρυμα, Ῥοδίων τι φρούριον ἐν τῇ περαίᾳ, καὶ τὸ πεζὸν ἐς τὴν Ῥόδον διεβίβαζεν ἐπὶ ὁλκάδων ὑπὸ Φαννίῳ τε καὶ Λέντλῳ. Αὐτὸς δὲ ἐπέπλει, ταῖς ὀγδοήκοντα ναυσὶν ἐσκευασμέναις ἐς τὸ φοβερώτατον· καὶ περιστήσας τῇ Ῥόδῳ τὸ πεζὸν ὁμοῦ καὶ τὸ ναυτικὸν, ἡσύχαζεν, ὡς ἐνδωσόντων τι τῶν πολεμίων. Οἱ δὲ ἐπανήχθησαν μὲν αὖθις εὐθαρσῶς· δύο δὲ καὶ τότε ναῦς ἀποβαλόντες, συνεκλείσθησαν. Καὶ ἀναδραμόντες ἐπὶ τὰ τείχη, πάντα τε ὅπλων ἐπλήρουν, καὶ ἀπεμάχοντο ὁμοῦ τοὺς περὶ τὸν Φάννιον, ἀπὸ τῆς γῆς ἐνοχλοῦντας, καὶ τὸν Κάσσιον, τοῖς πρὸς θαλάσσῃ τείχεσι τὸ ναυτικὸν οὐκ ἀνέτοιμον εἰς τειχομαχίαν ἐπαγαγόντα· ἐλπίζων γάρ τι τοιοῦτον, ἐπεφέρετο πύργους ἐπτυγμένους, οἳ τότε ἀνίσταντο. Ῥόδος μὲν δὴ δύο πείραις χαμοῦσα, ἔκ τε γῆς καὶ θαλάσσης ἐπολιορκεῖτο· καὶ οὐδὲν, ὡς ἐν ἔργῳ ταχεῖ καὶ ἀδοκήτῳ, παρεσκεύαστο αὐτοῖς ἐς πολιορκίαν. Ὅθεν ἦν εὔδηλον, ἁλώσεσθαι τάχιστα τὴν πόλιν ἢ χερσὶν ἢ λιμῷ· καὶ τάδε Ῥοδίων οἱ συνετώτεροι καθεώρων, καὶ Φάννιος αὐτοῖς καὶ Λέντλος διελέγοντο.

LXXIII. Γιγνομένων δ' ἔτι τούτων, ἄφνω Κάσσιος ἦν ἐν μέσῃ τῇ πόλει μετ' ἐπιλέκτου στρατοῦ, βίας μὲν οὐδεμιᾶς φανείσης, οὐδὲ κλιμάκων ἔργου. Εἴκαζον δὲ οἱ πολλοὶ, καὶ ἐδόκει γενέσθαι, τοὺς χαρίεντας αὐτῷ τῶν πολιτῶν ὑπανοῖξαι πυλίδας, ἐλέῳ τῆς πόλεως καὶ προμηθείᾳ τροφῶν. Ὧδε μὲν ἑαλώκει Ῥόδος· καὶ Κάσσιος ἐν αὐτῇ προυκάθητο ἐπὶ βήματος, καὶ δόρυ τῷ βήματι παρεστήσατο, ὡς ἐπὶ δοριαλώτῳ. Ἀτρεμεῖν τε κελεύσας τὸν στρατὸν ἀκριβῶς, καὶ θάνατον ἐπικηρύξας, εἴ τις ἁρπάσειεν ἢ βιάσαιτό τι, αὐτὸς ἐξ ὀνόματος ἐκάλει Ῥοδίων ἐς πεντήκοντα ἄνδρας, καὶ ἀχθέντας ἐκόλαζε θανάτῳ· ἑτέροις δὲ, ἀμφὶ τοὺς πέντε καὶ εἴκοσιν, οὐχ εὑρεθεῖσι, φυγὴν ἐπέταττε. Χρήματα δὲ ὅσα ἦν, ἢ χρυσὸς ἢ ἄργυρος, ἐν ἱεροῖς τε καὶ δημοσίοις, πάντα συλήσας, ἐκέλευσε καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἐκφέρειν τοὺς κεκτημένους ἐς ἡμέραν ῥητήν· καὶ ἐπεκήρυξε τοῖς μὲν ἐπικρύψασι θάνατον, τοῖς δὲ μηνύσασι δεκάτην, δούλοις δὲ καὶ ἐλευθερίαν. Οἱ δ' ἐν μὲν ἀρχῇ πολλοὶ συνέκρυψαν, οὐκ ἐς τέλος ἐλπίζοντες ἀφίξεσθαι τὴν ἀπειλήν. Διδομένων δὲ τῶν γερῶν, καὶ τῶν μηνυομένων, ἔδεισάν τε· καὶ προθεσμίαν ἑτέραν λαβόντες, οἱ μὲν ἐκ γῆς ἀνώρυσσον, οἱ δὲ ἐκ φρεάτων ἀνίμων, οἱ δὲ ἐξέφερον ἐκ τάφων, πολὺ πλέονα τῶν προτέρων.

LXXIV. Αἱ μὲν δὴ Ῥοδίων συμφοραὶ τοιαίδε ἦσαν· καὶ Λεύκιος Οὔαρος αὐτοῖς μετὰ φρουρᾶς ὑπελέλειπτο. Ὁ δὲ Κάσσιος, ἡδόμενος τῇ ταχυεργίᾳ τῆς ἁλώσεως, καὶ τῷ πλήθει τῶν χρημάτων, ἐπέταττεν ὅμως καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τῆς Ἀσίας ἅπασι, φόρους ἐτῶν δέκα συμφέρειν. Καὶ οἱ μὲν ἐπράσσοντο συντόνως. Ἐξαγγέλλεται δ' αὐτῷ Κλεοπάτρα μέλλουσα διαπλεῖν μεγάλῳ στόλῳ καὶ παρασκευῇ βαρυτάτῃ πρὸς Καίσαρά τε καὶ Ἀντώνιον. Τὰ γὰρ ἐκείνων αἱρουμένη καὶ τέως διὰ τὸν πρότερον Καίσαρα, τότε μᾶλλον ᾑρεῖτο διὰ τὸν ἐκ Κασσίου φόβον. Ὁ δὲ Μοῦρκον, μετά τε ὁπλιτῶν

quod est Rhodiorum in adversa continente castellum. Inde onerariis terrestres copias transvexit in insulam, ductu Fannii Lentulique. Ipse cum octoginta longis navibus, ad incutiendum maxime terrorem ornatis, accessit. Sed tam pedestribus copiis quam navalibus urbe circumdata, continuit se paulisper, exspectans, si forte hostes remissuri essent ferociam. At illi audenter occurrerunt denuo : sed tunc quoque duabus navibus amissis, clausi sunt undique. Jamque muros occupant, et armis omnia complent, simulque Fannio, a terra oppugnanti, simul Cassio repugnant, admoventi a mari classem, non imparatam infestandis mœnibus : præcogitans enim tale aliquid, attulerat secum Cassius plicatiles turres, quæ tum excitatæ sunt. Ita Rhodus, bis infeliciter tentato navali prælio, terra marique oppugnabatur; imparata, ut in opere subito et inopinato, ad sustinendam oppugnationem. Unde apparebat, brevi venturam in potestatem hostium, vel armis, vel fame victam. Nec latuit hoc prudentiores Rhodiorum, quibus etiam cum Fannio et Lentulo colloquia intercedebant.

LXXIII. Quæ dum fiunt, subito Cassius in media urbe cum lectissima manu conspectus est, nec scalis (quod quidem apparebat) usus, nec ulla externa vi admota. Creditumque est plerisque, nec a veri specie abludit, clam apertas ei minores portulas ab eminentioribus inter cives, miserantibus sortem urbis, et de imminente fame sollicitis. Sic capta Rhodo, Cassius in tribunali consedit, hasta pro tribunali proposita, non secus ac si armorum vi capta urbs fuisset : jussoque quiescere exercitu, et per præcones mortem interminatus, si quis cui vim faceret aut raperet quidquam; ipse nominatim citatos circiter quinquaginta cives Rhodios duci ad supplicium jussit : aliosque quinque fere et viginti, nusquam comparentes, mulctavit exsilio. Tum vero quidquid pecuniarum aut auri argentique in templis aut in ærario fuit, id omne corrasit : nec hoc contentus, edixit, ut, quod quisque privatim auri argentive possideret, id intra dictum diem proferret; denunciato per præconem supplicio, si quis aliquid occultaret; indicibus vero in præmium propositis decimis, et servis insuper libertate. Illi primum celabant plerique, sperantes fore ut intra verba minæ consisterent : deinde, postquam indicibus repræsentari præmia, mulctarique deprehensos, viderunt, petierunt prorogari sibi terminum. Quo impetrato, alii ex terra effodiebant condita, alii hauriebant e puteis, alii e sepulcris proferebant, multo plura quam antea.

LXXIV. Hæ fuerunt calamitates Rhodiorum : quibus L. Varus relictus est præsidio. Cassius, lætus et expugnatione celeri et pecuniarum copia, tamen reliquis etiam omnibus Asiæ populis decem annorum imperavit tributa, eaque sine mora et absque ulla remissione exegit. Jamque nunciatur illi, Cleopatram in eo esse, ut ingenti classe et magno apparatu naviget ad Cæsarem et Antonium. Quum enim partes illas jam ante elegisset propter superiorem Cæsarem, tunc longe propensior in eas facta erat propter formidinem, qua sibi a Cassio metuebat. Ad eum nuncium Cassius

ἀρίστου τέλους καὶ τοξοτῶν τινων, ἐπὶ νεῶν ἑξήκοντα καταφράκτων, ἐς Πελοπόννησον ἔπεμπε ναυλοχεῖν περὶ Ταίναρον, περισυράμενος ἐκ τῆς Πελοποννήσου λείαν ὅσην ἔφθασε.

LXXV. Τὰ δ' ἀμφὶ Λυκίαν καὶ Βροῦτον, μικρὰ καὶ τῶν ἀμφὶ τοῦτον ἐς ὑπόμνησιν ἀναλαβόντι ἄνωθεν, ἦν τοιάδε. Ἐπειδὴ παρὰ Ἀπουληίου στρατιάν τε τινὰ εἰλήφει, ὅσην Ἀπουλήϊος εἶχε, καὶ χρήματα ἐς ἑξακισχίλια καὶ μύρια τάλαντα, ὅσα ἐκ τῶν φόρων τῆς Ἀσίας συνείλεκτο, παρῆλθεν ἐς Βοιωτίαν. Ψηφισαμένης δὲ αὐτῷ τῆς βουλῆς, τοῖς τε χρήμασιν ἐς τὰ παρόντα χρῆσθαι, καὶ Μακεδονίας ἄρχειν, καὶ τῆς Ἰλλυρίδος ἐπὶ τῇ Μακεδονίᾳ, τὰ μὲν ἐν τοῖς Ἰλλυριοῖς τρία τέλη τοῦ στρατοῦ παραλαμβάνει, Οὐατινίου τοῦ πρότερον ἄρχοντος Ἰλλυριῶν παραδόντος· ἓν δὲ ἐκ Μακεδονίας ἀφείλετο Γαΐον, τὸν ἀδελφὸν Ἀντωνίου. Τέσσαρα δ' ἐπὶ τούτοις ἄλλα συναγαγὼν, ὀκτὼ τὰ πάντα εἶχε, Γαΐῳ Καίσαρι τὰ πολλὰ αὐτῶν ἐστρατευμένα. Εἶχε δὲ καὶ ἱππέων πλῆθος, καὶ ψιλοὺς, καὶ τοξότας· καὶ τοὺς Μακεδόνας ἐπαινῶν, ἐς τὸν Ἰταλικὸν ἤσκει τρόπον. Ἀγείροντι δὲ αὐτῷ στρατὸν ἔτι καὶ χρήματα, συντυχία Θρᾴκιος τοιάδε γίγνεται. Πολεμοκρατία, γυνή τινος τῶν βασιλικῶν, ἀναιρεθέντος αὐτῇ τοῦ ἀνδρὸς ὑπ' ἐχθρῶν, δείσασα περὶ τῷ παιδὶ, ἔτι ὄντι παιδὶ, ἧκεν αὐτὸν φέρουσα, καὶ ἐνεχείρισε Βρούτῳ· ἐνεχείρισε δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἀνδρὸς θησαυρούς. Ὁ δὲ τὸν μὲν παῖδα Κυζικηνοῖς ἀνατρέφειν παρέδωκε, μέχρι σχολάσειεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν καταγαγεῖν. Ἐν δὲ τοῖς θησαυροῖς εὗρε παράδοξον χρυσίου τι πλῆθος καὶ ἀργύρου· καὶ τοῦτο μὲν ἔκοπτε, καὶ νόμισμα ἐποίει.

LXXVI. Ὡς δὲ ἦλθέ τε ὁ Κάσσιος, καὶ ἔδοξε Λυκίους καὶ Ῥοδίους προεξαιρεῖν, ἐτράπετο Λυκίων ἐπὶ Ξανθίους πρώτους. Οἱ δὲ τά τε προάστεια σφῶν καθεῖλον, ἵνα μὴ ἐς κατάλυσιν αὐτοῖς ὁ Βροῦτος, μηδ' ἐς ὕλην, ἔχῃ χρῆσθαι· καὶ τὴν πόλιν περιταφρεύσαντες, ἀπεμάχοντο ἀπὸ τῆς τάφρου, τὸ μὲν βάθος οὔσης πεντήκοντα ποδῶν βαθυτέρας, τὸ δὲ πλάτος κατὰ λόγον τοῦ βάθους· ὥστε παρ' αὐτὴν ἑστῶτες ἠκόντιζόν τε καὶ ἐτόξευον, ὥσπερ ἐν μέσῳ ποταμὸν ἔχοντες ἀπέραντον. Ὁ δὲ Βροῦτος αὐτὴν ἔχου βιαζόμενος, καὶ σκεπαστήρια τῶν ἐργαζομένων προυτίθει, καὶ τὸν στρατὸν ἐς ἡμέραν καὶ νύκτα ἐμέριζε, καὶ τὴν ὕλην μακρόθεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι, σὺν δρόμῳ καὶ βοῇ μετέφερεν, οὐδὲν ἐκλείπων σπουδῆς καὶ πόνου. Ὅθεν αὐτῷ τὸ ἔργον, ἐλπισθὲν ἢ οὐκ ἔσεσθαι, κωλυόντων πολεμίων, ἢ πολλοῖς μησὶ μόλις ἔσεσθαι, ὀλίγαις ἡμέραις ἐξείργαστο.

LXXVII. Καὶ οἱ Ξάνθιοι κατακλεισθέντες ἐπολιορκοῦντο. Καὶ αὐτοῖς ὁ Βροῦτος τοὺς μὲν ἐκ μηχανημάτων εἰς τὰ τείχη, τοὺς δὲ ἐκ ποδὸς ἐπῆγεν ἐπὶ τὰς πύλας, καὶ πάντας ἐνήλλασσε συνεχῶς. Οἱ δὲ, ἀκμῆσιν ἀεὶ κεκμηκότες συμφερόμενοι, καὶ τετρωμένοι πάντες, ὅμως ὑπέμενον, ἕως σφίσιν αἱ ἐπάλξεις διέμενον. Ὡς δὲ καὶ αὐταὶ κατεσύρησαν, καὶ οἱ πύργοι διεῤῥώγεσαν, ὑποτο-

Murcum, una cum fortissima legione sagittariisque nonnullis, et sexaginta tectis navibus, in Peloponnesum misit; ut stationem haberet circa Tænarum promontorium, simulque ex Peloponneso prædam, quantam posset, abstraheret.

LXXV. Sequitur, ut res in Lycia a Bruto gestas, exponam : quas res pariter, renovandæ memoriæ causa, paulo altius juvabit repetere. Brutus, acceptis ab Apuleio copiis, quantas ille habuerat, et pecuniæ ex Asiæ tributis collectæ ad sedecim talentorum millibus, transivit in Bœotiam. Et senatusconsulto jussus ea pecunia ad præsentem necessitatem uti, præesseque cum imperio tum Macedoniæ tum Illyrico, tres legiones Illyricas accepit, tradente Vatinio, qui ante illum ei provinciæ præfuerat : unam vero in Macedonia Caio Antonio, Marci fratri, abstulit. Deinde habitis delectibus, quatuor alias confecit, ut in universum octo legiones haberet, et in eis plerosque ex veteranis Cæsaris. Ad hæc multitudo equitum aderat, tum velites quoque et sagittarii : delectatusque etiam Macedonibus, Romano more hos exercuit. Ad hunc modum colligenti milites ac pecunias Bruto casus quidam e Thracia oblatus est hujusmodi. Polemocratia, reguli cujusdam Thracici uxor, cæso ab inimicis marito, filio puero metuens, ad Brutum profecta, filium ei commendavit, et mariti thesauros tradidit. Ille puerum Cyzicenis alendum commisit, donec plus otii haberet ad reducendum in regnum paternum. In thesauris autem illis quum miram invenisset auri argentique copiam, excudendum illud curavit, signatamque pecuniam inde confecit.

LXXVI. Deinde post adventum Cassii quum placuisset ante omnia Lycios expugnare ac Rhodios, primos Lyciorum Xanthios Brutus bello adortus est. Illi, solo æquatis suburbiis, ne Bruto aut receptaculum præberent aut materiem, et circa urbem fossa circumducta, amplius quinquaginta pedes alta, lata vero pro ratione altitudinis, post eam stantes jaculis sagittisque arcebant hostem, haud secus ac si flumine dirimerentur nusquam vadis pervio. Sed Brutus vi oppugnare urbem aggressus, exercitu in diurnas nocturnasque vices diviso, fossam aggere complere vineasque agere instituit : et materia e longinquo quidem, sed magna celeritate clamoreque, ut fit in certaminibus, comportatur; summoque studio et contentione omnia peraguntur. Itaque quanquam primum aut nihil effecturus visus erat Brutus, prohibentibus hostibus, aut vix post multos menses perfecturus opus, tamen intra paucos dies absolvit.

LXXVII. Jamque inclusos Xanthios, et e mœnibus pugnantes, partim machinis Brutus oppugnavit, partim admotis ad portas cohortibus, et omnes ubique frequenter cum aliis mutavit. Oppidani recentibus semper fessi ac saucii resistentes, durabant tamen, quamdiu non destituebantur murorum propugnaculis. Ut vero et illa corruerunt, et

πήσας τὸ ἐσόμενον ὁ Βροῦτος, ἐκέλευσε τὰς ἐφέδρους τῶν πυλῶν τάξεις ἀποστῆναι· καὶ οἱ Ξάνθιοι, νομίσαντες ἀφυλαξίαν καὶ ἀμέλειαν εἶναι, νυκτὸς ἐξέδραμον μετὰ λαμπάδων ἐπὶ τὰ μηχανήματα. Ταχὺ δὲ ἐκ συνθήματος αὐτοῖς τῶν Ῥωμαίων ἐπιδραμόντων, συνέφευγον αὖθις ἐς τὰς πύλας, καὶ τῶν φυλάκων αὐτὰς προαποκλεισάντων ὑπὸ δέους, μὴ συνεσπέσοιεν οἱ πολέμιοι, φθόρος ἦν Ξανθίων πολλὸς ἀμφὶ ταῖς πύλαις ἀποκεκλειμένων.

LXXVIII. Οὐ πολὺ δὲ ὕστερον ἐξέδραμον αὖθις οἱ λοιποὶ περὶ μεσημβρίαν, ἀναχωρούσης πάλιν τῆς τάξεως, καὶ ἐνέπρησαν τὰ μηχανήματα ἅπαντα ἀθρόως. Πεπετασμένων δ' αὐτοῖς τῶν πυλῶν διὰ τὸ πρότερον πάθος, συνεισέπεσον ἀμφὶ δισχιλίους μάλιστα Ῥωμαίων. Καὶ ἑτέροις δὲ εἰσωθιζομένοις ἀμφὶ τὴν εἴσοδον, ἐπέπεσον αἰφνίδιον αἱ πύλαι, εἴθ' ὑπό του Ξανθίων εἴτε καὶ αὐτομάτως τῶν χαλαστηρίων διαῤῥαγέντων· ὥστε τῶν ἐσβιασαμένων Ῥωμαίων τοὺς μὲν ἀπολέσθαι, τοὺς δὲ ἔνδον ἀποληφθῆναι, τὰς πύλας οὐ δυναμένους ἔτι ἀνασπάσαι, χωρὶς ἀνασπαστηρίων γενομένας. Βαλλόμενοι δ' ἐν τοῖς στενωποῖς ἄνωθεν ὑπὸ τῶν Ξανθίων, βιασάμενοί ποτε, μόλις ἐς τὴν ἀγορὰν ἐγγὺς οὖσαν διέδραμον· κἀνταῦθα τῶν μὲν συμπλεκομένων σφίσι κρατοῦντες, τοξευόμενοι δὲ χαλεπῶς, καὶ οὐδὲν ἔχοντες αὐτοὶ τόξον ἢ ἀκόντιον, παρὰ τὸ Σαρπηδόνειον, ἵνα μὴ κυκλωθεῖεν, διέδραμον. Οἱ δ' ἔξω τείχους Ῥωμαῖοι περὶ τῶν ἔνδον ἀγανακτοῦντές τε καὶ δεδιότες, Βρούτου, περιθέοντος αὐτοὺς, ἐς πᾶσαν ἐμερίζοντο πεῖραν, οὔτε τὰς πύλας δυνάμενοι ῥῆξαι, σιδήρῳ περιβεβλημένας· οὔτε κλιμάκων ἢ πύργων, ἐμπεπρησμένων, εὐποροῦντες. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐσχεδίαζον κλίμακας· οἱ δὲ κεραίας τοῖς τείχεσι προστιθέντες, ὡς διὰ κλιμάκων ἐπεχείρουν· οἱ δὲ καὶ σιδήρια ὀξέα καλωδίοις περιτιθέντες, ἐσφενδόνων τὰ σιδήρια ἐς τὸ τεῖχος ἄνω, καὶ, ὅτε καταπαγείη τινὰ αὐτῶν, ἑαυτοὺς ἀνίμων.

LXXIX. Οἰνανδεῖς δὲ, γείτονες, διὰ τὴν ἐς τοὺς Ξανθίους ἔχθραν τῷ Βρούτῳ συμμαχοῦντες, διὰ τῶν κρημνῶν ἐπετροβάτουν ἄνω· καὶ αὐτοὺς ἰδόντες οἱ Ῥωμαῖοι, ἐμιμοῦντο ἐπιμόχθως. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐξέπιπτον· εἰσὶ δ' οἳ τὸ τεῖχος ὑπερβάντες, καὶ πυλίδα ἀνέῳξαν, ἣ προεσταύρωτο πυκνοτάτοις σταυροῖς, καὶ τοὺς εὐτολμοτάτους αἰωρουμένους ὑπὲρ τὰ σταυρώματα ἐσεδέχοντο. Καὶ πλείους γενόμενοι, τὰς πύλας ἔκοπτον, οὐ περιβεβλημένας ἔτι τῷ σιδήρῳ τὰ ἐντὸς, ἀντικοπτόντων αὐτοῖς ἅμα ἔξωθεν ἑτέρων ἐς τὸ αὐτὸ καὶ συνεργούντων. Ξανθίων δὲ σὺν μεγάλῃ πάνυ βοῇ τοῖς ἀμφὶ τὸ Σαρπηδόνειον οὖσι Ῥωμαίοις ἐπιθεόντων, δείσαντες ὑπὲρ αὐτῶν ὅσοι περὶ τὰς πύλας ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν αὐτὰς ἔκοπτον, ὑπὸ μανιώδους ὁρμῆς ἐβιάζοντο· καὶ διαῤῥήξαντες ἐσέδραμον ἀθρόοι, δύνοντος ἄρτι τοῦ θεοῦ, μετ' ἀλαλαγῆς, ἵνα σύμβολον εἴη τοῖς ἐντὸς οὖσιν.

LXXX. Ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως, οἱ Ξάνθιοι ἐς τὰς οἰκίας συνέτρεχον, καὶ τὰ φίλτατα σφῶν κατέκανον, ἑκόντα τὴν σφαγὴν ὑπέχοντα. Οἰμωγῆς δὲ γιγνομέ-

turres machinis perfractæ sunt, Brutus, id quod futurum erat animo præcipiens, jussit portarum obsessores abscedere. Quod Xanthii rati factum custodum negligentia, noctu cum facibus eruptionem fecerunt in machinas: accurrentibus autem ex composito Romanis cohortibus, illi confestim ad portam refugiebant. Quam quum custodes jam præclusissent, timentes ne hostis simul cum fugientibus irrumperet, magna exclusorum strages ad ipsam portam est edita.

LXXVIII. Sed non multo post, regressis iterum stationariis, rursum eruperunt reliqui circa meridiem, et universas machinas incenderunt. Porta autem nunc propter priorem calamitatem aperta, cum oppidanis irruperunt Romanorum circiter duo millia: irruentibusque confertim aliis, repente cataracta decidit, sive Xanthiorum opera sive sponte abruptis per quos demittebatur funibus. Itaque Romani quotquot irruperant, partim oppressi sunt, partim interclusi, quum non valerent eam absque funibus subducere: petitique ex ædibus a Xanthiis, vix tandem per angustiores urbis vicos in propinquum forum evaserunt. Ibi his quidem, qui cominus eos aggrediebantur, fuerunt superiores; sed graviter infestati a sagittariis, quum ipsi nec arcus ullos haberent nec jacula, in Sarpedonis sacratam ædem, ne circumvenirentur, refugerunt. Interea Romani qui extra urbem erant, irati sollicitique de interceptis, Bruto locis omnibus circumcursante, nihil non tentabant, quum nec portam ferratam quirent diffringere, et scalas turresque amisissent incendio. Attamen alii scalas faciebant ex tempore; alii cervos (*vel* antennas) admoventes mœnibus, pro scalis eis utebantur; nonnulli uncos addentes restibus ejaculabantur in mœnia, et, quoties unus aliquis infixus hæreret, adminiculo restium ipsi subrepebant.

LXXIX. Œnandenses autem, vicini Xanthiorum, tunc ob illorum odium socii Bruti, per abrupta saxorum scandebant: quos mox Romani, laboriose quidem, sunt æmulati. Multisque prolapsis fallente vestigio, nonnulli superatis mœnibus aperuerunt portulam, ante quam vallum ex densis sudibus præacutis erat exstructum. Illisque adjuvantibus, audacissimus quisque vallum transcendebat; donec jam aucti numero, majorem portam, ferro jam intus nudatam, ferire cœperunt; foris simul ferientibus aliis, et operam suam conferentibus. Quumque tunc maxime Xanthii magno clamore eos, qui ad Sarpedonis refugerant, invaderent, hi, qui intus et foris portam feriebant, metuentes commilitonibus, tanto majore impetu furoreque egerunt. Diffractaque porta, uno agmine, occidente jam sole, irruperunt, ingenti conclamatione signum dantes his qui interclusi fuerant.

LXXX. Capta urbe, Xanthii, se intra privatas ædes suas recipientes, suos quisque carissimos, ultro præbentes jugulum, necarunt. Exortoque ejulatu maximo, direptionem

νης, ὁ Βροῦτος νομίσας ἁρπαγὴν εἶναι, τὸν στρατὸν ἀνεῖργε διὰ κηρύκων· ὡς δὲ ἔγνω τὸ γιγνόμενον, ᾤκτειρεν ἀνδρῶν φρόνημα φιλελεύθερον, καὶ σπονδὰς περιέπεμπεν. Οἱ δὲ καὶ τοὺς φέροντας ἔβαλλον, καὶ τὰ σφέτερα πάντα ἀνελόντες, ἐς πυρὰς προνενησμένας ἐν ταῖς οἰκίαις ἐπέθεσαν, καὶ τὸ πῦρ ἅψαντες, ἑαυτοὺς ἐπικατέσφαξαν. Βροῦτος δὲ, τῶν ἱερῶν περισώσας ὅσα ἐδύνατο, μόνους θεράποντας εἷλε Ξανθίων, καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν γύναια ὀλίγα ἐλεύθερα, καὶ ἄνδρας οὐδὲ ἐς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα πάντας. Ξάνθιοι μὲν δὴ τρίτον ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπώλλυντο, ἐλευθερίας οὕνεκα. Καὶ γὰρ ἐπὶ Ἁρπάγου τοῦ Μήδου, Κύρῳ τῷ μεγάλῳ στρατηγοῦντος, ὧδε σφᾶς ἀντὶ δουλοσύνης διέφθειραν, καὶ τάφος Ξανθίοις ἡ πόλις ἀμεληθεῖσα ὑπὸ Ἁρπάγου τότε ἐγένετο· καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου φασὶν ὅμοια παθεῖν, οὐχ ὑποστάντας οὐδὲ Ἀλεξάνδρῳ μετὰ τοσῆσδε γῆς ἀρχὴν ὑπακοῦσαι.

LXXXI. Βροῦτος δὲ ἐς Πάταρα ἀπὸ Ξάνθου κατήει, πόλιν ἐοικυῖαν ἐπινείῳ Ξανθίων· καὶ περιστήσας αὐτοῖς τὸν στρατὸν, ἐκέλευσεν ἐς πάντα ὑπακούειν, ἢ τὰς Ξανθίων συμφορὰς προσδέχεσθαι· προσήγοντό τε αὐτοῖς οἱ Ξάνθιοι ὀδυρόμενοι τὰ σφέτερα, καὶ παραινοῦντες ἀμείνονα βουλεύσασθαι. Ξανθίοις δὲ οὐδὲν ἀποκριναμένων πω τῶν Παταρέων, ἐδίδου τὸ λοιπὸν αὐτοῖς τῆς ἡμέρας ἐς σκέψιν, καὶ ἀνεχώρει. Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ προσῆγεν· οἱ δὲ ἀπό τε τῶν τειχῶν ἐβόων, ὑπακούειν ἐς ὅ τι βούλοιτο, καὶ τὰς πύλας ἀνεῴγνυον. Ὁ δ' ἐσελθὼν, ἔκτεινε μὲν οὐδένα, οὐδ' ἐξήλασε· χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον ὅσον ἡ πόλις εἶχε συνεισενεγκὼν, ἐκέλευε καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἑκάστους ἐσφέρειν ὑπὸ ζημίαις καὶ μηνύμασιν, οἵοις καὶ Κάσσιος ἐκήρυξεν ἐν Ῥόδῳ. Καὶ οἱ μὲν ἐσέφερον. Θεράπων δὲ τὸν δεσπότην ἐμήνυσε χρυσίον κρύψαι, καὶ πεμφθέντι λοχαγῷ τὸ χρυσίον ἔδειξεν. Ἀγομένων δὲ ἁπάντων, ὁ μὲν δεσπότης ἐσιώπα· ἡ δὲ ἐκείνου μήτηρ, περισώζουσα τὸν υἱὸν, εἵπετο, βοῶσα αὐτὴ τὸ χρυσίον κρύψαι. Ὁ δὲ οἰκέτης, οὐδὲ ἀνερωτώμενος, τὴν μὲν ἤλεγχε, ψευδομένην, τὸν δὲ, κρύψαντα. Καὶ ὁ Βροῦτος τὸν μὲν νεανίαν ἀπεδέξατο τῆς σιωπῆς, καὶ τὴν μητέρα τοῦ πάθους, καὶ μεθῆκεν ἀμφοτέρους ἀπαθεῖς ἀπιέναι, τὸ χρυσίον φερομένους· τὸν δὲ οἰκέτην, ὡς πέρα τοῦ πράγματος ἐπιβουλεύσαντα τοῖς δεσπόταις, ἐκρέμασε.

LXXXII. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Λέντλος, ἐπιπεμφθεὶς Ἀνδριάκῃ, Μυρέων ἐπινείῳ, τήν τε ἅλυσιν ἔρρηξε τοῦ λιμένος, καὶ ἐς Μύρα ἀνήει. Μυρέων δὲ ἃ προσέτασσε δεχομένων, χρηματισάμενος ὁμοίως, ἐς Βροῦτον ἐπανήει. Καὶ τὸ κοινὸν τὸ Λυκίων ἐς Βροῦτον ἐπρέσβευε, συμμαχήσειν τε ὑπισχνούμενοι καὶ ἐσοίσειν ὅσα δύναιντο. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἐσφοράς τε ἐπέβαλε, καὶ Ξανθίων τοὺς ἐλευθέρους ἀπεδίδου τῇ πόλει, καὶ τὸ ναυτικὸν τὸ Λυκίων ἅμα ταῖς ἄλλαις ναυσὶν ἐκέλευε περιπλεῖν ἐς Ἄβυδον, ἔνθα καὶ τὸ πεζὸν αὐτὸς ἦγε, καὶ Κάσσιον ἐξ Ἰωνίας ἀνέμενεν, ὡς ἐς Σηστὸν ὁμοῦ διαβαλοῦντες. Μοῦρκος δὲ, ἐν Πελοποννήσῳ ναυλο-

putans fieri Brutus militem per præcones cohibuit. Ut vero exactius rem cognovit, miseratus virorum ad libertatem natorum generosam indolem, ad pacem eos invitavit per nuncios, quos illi telis immissis repulerunt; et contrucidatis prius suis omnibus, atque in rogos compositis, quos jam ante in ædibus exstruxerant, subjecto igne, se ipsos una cum illis peremerunt. Sacras ædes Brutus, quotquot potuit, ab incendio servavit : Xanthiorum vero mancipiis tantum potitus est; ex ingenuis non nisi paucæ mulieres, et viri vix CL supererant. Atque ita tertio tunc Xanthii, libertatis amore, suis manibus perierunt. Nam et ab Harpago Medo, Cyri Magni duce, oppugnati, eodem modo vitam maluerunt quam libertatem amittere : et pro sepulcro eis tunc urbs patria fuerat, non succurrente Harpago. Et sub Alexandro, Philippi filio, similis casus eos absumsisse proditur, non sustinentes ne illius quidem tot terrarum domini imperata facere.

LXXXI. Capta Xantho, Brutus ad Patara oppidum descendit, quod veluti navale fuerat Xanthiorum. Exercituque circa oppidum disposito, denunciavit incolis, ut imperata omnia facerent, aut cladem qualis Xanthiorum fuit exspectarent : adductis etiam Xanthiis captivis, qui deplorata sua fortuna hortarentur eos ad meliora consilia. Quibus quum nemo Patarensium responderet, Brutus ejus diei reliquum ad deliberandum eis concessit, atque ita abiit. Sequenti mane reduxit eodem copias. Tum vero oppidani e mœnibus acclamabant, facturos se quidquid imperasset : simulque porta aperta est. Ille introgressus, nec supplicio quemquam affecit, nec egit in exilium : sed aurum omne argentumque, publicum primo, ad se deferri jussit; tum, privatim quod quisque haberet, exegit a singulis, pœna proposita (quemadmodum Cassius Rhodi fecit) contra facientibus, et invitatis indicibus præmio. Illi, ita ut jussit, fecerunt. Servus autem quidam dominum suum indicavit, quod aurum abdidisset, et centurioni ad id misso aurum ostendit. Hinc, quum omnes domestici ducerentur, tacitus incessit herus; mater vero illius, ut eum servaret, sequebatur clamans, a se aurum absconditum. Tum servus, super ea re non interrogatus, alteram mentiri, alterum celasse aurum coarguit. Brutus, laudata cum juvenis patientia, tum matris pietate, ambos cum ipso auro dimisit incolumes : servum, ut qui ultra quam fas erat perniciem intentasset heris, in crucem egit.

LXXXII. Eodem tempore et Lentulus, Andriacam missus, quod Myrensium navale est, perrupta catena qua ostium portus claudebatur, ad Myra ascendit : et oppidanis imperata facientibus, post exactam similiter pecuniam, ad Brutum est reversus. Tum universa Lyciorum natio, legatis ad Brutum missis, auxilium et pecunias ei pro facultatibus pollicita est. Ille, tributo eis indicto, Xanthiorum ingenua corpora domum remisit, Lyciorum classem universam cum reliquis navibus Abydum navigare jussit : quo ipse terrestres etiam ducebat copias; Cassium ibi, venientem ex Ionia, præstolaturus, ut simul trajecto freto Sestum peterent. Interim Murcus, cum classe circa Peloponnesum Cleopatræ

χῶν Κλεοπάτραν, ἐπειδὴ ἔμαθεν αὐτὴν ὑπὸ χειμῶνος ἀμφὶ τῇ Λιβύῃ βλαβεῖσαν, καὶ τὰ ναυάγια εἶδε μέχρι τῆς Λακωνικῆς ἐκφερόμενα, καὶ σὺν ἀῤῥωστίᾳ μόλις αὐτὴν ἐς τὰ ἑαυτῆς ἐπανιοῦσαν· ἵνα μὴ δι' ἀπραξίας εἴη μετὰ τοσοῦδε στόλου, διέπλευσεν ἐπὶ Βρεντεσίου, καὶ ἐς τὴν ἐπικειμένην τῷ λιμένι νῆσον ὁρμισάμενος, ἐκώλυε τὴν ὑπόλοιπον τῶν πολεμίων στρατιὰν ἢ ἀγορὰν ἐς Μακεδονίαν περαιοῦσθαι. Καὶ αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος ἀπεμάχετο ναυσὶ μακραῖς, ὅσαις εἶχεν, ὀλίγαις· ἀπεμάχετο δὲ καὶ πύργοις οὓς ἐπῆγεν ἐπὶ σχεδιῶν, ὅτε τὸν στρατὸν ὁλκάσιν ἐκπέμποι κατὰ μέρη, πνεῦμα ἀπὸ τῆς γῆς πολὺ φυλάσσων, ἵνα μὴ καταλαμβάνοιντο ὑπὸ τοῦ Μούρκου. Κακοπαθῶν δὲ, ἐκάλει Καίσαρα, Πομπηΐῳ Σέξστῳ κατὰ Σικελίαν περὶ αὐτῆς Σικελίας ναυμαχοῦντα.

LXXXIII. Ὧδε δὲ εἶχε καὶ τὰ περὶ Πομπήϊον. Νεώτερος ὢν ὅδε τῶν Μάγνου Πομπηΐου παίδων, ὑπερώφθη μὲν τὰ πρῶτα ὑπὸ Γαΐου Καίσαρος περὶ Ἰβηρίαν, ὡς οὐδὲν μέγα διὰ νεότητα καὶ ἀπειρίαν ἐργασόμενος· καὶ ἠλᾶτο περὶ τὸν Ὠκεανὸν λῃστεύων σὺν ὀλίγοις, καὶ λανθάνων ὅτι εἴη Πομπήϊος. Πλεόνων δὲ ἐς τὸ λῃστεύειν αὐτῷ συνιόντων, χεὶρ τε ἦν ἤδη καρτερὰ, καὶ ἐξεφαίνετο Πομπήϊος ὤν. Καὶ αὐτίκα ὅσοι τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ ἀδελφοῦ στρατιῶται γεγονότες ἠλῶντο, ὡς ἐς οἰκεῖον ἡγεμόνα συνέτρεχον, καὶ Ἀραβίων ἐκ Λιβύης ἀφίκετο αὐτῷ, ἀφῃρημένος τὰ πατρῷα, ὥς μοι προείρηται. Ὧδε δὲ αὐτῷ πλήθους γενομένου, ἔργα τε ἦν ἤδη λῃστηρίου δυνατώτερα, καὶ ὄνομα τοῦ Πομπηΐου, ἀνὰ ὅλην τὴν Ἰβηρίαν, εὐρυτάτην ἐθνῶν οὖσαν, περιθέοντός τε καὶ μεθιπταμένου, καὶ ἐς χεῖρας οὐχ ὑπομένοντος ἐλθεῖν τοῖς ἡγουμένοις αὐτῆς ὑπὸ Γαΐῳ Καίσαρι. Ὧν ὁ Γάϊος πυνθανόμενος, ἔπεμπε σὺν στρατῷ πλέονι Καῤῥίναν, ἐκπολεμήσοντα Πομπήϊον. Ὁ δὲ καὶ τούτῳ, κουφότερος ὤν, ἐπεφαίνετο ἄφνω, καὶ ἀφιπτάμενος ἠνώχλει, καὶ πόλεις ἤδη τινὰς ᾕρει βραχυτέρας τε καὶ μείζους.

LXXXIV. Καὶ ὁ Γάϊος ἔπεμψε τῷ Καῤῥίνᾳ διάδοχον Ἀσίνιον Πολλίωνα, πολεμεῖν Πομπηΐῳ. Ὅντινα πόλεμον αὐτῶν ὁμοίως διαφερόντων, ὅ τε Γάϊος Καῖσαρ ἀνῃρέθη, καὶ ἡ βουλὴ κατεκάλει Πομπήϊον. Ὁ δὲ ἐν Μασσαλίᾳ γενόμενος, περιεσκόπει ἔτι τὰ ἐν Ῥώμῃ. Αἱρεθεὶς δὲ καὶ τῆς θαλάσσης ἄρχειν, καθὰ ἦρχεν αὐτοῦ καὶ ὁ πατὴρ, ἐς μὲν τὴν πόλιν οὐδ' ὣς ἀνῆλθεν· ὅσαι δὲ νῆες ἐν τοῖς λιμέσιν ἦσαν λαβὼν, ἐξέπλευσε, σὺν αἷς εἶχεν ἀπὸ τῆς Ἰβηρίας. Ἐπιγενομένης δὲ τῆς τῶν τριῶν ἀρχῆς, ἐς Σικελίαν διέπλευσε, καὶ Βιθυνικὸν ἄρχοντα αὐτῆς, οὐ παριέντα οἱ τὴν νῆσον, ἐπολιόρκει· μέχρι προγραφέντες ἐπὶ θανάτῳ καὶ φυγόντες ἐκ Ῥώμης Ἵρτιός τε καὶ Φάννιος, ἔπεισαν ἐκστῆναι Πομπηΐῳ Βιθυνικὸν Σικελίας.

LXXXV. Ὧδε μὲν ὁ Πομπήϊος Σικελίας ἐκράτησε, καὶ ναῦς ἔχων, καὶ νῆσον ἐπικειμένην τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ στρατὸν ἤδη πολὺν, ὅσον τε πρότερον εἶχε, καὶ ὅσον οἱ φεύγοντες ἐκ Ῥώμης ἐλεύθερον ἢ δοῦλον ἦγον, ἢ

insidiatus, postquam cognovit, classem ejus ad Africæ littora tempestatibus fuisse afflictam (cujus naufragii etiam signa ad Laconiam usque undis vidit delatas), ipsam autem reginam, cum adversa etiam valetudine colluctantem, ægre domum esse reversam; ne cum tanta classe otium ageret, trajecit Brundusium: et, occupata insula quæ portui est opposita, prohibere conatus est, ne in Macedoniam transveheretur reliquus hostium exercitus, neve commeatus eo deportarentur. Huic Antonius, quoties onerariis navibus alias copias, ventis observatis secundis, quominus a Murco deprehenderentur, evehebat, rostratas naves, quas quidem paucas habuit, turresque ratibus impositas opponebat. Quum vero ægre ea res procederet, auxilio vocavit Cæsarem, circa Siciliam cum Sexto Pompeio de illius insulæ imperio navalibus præliis contendentem.

LXXXIII. Cujus Pompeii res ita se habuerunt. Hic, Magni filius natu minor, primum contemtus est a C. Cæsare in Hispania, ut adolescens rerum imperitus, et proinde nihil moliturus arduum: vagabaturque circa Oceanum cum paucis, latrocinia exercens, ignotus adhuc, nec pro Pompeio habitus. Deinde postquam plures ad ejusdem latrocinii societatem sese adjunxerunt, validam jam manum circa se habens, Pompeium se esse declaravit. Moxque quotquot antea patris fratrisque militiam secuti tunc vagabantur, ad eum, quasi ad proprium ducem, confluebant: et Arabio quoque ad eumdem venit ex Africa, ditione paterna exutus, sicut antea docuimus. Ad hunc modum copiis auctus Pompeius, non jam pro latrocinio rem gerebat; et celebrabatur nomen ejus per totam Hispaniam, provinciarum omnium amplissimam: quam magna celeritate percurrit, huc illuc volitans, sed cavens congredi cum his qui a Cæsare Hispaniæ erant præfecti. De quibus rebus edoctus Cæsar, ad eum debellandum misit Carinatem cum majoribus copiis. Quem Pompeius, quoniam expeditioribus erat copiis instructus, subito sæpe impetum faciendo, protinusque avolando, fatigavit. Jamque etiam oppidis nonnullis, minoribus majoribusque, est potitus.

LXXXIV. Tum Cæsar successorem Carinati contra Pompeium misit Asinium Pollionem. Inter quos dum simili tenore continuatur bellum, interim Cæsar interficitur, et Pompeius a senatu revocatur. Ille Massiliam profectus, etiamnum, quid in Urbe fieret, speculabatur. Decreto autem maris ei etiam imperio cum eadem potestate quam olim pater ipsius habuerat, non rediit quidem in patriam, sed cum navibus quas ex Hispania adduxerat, adjunctis quotquot in diversis portubus invenit, mari se commisit. Hinc, exorto mox Triumviratu, classe ad Siciliam appulsa, Bithynicum proprætorem, nolentem sibi decedere insula, oppugnavit; donec proscripti Hirtius et Fannius, in Siciliam profugi, persuaserunt Bithynico, ut Pompeio cederet Sicilia.

LXXXV. Sic Sextus Pompeius Sicilia potitus, opportunitate utebatur insulæ imminentis toti Italiæ, classeque valebat et numeroso jam exercitu; quem partim prius habuerat, partim ex proscriptis civibus eorumque mancipiis

αἱ πόλεις ἐξ Ἰταλίας ἔπεμπον αὐτῷ, αἱ ἐς ἐπινίκια τοῖς στρατοῖς ἐπηγγελμέναι. Ταῖς γὰρ δὴ γνώμαις αἵδε μάλιστα τὴν νίκην τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἀπεύχοντο, καὶ ὅσα δύναιντο κρύφα ἀντέπρασσον· ἀποδιδράσκοντές τε τῶν πατρίδων, ὡς οὐκέτι πατρίδων, οἱ δυνάμενοι, συνέφευγον ἐς Πομπήϊον, ἀγχοτάτω τε ὄντα καὶ περίφιλητον ἅπασιν ἐν τῷ τότε. Παρῆσαν δ' αὐτῷ καὶ ναυτικοὶ ἄνδρες ἐκ Λιβύης καὶ Ἰβηρίας, ἔμπειροι θαλάσσης· ὥστε καὶ ἡγεμόσι καὶ ναυσὶ καὶ πεζῷ καὶ χρήμασιν ὁ Πομπήϊος ἐπῆρτο. Καὶ τούτων ὁ Καῖσαρ ἐπήκοος ὢν, ἔπεμπε Σαλουϊδιηνὸν ἐπὶ νεῶν στόλου, Πομπήϊον (ὡς εὐχερὲς ἔργον) ἐξελεῖν παραπλέοντα· καὶ αὐτὸς ᾔει διὰ τῆς Ἰταλίας, ὡς αὐτῷ Σαλουϊδιηνῷ συμβολήσων περὶ Ῥήγιον. Σαλουϊδιηνῷ δ' ὁ Πομπήϊος ἀπαντᾷ μεγάλῳ στόλῳ, καὶ πρὸ τοῦ πορθμοῦ ναυμαχίας ἀμφὶ τὸ Σκύλλαιον αὐτοῖς γενομένης, αἱ μὲν τοῦ Πομπηΐου νῆες, κουφότεραί τε οὖσαι καὶ ναυτικωτέρων ἀνδρῶν, ταχυτῆτι καὶ ἐμπειρίᾳ προὔχον· αἱ δὲ Ῥωμαίων, ἅτε βαρύτεραι καὶ μείζους, ἐμόχθουν. Ὡς δ' ὁ συνήθης τοῦ πορθμοῦ κλύδων ἐπεγίγνετο, καὶ διεσπᾶτο ἡ θάλασσα ἐφ' ἑκάτερα ὑπὸ τοῦ ῥοῦ· οἱ μὲν ἧσσον ἐμόχθουν, ὑπὸ ἔθους τοῦ κλύδωνος· οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Σαλουϊδιηνὸν, οὔτε ἑστῶτες βεβαίως ὑπὸ ἀηθείας, οὔτε τὰς κώπας ἔτι ἀναφέρειν δυνάμενοι, οὔτε τὰ πηδάλια ἔχοντες εὐπειθῆ, συνεταράσσοντο. Ὥστε, κλίνοντος ἐς δείλην ἑσπέραν ἤδη τοῦ θεοῦ, πρότερος ὁ Σαλουϊδιηνὸς ἀνεκάλει· ὑπεχώρει δὲ καὶ ὁ Πομπήϊος. Νῆες δ' ἑκατέρων ἴσαι διεφθάρατο, καὶ τὰς λοιπὰς λελωβημένας τε καὶ πεπονημένας ὁ Σαλουϊδιηνὸς ἐπεσκεύαζεν, ὑποχωρήσας ἐς λιμένα πρὸ τοῦ πορθμοῦ Βαλαρόν.

collegerat, partim ab Italiæ urbibus acceperat illis, quæ militibus in victoriæ præmium fuerant promissæ. His enim nihil erat abominatius, quam Triumvirorum victoria; quare eam, quoquo modo poterant, impedire nitebantur; et opulentiores, ex patriis profugi, quas jam non pro patriis habebant, ad Pompeium se recipiebant, qui in vicinia erat, et omnibus eo tempore exoptatissimus. Aderantque eidem nautæ rei maritimæ peritissimi, cum ex Africa, tum ex Hispania; ut jam et ducibus et navibus et milite et pecuniis polleret. Quibus rebus fama cognitis, Cæsar Salvidienum cum classe misit adversus Pompeium, sperans, facili negotio et veluti obiter everti illum posse: ipse per Italiam iter fecit, sejuncturus Salvidieno ad Rhegium. Sed Salvidieno Pompeius magna cum classe obviam proficiscitur: et in ipso aditu freti circa Scyllæum committitur prælium navale; in quo Pompeianæ naves, leviores quum essent et melioribus nautis instructæ, celeritate eminebant atque peritia; Romanæ, graviores, ipsa mole laborabant. Quo postquam accessit solita freti illius fluctuatio et reciprocatio undarum, minus laborabant Pompeiani, assueti mari fluctibus agitato; Cæsariani, ut in re insolita, multum turbati, nec in vestigio firmiter hærere, nec remos attollere, nec clavos moderari satis poterant. Itaque, sub solis occasum, prior Salvidienus signum receptui dedit; ac tum demum suas Pompeius reduxit. Par autem utrinque navium numerus periit. Reliquas ex suis laceras pessimeque affectas reparaturus Salvidienus, in Balarum portum, qui ante fretum est, sese recepit.

LXXXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπελθὼν, Ῥηγίνοις μὲν καὶ Ἱππωνεῦσι μεγάλας πίστεις αὐτὸς ἔδωκεν, ἀναλύσειν αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐπινικίων· ἐδεδίει γὰρ ὄντας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ μάλιστα. Καλοῦντος δ' αὐτὸν Ἀντωνίου κατὰ σπουδὴν, διέπλει πρὸς αὐτὸν ἐς τὸ Βρεντέσιον, ἐν ἀριστερᾷ ἔχων Σικελίαν καὶ Πομπήϊον, καὶ Σικελίαν ὑπερθέμενος ἐν τῷ τότε. Μοῦρκος δὲ, ἐπιόντος τοῦ Καίσαρος, ἵνα μὴ ἐν μέσῳ γένηται Ἀντωνίου τε καὶ Καίσαρος, μικρὸν ἀναχωρήσας τοῦ Βρεντεσίου, τὰς ὁλκάδας ἐφύλασσεν ἐν τῷ πόρῳ, τὸν στρατὸν ἐς Μακεδονίαν ἐκ τοῦ Βρεντεσίου διαφερούσας. Αἱ δὲ προεπέμποντο μὲν ὑπὸ τριηρῶν· πνεύματος δὲ πολλοῦ κατὰ θεὸν οἰκείου γενομένου, διέπτησαν ἀδεῶς, οὐδὲν τῶν προπομπῶν δεηθεῖσαι. Καὶ ὁ Μοῦρκος ἀχθόμενος, ὅμως ἐφήδρευεν ἐπανιούσαις κεναῖς. Αἱ δὲ καὶ τότε, καὶ αὖθις ἕτερον στρατὸν ἄγουσαι, διέπλεον ἱστίοις στρογγύλοις, μέχρι πᾶς ὁ στρατὸς καὶ ἐπ' αὐτῷ Καῖσάρ τε καὶ Ἀντώνιος διέπλευσαν. Καὶ ὁ Μοῦρκος, ὑπό του δαιμόνων βεβλάφθαι νομίζων, ὑπέμενεν ὅμως τὰς ἐκ τῆς Ἰταλίας αὐτοῖς διαπλεούσας παρασκευὰς, ἢ τροφὰς, ἢ τὸν ἐπισυλλεγόμενον στρατὸν, βλάπτων ὅσα δύναιτο. Καὶ αὐτῷ Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ὑπὸ τῶν ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐς τὸ αὐτὸ ἔργον, ὡς χρησιμώτατον δὴ, μετὰ νεῶν ἄλλων πεντήκοντα καὶ τέλους ἑτέρου

LXXXVI. Cæsar, postquam in eam oram venit, Rheginis ac Vibonensibus fidem ipse dedit sanctissimam, fore ut civitates illorum eximantur e numero destinatarum in victoriæ præmium: hos enim maxime timebat, ut freto vicinos. Sed propere tunc accitus ab Antonio, Brundusium ad illum navigavit, relicta ad sinistram Sicilia; quam cum Pompeio, in aliud tempus differebat. Cujus adventum Murcus ubi cognovit, ne circumveniretur Antonianis cum Cæsarianis se conjungentibus, paulum a Brundusio digressus, in transitu observabat onerarias hostium, quæ exercitum Brundusio transportabant in Macedoniam, et a paucis triremibus deducebantur. Sed illæ, valido tunc maximo prosperoque vento adjutæ, ita secure transvolarunt, ut supervacaneum fuerit deducentium officium. Murcus, frustratum se dolens, nihilominus conatus est in reditu intercipere vacuas. Sed illæ et tunc, et mox rursus alio milite oneratæ, plenis velis evaserunt, donec universus exercitus cum ipso Cæsare Antonioque transvectus est. Murcus, quamvis iritam sibi fortunam putaret, nihilominus perseveravit, dum commeatus, aut apparatus, aut militum supplementa trajicerentur; incommodaturus his, quantum fieri posset. Jamque ei ad idem negotium, tanquam sane utilissimum, Domitius quoque Ahenobarbus a Bruto Cassioque cum aliis navibus quinquaginta, et legione una, sa-

καὶ τοξοτῶν ἐπέμφθη. Ὡς γὰρ οὐκ ἔχουσι τοῖς ἀμφὶ τὸν Καίσαρα τροφὰς δαψιλεῖς ἑτέρωθεν, ἐδόκει τὰ ἐκ τῆς Ἰταλίας διακλείσειν. Οἱ μὲν δὴ ναυσί τε μακραῖς ἑκατὸν καὶ τριάκοντα, καὶ ὑπηρετικαῖς πλέοσι, καὶ στρατῷ πολλῷ, διαπλέοντες ἠνώχλουν.

LXXXVII. Δεκίδιος δὲ καὶ Νωρβανὸς, οὓς ὁ Καῖσαρ καὶ Ἀντώνιος μετὰ ὀκτὼ τελῶν ἐς Μακεδονίαν προεπεπόμφεσαν, ἐκ Μακεδονίας ἐχώρουν ἐπὶ Θρᾴκης τῆς ὀρείου, χιλίους καὶ πεντακοσίους σταδίους· μέχρι, πόλιν ὑπερβάντες Φιλίππους, τὰ στενὰ τῶν Κορπίλων καὶ Σαπαίων, τῆς Ῥασκουπόλιδος ὄντα ἀρχῆς, κατέλαβον, ᾗ μόνη διελθεῖν ἔστιν ἐς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς Ἀσίας τὴν γνώριμον ὁδόν. Καὶ τοῦτο τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον, ἐς Σηστὸν ἐξ Ἀβύδου περάσασι, πρῶτον ἀντεκεκρούκει. Ῥασκούπολις δὲ καὶ Ῥάσκος ἤστην ἀδελφὼ Θρᾳκίω βασιλικὼ, μιᾶς ἄρχοντε χώρας, οἱ τότε τῇ γνώμῃ περὶ τῆς συμμαχίας διεφέροντο· καὶ Ῥάσκος μὲν τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀντώνιον συνεμάχει, Ῥασκούπολις δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον, τρισχιλίους ἱππέας ἔχων ἑκάτερος. Πυνθανομένοις δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον περὶ τῶν ὁδῶν, ὁ Ῥασκούπολις ἔφη, τὴν μὲν δι' Αἴνου καὶ Μαρωνείας, ἐπίτομόν τε καὶ συνήθη καὶ λεωφόρον οὖσαν, ἐπὶ τὰ Σαπαίων στενὰ ἄγειν· κατεχόντων δὲ αὐτὰ τῶν πολεμίων, ἀμήχανα ἐς δίοδον εἶναι· τὴν δὲ περίοδον τριπλασίονά τε καὶ χαλεπήν.

LXXXVIII. Οἱ δὲ, τοὺς πολεμίους ὑπολαβόντες οὐκ ἐς κώλυσιν μὲν ὁδῶν αὐτοῖς ἀπαντᾷν, τροφῶν δὲ ἀπορίᾳ ἐς Θρᾴκην ἀντὶ Μακεδονίας ὑπερβῆναι, ἐβάδιζον ἐπὶ Αἴνου καὶ Μαρωνείας· ὅθεν ἐπὶ Λυσιμαχείας τε καὶ Καρδίας, αἳ τὸν ἰσθμὸν τῆς Θρᾳκίου χεῤῥονήσου διαλαμβάνουσιν ὥσπερ πύλαι, μετὰ δὲ ἄλλην ἡμέραν ἐς τὸν Μέλανα κόλπον ἀφίκοντο. Καὶ τὸν στρατὸν ἐξετάζουσιν αὐτοῖς ἐγένοντο πάντες ὁπλιτῶν ἐννεακαίδεκα τέλη, Βρούτου μὲν ὀκτὼ, Κασσίου δὲ ἐννέα, ἐντελὲς οὐδὲν, ἀλλ' ἐς δύο που τέλη μάλιστα ἀναπληρούμενα, ὡς γίγνεσθαι μυριάδας ὁπλιτῶν ἀμφὶ τὰς ὀκτώ. Ἱππεῖς δὲ ἦσαν, Βρούτῳ μὲν, Κελτοὶ καὶ Λυσιτανοὶ τετρακισχίλιοι, καὶ Θρᾷκες καὶ Ἰλλυριοὶ, Παρθηνοὶ καὶ Θεσσαλοὶ δισχίλιοι· Κασσίῳ δὲ Ἴβηρές τε καὶ Κελτοὶ δισχίλιοι, καὶ ἱπποτοξόται Ἄραβές τε καὶ Μῆδοι καὶ Παρθυαῖοι τετρακισχίλιοι. Σύμμαχοι δὲ εἵποντο βασιλεῖς καὶ τετράρχαι Γαλατῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, πεζόν τε ἄγοντες πολὺν ἄλλον, καὶ ἱππέας ὑπὲρ πεντακισχιλίους.

LXXXIX. Τοσήδε μὲν στρατιὰ τοῖς ἀμφὶ τὸν Κάσσιον ἐπὶ τοῦ Μέλανος κόλπου διεκρίθη, καὶ τοσῇδε ἐχώρουν ἐπὶ τὸ ἔργον, τὴν λοιπὴν ἔχοντες ἐπὶ τῶν ἀλλαχόθι χρειῶν. Καθήραντες δὲ αὐτὴν τοῖς νομιζομένοις ἀνεπλήρουν τὰς ἐκ τῶν ἐπηγγελμένων τισὶν ὀφειλομένας ἔτι δωρεάς· πολλῆς μὲν περιουσίας χρημάτων πεφροντικότες, οἰκειούμενοι δὲ ταῖς δόσεσιν αὐτοὺς, Γαΐῳ μάλιστα Καίσαρι τοὺς πλέονας ἐστρατευμένους, μή τις ἐς τὴν ὄψιν ἢ ὁμωνυμίαν τοῦ νέου Καίσαρος

gittariorumque præsidio, submissus est. Nam quoniam commeatus Cæsarianis aliunde non admodum suppetebant, placuit prohibere, quominus subveherentur ex Italia. Hi itaque longis CL navibus, et pluribus minoribus, numerosoque exercitu, trajectum eum ultro citroque navigantes infestarunt.

LXXXVII. Interim Decidius et Norbanus, qui a Cæsare et Antonio cum octo legionibus in Macedoniam fuerant præmissi, inde per montana versus Thraciam stadia mille quingenta emensi sunt; donec ultra urbem Philippos profecti, fauces Corpilorum et Sapæorum, quæ in Rhascupolidis ditione sunt, occuparunt : per quas solas ex Europa Asiam petentibus notum iter patet. Et hoc Cassiani, postquam Abydo Sestum trajecerant, primum impedimentum sibi objectum invenerunt. Rhascupalis et Rhascus fratres erant ex regio Thracum genere, unius ditionis principes, qui tum sententiis de societate variabant; et Rhascus Antonianas, Rhascupolis Cassianas partes fovebat, singuli cum ter millenis equitibus. Cæterum Cassianis de ratione viarum percontantibus, Rhascupolis ait eam quæ per Ænum ac Maroneam ferat, compendiariam, publicam, et consuetam esse; sed inde eamdem pergere per fauces Sapæorum, ab hoste tunc occupatas ac proinde nullo modo pervias : circuitum vero triplum esse, eumque difficilem. »

LXXXVIII. Cassius Brutusque, rati, non tam præcludendi itineris causa occurrere sibi hostem, quam ob commeatuum inopiam ex Macedonia usque in Thraciam esse progressum, versus Ænum et Maroneam moverunt. Itaque mane a Lysimachia et Cardia profecti, quæ urbes cervicem Chersonesi Thracicæ veluti portæ intercipiunt, altero inde die ad Melanem sinum pervenerunt. Ibi percensentibus copias præsto erant legiones undeviginti; Cassii novem, Bruti vero octo, quarum quidem nulla integra erat, sed in illis duæ fere suis numeris erant completæ : ita ut in universum essent circiter octoginta legionariorum millia. Equitum vero Brutus habebat Gallorum Lusitanorumque quatuor millia; tum Thracum et Illyriorum [tria millia], Parthenorumque et Thessalorum duo millia : Cassius Hispanorum et Gallorum duo millia, sagittariorum equestrium ex Arabia, Media, Parthia, quatuor millia. Sequebantur et socii reges ac tetrarchæ ex Gallogræcia, qui et pedestres alias copias ducebant, et equitum quinque millia.

LXXXIX. Hæ fuere copiæ Cassii Brutique ad Melanem sinum ab illis explicatæ discretæque : et hoc numero illi ad instans certamen sunt progressi; reliquis alibi, ubi eorum opera opus erat, relictis. Lustrato deinde ex more exercitu, promissum donativum militibus, quibus debebatur, repræsentatum est. Nam et abunde curatum fuerat, ut suppeterent pecuniæ et opus erat favorem largitionibus quærere, præsertim veteranorum, qui plerique militarant sub Cæsare; ne ad conspectum aut nomen advenientis junioris

νεωτερίσειεν ἐλθόντος. Καὶ αὖθις ἔδοξε τούτου χάριν καὶ δημηγορῆσαι. Βῆμά τε οὖν ἐπήχθη μέγα· καὶ οἱ στρατηγοὶ, μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς μόνων ἐς αὐτὸ ἀναβάντες, ὁ δὲ στρατὸς αὐτῶν, ὅ τε ἴδιος καὶ συμμαχικὸς, κάτω περιστάντες, ἥδοντο εὐθὺς ἐπὶ τῇ ὄψει τοῦ πλήθους ἀλλήλων ἑκάτεροι, ἰσχυροτάτῃ σφίσι φανείσῃ· καὶ θάρσος ἦν ἀμφοτέροις αὐτίκα, καὶ ἐλπὶς ἰσχυρὰ τοσῶνδε στρατηγοῦσιν. Αὐτά τε πρῶτα πάντων τάδε τοῖς στρατηγοῖς τὸν στρατὸν ἐς πίστιν συνῆγε· τίκτουσι γὰρ εὔνοιαν ἐλπίδες κοιναί. Θρου δὲ ὡς ἐν τοσούτοις ὄντος, οἵ τε κήρυκες καὶ οἱ σαλπιγκταὶ σιωπὴν ἐποίουν· καὶ γενομένης ποτὲ, ὁ Κάσσιος (προὖχε γὰρ ἡλικίᾳ) προελθὼν μικρὸν ἐκ τῆς τάξεως ἐς τὸ μέσον, ἔλεξεν ὧδε·

XC. « Ὁ μὲν ἀγὼν πρῶτον ὑμᾶς, ὦ συστρατιῶται, κοινὸς ὢν, ἐς πίστιν ἀλλήλοις συνάγει· συνάπτει δὲ καὶ ὅσα ὑμῖν ὑποσχόμενοι πάντα ἔδομεν, ὃ μεγίστη πίστις ἐστὶ καὶ περὶ ὧν ἐς τὸ μέλλον ὑπισχνούμεθα. Αἱ δὲ ἐλπίδες εἰσὶν ἐν τῇ ἀρετῇ, ὑμῶν τε τῶν στρατευομένων, καὶ ἡμῶν, οὓς ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦδε ὁρᾶτε, τοσούσδε καὶ τοιούσδε ἄνδρας ἀπὸ τῆς βουλῆς. Ἔστι δὲ καὶ πλῆθος παρασκευῆς, ὅσον ἴστε, σίτου τε καὶ ὅπλων, καὶ χρημάτων, καὶ νεῶν, καὶ συμμάχων κατά τε ἔθνη καὶ βασιλέας. Ὥστε τί χρὴ τῷ λόγῳ παρακαλεῖν ἐς προθυμίαν τε καὶ ὁμόνοιαν, οὓς ἥ τε παρασκευὴ καὶ τὰ ἔργα κοινὰ ὄντα συνάγει. Περὶ δὲ ὧν διαβάλλουσιν ἡμᾶς δύο ἄνδρες ἐχθροὶ, ἴστε μὲν αὐτὰ ἀκριβέστατα, καὶ δι' αὐτὸ συστρατεύεσθε ἡμῖν ἑτοίμως. Δοκεῖ δὲ καὶ νῦν ἐπεξελθεῖν ἔτι τὴν αἰτίαν, ἣ μάλιστα ἐπιδείκνυσι τοῦ πολέμου καλλίστην τε οὖσαν ἡμῖν καὶ δικαιοτάτην πρόφασιν.

XCI. Ἡμεῖς γὰρ Καίσαρα, ἐν μὲν τοῖς πολέμοις συστρατευόμενοί τε αὐτῷ μεθ' ὑμῶν καὶ στρατηγοῦντες, ἐπὶ μέγα ἤρομεν, καὶ φίλοι διετελοῦμεν ὄντες, ὡς μὴ δοκεῖν αὐτὸν δι' ἔχθραν ὑφ' ἡμῶν ἐπιβεβουλεῦσθαι. Τὰ δὲ ἐς τὴν εἰρήνην ἐπίμεμπτος ἦν, οὐχ ἡμῖν τοῖς φίλοις (ἐπεὶ κἂν τούτοις προετιμώμεθα), ἀλλὰ τοῖς νόμοις καὶ τῷ κόσμῳ τῆς πολιτείας· ὧν οὐδεὶς νόμος, οὔτε ἀριστοκρατικὸς, κύριος, οὔτε δημοτικὸς, ἔτι ἦν· ἅπερ ἅπαντα οἱ πατέρες ἡμῶν ἥρμοσαν, ὅτε τοὺς βασιλέας ἐκβαλόντες ἐπώμοσαν καὶ ἐπηράσαντο, οὐκ ἀνέξεσθαι βασιλέων ἐς τὸ μέλλον ἑτέρων. Ὥτινι ὅρκῳ βοηθοῦντες, οἱ τῶν ὀμωμοκότων ἔκγονοι, καὶ τὰς ἀρὰς ἀπερύκοντες ἀφ' ἑαυτῶν, οὐχ ὑπεμείναμεν ἐς πολὺ περιιδεῖν ἕνα ἄνδρα (εἰ καὶ φίλος ἦν ἡμῖν καὶ χρήσιμος) τά τε κοινὰ χρήματα καὶ στρατόπεδα καὶ χειροτονίας ἀρχῶν, ἀπὸ τοῦ δήμου, καὶ ἡγεμονίας ἐθνῶν, ἀπὸ τῆς βουλῆς, ἐς ἑαυτὸν περιφέροντα, καὶ νόμον ἀντὶ τῶν νόμων, καὶ κύριον ἀντὶ τοῦ δήμου, καὶ αὐτοκράτορα ἀντὶ τῆς βουλῆς γιγνόμενον ἐς ἅπαντα.

XCII. Ὧν ἴσως ὑμεῖς οὐκ ἀκριβῶς ᾐσθάνεσθε, ἀλλὰ μόνην αὐτοῦ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἀρετὴν ἑωρᾶτε· νῦν δὲ ῥᾳδίως τε ἂν καὶ ἐκ μόνου τοῦ περὶ ὑμᾶς μέρους καταμάθοιτε. Ὁ γὰρ δῆμος ὑμεῖς ἐν μὲν τοῖς

Cæsaris mutarentur eorum animi. Qua de re etiam visum est rursus pro concione verba ad milites facere. Moxque suggestum in tribunalis speciem exstructum est : quod postquam imperatores conscenderunt cum solis senatoribus, et copiæ cum propriæ tum auxiliares inferiore loco circumsteterunt, lætissimus statim utrisque fuit mutuus conspectus, quod nihil firmius videretur aut validius; et utrumque imperatorem statim fiducia subiit et spes concepta ex amplitudine exercitus. Atque hoc ipsum maxime omnium fidem firmam militum conciliavit imperatoribus : solent enim spes communes mutuam parere benevolentiam. Quum vero magnus esset, in tanta multitudine, strepitus, per præcones et tubicines indictum est silentium : postquam tandem consiluerunt, Cassius (erat enim natu grandior) paululum extra ordinem progressus in medium, sic exorsus est :

XC. « Commune periculum, commilitones, primus nobis ad mutuam fidem gradus est. Conciliant nos et præstita a nobis omnia quæ polliciti eramus; quod certissimum pignus est eorum quoque, quæ in posterum vobis pollicemur. Spes autem omnis in virtute sita est, cum vestra, commilitones, tum horum tot ac talium ex amplissimo ordine virorum, quos in hoc suggesto conspicitis. Adest vero et apparatus (ut scitis) plurimus, commeatus, arma, pecuniæ, classes, auxilia, cum a provinciis, tum ab regibus. Itaque quorsum attinet, verbis vos hortari ad alacritatem et concordiam, quos et communis apparatus et res consociatæ conciliant? Quod autem ad calumnias attinet, quas contra nos jactant duo illi viri, quos hostes habemus, intelligitis eas quidem exactissime, et idcirco nobis promptam navatis operam : sed visum est tamen etiam nunc causam nostram exponere, quo magis appareat honestissimum ac justissimum hoc nostrum belli gerendi propositum.

XCI. « Nos enim Cæsarem, nostris vestrisque armis et nostro ductu bella gerentem, multum eveximus, et ita constantes in ejusdem fuimus amicitia, ut nemini videri possimus inimicitiæ causa mortem ejus quæsivisse. Sed in eis rebus, quas togatus Cæsar gessit, in crimen incurrit, non injuriæ alicujus nobis amicis ipsius illatæ (quippe etiam tunc in honore præ cæteris apud eum fuimus), sed oppressarum legum, et eversæ totius reipublicæ, sublata et senatus auctoritate omni, et populi potestate. Quæ omnia majores nostri constituerant, quum fugatis regibus jure jurando et devotionibus se obstrinxerunt, nunquam posthac regiam laturos potentiam. Id jusjurandum ne violaretur, nos, illorum posteri, vetuimus, et diras a nobis ipsis averruncavimus : non sustinentes committere diutius, ut unus homo, quamvis nobis amicus atque commodus, pecunias publicas, exercitus, creationes magistratuum, a populo, jus conferendi provincias, a senatu, in sese transferret; ut, pro legibus, hujus voluntas; pro potestate populi, hujus dominatio; pro senatus auctoritate, hujus imperium unice valeret.

XCII. « Et illa quidem vos fortasse non satis persensistis, sed solam ejus virtutem bellicam estis admirati. Nunc vero facile, vel ex ea parte quæ ad vos proxime pertinet, intelligetis. Vos enim, qui de populo estis, in bello quidem

πολέμοις ὑπακούετε ἐς πάντα, ὡς κυρίοις, τοῖς στρατηγοῖς. Τὸ δὲ κῦρος τόδε ἐν τοῖς εἰρηνικοῖς ἐφ' ἡμῖν ἀντιλαμβάνετε αὐτοί· προβουλευούσης μὲν τῆς βουλῆς, ἵνα μὴ σφαλείητε, κρίνοντες δ' αὐτοὶ καὶ ψηφιζόμενοι κατὰ φυλὰς ἢ λόχους, καὶ ἀποφαίνοντες ὑπάτους τε καὶ δημάρχους καὶ στρατηγούς. Ἐπὶ δὲ ταῖς χειροτονίαις καὶ τὰ μέγιστα δικάζετε, κολάζοντες ἢ τιμῶντες, ὅτε κολάσεως ἢ τιμῆς ἀξίως ἄρξαιμεν ὑμῶν. Ἡ δὲ ἀντίδοσις ἥδε τήν τε ἡγεμονίαν, ὦ πολῖται, ἐς εὐδαιμονίαν ἄκραν ὑπερήγαγε, καὶ τοὺς ἀξίους ἐτίμησε· καὶ οἱ τετιμημένοι χάριν εἶχον ὑμῖν. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐξουσίας ὕπατον ἐποιήσασθε Σκιπίωνα, ὅτε αὐτῷ περὶ Λιβύην ἐμαρτυρήσατε· καὶ δημάρχους ἐποιεῖσθε ἀνὰ ἔτος ἕκαστον, οὓς ἐβούλεσθε, διοισομένους ἡμῖν ὑπὲρ ὑμῶν εἰ δέοι. Καὶ τί μοι καταλέγειν τὰ πολλά, ὅσα ἴστε;

XCIII. Ἀλλ' οὐχ, ἀφ' οὗ Καῖσαρ ἐδυνάστευσεν, οὐχ ἀρχήν τινα, οὐ στρατηγὸν, οὐχ ὕπατον, οὐ δήμαρχον ἐχειροτονήσατε ἔτι, οὐχ ἐμαρτυρήσατε οὐδενὶ, οὐχ ἀμοιβὴν εἴχετε δοῦναι μαρτυροῦντες. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, οὐδεὶς ὑμῖν χάριν ὤφειλεν, οὐχ ἀρχῆς, οὐχ ἡγεμονίας, οὐχ εὐθυνῶν, οὐ δίκης. Ὃ δὲ οἴκτιστον ἁπάντων ἐγενέτο, οὐδ' αὐτοῖς ἐδυνήθητε ἐπικουρῆσαι τοῖς δημάρχοις ὑμῶν ὑβριζομένοις, ἥντινα ἀΐδιον ὑμῶν αὐτῶν ἀρχὴν ἐστήσασθε εἶναι, καὶ ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἀπεφήνατε. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσύλους εἴδετε τὴν ἀρχὴν τὴν ἄσυλον καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν ἱερὰν ἐς ὕβριν ἀφαιρουμένους, ἀκρίτους, ἀπὸ μόνου προστάγματος, ὅτι ἔδοξαν ὑπὲρ ὑμῶν χαλεπῆναι τοῖς καὶ βασιλέα αὐτὸν ἐθέλουσι προσαγορεῦσαι. Ὃ καὶ μάλιστα ἐπαχθῶς ἤνεγκεν ἡ βουλὴ δι' ὑμᾶς· ὑμετέρα γὰρ, καὶ οὐ τῆς βουλῆς, ἐστὶν ἡ τῶν δημάρχων ἀρχή. Ἐπιμέμψασθαι δὲ σαφῶς οὐ δυναμένη τὸν ἄνδρα, οὐδ' ἐς κρίσιν ἐπαγαγεῖν, διὰ ἰσχὺν στρατοπέδων· ἃ καὶ αὐτὰ, τέως ὄντα τῆς πόλεως, ἑαυτοῦ ἐπεποίητο ἴδια· τὸν ἔτι λοιπὸν τρόπον ἀμύνασθαι τὴν τυραννίδα ἐπενόησεν, ἐς τὸ σῶμα ἐπιβουλεύσασα.

XCIV. Ἔδει δὲ τὴν μὲν γνώμην γενέσθαι τῶν ἀρίστων· τὸ δὲ ἔργον, ὀλίγων. Ἐπεὶ δὲ ἐγένετο, αὐτίκα ἡ βουλὴ τὴν κοινὴν γνώμην ἐξέφηνε, σαφῶς μὲν, ὅτε καὶ γέρα τυραννοκτονικὰ ἐψηφίζοντο εἶναι. Ἐπισχόντος δὲ αὐτοὺς Ἀντωνίου, καθ' ὑπόκρισιν ἀταραξίας, καὶ οὐδ' ἡμῶν ἀξιούντων διὰ γέρα τῇ πόλει μᾶλλον, ἢ δι' αὐτὴν τὴν πατρίδα, βοηθεῖν· τοῦδε μὲν ἀπέσχοντο, οὐκ ἐθέλοντες ἐφυβρίζειν τῷ Καίσαρι, ἀλλὰ μόνης τῆς τυραννίδος ἀπηλλάχθαι· ἀμνηστίαν δὲ ἁπάντων ἐψηφίσαντο εἶναι, καὶ σαφέστερον ἔτι, φόνου μὴ εἶναι δίκας. Καὶ μετὰ μικρὸν, Ἀντωνίου τὸ πλῆθος ἐφ' ἡμῖν δημοκοπήσαντος, ἡ βουλὴ καὶ ἀρχὰς ἐθνῶν τῶν μεγίστων καὶ ἡγεμονίας ἔδοσαν ἡμῖν, καὶ γῆς ἀπέφηναν ἡγεῖσθαι πάσης ἀπὸ τοῦ Ἰονίου μέχρι Συρίας· πότερον ὡς ἐναγεῖς κολάζοντες, ἢ ὡς ἀνδροφόνους πορφύρᾳ τε ἱερᾷ καὶ ῥάβδοις καὶ πελέκεσι περικοσμοῦντες; Ὧ λόγῳ καὶ Πομπήϊον τὸν νέον, οὐδὲν μὲν ἐς ταῦτα συνειργασμένον, ὅτι δὲ μόνον Πομπηΐου Μάγνου τοῦ πρώτου περὶ τῆς

ducibus vestris paretis, veluti dominis. Sed in pace vicissim eamdem potestatem vos ipsi in nos accipitis. Et senatus quidem de eis rebus, quæ ad vos referuntur, ante deliberat, quo minus vos fallamini : sed ipsi vos judicatis ; vestrisque comitiis, sive tributis, sive centuriatis, creantur consules, tribuni plebis, prætores. Præter creationem vero magistratuum, maximarum etiam rerum penes vos est judicium : pœnasque aut præmia decernitis, prout in gerendis magistratibus vel reprehensionem vel laudem commeruimus. Atque hæc potestatis reciprocatio, milites, imperium nostrum ad summam felicitatem evexit. Sic honores dignis sunt collati : et hi, qui a vobis ornati sunt, vobis gratiam retulerunt. Pro hac vestra potestate Scipionem fecistis consulem, quum ei rerum in Africa præclare gestarum exhibuistis testimonium : et tribunos plebis quotannis creastis vestro arbitratu, qui, si ita vestra utilitas postularet, nobis intercederent. Et quid opus est plura, quæ vobis non incognita sunt, enumerare!

XCIII. « Ex quo autem Cæsar dominationem ad se rapuit, nullum amplius magistratum, non prætorem, non consulem, non tribunum plebis creastis vestris suffragiis, nullius virtuti tulistis testimonium; aut, si tulistis, nullo præmio potuistis remunerari. Et, verbo ut dicam, nemo vobis ullam amplius gratiam habuit, sive ob acceptum in Urbe magistratum sive ob collatam provinciam exercitumve; sive de rationibus quas reddi jusseritis, sive de quocumque judicio. Quod vero omnium fuit miserrimum, ne tribunos quidem vestros ab injuria potuistis defendere; quem proprium vestrum ac sempiternum vobis magistratum constituistis, et sacrosanctum et inviolatum esse volueratis. Sed hos ipsos sacrosanctos viros vidistis sacrosancto magistratu et sacrata veste spoliari per injuriam, indemnatos, et ad solum unius viri mandatum, quia vestram vicem dolentes visi erant obstare quibusdam eo progressis ut Regem quoque illum vellent appellari. Quod et senatus, propter vos maxime, tulit ægerrime : non enim illorum, sed vester magistratus tribunitia dignitas est. Sed quum non possent aperte accusare hominem et judicio sistere, propter robur exercituum qui illi præsto erant (quos eosdem quoque, quum fuissent reipublicæ, sibi ipse proprios fecerat), quo solo modo poterant, statuerunt reprimere tyrannidem, in vitam ejus conspiratione facta.

XCIV. « Sic autem necesse fuit ut consilium esset optimi cujusque, factum ipsum paucorum. Quod postquam perfectum est, continuo senatus communem sententiam aperuit, et clarissime quidem, quoniam præmia etiam censuit tyrannicidis decernenda. Sed revocati ab eo consilio patres per Antonium, cavendarum turbarum (ut videri volebat) causa; quum nos ipsi quoque nullum honestius præmium duceremus, quam utilitatem patriæ, omiserunt illud, nolueruntque ignominia notari Cæsarem, libertate contenti restituta. Tantum oblivio præteritorum decreta est; ac disertioribus etiam verbis adjectum decreto est, quæstionem de Cæsaris nece non esse habendam. Nec multo post, Antonio plebem contra nos exasperante concionibus, senatus et provincias maximas et exercitus nobis dedit : jussitque, ut quidquid terrarum a mari Adriatico patet usque Syriam, nostra imperata faceret. Quo decreto patrum, utrum tanquam nefarii homicidæ pœna affecti vobis videmur? an tamquam tyrannicidæ sacrata purpura virgisque ac securibus insigniti? Quemadmodum et juvenem Pompeium, quamvis conspirationis illius expertem, tantum quia Magni,

δημοκρατίας ἀγωνισαμένου παῖς, καὶ ὅτι μικρὰ τὴν τυραννίδα ἠνώχλει λανθάνων περὶ Ἰβηρίαν, κατεκάλεσέ τε ἐκ τῆς φυγῆς, καὶ τὸ τίμημα αὐτῷ τῶν πατρῴων ἐκ τῶν κοινῶν ἔκριναν ἀποδοῦναι χρημάτων, καὶ θαλασσοκράτορα ἀπέφηναν· ἵνα κἀκεῖνος ἀρχήν τινα ἔχοι, δημοκρατικὸς ὤν. Τί δὴ πλέον ἔργον ἔτι τῆς βουλῆς ἢ σύμβολον ἐπιζητεῖτε, τοῦ κατὰ γνώμην αὐτῆς πάντα πεπρᾶχθαι, πλὴν ἢ λόγῳ μόνον ὑμῖν ἔτι ὁμολογῆσαι; ὃ καὶ αὐτὸ πράξουσι, καὶ ἐροῦσι· καὶ λέγοντες ἅμα ὑμᾶς ἀμείψονται μεγάλαις δωρεαῖς, ὅταν εἰπεῖν καὶ ἀμείψασθαι δύνωνται.

XCV. Νῦν μὲν γὰρ ὡς ἔχουσιν, ἴστε. Προγράφονται χωρὶς δίκης, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῖς δημεύεται, καὶ κτείνονται χωρὶς καταδίκης ἐν οἰκίαις, ἐν στενωποῖς, ἐν ἱεροῖς, ὑπὸ στρατιωτῶν, ὑπὸ θεραπόντων, ὑπὸ ἐχθρῶν, ἐκ μυχῶν ἀνασπώμενοι, καὶ διωκόμενοι πανταχῆ, τῶν νόμων τὸν ἐθέλοντα φεύγειν ἐώντων. Ἐς δὲ τὴν ἀγοράν, ἐς ἣν οὐδενὸς πολεμίου κεφαλήν, ἀλλὰ ὅπλα μόνα καὶ ἔμβολα νεῶν ἐφέρομεν, ὑπάτων ἄρτι καὶ στρατηγῶν καὶ δημάρχων καὶ ἀγορανόμων καὶ ἱππέων κεφαλαὶ πρόκεινται· καὶ γέρα τούτων ἐστὶ τῶν κακῶν ὡρισμένα. Τοῦτο γὰρ ἐπανάστασίς τις ἐστὶ πάντων, ὅσα τέως ἦν ὕπουλα· καὶ ἀνδρολήψια αἰφνίδια, καὶ μύση ποικίλα γυναικῶν τε καὶ υἱῶν, καὶ ἀπελευθέρων καὶ οἰκετῶν. Ἐς τοσοῦτον ἤδη καὶ τοὺς τρόπους ἡ πόλις ἐπιτέτριπται. Καὶ τῶνδε τοῖς πονηροῖς ἡγεμόνες εἰσὶν οἱ τρεῖς ἄνδρες, αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀδελφοὺς καὶ θείους καὶ ἐπιτρόπους προγράψαντες. Λέγεταί ποτε πρὸς τῶν ἀγριωτάτων βαρβάρων ἡ πόλις ἁλῶναι· καὶ οὐδενὸς ἀπέτεμνον οἱ Κελτοὶ κεφαλάς, οὐδὲ ἐνύβριζον ἀνῃρημένοις, οὐδὲ πολεμοῦσιν ἔτι λαθεῖν ἢ φυγεῖν ἐφθόνουν. Οὐδ' αὐτοί πω πόλιν οὐδεμίαν, ὧν δορὶ ἐλάβομεν, τοιαῦτα διεθήκαμεν, οὐδὲ ἑτέρους ἐπυθόμεθα διαθεῖναι, οἷα νῦν οὐχ ἰδιῶτις πόλις, ἀλλ' ἡγεμονίς, ἀδικεῖται πρὸς τῶν αὐτὴν ἁρμόσαι καὶ διορθῶσαι τὰ κοινὰ κεχειροτονημένων. Τί τοιοῦτον εἰργάσατο Ταρκύνιος; ὃν διὰ μιᾶς γυναικὸς ὕβριν, ἐξ ἔρωτος γενομένην, βασιλέα τε ὄντα ἐξέβαλον, καὶ βασιλεύεσθαι διὰ ἓν ἔργον οὐκέτι ὑπέστησαν.

XCVI. Καὶ τάδε, ὦ πολῖται, πράσσοντες οἱ τρεῖς, ἡμᾶς ἐναγεῖς λέγουσι· καὶ φασὶ μὲν ἀμύνειν Καίσαρι, προγράφουσι δὲ τοὺς οὐδ' ἐπιδημοῦντας ὅτε ἀνῄρητο. Ὧν καὶ οἵδε εἰσὶν οἱ πλέονες, οὓς ὁρᾶτε, διὰ πλοῦτον ἢ γένος ἢ γνώμην δημοκρατικῆς διανοίας προγεγραμμένοι. Ὧ λόγῳ καὶ Πομπήϊος μεθ' ἡμῶν προεγράφη, πόῤῥω μὲν ὢν περὶ Ἰβηρίαν, ὅτε ἡμεῖς ἐδρῶμεν. Ὅτι δέ ἐστι δημοκρατικοῦ πατρὸς, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπὸ μὲν τῆς βουλῆς κατεκλήθη τε καὶ θαλασσοκράτωρ ἐγένετο, ὑπὸ δὲ τῶν τριῶν προεγράφη. Τί δὲ γυναῖκες ἐπὶ Καίσαρι συνέγνωσαν, αἱ ἐς φορὰς προγεγραμμέναι; τί δὲ ὁ δῆμος, ὁ μέχρι δέκα μυριάδων τιμᾶσθαι τὰ ὄντα κεκελευσμένος ὑπὸ μηνύμασι καὶ ζημίαις, ᾧ τέλη καινὰ καὶ ἐσφορὰς ἐπιγράφουσι; Καὶ τάδε πράσσοντες, οὐδ' ὡς ἀνεπλήρωσαν τοῖς στρατευομένοις σφίσι τὰς δωρεάς.

qui primus arma pro republica sumserat, esset filius, et quia paululum tyrannidi obstiterat latitans in Hispania, revocarunt ab exilio : decretumque est ei paternorum bonorum pretium ex ærario restituendum, et maris imperium insuper, ne et hic fautor reipublicæ sine magistratu esset. Quodnam igitur efficacius signum, aut quod luculentius documentum voluntatis senatus approbatique hujus facti requiritis? nisi forte, ut verbis etiam id vobis patres profiteantur? Atqui id ipsum quoque facient, dicentque, simulque referent vobis amplissima præmia, quum primum eis integrum fuerit.

XCV. « Nunc enim quo statu sint res eorum, scitis. Proscribuntur indicta causa, bona eorum publicantur; indemnati occiduntur in domibus, in viis, in templis, a militibus, a mancipiis, ab inimicis; e penitissimis latebris extrahuntur, perquiruntur ubique a persecutoribus; quum leges fugam saltem et ultro quæsitum exilium indulgeant volentibus. In foro, quo nunquam hostis ullius caput, sed arma tantum et rostra navium referebantur, hodie consularium, prætorum, tribunorum plebis, ædilium, equitum Romanorum capita spectantur proposita; et ibidem horum maleficiorum repræsentantur præmia. Commota sunt enim omnia, et eruperunt quæcunque prius suppurata latebant : neque quisquam tutus est quin subito abripiatur ad supplicium, proditus uxoris quoque aut filiorum, libertorum, servorumve flagitio : tanta etiam morum pestis Urbem invasit. Ad eaque flagitia perditis hominibus exemplo præivere Tres illi, qui a propriis fratribus, ab avunculis, a tutoribus suis, proscriptionis fecerunt initium. Fertur olim Urbs nostra capta a ferissima ex barbaris nationibus : at nullius tamen caput absciderunt Galli, nec illuserunt occisis, nec inviderunt latebras aut fugam hostibus. Neque nos unquam in ullam bello captam urbem ita sævimus, aut alias sævisse auditu cognovimus, sicut nunc Urbs non vulgaris, sed rerum domina, tractatur indignissime a magistratu creato ad constituendam et corrigendam rempublicam. Quid tale fecit Tarquinius? quem propter unam mulierem, vim ab amatore passam, nostri majores, rex quum esset, regno expulerunt, et ob unum illud facinus non sustinuerunt sub regibus degere in posterum.

XCVI. « Ac talia, o cives, dum perpetrant Triumviri, impios nos homicidasque vocant; et cædem ulcisci dicentes Cæsaris, viros proscribunt, qui ne in Urbe quidem fuerant quum e numero plerique ex his sunt, quos hoc loco conspicitis, propter divitias, aut genus aut mentem reipublicæ amantem, proscriptos. Quemadmodum et Pompeius nobiscum proscriptus est, qui, quo tempore gestum a nobis illud factum est, procul abfuit in Hispania : sed nimirum, quoniam patre prognatus est amante reipublicæ, idcirco et a senatu revocatus marisque imperio præfectus est, et a Triumviris proscriptione dignus judicatus. Quid, mulieres etiamne conspirationis in Cæsarem fuere participes? quarum bona proscripta sunt : quid plebeii homines? qui, novis tributis exactionibusque vexati, quidquid supra quadringenta millia ns. in bonis habent, jussi sunt profiteri, mulcta indicta ni faciant, mercede indicibus proposita. At illi, talibus licet artibus usi, ne sic quidem militibus suis debita

Ἡμεῖς δὲ, οἷς ἀσεβὲς οὐδὲν εἴργασται, καὶ τὰ ἐπηγγελμένα δεδώκαμεν, καὶ ἕτερα ἕτοιμα ἔχομεν ἐς ἀμοιβὰς μείζονας. Οὕτως ἡμῖν καὶ τὸ δαιμόνιον, ὡς δίκαια πράσσουσιν, ἐπιλαμβάνει.

XCVII. Ἐπὶ δέ γε τῷ δαιμονίῳ καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπων ὁρᾷν ἔχετε, ἐς τοὺς ὑμῶν πολίτας ἀποβλέποντες· οὓς εἴδετε μὲν στρατηγοῦντας ὑμῶν πολλάκις, καὶ ὑπατεύοντας, καὶ ἐπαινουμένους, ὁρᾶτε δὲ πρὸς ἡμᾶς ὡς εὐαγεῖς καὶ δημοκρατικοὺς καταπεφευγότας, καὶ τὰ ἡμέτερα ᾑρημένους, καὶ συνευχομένους ἡμῖν ἐς τὰ λοιπὰ καὶ συναιρομένους. Πολὺ γὰρ δικαιότερα ἡμεῖς γέρα τοῖς περισώσασιν αὐτοὺς ἐκηρύξαμεν, ὧν ἐκεῖνοι τοῖς ἀναιροῦσιν. Οὐδὲ ὁρῶσιν ἡμᾶς Γάϊον μὲν, ὅτι ἠξίου μόνος ἄρχειν, ἀνῃρηκότας, τοὺς δὲ τὴν ἐκείνου περιποιουμένους ἀρχὴν ὑπερορᾷν μέλλοντας, καὶ μηδὲ ἐς ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐς τὸ μέσον τῷ δήμῳ, προτιθέντας τὴν πολιτείαν κατὰ τὰ πάτρια. Ὡς οὖν οὐχ ἀπὸ τῆς αὐτῆς γνώμης αἱρουμένων πολεμεῖν ἑκατέρων, ἀλλὰ τῶν μὲν ὑπὲρ δυναστείας καὶ τυραννίδος, ἣν ἐν ταῖς προγραφαῖς ἐπέδειξαν ἤδη, ἡμῶν δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ μόνον, ἵνα, τῆς πατρίδος ἐλευθερωθείσης, ἰδιωτεύοιμεν ὑπὸ τοῖς νόμοις· εἰκότως οἵδε τε οἱ ἄνδρες, καὶ πρὸ τούτων οἱ θεοὶ, τὰ ἡμέτερα κρίνουσι. Μεγίστη δὲ ἐλπὶς ἐν πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον.

XCVIII. Μηδέ τῳ, εἰ Καίσαρος ἐγένετο στρατιώτης, ἐπὶ νοῦν ἔτι ἴτω. Οὐ γὰρ ἐκείνου γε ἦμεν οὐδὲ τότε, ἀλλὰ τῆς πατρίδος· οὐδ' οἱ διδόμενοι μισθοὶ καὶ δωρεαὶ Καίσαρος ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ. Ἐπεὶ οὐδὲ νῦν ἐστε Κασσίου στρατὸς, οὐδὲ Βρούτου μᾶλλον, ἢ Ῥωμαίων· ἡμεῖς δέ ἐσμεν ὑμῖν συστρατιῶται, Ῥωμαίων στρατηγοί. Καὶ εἰ τόδε καὶ οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν ἐφρόνουν, ἐνῆν ἀκινδύνως ἅπασι τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ τοὺς στρατοὺς πάντας ἀποδοῦναι τῇ πόλει, κἀκείνην ἑλέσθαι τὰ συνοίσοντα· καὶ, εἰ δέχονται ταῦτα, προκαλούμεθα. Ἐπεὶ δὲ οὐ δέχονται (οὐδ' ἂν δέξαιντο ἔτι, διὰ τὰς προγραφὰς καὶ ὅσα ἄλλα ἔδρασαν), ἴωμεν, ὦ συστρατιῶται, μετά τε πίστεως ὑγιοῦς καὶ προθυμίας ἀδόλου στρατευόμενοι Ῥωμαίων τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ μόνοις, ὑπὲρ ἐλευθερίας. »

XCIX. Ἀναβοησάντων δὲ πάντων, Ἴωμεν, καὶ εὐθὺς ἄγειν ἀξιούντων, ἡσθεὶς ὁ Κάσσιος τῇ προθυμίᾳ, κατεκήρυξεν αὖθις σιωπὴν, καὶ αὖθις ἔλεγε· « Θεοὶ μὲν, ὅσοι πολέμων δικαίων δεσπόται, τῆς πίστεως ὑμᾶς, ὦ συστρατιῶται, καὶ προθυμίας ἀμείβοιντο. Τὰ δ' ἐς ἀνθρωπίνην στρατηγῶν πρόνοιαν, καὶ, ὅτι πλέονα καὶ ἀμείνονά ἐστιν ἡμῖν ἢ τοῖς πολεμίοις, μάθετε οὕτως. Τέλη μὲν ὁπλιτῶν ἴσα αὐτοῖς ἀντεπάγομεν, πολλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χρειῶν ἄλλα πολλαχοῦ καταλιπόντες· ἱππεῦσι δὲ καὶ ναυσὶ πολὺ προὔχομεν, καὶ συμμάχοις βασιλεῦσί τε καὶ ἔθνεσι τοῖς μέχρι Μήδων καὶ Παρθυαίων. Καὶ ἡμῖν μὲν ἐκ μετώπου μόνον εἰσὶ πολέμιοι. Ἡμεῖς δ' αὐτῶν καὶ κατὰ νώτου Πομπήϊόν τε ὁμογνώμονα ἡμῖν ἔχομεν ἐν Σικελίᾳ· καὶ Μοῦρκος ἐν τῷ Ἰονίῳ, καὶ Ἀηνόβαρβος στόλῳ πολλῷ καὶ ὑπηρεσίᾳ δαψιλεῖ, καὶ δύο

donativa persolverunt. Nos vero, qui nihil contra jus ac fas egimus, promissa vobis reddidimus praemia, et alia ad majores remunerationes parata habemus : adeo dii quoque nostris favent partibus, ut justioribus.

XCVII. « Sed præter deorum judicium, quæ sint etiam hominum de nostra causa sententiæ, pariter cognoscere vobis licet, hos eosdem cives vestros intuentibus : quos sæpe in bellis duces vestros, in pace consules vidistis, utrobique laudatos; nunc videtis ad nos, tanquam justissima in causa versantes et partes tuentes reipublicæ, confugisse; consilia, vota, arma, pro felici rerum nostrarum exitu, nobiscum consociantes. Nos enim multo justiora præmia horum servatoribus, quam Triumviri percussoribus, sumus polliciti. Videntque iidem, nos neque nunc, postquam Cæsarem eo quod solus dominari voluit sustulimus, hos esse laturos, qui illius ad se rapere imperium conantur; neque vero id nos agere, ut ipsi potiamur rerum, sed ut populo in commune restituamus acceptam a majoribus rempublicam. Atque ita merito de causa nostra sic judicant dii hominesque : longe diversum esse nostrum bellandi consilium ab hostium proposito : illos pro dominatione pugnare et pro tyrannide, cujus specimen ista proscriptione dederunt; nos nil aliud sequi, nisi ut, patria in libertatem vindicata, privati sub legibus vivere queamus. Neque vero quidquam est, quod in bellis majorem facere spem debeat, quam causæ justitia.

XCVIII. « Neque vero, si qui vestrum sub Cæsare olim stipendia fecerunt, ea nunc cogitatio movere vos debet. Etenim ne tunc quidem Cæsari, sed patriæ, militavimus : neque a Cæsare stipendia aut donativa accepimus, sed a republica : quemadmodum nec nunc Cassii Brutive exercitus estis magis, quam populi Romani; nos vero commilitones vestri sumus, Romani populi imperatores. Quod si in hoc hostibus eadem, quæ nobis, mens esset, liceret omnibus tuto arma deponere, et exercitus suos reddere reipublicæ, ut illa in commune consulat. Quæ si eis placet conditio, a nobis in eam invitati sunto! Sed quoniam non placet (nam ne integrum quidem illis jam amplius est eam admittere, propter proscriptiones istas aliaque eorum facinora), eamus, commilitones! Et bona fide sinceroque studio, nullius nisi senatus populique Romani auspicia sequentes, pugnemus pro libertate! »

XCIX. Ad eam vocem omnes, Eamus! conclamarunt; et, ut protinus adversus hostem ducerentur, postularunt. Qua alacritate lætus Cassius, silentio per præcones rursus facto, sic exorsus est denuo : « Dii, quibus justa bella curæ sunt, pro hac fide vobis, commilitones, faxint bene. Quod vero ad humanam imperatorum providentiam attinet, quanto apparatus noster et res nostræ potiores sint quam hostium, nunc discite. Numero legionum pares sumus, quamvis multis etiam locis reliquimus opportuna præsidia. Equitatu autem et classibus longe prævalemus; sicut et auxiliis, quæ missa nobis sunt ab omnibus usque ad Medorum Parthorumque regna pertinentibus regibus atque populis. Hostem vero nos a fronte tantum habemus. Illis a tergo quoque Pompeius est, socius noster, in Sicilia : et Murcus et Ahenobarbus in mari Ionio numerosa classe, cum pluri-

τέλεσι στρατοῦ καὶ τοξόταις, ἀεὶ διαπλέοντες ἐνοχλοῦσιν ἄλλα, καθαρευούσης πολεμίων ἡμῖν τῆς ὄπισθεν γῆς καὶ θαλάσσης. Χρήματά γε μὴν, ἅ τινες καλοῦσι νεῦρα πολέμου, τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν· οὐδ' ἀπέδωκάν πω τὰ ὑπεσχημένα τῷ στρατῷ, οὐδὲ κατὰ δόξαν ἀπήντησε τὰ τῶν προγραφῶν, οὐδενὸς τῶν ἐπιεικῶν ὠνουμένου χωρία ἐπίφθονα· οὐδ' ἑτέρωθεν εὐποροῦσι, τετρυμένης στάσεσι καὶ ἐσφοραῖς καὶ προγραφαῖς τῆς Ἰταλίας. Ἡμῖν δὲ, ἐκ πολλῆς φροντίδος, καὶ τὰ παρόντα ἐστὶ δαψιλῆ, ὡς αὐτίκα ὑμῖν ἄλλα χαρίσασθαι, καὶ ἕτερα πολλὰ ἐπὶ τούτοις ἀπὸ τῶν ὄπισθεν ἐθνῶν προσοδεύεται συμφερόμενα.

C. Τροφαὶ δὲ, ὃ δυσπορώτατόν ἐστι στρατοῖς μεγάλοις, ἐκείνοις μὲν οὐκ εἰσὶ, πλὴν ἐκ μόνης Μακεδονίας, ἔθνους ὀρείου, καὶ Θεσσαλίας, χώρας βραχείας· καὶ τάδε χρὴ κατὰ γῆν αὐτοῖς φέρεσθαι κακοπαθοῦσιν· εἰ δ' ἐκ Λιβύης ἐπάγοιντο ἢ Λευκανίας ἢ Ἰαπυγίας, διακλείσουσι πάντα Πομπήϊός τε καὶ Μοῦρκος καὶ Δομίτιος. Ἡμῖν δὲ καὶ εἰσὶ, καὶ φέρονται καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπόνως διὰ θαλάττης ἔκ τε νήσων καὶ ἠπείρων ἁπασῶν, ὅσαι ἀπὸ Θρᾴκης ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην· καὶ τάδε ἀκωλύτως, οὐδενὸς ἡμῖν ὄντος ὄπισθεν ἐχθροῦ· ὥστ' ἐφ' ἡμῖν ἔσται, καὶ ταχύνειν τὸ ἔργον, καὶ ἐπὶ σχολῆς ἐκτρύχειν τοὺς πολεμίους λιμῷ. Τοσάδε μὲν ὑμῖν καὶ τοιάδε ἐστὶν, ὦ συστρατιῶται, παρ' ἀνθρωπίνης φροντίδος ἕτοιμα. Τὰ δὲ λοιπὰ αὐτοῖς ἀνὰ λόγον ἀπαντήσειε, παρά τε ὑμῶν, καὶ παρὰ τῶν θεῶν. Ἡμεῖς δ' ὑμῖν, ἐπὶ τοῖς προτέροις, ἀποδόντες ἅπαντα ὅσα ὑπεσχήμεθα, καὶ τὴν πίστιν ὑμῶν ἀμειψάμενοι πλήθει δωρεῶν, ἀμειψόμεθα καὶ τὸ μεῖζον ἔργον ἀξίως αὐτοῦ, κατὰ γνώμην θεῶν. Καὶ νῦν δὲ, ὅσον ἐς προθυμίαν, ἰοῦσιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἤδη, συνόδου τῆσδε καὶ λόγων τῶνδε ἕνεκα, ἐπιδώσομεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε τοῦ βήματος, στρατιώτῃ μὲν χιλίας καὶ πεντακοσίας δραχμὰς Ἰταλικὰς, λοχαγῷ δὲ πενταπλάσιον, καὶ χιλιάρχῃ δὲ τὸ ἀνάλογον. »

CI. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ παρασκευάσας τὸν στρατὸν ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ δωρεαῖς, διέλυε τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ δὲ, ἐπιμένοντες, ἐπῄνουν ἐπιπλεῖστον αὐτόν τε καὶ Βροῦτον, καὶ περὶ σφῶν ὅσα εἰκὸς ἦν ὑπισχνοῦντο. Οἱ δὲ αὐτοῖς τὴν δωρεὰν αὐτίκα διηρίθμουν, καὶ ἕτερα ὑπὲρ αὐτὴν κατὰ προφάσεις πολλὰς τοῖς ἀρίστοις. Τοὺς δὲ λαμβάνοντας ἀεὶ κατὰ μέρη προαπέλυον ἐς Δορίσκον, καὶ αὐτοὶ μετ' ὀλίγον ἐφείποντο. Δύο δὲ ἀετοὶ, καταπτάντες ἐς τῶν σημείων δύο ἀετοὺς ἀπ' ἀργύρου πεποιημένους, ἐκόλαπτον αὐτοὺς, ἢ, ὡς ἑτέροις δοκεῖ, περιέσκεπον· καὶ παρέμενον, δημοσίας τε τροφῆς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἠξιοῦντο, μέχρι πρὸ μιᾶς τῆς μάχης ἡμέρας ἀπέπτησαν. Δύο δ' ἡμέραις τὸν Μέλανα κόλπον περιοδεύσαντες, ἐς Αἶνον ἀφίκοντο, καὶ ἐπὶ Αἴνῳ Δορίσκον τε καὶ ὅσα ἄλλα μέχρι Σερρείου ὄρους παράλια.

CII. Τοῦ δὲ Σερρείου προὔχοντος ἐς τὸ πέλαγος, αὐτοὶ μὲν ἐς τὰ μεσόγαια ἀνεχώρουν, Τίλλιον δὲ Κίμβρον μετὰ τοῦ ναυτικοῦ καὶ τέλους ὁπλιτῶν ἑνὸς καὶ

mis navalibus sociis duabusque legionibus et sagittariorum manu, ultro citroque navigantes, alio modo hostem infestant; quum nobis a tergo terra marique pacata sint omnia. Jam pecunia, quæ belli nervus a nonnullis solet vocari, istis quidem nulla est : neque persolverunt quæ promiserant exercitui, nec proventus ex proscriptionibus respondit exspectationi, quod nemo bonus prædia emere invidiosa cupit; nec aliunde admodum eis pecunia suppetit, exhausta seditionibus exactionibusque et proscriptionibus Italia. Nobis vero sedulo prospectum est, ut et nunc abunde habeamus, protinusque vobis nova etiam donativa dare possimus, et ut multæ præterea aliæ pecuniæ, a provinciis, quas a tergo reliquimus, collatæ, ad nos deferantur.

C. « Commeatus autem, quæ præcipua difficultas est in magnis exercitibus, illis ex sola Macedonia petendi sunt, regione montana, et ex non late patente Thessalia; idque terrestri subvectione, cum labore maximo : quos si ex Africa petierint aut Lucania vel Apulia, intercludent omnia Pompeius aut Murcus et Ahenobarbus. Nobis vero et jam nunc sunt, et comportantur quotidie, nullo labore, per mare, ex omnibus insulis et provinciis, quæ Thraciam interjacent et Euphratem fluvium : idque nemine prohibente, quum nihil hostile nobis a tergo sit. Itaque penes nos erit, vel cito decernere, vel trahendo bellum fame atterere hostem. Hæc talia sunt ac tanta, commilitones, quæ humana cura vobis provisa sunt. Reliqua et a vestra virtute et a diis propitiis, his consentanea, exspectanda sunt. Nos vero, sicut pro priori vestra opera vobis, quidquid polliciti eramus, persolvimus, fidemque vestram cumulatis donativis pensavimus, ita majus illud, quod instat, opus dignis præmiis, diis volentibus, prosequemur. Sed quum jam nunc, ad promtitudinem quidem quod attinet vestram, ad ipsum certamen pergatis, hujus congressus et harum vestrarum vocum causa, etiam nunc statim ab hac concione repræsentabimus militi sex millia H S., centurioni quincuplum, et tribuno pro portione. »

CI. Hæc locutus Cassius, conciliato sibi milite rebus, verbis, largitionibus, concionem dimisit. Milites autem, diu adhuc manentes, laudabant Cassium Brutumque, et strenuam eis ad omnia operam pollicebantur. Moxque imperatores donativum annumerarunt singulis, et nonnihil etiam fortissimo cuique adjecerunt, varias causas interserentes. Tum milites, ut quique priores donativum acceperant, ita præmittebantur Doriscum : et paulo post eodem imperatores secuti sunt. Eo tempore aquilæ duæ, superne demissæ, argenteas signiferorum aquilas insederunt, tundentes rostris, vel, ut alii tradunt, alis protegentes : permanseruntque apud agmen, alentibus imperatoribus ex publico; ac pridie demum quam pugna commissa est, avolarunt. Agmen, intra biduum per oram sinus Melanis circumductum, Ænum pervenit, et inde Doriscum, aliaque maritima oppida usque Serrium promontorium.

CII. Ibi, quoniam in mare protenditur Serrium, ad mediterranea Cassius Brutusque deflexerunt. Tillium vero Cimbrum, cum classe legioneque una et nonnullis sagitta-

τοξοτῶν τινων τὴν ἀκτὴν περιπλεῖν ἔπεμπον· ἣ πάλαι μὲν ἦν ἐρημοτάτη, καίπερ εὔγεως οὖσα, τῶν Θρακῶν οὔτε θαλάσσῃ χρωμένων, οὔτε ἐς τὰ παράλια κατιόντων, ὑπὸ δέους τῶν ἐπιπλεόντων· Ἑλλήνων δ' αὐτὴν, ἑτέρων τε καὶ Χαλκιδέων, καταλαβόντων, καὶ θαλάσσῃ χρωμένων, ἤνθει ταῖς ἐμπορίαις καὶ γεωργίαις, χαιρόντων σφίσι καὶ τῶν Θρακῶν διὰ τὴν τῶν ὡραίων ἄμειψιν· μέχρι Φίλιππος ὁ Ἀμύντου τούς τε ἄλλους καὶ Χαλκιδέας ἀνέστησεν, ὡς μηδὲν ἔτι πλὴν οἰκόπεδα μόνον ἱερῶν δρᾶσθαι. Τήνδε οὖν τὴν ἀκτὴν, αὖθις ἔρημον οὖσαν, ὁ Τίλλιος παραπλέων, ὥς οἱ πρὸς τῶν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον εἴρητο, στρατοπέδοις ἐπιτήδεια χωρία ἀνεμέτρει καὶ διέγραφε, καὶ ταῖς ναυσὶ κατὰ μέρη πρόσπλουν, ἵν' οἱ περὶ τὸν Νωρβανὸν, ὡς ἀχρεῖον ἔτι τὸ τηρεῖν, τὰ στενὰ ἐκλίποιεν. Καὶ ἐγένετο μὲν, ὡς προσεδόκησαν. Ὑπὸ γὰρ τῆς φαντασίας τῶν νεῶν ὁ Νωρβανὸς ἐπὶ τῶν Σαπαίων στενῶν ἐθορυβήθη, καὶ ἐκάλει Δεκίδιον ἐκ τῶν Κορπίλων κατὰ σπουδὴν ἐπικουρεῖν οἱ· καὶ ἐπεκούρει. Τὰ δὲ τῶν Κορπίλων στενὰ ἐκλειφθέντα οἱ περὶ τὸν Βροῦτον διώδευον.

CIII. Ἐκφανείσης δὲ τῆς ἐνέδρας, ὁ Νωρβανὸς καὶ ὁ Δεκίδιος τὰ Σαπαίων κατεῖχον ἰσχυρῶς. Καὶ πάλιν ἦν ἄπορα τοῖς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον· ἀθυμία τε ἐνέπιπτε, μὴ δέοι σφᾶς ἧς ὑπερεωράκεσαν περιόδου νῦν ἄρχεσθαι, καὶ ἀνακυκλεύειν τὰ ἠνυσμένα, ὀψὲ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὥρας γεγονότων. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσιν ὁ Ῥασκούπολις ἔφη, περίοδον εἶναι παρ' αὐτὸ τὸ τῶν Σαπαίων ὄρος, ἡμερῶν τριῶν, ἄβατον μὲν ἀνθρώποις ἐς τὸ νῦν, ὑπό τε κρημνῶν καὶ ἀνυδρίας καὶ ὕλης πυκνῆς· ἢν δὲ ἐθέλωσιν ὕδωρ τε ἐπάγεσθαι, καὶ ὁδοποιεῖν στενὴν καὶ αὐτάρκη δίοδον, οὐ γνωσθήσεσθαι μὲν διὰ τὴν συνηρεφίαν οὐδὲ οἰωνοῖς· τῇ τετάρτῃ δὲ ἐπὶ Ἁρπησσὸν ποταμὸν ἥξειν, ἐκπίπτοντα ἐς τὸν Ἕβρον, ὅθεν ἡμέρας ἔτι μιᾶς ἐν Φιλίπποις ἔσεσθαι, τοὺς πολεμίους περιλαβόντας, ὡς ἀπειλῆφθαι τέλεον αὐτοὺς, καὶ οὐδὲ ἀναχώρησιν ἕξειν. Τοῖς δὲ ἐδόκει τὰ λεγόμενα, τῆς τε ἄλλης ἀπορίας οὕνεκα, καὶ ἐλπίδι μάλιστα τοῦ περιλήψεσθαι τοσόνδε στρατὸν πολεμίων.

CIV. Προπέμπουσιν οὖν μέρος, Λευκίῳ Βύβλῳ παραδόντες, ὁδοποιεῖν μετὰ τοῦ Ῥασκουπόλιδος. Οἱ δ', ἐπιμόχθως μὲν, ὅμως δὲ ἔπραττον αὐτὸ, μετὰ ὁρμῆς καὶ προθυμίας· καὶ μᾶλλον, ἐπεί τινες αὐτοῖς προπεμφθέντες ἐπανῆλθον, ἰδεῖν τὸν ποταμὸν ἐξ ἀπόπτου λέγοντες. Τῇ δὲ τετάρτῃ κάμνοντες ὑπό τε κόπου καὶ δίψους, ἐπιλιπόντος ἤδη τι καὶ τοῦ ὕδατος ὃ ἐπήγοντο, ἀνέφερον, ὅτι τριήμερον σφίσι τὸ ἄνυδρον ἐλέγετο εἶναι, καὶ ἐν φόβῳ πανικῷ περὶ ἐνέδρας ἐγίγνοντο· οὐχ ἀπιστοῦντες μὲν τοῖς προπεμφθεῖσι, τὸν ποταμὸν ἰδεῖν, ἡγούμενοι δὲ ἑτέραν ἄγεσθαι. Καὶ ἠθύμουν, καὶ ἐβόων, καὶ τὸν Ῥασκούπολιν, ὅτε ἴδοιεν περιθέοντα καὶ παρακαλοῦντα, ἐλοιδόρουν καὶ ἔβαλλον. Βύβλου δὲ αὐτοὺς ἱκετεύοντος ἐκπονῆσαι τὰ λοιπὰ μετ' εὐφημίας, ὁ ποταμὸς περὶ ἑσπέραν ἑωρᾶτο τοῖς πρώτοις· καὶ βοῆς (ὡς εἰκὸς) λαμπρᾶς ἐπὶ τῇ χαρᾷ γενομένης, ἡ βοὴ,

riis, oram legere jusserunt. Ea ora, quamvis culturæ apta, olim quidem fuerat desertissima; quod Thraces abstinerent a mari, neque ad littora descenderent metu incursationum, quæ a prætemavigantibus fieri possent: deinde a Chalcidensibus aliisque Græcis rei maritimæ assuetis occupata, floruerat agricultura simul et exterorum commerciis; gaudentibus quoque ea re Thracibus, propter opportunam fructuum æstivorum permutationem: ad extremum vero Philippus, Amyntæ filius, cum Chalcidenses tum cæteros inde rursus ejecit, ut nihil aliud jam præter templorum ruinas ibi conspiceretur. Hanc igitur oram rursus desertam Cimber legens, quemadmodum ei a Cassio Brutoque fuerat mandatum, opportuna castris loca dimetiebatur et designabat, itidemque stationes aliquot navibus; quo fore sperabant, ut Norbaniani, servare fauces jam supervacuum ducentes, inde abscederent: quod et factum est. Norbanus enim, quamprimum classis in eis locis conspecta est, faucibus Sapæorum timens, vocavit ad se Decidium e Corpilis, ut propere sibi succurreret. Qui postquam cum illo se conjunxit, per relictas Corpilorum fauces Brutus Cassiusque transierunt.

CIII. Eo dolo deprehenso, Norbanus Decidiusque Sapæas fauces tanto validius obtinuerunt: et rursus ademtus est Cassianis transitus, simulque conciderunt eis animi, timentibus ne jam oporteat dispendiosam illam viam inire, quam contemserant, et iter emensum repetere, urgente jam tempore, et æstate ad exitum properante. Ita sollicitis Rascupolis indicavit, « esse circuitum præter ipsum Sapæorum montem dierum trium, inaccessum quidem hominibus ad eum diem, ob rupes et aquæ inopiam saltusque densissimos: sed, quod si non pigeat aquam secum ferre, et viam angustam munire quantum sufficiat ad transitum, non fore conspicuos ne avibus quidem propter condensitatem arborum; quarto vero die venturos ad Harpessum fluvium, qui in Hebrum incidit: inde Philippos iter esse unius adhuc diei, quo ubi pervenerint, circumventuros hostem, ut nullum ei pateat effugium. » Placuit hoc consilium, cum quod non aliud melius aliunde suppetebat, tum maxime propter spem tantas hostium copias circumveniendi.

CIV. Itaque partem quamdam copiarum, L. Bibulo duce, præmittunt una cum Rascupolide, qui viam munirent. Illi magno quidem labore, sed impigre et alacriter, perfecerunt mandatum; tantoque magis, postquam longius præmissi nonnulli redierant nunciantes, se ex editiore loco vidisse eminus fluvium. Quarto vero die, fessi labore ac siti, jam deficiente quoque quam secum tulerant aqua, reputabant prædictam sibi in triduum tantummodo aquæ inopiam; consternatique subito, insidias suspicabantur, non quod non crederent nunciantibus visum fluvium, sed quod in aliam partem se ductos esse putarent. Itaque mœstos clamores edebant, et Rascupolim, quoties circumcursantem hortantemque viderent, saxis petebant et conviciis. Bibulo autem rogante suppliciter, ut perdurarent bonis avibus; circa vesperam a primo agmine conspectus est fluvius: conclamatumque, ut par erat, maximis vocibus præ gaudio;

μεταλαμβανόντων αὐτὴν τῶν κατόπιν ἑξῆς, ἐπὶ τοὺς ὑστάτους περιῄει. Βροῦτος δὲ καὶ Κάσσιος, ἐπεὶ ἔμαθον, ἵεντο αὐτίκα δρόμῳ, διὰ τῆς τετμημένης τὸν ἄλλον στρατὸν ἄγοντες. Οὐ μὴν ἔλαθόν γε τοὺς πολεμίους ἐς τέλος, οὐδὲ περιέλαβον αὐτούς. Ὁ γάρ τοι Ῥάσκος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥασκουπόλιδος, ἐκ τῆς βοῆς ὑπονοήσας, ἐσκέψατο· καὶ τὸ γιγνόμενον ἰδὼν, ἐθαύμασε μὲν ὁδὸν ἄνυδρον ἐλθόντος στρατοῦ τοσοῦδε, ἣν οὐδὲ θηρίον ᾤετο ὁδεύσειν διὰ τοιᾶσδε ὕλης· καὶ ἀνήγγειλε τοῖς ἀμφὶ τὸν Νωρβανόν. Οἱ δὲ νυκτὸς ἔφευγον ἐκ τῶν Σαπαίων ἐπ' Ἀμφιπόλεως. Καὶ οἱ Θρᾷκες ἄμφω διὰ στόματος ἦσαν ἐν τοῖς στρατοῖς· ὁ μὲν, ἀγνοουμένην ἀγαγών· ὁ δ', οὐκ ἀγνοήσας.

CV. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἐκ παραλόγου τόλμης ἐς Φιλίππους παρῆλθον, ἔνθα αὐτοῖς καὶ ὁ Τίλλιος ἐπικατήχθη, καὶ πᾶς ὁ στρατὸς συνεληλύθει. Οἱ δὲ Φίλιπποι, πόλις ἐστὶν, ἣ Δάτος ὠνομάζετο πάλαι καὶ Κρηνίδες ἔτι πρὸ Δάτου· κρῆναι γάρ εἰσι περὶ τῷ λόφῳ ναμάτων πολλαί. Φίλιππος δὲ, ὡς εὐφυὲς ἐπὶ Θρᾷκας χωρίον, ὠχύρωσέ τε, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ Φιλίππους προσεῖπεν. Ἔστι δὲ ἡ πόλις ἐπὶ λόφου περικρήμνου, τοσαύτη τὸ μέγεθος, ὅσον ἐστὶ τοῦ λόφου τὸ εὖρος. Ἔχει δὲ πρὸς μὲν ἄρκτῳ δρυμοὺς, δι' ὧν ὁ Ῥασκούπολις ἤγαγε τοὺς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον· πρὸς δὲ τῇ μεσημβρίᾳ ἕλος ἐστὶ, καὶ θάλασσα μετ' αὐτό· κατὰ δὲ τὴν ἕω, τὰ στενὰ τὰ Σαπαίων τε καὶ Κορπίλων· ἐκ δὲ τῆς δύσεως, πεδίον μέχρι Μουρκίνου τε καὶ Δραβίσκου καὶ ποταμοῦ Στρυμόνος, τριακοσίων που καὶ πεντήκοντα σταδίων, εὔφορον πάνυ καὶ καλόν. Ἔνθα καὶ τὸ πάθος τῇ Κόρῃ φασὶν ἀνθιζομένῃ γενέσθαι, καὶ ποταμός ἐστι Ζυγάκτης, ἐν ᾧ τοῦ θεοῦ περῶντος τὸ ἅρμα τὸν ζυγὸν ἆξαι λέγουσι, καὶ τῷ ποταμῷ γενέσθαι τὸ ὄνομα. Κατωφερὲς δ' ἐστὶ τὸ πεδίον, ὡς ἐπιδέξιον μὲν εἶναι τοῖς ἄνωθεν ὁρμῶσιν ἐκ τῶν Φιλίππων, ἄναντες δὲ τοῖς ἐξ Ἀμφιπόλεως βιαζομένοις.

CVI. Φιλίππων μὲν οὖν ἔστιν ἕτερος λόφος οὐ μακρὰν, ὃν Διονύσου λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὰ χρυσεῖά ἐστι, τὰ Ἄσυλα καλούμενα. Ἀπὸ δὲ Φιλίππων δέκα σταδίους προελθόντι, δύο εἰσὶν ἄλλοι λόφοι, Φιλίππων μὲν αὐτῶν ὅσον ὀκτωκαίδεκα σταδίους ἀφεστῶτες, ἀλλήλων δὲ ὅσον ὀκτώ· ἐν οἷς ἐστρατοπέδευσαν, Κάσσιος μὲν ἐπὶ τοῦ πρὸς μεσημβρίαν, Βροῦτος δὲ ἐπὶ τοῦ βορείου. Καὶ, τῶν ἀμφὶ τὸν Νωρβανὸν ὑποχωρούντων, οὐκέτι προῄεσαν. Ἀντώνιόν τε γὰρ ἐπυνθάνοντο πλησιάζειν, Καίσαρος ὑπολελειμμένου διὰ νόσον ἐν Ἐπιδάμνῳ· καὶ τὸ πεδίον ἦν ἐναγωνίσασθαι καλὸν, καὶ οἱ κρημνοὶ στρατοπεδεῦσαι. Τὰ γὰρ ἑκατέρωθεν αὐτῶν, τῇ μὲν ἦν ἕλη καὶ λίμναι μέχρι τοῦ Στρυμόνος, τῇ δὲ τὰ στενὰ καὶ ἄτριβῆ καὶ ἀνόδευτα· τὸ δὲ μέσον τῶν λόφων, τὰ ὀκτὼ στάδια, δίοδος ἦν ἐς τὴν Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην, καθάπερ πύλαι· καὶ αὐτὰ διετείχισαν ἀπὸ χάρακος ἐς χάρακα, καὶ πύλας ἐν μέσῳ κατέλιπον, ὡς ἓν εἶναι τὰ δύο στρατόπεδα. Ἦν δὲ καὶ παρ' αὐτὸ ποταμὸς, ὃν Γάγγαν τι-

clamorem proximis ad postremum usque agmen excipientibus. His cognitis Brutus Cassiusque raptim per apertam ab illis viam reliquum traduxerunt exercitum. Nec tamen hostem hoc iter, omnino fefellit, nec circumventus est. Nam Rascus, frater Rascupolidis, ex clamore suspicatus rem, exploravit : utque vidit factum, miratus, per squalentem ariditate viam, quam ne feræ quidem putaverat propter tales saltus perviam, tantas transisse copias, renunciavit Norbano omnia. Et Norbanus cum suis noctu e Sapæis fugit versus Amphipolim. Et ambo Thraces celebrabantur in exercitibus; alter, quod per ignotas vias duxerit, alter, quod eum id non latuerit.

CV. Sic Brutus et Cassius mirifica audacia Philippos pervenere : eodemque et Cimber cum classe advectus est, et omnes copiæ convenerunt. Est autem Philippi eadem urbs, cui olim Datus nomen fuerat, et prius etiam Crenides, quod κρῆναι, id est, fontes crebri circa eum tumulum scaturiant. Hunc locum, ut opportunum adversus Thracas, Philippus munierat, et de suo nomine Philippos appellaverat. Sita est urbs in prærupto tumulo, totam tumuli latitudinem occupans. Habet a septentrione saltus, per quos exercitum Cassianum traduxit Rascupolis : versus meridiem palus est, ad mare usque pertinens : versus orientem vero fauces et Sapæorum et Corpilorum : ex occidentali latere campi patent usque Murcinum Drabiscumque oppida et Strymonem fluvium, per XLIV passuum millia, fertiles admodum et amœni. Quibus in campis rapta etiam fertur Proserpina, dum flores legeret; estque ibidem Zygactes amnis, in cujus trajectu aiunt Plutonem fregisse currus jugum, et ab eo casu Græcos nomen amni indidisse. Est autem declivis ea planities, ut commoda sit descendentibus a Philippis, ardua vero ab Amphipoli ascendentibus.

CVI. Non longe a Philippis abest alius tumulus, quem Bacchi tumulum dicunt : in eo sunt aurifodinæ, quas Asyla vocant. Inde ad MCC passus progressis offerunt se alii duo tumuli, distantes a Philippis MMCC, a se invicem vero M passus. In illis tumulis castra metati sunt : Cassius in eo, qui ad meridiem vergit, Brutus in septentrionali. Nec amplius Norbanum cedentem persecuti sunt. Nunciabatur enim, appropinquare Antonium, Cæsare morbi causa Epidamni relicto : et erat ea planities aptissima committendo prælio, sicut prærupti illi colles castris metandis. Nam ex altero latere paludes stagnaque habebant usque Strymonem fluvium, ex altero fauces, et juxta illas saltus nullis callibus pervios. Medium inter tumulos mille passuum spatium, transitus erat Asiam ex Europa petentibus, quasi porta quædam : in eo transversum murum a castris ad castra, relicta in medio porta, exstruxerunt, ut bina castra essent conjuncta. Præterfluebat et amnis, quem Gangam alii, alii

νὲς, οἱ δὲ Γαγγίτην λέγουσι, καὶ θάλασσα ὄπισθεν, ἐν ᾗ καὶ τὰ ταμιεῖα καὶ ἐνορμίσματα ἔμελλον ἕξειν. Θάσον μὲν δὴ ταμιεῖον, ἀπὸ ἑκατὸν σταδίων οὖσαν, ἐτίθεντο· ἐνόρμισμα δὲ ταῖς τριήρεσι Νέαν πόλιν, ἀπὸ ἑβδομήκοντα σταδίων. Οἱ μὲν δὴ, χαίροντες τῷ χωρίῳ, τὰ στρατόπεδα ὠχύρουν.

CVII. Ἀντώνιος δὲ ὥδευε μὲν σὺν τῷ στρατῷ μετ' ἐπείξεως, τὴν Ἀμφίπολιν ἐθέλων ἐς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς μάχης προλαβεῖν. Ὡς δὲ αὐτὴν εὗρεν ὠχυρωμένην οἱ πρὸς τῶν ἀμφὶ τὸν Νωρβανὸν, ἥσθη, καὶ τὴν παρασκευὴν ἐν αὐτῇ κατέλιπε μεθ' ἑνὸς τέλους, οὗ Πινάριος ἡγεῖτο· αὐτὸς δὲ μάλα θρασέως πολὺ προελθὼν, ἐστρατοπέδευεν ἐν τῷ πεδίῳ, σταδίους ὀκτὼ μόνους ἀποσχὼν ἀπὸ τῶν πολεμίων. Καὶ εὐθὺς ἦν κατάδηλος ἡ τῶν στρατοπέδων ἐλάττωσίς τε καὶ πλεονεξία. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν ἐπὶ κολωνῷ, οἱ δὲ ἐν πεδίῳ· καὶ οἱ μὲν ἐξυλεύοντο ἀπὸ τῶν ὀρῶν, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ ἕλους· καὶ ὑδρεύοντο οἱ μὲν ἐκ ποταμοῦ, οἱ δ' ἐκ φρεάτων ὧν αὐτίκα ὠρωρύχεισαν· τήν τε ἀγορὰν οἱ μὲν ἀπὸ ὀλίγων σταδίων ἐπήγοντο ἐκ Θάσου, οἱ δὲ ἀπὸ πεντήκοντα καὶ τριακοσίων ἐξ Ἀμφιπόλεως. Ἐδόκει γε μὴν ἐξ ἀνάγκης ὁ Ἀντώνιος ὧδε πρᾶξαι, κολωνοῦ μὲν οὐδενὸς ὄντος ἑτέρου, τὸ δ' ἄλλο πεδίον οἷα κοιλότερον ἐκλιμνάζοντος ἐνίοτε τοῦ ποταμοῦ· παρ' ὃ καὶ τὰς πηγὰς τῶν ὀρυσσομένων φρεάτων γλυκείας τε καὶ δαψιλοῦς ὕδατος εὕρισκε. Τό γε μὴν τόλμημα, εἰ καὶ ἐξ ἀπορίας ἐγένετο, κατέπλησσε τοὺς πολεμίους, ἐγγὺς οὕτω καὶ εὐθὺς ἐξ ἐφόδου σὺν καταφρονήσει παραστρατοπεδεύσαντος. Φρούριά τε ἤγειρον πολλὰ, καὶ πάντα κατὰ σπουδὴν ὠχύρουν τάφροις καὶ τείχεσι καὶ χαρακώμασιν. Ὠχύρουν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι ὅσα αὐτοῖς ἐνέλιπεν. Ὁ δὲ Κάσσιος, τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἀντωνίου μανιώδη οὖσαν ὁρῶν, διετείχιζεν ὃ ἔτι μόνον αὐτοῖς ἔλειπεν ἐς τὸ ἕλος ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, διὰ στενότητα ὑπεροφθέν· ὡς μηδὲν ἔτι ἀτείχιστον εἶναι, πλὴν κατὰ πλευρὰς Βρούτῳ μὲν τὰ ἀπόκρημνα, Κασσίῳ δὲ τὸ ἕλος, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῷ ἕλει· τὰ δὲ ἐν μέσῳ πάντα διείληπτο τάφρῳ καὶ χάρακι καὶ τείχει καὶ πύλαις.

CVIII. Οὕτω μὲν ὠχυροῦντο αὐτῶν ἑκάτεροι· καὶ ἐν τοσούτῳ μόνοις ἱππεῦσι καὶ ἀκροβολισμοῖς ἐπειρῶντο ἀλλήλων. Ὡς δὲ ἐξείργαστο πάντα ὅσα ἐπενόουν, καὶ ὁ Καῖσαρ ἀφῖκτο, οὔπω μὲν ἐῤῥωμένος ἐς μάχην, φορείῳ δὲ ἐπὶ τὰς συντάξεις τοῦ στρατοῦ κομιζόμενος· οἱ μὲν ἀμφὶ τὸν Καίσαρα εὐθὺς ἐξέτασσον ἐς μάχην· οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἀντεξέτασσον μὲν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων, οὐ κατῄεσαν δέ. Οὐ γὰρ ἐγνώκεσαν ἐς τὴν μάχην ἐπείγεσθαι, ταῖς ἀγοραῖς ἐλπίζοντες ἐκτρύσειν τοὺς πολεμίους. Ἦν δὲ τὰ μὲν πεζὰ ἑκατέροις ἐννεακαίδεκα ὁπλιτῶν τέλη, τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἐνδέοντα τοῖς ἀριθμοῖς, τοῖς δ' ἀμφὶ τὸν Καίσαρα καὶ ἐπλεόναζον ἑκατέρωθεν. Ἱππεῖς δὲ, ἅμα τοῖς ἑκατέρων Θρᾳκίοις, ἦσαν Καίσαρι μὲν καὶ Ἀντωνίῳ μύριοι καὶ τρισχίλιοι, Βρούτῳ δὲ καὶ Κασσίῳ δισμύριοι. Ὥστε πλήθει μὲν ἀνδρῶν, καὶ θράσει καὶ ἀρετῇ στρατηγῶν, καὶ ὅπλοις

Gangiten appellant : et a tergo mare erat, tutam stationem classi et castris commeatus præbiturum. Thasum insulam, paulo amplius XII millia passuum distantem, habebant pro horreo : triremes ad IX millia in portu Neapolitano collocarunt. Hac opportunitate locorum læti Cassius Brutusque castra communiebant.

CVII. Antonius interim cum exercitu raptim iter faciebat, ut Amphipolim occuparet, quam sedem belli erat facturus. Quam ubi jam a Norbano, ut sibi venienti esset receptaculo, munitam invenit, gavisus, apparatum in ea reliquit, cum una legione præsidaria præfectoque Pinario : ipse, admodum audenter multum progressus, castra metatus est in plano, diremta ab hoste mille tantum passuum spatio. Statimque apparuit, quanto potior esset Cassianorum quam Antonianorum castrorum conditio. Illi in colle erant, hi in planitie : lignabantur illi e montibus, hi e palustribus : illi aquabantur e fluvio, hi et puteis quos statim effoderant : commeatus illi a propinqua Thaso advehebant, hi ab Amphipoli per viam amplius XL [XXX?] millium passuum. Videtur tamen necessitate coactus fecisse id Antonius, præoccupatis jam ab hoste collibus, reliqua vero planitie humili, et stagnante interdum aquis fluvii; quapropter etiam in effossis puteis fontes copiosi aquæ dulcis inveniebantur. Sed ea audacia certe, quamvis a necessitate profecta, terruit hostes, castra ex itinere statim tam propinquo loco contemtim posita considerantes. Castris positis, Antoniani castella plurima excitarunt, ex summa celeritate fossis, muris, vallis omnia communierunt. Simul hostes quidquid munitionum necdum omnino perfectum erat, absolvebant : et Cassius, insanum videns Antonii impetum, spatium angustum inter paludem et sua castra, quod solum adhuc supererat, ob ipsam angustiam neglectum, muro intercepit, ne quid immunitum esset. Itaque quum a latere castra Bruti rupibus, Cassiana vero palude marique deinceps essent protecta, cætera in medio omnia fossa valloque et muris ac portis intersepta erant.

CVIII. Hæ fuere utrinque castrorum ad Philippos munitiones : in quibus absolvendis dum occupantur, velitationibus tantum et equitum excursionibus utrinque faciebant virtutis periculum. Ut vero suprema operibus manus est imposita, et Cæsar quoque advenit, nondum quidem ad pugnam satis validus, sed ita tamen ut lectica circumferri circa ordines posset, Cæsariani statim explicarunt aciem. Ex adverso Brutus Cassiusque suos instruxerunt quidem in editiore loco, sed non descenderunt : non placebat enim prælio decernere, quod sperarent, hostem inopia commeatuum posse confici. Erat autem numerus copiarum, legiones pariter utrimque undeviginti; sed in Bruti quidem Cassiique exercitu, non satis illæ suis numeris completæ; in Cæsaris vero et Antonii abundantes etiam numero. Equitum vero, adjunctis utrimque Thracum auxiliis, Antonius cum Cæsare habebat XIII millia : Brutus et Cassius XX M. Itaque multitudine virorum, audacia virtuteque imperato-

καὶ παρασκευῇ, λαμπροτάτην ἑκατέρων παράταξιν ὀφθῆναι· ἄπρακτον δὲ ἐς πολλὰς ἡμέρας, οὐκ ἐθελόντων συμπλέκεσθαι τῶν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον, ἀλλὰ ταῖς ἀγοραῖς προεκτρύχειν τοὺς πολεμίους· αὐτοὶ μὲν ἔχοντες Ἀσίαν χορηγὸν, καὶ ἐκ ἐγγίονος πάντα διὰ θαλάσσης ποριζόμενοι, τοῖς δὲ πολεμίοις οὐδὲν ὂν δαψιλὲς οὐδὲ οἰκεῖον· οὔτε γάρ τι δι' ἐμπόρων ἀπ' Αἰγύπτου λαβεῖν εἶχον, ὑπὸ λιμοῦ τῆς χώρας δεδαπανημένης· οὔτε ἐξ Ἰβηρίας ἢ Λιβύης, διὰ Πομπήϊον, οὔτε ἐκ τῆς Ἰταλίας, διὰ Μοῦρκον καὶ Δομίτιον. Οὐκ ἐς πολὺ δ' αὐτοῖς ἔμελλον ἀρκέσειν Μακεδονία τε καὶ Θεσσαλία, μόναι σφίσιν ἐν τῷ τότε χορηγοῦσαι.

CIX. Ὧν οἱ μὲν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἐνθυμούμενοι μάλιστα, διέτριβον. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αὐτὰ δεδιὼς, ἔγνω βιάσασθαι τοὺς ἄνδρας ἐς μάχην· καὶ ἐπενόησεν εἰ δύναιτο βάσιμον τὸ ἕλος ἐργάσασθαι λαθὼν, ἵνα, κατόπιν τῶν ἐχθρῶν ἔτι ἀγνοούντων γενόμενος, τὴν ἀγορὰν σφᾶς ἀφέλοιτο τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου κομιζομένην. Ἐκτάσσων οὖν αὖθις ἑκάστοτε ἐς μάχην τὰ σημεῖα τοῦ στρατοῦ πάντα, ἵνα ὅλος ἐκτετάχθαι νομίζοιτο, μέρει τινὶ νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἔκοπτεν ἐν τῷ ἕλει δίοδον στενὴν, κείρων τε τὸν δόνακα, καὶ χῶμα ἐπιβάλλων, καὶ λίθους ἑκατέρωθεν, ἵνα μὴ τὸ χῶμα διαπίπτοι, τὰ δὲ βαθέα διεσταύρου καὶ ἐγεφύρου μετὰ σιωπῆς βαθυτάτης. Ἀφήρητο δὲ τὴν ὄψιν τοῦ ἔργου τοὺς πολεμίους ὁ πεφυκὼς ἔτι δόναξ ἀμφὶ τῇ διόδῳ. Δέκα δ' ἡμέρας ἐργασάμενος ὧδε, ἐσέπεμψε λόχους ὀρθίους νυκτὸς ἄφνω, καὶ τὰ ἐρυμνὰ τῶν ἐντὸς κατέλαβε, καὶ ἐχαράκωσε φρούρια ὁμοῦ πολλά. Ὁ δὲ Κάσσιος κατεπλάγη μὲν τοῦ ἔργου τὴν ἐπίνοιάν τε καὶ κλοπήν· ἀντεπινοῶν δὲ ἀποτεμέσθαι τὰ φρούρια τὸν Ἀντώνιον, διετείχιζε καὶ αὐτὸς ἐπικάρσιον τὸ ἕλος ἅπαν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου μέχρι τῆς θαλάσσης, κόπτων ὁμοίως, καὶ γεφυρῶν, καὶ τὸν χάρακα τοῖς σταυρώμασιν ἐπιτιθεὶς, καὶ τὴν ὑπὸ Ἀντωνίου γεγενημένην δίοδον ἀπολαμβάνων, ἵνα μήτε ἐκδραμεῖν ἐς αὐτὸν οἱ ἔνδον ἔτι δυνηθεῖεν, μήτε ἐκεῖνος αὐτοῖς ἐπιβοηθεῖν.

CX. Ταῦτα δὲ ὁ Ἀντώνιος ἰδὼν περὶ μεσημβρίαν, ὡς εἶχεν αὐτίκα σὺν ὁρμῇ τε καὶ ὀργῇ τὸν στρατὸν ἴδιον, ἐπὶ θάτερα τεταγμένον, ἦγεν ἐπιστρέφων ἐς τὸ διατείχισμα τοῦ Κασσίου, μεταξὺ τοῦ ἕλους καὶ τοῦ στρατοπέδου, σιδήρια φέρων καὶ κλίμακας, ὡς ἐξελὼν αὐτὸ, καὶ παροδεύσων ἐς τὸ τοῦ Κασσίου στρατόπεδον. Γιγνομένου δὲ αὐτῷ τοῦ δρόμου σὺν τόλμῃ πλαγίου τε καὶ πρὸς ἄναντες, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ μεταίχμιον τῶν στρατιῶν ἑκατέρων, περιήλγησαν οἱ τοῦ Βρούτου στρατιῶται ἐπὶ τῇ ὕβρει, ὧδε μάλα θρασέως αὐτοὺς ὄντας ἐνόπλους ἐχθρῶν διαθεόντων· καὶ ἐπέδραμον αὐτοῖς αὐτοκέλευστοι, πρό τινος ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἐπιτάγματος, καὶ ἔκτεινον οἷα πλαγίους ἀθρόως οὓς καταλάβοιεν. Ἀρξάμενοι δ' ἅπαξ ἔργου, καὶ τῷ Καίσαρος στρατῷ, τεταγμένῳ μάλιστα κατὰ σφᾶς, ἐπέδραμον· καὶ τρέψαντες ἐδίωκον, μέχρι καὶ τὸ στρατόπεδον ἐξεῖλον, ὃ κοινὸν ἦν Ἀντωνίῳ τε καὶ Καίσαρι· Καίσαρος αὐτοῦ δι'

rum, armis et apparatu, pulcherrimum utraque acies spectaculum præbuit : sed utraque per multos continuos dies otiosa stabat, Cassianis prælium detrectantibus, et difficultate annonæ hostem fatigare cupientibus; quum ipsis ex Asia omnia suppeterent, et ex propinquo per mare subveherentur, hostes in regione infesta laborarent inopia. Hi enim neque per mercatores accipere ex Ægypto quidquam poterant, fame tunc oppressa : neque ex Hispania aut Africa Pompeius, neque ex Italia Murcus et Ahenobarbus sinebant commeatus advehi; Macedonia vero Thessaliaque non diu sufficere poterant, quæ tum solæ alebant exercitum.

CIX. Id maxime respicientes Cassius Brutusque, bellum ducebant. Idemque ipsum Antonius veritus, statuit eos ad pugnam cogere : cogitavitque, num posset clam per paludem viam efficere, ut hostibus a tergo commeatuum ex Thaso subvectionem intercluderet. Productis igitur rursus quotidie in aciem signis omnibus, ut videretur adesse totus exercitus, deducta inde parte, noctes atque dies aperiebat in palude angustum transitum : detondens arundines, et aggerem excitans, lapidibus utrimque ne dilaberetur munitum, profundiora sternens subliciis pontibus, per summum silentium; conspectum enim hostibus adimebant arundines relictæ circa transitum. In hoc opus insumtis decem diebus, noctu cohortes ordinibus in longitudinem directis, misit intro : quæ, occupatis ulterioribus locis aliquot natura munitis, complura castella ibi eodem tempore vallarunt. Ad id commentum, tam bene dissimulatum, Cassius obstupuit : et ut arte artem illuderet, exclusurus ab eis castellis Antonium, transversum septum egit per totam paludem a castris usque ad mare; ad imitationem alterius operis cædens arundines, pontes sternens, firmum jaciens aggerem, valloque eumdem muniens; atque ita viam ab Antonio patefactam interrumpens, ut nec qui transierant recipere se possent, nec submitti possent eis auxilia.

CX. Quod ubi circa meridiem intellexit Antonius, e vestigio confestim cum impetu et ira exercitum suum, in diversa parte tunc in acie stantem, convertit, et adversus Cassii munitionem eam, quæ a castris ad paludem pertinebat, duxit; ferramentisque et scalis, quas suos secum ferre jusserat, munitionem illam expugnare, ad ipsaque Cassii castra penetrare paravit. Quibus tam insolenter adverso clivo transversim per ipsum quod utramque aciem dirimebat spatium currentibus, indignati Bruti milites, et ignominiosum rati, si viri armati adversarios ita impune præter ora sua sinerent transcurrere; proprio motu, non exspectato ducum imperio, irruerunt in eos ex latere; magnoque numero, quotquot assequi poterant, ceciderunt. Commissoque semel prælio, mox Cæsaris aciem, quæ ex adverso ipsorum potissimum stabat, adorti, in fugam verterunt; persecutique castris etiam potiti sunt, quæ Cæsari communia fuerant cum Antonio : in quibus commode tunc

ἐνύπνιον ἔνδον οὐκ ὄντος, ἀλλὰ φυλαξαμένου τὴν ἡμέραν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν ἔγραψεν.

CXI. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ὁρῶν τὴν μάχην συνεῤῥωγυῖαν, ἥσθη μὲν ὡς ἀναγκάσας· πάνυ γὰρ ἐπὶ ταῖς ἀγοραῖς ἐδεδίει· ἀναστρέφειν δὲ εἰς τὸ πεδίον οὐκ ἔκρινε, μὴ τὴν φάλαγγα ἀνελίσσων ταράξειεν. Ὡς ἀρξάμενος δ' εἶχεν ὁρμῆς, ἐχεῖτο δρόμῳ, καὶ ἀνέβαινε, βαλλόμενός τε, καὶ χαλεπῶς· μέχρι βιαζόμενος ἐνέχυρσε τῇ φάλαγγι τῇ Κασσίου, τὴν τάξιν τὴν δεδομένην φυλασσούσῃ, καὶ τὸ γιγνόμενον ὡς ἄλογον καταπεπληγμένῃ. Ῥήξας δ' αὐτὴν ὑπὸ τόλμης, ἐπὶ τὸ διατείχισμα ὥρμα τὸ μεταξὺ τοῦ τε ἕλους καὶ τοῦ στρατοπέδου, τόν τε χάρακα ἀνασπῶν, καὶ τὴν τάφρον ἐγχωννύς, καὶ τὸ οἰκοδόμημα ὑπορύσσων, καὶ τοὺς ἐν ταῖς πύλαις καταφονεύων, καὶ τὰ ἐπιπίπτοντα ἐκ τοῦ τείχους ὑπομένων· ἕως αὐτὸς μὲν ἐσήλατο διὰ τῶν πυλῶν ἔνδον, ἕτεροι δὲ ταῖς ὑπωρυχίαις ἐσῆλθον, οἱ δὲ καὶ τοῖς πεπτωκόσιν ἐπανέβαινον. Καὶ πάντα οὕτως ἐγίγνετο ὀξέως, ὥστε τοῖς τὸ ἕλος ἐργαζομένοις ἐπιβοηθοῦσιν ὑπήντων, ἑλόντες ἤδη τὸ διατείχισμα. Τρεψάμενοι δὲ καὶ τούσδε σὺν ὁρμῇ βιαίῳ, καὶ ἐς τὸ ἕλος κατώσαντες, ἐπανῄεσαν ἐς αὐτὸ ἤδη τὸ στρατόπεδον τοῦ Κασσίου, μόνοι σὺν τῷ Ἀντωνίῳ, ὅσοι τὸ διατείχισμα ὑπερῆλθον, τοῦ ἄλλου πλήθους ἑκατέρων ἐκτὸς ἀλλήλοις μαχομένου.

CXII. Τὸ δὲ στρατόπεδον, ὡς ἐρυμνόν, ὀλίγοι πάμπαν ἐφύλασσον· ὅθεν αὐτῶν εὐμαρῶς ἐκράτησεν ὁ Ἀντώνιος. Ἤδη δὲ καὶ ὁ ἔξω τοῦ Κασσίου στρατὸς ἡσσᾶτο, καὶ τὴν κατάληψιν ἰδὼν τοῦ στρατοπέδου, διεσκίδνατο ἀκόσμως. Καὶ τὸ ἔργον ἦν ἐντελὲς ἑκατέροις καὶ ὅμοιον· Βροῦτός τε γὰρ τὸ λαιὸν τῶν πολεμίων ἐτέτραπτο, καὶ τὸ στρατόπεδον ᾑρήκει· Ἀντώνιός τε, Κασσίου κρατῶν, σὺν ἀμηχάνῳ τόλμῃ τὸ στρατόπεδον ἐπόρθει. Φόνος τε ἦν ἑκατέρων ποικίλος· ὑπὸ δὲ μεγέθους πεδίου τε καὶ κονιορτοῦ τὰ ἀλλήλων ἠγνόουν, μέχρι ποτὲ ἐπύθοντο, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνεκάλουν. Οἱ δὲ ἐπανῄεσαν, ἀχθοφόροις ἐοικότες μᾶλλον ἢ στρατιώταις· καὶ οὐδὲ τότε ἀλλήλων ᾐσθάνοντο, οὐδὲ καθεώρων· ἐπεὶ ῥίψαντές γε ὅσα ἔφερον οἱ ἕτεροι, μέγα ἂν εἰργάσαντο κατὰ τῶν ἑτέρων, ἀσυντάκτως ὧδε ἀχθοφορούντων. Τὸν δ' ἀριθμὸν τῶν ἀποθανόντων εἰκάζουσι, τῶν μὲν ἀμφὶ τὸν Κάσσιον, ἐς ὀκτακισχιλίους σὺν τοῖς παρασπίζουσι θεράπουσι γενέσθαι, τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Καίσαρα διπλασίονα.

CXIII. Κάσσιος δὲ ἐξ οὗ τῶν διατειχισμάτων ἐξέωστο, καὶ οὐδὲ ἐσελθεῖν ἔτι εἶχεν ἐς τὸ στρατόπεδον, ἀνέδραμεν ἐς τὸν Φιλίππων λόφον, καὶ τὰ γιγνόμενα ἐφεώρα· οὐκ ἀκριβῶς δὲ αὐτὰ διὰ τὸν κονιορτόν, οὐδὲ πάντα, ὁρῶν, ἀλλ' ἢ τὸ στρατόπεδον ἑαυτοῦ μόνον εἰλημμένον, ἐκέλευσε Πινδάρῳ τῷ ὑπασπιστῇ προσπεσεῖν οἱ καὶ διαφθεῖραι. Διαμέλλοντος δ' ἔτι τοῦ Πινδάρου, προσέθει τις ἀγγέλλων οἱ, Βροῦτον ἐπὶ θάτερα νικᾶν, καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων πορθεῖν. Ὁ δὲ τούτῳ μὲν τοσόνδε ἀπεκρίνατο· Νικώης, λέγε αὐτῷ, παντελῆ νίκην. Ἐς δὲ τὸν Πίνδαρον ἐπιστραφείς, Τί

Cæsar non aderat, somnio monitus, ut caveret illum diem, quemadmodum ipse scriptum in suis Commentariis reliquit.

CXI. Tum Antonius, ut commissum vidit prælium, gavisus est, quod hostem eo compulisset; quandoquidem de commeatu valde timuerat. Reverti autem jam in planitiem parum sibi commodum judicavit; ne, convertens aciem, turbaret ordines. Itaque continuato quo cœperat cursu, in adversum clivum evasit, contemtis telis superne volantibus; donec in Cassii aciem impegit, loco se non moventem, et attonitam necopinata audacia. Quam ubi insigni ausu perrupit, munitionem inter paludem et castra transversim exstructam magno impetu invasit, vallum convellens, fossam opplens, murum suffodiens, stationem pro porta opprimens, missiliaque contemnens e muro conjecta. Quibus simul factis, ipse per portam irrupit, alii per cuniculos murorum penetraverunt, alii per ruinas ascenderunt. Et ea omnia tanta celeritate facta sunt, ut succurrentibus, qui in palude operabantur, ipsi jam expugnata munitione occurrerent, et, his quoque atroci impetu profligatis, in paludemque compulsis, reverterentur jam ad ipsa castra Cassii, soli hi qui cum Antonio per murum irruperant, reliquis extra murum cum hoste confligentibus.

CXII. Castra, utpote satis firma, a perpaucis custodiebantur: quo facilius capta sunt. Jamque etiam extra Cassiani vincebantur: et, expugnata conspicati castra, incondita fuga dispersi sunt. Atque ita similiter utrinque luculenta reportata victoria est: profligato per Brutum sinistro cornu hostium, et castris captis; diversa parte Antonio, post devictos Cassianos, incredibili audacia castra quoque diripiente. Itaque et utrinque pariter multiplex cædes edita est. Sed, quoniam latis in campis multum erat pulveris excitatum, diu ignorabant alteri, quo pacto res ab altera parte gesta esset. Quo tandem cognito, utrique suos revocarunt. Qui a victoria redeuntes, bajulis similiores erant quam militibus; ac ne tum quidem aspectu vel sensu ullo dignoscebant se invicem: alioquin alterutri, projectis sarcinis, facile adversarios, præda onustos, ac sine ordine discurrentes, oppressissent. Desiderata sunt, quantum conjecturis assequi licuit, Cassianorum octo millia, cum servis armigeris; duplo plura in exercitu Cæsaris et Antonii.

CXIII. Cassius, castris exutus, quum receptum in ea nullum haberet, in Philipporum tumulum cursu se recepit; indeque, quid fieret, prospectabat. Sed quoniam prospectus adimebatur pulvere, ut neque accurate, neque omnia, perspicere posset, castra saltem utique amissa videns, Pindarum armigerum suum jussit, ut percussoris sibi præstaret officium. Qui num adhuc cunctatur, accurrit alius quidam nuncians, Brutum in altero cornu vincere, et castra diripere hostium. Cui hoc tantum Cassius respondit: Refer ei, me precari illi absolutam victoriam. Tum rursus ad Pindarum conversus, quid cessas? Inquit: Cur non me ab

βραδύνεις; ἔφη· τί τῆς ἐμῆς αἰσχύνης με οὐκ ἀπαλλάσσεις; Πίνδαρος μὲν δὴ δεσπότην, ὑπέχοντα τὴν σφαγὴν, διεχρήσατο. Καί τισιν οὕτως ἀποθανεῖν δοκεῖ Κάσσιον. Ἕτεροι δὲ αὐτὸν οἴονται, προσιόντων ἐς εὐαγγέλιον ἱππέων Βρούτου, νομίσαντα εἶναι πολεμίους, πέμψαι τὸ ἀκριβὲς εἰσόμενον Τιτίνιον· τὸν δὲ τῶν ἱππέων, ὡς Κασσίου φίλον, περισχόντων τε σὺν ἡδονῇ, καὶ ἐπὶ τῷδε καὶ ἀλαλαξάντων μέγα, τὸν Κάσσιον, ἡγούμενον ἐς ἐχθροὺς ἐμπεσεῖν Τιτίνιον, τοῦτο φάναι· Περιεμένομεν φίλον ἁρπαζόμενον ἰδεῖν; καὶ ἔς τινα σκηνὴν ὑποχωρῆσαι μετὰ τοῦ Πινδάρου, καὶ τὸν Πίνδαρον οὐκ ἔτι φανῆναι. Διὸ καὶ νομίζουσί τινες, οὔπω κεκελευσμένον ἐργάσασθαι. Κασσίῳ μὲν δὴ τέλος ἦν τοῦ βίου κατὰ τὴν αὐτοῦ Κασσίου γενέθλιον ἡμέραν, ᾧδε τῆς μάχης γενέσθαι συμπεσούσης, καὶ Τιτίνιος, ὡς βραδύνας, ἑαυτὸν ἔκτεινε.

CXIV. Βροῦτος δὲ, Κασσίου τὸν νέκυν περικλαίων, ἀνεκάλει τελευταῖον ἄνδρα Ῥωμαῖον, ὡς οὔ τινος ἔτι τοιοῦδε ἐς ἀρετὴν ἐσομένου· ταχυεργίας τε αὐτῷ καὶ προπετείας ἐνεκάλει· καὶ ἐμακάριζεν ὁμοῦ φροντίδων καὶ ἀνίας ἀπηλλαγμένον, αἳ Βροῦτον ἐς ποῖον ἄρα τέλος ὁδηγοῦσι; Παραδοὺς δὲ τὸ σῶμα τοῖς φίλοις, ἔνθα λαθραίως θάψειαν, ἵνα μὴ καταδακρύσειε τὸν στρατὸν ὁρῶντα, αὐτὸς ἄσιτός τε καὶ ἀτημέλητος ἀνὰ τὴν νύκτα πᾶσαν τὸ τοῦ Κασσίου στρατόπεδον καθίστατο. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ τῶν πολεμίων τὸν στρατὸν παρατασσόντων ἐς μάχην, ἵνα μὴ δοκοῖεν ἡλασσῶσθαι· συνεὶς τοῦ ἐνθυμήματος, Ὁπλισώμεθα, ἔφη, καὶ ἡμεῖς, καὶ ἀνθυποκριθῶμεν ἐλάσσονα παθεῖν. Ὡς δὲ παρέταξεν, οἱ μὲν ἀνεχώρουν· ὁ δὲ Βροῦτος ἐπιτωθάσας, ἔφη τοῖς φίλοις· Οἱ μὲν δὴ προκαλούμενοι ἡμᾶς ὡς κεκμηκότας, οὐδὲ ἀπεπείρασαν.

CXV. Ἡ δὲ ἡμέρᾳ τὴν μάχην ἐν Φιλίπποις συνέβαινεν εἶναι, καὶ ἐν τῷ Ἰονίῳ τοιόνδε πάθος ἄλλο ἐγίγνετο μέγα. Δομίτιος Καλουῖνος ἐπὶ ὁλκάδων ἦγεν ὁπλιτῶν δύο τέλη Καίσαρι, καὶ τὸ διώνυμον ἦν αὐτῶν τὸ Ἄρειον, ὃ ἐπὶ τιμῇ τῆς ἀλκῆς ὠνόμαζον. Ἦγε δὲ καὶ στρατηγίδα σπεῖραν ἐς δισχιλίους ἄνδρας, ἱππέων τε ἴλας τέσσαρας, καὶ ἕτερον πλῆθος ἐπειλεγμένον· καὶ τριήρεις αὐτοὺς παρέπεμπον ὀλίγαι. Μοῦρκος δ' αὐτοῖς καὶ Ἀηνόβαρβος ἑκατὸν καὶ τριάκοντα μακραῖς ὑπήντων. Καὶ αὐτοὺς αἱ ὁλκάδες ἱστίῳ μὲν αἱ πρῶται διέφυγον ὀλίγαι· αἱ λοιπαὶ δὲ, χαλάσαντος ἄφνω τοῦ πνεύματος, ἐν γαλήνῃ σταθερᾷ κατὰ τὸ πέλαγος ἠλῶντο, ὑπό του θεῶν ἐκδιδόμεναι τοῖς πολεμίοις. Ἐνέβαλον γὰρ ἀδεῶς ἑκάστῃ, καὶ ἀνεῤῥήγνυον· οὐδὲ αἱ παραπέμπουσαι σφᾶς τριήρεις ἐπικουρεῖν ἐδύναντο, διὰ τὴν ὀλιγότητα κυκλούμεναι. Ἔργα δ' ἦν τῶν κινδυνευόντων πολλὰ καὶ ποικίλα, ὁτὲ μὲν τὰ πλοῖα συναγόντων ἀπὸ χάλων σπουδῇ, καὶ κοντοῖς ἁρμοζόντων ἐς ἄλληλα, ἵνα μὴ διεκπλεῖν αὐτὰ ἔχοιεν οἱ πολέμιοι. Ὅτε δὲ τούτου κρατήσειαν, ὁ μὲν Μοῦρκος αὐτοῖς ἐπέβαλλε τοξεύματα πυρὸς, οἱ δὲ τοὺς συνδέσμους ἀνέλυον ὀξέως, καὶ ἀπέφευγον ἀλλήλων διὰ τὸ

hac ignominia liberas? Simulque jugulo ferrum, adigente Pindaro, excepit. Sic quidem nonnulli de Cassii morte memoriæ prodiderunt. Alii referunt, advenientibus eminus equitibus Bruti, qui lætum nuncium de ejus victoria afferrent, Cassium, existimantem hostes esse, obviam misisse Titinium, qui exacte rem cognosceret : quem quum equites, ut amicum Cassii, recepissent in medium, conclamantes præ gaudio, Cassium, qui crederet in hostes illum incidisse, hoc tantum profatum, Exspectavimus ergo, dum abreptum videremus amicum! in tentorium quoddam secessisse cum Pindaro, et Pindarum nusquam posthac visum. Quamobrem opinantur nonnulli, injussum etiam tum illum occidisse dominum. Obiit Cassius natali suo die, in quem ipsum forte prælium illud incidit, ad Philippos commissum. Titinius morarum pœnas a se ipse spontanea morte exegit.

CXIV. Brutus flens super Cassii cadavere, ultimum hunc appellavit Romanorum; intelligi volens, neminem posthac fore huic virtute similem. Simul vero et properationem ejus accusavit et præcipitantiam; simul felicem prædicavit, qui jam curis solicitudinibusque esset exemtus; quæ me, inquit, ad quem tandem exitum perducent! Tradito deinde amicis cadavere, ut clam sepeliretur, ne exercitus ex aspectu provocaretur ad lacrymas, ipse, cibo cæteraque corporis cura abstinens, totam noctem in colligendis Cassiani exercitus reliquiis exegit. Mane deinde hostibus progressis in aciem, ne pro victis haberentur, mentem eorum intelligens Brutus : « Sumamus, inquit, nos quoque arma, et pari simulatione cladem tegamus. » Ut vero instruxit aciem, retrocesserunt hostes. In quos Brutus ad amicos sic est cavillatus : « Isti, qui nos ut fessos provocarunt, ne experiri quidem ausi sunt. »

CXV. Cæterum quo die in campis Philippicis pugnatum est, eodem etiam in Ionio mari memorabilis clades accidit. Domitius Calvinus onerariis navibus duas legiones transvehebat ad Cæsarem; quarum altera celebris illa erat, ex virtutis laude Martia legio cognominata. Vehebat etiam cohortem prætoriam duorum millium, et quatuor alas equitum, aliamque selectam multitudinem, paucis triremibus deducentibus. His Murcus et Ahenobarbus cum centum triginta longis navibus occurrerunt. Quos onerariæ paucæ, quæ priores fuerant, velis plenis effugerunt : reliquæ vero, repente vento vim remittente, in tranquillo mari errabant, deorum alicujus ira hostibus traditæ. Invadebant enim illi secure singulas, perfringebantque : nec a prosequentibus triremibus ullum erat auxilium, quod propter paucitatem circumvenirentur. Ibi tum multa atque varia fortiter facta exstiterunt periclitantium : qui passim naves celeriter contis funibusque, ne hostis perrumperet, conjungebant. Quod quum succederet, Murcus ignita eis jacula immittebat; et illi pari celeritate solvebant vincula, et diffugiebant metu

πῦρ, αὖθίς τε ἐγίγνοντο ταῖς τριήρεσιν ἐς περίπλουν καὶ ἐμβολὴν ἕτοιμοι.

CXVI. Ἀγανακτοῦντες δὲ οἱ ἄνδρες, καὶ μάλιστα αὐτῶν οἱ Ἄρειοι, ὅτι κρείττους ὄντες ἀλκὴν, δι' ἀπραξίας ἀπώλλυντο, οἱ μὲν πρὸ τοῦ πυρὸς ἑαυτοὺς ἀνῄρουν, οἱ δὲ ἐς τὰς τριήρεις τῶν πολεμίων ἐναλλόμενοι, τὰ μὲν ἔδρων, τὰ δὲ ἔπασχον. Νῆές τε ἡμίφλεκτοι μέχρι πολλοῦ περιέπλεον, ἄνδρας ἔχουσαι, τοὺς μὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς, τοὺς δ' ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης δαπανωμένους· οἱ δὲ καὶ ἱστῶν ἢ σανίδων ἐχόμενοι, ἐς πέτρας ἢ ἀκτὰς ἐξεφέροντο ἐρήμους· καὶ εἰσὶν αὐτῶν οἳ καὶ περιεσώθησαν ἐκ παραλόγου· τινὲς δὲ καὶ ἐς πέντε διήρκεσαν ἡμέρας, λιχμώμενοι τὴν πίσσαν, ἢ ἱστίων ἢ κάλων διαμασώμενοι, μέχρι σφᾶς ὁ κλύδων ἐξήνεγκεν ἐπὶ τὴν γῆν. Πολὺ δ' ἦν ὃ καὶ τοῖς πολεμίοις ἑαυτὸ ἐπέτρεπεν, ὑπὸ τῶν συμφορῶν ἡσσώμενον· ἐπέτρεψαν δὲ καὶ τῶν τριηρῶν ἑπτακαίδεκα· καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας οἱ περὶ Μοῦρκον ἐς ἑαυτοὺς μεθώρκουν, ὁ δὲ στρατηγὸς αὐτῶν Καλουῖνος ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ νεὼς ἐπανῆλθεν ἐς τὸ Βρεντέσιον ἡμέρᾳ πέμπτῃ, δόξας ἀπολωλέναι. Τοιοῦτο μὲν δὴ πάθος τῆς αὐτῆς ἡμέρας τῇ περὶ Φιλίππους μάχῃ κατὰ τὸν Ἰόνιον ἐπεγίγνετο, εἴτε ναυάγιον, εἴτε ναυμαχίαν ὀνομάσαι χρή· καὶ ἐξέπλησσε τὸ συγκύρημα τῶν ἔργων, ὕστερον ἐπιγνωσθέν.

CXVII. Ὁ δὲ Βροῦτος τὸν στρατὸν ἐς ἐκκλησίαν συναγαγὼν, ἔλεξεν ὧδε· Οὐδέν ἐστιν, ὦ συστρατιῶται, παρὰ τὸν ἐχθὲς ἀγῶνα, ἐν ᾧ μὴ κρείσσους ἐγένεσθε τῶν πολεμίων. Τῆς τε γὰρ μάχης ἤρξατε προθύμως, εἰ καὶ χωρὶς παραγγέλματος· καὶ τὸ τέταρτον τέλος, ὃ περιώνυμον αὐτοῖς ὂν ἐπεπίστευτο τὸ κέρας, διεφθείρατε ἅπαν· καὶ τοὺς ἐπιτεταγμένους αὐτῷ, μέχρι τοῦ στρατοπέδου· καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτὸ εἵλετε πρότερον, καὶ διηρπάσατε· ὡς προύχειν τάδε παρὰ πολὺ τῆς ἐπὶ τοῦ λαιοῦ βλάβης ἡμῶν. Δυνηθέντες δ' ἂν ὅλον ἐργάσασθαι τὸ ἔργον, ἁρπάσαι μᾶλλον εἵλεσθε, ἢ κτείνειν τοὺς ἡσσωμένους· οἱ γὰρ πλέονες ὑμῶν τοὺς πολεμίους παροδεύοντες, ἐπὶ τὰ τῶν πολεμίων ὥρμων. Καὶ ἐν τῷδε αὖ πάλιν, οἱ μὲν διήρπασαν δύο τῶν ἡμετέρων στρατοπέδων ὄντων τὸ ἕτερον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνων ἅπαντα ἔχομεν, ὡς καὶ τῷδε τὴν ἐπίκτησιν τῆς βλάβης διπλασίονα εἶναι. Καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ μάχῃ πλεονεκτήματα, τοσαῦτα. Ὅσα δὲ ἕτερα προύχομεν αὐτῶν, ἔχετε καὶ παρα τῶν αἰχμαλώτων μανθάνειν, περί τε ἀπορίας σίτου, καὶ ἐπιτιμήσεως αὐτοῦ, καὶ κομιδῆς κακοπαθοῦς, καὶ παρ' ὀλίγον ἤδη σαφοῦς ἐπιλείψεως. Οὔτε γὰρ ἐκ Σικελίας ἢ Σαρδόνος ἢ Λιβύης ἢ Ἰβηρίας ἔστιν αὐτοῖς λαβεῖν, διὰ Πομπήϊον καὶ Μοῦρκον καὶ Ἀηνόβαρβον, ναυσὶν ἑξήκοντα καὶ διακοσίαις ἀποκλείοντας αὐτοῖς τὸ πέλαγος· Μακεδονίαν τε ἐξαναλώκασιν ἤδη, καὶ ἐκ μόνης ἄρτι Θεσσαλίας ἔχουσιν· ἢ ἐς πόσον αὐτοῖς ἔτι ἀρκέσει;

CXVIII. Ὅταν οὖν αὐτοὺς ἐπειγομένους ἐς μάχην μάλιστα ἴδητε, τότε ἡγεῖσθαι διωκομένους ὑπὸ λιμοῦ τὸν ἐν χερσὶ θάνατον αἱρεῖσθαι. Ἡμεῖς δ' ἀντιμη-

incendii; atque ita rursus triremium ictibus ac perruptioni exponebantur.

CXVI. Tum indignati milites, præsertim Martii, quod, quum præstarent fortitudine, inulti perirent, alii seipsos interficiebant, non exspectato incendio: alii, triremes hostium insilientes, multa faciebant ac ferebant fortiter. Naves quoque semiustæ diu jactabantur cum vectoribus: quorum alii igne, alii fame sitique peribant. Quidam malis tabulisve hærentes, in scopulos aut deserta littora ejecti sunt: et eorum nonnulli etiam ex insperato servati, quos inter fuere, qui et ad quintum diem, picem interim lingentes, aut vela funesve mandentes, perdurarunt, donec undis ad terram appellerentur. Multi deditionem fecerunt, quum non possent tot calamitatibus resistere. In his fuerunt triremes XVII: quarum milites ad Murci sacramentum transierunt. Calvinus, dux earum, cum sua navi quinto die Brundusium revenit, periisse creditus. Hujusmodi igitur calamitas, sive naufragium dicendum est, sive navale prælium, in eumdem diem incidit, quo Philippensis pugna commissa est. Quod postquam est cognitum, obstupuerunt omnes duorum talium casuum in eumdem temporis articulum concursionem.

CXVII. Brutus autem, advocata concione militum, sic eos allocutus est: « Hesterno prælio, commilitones, nulla in re non superiores fuistis hostibus: nam et pugnam incepistis alacriter, quamvis injussi; et quartam legionem, propter opinionem virtutis in opposito cornu locatam, totam concidistis, aliosque deinceps usque castra; castraque ipsa capta diripuistis: ut hæc victoria longe præponderet damno in sinistro cornu accepto. At quum eadem victoria totum conficere negotium potuissetis, res hostium diripere maluistis, quam victos delere: nam plerique vestrum, præteritis hostibus, in eorum bona fecerunt impetum. Sed et in hoc ipso rursus nos prævaluimus: illi ex binis nostris castris ceperunt altera, nos universa illorum occupavimus: atque ita hac quoque ex parte acquisitio nostra duplo major quam jactura est. Hactenus igitur, ad prælium quod attinet, potiores sumus. Cæteris rebus quantum præpolleamus, potestis ex captivis discere: de inopia caritateque annonæ, de laboriosa comportatione, et pæne jam confesso defectu commeatuum. Nam et Sicilia, Sardinia, Africa, Hispaniaque nihil eis petere licet per Pompeium, Murcum, Ahenobarbumque, classe CCLX navium mare illud intercludentes. Macedoniam vero jam exhauserunt: et sola nunc alit eos Thessalia; quam usquequo suffecturam putatis?

CXVIII. « Ergo quum eos ad pugnam videritis properare, tunc exagitatos a fame putate ferro potius emori decrevisse. Sed nos contra sedulo curemus, ut fame eos ante oppugne-

χανησώμεθα αὐτοῖς, τὸν λιμὸν ἡμῶν προπολεμεῖν, ἵν' ἀσθενεστέροις καὶ τετρυμένοις ἐντύχοιμεν ὅτε χρή· μηδ' ἐκφερώμεθα ταῖς προθυμίαις παρὰ καιρόν. Μηδὲ βραδυτῆτά τις ἡγείσθω τὴν ἐμπειρίαν, ἢ ταχυτῆτα· ἐς τὴν ὀπίσω θάλασσαν ἀφορῶν, ἥ, τοσαύτας ἡμῖν ὑπηρεσίας καὶ τροφὰς ἐπιπέμπουσα, δίδωσιν ἀκινδύνου νίκης ἐπιτυχεῖν, ἣν ὑπομένητε, καὶ μὴ ἀδοξῆτε, εἰ προσπαίζονται ἡμῖν καὶ προκαλοῦνται, οὐκ ἀμείνονες ὄντες, ὡς διέδειξε τὸ ἐχθὲς ἔργον, ἀλλὰ ἕτερον δέος ἰώμενοι. Τὴν δὲ προθυμίαν, ἧς νῦν ὑμᾶς ἀξιῶ κρατεῖν, ἀθρόαν ἀπόδοτε, ὅταν αἰτῶμεν. Ἐγὼ δ' ὑμῖν τὰ νικητήρια, ἐντελῆ μέν, ὅταν οἱ θεοὶ κρίνωσιν, ἐπὶ ἐντελέσι τοῖς ἔργοις, διαλύσομαι· νῦν δὲ τῆς ἐχθὲς ἀρετῆς, ἀνὰ χιλίας ἑκάστῳ στρατιώτῃ δραχμὰς ἐπιδίδωμι, καὶ τοῖς ἡγεμόσιν ὑμῶν ἀνάλογον. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπε, καὶ αὐτίκα διεμέτρει τὴν δωρεὰν κατὰ τέλη. Δοκεῖ δέ τισι, καὶ Λακεδαίμονα καὶ Θεσσαλονίκην ἐς διαρπαγὴν αὐτοῖς δώσειν ὑποσχέσθαι.

CXIX. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ Ἀντώνιος, εἰδότες οὐ μαχούμενον ἑκόντα τὸν Βροῦτον, τοὺς ἰδίους συνῆγον, καὶ ὁ Ἀντώνιος ἔλεξε· « Τὸ ἐχθὲς ἔργον, ὦ ἄνδρες, τοῖς μὲν λόγοις οἶδα ὅτι καὶ οἱ πολέμιοι μερίζονται, ὡς διώξαντές τινας ἡμῶν, καὶ τὸ στρατόπεδον διαρπάσαντες· ἔργῳ δὲ ἐπιδείξουσιν ἅπαν ὑμέτερον. Ὑπισχνοῦμαι γὰρ ὑμῖν, οὔτε αὔριον, οὔτε ταῖς ἐπιούσαις ἑκόντας αὐτοὺς ἐς μάχην ἥξειν· ὃ σαφεστάτη πίστις ἐστὶ τῆς ἐχθὲς ἥσσης καὶ φόβου, ὅταν, ὥσπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς, ἀφιστῶνται τοῦ ἀγῶνος οἱ ἐλάττονες. Οὐ γὰρ ἐς τοῦτό γε στρατὸν ἤγειρον τοσόνδε, ἵνα τῶν Θρακῶν ἐρημίαν οἰκῶσι διατειχίσαντες. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν διετείχισαν μὲν ἔτι προσιόντων ὑμῶν, διὰ δέος· ἐλθόντων δέ, ἐνοικοῦσι διὰ τὴν ἐχθὲς ἧσσαν· ἐφ' ᾗ καὶ τῶν στρατηγῶν ὁ πρεσβύτερός τε καὶ ἐμπειρότερος, πάντα ἀπογνούς, ἑαυτὸν διεχρήσατο· ὃ καὶ αὐτὸ μεγίστη συμφορῶν ἐστιν ἀπόδειξις. Ὅταν οὖν, ἡμῶν αὐτοὺς προκαλουμένων, μὴ δέχωνται, μηδὲ καταβαίνωσιν ἀπὸ τῶν ὀρῶν, ἀλλ' ἀντὶ τῶν χειρῶν πιστεύωσι τοῖς κρημνοῖς· τότε μοι θαῤῥοῦντες ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, συναναγκάσατε αὐτοὺς αὖθις, ὥσπερ ἐχθὲς ἠναγκάσατε, αἰσχρὸν ἡγούμενοι δεδιότων ἐλασσοῦσθαι, καὶ ὀκνούντων ἀπέχεσθαι, καὶ τειχῶν ἄνδρες ὄντες ἀσθενέστεροι γενέσθαι. Οὐ γὰρ ἤλθομέν γε καὶ ἡμεῖς ἐν πεδίῳ βιώσοντες, οὐδ' ἔστι βραδύνουσιν οὐδὲν αὔταρκες. Ἀλλὰ δεῖ τοῖς εὖ φρονοῦσι τοὺς μὲν πολέμους ὀξεῖς, τὴν δὲ εἰρήνην ἐπιμήκιστον εἶναι.

CXX. Τοὺς μὲν οὖν καιρούς, καὶ τὰ ἐς τοῦτον ἔργα, ἐπιμηχανησόμεθα ἡμεῖς, οὐ μεμπτοὶ καὶ τῆς ἐχθὲς ὁρμῆς τε καὶ μηχανῆς ὑμῖν γενόμενοι· τὴν δ' ἀρετὴν ὑμεῖς, ὅταν αἰτῆσθε, ἀποδίδοτε τοῖς στρατηγοῖς· μηδὲ ἄχθεσθε τῆς ἐχθὲς ἁρπαγῆς, μηδ' ἐπ' ὀλίγον. Οὐ γάρ, ἐν οἷς ἔχομεν, ἐστὶ τὸ πλουτεῖν· ἀλλ' ἐν τῷ κρατεῖν ταῖς δυνάμεσιν· ὃ καὶ τὰ ἐχθὲς ἀφαιρεθέντα, ἔτι ὄντα παρὰ τοῖς πολεμίοις σῶα, καὶ τὰ πολέμια αὐτὰ ἐπ' ἐκείνοις, κρατοῦσιν ἡμῖν ἀποδώσει. Καὶ εἰ ἐπει-

mus, quo debiliores magisque exhaustos viribus invadamus, quum opus fuerit : caveamusque, ne calidiores simus quam tempus postulat. Neque vero quisquam consilium hoc, usu rerum probatum, ad ducendum potius bellum existimet pertinere, quam ad rem totam brevi conficiendam. Docere enim quisque se ipse potest, mare hoc, quod a tergo tot nobis commoditates et alimenta affatim suppeditat, victoriam nobis offerre absque ullo periculo obtinendam : modo patienter et æquo animo feratis hos vobis insultantes et provocantes, non quod virtute præpolleant (ut declaravit hesternum certamen), sed ut alteri timori afferant remedium. Cæterum istam alacritatem, quam nunc vos volo continere, abunde tunc præstate quando postulabimus. Victoriæ autem præmia ex asse, ubi diis visum fuerit, post omnino profligatos hostes persolvam : nunc, pro forti opera heri navata, millenos denarios accipietis a me singuli : ordines ducentibus pro portione numerabitur. » Hæc locutus Brutus continuo donativum legionatim distribuit : simulque, si fides est nonnullis auctoribus, Lacedæmonem et Thessalonicam diripiendas militibus se concessurum est pollicitus.

CXIX. At Cæsar et Antonius, intelligentes Brutum non pugnaturum nisi coactum, concionem advocarunt. Tum Antonius ita locutus est : « Hesternam victoriam, milites, hostes pariter sibi (satis scio) verbis quidem vindicant, ut qui nostrarum copiarum partem fuderint, castraque diripuerint. At re tamen fatebuntur, vestram esse integram. Polliceor enim vobis, nec cras, nec sequentibus diebus sponte prodituros in aciem : quod certissimum argumentum est, heri victos adhuc pavere; quum, sicut athletæ victos se confitentes, non audent amplius certamini sese committere. Non enim ideo certe tam numerosum collegerunt exercitum, ut intersepto aditu degant in Thraciæ desertis : sed quem murum vobis huc advenientibus objecerunt præ timore, intra eumdem se nunc, quum adestis, continent, clade hesterna perculsi. Quæ clades imperatorum quoque alterum, ætate majorem, et usu peritiorem, desperatione coegit necem sibi consciscere : quod et ipsum maximum est cladis indicium. Ergo quod si, nobis provocantibus, in æquum locum non descenderint, maluerintque in rupibus fiduciam collocare, quam in manibus; tum vero, ut Romanos decet, colligite robur, et, sicuti heri fecistis, rursus ad pugnandum eos cogite; turpe putantes cedere territis, abstinere a segnibus, et minoris arma virtutemque vestram quam illorum munimenta æstimare. Neque enim nobis certe pariter atque illis propositum est, in campis perpetuo degere : et morantes cuncta deficient. Imo vero, qui sapiunt, curant, ut bellum absolvant quam celerrime, et pace quam diutissime fruantur.

CXX. « Igitur opportunitates rationemque rerum gerendarum nos providebimus, quos heri non pœnitendos ardoris et conatus duces habuistis : vos contra, ubi imperatores postulaverint, virtutem exserite. Neque vero mœrore ullo vos afficiat hesterna jactura. Non enim in his quæ habemus sitæ sunt nostræ divitiæ, sed in victoria virtute parta : quæ non solum eas res, quæ heri nobis ablatæ sunt, et integræ adhuc apud hostem servantur, vincentibus nobis restituet, sed et ipsorum hostium bona nobis tradet. Quibus si

γόμεθα αὐτὰ λαβεῖν, ἐπειγώμεθα ἐπὶ τὴν μάχην. Ἱκανὰ δὲ καὶ ἐχθὲς ἀντειλήφαμεν αὐτῶν, καὶ τῶν ἡμετέρων ἴσως ἱκανώτερα. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς Ἀσίας πάνθ', ὅσα ἐβιάσαντο καὶ ἥρπασαν, ἐπήγοντο· ὑμεῖς δ', ὡς ἐκ πατρίδος ἰόντες, τὰ μὲν δαψιλέστερα οἴκοι ὑπελίπεσθε, τὰ δ' ἀναγκαῖα μόνα ἐπήγεσθε. Εἰ δέ τι καὶ δαψιλὲς ἦν, ἡμέτερον ἦν τῶν στρατηγῶν, οἳ πάντα ἐσμὲν ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας νίκης ἐπιδιδόναι πρόθυμοι. Καὶ τῆς τοιαύτης δ' ὅμως ζημίας ὑμῖν ἕνεκα ἐπιδώσομεν νικητήρια, δραχμὰς ἑκάστῳ στρατιώτῃ πεντακισχιλίας, λοχαγῷ δὲ πεντάκι τοσαύτας, χιλιάρχῃ δὲ τὸ διπλάσιον τοῦ λοχαγοῦ. »

CXXI. Τοιαῦτα εἰπὼν, τῆς ἐπιούσης πάλιν ἐξέτασσε. Καὶ οὐ κατιόντων οὐδὲ τότε τῶν πολεμίων, ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐβαρυθύμει, καὶ ἐξέτασσεν ἀεί. Ὁ δὲ Βροῦτος τοῦ στρατοῦ τὸ μὲν εἶχε συντεταγμένον, μὴ ἀναγκασθείη μάχεσθαι, τῷ δὲ τὰς ὁδοὺς τῆς κομιδῆς τῶν ἀναγκαίων διελάμβανε. Λόφος δὲ ἦν ἀγχοτάτω τοῦ Κασσίου στρατοπέδου, δυσχερὴς μὲν ὑπὸ ἐχθρῶν καταληφθῆναι, διὰ τὴν ἐγγύτητα ἐστοξεύεσθαι δυναμένων· ὁ δὲ Κάσσιος αὐτὸν ὅμως ἐφρούρει, μὴ καὶ παρὰ δόξαν ἐπιτολμήσειέ τις. Ἐκλειφθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Βρούτου, κατέλαβον οἱ περὶ τὸν Καίσαρα νυκτὸς, τέσσαρσι τέλεσιν, ἐπαγόμενοι γέῤῥα πολλὰ καὶ διφθέρας ἐς προβολὴν τοῖς τοξεύμασιν. Ὡς δὲ κατέσχον, ἄλλα τέλη δέκα μετεστρατοπέδευον ὑπὲρ πέντε σταδίους, ἀπιοῦσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν· καὶ ὑπὲρ ἄλλους τέσσαρας, δύο· ὡς τῷδε τῷ τρόπῳ προελευσόμενοι μέχρι θαλάσσης, καὶ ἢ παρ' αὐτὴν ἄρα τὴν θάλασσαν, ἢ διὰ τῶν ἑλῶν, ἢ ὅν τινα τρόπον ἄλλον ἐπενόουν, βιασόμενοι, καὶ τὴν ἀγορὰν ἀποκλείσοντες τῶν πολεμίων. Καὶ ὁ Βροῦτος αὐτοῖς ἀντεμηχανᾶτο, ἄλλα τε, καὶ φρούρια ἀντικαθιστὰς τοῖς ἐκείνων στρατοπέδοις.

CXXII. Τὸ δὲ ἔργον ἤπειγε τοὺς ἀμφὶ τὸν Καίσαρα· καὶ λιμὸς ἦν ἤδη σαφὴς, ἔς τε μέγεθος καὶ δέος ἑκάστης ἡμέρας ἐπεγίγνετο. Οὔτε γὰρ ἐκ Θεσσαλίας αὐτοῖς ἔτι τὰ ἀρκοῦντα ἐκομίζετο· οὔτε τις ἦν ἐλπὶς ἐκ θαλάσσης, ναυκρατούντων πανταχῇ τῶν πολεμίων· τῆς τε ἔναγχος περὶ τὸν Ἰόνιον συμφορᾶς ἐξηγγελμένης ἐς ἑκατέρους ἤδη, μᾶλλον ἐδεδοίκεσαν, αὐτά τε, καὶ τὸν χειμῶνα προσιόντα, ὡς ἐν πεδίῳ πηλώδει σταθμεύοντες. Ὧν ἐνθυμούμενοι, τέλος μὲν ὁπλιτῶν ἐς Ἀχαΐαν ἐξέπεμψαν, ἀγείρειν τὰ ἐντυγχάνοντα πάντα, καὶ πέμπειν σφίσι κατὰ σπουδήν. Οὐκ ἀνεχόμενοι δὲ κινδύνου τοσοῦδε προσιόντος, οὔτε τῶν ἄλλων ἐπιτεχνήσεων, οὔτε ἐν τῷ πεδίῳ λοιπὸν ἐκτάσσειν, παρὰ τὸ τείχισμα τῶν ἐχθρῶν ἀνέβαινον μετὰ βοῆς, καὶ τὸν Βροῦτον ἐκάλουν ἐς μάχην, ἐπισκώπτοντες ἅμα καὶ λοιδοροῦντες, καὶ ἐγνωκότες οὐ πολιορκίας τρόπῳ μᾶλλον, ἢ μανιώδει φορᾷ, μὴ βουλομένῳ συμπλέκεσθαι.

CXXIII. Τῷ δὲ, αὐτῷ μὲν, ἔγνωστο τὰ ἀπ' ἀρχῆς καὶ μᾶλλον ἔτι, πυνθανομένῳ περί τε τοῦ λιμοῦ καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰόνιον εὐπραξίας, καὶ τῶν πολεμίων ὁρῶντι τὴν ἐκ τῆς ἀπορίας ἀπόνοιαν. Καὶ ᾑρεῖτο πο-

quamprimum potiri cupimus, ad pugnandum festinemus. Quanquam heri jam satis multa pro illis vicissim recepimus, ac fortasse plura quam amisimus : nam illi, quidquid ex Asia per vim rapuerunt, secum ferebant; vos, e patria discedentes, relictis rebus pretiosioribus, necessaria tantum vobiscum attulistis. Quod si quid tamen etiam fuit lautius, nobis imperatoribus illud erit ablatum, qui vobis pro victoria vestra omnia de nostro restituere sumus parati : neque vero obstabit ea jactura quominus vobis persolvatur victoriæ præmium, in milites singulos viginti millia HS, centurioni quintuplum, tribuno duplum ejus quod accipit centurio. »

CXXI. In hanc sententiam locutus Antonius, postridie ejus diei rursus in aciem milites produxit. Quumque hostis non descenderet, moleste id tulit, nec destitit quotidie eos producere. Brutus vero copias suas partim instructas habebat, ne cogeretur invitus pugnare; partim per viam, qua commeatus afferebantur, certis intervallis disposuerat præsidia. Erat tumulus proximus castris Cassii, quem occupare hosti erat difficile, quia sagittis e castris infestari poterat : ei tamen Cassius imposuerat præsidium, ne quis audacior eum invaderet. Hunc, a Bruto derelictum, Cæsariani occuparunt noctu quatuor legionibus, frequentibus cratibus protecti ac coriis ad arcenda missilia. Quo occupato, aliæ decem legiones moverunt castra versus mare quinque stadia; et inde porro quatuor stadiorum intervallo duæ metatæ sunt; eoque modo extensuri se erant usque ad mare, cogitantes, aut per littus, aut per paludes, aut quacunque alia ratione, perrumpere, et intercludere commeatus hostium. Huic consilio Brutus occurrit, cum aliis artibus, tum castellis ex adverso hostilium castrorum oppositis.

CXXII. At Cæsariani moras ferre non poterant, fame jam manifeste pressi, quæ in dies crescens metum augebat. Nam nec e Thessalia jam satis eis subvehebatur, nec e mari quidquam poterant sperare, classibus hostium totius maris imperium tenentibus : quin et navalis in Ionio mari pugnæ eventus, ad utrumque exercitum jam perlatus, timorem auxerat; appetente præsertim hieme, quæ in planitie cœnosa manentibus eo molestior erat futura. Quibus cogitationibus commoti, unam quidem legionem miserunt in Achaiam, quæ, quidquid nancisceretur, collectum festine ad exercitum mitteret. Sed instante tanto periculo anxii, quum nec reliquis artibus proficerent quidquam, et tæderet eos frustra semper in campis ostentare aciem; ad ipsam tandem munitionem hostium cum clamore ascenderunt, ad pugnam provocantes Brutum cavillis atque conviciis, paratique non tam oppugnare, quam insano impetu invitum ad prælium compellere.

CXXIII. At Brutus quidem ipse perstabat in proposito; eoque magis, quod audierat de fame, et de suorum navali victoria, videbatque hostium desperationem ex inopia natam : et malebat oppugnationem aut aliud quidvis sustinere,

λιορκίας καὶ ἄλλου παντὸς ἀνέχεσθαι μᾶλλον, ἢ ἐς χεῖρας ἰέναι ἀνδράσιν ἐπειγομένοις ὑπὸ λιμοῦ, καὶ ἀπογιγνώσκουσιν ἐκ τῶν ἄλλων ἑαυτούς, καὶ ἐν μόναις ταῖς χερσὶ τὴν ἐλπίδα ἔχουσιν. Ὁ δὲ στρατὸς οὐχ ὁμοίως εἶχεν, ὑπὸ ἀφροσύνης· ἀλλ' ἐδυσφόρουν, γυναικῶν τρόπον ἔνδον μετὰ ἀπραξίας καὶ φόβου κατακεκλεισμένοι. Ἐδυσχέραινον δὲ καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, ἐπαινοῦντες μὲν τὸ ἐνθύμημα τοῦ Βρούτου, νομίζοντες δὲ καὶ θᾶσσον ἐπικρατήσειν τῶν πολεμίων μετὰ προθύμου στρατοῦ. Αἴτιον δὲ τούτων ἦν αὐτὸ τὸ Βροῦτον ἐπιεικῆ καὶ φιλόφρονα ἐς ἅπαντας εἶναι, καὶ ἀνόμοιον Κασσίῳ, αὐστηρῷ καὶ ἀρχικῷ περὶ πάντα γεγενημένῳ. Ὅθεν ἐκείνῳ μὲν ἐξ ἐπιτάγματος ὑπήκουον, οὐ παραστρατηγοῦντες, οὐδὲ τὰς αἰτίας μανθάνοντες, οὐδὲ εὐθύνοντες ὅτε καὶ μάθοιεν· Βρούτῳ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ συστρατηγεῖν ἠξίουν, διὰ πρᾳότητα. Τέλος δὲ τοῦ στρατοῦ φανερώτερον ἤδη κατὰ ἴλας καὶ κατὰ συστάσεις διαπυνθανομένου· Τί κατέγνωκεν ἡμῶν ὁ στρατηγός; τί ἔναγχος ἡμάρτομεν, οἱ νικήσαντες, οἱ διώξαντες; οἱ τοὺς καθ' ἡμᾶς πολεμίους κατακανόντες, οἱ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἑλόντες; Βροῦτος ἑκὼν ἠμέλει, καὶ ἐς ἐκκλησίαν οὐ συνῆγε, μὴ ἀπρεπέστερον ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀλογίστως ἐκβιασθείη, καὶ μάλιστα μισθοφόρων, οἷς ἐστιν ἀεὶ (καθὰ καὶ τοῖς εὐχερέσιν οἰκέταις ἐς ἑτέρους δεσπότας) ἐλπὶς ἐς σωτηρίαν ἡ ἐς τὸ ἀντίπαλον μεταβολή.

CXXIV. Ἐνοχλούντων δὲ αὐτῷ καὶ τῶν ἡγεμόνων, καὶ κελευόντων νῦν μὲν ἀποχρήσασθαι τοῦ στρατοῦ τῇ προθυμίᾳ, τάχα τι λαμπρὸν ἐργασομένου· ἢν δ' ἀντιπίπτῃ τι παρὰ τὴν μάχην, ἐπανιέναι πάλιν ἐς τὰ τείχη, καὶ προβάλλεσθαι τὰ αὐτὰ χαρακώματα· χαλεπήνας ὁ Βροῦτος τοῖσδε μάλιστα, ἡγεμόσιν οὖσι, καὶ περιαλγήσας, ὅτι τὸν αὐτὸν οἱ κίνδυνον ἐπικείμενοι συμφέρονται τῷ στρατῷ κουφόνως, ἀμφίβολον καὶ ὀξεῖαν τύχην προτιθέντι νίκης ἀκινδύνου, εἶξεν ἐπ' οἰκείῳ καὶ σφῶν ἐκείνων ὀλέθρῳ, τοσόνδε ἐπιμεμψάμενος αὐτοῖς· Ἐοίκαμεν ὡς Πομπήϊος Μάγνος πολεμήσειν, οὐ στρατηγοῦντες ἔτι μᾶλλον, ἢ στρατηγούμενοι. Καί μοι δοκεῖ τόδε μόνον ἐξειπεῖν, ἐπικρύπτων ὃ ἐδεδοίκει μάλιστα, μὴ ὁ στρατός, οἷα τοῦ πάλαι Καίσαρος γεγονώς, ἀγανακτήσειέ τε καὶ μεταβάλοιτο· ὅπερ ἐξ ἀρχῆς αὐτός τε καὶ Κάσσιος ὑφορώμενοι, ἐς οὐδὲν ἔργον αὐτοῖς πρόφασιν ἀγανακτήσεως ἐπὶ σφίσιν ἐνεδίδουν.

CXXV. Ὧδε μὲν δὴ καὶ ὁ Βροῦτος ἐξῆγεν ἄκων, καὶ ἐς τάξεις διεκόσμει πρὸ τοῦ τείχους, καὶ ἐδίδασκε μὴ πολὺ προὔχειν τοῦ λόφου, ἵνα αὐτοῖς ἥ τε ἀναχώρησις, εἰ δεήσειεν, εὐχερὴς εἴη, καὶ τὰ ἐς τοὺς πολεμίους ἀφιέμενα ἐπιδέξια. Ἦν δὲ ἑκατέρωθεν παρακέλευσίς τε πάντων ἐς ἀλλήλους, καὶ φρόνημα ἐπὶ τῷ ἔργῳ μέγα, καὶ θρασύτης ὑπὲρ λόγον ἀναγκαῖον· τοῖς μέν, ὑπὸ δέους λιμοῦ· τοῖς δὲ ὑπὸ αἰδοῦς δικαίας, βιασαμένοις τὸν στρατηγὸν ἀναβαλλόμενον ἔτι, μὴ χείροσιν ὧν ὑπέσχεντο ὀφθῆναι, μηδὲ ἀσθενεστέροις ὧν ἐθρασύνοντο, μηδὲ προπετείας ὑπευθύνοις μᾶλλον, ἢ

quam confligere cum viris fame pressis, qui, desperatis cæteris rebus omnibus, totam fiduciam in armis haberent. Sed exercitus aliter sentiebat, per imprudentiam; moleste ferens, mulierum more in castris se otiosos præ metu concludi. Indignabanturque ductores quoque ordinum; non quod improbarent Bruti consilium, sed quod, alacritate militum freti, putarent citius parari posse victoriam. In causa autem erat ipse Brutus, mitis ac comis erga omnes; dissimilis Cassio, severo et imperioso per omnia: quapropter Cassii imperata omnes e vestigio exsequi consueverant; nullam imperii partem sibi adrogantes, nec rationem requirentes jussorum, nec, si scirent, redarguentes unquam. At Bruto, propter ipsam viri mansuetudinem, non parere, sed ex æquo cum eo imperare, volebant. Tandem, quum apertius jam in militum circulis, turmatim coeuntium, voces jactarentur hujusmodi: Quo nostro merito imperator nos condemnat? quid peccavimus nuper, qui hostes fudimus et fugavimus? qui oppositum nobis cornu concidimus? qui castra expugnavimus hostium? consulto dissimulavit Brutus, nec concionem advocavit, ne magis etiam indecore ab ipsa multitudine rationis experte cogeretur, præsertim a mercenaria turba, quæ semper in transitione ad partem adversam, sicut inconstantes servuli in mutatione dominorum, nescio quam spem salutis ponere solet.

CXXIV. Sed legatis quoque tribunisque instantibus, monentibusque « utendum præsenti alacritate militum; fortassis enim effecturos aliquid egregium: quod si quid adversum acciderit, redeundum intra vallum, et easdem munitiones hosti objiciendas: » his quidem maxime indignatus Brutus; dolensque, quod, pari periculo cum ipso obnoxii, pari levitate abriperentur cum militibus, dubiam citamque fortunam anteponentibus tutæ victoriæ; cessit tandem, in suam et ipsorum perniciem, his tantum verbis conquestus: « Videor ut Pompeius Magnus bellum gesturus; non tam imperator, quam imperata faciens. » Et, quantum ego intelligo, ideo non plura dixit, quia dissimulabat id quod metuebat maxime, ne exercitus, C. Cæsaris militiam olim secutus, nunc indignatione commotus ad hostem signa transferret: quod ipsum jam inde ab initio et ipse Brutus et Cassius veriti, sedulo caverant, ne ullam materiam stomachandi adversus sese militibus præberent.

CXXV. Ita Brutus quoque suos produxit invitus, et ante munitiones struxit aciem: subinde admonens, ne longius a tumulo procederent; ut et receptus, si res id posceret, esset facilis, et eo commodius in hostem e superiore loco possent tela conjicere. Erat autem in utrisque aciebus mutua cohortatio, et summa pugnandi cupiditas, audaciaque modum necessarium excedens; quod alteros fames urgeret, alteros justus pudor, qui imperatorem cunctantem adhuc coegerant ad prælium; quibus tunc curæ erat, ut re appareret fortitudo et audacia, quam verbis præ se tulerant; ne temeritatem magis secuti viderentur, quam laudabile consilium. Quod

ἀξιεπαίνοις εὐβουλίας. Ἃ καὶ ὁ Βροῦτος αὐτοῖς, ἐπὶ ἵππου παραθέων, σοβαρῷ τῷ προσώπῳ προενέφαινε· καὶ δι' ὀλίγων ὑπεμίμνησκεν, ὅσον ὁ καιρὸς ἐδίδου· « Ὑμεῖς ἠθελήσατε μάχεσθαι· ὑμεῖς με, ἑτέρως ἔχοντα, νικᾷν ἐβιάσασθε· μὴ δὴ ψεύσησθε τῆς ἐλπίδος μήτε ἐμὲ μήτε αὐτούς. Ἔχετε καὶ λόφον σύμμαχον, καὶ τὰ κατὰ νώτου πάντα ἴδια. Οἱ πολέμιοι δ' εἰσὶν ἐν ἀμφιβόλῳ· μεταξὺ γάρ εἰσιν ὑμῶν τε καὶ λιμοῦ. » Ὁ μὲν τοιαῦτα λέγων διετρόχαζε, καὶ αὐτὸν αἱ τάξεις ἐπήλπιζον, καὶ μετὰ βοῆς παρέπεμπον εὐφήμου.

CXXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος τοὺς ἰδίους περιθέοντες, τήν τε δεξιὰν ὤρεγον ἐφ' οὓς παραγένοιντο, καὶ σοβαρώτερον ἔτι οἵδε ἐπέσπερχον αὐτούς, καὶ τὸν λιμὸν οὐκ ἐπέκρυπτον, ὡς εὔκαιρον ἐς εὐτολμίαν προφέρειν· « Εὕρομεν, ὦ ἄνδρες, τοὺς πολεμίους· ἔχομεν οὓς ἐζητοῦμεν ἔξω τείχους λαβεῖν. Μή δή τις ὑμῶν τὴν ἰδίαν πρόκλησιν καταισχύνῃ, μηδὲ τῆς ἀπειλῆς ἐλάττων γένηται· μηδὲ λιμόν, ὄλεθρον ἀμήχανόν τε καὶ ἐπώδυνον, ἕληται μᾶλλον, ἢ πολεμίων τείχη καὶ σώματα, ἃ καὶ τόλμαις ἐνδίδωσι καὶ σιδήρῳ καὶ ἀπονοίᾳ. Ἔχει δὲ ἡμῖν ἐπείξεως ὧδε τὰ παρόντα, ὡς μηδὲν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἀνατίθεσθαι, ἀλλὰ σήμερον περὶ ἁπάντων διακριθῆναι μέχρι νίκης ἐντελοῦς, ἢ εὐγενοῦς θανάτου. Νικῶσι δ' ἔστι λαβεῖν, διὰ ἡμέρας καὶ δι' ἑνὸς ἔργου, τροφὰς καὶ χρήματα καὶ ναῦς καὶ στρατόπεδα, καὶ τὰ νικητήρια παρ' ἡμῶν. Ἔσται δὲ ταῦτα, ἢν πρῶτον μὲν ἐμβαλόντες αὐτοῖς μνημονεύωμεν τῶν ἐπειγόντων· εἶτα παραῤῥήξαντες, εὐθὺς ἀποκλείωμεν ἀπὸ τῶν πυλῶν, ἐς δὲ τοὺς κρημνοὺς ἢ τὰ πεδία περιωθῶμεν· ἵνα μὴ ὁ πόλεμος αὖθις ἀναφύοιτο, μηδὲ ἐς τὴν ἀργίαν πάλιν οἱ ἐχθροὶ διαδιδράσκοιεν, οἳ δι' ἀσθένειαν, μόνοι δὴ πολεμίων, οὐκ ἐν τῷ μάχεσθαι τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν τῷ μὴ μάχεσθαι. »

CXXVII. Οὕτως μὲν ὁ Καῖσάρ τε καὶ ὁ Ἀντώνιος παρώτρυνον, ἐφ' οὓς παραγένοιντο. Καὶ πᾶσιν ἦν αἰδώς, ἀξίοις τε φανῆναι τῶν στρατηγῶν, καὶ τὴν ἀπορίαν ἐκφυγεῖν, ὑπεραυξηθεῖσαν ἐκ παραλόγου διὰ τὰ ἐν τῷ Ἰονίῳ γενόμενα. Ἡροῦντό τε, ἐν ἔργῳ καὶ ἐν ἐλπίσιν, εἰ δέοι, τι παθεῖν, μᾶλλον, ἢ ὑπὸ ἀμηχάνου κακοῦ δαπανώμενοι. Ὧδε δὲ ἐχόντων αὐτῶν, καὶ πρὸς τὸν ἐγγὺς αὐτὰ ἐκφέροντος ἑκάστου, ὁ θυμὸς ἀμφοτέρων ηὔξετο μάλιστα, καὶ ἐνεπίμπλαντο τόλμης ἀκαταπλήκτου. Οὐδέν τε ἐν τῷ παρόντι, ἀλλήλων ὅτι ἦσαν πολῖται, οὐδὲ ἐπεμέμνηντο· ἀλλ' ὡς ἐκ φύσεως καὶ γένους ἐχθροῖς ἐπηπείλουν. Οὕτως ἡ παραυτίκα ὀργὴ τὸν λογισμὸν αὐτοῖς καὶ τὴν φύσιν ἔσβεσεν. Ἐπεμαντεύοντο δὲ ὁμαλῶς ἑκάτεροι, τήνδε τὴν ἡμέραν ἐν τῷδε τῷ ἔργῳ πάντα τὰ Ῥωμαίων πράγματα κρινεῖν. Καὶ ἐκρίθη.

CXXVIII. Ἤδη δὲ τῆς ἡμέρας ἀμφὶ τήνδε τὴν παρασκευὴν ἐς ἐνάτην ὥραν δεδαπανημένης, αἰετοὶ δύο ἐς τὸ μεταίχμιον συμπεσόντες ἀλλήλοις ἐπολέμουν· καὶ ἦν σιγὴ βαθυτάτη. Φυγόντος δὲ τοῦ κατὰ Βροῦτον, βοή τε παρὰ τῶν πολεμίων ὀξεῖα ἐγέρθη, καὶ τὰ

et Brutus, obequitans ordines, severo vultu eis ingerebat, paucis pro tempore admonens : « Vos pugnare voluistis : vos me, aliter sentientem, vincere cogitis : cavete, ne vel meam vel vestram spem frustremini. Et tumulus vos protegit, et a tergo vestra omnia tuta habetis. Hostes in ancipiti sunt periculo, inter vos et famem positi. » Talia monens discurrebat, ordinibus acclamantibus et faustis ominantibus.

CXXVI. Cæsar vero et Antonius, suos uterque obequitans, dextramque proximis porrigens, severioribus etiam gravioribusque verbis concitabant; neque famem dissimulabant, opportunum momentum ad accendendam audaciam : « Invenimus hostem, Milites; adepti sumus extra munitiones quos quæsivimus. Cavete ne quis vestrum suam provocationem dehonestet, ne minis facta parum respondeant! Cavete, ne malitis cum fame, acerbo malo et inexpugnabili, conflictari, quam cum hostium munimentis corporibusque, ferro vestro et audaciæ atque adeo desperationi cessuris. Sunt vero eo in statu res nostræ, ut in crastinum non liceat differre : hodie de rerum summa decernendum est, et aut vincendum omnino, aut generose cadendum. Vincentibus autem, uno die, uno labore, alimenta et pecuniam et classes et castra licet obtinere, et insuper a nobis victoriæ præmia. Vincemus autem, si primo congressu memores necessitatis fuerimus; deinde si, perruptis hostium ordinibus, confestim reditum ad portam eis intercluserimus, et aut in prærupta eos aut in plana propulerimus; ne bellum rursus renascatur, neve inimici ad otium refugiant : qui, imbecillitatis suæ conscientia, soli hostium non in pugnando spem collocant, sed in abstinendo a pugna. »

CXXVII. His tunc adhortationibus Cæsar et Antonius, quacunque se verterent, utebantur. Et pudor omnes incesserat, cupiditasque dignos se præstandi exspectatione imperatorum, et effugiendi famem ex nec opinato supra modum auctam per cladem in Adriatico mari acceptam. Malebantque in acie cum bona spe cadere, si ita res ferret, quam absumi malo inexpugnabili. Hoc modo affectis militibus, et hujusmodi cogitationes inter se mutuo conferentibus, mirum in modum utrique exercitui aucti sunt animi, et audacia repleti sunt nullum formidante periculum. Neque subibat in præsenti cogitatio, esse inter se jure civium conjunctos : sed, veluti natura hostes fuissent et gentilitio quodam odio exagitati, sic minas alteri in alteros jactabant. Adeo præsens ira plus, quam ratio naturaque, valuit. Utrique autem pariter divinabant, hoc ipso die, eodem hoc prælio, de summa rerum Romanarum decerni. Et decretum est.

CXXVIII. Jam dies, dum se parant, ad nonam horam processerat, quum coortæ duæ aquilæ pugnare secum cœperunt inter utramque aciem, intentam summo silentio. Quarum postquam fugata est ea, quæ a Bruto steterat, conclamarunt hostes, et signa utrinque collata sunt. Fuitque

σημεῖα ἑκατέρωθεν ἐπῆρτο, καὶ ἔφοδος ἦν σοβαρά τε καὶ ἀπηνής. Τοξευμάτων μὲν δὴ καὶ λίθων ἢ ἀκοντισμάτων ὀλίγον αὐτοῖς ἐδέησε πολέμου νόμῳ, ἐπεὶ οὐδὲ τῇ ἄλλῃ τέχνῃ καὶ τάξει τῶν ἔργων ἐχρῶντο· ἀλλὰ γυμνοῖς τοῖς ξίφεσι συμπλεκόμενοι ἔκοπτόν τε καὶ ἐκόπτοντο, καὶ ἀλλήλους ἐξώθουν ἀπὸ τῆς τάξεως· οἱ μὲν, περὶ σωτηρίας μᾶλλον ἢ νίκης· οἱ δὲ, περὶ νίκης καὶ παρηγορίας στρατηγοῦ βεβιασμένου. Φόνος δὲ ἦν καὶ στόνος πολύς. Καὶ τὰ μὲν σώματα αὐτοῖς ὑπεξεφέρετο, ἕτεροι δὲ ἀντικαθίσταντο ἐκ τῶν ἐπιτεταγμένων. Οἱ στρατηγοὶ δὲ σφᾶς, περιθέοντες, καὶ δρώμενοι πανταχοῦ, ταῖς τε ὁρμαῖς ἀνέφερον, καὶ παρεκάλουν πονοῦντας ἔτι προσπονῆσαι, καὶ τοὺς κεκμηκότας ἐνήλλασσον, ὥστε ὁ θυμὸς ἀεὶ τοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου καινὸς ἦν. Τέλος δὲ οἱ τοῦ Καίσαρος, εἴτε διὰ δέος τοῦ λιμοῦ, εἴτε δι' αὐτοῦ Καίσαρος εὐτυχίαν (οὐ γὰρ ἐπίμεμπτοί γε ἦσαν οὐδὲ οἱ Βρούτειοι), τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν ἐκίνουν, ὥσπερ τι μηχάνημα τῶν βαρυτάτων ἀνατρέποντες· οἱ δ' ἀνεωθοῦντο μὲν ἐπὶ πόδας ἐς τὸ ὀπίσω βάδην ἔτι καὶ μετὰ φρονήματος. Ὡς δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ σύνταξις ἤδη παρελέλυτο, ὀξύτερον ὑπεχώρουν, καὶ, τῶν ἐπιτεταγμένων σφίσι δευτέρων καὶ τρίτων συνυποχωρούντων, μισγόμενοι πάντες ἀλλήλοις ἀκόσμως, ἐθλίβοντο ὑπὸ σφῶν καὶ τῶν πολεμίων, ἀπαύστως αὐτοῖς ἐπικειμένων, ἕως ἔφευγον ἤδη σαφῶς. Καὶ οἱ τοῦ Καίσαρος, τότε μάλιστα τοῦ παρηγγελμένου σφίσιν ἐγκρατῶς ἐχόμενοι, τὰς πύλας προσελάμβανον σφόδρα ἐπικινδύνως· ἄνωθέν τε γὰρ ἐβάλλοντο, καὶ ἐκ τοῦ μετώπου· μέχρι πολλοὺς ἐσδραμεῖν ἐκώλυσαν, οἳ διέφυγον ἐπί τε τὴν θάλασσαν, καὶ ἐς τὰ ὄρη διὰ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ζυγάκτου.

CXXIX. Γενομένης δὲ τῆς τροπῆς, τὸ λοιπὸν ἔργον οἱ στρατηγοὶ διῃροῦντο· Καῖσαρ μὲν, αἱρεῖν τοὺς ἐκπίπτοντας ἐκ τοῦ στρατοπέδου, καὶ αὐτὸ φυλάσσειν τὸ στρατόπεδον· ὁ δὲ Ἀντώνιος πάντα ἦν, καὶ πᾶσιν ἐνέπιπτε, τοῖς τε φεύγουσι, καὶ τοῖς ἔτι συνεστῶσι, καὶ τοῖς ἄλλοις στρατοπέδοις αὐτῶν, ὁρμῇ τε ὑπερηφάνῳ πάντα ἐβιάζετο ὁμοῦ. Καὶ περὶ τοῖς ἡγεμόσι δείσας, μὴ αὐτὸν διαφυγόντες αὖθις ἕτερον στρατὸν ἀγείρειαν, τοὺς ἱππέας ἐξέπεμπεν ἐπὶ τὰς ὁδούς τε καὶ ἐκβολὰς τῆς μάχης, αἱρεῖν τοὺς ἀποδιδράσκοντας· οἱ, διελόμενοι τὸ ἔργον, ἀνά τε τὸ ὄρος ἐφέροντο σὺν τῷ Θρακίῳ Ῥάσκῳ, δι' ἐμπειρίαν ὁδῶν συναπεσταλμένῳ, καὶ τὰ χαρακώματα καὶ κρημνοὺς περιστάντες, τοὺς ἐκφεύγοντας ἐκυνηγέτουν, καὶ τοὺς ἐντὸς ἐφρούρουν· οἱ δὲ Βροῦτον αὐτὸν ἐδίωκον. Καὶ αὐτοὺς ἀσχέτως ἔχοντας τοῦ δρόμου Λουκίλιος ἰδὼν, ὑπέστη, καὶ ὡς Βροῦτος ὢν ἠξίου πρὸς Ἀντώνιον ἀντὶ τοῦ Καίσαρος ἀναχθῆναι· ᾧ δὴ καὶ μάλιστα εἶναι Βροῦτος ἐνομίσθη, τὸν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἐκκλίνων. Ἀγομένου δὲ αὐτοῦ πυθόμενος ὁ Ἀντώνιος, ἀπήντα σὺν ἐπιστάσει, τὴν τύχην ὁμοῦ καὶ τὸ ἀξίωμα τἀνδρὸς καὶ ἀρετὴν ἐνθυμούμενος, ὅπως Βροῦτον ὑποδέξαιτο. Πλησιάσαντι δ' ὁ Λουκίλιος ἐντυχὼν, μάλα θρασέως εἶπε· Βροῦτος μὲν οὐχ ἑάλωκεν, οὐδὲ ἁλώσεταί ποτε πρὸς κακίας ἀρετή· ἐγὼ δὲ, τούσδε ἀπα-

congressus superbus et atrox. Omissis enim mox cujusque generis missilibus, cæterisque artibusve rationibusve quæ in præliis adhiberi mos est, nudatis protinus gladiis pugnabant cominus, ferientes et ictus excipientes, impulsuque mutuo turbare conantes adversariorum ordines; alteri pro salute magis, quam pro victoria, cernantes; alteri pro ipsa victoria, et pro solatio imperatoris, quem importunitate sua ad id prælium coegerant. Eratque multa ubique cædes, multus gemitus: et subtractis semper cadentium corporibus, alii statim ex proximis ordinibus succedebant. Imperatoresque circumcursantes, et nusquam non conspicui impetu ardoreque suo erigebant laborantes, hortabanturque ut durarent etiamnum paulisper, et in fessorum locum recentes sufficiebant, ut a fronte semper redintegrarentur animi. Tandem Cæsariani, sive propter metum famis, sive propter fortunam ipsius Cæsaris (nam nec Bruti milites incusari poterant), aciem adversam loco moverunt, ac si impressione facta machinam quampiam protruderent gravissimam: hostes vero pedem referebant, lente etiam tum et intrepide. Ut vero ordines quoque cœperunt dissolvi, concitatius se recipiebant; et, cedentibus simul eis qui in secunda ac tertia acie steterant, mox omnes promiscue confusi cum a suis premebantur, tum ab hostibus incessanter urgentibus, tandemque in non dubiam fugam effundebantur. Jamque Cæsariani, mandatorum tunc maxime memores, portam castrorum, magno suo periculo (telis enim et superne et a fronte petebantur), occuparunt, et magnam multitudinem reditu excluserunt; quæ partim ad mare, partim in montes per Zygacten fluvium, fuga se proripuit.

CXXIX. Fuga facta, quod reliquum erat operæ, imperatores inter se partiti sunt: relictoque Cæsare, ut erumpentes e castris exciperet, et ipsa castra custodiret; cætera Antonius cuncta simul exsequebatur, in fugientes pariter ac resistentes adhuc et in alia eorum castra impetum faciens, omniaque profligans violento impetu. Et veritus, ne duces elapsi alium colligerent exercitum, equites misit circa viarum exitus, qui fugientes exciperent: qui, divisis regionatim operis, pars per montana discurrebant cum Thrace Rasco, simul misso propter viarum notitiam; pars, circumdatis munitionibus præruptisque castrorum, effugientes inde, veluti feras, venabantur, et qui intus erant observabant; pars Brutum ipsum persequebatur. Quos continuato cursu venientes conspicatus Lucilius, substitit, et, Brutum se fingens, rogavit, ut ad Antonium duceretur, non ad Cæsarem: qua de causa potissimum pro Bruto etiam habitus est, quod vitaret inimicum implacabilem. Hunc ubi adduci cognovit Antonius, processit obviam; et, fortunam simul et dignitatem viri virtutemque cogitans, sedulo secum consideravit, quonam pacto Brutum exciperet. Cui appropinquanti Lucilius occurrens, satis audenter, Brutus, inquit, non est captus: nec capietur unquam virtus ab ignavia:

τήσας, ὧδέ σοι πάρειμι. Καὶ ὁ Ἀντώνιος τοὺς ἱππέας ἰδὼν αἰδουμένους, παρηγόρει· καί, Οὐ μείονά μοι τήνδε ἄγραν, εἶπεν, ἀλλὰ ἀμείνονα ἧς ἐνομίζετε, ἐθηρεύσατε, ὅσῳ κρεῖττον ἐχθροῦ φίλος. Καὶ τὸν Λουκίλιον τότε μέν τινι τῶν φίλων ἔδωκε θεραπεύειν· ὕστερον δὲ αὐτὸς ἔχων, ἐχρῆτο ὡς πιστῷ.

CXXX. Ὁ δὲ Βροῦτος ἀναφεύγει μὲν ἐς τὰ ὄρη σὺν ἱκανῷ πλήθει, ὡς νυκτὸς ἐς τὸ στρατόπεδον ὑποστρέψων, ἢ καταβησόμενος ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ἐπεὶ δὲ περιείληπτο πάντα φυλακαῖς, διενυκτέρευεν ἔνοπλος μετὰ πάντων· καί φασιν αὐτὸν ἐς τοὺς ἀστέρας ἀναβλέποντα εἰπεῖν,

Ζεῦ, μὴ λάθοι σε τῶνδ' ὃς αἴτιος κακῶν·

ἐνσημαινόμενος ἄρα τὸν Ἀντώνιον. Ὃ καὶ αὐτὸν Ἀντώνιόν φασιν ὕστερον ἐν τοῖς ἰδίοις κινδύνοις μεταγιγνώσκοντα εἰπεῖν, ὅτι συνεξετάζεσθαι Κασσίῳ καὶ Βρούτῳ δυνάμενος, ὑπηρέτης γένοιτο Ὀκταουίου. Τότε γε μὴν καὶ ὁ Ἀντώνιος ἔνοπλος ἐπὶ τῶν φυλακτηρίων ἀντιδιενυκτέρευε τῷ Βρούτῳ, χάρακα περιθέμενος ἐκ νεκρῶν σωμάτων, καὶ λαφύρων συμφορηθέντων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς μέσην νύκτα πονηθείς, ἀνεχώρησε διὰ τὴν νόσον, Νωρβανῷ φυλάσσειν παραδοὺς τὸ στρατόπεδον.

CXXXI. Βροῦτος δὲ καὶ τῆς ἐπιούσης ὁρῶν τὰς ἐφεδρείας τῶν ἐχθρῶν ἐπιμενούσας, ἔχων οὐ πλήρη τέσσαρα τέλη συναναβάντα οἱ, αὐτὸς μὲν ἐπελθεῖν ἐπ' αὐτοὺς ἐφυλάξατο, τοὺς δὲ ἡγουμένους αὐτῶν, αἰδουμένους τε τὸ ἁμάρτημα, καὶ μετανοοῦντας, ἔπεμπεν ἀποπειράσοντας αὐτῶν, εἰ ἐθελήσουσιν ὤσασθαι διὰ τῶν ἐφεδρειῶν, καὶ ἀναλαβεῖν τὰ ἴδια, ἔτι φυλασσόμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων ὑπολελειμμένων. Οἱ δέ, ἀβουλότατα μὲν ἐς τὸ ἔργον ὁρμήσαντες, εὐψυχότατοι δὲ τὸ μέχρι πλείστου γενόμενοι, τότε, βλάπτοντος ἤδη τοῦ θεοῦ, τῷ στρατηγῷ σφῶν ἀπεκρίναντο ἀναξίως· Βουλεύεσθαι περὶ αὐτοῦ· αὐτοὶ γάρ, τῆς τύχης πολλάκις πεπειραμένοι, οὐκ ἀνατρέψειν τὴν ἔτι λοιπὴν διαλλαγῶν ἐλπίδα. Καὶ ὁ Βροῦτος, ἐς τοὺς φίλους εἰπών, Οὐδὲν οὖν ἔτι εἰμὶ τῇ πατρίδι χρήσιμος, ὧδε καὶ τούτων ἐχόντων· ἐκάλει Στράτωνα τὸν Ἠπειρώτην, ὄντα φίλον ἑαυτῷ, καὶ ἐγχειρεῖν ἐκέλευε τῷ σώματι. Τούτου δὲ ἔτι βουλεύεσθαι παραινοῦντος, ἐκάλει τινὰ τῶν οἰκετῶν. Καὶ ὁ Στράτων, Οὐχ ἀπορήσεις, εἶπεν, ὦ Βροῦτε, φίλου μᾶλλον ἢ οἰκετῶν ἐς τὰ ὕστατα προστάγματα, εἰ ἤδη κέκριται. Καὶ εἰπών, ἐνήρεισε ταῖς λαγόσι τοῦ Βρούτου τὸ ξίφος, οὔτε ἀποστραφέντος οὔτε ἐνδόντος.

CXXXII. Ὧδε μὲν δὴ Κάσσιος καὶ Βροῦτος ἐθνησκέτην, ἄνδρε Ῥωμαίων εὐγενεστάτω τε καὶ περιφανεστάτω, καὶ ἐς ἀρετὴν ἀδηρίτω, χωρὶς ἄγους ἑνός. Ὤ γε καὶ Γάϊος Καῖσαρ, ὄντε τῆς Μάγνου Πομπηΐου μοίρας, ἐκ μὲν ἐχθροῖν καὶ πολεμίοιν ἐποιήσατο φίλω, ἐκ τε φίλοιν ἦγεν ὡς υἱώ. Καὶ ἡ βουλὴ περιποθήτω τε εἶχεν ἀεί, καὶ ἀτυχήσαντε ἐλεεινώ· δυοῖν τε τούτοιν ἕνεκα πᾶσιν ἀμνηστίαν ἐτίθετο, καὶ φυγόντοιν αὐτοῖν ἔπεμψεν ἡγεμονίας, ἵνα μὴ φυγάδες εἶεν· οὐκ ἀμελοῦσα

ego vero, his deceptis, hic adsum tibi. Tum Antonius, erubescentes videns equites, consolaturus eos, « Non minorem, ait, mihi hanc prædam, sed meliorem quam putatis, venati estis, quanto amicus inimico est potior : » et Lucilium tunc quidem cuidam ex amicis curandum tradidit; deinde vero ipse sibi eum adjunxit, et fideli ejus usus est amicitia.

CXXX. At Brutus cum satis quidem multis in montes refugit, et noctu vel reverti in castra constituit, vel ad mare descendere. Sed quoniam omnia custodiis erant intersepta, armatus pernoctavit cum omnibus; ferturque sidera intuens dixisse : « Jupiter, ne te effugiat horum auctor malorum! » Antonium utique subindicans. Cujus dicti postremo ipse Antonius in propriis periculis fertur meminisse, sero pœnitens, quod, quum posset Bruto accenseri et Cassio, maluisset apparitor fieri Octavii. Tunc vero et Antonius armatus in stationibus per totam noctem Bruto se opposuit; pro vallo usus cadaveribus congestis atque manubiis. Cæsar vero, in mediam noctem labore tolerato, propter morbum secessit, Norbano tradita castrorum custodia.

CXXXI. Postero die Brutus, videns inimicos perstare in insidiis, et secum ipse non integras quatuor habens legiones, quæ eum in montem erant secutæ, parum quidem tutum putavit si ipse alloqueretur milites; sed tribunos, cum pudore doloreque agnoscentes erratum suum, ad eos misit, prætentaturos an velint per medias hostium custodias erumpere, et sua recipere asservata adhuc a præsidiariis. Sed illi, qui et prælium alacriter inierant, et hostem diu magno animo sustinuerant, tunc, diis mentes jam pervertentibus, indignum imperatori suo responsum dederunt : « consulat ipse sibi; se enim, qui toties tentaverint fortunam, nolle reliquam spem pacis corrumpere. » Tum Brutus ad amicos : Ergo jam inutilis sum patriæ, inquit, si et isti sic animati sunt : simulque Stratonem Epirotam amicum suum vocavit, jussitque ut ferro ipsum conficeret. Qui quum amplius deliberandum censeret, unum e servis ille vocavit. et Strato, « Non deerit tibi, inquit, Brute, amicus magis quam servus ad ultima mandata, si jam decretum est : » simulque cum dicto gladium infixit in latus Bruti, nec aversantis, nec præbentis.

CXXXII. Hic fuit Cassii Brutique exitus, virorum generosissimorum nominis Romani, et illustrissimorum virtute incomparabili, uno excepto piaculo. Quos et C. Cæsar, quamvis Pompeianarum fuissent partium, ex inimicis hostibusque amicos fecerat, et in amicitiam semel receptos, pro filiis habuerat : senatus vero eximia semper benevolentia prosecutus, et in adversa fortuna præ cæteris omnibus miseratus est. Quippe propter hos duos cæteris oblivionem decrevit senatus; et exulantibus his dedit provincias, ne

μὲν Γαΐου Καίσαρος, οὐδὲ ἐφηδομένη τοῖς γεγονόσιν, ὅπου καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τύχης ἐθαύμαζε, καὶ ἀποθανόντα ἔθαπτε δημοσίᾳ, καὶ ἐκύρου τὰ ἔργα ἀθάνατα εἶναι, ἀρχάς τε καὶ ἡγεμονίας ἐς πολὺ ἐκ τῶν ὑπογραφῶν ἐποίει τῶν Καίσαρος, οὐδὲν ἡγουμένη κρεῖσσον εὑρήσειν ὧν ἐκεῖνος ἐνόησεν. Ἀλλ' ἡ περὶ τώδε τὼ ἄνδρε σπουδὴ, καὶ δέος τὸ ὑπὲρ αὐτοῖν, προήγαγεν αὐτὴν ἐς ὑποψίαν διαβολῆς· οὕτως ἅπασιν ἐγενέσθην τιμίω. Ἐγενέσθην δὲ καὶ τῶν φυγόντων τοῖς ἀρίστοις τιμιωτέρω Πομπηΐου, πλησιάζοντος καὶ οὐκ ἀδιάλλακτον ἔχοντος αἰτίαν, πορρωτέρω τε ὄντε αὐτὼ καὶ ἀδιαλλάκτω.

CXXXIII. Ἐπεί γε μὴν ἔργων ἐδέησε, δυοῖν οὐδὲ ὅλοιν ἐτοῖν στρατιάν τε συνέλεξαν ὑπὲρ εἴκοσιν ὁπλιτῶν τέλη, καὶ ἱππέας ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, καὶ ναῦς μακρὰς ὑπὲρ τὰς διακοσίας, τήν τε ἄλλην παρασκευὴν ἀξιόλογον, καὶ χρήματα ἄπειρα, καὶ παρ' ἑκόντων, καὶ παρὰ ἀκόντων. Πολέμους τε ἐπολέμησαν ἔθνεσι καὶ πόλεσι καὶ τῶν ἀντιστασιωτῶν πολλοῖς· καὶ κατώρθουν. Ἐθνῶν τε ἐκράτησαν ἀπὸ Μακεδονίας μέχρι Εὐφράτου. Καὶ ὅσους ἐπολέμησαν, ἐς συμμαχίαν αὐτοὺς ἔπεισαν, καὶ βεβαιοτάτοις ἐχρήσαντο. Ἐχρήσαντο δὲ καὶ βασιλεῦσι καὶ δυνάσταις· καὶ Παρθυαίοις, καίπερ οὖσιν ἐχθροῖς, ἐς τὰ βραχύτερα· ἐπὶ δὲ τὸ μεῖζον ἔργον οὐκ ἀνέμειναν ἐρχομένους, ἵνα μὴ βάρβαρον ἢ ἀντίπαλον ἔθνος ἐθίσειαν ἐπὶ Ῥωμαίοις. Ὃ δὲ δὴ μάλιστα πάντων ἀδοκητότατον ἦν, ὁ στρατὸς ὁ πλείων ὅδε Γαΐου Καίσαρος ἐγεγένητο, καὶ δαιμονίως αὐτὸν εὐνοίας καὶ σπουδῆς ἔχοντα ἐς ἐκεῖνον μετέπεισαν οἱ σφαγεῖς οἵδε τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ Καίσαρος υἱὸν ἕσποντο αὐτοῖς πιστότερον, ἢ Ἀντωνίῳ τῷ Καίσαρος συναγωνιστῇ τε καὶ συνάρχῳ (οὐ γάρ τις αὐτῶν Βροῦτον ἢ Κάσσιον οὐδὲ ἡσσωμένους ἀπέλιπεν), οἱ Ἀντώνιον ἀμφὶ τὸ Βρεντέσιον καὶ πρὸ πείρας ἀπολιπόντες. Ἦν τε πρόφασις αὐτοῖς τῶν πόνων, καὶ ἐπὶ Πομπηΐου, καὶ νῦν, οὐχ ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ δημοκρατίας· ὀνόματος εὐειδοῦς μὲν, ἀλυσιτελοῦς δὲ ἀεί. Σφῶν τε αὐτῶν, ὅτε μηδὲν ἐδόκουν ἔτι εἶναι χρήσιμοι τῇ πατρίδι, ἄμφω κατεφρόνησαν ὁμοίως. Ἐν δὲ ταῖς φροντίσι καὶ πόνοις, ὁ μὲν Κάσσιος ἀμεταστρεπτὶ, καθάπερ ἐς τὸν ἀγωνιστὴν οἱ μονομαχοῦντες, ἐς μόνον τὸν πόλεμον ἀφεώρα· ὁ δὲ Βροῦτος, ὅπῃ γίγνοιτο, καὶ φιλοθεάμων ἦν καὶ φιλήκοος, ἅτε καὶ φιλοσοφήσας οὐκ ἀγεννῶς.

CXXXIV. Ἀλλὰ καὶ τοιοῖσδε οὖσιν αὐτοῖς, ἀντίθετον ἐς ἅπαντα ἦν τὸ ἄγος τὸ ἐς Καίσαρα· ὅ γε οὐδὲ ἁπλοῦν ἄγος ἦν, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ. Καὶ γὰρ ἐς φίλον ἐγίγνετο παραλόγως, καὶ ἐς εὐεργέτην ἐκ πολέμου περισώσαντα ἀχαρίστως, καὶ ἐς αὐτοκράτορα ἀθεμίστως, καὶ ἐν βουλευτηρίῳ, καὶ ἐς ἱερέα, καὶ ἱερὰν ἐσθῆτα ἐπικείμενον, καὶ δυνάστην μὲν οἷον οὐχ ἕτερον, χρησιμώτατον δὲ ὑπὲρ ἅπαντας τῇ τε πατρίδι καὶ τῇ ἡγεμονίᾳ γενόμενον. Ἃ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς ἄρα ἐνεμέσησε, καὶ προεσήμηνε πολλάκις. Κασσίῳ τε γὰρ τὸν στρατὸν καθαίροντι ὁ ῥαβδοῦχος ἀνεστραμμένον τὸν στέφανον ἐπέθηκε· καὶ Νίκη, χρύσεον ἀνάθημα

essent exules : neque id in contemtum Cæsaris fecit, aut quod facto eorum gauderet; quandoquidem et vivum illum virtutis fortunæque causa miratus est, et defunctum sepelit publice, actaque ejus rata habuit, et magistratus tam urbanos quam provinciales diu ex præscripto ejus creavit, ratus nihil se melius inventurum illius consiliis: sed studium erga hos viros, et sollicitudo pro eis, adduxit senatum in suspicionem calumniæ : adeo cari erant omnibus. Tum vero et eminentiores inter exules hos præferebant Pompeio, quanquam hic propior fuerat, nec in causa inexpiabili versabatur; quum illi et longinquiores essent et implacabiles.

CXXXIII. Cæterum quum ad res gerendas ventum est, biennio ne integro quidem Brutus Cassiusque plusquam viginti collegerunt legiones et equitum circiter viginti millia, naves longas supra ducentas, aliumque apparatum haudquaquam contemnendum, pecuniasque infinitas, cum a volentibus tum a nolentibus exactas. Bellaque multa cum multis civitatibus ac gentibus et adversæ factionis hominibus feliciter fortiterque gesserunt : populisque et provinciis omnibus potiti sunt a Macedonia usque ad Euphratem : et quoscunque bello petierunt, eos ad societatem pertraxerunt, eorumdemque fidelissima deinde opera usi sunt. Adjutoribus vero regibus etiam ac dynastis usi sunt; quin et Parthis quoque, quamvis inimicis Romanorum : sed his quidem, in rebus duntaxat minoribus : de rerum autem summa certaturi, non exspectarunt eorum adventum, ne barbaram infestamque gentem assuefacerent bellis adversus Romanos. Quod vero maxime mirandum fuit omnium, pleraque pars ejus exercitus constabat ex iis qui sub C. Cæsare stipendia fecerant : quorum incredibilem favorem et studium erga illum percussores hi Cæsaris ad se transduxerunt, ita ut his illi contra filium Cæsaris fideliorem operam præstarent, quam Antonio socio Cæsaris collegæque : nemo enim eorum Brutum Cassiumque vel victos deseruit; quum Antonius ad Brundusium a suis ante initium belli fuerit desertus. Causa autem, pro qua et tunc et antea sub Pompeio tulerunt arma, non propria utilitas, sed populi fuit imperium; speciosum sane nomen, quanquam plerumque inutile. Suam autem vitam, postquam non amplius prodesse posse patriæ sibi visi sunt, ambo contemserunt pariter. Quod autem ad utriusque curas laboresque attinet, Cassius in unum bellum intentus, sicut gladiator in adversarium, nihil spectabat aliud; Brutus, ubicunque esset, visendarum quoque rerum et audiendi fuit cupidus; quippe qui et philosophiæ præceptis haud illiberaliter erat imbutus.

CXXXIV. Sed has omnes Bruti Cassiique virtutes compensavit ex opposito unum piaculum in Cæsarem admissum; quippe quod nec simplex piaculum fuerat, nec modicum. Etenim in amicum patratum est, contra naturam rationemque; et in bene meritum, qui bello captos servaverat incolumes, ingrate; et in imperatorem, nefarie; et in curia, et in pontificem, eumque sacra veste amictum, et in virum qui dominationem quidem singularem sibi comparaverat, sed qui meritis etiam in patriam imperiumque longe omnes superaverat. Quapropter etiam irato numine usi sunt; et sæpe prodigia malorum prænuncia illis obvenerunt. Nam Cassio copias lustranti lictor inversam coronam imposuit :

Κασσίου, κατέπεσεν· ὄρνεά τε πολλὰ, ὑπὲρ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καθήμενα, κλαγγὴν οὐδεμίαν ἠφίει· καὶ μελισσῶν ἐπεκάθηντο συνεχεῖς ἑσμοί. Βροῦτον δὲ ἔν τε Σάμῳ γενεθλιάζοντα, φασὶ, παρὰ τὸν πότον, οὐδὲ εὐχερῆ πρὸς τὰ τοιαῦτα ὄντα, ἀλόγως τόδε τὸ ἔπος ἀναβοῆσαι·

Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ, καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός.

Μέλλοντα δὲ περᾷν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Εὐρώπην σὺν τῷ στρατῷ, νυκτὸς ἐγρηγορότα, μαραινομένου τοῦ φωτὸς, ὄψιν ἰδεῖν ἐφεστῶσάν οἱ παράλογον· καὶ πυθέσθαι μὲν εὐθαρσῶς, ὅστις ἀνθρώπων ἢ θεῶν εἴη· τὸ δὲ φάσμα εἰπεῖν, Ὁ σὸς, ὦ Βροῦτε, δαίμων κακός· ὀφθήσομαι δέ σοι καὶ ἐν Φιλίπποις. Καὶ ὀφθῆναί φασιν αὐτῷ πρὸ τῆς τελευταίας μάχης. Ἐξιόντι δὲ τῷ στρατῷ, πρὸ τῶν πυλῶν αἰθίοψ ὑπήντησεν· καὶ τόνδε μὲν, ὡς οἰώνισμα φαῦλον, ὁ στρατὸς αὐτίκα συνέκοψε. Δαιμόνια δ' ἦν αὐτοῖς ἄρα καὶ τάδε· ἐς Κάσσιον μὲν, ἐν ἀμφηρίστῳ νίκῃ πάντα ἀλόγως ἀπογνῶναι· Βροῦτον δὲ εὐβούλου βραδυτῆτος ἐκβιασθῆναι, καὶ ἐς χεῖρας ἐλθεῖν ἀνδράσι διωκομένοις ὑπὸ λιμοῦ, δαψιλῶς αὐτὸν ἔχοντα ἀγορᾶς, καὶ ναυκρατοῦντα· καὶ τόδε παθεῖν ὑπὸ τῶν οἰκείων μᾶλλον, ἢ τῶν πολεμίων. Καὶ μὴν πολλάκις ἀγώνων μετασχόντες, ἐν μὲν ταῖς μάχαις οὐδὲν ἔπαθον· ἄμφω δ' αὐτῶν ἐγένοντο αὐθένται, καθάπερ ἐγένοντο τοῦ Καίσαρος. Κάσσιος μὲν δὴ καὶ Βροῦτος τοιάνδε δίκην ἐδεδώκεσαν.

CXXXV. Καὶ Βροῦτον Ἀντώνιος ἀνευρὼν, περιέβαλέ τε τῇ ἀρίστῃ φοινικίδι εὐθὺς, καὶ καύσας, τὰ λείψανα τῇ μητρὶ Σερουϊλίᾳ ἔπεμψεν. Ὁ δὲ σὺν τῷ Βρούτῳ στρατὸς, ὅτε ἐπύθοντο τεθνάναι Βροῦτον, πρέσβεις ἐς Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον ἔπεμπον, καὶ συγγνώμης ἔτυχον, καὶ ἐς τὰ στρατεύματα αὐτῶν διῃρέθησαν, καὶ ἦσαν ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ τετρακισχιλίους. Παρέδοσαν δ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἑαυτοὺς καὶ οἱ κατὰ τὰ φρούρια, πολλὰ ὄντα. Τὰ δὲ φρούρια αὐτὰ καὶ τὸ στρατόπεδον ἐδόθη τοῖς Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου στρατοῖς διαρπάσαι. Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἀνδρῶν ἐπιφανῶν, οἱ μὲν ἐν ταῖς μάχαις ἀπέθανον, οἱ δὲ αὐτοὺς ἐξήγαγον ὁμοίως τοῖς στρατηγοῖς, οἱ δὲ καὶ ἐξεπίτηδες ἐμαχέσαντο μέχρι θανάτου· ὧν ἦν Λεύκιός τε Κάσσιος, ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ Κασσίου, καὶ Κάτων ὁ Κάτωνος· ἐμπίπτων ὅδε τοῖς πολεμίοις πολλάκις, εἶθ' ὑποχωρούντων ἀναλύσας τὸ κράνος, ἵνα ἢ γνώριμος ἢ εὔβλητος, ἢ ἀμφότερα, εἴη. Λαβεὼν δὲ, ἐπὶ σοφίᾳ γνώριμος, ὁ πατὴρ Λαβεῶνος τοῦ κατ' ἐμπειρίαν νόμων ἔτι νῦν περιωνύμου, βόθρον ἐν τῇ σκηνῇ τὸ μέγεθος αὐτάρκη σώματι ὀρυξάμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τοῖς θεράπουσιν ἐντειλάμενος, ἐπέσκηψε τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παισὶ περὶ ὧν ἐβούλετο, καὶ τὰ γράμματα φέρειν ἔδωκε τοῖς οἰκέταις· τοῦ δὲ πιστοτάτου τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε. Καὶ τῷδε μὲν ἡ σκηνὴ τάφος ἐγένετο.

et aurea Victoria, dedicata a Cassio, humum decidit: aves quoque gregatim supra illius castra, nullum clangorem edentes, consederunt; examina vero apum iisdem castris adhæserunt continue. Brutum item, Sami natalem suum celebrantem, in comessatione, quamvis non esset proclivis ad talia, sine ulla evidenti causa hunc versum protulisse aiunt: « Sed me sors misera et Latonæ filius perdidit. » Et quum trajecturus esset cum exercitu in Europam ex Asia, noctu vigilantem, deficiente paululum lucerna, vidisse adstans sibi spectrum inusitata forma: et intrepide percontato, quisnam hominum deorumve esset? spectrum respondisse: Tuus sum, Brute, malus genius: Philippis me iterum videbis. Aiuntque apparuisse ei paulo ante extremam pugnam. Exercitui autem tunc castris exeunti obviam fuit Æthiops; quem, ut malum omen, protinus milites conciderunt. Neque vero etiam sine deorum numine factum videri hoc debet: ut et Cassius, post pugnam æquo Marte diremtam, de summa rerum tam temere desperaverit; et Bruto per milites non licuerit consuetam obtinere cunctationem, sed ut coactus fuerit prælium conserere cum viris fame exagitatis, ipse abundans commeatibus et classibus; utque ei hoc non ab hostibus, sed a suis, acciderit. Denique quum sæpe in præliis essent ambo versati, neque quidquam eis mali in pugnam unquam accidisset, ad extremum uterque sui ipse interfector fuit, sicuti prius Cæsaris fuerat. Ita Cassius Brutusque facinoris illius pœnas dederunt.

CXXXV. Corpus Bruti nactus Antonius, mox purpurea veste pulcherrima involutum cremavit: reliquiasque ad matrem ejus misit Serviliam. Exercitus Bruti, qui apud eum perstiterat, cognita ejus morte, legatos misit ad Cæsarem et Antonium, impetrataque venia, per illorum exercitus divisus est: erant autem circiter XIV millia. Mox in eamdem conditionem et illi deditionem fecerunt, qui in diversis erant castellorum præsidiis. Castella ipsa cum castris hostium concessa sunt in prædam Cæsarianis et Antonianis militibus. Ex eminentioribus viris, qui Bruti Cassiique castra erant secuti, alii in prælio ceciderunt, alii ipsi se interemerunt, sicut imperatores: nonnulli data opera pugnarunt usque ad necem: et in his L. Cassius, fratris filius imperatoris; et Cato, Catonis filius, sæpius ingerens se hostibus, et postremo, quum pedem referrent, galeam detrahens, sive ut agnosceretur, sive ut feriretur facilius, sive utraque de causa. Labeo vero, vir sapientiæ nomine clarus, pater Labeonis ejus qui nunc quoque inter jurisconsultos celebratur, effossa in tentorio ad sui corporis modulum fovea, quum de aliis rebus præcepisset servis, uxori et liberis per literas mandata dedit quæ voluit, et literas servis perferendas tradidit. Tum vero fidissimum ex his, dextra prehensum, circumegit in gyrum, ut mos est Romanis servos libertate donantibus; moxque gladium ei tradidit, jugulumque præbuit. Sic huic quidem tentorium pro sepulcro fuit.

CXXXVI. Ῥάσκος δὲ, ὁ Θρᾷξ, ἐπανήγαγεν ἐκ τῶν ὀρῶν πολλούς· καὶ γέρας ἤτησέ τε, καὶ ἔλαβε, σώζεσθαι τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ Ῥασκούπολιν· ᾧ καὶ διεδείχθη, ὅτι οὐδ' ἀπ' ἀρχῆς ἀλλήλοις οἵδε οἱ Θρᾷκες διεφέροντο, ἀλλὰ, δύο στρατοπέδων μεγάλων τε καὶ ἀμφηρίστων περὶ τὴν ἐκείνων γῆν συμφερομένων, τὸ ἄδηλον τῆς τύχης ἐμερίσαντο, ἵνα ὁ νικῶν περισώζοι τὸν ἡσσώμενον. Πορκία δ', ἡ Βρούτου μὲν γυνὴ, Κάτωνος δὲ ἀδελφὴ τοῦ νεωτέρου, ἐπεί τε ἀμφοῖν ὧδε ἀποθανόντοιν ἐπύθετο, φυλασσομένη πρὸς τῶν οἰκείων πάνυ ἐγκρατῶς, ἐσχάρας πυρὸς ἐνεχθείσης, ἁρπάσασα τῶν ἀνθράκων κατέπιεν. Ὅσοι δ' ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐς Θάσον διέφυγον, οἱ μὲν αὐτῶν ἐξέπλευσαν· οἱ δὲ ἐπέτρεψαν ἑαυτοὺς, ἅμα τῷ λοιπῷ στρατῷ τῶν ὁμοτίμων Μεσσάλᾳ τε Κορουίνῳ καὶ Λευκίῳ Βύβλῳ, ὅ τι βουλεύσοιντο περὶ σφῶν, ποιεῖν περὶ ἁπάντων. Οἱ δὲ, συνθέμενοι τοῖς περὶ τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνίῳ διαπλεύσαντι ἐς τὴν Θάσον παρέδοσαν ὅσα ἦν ἐν Θάσῳ χρήματά τε καὶ ὅπλα, καὶ τροφαὶ δαψιλεῖς, καὶ ἄλλη παρασκευὴ πολλή.

CXXXVI. Rascus autem Thrax multos e montibus retraxit : et operæ suæ præmium petiit et accepit salutem fratris sui Rascupolidis. Unde satis apparuit, ne ab initio quidem belli hos Thraces inter se dissensisse; sed, quum duo magni exercitus prope terras eorum dubio Marte essent conflictaturi, incertum fortunæ eventum ita inter se esse partitos, ut victor victum servaret. At Porcia, Bruti uxor, Catonis junioris soror, postquam utrumque tali fato sublatum cognovit, quum a domesticis admodum caute servaretur, de foculo ardente, qui in conclave erat illatus, raptas prunas deglutivit. Cæteri autem ex nobilitate, qui in Thasum evaserunt, partim inde enavigarunt, partim cum reliquo exercitu Messalæ Corvini et L. Bibuli arbitrio se commiserunt, ut, quidquid hi sibi ipsis consuluissent, idem de omnibus statuerent. Qui, de salute cum Antonio Cæsareque pacti, Antonio, Thasum appulso, tradiderunt quidquid ibi pecuniarum, armorum, commeatuumve, et aliorum apparatuum, magna copia reliquum erat.

CXXXVII. Οὕτω μὲν δὴ Καίσαρί τε καὶ Ἀντωνίῳ, διὰ τόλμης ἐπισφαλοῦς, καὶ δυοῖν πεζομαχίαιν, τηλικοῦτον ἔργον ἤνυστο, οἷον οὐχ ἕτερον ἐγένετο πρὸ ἐκείνου. Οὔτε γὰρ στρατὸς τοσοῦτος ἢ τοιοῦτος ἐς χεῖρας πρότερον ἦλθε Ῥωμαίων ἑκατέρωθεν· οὐχ ὑπὸ συντάξει πολιτικῇ στρατευσαμένων, ἀλλὰ ἀριστίνδην ἐπιλελεγμένων· οὐδ' ἀπειροπολέμων ἔτι, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ γεγυμνασμένων· ἐπί τε σφᾶς, καὶ οὐκ ἀλλόφυλα ἢ βάρβαρα ἔθνη, τρεπομένων. Ἀλλὰ καὶ γλώσσης μιᾶς ὄντες, καὶ τέχνης πολέμων μιᾶς, καὶ ἀσκήσεως καὶ καρτερίας ὁμοίας, δυσκαταγώνιστοι παρ' αὐτὸ ἦσαν ἀλλήλοις. Οὔτε ὁρμῇ καὶ τόλμῃ τοσῇδέ τινες ἐχρήσαντο ἐν πολέμῳ, πολῖταί τε ὄντες ἀλλήλων καὶ οἰκεῖοι, καὶ συστρατιῶται γενόμενοι· τεκμήριον δὲ, ὅτι τῶν νεκρῶν ὁ ἀριθμὸς, ἐπανισουμένης ἑκατέρας μάχης, οὐκ ἐλάσσων ἔδοξεν οὐδὲ παρὰ τοῖς νικῶσιν εἶναι.

CXXXVII. Atque ita Cæsari Antonioque periculosa audacia duobus terrestribus præliis absolutam victoriam peperit, qualis ad eum diem nulla fuit. Nunquam enim antea tanti aut tales exercitus Romani conflixerunt inter se : non ex consuetis delectibus conscripti, sed virtute lectissimi : nec tirones, sed exercitati veterani : iique sibi ipsis mutuo, non externis aut barbaris gentibus, signa inferentes. Jam unius quoque linguæ quum essent, et ejusdem militaris disciplinæ, peritia pares et robore, ob hoc ipsum quoque non facile alteri ab alteris fuerant superabiles. Neque vero ullo unquam in bello tanta ferocia tantaque audacia pugnatum est, quanta in hoc cives cum civibus, familiares cum familiaribus, commilitones cum veteribus commilitonibus pugnarunt : cujus rei argumentum est, quod, compensato utroque prælio, non minor cæsorum numerus apud victores repertus fuisse perhibeatur.

CXXXVIII. Ὁ δὲ στρατὸς ὁ Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος τὸν τῶν στρατηγῶν λόγον ἐπηλήθευσαν, διὰ μιᾶς ἡμέρας καὶ δι' ἑνὸς ἔργου κίνδυνον ἔσχατον λιμοῦ καὶ δέος ἀπωλείας ἐς εὐπορίαν δαψιλῆ καὶ σωτηρίαν ἀσφαλῆ καὶ νίκην εὐκλεῆ μεταβαλόντες. Ἀπήντησέ γε μὴν αὐτοῖς καὶ ὃ συνιόντες ἐς τὴν μάχην ἐπεμαντεύσαντο Ῥωμαίοις. Ἐκρίθη γὰρ αὐτῶν ἡ πολιτεία παρ' ἐκεῖνο τὸ ἔργον μάλιστα, καὶ οὐκ ἐπανῆλθεν ἐς δημοκρατίαν ἔτι· οὐδὲ πόνων αὐτοῖς ἐς ἀλλήλους ἐδέησεν ὁμοίων, χωρίς γε τῆς μετ' οὐ πολὺ Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος στάσεως, ὑστάτης Ῥωμαίοις γενομένης. Τὰ δ' ἐν μέσῳ μετὰ Βροῦτον, ὑπό τε Πομπηΐου, καὶ τῶν διαφυγόντων Κασσίου καὶ Βρούτου φίλων, λείψανα τοσῆσδε παρασκευῆς μεγάλα ἐχόντων, οὔτε ταῖς τόλμαις ὅμοια ἔτι ἐγίγνετο, οὔτε ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἢ πόλεων ἢ στρατῶν ἐς τοὺς ἡγεμόνας ὁρμαῖς· οὐ γάρ τις αὐτοῖς τῶν ἐπιφανῶν ἔτι, οὐδ' ἡ βουλὴ, οὐδὲ ἡ δόξα αὕτη, ὡς ἐς Κάσσιόν τε καὶ Βροῦτον, ἀπήντα.

CXXXVIII. Atque ita Antonii Cæsarisque milites prædictionis imperatorum veritatem eventu comprobarunt : uno unius diei labore, extremum famis et internecionis periculum, cum opulenta abundantia et tuta salute et gloriosa victoria, commutantes. Sed evenit utique etiam, quod prodeuntibus in aciem Romanis præsagierat animus : decretum est enim ea maxime pugna de universo statu Romanæ civitatis : nec rediit posthac pristina respublica; nec fuit opus amplius similibus inter cives contentionibus; absque una dissensione Cæsaris et Antonii, quæ haud multo post incidit, ac fuit inter Romanos ultima. Nam quæ usque ad illam, inde a Bruti obitu, vel a Pompeio gesta sunt, vel a Bruti Cassiique amicis, qui cum non spernendis tantorum apparatuum reliquiis evaserant; ea quidem neque ipsorum ausuum magnitudine cum his sunt conferenda, neque similibus virorum illustrium aut civitatum aut exercituum erga imperatores studiis nobilitata sunt. Neque enim ab illorum partibus jam senatus amplius, aut ex eminentioribus civibus quisquam, stetit; neque omnino tanta de illis opinio, quanta de Cassio Brutoque, animis omnium insederat.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ Ε'.

Μετὰ δὲ τὸν Κασσίου καὶ Βρούτου θάνατον, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ᾔει, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐς τὴν Ἀσίαν· ἔνθα αὐτῷ συμβάλλει Κλεοπάτρα, βασιλὶς Αἰγύπτου, καὶ εὐθὺς ὀφθεῖσα ἐκράτει. Ὁ δὲ ἔρως ὅδε αὐτοῖς τε ἐκείνοις ἐς ἔσχατον ἔληξε κακοῦ, καὶ ὅλῃ Αἰγύπτῳ ἐπ' ἐκείνοις. Ὅθεν ἄν τι καὶ Αἰγύπτιον εἴη τῆσδε τῆς βίβλου μέρος, ὀλίγον τε, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπιγραφῆς πω, διὸ δὴ καὶ τοῖς ἐμφυλίοις πολὺ πλείοσιν οὖσιν ἐπίμικτον. Ἐγίγνετο γὰρ δὴ καὶ μετὰ Κάσσιόν τε καὶ Βροῦτον ἕτερα ἐμφύλια ὅμοια, στρατηγοῦ μὲν οὐδενὸς ὄντος ἐπὶ πᾶσιν, ὥσπερ ἐκείνοις, κατὰ μέρος δὲ ἑτέρων· μέχρι Πομπήϊός τε Σέξστος, ὁ νεώτερος παῖς Πομπηΐου Μάγνου, λοιπὸς ὢν ἐπὶ τῆσδε τῆς στάσεως, τοῖς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἐπανῃρέθη, καὶ Λέπιδος ἐξέπεσε τοῦ μέρους τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ πᾶσα περιῆλθεν ἐς δύο μόνον, Ἀντώνιόν τε καὶ Καίσαρα. Ἐγίγνετο δὲ αὐτῶν ἕκαστα οὕτως.

II. Κάσσιος, ὁ Παρμήσιος ἐπίκλην, ὑπελέλειπτο μὲν ὑπὸ Κασσίου καὶ Βρούτου περὶ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ νεῶν καὶ στρατοῦ, χρήματα ἐκλέγειν. Κασσίου δὲ ἀποθανόντος, οὐδὲν ἐλπίζων ὅμοιον ἐν Βρούτῳ, Ῥοδίων ἐπελέξατο νῆας τριάκοντα, ὅσας ἐνόμιζε πληρώσειν, καὶ τὰς λοιπὰς διέπρησε χωρὶς τῆς ἱερᾶς, ἵνα μὴ δύναιντο νεωτερίσαι. Καὶ ὁ μὲν τάδε πράξας, ἀνήγετο ταῖς τε ἰδίαις καὶ ταῖς τριάκοντα. Κλώδιος δὲ, ἐκ Βρούτου πεμφθεὶς ἐς Ῥόδον ἐπὶ νεῶν τρισκαίδεκα, τοὺς Ῥοδίους νεωτερίζοντας εὑρὼν (ἐτεθνήκει γὰρ ἤδη καὶ ὁ Βροῦτος), ἐξήγαγε τὴν φρουρὰν, οὖσαν ὁπλιτῶν τρισχιλίων, καὶ ἐς τὸν Παρμήσιον ἐχώρει. Ἀφίκετο δὲ αὐτοῖς καὶ Τουρούλιος, ἑτέρας ναῦς ἔχων πολλὰς καὶ χρήματα, ὅσα προεξειλέκτο ἀπὸ τῆς Ῥόδου. Ἐς δὴ τὸ ναυτικὸν τοῦτο, ὡς ἐς ἤδη τινὰ ἰσχὺν, συνέθεον ὅσοι ἦσαν κατὰ μέρη τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, καὶ αὐτὸ ὁπλίταις τε ἐξ ὧν ἐδύναντο ἀνεπλήρουν, καὶ ἐρέταις ἐκ θεραπόντων ἢ δεσμωτῶν, ἐπιπλέοντες δὲ ταῖς νήσοις, καὶ ἀπὸ τῶν νησιωτῶν. Ἦλθον δ' ἐς αὐτοὺς καὶ Κικέρων ὁ Κικέρωνος, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐκ τῆς Θάσου διεπεφεύγεσαν. Καὶ ταχὺ πλῆθος ἦν, καὶ σύνταξις ἀξιόχρεως ἡγεμόνων τε καὶ στρατοῦ καὶ νεῶν. Προσλαβόντες δὲ καὶ Λέπιδον μεθ' ἑτέρας δυνάμεως, ᾗ Βρούτῳ καθίστατο Κρήτην, πρὸς Μοῦρκον καὶ Δομίτιον Ἀηνόβαρβον, ἐπὶ μεγάλης δυνάμεως ὄντας, ἐς τὸν Ἰόνιον

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER QUINTUS.

Post Cassii Brutique obitum, Cæsar Italiam petiit, Antonius Asiam : ubi Cleopatra, Ægypti regina, cum eo congressa, primo statim aspectu vicit. Qui amor et ipsis perniciem, et post eos Ægypto universæ mala plurima attulit. Ita fit, ut de rebus Ægypti quoque agat pars nonnulla hujus libri; exigua illa quidem, et quæ nondum mereatur peculiari titulo inscribi; quare etiam rebus ad Civilia Bella pertinentibus, quæ multo uberiores sunt, a nobis inserta est. Nam et post Cassium Brutumque similia alia bella exstiterunt civilia : quibus quidem nemo, quemadmodum superioribus, summæ rerum omnium præerat, sed alii alibi scorsim bellum faciebant : donec tandem, Sex. Pompeio Magni filio minore, reliquo ejus factionis, pariter atque antea Cassius Brutusque sublato, et Lepido dignitate privato, summa totius Romani imperii in duorum tantum potestatem, Antonii et Cæsaris, redacta est. Quæ nunc singula exponemus.

II. Cassius, cognomine Parmensis, a Bruto Cassioque relictus erat in Asia cum classe et exercitu, ut pecunias exigeret. Is post Cassii mortem, de Bruto meliora sperans, e Rhodiorum navibus triginta selegit, quot se sociis navalibus implere posse putavit : reliquas, ne civitas res novas moliri posset, omnes, excepta sacra navi, incendit : quo facto, cum navibus suis Rhodiisque solvit. Clodius autem, a Bruto Rhodum cum tredecim navibus missus, postquam res novas molientes Rhodios invenit (jam enim et Brutus obierat), deduxit inde præsidium trium millium legionariorum, et cum Parmensi se conjunxit. Ad eosdem et Turulius venit, cum aliis multis navibus et pecuniis, quas a Rhodiis olim exegerat. Tum ad hanc classem, ut in qua jam esset aliquid roboris, confluebant quotquot pro variis officiis erant distributi per Asiam : et naves, quantum poterant, legionariis complebant, et remigibus e nexis et mancipiis et ex insulanis ad quos appellebant. Accessit his quoque Cicero, Ciceronis filius, et quotquot nobilium e Thaso diffugerant. Itaque brevi frequens conventus fiebat, et classis exercitusque non contemnendus cum suis ducibus. Assumto deinde Lepido etiam cum alia manu, cum qua ille Cretam in Bruti redegerat potestatem, ad Murcum et Ahenobarbum, validis copiis præfectos, navigarunt in mare

διέπλεον. Καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἅμα τῷ Μούρκῳ διέπλευσαν ἐς Σικελίαν, καὶ τὴν ἰσχὺν Πομπηΐῳ Σέξστῳ συνῆψαν· οἱ δὲ κατέμειναν παρὰ Ἀηνοβάρβῳ, καὶ τὴν αἵρεσιν ἐφ' ἑαυτῶν καθίσταντο. Τοιάδε μὲν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς παρασκευῆς Κασσίου τε καὶ Βρούτου πρῶτα συνίστατο.

III. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ περὶ Φιλίππους ἔθυόν τε λαμπρῶς, καὶ τὸν στρατὸν ἐπῄνουν. Καὶ ἐς τὴν δόσιν τῶν ἐπινικίων ὁ μὲν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐχώρει, τήν τε γῆν αὐτοῖς διανεμήσων, καὶ ἐς τὰς ἀποικίας καταλέξων· ὧδε γὰρ αὐτὸς εἵλετο, διὰ τὴν ἀῤῥωστίαν· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐς τὰ πέραν ἔθνη, συλλέξων τὰ χρήματα, ὅσα αὐτοῖς ὑπέσχηντο. Διενείμαντο δὲ αὖθις, ὅσα καὶ πρότερον, ἔθνη, καὶ ἐπελάμβανον τὰ Λεπίδου· τήν τε γὰρ Κελτικὴν τὴν ἐντὸς Ἄλπεων ἐδόκει (Καίσαρος ἀξιοῦντος) αὐτόνομον ἀφιέναι, γνώμῃ τοῦ προτέρου Καίσαρος· ὅ τε Λέπιδος διεβάλλετο τὰ παρὰ Πομπηΐῳ προδιδόναι. Καὶ ὥριστο, εἰ Καίσαρι ψευδὴς ἡ διαβολὴ φανείη, ἕτερα ἀντιδοῦναι τῷ Λεπίδῳ. Ἀφίεσαν δὲ τῆς στρατείας τοὺς ἐντελῆ χρόνον ἐστρατευμένους, χωρὶς ὀκτακισχιλίων· οὓς δεηθέντας ἔτι στρατεύεσθαι σφίσιν, ἀποδεξάμενοι, διείλοντο, καὶ συνελόχισαν ἐς στρατηγίδας τάξεις. Ὁ δὲ λοιπὸς αὐτοῖς στρατὸς ἐγένετο (σὺν τοῖς μεταθεμένοις ἀπὸ Βρούτου) τέλη πεζῶν ἕνδεκα, καὶ ἱππεῖς μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι. Καὶ ἔσχεν αὐτῶν ὁ μὲν Ἀντώνιος, διὰ τὴν ἀποδημίαν, ἓξ τέλη, καὶ ἱππέας μυρίους· ὁ δὲ Καῖσαρ, ἱππέας τετρακισχιλίους καὶ τέλη πέντε· καὶ τῶνδε δὲ αὐτῶν Ἀντωνίῳ δύο ἔδωκεν, ἀντιληψόμενος ἐκ τῶν ὑπὸ Καληνῷ τοῦ Ἀντωνίου κατὰ τὴν Ἰταλίαν ὑπολελειμμένων. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον ᾔει.

IV. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ἐν Ἐφέσῳ γενόμενος, τῇ θεῷ μεγαλοπρεπῶς ἔθυε, καὶ τοὺς καταφυγόντας ἐκ τῆς Βρούτου καὶ Κασσίου συμφορᾶς ἐς τὸ ἱερὸν ἱκέτας ἀπέλυε, χωρὶς Πετρωνίου, συνεγνωκότος ἐπὶ τῷ φόνῳ Καίσαρος, καὶ Κοΐντου, προδόντος ἐν Λαοδικείᾳ Κασσίῳ Δολοβέλλαν. Τοὺς δὲ Ἕλληνας, καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη τὴν ἀμφὶ τὸ Πέργαμον Ἀσίαν νέμονται, κατά τε πρεσβείας παρόντας ἐπὶ συνθέσει, καὶ μετακεκλημένους, συναγαγὼν, ἔλεξεν ὧδε· « Ὑμᾶς ἡμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, Ἄτταλος ὁ βασιλεὺς ὑμῶν ἐν διαθήκαις ἀπέλιπε· καὶ εὐθὺς ἀμείνονες ὑμῖν ἦμεν Ἀττάλου· οὓς γὰρ ἐτελεῖτε φόρους Ἀττάλῳ, μεθήκαμεν ὑμῖν· μέχρι, δημοκόπων ἀνδρῶν καὶ παρ' ἡμῖν γενομένων, ἐδέησε φόρων. Ἐπεὶ δὲ ἐδέησεν, οὐ πρὸς τὰ τιμήματα ὑμῖν ἐπεθήκαμεν, ὡς ἂν ἡμεῖς ἀκίνδυνον φόρον ἐκλέγοιμεν· ἀλλὰ μέρη φέρειν τῶν ἑκάστοτε καρπῶν ἐπετάξαμεν, ἵνα καὶ τῶν ἐναντίων κοινωνῶμεν ὑμῖν. Τῶν δὲ ταῦτα παρὰ τῆς βουλῆς μισθουμένων ἐνυβριζόντων ὑμῖν, καὶ πολὺ πλείονα αἰτούντων, Γάϊος Καῖσαρ τῶν μὲν χρημάτων τὰ τρίτα ὑμῖν ἀνῆκεν ὧν ἐκείνοις ἐφέρετε, τὰς δ' ὕβρεις ἔπαυσεν. Ὑμῖν γὰρ τοὺς φόρους ἐπέτρεψεν ἀγείρειν παρὰ τῶν γεωργούντων. Καὶ τόνδε τοιόνδε ὄντα οἱ χρηστοὶ τῶν ἡμ τέρων πολιτῶν τύραννον ἐκάλουν· καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς

Ionium : ubi divisi, pars cum Murco petiit Siciliam, et vires Sex. Pompeio addidit; pars cum Ahenobarbo mansit, et propriam factionem constituit. Atque ita e reliquiis apparatuum Bruti Cassiique mox hæ rursus copiæ coiverunt.

III. Cæsar et Antonius, post Philippensem victoriam, sacris magnifice factis, milites pro concione collaudarunt. Tum ad persolvenda victoriæ præmia Cæsar in Italiam profectus est, ut agros militibus divideret, et in colonias eos describeret : has enim partes ipse sibi elegerat, propter minus firmam valetudinem. Antonius vero transmarinas provincias petiit, collecturus pecunias quas militibus erant polliciti. Rursus autem, sicuti prius, diviserunt inter se provincias, assumtis simul illis quæ Lepidi fuerant. Nam et citeriorem Galliam, postulante Cæsare, ex sententia superioris Cæsaris, sui juris facere constituerant : et Lepidus incusabatur, quod Pompeio proderet res sociorum. Decreveruntque, ut Cæsar, si falsa deprehenderetur ista accusatio, provincias alias Lepido traderet loco ademtarum. Jamque emeritos dimiserunt, præter octo millia; quos, rogantes ut amplius ipsis militare liceret, diviserunt inter se, et cohortes prætorias ex eis centuriaverunt. Itaque reliquas habebant Antonius atque Cæsar, una cum eis qui a Bruto transierant, peditum legiones undecim, equitum quatuordecim millia : ex quibus Antonius, propter expeditionem peregre suscipiendam, sex legiones sibi sumsit, et equitum decem millia : Cæsar quatuor millia equitum, cum quinque legionibus; de quibus ipsis duas etiam Antonio concessit, recepturus earum loco alias ex his, quas in Italia sub Caleni ductu Antonius reliquerat. His rebus ita constitutis, Cæsar versus Adriaticum iter ingressus est.

IV. Antonius vero, postquam Ephesum pervenit, divæ loci ejus præsidi fecit sacra magnifice, et Cassianos, qui in templum supplices confugerant, absolvit; excepto Petronio, qui conspirationis in Cæsarem conscius fuerat, et Quinto, qui Laodiceæ Dolabellam Cassio prodiderat. Græcos inde, cæterosque populos Pergamenam Asiam incolentes, qui per legationes partim ultro, pacis petendæ causæ, Ephesum convenerant, partim adesse jussi erant, convocata concione, his verbis Antonius allocutus est : « Vos nobis, viri Græci, Attalus rex vester testamento reliquit : et mox meliores commodioresque nos experti estis, quam Attalum. Tributa enim, quæ illi pendebatis, vobis remisimus; donec, exortis et apud nos populi turbatoribus, tributis opus habuimus. Tum vero non pro censu tributa vobis imposuimus, qui nobis futurus fuisset reditus certus ac nulli periculo subjectus; sed quotannis certam portionem fructuum cujusque anni imperavimus, ut ex adversis etiam tempestatibus commune vobiscum detrimentum sentiremus. Quumque publicani, qui vectigalia a senatu conduxerant, per injuriam plura multo a vobis extorquerent, C. Cæsar tertias vectigalium, quæ illis pendebatis, vobis remisit, cavitque ne in posterum injuriæ vobis fierent : concessit enim vobis, ut ipsi vectigalia ab agrorum cultoribus colligeretis. Et hunc talem virum boni illi cives nostri Tyrannum appellarunt :

γόμεθα αὐτὰ λαβεῖν, ἐπειγώμεθα ἐπὶ τὴν μάχην. Ἱκανὰ δὲ καὶ ἐχθὲς ἀντειλήφαμεν αὐτῶν, καὶ τῶν ἡμετέρων ἴσως ἱκανώτερα. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς Ἀσίας πάνθ', ὅσα ἐβιάσαντο καὶ ἥρπασαν, ἐπήγοντο· ὑμεῖς δ', ὡς ἐκ πατρίδος ἰόντες, τὰ μὲν δαψιλέστερα οἴκοι ὑπελίπεσθε, τὰ δ' ἀναγκαῖα μόνα ἐπήγεσθε. Εἰ δέ τι καὶ δαψιλὲς ἦν, ἡμέτερον ἦν τῶν στρατηγῶν, οἳ πάντα ἐσμὲν ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας νίκης ἐπιδιδόναι πρόθυμοι. Καὶ τῆς τοιαύτης δ' ὅμως ζημίας ὑμῖν ἕνεκα ἐπιδώσομεν νικητήρια, δραχμὰς ἑκάστῳ στρατιώτῃ πεντακισχιλίας, λοχαγῷ δὲ πεντάκι τοσαύτας, χιλιάρχῃ δὲ τὸ διπλάσιον τοῦ λοχαγοῦ. »

CXXI. Τοιαῦτα εἰπὼν, τῆς ἐπιούσης πάλιν ἐξέτασσε. Καὶ οὐ κατιόντων οὐδὲ τότε τῶν πολεμίων, ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐβαρυθύμει, καὶ ἐξέτασσεν ἀεί. Ὁ δὲ Βροῦτος τοῦ στρατοῦ τὸ μὲν εἶχε συντεταγμένον, μὴ ἀναγκασθείη μάχεσθαι, τῷ δὲ τὰς ὁδοὺς τῆς κομιδῆς τῶν ἀναγκαίων διελάμβανε. Λόφος δὲ ἦν ἀγχοτάτω τοῦ Κασσίου στρατοπέδου, δυσχερὴς μὲν ὑπὸ ἐχθρῶν καταληφθῆναι, διὰ τὴν ἐγγύτητα ἐστοξεύεσθαι δυναμένων· ὁ δὲ Κάσσιος αὐτὸν ὅμως ἐφρούρει, μὴ καὶ παρὰ δόξαν ἐπιτολμήσειέ τις. Ἐκλειφθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Βρούτου, κατέλαβον οἱ περὶ τὸν Καίσαρα νυκτὸς, τέσσαρσι τέλεσιν, ἐπαγόμενοι γέῤῥα πολλὰ καὶ διφθέρας ἐς προβολὴν τοῖς τοξεύμασιν. Ὡς δὲ κατέσχον, ἄλλα τέλη δέκα μετεστρατοπέδευον ὑπὲρ πέντε σταδίους, ἀπιοῦσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν· καὶ ὑπὲρ ἄλλους τέσσαρας, δύο· ὡς τῷδε τῷ τρόπῳ προελευσόμενοι μέχρι θαλάσσης, καὶ ἢ παρ' αὐτὴν ἄρα τὴν θάλασσαν, ἢ διὰ τῶν ἑλῶν, ἢ ὅν τινα τρόπον ἄλλον ἐπενόουν, βιασόμενοι, καὶ τὴν ἀγορὰν ἀποκλείσοντες τῶν πολεμίων. Καὶ ὁ Βροῦτος αὐτοῖς ἀντεμηχανᾶτο, ἄλλα τε, καὶ φρούρια ἀντικαθιστὰς τοῖς ἐκείνων στρατοπέδοις.

CXXII. Τὸ δὲ ἔργον ἤπειγε τοὺς ἀμφὶ τὸν Καίσαρα· καὶ λιμὸς ἦν ἤδη σαφὴς, ἔς τε μέγεθος καὶ δέος ἑκάστης ἡμέρας ἐπεγίγνετο. Οὔτε γὰρ ἐκ Θεσσαλίας αὐτοῖς ἔτι τὰ ἀρκοῦντα ἐκομίζετο· οὔτε τις ἦν ἐλπὶς ἐκ θαλάσσης, ναυκρατούντων πανταχῆ τῶν πολεμίων· τῆς τε ἔναγχος περὶ τὸν Ἰόνιον συμφορᾶς ἐξηγγελμένης ἐς ἑκατέρους ἤδη, μᾶλλον ἐδεδοίκεσαν, αὐτά τε, καὶ τὸν χειμῶνα προσιόντα, ὡς ἐν πεδίῳ πηλώδει σταθμεύοντες. Ὧν ἐνθυμούμενοι, τέλος μὲν ὁπλιτῶν ἐς Ἀχαΐαν ἐξέπεμψαν, ἀγείρειν τὰ ἐντυγχάνοντα πάντα, καὶ πέμπειν σφίσι κατὰ σπουδήν. Οὐκ ἀνεχόμενοι δὲ κινδύνου τοσοῦδε προσιόντος, οὔτε τῶν ἄλλων ἐπιτεχνήσεων, οὔτε ἐν τῷ πεδίῳ λοιπὸν ἐκτάσσειν, παρὰ τὸ τείχισμα τῶν ἐχθρῶν ἀνέβαινον μετὰ βοῆς, καὶ τὸν Βροῦτον ἐκάλουν ἐς μάχην, ἐπισκώπτοντες ἅμα καὶ λοιδοροῦντες, καὶ ἐγνωκότες οὐ πολιορκίας τρόπῳ μᾶλλον, ἢ μανιώδει φορᾷ, μὴ βουλομένῳ συμπλέκεσθαι.

CXXIII. Τῷ δὲ, αὐτῷ μὲν, ἔγνωστο τὰ ἀπ' ἀρχῆς· καὶ μᾶλλον ἔτι, πυνθανομένῳ περί τε τοῦ λιμοῦ καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰόνιον εὐπραξίας, καὶ τῶν πολεμίων ὁρῶντι τὴν ἐκ τῆς ἀπορίας ἀπόνοιαν. Καὶ ᾑρεῖτο πο-

quamprimum potiri cupimus, ad pugnandum festinemus. Quanquam heri jam satis multa pro illis vicissim recepimus, ac fortasse plura quam amisimus : nam illi, quidquid ex Asia per vim rapuerunt, secum ferebant; vos, e patria discedentes, relictis rebus pretiosioribus, necessaria tantum vobiscum attulistis. Quod si quid tamen etiam fuit lautius, nobis imperatoribus illud erit ablatum, qui vobis pro victoria vestra omnia de nostro restituere sumus parati : neque vero obstabit ea jactura quominus vobis persolvatur victoriæ præmium, in milites singulos viginti millia HS, centurioni quintuplum, tribuno duplum ejus quod accipit centurio. »

CXXI. In hanc sententiam locutus Antonius, postridie ejus diei rursus in aciem milites produxit. Quumque hostis non descenderet, moleste id tulit, nec destitit quotidie eos producere. Brutus vero copias suas partim instructas habebat, ne cogeretur invitus pugnare; partim per viam, qua commeatus afferebantur, certis intervallis disposuerat præsidia. Erat tumulus proximus castris Cassii, quem occupare hosti erat difficile, quia sagittis e castris infestari poterat : ei tamen Cassius imposuerat præsidium, ne quis audacior eum invaderet. Hunc, a Bruto derelictum, Cæsariani occuparunt noctu quatuor legionibus, frequentibus cratibus protecti ac coriis ad arcenda missilia. Quo occupato, aliæ decem legiones moverunt castra versus mare quinque stadia; et inde porro quatuor stadiorum intervallo duæ metatæ sunt; eoque modo extensuri se erant usque ad mare, cogitantes, aut per littus, aut per paludes, aut quacunque alia ratione, perrumpere, et intercludere commeatus hostium. Huic consilio Brutus occurrit, cum aliis artibus, tum castellis ex adverso hostilium castrorum oppositis.

CXXII. At Cæsariani moras ferre non poterant, fame jam manifeste pressi, quæ in dies crescens metum augebat. Nam nec e Thessalia jam satis eis subvehebatur, nec e mari quidquam poterant sperare, classibus hostium totius maris imperium tenentibus : quin et navalis in Ionio mari pugnæ eventus, ad utrumque exercitum jam perlatus, timorem auxerat; appetente præsertim hieme, quæ in planitie cœnosa manentibus eo molestior erat futura. Quibus cogitationibus commoti, unam quidem legionem miserunt in Achaiam, quæ, quidquid nancisceretur, collectum festine ad exercitum mitteret. Sed instante tanto periculo anxii, quum nec reliquis artibus proficerent quidquam, et tæderet eos frustra semper in campis ostentare aciem; ad ipsam tandem munitionem hostium cum clamore ascenderunt, ad pugnam provocantes Brutum cavillis atque conviciis, paratique non tam oppugnare, quam insano impetu invitum ad prælium compellere.

CXXIII. At Brutus quidem ipse perstabat in proposito; eoque magis, quod audierat de fame, et de suorum navali victoria, videbatque hostium desperationem ex inopia natam : et malebat oppugnationem aut aliud quidvis sustinere,

λιορκίας καὶ ἄλλου παντὸς ἀνέχεσθαι μᾶλλον, ἢ ἐς χεῖρας ἰέναι ἀνδράσιν ἐπειγομένοις ὑπὸ λιμοῦ, καὶ ἀπογιγνώσκουσιν ἐκ τῶν ἄλλων ἑαυτοὺς, καὶ ἐν μόναις ταῖς χερσὶ τὴν ἐλπίδα ἔχουσιν. Ὁ δὲ στρατὸς οὐχ ὁμοίως εἶχεν, ὑπὸ ἀφροσύνης· ἀλλ' ἐδυσφόρουν, γυναικῶν τρόπον ἔνδον μετὰ ἀπραξίας καὶ φόβου κατακεκλεισμένοι. Ἐδυσχέραινον δὲ καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, ἐπαινοῦντες μὲν τὸ ἐνθύμημα τοῦ Βρούτου, νομίζοντες δὲ καὶ θᾶσσον ἐπικρατήσειν τῶν πολεμίων μετὰ προθύμου στρατοῦ. Αἴτιον δὲ τούτων ἦν αὐτὸ τὸ Βροῦτον ἐπιεικῆ καὶ φιλόφρονα ἐς ἅπαντας εἶναι, καὶ ἀνόμοιον Κασσίῳ, αὐστηρῷ καὶ ἀρχικῷ περὶ πάντα γεγενημένῳ. Ὅθεν ἐκείνῳ μὲν ἐξ ἐπιτάγματος ὑπήκουον, οὐ παραστρατηγοῦντες, οὐδὲ τὰς αἰτίας μανθάνοντες, οὐδὲ εὐθύνοντες ὅτε καὶ μάθοιεν· Βρούτῳ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ συστρατηγεῖν ἠξίουν, διὰ πραΰτητα. Τέλος δὲ τοῦ στρατοῦ φανερώτερον ἤδη κατὰ ἴλας καὶ κατὰ συστάσεις διαπυνθανομένου· Τί κατέγνωκεν ἡμῶν ὁ στρατηγός; τί ἔναγχος ἡμάρτομεν, οἱ νικήσαντες, οἱ διώξαντες; οἱ τοὺς καθ' ἡμᾶς πολεμίους κατακανόντες, οἱ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἑλόντες; Βροῦτος ἑκὼν ἠμέλει, καὶ ἐς ἐκκλησίαν οὐ συνῆγε, μὴ ἀπρεπέστερον ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀλογίστως ἐκβιασθείη, καὶ μάλιστα μισθοφόρων, οἷς ἐστιν ἀεὶ (καθὰ καὶ τοῖς εὐχερέσιν οἰκέταις ἐς ἑτέρους δεσπότας) ἐλπὶς ἐς σωτηρίαν ἡ ἐς τὸ ἀντίπαλον μεταβολή.

CXXIV. Ἐνοχλούντων δὲ αὐτῷ καὶ τῶν ἡγεμόνων, καὶ κελευόντων νῦν μὲν ἀποχρήσασθαι τοῦ στρατοῦ τῇ προθυμίᾳ, τάχα τι λαμπρὸν ἐργασομένου· ἢν δ' ἀντιπίπτῃ τι παρὰ τὴν μάχην, ἐπανιέναι πάλιν ἐς τὰ τείχη, καὶ προβάλλεσθαι τὰ αὐτὰ χαρακώματα· χαλεπήνας ὁ Βροῦτος τοῖσδε μάλιστα, ἡγεμόσιν οὖσι, καὶ περιαλγήσας, ὅτι τὸν αὐτὸν οἱ κίνδυνον ἐπικείμενοι συμφέρονται τῷ στρατῷ κουφόνως, ἀμφίβολον καὶ ὀξεῖαν τύχην προτιθέντι νίκης ἀκινδύνου, εἶξεν ἐπ' οἰκείῳ καὶ σφῶν ἐκείνων ὀλέθρῳ, τοσόνδε ἐπιμεμψάμενος αὐτοῖς· Ἐοίκαμεν ὡς Πομπήϊος Μάγνος πολεμήσειν, οὐ στρατηγοῦντες ἔτι μᾶλλον, ἢ στρατηγούμενοι. Καί μοι δοκεῖ τόδε μόνον ἐξειπεῖν, ἐπικρύπτων ὃ ἐδεδοίκει μάλιστα, μὴ ὁ στρατὸς, οἷα τοῦ πάλαι Καίσαρος γεγονὼς, ἀγανακτήσειέ τε καὶ μεταβάλοιτο· ὅπερ ἐξ ἀρχῆς αὐτός τε καὶ Κάσσιος ὑφορώμενοι, ἐς οὐδὲν ἔργον αὐτοῖς πρόφασιν ἀγανακτήσεως ἐπὶ σφίσιν ἐνεδίδουν.

CXXV. Ὧδε μὲν δὴ καὶ ὁ Βροῦτος ἐξῆγεν ἄκων, καὶ ἐς τάξεις διεκόσμει πρὸ τοῦ τείχους, καὶ ἐδίδασκε μὴ πολὺ προύχειν τοῦ λόφου, ἵνα αὐτοῖς ἥ τε ἀναχώρησις, εἰ δεήσειεν, εὐχερὴς, εἴη, καὶ τὰ ἐς τοὺς πολεμίους ἀφιέμενα ἐπιδέξια. Ἦν δὲ ἑκατέρωθεν παρακέλευσίς τε πάντων ἐς ἀλλήλους, καὶ φρόνημα ἐπὶ τῷ ἔργῳ μέγα, καὶ θρασύτης ὑπὲρ λόγον ἀναγκαῖον· τοῖς μὲν, ὑπὸ δέους λιμοῦ· τοῖς δὲ ὑπὸ αἰδοῦς δικαίας, βιασαμένοις τὸν στρατηγὸν ἀναβαλλόμενον ἔτι, μὴ χείροσιν ὧν ὑπέσχεντο ὀφθῆναι, μηδὲ ἀσθενεστέροις ὧν ἐθρασύνοντο, μηδὲ προπετείας ὑπευθύνοις μᾶλλον, ἢ

quam confligere cum viris fame pressis, qui, desperatis cæteris rebus omnibus, totam fiduciam in armis haberent. Sed exercitus aliter sentiebat, per imprudentiam; moleste ferens, mulierum more in castris se otiosos præ metu concludi. Indignabanturque ductores quoque ordinum; non quod improbarent Bruti consilium, sed quod, alacritate militum freti, putarent citius parari posse victoriam. In causa autem erat ipse Brutus, mitis ac comis erga omnes; dissimilis Cassio, severo et imperioso per omnia: quapropter Cassii imperata omnes e vestigio exsequi consueverant; nullam imperii partem sibi adrogantes, nec rationem requirentes jussorum, nec, si scirent, redarguentes unquam. At Bruto, propter ipsam viri mansuetudinem, non parere, sed ex æquo cum eo imperare, volebant. Tandem, quum apertius jam in militum circulis, turmatim coeuntium, voces jactarentur hujusmodi: Quo nostro merito imperator nos condemnat? quid peccavimus nuper, qui hostes fudimus et fugavimus? qui oppositum nobis cornu concidimus? qui castra expugnavimus hostium? consulto dissimulavit Brutus, nec concionem advocavit, ne magis etiam indecore ab ipsa multitudine rationis experte cogeretur, præsertim a mercenaria turba, quæ semper in transitione ad partem adversam, sicut inconstantes servuli in mutatione dominorum, nescio quam spem salutis ponere solet.

CXXIV. Sed legatis quoque tribunisque instantibus, monentibusque « utendum præsenti alacritate militum; fortassis enim effecturos aliquid egregium: quod si quid adversum acciderit, redeundum intra vallum, et easdem munitiones hosti objiciendas: » his quidem maxime indignatus Brutus; dolensque, quod, pari periculo cum ipso obnoxii, pari levitate abriperentur cum militibus, dubiam citamque fortunam anteponentibus tutæ victoriæ; cessit tandem, in suam et ipsorum perniciem, his tantum verbis conquestus: « Videor ut Pompeius Magnus bellum gesturus; non tam imperator, quam imperata faciens. » Et, quantum ego intelligo, ideo non plura dixit, quia dissimulabat id quod metuebat maxime, ne exercitus, C. Cæsaris militiam olim secutus, nunc indignatione commotus ad hostem signa transferret: quod ipsum jam inde ab initio et ipse Brutus et Cassius veriti, sedulo caverant, ne ullam materiam stomachandi adversus sese militibus præberent.

CXXV. Ita Brutus quoque suos produxit invitus, et ante munitiones struxit aciem: subinde admonens, ne longius a tumulo procederent; ut et receptus, si res id posceret, esset facilis, et eo commodius in hostem e superiore loco possent tela conjicere. Erat autem in utrisque aciebus mutua cohortatio, et summa pugnandi cupiditas, audaciaque modum necessarium excedens; quod alteros fames urgeret, alteros justus pudor, qui imperatorem cunctantem adhuc coegerant ad prælium; quibus tunc curæ erat, ut re appareret fortitudo et audacia, quam verbis præ se tulerant; ne temeritatem magis secuti viderentur, quam laudabile consilium. Quod

ἀξιεπαίνοις εὐβουλίας. Ἃ καὶ ὁ Βροῦτος αὐτοῖς, ἐπὶ ἵππου παραθέων, σοβαρῷ τῷ προσώπῳ προενέφαινε· καὶ δι' ὀλίγων ὑπεμίμνησκεν, ὅσον ὁ καιρὸς ἐδίδου· « Ὑμεῖς ἠθελήσατε μάχεσθαι· ὑμεῖς με, ἑτέρως ἔχοντα, νικᾷν ἐβιάσασθε· μὴ δὴ ψεύσησθε τῆς ἐλπίδος μήτε ἐμὲ μήτε αὐτούς. Ἔχετε καὶ λόφον σύμμαχον, καὶ τὰ κατὰ νώτου πάντα ἴδια. Οἱ πολέμιοι δ' εἰσὶν ἐν ἀμφιβόλῳ· μεταξὺ γάρ εἰσιν ὑμῶν τε καὶ λιμοῦ. » Ὁ μὲν τοιαῦτα λέγων διετρόχαζε, καὶ αὐτὸν αἱ τάξεις ἐπήλπιζον, καὶ μετὰ βοῆς παρέπεμπον εὐφήμου.

CXXVI. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος τοὺς ἰδίους περιθέοντες, τήν τε δεξιὰν ὤρεγον ἐφ' οὓς παραγένοιντο, καὶ σοβαρώτερον ἔτι οἵδε ἐπέσπερχον αὐτοὺς, καὶ τὸν λιμὸν οὐκ ἐπέκρυπτον, ὡς εὔκαιρον ἐς εὐτολμίαν προφέρειν· « Εὕρομεν, ὦ ἄνδρες, τοὺς πολεμίους· ἔχομεν οὓς ἐζητοῦμεν ἔξω τείχους λαβεῖν. Μή δή τις ὑμῶν τὴν ἰδίαν πρόκλησιν καταισχύνῃ, μηδὲ τῆς ἀπειλῆς ἐλάττων γένηται· μηδὲ λιμὸν, ὄλεθρον ἀμήχανόν τε καὶ ἐπώδυνον, ἕληται μᾶλλον, ἢ πολεμίων τείχη καὶ σώματα, ἃ καὶ τόλμαις ἐνδίδωσι καὶ σιδήρῳ καὶ ἀπονοίᾳ. Ἔχει δὲ ἡμῖν ἐπείξεως ὧδε τὰ παρόντα, ὡς μηδὲν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἀνατίθεσθαι, ἀλλὰ σήμερον περὶ ἁπάντων διακριθῆναι μέχρι νίκης ἐντελοῦς, ἢ εὐγενοῦς θανάτου. Νικῶσι δ' ἔστι λαβεῖν, διὰ ἡμέρας καὶ δι' ἑνὸς ἔργου, τροφὰς καὶ χρήματα καὶ ναῦς καὶ στρατόπεδα, καὶ τὰ νικητήρια παρ' ἡμῶν. Ἔσται δὲ ταῦτα, ἢν πρῶτον μὲν ἐμβαλόντες αὐτοῖς μνημονεύωμεν τῶν ἐπειγόντων· εἶτα παραρρήξαντες, εὐθὺς ἀποκλείωμεν ἀπὸ τῶν πυλῶν, ἐς δὲ τοὺς κρημνοὺς ἢ τὰ πεδία περιωθῶμεν· ἵνα μὴ ὁ πόλεμος αὖθις ἀναφύοιτο, μηδὲ ἐς τὴν ἀργίαν πάλιν οἱ ἐχθροὶ διαδιδράσκοιεν, οἳ δι' ἀσθένειαν, μόνοι δὴ πολεμίων, οὐκ ἐν τῷ μάχεσθαι τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν τῷ μὴ μάχεσθαι. »

CXXVII. Οὕτως μὲν ὁ Καῖσάρ τε καὶ ὁ Ἀντώνιος παρώτρυνον, ἐφ' οὓς παραγένοιντο. Καὶ πᾶσιν ἦν αἰδὼς, ἀξίοις τε φανῆναι τῶν στρατηγῶν, καὶ τὴν ἀπορίαν ἐκφυγεῖν, ὑπεραυξηθεῖσαν ἐκ παραλόγου διὰ τὰ ἐν τῷ Ἰονίῳ γενόμενα. Ἡροῦντό τε, ἐν ἔργῳ καὶ ἐν ἐλπίσιν, εἰ δέοι, τι παθεῖν, μᾶλλον, ἢ ὑπὸ ἀμηχάνου κακοῦ δαπανώμενοι. Ὧδε δὲ ἐχόντων αὐτῶν, καὶ πρὸς τὸν ἐγγὺς αὐτὰ ἐκφέροντος ἑκάστου, ὁ θυμὸς ἀμφοτέρων ηὔξετο μάλιστα, καὶ ἐνεπίμπλαντο τόλμης ἀκαταπλήκτου. Οὐδέν τε ἐν τῷ παρόντι, ἀλλήλων ὅτι ἦσαν πολῖται, οὐδὲ ἐπεμέμνηντο· ἀλλ' ὡς ἐκ φύσεως καὶ γένους ἐχθροῖς ἐπηπείλουν. Οὕτως ἡ παραυτίκα ὀργὴ τὸν λογισμὸν αὐτοῖς καὶ τὴν φύσιν ἔσβεσεν. Ἐπεμαντεύοντο δὲ ὁμαλῶς ἑκάτεροι, τήνδε τὴν ἡμέραν ἐν τῷδε τῷ ἔργῳ πάντα τὰ Ῥωμαίων πράγματα κρινεῖν. Καὶ ἐκρίθη.

CXXVIII. Ἤδη δὲ τῆς ἡμέρας ἀμφὶ τήνδε τὴν παρασκευὴν ἐς ἐνάτην ὥραν δεδαπανημένης, αἰετοὶ δύο ἐς τὸ μεταίχμιον συμπεσόντες ἀλλήλοις ἐπολέμουν· καὶ ἦν σιγὴ βαθυτάτη. Φυγόντος δὲ τοῦ κατὰ Βροῦτον, βοή τε παρὰ τῶν πολεμίων ὀξεῖα ἐγέρθη, καὶ τὰ

et Brutus, obequitans ordines, severo vultu eis ingerebat, paucis pro tempore admonens : « Vos pugnare voluistis : vos me, aliter sentientem, vincere cogitis : cavete, ne vel meam vel vestram spem frustremini. Et tumulus vos protegit, et a tergo vestra omnia tuta habetis. Hostes in ancipiti sunt periculo, inter vos et famem positi. » Talia monens discurrebat, ordinibus acclamantibus et fausta ominantibus.

CXXVI. Cæsar vero et Antonius, suos uterque obequitans, dextramque proximis porrigens, severioribus etiam gravioribusque verbis concitabant; neque famem dissimulabant, opportunum momentum ad accendendam audaciam : « Invenimus hostem, Milites; adepti sumus extra munitiones quos quæsivimus. Cavete ne quis vestrum suam provocationem dehonestet, ne minis facta parum respondeant! Cavete, ne malitis cum fame, acerbo malo et inexpugnabili, conflictari, quam cum hostium munimentis corporibusque, ferro vestro et audaciæ atque adeo desperationi cessuris. Sunt vero eo in statu res nostræ, ut in crastinum non liceat differre : hodie de rerum summa decernendum est, et aut vincendum omnino, aut generose cadendum. Vincentibus autem, uno die, uno labore, alimenta et pecuniam et classes et castra licet obtinere, et insuper a nobis victoriæ præmia. Vincemus autem, si primo congressu memores necessitatis fuerimus; deinde si, perruptis hostium ordinibus, confestim reditum ad portam eis intercluserimus, et aut in prærupta eos aut in plana propulerimus; ne bellum rursus renascatur, neve inimici ad otium refugiant : qui, imbecillitatis suæ conscientia, soli hostium non in pugnando spem collocant, sed in abstinendo a pugna. »

CXXVII. His tunc adhortationibus Cæsar et Antonius, quacunque se verterent, utebantur. Et pudor omnes incesserat, cupiditasque dignos se præstandi exspectatione imperatorum, et effugiendi famem ex nec opinato supra modum auctam per cladem in Adriatico mari acceptam. Malebantque in acie cum bona spe cadere, si ita res ferret, quam absumi malo inexpugnabili. Hoc modo affectis militibus, et hujusmodi cogitationes inter se mutuo conferentibus, mirum in modum utrique exercitui aucti sunt animi, et audacia repleti sunt nullum formidante periculum. Neque subibat in præsenti cogitatio, esse inter se jure civium conjunctos : sed, veluti natura hostes fuissent et gentilitio quodam odio exagitati, sic minas alteri in alteros jactabant. Adeo præsens ira plus, quam ratio naturaque, valuit. Utrique autem pariter divinabant, hoc ipso die, eodem hoc prælio, de summa rerum Romanarum decerni. Et decretum est.

CXXVIII. Jam dies, dum se parant, ad nonam horam processerat, quum coortæ duæ aquilæ pugnare secum cœperunt inter utramque aciem, intentam summo silentio. Quarum postquam fugata est ea, quæ a Bruto steterat, conclamarunt hostes, et signa utrinque collata sunt. Fuitque

σημεῖα ἑκατέρωθεν ἐπῆρτο, καὶ ἔφοδος ἦν σοβαρά τε καὶ ἀπηνής. Τοξευμάτων μὲν δὴ καὶ λίθων ἢ ἀκοντισμάτων ὀλίγον αὐτοῖς ἐδέησε πολέμου νόμῳ, ἐπεὶ οὐδὲ τῇ ἄλλῃ τέχνῃ καὶ τάξει τῶν ἔργων ἐχρῶντο· ἀλλὰ γυμνοῖς τοῖς ξίφεσι συμπλεκόμενοι ἔκοπτόν τε καὶ ἐκόπτοντο, καὶ ἀλλήλους ἐξώθουν ἀπὸ τῆς τάξεως· οἱ μὲν, περὶ σωτηρίας μᾶλλον ἢ νίκης· οἱ δὲ, περὶ νίκης καὶ παρηγορίας στρατηγοῦ βεβιασμένου. Φόνος δὲ ἦν καὶ στόνος πολύς. Καὶ τὰ μὲν σώματα αὐτοῖς ὑπεξεφέρετο, ἕτεροι δὲ ἀντικαθίσταντο ἐκ τῶν ἐπιτεταγμένων. Οἱ στρατηγοὶ δὲ σφᾶς, περιθέοντες, καὶ δρώμενοι πανταχοῦ, ταῖς τε ὁρμαῖς ἀνέφερον, καὶ παρεκάλουν πονοῦντας ἔτι προσπονῆσαι, καὶ τοὺς κεκμηκότας ἐνήλλασσον, ὥστε ὁ θυμὸς ἀεὶ τοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου καινὸς ἦν. Τέλος δὲ οἱ τοῦ Καίσαρος, εἴτε διὰ δέος τοῦ λιμοῦ, εἴτε δι' αὐτοῦ Καίσαρος εὐτυχίαν (οὐ γὰρ ἐπίμεμπτοί γε ἦσαν οὐδὲ οἱ Βρούτειοι), τὴν φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν ἐκίνουν, ὥσπερ τι μηχάνημα τῶν βαρυτάτων ἀνατρέποντες· οἱ δ' ἀνεωθοῦντο μὲν ἐπὶ πόδας ἐς τὸ ὀπίσω βάδην ἔτι καὶ μετὰ φρονήματος. Ὡς δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ σύνταξις ἤδη παρελέλυτο, ὀξύτερον ὑπεχώρουν, καὶ, τῶν ἐπιτεταγμένων σφίσι δευτέρων καὶ τρίτων συνυποχωρούντων, μισγόμενοι πάντες ἀλλήλοις ἀκόσμως, ἐθλίβοντο ὑπὸ σφῶν καὶ τῶν πολεμίων, ἀπαύστως αὐτοῖς ἐπικειμένων, ἕως ἔφευγον ἤδη σαφῶς. Καὶ οἱ τοῦ Καίσαρος, τότε μάλιστα τοῦ παρηγγελμένου σφίσιν ἐγκρατῶς ἐχόμενοι, τὰς πύλας προελάμβανον σφόδρα ἐπικινδύνως· ἄνωθέν τε γὰρ ἐβάλλοντο, καὶ ἐκ τοῦ μετώπου· μέχρι πολλοὺς ἐσδραμεῖν ἐκώλυσαν, οἳ διέφυγον ἐπί τε τὴν θάλασσαν, καὶ ἐς τὰ ὄρη διὰ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ζυγάκτου.

CXXIX. Γενομένης δὲ τῆς τροπῆς, τὸ λοιπὸν ἔργον οἱ στρατηγοὶ διῃροῦντο· Καῖσαρ μὲν, αἱρεῖν τοὺς ἐκπίπτοντας ἐκ τοῦ στρατοπέδου, καὶ αὐτὸ φυλάσσειν τὸ στρατόπεδον· ὁ δὲ Ἀντώνιος πάντα ἦν, καὶ πᾶσιν ἐνέπιπτε, τοῖς τε φεύγουσι, καὶ τοῖς ἔτι συνεστῶσι, καὶ τοῖς ἄλλοις στρατοπέδοις αὐτῶν, ὁρμῇ τε ὑπερηφάνῳ πάντα ἐβιάζετο ὁμοῦ. Καὶ περὶ τοῖς ἡγεμόσι δείσας, μὴ αὐτὸν διαφυγόντες αὖθις ἕτερον στρατὸν ἀγείρειαν, τοὺς ἱππέας ἐξέπεμπεν ἐπὶ τὰς ὁδούς τε καὶ ἐκβολὰς τῆς μάχης, αἱρεῖν τοὺς ἀποδιδράσκοντας· οἱ, διελόμενοι τὸ ἔργον, ἀνά τε τὸ ὄρος ἐφέροντο σὺν τῷ Θρᾳκίῳ Ῥάσκῳ, δι' ἐμπειρίαν ὁδῶν συναπεσταλμένῳ, καὶ τὰ χαρακώματα καὶ κρημνοὺς περιστάντες, τοὺς ἐκφεύγοντας ἐκυνηγέτουν, καὶ τοὺς ἐντὸς ἐφρούρουν· οἱ δὲ Βροῦτον αὐτὸν ἐδίωκον. Καὶ αὐτοὺς ἀσχέτως ἔχοντας τοῦ δρόμου Λουκίλιος ἰδὼν, ὑπέστη, καὶ ὡς Βροῦτος ὢν ἠξίου πρὸς Ἀντώνιον ἀντὶ τοῦ Καίσαρος ἀναχθῆναι· ᾧ δὴ καὶ μάλιστα εἶναι Βροῦτος ἐνομίσθη, τὸν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἐκκλίνων. Ἀγομένου δὲ αὐτοῦ πυθόμενος ὁ Ἀντώνιος, ἀπήντα σὺν ἐπιστάσει, τὴν τύχην ὁμοῦ καὶ τὸ ἀξίωμα τἀνδρὸς καὶ ἀρετὴν ἐνθυμούμενος, ὅπως Βροῦτον ὑποδέξαιτο. Πλησιάσαντι δ' ὁ Λουκίλιος ἐντυχὼν, μάλα θρασέως εἶπε· Βροῦτος μὲν οὐχ ἑάλωκεν, οὐδὲ ἁλώσεταί ποτε πρὸς κακίας ἀρετή· ἐγὼ δὲ, τούσδε ἀπα-

congressus superbus et atrox. Omissis enim mox cujusque generis missilibus, cæterisque artibusve rationibusve quæ in præliis adhiberi mos est, nudatis protinus gladiis pugnabant cominus, ferientes et ictus excipientes, impulsuque mutuo turbare conantes adversariorum ordines; alteri pro salute magis, quam pro victoria, cernantes; alteri pro ipsa victoria, et pro solatio imperatoris, quem importunitate sua ad id prælium coegerant. Eratque multa ubique cædes, multus gemitus: et subtractis semper cadentium corporibus, alii statim ex proximis ordinibus succedebant. Imperatoresque circumcursantes, et nusquam non conspicui impetu ardoreque suo erigebant laborantes, hortabanturque ut durarent etiamnum paulisper, et in fessorum locum recentes sufficiebant, ut a fronte semper redintegrarentur animi. Tandem Cæsariani, sive propter metum famis, sive propter fortunam ipsius Cæsaris (nam nec Bruti milites incusari poterant), aciem adversam loco moverunt, ac si impressione facta machinam quampiam protruderent gravissimam: hostes vero pedem referebant, lente etiam tum et intrepide. Ut vero ordines quoque cœperunt dissolvi, concitatius se recipiebant; et, cedentibus simul eis qui in secunda ac tertia acie steterant, mox omnes promiscue confusi cum a suis premebantur, tum ab hostibus incessanter urgentibus, tandemque in non dubiam fugam effundebantur. Jamque Cæsariani, mandatorum tunc maxime memores, portam castrorum, magno suo periculo (telis enim et superne et a fronte petebantur), occuparunt, et magnam multitudinem reditu excluserunt; quæ partim ad mare, partim in montes per Zygacten fluvium, fuga se proripuit.

CXXIX. Fuga facta, quod reliquum erat operæ, imperatores inter se partiti sunt: relictoque Cæsare, ut erumpentes e castris exciperet, et ipsa castra custodiret; cætera Antonius cuncta simul exsequebatur, in fugientes pariter ac resistentes adhuc et in alia eorum castra impetum faciens, omniaque profligans violento impetu. Et veritus, ne duces elapsi alium colligerent exercitum, equites misit circa viarum exitus, qui fugientes exciperent: qui, divisis regionatim operis, pars per montana discurrebant cum Thrace Rasco, simul misso propter viarum notitiam; pars, circumdatis munitionibus præruptisque castrorum, effugientes inde, veluti feras, venabantur, et qui intus erant observabant; pars Brutum ipsum persequebatur. Quos continuato cursu venientes conspicatus Lucilius, substitit, et, Brutum se fingens, rogavit, ut ad Antonium duceretur, non ad Cæsarem: qua de causa potissimum pro Bruto etiam habitus est, quod vitaret inimicum implacabilem. Hunc ubi adduci cognovit Antonius, processit obviam; et, fortunam simul et dignitatem viri virtutemque cogitans, sedulo secum consideravit, quonam pacto Brutum exciperet. Cui appropinquanti Lucilius occurrens, satis audenter, Brutus, inquit, non est captus: nec capietur unquam virtus ab ignavia:

τήσας, ὧδέ σοι πάρειμι. Καὶ ὁ Ἀντώνιος τοὺς ἱππέας ἰδὼν αἰδουμένους, παρηγόρει· καὶ, Οὐ μείονά μοι τήνδε ἄγραν, εἶπεν, ἀλλὰ ἀμείνονα ἧς ἐνομίζετε, ἐθηρεύσατε, ὅσῳ κρεῖττον ἐχθροῦ φίλος. Καὶ τὸν Λουκίλιον τότε μέν τινι τῶν φίλων ἔδωκε θεραπεύειν· ὕστερον δὲ αὐτὸς ἔχων, ἐχρῆτο ὡς πιστῷ.

CXXX. Ὁ δὲ Βροῦτος ἀναφεύγει μὲν ἐς τὰ ὄρη σὺν ἱκανῷ πλήθει, ὡς νυκτὸς ἐς τὸ στρατόπεδον ὑποστρέψων, ἢ καταβησόμενος ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ἐπεὶ δὲ περιείληπτο πάντα φυλακαῖς, διενυκτέρευεν ἔνοπλος μετὰ πάντων· καὶ φασὶν αὐτὸν ἐς τοὺς ἀστέρας ἀναβλέποντα εἰπεῖν,

Ζεῦ, μὴ λάθοι σε τῶνδ' ὃς αἴτιος κακῶν·

ἐνσημαινόμενος ἄρα τὸν Ἀντώνιον. Ὃ καὶ αὐτὸν Ἀντώνιόν φασιν ὕστερον ἐν τοῖς ἰδίοις κινδύνοις μεταγιγνώσκοντα εἰπεῖν, ὅτι συνεξετάζεσθαι Κασσίῳ καὶ Βρούτῳ δυνάμενος, ὑπηρέτης γένοιτο Ὀκταουΐου. Τότε γε μὴν καὶ ὁ Ἀντώνιος ἔνοπλος ἐπὶ τῶν φυλακτηρίων ἀντιδιενυκτέρευε τῷ Βρούτῳ, χάρακα περιθέμενος ἐκ νεκρῶν σωμάτων, καὶ λαφύρων συμφορηθέντων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς μέσην νύκτα πονηθεὶς, ἀνεχώρησε διὰ τὴν νόσον, Νωρβανῷ φυλάσσειν παραδοὺς τὸ στρατόπεδον.

CXXXI. Βροῦτος δὲ καὶ τῆς ἐπιούσης ὁρῶν τὰς ἐφεδρείας τῶν ἐχθρῶν ἐπιμενούσας, ἔχων οὐ πλήρη τέσσαρα τέλη συναναβάντα οἱ, αὐτὸς μὲν ἐπελθεῖν ἐπ' αὐτοὺς ἐφυλάξατο, τοὺς δὲ ἡγουμένους αὐτῶν, αἰδουμένους τε τὸ ἁμάρτημα, καὶ μετανοοῦντας, ἔπεμπεν ἀποπειράσοντας αὐτῶν, εἰ ἐθελήσουσιν ὤσασθαι διὰ τῶν ἐφεδρειῶν, καὶ ἀναλαβεῖν τὰ ἴδια, ἔτι φυλασσόμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων ὑπολελειμμένων. Οἱ δὲ, ἀβουλότατα μὲν ἐς τὸ ἔργον ὁρμήσαντες, εὐψυχότατοι δὲ τὸ μέχρι πλείστου γενόμενοι, τότε, βλάπτοντος ἤδη τοῦ θεοῦ, τῷ στρατηγῷ σφῶν ἀπεκρίναντο ἀναξίως· Βουλεύεσθαι περὶ αὐτοῦ αὐτοὶ γὰρ, τῆς τύχης πολλάκις πεπειραμένοι, οὐκ ἀνατρέψειν τὴν ἔτι λοιπὴν διαλλαγῶν ἐλπίδα. Καὶ ὁ Βροῦτος, ἐς τοὺς φίλους εἰπὼν, Οὐδὲν οὖν ἔτι εἰμὶ τῇ πατρίδι χρήσιμος, ὧδε καὶ τούτων ἐχόντων· ἐκάλει Στράτωνα τὸν Ἠπειρώτην, ὄντα φίλον ἑαυτῷ, καὶ ἐγχειρεῖν ἐκέλευε τῷ σώματι. Τούτου δὲ ἔτι βουλεύεσθαι παραινοῦντος, ἐκάλει τινὰ τῶν οἰκετῶν. Καὶ ὁ Στράτων, Οὐκ ἀπορήσεις, εἶπεν, ὦ Βροῦτε, φίλου μᾶλλον ἢ οἰκετῶν ἐς τὰ ὕστατα προστάγματα, εἰ ἤδη κέκριται. Καὶ εἰπὼν, ἐνήρεισε ταῖς λαγόσι τοῦ Βρούτου τὸ ξίφος, οὔτε ἀποστραφέντος οὔτε ἐνδόντος.

CXXXII. Ὧδε μὲν δὴ Κάσσιος καὶ Βροῦτος ἐθνησκέτην, ἄνδρε Ῥωμαίων εὐγενεστάτω τε καὶ περιφανεστάτω, καὶ ἐς ἀρετὴν ἀδηρίτω, χωρὶς ἄγους ἑνός. Ὣ γε καὶ Γάϊος Καῖσαρ, ὄντε τῆς Μάγνου Πομπηΐου μοίρας, ἐκ μὲν ἐχθροῖν καὶ πολεμίοιν ἐποιήσατο φίλω, ἐκ τε φίλοιν ἦγεν ὡς υἱώ. Καὶ ἡ βουλὴ περιποθήτω τε εἶχεν ἀεὶ, καὶ ἀτυχήσαντε ἐλεεινώ· δυοῖν τε τούτοιν ἕνεκα πᾶσιν ἀμνηστίαν ἐτίθετο, καὶ φυγόντοιν αὐτοῖν ἔπεμψεν ἡγεμονίας, ἵνα μὴ φυγάδες εἶεν· οὐκ ἀμελοῦσα

ego vero, his deceptis, hic adsum tibi. Tum Antonius, erubescentes videns equites, consolaturus eos, « Non minorem, ait, mihi hanc prædam, sed meliorem quam putatis, venati estis, quanto amicus inimico est potior : » et Lucilium tunc quidem cuidam ex amicis curandum tradidit; deinde vero ipse sibi eum adjunxit, et fideli ejus usus est amicitia.

CXXX. At Brutus cum satis quidem multis in montes refugit, et noctu vel reverti in castra constituit, vel ad mare descendere. Sed quoniam omnia custodiis erant intersepta, armatus pernoctavit cum omnibus; ferturque sidera intuens dixisse : « Jupiter, ne te effugiat horum auctor malorum! » Antonium utique subindicans. Cujus dicti postremo ipse Antonius in propriis periculis fertur meminisse, sero pœnitens, quod, quum posset Bruto accenseri et Cassio, maluisset apparitor fieri Octavii. Tunc vero et Antonius armatus in stationibus per totam noctem Bruto se opposuit; pro vallo usus cadaveribus congestis atque manubiis. Cæsar vero, in mediam noctem labore tolerato, propter morbum secessit, Norbano tradita castrorum custodia.

CXXXI. Postero die Brutus, videns inimicos perstare in insidiis, et secum ipse non integras quatuor habens legiones, quæ eum in montem erant secutæ, parum quidem tutum putavit si ipse alloqueretur milites; sed tribunos, cum pudore doloreque agnoscentes erratum suum, ad eos misit, prætentaturos an velint per medias hostium custodias erumpere, et sua recipere asservata adhuc a præsidiariis. Sed illi, qui et prælium alacriter inierant, et hostem diu magno animo sustinuerant, tunc, diis mentes jam pervertentibus, indignum imperatori suo responsum dederunt : « Consulat ipse sibi; se enim, qui toties tentaverint fortunam, nolle reliquam spem pacis corrumpere. » Tum Brutus ad amicos : Ergo jam inutilis sum patriæ, inquit, si et isti sic animati sunt : simulque Stratonem Epirotam amicum suum vocavit, jussitque ut ferro ipsum conficeret. Qui quum amplius deliberandum censeret, unum e servis ille vocavit, et Strato, « Non deerit tibi, inquit, Brute, amicus magis quam servus ad ultima mandata, si jam decretum est : » simulque cum dicto gladium infixit in latus Bruti, nec aversantis, nec præbentis.

CXXXII. Hic fuit Cassii Brutique exitus, virorum generosissimorum nominis Romani, et illustrissimorum virtute incomparabili, uno excepto piaculo. Quos et C. Cæsar, quamvis Pompeianarum fuissent partium, ex inimicis hostibusque amicos fecerat, et in amicitiam semel receptos, pro filiis habuerat : senatus vero eximia semper benevolentia prosecutus, et in adversa fortuna præ cæteris omnibus miseratus est. Quippe propter hos duos cæteris oblivionem decrevit senatus; et exulantibus his dedit provincias, ne

μὲν Γαΐου Καίσαρος, οὐδὲ ἐφηδομένη τοῖς γεγονόσιν, ὅπου καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τύχης ἐθαύμαζε, καὶ ἀποθανόντα ἔθαπτε δημοσίᾳ, καὶ ἐκύρου τὰ ἔργα ἀθάνατα εἶναι, ἀρχάς τε καὶ ἡγεμονίας ἐς πολὺ ἐκ τῶν ὑπογραφῶν ἐποίει τῶν Καίσαρος, οὐδὲν ἡγουμένη κρεῖσσον εὑρήσειν ὧν ἐκεῖνος ἐνόησεν. Ἀλλ' ἡ περὶ τώδε τὼ ἄνδρε σπουδὴ, καὶ δέος τὸ ὑπὲρ αὐτοῖν, προήγαγεν αὐτὴν ἐς ὑποψίαν διαβολῆς· οὕτως ἅπασιν ἐγενέσθην τιμίω. Ἐγενέσθην δὲ καὶ τῶν φυγόντων τοῖς ἀρίστοις τιμιωτέρω Πομπηΐου, πλησιάζοντος καὶ οὐκ ἀδιάλλακτον ἔχοντος αἰτίαν, πορρωτέρω τε ὄντε αὐτὼ καὶ ἀδιαλλάκτω.

CXXXIII. Ἐπεί γε μὴν ἔργων ἐδέησε, δυοῖν οὐδὲ ὅλοιν ἐτοῖν στρατιάν τε συνέλεξαν ὑπὲρ εἴκοσιν ὁπλιτῶν τέλη, καὶ ἱππέας ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους, καὶ ναῦς μακρὰς ὑπὲρ τὰς διακοσίας, τήν τε ἄλλην παρασκευὴν ἀξιόλογον, καὶ χρήματα ἄπειρα, καὶ παρ' ἑκόντων, καὶ παρὰ ἀκόντων. Πολέμους τε ἐπολέμησαν ἔθνεσι καὶ πόλεσι καὶ τῶν ἀντιστασιωτῶν πολλοῖς· καὶ κατώρθουν. Ἐθνῶν τε ἐκράτησαν ἀπὸ Μακεδονίας μέχρι Εὐφράτου. Καὶ ὅσους ἐπολέμησαν, ἐς συμμαχίαν αὐτοὺς ἔπεισαν, καὶ βεβαιοτάτοις ἐχρήσαντο. Ἐχρήσαντο δὲ καὶ βασιλεῦσι καὶ δυνάσταις· καὶ Παρθυαίοις, καίπερ οὖσιν ἐχθροῖς, ἐς τὰ βραχύτερα· ἐπὶ δὲ τὸ μεῖζον ἔργον οὐκ ἀνέμειναν ἐρχομένους, ἵνα μὴ βάρβαρον ἢ ἀντίπαλον ἔθνος ἐθίσειαν ἐπὶ Ῥωμαίοις. Ὃ δὲ δὴ μάλιστα πάντων ἀδοκητότατον ἦν, ὁ στρατὸς ὁ πλείων ὅδε Γαΐου Καίσαρος ἐγεγένητο, καὶ δαιμονίως αὐτὸν εὐνοίας καὶ σπουδῆς ἔχοντα ἐς ἐκεῖνον μετέπεισαν οἱ σφαγεῖς οἵδε τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ Καίσαρος υἱὸν ἕσποντο αὐτοῖς πιστότερον, ἢ Ἀντωνίῳ τῷ Καίσαρος συναγωνιστῇ τε καὶ συνάρχῳ (οὐ γάρ τις αὐτῶν Βροῦτον ἢ Κάσσιον οὐδὲ ἡσσωμένους ἀπέλιπεν), οἱ Ἀντώνιον ἀμφὶ τὸ Βρεντέσιον καὶ πρὸ πείρας ἀπολιπόντες. Ἦν τε πρόφασις αὐτοῖς τῶν πόνων, καὶ ἐπὶ Πομπηΐου, καὶ νῦν, οὐχ ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ δημοκρατίας· ὀνόματος εὐειδοῦς μὲν, ἀλυσιτελοῦς δὲ ἀεί. Σφῶν τε αὐτοῖν, ὅτε μηδὲν ἐδόκουν ἔτι εἶναι χρήσιμοι τῇ πατρίδι, ἄμφω κατεφρόνησαν ὁμοίως. Ἐν δὲ ταῖς φροντίσι καὶ πόνοις, ὁ μὲν Κάσσιος ἀμεταστρεπτὶ, καθάπερ ἐς τὸν ἀγωνιστὴν οἱ μονομαχοῦντες, ἐς μόνον τὸν πόλεμον ἀφεώρα· ὁ δὲ Βροῦτος, ὅπῃ γίγνοιτο, καὶ φιλοθεάμων ἦν καὶ φιλήκοος, ἅτε καὶ φιλοσοφήσας οὐκ ἀγεννῶς.

CXXXIV. Ἀλλὰ καὶ τοιοῖσδε οὖσιν αὐτοῖς, ἀντίθετον ἐς ἅπαντα ἦν τὸ ἄγος τὸ ἐς Καίσαρα· ὅ γε οὐδὲ ἁπλοῦν ἄγος ἦν, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ. Καὶ γὰρ ἐς φίλον ἐγίγνετο παραλόγως, καὶ ἐς εὐεργέτην ἐκ πολέμου περισώσαντα ἀχαρίστως, καὶ ἐς αὐτοκράτορα ἀθεμίστως, καὶ ἐν βουλευτηρίῳ, καὶ ἐς ἱερέα, καὶ ἱερὰν ἐσθῆτα ἐπικείμενον, καὶ δυνάστην μὲν οἷον οὐχ ἕτερον, χρησιμώτατον δὲ ὑπὲρ ἅπαντας τῇ τε πατρίδι καὶ τῇ ἡγεμονίᾳ γενόμενον. Ἃ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς ἄρα ἐνεμέσησε, καὶ προεσήμηνε πολλάκις. Κασσίῳ τε γὰρ τὸν στρατὸν καθαίροντι ὁ ῥαβδοῦχος ἀνεστραμμένον τὸν στέφανον ἐπέθηκε· καὶ Νίκη, χρύσεον ἀνάθημα

essent exules : neque id in contemtum Cæsaris fecit, aut quod facto eorum gauderet; quandoquidem et vivum illum virtutis fortunæque causa miratus est, et defunctum sepeliit publice, actaque ejus rata habuit, et magistratus tam urbanos quam provinciales diu ex præscripto ejus creavit, ratus nihil se melius inventurum illius consiliis : sed studium erga hos viros, et sollicitudo pro eis, adduxit senatum in suspicionem calumniæ : adeo cari erant omnibus. Tum vero et eminentiores inter exules hos præferebant Pompeio, quanquam hic propior fuerat, nec in causa inexpiabili versabatur; quum illi et longinquiores essent et implacabiles.

CXXXIII. Cæterum quum ad res gerendas ventum est, biennio ne integro quidem Brutus Cassiusque plusquam viginti collegerunt legiones et equitum circiter viginti millia, naves longas supra ducentas, aliumque apparatum haudquaquam contemnendum, pecuniasque infinitas, cum a volentibus tum a nolentibus exactas. Bellaque multa cum multis civitatibus ac gentibus et adversæ factionis hominibus feliciter fortiterque gesserunt : populisque et provinciis omnibus potiti sunt a Macedonia usque ad Euphratem : et quoscunque bello petierunt, eos ad societatem pertraxerunt, eorumdemque fidelissima deinde opera usi sunt. Adjutoribus vero regibus etiam ac dynastis usi sunt; quin et Parthis quoque, quamvis inimicis Romanorum : sed his quidem, in rebus duntaxat minoribus : de rerum autem summa certaturi, non exspectarunt eorum adventum, ne barbaram infestamque gentem assuefacerent bellis adversus Romanos. Quod vero maxime mirandum fuit omnium, pleraque pars ejus exercitus constabat ex iis qui sub C. Cæsare stipendia fecerant : quorum incredibilem favorem et studium erga illum percussores hi Cæsaris ad se transduxerunt, ita ut his illi contra filium Cæsaris fideliorem operam præstarent, quam Antonio socio Cæsaris collegæque : nemo enim eorum Brutum Cassiumque vel victos deseruit; quum Antonius ad Brundusium a suis ante initium belli fuerit desertus. Causa autem, pro qua et tunc et antea sub Pompeio tulerunt arma, non propria utilitas, sed populi fuit imperium; speciosum sane nomen, quanquam plerumque inutile. Suam autem vitam, postquam non amplius prodesse posse patriæ sibi visi sunt, ambo contemserunt pariter. Quod autem ad utriusque curas laboresque attinet, Cassius in unum bellum intentus, sicut gladiator in adversarium, nihil spectabat aliud; Brutus, ubicunque esset, visendarum quoque rerum et audiendi fuit cupidus; quippe qui et philosophiæ præceptis haud illiberaliter erat imbutus.

CXXXIV. Sed has omnes Bruti Cassiique virtutes compensavit ex opposito unum piaculum in Cæsarem admissum; quippe quod nec simplex piaculum fuerat, nec modicum. Etenim in amicum patratum est, contra naturam rationemque; et in bene meritum, qui bello captos servaverat incolumes, ingrate; et in imperatorem, nefarie; et in curia, et in pontificem, eumque sacra veste amictum, et in virum qui dominationem quidem singularem sibi comparaverat, sed qui meritis etiam in patriam imperiumque longe omnes superaverat. Quapropter etiam irato numine usi sunt; et sæpe prodigia malorum prænuncia illis obvenerunt. Nam Cassio copias lustranti lictor inversam coronam imposuit :

Κασσίου, κατέπεσεν· ὄρνεά τε πολλὰ, ὑπὲρ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καθήμενα, κλαγγὴν οὐδεμίαν ἠφίει· καὶ μελισσῶν ἐπεκάθηντο συνεχεῖς ἑσμοί. Βροῦτον δὲ ἔν τε Σάμῳ γενεθλιάζοντα, φασὶ, παρὰ τὸν πότον, οὐδὲ εὐχερῆ πρὸς τὰ τοιαῦτα ὄντα, ἀλόγως τόδε τὸ ἔπος ἀναβοῆσαι·

Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ, καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός.

Μέλλοντα δὲ περᾷν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Εὐρώπην σὺν τῷ στρατῷ, νυκτὸς ἐγρηγορότα, μαραινομένου τοῦ φωτὸς, ὄψιν ἰδεῖν ἐφεστῶσάν οἱ παράλογον· καὶ πυθέσθαι μὲν εὐθαρσῶς, ὅστις ἀνθρώπων ἢ θεῶν εἴη· τὸ δὲ φάσμα εἰπεῖν, Ὁ σὸς, ὦ Βροῦτε, δαίμων κακός· ὀφθήσομαι δέ σοι καὶ ἐν Φιλίπποις. Καὶ ὀφθῆναί φασιν αὐτῷ πρὸ τῆς τελευταίας μάχης. Ἐξιόντι δὲ τῷ στρατῷ, πρὸ τῶν πυλῶν αἰθίοψ ὑπήντησεν· καὶ τόνδε μὲν, ὡς οἰώνισμα φαῦλον, ὁ στρατὸς αὐτίκα συνέκοψε. Δαιμόνια δ' ἦν αὐτοῖς ἄρα καὶ τάδε· ἐς Κάσσιον μὲν, ἐν ἀμφηρίστῳ νίκῃ πάντα ἀλόγως ἀπογνῶναι· Βροῦτον δὲ εὐβούλου βραδυτῆτος ἐκβιασθῆναι, καὶ ἐς χεῖρας ἐλθεῖν ἀνδράσι διωκομένοις ὑπὸ λιμοῦ, δαψιλῶς αὐτὸν ἔχοντα ἀγορᾶς, καὶ ναυκρατοῦντα· καὶ τόδε παθεῖν ὑπὸ τῶν οἰκείων μᾶλλον, ἢ τῶν πολεμίων. Καὶ μὴν πολλάκις ἀγώνων μετασχόντες, ἐν μὲν ταῖς μάχαις οὐδὲν ἔπαθον· ἄμφω δ' αὐτῶν ἐγένοντο αὐθένται, καθάπερ ἐγένοντο τοῦ Καίσαρος. Κάσσιος μὲν δὴ καὶ Βροῦτος τοιάνδε δίκην ἐδεδώκεσαν.

CXXXV. Καὶ Βροῦτον Ἀντώνιος ἀνευρὼν, περιέβαλέ τε τῇ ἀρίστῃ φοινικίδι εὐθὺς, καὶ καύσας, τὰ λείψανα τῇ μητρὶ Σερουϊλίᾳ ἔπεμψεν. Ὁ δὲ σὺν τῷ Βρούτῳ στρατὸς, ὅτε ἐπύθοντο τεθνάναι Βροῦτον, πρέσβεις ἐς Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον ἔπεμπον, καὶ συγγνώμης ἔτυχον, καὶ ἐς τὰ στρατεύματα αὐτῶν διῃρέθησαν, καὶ ἦσαν ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ τετρακισχιλίους. Παρέδοσαν δ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἑαυτοὺς καὶ οἱ κατὰ τὰ φρούρια, πολλὰ ὄντα. Τὰ δὲ φρούρια αὐτὰ καὶ τὸ στρατόπεδον ἐδόθη τοῖς Καίσαρος καὶ Ἀντωνίου στρατοῖς διαρπάσαι. Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἀνδρῶν ἐπιφανῶν, οἱ μὲν ἐν ταῖς μάχαις ἀπέθανον, οἱ δὲ αὐτοὺς ἐξήγαγον ὁμοίως τοῖς στρατηγοῖς, οἱ δὲ καὶ ἐξεπίτηδες ἐμαχέσαντο μέχρι θανάτου· ὧν ἦν Λεύκιός τε Κάσσιος, ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ Κασσίου, καὶ Κάτων ὁ Κάτωνος· ἐμπίπτων ὅδε τοῖς πολεμίοις πολλάκις, εἶθ' ὑποχωρούντων ἀναλύσας τὸ κράνος, ἵνα ἢ γνώριμος ἢ εὔβλητος, ἢ ἀμφότερα, εἴη. Λαβεὼν δὲ, ἐπὶ σοφίᾳ γνώριμος, ὁ πατὴρ Λαβεῶνος τοῦ κατ' ἐμπειρίαν νόμων ἔτι νῦν περιωνύμου, βόθρον ἐν τῇ σκηνῇ τὸ μέγεθος αὐτάρκη σώματι ὀρυξάμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τοῖς θεράπουσιν ἐντειλάμενος, ἐπέσκηψε τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παισὶ περὶ ὧν ἐβούλετο, καὶ τὰ γράμματα φέρειν ἔδωκε τοῖς οἰκέταις· τοῦ δὲ πιστοτάτου τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε. Καὶ τῷδε μὲν ἡ σκηνὴ τάφος ἐγένετο.

et aurea Victoria, dedicata a Cassio, humum decidit: aves quoque gregatim supra illius castra, nullum clangorem edentes, consederunt; examina vero apum iisdem castris adhæserunt continue. Brutum item, Sami natalem suum celebrantem, in comessatione, quamvis non esset proclivis ad talia, sine ulla evidenti causa hunc versum protulisse aiunt: « Sed me sors misera et Latonæ filius perdidit. » Et quum trajecturus esset cum exercitu in Europam ex Asia, noctu vigilantem, deficiente paululum lucerna, vidisse adstans sibi spectrum inusitata forma: et intrepide percontato, quisnam hominum deorumve esset? spectrum respondisse: Tuus sum, Brute, malus genius: Philippis me iterum videbis. Aiuntque apparuisse ei paulo ante extremam pugnam. Exercitui autem tunc castris exeunti obviam fuit Æthiops; quem, ut malum omen, protinus milites conciderunt. Neque vero etiam sine deorum numine factum videri hoc debet: ut et Cassius, post pugnam æquo Marte diremtam, de summa rerum tam temere desperaverit; et Bruto per milites non licuerit consuetam obtinere cunctationem, sed ut coactus fuerit prælium conserere cum viris fame exagitatis, ipse abundans commeatibus et classibus; utque ei hoc non ab hostibus, sed a suis, acciderit. Denique quum sæpe in præliis essent ambo versati, neque quidquam eis mali in pugnam unquam accidisset, ad extremum uterque sui ipse interfector fuit, sicuti prius Cæsaris fuerat. Ita Cassius Brutusque facinoris illius pœnas dederunt.

CXXXV. Corpus Bruti nactus Antonius, mox purpurea veste pulcherrima involutum cremavit: reliquiasque ad matrem ejus misit Serviliam. Exercitus Bruti, qui apud eum perstiterat, cognita ejus morte, legatos misit ad Cæsarem et Antonium, impetrataque venia, per illorum exercitus divisus est: erant autem circiter XIV millia. Mox in eamdem conditionem et illi deditionem fecerunt, qui in diversis erant castellorum præsidiis. Castella ipsa cum castris hostium concessa sunt in prædam Cæsarianis et Antonianis militibus. Ex eminentioribus viris, qui Bruti Cassiique castra erant secuti, alii in prælio ceciderunt, alii ipsi se interemerunt, sicut imperatores: nonnulli data opera pugnarunt usque ad necem: et in his L. Cassius, fratris filius imperatoris; et Cato, Catonis filius, sæpius ingerens se hostibus, et postremo, quum pedem referrent, galeam detrahens, sive ut agnosceretur, sive ut feriretur facilius, sive utraque de causa. Labeo vero, vir sapientiæ nomine clarus, pater Labeonis ejus qui nunc quoque inter jurisconsultos celebratur, effossa in tentorio ad sui corporis modulum fovea, quum de aliis rebus præcepisset servis, uxori et liberis per literas mandata dedit quæ voluit, et literas servis perferendas tradidit. Tum vero fidissimum ex his, dextra prehensum, circumegit in gyrum, ut mos est Romanis servos libertate donantibus; moxque gladium ei tradidit, jugulumque præbuit. Sic huic quidem tentorium pro sepulcro fuit.

CXXXVI. Ῥάσκος δὲ, ὁ Θρᾷξ, ἐπανήγαγεν ἐκ τῶν ὀρῶν πολλούς· καὶ γέρας ᾔτησέ τε, καὶ ἔλαβε, σώζεσθαι τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ Ῥασκούπολιν· ᾧ καὶ διεδείχθη, ὅτι οὐδ' ἀπ' ἀρχῆς ἀλλήλοις οἵδε οἱ Θρᾷκες διεφέροντο, ἀλλὰ, δύο στρατοπέδων μεγάλων τε καὶ ἀμφηρίστων περὶ τὴν ἐκείνων γῆν συμφερομένων, τὸ ἄδηλον τῆς τύχης ἐμερίσαντο, ἵνα ὁ νικῶν περισώζοι τὸν ἡσσώμενον. Πορκία δ', ἡ Βρούτου μὲν γυνὴ, Κάτωνος δὲ ἀδελφὴ τοῦ νεωτέρου, ἐπεί τε ἀμφοῖν ὧδε ἀποθανόντοιν ἐπύθετο, φυλασσομένη πρὸς τῶν οἰκείων πάνυ ἐγκρατῶς, ἐσχάρας πυρὸς ἐνεχθείσης, ἁρπάσασα τῶν ἀνθράκων κατέπιεν. Ὅσοι δ' ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐς Θάσον διέφυγον, οἱ μὲν αὐτῶν ἐξέπλευσαν· οἱ δὲ ἐπέτρεψαν ἑαυτοὺς, ἅμα τῷ λοιπῷ στρατῷ τῶν ὁμοτίμων Μεσσάλᾳ τε Κορουίνῳ καὶ Λευκίῳ Βύβλῳ, ὅ τι βουλεύσοιντο περὶ σφῶν, ποιεῖν περὶ ἁπάντων. Οἱ δὲ, συνθέμενοι τοῖς περὶ τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνίῳ διαπλεύσαντι ἐς τὴν Θάσον παρέδοσαν ὅσα ἦν ἐν Θάσῳ χρήματά τε καὶ ὅπλα, καὶ τροφαὶ δαψιλεῖς, καὶ ἄλλη παρασκευὴ πολλή.

CXXXVII. Οὕτω μὲν δὴ Καίσαρί τε καὶ Ἀντωνίῳ, διὰ τόλμης ἐπισφαλοῦς, καὶ δυοῖν πεζομαχίαιν, τηλικοῦτον ἔργον ἤνυστο, οἷον οὐχ ἕτερον ἐγένετο πρὸ ἐκείνου. Οὔτε γὰρ στρατὸς τοσοῦτος ἢ τοιοῦτος ἐς χεῖρας πρότερον ἦλθε Ῥωμαίων ἑκατέρωθεν· οὐχ ὑπὸ συντάξει πολιτικῇ στρατευσαμένων, ἀλλὰ ἀριστίνδην ἐπιλελεγμένων· οὐδ' ἀπειροπολέμων ἔτι, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ γεγυμνασμένων· ἐπί τε σφᾶς, καὶ οὐκ ἀλλόφυλα ἢ βάρβαρα ἔθνη, τρεπομένων. Ἀλλὰ καὶ γλώσσης μιᾶς ὄντες, καὶ τέχνης πολέμων μιᾶς, καὶ ἀσκήσεως καὶ καρτερίας ὁμοίας, δυσκαταγώνιστοι παρ' αὐτὸ ἦσαν ἀλλήλοις. Οὔτε ὁρμῇ καὶ τόλμῃ τοσῇδέ τινες ἐχρήσαντο ἐν πολέμῳ, πολῖταί τε ὄντες ἀλλήλων καὶ οἰκεῖοι, καὶ συστρατιῶται γενόμενοι· τεκμήριον δὲ, ὅτι τῶν νεκρῶν ὁ ἀριθμὸς, ἐπανισουμένης ἑκατέρας μάχης, οὐκ ἐλάσσων ἔδοξεν οὐδὲ παρὰ τοῖς νικῶσιν εἶναι.

CXXXVIII. Ὁ δὲ στρατὸς ὁ Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος τὸν τῶν στρατηγῶν λόγον ἐπηλήθευσαν, διὰ μιᾶς ἡμέρας καὶ δι' ἑνὸς ἔργου κίνδυνον ἔσχατον λιμοῦ καὶ δέος ἀπωλείας ἐς εὐπορίαν δαψιλῆ καὶ σωτηρίαν ἀσφαλῆ καὶ νίκην εὐκλεῆ μεταβαλόντες. Ἀπήντησέ γε μὴν αὐτοῖς καὶ ὃ συνιόντες ἐς τὴν μάχην ἐπεμαντεύσαντο Ῥωμαίοις. Ἐκρίθη γὰρ αὐτῶν ἡ πολιτεία παρ' ἐκεῖνο τὸ ἔργον μάλιστα, καὶ οὐκ ἐπανῆλθεν ἐς δημοκρατίαν ἔτι· οὐδὲ πόνων αὐτοῖς ἐς ἀλλήλους ἐδέησεν ὁμοίων, χωρίς γε τῆς μετ' οὐ πολὺ Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος στάσεως, ὑστάτης Ῥωμαίοις γενομένης. Τὰ δ' ἐν μέσῳ μετὰ Βροῦτον, ὑπό τε Πομπηΐου, καὶ τῶν διαφυγόντων Κασσίου καὶ Βρούτου φίλων, λείψανα τοσῆσδε παρασκευῆς μεγάλα ἐχόντων, οὔτε ταῖς τόλμαις ὅμοια ἔτι ἐγίγνετο, οὔτε ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἢ πόλεων ἢ στρατῶν ἐς τοὺς ἡγεμόνας ὁρμαῖς· οὐ γάρ τις αὐτοῖς τῶν ἐπιφανῶν ἔτι, οὐδ' ἡ βουλὴ, οὐδὲ ἡ δόξα αὐτὴ, ὡς ἐς Κάσσιόν τε καὶ Βροῦτον, ἀπήντα.

CXXXVI. Rascus autem Thrax multos e montibus retraxit : et operæ suæ præmium petiit et accepit salutem fratris sui Rascupolidis. Unde satis apparuit, ne ab initio quidem belli hos Thraces inter se dissensisse; sed, quum duo magni exercitus prope terras eorum dubio Marte essent conflictaturi, incertum fortunæ eventum ita inter se esse partitos, ut victor victum servaret. At Porcia, Bruti uxor, Catonis junioris soror, postquam utrumque tali fato sublatum cognovit, quum a domesticis admodum caute servaretur, de foculo ardente, qui in conclave erat illatus, raptas prunas deglutivit. Cæteri autem ex nobilitate, qui in Thasum evaserunt, partim inde enavigarunt, partim cum reliquo exercitu Messalæ Corvini et L. Bibuli arbitrio se commiserunt, ut, quidquid hi sibi ipsis consuluissent, idem de omnibus statuerent. Qui, de salute cum Antonio Cæsareque pacti, Antonio, Thasum appulso, tradiderunt quidquid ibi pecuniarum, armorum, commeatuumve, et aliorum apparatuum, magna copia reliquum erat.

CXXXVII. Atque ita Cæsari Antonioque periculosa audacia duobus terrestribus præliis absolutam victoriam peperit, qualis ad eum diem nulla fuit. Nunquam enim antea tanti aut tales exercitus Romani conflixerunt inter se : non ex consuetis delectibus conscripti, sed virtute lectissimi : nec tirones, sed exercitati veterani : iique sibi ipsis mutuo, non externis aut barbaris gentibus, signa inferentes. Jam unius quoque linguæ quum essent, et ejusdem militaris disciplinæ, peritia pares et robore, ob hoc ipsum quoque non facile alteri ab alteris fuerant superabiles. Neque vero ullo unquam in bello tanta ferocia tantaque audacia pugnatum est, quanta in hoc cives cum civibus, familiares cum familiaribus, commilitones cum veteribus commilitonibus pugnarunt : cujus rei argumentum est, quod, compensato utroque prælio, non minor cæsorum numerus apud victores repertus fuisse perhibeatur.

CXXXVIII. Atque ita Antonii Cæsarisque milites prædictionis imperatorum veritatem eventu comprobarunt : uno unius diei labore, extremum famis et internecionis periculum, cum opulenta abundantia et tuta salute et gloriosa victoria, commutantes. Sed evenit utique etiam, quod prodeuntibus in aciem Romanis præsagierat animus : decretum est enim ea maxime pugna de universo statu Romanæ civitatis : nec rediit posthac pristina respublica; nec fuit opus amplius similibus inter cives contentionibus; absque una dissensione Cæsaris et Antonii, quæ haud multo post incidit, ac fuit inter Romanos ultima. Nam quæ usque ad illam, inde a Bruti obitu, vel a Pompeio gesta sunt, vel a Bruti Cassiique amicis, qui cum non spernendis tantorum apparatuum reliquiis evaserant; ea quidem neque ipsorum ausuum magnitudine cum his sunt conferenda, neque similibus virorum illustrium aut civitatum aut exercituum erga imperatores studiis nobilitata sunt. Neque enim ab illorum partibus jam senatus amplius, aut ex eminentioribus civibus quisquam, stetit; neque omnino tanta de illis opinio, quanta de Cassio Brutoque, animis omnium insederat.

ΑΠΠΙΑΝΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΩΝ

ΕΜΦΥΛΙΩΝ

ΒΙΒΛΟΣ Ε'.

Μετὰ δὲ τὸν Κασσίου καὶ Βρούτου θάνατον, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ᾔει, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐς τὴν Ἀσίαν· ἔνθα αὐτῷ συμβάλλει Κλεοπάτρα, βασιλὶς Αἰγύπτου, καὶ εὐθὺς ὀφθεῖσα ἐκράτει. Ὁ δὲ ἔρως ὅδε αὐτοῖς τε ἐκείνοις ἐς ἔσχατον ἔληξε κακοῦ, καὶ ὅλῃ Αἰγύπτῳ ἐπ' ἐκείνοις. Ὅθεν ἄν τι καὶ Αἰγύπτιον εἴη τῆσδε τῆς βίβλου μέρος, ὀλίγον τε, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπιγραφῆς πω, διὸ δὴ καὶ τοῖς ἐμφυλίοις πολὺ πλείοσιν οὖσιν ἐπίμικτον. Ἐγίγνετο γὰρ δὴ καὶ μετὰ Κάσσιόν τε καὶ Βροῦτον ἕτερα ἐμφύλια ὅμοια, στρατηγοῦ μὲν οὐδενὸς ὄντος ἐπὶ πᾶσιν, ὥσπερ ἐκείνοις, κατὰ μέρος δὲ ἑτέρων· μέχρι Πομπήϊός τε Σέξστος, ὁ νεώτερος παῖς Πομπηΐου Μάγνου, λοιπὸς ὢν ἐπὶ τῆσδε τῆς στάσεως, τοῖς ἀμφὶ τὸν Βροῦτον ἐπανῃρέθη, καὶ Λέπιδος ἐξέπεσε τοῦ μέρους τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ πᾶσα περιῆλθεν ἐς δύο μόνον, Ἀντώνιόν τε καὶ Καίσαρα. Ἐγίγνετο δὲ αὐτῶν ἕκαστα οὕτως.

II. Κάσσιος, ὁ Παρμήσιος ἐπίκλην, ὑπελέλειπτο μὲν ὑπὸ Κασσίου καὶ Βρούτου περὶ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ νεῶν καὶ στρατοῦ, χρήματα ἐκλέγειν. Κασσίου δὲ ἀποθανόντος, οὐδὲν ἐλπίζων ὅμοιον ἐν Βρούτῳ, Ῥοδίων ἐπελέξατο νῆας τριάκοντα, ὅσας ἐνόμιζε πληρώσειν, καὶ τὰς λοιπὰς διέπρησε χωρὶς τῆς ἱερᾶς, ἵνα μὴ δύναιντο νεωτερίσαι. Καὶ ὁ μὲν τάδε πράξας, ἀνήγετο ταῖς τε ἰδίαις καὶ ταῖς τριάκοντα. Κλώδιος δὲ, ἐκ Βρούτου πεμφθεὶς ἐς Ῥόδον ἐπὶ νεῶν τρισκαίδεκα, τοὺς Ῥοδίους νεωτερίζοντας εὑρὼν (ἐτεθνήκει γὰρ ἤδη καὶ ὁ Βροῦτος), ἐξήγαγε τὴν φρουρὰν, οὖσαν ὁπλιτῶν τρισχιλίων, καὶ ἐς τὸν Παρμήσιον ἐχώρει. Ἀφίκετο δὲ αὐτοῖς καὶ Τουρούλιος, ἑτέρας ναῦς ἔχων πολλὰς καὶ χρήματα, ὅσα προεξείλεκτο ἀπὸ τῆς Ῥόδου. Ἐς δὴ τὸ ναυτικὸν τοῦτο, ὡς ἐς ἤδη τινὰ ἰσχὺν, συνέθεον ὅσοι ἦσαν κατὰ μέρη τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, καὶ αὐτὸ ὁπλίταις τε ἐξ ὧν ἐδύναντο ἀνεπλήρουν, καὶ ἐρέταις ἐκ θεραπόντων ἢ δεσμωτῶν, ἐπιπλέοντες δὲ ταῖς νήσοις, καὶ ἀπὸ τῶν νησιωτῶν. Ἦλθον δ' ἐς αὐτοὺς καὶ Κικέρων ὁ Κικέρωνος, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐκ τῆς Θάσου διεπεφεύγεσαν. Καὶ ταχὺ πλῆθος ἦν, καὶ σύνταξις ἀξιόχρεως ἡγεμόνων τε καὶ στρατοῦ καὶ νεῶν. Προσλαβόντες δὲ καὶ Λέπιδον μεθ' ἑτέρας δυνάμεως, ᾗ Βρούτῳ καθίστατο Κρήτην, πρὸς Μοῦρκον καὶ Δομίτιον Ἀηνόβαρβον, ἐπὶ μεγάλης δυνάμεως ὄντας, ἐς τὸν Ἰόνιον

APPIANI

ALEXANDRINI

ROMANARUM HISTORIARUM

DE BELLIS CIVILIBUS

LIBER QUINTUS.

Post Cassii Brutique obitum, Cæsar Italiam petiit, Antonius Asiam : ubi Cleopatra, Ægypti regina, cum eo congressa, primo statim aspectu vicit. Qui amor et ipsis perniciem, et post eos Ægypto universæ mala plurima attulit. Ita fit, ut de rebus Ægypti quoque agat pars nonnulla hujus libri; exigua illa quidem, et quæ nondum mereatur peculiari titulo inscribi; quare etiam rebus ad Civilia Bella pertinentibus, quæ multo uberiores sunt, a nobis inserta est. Nam et post Cassium Brutumque similia alia bella exstiterunt civilia : quibus quidem nemo, quemadmodum superioribus, summæ rerum omnium præerat, sed alii alibi seorsim bellum faciebant : donec tandem, Sex. Pompeio Magni filio minore, reliquo ejus factionis, pariter atque antea Cassius Brutusque sublato, et Lepido dignitate privato, summa totius Romani imperii in duorum tantum potestatem, Antonii et Cæsaris, redacta est. Quæ nunc singula exponemus.

II. Cassius, cognomine Parmensis, a Bruto Cassioque relictus erat in Asia cum classe et exercitu, ut pecunias exigeret. Is post Cassii mortem, de Bruto meliora sperans, e Rhodiorum navibus triginta selegit, quot se sociis navalibus implere posse putavit : reliquas, ne civitas res novas moliri posset, omnes, excepta sacra navi, incendit : quo facto, cum navibus suis Rhodiisque solvit. Clodius autem, a Bruto Rhodum cum tredecim navibus missus, postquam res novas molientes Rhodios invenit (jam enim et Brutus obierat), deduxit inde præsidium trium millium legionariorum, et cum Parmensi se conjunxit. Ad eosdem et Turulius venit, cum aliis multis navibus et pecuniis, quas a Rhodiis olim exegerat. Tum ad hanc classem, ut in qua jam esset aliquid roboris, confluebant quotquot pro variis officiis erant distributi per Asiam : et naves, quantum poterant, legionariis complebant, et remigibus e nexis et mancipiis et ex insulanis, ad quos appellebant. Accessit his quoque Cicero, Ciceronis filius, et quotquot nobilium e Thaso diffugerant. Itaque brevi frequens conventus fiebat, et classis exercitusque non contemnendus cum suis ducibus. Assumto deinde Lepido etiam cum alia manu, cum qua ille Cretam in Bruti redegerat potestatem, ad Murcum et Ahenobarbum, validis copiis præfectos, navigarunt in mare

διέπλεον. Καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἅμα τῷ Μούρκῳ διέπλευσαν ἐς Σικελίαν, καὶ τὴν ἰσχὺν Πομπηΐῳ Σέξστῳ συνῆψαν· οἱ δὲ κατέμειναν παρὰ Ἀηνοβάρβῳ, καὶ τὴν αἵρεσιν ἐφ' ἑαυτῶν καθίσταντο. Τοιάδε μὲν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς παρασκευῆς Κασσίου τε καὶ Βρούτου πρῶτα συνίστατο.

III. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ περὶ Φιλίππους ἔθυόν τε λαμπρῶς, καὶ τὸν στρατὸν ἐπῄνουν. Καὶ ἐς τὴν δόσιν τῶν ἐπινικίων ὁ μὲν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐχώρει, τήν τε γῆν αὐτοῖς διανεμήσων, καὶ ἐς τὰς ἀποικίας καταλέξων· ὧδε γὰρ αὐτὸς εἵλετο, διὰ τὴν ἀῤῥωστίαν· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐς τὰ πέραν ἔθνη, συλλέξων τὰ χρήματα, ὅσα αὐτοῖς ὑπέσχηντο. Διενείμαντο δὲ αὖθις, ὅσα καὶ πρότερον, ἔθνη, καὶ ἐπελάμβανον τὰ Λεπίδου· τήν τε γὰρ Κελτικὴν τὴν ἐντὸς Ἄλπεων ἐδόκει (Καίσαρος ἀξιοῦντος) αὐτόνομον ἀφιέναι, γνώμῃ τοῦ προτέρου Καίσαρος· ὅ τε Λέπιδος διεβάλλετο τὰ παρὰ Πομπηΐῳ προδιδόναι. Καὶ ὥριστο, εἰ Καίσαρι ψευδὴς ἡ διαβολὴ φανείη, ἕτερα ἀντιδοῦναι τῷ Λεπίδῳ. Ἀφίεσαν δὲ τῆς στρατείας τοὺς ἐντελῆ χρόνον ἐστρατευμένους, χωρὶς ὀκτακισχιλίων· οὓς δεηθέντας ἔτι στρατεύεσθαι σφίσιν, ἀποδεξάμενοι, διείλοντο, καὶ συνελόχισαν ἐς στρατηγίδας τάξεις. Ὁ δὲ λοιπὸς αὐτοῖς στρατὸς ἐγένετο (σὺν τοῖς μεταθεμένοις ἀπὸ Βρούτου) τέλη πεζῶν ἕνδεκα, καὶ ἱππεῖς μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι. Καὶ ἔσχεν αὐτῶν ὁ μὲν Ἀντώνιος, διὰ τὴν ἀποδημίαν, ἓξ τέλη, καὶ ἱππέας μυρίους· ὁ δὲ Καῖσαρ, ἱππέας τετρακισχιλίους καὶ τέλη πέντε· καὶ τῶνδε δὲ αὐτῶν Ἀντωνίῳ δύο ἔδωκεν, ἀντιληψόμενος ἐκ τῶν ὑπὸ Καληνῷ τοῦ Ἀντωνίου κατὰ τὴν Ἰταλίαν ὑπολελειμμένων. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον ᾔει.

IV. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ἐν Ἐφέσῳ γενόμενος, τῇ θεῷ μεγαλοπρεπῶς ἔθυε, καὶ τοὺς καταφυγόντας ἐκ τῆς Βρούτου καὶ Κασσίου συμφορᾶς ἐς τὸ ἱερὸν ἱκέτας ἀπέλυε, χωρὶς Πετρωνίου, συνεγνωκότος ἐπὶ τῷ φόνῳ Καίσαρος, καὶ Κοΐντου, προδόντος ἐν Λαοδικείᾳ Κασσίῳ Δολοβέλλαν. Τοὺς δὲ Ἕλληνας, καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη τὴν ἀμφὶ τὸ Πέργαμον Ἀσίαν νέμονται, κατά τε πρεσβείας παρόντας ἐπὶ συνθέσει, καὶ μετακεκλημένους, συναγαγὼν, ἔλεξεν ὧδε· « Ὑμᾶς ἡμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, Ἄτταλος ὁ βασιλεὺς ὑμῶν ἐν διαθήκαις ἀπέλιπε· καὶ εὐθὺς ἀμείνονες ὑμῖν ἦμεν Ἀττάλου· οὓς γὰρ ἐτελεῖτε φόρους Ἀττάλῳ, μεθήκαμεν ὑμῖν· μέχρι, δημοκόπων ἀνδρῶν καὶ παρ' ἡμῖν γενομένων, ἐδέησε φόρων. Ἐπεὶ δὲ ἐδέησεν, οὐ πρὸς τὰ τιμήματα ὑμῖν ἐπεθήκαμεν, ὡς ἂν ἡμεῖς ἀκίνδυνον φόρον ἐκλέγοιμεν· ἀλλὰ μέρη φέρειν τῶν ἑκάστοτε καρπῶν ἐπετάξαμεν, ἵνα καὶ τῶν ἐναντίων κοινωνῶμεν ὑμῖν. Τῶν δὲ ταῦτα παρὰ τῆς βουλῆς μισθουμένων ἐνυβριζόντων ὑμῖν, καὶ πολὺ πλείονα αἰτούντων, Γάϊος Καῖσαρ τῶν μὲν χρημάτων τὰ τρίτα ὑμῖν ἀνῆκεν ὧν ἐκείνοις ἐφέρετε, τὰς δ' ὕβρεις ἔπαυσεν. Ὑμῖν γὰρ τοὺς φόρους ἐπέτρεψεν ἀγείρειν παρὰ τῶν γεωργούντων. Καὶ τόνδε τοιόνδε ὄντα οἱ χρηστοὶ τῶν ἡμετέρων πολιτῶν τύραννον ἐκάλουν· καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς

Ionium : ubi divisi, pars cum Murco petiit Siciliam, et vires Sex. Pompeio addidit; pars cum Ahenobarbo mansit, et propriam factionem constituit. Atque ita e reliquiis apparatuum Bruti Cassiique mox hæ rursus copiæ coiverunt.

III. Cæsar et Antonius, post Philippensem victoriam, sacris magnifice factis, milites pro concione collaudarunt. Tum ad persolvenda victoriæ præmia Cæsar in Italiam profectus est, ut agros militibus divideret, et in colonias eos describeret : has enim partes ipse sibi elegerat, propter minus firmam valetudinem. Antonius vero transmarinas provincias petiit, collecturus pecunias quas militibus erant polliciti. Rursus autem, sicuti prius, diviserunt inter se provincias, assumtis simul illis quæ Lepidi fuerant. Nam et citeriorem Galliam, postulante Cæsare, ex sententia superioris Cæsaris, sui juris facere constituerant : et Lepidus incusabatur, quod Pompeio proderet res sociorum. Decreveruntque, ut Cæsar, si falsa deprehenderetur ista accusatio, provincias alias Lepido traderet loco ademtarum. Jamque emeritos dimiserunt, præter octo millia; quos, rogantes ut amplius ipsis militare liceret, diviserunt inter se, et cohortes prætorias ex eis centuriaverunt. Itaque reliquas habebant Antonius atque Cæsar, una cum eis qui a Bruto transierant, peditum legiones undecim, equitum quatuordecim millia : ex quibus Antonius, propter expeditionem peregre suscipiendam, sex legiones sibi sumsit, et equitum decem millia : Cæsar quatuor millia equitum, cum quinque legionibus; de quibus ipsis duas etiam Antonio concessit, recepturus earum loco alias ex his, quas in Italia sub Caleni ductu Antonius reliquerat. His rebus ita constitutis, Cæsar versus Adriaticum iter ingressus est.

IV. Antonius vero, postquam Ephesum pervenit, divæ loci ejus præsidi fecit sacra magnifice, et Cassianos, qui in templum supplices confugerant, absolvit; excepto Petronio, qui conspirationis in Cæsarem conscius fuerat, et Quinto, qui Laodiceæ Dolabellam Cassio prodiderat. Græcos inde, cæterosque populos Pergamenam Asiam incolentes, qui per legationes partim ultro, pacis petendæ causæ, Ephesum convenerant, partim adesse jussi erant, convocata concione, his verbis Antonius allocutus est : « Vos nobis, viri Græci, Attalus rex vester testamento reliquit : et mox meliores commodioresque nos experti estis, quam Attalum. Tributa enim, quæ illi pendebatis, vobis remisimus; donec, exortis et apud nos populi turbatoribus, tributis opus habuimus. Tum vero non pro censu tributa vobis imposuimus, qui nobis futurus fuisset reditus certus ac nulli periculo subjectus; sed quotannis certam portionem fructuum cujusque anni imperavimus, ut ex adversis etiam tempestatibus commune vobiscum detrimentum sentiremus. Quumque publicani, qui vectigalia a senatu conduxerant, per injuriam plura multo a vobis extorquerent, C. Cæsar tertias vectigalium, quæ illis pendebatis, vobis remisit, cavitque ne in posterum injuriæ vobis fierent : concessit enim vobis, ut ipsi vectigalia ab agrorum cultoribus colligeretis. Et hunc talem virum boni illi cives nostri Tyrannum appellarunt :

συνετελεῖτε χρήματα πολλὰ, σφαγεῦσί τε οὖσιν ὑμετέρου εὐεργέτου, καὶ καθ' ἡμῶν τῶν τιμωρούντων ἐκείνῳ.

V. Τῆς δὲ δικαίας τύχης, οὐχ ὡς ἐβούλεσθε, ἀλλ' ὡς ἦν ἄξιον, κρινάσης τὸν πόλεμον· εἰ μὲν ὡς συναγωνισταῖς τῶν πολεμίων ἔδει χρῆσθαι, κολάσεως ὑμῖν ἔδει· ἐπεὶ δὲ ἑκόντες πιστεύομεν ὑμᾶς κατὰ ἀνάγκην τάδε πεποιηκέναι, τῶν μὲν μειζόνων ἀφίεμεν· χρημάτων δὲ ἡμῖν δεῖ, καὶ γῆς, καὶ πόλεων, ἐς τὰ νικητήρια τοῦ στρατοῦ. Τέλη δέ ἐστιν ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ὁπλιτῶν, ἃ μετὰ τῶν συντασσομένων εἰσὶ μυριάδες ἀνδρῶν ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα· καὶ τούτων ἄνευθεν, οἱ ἱππεῖς, καὶ ἕτερος ὅμιλος ἑτέρου στρατοῦ. Ἐκ μὲν δὴ τοῦ πλήθους τῶν ἀνδρῶν τὸ πλῆθος τῆς χρείας συνορᾷν δύνασθε. Τὴν δὲ γῆν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῖς διαδώσων ὁ Καῖσαρ ἄπεισιν ἐς τὴν Ἰταλίαν· εἰ χρὴ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον εἰπεῖν, ἀναστήσων τὴν Ἰταλίαν. Ὑμᾶς δ' ἵνα μὴ γῆς καὶ πόλεων καὶ οἰκιῶν καὶ ἱερῶν καὶ τάφων ἀνίστησθε, ἐς τὰ χρήματα ἐλογισάμεθα· οὐδὲ ἐς ἅπαντα (οὐδὲ γὰρ ἂν δύναισθε), ἀλλὰ μέρος αὐτῶν καὶ βραχύτατον, ὃ καὶ πυθομένους ὑμᾶς ἀγαπήσειν οἴομαι. Ἃ γὰρ ἔδοτε τοῖς ἡμετέροις ἐχθροῖς ἐν ἔτεσι δύο (ἔδοτε δὲ φόρους ὡς δέκα ἐτῶν), ταῦτα λαβεῖν ἀρκέσει μόνα, ἀλλ' ἐνὶ ἔτει· ἐπείγουσι γὰρ αἱ χρεῖαι. Συνεῖσι δὲ τῆς χάριτος ὑμῖν τοσοῦτον ἂν ἐπείποιμι, ὅτι μηδενὸς ἁμαρτήματος ἴσον ἐπιτίμιον ὁρίζεται. »

VI. Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν, ἐς ὀκτὼ καὶ εἴκοσι τέλη πεζῶν τὴν χάριν περιφέρων· ὅτι οἶμαι τρία καὶ τεσσαράκοντα ἦν αὐτοῖς, ὅτε ἐν Μουτίνῃ συνηλλάσσοντο ἀλλήλοις, καὶ τάδε ὑπισχνοῦντο, ὁ δὲ πόλεμος αὐτὰ ἐς τοσοῦτον ὑπενηνόχει. Οἱ δὲ Ἕλληνες, ἔτι λέγοντος αὐτοῦ ταῦτα, ἐῤῥίπτουν ἑαυτοὺς ἐς τὸ ἔδαφος· Ἀνάγκην καὶ βίαν ἐς αὐτοὺς ἐκ Βρούτου καὶ Κασσίου γενομένας, ἐπιλέγοντες, οὐκ ἐπιτιμίων ἀξίας εἶναι, ἀλλ' ἐλέου· δόντες δ' ἂν τοῖς εὐεργέταις ἑκόντες, ἀπορεῖν διὰ τοὺς πολεμίους, οἷς οὐ τὰ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ σκεύη καὶ τοὺς κόσμους ἐσενεγκεῖν ἀντὶ τῶν χρημάτων· τοὺς δὲ αὐτὰ παρὰ σφίσιν ἐς νόμισμα χαλκεῦσαι. Καὶ τέλος, παρακαλοῦντες, ἔτυχον, ἐννέα ἐτῶν φόρους ἐσενεγκεῖν ἔτεσι δύο. Βασιλεῦσι δὲ καὶ δυνάσταις καὶ πόλεσιν ἐλευθέραις ἄλλα ἐς τὴν ἑκάστων δύναμιν ἐπετάχθη.

VII. Περιιόντι δ' αὐτῷ τὰ ἔθνη, Λεύκιός τε ὁ Κασσίου ἀδελφὸς, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν δεδιότων, ἐπεὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συγγνώμης ἐπύθοντο, ἱκέται προσῄεσαν. Καὶ ἀπέλυε πάντας, πλὴν τοὺς συνεγνωκότας ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Καίσαρος· τούτοις γὰρ δὴ μόνοις ἀδιάλλακτος ἦν. Παρηγόρει δὲ καὶ τῶν πόλεων τὰς μάλιστα δεινὰ παθούσας· Λυκίους μὲν ἀτελεῖς φόρων ἀφιεὶς, καὶ Ξάνθον οἰκίζειν παραινῶν· Ῥοδίοις δὲ διδοὺς Ἄνδρον τε καὶ Τῆνον καὶ Νάξον καὶ Μύνδον, ἃς οὐ πολὺ ὕστερον ἀφῃρέθησαν ὡς σκληρότερον ἄρχοντες. Λαοδικέας δὲ καὶ Ταρσέας ἐλευθέρους ἠφίει καὶ ἀτελεῖς φόρων· καὶ Ταρσέων τοὺς πεπραμένους ἀπέλυε τῆς δουλείας διατάγματι. Ἀθηναίοις δ', ἐς αὐτὸν ἐλθοῦσι, μετὰ Τῆνον Αἴγιναν

et vos his multas contulistis pecunias, interfectoribus viri optime de vobis meriti, idque contra nos qui ejus necem ulciscimur.

V. « Nunc vero quia fortuna, justiori causæ favens, non ut voluistis, sed ut æquum erat, decrevit; si vobiscum, ut partes hostium tuentibus, vellemus agere, puniendi veniebatis : quoniam autem libenter credimus, hæc coactos vos fecisse, graviores vobis pœnas remittimus. Sed pecuniis nobis opus est, et agris, oppidisque, ut victori exercitui persolvantur præmia. Sunt autem legiones XXVIII; quæ cum suis appendicibus conficiunt amplius CLXX virorum millia; prætereaque equites, et alia multitudo alterius exercitus. Ex hac igitur multitudine virorum, quantis impensis nobis opus sit, potestis conjicere. Jam agros quidem et oppida divisurus eis Cæsar abit in Italiam, commigrare jussurus (si dicendum quod res est) Italiam. Vobis vero, ne ab agris et ab urbibus vestris, ab aris focisque, a monumentis denique majorum, migrare cogamini, pecunias tantum irrogamus conferendas; neque tamen omnes, nec enim id ferre possetis, sed partem modicam, quam ubi audieritis, contenti opinor abibitis. Nam quantum inimicis nostris dedistis biennio (dedistis autem decem fere annorum vectigalia) tantumdem nobis sufficiet; nisi quod intra annum accipere volumus, quandoquidem sic postulat necessitas. Intelligentibus vero vobis, quam clementer vobiscum agamus, nullum amplius verbum adjiciam, nisi, hanc mulctam partem nullam vestri æquiparare meriti. »

VI. Hæc Antonii fuit oratio. In qua quod ad XXVIII solum legiones referat donativum, quum XLIII fuerint, quibus, facta ad Mutinam reconciliatione, paria fuerant promissa; id eo factum puto, quod in tantum tunc bello accisus fuerit legionum numerus. Nondum extrema verba finierat Antonius, quum Græci, humum sese prosternentes violentiam, aiebant, « a Bruto Cassioque sibi factam, necessitatemque ab his sibi impositam, non tam pœna dignam esse, quam misericordia : daturos vero libenter bene meritis, exhaustos esse ab hostibus, quibus non pecunias modo, sed his deficientibus vasa quoque et ornamenta omnia contulissent, e quibus illi sub ipsorum oculis monetam signaverint. » Ad extremum precibus impetrarunt, ut novem annorum tributum penderent intra biennium. Regibus vero, et dynastis, civitatibusque liberis, alia pro cujusque facultatibus imperata sunt.

VII. Hinc Antonium, provincias obeuntem, Lucius Cassius, Caii frater, et alii, quotquot sibi timentes de exemplo clementiæ ad Ephesum edito audierant, accesserunt supplices. Quos omnes incolumes dimisit, præter conspirationis conscios : his enim solis manebat implacabilis. Tum vero civitates, quæ graviores perpessæ erant calamitates, consolatus est : Lyciis immunitatem concessit, Xanthiosque hortatus est ut urbem suam instaurarent; Rhodiis Andrum, Tenum, Naxum, Myndumque, donavit; quæ non multo post eis rursus ademtæ sunt, ut durius imperantibus : Laodicensibus atque Tarsensibus libertatem cum immunitate concessit; et quotquot Tarsenses cives bello capti venierant, uno edicto liberavit. Atheniensibus autem, ipsum conve-

ἔδωκε, καὶ Ἴκον καὶ Κέω καὶ Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον. Ἐπιπαριὼν δὲ Φρυγίαν τε καὶ Μυσίαν καὶ Γαλάτας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ, Καππαδοκίαν τε καὶ Κιλικίαν, καὶ Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ Παλαιστίνην, καὶ τὴν Ἰτουραίων, καὶ ὅσα ἄλλα γένη Σύρων, ἅπασιν ἐσφορὰς ἐπέβαλλε βαρείας· καὶ διῄτα πόλεσι καὶ βασιλεῦσιν, ἐν μὲν Καππαδοκίᾳ Ἀριαράθῃ τε καὶ Σισίννῃ, ὧν τῷ Σισίννῃ συνέπραξεν ἐς τὴν βασιλείαν, καλῆς οἱ φανείσης τῆς μητρὸς τοῦ Σισίννου Γλαφύρας· ἐν δὲ Συρίᾳ τοὺς κατὰ πόλεις ἐξῄρει τυράννους.

VIII. Καὶ ἐν Κιλικίᾳ πρὸς αὐτὸν ἐλθούσης Κλεοπάτρας, ἐμέμψατο μὲν ὡς οὐ μετασχούσης τῶν ἐπὶ Καίσαρι πόνων. Τῆς δὲ οὐκ ἀπολογουμένης μᾶλλον, ἢ καταλογιζομένης αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὰ παρά οἱ τέσσαρα τέλη πρὸς Δολοβέλλαν αὐτίκα πέμψειε· καὶ στόλον ἄλλον ἕτοιμον ἔχουσα κωλυθείη ὑπό τε ἀνέμου καὶ αὐτοῦ Δολοβέλλα, ταχυτέρας ἥσσης τυχόντος· Κασσίῳ τε δὶς ἀπειλοῦντι μὴ συμμαχήσειε· καὶ σφίσιν ἐκείνοις πολεμοῦσιν ἐς τὸν Ἰόνιον αὐτὴ τὸν στόλον ἔχουσα πλεύσειε μετὰ παρασκευῆς βαρυτάτης, οὔτε δείσασα Κάσσιον, οὔτε φυλαξαμένη Μοῦρκον ναυλοχοῦντα, μέχρι χειμὼν τά τε ἄλλα διελυμήνατο, καὶ αὐτὴν ἐς νόσον ἐνέβαλεν· ἧς δὴ χάριν οὐδ' ὕστερον ἐπαναχθῆναι, νενικηκότων ἤδη· ὁ Ἀντώνιος ἐπὶ τῇ ὄψει τὴν σύνεσιν καταπλαγείς, εὐθὺς αὐτῆς μειρακιωδῶς ἑαλώκει, καίπερ ἔτη τεσσαράκοντα γεγονώς· λεγόμενος μὲν ὑγρότατος ἐς ταῦτα ἀεὶ φῦναι, λεγόμενος δ' ἐς ταύτην καὶ πάλαι παῖδα ἔτι οὖσαν ἐρέθισμά τι τῆς ὄψεως λαβεῖν, ὅτε ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Γαβινίῳ στρατεύοντι νέος ἱππαρχῶν εἵπετο.

IX. Εὐθὺς οὖν Ἀντωνίῳ μὲν ἡ περὶ ἅπαντα τέως ἐπιμέλεια ἀθρόα ἠμβλύνετο· Κλεοπάτρα δ' ὅ τι προστάξειεν ἐγίγνετο, οὐ διακριδὸν ἔτι περὶ τῶν ὁσίων ἢ δικαίων. Ἐπεὶ καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἀρσινόην, ἱκέτιν οὖσαν ἐν Μιλήτῳ τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος, πέμψας ὁ Ἀντώνιος ἀνεῖλε· καὶ Σεραπίωνα, τὸν ἐν Κύπρῳ στρατηγὸν αὐτῆς, συμμαχήσαντα Κασσίῳ, Τυρίων ὄντα ἱκέτην, ἐκέλευσε τοὺς Τυρίους ἐκδοῦναι τῇ Κλεοπάτρᾳ· ἐκδοῦναι δὲ καὶ Ἀραδίους ἕτερον ἱκέτην, ὅντινα, Πτολεμαίου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Κλεοπάτρας ἀφανοῦς ἐν τῇ πρὸς Καίσαρα κατὰ τὸν Νεῖλον ναυμαχίᾳ γενομένου, οἱ Ἀράδιοι εἶχον, λέγοντα Πτολεμαῖον εἶναι. Καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερέα, ὃν Μεγάβυζον ἡγοῦνται, ὑποδεξάμενόν ποτε τὴν Ἀρσινόην ὡς βασιλίδα, ἀχθῆναι μὲν ἐκέλευσεν· Ἐφεσίων δ' αὐτὴν Κλεοπάτραν ἱκετευσάντων, μεθῆκεν. Οὕτω μὲν ὁ Ἀντώνιος ἐνήλλακτο ταχέως· καὶ τὸ πάθος αὐτῷ τοῦτο ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν ἔπειτα κακῶν ἐγένετο. Ἀποπλευσάσης δὲ τῆς Κλεοπάτρας ἐς τὰ οἰκεῖα, ὁ Ἀντώνιος ἔπεμπε τοὺς ἱππέας, Πάλμυρα πόλιν, οὐ μακρὰν οὖσαν ἀπὸ Εὐφράτου, διαρπάσαι· μικρὰ μὲν ἐπικαλῶν αὐτοῖς, ὅτι, Ῥωμαίων καὶ Παρθυαίων ὄντες ἐφόριοι, ἐς ἑκατέρους ἐπιδεξίως εἶχον (ἔμποροι γὰρ ὄντες, κομίζουσι μὲν ἐκ Περσῶν τὰ Ἰνδικὰ ἢ Ἀράβια, διατίθενται δ' ἐν τῇ Ῥωμαίων)· ἔργῳ δ' ἐπινοῶν τοὺς ἱππέας περιουσιάσαι. Παλμυρηνῶν δὲ

nientibus, pro Teno Æginam dedit, insuperque Icon, Ceam, Sciathum, Peparethum. Transiens deinde per Phrygiam, Mysiam, Gallogræciam, Cappadociam, Ciliciam, Cœlesyriam, Palæstinam, Ituræam, cæterasque Syrorum provincias, gravissima omnibus tributa imposuit. Disceptationes quoque civitatum ac regum ex arbitrio suo composuit : et in his Sisinnæ contentionem cum Ariarathe de Cappadociæ regno, quod Sisinnæ confirmavit Antonius, in Glaphyræ matris gratiam, cujus formam erat miratus. In Syria vero tyrannos oppidatim sustulit.

VIII. In Cilicia Cleopatram, ad se venientem, incusavit quidem, quod non fuisset proximo bello laborum particeps, ulciscendi Cæsaris causa susceptorum. Sed postquam illa non tam se excusavit, quam, quæ a se facta essent, ultro illis imputavit : « quatuor legiones, quæ apud se fuissent, sine mora ad Dolabellam missas; tum aliam classem paratam se habuisse, quæ tempestatibus esset retenta, et calamitate Dolabellæ, citius opinione victi; Cassio vero, bis minaciter postulanti, non tulisse suppetias; denique medio bello ipsam cum classe instructissima, contemto periculo quod a Cassio et a Murci stationibus imminebat, versus mare Ionium vela dedisse, donec et classis tempestatibus afflicta et ipsa morbo fuisset correpta, cujus morbi causa nec postea se reversam in mare, parta præsertim jam ab illis victoria : » tum vero Antonius, præter formæ speciem, ingenii etiam lumen Cleopatræ admiratus, juvenili statim amore mulieris exarsit, annum licet agens quadragesimum. Sed quum ingenio semper ad hæc flexili perhibeatur fuisse; tum in hanc jam olim, puellam etiam tum, petulantius conjecisse oculos fertur, quum Gabinium ducem juvenis secutus esset Alexandriam præfectus equitum.

IX. Mox igitur remissa pristina in omnibus rebus Antonii industria, ex voluntate Cleopatræ omnia agebantur, nullo jam respectu humani juris aut divini. Nam et sororem Cleopatræ Arsinoen, Mileti in Dianæ Leucophrynes æde supplicem, immissis percussoribus Antonius sustulit : et Serapionem præfectum Cypri, quia auxilia Cassio miserat, Tyri supplicem, Tyrios jussit Cleopatræ dedere : similiter et Aradios alium quemdam supplicem dedere jussit, qui, quum Ptolemæus Cleopatræ frater, navali prælio in Nilo victus a Cæsare, nusquam comparuisset amplius, se Aradiis venditarat pro Ptolemæo : quin et sacerdotem Ephesiæ Dianæ, quem Megabyzum appellant, quoniam Arsinoen tanquam reginam exceperat hospitio, duci jussit; sed, Ephesiis ipsi Cleopatræ pro eo supplicantibus, dimisit hominem. Tam cito mutatus est Antonius : qui affectus initium ei et finis secutorum malorum fuit. Reversa autem domum Cleopatra, Antonius equites Palmyram misit, urbem non longe ab Euphrate sitam, ut eam diriperent, levi crimine in speciem objecto, quod, quum essent in Romanorum et Parthorum confiniis, callido consilio cum utrisque facerent; quippe qui, negotiationibus dediti, e Perside Indicas Arabicasque merces ad Romanos deportatas divendunt : re autem vera id Antonius fecit, ut hoc modo ditaret equites. Id quia

προμαθόντων, καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ μετενεγκάντων τε, καὶ ἐπὶ τῆς ὄχθης, εἴ τις ἐπιχειροίη, σκευασαμένων τόξοις, πρὸς ἃ πεφύκασιν ἐξαιρέτως· οἱ ἱππεῖς, τὴν πόλιν κενὴν καταλαβόντες, ὑπέστρεψαν, οὔτε ἐς χεῖρας ἐλθόντες, οὐδέ τι λαβόντες.

X. Καὶ δοκεῖ τόδε τὸ ἔργον Ἀντωνίῳ τὸν μετ' οὐ πολὺ Παρθυϊκὸν πόλεμον ἐξάψαι, πολλῶν ἐκ Συρίας τυράννων ἐν αὐτοὺς συμφυγόντων. Ἡ γὰρ Συρία μέχρι μὲν ἐπ' Ἀντίοχον τὸν Εὐσεβῆ, καὶ τὸν τοῦ Εὐσεβοῦς υἱὸν Ἀντίοχον, ὑπὸ τοῖς ἐκ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος ἐβασιλεύετο, ὥς μοι περὶ Σύρων λέγοντι εἴρηται· Πομπηΐου δ' αὐτὴν Ῥωμαίοις προσλαβόντος, καὶ στρατηγὸν αὐτῇ Σκαῦρον ἀποδείξαντος, ἡ βουλὴ μετὰ Σκαῦρον ἔπεμψεν ἑτέρους, καὶ Γαβίνιον, τὸν Ἀλεξανδρεῦσι πολεμήσαντα· ἐπὶ δὲ Γαβινίῳ Κράσσον, τὸν ἐν Παρθυαίοις ἀποθανόντα, καὶ Βύβλον ἐπὶ τῷ Κράσσῳ. Παρὰ δὲ τὴν Γαΐου Καίσαρος ἄρα τελευτὴν καὶ στάσιν ἐπ' αὐτῇ, κατὰ πόλεις ὑπὸ τυράννων εἴχετο, συλλαμβανόντων τοῖς τυράννοις τῶν Παρθυαίων. Ἐσέβαλον γὰρ δὴ καὶ ἐς τὴν Συρίαν οἱ Παρθυαῖοι μετὰ τὴν Κράσσου συμφορὰν, καὶ συνέπραξαν τοῖς τυράννοις. Οὓς ὁ Ἀντώνιος ἐξελαύνων, ὑποφεύγοντας ἐς τὴν Παρθυηνὴν, καὶ τοῖς πλήθεσιν ἐπιβάλλων ἐσφορὰς βαρυτάτας, καὶ ἐς Παλμυρηνοὺς τάδε ἁμαρτὼν, οὐδ' ἐπέμεινε συστῆσαι τὴν χώραν θορυβουμένην· ἀλλὰ τὸν στρατὸν ἐς τὰ ἔθνη διελὼν χειμάσοντα, αὐτὸς ἐς Αἴγυπτον ᾔει πρὸς Κλεοπάτραν.

XI. Ἡ δὲ αὐτὸν ὑπεδέχετο λαμπρῶς· καὶ ὁ μὲν ἐχείμαζεν ἐνταῦθα, ἄνευ σημείων ἡγεμονίας, ἰδιώτου σχῆμα καὶ βίον ἔχων· εἴθ' ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ τε ἀρχῇ, καὶ βασιλευούσῃ πόλει, εἴτε τὴν χειμασίαν ὡς πανήγυριν ἄγων. Ἐπεὶ καὶ φροντίδας ἀπετέθειτο καὶ ἡγεμόνων θεραπείαν, καὶ στολὴν εἶχε τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ὃ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι Φαικάσιον. Ἔξοδοί τε ἦσαν αὐτῷ, ἐς ἱερὰ, ἢ γυμνάσια, ἢ φιλολόγων διατριβαὶ μόναι· καὶ δίαιτα μεθ' Ἑλλήνων ὑπὸ Κλεοπάτρᾳ, ᾗ δὴ καὶ μάλιστα τὴν ἐπιδημίαν ἀνετίθει. Καὶ τὰ μὲν περὶ Ἀντώνιον ἦν τοιάδε.

XII. Καίσαρι δὲ ἐς τὴν Ῥώμην ἐπανιόντι ἥ τε νόσος αὖθις ἤκμαζεν ἐν Βρεντεσίῳ μάλιστα ἐπικινδύνως, καὶ φήμη διήνεγκεν αὐτὸν καὶ τεθνάναι. Ῥαΐσας δ' ἐσῆλθεν ἐς τὴν πόλιν, καὶ τοῖς Ἀντωνίου τὰ γράμματα ἐδείκνυε τὰ Ἀντωνίου. Οἱ δὲ Καληνόν τε προσέτασσον ἀποδοῦναι τὰ δύο τέλη τῷ Καίσαρι, καὶ ἐς Λιβύην ἐπέστελλον Σεξτίῳ, Λιβύης καὶ αὐτὸν Καίσαρι ἀποστῆναι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἐποίουν. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐδὲν ἀνήκεστον ἁμαρτεῖν δόξαντι Λεπίδῳ Λιβύην ἀντὶ τῶν προτέρων ἐθνῶν ἐνήλλασσε· καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐπὶ ταῖς προγραφαῖς δεδημευμένων διεπίπρασκε. Καταλέγοντι δ' αὐτῷ τὸν στρατὸν ἐς τὰς ἀποικίας, καὶ τὴν γῆν ἐπινέμοντι, δυσεργὲς ἦν. Οἵ τε γὰρ στρατιῶται τὰς πόλεις ᾔτουν, αἳ αὐτοῖς ἀριστίνδην ἦσαν ἐπειλεγμέναι πρὸ τοῦ πολέμου· καὶ αἱ πόλεις ἠξίουν, τὴν Ἰταλίαν ἅπασαν

præsenserant Palmyreni, trans flumen sua transtulerunt, dispositis in ulteriori ripa ad arcendos, si qui trajicere conarentur, sagittariis, quo genere excellunt plurimum. Itaque equites, vacua inventa urbe, inanes, et ne manu quidem conserta cum hostibus, reversi sunt.

X. Videnturque res hæ Parthico bello ortum dedisse, quod paulo post conflatum est Antonio, quum multi ex Syria tyranni ad Parthos confugissent. Syria quippe, postquam usque ad Antiochum Pium, ejusque filium Antiochum (quemadmodum in rebus Syriacis diximus) sub regibus fuerat Seleuci Nicatoris posteris, redacta deinde a Pompeio in Romanam provinciam, Scaurum ab illo acceperat præsidem; cui senatus successores misit alios, et in his Gabinium, qui Alexandrinis bellum intulit. Gabinio successit Crassus, a Parthis post interemptus: et huic deinceps Bibulus. Post obitum autem C. Cæsaris, motis seditionibus, oppidatim tyranni exorti sunt, quos Parthi opibus suis juvarunt. Jam enim et in Syriam, oppresso Crasso, penetrarunt, a tyrannis illis invitati. Quibus tyrannis nunc expulsis, et ad Parthos fugere coactis, gravissimoque tributo populis Syriæ imperato, et Palmyrenis ea ratione, quam diximus, offensis, ne tantisper quidem substitit Antonius, donec compositæ essent turbæ illius provinciæ: sed diviso per hiberna exercitu, in Ægyptum ad Cleopatram profectus est.

XI. Ibi splendide exceptus, hiemem apud reginam transegit Antonius, depositis insignibus imperatoriis, habitu et more privati; sive quod in alieno imperio versaretur civitateque regia, sive ut in hibernis festos dies celebraret. Sepositis enim curis, et semotis ducum officiis, pro habitu patrio stolam sumsit Græcanicam quadratam, et calceamentum album Atticum, quo Atheniensium et Alexandrinorum sacerdotes utuntur, vocantque Phæcasium: et ad templa tantum, aut ad gymnasia progrediebatur, aut ad philosophorum consessus; cum Græcis consuetudinem habens, in obsequiis Cleopatræ; cui nimirum uni potissimum totam hanc peregrinationem consecratam voluerat. Hæc igitur tunc agebat Antonius.

XII. Interea Cæsar in itinere, quo Urbem repetebat, gravius laborabat ex adversa valetudine, periculosissime vero Brundusii; ita ut rumoribus jactaretur etiam, mortuum eum esse. Remittente se morbo, Urbem ingressus Cæsar, necessariis Antonii literas ab illo datas exhibuit. Qui mox et Calenum jusserunt duas legiones reddere Cæsari, et in Africam scripserunt Sextio, ut et ille eidem Africa decederet. Atque ita utrumque factum est. Tum Cæsar Lepido, quoniam nihil gravius ab eo peccatum deprehenderat, Africam vice ademptarum provinciarum tradidit: et, quod ex bonis proscriptorum adhuc supererat, divendidit. Describenti autem milites in colonias, et agros dividenti, magna difficultas objecta est: milites enim petebant optimam quamque urbem in tota Italia, ut ante bellum selectæ fuerant: contra civitates illæ postulabant, ut universa Italia hoc onus

ἐπινείμασθαι τὸ ἔργον, ἢ ἐν ἄλλαις διαλαχεῖν, τῆς τε γῆς τιμὴν τοὺς δωρουμένους ᾔτουν· καὶ ἀργύριον οὐκ ἦν. Ἀλλὰ συνιόντες ἀνὰ μέρος ἐς τὴν Ῥώμην οἵ τε νέοι καὶ γέροντες, ἢ αἱ γυναῖκες ἅμα τοῖς παιδίοις, ἐς τὴν ἀγορὰν, ἢ τὰ ἱερὰ, ἐθρήνουν· οὐδὲν μὲν ἀδικῆσαι λέγοντες, Ἰταλιῶται δὲ ὄντες ἀνίστασθαι γῆς τε καὶ ἑστίας, οἷα δορίληπτοι. Ἐφ' οἷς οἱ Ῥωμαῖοι συνήχθοντο καὶ ἐπεδάκρυον· καὶ μάλιστα, ὅτε ἐνθυμηθεῖεν, οὐχ ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἀλλὰ ἐπὶ σφίσιν αὐτοῖς καὶ τῇ μεταβολῇ τῆς πολιτείας τόν τε πόλεμον γεγονότα, καὶ τὰ ἐπινίκια διδόμενα· καὶ τὰς ἀποικίας συνισταμένας, τοῦ μηδ' αὖθις ἀνακύψαι τὴν δημοκρατίαν, παρῳκισμένων τοῖς ἄρχουσι μισθοφόρων, ἑτοίμων ἐς ὅ τι χρῄζοιεν.

XIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ταῖς πόλεσιν ἐξελογεῖτο τὴν ἀνάγκην, καὶ ἐδόκουν οὐδ' ὡς ἀρκέσειν. Οὐδ' ἤρκουν· ἀλλ' ὁ στρατὸς καὶ τοῖς γείτοσιν ἐπέβαινε σὺν ὕβρει, πλέονά τε τῶν δεδομένων σφίσι περισπώμενοι, καὶ τὸ ἄμεινον ἐκλεγόμενοι· οὐδὲ, ἐπιπλήσσοντος αὐτοῖς καὶ δωρουμένου πολλὰ ἄλλα τοῦ Καίσαρος, ἐπαύοντο· ἐπεὶ καὶ τῶν ἀρχόντων, ὡς δεομένων σφῶν ἐς τὸ ἐγκρατὲς τῆς ἀρχῆς, κατεφρόνουν. Καὶ γὰρ αὐτοῖς ἡ πενταετία παρώδευε, καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἡ χρεία συνῆγεν ἀμφοτέροις παρ' ἀλλήλων· τοῖς μὲν ἡγεμόσιν, ἐς τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ στρατοῦ· τῷ στρατῷ δὲ, ἐς τὴν ἐπικράτησιν ὧν ἔλαβον, ἡ τῶν δεδωκότων ἀρχὴ παραμένουσα. Ὡς γὰρ αὐτῶν οὐ βεβαίως* ἄρχοιεν οἱ δόντες, ὑπερεμάχουν ἀπ' εὐνοίας ἀναγκαίου. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τοῖς ἀπορουμένοις αὐτῶν ἐδωρεῖτο, δανειζόμενος ἐκ τῶν ἱερῶν, ὁ Καῖσαρ. Ὅθεν τὴν γνώμην ὁ στρατὸς ἐς αὐτὸν ἐπέστρεφε· καὶ πλείων ὑπήντα χάρις, ὡς γῆν ἅμα καὶ πόλεις καὶ χρήματα καὶ οἰκήματα δωρουμένῳ, καὶ καταβοωμένῳ μὲν ἐπιφθόνως ὑπὸ τῶν ἀφαιρουμένων, φέροντι δὲ τὴν ὕβριν ἐς χάριν τοῦ στρατοῦ.

XIV. Ταῦτα δὲ ὁρῶν ὅ τε ἀδελφὸς ὁ τοῦ Ἀντωνίου Λεύκιος Ἀντώνιος, ὑπατεύων τότε, καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀντωνίου Φουλβία, καὶ ὁ τῆς ἀποδημίας ἐπιτροπεύων τῷ Ἀντωνίῳ Μάνιος, ἵνα μὴ Καίσαρος δόξειε τὸ ἔργον ἅπαν εἶναι, μηδὲ μόνος αὐτοῦ τὴν χάριν ἀποφέροιτο, μηδ' ἔρημος ὁ Ἀντώνιος εὐνοίας στρατιωτῶν γένοιτο, τὰς κατοικίσεις ἐτέχναζον ἐς τὴν ἐπιδημίαν Ἀντωνίου διατρίβειν. Οὐ δυνατοῦ δὲ φαινομένου διὰ τὸν στρατὸν ἐπείγοντα, τοὺς οἰκιστὰς τῶν Ἀντωνίου τελῶν ἠξίουν Καίσαρα παρὰ σφῶν λαβεῖν· τῆς μὲν συνθήκης Ἀντωνίου μόνῳ Καίσαρι διδούσης, ἐπιμεμφόμενοι δὲ ὡς οὐ παρόντι τῷ Ἀντωνίῳ. Καὶ ἐς τὸν στρατὸν αὐτοὶ τήν τε Φουλβίαν παράγοντες, καὶ τὰ παιδία τὰ Ἀντωνίου, μάλα ἐπιφθόνως ἱκέτευον, μὴ περιιδεῖν Ἀντώνιον, ἢ δόξης ἢ χάριτος ἢ ἐς αὐτοὺς ὑπηρεσίας ἀφαιρούμενον. Ἤκμαζε δὲ ἐν τῷ τότε μάλιστα τὸ κλέος τὸ Ἀντωνίου καὶ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασι· τὸ γὰρ ἔργον τὸ ἐν Φιλίπποις, διὰ τὴν τότε Καίσαρος ἀῤῥωστίαν, ἅπαν ἡγοῦντο Ἀντωνίου γεγονέναι. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐκ ἠγνόει μὲν ἀδικούμενος ἐς τὰ συγκείμενα, εἶξε δὲ ἐς χάριν Ἀντωνίου. Καὶ οἱ μὲν τοὺς οἰκιστὰς

participaret, aut ut inter se sortirentur civitates; et agrorum pretium repetebant ab imperatoribus : nec suppetebat pecunia. Conveniebantque agminatim in urbem promiscue juvenes pariter ac seniores, mulieresque cum parvulis, et per fora templaque cœtus faciebant lamentabundi; conquerentes, nullo suo peccato se, Italici nominis homines, pelli agris focisque, tanquam jure belli captos. Itaque et populus condolebat, et illacrimabat eorum calamitatibus; præsertim dum reputabat « non pro republica, sed contra se ipsum evertendæque reipublicæ causa, et gestum illud bellum esse, et nunc reddi victoriæ præmia; et colonias has eo consilio deduci, ut nunquam posthac caput attollere queat respublica; quoniam coloni, hac mercede obstricti, parati semper ad omne obsequium futuri sint principibus. »

XIII. At Cæsar civitatibus necessitatis rationem exponebat, intelligens etiam, ne sic quidem satis fore. Nec fuit satis : et milites vicinorum etiam prædia contemtim invadebant; et plura, quam quæ illis attributa fuerant, ad se rapiebant, optima quæque præripientes. Neque objurgationibus Cæsaris movebantur : neque aliis ejusdem largitionibus, quas multas eis faciebat, adducebantur ut ab injuriis desisterent. Nam et principum imperia, quippe sua ope ad confirmandam dominationem egentium, contemtim habebant. Decurrebat enim illis quinquennium, et utrisque ad securitatem opus erat favore mutuo : imperatoribus, ut per milites principatum confirmarent : militibus, ut accepta retinerent, opus erat ut manerent penes auctores ejus donationis imperium; itaque necessitate coacti favebant illorum potestati, quoniam, ea nutante, ne ipsis quidem præmiorum acceptorum firma futura erat possessio. Sed Cæsar, quum alias quoque multas largitiones, pecunia e fanis mutuo sumta, egenis militibus faceret, animos illorum sibi conciliavit omnium, et præcipuam ab illis gratiam iniit; quippe cui agros, urbes, pecunias, domos acceptas ferebant, invidiose occlamantibus qui spoliabantur, illo vero fortiter contumeliam eam ferente in gratiam militum.

XIV. His animadversis, Antonii frater, Lucius Antonius Consul, et uxor Antonii Fulvia, et qui absentis Antonii res procurabat Manius; ne Cæsaris videretur totum hoc beneficium, neve soli illi haberetur gratia, et Antonius fraudaretur favore militum; vaframentis agebant, ut coloniarum deductio differretur in adventum Antonii. Quod quum fieri tamen non posse videretur, propter festinationem militum; postularunt a Cæsare, ut Antonianas legiones amicis Antonii in colonias traderet deducendas : quod munus quanquam ex pacto Antonius soli Cæsari cesserat, conquerebantur tamen illi de Antonii absentia; productaque in conspectum exercitus Fulvia cum parvis Antonii liberis, invidiose supplicabant militibus, ne Antonium paterentur meritorum in ipsos collatorum honore gratiave spoliari. Erat autem tunc maxime inclytum Antonii nomen et apud milites et apud ceteros : nam Philippensis victoria, propter adversam Cæsaris valetudinem, tota videbatur ad unum Antonium referenda. Itaque Cæsar, quamvis non ignarus injuriam sibi fieri pactaque violari, cessit tamen, in gratiam Antonii : atque ita ab Antonii necessariis nominati sunt,

ἐπὶ τοῖς Ἀντωνίου τέλεσιν ἀπέφαινον. Οἱ δὲ οἰκισταὶ τοῖς στρατιώταις, ἵνα τι καὶ δοκοῖεν εὐνούστεροι τοῦ Καίσαρος ἐς αὐτοὺς εἶναι, συνεχώρουν ἔτι πλέον ἀδικεῖν. Ἄλλο δὴ πλῆθος ἦν ἑτέρων πόλεων, αἳ ταῖς νενεμημέναις γειτονεύουσαί τε, καὶ πολλὰ πρὸς τῶν στρατιωτῶν ἀδικούμεναι, κατεβόων τοῦ Καίσαρος· ἀδικωτέρας εἶναι τὰς ἀποικίσεις τῶν προγραφῶν· τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ ἐχθροῖς, τὰς δὲ ἐπὶ μηδὲν ἀδικοῦσι γίγνεσθαι.

XV. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐκ ἠγνόει μὲν ἀδικουμένους, ἀμήχανα δ' ἦν αὐτῷ. Οὔτε γὰρ ἀργύριον ἦν ἐς τιμὴν τῆς γῆς δίδοσθαι τοῖς γεωργοῖς, οὔτε ἀναβάλλεσθαι τὰ ἐπινίκια διὰ τοὺς ἔτι πολέμους· Πομπηΐου μὲν ἐν τῇ θαλάσσῃ κρατοῦντος, καὶ τὴν πόλιν κλείοντος ἐς λιμόν· Ἀηνοβάρβου δὲ καὶ Μούρκου στρατὸν καὶ ναῦς ἄλλας ἀγειρόντων· ἀθυμοτέρων δὲ ἐς τὰ ἐσόμενα ὄντων, εἰ μὴ τὰ πρότερα ἐπινίκια λάβοιεν. Πολὺ δ' ἦν καὶ τὸ παροδεύειν σφίσιν ἤδη τὴν τῆς ἀρχῆς πενταετίαν, καὶ χρῄζειν αὖθις εὐνοίας στρατοῦ. Διόπερ αὐτῶν καὶ τῆς ὕβρεως ἢ καταφρονήσεως ἐν τῷ τότε ἑκὼν ὑπερεώρα. Ἔν γέ τοι τῷ θεάτρῳ, παρόντος αὐτοῦ, στρατιώτης ἀπορῶν οἰκείας ἕδρας, παρῆλθεν ἐς τοὺς καλουμένους ἱππέας· καὶ ὁ μὲν δῆμος ἐπεσημήνατο, καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν στρατιώτην ἀνέστησεν. Ὁ δὲ στρατὸς ἠγανάκτησε· καὶ, περιστάντες αὐτὸν ἀποχωροῦντα τοῦ θεάτρου, τὸν στρατιώτην ἀπῄτουν, οὐχ ὁρώμενον ἡγούμενοι διεφθάρθαι. Ἐπελθόντα δὲ, ἐνόμιζον ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου νῦν προαχθῆναι· ἀρνούμενόν τε, καὶ τὰ γεγονότα διηγούμενον, ψεύδεσθαι διδαχθέντα ἔλεγον, καὶ ἐλοιδόρουν ὡς τὰ κοινὰ προδιδόντα. Καὶ τὸ μὲν ἐν τῷ θεάτρῳ γενόμενον, τοιόνδε ἦν.

XVI. Κεκλημένοι δ' ἐπὶ νέμησιν τότε γῆς ἐς τὸ πεδίον τὸ Ἄρειον, ὑπὸ σπουδῆς ἔτι νυκτὸς ἀφίκοντο· καὶ βραδύτερον αὐτοῖς τοῦ Καίσαρος ἐπιόντος, ἠγανάκτουν. Νώνιος δὲ λοχαγὸς ἐπέπλησσεν αὐτοῖς σὺν παῤῥησίᾳ, τό τε πρέπον τοῖς ἀρχομένοις ἐς τὸν ἄρχοντα προφέρων, καὶ τὴν Καίσαρος ἀσθένειαν, οὐχ ὑπεροψίαν. Οἱ δὲ αὐτὸν τὰ μὲν πρῶτα ἔσκωπτον, ὡς κόλακα· πλέονος δὲ ἑκατέρωθεν τοῦ διερεθίσματος γενομένου, ἐλοιδόρουν τε καὶ ἔβαλλον, καὶ φεύγοντα ἐδίωκον, ἔς τε τὸν ποταμὸν ἐξαλόμενον, ἐξειρύσαντες ἔκανον, καὶ ἔῤῥιψαν ἔνθα παροδεύσειν ὁ Καῖσαρ ἔμελλεν. Οἱ μὲν δὴ φίλοι τῷ Καίσαρι παρῄνουν, μηδὲ ἐπελθεῖν ἐς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐκστῆναι μανιώδει φορᾷ. Ὁ δ' ἐπῄει μὲν, ἀναθρέψειν ἔτι αὐτῶν μᾶλλον ἡγούμενος τὸ μανιῶδες, εἰ μὴ ἀφίκοιτο. Καὶ τὸν Νώνιον ἰδὼν, ἐξέκλινεν. Ὡς δὲ ὀλίγων ταῦτα δρασάντων, ἐπεμέμφετο, καὶ ἐς τὸ μέλλον ἀλλήλων φείδεσθαι παρῄνει, καὶ τὴν γῆν διένεμε, καὶ δωρεὰς αἰτεῖν τοῖς ἀξίοις ἐπέτρεπε, καὶ τῶν οὐκ ἀξίων ἐνίοις ἐδίδου παρὰ γνώμην· μέχρι τὸ πλῆθος ἐκπλαγὲν αὐτοῦ τῆς βαρύτητος μετενόει καὶ ᾐδεῖτο, καὶ κατεγίνωσκον αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐς τὸν Νώνιον ἁμαρτόντας ἠξίουν ἀνευρόντα κολάσαι. Ὁ δὲ, καὶ γιγνώσκειν αὐτοὺς, ἔφη, καὶ κολάσειν αὐτῷ τῷ συνειδότι σφῶν μόνῳ, καὶ

qui Antonianas legiones in colonias deducerent. Et deductores illi, ut viderentur melius etiam quodam modo, quam ipse Cæsar, affecti in milites, eo majorem etiam injuriarum licentiam colonis suis concesserunt. Itaque alia rursus multitudo ex aliis civitatibus, vicinis harum coloniarum, multas injurias a militibus passa, clamores jactabat in Cæsarem « iniquiores coloniarum deductiones nunc esse, quam proscriptiones ante fuissent : tunc enim inimicos mulctatos, nunc vero innoxios. »

XV. Et intelligebat quidem Cæsar, fieri eis injuriam, sed mederi non poterat : nam neque pecuniam habebat, unde pretium agrorum veteribus possessoribus redderet; neque victoriæ merces differri, propter instantia etiam nunc bella, poterat; Pompeio maria tenente, et Urbi interclusis commeatibus famem intentante; Ahenobarbó vero et Murco classem aliam et exercitum colligentibus : militibus vero ad reliqua segniorem operam præbituris, nisi prioris victoriæ præmia accepissent. Neque vero illud exigui erat momenti, quod jam progressum ipsis erat imperii quinquennium, ut mox nova rursus opus eis esset exercitus benevolentia. Quamobrem ultro tum dissimulabatur militaris insolentia. Certe quum miles in theatro, Cæsare præsente, vacuam loco suo sedem non inveniens, ad subsellia equitum transiisset; postquam, acclamante populo, Cæsar excitari de illis subselliis militem jussit; exercitus rem indigne ferens, principem e theatro discedentem circumstitit, et militem, quem, quoniam nusquam apparebat, interemtum erant suspicati, sibi coram sisti postularunt. Ubi vero supervenit miles, rati productum e carcere, quum id negaret, remque ut erat narraret, mentiri subornatum aiebant, et ut proditorem communium commodorum conviciabantur. Et tale quidem fuit insolentiæ specimen in spectaculo admissæ.

XVI. Iisdem vero diebus ad divisionem agrorum in campum Martium vocati, præpropere ante lucem convenerunt; et Cæsare tardius adveniente, indignari tumultuose cœperunt. Quos quum Nonius centurio libere objurgaret, admonens reverentiæ imperatori debitæ, et in Cæsaris valetudinem, non ipsorum contemtum, moræ causam rejiciens : hunc illi, ut adulatorem, cavillis adorti, mox aucta utrinque irritatione conviciis et saxis petierunt, et fugientem persecuti sunt; denique quum fuga se in flumen projecisset, aquis extractum necarunt, projeceruntque qua transeundum erat Cæsari. Quamobrem monebant Cæsarem amici, ne se furentibus committeret. Sed ille, veritus ne per absentiam suam illorum insaniam aleret, tamen prodiit : conspectoque Nonii cadavere, paulisper de via deflexit. Tum vero, veluti ad paucos auctores pertineret illud facinus, hortatus est milites, ut posthac sibi invicem parcerent, et agros eis divisit, et militaria dona meritis petere permisit : deditque nonnullis immeritis etiam, præter ipsorum opinionem; donec stupefactam tandem multitudinem pœnitentia cepit suæ importunitatis, pudorque incessit, postularuntque ut ad supplicium quærerentur qui Nonium interfecissent. Sed Cæsar nosse se illos, ait, et sola conscientia ipsa criminis condemnationeque commili-

τῇ παρ' ὑμῶν καταγνώσει. Οἱ δὲ, συγγνώμης τε ὁμοῦ καὶ τιμῆς καὶ δωρεῶν ἀξιωθέντες, εὐθὺς αὐτὸν εὐφήμουν ἐκ μεταβολῆς.

XVII. Καὶ δύο μὲν εἰκόνες ἐκ πλεόνων αἵδε ἔστων τῆς τότε δυσαρχίας. Αἴτιον δ' ἦν, ὅτι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀχειροτόνητοι ἦσαν οἱ πλείους, ὡς ἐν ἐμφυλίοις, καὶ οἱ στρατοὶ αὐτῶν οὐ τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκ καταλόγου συνήγοντο, οὐδ' ἐπὶ χρείᾳ τῆς πατρίδος, οὐδὲ τῷ δημοσίῳ στρατευόμενοι μᾶλλον, ἢ τοῖς συνάγουσιν αὐτοὺς μόνοις, οὐδὲ τούτοις ὑπὸ ἀνάγκῃ νόμων, ἀλλ' ὑποσχέσεσιν ἰδίαις, οὐδὲ ἐπὶ πολεμίους κοινοὺς, ἀλλὰ ἰδίους ἐχθροὺς, οὐδὲ ἐπὶ ξένους, ἀλλὰ πολίτας καὶ ὁμοτίμους. Τάδε γὰρ πάντα αὐτοῖς τὸν στρατιωτικὸν φόβον ἐξέλυεν, οὔτε στρατεύεσθαι νομίζουσι μᾶλλον, ἢ βοηθεῖν οἰκείᾳ χάριτι καὶ γνώμῃ, καὶ τοὺς ἄρχοντας ἡγουμένοις ὑπὸ ἀνάγκης αὐτῶν ἐς τὰ ἴδια ἐπιδεῖσθαι. Τό τε αὐτομολεῖν, πάλαι Ῥωμαίοις ἀδιάλλακτον ὄν, τότε καὶ δωρεῶν ἠξιοῦτο· καὶ ἔπρασσον αὐτὸ οἵ τε στρατοὶ κατὰ πλῆθος, καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἔνιοι, νομίζοντες οὐκ αὐτομολίαν εἶναι τὴν ἐς τὰ ὅμοια μεταβολήν. Ὅμοια γὰρ δὴ πάντα ἦν· καὶ οὐδὲ ἕτερα αὐτῶν ἐς ἔχθραν κοινὴν Ῥωμαίοις ἀπεκέκριτο· ἥ τε τῶν στρατηγῶν ὑπόκρισις μία, ὡς ἁπάντων ἐς τὰ συμφέροντα τῇ πατρίδι βοηθούντων, εὐχερεστέρους ἐποίει πρὸς τὴν μεταβολὴν, ὡς πανταχοῦ τῇ πατρίδι βοηθοῦντας. Ἃ καὶ οἱ στρατηγοὶ συνιέντες ἔφερον, ὡς οὐ νόμῳ μᾶλλον αὐτῶν ἄρχοντες, ἢ ταῖς δωρεαῖς. Οὕτω μὲν ἐς στάσεις τότε πάντα, καὶ ἐς δυσαρχίαν τοῖς στασιάρχαις τὰ στρατόπεδα ἐτέτραπτο.

XVIII. Τὴν δὲ Ῥώμην λιμὸς ἐπίεζεν, οὔτε τῆς θαλάσσης τι αὐτοῖς φερούσης διὰ Πομπήϊον, οὔτε τῆς Ἰταλίας διὰ τοὺς πολέμους γεωργουμένης. Ὃ δὲ καὶ γένοιτο, ἐς τοὺς στρατοὺς ἐδαπανᾶτο. Ἐκλώπευόν τε οἱ πολλοὶ νυκτὸς ἐν τῇ πόλει, καὶ κλοπῆς ἔτι βιαιότερον ἠνώχλουν, καὶ ἠνώχλουν ἀδεῶς, καὶ ἡ δόξα ἐς τοὺς στρατιώτας ἐφέρετο. Ὁ δὲ λεὼς ἀπέκλειε τὰ ἐργαστήρια, καὶ τὰς ἀρχὰς ἐξανίστη, ὡς οὔτε ἀρχῶν οὔτε τεχνῶν χρῄζοντες ἐν ἀπορούσῃ καὶ λῃστευομένῃ πόλει.

XIX. Λευκίῳ δὲ ὄντι δημοτικῷ, καὶ δυσχεραίνοντι τῇ τῶν τριῶν ἀρχῇ, οὐδὲ ἐπὶ τῷ χρόνῳ παύσεσθαι νομιζομένῃ, προσκρούσματα ἐς τὸν Καίσαρα ἐγίγνετο καὶ διαφοραὶ μείζους. Τούς τε γεωργοὺς, ὅσοι τῆς γῆς ἀφῃροῦντο, ἱκέτας γιγνομένους τῶν δυνατῶν ἑκάστου, μόνος ὑπεδέχετο, καὶ βοηθήσειν ὑπισχνεῖτο, κἀκείνων ὑπισχνουμένων ἀμύνειν ἐς ὃ κελεύοι. Ὅθεν αὐτὸν ὁ στρατὸς ὁ Ἀντωνίου κατεμέμφετο καὶ ὁ Καῖσαρ, ὡς ἀντιπράσσοντα Ἀντωνίῳ· καὶ Φουλβία, ὡς πολεμοποιοῦντα ἐν ἀκαίρῳ. Μέχρι τὴν Φουλβίαν ὁ Μάνιος πανούργως μετεδίδαξεν, ὡς, εἰρηνευομένης μὲν τῆς Ἰταλίας, ἐπιμενεῖν Ἀντώνιον Κλεοπάτρᾳ· πολεμουμένης δ', ἀφίξεσθαι κατὰ τάχος. Τότε γὰρ δὴ γυναικός τι παθοῦσα ἡ Φουλβία, τὸν Λεύκιον ἐπέτριβεν ἐς τὴν διαφοράν. Ἐξιόντος δὲ τοῦ Καίσαρος ἐς τὰ λοιπὰ τῶν κατοικίσεων, ἔπεμπεν ἑψομένους αὐτῷ τοὺς

tonum illos puniturum. Sic milites, venia simul et præmiis donisque dignati, ad faustas acclamationes subito versi sunt.

XVII. Hæc duo contumaciæ, quæ tunc erat militum, specimina, e multis selecta, sufficiant. Cujus rei causa hæc fuit, quod et duces plerique, ut consentaneum est in bellis civilibus, non essent legitimis suffragiis creati; et exercitus eorum non essent more majorum delectibus conscripti, neque in usum patriæ, neque sub auspiciis senatus populique Romani stipendia facerent; sed his tantum militarent, qui eos collegissent; ac ne his quidem legitima quadam conditione, sed privatis inducti pollicitationibus; nec adversus hostes publicos, sed adversus eos qui privatim essent ducibus inimici; nec contra exteros, sed contra cives et dignitate pares. Hæc sunt, quæ militarem disciplinam pessum dederunt; dum quisque non tam militare se putabat, quam privata gratia privatoque consilio partes defendere ducis sui; quem privatorum commodorum causa, cogente necessitate, indigere opera sua quisque arbitrabatur. Itaque et transfugium, quod apud priscos Romanos crimen fuerat inexpiabile, ea temporum iniquitate præmiis etiam remunerabatur: et integri exercitus signa transferebant, et cum eis illustres nonnulli viri; neque transfugium hoc esse existimabant, si ad similes ex adverso partes transirent. Erant enim partes omnibus rebus similes, et neutra eorum in communem Romani populi inimicitiam secessionem fecerat. Et una eademque imperatorum simulatio, quum pro patria et pro republica arma ferre cuncti vellent videri, leviores efficiebat ad transitionem milites, quippe ab utraque parte pro republica pugnaturos. Quas res bene intelligentes imperatores, multa ferre in militibus cogebantur; quippe non tam lege, quam largitionibus, imperium in eos consecuti. Atque adeo, ad seditionem spectantibus omnibus, ne principes quidem factionum in suis quisque exercitibus disciplinam militarem potuerunt obtinere.

XVIII. Roma interim fame laborabat, impeditis per Pompeium frumentationibus maritimis, in Italia vero propter continua bella agricultura neglecta, et, si quid agri ferrent, absumente id milite. Et in ipsa Urbe permulti furtis nocturnis atrocioribusque aliis violentiæ generibus, et impune quidem, grassabantur, eorumque facinorum milites vulgo auctores sunt habiti. Plebs vero officinas clausit, et magistratus loco movit; neque artibus opus esse, dictitans, neque magistratibus, in urbe fame pressa et latrociniis impune infestata.

XIX. Cæterum Lucio Antonio, bene affecto erga rempublicam, et infenso Triumvirorum potentiæ, ultra præfinitum tempus (ut videbatur) mansuræ, graviores subinde offensiones contentionesque cum Cæsare exoriebantur. Nam veteres agrorum possessores, bonis suis exutos, et suppliciter nunc ad optimatium fidem confugientes, solus Lucius excipiebat, opem suam pollicens; et illi vicissim ad quidvis ei suam operam promittebant. Quo factum est, ut eum et Antoniani milites et Cæsar incusarent, tanquam adversantem Antonio; itemque Fulvia, ut bellum excitantem alieno tempore. Sed Fulvia quidem mox mutavit consilium, monita a Manio, « pacata Italia, moraturum Antonium apud Cleopatram; bello vero turbata, adventurum propere. » Tunc enim Fulvia, muliebri quodam affectu commota, magis etiam incitare cœpit Lucium ad discordiam. Et quum Cæsar proficisceretur ad deducendas

Ἀντωνίου παῖδας ἅμα τῷ Λευκίῳ, ὡς μηδὲν ἐκ τῆς ὄψεως ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ στρατῷ πλέον ἔχοι. Ἱππέων δὲ Καίσαρος ἐκτρεχόντων ἐπὶ τὴν Βρουττίων ἠϊόνα, πορθουμένην ὑπὸ Πομπηΐου, δόξας ὁ Λεύκιος, ἢ ὑποκρινάμενος, ἐφ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς Ἀντωνίου παῖδας τόδε τὸ ἱππικὸν ἀπεστάλθαι, διέδραμεν ἐς τὰς Ἀντωνίου κατοικίας, συλλεγόμενος φρουρὰν τῷ σώματι, καὶ τὸν Καίσαρα τῷ στρατῷ διέβαλλεν ἐς ἀπιστίαν πρὸς Ἀντώνιον. Ὁ δὲ ἀντεδίδασκεν αὐτοὺς, ὅτι αὐτῷ μὲν καὶ Ἀντωνίῳ πάντα εἶναι φίλια καὶ κοινά· Λεύκιον δὲ ὑφ' ἑτέρας γνώμης αὐτοὺς πολεμοποιεῖν ἐς ἀλλήλους, ἀντιπράσσοντα τῇ τῶν τριῶν ἀρχῇ, δι' ἣν οἱ στρατευόμενοι τὰς ἀποικίας ἔχουσι βεβαίους· καὶ τοὺς ἱππέας εἶναι καὶ νῦν ἐν Βρουττίοις, τὰ ἐντεταλμένα φυλάσσοντας.

XX. Ὧν οἱ ἡγεμόνες τοῦ στρατοῦ πυνθανόμενοι, διῄτησαν αὐτοῖς ἐν Τεάνῳ, καὶ συνήλλαξαν ἐπὶ τοῖσδε· Τοὺς μὲν ὑπάτους τὰ πάτρια διοικεῖν, μὴ κωλυομένους ὑπὸ τῶν τριῶν ἀνδρῶν· μηδενὶ δὲ γῆν ὑπὲρ τοὺς στρατευσαμένους ἐν Φιλίπποις ἐπινέμεσθαι· τά τε χρήματα τῶν δεδημευμένων καὶ τιμὰς τῶν ἔτι πιπρασκομένων καὶ τὸν στρατὸν Ἀντωνίου τὸν περὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπ' ἴσης διανέμεσθαι· καὶ μηδέτερον αὐτῶν ἔτι καταλέγειν ἐκ τῆς Ἰταλίας· στρατεύοντι δὲ ἐπὶ Πομπήϊον τῷ Καίσαρι δύο συμμαχεῖν τέλη παρὰ Ἀντωνίου· ἀνεῷχθαι δὲ τὰς Ἄλπεις τοῖς ὑπὸ Καίσαρος πεμπομένοις ἐς τὴν Ἰβηρίαν, καὶ μὴ κωλύειν αὐτοὺς ἔτι Ἀσίνιον Πολλίωνα· Λεύκιον δὲ, ἐπὶ τοῖσδε συνηλλαγμένον, ἀποθέσθαι τὴν φρουρὰν τοῦ σώματος, καὶ πολιτεύειν ἀδεῶς. Τάδε μὲν ἦν ἃ συνέθεντο ἀλλήλοις διὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ. Ἐπράχθη γε μὴν αὐτῶν δύο μόνα τὰ τελευταῖα· καὶ Σαλβιδιηνὸς ἄκων αὐτῷ *** συμπεριῆλθε τὰς Ἄλπεις.

XXI. Οὐ γιγνομένων δὲ τῶν ἄλλων, ἢ βραδυνόντων, ἐς Πραινεστὸν ἀνεχώρει Λεύκιος, δεδιέναι λέγων Καίσαρα, διὰ τὴν ἀρχὴν δορυφορούμενον, αὐτὸς ἀφρούρητος ὤν. Ἀνεχώρει δὲ καὶ Φουλβία πρὸς Λεύκιον, ἤδη λέγουσα περὶ τοῖς τέκνοις τὸν Λέπιδον δεδιέναι· τοῦτον γὰρ ἀντὶ τοῦ Καίσαρος προὐτίθει. Καὶ τάδε μὲν ἐγράφετο παρ' ἑκατέρων Ἀντωνίῳ, καὶ φίλοι μετὰ τῶν γραμμάτων ἐς αὐτὸν ἐπέμποντο, οἳ διδάξειν ἔμελλον περὶ ἑκάστων. Καὶ οὐχ εὗρον, ἐρευνώμενος, ὅ τι σαφῶς ἀντεγράφετο αὐτοῖς. Οἱ δὲ τῶν στρατῶν ἡγεμόνες, συνομόσαντες κρινεῖν τοῖς ἄρχουσιν αὖθις ὃ δοκοίη δίκαιον εἶναι, καὶ τοὺς ἀπειθοῦντας ἐς αὐτὸ συναναγκάσειν, ἐκάλουν ἐπὶ ταῦτα τοὺς περὶ Λεύκιον. Οὐ δεξαμένων δ' ἐκείνων, ὁ Καῖσαρ ἐπιφθόνως αὐτοὺς ἔν τε τοῖς ἡγεμόσι τοῦ στρατοῦ, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίων ἀρίστοις, ἐμέμφετο. Οἱ δὲ ἐξέθεον ἐς τὸν Λεύκιον, καὶ παρεκάλουν, οἰκτεῖραι μὲν ἐπὶ τοῖς ἐμφυλίοις τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἰταλίαν, δέξασθαι δὲ κοινωνὸν, ᾧ τὴν κρίσιν ἢ ἐπὶ σφῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων γενέσθαι.

XXII. Αἰδουμένου δὲ τοῦ Λευκίου τά τε λεγόμενα καὶ τοὺς λέγοντας, ὁ Μάνιος μάλα θρασέως ἔφη· Τὸν μὲν Ἀντώνιον οὐδὲν ἀλλ' ἢ χρήματα μόνα ἀγείρειν ἐν

reliquas colonias, misit illa filios Antonii una cum Lucio, qui sequerentur Cæsarem, ne potior Cæsar haberetur ab exercitu, si illum solum conspicerent. Quumque Cæsaris equites excurrissent in Bruttiorum littora, a Pompeio infestata; Lucius, sive timens, sive fingens se timere, ne contra se et contra liberos Antonii equitatus ille missus sit, ad]colonias Antonianorum se proripuit, satellitium sibi collecturus, calumniando Cæsarem, ut perfidum erga Antonium. Sed Cæsar eos contra docebat « integram sibi cum Antonio manere amicitiam : Lucium vero alia de causa bellum inter ipsos serere; nimirum quod infensus sit Triumvirorum potentiæ, per quam novi coloni firmam possessionem habeant : equites vero etiam tum in Bruttiis esse, et mandata sua exsequi. »

XX. His intellectis, duces legionum Teani convenerunt; ibique, tanquam arbitri disceptantes controversiam, his conditionibus L. Antonium cum Cæsare reduxerunt in gratiam : « Ut consulibus non obstent Triumviri, quominus illi rempublicam administrent more majorum : agri dividantur nemini præter defunctos Philippensi militia : de pecuniis proscriptorum, et de pretiis eorum quæ etiam nunc venderentur, illæ quoque ex Antonianis legionibus, quæ in Italia mansissent, partem suam ex æquo ferant : neuter imperatorum posthac delectus militum instituat in Italia : Cæsari in expeditione contra Pompeium duæ legiones Antonii militent : Alpes missis a Cæsare in Hispaniam pateant, nec Asinius Pollio eos amplius prohibeat : denique ut his conditionibus Lucius pacatus amoveat satellitium, et securus administret rempublicam. » Hæ tum fuere conditiones renovati fœderis opera ductorum exercitus : quarum duæ tantum postremæ ratæ fuerunt; et Salvidienus *** Alpes superavit.

XXI. Quum vero reliqua non præstarentur, aut differrentur, Lucius Præneste secessit, dicens « se Cæsarem timere, pro magistratu munitum satellitibus, quum ipse nullis stipatus sit. » Ad eumdemque se recepit Fulvia quoque; « liberis suis a Lepido jam se timere, » dictitans : hunc enim, loco Cæsaris, nunc commemorare malebat. Ac de his rebus utrique literas scripserunt ad Antonium, easque perferendas ad eum dederunt amicis, qui certiorem eum facturi de singulis. Quid vero his literis ab Antonio fuerit responsum, quærens licet, liquido invenire non potui. Tum utriusque exercitus proceres conjurarunt, se rursus ex æquo diremturos hanc litem imperatorum, et coacturos parere eum qui noluisset : ad eamque rem conficiendam Lucium cum suis invitarunt. Qui postquam venire renuerunt, Cæsar invidiose eos cum apud primores exercitus, tum apud urbanos optimates incusabat. Moxque concursus optimatium ex Urbe ad Lucium factus est, deprecantium « ut misereretur Italiæ, afflictæ bellis civilibus; permitteretque, ut in commune lis ista, arbitrio vel ad se vel ad militum præfectos delato, disceptaretur. »

XXII. Quumque Lucius tum ipsos loquentes revereretur, tum ea quæ ab his dicebantur, Manius præfracte admodum respondit : « Antonium pecunias tantum colligere

ξένοις ἀνδράσι, τὸν δὲ Καίσαρα καὶ τὴν στρατιὰν καὶ τὰ ἐπίκαιρα τῆς Ἰταλίας ταῖς θεραπείαις προκαταλαμβάνειν· τήν τε γὰρ Κελτικὴν Ἀντωνίῳ πρότερον δεδομένην ἐλευθεροῦν μετ' ἐξαπάτης Ἀντωνίου, καὶ τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν ἅπασαν ἀντὶ μόνων ὀκτωκαίδεκα πόλεων τοῖς ἐστρατευμένοις καταγράφειν· τέσσαρσί τε καὶ τριάκοντα τέλεσιν ἀντὶ ὀκτὼ καὶ εἴκοσι τῶν συμμαχησάντων ἐπινέμειν οὐ γῆν μόνην, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν χρήματα, συλλέγοντα μὲν ὡς ἐπὶ Πομπήϊον, ἐφ' ὃν οὐδέ πω παρατάττεται, λιμωττούσης ὧδε τῆς πόλεως· διαιροῦντα δὲ τοῖς στρατοῖς ἐς θεραπείαν κατὰ Ἀντωνίου, καὶ τὰ δεδημευμένα οὐ πιπράσκοντα μᾶλλον ἢ δωρούμενον αὐτοῖς. Χρῆναι δὲ, εἰ τῷ ὄντι εἰρηνεύειν ἐθέλοι, τῶν μὲν ἤδη διῳκημένων ὑποσχεῖν λόγον· ἐς δὲ τὸ μέλλον, ἃ ἂν κοινῇ βουλευομένοις δοκῇ, μόνα πράσσειν. Οὕτω μὲν θρασέως ὁ Μάνιος ἠξίου, μήτε τὸν Καίσαρά τινος εἶναι κύριον ἔργου, μήτε τὴν Ἀντωνίου συνθήκην βέβαιον· ὡρισμένον, τῶν ἐγκεχειρισμένων ἑκάτερον αὐτοκράτορα εἶναι, καὶ τὸ πρασσόμενον ὑπὸ ἀλλήλων εἶναι κύριον. Πανταχόθεν οὖν ὁ Καῖσαρ ἑώρα πολεμησείοντας αὐτούς· καὶ παρεσκευάζοντο αὐτῶν ἑκάτεροι.

XXIII. Δύο δὲ στρατοῦ τέλη τὰ ἐς Ἀγκῶνα πόλιν ᾠκισμένα, Καίσαρί τε ὄντα πατρῷα, καὶ ἐστρατευμένα Ἀντωνίῳ, τῆς τε ἰδίας παρασκευῆς αὐτῶν πυθόμενοι, καὶ τὴν εἰς ἑκάτερον σφῶν οἰκειότητα αἰδούμενοι, πρέσβεις ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην, οἳ ἔμελλον ἑκατέρων ἐς διαλύσεις δεήσεσθαι. Καίσαρος δ' αὐτοῖς εἰπόντος, οὐκ Ἀντωνίῳ πολεμεῖν, ἀλλ' ὑπὸ Λευκίου πολεμεῖσθαι, συμβαλόντες οἱ πρέσβεις τοῖς ἡγεμόσι τοῦδε τοῦ στρατοῦ, κοινῇ πάντες ἐς Λεύκιον ἐπρέσβευον, ἀξιοῦντες αὐτὸν ἐς δίκην Καίσαρι συνεισελθεῖν· δῆλοί τε ἦσαν ὃ πράξειν ἔμελλον, εἰ μὴ τὴν κρίσιν ὑποδέχοιτο. Δεξαμένων δὲ τῶν ἀμφὶ τὸν Λεύκιον, χωρίον τε ὥριστο τῇ δίκῃ Γάβιοι πόλις ἐν μέσῳ Ῥώμης τε καὶ Πραινεστοῦ, καὶ συνέδριον τοῖς κρίνουσιν ἐγίγνετο, καὶ βήματα ἐν μέσῳ δύο τοῖς ἐροῦσιν, ὡς ἐν δίκῃ. Πρότερος δ' ὁ Καῖσαρ ἐλθὼν, ἱππέας ἔπεμψεν ἐς τὴν πάροδον τοῦ Λευκίου, ἐρευνησομένους ἄρα, μή τις ποθὲν ὁρῷτο ἐνέδρα. Καὶ οἱ ἱππεῖς οἵδε ἑτέροις ἱππεῦσι τοῦ Λευκίου, προδρόμοις ἄρα, ἢ καὶ τοῖσδε κατασκόποις, συμβαλόντες, ἔκτειναν τινας αὐτῶν. Καὶ ἀνεχώρησε δείσας ὁ Λεύκιος, ὡς ἔλεγεν, ἐπιβουλήν· καλούμενός τε ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, παραπέμψειν αὐτὸν ὑπισχνουμένων, οὐκ ἔτι ἐπείθετο.

XXIV. Οὕτω μὲν ἦσαν αἱ διαλύσεις ἄπρακτοι, καὶ πολεμεῖν ἐγνώκεσαν, καὶ διαγράμμασιν ἤδη πικροῖς κατ' ἀλλήλων ἐχρῶντο. Στρατὸς δὲ ἦν, Λευκίῳ μὲν, ὁπλιτῶν ἓξ τέλη, ὅσα αὐτὸς ἐς τὴν ὑπατείαν ἐλθὼν ἐστράτευσε, καὶ τὰ Ἀντωνίου ἕνδεκα ἕτερα, ὧν ἐστρατήγει Καληνὸς, σύμπαντα ταῦτα ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν· Καίσαρι δὲ ἐν μὲν Καπύῃ τέσσαρα ἦν τέλη, καὶ περὶ αὐτὸν αἱ στρατηγίδες, ἓξ δὲ ἕτερα Σαλβιδιηνὸς ἦγεν ἐξ Ἰβηρίας. Καὶ χρήματα ἦν Λευκίῳ μὲν ἐξ ἐθνῶν τῶν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον οὐ πολεμουμένων. Καί-

ab exteris; Cæsarem vero et exercitus favorem, et opportuna loca Italiæ, conciliatis sibi hominum studiis, præoccupare : nam et Galliam, quæ prius obvenerat Antonio, nunc in fraudem illius liberari; et Italiam propemodum universam, pro octodecim civitatibus, attribui veteranis; præterea, pro legionibus XXVIII, quæ pugnæ interfuissent, XXXIV legionibus non solum agros dividi, verum etiam pecuniam distribui e fanis desumtam : eam pecuniam prætextu quidem Pompeiani belli colligi a Cæsare; quod tamen bellum, in tanta licet Urbis fame, nondum ne instruatur quidem; sed revera Cæsarem pecuniis illis uti ad parandum largitionibus favorem militum adversus Antonium; atque bona etiam proscriptorum non tam vendere, quam donare militibus. Quod si pacem quærat serio, debere eum prius actorum rationem reddere, et in posterum nihil agere, nisi de communi sententia. » Hæc arrogans Manii postulatio, ut neque Cæsar quidquam posset arbitratu suo facere, neque rata manerent ea de quibus cum Antonio fuerat conventum : quandoquidem inter illos diserte convenerat « ut absolutum imperium uterque haberet in commissis sibi rebus atque provinciis, utque alter alterius acta rata haberet. » Tum vero Cæsar, videns eos bellum omnino cupere, se quoque pariter atque illi parabat.

XXIII. Cæterum duæ legiones Anconam in coloniam deductæ, quæ et patri Cæsaris et post Antonio militaverant, postquam bellum ab his privatim parari audiverunt, pro affectu quo utrumque imperatorem prosequebantur, legatos miserunt Romam, qui utrosque precarentur, ut pacem mallent. Quibus quum Cæsar respondisset, se non Antonium impugnare, sed impugnari a Lucio, legati cum præfectis illarum legionum congressi sunt, et communem omnes legationem miserunt ad Lucium, postulantes ab eo « ut controversiam quam habebat cum Cæsare, sineret decerni judicio : » nec occultabant, quid facturi essent, si admittere nollet judicium. Conditionem autem postquam accepit Lucius, locus judicio definitus est Gabii, urbs Romam inter et Præneste media. Ibi paratum arbitris consistorium, et in medio suggesta duo posita sunt verba facturis, velut in justo judicio. Cæsar, qui prior advenerat, equites misit qua transiturus erat Lucius, dispecturos num quæ struantur insidiæ : hi in Antonianos inciderunt equites, sive præcursores Lucii, sive speculatores pariter; consertisque manibus, occiderunt ex illis aliquot. Tum Lucius retrocessit, metu insidiarum ut dicebat : revocatusque a præfectis exercitus, deducturos se eum pollicentibus, persuaderi amplius non potuit.

XXIV. Itaque frustrato pacificatorum consilio, bello et armis rem decernere Cæsar Luciusque statuerunt; statimque amarulenta edicta alter contra alterum edere cœpit. Erant autem Lucio sex legiones, ex delectu quem consul creatus habuerat, præter easque Antonianæ XI sub Caleno duce, omnes hæ in Italia. Cæsar Capuæ quatuor legiones habebat, et circa se cohortes prætorias. Sex alias legiones Salvidienus adducebat ex Hispania. Pecuniæ Lucio suppetebant e provinciis pacatis Antonii. Sed Cæsar, quoniam

σαρι δὲ, ἃ εἰλήχει πάντα, χωρὶς Σαρδοῦς, ἐπολεμεῖτο· ὅθεν ἐκ τῶν ἱερῶν ἐδανείζετο, σὺν χάριτι ἀποδώσειν ὑπισχνούμενος, ἀπό τε Ῥώμης ἐκ τοῦ Καπιτωλίου, καὶ ἀπὸ Ἀντίου καὶ Λανουβίου καὶ Νεμοῦς καὶ Τίβυρος, ἐν αἷς μάλιστα πόλεσι καὶ νῦν εἰσι θησαυροὶ χρήματα ἱερῶν δαψιλεῖς.

XXV. Τετάρακτο δὲ αὐτῷ καὶ τὰ τῆς Ἰταλίας ἔξω. Πομπήϊος γὰρ, ἐκ τῶν προγραφῶν, καὶ κατοικίσεων τοῦ στρατοῦ, καὶ τῆσδε τῆς Λευκίου διαφορᾶς, ἐπὶ μέγα δόξης καὶ δυνάμεως ἦρτο. Οἱ γὰρ περὶ σφῶν δεδιότες, ἢ τὰ ὄντα ἀφαιρούμενοι, ἢ τὴν πολιτείαν ὅλως ἀποστρεφόμενοι, ἐς αὐτὸν ἐχώρουν μάλιστα· καὶ ἡ ἄλλη νεότης ὡρμημένη στρατεύεσθαι διὰ τὰ κέρδη, καὶ οὐδὲν ἡγούμενοι διαφέρειν ὑφ' ὅτῳ στρατεύσονται, Ῥωμαίοις πανταχοῦ συστρατευόμενοι, μᾶλλον ἐς τὸν Πομπήϊον ἐχώρουν, ὡς δικαιότερα αἱρούμενον. Γεγένητό τε πλούσιος ἐκ τῆς θαλασσίου λείας, καὶ ναῦς εἶχε πολλὰς, καὶ πληρώματα ἐντελῆ. Μοῦρκός τε ἀφῖκτο αὐτῷ, δύο ἄγων στρατοῦ τέλη, καὶ τοξότας πεντακοσίους, καὶ χρήματα πολλὰ, καὶ ναῦς ὀγδοήκοντα· καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν ἐκ Κεφαληνίας μετεπέμπετο. Ὅθεν τισὶ δοκεῖ τότε ὁ Πομπήϊος ἐπελθὼν εὐμαρῶς ἂν τῆς Ἰταλίας κρατῆσαι, ὑπό τε λιμοῦ καὶ στάσεως διεφθαρμένης, καὶ ἐς αὐτὸν ἀφορώσης. Ἀλλὰ Πομπηΐῳ μὲν, ὑπὸ ἀφροσύνης, οὐκ ἐπιχειρεῖν, ἀλλὰ ἀμύνεσθαι μόνον, ἐδόκει· μέχρι καὶ τοῦδε ἥσσων ἐγένετο.

XXVI. Ἐν δὲ Λιβύῃ Σέξστιος, ὕπαρχος Ἀντωνίου, παραδεδώκει μὲν ἄρτι τὸν στρατὸν, ὑπὸ Λευκίου κεκελευσμένος, Φάγγωνι τῷ Καίσαρος· ἐπισταλεὶς δὲ αὖθις ἀναλαμβάνειν αὐτὸν, οὐκ ἀποδιδόντι τῷ Φάγγωνι ἐπολέμει, συναγαγὼν τινας τῶν ἀπεστρατευμένων, καὶ Λιβύων πλῆθος ἄλλο, καὶ ἑτέρους παρὰ τῶν βασιλέων. Ἡττηθέντων δὲ τῶν κερῶν ἑκατέρων, καὶ ληφθέντων τῶν στρατοπέδων, ὁ Φάγγων ἡγούμενος ἐκ προδοσίας τάδε παθεῖν, αὑτὸν διεχρήσατο· καὶ Λιβύης μὲν αὖθις ὁ Σέξστιος ἑκατέρας ἐκράτει. Βόκχον δὲ, τὸν Μαυρουσίων βασιλέα, Λεύκιος ἔπεισε πολεμεῖν Καῤῥίνᾳ τῷ τὴν Ἰβηρίαν ἐπιτροπεύοντι τῷ Καίσαρι. Ἀηνόβαρβός τε, ἑβδομήκοντα ναυσὶ καὶ στρατοῦ δύο τέλεσι καὶ τοξόταις καὶ σφενδονήταις τισὶ καὶ ψιλοῖς καὶ μονομάχοις περιπλέων τὸν Ἰόνιον, ἐπόρθει τὰ τοῖς τρισὶν ἀνδράσιν ὑπήκοα· ἔς τε τὸ Βρεντέσιον ἐπιπλεύσας, τῶν Καίσαρος τριηρῶν τὰς μὲν εἷλε, τὰς δὲ ἐνέπρησε, καὶ τοὺς Βρεντεσίους ἐς τὰ τείχη κατέκλεισε, καὶ τὴν χώραν προὐνόμευεν.

XXVII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς τὸ Βρεντέσιον στρατιωτῶν τέλος ἔπεμπε, καὶ Σαλβιδιηνὸν κατὰ σπουδὴν ἐκ τῆς ἐς Ἰβηρίαν ὁδοῦ μετεκάλει. Τούς τε στρατολογήσοντας σφίσιν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Λεύκιος περιέπεμπον· πεῖραί τε τούτων τῶν ξεναγῶν ἦσαν ἐς ἀλλήλους, βραχύτεραι καὶ μείζους, καὶ ἐνέδραι πολλάκις. Ἡ δὲ εὔνοια τῶν Ἰταλῶν ἐς τὸν Λεύκιον παρὰ πολὺ ἐποίει, ὡς ὑπὲρ σφῶν τοῖς κληρουχουμένοις πολεμοῦντα. Καὶ οὐχ' αἱ καταγραφόμεναι τῷ στρατῷ

provinciæ omnes, quas sortitus fuerat, excepta Sardinia, bello tunc erant infestatæ, e fanis accipiebat mutuo, promittens, cum gratia se redditurum; videlicet e Romano Capitolio, ex Antio, Lanuvio, Nemore, Tibure; quibus maxime locis hodieque sunt copiosi sacrarum pecuniarum thesauri.

XXV. Interea Cæsari extra Italiam quoque tumultibus commota erant omnia. Namque Pompeius cum ex proscriptionibus Triumvirorum, tum ex exercituum in colonias deductionibus, et ex hac ipsa Lucii contentione multum et existimatione et viribus creverat. Qui enim saluti suæ metuebant, aut bonis fuerant spoliati, aut præsentem rerum statum omnino non probabant, ad ipsum accedebant maxime: simulque alia manus juvenum, militiæ lucrique cupida, nihil referre putans cujus ductu stipendia faciat, quoniam ab utraque parte Romani et duces et exercitus essent, Pompeium sequi malebant, cujus causa videbatur justior. Qui et ex maritimis prædis ditatus fuerat, navesque habebat cum supplemento permultas. Tum Murcus quoque duas ei legiones adduxerat, et quingentos sagittarios, et pecunias multas, navesque octoginta: et reliquum exercitum acciebat e Cephalenia. Quapropter sunt qui putent, si tum Pompeius invasisset Italiam, facile potiturum ea fuisse; quæ, fame simul et intestinis dissensionibus afflicta, illum respiciebat. Sed is, per imprudentiam, sua solum defendere maluit, quam aliena invadere; donec tandem hac quoque facultate excidit.

XXVI. In Africa Sextius, legatus Antonii, nuper exercitum, ex Lucii mandato, Fangoni Cæsaris legato tradiderat: mox vero rursus eumdem exercitum recipere jussus, cum Fangone reddere nolente bellum gerebat, collecta emeritorum manu et Afrorum multitudine, regulorumque auxiliis. Et quum in utroque cornu profligatus castra quoque amisisset Fango, ratus id proditione sibi accidisse, se ipsum interemit. Ita Sextius iterum utraque Africæ provincia potitus est. Bocchus item, rex Maurorum, a Lucio persuasus, Carinati, Hispaniam pro Cæsare curanti, bellum intulit. Ahenobarbus vero, cum septuaginta navibus et duabus legionibus, adjuncta etiam sagittariorum funditorumque manu, et nonnullis velitibus ac gladiatoribus, vagando per mare Ionium, vastabat regiones agnoscentes Triumvirorum imperium: et, quum appulisset Brundusium, triremes Cæsarianas partim cepit, partim cremavit, et Brundusinorum intra mœnia compulsorum agros deprædatus est.

XXVII. Itaque Brundusium Cæsar unam legionem misit; et Salvidienum ex itinere in Hispaniam propere revocavit. Certatim vero et Cæsar et Lucius per totam Italiam, qui delectus militum haberent, circummiserunt: inter quos ipsos subinde minoribus quibusdam præliis, atque etiam majoribus, cum aperto Marte, tum sæpius ex insidiis, pugnatum est. Italorum vero favor erga Lucium erat multo propensior; quod hic pro ipsis, contra novos colonos, bellum gerere videretur. Nec solum civitates, quarum agri

πόλεις ἔτι μόναι, ἀλλ' ἡ Ἰταλία σχεδὸν ἅπασα ἀνίστατο, φοβουμένη τὰ ὅμοια· τούς τε τῷ Καίσαρι χρωμένους ἐκ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἐκβάλλοντες ἐκ τῶν πόλεων ἢ ἀναιροῦντες, τὰ τείχη σφῶν διὰ χειρὸς εἶχον, καὶ πρὸς τὸν Λεύκιον ἐχώρουν. Ἐχώρουν δὲ καὶ οἱ κατοικιζόμενοι τῶν στρατιωτῶν ἐς τὸν Καίσαρα· ὡς ἐς οἰκεῖον ἤδη πόλεμον ὑπὲρ σφῶν, ἑκάτεροι διαιρούμενοι.

XXVIII. Καὶ τῶνδε γιγνομένων, ὁ Καῖσαρ ὅμως ἔτι τήν τε βουλὴν καὶ τοὺς καλουμένους ἱππέας συναγαγών, ἔλεγεν ὧδε· « Καταγιγνώσκομαι μέν, εὖ οἶδα, ὑπὸ τῶν περὶ Λεύκιον, οὐκ ἀμυνόμενος αὐτούς, εἰς ἀσθένειαν ἢ ἀτολμίαν, ἃ καὶ νῦν μου καταγνώσονται διὰ τήνδε τὴν σύνοδον ὑμῶν. Ἐμοὶ δὲ ἔρρωται μὲν ὁ στρατὸς, ὅσος τέ μοι συναδικεῖται, τὴν κληρουχίαν ἀφαιρούμενος ὑπὸ Λευκίου, καὶ ὁ ἄλλος ὃν ἔχω. Ἔρρωται δὲ καὶ τὰ λοιπὰ, πλὴν τῆς γνώμης μόνης. Οὐ γὰρ ἡδύ μοι πολεμεῖν ἐμφυλίους πολέμους χωρὶς ἀνάγκης βαρείας, οὐδὲ καταχρῆσθαι τῶν πολιτῶν τοῖς ἔτι λοιποῖς κατ' ἀλλήλων· καὶ μάλιστα, τοῦδε τοῦ ἐμφυλίου οὐκ ἐκ Μακεδονίας ὑμῖν ἢ Θρᾴκης ἀκουσθησομένου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ γενησομένου· ἣν πόσα χρὴ, χωρὶς τῶν ἀπολλυμένων ἀνδρῶν, κακοπαθῆσαι, γιγνομένην στάδιον ἡμῖν; Ἐγὼ μὲν δὴ διὰ τάδε ὀκνῶ. Καὶ νῦν ἔτι μαρτύρομαι, μηδὲν ἀδικεῖν Ἀντώνιον, μηδὲ ἀδικεῖσθαι πρὸς Ἀντωνίου. Ὑμᾶς δὲ, ἐλέγξαι τοὺς ἀμφὶ τὸν Λεύκιον τάδε δι' ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ συναλλάξαι μοι, παρακαλῶ. Καὶ εἰ μὴ πείθοιντο μηδὲ νῦν, ἐκείνοις μὲν αὐτίκα δείξω τὰ μέχρι νῦν εὐβουλίαν, οὐ δειλίαν, οὖσαν. Ὑμᾶς δὲ, καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς καὶ πρὸς Ἀντώνιον, ἀξιῶ, μάρτυρας εἶναί μοι, καὶ συνίστασθαι διὰ τὴν ὑπεροψίαν Λευκίου. »

XXIX. Ταῦτ' εἶπεν ὁ Καῖσαρ. Καὶ τούτων οἱ μὲν δὴ πάλιν εἰς τὸν Πραινεστὸν ἐξέτρεχον· καὶ ὁ Λεύκιος τοσόνδε εἶπεν, ὅτι καὶ τῶν ἔργων ἤδη προειλήφασιν ἀμφότεροι, καὶ ὁ Καῖσαρ ὑποκρίνεται, τέλος ἄρτι πέμψας ἐς τὸ Βρεντέσιον, κωλύειν Ἀντώνιον ἐπανιόντα. Ὁ δὲ Μάνιος καὶ ἐπιστολὴν ἐδείκνυε τοῦ Ἀντωνίου, εἴτε πλασάμενος, εἴτε ἀληθῆ, πολεμεῖν, ἐάν τις αὐτοῦ τὴν ἀξίωσιν καθαιρῇ. Ἐρομένων δὲ τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς, εἰ καθαιροῖτό τι τῆς ἀξιώσεως Ἀντωνίου, καὶ προκαλουμένων ἐς δίκην περὶ τοῦδε, ἕτερα αὖ πολλὰ ἐσοφίζετο ὁ Μάνιος· ἕως οἱ μὲν ἀπῆλθον ἄπρακτοι· καὶ οὐ συνῆλθον ἐς τὴν ἀπόκρισιν τῷ Καίσαρι, εἴτε καθ' ἑαυτὸν ἀπαγγείλας ἕκαστος, εἴτε δι' ἑτέραν γνώμην, εἴτε ὑπὸ αἰδοῦς. Ὁ δὲ πόλεμος ἀνέῳκτο, καὶ ὁ Καῖσαρ ἐπ' αὐτὸν ἐξῄει, φύλακα τῆς Ῥώμης Λέπιδον σὺν δύο τέλεσι καταλιπών. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τότε μάλιστα ἐπεδείκνυον, οὐκ ἀρέσκεσθαι τῇ τῶν τριῶν ἀρχῇ· ἐς γὰρ τὸν Λεύκιον ἐχώρουν.

XXX. Καὶ ἦν τὰ κεφάλαια τοῦ πολέμου τοιάδε. Λευκίου μὲν δὴ δύο τέλη περὶ Ἄλβην ἐστασίασε, καὶ τοὺς ἄρχοντας ἐκβαλόντα, ἐς ἀπόστασιν ἐχώρει. Ἐπειγομένων δὲ ἐς αὐτὰ Καίσαρός τε καὶ Λευκίου, φθάσας τὸν Καίσαρα ὁ Λεύκιος, ἀνεσώσατο αὐτὰ χρήμασί τε

militibus divisi fuerant, sed Italia ferme universa commota erat, dum quisque sibi similem calamitatem timebat: ejectisque aut occisis qui pro Cæsare sacram ex templis pecuniam mutuabantur, servabant sua mœnia, et ad Lucium accedebant. E diverso novi coloni adjungebant se Cæsari. Adeo utrique in diversas partes, velut ad bellum quisque pro sua re susceptum, discindebantur.

XXVIII. Quæ dum fiunt, interim tamen etiam tum Cæsar, convocato senatu et equestri ordine, hujusmodi ad eos verba fecit: « Scio me a Lucii factione, eo quod vim eorum non repello, contemni, ut parum fortem aut viribus meis parum confidentem, et eum contemtum auctum nunc iri propter hunc ipsum vestrum conventum. Ego vero exercitum validum habeo, tum eum qui una mecum injuste læditur, cui debita victoriæ præmia a Lucio eripiuntur, tum eum qui alias meis auspiciis militat: nec minus valida sunt cætera, nisi quod ipsum bellandi consilium nondum satis mihi firmum sit. Non enim delector bellis civilibus, præter urgentem necessitatem susceptis: nec abutendum censeo his qui supersunt civibus in mutuam perniciem; præsertim quum hujus civilis belli facinora non e Macedonia nobis aut e Thracia nuncianda, sed in ipsa Italia spectanda forent; quæ si hujus belli campus fuerit, quantas calamitates, præter hominum etiam jacturam quos ferrum absumet, patiatur necesse est? Hoc est, cur me priorem incipere pigeat. Et nunc quoque protestor, me nec de Antonio queri, nec facere quidquam cur ille de me queri debeat. Sed vos hortor, ut vestra etiam causa coarguatis Lucium cum suis instigatoribus, eosque mecum in gratiam reducatis. Qui si nunc quoque perstabunt in sua pervicacia, protinus illis ostendam, me hactenus non timore cunctatum esse, sed consilio. A vobis autem postulo, ut non solum apud vosmet ipsos, sed etiam apud Antonium, testes mihi sitis: et meæ causæ faveatis, propter insolentiam Lucii. »

XXIX. Hæc Cæsar. Illi rursus propere legatos Præneste mittunt: quibus Lucius hoc tantum respondit: « sero nunc hæc jactari; utrimque rem ad manus jam venisse: Cæsarem vero ficte agere omnia, qui nuperrime Brundusium legionem miserit, quæ Antonium prohibeat reditu in Italiam. » Manius vero etiam epistolam ostendebat Antonii (veram, an fictam, incertum), quæ jubebat vel armis tueri dignitatem ipsius, si quis eam convelleret? Legatis autem senatus porro quærentibus, ecquis dignitatem Antonii convelleret? et ad judices ea de re provocantibus, Manius rursus multa comminiscebatur, donec abierunt rebus infectis. Neque vero dein ad Cæsarem se contulerunt legati, ut responsum ad eum perferrent: sive quod privatim singuli rem ei renunciarent, sive alio consilio, sive ob pudorem. Jamque manifestum bellum erat: et Cæsar in expeditionem profectus est, præside Romæ Lepido cum duabus legionibus relicto. Quo tempore præsertim magnus nobilium numerus, ad Lucium se conferentes, declaraverunt, sibi non placere Triumvirorum potestatem.

XXX. Id bellum, ut summa rerum momenta exponam, sic gestum est. Duæ Lucii legiones, apud Albam exorta seditione, tribunis expulsis, ad defectionem spectabant: ad quas quum et Cæsar properaret et Lucius, prior hic eo pervenit, et multis largitionibus pollicitationibusque reti-

πολλοῖς καὶ ὑποσχέσεσι μεγάλαις. Φουρνίου δ' ἄλλον στρατὸν ἄγοντος τῷ Λευκίῳ, ὁ Καῖσαρ ἐξήπτετο τῆς οὐραγίας· ἐς δὲ λόφον ἀναδραμόντι τῷ Φουρνίῳ, καὶ νυκτὸς ἐς ὁμογνώμονα πόλιν ἐπειγομένῳ Σεντίαν, νυκτὸς μὲν οὐχ ἕσπετο ὁ Καῖσαρ, ἐνέδρας ὑποπτεύων· ἡμέρας δὲ, τήν τε Σεντίαν ὁμοῦ καὶ τὸ τοῦ Φουρνίου στρατόπεδον ἐπολιόρκει. Λεύκιος δὲ, ἐς Ῥώμην ἐπειγόμενος, τρεῖς μὲν τάξεις προὔπεμψεν, αἳ νυκτὸς ἔλαθον ἐς τὴν πόλιν ἐσδραμοῦσαι· αὐτὸς δὲ σὺν πολλῷ στρατῷ καὶ ἱππεῦσι καὶ μονομάχοις εἵπετο. Καὶ αὐτὸν Νωνίου τοῦ φύλακος τῶν πυλῶν δεξαμένου τε, καὶ τὸν ὑφ' αὑτῷ στρατὸν ἐγχειρίσαντος, ὁ μὲν Λέπιδος ἐς Καίσαρα ἔφευγεν, ὁ δὲ Λεύκιος Ῥωμαίοις ἐδημηγόρει· Καίσαρα μὲν καὶ Λέπιδον αὐτίκα δώσειν δίκην ἀρχῆς βιαίου, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτὴν ἑκόντα ἀποθήσεσθαι, καὶ ὑπατείαν ἀλλάξεσθαι, νομιμωτέραν ἀρχὴν παρανόμου, καὶ πάτριον ἀντὶ τῆς τυραννικῆς.

XXXI. Καὶ ὁ μὲν τάδε εἰπὼν, ἡδομένων ἁπάντων, καὶ ἡγουμένων ἤδη λελύσθαι τὴν τῶν τριῶν ἀρχὴν, αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ δήμου προσαγορευθεὶς, ἐπὶ τὸν Καίσαρα ἐχώρει, καὶ στρατὸν ἤθροιζεν ἄλλον ἐκ τῶν ἀποικίδων Ἀντωνίου πόλεων, καὶ αὐτὰς ἐκρατύνατο. Αἱ δὲ δι' εὐνοίας μὲν ἦσαν Ἀντωνίῳ· Βαρβάτιος δὲ, ὁ Ἀντωνίου ταμίας, Ἀντωνίῳ τι προσκρούσας, καὶ διὰ ταῦτ' ἐπανιὼν, ἔλεγε πυνθανομένοις, τὸν Ἀντώνιον χαλεπαίνειν τοῖς πολεμοῦσι τῷ Καίσαρι κατὰ τῆς κοινῆς σφῶν δυναστείας. Καὶ οἱ μὲν, ὅσοι μὴ τῆς ἐξαπάτης ᾔσθοντο τῆς Βαρβατίου, ἐς τὸν Καίσαρα ἀπὸ τοῦ Λευκίου μετετίθεντο. Ὁ δὲ Λεύκιος ὑπήντα Σαλβιδιηνῷ, μετὰ στρατοῦ πολλοῦ πρὸς Καίσαρα ἐκ Κελτῶν ἐπανιόντι· καὶ εἵποντο τῷ Σαλβιδιηνῷ Ἀσίνιός τε καὶ Οὐεντίδιος, Ἀντωνίου στρατηγοὶ καὶ οἵδε, κωλύοντες αὐτὸν ἐς τὸ πρόσθεν ἰέναι. Ἀγρίππας δὲ, φίλτατος Καίσαρι, δείσας περὶ τῷ Σαλβιδιηνῷ μὴ κυκλωθείη, Σούτριον κατέλαβε, χωρίον τι χρήσιμον τῷ Λευκίῳ· νομίσας, τὸν Λεύκιον ἀπὸ τοῦ Σαλβιδιηνοῦ περισπάσειν ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ οἷ τὸν Σαλβιδιηνὸν βοηθήσειν, κατόπιν τοῦ Λευκίου γενόμενον. Καὶ τάδε μὲν, ὡς προσεδόκησεν ὁ Ἀγρίππας, ἐγίγνετο ἅπαντα. Ὁ δὲ Λεύκιος, ἀποτυχὼν ὧν ἐπενόει, πρὸς Ἀσίνιον καὶ Οὐεντίδιον ᾔει, ἐνοχλούντων αὐτὸν ἑκατέρωθεν Σαλβιδιηνοῦ τε καὶ Ἀγρίππου, καὶ φυλασσόντων ὅτε μάλιστα περιλάβοιεν ἐν τοῖς στενοῖς.

XXXII. Ἐκφανείσης δὲ παρ' αὐτὰ τῆς ἐπιβουλῆς, ὁ Λεύκιος οὐ θαῤῥῶν ἀμφοτέροις ἑκατέρωθεν οὖσιν ἐς χεῖρας ἰέναι, ἐς Περυσίαν παρῆλθεν, ὀχυρὰν πόλιν, καὶ παρ' αὐτὴν ἐστρατοπέδευσε, τοὺς περὶ τὸν Οὐεντίδιον περιμένων. Ὁμοῦ δ' αὐτόν τε καὶ τὴν Περυσίαν ὁ Ἀγρίππας καὶ ὁ Σαλβιδιηνὸς, καὶ ὁ Καῖσαρ ἐπελθὼν, τρισὶ στρατοπέδοις ἐκυκλώσαντο· καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν ὁ Καῖσαρ ἐκάλει πανταχόθεν κατὰ σπουδὴν, ὡς ἐπὶ τοῦτο δὴ κεφάλαιον τοῦ πολέμου, ἐν ᾧ Λεύκιον εἶχε περιειλημμένον. Προὔπεμπε δὲ καὶ ἑτέρους, ἐμποδὼν εἶναι τοῖς ἀμφὶ τὸν Οὐεντίδιον ἐπιοῦσιν. Οἱ

nuit eas in officio. Furnio deinde adducente illi alium exercitum, Cæsar postremum agmen invasit, et Furnium in tumulum quemdam compulit. Proxima nocte abeuntem in oppidum suæ factionis Sentiam, persequi noluit, metuens insidias; sed postero die oppidum obsedit et exercitum. At Lucius, Romam properans, tribus præmissis cohortibus, quæ clam noctu Urbem sunt ingressæ, ipse cum numeroso exercitu et equitatu gladiatoribusque subsecutus est: exceptusque a Nonio portæ custode, milites ejusdem in fidem recepit. Lepidus evasit ad Cæsarem. Lucius, advocato in concionem populo, spem fecit « fore ut mox Cæsar et Lepidus pœnas dent eorum quæ in magistratu violenter egissent; frater vero ipsius sponte deponat potestatem illegitimam, consulatum pro ea recepturus, legitimum magistratum et a majoribus traditum, pro dominatione tyrannica. »

XXXI. Hæc locutus Lucius, omnibus lætis, et Triumviratum jam antiquatum existimantibus, Imperator a populo consalutatus, profectus est contra Cæsarem, et alium exercitum ex Antonianis colonis collegit, oppidaque eorum communivit. Erantque coloniæ illæ bene erga Antonium affectæ: sed quum per id tempus Barbatius, Antonii quæstor, ab offenso nescio qua causa imperatore dimissus, sciscitantibus colonis respondisset « irasci Antonium eis, qui contra Cæsarem atque adeo contra communem ipsorum potentiam arma ferrent; » factum est, ut, quotquot dolum Barbatii non senserunt, a Lucio deficerent ad Cæsarem. Lucius vero Salvidieno profectus est obviam, cum magnis copiis revertenti ad Cæsarem ex Gallia: et Salvidienum a tergo sequebantur Asinius et Ventidius, Antoniani duces, vetantes ne ulterius procederet. Tum Agrippa, Cæsari amicissimus, veritus, ne Salvidienus circumveniretur, Sutrium occupavit, oppidum opportunum Lucio; sperans fore, ut Lucius a Salvidieno in se averteretur; quo facto Salvidienus, qui a tergo erat Lucii, copiis suis sibi posset subvenire. Et sicut speraverat Agrippa, sic res cecidit. Tum Lucius, cœpto frustratus, cum Asinio et Ventidio se conjungere constituit; utrinque semper eum infestantibus Salvidieno et Agrippa; et tempus maxime, quo in angustiis eum circumvenire possent, observantibus.

XXXII. Lucius, ubi insidias sibi parari cognovit, non ausus cum utrinque imminente hoste manus conserere, ad Perusiam deflexit, urbem munitam; ibique castra metatus est, Ventidium Asiniumque exspectaturus. Moxque Agrippa et Salvidienus, ipeques Cæsar, ad illos accedens, et Lucium et Perusiam tribus simul exercitibus obsederunt. Ac ceteras quoque copias Cæsar ad eamdem urbem, tanquam ad sedem belli, in qua clausum Lucium teneret, undique convocavit: et alios misit, qui adventantibus Ventidio Asinioque se opponerent. Quanquam illi ne per se quidem ad

δὲ καὶ αὐτοὶ διὰ σφῶν ὤκνουν ἐπείγεσθαι, τόν τε πόλεμον ἀποδοκιμάζοντες ὅλως, καὶ τὴν Ἀντωνίου γνώμην οὐκ ἐπιστάμενοι, καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς στρατιᾶς οὐ παριέντες ἀλλήλοις κατὰ ἀξίωσιν οὐδέτερος. Ὁ δὲ Λεύκιος οὔτ' ἐς μάχην ᾔει τοῖς περικαθημένοις, ἀμείνοσι καὶ πλέοσιν οὖσι καὶ γεγυμνασμένοις, νεοστράτευτον ἔχων τὸ πλέον, οὔτε ἐς ὁδοιπορίαν, ἐνοχλησόντων αὐτὸν ὁμοῦ τοσῶνδε. Μάνιον δὲ ἐς τὸν Οὐεντίδιον καὶ Ἀσίνιον ἔπεμπεν, ἐπείγειν αὐτοὺς βοηθεῖν πολιορκουμένῳ Λευκίῳ· καὶ Τισιηνὸν μετὰ τετρακισχιλίων ἱππέων, λεηλατεῖν τὰ Καίσαρος, ἵνα ἀνασταίη. Αὐτὸς δὲ παρῆλθεν ἐς τὴν Περυσίαν, ὡς ἐν ὀχυρᾷ πόλει χειμάσων, εἰ δέοι, μέχρι τοὺς περὶ τὸν Οὐεντίδιον ἀφικέσθαι.

XXXIII. Καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτίκα μετὰ σπουδῆς ἅπαντι τῷ στρατῷ τὴν Περυσίαν ἀπετείχιζε χάρακι καὶ τάφρῳ, πεντήκοντα καὶ ἓξ σταδίους περιιών, διὰ τὸ τῆς πόλεως λοφῶδες, καὶ σκέλη μακρὰ ἐπὶ τὸν Τίβεριν ἐκτείνων, ἵνα τι ἐς τὴν Περυσίαν μὴ ἐσφέροιτο. Ἀντεπονεῖτό γε μὴν καὶ ὁ Λεύκιος, ἑτέροις ὁμοίοις χαρακώμασι καὶ τάφροις τὴν πέζαν ὀχυρούμενος τοῦ λόφου. Καὶ Φουλβία Οὐεντίδιον καὶ Ἀσίνιον καὶ Ἀτήϊον καὶ Καληνὸν ἐκ τῆς Κελτικῆς ἤπειγε βοηθεῖν Λευκίῳ· καὶ στρατὸν ἄλλον ἀγείρασα, Πλάγκον ἔπεμπεν ἄγειν Λευκίῳ. Πλάγκος μὲν δὴ τέλος τοῦ Καίσαρος, ἐς Ῥώμην ὁδεῦον, διέφθειρεν. Ἀσινίου δὲ καὶ Οὐεντιδίου, σὺν μὲν ὄκνῳ καὶ διχονοίᾳ τῆς Ἀντωνίου γνώμης, διὰ δὲ Φουλβίαν ὅμως καὶ διὰ Μάνιον, ἐς τὸν Λεύκιον ἰόντων, καὶ τοὺς ἀποκλείοντας βιαζομένων, ὁ Καῖσαρ ὑπήντα σὺν Ἀγρίππᾳ, φυλακὴν τῆς Περυσίας καταλιπών. Οἱ δὲ, οὐδέ πω συμβαλόντες ἀλλήλοις, οὔτε σὺν προθυμίᾳ χωροῦντες, ὁ μὲν αὐτῶν ἐς Ῥάβενναν, ὁ δ' ἐς Ἀρίμινον, ὁ δὲ Πλάγκος ἐς Σπωλήτιον συνέφυγον. Καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτῶν ἑκάστῳ στρατὸν ἐπιστήσας, ἵνα μὴ πρὸς ἀλλήλους συνέλθοιεν, ἐς τὴν Περυσίαν ἐπανῆλθε· καὶ μετὰ σπουδῆς τὰς τάφρους προσεσταύρου, καὶ ἐδιπλασίαζε τὸ βάθος καὶ πλάτος, ὡς τριάκοντα πόδας ἀμφότερα εἶναι· τό τε περιτείχισμα ὕψου, καὶ πύργους ἐπ' αὐτοῦ ξυλίνους δι' ἑξήκοντα ποδῶν ἵστη χιλίους καὶ πεντακοσίους· καὶ ἐπάλξεις τε ἦσαν αὐτῷ πυκναί, καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ πᾶσα διμέτωπος, ἔς τε τοὺς πολιορκουμένους, καὶ εἴ τις ἔξωθεν ἐπίοι. Ἐγίγνετο δὲ ταῦτα σὺν πείραις πολλαῖς καὶ μάχαις, ἀκοντίσαι μὲν ἀμεινόνων ὄντων τῶν Καίσαρος, συμπλέκεσθαι δὲ τῶν Λευκίου μονομάχων· καὶ πολλοὺς ἔκτεινον συμπλεκόμενοι.

XXXIV. Ὡς δὲ ἐξείργαστο πάντα τῷ Καίσαρι, λιμὸς ἥπτετο τοῦ Λευκίου, καὶ τὸ κακὸν ἤκμαζεν ἀγρίως, ἅτε μηδὲν αὐτοῦ μηδὲ τῆς πόλεως προπαρεσκευασμένης. Ὧν ὁ Καῖσαρ αἰσθανόμενος, ἀκριβεστέρας τὰς φυλακὰς ἐποίει. Νουμηνίας δὲ ἔτους ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν οὔσης, φυλάξας ὁ Λεύκιος τὴν ἑορτὴν, ὡς ἀμελείας τοῖς πολεμίοις αἰτίαν, ἐξέθορε νυκτὸς ἐπὶ τὰς πύλας αὐτῶν, ὡς διεκπαίσων αὐτοὺς, καὶ στρατιὰν ἐπαξόμε-

modum properabant; quod nec bellum id probarent, et incerti essent de mente Antonii : quo accedebat inter ipsos duces æmulatio, dignitate pares, ut neuter alteri cedere imperio totius exercitus vellet. Lucius interim, obsessus, nec prælio se committebat, impar hosti non numero solum, sed et genere militum; frustraque tirones, cujus generis major pars erat suorum, objecturus veteranis : neque vero iter ingredi audebat, a tam multis undique infestatus. Quapropter Manium misit ad Ventidium et Asinium, qui urgeret eos ad subveniendum obsessis : simulque Tisienum jussit cum quatuor equitum millibus e Cæsarianorum agris prædas agere, ut Cæsar ab obsidione abstraheretur. Ipse vero intra Perusiæ mœnia se recepit; ut, si opus esset, in urbe munita hiemaret, donec Ventidius cum Asinio advenisset.

XXXIII. At Cæsar, universis copiis propere opus facere jussis, Perusiam fossa atque aggere, circuitu VII millium passuum, propter tumulum in quo urbs sita est, cinxit; brachiaque longa ad Tiberim usque duxit, ne quid in urbem importaretur. E diverso Lucius simili vallo fossaque radices tumuli muniebat. Et Fulvia quoque Ventidium Asiniumque, tum Ateium et Calenum hortata est, e Gallia properarent in auxilium obsessi; simulque alium exercitum, recens nunc collectum, Planci ductu misit ad Lucium. Plancusque legionem Cæsarianam, quæ Romam petebat, concidit in itinere. Quum autem Asinius Ventidiusque, segniter quidem, ut incerti voluntatis Antonii, irent tamen ad Lucium propter Fulviam et Manium, et vi erumpere per eos, qui ad aditum illis præcludendum missi erant, conarentur; tum Cæsar cum Agrippa, relicta Perusina obsidione, obviam eis profectus est. At illi, quum nondum ne copias quidem suas conjunxissent, ac cæteroquin non nimis promta voluntate essent progressi, contulerunt se alter Ravennam, alter Ariminum; Plancus vero Spoletium se recepit. Cæsar, opposita cuique parte sui exercitus, ne inter se conjungerentur, Perusiam rediit : ibique celeriter fossas vallo præmunivit, earumque cum altitudinem tum latitudinem duplicavit, ut utraque pedum esset triginta; tum murum circumcirca altiorem fecit, et turres in eo ligneas MD, spatio LX pedum inter se distantes, erexit, densisque propugnaculis murum instruxit, denique omnes munitiones ancipites effecit, tam contra obsessos, quam contra impetus qui extrinsecus fieri possent. Interim non semel eruptiones a Lucio tentatæ sunt, pugnæque commissæ; in quibus Cæsariani melius missilibus rem agebant, quum ex adverso gladiatores Lucii audacius consererent manus, multosque cominus trucidarent.

XXXIV. Postquam vero perfectum est opus a Cæsare, fame premebatur Lucius; atque eo ferocius ingruebat malum, quod nec oppidani, nec ipse, ullos commeatus præparaverant. Quod intelligens Cæsar, diligentiores adhibuit custodias. Nocte autem, quæ præcessit Calendas Januarias, Lucius, ratus id solenne allaturum hostibus negligentiam, in ipsam portam eorum fecit impetum; sperans, se per hostium munimenta erumpere, et alias copias, quas multas

νος ἑτέραν· πολλὴ γὰρ ἦν αὐτῷ πολλαχοῦ. Ταχὺ δὲ τοῦ πλησίον ἐφεδρεύοντος τέλους καὶ τοῦ Καίσαρος αὐτοῦ σὺν ταῖς στρατηγίσι σπείραις ἐπιδραμόντων, ὁ Λεύκιος μάλα προθύμως ἀγωνιζόμενος ἀνεώσθη. Τῶν δ' αὐτῶν ἡμερῶν ἐν Ῥώμῃ, τοῦ σίτου τοῖς στρατευομένοις φυλασσομένου, τὸ πλῆθος τῷ πολέμῳ καὶ τῇ νίκῃ φανερῶς ἐπηρῶντο, καὶ ἐς τὰς οἰκίας ἐστρέχοντες ἐπὶ ἐρεύνῃ σίτου, ὅσα εὕροιεν ἥρπαζον.

XXXV. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Οὐεντίδιον, αἰδούμενοι λιμῷ κάμνοντα Λεύκιον περιορᾶν, ἐχώρουν ἐς αὐτὸν ἅπαντες, βιαζόμενοι τοὺς Καίσαρος, πανταχόθεν αὐτοὺς περικειμένους καὶ ἐνοχλοῦντας. Ὑπαντώντων δ' αὐτοῖς Ἀγρίππου τε καὶ Σαλβιδιηνοῦ μετὰ δυνάμεως ἔτι πλείονος, ἔδεισαν μὴ κυκλωθεῖεν, καὶ ἐς Φουλκίνιόν τι χωρίον ἐξέκλιναν, ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίους τῆς Περυσίας διεστηκός· ἔνθα αὐτοὺς τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀγρίππαν περικαθημένων, πυρὰ πολλὰ ἤγειραν, σύμβολα τῷ Λευκίῳ. Καὶ γνώμην ἐποιοῦντο Οὐεντίδιος μὲν καὶ Ἀσίνιος, βαδίζειν καὶ ὡς μαχούμενοι· Πλάγκος δὲ, ἔσεσθαι μέσους Καίσαρός τε καὶ Ἀγρίππου, χρῆναι δ' ἔτι καραδοκεῖν τὰ γιγνόμενα· καὶ ἐκράτει λέγων ὁ Πλάγκος. Οἱ δ' ἐν τῇ Περυσίᾳ, τὰ μὲν πυρὰ ἰδόντες, ἥδοντο· τῶν δ' ἀνδρῶν βραδυνόντων, εἴκασαν καὶ τούσδε ἐνοχλεῖσθαι, καὶ παυσαμένου τοῦ πυρὸς διεφθάρθαι. Ὁ δὲ Λεύκιος, τοῦ λιμοῦ πιέζοντος, ἐνυκτομάχησεν αὖθις ἐκ πρώτης φυλακῆς ἐς ἕω περὶ ἅπαν τὸ περιτείχισμα· καὶ οὐ δυνηθεὶς, ἀνέθορεν αὖθις ἐς τὴν Περυσίαν, καὶ τὰς ὑπολοίπους συλλογισάμενος τροφὰς, ἀπεῖπε δίδοσθαι τοῖς θεράπουσι, καὶ ἐφύλασσεν αὐτοὺς, μηδ' ἐκφυγεῖν, ἵνα μὴ γνωριμώτερον γένοιτο τοῖς πολεμίοις τὸ δεινόν. Ἠλῶντο οὖν οἱ θεράποντες κατὰ πλῆθος, καὶ κατέπιπτον ἔν τε αὐτῇ τῇ πόλει καὶ μέχρι τοῦ σφετέρου διατειχίσματος, πόαν εἴ τινα εὕροιεν, ἢ φυλλάδα χλωρὰν, νεμόμενοι. Καὶ τοὺς ἀποψύχοντας ὁ Λεύκιος ἐς τάφρους ἐπιμήκεις κατώρυσσεν· ἵνα μήτε καιομένων, ἐπίδηλον τοῖς ἐχθροῖς γένοιτο, μήτε σηπομένων, ἀτμὸς καὶ νόσος.

XXXVI. Ἐπεὶ δὲ οὔτε τοῦ λιμοῦ τι τέλος ἦν οὔτε τῶν θανάτων, ἀχθόμενοι τοῖς γιγνομένοις οἱ ὁπλῖται, παρεκάλουν τὸν Λεύκιον αὖθις ἀποπειράσαι τῶν τειχῶν, ὡς διακόψοντες αὐτὰ πάντως. Ὁ δὲ, τὴν ὁρμὴν ἀποδεξάμενος, Οὐκ ἀξίως, ἔφη, πρῴην τῆς παρούσης ἀνάγκης ἠγωνισάμεθα· καὶ νῦν ἢ παραδιδόναι σφᾶς, ἢ, τοῦτο χεῖρον ἡγουμένους θανάτου, μάχεσθαι μέχρι θανάτου. Δεξαμένων δὲ προθύμως ἁπάντων, καὶ, ἵνα μή τις ὡς ἐν νυκτὶ πρόφασις γένοιτο, κατὰ φῶς ἄγειν σφᾶς κελευόντων, ὁ Λεύκιος ἦγε πρὸ ἡμέρας· σίδηρόν τε τειχομάχον εἶχον πολὺν, καὶ κλίμακας ἐς εἴδη πάντα διεσκευασμένας. Ἐφέρετο δὲ καὶ τάφρων ἐγχωστήρια ὄργανα, καὶ πύργοι πτυκτοὶ σανίδας ἐς τὰ τείχη μεθιέντες, καὶ βέλη παντοῖα, καὶ λίθοι, καὶ γέῤῥα τοῖς σκόλοψιν ἐπιῤῥιπτεῖσθαι. Προσπεσόντες δὲ μεθ' ὁρμῆς βιαίου, τὴν τάφρον ἐνέχωσαν, καὶ τοὺς σταυροὺς ὑπερέβησαν· καὶ τοῖς τείχεσι προσελθόντες, οἱ μὲν ὑπώρυσ-

multis locis habebat, adducere posse. Sed celeriter excita legione e proximis excubiis, et Cæsare ipso cum prætorianis cohortibus succurrente, Lucius post acre certamen repulsus est. Per eosdem dies Romæ, quum frumentum omne asservaretur in usum militum, plebs, palam imprecationes jactans contra bellum et contra nuperam victoriam, discurrit per privatas ædes, frumentum quærens; et quidquid invenit, diripuit.

XXXV. Jam vero Ventidius reliquique earum partium duces, ignominiosum rati, non subvenire laboranti fame Lucio, omnes ad eum proficisci instituerunt, rejectis Cæsarianis, qui undique eos obsederant presserantque. Sed, Agrippa Salvidienoque adventantibus cum majoribus copiis, veriti ne circumvenirentur, deflexerunt Fulginium, oppidum xx M. P. a Perusia distans. Ubi ab Agrippa obsessi, nocturnis ignibus multis accensis signum dabant Lucio. Ibi dum inter se deliberant, Ventidio Pollionique placuit, ut vel sic proficiscerentur, prælioque decernerent: sed Plancus amplius exspectandum censebat, ne ingererent se periculose medios inter Agrippam et Cæsarem: quæ sententia visa est potior. Qui Perusiæ obsidebantur, ad primum conspectum ignium gavisi, tardantibus sociis, conjectabant premi eos ab hostibus: ubi vero cessarunt ignes, deletos socios putabant. Lucius autem, fame pressus, rursus alia nocte a prima vigilia usque diluculum eruptionem tentavit locis omnibus: sed et tunc, irrito conatu, in urbem rejectus est. Jamque, subducta ratione quantum cibariorum esset reliquum, servis porro præberi victum vetuit: ipsos autem custodivit, ne transfugiendo magis patefacerent hostibus mali gravitatem. Errabant igitur agminatim servi, passim humum sese projicientes vel in urbe vel in pomœriis, et herbam, sicubi invenirent, depascentes aut frondes virides. Exanimes autem Lucius in altis foveis defodiebat, ne rogos hostis animadverteret, neve ex cadaverum exhalatione pestis gigneretur.

XXXVI. Quum vero nec famis finis appareret, nec funerum, milites pertæsi orabant Lucium, ut rursus tentaret erumpere, quasi munimenta hostium omnino nunc perfracturi. Ille, comprobato eorum ardore: « Nuper, inquit, non tam strenue, quam necessitas postulabat, certavimus: nunc aut deditio facienda, aut, si hæc morte videtur deterior, usque ad mortem pugnandum est. » Accipientibus promte conditionem omnibus, et ne nox ullam præberet occasionem ignaviæ, clara luce signum sibi dari postulantibus; Lucius duxit eos sub diluculum, instructos affatim ferramentis, et scalis variarum formarum, machinisque quibus fossæ complentur aggere, et turribus plicatilibus, ex quibus pontes jaciuntur in muros: ad hæc telorum omne genus accedebat, lapidesque, et crates quas palis injicerent. Itaque connixi totis viribus, repleta fossa, vallum transcenderunt: subeuntesque murum, alii

σον, οἱ δὲ τὰς κλίμακας ἐπῆγον, οἱ δὲ τοὺς πύργους ἐνεχείρουν τε ὁμοῦ, καὶ ἠμύνοντο λίθοις καὶ τοξεύμασι καὶ μολιβδαίναις, σὺν πολλῇ θανάτου καταφρονήσει. Καὶ τάδε ἐγίγνετο κατὰ μέρη πολλά· ἐπειδὴ δέ τινας * ἐς πολλὰ διαιρουμένοις τοῖς πολεμίοις ἀσθενέστερα πάντα ἦν.

XXXVII. Ἐκταθεισῶν δέ που τῶν σανίδων ἐς τὸ τεῖχος, βία τότε μάλιστα ἐπικίνδυνος ἦν τῶν Λευκιανῶν ἐπὶ ταῖς σανίσι μαχομένων, καὶ βέλη πλάγια πάντοθεν ἦν ἐς αὐτοὺς καὶ ἀκόντια. Ἐβιάσαντο δὲ ὅμως, καὶ ἐς τὸ τεῖχος ἐξήλαντο ὀλίγοι, καὶ αὐτοῖς εἵποντο ἕτεροι· καὶ τάχα ἄν τι ἐξείργαστο αὐτοῖς μετὰ ἀπονοίας, εἰ μή, γνωσθέντος οὐ πολλὰ εἶναι τὰ τοιαῦτα μηχανήματα, οἱ ἄριστοι τῶν Καίσαρος ἐφεδρειῶν ἀκμῆτες ἐπήγοντο κεκμηκόσι. Τότε γὰρ δὴ τῶν τειχῶν αὐτοὺς κατήρειψαν, καὶ τὰ μηχανήματα συνέτριψαν, καὶ ἔβαλλον ἄνωθεν ἤδη σὺν καταφρονήσει. Τοῖς δὲ τὰ μὲν ὅπλα καὶ τὰ σώματα ὅλα συνεκέκοπτο, καὶ βοὴ σφᾶς ἐπελελοίπει· παρέμενον δ' ὅμως τῇ προθυμίᾳ. Ὡς δὲ καὶ τὰ νεκρὰ τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνῃρημένων ἐσκυλευμένα κάτω διεῤῥιπτεῖτο, τὴν ὕβριν οὐχ ἔφερον, ἀλλὰ ἀνετρέποντο ὑπὸ τῆς ὄψεως, καὶ μικρὸν ἔστησαν ἀποροῦντες, ὥσπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν οἱ διαναπαυόμενοι. Ὧδε δὲ αὐτοὺς ἔχοντας ἐλεῶν ὁ Λεύκιος ἐκάλει τῇ σάλπιγγι ἀναχωρεῖν. Ἡσθέντων δὲ τῶν Καίσαρος ἐπὶ τῷδε, καὶ τὰ ὅπλα παταγησάντων οἷον ἐπὶ νίκῃ, ἐρεθισθέντες οἱ τοῦ Λευκίου, τὰς κλίμακας αὖθις ἁρπάσαντες (οὐ γὰρ ἔτι πύργους εἶχον) ἔφερον ἐς τὰ τείχη μετὰ ἀπονοίας, οὐδὲν ἔτι βλάπτοντες· οὐ γὰρ ἐδύναντο. Περιθέων δ' αὐτοὺς ὁ Λεύκιος, ἐδεῖτο μὴ ψυχομαχεῖν ἔτι, καὶ οἰμώζοντας ἀπῆγεν ἄκοντας.

XXXVIII. Τὸ μὲν δὴ τέλος τῆσδε τῆς τειχομαχίας, ἐκθυμοτάτης γενομένης, ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἵνα μὴ αὖθις ἐπιτολμήσειαν οἱ πολέμιοι τοῖς τείχεσι, τὴν στρατιάν, ὅση μὴ τοῖς γιγνομένοις ἐφήδρευε, παρ' αὐτὸ τὸ τεῖχος ἵδρυσε, καὶ ἐδίδαξεν ἀναπηδᾷν ἐς τὸ τεῖχος ἄλλους ἀλλαχοῦ κατὰ σύνθημα σάλπιγγος. Συνεχῶς τε ἀνεπήδων, οὐδενὸς ἐπείγοντος· ἵνα διδαχή τε σφίσι, καὶ φόβος εἴη τοῖς πολεμίοις. Ἀθυμία δὲ ἐπεῖχε τοὺς τοῦ Λευκίου· καί, ὅπερ ἐν τοῖς τοιούτοις εἴωθε γίγνεσθαι, τῆς φυλακῆς οἱ φύλακες ἠμέλουν· ἐκ δὲ τῆς ἀμελείας αὐτομολίαι πολλῶν ἐγίγνοντο, καὶ οὐχ οἱ ἀφανέστεροι τοῦτο μόνοι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡγεμονικῶν τινες, ἔδρων. Ἐνεδίδου τε ὁ Λεύκιος ἤδη πρὸς διαλύσεις, ἐλέῳ τοσοῦδε πλήθους ἀπολλυμένου. Ἐχθρῶν δέ τινων Καίσαρος περὶ σφῶν δεδιότων, ἔτι ἐπεῖχεν. Ὡς δὲ ὁ Καῖσαρ ὤφθη τοὺς αὐτομόλους φιλανθρώπως ἐκδεχόμενος, καὶ πλείων ὁρμὴ πᾶσιν ἐς τὰς διαλύσεις ἐγίγνετο, δέος ἥπτετο τοῦ Λευκίου μὴ ἀντιλέγων ἐκδοθείη.

XXXIX. Γενομένης οὖν τινος ἐς τοῦτο πείρας καὶ ἐλπίδος οὐκ ἀηδοῦς, τὸν στρατὸν συναγαγών, ἔλεξεν ὧδε· « Γνώμη μὲν ἦν μοι, τὴν πάτριον ὑμῖν ἀποδοῦναι

cum suffodiebant, scalas alii applicabant, alii turres admovebant : simulque operi erant intenti, simul dimicabant, saxis, sagittis, glandibus, cum multo mortis contemtu : eaque omnia multis simul locis agebantur. Ita hostes in diversa distracti resistebant segnius.

XXXVII. Postquam vero alicubi jam pontes injecti sunt in mœnia, tum maxime summa et ferocia et summo periculo ex ipsis pontibus pugnabant Luciani, a lateribus undique telorum omni genere petiti. At perruperunt tamen, et in mœnia prosilierunt nonnulli, quos mox plures sunt secuti. Et fortassis, ut desperati, effecissent aliquid, ni, cognito non multas esse tales machinas, fortissimi Cæsarianorum fessis recentes ex subsidiis essent objecti : qui tum deturbarunt hos e mœnibus, et, confractis machinis, jam contemtim e sublimi feriebant reliquos. Illi, perfossis scutis, totoque corpore consauciati, voce quoque jam deficiente, durabant tamen acriter. Ut vero cadavera etiam eorum, qui in muro cæsi erant, spoliata viderunt dejici; non tulerunt contumeliam : sed horrore ejus spectaculi resilientes, constiterunt paulisper dubii, sicut athletæ inter certamen interquiescentes. Ita affectos miseratus Lucius, receptui cecinit. Sed quum Cæsariani læti comploderent arma, tanquam in victoria, irritati Lucii milites, rursus arreptis scalis (turres enim nullas amplius habebant) cum desperatione denuo in muros hostium ruebant; sed irrito conatu, nec enim quidquam amplius lædere poterant. Itaque Lucius, circumcursans eos, orabat, ne amplius de vita pugnarent; et gementes ac invitos reduxit.

XXXVIII. Hic fuit acerrimæ illius oppugnationis exitus. Tum Cæsar, ne rursus hostes muros tentarent, milites, quotquot jam non in ipsis stationibus essent, post murum collocavit; docuitque signo tuba dato alios alibi in murum prosilire. Atque id continue illi faciebant, nemine etiam urgente; exercitantes se pariter, et hostem territantes. Lucii vero milites occupavit mœstitia; et, quod in tali statu rerum fieri solet, custodiæ remissius agebantur; atque inde crebra fiebant transfugia, non vulgarium tantum militum, sed et præfectorum aliquot. Jamque etiam Lucius ad pacem flectebatur, pereuntium multitudinem miseratus : sed unum hoc eum remorabatur, quod Cæsaris inimici sibi timebant. Ubi vero clementer a Cæsare excipi transfugas apparuit, et majus jam pacis desiderium omnes incessit; tum vero timere cœpit, ne, si solus obstaret, dederetur Cæsari.

XXXIX. Quapropter, postquam prætentanti spes haud ingrata ostensa est, convocatis militibus, Lucius sic apud eos concionatus est : « Erat mihi quidem animus, commi-

πολιτείαν, ὦ συστρατιῶται, τυραννίδα τὴν τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἀρχὴν ὁρῶντι, καὶ οὐδ' ἐφ' ᾗ συνέστη προφάσει, Κασσίου καὶ Βρούτου τεθνεώτων, διαλυθεῖσαν. Λεπίδου γὰρ τὸ μέρος τῆς ἀρχῆς ἀφῃρημένου, καὶ Ἀντωνίου ποῤῥωτάτω χρήματα συλλέγοντος, εἷς οὗτος ἅπαντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην διῴκει, τὰ δὲ πάτρια Ῥωμαίοις πρόσχημα μόνον ἦν καὶ γέλως. Ἅπερ ἐγὼ μεταβάλλειν ἐς τὴν ἄνωθεν ἐλευθερίαν τε καὶ δημοκρατίαν ἐπινοῶν, ἠξίουν, τῶν ἐπινικίων διαδοθέντων ἐκλυθῆναι τὴν μοναρχίαν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπειθον, ἐπειρώμην ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς καταναγκάσαι. Ὁ δέ με τῷ στρατῷ διέβαλλε, κωλύειν τὰς κληρουχίας ἐλέῳ τῶν γεωργῶν· καὶ τὴν διαβολὴν ἐγὼ τήνδε ἠγνόησα ἐπὶ πλεῖστον· ἀλλ' οὐδὲ ἐπιγνοὺς, ἐπίστευσά τινα πιστεύσειν, ὁρῶντα τοὺς οἰκιστὰς καὶ παρ' ἐμοῦ δεδομένους, οἳ μεριεῖν ἔμελλον ὑμῖν τὰς κληρουχίας. Ἀλλὰ ἐδημαγώγησε γάρ τινας ἡ διαβολὴ, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ᾤχοντο, πολεμήσοντες ἡμῖν, ὡς νομίζουσι· σὺν χρόνῳ δ' εἴσοντες, στρατευσάμενοι καθ' ἑαυτῶν· Ὑμῖν δ' ἐγὼ μαρτυρῶ μὲν, ἑλομένοις τὰ ἀμείνονα, καὶ ὑπὲρ δύναμιν κακοπαθήσασιν. Ἡττήμεθα δὲ οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ τοῦ λιμοῦ, ᾧ δὴ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν ἐγκαταλελείμμεθα. Ἐμοὶ μὲν δὴ καλῶς εἶχεν ἀγωνίσασθαι μέχρι τοῦ τελευταίου δαίμονος ὑπὲρ τῆς πατρίδος· καλὸν γάρ μοι τὸν ἔπαινον ἐπὶ τῇ γνώμῃ καὶ τὸ τέλος ἐποίει. Οὐχ ὑφίσταμαι δὲ δι' ὑμᾶς, οὓς τῆς ἐμῆς προτίθημι εὐκλείας. Πέμψω δὴ πρὸς τὸν κεκρατηκότα, καὶ δεήσομαι, ἐμοὶ μὲν ἀντὶ πάντων ὑμῶν εἰς ὃ θέλει καταχρήσασθαι μόνῳ· ὑμῖν δὲ ἀντ' ἐμοῦ ἀμνηστίαν δοῦναι, πολίταις τε οὖσιν αὑτοῦ, καὶ στρατιώταις ποτὲ γενομένοις, καὶ οὐδὲ νῦν ἀδικοῦσιν, οὐδὲ πολεμήσασιν ἄνευ καλῆς αἰτίας, οὐδὲ ἡσσημένοις πολέμῳ μᾶλλον, ἢ λιμῷ. »

XL. Ὁ μὲν οὕτως εἶπε, καὶ εὐθὺς ἔπεμπε τρεῖς ἐπιλεξάμενος ἐκ τῶν ἀρίστων. Ἡ δὲ πληθὺς ἀνῴμωζον, οἱ μὲν ἑαυτῶν χάριν, οἱ δὲ τοῦ στρατηγοῦ, γνώμῃ μὲν ὁμοῦ σφίσιν ἀρίστου καὶ δημοκρατικοῦ φανέντος, ὑπὸ δ' ἐσχάτης ἀνάγκης ἡττημένου. Οἱ δὲ τρεῖς, ἐντυχόντες τῷ Καίσαρι, ἀνεμίμνησκον τοῦ γένους τῶν στρατῶν ἑνὸς ἑκατέροις ὄντος, καὶ στρατειῶν ὁμοῦ γενομένων, καὶ φιλίας τῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀρετῆς προγόνων, οὐκ ἐς ἀνήκεστον τὰς διαφορὰς προαγαγόντων· ὅσα τε εἰκὸς ἦν ἄλλα ἐπαγωγὰ, τούτοις ὅμοια, ἔλεγον. Ὁ δὲ Καῖσαρ, εἰδὼς τῶν πολεμίων τοὺς μὲν ἀπειροπολέμους ἔτι, τοὺς δὲ κληρούχους γεγυμνασμένους, ἔφη τεχνάζων, τοῖς ὑπ' Ἀντωνίῳ στρατευσαμένοις διδόναι τὴν ἀμνηστίαν, ὡς χάριν ἐκείνῳ φέρων· τοὺς δ' ἄλλους ἐπιτρέπειν σφᾶς ἑαυτῷ προσέτασσε. Ταῦτα μὲν εἶπεν ἐν ἅπασιν· ἰδίᾳ δὲ ἕνα τῶν τριῶν ἀπολαβὼν, Φούρνιον, ἐς μείζονα φιλανθρωπίαν ἐπήλπισε τοὺς περὶ Λεύκιον καὶ τοὺς ἄλλους, χωρὶς τῶν ἰδίων ἐχθρῶν ἑαυτοῦ.

XLI. Οἵδε οὖν οἱ τοῦ Καίσαρος ἐχθροὶ, τὴν ἰδίᾳ γενομένην ἔντευξιν τοῦ Φουρνίου ὑπονοοῦντες ἐπὶ σφίσι

litiones, rempublicam vobis restituere a majoribus acceptam, quum Triumviratum vidissem in tyrannidem versum, neque post Brutum et Cassium sublatos, qui prætextus constituendæ illius potestatis fuerat, cessantem. Lepido enim amoto a collegio, Antonio in remotissimis provinciis colligente pecunias, unus hic arbitratu suo gerebat omnia : populi Romani instituta a majoribus accepta ludibrio habebantur, et vix vana eorum species relinquebatur. Quibus malis ego remedium quærens, et pristinam libertatem remque publicam restituere cogitans, postulaveram, ut, redditis militibus victoriæ præmiis, abrogaretur unius dominatio. Quod postquam precibus non impetravi, conatus sum pro potestate magistratus mei vel vi efficere. Tum iste me apud exercitum falso accusavit, quasi deductioni coloniarum ac distributioni agrorum me opponerem in veterum possessorum gratiam. Quam calumniam quum diu ipse ignorassem, ne tum quidem, quum audivi, fidem apud quemquam inventuram putavi; quandoquidem a me quoque designatos videre licuit, qui in colonias vos deducerent, agrosque vobis dividerent. Verum decepti nonnulli credi derunt tamen calumniæ, profectique sunt ad eum, ut bellum contra nos gererent; comperturi tandem, susceptam contra sese hanc expeditionem. Sed vobis ego testis sum, potiores partes vos esse secutos, et laborasse pro eisdem supra vires etiam. Victi sumus autem non ab hostibus, sed a fame; in qua nimirum et ab nostris ducibus fuimus deserti. Jam me quidem sane, pro patria pugnantem, extremam decebat experiri fortunam; ut honestissimi consilii laudem gloriosa morte cumularem. Sed non sustineo propter vos, quorum ego incolumitatem meæ gloriæ antepono. Mittam igitur legatos ad victorem, rogaboque, ut a me uno pœnas, vobis omissis, quas vult expetat; vobis vero, quam mihi non peto, det veniam, civibus suis et quondam etiam militibus, ac ne nunc quidem peccantibus, sed honestas belli causas habentibus, et ne bello quidem victis, sed fame. »

XL. Hæc locutus Lucius, continuo misit tres electos ex optimatibus. Reliqua vero multitudo in lamenta effundebatur; aliis suam vicem dolentibus, aliis vicem imperatoris, qui, quum et fortissimum consilium secutus et optime in rempublicam animatus esse videretur, ultimæ tandem necessitati succumberet. Legati, ad Cæsarem admissi, commemorabant apud eum communem omnium patriam, communemque etiam olim militiam; tum amicitias virorum utriusque partis nobilium; moremque majorum, abhorrentium a lethalibus dissensionibus; denique alia his similia, ad flectendum victoris animum comparata. Cæsar, non ignarus hostium exercitum compositum esse partim e tironibus, partim e veteranis exercitatisque, arte usus, ait : « se Antonii veteranis veniam dare in imperatoris gratiam; » cæteros jussit, ut ipsius potestati sese permitterent. Hæc publice : seorsim autem Furnio, uni legatorum, ostendit spem clementiæ in Lucium et in reliquos, exceptis duntaxat propriis inimicis.

XLI. Jam illud ipsum privatum Furnii colloquium suspectum habentes inimici Cæsaris, conviciis Furnium rede

γενέσθαι, αὐτόν τε τὸν Φούρνιον ἐλοιδόρουν ἐπανελθόντα, καὶ τὸν Λεύκιον ἠξίουν, ἢ σπονδὰς αὖθις αἰτεῖν ὁμοίας ἅπασιν, ἢ πολεμεῖν μέχρι θανάτου· οὐ γὰρ ἴδιόν τινι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ κοινὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, γεγονέναι. Καὶ ὁ Λεύκιος ἐπῄνει μὲν, ἐλεῶν ἄνδρας ὁμοτίμους, καὶ πέμψειν ἔλεγεν ἑτέρους· οὐδένα δὲ εἰπὼν ἀμείνονα ἔχειν ἑαυτοῦ, εὐθὺς ἄνευ κήρυκος ᾔει, προθεόντων αὐτοῦ δρόμῳ τῶν ἀπαγγελούντων Καίσαρι κατιέναι Λεύκιον. Ὁ δὲ αὐτίκα ὑπήντα. Ἑωρῶντο οὖν ἀλλήλοις ἤδη μετὰ τῶν φίλων, καὶ περιφανεῖς ἦσαν ἀπὸ τῶν σημείων καὶ τῆς στολῆς, οὔσης ἑκατέρῳ στρατηγικῆς. Καὶ ὁ Λεύκιος, ἀποθέμενος τοὺς φίλους, ᾔει σὺν δύο ῥαβδούχοις μόνοις ἐπιδεικνὺς ἅμα τὴν γνώμην ἀπὸ τοῦ σχήματος· καὶ ὁ Καῖσαρ, συνιεὶς, ἀντεμιμεῖτο ἐς δεῖγμα καὶ ὅδε τῆς εἰς τὸν Λεύκιον εὐνοίας ἐσομένης. Ὡς δὲ σπεύδοντα εἶδε τὸν Λεύκιον παρελθεῖν ἐς τὸ Καίσαρος χαράκωμα, ἵνα καὶ τῷδε φαίνοιτο ἑαυτὸν ἐπιτρέπων ἤδη, προλαβὼν ὁ Καῖσαρ ἐξῆλθε τοῦ χαρακώματος, ἵνα ἐλεύθερον εἴη τῷ Λευκίῳ βουλεύεσθαί τε καὶ κρίνειν ἔτι περὶ αὑτοῦ. Τοιάδε ἀλλήλοις, προσιόντες, ἀπό τε τῆς στολῆς καὶ τῶν σχημάτων προαπεδείκνυντο.

XLII. Ὡς δὲ ἐπὶ τὴν τάφρον ἀφίκοντο, προσηγόρευσάν τε ἀλλήλους, καὶ ὁ Λεύκιος ἔφη· « Εἰ μὲν ξένος ὢν ἐπολέμησα, ὦ Καῖσαρ, αἰσχρὰν ἂν τὴν τοιαύτην ἧσσαν ἡγούμην, καὶ αἰσχίονα ἔτι τὴν παράδοσιν· καὶ τῆσδε τῆς αἰσχύνης εἶχον ἀπαλλαγὴν εὔκολον παρ' ἐμαυτοῦ. Ἐπεὶ δὲ πολίτῃ διηνέχθην, καὶ ὁμοτίμῳ, καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, οὐκ αἰσχρὸν ἡγοῦμαι, μετὰ τοιᾶσδε προφάσεως ὑπὸ τοιοῦδε ἡσσῆσθαι. Καὶ τάδε λέγω, οὐ παραιτούμενος παθεῖν ὅ τι θέλοις· (διὰ γάρ τοι τοῦτο ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ σὸν ἄνευ σπονδῶν ἱέμην), ἀλλ' ἵνα τοῖς ἄλλοις αἰτήσω συγγνώμην, δικαίαν τε, καὶ τοῖς σοῖς πράγμασι συμφέρουσαν. Δεῖ δέ με, τοῦτο ἐπιδεικνύντα, διελεῖν τὸν λόγον, ὑπέρ τε ἐκείνων, καὶ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ· ἵνα, μόνον ἐμὲ τῶν γεγονότων αἴτιον ἐπιγνοὺς, εἰς ἐμὲ τὴν ὀργὴν συναγάγῃς, μὴ νομίσῃς δὲ ἐλεγχθήσεσθαι μετὰ παῤῥησίας (ἄκαιρον γάρ), ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας, ἧς οὐκ ἔνι μοι χωρὶς εἰπεῖν.

XLIII. Ἐγὼ τὸν πρός σε πόλεμον ἠράμην, οὐχ ἵνα σε καθελὼν διαδέξωμαι τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀριστοκρατίαν ἀναλάβω τῇ πατρίδι, λελυμένην ὑπὸ τῆς τῶν τριῶν ἀρχῆς, ὡς οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀντείποις. Καὶ γὰρ ὅτε συνίστασθε αὐτὴν, ὁμολογοῦντες εἶναι παράνομον, ὡς ἀναγκαίαν καὶ πρόσκαιρον ἐτίθεσθε, Κασσίου καὶ Βρούτου περιόντων ἔτι, καὶ ὑμῶν ἐκείνοις οὐ δυναμένων συναλλαγῆναι. Ἀποθανόντων δὲ ἐκείνων, οἳ τὸ τῆς στάσεως κεφάλαιον ἦσαν, καὶ τῶν ὑπολοίπων, εἴ τινα λείψανά ἐστιν, οὐ τῇ πολιτείᾳ πολεμούντων, ἀλλὰ ὑμᾶς δεδιότων, ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ τῆς πενταετίας παριούσης· ἀνακύψαι τὰς ἀρχὰς ἐπὶ τὰ πάτρια ἠξίουν, οὐ προτιμῶν οὐδὲ τὸν ἀδελφὸν τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐλπίζων μὲν ἐπανελθόντα πείσειν ἑκόντα, ἐπειγόμενος δὲ ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς γενέσθαι. Καὶ εἰ κατῆρξας σὺ, μόνος ἂν καὶ

autem exceperunt; postularuntque a Lucio, ut aut eamdem omnibus pacem peteret, aut ad internecionem bellum persequeretur: « non enim propter privatas inimicitias susceptum hoc bellum esse, sed pro republica. » Lucius viros dignitate pares miseratus laudavit, promisitque se aliam missurum legationem: et, præfatus neminem se invenire seipso magis idoneum, mox ipse absque feciali profectus est; præcurrentibus qui nunciarent Cæsari, descendere Lucium. Et confestim Cæsar ivit obviam. Jamque in mutuum conspectum, stipati amicis, venerant, et uterque insignibus cultuque imperatorio inter cæteros conspicuus erat: quum Lucius, semotis amicis, duobus tantum lictoribus comitatus, prodiit, gestu simul vultuque sententiam animi significans. Intellexit Cæsar, et imitatus est ejus exemplum, ut signum daret futuræ benevolentiæ. Ut vero Lucium vidit accelerare gradum, et intra vallum parare ingredi, ut nimirum hoc ipso jam declararet, se Cæsaris potestati permittere se velle; tum vero ipse Cæsar prior extra vallum prodiit, ut liberum etiam nunc esset Lucio rebus suis consulere. Hæc illi, dum se invicem accedunt, ipso habitu gestuque sibi mutuo significabant.

XLII. Ut vero ad fossam perventum est, post mutuam salutationem, sic Lucius exorsus est: « Si cum externo hoste bellum hoc gessissem, Cæsar, vinci turpe putarem, turpius etiam deditionem facere: et ab hac ignominia memet ipsum eximendi facilis ratio patebat. Quoniam autem et cum cive mihi res fuit, et cum pari dignitate prædito, idque pro republica, turpe mihi non existimo, talem causam postquam defendi, a tali viro me vinci. Atque hoc a me dictum sit, non quod recusem pati quidquid volueris, quippe qui ob id ipsum sine feciali ad tua castra profectus sum: sed ut aliis petam veniam, justam illam quidem, et tuis simul rebus utilem. Quod ut apertius declarem, separabo causam illorum a mea; ut, postquam me solum fuisse belli auctorem intellexeris, in me iram effundas, neque vero putes velle me invehi in te licentius (quod intempestivum sane fuerit), sed vere tantum eloqui velle quæ dissimulare nec possum nec debeo.

XLIII. « Ego hoc bellum contra te suscepi, non ut, te sublato, in principatum ipse succederem, sed ut reipublicæ moderationem ad optimates revocarem, quæ sub hac triumvirali potestate sepulta jacet; quod ne ipse quidem negaveris. Quum enim hanc potestatem induxistis, fassi non esse legitimam, constituistis eam ut ad tempus necessariam, quoad Cassius Brutusque superstites forent, quibuscum in gratiam redire numquam possetis. Jam sublatis illis, qui dissensionis caput fuerant; reliquis vero, si quæ tamen sunt reliquiæ, non contra rempublicam arma ferentibus, sed quod a vobis sibi metuant; decurrente etiam præterea, quod præfinistis, quinquennio; postulavi, ut magistratibus oppressis caput rursus attollere liceret: et ne fratris quidem rationem magis, quam patriæ, habui; sperans, me idem ei persuasurum quamprimum reverterit, et properans rem absolvere magistratus mei tempore. Ejus rei si tu initium fecisses, solus abstulisses gloriam. Verum quo-

δόξαν εἶχες. Ἐπεὶ δὲ δή σε οὐκ ἔπειθον, ᾤμην, ἐλθὼν ἐπὶ Ῥώμην, καὶ ἀναγκάσαι, πολίτης τε ὢν, καὶ γνώριμος, καὶ ὕπατος. Αἱ μὲν αἰτίαι, δι' ἃς ἐπολέμησα, αὗται μόναι· καὶ οὔτε ὁ ἀδελφὸς, οὔτε Μάνιος, οὔτε Φουλβία, οὔτε ἡ κληρουχία τῶν ἐν Φιλίπποις πεπολεμηκότων, οὔτε ἔλεος τῶν γεωργῶν τὰ κτήματα ἀφαιρουμένων. Ἐπεὶ κἀγὼ τοῖς τοῦ ἀδελφοῦ τέλεσιν οἰκιστὰς ἔδωκα, οἳ τὰ τῶν γεωργῶν ἀφαιρούμενοι τοῖς στρατευσαμένοις διένεμον. Ἀλλά με σὺ τήνδε τὴν διαβολὴν αὐτοῖς διέβαλλες, τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου μεταφέρων ἐπὶ τὴν κληρουχίαν ἀπὸ σαυτοῦ· καὶ τῷδε μάλιστα αὐτοὺς ἑλὼν, ἐμοῦ κεκράτηκας. Ἀνεπείσθησαν γὰρ, πολεμεῖσθαί τε ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἀμύνεσθαί με ἀδικοῦντα. Τεχνάζειν μὲν δή σε ἔδει, πολεμοῦντα· νικήσαντα δὲ, εἰ μὲν ἐχθρὸς εἶ τῆς πατρίδος, κἀμὲ ἡγεῖσθαι πολέμιον, ἃ ἔδοξα συνοίσειν αὐτῇ, βουληθέντα, οὐ δυνηθέντα δὲ διὰ λιμόν.

XLIV. Λέγω δὲ ταῦτα ἐγὼ, ἐγχειρίζων μὲν ἐμαυτόν σοι, καθάπερ εἶπον, εἰς ὅ τι θέλοις· ὑποδεικνὺς δὲ, οἷα καὶ πρότερον καὶ νῦν ἐφρόνησα περὶ σοῦ, καὶ φρονῶν ἔτι μόνος ἀφικόμην. Καὶ περὶ μὲν ἐμοῦ τοσαῦτα. Περὶ δὲ τῶν φίλων καὶ τοῦ στρατοῦ παντὸς, εἰ μὲν οὐχ ὑποπτεύσεις με λέγοντα, συμβουλεύσω τὰ σοὶ μάλιστα ὠφελιμώτατα, μηδὲν δεινὸν αὐτοὺς ἐργάσασθαι διὰ τὴν ἐμὴν καὶ τὴν σὴν φιλονεικίαν· μηδὲ, ἄνθρωπον ὄντα, καὶ τύχῃ χρώμενον, οὐ βεβαίῳ πράγματι, κωλῦσαι τοὺς κινδυνεύειν ἐν τύχαις ἢ χρείαις ἐθελήσοντάς ποτε ὑπὲρ σοῦ, μαθόντας ἐκ τοῦδε τοῦ σοῦ νόμου, δυσέλπιστον σώζεσθαι μὴ κατορθοῦσιν. Εἰ δὲ ὕποπτος ἢ ἄπιστος ἐχθροῦ πᾶσα συμβουλὴ, οὐχ ὀκνῶ καὶ παρακαλεῖν σε, μὴ τοὺς φίλους τίννυσθαι τῆς ἐμῆς ἁμαρτίας καὶ τύχης, ἀλλ' εἰς ἐμὲ συναγαγεῖν πάντα, τὸν πάντων αἴτιον. Ἀφ' ἧς δὴ γνώμης αὐτοὺς ὑπελιπόμην, ἵνα μὴ δόξαιμι, σοὶ τάδε λέγων ἐκείνων ἀκουόντων, ὑπὲρ ἐμαυτοῦ τεχνάζων εἰπεῖν. »

XLV. Τοιαῦτα δὲ εἰπόντος τοῦ Λευκίου καὶ σιωπήσαντος, ὁ Καῖσαρ ἔλεξεν· « Ἄσπονδόν μέν σε κατιόντα πρὸς ἐμὲ ὁρῶν, ὦ Λεύκιε, ὑπήντησα τῶν ἐμῶν ἐρυμάτων ἔτι ἐκτὸς ὄντα κατὰ σπουδὴν, ἵνα ἔτι κύριος ὢν σεαυτοῦ βουλεύοιο, καὶ λέγοις καὶ πράττοις ἃ νομίζεις σοι συνοίσειν. Ἐπεὶ δ', ὅπερ ἐστὶ τῶν ἀδικεῖν ὁμολογούντων, σαυτὸν ἡμῖν ἐπιτρέπεις, οὐδὲν ἔτι δέομαι διελέγχειν ὅσα σὺν τέχνῃ μου κατεψεύσω· ἐξ ἀρχῆς δέ με βλάψειν ἑλόμενος, καὶ νῦν ἔβλαψας. Σπονδὰς γάρ μοι τιθέμενος, ἔτυχες ἂν ἠδικημένου, καὶ νενικηκότος· ἄσπονδον δὲ σαυτόν τε καὶ τοὺς φίλους ἐπιτρέπων ἡμῖν καὶ τὸν στρατὸν, ἀφαιρῇ μὲν πᾶσαν ὀργὴν, ἀφαιρῇ δὲ καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἣν σπενδόμενος ἂν ἔδωκας ὑπ' ἀνάγκης. Συμπέπλεκται γὰρ οἷς ἄξιον ὑμᾶς παθεῖν, τὸ προσῆκον ὧν ἐμὲ δίκαιόν ἐστι ποιεῖν· ὃ δὴ προτιμήσω, διά τε τοὺς θεοὺς, καὶ δι' ἐμαυτὸν, καὶ διὰ σὲ, ὦ Λεύκιε· καὶ οὐ ψεύσω σε τῆς προσδοκίας, ἣν ἔχων περὶ ἐμαυτοῦ κατελήλυθας. » Ταῦτα μὲν ἔλεξαν ἀλλήλοις, ὡς ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἦν ἐς τὸ δυνατὸν

niam persuadere tibi non potui, ad Urbem cum exercitu profectus, putavi vel vi id me effecturum, qui et civis essem, et nobilis, et consul etiam. Hæ solæ sunt hujus belli, a me suscepti, causæ; non frater, non Manius, non Fulvia, non agri divisi victori ad Philippos militi, non miseratio veterum colonorum, suis ejectorum possessionibus; nam me quoque auctore assignati sunt agri fratris legionibus, spoliatis possessoribus pristinis. Sed hanc calumniam tu in me commentus es, ut causam, cur hoc bellum a me susceptum sit, transferres a te in agrorum distributionem. Eaque maxime arte conciliatis veteranorum animis, victoriam de me obtinuisti. Persuasum enim illi habent, se a me bello peti; atque adeo injurias, a me ipsis intentatas, armis sibi esse propellendas. Sed his nimirum artibus utendum tibi fuit, quoad bellum gerebas: nunc, victoriam adeptus, si es hostis reipublicæ, me quoque hostem judices necesse est, qui, quum reipublicæ quocumque modo possem consulere voluerim, fame tantum sum prohibitus.

XLIV. « Atque hæc dum dico, trado me ipsum (ut jam ante declaravi) tibi, ut de me quidquid volueris statuas. Ostendere autem tibi volui, quid et prius de te senserim, et etiam nunc sentiam quum solus ad te veni. Sed hæc hactenus de meipso. Quod autem ad amicos et ad universum exercitum attinet, nisi suspectum tibi est, consilium utilissimum dedero : ne quid durius in eos animadvertas propter meam tuamque contentionem : et, quum homo sis, fortunæ obnoxius (quæ instabilis semper res est), ne eos, qui in aliis fortunæ casibus temporibusque propugnatores fortasse tui erant futuri, deterreas, si a teipso exemplum editum viderint, nihil de salute sperandum nisi victoribus. Quod si omne consilium ab hoste profectum suspectum est atque infidum, non piget me precibus etiam tecum agere, ne ab amicis meis pœnas exigas mei sive peccati sive infortunii; sed in me potius omnia conferas, qui causa sum horum omnium. Quamobrem consulto etiam illos post me reliqui, ne, si illis audientibus hæc ad te verba facerem, meam simul causam callide viderer agere velle. »

XLV. Postquam finem dicendi Lucius fecit; Cæsar in hanc sententiam respondit : « Quum viderem te, Luci, sine feciali ad me descendere, extra munimenta mea festinus occurri, ut libere etiam nunc rebus tuis consuleres, eaque dicere facereque posses, quæ tibi putes conducere. Quoniam autem (quod facere ii solent, qui se peccasse profitentur) in potestatem meam te tradis, non opus est amplius, ut, quæ mihi scite sed falso objecisti, coarguam. Sed, sicut inde ab initio consilium mihi nocendi cepisti, sic etiam nunc mihi noces. Quodsi enim de pacis conditionibus mecum egisses, tum in victorem merito infensum incidisses : nunc, quum absque ullis conditionibus te et amicos tuos et exercitum nostræ fidei permittis, non solum iram omnem eximis, sed et potestatem aufers, quam, si pactiones intervenissent, necessario eras concessurus. Etenim mihi non solum, quid meriti vos sitis, respiciendum est, verum etiam, me quid deceat. Atque hanc equidem partem præfero, vel propter deos, vel propter me ipsum, vel propter te, Luci : nec fallam hanc tuam de me exspectationem, quæ huc te adduxit. » Talis fuit utriusque oratio, quatenus ex Commentariis sententiam dictorum agnoscere et in hujus ser-

τῆσδε τῆς φωνῆς μεταβαλεῖν τεκμαιρομένῳ τῆς γνώμης τῶν λελεγμένων. Καὶ διεκρίθησαν, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ἐπαίνῳ καὶ θαύματι τὸν Λεύκιον ἔχων, οὐδὲν (ὡς ἐν συμφοραῖς) ἀγεννὲς οὐδὲ ἀσύνετον εἰπόντα· ὁ δὲ Λεύκιος τὸν Καίσαρα, τοῦ τε ἤθους καὶ βραχυλογίας. Οἱ λοιποὶ δ' ἐτεκμαίροντο τῶν εἰρημένων ἐκ τῆς ὄψεως ἑκατέρων.

XLVI. Καὶ ὁ Λεύκιος ἔπεμπε τοὺς χιλιάρχους, τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος. Οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ· καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ, τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος. Οἱ μὲν δὴ τὸ σύνθημα λαβόντες, τὰς φυλακὰς ἔτι διὰ χειρὸς εἶχον· οὕτω κελεύσαντος αὐτοῦ Καίσαρος, νυκτοφυλακεῖν ἑκατέρους τὰ ἴδια. Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ ὁ μὲν Καῖσαρ ἔθυεν, ὁ δὲ Λεύκιος αὐτῷ τὸν στρατὸν ἔπεμπε, τὰ μὲν ὅπλα φέροντα, ἐσκευασμένον δ' ὡς ἐν ὁδοιπορίᾳ. Οἱ δὲ τὸν Καίσαρα πόῤῥωθεν ὡς αὐτοκράτορα ἠσπάσαντο, καὶ ἔστησαν ἐν μέρει κατὰ τέλος οὗ προσέταξεν ὁ Καῖσαρ, ἐφ' ἑαυτῶν, οἵ τε κληροῦχοι, καὶ οἱ νεοστράτευτοι, κεχωρισμένοι. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἐκτελεσθείσης τῆς θυσίας, στεψάμενος δάφνῃ, συμβόλῳ νίκης, προὐκάθητο ἐπὶ βήματος, καὶ προσέταξε μὲν ἅπασι θέσθαι τὰ ὅπλα, ἔνθα εἱστήκεσαν. Θεμένων δὲ, τοὺς κληρούχους ἐκέλευσεν ἐγγυτέρω προσελθεῖν, διεγνωκὼς ἄρα ὀνειδίσαι τῆς ἀχαριστίας, καὶ φοβῆσαι. Προέγνωστο δὲ μέλλων ὧδε ποιήσειν, καὶ ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Καίσαρος, εἴτε ἐξεπίτηδες, οἷα προδιδάσκονται πολλάκις, εἴτε ὑπὸ πάθους, ὡς πρὸς οἰκείους ἄνδρας, ἀκρατεῖς δεδομένης σφίσι τάξεως γενόμενοι, προσιοῦσι τοῖς Λευκιανοῖς οἷα συνεστρατευμένοις ποτὲ περιχυθέντες, ἠσπάζοντο καὶ συνέκλαιον, καὶ τὸν Καίσαρα ὑπὲρ αὐτῶν παρεκάλουν, καὶ οὔτε βοῶντες ἔτι ἐπαύοντο οὔτε συμπλεκόμενοι, κοινωνούντων ἑκατέροις τοῦ πάθους ἤδη καὶ τῶν νεοστρατεύτων· οὐδὲ ἦν τι διακεκριμένον ἔτι οὐδ' εὔκριτον.

XLVII. Ὅθεν οὐδὲ ὁ Καῖσαρ ἔτι τῆς γνώμης ἐκράτει, ἀλλὰ, μόλις τὴν βοὴν καταπαύσας, εἶπε τοῖς ἰδίοις· « Ὑμεῖς μὲν, ὦ συστρατιῶται, οὕτως ἀεί μοι προσενήνεχθε, ὡς μηδενὸς ἀτυχῆσαι παρ' ἐμοῦ δύνασθαι. Ἐγὼ δὲ τοὺς μὲν νεοστρατεύτους ὑπ' ἀνάγκης ἐστρατεῦσθαι Λευκίῳ νομίζω· τουτωνὶ δὲ, τῶν συνεστρατευμένων τε πολλάκις ὑμῖν, καὶ νῦν ὑφ' ὑμῶν σωζομένων, ἐπενόουν πυθέσθαι, τί παθόντες ἐξ ἡμῶν, ἢ τίνος χάριτος οὐκ ἀξιωθέντες, ἢ τί μεῖζον παρ' ἑτέρου προσδοκῶντες, ἐναντία ὅπλα ἤραντο ἐμοὶ, καὶ ὑμῖν, καὶ ἑαυτοῖς; Ἃ γὰρ ἔκαμνον ἐγὼ, πάντα ἦν ὑπὲρ τῆς κληρουχίας, ἧς τοῦ μέρους καὶ τούτοις μετῆν. Καὶ, εἰ συγχωρεῖτέ μοι, καὶ νῦν πεύσομαι. » Οὐκ ἐπιτρεπόντων δὲ, ἀλλὰ ἀπαύστως παρακαλούντων· « Συγχωρῶ ὑμῖν ὅσα βούλεσθε, ἔφη, καὶ ἀφείσθωσαν ἀπαθεῖς τῶν ἡμαρτημένων, ἂν ἐς τὸ μέλλον ὑμῖν ὅμοια φρονῶσιν. » Ὑπισχνουμένων δ' ἑκατέρων, βοαί τε καὶ χάριτες ἦσαν ἐς τὸν Καίσαρα· καί τισιν αὐτῶν ἐπέτρεψέ τινας καὶ ὑποδέξασθαι, τὸ δὲ

mentis vim licuit transferre. His dictis, a se invicem discesserunt : Cæsar miratus Lucium, quod nullum ei (sicut in calamitatibus fieri fere solet) vel humile verbum vel inconsideratum excidisset; Luciusque vicissim, laudans Cæsaris clementiam et in dicendo concinnam brevitatem. Reliqui ex utriusque vultu de orationum sententia conjecturam fecerant.

XLVI. Tum Lucius tribunos misit, qui tesseram a Cæsare acciperent. Iidemque simul matriculam ei attulerunt; sicut hodieque mos est, ut tribunus, quum tesseram petit, simul imperatori exhibeat libellum diurnum, in quo præsentium militum numerus est consignatus. Accepta tessera, non intermiserunt tamen excubias; ita enim jusserat Cæsar, ut ea nocte seorsim uterque excubaret exercitus. Postridie vero, prima luce Cæsar sacra peregit; Luciusque ad eum misit exercitum, arma gestantem, sed iter facientium habitu : qui Cæsarem e longinquo imperatorem consalutarunt, et legionatim constiterunt quo loco Cæsar mandaverat, veterani discreti a tironibus. Cæsar, peractis sacris, laurea ceu victoriæ symbolo redimitus, sedit pro tribunali, jussitque omnes in vestigio arma deponere. Quo facto veteranos propius jussit accedere; constitueratque ingratitudinem exprobrando terrorem eis incutere. Sed quum ante cognitum fuisset hoc Cæsaris consilium; milites ejus, sive ex composito, quemadmodum sæpe in hujusmodi occasionibus præmonentur, sive suopte affectu moti erga homines necessarios, ordinem quo stare jussi erant deserentes, in progredientium Lucianorum, commilitonum quondam suorum, complexus effundebantur, collacrimantesque rogabant pro eis Cæsarem, nec ab eorum amplexu divellebantur, nec desinebant occlamare interim. Jamque etiam tirones utrinque simili affectu erant commoti, et erat confusus omnium discursus clamorque.

XLVII. Quamobrem ne Cæsar quidem perstitit in sententia; sed, ægre sedato clamore, sic suos allocutus est : « Ita vos, commilitones, semper erga me gessistis, ut nihil frustra a me petere possitis. Ego vero tirones quidem necessitate coactos militasse puto auspiciis Lucii. Ex his autem vestræ prius militiæ non semel sociis, qui nunc vestris servantur precibus, constitueram quærere : quanam tandem nostra injuria, aut qua frustrati gratia, aut quid majus exspectantes ab alio, arma tulerint contra me, et vos, et seipsos? Nam quos labores pertuli, eos omnes pro agrorum sustinui divisione, cujus et isti fuere participes. Et nunc etiam ex illis equidem, si modo sinitis, id quæram. » Non sinentibus vero militibus, sed indesinenter eum deprecantibus : « Concedo, inquit, vobis quidquid petitis : dimittantur impune, dummodo posthac eadem vobiscum sentiant. » Id utrique sunt polliciti; et acclamationibus gratiarumque actionibus omnia resonabant. Tum Cæsar nonnullis e suis permisit etiam hospitio excipere quosdam;

πλῆθος ἐκέλευε σκηνοῦν ἔνθαπερ εἱστήκεσαν ἄποθεν, ἕως ὁ Καῖσαρ αὐτοῖς πόλεις τε ἐς χειμασίαν, καὶ τοὺς ἀπάξοντας ἐς τὰς πόλεις δοίη.

XLVIII. Καθεζόμενος δ' ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκάλει τὸν Λεύκιον ἐκ τῆς Περυσίας μετὰ τῶν ἐν τέλει Ῥωμαίων. Καὶ κατήεσαν πολλοὶ μὲν ἀπὸ τῆς βουλῆς, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἱππέων, ἐν ὄψει πάντες οἰκτρᾷ καὶ ὀξείᾳ μεταβολῇ. Ἅμα δὲ ἐξήεσαν οὗτοι τῆς Περυσίας, καὶ φρουρὰ τὴν πόλιν περιέστη. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο, Λεύκιον μὲν ὁ Καῖσαρ ἑαυτῷ παρεστήσατο· τῶν δὲ ἄλλων τοὺς μὲν οἱ φίλοι Καίσαρος, τοὺς δὲ οἱ λοχαγοὶ διέλαβον, προδεδιδαγμένοι πάντες, ἐς τιμὴν ἀπάγειν ἅμα καὶ φυλακὴν ἄσημον. Τοὺς δὲ Περυσίους, ἀπὸ τοῦ τείχους παρακαλοῦντας, ἐκέλευσεν ἥκειν, ἄνευ τῆς βουλῆς μόνης· καὶ ἐλθοῦσι συνέγνω. Οἱ δὲ βουλευταὶ τότε μὲν φύλαξι παρεδόθησαν, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνηρέθησαν, χωρὶς Αἰμιλίου Λευκίου, ὃς ἐν Ῥώμῃ δικάζων ἐπὶ τῷ φόνῳ Γαΐου Καίσαρος, τὴν καταδικάζουσαν ἤνεγκε φανερῶς, καὶ πάντας φέρειν ἐκέλευεν, ὡς ἐκλυομένους μύσος.

XLIX. Τὴν δὲ Περυσίαν αὐτὴν ἐγνώκει μὲν ὁ Καῖσαρ ἐς διαρπαγὴν ἐπιτρέψαι τῷ στρατῷ. Κέστιος δέ τις αὐτῶν, ὑπομαργότερος, ἐν Μακεδονίᾳ πεπολεμηκὼς, καὶ ἐκ τοῦδε Μακεδονικὸν αὑτὸν ὀνομάζων, ἐνέπρησε τὴν οἰκίαν, καὶ ἑαυτὸν ἐς τὸ πῦρ ἐνέβαλε· καὶ ἄνεμοι τὴν φλόγα ὑπολαβόντες, περιήνεγκαν ἐς ὅλην Περυσίαν, καὶ ἐνεπρήσθη, χωρὶς τοῦ Ἡφαιστείου. Τόδε μὲν δὴ τῇ Περυσίᾳ τέλος ἦν, δόξαν ἀρχαιότητος ἐχούσῃ καὶ ἀξιώσεως. Ὑπὸ γὰρ Τυῤῥηνῶν πάλαι φασὶν αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις δυώδεκα πόλεσιν ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι· διὸ καὶ τὴν Ἥραν ἔσεβον, οἷα Τυῤῥηνοί. Τότε δὲ ὅσοι τὰ λείψανα τῆς πόλεως διέλαχον, τὸν Ἥφαιστον σφίσιν ἔθεντο θεὸν εἶναι πάτριον ἀντὶ τῆς Ἥρας. Τῆς δ' ἐπιούσης, ὁ μὲν Καῖσαρ ἐσπένδετο ἅπασιν. Ὁ δὲ στρατὸς οὐκ ἐπαύετο ἐπί τισι θορυβῶν, ἕως ἀνηρέθησαν· καὶ ἦσαν οἱ μάλιστα Καίσαρος ἐχθροὶ, Κανούτιός τε καὶ Γάϊος Φλάβιος καὶ Κλώδιος ὁ Βιθυνικὸς, καὶ ἕτεροι. Τοῦτο μὲν δὴ τέλος ἦν τῆς ἐν Περυσίᾳ Λευκίου πολιορκίας· καὶ ὁ πόλεμος ὧδε ἐξελέλυτο, χαλεπώτατός τε καὶ χρόνιος ἐλπισθεὶς ἔσεσθαι τῇ Ἰταλίᾳ.

L. Καὶ γὰρ Ἀσίνιος αὐτίκα καὶ Πλάγκος καὶ Οὐεντίδιος καὶ Κράσσος καὶ Ἀτήϊος, καὶ ὅσοι τῆσδε τῆς γνώμης ὄντες ἕτεροι στρατὸν εἶχον οὐκ εὐκαταφρόνητον, ἀλλ' εἰς τρισκαίδεκα τέλη γεγυμνασμένα, καὶ ἱππέας ἑξακισχιλίους ἐπὶ πεντακοσίοις, ἡγούμενοι τὸ κεφάλαιον τοῦ πολέμου Λεύκιον γεγονέναι, ἐπὶ θάλασσαν ᾔεσαν, ἕτερος ἑτέρας ὁδούς· οἱ μὲν ἐς Βρεντέσιον, οἱ δ' ἐπὶ Ῥαβέννης, οἱ δ' ἐς Τάραντα· καὶ οἱ μὲν ἐς Μοῦρκον ἢ Ἀηνόβαρβον, οἱ δὲ ἐς Ἀντώνιον· διωκόντων αὐτοὺς τῶν Καίσαρος φίλων, καὶ σπονδὰς προτεινόντων, καὶ οὐκ ἐθέλουσιν ἐνοχλούντων τὰ πεζὰ μάλιστα· ὧν δὴ καὶ μόνων Ἀγρίππας ἔπεισε μεταθέσθαι δύο τέλη Πλάγκου, ἀποληφθέντα ἐν Καμερίᾳ. Ἔφευγε δὲ καὶ Φουλ-

reliquam vero multitudinem seorsim jussit tentoria figere, quo loco primum constiterant, donec ad hiberna eis a Cæsare designarentur oppida, et duces attribuerentur qui in oppida eos deducerent.

XLVIII. Deinde sedens pro tribunali Cæsar evocavit Perusia Lucium, cum nobilioribus ex Romanis. Et descenderunt multi senatores, multi item equites Romani; omnes squalidi, et ob tam repentinam mutationem miserabiles. Quibus Perusiam egressis, præsidium ad urbem circumcirca est appositum. Ubi vero venerunt, Lucium Cæsar assumsit : e cæteris alios amici Cæsaris, alios centuriones inter se partiti sunt; omnes præmoniti, ut et in honore et in latente custodia eos haberent. Perusinos quoque, deprecantes e mœnibus, accedere ad se jussit, absque tamen decurionibus; et postquam accesserunt, venia eos donavit. Decuriones vero tunc quidem in carcerem missi, sed paulo post necati sunt; excepto Lucio Æmilio, qui Romæ olim in judicio, quo percussores postulabantur Cæsaris, palam atrum tulerat calculum, et alios hortatus erat, ut idem facerent et ab eo scelere se expiarent.

XLIX. Perusiam ipsam diripiendam militi dare Cæsar statuerat. Sed quidam oppidanorum, non satis sanæ mentis homo, Cestius nomine, qui, quoniam in Macedonia quondam militaverat, Macedonicum se consueverat vocare, proprias ædes incendit, seque in ignem injecit : tum, ventis flammam per totam urbem difflantibus, cremata sunt omnia, fano Vulcani tantum excepto. Hic finis fuit Perusiæ, urbis antiquitate et dignitate inclytæ. Aiunt enim, unam e duodecim priscis Etruscorum urbibus fuisse, post recentem Tyrrhenorum in Italiam adventum conditis : quamobrem, Etrusco more, Junonem colebant. Tunc vero qui diviserunt inter se urbis reliquias, Vulcanum vice Junonis tutelare numen sibi optaverunt. Postero die Cæsar nobilibus omnibus veniam pacemque concessit. Sed milites ipsius tumultuari contra quosdam non desierunt, donec interfecti sunt; erantque iidem inimicissimi Cæsaris, Canutius, C. Flavius, Clodius Bithynicus, et alii. Hic fuit exitus Perusinæ obsidionis, atque sic simul bellum hoc, contra Lucium gestum, quod et difficillimum fore visum erat et diu Italiam vexaturum, confectum est.

L. Nam Asinius, Plancus, Ventidius, Crassus, Ateius, et quotquot alii harum partium erant, qui copias non spernendas habebant, sed ad XIII legiones exercitatas, et equites quingentos super sex millia, rati caput belli fuisse Lucium, ad mare protinus se contulerunt, alius alia via; pars Brundusium, pars Ravennam, pars Tarentum. Et eorum alii Murcum aut Ahenobarbum, alii Antonium petierunt; persequentibus Cæsarianis, et pacem offerentibus, recusantesque infestantibus, et pedites quidem maxime : e quibus solis etiam Agrippa duabus legionibus Planci, Cameriæ interceptis, persuasit ut signa ad se transferrent. Pro-

δία μετὰ τῶν τέκνων ἐς Δικαιάρχειαν, καὶ ἀπὸ Δικαιαρχείας ἐς τὸ Βρεντέσιον, μετὰ τρισχιλίων ἱππέων, οἳ αὐτῇ παρὰ τῶν στρατηγῶν πομποὶ ἀπεστάλησαν. Ἐν δὲ τῷ Βρεντεσίῳ νεῶν πέντε μακρῶν ἐκ Μακεδονίας οἱ μεταπέμπτων γενομένων, ἐπιβᾶσα ἀνήγετο. Καὶ αὐτῇ Πλάγκος συνέπλει, τὸν ἔτι λοιπὸν αὐτοῦ στρατὸν ἐκλιπὼν ὑπὸ δειλίας· οἱ δὲ Οὐεντίδιον σφῶν εἵλοντο ἄρχειν. Ἀσίνιος δὲ Ἀηνοβάρβῳ συνετίθετο φιλίαν εἶναι πρὸς Ἀντώνιον· καὶ ἐπέστελλον ἄμφω τάδε τῷ Ἀντωνίῳ, καὶ ἀποβάσεις αὐτῷ καὶ ἀγορὰν, ὡς αὐτίκα ἥξοντι, εὐτρέπιζον ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν.

LI. Ἄλλῳ δ' Ἀντωνίου στρατῷ πολλῷ περὶ Ἄλπεις, οὗ Φούφιος Καληνὸς ἡγεῖτο, ὁ Καῖσαρ ἐπεβούλευεν· ἤδη μὲν τὸν Ἀντώνιον ὑπονοῶν, ἐλπίζων δὲ, ἢ φίλῳ ἔτι ὄντι φυλάξειν, ἢ πολεμοῦντος, μεγάλην ἰσχὺν προσλήψεσθαι. Διαμέλλοντος δὲ ὅμως ἔτι αὐτοῦ, καὶ τὸ εὐπρεπὲς περιορωμένου, ὁ Καληνὸς ἐτελεύτησε· καὶ ὁ Καῖσαρ, ὡς ἐς ἀμφότερα πρόφασιν εὑρὼν, ᾔει, καὶ παρελάμβανε τόν τε στρατὸν, καὶ τὴν Κελτικὴν ἐπ' αὐτῷ καὶ Ἰβηρίαν, καὶ τάσδε οὔσας ὑπὸ Ἀντωνίῳ, Φουφίου τοῦ παιδὸς Καληνοῦ καταπλαγέντος τε αὐτὸν, καὶ παραδόντος ἅπαντα ἀμαχεί. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ, ἑνὶ τῷδε ἔργῳ ἕνδεκα τέλη στρατοῦ καὶ χώρας τοσάσδε λαβὼν, τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν παρέλυε τῆς ἀρχῆς, καὶ ἰδίους ἐπιστήσας, ἐς Ῥώμην ἀνέστρεφεν.

LII. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, χειμῶνος μὲν ἔτι, τοὺς πρέσβεις κατεῖχε τοὺς ἀπὸ τῶν κληρουχιῶν πρὸς αὐτὸν ἐλθόντας, ἔτι ἐπικρύπτων ἃ ἐφρόνει. Ἦρι δ' ἐκ μὲν Ἀλεξανδρείας ἐς Τύρον ὥδευεν· ἐκ δὲ Τύρου διαπλέων ἐπὶ Κύπρου καὶ Ῥόδου καὶ Ἀσίας, ᾔσθετο τῶν ἐν τῇ Περυσίᾳ γεγονότων, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἐμέμφετο, καὶ Φουλβίαν, καὶ μάλιστα πάντων Μάνιον. Φουλβίαν μὲν οὖν εὗρεν ἐν Ἀθήναις, ἐκ Βρεντεσίου φυγοῦσαν. Ἰουλίαν δ' αὐτῷ τὴν μητέρα Πομπήϊος, ἐς αὐτὸν διαφυγοῦσαν, ἔπεμπεν ἐκ Σικελίας ἐπὶ νεῶν μακρῶν, καὶ παρέπεμπον αὐτὴν οἱ τῶν ἀμφὶ τὸν Πομπήϊον ἄριστοι, Λεύκιός τε Λίβων ὁ κηδεστὴς τοῦ Πομπηίου, καὶ Σατουρνῖνος, καὶ ἕτεροι, ὅσοι, χρῄζοντες τῆς Ἀντωνίου μεγαλοπραγίας, ἠξίουν αὐτὸν συναλλαγέντα Πομπηίῳ, σύμμαχον ἐπὶ Καίσαρι λαβεῖν Πομπήϊον. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἀπεκρίνατο, χάριν μὲν ἐπὶ τῇ μητρὶ γιγνώσκειν Πομπηίῳ, καὶ ἀποτίσειν ἐν χρόνῳ· αὐτὸς δὲ, εἰ μὲν πολεμοίη Καίσαρι, χρήσεσθαι Πομπηίῳ συμμάχῳ· εἰ δ' ἐμμένοι τοῖς πρὸς αὐτὸν ὡμολογημένοις ὁ Καῖσαρ, πειράσεσθαι καὶ Πομπήϊον Καίσαρι συναλλάξαι. Ὁ μὲν ὧδε ἀπεκρίνατο.

LIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς Ῥώμην ἀπὸ Κελτῶν ἐπανιὼν, ᾔσθετο μὲν τῶν ἐς Ἀθήνας διαπεπλευκότων· τὸ δὲ τῆς ἀποκρίσεως ἀκριβὲς ἄρα οὐκ εἰδὼς, ἐξώτρυνε τοὺς κληρούχους ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον, ὡς κατάγοντα μετὰ τῶν γεωργῶν Πομπήϊον, ὧν αὐτοὶ τὰ χωρία ἔχουσιν· ἐς γὰρ δὴ Πομπήϊον οἱ πλέονες τῶν γεωργῶν ἐπεφεύγεσαν. Καὶ πιθανοῦ τοῦ διερεθίσματος ὄντος, οὐδ' ὣς οἱ κληροῦχοι προθύμως ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἐστράτευον·

fugit et Fulvia cum filiolis suis Puteolos, et inde porro Brundusium, deducentibus tribus millibus equitum, qui ei in hoc a ducibus exercituum fuerant missi. Brundusii vero quinque naves longas, accitas e Macedonia, conscendit: solvitque una cum ea Plancus, qui præ ignavia reliquum etiam suum exercitum deseruit. Planci milites auspiciis Ventidii se tradiderunt. Asinius vero Ahenobarbum pertraxit ad amicitiam Antonii: qua de re ambo certiorem illum per literas fecerunt, eidemque, ut mox in Italiam adventuro, loca opportuna quo exscenderet parabant, et commeatus expediebant.

LI. Jam vero de alio Antonii exercitu, qui Fufio Caleno duce circa Alpes agebat, ad se pertrahendo Cæsar cogitabat. Scilicet quum ipsum Antonium jam suspectum haberet, sperabat, si in amicitia ille permaneret, se ei illas copias conservaturum; sin bellum agitaret, magno robore contra eum se auctum iri. Sed dum cunctatur etiamnum et honestam occasionem quærit, Calenus fato functus est. Qua occasione arrepta, ad utrumvis consilium opportuna, profectus eo Cæsar, et exercitum Caleni occupavit, et Galliam Hispaniamque, Antonii provincias; Fufio, Caleni filio, per metum omnia dedente sine certamine. Sic Cæsar eadem opera undecim legionibus et provinciis amplissimis potitus, amotis præfectis, et ex sua factione substitutis in eorum locum aliis, Romam reversus est.

LII. At Antonius legatos ex coloniis ad se missos, dum hiems durabat, detinuit, sua adhuc celans consilia. Primo autem vere Alexandria terrestri itinere Tyrum profectus, inde per Cyprum et Rhodum in Asiam navigavit. Ibi nuncio de rebus ad Perusiam gestis accepto, vituperavit fratrem et Fulviam, et maxime omnium Manium. Tum Fulviam Athenis invenit, profugam e Brundusio: Juliam vero matrem Pompeius e Sicilia, quo confugerat, ad eum misit longis navibus; deducentibus Pompeianis optimatibus, L. Libone, Pompeii socero, et Saturnino, aliisque, qui, desiderantes Antonii ingenium majoribus rebus gerendis aptum, cupiebant Antonium cum Pompeio reducere in gratiam, et socium Pompeio adversus Cæsarem adsciscere. Respondit Antonius: « se quidem gratias Pompeio pro remissa matre habere, relaturumque suo tempore: quod si bellum gerendum sit contra Cæsarem, usurum illius societate; sin pacta servaverit Cæsar, daturum operam, ut Pompeius reconcilietur Cæsari. »

LIII. Cæsar, in Urbem reversus e Gallia, cognovit quidem, navigasse illos Athenas: sed quid responsi tulerint nescius, invidiam apud novos colonos facere instituit Antonio, quasi is Pompeium cum veteribus colonis in possessiones, quas ipsi nunc tenerent, reduceret: nam illorum plerique ad Pompeium confugerant. Quod quanquam probabile erat ad irritandos novos colonos argumentum, ne sic quidem faciles illi se ad militandum contra Antonium

οὕτως ἡ δόξα τῶν ἐν Φιλίπποις γεγονότων ἐδημαγώγει τὸν Ἀντώνιον. Ὁ δὲ Καῖσαρ Ἀντωνίου μὲν καὶ Πομπηΐου καὶ Ἀηνοβάρβου κατὰ πλῆθος ὁπλιτῶν ὑπεροίσειν ἐνόμιζεν· ἦρχε γὰρ τελῶν ἐς τότε τεσσαράκοντα πλεόνων· ναῦν δὲ οὐδεμίαν ἔχων, οὐδὲ καιρὸν ἐς ναυπηγίαν, ὠῤῥώδει, ναῦς ἐκείνων ἐχόντων πεντακοσίας, μὴ τὴν Ἰταλίαν περιπλέοντες ἐς λιμὸν περιενέγκαιεν. Ὧν ἐνθυμούμενος (ἐλέλεκτο δὲ αὐτῷ περὶ πολλῶν παρθένων ἐς γάμον) ἐπέστελλε Μαικήνᾳ, συνθέσθαι Σκριβωνίᾳ τῇ Λίβωνος ἀδελφῇ, τοῦ κηδεύοντος Πομπηΐῳ, ἵν' ἔχοι καὶ τήνδε ἀφορμὴν ἐς διαλύσεις εἰ δεήσειε. Καὶ πυθόμενος ὁ Λίβων, ἐπέστελλε τοῖς οἰκείοις, ἐγγυᾷν αὐτὴν τῷ Καίσαρι προθύμως. Ὁ δὲ Καῖσαρ τῶν Ἀντωνίου φίλων καὶ στρατῶν ὅσους ὑπώπτευε, διέπεμπεν ἐπὶ προφάσεων, ἄλλους ἀλλαχοῦ, καὶ Λέπιδον ἐς τὴν ἐψηφισμένην αὐτῷ Λιβύην, ἄγοντα τῶν Ἀντωνίου τελῶν τὰ ὑποπτότατα ἕξ.

LIV. Λεύκιον δὲ καλέσας, ἐπῄνει μὲν ἐς φιλαδελφίαν, εἰ, τῇ Ἀντωνίου γνώμῃ ὑπομεμενηκὼς, ἴδιον τὸ ἁμάρτημα ποιοῖτο· ὠνείδιζε δὲ ἐς ἀχαριστίαν, εἰ τοιούτου τυχὼν αὐτοῦ, μηδὲ νῦν ὁμολογοίη περὶ Ἀντωνίου, σαφῶς ἤδη καὶ Πομπηΐῳ συνθέσθαι λεγομένου. « Ἐγὼ δέ σοι πιστεύων, ἔφη, Καληνοῦ τελευτήσαντος, τά τε ἔθνη τὰ ὑπ' αὐτῷ καὶ τὸν στρατὸν, ἵνα μὴ ἄναρχος εἴη, διὰ τῶν ἐμαυτοῦ φίλων διῴκουν Ἀντωνίῳ· ἀλλὰ νῦν, ἐκφανείσης τῆς ἐνέδρας, ἐκεῖνά τε ἐμαυτοῦ πάντα ποιοῦμαι, καὶ σοὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπιέναι θέλοντι συγχωρῶ μετὰ ἀδείας. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν, εἴτε πειρώμενος τοῦ Λευκίου, εἴτε τὸ λεχθὲν ἐκπεσεῖν ἐθέλων ἐς τὸν Ἀντώνιον. Ὁ δὲ, οἷα καὶ πρότερον, εἶπε· « Φουλβίας μὲν ᾐσθόμην οὔσης μοναρχικῆς· ἐγὼ δὲ συνεχρώμην τοῖς τοῦ ἀδελφοῦ στρατοῖς ἐς τὴν ἁπάντων ὑμῶν καθαίρεσιν. Καὶ νῦν, εἰ μὲν ἐπὶ καταλύσει τῆς μοναρχίας ἔρχοιτο ὁ ἀδελφὸς, καὶ φανερῶς καὶ λαθὼν οἰχήσομαι πρὸς αὐτὸν, ἀγωνιούμενος αὖθις ὑπὲρ τῆς πατρίδος πρός σε, καίπερ ἤδη μοι γενόμενον εὐεργέτην. Εἰ δ' ἐπιλέγοιτο κἀκεῖνος καὶ διακρίνοι τοὺς συμμοναρχήσοντας αὐτῷ, πολεμήσω σὺν σοὶ πρὸς αὐτὸν, ἕως ἂν ἐγῶμαι μηδὲ σὲ μοναρχίαν καθίστασθαι. Τὸ γὰρ τῆς πατρίδος ἀεὶ προθήσω καὶ χάριτος καὶ γένους. » Ὧδε μὲν ὁ Λεύκιος εἶπεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, αὐτὸν καὶ τέως ἐν θαύματι ἄγων, οὐκ ἔφη μὲν οὐδὲ βουλόμενον ἐπάξεσθαι κατὰ ἀδελφοῦ, πιστεύσειν δὲ ὡς τοιῷδε ἀνδρὶ πᾶσαν Ἰβηρίαν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ στρατὸν, ὑποστρατηγούντων αὐτῷ τῶν νῦν ἡγουμένων αὐτῆς Πεδουκαίου τε καὶ Λευκίου. Οὕτω μὲν δὴ καὶ Λεύκιον ὁ Καῖσαρ ἀπέπεμπε σὺν τιμῇ, καὶ διὰ τῶν ὑποστρατήγων ἐφύλασσεν ἀφανῶς.

LV. Ἀντώνιος δὲ Φουλβίαν μὲν ἐν Σικυῶνι νοσηλευομένην ἀπέλιπεν, ἀπὸ δὲ Κορκύρας ἐς τὸν Ἰόνιον ἔπλει, στρατῷ μὲν οὐ πολλῷ, ναυσὶ δὲ διακοσίαις, ἃς ἐν Ἀσίᾳ πεποίητο. Πυθόμενος δὲ, Ἀηνόβαρβον ἀπαντᾷν αὐτῷ ναυσὶ καὶ στρατῷ πολλῷ, οὐ δοκοῦντά τισιν ἐπὶ ταῖς διαπεμφθείσαις σπονδαῖς εἶναι βέβαιον (ἦν

præbebant : tantum favoris pugna Philippensis Antonio paraverat. Cæsar autem Antonium et Pompeium Abenobarbumque legionum quidem numero superaturum se putabat: habebat enim jam supra quadraginta legiones : sed quum navem nullam haberet, nec tempus ad ædificandas suppeteret, vehementer timebat, ne illi, quingentis instructis navibus, oras Italiæ circumnavigando, famem inferrent. Id secum reputans, quamvis multarum virginum offerretur ei conditio, Mæcenati scripsit, ut cum Scribonia, sorore Libonis, soceri Pompeii, transigeret; ut nimirum hæc quoque occasio ipsi pateret pacem cum Pompeio, si opus esset, componendi. His cognitis Libo suis mandavit per literas, ut eam absque cunctatione collocarent Cæsari. Tum Cæsar quotquot Antonianos amicos aut exercitus suspectos habebat, alios alio diversis nominibus ablegavit, et Lepidum in designatam ei Africam misit, cum sex legionibus Antonianis, quæ præ cæteris suspectæ ipsi erant.

LIV. Lucium autem Antonium, ad se accitum, laudavit quidem ut erga fratrem pium, si, in fratris sententia etiam nunc permanens, culpam sibi propriam faceret : exprobravit autem ingratitudinem, si, ne nunc quidem, post tantum se acceptum beneficium, fateretur de Antonio, qui jam manifeste quoque conspirasse cum Pompeio diceretur. « Ego, tibi credens, inquit, post Caleni mortem, provincias ejus et exercitum, ne sine imperatore essent, per meos amicos administravi pro Antonio : nunc vero, deprehensis insidiis, et illa omnia mea facio; et tibi, si velis ad fratrem abire, ut id secure facias, permitto. » Hæc Cæsar : sive ut tentaret Lucium, sive ut ad ipsum Antonium permanarent quæ dixisset. Ad hæc Lucius in eamdem sententiam, quam prius Cæsari declaraverat, respondit : « Fulviæ quidem ingenium noram, dominationis cupidum : sed ego fratris copiis utendum duxeram ad tollendam dominationem vestrum omnium. Et nunc quoque, si venturus sit frater ut subvertat monarchiam, clamve palamve proficiscar ad eum, certaturus iterum contra te pro patria, quamvis affectus a te maximo beneficio. Sin et ille denuo quærit seligitque sibi tyrannidis socios, pro te stabo contra eum, quamdiu nec te putavero monarchiam machinari. Semper enim apud me plus valebit patriæ amor, quam vel gratia vel cognatio. » Tum Cæsar, et nunc et olim Lucium admiratus : « Non usurum se, ait, illius opera contra fratrem, ne si vellet quidem sequi : sed ei, ut tali viro, universam Hispaniam cum exercitu, qui in ea sit, crediturum, legatosque additurum eos, qui nunc pro prætoribus eam provinciam administrent, Peducæum et Lucium [?]. » Ita et Lucium (Antonium) Cæsar ablegavit honoris specie, legatis clam eumdem observare jussis.

LV. Cæterum Antonius Fulviam Sicyone reliquit languidam : et solvens Corcyra navigavit per Ionium mare cum non magnis copiis, classe vero ducentarum navium, quas in Asia confecerat. Certiorque factus Abenobarbum cum classe et frequentibus copiis venire sibi obviam; quum nonnullis hic videretur parum constans futurus in inchoato

γὰρ Ἀηνόβαρβος τῶν κατεγνωσμένων τε ἐκ δίκης ἐπὶ Γαΐῳ Καίσαρι φόνου, καὶ προγεγραμμένων ἐπὶ τῇ καταδίκῃ, καὶ ἐν Φιλίπποις Ἀντωνίῳ καὶ Καίσαρι πεπολεμηκότων)· ὅμως ἔπλει, πέντε ναυσὶν ἐπιβὰς ταῖς ἀρίσταις, ἵνα φαίνοιτο πιστεύων, καὶ τὰς λοιπὰς ἐκ διαστήματος ἕπεσθαι κελεύσας. Καθορωμένου δὲ ἤδη τοῦ Ἀηνοβάρβου, παντί τε τῷ στρατῷ καὶ παντὶ τῷ στόλῳ μετ' ὀξείας εἰρεσίας προσπλέοντος, ἔδεισεν ὁ Πλάγκος, Ἀντωνίῳ παρεστώς· καὶ ἐπισχεῖν αὐτὸν ἠξίου τὸν πλοῦν, καὶ προπέμψαι τινὰς ἐς πεῖραν, ὡς πρὸς ἀμφίβολον ἄνδρα. Ὁ δὲ, εἰπὼν, αἱρεῖσθαι παρασπονδούμενος ἀποθανεῖν μᾶλλον, ἢ σώζεσθαι δειλὸς ὀφθεὶς, ἔπλει. Πλησίον τε ἦσαν ἀλλήλων ἤδη, καὶ αἱ ναυαρχίδες ἐκ τῶν σημείων ἐφαίνοντο, καὶ ἀλλήλαις προσέπλεον· καὶ τῶν ῥαβδούχων ὁ ἡγούμενος Ἀντωνίῳ, κατὰ τὴν πρῷραν (ὥσπερ ἔθος ἐστὶν) ἑστὼς, εἴτε ἐκλαθόμενος, ὅτι ἀμφίβολος ἀνὴρ καὶ στρατοῦ κἀκεῖνος ἡγούμενος ἰδίου προσπλέοι, εἴτε ἀπὸ εὐγενεστέρου φρονήματος, ὡς ὑπηκόοις ἢ ἐλάσσοσιν ἀνδράσιν ὑπαντῶσι, προσέταξε καθελεῖν τὸ σημεῖον. Οἱ δὲ καθῄρουν τε, καὶ τὴν ναῦν ἐς τὰ πλάγια τῆς Ἀντωνίου νεὼς περιέστρεφον. Ὡς δὲ καὶ συνιδόντες ἀλλήλους ἠσπάσαντο, καὶ ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Ἀηνοβάρβου τὸν Ἀντώνιον ἡγεμόνα προσεῖπεν, ὁ μὲν Πλάγκος ἀνεθάῤῥει μόλις· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐς τὴν ἑαυτοῦ ναῦν τὸν Ἀηνόβαρβον ἀναδεξάμενος, ἐς Παλόεντα κατέπλευσεν, ἔνθα ἦν Ἀηνοβάρβῳ καὶ τὸ πεζόν· καὶ ὁ Ἀηνόβαρβος τῆς σκηνῆς ἐξίστατο Ἀντωνίῳ.

LVI. Ἐντεῦθεν ἐπὶ Βρεντεσίου διέπλεον, φυλασσομένου πρὸς πέντε Καίσαρος τάξεων. Καὶ οἱ Βρεντέσιοι τὰς πύλας ἀπέκλειον, Ἀηνοβάρβῳ μὲν, ὡς ἐκ πολλοῦ πολεμίῳ, Ἀντωνίῳ δὲ, ὡς πολέμιον ἐπάγοντι. Ὁ δὲ ἀγανακτῶν, καὶ ἡγούμενος εἶναι τάδε καλλωπίσματα, τὸ δ' ἀληθὲς ἀποκλείεσθαι πρὸς τῶν Καίσαρος φρουρῶν, γνώμῃ Καίσαρος, διετάφρευε τῆς πόλεως τὸν ἰσθμὸν καὶ ἀπετείχιζεν· ἔστι δ' ἡ πόλις χεῤῥόνησος, ἐν μηνοειδεῖ λιμένι. Καὶ οὐκ ἦν ἔτι τοῖς ἐξ ἠπείρου προσελθεῖν ἀνάντει λόφῳ, διατετμημένῳ τε καὶ διατετειχισμένῳ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος καὶ τὸν λιμένα, μέγαν ὄντα, φρουρίοις πυκνοῖς περιεφράξατο, καὶ τὰς νήσους τὰς ἐν αὐτῷ. Ἔς τε τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας περιέπεμπεν οἷς εἴρητο τὰ εὔκαιρα καταλαμβάνειν. Ἐκέλευε δὲ καὶ Πομπήϊον ἐπιπλεῖν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ δρᾷν ὅ τι δύναιτο. Ὁ δὲ, ἄσμενος αὐτίκα Μηνόδωρον σὺν ναυσὶ πολλαῖς καὶ στρατοῦ τέσσαρσι τέλεσιν ἐκπέμψας, Σαρδὼ, Καίσαρος οὖσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ δύο τέλη, περιέσπασε, τὴν συμφροσύνην Ἀντωνίου καταπλαγέντας. Τῆς δὲ Ἰταλίας Σιποῦντα μὲν τῆς Αὐσονίας οἱ τοῦ Ἀντωνίου κατέλαβον· Θουρίους δὲ καὶ Κωνσεντίαν Πομπήϊος ἐπολιόρκει, καὶ τὴν χώραν ἐπενέμετο τοῖς ἱππεῦσιν.

LVII. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὀξείας καὶ πανταχοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως γενομένης, ἐς μὲν τὴν Αὐσονίδα ἔπεμπεν Ἀγρίππαν, ἐπικουρεῖν τοῖς πονουμένοις. Καὶ ὁ Ἀγρίππας τοὺς ἐν ὁδῷ κληρούχους ἦγεν, ἐκ διαστήματος

fœdere (damnatus enim judicio fuerat, ut conspirationis in Cæsarem conscius, tum relatus in proscriptorum numerum, et Philippensi prælio contra Cæsarem Antoniumque steterat); nihilominus pergebat navigare cum quinque optimis navibus, ne videretur diffidere, reliquis ex intervallo subsequi jussis. Quumque jam in conspectu esset Ahenobarbus, cum omnibus copiis universaque classe propinquans citato remigio, extimuit Plancus, adstans Antonio: censuitque sistendum cursum, et præmittendos qui fidem viri dubiam explorarent. Sed Antonius, mori se malle, inquit, deceptum fœdere, quam evadere specimine pavoris edito: cursumque continuavit. Jamque propius ad se invicem accedebant, et petebant se mutuo naves prætoriæ, insignibus suis conspicuæ; quum primarius lictor Antonii, ut mos est, stans in prora (sive oblitus, adventare virum dubiæ fidei, qui et ipse proprium duceret exercitum; sive generosa quadam usus superbia), velut subditis aut inferioribus occurrentibus, imperavit detraherent insignia. Fecerunt illi, et navem appulerunt ad latus navis Antonii. Secuta deinde est salutatio inter imperatores; et milites Ahenobarbi Antonium Imperatorem consalutarunt: ac tunc quidem vix animum Plancus recepit. Antonius, recepto in suam navem Ahenobarbo, ad Paloenta appulit, ubi erant Ahenobarbi terrestres copiæ: ibique Antonio Ahenobarbus suo cessit tentorio.

LVI. Inde quum Brundusium navigassent, ubi quinque Cæsarianæ cohortes erant in præsidio; Brundusini portas clauserunt Ahenobarbo, ut hosti veteri, et Antonio, ut hostem adducenti. Tum indignatus Antonius, et prætextum hunc existimans, re autem vera se a Cæsarianis excludi ex sententia Cæsaris, cervicem, qua urbs continenti jungitur, fossa muroque intersepsit: situm est enim Brundusium in peninsula, juxta portum in lunata cornua excurrentem. Jamque non amplius adiri a continente urbs poterat, transversim interciso interseptoque clivo, per quem in eam ascenditur. Tum portum quoque, spatiosum admodum, crebris castellis Antonius obsedit, et, quas insulas sinus complectitur, communivit. Misitque circum oras Italiæ, qui passim loca opportuniora occuparent; hortatus simul Pompeium, ut classe invaderet Italiam, et, quantum posset, infestaret. Et Pompeius perlibenter statim Menodorum, cum valida classe et quatuor legionibus, misit; qui Sardiniam, quæ tunc erat Cæsaris, duasque Cæsaris legiones, quæ ibi erant, abstraxit, attonitas metu conspirationis Antonii cum Pompeio. In ora autem Italiæ Sipuntem, Ausoniæ oppidum, ceperunt Antoniani: Thurios et Consentiam Pompeius obsedit; equitesque agros eorum jussit depopulari.

LVII. Cæsar, tam subito tot locis impugnatus, Agrippam misit in Ausoniam, ut obsessis opem ferret. Is ex coloniis ejus viæ veteranos jussit subsequi, quasi ducturus

ἑπομένους, ὡς ἐπὶ Πομπήϊον ἰόντας· μαθόντες δὲ, Ἀντωνίου γνώμῃ τὰ γιγνόμενα εἶναι, ἀνέστρεφον αὐτίκα διαλανθάνοντες. Καὶ τοῦτο μάλιστα κατέπληξε τὸν Καίσαρα. Ὁδεύων δ' ὅμως ἐς τὸ Βρεντέσιον αὐτὸς μεθ' ἑτέρου στρατοῦ, τοῖς κληρούχοις αὖθις ἐνετύγχανε, καὶ μετεδίδασκε, καὶ τοὺς ὑφ' ἑαυτοῦ συνῳκισμένους ἦγεν, αἰδουμένους, καὶ γνώμην ἐν ἀπορρήτῳ ποιουμένους, Ἀντώνιον καὶ Καίσαρα συναλλάσσειν· εἰ δ' ὁ Ἀντώνιος ἀπειθῶν πολεμοίη, Καίσαρι ἀμύνειν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν μὲν Κανυσίῳ τινὰς ἡμέρας ἐνοσηλεύετο· παντὶ δὲ ὢν ἔτι κρείσσων Ἀντωνίου κατὰ τὸ πλῆθος, εὗρε τὸ Βρεντέσιον ἀποτετειχισμένον, καὶ οὐδὲν ἀλλ' ἢ παρεστρατοπέδευε, καὶ τοῖς γιγνομένοις ἐφήδρευεν.

LVIII. Ὁ δ' Ἀντώνιος ἐκράτει μὲν τοῖς ὀχυρώμασιν, ὡς, πολὺ μείονας ἔχων, ἀσφαλῶς ἀπομάχεσθαι. Ἐκάλει δὲ τὸν στρατὸν ἐκ Μακεδονίας κατὰ σπουδὴν, καὶ ἐτέχναζεν, ἑσπέρας ἀφανῶς ἀνάγεσθαι ναῦς μακράς τε καὶ στρογγύλας ἰδιωτικοῦ πλήθους, οἳ μεθ' ἡμέραν ἄλλοι μετ' ἄλλους κατέπλεον ὡπλισμένοι, καθάπερ ἐκ Μακεδονίας ἐπιόντες, ἐφορῶντος αὐτῶν τὸν ἐπίπλουν τοῦ Καίσαρος. Ἤδη δ' αὐτῷ καὶ τὰ μηχανήματα γεγένητο, καὶ ἐπιχειρήσειν ἔμελλε τοῖς Βρεντεσίοις, ἀχθομένου τοῦ Καίσαρος, ὅτι μὴ εἶχεν ἐπαμύνειν. Περὶ δὲ ἑσπέραν ἑκατέροις ἀγγέλλεται, Σιποῦντα μὲν Ἀγρίππας ἀναλαβὼν, Πομπήϊος δὲ Θουρίων μὲν ἀπεωσμένος, Κωνσεντίον δ' ἔτι περικαθήμενος· ἐφ' οἷς ὁ Ἀντώνιος ἐδυσχέραινεν. Ὡς δὲ καὶ Σερουΐλιος ἀπηγγέλθη προσιὼν τῷ Καίσαρι μετὰ χιλίων καὶ πεντακοσίων ἱππέων, οὐ κατασχὼν τῆς ὁρμῆς ὁ Ἀντώνιος, εὐθὺς ἀπὸ τοῦ δείπνου μεθ' ὧν εὗρεν ἑτοίμων φίλων, καὶ ἱππέων τετρακοσίων, μάλα θρασέως ἐπειχθεὶς, ἐπέπεσε τοῖς χιλίοις καὶ πεντακοσίοις εὐναζομένοις ἔτι περὶ πόλιν Ὑρίαν· καὶ ἐκπλήξας, ἀμαχεὶ παρέλαβέ τε, καὶ αὐτῆς ἡμέρας ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐπανήγαγεν. Οὕτω τὸν Ἀντώνιον, ὡς ἄμαχον, ἐκ τῆς ἐν Φιλίπποις δόξης ἔτι κατεπεπλήγεσαν.

LIX. Αἵ τε στρατηγίδες αὐτοῦ τάξεις, ὑπὸ τῆσδε τῆς δόξης ἐπαιρόμεναι, προσεπέλαζον τῷ χάρακι τῷ Καίσαρος κατὰ μέρη, καὶ τοὺς συνεστρατευμένους σφίσιν ὠνείδιζον, εἰ πολεμήσοντες ἥκοιεν Ἀντωνίῳ, τῷ πάντας αὐτοὺς περισώσαντι ἐν Φιλίπποις. Τῶν δὲ ἀντεπικαλούντων, ὅτι αὐτοὶ σφίσιν ἥκουσι πολεμήσοντες, λόγοι συνισταμένων ἐγίγνοντο, καὶ τὰ ἐγκλήματα ἀλλήλοις προὔφερον, οἱ μὲν τὴν ἀπόκλεισιν τοῦ Βρεντεσίου, καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ Καληνοῦ στρατοῦ· οἱ δὲ τὴν ἀποτείχισιν τοῦ Βρεντεσίου καὶ πολιορκίαν, καὶ τὴν τῆς Αὐσονίδος καταδρομὴν, καὶ τὸ συνθέσθαι μὲν Ἀηνοβάρβῳ σφαγεῖ Γαΐου Καίσαρος, συνθέσθαι δὲ Πομπηΐῳ κοινῷ πολεμίῳ. Καὶ τέλος οἱ τοῦ Καίσαρος τὴν γνώμην σφῶν τοῖς ἑτέροις ἀνεκάλυπτον, ὅτι Καίσαρι συνέλθοιεν, οὐκ ἀμνημονοῦντες Ἀντωνίου τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ διαλλαγὰς ἐπινοοῦντες ἀμφοτέροις, ἢ Ἀντώνιον ἀπειθοῦντα καὶ πολεμοῦντα ἀμυνούμενοι. Καὶ τάδε καὶ αὐτοὶ προσπελάζοντες τοῖς Ἀντωνίου χαρακώμασι προὔλεγον.

contra Pompeium : sed illi, ubi intellexerunt geri hæc ex Antonii sententia, clam domum reversi sunt; quæ res maxime Cæsarem terruit. Mox tamen ipse, cum alio exercitu Brundusium iter ingressus, tempestivis alloquiis reducere veteranos ad officium instituit; eosque, qui ab ipso in colonias fuerant deducti, reverentia sui permovit, ut sequerentur. Et hi quidem clam inter se constituebant, Cæsari Antonium reconciliare; sin pertinaciter in bello perseveraret Antonius, tueri Cæsaris dignitatem. Cæsar, per aliquot dies valetudinis causa Canusii retentus, Brundusium pervenit : ubi, munimentis interclusam urbem deprehendens, quanquam utique copiis adhuc superior erat Antonio, tamen nihil aliud agere potuit, nisi ut castris juxta positis tempus occasionemque observaret.

LVIII. Antonius, quum munitionibus prævaleret, quanquam multo inferior numero, facile defendere se ab hostili impetu poterat. Sed advocavit tamen propere exercitum e Macedonia, strategemate interim usus hujusmodi : clam noctu paganorum multitudine cum in longas naves tum in onerarias imposita, interdiu eosdem rursus, alios post alios, armatos appellere jussit, quasi advectos e Macedonia, inspectante adventum eorum Cæsare. Jamque machinis etiam instructus Antonius, oppugnare parabat Brundusium; magno dolore Cæsaris, qui opem obsessis ferre non poterat. Tum sub vesperam utrisque nunciatum est « Sipuntem ab Agrippa receptam; Pompeium vero a Thuriis repulsum, Consentiam tamen adhuc obsidere : » quem nuncium Antonius acerbissime tulit. Qui, per idem tempus certior factus « Servilium cum mille quingentis equitibus venire ad Cæsarem » non se continuit, quin statim a cœna, cum amicis quotquot paratos nactus est, et quadringentis equitibus, non minore audacia quam festinatione in illos mille quingentos irrueret : quos quum cubantes adhuc deprehendisset circa Uriam, territos, sine certamine in deditionem accepit, eodemque die reduxit Brundusium. Tantam trepidationem unius nomen Antonii, inde a Philippensi pugna pro invicto habiti, illis incusserat.

LIX. Qua gloria elati prætoriani Antonii, alii post alios, accedebant ad castra Cæsaris, exprobrantes suis quondam commilitionibus « quod arma ferrent adversus Antonium, cujus opera cuncti servati essent Philippensi bello. » Quibus occlamantibus, imo sibi bellum inferri, ventum est ad colloquia. Rursusque intercesserunt exprobrationes mutuæ; alteris, exclusos se Brundusio, et Caleni exercitum alienatum, querentibus; alteris e diverso Brundusii obsidionem oppugnationemque objicientibus, excursionesque factas in oram inferioris Italiæ, armaque sociata cum Ahenobarbo, percussore C. Cæsaris, et cum communi hoste Pompeio. Tandem Cæsariani mentem suam aperuerunt Antonianis : « secutos se Cæsarem, non oblitos virtutis Antonii, sed cupidos reducendorum Imperatorum in mutuam gratiam : sed, si Antonius flecti se non patiatur, vim vi repulsuros. » Eademque etiam, Antoniana castra ipsi subeuntes, palam profitebantur. Dum sic sermones ultro

Γιγνομένων δὲ τούτων, ἀγγέλλεται Φουλβία τεθνεῶσα· λεγομένη μὲν ἐπὶ ταῖς Ἀντωνίου μέμψεσιν ἀθυμῆσαι, καὶ ἐς τὴν νόσον ἐμπεσεῖν, νομιζομένη δὲ καὶ τὴν νόσον ἑκοῦσα ἐπιτρῖψαι διὰ τὴν ὀργὴν Ἀντωνίου· νοσοῦσάν τε γὰρ αὐτὴν ἀπολελοίπει, καὶ οὐδὲ ἀπολείπων ἑωράκει. Ἐδόκει δ' ἀμφοτέροις ἐς πολλὰ συνοίσειν ὁ θάνατος γυναίου φιλοπράγμονος ἀπηλλαγμένοις, ἣ διὰ τὸν Κλεοπάτρας ζῆλον ἐξεῤῥίπισε τοσόνδε πόλεμον. Τό γε μὴν πάθος ἀσθενῶς ἤνεγκεν ὁ Ἀντώνιος, ἡγούμενός τι καὶ αἴτιος γεγονέναι.

LX. Λεύκιος δὲ ἦν Κοκκήϊος, ἑκατέρῳ φίλος, καὶ ὑπὸ Καίσαρος ἐς Φοινίκην τοῦ προτέρου θέρους πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἀπέσταλτο μετὰ Καικίνα· ἐπανιόντος δὲ τοῦ Καικίνα, παρὰ Ἀντωνίῳ κατέμενεν. Οὗτος τότε ὁ Κοκκήϊος, τὸν καιρὸν οὐ μεθεὶς, ὑπεκρίνατο μεταπεμφθῆναι πρὸς Καίσαρος, ἀσπασόμενος αὐτόν. Συγχωροῦντος δ' ἀπιέναι τοῦ Ἀντωνίου, πειρώμενος ἤρετο, εἴ τι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος ἐπιστέλλει τῷ Καίσαρι, κεκομισμένος δι' αὐτοῦ Κοκκηΐου γράμματα. Καὶ ὁ Ἀντώνιος, Νῦν μὲν, ἔφη, τί ἂν ἀλλήλοις γράφοιμεν, ὄντες ἐχθροὶ, εἰ μὴ κακῶς ἀγορεύοιμεν ἀλλήλους; ἀντέγραψα δὲ τοῖς πάλαι διὰ Καικίνα· καὶ εἰ βούλει, λάβε τὰ ἀντίγραφα. Ὁ μὲν οὕτως ἐπεχλεύασεν· ὁ δὲ Κοκκήϊος οὐκ εἴα πω τὸν Καίσαρα καλεῖν ἐχθρὸν, ἔς τε Λεύκιον καὶ τοὺς ἄλλους Ἀντωνίου φίλους τοιόνδε γεγενημένον. Ὁ δὲ, Ἐκ Βρεντεσίου με, φησὶν, ἀποκλείων, καὶ τὰ ἐμὰ ἔθνη καὶ τὸν Καληνοῦ στρατὸν ἀφαιρούμενος, ἔτι τοῖς φίλοις ἐστὶν εὔνους μόνοις, οὐδὲ τοὺς φίλους ἐμοὶ περισώζειν ἔοικεν, ἀλλὰ ταῖς εὐεργεσίαις ἐχθροποιεῖν. Καὶ ὁ Κοκκήϊος, ἃ μὲν ἐπεμέμφετο, μαθὼν, οὐδὲν δὲ ἔτι ὀξυτέραν φύσιν ἐπερεθίσας, ᾤχετο πρὸς τὸν Καίσαρα.

LXI. Ὁ δὲ αὐτὸν ἰδὼν, ἐν θαύματι ἐποιεῖτο, ὅτι μὴ θᾶσσον ἔλθοι· Οὐ γὰρ, ἔφη, καὶ τὸν σὸν ἀδελφὸν, ἵν' ἐχθρὸς ἧς μοι, περιέσωσα; Ὁ δὲ, Πῶς, ἔφη, τοὺς μὲν ἐχθροὺς φίλους ποιῇ, τοὺς δὲ φίλους ἐχθροὺς ἀποκαλεῖς τε, καὶ τὸν στρατὸν ἀφαιρῇ καὶ τὰ ἔθνη; Καὶ ὁ Καῖσαρ, Οὐ γὰρ, ἔφη, Καληνοῦ τελευτήσαντος, ἐχρῆν ἐπὶ μειρακίῳ τῷ Καληνοῦ παιδὶ γενέσθαι τοσαύτας ἀφορμὰς, ἀπόντος ἔτι Ἀντωνίου· αἷς καὶ Λεύκιος ἐπαρθεὶς ἐμάνη, καὶ Ἀσίνιος καὶ Ἀηνόβαρβος γειτονεύοντες ἐχρῶντο καθ' ἡμῶν. Ἐπεὶ καὶ τὰ Πλάγκου τέλη κατὰ σπουδὴν κατέλαβον, ἵνα μὴ οἴχοιτο πρὸς Πομπήϊον· οἱ γοῦν ἱππεῖς αὐτῶν διέπλευσαν ἐς Σικελίαν. Καὶ ὁ Κοκκήϊος, Ἑτέρως, ἔφη, τάδε λογοποιούμενα· οὐδὲ Ἀντώνιος ἐπίστευεν, ἕως ἂν ἀπεκλείσθη τοῦ Βρεντεσίου, καθάπερ πολέμιος. Καὶ ὁ Καῖσαρ, οὐδὲν μὲν αὐτὸς ἔφη περὶ τοῦδε προστάξαι· οὐδὲ γὰρ προμαθεῖν προσπλέοντα, οὐδ' ἀφικέσθαι μετὰ πολεμίων προσδοκῆσαι· Βρεντεσίους δὲ αὐτοὺς, καὶ τὸν ὑπολελειμμένον αὐτοῖς διὰ τὰς Ἀηνοβάρβου καταδρομὰς ταξίαρχον, αὐτοκελεύστους ἀποκλεῖσαι τὸν Ἀντώνιον, συνθέμενον μὲν ἐχθρῷ κοινῷ Πομπηΐῳ, ἐπαγαγόντα δὲ Ἀηνόβαρβον, « φονέα τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, ψήφῳ καὶ κρίσει

citroque commeant, nunciatur mors Fulviæ : quæ, Antonii querelas acerbe ferens, in morbum dicebatur incidisse, sed sponte etiam aluisse putabatur illum auxisseque propter iram Antonii, qui ægrotam illam deseruerat, et discedens ne inviserat quidem. Ea mors visa est utrique parti multis modis commoda futura; sublata femina inquieti ingenii, quæ ob Cleopatræ æmulationem tàm grave bellum concitaverat. Casum tamen hunc parum fortiter tulit Antonius; quum et ipse, nonnihil se ad illum contulisse, existimaret.

LX. Erat L. Cocceius, utrique imperatori amicus, qui a Cæsare in Phœnicem superiori æstate ad Antonium una cum Cæcina fuerat missus; et, reverso Cæcina, ipse apud Antonium manserat. Is Cocceius, captata tunc occasione, finxit, se vocatum a Cæsare, velleque eum salutandi causa convenire. Et, abeundi venia impetrata, pertentans Antonium rogavit « ecquid vellet rescribere Cæsari, a quo per ipsum Cocceium literas accepisset? » Tum Antonius : « Quid nunc scribamus invicem, quum simus inimici, nisi fortasse mutua convicia? Cæterum ad literas olim ad me datas rescripsi jam per Cæcinam : earum literarum, si vis, exemplar accipe. » Cui sic cavillanti Cocceius, nondum esse inimicum appellandum, ait, Cæsarem, qui Lucium et alios Antonii amicos tali modo tractaverit. Tum ille : « Sed me, inquit, exclusit Brundusio, measque provincias et Caleni exercitum occupavit : quod vero in solos amicos meos benignus est, non tam amicos mihi servat, quam inimicos reddere conatur suis beneficiis. » Cocceius, postquam querelas audivit Antonii, nolens hominem ad iram pronum irritare amplius, profectus est ad Cæsarem.

LXI. Quo viso, miratus Cæsar, quod non citius ad se rediisset : « Non enim, inquit, tuum quoque fratrem servavi, ut et tu mihi inimicus fieres? » Tum Cocceius : « Itane tu, qui ex inimicis amicos tibi paras, amicos inimicos vocas, et exercitus eis aufers ac provincias? » Ad hæc Cæsar : « Non enim post obitum Caleni, adolescentulo Caleni filio debuerunt, absente etiam tum Antonio, relinqui tantæ copiæ; quarum fiducia et Lucius impulsus insanivit, et quibus Asinius Ahenobarbusque, in propinquo versantes, contra nos erant usuri. Qua ratione et Planci legiones occupavi propere, ne Pompeio se adjungerent : equites saltem earum trajecerunt in Siciliam. » Tum Cocceius : « Aliter hæc ad Antonium delata sunt : nec prius tamen credidit, quam pro hoste exclusus est Brundusio. » Nihil, inquit Cæsar, de hac re mandavi : nec enim illum appulsurum præsciveram, nec exspectaram venturum cum hostibus. Brundisini ipsi, et relicti ibidem propter Ahenobarbi incursationes præsidii præfectus, injussu meo, excluserunt Antonium, fœderatum communi hosti Pompeio, et adducentem Ahenobarbum,

καὶ προγραφῇ κατεγνωσμένον, καὶ πολιορκήσαντα μὲν τὸ Βρεντέσιον μετὰ Φιλίππους, πολιορκοῦντα δὲ ἔτι τὸν Ἰόνιον ἐν κύκλῳ, ἐμπρήσαντα δὲ τὰς ἐμὰς ναῦς, καὶ τὴν Ἰταλίαν λεηλατήσαντα. »

LXII. Ὁ δὲ, Σπένδεσθαι μὲν, ἔφη, συνεχωρήσατε ἀλλήλοις, πρὸς οὓς ἂν ἐθέλητε· καὶ οὐδενὶ τῶν ἀνδροφόνων Ἀντώνιος ἐσπείσατο, οὐδὲν ἔλασσον ἢ αὐτὸς σὺ τὸν σὸν πατέρα τιμῶν. Ἀηνόβαρβος δὲ οὐκ ἔστι τῶν ἀνδροφόνων· ἡ δὲ ψῆφος αὐτῷ κατ' ὀργὴν ἐπῆκται· οὐδὲ γὰρ τῆς βουλῆς πω τότε μετεῖχεν. Εἰ δ' ὡς φίλῳ Βρούτου μὴ συγγνῶναι νομίζοιμεν, οὐκ ἂν φθάνοιμεν ὀλίγου δεῖν ἅπασι χαλεπαίνοντες. Πομπηΐῳ δὲ οὐ συνέθετο μὲν συμμαχήσειν ὁ Ἀντώνιος, πολεμούμενος δ' ὑπὸ σοῦ, προσλήψεσθαι σύμμαχον, ἢ καὶ σοὶ συναλλάξειν, οὐδὲν ἀνήκεστον οὐδ' ἐκεῖνον εἰργασμένον. Σὺ δὲ καὶ τῶνδε τὴν αἰτίαν ἔχεις· εἰ γὰρ οὐκ ἐπολεμήθη κατὰ τὴν Ἰταλίαν, οὐδ' ἂν οὗτοι πρεσβεύεσθαι ταῦτα πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἐθάῤῥουν. Καὶ ὁ Καῖσαρ, ἔτι ἐπικαλῶν, Τὴν μὲν Ἰταλίαν ἔφη, κἀμὲ σὺν αὐτῇ, Μάνιος καὶ Φουλβία καὶ Λεύκιος ἐπολέμουν, ὁ δὲ Πομπήϊος οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν, Ἀντωνίῳ θαῤῥῶν, ἐπιβέβηκε τῆς παραλίου. Καὶ ὁ Κοκκήϊος, Οὐκ Ἀντωνίῳ θαῤῥῶν, εἶπεν, ἀλλὰ ὑπ' Ἀντωνίου πεμφθείς· οὐ γὰρ ἐπικρύψω σε, ὅτι καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν ἐπιδραμεῖται ναυτικῷ πολλῷ, ναυτικὸν οὐκ ἔχουσαν, εἰ μὴ διαλύσεσθε ὑμεῖς. Ὁ δὲ Καῖσαρ (οὐ γὰρ ἀμελῶς ἤκουσε τοῦ τεχνάσματος), ἐπισχὼν ὀλίγον, εἶπεν· Ἀλλ' οὐ χαιρήσει Πομπήϊος, κακὸς κακῶς καὶ νῦν ἐκ Θουρίων ἐξελαθείς. Καὶ ὁ Κοκκήϊος, τὰ ἀμφίλογα πάντα κατιδὼν, ἐπῆγε τὸν Φουλβίας θάνατον, καὶ τρόπον αὐτοῦ, ὅτι πρὸς τὴν ὀργὴν Ἀντωνίου δυσχεράνασά τε νοσήσειε, καὶ τὴν νόσον ἐπιτρίψειεν ὑπὸ τῆς δυσθυμίας, οὐκ ἰδόντος αὐτὴν οὐδὲ νοσοῦσαν Ἀντωνίου, ὡς αἴτιον τῇ γυναικὶ θανάτου γενόμενον· ἐκποδὼν δὲ κἀκείνης γενομένης, οὐδενὸς ὑμῖν ἐνδεῖν ἔτι, ἔφη, πρὸς ἀλλήλους, πλὴν ἀληθεῦσαι περὶ ὧν ὑπενοήσατε.

LXIII. Οὕτω καθομιλῶν τὸν Καίσαρα ὁ Κοκκήϊος, ἐκείνην τε τὴν ἡμέραν ἐξενίζετο παρ' αὐτῷ, καὶ ἐδεῖτο ἐπιστεῖλαί τι τῷ Ἀντωνίῳ, νεώτερον ὄντα πρεσβυτέρῳ. Ὁ δὲ πολεμοῦντι μὲν ἔτι οὐκ ἔφη γράψειν· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον· μέμψεσθαι δ' αὐτοῦ τῇ μητρὶ, ὅτι, συγγενὴς οὖσα, καὶ προτιμηθεῖσα ἐκ πάντων ὑπ' αὐτοῦ, φύγοι τὴν Ἰταλίαν, καθάπερ οὐ τευξομένη πάντων ὡς παρ' υἱοῦ. Ὧδε μὲν καὶ ὁ Καῖσαρ ἐτέχναζε, καὶ ἐπέστελλε τῇ Ἰουλίᾳ. Ἐξιόντι δὲ τοῦ στρατοπέδου τῷ Κοκκηΐῳ πολλοὶ τῶν ταξιαρχῶν καὶ τὴν γνώμην ἐξέφερον τοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ καὶ τἄλλα καὶ τόδε αὐτὸ τῷ Ἀντωνίῳ μετέφερεν, ἵνα εἰδείη πολεμήσοντας οὐ συντιθεμένῳ. Συνεβούλευεν οὖν, Πομπήϊον μὲν ἐς Σικελίαν ἐξ ὧν ἐπόρθει μετακαλεῖν, Ἀηνόβαρβον δέ ποι πέμπειν, ἕως αἱ συνθῆκαι γένοιντο. Παρακαλούσης δὲ καὶ τῆς μητρος ἐς ταῦτα τὸν Ἀντώνιον (γένει γὰρ ἦν ἐκ τῶν Ἰουλίων), ᾐσχύνετο Ἀντώνιος, εἰ, μὴ γενομένων τῶν συμβάσεων, τὸν Πομπήϊον αὖθις ἐς συμμαχίαν καλοίη.

parricidam, publico judicio damnatum proscriptumque, qui post Philippensem pugnam oppugnavit Brundusium, et adhuc circumquaque populatur Adriatici maris littora, qui naves meas cremavit, et Italiam prædatus est. »

LXII. Tum Cocceius : « At permisistis, inquit, invicem, cum quibus libuisset fœdera inire : nec Antonius cum quoquam ex parricidis pacem fecit; et rationem patris tui non minorem, quam tu ipse, habet. Non est enim e parricidarum numero Ahenobarbus; sed ab infensis judicibus condemnatus est, quum ne conscius quidem illius consilii fuisset. Quod si, ut Bruti amicum, indignum venia ducimus, videndum est, ne propemodum omnibus maneamus infensi. Cum Pompeio autem fœdus iniit Antonius, non ut socius illi contra te adesse velit; sed ut, si a te infestetur ipse, belli socium habeat; sin minus, ut eum tibi conciliet, quoniam ne ille quidem in tanta culpa est, cui venia nullo pacto dari possit. At vide, ne tu hujus etiam rei causa sis : nisi enim bellum motum esset in Italia, nunquam hi ausi fuissent legationes ad Antonium mittere. » Cæsar, retorquens accusationes pergens « Italiæ, ait, sibique Manium, et Fulviam Luciumque bellum intulisse; Pompeium vero non prius, sed nunc demum, Antonii fiducia, maritimas Italiæ regiones aggredi ausum. » Tum Cocceius : « Imo jussu Antonii, non solum fiducia : nec enim dissimulabo, infestarum classibus reliquam etiam Italiam, nudatam navali præsidio, nisi pacem vos composueritis. » Cæsar, qui artificiosæ hominis orationi non otiose præbuerat aures, cunctatus nonnihil : « Attamen, inquit, non impune feret Pompeius; repulsus etiam nunc a Thuriis, ut commeruit. » Tum Cocceius, perspecta tota controversia, mentionem injecit obitus Fulviæ; « quam, non ferentem iratum sibi Antonium, in morbum incidisse, commemorabat, auxisseque morbum mœrore, quod ægrotantem ne invisere quidem dignatus esset Antonius; ita ut ipse quoque nonnihil ad mortem uxoris contulerit. Qua sublata e medio, nihil aliud, inquit, vobis porro factu opus est, nisi ut absque fuco vobis invicem proferatis suspiciones mutuas. »

LXIII. Hæc Cocceius cum Cæsare collocutus, eo die hospitio ejus usus est : rogavitque ut scriberet aliquid ad Antonium, junior ad seniorem. Et negavit quidem Cæsar, se bellum etiam nunc sibi facienti scripturum quidquam, quum nihil literarum ne ab illo quidem accepisset. Sed apud matrem Antonii, ait, per literas se questurum, quod illa, sua cognata, quæ a se semper in præcipuo honore fuisset habita, profugisset ex Italia; quasi non quidvis a se, haud secus ac a filio, impetratura. Adeoque Cæsar, pari arte usus, scripsit Juliæ. Discedenti autem e castris Cocceio multi centuriones mentem etiam exercitus aperuerunt. Et ille, ut cætera, sic hoc ipsum quoque indicavit Antonio; ut sciret, bellum imminere a Cæsarianis, ni redeat in gratiam. Consulebat igitur Antonio Cocceius : « ut Pompeium ab aliena vastandis revocaret in Siciliam, Ahenobarbum vero ablegaret aliquo, donec pax composita esset. » Quo quum accederent preces etiam matris, quæ ex Julia gente erat, pudor incessit Antonium, ne, si tentata pax minus succederet,

Τῆς δὲ μητρὸς οὐκ ἀπελπιζούσης αὐτὰς ἔσεσθαι, καὶ Κοκκηΐου ἰσχυριζομένου τε περὶ αὐτῶν καὶ ἐλπιζομένου τι πλέον εἰδέναι, ὁ Ἀντώνιος ἐνεδίδου, καὶ τὸν Πομπήϊον ἀναχωρεῖν ἐκέλευεν ἐς Σικελίαν, ὡς ἐπιμελησόμενος τῶν συγκειμένων, καὶ Ἀηνόβαρβον ἔπεμπεν ἡγεῖσθαι Βιθυνίας.

LXIV. Ὧν ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Καίσαρος αἰσθανόμενοι, πρέσβεις εἵλοντο τοὺς αὐτοὺς ἐς ἀμφοτέρους· οἳ τὰ μὲν ἐγκλήματα αὐτῶν ἐπέσχον, ὡς οὐ κρῖναι σφίσιν, ἀλλὰ διαλλάξαι μόνον ᾑρημένοι· σφίσι δ' αὐτοῖς προσελόμενοι Κοκκήϊον μέν, ὡς κοινὸν ἀμφοῖν, ἐκ δὲ τῶν Ἀντωνίου Πολλίωνα, καὶ Μαικήναν ἐκ τῶν Καίσαρος, ἔγνωσαν, Καίσαρι καὶ Ἀντωνίῳ πρὸς ἀλλήλους ἀμνηστίαν εἶναι τῶν γεγονότων, καὶ φιλίαν ἐς τὸ μελλον. Ὑπογύως δὲ Μαρκέλλου τεθνεῶτος, ὃς τὴν ἀδελφὴν Καίσαρος εἶχεν Ὀκταουίαν, ἐδικαίουν οἱ διαλλακταί, τὴν Ὀκταΐουαν Ἀντωνίῳ τὸν Καίσαρα ἐγγυῆσαι. Καὶ ὁ μὲν αὐτίκα ἐνεγύα· καὶ ἠσπάζοντο ἀλλήλους, καὶ βοαὶ παρὰ τοῦ στρατοῦ καὶ εὐφημίαι πρὸς ἑκάτερον αὐτῶν ἦσαν ἄπαυστοι δι' ὅλης τε τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ τὴν νύκτα πᾶσαν.

LXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος τὴν Ῥωμαίων αὖθις ἀρχὴν ἐφ' ἑαυτῶν ἐμερίσαντο ἅπασαν, ὅρον μὲν εἶναι σφίσι Σκόδραν, πόλιν τῆς Ἰλλυρίδος, ἐν μέσῳ τοῦ Ἰονίου μυχοῦ μάλιστα δοκοῦσαν εἶναι. Ταύτης δ' ἔχειν τὰ μὲν πρὸς ἕω πάντα τὸν Ἀντώνιον ἔθνη τε καὶ νήσους, ἕως ἐπὶ ποταμὸν Εὐφράτην ἄνω· τὰ δὲ ἐς δύσιν τὸν Καίσαρα, μέχρι Ὠκεανοῦ. Λιβύης δὲ Λέπιδον ἄρχειν, καθὰ Καῖσαρ ἐδεδώκει. Πολεμεῖν δὲ Πομπηΐῳ μὲν Καίσαρα, εἰ μή τι συμβαίνοι· Παρθυαίοις δὲ Ἀντώνιον, ἀμυνόμενον τῆς ἐς Κράσσον παρασπονδήσεως. Ἀηνοβάρβῳ δ' εἶναι πρὸς Καίσαρα συμβάσεις τὰς πρὸς Ἀντώνιον γενομένας. Στρατὸν δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας προσκαταλέγειν ἀκωλύτως ἴσον ἑκάτερον. Αἵδε μὲν ἦσαν αἱ τελευταῖαι Καίσαρί τε καὶ Ἀντωνίῳ γενόμεναι συμβάσεις. Καὶ εὐθὺς ἐς τὰ ἐπείγοντα τοὺς φίλους ἑκάτερος αὐτῶν περιέπεμπεν. Οὐεντίδιον μὲν ἐς τὴν Ἀσίαν Ἀντώνιος, ἀναστέλλειν Παρθυαίους τε καὶ Λαβιηνὸν τὸν Λαβιηνοῦ, μετὰ τῶν Παρθυαίων ἐν ταῖσδε ταῖς ἀσχολίαις Συρίαν τε καὶ τὰ μέχρι τῆς Ἰωνίας ἐπιδραμόντα. Ἃ μὲν δὴ Λαβιηνός τε καὶ Παρθυαῖοι δράσαντες ἔπαθον, ἡ Παρθυϊκὴ δηλώσει Γραφή.

LXVI. Ἕλενον δέ, στρατηγὸν Καίσαρος, σὺν ὁρμῇ κατασχόντα Σαρδοῦς, αὖθις ἐξέβαλε τῆς Σαρδοῦς Μηνόδωρος ὁ Πομπηΐου. Καὶ τῷδε μάλιστα χαλεπαίνων ὁ Καῖσαρ, οὐκ ἐδέχετο τὰς πείρας Ἀντωνίου, συνάγοντος αὐτῷ Πομπήϊον. Ἐς δὲ Ῥώμην παρελθόντες, ἐτέλουν τοὺς γάμους. Καὶ ὁ Ἀντώνιος Μάνιον μὲν ἔκτεινεν, ὡς ἐρεθίσαντά τε Φουλβίαν ἐπὶ διαβολῇ Κλεοπάτρας, καὶ τοσῶνδε αἴτιον γενόμενον· Καίσαρι δὲ ἐνέφηνε, Σαλβιδιηνόν, τὸν ἡγούμενον τῷ Καίσαρι τοῦ περὶ Ῥοδανὸν στρατοῦ, ἀπόστασιν ἰδίᾳ βουλεῦσαι, καὶ οἱ περὶ τοῦδε προσπέμψαι περικαθημένῳ τὸ Βρεντέσιον.

rursus recurrendum esset ad Pompeii societatem. Sed matre spem faciente, quam Cocceius confirmabat, quasi secretiorum etiam consiliorum conscius; cessit Antonius, revocavitque Pompeium in Siciliam quasi curaturus ipse ea de quibus inter ipsos convenerat; Ahenobarbum vero in Bithyniam misit, cui cum imperio præsideret.

LXIV. Id ubi cognovit exercitus Cæsaris, legatos elegit qui utrumque imperatorem adirent. Hi, cohibitis eorum querelis (quippe non ad judicandum electi, sed ad pacem sarciendam), adhibitoque Cocceio, ut communi amborum amico, et ex Antonianis Pollione, e Cæsarianis Mæcenate, decreverunt præteritarum offensarum oblivionem mutuam, et amicitiam in posterum. Quumque Marcellus nuper obiisset, maritus Octaviæ, sororis Cæsaris, postulaverunt pacis auctores, ut frater eam collocaret Antonio; moxque desponsa est. Et complexi se mutuo sunt Cæsar et Antonius; consequentibus faustis acclamationibus totius exercitus, utrique bene precantis, quæ per totum diem totamque noctem continuatæ sunt.

LXV. Tum Cæsar et Antonius denuo totum Romanorum imperium sua auctoritate inter se partiti sunt: feceruntque terminum utriusque ditionis Scodram, Illyrici oppidum, quod in medio maxime sinu Adriatico situm putabatur. Ab hoc oppido versus Orientem, constituerunt, ut omnes Antonius haberet tam provincias quam insulas, ad flumen usque Euphratem: versus Occidentem vero Cæsar, usque Oceanum. Africa Lepido relicta est, ita ut a Cæsare acceperat. Bellum cum Pompeio Cæsar gereret, ni quid inter ipsos conveniret: cum Parthis Antonius, ad ulciscendam perfidiam qua Crassum oppresserant. Ahenorbabus in fœdus receptus est a Cæsare, iisdem quibus prius ab Antonio conditionibus. Additum fœderi, ut liceret utrique imperatori novos delectus habere in Italia, pari legionum numero. In has leges postremum fœdus inter Cæsarem et Antonium ictum est. Moxque ad res urgentes obeundas uterque amicos dimisit. Et Ventidium quidem in Asiam misit Antonius, ut reprimeret Parthos, Labienumque, Labieni filium, qui Parthorum auxilio, per occasionem horum motuum Syriam Asiamque usque ad Ioniam incursaverat. Sed Labieni quidem Parthorumque cum res gestas, tum acceptas clades, Libro de Rebus Parthicis exponemus.

LXVI. Per id tempus Helenus, Cæsaris legatus, quum Sardiniam forti in hostes impetu facto recepisset, rursus inde ejectus est a Menodoro, Pompeiano duce. Qua re præcipue indignatus Cæsar, reconciliari Pompeio per Antonium noluit. In Urbem deinde reversi, celebrarunt nuptias: et Antonius Manium interfecit, quod Fulviam exasperasset Cleopatræ criminationibus, et tantorum malorum causa fuisset. Salvidienum vero, Narbonensis exercitus ducem, apud Cæsarem detulit, voluisse ad se deficere, et super ea re sibi misisse nuncium obsidenti Brundusium.

Καὶ ὁ μὲν τόδε ἐξεῖπεν, οὐ πρὸς πάντων ἐπαινούμενον, εὐφυὴς ὢν ἄρα καὶ ταχὺς ἐς εὔνοιαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτίκα τὸν Σαλβιδιηνὸν ἐκάλει κατὰ σπουδὴν, ὡς ἐπὶ δή τι μόνου χρῄζων, καὶ εὐθὺς ἐκπέμψων αὖθις ἐς τὸν στρατόν· καὶ ἐλθόντα ἔκτεινε διελέγξας· καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ στρατὸν, ὡς ὕποπτον ὄντα, ἔχειν ἔδωκεν Ἀντωνίῳ.

LXVII. Ῥωμαίους δ' ὁ λιμὸς ἐπίεζεν, οὔτε τῶν ἑῴων ἐμπόρων ἐπιπλεόντων, δέει Πομπηΐου καὶ Σικελίας, οὔτε τῶν ἐκ δύσεως, διὰ Σαρδὼ καὶ Κύρνον ἐχομένας ὑπὸ τῶν Πομπηΐου, οὔτ' ἐκ τῆς περαίας Λιβύης, διὰ τοὺς αὐτοὺς ἑκατέρωθεν ναυκρατοῦντας. Ἐπετετίμητο δὴ πάντα· καὶ τῶνδε τὴν αἰτίαν ἐς τὴν ἔριν τῶν ἡγεμόνων ἀναφέροντες, ἐβλασφήμουν αὐτοὺς, καὶ ἐς διαλύσεις πρὸς Πομπήϊον ἐπέσπερχον. Οὐκ ἐνδιδόντος δὲ τοῦ Καίσαρος οὐδ' ὣς, ὁ Ἀντώνιος αὐτὸν ἠξίου ταχύνειν γε τὸν πόλεμον διὰ τὴν ἀπορίαν. Χρημάτων δ' ἐς αὐτὸν οὐκ ὄντων, προὐτέθη διάγραμμα[1], εἰσφέρειν ἐπὶ μὲν τοῖς θεράπουσι τοὺς κεκτημένους ὑπὲρ ἑκάστου τὸ ἥμισυ τῶν πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν, ὡρισμένων ἐς τὸν πόλεμον τὸν Κασσίου τε καὶ Βρούτου· ἐσφέρειν δὲ καὶ μοῖραν τοὺς ἐκ διαθήκης τι καρπουμένους. Τοῦτο τὸ γράμμα σὺν ὁρμῇ μανιώδει καθεῖλεν ὁ δῆμος, ἀγανακτῶν, εἰ, τὰ κοινὰ ταμιεῖα κεκενωκότες, καὶ τὰ ἔθνη σεσυληκότες, καὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν ἐσφοραῖς καὶ τέλεσι καὶ δημεύσεσι καταβαρήσαντες, οὐκ ἐς πολέμους, οὐδ' ἐς ἐπίκτητον ἀρχὴν, ἀλλ' ἐς ἰδίους ἐχθροὺς, ὑπὲρ οἰκείας δυναστείας, ὑπὲρ ἧς δὴ καὶ προγραφὰς καὶ λιμὸν ἐκ τῶνδε πανώδυνον γεγονέναι, ἔτι καὶ τὰ λοιπὰ περιδύοιεν αὐτούς. Συνιστάμενοί τε ἐβόων, καὶ τοὺς οὐ συνισταμένους ἔβαλλον, καὶ ἠπείλουν διαρπάσειν αὐτῶν τὰς οἰκίας καὶ καταπρήσειν, ἕως τὸ μὲν πλῆθος ἅπαν ἠρέθιστο.

LXVIII. Ὁ δὲ Καῖσαρ σὺν τοῖς φίλοις καὶ ὀλίγοις ὑπασπισταῖς ἐς μέσους ἦλθεν, ἐντυχεῖν τε βουλόμενος καὶ τὴν μέμψιν ἐκλογίσασθαι. Οἱ δὲ αὐτὸν εὐθὺς ὀφθέντα ἔβαλλόν τε ἀφειδῶς πάνυ, καὶ οὐδ' ὑπομένοντα καὶ ἑαυτὸν ἐμπαρέχοντα καὶ τιτρωσκόμενον ᾐδοῦντο. Πυθόμενος δ' ὁ Ἀντώνιος, ἐβοήθει κατὰ σπουδήν. Οἱ δὲ καὶ τόνδε, κατιόντα τὴν Ἱερὰν ὁδὸν, οὐκ ἔβαλλον μὲν, ὡς ἕτοιμον ἐς τὰς Πομπηΐου διαλύσεις, ἀναχωρεῖν δὲ ἐκέλευον· καὶ οὐ πειθόμενον, τότε ἔβαλλον. Ὁ δὲ ὁπλίτας πλέονας, οἳ ἦσαν ἔξω τοῦ τείχους, ἐκάλει. Καὶ οὐ παριέντων οὐδ' ὣς αὐτὸν, οἱ μὲν ὁπλῖται, διαιρεθέντες ἐς τὰ πλάγια τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐπεχείρουν ἐκ τῶν στενωπῶν, καὶ τὸν ἐντυχόντα ἀνῄρουν. Οἱ δ' οὐκέτι εὐμαρῶς οὐδὲ φυγεῖν ἐδύναντο, βεβυσμένοι τε ὑπὸ πλήθους, καὶ διαδρομὴν οὐκέτι ἔχοντες· ἀλλὰ φόνος ἦν καὶ τραύματα, καὶ ἀπὸ τῶν τεγῶν οἰμωγαὶ καὶ βοαί. Καὶ ὁ Ἀντώνιος μόλις τε παρῆλθε, καὶ τοῦ κινδύνου τὸν Καίσαρα περιφανῶς δὴ τότε μάλιστα οὗτος ἐξείλετο, καὶ ἐς τὴν οἰκίαν περιέσωσε. Διαφυγόντος δέ ποτε τοῦ πλήθους, τὰ νεκρὰ, ἵνα μὴ ἐνοχλοίη θεωρούμενα, ἐς τὸν ποταμὸν ἀπεῤῥιπτεῖτο· καὶ ἕτερον πένθος ἦν, δρω-

Hoc secretum Antonius prodidit, non omnibus probantibus, ingenuus alioquin et facilis ad amicitiam. Cæsar continuo Salvidienum ad se properare jussit, quasi opus haberet ejus præsentia, remissurus mox ad exercitum : quem, ubi venit, coargutum occidit; exercitum ejus, ut suspectum, dedit Antonio.

LXVII. Populus interim Romæ fame premebatur : quum nec ab Oriente negotiatores quidquam subveherent, metu Pompeii ac Siciliæ; nec ab Occidente, propter Sardiniam Corsicamque occupatas ab eodem Pompeio; nec ex Africa, propter eosdem hostes, utraque littora classibus suis infestantes. Itaque quum summa annonæ esset caritas, causam ejus rei populus in discordiam principum referens, conviciis eos incessebat, urgebatque ut pacem cum Pompeio componerent. Quumque ne sic quidem Cæsar flecteretur, hortatus est eum Antonius, accelararet saltem bellum propter inopiam. Quoniam vero deerant pecuniæ in ejus belli apparatum, edictum de conferendis pecuniis est propositum : « ut domini in singula mancipiorum capita, quemadmodum Cassiano bello centum sestertios contribuissent, sic nunc ejus pecuniæ dimidium penderent : utque certa pars ex hereditatibus per testamentum acceptis decideretur. » Illud edictum plebs furibunda detraxit, indigne ferens « quod post exhaustum ærarium, post spoliatas provincias, Italiamque ipsam exactionibus et bonorum confiscationibus oppressam, non ad externa bella aut pro propagando imperio, sed ad persequendos privatos inimicos augendamque propriam potentiam, propter quam et proscriptiones et cædes factæ, et hæc luctuosissima fames secuta sit, nunc quoque, si quid ipsis reliquum sit, hoc etiam exuantur a Triumviris. » Vociferabanturque per cœtus ac circulos; et lapides impingentes his qui se non aggregarent, minabantur direpturos se domos eorum incensurosque; donec tota plebs exacerbata est.

LXVIII. Tum Cæsar, cum amicis paucisque satellitibus, processit in medium, allocuturus tumultuantes, et rationem eorum quæ illi criminabantur redditurus. Sed hi, ut primum Cæsarem conspexerunt, lapidibus effuse admodum eum appetiverunt : ac ne sustinentem quidem præbentemque se ictibus vulneratumque sunt reveriti. Quod ubi cognovit Antonius, succurrit propere. Et in hunc quidem, per Sacram viam descendentem, nemo quidquam conjecit, quod esset paratus ad pacem cum Pompeio ineundam; tantum jubebant, ut secederet : sed, quum nihilominus pergeret progredi, tum demum saxis hunc quoque appetebant. Tum ille armatorum majorem manum, quæ extra mœnia erat, accivit : et, quum ne sic quidem eum transire sinerent, milites, divisi ab utroque viæ forique latere, per angiportus irruebant, sternentes obvios. Jamque, quum nec fugam expedire possent constipati præ multitudine, nec discurrendo eludere ictus, cædes miscebantur vulneribus, et de tectis gemitus clamoresque audiebantur. Et ægre tandem Antonius in forum pervasit : Cæsaremque tunc manifeste hic potissimum periculo eripuit, salvumque domum reduxit. Turba vero tandem dispulsa, cadavera, ne triste spectaculum exhiberent, in fluvium projecta sunt. Moxque alius luctus exstitit, dum cadavera per profluentem ferruntur,

μένων ἀνὰ τὸ ῥεῦμα, καὶ περιδυόντων αὐτὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅσοι μετ' αὐτῶν κακοῦργοι τὰ εὐσχήμονα μάλιστα ὡς οἰκεῖα ἔφερον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπαύετο σὺν φόβῳ τε καὶ μίσει τῶν ἡγουμένων· ὁ δὲ λιμὸς ἤκμαζε, καὶ ὁ δῆμος ἔστενε καὶ ἡσύχαζεν.

LXIX. Ὁ δ' Ἀντώνιος ἐδίδασκε τοὺς Λίβωνος οἰκείους, Λίβωνα καλεῖν ἐκ Σικελίας ἐπὶ συνησθήσει τοῦ κήδους, ἐργασόμενόν τι καὶ μεῖζον· τὸ δ' ἀσφαλὲς τῷ Λίβωνι ἀνεδέχετο αὐτός. Οἱ μὲν δὴ ταχέως ἐπέστελλον, καὶ ὁ Πομπήϊος τῷ Λίβωνι συνεχώρει. Ἀφικόμενος δὲ ὁ Λίβων, ἐς νῆσον ὡρμίσθη τὰς Πιθηκούσας, ἣ νῦν ἐστιν Αἰναρία. Καὶ μαθὼν ὁ δῆμος, αὖθις ἠθροίζετο, καὶ παρεκάλει σὺν ὀλοφύρσει τὸν Καίσαρα πέμψαι Λίβωνι πίστιν, πρεσβεύειν ἐθέλοντι πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ εἰρήνης. Καὶ ὁ μὲν ἄκων ἔπεμπεν. Ὁ δὲ δῆμος καὶ Μουκίαν, τὴν μητέρα τοῦ Πομπηΐου, καταπρήσειν ἀπειλοῦντες, ἐξέπεμπον ἐργασομένην διαλύσεις. Λίβων μὲν δὴ, συνεὶς τῶν ἐχθρῶν ἐνδιδόντων, ἠξίου τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς συνελθεῖν, ὡς ἀλλήλοις ἐνδώσοντας ὅ τι ἂν δοκῇ. Βιασαμένου δὲ καὶ ἐς τοῦτο τοῦ δήμου, ἐξῄεσαν ἐς Βαίας ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος.

LXX. Πομπήϊον δὲ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ὁμαλῶς ἔπειθον ἐς τὴν εἰρήνην· Μηνόδωρος δὲ ἀπὸ Σαρδοῦς ἐπέστελλεν, ἢ πολεμεῖν ἐγκρατῶς, ἢ βραδύνειν ἔτι, ὡς τοῦ λιμοῦ σφῶν προπολεμοῦντος, καὶ τῶν συμβάσεων, εἰ καὶ δοκοίη, κρεισσόνων ἐσομένων· Μοῦρκόν τε, τούτοις ἐνιστάμενον, ὑποβλέπειν ἐκέλευεν, ὡς ἀρχὴν αὐτῷ περικτώμενον. Ὁ δὲ, καὶ τέως τὸν Μοῦρκον διά τε ἀξίωμα καὶ γνώμην ἐγκρατῆ βαρυνόμενος, ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶνδε ἀπεῤῥίπτει, καὶ οὐδὲν ἦν ὅ τι Μούρκῳ προσεῖχεν· ἕως ὁ μὲν Μοῦρκος ἀχθόμενος, ἐς Συρακούσας ὑπεχώρει, καί τινας ἰδὼν φύλακας ἑπομένους ἐκ Πομπηΐου, φανερῶς αὐτὸν ἐν τοῖς φύλαξιν ἐλοιδόρει. Ὁ δὲ, χιλίαρχον καὶ λοχαγὸν αὐτοῦ Μούρκου διαφθείρας, ἔπεμψεν ἀνελεῖν αὐτὸν, καὶ φάσκειν ὑπὸ θεραπόντων ἀνῃρῆσθαι· ἔς τε πίστιν τῆς ὑποκρίσεως τοὺς θεράποντας ἐσταύρου. Οὐ μὴν ἐλάνθανε δεύτερον ἐπὶ Βιθυνικῷ τόδε μύσος ἐργασάμενος, περὶ ἄνδρα καὶ τὰ πολέμια λαμπρὸν, καὶ τῆς αἱρέσεως ἐγκρατῆ φίλον ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐς αὐτὸν Πομπήϊον εὐεργέτην τε ἐν Ἰβηρίᾳ γενόμενον, καὶ ἑκόντα ἐλθόντα ἐς Σικελίαν. Μοῦρκος μὲν δὴ τεθνήκει.

LXXI. Τῶν δ' ἄλλων τὸν Πομπήϊον ἐς τὰς διαλύσεις ἐπειγόντων, καὶ τὸν Μηνόδωρον διαβαλλόντων ἐς φιλαρχίαν, ὡς οὐκ εὐνοίᾳ τοῦ δεσπότου μᾶλλον, ἢ ὅπως αὐτὸς ἄρχοι στρατοῦ καὶ χώρας, ἐνιστάμενον· ἐνδοὺς ὁ Πομπήϊος, ἐς τὴν Αἰναρίαν διέπλει ναυσὶ πολλαῖς ἀρίσταις, ἑξήρους λαμπρᾶς ἐπιβεβηκώς. Καὶ Δικαιάρχειαν μὲν οὕτω σοβαρῶς παρέπλευσε περὶ ἑσπέραν, ἐφορώντων τῶν πολεμίων. Ἅμα δὲ ἕῳ, καταπηχθέντων σταυρῶν ἐξ ὀλίγου διαστήματος ἐν τῇ θαλάσσῃ, σανίδες τοῖς σταυροῖς ἐπετέθησαν· καὶ δύο τῶνδε τῶν καταστρωμάτων ὁ μὲν Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος παρῆλθον ἐς τὸ πρὸς τῇ γῇ πεποιημένον, ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ ὁ Λίβων ἐς τὸ πελαγιώτερον, ὀλίγου

aut spoliantur a militibus mixtisque eis nebulonibus, qui, ut quodque optime cultum animadvertebant, auferebant tanquam ad se pertinens. Sic hoc quidem malum sopitum est, et non sine terrore odioque principum. Sed fames pergebat sævire, gemente ac ferente populo.

LXIX. Tum Antonius familiares monuit Libonis « vocarent Libonem e Sicilia, ut affinitatem gratularetur, effecturus etiam majus aliquid; et ipse securitatem ei recepit. Illi celeriter miserunt ad Libonem literas, nec Pompeius hominem detinuit. In itinere Libo ad insulam Pithecusas appulit, quæ nunc est Ænaria. Quod ubi populus cognovit, rursus coibat, rogabatque cum lamentis Cæsarem, ut Liboni literas fidei mitteret, qui de pacis conditionibus ex Pompeii mandatis cum ipso acturus venisset. Quod ille invitus fecit. Populus vero etiam Muciam, Pompeii matrem, crematurum se eam comminatus, adegit, ut legationem ad filium pacis causa susciperet. Libo, ubi remittere sensit contumaciam hostium, postulavit, ut ipsi imperatores ad colloquium convenirent, quo arbitratu suo rem componerent. Et postquam id quoque violentis precibus obtinuit populus, profecti sunt Baias Cæsar et Antonius.

LXX. Pompeio vero quum cæteri omnes uno consensu pacem suaderent, solus Menodorus scriptitabat ex Sardinia, ut aut fortiter persequeretur bellum, aut saltem cunctaretur amplius; dum fames, pro ipsis pugnans, faceret, ut pax, si ita videretur, æquioribus coiret conditionibus: simulque Murcum, huic rationi adversantem, suspectum ei reddebat, quasi ipse sibi pararet potentiam. Pompeius, qui jam antea Murcum ob dignitatem et consilii constantiam gravatim tulerat, eo magis nunc etiam ab eo alienatus est, ut nulla in re amplius consilio ejus uteretur. Ea re offensus Murcus, Syracusas secessit; et conspectis nonnullis custodibus a Pompeio ad insequendum se missis, propalam coram eis in Pompeium jecit convicia. Tum Pompeius corruptum ipsius Murci tribunum centurionemque misit, qui Murcum interficerent, et a servis propriis fingerent interfectum. Is dolus quo magis fidem inveniret, servos in crucem egit. Nec tamen latuit alterum hoc, post sublatum Bithynicum, scelus Pompeii, patratum in virum laude bellica illustrem, qui et constantissimus inde ab initio amicus illarum partium fuerat, et de ipso Pompeio in Hispania optime erat commeritus, et nunc ultro ad eum in Siciliam venerat. At tali quidem fato Murcus functus est.

LXXI. Quo mortuo reliquis omnibus ad pacem Pompeium hortantibus, Menodorumque accusantibus, ut gaudentem classis imperio, nec tam domino studentem, quam sibi usurpantem provinciam cum exercitu, ob eamque causam pacem impedire conantem; obsecutus Pompeius trajecit in Ænariam, cum multis selectis navibus ipse invectus hexero ornatissima: atque ita Puteolos prænavigavit superbe circa vesperam, inspectantibus hostibus. Primo autem mane duobus locis, exiguo intervallo, palis in mare defixis pontes sunt instrati; in quorum tabulatorum alterum, terræ contiguum, Cæsar progressus est et Antonius; Pompeius et Libo in alterum, quod paulo magis in mare excurrebat,

ῥεύματος αὐτοὺς διείργοντος, μὴ κεκραγότας ἀλλήλων ἀκούειν. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν Πομπήϊος ἐπὶ κοινωνίᾳ τῆς ἀρχῆς ἥκειν ᾤετο ἀντὶ Λεπίδου, οἱ δὲ ὡς κάθοδον αὐτῷ δώσοντες μόνην, τότε μὲν ἐπ' οὐδενὶ ἔργῳ διεκρίθησαν. Διαπομπαὶ δὲ συχναὶ τῶν φίλων ἦσαν, ἐπὶ ποικίλαις ἑκατέρων προκλήσεσιν. Ἤτει δ' ὁ Πομπήϊος τῶν προγεγραμμένων τε καὶ οἳ συνόντων, τοῖς μὲν ἀνδροφόνοις Γαΐου Καίσαρος φυγὴν ἄδολον, τοῖς δὲ λοιποῖς κάθοδόν τε ἔντιμον, καὶ τὰς οὐσίας ἃς ἀναλώκεσαν. Ἐπειγόμενοι δὲ ἐς τὰς συμβάσεις ὑπό τε τοῦ λιμοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου, ἐς τὸ τέταρτον μόλις ἐνεδίδουν, ὡς ὠνησόμενοι παρὰ τῶν ἐχόντων· καὶ τοῖς προγεγραμμένοις αὐτοῖς περὶ τούτων ἐπέστελλον, ἐλπίζοντες αὐτοῖς αὐτοὺς ἀγαπήσειν. Οἱ δὲ ἐδέχοντο πάντα, ἐπεὶ καὶ Πομπήϊον αὐτὸν ἐδεδοίκεσαν ἤδη, διὰ τὸ Μούρκου μύσος· καὶ προσιόντες τῷ Πομπηΐῳ, συνθέσθαι παρεκάλουν. Ὅτε καὶ τὴν ἐσθῆτα κατερρήξατο ὁ Πομπήϊος, ὡς καὶ τῶνδε προδιδόντων αὐτὸν ὧν προμάχεται, καὶ θαμινὰ τὸν Μηνόδωρον ὡς στρατηγικὸν καὶ μόνον εὔνουν ἀνεκάλει.

LXXII. Μουκίας δὲ αὐτὸν τῆς μητρὸς, καὶ Ἰουλίας τῆς γυναικὸς ἐναγουσῶν, αὖθις οἱ τρεῖς συνῆλθον ἐς τὸ ἀμφίκλυστον Δικαιαρχέων χῶμα, περιορμουσῶν τῶν φυλακίδων νεῶν. Καὶ συνέβησαν ἐπὶ τοῖσδε· Λελύσθαι μὲν τὸν πόλεμον αὐτοῖς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ τὰς ἐμπορίας ἀκωλύτους εἶναι πανταχοῦ· Πομπήϊον δὲ τὰς φρουρὰς ἐξαγαγεῖν, ὅσαι κατὰ τὴν Ἰταλίαν εἰσί· καὶ μηκέτι τοὺς ἀποδιδράσκοντας οἰκέτας ὑποδέχεσθαι· μηδ' ἐφορμεῖν ναυσὶ τὴν ἀκτὴν τῆς Ἰταλίας· ἄρχειν δὲ Σαρδοῦς, καὶ Σικελίας, καὶ Κύρνου, καὶ ὅσων ἄλλων εἶχεν ἐς τότε νήσων, ἐς ὅσον ἄρχοιεν τῶν ἑτέρων Ἀντώνιός τε καὶ Καῖσαρ, πέμποντα Ῥωμαίοις τὸν ἐκ πολλοῦ τεταγμένον αὐταῖς φέρειν σῖτον· ἐπιλαβεῖν δὲ καὶ Πελοπόννησον ἐπὶ ταύταις· ὑπατεῦσαι δ' ἀπόντα δι' ὅτου κρίνοι τῶν φίλων, καὶ τῆς μεγίστης ἱερωσύνης ἐς τοὺς ἱερέας ἐγγραφῆναι. Καὶ τάδε μὲν εἶναι Πομπηΐῳ. Κάθοδον δὲ τοῖς ἔτι φεύγουσι τῶν ἐπιφανῶν, πλὴν εἴ τις ἐπὶ τῷ φόνῳ Γαΐου Καίσαρος ψήφῳ καὶ κρίσει κατέγνωσται· καὶ τῆς περιουσίας τοῖς μὲν ἄλλοις, ὅσοι κατὰ φόβον ἔφευγον, καὶ τὰ ὄντα αὐτοῖς ἐκ βίας ἀπωλώλει, τὸ ἐντελὲς ἀποδοθῆναι χωρὶς ἐπίπλων, τοῖς δὲ προγεγραμμένοις μοῖραν τετάρτην. Καὶ τῶν ἐστρατευμένων τῷ Πομπηΐῳ τοὺς μὲν οἰκέτας ἐλευθέρους εἶναι· τοῖς δ' ἐλευθέροις, ὅτε παύσαιντο τῆς στρατείας, τὰ αὐτὰ δοθῆναι γέρα τοῖς ἐστρατευμένοις Καίσαρί τε καὶ Ἀντωνίῳ.

LXXIII. Ἐς ταῦτα συνέβησαν· καὶ ταῦτα συνεγράψαντο καὶ ἐσημήναντο, καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις φυλάσσειν ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην. Ἐξένιζον δ' ἀλλήλους αὐτίκα, περὶ τῆς τάξεως διαλαχόντες· πρῶτος μὲν ἐπὶ ἑξήρους Πομπήϊος περιωρμισμένης ἐς τὸ χῶμα· ταῖς δὲ ἑξῆς, Ἀντώνιός τε καὶ Καῖσαρ, σκηνοποιησάμενοι καὶ οἵδε ἐπὶ τοῦ χώματος· πρόφασιν μὲν, ὡς ἅπαντες ἐπὶ ἀκτῆς ἑστιῷντο, τάχα δ' ἐς ἀσφάλειαν ἀνύποπτον.

modico aquarum fluxu ab altero tabulato diremtum, ut sine clamore voces invicem exaudirentur. Sed quoniam Pompeius eo se advenisse putarat, ut in societatem imperii admitteretur loco Lepidi, quum alteri non nisi reditum ei in patriam vellent concedere; idcirco tunc quidem re infecta discessum est. Neque tamen intermiserunt per internuncios amicos rem tractare, varias conditiones ferentes ultro citroque. Postulabat autem Pompeius, ut ex proscriptis, qui apud eum versabantur, conjurationis quidem sociis concederetur securum exilium, reliquis vero honoratus in patriam reditus, et bonorum vend torum restitutio. Et illi, quum et fames et populus urgeret ut pacem componerent, ægre tandem concesserunt, ut quarta bonorum pars restitueretur, quam a novis possessoribus se redemturos receperunt : scripseruntque ea de re ad ipsos proscriptos, rati contentos fore. Et acceperunt hi conditionem, timentes jam Pompeium propter scelus in Murcum perpetratum : aditoque Pompeio, exorarunt eum, ut pacem componeret. Sed ille tum; vestem discindens, prodi se conquestus est ab his, quorum hactenus propugnator fuisset; crebroque Menodorum nomine invocavit, ut imperatoriarum artium in primis gnarum, et solum constantem in benevolentia.

LXXII. Tandem urgentibus Pompeium Mucia matre, Juliaque uxore, rursus tres illi (Cæsar Antoniusque et Pompeius) in aggere ab utraque parte mari alluto prope Puteolos, collocatis circa eum in statione navibus cum præsidio, convenerunt, et pacem in has conditiones composuerunt : « Ut terra marique cessaretur ab armis, et negotiationes nusquam impedirentur : Pompeius ex omnibus Italiæ locis præsidia deduceret, nec amplius fugitivos reciperet, neve naves ipsius littoribus Italiæ insidiarentur : ut idem Pompeius imperium Sardiniæ, Siciliæ, Corsicæ, cæterarumque quas ad id tempus habuisset insularum, in tot annos teneret, in quot Antonio Cæsarique prorogatum fuerit reliquarum provinciarum imperium; mitteretque Romano populo frumentum jamdudum insulis illis imperatum; tum et Peloponnesum præter dictas insulas acciperet : denique absens consulatum gereret per quemcunque voluisset ex amicis; et in majorum pontificum collegium adscriberetur. » Hæc Pompeio concessa. Cæterum « reditus pateret nobilibus exulibus, exceptis his qui ut interfectores C. Cæsaris publico judicio fuissent damnati : bona profugis, qui ob metum solum profugissent, resque suas per vim amisissent, ex asse omnia restituerentur, exceptis mobilibus; proscriptis vero, ex quadrante : tum, qui sub Pompeio militassent, servis libertas esset præmium; ingenuis vero, post peracta stipendia, præmia eadem persolverentur quæ veteranis Cæsaris et Antonii. »

LXXIII. Hæc tum pacis leges fuere : quas conscriptas obsignatasque in Urbem miserunt asservandas Vestalibus. His factis, statim hospitio se invicem exceperunt; ordine, quo id a quoque fieret, sorte decreto. Primus Pompeius hexere ad aggerem appulsa excepit hospites; sequentibus diebus Antonius et Cæsar, fixis in eodem aggere tentoriis : quod quidem hoc prætextu faciebant, ut omnibus epulum præberetur in littore; sed fortasse mutuæ magis securitatis

Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὣς εἶχον ἀμελῶς, ἀλλ' αἵ τε νῆες αὐτοῖς παρώρμουν, καὶ οἱ φύλακες περιειστήκεσαν, καὶ οἱ περὶ τὸ δεῖπνον αὐτὸ ἀφανῶς εἶχον ὑπεζωσμένα ξιφίδια. Λέγεται δὲ Μηνόδωρος, ἑστιωμένων ἐν τῇ νηῒ τῶν ἀνδρῶν, πέμψαι Πομπηΐῳ, προτρέπων αὐτὸν, ἐπιθέσθαι τοῖς ἀνδράσι, καὶ τίσασθαι μὲν τῆς ἐς τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφὸν ἁμαρτίας, ἀναλαβεῖν δὲ τὴν ἀρχὴν τὴν πατρῴαν δι' ὀξυτάτης ἀφορμῆς· ἐπιμελήσεσθαι γὰρ αὐτὸς, ἐν ταῖς ναυσὶν ὢν, μηδένα διαφυγεῖν. Ὁ δ' ἀποκρίνασθαι τοῦ γένους ἅμα καὶ τῆς χρείας ἀξίως· Εἴθε Μηνόδωρον ἦν ἐργάσασθαι ταῦτα χωρὶς ἐμοῦ. Μηνοδώρῳ γὰρ ἁρμόζειν ἐπιορκεῖν, οὐ Πομπηΐῳ. Ἥρμοσαν δ' ἐν τῷδε τῷ δείπνῳ τὴν Πομπηΐου θυγατέρα, Λίβωνος οὖσαν θυγατριδῆν, Μαρκέλλῳ τῷ προγόνῳ μὲν Ἀντωνίου, ἀδελφιδῷ δὲ Καίσαρος. Ἀπέφηναν δὲ τῆς ἐπιούσης ὑπάτους ἐς τετραετὲς, Ἀντώνιον μὲν καὶ Λίβωνα πρώτους, ἀντικαθιστάντος ὁμοίως Ἀντωνίου ὃν ἂν βούλοιτο· ἐπὶ δ' ἐκείνοις Καίσαρά τε καὶ Πομπήϊον, εἶτα Ἀηνόβαρβον καὶ Σόσσιον, εἶτ' αὖθις Ἀντώνιόν τε καὶ Καίσαρα, τρίτον δὴ τότε μέλλοντας ὑπατεύσειν, καὶ ἐλπιζομένους τότε καὶ ἀποδώσειν τῷ δήμῳ τὴν πολιτείαν.

LXXIV. Τάδε μὲν ἔπραξαν· καὶ διακριθέντες ἀλλήλων, ὁ μὲν ἐς Σικελίαν ἔπλει, Καῖσαρ δὲ καὶ Ἀντώνιος ὥδευον ἐς Ῥώμην. Πυθόμεναι δὲ ἥ τε πόλις καὶ ἡ Ἰταλία, ἐπαιώνιζον αὐτίκα ἅπαντες, ὡς ἐπὶ εἰρήνῃ, πολέμου τε ἀπαλλαγέντες ἐπιχωρίου, καὶ ξεναγήσεως υἱῶν, καὶ φρουρῶν ὕβρεως, καὶ θεραπόντων αὐτομολίας, καὶ λεηλασίας πεδίων, καὶ γεωργίας ἀργίας, ὑπὲρ ἅπαντα δὲ τοῦ λιμοῦ, πιέσαντος αὐτοὺς ἐς ἔσχατον. Ὥστε παροδεύουσιν αὐτοῖς, οἷα σωτῆρσιν, ἐγίγνοντο θυσίαι· καὶ τὸ ἄστυ ἔμελλεν ὑποδέξασθαι περιφανῶς, εἰ μὴ νυκτὸς, ἐκκλίνοντες τὸ φορτικὸν, ἔλαθον εἰς τὴν Ῥώμην ἐσελθόντες. Μόνοι δὲ ἤχθοντο, ὅσοι τὰ τῶν ἐλευσομένων σὺν Πομπηΐῳ χωρία κεκληρουχήκεσαν· ἡγούμενοι σφίσι τοὺς γεωμόρους ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς παροικήσειν, καὶ, εἴ ποτε δυνηθεῖεν, ἐπιθήσεσθαι. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Πομπήϊον φυγάδες αὐτίκα, χωρὶς ὀλίγων οἱ πλείους, ἐν τῇ Δικαιαρχείᾳ τὸν Πομπήϊον ἀσπασάμενοι, κατέπλεον ἐς τὴν Ῥώμην. Καὶ ἑτέρα τοῦ πλήθους ἦν ἡδονὴ, καὶ βοαὶ ποικίλαι, τοσῶνδε οὕτως ἐπιφανῶν ἐξ ἀέλπτου περισεσωσμένων.

LXXV. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ μὲν Καῖσαρ ἐς τὴν Κελτικὴν ἐξώρμα ταρασσομένην· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐπὶ τὸν πόλεμον τῶν Παρθυαίων. Καὶ, αὐτῷ τῆς βουλῆς ψηφισαμένης εἶναι κύρια ὅσα ἔπραξέ τε καὶ πράξειεν, αὖθις στρατηγοὺς πανταχῇ περιέπεμπε, καὶ τἄλλα ὡς ἐπενόει πάντα διεκόσμει. Ἵστη δέ πῃ καὶ βασιλέας, οὓς δοκιμάσειεν, ἐπὶ φόροις ἄρα τεταγμένοις· Πόντου μὲν, Δαρεῖον τὸν Φαρνάκους τοῦ Μιθριδάτου· Ἰδουμαίων δὲ καὶ Σαμαρέων, Ἡρώδην· Ἀμύνταν δὲ Πισιδῶν· καὶ Πολέμωνα μέρους Κιλικίας, καὶ ἑτέρους ἐς ἕτερα ἔθνη. Τὸν δὲ στρατὸν, ὅσος ἔμελλεν αὐτῷ συγχειμάσειν, περιουσιάσαι τε βουλόμενος καὶ γυμνά-

causa, et ad suspicionem removendam. Nam ne sic quidem cura fuit remissior; sed et naves præsto erant in stationibus, et satellites circa eos stabant, et ipsi convivæ quoque sub veste accincti erant pugionibus. Fertur autem Menodorus, dum in navi epulabantur hospites, ad Pompeium misisse, cumque admonuisse ut, adversarios dolo aggressus, ulcisceretur illatam patri fratrique injuriam, et occasione arrepta paternum sibi assereret imperium : se enim, cum navibus in proximo versantem, curaturum, ut nemo effugiat : Pompeium vero, quemadmodum et ipsius generi, et conditioni, qua tum res erant, conveniebat, respondisse : Utinam Menodorus hoc absque me posset perficere! nam illi perjurium convenit, non Pompeio. In ea cœna Pompeii filia, Libonis neptis, desponsa est Marcello, privigno Antonii, Cæsaris sororis filio. Sequenti die consules designarunt in quadriennium : primos Antonium et Libonem adjecta conditione, ut Antonio pariter liceret alium pro se, quemcumque voluisset, substituere : post illos Cæsarem et Pompeium : tum Ahenobarbum et Sossium : deinde rursus Cæsarem et Antonium; qui tertium tunc futuri consules rempublicam sperabantur populo Romano reddituri.

LXXIV. His transactis, discesserunt : Pompeius in Siciliam navibus; Cæsar et Antonius terrestri itinere Romam profecti sunt. Ad ejus pacis nuncium, Urbs et universa Italia festis conclamationibus perstrepuit : lætabanturque omnes, liberatos se tandem intestino bello, et filiorum ad militiam delectibus, et præsidiariorum injuriis, mancipiorum transfugiis, agrorum vastationibus, agriculturæ cessatione, et super omnia fame, quæ diro maxime modo eos presserat. Quapropter transeuntibus imperatoribus sacra vulgo faciebant, velut servatoribus. Urbs quoque illustri pompa illorum adventum erat exceptura; ni, declinantes ejus rei invidiam, clam noctu Romam maluissent ingredi. Soli publicæ hilaritatis expertes erant, qui agros possidebant exulum eorum, quibus una cum Pompeio reditus ex fœdere erat impetratus : quippe qui putabant, paratos sibi vicinos infensissimos, et ad quamvis occasionem exserturos malevolentiam. Ipsi autem hi profugi, qui Pompeium hactenus erant secuti, plerique omnes, paucis exceptis, Pompeio Puteolis salutato, Romam statim navigarunt. Unde nova plebi fuit lætitia, acclamationesque variæ, tot illustribus viris præter spem redditis patriæ.

LXXV. Post hæc Cæsar in Galliam, turbis nonnihil agitatam, fecit expeditionem : Antonius ad bellum Parthicum profectus est; et quum senatusconsulto approbata fuissent acta ejus tam futura quam præterita, rursus dimissis quaquaversum ducibus legatisque suis, reliqua cuncta, ut voluit, disposuit. Regesque nonnullis locis, certa utique tributa collaturos, appellavit arbitratu suo : Ponti, Darium, Pharnacis filium, Mithridatis nepotem; Idumæorum Samaritarumque Herodem; Amyntam, Pisidarum; Polemonem, partis Ciliciæ; aliosque, aliarum gentium. Exercitum autem, qui cum ipso erat hibernaturus, ut lucris simul locupletaret,

σαι, τοὺς μὲν αὐτῶν ἐπὶ Παρθηνοὺς ἔπεμπεν, Ἰλλυρικὸν ἔθνος, Ἐπιδάμνῳ πάροικον, προθυμοτάτους γενομένους Βρούτῳ· τοὺς δ' ἐπὶ Δαρδανέας, ἕτερον Ἰλλυριῶν γένος, ἀεὶ Μακεδονίαν ἐπιτρέχοντας· τοὺς δ' ἐν Ἠπείρῳ μένειν ἐκέλευεν, ὡς ἂν ἐν κύκλῳ πάντας ἔχῃ, μέλλων αὐτὸς ἐν Ἀθήναις χειμάσειν. Ἔπεμπε δὲ καὶ Φούρνιον ἐς Λιβύην, τὰ ὑπὸ Σεξστίῳ τέλη τέσσαρα ἄξοντα ἐπὶ Παρθυαίους· οὐ γάρ πω πέπυστο αὐτὰ Λέπιδον ἀφῃρῆσθαι Σεξστίου.

LXXVI. Ταῦτα διαθέμενος, ἐχείμαζεν ἐν ταῖς Ἀθήναις μετὰ τῆς Ὀκταουΐας, καθὰ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας· τὰ μὲν ἐκ τῶν στρατοπέδων ἐπιστελλόμενα ἐφορῶν μόνα, ἀφέλειαν δὲ ἰδιωτικὴν αὖθις ἐξ ἡγεμονίας καὶ σχῆμα τετράγωνον ἔχων, καὶ ὑπόδημα Ἀττικὸν, καὶ θύρας ἠρεμούσας· ἔξοδοί τε ἦσαν ὁμοίως ἄνευ σημείων αὐτῷ, σὺν δύο φίλοις καὶ σὺν ἀκολούθοις δύο, ἐς διδασκάλων διατριβὰς ἢ ἀκροάσεις. Καὶ τὸ δεῖπνον ἦν Ἑλληνικὸν, καὶ μεθ' Ἑλλήνων ἡ γειμασία, πανηγύρεις τε σὺν θυμηδίᾳ μετὰ τῆς Ὀκταουΐας· πολὺς γὰρ καὶ ἐς τήνδε ἐῤῥύη, ταχὺς ὢν ἐς ἔρωτας γυναικῶν. Λήγοντος δὲ τοῦ χειμῶνος, ὥσπερ ἑτέρῳ γενομένῳ, ἥ τε ἐσθὴς αὖθις, καὶ μετὰ τῆς ἐσθῆτος ἡ ὄψις, ἐνηλλάσσετο· καὶ πλῆθος ἦν ἀμφὶ τὰς θύρας αὐτίκα σημείων τε καὶ ἡγεμόνων καὶ δορυφόρων, καὶ φόβου πάντα μεστὰ καὶ καταπλήξεως· πρεσβεῖαί τε ἐσεδέχοντο, αἳ τέως ἠρέμουν κεκελευσμέναι, καὶ δίκαι διεκρίνοντο, καὶ νῆες καθείλκοντο, καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ πᾶσα συνεκινεῖτο.

LXXVII. Καὶ Ἀντώνιος μὲν ἀμφὶ ταῦτα ἦν. Καίσαρι δὲ καὶ Πομπηΐῳ διελύθησαν αἱ γενόμεναι σπονδαὶ, κατὰ μὲν αἰτίας, ὡς ὑπενοεῖτο, ἑτέρας· αἱ δὲ ἐς τὸ φανερὸν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐκφερόμεναι, αἵδε ἦσαν. Πελοπόννησον Ἀντώνιος μὲν ἐδίδου Πομπηΐῳ, κελεύων, ὅσα ἔτι ὤφελον αὐτῷ Πελοποννήσιοι δόντα, ἢ αὐτὸν ἀναδεξάμενον ἀποδώσειν, παραλαβεῖν, ἢ περιμεῖναι τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἐδέχετο μὲν ἐπὶ τοῖσδε τὴν χώραν, ἡγούμενος αὐτῷ σὺν τοῖς ὀφλήμασι δεδόσθαι· χαλεπαίνων δὲ, ὡς ὁ Καῖσαρ ἔλεγεν, εἴτε ἐπὶ τούτοις, εἴτε κατὰ γνώμην ἄπιστον, εἴθ' ὑπὸ ζήλου τῶν ἑτέρων μεγάλους στρατοὺς ἐχόντων, εἴτε Μηνοδώρου διερεθίζοντος αὐτὸν ἀνοχὰς μᾶλλον ἢ βεβαίους σπονδὰς εἶναι νομίζειν, ναῦς ἄλλας ἐποιεῖτο, καὶ ἐρέτας συνέλεγε, καὶ τῷ στρατῷ ποτε ἐδημηγόρησε, χρῆναι παντὸς οὕνεκα παρασκευάζεσθαι. Λῃστήριά τε αὖθις ἀφανῆ τὴν θάλασσαν ἠνώχλει, καὶ μικρὸν ἢ οὐδὲν ἄκος τοῦ λιμοῦ γεγένητο Ῥωμαίοις. Ὥστε ἐβόων, οὐκ ἀπαλλαγὴν τῶν κακῶν, ἀλλ' ἐπίληψιν τετάρτου τυράννου κατὰ σπονδὰς γεγονέναι. Καὶ ὁ Καῖσάρ τινα λῃστήρια συλλαβὼν ἐβασάνιζεν, οἳ Πομπήϊον σφᾶς ἔλεγον ἐπιπέμψαι· καὶ τάδε αὐτὰ ὁ Καῖσαρ τῷ δήμῳ προὔφερε, καὶ ἐπέστελλεν αὐτῷ Πομπηΐῳ. Ὁ δὲ ἐξελογεῖτο μὲν ὑπὲρ τούτων, ἀντενεκάλει δὲ Πελοποννήσου χάριν.

LXXVIII. Ὅσοι δὲ τῶν ἐπιφανῶν ἦσαν ἔτι παρὰ τῷ Πομπηΐῳ, ὁρῶντες αὐτὸν ἀεὶ πειθόμενον τοῖς ἀπε-

simul exercitaret, misit in Parthenos, Illyricam gentem, Epidamno vicinam, Bruti quondam studiosissimam; alium in Dardanos, hos quoque Illyrici generis, Macedoniam incursare solitos; alios in Epiro jussit præstolari: ut diversis circumcirca partibus omnes haud procul ab ipso abessent, qui Athenas hiberna sibi delegerat. Misit et Furnium in Africam, qui Sextii quatuor legiones contra Parthos duceret: nondum enim cognoverat, Lepidum eas ademisse Sextio.

LXXVI. His ita dispositis, Athenis hiemavit Antonius cum Octavia, sicut ante Alexandriæ cum Cleopatra; literas tantum ab exercitibus allatas inspiciens, cæterum relicto imperatorio cultu, palliatus rursum et phæcasiatus Attico more, remotis a foribus salutatorum officiis, et procedens in publicum absque insignibus duobus amicis comitatus et duobus famulis, ut professores aut recitatores audiret. Cœnam quoque Græco more sumebat, et partim exercitationibus vacabat cum Græcis hominibus, partim festis ludisque se oblectabat cum Octavia; nam hanc quoque deperibat vir natura pronior ad mulierum amores. Exacta vero hieme, tanquam alius factus, ad militarem cultum rediit, personamque mutavit; rursumque circa fores observabantur lictores, duces, et satellites, et ad terrorem omnia composita: tum legationes admittebantur, ad id tempus jussu ipsius dilatæ; jus reddebatur, naves deducebantur; et reliquo militari apparatu strepebant omnia.

LXXVII. In his dum Antonius occupatur, inter Cæsarem Pompeiumque turbata pax est: causis, ut quidem suspicabantur plerique, aliis; sed, quas in publicum Cæsar efferebat, hæ fuere. Peloponnesum Antonius Pompeio cesserat hac conditione « ut, si jam statim accipere vellet provinciam, solveret Antonio quæ Peloponnesii ei deberent, aut persoluturum se reciperet; sin id non placeret, tantisper exspectaret, dum pecuniæ illæ Antonii nomine coactæ essent. » Jam vero Pompeius non accepit hac conditione provinciam, ratus eam una cum debitis pecuniis sibi datam fuisse. Eamque rem (ut Cæsar aiebat) ægre ferens Pompeius; sive ob id ipsum, sive suapte perfidia, vel quod invideret alteris magnos exercitus habentibus, vel quod, a Menodoro instigatus, non pacem hanc esse, sed inducias tantum, putaret; parabat alias naves aliudque remigium, et exercitum quoque aliquando pro concione admonuit, omnino esse opus ut denuo bellum paretur. Rursusque ex occultis receptaculis piratæ infestabant maria: et exiguum ac propemodum nullum allatum erat urbanæ fami remedium. Quare passim jactabatur « non quæsitum nupera pace finem malorum, sed assumtum quartum tyrannidis socium. » Et Cæsar captos aliquot piratas torsit, qui fassi sunt, se a Pompeio submissos: idque ipsum Cæsar evulgavit populo, et ipsi Pompeio significavit per literas. Sed ille quidem, de hac culpa se purgans, de Peloponneso contra conquestus est.

LXXVIII. Quotquot autem nobilium adhuc apud Pompeium hæserant, ubi viderunt semper eum libertorum pa-

λευθέροις, διέφθειραν ἐνίους τῶν ἀπελευθέρων, εἴτε ἀπὸ σφῶν αὐτῶν, εἴτε ἐς χάριν Καίσαρος, ἐξοτρύνειν ἐπὶ Μηνοδώρῳ, ὡς ἐπὶ ἄρχοντι, τὸν δεσπότην. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ, φθόνῳ τῆς Μηνοδώρου δυνάμεως, ἑκόντες ἐποίουν. Καὶ Πομπήϊος μὲν ἐς ἀλλοτρίωσιν ὑπήγετο τοῦ Μηνοδώρου. Τῶν δ' αὐτῶν ἡμερῶν Φιλάδελφος, ὁ Καίσαρος ἀπελεύθερος, πρὸς τὸν Μηνόδωρον διέπλευσε, σίτου κομιδῆς οὕνεκα· καὶ Μικυλίων, ὁ πιστότατος τῷ Μηνοδώρῳ, πρὸς Καίσαρα, περὶ αὐτομολίας τοῦ Μηνοδώρου· ὑπισχνεῖτο δὲ ἐγχειριεῖν Σαρδὼ καὶ Κύρνον, καὶ τρία τέλη στρατοῦ, καὶ φίλων πλῆθος ἕτερον. Καὶ τόδε, ὃν ἔργον εἴτε Φιλαδέλφου, εἴτε τῶν ἐς Μηνόδωρον παρὰ Πομπηΐου διαβολῶν, ὁ Καῖσαρ οὐκ εὐθὺς μὲν, ἐδέξατο δ' ὅμως, ἡγούμενος ἔργῳ τὴν εἰρήνην λελύσθαι. Καὶ Ἀντώνιον ἐξ Ἀθηνῶν ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐς ἡμέραν ῥητὴν παρεκάλει, συμβουλευσόμενος αὐτῷ περὶ τοῦδε τοῦ πολέμου· ναῦς τε μακρὰς ἐκ Ῥαβέννης, καὶ στρατὸν ἐκ τῆς Κελτικῆς, καὶ παρασκευὴν ἄλλην, ἐς τὸ Βρεντέσιον καὶ ἐς Δικαιάρχειαν ὀξέως περιέπεμπεν, ὡς ἑκατέρωθεν ἐπιπλευσόμενος τῇ Σικελίᾳ, ἣν Ἀντωνίῳ συνδοκῇ.

LXXIX. Ὁ δὲ ἦλθε μὲν ἐς τὴν τεταγμένην ἡμέραν σὺν ὀλίγοις· Καίσαρα δὲ οὐχ εὑρὼν, οὐ περιέμεινεν, εἴτε τὴν γνώμην τοῦ πολέμου μεμψάμενος ὡς παράσπονδον, εἴτε τὴν Καίσαρος παρασκευὴν ἰδὼν πολλὴν οὖσαν (οὐ γάρ ποτε αὐτοὺς ἀνέπαυε φόβων ἢ τῆς μοναρχίας ἐπιθυμία), εἴτε τι σημεῖον δειδισάμενος. Τῶν γὰρ περικοιμωμένων αὐτοῦ τῇ σκηνῇ πρὸς θηρίων εὑρέθη τις δεδαπανημένος, ἄνευ τοῦ προσώπου μόνου, καθάπερ ἐς ἐπίδειξιν παραλελειμμένου, οὔτε τι βοήσας, οὔτε τινὸς τῶν συναναπαυομένων ᾐσθημένου· καὶ λύκον ἔλεγον οἱ Βρεντέσιοι πρὸ ἕω φανῆναι τῶν σκηνωμάτων ἐκθέοντα. Ἔγραφέ γε μὴν τῷ Καίσαρι, μὴ λύειν τὰ συγκείμενα, καὶ ἠπείλει Μηνόδωρον ἀπάξειν, ὡς ἑαυτοῦ δραπέτην· γεγένητο γὰρ Πομπηΐου Μάγνου· τὴν δὲ τοῦ Μάγνου περιουσίαν ὁ Ἀντώνιος ἐώνητο, νόμῳ πιπρασκομένην ὡς πολεμίου.

LXXX. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἔπεμπεν ἐς Σαρδόνα καὶ Κύρνον τοὺς παραληψομένους ἃ Μηνόδωρος ἐνεχείριζεν· ἐκρατύνετο δὲ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας φρουρίοις πολλοῖς, μὴ αὖθις αὐτὰ ὁ Πομπήϊος ἐπιδράμοι· τριήρεις δὲ ἑτέρας ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ῥαβέννῃ προσέτασσε γίγνεσθαι, καὶ στρατὸν πολὺν ἐκ τῆς Ἰλλυρίδος μετεπέμπετο· Μηνόδωρόν τε ἐλθόντα, ἐλεύθερον εὐθὺς ἀπέφηνεν ἐξ ἀπελευθέρου, καὶ ὧν αὐτὸς ἤγαγε νεῶν ἐπέτρεπεν ἡγεῖσθαι, ὑποστρατηγοῦντα τῷ ναυάρχῳ Καλουϊσίῳ. Ταῦτα μὲν δὴ καθιστάμενος ὁ Καῖσαρ, καὶ παρασκευὴν ἔτι πλέονα συνάγων, ἐβράδυνε· καὶ τὸν Ἀντώνιον οὐ περιμείναντα ἐμέμφετο. Τὴν δ' οὖσαν ἤδη παρασκευὴν ἐκέλευε Κορνιφίκιον ἐκ Ῥαβέννης μεταγαγεῖν ἐς Τάραντα. Κορνιφικίῳ μὲν δὴ χειμὼν περιπλέοντι ἐπιγίγνεται, καὶ μόνη τῶν νεῶν ἡ ναυαρχὶς, ἡ γενομένη Καίσαρι, διεφθάρη· καὶ ἔδοξε τοῦτ' ἐς τὰ μέλλοντα σημῆναι. Ἐπιπολαζούσης δὲ ὑπο-

rere consiliis, corruperunt aliquot ex eorum numero, sive ultro, sive in gratiam Cæsaris, ut Pompeium irritarent contra Menodorum, quasi imperantem ipsi domino. Id libenter illi fecerunt, quippe invidentes tantæ hominis potentiæ. Atque ea ratione a Menodoro Pompeius alienatus est. Per eosdemque dies Philadelphus, Cæsaris libertus, navigavit ad Menodorum frumentationis gratia; et Micylio Menodori fidissimus amicus ad Cæsarem, acturus de ejus transfugio. Offerebat autem Cæsari Menodorus Sardiniam et Corsicam, cum tribus legionibus, et magno amicorum numero. Eum favorem, sive opera Philadelphi, sive Pompeii calumniis paratum, Cæsar non statim quidem, accepit tamen, quum revera violatam pacem existimaret. Evocavitque Antonium Athenis Brundusium ad definitum diem, ut de hoc bello conferret cum eo consilia: simulque naves longas e Ravenna, et exercitum e Gallia, reliquumque apparatum, propere misit Brundisium et Puteolos; ab utroque latere simul invasurus Siciliam, si idem videretur Antonio.

LXXIX. Et venit Antonius ad statutum diem, cum paucis: sed Cæsarem, quum ibi non inveniret, non exspectavit, sive, quod non probaret bellum suscipi contra fœdus sive quod insignem videret Cæsaris apparatum (cupiditas enim sine socio imperandi utrumque nunquam vacare sollicitudine sinebat), sive quod prodigio quodam fuerit territus. Nam unus ex eis, qui ad illius tentorium excubaverant repertus est a feris absumtus, sola facie excepta, quasi in hoc relicta ut nosceretur homo: idque factum erat absque ipsius clamore, nemineque commilitonum sentiente: et Brundusini aiebant, lupum se vidisse sub diluculum procurrentem e tabernaculis. Scripsit tamen Antonius Cæsari, ne a pactis discederet: et minatus est « ad supplicium se rapturum Menodorum, ut fugitivum suum. » Nam Pompeio Magno servierat homo: bona autem Magni Antonius emerat, sub hasta jure belli vendita.

LXXX. Cæsar vero in Sardiniam Corsicamque misit qui eas insulas a Menodoro acciperent: et oras Italiæ multis castellis munivit, ne rursus incursarentur a Pompeio: jussitque alias triremes Romæ Ravennæque confici, et numerosum exercitum accivit ex Illyrico. Tum Menodorum, quamprimum ad se venit, e liberto declaravit ingenuum; classemque ei, quam adduxerat, commisit, ita ut legatus esset præfecto classis Calvisio. His rebus constituendis et ampliori apparatu faciendo quum esset remoratus, conquestus est de Antonio, quod se non exspectasset. Quæ vero jam parata habebat, ea Cornificium Ravenna Tarentum jussit transvehere. Hunc navigantem adorta tempestas, solam navim prætoriam fregit, Cæsari paratam: quæ res in omen tum versa est. Quum vero vulgo adhuc suspicarentur pleri-

νοίας ἔτι, ὡς παρασπόνδως ὁ πόλεμος ὅδε γίγνοιτο, τὴν ὑπόνοιαν ὁ Καῖσαρ ἐκλύων, ἐπέστελλε τῇ πόλει, καὶ τὸν στρατὸν αὐτὸς ἐδίδασκεν, ὅτι τὰς σπονδὰς ὁ Πομπήϊος λῃστεύων τὴν θάλασσαν ἀναλύσειε, καὶ τοῦθ' οἱ λῃσταὶ κατείποιεν αὐτοῦ, κατείποι δὲ καὶ Μηνόδωρος τὴν ὅλην γνώμην, μάθοι δὲ καὶ Ἀντώνιος, καὶ διὰ τοῦτο Πελοπόννησον οὐ δοίη.

LXXXI. Ὡς δὲ αὐτῷ τὰ ἐν χερσὶ ἕτοιμα γεγένητο, ἐπέπλει τῇ Σικελίᾳ, αὐτὸς μὲν ἐκ Τάραντος, Καλουίσιος δὲ, Σαβῖνος καὶ Μηνόδωρος ἀπὸ Τυῤῥηνίας· περιῄει δὲ καὶ τὸ πεζὸν ἐς Ῥήγιον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐταχύνετο ἅπαντα. Ὁ δὲ Πομπήϊος τῆς μὲν αὐτομολίας τοῦ Μηνοδώρου, ἐπιπλέοντος ἤδη Καίσαρος, ᾔσθετο. Πρὸς δὲ τὸν ἑκατέρωθεν ἐπίπλουν, αὐτὸς μὲν ὑπέμεινεν ἐν Μεσσήνῃ τὸν Καίσαρα, Καλουισίῳ δὲ καὶ Μηνοδώρῳ τὸν ἔχθιστον τῷ Μηνοδώρῳ μάλιστα τῶν ἐξελευθέρων ἑαυτοῦ Μενεκράτη προσέτασσεν ἀπαντᾷν ἐπὶ στόλου πολλοῦ. Ὅδε οὖν ὁ Μενεκράτης ἐπιφαίνεται τοῖς πολεμίοις περὶ δείλην ἑσπέραν πελάγιος· καὶ οἱ μὲν ἐς τὸν κόλπον τὸν ὑπὲρ Κύμης συνέφυγον, καὶ τὴν νύκτα ἀνεπαύοντο, καὶ Μενεκράτης ἐς Αἰναρίαν παρῆλθεν. Ἠοῦς δὲ ἀρχομένης, οἱ μὲν τὸν κόλπον ἐν χρῷ παρὰ τὴν γῆν αὐτὴν μηνοειδεῖ στόλῳ παρέπλεον, ἵνα μὴ αὐτοῦ διεκπλέοιεν οἱ πολέμιοι. Ὁ δὲ Μενεκράτης αὐτοῖς αὖθις ἐπιφαίνεταί τε, καὶ εὐθὺς ἐπλησίαζεν ὑπὸ ῥύμης καὶ τάχους· δρᾶν δὲ οὐκ ἀναγομένους ἐς τὸ πέλαγος οὐδὲν μέγα ἔχων, ἐς τὴν γῆν ἐγχρίμπτων ἐξεώθει. Οἱ δὲ ἐξώκελλόν τε ὁμοῦ, καὶ τὰς ἐμβολὰς ἀπεμάχοντο. Ἦν δὲ τοῖς μὲν, ἐς τὸ πέλαγος ἀναχώρησίς τε καὶ ἐφόρμησις ὅτε βούλοιντο, καὶ σκαφῶν ἑτέρων ἀλλαγὴ, παρὰ μέρος· οἱ δὲ, ἔκαμνον ἔκ τε τῶν πετρῶν ἐφ' ἃς ἐπώκελλον, καὶ ὑπὸ τῆς ἀκινησίας τῶν νεῶν· πεζομαχεῖν γὰρ πρὸς ναυμαχοῦντας ἐῴκεσαν, οὔτε διώκειν οὔτε ἐκκλίνειν ἔχοντες.

LXXXII. Ἐν δὲ τούτῳ Μηνόδωρος καὶ Μενεκράτης καθορῶσιν ἀλλήλους, καὶ, τὸν ἄλλον πόνον ἀφέντες, αὐτίκα μετ' ὀργῆς καὶ βοῆς ἀλλήλοις ἐπέπλεον· ἐν τῷδε τὴν νίκην καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ πολέμου τιθέμενοι, ἐν ᾧ τίς αὐτῶν κρατήσειν ἔμελλεν. Αἱ μὲν δὴ νῆες ἀλλήλαις ὑπὸ ῥύμης ἐνέπεσον, καὶ συνέτριψαν, ἡ μὲν τὸν ἔμβολον τῆς Μηνοδώρου νεὼς, ἡ δὲ τὸν ταρσὸν τῆς Μενεκράτους. Ἐπεὶ δὲ αὐταῖς ἑκατέρωθεν χεῖρες ἐπεβλήθησαν σιδηραῖ, τῶν μὲν νεῶν οὐδὲν ἔτι τὸ ἔργον ἦν, συνεστηκυίας ἑκατέρας· οἱ δὲ ἄνδρες, ὥσπερ ἐν γῇ, πόνου καὶ ἀρετῆς οὐδὲν ἀπέλειπον. Ἀκόντιά τε γὰρ ἦν ἀθρόα, καὶ λίθοι, καὶ τοξεύματα ἐπ' ἀλλήλους, καὶ ἐπὶ τὰς ναῦς καταῤῥάκτας ἐῤῥίπτουν ἐς τὸ ἐπιέναι δι' αὐτῶν. Ὑψηλοτέρας δ' οὔσης τῆς Μηνοδώρου νεὼς, οἵ τε καταῤῥάκται τοῖς τολμῶσιν ἦσαν εὐεπιβατώτεροι, καὶ τὰ βαλλόμενα, ὡς ἀφ' ὑψηλοῦ, βιαιότερα. Τεθνεώτων δ' ἤδη πολλῶν, καὶ τῶν ὑπολοίπων κατατετρωμένων, ὁ μὲν Μηνόδωρος ὀβελῷ τὸν βραχίονα ἐτρώθη, καὶ ὁ ὀβελὸς ἐξῃρέθη· ὁ δὲ Μενεκράτης τὸν μηρὸν ἀκοντίῳ πολυγλώχινι Ἰβηρικῷ ὁλοσιδήρῳ, καὶ οὐκ ἦν ἐξε-

que, contra fœdus suscipi id bellum, Cæsar, ut eam suspicionem eximeret, populum Romanum per literas, exercitum pro concione, edocuit : « fœdus a Pompeio esse violatum, qui per piratas infestarit maria : quod et ipsorum piratarum et Menodori confessione compertum sit : nec ignorare id Antonium, ideoque Peloponnesum ei non tradidisse. »

LXXXI. Deinde, postquam satis, quæ constituerat, parata fuerunt, classe Siciliam petiit; ipse Cæsar, Tarento solvens, Calvisius, cum Sabino et Menodoro, ex Etruria : et pedestris quoque exercitus terrestri itinere petiit Rhegium, et magna jam properatione agebantur omnia. Nec prius Pompeius sensit transfugisse Menodorum, quam adnavigante Cæsare. Utrinque autem imminente classe hostium, ipse Pompeius Messanæ exspectavit Cæsarem : Calvisio Menodoroque opposuit cum magna classe Menecratem, alium e libertis suis, ipsi Menodoro infensissimum. Is ubi in conspectum hostium in alto venit sub vesperam, illi receperunt se in sinum qui supra Cumas est, ibique noctem eam quieverunt; Menecrates appulit Ænariam. Sub auroram vero Calvisiani oram sinus lunata classe legebant, proxime continentem quantum poterant, ne perrumperetur classis ab hostibus. Tum rursus in conspectum venit Menecrates, moxque summa vi concitatis navibus appropinquavit. Quoniam vero in altum non provehebantur adversarii, quum aliud nihil magnopere posset, propius accedens naves eorum in terram propulit; ut illi simul in brevia inciderent, simul ab hostium impetu sese defendere cogerentur. Hostibus autem facile erat in altum se recipere, et inde redintegrare impetum, et mutare etiam naves alias post alias : illis luctandum etiam cum scopulis erat, in quos impegerant, præterquam quod naves non poterant movere; atque ita factum est, ut contra navalem pugnam terrestri certamine viderentur contendere, in quo nec persequi nec refugere possent.

LXXXII. Inter hæc Menodorus et Menecrates mutuum in conspectum veniunt; protinusque, relicto cætero prælio, cum ira clamoreque se petunt invicem : videbaturque, uter eorum vinceret, ejus classis fore victoriam. Horum igitur naves, magno statim impetu collisæ, mulctaverunt se invicem, quassato rostro navis Menodori, et gubernaculo Menecratis. Injectis deinde utrinque ferreis manibus, naves jam cessabant, inhærentes sibi : socii vero navales, non aliter quam in terra pugnantes, nihil sibi ad summam contentionem alacritatemque fecerunt reliquum : impetebant enim se sagittis, saxis, jaculis, pontesque injiciebant per quos transcenderent. Et quoniam Menodori navis eminebat altius, pontes ejus facilius permeabantur a viris audacibus, et tela inde missa, ut e loco superiori, incidebant vehementius. Jamque multis cæsis, sauciatis reliquis, Menodorus veruto per brachium trajectus est, quod mox extractum est e vulnere : at Menecrates in femur ictus est hamato jaculo Hispanico soliferreo, quod non potuit

λεῖν αὐτὸ σὺν ἐπείξει. Ἄγριος οὖν ὁ Μενεκράτης ἐς μάχην γενόμενος, ἐπέμενε καὶ ὡς, τοὺς ἄλλους ἐποτρύνων· μέχρι, λαμβανομένης τῆς νεὼς, ἐς τὸν βυθὸν τοῦ πελάγους ἑαυτὸν ἔῤῥιψε, καὶ τὴν μὲν ναῦν ὁ Μηνόδωρος ἀνεδήσατο, καὶ ἐς τὴν γῆν ἀπέπλευσεν, οὐδὲν ἔτι δρᾷν οὐδ' ἐκεῖνος δυνάμενος.

LXXXIII. Καὶ τὸ λαιὸν τῆς ναυμαχίας οὕτως ἐπεπράγει. Ἐκ δὲ τοῦ δεξιοῦ, Καλουίσιος μὲν, διαπλέων ἐς τὸ λαιὸν, ἀπετέμετό τινας τῶν Μενεκράτους νεῶν, καὶ ἐκφυγούσας εἰς τὸ πέλαγος ἐδίωκε. Δημοχάρης δ', ὁ τοῦ Μενεκράτους συνεξελεύθερός τε καὶ ὑποστράτηγος, ταῖς λοιπαῖς τοῦ Καλουισίου συμπεσὼν, τὰς μὲν ἐς φυγὴν ἐτρέπετο, τὰς δὲ ἐς πέτρας συνήραξε, καὶ, τῶν ἀνδρῶν ἐξαλομένων, ἐνεπίμπρα τὰ σκάφη· μέχρι Καλουίσιος ἐκ τῆς διώξεως ἐπανιὼν, τάς τε φευγούσας τῶν ἰδίων ἐπανήγαγε, καὶ τὰς ἐμπιπραμένας ἐκώλυσε. Καὶ νυκτὸς ἐπιλαβούσης, ηὐλίσαντο πάντες ἔνθα καὶ τῆς προτέρας. Ἡ μὲν δὴ ναυμαχία ἐς τοῦτο ἐτελεύτα, καὶ προὔχεν ἐν αὐτῇ τὰ Πομπηίου παρὰ πολύ. Δημοχάρης δὲ βαρυθυμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ Μενεκράτους, ὡς ἐπὶ ἥττῃ μεγίστῃ (δύο γὰρ οἵδε ἦσαν μάλιστα τῷ Πομπηίῳ θαλάσσης ἐργάται, Μενεκράτης τε καὶ Μηνόδωρος), ἅπαντα μεθεὶς, εὐθὺς ἐς Σικελίαν ἔπλει, καθάπερ οὐ τὸ Μενεκράτους σῶμα καὶ ναῦν μίαν, ἀλλὰ τὸν στόλον ὅλον ἀποβαλών.

LXXXIV. Ὁ δὲ Καλουίσιος, ἕως μὲν ἐπιπλευσεῖσθαι τὸν Δημοχάρην προσεδόκα, παρέμενεν ἔνθαπερ ὥρμιστο, ναυμαχεῖν οὐ δυνάμενος· αἵ τε γὰρ κράτισται τῶν νεῶν αὐτῷ διωλώλεσαν, καὶ αἱ ἕτεραι πρὸς ναυμαχίαν εἶχον ἀχρείως. Ἐπεὶ δὲ ἔμαθεν οἰχόμενον ἐς Σικελίαν, ἐπεσκεύαζε τὰς ναῦς, καὶ παρέπλει τὴν γῆν, τοὺς κόλπους ἐξελίσσων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκ μὲν Τάραντος ἐς τὸ Ῥήγιον διεπεπλεύκει ναυσὶ πολλαῖς καὶ στρατῷ πολλῷ, καὶ Πομπήιον περὶ Μεσσήνην κατειλήφει, ναῦς ἔχοντα τεσσαράκοντα μόνας· ὥστε αὐτῷ παρῄνουν οἱ φίλοι, ὡς ἐν καιρῷ μάλιστα, ἐπιθέσθαι τῷ Πομπηίῳ μετὰ τοσοῦδε στόλου, ναῦς ἔχοντι ὀλίγας, μέχρι τὸ λοιπὸν ἐκείνῳ ναυτικὸν οὐ πάρεστιν. Ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο, Καλουίσιον περιμένων, καὶ λέγων οὐκ εὔβουλον εἶναι τὸ ῥιψοκίνδυνον, ἔνθα συμμαχίαν ἄλλην προσδοκῴη. Ὡς δὲ Δημοχάρης ἐς Μεσσήνην κατέπλευσεν, ὁ μὲν Πομπήιος αὐτόν τε Δημοχάρην καὶ Ἀπολλοφάνην, καὶ τόνδε ἀπελεύθερον ἑαυτοῦ, ναυάρχους ἀπέφηνεν ἀντὶ Μηνοδώρου καὶ Μενεκράτους.

LXXXV. Ὁ δὲ Καῖσαρ περὶ τῶν συμβεβηκότων ἀμφὶ τῇ Κύμῃ πυθόμενος, ἐξέπλει τὸν πορθμὸν, ὑπαντήσων τῷ Καλουισίῳ. Ἀνύσαντι δ' αὐτῷ τοῦ πόρου τὸ πλέον, καὶ Στυλίδα ἤδη παραπλέοντι, καὶ ἐς τὸ Σκύλλαιον ἐπικάμπτοντι, ἐκθορὼν ἐκ τῆς Μεσσήνης ὁ Πομπήιος, ἐξήπτετο τῶν ὑστάτων, καὶ τὰς πρόπλους ἐδίωκε, καὶ πάσαις ἐνέβαλλε, καὶ ἐς μάχην προὐκαλεῖτο. Αἱ δὲ, καίπερ ἐνοχλούμεναι, ἐς μὲν ναυμαχίαν οὐκ ἐπέστρεφον, Καίσαρος οὐκ ἐῶντος, εἴτε δείσαντος ἐν στενῷ ναυμαχεῖν, εἴτ' ἐπιμένοντος οἷς ἀπ' ἀρχῆς διε-

eximi celeriter. Itaque quum pugnare amplius non posset, tamen sic quoque durabat, exhortans alios; donec, navi sua capta, in mare se dedit præcipitem. Menodorus captivam navem, religatam a sua, pertraxit ad terram: nec amplius quidquam ipse potuit efficere.

LXXXIII. Hæc in sinistro cornu navalis pugnæ gesta sunt. E dextro Calvisius ad sinistrum navigans, aliquot Menecratis naves interclusit a cæteris, fugientesque in altum persecutus est. Interim Demochares, libertus et ipse Pompeii, tunc legatus Menecratis, reliquas Calvisianas aggressus, partim fugavit, partim in saxa compulsas fregit; et postquam exsilierant navales socii, naves ipsas cremavit. Tum Calvisius, a persecutione reversus, suas fugientes reduxit, cæterarumque incendium inhibuit. Superveniente nocte, quisque ad pridianam suam stationem rediit. Hic finis fuit navalis illius prælii, in quo multo quidem potior fuit Pompeianorum fortuna. Sed Demochares, morte Menecratis, ut clade maxima, contristatus (nam horum duorum, Menecratis ac Menodori, præcipua opera semper in rebus maritimis usus erat Pompeius), omissis omnibus rebus, recta Siciliam repetiit, haud secus ac si non Menecratis corpus et navim unam, sed integram classem, amisisset.

LXXXIV. Calvisius, quamdiu Democharem contra se denuo venturum suspicatus est, in sua statione mansit, ad redintegrandam pugnam minime idoneus: nam optima quæque ex ejus navibus perierat, cæteræ ad pugnam inutiles erant factæ. Postquam autem intellexit in Siciliam eum abiisse; reparatis navibus, oram legebat, ne sinus quidem trajiciens. Alia parte Cæsar, a Tarento Rhegium cum bene magna classe exercituque profectus, prope Messanam Pompeium assecutus est, quadraginta tantum navibus instructum. Itaque hortabantur amici, ut per tam opportunam maxime occasionem Pompeium, tam paucas naves habentem, classe instructissima aggrederetur, priusquam cæteræ illius naves advenirent. Sed parere consilio noluit Cæsar, exspectans Calvisium, negansque consultum exponere se periculo, quo tempore uberiora exspectaret auxilia. Pompeius, postquam Demochares Messanam reversus est, et ipsum Democharem et Apollophanem, qui ex libertorum suorum pariter numero erat, classi præfecit, loco Menecratis et Menodori.

LXXXV. Cæsar vero nunciato detrimento ad Cumas accepto, enavigavit fretum, occursurus Calvisio. Jamque superata majore freti parte, præter Columnam Rheginam navigabat, cursumque flectebat versus Scyllæum; quum Pompeius, e Messana subito advolans, lacessens postremas naves, persequens præcedentes, cunctas denique aggressus, provocavit ad prælium. Illæ, quamvis infestatæ, ad pugnam se non instruxerunt; non permittente Cæsare, sive quod non auderet pugnare in angustiis, sive quod maneret

γνώκει, μὴ ναυμαχεῖν δίχα τοῦ Καλουισίου. Γνώμη δὲ αὐτοῦ παρά τε τὴν γῆν ὑπεχώρουν ἅπασαι, καὶ ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευον, καὶ κατὰ πρῷραν ἀπεμάχοντο τοὺς ἐπιόντας. Δημοχάρους δ' ἐπιστήσαντος δύο ναῦς περὶ ἑκάστην, ἐθορυβοῦντο ἤδη, πρός τε τὰς πέτρας ἀρασσόμενοι καὶ πρὸς ἀλλήλους, θαλάσσης τε ἐνεπίμπλαντο· καὶ διεφθείροντο μετὰ ἀργίας καὶ αἴδε, ὥσπερ αἱ περὶ Κύμην, ὁρμοῦσαί τε καὶ ἐμβαλλόμεναι πρὸς ἐχθρῶν ἐπιπλεόντων καὶ ἀναχωρούντων.

LXXXVI. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ἐξήλατο τῆς νεὼς ἐπὶ τὰς πέτρας, καὶ τοὺς ἐκνέοντας ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνελάμβανε, καὶ ἐς τὸ ὄρος ἄνω παρέπεμπε. Κορνιφίκιος δὲ καὶ ὅσοι ἄλλοι στρατηγοὶ ἦσαν αὐτοῦ, παρακαλέσαντες ἀλλήλους, ἄνευ προστάγματος ἀπέῤῥηξαν τὰ ἀγκύρια, καὶ ἀνήχθησαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὡς δέον τι δρῶντας παθεῖν μᾶλλον, ἢ ἑστῶτας ἀμαχεὶ τοῖς ἐπιχειροῦσι προκεῖσθαι. Τόλμῃ τε παραβόλῳ πρῶτον ὁ Κορνιφίκιος τὴν ναυαρχίδα τοῦ Δημοχάρους κατέσεισε καὶ εἷλε· καὶ Δημοχάρης μὲν εἰς ἑτέραν ἐξήλατο. Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ πόνου καὶ τοῦ φθόρου, ἐπεφαίνοντο ἐκ πόντου προσπλέοντες ἤδη Καλουίσιός τε καὶ Μηνόδωρος· καὶ αὐτοὺς οἱ μὲν τοῦ Καίσαρος οὐχ ἑώρων, οὔτε ἀπὸ γῆς οὔτε ἐκ θαλάσσης. Πελαγιώτεροι δὲ ὄντες οἱ τοῦ Πομπηίου, κατεῖδον, καὶ ἰδόντες ἀνεχώρουν· συνεσκότα ζε γὰρ ἤδη, καὶ κεκμηκότες ἀκμῆσιν οὐκ ἐθάῤῥουν συμπλέκεσθαι. Τοῦτο μὲν δὴ συγκύρημα τοῖς ὑπολοίποις ἐκ τοῦ τέως ἀχρείου χρηστὸν ἐπιγίγνεται.

LXXXVII. Νυκτὸς δὲ ἐπιλαβούσης, οἱ μὲν ἐκ τῶν νεῶν ἐκπεσόντες, ἐς τὰ ὄρη συνέφευγον, καὶ πυρὰ πολλὰ ἔκαιον, σύμβολα τοῖς ἔτι οὖσιν ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ διενυκτέρευον οὕτως ἄσιτοι καὶ ἀθεράπευτοι καὶ πάντων ἐνδεεῖς. Καὶ αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ, ὁμοίως ἔχων, παρεκάλει, περιθέων, ἐς τὴν ἕω κακοπαθῆσαι. Ταλαιπωρουμένῳ δὲ αὐτῷ περὶ ταῦτα Καλουίσιος μὲν οὐδ' ὡς ἐγιγνώσκετο προσπλέων, οὐδὲ ἀπὸ τῶν νεῶν τι χρηστὸν ἐγίγνετο, ἀσχολουμένων περὶ τὰ ναυάγια. Ὑπὸ δὲ ἑτέρου δαίμονος ἀγαθοῦ τὸ τρισκαιδέκατον τέλος ἐπλησίαζε διὰ τῶν ὀρῶν, καὶ περὶ τοῦ κακοῦ πυθόμενοι, τοὺς κρημνοὺς, τῷ πυρὶ τῆς ὁδοῦ τεκμαιρόμενοι, διέδραμον. Καὶ καταλαβόντες τὸν αὐτοκράτορα σφῶν καὶ τοὺς συμφυγόντας, ὧδε ἔχοντας καμάτου καὶ τροφῶν ἀπορίας, ἐθεράπευον, ἄλλους ἄλλοι διαλαβόντες, οἱ δὲ ταξίαρχοι τὸν αὐτοκράτορα ἐς αὐτοσχέδιον σκηνὴν ἐσαγαγόντες, οὐδενὸς τῶν οἰκετῶν αὐτῷ θεραπευτήρων παρόντων, ὡς ἐν νυκτὶ καὶ τοσῷδε ταράχῳ διεῤῥιμμένων. Περιπέμψας δ' εὐθὺς πανταχῇ τοὺς ἐξαγγελοῦντας ὅτι σώζοιτο, πυνθάνεται Καλουίσιον σὺν ταῖς πρόπλοις καταπλέοντα· καὶ, ὡς ἐπὶ δύο χρηστοῖς καὶ ἀδοκήτοις, ἀνεπαύετο.

LXXXVIII. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ τὴν θάλασσαν ἐφορῶν, ἐθεᾶτο ναῦς ἐμπεπρησμένας τε καὶ ἡμιφλέκτους ἔτι καὶ ἡμικαύστους, ἄλλας τε λελυμένας, ἱστίων τε ὁμοῦ καὶ πηδαλίων καὶ σκευῶν ἔμπλεων τὸ πέλαγος, καὶ τῶν ἔτι σωζομένων τὰ πολλὰ πεπονηκότα. Προστησάμενος

in proposito non pugnandi absente Calvisio. Jussit autem, ut ad littus omnes se reciperent jactisque fluitarent ancoris, et a prora propugnarent, si quis invaderet. Demochare vero binis navibus invehente in singulas, perturbatæ jam Cæsarianæ in saxa impingebant, et inter se collidebantur, replebanturque mari; et peribant hæ quoque, sicut illæ in Cumano prælio, nihil audentes, sed immotæ manentes, quum continuo hostium impetu incursantium atque recursantium infestarentur.

LXXXVI. Ac Cæsar quidem in saxa e navi desiliit, et enatantes e mari excipiebat, recipientesque se in montem deducebat. Cæterum Cornificius, et quotquot alii duces aderant, cohortati se mutuo, injussu imperatoris, abruptis ancorabilus, in altum contra hostes evecti sunt; rati, satius esse pugnando vinci, quam stando impune sustinere impetus insultantium. Ac brevi quidem Cornificius mira audacia prætoriam Democharis concussam cepit; Demochares que in aliam navem exsiliit. Inter hos vero labores cladesque apparuerunt tandem adventantes per mare Calvisius et Menodorus; qui tamen a Cæsarianis non conspecti sunt, neque ab illis qui in terram exscenderant, neque ab his qui in mari adhuc erant. Sed Pompeiani, qui a terra aberant longius, eos conspexerunt, et ad eorum aspectum sese receperunt. Jam enim appetebat vespera, nec audebant fessi cum recentibus congredi. Qui casus peropportune reliquis periclitantibus accidit.

LXXXVII. Ingruente nocte, quicunque e navibus in terram evaserant, in montes confugerunt; accensisque multis ignibus signa dabant his qui in mari etiam nunc erant: sicque pernoctabant sine cibo, sine cura corporis, egeni rerum omnium. Quos Cæsar, non meliori sorte ipse usus, circumcursando hortabatur, ut usque mane durarent. Ac ne tum quidem, his cum incommodis colluctans, cognovit adventum Calvisii; nec a navibus quidquam erat præsidii, occupatis circa naufragia. Sed alio quodam prospero eventu, decima tertia legio tunc appropinquabat per montes: quæ, audita clade, per aspreta, qua ignes eundum significabant, contendens, reperit imperatorem suum et qui cum illo refugerant, fessos et victu carentes. Itaque divisis operis, alii alios curandos susceperunt: ipsumque imperatorem centuriones extemporaneo tabernaculo exceperunt, domesticis famulis omnibus destitutum, quos noctis caligo tantusque tumultus disperserat. Tum Cæsar, dimissis statim circumquaque qui incolumem se nunciarent, nuncium mox ipse accepit de Calvisii cum præcursoriis navibus adventu: atque sic duobus lætis eventibus ex insperato recreatus, quieti se dedit.

LXXXVIII. Prima vero luce, mare inspiciens Cæsar, vidit incensas naves et ambustas et semicrematas, rursus alias fractas, et mare velis, gubernaculis, armamentisque nauticis repletum; tum ex his, quæ supererant, navibus, male affectas plerasque. Itaque, Calvisii classe ante naves suas

οὖν τὸν Καλουϊσίου στόλον, ἐπεσκεύαζε τὰ ἐπείγοντα τῶν σκαφῶν πλαγιάσας, ἠρεμούντων καὶ τῶν πολεμίων, εἴτε διὰ Καλουίσιον, εἴτε αὖθις ἀναγομένοις ἐπιθέσθαι διεγνωκότων. Ὧδε δὲ ἐχόντων ἑκατέρων, ἐκ μέσης ἡμέρας νότος ἐμπεσὼν ἤγειρε κῦμα βίαιον ἐν ῥοώδει καὶ στενῷ χωρίῳ. Πομπήϊος μὲν οὖν ἐν Μεσσήνῃ λιμένων ἔνδον ἦν· αἱ δὲ τοῦ Καίσαρος νῆες αὖθις περὶ τραχεῖαν ἀκτὴν καὶ δύσορμον ἀρασσόμεναι, ταῖς τε πέτραις καὶ ἀλλήλαις ἐπεφέροντο, οὐδὲ τῶν πληρωμάτων σφίσιν ὥστε διακρατεῖν ἐντελῶν ὄντων.

LXXXIX. Μηνόδωρος μὲν οὖν, ἀρχόμενον τὸ δεινὸν ἐλπίσας πλεονάσειν, ἐς τὸ πελαγιώτερον ἀνήχθη, καὶ ἐπ' ἀγκυρῶν διεσάλευεν· ἀσθενέστερον δὲ ἔχων τὸ κῦμα διὰ τὸν βυθὸν, εἰρεσίᾳ ὅμως καὶ πρὸς τόδε ἐνίστατο καρτερᾷ, μὴ παραφέρεσθαι. Καί τινες αὐτὸν ἐμιμοῦντο ἕτεροι. Τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος, οἰόμενοι ταχέως τὸ πνεῦμα ἐνδώσειν, ὡς ἐν ἔαρι, τὰς ναῦς ἑκατέρωθεν ἀγκύραις ἔκ τε τοῦ πελάγους καὶ ἀπὸ τῆς γῆς διεκράτουν, καὶ κοντοῖς ἐξεώθουν ἀπ' ἀλλήλων. Τραχυτέρου δὲ τοῦ πνεύματος γενομένου, συνεκέχυτο πάντα, καὶ συνετρίβοντο αἱ νῆες, τὰς ἀγκύρας ἀποῤῥηγνύουσαι, καὶ ἐς τὴν γῆν ἐπ' ἀλλήλαις τινασσόμεναι. Βοή τε ἦν παμμιγής, δεδιότων ὁμοῦ καὶ οἰμωζόντων, καὶ παρακελευόντων ἀλλήλοις ἐς ἀνήκοον· οὐ γὰρ ἐφικνοῦντο ἔτι τῶν λεγομένων, οὐδὲ κυβερνήτης ἰδιώτου διέφερεν οὔτε κατ' ἐπιστήμην, οὔτε προστάσσων. Ἀλλ' ὁ φθόρος ἦν ὅμοιος, ἔν τε ταῖς ναυσὶν αὐταῖς, καὶ ὅτε τις αὐτῶν ἐκπέσοι, κύματι καὶ κλύδωνι καὶ ξύλοις ἀρασσομένων. Ἔγεμε γὰρ ἡ θάλασσα ἱστίων, καὶ ξύλων, καὶ ἀνδρῶν, καὶ νεκρῶν. Εἰ δέ τις καὶ τάδε διαφυγὼν ἐκνήχοιτο ἐπὶ τὴν γῆν, συνηράσσοντο καὶ οἵδε ἐπὶ τὰς πέτρας ὑπὸ τοῦ κύματος. Ὡς δὲ καὶ τὸ σπάσμα τὴν θάλασσαν ἐλάμβανεν, ὃ συνήθως ἐπιγίγνεται τῷδε τῷ πορθμῷ, τοὺς μὲν ἀήθεις καὶ τόδε ἐξέπλησσε, τὰ δὲ σκάφη τότε μάλιστα περιφερόμενα συνέπιπτεν ἀλλήλοις. Καὶ τὸ πνεῦμα ἐς νύκτα χαλεπώτερον ἐγίγνετο, ὥστε μηδὲ κατὰ φῶς ἔτι, ἀλλ' ἐν σκότῳ διόλλυσθαι.

XC. Οἰμωγαί τε ἀνὰ τὴν νύκτα πᾶσαν ἦσαν, καὶ τῶν οἰκείων μετακλήσεις, ἀνά τε τὴν γῆν διαθεόντων καὶ τοὺς ἐν τῇ θαλάσσῃ καλούντων ἐξ ὀνόματος, καὶ θρηνούντων ὅτε μὴ ἐπακούσειαν, ὡς ἀπολωλότας· ἔμπαλίν τε ἑτέρων ἀνὰ τὸ πέλαγος ὑπερκυπτόντων τὸ κῦμα, καὶ ἐς βοήθειαν τοὺς ἐν τῇ γῇ παρακαλούντων. Ἀμήχανα δὲ πάντα ἦν ἑκατέροις· καὶ οὐχ ἡ θάλασσα μόνη τοῖς ἐς αὐτὴν ἐσελθοῦσι καὶ ὅσοι τῶν νεῶν ἐπεβεβήκεσαν ἔτι, ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ τοῦ κλύδωνος οὐχ ἧσσον ἦν ἀπορωτέρα, μὴ σφᾶς τὸ κῦμα συναράξειεν ἐπὶ τὰς πέτρας. Ἐμόχθουν τε χειμῶνι τῶν πώποτε μάλιστα καινοτρόπῳ, γῆς ὄντες ἀγχοτάτω καὶ τὴν γῆν δεδιότες, καὶ οὔτε ἐκφυγεῖν αὐτὴν ἔχοντες ἐς τὸ πέλαγος, οὔτε ὅσον ἀλλήλων διαστῆναι. Ἡ γὰρ στενότης ἡ τοῦ χωρίου, καὶ τὸ φύσει δυσέξοδον αὐτοῦ, καὶ κλύδων ἐπιπεσὼν, καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τῶν περικειμένων ὀρῶν ἐς θυέλλας περικλώμενον, καὶ ὁ τοῦ βυθοῦ σπασμὸς ἐπὶ

præsidii causa collocata, reparabat ea quæ præsens remedium maxime requirebant, obliquo cursu interim juxta oram navigans. Et otium tunc erat ab hostibus, sive quod eos tum demum rursus, quum in altum forent provecti, aggredi constituissent. In hoc rerum statu auster exortus meridie vehementes fluctus movit in freto angusto et suapte natura rapido. Ac tum Pompeius quidem in Messanensi portu erat : Cæsarianæ vero naves rursus circa littus asperum et importuosum quatiebantur, et cum in saxa tum in se invicem illidebantur; carentes etiam supplemento nautico, eoque gubernatu difficiliores.

LXXXIX. Menodorus igitur, simul atque incepit malum, veritus ne in horas cresceret, longius recessit a littore, jactisque in salo ancoris fluitavit : et quum in profundo leniores essent fluctus, etiam contra hos remorum vi contendebat, ne transversus ad terras ageretur. Idque ejus exemplum nonnulli quoque ex aliis imitabantur. Sed reliqua multitudo, rati ventum cito remissurum, ut solet verno tempore, utrinque naves infrenaverunt ancoris, tam ab alto, quam a littore; contisque protrudebant, ne inter se collidérentur. Sed vento sæviente amplius, conturbata sunt omnia : abruptisque ancoris naves collidebantur, et in terram aliæ super alias excutiebantur. Itaque clamores varii miscebantur, paventium, ejulantium, frustra surdos cohortantium; nemo enim exaudiri præ tanto strepitu poterat : nec inter gubernatorem et vulgarem nautam quidquam intererat; non artes, non mandata proderant : sed par erat omnium clades, quum alii in ipsis navibus perirent, alii, qui navibus exciderant, inter fluctus undasque et fragmina navium eliderentur. Fluitabant enim toto mari naufragia navium ac virorum, partim virorum, partim exstinctorum : et quod si ex illis aliquis ad terram enatasset, ibi quoque ad saxa allidebatur a fluctibus. Ut vero æstus etiam accessit, familiaris huic freto, insuetos novus terror occupavit, et navigia tum maxime hac illac raptata inter sese arietabant. Denique sub noctem increbrescebat etiam ventus; ut jam ne in luce quidem amplius, sed in tenebris perirent.

XC. Itaque per totam noctem ejulatus audiebantur clamoresque cum eorum, qui, in littore discurrentes, suos in mari luctantes invocabant nominibus, eosdemque, si non audirent, ut defunctos complorabant; tum rursus aliorum, extra fluctus caput attollentium, et opem eorum, qui in terra essent, flagitantium. Verum utrique pariter nil proficere poterant : nam non mare solum intractabile erat sive intrantibus sive his qui in navibus adhuc manebant; sed in ipso etiam littore non minus, quam mediis in undis, periculum erat, ne quis a fluctibus correptus saxis illideretur. Adeoque inaudito tempestatis genere vexabantur, ut terræ proximi terram tamen timerent, neque vero in altum ab ea refugere ne tantillum quidem, quantum ad vitandam collisionem sufficeret, valerent. Namque loci angustia, alioquin etiam difficilis permeantibus, exortaque tempestas, et ventus a circumsitis montibus in turbines refractus, simulque vorticosus profundi maris æstus, nec

πάντα εἰλούμενος, οὔτε μένειν, οὔτε φεύγειν ἐπέτρεπε. Τό τε σκότος ἠνώχλει νυκτὸς μάλιστα μελαίνης. Ὅθεν ἔθνησκον, οὐδὲ καθορῶντες ἀλλήλους ἔτι, οἱ μὲν θορυβούμενοι καὶ βοῶντες, οἱ δ' ἐφ' ἡσυχίας παριέμενοι, καὶ τὸ δεινὸν ἐκδεχόμενοι, καὶ συνεργοῦντες ἐς αὐτὸ ἔνιοι, ὡς ἀπολούμενοι πάντως. Γενόμενον γὰρ τὸ κακὸν κρεῖσσον ἐπινοίας, καὶ τὴν ἐκ τῶν παραλόγων αὐτοὺς ἐλπίδα ἀφῃρεῖτο· μέχρι ποτὲ ἄφνω τὸ πνεῦμα, προσιούσης ἡμέρας, διελύετο, καὶ μεθ' ἡλίου ἐπιτολὴν πάμπαν ἐμαραίνετο. Καὶ τὸ κῦμα ὅμως καὶ τότε, τοῦ πνεύματος ἐκλυθέντος, ἐπὶ πολὺ ἐτραχύνετο· καὶ τὸ δεινὸν οὐδ' ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ποτὲ τηλικοῦτον ἐμνημονεύετο γενέσθαι. Γενόμενον δὲ ἔθους τε καὶ νόμου κρεῖσσον, διέφθειρε τῶν Καίσαρος νεῶν καὶ ἀνδρῶν τὸ πλέον.

XCI. Ὁ δὲ, καὶ τῆς προτεραίας ἡμέρας πολλὰ τῷ πολέμῳ βλαβεὶς, καὶ δύο τοῖσδε συμπτώμασιν ὁμοῦ συνενεχθεὶς, ἐπὶ τὸ Ἱππώνειον εὐθὺς ᾔει διὰ τῶν ὀρῶν νυκτὸς αὐτῆς ἐκείνης κατὰ σπουδὴν, οὐχ ὑφιστάμενος τὴν συμφορὰν, ἐν ᾧ μηδὲν εἶχεν ἐπικουρεῖν. Καὶ φίλοις καὶ στρατηγοῖς ἐπέστελλε πᾶσι, διὰ χειρὸς εἶναι, μή τις αὐτῷ καὶ ἑτέρωθεν, ὡς ἐν κακοπραγίᾳ, γένοιτο ἐπιβουλή. Περιέπεμπε δὲ καὶ ἐς τὴν ἀκτὴν ἅπασαν τῆς Ἰταλίας τὰ παρόντα πεζὰ, μὴ ἐπιτολμήσειε καὶ τῇ γῇ διὰ τὴν εὐτυχίαν ὁ Πομπήϊος. Ὁ δὲ οὔτε περὶ τῆς γῆς ἐνενόησεν, οὔτε τοῖς λειψάνοις τοῦ ναυαγίου παροῦσιν, ἢ ἀπιοῦσι καταστάντος τοῦ κλύδωνος, ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὑπερεῖδεν ἐκ τῶν δυνατῶν διαζωννυμένους τὰ σκάφη, καὶ ἀνέμῳ διαπλέοντας ἐς τὸ Ἱππώνειον· εἴτε τὴν συμφορὰν ἀρκεῖν οἱ νομίζων, εἴτ' ἄπειρος ὢν νίκην ἐπεξελθεῖν, εἴθ' (ὥσπερ εἴρηταί μοι καὶ ἑτέρωθι) ἐπιχειρεῖν ὅλως μαλακὸς ὢν, καὶ μόνον ἐγνωκὼς ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιπλέοντας.

XCII. Καίσαρι δὲ οὐδ' ἐς ἥμισυ τῶν νεῶν περιεσώθη, καὶ τοῦτο σφόδρα πεπονηκός. Καταλιπὼν δ' ὅμως αὐτοῦ τινας ἐπιμελεῖσθαι, ἐπὶ Καμπανίαν ᾔει δυσφορῶν· οὔτε γὰρ ἄλλας ναῦς εἶχε, δεόμενος πολλῶν, οὔτε χρόνον ἐς ναυπηγίαν, ἐπειγόμενος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ δήμου περὶ συμβάσεων αὖθις ἐνοχλήσαντος, καὶ τὸν πόλεμον ἐπιτωθάσαντος ὡς παράσπονδον. Χρημάτων τ' ἔχρῃζε, καὶ ἠπόρει, Ῥωμαίων οὔτε εἰσφερόντων, οὔτε τοὺς πόρους ἐώντων, οὓς ἐπινοήσειε. Δεινὸς δὲ ὢν ἀεὶ τὸ συμφέρον συνιδεῖν, ἔπεμπε Μαικήναν ἐς Ἀντώνιον, μεταδιδάξοντα περὶ ὧν ἔναγχος ἐπεμέμφοντο ἀλλήλοις, καὶ ἐς συμμαχίαν ὑπαξόμενον. Εἰ δὲ μὴ πείσειεν, ἐπενόει, τοὺς ὁπλίτας ὁλκάσιν ἐπιβήσας ἐς Σικελίαν περαιοῦν, καὶ, τὴν θάλασσαν μεθεὶς, κατὰ γῆν τὸν πόλεμον συνίστασθαι. Οὕτω δ' ἀθύμως ἔχοντι αὐτῷ, ἀγγέλλεται ὁ Ἀντώνιος συνθέμενος συμμαχήσειν, καὶ νίκη κατὰ Κελτῶν τῶν Ἀχυϊτανῶν ἐπιφανὴς, ἣν Ἀγρίππας ἄγων ἐφάνη. Οἵ τε φίλοι, καὶ τῶν πόλεών τινες, αὐτῷ ναῦς ὑπισχνοῦντο, καὶ ἐποίουν. Ὁ μὲν δὴ καὶ τῆς λύπης ἀνίει, καὶ λαμπροτέραν τῆς προτέρας παρασκευῆς συνεπήγνυτο.

manere sinebat nec fugere. Eaque omnia gravabantur tenebris noctis obscurissimæ. Quapropter moriebantur homines, ne conspicui quidem invicem; alii tumultuantes clamantesque, alii silentio remissi et necem exspectantes, quidam etiam accelerantes sibi perniciem, cujus effugium nullum omnino cernebant. Nam magnitudo mali, cogitationem superans, omnem etiam fortuitæ salutis spem adimebat: donec tandem, appetente jam luce, repente ventus remisit, et sole reverso plane elanguit. Attamen, quiescente licet vento, diu etiam tum sævierunt fluctus : ac tantam undarum sævitiam ne indigenæ quidem unquam fuisse meminerant. Ea igitur tempestas, modum omnem moremque transgressa, majorem partem navium virorumque Cæsaris absumsit.

XCI. Cæsar, quum superioris diei prælio magnam jam cladem esset passus, accedente continuo altera hac calamitate, impatiens infortunii, cui opem ferre nullam poterat, eadem illa nocte per montes Vibonem properavit. Inde missis ad omnes amicos ducesque suos epistolis, hortatus eos est, ut in promtu essent, ne, ut in rebus adversis, aliunde etiam novæ contra ipsum exorirentur insidiæ. Pedestres autem copias, quas circa se habuit, dimisit per Italiæ littora; ne Pompeius, hoc successu elatus, continentem auderet invadere. Sed ille nec de Italia quidquam cogitavit, nec reliquias naufragii, vel præsentes, vel abeuntes sedata tempestate, aggressus est. Itaque Cæsariani, succinctis utcunque poterant navibus, secundo vento Vibonem delati sunt, nil impediente Pompeio; sive quod satis afflictos putaret, sive nesciret uti victoria; sive, ut alias dixi, omnino ad aliena invadenda segnis, contentus esset sua defendere.

XCII. Cæsaris autem navium ne dimidium quidem superfuit, et id ipsum vehementer quassatum. Relictis tamen nonnullis curæ navium præfectis, ipse in Campaniam abiit, ægre animo affectus. Nam neque naves alias habebat, quum multis opus esset, neque tempus ad fabricam suppetebat, urgente fame, et populo rursus importunis vocibus pacem flagitante, bellumque hoc ut contra fœdera susceptum vituperante. Pecuniis quoque opus erat, quarum in magna Cæsar fuit inopia; populo Romano neque conferente quidquam, neque sinente uti illis artibus, quas ad exigendam pecuniam ille excogitaverat. Tum Cæsar, ingeniosus semper ad perspicienda quæ rei suæ conducerent, Mæcenatem misit ad Antonium, qui melius edoctum de recens exortis inter ipsos controversiis, ad belli ejus societatem pertraheret. Id si minus successisset, cogitaverat legiones onerariis in Siciliam trajicere, omissoque mari, in terra bellum gerere. His curis anxio nuncius perfertur, Antonium societatem non recusare, simulque victoria nunciatur de Aquitanis egregia, Agrippæ auspiciis parta. Amici etiam nonnullæque civitates ei naves pollicebantur, et fabricabant. Sic Cæsar omissa mœstitia, magnificentiores jam classis apparatus, quam quæ prius illi fuerat, faciebat.

XCIII. Ἀρχομένου δ' ἦρος, ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐξ Ἀθηνῶν ἐς Τάραντα διέπλει ναυσὶ τριακοσίαις, τῷ Καίσαρι συμμαχήσων, ὡς ὑπέσχητο. Ὁ δ' ἐνήλλακτο τὴν γνώμην, καὶ ἐς τὰς ἔτι γινομένας αὐτῷ ναῦς ἀνεβάλλετο. Καλούμενος δὲ αὖθις, ὡς ἐπὶ ἕτοιμα καὶ ἀρκοῦντα τὰ Ἀντωνίου, ἑτέρας ἀσχολίας προύφερε· καὶ δῆλος ἦν ἢ αὖθις ἐπιμεμφόμενός τι τῷ Ἀντωνίῳ, ἢ τῆς συμμαχίας διὰ τὴν εὐπορίαν τὴν οἰκείαν ὑπερορῶν. Χαλεπαίνων δ' ὁ Ἀντώνιος, ἐπέμενεν ὅμως, καὶ αὖθις αὐτὸν ἐκάλει. Τῇ τε γὰρ χορηγίᾳ τοῦ ναυτικοῦ κάμνων, καὶ στρατοῦ χρῄζων ἐπὶ Παρθυαίους Ἰταλοῦ, Καίσαρι τὰς ναῦς ἐπενόει διαλλάξαι· εἰρημένον μὲν ἐν ταῖς συνθήκαις, ἑκάτερον ξενολογεῖν ἐκ τῆς Ἰταλίας, δυσχερὲς δ' ἐσόμενον αὐτῷ, Καίσαρος τὴν Ἰταλίαν εἰληχότος. Ὀκταουΐα οὖν ἐχώρει πρὸς Καίσαρα, διαιτήσουσα αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν, ἐγκαταλελεῖφθαι τοῖς κινδύνοις ἔλεγε τοῖς ἐν πορθμῷ καταλαβοῦσιν. Ἡ δὲ, ἐκλελύσθαι τοῦτο διὰ Μαικήνα. Ὁ δὲ, τὸν Ἀντώνιον ἔφη καὶ Καλλίαν ἀπελεύθερον ἐς Λέπιδον ἐκπέμψαι, συντιθέμενον τῷ Λεπίδῳ κατὰ Καίσαρος. Ἡ δὲ, συνειδέναι Καλλίαν περὶ γάμων ἀπεσταλμένον· βουληθῆναι γὰρ Ἀντώνιον πρὸ τῶν Παρθυϊκῶν ἐκδεδόσθαι τὴν θυγατέρα τῷ παιδὶ Λεπίδου, καθάπερ ὡμολόγητο. Καὶ τάδε μὲν ἡ Ὀκταουΐα· Ἀντώνιος δὲ καὶ τὸν Καλλίαν ἔπεμπεν, ἐς βάσανον τῷ Καίσαρι διδούς· ὁ δὲ οὐκ ἐδέξατο μὲν, ἀφίξεσθαι δὲ ἔφη, καὶ συμμίξειν Ἀντωνίῳ μεταξὺ Μεταποντίου καὶ Τάραντος, μέσον ἔχων ποταμὸν τὸν ἐπώνυμον.

XCIV. Κατὰ δαίμονα δ' ἀμφοτέρων προσιόντων τῷ ῥεύματι, Ἀντώνιος ἐκ τῆς ἀπήνης καταθορὼν, ἔς τι τῶν παρορμούντων σκαφῶν ἐσήλατο μόνος, καὶ ἐπέρα πρὸς τὸν Καίσαρα, πιστεύων ὡς φίλῳ. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἰδὼν, ἀντεμιμεῖτο, καὶ ξυμβάλλουσιν ἀλλήλοις κατὰ τὸ ῥεῦμα, καὶ διήριζον, ἑκάτερος ἐκβῆναι βουλόμενος ἐς τὴν ὄχθην τοῦ ἑτέρου. Ἐνίκα δὲ ὁ Καῖσαρ, ὡς καὶ πρὸς τὴν Ὀκταουΐαν ἥξων ἐς Τάραντα· ἐπί τε τῆς ἀπήνης Ἀντωνίου συνήδρευεν αὐτῷ, καὶ ἐν Τάραντι ἐς τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ παρῆλθέ τε ἀφύλακτος, καὶ τὴν νύκτα ὁμοίως ἀνεπαύετο χωρὶς δορυφόρων παρ' αὐτῷ. Τὰ δ' ὅμοια καὶ παρ' Ἀντωνίου τῆς ἐπιούσης ἐπεδείκνυτο. Οὕτως αὐτοῖς ἦν συνεχὴς ἡ μεταβολὴ, πρός τε τὰς ὑπονοίας, διὰ φιλαρχίαν, καὶ ἐς τὰς πίστεις, ὑπὸ χρείας.

XCV. Τὸν μὲν οὖν ἐπίπλουν τὸν ἐπὶ Πομπήϊον ὁ Καῖσαρ ἐς νέωτα ἀνεβάλλετο· ὁ δ' Ἀντώνιος ἐπιμένειν διὰ Παρθυαίους οὐ δυνάμενος, ἀντέδοσαν ὅμως ἀλλήλοις, Καίσαρι μὲν ὁ Ἀντώνιος ναῦς ἑκατὸν εἴκοσιν, ἃς αὐτίκα πέμψας ἐς Τάραντα παρέδωκεν, Ἀντωνίῳ δὲ ὁ Καῖσαρ δισμυρίους Ἰταλοὺς ὁπλίτας, οὓς ἐπιπέμψειν ὑπισχνεῖτο. Ἐδωρήσατο δὲ καὶ Ὀκταουΐα τὸν ἀδελφὸν, αἰτήσασα παρ' Ἀντωνίου, δέκα φασήλοις τριηρετικοῖς, ἐπιμίκτοις ἔκ τε φορτίδων νεῶν καὶ μακρῶν· καὶ τὴν Ὀκταουΐαν ὁ Καῖσαρ, χιλίοις λογάσι σωματοφύλαξιν, οὓς ἐπιλέξαιτο Ἀντώνιος. Ἐπεὶ δὲ ὁ

XCIII. Ineunte autem vere Antonius ex Athenis Tarentum cum trecentis navibus appulit, Cæsari auxilium laturus, ut promiserat. Sed Cæsar jam mutaverat consilium, exspectandumque aiebat, dum nova classis esset perfecta. Rursusque invitatus, ut Antonii apparatu, sufficturo ad id bellum, uteretur, excusabat se, distineri aliis negotiis : ut satis appareret, aut rursus aliquid querelarum cum habere contra Antonium, aut ejus auxilia contemnere contentum propriis facultatibus. Id indigne ferens Antonius, tamen eodem loco mansit, denuoque illum vocavit. Nam, quum gravatim sumtus in classem faceret, et ad Parthicum bellum opus haberet Italicis legionibus, commutare classem cum parte legionum Cæsaris cogitabat. Quanquam enim ex fœdere utrique potestas erat delectus habendi per Italiam, difficile hoc Antonio erat futurum, quia Italiam Cæsar sorte tenebat. Quamobrem Octavia profecta est ad Cæsarem, arbitra inter fratrem maritumque futura. Cui Cæsar dixit, desertum se ab Antonio in illis periculis fuisse, quæ in freto Siculo subiisset. Retulit illa, crimen hoc jam in colloquio cum Mæcenate fuisse dilutum. Rursus conquestus est Cæsar, Calliam libertum ab Antonio ad Lepidum esse missum, ut fœdus contra Cæsarem inirent. Cui Octavia respondit, scire se, Calliam missum ut de connubiis ageret : voluisse enim Antonium, antequam contra Parthos expeditionem susciperet, elocare filiam filio Lepidi, quemadmodum promisisset. Hæc asseverante Octavia, Calliam quoque Cæsari misit Antonius, ut tormentis veritatem exprimeret : quem ille non accepit, dicens, in colloquium se venturum cum Antonio inter Metapontium et Tarentum, quo loco fluvius ejusdem nominis medius interfluit.

XCIV. Ad eum fluvium quum eodem forte tempore uterque advenisset, Antonius e carpento desiliens, in lintrem ibi stantem solus insiliit : trajiciebatque ad Cæsarem, credens ut amico. Id Cæsar ubi vidit, imitatus est. Itaque in ipso flumine sibi obvii, contendunt inter se, et uterque in ripam alterius vult exscendere. Vicit Cæsar, quippe Octaviam quoque conventurus Tarenti : conseditque in eodem carpento cum Antonio, et Tarenti in ejus diversorium concessit absque satellitio, et sic pernoctavit apud eum, nullos corporis custodes secum habens. Eadem omnia sequenti die fecit Antonius. Ita continenter levi momento mutabantur, vel ad suspiciones, propter imperandi cupiditatem, vel ad mutuam fiduciam, quoties usus postularet.

XCV. Cæterum expeditionem contra Pompeium Cæsar in annum sequentem distulit : Antonius vero, quum diutius morari propter Parthos non posset, permutationem tamen cum Cæsare instituit. Cæsari Antonius cxx naves continuo Tarentum missas tradidit : pro quibus Cæsar illi viginti legionariorum millia pollicitus est missurum se ex Italia. Octavia quoque fratrem donavit impetratis ab Antonio decem phaselis triremibus : quod navis genus medium est inter longas et onerarias. Cæsar vicissim Octaviam mille selectis donavit satellitibus, Antonio delectu eorum

χρόνος αὐτοῖς ἔληγε τῆς ἀρχῆς, ἣ τοῖς τρισὶν ἐψήφιστο ἀνδράσιν, ἑτέραν ἑαυτοῖς ὥριζον πενταετίαν, οὐδὲν ἔτι τοῦ δήμου δεηθέντες. Οὕτω μὲν οὖν διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὁ Ἀντώνιος εὐθὺς ἐς τὴν Συρίαν ἠπείγετο, τὴν Ὀκταουίαν παρὰ τῷ ἀδελφῷ καταλιπὼν μετὰ θυγατρὸς ἤδη γενομένης αὐτοῖς.

XCVI. Μηνόδωρος δὲ, εἴτε τις ὢν φύσει παλιμπροδότης, εἴτε δείσας τήν ποτε ἀπειλὴν Ἀντωνίου, ἀπάξειν αὐτὸν εἰπόντος ὡς ἀνδράποδον πολεμοποιὸν, εἴτε ἐλασσόνων ἀξιοῦσθαι νομίζων παρ' ἃ προσεδόκησεν, εἴτε τῶν ἄλλων αὐτὸν ἐξελευθέρων τοῦ Πομπηΐου συνεχῶς ὀνειδιζόντων ἐς ἀπιστίαν δεσπότου, καὶ παρακαλούντων ἐπανελθεῖν· Μενεκράτους ἀποθανόντος, πίστιν αἰτήσας καὶ λαβὼν, ηὐτομόλησε πρὸς Πομπήϊον σὺν ἑπτὰ ναυσὶ Καλουίσιον τὸν ναύαρχον τοῦ Καίσαρος διαλαθών. Ἐφ' ᾧ τὸν Καλουίσιον ὁ Καῖσαρ ἀπέλυσε τῆς ναυαρχίας, καὶ ἀντικατέστησεν Ἀγρίππαν. Ἐπεὶ δ' ἕτοιμος ἦν ὁ στόλος, ἐκάθαιρεν αὐτὸν ὁ Καῖσαρ ὧδε· οἱ μὲν βωμοὶ ψαύουσι τῆς θαλάσσης, καὶ ἡ πληθὺς αὐτοὺς περιέστηκε κατὰ ναῦν, μετὰ σιωπῆς βαθυτάτης· οἱ δὲ ἱερουργοὶ θύουσι μὲν ἑστῶτες ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ τρὶς ἐπὶ σκαφῶν περιφέρουσιν ἀνὰ τὸν στόλον τὰ καθάρσια, συμπεριπλεόντων αὐτοῖς τῶν στρατηγῶν, καὶ ἐπαρωμένων, ἐς τάδε τὰ καθάρσια, ἀντὶ τοῦ στόλου, τὰ ἀπαίσια τραπῆναι· νείμαντες δὲ αὐτὰ, μέρος ἐς τὴν θάλασσαν ἀποῤῥίπτουσι, καὶ μέρος ἐς τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες ἅπτουσι, καὶ ὁ λεὼς ἐπευφημεῖ. Οὕτω μὲν Ῥωμαῖοι τὰ ναυτικὰ καθαίρουσιν.

XCVII. Ἔμελλε δ' ὁ μὲν Καῖσαρ ἐκ Δικαιαρχείας, ὁ δὲ Λέπιδος ἐκ Λιβύης, Ταῦρος δ' ἐκ Τάραντος ἐπιπλευσεῖσθαι τῇ Σικελίᾳ, ὡς ἂν αὐτὸν ἐξ ἠοῦς ὁμοῦ καὶ δύσεως καὶ μεσημβρίας περιλάβοιεν. Καὶ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ Καίσαρος ἡ ἡμέρα προείρητο πᾶσι, καὶ ἦν δεκάτη τροπῶν θερινῶν, ἥντινα Ῥωμαῖοι νουμηνίαν ἔχουσι τοῦ μηνὸς, ὃν ἐπὶ τιμῇ τοῦ Καίσαρος τοῦ προτέρου Ἰούλιον ἀντὶ Κυϊντιλίου καλοῦσι. Τήνδε μὲν ὁ Καῖσαρ ὥρισε τὴν ἡμέραν, αἰσιούμενος ἴσως διὰ τὸν πατέρα, νικηφόρον ἀεὶ γενόμενον. Ὁ δὲ Πομπήϊος Λεπίδῳ μὲν ἀντέταττε Πλέννιον ἐν Λιλυβαίῳ, τέλος ὁπλιτῶν ἔχοντα, καὶ ἄλλο πλῆθος ἐσκευασμένον κούφως· τὴν δὲ πρὸς ἕω καὶ δύσιν ἀκτὴν τῆς Σικελίας πᾶσαν ἐφρούρει, καὶ νήσους μάλιστα Λιπάραν τε καὶ Κοσσύραν, ἵνα μήτε Κοσσύρα Λεπίδῳ, μήτε Λιπάρα Καίσαρι, ἐνορμίσματα ἢ ναύσταθμα γένοιτο εὔκαιρα ἐπὶ τῇ Σικελίᾳ. Τὸ δ' ἄριστον τοῦ ναυτικοῦ ἐν Μεσσήνῃ συνεῖχεν, ἐφεδρεῦον ὅπῃ δεήσειεν. Οὕτω μὲν ἑκάτεροι παρασκευῆς εἶχον.

XCVIII. Γενομένης δὲ τῆς νουμηνίας, ἀνήγοντο πάντες ἅμα ἠοῖ· Λέπιδος μὲν ἐκ Λιβύης χιλίαις ὁλκάσι, καὶ μακραῖς ἑβδομήκοντα, καὶ τέλεσι στρατοῦ δυώδεκα, καὶ ἱππεῦσι Νομάσι πεντακισχιλίοις, καὶ ἑτέρᾳ παρασκευῇ πολλῇ· Ταῦρος δ' ἐκ Τάραντος, ταῖς Ἀντωνίου ναυσὶν ἑξ ἑκατὸν καὶ τριάκοντα δύο μόναις καὶ ἑκατὸν, ἐπεὶ τῶν λοιπῶν οἱ ἐρέται χειμῶνος ἐτεθνήκεσαν· ὁ δὲ

permisso. Et quoniam Triumviratus tempus, senatusconsulto præscriptum, exierat, prorogarunt sibi ipsi potestatem in aliud quinquennium, nihil morati plebis suffragia. Atque ita discesserunt: et Antonius recta properabat in Syriam, Octavia apud fratrem relicta, cum filiola quæ jam ipsis nata erat.

XCVI. Cæterum Menodorus, sive quod natura esset reciprocus proditor; sive minas Antonii veritus, qui, ad supplicium se eum, ut turbulentum mancipium, rapturum, aliquando dixerat; sive minora spe consecutus præmia; sive permotus continuis cæterorum Pompeii libertorum opprobriis, perfidiam objectantium, et ad officium revocantium; exstincto Menecrate, fide impetrata, ad Pompeium rursus transfugit, cum septem navibus, non sentiente præfecto classis Calvisio. Quam ob causam Calvisio classis præfecturam Cæsar abstulit, et in Agrippam transtulit. Absolutam deinde classem lustravit hunc in modum: Altaria stant in extremo littore: naves plenæ classiariis ordine circumstant, cum altissimo silentio: sacrifici, stantes ad mare, mactant victimas, moxque in scaphis ter circum classem lustralia exta circumferunt, navigantibus una et ducibus, comprecantibusque, ut in ea lustramina a classe avertantur infausta omnia: divisis deinde lustralibus extis, partem in mare projiciunt, partem adolent in altaribus, fausta ominante multitudine. Hoc modo Romani classes suas lustrare solent.

XCVII. Statutum autem erat, ut Cæsar a Puteolis, Lepidus ex Africa, Taurus a Tarento, diversis classibus Siciliam invaderent; ut hostem ab oriente pariter et occidente meridieque circumvenirent: et prædictus omnibus est dies, quo soluturæ essent classes. Is dies fuit decimus post æstivum solstitium, quo Romani Calendas agunt mensis ejus qui in superioris Cæsaris honorem Julius appellatur, quum prius Quintilis vocaretur. Hunc diem Cæsar præstituit, faustum ratus fortasse propter patrem, perpetuo victorem. Pompeius vero Lepido opposuit Plennium ad Lilybæum, cum legione una et alia leviter armatorum multitudine. Orientale autem occidentaleque Siciliæ latera præsidiis muniit et insulas præsertim Liparam et Cossyram, ne vel Cossyra Lepido, vel Lipara Cæsari, portus aut stationes opportunas præberent contra Siciliam. Robur autem classis Messanæ continebat, quæ in omnes occasiones esset intenta. Hi fuerunt utriusque partis apparatus.

XCVIII. Postquam autem Calendæ venere, prima aurora omnes solverunt: Lepidus ex Africa mille onerariis, longis septuaginta, cum legionibus duodecim, et equitum Numidarum quinque millibus, multoque alio apparatu: Taurus Tarento ex Antonianis cxxx navibus duas tantum supra centum eduxit, quum reliquarum remigium anteacta hiems absumsisset. Cæsar Puteolis solvit, sacra simul faciens,

Καῖσαρ, ἐκ Δικαιαρχείας, θύων ἅμα καὶ σπένδων ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος νεὼς ἐς τὸ πέλαγος ἀνέμοις εὐδίοις, καὶ Ἀσφαλείῳ Ποσειδῶνι, καὶ ἀκύμονι Θαλάσσῃ, συλλήπτορας αὐτῷ κατὰ ἐχθρῶν πατρῴων γενέσθαι. Πρόπλοι δ' αὐτῷ τινες τοὺς μυχοὺς τῆς θαλάσσης διηρεύνων, καὶ Ἄππιος μετὰ πλήθους νεῶν ὀπισθοφυλάκων εἵπετο. Τρίτῃ δὲ τῆς ἀναγωγῆς ἡμέρᾳ νότος ἐμπεσὼν, Λεπίδου μὲν ὁλκάδας ἀνέτρεψε πολλάς· ὡρμίσθη δὲ ὅμως ἐς Σικελίαν, καὶ Πλέννιον ἐν Λιλυβαίῳ πολιορκῶν, τινὰς τῶν πόλεων ὑπήγετο, καὶ ἑτέρας ἐβιάζετο. Ταῦρος δὲ, ἀρχομένου τοῦ πνεύματος, ἐς Τάραντα ἐπαλινδρόμει. Ἀππίου δ' ἄρτι τὸ Ἀθηναῖον ἄκρον περιπλέοντος, αἱ μὲν συνετρίβοντο τῶν νεῶν ἀμφὶ ταῖς πέτραις, αἱ δ' ἐς τέλματα ἐξώκελλον ὑπὸ ῥύμης, αἱ δὲ καὶ διεῤῥίφησαν οὐκ ἀσινεῖς. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἀρχομένου μὲν τοῦ χειμῶνος, ἐς τὸν Ἐλεάτην κόλπον ἐρυμνὸν ὄντα συμπεφεύγει, χωρὶς ἑξήρους μιᾶς, ἣ περὶ τῇ ἄκρᾳ διελύθη. Λιβὸς δὲ τὸν νότον μεταλαβόντος, ὁ κόλπος ἐκυκᾶτο, ἐς τὴν ἑσπέραν ἀνεῳγμένος· καὶ οὔτε ἐκπλεῦσαι δυνατὸν ἦν ἔτι πρὸς ἐναντίον τοῦ κόλπου τὸ πνεῦμα, οὔτε κῶπαι κατεῖχον, οὔτε ἀγκύραι, ἀλλ' ἐς ἀλλήλας ἢ ἐς τὰς πέτρας ἐνηράσσοντο αἱ νῆες· καὶ νυκτὸς ἦν ἔτι τὸ δεινὸν ἀτοπώτερον.

XCIX. Ἐνδόντος δέ ποτε τοῦ κακοῦ, τὰ νεκρὰ ἔθαπτεν ὁ Καῖσαρ, καὶ τοὺς τραυματίας ἐθεράπευε, καὶ τοὺς ἐκνέοντας ἐνέδυε, καὶ ὥπλιζεν ἑτέροις ὅπλοις, καὶ τὸν στόλον ἅπαντα ἐκ τῶν ἐνόντων ἀνελάμβανε. Διεφθάρατο δ' αὐτῷ νῆες, βαρεῖαι μὲν ἕξ, κουφότεραι δὲ ἓξ καὶ εἴκοσι, λιβυρνίδες δὲ ἔτι πλείους. Καὶ ἐς τάδε διορθούμενα τριάκοντα ἡμέρας ἀναλώσειν ἔμελλεν, ἤδη τοῦ θέρους προκόπτοντος. Ὅθεν ἦν ἄριστον αὐτῷ τὸν πόλεμον ἐς τὸ μέλλον θέρος ἀναβαλέσθαι. Ἐνοχλουμένου δὲ τοῦ δήμου ταῖς ἀπορίαις, ἐπεσκεύαζε τὰς ναῦς ἐς τὴν γῆν ἀνέλκων μετὰ ἐπείξεως, καὶ τὰ πληρώματα τῶν διεφθαρμένων ἐς τὰς παρὰ Ταύρῳ ναῦς κενὰς ἐξέπεμπεν. Ὡς δὲ ἐπὶ συμφορᾷ μείζονι, Μαικήναν μὲν ἐς Ῥώμην ἐξέπεμπε διὰ τοὺς ἐπτοημένους ἔτι πρὸς τὴν μνήμην Πομπηίου Μάγνου· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἐξέλιπεν ἡ δόξα τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Τοὺς δὲ κληρούχους αὐτὸς ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπέτρεχε, καὶ ἐκ τοῦ φόβου τῶν γεγονότων ἀνελάμβανε. Διέδραμε δὲ καὶ ἐς Τάραντα, καὶ τὸ ναυτικὸν εἶδε τὸ ὑπὸ Ταύρῳ, καὶ ἐς Ἱππώνειον ἦλθε, καὶ τὰ πεζὰ παρηγόρησε, καὶ τὴν τῶν νεῶν ἐπισκευὴν ἐπέσπερχε· καὶ πλησίον ἦν ἤδη καὶ ὁ δεύτερος ἐς Σικελίαν ἐπίπλους.

C. Ὁ δὲ Πομπήϊος οὐδ' ἐπὶ τοιᾷδε εὐκαιρίᾳ τοσοῖσδε ναυαγίοις ἐπιχειρεῖν ἠξίου· ἀλλ' ἔθυε μόνον Θαλάσσῃ καὶ Ποσειδῶνι, καὶ υἱὸς αὐτῶν ὑφίστατο καλεῖσθαι, πειθόμενος, οὐκ ἄνευ θεοῦ δὶς οὕτω θέρους πταῖσαι τοὺς πολεμίους. Φασὶ δ' αὐτὸν ὑπὸ τῶνδε χαυνούμενον, καὶ τὴν συνήθη τοῖς αὐτοκράτορσι χλαμύδα ἐκ φοινικῆς ἐς κυανῆν μεταλλάξαι, εἰσποιούμενον ἄρα τῷ Ποσειδῶνι. Ἐλπίσας δ' ἀναζεύξειν τὸν Καίσαρα, ὡς ἐπύθετο ναυπηγούμενόν τε καὶ ἐπιπλευσούμενον αὖθις

et ex prætoria navi in mare libans Ventis serenis, tutelari Neptuno, et tranquillo Mari, ut propitii sibi contra paternos inimicos faverent. Præcursoriæ nonnullæ, ab illo præmissæ, sinus maris scrutabantur : postremum navium agmen Appius cogebat cum præsidio. Tertio vero die postquam solverant, exortus Auster multas onerarias Lepidi subvertit : tenuit tamen Siciliam, et Plennium intra Lilybæum oppugnavit, oppidaque aliquot partim vi, partim deditione, in fidem recepit. Taurus, mox ubi reflare ventus cœpit, Tarentum reversus est. Appio vero circa Minervæ promontorium navigante, pars navium illisa est scopulis, pars in brevia magno impetu impegit, reliquæ non sine damno disjectæ sunt. Cæsar, oriente tempestate, in Eleatem natura tutum confugit, excepta una hexere, quæ circa promontorium fecit naufragium. Quum vero Austro successisset Africus, sinus ad occidentem apertus turbabatur fluctibus : et reflante jam vento neque exire sinu, neque aut remis aut ancoris sisti naves poterant, sed vel ad saxa vel inter se collidebantur : quod malum adventu noctis auctum est.

XCIX. Tandem sedato infortunio, Cæsar mortuos sepelilt, vulneratos curavit, enatantes vestivit aliisque armis instruxit, et universam classem pro præsentibus viribus reficere instituit. Perierant autem naves graviores sex, leviores sex et viginti, liburnicæ plures etiam. His incommodis sarciendis opus erat triginta dierum spatio; et vergebat jam æstas. Unde optimum fuerat, differre bellum in æstatem proximam. Sed quum populus laboraret inopia, subductas naves Cæsar reparavit celeriter, et socios navales recollectos ex naufragiis Tauro in supplementum vacuarum navium transmisit. Simul post hunc tanti momenti casum Mæcenatem Romam misit, propter consternatos ob nondum abolitam ex animis civium Pompeii Magni memoriam. Novos autem colonos ipse, magna festinatione Italiam obeundo, recreabat a pavore. Pari celeritate Tarentum quoque accurrit, ut Tauri classem inviseret; indeque Vibonem profectus, legiones allatus, bono esse animo jussit; et apparatum navium acceleravit, brevi Siciliam denuo invasurus.

C. Pompeius, ne hac quidem tot naufragiorum occasione usus, tantum Salo Neptunoque sacra fecit : quorum etiam filium appellari se sustinuit, persuasus, non sine deo bis ita per æstivos menses hostem adversis tempestatibus afflictum. Ferturque eum, his successibus inflatum, mutasse paludamentum quoque imperatorium, cæruleumque sumsisse pro coccineo, adoptatum a Neptuno scilicet. Quum vero Cæsarem omnino nunc quieturum sperasset, ut audivit, instaurata classe rediturum eadem æstate in Siciliam,

αὐτοῦ θέρους, ἐξεπλήσσετο μὲν, ὡς ἀμάχῳ γνώμῃ καὶ παρασκευῇ πολεμῶν· Μηνόδωρον δὲ μετὰ νεῶν ἑπτὰ, ὧν ἤγαγεν, ἔπεμπε κατασκεψόμενον τὰ νεώλκια τοῦ Καίσαρος, καὶ δράσοντα ὅ τι καὶ δύναιτο. Ὁ δὲ, καὶ τέως ἀχθόμενος οὐκ ἀποδοθείσης αὐτῷ τῆς ναυαρχίας, καὶ τότε αἰσθόμενος ὅτι σὺν ὑποψίᾳ μόνων ἠξίωτο ὧν ἤγαγε νεῶν, ἐπεβούλευεν αὖθις αὐτομολίαν.

CI. Ἐπινοῶν δὲ πρότερον, ὡς ἐς πάντα οἱ συνοῖσον, ἀνδραγαθίσασθαι, διέδωκε τοῖς συμπλέουσιν ὅσον εἶχε χρυσίον, καὶ διέπλευσεν εἰρεσίᾳ τρισὶν ἡμέραις πεντακοσίους ἐπὶ χιλίοις σταδίους, καὶ τοῖς προφύλαξι τῶν ναυπηγουμένων Καίσαρι νεῶν, οἷα σκηπτὸς ἀφανῶς ἐμπίπτων, καὶ ἐς ἀφανὲς ἀναχωρῶν, ᾕρει κατὰ δύο καὶ τρεῖς ναῦς τῶν φυλακίδων· καὶ τὰς ὁλκάδας, αἳ τὸν σῖτον ἔφερον, ὁρμούσας ἢ παραπλεούσας, κατέδυεν ἢ ἀνεδεῖτο ἢ ἐνεπίμπρη. Θορύβου δὲ πάντα μεστὰ διὰ Μηνόδωρον ἦν, Καίσαρος ἀπόντος ἔτι καὶ Ἀγρίππα· καὶ γὰρ οὗτος ἐπὶ ὕλην ἐπεπόρευτο. Γαυρούμενος δὲ ὁ Μηνόδωρος, ἐξώκειλέ ποτε τὴν ναῦν ἑκὼν ἐς ἕρμα γῆς ἁπαλὸν σὺν καταφρονήσει, καὶ ὑπεκρίνετο αὐτὴν ὑπὸ τοῦ πηλοῦ κατέχεσθαι· μέχρι, τῶν πολεμίων ἐκ τῶν ὀρῶν καταθορόντων, ὡς ἐπὶ Μηνοδώρου θήραν ἕτοιμον, ἀνακρουσάμενος ᾤχετο σὺν γέλωτι, καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Καίσαρος ἀνία κατεῖχε σὺν θαύματι. Ὡς δὲ ἱκανῶς ἐπεδέδεικτο, οἷος ἐχθρός τε καὶ φίλος εἴη, Ῥέβιλλον μὲν ἑλὼν, ἄνδρα ἀπὸ βουλῆς, μεθῆκε, μνώμενος ἤδη τὸ μέλλον.

CII. Μινδίῳ δὲ Μαρκέλλῳ, τῶν ἑταίρων τινὶ τῶν Καίσαρος, φίλος ἐν τῇ προτέρᾳ γεγονὼς αὐτομολίᾳ, τοῖς μὲν ἀμφ' αὐτὸν ἔφη, τὸν Μίνδιον βουλεύειν αὐτομολίαν καὶ προδοσίαν, τοῖς δὲ πολεμίοις προσπελάσας, ἠξίου Μίνδιον αὐτῷ συνελθεῖν ἔς τινα νησῖδα, ἐπὶ λόγοις συνοίσουσι. Καὶ συνελθόντι ἔλεγεν, οὐδενὸς ἀκούοντος ἑτέρου, φυγεῖν μὲν ἐς Πομπήϊον, ὑβριζόμενος ὑπὸ τοῦ τότε ναυάρχου Καλουϊσίου· τὴν δὲ ναυαρχίαν Ἀγρίππου μεταλαβόντος, ἐπανελεύσεσθαι πρὸς Καίσαρα οὐδὲν ἀδικοῦντα, εἰ πίστιν αὐτῷ κομίσειεν ὁ Μίνδιος παρὰ Μεσσάλα, τοῦ τὴν ἀποδημίαν Ἀγρίππα διοικοῦντος. Ἔφη δ', ἐπανελθὼν μὲν, ἰάσεσθαι λαμπροῖς τὸ ἁμάρτημα ἔργοις· μέχρι δὲ τῶν πίστεων, λυμανεῖσθαί τινα τῶν Καίσαρος ὁμοίως, ἐς τὸ ἀνύποπτον. Καὶ ὁ μὲν αὖθις ἐλυμαίνετο. Μεσσάλας δ' ἐνεδοίασε μὲν, ὡς ἐπὶ αἰσχρῷ· ἐνέδωκε δ' ὅμως, εἴτε πολέμου ταῦτ' εἶναι νομίζων ἀνάγκας, εἴτε καὶ τῆς Καίσαρος γνώμης τι προμαθὼν ἢ τεκμηράμενος. Καὶ Μηνόδωρος μὲν αὖθις ηὐτομόλει, καὶ τὸν Καίσαρα ἐλθόντα προσπίπτων, ἠξίου συγγνῶναι μὴ λέγοντι τὰς αἰτίας τῆς φυγῆς. Ὁ δὲ ἐς μὲν σωτηρίαν αὐτῷ συνεγίνωσκε διὰ τὰς σπονδὰς, καὶ ἀφανῶς ἐφυλάσσετο· τοὺς δὲ τριηράρχους αὐτοῦ μεθίει χωροῦντας ὅποι θέλοιεν.

CIII. Ἑτοίμου δὲ τοῦ στόλου γενομένου, αὖθις ὁ Καῖσαρ ἀνήγετο, καὶ ἐς Ἱππώνειον παραπλεύσας, δύο τέλη μὲν πεζῶν Μεσσάλαν ἔχοντα περᾶν ἐκέλευσεν ἐς Σικελίαν ἐπὶ τὸ Λεπίδου στρατόπεδον, καὶ σταθμεύειν

perculsus est, quod adversus inexpugnabilem et animum et apparatum sibi esset bellum gerendum; Menodorumque cum septem quas adduxerat navibus speculatum misit ad navalia Cæsaris, damnum simul illaturum quantum posset. Sed Menodorus, jam ante dolens non redditum sibi classis imperium, tum vero sentiens, propter suspicionem solas quas adduxerat naves sibi creditas, rursus transfugiendi cepit consilium.

CI. Quoniam autem in quemvis eventum utile fore cogitabat, si prius virtutis aliquod specimen edidisset; sociis navalibus quidquid auri habebat distribuit, eremigatisque intra triduum cxc passuum millibus, in præsidiarias navium quæ Cæsari fabricabantur, fulminis in morem, repentinus irruit, earumque jam duas, jam tres, protinus in occultum se rursus proripiens, opprimebat; et onerarias quoque frumentum vehentes, vel in stationibus vel incursu deprehensas, alias mergebat, alias capiebat, alias incendebat. Itaque terrore Menodori repleta erant omnia: et nec Cæsar aderat, nec Agrippa, qui in sylvas ad parandam materiam fuerat profectus. Aliquando etiam jactantius illudens hostibus Menodorus, contemtim in brevia impegit navem ubi mollius solum erat, in luto se hærere fingens; tum vero, velut ad paratam prædam e monte decurrentibus hostibus, retro acta navi cum risu abiit, mœrentibus atque ac stupentibus Cæsarianis. Postquam vero satis ostendit, quantum rebus momentum vel hostis afferre posset vel socius, Rebilum senatorem captum dimisit, ad futura parans initium.

CII. Moxque de Mindio Marcello, Cæsaris familiari, cujus amicitiam in priori transfugio sibi quæsierat, sparsit rumorem apud suos, proditionem eum moliri et transfugium. Tum ad hostes ipse appellens propius, postulavit, cum Mindio in parva quadam insula sibi permitti colloquium de rebus utrique parti profuturis. Quo impetrato colloquio, semotis arbitris, ait: « se prius ad Pompeium refugisse, coactum injuriis illatis sibi a Calvisio, classis præfecto: nunc præfectura in Agrippam translata, rediturum ad Cæsarem, non male de se meritum; modo Mindius fidem sibi afferret a Messala, Agrippæ absentis vicario. » Promisitque « se post reditum resarturum peccatum suum egregiis facinoribus: sed usque dum fidem accepisset, infestaturum etiam nunc Cæsarianos ut antea, ob cavendam suspicionem. » Digressus deinde, infestus fuit more solito. Messala vero dubitavit aliquantisper, ut de re parum honesta: tandem concessit tamen, sive has belli necessitates existimans, sive de Cæsaris mente præmonitus conjecturamve faciens. Sic Menodorus rursus transfugit, accidensque ad genua Cæsaris oravit, ut veniam sibi daret, nec fugæ causas requireret. Ille, propter datam fidem, incolumitatem ei donavit, sed occulte sibi cavit ab homine; triremium vero ejus præfectos, quocumque vellent abire permisit.

CIII. Parata deinde classe, Cæsar solvit iterum: appulsusque Vibonem, Messalam duas legiones transjicere in Siciliam jussit, quæ cum Lepidi exercitu conjunctæ, transirent

ἐς τὸν κόλπον διελθόντα τὸν εὐθὺ Ταυρομενίου· τρία δ' ἔπεμπεν ἐπὶ Στυλίδα καὶ πορθμὸν ἄκρον, ἐφεδρεύειν τοῖς ἐσομένοις· Ταῦρον δ' ἐς τὸ Σκυλάκιον ὄρος, ὃ πέραν ἐστὶ Ταυρομενίου, περιπλεῖν ἐκ Τάραντος ἐκέλευε. Καὶ ὁ μὲν περιέπλει, διεσκευασμένος ἐς μάχην ὁμοῦ καὶ εἰρεσίαν· καὶ τὰ πεζὰ αὐτῷ παρωμάρτει, προερευνώντων τήν τε γῆν ἱππέων, καὶ λιβυρνίδων τὴν θάλασσαν. Καὶ ὁ Καῖσαρ ὧδε ἔχοντι, ἐξ Ἱππωνείου ἐπιδραμὼν, ἐπιφαίνεται κατὰ τὸ Σκυλάκιον, καὶ τὴν εὐταξίαν ἀποδεξάμενος, ἐπανῆλθεν ἐς τὸ Ἱππώνειον. Ὁ δὲ Πομπήϊος, ὥς μοι προείρηται, τάς τε ἐς τὴν νῆσον ἀποβάσεις ἐφύλασσεν ἁπάσας, καὶ τὰς ναῦς ἐν Μεσσήνῃ συνεῖχεν, ὡς βοηθήσων ὅποι δεήσειε.

CIV. Καὶ οἱ μὲν ἐν τούτῳ παρασκευῆς ἦσαν. Λεπίδῳ δ' αὖθις ἐκ Λιβύης ἦγον αἱ ὁλκάδες τὰ λοιπὰ τοῦ στρατοῦ τέλη τέσσαρα· καὶ αὐταῖς ὑπήντα πελάγιος ἐκ Πομπηΐου Παπίας, καὶ διέφθειρεν ὡς φιλίους δεχομένας· ᾤοντο γὰρ σφίσι τὰς Λεπίδου συναντᾶν. Αἱ δὲ βραδέως τε ὑπὸ τοῦ Λεπίδου καθείλκοντο, καὶ ὕστερον αὐτὰς προσιούσας αἱ ὁλκάδες ὡς καὶ τάσδε ἄλλας πολεμίας ἐξέκλιναν· ἕως αἱ μὲν ἐκαύθησαν, αἱ δ' ἐλήφθησαν, αἱ δ' ἀνετράπησαν, αἱ δ' ἐς Λιβύην ἀνέπλευσαν. Τοῦ δὲ στρατοῦ δύο μὲν τέλη διώλετο ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ εἴ τινες αὐτῶν ἐξενήχοντο, καὶ τούσδε Τισιηνὸς, ὁ τοῦ Πομπηΐου στρατηγὸς, ἐκνέοντας ἐπὶ τὴν γῆν διέφθειρεν· οἱ δὲ λοιποὶ πρὸς Λέπιδον κατήχθησαν, οἱ μὲν αὐτίκα, οἱ δ' ὕστερον. Καὶ Παπίας ἀπέπλευσε πρὸς Πομπήϊον.

CV. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐς μὲν Στρογγύλην, ἣ τῶν πέντε νήσων ἐστὶ τῶν Αἰόλου, παντὶ τῷ στόλῳ διέπλευσεν ἐξ Ἱππωνείου, προερευνωμένης αὐτῷ τῆς θαλάσσης. Στρατὸν δὲ ἐπὶ μετώπου τῆς Σικελίας πλέονα ἰδὼν ἔν τε Πελωριάδι καὶ Μύλαις καὶ Τυνδαρίδι, εἴκασεν αὐτὸν παρεῖναι Πομπήϊον· καὶ τὰ μὲν ἐνθάδε Ἀγρίππᾳ διαστρατηγεῖν ἐπέτρεψεν, αὐτὸς δὲ ἐς τὸ Ἱππώνειον αὖθις ἀπέπλει, καὶ ἐς τὸ τοῦ Ταύρου στρατόπεδον ἐξ Ἱππωνείου σὺν τρισὶ τέλεσι μετὰ Μεσσάλα διετρόχαζεν, ὡς Ταυρομένιον αἱρήσων ἀπόντος ἔτι τοῦ Πομπηΐου, καὶ τὰς ἐμβολὰς αὐτῷ διχόθεν παρέξων. Ἀγρίππας μὲν οὖν ἀπὸ Στρογγύλης εἰς Ἱερὰν διέπλει, καὶ, τῶν Πομπηΐου φρουρῶν αὐτὸν οὐχ ὑποστάντων, εἷλε τὴν Ἱεράν, καὶ τῆς ἐπιούσης ἔμελλεν ἐπιχειρήσειν ἐς Μύλας Δημοχάρει τῷ Πομπηΐου, τεσσαράκοντα ναῦς ἔχοντι. Ὁ δὲ Πομπήϊος τὸ βίαιον ὑφορώμενος τοῦ Ἀγρίππα, ἔπεμπε τῷ Δημοχάρει ναῦς ἄλλας πέντε καὶ τεσσαράκοντα ἀπὸ Μεσσήνης ἐξελεύθερον ἄγοντα Ἀπολλοφάνη, καὶ αὐτὸς ἐφείπετο ἄλλαις ἑβδομήκοντα.

CVI. Ἀγρίππας δ' ἔτι νυκτὸς ἐξ Ἱερᾶς ἀνήγετο ταῖς ἡμίσεσι τῶν νεῶν, ὡς Παπίᾳ μόνῳ ναυμαχήσων. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰς Ἀπολλοφάνους εἶδε, καὶ τὰς ἑβδομήκοντα ἑτέρωθι· Καίσαρι μὲν αὐτίκα ἐδήλου Πομπήϊον ἐπὶ τῶν Μυλῶν εἶναι σὺν τῷ πλέονι ναυτικῷ, τὰς δὲ βαρείας αὐτὸς ἦγε κατὰ μέσον, καὶ τὸν ἄλλον στόλον ἐξ Ἱερᾶς ἐκάλει κατὰ σπουδήν. Ἐσκεύαστο δ' ἀμφοτέροις πάντα λαμπρῶς, καὶ πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν

in sinum qui prope Tauromenium est, ibique stationem agerent. Tres vero alias legiones ad Columnam Rheginam misit in extremum fretum, occasionem exspectaturas. Taurum ad Scylacium montem, qui est ex adverso Tauromenii, e Tarenta circum navigare jussit. Id ille fecit, paratus cum ad remigationem tum ad prælium, prosequentibus terrestri itinere copiis pedestribus, et præmissis equitibus, qui terram, liburnicisque, quæ mare explorarent. Ad eum sic iter facientem Cæsar Vibone accurrit, et prope Scylacium eum offendit : approbatoque ordine, Vibonem rediit. At Pompeius, ut diximus, dispositis circa loca omnia ad exscendendum in insulam opportuna præsidiis, classem Messanæ continebat, succursurus quocunque opus foret.

CIV. Dum ea sic utrimque parantur, Lepido rursus ex Africa reliquæ quatuor legiones transportabantur onerariis. Quibus in alto factus obviam Pompeianus dux Papias, easdem oppressit, quum tanquam amicus ab illis fuisset exceptus; putaverant enim, a Lepido missas naves sibi occurrere. Sed tardius suas deduxerat Lepidus : quas ipsas deinde advenientes declinarunt onerariæ, quod hostiles has quoque crederent. Ita ex onerariis aliæ captæ sunt, aliæ crematæ submersæve; nonnullæ in Africam reversæ sunt. Ex legionibus duæ perierunt in mari, et si qui militum enatarunt, eos Tisienus Pompéii legatus terram prensantes confecit : reliquus exercitus ad Lepidum delatus est, vel tunc, vel postea. Tum vero Papias ad Pompeium abnavigavit.

CV. Cæsar, in Strongylen, unam e quinque insulis Æoliis, Vibone cum tota classe trajecit. Quumque præmissis per mare exploratoriis liburnicis cognovisset, frontem Siciliæ multis copiis circa Pelorum et Mylis et Tyndaride præsideri, conjectavit ipsum adesse Pompeium. Itaque relicto ibi Agrippa, qui rebus gerendis præesset, ipse Vibonem reversus, mox inde in castra Tauri transcurrit cum Messala et tribus legionibus; cogitans Tauromenium præripere per Pompeii absentiam, eumque adeo a duobus lateribus aggredi. Agrippa igitur a Strongyle Hieram trajecit, camque cepit, pulsis Pompeii præsidiariis; sequenti die Mylas tentaturus, et Democharem invasurus, qui stationem ibi cum triginta Pompeii navibus habebat. Pompeius, timens Agrippæ ferociam, alias quadraginta quinque naves a Messana misit Demochari, duce liberto Apollophane, quem ipse cum aliis septuaginta sequutus est.

CVI. Agrippa ante lucem ex Hiera solvit cum dimidia parte navium, quasi cum solo Papia [Demochare?] pugnaturus. Ubi vero et Apollophanis classem vidit, et illam aliam septuaginta navium; continuo significavit Cæsari, Pompeium cum majore classis parte esse ad Mylas; ipseque cum gravibus navibus medium agmen tenuit, et reliquam classem celeriter ex Hiera advocavit. Erat autem utrinque apparatus magnificus, impositis a prora

εἶχον κατά τε πρώραν καὶ κατὰ πρύμναν. Ὡς δὲ αὐτοῖς αἵ τε παρακελεύσεις, οἵας εἰκὸς ἦν, ἐγεγένηντο, καὶ τὰ σημεῖα κατὰ ναῦς ἦρτο, ἐξώρμων ἐπ' ἀλλήλους, οἱ μὲν κατὰ μέτωπον, οἱ δ' ἐς περικύκλωσιν, σύν τε βοῇ καὶ ῥοθίῳ νεῶν καὶ καταπλήξει ποικίλῃ. Ἦν δὲ καὶ τὰ σκάφη Πομπηΐῳ μὲν βραχύτερα καὶ κοῦφα καὶ ὀξέα ἐς τὰς ἐφορμήσεις τε καὶ περίπλους· Καίσαρι δὲ μείζω καὶ βαρύτερα, καὶ παρ' αὐτὸ καὶ βραδύτερα, βιαιότερα δὲ ὅμως ἐμπεσεῖν, καὶ τρωθῆναι δυσπαθέστερα. Τῶν τε ἀνδρῶν, οἱ μὲν, ναυτικώτεροι τῶν Καίσαρος ἦσαν· οἱ δὲ, σθεναρώτεροι. Καὶ κατὰ λόγον οἱ μὲν οὐκ ἐμβολαῖς, ἀλλὰ μόναις περιόδοις, ἐπλεονέκτουν, καὶ ταρσοὺς τῶν μειζόνων ἢ πηδάλια ἀνέκλων, κώπας ἀνέκοπτον, ἢ ἀπεχώριζον ὅλως τὰ σκάφη, καὶ ἔβλαπτον ἐμβολῆς οὐχ ἧσσονα· οἱ δὲ τοῦ Καίσαρος αὐταῖς ἐμβολαῖς ὡς βραχυτέρας ἀνέκοπτον ἢ κατέσειον ἢ διεῤῥήγνυον, καὶ, ὅτε συμπλακεῖεν, ἔβαλλόν τε ὡς ταπεινοτέρας ἀφ' ὑψηλοῦ, καὶ κόρακας ἢ χεῖρας σιδηρᾶς εὐκολώτερον ἐπεῤῥίπτουν. Οἱ δὲ, ὅτε βιασθεῖεν, ἐξήλλοντο ἐς τὸ πέλαγος· καὶ τούσδε μὲν τὰ ὑπηρετικὰ τοῦ Πομπηΐου περιπλέοντα ἀνελάμβανεν.

CVII. Ὁ δὲ Ἀγρίππας ἵετο μάλιστα εὐθὺ τοῦ Παπίου, καὶ αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπωτίδα ἐμπεσὼν, κατέσεισε τὴν ναῦν, καὶ ἐς τὰ κοῖλα ἀνέῤῥηξεν· ἡ δὲ τούς τε ἐν τοῖς πύργοις ἀπεσείσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἀθρόως ἐδέχετο καὶ τῶν ἐρετῶν οἱ μὲν θαλαμίαι πάντες ἀπελήφθησαν, οἱ δ' ἕτεροι τὸ κατάστρωμα ἀναῤῥήξαντες, ἐξενήχοντο. Παπίας δὲ ἐς τὴν παρορμοῦσαν ἀναληφθεὶς, αὖθις ἐπῄει τοῖς πολεμίοις. Καὶ ὁ Πομπήϊος, ἐξ ὄρους ἐφορῶν τὰς μὲν ἰδίας μικρὰ ἐπωφελούσας, καὶ ψιλουμένας τῶν ἐπιβατῶν ὅτε συμπλακεῖεν, Ἀγρίππᾳ δὲ τὸν ἕτερον στόλον ἐξ Ἱερᾶς προσπλέοντα, ἀναχωρεῖν ἐσήμηνε σὺν κόσμῳ· καὶ ἀνεχώρουν ἐπιόντες τε καὶ ἀναστρέφοντες ἀεὶ κατ' ὀλίγον. Ἀγρίππα δ' ἐπιβαρήσαντος αὐτοῖς, ἔφευγον, οὐκ ἐς τοὺς αἰγιαλοὺς, ἀλλ' ὅσα τῆς θαλάσσης οἱ ποταμοὶ τεναγώδη πεποιήκεσαν.

CVIII. Καὶ Ἀγρίππας, κωλυόντων αὐτὸν τῶν κυβερνητῶν μεγάλαις ναυσὶν ἐς ὀλίγον ὕδωρ ἐπιπλεῖν, πελάγιος ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευεν, ὡς ἐφορμιούμενος τοῖς πολεμίοις, καὶ νυκτομαχήσων εἰ δέοι. Τῶν φίλων δ' αὐτῷ παραινούντων, μὴ ἀλόγῳ θυμῷ συμφέρεσθαι, μηδὲ τὸν στρατὸν ἐκτρύχειν ἀγρυπνίᾳ καὶ πόνῳ, μηδὲ πιστεύειν πολυχείμωνι θαλάσσῃ, μόλις ἑσπέρας ἀνεζεύγνυε. Καὶ οἱ Πομπηϊανοὶ ἐς τοὺς λιμένας παρέπλεον, τριάκοντα μὲν τῶν σφετέρων νεῶν ἀπολαβόντες, πέντε δὲ καταδύσαντες τῶν πολεμίων, καὶ βλάψαντες ἄλλα ἱκανὰ καὶ βλαβέντες ὅμοια. Καὶ αὐτοὺς ὁ Πομπήϊος ἐπαινῶν ὅτι τηλικαύταις ναυσὶν ἀντέσχον, τειχομαχῆσαι μᾶλλον ἔφασκεν ἢ ναυμαχῆσαι, καὶ ὡς νενικηκότας ἐδωρεῖτο· καὶ ἐπήλπιζεν, ἐν τῷ πορθμῷ διὰ τὸν ῥοῦν, κουφοτέρους ὄντας, περιέσεσθαι, καὶ αὐτὸς ἔφη τι προσθήσειν ἐς τὸ τῶν νεῶν ὕψος. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς ναυμαχίας τέλος ἦν τῆς περὶ Μύλας Ἀγρίππᾳ καὶ Παπίᾳ γενομένης.

puppique turribus. Ut vero, post solitam cohortationem, signum per singulas naves elatum est, committitur prælium : et alteri in frontem faciebant impetum; alteri circumvenire hostem tendebant, magno cum virorum tum navium strepitu, terroreque multiplici. Erant autem naves Pompeii minores, leves, et ad incursandum circumveniendumque hostem agiles : Cæsaris vero majores gravioresque, et ob id ipsum tardiores; sed ad ictus cum inferendos validiores, tum sustinendos firmiores. Milites vero hinc robore præstabant; illinc rei navalis peritia. Proinde Pompeiani non concurrendo, sed circumcursando, superabant; ac majorum navium jam palmas vel gubernacula refringebant, jam remos plane detergebant, aut etiam omnino separabant navigia, nec minus detrimenti illis, quam si rostris percussissent, afferebant. At Cæsariani ipsis rostrorum ictibus hostiles naves, utpote minores, retundebant, aut quassabant, aut diffringebant; et quoties colluctabantur cominus, missilibus e superiori loco humiliores obruebant, injectisque corvis aut ferreis manibus retinebant eas facilius. Quorum impetum quoties non ferebant amplius illi, in pelagus exsiliebant, et a scaphis Pompeianorum, in hoc ipsum discursantibus, recolligebantur.

CVII. Agrippa aûtem in Papiæ navium maxime impetum direxit : ictamque sub prora et concussam perfregit ad carinam usque; ut et qui in ejus turribus ad propugnandum constiterant, intercluderentur, et mare, copiose in navem admissum, remigum infimum ordinem totum obrueret, reliqui perfracta contabulatione natando evaderent. Papias, in proximam navim receptus, rursus in prælium rediit. Tum Pompeius, e monte conspicatus suas parum proficere, et, quoties cominus res gereretur, socios navales amittere, Agrippæ vero jam reliquam partem classis ex Hiera succurrere signum suis dedit, ut servatis ordinibus se reciperent. Idque illi fecerunt; et simul pugnando etiam tum, simul paulatim recedendo, subduxerunt se e prælio. Agrippa vero acrius instante, refugerunt, non ad proxima quæque littora, sed qua limo fluviis illato vadosum erat solum.

CVIII. Tum Agrippa, a gubernatoribus vetitus ne magnas naves locis vadosis committeret, in alto jactis ancoris constitit, imminens hostibus; et noctu quoque, si opus esset, prælium redintegraturus. Monentibus autem amicis, ne iram magis quam rationem sequeretur, nec milites nimis divexaret vigiliis ac laboribus, neve mari crederet frequentibus tempestatibus obnoxio, vix sero se retro recepit. Tum Pompeiani portus suos petierunt, amissis triginta navibus, submersis quinque hostilibus, aliisque multis acceptis pariter ac illatis incommodis. Quos Pompeius collaudans, quod tam magnis restitissent navibus, sibi, ait, hanc non tam navalem pugnam visam quam oppugnationem mœnium : nec aliter quam victores donavit; spem faciens, in freto propter fluxum classem suam, ut leviorem, ita superiorem fore; promittensque, additurum se etiam aliquantum ad suarum navium altitudinem. Hic eventus fuit navalis circa Mylas pugnæ inter Agrippam et Papiam [*f.* Democharem].

CIX. Τὸν δὲ Καίσαρα ὁ Πομπήϊος, ὥσπερ ἦν, ὑπολαβὼν ἐς τὸ Ταύρου στρατόπεδον οἴχεσθαι, καὶ ἐπιχειρήσειν τῷ Ταυρομενίῳ, μετὰ δεῖπνον εὐθὺς ἐς Μεσσήνην περιέπλει, μέρος ἐν ταῖς Μύλαις ὑπολιπὼν, ἵνα αὐτὸν ὁ Ἀγρίππας ἔτι παρεῖναι νομίζοι. Ἀγρίππας μὲν δὴ διαναπαύσας τὸν στρατὸν ἐς ὅσον ἤπειγεν, ἐς Τυνδαρίδα ἐνδιδομένην ἔπλει· καὶ παρῆλθε μὲν εἴσω, μαχομένων δὲ λαμπρῶς τῶν φρουρῶν, ἐξεώσθη. Προσεχώρησαν δ' ἕτεραι πόλεις αὐτῷ, καὶ φρουρὰς ἐδέξαντο καὶ αὐτὸς ἐπανῆλθεν ἐς ἑσπέραν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἤδη μὲν ἐς Λευκόπετραν ἐκ τοῦ Σκυλακίου διεπεπλεύκει, μαθὼν ἔτι ἀκριβέστερον ὅτι ὁ Πομπήϊος ἐκ Μεσσήνης ἐς Μύλας οἴχοιτο δι' Ἀγρίππαν· ἐκ δὲ Λευκοπέτρας ἔμελλε νυκτὸς περᾶν ὑπὲρ τὸν πορθμὸν ἐς τὸ Ταυρομένιον. Πυθόμενος δὲ περὶ τῆς ναυμαχίας, μετέγνω, μὴ κλέπτειν ἔτι τὸν διάπλουν νενικηκὼς, ἀλλὰ κατὰ φῶς θαρροῦντι τῷ στρατῷ περαιοῦσθαι· καὶ γὰρ ἔτι πάντως ἡγεῖτο Πομπήϊον Ἀγρίππᾳ παραμένειν. Κατασκεψάμενος γοῦν ἡμέρας τὸ πέλαγος ἐκ τῶν ὀρῶν, ἐπεὶ καθαρὸν ἔγνω πολεμίων, ἔπλει στρατὸν ἔχων ὅσον αἱ νῆες ἐδέχοντο, Μεσσάλαν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ καταλιπὼν, ἕως ἐπ' αὐτὸν αἱ νῆες ἐπανέλθοιεν. Ἐλθὼν δ' ἐπὶ τὸ Ταυρομένιον, προσέπεμψε μὲν, ὡς ὑπαξόμενος αὐτό. Οὐ δεξαμένων δὲ τῶν φρουρῶν, παρέπλει τὸν ποταμὸν τὸν Ὀνοβάλαν, καὶ τὸ ἱερὸν τὸ Ἀφροδίσιον, καὶ ὡρμίσατο ἐς τὸν Ἀρχηγέτην [Ναξίων τὸν θεὸν], ὡς χάρακα θησόμενος ἐνταῦθα, καὶ ἀποπειράσων τοῦ Ταυρομενίου. Ὁ δὲ Ἀρχηγέτης Ἀπόλλωνος ἀγαλμάτιόν ἐστιν, ὃ πρῶτον ἐστήσαντο Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀπῳκισμένοι.

CX. Ἐνταῦθα τῆς νεὼς ἐκβαίνων ὁ Καῖσαρ, ὤλισθε καὶ ἔπεσε, καὶ ἀνέδραμε δι' αὐτοῦ. Καὶ αὐτῷ, καθισταμένῳ ἔτι τὸ στρατόπεδον, Πομπήϊος ἐπέπλει στόλῳ πολλῷ, θαῦμα ἀδόκητον· ᾤετο γὰρ αὐτὸν ἐκπεπολεμῆσθαι πρὸς Ἀγρίππα. Παρήλαυνε δὲ τῷ Πομπηΐῳ καὶ ἵππος, ἐς τάχος διερίζουσα τῷ ναυτικῷ· καὶ τὰ πεζὰ ἑτέρωθεν ἐφαίνετο, ὥστε δεῖσαι μὲν ἅπαντας, ἐν μέσῳ τριῶν στρατῶν πολεμίων γενομένους, δεῖσαι δὲ τὸν Καίσαρα, Μεσσάλαν οὐχ ἔχοντα μεταπέμψασθαι. Οἱ μὲν ἱππεῖς εὐθὺς ἠνώχλουν οἱ Πομπηΐου χαρακοποιουμένους ἔτι τοὺς τοῦ Καίσαρος. Εἰ δὲ ἐπὶ τοῖς ἱππεῦσιν οἱ πεζοὶ καὶ τὸ ναυτικὸν ἐφώρμησε, τάχα ἄν τι μεῖζον ἐξήνυστο τῷ Πομπηΐῳ· νῦν δὲ, ἀπειρίᾳ τε πολέμου, καὶ ὑπ' ἀγνοίας τοῦ θορύβου τῶν Καίσαρος, καὶ ὄκνου μὴ μάχης περὶ δείλην ἑσπέραν ἄρχειν, οἱ μὲν αὐτῶν ἐς Κόκκυνον ἄκραν ὡρμίσαντο, πεζοὶ δ' οὐκ ἀξιοῦντες ἀγχοῦ τῶν πολεμίων στρατοπεδεύειν, ἐς Φοίνικα πόλιν ἀνεχώρουν. Καὶ νυκτὸς οἱ μὲν ἀνεπαύοντο, οἱ δὲ τοῦ Καίσαρος τὸν μὲν χάρακα ἐτέλουν, ὑπὸ δὲ κόπου καὶ ἀγρυπνίας ἐς τὴν μάχην ἐβλάπτοντο. Τέλη δ' ἦν αὐτῷ τρία, καὶ ἱππεῖς χωρὶς ἵππων πεντακόσιοι, καὶ κοῦφοι χίλιοι καὶ κληροῦχοι σύμμαχοι χωρὶς καταλόγου δισχίλιοι, καὶ ναυτικὴ δύναμις ἐπὶ τούτοις.

CIX. At Pompeius, ratus, id quod erat, Cæsarem in Tauri castra profectum, Taurometiumque invasurum; mox a cœna Messanam revectus est, Mylis relicta parte navium, ut Agrippa ipsum ibi etiamnum adesse putaret. Agrippa, milite refecto pro tempore, navigavit Tyndaridem, dedentem se : ubi receptus ab oppidanis, rursus a præsidiariis, strenue repugnantibus, ejectus est. Sed aliis tamen oppidis, pariter ad Agrippam deficientibus, recepta sunt ejus præsidia : et ipse vespere ad stationem suam rediit. Interea Cæsar Scylacio Leucopetram fuerat devectus, certior factus Pompeium Messana Mylas profectum propter Agrippam : quumque statuisset e Leucopetra noctu trajicere Tauromenium, postquam audivit de navali prælio, mutavit sententiam; honestius victori existimans, non clam, sed clara luce, navigare cum fiducia. Persuasum enim plane adhuc habebat, prope Agrippam etiamnum versari Pompeium. Quumque exorta die prospexisset in altum e montibus, nusquam apparente hoste, navigavit, imposito quantum classis capiebat, milite; reliquis Messalæ commissis, donec ad eum naves redirent. Tauromenium vero delatus, misit ad urbem, qui deditionem poscerent : et quum præsidiarii eum non admitterent, præternavigato flumine Onobala et fano Veneris, ad Archegetam [Naxiorum deum] appulit, castra ibi positurus, et inde aggressurus Tauromenium. Est autem Archegeta Apollinis parva statua, quam olim dedicaverant Naxii coloni, missi in Siciliam.

CX. Ibi e navi exscendens Cæsar, fallente vestigio, prolapsus est : protinus tamen per se ipse erectus stetit. Tum castra postquam metari instituit, dum adhuc in eo est, supervenit magna cum classe Pompeius, eo magis mirante Cæsare necopinum ejus adventum, quod ab Agrippa jam devictum non dubitaverat. Simul per oram equitatus irruebat hostium, celeritate contendens cum navibus : et diversa parte pedestres copiæ sunt conspectæ. Itaque omnes sunt exterriti, circumventos se a tribus exercitibus videntes : nec minus territus est Cæsar, quod Messalam jam non posset arcessere. Equitatus igitur protinus Cæsarianos in castris muniendis adhuc occupatos, infestavit. Quodsique classiarii quoque et pedites pariter fecissent impetum, fortassis majorem rem confecisset Pompeius. Nunc per imperitiam rei militaris, et ignorantiam trepidationis hostium, veriti sub vesperam inire prælium, alteri ad Coccynum promontorium in stationem secesserunt : pedites vero, nolentes prope hostem castra metari, ad Phœnicem oppidum se receperunt. Nocte sequenti hi quieverunt, Cæsariani vallum quidem absolverunt, sed propter laborem vigiliam ad pugnandum inutiliores sunt redditi. Erant autem legiones tres, equites sine equis quingenti, velites mille, coloni auxiliares voluntarii MM. insuperque navales socii.

CXI. Τὰ μὲν οὖν πεζὰ πάντα Κορνιφικίῳ παραδοὺς ὁ Καῖσαρ, ἐκέλευσε τοὺς κατὰ τὴν γῆν πολεμίους ἀπομάχεσθαι, καὶ πράσσειν ὅ τι ἐπείγοι. Αὐτὸς δὲ ταῖς ναυσὶν ἔτι πρὸ ἡμέρας ἀνήγετο ἐς τὸ πέλαγος, μὴ καὶ τοῦδε αὐτὸν ἀποκλείσαιεν οἱ πολέμιοι· καὶ τὸ μὲν δεξιὸν ἐπέτρεπε Τιτινίῳ, τὸ δὲ λαιὸν Καρκίῳ, λιβυρνίδος δὲ αὐτὸς ἐπέβαινε, καὶ περιέπλει πάντας παρακαλῶν· ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει τὰ στρατηγικὰ σημεῖα, ὡς ἐν κινδύνῳ μάλιστα ὤν, ἀπέθετο. Ἐπαναχθέντος δὲ τοῦ Πομπηίου, δὶς μὲν ἐπεχείρησαν ἀλλήλοις, καὶ τὸ ἔργον ἐς νύκτα ἐτελεύτησεν. Ἁλισκομένων δὲ καὶ πιμπραμένων τῶν Καίσαρος νεῶν, αἱ μὲν ἀράμεναι τὰ βραχέα τῶν ἱστίων, ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἰταλίαν, τῶν παραγγελμάτων καταφρονοῦσαι· καὶ αὐτὰς ἐπ' ὀλίγον οἱ τοῦ Πομπηίου διώξαντες, ἐπὶ τὰς ὑπολοίπους ἀνέστρεψαν καὶ τῶνδε τὰς μὲν ᾕρουν ὁμοίως, τὰς δὲ ἐνεπίμπρασαν. Ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν ἐς τὴν γῆν ἐξενήχοντο, τοὺς μὲν οἱ ἱππεῖς οἱ τοῦ Πομπηίου διέφθειρον ἢ συνελάμβανον, οἱ δ' ἐς τὸ τοῦ Κορνιφικίου στρατόπεδον ἀνεπήδων· καὶ αὐτοῖς ὁ Κορνιφίκιος ἐπιθέουσιν ἐπεχείρει, τοὺς κούφους ἐκπέμπων μόνους· οὐ γὰρ εὔκαιρον ἐδόκει κινεῖν φάλαγγα δύσθυμον, ἀντικαθημένων πεζῶν μεγαλοφρονουμένων, ὡς εἰκὸς ἦν, ἐπὶ νίκῃ.

CXII. Καίσαρα δ' ἐν τοῖς ὑπηρετικοῖς ἐς πολὺ τῆς νυκτὸς ἀνακωχεύοντα, καὶ βουλευόμενον, εἴτε ἐς Κορνιφίκιον ἐπανέλθοι διὰ μέσων τοσῶνδε ναυαγίων, εἴτε ἐς Μεσσάλαν διαφύγοι, θεὸς ἐς τὸν Ἀβάλαν λιμένα παρήνεγκε μεθ' ἑνὸς ὁπλοφόρου, χωρὶς φίλων τε καὶ ὑπασπιστῶν καὶ θεραπόντων. Καί τινες ἐκ τῶν ὀρῶν ἐς πύστιν τῶν γεγονότων καταθέοντες, εὗρον αὐτὸν τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐσταλμένον· καὶ ἐς ἀκάτιον μεταφέροντες, ἵνα διαλάθοι, μετεκόμισαν ἐς Μεσσάλαν οὐ μακρὰν ὄντα. Ὁ δὲ εὐθύς, ἔτι ἀθεράπευτος, ἔς τε Κορνιφίκιον ἔστελλε λιβυρνίδα, καὶ πανταχοῦ διὰ τῶν ὀρῶν περιέπεμπεν ὅτι σῴζοιτο, Κορνιφικίῳ τε πάντας ἐπικουρεῖν ἐκέλευε, καὶ αὐτὸς ἔγραφεν αὐτίκα πέμψειν βοήθειαν. Θεραπεύσας δὲ τὸ σῶμα καὶ ἀναπαυσάμενος ὀλίγον, ἐς Στυλίδα νυκτὸς ἐξῄει, παραπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Μεσσάλα, πρὸς Καρρίναν, τρία ἔχοντα ἐπὶ τοῦ πρόπλου τέλη· καὶ τῷδε μὲν ἐκέλευσε διαπλεῖν ἐς Λιπάραν, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἔμελλε διαπλευσεῖσθαι. Ἀγρίππαν δέ, γράφων, ἠξίου κινδυνεύοντι Κορνιφικίῳ πέμπειν Λαρώνιον μετὰ στρατιᾶς ὀξέως. Μαικήναν δ' αὖθις ἐς Ῥώμην ἔπεμπε, διὰ τοὺς νεωτερίζοντας· καί τινες παρακινοῦντες ἐκολάσθησαν. Καὶ Μεσσάλαν ἐς Δικαιάρχειαν ἔπεμπεν, ἄγειν τὸ πρῶτον καλούμενον τέλος ἐς Ἱππώνειον.

CXIII. Μεσσάλας δὲ οὗτος ἦν, ὃν οἱ τρεῖς ἐπὶ θανάτῳ προγεγράφεσαν ἐν Ῥώμῃ, καὶ χρήματα τῷ κτείναντι καὶ ἐλευθερίαν ἐπικεκηρύχεσαν· ὁ δὲ πρὸς Κάσσιον καὶ Βροῦτον φυγών, ἀποθανόντων ἐκείνων, τὸν στόλον ἐπὶ σπονδαῖς Ἀντωνίῳ παραδεδώκει. Καί μοι τοῦτο ἀναμνῆσαι νῦν ἔδοξεν ἐς ζήλωμα τῆς Ῥω-

CXI. Tradito igitur peditatu Cornificio, ut in terra quantum posset repugnaret hostibus, Cæsar ante lucem in altum provectus est, ne et mari ab hostibus excluderetur : dextro classis cornu præfecit Titinium, sinistro Carcium : ipse, liburnica circum classem volitans, omnibus hortator aderat : quo facto, insignia imperatoria, ut in maximo constitutus periculo, deposuit. Occurrente autem ex adverso Pompeio, bis congressi sunt, et ad noctem usque pugnarunt. Quumque pars navium Cæsarianarum vel caperetur vel incenderetur; aliæ, expansis minoribus velis, contemto imperatoris imperio, profugerunt in Italiam : quas paulisper persecuti Pompeiani mox omiserunt, et ad reliquas reversi, earum alias ceperunt, alias incenderunt. Qui vero ex navibus in terram enatabant, eorum ipsorum magnam partem equites Pompeiani vel cædebant vel capiebant : alii ad Cornificii castra se proripiebant : quos ille accurrentes excipiebat solis obviam missis velitibus; intempestivum ratus legiones haud nimis sane tunc animosas educere, assidente e propinquo peditatu hostium, insolescentium (ut fieri solet) victoria.

CXII. Cæsar, in actuariis ad multam noctem in alto fluctuatus, incertusque Cornificiumne per media tot naufragia peteret, an ad Messalam refugeret, tandem forte fortuna ad Abalam portum delatus est cum unico armigero, destitutus amicis, satellitibus, servisque. Quem nonnulli, e montibus ad res cognoscendas decurrentes, invenerunt corpore animoque defectum : et translatum nunc in hoc, nunc in aliud acatium, quo magis hostem fallerent, ad Messalam deportarunt, qui non longe aberat. Inde Cæsar, priusquam corpus curaret, ad Cornificium misit liburnicam, et circa omnes montes dimisit qui incolumem se nunciarent, jubentque omnes opem ferre Cornificio; et ipse per litteras pollicitus est ei, mox adfore auxilium. Curato deinde corpore, quum quievisset modicum, ad Stylida noctu profectus est, Messala eum deducente, ad Carinatem, paratum ad navigationem cum tribus legionibus; quem jussit in Liparam trajicere, ipse mox eodem consecuturus. Agrippæ quoque scripsit, ut periculo eximeret Cornificium celeriter, submittendo cum expeditis Laronium. Rursusque Mæcenatem in Urbem misit, propter eos qui novarum rerum cupidi essent : in quorum nonnullos, qui turbas civerant, animadversum est. Messalam vero Puteolos ire jussit, ut primam legionem, quæ vocatur, Vibonem adduceret.

CXIII. Is Messala idem erat, qui, quum a triumviris, proposito interfectori præmio libertateve, proscriptus fuisset, profugus deinde ad Brutum et Cassium, post horum mortem Antonio classem interposita pactione tradiderat. Quod nunc in memoriam revocare libuit, in Romanæ vir-

μαίων ἀρετῆς· ὅπου Μεσσάλας, μόνον ἔχων ἐν τοσῇδε συμφορᾷ τὸν προγράψαντα, ἐθεράπευεν, ὡς αὐτοκράτορα, καὶ περιέσωζε. Κορνιφίκιος δὲ ἀποτρέψασθαι μὲν ἐκ τοῦ χάρακος εὐμαρῶς εἶχε τοὺς πολεμίους· κινδυνεύων δ' ἐξ ἀπορίας, ἐς μάχην ἐξέτασσε καὶ προὐκαλεῖτο. Πομπηίου δὲ οὐ συμπλεκομένου μὲν ἀνδράσιν ἐν μόνῃ τῇ μάχῃ τὴν ἐλπίδα ἔχουσι, παραστήσεσθαι δ' αὐτοὺς τῷ λιμῷ προσδοκῶντος, ὥδευεν ὁ Κορνιφίκιος, ἐν μέσῳ τοὺς ἀπὸ τῶν νεῶν διαφυγόντας ἀνόπλους ἔχων, βαλλόμενός τε καὶ χαλεπῶς, ἐν μὲν τοῖς πεδινοῖς ὑπὸ τῶν ἱππέων, ἐν δὲ τοῖς τραχέσιν ὑπὸ τῶν ψιλῶν τε καὶ κούφων, οἳ, Νομάδες Λίβυες ὄντες, ἠκόντιζόν τε ἐπὶ πλεῖστον, καὶ τοὺς ἐπεκθέοντας ὑπέφευγον.

CXIV. Τετάρτῃ δ' ἡμέρᾳ μόλις ἐπὶ τὴν ἄνυδρον γῆν ἀφίκοντο, ἣν ῥύακα πυρὸς λέγουσί ποτε μέχρι θαλάσσης κατιοῦσαν ἐπικλύσαι, καὶ σβέσαι τὰ ἐν αὐτῇ νάματα· καὶ αὐτὴν οἱ μὲν ἐπιχώριοι μόνης ὁδεύουσι νυκτὸς, πνιγώδη τε οὖσαν ἀπ' ἐκείνου, καὶ κονιορτοῦ σποδώδους γέμουσαν. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Κορνιφίκιον οὔτε νυκτὸς ἐθάῤῥουν, ἐν ἀσελήνῳ μάλιστα, ἰέναι διὰ ἀπειρίαν ὁδῶν καὶ ἐνέδρας, οὔτε ἡμέρας ὑπέμενον, ἀλλ' ἀπεπνίγοντο, καὶ τὰς βάσεις ὡς ἐν θέρει καὶ καύματι ὑπεκαίοντο, μάλιστα οἱ γυμνοί. Βραδύνειν τε οὐ δυνάμενοι διὰ τὴν δίψαν ἐνοχλοῦσαν, οὐδένα ἔτι τῶν βαλλόντων αὐτοὺς ἐπεξῄεσαν, ἀλλ' ἐτιτρώσκοντο ἀφυλάκτως. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰς ἐξόδους τῆς διακεκαυμένης ἕτεροι κατεῖχον πολέμιοι, ἀμελήσαντες τῶν ἀσθενεστέρων τε καὶ γυμνῶν, ἀνεπήδων ἐς τοὺς αὐχένας οἱ δυνάμενοι, τόλμῃ παραβόλῳ, καὶ ἐβιάζοντο τοὺς πολεμίους ἐς ὅσον εἶχον δυνάμεως. Κατεχομένων δὲ καὶ τῶν ἑξῆς αὐχένων, ἀπεγίνωσκον αὑτῶν ἤδη, καὶ μεθεῖντο ὑπὸ δίψης καὶ θέρους. Προτρέποντος δὲ αὐτοὺς τοῦ Κορνιφικίου, καὶ πηγὴν πλησίον οὖσαν ἐπιδεικνύοντος, οἱ μὲν αὖθις ἐβιάζοντο, πολλοὺς ἀπὸ σφῶν ἀπολλύντες. Ἕτεροι δὲ τὴν πηγὴν κατεῖχον πολέμιοι, καὶ παντελὴς ἤδη τοὺς τοῦ Κορνιφικίου κατεῖχεν ἀθυμία, καὶ παρίοντο.

CXV. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσι Λαρώνιος ἐπιφαίνεται μακρόθεν, ὑπὸ Ἀγρίππου σὺν τρισὶ τέλεσι πεμφθείς· οὔπω μὲν ἔνδηλος ὢν ὅτι φίλος εἴη· ὑπὸ δὲ ἐλπίδος ἀεὶ τοιοῦτον ἔσεσθαι προσδοκῶντες, ἀνέφερον αὖθις αὑτῶν. Ὡς δὲ καὶ τοὺς πολεμίους εἶδον τὸ ὕδωρ ἀπολιπόντας, ἵνα μὴ γένοιντο ἐχθρῶν ἐν μέσῳ, ἀνέκραγον μὲν ὑπὸ ἡδονῆς ὅσον ἔσθενον· ἀντιβοήσαντος δ' αὐτοῖς τοῦ Λαρωνίου, δρόμῳ τὴν πηγὴν κατέλαβον. Καὶ ὑπὸ μὲν τῶν ἡγεμόνων ἐκωλύοντο πίνειν ἀθρόως· ὅσοι δὲ ἠμέλησαν, ἔπινον ὁμοῦ καὶ ἀπέθνησκον. Οὕτω μὲν ἐξ ἀέλπτου Κορνιφίκιος, καὶ τοῦ στρατοῦ τὸ φθάσαν μέρος, περιεσώθη πρὸς Ἀγρίππαν ἐς Μύλας.

CXVI. Ἄρτι δὲ ὁ Ἀγρίππας Τυνδαρίδα εἰλήφει, τροφῶν μεστὸν χωρίον, καὶ εὐφυῶς ἐς πόλεμον ἐκ τῆς θαλάσσης ἔχον. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἐς αὐτὸ τὰ πεζὰ καὶ τοὺς ἱππέας διεβίβαζεν. Ἐγένοντό τε αὐτῷ πάντες ἐν Σικελίᾳ, ὁπλιτῶν μὲν ἐς εἴκοσι καὶ ἓν τέλος, ἱππεῖς δὲ δισμύριοι, καὶ κοῦφοι πλείους τῶν πεντακισχιλίων.

tutis laudem, quandoquidem Messala, habens in potestate proscriptorem suum omni satellitio desolatum, in tanta calamitate refovit ut imperatorem, servavitque. Cornificius, quamvis a castris facile hostem arcere potuisset, tamen, quia laborabat commeatuum inopia, suis in aciem productis hostem provocavit. Pompeio vero detrectante certamen cum viris in sola dextra fiduciam habentibus, et fame se subacturum eos sperante; Cornificius, receptis in medium agmen inermibus qui é naufragio evaserant, iter ingressus est difficile periculosumque; in regione campestri missilibus ab equitatu hostium infestatus; in aspera vero a Numidis leviter armatis, qui, ex longissimo intervallo jaculantes, facile refugiebant, si qui in eos procurrerent ex agmine.

CXIV. Quarto demum die in aridam illam regionem pervenerunt, quæ, a montibus ad mare usque porrecta, ignis profluvio olim inundata fertur, quo scaturigines omnes absumtæ sunt: qua ab eo tempore accolæ noctu tantum faciunt iter, propter suffocantem æstum pulveremque cinerosum. Per eam Cornificii milites neque noctu, silente præsertim luna, iter ausi sunt facere, propter viarum imperitiam et metum insidiarum; neque interdiu sustinuerunt; sed suffocabantur, et pedum plantæ, non secus ac in fervida æstate, his præsertim qui nudi incedebant, adurebantur. Quumque nec sitis premens morari eos sineret, in neminem amplius telis infestantem excurrebant, sed impune vulnerabantur. Ubi vero et fauces, qua e perusto agro erat exitus, aliis hostibus obsessos viderunt, neglectis nudis et infirmioribus, irruerunt in fauces quotquot poterant perdita audacia, et hostem impulerunt pro viribus: sed quum et alias deinceps fauces occupatas cernerent, desperatis rebus remiserunt impetum, siti simul et æstu laboreque afflicti. Cohortante vero Cornificio, et fontem in propinquo ostendente, redintegrato impetu propulerunt quidem hostem, sed non sine magna suorum jactura. Cæterum quum fontem quoque ab aliis rursus hostibus occupatum offenderent, jam omnes et animi et corporis vires eos defecerunt.

CXV. Sic affectis Cornificianis subito eminus apparet Laronius, missus ab Agrippa cum tribus legionibus. Et illi, quanquam non satis statim compertum habebant, amicas esse copias, tamen, quoniam semper tale aliquid sibi eventurum speraverant, animum receperunt. Ut vero jam hostem quoque relinquere aquam viderunt, ne includeretur medius, exclamaverunt præ gaudio quantum poterant: quumque clamorem reddidisset Laronius, cursu fontem occuparunt. Vetebantur autem a ducibus, ne subito ingurgitarent se potu: quorum quidem monita qui neglexere, inter bibendum emoriebantur. Sic ex insperato Cornificius, cum superstite exercitus parte Mylas, ad Agrippam evasit incolumis.

CXVI. Per id tempus Agrippa Tyndaridem ceperat, refertam cibariorum copia, et opportunam bello maritimo. Itaque eo Cæsar deportabat pedites equitesque. Habuitque jam in universum in Sicilia unam et viginti legiones, equitum viginti millia, levis armaturæ plures quinque millibus. Mylas autem, et a Mylis loca omnia usque Naulo.

Μύλας δ' ἔτι, καὶ τὰ ἐκ Μυλῶν ἐπί τε Ναυλόχους καὶ Πελωριάδα, καὶ τὰ παράλια πάντα, φρουραὶ Πομπηΐου κατεῖχον· αἳ φόβῳ μάλιστα Ἀγρίππου πῦρ διηνεκὲς ἔκαιον, ὡς ἐμπρήσοντες τοὺς ἐπιπλέοντας. Ἐκράτει δὲ καὶ τῶν στενῶν ἑκατέρων ὁ Πομπήΐος. Ἀμφὶ δὲ τὸ Ταυρομένιον καὶ περὶ Μύλας τὰς περιόδους τῶν ὀρῶν ἀπετείχιζε, καὶ τὸν Καίσαρα ἐκ Τυνδαρίδος ἐς τὸ πρόσθεν ἰόντα ἠνώχλει, μὴ συμπλεκόμενον. Ἀγρίππου δὲ νομισθέντος ἐπιπλεῖν, ἐς Πελωριάδα μετεπήδησεν, ἐκλιπὼν τὰ στενὰ περὶ Μύλας· καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτῶν τε κατέσχε, καὶ Μυλῶν, καὶ Ἀρτεμισίου, πολίχνης βραχυτάτης, ἐν ᾗ φασι τὰς ἡλίου βοῦς γενέσθαι, καὶ τὸν ὕπνον Ὀδυσσεῖ.

CXVII. Ψευδοῦς δὲ τῆς Ἀγρίππου δόξης φανείσης, ὁ Πομπήΐος ἤσθεὶς τῶν στενῶν ἀφῃρημένος, καὶ Τισιηνὸν ἐκάλει μετὰ τοῦ στρατοῦ. Τισιηνῷ δ' ὁ Καῖσαρ ὑπήντα, καὶ διημάρτανε τῆς ὁδοῦ περὶ ὄρος τὸ Μυκόνιον· ἔνθα ἄσκηνος ἐνυκτέρευσεν· ὄμβρου τε πολλοῦ καταρραγέντος, οἷος ἐν φθινοπώρῳ γίγνεται, τῶν ὁπλοφόρων τινὲς τὴν νύκτα πᾶσαν ἀσπίδα Κελτικὴν ὑπερέσχον αὐτοῦ. Ἐγένοντο δὲ καὶ βρόμοι τῆς Αἴτνης σκληροὶ, καὶ μυκήματα μακρὰ, καὶ σέλα περιλάμποντα τὴν στρατιάν· ὥστε τοὺς μὲν Γερμανοὺς ἐξ εὐνίων ἀναπηδᾶν ὑπὸ δέους· τοὺς δὲ, ἀκοῇ τῶν περὶ τῆς Αἴτνης λεγομένων, οὐκ ἀπιστεῖν ἐν τοσοῖσδε παραδόξοις ἐμπεσεῖσθαι σφίσι καὶ τὸν ῥύακα. Μετὰ δὲ τοῦτο τὴν Παλαιστηνῶν γῆν ἔκειρε, καὶ Λέπιδος αὐτῷ συνήντετο σιτολογῶν, καὶ Μεσσήνῃ παρεστρατοπέδευον ἀμφότεροι.

CXVIII. Γιγνομένων δ' ἀνὰ ὅλην τὴν Σικελίαν ἀψιμαχιῶν πολλῶν, ἔργου δὲ μείζονος οὐδενὸς, Ταῦρον ὁ Καῖσαρ ἔπεμψε, τὰς ἀγορὰς τοῦ Πομπηΐου περικόπτειν, καὶ τὰς πόλεις τὰς χορηγούσας προκαταλαμβάνειν. Καὶ τῷδε μάλιστα κάμνων ὁ Πομπήΐος, ἔκρινε μάχῃ μείζονι κριθῆναι περὶ ἁπάντων. Τὰ μὲν δὴ πεζὰ τοῦ Καίσαρος ἐδεδίει, ταῖς δὲ ναυσὶν ἐπαιρόμενος, ἤρετο πέμπων, εἰ δέχοιτο ναυμαχίᾳ κριθῆναι. Ὁ δὲ ὠῤῥώδει μὲν τὰ ἐνάλια πάντα, οὐ σὺν τύχῃ μέχρι δεῦρο κεχρημένος αὐτοῖς· αἰσχρὸν δὲ νομίσας ἀντειπεῖν, ἐδέχετο. Καὶ ὡρίζετο αὐτοῖς ἡμέρα, ἐς ἣν τριακόσιαι νῆες ἑκατέρῳ ἰδίᾳ παρεσκευάζοντο, βέλη τε παντοῖα φέρουσαι, καὶ πύργους καὶ μηχανὰς ὅσας ἐπενόουν. Ἐπενόει δὲ καὶ τὸν καλούμενον ἅρπαγα ὁ Ἀγρίππας, ξύλον πεντάπηχυ σιδήρῳ περιβεβλημένον, κρίκους ἔχον περὶ κεραίας ἑκατέρας· τῶν δὲ κρίκων εἴχετο, τοῦ μὲν, ὁ ἅρπαξ, σιδήριον καμπύλον, τοῦ δὲ, καλώδια πολλὰ, μηχαναῖς ἐπισπώμενα τὸν ἅρπαγα, ὅτε τῆς πολεμίας νεὼς ἐκ καταπέλτου λάβοιτο.

CXIX. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας, πρῶτα μὲν ἦν ἐρετῶν ἅμιλλα καὶ βοὴ, καὶ βέλη, τὰ μὲν ἐκ μηχανῆς, τὰ δ' ἀπὸ χειρῶν, ὅσα λίθοι, καὶ πυρφόρα, καὶ τοξεύματα. Μετὰ δὲ, αἱ νῆες αὐταὶ συνεῤῥήγνυντο ἀλλήλαις, αἱ μὲν ἐς τὰ πλάγια, αἱ δὲ κατ' ἐπωτίδας, αἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ἐμβόλους, ἔνθα μάλιστά εἰσιν αἱ πλη-

chos et Pelorum, omnemque oram maritimam, Pompeius adhuc tenebat præsidiis : quæ ab Agrippa maxime sibi metuentia, continuos ignes fovebant, ut hostium naves absterrerent intentando incendium. Tum vero fauces quoque utrasque occupavit Pompeius; et tam prope Tauromenium, quam circa Mylas, montanos calles muris interclusit; Cæsaremque Tyndaride antrorsum progressum infestabat, lacessebatque abstinentem a prælio. Quum vero Agrippa appulsurus putaretur ad Pelorum, transcurrit eo desertis faucibus Mylensibus : quas mox Cæsar occupavit, simulque Mylas, et fanum Dianæ, perexiguum oppidulum, apud quod Solis boves fuisse, et somnum Ulyssi accidisse, tradunt.

CXVII. Sed postquam opinio de Agrippæ adventu vana est comperta, Pompeius, amissas fauces dolens, Tisienum accivit cum exercitu. Cui Cæsar obvium profectus, aberravit a via circa Myconium montem; in quo absque tentorio pernoctavit, et quum imbres vehementes ruerent, ut per autumnum solent, per totam noctem tectus est scuto Gallico, militibus id sustinentibus. Auditi quoque sunt Ætnæ horrendi fremitus et longi mugitus, excandescentibus etiam ignibus, exercitumque fulgore terrentibus; adeo ut et Germani de stragulis præ timore prosilirent, et ut reliquis, cogitantibus ea quæ de Ætnæ incendiis fando audiverant, non incredibile videretur, inter tot mira profluvium etiam ignis sibi nunc accidere posse. Posthæc Palæstenorum [*f.* Abacæniorum] agrum vastavit; ubi Lepidus factus est illi obviam, frumenta colligens : moxque ambo Messanam obsederunt.

CXVIII. Sed quum per totam Siciliam passim quidem velitationes fierent, nullo memorabili prælio, Cæsar Taurum misit, ut commeatu Pompeium arceret, oppidaque præ ceteris ea præriperet, quæ commeatum illi suppeditarent. Qua maxime difficultate coactus Pompeius, statuit majori prælio de summa rerum decernere. Sed, quia terrestres hostium copias timebat, in navibus habens fiduciam, rogavit per nuncios, num vellet navali prælio decernere. Cæsar, quamvis abhorreret ab omnibus rebus maritimis, quas ad eum diem infeliciter tentaverat, tamen turpe ratus detrectare, accepit conditionem. Præstitutusque dies est, ad quem trecenæ utrinque naves parabantur, instructæ telis omnigenis, turribusque ac machinis, quotquot excogitari potuere. Agrippa vero et harpagonem commentus est, quinquecubitale tignum, ferro indutum, in utraque extremitate habens circulum, in quorum altero ipse hærebat harpago, uncus ferreus; in altero multæ restes, quæ machinis attrahebant harpagonem, catapulta in hostilem navem immissum.

CXIX. Statutus navali prælio dies postquam illuxit, primum remigum fuit ostentatio non sine clamore : mox missilibus certatum, partim e machinis, partim manu conjectis, saxis, sagittis, ignitisque jaculis. Tum naves ipsæ concurrebant, ictus inferentes accipientesque, nunc in latera, nunc in proras, nunc in ipsa rostra; qua parte maxime va-

γαὶ βίαιοι τινάξαι τε τοὺς ἐπιβάτας, καὶ τὴν ναῦν ἀργοτέραν ἐργάσασθαι. Ἄλλαι δὲ ἀλλήλας διεξέπλεον, βάλλουσαί τε καὶ ἀκοντίζουσαι· καὶ τὰ ὑπηρετικὰ τοὺς ἐκπίπτοντας ἀνελάμβανεν. Ἔργα τε χειρῶν ἦν, καὶ βία ναυτῶν, καὶ τέχνη κυβερνητῶν καὶ βοαὶ, καὶ στρατηγῶν παρακελεύσεις, καὶ μηχανήματα πάντα. Εὐδοκίμει δὲ μάλιστα ὁ ἅρπαξ, ἔκ τε πολλοῦ ταῖς ναυσὶ διὰ κουφότητα ἐμπίπτων, καὶ ἐμπηγνύμενος, ὅτε μάλιστα ὑπὸ τῶν καλωδίων ἐφέλκοιτο ὀπίσω· κοπῆναί τε ὑπὸ τῶν βλαπτομένων οὐκ ἦν εὔπορος, διὰ σίδηρον τὸν περιέχοντα· καὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ δυσεφικτότατον τοῖς κόπτουσι τὰ καλώδια ἐποίει· οὐδὲ τὸ μηχάνημά πω προέγνωστο, ὡς δρέπανα δόρασι περιθέσθαι. Ἓν δ' ἐπενόουν, ὡς ἐν ἀδοκήτῳ· τὴν ναῦν, κρούοντες ἐπὶ πρύμναν, ἀντισπᾷν. Τὸ δ' αὐτὸ ποιούντων καὶ τῶν τῶν πολεμίων, ἴση μὲν ἦν ἡ βία τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ ἅρπαξ ἐποίει τὸ ἴδιον.

CXX. Ὅτε μὲν οὖν προσπελάσειαν αἱ νῆες, ἐμάχοντο παντοίως, καὶ ἐς ἀλλήλους μεθήλλοντο. Καὶ διαγνῶναι τὸν πολέμιον οὐκ ἦν ἔτι ὁμοίως εὔπορον· ὅπλοις τε γὰρ ὡς τὰ πολλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐχρῶντο, καὶ φωνῇ σχεδὸν ἅπαντες Ἰταλῇ, τά τε συνθήματα μιγνυμένων ἐς ἀμφοτέρους ἐξενήνεκτο, καὶ ἐκ τοῦδε μάλιστα ἐνέδραι πολλαὶ καὶ ποικίλαι παρὰ ἀμφοῖν, καὶ ἀπιστία πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτὰ ἐπεγίγνετο, ἀγνωσία τε πάντας ἀλλήλων ἐπεῖχεν, ὡς ἐν πολέμῳ καὶ θαλάσσῃ γεμούσῃ φόνων τε καὶ ὅπλων καὶ ναυαγίων. Οὐ γάρ τινα πεῖραν ἔλιπον, ὅτι μὴ μόνον τὸ πῦρ· τούτου δὲ μετὰ τοὺς πρώτους ἐπίπλους ἐφείσαντο διὰ τὰς συμπλοκάς. Ὁ δὲ πεζὸς ἑκατέρων στρατὸς ἀπὸ τῆς γῆς μετὰ φόβου καὶ σπουδῆς ἐς τὴν θάλασσαν ἀφεώρων, ὡς ἐν τῇδε καὶ αὐτοὶ περὶ τῆς σφῶν σωτηρίας τὴν ἐλπίδα ἔχοντες. Διέκρινόν γε μὴν οὐδὲν, οὐδ' ἐδύναντο, καὶ μάλιστα περισκοποῦντες· οἷα νεῶν ἑξακοσίων ἐπὶ μήκιστον ἐκτεταγμένων, καὶ τῆς οἰμωγῆς ἐναλλασσομένης ἀνὰ μέρος ἑκατέρωθεν.

CXXI. Μόλις δέ ποτε ταῖς χροιαῖς τῶν πύργων, αἷς δὴ μόναις διέφερον ἀλλήλων, ὁ Ἀγρίππας συνεὶς πλέονας ἀπολωλέναι τοῦ Πομπηίου ναῦς, ἐθάῤῥυνε τοὺς συνόντας, ὡς ἤδη κατορθοῦντας· καὶ τοῖς πολεμίοις αὖθις ἐμπεσὼν, ἐπέκειτο ἀπαύστως, μέχρι βιασθέντες ὅσοι μάλιστα κατ' αὐτὸν ἦσαν, τούς τε πύργους κατέῤῥιψαν, καὶ τὰς ναῦς ἐπιστρέψαντες, ἐν τὸν πορθμὸν ἔφευγον· καὶ ἔφθασαν ἐσδραμεῖν ἑπτακαίδεκα νῆες. Αἱ δὲ λοιπαὶ, διακλείσαντος αὐτὰς τοῦ Ἀγρίππου, αἱ μὲν ἐξώκελλον ἐς τὴν γῆν διωκόμεναι καὶ συνεξώκελλον αὐταῖς ὑπὸ ὁρμῆς οἱ διώκοντες, ἢ ὁρμιζομένας ἀπέσπων, ἢ ἐνεπίμπρασαν· ὅσαι δὲ ἔτι κατὰ τὸ πέλαγος ἐμάχοντο, τὰ περὶ αὐτὰς γιγνόμενα κατιδοῦσαι, παρεδίδοσαν ἑαυτὰς τοῖς πολεμίοις. Καὶ ὁ τοῦ Καίσαρος στρατὸς ἐπινίκιον ἠλάλαξεν ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὁ πεζὸς ἀντεβόησεν ἐπὶ τῆς γῆς. Οἱ Πομπηίου δ' ἀνῴμωξαν· καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν Ναυλόχων ἀναθορῶν, ἐς τὴν Μεσσήνην ἠπείγετο, οὐδὲν ὑπὸ ἐκπλήξεως περὶ τῶν

lidi ictus sunt, et vectores concutiunt, et naves reddunt inutiliores. Aliæ per alias perrumpentes, sagittas simul aliaque missilia in eas conjiciebant; et actuariæ recolligebant eos, qui in mare essent prolapsi. Eratque contentio militum pariter ac nautarum gubernatorumque, sive artem, sive robur fortitudinemque cum clamore ostentantium: et cohortabantur duces, et machinæ omnes in usum adhibebantur. Sed maxime harpago probabatur, e longinquo propter levitatem in naves involans, inhærensque, præsertim quum retraheretur restibus: nec præcidi ab his, qui eo infestabantur propter cingens ferrum facile poterat; nec pertingi usque ad restes poterat propter longitudinem: et quoniam ignotum adhuc fuerat genus machinæ, ideo hostes falcatas hastas non præparaverant. Unus, ut in re improvisa, conatus profuturus videbatur, si vi remorum navim retraherent: sed quum idem adversarii facerent, par utrinque vis virorum erat, et harpago suum peragebat officium.

CXX. Quoties igitur naves propinquæ invicem essent, tum variis modis pugnabantur, et in adversarias transsiliebant. Nec jam facile erat hostem amplius ab amico discernere: majore enim ex parte eodem utebantur armorum genere, et lingua ferme omnes Latina, et tesseræ utrorumque inter permixtos evulgatæ sunt; unde magna utrisque ac multiplex doli nascebatur occasio, nec credi amplius tesseris poterat, nec omnino alteri alteros in certamine dignoscebant, et mare ubique cædibus, armis, naufragiis erat repletum. Nihil enim intentatum reliquerunt, præter ignem; quo, post primum concursum, quum cohærerent mutuo, abstinuerunt. Illud autem navium certamen uterque terrestris exercitus spectabat e littore, non sine metu studioque partium; in eo de sua quoque incolumitate agi existimans. Nihil tamen discernebant, ac ne poterant quidem, quamvis intentis oculis; utpote in D C navium longissime diducto ordine, variante ejulatu nunc hac parte, nunc alia.

CXXI. Vix tandem e turrium coloribus, quod solum discrimen navium erat, plures Pompeianas naves periisse intelligens Agrippa, cohortatus est proximos, quasi jam victores: redintegratoque in hostem impetu, urgere non desiit, donec qui ipsi oppositi erant primi, coacti cedere, turres dejecerunt, versisque navibus versus fretum fugerunt. Nec tamen plures, quam XVII naves, eo se recipere potuerunt. Reliquæ ab Agrippa interclusæ sunt: et earum aliæ, ad littus compulsæ, impegerunt in brevia; Cæsarianæque, easdem persecutæ, partim simul impegerunt præ impetu, partim retraxerunt a littore, partim incenderunt: cæteræ vero Pompeianæ naves, quotquot in alto adhuc continuaverant pugnam, ubi viderunt quid et his accidisset et sibi immineret, deditionem fecerunt. Tum Cæsarianus navalis exercitus victoriam significavit ingenti edito jubilo; et e terra reddiderunt conclamationem pedestres copiæ. Pompeiani vero ingemuerunt. Ipse Pompeius Naulochis Messanam se proripuit; sic attonitus, ut de terrestri exercitu

πεζῶν οὐδ' ἐπισκήψας. Ὅθεν καὶ τούσδε ὁ Καῖσαρ, Τισιηνοῦ παραδιδόντος, ὑποσπόνδους ἐδέχετο· καὶ τοὺς ἱππέας ἐπ' αὐτοῖς, τῶν ἱππάρχων παραδιδόντων. Κατέδυσαν δὲ ἐν τῷ πόνῳ νῆες Καίσαρος μὲν τρεῖς, Πομπηΐου δὲ ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, καὶ αἱ λοιπαὶ κατεφλέχθησαν, ἢ ἐλήφθησαν, ἢ ἐς τὴν γῆν ὀκέλλουσαι συνετρίβησαν· αἱ δὲ ἑπτακαίδεκα μόναι διέφυγον.

CXXII. Καὶ ὁ Πομπήϊος, ἐν ὁδῷ περὶ τῆς μεταγνώμης τοῦ πεζοῦ πυθόμενος, τήν τε ἐσθῆτα ἤλλαξεν ἐς ἰδιώτην ἀπ' αὐτοκράτορος, καὶ προὔπεμψεν ἐς Μεσσήνην, ἐς τὰς ναῦς ἐντίθεσθαι τὰ δυνατά· παρεσκεύαστο δὲ ἅπαντα ἐκ πολλοῦ· Πλέννιόν τε ἐκ Λιλυβαίου, μεθ' ὧν εἶχεν ὀκτὼ τελῶν, ἐκάλει κατὰ σπουδὴν, ὡς μετὰ τῶνδε φευξόμενος. Καὶ Πλέννιος μὲν ἠπείγετο πρὸς αὐτόν. Αὐτομολούντων δὲ ἑτέρων, φίλων τε καὶ φρουρίων καὶ στρατῶν, καὶ τῶν πολεμίων ἐς τὸν πορθμὸν ἐσπλεόντων, οὐκ ἀναμείνας οὐδὲ Πλέννιον ὁ Πομπήϊος ἐν πόλει καλῶς τετειχισμένῃ, ἔφευγεν ἐκ τῆς Μεσσήνης ἐπὶ τῶν ἑπτακαίδεκα νεῶν ἐς Ἀντώνιον, ὡς ἐξ ὁμοίων αὐτῷ τὴν μητέρα περισεσωκώς. Καὶ ὁ Πλέννιος αὐτὸν οὐ καταλαβὼν, ἐς τὴν Μεσσήνην παρῆλθε, καὶ κατεῖχε τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Καῖσαρ, αὐτὸς μὲν ἔμεινεν ἐν τῷ περὶ Ναυλόχους στρατοπέδῳ· Ἀγρίππαν δ' ἐκέλευσε τῇ Μεσσήνῃ παρακαθέζεσθαι καὶ παρεκάθητο δὲ σὺν Λεπίδῳ. Πλεννίου πρεσβευομένου περὶ σπονδῶν, Ἀγρίππας μὲν ἠξίου περιμένειν Καίσαρα ἐς ἕω, Λέπιδος δὲ ἐδίδου τὰς σπονδάς· καὶ τὸν τοῦ Πλεννίου στρατὸν οἰκειούμενος ἑαυτῷ, συνεχώρει διαρπάσαι τὴν πόλιν μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ. Καὶ οἱ μὲν, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ, περὶ ἧς δὴ καὶ μόνης παρεκάλουν, κέρδος ἀδόκητον εὑρόμενοι, τὴν Μεσσήνην ὅλῃ τῇ νυκτὶ μετὰ τῶν Λεπίδου διήρπαζον, καὶ μετεστρατεύοντο τῷ Λεπίδῳ.

CXXIII. Ὁ δὲ, σὺν τούτοις ἔχων δύο καὶ εἴκοσι τέλη πεζῶν καὶ ἱππέας πολλοὺς, ἐπῆρτο· καὶ κρατήσειν ἐδόκει Σικελίας, πρόφασιν ἔχων ὅτι πρῶτος ἐπιβαίη τῆς νήσου, καὶ πλέονας πόλεις ἐπαγάγοιτο. Ἔς τε τὰ φρούρια αὐτίκα περιέπεμπε, τοὺς παρὰ τοῦ Καίσαρος ἐλευσομένους μὴ προσίεσθαι, καὶ τὰ στενὰ πάντα ἐκρατύνετο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦλθε μὲν τῆς ἐπιούσης, καὶ ἐμέμφετο τῷ Λεπίδῳ διὰ τῶν φίλων, οἳ σύμμαχον αὐτὸν ἔφασκον ἐλθεῖν Καίσαρι ἐς Σικελίαν, οὐχ ἑαυτῷ κατακτησόμενον αὐτήν. Ὁ δὲ ἀντενεκάλει, τῆς προτέρας τάξεως ἀφῃρῆσθαι, καὶ μόνον ἔχειν αὐτὴν Καίσαρα· βουλομένῳ τε νῦν ἀντιδιδόναι Λιβύην καὶ Σικελίαν ὑπὲρ ἐκείνης. Χαλεπαίνων δ' ὁ Καῖσαρ, ἦλθε μὲν καὶ αὐτὸς ὑπὸ ὀργῆς, ὀνειδιῶν τὸν Λέπιδον ἐς ἀχαριστίαν. Διαπειλησάμενοι δὲ ἀλλήλοις διέστησαν· καὶ αὐτίκα αἵ τε φυλακαὶ διεκρίθησαν, καὶ αἱ νῆες ὥρμουν ἐπ' ἀγκυρῶν· ἐλέχθη γὰρ αὐτὰς ἐπινοεῖν ὁ Λέπιδος ἐμπρήσειν.

CXXIV. Ὁ δὲ στρατὸς ἤχθετο, εἰ πολεμήσουσιν αὖθις ἐμφύλιον πόλεμον ἕτερον, καὶ οὔ ποτε σφᾶς ἐπιλείψουσιν αἱ στάσεις. Οὐ μὴν ἐν ὁμοίῳ Καίσαρα καὶ

ne mandata quidem ulla reliquerit. Itaque et pedites, Cæsar, Tisieno dedente, in fidem recepit; et mox equitatum quoque, præfectis eorum pariter deditionem facientibus. Mersæ sunt in eo prælio naves Cæsaris tres, Pompeii xxviii: reliquæ vero Pompeii naves aut crematæ, aut captæ sunt, aut littori illisæ fractæque : et solæ septemdecim effugerunt.

CXXII. Pompeius, postquam in via cognovit de defectione exercitus, privatum cultum sumsit pro imperatorio, præmissis Messanam qui in naves quidquid possent imponerent : jam dudum autem apparata erant omnia. Simul Plennium a Lilybæo propere accivit cum octo legionibus, quas fugæ comites erat habiturus. Et Plennius quidem festinus ad eum contendit. Pompeius vero, aliis et amicis et præsidiis et exercitibus ad victorem desciscentibus, hostibusque fretum intronavigantibus, ne Plennium quidem in urbe egregie munita exspectans, cum septemdecim illis navibus, quas dixi, Messana profugit ad Antonium: cujus matrem in simili periculo olim servaverat. Plennius mox post ejus discessum Messanam pervenit, et urbem eam tenuit. Cæsar in castris ad Naulochos mansit, Agrippa jusso Messanam obsidere : quod ille fecit una cum Lepido. Plennio vero legatos de pace mittente, Agrippa rem differendam in matutinum censuit, dum Cæsar advenisset: Lepidus vero pacem dedit; et, ut Plennii milites sibi conciliaret, urbem eis ex æquo cum reliquo exercitu diripiendam concessit. Qui præter salutem, quam solam precati erant, lucrum insperatum nacti, translatis ad Lepidum signis, Messanam per totam noctem una cum Lepidi militibus diripuerunt.

CXXIII. Quorum accessione Lepidus auctus usque ad viginti duarum legionum numerum cum equitatu valido, elatus est animo, et de obtinenda sibi Sicilia cogitavit, eo jure quod prior exscendisset in insulam, et plures civitates in fidem accepisset. Protinusque ad præsidia oppidorum circummisit, vetans ne Cæsarianos admitterent; et fauces ubique obsedit. Ac Cæsar quidem, postridie adveniens, expostulavit per amicos cum Lepido, qui aiebant, auxilio eum venisse Cæsari in Siciliam, non ut sibi eam acquireret. Sed ille, ademtum sibi, regerebat, pristinum dignitatis potentiæque gradum, quo nunc solus Cæsar potiatur; cui, si id placeat, libenter se permutaturum Africam et Siciliam pro his quæ sibi ademta sint. Id indigne ferens Cæsar, non tenuit iram, quin ipse Lepidum conveniret, et ingratitudinem ei exprobraret. Sed jactatis ultro citroque minis a se invicem discesserunt : et continuo seorsim actæ sunt ab utroque excubiæ, et Cæsaris naves paratæ steterunt in ancoris : dicebatur enim de illis incendendis cogitare Lepidus.

CXXIV. Id vero pergraviter tulit exercitus, novum si rursus immineret civile bellum, et nunquam finem essent habituræ contentiones. Neque tamen Lepidum conferebant

Λέπιδον ἐτίθεντο, οὐδὲ οἱ τῷ Λεπίδῳ στρατευόμενοι· ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρετῆς τὸν Καίσαρα ἐθαύμαζον, καὶ τὴν ἀργίαν συνῄδεσαν Λεπίδῳ, καὶ τῆς ἁρπαγῆς αὐτὸν ἐπεμέμφοντο αὐτῆς, ἐς τὸ ἴσον τοῖς ἡσσημένοις καταστάντες. Ὧν ὁ Καῖσαρ πυνθανόμενος, περιέπεμπε τοὺς τὰ συμφέροντα παραινέσοντας κρύφα ἑκάστοις. Ὡς δὲ αὐτῷ διεφθάρατο πολλοὶ, καὶ μάλιστα οἱ γενόμενοι τοῦ Πομπηΐου, διὰ δέος τοῦ μήπω τὰς σπονδὰς βεβαίους σφίσιν, εἰ μὴ συνθοῖτο ὁ Καῖσαρ, εἶναι· ἀγνοοῦντος ἔτι ταῦτα τοῦ Λεπίδου δι' ἀπραξίαν, ὁ Καῖσαρ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ σὺν ἱππεῦσι πολλοῖς· οὓς πρὸ τοῦ χάρακος καταλιπὼν, ἐσῄει μετ' ὀλίγων, καὶ παριὼν ἐπεμαρτύρετο ἑκάστους ἄκων ἐς πόλεμον καθίστασθαι. Ἀσπαζομένων δ' αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα τῶν ὁρώντων, οἱ Πομπηϊανοὶ πρῶτοι συνέθεον, ὅσοι διεφθάρατο, καὶ συγγνῶναι σφίσι παρεκάλουν. Ὁ δ' ἔλεγε θαυμάζειν, εἰ, συγγνώμην αἰτοῦντες, οὐ πράσσουσιν οὔπω τὰ σφίσιν αὐτοῖς συνοίσοντα. Οἱ δὲ, συνέντες, αὐτίκα ἥρπαζον τὰ σημεῖα, καὶ ἐς τὸν Καίσαρα μετέφερον, καὶ σκηνὰς ἔλυον ἕτεροι.

CXXV. Καὶ τοῦ θορύβου Λέπιδος αἰσθόμενος, ἐξέθορε τῆς σκηνῆς ἐπὶ τὰ ὅπλα. Βολαί τε ἦσαν ἤδη, καὶ τῶν ὁπλοφόρων τις τῶν Καίσαρος ἔπιπτε, καὶ αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐς τὸν θώρακα ἐβλήθη· τὸ δὲ βέλος οὐχ ἐξίκετο ἐπὶ τὸν χρῶτα, ἀλλὰ δρόμῳ διέφυγεν ἐπὶ τοὺς ἱππέας. Λεπίδου δέ τι φρούριον ἐπετώθασε τῷ δρόμῳ· καὶ οὐκ ἀνέσχεν ὁ Καῖσαρ ὑπὸ ὀργῆς, πρὶν ἐξελεῖν αὐτὸ σὺν τοῖς ἱππεῦσι, καὶ καθελεῖν. Ἑτέρων δ' αὖ φρουρίων ἡγεμόνες, οἱ μὲν αὐτίκα, οἱ δὲ νυκτὸς, μετετίθεντο ἐκ Λεπίδου πρὸς Καίσαρα· οἱ μὲν ἄνευ τινὸς πείρας, οἱ δὲ καὶ ἐς ὑπόκρισιν ὑπὸ ἱππέων μικρὰ ἐνοχληθέντες. Εἰσὶ δ' οἳ τὰς προσβολὰς ἔτι ὑπέμενον καὶ ἀπεκρούοντο· καὶ γὰρ ὁ Λέπιδος περιέπεμπεν ἐς πάντα ἐπικούρους. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἐπικούρων μεθισταμένων, ἡ λοιπὴ τοῦ Λεπίδου στρατιὰ, καὶ εἴ τις εὔνους ἔτι ἦν, ἐτρέπετο τῇ γνώμῃ. Καὶ πρῶτοι μὲν αὖθις οἱ Πομπηϊανοὶ, ὅσοι ἔτι ἦσαν παρ' αὐτῷ, μετεπήδων κατὰ μέρη. Λεπίδου δ' ἐς κώλυσιν αὐτοῖς τοὺς ἑτέρους ἐφοπλίσαντος, οἱ ἐπὶ κώλυμα τῶν ἄλλων ὁπλισάμενοι, τὰ ἑαυτῶν ἐπῄγοντο σημεῖα καὶ σὺν τοῖς ἑτέροις ἐχώρουν πρὸς τὸν Καίσαρα. Λέπιδος δ' αὐτοῖς ἀπιοῦσιν ἠπείλει, καὶ ἐδεῖτο, καὶ τῶν σημείων εἴχετο, καὶ οὐ μεθήσειν ἔλεγε· μέχρι τῶν φερόντων αὐτά τις εἶπε μεθήσειν ἀποθανόντα, καὶ δείσας μεθῆκεν.

CXXVI. Οἱ δὲ ἱππεῖς τελευταῖοι χωροῦντες ἔπεμψάν τινα, πευσόμενοι τοῦ Καίσαρος, εἰ κτείνωσι Λέπιδον, οὐκ ἔτι ὄντα αὐτοκράτορα· ὁ δὲ ἀπεῖπεν. Οὕτω Λέπιδος, ἀδοκήτῳ πάντων ἀπιστίᾳ συμπεσὼν, ἔρημος ἐκ τύχης τοσῆσδε καὶ στρατοῦ τοσοῦδε ἐγίγνετο ἐν βραχεῖ. Καὶ τὸ σχῆμα ἀλλάξας, ἔθει πρὸς τὸν Καίσαρα, δρόμῳ συντρεχόντων ὡς ἐπὶ θέᾳ τῶν ὁρώντων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὑπανέστη τε αὐτῷ προσθέοντι, καὶ προσπεσεῖν ἐθέλοντα κωλύσας, ἔπεμψεν ἐς Ῥώμην, ἐφ' ὅπερ ἦν σχήματος ἰδιώτην ἀπ' αὐτοκράτορος, οὐδὲν

cum Cæsare, ne ipsius quidem Lepidi milites; mirantes virtutem Cæsaris, et Lepidi non solum segnitiem, sed et nuperam iniquitatem damnantes, quod in direptione Messanæ victis ipsos æquavisset. Quibus rebus intellectis, Cæsar, circummissis idoneis hominibus, clam singulos commonuit, ut rebus suis consulerent. Corruptisque jam compluribus, præsertim his, qui Pompeio militaverant, et nondum satis firmam sibi pacem nunc fore putabant, ni et Cæsar fidem daret; ad castra Lepidi, securi etiam tum et ignari quid ageretur, accessit cum magno equitum numero. Quibus ante vallum relictis, cum paucis intravit; procedensque in medium, singulos testatus est, invitum se trahi ad bellum. Ibi vero salutantibus Imperatorem proximis, Pompeiani primi accurrerunt, quotquot corrupti fuerant, veniamque petierunt. Ille « mirari se, aiebat, veniam eos petere, necdum tamen, quod in rem ipsorum conducat, facere. » Intellexerunt dictum: moxque arrepta signa transtulerunt ad Cæsarem, et alii detendebant tentoria.

CXXV. Eum tumultum ubi sensit Lepidus, ad arma prosiliit e tentorio: commissaque velitatione, unus armigerorum Cæsaris cecidit, et ipse Cæsar in thoracem telum recepit, quod tamen ad cutim non pervenit; moxque cursim ille se recepit ad equites. Sic currentem custodes castelli cujusdam cavillati sunt: quam contumeliam non ferens Cæsar, iram prius non posuit, quam cum succurrentibus equitibus suis et expugnasset castellum et præsidiarios interfecisset. Sed cæterorum castellorum præfecti, pars continuo, pars nocte insequenti a Lepido ad Cæsarem defecerunt: quidam ne sollicitati quidem, alii in speciem tantum infestati ab equitibus. Non defuere tamen, qui oppugnatores etiam suos serio adhuc repellerent: nam Lepidus quoquoversum submittebat auxilia. Sed et ipsa auxilia quum transitionem facerent, reliquus ejus exercitus, quamvis non male illi volens, mutabat sententiam. Ac rursus primi Pompeiani, quotquot adhuc in officio permanserant, agminatim transibant alii post alios. Quumque Lepidus ad eos continendos armaret alios, hi ipsi ad continendos commilitones armati, prehensis signis, una cum alteris ad Cæsarem discedebant. Lepidus minis ac precibus cum abeuntibus agebat, signa retentans, et ea se dimissurum negans; donec unus e signiferis « Dimittes ea vel mortuus » dixit. Tum demum cessit territus.

CXXVI. Postremi defecerunt equites, miseruntque ad Cæsarem sciscitatum « interficerentne Lepidum, quippe non amplius imperatorem? » Quod ille tamen non permisit. Atque ita Lepidus, necopinans desertus ab omnibus, tanta felicitate tantique exercitus imperio brevi temporis momento excidit: mutatoque cultu properavit ad Cæsarem, aliis pariter festinantibus velut ad spectaculum. Cui Cæsar assurrexit, nec passus est ad genua sibi accidere; sed eo quo erat habitu privatum Romam misit, ademto imperio,

ἔτι πλὴν ἱερέα ἧς εἶχεν ἱερωσύνης. Ὁ μὲν δὴ, καὶ αὐτοκράτωρ πολλάκις, καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν γενόμενος, ἄρχοντάς τε ἀποφήνας, καὶ προγράψας ἐπὶ θανάτῳ τοσούσδε ὁμοτίμους, ἰδιωτεύων, καὶ ἐνίοις τῶν προγραφέντων ἄρχουσιν ὕστερον παριστάμενος, διεβίωσε.

CXXVII. Πομπήϊον δὲ ὁ μὲν Καῖσαρ οὐκ ἐδίωκεν, οὐδ' ἑτέροις ἐπέτρεπε διώκειν· εἴτε ὡς ἐς ἀλλοτρίαν ἀρχὴν τὴν Ἀντωνίου φυλασσόμενος ἐμβαλεῖν· εἴτε καραδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ τὰ ἐς αὐτὸν ἐσόμενα ἐξ Ἀντωνίου, καὶ πρόφασιν ἕξων διαφορᾶς, εἰ μὴ δίκαια γίγνοιτο (οὐ γὰρ ἀνύποπτοί γε ἦσαν ἐκ πολλοῦ, διὰ φιλαρχίαν, ὅτε τοὺς ἄλλους ἐξέλοιεν, ἀλλήλοις διερίσειν)· εἴθ', ὡς αὐτὸς ἔλεγεν ὕστερον ὁ Καῖσαρ, ὅτι μὴ γίγνοιτο τοῦ πατρὸς ἀνδροφόνος ὁ Πομπήϊος. Τὴν δὲ στρατιὰν συνῆγε, καὶ ἐγένετο αὐτῷ τέλη μὲν ὁπλιτῶν πέντε καὶ τεσσαράκοντα, καὶ ἱππεῖς δισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι, κοῦφοι δὲ, τῶν ἱππέων ὑπὲρ ἡμιολίους, μακραί τε νῆες ἑξακόσιαι· τὸ δὲ τῶν φορτίδων πλῆθος, καίπερ ὂν ἄπειρον, τοῖς δεσπόταις διέπεμπε. Καὶ τὸν στρατὸν ἐπινικίοις ἐδωρεῖτο, τὰ μὲν ἤδη διδοὺς, τὰ δὲ ὑπισχνούμενος, στεφάνους τε καὶ τιμὰς ἅπασιν ἔνεμε, καὶ συγγνώμην τοῖς ἡγεμόσιν ἐδίδου τοῦ Πομπηίου.

CXXVIII. Ζήλου δὲ αὐτῷ γέμοντι ἐπὶ τούτοις, τὸ δαιμόνιον ἐνεμέσησε τοῦ ζήλου· καὶ ὁ στρατὸς ἐστασίασεν, ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ μάλιστα, ἀπολυθῆναί τε τῆς στρατείας ἐπειγόμενοι, καὶ γέρα λαβεῖν ὅμοια τοῖς ἐν Φιλίπποις ἀγωνισαμένοις. Ὁ δὲ ᾔδει μὲν, οὐχ ὅμοιον ἐκείνῳ τόνδε τὸν ἀγῶνα· ὑπισχνεῖτο δ' ὅμως, τὰ ἄξια δώσειν σὺν τοῖς ὑπ' Ἀντωνίῳ στρατευομένοις, ὅτε κἀκεῖνος ἀφίκηται. Περὶ δὲ τῆς ἀστρατείας ὑπεμίμνησκε σὺν ἀπειλῇ τῶν πατρίων νόμων τε καὶ ὅρκων καὶ κολάσεων. Οὐχ εὐπειθῶς δὲ ἀκροωμένων, ὑφῆκε τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μή τις ἐκ τῶν νεολήπτων στρατῶν ἐπιγένοιτο θόρυβος· καὶ ἔλεγεν, ἐν καιρῷ τε ἀπολύσειν σὺν Ἀντωνίῳ, καὶ ἄξειν νῦν οὐκ ἐπ' ἐμφύλια ἔτι, πεπαυμένα σὺν τύχῃ χρηστῇ, ἐπὶ δ' Ἰλλυριοὺς, καὶ ἕτερα ἔθνη βάρβαρα, σαλεύοντα τὴν μόλις κτηθεῖσαν εἰρήνην, ὅθεν καταπλουτιεῖν αὐτούς. Οἱ δ' οὐκ ἔφασαν αὖθις στρατεύεσθαι, πρὶν τῶν προτέρων λαβεῖν γέρα τε καὶ τιμάς. Ὁ δὲ οὐκ ἔφη τὰς τιμὰς οὐδὲ νῦν ἀνατίθεσθαι· πολλὰς δὲ δοὺς, προστιθέναι στεφάνους ἔτι τοῖς τέλεσιν ἄλλους, καὶ λοχαγοῖς καὶ χιλιάρχοις περιπορφύρους ἐσθῆτας, καὶ βουλευτικὴν ἐν ταῖς πατρίσιν ἀξίωσιν. Ἔτι δὲ αὐτοῦ τοιάδε προστιθέντος ἕτερα, ὑπεφώνησε χιλίαρχος Ὀφίλλιος, στεφάνους μὲν καὶ πορφύραν εἶναι παισὶν ἀθύρματα· στρατοῦ δὲ γέρα, χωρία καὶ χρήματα. Καὶ τοῦ πλήθους ἐπιβοήσαντος ὅτι ὀρθῶς λέγοι, ὁ μὲν Καῖσαρ ἀπέστη τοῦ βήματος δυσχεραίνων· οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν χιλίαρχον ἦσαν, ἐπαινοῦντές τε, καὶ τοῖς οὐ συνισταμένοις αὐτῷ λοιδορούμενοι. Ὁ δ' ἔφη καὶ μόνος ἀρκέσειν ἐπὶ οὕτω δικαίοις· ἀλλ' ὁ μὲν, τόδε εἰπὼν, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἀφανὴς ἦν, καὶ οὐδ' ὅ τι γένοιτο ἐγιγνώσκετο.

CXXIX. Ὁ δὲ στρατὸς οὐκ ἔτι μὲν, ὑπὸ δέους,

sacerdotio tantum relicto. Ab hoc tempore ille, sæpius antea imperator, et quondam Triumvir, qui magistratus creaverat, et tot pari dignitate præditos proscripserat, privatam vitam exegit; in qua nonnullis quoque ex his qui ab illo olim proscripti fuerunt, magistratus deinde adeptis, supplex factus est.

CXXVII. Cæterum Pompeium Cæsar nec ipse persecutus est, nec alios persequi sivit: sive quod nollet invadere in alienum imperium Antonii; sive quod futura spectaret consilia tusque Antonii, habiturus justam occasionem dissidii, si quid ille præter æquum fecisset (jam pridem enim haud sane obscurum erat, hos duos, sublatis aliis, propter imperandi cupiditatem inter se ipsos esse decertaturos); sive, ut ipse Cæsar aiebat postea, quia Pompeius in parricidarum non fuerat numero. Coactis autem in unum copiis, repertæ Cæsaris sunt legiones XLV equitum XXV M. levis armaturæ tantundem quantum equitum et dimidium insuper: naves longæ DC: onerarias autem, numero pæne infinitas, ad proprios dominos remisit. Jamque militibus donativum ob victoriam dedit, plura in futurum pollicitus: coronas quoque aliosque honores distribuit omnibus; et Pompeianis ducibus veniam concessit.

CXXVIII. Huic tantæ Cæsaris felicitati fortuna invidit: nam exercitus, præsertim ipsius proprius, seditionem movit, missionem flagitans, et præmia paria eis quæ Philippensi prælio victores acceperant. Et Cæsar, quum hoc certamen cum altero illo non conferendum sciret, promisit tamen, accepturos digna præmia una cum Antonii militibus, quando ille rediisset. Quod autem ad vacationis flagitationem attinet, minaciter admonuit milites sacramenti disciplinæque, a majoribus acceptæ. Sed quum persisterent in contumacia, remisit minas, ne quis tumultus ab exercitibus dedititiis etiam accederet: promisitque, se cum Antonio eos dimissurum justo tempore: nunc usurum opera eorum non ad bella civilia amplius, quæ deo fortunante sepulta sint; sed contra Illyrios aliasque gentes barbaras, pacem vix partam labefactantes: ex qua militia percepturi essent lucra uberrima. Negarunt illi, novam se prius subituros militiam, quam præteritorum laborum repræsentata sibi fuerint præmia honoresque. Respondit, honores se ne nunc quidem differre; sed, præter plures jam collatos, alias etiam coronas legionibus addere, et prætextas tribunis ac centurionibus, senatoriamque dignitatem cuique in sua patria. Hæc et alia his similia dum militibus Cæsar offert, exclamavit tribunus Ofilius « corollas et prætextas puerorum esse oblectamenta; militum præmia agros esse et pecunias. » Quod postquam « recte dictum » conclamavit multitudo, indignatus Cæsar discessit e tribunali: milites autem circumstabant tribunum, laudantes hominem, et reliquis, qui se ad eos non aggregarent, convicia ingerentes. Sed ille « vel se solum, inquit, ad tuendam tam justam causam suffecturum. » His verbis dictis, sequenti die nusquam amplius homo comparuit, nec, quid illi acciderit, compertum est.

CXXIX. Tum milites non amplius singuli, propter metum,

οὐδεὶς καθ' ἕνα ἐφθέγγετο· κοινῇ δ' ἐβόων, ἀνὰ μέρη συνιστάμενοι, ἀφεθῆναι τῶν στρατειῶν. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτῶν τοὺς μὲν ἄρχοντας ἐξωμίλει ποικίλως· τῶν δ' ἐν Φιλίπποις καὶ Μουτίνῃ στρατευσαμένων, ὡς χρονιωτέρων ἄρα ὄντων, ἐδίδου τοῖς θέλουσιν ἀποστρατεύσεσθαι· καὶ γενομένους ἐς δισμυρίους εὐθὺς ἀπέλυε, καὶ ἐξέπεμπε τῆς νήσου, μὴ διαφθείραιεν ἑτέρους· τοσόνδε τοῖς ἐκ Μουτίνης μόνοις ἐπειπών, ὅτι σφίσιν ἀποδώσει τὰ τότε ὑπεσχημένα, καίπερ οὕτως ἀπολυθεῖσιν. Ἐς δὲ τὸ ἄλλο πλῆθος ἐπελθών, τοὺς μὲν ἀποστάντας ἐμαρτύρετο τῆς ἐπιορκίας, οὐ κατὰ γνώμην τοῦ αὐτοκράτορος τῆς στρατείας ἀπολυθέντας· τοὺς δὲ παρόντας ἐπῄνει, καὶ ἐπήλπιζεν ἀπολύσειν μὲν ταχέως, ὅτε μηδενὶ μετανοήσει, καταπλουτιεῖν δὲ ἀπολύων, καὶ νῦν ἐπιδιδόναι δραχμὰς πεντακοσίας ἑκάστῳ. Τοιάδε εἰπών, Σικελίᾳ μὲν ἐπέβαλλεν ἐσφοράν, χίλια τάλαντα καὶ ἑξακόσια, στρατηγοὺς δ' ἀπέφαινε Λιβύης καὶ Σικελίας, καὶ στρατὸν ἐς ἑκατέραν διῄρει· καὶ τὰς ναῦς τὰς Ἀντωνίου διέπεμπεν ἐς Τάραντα, καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ τὸν μὲν προὔπεμπεν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ νεῶν, τὸν δ' ἐπαγόμενος αὐτὸς ἐκ τῆς νήσου διεπέρα.

CXXX. Ἐρχομένῳ δ' ἥ τε βουλὴ τιμὰς ἐψηφίσατο ἀμέτρους, ὧν αὐτὸν ἐποίουν κριτήν, ἢ πάσας λαβεῖν, ἢ ὅσας δοκιμάσειε· καὶ ὑπήντων ὅτι πορρωτάτω καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ δῆμος ἐστεφανωμένοι, ἔς τε τὰ ἱερὰ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν ἐς τὴν οἰκίαν ἀπιόντα παρέπεμπον. Τῆς δ' ἐπιούσης αὐτὸς ἐβουληγόρησέ τε καὶ ἐδημηγόρησε, τὰ ἔργα καὶ τὴν πολιτείαν ἑαυτοῦ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἐς τότε καταλέγων· καὶ τὰ εἰρημένα συγγράψας, τὸ βιβλίον ἐξέδωκε· κατήγγελλέ τε εἰρήνην καὶ εὐθυμίαν, ἐς τέλος τῶν ἐμφυλίων ἀνῃρημένων, καὶ τῶν ἐσφορῶν τοὺς ἔτι ὀφείλοντας ἀπέλυε, καὶ φόρων τελώνας τε, καὶ τοὺς τὰ μισθώματα ἔχοντας, ὧν ἔτι ὀφείλοιεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐψηφισμένων τιμῶν ἐδέχετο πομπήν, ἐτήσιόν τε ἱερομηνίαν εἶναι καθ' ἃς ἡμέρας ἐνίκα, καὶ ἐπινίκιος ἐν ἀγορᾷ χρύσεος ἑστάναι μετὰ σχήματος οὗπερ ἔχων ἐσῆλθε, περικειμένων τῷ κίονι νεῶν ἐμβόλων. Καὶ ἕστηκεν ἡ εἰκών, ἐπιγραφὴν ἔχουσα, ὅτι ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ ΕΣΤΑΣΙΑΣΜΕΝΗΝ ΕΚ ΠΟΛΛΟΥ ΣΥΝΕΣΤΗΣΕ ΚΑΤΑ ΤΕ ΓΗΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΝ.

CXXXI. Τοῦ δὲ δήμου τὴν μεγίστην ἱερωσύνην ἐς αὐτὸν ἐκ Λεπίδου μεταφέροντος, ἣν ἕνα ἔχειν νενόμισται μέχρι θανάτου, οὐκ ἐδέχετο· καὶ κτείνειν τὸν Λέπιδον ὡς πολέμιον κελευόντων, οὐκ ἠνείχετο. Ἐς δὲ τὰ στρατόπεδα πάντα σεσημασμένας ἔπεμψεν ἐπιστολάς, ἐντελλόμενος ἡμέρᾳ μιᾷ πάντας ἀνειλήσαντας αὐτὰς ἐπιχειρεῖν τοῖς κεκελευσμένοις. Καὶ ἦν τὰ ἐπεσταλμένα περὶ τῶν θεραπόντων, ὅσοι παρὰ τὴν στάσιν ἀποδράσαντες ἐστρατεύοντο, καὶ αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν ᾐτήκει Πομπήϊος, καὶ ἡ βουλὴ καὶ αἱ συνθῆκαι δεδώκεσαν. Οἱ δὲ μιᾶς ἡμέρας συνελαμβάνοντο· καὶ ἀχθέντας αὐτοὺς ἐς Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἀπέδωκεν αὐτῶν τε Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν τοῖς δεσπόταις, ἢ διαδόχοις αὐτῶν· ἀπέδωκε δὲ καὶ Σικελιώταις. Ὅσους δ' οὐχ

tum, sed gregatim uno ore vociferabantur, missionem postulantes. Horum præfectos Cæsar variis molliebat alloquiis : eis vero qui ad Philippos et Mutinam meruerant, ut diuturniore militia defunctis, missionem concessit. Dimissosque, numero ad vicies mille, protinus ablegavit ex insula, ne contagione seditionis alios corrumperent : hoc tantum ad Mutinensis belli veteranos effatus, quamvis sic dimissis, redditurum se tamen ea quæ tunc illis promissa fuissent. Reliquos vero pro concione alloquens, testes faciebat perjurii discedentium, non ex imperatoris sententia dimissorum : ipsos vero laudabat, brevi secuturæ missionis spem faciens : foreque ut nec officii quemquam pœniteat, et dimittantur ditati : nunc addere se viritim quingenos denarios. Post concionem, indixit tributum Siciliæ MDC talenta : designavitque proprætores Africæ ac Siciliæ, parte exercitus cuique harum provinciarum attributa. Tum naves Antonii Tarentum misit : reliquum exercitum partim præmisit in Italiam, partim ipse secum duxit decedens ex insula.

CXXX. Romam reverso Cæsari senatus immodicos honores decrevit; ipsi permittens, ut arbitratu suo vel omnes, vel quotquot placerent, acciperet : itumque est obviam quam longissime a coronatis tam senatoribus quam cætero populo : qui eum ad templa primum, deinde domum, deduxerunt. Sequenti vero die tam apud senatum quam pro concione populi oratione habita, res a se gestas Cæsar ordine recensuit, administrationemque reipublicæ, jam inde ex quo ad eam admotus est usque ad illum diem, exposuit : quas orationes a seipso conscriptas in vulgus deinde edidit multis exemplaribus : denunciavitque pacem et tranquillitatem, post sublata funditus bella civilia; et tributa nondum reddita condonavit debitoribus; pariterque publicanorum debita remisit, et mercedes nondum persolutas pro locationibus publicis. Ex honoribus autem per senatusconsultum oblatis accepit ovationem, et annua solennia diebus victoriæ, auratamque in foro statuam, triumphali habitu, quo urbem esset ingressus, insistentem columnæ rostris navium cinctæ. Ac posita est statua hoc titulo : PACE POST DIUTURNAS TURBAS TERRA MARIQUE RESTITUTA.

CXXXI. Quum vero pontificatum maximum populus a Lepido in eum vellet transferre, nemini vivo more majorum adimi solitum, recusavit : et quum Lepidum, ut hostem, necari juberent, non sustinuit. Ad omnes vero exercitus obsignatas misit literas, præcepitque, ut uno die aperirentur omnes, protinusque jussa peragerentur. Ea jussa pertinebant ad servos, qui dissensionum intestinarum tempore aufugerant et militiæ erant adscripti; quibus, poscente Pompeio, senatus ex fœdere libertatem concesserat. Quos uno die comprehensos, et in Urbem adductos, Romanis Italisque dominis Cæsar restituit aut eorumdem hæredibus : Siculisque pariter fugitivos suos remisit. Si quos autem

ἣν ὁ ληψόμενος, ἔκτεινε παρὰ ταῖς πόλεσιν αὐταῖς ὧν ἀπέδρασαν.

CXXXII. Τοῦτο μὲν δὴ τῶν τότε στάσεων ἐδόκει τέλος εἶναι. Καὶ ἦν ὁ Καῖσαρ ἐτῶν ἐς τότε ὀκτὼ καὶ εἴκοσι· καὶ αὐτὸν αἱ πόλεις τοῖς σφετέροις θεοῖς συνίδρυον. Λῃστευομένης δὲ κατὰ συστάσεις τῆς τε Ῥώμης αὐτῆς καὶ τῆς Σικελίας περιφανῶς, καὶ τῶν γιγνομένων ἁρπαγῇ μετὰ τόλμης, ἢ λῃστείᾳ λανθανούσῃ, μᾶλλον ἐοικότων· Σαβῖνος ὑπὸ Καίσαρος αἱρεθεὶς ἐς διόρθωσιν, πολὺν μὲν εἰργάσατο φθόρον τῶν ἁλισκομένων, ἐνιαυτῷ δ' ὅμως εἰς εἰρήνην ἀφύλακτον ἅπαντα περιήγαγε. Καὶ ἐξ ἐκείνου φασὶ παραμεῖναι τὸ τῆς στρατιᾶς τῶν νυκτοφυλάκων ἔθος τε καὶ εἶδος. Θαυμαζόμενος δὲ ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τῷδε, ὀξέως οὕτως ἐξ ἀδοκήτου διωρθωμένῳ, πολλὰ τῆς πολιτείας ἐφίει τοῖς ἐτησίοις ἄρχουσι διοικεῖν κατὰ τὰ πάτρια· καὶ γραμματεῖα ὅσα τῆς στάσεως σύμβολα ἔκαιε, καὶ τὴν ἐντελῆ πολιτείαν ἔλεγεν ἀποδώσειν, εἰ παραγένοιτο ἐκ Παρθυαίων Ἀντώνιος· πείθεσθαι γὰρ, κἀκεῖνον ἐθέλειν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν, τῶν ἐμφυλίων καταπεπαυμένων. Ἐφ' οἷς αὐτὸν, εὐφημοῦντες, εἵλοντο δήμαρχον ἐς ἀεὶ, διηνεκεῖ ἄρα ἀρχῇ προτρέποντες τῆς προτέρας ἀποστῆναι. Ὁ δὲ ἐδέξατο μὲν καὶ τήνδε· Ἀντωνίῳ δὲ ἐφ' ἑαυτοῦ περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπέστελλεν. Ὁ δὲ καὶ Βύβλον ἀπιόντα πρὸς αὐτὸν ἐντυχεῖν ἐδίδασκεν· ἐς δὲ τὰ ἔθνη τοὺς ἡγεμόνας αὐτὸς ὁμοίως ἔπεμπε, καὶ ἐς Ἰλλυριοὺς ἐπενόει συστρατεύειν.

CXXXIII. Πομπήϊος δ' ἐκ μὲν Σικελίας ἄκρᾳ Λακινίᾳ προσέσχε, καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἥρας πλουτοῦν ἀναθήμασιν ἐσύλησε, φεύγων ἐς Ἀντώνιον. Ἐς δὲ Μιτυλήνην καταχθεὶς, διέτριβεν, ἔνθα αὐτὸν ἔτι παῖδα μετὰ τῆς μητρὸς ὑπεξέθετο ὁ πατὴρ, Γαΐῳ Καίσαρι πολεμῶν, καὶ ἡττηθεὶς ἀνέλαβεν. Ἀντωνίου δὲ πολεμοῦντος ἐν Μηδίᾳ Μήδοις τε καὶ Παρθυαίοις, γνώμην ὁ Πομπήϊος ἐποιεῖτο, ἑαυτὸν ἐπανελθόντι ἐπιτρέψαι. Ἐπὶ δ' ἐπύθετο ἡσσῆσθαι Ἀντώνιον, καὶ τὸ συμβὰν ἡ φήμη ὁμοίως μετέφερεν, αὖθις ἦν ἐν ἐλπίσιν, ὡς ἢ διαδεξόμενος Ἀντώνιον, εἰ τέθνηκεν, ἢ μεριούμενος ἐπανελθόντι· ἐνθύμιός τέ οἱ συνεχὲς ἦν Λαβιηνὸς οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν Ἀσίαν ἐπιδραμών. Ὧδε δὲ ἔχοντι ἀγγέλλεται Ἀντώνιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθών. Καὶ τεχνάζων ἔτι ἐπ' ἀμφότερα, διεπρεσβεύετο πρὸς αὐτὸν, ἐπιτρέπων ἐκείνῳ, καὶ φίλον εἶναι διδοὺς καὶ σύμμαχον, ἔργῳ δὲ τὰ Ἀντωνίου κατασκεπτόμενος. Ἔς τε Θρᾴκην καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔπεμπεν ἑτέρους κρύφα πρὸς τοὺς ἑκατέρων δυνάστας· ἐπινοῶν, εἰ μὴ κρατεῖ τῶν ἐνθυμουμένων, διὰ τοῦ Πόντου φυγεῖν ἐς Ἀρμενίαν. Ἔπεμπε δὲ καὶ ἐς Παρθυαίους, ἐλπίσας, ἐς τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀντώνιον αὐτοὺς δέξασθαι προθύμως στρατηγὸν Ῥωμαῖόν τε καὶ παῖδα Μάγνου μάλιστα. Τάς τε ναῦς ἐπεσκεύαζε, καὶ τὸν ἐν αὐταῖς στρατὸν ἐγύμναζεν, ὑποκρινόμενος ἢ δεδιέναι Καίσαρα, ἢ Ἀντωνίῳ τάδε παρασκευάζειν.

CXXXIV. Ὁ δὲ Ἀντώνιος πυθόμενος μὲν εὐθὺς

nemo in servitutem asserebat, hos juxta ipsa oppida, unde quisque aufugerat, capite mulctavit.

CXXXII. Itaque jam dissensionum illorum temporum finis advenisse visus est. Et Cæsar, annum tunc ætatis agens vicesimum octavum, oppidatim inter deos tutelares est consecratus. Sed quum Urbs ipsa Siciliaque palam infestaretur a latronibus, catervatim tanta audacia grassantibus, ut prædonibus similiores essent, quam occultis latronibus; Sabinus ad id corrigendum electus a Cæsare, multos comprehensos affecit suppliciis : et intra annum securam pacem reddidit omnibus. Ex illoque tempore institutas aiunt cohortes militares nocturnorum vigilum, ea forma rationeque quæ ad hunc diem obtinet. Id tam opportunum et opinione citius remedium Cæsari egregiam existimationem peperit. Idemque jam multa quoque ad rempublicam pertinentia more majorum annuis magistratibus administranda permisit : et, crematis literis actisque omnibus, quæ dissensionum præteritarum documenta essent, pollicitus est « se integram populo restituturum rempublicam, quam primum rediisset Antonius : persuasum enim se habere, velle et illum deponere magistratum, sublatis bellis civilibus. » Tum faustis exceptum acclamationibus Cæsarem tribunum plebis crearunt in perpetuum, invitantes eum perpetuo hoc magistratu ad priorem deponendum. Et accepit eum honorem Cæsar : cæterum privatim ad Antonium de magistratu et imperio scripsit. Antonius vero Bibulo quoque, a se discedenti, mandata ad Cæsarem dedit : et in provincias præsides ipse misit similiter, cogitavitque socius expeditionis Illyricæ fieri.

CXXXIII. Pompeius, e Sicilia fugiens, primum ad Lacinium promontorium appulerat, ibique fanum Junonis votivis donariis dives spoliaverat. Eum Antonium petens, delatusque Mitylenen, egit ibi aliquantisper, ubi eum olim cum matre, puerum adhuc, deposuerat pater bellum gerens cum Cæsare, victusque inde receperat. Jam quum bellum in Media cum Medis Parthisque Antonius gereret, Pompeius statuerat reverso in fidem se committere. Sed ubi victum audivit, et constans fama idem ferebat, rursum spem concepit, aut successurum se in universam Antonii, si periisset, potentiam; aut saltem in partem illius, si salvus rediisset Antonius, iri receptum : et obversabatur semper animo ejus recens Labieni exemplum, qui Asiam incursaverat. His consiliis occupato nunciatur Antonius rediisse Alexandriam. Proinde ad utrumque viam sibi muniens, per legationes offerebat se illi amicum et socium : revera quidem hoc tantum agens, ut res ejus exploratas haberet. Interim ad Thraciæ Pontique dynastas alios legatos clam mittebat; cogitans, si ea, quæ cupiebat, ab Antonio non impetrasset, per Pontum fugere in Armeniam. Quin et ad Parthos misit, sperans, illos ad bellum nondum confectum adversus Antonium libenter se duce usuros, non solum Romano homine, sed et Magni Pompeii filio. Simul vero naves reficiebat, et socios navales exercebat, nunc metum a Cæsare simulans, nunc parari hæc in usum Antonii.

CXXXIV. Sed Antonius, quamprimum audivit de Pom-

ἀμφὶ τοῦ Πομπηΐου, στρατηγὸν ἐπ' αὐτὸν Τίτιον ᾕρητο, καὶ, ναῦς καὶ στρατὸν ἐκ Συρίας λαβόντα, ἐκέλευε, πολεμοῦντι μὲν τῷ Πομπηΐῳ πολεμεῖν κατὰ κράτος, ἐπιτρέποντα δὲ αὑτὸν Ἀντωνίῳ, μετὰ τιμῆς ἄγειν. Ἐλθοῦσι δὲ τοῖς πρέσβεσιν ἐχρημάτιζεν, ἀγγέλλουσιν οὕτως· « Ἡμᾶς Πομπήϊος ἔπεμψεν, οὐκ ἀπορῶν μὲν ἐς Ἰβηρίαν, εἰ πολεμεῖν ἐγνώκει, διαπλεῦσαι, φίλην οὖσαν αὐτῷ πατρόθεν, καὶ συλλαβοῦσαν ἔτι ὄντι νεωτέρῳ, καὶ καλοῦσαν ἐπὶ ταῦτα καὶ νῦν· αἱρούμενος δὲ εἰρηνεύειν τε σὺν σοί, καὶ πολεμεῖν, εἰ δεήσειεν, ὑπὸ σοί. Καὶ τάδε οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔτι κρατῶν Σικελίας, καὶ τὴν Ἰταλίαν πορθῶν, ὅτε σοι τὴν σὴν μητέρα περισώσας ἔπεμπε, προὔτεινε. Καὶ εἰ ἐδέξω, οὔτ' ἂν ὁ Πομπήϊος ἐξέπεσε Σικελίας (οὐ γὰρ ἂν Καίσαρι τὰς ναῦς κατ' αὐτοῦ παρέσχες), οὔτ' ἂν σὺ ἥττησο ἐν Παρθυαίοις, Καίσαρός σοι τὸν στρατὸν οὐ πέμψαντος, ὃν συνέθετο· ἐκράτεις δ' ἂν ἤδη, πρὸς οἷς εἶχες, καὶ τῆς Ἰταλίας. Οὐ δεξάμενον δέ σε ταῦτα, ἐν καιρῷ τότε μάλιστα ἄν σοι γενόμενα, ἀξιοῖ καὶ νῦν, μὴ πολλάκις ὑπὸ Καίσαρος ἐνεδρευθῆναι λόγοις τε καὶ τῷ γενομένῳ κήδει· μνημονεύοντα, ὅτι Πομπηΐῳ τε κηδεύων μετὰ συνθήκας ἐπολέμησεν ἄνευ προφάσεως, καὶ Λέπιδον κοινωνὸν ὄντα τῆς ἀρχῆς τὸ μέρος ἀφείλετο, καὶ οὐδέτερα αὐτῶν ἐνείματό σοι.

CXXXV. Λοιπὸς δ' ἐς τὴν περιπόθητον αὐτῷ μοναρχίαν σὺ νῦν ὑπολείπῃ. Ἤδη γάρ σοι καὶ ἐν χερσὶν ἦν, εἰ μὴ Πομπήϊος ἔτι ἦν ἐν μέσῳ. Καὶ τάδε εἰκὸς μὲν καὶ σὲ προορᾶν ἐπὶ σεαυτοῦ· προφέρει δέ σοι καὶ Πομπήϊος ὑπὸ εὐνοίας, αἱρούμενος ἄνδρα ἄκακον καὶ μεγαλόφρονα ἀντὶ ὑπούλου τε καὶ δολεροῦ καὶ φιλοτέχνου. Οὐδὲ ἐπιμέμφεταί σοι τῆς δόσεως τῶν νεῶν, ἃς ἐπ' αὐτὸν Καίσαρι ἔδωκας ὑπ' ἀνάγκης, ἀντιλαβεῖν στρατὸν ἐς Παρθυαίους δεόμενος· ἀλλ' ὑπομιμνήσκει, τὸν οὐ πεμφθέντα στρατὸν προφέρων. Συνελόντι δὲ εἰπεῖν, Πομπήϊος ἑαυτὸν ἐπιτρέπει σοι μετὰ τῶν νεῶν ἃς ἔτι ἔχει, καὶ τοῦ στρατοῦ, πιστοτάτου γε ὄντος αὐτῷ, καὶ οὐδ' ἐν τῇ φυγῇ καταλιπόντος· εἰρηνεύοντι μὲν, μέγα κλέος, εἰ τὸν Μάγνου παῖδα περισώζοις· πολεμοῦντι δὲ, μοῖραν ἱκανὴν ἐς τὸν ἐσόμενον πόλεμον, ὅσον οὔπω παρόντα. »

CXXXVI. Τοιαῦτα τῶν πρέσβεων εἰπόντων, ὁ Ἀντώνιος τὰς ἐντολὰς αὐτοῖς ἐξέφερεν, ἃς ἐντείλαιτο Τιτίῳ· καὶ εἰ τῷ ὄντι ταῦτα φρονοίη Πομπήϊος, ἥξειν αὐτὸν ἔφασκε παραπεμπόμενον ὑπὸ Τιτίου. Ἅμα δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ οἱ πεμφθέντες ἐς Παρθυαίους ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου, ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἀντωνίου στρατηγῶν, καὶ ἐς Ἀλεξάνδρειαν ἤχθησαν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος ἕκαστα μαθὼν, ἐκάλει τοὺς τοῦ Πομπηΐου πρέσβεις, καὶ τοὺς ληφθέντας αὐτοῖς ὑπεδείκνυεν. Οἱ δὲ καὶ ὡς παρῃτοῦντο νέον ἄνδρα, ἐν συμφοραῖς ἐσχάταις, ὑπὸ δέους, εἰ ἄρα μὴ προσοῖτο φιλίως αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀναγκασθέντα καὶ τῶν ἀεὶ Ῥωμαίοις ἐχθίστων ἀποπειράσαι· δηλώσειν τ' αὐτὸν αὐτίκα, ὅτε μάθοι τὰ Ἀντωνίου, μηδὲν ἔτι πείρας ἢ μηχανῆς ἑτέρας δεόμενον.

peii adventu, ducem adversus eum designavit Titium; cui mandavit, ut, classe et exercitu accepto e Syria, Pompeium bellum molientem vi reprimeret; quod si in fidem Antonii mallet recipi, adduceret eum honorifice. Tum legati advenerunt Pompeii, qui, ad Antonium admissi, hujusmodi verba fecerunt: « Misit nos ad te Pompeius: non quod in Hispaniam, si bellum placeret, non pateat cursus, provinciam ei conjunctam paterna amicitia; quæ, juniorem olim favore prosecuta, nunc quoque pollicetur operam: sed quia vel tecum frui pace mavult, Antoni, vel tuis auspiciis (si res ita ferat) bellum gerere. Quod consilium non nunc demum cepit Pompeius: sed jamdudum, quum obtineret Siciliam, et popularetur Italiam, matre tibi servata remissaque, tibi illud significavit. Cujus amicitiam si tu admisisses, nec Pompeius ejectus esset e Sicilia (non enim classem Cæsari præbuisses contra eum), nec tu victus fuisses in Parthia, Cæsare non mittente exercitum ex fœdere: imo, præter ea quæ nunc tua sunt, etiam Italiam sub tuam potestatem redegisses. Verum tamen, quamtumvis a te neglectus opportuno tunc maxime tibi tempore, nunc quoque abs te petit, ne toties verbis et contracta affinitate illudi tibi a Cæsare patiaris et insidias fieri; memor, Pompeium quoque post fœdus, et post affinitatem contractam, sine causa bello ab eodem esse petitum; et Lepidum, imperii consortem, portione sua spoliatum; nec ad te quidquam ex utraque illa victoria rediisse.

CXXXV. « Nunc solus tu, Antoni, superes, qui obstes, quominus ille potiatur dudum concupita monarchia. Jam nunc enim inter vos quoque digladiaremini, si Pompeius non fuisset in medio. Hæc quum ipse per te providere debeas, tamen Pompeius te monet, pro ea qua te prosequitur benevolentia; mavultque viri simplicis et magnanimi amicitiam, quam subdoli, fucati, versipellisque. Neque vero exprobrat tibi naves Cæsari adversus se commodatas; quas necessitate coactus dedisti, quum opus haberes contra Parthos exercitu: sed admonet, quantum obfuerit tibi non missus ab illo exercitus. Et, ut compendiorem audias, Pompeius se in tuam fidem, Antoni, committit cum navibus quas adhuc habet, et cum fidissimo exercitu, qui ne fugientem quidem destituit: in pace allaturus tibi egregiam laudem, si Magni filium servaveris; quod si bellum, quod instare videtur, gerendum sit, futurus non aspernanda tuarum partium accessio. »

CXXXVI. Antonius, his auditis, aperuit legatis mandata, quæ Titio dedisset: respondit que, si ex animo hæc offerat Pompeius, venturum ipsum, deducente Titio. Sed dum hæc fiunt, interim, qui a Pompeio ad Parthos missi erant, comprehensi ab Antonianis ducibus, perducuntur Alexandriam. Ex quibus postquam singula cognovit Antonius, accitis Pompeii legatis, captos illos eis ostendit. Qui etiam tum excusabant hominem juvenem, in extrema calamitate constitutum, metuentem ne repulsam ab Antonio pateretur, eoque coactum vel infensissimarum populi Romani gentium tentare animos: quod si compertam ille habuerit mentem Antonii, statim etiam Pompeii animum cognitum iri, neque ullis aliis sollicitationibus artibusve eum porro esse usurum.

Οἷς δ' Ἀντώνιος ἐπίστευσεν, ὢν καὶ τὰ ἄλλα ἀεὶ τὸ φρόνημα ἁπλοῦς καὶ μέγας καὶ ἄκακος.

CXXXVII. Ἐν τούτῳ δὲ Φούρνιος, ὁ τῆς Ἀσίας ἡγούμενος Ἀντωνίῳ, τὸν Πομπήϊον ἐλθόντα μὲν καὶ ἀτρεμοῦντα ἐδέχετο, οὔτε κωλύειν ἀξιόμαχος ὤν, οὔτε πω τὴν γνώμην εἰδὼς τὴν Ἀντωνίου. Γυμνάζοντα δὲ τὸν στρατὸν ὁρῶν, κατέλεγέ τινας ἐκ τῶν ὑπηκόων· καὶ Ἀηνόβαρβον ἄρχοντα γείτονος στρατοῦ, καὶ Ἀμύνταν, ἑτέρωθεν ἐκάλει κατὰ σπουδήν. Συνελθόντων δ' ὀξέως, ὁ Πομπήϊος ἐμέμφετο, εἰ πολέμιον ἡγοῦνται τὸν πρέσβεις ἐς Ἀντώνιον ἀπεσταλκότα, καὶ τὰ παρ' ἐκείνου περιμένοντα. Καὶ ταῦτα λέγων, Ἀηνόβαρβον ὅμως ἐπενόει συλλαβεῖν, ἐκ προδοσίας Κουρίου τινὸς τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀηνόβαρβον· ἐλπίζων, ἐς ἀντίδοσιν αὐτοῦ μεγάλην ἕξειν μοῖραν Ἀηνόβαρβον. Γνωσθείσης δ' οὖν τῆς προδοσίας, Κούριος μὲν, ἐν τοῖς παροῦσι Ῥωμαίων ἐλεγχθεὶς, ἀπέθανε· Πομπήϊος δὲ Θεόδωρον ἐξελεύθερον, ὃς μόνος οἱ συνῄδει τὸ βούλευμα, ὡς ἐξειπόντα ἔκτεινεν. Οὐκέτι δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Φούρνιον λήσειν ἐλπίσας, Λάμψακον ἐκ προδοσίας κατέλαβεν, ἣ πολλοὺς εἶχεν Ἰταλοὺς ἐξ ἐποικίσεως Γαΐου Καίσαρος, καὶ μισθοῖς μεγάλοις εὐθὺς ἐστράτευε τοὺς Ἰταλούς. Ἤδη δὲ ἔχων ἱππέας τε διακοσίους, καὶ πεζοὺς τρία τέλη, ἐπεχείρησε Κυζίκῳ κατά τε γῆν καὶ διὰ θαλάσσης. Οἱ δὲ αὐτὸν ἑκατέρωθεν ἀπεκρούσαντο· καὶ γάρ τις ἦν ἐν τῇ Κυζίκῳ στρατὸς οὐ πολὺς Ἀντωνίῳ, φύλακες τῶν ἐκεῖ τρεφομένων αὐτῷ μονομάχων. Ἐς δὲ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα ἐπανελθὼν, ἐσιτολόγει.

CXXXVIII. Φουρνίου δὲ οὐκ ἄρχοντος μὲν χειρῶν, ἀεὶ δ' αὐτῷ παραστρατοπεδεύοντος σὺν ἱππεῦσι πολλοῖς, καὶ σιτολογεῖν οὐκ ἐῶντος, οὐδὲ προσποιεῖσθαι τὰς πόλεις· ὁ Πομπήϊος, ἱππέας οὐκ ἔχων, ἐπεχείρησε τῷ τοῦ Φουρνίου στρατοπέδῳ κατὰ μέτωπον καὶ κατόπιν ἐκ περιόδου λαθών. Ὅθεν ὁ Φούρνιος, ἐς τὸν Πομπήϊον ἐπεστραμμένος, ὑπὸ τῶν ὄπισθεν ἐξεβλήθη τοῦ στρατοπέδου· καὶ φεύγοντας αὐτοὺς διὰ τοῦ Σκαμανδρίου πεδίου διώκων ὁ Πομπήϊος, ἔκτεινε πολλούς· καὶ γὰρ ἦν τὸ πεδίον ὑγρὸν ἐξ ὄμβρων. Αἱ δὲ περισωθέντες τότε μὲν ὑπεχώρουν, οὐκ ὄντες ἀξιόμαχοι. Προσδεχομένων δὲ ἀπό τε Μυσίας καὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἑτέρωθεν, οἱ πενόμενοι διὰ τὰς συνεχεῖς εἰσφορὰς ἐμισθοφόρουν ἀσμένως τῷ Πομπηΐῳ, κατὰ δόξαν μάλιστα τῆς ἐν Ἀχαιῶν λιμένι γενομένης νίκης. Ἱππικοῦ δ' ἀπορῶν ὁ Πομπήϊος, καὶ παρ' αὐτὸ βλαπτόμενος ἐν ταῖς προνομαῖς, ἐπύθετο, ἴλην ἱππέων Ἰταλικὴν ἐς Ἀντώνιον χωρεῖν, ὑπὸ Ὀκταουίας χειμεριζούσης ἐν Ἀθήναις ἀπεσταλμένην· καὶ εὐθὺς ἔπεμπέ τινας ἐς διαφθορὰν τῆς ἴλης μετὰ χρυσίου. Ἀλλὰ τούσδε μὲν ὁ τῆς Μακεδονίας ἡγούμενος Ἀντωνίῳ συνέλαβε, καὶ τὸ χρυσίον τοῖς ἱππεῦσι διένειμεν.

CXXXIX. Ὁ δὲ Πομπήϊος Νίκαιάν τε καὶ Νικομήδειαν καταλαβὼν, ἐχρηματίζετο λαμπρῶς, καὶ ἐς μεγάλα ταχέως αὐτῷ πάντα ηὔξετο παρ' ἐλπίδα. Φουρνίῳ δὲ οὐ μακρὰν παραστρατοπεδεύοντι, πρῶται μὲν

His fidem habuit Antonius, vir et alias minime malitiosus, et ingenio simplex ac magnanimus.

CXXXVII. Interea Furnius, ab Antonio Asiæ præfectus, Pompeium pacate venientem exceperat, nec ad arcendum satis validus, necdum compertam habens Antonii sententiam. Postquam vero vidit exerceri ejus milites, delectum habuit ex provincialibus, et Ahenobarbum, ducem vicini exercitus, Amyntamque alia ex parte, propere vocavit in auxilium. Qui ubi celeriter convenerunt, conquestus est Pompeius, haberi se pro hoste, quum missis legatis responsum exspectet ab Antonio. Attamen per idem tempus captivum prehendere Ahenobarbum cogitavit, prodente ejus familiari Curio; sperans, in Ahenobarbo magnum fore momentum, si incidisset permutatio. Sed proditione detecta, Curius, præsentibus Romanis, qui ibi aderant, coarguitus, dedit supplicium: Pompeius vero Theodorum libertum, solum ejus consilii conscium, quasi id effutiisset, interfecit. Et quia jam desperabat, a se falli posthac Furnium posse, Lampsacum per proditionem occupavit, ubi multi habitabant nominis Italici, in coloniam deducti a C. Cæsare; moxque magnis stipendiis ad militiam pelliciebat Italos. Jamque ducentos equites et tres legiones habebat, quum Cyzicum terra marique aggressus, utrimque repulsus est: erat enim ibi aliqua, non magna quidem, manus Antonianorum militum, gladiatores custodientium, quos ibi Antonius alebat. Reversus igitur ad Achæorum Portum, frumentabatur.

CXXXVIII. Quumque Furnius, abstinens a pugna, semper castra castris ejus admoveret cum multis equitibus, nec frumentari sinens, nec oppida sollicitare; Pompeius castra Furnii a fronte adortus est, circummissis clam qui a tergo idem facerent. Quamobrem Furnius in eum versus, captis a tergo castris ejectus est. Fugientesque per Scamandrios campos Pompeius multos occidit; madebat enim campus ab imbribus: qui evaserunt, receperunt se in tutum, impares instaurando prælio. Qui dum supplementum exspectant ex Mysia, et Propontide, aliisque locis, egeni illarum regionum homines, exhausti exactionibus, libenter mercede militabant Pompeio, celebri præsertim propter partam ad Achæorum Portum victoriam. Sed quum egeret equitatu, ac proinde male mulctaretur in pabulationibus, præmonitus, alam equitum Italicorum ad Antonium iter facere, missam ab Octavia hiemante Athenis, misit propere qui auro equites illos corrumperent. Sed hos proprætor, Macedoniæ ab Antonio præfectus, comprehendit, et aurum equitibus distribuit.

CXXXIX. Pompeius vero, occupatis Nicæa Nicomediaque, pecunias luculente colligebat, magnis per omnia et insperatis usus successibus. Sed Furnio, non longe ab eo castra habenti, primum e Sicilia ineunte vere advenere na-

ἧκον ἐκ Σικελίας, ἦρος ἀρχομένου, νῆες ἑβδομήκοντα, ὅσαι περιεσώθησαν ἐξ ὅσων Ἀντώνιος ἐκεχρήκει κατὰ Πομπηΐου Καίσαρι· μετὰ γὰρ τὸ Σικελικὸν ἔργον, αὐτὰς ὁ Καῖσαρ ἀπέλυσεν. Ἧκε δὲ καὶ ἐκ Συρίας Τίτιος ἑτέραις ἑκατὸν εἴκοσι ναυσὶ, καὶ στρατῷ πολλῷ, καὶ κατῆραν ἅπαντες εἰς Προκόννησον. Δείσας οὖν ὁ Πομπήϊος, τὰς ναῦς ἐνέπρησε, καὶ τοὺς ἐρέτας ὥπλισεν, ὡς ἄμεινον ὁμοῦ πᾶσι κατὰ τὴν γῆν συνοισόμενος. Κάσσιος δὲ ὁ Παρμήσιος, καὶ Νασίδιος, καὶ Σατουρνῖνος, καὶ Θέρμος, καὶ Ἀντίστιος, ὅσοι τε ἄλλοι τῶν ἀξιολόγων ἔτι τῷ Πομπηΐῳ παρῆσαν φίλοι, καὶ ὁ τιμιώτατος αὐτῶν Φάννιος, καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Πομπηΐου Λίβων, ὡς εἶδον αὐτὸν οὐδὲ Τιτίου παρόντος, ὅτῳ τὰ περὶ αὐτὸν Ἀντώνιος ἐπιτρέπει, παυόμενον τοῦ πρὸς τὸν ἀμείνονα πολέμου, ἀπέγνωσαν αὐτοῦ, καὶ πράξαντες ὑπὲρ ἑαυτῶν πίστιν, ἐς Ἀντώνιον μετῆλθον.

CXL. Ὁ δ', ἔρημος ὢν ἤδη φίλων, ἐς τὰ μεσόγαια τῆς Βιθυνίας ἀνεχώρει, λεγόμενος ἐς Ἀρμενίους ἐπείγεσθαι. Καὶ αὐτὸν, νυκτὸς ἀναζεύξαντα ἀφανῶς, ἐδίωκεν ὅ τε Φούρνιος καὶ ὁ Τίτιος, καὶ ἐπ' ἐκείνοις Ἀμύντας. Συντόνῳ δὲ δρόμῳ περὶ ἑσπέραν καταλαβόντες, ἐστρατοπέδευσαν ἕκαστος ἐφ' ἑαυτοῦ περὶ λόφῳ τινὶ, ἄνευ τάφρου καὶ χάρακος, ὡς ἐν ἑσπέρᾳ καὶ κόπῳ. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσιν ὁ Πομπήϊος νυκτὸς ἐπέθετο πελτασταῖς τρισχιλίοις, καὶ πολλοὺς ἔκτεινεν, εὐναζομένους ἔτι καὶ ἀναπηδῶντας· οἱ δὲ, καὶ γυμνοὶ πάμπαν, αἰσχρῶς ἔφευγον. Καὶ δοκεῖ τότε ὁ Πομπήϊος, ἅπαντι τῷ στρατῷ νυκτὸς ἐπελθὼν, ἢ τῆς γε τροπῆς γενομένης ἐπαγαγὼν, τάχ' ἂν αὐτῶν ἐντελῶς ἐπικρατῆσαι. Νῦν δ' ὁ μὲν καὶ ταῦτα, θεοῦ βλάπτοντος, ὑπερεῖδε, καὶ οὐδὲν ἐπ' ἔργῳ τοιῷδε πλέον, ἢ αὖθις ἐς τὸ μεσόγαιον ἐχώρει. Οἱ δ', ἀλισθέντες, εἵποντο, καὶ σιτολογοῦντα ἠνώχλουν· ἕως κινδυνεύων ὑπὸ τῆς ἀπορίας, ἠξίωσεν ἐς λόγους ἐλθεῖν Φουρνίῳ, φίλῳ τε Μάγνου γεγενημένῳ, καὶ ἀξιώσει προὔχοντι τῶν ἄλλων, καὶ βεβαιοτέρῳ τὸν τρόπον.

CXLI. Ποταμὸν δ' ἐν μέσῳ λαβὼν, ἔλεγε μὲν, ὅτι πρεσβεύσαιτο πρὸς Ἀντώνιον· ἐπετίθει δ', ὅτι τροφῶν ἐν τοσούτῳ δεόμενος, καὶ ἀμελούμενος ὑπὸ αὐτῶν, τάδε ἐργάσαιτο. « Ὑμεῖς δὲ εἰ μὲν Ἀντωνίου γνώμῃ πολεμεῖτέ μοι, κακῶς ὁ Ἀντώνιος ὑπὲρ ἑαυτοῦ βουλεύεται, τὸν ἐπιόντα πόλεμον οὐ προορῶν· εἰ δὲ τὴν Ἀντωνίου γνώμην φθάνετε, μαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ, περιμεῖναι τὴν πρεσβείαν μου τὴν ἐς Ἀντώνιον ἀπεσταλμένην, ἢ λαβόντας ἄγειν ἤδη πρὸς αὐτόν. Ἐπιτρέψω δ' ἐμαυτὸν ἐγὼ σοὶ μόνῳ, Φούρνιε· τοσοῦτον ἐς πίστιν αἰτήσας, ὅτι με σῶον ἄξεις ἐς Ἀντώνιον. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν, Ἀντωνίῳ τε θαῤῥῶν, ὡς ἀγαθῷ τὴν φύσιν, καὶ μόνα τὰ ἐς μέσῳ δεδιώς. Ὁ δὲ Φούρνιος αὐτὸν οὕτως ἠμείψατο· « Ἐπιτρέποντος μὲν ἦν ἑαυτὸν Ἀντωνίῳ, χωρεῖν ἐς αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, ἢ περιμένειν ἀτρεμοῦντα ἐν Μιτυλήνῃ τὰς ἀποκρίσεις· πολεμοῦντος δὲ, ἃ πεποίηκας ἅπαντα· τί γὰρ αὐτὰ δεῖ πρὸς εἰδότα λέγειν; Εἰ δὲ νῦν μετέγνωκας, μὴ συγκρούειν μὲν

ves septuaginta, quæ ex Antonii classe Cæsari contra Pompeium commodata superfuerant : finito enim bello Siculo, Cæsar eas dimisit. Advenit etiam e Syria Titius, cum aliis centum viginti navibus, et copioso exercitu : omnesque appulerunt Proconnesum. Territus igitur Pompeius, naves suas incendit, remigesque armavit, utpote in terra meliore eventu cum omnibus simul pugnaturus. At Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius, aliique quotquot ex honoratioribus adhuc aderant Pompeio, et nobilissimus illorum Fannius, ipse denique Libo, socer Pompeii, postquam viderunt eum ne post adventum quidem Titii, cui Antonius totam rem commiserat, desinere cum potentiore bellum gerere, desperarunt de eo; pactique sibi ipsis fidem, transierunt ad Antonium.

CXL. Tum Pompeius, ab amicis jam omnibus destitutus, secessit in mediterranea Bithyniæ; petens, ut ferebatur, Armeniam. Eumque, castris clam noctu egressum, persequebantur Furnius et Titius, et cum eis Amyntas : peractoque magna contentione itinere, circa vesperam assecuti, singuli seorsim castra posuerunt circa tumulum quemdam, absque fossa valloque, ut sero diei fessique. In eo statu Pompeius, MMM cetratis, noctu eos invasit; multosque interfecit, cubantes aut prosilientes e cubilibus : cæteri plane etiam nudi, fugerunt turpiter. Potueratque Pompeius, si eadem nocte omnibus copiis eosdem invasisset, aut fugatos persecutus saltem fuisset, absolvere victoriam. Nunc ille quidem, fortuna irata, rem parum animadvertit; nihil ex tanto commodo lucratus, nisi quod perrexit mediterranea petere. Hostes vero conjuncti sequebantur, et frumentantem impediebant : donec inopia pressus Pompeius petiit colloquium Furnii, amici quondam Magni Pompeii, et dignitate præstantis, moribusque gravioris quam cæteri.

CXLI. Stans igitur in ripa interlabentis fluvii, aiebat, legatos se misisse ad Antonium : interim, quum alimentis opus habuisset, nemine suppeditante, ausum esse talia. « Vos autem , inquit, si ex Antonii sententia me bello persequimini, male sibi ille consulit, imminens sibi bellum non prospiciens. Quod si non exspectato ejus jussu rem geritis, oro obtestorque vos, exspectetis dum legati mei ab illo redeant, aut in fidem me acceptum jam nunc ad eum ducatis. Committam autem me tibi soli, Furni : hoc unum rogans, ut bona fide incolumem sistas me Antonio. » Hæc ille, Antonio fretus, ut natura bono, et tantum timens, ne quid in itinere sibi accideret. Ad quæ sic respondit Furnius : « Si te Antonii fidei committere volebas, debueras illum accedere ab initio, aut Mytilenæ quietus responsum exspectare. Sed quia bellum maluisti, fecisti hæc omnia : de quibus nil attinet dicere, quum ipse, qualia sint, scias.

ἡμᾶς τοὺς στρατηγοὺς ἐς ἀλλήλους, Τιτίῳ δὲ σαυτὸν ἐπιτρέπειν. Τιτίῳ γὰρ ἐπιτέτραπται τὰ περὶ σὲ ὑπὸ Ἀντωνίου· καὶ πίστιν, ἣν αἰτεῖς παρ' ἡμῶν, ἔνι σοι καὶ Τίτιον αἰτεῖν. Κεκέλευσται δ' ὑπὸ Ἀντωνίου, πολεμοῦντα μέν σε κατακανεῖν, ἐγχειρίζοντα δὲ πέμπειν ἐς αὐτὸν ἐντίμως. »

CXLII. Ὁ δὲ Πομπήϊος Τιτίῳ μὲν ἀχαριστίας ὠργίζετο, τὸν πόλεμον τόνδε ὑποδεξαμένῳ πολεμήσειν πρὸς αὐτόν· ἁλόντα γὰρ αὐτὸν αἰχμάλωτον, περισεσώκει. Ἐπὶ δὲ τῇ ὀργῇ καὶ ἠδόξει, Πομπήϊος ὤν, ἐπὶ Τιτίῳ γενέσθαι, οὐκ ἐπιφανεῖ πάνυ ἀνδρί· καὶ ὑπώπτευεν αὐτὸν, ὡς οὐ βέβαιον, ἔς τε τὸν τρόπον ὑπονοῶν, καί τινα συγγινώσκων ἐς αὐτὸν ὕβριν παλαιὰν πρὸ τῆς εὐεργεσίας. Φουρνίῳ δ' αὖθις ἑαυτὸν ἐπέτρεπε, καὶ δέξασθαι παρεκάλει. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθεν, ὅδε καὶ Ἀμύντᾳ ἔλεγεν ἑαυτὸν ἐπιτρέψειν. Τοῦ Φουρνίου δὲ φήσαντος, οὐδ' Ἀμύνταν ἂν δέξασθαι τόδε, ὕβριν ἔχον ἐς τὸν ἐξ Ἀντωνίου τὸ πᾶν ἐπιτετραμμένον, διελύθησαν. Καὶ τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Φούρνιον δόξα ἦν, ὅτι ὁ Πομπήϊος ἐξ ἀπορίας τῶν παρόντων ἑαυτὸν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἐκδώσει τῷ Τιτίῳ. Ὁ δὲ νυκτὸς τὰ συνήθη πυρὰ καίεσθαι καταλιπὼν, καὶ τοὺς σαλπιγκτὰς σημαίνειν τὰ διαστήματα τῆς νυκτὸς, ὥσπερ ἦν ἔθος, ἔλαθε μετὰ τῶν εὐζώνων ὑπεξελθὼν τοῦ στρατοπέδου, οἷς οὐδὲ αὐτοῖς προεῖπεν οἷ χωρήσειν ἔμελλεν. Ἐπενόει δ', ἐπὶ θάλασσαν ἐλθὼν ἐμπρῆσαι τὸ τοῦ Τιτίου ναυτικόν· καὶ τάχα ἂν ἔδρασεν, εἰ μὴ Σκαῦρος, αὐτομολήσας ἀπ' αὐτοῦ, τὴν μὲν ἔξοδον ἐμήνυσε, καὶ τὴν ὁδὸν ἣν ἐφέρετο· τὴν δ' ἐπίνοιαν οὐκ ᾔδει. Τότε δὴ χιλίοις καὶ πεντακοσίοις ἱππεῦσιν Ἀμύντας ἐδίωκε τὸν Πομπήϊον, ἱππέας οὐκ ἔχοντα. Καὶ ἐς τὸν Ἀμύνταν οἱ τοῦ Πομπηΐου πλησιάσαντα μετεχώρουν, οἱ μὲν ἀποδιδράσκοντες, οἱ δὲ καὶ φανερῶς. Μονούμενος οὖν ὁ Πομπήϊος, καὶ δεδιὼς ἤδη τὰ οἰκεῖα, ἑαυτὸν ἄνευ σπονδῶν ἐνεχείρισεν Ἀμύντᾳ, ὁ Τιτίῳ μετὰ σπονδῶν ἀδοξήσας.

CXLIII. Οὕτω μὲν ἑάλω Πομπήϊος Σέξστος, ὁ λοιπὸς ἔτι παῖς Πομπηΐου Μάγνου, νεώτερος μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀπολειφθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μειράκιον ἤδη· λαθὼν δ' ἐπ' ἐκείνοις ἐς πολὺ, καὶ κρύφα λῃστεύων ἐν Ἰβηρίᾳ· μέχρι, πολλῶν συνδραμόντων εἰς αὐτὸν ἐπιγνωσθέντα εἶναι Πομπηΐου παῖδα, ἐλῄστευέ τε φανερώτερον καὶ μετὰ Γάϊον Καίσαρα ἐπολέμησεν ἐγκρατῶς, καὶ στρατὸν ἤγειρε πολὺν, καὶ ναῦς, καὶ χρήματα, καὶ νήσους εἷλε, καὶ θαλασσοκράτωρ τῆς ἀμφὶ τὰς δύσεις θαλάσσης ἐγένετο, καὶ τὴν Ἰταλίαν περιήνεγκεν ἐς λιμὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐς συμβάσεις ἃς ἤθελε. Τὸ δὲ μέγιστον, ἐπίκουρος ἐν ταῖς προγραφαῖς τῇ πόλει πανώλεθρα πασχούσῃ γενόμενος, περιέσωσεν ἄνδρας ἀρίστους τε καὶ πολλοὺς, οἳ τότε δι' αὐτὸν ἦσαν ἐν τῇ πατρίδι. Ὑπὸ δὲ θεοβλαβείας αὐτὸς οὔποτε ἐπεχείρησε τοῖς πολεμίοις, πολλὰ τῆς τύχης εὔκαιρα παρεχούσης, ἀλλ' ἠμύνετο μόνον. Καὶ Πομπήϊος μὲν τοιόσδε γενόμενος ἑαλώκει.

CXLIV. Τίτιος δὲ τὸν μὲν στρατὸν αὐτοῦ μετεστρά-

Quorum si nunc te pœnitet, noli nos duces inter nos committere : Titii te crede fidei, cui Antonius mandavit tuum negotium; a quo licet tibi fidem petere, quam petis a nobis. Jussit autem Antonius, si hostis esse pergas, te interfici; sin te dedas, mitti ad se honorifice. »

CXLII. Iratus autem erat Titio Pompeius, ut ingrato, quod bellum hoc contra se gerendum suscepisset : captum enim aliquando servaverat. Præterea indignum sua persona ducebat, si in potestate esset Titii; hominis non admodum nobilis. Nec non suspectam fidem ejus habebat, sive conjecturam faciens ex moribus, sive quia conscius sibi erat veteris cujusdam injuriæ, qua ante beneficium eum ipse affecerat. Quapropter iterum se tradidit Furnio, rogans ut acciperetur. Quumque id non impetraret, petiit, ut saltem ab Amynta acciperetur. Negante vero Furnio, facturum id Amyntam, quod pertineret ad contumeliam ejus cui tota illa res ab Antonio commissa esset , solutum est colloquium. Putabat autem Furnius et qui cum eo erant, fore ut Pompeius inopia coactus sequenti die se Titio dederet. At ille noctu, incensis castrensi more ignibus, et tubicinibus per consueta signa vigiliarum noctem distinguentibus, clam cum expeditis e castris se subduxit, ne ipsis quidem præmonitis quonam ituri essent. Cogitabat autem reverti ad mare, et Titii classem incendere : quod fortasse etiam perfecisset, ni Scaurus, ab eo transfugiens, abitum ejus, et quam viam ingressus sit, indicasset, quamvis ignarus propositi. Tum Amyntas cum MD equitibus eum persecutus est, carentem equitatu : ad quem appropinquantem Pompeiani transierunt, pars occulta fuga, pars propalam. Itaque Pompeius, pene solus relictus, et suos jam metuens, Amyntæ sine conditionibus se dedidit, qui Titii conditiones respuerat.

CXLIII. Sic igitur captus est Sextus Pompeius, unus adhuc reliquus Magni filius; in tenera ætate patre orbatus, fratre vero jam adolescentulus : quibus sublatis diu latuerat, occultis latrociniis vexans Hispaniam : donec, multorum confluxu ad eum facto, postquam Pompeii filius cognitus est, apertius prædatus est : occisoque a conjuratis C. Cæsare justum bellum movit, et magnum exercitum et naves et pecunias collegit, insulasque occupavit; et, maris occidentalis imperio potitus, fame pressit Italiam, et inimicos ad quas voluit pacis leges compulit. Quod vero præcipuum est, exitiosa proscriptione per Urbem grassante, multos ex optimatibus servavit, qui nunc patria fruebantur ipsius beneficio. Sed, deo mentem adimente, nunquam hostes aggressus est, neglectis multis occasionibus, quas percommodas illi fortuna præbuerat; contentus parta tueri. Hisce igitur rebus gestis, nunc captus est Pompeius.

CXLIV. Tum vero Titius exercitum ejus adegit sacramen-

τευσεν Ἀντωνίῳ· αὐτὸν δὲ τὸν Πομπήϊον, τεσσαρακοστὸν ἔτος βιοῦντα, ἐν Μιλήτῳ κατέκανεν· εἴτε δι' αὑτοῦ, μηνίων ἄρα τῆς ποτὲ ὕβρεως, καὶ ἀχάριστος ἐς τὴν ἔπειτα εὐεργεσίαν γενόμενος· εἴτε καὶ ἐπιστείλαντος Ἀντωνίου. Εἰσὶ δ' οἱ Πλάγκον, οὐχ Ἀντώνιον, λέγοντες ἐπιστεῖλαι· καὶ νομίζουσιν, ἄρχοντα Συρίας, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐπιτετραμμένον ἐς τὰ ἐπείγοντα ἐπιγράφειν τὸν Ἀντώνιον καὶ τῇ σφραγῖδι χρῆσθαι. Καὶ Πλάγκον δὲ γράψαι νομίζουσιν, οἱ μὲν, συνειδότος Ἀντωνίου, καὶ αἰδουμένου γράψαι, διὰ ὄνομα τοῦ Πομπηΐου, καὶ διὰ Κλεοπάτραν εὔνως ἔχουσαν τῷ Πομπηΐῳ, διὰ τὸν πατέρα Μάγνον· οἱ δὲ, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ Πλάγκον, τάδε αὐτὰ συνιδόντα, καὶ φυλαξάμενον μὴ τὴν αἰτίαν Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος ἐς ἀλλήλους διδῷ Πομπήϊος, καὶ Κλεοπάτρα Πομπηΐῳ συνεργοῦσα ἀναθρέψειεν.

CXLV. Ἀλλὰ Πομπήϊος μὲν ἐτεθνήκει. Ἀντώνιος δὲ αὖθις ἐς Ἀρμενίαν ἐστράτευε· καὶ ὁ Καῖσαρ ἐπὶ Ἰλλυριοὺς, οἳ τὴν Ἰταλίαν ἐλῄστευον, οἱ μὲν οὐχ ὑπακούσαντές πω Ῥωμαίων, οἱ δ' ἐν τοῖς ἐμφυλίοις ἀποστάντες. Καί μοι ἔδοξε τὰ Ἰλλυρικὰ, οὔτε ἀκριβῶς γενόμενά μοι γνώριμα, οὔτε συντελοῦντα μῆκος ἰδίας συγγραφῆς, οὔτε χώραν ἔχοντα ἑτέρωθι λεχθῆναι, τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐλήφθησαν συνάγοντος αὐτὰ ἐς τέλος, προαναγράψαι, καὶ ὑποθεῖναι αὐτὰ τῇ ὁμόρῳ Μακεδονικῇ.

tum dicere Antonio: ipsum Pompeium, annum ætatis agentem quadragesimum, Mileti interfecit; sive privato consilio, veteris offensæ memor, spreta secuti beneficii gratia, sive ex Antonii mandato. Sunt qui non Antonium dicant, sed Plancum id mandasse: cui nimirum, Syriæ præfecto, commissum putant ab Antonio, ut in rebus moram nullam patientibus nomen Antonii inscriberet epistolis, et annulo ejus signatorio uteretur. Et hoc quidem scriptum a Planco putant nonnulli sciente Antonio, quum ipse id facere vereretur propter nomen Pompeii, et propter Cleopatram faventem ei ob patris Magni memoriam: alii Plancum ipsum per se, eadem hæc reputantem, fecisse illud arbitrantur, caventemque simul, ne mutuam Antonii et Cæsaris incusationem Pompeius et cum Pompeio faciens Cleopatra refricarent.

CXLV. Mortuo Pompeio, Antonius rursus expeditionem suscepit in Armeniam; Cæsar vero contra Illyrios, Italiam populationibus infestantes, qui aut numquam paruerant populo Romano, aut per bella civilia defecerant. Res autem Illyricas, quoniam nec satis mihi compertæ sunt, nec materiam præbent justo volumini, nec alio loco commodius poterant exponi, ab eo tempore quo primum a Romanis susceptæ sunt ad finem usque persecutus, supra perscripsi, et finitimæ subjunxi Historiæ Macedonicæ.

FRAGMENTA.

I. Apud SUIDAM.

1. Ἀνεζεύγνυ, ἀνέστρεφεν. Ἀππιανός· Ὁ δὲ μετὰ πολλῆς λείας ἀνεζεύγνυ.

2. Ἀψιμαχία, συναφὴ μάχης. Ἀππιανός· Τὸ μὲν πρῶτον ἔριδες ἦσαν καὶ ἀψιμαχίαι σμικραί· μετὰ δὲ, συμβολαί τε ἐς τὴν ἀλλήλων...

3. Διέφερον. Ἀππιανός· Οἱ δὲ Κελτοὶ ἐς Ῥωμαίους τι μήνιμα ἐκ πολλοῦ διέφερον. Ἀντὶ τοῦ εἶχον, ἐνεκότουν.

4. Ἐγχρόνων, οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου συντεθεισῶν. Ἀππιανός· Κατεφρόνουν τῶν σπονδῶν, ἔτι ἐγχρόνων οὐσῶν.

5. Ἐδοκίμαζεν, ἔκρινε.... Ἀππιανός· Ὁ δὲ ἐπὶ τὰς οἰκίας χωρῶν, συνελάμβανεν ὅσους ἐδοκίμαζεν. Ἀντὶ τοῦ, ἔκρινεν ἐτάσεως εἶναι ἀξίους.

6. Ἐπαφρόδιτος, ἐπίχαρις, ἡδύς. [Καὶ Ἐπαφροδισία.] Ἀππιανός· Καὶ μὴν ἐν πᾶσιν ἐπαφροδισίαν ὑπερεπαίρων, ἐσεμνολόγει περὶ ἑαυτοῦ.

7. Θησαυρούς. Ἀππιανός· Ὅπλα τε πολλὰ καὶ σῖτον ἡτοιμάζετο, καὶ θησαυροὺς ἐποίει.

8. Ἱλαρὸς, εὔχαρις, ἀστεῖος, ἡδύς. Ἀππιανός· Σὺν βοῇ ἱλαρᾷ καὶ θορύβῳ χρηστῷ παρέπεμπον αὐτὸν, καὶ θαῤῥεῖν ἐκέλευον.

9. Οἷ, περισπωμένως, ἑαυτῷ .... Ἀππιανός· Ἐπεὶ δὲ οἷ τὸ κακὸν τέχνης κρεῖττον, καὶ μέν τι καὶ ἐπικουρίας τῆς ἐκ θνητῶν συμμάχων δυνατώτερον.

10. Οἰστρεῖ .... Ἀππιανός· Τῷ ὄντι πᾶσιν οἰστρώδης ἐνέπιπτεν ὁρμὴ καὶ προθυμία κατὰ τῶν βαρβάρων.

11. Πιθανούς .... Ἀππιανός· Ἕνα δ' αὐτῶν, πιστὸν καὶ πιθανὸν εἰς τὸ ἔργον, ἐντυχόντα τοῖς ὑπάτοις ἐν ἀποῤῥήτῳ, πίστιν αἰτῆσαι.

12. Πρόσριζα, σὺν ταῖς ῥίζαις. Ἀππιανός· Τὰ δένδρα ἔκοπτε πρόσριζα, τοῦ μὴ πάλιν φῦναι.

13. Χρηματίζει, δοτικῇ, ἀποκρίνεται, πρᾶγμα διοικεῖ. Οὕτως Ἀππιανὸς ὁ ἱστορικός· Τοῖς πρέσβεσιν ἐχρημάτιζε.

14. Ὤσατο ἑαυτόν. Ἀππιανός· Ὤσατο ἑαυτὸν, καὶ κατέβαλεν ἀπὸ τοῦ ἵππου· οὐ μὴν ἔφθασε τρῶσαι, συναρπασάντων αὐτὸν τῶν συνασπιστῶν. Ἢ, παρενέβαλλεν εἰς κίνδυνον ἑαυτόν.

1. Ille vero magna cum præda reversus est.

2. Primum quidem levia certamina et velitationes erant: postea vero acie decernere cœperunt.

3. Galli vero a longo jam tempore iram adversus Romanos fovebant.

4. Fœdera, quamquam recentia adhuc, spernebant.

5. Ille vero, domos intrans, comprehendit quoscunque inquisitione dignos judicavit. [*Fortasse* Pyrrhus Tarenti, *ut hæc sint ex Samniticis.*]

6. Et venustatem (*f.* felicitatem) suam coram omnibus extollens, magnifice sese jactabat.

7. Et arma multa frumentumque comparavit, et horrea instituit.

8. Hilari clamore et fausto applausu eum prosecuti sunt, bonoque animo esse jusserunt.

9. Quum vero ei malum omni remedio majus et auxilio humano fere potentius esset.

10. Revera omnes furiosus quidam impetus et cupido aggrediendi barbaros invasit.

11. Unum autem illorum, hominem fidum et ad rem gerendam idoneum, clam adiisse consules, fidemque ab illis petiisse.

12. Arbores cum ipsis radicibus excidit, ne repullularent.

13. Legatis responsa dabat.

14. In medios se conjecit, et de equo eum deturbavit; nec tamen interficere potuit, quod satellites eum statim eriperent.

II. Apud GRAMMATICUM

BIBLIOTHECÆ SAN-GERMANENSIS, EDITUM A BEKKERO, ANECD. P. 119 SEQQ.,

Περὶ συντάξεως, ποῖα τῶν ῥημάτων γενικῇ καὶ δοτικῇ καὶ αἰτιατικῇ συντάσσονται.

1. Ἀποδίδωμι, τὸ πιπράσκω, γενικῇ. Ἀππιανὸς β· Ἀπέδοτο εὐτελεστάτης τιμῆς.

2. Ἄρχω, γενικῇ. Ἀππιανὸς δὲ δοτικῇ· Διεχρήσατο Νέρων ὅτε ἦρχε Ῥωμαίοις.

3 Ἀμελητέα, γενικῇ τὸ πρᾶγμα· τὸ δὲ πρόσωπον δοτικῇ. Ἀππιανός· Ἀλλήλων ἠμέλουν.

4. Ἀπαντῶ. Ἀππιανὸς α'· Πᾶσιν ἀπαντῶν.

5. Ἐπιθειάσας, δοτικῇ. Ἀππιανὸς Μακεδονικοῖς· Ἐπιθειάσας δὲ καὶ τοῖσδε.

* 6. Ἐπισκήπτω, παραγγέλλω, δοτικῇ .... Ἐπὶ δὲ τοῦ παρακαλεῖν πρὸς αἰτιατικήν. Ἀππιανὸς τρίτῳ Αἰγυπτιακῶν· Ἐπισκήπτω σε τῆς ἀξιώσεως.

7. Εἰσακούει, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς α'· Οὐχ εἰσακουόντων οὐδέτερα Ῥωμαίων.

8. Ἐξέδραμεν, γενικῇ. Ἀππιανός· Ἐξέδραμεν τοῦ δανειστοῦ.

9. Ἐπέλαβεν, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς β'· Λιμὸς ὁμοῦ καὶ λοιμὸς ἐπέλαβε Ῥωμαίους.

10. Ἐφήδοντο, δοτικῇ. Ὁ αὐτὸς ἐκτῷ· Καὶ ἐφήδοντό μοι τῆς ὕβρεως. (*Recentior manus adjecit* : καὶ ἐπιβουλῆς.)

* 11. Ζημιῶ.... Ἀππιανὸς β'· Ἀναπείθει θανάτῳ ζημιοῦσθαι.

12. Ἦν, μετὰ πληθυντικοῦ ὀνόματος. Ἀππιανὸς ἐν τῇ Βασιλικῇ· Ἔριδες ἦν.

13. Θάλλω, δοτικῇ. Ἀππιανὸς β'· Ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντες.

14. Κουφίζω καὶ Ἐπικουφίζω, γενικῇ. Ἀππιανός· Ὅσα δὲ ὅμως ἐπικουφιεῖ τῆς ἀνίας, αἰτεῖτε καὶ λαμβάνετε προσιόντες.

15. Μέτεισιν, ἐπέρχεται ἢ διαδέχεται. Ἀππιανὸς Παρθικῇ· Εἴ τις ἄρα νέμεσις τὰς πρόσθεν εὐτυχίας μέτεισι.

16. Πιπράσκω, γενικῇ. Ἀππιανὸς α'· Πιπράσκων χρημάτων πολλῶν. Καὶ ἐν β'· Πραθῆναι πάντα τοσοῦδε, ὅσου τὸν ἐκ τυραννίας [Τυῤῥηνίας?] ἐώνητο.

17. Πρεσβεύειν, ἀντὶ τοῦ ἱκετεύειν, μετὰ τῆς εἰς· Πρεσβεύειν εἰς Καίσαρα, Ἀππιανὸς δ'.

18. Σισίνης, ὁ Φραταφέρνου παῖς. Ἀππιανὸς Ἰλλυρίδι Σισίνου καὶ Σισίνην [l. Σισίνη] φησί.

* 19. Σπανίζω, γενικῇ. Ἀππιανὸς β'· Ὅθεν ἐσπάνιζε τροφῶν.

* 20. Συμπλεκόμενος, δοτικῇ. Ὁ αὐτός· Συμπλεκόμενος αὐτῇ.

21. Συνηδόμενοι, γενικῇ. Ἀππιανὸς τετάρτῳ Αἰγυπτίων (sic)· Συνηδόμενοι τῶν γεγονότων.

1. Vendidit vilissimo pretio. Ex libro II.

2. Interfecit Nero, quum Romanis imperabat.

3. Mutuo se negligebant.

4. Omnibus obviam veniens. Ex libro I.

5. Quum etiam his deos testes citasset. Ex Macedonicis.

* 6. Obtestor te per dignitatem. Ex libro III Ægyptiacorum.

7. Horum neutrum exaudientibus Romanis. Ex libro I.

8. Fœneratoris domo evasit.

9. Fames simul et pestis Romanos invasit. Ex libro II.

10. Et gaudebant de injuria mihi illata (deque insidiis mihi structis). Ex libro VI.

* 11. Persuadet ut capitis damnetur. Ex libro II.

12. Rixæ erant. Ex libro de Regibus. [*Conf. fr.* 2 *ex Suida*.]

13. Ambobus parentibus florentes (patrimi et matrimi). Ex libro II.

14. Nihilominus quæcumque levare poterunt tristitiam vestram, petite et sumite accedentes.

15. Si qua igitur vindicta pristinam ejus felicitatem assequitur. Ex Parthica Historia [*supposititia*].

16. Magno pretio vendens. Ex libro I. — Vendita esse omnia tantidem, quanti illum ex Etruria (?) emerat. Ex libro II.

17. Oratores mittere ad Cæsarem. Ex libro IV *sive de rebus Gallicis*.

18. Sisines, Phrataphernæ filius. Appianus in Illyrica scriptione [*immo Bell. Civ.* V, 7].

* 19. Unde eum frumentum deficiebat. Ex libro II.

* 20. Ei se implicans.

21. De iis quæ facta erant congratulantes. Ex libro IV Ægyptiacorum.

πεζῶν οὐδ' ἐπισκήψας. Ὅθεν καὶ τούσδε ὁ Καῖσαρ, Τισιηνοῦ παραδιδόντος, ὑποσπόνδους ἐδέχετο· καὶ τοὺς ἱππέας ἐπ' αὐτοῖς, τῶν ἱππάρχων παραδιδόντων. Κατέδυσαν δὲ ἐν τῷ πόνῳ νῆες Καίσαρος μὲν τρεῖς, Πομπηίου δὲ ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, καὶ αἱ λοιπαὶ κατεφλέχθησαν, ἢ ἐλήφθησαν, ἢ ἐς τὴν γῆν ὀκέλλουσαι συνετρίβησαν· αἱ δὲ ἑπτακαίδεκα μόναι διέφυγον.

CXXII. Καὶ ὁ Πομπήϊος, ἐν ὁδῷ περὶ τῆς μεταγνώμης τοῦ πεζοῦ πυθόμενος, τήν τε ἐσθῆτα ἤλλαξεν ἐς ἰδιώτην ἀπ' αὐτοκράτορος, καὶ προὔπεμψεν ἐς Μεσσήνην, ἐς τὰς ναῦς ἐντίθεσθαι τὰ δυνατά· παρεσκεύαστο δὲ ἅπαντα ἐκ πολλοῦ· Πλέννιόν τε ἐκ Λιλυβαίου, μεθ' ὧν εἶχεν ὀκτὼ τελῶν, ἐκάλει κατὰ σπουδὴν, ὡς μετὰ τῶνδε φευξόμενος. Καὶ Πλέννιος μὲν ἠπείγετο πρὸς αὐτόν. Αὐτομολούντων δὲ ἑτέρων, φίλων τε καὶ φρουρίων καὶ στρατῶν, καὶ τῶν πολεμίων ἐς τὸν πορθμὸν ἐσπλεόντων, οὐχ ἀναμείνας οὐδὲ Πλέννιον ὁ Πομπήϊος ἐν πόλει καλῶς τετειχισμένῃ, ἔφευγεν ἐκ τῆς Μεσσήνης ἐπὶ τῶν ἑπτακαίδεκα νεῶν ἐς Ἀντώνιον, ὡς ἐξ ὁμοίων αὐτῷ τὴν μητέρα περισεσωκώς. Καὶ ὁ Πλέννιος αὐτὸν οὐ καταλαβὼν, ἐς τὴν Μεσσήνην παρῆλθε, καὶ κατεῖχε τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Καῖσαρ, αὐτὸς μὲν ἔμεινεν ἐν τῷ περὶ Ναυλόχους στρατοπέδῳ· Ἀγρίππαν δ' ἐκέλευσε τῇ Μεσσήνῃ παρακαθέζεσθαι καὶ παρεκάθητο δὲ σὺν Λεπίδῳ. Πλεννίου πρεσβευομένου περὶ σπονδῶν, Ἀγρίππας μὲν ἠξίου περιμένειν Καίσαρα ἐς ἕω, Λέπιδος δὲ ἐδίδου τὰς σπονδάς· καὶ τὸν τοῦ Πλεννίου στρατὸν οἰκειούμενος ἑαυτῷ, συνεχώρει διαρπάσαι τὴν πόλιν μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ. Καὶ οἱ μὲν, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ, περὶ ἧς δὴ καὶ μόνης παρεκάλουν, κέρδος ἀδόκητον εὑρόμενοι, τὴν Μεσσήνην ὅλῃ τῇ νυκτὶ μετὰ τῶν Λεπίδου διήρπαζον, καὶ μετεστρατεύοντο τῷ Λεπίδῳ.

CXXIII. Ὁ δὲ, σὺν τούτοις ἔχων δύο καὶ εἴκοσι τέλη πεζῶν καὶ ἱππέας πολλοὺς, ἐπῆρτο· καὶ κρατήσειν ἐδόκει Σικελίας, πρόφασιν ἔχων ὅτι πρῶτος ἐπιβαίη τῆς νήσου, καὶ πλέονας πόλεις ἐπαγάγοιτο. Ἔς τε τὰ φρούρια αὐτίκα περιέπεμπε, τοὺς παρὰ τοῦ Καίσαρος ἐλευσομένους μὴ προσίεσθαι, καὶ τὰ στενὰ πάντα ἐκρατύνετο. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦλθε μὲν τῆς ἐπιούσης, καὶ ἐμέμφετο τῷ Λεπίδῳ διὰ τῶν φίλων, οἳ σύμμαχον αὐτὸν ἔφασκον ἐλθεῖν Καίσαρι ἐς Σικελίαν, οὐχ ἑαυτῷ καταχτησόμενον αὐτήν. Ὁ δὲ ἀντενεκάλει, τῆς προτέρας τάξεως ἀφῃρῆσθαι, καὶ μόνον ἔχειν αὐτὴν Καίσαρα· βουλομένῳ τε νῦν ἀντιδιδόναι Λιβύην καὶ Σικελίαν ὑπὲρ ἐκείνης. Χαλεπαίνων δ' ὁ Καῖσαρ, ἦλθε μὲν καὶ αὐτὸς ὑπὸ ὀργῆς, ὀνειδιῶν τὸν Λέπιδον ἐς ἀχαριστίαν. Διαπειλησάμενοι δὲ ἀλλήλοις διέστησαν· καὶ αὐτίκα αἵ τε φυλακαὶ διεκρίθησαν, καὶ αἱ νῆες ὥρμουν ἐπ' ἀγκυρῶν· ἐλέχθη γὰρ αὐτὰς ἐπινοεῖν ὁ Λέπιδος ἐμπρήσειν.

CXXIV. Ὁ δὲ στρατὸς ἤχθετο, εἰ πολεμήσουσιν αὖθις ἐμφύλιον πόλεμον ἕτερον, καὶ οὔ ποτε σφᾶς ἐπιλείψουσιν αἱ στάσεις. Οὐ μὴν ἐν ὁμοίῳ Καίσαρα καὶ

ne mandata quidem ulla reliquerit. Itaque et pedites, Cæsar, Tisieno dedente, in fidem recepit; et mox equitatum quoque, præfectis eorum pariter deditionem facientibus. Mersæ sunt in eo prælio naves Cæsaris tres, Pompeii XXVIII: reliquæ vero Pompeii naves aut crematæ, aut captæ sunt, aut littori illisæ fractæque: et solæ septemdecim effugerunt.

CXXII. Pompeius, postquam in via cognovit de defectione exercitus, privatum cultum sumsit pro imperatorio, præmissis Messanam qui in naves quidquid possent imponerent: jam dudum autem apparata erant omnia. Simul Plennium a Lilybæo propere accivit cum octo legionibus, quas fugæ comites erat habiturus. Et Plennius quidem festinus ad eum contendit. Pompeius vero, aliis et amicis et præsidiis et exercitibus ad victorem desciscentibus, hostibusque fretum intronavigantibus, ne Plennium quidem in urbe egregie munita exspectans, cum septemdecim illis navibus, quas dixi, Messana profugit ad Antonium; cujus matrem in simili periculo olim servaverat. Plennius mox post ejus discessum Messanam pervenit, et urbem eam tenuit. Cæsar in castris ad Naulochos mansit, Agrippa jusso Messanam obsidere: quod ille fecit una cum Lepido. Plennio vero legatos de pace mittente, Agrippa rem differendam in matutinum censuit, dum Cæsar advenisset; Lepidus vero pacem dedit; et, ut Plennii milites sibi conciliaret, urbem eis ex æquo cum reliquo exercitu diripiendam concessit. Qui præter salutem, quam solam precati erant, lucrum insperatum nacti, translatis ad Lepidum signis, Messanam per totam noctem una cum Lepidi militibus diripuerunt.

CXXIII. Quorum accessione Lepidus auctus usque ad viginti duarum legionum numerum cum equitatu valido, elatus est animo, et de obtinenda sibi Sicilia cogitavit, eo jure quod prior exscendisset in insulam, et plures civitates in fidem accepisset. Protinusque ad præsidia oppidorum circummisit, vetans ne Cæsarianos admitterent; et fauces ubique obsedit. Ac Cæsar quidem, postridie adveniens, expostulavit per amicos cum Lepido, qui aiebant, auxilio eum venisse Cæsari in Siciliam, non ut sibi eam acquireret. Sed ille, ademtum sibi, regerebat, pristinum dignitatis potentiæque gradum, quo nunc solus Cæsar potiatur; cui, si id placeat, libenter se permutaturum Africam et Siciliam pro his quæ sibi ademta sint. Id indigne ferens Cæsar, non tenuit iram, quin ipse Lepidum conveniret, et ingratitudinem ei exprobraret. Sed jactatis ultro citroque minis a se invicem discesserunt: et continuo seorsim actæ sunt ab utroque excubiæ, et Cæsaris naves paratæ steterunt in ancoris: dicebatur enim de illis incendendis cogitare Lepidus.

CXXIV. Id vero pergraviter tulit exercitus, novum si rursus immineret civile bellum, et nunquam finem essent habituræ contentiones. Neque tamen Lepidum conferebant

Λέπιδον ἐτίθεντο, οὐδὲ οἱ τῷ Λεπίδῳ στρατευόμενοι· ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρετῆς τὸν Καίσαρα ἐθαύμαζον, καὶ τὴν ἀργίαν συνῄδεσαν Λεπίδῳ, καὶ τῆς ἁρπαγῆς αὐτὸν ἐπεμέμφοντο αὐτῆς, ἐς τὸ ἴσον τοῖς ἡσσημένοις καταστάντες. Ὧν ὁ Καῖσαρ πυνθανόμενος, περιέπεμπε τοὺς τὰ συμφέροντα παραινέσοντας κρύφα ἑκάστοις. Ὡς δὲ αὐτῷ διεφθάρατο πολλοί, καὶ μάλιστα οἱ γενόμενοι τοῦ Πομπηίου, διὰ δέος τοῦ μήπω τὰς σπονδὰς βεβαίους σφίσιν, εἰ μὴ συνθοῖτο ὁ Καῖσαρ, εἶναι· ἀγνοοῦντος ἔτι ταῦτα τοῦ Λεπίδου δι' ἀπραξίαν, ὁ Καῖσαρ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ σὺν ἱππεῦσι πολλοῖς· οὓς πρὸ τοῦ χάρακος καταλιπὼν, ἐσῄει μετ' ὀλίγων, καὶ παριὼν ἐπεμαρτύρετο ἑκάστους ἄκων ἐς πόλεμον καθίστασθαι. Ἀσπαζομένων δ' αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα τῶν ὁρώντων, οἱ Πομπηϊανοὶ πρῶτοι συνέθεον, ὅσοι διεφθάρατο, καὶ συγγνῶναι σφίσι παρεκάλουν. Ὁ δ' ἔλεγε θαυμάζειν, εἰ, συγγνώμην αἰτοῦντες, οὐ πράσσουσιν οὔπω τὰ σφίσιν αὐτοῖς συνοίσοντα. Οἱ δὲ, συνέντες, αὐτίκα ἥρπαζον τὰ σημεῖα, καὶ ἐς τὸν Καίσαρα μετέφερον, καὶ σκηνὰς ἔλυον ἕτεροι.

CXXV. Καὶ τοῦ θορύβου Λέπιδος αἰσθόμενος, ἐξέθορε τῆς σκηνῆς ἐπὶ τὰ ὅπλα. Βολαί τε ἦσαν ἤδη, καὶ τῶν ὁπλοφόρων τις τῶν Καίσαρος ἔπιπτε, καὶ αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐς τὸν θώρακα ἐβλήθη· τὸ δὲ βέλος οὐχ ἐξίκετο ἐπὶ τὸν χρῶτα, ἀλλὰ δρόμῳ διέφυγεν ἐπὶ τοὺς ἱππέας. Λεπίδου δέ τι φρούριον ἐπετώθασε τῷ δρόμῳ· καὶ οὐκ ἀνέσχεν ὁ Καῖσαρ ὑπὸ ὀργῆς, πρὶν ἐξελεῖν αὐτὸ σὺν τοῖς ἱππεῦσι, καὶ καθελεῖν. Ἑτέρων δ' αὖ φρουρίων ἡγεμόνες, οἱ μὲν αὐτίκα, οἱ δὲ νυκτὸς, μετετίθεντο ἐκ Λεπίδου πρὸς Καίσαρα· οἱ μὲν ἄνευ τινὸς πείρας, οἱ δὲ καὶ ἐς ὑπόκρισιν ὑπὸ ἱππέων μικρὰ ἐνοχληθέντες. Εἰσὶ δ' οἳ τὰς προσβολὰς ἔτι ὑπέμενον καὶ ἀπεκρούοντο· καὶ γὰρ ὁ Λέπιδος περιέπεμπεν ἐς πάντα ἐπικούρους. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἐπικούρων μεθισταμένων, ἡ λοιπὴ τοῦ Λεπίδου στρατιὰ, καὶ εἴ τις εὔνους ἔτι ἦν, ἐτρέπετο τῇ γνώμῃ. Καὶ πρῶτοι μὲν αὖθις οἱ Πομπηϊανοὶ, ὅσοι ἔτι ἦσαν παρ' αὐτῷ, μετεπήδων κατὰ μέρη. Λεπίδου δ' ἐς κώλυσιν αὐτοῖς τοὺς ἑτέρους ἐφοπλίσαντος, οἱ ἐπὶ κώλυμα τῶν ἄλλων ὁπλισάμενοι, τὰ ἑαυτῶν ἐπήγοντο σημεῖα καὶ σὺν τοῖς ἑτέροις ἐχώρουν πρὸς τὸν Καίσαρα. Λέπιδος δ' αὐτοῖς ἀπιοῦσιν ἠπείλει, καὶ ἐδεῖτο, καὶ τῶν σημείων εἴχετο, καὶ οὐ μεθήσειν ἔλεγε· μέχρι τῶν φερόντων αὐτά τις εἶπε μεθήσειν ἀποθανόντα, καὶ δείσας μεθῆκεν.

CXXVI. Οἱ δὲ ἱππεῖς τελευταῖοι χωροῦντες ἔπεμψάν τινα, πευσόμενοι τοῦ Καίσαρος, εἰ κτείνωσι Λέπιδον, οὐκ ἔτι ὄντα αὐτοκράτορα· ὁ δὲ ἀπεῖπεν. Οὕτω Λέπιδος, ἀδοκήτῳ πάντων ἀπιστίᾳ συμπεσὼν, ἔρημος ἐκ τύχης τοσῆσδε καὶ στρατοῦ τοσοῦδε ἐγίγνετο ἐν βραχεῖ. Καὶ τὸ σχῆμα ἀλλάξας, ἔθει πρὸς τὸν Καίσαρα, δρόμῳ συντρεχόντων ὡς ἐπὶ θέα τῶν ὁρώντων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὑπανέστη τε αὐτῷ προσθέοντι, καὶ προσπεσεῖν ἐθέλοντα κωλύσας, ἔπεμψεν ἐς Ῥώμην, ἐφ' οὔπερ ἦν σχήματος ἰδιώτην ἀπ' αὐτοκράτορος, οὐδὲν

cum Cæsare, ne ipsius quidem Lepidi milites; mirantes virtutem Cæsaris, et Lepidi non solum segnitiem, sed et nuperam iniquitatem damnantes, quod in direptione Messanæ victis ipsos æquavisset. Quibus rebus intellectis, Cæsar, circummissis idoneis hominibus, clam singulos commonuit, ut rebus suis consulerent. Corruptisque jam compluribus, præsertim his, qui Pompeio militaverant, et nondum satis firmam sibi pacem nunc fore putabant, ni et Cæsar fidem daret; ad castra Lepidi, securi etiam tum et ignari quid ageretur, accessit cum magno equitum numero. Quibus ante vallum relictis, cum paucis intravit; procedensque in medium, singulos testatus est, invitum se trahi ad bellum. Ibi vero salutantibus imperatorem proximis, Pompeiani primi accurrerunt, quotquot corrupti fuerant, veniamque petierunt. Ille « mirari se, aiebat, veniam eos petere, necdum tamen, quod in rem ipsorum conducat, facere. » Intellexerunt dictum: moxque arrepta signa transtulerunt ad Cæsarem, et alii detendebant tentoria.

CXXV. Eum tumultum ubi sensit Lepidus, ad arma prosiliit e tentorio: commissaque velitatione, unus armigerorum Cæsaris cecidit, et ipse Cæsar in thoracem telum recepit, quod tamen ad cutim non pervenit; moxque cursim ille se recepit ad equites. Sic currentem custodes castelli cujusdam cavillati sunt: quam contumeliam non ferens Cæsar, iram prius non posuit, quam cum succurrentibus equitibus suis et expugnasset castellum et præsidiarios interfecisset. Sed cæterorum castellorum præfecti, pars continuo, pars nocte insequenti a Lepido ad Cæsarem defecerunt: quidam ne sollicitati quidem, alii in speciem tantum infectati ab equitibus. Non defuere tamen, qui oppugnatores etiam suos serio adhuc repellerent: nam Lepidus quoquoversum submittebat auxilia. Sed et ipsa auxilia quum transitionem facerent, reliquus ejus exercitus, quamvis non male illi volens, mutabat sententiam. Ac rursus primi Pompeiani, quotquot adhuc in officio permanserant, agminatim transibant alii post alios. Quumque Lepidus ad eos continendos armaret alios, hi ipsi ad continendos commilitones armati, prehensis signis, una cum alteris ad Cæsarem discedebant. Lepidus minis ac precibus cum abeuntibus agebat, signa retentans, et ea se dimissurum negans; donec unus e signiferis « Dimittes ea vel mortuus » dixit. Tum demum cessit territus.

CXXVI. Postremi defecerunt equites, miseruntque ad Cæsarem sciscitatum « interficerentne Lepidum, quippe non amplius imperatorem? » Quod ille tamen non permisit. Atque ita Lepidus, necopinans desertus ab omnibus, tanta felicitate tantique exercitus imperio brevi temporis momento excidit: mutatoque cultu properavit ad Cæsarem, aliis pariter festinantibus velut ad spectaculum. Cui Cæsar assurrexit, nec passus est ad genua sibi accidere; sed eo quo erat habitu privatum Romam misit, ademto imperio,

ἔτι πλὴν ἱερέα ἧς εἶχεν ἱερωσύνης. Ὁ μὲν δὴ, καὶ αὐτοκράτωρ πολλάκις, καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν γενόμενος, ἄρχοντάς τε ἀποφήνας, καὶ προγράψας ἐπὶ θανάτῳ τοσούσδε ὁμοτίμους, ἰδιωτεύων, καὶ ἐνίοις τῶν προγραφέντων ἄρχουσιν ὕστερον παριστάμενος, διεβίωσε.

CXXVII. Πομπήϊον δὲ ὁ μὲν Καῖσαρ οὐκ ἐδίωκεν, οὐδ' ἑτέροις ἐπέτρεπε διώκειν· εἴτε ὡς ἐς ἀλλοτρίαν ἀρχὴν τὴν Ἀντωνίου φυλασσόμενος ἐμβαλεῖν· εἴτε καραδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ τὰ ἐς αὐτὸν ἐσόμενα ἐξ Ἀντωνίου, καὶ πρόφασιν ἕξων διαφορᾶς, εἰ μὴ δίκαια γίγνοιτο (οὐ γὰρ ἀνύποπτοί γε ἦσαν ἐκ πολλοῦ, διὰ φιλαρχίαν, ὅτε τοὺς ἄλλους ἐξέλοιεν, ἀλλήλοις διερίσειν)· εἴθ', ὡς αὐτὸς ἔλεγεν ὕστερον ὁ Καῖσαρ, ὅτι μὴ γίγνοιτο τοῦ πατρὸς ἀνδροφόνος ὁ Πομπήϊος. Τὴν δὲ στρατιὰν συνῆγε, καὶ ἐγένετο αὐτῷ τέλη μὲν ὁπλιτῶν πέντε καὶ τεσσαράκοντα, καὶ ἱππεῖς δισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι, κοῦφοι δὲ, τῶν ἱππέων ὑπὲρ ἡμιολίους, μακραί τε νῆες ἑξακόσιαι· τὸ δὲ τῶν φορτίδων πλῆθος, καίπερ ὂν ἄπειρον, τοῖς δεσπόταις διέπεμπε. Καὶ τὸν στρατὸν ἐπινικίοις ἐδωρεῖτο, τὰ μὲν ἤδη διδοὺς, τὰ δὲ ὑπισχνούμενος, στεφάνους τε καὶ τιμὰς ἅπασιν ἔνεμε, καὶ συγγνώμην τοῖς ἡγεμόσιν ἐδίδου τοῦ Πομπηΐου.

CXXVIII. Ζήλου δὲ αὐτῷ γέμοντι ἐπὶ τούτοις, τὸ δαιμόνιον ἐνεμέσησε τοῦ ζήλου· καὶ ὁ στρατὸς ἐστασίασεν, ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ μάλιστα, ἀπολυθῆναί τε τῆς στρατείας ἐπειγόμενοι, καὶ γέρα λαβεῖν ὅμοια τοῖς ἐν Φιλίπποις ἀγωνισαμένοις. Ὁ δὲ ᾔδει μὲν, οὐχ ὅμοιον ἐκείνῳ τόνδε τὸν ἀγῶνα· ὑπισχνεῖτο δ' ὅμως, τὰ ἄξια δώσειν σὺν τοῖς ὑπ' Ἀντωνίῳ στρατευομένοις, ὅτε κἀκεῖνος ἀφίκηται. Περὶ δὲ τῆς ἀστρατείας ὑπεμίμνησκε σὺν ἀπειλῇ τῶν πατρίων νόμων τε καὶ ὅρκων καὶ κολάσεων. Οὐκ εὐπειθῶς δὲ ἀκροωμένων, ὑφῆκε τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μή τις ἐκ τῶν νεολήπτων στρατῶν ἐπιγένοιτο θόρυβος· καὶ ἔλεγεν, ἐν καιρῷ τε ἀπολύσειν σὺν Ἀντωνίῳ, καὶ ἄξειν νῦν οὐκ ἐπ' ἐμφύλια ἔτι, πεπαυμένα σὺν τύχῃ χρηστῇ, ἐπὶ δ' Ἰλλυριοὺς, καὶ ἕτερα ἔθνη βάρβαρα, σαλεύοντα τὴν μόλις κτηθεῖσαν εἰρήνην, ὅθεν καταπλουτιεῖν αὐτούς. Οἱ δ' οὐκ ἔφασαν αὖθις στρατεύεσθαι, πρὶν τῶν προτέρων λαβεῖν γέρα τε καὶ τιμάς. Ὁ δὲ οὐκ ἔφη τὰς τιμὰς οὐδὲ νῦν ἀνατίθεσθαι· πολλὰς δὲ δοὺς, προστιθέναι στεφάνους ἔτι τοῖς τέλεσιν ἄλλους, καὶ λοχαγοῖς καὶ χιλιάρχοις περιπορφύρους ἐσθῆτας, καὶ βουλευτικὴν ἐν ταῖς πατρίσιν ἀξίωσιν. Ἔτι δὲ αὐτοῦ τοιάδε προστιθέντος ἕτερα, ὑπεφώνησε χιλίαρχος Ὀφίλλιος, στεφάνους μὲν καὶ πορφύραν εἶναι παισὶν ἀθύρματα· στρατοῦ δὲ γέρα, χωρία καὶ χρήματα. Καὶ τοῦ πλήθους ἐπιβοήσαντος ὅτι ὀρθῶς λέγοι, ὁ μὲν Καῖσαρ ἀπέστη τοῦ βήματος δυσχεραίνων· οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν χιλίαρχον ἦσαν, ἐπαινοῦντές τε, καὶ τοῖς οὐ συνισταμένοις αὐτῷ λοιδορούμενοι. Ὁ δ' ἔφη καὶ μόνος ἀρκέσειν ἐπὶ οὕτω δικαίοις· ἀλλ' ὁ μὲν, τόδε εἰπὼν, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἀφανὴς ἦν, καὶ οὐδ' ὅ τι γένοιτο ἐγιγνώσκετο.

CXXIX. Ὁ δὲ στρατὸς οὐκ ἔτι μὲν, ὑπὸ δέους,

sacerdotio tantum relicto. Ab hoc tempore ille, sæpius antea imperator, et quondam Triumvir, qui magistratus creaverat, et tot pari dignitate præditos proscripserat, privatam vitam exegit; in qua nonnullis quoque ex his qui ab illo olim proscripti fuerunt, magistratus deinde adeptis, supplex factus est.

CXXVII. Cæterum Pompeium Cæsar nec ipse persecutus est, nec alios persequi sivit : sive quod nollet invadere in alienum imperium Antonii; sive quod futura spectaret conatusque Antonii, habiturus justam occasionem dissidii, si quid ille præter æquum fecisset (jam pridem enim haud sane obscurum erat, hos duos, sublatis aliis, propter imperandi cupiditatem inter se ipsos esse decertaturos); sive, ut ipse Cæsar aiebat postea, quia Pompeius in parricidarum non fuerat numero. Coactis autem in unum copiis, repertæ Cæsaris sunt legiones XLV equitum XXV M. levis armaturæ tantundem quantum equitum et dimidium insuper : naves longæ DC : onerarias autem, numero pæne infinitas, ad proprios dominos remisit. Jamque militibus donativum ob victoriam dedit, plura in futurum pollicitus : coronas quoque aliosque honores distribuit omnibus; et Pompeianis ducibus veniam concessit.

CXXVIII. Huic tantæ Cæsaris felicitati fortuna invidit : nam exercitus, præsertim ipsius proprius, seditionem movit, missionem flagitans, et præmia paria eis quæ Philippensi prælio victores acceperant. Et Cæsar, quum hoc certamen cum altero illo non conferendum sciret, promisit tamen, accepturos digna præmia una cum Antonii militibus, quando ille rediisset. Quod autem ad vacationis flagitationem attinet, minaciter admonuit milites sacramenti disciplinæque, a majoribus acceptæ. Sed quum persisterent in contumacia, remisit minas, ne quis tumultus ab exercitibus dedititiis etiam accederet : promisitque, se cum Antonio eos dimissurum justo tempore : nunc usurum opera eorum non ad bella civilia amplius, quæ deo fortunante sepulta sint; sed contra Illyrios aliasque gentes barbaras, pacem vix partam labefactantes : ex qua militia percepturi essent lucra uberrima. Negarunt illi, novam se prius subituros militiam, quam præteritorum laborum repræsentata sibi fuerint præmia honoresque. Respondit, honores se ne nunc quidem differre; sed, præter plures jam collatos, alias etiam coronas legionibus addere, et prætextas tribunis ac centurionibus, senatoriamque dignitatem cuique in sua patria. Hæc et alia his similia dum militibus Cæsar offert, exclamavit tribunus Ofilius « corollas et prætextas puerorum esse oblectamenta; militum præmia agros esse et pecunias. » Quod postquam « recte dictum » conclamavit multitudo, indignatus Cæsar discessit e tribunali : milites autem circumstabant tribunum, laudantes hominem, et reliquis, qui se ad eos non aggregarent, convicia ingerentes. Sed ille « vel se solum, inquit, ad tuendam tam justam causam suffecturum. » His vero dictis, sequenti die nusquam amplius homo comparuit, nec, quid illi acciderit, compertum est.

CXXIX. Tum milites non amplius singuli, propter me-

οὐδεὶς καθ' ἕνα ἐφθέγγετο· κοινῇ δ' ἐβόων, ἀνὰ μέρη συνιστάμενοι, ἀφεθῆναι τῶν στρατειῶν. Ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτῶν τοὺς μὲν ἄρχοντας ἐξωμίλει ποικίλως· τῶν δ' ἐν Φιλίπποις καὶ Μουτίνῃ στρατευσαμένων, ὡς χρονιωτέρων ἄρα ὄντων, ἐδίδου τοῖς θέλουσιν ἀποστρατεύεσθαι· καὶ γενομένους ἐς δισμυρίους εὐθὺς ἀπέλυε, καὶ ἐξέπεμπε τῆς νήσου, μὴ διαφθείραιεν ἑτέρους· τοσόνδε τοῖς ἐκ Μουτίνης μόνοις ἐπειπὼν, ὅτι σφίσιν ἀποδώσει τὰ τότε ὑπεσχημένα, καίπερ οὕτως ἀπολυθεῖσιν. Ἐς δὲ τὸ ἄλλο πλῆθος ἐπελθὼν, τοὺς μὲν ἀποστάντας ἐμαρτύρετο τῆς ἐπιορκίας, οὐ κατὰ γνώμην τοῦ αὐτοκράτορος τῆς στρατείας ἀπολυθέντας· τοὺς δὲ παρόντας ἐπῄνει, καὶ ἐπήλπιζεν ἀπολύσειν μὲν ταχέως, ὅτε μηδενὶ μετανοήσει, καταπλουτιεῖν δὲ ἀπολύων, καὶ νῦν ἐπιδιδόναι δραχμὰς πεντακοσίας ἑκάστῳ. Τοιάδε εἰπὼν, Σικελίᾳ μὲν ἐπέβαλλεν ἐσφορὰν, χίλια τάλαντα καὶ ἑξακόσια, στρατηγοὺς δ' ἀπέφαινε Λιβύης καὶ Σικελίας, καὶ στρατὸν ἐς ἑκατέραν διῄρει· καὶ τὰς ναῦς τὰς Ἀντωνίου διέπεμπεν ἐς Τάραντα, καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ τὸν μὲν προὔπεμπεν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ νεῶν, τὸν δ' ἐπαγόμενος αὐτὸς ἐκ τῆς νήσου διεπέρα.

CXXX. Ἐρχομένῳ δ' ἥ τε βουλὴ τιμὰς ἐψηφίσατο ἀμέτρους, ὧν αὐτὸν ἐποίουν κριτὴν, ἢ πάσας λαβεῖν, ἢ ὅσας δοκιμάσειε· καὶ ὑπήντων ὅτι πορρωτάτω καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ δῆμος ἐστεφανωμένοι, ἔς τε τὰ ἱερὰ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν ἐς τὴν οἰκίαν ἀπιόντα παρέπεμπον. Τῆς δ' ἐπιούσης αὐτὸς ἐδουληγόρησέ τε καὶ ἐδημηγόρησε, τὰ ἔργα καὶ τὴν πολιτείαν ἑαυτοῦ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἐς τότε καταλέγων· καὶ τὰ εἰρημένα συγγράψας, τὸ βιβλίον ἐξέδωκε· κατήγγελλέ τε εἰρήνην καὶ εὐθυμίαν, ἐς τέλος τῶν ἐμφυλίων ἀνῃρημένων, καὶ τῶν ἐσφορῶν τοὺς ἔτι ὀφείλοντας ἀπέλυε, καὶ φόρων τελώνας τε, καὶ τοὺς τὰ μισθώματα ἔχοντας, ὧν ἔτι ὀφείλοιεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐψηφισμένων τιμῶν ἐδέχετο πομπὴν, ἐτήσιόν τε ἱερομηνίαν εἶναι καθ' ἃς ἡμέρας ἐνίκα, καὶ ἐπινίκιος ἐν ἀγορᾷ χρύσεος ἑστάναι μετὰ σχήματος οὗπερ ἔχων ἐσῆλθε, περικειμένων τῷ κίονι νεῶν ἐμβόλων. Καὶ ἕστηκεν ἡ εἰκὼν, ἐπιγραφὴν ἔχουσα, ὅτι ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ ΕΣΤΑΣΙΑΣΜΕΝΗΝ ΕΚ ΠΟΛΛΟΥ ΣΥΝΕΣΤΗΣΕ ΚΑΤΑ ΤΕ ΓΗΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΝ.

CXXXI. Τοῦ δὲ δήμου τὴν μεγίστην ἱερωσύνην ἐς αὐτὸν ἐκ Λεπίδου μεταφέροντος, ἣν ἕνα ἔχειν νενόμισται μέχρι θανάτου, οὐκ ἐδέχετο· καὶ κτείνειν τὸν Λέπιδον ὡς πολέμιον κελευόντων, οὐκ ἠνείχετο. Ἐς δὲ τὰ στρατόπεδα πάντα σεσημασμένας ἔπεμψεν ἐπιστολὰς, ἐντελλόμενος ἡμέρᾳ μιᾷ πάντας ἀνειλήσαντας αὐτὰς ἐπιχειρεῖν τοῖς κεκελευσμένοις. Καὶ ἦν τὰ ἐπεσταλμένα περὶ τῶν θεραπόντων, ὅσοι παρὰ τὴν στάσιν ἀποδράσαντες ἐστρατεύοντο, καὶ αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν ᾐτήκει Πομπήϊος, καὶ ἡ βουλὴ καὶ αἱ συνθῆκαι δεδώκεσαν. Οἱ δὲ μιᾶς ἡμέρας συνελαμβάνοντο· καὶ ἀχθέντας αὐτοὺς ἐς Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἀπέδωκεν αὐτῶν τε Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν τοῖς δεσπόταις, ἢ διαδόχοις αὐτῶν· ἀπέδωκε δὲ καὶ Σικελιώταις. Ὅσους δ' οὐκ

tum, sed gregatim uno ore vociferabantur, missionem postulantes. Horum præfectos Cæsar variis molliebat alloquiis : eis vero qui ad Philippos et Mutinam meruerant, ut diuturniore militia defunctis, missionem concessit. Dimissosque, numero ad vicies mille, protinus ablegavit ex insula, ne contagione seditionis alios corrumperent : hoc tantum ad Mutinensis belli veteranos effatus, quamvis sic dimissis, redditurum se tamen ea quæ tunc illis promissa fuissent. Reliquos vero pro concione alloquens, testes faciebat perjurii discedentium, non ex imperatoris sententia dimissorum : ipsos vero laudabat, brevi secuturæ missionis spem faciens : foreque ut nec officii quemquam pœniteat, et dimittantur ditati : nunc addere se viritim quingenos denarios. Post concionem, indixit tributum Siciliæ MDC talenta : designavitque proprætores Africæ ac Siciliæ, parte exercitus cuique harum provinciarum attributa. Tum naves Antonii Tarentum misit : reliquum exercitum partim præmisit in Italiam, partim ipse secum duxit decedens ex insula.

CXXX. Romam reverso Cæsari senatus immodicos honores decrevit; ipsi permittens, ut arbitratu suo vel omnes, vel quotquot placerent, acciperet : itumque est obviam quam longissime a coronatis tam senatoribus quam cætero populo : qui eum ad templa primum, deinde domum, deduxerunt. Sequenti vero die tam apud senatum quam pro concione populi oratione habita, res a se gestas Cæsar ordine recensuit, administrationemque reipublicæ, jam inde ex quo ad eam admotus est usque ad illum diem, exposuit : quas orationes a seipso conscriptas in vulgus deinde edidit multis exemplaribus : denunciavitque pacem et tranquillitatem, post sublata funditus bella civilia; et tributa nondum reddita condonavit debitoribus; pariterque publicanorum debita remisit, et mercedes nondum persolutas pro locationibus publicis. Ex honoribus autem per senatusconsultum oblatis accepit ovationem, et annua solennia diebus victoriæ, auratamque in foro statuam, triumphali habitu, quo urbem esset ingressus, insistentem columnæ rostris navium cinctæ. Ac posita est statua hoc titulo : PACE POST DIUTURNAS TURBAS TERRA MARIQUE RESTITUTA.

CXXXI. Quum vero pontificatum maximum populus a Lepido in eum vellet transferre, nemini vivo more majorum adimi solitum, recusavit : et quum Lepidum, ut hostem, necari juberent, non sustinuit. Ad omnes vero exercitus obsignatas misit literas, præcepitque, ut uno die aperirentur omnes, protinusque jussa peragerentur. Ea jussa pertinebant ad servos, qui dissensionum intestinarum tempore aufugerant et militiæ erant adscripti; quibus, poscente Pompeio, senatus ex fœdere libertatem concesserat. Quos uno die comprehensos, et in Urbem adductos, Romanis Italisque dominis Cæsar restituit aut eorumdem hæredibus : Siculisque pariter fugitivos suos remisit. Si quos autem

ἣν ὁ ληψόμενος, ἔκτεινε παρὰ ταῖς πόλεσιν αὐταῖς ὧν ἀπέδρασαν.

CXXXII. Τοῦτο μὲν δὴ τῶν τότε στάσεων ἐδόκει τέλος εἶναι. Καὶ ἦν ὁ Καῖσαρ ἐτῶν ἐς τότε ὀκτὼ καὶ εἴκοσι· καὶ αὐτὸν αἱ πόλεις τοῖς σφετέροις θεοῖς συνίδρυον. Λῃστευομένης δὲ κατὰ συστάσεις τῆς τε Ῥώμης αὐτῆς καὶ τῆς Σικελίας περιφανῶς, καὶ τῶν γιγνομένων ἁρπαγῇ μετὰ τόλμης, ἢ λῃστείᾳ λανθανούσῃ, μᾶλλον ἐοικότων· Σαβῖνος ὑπὸ Καίσαρος αἱρεθεὶς ἐς διόρθωσιν, πολὺν μὲν εἰργάσατο φθόρον τῶν ἁλισκομένων, ἐνιαυτῷ δ' ὅμως εἰς εἰρήνην ἀφύλακτον ἅπαντα περιήγαγε. Καὶ ἐξ ἐκείνου φασὶ παραμεῖναι τὸ τῆς στρατιᾶς τῶν νυκτοφυλάκων ἔθος τε καὶ εἶδος. Θαυμαζόμενος δὲ ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τῷδε, ὀξέως οὕτως ἐξ ἀδοκήτου διωρθωμένῳ, πολλὰ τῆς πολιτείας ἐφίει τοῖς ἐτησίοις ἄρχουσι διοικεῖν κατὰ τὰ πάτρια· καὶ γραμματεῖα ὅσα τῆς στάσεως σύμβολα ἔκαιε, καὶ τὴν ἐντελῆ πολιτείαν ἔλεγεν ἀποδώσειν, εἰ παραγένοιτο ἐκ Παρθυαίων Ἀντώνιος· πείθεσθαι γὰρ, κἀκεῖνον ἐθέλειν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν, τῶν ἐμφυλίων καταπεπαυμένων. Ἐφ' οἷς αὐτὸν, εὐφημοῦντες, εἵλοντο δήμαρχον ἐς ἀεὶ, διηνεκεῖ ἄρα ἀρχῇ προτρέποντες τῆς προτέρας ἀποστῆναι. Ὁ δὲ ἐδέξατο μὲν καὶ τήνδε· Ἀντωνίῳ δὲ ἐφ' ἑαυτοῦ περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπέστελλεν. Ὁ δὲ καὶ Βύβλον ἀπιόντα πρὸς αὐτὸν ἐντυχεῖν ἐδίδασκεν· ἐς δὲ τὰ ἔθνη τοὺς ἡγεμόνας αὐτὸς ὁμοίως ἔπεμπε, καὶ ἐς Ἰλλυριοὺς ἐπενόει συστρατεύειν.

CXXXIII. Πομπήϊος δ' ἐκ μὲν Σικελίας ἄκρᾳ Λακινίᾳ προσέσχε, καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἥρας πλουτοῦν ἀναθήμασιν ἐσύλησε, φεύγων ἐς Ἀντώνιον. Ἐς δὲ Μιτυλήνην καταχθεὶς, διέτριβεν, ἔνθα αὐτὸν ἔτι παῖδα μετὰ τῆς μητρὸς ὑπεξέθετο ὁ πατὴρ, Γαΐῳ Καίσαρι πολεμῶν, καὶ ἡττηθεὶς ἀνέλαβεν. Ἀντωνίου δὲ πολεμοῦντος ἐν Μηδίᾳ Μήδοις τε καὶ Παρθυαίοις, γνώμην ὁ Πομπήϊος ἐποιεῖτο, ἑαυτὸν ἐπανελθόντι ἐπιτρέψαι. Ἐπὶ δ' ἐπύθετο ἡσσῆσθαι Ἀντώνιον, καὶ τὸ συμβὰν ἡ φήμη ὁμοίως μετέφερεν, αὖθις ἦν ἐν ἐλπίσιν, ὡς ἢ διαδεξόμενος Ἀντώνιον, εἰ τέθνηκεν, ἢ μεριούμενος ἐπανελθόντι· ἐνθύμιός τέ οἱ συνεχὲς ἦν Λαβιηνὸς οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν Ἀσίαν ἐπιδραμών. Ὧδε δὲ ἔχοντι ἀγγέλλεται Ἀντώνιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθών. Καὶ τεχνάζων ἔτι ἐπ' ἀμφότερα, διεπρεσβεύετο πρὸς αὐτὸν, ἐπιτρέπων ἐκείνῳ, καὶ φίλον εἶναι διδοὺς καὶ σύμμαχον, ἔργῳ δὲ τὰ Ἀντωνίου κατασκεπτόμενος. Ἔς τε Θρᾴκην καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔπεμπεν ἑτέρους κρύφα πρὸς τοὺς ἑκατέρων δυνάστας· ἐπινοῶν, εἰ μὴ κρατεῖ τῶν ἐνθυμουμένων, διὰ τοῦ Πόντου φυγεῖν ἐς Ἀρμενίαν. Ἔπεμπε δὲ καὶ ἐς Παρθυαίους, ἐλπίσας, ἐς τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀντώνιον αὐτοὺς δέξασθαι προθύμως στρατηγὸν Ῥωμαῖόν τε καὶ παῖδα Μάγνου μάλιστα. Τάς τε ναῦς ἐπεσκεύαζε, καὶ τὸν ἐν αὐταῖς στρατὸν ἐγύμναζεν, ὑποκρινόμενος ἢ δεδιέναι Καίσαρα, ἢ Ἀντωνίῳ τάδε παρασκευάζειν.

CXXXIV. Ὁ δὲ Ἀντώνιος πυθόμενος μὲν εὐθὺς

nemo in servitutem asserebat, hos juxta ipsa oppida, unde quisque aufugerat, capite mulctavit.

CXXXII. Itaque jam dissensionum illorum temporum finis advenisse visus est. Et Cæsar, annum tunc ætatis agens vicesimum octavum, oppidatim inter deos tutelares est consecratus. Sed quum Urbs ipsa Siciliaque palam infestaretur a latronibus, catervatim tanta audacia grassantibus, ut prædonibus similiores essent, quam occultis latronibus; Sabinus ad id corrigendum electus a Cæsare, multos comprehensos affecit suppliciis : et intra annum securam pacem reddidit omnibus. Ex illoque tempore institutas aiunt cohortes militares nocturnorum vigilum, ea forma rationeque quæ ad hunc diem obtinet. Id tam opportunum et opinione citius remedium Cæsari egregiam existimationem peperit. Idemque jam multa quoque ad rempublicam pertinentia more majorum annuis magistratibus administranda permisit : et, crematis literis actisque omnibus, quæ dissensionum præteritarum documenta essent, pollicitus est « se integram populo restituturum rempublicam, quam primum rediisset Antonius : persuasum enim se habere, velle et illum deponere magistratum, sublatis bellis civilibus. » Tum faustis exceptum acclamationibus Cæsarem tribunum plebis crearunt in perpetuum, invitantes eum perpetuo hoc magistratu ad priorem deponendum. Et accepit eum honorem Cæsar : cæterum privatim ad Antonium de magistratu et imperio scripsit. Antonius vero Bibulo quoque, a se discedenti, mandata ad Cæsarem dedit : et in provincias præsides ipse misit similiter, cogitavitque socius expeditionis Illyricæ fieri.

CXXXIII. Pompeius, e Sicilia fugiens, primum ad Lacinium promontorium appulerat, ibique fanum Junonis votivis donariis dives spoliaverat. Eum Antonium petens, delatusque Mitylenen, egit ibi aliquantisper, ubi eum olim cum matre, puerum adhuc, deposuerat pater bellum gerens cum Cæsare, victusque inde receperat. Jam quum bellum in Media cum Medis Parthisque Antonius gereret, Pompeius statuerat reverso in fidem se committere. Sed ubi victum audivit, et constans fama idem ferebat, rursum spem concepit, aut successurum se in universam Antonii, si periisset, potentiam; aut saltem in partem illius, si salvus rediisset Antonius, iri receptum : et obversabatur semper animo ejus recens Labieni exemplum, qui Asiam incursaverat. His consiliis occupato nunciatur Antonius rediisse Alexandriam. Proinde ad utrumque viam sibi muniens, per legationes offerebat se illi amicum et socium : revera quidem hoc tantum agens, ut res ejus exploratas haberet. Interim ad Thraciæ Pontique dynastas alios legatos clam mittebat; cogitans, si ea, quæ cupiebat, ab Antonio non impetrasset, per Pontum fugere in Armeniam. Quin et ad Parthos misit, sperans, illos ad bellum nondum confectum adversus Antonium libenter se duce usuros, non solum Romano homine, sed et Magni Pompeii filio. Simul vero naves reficiebat, et socios navales exercebat, nunc metum a Cæsare simulans, nunc parari hæc in usum Antonii.

CXXXIV. Sed Antonius, quamprimum audivit de Pom-

ἀμφὶ τοῦ Πομπηίου, στρατηγὸν ἐπ' αὐτὸν Τίτιον ᾕρητο, καὶ, ναῦς καὶ στρατὸν ἐκ Συρίας λαβόντα, ἐκέλευε, πολεμοῦντι μὲν τῷ Πομπηίῳ πολεμεῖν κατὰ κράτος, ἐπιτρέποντα δὲ αὐτὸν Ἀντωνίῳ, μετὰ τιμῆς ἄγειν. Ἐλθοῦσι δὲ τοῖς πρέσβεσιν ἐχρηματίζεν, ἀγγέλλουσιν οὕτως· « Ἡμᾶς Πομπήϊος ἔπεμψεν, οὐχ ἀπορῶν μὲν ἐς Ἰβηρίαν, εἰ πολεμεῖν ἐγνώκει, διαπλεῦσαι, φίλην οὖσαν αὐτῷ πατρόθεν, καὶ συλλαβοῦσαν ἔτι ὄντι νεωτέρῳ, καὶ καλοῦσαν ἐπὶ ταῦτα καὶ νῦν· αἱρούμενος δὲ εἰρηνεύειν τε σὺν σοὶ, καὶ πολεμεῖν, εἰ δεήσειεν, ὑπὸ σοί. Καὶ τάδε οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔτι κρατῶν Σικελίας, καὶ τὴν Ἰταλίαν πορθῶν, ὅτε σοι τὴν σὴν μητέρα περισώσας ἔπεμπε, προὔτεινε. Καὶ εἰ ἐδέξω, οὔτ' ἂν ὁ Πομπήϊος ἐξέπεσε Σικελίας (οὐ γὰρ ἂν Καίσαρι τὰς ναῦς κατ' αὐτοῦ παρέσχες), οὔτ' ἂν σὺ ἥττησο ἐν Παρθυαίοις, Καίσαρός σοι τὸν στρατὸν οὐ πέμψαντος ὃν συνέθετο· ἐκράτεις δ' ἂν ἤδη, πρὸς οἷς εἶχες, καὶ τῆς Ἰταλίας. Οὐ δεξάμενον δέ σε ταῦτα, ἐν καιρῷ τότε μάλιστα ἄν σοι γενόμενα, ἀξιοῖ καὶ νῦν, μὴ πολλάκις ὑπὸ Καίσαρος ἐνεδρευθῆναι λόγοις τε καὶ τῷ γενομένῳ κήδει· μνημονεύοντα, ὅτι Πομπηίῳ τε κηδεύων μετὰ συνθήκας ἐπολέμησεν ἄνευ προφάσεως, καὶ Λέπιδον κοινωνὸν ὄντα τῆς ἀρχῆς τὸ μέρος ἀφείλετο, καὶ οὐδέτερα αὐτῶν ἐνείματό σοι.

CXXXV. Λοιπὸς δ' ἐς τὴν περιπόθητον αὐτῷ μοναρχίαν σὺ νῦν ὑπολείπῃ. Ἤδη γάρ σοι καὶ ἐν χερσὶν ἦν, εἰ μὴ Πομπήϊος ἔτι ἦν ἐν μέσῳ. Καὶ τάδε εἰκὸς μὲν καὶ σὲ προορᾶν ἐπὶ σεαυτοῦ· προφέρει δέ σοι καὶ Πομπήϊος ὑπὸ εὐνοίας, αἱρούμενος ἄνδρα ἄκακον καὶ μεγαλόφρονα ἀντὶ ὑπούλου τε καὶ δολεροῦ καὶ φιλοτέχνου. Οὐδὲ ἐπιμέμφεταί σοι τῆς δόσεως τῶν νεῶν, ἃς ἐπ' αὐτὸν Καίσαρι ἔδωκας ὑπ' ἀνάγκης, ἀντιλαβεῖν στρατὸν ἐς Παρθυαίους δεόμενος· ἀλλ' ὑπομιμνήσκει, τὸν οὐ πεμφθέντα στρατὸν προφέρων. Συνελόντι δὲ εἰπεῖν, Πομπήϊος ἑαυτὸν ἐπιτρέπει σοι μετὰ τῶν νεῶν ἃς ἔτι ἔχει, καὶ τοῦ στρατοῦ, πιστοτάτου γε ὄντος αὐτῷ, καὶ οὐδ' ἐν τῇ φυγῇ καταλιπόντος· εἰρηνεύοντι μὲν, μέγα κλέος, εἰ τὸν Μάγνου παῖδα περισώζοις· πολεμοῦντι δὲ, μοῖραν ἱκανὴν ἐς τὸν ἐσόμενον πόλεμον, ὅσον οὔπω παρόντα. »

CXXXVI. Τοιαῦτα τῶν πρέσβεων εἰπόντων, ὁ Ἀντώνιος τὰς ἐντολὰς αὐτοῖς ἐξέφερεν, ἃς ἐντείλαιτο Τιτίῳ· καὶ εἰ τῷ ὄντι ταῦτα φρονοίη Πομπήϊος, ἥξειν αὐτὸν ἔφασκε παραπεμπόμενον ὑπὸ Τιτίου. Ἅμα δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ οἱ πεμφθέντες ἐς Παρθυαίους ὑπὸ τοῦ Πομπηίου, ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἀντωνίου στρατηγῶν, καὶ ἐς Ἀλεξάνδρειαν ἤχθησαν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος ἕκαστα μαθὼν, ἐκάλει τοὺς τοῦ Πομπηίου πρέσβεις, καὶ τοὺς ληφθέντας αὐτοῖς ὑπεδείκνυεν. Οἱ δὲ καὶ ὡς παρῃτοῦντο νέον ἄνδρα, ἐν συμφοραῖς ἐσχάταις, ὑπὸ δέους, εἰ ἄρα μὴ προσοῖτο φιλίως αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀναγκασθέντα καὶ τῶν ἀεὶ Ῥωμαίοις ἐχθίστων ἀποπειράσαι· δηλώσειν τ' αὐτὸν αὐτίκα, ὅτε μάθοι τὰ Ἀντωνίου, μηδὲν ἔτι πείρας ἢ μηχανῆς ἑτέρας δεόμενον.

peii adventu, ducem adversus eum designavit Titium; cui mandavit, ut, classe et exercitu accepto e Syria, Pompeium bellum molientem vi reprimeret; quod si in fidem Antonii mallet recipi, adduceret eum honorifice. Tum legati advenerunt Pompeii, qui, ad Antonium admissi, hujusmodi verba fecerunt : « Misit nos ad te Pompeius : non quod in Hispaniam, si bellum placeret, non pateat cursus, provinciam ei conjunctam paterna amicitia; quæ, juniorem olim favore prosecuta, nunc quoque pollicetur operam : sed quia vel tecum frui pace mavult, Antoni, vel tuis auspiciis (si res ita ferat) bellum gerere. Quod consilium non nunc demum cepit Pompeius : sed jamdudum, quum obtineret Siciliam, et popularetur Italiam, matre tibi servata remissaque, tibi illud significavit. Cujus amicitiam si tu admisisses, nec Pompeius ejectus esset e Sicilia (non enim classem Cæsari præbuisses contra eum), nec tu victus fuisses in Parthia, Cæsare non mittente exercitum ex fœdere : imo, præter ea quæ nunc tua sunt, etiam Italiam sub tuam potestatem redegisses. Verum tamen, quamtumvis a te neglectus opportuno tunc maxime tibi tempore, nunc quoque abs te petit, ne toties verbis et contracta affinitate illudi tibi a Cæsare patiaris et insidias fieri; memor, Pompeium quoque post fœdus, et post affinitatem contractam, sine causa bello ab eodem esse petitum; et Lepidum, imperii consortem, portione sua spoliatum; nec ad te quidquam ex utraque illa victoria rediisse.

CXXXV. « Nunc solus tu, Antoni, superes, qui obstes, quominus ille potiatur dudum concupita monarchia. Jam nunc enim inter vos quoque digladiaremini, si Pompeius non fuisset in medio. Hæc quum ipse per te providere debeas, tamen Pompeius te monet, pro ea qua te prosequitur benevolentia; mavultque viri simplicis et magnanimi amicitiam, quam subdoli, fucati, versipellisque. Neque vero exprobrat tibi naves Cæsari adversus se commodatas; quas necessitate coactus dedisti, quum opus haberes contra Parthos exercitu : sed admonet, quantum obfuerit tibi non missus ab illo exercitus. Et, ut compendiorem audias, Pompeius se in tuam fidem, Antoni, committit cum navibus quas adhuc habet, et cum fidissimo exercitu, qui ne fugientem quidem destituit : in pace allaturus tibi egregiam laudem, si Magni filium servaveris; quod si bellum, quod instare videtur, gerendum sit, futurus non aspernanda tuarum partium accessio. »

CXXXVI. Antonius, his auditis, aperuit legatis mandata, quæ Titio dedisset : responditque, si ex animo hæc offerat Pompeius, venturum ipsum, deducente Titio. Sed dum hæc fiunt, interim, qui a Pompeio ad Parthos missi erant, comprehensi ab Antonianis ducibus, perducuntur Alexandriam. Ex quibus postquam singula cognovit Antonius, accitis Pompeii legatis, captos illos eis ostendit. Qui etiam tum excusabant hominem juvenem, in extrema calamitate constitutum, metuentem ne repulsam ab Antonio pateretur, eoque coactum vel infensissimarum populi Romani gentium tentare animos : quod si compertam ille habuerit mentem Antonii, statim etiam Pompeii animum cognitum iri, neque ullis aliis sollicitationibus artibusve eum porro esse usurum.

Οἷς ὁ Ἀντώνιος ἐπίστευσεν, ὢν καὶ τὰ ἄλλα ἀεὶ τὸ φρόνημα ἁπλοῦς καὶ μέγας καὶ ἄκακος.

CXXXVII. Ἐν τούτῳ δὲ Φούρνιος, ὁ τῆς Ἀσίας ἡγούμενος Ἀντωνίῳ, τὸν Πομπήϊον ἐλθόντα μὲν καὶ ἀτρεμοῦντα ἐδέχετο, οὔτε κωλύειν ἀξιόμαχος ὤν, οὔτε πω τὴν γνώμην εἰδὼς τὴν Ἀντωνίου. Γυμνάζοντα δὲ τὸν στρατὸν ὁρῶν, κατέλεγέ τινας ἐκ τῶν ὑπηκόων· καὶ Ἀηνόβαρβον ἄρχοντα γείτονος στρατοῦ, καὶ Ἀμύνταν, ἑτέρωθεν ἐκάλει κατὰ σπουδήν. Συνελθόντων δ' ὀξέως, ὁ Πομπήϊος ἐμέμφετο, εἰ πολέμιον ἡγοῦνται τὸν πρέσβεις ἐς Ἀντώνιον ἀπεσταλκότα, καὶ τὰ παρ' ἐκείνου περιμένοντα. Καὶ ταῦτα λέγων, Ἀηνόβαρβον ὅμως ἐπενόει συλλαβεῖν, ἐκ προδοσίας Κουρίου τινὸς τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀηνόβαρβον· ἐλπίζων, ἐς ἀντίδοσιν αὐτοῦ μεγάλην ἕξειν μοῖραν Ἀηνόβαρβον. Γνωσθείσης δ' οὖν τῆς προδοσίας, Κούριος μὲν, ἐν τοῖς παροῦσι Ῥωμαίων ἐλεγχθεὶς, ἀπέθανε· Πομπήϊος δὲ Θεόδωρον ἐξελεύθερον, ὃς μόνος οἱ συνῄδει τὸ βούλευμα, ὡς ἐξειπόντα ἔκτεινεν. Οὐκέτι δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Φούρνιον λήσειν ἐλπίσας, Λάμψακον ἐκ προδοσίας κατέλαβεν, ἣ πολλοὺς εἶχεν Ἰταλοὺς ἐξ ἐποικίσεως Γαΐου Καίσαρος, καὶ μισθοῖς μεγάλοις εὐθὺς ἐστράτευε τοὺς Ἰταλούς. Ἤδη δὲ ἔχων ἱππέας τε διακοσίους, καὶ πεζοὺς τρία τέλη, ἐπεχείρησε Κυζίκῳ κατά τε γῆν καὶ διὰ θαλάσσης. Οἱ δὲ αὐτὸν ἑκατέρωθεν ἀπεκρούσαντο· καὶ γάρ τις ἦν ἐν τῇ Κυζίκῳ στρατὸς οὐ πολὺς Ἀντωνίῳ, φύλακες τῶν ἐκεῖ τρεφομένων αὐτῷ μονομάχων. Ἐς δὲ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα ἐπανελθὼν, ἐσιτολόγει.

CXXXVIII. Φουρνίου δὲ οὐκ ἄρχοντος μὲν χειρῶν, ἀεὶ δ' αὐτῷ παραστρατοπεδεύοντος σὺν ἱππεῦσι πολλοῖς, καὶ σιτολογεῖν οὐκ ἐῶντος, οὐδὲ προσποιεῖσθαι τὰς πόλεις· ὁ Πομπήϊος, ἱππέας οὐκ ἔχων, ἐπεχείρησε τῷ τοῦ Φουρνίου στρατοπέδῳ κατὰ μέτωπον καὶ κατόπιν ἐκ περιόδου λαθών. Ὅθεν ὁ Φούρνιος, ἐς τὸν Πομπήϊον ἐπεστραμμένος, ὑπὸ τῶν ὄπισθεν ἐξεβλήθη τοῦ στρατοπέδου· καὶ φεύγοντας αὐτοὺς διὰ τοῦ Σκαμανδρίου πεδίου διώκων ὁ Πομπήϊος, ἔκτεινε πολλούς· καὶ γὰρ ἦν τὸ πεδίον ὑγρὸν ἐξ ὄμβρων. Αἱ δὲ περισωθέντες τότε μὲν ὑπεχώρουν, οὐκ ὄντες ἀξιόμαχοι. Προσδεχομένων δὲ ἀπό τε Μυσίας καὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἑτέρωθεν, οἱ πενόμενοι διὰ τὰς συνεχεῖς εἰσφορὰς ἐμισθοφόρουν ἀσμένως τῷ Πομπηΐῳ, κατὰ δόξαν μάλιστα τῆς ἐν Ἀχαιῶν λιμένι γενομένης νίκης. Ἱππικοῦ δ' ἀπορῶν ὁ Πομπήϊος, καὶ παρ' αὐτὸ βλαπτόμενος ἐν ταῖς προνομαῖς, ἐπύθετο, ἴλην ἱππέων Ἰταλικὴν ἐς Ἀντώνιον χωρεῖν, ὑπὸ Ὀκταουΐας χειμεριζούσης ἐν Ἀθήναις ἀπεσταλμένην· καὶ εὐθὺς ἔπεμπέ τινας ἐς διαφθορὰν τῆς ἴλης μετὰ χρυσίου. Ἀλλὰ τούσδε μὲν ὁ τῆς Μακεδονίας ἡγούμενος Ἀντωνίῳ συνέλαβε, καὶ τὸ χρυσίον τοῖς ἱππεῦσι διένειμεν.

CXXXIX. Ὁ δὲ Πομπήϊος Νίκαιάν τε καὶ Νικομήδειαν καταλαβὼν, ἐχρηματίζετο λαμπρῶς, καὶ ἐς μεγάλα ταχέως αὐτῷ πάντα ηὔξετο παρ' ἐλπίδα. Φουρνίῳ δὲ οὐ μακρὰν παραστρατοπεδεύοντι, πρῶται μὲν

His fidem habuit Antonius, vir et alias minime malitiosus, et ingenio simplex ac magnanimus.

CXXXVII. Interea Furnius, ab Antonio Asiæ præfectus, Pompeium pacate venientem exceperat, nec ad arcendum satis validus, necdum compertam habens Antonii sententiam. Postquam vero vidit exerceri ejus milites, delectum habuit ex provincialibus, et Ahenobarbum, ducem vicini exercitus, Amyntamque alia ex parte, propere vocavit in auxilium. Qui ubi celeriter convenerunt, conquestus est Pompeius, haberi se pro hoste, quum missis legatis responsum exspectet ab Antonio. Attamen per idem tempus captivum prehendere Ahenobarbum cogitavit, prodente ejus familiari Curio; sperans, in Ahenobarbo magnum fore momentum, si incidisset permutatio. Sed proditione detecta, Curius, præsentibus Romanis, qui ibi aderant, coargutus, dedit supplicium: Pompeius vero Theodorum libertum, solum ejus consilii conscium, quasi id effutiisset, interfecit. Et quia jam desperabat, a se falli posthac Furnium posse, Lampsacum per proditionem occupavit, ubi multi habitabant nominis Italici, in coloniam deducti a C. Cæsare; moxque magnis stipendiis ad militiam pelliciebat Italos. Jamque ducentos equites et tres legiones habebat, quum Cyzicum terra marique aggressus, utrimque repulsus est: erat enim ibi aliqua, non magna quidem, manus Antonianorum militum, gladiatores custodientium, quos ibi Antonius alebat. Reversus igitur ad Achæorum Portum, frumentabatur.

CXXXVIII. Quumque Furnius, abstinens a pugna, semper castra castris ejus admoveret cum multis equitibus, nec frumentari sinens, nec oppida sollicitare; Pompeius castra Furnii a fronte adortus est, circummissis clam qui a tergo idem facerent. Quamobrem Furnius in eum versus, captis a tergo castris ejectus est. Fugientesque per Scamandrios campos Pompeius multos occidit; madebat enim campus ab imbribus: qui evaserunt, receperunt se in tutum, impares instaurando prælio. Qui dum supplementum exspectant ex Mysia, et Propontide, aliisque locis, egeni illarum regionum homines, exhausti exactionibus, libenter mercede militabant Pompeio, celebri præsertim propter partam ad Achæorum Portum victoriam. Sed quum egeret equitatu, ac proinde male mulctaretur in pabulationibus, præmonitus, alam equitum Italicorum ad Antonium iter facere, missam ab Octavia hiemante Athenis, misit propere qui auro equites illos corrumperent. Sed hos proprætor, Macedoniæ ab Antonio præfectus, comprehendit, et aurum equitibus distribuit.

CXXXIX. Pompeius vero, occupatis Nicæa Nicomediaque, pecunias luculente colligebat, magnis per omnia et insperatis usus successibus. Sed Furnio, non longe ab eo castra habenti, primum e Sicilia ineunte vere advenere na-

ἧκον ἐκ Σικελίας, ἦρος ἀρχομένου, νῆες ἑβδομήκοντα, ὅσαι περιεσώθησαν ἐξ ὅσων Ἀντώνιος ἐκεχρήκει κατὰ Πομπηΐου Καίσαρι· μετὰ γὰρ τὸ Σικελικὸν ἔργον, αὐτὰς ὁ Καῖσαρ ἀπέλυσεν. Ἧκε δὲ καὶ ἐκ Συρίας Τίτιος ἑτέραις ἑκατὸν εἴκοσι ναυσὶ, καὶ στρατῷ πολλῷ, καὶ κατῆραν ἅπαντες εἰς Προκόννησον. Δείσας οὖν ὁ Πομπήϊος, τὰς ναῦς ἐνέπρησε, καὶ τοὺς ἐρέτας ὥπλισεν, ὡς ἄμεινον ὁμοῦ πᾶσι κατὰ τὴν γῆν συνοισόμενος. Κάσσιος δὲ ὁ Παρμήσιος, καὶ Νασίδιος, καὶ Σατουρνῖνος, καὶ Θέρμος, καὶ Ἀντίστιος, ὅσοι τε ἄλλοι τῶν ἀξιολόγων ἔτι τῷ Πομπηΐῳ παρῆσαν φίλοι, καὶ ὁ τιμιώτατος αὐτῶν Φάννιος, καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Πομπηΐου Λίβων, ὡς εἶδον αὐτὸν οὐδὲ Τιτίου παρόντος, ὅτῳ τὰ περὶ αὐτὸν Ἀντώνιος ἐπιτρέπει, παυόμενον τοῦ πρὸς τὸν ἀμείνονα πολέμου, ἀπέγνωσαν αὐτοῦ, καὶ πράξαντες ὑπὲρ ἑαυτῶν πίστιν, ἐς Ἀντώνιον μετῆλθον.

CXL. Ὁ δ', ἔρημος ὢν ἤδη φίλων, ἐς τὰ μεσόγαια τῆς Βιθυνίας ἀνεχώρει, λεγόμενος ἐς Ἀρμενίους ἐπείγεσθαι. Καὶ αὐτὸν, νυκτὸς ἀναζεύξαντα ἀφανῶς, ἐδίωκεν ὅ τε Φούρνιος καὶ ὁ Τίτιος, καὶ ἐπ' ἐκείνοις Ἀμύντας. Συντόνῳ δὲ δρόμῳ περὶ ἑσπέραν καταλαβόντες, ἐστρατοπέδευσαν ἕκαστος ἐφ' ἑαυτοῦ περὶ λόφῳ τινὶ, ἄνευ τάφρου καὶ χάρακος, ὡς ἐν ἑσπέρᾳ καὶ κόπῳ. Ὧδε δὲ αὐτοῖς ἔχουσιν ὁ Πομπήϊος νυκτὸς ἐπέθετο πελτασταῖς τρισχιλίοις, καὶ πολλοὺς ἔκτεινεν, εὐναζομένους ἔτι καὶ ἀναπηδῶντας· οἱ δὲ, καὶ γυμνοὶ πάμπαν, αἰσχρῶς ἔφευγον. Καὶ δοκεῖ τότε ὁ Πομπήϊος, ἅπαντι τῷ στρατῷ νυκτὸς ἐπελθὼν, ἢ τῆς γε τροπῆς γενομένης ἐπαγαγὼν, τάχ' ἂν αὐτῶν ἐντελῶς ἐπικρατῆσαι. Νῦν δ' ὁ μὲν καὶ ταῦτα, θεοῦ βλάπτοντος, ὑπερεῖδε, καὶ οὐδὲν ἐπ' ἔργῳ τοιῷδε πλέον, ἢ αὖθις ἐς τὸ μεσόγαιον ἐχώρει. Οἱ δ', ἁλισθέντες, εἵποντο, καὶ σιτολογοῦντα ἠνώχλουν· ἕως κινδυνεύων ὑπὸ τῆς ἀπορίας, ἠξίωσεν ἐς λόγους ἐλθεῖν Φουρνίῳ, φίλῳ τε Μάγνου γεγενημένῳ, καὶ ἀξιώσει προὔχοντι τῶν ἄλλων, καὶ βεβαιοτέρῳ τὸν τρόπον.

CXLI. Ποταμὸν δ' ἐν μέσῳ λαβὼν, ἔλεγε μὲν, ὅτι πρεσβεύσαιτο πρὸς Ἀντώνιον· ἐπετίθει δ', ὅτι τροφῶν ἐν τοσούτῳ δεόμενος, καὶ ἀμελούμενος ὑπὸ αὐτῶν, τάδε ἐργάσαιτο. « Ὑμεῖς δὲ εἰ μὲν Ἀντωνίου γνώμῃ πολεμεῖτέ μοι, κακῶς ὁ Ἀντώνιος ὑπὲρ ἑαυτοῦ βουλεύεται, τὸν ἐπιόντα πόλεμον οὐ προορῶν· εἰ δὲ τὴν Ἀντωνίου γνώμην φθάνετε, μαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ, περιμεῖναι τὴν πρεσβείαν μου τὴν ἐς Ἀντώνιον ἀπεσταλμένην, ἢ λαβόντας ἄγειν ἤδη πρὸς αὐτόν. Ἐπιτρέψω δ' ἐμαυτὸν ἐγὼ σοὶ μόνῳ, Φούρνιε· τοσοῦτον ἐς πίστιν αἰτήσας, ὅτι με σῶον ἄξεις ἐς Ἀντώνιον. » Ὁ μὲν οὕτως εἶπεν, Ἀντωνίῳ τε θαῤῥῶν, ὡς ἀγαθῷ τὴν φύσιν, καὶ μόνα τὰ ἐς μέσῳ δεδιώς. Ὁ δὲ Φούρνιος αὐτὸν οὕτως ἠμείψατο· « Ἐπιτρέποντος μὲν ἦν ἑαυτὸν Ἀντωνίῳ, χωρεῖν ἐς αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, ἢ περιμένειν ἀτρεμοῦντα ἐν Μιτυλήνῃ τὰς ἀποκρίσεις· πολεμοῦντος δὲ, ἃ πεποίηκας ἅπαντα· τί γὰρ αὐτὰ δεῖ πρὸς εἰδότα λέγειν; Εἰ δὲ νῦν μετέγνωκας, μὴ συγκρούειν μὲν

ves septuaginta, quæ ex Antonii classe Cæsari contra Pompeium commodata superfuerant : finito enim bello Siculo, Cæsar eas dimisit. Advenit etiam e Syria Titius, cum aliis centum viginti navibus, et copioso exercitu : omnesque appulerunt Proconnesum. Territus igitur Pompeius, naves suas incendit, remigesque armavit, utpote in terra meliore eventu cum omnibus simul pugnaturus. At Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius, aliique quotquot ex honoratioribus adhuc aderant Pompeio, et nobilissimus illorum Fannius, ipse denique Libo, socer Pompeii, postquam viderunt eum ne post adventum quidem Titii, cui Antonius totam rem commiserat, desinere cum potentiore bellum gerere, desperarunt de eo; pactique sibi ipsis fidem, transierunt ad Antonium.

CXL. Tum Pompeius, ab amicis jam omnibus destitutus, secessit in mediterranea Bithyniæ; petens, ut ferebatur, Armeniam. Eumque, castris clam noctu egressum, persequebantur Furnius et Titius, et cum eis Amyntas : peractoque magna contentione itinere, circa vesperam assecuti, singuli seorsim castra posuerunt circa tumulum quemdam, absque fossa valloque, ut sero diei fessique. In eo statu Pompeius, MMM cetratis, noctu eos invasit; multosque interfecit, cubantes aut prosilientes e cubilibus : cæteri plane etiam nudi, fugerunt turpiter. Potueratque Pompeius, si eadem nocte omnibus copiis eosdem invasisset, aut fugatos persecutus saltem fuisset, absolvere victoriam. Nunc ille quidem, fortuna irata, rem parum animadvertit; nihil ex tanto commodo lucratus, nisi quod perrexit mediterranea petere. Hostes vero conjuncti sequebantur, et frumentantem impediebant : donec inopia pressus Pompeius petiit colloquium Furnii, amici quondam Magni Pompeii, et dignitate præstantis, moribusque gravioris quam cæteri.

CXLI. Stans igitur in ripa interlabentis fluvii, aiebat, legatos se misisse ad Antonium : interim, quum alimentis opus habuisset, nemine suppeditante, ausum esse talia. « Vos autem , inquit, si ex Antonii sententia me bello persequimini, male sibi ille consulit, imminens sibi bellum non prospiciens. Quod si non exspectato ejus jussu rem geritis, oro obtestorque vos, exspectetis dum legati mei ab illo redeant, aut in fidem me acceptum jam nunc ad eum ducatis. Committam autem me tibi soli, Furni : hoc unum rogans, ut bona fide incolumem sistas me Antonio. » Hæc ille, Antonio fretus, ut natura bono, et tantum timens, ne quid in itinere sibi accideret. Ad quæ sic respondit Furnius : « Si te Antonii fidei committere volebas, debueras illum accedere ab initio, aut Mytilenæ quietus responsum exspectare. Sed quia bellum maluisti, fecisti hæc omnia : de quibus nil attinet dicere, quum ipse, qualia sint, scias.

ἡμᾶς τοὺς στρατηγοὺς ἐς ἀλλήλους, Τιτίῳ δὲ σαυτὸν ἐπιτρέπειν. Τιτίῳ γὰρ ἐπιτέτραπται τὰ περὶ σὲ ὑπὸ Ἀντωνίου· καὶ πίστιν, ἣν αἰτεῖς παρ' ἡμῶν, ἔνι σοι καὶ Τίτιον αἰτεῖν. Κεκέλευσται δ' ὑπὸ Ἀντωνίου, πολεμοῦντα μέν σε κατακανεῖν, ἐγχειρίζοντα δὲ πέμπειν ἐς αὐτὸν ἐντίμως. »

CXLII. Ὁ δὲ Πομπήϊος Τιτίῳ μὲν ἀχαριστίας ὠργίζετο, τὸν πόλεμον τόνδε ὑποδεξαμένῳ πολεμήσειν πρὸς αὐτόν· ἁλόντα γὰρ αὐτὸν αἰχμάλωτον, περιεσεσώκει. Ἐπὶ δὲ τῇ ὀργῇ καὶ ἠδόξει, Πομπήϊος ὤν, ἐπὶ Τιτίῳ γενέσθαι, οὐκ ἐπιφανεῖ πάνυ ἀνδρί· καὶ ὑπώπτευεν αὐτὸν, ὡς οὐ βέβαιον, ἔς τε τὸν τρόπον ὑπονοῶν, καί τινα συγγινώσκων ἐς αὐτὸν ὕβριν παλαιὰν πρὸ τῆς εὐεργεσίας. Φουρνίῳ δ' αὖθις ἑαυτὸν ἐπέτρεπε, καὶ δέξασθαι παρεκάλει. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθεν, ὅδε καὶ Ἀμύντᾳ ἔλεγεν ἑαυτὸν ἐπιτρέψειν. Τοῦ Φουρνίου δὲ φήσαντος, οὐδ' Ἀμύνταν ἂν δέξασθαι τόδε, ὕβριν ἔχον ἐς τὸν ἐξ Ἀντωνίου τὸ πᾶν ἐπιτετραμμένον, διελύθησαν. Καὶ τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Φούρνιον δόξα ἦν, ὅτι ὁ Πομπήϊος ἐξ ἀπορίας τῶν παρόντων ἑαυτὸν ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἐκδώσει τῷ Τιτίῳ. Ὁ δὲ νυκτὸς τὰ συνήθη πυρὰ καίεσθαι καταλιπὼν, καὶ τοὺς σαλπιγκτὰς σημαίνειν τὰ διαστήματα τῆς νυκτὸς, ὥσπερ ἦν ἔθος, ἔλαθε μετὰ τῶν εὐζώνων ὑπεξελθὼν τοῦ στρατοπέδου, οἷς οὐδὲ αὐτοῖς προεῖπεν οἷ χωρήσειν ἔμελλεν. Ἐπενόει δ', ἐπὶ θάλασσαν ἐλθὼν ἐμπρῆσαι τὸ τοῦ Τιτίου ναυτικόν· καὶ τάχα ἂν ἔδρασεν, εἰ μὴ Σκαῦρος, αὐτομολήσας ἀπ' αὐτοῦ, τὴν μὲν ἔξοδον ἐμήνυσε, καὶ τὴν ὁδὸν ἣν ἐφέρετο· τὴν δ' ἐπίνοιαν οὐκ ᾔδει. Τότε δὴ χιλίοις καὶ πεντακοσίοις ἱππεῦσιν Ἀμύντας ἐδίωκε τὸν Πομπήϊον, ἱππέας οὐκ ἔχοντα. Καὶ ἐς τὸν Ἀμύνταν οἱ τοῦ Πομπηΐου πλησιάσαντα μετεχώρουν, οἱ μὲν ἀποδιδράσκοντες, οἱ δὲ καὶ φανερῶς. Μονούμενος οὖν ὁ Πομπήϊος, καὶ δεδιὼς ἤδη τὰ οἰκεῖα, ἑαυτὸν ἄνευ σπονδῶν ἐνεχείρισεν Ἀμύντᾳ, ὁ Τιτίῳ μετὰ σπονδῶν ἀδοξήσας.

CXLIII. Οὕτω μὲν ἑάλω Πομπήϊος Σέξστος, ὁ λοιπὸς ἔτι παῖς Πομπηΐου Μάγνου, νεώτερος μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀπολειφθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μειράκιον ἤδη· λαθὼν δ' ἐπ' ἐκείνοις ἐς πολὺ, καὶ κρύφα λῃστεύων ἐν Ἰβηρίᾳ· μέχρι, πολλῶν συνδραμόντων εἰς αὐτὸν ἐπιγνωσθέντα εἶναι Πομπηΐου παῖδα, ἐλῄστευέ τε φανερώτερον καὶ μετὰ Γάϊον Καίσαρα ἐπολέμησεν ἐγκρατῶς, καὶ στρατὸν ἤγειρε πολὺν, καὶ ναῦς, καὶ χρήματα, καὶ νήσους εἷλε, καὶ θαλασσοκράτωρ τῆς ἀμφὶ τὰς δύσεις θαλάσσης ἐγένετο, καὶ τὴν Ἰταλίαν περιήνεγκεν ἐς λιμὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐς συμβάσεις ἃς ἤθελε. Τὸ δὲ μέγιστον, ἐπίκουρος ἐν ταῖς προγραφαῖς τῇ πόλει πανώλεθρα πασχούσῃ γενόμενος, περιέσωσεν ἄνδρας ἀρίστους τε καὶ πολλοὺς, οἳ τότε δι' αὐτὸν ἦσαν ἐν τῇ πατρίδι. Ὑπὸ δὲ θεοβλαβείας αὐτὸς οὔποτε ἐπεχείρησε τοῖς πολεμίοις, πολλὰ τῆς τύχης εὔκαιρα παρεχούσης, ἀλλ' ἠμύνετο μόνον. Καὶ Πομπήϊος μὲν τοιόσδε γενόμενος ἑαλώκει.

CXLIV. Τίτιος δὲ τὸν μὲν στρατὸν αὐτοῦ μετεστρά-

Quorum si nunc te pœnitet, noli nos duces inter nos committere : Titii te crede fidei, cui Antonius mandavit tuum negotium; a quo licet tibi fidem petere, quam petis a nobis. Jussit autem Antonius, si hostis esse pergas, te interfici; sin te dedas, mitti ad se honorifice. »

CXLII. Iratus autem erat Titio Pompeius, ut ingrato, quod bellum hoc contra se gerendum suscepisset : captum enim aliquando servaverat. Præterea indignum sua persona ducebat, si in potestate esset Titii; hominis non admodum nobilis. Nec non suspectam fidem ejus habebat, sive conjecturam faciens ex moribus, sive quia conscius sibi erat veteris cujusdam injuriæ, qua ante beneficium eum ipse affecerat. Quapropter iterum se tradidit Furnio, rogans ut acciperetur. Quumque id non impetraret, petiit, ut saltem ab Amynta acciperetur. Negante vero Furnio, facturum id Amyntam', quod pertineret ad contumeliam ejus cui tota illa res ab Antonio commissa esset, solutum est colloquium. Putabat autem Furnius et qui cum eo erant, fore ut Pompeius inopia coactus sequenti die se Titio dederet. At ille noctu, incensis castrensi more ignibus, et tubicinibus per consueta signa vigiliarum noctem distinguentibus, clam cum expeditis e castris se subduxit, ne ipsis quidem præmonitis quonam ituri essent. Cogitabat autem reverti ad mare, et Titii classem incendere : quod fortasse etiam perfecisset, ni Scaurus, ab eo transfugiens, abitum ejus, et quam viam ingressus sit, indicasset, quamvis ignarus propositi. Tum Amyntas cum MD equitibus eum persecutus est, carentem equitatu : ad quem appropinquantem Pompeiani transierunt, pars occulta fuga, pars propalam. Itaque Pompeius, pene solus relictus, et suos jam metuens, Amyntæ sine conditionibus se dedidit, qui Titii conditiones respuerat.

CXLIII. Sic igitur captus est Sextus Pompeius, unus adhuc reliquus Magni filius; in tenera ætate patre orbatus, fratre vero jam adolescentulus : quibus sublatis diu latuerat, occultis latrociniis vexans Hispaniam : donec, multorum confluxu ad eum facto, postquam Pompeii filius cognitus est, apertius prædatus est : occisoque a conjuratis C. Cæsare justum bellum movit, et magnum exercitum et naves et pecunias collegit, insulasque occupavit; et, maris occidentalis imperio potitus, fame pressit Italiam, et inimicos ad quas voluit pacis leges compulit. Quod vero præcipuum est, exitiosa proscriptione per Urbem grassante, multos ex optimatibus servavit, qui nunc patria fruebantur ipsius beneficio. Sed, deo mentem adimente, nunquam hostes aggressus est, neglectis multis occasionibus, quas percommodas illi fortuna præbuerat; contentus parta tueri. Hisce igitur rebus gestis, nunc captus est Pompeius.

CXLIV. Tum vero Titius exercitum ejus adegit sacramen-

τευσεν Ἀντωνίῳ· αὐτὸν δὲ τὸν Πομπήϊον, τεσσαρακοστὸν ἔτος βιοῦντα, ἐν Μιλήτῳ κατέκανεν· εἴτε δι' αὑτοῦ, μηνίων ἄρα τῆς ποτὲ ὕβρεως, καὶ ἀχάριστος ἐς τὴν ἔπειτα εὐεργεσίαν γενόμενος· εἴτε καὶ ἐπιστείλαντος Ἀντωνίου. Εἰσὶ δ' οἱ Πλάγκον, οὐκ Ἀντώνιον, λέγοντες ἐπιστεῖλαι· καὶ νομίζουσιν, ἄρχοντα Συρίας, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐπιτετραμμένον ἐς τὰ ἐπείγοντα ἐπιγράφειν τὸν Ἀντώνιον καὶ τῇ σφραγῖδι χρῆσθαι. Καὶ Πλάγκον δὲ γράψαι νομίζουσιν, οἱ μὲν, συνειδότος Ἀντωνίου, καὶ αἰδουμένου γράψαι, διὰ ὄνομα τοῦ Πομπηΐου, καὶ διὰ Κλεοπάτραν εὔνως ἔχουσαν τῷ Πομπηΐῳ, διὰ τὸν πατέρα Μάγνον· οἱ δὲ, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ Πλάγκον, τάδε αὐτὰ συνιδόντα, καὶ φυλαξάμενον μὴ τὴν αἰτίαν Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος ἐς ἀλλήλους διδῷ Πομπήϊος, καὶ Κλεοπάτρα Πομπηΐῳ συνεργοῦσα ἀναθρέψειεν.

CXLV. Ἀλλὰ Πομπήϊος μὲν ἐτεθνήκει. Ἀντώνιος δὲ αὖθις ἐς Ἀρμενίαν ἐστράτευε· καὶ ὁ Καῖσαρ ἐπὶ Ἰλλυριοὺς, οἳ τὴν Ἰταλίαν ἐλῄστευον, οἱ μὲν οὐχ ὑπακούσαντές πω Ῥωμαίων, οἱ δ' ἐν τοῖς ἐμφυλίοις ἀποστάντες. Καί μοι ἔδοξε τὰ Ἰλλυρικὰ, οὔτε ἀκριβῶς γενόμενά μοι γνώριμα, οὔτε συντελοῦντα μῆκος ἰδίας συγγραφῆς, οὔτε χώραν ἔχοντα ἑτέρωθι λεχθῆναι, τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐλήφθησαν συνάγοντος αὐτὰ ἐς τέλος, προαναγράψαι, καὶ ὑποθεῖναι αὐτὰ τῇ ὁμόρῳ Μακεδονικῇ.

tum dicere Antonio : ipsum Pompeium, annum ætatis agentem quadragesimum, Mileti interfecit; sive privato consilio, veteris offensæ memor, spreta secuti beneficii gratia, sive ex Antonii mandato. Sunt qui non Antonium dicant, sed Plancum id mandasse : cui nimirum, Syriæ præfecto, commissum putant ab Antonio, ut in rebus moram nullam patientibus nomen Antonii inscriberet epistolis, et annulo ejus signatorio uteretur. Et hoc quidem scriptum a Planco putant nonnulli sciente Antonio, quum ipse id facere vereretur propter nomen Pompeii, et propter Cleopatram faventem ei ob patris Magni memoriam : alii Plancum ipsum per se, eadem hæc reputantem, fecisse illud arbitrantur, caventemque simul, ne mutuam Antonii et Cæsaris incusationem Pompeius et cum Pompeio faciens Cleopatra refricarent.

CXLV. Mortuo Pompeio, Antonius rursus expeditionem suscepit in Armeniam; Cæsar vero contra Illyrios, Italiam populationibus infestantes, qui aut numquam paruerant populo Romano, aut per bella civilia defecerant. Res autem Illyricas, quoniam nec satis mihi compertæ sunt, nec materiam præbent justo volumini, nec alio loco commodius poterant exponi, ab eo tempore quo primum a Romanis susceptæ sunt ad finem usque persecutus, supra perscripsi, et finitimæ subjunxi Historiæ Macedonicæ.

FRAGMENTA.

I. Apud SUIDAM.

1. Ἀνεζεύγνυ, ἀνέστρεφεν. Ἀππιανός· Ὁ δὲ μετὰ πολλῆς λείας ἀνεζεύγνυ.

2. Ἀψιμαχία, συναφὴ μάχης. Ἀππιανός· Τὸ μὲν πρῶτον ἔριδες ἦσαν καὶ ἀψιμαχίαι σμικραί· μετὰ δὲ, συμβολαί τε ἐς τὴν ἀλλήλων...

3. Διέφερον. Ἀππιανός· Οἱ δὲ Κελτοὶ ἐς Ῥωμαίους τι μήνιμα ἐκ πολλοῦ διέφερον. Ἀντὶ τοῦ εἶχον, ἐνεκότουν.

4. Ἐγχρόνων, οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου συντεθεισῶν. Ἀππιανός· Κατεφρόνουν τῶν σπονδῶν, ἔτι ἐγχρόνων οὐσῶν.

5. Ἐδοκίμαζεν, ἔκρινε.... Ἀππιανός· Ὁ δὲ ἐπὶ τὰς οἰκίας χωρῶν, συνελάμβανεν ὅσους ἐδοκίμαζεν. Ἀντὶ τοῦ, ἔκρινεν ἐτάσεως εἶναι ἀξίους.

6. Ἐπαφρόδιτος, ἐπίχαρις, ἡδύς. [Καὶ Ἐπαφροδισία.] Ἀππιανός· Καὶ μὴν ἐν πᾶσιν ἐπαφροδισίαν ὑπερεπαίρων, ἐσεμνολόγει περὶ ἑαυτοῦ.

7. Θησαυρούς. Ἀππιανός· Ὅπλα τε πολλὰ καὶ σῖτον ἡτοιμάζετο, καὶ θησαυροὺς ἐποίει.

8. Ἱλαρὸς, εὔχαρις, ἀστεῖος, ἡδύς. Ἀππιανός· Σὺν βοῇ ἱλαρᾷ καὶ θορύβῳ χρηστῷ παρέπεμπον αὐτὸν, καὶ θαῤῥεῖν ἐκέλευον.

9. Οἷ, περισπωμένως, ἑαυτῷ .... Ἀππιανός· Ἐπεὶ δὲ οἷ τὸ κακὸν τέχνης κρεῖττον, καὶ μέν τι καὶ ἐπικουρίας τῆς ἐκ θνητῶν συμμάχων δυνατώτερον.

10. Οἰστρεῖ .... Ἀππιανός· Τῷ ὄντι πᾶσιν οἰστρώδης ἐνέπιπτεν ὁρμὴ καὶ προθυμία κατὰ τῶν βαρβάρων.

11. Πιθανούς.... Ἀππιανός· Ἕνα δ' αὐτῶν, πιστὸν καὶ πιθανὸν εἰς τὸ ἔργον, ἐντυχόντα τοῖς ὑπάτοις ἐν ἀποῤῥήτοις, πίστιν αἰτῆσαι.

12. Πρόσριζα, σὺν ταῖς ῥίζαις. Ἀππιανός· Τὰ δένδρα ἔκοπτε πρόσριζα, τοῦ μὴ πάλιν φῦναι.

13. Χρηματίζει, δοτικῇ, ἀποκρίνεται, πρᾶγμα διοικεῖ. Οὕτως Ἀππιανὸς ὁ ἱστορικός· Τοῖς πρέσβεσιν ἐχρημάτιζε.

14. Ὤσατο ἑαυτόν. Ἀππιανός· Ὤσατο ἑαυτὸν, καὶ κατέβαλεν ἀπὸ τοῦ ἵππου· οὐ μὴν ἔφθασε τρῶσαι, συναρπασάντων αὐτὸν τῶν συνασπιστῶν. Ἤ, παρενέβαλλεν εἰς κίνδυνον ἑαυτόν.

---

1. Ille vero magna cum præda reversus est.

2. Primum quidem levia certamina et velitationes erant: postea vero acie decernere cœperunt.

3. Galli vero a longo jam tempore iram adversus Romanos fovebant.

4. Fœdera, quamquam recentia adhuc, spernebant.

5. Ille vero, domos intrans, comprehendit quoscunque inquisitione dignos judicavit. [*Fortasse* Pyrrhus Tarenti, *ut hæc sint ex Samniticis.*]

6. Et venustatem (*f.* felicitatem) suam coram omnibus extollens, magnifice sese jactabat.

7. Et arma multa frumentumque comparavit, et horrea instituit.

8. Hilari clamore et fausto applausu eum prosecuti sunt, bonoque animo esse jusserunt.

9. Quum vero ei malum omni remedio majus et auxilio humano fere potentius esset.

10. Revera omnes furiosus quidam impetus et cupido aggrediendi barbaros invasit.

11. Unum autem illorum, hominem fidum et ad rem gerendam idoneum, clam adiisse consules, fidemque ab illis petiisse.

12. Arbores cum ipsis radicibus excidit, ne repullularent.

13. Legatis responsa dabat.

14. In medios se conjecit, et de equo eum deturbavit; nec tamen interficere potuit, quod satellites eum statim eriperent.

II. Apud GRAMMATICUM

BIBLIOTHECÆ SAN-GERMANENSIS, EDITUM A BEKKERO, ANECD. P. 119 SEQQ.,

Περὶ συντάξεως, ποῖα τῶν ῥημάτων γενικῇ καὶ δοτικῇ καὶ αἰτιατικῇ συντάσσονται.

1. Ἀποδίδωμι, τὸ πιπράσκω, γενικῇ. Ἀππιανὸς β· Ἀπέδοτο εὐτελεστάτης τιμῆς.

2. Ἄρχω, γενικῇ. Ἀππιανὸς δὲ δοτικῇ· Διεχρήσατο Νέρων ὅτε ἦρχε Ῥωμαίοις.

3 Ἀμελητέα, γενικῇ τὸ πρᾶγμα· τὸ δὲ πρόσωπον δοτικῇ. Ἀππιανός· Ἀλλήλων ἠμέλουν.

4. Ἀπαντῶ. Ἀππιανὸς α'· Πᾶσιν ἀπαντῶν.

5. Ἐπιθειάσας, δοτικῇ. Ἀππιανὸς Μακεδονικοῖς· Ἐπιθειάσας δὲ καὶ τοῖσδε.

* 6. Ἐπισκήπτω, παραγγέλλω, δοτικῇ .... Ἐπὶ δὲ τοῦ παρακαλεῖν πρὸς αἰτιατικήν. Ἀππιανὸς τρίτῳ Αἰγυπτιακῶν· Ἐπισκήπτω σε τῆς ἀξιώσεως.

7. Εἰσακούει, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς α'· Οὐκ εἰσακουόντων οὐδέτερα Ῥωμαίων.

8. Ἐξέδραμεν, γενικῇ. Ἀππιανός· Ἐξέδραμεν τοῦ δανειστοῦ.

9. Ἐπέλαβεν, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς β'· Λιμὸς ὁμοῦ καὶ λοιμὸς ἐπέλαβε Ῥωμαίους.

10. Ἐφήδοντο, δοτικῇ. Ὁ αὐτὸς ἕκτῳ· Καὶ ἐφήδοντό μοι τῆς ὕβρεως. (*Recentior manus adjecit* : καὶ ἐπιβουλῆς.)

* 11. Ζημιῶ.... Ἀππιανὸς β'· Ἀναπείθει θανάτῳ ζημιοῦσθαι.

12. Ἦν, μετὰ πληθυντικοῦ ὀνόματος. Ἀππιανὸς ἐν τῇ Βασιλικῇ· Ἔριδες ἦν.

13. Θάλλω, δοτικῇ. Ἀππιανὸς β'· Ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντες.

14. Κουφίζω καὶ Ἐπικουφίζω, γενικῇ. Ἀππιανός· Ὅσα δὲ ὅμως ἐπικουφιεῖ τῆς ἀνίας, αἰτεῖτε καὶ λαμβάνετε προσιόντες.

15. Μέτεισιν, ἐπέρχεται ἢ διαδέχεται. Ἀππιανὸς Παρθικῇ· Εἴ τις ἄρα νέμεσις τὰς πρόσθεν εὐτυχίας μέτεισι.

16. Πιπράσκω, γενικῇ. Ἀππιανὸς α'· Πιπράσκων χρημάτων πολλῶν. Καὶ ἐν β'· Πραθῆναι πάντα τοσοῦδε, ὅσου τὸν ἐκ τυραννίας [Τυῤῥηνίας?] ἐώνητο.

17. Πρεσβεύειν, ἀντὶ τοῦ ἱκετεύειν, μετὰ τῆς εἰς· Πρεσβεύειν εἰς Καίσαρα, Ἀππιανὸς δ'.

18. Σισίνης, ὁ Φραταφέρνου παῖς. Ἀππιανὸς Ἰλλυρίδι Σισίνου καὶ Σισίνην [l. Σισίνῃ] φησί.

* 19. Σπανίζω, γενικῇ. Ἀππιανὸς β'· Ὅθεν ἐσπάνιζε τροφῶν.

* 20. Συμπλεκόμενος, δοτικῇ. Ὁ αὐτός· Συμπλεκόμενος αὐτῇ.

21. Συνηδόμενοι, γενικῇ. Ἀππιανὸς τετάρτῳ Αἰγυπτίων (sic)· Συνηδόμενοι τῶν γεγονότων.

1. Vendidit vilissimo pretio. Ex libro II.

2. Interfecit Nero, quum Romanis imperabat.

3. Mutuo se negligebant.

4. Omnibus obviam veniens. Ex libro I.

5. Quum etiam his deos testes citasset. Ex Macedonicis.

* 6. Obtestor te per dignitatem. Ex libro III Ægyptiacorum.

7. Horum neutrum exaudientibus Romanis. Ex libro I.

8. Fœneratoris domo evasit.

9. Fames simul et pestis Romanos invasit. Ex libro II.

10. Et gaudebant de injuria mihi illata (deque insidiis mihi structis). Ex libro VI.

* 11. Persuadet ut capitis damnetur. Ex libro II.

12. Rixæ erant. Ex libro de Regibus. [*Conf. fr.* 2 *ex Suida.*]

13. Ambobus parentibus florentes (patrimi et matrimi). Ex libro II.

14. Nihilominus quæcumque levare poterunt tristitiam vestram, petite et sumite accedentes.

15. Si qua igitur vindicta pristinam ejus felicitatem assequitur. Ex Parthica Historia [*supposititia*].

16. Magno pretio vendens. Ex libro I. — Vendita esse omnia tantidem, quanti illum ex Etruria (?) emerat. Ex libro II.

17. Oratores mittere ad Cæsarem. Ex libro IV *sive de rebus Gallicis.*

18. Sisines, Phrataphernæ filius. Appianus in Illyrica scriptione [*immo Bell. Civ.* V, 7].

* 19. Unde eum frumentum deficiebat. Ex libro II.

* 20. Ei se implicans.

21. De iis quæ facta erant congratulantes. Ex libro IV Ægyptiacorum.

22. Ὑποτοπῶ, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς ἐν τῷ Κελτικῷ· Τὸ γενόμενον ὑποτοποῦντες.

23. Χρῶμαι, τὸ κατὰ χρῆσίν τι λαβεῖν, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς κ' [Bekk. ἕκτῳ]· Ἃς δὲ ἐχρησάμην παρὰ Ἀντωνίου ναῦς.

24. Χρηματίζειν. Ὁ αὐτὸς β' Αἰγυπτιακῶν· Πρεσβείαις ὁ Καῖσαρ ἐχρημάτισεν.

22. Suspicantes quid gereretur. Ex libro de rebus Gallicis.

23. Quas mutuo sumsi ab Antonio naves. Ex libro vigesimo [*i. e. Ægyptiacorum primo. Octavianus loqui videtur. Alii*, sexto].

24. Legationibus responsa dedit Cæsar. Ex libro II Ægyptiacorum. [*Conf. fr.* 13 *ex Suida.*]

ΠΑΡΑ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΦΡΟΝΤΩΝΙ.

Οὐδὲ σήμερον ἐδυνήθην σε ἰδεῖν διὰ τὴν γαστέρα νυκτὸς ἐνοχλοῦσαν ἕως ἄρτι κοιμηθείς· ἃ δὲ ἀγρυπνῶν ἠπόρουν, οὐ κατέσχον οὐδ' ἀνεβαλόμην, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ὀλίγα σοι γέγραφα. Σὺ δ' εἰ μὲν δίκαιά ἐστιν, ὡς δικαίοις· εἰ δὲ σχολαστικὰ, ὡς ἁπλοῖς· εἰ δὲ μὴ, ἀλλ' ἔμοιγε ὡς λυπουμένῳ καὶ παρακαλοῦντι πείσθητι καὶ εἶξον. Εἰκὸς ἕπεσθαι τοῖς κοινοῖς τὰ ἰδιωτικά· εὐθύνομεν γοῦν τὰ ἴδια πρὸς ἐκεῖνα, καὶ ὁ νόμος οὕτω κελεύει. Πῶς οὖν αἱ μὲν πόλεις οὐκ ὀκνοῦσι λαμβάνουσαι παρὰ τῶν διδόντων ἀναθήματά τε καὶ χρήματα καὶ ἀργύριον αὐτὸ πολιτῶν τε καὶ ξένων, ἤδη δέ τινας καὶ αὐτούς [πως] ὑποδιδόντας· φίλος δὲ παρὰ φίλου λαβεῖν ὀκνεῖ παρακαλοῦντος; Καὶ οἱ θεοὶ δὲ τῷ νόμῳ τῶν πόλεων προσίενται ταὐτὰ παρὰ τῶν ἀνδρῶν, καθ' ἃ δεικνύουσιν οἱ θησαυροὶ τῶν θεῶν. Καὶ οἱ φίλιοι δὲ ἐκ τῶν διαθηκῶν λαμβάνειν οὐκ ὀκνοῦσιν. Καὶ διὰ τί οὖν ἐκ μὲν διαθήκης ἄν τις λάβοι, παρὰ δὲ τῶν περιόντων οὐ λάβοι, ὁπότε καὶ μεῖζον ταῦτ' ἔχει τὸ δεῖγμα τῆς προθυμίας; Οἱ μὲν γὰρ ἄλλον ἄλλου προτιθέασιν· οἱ δὲ περιόντες αὑτῶν τοὺς φίλους προτιθέασιν. Καὶ ἥδιον παρὰ τοῦ περιόντος λαβεῖν, ὅτι καὶ μαρτυρῆσαι περιόντι δυνατόν ἐστι καὶ ἀμείψασθαι. Πάλιν, ξένιον μὲν οὔτε θεοῖς οὔτε πόλει πέμπεται, τὰ σεμνότερα δ' ἀεὶ τοῖς σεμνοτέροις. Ἀλλ' οὐκ εἰσὶ ταῦτα βαρύτερα λαμβάνεσθαι; Τί γάρ ἐστι φιλίας καὶ τιμῆς βαρύτερον, ὧν οὐδεὶς [ἀγνοεῖ] ὥς γ' ἄρειον οὐδέν ἐστιν; Τί δὲ βαρὺ ἦν ὅλως, ἢ τί ἂν ἐγὼ βαρὺ ἔχοιμι; Οὐδ' ἂν μὲν ἐργασαίμην οὐδὲν οὐδὲ ὀναίμην οὐδέποτε [δέοι ὡς ἐν τῷ θεάτρῳ] φασὶν [ὃς μὴ] μισθὸν εἶχον, ἐξ οἴκου εἰς οἶκον μέ γε τιθεῖν. Ἐννόησον δὲ κἀκεῖνο, ὅση μὲν ἡδονὴ τῷ πέμψαντι ληφθέντων, ὅση λύπη μὴ ληφθέντων ἐγγίγνεται. Εἰ τὸ καθα[ρὸν] * * * καὶ μετὰ πο * * προσιέναι σοι. Πιστεύοις δὲ δίκαιον εἶναι τὸν νόμον τῶν τε πόλεων καὶ θεῶν καὶ φίλων * * * Φίλων δὲ οὐ τοσοῦτον ἐπιδεικνύντων θράσος εὐνοίας, ἀλλὰ κρυπτόντων ὑπὸ δέους, ἔπεμψά σοι πρὶν ἐπιτρέψῃς. Σὺ δὲ μηδὲ τιμη... ᾧγε ἔδει μηδ' ἅπαξ.

APPIANUS FRONTONI.

Ne bodie quidem videre te potui; vexatus enim per noctem ventris doloribus, usque in hanc boram decubui : quæ vero inter vigilandum me sollicitum habuerunt, ea neque mente continui neque distuli, sed pauca e multis ad te nunc scripsi. Tu vero his, si æqua erunt, ut æquis; si otiosa saltem ut sinceris; sin minus, certe mihi ipsi ut dolenti teque exoranti obsequere et morem gerito. Par est privata publicorum exemplum sequi : ad hæc certe exigimus nostra ipsorum, et lex ita jubet. Quare igitur urbes, si qua dantur aut donaria aut quævis opes, non abnuunt, pecuniamque adeo civium et peregrinorum, immo et homines ipsos, qui se tradunt, accipiunt; amicus autem ab amico orante accipere dubitat? Ac dii quoque de modo civitatium eadem ipsa dona admittunt ab hominibus, quod monstrant thesauri deorum. Amicos etiam ex testamentis aliquid accipere non piget. Cur ergo ex testamento quis accipiat, a superstitibus vero non accipiat, quandoquidem hæc majus etiam studii ac voluntatis specimen præbent? Nam morientes quidem alium alii præferunt, superstites autem sibi ipsis amicos anteponunt. Jam dulcius quoque est a vivente accipere : huic enim et testificari et referre gratiam licet. Rursus, vilia munuscula neque diis neque urbi mittuntur : verum splendidiora debentur splendidioribus. At hæc, ais, nonne gravate accipiuntur? Quid vero est, inquam, amicitia et honore gravius? quibus tamen nihil esse præstantius nemo *non videt*. Sed quo pacto demum munusculum illud grave erat? sive potius, quid tandem ego grave possideam? Aut nihil prorsus acquisiverim, aut nullum alicunde fructum perceperim... [*sequentia valde corrupta et lacunæ infeliciter impletæ.*] . . . Illud etiam cogita, quanta voluptas, si recipiantur dona, mittenti accidat; quantus mœror, si respuantur. Si purum.... accedere ad te. Credes autem, æquam esse legem urbium et deorum et amicorum.... Amicis autem non tam hoc agentibus, ut benevolentiæ audaciam palam præ se ferant, sed ut timide celent animum suum, hæc tibi misi venia abs te non petita. Tu vero ne hono... cui oportebat ne semel quidem...

INDEX

NOMINUM ET RERUM.

Pr. denotat Præfationem Appiani. *R.* librum de Regibus Romanorum. *It.* librum de rebus Italicis. *Sa.* de rebus Samniticis. *G.* historiam Gallicam. *Si.* historiam Siculam et reliquarum Insularum. *H.* Hispaniensem. *A.* Annibalicam. *Pu.* Punicam. *Nu.* fragmenta de rebus Numidicis. *Ma.* de rebus Macedonicis. *Sy.* Syriacam. *Mi.* Mithridaticam. *Il.* Illyricam. *C.* I. *C.* II. *C.* III. *etc.* Civilium Bellorum librum I. II. III. etc.

A.

22. Ὑποτοπῶ, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς ἐν τῷ Κελτικῷ· Τὸ γενόμενον ὑποτοποῦντες.

23. Χρῶμαι, τὸ κατὰ χρῆσίν τι λαβεῖν, αἰτιατικῇ. Ἀππιανὸς κ′ [Bekk. ἕκτῳ]· Ἃς δὲ ἐχρησάμην παρὰ Ἀντωνίου ναῦς.

24. Χρηματίζειν. Ὁ αὐτὸς β′ Αἰγυπτιακῶν· Πρεσβείαις ὁ Καῖσαρ ἐχρημάτισεν.

22. Suspicantes quid gereretur. Ex libro de rebus Gallicis.

23. Quas mutuo sumsi ab Antonio naves. Ex libro vigesimo [*i. e. Ægyptiacorum primo. Octavianus loqui videtur. Alii*, sexto].

24. Legationibus responsa dedit Cæsar. Ex libro II Ægyptiacorum. [*Conf. fr.* 13 *ex Suida.*]

ΠΑΡΑ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΦΡΟΝΤΩΝΙ.

Οὐδὲ σήμερον ἐδυνήθην σε ἰδεῖν διὰ τὴν γαστέρα νυκτὸς ἐνοχλοῦσαν ἕως ἄρτι κοιμηθείς· ἃ δὲ ἀγρυπνῶν ἠπόρουν, οὐ κατέσχον οὐδ᾽ ἀνεβαλόμην, ἀλλ᾽ ἐκ πολλῶν ὀλίγα σοι γέγραφα. Σὺ δ᾽ εἰ μὲν δίκαιά ἐστιν, ὡς δικαίοις· εἰ δὲ σχολαστικά, ὡς ἁπλοῖς· εἰ δὲ μή, ἀλλ᾽ ἔμοιγε ὡς λυπουμένῳ καὶ παρακαλοῦντι πείσθητι καὶ εἶξον. Εἰκὸς ἕπεσθαι τοῖς κοινοῖς τὰ ἰδιωτικά· εὐθύνομεν γοῦν τὰ ἴδια πρὸς ἐκεῖνα, καὶ ὁ νόμος οὕτω κελεύει. Πῶς οὖν αἱ μὲν πόλεις οὐκ ὀκνοῦσι λαμβάνουσαι παρὰ τῶν διδόντων ἀναθήματά τε καὶ χρήματα καὶ ἀργύριον αὐτὸ πολιτῶν τε καὶ ξένων, ἤδη δέ τινας καὶ αὐτούς [πως] ὑποδιδόντας· φίλος δὲ παρὰ φίλου λαβεῖν ὀκνεῖ παρακαλοῦντος; Καὶ οἱ θεοὶ δὲ τῷ νόμῳ τῶν πόλεων προσίενται ταὐτὰ παρὰ τῶν ἀνδρῶν, καθ᾽ ἃ δεικνύουσιν οἱ θησαυροὶ τῶν θεῶν. Καὶ οἱ φίλιοι δὲ ἐκ τῶν διαθηκῶν λαμβάνειν οὐκ ὀκνοῦσιν. Καὶ διὰ τί οὖν ἐκ μὲν διαθήκης ἄν τις λάβοι, παρὰ δὲ τῶν περιόντων οὐ λάβοι, ὁπότε καὶ μεῖζον ταῦτ᾽ ἔχει τὸ δεῖγμα τῆς προθυμίας; Οἱ μὲν γὰρ ἄλλον ἄλλου προτιθέασιν· οἱ δὲ περιόντες αὑτῶν τοὺς φίλους προτιθέασιν. Καὶ ἥδιον παρὰ τοῦ περιόντος λαβεῖν, ὅτι καὶ μαρτυρῆσαι περιόντι δυνατόν ἐστι καὶ ἀμείψασθαι. Πάλιν, ξένιον μὲν οὔτε θεοῖς οὔτε πόλει πέμπεται, τὰ σεμνότερα δ᾽ ἀεὶ τοῖς σεμνοτέροις. Ἀλλ᾽ οὐκ εἰσὶ ταῦτα βαρύτερα λαμβάνεσθαι; Τί γάρ ἐστι φιλίας καὶ τιμῆς βαρύτερον, ὧν οὐδεὶς [ἀγνοεῖ] ὥς γ᾽ ἄρειον οὐδέν ἐστιν; Τί δὲ βαρὺ ἦν ὅλως, ἢ τί ἂν ἐγὼ βαρὺ ἔχοιμι; Οὐδ᾽ ἂν μὲν ἐργασαίμην οὐδὲν οὐδὲ ὀναίμην οὐδέποτε [δέοι ὡς ἐν τῷ θεάτρῳ] φασὶν [ὃς μὴ] μισθὸν εἶχον, ἐξ οἴκου εἰς οἶκον μέ γε τιθεῖν. Ἐννόησον δὲ κἀκεῖνο, ὅση μὲν ἡδονὴ τῷ πέμψαντι ληφθέντων, ὅση λύπη μὴ ληφθέντων ἐγγίγνεται. Εἰ τὸ καθα[ρὸν] * * * καὶ μετὰ πο * * προσιέναι σοι. Πιστεύοις δὲ δίκαιον εἶναι τὸν νόμον τῶν τε πόλεων καὶ θεῶν καὶ φίλων * * * Φίλων δὲ οὐ τοσοῦτον ἐπιδεικνύντων θράσος εὐνοίας, ἀλλὰ κρυπτόντων ὑπὸ δέους, ἔπεμψά σοι πρὶν ἐπιτρέψῃς. Σὺ δὲ μηδὲ τιμη... ῷγε ἔδει μηδ᾽ ἅπαξ.

APPIANUS FRONTONI.

Ne hodie quidem videre te potui; vexatus enim per noctem ventris doloribus, usque in hanc horam decubui: quæ vero inter vigilandum me sollicitum habuerunt, ea neque mente continui neque distuli, sed pauca e multis ad te nunc scripsi. Tu vero his, si æqua erunt, ut æquis; si otiosa saltem ut sinceris; sin minus, certe mihi ipsi ut dolenti teque exoranti obsequere et morem gerito. Par est privata publicorum exemplum sequi : ad hæc certe exigimus nostra ipsorum, et lex ita jubet. Quare igitur urbes, si qua dantur aut donaria aut quævis opes, non abnuunt, pecuniamque adeo civium et peregrinorum, immo et homines ipsos, qui se tradunt, accipiunt; amicus autem ab amico orante accipere dubitat? Ac dii quoque de modo civitatium eadem ipsa dona admittunt ab hominibus, quod monstrant thesauri deorum. Amicos etiam ex testamentis aliquid accipere non piget. Cur ergo ex testamento quis accipiat, a superstitibus vero non accipiat, quandoquidem hæc majus etiam studii ac voluntatis specimen præbent? Nam morientes quidem alium alii præferunt, superstites autem sibi ipsis amicos anteponunt. Jam dulcius quoque est a vivente accipere: huic enim et testificari et referre gratiam licet. Rursus, vilia munuscula neque diis neque urbi mittuntur : verum splendidiora debentur splendidioribus. At hæc, ais, nonne gravate accipiuntur? Quid vero est, inquam, amicitia et honore gravius? quibus tamen nihil esse præstantius nemo *non videt*. Sed quo pacto demum munusculum illud grave erat? sive potius, quid tandem ego grave possideam? Aut nihil prorsus acquisiverim, aut nullum alicunde fructum perceperim ... [*sequentia valde corrupta et lacunæ infeliciter impletæ.*] . . . Illud etiam cogita, quanta voluptas, si recipiantur dona, mittenti accidat; quantus mœror, si respuantur. Si purum.... accedere ad te. Credes autem, æquam esse legem urbium et deorum et amicorum.... Amicis autem non tam hoc agentibus, ut benevolentiæ audaciam palam præ se ferant, sed ut timide celent animum suum, hæc tibi misi venia abs te non petita. Tu vero ne hono... cui oportebat ne semel quidem...

INDEX

NOMINUM ET RERUM.

Pr. denotat Præfationem Appiani. *R.* librum de Regibus Romanorum. *It.* librum de rebus Italicis. *Sa.* de rebus Samniticis. *G.* historiam Gallicam. *Si.* historiam Siculam et reliquarum Insularum. *H.* Hispaniensem. *A.* Annibalicam. *Pu.* Punicam. *Nu.* fragmenta de rebus Numidicis. *Ma.* de rebus Macedonicis. *Sy.* Syriacam. *Mi.* Mithridaticam. *Il.* Illyricam. *C.* I. *C.* II. *C.* III. *etc.* Civilium Bellorum librum I. II. III. etc.

A.

C.

E.

I. J.

K. L.

M.

Q.

R.

S.

X.

Z.